37 Ha-Ozar
37
A109840

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות וההוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי התלכות והאגדות, בפיוטים, ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' **שמואל יוסף פין** נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.

אברהם צוקקערמאנן.

חוברת ראשונה

ווארשא

שנת תרמ"ד לפ"ק.

ГООЦАРЪ

т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

составъ. С. І. ФИНОМЪ.

ВАРШАВА.

ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.

Новозельная № 37.

1884.

באורי ראשי התבות הבאים בחוברת הזאת

א"ת	אונקלס תרגם
בא"ס	בעלי אסופות
בע"ח	בעלי חיים
דבא"ס	דברי בעלי אסופות
דה"י לב"י	דברי הימים לבני ישראל
זו"נ	זכר ונקבה
י"ת	יונתן תרגם
ל"ו	לשון יחיד
ל"פ	למ"ד פעל
ל"ר	לשון רבים
נל"ה	נחי למ"ד ה"א
נע"ו	נחי עי"ן וי"ו
ע"ד	על דרך
ע"כ	עד כאן, על כן
עמ"נ	על משקל נקבה
ע"פ	עי"ן פעל
ע"ש	על שם, עיין שם
פ"א	פעם אחת
פ"י	פעל יוצא
פ"ע	פעל עומד
פע"ו, פעו"י	פעל עומד ויוצא
שה"פ	שם הפעל
ש"ז	שם זכר
ש"מ	שם משמש
ש"נ	שם נקבה
שע"ז	שם עצם זכר
שע"נ	שם עצם נקבה
שע"פ	שם עצם פרשי
ש"ת	שם תאר
ת'	תחת, תמורת
ת"א	תרגם אונקלס
תאה"פ, תה"פ	תאר הפעל
ת"י	תרגום יונתן
תוב"ע	תרגום יונתן בן עוזיאל

ל ד ע ת

י המספר 1 2 3 הבאים בראשי מלות הארמיות והמלאכותיות, באים להורות מקורן והבדלן מזו לזו. מספר 1) יציין שהיא מלה ארמית שבמקרא. 2) יורה ן התרגומים, המשנה, והתלמודים. 3) שהיא מחכמי ההגיון ובעלי האסופות האחרונים.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 37 1.

א היא האות הראשונה בסדר אותיות לשון הקדש, ושמה אָלֶף, וברבוי אלפין (שבת ק"ג ע"ב). תו"ל פרשוהו על דרך הדרש משרש אלף בהוראת למוד ואמרו: אלף בית אלף בינה (שבת ק"ד ע"א) למוד תורה, וחוקרי הלשונות גזרוהו משם אֶלֶף, בהוראת שור פר, בן בקר, רינד, שפייער Boeuf, וזה על שם צורת אות האלף שדומה לצורת ראש הבהמה ההיא, בכתב עברי, וביותר בכתב הפיניקים, שהיא כזה 𐤀 א.

מוצא האלף מן הגרון, והיא הקלה בהברתה מכל האותיות ונשמעת ומרגשת בנשימה לבד, וראשוני המדקדקים, קראו לה ולאותיות ו"ו, יו"ד: אמות הקריאה, לפי שמלבד שהן אותיות המבטא קאָנזאָנאַנטען הן גם אותיות הנשימה והקריאה, או אותיות הקול והתנועה (וואָקאַלען) כמו שיבואר בסמוך. בהיותה אות המבטא היא נשמעת ומרגשת בכל התנועות הגדולות והקטנות: אָב, אֵם, אִי, אוֹ, אוּלָם, אָכֵל, אַל, אֶפֶס, אֹכֶר וכדומה. והיא אות שרשית בשמות ובפעלים, אָבָן, בְּאֵר, פָּלָא, אָמַר, בָּאַר, בָּרָא, מָלָא. אלא בהיותה ל"פ איננה מרגשת בפני עצמה, ונמשכת בתנועת אות ע"פ.

אות האלף להיותה ממוצא הגרון ונשמעת רק בנשימה לבד, תתחלף בשאר אותיות הגרון, ובאותיות התנועה ו"ו, יו"ד, ותבואנה זו תמורת זו. וכן תשתנה לשאר אותיות הגרון ואותיות התנועה בשרשים הדומים בהוראתם הנגזרים מיסוד אחד. א) א' תמורת ה', רָפָה (תהלים ס' ד') תמורת רָפָא. הֵיךְ (דה"א י"ג י"ב) ת' אֵיךְ. ובלשון המשנה מהיכן, ת' מאיכן, מהוגני הכלים (כלים י"א) ת' מאוגני. ולהפך: אָתָא (ישעיה ב' א' ר"ב) ת' אתה; הָאמוֹן ת' הֲהָמוֹן (ירמיה נ"ב פ"ו). הָוָא (איוב ל"ז ו') ת' הָוָה, ובמשנה: עשאו, ת' עשהו, ואחרי קמץ ולפני יו"ד הרבוי, טָלָאִים תמורת טְלָיִם, חֲלָאִים ת' חֲלָיִם (לדעת קצת היא תמורת יו"ד). ובשרשים הדומים בהוראתם כמו: לאב, להב, לָאָה, לָהָה (ארמית). ב) א תמורת ע, בשרשים הדומים בהוראתם: אגם, עגם, אוד, עוד, און, עון, גאל געל, תעב, תאב, גמא, גמע. ובמשנה: מעוכלות, ת' מאוכלות. ג) ולדעת קצת תשתנה גם בחי"ת, אלם, חלם, (עיין בשרשים). ד) א' תמורת ד', תאסְפוּן (שמות ה' ז') ת' תוסִפוּן, ראש, רוש, בְּאַר, בְּזֹר, לָאַט, לוּט. ה) י' תמורת א ולהפך, יַחַד, אַחַד, בַּיִר, בְּאֵר, חַיּוּצֵר (זכריה י"א י"ג) ת' הָאוּצָר, רָאֵם, רֵים, ובמשנה שַׁיָּר (פאה ג' ז') ת' שָׁאַר, על הדרך לשון ארמית, שבא"י במקום א' בעברית, כמו: שְׁיוֹל, תמורת שָׁאוֹל. וכן: קְרוּי ת' קָרוֹא, מְצוּי ת' מָצוֹא, עָנוּי ת' עָנוֹא, קרינו את שמע (ברכות א' א'), ת' קראנו. וכן לפני יו"ד או ו"ו הבאות במספר רבים מן היחיד שסופו יו"ד נחה אחרי חיריק, ומן היחידה שסופה יָה כמו: עַרְבִיאִים (דה"ב י"ז י"א) ת' עַרְבִיִּים מן היחיד עַרְבִי, פְּתָאִים (תהלים קט"ז ו') תחת פְּתָיִים, מן היחיד פְּתִי, צְבָאִים (דה"א י"ב ח') תחת צְבָיִים מן צְבִי; צְבָאוֹת (שה"ש ב' ז') תחת צְבָיוֹת מן היחידה צְבִיָּה. ובא הָאֵשׁ (מיכה ו' י') ת' הָאֵשׁ, וכן באה האל"ף נוספת על היו"ד ומושכת אותה בהברתה אִישִׁי (דה"א ב' י"ג) תמורת יִשַׁי. ולהפך באה האלף נחה ונמשכת בהברת היו"ד במקום שראויה להיות נעה ומרגשת, כמו: דָּנִיאֵל ת' דָּנִיֵּאל, דּוּגִ ת' דּוֹאֵג. החלופים והשנוים האלה שזכרנו ודומיהם אינם דרך מקרה כי אם תוצאות סבות ידועות שונות: יש מהם שמונחים בשנוי מבטא המדברים ובהברתם בחזק או ברפה, וביותר בשנוי מבטא המלות הזן בעצמן בלשונות הקרובות

ללשון עברית כמו ארמית וערבית; ויש מהם, והם הרוב, שנקראו ובאו לרגלי גלגולי גזרות הפעלים והשמות, לפי השתלשלות הוראותיהם השונות והמיוחדות מן המלה היסודית. דרך משל: מן המלה היסודית בר, יצאו השמות בָּאֵר, בּוֹר, בַּיִת, שהם משותפים בהוראתם הראשונה הכללית ונבדלים זה מזה בהוראה מיוחדת לכל אחד ואחד, וכן מן היסוד לט, באו הפעלים לאט, לוט. מן היסוד לב, באו הפעלים לאב, להב, לוב. (וכמו שיתבאר הענין בהצעה לספרנו זה).

לקלות הברתה תבוא אות האלף לפעמים נחה, או תחסר לגמרי: א) אחרי תנועה גדולה אחרי חולם כשהיא בפ"א פעל, תבוא לפעמים האל"ף נחה אחרי האותיות השמושיות י' ת' ן בעתיד המנוקדות אז בחולם תֹּאמַר, יֹאמַר, ותחסר גם לגמרי אחרי האלף בעתיד, אֹמַר, ת' אֹמַר, ולפעמים גם אחרי התי"ו, הֹמַרְתּ (שמואל ב' י"ט י"ד); וכמו כן, אחרי קמץ גדול; מָצָתִי (במדבר י"א י"א) ת' מָצָאתִי, ואחרי חיריק גדול; אָבִי (מיכה א' ט"ז), ת' אֲבִיא, הַחָטִי (ירמיה ל"ב ל"ה) ת' הַחֲטִיא. ב) כשהיא ראויה להיות מנוקדת חטף פתח אחרי תנועה, תבוא לפעמים נחה ונמשכת בכח התנועה שלפניה. הָאַסְפְסוּף (במדבר י"א ד') ת' הָאֲסַפְסוּף, הַסּוּרִים (קהלת ד' י"ד) ת' הָאֲסֻרִים, מָסַרְתָּ (יחזקאל כ' ל"ז) ת' מַאֲסַרְתָּ. ג) כשהאל"ף ראויה לבוא בתנועה, אחרי שוא נע, תבוא התנועה במקום השוא והאל"ף תנוח אחריה, או גם תחסר לגמרי, כמו פְּאֵרָה (ישעיה י' ל"ג) ת' פְּאֶרָה, שָׁאט (יחזקאל כ"ה ו') תמורת שָׁאַט. בְּדָאם, נָשׂוּא (תהלים קל"ט ד') ת' בְּדַאֲם, נָשְׂאוּ, וַתַּזְרֵנִי (שמואל ב' כ"ב מ') ת' וַתְּאַזְּרֵנִי, וַאֲבָדֵהּ (יחזקאל כ"ח ט"ז), תמורת וַאַאֲבָדֵךְ. מְשָׂרְתוֹ (איוב מ"א י"ז) ת' מְשָׁאֲרְתוֹ, שְׁלָחֵךְ (שיר א' י"ז) ת' שְׁאַלָּחֵךְ, תּוֹמֵם (בראשית כ"ה כ"ד), ת' תְּאוֹמִים. ד) וכמו כן תבוא לפעמים תנועת האלף במקום שוא נח, והאלף נמשכת בכחה. מָלְאָה, תחת מַלְאָה, לִקְרֹאת, תחת לִקְרַאת. וכן תחסר לגמרי

חֲמָה (איוב כ"ם ו') תחת חֲמָאָה, אֲחָב (ירמיה כ"ם כ"ב) ת' אַחֲאָב.

ולהיותה בעצמה גם אות הקול והתנועה, באה לפעמים לסימן הקול והתנועה: לסימן תנועת קמץ גדול, וָקָאם (הושע י"ד י"ד) בְּלָאט (שופטים ד' כ"א), רָאמוֹת (משלי כ"ד ז'), רָאשׁ (שם ו' י"ד), דָּאג (נחמיה י"ג ט"ו), עָזָאזֵל (ויקרא ט"ז ח'). ולסימן תנועת הצירה: רֵאשׁ (משלי ו' י"א), יָנֵאץ (קהלת י"ב ה') (עי' אם למסרת אם למקרא) ובאה גם נוספת להרחבת ההברה: אָבוּא (ישעיה כ"ח י"ב), הֲהָלְכוּא (יהושע י' כ"ד), נָקִיא (יונה ד' י"ט), יָפוּא (עזרא ג' ז'), עָהוּא (זכריה א' ז'),

האלף בשהיא נקודה סגול או פתח, תבוא נוספת לפעמים בשמות שתחלתם שתי אותיות מרגשות במבטא, והראשונה שבהן בשוא נע, כמו: אֶזְרַע ת' זְרַע, אֶצְעֲדָה ת' צְעָדָה. וכמו כן תבוא לסימן בנין המשקל בשמות: אֶגְרֹף, אֶשְׁכָּב, אֶפְרַח, אֶצְבַּע, אֶשְׁבֹּל, אֶשְׁמוּרָה, אַפְרִיוֹן, אַפֶּדֶן, ובשמות התאר אֶזְרָח, אַכְזָב, אַכְזָר, ובמקום ה"א ההפעיל אַזְכָּרָה, ובשם המספר אַרְבָּעָה. ובמשנה: אֶפְשָׁר, אֶתְרוֹג, אֶמְצַע.

וכשהיא נקודה בחטף פתח או בחטף סגול תבוא לפעמים נוספת בשמות, שתחלתם אות מרגשת בתנועה: אֲזָקִים, ת' זְקִים, אֲבַעְבָּעָה, אַגְרְטָל, וי"א שמזה הענין אֲגוֹדָה (כן גרה) אֲגֻזּ (כן גזז) ובארמית אֲחִידָא, אַגַּן ת' גן.

אות האל"ף, היא גם מאותיות השמושיות, ותורה על גוף הראשון בפעלים בזמן עתיד: אֶפְקֹד, אַפְקִיד וכו'. ובארמית תבוא בסוף המלה בשמות במובן ה"א הידיעה בעברית: מַלְכָּא, בֵּיתָא, וברבוי מַלְכַיָּא, גַּבְרַיָּא, וכמו כן נוספת על השם בראשו, כמו בעברית, אֲנָפָא, אַדְמָא', ולסימן מין נקבה בסוף: בְּתוּלָא, גְּבוּרָא, תחת הה"א בעברית. ובפעלים לסימן הבנינים: אַפְעֵל, אִתְפְּעַל, תחת הה"א בעברית. ובאה גם כן בהוראת אֶל, עַל, אַגַּב כמו עַל גַּב. ומזה במשנה: אַגַּבִּית הדשן (זבחים ה' ב'). ובגמרא אַגַּבִּית הבליעה (שם ס"ה ע"ב) תחת השיור במשנה: בבית הבליעה, ומצוי הרבה בגמרא: אבי

בבא, אבי דרא חושבנא (שבת לב ע"א). אַמַאי כמו על מאי, מדוע, וארום? אַלְמָא, почему, על ליבא, לפי לב, כלומר לדעת פלוני נאך דער מיינונג, по мнѣнію. ונחלפה ביו"ד במלת אֲפִילּוּ שענינה כמו אַף אִלּוּ. ובמלות המשאלות מלשון יונית או רומית, תבוא אות האלף תחת אותיות הקול בלשונות ההן: a. e. o. i. אַנדרוגינוס אֲנְפּוֹרִיא, אֲפִיטְרוֹפּוֹס, אֲנְפִיקְנִין, אֶסִיטִית. וכמו כן נוספת על המלה הלועזית, ע"ד לשון הארמית והעברית. אַבְסַנְיָא, אַלוּנְטִיא, וכמו שיתבאר במקומם.

אות האל"ף להוותה הראשונה בסדר האותיות השתמשו בה במשנה לסימן המספר: אחד, ראשון, בשלש קופות וכו' תורמין את הלשכה, וכתוב בהן אלף, בית, גימל, (שקלים ג' ב'). וע"ד מליצה אמרו: שקיימו את כל התורה מאל"ף עד תי"ו (שבת נ"ה ע"א) כמו מראשה עד סופה (ועיין אלף). והאחרונים ישתמשו בה גם לסימן מספר אלף לפני מספר המאות והעשרות, ולפעמים מציינין אותה בשתי נקודות " או בקו מושכב בראשה. —

אָב. ובסמיכות אֲבִי, ובכנוי אָבִי אָבִיךָ אָבִיו אֲבִיהֶם, ביו"ד נחה כאלו שרשו אבה וע"ד נטית השם אָח, וברבוי אָבוֹת בסימן נקבה, ובכנוי אֲבוֹתַי, אֲבוֹתֵיכֶם. הוראתו הראשונה איש המוליד ביחס אל הנולד לו, родитель, отецъ, פאטער לכם אָב (בראשית מ"ד י"ט) אֲבִי שכם (שם ל"ד י"ט) ובולל גם אבי האבות גראסס־פאטער, כדוד אֲבִיו (מ"א ט"ו א') וכן אֲבִי המשפחה: прародитель, предокъ, פאמיליען־שטאמם, דויפט, родоначальникъ, אֲבִי כל בני עבר (בראשית י' כ"א), ופעם אחת בחסרון היו"ד: אַב המון גוים (שם י"ז ד' ה') ונכראה לאוגו עם השם אברהם (עיין אברהם). וברבוי יכלול האב והאם, אֶלטערן, родители, לא יומתו אָבוֹת על בנים (דברים כ"ד ט"ז) פקד עון אָבוֹת (שמות כ' ה'). וכ"כ משפחה ושבט, לבד ממכריו על הָאָבוֹת (דברים י"ח ח'), ראשי הָאָבוֹת למשפחת בני גלעד וגו', לפני הנשיאים ראשי אָבוֹת לבני ישראל (במדבר ל"ו א') הראשון ענינו משפחה, והשני יכלול גם כלל השבט. וכן נשיאי הָאָבוֹת לבני ישראל (במ"א ח' א') שרי הָאָבוֹת (דה"א כ"ט ו') ובחבור עם השם בית, שה לבית־אָבוֹת שה לבית (שמות י"ב ג') משפחת אב אחד בעל הבית, ולמשפחות גדולות מתיחסות ביחוס שבט אחד, ראשי בית אֲבֹתָם (שמות ו' י"ד) ראשי בית הָאָבוֹת (דה"א ז' מ'). וביחיד, נשיא בֵּית אָב לשמעני (במדבר ל"ה י"ד) ראש אֲמוֹת בֵּית אָב במדין הוא (שם כ"ה ט"ו) ובא: אָבוֹת הראש לעמת אחיו הקטן (דה"א כ"ד ל"א), הנכון כפירוש הרי"ו: האבות היינו המשפחות כלם הוטלו בגורל, הראש לעמת אחיו הקטן, כגדול בקטן בלי שום יתרון לאחד בנשיאות פנים. ובעבודת בית המקדש היה המשמר העובד במקדש שבוע אחד מתחלק לשבעה חלקים, כמנין ימי השבוע, כל אחד עובד ביומו, ונקראו בָּתֵּי אָבוֹת, וזקני בֵּית־אָב ישנים שם (תמיד א' א'). וביחוס אל כלל האומה הישראלית התיחד השם אבות אל אברהם, יצחק ויעקב, אלהי אבותיכם וגו' אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב (שמות ג' ט"ז). ובגמרא אמרו: אין קוראין אבות אלא לשלשה (ברכות ט"ז:) ומזה נקראת הברכה הראשונה בתפלת שמו"ע: אָבוֹת.

ובהשאלה יאמר השם אָב: א) למציא דבר חדש, שהוא באילו מולידו ערפינדער, אָבִי כל תפש כנור (בראשית ד' כ"א). ב) כל מסבב וגורם להתהוות דבר: היש למטר אָב (איוב ל"ח כ"ח) והכפל או מי הוליד אגלי טל, אוראהעבער, виновникъ, ג) למי שיש בו מתכונת האב ביחוסו אל בניו, שהוא להם אדונ, מורה, יועץ, מנהל, סומך ומרחם. וישימני לְאָב לפרעה (בראשית מ"ה ח') מורה ויועץ, ראטהגעבער, совѣтникъ והיה לי לְאָב ולכהן (שפטים י"ד י') אֲבִי אָבִי רכב ישראל (מ"ב ה' י"ג) רבי ומורי לתלמיד -учи тель, наставникъ האכה אבה אָבִי (מ"ב ו' כ"א) כמו אדני, הערר, государь וכן נקראו התלמידים בנים (עיין בֵּן). להורם אָבִי (דה"ב ב' ב') יש מפרשים שהוא כמו אדני, והנכון שהוא כנוי לחכם במלאכה, אומן מופלא, מייסטער, קינסטלער, художникъ ובדברי חז"ל

אָב בחכמה. אָב הייתי ליתומים (איוב כ"ט ט"ז) מנהל וסומך, פערזאָרגער, אונטערהאלטער, попечитель, לְאָב לישוב ירושלים (ישעיה כ"ב כ"א), מושל מתנהג בחכמה ובחסד, ובכלל כל שר וגדול, בכם ובַאֲבוֹתֵיכֶם (ש"א י"ב ט"ז). ובא בבנוי כבוד אל הש"י, המתולל את כל ומחיה את הכל בטובו ובחסדו, הלא הוא אָבִיךָ קנך (דברים ל"ב ו'), כי אתה אָבִינוּ (ישעיה ס"ג ט"ז), כי הייתי לישראל לְאָב (ירמיה ל"א ח'), ומענין זה יש מפרשים אָבִי יָבָחן איוב (איוב ל"ד ל"ו) מוסב אל הש"י, אבל תרגומו היא צְבִינָא מלשון אָבָה, רצוני וחפצי מין וואונש, желание мое (עיין אבי), ובכל הלשונות יכלול השם הזה כל המושגים האלה ודומיהם. ובארמית ד; מלבא אַבִי (דניאל ה' י"ג), אָבוּךְ (שם שם י"א) אָבוּהִי (שם שם ב'), וברבוי אָבָהָתִי (שם ב' כ"ג) מן היחיד אבהא, אָבָהָתָנָא (עזרא ה' י"ב), אָבָהָתָךְ (שם ד' ט"ו) ובתרגומים: אַבָּא בסימן הידיעה כמו האב, ושעמו כמו אָבִי, את אָבִי (בראשית י"ט ל"ד), ת"א אַבָּא. ומזה 2 במשנה: היו נוהגין בית אַבָּא (פאה ב' ד'), שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאביך (סנהדרין ד' ה'). ובהשאלה לחכמים מופלאים בישראל: שהרי אבות העולם (עדיות א' ד'), והוא בנוי כבוד להלל ושמאי, ובגמרא ירושלמי מתוארים בתאר זה: רבי ישמעאל ורבי עקיבא (שקלים ב' ב'). אַב בֵּית דין, ראש בית דין, והוא תאר כבוד לראש הסנהדרין, או הישיבות הגדולות שהיו בישראל לפנים במקום הסנהדרין, שני לנשיא: כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבים עד שאומר להם שבו, כשאב בית דין נכנס עושים שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן עד שישב במקומו (הוריות י"ג ע"ב). וברבוי אָבוֹת בֵּית דִּין, (תגיגה ב' ב') (עי' דה"י לב"י ח"ב). וכמו כן בא בהשאלה לכל ענין כללי המקיף פרטים רבים, או תולדות היוצאות ממנו: פרינציפ, הויפטגרונד начало, אב מלאכה (שבת ז' א'), אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שם שם ב'), לפי שכל מלאכה השנויה במשנה יש לה תולדות כיוצא בה. ארבעה אבות נזיקין (ב"ק א' א') ראשי כללי המזיקים המפורשים בתורה, ותולדותיהם כיוצא בהן. מה שאין כן באב הטומאה שהוא כנוי אל החמור שבטומאה, ומה שנטמא על ידו הוא קל ממנו ונקרא ולד הטומאה: בין שנטמא באב הטומאה בין שנטמא בולד הטומאה (מעשר שני ג' ט'), מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה וכו' (פסחים א' ו'). אבות הטומאה השרץ וכו' (כלים א' א'), וע"ד ההפלגה: אבי אבות הטומאה, והיא טומאת מת. ושעם שם המסכת אבות, הוא אם על שם שהיא כוללת סדר קבלת התורה שבעלפה ושלשלת המקבלים שהם אבות לישראל, או מפני שהיא כוללת יסודות וכללים גדולים בהלכות עבודת ה', המוסר ודרך ארץ.

2) בֵּית־אָב, בהלכה ובאגדה. ענין שבא מפורש במקרא אחד, ושממנו יכולים ללמוד דבר דומה שאינו מפורש במקומו. מבית אב שלהם נקראו הנביאים מלאכים, הה"ד (חגי א' י"ג) ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' (ויק"ר א'), זה אומר בית אב של הלכה (שיה"ש א' ב') ועל הרוב שמשו לענין זה בלשון בֵּית־אָב, והוא אחד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. הקדים קריאה לדבור נאמר כאן דבור ונאמר בסנה דבור וכו' הרי אתה דן מבנין אב (ספרא א'), ובזה אמרו: זה בנה אב לכל המתנדב במנחה שלא יפחות מעשרון (ספרי שלח ק"ו), זה בנה אב כל מקום שנאמר פני אינו אלא קדים (יומא נ"ה א'), וע"ד הלשון הארמית: אבהון דכולהו דָם, (שבת כ"ב). כסוי הדם הוא אב ללמוד ממנו שלא יהיו מצוות בזויות.

לדעת חוקרי הלשון החדשים, היתה תמונת השם הזה בתחלה אָבוּ כמו שנראה מכנויו בארמית, ונשתנה הוי"ו ליו"ד בסמיכות ובכנוים בלשון עברית, ובא השם אב בחבור לשם אחר כשם מרכב לשם עצם פרטי. בשלשה משקלים שונים: בפתח אַבָּם, בסגול אֶבְיָתָר, וע"ד הסמיכות אֲבִימֶלֶךְ. ובחבורו זה ענינו על הרוב אדון ובעל הקנין הנסמך אליו, כמו שיבואר במקומם, וכן הוא בערבית.

אָב, זכר. (שרשו אבב) וענינו א) שם צמחך בעודו ברטיבותו ורעננותו, יונגע שפראָסטע, גראז, свѣжая зелень, פ"א במקרא בל"ר בָּאִבֵּי הנחל (שה"ש ו' י"א), ועקרו ארמית. ובה בלשון ההיא הוא כולל כל פרי האדמה ותבואתה פרוכט, полодъ ויבא קין מפרי האדמה, ת"א מֵאִבָּא (בראשית ד' ג'), ויעשו פרי תבואה (תהלים ק"ז ל"ז) ת"י פרי אִבָּא. ובארמית שבמקרא בנו"ן ת' אות הכפל, וְאִנְּבָה שגיא (דניאל ד' ס'), ובא גם בפעל, כבכורה בתאנה בראשיתה (הושע ט' י"ד) ת"י בְּאַוֵּל מְאַבְּבָא, הוצא ציץ ופרח בליטהען טרייבן, בליהען, цвѣсти, ש"מ רעננות לחלוחית רטיבות. פרישעם, גרין, свѣжесть עַדְנוּ בְאִבּוֹ (איוב ח' י"ג). 2) במשנה: מקום חבור העלה בעץ בהיותו רטוב, אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מֵאִבֵּיהֶן (שביעית ז' ה'), ויש קורין מֵאֲבִיהֶן מלשון אָב, ודחוק, קישות שהתליעה בְּאִבָּיָה (חולין נ"ח ע"א), בחוטרים ובדים שהיא מחוברת בהם לגזעה: במחוברת בְּאִיבָּיָה (שבת קכ"ה ב') ובהשאלה: חלות דבש שאינן מקבלות טומאה באיביהן (תוספתא עוקצין ג' ס'),

אָבִיב, שם. א) התבואה כשהיא בשבלים או השבלת עם הקנה אֶהרע, זאַמגע, колосъ, אָבִיב קְלוּי באש (ויקרא ב' י"ד), כי השערה אָבִיב (שמות ט' ל"א), השערה היתה לעת ההיא במועד שהיא בו באביבה, בשבלים, אין אֶהרען, въ колосьяхъ והשם אביב במקום הזה הוא ביחס הפעול אל השם השערה, כמו הפשתה גבעל הגפנים סמדר. וכן נקרא ב) החדש שהתבואה מתבשלת בו ובאה בשבלים, חדש הָאָבִיב (שמות י"ג ד') אָהרען מאַנאַט, мѣсяцъ колосьевъ והוא חדש ניסן ראשון לחדשי השנה, וע"ד השם קציר שנופל על התבואה הנקצרת ועל העת שבה נקצרת. והנראה שהתיחד השם אָבִיב אל שבלת השעורים, שהם מתבשלים במצרים ובארץ ישראל ובסביבותיהן בחדש ניסן, ומנחת בכורים שנאמר בה: אָבִיב קלוי באש, קבלו חז"ל שבאה מן השעורים (ועיין באור הרנה"ז, ויקרא ב' י"ד) ובמשנה: אם עשבים יופך, ואם אביב ינפץ, ואם הביאה דגן תדלק (כלאים ה' ז'), ובברייתא: על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן וכו' (סנהדרין י"א ע"ב), שכבר צמח הזרע ולא הביא שליש, והסופרים האחרונים כנו את כל תקופת ראשית הצמיחה במדינות אירופה בשם אָבִיב פרילינג весна.

1) **אַבּוּב**, ש"ז. ארמית, כלי זמר מכלי הנשימה פפייפע, פלאָטע, свирѣль, свистокъ, תופש כנור ועוגב (בראשית ד' כ"א) ת"א אַבּוּבָא, כהלך בחליל (ישעיה ל' כ"ט) ת"י באבובא, ומזה במשנה: לא היה מכה באבוב של נחשת אלא באבוב של קנה (ערכין ב' ב') ובגמרא היינו חליל היינו אבוב (שם דף י"ב), ויתכן שנקרא כן, ע"ש שהיה נעשה בראשונה, מקנה רך רטוב ונבוב מבריותו, ובמדרש: אבובו של קנים (איכה ד' פסוק י"א).

2) **אַבּוּב**, במשנה: אבוב של קלאין (כלים ב' ג'), כלי חרס עשוי כעין טס ומנוקב ככברה, וקולין בו שבלים להבהבם, נתנוהו (את העומר) לאבוב ואבוב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכולהו (מנחות י"ד ד', ובגמרא הוא פרק ו' ד'), ונקרא כן כנראה ע"ש נקביו, וע"ד שנקרא החליל אבוב.

2) **אַבּוּב רוֹעֶה**, במשנה: ושותה אבוב רועה (שבת י"ד ג') כן הוא במשנה שבגמרא ירושלמי, ובגמרא בבבלי אבובריאה באל"ף. ואמר בגמרא מאי אבובריאה חומטריא, מאי חומטריא, חוטרא יחידאה (שבת ק"ח ע"ב) ופרש"י עץ הגדל יחידי בלא ענף. ובערוך גורם חוטרא דרעיא, ועל פי הנוסחא הזאת תרגמו המערוך ואחריו בוקסדארף virga (fistula) pastoris. קנה שמשתמשים בהם הרועים, והוא ששורים או מבשלים אותו לרפואה. ולדעת ר"ח לאנדא הוא העשב הנקרא קארדעווריסמעל, עיין ערך חוטרא. ובעל המשביר אמר לשבש כל הנוסחאות ולגרום תתתיהן, אבוכרואה בב"ף.

והוא שנקרא במשנה במקום אחר בכרייא, עיין בכרייא.

2) **אָב**, שע"פ. התרש החמישי לחדשי השנה במנין שמונים מחדש ניסן. וכן שמו בלשון סורית; ובמשנה, משנכנס אב ממעטין בשמחה (תענית ד' ו"ו), ויתכן שגם השם הזה יסודו אב, אבב, בהוראת רעננות ורטיבות הצמחים. והוא זמן הצמיחה או הבישול של פירות ותבואות ידועות בבבל.

אֲבֵה, שם. פ"א במקרא, חלפו עם אניות אֲבֵה (איוב ט' כ"ו), ורבו בו הפרושים: תרגומו, אלפיא דטעינין מַגְדָּיָא, פירות משובחים מלשון אבי הנחל, לדעת רש"י והראב"ע הוא שם נהר או מקום ידוע, הרד"ק והרלב"ג פידשו מן אֲבֵה רצון וחפץ, האניות שבעליהן ממהרים ונחוצים ללכת להשיג חפצם ומבוקשם, ויש פרשוהו מלשון אֵיבָה, אניות האויבים והם שודדי הים פיראטען. והנכון כדעת גוזיניוס ופירסט שהוא משרש אב, אבב. ובא הנח תמורת הדגש, והוא שם הקנה הרך רָאדר, שלֹף, тростникъ, שעושים ממנו אניות קטנות שהן קלות על פני המים, והם הנקראים גם כְּלֵי גֹמֶא (ישעיה י"ח ב'), וכן בערבית אבא, ראָהריכט. והראוי להיות אֵבֶה מלעיל ע"מ קֶצֶה.

הערה. ההוראה הראשונה של המלה אַב ביסודה היא לחלוחית ורטיבות ובערבית יורה השם אב, אחו, וויעזע. א ב א ב, מים חיים נוזלים פרישעס קוועלוואסער, ключевая вода. ומזה יצא לענין הצמחים הרכים הרטובים והלחים, ולענין הרעננות בכלל, ולתבואות לעת בשולן ולפירות בכלל, ורוב שמושו בלשון ארמית. ובגמרא, אַבָּא, יער צומה עצים: מיניה וביה אַבָּא ליזיל ביה נרגא (סנהדרין ל"ט ב'), מעצמו ועציו של יער עושים בית יד לגרזן, לקציץ את היער; משל, שמן הרשעים עצמם יוצא דבר לכלותם.

אַבְגְּתָא, שע"פ. אחד משבעת הסריסים אשר שרתו את פני המלך אחשורוש (אסתר א' י"ד), עיין בגתא, בגתן.

אָבַד פע"ו. הקל עומד (בעתיד יֹאבַד ובהפסק יֹאבֵד). עקרו היות נבדל נפרד ונדח ממקומו. גינאָנדערט, פערשוואָסטען, פערלאָרען זיין, быть отдѣлену, уединену, удалену, потеряну. ומזה א) נוע ונוד בדרך וטלטול ממקום למקום אומהערירן, скитаться. ארמי אֹבֵד אבי (דברים כ"ו ה') אבי היה איש ארמי נע ונד ומטולטל ממקום למקום, (ועיין בסמוך) וכן, תעה בדרך, תעיתי כשה אֹבֵד (תהלים ק"ט קי"ט), ליש אֹבֵד מבלי טרף (איוב ה' י"א), והכפל ובני לביא יתפרדו. צֹאן אֹבְדוֹת היו עמי רעיהם התעום (ירמיה נ' ו'), ואת הָאֹבֶדֶת לא בקשתם (יחזקאל ל"ד ד', ט"ז) זיך פעראירדע, заблюждаться, ועם זה היות גולה ונודד בארץ נכריה, ובטול מעושו בין המרובים. וַאֲבַדְתֶּם בגוים (ויקרא כ"ח ל"ח) זיך פערלירען, затеряться ובאו הָאֹבְדִים בארץ אשור (ישעיה כ"ז י"ג) והכפל: והנדחים בארץ מצרים. וביחוּם אל המקום שממנו יצא ונדח יבוא ביחם מֵעַל, וַאֲבַדְתֶּם מהרה מעל הארץ (דברים י"א י"ז). ב) הערד והפסק, זיך פערלירען, פערשווינדען, אויפהָאלטן, исчезать, ביחם אל המקום שממנו, יביא במלת מִן. או במ"מ, זכרו אֹבֵד מן הארץ (איוב י"ח ז') ובהשאלה אָבְדָה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמיה ז' כ"ח), אָבְדָה עצה מבנים (שם מ"ט ז'). וגם בזולת היחס יֹאבַד לב המלך (ירמיה ד' ט'), יֹאבַד יום אִוָּלֵד בו (איוב ג' ג'), ושעמו, יאבד זכרון היום ההוא. וַאֲבַד כל חזון (יחזקאל י"ב כ"ב), וכמו כן העדר על ידי השתתה, כליון צו גרונדע גיהן, אומקאָמען. וַאֲבַד כל בית אחאב (מ"ב י' י"ז ח') כי אָבְדָה מצרים (שמות י"ד ז') ונופל על המיתה שלא כמשפט או שלא בזמנה. אל נא נאבְדָה (יונה א' י"ד) הצדיק אָבַד (ישעיה נ"ז א') והכפל ואנשי חסד נאספים, יש צדיק אֹבֵד בצדקו, והנגוד ויש רשע מאריך (ימים) ברעתו (קהלת ז' ט"ו), ובמקור אָבֹד תאבדון (דברים ד' כ"ו) עד אֲבֹד הנשארים (שם ז' כ"ד) וזרפוך עד אָבְדָךְ (שם כ"ח כ"ב) וביום אָבְדָם (שבויות א' י"ב). ומזה ג) ש"ת לקשה יום ונגוע עני

погибающій, פערלאָרענער, אונגליקקליכער
несчастный, תנו שכר לְאֹבֵד (משלי ל״א א׳)
אם אראה אֹבֵד מבלי לבוש (איוב ל״א י״ט)
והכפל ואין כסות לאביון. ד) העלמת
והשמטת חפץ מה מבעליו לפי שעה.
הפעל מיוחם אל החפץ ובקשור מ״מ או
למ״ד אל שם הבעלים, יעמאנדן פערלאָרן
пропадать у кого, געהען
(דברים כ״ב כ״ג), לאתונות אֲבֵדֹת לך (ש״א
ט׳ כ׳). ובא בהוראת יוצא כי גוי אֹבֵד
עצות המה (דברים ל״ב כ״ח). הפעל מיוחם
אל הבעלים, והקנין הנעדר ביחס הפעל
ע״ד אֲבֵדָה עצה: מבנים פערלירען,
потерять. לדעת הרוו״ה הוא מן הפועל
המרובע שהוא בהוראת פעל יוצא, שבו
המקור, וכן שם הפועל הוא אוֹבֵד ובסמיכות
נשתנה לפתח, כמשפט המקור מן הפועל
המרובע. ולדעתו יפורש בענין זה גם:
ארמי אֹבֵד אבי (שם כ״ו ה׳), ומיוחם הפעל
אל לבן, כתרגום אונקלוס ופירש״י, על
דעת מסדר האגדה של פסח. ובאמת אין אנו
צריכים לפעל מרובע, כי נמצא לפעמים גם
את הקל בהוראת יוצא: וְתֹאבְדוּ דרך (תהלים
ב׳ י״ב). ומצוי בהוראה זו 2) במשנה: חבורה
שֶׁאָבְדָה פסחה (פסחים ט׳ ט׳) ובהשאלה:
אֲבֵדָה כתובתה (באה ג׳ ז׳) זכות כתובתה.
ובדרך ההיזאלה: שבטים מציאה מצאו
כתיב ויצא לבם אנו שָׁאֲבַדְנוּ את ר׳
סימון יאכו״כ (ב״ר צ״א). וגם בנפעל: נגנב או
נֶאֱבַד (שבועות ח׳ ע״ב) ובא גם בענין עומד להיות
כלה ונפסד, דבר שֶׁאָבָד במועד מותר
לעשותו במועד (תוספתא מו״ק א׳ ז׳) עושין לו
מלאכה שהיא אוֹבֶדֶת (שמחות ה׳ ב׳) במובן
המוסרי הואיל ואני אֹבֵד לעולם הבא
(אבות דר׳ נתן מ״ז). וכן במובן בענין בטול
המועט במרובה: עד שתֹּאבַד בהם
המרה (תרומות ח׳ ה׳). זיך אויפלאָזען, разложиться.

הפיעל יוצא, מהוראות הקל א) גרם העדר
והפסד, פערשווינדען לאסען וַתְּאַבֵּד כל זכר למו
(ישעיה כ״ו י״ד) ועם זה השחתה והריסה פערטילגען,
истреблять, уничтожать פערניכטען אִבֵּד
תאבדון את כל המקומות (דברים י״ב ב׳)
אִבֵּד ושבר בְּרִיחַיָּה (איכה ב׳ ט׳) וכמו כן
הריגה וכליון, אויסראָטטען, искоренять.
אִבַּדְתָּ רשע (תהלים ט׳ ו״ז) משגיא לגוים
וַיְאַבְּדֵם (איוב י״ב כ״ג) המעיט מספרם,
הקטינם פערמינדערן, уменьшать. ב) הדחה
טלטול וגירוש אין דיא אירדע טרייבען, אומהער-
שטרייטען, פערשטרייען, сводить съ пути, раз-
сѣять. מְאַבְּדִים ומפיצים את צאן מרעיתי
(ירמיה כ״ג א׳), ג) פזור והוצאה שלא לתכלית
ראויה, פערשווענדען, расточать, יְאַבֵּד הון
(משלי כ״ח ג׳). ועם זה הפסד וקלקול פערדערבען,
губить. יְאַבֵּד טובה הרבה (קהלת ט׳ ח׳).
ובמובן המוסרי וְיַאֲבֵד לב מתנה (שם ז׳ ז׳),
בענעהמען, портить. המתנה תבלבל את
הלב ותוליכהו שולל והוא מן הקל, יאבד לב
המלך (ועיין נתן) 2). ובמשנה: בענין השמטה
והוצאת דבר מרשות בעליו. הַמְאַבֵּד ביום
ומצא ביום. (טהרות ח׳ ג׳). פערלירען, потерять.
ובענין גרם הפסד וכליון: מְאַבְּדִים
מעיטו בדרכים (דמאי א׳ ב׳) אינו חושש לקיומו
ומניחו להיות אבור: בור סיד שאינו
מְאַבֵּד טפה (אבות ב׳ ח׳). וכן אמרו:
הַמְאַבֵּד עצמו לדעת (שמחות ב׳ א׳) שולח יד
בנפשו. זיך זעלבסט פערמאָרדען, убить самого себя.

ההפעיל בהוראות הפיעל א) הדחה
וגירוש פערטרייבען ועם זה גירוש של
כליון פערשווינדען לאסען изгнать, изво-
дить. והורשתם וְהַאֲבַדְתֶּם (דברים ט׳
ג׳), וְהַאֲבַדְתִּיךָ מן הארצות (יחזקאל כ״ה
ז׳). ב) השחתה וכליון פערטילגען, צערשטאָרען,
истреблять, уничтожать פערניכטען.
וְהַאֲבַדְתִּי את הנפש ההיא מקרב עמה
(ויקרא כ״ג ל׳). וְלַהֲאֲבִיד ולהרום (ירמיה א׳ י״ד)
וְהָאֲבִיד שריד מעם (במדבר כ״ד י״ט),
לַהֲאֲבִידֵנוּ (יהושע ז׳ ז׳) עד הַאֲבִידוֹ אתך
(דברים כ״ח נ״א), אשר ה׳ מַאֲבִיד מפניכם
(שם ח׳ ב׳) ותקות אנוש הָאֲבָדָתָ (איוב י״ד
י״ט) ובא: אֲבִידָה עיר (ירמיה מ״ט ח׳) תמורת
אַאֲבִיד מפני פגישת אל״ף השמוש עם
אל״ף השרש.

ובהבדל שבין הפיעל לבין ההפעיל
נראה שהפיעל הונח בתחלה להוראת

הכליון וההשתתה, וההפעיל להוראת ההרחקה והגירוש הגורמים לאִבּוּד כמשפט הוראת שני הבנינים האלה, וכבר רמזו על זה בגמרא ואבדתם את שמם (דברים י"ב) עשיה הוא דאסר גרמא שרי (שבת ק"כ ע"ב) מדלא כתיב והאבדתם (הרשד"ל). ואך ברבות השמוש בהם נשתתפו בהוראותיהם.

אֹבֵד, ש"מ. ע"מ יותר. השתתה וכליון. פערניכטונג, אונטערנאנג, гибель ואהריתו עדי אֹבֵד (במדבר כ"ד).

אֲבֵדָה, ש"נ. דבר הנאבד מבעליו ואפשר שיחזר לו, והוא מין סתמי (נייטרום) כולל כל מין שהוא כעין השם גְּוֵלָה דאם פערלארענע потерянное. או מצא אֲבֵדָה (ויקרא ה' כ"ב), וכן תעשה לכל אֲבֵדַת אחיך (דברים כ"ב ג'). וכולל גם כן גנבה כי בבחינת הבעלים כאבדה נחשבת לו, על כל אֲבֵדָה אשר יאמר כי הוא זה (שמות כ"ב ח') ובגנבה מדבר. ובמשנה, איזו היא אֲבֵדָה (ב"מ ב' ב') בענין שלא יוכל המוצא אותה להתעלם ממנה, וחייב להטפל בה ולהשיבה לבעליה.

אֲבַדָּה, ש"ז. בכתיב: שאול וַאֲבַדָּה (משלי כ"ז ד') והקרי: אֲבַדּוֹן (עיי"ש).

אֲבַדּוֹן, ש"ז. מקום ההשתתה והכליון, אֲרַם דער פערניכטונג והוא כנוי מליצי אל הקבר גראב, גרופּ, могила אמונתך בָּאֲבַדּוֹן (תהלים פ"ח י"ב) והקודם היספר בקבר חסדך. ונרדף עם השם שְׁאוֹל, אונטערוועלט, преисподняя שאול וַאֲבַדּוֹן נגד ה' (משלי ט"ו י"א), ואין כסות לָאֲבַדּוֹן (איוב כ"ו ו') והקודם מרום שאול נגדו. אֲבַדּוֹן ומות אמרו (שם כ"ח כ"ב) טעמו: שאול, ומות, (עיין מות), עד אֲבַדּוֹן תאכל (שם ל"א י"ב) לדעת המפרשים ענינו ש"מ השתתה וכליון כמו עדי אֹבֵד, והנראה שטעמו שיאול, והכוונה האש ההיא תאכל את החוטא עד בואו לאבדון. וכן תרגומו: עד בי אֲבַדָּנָא, שאול וַאֲבַדּוֹן (משלי כ"ז) בקרי, והכתיב אֲבַדָּה.

אַבְדָּן, ש"ז. כליון פערניכטונג, אויסראָטטונג, гибель, истребление והרג וַאֲבַדָּן (אסתר פ' ה') והוא מן הפיעל, והראוי לפי

אבה

גזרתו להיות אַבְדָּן בדגש, ועל משקל אחר. אָבְדָן בָּאָבְדָן מולדתי (שם ח' ו'). ע"מ דָּבָן, שתי המלות האלה לא נמצא כי אם בספר אסתר, וקרובים למשקלי לשון ארמית.

1) **אָבַד**, ארמית כבעברית. הקל בעתיד יֵאבַד; יֵאבְדוּ מארעא (ירמיה י"ד י"א), פערשווינדען, исчезать. האפעל לְהוֹבָדָא לכל חכיטי בבל (דניאל ב' י"ב) די לא יְהוֹבְדוּן (שם שם י"ח) אימבי־ניגען. ובְהָפְעַל: וְהוֹבַד גשמה (שם ז' י"א) פערניכטעט ווערדען быть уничтожену.

2) **אָבוּד**, ש"ז. הפסד וכליון, פערלוסט, פערדערבען, уничтожение, потеря. אָבוּד ממון, אָבוּד נפשות, אָבוּד זמן, הולך לְאָבוּד.

לפי הנראה יסוד השרש הזה הוא ב ד, בהוראת דבר יחידי נפרד מזולתו הדומה לו, וממנו אבד היות נפרד נעקר ונדח ממקומו, ובחסרון האל"ף ובתוספת למ"ד בְּדַל עיי"ש.

אָבָה, פ"ע (העתיד יֹאבֶה תג"א) לא נמצא כי אם בקל ובענינו א) נטית הרצון לדבר מה, זיך צו נייגען, נעניגט זיין, ווילליג זיין, быть склонену. ובא בהצטרפות אל פעל אחר במקור בלמ"ד, וגם בזולת הלמ"ד. ורובו בקשור עם מלות השלילה, לשלילת הנטיה, המאון, ולא אָבָה לשלחם (שמות י"ד כ"ז), ולא אָבִיתִי לשלוח יד (ש"א כ"ו כ"ג), ולא אָבָה השחיתם (מ"ב י"ג כ"ג), לא אָבָה יבמי (דברים כ"ה ז'). ולא אָבוּ בדרכיו הלוך (ישעיה מ"ב כ"ד), ולא אָבוּא שמוע (שם כ"ח י"ב) בתוספת אל"ף. והבינוני: כי אינם אֹבִים לשמוע (יחזק' ג' ז'). ובעתיד אם תֹּאבוּ ושמעתם (ישעיה א' י"ט) כמו לשמוע: והבפל אם תמאנו ומריתם. ומזה ב) נטיה לעשות דבר כחפץ זולתו הקשבה לקולו, בקשור הלמ"ד שאליו. לג: תֹּאבֶה לו (דברים י"ג ט') וישראל לא אָבָה לי (תהלים פ"א י"ב). יעמאנדען געהאָרכען. сму, шаться, ועל המעט ג) במובן הרצון והחפץ, ונשוא הרצון יבוא ביחס הפעול וואללען בעגעהרען хотѣть ותוכחתי לא אָבִיתֶם (משלי א' כ"ה), ולא אָבִיתֶם (ישעיה ל' ט"ו), ובענין ד) רצוי ופיום:

ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו״ז ל״ה) לא יתרצה ויתפיים, אם יפתוך חטאים אל תאבא (שם א׳ י״ח). ובה״א השאלה הַיֹאבֶה רים, עבדך (איוב ל״ט ט׳).

אָבוּי, מלת הקריאה, מצער וכאב. נרדף למלת, אוי, ובאה בתוספת הב״ת לחזק הקריאה. והיא הברה טבעית קול קריאת צער. ודוגמתה גם בלשונות אחרות (ועהע увы למי אוי למי אָבוּי (משלי כ״ג כ״ט). וי״מ כשם הפעולה מגזרת אבין ע״מ פָּעוֹל, וענינה עוני ולחץ (דירפטינקיים, עלענד, бѣда, горе. וכן תרגומו: דֵּיוָא, שמערץ, боль.

אָבִי, מלת הקריאה ליחול ובקשה. אַד, אַד דָאד! ахъ, о еслибы! אָבִי יבחן איוב (איוב ל״ד ל״ו), והוא לדעת המבארים החדשים הברה טבעית והקרובה אליה בִּי. ותרגומו צָבִינָא וכן פירשו מנחם בן סרוק ויהיה מן אָבָה. ולדעת רש״י הוא כמשמעו מן אַב, כנוי אל הש״י. וכן, אָבִי דבר גדול הנביא דבר וגו׳, (מ״ב ה׳ י״ג) לדעת התרגום ורש״י גם זה ענינו, אדוני ורבי. אבל מפני שבא בלשון יחיד לרבים המדברים נראה שהוא כפירוש האחרונים בטעם מלת הקריאה לשאלה ותמיהה וְיֵא! ושעור הכתוב: היתכן? אילו דבר גדול דבר הנביא אליך הלא תעשה, ואף כי דבר קטן אמר אליך רחץ וטהר.

אֶבְיוֹן, ש״ת. עני, דל ארמער, דירפטיגער. לא יהיה בך אֶבְיוֹן бѣдный, нищій (דברים ט״ו ד׳) שכיר עני וְאֶבְיוֹן (שם כ״ד י״ד). יחם על דל וְאֶבְיוֹן (תהלים ע״ב י״ג). מאשפת ירים אֶבְיוֹן (ש״א ב׳ ח׳) ובכנוי, משפט אֶבְיֹנֶךָ (שמות כ״ג ו׳י), וברבוי פזר נתן לָאֶבְיוֹנִים (תהלים קי״ב ט׳). ובסמיכות ואכלו אֶבְיֹנֵי עמך (שמות כ״ג י״א) ובכנוי, אֶבְיוֹנֶיהָ אשביע לחם (תהלים קל״ב ט״ו). ובהשאלה, איש מצוק ומר נפש אינglіkkliкъ, несчастный, ע״ד ההשאלות בשם עני ודל. כי עני וְאֶבְיוֹן אנבי (תהלים ק״ט כ״ב), ולנרדף בחנם פערפאָלגטער, угнетенный, преслѣдуемый ובדבר אֶבְיוֹן משפט (ישעיה ל״ב ז׳). ובמובן זה בא נרדף עם צדיק, על מכרם בכסף צדיק וְאֶבְיוֹן בעבור נעלים (עמוס ב׳ ו׳). ומיד חזק אֶבְיוֹן (איוב ה׳ ט״ו). דין עֲנִי משפט אֶבְיוֹנִים (תהלים ק״ם י״ג). ובא וְאֶבְיוֹנֵי ארם (ישעיה כ״ם י״ם) אביונים שבבני אדם, אביונים גדולים והוא כנוי אל הצדיקים שהיו שפלים ונבזים. והקודם: ויספו עניים; ובמובן זה נאמר וְאֶבְיוֹנִים מאדם (משלי ל׳ ד׳), והקודם לאבל עניים מארץ כמו עניי־ארץ, או שטעמו לאכול את העניים מקרב הארץ. והאביונים מקרב בני האדם, לכלותם מן הארץ ומן האדם. יושיע לבני אֶבְיוֹן (תהלים ע״ב ד׳) דרך מליצה, וטעמו אביונים. ובגזרת השם לא מצאנו מעם מתקבל.

אֶבְיוֹנָה, ש״נ. פ״א במקרא: ותפר הָאֶבְיוֹנָה (קהלת י״ב ה׳) לדעת חז״ל במדרש, ענינו תאות המשגל לידענשאפט, страсть כאמרם: זו התאוה המטלת שלום בין איש לאשתו שהיא בטלה (קהלת רבה על פסוק זה), וכן פירשו כל המפרשים וטעם ותפר כמו ותופר; אך לתרגום השבעים היא שם הפרי הידוע בשם קאפּפּער בעערע, каперсовая ягода. והוא החריף בטעמו ומעורר תאות המאכל והמשגל, ובא ככנוי מליצי אל התאוה בכללה, מקביל ומסכים עם הכנויים המליציים הקודמים שהם ג״כ שמות מיני פירות וינאץ השקד ויסתבל החגב (עיין שם). וטעם וְתָפֵר האביונה, פירש הרמבמ״ן, (שהסכים לפירוש השבעים מדעתו) כמו וּתְפָרֶה או תָּפְרֶה, (אף שזה מגל״ה), האביונה תוציא פריה, תגמור בשולה. ונהנראה, שענינו כמו שהיא מנע״ו תתפורר או תתפרך כלומר תתיבש בגמר בשולה. עד שהיא מתפוררת ומתפרכת מקליפתה או ממקום חבורה, וכל זה משל אל התאוה שתהיה בטלה. ומזה במשנה: הצלף מתעשר תמרות ואביונות וקפרס ר״ע אומר אינו מתעשר אלא אביונות מפני שהן פרי (מעשרות ד׳ ו׳). הצלף הוא העץ קאפּפּער־שפּרויך, התמרות הן הלולבין, הקפרס הוא השומר לפרי, והפרי עצמו נקרא אביונה.

אבח, אִבְחָה, פ״א במקרא. ובסמיכות אל חרב, נתתי אִבְחַת חרב (יחזקאל כ״א כ׳). יש פותרים אבחת כמו טבחת, אליף תחת טי״ת באי״ט ב״ח, וי״מ כמו אבעת, מלשון בעתה, דראָהונג, שרעקקונג, угроза, ужасъ, ולא יתכן, כי התי״ו באבחת איננה יסוד כי אם תי״ו הסמיכות, והנראה שאבחת חרב הוא השמעת קול הרוגי חרב לשון נביחה, קרייסענדע, шумъ כי הנו״ן בנביחה יסוד נופל ותבוא אל״ף במקומה, כמו אַחֲוָתִי (איובי״ג י״ז), אָסוּךְ שמן (מ״ב ד׳ ב׳) (רש״י), וי״מ משרש אבך, הקרוב לשרש הפך, התהפכות מצד לצד במהירות יתרה וכמו להט החרב המתהפכת וועג-דונג, צוקקונג, размахъ. ודעת פירסט מסכמת עם הגוזרים אותו מן טבח לפי שהיסוד בפעלים זבח, טבח, הוא בח בהוראת כריתה חתיכה ועם זה כליון דאס אבשלאכ-טען, פערניכטונג, рѣзаніе, истребленіе.

אֲבִי, שע״פ. אשת אחז אם חזקיהו המלך, (מ״ב י״ח ב׳) ובדהי״ב (כ״ט א׳) בא השם בשלימות אֲבִיָה.

אֲבִיאֵל, שע״פ. א) אבי קיש (אבי שאול) ונר (אבי אבנר) (ש״א י״ד נ״א) ובדהי״א ח׳ ל״ג נקרא גם הוא נר. ב) אביאל הערבתי אחד מגבורי דוד (דהי״א י״א ל״ב), ובשמואל ב׳ (כ״ג ל״א) נקרא שמו: אבי עַלְבוֹן הערבתי. עיי״ש.

אֲבִיאָסָף, שע״פ. אחד מבני קרח (שמות ו׳י״ז). ובדהי״א ו׳י״ו ח׳ נאמר תחתיו: אֶבְיָסָף.

אֲבִינָיִל, שע״פ. א) אשת נבל הכרמלי ואחרי מותו, אשת דוד, (ש״א כ״ה נ׳) בכתיב פ״א אֲבִיגָיִל (שם י״ח) וכמו כן אֲבִיגָל (שם ל״ב), ב) אחות דוד (דהי״א ב׳ ט״ז) ובשמואל ב׳ (י״ז כ״ה) נקראת אֲבִיגַל בת נחש, ואולי היתה אחותו מן האם. לדעת פירסט, בא השם גיל או גל (המורכב לשם אֲבִי) מן גיל, בהוראת כדור ובמובן דור והקף הזמן. דיא קרייזונג דער צייט, кругъ времени, ויתכן שהוא מן גיל, גילה פרייד, радость.

אֲבִיָּדָן, שע״פ. בן גדעוני נשיא לבני בניימן (במדבר א׳ י״א).

אֲבִידָע, שע״פ. בן הרביעי למדין בן אברהם (בראשית כ״ה ד׳. דהי״א א׳ ל״ג).

אֲבִיהוּא, שע״פ. הבן השני לאהרן הכהן אשר מת על פני אביו הוא ואחיו נרב בהקריבם אש זרה לפני ה׳ (ויקרא י׳ד א׳). לפי אשר יתבאר במלת הוא, שהשתמשו בה הנביאים בדבור המליצי, ככנוי תאר כבוד אל הש״י (עיי״ש), יתכן שמלת הוא שבאה מורכבת לשם אֲבִי לקריאת שם עצם פרטי, היא במובן שם הש״י, ע״ד הרכבת השם אֵל באביאל והשם יָהּ באביה וכדומה. וכן מצאנו את השמות הקדושים האלה בהרכבה גם בראש שם אחר לשם עצם פרטי. וכמו שיבוא במקומם. וראינו להעיר כי השם אָב וכמוהו גם השמות אָח בֵּן בהרכבתם לאחד משמות הש״י לא לקחום במובן הפשוט חלילה, כי אם בקראם שם אל הילד הנולד בשמות החבה: אב, אח, בן, הוסיפו אחד מן השמות הקדושים על שמו, דרך תפלה, בקשה ויחול, שהש״י יחיהו ויאריך ימיו. וכמו כן הרכיבו שני שמות הקדושים לשם פרטי אחד כמו אליה, יואל, וכל זה מפני החבה אל הנולד, ומפני שהיו משווים את הש״י נגדם תמיד מאמינים בהשגחתו ומצפים לישועתו, וזכר לדבר כי בא השם אֲבִי בהרכבה לשם יָהּ, וכמו כן גם לשאר השמות הקדושים כשם עצם פרטי לנקבה אֲבִיגַיִל, אֲבִיָה, וכדומה. וגם בבוא השמות אב, אח, בן, בהרכבה לשם אחר שלא מן השמות הקדושים, אין מובנם בהוראתם הפשוטה כי אם על דרך שזכרנו.

אֲבִיהוּד, שע״פ. בן בלע בן בניימן (דברי הימים א׳ ח׳ ג׳) ומעמו אביהוד.

אֲבִיחַיִל, שע״פ. א) אשת רחבעם מלך יהודה (דהי״ב י״א י״ח), בת אליאב בן ישי. ב) אשת אֲבִישׁוּר (דהי״א ב׳ כ״ט). שני השמות האלה בה״א עפ״י המסורה (עיין מנחת ש״).

אֲבִיחַיִל, שע״פ. א) אבי צוריאל נשיא בית אב למשפחת מררי (במדבר ג׳ ל״ה) ב) אחד מבני גד (דהי״א ה׳ י״ד). ג) אבי אסתר המלכה (אסתר ב׳ ט״ו).

אֲבִיטוּב, שע״פ. אחד מבני בנימן. (דהי״א ח׳ י״א).

אֲבִיטָל, שע״פ. אשת דוד המלך (ש״ב ג׳ ד׳).

אֲבִיָּה, שע״פ. א) בן בכר (דהי״א ז׳ ח׳) עיין בֶּכֶר. ב) בן שמואל הנביא (ש״א ח׳ ג׳). ג) בן רחבעם מלך יהודה. ושלש שנים מלך בירושלים (דהי״ב י״ג א׳) ונקרא ג״כ אֲבִיָּהוּ (שם שם כ׳). ובספר מלכים נקרא אֲבִיָּם. (עיי״ש). ד) בן ירבעם בן נבט ומת בעודו ילד בימי אביו (מ״א י״ד א׳), ה) ראש בית אב למשמר השמיני מן הב״ד משמרות כהונה שהעמיד דוד (דהי״א כ״ד י״ד). והיו המשמרות האלה נקראו בשמות ראשי המשמר הראשונים גם בימי הבית השני, וכמו שנאמר מפורש בנחמיה: ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות לשריה מריה וגו׳ לאביה זכרי וגו׳ (נחמיה י״ב י״ג–כ׳). וראשי האבות שהיו בימי עזרא ונחמיה, שאין ספק שהיו במעמד כריתת האמנה, באו על החתום עליה לא בשמותיהם הפרטיים כי אם בשם כלל המעמד. וזהו ענין שם אביה הנזכר בין שמות החתומים (נחמיה י״ד ח׳ת). והוא הנזכר בין העולים עם זרובבל גם כן על שם המשמר, (נחמיה י״ב ד׳). (עיין הערה 16 לפרק ראשון מספרנו דהי״ו לבני ישראל). ו) אשת חצרון בן פרץ (דהי״א ב׳ כ״ד). ז) אם חזקיהו מלך יהודה, בת זכריהו (דהי״ב כ״ט א׳) ובמלכים נקראת: אֲבִי (עיי״ש).

אֲבִיָּם, שע״פ. בן רחבעם, מלך יהודה. (מ״א י״ד ל״א). ובדה״י נקרא אביה (עיין אביה).

אֲבִימָאֵל, שע״פ. בן חתשיעי ליקטן (בראשית י׳ כ״ח), לדעת חכמי העמים הוא אבי שבט אחד משבטי הערביים היושב בנגב ערב הירדן בשם מאלי בפי סופרי היונים הקדמונים.

אֲבִימֶלֶךְ, שע״פ. א) מלך גרר בימי אברהם (בראשית כ׳ ב׳). והוא כנראה שם כנוי כבוד למלכי פלשתים כשם פרעה למלכי מצרים, וראיה לדבר כי כן נקרא מלך גרר גם בימי יצחק אחרי נשאו את רבקה (שם כ״ו ח׳. יעו״ש), ובימי דוד המלך: בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו (תהלים ל״ד א׳). והמלך הזה אשר שנה דוד את טעמו לפניו נקרא בשמו הפרטי אָבִישׁ (ש״א כ״א י״א). ב) בן גדעון השופט בישראל אשר ילדה לו פלגשו בשכם: וישם את שמו אֲבִימֶלֶךְ (שופטים ח׳ ל״א) וממה שלא נאמר ויקרא בנהוג תמיד, אפשר לאמר, כי בהולדו נתן לו שם אחר, אשר קראה לו אמו, וגדעון אביו שם שמו אח״כ אבימלך, לאות אהבה וחבה לפלגשו, ע״ד: ושמת שמו אברהם. וזה הדבר אשר מלא לב אבימלך להרוג את כל אחיו, בעזרת אנשי שכם, והם המליכוהו למלך ולא מנוחו לשופט, למלא אחרי הוראת שמו, אשר שם לו אביו. ג) בן אביתר הכהן, (דהי״א י״ח ט״ז) ובשמואל ב׳ (ח׳ י״ז) נקרא אחימלך, ועיין אחימלך.

אֲבִינָדָב, שע״פ. א) איש מנכבדי גבעה אשר אל ביתו הביאו את ארון ה׳ אשר השיבו פלשתים, אחרי מות עלי (ש״א ז׳ א׳), ויהי הארון בבית אבינדב עד אשר העלהו משם המלך דוד (ש״ב ו׳ ג׳). ב) הבן השני לישי אבי דוד, (ש״א ט״ז ח׳) ג) אחד מבני שאול המלך (ש״א ל״א ב׳).

אֲבִינֹעַם, שע״פ. אבי ברק מקדש נפתלי (שופטים ד׳. ו׳ ה׳ א׳).

אֲבִינֵר, שע״פ. בן נר שר צבא לשאול המלך (ש״א י״ד נ׳), ועל הרוב בא בחסרון היו״ד אַבְנֵר (עיי״ש).

אֲבִינָסָף עיין אביאסף.

אֲבִי־עַד, אחד השמות אשר אמר הנביא ישעיה לקרוא לחזקיה ע״ד המליצה ברמז להצלחתו והצלחת ישראל בימיו, וענין עד בהרכבת השם הזה הוא כנראה בהוראת שלל בייחס, добыча בנגוד

אל השם שר״שלום (ישעיה ס׳ ה׳) ועין ביאור הרשד״ל.

אֲבִיעֶזֶר, שע״פ. א) בן גלעד מבני מנשה, (יהושע י״ז ב׳). ובתורה נקרא בחסרון הבי״ת אִיעֶזֶר (במדבר כ״ו ל׳) (עי״ש). ובשמו נקראה כל משפחתו: ויזעק אֲבִיעֶזֶר אחריו (שופטים ו׳ ל״ד), ובבואו כשם היחס נחלק השם לשני חלקיו והחלק השני בא בה״א הידיעה, יואש אֲבִי הָעֶזְרִי (שם שם י״א). ב) אחד מן שלשים הגבורים אשר היו לדוד המלך, אֲבִיעֶזֶר הענתתי (ש״ב כ״ג כ״ז). ג) בן הַמְּלֶכֶת (דהי״א ז׳ י״ח).

אֲבִי עַלְבוֹן, שע״פ. אחד מגבורי דוד. אֲבִי־עַלְבוֹן הערבתי (ש״ב כ״ג ל״א) ובדהי״א נקרא אֲבִיאֵל (י״א ל״ב), ואמרו המבארים כי טעמו אחד לפי שהשם עלבון מקורו מלשון ערבי והוראתו עז, גבורה, אֵל. ועין עלב.

אֲבִירָם, שע״פ. א) מבני אליאב מבני ראובן אשר היה עם אחיו דתן בעצת קרח (במדבר ט״ז א׳) בהצותו על משה, ותכס על עדת אֲבִירָם (תהלים ק״ו י״ז). ב) הבן הבכור לחיאל מבית אל אשר מת על פני אביו, ביסדו את יריחו, בַּאֲבִירָם בכרו יסדה (מ״א ט״ז ל״ד). השם רָם, היה גם הוא תאר כבוד לאל עליון, ונמצא הרבה בהרכבה בשע״פ: יהורם, עמרם, וכדומה.

אֲבִישַׁג, שע״פ. סוכנת לדוד המלך. אֲבִישַׁג השונמית (מ״א א׳ ג׳ ב׳ כ״ב), ובהוראת המלה שג עיין שגג.

אֲבִישׁוּעַ, שע״פ. א) בן פנחס בן אלעזר הכהן (דהי״א ה׳ ל״ד, עזרא ז׳ ה׳). ב) בן בלע בן בנימן (דהי״א ח׳ ד׳). המלה שוע, ענינה ישע, תשועה.

אֲבִישׁוּר, שע״פ. מבני שמי (דהי״א ב׳ כ״ח), המלה שור, ענינה ישר או תשורה, עיין אֲבִישַׁי.

אֲבִישַׁי, שע״פ. בן צרויה אחות דוד. ראש השלשה (שלשה ראשי הגבורים לדוד המלך) (ש״ב כ״ג י״ח). ונקרא גם אַבְשַׁי, בחסרון היו״ד, (שם י״ד י״ז) וכן בדה״י בכל מקום שנזכר השם שי, יא שהוא בהוראות יש, עצמות, ויעזשנפ- ליבקיים существенность ומזה באו השמות: יִשַׁי, אִישִׁי, וְשָׁוֶה. ויתכן שהוא כפשוטו בהוראת תשורה מתנה ע״ד השם אבישור.

אֲבִישָׁלוֹם, שע״פ. אבי מעכה אשת רחבעם אֵם אבים (מ״א ט״ו ב׳), ובדהי״ב (י״א כ׳) נקרא אֲבְשָׁלוֹם בחסרון היו״ד. והנראה שהוא הוא אֲבְשָׁלוֹם בן דוד, ממעכה אשתו, ומעכה זו שמיוחסת לו לבת היא בת בתו תמר שנשאת לאוריאל מן גבעה שילדה לו בת ונקראה בשם מַעֲכָה (כשם אמו), וגם מָכָיָהוּ. וזה שלפי שבמקום אחד נאמר: ואחריה לקח (רחבעם) את מעכה בת אבשלום, ותלד לו את אֲבִיָּה (דהי״ב י״א כ׳), ובמקום אחר נאמר: ושם אמו (של אביה) מכיהו בת אוריאל מן גבעה (שם י״ג ב׳).

אֲבִיתָר, שע״פ. בן אחימלך הכהן, (ש״א כ״ב כ׳). כהן לדוד המלך, ושלמה גרשו מלפניו. (מ״א ב׳ כ״ז), ועיין אֲחִימֶלֶךְ. ובהוראת שם יתר עיין בשרשו.

אָבַךְ, פעל. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ובבנין התפעל: וַיִּתְאַבְּכוּ נאות עשן, (ישעיה ס״ו י״ז). לדעת רש״י יסודו בך, כמו מבכי נהרות (איוב כ״ח י״א), עמק הבכא (תהלים פ״ד ז׳), וטעמו מבוכה, סבכי היער היו נבוכים וכסוגרים בחזק עשן התבערה זיך פערווירקן sany- tatься, והר״ש פרחון פרשו כמו ויתהפכו יעלו וירדו כעשן הכבשן זיך וואלצען, דרעהען ולדעת שניהם חסרה אות השמוש במלת נאות, והנראה כי עיקר הוראת השרשים אבך, בוך. הפך (והקרובים להם אבק חבק) שהם מיסוד אחד, הוא גלגול ותנועה בסבוב ממקום למקום ובלא סדרים. והתיחד הפעל אבך לעלית עמודי העשן שעולים כנבוכים סבוכים ומפוצלים לבאן ולבאן ושעל כן בא בהתפעל, ומוסב אל גאות עשן והוא הנושא, ור״ל גאות העשן ותמרותיו העולות למעלה יתאבכו בעליתן דיא רויכזיילען שלאנגלען זיך עמפאר, שפרינגען אים קויאלם אויף. цубиться.

אָבַל, פע״ו. הקל א) הצטער והתאונן על מקרה רע שקרה פרויערן. печалить-ся, сѣтовать, (עמוס ח׳ ח׳), ואנו הדיגים וְאָבְלוּ (ישעיה י״ט ח׳). ובקשור עם עַל, ביחס אל מי שקרה לו המקרה הרע, כי אָבַל עליו עמו (הושע י״ד ה׳), ונפשו עליו תֶּאֱבָל (איוב י״ד כ״ב), ורוב שמושו בהתפעל, (ע״י ש׳). ובהשאלה ב) לדבר שאין בו רוח חיים, היותו חרב ושמם, שרומה למצטער ומשומם פרויערינג אויס זעהען, זיין, тускнѣть ואנו וְאָבְלוּ פתחיה (ישעיה ג׳ כ״ו) אָבְלָה נבלה הארץ (שם כ״ד ד׳), אָבַל תירוש (שם שם ז׳), והכפל אמללה גפן הינוועלקען, פערדארבן, вянуть (יואל א׳ י״ד). ועל דרך המליצה: על זאת תֶּאֱבַל הארץ (ירמיה ד׳ כ״ח) תעשה לה אבל, פרויערן, והכפל וקדרו השמים, אָבְלָה עלי שממה (שם י״ב י״א), בהיותה שממה היא כאילו מצטערת אבלה ובוכה עלי.

ההפעיל יוצא, א) גרם צער ואבל, פרויערן לאסטען, פרויער פעראנשאלטען. опечалить, сдѣлать сѣтованіе שאולה הֶאֱבַלְתִּי כסתי עליו את תהום (יחזקאל ל״א ט״ו). רש״י פירש האבלתי עליו אבלים רבים שהיו סמוכין עליו וחסר הפעול, ויתכן ששעור הכתוב: האבלתי עליו את תהום כסתי עליו את תהום, גרמתי לתהום שיאבל עליו, ויכסה פניו כאבל המכסה פניו, (שם כ״ד י״ז), ועל דרך שנאמר להלן וכסיתי בכבותך שמים (ל״ב ז׳). ב) בהשאלה וַיַּאֲבֵל חל וחומה (איכה ב׳ ח׳), החריב אותם ועשאם כאבלים ושוממים, והכפל: יחדו אמללו.

ההתפעל, כעין הקל בהוראתו הראשונה, אלא שהקל בא בדבור המליצי וההתפעל בדבור הפשוט, א) הצטערות ואנינות הנפש על צרה גדולה זיך הערמען, פרויערן, пере-даться печали, сѣтовать המלך יִתְאַבֵּל (יחזקאל ז׳ כ״ז), וַיִּתְאַבֵּלוּ (שמות ל״ג ד׳). ועל הרוב יבוא בקשור עם עַל, ביחס אל מי שקרה לו הצרה וכמו כן על הצרה בכלל. כל הַמִּתְאַבְּלִים עליה (ישעיה ס״ו י״ד), כי מִתְאַבֵּל על מעל הגולה (עזרא י׳ ד׳ ו׳), ועל המעט ביחס אֶל, כי הִתְאַבֵּל שמואל אֶל שאול (ש״א ט״ז ל״ה) על צרת שאול, והתיחד לצער על הטת, וַיִּתְאַבֵּל על בנו (בראשית ל״ז ל״ד), וַיִּתְאַבֵּל על אבשלום (ש״ב י״ג ל״ז). ב) במובן פעל מדומה, עשות עצמו כמתאבל זיך מרויערענד ציינען. назаться сѣ-дящимъ тугющимъ הִתְאַבְּלִי נא וגו׳ כאשה זה ימים רבים מִתְאַבֶּלֶת על מת (ש״ב י״ד ב׳). ובמשנה ג) יכלול גם מנהגי האבלות על המתים, הנהוגים בישראל: ולא היו מתאבלין אבל אוננין שאין אנינות אלא בלב (סנהדרין ו״ז ו״ן) מרויער געבריינט איינאיבען. совершать обря-ды траура.

אָבֵל, ש״ת. (בסמיכות אֲבַל, ברבוי אֲבֵלִים ובסמיכות: אֲבֵלֵי בצירה בע״פ, אֲבֵלוֹת) למצטער ומתאבל פרויענדיג, сѣту-ющій. בַּאֲבַל־אם קודר שחותי (תהלים ל״ה י״ד) כמי שמתאבל על אמו שמתה עליו מרויערענד אום דיא מוטטער. כאשר אֲבֵלִים ינחם (איוב כ״ט כ״ה). לשום לַאֲבֵלֵי ציון (ישעיה ס״א ג׳) המתאבלים על ציון, ואשלם נחמים לו ולְאֲבֵלָיו (שם נ״ז י״ח). המתאבלים עליו, ובמובן תאר הפעל, כי ארד אל בני אֲבֵל שאלה (בראשית ל״ז ל״ה), נדחף אל ביתו אֲבֵל וחפוי ראש (אסתר ו׳ י״ב), וע״ד ההשאלה דרכי ציון אֲבֵלוֹת (איכה א׳ ד׳). ובהלכה התיחד השם אָבֵל למי שמחויב לנהוג מנהגי אבלות על המתים הקרובים אליו אחרי הקבורה, ונבדל משם אונן, (ע״ש). אָבֵל שתכפוהו אֲבֵלָיו (שמחות ה׳ ס׳).

אֵבֶל, שה״פ. צער ויגון גדול, מספר קלאגע, שמן ששון תחת אֵבֶל (ישעיה ס״א ג׳) וקראו אכר אל אֵבֶל (עמוס ה׳ ט״ז). ויהי לְאֵבֶל כנורי (איוב למ״ד ל״א), והפכתי אֲבֵלָם לששון (ירמיה ל״א י״ב). וביחוד, לצער ומספד על מת, יקרבו ימי אֵבֶל אבי (בראשית כ״ז מ״א), אבל על האב. ימי בכי אֵבֶל משה (דברים ל״ד ח׳), טוב ללכת אל בית אֵבֶל (קהלת ז׳ ב׳), ויכלול גם כן המנהגים והחספדים הנהוגים בעת האבל, והזמן הקבוע לזה. ובמובן זה נקשר עם פעל עשה, ויעש לאביו אֵבֶל (בראשית נ׳ י׳). מרויער פעראנשאלטען. совершать обрядъ оплакива-

нія , אֵבֶל יחיד עשי לך (ירמיה ו״ו כ״ו) . אבל שכתאבלים על בן יחיד שמת, ולבשי בגדי אֵבֶל (ש״ב י״ד ב׳) , ויעבר הָאֵבֶל (שם י״א כ״ז) ימי האבל , ושלמו ימי אֵבְלָהּ (ישעיה ס׳ כ׳) ובהשאלה , ואֵבֶל כבנות יענה (מיכה א׳ ח׳) , והקודם, מספד כתנים , לפי שמטבעם לצעוק בקול מר בעת צר להם , ② ובמשנה , סבת מיתת קרוב שמחויבים להתאבל עליו , מי שהפך זיתיו ואירעו אֵבֶל (מו״ק ב׳ א׳) , וברבוי, אֵבֶל שתכפוהו אֲבֵלָיו (שמחות ה׳ ט׳) .

2)אֲבוּל , שה״פ . כעין הקודם, במשנה פרוזיר, трауръ , כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני הָאֲבוּל (יבמות ד׳ י״ד), שלשים יום לאבול (שמחות ו״ו) . והוא משקל ארמי .

2) אֲבֵלוּת , משפטי ודיני ימי האבל , מנין לאבילות שבעה (מו״ק כ׳ ע״א) .

הערה . לא רחוק לשמוע כי השרש אבל קרוב לשרש נבל (נפל) ויסוד שניהם ב ל , בהוראה הבלייה והכמישה , הינוэлькин, повянуть והונח השרש אבל בתחלה להוראת בלייה או כמישת עץ או פרי , וראיה לדבר , אָבְלָה נָבְלָה הארץ (ישעיה כ״ד ד׳), ומזה יצא להוראת הצער הגדול , שהמצטער ראשו מוטה ופניו נופלים , ותמס יהלוך בעץ פרי נובל ונכמש .

אָבֵל , ש״נ . מקום משקה מגדל דשא עשב הרבה , אחו, וכן הוא בערבית אבי ל פיכמער גראזינער פלאצין , אויע , וויעזע . водопоемная земля, лугъ, הגדולה (ש״א ו״ו י״ח), וי״ת אבנא רבתא, וכן פירש״י שהיא האבן הגדולה האמורה (פסוק י״ד) , ובא הלמד במקום הנו״ן , וכן תרגמו השבעים . ובא השם אָבֵל בחבור אל שמות אחרים , לענין שמות עצמים פרטים .

אָבֵל בֵּית מַעֲכָה , שע״פ. עיר בצפונה של ארץ ישראל בנחלת מטה נפתלי (פ״א ס״ו ד׳) ונאמר ג״כ , בְּאָבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה (ש״ב כ׳ ס״ו) וכמו כן : אָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה , כשני שמות שונים . וגם בזולת השם השני , שאול וישאלו בְאָבֵל (שם שם י״ח), עיר ואם בישראל בימי המלך דוד , (שם שם ס״ב) . ובספר דה״י נקראת : אָבֵל־מַיִם (דה״ב ט״ז ד׳) .

אָבֵל כְּרָמִים , שע״פ . עיר בארץ בני עמון (שופטים י״א ל״ג) .

אָבֵל מְחוֹלָה , שע״פ . יש אומרים שהוא היתה בנחלת מטה מנשה בארץ כנען , ממערב לעיר בית שאן , וי״א שהיתה בישכר , (שופטים ז׳ כ״ב , מ״א ד׳ י״ב) והיא עיר מולדת אלישע הנביא (מ״א י״ט ט״ז) .

אָבֵל מַיִם . עיין אבל בית מעכה .

אָבֵל הַשִּׁטִּים . שע״פ . עיר או מקום מישור גדול בערבות מואב בעבר הירדן מערבה מול יריחו , והיא התחנות האחרונה אשר חנו שם בני ישראל במסעם במדבר , ויחנו על הירדן מבית הישמות עד אבל הַשִּׁטִּים (במדבר ל״ג מ״ט) . ועיין נַחַל הַשִּׁטִּים , שִׁטִּים , בית הַשִּׁטָּה .

אָבֵל מִצְרַיִם , שע״פ . לפנים נקרא גרן האטד בעבר הירדן , ושם עשו ליעקב מספד גדול וכבד מאד , כאשר נשאו אותו ממצרים לקברו בקברות אבותיו , ויושב הארץ הכנעני אשר ראה את האבל אשר עשו שמה , קרא שמה אָבֵל מצרים (בראשית נ׳ י״א) .

אוּבָל , אָבָל , שם . לא נמצא כי אם בספר דניאל שתי פעמים בענין אחד . ואני הייתי על אובל אולי (דניאל ח׳ ב׳) . בוי״ן, עמד לפני הָאָבָל (שם ח׳ ו״ז) בלי ו״ו . לרוב המפרשים ענינו נחל , נהר , שפראָס פלוסס . ρѣка, потокъ , כמו ועל יובל (ירמיה י״ז ח׳) משרש יבל , (עיי״ש), והנראה בדעת הפירוש המיוחס לרס״ג , שהוראתו כמו בארמית אַפּוּלָא שער , שער חומות העיר , מהאָר שמאדמטהאר врата . והקשור עם היחס לפני כעין סיוע לפירוש זה , עד רדת חמותיך (דברים כ״ח נ״ב) ת״י אבוליכון , ומצוי הרבה בדחז״ל אין חולקין את האבולים (תוספתא ב״מ י״א) , והלכו כל האבולין (מדרש רות א׳ ח׳) , הוה כתיב באבולא (ב״ב נ״ח ע״א) , בבא דאבולא (מו״ק כ״ב ע״א) , ומזה אֲבוּלַאי

שומר השער, שוער, משום אבולאי (גידה ס"ז ע"ב).

אָבָל, מלת תואר הפעל. לאמת דבר שמסופקים באמתתו, געווים, ווירקליך, дѣйствительно, точно, воистинѣ, וואהרליך.

אֲבָל שרה אשתך (בראשית י"ז י"ט) אֲבָל אשמים אנחנו (שם מ"ב כ"א), ותרגומו בקושטא, וכמו כן בהתחלת הדבור לחזוק הענין. אֲבָל אשה אלמנה אני (ש"ב י"ד ה') אֲבָל אדנינו המלך דוד המליך את שלמה (מ"א א' מ"ג), אֲבָל בן אין לה (מ"ב ד' י"ד). והיא ע"ד הוראת אכן, אמנם, ובכתבי הקדש האחרונים ענינו מלת הקשור להחלטת דבר כנגד המדומה והמשוער כעין בְּכָל זֹאת, אַבער, אבער דאך, יעדאך, но, однако, אֲבָל דברים טובים נמצאו עמך (דהי"ב י"ט ג'), אֲבָל תרדה גדלה נפלה עליהם (דניאל י"ד ז'), אֲבָל העם רב (עזרא י' י"ג), ובמשנה במובן הפך הקודם, אבל לא יתכסה (ברכות ג' ה'), במה דברים אמורים בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל בו (פאה ו' י' ב'), ונמצא גם כן, לאמת דבר, אמרו להם: אֲבָל (ערובין דף ל' ע"א). ובספרי המחברים לפעמים בהתחלת המאמר לחזוק הענין: אבל המעלה הזאת היא אלהית (כוזרי א' מ"ח) אבל הענין מבהיל יותר (שם שם פ"ג).

אֶבֶן, ש"נ. אֶבֶן, אֲבָנִים, אַבְנֵי, א) סוג גושי המוצקים העפריים הקשים והחזקים, שטיין, פעלו камень, скала, וכולל מינים ממינים שונים, לפי כמותן ואיכותן, ויקח יעקב אֶבֶן (בראשית ל"א מ"ה), וגללו את הָאֶבֶן (שם כ"ט ג'), וְהָאֶבֶן הזאת אשר שמתי מצבה (שם כ"ח כ"ב), לקטו אֲבָנִים (שם ל"א מ"ו), ואם בָּאֶבֶן יד (במדבר ל"ה י"ז), אבן קטנה שיכולים לתופשה ביד, אַבְנֵי קלע (זכריה ט' ט"ו) אבנים קטנות שנותנים בכף הקלע לקלע בהן, שלידער שטיינע, пращные камни לרגום אותם בָּאֲבָנִים (במדבר י"ד י"ד). ובא ביחיד תחת הרבוי, עם הארץ ירגמוהו בָּאֶבֶן (ויקרא כ' ב'), ובאבנים שמשתמשים בהם לבנין, אַבְנֵי מַחֲצֵב (דהי"ב ל"ד י"א), שחוצבים אותן מן האדמה בריך שטיינע, тесанные камни, לחצוב אַבְנֵי גָזִית (דהי"א כ"ב ב'), בעהויענע שטיינע, ליסד הבית אַבְנֵי גָזִית (מ"א ה' ל"א), אבנים חצובות ומתוקנות לבנין במדה משוערת, ולא יקחו ממך אֶבֶן לפנה ואבן למוסדות (ירמיה נ"א כ"ו), אבן שמניחים ליסוד הבנין בפנת הבנין שהיא אבן גדולה וחזקה, הנני יסד בציון אֶבֶן, אֶבֶן בֹּחַן פנת יקרת מוסד מוסד (ישעיה כ"ח ט"ז), פירושו אבן בחן, אבן שבונים בה עפל ובחן אבן המבצרים, פנת יקרת היא אבן פנה שהיא אבן יקרה, גדולה וכבדה, וכמ"ש כל אלה אֲבָנִים יְקָרוֹת (מ"א ז' ט'), (ועיין יקר), אֶבֶן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהלים ק"ח כ"ב), וחז"ל פירשו את ההבדלים בין אבני הבנין ואמרו דרך משל שלש מדות בתלמידי חכמים: אבן גזית, אבן פינה, אבן פספס וכו' אבן גזית שאין לה אלא פה אחת וכו' אבן פינה שיש לה שתי פיות וכו' אבן פספס שיש לה ארבע פיות מארבע רוחותיה (אבות דרבי נתן פ"ק כ"ח) את אֲבָנָיו ואת עציו (ויקרא י"ד מ"ה): וַאֲבָנֵי שיש (דהי"א כ"ט ב') עין שיש, כְּאַבְנֵי גיר (ישעיה כ"ז ט'), הם אַבְנֵי סיד קאלקשטיינע, известковые камни. ולפי שהאבנים עיקר בבנין יאמר על פעולת הבנין שום אֶבֶן אל אֶבֶן (חגי ב' ט"ו); וכן היו פוסלים מהן לוחות וחוקקים בהן דברים, לְחֹת אבן כתובים (שמות ל"א י"ח), פסל לך שני לֻחֹת אבנים (שם ל"ד א'); ובמיני אבנים טובות, אֶבֶן יקרה (יחזקאל כ"ז כ"ב) עדעל שטיינע, драгоцѣнный камень ובחבור עם שם המין, אֶבֶן ספיר (שם א' כ"ו), אַבְנֵי שהם (שמות כ"ח ט'), ומלאת בו מלאת אֶבֶן ארבעה טורים אֶבֶן טור אדם פטדה וברקת וגו' (שמות כ"ח י"ז) וְהָאֲבָנִים תהיין על שמות בני ישראל (שם שם כ"א), ואַבְנֵי מִלֻּאִים (שם ל"ה ט'). (עיין מלא), ודרך מליצה נקראו האבנים הטובות: אַבְנֵי חֵפֶץ (ישעיה נ"ד י"ב), אַבְנֵי־נֶזֶר (זכריה ט' ט"ז) אבנים שמשבצים בנזר. אֶבֶן־הַן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל (משלי י"ז ח') אבן יקרה שיש לה חן, וי"מ אבן אשר נחש ינחשו בה והמנחשים מיחסים לה סגולות שונות, כמו

למשוך ולהטות על ידה את הרצון והחפץ, או המקרים והמאורעות צויבערשטיין, вол-шебный камень ולדעת המבאר הוא כנוי אל האבן המושכת הידועה בשם אבן שואבת (עיין שם) מאגנעטשטיין, магнитный желѣзнякъ המושכת אליה את החמרים הידועים. ויתכן שהפעלים יפנה, ישביל, מוסבים אל השם אבן אף שהוא נאמר תמיד במין נקבה, כי כן נמצאהו ע"ד יוצא מן הכלל גם במין זכר (בראשית כ"ח כ"ב. איוב כ"ח ב'). ובהשאלה וְאֶבֶן פֻּרָךְ (ישעיה ל' למ"ד), האנעלשטיין, градный камень אַבְנֵי אלגביש (יחזקאל י"ג י"א) איישטיינע, (עיין אלגביש, גביש) והן שנא' עליהן במקום אחר וה' השליך עליהם אֲבָנִים גדלות מן השמים (יהושע י"ד י"א) וכמפורש באותו ענין אשר מתו בָּאַבְנֵי הברד (שם), ובהשאלה מליצית נאמר, אַבְנֵי אֵשׁ (יחזקאל כ"ח י"ד) אַבְנֵי־קדש (איכה ד' א'). אֶבֶן אפל וצלמות (איוב כ"ח ג'), כנוי למוסדות הארץ שיסודתה באבני אפל וצלמות, ועיין אֲבָנִים מפולמות. משם רעה אֶבֶן ישראל (בראשית מ"ט כ"ד) לדעת המבאר ענינו משם עלה להיות רעה, ולהיות אבן ישראל, עקרן ומעמדן של ישראל כאבן פינה שבבנין, והוא תאר ליוסף שבלכל את אביו ואת כל בתי אחיו במצרים, ויתכן שהוא מוסב אל הש"י, שנקרא אבן ישראל ע"ד מליצת צור ישראל והשעור משם מעזרתו של רועה ישראל ושל אבן ישראל; ועיין, שָׁם, והוא כפל הקודם: מידי אביר יעקב. ועל שם קושית האבן נאמר לבו יצוק כמו אֶבֶן (איוב מ"א מ"ז) וע"ד השאלה: לב הָאֶבֶן (יחזקאל י"א י"ט), (ועיין לב), ובמובן חסרון ההרגשה הכללית וימת לבו בקרבו והוא היה לְאֶבֶן (ש"א כ"ה ל"ז). ולפי שהיו לפניט שוקלים משקליהם באבנים יצא, השם אבן ב) לגושי המשקלים, געווישט вѣсъ, гира אֶבֶן שלמה (דברים כ"ה ט"ו) לא יהיה לך בכיסך אֶבֶן וְאֶבֶן גדולה וקטנה (שם י"ג), לרמות את הקונים, ומזה אַבְנֵי כיס (משלי ט"ז י"א) משקלים קטנים ושונים שהסוחרים צוררים בכיסם, בָּאֶבֶן המלך (ש"ב י"ד כ"ו), משקל ידוע אשר תקן המלך, וכן יכלול ג) כלי הבנאים העשוי לישר שורות הבנין, והוא

תתיכת ברזל קטנה שקושרים אותה בחבל ומורידים אותה מן הנדבך, והיא יורדת ומושכת את החבל בקו פשוט וישר, וראו את הָאֶבֶן הברזל (זכריה ד' י"ד), דאם זענקבלייא לאָמאה, отвѣсъ, ויש מפרשים במובן זה את האמור אחרי כן: וישלך את אֶבֶן הָעפֶרֶת אל פיה (שם ה' ח'), אבל הנראה שזה ענינו תתיכת עפרת גדולה, והוא: ככר העפרת, הנזכר (שם לעיל ז'), ועיין איפה. וע"ד המליצה נאמר על כלי המשקל הזה, ונטה עליה קו תהו וַאַבְנֵי בהו (ישעיה ל"ד י"א), יטה עליו קו ומשקלת לא לבנות כי אם להרוס, או לעשות אותה בנין של תהו ובהו. (עיין אבנים מפולמות).

1) אֶבֶן אַבְנָא, ארמית כמו בעברית, עד די התגזרת אֶבֶן (דניאל ב' ל"ד) וַאַבְנָא די מחת לצלמא (שם שם ל"ה), אֶבֶן גלל (עזרא ה' ח'), הוא אבן שיש מאַרמאָר, мраморъ ובמובן חמר האבן, פרזלא אעא וַאַבְנָא (דניאל ה' ד').

2) ובמשנה: אַבְנֵי־כָתֵף באות מכל מקום, וכו' ואלו הם אַבְנֵי כָתֵף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד וכו' רב יוסי אומר אבני כתף בשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף (שביעית ג' ח'), שול-פערשטיינע.

2) אֶבֶן טוֹעֵן, אבן טוען היתה בירושלים שכל מי שאבדה לו אבדה נפנה לשם וכל מי שמוצא אבדה נפנה לשם זה עומד ומכריז וזה עומד ונותן סמנים ונוטלה, וזו היא ששנינו (תענית י"ס ע"א) צאו וראו אם נמתח אבן הטוען, שאם נכסת בגשמים אם גבהו הגשמים למעלה הימנה, (ר"ש ב"ם כ"ח ע"ב), ולפי גרסא זו יש לפרש טוען מלשון טענת דברים שעוברים בין מי שאבדה לו אבדה ובין מי שמוצאה, אבל בתענית במקום הנ"ל גרסינן אבן הטוענין, והוא מלשון טעות, כנוי לאובדי האבדות וצ"ע.

אֶבֶן מְסַמֵּא עיין מסמא.

2) אֶבֶן חַשָּׁעוֹת. אבן שרושמים עליה קוים שונים ומסמר תקוע

באמצעותה שמורה עלית וירידת צל השמש בקווים ומכוונים בו השעות. מסמר של אבן השעות (כלים י"ב ה'), שטונדענצייגער, солнечныя часы ת"י בצורת אבן שעיא וישב את הצל במעלות (מ"ב כ' י"א).

2) אֲבָנִים מְפוּלָמוֹת, בהו אלו אבנים המפולמות

המשוקעות בתהום שמהם יוצאים מים שנאמר (ישעיה ל"ד י"א) ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (חגיגה י"ב ע"א) אבנים לחים ובהם אוצרות של מים, עיין פלם. והוא כעין רמז אל החמר ההיולי (ועיין בהו, תהו) ותרגומו של אבן אפל וצלמות: אבנין מפולמן דמתמן נפק חשוך וטולי מותא (איוב כ"ח ג'), ואפשר לשער שהאבנים המפולמות ההן, נקראו גם כן בשם:

2) אַבְנֵי שַׁיִשׁ טָהוֹר, בלשון חכמה נסתרת, אמר להם (ר"ע לשלשה

חבריו שנכנסו עמו בפרדס) כשאתם מגיעים אל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים וכו' (חגיגה דף י"ד ע"ב), ופירש"י שיש טהור מבהיק כמו מים צלולים. והכוונה שלא היה ישר בעיניו ליחם בריאת המים אל האבנים ההם או אל החמר ההיולי, וצ"ע.

2) אֶבֶן שֹׁאֲבָת, היא האבן המושכת ושואבת אליה את הברזל ואת

הברזל וכדומה, הידועה בשם מאגנעטשטיין, магнитный желѣзнякъ אבן שואבת תלה (גהזי) לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים ולארץ (סנהדרין ק"ז ע"ב) (עיין למעלה אבן חן).

2) אֶבֶן שְׁתִיָּה, בקרקע בית קדשי הקדשים היתה נמצאת אבן גדולה

שהיתה בולטת מן הרצפה שלש אצבעות: משנטל הארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת וכו', ועליה היה נותן הכהן הגדול את הקטרת ביום הכפורים (יומא ה' ב'), ובגמרא אמרו בטעם השם הזה: שממנה (מן האבן ההיא) הושתת העולם (יומא נ"ד ע"ב), ובבאורנו על המשנה הערנו בזה.

2) אֶבֶן תְּקוּמָה, אבן ידועה לקדמונים בסגולתה, לשמור ולהגן

על הנשים המעוברות, שנושאות אותה שלא תפילנה, ושתלדנה ולד של קיימא, יוצאין באבן תקומה בשבת (שבת ס"ו ע"ב), והיא האבן הידועה בשם actitis, אדלערשטין וקורין לה גם קלאפערשטין орликъ לפי שבתוכה יש עוד אבן אחת המורגשת בנקישה, וסגולתה כבר זכר פליניוס בספרו הששי מספריו על תולדות הטבע ובעל שלטֵי הגבורים כתב שצבעו ירוק עז כמו פרח ויאולה ירוקה (מרפא לשון להרמ"ל).

2) אֶבֶן, בחכמת הקבלה, שם כנוי לכל אות

מאותיות א"ב, בבחינת המלות המורכבות מהן והנבנות על ידיהן. שני אבנים בונות שני בתים, שלשה אבנים בונות ששה בתים, (ספר יצירה פרק ד'), ויש להעיר שבא שם המספר בלשון זכר, והפעל בל"נ, ומלשון אבנים בונות כעין ראיה לדבר שהיו גוזרים את השם אבן, מן: בן, בנה וזה ע"ש שהאבנים עיקר בבנין (ועיין בֵּן).

3) הִתְאַבְּנוּת, שה"פ. הוויית האבן ובריירתה או התהפכות איזה

דבר לעצמות וטבע האבן: האודם והאבן החלמיש שווים בענין הִתְאַבְּנוּת (אמונות ודעות י"ז), פעטריפיקאציאן, פערשטיינערונג, окаменѣніе.

אֶבֶן, לא נמצא כי אם במספר זוגי אֲבָנַיִם, והוא א) שם כלי מלאכת היוצר שעושה על ידו את כליו, כלי חרס, ש"ב, кружало. לפי עדות ר' יונה בן גנאח, הוא כלי עץ עשוי כמין ריחים של אבן אחת גדולה והיא למטה ואחת קטנה והיא למעלה, והנהו עשה מלאכה על הָאֲבָנַיִם (ירמיה י"ח ג'), וי"ת סַרְנָא, והנראה כדעת פירסט שנגזר מן השם אֹפַן, רֹאַד, колесо ע"ש צורת הכלי שהוא עגולה ומסבבים אותו בעיגול. ב) וראיתם על האבנים (שמות א' פ"ז), א"ת: על מַתְבְּרָא, ופירש"י מושב האשה היולדת, וכמוהו עשה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנות יוצר חרש, געבאָרשטול, родильное кресло, ולדעת הרד"ק הוא כנוי לרחם מקום נפילת הולד, והוא שנקרא ג"כ מִשְׁבָּר על שם שבר האשה

היולדת והבליה, (עיין משבר), ובא במספר זוגי על שם שני צירי הרחם, ויסודו בן, בנים, בתוספת אלף, מיפשער מונד, ma- точное отверстіе והנראה כדעת פירסט (ואם לא מטעמו) שהשם אָבְנַיִם במקום הזה הוא כנוי לאברי ההולדה בזכר ונקבה, נעשלעכטס אָרגאנע, половые органы (והזוגי הוא ביחס אל שני המינים), ועליהם, צוה פרעה לראות אם בן הוא ואם בת היא, ואפשר שכן דעת הז"ל במכילתא, כנראה ממה שדרשו על פסוק ירדו במצולת כמו אבן, במדה שאדם מודד בה מודדין לו הם אמרו וראיתן על האבנים אף אתה עשית להם המים כאבנים, והיו המים מכים אותן על מקום האבנים (בשלח השירה פרשה ה') ונקראו כן, על שם שהם הם הבונים את הבנים והיוצרים את התולדות. ויתכן שהשתתף השם אָבְנַיִם אל אברי ההולדה ואל כלי מלאכת יוצר חרש, מפני שהם שווים בפעולותיהם, וע"ד שהושאל השם יוצר רק לעושה כלי חרש, ולא לבעל מלאכה אחרת, שהוא לפי הנראה, על שם שע"י כלי אומנתו האבנים הוא עושה ומוציא כלי שלם למענהו בפעם אחת, בעין מעשה היצירה, (ועיין יצר).

השם אבן בא בחבור עם כמה שמות לבנין שמות עצמים פרטיים וזה לפי שהיו האבנים נעשות לסמנים וציונים שונים ידועים לשעתם.

אֶבֶן הָאֵזֶל, שע"פ. וישבת אצל הָאֵזֶל (ש"א כ' י"ט), י"ת אבן אתא, וכוונתו לפרשו מענין הליכה, שהיתה נצבת סימן להולכי דרכים.

אֶבֶן בֹּהַן בֶּן רְאוּבֵן, שע"פ. שם עיר או מקום על הגבול בין נחלת שבט יהודה ובין נחלת שבט בנימן (יהושע ט"ו י"ו, י"ח י"ז), והנראה שהיתה מצבת אבן שהקים איש בהן בן ראובן, לזכרון.

אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת, שם מקום ידוע בקרבת ירושלים לצד מזרחית דרומית, על הגבול בין יהודה ובנימן, ששמה אסף אדניהו בן חגית אשר התנשא למלוך אחר המלך דוד אביו, את כל מתי סודו: עם אבן הַזֹּחֶלֶת אצל עין רגל (מ"א א' ט'), י"ת אבן סבותא, ולא ידענו טעמו, ויתכן שהיתה בצורת נחש זוחל.

אֶבֶן הָעֵזֶר, שע"פ. שם מקום נכח אפק (עיין שם) שם חנו בני ישראל במלחמתם עם פלשתים בסוף ימי עלי, הָאֶבֶן הָעֵזֶר (ש"א ד' א'), ושם נגפו בני ישראל ופלשתים לקחו את ארון האלהים מידם ויבאהו מאבן העזר אשדודה, ובשמואל הנביא נאמר, בימים הרבה אחר כן, כאשר קבץ את כל ישראל המצפתה והתפלל בעדם אל ה' להושיעם מיד פלשתים, עלו סרני פלשתים להלחם בישראל, וינגפו לפני ישראל, ואנשי ישראל יצאו מן המצפה וירדפו אחריהם ויכום עד מתחת לבית כר, ויקח שמואל אבן אחת וישם בין המצפה ובין השן ויקרא את שמה אֶבֶן הָעֵזֶר ויאמר עד הנה עזרנו ה' (שם ז' י"ב), ויתכן שזו היא אבן העזר שנגפו שם ישראל לפנים, וכותב הספר קראה על שם סופה.

בערבית יורה הפעל אבן, היות קשה חזק מוצק הארט, פעסט, דיכט זין, быть твердымъ, крѣпкимъ, והוא קרוב לשרש הבן, וכמו כן לשרש אמן וכעין זכר לדמיון של שרש אבן לשרש אמן נראה ממה שבא השם אֶמָּנָה בקרי תחת השם אֶבְנָה בכתיב (מ"ב ה' י"ב). עיי"ש (פירסט).

אַבְנֵט, ש"ז. אזור, חגורה גירטעל, поясъ ומיוחד לאזור שנשאו הכהנים והשרים לאות כבוד וגדולה, וחגרת אתם אַבְנֵט (שמות כ"ט ט'), ועשית להם אַבְנֵטִים (שם כ"ח מ'), וְאַבְנֵטְךָ אחזקנו (ישעיה כ"ב כ"א), יש אומרים ששרשו בנט, ודומה לשרש פנד בארמית, (עיין אפונדא), ובלשון פרסית בנד, ומזה בל"א באנד, ואפשר ששרשו בטן, בחלוף האותיות, וזה על שם שחוגרים אותו על הבטן.

אַבְנֵר, שע"פ. עיין אבינר.

אָבַס, פ"י. הקל, האכלת בהמה ועוף לפטמם פאסטען, פיטטערען, откарм-

במקרא לא נמצא ливать, упитывать כי אם בבינוני פעול, משור אָבוּם (משלי פ״ו י״ז) ברבים אֲבוּסִים (מ״א ה׳ ג׳), ובמשנה, 2) בבינוני פועל בהוראה מיוחדת: אין אוֹבְסִין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין (שבת כ״ד ג׳), אביסה היא תחיבת המאכל בגרון הבהמה עד למקום שאינה יכולה להקיאו והלעטה היא תחיבת המאכל למקום שיכולה להחזיר, ועיין אֲבוּם.

אֲבוּם, ש״ז. לפי המוסכם, ענינו כלי שנותנים בו מאכל לבהמה, קריפפע, ясли באין אלפים אֲבוּם בר (משלי י״ד ד׳), רש״י פירש האבום נקי וריק, ולדעת המבאר שעורו: באין אלפים אין בר (תבואה) באבום. ולדעת הרד״ק ענינו אוצר התבואה, והרשד״ל פירש בשם חכם אחד, שעיקר הוראת אֲבוּם הוא גרן, מקום דישת התבואה, ויסודו בום, שהוראתו, כעין, הוראת פעל דוש (עי״ש) ופירוש באין אלפים אבום בר, באין אלפים הגרן נקי וריק וכן היאבה רים עבדך אם ילין על אֲבוּסֹה (איוב ל״ט ט׳), היקבע דיתו אצל גרנך להיות מוכן לעבודתך. וחמור אֲבוּס בעליו (ישעיה א׳ ג׳), החמור יודע ומכיר כשהוא בגרן שהוא צריך לעבוד ולדוש כרצון בעליו, ומזה גם: שור אָבוּס שור שרגיל לעמוד באבום בגרן והוא משתמן שם, וכן ברבורים אֲבוּסִים שמנים, והפעל אָבוֹס לפטום הבהמות וכן השם אֲבוּס לכלי מאכל הבהמות הוא מלשון המשנה. וכן השתמשו בו במשנה לקערה גדולה כלי מאכל לאדם; מן האבוס שלפני הפועלים (נדרים ד׳ ד׳).

מַאֲבוּס, ש״ז. אוצר התבואה, שפייכער, амбаръ פתחו מַאֲבָסֵיהֶם (ירמיה נ׳ כ״ו), וסוף הפסוק כלוה כמו ערמים, מוכיח שיותר נכון לפרשו במובן גרן, שיינע, гумно וכפירוש הרשד״ל.

אַבַּעבּוּע עיין בוע.

1) אֶבֶן, ש״ז. ארמית, מין מתכת לבנה, בדיל צינן, олово את הַבְּדִיל (במדבר ל״א כ״ב) ת״א אַבְנָא, ונמצא השם הזה במקרא בשמות עצמים פרטים.

אֶבֶן, שם עיר בנחלת מטה יששכר (יהושע י״ט כ׳).

אִבְצָן שע״פ. אחד משופטי ישראל (השופט העשירי) אבצן מבית לחם (שופטים י״ב ח׳) והוא שפט את ישראל שבע שנים.

אֶבֶק, ש״ז. עפר כתוש ודק, המתנועע מתפזר ועולה מכל תנועה קלה, שמוב прахъ, пыль, אָבָק ועפר (דברים כ״ח כ״ד), וענן אֲבַק רגליו (נחום א׳ ג׳), האבק שההולך מעלה ברגליו, והָיָה לְאָבָק (שמות ט׳ ט׳), עפרורית דקה, וע״ד המליצה: ופרחם כָּאָבָק יעלה (ישעיה ה׳ כ״ד), דבר שאין בו ממש, וכן: כָּאָבָק דק המון זריך (שם כ״ט ה׳), ובמשנה: ולא יטמיננה בחול ובָאָבָק דרכים (שבת ג׳ ג׳) בַּאֲבַק הסופרים (שם י״ב ח׳), עפרורית של קסת הסופר, שמשימים על גבי הכתב להשחירו, ובהשאלה במובן המוסרי קצת דבר פעולה מה, או ענין קל המסובב ויוצא ממנה, ודומה לה במקצת מן המקצת: ארבע אֲבָקוֹת הן, אבק רבית, אבק שביעית, אבק ע״ז, אבק לשון הרע; אֲבַק רְבִית, לא ישא אדם ויתן בהלואתו של חברו מפני אבק רבית, אֲבַק שְׁבִיעִית לא ישא אדם ויתן בפירות שביעית מפני אֲבַק שְׁבִיעִית, וכו׳, אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע לא יסיח אדם אפילו בטובתו של חברו, מפני אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע (שמא מתוך שבחו יבוא לידי גנותו) (תוספתא ע״ז א׳). לדעת חז״ל במדרש ומנחם בן סרוק נגזר מן השם אָבָק, הפעל בנפעל במקרא, וַיֵּאָבֵק איש עמו (בראשית ל״ב כ״ה), בהוראת התגוששות עם זולתו; רינגען, бороться לפי שהמתגוששים מעלים עפר ואבק בשוליהם, זיך בעשטויבן, ועיין אָבַק, 2) ובמשנה בא בפעל, בבנין פיעל, מפרקין יָאַבְּקוּן (שביעית ב׳ ב׳), לפירוש המפרשים ענינו כסוי שרשי העצים המגולים בעפר, והערוך פירשו בענין הסרת האבק, וכמו כן בבנין התפעל, והוי מִתְאַבֵּק בעפר רגליהם (אבות א׳ ד׳), התכסות באבק ועפר, זיך בעשטויבן לאַסטן, запылиться והבוונה, אם

בלכת התלמידים אחרי החכמים או בשבתם לפניהם על גבי הקרקע.

אָבָקָה, ש"נ. סממנים כתושים היטיב עד לאבק, порошокъ (שבו"ד דער געווירצע), מכל אַבְקַת רוכל (שה"ש ג' ו').

אָבַק, פ"י. ולא נמצא כי אם בבנין נפעל, מקורו ארמית, דומה לפעל חבק, דבק, בהוראת עניבה ומזה התחברות התדבקות התחבקות, אומפאסטען, אומפאלטען, אומשלינגען, охватывать, ומזה במקרא: וַיֵּאָבֵק איש עמו (בראשית ל"ב כ"ה), התעצמות עם הזולת, והזדווג לו, התגושש עמו להפילו, שכן דרך המתעצמים שחובקים ואובקים איש את רעהו בזרועותיו וכתחזקים זה על זה רינגען, רינגענד קאמפפען, бороться. ולזה בא בנפעל במובן פעל משותף, הנעשה: על ידי שנים, בְּהֵאָבְקוֹ עמו (שם כ"ו), (עיין רש"י והרמב"ן), ובגמרא: בתר דאביקו ביה (סנהדרין ס"ד א'). ואביק ליה מיבק, ומזה, באו השמות:

2) **אָבִיק**, ש"ז. במשנה, ביב וסלון להמשכת המים ממקום למקום, ע"ש שהוא מקשר ומשתף את שני המקומות, אָבִיק שבמרחץ (מקוואות ו"ו י"ד).

2) **אֲבוּקָה**, ש"נ. חבילת עצים או פתילות, ענובות ואגודות יחד להגדיל המדורה, ולא לאור האבוקה (פסחים דף ז' ע"ב), факель, ושתי אבוקות של אור בידם (תמיד א' ג'). למה צדיקים דומין בפני שכינה כנר בפני האבוקה (פסחים דף ח' א'), וקרוב למובן זה ע"מ הארמי.

2) **אַבְקְתָא**, ש"נ. עניבת לולאות, שלייפע, אעולי ואפוקי באבקתא (נדרים דף נ"ו ע"ב). ועיין ערוך.

אָבַר, לא נמצא בפעל, כי אם בשמות, ומהוראותיהם נראה שעיקר הוראתו דומה לפעל גבר, היות חזק, קשה, ואמיץ, быть крѣпкимъ, שטארק, פעסט, קראפטיג זיין (עיין הערה), ומזה:

אָבִיר. ש"ת חזק, תקיף, גבור, דער שטארקע, קראפטיגע, могучій, והתיחד להש"י, מידי אֲבִיר יעקב (בראשית מ"ט כ"ד) אֲבִיר ישראל (ישעיה א' כ"ד). נדר לַאֲבִיר יעקב (תהלים קל"ב ב'), ולא נמצא כי אם שש פעמים במקרא.

אַבִּיר, ש"ת. חזק וגבור א) בבני אדם, דער שטארקע, דער פאפערע, сильный, храбрый, ויסירו אַבִּיר (איוב ל"ד כ'), ומשך אַבִּירִים בכחו (שם כ"ד כ"ב), סלה כל אַבִּירֵי (איכה א' ט"ו), ובחבור לשם לב, שמעו אלי אַבִּירֵי לֵב (ישעיה מ"ו י"ב) ענינו קשה לב הארט-הערציג, жесточенный וכמו שהוא מפרש הרחוקים מצדקה, אשתוללו אַבִּירֵי לֵב (תהלים ע"ו ו'), אמיצי רוח, מוטהיגע, שטאלצע, ומזה ב) ש"ת לשר וגדול, פארנעהם, ведьможа לחם אַבִּירִים אכל איש (שם ע"ח כ"ה), (עיין לחם), אַבִּיר הרועים (ש"א כ"א ח'), פקיד וממונה על הרועים, ע"ד אַבִּירֵי הצאן (ירמיה כ"ה ל"ד), (עיין אדיר). ג) בהשאלה, אל הבהמות והחיות החזקות במיניהם, ופרים עם אַבִּירִים (ישעיה ל"ד ז'), האכל בשר אַבִּירִים (תהלים נ' י"ג), פרים חזקים, שטיער, волъ, וכן אַבִּירֵי בשן (שם כ"ב י"ג), עדת אַבִּירִים בעגלי עמים (שם ס"ח ל"א), וכן לסוסים חזקים, רַאסס, конь דהרות אַבִּירָיו (ירמיה מ"ז ג'), ובא: שעטת פרסות אַבִּירָיו (ירמיה מ"ז ג'), ובא: מדוע נסחף אַבִּירֶיךָ (ירמיה מ"ו ט"ו), לפי פירוש המפרשים ענינו גבורים, ולפי תרגום השבעים הוא ש"ת אל השור אפיס, יראתן של מצרים ובא בל"ר ע"ד ההגדלה, (מאיעסטאטספאראל) כמו אדונים, ויתישב היטיב מה שבא הפעל נסחף בל"י, ובכתיב ואוריד כאביר יושבים (ישעיה י"ד י"ג), והקרי כַּבִּיר (עיין כביר). ובענין ההבדל שבין אָבִיר על משקל הרפוים ובין אַבִּיר ע"מ הדגושים, נראה שהוא להבדיל בין קדש לחול, הש"י מתואר אָבִיר, שכחו מעצמו, וגבור בבני אדם ובבע"ח מתואר אַבִּיר שכחם מצד הרכבתם ובנין גופם ואבריהם החזקים, ובדחז"ל, נמצא שגזרו מן השם אביר פעל

2) בבנין פיעל, שֶׁאִבֵּר עצמו מעשות תשובה (סנהדרין ק"ם ע"ב), ע"ד חזק לב, זיך שטאַרקען אין פערשטאקנונג ברינגען, ожесточаться.

2) **אָבְרָא**, בתלמוד, מלת הטעם, לאמת ולחזוק דבר; אכן, אמנם נעוויסלעך

וירקלך, действительно, אֲבָרָא מלכא את (גיטין נ"ז ב') וכעין המלות: ברי, ברם בקושטא, בארמית, אברא חזינא ליה (חולין נ"ם ב').

אֵבֶר, ש"ז. נרדף לשם כנף, פלינעל, крыло, מי יתן לי אֵבֶר כיונה (תהלים נ"ה ז') יעלו אֵבֶר כנשרים, (ישעיה מ' ל"א), ועמ"נ.

אֶבְרָה, ש"נ. אם אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה (איוב ל"ם י"ג), לפירוש המפרשים הוא כיסב על הקודם: כנף רננים נעלסה, אם הכנף של הרננים דומה לאברה של החסידה ונצה, ובא הנפרד תחת הסמיכות אברת חסידה, והרבוי וַאֲבֵרוֹתֶיהָ בירקרק חרוץ (תהל' ס"ח י"ד), והנראה שכן השם אֵבֶר וכן השם אֶבְרָה, עיקר הנחתו בלשון עברית לעצם הכנף ק'על, стволъ ומקורו ארמית בהוראה כללית, לכל נתחי הגוף הבולטים או שיש להם עצמית מורגשת בפני עצמם (עיין אֵבֶר). ובזה נבדל מן השם כנף הנגזר מן כף כפף, שהוא על כלי העפיפה וביתוד על הגויה המכסה את העצם, הכפופה על גוף העוף (עיין כנף), ועל כן נאמר: גדל הכנפים (כלל, והפרט) ארך הָאֵבֶר מלא הנוצה (יחזקאל י"ז ג'), וזהו: אם אֶבְרָה חסידה ונצה, האברה של החסידה והנֹצָה שלה והוא כנגד כנף רננים (עיין נץ). וזה ענין מליצת הכתוב, יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אֶבְרָתוֹ (דברים ל"ב י"א), בתחלה הוא פורש כנפיו נוצתו ויקחהו עליהם ואח"כ ישאהו על אברתו, על עצם הכנף, וכן משמע מת"א, מפרש גדפוהי מקבלהון מנטילהון על תקוף אַבְרוֹהִי, באֶבְרָתוֹ יסך לך (תהלים צ"א ד'), והכפל ותחת כנפיו תחסה, וכן השם אֵבֶר נגזר הפעל בבנין

הפעיל, במובן, העלות אבר, שווינגען, размахивать המבינתך וַיָּאֵבֶר נץ (איוב ל"ם כ"ו) והכפל יפרש כנפיו, ולדעת הריק"ם מזה גם הָבְרוּ החצים (ירמיה נ"א י"א) בחסרון האל"ף ובתשלום קמץ, וטעמו עשו להם אבר לעוף, בעפלינעלן, окрылять.

2) **אֲבַר, אֵיבְרָא**, ארמית, ש"ז. כל נתח מנתחי גוף בע"ח, שם"ק, גליעד, צֵלֵפּח, ונתח: זתה לנתחיה (ויקרא א' י"ז) ת"א, ויפלג יתה לְאֵבְרָהָא. ומזה בתפלה על כן אֲבָרִים שפלגת בנו (ועי' פלג), עצמות דכית (תהלים נ"א י') ת"י אֵיבְרֵיָא דשפיתא, עור בעד עור (איוב ב' ד'), אֶבְרָא מטול אֶבְרָא, וכן ת"א ישאהו על אֶבְרָתוֹ (דברים ל"ב י"א) תקוף אברוהי, ומזה במשנה אֵבֶר מן החי ואֵבֶר מן החי (אהלות ב' ג'), מחתך אבר אבר (חולין ד' ב'), הקטר חלבים ואֲבָרִים (ברכות א' א'), מאתים וארבעים ושמונה אֲבָרִים באדם (אהלות א' ח'). ובהלכה אינו נקרא אבר כ"א ש'ש בו בשר גידים ועצמות, ועל דרך היחוד: אבר קטון יש בו באדם משביעו רעב מרעיבו שבע (סנהדרין ק"ו א'), אבר המשגל. ובהשאלה על חלקי הכלים, מטה נטמאת אֲבָרִים (כלים י"ח י"ם), ובגמרא על מה ששנינו: כיצד מעברין את הערים (עירובין ח' א'), רב ושמואל חד תני מעברין בעי"ן, וחד תני מאברין באל"ף, מאן דתני מאברין (באל"ף) אבר אבר (עירובין נ"ב א') ופירש הערוך שבולטין מן החומה אבר אבר כאבריו של אדם שבולטין מגוף האדם, ובספרי המחברים: בַּעַל אֲבָרִים, ש"ת למי שיש לו אברים חזקים ומוצקים, וכן אמרו

3) **אֵבֶר הַמַּשְׁוָיָה**. בחכמת האלגיברא. סך מספרים שמתחשבים לשעור אחד והוא חלק של כלל סכום חשבון אחד, (עיין כליל החשבון).

הערה. יסוד השרש אבר, הוא כפי הנראה בר, בהוראת בליטת דבר מה ויציאתו לחוץ מתוך כללו של דבר אחד, ומזה יצא השם אֵבֶר בארמית, לכל חלק מחלקי הגוף הבולט ומורגש לעין או שיש לו ממשות וישות בפני עצמו. ובעברית התיחד לעצם הכנף הבולט מן הגוף, וכמו שבארנו, ושוב יצא מזה השם אֲבִיר, אַבִּיר, בהשאלה למי שהוא חזק, קשה ואמיץ, בבחינת מה שיש לו ישות עצמות קיימת מורגשת ונברת, וע"ד גזרת התאר עָצוּם מן עָצַם, (עיין שם).

2) **אֲבַר אֲבָרָא**, ארמית. שם מין מחבת ידועה בעברית בשם

עפֶרֶת (בחלוף אל״ף בעי״ן ובי״ת בפ״א) . ואת העפרת (במדבר ל״א כ״ב) ת״א אֲבָרָא , ומזה במשנה או של אֶבֶר (מקוואות ו״ו ח׳) . פתילה של אבר (סנהדרין נ״ב ע״א) , אבר מעיקרו (חולין דף ת״ת א׳) .

אַבְרָהָם , שע״פ . ראש לבית עבר וראש אבות העולם לבני ישראל , אביו קרא לו אַבְרָם , והש״י בברתו עמו ברית , קרא לו אַבְרָהָם כי אב המון גוים נתתיך (בראשית י״ז ה׳) . בפירוש הטעם הזה על שנוי השם באו פירושים שונים , וקרוב לשמוע דברי החכם האָטטינגער , שהמלה רָהָם שנתחדשה בהרכבת השם הזה למלת אָב במקום המלה רָם , מקורה בלשון ערבית בהוראת המון רב , וזהו ממש לשון הכתוב כי אב המון גוים נתתיך . ולהיותו הראשון שהכיר את בוראו ולמד אחדותו לכל באי עולם , ומסר בריתו לבניו אחריו ולזרעו של יעקב בפרט , התיחד שם הש״י עליו ונקרא אֱלֹהֵי אַבְרָהָם , כמו שהתיחד גם על בנו יצחק ובן בנו יעקב (שמות ד׳ ה׳) , וכן מיוחס לו עם ישראל , עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם (תהלים מ״ז י״ד) , זֶרַע אַבְרָהָם (שם ק״ה ו׳) , ובדרך המליצה , בא כשם כלל האומה , ע״ד השם יעקב ישראל , תתן אמת ליעקב חסד לאברהם (מיכה ז׳ כ׳) .

אַבְרֵךְ , מלה יחידית במקרא . שם תאר כבוד אשר קראו לפני יוסף במצרים : ויקראו לפניו אַבְרֵךְ (בראשית מ״א מ״ג) , א״ת דין אבא למלכא , ופירש״י רך בלשון ארמי מלך , לא ריכא ולא בר ריכא , ומוסיף רש״י לאמר ובדברי אגדה דרש ר׳ יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים , א״ל בן דורמסקית אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנעים ויוצאים תחת ידו , ע״כ . וגם הר״י בן גאנח מפרשו מלשון ברך , אלא שלדעתו הוא מקור מן ההפעיל באל״ף תחת ה״א , לזה נאה להברך לפניו , ולדעת הרד״ק האל״ף הוא למדבר בעדו , כל אחד היה קורא לפניו אַבְרֵךְ , אברע ברך , והנכון שהיא מלה מצרית ישנה שאין לעמוד על גזרתה , גם הסברות שהסבירו בה יודעי לשון גפתית אינן מחוורות , (עיין פירסט) . ובדרחז״ל , בא השם כתאר כבוד לאדם גדול , אברך ! בשתי פסיעות אתה בחיקן של צדיקים ואתה בוכה (שמחות ח׳) .

אַבְרָם שע״פ עיין אברהם .

2) אָבָשׁ . במשנה , הענבים והאֲבָשִׁים משהבאישו (מעשרות א׳ ב׳) , לפי המפרשים ענינו ענבים רעים , כמו ויעש באושים , בהפוך האותיות , ועיין באש .

אַבְשַׁי , עיין אבישי .

אַבְשָׁלוֹם , עיין אבישלום .

אֹבֶת , שע״פ . שם מקום אחת התחנויות אשר חנו בני ישראל במסעם במדבר , ויחנו בְּאֹבֹת (במדבר כ״א י׳ ל״ג מ״ג) , ויסעו מֵאֹבֹת (שם כ״א י״א , ל״ג מ״ד) , ויתכן שהוא מן אוֹב בהוראת חלל ונבוב , והיה המקום ההוא מקום מערות ומחלות , או בין הרים גבוהים , пещерный , האָהלגאַנג . ходъ, ущелье . (ועיין אוב) .

אָגָא , שע״פ . אבי אחד מגבורי דוד . שמה בן אָגָא הררי (ש״ב כ״ג י״א) , ונמצא מקורו בערבית , בפעל אַגַא , בענין ברחה , ניסה , פליהען , бѣжать .

2) אָגָב , עיין גב .

אָגָג , שע״פ . ש״ת כבוד למלכי עמלק (ש״א ט״ו , ח׳ ל״ג) ובא כשם כנוי לכלל עם עמלק , וירם מַאֲגַג מלכו (במדבר כ״ד ז׳) , ובשם היחס : המן בן המדתא הָאֲגָגִי (אסתר ג׳ א׳) , ועוד שם כמה פעמים , ובאה הקבלה שהיה מזרע עמלק , וכבר זכרה יוסף בן מתתיה בספריו , (קדמוניות י״ד , ו׳ ה׳) .

אָגַד , פ״י . במקרא לא נמצא כי אם בשם אֲגֻדָּה , ובמשנה בא בפעל , הקל , ענינו תבור כריכה וקשירה בינדען , צוואממען בינדען , связать , אם אינו אוֹגֵד (מעשרות א׳ ה׳) , אין אוֹגְדִין את הלולב אלא במינו (סוכה ג׳ ח׳) , והנפעל , ירק הַנֶּאֱגָד משֶׁאֵגַד (מעשרות א׳ ה׳) , ובמקרא מזה .

אֲגֻדָּה , ש״נ . א) כריכה ותבילת דברים אחדים יחד בישעל , בינדעל , связка

пучекъ , אֲגֻדַּת אזוב (שמות י"ב כ"ב), ובמשנה: אֲגוּדוֹת השום (פיאה ו' י"ד), ובהשאלה ב) לקבוץ אנשים , חברה , באנדע , тропппа , сборище людей, ויהיו לַאֲגֻדָּה אֶחָת (ש"ב ב' כ"ה). ג) עניבה וקשר , קנאָטען , узел, связь , התר אֲגֻדַּת סוטה (ישעיה נ"ח ו'), קשרי העול (עיין סוטה); ובא וַאֲגֻדָּתוֹ על ארץ יסדה (עמוס ט' ו'), תרגומו וכנשתיה , וכן פירש"י קבוצת בריותיו , והנראה כדעת המבאר שהושאל לחדר התחתון בבנין שעליו בנויה העליה ונקרא כן על שם קשור ואגוד התקרה שלו העשויה בכפה, וכן הוא בערבית אוגדון גשוֹלבע , сводъ , ומנהג בני קדם שהאדון דר בעליה ובני הבית בחדר התחתון, וזהו מליצת הכתוב, הבונה בשמים מעלותיו, למשכן בבודו ית' ואגדתו על ארץ יסדה למשכן בריותיו . ואפשר שלזה כוונו חז"ל בגמרא אדם בונה עליה ואחר כך בונה בית? (חגיגה י"ב א').

2) אֲגוּד , במשנה שם . אגודה , בינדעל , связка בְּאֲגוּדֵי השום (פאה ו' י'), ובענין קשר , באנד : הותר אֲגוּדוֹ (סוכה דף ל"ג) , וכן על משקל

2) אֲגַד , שם . אֲגַד שעל גבי המכה (שבת נ"ג ע"א) , סמרטוט כרוך על גבי המכה , פערבאנד , перевязка .

1) אֲגַד , ארמית . דומה לשרש נגד , בהוראת משיכה מתיחה, ועם זה הארכה והמתנה , אויסדעהנען , לאנגע זיך לאסטען , тянуть, длить, פערלאָנגערן , אַנדויערן , продолжать, выжидать. תרגום אונקלוס : בְּמֵיגַד קל שופרא (שמות י"ט י"ג) , ובאפעל בגלל דיוּגְדִין חיוכון (ת"י, דברים ל"ד ו') , ומזה , ע"ד בנין הקל ברחז"ל שאוגדות פתחיהן לבעליהן (ערובין כ"א ע"ב) , רש"י פירש קושרות , והנכון שהוא מלשון הארכה והמתנה ממתינות לבעליהן , ונוסרא אחרת מַגִּידוֹת וגם זה אפשר להיות במובן זה . עיין נגד .

2) אֲגָדָה , או הַגָּדָה . חלק הדרוש אצל חכמי ישראל בעניני מוסר , יראה ודרך ארץ , בהבדל בין החלק הדרוש והביאור לדין ולמעשה באסור והיתר , חיוב ופטור שנקרא הֲלָכָה (עיי"ש) , ומלמדו מדרש הלכות וַאֲגָדוֹת (נדרים ד' ג') , במשנה שבמשניות הנוסח הגדות ושבגמרא אֲגָדוֹת) וכפי הנראה מכמה מאמרים בגמרא פירשו את השם אֲגָדָה בהוראת המשבה, ויגד משה, דברים שמושכין לבו של אדם כַּאֲגָדָה (שבת פ"ז א'), וכל משען מים אלו בעלי אֲגָדָה שמושכין לבו של אדם כמים (חגיגה י"א א') , (עיין הגדה בשורש נגד) , ויסודו גד. עיי"ש .

אֲגוֹז , שם פרי עץ ידוע שהגרעין שלו הנאכל הוא בקליפה קשה בעץ, נוסף , נוספבויים орѣхъ , אל גנת אֲגוֹז (שה"ש ו' י"א) , פעם אחת במקרא , ובמדרש במין נקבה , על העץ , מה הָאֲגוֹזָה נגוזת ונחלפת (שה"ש ו' י"א) , וברבוי שמן אֲגוֹזִים (שבת ב' ב') . ובשבחן של חכמים אמרו על רבי טרפון שהוא גל של אֲגוֹזִים , כיון שנוטל אחד מהן כולם מתקשקשין ובאין זה על זה , כך היה רבי טרפון דומה בשעה שת"ח נכנס אצלו ואמר שנה לי, היה מביא לו מקרא משנה מדרש הלכות והגדות וכו' (אבות דרבי נתן פ"ח , נישן פ"ו א') . סודו גוז , גזז , וזה אם מפני שהעץ בעצמו נגזז וכמו שאמרו במדרש, או על שם הקליפה שהיא נפצעת ונגזזת .

אָגוֹר , אֲגוֹרָה , עיין אגר .

אֲגַל , שם . פעם אחת במקרא ברבוי , רסים , נטף טראָפפען , капля או מי הוליד אֲגָלֵי טָל (איוב ל"ח כ"ח) , רש"י פירש גלי טל , והאל"ף נוסף , (כי יסודו גל גלל , וממנו נגזר גם שרש ע ג ל) , לפי שהנמיך הוא בצורת עגול קטן ומתגלגל , 2) ובגמרא : עליות מללים ועליות אֲגָלִים (חגיגה י"ב א') , הבדילו בין אגל ובין טל ועשו אותם שני דברים מיוחדים . ולפרש"י אגלים הם מים שמלקין את הפירות 3) והקליר אמר : נָשֵׁב אֲגָלִים תִּשַּׁל (תפלת טל) . והרוו"ה אמר שהוא הנקרא בל"ד rubigo מעהלטהוי , שהוא מזיק לזרעים , ржа, ржавчина , ובמדרש , רשב"ל אמר אלו מרגליות של טל (ב"ר י"ב) .

אֲגָלַיִם , שם עצם פרטי . עיר בארץ מואב, על גבולה . עד אֲגָלַיִם יללתה

(ישעיה מ"ו ח"ת), והיא העיר שנקראת בספרי יוסף בן מתתיהו אגללה. ויתכן, שענינו גולות מים, וע"ש שתי גולות שהיו שם, ונגזר מיסודו של גל, עיי"ש.

אָגָם, שם זכר. א) מקוה מים או מקום לכנוס מים, זאממעלאָרש דעם וואססערס, ס"ך, озеро, והיה השרב לַאָגָם (ישעיה ל"ה ז'), ועל הרוב בסמיכות לשם מים, ההפכי הצור אֲגַם מים, (תהלים ק"ד ח'), והרבוי: וַאֲגַמֵּי אוביש (ישעיה מ"ב ט"ו), וְאַגְמֵי מים (שם י"ד כ"ג), במובן מקום מי טיט ורפש, פפּיצע, лужа, והתיהד השם אל מקומות כנוסי המים הטבעיים או הנעשים בידי אדם, כמו החריצים העשוים על גדות הנהר נילוס המתמלאים ממימיו בעלותו ובהתפשטו למרחב גדול, על היאורים ועל אֲגַמֵּיהֶם (שמות ח' א'), ועל אֲגַמֵּיהֶם (שם ז' י"ט), ובא כל עשי שכר אַגְמֵי נפש (ישעיה י"ט י"ד), לדעת יש מפרשים ענינו אגמים שיש בהם נפש חיה, דגים, ועיין אָגָם. ומזה ב) קנה וסוף הגדל על האגמים והנהרות, שילפּראָהר, тростъ, והמעברות נתפשו ואת אֲגַמִּים שרפו באש, (ירמיה נ"א ל"ב), ולדעת ר' יונה בן גאנח, ענינו מבצרים בורג, крѣпость דומה ללשון ערבית אגמה, מרבץ האריות בין הקנים, ולפי דרכו אפשר לפרש שהוא שם כולל האגמים עם הקנים שבהם, שהיו למעוז על המבצרים לפנים. ג) ובגמרא, אם יהיו כל הימים דיו וַאֲגַמִּים קולמסין (שבת י"א א'), וכן בענין אחר וויעזע, дугъ, אבל בְּאָגָם לא (קדושין ס"ב ע"ב), ופירש"י מקום צמחים רכים.

אָגַם, שם תואר דומה לש"ת עָגֻם בעי"ן, עצב ומצטער, שהולך שחוח וכפוף, (עיין העדה), געבוינט, трогуриться, со-гбенный, надломленный, унылый, כל עשי שכר אַגְמֵי נפש (ישעיה י"ט י"ד), וע"ד עגמה נפשי לאביון (איוב לפ"ד כ"ה), ג) ובגמרא בשם המקרה מפני אַגְמַת נפש (מו"ק י"ד) באל"ף לפי נוסח הערוך.

אַגְמוֹן, ש"ז. א) קנה וסוף, שילף, בינזע, тростъ הלכף כְּאַגְמוֹן ראשו (ישעיה נ"ח ה'), כפה ואַגְמוֹן (שם ט' י"ג, י"ט ט"ו), ענף דק וקל והוא משל לרלי העם כנגד כפה שהוא משל לגדולי העם. התשים אַגְמוֹן באפו (איוב מ' כ"ו), חבל עשוי מקנה, בינזע שפּריקק, вервь изъ тростника, ותרגומו: אונקלא, וכן פירש"י, והוא עשוי מברזל, כפוף כקנה, הַאקקען, острога, вила, ובא ב) כדוד נפוח ואַגְמוֹן (שם מ"א י"ב), תרגומו היך דודא נכוח דעביד כיפא, והמפרשים פירשוהו לפי מקומו דוד, קעסעל, котелъ, והוא כפל לשון של דוד והתאר נפוח מוסב אל שניהם וזה על שם צורתו הכפופה. ויש שפירשוהו מלשון אגם כמשמעו והוא כנוי להבל ואד היוצא מן האגמים, כפני רתיחת המים, ובערבית יש במשמע פעל אגם, גם הוראה הרתיחה והחמימות, ולדעת פירסט ענינו מקוה מים רותחים מחם השמש, зидендеръ שי"ך, кипящее озеро. ויתכן שהוא מקום מדרון עמוק בקרקע הנהרות שהמים נשפכים לשם בזרם ומרתיחים ומעלים קצף, שפרודעל, водоворотъ, котловина (ועיין הערה).

הערה. בגמרא: מאי משמע דהאי אגם לישנא דבוצלנא הוא, דאמר קרא הלכוף כאגמון ראשו (קדושין ס"ב ע"ב), ונראה מדבריהם שהשרש אגם, דומה לשרש עקם בהוראת עקימה וכפיפה, עיין בצל, ומזה נקרא הצמח הרך הנכפף, הקנה אגם אגמון, ומזה כנוס המים במקומות הנכפפים והקעורים בעמק האדמה איינבינונג, вгибъ, או שמן מושג העקימה יצא לענין השבירה והבקיעה, ומזה הושאל לכנוס מים בחריצים ובבקיעים (ועיין בקיע, ברכה), ומזה עגם במובן המוסרי, עצב וצער הכופפים קומתו של אדם.

אַגָּן, ש"ז כלי קבול. ספל, קערה, שאָלע, בעקקען, чаша, лоханъ, שררך אַגַּן הסהר (שה"ש ז' ג'), ספל עגול כסהר, (עיין סהר), ומצאנו אותו בכלי קבול דמי הקרבנות, מזרק, אָפּפער שאָלע, жертвенная чаша, ויושם בָּאַגָּנוֹת (שמות כ"ד ו'), מכלי הָאַגָּנוֹת ועד כל כלי הנבלים (ישעיה כ"ב כ"ד). ובעיקר הוראתו נראה שהוא כעין הוראת השרש אגם, עקמימות וכפיפה, ועם זה כלי

חלול כפוף ומקוער, או כפוף דרך בליטה יוצאת מגבו כעין בטן, ובמובן זה השתמשו במשנה:

2) **אָגָן**, ש"ז. בליטה יוצאת מן הכלי המשמשת לבית יד, בית אחיזת הכלי **שָׂפָה**, הענקעל, גריפף, ראנד ручка, кайма, מחוסר כן או אוֹגֶן או אוֹזֶן (תוספתא כלים ב"מ ב'), בין מתוך אוֹגְנוֹ (ערובין ח' ו'), ועיין הוגן.

2) **אַגָּם**, שם זכר. מין פרי האילן, הָאַגָּסִים והקרסתומלין (כלאים א' ד'), בערבית אל ענגם בגימל דגושה ענדשם, בירנע, груша.

אֶגֶף, שם נקבה. מקורו ארמית גַּף, שענינו כנף (עיין גַּף) פלייענעל, крыло באֶגְפָּא עינא (ת"י יחזקאל א' י"ד), ובהוראה זו נמצא במשנה, כמו שיבוא בסמוך, ומזה בהשאלה במקרא, ורק בספר יחזקאל, גדודי החיל, ההולכים בצדדי עיקר המחנה ומתפשטים ככנפים הנה והנה, דיא פלייענעל דעם העערעס, крылья войска. אתה וכל אֲגַפֶּיךָ יחזקאל ל"ח ט') ע"ד מליצת מטות בנפיו (ישעיה ח' ח'), גמר וכל אֲגַפֶּיהָ (יחזקאל ל"ח ו'), ולדעת יש מפרשים יכלול גם כן המחוזות הקיצונים במדינה, גרענצ־לאָנדער, окраина שהם כמו כנפי המדינה העיקרית, ובא גם במובן החיל העוטרים על המלך שומרי ראשו, נעפאלנע, свита, וכל סביבותיו, עזרה וכל אֲגַפָּיו (שם י"ב י"ד), 2) ובמשנה: בהוראה הראשונה, והקיף להן ראשי אֲגַפִּים, (נגעים י"ד א'), פלייענעל, ובצפור מדבר, עולת העוף שנמצאת בין אגפים (סוכה מ"ב ע"א), ופירש"י דהאי בין אגפים אינו אלא לשון עופות, עולת העוף שנמצאת בין עופות המלוקים לחטאת וכו', ויש להוסיף על דבריו, שההיחד השם אל העופות המלוקים, שנאמר בהם ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל (ויקרא א' י"ז) לפי שאחרי מליקת ראשם החלק מגופם הנכר הנשאר בהם הוא כנפיהם, מה יונה קופצת באחת מאֲגַפֶּיהָ, ופורחת באחת מאגפיה (בראשית רבה ל"ט), ובהשאלה ב) לאצילי האדם, אַרמע, локти, חברותיה נושאות אותה בַּאֲגַפֶּיהָ, (שבת קכ"ט א'), וכן ג) לשולי הכלים: דולסקמא הניטלת בַּאֲגַפֶּיהָ (מו"ק ב"ד), גריף, ушко. ד) ולתעלות היוצאות מן המעין, המחלקת שלל לַאֲגַפֶּיהָ (ב"ק ס"א א'), ה) ולגדות הנהר, אמה מכאן ואמה מכאן אֲגַפֶּיהָ (ב"ב צ"ט), אופער, берегъ.

אָגַף או אָגָף, עין גיף.

אָגַר, פעל יוצא. הקל, קבוץ ואסיפת דברים, והתיחד לקבוץ דברים קטנים, גרגירי פירות וכדומה, זאממלען, ציזאממענ־טראגען, собирать, אָגְרָה בקציר מאכלה (משלי ו' ח'), ולא תֶאֱגֹר (דברים כ"ח ל"ט), אוֹגֵר בקיץ בן משכיל (משלי י"ד ה'), 2) ובספרי: ובין גרו זה שאוֹגֵר עליו דברים (דברים סימן ס"ו), מקבץ טענות דברים, והשתמשו בו גם בנפעל, והן נֶאֱגָרִים לעריהם (במדבר רבה כ"ה), ובענין פגימות בסכין, אמרו אוֹגֶרֶת פסולה מסוכסכת כשרה (חולין י"ו ע"ב), ופירש"י לשון אגרה בקציר, לשון אסיפה שהפגימה אוגרת הצפורן לתוכה בין שני עוקצין (ועיין חגר). יסודו גר והנגזרים ממנו גור גרגר, עיי"ש.

אֲגוֹרָה, שם נקבה. פעם אחת במקרא, בסמיכות לשם כסף, לַאֲגוֹרַת כסף וכבר לחם (ש"א ב' ל"ו), י"ט מן אָגֹר, בהוראת קבוץ, שיהיו מחזירים על הפתחים לאגור כסף נדבות, דאס זאממלען, גיילדזאמלונג, קאללעקטירען, собираніе милостини, וי"א שהוא מן אָגַר בארמית במובן שכר, שכר עבודה, יעבוד בעד שכר כסף, ומזה בתלמוד אגְרָא. והנכון שענינה כעין השם גָּרָה, מטבע קטנה שבקטנות שנותנים לעני המחזיר על הפתחים, איינע געוויסע קלייע מינצע, монеты мелкой ролъ. ועיין (גרה).

2) **אֲגוּרִי**, במשנה: כזית שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני זה אֲגוּרִי (כלים י"ו ח'), ובגמרא: למה נקרא שמו אֲגוּרִי ששמנו אגור בתוכו (ברכות ל"ט א'), ובירושלמי כל הזיתים הגשמים יורדין עליהם והם פולטין את שמנן, וזה הגשמים יורדין עליו והוא אוגר את שמנו לתוכו (כלאים א' ג'), ומצאנו אותו במדרש, כשם תאר גם

לשאר פירות למור, ומור אגורי (ב"ר צ"א), ולחטים, אבל ישראל צדיקים הם כולם חטים אגורי הם (במדבר ד') כן צ"ל, ובדפוס בטעות אגודיהם. ומזה נראה שהוא תאר לתכונה טובה בפירות בטיב האיכות וחזק הטבע בקיומם, ואולי הוא מלשון גרגר, קערнинъ, зернистъ, (ועי' ערך מלים, המשביר).

2) אֲגוּרִיָה, שם נקבה. בתלמוד אסיפת בני אדם, פאלקספערзаммлунг, אֲגוּרִיוֹת של נכרים (גיטין פ"ח א'), ובעל מוסף הערוך כתב שהוא מלשון יונית ἀγορα, מקום אספת השופטים ועורכי הדינים לעיני העם. ואינו מוכרח.

אָגוּר, שם עצם פרטי. שם חכם קדמון שבא משלי מוסריו בספר משלי, דברי אָגוּר בֶּן־יָקֶה (משלי ל' א'), ולדעת החכמים ז"ל הוא ש"ת כנוי לשלמה המלך, וכמ"ש למה נקרא שמו אגור שאגר החכמה והתורה (תנחומא וארא), וע"ד השם קהלת מן קהל.

אִגֶּרֶת, שם נקבה. ספר ומכתב גלוי בהודעה או פקודה יוצאת מבית המלכות והשרים, בעניני המדינה, אמтъ־שריבъ, официальное письмо, אִגֶּרֶת הפורים (אסתר ט' כ"ט) וְאִגֶּרֶת פתוחה בירו (נחמיה ו' ה') וברבוי אִגְּרוֹת כתב (דהי"ב ל' א') את אִגְּרוֹת המלך (נחמיה ב' ט'), אִגְּרוֹתֵיהֶם (שם ו' י"ז), ולא נמצא כי אם בכתבי הקדש האחרונים, וזה מוכיח שמקורו מלשון פרסית או ארמית, ובארמית שבמקרא:

1) אִגְּרָא, ש"נ. כתבו אִגְּרָא חדא (עזרא ד' ח'), דנה פרשגן אִגַּרְתָּא (שם שם י"א), ובמשנה בענין שטר מקוים בבית דין או מעשה בית דין, אִגְּרוֹת שום, שטר שומא ששמו בב"ד נכסי לוה לפרעון חוב, אִגְּרוֹת מזון, שטר מכירה שמכרו ב"ד קרקע האיש למזון האשה והבנות, או שטר התחייבות לזון את בת אשתו, וַאִגְּרוֹת של רשות, מכתב פקודת השלטון, או אגרת תעודה שהנשיא נותן רשות לאחד לדון, וי"מ אגרות שכותבים זה לזה בענינים שונים ומשא ומתן (מו"ק ג' ג'), אִגֶּרֶת בקרת (כתובות י"א ה'), כתב הכרזה, שב"ד מכריזין ומודיעים שיש דבר למכור, (עין בקרת).

אֲגַרְטָל, שם. מין כלי, לא נמצא כי אם ב' פעמים בפסוק אחד בספר עזרא ברבוי, אֲגַרְטָלֵי זהב שלשים אֲגַרְטָלֵי כסף אלף (עזרא א' ט') רש"י פירש מיני כלים הם, והראב"ע אומר שהם גביעים, בעכער, чаша. ולדעת הרד"ק, הוא כלי שנותנים בו מים לרחצה, умывальникъ, рукомойникъ, וואשבעקען, עושים כלים כאלו מזהב ומכסף ובכמות רב כזו, ולפי שהמלה הזאת אין ספק שמקורה פרסית, לא נוכל לבוא עד תכונתה, ועיין גרט, תרט.

אֶגְרוֹף, עיין גרף.

אֵד, עיין אוד.

אָדַב, פעל. דומה לשרש דאב בהפוך האותיות, לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ובבנין הפעיל, וענינו ציעור, והכאב לב, קראַנקען, בעקרענקען, огорчать, опечалить. וְלַאֲדִיב את נפשך (ש"א ב' ל"ג), משפטו לְהַאֲדִיב, כמו לְהַשְׁמִיד.

אַדְבְּאֵל, שם עצם פרטי. הבן השלישי לישמעאל, (בראשית כ"ה י"ג). גיזניוס גוזרו מן הערבית אדב, מופת, נס, וואונדער, чудо. ויהיה ענינו מופת האל, וואונדער גאטטעס, чудо Божіе, ופירסט גוזר מן הערבית אדב בהוראת, יצירה, תקון, וגידול, בילדען, ערציהען, воспитать, ומזה אַדְבְּאֵל חניך האל, צוכט גאטטעס, воспитанникъ Божій.

אָדָד, שם עצם פרטי. עיין הדד.

אֲדוֹ, שם עצם פרטי. איש ידוע ביטי עזרא. ומתואר: אֲדוֹ הראש בכספיא המקום (עזרא ח' י"ז), ויתכן שהוא מגזרת ארון.

אֲדוֹרַיִם, עיין אדר.

1) אֲדַיִן, ארמית תואר הפעל. כמו אָז בערבית, דאַנן, тогда, (בחלוף זיי"ן בדלי"ת). אֲדַיִן דניאל לביתיה אזל (דניאל ב' י"ז), ומן־אֲדַיִן (עזרא ח' ט"ז) כמו

מאז, פאן דער צייט, съ того времени, ובחבור עם יחם הבי"ת, באַדין דניאל התיב (דניאל ב' י"ד) באותה שעה, въ то время.

אֲדַלְיָא, שע"פ. אחר מבני המן (אסתר ט' ח').

אָדַם, פּעל ממאמר האיכות, יסודו דם. הקל, ענינו היות באיכות צבע הדם, ראָטה זיין, быть краснымъ. אָדְמוּ עצם מפנינים (איכה ד' ז'), ומקביל אל הקודם צחו מחלב, (ועין עצם, פנינים). ושעמו האָדם בלחיים שהוא יופי וסימן לבריאות באדם.

הפועל בבינוני, מגן גבורהו מָאָדָם (נחום ב' ד'), ראָטה געפֿארבט זיין, быть краснаго цвѣта ועורות אילם מְאָדָמִים (שמות כ"ה ה'), בטבע יצירתם.

ההפעיל. ג"כ כעין הקל, אם יַאְדִּימוּ כתולע, (ישעיה א' י"ח).

ההתפעל, התראות בצבע אדום, זיך ראָטה צייגען, ראָטה שפּיעלען, казаться краснымъ. יין כי יִתְאַדָּם (משלי כ"ג ל"א).

אָדֹם, שם תאר. מי שהוא כצבע הדם, ראָטה, красный, סוס אָדֹם (זכריה א' ח'), פרה אֲדֻמָּה (במדבר י"ט ב'), בטבע היצירה. המים אֲדֻמִּים כדם (מ"ב ג' כ"ב) מדוע אָדֹם ללבושך (ישעיה ס"ג ב'), מה זה ללבושך שהוא אָדֹם, מאין זה לו. ועי"ד המליצה, דודי צח וְאָדוֹם (שה"ש ה' י"ד), ע"ד צחו מחלב אדמו עצם מפנינים, ובא הלעיטני נא מן הָאָדֹם הזה, (בראשית כ"ה ל'), הראשון כנראה שם כנוי לעדשים והשני תאר לעצמו, ועי' אֱדוֹם.

אָדֹם, שם מין אבן יקרה שצבעה אדום, רובין, рубинъ אֹדֶם פטדה (שמות כ"ח י"ז), 2) ובספרי המחברים בא בענין שם הצבע, דאם ראָטה, красное.

אַדְמָדָּם, ש"ת. לפי המוסכם ענינו מה שצבעו אדם בחזק האדמימות, תאָטראָטה, весьма красный, אדום שבאדומים: נגע לבן אַדְמְדָּם (ויקרא י"ג מ"ב), בהרת לבנה אַדְמְדֶּמֶת (שם שם י"ט), ירקרקות או אַדְמְדַּמּוֹת (שם י"ד ל"ז), וכפל העי"ן והלמ"ד יורה על ההפלגה, ולדעת המבארים האחרונים אין ענין הכפל להפלגה, כי אם להקטין, ויורה רק על הדמיון לדבר ומזה אַדְמְדָּם, דומה נוטה למראה אדום, או אדום באיזה מקומות, ראָטהלעך, היא אונד דא ראָטה, красноватый, (ועין ירקרק, שתרחר, וכדומה מכפולי העי"ן ולמ"ד), והנראה שכן דעת חז"ל במשנה שקראו לצבע כזה, פתוך, ומפורש אמר ר"ע אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים, (נגעים א' ב').

אַדְמֹנִי, ש"ת. למי שצבעו נוטה למראה אדום, ביחס לגוף בן אדם, ראָטהלעך, красноватый, ויצא הראשון אַדְמוֹנִי (בראשית כ"ה כ"ה) ביחס אל השערות, והוא אַדְמוֹנִי עם יפה עינים (ש"א ט"ז י"ב), ביחס אל הלחיים, שהוא יופי לאדם וסימן בריאות красивый 2) אֲדַמְדָּמֹנִי, שם. מין סממנים אדומים מבריתן, ובהם צובעים, גבלין אֲדַמְדָּמֹנִי (ב"ר ל"ח), ציגאבער, циноварь. 3) אַדְמִימוּת, ש"נ. בספרי המחברים, גַּוון האדם הפתוך, דאם ראָטהליבע, багровое.

אֱדוֹם, שם עצם פרטי. כנוי לעשו, וזה: ע"ש שאמר הלעיטני נא מן האדם האדם הזה (בראשית כ"ה ל'). לפי המוסכם שתי המלות האדם האדם שתיהן מוסבות אל הנזיד, ואפשר לאמר, שהאדם השני מוסב אל עשו, ושעור הכתוב, הלעיטני נא, ומבאר דבריו מן האדם (הנזיד) הלעט את האדם הזה, והוא היה אדמוני (מפירוש הטור על התורה) ולפי שקרא את עצמו בשם אָדָם, קראו שמו אֱדוֹם, ועל שם זה נקרא גם העם אשר יצא ממנו אֱדוֹם, עשו אבי אֱדוֹם (שם ל"ו מ'), ויצא אֱדוֹם לקראתו (במדבר כ' כ'), ונקראו גם כן בְּנֵי־עֵשָׂו, אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו (דברים ב' ד'), ויפה העיר הר"ש מונק, כי בני עשו נפלגו לכמה שבטים שהתנהגו בנימוסים שונים, היושבים בהר גבל (עיין גבל) המליכו עליהם מלך, ונקרא מלך אדום, והוא

אשר לא נתן לישראל לעבור בארצו, (במדבר כ' כ"א); ואלה אשר ישבו בהר שעיר התנהגו על פי ראשי המטות והם לא סגרו שערי ארצם לפני בני ישראל, ושעל כן מזכירם לשבח וקורא להם אחים, (וכבר נגע בזה הרשב"ם (דברים ב' ד'), ועיין המשתדל ועיין עשו, שעיר) וכן נקראת ארצם, אֶרֶץ אֱדוֹם (בראשית ל"ו כ"א), שדה אֱדוֹם (שם ל"ב ד'), והיתה אֱדוֹם לשמה (ירמיה מ"ט י"ז), בת אֱדוֹם (איכה ד' כ"א), וביו"ד היחס לא תתעב אֲדֻמִּי (דברים כ"ג ח'), ואנשים אדמיים (מ"א י"א י"ז), אֲדֻמִּית (שם שם א'). ומלחמות רבות היו בין בני ישראל ובין בני אד"ם, פעמים גברה יד ישראל עליהם ויכניעום, ופעמים פשעו בישראל, ותגבר ידם עליהם והצרו לישראל מאד באף אויב ושנאת נקמה, וכמעט כל הנביאים נבאו על מפלתם ובימי גלות בבל תפשו האדומים את נגב יהודה, ומאז נקרא גם המחוז ההוא בשם ארץ אדום, ובספרי העמים Idumaee גם אחרי אשר שבו בני יהודה ולקחוהו מהם. וחז"ל קראו בשם אדום למלכות רומא, אשר החריבה את כל ארץ ישראל ואת בית המקדש, אם בדרך הכנוי, לרמז על שנאתם לישראל כשנאת בני אדום לפנים, ובסמך על הכתוב: זכור ה' לבני אֱדוֹם את יום ירושלם וגו' (תהלים קל"ז ז'), או שהיתה קבלה בידם כי הרומאים היו מצאצאי אדום (ועיין הראב"ע (תהלים קל"ז ז'), ועקרים מאמר ד' פרק מ"ב), ובכתיב בא פעם אחת וארומים בריש, במקום ואדומים (מ"ב ט"ז ו').

אֲדָמִים, שם עצם פרטי. רוכסי הרים צרים הולכים ומשתרעים בשבט בניימן, והעמק אשר לרגליו נקרא אילון, (עיי"ש), ובא בחבור אל השם מעלה, נכח למעלה אֲדֻמִּים (יהושע ט"ו ז', י"ח י"ז), ואולי היה עפר אדמתם אדום.

2) כַּאֲדָמִים, שע"פ. אחד מכוכבי לכת, שאורו מצהיב ואדום, מַאדִים, Марсъ, שבעה כוכבים בעולם: שבתי צדק, מאדים וכו' (ספר יצירה ד'), והאצטרולוגין יחסו לו השפעת החימה והכעס הריב והמלחמה ושפיכות דמים: האי מאן דבמאדים (הנולד במזל מאדים) יהיה גבר אשד דמא (שבת נ"ו ע"א).

אָדָם, שם עצם כללי. (לא נמצא לא ברבוי ולא בכנוים), עצם חי מדבר ומשכיל, мужъ, человѣкъ נעשה אָדָם (בראשית א' כ"ו) וכולל את שני המינים זו"נ. ויקרא את שמם אָדָם (שם ה' ב'), ובמובן שם הקבוץ, мужчины, люди עצמות אָדָם (מ"א י"ג ב'), אָדָם ילוד אשה (איוב י"ד א'), ועם שם המספר הכללי, הבל כָּל אָדָם (תהלים ל"ט י"ב), כָּל הָאָדָם כוזב (שם קט"ז י"א), כָּל אָדָם חזו בו (איוב ל"ו כ"ה), כל אחד ואחד ממין האדם, ביד כל אָדָם יחתום (שם ל"ז ז'), ועם מלת רב: ירעפו עלי אָדָם רב (שם ל"ז כ"ח). ובפרטי נטיות הוראותיו ראוי להעיר: א) שבתחלת הנתתו הוא שם עצם פרטי לְאָדָם הראשון, ובמובן זה בא בפרשיות מעשי בראשית, וּלְאָדָם אמר (שם ג' י"ז), ויהי אָדָם (שם ה' ג'), ולהיותו מורה גם על ענין עצמותו, ומובנו כעין שם עצם כללי, בא בפרשיות ההן גם בה"א הידיעה, ויהי הָאָדָם לנפש חיה (שם ב' ז'), וכל אשר יקרא לו הָאָדָם, (שם שם י"ט), ומן השם הפרטי הזה יצא הלשון בדבורי המליצה ב) בֶּן־אָדָם, וברבוי בְּנֵי־אָדָם, כלומר בניו של אדם ובכוונה אל התכונה העצמית, להבדיל בינו ובין מי שלמעלה וגבוה ממנו, כמו הש"י ומלאכיו, ובן־אָדָם ויתנחם, (במדבר כ"ג י"ט) והקודם, לא איש אל ויכזב. ובמקום אחר בענין כדומה לזה נאמר: לא אָדָם הוא (ש"א ט"ו כ"ט), וּבֶן־אָדָם לרעהו (איוב ט"ו כ"א) והקודם ויוכח לגבר עם אלוה, וּבֶן אָדָם תולעה (שם כ"ה ו'), ויראו בני האלהים את בנות הָאָדָם (בראשית ו' ב'), ואם בני הָאָדָם (שמואל א' כ"ו י"ט), כנגד האמור למעלה, אם ה' הסיתך בי, ובא גם כן בחסרון ההבדלה והגנוד, ורק נרדף לשם, אִישׁ, אֱנוֹשׁ, לאיש כמוך רשעך ולבן אָדָם צדקתך (איוב ל"ה ח'), וישח אָדָם וישפל איש (ישעיה ב' ט'), עיני גבהות אָדָם שפל ושח רום אנשים (שם שם י"א), ממלך אָדָם

חנף (איוב ל״ד ל׳), והכוונה לרמז אל חולשת טבע האדם ולהבדיל בינו ובין מי שלמעלה ממנו; וכן בערך מי שקטן ושפל ממנו והם בעלי חיים, אָדָם ובהמה (תהלים ל״ו ז׳). ועל הרוב יבוא בלשון רבים, ובנגעי בני אָדָם (שמואל ב׳ ז׳ י״ד), והקודם בשבט אנשים, כי פסו אמונים מִבְּנֵי אָדָם (תהלים י״ב ב׳), וזרעם מִבְּנֵי אָדָם (שם ק״ו ל״א), גם בְּנֵי אָדָם גם בני איש (שם מ״ט ג׳), (ועיין בסמוך); ובה״א הידיעה: אשר בנו בני הָאָדָם (בראשית י״א ה׳), ותענוגות בני הָאָדָם (קהלת ב׳ ח׳) ובספר יחזקאל, בא תמיד השם אדם בחבור עם השם בן, בדבור השם יתברך אל יחזקאל גם בדבור הפשוט, והוא ע״ד מנהג לשון ארמית בר־אנש, ברי־נש. ולהיותו כולל כל ילודי אשה, הנה במקום שידובר מן המצוינים והמיוחדים שבהם ביחס ההקבלה והנגוד אל הכלל כולו, יבא ג׳ השם אדם או בחבור עם השם בֶּן, במובן כלל הפשוטים ופחותי הערך, אם כסיתי כָּאָדָם פשעי (איוב ל״א ל״ג) אין נעוואָהנליכער איינפאכער מענש, כָּאָדָם простой обыкновенный человѣкъ עברו בריית (הושע ו׳ ז׳), כאחד הָאָדָם (שופטים ט״ז ז׳) ובישראל וּבָאָדָם (ירמיה ל״ב כ׳), גם בני אָדָם גם בני איש (תהלים מ״ט ג׳), והכוונה לכלול מי שאין להם שום מעלה מיוחדת, כי אם מה שהם ילדי אדם, ומי שמיוחדים במעלת היחס, והם בני איש נודע ונכבד בעמו, והכפל, יחד עשיר ואביון; ומזה על דרך הגנות והבזוי, ויקם אָדָם לרדפך (ש״א כ״ה כ״ח), בקום עלינו אָדָם (תהלים קכ״ד ב׳), כנוי לשונא. ועל המעט שנמצא ד׳ בהוראת איש זכר, מאַן, мужчина אָדָם אחד מאלף מצאתי וגו׳ (קהלת ז׳ כ״ח), לפי שהוא החשוב במינו, וכמו כן יבא ה׳ גם בהוראת שם אִישׁ במובן מין סתמי, אָדָם כי יקריב מכם (ויקרא א׳ ב׳), אירגענד איינער, уэмакъэ нѣкто, אָדָם כי ימות (במדבר י״ט י״ד), кто нибудь, וכן: לב הָאָדָם לְאָדָם (משלי כ״ז י״ט), כמו לב איש לרעהו; ואל אָדָם לא אבנה (איוב ל״ב כ״א), והקודם: אל נא אשא פני איש, ובמובנו כשם הקבוץ. יבא ו׳ כסומך לש״ת בְּטַעַם תאר מורכב בְּכוֹר אָדָם בבניך (שמו״ר י״ג י״ג) בכור במין האדם בן בכור בין הבנים, (ועיין בכור), פֶּרֶא אָדָם (בראשית ט״ז י״ב), איש פרא במין האדם, ווילד דער מענשן, אדם פרא, אין ווילדער מענש, дикій человѣкъ בְּסִיל אָדָם (משלי ט״ו כ׳), כסיל בין בני האדם, אדם כסיל, אין מהאריכטער מענש, וכן וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם (ישעיה כ״ט י״ט), האביונים שבבני אדם, היותר אביונים, וע״ד ופריץ חיות (שם ל״ה ט׳), נסיכי אָדָם (מיכה ה׳ ד׳), בני אדם נסיכים, הראשון אָדָם תולד (איוב ט״ו ז׳), הראשון בבני אדם. וכן עם בית היחס: וּבְגֶדִים בָּאָדָם (משלי כ״ג כ״ח), ועם מ״ם היחס, וחרשים המה מֵאָדָם (ישעיה מ״ד י״א), יותר משאר בני אדם. ובא, להם הם אמרים זֹבְחֵי אָדָם עגלים ישקון, (הושע י״ג ב׳), עיין ביאור. והנראה שהוא תאר של גנות אל כומרי הע״ז, הזובחים שבבני אדם, (שכל עבודתם איננה כי אם זביחת בהמות לע״ז), ושעור הכתוב הזובחים בבני אדם, הכמרים, הם אמרים להם (לעגלי המסכה) עגלים ישקון, העגלים הם ראוים שתבלבלו אותם, ותאכילום זבחיכם, (ועיין נשק), ארבה אתם בַּצֹּאן אָדָם, (יחזקאל ל״ו ל״ז), שעורו אַרְבֶּה אתם אדם כצאן, וע״ר המליצה גם בחסרון כ״ף הדמיון: מלאות צֹאן אָדָם (שם ל״ח), כמו עדרי אדם, מענשען הערדען, стадо людей על גוי ועל אָדָם יחד (איוב ל״ד כ״ט), לדעת המפרשים טעמו על גוי כלו ועל אדם פרטי, ויתכן שענינו, על גוי אחד ועל כל מין האדם כלו; כתפארת אָדָם לשבת בית (ישעיה מ״ד י״ג), כפל הקודם כתבנית איש, וי״ת: כתושבחת זתתא, וכן פירשו במדרש (בב״ר פ׳ כ״א); כי אָדָם הקנני מנעורי (זכריה י״ג ה׳), ענינו אדם לעבור את האדמה, והוא ביאור הקודם: איש עבד אדמה אנכי (ועיין הערה), ובגזרת השם הזה לא מצאנו טעם מתקבל ברברי המבארים ועיין אֲדָמָה והערה.

אָדָם, שע״פ. עיר על יד הירדן, הרחק מאד מֵאָדָם העיר אשר מצד צרתן, (יהושע ג׳ ט״ז).

אֲדָמָה, ש"נ. הנחתו הראשונה היא כנראה רגבי העפר המוצק הראוי לזרע, дёрн-земля, дерновая земля, твердая пахатная земля, (בראשית ב' ה'), **ואדם אין לעבד את האדמה** (שם שם ו'), **והשקה את כל פני האדמה** (שם ד' ב'), **וקין היה עבד אדמה** (שם ד' ב'), **כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך** (שם ד' י"ב), **ויצמח ה' אלהים מן האדמה** (שם ב' ט'), **ויחל נח איש האדמה** (שם ט' ד'), **מפרי האדמה** (שם ד' ג'), **והאדמה לא תתן את יבולה** (דברים י"א י"ז). **ומעפר הרגבים האלה נברא אדם הראשון, ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה** (בראשית ב' ז'). **ומזה** ב) במובן חבל אדמה המיוחדת לבעלים לעבדה ולהתפרנס ממנה, שדה זרע, аккер-ландъ, пашня, **אדמת הכהנים** (בראשית מ"ז כ"ב), **אם עלי אדמתי תזעק**, (איוב ל"א ל"ח), **יפתח וישדד אדמתו** (ישעיה כ"ח כ"ד) **עבד אדמתו ישבע לחם** (משלי י"ב י"א), **אדמתם לנגדכם זרים אבלים אתה** (ישעיה א' ז'), **ולא יפול הפעל עבד כי אם על השם אדמה ולא על השם ארץ, כי אהב אדמה היה** (דהי"ב כ"ו י'), **אהב עבודת האדמה. ומן קושי מוצק הרגבים, בא השם אדמה במובן** ג) **גושי עפר ורגבים**, ערדקלומפפен, **מזבח אדמה תעשה לי** (שמות כ' כ"ד), **במעבה האדמה** (מ"א ז' מ"ו), **בעבי האדמה** (דהי"ב ד' י"ז), **ועל המעט שבא גם במובן עפר, שהוראתו פרודי הרגבים שהם חלקי האדמה הקטנים** ערדע, прахъ, **ואדמה על ראשו** (ש"ב ט"ו ל"ב) **צמח פרדים אדמה** (מ"ב ה' י"ז), **ואדמה עליהם** (נחמיה ט' א'), **ובא ורבים מישני אדמת עפר** (דניאל י"ב ב'), **שעורו עפר האדמה; ונמצא בנרדף לשם עפר ומאדמה לא יצמח עמל** (איוב ה' ו'), **והקודם: מעפר און; ובהוראה** ד) קרקע באדן, земля, **כי המקום אשר אתה עמד עליו אדמת קדש הוא** (שמות ג' ה'), **ומזה** ה) **תבל ארץ, מחוז, או מדינה, נרדף לשם ארץ**, לאנד, געגענד, נעביעטה, страна, область, **ולשארית אדמה** (ישעיה מ"ג ט"ו), **ובתורה על הרוב ביחוס לארץ ישראל, על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך** (שמות כ' י"ב), **על האדמה אשר נשבע לאבתיך לתת לך** (דברים ז' י"ג), **ונקראה: אדמת יהודה** (ישעיה י"ט י"ז), **ובספר יחזקאל אדמת ישראל** (יחזקאל י"א י"ז, י"ב י"ט), **על אדמת ה'** (ישעיה י"ד ב'), **ובמו כן אדמת־הקדש** (זכריה ב' י"ו), **בהפך לארץ העמים שנקראת אדמה טמאה** (עמוס זיין י"ז), **אדמת נכר** (תהלים קל"ז ד'). **ובמובן זה בא פ"א בל"ר עלי אדמות** (תהלים מ"ט י"ב) לאנדעריין, помѣстьяхъ. **ונמצא ג"כ בהוראת** ו) **כלל היבשה בה"א הידיעה**, ערדע, материкъ **כל רמש האדמה** (בראשית א' כ"ה), **לרב על פני האדמה** (שם ו' א'), **ועם זה על כלל הישוב** ערדקריין, земной шаръ, **ונברכו בך כל משפחת האדמה** (שם י"ב ג'), **ועל מלכי האדמה על האדמה** (ישעיה כ"ד כ"א), **מעל פני האדמה** (בראשית ו' ז'). **ובמשנה:** ז) **אדמה, כחותם המרצופין** (שבת ח' ה') **טיט אדום שעושין ממנו חותמות, מהו לאכול אדמה בשבת** (שבת קי"ג ע"ב).

הערה. הר"ר אברהם בדרשי אמר בגדר השם אדמה, ובהבדלו מנרדפיו, שלא יקרא אדמה כי אם הארמה הראשונה, ר"ל רגבים והאבק אשר היו מימי קדם, (חותם תבניות), והבונה האדמה כשהיא מוצקת רגבים מברייתה, וכמ"ש בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו (איוב ל"ח י"ח), ולפי שיטתו נוכל לאמר כדעת פירסט, שיסודו דם דמם, והנגזר ממנו הדם, במובן חבור מהודק, פעסט שמאכפפען, уплотнять, וראיה לדבר שמות העצמים הפרטים הנגזרים משם אדמה, שהם מתיחסים אל הטבע המיוחד, הקושי, של קרקע המקום ההוא. והנה כבר הסכימו המבארים לדעת הז"ל (ב"ר ס"ז) לגזור את השם אדם מן השם אדמה ובסמך על האמור: **ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה** (בראשית ב' ז'), **עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת** (שם ג' י"ט), אבל בטעם הגזרה הזאת נראה שהיא לא מפני שהאדם נוצר מן האדמה שהרי גם כל החיה והבהמה נוצרו ממנה, כי אם לפי שהוא נברא לעבוד את האדמה, וכמו שנאמר על הזמן שלא נברא האדם, **ואדם אין לעבד את האדמה** (שם ב' ה'), **ואח"כ: וישלחהו ה' אלהים מגן עדן לעבד**

את האדמה אשר לָקח משם (שם ג׳ כ״ג), ונמצא זכר להוראה זו, וגזרתה במקרא: כי אָדָם הקנני מנעורי (זכריה י״ג ה׳), לעובד אדמה הקנו אותי מנעורי, ולפי זה עיקר הוראת השם אָדָם, הוא עובד האדמה ושומרה, אדון האדמה.

אֲדָמָה, שע״פ. עיר בנחלת מטה נפתלי (יהושע י״ט ל״ו), ולדעת בעל תבואת הארץ, הוא כפר דמא הנזכר בדחז״ל, דוסתאי איש כפר דמא, וכן נקרא עד היום דָּמָא, והוא למערבה של צפת במהלך שתי שעות.

אַדְמָה, שע״פ. אחת הערים בעמק השדים אשר נהפכו במהפכת סדום (בראשית י״ד ב׳, דברים כ״ט כ״ב).

אֲדָמִי, שע״פ. עיר במטה נפתלי: הנקב (יהושע י״ט ל״ג) ועיין נקב.

אַדַּרְמֶלֶךְ, שע״פ. אחד משבעה שרי פרס ומדי (אסתר א׳ י״ד).

אָדוֹן, (ובכנוים בחסרון הויו תמיד) ש״ת. שר, מושל, הערשער, הערר, власти-тель, господинъ, ונופל על כל מיני השרים, הנגידים והמצווים, הוי אָדוֹן, (ירמיה כ״ב י״ח) ביחס אל המלך. מִי אָדוֹן לנו (תהלים י״ב ה׳), שמני אלהים לאָדוֹן לכל מצרים (בראשית מ״ה ט׳), פקיד ומושל, משנה למלך, פערוועזער, правитель, ובא בעין שם בעל ביחס, לאשה, לעבד ואמה, הערר, אייגנער, господинъ, владѣлецъ, וַאדֹנַי זקן (בראשית י״ח י״ב), אֲדֹנַי אברהם (שם כ״ד י״ב), וכן כשמדברים עם איש נכבד יאמר אֲדֹנַי שאל את עבדיו (שם מ״ד י״ט), והפעל הנקשר עמו בא בלשון נסתר, אל נא ישים אֲדֹנַי אל לבו (ש״א כ״ה כ״ה), ועל המעט גם בלשון נוכח: בי אֲדֹנַי אל נא תשת (במדבר י״ב י״א), ולפעמים יבוא בלשון יחיד גם כשהמדברים רבים, לא נשאר לפני אֲדֹנַי (בראשית מ״ז י״ח), שָׁמָעֲנוּ אֲדֹנַי (בראשית כ״ג ה׳) עבדיך יעשו כאשר אֲדֹנַי מצוה (במדבר ל״ב כ״ה), ובחבור אל שם עצם פרטי אֲדֹנַי משה (שם י״א כ״ח), האתה זה אֲדֹנַי אליהו (מ״א י״ח ז׳), ובל״ר הנה נא אֲדֹנַי סורו נא אל (בראשית י״ט ב׳); ומשתמשים בו גם ביחס אל הש״י מלפני אֲדוֹן חולי ארץ (תהלים ק״ד ז׳), אל פני הָאָדוֹן ה׳ (שמות כ״ג י״ז), אֲדוֹן כל הארץ (יהושע ג׳ י״א), וחולם לַאֲדוֹן כל הארץ (מיכה ד׳ י״ג). ועל הרוב בא בלשון רבים, גם ליחיד, והוא הרבוי בדרך הכבוד וההגדלה מאַיעסטאָט פלוראל, והתוארים והפעלים המתיחסים לו יבואו בלשון יחיד, ביד אֲדֹנִים קשה (ישעיה י״ט ד׳), ואם אֲדֹנִים אני (מלאכי א׳ ו׳). ויקח אֲדֹנֵי יוסף אותו (בראשית ל״ט כ׳), אֲדֹנֵי ההר שמרון (מ״א ט״ז כ״ד), ותהי אשה לבן אֲדֹנֶיהָ (בראשית כ״ד נ״א), תחת ירך אברהם אֲדֹנָיו (שם שם ט׳), אם רעה בעיני אֲדֹנֶיהָ (שמות כ״א ח׳). וראוי להעיר, כי לא נמצא בלשון יחיד כי אם בכנוי מדבר בעדו, ובשאר הכנוים יבוא בלשון רבים, וביחס אל הש״י, וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים (דברים י״ד י׳), הודו לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים (תהלים קל״ו ג׳).

אֲדֹנָי, שם משמות הקדושים של הש״י. הערר, אַדאָנאי, Господь, Богъ הואלתי לדבר אל אֲדֹנָי (בראשית י״ח כ״ז ל״א), בי אֲדֹנָי (שמות ד׳ י׳ י״ג, יהושע ז׳ ח׳, שופטים ו׳ ט״ו י״ג ח׳), ה׳ אלהי צבאות אֲדֹנָי (עמוס ה׳ ט״ז), אודך אֲדֹנָי אלהי (תהלים פ״ו י״ב), ועל המעט שהש״י קורא לעצמו בשם זה, לכן הנה אֲדֹנָי מעלה (ישעיה ח׳ ז׳), ויאמר לאדם הן יראת אֲדֹנָי היא חכמה (איוב כ״ח כ״ח). ובמסורה נמסר מנין השמות האלה שבאו במקרא, אבל בספרים שלנו נמצא בכמה מקומות שם הוי״ה גם במקום השם אדני המנוים במסורה, (עיין מכתב הרש״פ כרם חמר ח״ט עמוד 52). אֲדֹנָי אם נא מצאתי חן בעיניך (בראשית י״ח ג׳), נחלקו בו חז״ל אם הוא קדש או חול (ועיין תקון סופרים). ובטעם משקל השם יש אומרים שעקרו כנוי למדבר בעדו, והראוי אֲדֹנַי, ונשתנה הפתח לקמץ להבדיל בין חול לקדש, וי״א שהוא משקל הרבוי ע״ד חלוני, שדי, והקמץ להבדיל, ומסורת בישראל לקרוא את השם הוי״ה בשם אֲדֹנָי: לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו״ד ה״א ונקרא אני באל״ף דלי״ת (פסחים נ׳ ע״א), ובדחז״ל יצא השם

אדון גם לנקבה אֲדוֹנָה בעין גבירה, הערר, госпожа.

2) אֲדָנוּת, ש"נ. שרה, ושלטון, הערר־שאפט, господство. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים, אפילו יחיד ורש"י בפירושו (לישעיה י"ט ד').

אֶדֶן, ש"נ. במלאכת הבנין במשכן, כֵּן או בסים שבו תוחבים ידות העמוד, כדי שיעמוד על מקומו ולא יתנועע, באזים, פוסגעשטעלע, подножіе בכר לָאֶדֶן (שמות ל"ח כ"ז), ות"א סַמְכָא, ושני אֲדָנִים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו (שם כ"ו י"ט), וארבעים אַדְנֵי כסף (שם), מיסדים על אַדְנֵי פז (שה"ש ה' ט"ו), ובהשאלה על מה אֲדָנֶיהָ הטבעו (איוב ל"ח ו'), מוסדי הארץ, גרונדפעסטע דער ערדע основы земли בגזרת השם אדון ובטעם השתתפותו עם השם אדן לדעת גיזוניוס יסודו דן, דון, שנמצא בערבית בפעל בהוראת הורדה והשפלה, ויצא ממנו השם אָדוֹן למישל, שהוא רודה ומכניע אחרים זולתו, והשם אֶדֶן לבסים וכן, ע"ש שהוא בתחתית העמודים ובשפלת הבנין להחזיקו, ולדעת פירסט הנחת השרש אדן בשרש עדן בערבית בהוראת חזוק, סעור ואמוץ פעסטיגען, פעסטמעכען, укрѣпить, ומזה: השם אֶדֶן, בסים שהוא חזוק הבנין וקיומו, וכמו שתרגם אונקלוס סמכא; אָדוֹן, ש"ת למחזק, מַנְשֵׁר, מאשר, נותן חק, ומצוה, פעסטמעכענדער, בעפעלער, הערשערנדער, установитель, правитель, повелитель ועיין עדן, עצן, ונמצא השרש הזה בשמות ע"פ.

אַדָּן, שע"פ. שם מקום בבבל, אַדָּן אַסַּר (עזרא ב' נ"ט), ובנחמיה במקומו אַדּוֹן, (ז' ס"א) בווי"ו, ובא בשמות המורכבים בְּלְאֲדָן נְבוּזַרְאֲדָן (עיי"ש). וכמו כן מיסודו של השם אדון בבנוי אֲדָנִי.

אֲדֹנִי בֶזֶק, שם מלך העיר בָּזֶק. וימצאו את אֲדֹנִי בֶזֶק בבזק (שופטים א' ה') וכן היה גם שמו, וינס אֲדֹנִי בזק, ויאמר אֲדֹנִי בזק (שם ו' ו').

אֲדֹנִיָּה, אֲדֹנִיָּהוּ, ש"פ. א) בן הרביעי למלך דוד, מאשתו חגית (שמואל ב' ג' ד'), אשר התנשא למלוך אחרי דוד אביו (מלכים א' א' ה'). ב) אחד מראשי העם הבאים על החתום על האמנה ביסי נחמיה, אֲדֹנִיָּה בִּגְוַי עדין (נחמיה י' ד' י"ז), והוא כנראה הנקרא אדניקם בעזרא (ב' י"ג) עיין אדניקם. ג) מן הלוים אשר שלחם המלך יהושפט ללמד בערי יהודה, וַאֲדֹנִיָּהוּ וטוביהו וטוב אֲדֹנִיָּה הלוים (הה"ב י"ז ח'), ומפני שקשה לאמר שהיו ארבעה אנשים ומהם שנים בשמות דומים, אפשר לשער, שבא הספור בשני נוסחאות, וצ"ע.

אֲדֹנִי־צֶדֶק, שע"פ. מלך ירושלים ביסי יהושע (יהושע י' א' ג'), ועיין מלכי צדק. צדק.

אֲדֹנִיקָם, שע"פ. ראש בית אב שבניו היו מעולי בבל עם זרובבל (עזרא ב' י"ג, ח' י"ג, נחמיה ז' ח'), וראש בית האב נקרא תמיד בשם הראש הראשון, ולפי זה יתכן שהוא הוא הנקרא בשם אֲדֹנִיָּה, הנמנה בין החותמים על האמנה (נחמיה י' ד' י"ז) שכן נמצאו לו חבריו, בגוי, עדין, שגם היו ראשי אבות המבונים בשם הראש הראשון. (עיין עזרא ב' י"ג, ט"ו, נחמיה ז' י"ח, כ').

אֲדַנְיָרָם, שע"פ. בן עבדא, משרי המלך שלמה הממונה על המס (מ"א ד' ו'), ועיין אֲדֹרָם.

2) אַדְנֵי הַשָּׂדֶה, במשנה. ואדני השדה חיה, רבי יוסי אומר מטמאות באהל כאדם (כלאים ח' ח'), ובירושלמי: יוסי ערקי בר נש דטור הוא, והוא חיי מן טבוריי איפסק טבוריי לא חיי (שם), ובמדרש קהלת: כגון מגדלי קופות ותתולות והולדת הסנאים ואדני השדה (פרשה ו' י'), ונראה שהוא ממין הקופים הדומים ביותר לבני אדם הנקרא שימפאנזע, (ע' תפא' ישראל בפיר' המשנה), ורש"י בפירושו לאיוב על פסוק כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך (ה' כ"ג), כתב: אבני השדה מין אדם הם וחית השדה היא שנקרא גרו"ש בלע"ז ואלדמענש. וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה ע"ל.

ועיין הערת הרב רמ"ל, שהגיה את דברי רש"י, וצ"ע.

2) אָרַק, ארמית פ"ע. דומה לשרש הדק, הקל ענינו, חבור דבוק צפידה, אנהאנגען, anhaften, прилѣпиться, צפד עורם תרגום ארק משביהון (איכה ד' ח'), ומזה בתלמוד: שנים אוחזים בשטר (ב"מ ו' ע"א), פעסטהאלטען, держаться крѣпко ובמובן המוסרי, אָרוּק במצוות.

2) אָרֵק או אָרַק. שם מין כלי של מתכת שפיו צר ותחתיתו מנוקבת נקבים הרבה, וכשממלאים אותו מים וסותמים את פיו הצר אין המים יוצאים מנקביו, וכשמסירים את הפקק מתחילים המים לטפטף מן הנקבים, ומטיפין מן הארק לחולה בשבת (טוספתא שבת ב' ו').

אָדַר, פעל לא נמצא במקרא, כי אם בנפעל והפעיל, ולפי המוסכם ענינו עצמה וחזק, הוד והדר במובן המוסרי, הערליך זיין, прославляться זיך פערהערלימען הנפעל, מי כמכה נֶאְדָּר בקדש (שמות ט"ו י"א), ובתוספת י' ימינך ה' נֶאְדָּרִי בכח (שם שם ט'), ולא נמצא יותר, ולדעת הרש"ל עקר הנחתו סבוב והוקף כעין הוראת הפעל אזר, הדר, חזר, ונאדרי בכח הוא כמו: נאזר בגבורה (תהלים ס"ה ז'), אומרינגט, אומגירטעט, опоясанъ והושאל להוראת התקף והחזק, כמו אאזרך ולא ידעתני (ישעיה מ"ה ה'), ועיין הערה.

ההפעיל. פ"א במקרא: יוצא בענין חזוק ותוספת שלמות, יגדיל תורה וַיַאְדִּיר (ישעיה מ"ב כ"א), פערהערלימען прославлять.

אַדִּיר, ש"ת. גדול, עצום, חזק, במובן הטבעי, והתמוסרי, גראָסס, מאָכטיג, געוואלטיג, великій, могучій, והיה לארז אַדִּיר (יחזקאל י"ז כ"ג), ולנקבה, לגפן אַדֶּרֶת (שם י"ט ח'), אשר אַדִּירִים שדדו (זכריה י"א ב'), עצים אדירים, ואולי כבר התיחד השם אדיר למין עץ חזק, וע"ד השם אדרא שהוא מין ארז (ר"ה כ"ג א'), וצי אַדִּיר (ישעיה ל"ג כ"א), בעופרת במים אַדִּירִים (שמות ט"ו י'), במים רבים, בעמקי הים ששם המים שוטפים בחזקה כפל האמור מקודם: ירדו במצולת כמו אבן (שם ה'), מקלות מים רבים אַדִּירִים משברי ים אַדִּיר במרום ה' (תהלים צ"ג ד'), הנכון כדעת הרשד"ל שהוא מתיחס אל הקול, וע"ד שבא בתפלה: או בקול רעש גדול אַדִּיר וחזק, והשעור יותר מקולות מים רבים ויותר ממה שמשברי ים הם אדירים ומשמיעים קולות גדולים הנשמעים למרחוק, ז:דיר במרום ה', גדול והזק קול ה' ועם היותו בגבהי מרומים קולו נשמע בכל הארץ, כלומר מתפשט ומתפרסם הרבה במעשיו ובמשפטיו שהוא עושה ברשעים, וכן: מה אַדִּיר שמך בכל הארץ (שם ח' ב' י'), מפורסם ונודע; ומזה יפרש גם כן: והלבנון בְּאַדִּיר יפול (ישעיה י' ל"ד), והכוונה בקול רעש גדול ואדיר, בקול המולה גדולה, ולפי המפרשים טעמו: על ידי אַדִּיר, השר', או מלאכו, או על ידי ברזל חזק, ובענין בעל כח וגבורה, נאור אתה אַדִּיר מהררי טרף (תהלים ע"ו ה'), מיד האלהים הָאַדִּירִים (ש"א ד' ח'), ויהרג מלכים אַדִּירִים (תהלים קל"ו י"ח), כי אם שם אַדִּיר ה' לנו (ישעיה ל"ג כ"א), לדעת המפרשים ענינו כתאר הפעל, ה' הוא אדיר לנו ע"ד משגב לנו; ויתכן שטעמו, כי אם שם שוכן ה' אדירנו, ובא במובן ש"ת, לגבור מלחמה, העלד, герой או שר וגדול פארנעהם, Вельможа. יזכר אַדִּירָיו (נחום ב' ו'), ירד שריד לָאַדִּירִים עם (שופטים ה' י"ג), כמו לאדירי עם או לעם אדירים, והיה אַדִּירוֹ ממנו (ירמיה ל' כ"א), והבפל ומשלו מקרבו יצא; והתיחד לשר המקנה, ע"ד אביר הרועים (עיין אביר) אָבְּערהירט, начальникъ стада ביחום אל עזריו שנקראים צעירים אַדִּירֵי הצאן (ירמיה כ"ה ל"ד), ופליטה מַאַדִּירֵי הצאן (שם ל"ח), וַאַדִּירֵיהֶם שלחו צעיריהם (שם י"ד ג'), ישכנו אַדִּירֶיךָ (נחום ג' י"ח), והקודם נמו רעיך מלך אשור, והוא משל לגבורי שרי המלחמה, ובא: וַאַדִּירֵיהֶם לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם (נחמיה ג' ה'), רש"י פירשו עשירים, והמבאר רוו"ם פירשו: גדולי הרועים.

אבל מחזיקים על אחיהם אַדִּירֵיהֶם (שם י' ל'), ענינו שרים וגדולי העם, בספל אַדִּירִים (שפטים ה' כ"ה) חשובי הרועים, כי בית יעל היו אנשי מקנה ורועי צאן. ובא: וְאַדִּירֵי כל־חֶפְצֵי־בם (תהלים ס"ז ג') רש"י פירש האדירים אשר כל חפצי בם, והוא כפל הקודם, לקדושים אשר בארץ המה, ויותר נראה כי השם אדירים מוסב אל החפץ, האדירים שבחפצי, חפצי האדירים.

אָדָר, ש"ז. בגד רחב ומלבוש עליון, מאנטעל, плащъ ממול שלמה אֶדֶר תפשיטון (מיכה ב' ח'). אֶדֶר היקר אשר יקרתי מעליהם (זכריה י"א י"ג), לפי הכפרשים ענינו הוד, ותפארת, פראַכט, величество, достоинство, слава, и ובמובן זה גם בענין תהלה והודיה השתמשו הפייטנים, אֶדֶר והוד אתן בצביון (קרובות ב' ד"ה), והנראה שאינו יוצא ממשמעות בגד, והתיחד אל בגד הרועים הרחב העשוי מחמר עב וגס, כעין הוראת השם אדרת (ועיין אדרת יקר).

2) אוֹדְיָאר, ש"ת. מחזיק בית המרחץ בּאָדער, содержатель бани. המניח את כליו בחלון של אודיארין (מהרות ד' ז'), ויש גורסין אוליירין (עיין שם).

אַדֶּרֶת, ש"נ. א) בגד עליון רחב וגדול, הוא בגד הרועים והנביאים מאנטעל, широкая мантія, כלו בְּאַדֶּרֶת שער (בראשית כ"ה כ"ה), עשויה משער בהמה, האאר מאנטעל, шерстяная мантія. ולא ילבשו אַדֶּרֶת שער למען כחש (זכריה י"ג ד'), וירם את אַדֶּרֶת אליהו (מ"ב ב' י"ג), וישלך אַדַּרְתּוֹ אליו (מ"א י"ט י"ט), אַדֶּרֶת שנער (יהושע ז' כ"א). ב) קול יללת הרעים כי שדדה אַדַּרְתָּם (זכריה י"א ג'), רש"י פירשו תפארת, פראכט, украшеніе, צירדע. והנראה שהוא בנוי מליצי אל מקום מרעה הצאן, וויזעק פראכט, красивый лугъ, הדר הכרים והאחו, והכפל גאון הירדן. ובפיוט בענין תפארת, תהלה: האדרת והאמונה.

הערה כבר הבאנו את דעת הרשד"ל בעיקר הנחת השרש אדר, שהוא סבוב והיקף, ומזה אַדֶּרֶת לבוש רחב המקיף את כל הגוף, וע"ד ההשאלה יצא להוראת התוקף והחזק אַדִּיר לפי שהנאזר מחליף כח. והנראה שמושג החזק והתוקף יצא ממושג ההקף והקפול, ע"ש שהמתעבה ע"י הקפול נעשה קשה והזק. (ועיין הדר, עצם).

אֲדָר, שע"פ. החדש השנים עשר לחדשי השנה, למספר החדשים מניסן, שהוא חל על הרוב בחדש העמים שנקרא מאָרץ, мартъ. ונמצא רק בכתבי הקדש האחרונים, והוא כשמות שאר החדשים, מלשון ארמית או פרסית: לחדש שנים עשר הוא חדש אֲדָר (אסתר ג' ז'), ובשנה מעוברת שעושים שלשה עשר חדשים מעברים את החדש אדר, ונקרא, הראשון: אֲדָר ראשון, והשני: אֲדָר שני, (ועיין אדרגזר).

1) אֲדַר, ארמית. גרן, טענע, гумно. כעור מן אֲדַרֵי קיט (דניאל ב' ל"ה), כדגן מן הגרן (במדבר י"ח כ"ז) ת"א כעבורא מן אֲדְרָא. ונופל גם על התבואה הנדושת בגרן, דאס געדראשענע, דאס צעדרעשענע, молоченное зерно, למידש ית אֲדְרָא (ישעיה כ"א י"ד), וכמו כן על פעולת הזרייה, והדישה, דאס וואורפעלן, דרעשען, молоть, עבורא בעידן אֲדַרֵיהּ (הושע ב' י"א), ועיין גרן, ובערבית אנדר. לדעת גיזניום עקרו ערבית משרש נדר בהוראת נפילה הערויספאללען, выпадать. ומזה מפל בר, ומקום הדישה. והנראה שעקרו ארמית משרש דרי, דרא, שהוראתו כשרש זרה בעברית.

אַדָּר, שע"פ. עיר בגבול הדרומי בנחלת מטה יהודה: ועבר הצרון ועלה אַדְּרָה (יהושע ט"ו ג'), והיא הנקראת חֲצַר־אַדָּר (במדבר ל"ד ד'), ותיב"ע טירות אדריא, מלשון אִדַּר, גרן. ובא השם בהרכבה עם עטרות: עַטְרוֹת אַדָּר (עיי"ש).

אַדָּר, שע"פ. אחד מבני בלע בן בנימין אַדָּר וגרא (דהי"א ח' ג'). ויתכן שהוא אֶדֶר, הנמנה בין בני בנימין, (בראשית מ"ו כ"א).

1) אֲדַרְגָּזַר, ש"ת. למין שר ושלטון במלכות בבל: אֲדַרְגָּזְרַיָּא (דניאל ג' ג'), והוא שם מורכב אֲדַר גָּזַר, וענינו לדעת גיזיניום ראש השופטים, אבער ריכטער, предсѣдатель суда. אֲדַר, גדול וראש, גָּזַר, שופט, פוסק וחותך הדין. והוא ע"ד רב שקה רב סרים. ולדעת פירסט יורה השם אֲדַר, אש, פּיִיער, огонь, שכן הוא בלשון צענדית אַטַאר, ובלשון פרסית אַדַר, והוא כנוי לאליל האש והשמש, אשר עבדו לו האשורים הבבליים והפרסים, וגָזַר, הוא ש"ת להובר השמים, חוזה בכוכבים, אַסטראָלאָג, астрологъ. וכמו שמצאנו אותו לבדו בזולת ההרכבה לשם אדר, נרדף לשם אשף וחרטם (דניאל ב' כ"ז), (עיין גזר). ויהיה השם אדר גזר בהרכבתו, הגוזר, החוזה בכוכבים של האליל אדר, אַסטראָלאָג דעם פּיִיער גאָטעס אֲדַר. ולדעתו יהיה גם השם אֲדַר במובן שם החדש נגזר מזה, וע"ד השם תמוז (עיי"ש), ועיין אדר מלך.

1) אַדַרְזְדָא, ארמית. תאר הפעל. יתעבד אַדַרְזְדָא (עזרא ז' כ"ג) המפרשים פרשוהו במובן בזריזות, במהירות, шелъингсъ, торопливо, скоро, поспѣшно. וי"א שהוא מלשון פרסית דרשת או דר ראשת, וענינו: בדיוק ובשלימות על צד היותר טוב כמשפט, ריכטיג, נעגויא, נאַך רעכט, правильно.

אַדַרְכֹן, שם מין מטבע של זהב פרסית שערכה לדעת המבארים ארבעה טהאלער וחמשה עשר נייאגראָשען: לַאֲדַרְכֹנִים אלף (עזרא ח' כ"ז), וַאֲדַרְכֹנִים רבו (דהי"א כ"ט ז'). ובא בחסרון אל"ף ובתוספת מ"ם דַרְכְּמוֹנִים: זהב דַּרְכְּמוֹנִים (עזרא ב' ס"ט), דַּרְכְּמֹנִים אלף (נחמיה ז' ע', ע"א, ע"ב), וכן שמו בלשון יונית דאַריקאָס. ולדעת המבארים החדשים הוא שם מרכב מן דַּרְיָא, מלך בלשון פרסית, ומן כָּמַאן, קשת, וזה לפי שהיה מצויר עליה מצד אחד צורת המלך ומצד השני צורת איש תופש קשת. או מן דָּאַרְנָה, חצר, ומן מַאן, שר וגדול, מלך, וענינו חצר המלך, אוצר המלך, ועיין דַּרְכֹן.

אַדַרְמֶלֶךְ. א) שם אליל של העם ספרוים: והספרוים שורפים את בניהם לְאַדַרְמֶלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ אלהי ספרוים (מ"ב י"ז ל"א). בגמרא אמרו בפירושם: מאי ניהו הפרד והסוס, אדרמלך דאדר ליה למריה בטעינה, וענמלך דעני לי למריה בקרבא (סנהדרין ס"ג ע"ב). וממה שהיתה עבודתם בשריפת הבנים, ומהרכבתו עם השם מֶלֶךְ, נראה שהוא אחד עם הע"ז מֹלֶךְ, אליל האש והשמש. וידוע כי עבודת השמש והמֹלֶךְ היתה בסוסים רתומים למרכבות (מ"ב כ"ג י"א), ואולי בסמך על זה אמרו הפרד והסוס. ולדעת פירסט הוא מורכב מן השם אדר בהוראת אש בלשון צענדית ופרסית (עיין אדרגזר) ומן מֶלֶךְ, שם המיוחד לע"ז מֹלֶךְ. ואולי יתכן לשער שהשם אֲדַר הוא בהוראת אַדִּר, גֶּרֶן, ואדרמלך הוא אלהי התבואה, כולך התבואה, כנוי אל השמש, שהוא הסבה הקרובה אל גדול הפירות, וכמ"ש: תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ (דברים ל"ג י"ד), מקביל אל השם ענמלך, וטעמו אלהי הצאן, ענא בארמית צאן (ועיין ענמלך). ב) שע"פ, אחד מבני סנחרב אשר הכוהו בניו (מ"ב י"ט ל"ז).

אֲדֹרַיִם, שע"פ. עיר בארץ יהודה אשר בנה או חזק אותה רחבעם מלך יהודה לעיר מצור (דה"ב י"א ט'), והזוגי ע"ש שהיתה כוללת שתי ערים וע"ד השם דִּבְלָתַיִם וכדומה. ונזכרת בספר חשמונאים (א' י"ג כ') בשם אֲדוֹר, והיא למערב חברון בערך שעה וחצי, וכעת נמצא שם כפר הנקרא כפר דורא. וממה שנזכרת במקרא העיר אדורים אצל לכיש, קרוב לשער כי בא השם אדור במובן אש, וזה ע"ש שהוא היתה לפנים עיר עבודת השמש והאש (עיין לכיש).

אֲדָרָם, שע"פ. שר המסים בימי דוד (ש"ב כ' כ"ד) ובימי בנו שלמה (מ"א י"ב י"ח). ובנראה שהוא אֲדֹנִירָם (עיי"ש).

1) אֶדְרַע, ארמית. (עיין דרע).

אֶדְרֶעִי, שם ע"פ. א) אחת מערי הבירות בבשן (במדבר כ"א ל"ג) אשר לקחו אותה בני ישראל, ונפלה בגורל חצי מטה מנשה בעבר הירדן (יהושע י"ב ד', י"ג י"ב), וכהיום נקראת דַּרְעָא במישור חורן צפונית מזרחית לעיר המבצר הגדולה מיצריב. ב) עיר בנחלת נפתלי (יהושע י"ט ל"ז).

אדש, עיין דוש.

אָהַב, פע"ו. חקל, (בהפסק אָהֵב, וכמו כן לפני ת"ג, אֲהֵבוֹ, אֲהֵבוּךָ. העתיד: יֶאֱהַב, יֶאֱהַב. במ"ב: אֹהֵב, ופ"א גם אֹהֵב (משלי ח' י"ז). המקור: אֱהֹב, אַהֲבָה. והצוי: אֱהַב, אֱהֵבוּ. ובבנוי: אֶאֱהָבָה). נטיית הנפש לזולתו ומצוא חשק ונעם בו, ליעבן, любить, והפוכו שנא. וקשורו על הרוב ביחס הפעול ובא בבל מיני הנטיות לרצון ולחשק, כמו באהבת נשים, אָהַב נשים נכריות (מ"א י"א א'), מַאֲהֲבָה אשר אַהֲבָה (ש"ב י"ג ט"ו); במאכלים ומשקים ערבים מטעמים לאביך כאשר אָהֵב (בראשית כ"ז ט'), וְאֹהֲבֵי אשישי ענבים (הושע ג' א'); במובן המוסרי: אהבת אב את בניו, וישראל אָהַב את יוסף (בראשית ל"ז ג'). אהבת עבד את אדוניו: אָהֲבְתִּי את אדני (שמות כ"א ה'). איש את רעהו: וַיֶּאֱהָבֵהוּ יונתן (ש"א י"ח א'). וכן נטיה לדבר טוב או לדבר רע, אָהַבְתָּ צדק ותשנא רשע (תהלים מ"ה ח'), אָהַבְתָּ רע מטוב (שם נ"ב ה'). ויכלול לפי טבע הנטיה, כן נטיה גמורה וחזקה מלב ונפש, וקשורו ביחס הפעול את יחידך אשר אָהַבְתָּ (בראשית כ"ב ב'), כי את חנה אָהֵב (ש"א א' ה'), וכל עבדיו אֹהֲבוּךָ (שם י"ח כ"ב), וְאָהַבְתָּ את ה' אלהיך (דברים ו' ה'), וַאֲהַבְתֶּם את הגר (שם י' י"ט), וְאָהַב את יעקב (מלאכי א' ב'), אֲהֻבִים נדבה (הושע י"ד ה'), ועל המעט ביחס הלמ"ד: וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כמוך (ויקרא י"ט י"ח). וְאָהַבְתָּ לוֹ כמוך (שם שם ל"ד), ועניני נטיה טובה לזולתו לבקש טובתו יעמאנדען ליעבע שפענדען, צו־נעמאהן זיין: ולשנאי ה' תָּאֲהָב (דה"ב י"ט ב'). וכן סתם נטיה לדבר ומצוא קו"ת ר"ח בו, גערן האבען, быть склонну, אל תֶּאֱהַב שנה (משלי כ' ג'), לא יֶאֱהַב לץ הוכח לו (שם ט"ו י"ב), תֶּאֱהַב ריק (תהלים ד' ג'). ונקשר עם פעל אחר במקור עם למ"ד אָהֹבוּ לָנוּעַ (ירמיה י"ד י"ו), לעשק אָהֵב (הושע י"ב ח'), אֹהֲבֵי לָנוּם (ישעיה נ"ו י'). וכמו כן בענין יחול, וחפץ, בעגעהרן, желать. אֹהֲבֵי תשועתך (תהלים מ' י"ז), ובענין היות שמח בדבר: אָהַבְתִּי כי ישמע ה' את קולי (שם קט"ז א'), זיך פרייען, радоваться. быть рады, чему любоваться. חשק ורבקות בדבר, ליידענשאפטליך נאכהענגען, אנהאנגען, пристращаться. ביחס הבי"ת אָהַב בָּהֶמְוֹן (קהלת ה' ט'). על דרך שמושי הפעל חפץ, חשק. והמקור: עת לֶאֱהֹב (שם ג' ח'), חשק ה' לַאֲהַבָה אותם (דברים ו' ז'), לְאַהֲבָה את שנאיך (ש"ב י"ט ז'), ויהיו שקוצים בְּאַהֲבָם (הושע ט' י"ד) כמעט שנטו לאהבה (עיין אהב). והבינוני במובן ש"ת: פרייענד, другъ. כי אָהֵב היה חירם לדוד (מ"א ה' ט"ו), הרחקת ממני אֹהֵב ורע (תהלים פ"ח י"ט), נאמנים פצעי אוֹהֵב (משלי כ"ז ו'), זרע אברהם אֹהֲבִי, אֹהֲבֵי ורעי (תהלים ל"ה י"ב), לְאֹהֲבֵי תורתך (שם קי"ט קס"ה). ובבינוני לנקבה: ורבקה אֹהֶבֶת את יעקב (בראשית כ"ה כ"ח). ובדבור המליצי בתוספת יו"ד: אֹהֲבָתִי לדוש (הושע י' י"א). הבינוני פעול: וְאָהוּב לאלהיו היה (נחמיה י"ג כ"ו) געליעבט, любимъ. האהת אֲהוּבָה (דברים כ"א ט"ו). ובא: אֲהֻבוּ הָבוּ (הושע ד' י"ח), י"ם כמו מלה אחת בכפל העי"ן והלמ"ד, לחזוק והפלגת האהבה, וע"ד פקח קוח, (ועיין יהב).

הנפעל. פ"א במקרא, געליעבט ווערדען, любимый. הַנֶּאֱהָבִים והנעימים (ש"ב א' כ"ג), שאהבו איש את רעהו.

הפיעל. לא נמצא כי אם בבינוני כש"ת, וביחוד לעוגב ושטוף באהבת נשים, בוהלע, ליבהאבער, любовникъ. אלכה אחרי מְאַהֲבַי (הושע ב' ז'). כי נשברו כל מְאַהֲבָיִךְ (ירמיה כ"ב כ'). ותעגב על מְאַהֲבֶיהָ (יחזקאל כ"ג ה'). ורק פ"א בא בפעל העתיד: תְּאַהֲבוּ פתי (משלי א' כ"ב) תמורת

תְּאַהֲבוּ, שאילו היה מן הקל היה ראוי להיות תֶּאֱהָבוּ. ובדחז"ל, בהוראת יוצא לשלישי: אהבהו על הבריות, בעלי׳ובמאכלן, сдѣлать любимымъ. וכן: מְאוּהָב על הבריות. ובהפעיל: מַאֲהִיבֶן ומקרבן (שה"ש א'), מי גדול האוהבים או המאהיבים (ספרי דברים מ"ז), ובהתפעל: ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך (יומא פ"ו א').

אַהֲב, ש"מ. לא נמצא כי אם ברבוי, ועניני חמדה ואהבת נשים, ליעב׳-ליכקיים, אנамоѣта, любезность, милость. אילת אֲהָבִים (משלי ה' י"ט) והכפל יעלת חן. ומזה בהשאלה: אהבת זרה, בוהלשאפט, блудъ, התנו אֲהָבִים (חושע ח' ט'), משל לבריתות ברית עם עמים אחרים (ועיין תנה). ובפיוט בא בלשון יחיד קרוב לקוראיו בְּאַהֲב, במובן אהבה פשוטה, любовь.

אַהַב, ש"מ. תענוגי אהבת נשים, וואָל-לוסט, сладострастіе. נתעלסה בְּאַהֲבִים (משלי ז' י"ח) בל' רבים. ולדעת י"מ מזה: ויהי שקוצים בְּאַהֲבָם (הושע ט' י"ד), בל' יחיד, תזנות, אונצוכט, блудъ, בוהלשאפט, לפי אהבם היו שקוצים. ולדעת גזינוום ענינו ש"ת לעוגב, בוהלע, любовникъ. היו שקוצים כמו שעגבו עליו, בעוגבם.

אַהֲבָה, ש"נ. א) המקור מן הקל, דאם ליע׳-בען, любовь: בְּאַהֲבַת ה' את ישראל (מ"א י' ט'), בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ (בראשית כ"ט כ'). ועל הרוב ב) במובן ש"מ, דיא ליעבע, любовь על כל פשעים תכסה אַהֲבָה (משלי י' י"ב), נפלאתה אַהֲבָתְךָ לי מאהבת נשים (ש"ב א' כ"ו), כי חולת אַהֲבָה אני (שה"ש ב' ה'), כי עזה כמות אַהֲבָה (שם ח' ו'), וע"ד המליצה בנוי אל האהובה: מה יפית ומה נעמת אַהֲבָה בתענוגים (שם ז' ז'), כמו בתענוגיך, געליעבטע, любимая. ובמובן המוסרי: וְאַהֲבַת חסד (מיכה ו' ח'). ובא: לא אוסף אַהֲבָתָם (הושע י"ד ה'), כמו לאהבה אתם, ובמשנה: כל אַהֲבָה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה, ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם (אבות ה' ט"ז). ובגזרת השרש נראה שהוא מיסוד אחד עם אבה, אוה, אחב, בארמית.

אַהַד, שע"פ. בן שמעון בן יעקב (בראשית מ"ו י', שמות ו' י"ד). והנראה כדעת האומרים שיסודו אחד בהי"ת, בענין אחדות. ומזה ג"כ:

אֲהוּד, שע"פ. א) בן גרא בן הימיני, השופט השלישי לישראל אשר הושיע את ישראל מיד עגלון מלך מואב (שופטים ג' ט"ו — ל"ד). ב) אחד מבני בנימין או מבני זבולון (דהי"א ז' י"ד), ועיין באור.

אֲהָהּ, מלת הקריאה. מזעקת צער וצרה וועהע! увы! אֲהָהּ בתי (שופטים י"א ל"ה), אֲהָהּ אדני אלהים (יהושע ז' ז'). אֲהָהּ ליום (יואל א' ט"ו), והיא מלה טבעית ויסודה הה, (עיין שם).

אַהֲוָא, שע"פ. שם נהר בארץ בבל ואקבצם אל הנהר הבא אל אַהֲוָא (עזרא ח' ט"ו), על הנהר אַהֲוָא (שם כ"א). לדעת קצת הוא שם תעלה אשר חברה את הנהר פרת עם הנהר חדקל, ולדעת שמיעד הוא הנהר הנקרא לוקוס בלשון יונית. העובר במדינת הרייב אדיאבענא (ועיין במאמרנו על השם סמבטיון בפרחי צפון ח"ב).

אָהִי, מלת השאלה. כעין מלת איה, וואָ, וואָהין? гдѣ, куда? אֲהִי מלכך אפוא (הושע י"ג י'), אֲהִי דבריך מות, אֲהִי קטבך שאו׳-ל (שם י"ד), ורש"י פירשו במובן עתיד מדבר בעדו משרש היה.

אֹהֶל, ש"ז. (בכנוי, אָהֳלִי, אָהֳלְךָ, אָהֳלֵךְ, אָהֳלָהּ, אָהֳלוֹ, ובה"א נוספת, אָהֳלָה, וברבוי, אָהָלִים, אֹהָלִים), עקרו, דירת רועים נוסעים בעדר ממקום למקום עשויה מעור או מיריעות צמר או פשתן שטוחות ומתוחות על גבי קנים תקועים בקרקע וכרוכות בחבלים על יתדות צעלט, шатеръ, אבי יושב אֹהֶל ומקנה (בראשית ד' כ'), וברבוי, איש תם יושב אֹהָלִים (שם כ"ה כ"ז). ומזה, מנשים בָּאֹהֶל תבורך (שופטים ה' כ"ד) מן הנשים היושבות באהל ועוסקות במקנה הצאן נאמאדן, кочующій.

народъ . השכוני בְּאָהֳלִים (שם ח' י"א), והפעלים המתוברים עמו ביחוס אל עשיתו ותקונו, הם נטה, מתח, תקע, אשר נטה שם אָהֳלוֹ (בראשית ל"ג י"ח), וימתחם כְּאֹהֶל לשבת (ישעיה מ' כ"ב), וזה בבחינת נטיית היריעות ומתיחתן, ויעקב תקע את אָהֳלוֹ (בראשית ל"א כ"ה), תקעו עליה אֹהָלִים (ירמיה ו' ג'), בבחינת נעיצת הקנים והיתדות. וע"ד המליצה, ויטע אָהֳלֵי אפדנו (דניאל י"א מ"ה), ובענין הסרתו יאמר, אֹהֶל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישעיה ל"ג כ'), דודי נסע ונגלה מני כְּאֹהֶל רֹעִי (שם ל"ח י"ב). ונופל גם על כל דירת ארעי, כדירת בני ישראל במדבר: איש פתח אָהֳלוֹ (שמות ל"ג ח'), מעל אָהֳלֵי האנשים (במדבר ט"ז כ"ו), מה טבו אֹהָלֶיךָ יעקב (שם כ"ד ה'). והכפל, משכנותיך ישראל, עוד אושיבך בָּאֳהָלִים כימי מועד (הושע י"ב י"ד); וכן נקרא המשכן אשר עשה משרע"ה במדבר כעין דירת ארעי בשם אֹהֶל, וחברת את הָאֹהֶל (שמות כ"ו י"א), ולהבדיל בין הקדש לחול נסמך לשם המיחדו, אֹהֶל מוֹעֵד (שם כ"ח מ"ג), ע"ש ונועדתי לך שמה, (עיין יָעַד) ותרגומו משכן זמנא, שמיפט צעלם, ובלשון המעתיקים, צעלם דער פערואמלונג, скинія собранія, והנה גם מרע"ה קרא את אהלו אֹהֶל מוֹעֵד, ומפרש טעמו, והיה כל מבקש ה' יצא אל אֹהֶל מוֹעֵד (שם ל"ג ז'), וא"ת: משכן בית אולפנא, ולדעת הר"ש מונק היה אהל מועד של מרע"ה יסוד ותחלה אל מעשה המשכן שנעשה אחרי כן, ושעל כן נקרא המשכן, מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד (שם ל"ט ל"ב, מ' ב', ר' כ"ט), ע"ש ושבנתי בתוכם (שם כ"ה ח'), ורק על דרך הקצור נקרא: אהל מועד סתם (פאלעפטינא 127), ונקרא גם אֹהֶל הָעֵדֻת (במדבר י"ז כ"ג), צעלם דעם געזעצ-צעט, скинія законя, (ועיין עוֹד, עֵדָה), וכן נקרא המשכן כל הימים עד אשר נבנה בית המקדש ע"י שלמה, ובימים ההם נקרא גם אֹהֶל-ה' (מ"א ב' כ"ח), וכן בסתם אֹהֶל בה"א הידיעה, מעל הָאֹהֶל (במדבר י"ב י'), קרן השמן מן הָאֹהֶל (מ"א א' ל"ט),

ובא בחבור עם השם בית, על השערים לבית ה' לבית הָאֹהֶל (דהי"א ט' כ"ג). וימאס בְּאֹהֶל יוסף (תהלים ע"ח ס"ז), כנוי מליצי אל המשכן בהיותו בשלה שהיא בחלקו של יוסף (ועיין בסמוך). וע"ד המליצה נקרא גם בית המקדש בשם אֹהֶל, לזכר מעמדו הקדום: ה' מי יגור בְּאָהֳלֶךָ (תהלים ט"ו א'), אגורה בְּאָהֳלֶךָ (שם ס"א ה'), בְּאֹהֶל בת ציון (איכה ב' ד'). וכמו כן יכונה כל בית גדול ונכבד באומה, בְּאֹהֶל דָּוִד (ישעיה ט"ז ה'), ויסחך מֵאֹהֶל (תהלים נ"ב ז'). ויתכן שבמובן זה נאמר באהל בת ציון, מקום משכן כלל האומה, שבות אָהֳלֵי יעקב (ירמיה ל' י"ח), אָהֳלֵי יהודה (זכריה י"ב ז'), וענינו כמו בית יעקב, בית יהודה. ויתכן שבמובן זה נאמר, וימאס באהל יוסף, כמו בבית יוסף, כנוי מליצי אל עשרת השבטים, ובערבית יורה ביחוד, בני בית, וכמו כן אנשים ועם, בעוּאהנער דעם היוזעם, לייטע, פאָלק, обитатели. дома, люди, народъ. כעין השם בַּיִת בעברית, ומזה גם במקרא במובן שם בַּיִת ונרדף עמו, וְאֹהֶל ישרים יפריח (משלי י"ד י"א), והקודם בית רשעים, וביותר נמצא בהוראה זאת בס' איוב, ובא גם במובן, כיפה וכסוי האהל והבית, ועשית יריעות עזים לָאֹהֶל על המשכן (שמות כ"ו ז'), אם אבא בְּאֹהֶל ביתי (תהלים קל"ב ג'), ומזה י"מ, רתב הָאֹהֶל (יחזקאל מ"א א'), ונמצא ברבוי ליחיד, שלח איש לְאָהֳלָיו (שופטים ז' ח'), וינָסו איש לְאָהֳלָיו (שמואל א' ד' י'), וזה כנראה לפי שהיו לאיש אחד אהלים הרבה מיוחדים לדירות נשיו ובני ביתו, וכמ"ש: הָאֹהֶלָה שרה אמו (בראשית כ"ד ס"ז), אהל של שרה, ויבא לבן בְּאֹהֶל יעקב וּבְאֹהֶל לאה וּבְאֹהֶל שתי האמהות (שם ל"א ל"ג). ולדעת י"מ זהו ההבדל שבין אָהֳלִים (בחולם) לבין אֳהָלִים, שהראשון ענינו קבוץ אהלים של אחד, והשני רבוי המין. ויתכן שטעם שלח איש לאהליו וכדומה, הוא ביתו ומשפחתו, כהוראתו בערבית, ובא: בתוך הָאֳהָלִי (יהושע ז' כ"א) בהא הידיעה ובכנוי, ובהלכה, בסמך על לשון הכתוב, ארם כי ימות בְּאֹהֶל (במדבר י"ט י"ד),

2) השתמשו בשם אהל לכל דבר החופף על המת ועל כל הנמצא עמו באחד : חמור מכולם המת שהוא מטמא באֹהל (כלים א' ד'), אדם וכלים נעשין אָהָלִין לטמא (אהלות ו' א').

אָהַל, קל. פ"ע, נסיעה בעדר, ישיבת אהלים, צעלטען, מיט צעלטען אומהער ציען, раскинуть шатеръ, וַיֶּאֱהַל עד סדום (בראשית י"ג י"ב), והוא כעין שנאמר: ויט אָהֳלָה (שם י"ב ח'), וַיֶּאֱהַל אברם ויבא וישב וגו' (שם י"ג י"ח), נסע עם אהליו ממקום למקום עד שבא וישב, ולא יַהֲל שם ערבי (ישעיה י"ג כ'), בחסרון אל"ף, והכפל ולעים לא ירבצו שם (ועיין הפעיל), ובפיוט בנפעל ובצלך נֶאֱהָלת (ויולת א' סוכות).

ההפעיל, כעין הקל: עד ירח ולא יַאֲהִיל (איוב כ"ה ה'), יסיר את הירח ממקומו ולא יטה עוד אהלו ברקיע, והוא ע"ד: לשמש שם אֹהֶל בהם (תהלים י"ט ה') או שהוא תאר מליצי אל תהלוכות הירח ממקום למקום כהולך למסעיו, וי"מ שענינו הארה, הופעה, שיינען, לייכטען, сіять, ע"ד הוראת הפעל הלל. ולא יַהֲל שם ערבי (ישעיה י"ג כ') לדעת י"מ הוא כן ההפעיל, ולדעת רש"י הוא מן הפיעל, וע"ד מַלְפֵּנוּ תמורת מְאַלְפֵּנוּ, כמו שמצאנו בפיוט, כבודו אֵהֵל (ר"א הקלירי יוצר ר"ה). ובהלכה, בענין סכוך לגרום טומאת אהל, מַאֲהִיל על כחצי זית (אהלות ג' א'), והָאֲהִילוּ עליו קוברי המת (שם ה' א'), ובגזרת השם לא מצאנו דבר מתקבל.

2) אֲהִילָה, שה"פ. חפוי, סכוך בעצעלטען, накрытіе, אֲהִילַת סכוכו (ויולת א' סוכות), ומזה ברבוי אֲהִילות שם המסכ' בדיני טומאות אהל, כמו שנקראת בתוספא וכן צ"ל, ולא אֲהֻלוֹת כנזהג.

אֹהַל, שע"פ. אחד מבני זרובבל (דה"א ג' כ'), ואולי נקרא בשם זה על שם המאורע שנולד בעת אשר התחיל זרובבל לבנות את בית ה', ויתכן שנקרא אֹהַל לרמז שהבית ההוא היה כאהל בפני בית המקדש שבנה שלמה (עיין חגי ב' ג'), ובבאורנו הארכנו בזה מעט.

אָהֳלָה, שם משאל ומליצי בפי הנביא יחזקאל, כנוי למלכות ישראל, שמרון, עשרת השבטים. וזה כנגד השם אָהֳלִיבָה, שהוא כנוי מליצי למלכות יהודה, ירושלים, ושמותן אָהֳלָה הגדולה וְאָהֳלִיבָה אחותה וגו', שמרון אָהֳלָה וירושלם אָהֳלִיבָה (יחזקאל כ"ג ד'). לפירוש המפרשים נקראה שמרון אָהֳלָה, ע"ש שמתחלת מלכות ישראל נעשית אהל בפני עצמה, בגדה בה' ועבדה ע"ז, וירושלים אהליבה, שהיתה אהלו של הש"י ומקדשו בתורה, והאי"ן האתרונות של אהלה ושל אהליבה ראויות להיות במפיק אָהֳלָהּ, אָהֳלִיבָהּ, וע"ד המליצה חָפְצִי בָהּ (ישעיה ס"ב ד') (עיי"ש).

אָהֳלִיאָב, שע"פ. בן אחיסמך למטה דן, שהיה עוזר לבצלאל בן אורי בבנין המשכן (שמות ל"א ו'), ואפשר לאמר שיש בו רמז למלאכתו, ר"ל אב לאהל ה', או אבי בונה אהלים.

אָהֳלִיבָה, עיין אָהֳלָה.

אָהֳלִיבָמָה, שע"פ. א) בת ענה בשת עשו (בראשית ל"ו ב), ועל שמה נקרא: ב) אחד מאלופי עשו (שם מ"א).

אָהֶל, ש"ז. מין עץ יפה בגדלו בענפיו ובעליו, ונוטעים אותו בפרדסים, ולא נמצא ביחיד, אַלְּאֶ, aloe, алой, כְּאָהָלִים נטע ה' (במדבר כ"ד ו'), והכפל כי"ת על יבלי מים, והוא המין הידוע בשם: Aloe perfoliata. ויש במינו עץ בשמים, ובמובן זה בא בל"ר, וכנראה שהוא ביחוס אל האבק שעושים מעצו ומפריו, אָהָלִים וקנמון (משלי ז' י"ז), וברבוי נקבות, מֹר וַאֲהָלוֹת וקציעות (תהלים מ"ה ט'), מֹר וַאֲהָלוֹת (שה"ש ד' י"ד), ועיקר מקום גדולו הוא בהודו המזרחית, ושמו אגהיל.

1) אֲהָלָא, ארמית. ובגמרא אָהֶל. שם מין בורית ידוע Aloe. והזכותי בבור כפי (איוב ל"ג ל'), תרגומו: בַּאֲהָלָא, ואפשר שהיו עושין אותו מאפר עצים ממין האהלים, או משרפם, זאפט, сокъ. לא בנתר ולא בחול ולא באהל (תענית י"ג ע"ב), והבורית והאהל (שבת צ' ע"א),

ושם אמרו שיש שני מיני אהל, ומזה ..
2) אוֹהֲלִי, ש"ת. מוכר אהל, חד מן נכרים אוהלי (נדרים צ"א ע"ב),
ופרש"י מוכרי אהלות בשמים, אַלָּאָפּערקויפער, торгующій алоемъ.
אַהֲרֹן, שע"פ. אהרן בן עמרט הלוי, אחי משה רבנו ע"ה, הכהן הגדול הראשון לבני ישראל (שמות כ"ח א'). ועל שמו נקראו הכהנים יוצאי חלציו: בְּנֵי אַהֲרֹן (יהושע כ"א ד'), וכל המשפחה בכלל: בֵּית אַהֲרֹן (תהלים קט"ו י'), ובא השם אהרן כנוי לכהן גדול: זֶקֶן אַהֲרֹן (שם קל"ג ב'), ובגמרא בלשון חכמה נערה אהרונית (ערובין נ"ג ע"ב). כהנת. לפי הערוך בשם ס' דברי הימים של משה נגזר השם אהרן משרש הרה, וקראו לו בשם זה, כי בימי הריונה, גזר פרעה על הזכרים מבני ישראל, ולדעת האחרונים יסודו אהר בהוראת אור בהרחבת הוי"ו להי"א (עיין בשמושי הוי"ו), והוא ע"ד השמוש אוּרִי, נֵר.
אוֹ, מלת הקשור. עיקר ענינה א) לפרש לפרוט ולחלק מיני נושאים שונים המתיחסים לנושא אחד. וכמו כן מיני נשואים שונים לנושא אחד, אדער, עדער, עדערוועדער, или, либо.
אוֹ בן יגח אוֹ בת יגח (שמות כ"א ל"א), אוֹ נשבר אוֹ נשבה (שם כ"ב ט'), אוֹ בתשומת יד אוֹ בגזל אוֹ עשק (ויקרא ה' כ"א), ולפעמים תחסר המלה במשפט הראשון, ובאה בו"ו החבור בלבד; וקנא את אשתו והיא נטמאה אוֹ עבר עליו וגו' (במדבר ה' י"ד), וכמו כן תבוא בו"ו החבור בקשור המשפטים הע"נים במקום מלת אוֹ, ורגז ושחק ואין נחת (משלי כ"ט ט'), שטעמו או רגז או שחק. וכן תבוא במקומה מלת ויש, וְיֵשׁ אשר יהיה הענן ימים מספר (במדבר ט' כ' כ"א), ובאה גם: ב) להגבלת שעור או מין אחד, למעט או לרבות את השעור והמין הקודם, אדער פיעלמעהר, или больше, ימים אוֹ עשור (בראשית כ"ד נ"ה), אוֹ היותך כהן לשבט (שופטים י"ח י"ט), זה ימים אוֹ זה שנים (ש"א כ"ט ג'). ג) בטעם כאשר, אם יהיה, ווען עמיא, если, אוֹ הודע אליו חטאתו (ויקרא ד' כ"ג כ"ח), אוֹ נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), וכמו כן במובן, אם גם, ווען אויך, если даже. אוֹ עשיתי בנפשי שקר (ש"ב י"ח י"ג). ד) בטעם הפך הקודם: אוֹ כי ישוב הבשר החי (ויקרא י"ג י"ו), אוֹ איה אלהי המשפט (מלאכי ב' י"ז). ה) בטעם הלואי, מי יתן: אוֹ יחזק במעוזי (ישעיה כ"ז ה'), מאַגע גער, пусть, וי"ו כמו אם, או בטעם, רק באופן כזה, עם זייא דענן דאס, развѣ, וקרוב לזה, אוֹ אָז יכנע (ויקרא כ"ו מ"א), אולי רק באופן כזה, פיללייכט נור דאַנן, лишь тогда, ובא, מי יגיד לי אוֹ מה יענך אביך קשה (ש"א כ' י'), שעורו מי יגיד לי אם יענך, ומה יענך, ולא רחוק לשער שענין מלת אוֹ במקום הזה כמו אז (בחלוף זיי"ן בו"ו), והטעם מי יגיד לי אז מה יענך, איך אז אדע, אוֹ נשיש שבט בני מאסת כל עץ (יחזקאל כ"א ט"ו), הרד"ק בשם ר' יונה פירשו כמו איך, ויש שפרשוהו כמו ה"א התמיה, ולדעת המבארים החדשים ענינו כמו אוי אבוי, ובכל הפרושים נשאר הכתוב סתום ותתום. ובמדרשי ההלכה, במובן: אופן אחר, אדער, или, או כלך לדרך הזו (ת"כ ויקרא פ"ד), אוֹ דבר שאתה לומדו בדרך אחת (שם פרשת נפש כי תחטא), ונמצא ולרוזנים אַו שכר (משלי ל"א ד'), בכתיב ותחתיו בקרי אַי בציר"ה, וענינו כמו אַיִן זוּ אַיֵּה (עיין אַי). המלה אוֹ, עקרה הברה טבעית, וקרובה לה מלת אוּ בשור"ק שנשאר רשומה במלת אוּלַי, לוּ, ומיסודה בחזוק החברה ובהתהפכה לאות מורגשת באה וי"ו החבור והחפוך.
אוֹאֵל, שע"פ. איש בימי עזרא (עזרא י' ל"ד), י"א שהוא מן אָוָּה אֵל, וי"א שהוא כמו אֲבִיאֵל, ועל דרך אֹעֶזֶר מן אֲבִי עֶזֶר.
אוֹב, שם. עיקר הוראתו דבור חלול ונבוב, מיסודו של אבב (אבוב) בארמית, האָהל, נעהאָלם זיין, пустой, ועם זה, מקוער ובולט, נעבאָגען, בייבעג זיין, выпуклый, горбатый, וכזה: א) נאד, כלי נבוב וחלל עשוי מעור לקבל משקה

שלויך, мѣхъ. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, ובלשון רבים, בָּאבוֹת חדשים יבקע (איוב ל"ב י"ט), והקודם: הנה בטנו כיין לא יפתח. ב) הקסם הידוע בימי קדם שהיה ענינו לפי אמונתם העלאת נשמת מת לתוך גופו של הקוסם, ומגופו או מבטנו היה כמו נשמע קול המת בצפצוף, מגלה נסתרות, ונרדף לשם ידעוני (ע"ש), ויכלול 1) מעשה הקסם הזה, чревовѣщаніе, בויכרעדען, הנה אשת בַּעֲלַת־אוֹב (ש"א כ"ח ז'), קסמי נא לי בָּאוֹב (שם שם ח'). 2) נשמת המת העולה ומדברת מתוך בטנו וגרונו של הקוסם, דער הערויף בעשוואָרענע גייסט, заклина-ніями вызванный духъ קולך (ישעיה כ"ט ד'). 3) הקוסם מעלה נשמת המת, טאָדטענבעשוואָרער, בויכרעדנער, закли-натель мертвыхъ, чревовѣщатель, ואיש או אשה כי יהיה בהם אוֹב או ידעני (ויקרא כ' כ"ז), שעורו, אשר יעשה מעשה אוב. ושאל אוֹב וידעני (דברים י"ח י"א), וגם לשאול בָּאוֹב (ד"ה"א י' ד"ט' ג'), והרבוי כולל את הקסם והקוסמים, אל תפנו אל הָאֹבֹת (ויקרא י"ט ל"א), ושאול הסיר הָאֹבוֹת (ש"א כ"ח ג'), דרשו אל הָאֹבוֹת ואל הידענים המצפצפים והמהגים (ישעיה ח' י"ט), מתיחס אל הקסם עצמו או אל נשמת המת העולה על ידי הקסם, וממה שבא הרבוי בלשון נקבה להפך מן השם ידעוני נראה לשער כי הקסם הזה נעשה לרוב ע"י הנשים, וכמו שמצאנו זכר לדבר אצל היונים אשה מיוחדת לקסם כזה בעיר דעלפהי שנקראת פיתיא, ואולי רמזו לזה במשנה, בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו (סנהדרין ז' ז'), אלא שצריך עיון במה שאמרו בעל אוב ולא בעלת אוב, ותרגום יב"ע של ושואל אוב, אוּבְיָא טַמְיָא (דברים י"ח י"א), טמיא ענינו עצמות המת (עיין טמא), וטעמו שואל בעצמות המת או מעלה נשמת המת ע"י מעשה בשוף בעצמות מתים, נעקראָמאַנט, не-кромантъ, ובגמרא: אוביא טמיא היכא אסקיה לשמואל בננידא (שבת קנ"ב ב').

אֹבֶת, שע"פ. אהת התחנות שחנו בה בני ישראל במדבר (במדבר כ"א י'), ויתכן שנקרא כן על שם שהיה המקום כמין נאד, שלויכטפאָרמיג, мѣхообразный.

אוֹבִיל, שע"פ. פקיד על הגמלים אשר לדוד, אוֹבִיל הישמעאלי (דה"א כ"ז ל"ד), ומקורו בלשון ערבית אביל, משגיח על גמלים, קאמעלאבערהירט, начальникъ надъ верблюдами ונקרא על שם מלאכתו.

אוּבַל, (עיין אֶבֶל).

2) אוֹן, במשנה. שם מין עץ ופריו: האוג והחרובין (פיאה א' ה'), בערבי אַל סומק, שמאקקע והוא עץ נמוך מוציא אשכולות ובהם גרעינין קטנים אדומים כעדשים קטנים וטעמם חמוץ, והוא רפואה לעצירת השלשול, ובעלי העץ משתמשים לעבוד העורות, (תבואת הארץ).

אוּד, ש"ז. בקיעת עץ שאחזה בה האש, פייערבראנד, головня, וכמו כן עץ שגורפים בו את התנור ומהפכים את הגחלים, פייערוועגדער, אפען־קריקע, кочерга, כָּאוּד מצל משרפה (עמוס ד' י"א), אוּד מצל מאש (זכריה ג' ב'), זנבות הָאוּדים העשנים (ישעיה ז' ד'), וכן הוא בארמית. ותרגומו של לפיד בוז (איוב י"ב ה'), אוּדָא, (ועיין לַפִּיד). ובגמרא אשה לא תכנום לריר העצים ליטול מהן אוד, וְאוּד שנשבר אסור להסיקו ביום טוב (ביצה ל"ג א'), אפען קריקע, кочерга. ובמשלי העם, היינו דאמרי אינשי תרי אודי יבישי והד רטיבא אוקדן יבישי לרטיבא (סנהדרין צ"ג ע"א), משל צדיק אחד הדר בין רשעים רבים נספה בעונם.

אֵד, ש"ז. הבל לחלוחית העולה מן הארץ, ונעשה לענן קל, דונסט, דינסט נעוֹאָלק, паръ, облако. וְאֵד יעלה מן הארץ והשקה וגו' (בראשית ב' ו'), יזקו מטר לָאֵדו (איוב ל"ו כ"ז), (עיין זקק) ולא נמצא יותר בענין זה במקרא ומה שבא בהוראת צרה הוא ביו"ד אֵיד (עיי"ש). ובדברי המחברים, גם זה ביו"ד ויכלול כל מין הבל העולה מן הרטיבות, הָאֵדים

העולים אל המוח (הרלב"נ בפירושו למשל כ"ג ל"ג).

אודות, אודת, אודת, שם בלשון רבות נקבות. וענינו כמו: ענין, דבר, עסק, אימשמאנד, אומשטאנדע, обстоятельство, ולא נמצא כי אם בקשור עם מלת על, במובן מלת יחס הסבה הגורמת, וכמו על־דבר, וועגען אום, אין בעזרקע, относительно что касается, על אודת בנו (בראשית כ"א י"א), ותרגומו: על עיסק, על אדות הבאר (שם כ"ו ל"ב), על אודת ישראל (שמות י"ח ח'), על אדות האשבול (במדבר י"ג כ"ד). כי על כל אדות אשר נאפה וגו' שלחתיה (ירמיה ג' ח'), שעורו כי על ארות כל אשר נאפה. ובכנוי: אשר דבר ה' וגו' על אדותי ועל אדותיך (יהושע י"ד ו"ז), מיינעטוועגען, דיינעטוועגען, о тебѣ, о мнѣ, обо мнѣ ובא, אל אודת הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי לשלחני (ש"ב י"ג פ"ו), י"ת על עיסק, כאילו היה קורא בעי"ן על או אל, ורש"י פירש: אל יעשה אודת הרעה הזאת וכו', ולדבריו תהיה המלה אודת במקום הזה בהוראת שם, ובמובן דבר, ענין, אל יעשה דבר הרעה. ולדעת גיזניוס שעור הכתוב, אל תהיה אודת הרעה, אל תהיה אתה סבה אל הרעה הגדולה, וועדע ניכט אורזאכע, אורהעבער דיעזעם אונגלוקקס, причина.

לדעת גיזניוס ופירסט, עיקר הנתת השרש א) אוד הוא בהוראת סבוב, גלגול, דרעהען, וועגען, вращеніе, ומקורו מלשון ערבית אאד, התעקמות ונדנוד הגוף, מכבד משא או מכאב גדול, ומזה יצא השם ב) אוד להוראת העץ שמהפכים וכוננדרים בו את הגחלים, והשם אודות, בענין סבה, וגלגול דבר. וכמו כן השם אַיִד, לצרה גדולה המשברת את הגוף ומעקמתו, ע"ד הפעל חול (עויי"ש). ג) אַד, לעבים המסבבים ומקיפים ומאחזים את פני הרקיע, ויתכן שהוא, על שם שהבל הלחלוחית מתהפך מתגלגל ומתאבך בעליתו.

אוה א) אָוָה, פעל. דומה לפעל אבה א) נטיח הנפש לדבר במובן הטבעי והמוסרי. זיך איינעם געגענשטאנדע צו נייגען, וואָללען, בעגעהרען, желать, хотѣть, ושטושו בבנין פיעל. ועל הרוב בקשור עם השם נפש: כי תְאַוָּה נפשך לאכל בשר (דברים י"ב כ'). בכל אשר תְּאַוֶּה נפשך (שם י"ד כ"ו), ועם הנשוא הפעול, נפש רשע אִוְּתָה רע (משלי כ"א י'). ב) ובמובן בחירה בדבר האהוב והרצוי: אִוָּה למושב לו (תהלים קל"ב י"ג), ערוואָהלען, выбирать. וכעין מליצת חמד אלהים לשבתו (שם ס"ח י"ז). פה אשב כי אִוִּתִיהָ (שם קל"ב י"ד), נפשי אִוְּתָתְךָ (ישעיה כ"ו ס'), שעורו: בכל נפשי או תאות נפש איתיך, אני דבוק וחשוק בך.

ההתפעל. התעוררות הנטיה והחפץ, וביחוד להנאות הגשמיות, געלוסטען, хотѣть, כל היום תִּתְאַוֶּה תַּאֲוָה (משלי כ"א כ"ו), הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה (במדבר י"א ד'), וַיִּתְאַו המלך יפיך (תהלים מ"ה י"ב), ולא תִתְאַוֶּה בית רעך (דברים ה' י"ח), ובדברות הראשונות נאמר במקומו לא תחמוד, וביחס הלמ"ד, אל תִּתְאַו למטעמותיו (משלי כ"ג ג' ו"ו), וכן בקשור עם פעל אחר בדרך המקור, ואל תִּתְאַו להיות אתם (שם כ"ד א'), ועל המעט שבא בענין סתם רצון וחפץ, וואָללען, או יחול ותקוה, ווינשען, ערווארטען, желать, ожидать, הוי מִתְאַוִּים את יום ה' (עמוס ה' י"ח), ויום אנוש לא הִתְאַוִּיתי (ירמיה י"ז ט"ז), ובמכילתא: לאחר שהיה מִתְאַוֶּה לבנים (פ' בא).

אַוָּה, ש"נ. תשוקה וחמדה, וכמו כן השתוקקות וחימוד, דאם בענעהרען, געלוסטען, хотѣніе, желаніе. ובא על הרוב בסמיכות אל השם נפש ובקשור עם מלת כָּל: רק בכל אַוַּת נפשך תזבח ואכלת בשר (דברים י"ב ט"ו כ'). ובא בכל אַוַּת נפשו אל המקום וגו' (שם י"ח ו"ו), לכל אַוַּת נפשך המלך (ש"א כ"ג כ'), וגם ביחוס לבעל חי בְּאַוַּת נפשה שאפה רוח (ירמיה ב' כ"ד), ופעם אחת בא במובן סתם רצון וחפץ, ווילע, желаніе, בְּאַוָּתִי ואסרם (הושע י' י').

3) אִוִּוי, בפיוט. חשק ותשוקה במובן המוסרי (וואונש, желание. אִוּוי תשוקות (יוצר ליום א׳ של פסח), אשכול אִוּוי תאות כל נפש (מוסף לפרשת שקלים).

מַאֲוַי, מַאֲוַיִּים, שם. כעין הקודם, פערלאנגען, בענעהר, желание, לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ברבוי, ובסמיכות: אל תתן ה׳ מַאֲוַיֵּי רשע (תהל׳ ק״מ ט׳).

א) תַּאֲוָה, ש״נ. נרדף לשם אֲוָה, אלא שהוא מצוי במקרא ביותר.

ובא: א) במובן נטיה גשמית חזקה לדבר הערב. בענעהרען, בענירדע, נעלוסט, прихоть התאוו תַּאֲוָה (במדבר י״א ד׳), וַתַּאֲוָתָם יבא להם (תהלים ע״ח כ״ט), ונופל גם על נשוא התאוה: לא זרו מֵתַּאֲוָתָם (שם שם ל׳), ועל שם זה נקרא מקום ידוע, קברות הַתַּאֲוָה (במדבר י״א ל״ד), מאכל תַּאֲוָה (איוב ל״ג כ׳) מאכל ערב המעורר תאוה, לעקקערעס, лакомство. ובענין אחר אמרו בגמרא, בשר תאוה (חולין י״ו א׳) שהוא בשר בהמת חולין בסמך על המקרא כי תאוה נפשך לאכל בשר, וזה להבדילו מבשר קדשים הנאכל לבעליו בקדש. ב) יחול ובקשה, פערלאנגען, וואונש, желание, במובן המוסרי לטובה או לרעה, תַּאֲוַת לבו נתת לו (תהלים כ״א ג׳), תַּאֲוַת צדיקים אך טוב (משלי י״א כ״ג), תַּאֲוַת רשעים תאבד (תהלים קי״ב י״ד), כי הלל רשע על תַּאֲוַת נפשו (שם י׳ ג׳), שעורו כי הלל רשע על תאותו, התהלל, והכפל ובצע ברך נאץ ה׳, ברך נפשו כמו והתברך בלבבו. לְתַאֲוָה יבקש נפרד (משלי י״ח א׳), הנפרד מן הכלל יבקש רק למלא תאותו וואללוסט, сладострастіе, אדני נגדך כל תַּאֲוָתִי (תהלים ל״ח י׳), תַּאֲוַת אדם חסדו (משלי י״ט כ״ב) פירש״י עיקר שהבריות מתאוין לאדם בעבור חסדו. וי״מ ג) במובן יקר ותפארת, ציערדע, краса, חסדו של אדם הוא תפארתו, ומזה: וכי תַּאֲוָה הוא לעינים (בראשית ג׳ ו׳), נעים ונאה שהכל מתאוים לו, ליעבליכעס, אנגענעהמעס, предесть, пріятное לשמך ולזכרך תַּאֲוַת נפש (ישעיה כ״ו ח׳), זעהנזוכט, страстное желаніе. ובא, עד תַּאֲוַת גבעת עולם (בראשית מ״ט כ״ו) א״ת מלשון חמדה, ולשיטתו נוכל לפרש לפי פשוטו של מקרא יקר הגבעות חמדתם ותפארתם, קאָסטליכקייט, великолѣпіе, ושכנגד זה נאמר בברכות משה, וממגד גבעות עולם (דברים ל״ג ט״ו). עיין מגד, וכן נראה מתורגום השמרוני (ועיין אוה ב׳), ובמשנה התיחד השם תאוה לכל נטיה רעה חזקה ויוצאת מגדר המצוע ליידענשאפט, страсть. הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם (אבות ד׳ כ״ח), וכן בדברי המחברים, אמר החכם: התאוה שותפת העורן, העצה ישנה והתאוה ערה, ועל כן מנצחת התאוה את העצה (מבחר הפנינים), בַּעַל־תַּאֲוָה, ליידענשאפטליך, страстный, ונשתרש אות התיו במלה, ונעשה ממנו שרש תָּאַו (עיין תאו).

ב) אָוָה, פעם אחת במקרא בבנין התפעל וְהָתְאַוִּיתֶם לכם לגבול קדמה (במדבר ל״ד י׳), ונחלקו המבארים בביאורו וגזרתו, א״ת: ותכונין לבכון, זיך ריכטען, направляться, וכן תרגם מלת תִּתְאַוּ לכם (שם שם ז׳) שהוא משרש תאה, וקרוב לזה פירש רש״י מלשון סבה ונטיה בשפוע מגזרת תא הרצים (דהי״ב י״ב י״א). ולפי זה יתכן שיהיה שרש אוה זה קרוב בהוראתו אל שרש אוה הראשון, או שיהיה גם עיקר הנחתו בענין נטיה במובן הטבעי, ומזה יצא לנטית הנפש, וע״ד שמושי השרשים, כלה, קוה, וכאשר עשו מן הפעל אוה השם: תאוה, השתרש התי״ו במלה ונבנה ממנו שרש: תאה (הרוו״ה). ולדעת הרד״ק יתכן שיהיה גם: תְּתָאֵב מן אוה, והראוי: תְּתַאֲוֵב, אלא שלדעתו כמו לדעת הרשב״ם עיקר הנחתו הוא גבול. והפעל ענינו עשיית סימן והיכר לסימני הגבול והמצר, בעצייכנען אַבמאַרקען, отмеживать, קרוב להוראת שרש תוה, ושממנו נגזר השם תחום בארמית (עיי״ש). ולפי הראב״ע מלת התאויתם שרשה תוה, והראוי, הָתְוִיתֶם, כמו וַהֲתַוֵיתָ הָוֹ (יחזקאל מ״ג ד׳), והאל״ף תמורת וי״ו, וכאשר נחלקו

המבארים במלת והתאויתם כן נחלקו בהוראת השם:

ב) תַּאֲוָה, בפסוק עד תאות גבעת עולם (בראשית מ"ט כ"ו), לדעת התרגומים הראשונים הוא משרש אוה, בהוראת א) חמדה יקר וסגולה, קאָסטליכקייט (עיין תאוה) ומן המפרשים יש שפירשו משרש אוה בהוראת ב) גבול וקצה, גרענצע граница וע"ד: עד תכלית אור עם חשך (איוב כ"ו י"ד), ויש שגוזרים אותו משרש תאה, וע"מ נַאֲוָה (ועיין תאה, תוה) וגם כן במובן גבול וקצה. (ועיין תאוה א).

2) אַוָּז, אַוָּז, שם עצם. מין עוף הבית, השט על פני המים, ובערבית אַל־אַוַז. ומזה בלשונות עמי הסלאווים, гусь, גאַנז, אווין ותרגולים (הולין י"ב א') ובגמרא: הרואה אוז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה (ברכות נ' א'), כנראה סמכו על היות שם אוז דומה לשם חוץ, בחלוף אל"ף בח"ת, וזי"ן בצד"י. אוז הבר, הוא אוז היערי והמדברי, וויילדע גאנז, дикій гусь, אוז ואוז הבר כלאים זה בזה (ב"ק נ"ה א'), בר־אוזא, מין אוז הבית וקטן מסתם אוז, ענטע, утка, היינו דאמרי אינשי שפיל ואזיל בר אוזא ועיניהו כמייפי (שם צ"ב ב'), בר אוז הולך שחוח אבל עיניו נשואות למעלה; משל, יש מתנהג בענוה והולך לאטו ולבו ועיניו לבקש לו גדולות.

אוֹזֶן, שע"פ. איש בימי נחמיה (נחמיה ג' כ"ה).

אוֹזֶל, שע"פ. הבן הששי ליקטן (בראשית י' כ"ז) ומכנו יצא שבט הערבאים אשר ישבו במחוז סאנא בעדן ערב, ועיר הבירה שם נקראת עד היום בפי היהודים בשם אוזל, ויש מפרשים מזה: מָאוֹזֶל בעזובניך (יחזקאל כ"ז י"ט) וקוראין מָאוזל. (ועיין אזל).

אוֹי, מלת הקריאה מנהמת צער ויגון, והוא קול קריאה שבעית, וועהע, увы, אוי מי יחיה (במדבר כ"ד כ"ג), אוי עיר הדמים (יחזקאל כ"ד ו'), ויתבונן גם כן כשם מפשט: למי אוי (משלי כ"ג כ"ט), והנרדף למי אבוי, ועם איזט וועהע, кому горе, ובמובן זה יבוא על הרוב בקשור יחס שאליו: אוי לך מואב (במדבר כ"א כ"ט) וועהע דיר, горе тебѣ ובתוספת ה"א:

אוֹיָה, אוֹיָה לי כי גרתי משך (תהלים ק"כ ה').

אֲוִי, שע"פ. אחד מחמשת מלכי מדין אשר הרגו בני ישראל בנקום נקמתם מאת המדינים (במדבר ל"א ח').

אוּל, שם. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא כי אין חרצבות למותם וברי אוּלָם (תהלים ע"ג ד'), וענינו לדעת הראב"ע והרד"ק מלשון אֵיָל וכח, שטאַרקע, קראַפֿט, мощь, сила, והם"ם כנוי הרבים, ונמשך אל הקודם חרצבות למותם. וזה לפי שבחם בריא וחזק. ולדעת האחרונים, שמסכימים לזה בעיקר ההוראה, התיחד השם אוּל לגוף האדם כרסו ועצמותיו (וע"ד השם עֶצֶם מן עָצַם) לייב, קאָרפער, тулo-вище, ומן השם הזה בא פעם אחת בכתיב במובן גבור, תקיף, שר, מאַכטי־גער, נשואלטיגער, פארנעהמער, знатный, мо-гучій, ואת אוּלֵי הארץ (מ"ב כ"ד פ"ו) והקרי אֵילֵי ביו"ד.

על פי דמיון השרש אול, אל השרשים איל, אל, אלה, אלם, עול, נראה שיסוד אחד לכולם אל, בהוראת הקפול, ופתול חלקי דבר אחד זה על גב זה, וכמו כן בריכה וקשור דברים שונים למוצק אחד, שזהו סבת הקושי העצם והחזק, פעסטעם, дюжесть (ועיין כרך, עצם, קשר). ומזה יתכן שנגזר השם:

אַיָּל, ש"ת. סכל, כסיל, טאָר, глу-пый, וזה על שם היותו גם השכל ועב המזג, גראָב, גראָבזינניג, שטומפּפזינניג, тупъ, тупоумный. או ע"ש היותו מעקם מחשבותיו ונפתל בדרכיו פערדרעהט, פער־קערהט, извращенный. דומה לשם נפתל פתלתול (ע"ש): ועבד אֱוִיל לחכם לב (משלי י"א כ"ט), דרך אֱוִיל ישר בעיניו (שם

ר״ב ט״ז), אם תכתוש את הָאֱוִיל במכתש (שם כ״ז כ״ב). כי אֱוִיל עמי (ירמיה ד׳ כ״ב) והכפל בגים סכלים, ולנקבה, וְאֻוֶּלֶת בידיה תחרסנו (משלי י״ד א׳) (מן הזכר ע״מ אֻוַּל). והרבוי. ומוסר אֱוִילים בזו (שם א׳ ז׳), וֱאֱוִיל שפתים ילבט (שם י׳ ח׳), אויל בשפתיו מדבר סבלות. ומזה, ש״ת לעקש לב רשע פושע, פערשטאקקט, פרעפלער, ожесточенный, преступный (תהלים ק״ז י״ז), מוסר אֱוִיל (משלי ז׳ כ״ב), אֱוִיל משריש (איוב ה׳ ג׳). ועיין עויל, וביו״ד היתם:

אֱוֶלִי. כלי רעה אֱוֶלִי (זכריה י״א ט״ז) טהאָריכט, глупый.

אִוֶּלֶת, שמ״נ. (מן אֻוַּל) סבלות, כסילות, טהאָרהייט, פערשטאקקטהייט, דוממהייט, ולב כסילים יקרא אִוֶּלֶת (משלי י״ב כ״ג), וכסיל יפרש אִוֶּלֶת (שם י״ג ט״ז), אִוֶּלֶת קשורה בלב נער (שם כ״ב ט״ו). ובמובן רשע כסל ופשע פערדאָרבענהייט, שלעכטיגקייט, испорченность, преступность, וְאִוֶּלֶת כסילים מרמה (שם י״ד ח׳), אַוֶּלֶת אדם תסלף דרכו (שם י״ט ג׳), זמת אִוֶּלֶת חטאת (שם כ״ד ט׳), ובכנוי: מפני אִוַּלְתִּי (תהלים ל״ח ו׳), וברב אִוַּלְתּוֹ ישגה (משלי ה׳ כ״ג), וכסיל שונה בְּאִוַּלְתּוֹ (שם כ״ו י״א). ובא: אִוֶּלֶת כסילים אִוֶּלֶת (שם י״ד כ״ד), תרגומו ושבהורהון דשטיא שטיותהון, ושבהורא בלשון ארמית ענינו יקר ותפארת, פראַכט, גלאַנץ, прелесть, блескъ, ולא נודע טעמי, ואפשר שפירש השם אִוֶּלֶת במקום הזה מענין אוּל, אַיֶּל, בהוראת כח ועצמה, ומזה: יקר ותפארת, ויהיה מקביל אל הקודם: עטרת חכמים עשרם וכעין זה פירש גיזניוס, ובדברי בעלי אספות בא ברבוי, שהאמינו באלה הָאֱוַלְתּוֹת (אמונות ודעות א׳), ולדעת פירסט בא השרש הזה בפעל בבנין:

נפעל. היות סבל ואויל בעטהאָרט זין, глупѣть, נֶאֱוַלּוּ שרי צען (ישעיה י״ט י״ג), מן נאַוַל ע״ד נאַרט, והנראה כדעת הראשונים ששרשו ואל, יאל (עי״ש).

אֱוִיל מְרֹדַךְ, שע״פ. אחד ממלכי בבל אשר מלך אחרי נבוכדנאצר (מ״ב כ״ה כ״ז, ירמיה נ״ב ל״א), והוא שם מרכב: מְרֹדַךְ או מְרֹאדַךְ (בראדך) הוא שם אלהי המלחמה או הכוכב מאדים מארס אצל הכשדים (עיי״ש), והשם אֱוִיל מקורו בלשון צענדית אַבְּהֵילָא איום נורא, שרע״ קלך, ужасный, страшный. (פירסט).

אוּלָי, שע״פ. הנהר היורד מהררי מדי ועובר לפני העיר שושן, ובלשון יונית Euläus, על אובל אוּלָי (דניאל ח׳ ב׳), בֵּין אוּלָי (שם שם ט״ז), שעורו בין גדות הנהר אולי.

אוּלַי, מלת תאר הפעל והקשור. להוראת הספק והאפשרות, והיא מרכבת מן או לו אדער, וועגן, ובא: א) בענין ספק במציאות איזה פעולה לעתיד, כשאפשר גם הָפוכה, פוליכט, можетъ быть, овось, והפעל הנקשר עמה לא יבוא כי אם בעתיד או בבינוני, אוּלַי יחסרון חמשים הצדיקים (בראשית י״ח כ״ח), אוּלַי לא תאבה האשה (שם כ״ד ה׳), אוּלַי ימשני אבי (שם כ״ז י״ב), באלה תכוון השאלה מה יש לעשות אם יקרה באופן כזה. אוּלַי ישן (מ״א י״ח כ״ז, ב) ספק בלבד, אוּלַי בקרבי אתה יושב (יהושע ט״ז ז׳), ג) בענין יחול תקוה, אוּלַי אבנה ממנה (בראשית ט״ז ב׳), אוּלַי ישא פני (שם ל״ב כ״א), אוּלַי יָחֳנֵן ה׳ צבאות (עמוס ה׳ ט״ז), מֵאֲגַלְיָך, можетъ быть. אוּלַי יש תקוה (איכה ג׳ כ״ט). ומזה: ד) במובן אם גם, אפילו, אוּלַי יעשה זרים יבלעהו, (הושע ח׳ ז׳), וועגן אויך, וועגן פוללייכט, если бы даже, ופעם אחת במקרא בקשור אל הפעל בעבר וזה: ה) בטעם אם לא, וועגן ניכט, если бы не, אוּלַי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (במדבר כ״ב ל״ג), והוא כעין לולי.

אוּלָם, עיין אלם.

2) אוֹם, במשנה. גוש של דבר מה, קלומפפען, דיכטע מאססע, комъ. אם היה נוגע בָּאוֹם (טהרות ט׳ ח׳), גוש של זיתים כתושים, התמרים והגרוגרות ששלקן ונעשו אום (תוספתא עוקצין פ״ב); וכן בנגעי

אדם, או שהלכה לה האום או שנתמעטה (נגעים א' ה'), עיקר הנגע מקום שהבשר נעשה תפוח ונראה כנוש, והוא כנגד הפשין, האום מטמא והפשין מטמא (ת"כ פרשה נגעים פ"ב), והוא כנראה מלשון אם, אָמָה שעיקר הוראתם חבור וקבוץ (עיי"ש).

אוֹן, שם מפשט זכר. א) עיקר הנחתו, הכֹּח המעמיד עצמו של אדם, קראפט, сила, ונרדף לשם כח, וּבְאוֹנוֹ שרה את אלהים (הושע י"ב ד'), וְאוֹנוֹ בשרירי בטנו (איוב מ' ס"ו), והקודם הנה כחו במתניו, יצרו צעדי אונו (שם י"ח ז'), צעדיו שהוא צועד בכח גדול, קראֶפטיגע שריטטע, твердые шаги, וברבוי מרוב אונים ואמיץ כח (ישעיה מ' כ"ו), ש"ת מרכב בעל כחות הרבה אללמאכטיגע, всесильный והפוכו ולאין אונים (שם כ"מ). אהנמאכטיגע, безсильный. ובא: ב) כחי וראשית אוני (בראשית מ"ט ג'), תאר מליצי אל הזרע שבו כח יצירת הולד, וראשית און הוא הבכור שנולד מטפת הזרע הראשונה, כי הוא ראשית אונו (דברים כ"א י"ז), דיא ערסטע קראפט, דער ערסטגעבאָרענע, начатокъ силы, первенецъ אונם (תהלים ק"ה ל"ו), שעורו לכל ראשית אונם. ובזולת השם ראשית: יהי רעב אונו (איוב י"ח י"ב) בן בכורו, וברבוי ראשית אונים (תהלים ע"ח נ"א). ומזה: ג) עושר והון שאדם קונה בכחו וביגיעו, רייכטהום, גוט, достояніе, богатство עשתי מצאתי און לי (הושע י"ב ט'), וביחוד מה שהאדם עושה לו שלא במשפט, רויבגוט, грабежъ וידיו תָּשְׁבָּנָה אונו (איוב כ' י"ד), ומזה: ד) עושק ומרוצה געוואלט, אונהיל, насиліе וישב עליהם את אונם (תהלים צ"ד כ"ג), ויהכפל וברעתם יצמיתם (ועיין אָוֶן) ובמובן זה בא פ"א במקרא בענין שם תאר ע"מ טוב ברבוי, ותוחלת אונים אבדה (משלי י"א ז'), נעוואלטטהאָטיגע, насильный. מקביל אל הקודם, במות אדם רשע, ורש"י פירש בניו, כמו יהי רעב אנו.

אָוֶן. בוי"ו נראה לחזק הפעולה, שמ"ז א) יגיעת כח להרע לזולתו, ונרדף עם עמל, געוואַלט, אונהיל, פערדרבען, na-ha-, силіе, нечестіе, зло הרה עמל והוליד אָוֶן, (ישעיה נ"ט ד'), הנה יחבל אָוֶן (תהלים ז' ט"ו), והכפל והרה עמל, אם אָוֶן בידך הרחיקהו (איוב י"א י"ד), שנאת כל פעלי אָוֶן (תהלים ה' ו'), החקקים חקקי אָוֶן (ישעיה י' א'), ונכרתו כל שקדי אָוֶן (שם כ"ט כ'), השוקדים לעשות און. אל תחן כל בגדי אָוֶן (תהלים נ"ט ו'), הבוגדים ועושים און, אָוֶן יחשב על משכבו (שם ל"ו ה'), מחשבתיהם מחשבות אָוֶן (ישעיה נ"ט ז'). ובכנוי: מחשבות אונך (ירמיה ד' י"ד), מחשבת און שלך, ומזה כנראה וישב עליהם את אונם (תהלים צ"ד כ"ג) מחשבות אונם, מָתֵי־אָוֶן (איוב כ"ב ט"ו), באנשי אָוֶן (שם ל"ד ל"ו). ומזה ב) בענין מרמה ושקר, לג, שרונג, обманъ, ложь. דברי פיו אָוֶן ומרמה (תהל' ל"ו ד'), שהן מפעלות אנשי און, ודבר אָוֶן (ישעיה נ"ח ט'), מקשיב על־שְׂפַת־אָוֶן (משלי י"ז ד'), התרפים דברו אָוֶן, (זכריה י' ב'), והכפל והקוסמים חזו שקר. וממושג היגיעה בכח להרע בא במובן: ג) צרה ופגע רע, אונהיל, אונגליק, несчастіе, бѣда. כי ימיטו עלי אָוֶן (תהלים נ"ה ד'), לא יאנה לצדיק כָּל־אָוֶן (משלי י"ב כ"א). וגם במובן זה נרדף עם עָמָל, והבם עמל ואָוֶן (תהלים צ' י'), וי"מ כמו הבל וריק. כי לא יצא מעפר אָוֶן (איוב ה' ו'), והכפל ומאדמה לא יצמח עמל. ומזה לצרה גדולה, כצרת מיתה או צער על מת, ותקרא שמו בֶּן־אוֹנִי (בראשית ל"ה י"ח), א"ת בר דָּנִי, ורש"י פי' בן צערי, זאהן מיינעם שמערצענס, сынъ моего страданія. ולדעת הראב"ע והרמב"ן ענינו בן אבלי, מיינעם טרויערס моей скорби. ומזה, לא אבלתי בְּאֹנִי ממנו (דברים כ"ו י"ד), בעת אבלי, והכונה בהיותו טמא טומאת מת שמת עליו ונטפל בקבורתו, לפי שהיו רגילים לעשות משתה לנחום אבלים שנקרא סעודת הבראה ומעשר שני מצותו שיאכל בטהרה ובשמחה, ומזה לדעת

המפרשים בש"ת כלחם אונים להם (הושע ט' ד'), כלחם טמאי מתים (יעיין בממוך). ובא: אלוה יצפון לבניו אונו (איוב כ"א י"ט), תרגומו צעיריה, והכונה צער של פורעניות הראוי לבוא עליו. עַל־אָוֶן פלט למו (תהלים נ"ט ח'), הרמב"ן תרגם אומצאנסט זיין איהר ענטרינען, וכונתו שנאמר בדרך תפלה, לשוא ולריק יהיה עמלם לפלט א"ע, ומלת און בזה ענינו שוא וריק, והנראה שהוא נמשך אל הקודם, המה עקבי ישמרו, ושעורו על און פלט למו, כנגד כל האון והעמל שאיגע ואעמול אי אפשר לי להפלט מהם. ולזאת באף עמים הורד אלהים (יעיין פלט). ונופל: ג) על אליל, וע"א, נאמצע, נאמצענדינסט, идолъ, идолопоклонство, וָאָוֶן ותרפים הפצר (ש"א ט"ו כ"ג), שעורו חטאת און, ונמשך אל הקודם כי חטאת קסם מרי, מזכיר לבונה מברך אָוֶן (ישעיה ס"ו ג'). ומזה לא הביט אָוֶן ביעקב (במדבר כ"ג כ"א), והכפל ולא ראה עמל בישראל, ומסיים ה' אלהיו עמו וגו', ובתרגום אונקלוס (פלחי גילולין). ומזה השמר אל תפן אֶל־אָוֶן (איוב ל"ו כ"א), כפירה והכחשה או בגידה בהש"י. ובמובן זה נאמר, לדעת החכם שפענסער, כלחם אונים להם (הושע ט' ד'), כלחם שמקריבים לע"ז, ובדחז"ל זבחי מתים, ועל שם זה נקרא בית־אל אחרי שהעמיד ירבעם שם עגלי ע"ז בֵּית אָוֶן, ואל תעלו בֵּית אָוֶן (הושע ד' ט"ו), לעגלות בֵּית אָוֶן (שם י' ה'). וכן בשם אָוֶן סתם, ונשמדו בָּמוֹת אָוֶן (שם ח'). ובמובן זה נרדף אל שוא מפני שאין בהם ממש. אם גלעד אָוֶן אך שוא היו (שם י"ב י"ב), שעורו אם אך און ושוא היו בגלעד, או אם גלעד היה מקום לאון ושוא, ובית אל יהיה לָאָוֶן (עמוס ה' ה'), לשוא, להבל וריק, (עיין הערה).

תְּאָנִים, ש"מ ברבוי. (מן היחיד הָאְנָה ע"מ בתולים מן בתולה), יגיעה עמל והתאמצות, מיהועלינקייט, בעשווערדע, אנסשטרענגונג, усилie, напряженіе, תְּאָנִים הלאת (יחזקאל כ"ד י"ב), הלאה את עצמה בעמל ויגיעה רבה ללא הועיל (יעיין לאה),

וי"ם במובן עקשות וקשי ערף, הארטנאקקיינקייט, упорство.

הערה. לא רחוק לשמוע ששרש און והדומה לו הון יסודם אַו, הַו. הברה טבעית חקוי קול שאיפת הרוח בחזק הנשימה, הויכן, קייכען, дышать, пыхтѣть, דומה ליסודו של השרש הבל. והונחו מתחלה א) להשתוקקות לדבר מה, שממהרת ומכבדת את הנשימה, והסתעפו מהם השרשים אוה, אבה, הוה, אהב, איב, ובתוס' נו"ן און, הון, ואח"כ יצאו ב) למושג הכח הטבעי מעמיד העצמות, היוצא לפעל ומרגש לחוש בתגברת הנשימה, ויגיעת בשר. ומזה ג) לתגברת הכח הזה בכונה להזיק לזולתו, לפי שכל פעולה עוברת לרעה דורשת התגברות והתאמצות יתרה להכריח כח שכנגדו (אָוֶן, הָוָה) ועם זה כל יגיעת צער וצרה ופגע רע ואבל. ד) רכוש הנקנה על ידי יגיעה גדולה (הון). ה) הבל שאין בו ממש כהבל היוצא מן הפה, ומזה התיחד לעבודת אלילים. ואחרי שהשתרש הנון במלה, נגזרו ממנה השרשים, אנן, אנה, ינה.

אוֹן, שע"פ. אוֹן בן פלת (במדבר מ"ו א').

אוֹן, אֹן, שע"פ. עיר בארץ מצרים התחתונה הידועה הֵלְיָתָא על שפת הנהר נִיל המזרחית, ועל שמה נקרא גם המחוז, ומקורה בלשון מצרית. אֹן, שמש ד"א וָאנען, солнце. לפי שבעיר הזאת היה היכל גדול לעבודת השמש. פוטי פר"ע כהן אוֹן (בראשית מ"א נ'), כהן אֹן (שם מ"ו כ'), ושעמו כהן לשמש או כהן בעיר און, והיא הנקראת בלשון עברית בית שמש (ירמיה מ"ג י"ג). ובלשון יונית Ἡλίου πόλις. וביחזקאל בשנוי הברת שמה המצרי, בחורי אָוֶן (למ"ד י"ז), שנוי לגנאי; ורבינו סעדיה גאון תרגם אסבנדריא, והיא אלכסנדריא של מצרים (עיין תבואת הארץ) (ועיין בֶּקְעַת־אָוֶן).

אוֹנוֹ. שם עיר בנחלת בנימין אשר בנה שֶׁמֶד אותה ואת לד הקרובה לה (דהי"א ח' י"ב). ויתכן שהיא זו שנקראת

הבקעה הסמוכה על שמה בבקעת אונו (נחמיה ו׳ ב׳) . ובגמרא : לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון (מגילה ד׳ א׳) ועיו״ש . ועיין גיא החרשים .

אוֹנָם , שע״פ . א) אחד מבני לוטן בן שעיר החורי (בראשית ל״ו כ״ג) . ב) בן ירחמאל בן חצרון (דה״א ב׳ כ״ו כ״ח) .

אוֹנָן עיין אנן .

2) **אוֹן** , ש״נ, בתלמוד . שטר מקנה וקנין, דאָקומענט , документъ כתב עליו אונו (קדושין ו׳ ע״ב) , וברבוי , אונות ושטרות יוצאות על שמו (ב״ב נ״ב א׳) . ובמדרש בה״א : מעיד על האונה , כותב את האונה (ב״ר פ״ע״ט) , ובתוספת יו״ד : משל שקנה שני עבדים באוני אחת (שם פ״ב) . ובתרגום יונתן וירושלמי אוניתא דחקלא (בראשית מ״ט כ״א) , לדעת בעל הערוך מקורו מלשון יונית , ωνή , קניה חבידה, והרשב״ם גוזרו מן אוֹן בעבריית שהשטר נותן כח לקונה לשלוט בקנינו , ודומה בלשונות המערביות , דער בעפעסטיגטע קויפבריף, купчая крѣпость, закрѣпленіе .

2) **אוֹן** , במשנה . אגודה , כריכה , בינדעל , узелъ, вязка אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור (שבת א׳ ו׳) .

אוֹפָז , שע״פ . שם ארץ אשר שם נמצא זהב טוב , כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מֵאוֹפָז (ירמיה י׳ ט׳) , ומתניו חגורים בכתם אוֹפָז (דניאל י׳ ה׳) , ובא : זהב מוֹפָז (מ״א י׳ י״ח) , והשעור זהב מאופז , (ועיין פז , אופיר) .

אוֹפִיר , שע״פ . א) אחד מבני יקטן . ואת אוֹפִר ואת חוילה (בראשית י׳ כ״ט) . ב) שם ארץ מצוינת בזהב טוב הנמצא בה , לשם שלח שלמה את עבדיו עם עבדי חירם באני אשר עשה בעציון גבר וגו׳ על שפת ים סוף , להביא משם זהב (מ״א ט׳ כ״ח) . וגם אני חירם אשר נשא זהב מֵאוֹפִיר הביא מאוֹפִיר עצי אלמוגים הרבה מאד ואבן יקרה (שם י׳ י״א) . וביהושפט נאמר עשה אניות תרשיש ללכת אוֹפִירָה לזהב (שם כ״ב מ״ט) , ונסמך אל השם הזה השם זהב מֻזָּהָב אוֹפִיר (דה״א כ״ט ד׳) ועל היותר שם כְּתָם , מְכָתָם אוֹפִיר (ישעיה י״ג י״ב) , והקודם , מפז . בְּכָתָם אוֹפִיר (תהלים מ״ה י׳, איוב כ״ח ט״ז) , ופ״א בא שם המדינה במקום השם זהב או כתם : ובצור נחלים אוֹפִיר (איוב כ״ב כ״ד) . ומקום המדינה ההיא לפי העולה מדברי המפרשים, בארץ עדן ערב ארץ מושבות בני יקטן, וביותר במקומות הנודעים בשם : שבא , וחוילה , המצוינים בזהבם הטוב (עיין שבא , חוילה). ולשם באו מארץ ישראל דרך תרשיש (עיין שם) . ועד היום נמצא בערב מחוז נקרא בשם אל אָפִיר (תבואת הארץ) , ובני הודו כוננו שם מקום למסחרם והביאו שמה את תוצאות ארצם האלמוגים השנהבים הקופים והתכיים שלא נמצאו באופיר , ועם הזהב הובאו גם הם לשלמה מאופיר באני תרשיש (מ״א י׳ כ״ב) , ויתכן שבקרבת המקום אופיר נמצא גם המקום אופז .

אוץ , הקל ענינו א) עומד היות צר ודחוק , ענג זיין , быть тѣснымъ , כִּי־אָץ לך הר אפרים (יהושע י״ז ט״ו) . ומזה בתוספתא בבגד צר מהודק לגוף . השיראין אוֹצִין חוצצין, רפין אין חוצצין (מקואות פ״ו) . ב) יוצא , דחיקה ונחיצה למהר דבר , דראַנגען , אן טרייבען , торопить, понуждать , והנגשים אָצִים (שמות ה׳ י״ג) . ג) במובן פעל חוזר , דחוק את עצמו למהר מעשהו , זיך דראַנגען , בעאיילען , торопиться , כי הממהר דוחק את השעה , ורבו בבינוני במובן ש״ת . וְכָל־אָץ אך למחסור (משלי כ״א ה׳) ממהר מעשהו באין ישוב הרעת אייליג , האסטיג , опромчетивый . ובקשור עם יחם הבי״ת : וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוטא (שם י״ט ב׳) , חזית איש אָץ בְּדָבָרָיו (שם כ״ט כ׳) . ומושך אחריו פעל אחר במקור וביחס הלמ״ד , וְאָץ לַעֲשִׂיר לא ינקה (שם כ״ח כ׳) . ובהשאלה , וְלֹא־אָץ לבוא כיום תמים (יהושע י׳ י׳), מוסב אל השמש במהלכו . ובא , ואני לֹא־אַצְתִּי מרועה אחריך (ירמיה י״ז ט״ז) , לא הייתי אץ וממהר להיות רועה .

זו"ת לא עכבית, ובנראה פירשו במובנו הראשון לא דחקתי לא כבשתי את נבואתי, היינו לא עשיתי דבר שלא להיות רֵעה, וטעם המ"ם מְרוּעה כטעם מ"ם השלילה, ומקרא קשה הוא.

ההפעיל. כעין הקל בהוראת יוצא וחוזר, וַיָּאִיצוּ המלאכים בלוט (בראשית י"ט ט"ז), דראָנגען, торопить. אל־תָּאִיצוּ לנחמני (שיעה כ"ב ד'), וי"א שהוא מן הקל וע"ד נחי ע"ו שהעתיד שלהם בקל הוא ע"ד ההפעיל (ועיין אציץ).

א) אוֹר, שע"ז. א) העצם הרך המזהיר ופועל על העין לראות את המוחשים, свѣтъ דאם ליכט. והפוכו חשך, יהי אוֹר (בראשית א' ג'), עוטה אוֹר כשלמה (תהלים ק"ד ב'), יוצר אוֹר ובורא חשך (ישעיה מ"ה ז'), כנגד אמונת הפרסיים שהאמינו בשתי רשויות, אור מוצד שהוא האל העליון שכלו אור וטוב, ואהרימון שהוא מלך החשך והרע, אמר הנביא בשם הש"י אני ה' ואין עוד יוצר אור ובורא חשך, עושה שלום (טוב) ובורא רע, שניהם כאחד מעשי ידי הם, עד תִּבְלִית אוֹר עם חשך (איוב כ"ח י'), ויאמֶר גם כן על האור היוצא מן הגופים המאירים, אוֹר הלבנה כְּאוֹר החמה (ישעיה ל' כ"ו), כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אוֹרָם (שם י"ג י'), ואל השמים ואין אוֹרָם (ירמיה ד' כ"ג), כל מאורי אוֹר בשמים (יחזקאל ל"ב ח'), וכמו כן ב) מיוחם אל הבקר זמן התחלת הראות האור, עַד־אוֹר הַבֹּקֶר (שופטים ט"ז ב'), ומזה גם בטובן שם כנוי אל הבקר עצמו: מִן־הָאוֹר עד מחצית היום (נחמיה ח' ג'), אנבענען, развѣтъ. וכמו כן בא בענין כנוי אל השמש המאור הגדול, ונגה כָּאוֹר תהיה (חבקוק ג' ד'), (עיין נגה), ואל שני המאורות הגדולים: לעשה אוֹרִים גדולים (תהלים קל"ו ז'), וזה רק פ"א במקרא. ויאמר ג"כ: כְּאוֹר אֵשׁ (שם ע"ח י"ד), וְאוֹר נֶר (ירמיה כ"ה י'), וביחום אל הברק לְאוֹר חֲנֵיךְ (חבקוק ג' י"א), וכמו כן כנוי אל הברק עצמו וְאוֹרוֹ על כנפות הארץ (איוב ל"ז ג'), והוא הנקרא אור הענן, והופיע אוֹר עננו (שם מ"ו), ובהפך: יפיץ ענן אוֹרו (שם י"א), ולדעת חז"ל ג) ענינו מטר רעגען, дождь. וכן פירשו גם על כפים כסה אור (הענית ז' ע"ב), וכן תרגומו מטרא, ומזה יש מפרשים כהם צח עֲלֵי־אוֹר (ישעיה י"ח ד'). (ועיין אור ב'), ובא: אוֹר יקרות וקפאון (זכריה י"ד ו'), ענינו אור בהיר ומזהיר, ע"ד וירח יקר הולך (איוב ל"א כ"ו). עיין יקר, קפא, ובמובן ד) זהר, גלאנץ, העללע, блескъ, блескъ, сіяніе, свѣтлость. ולילה אוֹר בעדני (תהלים קל"ט י"א), הלא חשך יום ה' ולא אוֹר (עמוס ה' כ'), ביום אוֹר (שם ח' ט'). אַם העללען מאנע, въ блескѣ дня, נותן שמש לאוֹר יומם ירח וכוכבים לאוֹר לילה (ירמיה ל"א ל"ד), כְּאוֹר שבעת הימים (ישעיה ל' כ"ו), י"מ כאור שבעת ימי היצירה והשבת בכללם, או אור כפול כאור של שבעה ימים כאחד, והרמב"ם אומר שהוא רומז אל שבעת הימים של תנוכת הבית ביומי שלמה שהיו ימי אורה ושמחה שלמה לישראל, (מורה נבוכים חלק ב' פ' כ"ט), ובהשאלה יבוא בטעם כנוי: א) אל החיים, לעבען, לעבענספליכט, свѣтъ жизни, жизнь. למה יתן לעמל אוֹר (איוב ג' כ'), והכפל וחיים למרי נפש, וחיתו כָּאוֹר תראה (שם ל"ג כ"ח), עד נצח לא יִרְאוּ־אוֹר (תהלים מ"ט כ'), ובחבור עם השם חיים: בְּאוֹר הַחַיִּים (תהלים נ"ו י"ד, איוב ל"ג ל'). ב) הצלחה ואשר, גליקק, гліскъ, счастіе, וכמו שבהפך החשך כנוי אל הצרה והעוני: גם אוֹר רשעים ידעך (איוב י"ח ה'), משל אל כוכב ההצלחה גליקקשטערן, звѣзда счастія, ועל דרכיך נגה אוֹר (שם כ"ב כ"ח), ובמובן המוסרי באֹרַח נְגֹהָה־אוֹר (תהלים ל"ז י'), אוֹר זרוע לצדיק (שם צ"ז י"א), והכפל ולישרי לב שמחה, זרח בחשך אוֹר לישרים (שם קי"ב ד'), אוֹר צדיקים ישמח (משלי י"ג ט'), והיה לך ה' לְאוֹר עולם (ישעיה ס' י"ט), ה' אוֹרִי וישעי (תהלים כ"ז א'), והיה אוֹר יִשְׂרָאֵל לאש (ישעיה י' י"ז), תאר אל הש"י. ג) הופעת החכמה והדעת, просвѣщеніе, просвѣтъ-зеніе. נו מצוה וְתוֹרָה אוֹר (משלי ו' כ"ג) לברית עם לְאוֹר גּוֹיִם (ישעיה מ"ב ו'). שלח

אוֹרֶךָ ואמתך (תהלים מ״ג ג׳), ובגמרא: כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו (כתובות קי״א ע״ב), ומזה, ד) ברור וזקוק דבר, קלארהיים, ясность, ומשפטיך אור יצא (הושע ו׳ ה׳), משפטו יתן לָאוֹר (צפניה ג׳ ה׳), ותעלמה יֵצֵא אוֹר (איוב כ״ח י״א) טעמו לעין כל רואה. ומזה אצל מפרשי התלמוד, 3) לְכָאוֹרָה לפי אור הדבר, לפי הנראה מתחלה, דעם שיינע נאך, וויא עם שיינט, по видимому. ובחבור עם השם פנים יורה: ה) חסד רצון, גנאדע, הולד, благоволеніе. אוֹר פָּנֶיךָ ה׳ (תהלים ד׳ ז׳), וְאוֹר פָּנֶיךָ כי רציתם (שם מ״ד ד׳), בְּאוֹר פָּנֶיךָ יהלכון (שם פ״ט ט״ז). וכמו כן במובן ההדור והזהר, היימערקיים, ясность, свѣтлость. וְאוֹר פָּנַי לא יפילון (איוב כ״ט כ״ד), ובחבור עם השם עינים ענינו כח הראות, אויגען ליכט, зрѣ-ніе. וְאוֹר עֵינַי (תהלים ל״ח י״א), ומן השם אור נגזר הפעל

אוֹר, פעל. הקל (ע״מ טוב), ענינו: א) זריחת אור היום, העלל זיין, לייכטען, раз-свѣтать, свѣтать. הבקר אוֹר (בראשית מ״ד ג׳), וְאוֹר לכם (ש״א כ״ט י׳), במובן פעל סתמי, והשעור כאשר יאיר לכם הבקר או היום, כאור נגה הולך וָאוֹר (משלי ד׳ י״ח), מוסיף אור בהלוכו. ב) ביחוס אל העינים המקבלות את האור, העלל ווערדען, просвѣтлѣть. כי אֹרוּ עיני (ש״א י״ד כ״ט), וטעמו שבה אלי נפשי, ערקווישקט זיין, освѣжиться. וַתָּאֹרְנָה עֵינָיו (שם שם כ״ז), בקרי, והפוכו, עזבני כחי וְאוֹר עֵינַי וגו׳ אין אתי (תהלים ל״ח י״א). ובהשאלה אל הופעת ההצלחה והשטחה קומי אוֹרִי כי בא אוֹרֵךְ (ישעיה ס׳ א׳).

הנפעל. כעין הקל. א) בהוראת פעל סתמי העלל ווערדען, разсвѣтать. וַיֵּאֹר להם בחברון (ש״ב ב׳ ל״ב), כמו בקל וְאוֹר לכם (ש״א כ״ט י׳), ובהשאלה, לָאוֹר בָּאוֹר הַחַיִּים (איוב ל״ג ל׳), לקבל אור מאור החיים, לראות אור החיים, והקודם: להשיב נפשו כני שחת. ב) ובש״ת נָאוֹר אתה אדיר (תהלים ע״ו ה׳), כנוי כבוד אל הש״י שכלו אור ושוב לייכטענד, ליכטאָלל, הערלין, свѣтлый, преславный. ורש״י פירשו מלשון נָאֲרוּ מקדשו (איכה ב׳ ז׳), מנאר את אויביו (עיין נאר), ולא רחוק לשער שטעמו כמו נורא, בהפוך האותיות ומסבים עם התאר הסמוך אדיר.

ההפעיל, יוצא. א) השפעה והפצת אור ליכט פערבריימען, לייכטען לאָסען, свѣтить. לְהָאִיר על הארץ (בראשית א׳ ט״ו), וביחוס הלמ״ד; בעמוד אש לְהָאִיר להם (שמות י״ג כ״א), ולנגה הירח לא יָאִיר לך (ישעיה ס׳ י״ט), שעורו הירח לא יאיר להיות לך לנגה, ועם יחס הפעול, לְהָאִיר להם את הדרך (נחמיה ט׳ י״ב), בעלייכטען, освѣщать. וַיָּאֶר את הלילה (שמות י״ד כ׳), הָאִירוּ בָרָקִים תבל (תהלים ע״ז י״ט), וביחוס אל אור הנר, והעלה את נרתיה וָהַאִיר על עבר פניה (שמות כ״ה ל״ז), שעורו כמו והאירו, ומוסב אל הנרות, וכמ״ש יָאִירוּ שבעת הנרות (במדבר ח׳ ב׳), והרשב״ם פירשו בענין הדלקה, ידליק את הנרות לצד עבר פניה, анцинденн, зажигать. ע״ד שנאמר במובן המושאלי כי אתה תָּאִיר נרי (תהלים י״ח כ״ט). וירח לא יָאִיר אורו (יחזקאל ל״ב ז׳), כמו לא יפיץ אורו, או שהוא במובן עומד, ושעורו ואור הירח לא יאיר, לייכטען, быть ясным. וכן: ולילה כיום יָאִיר (תהלים קל״ט י״ב). אחריו יָאִיר נתיב (איוב מ״א כ״ד). ב) ביחוס אל מקבל האור, לייכטען, ערלייכטען, сіять, освѣтиться. והארץ הָאִירָה מכבודו (יחזקאל מ״ג ב׳), ובהשאלה, ג) הָאִירָה עיני פן אישן המות (תהלים י״ג ד׳). ועל הרוב בקשור עם השם פנים בענין הופעת חסד ורצון, יָאֵר ה׳ פניו אליך (במדבר ו׳ כ״ה), הָאִירָה פניך על עבדך (תהלים ל״א י״ז), פניך הָאֵר בעבדך (שם קי״ט קל״ה), וְהָאֵר פניך על מקדשך (דניאל ט׳ י״ז). ד) ובמובן המוסרי הארת השכל, ערלייכטען, просвѣтлять. מצות ה׳ ברה מְאִירַת עינים (תהלים י״ט ט׳), פתח דבריך יָאִיר מבין פתיים (שם קי״ט ק״ל), שעורו, יאיר ומבין פתיים. מְאִיר עיני שניהם ה׳ (משלי כ״ט י״ג), תכמת

אדם תָּאִיר פניו (קהלת ח' א'), על פניו נראה אור חכמה, ובעלי אסופות השתמשו גם בבינוני פעול ואמרו: מוּאָר, מוּאָרָה, 4) הצתת אש בעצים, анцинден, вранение, зажигать, жечь. ולא תָּאִירוּ מזבחי חנם (מלאכי א' י'), שעורו לא תאירו עצים על מזבחי, ואפשר שענינו הסקה וחימום, аннвранение, эрвармен, нагрѣвать, накалить שאין בקרבנכם שום תועלת כי אם מה שאתם מסיקים ומחממים את המזבח, נשים באות מְאִירוֹת אוֹתָהּ (ישעיה כ"ד י"א), מדליקות את הענפים היבשים, וְאוֹתָהּ כמו אותם. ולדעת הרשד"ל מלת אותה מוסבת על בבל, ופירש, מדליקות ומבערות אש להאיר את העיר בבל, והבערה זו ממיני העבודה לע"ז.

אוֹרָה, שם נקבה. בהוראת שם אור, ליכט, свѣтъ. ולא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא, בחשכה כְּאוֹרָה (תהל' קל"ט י"ב), ובהשאלה, אוֹרָה ושמחה (אסתר ח' ט"ז), הייטערקייט, פריידע, свѣтлость, радость ובא, כי טל אוֹרוֹת טלך (ישעיה כ"ו י"ט), י"ת טל נהור טלך, וכוונתו טל של אור החיים להחיות את המתים, וכן פירשו חז"ל (עיין סנהדרין צ' ע"ב), וזהו שנקרא בדברי חז"ל טל של תחיה (עיין טל, ועיין אור ב'). ובגמרא שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה (ברכות י"ז א'). ובפיוט אור עולם באוצר חיים אוֹרוֹת מאפל אמר ויהי, ופי' הרוו"ה, אור עולם הוא האור הגנוז או היסוד המאיר, ואורות הם המאורות המשמשים. ובחכמת הקבלה, יכונה בשם אוֹרָה הצורה הרוחנית, והעצמות המעמדת והמחיה את החומר המכונה בשם כֵּלִים, אוֹרוֹת וכלים (עיין כלי).

מָאוֹר, ש"ז. א) הגוף המאיר, ליכט, свѣтило. ומתיחס אל השמש והירח. את הַמָּאוֹר הגדול וגו' ואת הַמָּאוֹר הקטן (בראשית א' ט"ז), והרבוי בלשון נקבה: יהי מְאֹרֹת (שם י"ד), ליכטער, свѣ-тила. שני הַמְּאֹרֹת (שם ט"ז), ונופל גם על כלל הכוכבים, וזה בלשון רבים זכרים ובסמיכות לשם אור, כל מְאוֹרֵי אוֹר בשמים (יחזקאל ל"ב ח'). ובא אתה הבינות מָאוֹר ושמש (תהלים ע"ד ט"ז), תרגומו סיהרא, מאנד, луна, מקביל אל הקודם: לך יום אף לך לילה. ב) במובן שם הפעולה, שמן לַמָּאוֹר (שמות כ"ה ו'), לייכטען, освѣщеніе ואת מְנֹרַת הַמָּאוֹר (שם ל"ה י"ד), ואת שמן הַמָּאוֹר (שם). ויתכן שהתיחד השם מָאוֹר אל מנורת המאור לייכטער, лампа, свѣ-тильникъ. ג) ובא במובן המוסרי בכונה אל האור המאיר ומראה כל תעלומה, עלומנו לְמָאוֹר פניך (תהלים צ' ח'), טעמו כל מה שאנחנו מעלימים ומסתירים, גלוי ונראה לפני אורך, ועל דרך ההשאלה: ד) שמחה והצהלת פנים, הייטערקייט, свѣтлость яс-ность. מְאוֹר עינים ישמח לב (משלי ט"ו ל'), ובמשנה: ה) ב"ש אומרים שברא מָאוֹר האש, ובה"א בורא מְאוֹרֵי האש (ברכות ח' ה'), מאור האש ענינו כח ההארה שיש באש, ומאורי האש הם גווני האש השונים באורם. ובגמרא מָאוֹר עיניו של אדם (ברכות מ"ג ב'), כח הראות אויגענליכט, зрѣніе. ובמובן המוסרי: הַמָּאוֹר שבה (שבתורה) היה מחזירן למוטב (איכה רבתי). וע"ד ההשאלה נקרא העור מָאוֹר עֵינַיִם, בלינדע слѣпой. ע"ד הרגיל בלשון ארמית סגיא נהור. ו) במשנה 2) בהוראת חלל קטן עשוי בגג או בבותל להכנים בו את האור, פוקקין את הַמָּאוֹר (שבת כ"ד ה'), אֶפֶענונג, отверстіе. העושה מאור בתחלה שעורו מלא מקדח גדול של לשכה (אהלות י"ג א'), והוא ע"ד השם צֹהַר, ואפשר שנקודו מָאוֹר בשורק.

3) מָאוֹרָה, בפיוט. שם. הפיוטים שחוברו לאמרם בברכת יוצר המאורות.

מְאוּרָה, ש"נ. פעם אחת במקרא, ועל מְאוּרַת צפעוני (ישעיה י"א ח'), י"ת חיוו גלגלי עיני חוי וכו', והוא מלשון אור במובן עַיִן אויגע, глазъ. ורוב המפרשים פרשוהו מלשון חור, וע"ש שנכנס בו האור, ליכט לאך, отверстіе. וע"ד מנהרה מן נהר.

ב) אוֹר, וברבוי אורות שם מין ירק, קרייסער, зелень. ללקט אורת, (מ"ב ד' ל"ט), יב"ע תרגם ירוקנין. ובגמרא אמרו זה גרגיר, ולמה נקרא שמו אורות שמאירות את העינים (יומא י"ח ב), ורש"י לועזו ארוזא וכן הרד"ק אוריגא. והוא לדעת הרמ"ל במרפא לשון ירק הנקרא רויקע, וואספער זענף, горчица. (שביעית ט' א'), ובמערכי לשון, הוא מתרגמו Euphrosia ובל"א אויגען טראָסט, очанка. לפי שמשתמשים בו לרפואות חולי העינים, ואולי שע"ז נקרא אוֹר. כי טל אורות טלך (ישעיה כ"ו י"ט), רוב המפרשים הסכימו שענינו ירקות ודשאים בכלל, גרין, зелень. וטעמו כמו הטל המחיה הירקות והדשאים, ואמרו בטעם גזרתו משרש אור, שזה דרך לשונות בני קדם לכלול במלה המורה זריחה גם מושג הצמיחה ובקיעת הצמחים מן הארץ, שהם כמו מופיעים ונראים לעין, והנכון כתרגום יב"ע וכפירוש חז"ל, טל של אור החיים (עיין אורה). ובא, כחם צח עלי אוֹר (ישעיה י"ח ד'), גם בו נחלקו המפרשים, תרגומו, שמש, זאָנענ, זאָנענשין ליכט, солнце, солнечный свѣтъ. והראב"ע והרד"ק פתרוהו מטר, רעגען, дождь. ורש"י פירשו ירק, גרין, зелень. והסכימו עמו המבארים והמתרגמים האחרונים.

אוֹר, ש"ז. מדורת אש, שלהבת, פייער, פלאמע, огонь, пламя. אשר אור לו בציון (ישעיה ל"א ט'), לכו בְּאוֹר אשכם (שם נ' י"א), בְּאוֹר תבעיר (יחזקאל ה' ב'). ובמשנה. אחת לאור ואחת לכהן (חלה ד' ח'), מהבהב אותו באור (מנחות י"ד ד'), ובא ברבוי, על כן בְּאָרים כבדו ה' (ישעיה כ"ד ט"ו), המפרשים נחלקו בבאורו, לדעת חז"ל ענינו עששיות של אור, לאטערנע, фонарь. שמדליקים להאיר בבוד אילומינאציאן, иллюминація. (פסיקתא קומי אורי), והביאו הרמב"ן, והוסיף לפרש כי אָרים הם ההרים הגבוהים שעליהם עושים אורות ומשואין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים (בבאורו בראשית י"א כ"ח), ורש"י הסכים עם דעת מנחם שהוא נרדף עם חור, וטעמו נקיקים וסעיפים שהיו בורחים שם, (עיין אור כשרים, מאורה). ולדעת המבארים האחרונים הוא שם תאר מליצי אל מדינות וארצות ידועות, אם ארצות המזרח אָסט, געגענדען, восточныя страны. שהשמש מאירה שם ביותר וע"ד השם מזרח, ומקביל אל הכפל, באיי הים, שהם בידוע ארצות המערב; או הארצות החמות שהשמש בוערת שם כאש והם ארצות הנגב, זיד געגענדען, южныя страны. (עיין באור הרשד"ל).

אוּרִים, על הרוב בחבור עם תֻּמִּים. דבר מה שנתנו בחשן, ונתת אל חשן המשפט את הָאוּרִים ואת התמים (שמות כ"ח ל'), ועניגם היה להודיע רצון ה' ומשפטו בדברים שנסתפקו בהם, ושעל כן נקרא החשן חשן המשפט, ולא נודע מהותם, וחז"ל אמרו בטעם השמות האלה: אורים שמאירים את דבריהם, תמים שמתמים את דבריהם, עד עמוד כהן לְאוּרִים ולתמים (עזרא ב' ס"ג), ובזולת השם תמים, ושאל לו במשפט הָאוּרִים (במדבר כ"ז כ"א), גַּם בָּאוּרִים גם בנביאים (ש"א כ"ח ו'), ובכנוי: תמיך וְאוּרֶיךָ לאיש חסידך (דברים ל"ג ח').

2) אור, במשנה. אור לארבעה עשר (פסחים א' א'), לפי המוסכם נקודו בחולם אוֹר, והנראה שנקודו בשורק אוּר, והוא מלשון ארמית אוּרְתָּא, אור הערב, вечерній свѣтъ, вечеръ אבענדליכט, אבענד. ובמשנה התיחד במובן ערב ביחוס אל היום הבא אחריו, דער אבענד פאָר, наканунѣ. אוּר לארבעה עשר הוא הערב שלפני יום ארבעה עשר, וכן לאוּר עיבורו (ר"ה כ"ב ע"ב), ובספרא יכול יהא נאכל אור לשלישי (צו י"ב), ובתרגום יב"ע ובאורתא דתליסר בנורא תוקדון (שמות י"ב י"ד), וכן הוא במכילתא: אינו נשרף עד אור ט"ז (בא פ"ז), וראוי להעיר כי לָאוֹר יקום רוצח (איוב כ"ד י"ד), תרגומו לאורתא. ומזה: אוריא, מערב, וועסטען, западъ. (ב"ב כ"ה א'), ועיין תוספת שם ד"ה אוריא.

2) אֲוִיר אֲוִיר, ארמית ובמשנה ש"ז. א) יסוד הרוח הטבעי, לופט, воздухъ. שלש אמות אמ"ש וגו': אויר ומים ואש (ספר יצירה פ"ג), אוירא דארץ ישראל מחכים (ב"ב קנ"ח ע"ב), ורבי יהודה הלוי אמר חיי נשמות אֲוִיר ארצך. ובלשון רבות נקבות במובן מחוזות שונים בטבע אוירם, ברית נחלקת לְאֲוִירוֹת (ב"ר ל"ד), ובפיוט גם בלשון רבים זכרים: שוכן ברום אֲוִירִים (מערבית א' שבועות), ובדבא"ס, החלק השני קבל צורה אוירית ונהיה בה יסוד האויר (רוח חן ז'), וכמו כן אמרו: באויר המושאף (ס' הנפש לר"ש פאלקיירה), להשוות מזג הלב באויר הנכנם ובעשן היוצא (כוזרי ב' כ"ו). ויאמר: ב) על כל המקום הריק מכל גשם מוחש שרק האויר ממלא אותו, לופכלעערהיים, воздухъ. והוא על המקום הריק בכלל. על פני רקיע השמים, תיב"ע על אויר רקיע בראשית א' כ'), כזורק באויר (שבת י"א ב'), גמל פורח באויר (שבועות ג' ח'), מגדל שהוא עומד באויר (אהלות ד' א'). ועל המקום הריק בבנינים ובכלים: לא מבר אלא אֲוִירָהּ של חצר (ב"ב ד' ד'), וכלי חרס באויר (כלים א' א'), אינגערע רוים, внутрь. וזה ע"ד השם רֻוַח מן רוּם, יש גוזרים את השם אֲוִיר מן הלשון היונית αερ, ויתכן שמקורו עברית אור בהראות הוי"ו כי האור והאויר קרובים בטבעיהם ולא יצויר מציאות האחד זולת השני (רמ"ל).

אוֹר, שע"פ, אביו של אחד מגבורי דוד (דה"א י"א ל"ה), ובש"ב (כ"ג ל"ד) נקרא: אֲחַסְבַּי.

אוּרִי, אָרִי, שע"פ. א) אורי בן חור למטה יהודה, אבי בצלאל (שמות ל"א ב'). ב) אבי גבר (אָרִי) אחד מנציבי שלמה בארץ גלעד (מ"א ד' י"ט). ג) אחד מן הלוים השוערים אשר נשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' כ"ד).

אוּר כַּשְׂדִּים, שם עיר או מחוז בארם נהרים, מקום מולדת אברהם אבינו (בראשית י"א כ"ח, ל"א), לפי מדרשי אגדה שאברהם אבינו השליכוהו שם בכבשן האש (עיין פרקי דר"א פ' כ"ו ומדרש רבה בראשית ל"ח), נראה שפירשו שם אור במשמע אש, ע"ש כבשן האש, (ועיין ביאור בראשית י"א כ"ח) (ועיין כשדים), ולדעת רש"י בשם מנחם אור ענינו בקעה, והוא נרדף עם חור (ועיין מאורה) ובגמרא א"ר חסדא עיברא זעירא דכותי זהו אור כשדים (ב"ב צ"א א'), ולדעת חכמי העמים סברות אחרות בזה.

אוּרִיאֵל, שע"פ. א) אוריאל מן גבעה. בעל תמר בת אבשלום, ובתו מיכיהו או מעכה היתה אשת רחבעם בן שלמה, וילדה לו את אביה מלך יהודה (דה"ב י"ג ב' ועיין באור), ב) בן תחת, מן הלוים מבני קהת (דה"א ו' ס'), בימי דוד, היה ראש בית אב, ומכונה, אוריאל השר (שם ט"ו ה' י"א). ג) במדרשי אגדה, שם אחד מארבעה מלאכי השרת הקדושים הסובבים את כסא הכבוד: כשם שברא הקב"ה ד' רוחות וכו' אף כך סיבב לכסא ארבעה מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו', אוריאל משמאלו, למה נקרא שמו אוריאל בשביל תורה נביאים וכתובים, שהקב"ה מכפר עליו (על ידו) ומאיר להם לישראל (במדבר רבה ב'), ובתרגום יב"ע נמנה בין ארבעה המלאכים כַּבָּנֵי חכמתא שנתעסקו בקבורת משה רבינו ע"ה (דברים ל"ד ו').

אוּרִיָּה, שע"פ. א) אוריה החתי בעל בת שבע (ש"ב י"א). ב) הכהן הגדול בימי אחז מלך יהודה (מ"ב ט"ז י"ד ט"ו). ואותו לקח ישעיה לעד להעיד על נבואתו (ישעיה ח' ב'). ג) מגדולי העם בימי עזרא אשר עמדו על ימינו בקראו בתורה לפני העם (נחמיה ח' ד'). ד) בן הקוץ, ובנו מרמות החזיק בבנין חומות ירושלים (שם ג' ד' כ"א).

אוּרִיָּהוּ, שע"פ. בן שמעיה מקרית יערים, נביא להי אשר נבא בימי המלך יהויקם לרעה והמלך בקש להמיתו ויברח מצריימה. וישלח המלך

ויביאוהו משם ויכהו בחרב (ירמיה כ"ו כ', כ"ג).

בגזרת השם אוֹר לא מצאנו טעם מתקבל, וכנראה הוא שם יסודי, ובארמית נהור.

אוֹש, עיין איש, אשה, אשש.

אוֹת, ש"ז. והרבוי אוֹתוֹת, אֹתֹת, עיקר הוראתו רושם וסימן עשוי להכיר בו דבר או לזכרון מעשה, מערקצייכען, קענצייכען, знакъ, знаменье. ונופל על א) סימן המציין והמבדיל, ויֹשם ה' לקין אוֹת לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראשית ד' ט"ו), ונתתם לי אוֹת אמת (יהושע ב' י"ב), ושמתי בהם אוֹת (ישעיה ס"ו י"ט), ומזה הסימן והציור שעושים על נסי דגלי הצבא, איש על דגלו באֹתֹת (במדבר ב' ב'). ב) סימן הנעשה לזכרון מעשה שהיה, דענקמאהל, памятный знакъ. והיה לאוֹת על ידך (שמות י"ג ט'), זכר ליציאת מצרים, לְאוֹת עולם (ישעיה נ"ה י"ג), ובסמיכות אל בְּרִית, אוֹת־בְּרִית, בונדעסצייכען, знакъ завѣта. והוא נאמר על הקשת, זאת אוֹת הברית (בראשית ט' י"ב), והיתה לְאוֹת ברית וגו' וזכרתי את בריתי (שם שם י"ג ט"ו), ובמצות המלה, והיה לְאוֹת ברית ביני וביניכם (שם י"ז י"א), וכן נקרא השבת אוֹת שהוא זכר לחידוש העולם וליציאת מצרים, כי אוֹת היא ביני וביניכם לדורתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם (שמות ל"א י"ג), וכן נקראו כל שאר מצות הזכירה. ג) סימן המורה על מה שיקרה ועתיד לבוא בעולם, והם הסימנים והרשמים שהיו רואים בימי קדם במאורות הגדולים ובשאר כוכבי השמים, מפר אֹתֹת בדים (ישעיה מ"ד כ"ה), וּמֵאֹתֹת השמים אל תתחו (ירמיה י' ב'), ומזה י"ט: והיו לְאֹתֹת (בראשית א' י"ד). והנבון שזה בא במובנו הראשון ובא בדרך כלל שאחריו פרט: ולמועדים ולימים ושנים, והכונה שהמאורות הם אוֹתות וסימנים לשנויי הזמנים ותקופות הימים למיניהם (ועיין מועד בשרש יעד), ויראו יושבי קצוות מֵאֹתֹתֶיךָ וגו' (תהלים ס"ה ט'), טעמו יושבי הקצוות הם יראים מן האוֹתות שאתה עושה במהלכי המאורות, אבל לנו מוצאי בקר (השמש) וערב (הכוכבים) תרנין. שמו אוֹתָם אֹתוֹת (שם ע"ד ד'), האוֹתות שהודיעו להם הצלחת נצחונם. ויתכן כדעת האומרים שהוא כנוי אל צלמי פסיליהם שהם להם לאות ברית אליליהם. ד) סימן מעשה נסים יוצאים מן הסדור הטבעי יעשה הש"י לקבוע האמונה בדבריו ובהבטחתו, וואונדער, וואהרצייכען, чудо. ובמובן זה הוא נרדף לשם מופת (עיי"ש). ויתן ה' אוֹתת ומופתים (דברים ו' כ"ב), ונתן אליך אוֹת או מופת (שם י"ג ב'), יתן ה' הוא לכם אוֹת (ישעיה ז' י"ד), שמו בם דברי אֹתוֹתָיו (תהלים ק"ה כ"ז), שלח אֹתוֹת ומופתים (שם קל"ה ט'), ה) בענין ראיה והוכחה, בעווייז, доказательство. ואֹתָם לא תנכרו (איוב כ"א כ"ט). ו) דוגמא ומשל לטובה או לרעה עתידה לבוא, וגם בזה הוא נרדף עם מופת, משל, עַד, צייכען, פאָרבילד, примѣрный образъ. לְאוֹת לבני מרי (במדבר י"ז כ"ה), וואַרנונגצייכען, предостереженіе. והיה לְאוֹת ולעד (ישעיה י"ט כ'), הנה אנכי והילדים וגו' לאֹתוֹת ולמופתים בישראל (שם ח' י"ח), והשמותיהו לְאוֹת ולמשלים (יחזקאל י"ד ח'). 2) ובמשנה התיחד לסמני הכתב, בוכשטאבען, буква. כתב אות אחת סמוך לכתב (שבת י"ב ה'), והרבוי, הכותב שתי אותיות (שם שם ג' ד'), ביו"ד, קרא ולא דקדק באותיותיה (ברכות ב' ג'), וזה כנראה להבדיל בינו לבין אות בהוראת סימן סתם, צייכען, знакъ. אותות הגרדין (כלאים ט' י'), ובא בהשאלה בענין כנוי לשמות הקדושים, גדולה דיעה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר כי אל דעות ה' (ברכות ל"ג).

אוֹת. (אוֹתִי עיין אֵת).

אָז, מלת תה"פ להגבלת הזמן. כמו לעת בעת ההיא, אום יענע צייט, דאמאלס, тогда. ובא: א) ביחס הזמן שעבר, צור יענער צייט, דאמוּמאל, тогда. אָז הוחל לקרוא (בראשית ד' כ"ו), אָז חללת (שם מ"ט ד'), אָז אמרה (שמות ד' כ"ו), אָז

נבהלו אלופי אדום (שם מ״ז ט״ו), נמשך אל הפעל הקודם שמעו עמים שבא בעבר. אָז ידע מנוח (שופטים י״ג כ״א). ב) בחסרון הפעל המובן בבת הדבור והכנעני אָז בארץ (בראשית י״ב ו׳). ג) ביחס אל הזמן העתיד לבוא כשהפעולה נתלית בתנאי פעולה אחרת אפשרית לבוא, אלסדאנן, הי׳ראיף, въ такомъ случаѣ. אָז תנקה מאלתי (בראשית כ״ד מ״א). ומלתה אתו אָז יאכל בו (שמות י״ב מ״ד), אָז תרצה הארץ (ויקרא כ״ו ל״ד), אָז תבין יראת ה׳ (משלי ב׳ ה׳), והקודם אם תבקשנה וגו׳, ד) וכמו כן בפעולה שחלה בשעת מעשה הספור, והפעל יבוא בעתיד: אָז ישיר משה (שמות ט״ו א׳), אָז ישיר ישראל (במדבר כ״א י״ז), אָז יבדיל משה (דברים ד׳ מ״א), אָז יבנה יהושע (יהושע ח׳ ל׳), אָז ידבר יהושע (שם י״ד י״ב), (ועיין טרם). ה) וכן בעתיד מוחלט: אָז ירננו כל עצי יער (תהלים צ״ו י״ב). ובא ו) להטעים את המאמר ולהפליגו ביחס ההקבלה או הנגוד אל מאמר אחר קודם לו, ועניני כעין מלת הקשור וכמו, לפי זה, על כן, בכל זאת, דאריום, поэтому. אביך הלא אכל ועשה משפט וגו׳ אָז טוב לו (ירמיה כ״ב ט״ז), ולמה חכמתי אני אָז יותר (קהלת ב׳ ט״ו), אָז הצלתם את בני ישראל מיד ה׳ (יהושע כ״ב ל״א), נקשר אל המאמר הקודם אשר לא מעלתם. כי לולי דברת כי אָז מהבקר נעלה העם (ש״ב ב׳ כ״ז), כמו כבר היה נעלה מן הבקר, אָז בשתת תטבלני (איוב ט׳ ל״א), והקודם אם התרחצתי (שם למ״ד), טעמו כמו בכל זאת, דענאך, все таки. ובא בתוספת יו״ד שלש פעמים בשיר אחד בספר תהלים: אָזַי חיים בלעונו (תהלים קכ״ד ג׳—ה׳). ובחבור עם מ״ם מֵאָז, ענינו, א) תאר הפעל להגבלת כמות זמן רב בעבר, ע״ד מלת מעולם, מקדם, אָן לאָנגסט הער, פאן יע הער, издавна, искони. ואני מֵאָז (ש״ב ט״ו ל״ד), נכון כסאך מֵאָז (תהלים צ״ג ב׳), והכפל מעולם אתה. זה הדבר אשר דבר ה׳ אל מואב מֵאָז (ישעיה ט״ו י״ג), הלא מֵאָז השמעתיך (שם מ״ד ח׳), מֵאָז הגידה (שם מ״ח כ״א), והקודם, השמיע זאת מקדם, קדם מפעליו מאז (משלי ח׳ כ״ב). ב) בענין היחס והקשור, מהתחלת זמן עבר, פָּאן דער צייט אן, וויסדעם, съ тѣхъ поръ. מֵאָז דברך אל עבדך (שמות ד׳ י׳), ומֵאָז באתי אל פרעה וגו׳ הרע (שם ה׳ כ״ג), מֵאָז הבקר (חות ב׳ ז׳), מֵאָז אפך (תהלים ע״ז ח׳), כמו מאז נודע אפך, ואולי יש לפרשו כמו מעז אפך בחלוף עיי״ן באל״ף, ובא, ידעת כי אָז תולד (איוב ל״ח כ״א), טעמו כמו מאז, מקדם, והכפל, ומספר ימיך רבים. ופעם אחת בא בהראות הנו״ן; וּמִן־אָז חדלנו (ירמיה מ״ד י״ח).

לדעת פירסט מלת אז היא מקוצרת מִן אָזַי שעקרה זַי הדומה למלת זה, בהוראת כנוי הרומז והמיחד, וכן בארמית אֲדֵי, אֲדֵין, (עיי״ש) ומהן נגזרה מלת אָד בשומרונית כעין מלת אז בעברית.

1) אָזָא, ארמית. פ״ו, הסקה, הבערה, אנצינדען, הייצען, топить. ואתונא אֲזֵה יתירה (דניאל ג׳ כ״ב) ואמר לְמֶזֵא לאתונא (שם שם י״ט), תמורת לְמָאזֵה. על די חזה לְמָזֵהּ (שם), ובתרגומים, אף ישיק (ישעיה ל״ד ט״ו), ת״י אף אוא, ובספרי, על מזי רעב, שיהיו מאוזים ברעב ומושלכים בחוצות (דברים שכ״א), (ועיין מזה). ויסודו אש, אשש.

אֵזוֹב, שע״ז. מין צמח ידוע הקטן בקטני הצמחים, ויש לו ריח טוב, איזאפ, иссопъ. ולקחתם אגודת אזוב (שמית י״ב כ״ב). עץ ארז וְאֵזוֹב (במדבר י״ט ו׳), ולקח אֵזוֹב וטבל במים (שם שם י״ח), ולפי שהשתמשו בו להזיית טהרה, באה המליצה: תחטאני בְאֵזוֹב ואטהר (תהלים נ״א ט׳), ונמצאו ממנו מינים שונים כמ״ש במשנה, כל אזוב שיש לו שם לווי פסול, אזוב זה כשר, אזוב יון, אזוב כוחלית, אזוב רומי, אזוב מדברי פסול (פרה י״א ז׳), ויש ממינו שגדלים בגגות ולוקטים אותו לאכילה ויש בו בגידולו, יונקות ותמרות (פרה שם), אין אוכלים אזוב יון בשבת (שבת י״ד ג׳), וכן יש ממינו הגדל בקירות הבתים, הָאֵזוֹב אשר יצא בקיר

(מ״א ה׳ י״ג). ובגמרא בלשון רבים, מה יעשו אזובי קיר (מו״ק כ״ה ע״ב).

אֶזְבַּי, שע״פ. אבי נערי, בן אֶזְבַּי, אחד מגבורי דוד (דה״א י״א ל״ח).

1) **אָזַד**, ארמית. פ״ע, יציאה, הליכה, אויסגעהען, ווענגעהן, выйти. מלתא מני אָזְדָא (דניאל ב׳ ה׳), י״מ דבר יצא מפי, גזרה גזרתי, וי״א שענינו, הדבר (החלום) יצא מלבי, חלף הלך לו, ענטגעהן, уходить. דומה לפעל אָזַל בחלוף דמלנ״ת ולא נמצא בתרגומים, ורגיל בגמרא אזדא למעמיה, איינער מיינונג פאלגען, сдѣдовать извѣстному мнѣнію.

א) **אָזַל**, פ״ע. מקורו ארמית, נרדף עם פעל הלך, געהען, идти. העתיד יֵזֵיל. הקל לביתה אָזַל (דניאל ב׳ י״ז), אָזְלוּ בבהילו (עזרא ד׳ כ״ג), שָׁא אָזַל (שם ה׳ ט״ו), והראוי אֶזֵל, ובמקרא, בעין הליכה וחליפה, העתק והפסק. אויסגעהן, выходить, כי הלחם אָזַל מבלינו (ש״א ט׳), אָזְלוּ מים מני ים (איוב י״ד י״א), ענטשווינדען, исчезать. וְאֹזַל לו אז יתהלל (משלי כ׳ י״ד), לפירוש הכפרשים טעמו כשהקונה הולך לו ומתרחק מן המוכר אז יתהלל בקנינו, ואפשר שהוא מענין זול, כשהמוכר מוכר לו בפחות מן המקח, בזול, ובא ע״מ הארמי (עיין זול), ובהשאלה: כי יראה כי אָזְלַת יד (דברים ל״ב ל״ו), חלף הלך כחו של ישראל שווינדען, истощаться. והת״ו תחת ה״א. וי״מ משרש זה, מה הָזֵלוּ מאד (ירמיה ב׳ ל״ו), למה תרבי ללכת לנוע ממקומך ולהתרחק (עיין זול), מה מני יהלוך (איוב ט״ו י״ו), תרגומו מה מיני יזיל.

ב) **אָזַל**, דומה לשרש עזל בארמית, בהוראת טויה, шпрясть. בידיה טוו (שמות ל״ה כ״ה) ת״א מעזלא, ובגמרא באל״ף, קיבורא דאזלי בי אזלויי (ב״מ, כ״ד ב׳). ומזה לדעת רש״י במקרא ודן ויון מְאוּזָל בעזבוניך נתנה (יחזקאל כ״ז י״ט) כמו שפירש מטוה של שיראין. וכנראה שלדעת זו בוון יב״ע שתרגם בשירין, ותהיה המלה מאוזל הבינוני מן הפיעל, געשפּאנענעם, пряденное. והרד״ק פירש כונת התרגום, שיירות, אורחות, קאַראַוואַנע, караванъ. מלשון אזל בהוראת הליכה, ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה. והשבעים ואחריהם מתרגמים: שונים תרגמוהו כשם עצם פרטי וכאלו היה המ״ם בצירה מָאוֹזָל מן אוזל. והוא שם מקום, ושעמו מן המקום ההוא הביאו סחורותיהם, והנכון כפרש״י ועמו הסכימו המבארים האחרונים. ולפי דבריהם יהיה עיקר הנחת שרש אזל, עזל, בארמית ועברית, נדנוד ותנועה. ומזה יצא למושג א) תנועת ההליכה, ב) הטויה ע״י תנועת הפלך, ועם זה גם האריגה השזירה והקליעה. ומזה בתלמוד אוזלא, רשת גארן, נעמען, сѣть. מרימר פסק לה לסורא באוזלי (עירובין ח׳.), וכמו כן סל עשוי ממקלעות נצרים געפלאָכטענער קאָרב, плетенная корзина. אוזלתא דאיכרי (שם כ״ח:). ולפירש״י ענינו אגודות וכריכות ירק.

אָזֵל, שם. נמצא בחבור עם שם אבן, ושניהם בה״א הידיעה, אצל האבן הָאָזֵל (ש״א כ׳ י״ט) י״ת אבן אָתָא, ופירש״י אבן האות, שהיתה אות להולכי דרכים, וכונתו על פתח של שתי דרכים, מארקשטיין, שיידונגס שטיין, межевой камень.

2) **אֶזְמֶל**, ש״ז. ארמית ובמשנה. תער, סכין קטן חריף, מעסער, קנייף, бритва, ножикъ. המיוחד למלאכות שונות, בתער הסַּפָּר (ירמיה ל״ו כ״ג), ת״ר אזמל ספרא, כתער מלטש (תהלים נ״ב ד׳), אזמלא חריפא. ובמשנה המעצד והאזמל (כלים י״ג ד׳), אפילו באזמל (חולין ב׳ ג׳). אזמל של רהיטני (שבת מ״ח:), מכה באזמל (ירושלמי תענית ג׳ ח׳), י״א שמקורו בלשון יונית σμιλη בתוספת אלף, ואולי מקורו עברית מן זמר, בחלוף ריש בלמ״ד.

א) **אָזֶן**, (בארמית אודן) שע״נ. אבר כלי השמיעה, אָזֶן, ohr. והרבוי זוגי אָזְנַיִם, על תנוך אֹזֶן אהרן (שמות כ״ט כ׳), בְּדַל־אֹזֶן (עמוס ג׳ י״ב), יעיר לי אֹזֶן לשמוע (ישעיה נ׳ ד׳). אֹזֶן שמעת (משלי כ״ט ל״א).

לשמע אֹזֶן שמעתיך (איוב ס"ב ה'), ולא תמלא אֹזֶן משמע (קהלת א' ח'). הפעלים הנקשרים עמו מצד השומע מלבד הפעל שמע, הם ג) הטה, ולא הטיתם את אָזְנְכֶם (ירמיה כ"ה ד'), אטה למשל אָזְנִי (תהלים ע"ח ה'). ב) לקח, ותקח אָזְנֵי שמץ מנהו (איוב ד' י"ב). ג) קשב, הַקְשִׁיב אָזְנֶךָ (תהלים י"ז ו'), תהי נא אָזְנְךָ קַשֻּׁבֹת (נחמיה א' י"א). ור' אברהם בער לעבענזאהן העיר שהשם אזן בקשור עם הפעלים האלה וביחוד עם הפעל הטה, בא על הרוב בלשון יחיד, לפי שהנותן לבו לשמוע היטיב מה שמדברים אליו, מטה אזנו האחת לצד המדבר, ובא גם ברבוי וְאָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת (דה"ב ו' מ'). ד) פתח, וְאָזְנֵי חרשים תִּפָּתַחְנָה (ישעיה ל"ה ה'), לא פִּתְּחָה אָזְנֶךָ (שם מ"ח ח'), לא פתחה את עצמה. ה) עלה, ושאננך עָלָה בְאָזְנֵי (שם ל"ז כ"ט). ו) פקח, פָּקוֹחַ אָזְנַיִם ולא ישמע (שם מ"ב כ'); ומצד המדבר נקשר עם הפעלים. א) אמר, עוד יאמְרוּ בְאָזְנֶיךָ (ישעיה מ"ט כ'). ב) דבר, דַּבֵּר בְּאָזְנֵי אֲדֹנָי (בראשית מ"ד י"ח). ג) הגד, וַיַּגִּידוּ בְּאָזְנֵי המלך (ירמיה ל"ו כ'). ד) שום, וָשִׂים בְּאָזְנֵי יהושע (שמות י"ז י"ד). ובהשמעות דבר חדש דבר סוד, יאמר הפעל: גלה, ולא יְגַלֶּה את אָזְנִי (ש"א כ' ב'), וַיְגַל אָזְנָם למוסר (איוב ל"ו י'), ה) פתח, פָּתַח לִי אֹזֶן (ישעיה נ' ה'). ועל המאזן לשמיע יאמר בלשון, אִטֵּם אָזְנוֹ מזעקת דל (משלי כ"א י"ג), הפך פתח, מֵסִיר אָזְנוֹ משמע (משלי כ"ח ט'), אַל תַּעְלֵם אָזְנְךָ (איכה ג' נ"ו), וְאָזְנָיו הַכְבֵּד (ישעיה ו' י'), בָּבְדָה אָזְנוֹ משמוע (שם נ"ט א'). ועל יצירת האזן נאמר, הנטע אֹזֶן (תהלים צ"ד ט'), לפי שהאזן יש לה כעין שרשים שהולכים ומתפשטים ויורדים לתוך חללה; אָזְנַיִם כָּרִיתָ לי (שם מ' ז'), על שם החלל העמוק שבאזן. ובענין שמועה מחרדת ומרעדת יאמר, תְּצַלֶּינָה שתי אָזְנָיו (ש"א ג' י"א), או, תְּצַלְנָה שתי אָזְנָיו (מ"ב כ"א י"ב), שהשמועה רעה כמו מרעדת את תף האזנים ונשמע כעין קול צלצול (ועיין צלל). ובקשור עם יחס הב"ת ענינו לפעמים כמו: לפני, במעמד, וידבר אל עפרון בְּאָזְנֵי עם הארץ (בראשית כ"ג י"ג), כמתאוננים רע בְּאָזְנֵי ה' (במדבר י"א א'), כי בכיתם בְּאָזְנֵי ה' (שם שם כ'), כי בָּאְזְנֵינוּ צוה המלך (ש"ב י"ח י"ב), ובא, וקראת בְּאָזְנֵי ירושלם (ירמיה ב' ב'). כמו באזני אנשי ירושלים.

2) אֹזֶן, במשנה. שם נקבה, בית יד לכלי לטלטלו ממקומו. וזה על שם צורתו שדומה לאזן הבולטת ויוצאת מן הראש לארכו, uška, ручка, העגקעל. אזני החמת ואזני התורמיל (מקואות ו' ג') ומן השם אזן ע"ש פעולתו בגוף בעל חי נגזר פעל בבנין

הפעיל, הֶאֱזִין, הטה אזן לשמוע להקשיב ולקבל, וכולל יותר מן הפעל שמע שאיננו רק שמיעה לבד דאם אהר צו נייגען, פֶּערנעהמען, приклонить ухо, внимать. לא שמעו לא הֶאֱזִינוּ (ישעיה מ"ד ג'), שמעו שמים וְהַאֲזִינִי ארץ (שם א' ב'), וע"ד המליצה גם להפך, הַאֲזִינוּ השמים ואדברה ותשמע הארץ (דברים ל"ב א'). ונקשר עם יתם הפעול, או הלמ"ד ביחס אל הדבר, אמרי הַאֲזִינָה (תהלים ה' ב'), וכל דברי הַאֲזִינָה (איוב ל"ג א'), וְהַאֲזִנְתָּ למצותיו (שמות ט"ו כ"ו), הַאֲזִינָה לאמרי פי (תהלים נ"ד ד'), ועל המעט, בְּאֶל: הַאֲזִינָה אֶל תחנוני (תהלים ק"ג א'), ובעל (עיין בסמוך). וביחס שאֶל, בבחינת המדבר, ולא הָאֲזִין אֲלֵיכֶם (דברים א' מ"ה), וכמו כן בלמ"ד, ויודעים הַאֲזִינוּ לִי (איוב ל"ד ב'), ובסגנון המליצה, גם ביחס עדי, הַאֲזִינָה עֲדֵי בנו צפור (במדבר כ"ג י"ח). וְהַאֲזִינוּ כל מרחקי ארץ (ישעיה ח' ט'). י"מ משרש זַן, שימו כלי זיינכם עליכם, זיך וואפפנען, вооружать-ся. להקביל אל התאזרו ותחתו, ובא, שקר מֵזִין על לשון הוֹת (משלי י"ז ד'), תמורת מַאֲזִין, ע"ד נע"ג, והקודם, מקשיב על שפת און, אָזִין עד תבונותיכם (איוב ל"ב י"א), תמורת אַאֲזִין, ופעם אחת בא בבנין

פיעל, וְאִזֵּן וחקר (קהלת י"ב ט'), י"מ מלשון האזנה בהתבוננות ושום לב, אויפ-מערקאם בעפראכטען. внимательно разсуж-

дать. אֵזֶן מה ששמע מאחרים וחקר מעצמו, וי"מ אותו מענין מאזנים, שקל בשקול הדעת, взвѣшивать, ערוואָגען, испытывать. ובדברי בעלי אסופות, מזה, יְאוּזֶן זה המין, טעמו יבחן, ובהשאלה אחרת, ואוזנו בשירים (מו"נ א' ע"ד) נשקלו במשקלי השירים והחרוזים, אין זילבען מאָס בריננען, переложить прозу въ стихо-вой размѣръ.

3) אֹזֶן, שם הפעולה. בפיוט, הבנה הקשבה, פערנעהמען, принятіе во вниманіе. אֹזֶן שיח וסקר (הקליר זכרונות).

אֶזֶן שָׁאָרָה, שע"פ. עיר אשר בנתה שארה בת אפרים (דה"א ז' כ"ד). בפירוש המיוחס לאחד מתלמידי רס"ג פֵּירֵשׁ אֶזֶן פונדק, מן זון גאסטהויז, гостинница. והנראה שנקרא המקום אֶזֶן ע"ש צורתו שהיתה כצורת רצועת ארץ בולטת ויוצאת כאזן, ציפפעל, ווינקעל, уголъ. וע"ד קרן בן שמן.

אֲזַנוֹת תָּבוֹר, (מן הנפרד אֲזָנוֹת ע"מ גְּרָנוֹת), שם עיר בנחלת מטה נפתלי (יהושע י"ט ל"ד), וענינו רצועות וקרנות יוצאות מהר תבור (ועיין כסלות תבור).

אָזְנִי, שע"פ. אחד מבני גד: לְאָזְנִי משפחת הָאָזְנִי (במדבר כ"ו ט"ז), והוא הנקרא אֶצְבֹּן (בראשית מ"ו ט"ז).

אֲזַנְיָה, שע"פ. מן הלוים בימי עזרא, וישוע בן אֲזַנְיָה (נחמיה י"ד י"ד), וטעמו יאזן יה, ע"ד השם שמעיה. וטמשקל השם נראה כי השתמשו בפעל אָזַן גם בקל, ע"ד שהשתמש בו הפייטן ואמר אנא אָזוֹן חין תאבי ישעך (הושענות להושענא רבה), ועיין יאזניה.

מֹאזְנַיִם, שם. כלי המשקל, נרדף לשם פלס (עי"ש). ובא במספר זוגי לפי שהוא נעשה שתי כפות, באחת מניחים הדבר ששוקלים ובשניה אבני המשקולת, וואגע, וואגשאלען, вѣсы. וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנַיִם (ירמיה ל"ב י'), ובשחק מֹאזְנַיִם נחשבו (ישעיה מ' פ"ו), ובסמיכות: מֹאזְנֵי צֶדֶק אבני צדק (ויקרא י"ט ל"ו), מֹאזְנֵי משקל (יחזקאל ה' א'), ובמובן המוסרי: ישקלני בְמֹאזְנֵי צדק (איוב ל"א ו'), וכן הוא בארמית: תקלתא בְמֹאזְנַיָּא (דניאל ה' כ"ז), מאזנין דקשוט (ת"א ויקרא י"ט ל"ו), ובמשנה חוט מאזנים של זהבים (כלים כ"ט ד').

2) מְאֹזְנַיִם, שם. אחד מן השנים עשר המזלות שבעולם, הראשון במזלות הדרומיים, והשמש נבנסת בו בחדש תשרי (ספר יצירה פ"ה), ונקרא כן ע"ש צורת קבוץ הכוכבים שבו שדומה לצורת מאזנים, וכן שמו בלשונות העמים, וואגע, вѣсы.

ב) אֶזֶן, או אָזֶן, שם. ויתד תהיה לך על אָזְנֶךָ (דברים כ"ג י"ד), ולפי נוסחאות ישנות ביו"ד אָזְנֶיךָ, א"ת על זינך, וענינו כלי זיין ונשק, וואפפע, оружіе. וכן דעת המפרשים הראשונים, והוא מלשון ארמית, באשפתו הסתירני (ישעיה מ"ט ב') תיב"ע בבית אָזְנִין, ונמצא גם בפעל, וַאֲזֵן במאני זֵינָא (ישעיה ל"ג ד'), וי"מ אזור שתולים עליו כלי הזיין, גירטעל, поясъ. (ועיין זון), ופירוש הראשון נראה עיקר.

אָזַק, שם. לא נמצא במקרא כי אם בלשון רבים, ורק שתי פעמים בענין אחד, כבלים, פעסטעל, באנד, оковы, והוא אסור בָּאזִקִּים (ירמיה מ' א'), מן הָאזִקִּים אשר על ידך (שם שם ד'), עקרו זַק משרש זקק, והאלף נוספת (עיין זקק).

אָזַר, פ"י דומה לשרש אסר, עקרו קשירה וכריכה מהודקת, והתיחד לחגירת המתנים לחזוק וזרוז, לפי שהגוף מתחזק בחגירה, או לפי שאנשי החיל היו תולים כלי זינם באזורם. הקל נרדף לפעל חגר, ויוצא לשני פעולים, בינדען, אומבינדען, пре-поясывать. ורובו במובן המשאלי, ונכשלים אָזְרוּ חיל (ש"א ב' ד'), ענינו התחזק והתגבר, ואתה תֶּאְזֹר מתניך (ירמיה א' י"ז), אֱזָר נא כגבר חלציך (איוב ל"ח ג', מ' ז'), ובמובן הפשוט, וַאֲזֹר עור אָזוֹר במתניו (מ"ב א' ח').

הנפעל פ״א במקרא ג״כ במובן המושאלי, נערייסטעס, אויסגעריסטעס זיין, быть препоясанным. **נֶאְזָר** בגבורה (תהלים ס״ה ז׳), ע״ד נאדרי בכח (שמות ט״ו ו׳), ועיי״ש.

הפיעל יוצא לשני וגם הוא רבו במובן המושאלי, ריסטען, אויסריסטען, препоясывать, **הַמְאַזְּרֵנִי** חיל למלחמה (תהלים י״ח ל״ג), **וּבְחַסְרוֹן** האלף **וַהַזְּרֵנִי** חיל (ש״ב כ״ב מ׳), **אָאַזֶּרְךָ** ולא ידעתני (ישעיה מ״ה ה׳), ע״ד המליצה: פתחת שקי **וַתְּאַזְּרֵנִי** שמחה (תהלים ל׳ ד׳ י״ב), **וּבמובנו הפשוט: מְאַזְּרֵי** זיקות (ישעיה נ״ג י״א) אתם מאזרים את עצמכם בזיקות, מיט בראנד פפיילען בעוואפנעט, вооруженный стрѣлами. ויתכן שהוא כמו מזרי זיקות, משרש זרה (עייש), כפי כתנתי **יַאְזְרֵנִי** (איוב ל׳ י״ח), יכריכני יחתל כל גופי עד פי כתנתי, או כמו כתנתי, היו״ד בפתח והזי״ן בלא דגש, וי״א שהוא מן הקל ונכון.

ההתפעל. פעל חוזר, הגירת אזור, במובן המושאלי: הזדיין והתחזק, זיך ריסטען, זיך קרעפטיגען, вооружаться. **הִתְאַזְּרוּ** (ישעיה ח׳ ט׳), ע״ד המליצה: לבש ה׳ עוז **הִתְאַזָּר** (תהלים צ״ג א׳), ויתכן ששעורו לבש עז תתאזר עז.

אַזּוֹר, ש״ז. הרצועה שכורכים על המתנים גירטעל, поясъ. **אֵזוֹר** פשתים (ירמיה י״ג א׳), כאשר ידבק **הָאֵזוֹר** אל מתני איש (שם י״א), **וְאֵזוֹר** עור **אָזוֹר** במתניו (מ״ב א׳ ח׳), חגורי **אֵזוֹר** במתניהם (יחזקאל כ״ג ט״ו), כולל האזור עם כלי הזיין התלויים בו. ע״ד ההשאלה המליצית: והיה צדק **אֵזוֹר** מתניו והאמונה **אֵזוֹר** חלציו (ישעיה י״א ה׳), חזוקו וכלי זיינו יהיה צדק ואמונה ויכלול ג״כ הכונה לאמר שלא יסורו ממנו לעולם, וכמ״ש כאשר ידבק **הָאֵזוֹר** (ירמיה י״ג י״א), מוסר מלכים פתח ויאסר **אֵזוֹר** במתניהם (איוב י״ב י״ח). רש״י **פִּי** בתחלה כשהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרם כח למלוכה, וכשחוטאים לפניו מסיר עול סובלם טעל אחרים ומסירם ממלוכה, והמבארים האחרונים פירשו שם אזור במקום זה בהוראת כבלים, קעטטען, оковы. **מְקַבִּיל** אל הקודם מוסר מלכים, цѣпь. ובגמרא: איזורו מוכיח עליו (מרק ״ר א׳ חולין ק״ח ע״א), משל הריוט הוא, יש לו ראיה מוכחת מאיזורו. ובחכמת התכונה יש מי שקראו לחגורת המזלות גם: אזור המזלות. וכן קראו לרצועות כדור הארץ השונות לפי טבע אויר: אזורים, ואמרו: אזור החם, אזור הקר, צאָנע, поясъ.

א) אָח, ש״ז. ובסמיכות **אֲחִי** (ובשמות עצמים פרטים המורכבים ממנו יאמר גם **אַח**) ובארמית, **אַח**, **אָחָא**, **אַחָא**, ובכנוי, **אָחִי**, **אָחִיו**, **אָחִיהוּ**, **אָחֵיהֶם**, וברבים, **אַחִים**, **אָחַי**, **אַחֵי**, וכשהחי״ת בקמץ, **אָחָיו**, (ע״ד **הָאָחָם**) **אַחֶיךָ**, **אָחָיו**, **אֲחֵיכֶם**, ובה״א השאלה, **הַאֲחֵיכֶם** (במדבר ל״ב ו׳) האל״ף בפתח, ארמית, **אָחָיךְ**, (יתיר ו״ד), (עזרא ז׳ י״ח). שם מצמרף, יאמר א) על זכרים הנולדים למוליד אחד, ברודער, брать. בין שהוא בן לאב ולאם, או לאב ולא לאם, ולהפך, ולרבקה **אָח** (בראשית כ״ד כ״ט), **אֲחֵי** יפת הגדול (שם י״ד כ״א), השומר **אָחִי** אנכי (שם ד׳ ט׳), **אָחִי** בנימין (שם מ״ה י״ב), ולבנו ולבתו **וּלְאָחִיו** (ויקרא כ״א ב׳), **אַחֵיהֶם** אנחנו (בראשית מ״ב י״ג). ומזה יאמר ב) על קרובים בני משפחה אחת ועם אחד, פערוואנדטען, родствен-никъ. **הבי אָחִי אתה** (בראשית כ״ט ט״ו), ושרת את **אָחִיו** (במדבר ח׳ כ״ו), **האין** בבנות **אֲחֵיךְ** (שופטים י״ד ג׳). ג) בני ברית, בונדעס גענאסטע, союзникъ. ולא זכרו **בְּרִית אַחִים** (עמוס א׳ ט׳), ועל דרך המליצה על כלל אומות שיציאו מגזע אחד, כה אמר **אָחִיךָ** ישראל (במדבר כ׳ י״ד). ד) אהוב ורע קרובים בקרבת הנפש, דרויגד, другъ. **צר לי עליך אָחִי יהונתן** (ש״ב א׳ כ״ו), אשר נתת לי **אָחִי** (מ״א ט׳ י״ג), **אַחַי** בגדו כמו נחל (איוב ו׳ ט״ו), **וְאָח** לצרה יולד (משלי י״ז ג׳), וע״ד **הַתְּבָה**: **אַחַי** מאין אתם (בראשית כ״ט ד׳). ומזה במובן השווי בתכונה: **שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים** (שם מ״ט ה׳), **אָח** הוא לבעל משחית (משלי י״ח ט׳). וע״ד ההשאלה: **אָח** הייתי לתנים (איוב ל׳ כ״ט), והכפל ורע

לבנות יענה, ובספרי המפרשים, אין לו אח במקרא, והמכוון אין לו דומה. ובהבנה מורחבת יפול על כל בני אדם בכלל שאב אחד לכלם, ближній. וע"ד שמוש השם רַע, לא תשנא את אָחִיךָ (ויקרא י"ט י"ז). וכי יכוך אָחִיךָ (שם כ"ה ל"ה), שמע בין אַחֵיכֶם (דברים א' ט"ז). ומזה בענין יחם פרטי אחד אל זולתו, ויבוא המתיחס הראשון בשם איש: איש אל אָחִיו (בראשית ל"ז י"ט), איינער צום אנדערן, другъ къ другу. ומיד האדם מיד איש אָחִיו (שם ט' ה'), ויפרדו איש מעל אָחִיו (שם י"ג י"א), לבלתי עבד בם ביהודי אָחִיהוּ איש (ירמיה ל"ד ט'), שעורו איש ביהודי אחיהו. ומזה גם בבעלי חיים ובגופים דוממים השווים ומצטרפים זה לזה, ופניהם איש אל אָחִיו (שמות כ"ה כ'), ואיש אָחִיו לא ידחקון (יואל ב' ח'), איש בְּאָחִיהוּ ידבקו (איוב מ"א ט'), ומשוררי ספרד השתמשו בשם את בסמיכות במובן איש, בעל תבונה ידועה, והוא ע"ד לשון הערבית, ואמר רבינו שמואל הנגיד: אָחִי משרה (איש בעל משרה) אָחִי קנאה (בעל קנאה), (זכרון לראשונים, בן משלי 6, 7) ולנקבה:

אָחוֹת, ש"נ. ע"מ חָמוֹת, ובארמית אַחַת, אֲחַת, אָחָתָא, ובסמיכות אָחוֹת, ובכנוי: אֲחוֹתִי, אֲחֹתֵנוּ, אֲחֹתוֹ האל"ף בחטף פתח, ובמלת וְלַאֲחֹתוֹ האל"ף בפתח (במדבר ו' ז'), והרבוי על שני משקלים א) אַחָיוֹת, מן היחידה אַחָיָה ולא נמצא כי אם בכנוים אַחְיוֹתַי (הושע ב' י"ג), אַחְיוֹתֵךְ (יחזקאל ט"ז נ"ב), אַחְיוֹתָיו (איוב מ"ב י"א), אַחְיֹתֵיהֶם (דהי"א ב' מ"ז), האל"ף בפתח. ב) אָחוֹת מן היחידה אָחָה, אָחוֹתֵךְ (יחזקאל ט"ז, נ"א, נ"ה, ס"א), אֲחוֹתֵיכֶם (הושע ב' ג'), האל"ף בחטף פתח. והוראות השם בהנחתו הראשונה ובהשאלותיה כעין השם אָח א) אָחוֹת יפה (ש"ב י"ג א'), שוועסטער, cестра. הוי אָחִי והוי אָחוֹת (ירמיה ב' י"ח), אָחוֹת לבן (בראשית כ"ה כ'), וגם אמנה אָחֹתִי בת אבי היא וגו' (שם כ' י"ב), לשלשת אַחְיֹתֵיהֶם (איוב א' ד'). ב) בת משפחה אחת בגודה אָחוֹתָהּ יהודה (ירמיה ג' ז'), סדום אָחוֹתֵךְ (יחזקאל ט"ז מ"ח). ג) בענין השוה בתכונה וַאֲחוֹת אֲחוֹתֵךְ את (שם מ"ח), שוה ודומה לה בטבע ובתכונה, אמי וַאֲחֹתִי לרמה (איוב י"ז י"ד), ובמפרשים, שאיה אחות שמה (הרד"ק ישעיה כ"ד י"ב), וע"ד הַחָכְמָה, אמור לחכמה אֲחֹתִי את (משלי ז' ד'), לבבתני אֲחֹתִי כלה (שה"ש ד' ט'). ד) בהצטרפות הפרטים זו לזו, חברת אשה אל אָחוֹתָהּ (שמות כ"ו ג').

השם אָח והנגזר ממנו לנקבה אָחוֹת הוא כנראה שם יסודי בהוראת קורבה קרבת בשר, ומזה קרבת נפש, שווי ודמיון. ולדעת המדקדקים שרשו אחה בעדות הסמיכות שהיא ביו"ד אֲחַי, והשם אַחָוָה הנגזר ממנו. וחז"ל גזרו ממנו פעל אַחֵה כמו שיבוא, ונמצא השם את בהרכב עם שמות אחרים לשמות עצמים פרטים, על הרוב בדרך הסמיכות (יעוין להלן).

אַחָוָה, ש"נ. פעם אחת במקרא, קרבת אחים, בריידערשאפט, פערבריידערונג, братство. להפר את הָאַחָוָה בין יהודה ובין ישראל (זכריה י"א י"ד). ומזה בגמרא עצים שנדלקו באחוונא (שבת כ' א').

2) **אַחֵה**, במשנה. פעל נגזר מן השם את בבנין פיעל, חבור ודבוק, צוזאממען העפטען, соединять. ומיוחד לתפירת הקרע, צוזאממען נאָהען, сшивать. קורע וּמְאַחִין (מו"ק כ"ו ע"ב), דלא ניתן לְאַחוּתוֹ לעולם (שם), וקורעין ולא מְאַחִין (סנהדרין נ"א א'), ובתרגום, עת לתפור לאחאה בזיעא (קהלת ג' ז'), ובמובן המוסרי: אברהם שֶׁאִיחָה את כל באי עולם (ב"ר ל"ט), ונמצא גם בבינוני פעול מן הקל: שהם אַחוּזִים אצלו (במדבר רבה י"ג), ובפיוט בנפעל: באהב לְהֵאָחוֹת (קרובות א' דשבועות).

ההתפעל. כעין הנפעל: ואלו קרעין שאין מִתְאַחִין (מו"ק כ"ו א'), ובפעל משותף זיך צוזאממען פיגען, соединяться. אם מתאחות הן שתים עשרה אבנים זו לזו (ב"ר ס"ח), ובמובן המוסרי: שנתאחו לי בשתי מצות (פסיקתא פרשת החדש כ"ט).

2) אֲחוֹי, שם. חבור ע"י תפירה: באחוי אלכסנדרי (מר"ק כ"ז ב').

2) מְאַחֲוֵי, שם הקרע שנתפר. הקורע את מְאַחֲוֵי יצא, איזה הוא מאחוי כל שאיחתו כל צרכו (שמחות פ"ט).

3) אַחְוַת, בדברי בא"ס. קרבת האתים, גע"שווים=ערשאפט, братство. האמות וְאַחְוַת (עקידת יצחק שער צ"ג).

אַחְאָב, שע"פ. א) בן עמרי מלך ישראל אשר הרבה להרשיע מאד, הוא ואיזבל אשתו (מ"א, פ"ז). ב) בן קוליה, נביא שקר בימי צדקיהו מלך יהודה (ירמיה כ"ט כ"א), ובחסרון האל"ף השניה אָחָב (שם כ"ב). מורכב מן אח ואב, או אחי האב, ויתכן שהוא מלשון הארמית, אַחַב, דוד אָנקעל, дядя. (מורכב, אחי האב), בן דודי (ירמיה ל"ב ח'), ת"י בר אַחֲבֵי, דוד אהרן (ויקרא י' ד'), ת"א אחבוהי דאהרן.

אַחְבָּן, שע"פ. בן אבישור (דהי"א ב' כ"ט). (אח בָּן, מבין, חכם).

אָחוֹחַ, עיין אֲחֹחָה.

אָחוּמַי, שע"פ. עיין חמם.

אַחִי, שע"פ. מבני בנימין (בראשית מ"ו כ"א), עיין אחירם.

אָחִי, שע"פ. א) אֲחִי בן עבדיאל, ראש לבית אבות ממטה גד בימי יותם מלך יהודה (דהי"א ה' פ"ז י"ז). ב) בן שמיר מבני אשר (שם ז' ל"ד), וכנראה שהשם הזה הוא מקוצר מן השם אהיה, ובשמות מורכבים:

אֲחִיאָם, שע"פ. בן שרר מגבורי דוד (ש"ב כ"ג ל"ג), ובדהי"א (י"א ל"ה), בן שכר, ואפשר שעקרו אֲחִיָם ע"ד אֲבִיָם מן אָבִיָה.

אֲחִיָה, שע"פ. א) מבני בנימין (דהי"א ח' ז'). ואולי הוא שנקרא אָחוֹחַ (שם ד'). ב) מבני חצרון בן פרץ (שם ב' כ"ה). ג) בן אחיטוב מבני עלי הכהן (ש"א י"ד ג'). ד) אֲחִיָה הפלני, אחד מגבורי דוד המנוים בדברי הימים (א' י"א ל'), ולא נזכרו בשמואל ב' (כ"ג. ה) אֲחִיָה הַשִּׁלֹנִי, הנביא, בסוף ימי המלך שלמה אשר נבא על ירבעם בן נבט בי יהיה למלך על עשרת השבטים (מ"א י"א כ"ט). ונקרא ג"כ אֲחִיָהוּ (שם י"ד ה', ובשאר פקומות). ו) מגדולי הלוים ממונה על אוצרות בית האלהים בימי דוד (דהי"א כ"ו כ'). ז) מסופרי שלמה המלך (מ"א ד' ג'). ח) אבי בעשא מלך ישראל (מ"א ט"ו כ"ז). ט) מגדולי העם אשר באו על התתום על האמנה בימי נחמיה (נחמיה י"ד כ"ז).

אַחְיוֹ, שע"פ. מקוצר מן השם אֲחִיָהוּ. א) מבני בנימין (דהי"א ח' י"ד, שם ל"א). ב) מבני אבינדב בגבעה. אשר בביתו העמידו את ארון האלהים (ש"ב ו' ג'). ובא השם הקדוש גם לפני מלת אח כמו יוֹאָח יְהוֹאָח (עיין שם).

אֲחִיהוּד, שע"פ. (ע"ד אביהוד, אח שהוד לו) נשיא לבני אשר מן הנשיאים אשר צוה ה' לנחל את בני ישראל בארץ כנען: אֲחִיהוּד בן שלמי (במדבר ל"ד כ"ז).

אֲחִיחַד, שע"פ. מבני בנימין (דהי"א ח' ז').

אֲחִיטוּב, שע"פ. א) בן פנחס בן עלי הכהן, כהן בשלה בימי המלך שאול (ש"א י"ד ג'). ב) בן אמריה, כהן מבני אלעזר הכהן (דהי"א ה' ל"ג) הוא אבי צדוק (עיין נחמיה י"א י"א)

אֲחִילוּד, שע"פ. (אחי הילוד, הנולד). א) אבי יהושפט המזכיר לדוד ולשלמה (ש"ב ח' ט"ז, מ"א ד' ג'). ב) אבי בענא (מ"א שם י"ב).

אֲחִימוֹת, שע"פ. (אחי המת), מבני אלקנה (דהי"א ו' י'), ושם (בפסוק כ') נקרא מַחַת.

אֲחִימֶלֶךְ, שע"פ. א) בן אחיטוב כהן גדול בימי שאול ובנו אשר נהרג הוא וכל בני ביתו על פי פקודת שאול על אשר נתן לדוד לחם וחרב ושאל לו באלהים, ולא נמלט מהם כי אם אביתר בנו (ש"א כ"א כ"ב), ואביתר היה כהן לדוד (עיין אביתר) כל ימיו עד מלוך שלמה. והנה בשמואל ב' (ח' י"ז) מצאנו

כהן בימי דוד עם צדוק אחימלך בן אביתר. וכן בדהי"א (כ"ד ג' ו'), אחימלך בן אביתר שהיה עם צדוק בתקון דוד את מחלוקות הכהנים למשמרותיהם, ואמרו המפרשים שבמקומות האלה ראוי להיות להפך אביתר בן אחימלך, ע"ד שמצאנו יהוידע בן בניהו (דהי"א כ"ז ל"ד), תחת בניהו בן יהוידע. ולדעת הר"ר יוסף ווייסע היה לאביתר בן שנקרא אחימלך כשם זקנו, והוא אשר שרת גם הוא לפני דוד, וגם במעלה יותר גדולה מאביו אביתר, והוא הנקרא ג"כ פעם אחת בשם אבימלך (דהי"א י"ח ט"ז) וצ"ע. ג) אֲחִימֶלֶךְ הַחִתִּי מיועצי דוד (ש"א כ"ו ו' ו'), .

אֲחִימָן, שע"פ. (לדעת פירסט מָן הוא שם הכוכב מנוּ). א) אחד מילידי הענק (במדבר י"ג כ"ב, יהושע ט"ו י"ד, שופטים א' י'). ב) אחד מן הלוים השוערים (דהי"א ט' י"ז).

אֲחִימַעַץ, שע"פ. (עיין מַעַץ). א) חותן המלך שאול (ש"א י"ד נ'). ב) בן צדוק הכהן בימי דוד (ש"ב ט"ו ל"ו, י"ח כ"ז. ג) אחד משנים העשר הנציבים לשלמה וחתנו (מ"א ד' ט"ו).

אַחִין, שע"פ. מבני שמידע (דהי"א ז' י"ט).

אֲחִינָדָב, שע"פ. בן עדוא, אחד מי"ב הנצבים שלשלמה (מ"א ד' י"ד).

אֲחִינֹעַם, שע"פ. ש"נ א) בת אחימעץ, אשת המלך שיאול (ש"א י"ד נ'). ב) אֲחִינֹעַם היזרעאלית, אשת המלך דוד (ש"א כ"ז נ').

אֲחִיעֶזֶר, שע"פ. א) בן עמישדי, נשיא למטה דן (במדבר א' י"ב). ב) מבני הַשְּׁמָעָה הגבעתי מבני בניימין, ראש גבורי דוד אשר באו אליו לצקלג בהיותו עצור שם מפני שאול (דהי"א י"ב ג').

אֲחִיקָם, שע"פ. בן שפן הסופר למלך יאשיהו, ובנו גדליהו (מ"ב כ"ב י"ב, ירמיה כ"ו כ"ד).

אֲחִירָם, שע"פ. מבני בניימין בהתפקדם למשפחותם, לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי (במדבר כ"ו ל"ח), ואולי הוא הנזכר במנין בני בניימין ברדתם מצרימה בשם אֲחִי (בראשית מ"ו כ"א), ובדהי"א בין בני בלע בן בניימין בשם חוּפָם (ח' ה') בנפילת האל"ף, ועיין אַחְרַח.

אֲחִירַע, שע"פ. (אח ורע), בן עינן, נשיא לבני נפתלי (במדבר א' ט"ו, ז' ע"ח).

אֲחִישָׁחַר, שע"פ. (אח לשחר. עיין שחריה שחרים), מבני בלהן בן ידיעאל (דהי"א ז' י"ד).

אֲחִישָׁר, שע"פ. (אחי שר (משורר) או אחי ישר משרי המלך שלמה פקיד ביתו (מ"א ד' ו').

אֲחִיתֹפֶל, שע"פ. (עיין תפל) הַגִּילֹנִי, יועץ המלך דוד, והיה בקושרים עם אבשלום, ועצת אֲחִיתֹפֶל בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים גם לדוד גם לאבשלום (ש"ב ט"ז כ"ג).

ב) אָח, ש"נ. כלי שנותנים בו גחלי אש ומעמידים בבתים לעת הקור להחם, בארצות הקדם שאין להם תנורים קבועים בבתים, פייערבעקקן, жа- каминъ ровня. ואת הָאָח לפניו מבערת (ירמיה ל"ו כ"ב), האש אשר על הָאָח (שם כ"ג), ולא נמצא השם הזה במקום אחר במקרא, מקורו ערבית, אחה, הדלקה הבערה, ברענגען, горѣть. ולדעת קצת נגזר ממנו שע"פ:

אָחוֹחַ, מבני בניימין (דהי"א ח' ד'), ואולי הוא הנזכר (שם ז') בשם אחיה, והשם אחוח מרכב מן אָחוֹ (אחז) אַח, ובא כפול ע"ד אליאל, ומזה:

אֲחֹחִי, שם המשפחה. צלמון הָאֲחֹחִי (ש"ב כ"ג כ"ח), אלעזר בן דודו בן אֲחֹחִי (שם כ"ג ט'), ממשפחת הָאֲחֹחִי וכמ"ש בדהי"א (י"א י"ב, כ"ז ד').

ג) אָח, מלת הקריאה מאנחת צער ויגון, קול קריאה טבעית, אַך, וועהע, ахъ, увы. ואמר אָח (יחזקאל ו' י"א), אָח עשויה לברק (שם כ"א כ'). ומזה כנראה:

ועשה אָה כאחד כאלה (שם י"ח י'), הכנים מלת הקריאה הזאת בתוך הדבור דרך צעקה שלא היה יכול להתאפק עד שיגמור. (ועיין אחד).

אָח, שם. פעם אחת במקרא ברבוי וכמלאו בתיהם אחים (ישעיה י"ג כ"א). רבינו סעדיה ור' יונה תרגמו בלשון ערבית נמוס, והיא נמיה בלשון חז"ל, מאַרדער, куница. ולדעת האחרונים הוא שם עוף השוכן בחרבות, ונקרא כן על שם קולו שדומה לקול צעקה ואנחה, וכן שמה בלשון אשכנזית, אוהו, אילע, филинъ.

אָחַד, ובסמיכות אַחַד. ועל המעט גם בנפרד, ולנקבה אַחַת ובהפסק אָחַת, מן אַחַדְתָּ בנפילת הלי"ת, והרבוי אֲחָדִים. א) שם מספר יסודי מגביל את העצם הנפרד העומד בפני עצמו לבדו למעט הרבוי, ומשפטו כשם התאר, ויבוא תמיד אחר הנספר, איינער, איינע, одинъ, одна, одно, מקום אֶחָד (בראשית א' ט'), עם אֶחָד (שם י"א ו'), יום אֶחָד (שם כ"ז מ"ה), ה' אֶחָד (דברים ו' ד'), יהיה ה' אֶחָד ושמו אֶחָד (זכריה י"ד ט'), שכם אַחַד (בראשית מ"ח כ"ב), ולנקבה שפה אַחַת (שם י"א ו'), נפש אַחַת (ויקרא ד' כ"ז). ב) בענין דבר שלם מחובר מחלקים חבור גמור, אין גאנצעס, цѣльное. וחברת את האהל והיה אֶחָד (שמות כ"ו י"א), והיה המשכן אֶחָד (שם שם ו'), והיו לבשר אֶחָד (בראשית ב' כ"ד). ג) ובא במנוי סדר הזמנים ליומי החדשים כעין מספר סדורי: ביום אֶחָד לחדש (חגי א' א'), ערстъ, первый. מיום אֶחָד לחדש (עזרא ג' ו'), ובהשמטת השם יום, בְּאֶחָד לחדש (בראשית ח' ה', יחזקאל כ"ו א'), ובשנים, בשנת אַחַת לכורש (דהי"ב ל"ו כ"ב), ועל המעט במנוי ימי השבוע: יום אֶחָד (בראשית א' ה'). ובמובן מספר סדורי לפני מספר שני ושלישי יבוא בה"א הידיעה ליחדו מן הדומים לו: שם הָאֶחָד פישון (שם ב' י"א), מצדה הָאֶחָד (שמות כ"ה ל"ב). הטור הָאֶחָד (שם כ"ח י"ז), וכשהנספרים רק שנים יבוא גם השני לפעמים במלת אחד: אשר שם הָאֶחָד גרשם וגו' ושם הָאֶחָד אליעזר (שמות י"ח ג' ד'), ועשה את הָאֶחָד חטאת ואת הָאֶחָד עלה (במדבר ח' י"ב), או עם שם התאר תָּבֵר, או שם המספר שֵׁנִי הָאֶחָד יקים את חֲבֵרוֹ, ואילו הָאֶחָד שיפל ואין שֵׁנִי להקימו (קהלת ד' י'), ואחרי השם הנספר יבוא לפעמים גם בזולת ההא': את הכבש אֶחָד תעשה בבקר ואת הכבש השני וגו' (במדבר כ"ח ד'), הראש אֶחָד יפנה וגו' והראש אֶחָד וגו' והראש אֶחָד (ש"א י"ג י"ז). ובענין מנוי פרטים דומים מכלל אחד, יכפלו מלת אֶחָד לבד זולת המתואר ובלא הא' הידיעה: אֶחָד בימינו וְאֶחָד בשמאלו (שפטים ט"ז כ"ט), אֶחָד נשא שלשה גדיים וְאֶחָד נשא וגו' וְאֶחָד נשא וגו' (ש"א י' ג'), דער איינע, דער אנדערער, одинъ, другой. ובחבור עם שם מספר עשר יבוא ע"ד הסמיכות אַחַד עשר (בראשית ל"ב כ"ג, דברים א' ב'), ולנקבה, ובשנת אַחַת־עֶשְׂרֵה (מ"ב ט' כ"ט), ומעשרה ולמעלה יבוא בנפרד, אם קודם המספר הגדול, עד יום הָאֶחָד ועשרים (שמות י"ב י"ח), וְאֶחָד וחמשים אלף (במדבר ב' ל"ו), או אחריו, עשרים וְאֶחָד יום (דניאל י' י"ג), בעשרים וְאֶחָד לחדש (חגי ב' א'). ד) ובשבא לתפוס פרטים מכללים שונים המשתווים בענין אחד, יפרוט שנים מהם בלי יחם החבור, להקיש על השאר איש אֶחָד איש אחד למטה (במדבר ג' ב'), ונשיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד ממטה (שם ל"ד י"ח), טעמו, מכל מטה יהיה אחד יע איינער יע איינער, по одному. ובכגון זה יבוא לפעמים מלת אֶחָד גם לפני המתואר: אֶחָד נפש מחמש המאות (שם ל"א כ"ח), מכל חמש מאות, אֶחָד אֶחָז מן החמשים (שם שם ל'), ה) וממנהג הלשון לאמר: לְאַחַד אֶחָד, והכונה, בכל פעם ופעם רק אחד היינו מעט מעט, ואתם תלקטו לְאַחַד אֶחָד (ישעיה כ"ז י"ב), והשעור אל האחד יְלַקֵּט עוד אחד, איינער נאך דעם אנדערן, אינצעלן, поодиночкѣ, одинъ за другимъ. אַחַת לְאַחַת למצא חשבון (קהלת ז' כ"ז), ובא: אחר אַחַד (ובקרי אַחַת) בתוך (ישעיה ס"ו י"ז), י"ת, סיעא בתר סיעא

והנראה שפירש כאלו היה קורא אַחַד אַחַד או אַחַת אַחַת, וכן ישתמשו בכפל המלות אֶחָד, אַחַת בענין הפרטי האישי: ויכו הָאֶחָד את הָאֶחָד (ש"ב י"ד ו'), כמו איש את רעהו, אינער דעם אנדערן, -одинъ дру- raro. ודבר הַד את אַחַד (יחזקאל ל"ג ל'), כמו אַחַד את אַחַד בהוראת הנפרד עיין בסמוך): אַחַת אל אַחַת (שמות ל"ו י"ד). אֶחָד בְּאֶחָד יגשו (איוב מ"א ח'), ובמשנה כל אחד ואחד מברך לעצמו (ברכות ו' ו'), כמו כל איש ואיש. יעדערמאנן, ו) ובא השם אֶחָד לפעמים גם בטעם הנודע והמצוין: כי אֶחָד קראתיו (ישעיה נ"א ב'), והוא אברהם. גוי אֶחָד בארץ (ש"ב ז' כ"ג), מצוין במעלה ואין דומה לו. ומזה י"מ: ויכוננו ברחם אֶחָד (איוב ל"א ט"ו), המלה אֶחָד מוסב על הש"י, האחד הוא כוננו ברחם. והוא בְּאֶחָד ומי ישיבנו (שם כ"ג י"ג), כתרגומו ואין הוא יחידאי, וטעם בי"ת השמוש כמו, במעלה, בתכונה, במעלת אחד, ע"ד באל שדי (שמות ו' ג'), ביה שמו (תהלים ס"ח ה') (פירסט). ועיין בסמוך. ומזה להפלגה, אחר המתואר, נגע אֶחָד (שמות י"א א'). והיה יום אֶחָד הוא יודע (זכריה י"ד ז'). רעה אַחַת רעה (יחזקאל ז' ה'), ותרגומו בישתא בתר בישתא, נֶקֶם אַחַת (שופטים י"א כ"ח), נקמה אחת גדולה מיוחדת במינה, וקודם המתואר, אַחַת היא יונתי תמתי אַחַת היא לאמה (שה"ש ו' ט'). ה) וקרוב לְמובן זה בא ז) בטעם באותו, בעצמו, אין אונד עבען דער זעלבע, одинъ и тотъ же, אשכל גם שניכם יום אֶחָד (בראשית כ"ו ה'), כמו באותו יום בעצם היום ההוא, בלילה אֶחָד (שם מ"א י"א), חלום פרעה אֶחָד הוא (שם שם כ"ה). ובהוראה זו בא ברבוי אֲחָדִים: שפה אחת ודברים אֲחָדִים (שם י"א א'), אינעדליי, одинаковые. ח) ולהפך ישתמשו במלת אחד בלי שום יחוד כלל, מלך יריחו אֶחָד, מלך ירושלים אֶחָד (יהושע י"ב ט' י'), ונביא אֶחָד זקן (מ"א י"ג י"א), תחת רתם אֶחָד (שם י"ט ה'), ובטעם מספר סתמי, ויצא אֶחָד אל השדה (מ"ב ד' ל"ט), אינגענד אינער, יעמאנד, кто то, ולפני המתואר, אֶחָד קדוש (דניאל ח' י"ג). ע"ד משפט לשון הארמית. ועם מלת השלילה, ואין אֶחָד מתחזק עמי (שם י' כ"א), נייעמאנד, קיינער, никто. לא חמור אֶחָד מהם (במדבר ט"ז ט"ו), חמור אחד משלהם, טהור מטמא לא אֶחָד (איוב י"ד ד'), ומזה: ולא אֶחָד עשה ושאר רוח לו ומה הָאֶחָד מבקש זרע אלהים (מלאכי ב' ט"ו) והטעם: לא אֶחָד (יהיה מי שיהיה) שיהיה בו שאר רוח עשה זאת ואיך יבקש האחד (איש כזה שאין רוח בו) זרע אלהים? הָאֶחָד בא לגור וגו' (בראשית י"ט ט'), איש אחד זה לא ידענו מי הוא זה בא לגור וגו'. וביותר נהוג השמוש הזה כשתופסין פרט אחד מן הכלל: ויען אֶחָד מהנערים (ש"א ט"ו י"ח), נער אֶחָד מהנערים (שם כ"ה י"ד), אֶחָד מהכהנים (מ"ב י"ו כ"ה), אֶחָד מן השרפים (ישעיה ו' ו'), איש אֶחָד מן הרמתים (ש"א א' א'), אדם אֶחָד מאלף (קהלת ז' כ"ח) ועל הרוב בא לענין זה בי"חם הסמיכות: תחת אַחַד השיחם (בראשית כ"א ט"ו), הרעותי את אַחַד מהם (במדבר ט"ז ט"ו), בנפש אַחַד מהם (מ"א י"ט ב'), מיכאל אַחַד השרים (דניאל י' י"ג), בְּאַחַד שבטיך (דברים י"ב י"ד), בְּאַחַד הברות (בראשית ל"ז כ'), היה בְּאַחַד ממנו (שם ג' כ"ב), מתת לְאַחַד מהם (דברים כ"ח נ"ה) מַאַחַד אחיך (שם ט"ו ז'), בְּאַחַת ערי השדה (ש"א כ"ו ה'), בְּאַחַת שפחתך (רות ב' י"ג), ואשם לְאַחַת מאלה (ויקרא ה' ד'), ועשה מַאַחַת מהנה (שם ד' ב'), אל אַחַת הַכְּהֻנוֹת (ש"א ב' ל"ו). ט) בענין ההשתוות וההתדמות: מדה אַחַת, קצב אֶחָד (מ"א ז' ל"ו), משפט אֶחָד יהיה לכם (ויקרא כ"ד כ"ב), תורה אַחַת ומשפט אֶחָד יהיה לכם (במדבר ט"ו י"ו), ומזה: אַחַת דתו להמית (אסתר ד' י"א), דת אחת לכל איש ואיש יהיה מי שיהיה, ועל דרך תאר הפעל, אַחַת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט' כ"ב), הכל שוה בעיניו. י) במובן פעם אחת אין מאהל, разъ. בלשון נקבה, אַחַת בשנה (שמות ל' י', ויקרא ט"ז ל"ד), לא אַחַת ולא שתים (מ"ב ו' י'), אַחַת דבר אלהים

(תהלים ס"ב י"ב), אַחַת דִּבֶּרתִי (איוב מ' ה'), ובמשנה: סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חובלנית (מכות א' י'), וי"ג אחד בשבוע, ומזה לדעת י"מ, יפול בְּאֶחָת (משלי כ"ח י"ח), בפעם אחת, פתאם. והנכון כפרש"י: באחת מהן, ומוסב אל הקודם, ונעקש דְּרָכַיִם, באחת מן הדרכים. יא) ובא כתאר הפעל, בהוראת, יחד, וי"א איינער, צו זאמען, za одно, разомъ. שניהם כְּאֶחָד טובים (קהלת י"א ו'), וטעמו כמו כאיש אֶחָד (שופטים כ' ח'), זאב וטלה ירעו כְּאֶחָד (ישעיה ס"ה כ"ה), כל הקהל כְּאֶחָד (עזרא ב' ס"ד), ובלשון נקבה, וּבְאַחַת יבערו ויכסלו (ירמיה י' ח'), ובמשנה, שלשה שאבלו כאחת (ברכות פ"ז א'), ולקיטתו כאחת (פאה פ"א ד'), בזמן אחד, המחליק מאחת יד (פאה פ"ע ג'), כמו ממין אחד, ממקום אחד. ומזה: יב) בהסכמה אחת, איינשטימיג, единогласно. לתת להם לב אֶחָד (דהי"ב ל' י"ב), פה אֶחָד (יהושע ט' ב'). קול אֶחָד (שמות כ"ד ג'), שכם אֶחָד (צפניה ג' ט'), ובמשנה: יג) לענין השווי והדמיון להלכה ולדין: אחד מבושל ואחד שאינו מבושל (שבת ב' א'), אחד מרובין ואחד מועטין (ברכות ז' ב'), אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (ב"ק צ"ג א'), אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכות ה' ע"ב), ובא: אחד הלוה כן האדם, כלוה מן המקום (אבות ב' ט"ו), שעורו אחד הלוה מן האדם ואחד הלוה מן המקום.

והרבוי אֲחָדִים. ענינו א) כמו מועטים, אינגע, нѣсколько. וישבת שם ימים אֲחָדִים (בראשית כ"ז מ"ד). ובימים אֲחָדִים ישבר (דניאל י"א כ'). ב) שוים ודומים, אינעגלייא, אינע אונד עבען דיא זעלבע, одинакіе, одни и тѣже. ודברים אֲחָדִים (בראשית י"א א'), ובתוספת ל' ענינו אחד והיו לְאֲחָדִים בידך (יחזקאל ל"ז י"ז). כמו והיו לבשר אֶחָד (בראשית ב' כ"ד).

ובנוגע לדקדוק השמות, אֶחָד, אַחַת, אמר הרוו"ה שהם שני משקלים. א) אֶחָד ממשקל הכבד, והראוי אֶחָד ע"מ נְגֶב ונשתנה הפתח לסגול מפני קמצות החי"ת. וזה כשיש במתואר דבר אחד המבדילו מכל זולתו, לא ביחוד המספר לבד. ב) אַחַת ממשקל הקל כשאין לו ענין מיוחד המבדילו, ובא מלרע לפי שהוא מלשון חַד בארמית. המשקל אֶחָד יבוא בסמיכות ויהיה ממנו אַחַד בשני פתחין ויתערב עם אַחַד הקל שהוא שוה בסמוך ובנפרד; הרבוי אֲחָדִים הוא מן הקל, וְאֶחָד הכבד לא יתרבה, כי המיוחד במינו ובעצמותו לא יתרבה, וכן לא מצאנו אַחַד בה"א הידיעה (הבנת המקרא במדבר ט"ז ט'), אולם הפרוץ בכללו זה מרובה על העומד, כי מלבד שהאחד המספרי הוא תמיד מן הכבד, הנה מן המשלים שהבאנו בהוראת המלה אֶחָד, נראה שאיננו מיוחד לאחד מצוין בדבר המבדילו, ולהיפך מצאנו במשקל הקל אַחַד: שכם אַחַד (בראשית מ"ח כ"ב), בְּאַחַד ענק (שה"ש ד' ט'), שמוכרחים אנחנו לפרשם לפי שיטתו בענין שיש בהם יחוד עצמותי, וצ"ע. 3) ובספרי המחקר השתמשו בשם אֶחָד, במובן עצם שלם מיוחד בעצמותו, ואמרו: אֶחָד הָאֱמֶת. עצם פשוט בלתי מורכב, ולא יתואר בו כי אם הש"י, אֶחָד הָעוֹבֵר, ומתיחס אל כל עצם מן הנבראים המורכבים המתפרדים בהרכבתם חולפים ועוברים (חובת הלבבות שער היחוד), וזה שנקרא ג"כ, אֶחָד הַקָּנְיוּ, אחד מצד הקנין, אֶחָד הַמָּנְיוּ, מצד המנין והמספר (כתר מלכות). וכן אמרו ברבוי, אֲחָדִים, בענין שעורים מספרים ממדרגה הראשונה במדרגות המספר, עד מדרגת העשרות.

3) אַחְדוּת, שם מפשט. ציור עצמות האחד, איינהיים, единство.

וַאֲחְדוּתָךְ לא יגרע (כתר מלכות), ואין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ (שיר יגדל). וכן במספרים, המספרים האחדים. ובענין התחברות בני אדם בעסק אחד, ובמין זכר, אַחְדוּת, אין מראה וגב לאחדך (שיר היחוד). ומן השם אחד נגזר הפעל:

אֶחָד, פע״ו. הקל, ענינו התחברות עם הזולת במקום אחד, זיך פעראיינינגען соединяться. ומזה לדעת ר׳ משה הכהן והרד״ק, בקהלם אל־תַּחַד כבודי (בראשית מ״ט ו׳), לא תֵחַד אתם בקבורה (ישעיה י״ד כ׳). ע״מ אֶחָד (משלי ח׳ י״ז). תֵּשֶׁם (בראשית מ״ז י״ט) והצירה להמשיך את היו״ד שבאה במקום האל״ף, ולדעת רש״י והראב״ע, שרשם יחד (עיין שם). ומזה בפיוט, באו כאחד אֲחִדִים (קרובות א׳ שבועות). אגודים אֲחִדִים תוך וסוף וראש (שיר היחוד), וכן גזרו ממנו גם בנין:

פ) פיעל: אִחַדְתָּ יום זה בשנה (שחרית י״כ), עשית אותו יום אחד מצוין, ומסוים מכל ימי השנה, הערפארהעבען отличать. ויתכן שענינו כונה ויחוד ההזמנה, קרוב למה שהשתמשו בו הכמים בשרש יחד (עיי״ש), בעשטיממען назначать. ועל הרוב יבוא בהוראת חבור לאחדים פעראיינינגען соединять. ומזה במובן המוסרי, לְאַחֵד את הלבבות. ובמקרא נמצא פעם אחת בבנין:

התפעל: הִתְאַחֲדִי הימני השימי השמילי (יחזקאל כ״א כ״א), לפרש״י ענינו פניה אל מקום אחד ומדבר אל החרב ואומר פני לך אל מקום אחד אל הימין, או השימי פניך אל השמאל. וי״מ כנום וקבוץ הדיעות לכונה והסכמה אתת, זיך עניטשליעסען рѣшаться. או קבוץ הכחות למעשה אחד, זיך זאמעלן собираться силами. וי״ת אִשְׁתְּלִיפִי, צאי מתערך. דומה שפירשו בהוראת שרש אחד בארמית, אחז בעברית, בענין אחיזת חרב ושליפתה למלחמה (עין אחז), והמחברים השתמשו בו למושג הכנום והקבוץ למקום אחד לדיעה אתת, התחברות, זיך פעראיינינגען, ואמרו הִתְאַחֲדוּ בו.

יסוד המלה הוא חד, וכמו שהיא בארמית (עיין חדא) ופעם אתת בא גם במקרא על זמשקל הארמי, ודבר חַד את אֶחָד (יחזקאל ל״ג ל״ד), ולדעת י״מ בא גם בנפילת הדל״ת: ועשה אָח מאחר מאלה (שם י״ח י׳), והנראה שזה הוא מלת הקריאה (עיין אח ג׳).

אָחוּ, שם. (שרשו אחה ע״מ שָׁחוּ מן שחה), עשב הגדל באגם, קנה, והוא מאכל בהמות, גראַז, ריעדגראז, בינוץ, камышъ, ותרעינה בָּאָחוּ (בראשית פ״א ב׳), ות״א באחוא, והוא עשבי הקנה על שפת היאור, ותרגום יונתן בן עזיאל גומיא, ישגא אָחוּ בלי מים (איוב ח׳ י״א), ותרגומו, ערקא, והקודם הוגאה גמא, וכן שמו בלשון גפתית פי אחי. ונגזר השם אָחוּ כנראה מן אחה, שעקרו חבור, לפי שהצמח הזה מתחבר מתקפל ומתערה בגדולו, ושעל כן נקרא גם במקום אחר עָרוֹת, ערות על יאור (ישעיה י״ט ז׳). וגם השם ערקא בארמית יש במשמעו חבל המקופל השרוך שבורכים בו, ובגמרא נקרא אחוונא: הב אחוונא לתורא (ירושלמ׳ ברכות ו׳ א׳). וכן נקרא גם שם מין ערבה (שבת כ׳ ע״א). ופעם אתת בא במקרא ברבוי: כי הוא בין אֲחָיִם יפריא (הושע י״ג ט״ו), בין קנה וסוף הגדלים על מים רבים, והראוי אֲחָיִם. וי״מ מלשון אחים ממש, ברידער.

אֲחוּד, שע״פ. מבני בנימין (דה״א ח׳ ו׳), ואולי הוא שנקרא בתורה אֲחִי (בראשית מ״ו כ״א).

אָחַז, פ״י. (העתיד יֶאֱחֹז ע״מ יֶאֱרֹג, ועל הרוב יאחַז, כדרך רוב נחי פ״א, יאבַר, ובא גם וַתֹּאחֶז (ש״ב כ׳ ס׳). הצוי אֱחֹזוּ כמו אֱהָבוּ, וגם אֲחֹזִי), שוה לשרש אחד בארמית ועברית, הקל יוצא, תפישת יד בדבר והחזיק בו, פאסטען, גרייפען, взять, схватить, держать. וקשורו ביחס הבי״ת כשהתפישה נוגעת בקצת הנתפש באחד מאבריו, או ביחס הפעול, כשהיא מקפת אותו מכל צדדיו, אָחַז בקרנות המזבח (מ״א א׳ נ״א), וידו אֹחֶזֶת בעקב עשו (בראשית כ״ה כ״ו), אָחַזְתָּ שמרות עיני (תהלים ע״ז ה׳), שתהיינה פתוחות שלא אוכל לישון (ועיין בסמוך), לֶאֱחֹז את הארון (דה״א י״ג ט׳), ובש״ב (ו׳ ו׳) נאמר, נִיאַחֲזוּ בו, והוא

הנבון, וְאָחֲזֵי בה וַהֲאַחְזָה בה (זוה"ק ג' פ"ו), וַהֲאָחָז יד ימין יואב בזקן עמשא (ש"ב כ' ט'), כל אלה תפישה בדבר שאינו משמיט את עצמו, וע"ד המליצה, לֶאֱחֹז בכנפות הארץ (איוב ל"ח י"ג), ובמובן המוסרי, וְתֹאחֲזִי במשפט ידי (דברים ל"ב מ"א), להנקם מאויבי. ומזה בפיוט ובמובן אחר, הָאוֹחֵז ביד מדת משפט, אחיזה תמידית, האַלטען, держать. ובבונה לסעוד ולתמוך, אָחֲזָה ביד ימיני (תהלים ע"ג כ"ג), וביחס הפעול, וְתֹאחֲזֵנִי ימינך (שם קל"ט י"ד), ועיין בסמוך. ב) דבקות בדבר והחזקה בו במובן המוסרי, אֵן עמוּאס פּעסט האַלטען, פֿאָלגען, сдѣ-ржаться придерживаться, довать. באשורו אָחֲזָה רגלי (איוב כ"ג י"א), וַיֹּאחֲזוּ צדיק דרכו (שם י"ז ט'), טוב אשר תֶּאֱחֹז בזה (קהלת ז' י"ח), והכפל, וגם מזה אל תנח את ידך, וְלֶאֱחֹז בסבלות (שם ב' ג'). ובמשנה במובן זה, אָחֲזוּ קולו של רבן גמליאל (חלה ד' ז'). ג) תפישת נשק במכוון היות ערוך למלחמה אֹחֵז רמח וצנה (דהי"ב כ"ה ה'). ומזה בבינוני פעול, אֲחֻזֵי חרב (שה"ש ג' ח') כאילו החרב אוחזתם. וזה ע"ד, חגור חרשה (ש"ב כ"א פ"ז'). ד) תפישה בכח בעל כרחו של הנתפש המבקש להשמיט את עצמו, לכידה, ערנרייפען, פאנגען, פאַהען, пойматъ, схватить, плѣнить. וקשורו הרוב ביחס הפעול, בֶּאֱחֻזֹ אותו פלשתים (שה"ש ב' פ"ו), אָחֲזוּ לנו שועלים (שה"ש ב' פ"ו), וַיֹּאחֲזוּ טרף (ישעיה ה' כ"ט), וביחס הבי"ת יֹאחֵז בעקב פח (איוב י"ח ט'). ובבינוני פעול, וכצפרים הָאֲחֻזוֹת בפח (קהלת ט' י"ב). וע"ד ההשאלה, כי אֲחֻזַנִי השבץ (ש"ב א' ט'), חיל אָחַז ישבי פלשת (שמות ט"ו י"ד), צירים אֲחָזוּנִי (ישעיה כ"א ג'), יֹאחֲזוּנִי ימי עני (איוב ל' ט"ז), החולי או הצרה הם הפועלים, ויתכן שבמובן זה נאמר, וְתֹאחֲזֵנִי ימינך (תהלים קל"ט י'), מוסב על האמור, אנה מפניך אברח; ולהפך, וקדמונים אָחֲזוּ שער (איוב י"ח כ'), וְאָחַז בשדי פלצות (שם כ"א ו'"), הגוף הוא הפועל. ובמשנה, מי שאחזו קורדייקוס (גיטין ז' א'), אחיזת הדם (חולין ג' ה'). ה) תפישה בגורל כפי ההזדמן, הערַאיִם פאסטען, הערַאיסנרייפען, вынимать. לא נמצא כי אם בבינוני פעול, אחד אָחֻז מן החמשים (במדבר ל"א ל'), בענין שם תואר אל הנתפש, אָחֻז לאלעזר אָחֻז לאיתמר (דה"א כ"ד ו'), והוא דומה בזה אל הפעל לכד, והיה השבט אשר ילכדנו ה' (יהושע ז' י"ד), והיה הנלכד (שם שם ט"ו) ותרגומו דְּיִתְאַחַד, ואולי יתכן שמזה בפעל יוצא, אשרי שֶׁיֹּאחֵז ונפץ את עולליך (תהלים קל"ז ט'), שיתפוש וילכוד בגורל מספר העוללים הלקוחים למות, ע"ד שנאמר וימדד שני חבלים וגו' (ש"ב ח' ב'). ובמשנה לתפישת האש, כופין קערה על הנר שלא תֶּאֱחֹז בקורה (שבת ט"ז ז'), שֶׁאָחֲזוּ בהן את האור (שם שם ח'). ו) קשור והדוק, בעפעסטיגען, прикрѣ-плять. אָחוּז בחבלי בוץ (אסתר א' ו'). ומזה במלאכת הבנין, הכנס דבר בדבר להיות קשור ומהודק בו, איינפּיגען, אינאיינאנדעו צאפּפּען, врубить. לבלתי אֶחֹז בקירות הבית (מ"א ו' ו'), ע"ד שמוש הפעל אכל (עי"ש). ולא יהיו אֲחוּזִים בקיר הבית (יחזקאל מ"א ו'), ומזה צפוי מהודק, בעלעגען, обшивать. וַיְאַחֵז את הבית בעצי ארזים (מ"א ו' י'). ז) סגירה, פערשליסען, פערריגלען, затворить. יגיפו הדלתות וֶאֱחֹזוּ (נחמיה ז' ג'), שוה ללשון ארמית והוא סגור (יחזקאל מ"ד א') תיב"ע והוא אחיד, וזה אם מפני שהסגירה מהדקת הדלת בפתח הדוק יפה, או ע"ש הכנסת הבריח בחורו, ויתכן שמזה, אָחַזְתָּ שמרות עיני (תהלים ע"ז ה'). סגרת וכתרגומו אֲחַדְתָּא, ואולי מזה במשנה: האוחז את העינים (סנהדרין ז' י"א) מבלבל את העינים וכאילו הן סגורות, בלענדען, ослѣплять. ובמדרש, למה נקרא שמו אָחָז, שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות (ויקרא רבה י"א), ובענין אחר, אחזו עליהם את המים (תנד"א ז'), ע"ד שמוש הפעל לכד במקרא, וילכדו את המים (שופטים ז' כ"ד).

הנפעל, א) בהוראות הקל, היות נתפש פעסטגעהאלטען וועדען, быть задержану. בקשור הבי"ת, נֶאֱחַז בסבך בקרניו (בראשית כ"ב י"ג), ובמובן לכידה, כדגים שֶׁנֶּאֱחָזִים

במצודה רעה (קהלת ט' י"ב) געפאנגען ווערדען, ב) быть пойману, словлену . אחיזת ישוב במקום והתנחל נחלה, כי בהשגת קנין נחלה הקונה באילו נתפש ונדבק במקומו, зiх ан вэзэтся взэпэцэн, прикрѣ- водворяться пляться . ולהבדיל בין הוראה זו לבין ההוראה הראשונה באה נו"ן הנפעל בחולם, וְנֶאֱחֲזוּ בתוככם (במדבר ל"ב ל'). וסחרוה וְהֶאֱחֲזוּ בה (בראשית ל"ד י'), וַיֶּאֱחֲזוּ בה (שם מ"ז כ"ו), והרי זה במובן הוראת פעל יוצא, ותרגומו, וְאַחֲסִינוּ (עיין חסן), ובמשנה באחיזת האש, עד שֶׁתֶּאֱחֲזוּ האור ברובה (שבת א' י"ג), ויש מנקדים שֶׁתֶּאָחֲזוּ והוא מן הקל. ובהשאלה, למד לשונך לאמר איני יודע שמא תתבדה וְתֶאֱחֲזוּ (ברכות ד' ע"א).

הפיעל, פעם אחת במקרא, בענין צפוי, חפוי, צודעקקען, אינפאסען, покры- вать, обрамлять, או במובן סגירה פער- שליעסען, замыкать, מְאַחֲזוּ פני כסה (איוב כ"ו ט'), מצפה ומכסה כסאו בעבים או סוגר בעדו. ויתכן שענינו חזוק, (ועיין כסה).

ההפעל. פעם אחת במקרא, היות מחובר מודבק ומהודק היטיב, וכבש בזהב לכסא מְאֻחָזִים (דה"ב ט' י"ח), פעסט אנגעשלאסטען זיין, быть придѣлану . ובמשנה בהפעיל, ומַאֲחִיזִין את האור במדורת בית המוקד (שבת א' י"א), אנשירען ובמדרש גם בבנין:

ההתפעל, שֶׁנִּתְאַחֲזוּ זה אל זה (תנחומא בראשית ט'), התאבקות והתגוששות, זיך געגענזייטיג ערנרייפען, רינגען, охватываться, бороться . ובדברי בעלי אסופות, במובן התחברות מהודקת ואמרו, וענין הִתְאַחֲזָם והתלכדותם (עקידת יצחק א'), זיך שליעסען, смыкаться .

אֲחֻזָּה, ש"נ. א) נחלה, ישוב מקום שנאחזים בו, ועם זה כל קנין וסגולה, בעזיץ, איינענטהום, владѣніе, соб- ственность. ויתן להם אֲחֻזָּה (בראשית מ"ז י"א), נתן לכם לַאֲחֻזָּה (ויקרא י"ד ל"ד) מתיחם לנחלת קרקע, ובקנין עבדים, לרשת אֲחֻזָּה (שם כ"ה מ"ו), ובסמיכות וכנוי מתיחם אל הקונה, אֲחֻזַּת אבותיו (שם שם מ"א), איש אל אֲחֻזָּתוֹ (שם שם י'), וכן נסמך אל ענין האחזה, אֲחֻזַּת־קבר (בראשית כ"ג ד') קנין קבר, אֲחֻזַּת הארץ (ויקרא כ"ז כ"ד), קנין הקרקע, ואל פני אֲחֻזַּת העיר (יחזקאל מ"ה ו'), הקרקע השייך אל כלל העיר, אֲחֻזַּת עולם (בראש' מ"ח ד'), ונקראת א"י ע"ד המליצה ארץ אֲחֻזַּת ה' (יהושע כ"ב י"ט), ובסמיכות לשם נחלה, תתן להם אֲחֻזַּת נחלה (במדבר כ"ז ז'), ולהפך, מנחלת אֲחֻזָּתָם (שם ל"ו ב'), ובא אני אֲחֻזָּתָם (יחזקאל מ"ד כ"ח), ע"ד שנאמר, אלהי ישראל הוא נחלתם (יהושע י"ג ל"ג), ובא. ב) וַאֲחֻזַּת מרעהו (בראשית כ"ו כ'), א"ת וסיעת רחמטוהי, וענינו חברת חברים, געסעלשאפט, געזעלשאפט, общество . וזה כדעת ר' נחמיה במדרש, ולדעת ר' יהודה הוא שמו שם עצם פרטי אחזת (ב"ר ס"ד). וכן הוא לפי המסורה (ועיין באור נתיבת השלום, ועיין טַרַע בשרש רעה).

2) אֲחִיזָה, במשנה, ש"נ. א) תפישה, האלטען, держать . כל כסוי הכלים שיש להם בֵּית־אֲחִיזָה (שבת י"ז ח'), האנדהאבע, ручка . אזן שאוחזים בה את הכלי. ב) אֲחִיזַת־עינים (סנהדרין ס"ז ע"ב), תחבולות המכשפים להראות דברים שאינם במציאות, במה שהם מבלבלים את עין הרואה, (עיין אחז) פערבלענדונג, שווא־צוקונפט- לעריא, ослѣпленіе, чернокнижіе .

אָחָז, שע"פ. א) מבני יהונתן בן שאול (ד"ה א' ח' ל"ה). ב) אחז בן יותם מלך יהודה (מ"ב ט"ז ל"ה), אבי חזקיהו מלך יהודה (שם י"ח א'), בן עשרים היה במלכו ושש עשרה שנה מלך ובימיו היו הנביאים ישעיה מיכה הושע. ומעם השם מענין חזוק ומעד, פעסטע שטיצע, подмога, крѣп- кая опора . וכטעם שם בנו חזקיהו.

אַחֲזַי, שע"פ. בן משלמות, מן הכהנים, ראשים לאבות אשר קבעו דירתם בירושלים ביטי נחמיה (נחמיה י"א י"ג), ובדה"א נאמר תתתיו יַחְזֵרָה (ט' י"ב), עיין במקומו.

אֲחַזְיָה, **אֲחַזְיָהוּ**, שע״פ. א) בן אחאב מלך ישראל, מלך שנתים וימת בנפלו מן השבבה (מ״א כ״ב מ״ט. ב) בן יהורם מלך יהודה, בן עשרים ושתים היה במלכו ושנה אחת מלך (מ״ב ח׳ כ״ו), ויהוא בן יהושפט המיתו (שם ט׳ כ״ז), ונקרא גם בהפוך האותיות, **יְהוֹאָחָז** (דהי״ב כ״א י״ז), וכמו כן גם **עֲזַרְיָהוּ** (שם כ״ב ו׳), לפי שמושג אחיזה קרוב למושג עזר ותמיכה (עיין אחז). והנה בדהי״ב ד׳ (כ״ב ב׳) נאמר שמלך בן ארבעים ושתים, והעיקר כמו שנאמר במלכים שהרי באביו נאמר שמת בן ארבעים (ועיין בבאור הרי״ו).

אַחְלָב, עיין חלב.

אַחֲלַי, **אַחֲלַי**, לדעת המבארים האחרונים היא מלת הקריאה לבקשה ויחול, כמו מי יתן, **מָן דַּאֲסַס דָּאד**, ווען דאך נור, o, если бы. **אַחֲלַי** אדני לפני הנביא (מ״ב ה׳ ג׳), מי יתן ויעמד אדני לפני הנביא, **אַחֲלַי** יכנו דרכי (תהלים קי״ט ה׳), ולא נמצא יותר במקרא). והיא מורכבת מן אה ומן לוּ הלואי, ולדעת הראשונים הוא שם ע״מ **אַחַל** ביחיד, והרבוי **אַחֲלִים** ובסמיכות **אַחֲלֵי** (ע״ד **אַשְׁרֵי** מן **אַשְׁרִים**), וענינו בקשה יחול ותקוה, וואונש, **האָפענונג**, wie-ланіе, упованіе. וטעם, **אַחֲלַי** אדני בקשות אדני ותחנוניו יהיו לפני הנביא. **אַחֲלַי** יכנו דרכי, בקשותי ותקותי הן שיכנו דרכי, והיו״ד היא יו״ד הכנוי לרבים ויסודו חל חלה. (עיין שם). ורש״י בפירושו בתהלים גוזר ממנו שם **אַחֲלָיוֹת**. ומזה בנראה בפיוט, יושר הורי זכרה **לְהַאֲחִיל** (רשות לקרובות א׳ דר״ח) שתקובל בקשתי בזכות יושר הורי שתזכור, והרוו״ה פירשו מענין מחילה.

אַחֲלָמָה, עיין חלם.

אַחְמְתָא, שע״פ. בירת ארץ מדי לפנים ובמפורש, והשתבח **בְּאַחְמְתָא** בבירתא די במדי מדינתא (עזרא ו׳ ב׳), ובלשון יונית **אֱגְבַּאתַנא** או **עֶקְבַּאתַנא**, בחלוף המ״ם בבי״ת, ובימים שאחרי כ נקראת **הַמְּדָן**.

2) **אח״ם**, בגמרא. מין ממיני סדור צרופי אותיות הא״ב לענין הרשות הגימטריאות, הא״ב נחלק לשלשה סדרים, שנים של שבע שבע אותיות והשלישי של שמונה, הסדר הראשון מן א׳ עד ח״ת. הסדר השני מן ח״ת עד סמ״ך, השלישי מן סמ״ך עד תי״ו ועד בכלל. ובכל צירוף שלש אותיות מן הסדרים אח״ם, בט״ע, גי״ף, הכ״ץ, הל״ק, ומ״ר נש״ת, וכל שלש אותיות הצרופים מתחלפות זו בזו.

אַחַסְבַּי, שע״פ. **אַחַסְבַּי** בן המעכתי (ש״ב כ״ג ל״ד), אבי אליפלט אחד מגבורי דוד, ובדהי״א (י״א ל״ה) נאמר במקומו אוּר (אליפל בן אור), ועיין חסב.

אָחַר, פע״ו. עקר הוראתו, עשיית פעולה מה, אחרי הזמן הראוי לה, או אחרי אשר נעשית פעולה אחרת מקודם לה, הינטער הער טהון, שפּאָטער טהון, הינטער בלייבן, **оставаться позади**. ומזה עכוב והתמהמה, צורוק בלייבן, צאָגערן, זיימען, **замедливаться**. הקל, **וָאֵחַר** עד עתה (בראשית ל״ב ה׳), זיך אויפהאלטען, **задерживаться**. ע״מ **אָחַב** (משלי ח׳ י״ז), **וַיֹּאחֶר** מן המועד (ש״ב כ׳ ה׳), תחת **וַיֹּאחַר** והוי״ו במקום אל״ף זיך פער-שפּאָטען, **опаздывать**. ולדעת י״מ הוא מן ההפעיל, ולא נמצא יותר בבנין זה במקרא (עיין בסמוך), ורוב שמושו הוא בבנין:

פיעל, א) עומד, **התעכבות** ביותר מדי, עד אחר הזמן הראוי, צורוקק בלייבן זיימען, **оставаться позади, мѣшкать**. **אָחֲרוּ** פעמי מרכבותיו (שופטים ה׳ כ״ח), תמורת **אִחֲרוּ**, ומצטרף לפעל אחר בדרך המקור, **לֹא תְאַחֵר** לשלמו (דברים כ״ג כ״ב), **לֹא יְאַחֵר** לשנאו (שם ז׳ י״ד), נמשך אל סוף המאמר, **אל פניו ישלם לו**, ותשועתי **לא תְאַחֵר** (ישעיה מ״ו י״ג), פערשפּאָטען, **опаздывать**. **והקודם לא תרחק. כי בא יבא לא יְאַחֵר** (חבקוק ב׳ ג׳), ולדעת הריק״ם טעמו לא יחשך

ולא ימנע; וכמו כן יורה שהיה ועשית דבר במתינות, צאָגערן, медлить. ולא אָחַר הנער לעשות הדבר (בראשית ל"ד י"ט), אלהי אל תְּאַחַר (תהלים מ' י"ח), בענין שנאמר מקודם, לעזרתי חושה (שם שם י"ד) וכמפורש במקום אחר, חושה לי וגו' אל תְּאַחַר (שם ע"ן י"). ומזה: ב) המשכה והארכת הפעולה בהתמדתה, ביז שפאָם פּהען, הינאויס-שיבען, продолжать. מָאֲחֲרֵי בנשף יין ידליקם (ישעיה ה' י"א), מאחרים לשבת בנשף והפוכו משכימו בבקר, שוא לכם משכימי קום מְאַחֲרֵי שבת (תהלים קכ"ז ב'), לַמְאַחֲרִים על היין (משלי כ"ג ל'). ג) פעל יוצא, עכבה יעמאנדען צוריקהאלטען, задержать. אל תְּאַחֲרוּ אתי (בראשית כ"ד נ"ז). ובמשנה, פרוזבל המוקדם כשר וַהֲמְאוּחָר פסול (שביעית י' ה'), שנעשה אחר הזמן המוגבל, ואמרו: יש רבית מוקדמת ויש רבית מְאוּחֶרֶת (ב"מ ה' י'), נאכטראָגליכער וואוכער, מוקדם שהוא מְאוּחָר בענין, מוקדם שהוא מְאוּחָר בפרשיות (ל"ב מדות דר' אליעזר בר"י הגלילי). אין מוקדם ומְאוּחָר בתורה (מדרש קהלת א' י"ג), ענינו שאין משגיחים על סדר הדברים הנאמרים במקרא ואין דנים ממנו על קדימתם ואחורם, לפי שפעמים באו הדברים שלא בסדרם, ובמחקר ד) מן הַמְאוּחָר אל הקודם, דרך הברור העולה מן הנסיון אל הלמוד, מן המסובב אל הסבה מן המוחשים אל הציורים המופשטים, אַפּאָסטעריאָרי, á postriori. והפוכו, מן הקודם אל הַמְאוּחָר, מן הלמוד אל הנסיון וכו', אַפּריאָרי, a priori. וכן השתמשו בבנין התפעל ואמרו מן הקודם אל הַמִּתְאַחֵר. ולדעת קצת בא במקרא גם בבנין הפעיל, וַיְאַחֵר מן המועד (ש"ב כ' ה'). וזה ע"ד המשקל הארמי, ולפי המסורה לא בא הפעל אחר כי אם בבנין פיעל לבד, ומנו גם את וַאֲחַר עד עתה (בראשית ל"ב ה'). בין הפיעלים וכוונת המסורה שבא תמורת וַאֲחַר.

הפעל אָחַר נגזר מן השם אָחוֹר, בהוראת צד הגוף כנגד הפנים (עיין אחור), ובא לענין הוויית דבר באחור של הזמן הראוי, כאמור לעיל, ובעיקר הנחתו זאת מונח הבדלו מן נרדפיו, בוש, התמהמה, (עיי"ש).

2) אָחוֹר, ארמית ש"מ. דאם זיימען, me-дление. אשר תרפו עקבות משיחך, ת"י, אחור רושמת רגלי משיחך (תהלים פ"ט נ"ב), ומזה בדברי בעלי אסופות אחור בענין עכוב.

אָחוֹר, ש"ז. א) צד הגוף כנגד הפנים, דיא ריקקזייטע, קעהרזייטע, задъ тылъ. ובמובן זה בא בלשון רבים ע"ד השם פנים, וכל אֲחֹרֵיהֶם ביתה (מ"א ז' כ"ה), על אֲחֹרֵי המשכן (שמות כ"ו כ"ב), ונאמר ע"ד ההשאלה בהש"י, וראית את אֲחֹרָי ופני לא יראו (שם ל"ג כ"ג), ובמשנה, בכלים, ברבוי זוגי, אֲחוֹרַיִם ותוך (חגיגה ג' א'), כל שאין לו תוך בכלי תרם אין לו אחורים (כלים ב' ג'), כלי שנטמאו אחוריו (שם כ"ה ו'). ומזה. ב) בלשון יחיד, צד המערב בעולם, דער וועסטען, западъ. שהוא כנגד המזרח הנקרא פנים, קדם, לפי שפני האדם נערכות אל מקום זריחת השמש, ואחוריו אל המערב, ועל שם המצב הזה נקרא צד הדרום יָמִין והצפון שמאל, הן קדם אהלך ואיננו וַאֲחוֹר ולא אבין לו (איוב כ"ג ח'), ארם מקדם ופלשתים מֵאָחוֹר (ישעיה ט' י"א). ומזה: ג) בהוראת תואר הפעל, לתאר המצב שכנגד הפנים. פאן הינטען, ריקקזייטיג, съ зади, съ тылу. כי היתה פני המלחמה אליו פנים וַאֲחוֹר (דהי"א י"ט י'), ובחבור עם יחס הסמ"ך, מפנים וּמֵאָחוֹר (ש"ב י"ד ט'), ובא גם במובן שם ביחס הפעול אָחוֹר וקדם צרתני (תהלים קל"ט ה'), והיא כתובה פנים וַאֲחוֹר (יחזקאל ב' י'), ונקשר עם פעלים שונים למובנים שונים, וכשלו אָחוֹר ונשברו (ישעיה כ"ח י"ג), ויפל רוכבו אָחוֹר (בראשית מ"ט י"ז), לצד האחור, ריקקלינגס, назадъ. לא נשוג אָחוֹר (ש"ב א' כ"ב), תתים נסוגים אָחוֹר (ירמיה מ"ו ה'), צוריקק ווייכען, пятиться. בשוב אויבי אָחוֹר (תהלים ס' ד'), כמו הפך ישראל ערף לפני אויביו (יהושע ז' ח'), תשיבנו אָחוֹר מני צר (תהלים מ"ד י"א),

השיב אָחוֹר ימינו מפני אויב (איכה ב׳ ג׳), משך ימינו לאחוריו, מאן להלחם באויבו. נאנחה ותשב אָחוֹר (שם א׳ ח׳), מבושה ומחרפה, וכמ״ש יבשו ויסוגו אָחוֹר (תהלים קכ״ט ה׳), ומזה, משיב חכמים אָחוֹר (ישעיה מ״ד כ״ה) מביש חכמתם, והם מוכרחים לעזוב מקומם ולשוב אחור, צוריקק פרעמען לאסמק, повернуть назадъ. ויך צריו אָחוֹר (תהלים ע״ח ס״ו), הכה צריו מכה רבה עד שהוכרחו לשוב אחור, ובמובן המוסרי, נזורו אָחוֹר (ישעיה א׳ ד׳), אָחוֹר לא נסוגותי (שם נ׳ ה׳), אָחוֹר תלכי (ירמיה מ״ו ו׳), וע״ד המליצה, לא נסוג אָחוֹר לבנו (תהלים מ״ד י״ט), והוסג אָחוֹר משפט (ישעיה נ״ט י״ד), וביחס הלמ״ד, הירדן יסב לָאָחוֹר (תהלים קי״ד ג׳), ובמובן המוסרי, ויהיו לָאָחוֹר ולא לפנים (ירמיה ז׳ כ״ד), וביחוס הזמן ה׳ יורה על הזמן העתיד לבוא וביחוד לזמן רחוק, פּאָל־נעגדע, שפּאָטע צייט, позднѣйшее время. צוקונפט, будущее. ובא ביחס הלמ״ד, הגידו האותיות לָאָחוֹר (ישעיה מ״א כ״ג), האותיות שתבאנה באחרית הימים, יקשיב וישמע לָאָחוֹר (שם מ״ב כ״ג), מה שיבוא לאחרית הימים, וזה כנגד מה שהזמן העבר מתואר בלשון לְפָנִים, מִקֶּדֶם, לפנים הארץ יסדת (תהלים ק״ב כ״ו). ובא, וחכם בָּאָחוֹר ישבחנה (משלי כ״ט י״א), ו״מ בשביל הסוף העתיד לבוא יכבוש רוחו ויישבח תשוקתו. וו״מ כמו לאחור, ישבח רוחו וישיבנה לאחור, צוריקק דראָנגען, оттѣснять. ובלשון חכמים גזרו מזה פעל: גמל הָאוֹחֵר בין הגמלים (ב״ב צ״ג ע״א, סנהדרין ל״ז ע״ב), לדעת רש״י הוא כנוי להזדווגות הגמל לפי שהם משמשים אחור כנגד אחור.

אָחוֹרַנִּית, תאה״פ. ע״מ קְדֹמָנִית, פניה לִצד האחור ריקקוועדסהין, ריקקלינגס, назадъ, задомъ. וילכו אָחוֹרַנִּית (בראשית מ״ט כ״ג), ופניהם אָחוֹרַנִּית (שם). ובמובן המוסרי, ואתה הסבות את לבם אָחוֹרַנִּית (מ״א י״ח ל״ז), ע״ד לא נסוג אָחוֹר לבנו (תהלים מ״ד י״ט).

אַחַר, ולנקבה אַחֶרֶת. וברבוי, אֲחֵרִים פ״א אֲחֵרִין (איוב ל״א י״ד), אֲחֵרוֹת. ש״ת, א) איש זולת המדבר וזולת מי שמדברים עמו, או על אודותיו, כאילו המדבר ומי שמדברים עמו הוא נמצא עומד לפנים, והזולת מאחוריו, דער הינ־טערע, אנדערע, задній, другой. לאיש אַחֵר (בראשית כ״ג י״ט), זרע אַחֵר (שם ד׳ כ״ה), דור אַחֵר (שופטים ב׳ י׳), ביום אַחֵר (ש״ב י״ח כ׳). כי בן אשה אַחֶרֶת אתה (שופטים י״א ב׳), בשנה הָאַחֶרֶת (בראשית י״ז כ״א), לא יהיה לך אלהים אֲחֵרִים על פני (שמות כ׳ ג׳), ועזבו לַאֲחֵרִים חילם (תהלים מ״ט י״א), אבנים אֲחֵרוֹת (ויקרא י״ד מ״ב). ובא במובן, שהזולת נוסף על מי שמדברים אודותיו, יסף ה׳ לי בן אַחֵר (בראשית ל׳ כ״ד), אם אַחֶרֶת יקח לו (שמות כ״א י״ד), שבע שנים אֲחֵרוֹת (בראשית כ״ט כ״ז). ובענין, משונה מן הקודם במובן המוסרי, ונהפכת לאיש אַחֵר (ש״א י׳ ו׳), другой, иной, ויהפך לו אלהים לב אַחֵר (שם שם ט׳), עקב היתה רוח אַחֶרֶת עמו (במדבר י״ד כ״ד). ב) בהוראת זר ונכרי, פרעמד, чужой. לא תשתחוה לאל אַחֵר (שמות ל״ד י״ד), על דרך שנאמר: לא יהיה בך אל זר (תהלים פ״א י׳). ובמובן זה נאמר במקרא על הרוב, אלהים אֲחֵרִים, בניך ובנתיך נתנים לעם אַחֵר (דברים כ״ח ל״ב), ע״ד שנאמר, לעם נכרי לא ימשל למכרה (שמות כ״א ח׳), ובלשון אַחֶרֶת (ישעיה כ״ח י״א), לשון נכריה בלתי מובנת, אונ־פערשטאַנדליך, непонятный. וישליכם אל ארץ אַחֶרֶת (דברים כ״ט כ״ז). ובזולת המתואר, וַאֲחֵי ישב (ישעיה ס״ה כ״ב), תטחן לָאַחֵר אשתי (איוב ל״א י׳), וכבודי לָאַחֵר לא אתן (ישעיה מ״ב ח׳), אַחֵר מהרו (תהלים ט״ז ד׳), עין מתר, ובענין ג) ימים הבאים לאחר זמן וביחוד לזמן רחוק, שפּאָטער, שפּאָטערע צייט, позднѣйшее, дальнее, время. ברוך אַחֵר (שם ק״ה ג׳), ובניהם לדור אַחֵר (יואל א׳ ג׳). ובא בחבור לשמות עצמים פרטים, עילם אַחֵר (עזרא ב׳ ל״א), נבו אַחֵר (נחמיה ז׳ ל״ג), ועין נבי, עילם. ובגמרא נקרא אלישע בן אבויה בשם אַחֵר, כנוי לגנאי

ע"ש ששינה מעשיו ודעותיו לרעה (חגיגה ט"ו א) שהיה זר מעשהו ועיין שם.

אַחַר, שע"פ. חשים בני אַחַר (דהי"א ז' י"ב). ועיין בבאור הריו"ו.

אַחַר. עקרו שם, כעין השם אחור, ובהוראותיו, הצד שכנגד הפנים, במקום ובזמן, הינטערעם, שפאטערעם, заднее, слѣдующее. אבל בהוראתו הראשונה הזאת לא נמצא כי אם בל"ד ובסמיכות וגם זה על המעט (עיין אַחֲרֵי והערה). והתיחד להוראת תואר הפעל ומלת היחס. א) תאר הפעל. א) ביחס אל המקום, הינטער הער, הינטען, והנה איל אַחַר נאחז בסבך (בראשית כ"ב י"ג), ומעמו אחר המזבח, ולפי הפירוש המוסכם הוא ביחס הזמן, והנה איל, ואחר כך ראה שהוא נאחז, ובתרגום שמרוני, חד, וכאילו היה כתוב אֶחָד, וכן תרגמו השבעים. ב) ביחס אל הזמן, הערנאך, נאכהער, דאנן, זָאן דאנן, послѣ, потомъ, тогда, וְאַחַר נפצו (בראשית י' י"ח), אַחַר תלך (שם כ"ד נ"ה), אַחַר ובנית ביתך (משלי כ"ד כ"ז), תבינו וְאַחַר נדבר (איוב י"ח ב'), קדמו שרים אַחַר נגנים (תהלים ס"ח כ"ו), וְאַחַר נדרים לבקר (משלי כ' כ"ה). ובענין תיכף אל הקודם, היער אויף, זָאן דאנן, тогда, затѣмъ. וְאַחַר יצא אחיו (בראשית ל"ח ל'), וְאַחַר נגש יוסף (שם ל"ג ז'), וסעדו לבכם אַחַר תעברו (שם י"ח ה'). ב) מלת היחס, א) ביחס אל הזמן, נאַך, послѣ. ונסמך לשם (על משקל הנפרד), אַחַר המבול (בראשית ט' כ"ח), אַחַר שלוחיה (שמות י"ח ב'), וכמו כן נסמך אל פעל, אַחַר חלץ את האבנים (ויקרא י"ד מ"ג), אַחַר התגלחו (במדבר ו' י"ט), אַחַר שלח אתו (ירמיה מ' א'), אַחַר הכה את גדליה (שם מ"א ט"ז). ובחבור עם מלות אחרות, אַחַר בֵּן תבא (ש"א י' ח'), וְאַחַר בֵּן יבא הכהן (ויקרא י"ד ל"ו), אַחַר זה שלח סנחריב (דהי"ב ל"ב ט'), אַחַר אשר הכתה העיר (יחזקאל מ' א'), וברוך הספור יאמר, ויהי אַחַר הדברים האלה (בראשית כ"ב א', ל"ט ז', מ' א', מלכים א' י"ז י"ז, כ"א א'). ובא גם, אַחַר הדבר הזה (מ"א י"ג ל"ג). ב) ביחס אל המקום והגוף, הינטער, הינטער הער, за, изъ-за. בשער אַחַר הרצים (מ"ב י"א ו'), ויבא אַחַר איש ישראל (במדבר כ"ה ח'), אַחַר המלך (מ"ב כ"ה ה'). ובבלי, הנצב אַחַר הלהב (שופטים ג' כ"ב). ובמובן המוסרי ההולכים וגו' אַחַר מחשבותיהם (ישעיה ס"ה ב'), וַאֲנִי עיני הלך לבי (איוב ל"א ז'). ובחבור עם מ"ם, מן הנוה מֵאַחַר הצאן (ש"ב ז' ח'), מֵאַחַר עלות הביאו (תהלים ע"ח ע"א), ונסוג מֵאַחַר אלהינו (ישעיה נ"ט י"ג). ובא, וינהג את הצאן אַחַר המדבר (שמות ג' א'), ענינו לצד המדבר נאך דער טריפּ הין, по направленію. ויב"ע תרגם, דאחורי מדברא, וטעמו לצד סוף המדבר או לפאת מערבו, ולפי תרגומו זה, באה המלה אחר פה בהוראתה הראשונה. ומזה במשנה: כלאחר ידו (שבת י' ג'), ועל המעט שבא. ג) במובן מפני, בשביל, אַחַר כבוד שלחני אל הגוים וגו' (זכריה ב' י"ב), כמו בשביל הכבוד (כבוד המקום או כבוד ישראל) אום דער עהרע וויללען, за, ради. (ועיין כבוד), וְאַחַר אם אינכם שמעים אלי (יחזקאל כ' ל"ט), מִפְּנֵי, כאשר, (ועיין אחרי). ובא ד) וְאַחַר עורי נקפו זאת (איוב י"ט כ"ו), תרגומו: בתר דאתפח משכי תהי דא, וכונתו לאמר, אחרי אשר עורי נקפה יהיה הדבר הזה האמור אח"כ ומבשרי אחזה אלוה, ולדעת המבאריים האחרונים טעמו וַאֲחַר עוֹרִי, בעת שעורי כבר הופשט ממני, שהנני בלי עור שכבר נקפוהו היסורים, וּמִבְּשָׂרִי, לעת שהוסר והופשט גם בשרי מעלי, או אז אחזה אלוה. ולפירושם בא הכנוי זאת אל העור במובן כנוי סתמי, והראוי זה, לפי שמינו זכר. ה) כמו מלבד, חוץ, אויסער, кромѣ. אַחַר כסף שקלים (נחמיה ה' ט"ו).

אַחֲרֵי. א) שם בלשון רבים. ולא נמצא כי אם בסמיכות וגם זה על המעט, הצד האחור, הינטער טהייל, задъ, задняя. בְּאַחֲרֵי החנית (ש"ב ב' כ"ג), אשר על אַחֲרֶיהָ (יחזקאל מ"א ט"ו), אחורי הגזרה ותרגומו דלאחורהא, ריקקויטש, והתיחד בלשון לשמש בהוראת תאר הפעל, ומלת היחס. א) ביחס אל הזמן, נאכהער, זא דאנן, послѣ, такъ. אַחֲרֵי כאשר יצאו הרדפים

(יהושע ב' ז'), אַחֲרֵי נמכר גאלה תהיה לו (ויקרא כ"ה מ"ח), ונסמך לפעל בדרך המקור, אַחֲרֵי הולידו את שת (בראשית ה' ד'), אַחֲרֵי הפרד לוט מעמו (שם י"ג י"ד), אַחֲרֵי בלותי היתה לי עדנה (שם י"ח י"ב), ובדרך הספור, ויהי אַחֲרֵי הדברים האלה (יהושע כ"ד כ"ט), אַחֲרֵי הדברים והאמת (דהי"ב ל"ב א'), ועל הרוב בא בסמיכות אל מלת אֲשֶׁר, ומובנו בעין ב) מלת הקשור, יען, הואיל, נאצרעם דאַסס, послѣ того какъ. אַחֲרֵי אשר כרתו להם ברית (יהושע ט' ט"ז), אַחֲרֵי אשר הֵיטִיב לכם (שם כ"ד כ'), אַחֲרֵי אשר בא האיש (שופטים י"ט כ"ג), ועל המעט גם בזולת מלת אשר, אַחֲרֵי הודיע אלהים אתך (בראשית מ"א ל"ט). וכמו כן באה בסמיכות אל מלות אחרות, וגם אַחֲרֵי כן (שם ו' ד'), אַחֲרֵי כן ישלח אתכם (שמות י"א א'), וְאַחֲרֵי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית ט"ו י"ד). ובטעם אחרי אשר, ויך לב דוד אתו אַחֲרֵי בֵּן ספר את העם (ש"ב כ"ד י"ד). ויחי איוב אַחֲרֵי זאת (איוב מ"ב מ"ז), ובעין מלת הקשור ועתה מה נאמר אלהינו אַחֲרֵי זאת כי עזבנו מצותיך (עזרא ט' י') והוא ע"ד לשון הארמית אַחֲרֵי דנה (דניאל ב' כ"ט), אַחֲרֵי כל זאת אשר הבין (דהי"ב ל"ה כ'), וְאַחֲרֵי כל הבא עלינו (עזרא ט' י"ג). ובא, אַחֲרֵי מתי עוד (ירמיה י"ג כ"ז), עד כמה, עד אימתי, נאך וויא לאנגער צייט, докол҃ѣ. ובבנוים, ובין זרעך אַחֲרֶיךָ (בראשית י"ז ז'), וְאַחֲרֶיךָ לא יקום כמוך (מ"א ג' י"ב), ומזה, וְאַחֲרֵיהֶם בפיהם ירצו סלה (תהלים מ"ט י"ד), הדורות הבאים אחריהם. ג) ביחס המקום והגוף, נאך, הינטער, הינטער הער, послѣ, за. אַחֲרֵי דרך מבוא השמש (דברים י"א ל'), אַחֲרֵי קרית יערים (שופטים י"ח י"ב), אַחֲרֵי האפוד (ש"א כ"א י'), אל תביט אַחֲרֶיךָ (בראשית י"ט י"ז). ההולכים אַחֲרֵי העדרים (שם ל"ב כ'), אַחֲרֵי בני יעקב (שם ל"ה ה'), הארד אַחֲרֵי פלשתים (ש"א י"ד ל"ז), והביאו אַחֲרֵי משה (שמות ל"ה ה'), ובבנוים, ללכת אַחֲרֵי (בראשית כ"ד ה'), גם הוא אַחֲרֵינוּ (שם ל"ב י"ט), ותצאן כל הנשים אַחֲרֵיהָ (שמות ט"ו כ'). ובמובן המוסרי, לא תהיה אַחֲרֵי רבים לרעות וגו' אַחֲרֵי רבים להטות (שמות כ"ג ב'), אַחֲרֵי ה' אלהיכם תלכו (דברים י"ג ה'), ולא תתורו אַחֲרֵי לבבכם וְאַחֲרֵי עיניכם אשר אתם זנים אַחֲרֵיהֶם (במדבר ט"ו ל"ט), כי מלאו אַחֲרֵי ה' (שם ל"ב י"ב), וזנו אַחֲרֵי אלהיהם (שמות ל"ד ט"ו), ולא תסורו כי אַחֲרֵי התהו וגו' (ש"א י"ב כ"א), שעורו, ולא תסורו מאחרי ה', כי אם תסורו תלכו אחרי התהו. ויעזרו אַחֲרֵי אדניהו (מ"א א' ז'), דבקה נפשי אַחֲרֶיךָ (תהלים ס"ג ט'), פן תנקש אַחֲרֵיהֶם (דברים י"ב ל').

ובענין האחור במעלה, וְאַחֲרֵי אחיתפל יהוידע (דהי"א כ"ז ל"ד), ובא, מוכיח אדם אַחֲרֵי (משלי כ"ח כ"ג), לפי פרש"י טעמו כמו אחרי בסמיכות ונמשך אל חצי הפסוק השני, חן ימצא ממחליק לשון, מוכיח אדם אחרי זמן ימצא חן, ואפשר שיש חסרון מלה בפסוק, ובשלימותו היה ראוי להיות מוכיח לאדם אחרי כן חן ימצא, ונשמטה מלת בֵּן שלא לחבר שתי מלות דומות, כן, חן. ומפני ההשמט נשתנה הצירה לפתח, וי"ט מלת אַחֲרֵי כש"ת אדם מאחר ללכת בדרך הטובה, או סר מן הדרך הטובה.

ובמ"ם היחס, ביחוס אל המקום, כי אורב לו מֵאַחֲרֵי העיר (יהושע ח' י'), מֵאַחֲרֵי לחומה (נחמיה ד' ז'), ואזניך תשמענה דבר מֵאַחֲרֶיךָ (ישעיה ל' כ"א), ותצא החנית מֵאַחֲרָיו (ש"ב ב' כ"ג), מן הנוה מן אַחֲרֵי הצאן (דהי"א י"ז ז'), ובענין ההתרחקות במובן המוסרי, לשוב היום מֵאַחֲרֵי ה' (יהושע כ"ב ט"ז), ושב מֵאַחֲרֶיךָ (דברים כ"ג ט"ו), וביחוס אל הזמן, אשר יקומו מֵאַחֲרֵיכֶם (דברים כ"ט כ"א), ואשר יהיה מֵאַחֲרָיו (קהלת י' י"ד), וישמע דוד מֵאַחֲרֵי־כֵן (ש"ב ג' כ"ח), וינשא לעיני כל הגוים מֵאַחֲרֵי־כֵן (דהי"ב ל"ב כ"ג).

הערה. בהנחת המלה אַחַר, נראה שעיקרה שם בהוראת השם אָחוֹר, ומשקלה אַחַר, ברבוי אָחָרִים, וכמו שהשם אחור בהוראתו הראשונה צד הגוף כנגד הפנים בא תמיד בלשון רבים כן בא גם השם אחר בל"ר להוראה זו, וכמו שנמצא בסמיכות

ובבנוים, כמו שנראה מן המקומות שהבאנו, ונשארה במשקל זה גם בצאתה להוראת תאר הפעל ומלת היחס, אלא שבהוראות האחרונות האלה, השתמשו גם בלשון יחיד אַחַר. וגם זהועל המעט בערך אל שמושה בלשון רבים. אולם בלשון חכמים תפסו בהוראות האלה במשקלה הראשון בלשון יחיד, אַחַר, ואמרו, בזה אַחַר זה, אַחַר כך, מֵאַחַר, ובדומה; ולהוראת הצד שבנגד הנוף השתמשו במלת אחור, אחורים, אחורי הבוס.

אַחֲרוֹן, ברבוי אַחֲרוֹנִים, אַחֲרֹנִים, ולנקבה אַחֲרוֹנָה. ש"ת לדבר הנמצא בסוף זמן או בסוף מקום ידוע. הפך ראשון, קדמון, שפּאָטערער, לעצטער, позднѣйшій, послѣдній הָאַחֲרוֹן (דברים כ"ד ג'), ענינו השני אחר הראשון. לקול האות הָאַחֲרוֹן (שמות ד' ח'), עד היום הָאַחֲרוֹן (נחמיה ח' י"ח), היטבת חסדך הָאַחֲרוֹן (רות ג' י'), דברי דוד המלך הראשונים וְהָאַחֲרֹנִים (דה"א כ"ט כ"ט), ובענין זמן יורה על דבר העתיד לבוא לימים רחוקים, צוקונפטיג, будущее. ואמר הדור הָאַחֲרוֹן (דברים כ"ט כ"א), תספרו לדור אחרון (תהלים מ"ח י"ד), נאכוועלט, будущее поколѣ-ніе. ובחסרון המתואר, על יומו נשמו אַחֲרֹנִים (איוב י"ח כ'), אני ראשון ואני אַחֲרוֹן (ישעי' מ"ד ו'י"ח) וטעמו נצחי, וְאַחֲרוֹן על עפר יקום (איוב י"ט כ"ה), גם הָאַחֲרוֹנִים לא ישמחו בו (קהלת ד' ט"ז), בני הדור הבא. ומזה במובן תאה"פ, ואת לאה וילדיה אַחֲרֹנִים ואת רחל ואת יוסף אַחֲרֹנִים (בראשית ל"ג ב'), לאה וילדיה אחרונים לשתי השפחות וילדיהן, רחל ויוסף אחרונים ללאה וילדיה, ולמה תהיו אַחֲרֹנִים להשיב את המלך (ש"ב י"ט י"ב). ובענין יחס המקום בא, ועד הים הָאַחֲרוֹן (דברים י"א כ"ד), אייסערסטע, крайній. והוא הים המגביל את ארץ ישראל לפאת מערב הידוע בשם הים התיכון מיטעללאַנדישעם מעער, средиземное море. ובשמוש ה"א הנקבה יבוא לפעמים במובן תאר הפעל צו לעצט, потомъ, на-конецъ. ויד כל העם בָּאַחֲרֹנָה (דברים י"ג י'), מרה תהיה בָּאַחֲרֹנָה (ש"ב ב' כ'), והגבהה עולה בָּאַחֲרֹנָה (דניאל ח' ג'), לָאַחֲרוֹנָה יסעו לדגליהם (במדבר ב' ל"א), עם שיהיו לָאַחֲרֹנָה (קהלת א' י"א).

1) אָחֳרָן, ארמית. כשם אַחַר בעברית ובהוראותיו השונות, אנדערער. לעם אָחֳרָן (דניאל ב' מ"ד), לא איתי אלה אָחֳרָן (שם ג' כ"ט), וְאָחֳרָן יקום אתריהן (שם ז' כ"ד), ובתרגום בחולם אוֹחֳרָן, זרע אחר (בראשית ד' כ"ה), ת"א בר אוֹחֳרָן, ובנפילת האל"ף, חוֹרָן. ובדחז"ל, חוֹרִי, ולנקבה, אָחֳרָי, תקום מלכו אָחֳרָי (דניאל ב' ל"ט), וְאָחֳרָי די סלקת (שם ז' כ'), ובתרגומם, אוֹחֳרָי: ביורא אוֹחֳרָי (בראשית כ"ז כ"א).

1) אַחֳרֵי, ארמית כבעברית. מלת תאה"פ והיחס נאַך, послѣ. אַחֳרֵי דנה (דניאל ב' כ"ט מ"ה), ואחרן יקום אַחֲרֵיהֵן (שם ז' כ"ד), ובארמית שבתרגומים, תבוא תחתיה מלת בָּתַר, שעיקרה בָּאַתַר, במקום הזולת, כעיקר הוראת מלת אַחַר.

1) אָחֳרִין, ארמית כמו אַחֲרוֹן בעברית. לעצטער, послѣдній. ועד אָחֳרִין על קדמי (דניאל ד' ה'), (ובמסורה יתיר יו"ד), וענינו תאה"פ צולעצט, нако-нецъ. ובארמית שבתרגומים: בְּתָרָאָה, (עיין אַחֲרֵי).

אַחֲרִית, ש"נ. סוף וקצה, אחוריו של דבר, נגזר מן אָחוֹר, ע"ד ראשית מן ראש, ובא א) ביחס אל הזמן. סוף זמן ידוע, דאס שפעטעציים ענדע, конецъ. מֵרֵאשִׁית השנה ועד אַחֲרִית שנה (דברים י"א י"ב), ובסמיכות לשם יָמִים, יורה זמן רחוק לעתיד לבוא צוקונפט, שפּאָטע צוקונפט, дальнее будущее, будущее время. אשר יקרא אתכם בְּאַחֲרִית הימים (בראשית מ"ט א', במדבר כ"ד י"ד, דברים ד' ל', ובשאר מקומות), וביחוד בנבואותי הנביאים לעתיד לבוא. ועל היותר לימים טובים, והיה בְּאַחֲרִית הימים (ישעיה ב' ב', מיכה ד' א') (ועיין קץ). ופעם אחת בְּאַחֲרִית השנים (יחזקאל ל"ח ח'), ובמובן ימי הזקנה, הימים האחרונים לאדם

בימי חיין, וה׳ ברך את אַחֲרִית איוב (איוב מ״ב י״ב). ומזה ותהי אַחֲרִיתי כמהו (במדבר כ״ג י׳), ענדע, конецъ. ומזה ב) תולדות הסבות, ומוצא דברי היומים, אויסגאנג, פּאָלגע, исходъ, послѣдствіе. מגיד מראשית אַחֲרִית (ישעיה מ״ו י׳), טוב אַחֲרִית דבר מראשיתו (קהלת ז׳ ח׳), בְּאַחֲרִית הזעם (דניאל ח׳ י״ט), והיה ראשיתך מצער וְאַחֲרִיתְךָ ישגה מאד (איוב ח׳ ז׳), וְאַחֲרִיתוֹ עדי אבד (במדבר כ״ד כ׳), לא זכרה אַחֲרִיתָהּ (איכה א׳ ט׳), אַחֲרִיתוֹ כנחש ישך (משלי כ״ג ל״ב), וטעמו אחרית משתה היין, ובא ביחוס אל היין עצמו; ועל הרוב לטובה, כי אַחֲרִית לאיש שלום (תהלים ל״ז ל״ז), כי אם יש אַחֲרִית (משלי כ״ג י״ח), והכפל, ותקותך לא תכרת. ולזה בא גם כשם נרדף לתקוה, אַחֲרִית ותקוה (ירמיה כ״ט י״א), ויש תקוה לְאַחֲרִיתֶךָ (שם ל״א ט״ז). ובגמרא, ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים (ברכות י״ז א׳), ויכלול ג) גם כל סוף דבר ומעשה דאס ענדע, конецъ. וְאַחֲרִית פיהו הוללות רעה (קהלת י׳ י״ג), אחרית דברי פיהו, והוא הפך השם תחלה הקודם לו, תחלת דברי פיהו סכלות. ד) שארית, פליטה, איבערבליבענעס, остатокъ. וְאַחֲרִיתָךְ בחרב תפול (יחזקאל כ״ג כ״ה), וכמו שהוא מפרש: המה בניך ובנתיך יקחו, ומסיים וכופל לחזק מאמרו, וְאַחֲרִיתֶךָ תאכל באש; וְאַחֲרִיתָם בחרב אהרג (עמוס מ׳ א׳), ויתכן שפה הוא כנוי לבנים. ומזה, גם יהי אַחֲרִיתוֹ להכרית בדור אחר ימח שמם (תהלים ק״ט י״ג), נמשך אל הפסוק הקודם ואל יהי חונן ליתומיו. ה) ביחס אל המקום, הקצה האחרון הרחוק, אייסערסטעס, ענטפערנטעס, отдаленнѣйшее. אשכנה בְּאַחֲרִית ים (תהלים קל״ט ט׳), מעבר לאחורי הים, ובארמית אַחֲרֵיוֹתָא. וכן תרגם ירושלמי יבינו לְאַחֲרִיתָם (דברים ל״ב כ״ט), ומזה:

2) אַחֲרָיוֹת, במשנה, ש״נ. ברינו ממונות דבר שיש קיום לאחרית הימים, בטוחות, זיכערהייט נעזעהרענד, גאראנטיא, обезпеченіе. נכסים שיש להם אַחֲרָיוֹת (קדושין א׳ ב׳), והם קרקעות שאינם כלים ואוברים, והפוכם, נכסים שאין להם אחריות (שם) והם מטלטלין, ומזה, אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזור (ב״מ א׳ ו׳), שעבוד קרקעות שמשעבד הלוה למלוה בחובו אָבְּליגאציאן, וזה ענין, קַבָּלַת־אַחֲרָיוֹת, ומזה, המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חברו הרי זה קדש וחייב באחריותו (כלאים ז׳ ד׳) מחויב לשלם לו נזקו, אין בין נדרים לנדבות אלא שהנדרים חייב באחריותן ונדבות אינו חייב באחריותן (מגילה א׳ ו׳), ובהשאלה, פּערזאנטווערטליכקייט, ответственность. אין אחריות זבים עליכם (זבים ב׳ ב׳).

2) אַחֲרָאִי, ש״ת. ערב בעד זולתו שיקיים את המוטל עליו, בירגע, порука. אינן אחראין זה לזה (פסחים מ׳ מ׳). אין אנו אחראין לרמאים (רמאי ג׳ ה׳), ובהשאלה, כל נכסיו אחראין לכתובתה (כתובות ח׳ ח׳).

אַחְרַח, שע״פ. הבן השלישי לבניטן בן יעקב כפי שהוא נמנה (בראשית ח׳ א׳), ואפשר שענינו אַחַר אַח, במקום האח (יוסף), והוא הנקרא בתורה אֲחִי (בראשית מ״ו כ״א), לַאֲחֵיהֶם בחומש הפקודים (במדבר כ״ו ל״ח), ועיין אחירם.

אַחַרְחֵל, שע״פ. ומשפחות אחרחל בן הרם (דהי״א ד׳ ח׳), ולא נודע מי הוא, (ועיין במדרש שמות א׳).

1) אֲחַשְׁדַּרְפַּן, ש״ת. נציב מלך, פּקיד נגיד מדינה במלכות בבל מדי ופרס, שפּאסטהאלטער, גענעראל-גוווערנער, намѣстникъ. והוא הידוע אצל סופרי היונים בשם סאטראפוס. לא נמצא במקרא כי אם בלשון רבים, ע״ד המשקל הארמי והעברי, שלח למכנש לַאֲחַשְׁדַּרְפַּנַיָּא (דניאל ג׳ ב׳, שם ו׳ ב׳), ואל הָאֲחַשְׁדַּרְפַּנִים (אסתר ח׳ ט׳), אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי המלך (שם ג׳ י״ב), והיא מלה פרסית. ולדעת המבארים מורכבת מן אֲחַשׁ (קהשהא) מלך, דַּר חצר, פַּן שומר, וענינו, שומר חצר המלך, דעם קאָניגס האָף היטער, שפּאסטהאלטער, хранитель королевскаго дворца, намѣстникъ (פירסט).

ולדעת אפפערט הוא בלשון פרסית קהשאטרפוון, וענינו שומר המלוכה, היינו דעם רייכעם, хранитель государства. (פראנקעל מאנאטסשריפט 1865).

אָחַשְׁוֵרוֹשׁ, אַחַשְׁוֵרוֹשׁ, ופעם אחת אֲחַשְׁוֵרֹשׁ (בכתיב אסתר י"ד א'), שע"פ א) אבי דריוש מזרע מדי אשר הָמְלַךְ על מלכות כשדים (דניאל ט' א'). ב) מלך פרס ומדי, אשר נשא את אסתר וישם כתר מלכות בראשה (אסתר), ובימיו, בתחלת מלכותו, כתבו צרי יהודה ובנימן שטנה על יושבי יהודה וירושלים, ובטלה מלאכת בנין בית המקדש השני (עזרא ד' ו'), והוא בן דריוש היסטאספים שנקרא בלשון פרס קהשיארשא שהוא ממש שם אחשורוש שבמקרא, ומופרי היונים שנו אותו לפי הברתם לשם xerxes (אָפפערט במקום הנ"ל).

אֲחַשְׁתָּרִי, שע"פ. בן אשחור אבי תקוע אשר ילדה לו אשתו נערה, ואת הָאֲחַשְׁתָּרִי (דה"א ד' י'), וממה שבא השם בה"א הידיעה, נראה שהוא נגזר משם תאר. (עיין אחשתרן).

אֲחַשְׁתָּרָן, שם. לא נמצא כי אם במגלת אסתר, ובל"ר, ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש הָאֲחַשְׁתָּרָנִים בני הרמכים (ח' י'), רכבי הרכש הָאֲחַשְׁתָּרָנִים (שם שם י"ד), בלי זכרון תולדותם. לדעת המפרשים אחשתרן הוא מין בהמה ממהרת לרוץ, גמל או פרד, שאביו חמור ואמו סוסיא, וזהו בני הרמכים שרמכא בלשון ערבית סוסיא. והנראה כדעת פירסט, שהאחשתרן ש"ת לאיש רַכָּב המלך, והוא שם מורכב אחש מלך, שתר שליח, וענינו שליח המלך, קאָניגליכער באָטע, קוריער, עסטאַפעטא, королев-скій гонецъ. אולם השם שָׁתַר שהוא שהוא מלשון צענדית קהשתר, הוראתו הראשונה איש הנולד מזווג שאינו הגון, שאביו בן משפחה מיוחסת, ואמו בת משפחה בזויה, (פישלינג), וזהו ענין בני הרמכים, (עיין רמך) וכפי הנראה היו אותן האנשים מיוחדים לשרת לשליחות המלך ולרכיבה, ומטעם זה לא נאמר בני הרמכים במקום השני, לפי שכבר נכלל ענינו בשם אחשתרים עצמו. והשם העצם הפרטי הָאֲחַשְׁתָּרִי (דה"א ד' י'), כעין ראיה לדבריו, שעיקרי ש"ת לאיש ולא למין בהמה ולדעת אפפערט, יהיה השם אחשתרן מורכבת אוקשתא מהרה תַּרנַא, נסיעה, שנעלליייזענדער קוריער, курьеръ. וגם לדעתו ענין בני הרמכים, בני גזע מיוחד בענינו (במקום הנ"ל), ולא רחוק לשער עוד, כי מה שנאמר בשלוח הספרים השניים, מפורש על ידי מי היו נשלחים מה שלא נאמר בספרים הראשונים, הוא לתת אל הספרים השניים הבאים לבטל את הראשונים תקף ועז משפט מלך, להוציא כל ספק באמתתם, ושע"כ נאמר שהיו נשלחים על ידי האחשתרנים שהיו ידועים לשלוחי המלך ביחוד.

אַט, (שרשו אטט). ש"ת למין ידוע ממיני הקוסמים והמכשפים, צויבערער, чародѣй. לא נמצא במקרא כי אם פעם אחת ובלשון רבים, נרדף עם אבות וידעונים, אל הָאֹבוֹת ואל האבות (ישעיה י"ט ג'), י"ת: הֲגָיְשִׁין, והרד"ק פירש מין ממיני הכשפים שנעשו בנחת, וכן נקרא בלשון ערבי אלטוט. ולדעת גיזיניוס יורה שרש אטט בלשון ערבית השמעת קול נמוך, כקול החמרת בני מעים, קול אנחה, זיפצען, קנורכן, стонать, мурлыкать. ומזה אַט ש"ת למדבר חרש, לוחש לחשים, מורמלער, шептунъ. קרוב לענין אוב (עיין שם). והנראה כדעת פירסט שעיקר הוראת הפעל אטט, כסוי וחפוי, הסתר והעלמה, פערהילען, פערבערגען, скрывать. (דומה לשרש עטה, ומזה אַט, קוסם שעושה מעשיו בכסוי והעלם, (עיין להט לוט) ועיין ר"ש פרחון. ומזה:

אַט, תאר הפעל. הליכה מתונה עקב בצד גודל ובחשאי, כמסתתר ומתעלם שלא יודע לאיש, לייזע, לאנגזאם, גערייסלאָז, тихо, медленно. ויהלך אַט (מ"א כ"א כ"ז), הליכה בנמוכות רוח ועמק המחשבה. ובתוספת הלמ"ד, מי השלוח ההולכים לָאַט (ישעיה ח' ו'), בנחת ובלא רעש והמיה, ובבנוי: אתנהלה לָאַטִּי (בראשית ל"ג י"ד),

לאט שלי כפי שאני יכול, וויא מיר בעקוואם איז, как мнѣ удобно. ומזה, התנהג במתינות ובחמלה, זאנפט, געלינדע, осто-рожно, кротко. לָאַט לי לנער לאבשלום (ש"ב י"ח ה').

2) **אטבה**, בגמרא. שכן באטבה של ר' חייא קורין לסהדה מנון (סוכה נ"ב ב'). אחד ממיני צרופי אותיות א"ב, לדרשות הגימטריאות. וזה הוא: אותיות הא"ב נחלקות לשלשה סדרים, סדר העשרות, סדר המאות, סדר האלפים, ובכל סדר ארבעה צרופים של שתי אותיות שעולה למספר שלם ומתחלפות זו בזו, הסדר הראשון: אט, בח, גז, דו, עשרות. הסדר השני: יצ, כף, לע, מס, מאות. הסדר השלישי: קץ, רף, שן, תם, אלף. ונשארו שלש אותיות, ה' נ' ך שאין להם זוג והן מתחלפות זו בזו. ולפי דרך החלופים האלה אותיות מנון הן הן אותיות סהדה (ערוך, וכן בפירוש רש"י, ומהרש"ל גורס בזה גירסא אחרת).

אָטָד, ש"ז. מין אילן סרק, או מין קוצים שעומד להסקה, שפּאַרן, נעשטריפּפ, терновникъ. בטרם יבינו סירותיכם אָטָד (תהלים נ"ח י"ד), ויאמרו כל העצים אל הָאָטָד וגו' ואם אין תצא אש מן הָאָטָד (שופטים ט' י"ד ט"ו). וכן הוא בארמית ובערבית אטד, וגם בחלוף הדלית בטי"ת אטט. ובמשנה: לולבי האלה והבטנה והאטדין (שביעית ד' ה').

2) **אָטָלֵם**, אִיטָלִיז, שם במשנה ובגמרא עטלז בעיי"ן. שוק שמוכרים שם בהמות, פֿיהמאַרקט, скотный дворъ. או חנויות שמוכרים שם בשר, פֿלייש מארקט, мясный рядъ. כל פסולי המוקדשים נמכרים באיטליז ונשחטין באיטליז (בכורות ה' א', תמורה ג' ה'). וכן פרה אם ממתינים אותה לאטלם (עירובין ו' ה'). ובמדרש במובן שוק סתם, ויחן את פני העיר, התחיל מעמיד אטליסין ומוכר בזול (ב"ר ע"ט). ובגמרא בענין זה, שמואל אמר שוקים תקן להם (שבת ל"ג ב'). מקור המלה הזאת לא נתבאר כראוי.

אָטַם, פ"י. הקל ענינו כסוי כבישה וסתימה, צו דעקקען, צו זאמטען דריקקען, פֿערשטאָפּפּען, сжимать, затыкать. אוֹטֵם שפתיו נבון (משלי י"ז כ"ח). אָטַם אזנו מזעקת דל (שם כ"א י"ג), ע"ד השאלה. ובתוספתא, מוסקין ואוטֵם על ידיהם (שביעית ד' ו'), וענינו כבישת הזיתים, ובבינוני פעול, חלוני שקופים אֲטֻמִים (מ"א ו' ד'), י"ת פתיחין מלגו וסתימין מלבר. וכונתו לדעת המפרשים רחבים מבפנים והולכים וצרים, וכן אמרו בגמרא שקופים מבפנים ואטומים מבחוץ (מנחות פ"ו ע"ב). ולפי גירסת רש"י בגמ' ובפירושו במלכים צ"ל להפך שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים. והר"ש פרחון פירש, שהיו החלונות עשוים מזכוכית שהם אטומים, ועם זה שקופים ובהירים, וכל זה לפי מה שהבינו במלת שקופים לשון השקפה והבטה. והנראה שהוא מלשון משקוף, מַלבן החלונות, והטעם שהיו השקופים והם מלבני החלונות אטומים עשוים מעשה שבכה (עיין שקף) גיטפֿענער ווערק, פֿערגיטטערט, рѣшетчатые. וביחזקאל: וחלונות אֲטֻמוֹת (מ' מ"ז, מ"א מ"ז כ"ו) סתם ולא נאמר שקופים. ובמשנה, נפש אֲטוּמָה (אהלות ז' א'), מצבה העומדת על עצם הקבר וסותמת אותו עד שאין חלל טפח בינה ובין המת, יד אֲטוּמָה הגל אֲטוּמָה אינו ולד, גוף אָטוּם ולד (תוספתא נדה ד' ז'), גוף גולמי שלא נברה בו צורה או תחוך האברים. ובמכילתא לא תעשה לך גלופה אבל יעשה לו אֲטוּמָה (יתרו ו'), בלי תחוך אברים. ובמובן המוסרי, אָטוּם הלב, שטומפּ, тупый.

ההפעיל בעין הקל, יַאֲטֵם אזנו (תהלים נ"ח ה'), צוזאמטען דריקקען, פֿערשטאָפּפּען, פֿערשליעסען, סתם, сжимать, замыкать.

2) **אֹטֶם אָטוּם**, שם. דבר גם ועב הסותם את החלל, פֿערשטאָפּפּונג, затыканье. אֹטֶם (אָטוּם) בריאה (חולין מ"ז ע"ב), ובמלאכת הבנין מקום בנוי וסתום מכל צד, הָאֹטֶם שש אמות (מדות ד' ו'), פּלאָטנער גרונד, плотный

грунтъ. וכפין על גבי כפין וכפה כנגד
הָאֹטֶם (פרה ג' ו') ומזה, רואין את הטומאה
באלו היא אֹטֶם (אהלות ו' ה'), דבר כבוש
אינענפרעסט, сдавлено, сплочено.

3) אֲטִימוּת, בדברי ב"אם. במובן המוסרי,
עובי ואֲטִימוּת בנפש
(הרמב"ן). שטומפקהייט, тупость. יסודו טם,
וממנו: טמא, טמטם, טמן, והוא קרוב
לשרש צום, צמם, עצם, עיי"ש.

אטן. לא נמצא כי אם בשם ורק פ"א
במקרא:

אֲטוֹן, שם. דבר ארוג וקלוע, געפלאָכטע-
נעס, געצווירנטעס, גארן, прядь пря-
жа. חטובות אֲטוֹן מצרים (משלי ז' ט"ז),
המרבדים העשוים מפשתים של מצרים
המפורסם בטובו, ובארמית ענינו הבל
מיתר, זייל, שפאריקק, вервь. ותורידם
בחבל (יהושע ב' ט"ו), ת"י, באטונא,
ומיתריהם (במדבר ד' ל"ב), ת"א: ואטוניהון'
הוראת שרש אטן בנראה היא אריגה
קליעה, ומזה בארמית צַנָּא, סל ארוג
(עיי"ש). ובגמרא, ומניחין אותו באיטני
של אבר (סוטה מ"ח ב'), קאָפּטכען, ящикъ.
והערוך גורס טני.

אָטַר, פ"י. לא נמצא כי אם פעם אחת
במקרא בקל, ופירושו לפי מקומו,
סגירה, סתימה (בעין הפעל אטם בחלוף
מ"ם ברישׁ), פערשליעסען, замыкать, затво-
рить. ואל הָאָטֵר עלי באר פיה (תהלים
ס"ד ס"ו), וי"ת, ולא תפתח עלי גיהנם
פומה, אָפּפנען, отворить. ולא ידעינו
טעמו.

אָטַר, ש"ת. לא נמצא כי אם שתי
פעמים במקרא, ובסמיכות לשם
יד ימינו, אהוד בן גרא בן הימיני איש
אֲטַר יד ימינו (שופטים ג' ט"ו), שבע מאות
איש בחור אֲטַר יד ימינו (שם כ' ט"ו).
ותרגומו גְּמִיד, ופרש"י כווץ מחמת חולי
שאינו שולט ביד ימינו, לפי שהיא כווצה,
וכאלו היתה אטומה, נעבונדען, געלאָהמט
אַן דיינער רעכטען, связанный правой рукою,
лѣвша. והוא השולט רק ביד שמאלו.
אך לפי תרגום השבעים כפי מה שהעיר
הח' העסס (אנגאלען לשנת 1839 הוא ש"ת
לאיש השולט בשתי ידיו, וכן משמע
מענינו, כי הלא ליתרון ולא לחסרון נאמר
כן באהוד, וביותר בשבע מאות איש
בחור (מבני בנימין) שנאמר עליהם מפורש
כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא
(שם כ' ט"ז), מלבד מה שרחוק הדבר שישוער
שנמצאו מספר גדול כשבע מאות איש
בשבט אחד בבנימין שהיו כלם אנשים
בעלי חסרון טבעי אהד, ושעם כל זאת
היו כלם קולעים אל השערה; ומסתבר
יותר, שהיו גבורים זריזים שולטים בשתן
ידיהם, והיה הדבר הזה מצוי בבני בנימין
שהיו מלמדים שתי ידיהם למלחמה,
ימינם ושמאלם, וגם אהוד מבנימין היה.
וראיה לדבר מה שנאמר בבני בנימין
הגבורים אשר באו לדוד, והמה בגבורים
עזרי המלחמה נשקי קשת מימינים
ומשמאלים וגו' מאחי שאול מבנימין (דה"א
י"ב א' ב'). ואפשר לאמר שנקרא איש כזה,
אטר יד ימינו, לפי כשהיו צריכים להתרגל
להשתמש בשמאלית היו צריכים לקשור
את היד הימנית. ובגמרא, ת"ר אטר
מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו, והתניא
מניח בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם
אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי
ידיו (מנחות ל"ז ע"א). ומזה מוכח כי עוד בימי
חכמי המשנה היה השם אָטֵר כולל את
השולט בידו השמאלית לבד, וכמו כן
את השולט בשתי ידיו כאחת. והגראה
שגם הפייטן רבנא משה ברבי קלונימוס
פירש אטר יד ימינו איש השולט בשתי
ידיו, שכן אמר: רומי קשת ואטר יד ימינו
(סדר ליום אהרון של פסח), ברמז אל הכתוב,
נשקי קשת מימינים ומשמאלים, (דה"א י"ב
ב'). אולם בהרגל הלשון הונח השם אטר
סתם לשולט רק בשמאלו. ובעלי אסופות
אמרו על דרך ההשאלה, ולשוני אָטֵרָה,
בעניו קשורה, ומודבקת למלקוחים, שאינו
יכולה לדבר כן, וזה במובן המוסרי.

אָטֵר, שע"פ. אחד מראשי העם שבאו
על החתום על האמנה, אָטֵר
חזקיה עזור (נחמיה י' י"ח), ובנראה היה זה

גם שם משפחה, בני אָטֵר (עזרא ב' ט"ז מ"ב, נחמיה ז' כ"א מ"ה).

אַי, (לא נמצא כי אם בכנוי אַיֵּהוּ, אַיֵּכָה, אַיִם). מלת תאר הפעל, לשאלת מקום מציאות דבר, וזא, гдѣ. ראיו יאמרו אַיוֹ (איוב כ' ז'), ווֹאָ איזם ער, гдѣ онъ. ויכלול גם כונת השלילה, לאמר שהדבר ששואלים עליו כבר נעדר ואיננו, ויגוע אדם וְאַיוֹ (שם י"ד י"ד). אַיוֹ מלך חמת (מ"ב י"ח י"ג), אַיוֹ ה' אלהיך (מיכה ז' י'). ויתכן שבשני המקומות האלה ענינו כמו אַיֵּה (עי"ש). ויאמר לו אַיֵּכָה (בראשית ג' ט'), אַיִם אפוא חכמיך (ישעיה י"ט י"ב), ולא נודע מקומו אַיִם (נחום ג' י"ז), ענינו כמו אַיֵּה ומן המלה היסודית אַי נגזרו המלות אַי, אַיֵּה, אָי, אַיִן.

אֵי, מלת תאר הפעל. ע"ד הסמיכות מן המלה אַי. א) לשאלת מקום מציאות דבר, וזא? гдѣ? ומשותפת לשני המינים והמספרים, אֵי הבל אחיך (בראשית ד' ט'), אֵי חנית המלך (ש"א כ"ז ט"ז), אֵי אלהימו (דברים ל"ב ל"ז). ובסמיכות למלת זה, ענינו ב) שאלת ברור דבר אחד מבין המסופקים, ивлсловъ, ивлеръ, который. אֵי זה בית הרואה (ש"א ט' י"ח), ובמובן ברור התכונה, אֵי זה בית אשר תבנו לי וְאֵי זה מקום מנוחתי (ישעיה ס"ו א'), וענינו מה הוא משפט הבית ומה הוא משפט מקום מנוחתי, ивлъ фиръ אйнъ тотъ? что за домъ. ובא השם בסימן ההודעה אֵי זה הדרך הלך (מ"א י"ג י"ב), ולפי נוסחאות אחרות הן מחוברות למלה אחת אֵיזֶה, וכן אֵי זה הדרך ישכן אור וחשך אֵי זה מקומו (איוב ל"ח י"ט), אֵי זה הדרך נעלה (מ"ב ג' ח'), וְאָהֵן? куда. אֵי זֶה עבר רוח ה' (מ"א כ"ב כ"ד), שעורו אי זה הדרך עבר, וכמ"ש (דהי"ב י"ח כ"ג), אי זה הדרך עבר וגו'; אֵי זֶה טוב לבני האדם (קהלת ב' ג'), א זה דרך מן שתי הדרכים שזכר, טוב, אֵי זה יכשר הזה או זה (שם י"א ו'), ולהפלוג את השאלה נאמר, מי הוא זה וְאֵי זֶה הוא (אסתר ז' ה'), ובאה מלת זֶה בחבור עם מ' לשאלת מאין, אי מִזֶּה באת (בראשית ט"ז ח'), פאן וואהער, откуда. אֵי מִזֶּה המה (ש"א כ"ה י"א), אֵי מִזֶּה עיר אתה (ש"ב ט"ו ב'). אֵי לזאת אסלח לך (ירמיה ה' ז'). ובא במובן איך. ובמשנה באה תמיד כמלה אחת מורכבת, אֵיזֶה, בשאלה וגם שלא בשאלה, כי אם בהודעת פרט אחד מן הכלל, מברך על אֵיזֶה מהן שירצה (ברכות ו' ד'), וועלכער פאן, какой нибудь изъ. ואיני יודע איזה מכם (ב"מ ג' ג'), ובסמיכות אל מלת הגוף, אם כמלה בפני עצמה או בהרכבה למלה אחת, ואינו יודע איזה הוא (שם), איזהו פרט (פאה ז' ג'), איזהו מקומן של זבחים (זבחים ה' א'), ולנקבה: איזוהי עוללת (פאה ז' ד'), איזו היא שבועת שוא (שבועות ג' ה'), לאיזו שארצה אגרש (גיטין ג' א'). ובגמרא במובן, מקצת מדבר מה, עמוואס, וועלכעס, אייניגעס, что нибудь. сколько-нибудь. ולימא לן מר איזה מהן (שבת קנ"ה ב'), ובאה המלה אֵי בהרכבה לכמה מלות אחרות להוראות שונות, אֵיכָה, אֵיפֹה, אֵפוֹא (בהשמט היו"ד), ובארמית: אֵיתַיִן, אֵי כְּדֵין, אֵימָתַי, ובא: ולרוזנים אֵי שבר (משלי ל"א ד'), בקרי והכתיב או, והוא כמו אַיִן, ניכט, нѣтъ. ונמשכת אל הקודם אַל למלכים שתו יין, ולרוזנים אֵין שכר, או שטעמו כמו אֵיזֶה ומלת אַל מושכת שני המאמרים, אַל למלכים שתו יין ואַל לרוזנים שיאמרו, איה שכר.

אֵיזֶה, מלת תאר הפעל לשאלת המקום (נגזרה מן אֵי) וזא? гдѣ? ומשותפת לשני המינים והמספרים: אֵיזֶה שרה אשתך (בראשית י"ח ט'), וְאֵיזֶה השה לעולה (שם כ"ב ז'), אֵיזֶה האנשים (שם י"ט ה'), ועל הרוב יבוא בכונת השלילה לשלול מציאות מי או מה ששואלים עליו, ודרך תמיה: אֵיזֶה בית נדיב (איוב כ"א כ"ח). אֵיזֶה אלהי חמת (מ"ב י"ח ל"ד). אֵיזֶה חסדיך הראשונים (תהלים פ"ט נ'), אבותיכם אֵיזֶה הם (זכריה א' ה'), ובא: נודד הוא ללחם אֵיזֶה (איוב ט"ו כ"ג), באיזה מקום ימצאנו, או בכל מקום, איבער аллѣнъ, повсюду, вездѣ.

א) **אֵי**, מלת תאר הפעל לשלילה. יסודה של מלת אַיִן או מקוצרת ממנה

ניכט, אָהנע, не, безъ. ובא רק פ״א במקרא ובדבור המליצי, ימלט אי נקי (איוב כ״ב ל׳), אנרייניג, нечестный. ובשם עצם פרטי שנקרא על שם המאורע: ותקרא לנער אי בבוד לאמר גלה כבוד מישראל (ש״א ד׳ כ״א), ונהוג הרבה במשנה: אי אפשי לזוז מבית בעלי (כתובות י״ב ג׳), אי אפשי ללבוש שעטנז אי אפשי לאכול בשר חזיר (ת״כ סוף קדושים). כלומר אין רצוני, אין טבעי, ואמר הלה אי אפשי בהן (ב״ב קל״ח א׳). 2) ובארמית בהוראת מלת הקשור אם, וועגן, אָב, если, והיא מקוצרת מן מלת אין: אי מטא זמן פורקנא (תרגום שה״ש ו׳ י״ג), ומזה הרבה בגמרא, אי הכי (ברכות ב׳ ע״א), אי תימא (שם ה׳ ע״א), אם תאמר, אי ליכא (שם ע״ב), אם נאמר, אי בָּעית אימא (נזיר ל״ב ע״א), ובהרכבה אילו אילולי (עי״ש).

ב) אִי, מלת הקריאה מנהמת צער והיא מלה טבעית, ע״ד מלת אוי, אויה, וויהע, увы! אי לך ארץ שמלכך נער (קהלת י׳ ד׳ ט״ז), ואי לו האחד שיפול (שם ד׳ י׳), ובב״א במלה אחת. ובגמרא, אי שמים! (ר״ה י״ט א׳), אָ הימעל! o небо! אי להם לבני אדם (שבו״ד פ״ט ע״ז). ומזה:

אִי, שם. מין חיה, שועל הָרָר בתרבות, שאקאל, шакалъ. וזה ע״ש קולו שדומה לקול אנחהויללה, אי! אי! ולא נמצא כי אם בל״ד: וענה אִיִּים באלמנותיו (ישעיה י״ג כ״ב), ופגשו צִיִּים את אִיִּים (שם ל״ד י״ד). ועיין אֹהֶם, אִיָּה.

ג) אִי, ש״ז. א) ארץ מוקפת ים או נהרות, אינזעל, островъ. אִי בפתור (ירמיה מ״ז ד׳), וברבוי אִיִּים רבים (תהלים צ״ז א׳), הָאִיִּים אשר בים (יחזקאל כ״ז י״ח). ובבמיכות אִיֵּי כתיים (ירמיה ב׳ י׳), וּמֵאִיֵּי הים (ישעיה י״א י״א), ומתיחם על הרוב אל איי הים האתרון (הים התיכון), ובכללם כל הארצות שעל שפתו במערב לארץ ישראל והם מדינות איראפה, ועליהם יכוון הכתוב, מאלה נפרדו אִיֵּי הגוים בארצותם איש ללשנו למשפחותם בגוייהם (בראשית י׳ ה׳), והשער, גויי האיים, וכן כל אִיֵּי הגוים (צפניה ב׳ י״א), בְּאִיֵּי הים שם ה׳ אלהי ישראל (ישעיה כ״ד ט״ו), (ועיין אוֹר). ולפי שהיו התוקים מארץ ישראל נאמר בדרך ההשאלה לכל מדינה רחוקה מארץ ישראל, והגידו בָּאִיִּים ממרחק (ירמיה ל״א ט׳), ראו אִיִּים ויראו (ישעיה מ״א ה׳), והכפל: קצות הארץ. ב) המדינות שעל שפת הים, קיסטע־לאנד, приморье, поморье. וגם זה ביחוד שעל שפת הים האתרון (התיכון), דמו ישבי אִי (ישעיה כ״ג ב׳), מתיחם אל צור וצידון, ובכללם המדינות אשר סחרו עמהם יושבי צור וצידון, או המושבות אשר יסדו על שפת הים האתרון, ואת מלכי הָאִי אשר בעבר הים (ירמיה כ״ה כ״ב), רכלת העמים אל אִיִּים רבים (יחזקאל כ״ז ג׳), אִיִּים רבים סחרת ידך (שם שם ט״ו). עתה יחרדו הָאִיִּן יום מפלתך ונבהלו הָאִיִּים אשר בים מצאתך (שם כ״ז י״ח). וממה שבא השם אִי בשני מינים שונים בבתוב אחד נראה שאין שניהם שוים בהוראתם, וי״ת יוונין פַּרְוַרְיָא ויתבהלון נַגְוָתָא, פירש את הראשון, אִין, בענין מגרש. פָּאַרשטאנדט, предмѣстье, ג׳, וע״ד ההשאלה המליצית יאמר השם אִי על כל ארץ מיושבת: הן אִיִּים כדק יטול (ישעיה מ׳ ט״ו), ובמובן זה נאמר: ישב הָאִי הזה (שם כ׳ ו׳), כנוי לארץ ישראל. ומזה: ד) ארץ יבשה, מַאקקנעם לאנד, суша. ושטתי נהרות לָאִיִּים (שם מ״ב ט״ו). ובגזרת השם הזה לא מצאנו טעם מתקבל.

ד) אִי, המלה הזאת נמצאת בהרכבה עם כמה מלות שונות לענין שם עצם פרטי: אִיזֶבֶל אִיזֶבוד, אִיעֶזֶר, אִיתָמָר. והנה בשם אִי כָּבוד מפורש טעמו במקרא, שבאה בהוראת השלילה, אֵין (עיין אֵי א׳) אבל אין מקום להוראה זו בשאר השמות. ולדעת פירסט היא מקוצרת מן אֲבִי, והשם אִיעֶזֶר לעד (עי״ש) וצ״ע.

אָיַב, פ״י. לא נמצא בפעל כי אם בבנין הקל, פ״א במקרא בעבר ופ״א בבינוני. ועיקר שמושו בבינוני כשם תואר אויב, וענינו שונא שנאה בפעל לוולתי

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

הדור אתם ראו!

הנה זה לפניכם החוברת הראשונה מספר **האוצר**, מהרב הגדול אביר הסופרים ר' **שמואל יוסף פין** נ"י, שכבר הודענו בשער בת רבים במודעה מיוחדה, כי מתעתדים אנחנו להוציאו לאור; ספר אשר יעשיר את הספרות העברית עושר רב, ולפניו לא היה כמהו. — ואל תבואו במשפט עמנו מרוע אחדה החוברת הראשונה עד כה, כי אם בכל המעשים הנעשים תחת השמש יוכיח הנסיון אמתת הפתגם: „כל התחלות קשות" ואף כי בהדפסת ספר כזה, אשר ההכנה רבה וגדולה, כי בחפצנו לשכללו וליפותו, לשום לו פאר חצון על יקר תפארת גדולתו הפנימי, הוצקו לו ביחוד אותיות חדשים, גם דרש הספר את תפקידו להכין כמה מיני אותיות שונים ומתחלפים לפי תכונת הספר, וכלם יתאימו יחדו בקצב ובמדה, וכל זה נעשה מחדש למענו ביחוד, על כן ארכה המלאכה עד כה ואחרנו עד עתה; ומן הוא והלאה תלכנה החוברות אשה אחר אחותה כסדרן, ונחיש נמהר מעשנו בעז"ה בכל אשר נוכל.

בכלות חלק שלם בערך אות ח, יודפס השער עם הקדמה ומפוא, ועד אשר יבואו דברי חפץ החם, נשוב לשנות פה את האמור כבר בהמודעה שלנו, להודיע תכן הספר ושרש דבר נמצא בו. כולל בתכלית השלימות כל חוקי הלשון וגדריו, העקרים והמסתעפים השרשים וענפיהם וענפי ענפיהם, לא יניח דבר קטן ודבר גדול, לא שערוהו גדולי החכמים ולא היה כאוצר הזה לשפת עבר מאז דברו בה גדולים חקרי לב.

א) יאצור בתוכו כל שרשי לשון הקדש שבמקרא תורה נביאים וכתובים, אשר ישנם בספר אוצר השרשים להחכם בן־זאב ואשר איננם בספרו ונמצאים בספרי חכמים אחרים, ואשר חרש המחבר מעצמו למלכיר, כלם נקבצו ובאו: חמה, שרשיהם, גזרותיהם, בניניהם, נטיותיהם, והוראותיהם ובאוריהם דבר לא נעדר.

ב) יתבארו בו כל המלות הארמיות אשר בתורה נביאים וכתובים.

ג) כל מלות לשון המשנה אף המלות שאינם מלשון המקרא ותוצאותם רק מלשונות אחרות.

ד) שמות עצמים פרטים ובאוריהם כשמות אנשים וערים שבאו בכתבי הקדש.

ה) בראש כל שרש ושרש חותר המחבר לדעת ההנחה הראשונה על מה אדניו הטבעו, יעמוד על ידיעת הבסים היסודי אשר עליו הושתת אותו השרש, באור מקורו מן המקרא ומן ההתדמות משרש לשרש, או מן ההתדמות משפות אחרות: ארמית, סורית, ערבית, והיותר על ידי לשון המשנה והתלמוד.

ו) אחרי ידיעת ההנחה הראשונה יחקור ידרוש ויבאר איך ישתלשלו מן ההנחה ההיא הוראות אחרות הקרובות אל המקור ומתחלקות ומסתעפות ממנו לענפים רבים, ותתגלנה הוראות חדשות ונצורות.

ז) מבאור כל שרש שבמקרא, ובמשנה שמקורם בלשון הקדש, או ארמית שבמקרא, יתבארו כל הפעלים, השמות, וההוראות השונות הנגזרות והמסתעפות מהם, הנמצאים בתרגומים, במדרשי ההלכות, היינו: מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ופיוטים. ובספרי בעלי אסופות, היינו: ספרי המחקר וספרי החכמה וספרי משוררים הקדמונים ומלות המלאכותיות אשר חדשו בעלי האסופות, כי לא לבד לבאר מחקרי שרשי לשון הקדש מטרת הספר, כי גם שיהיה מפתח להבנת הספרות העברית בכלל.

ח) על ידי התגלות ההנחות הראשונות, והתחדשות ההוראות השונות אשר נעלמו עד כה, יתבארו מקראות רבים ומשניות רבים אשר היו סתומים וחתומים עד כה חותם צר, באורים אשר לא שערו כל ההולכים לפניו.

ט) על ידי באור שמות העצמים האורגה העינים במקומות רבים בהבנת ענינים וכתובים קשים בתנ"ך, ובהבנת איזה מלה ומחצב השרשים.

י) יבאר הבדלי כל השמות והפעלים הנרדפים.

יא) אם לרגל המלאכה יביא איזה מאמר מוסרי או למודי מספרי מדרשי ההלכות הנ"ל, נעתק המאמר ההוא בשלימותו כי ממנו תצא תורה, מוסר, או איזה למוד.

יב) כל שרש וכל הוראה חדשה מתורגמים גם בשתי הלשונות רוסיא ואשכנז.

יג) לפני כל אות ואות יבואו שמושי האות ההוא לכל משפטיו וחוקותיו.

יד) בסוף הספר יבוא מפתח לתנ"ך ולמשנה, לכל המקראות והמשניות שנתחדשו באוריהם בכל הספר הזה.

כל הספר ידבר ברחבה, הכל שלם ומפורש באר היטב בלי כל ראשי תבות, רק המלות הידועות הבאות בספר זה תמידין כסדרן ומשתמשות בכל ענייניו, ומן הנמנע היה לשננם אלפי פעמים, גם אין דרכן לכותבן בשלימותן בספרי השרשים ומחקרי הלשון גם בשפת עבר גם בכל ספרו לשונות העמים, אותן הדפסנו בראשי תבות, ובאורם יבוא פעם אחת בראש הספר או בסופו. ולא חדלנו מלהציגם גם פה על המעטפה מעבר לשער.

הספר **כנסת ישראל** מהרב המחבר הזה אשר אמרנו בהמודעה להדפים גם אותו, נמלא הבטחתנו בעז"ה בהמשך הימים, רק לבל נחליש את כחנו בהדפסת האוצר הדורש עבודה רבה והשגחה יתירה והוצאה גדולה ע"כ אמרנו להוחיל מעט עד כי נצעד צעד נכון בהדפסה זו שהחלנו, ואחרי כן תאחז ידנו גם בהדפסת הספר כנסת ישראל.

ספר **האוצר** הזה יחזיק כמאה באגען ויתחלק להקונים לחוברות חוברות, כל חוברת חמשה באגען. — מחיר הספר כלו עם פארטא לאשר יחפוץ לשלם מראש בעד הספר כלו 7 רו"כ, ולאשר ישלם מעט מעט בעד כל חוברת תמיד, מחירו 8 רו"כ שהוא 40 קאפ' בעד כל חוברת, ויקדים לנו נגד החוברת הראשונה 40—1 רו"כ, היינו 1 רו"כ, כסף קדימה שינוכה בחוברות האחרונות, והסך 40 קאפ' בעד החוברת הזאת (וביתר המדינות הקרובות והרחוקות לפי מעמד הכסף תמיד לפי הקורס) והדורשים יפנו אל אחד משנינו כפי האדרעסען דלמטה ונשלח תיכף.

ווארשא ד' סיון תרמ"ד לפ"ק.

המוציאים לאור { נפתלי משכיל לאיתן
אברהם צוקקערמאנן

שלוח הכסף על אדרעסס:

Нафтолію Маскилейсону въ Губ. г. Минскъ.

Naftoli Maskileison in Gub. Minsk, Russland.

או על האדרעסס

Книгопродавцу Абраму Цукерману Варшаву, Налевки № 31.

Buchhändler Abram Zuckermann in Warschau, Nalewki № 31.

37. 37

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות והתוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זברון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' **שמואל יוסף פין** נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.
אברהם צוקקערמאנן.

חוברת שניה

ווארשא

שנת תרמ"ה לפ"ק.

ГООЦАРЪ

Т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

составъ. С. І. ФИНОМЪ.

ВЫПУСКЪ II.

ВАРШАВА.
ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.
Новозельная № 37.

1884.

קול קורא ובקשה מהמוציאים לאור.

אל החותמים הנכבדים על האוצר, שלום וברכה!

הנה לפניכם החוברת השניה **מהאוצר** כלי חמדה הזה, אשר כצאת החוברת הראשונה ממנו, ראיה רבים ויהללוה, חכמים ונבונים ויאשרוה והכל מודים כי לא בא עוד אוצר יקר כזה בספרותנו. והנה אנחנו המוציאים לאור לא נחום על ההוצאות המרובות ועל עמל ומרח, וכל מגמתנו ליפות ולפאר את הספר הזה למען יצא כליל בהדרו, וע"כ הננו מחלים את כל אחינו גם בשם הרב המחבר, כי כל אחד ואחד ישתדל להרבות חותמים על הספר הזה בכל עיר מושבו, ולתמך בידינו בכסף החתימה למען נוכל למהר לגמר את המלאכה הנכבדה הזאת הדורשת הוצאה רבה וברבות החותמים נוכל להבטיח כי בכל שלשה שבועות תצא לאור חוברת אחת חמשה באגען. למאספי חותמים ומו"ס נתן ראבאט הגון.

סמני ראשי התבות כבר באו בפתח השער לחוברת הראשונה ומשם ידרשם ההוגה בספר הזה.

להרע לו ולהזיקו, האַסקּ, враждовать. וְאַיַּבְתִּי את איביך (שמות כ"ג כ"ב), ויהי שאול אֹיֵב את דוד (ש"א י"ח כ"ט).

אוֹיֵב, ש"ת. פֿיינד, האַסער, врагъ. והוא לא אוֹיֵב לו ולא מבקש רעתו (במדבר ל"ה כ"ג), המצאתני אוֹיְבִי (מ"א כ"א כ'), בנפל אוֹיִבְךָ אל תשמח (משלי כ"ד י"ז), ובחסרון ו"ו ותשלחי את אֹיְבַי (ש"א י"ט י'), כי תפגע שור אֹיִבְךָ (שמות כ"ג ד'). ועל הרוב בא במובן שונא כללי, ומתיחס אל עם כלו נלחם בעד אחר ומבקש להכניעו תחתיו, אמר אוֹיֵב ארדוף (שמות ט"ו ט'), ונתתם לפני אוֹיֵב (מ"א ח' מ"ו), אל ארץ הָאוֹיֵב (שם), כי ידברו את אוֹיְבִים בשער (תהל' קכ"ז ה'), ואֹיְבָיו עפר ילחכו (שם ע"ב ט'), בארצות אֹיְבֵיהֶם (ויקרא כ"ו ל"ו), ואויבי ישראל נקראים אויבי ה', קומה ה' ויפוצו אֹיְבֶיךָ (במדבר י' ל"ה), משלל אֹיְבֵי ה' (ש"א ל' כ'). וע"ד המליצה, כנוי לאיש רשע, כופר בה' ובתורתו, להשבית אוֹיֵב ומתנקם (תהל' ח' ג'), כי הנה אֹיְבֶיךָ ה' וגו' יתפרדו כל פעלי און (שם צ"ב י'). ובא הָאוֹיֵב תמו חרבות לנצח (שם ט' ז'), ביחם הקריאה אָ דוּ פֿיינד! o, врагъ! ושעורו, חרבות האויב תמו לנצח. יצילני מֵאֹיְבַי עז (שם י"ח י"ח), מאויבי העז, אֹיְבַי בנפש (שם י"ז ט'), אויב בכל נפשו, או אויב להכות נפש, מאָדעם פֿיינד, смертельный врагъ. וְאֹיְבֵי חיים עצמו (שם ל"ח כ'), לפי המעמים פירושו אֹיְבֵי עצמו חיים, ואפשר לאמר שטעמו אויבי חיי, מבקשי מותי, כעין אֹיְבַי בנפש, אֹיְבַי שקר (שם ל"ה י"ט), על דבר שקר, שאין להם סבה להיות אויבים, וכן אֹיְבֵי חנם (איכה ג' נ"ב). ובמין נקבה אֹיֶבֶת פֿיינדין, врагъ, непріятельница. אל תשמחי אֹיַבְתִּי לי (מיכה ז' ח'), ותרא אֹיַבְתִּי (שם שם י').

אֵיבָה, ש"נ. תכונת האויב ופעולתיו, האַס, ненависть פֿיינדשאַפֿט. וְאֵיבָה אשית בינך ובין האשה (בראשית ג' ט"ו), בְּאֵיבָה הכהו (במדבר ל"ה כ"א), על דרך תאה"פ, אויס האַס, враждой. ובסמיכות אֵיבַת עולם (יחזקאל כ"ה ט"ו), איבה קדומה ומתמדת, שוינער האַס, вѣчная вражда. ובמשנה: כל שלא דבר עמו ג' ימים בְּאֵיבָה (סנהדרין ג' ה'), נרדף לענין שנאה, (ועיין שטם, שנא).

ובגזרת הפעל, נראה דעת גיזיניוס, שעיקרי שאיפת רוח ונשימה חוקה, המסובבת ונמשכת מכל תשוקה עזה והמיית הנפש. ומיסוד זה בא הפעל, אהב, אוה, הוה, וכמו שזכרנו, ונבדל הפעל איב מן אהב, בחזק הפעלה, לפי הבדל חזוק וקושי ההבהה, שבין אהב בה"א ובין איב ביו"ד. ובעין ראיה להשערה זו: ואל תתנהו בנפש אֹיְבָיו (תהלים מ"א ג').

אֵיד, ש"ז. שרשו אוד בהוראת סבוב וגלגול לענין גלגול של השלכת דבר בכח, השלכה שיש עמה נפוץ ושבירה, והתיחד לשבר גדול, צרה גדולה הבאה ומתחוללת בפתע פתאם, שמוּרץ, פּאלל, אונגלּק, крушеніе, несчастье, низверженіе. קרוב אֵיד מואב לבוא (ירמיה מ"ח מ"ז), ותרגומו תברהון, פתאם יבא אֵידוֹ (משלי ו' ט"ו), פתאם יקום אֵידָם (שם כ"ד כ"ב), וְאֵידָם בסופה יאתה (שם א' כ"ו), כי פחד אלי אֵיד אל (איוב ל"א כ"ג), איד הבא מיד האל. ובא בחבור עם השם יום, כי קרוב יום אֵידָם (דברים ל"ב ל"ה), ות"א יום תברהון, והשמרוני תרגם מרטושין, כי יום אֵידָם בא עליהם (ירמיה מ"ו כ"א), יקדמוני ביום אֵידִי (ש"ב כ"ב י"ט, תהלים י"ח י"ט), ותרגומו ביום טלטולי. וזה כנראה לפי עיקר הוראת השם גלגול של השלכה. מקביל אל הפעל יקדמוני כלומ' בהיותי נטרד נדחף ומטולטל ממקומי, הם באים לקראתי לקדמני לאחזני ולעשות עמי כלה; ועם השם עת, בעת אֵידָם (יחזקאל ל"ה ה'). ובא: רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אֵידָם (איוב ל' י"ב), רש"י פירש כל דרך נבלה שיש להם לעשות עושים מסלתם לפני ואצלי ולא יוראו, ולדעתו שעורו, ארחות האיד שהם מביאים וגורמים לזולתם. ויתכן שיצא השם אֵיד מהנחתו הראשונה לענין פרצה שנעשית בכח גדול לפנות דרך, דורכבאַך, проломъ. ושעורו, רגלי שלחו (דוחים רגלי ונתיבתי) ויסלו עלי ארחות־אֵידָם, ועלי (לטרות עיני) יסלו הארחות שהם בוקעים ופורצים להם בכחם, דורכגעבראָכענע באַן, пробитая дорога. מקביל אל הקודם.

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

רגלי שלחו וכמו שהוא מפרש בסמוך, כפרץ רחב יאתיו (שם שם י"ד).

2) אֵיד (עַיִד) במשנה. לפני אידיהן של עע"ג (ע"ז ב' א'), מקורו ארמית עִידָּא בעיי"ן, והוא יום חג קבוע בזמנים מיוחדים לתקופת השנה, праздникъ. ליום הכסא (משלי ז' כ'), תרגומו ליומא דְעַדָּא בעיי"ן, וכן הוא בערבית. ובתרגום אסתר יומא דַאֲדָא באל"ף. ובגמרא: רב ושמואל חד תני אידיהן (באל"ף) וחד תני עידיהן (בעיי"ן) (ע"ז ב' א'). והנראה שיסודו אוד (עוד) בהוראת הסבוב וההיקף והסתעף ליום חג הבא בתקופת הזמן, וכעין הוראת השם חַג (עיין שד).

א) אַיָּה, שע"פ. מין עוף טמא דורס, ואת הראה ואת הָאַיָּה למינה (ויקרא י"א י"ד). ובמשנה תורה נאמר: והראה ואת הָאַיָּה והדיה למינה (דברים י"ד י"ג). ובגמרא: ראה ודאה אחת היא, וכן אַיָּה ודיה אחת היא (חולין קפ"ג). רס"ג ור' יונה בן גנאח תרגמוהו בערבית אלצדי, עוף הציד, והערבים מלמדים אותו לצוד ציד ולהביא. והוא ממין הידוע בל"א, фалькъ, соколъ. ויש פותרים אותו, עלסטער, האביכט, גייער, אוי"ס. ואולי נקרא כן ע"ש קולו שדומה להברת אי אי.

ב) אַיָּה, שע"פ. א) מבני צבעון וַאַיָּה וענה (בראשית ל"ו כ"ד). ב) אבי או אם רצפה פלגש שאול המלך (ש"ב ג' ז').

אִיּוֹב, שע"פ. איש היה בארץ עוץ, תם וישר ירא אלהים וסר מרע, ונודע בצדקתו למאד, עד שהנביא יחזקאל מונהו בין גדולי צדיקי עולם, אשר נתנסו במסות. נח דניאל וְאִיּוֹב (יחזקאל י"ד כ'). ועל שמו נקרא ספר אחד מספרי הכתובים בהצעות הטענות שבינו ובין רעיו. וע"ד זמנו נחלקו חכמי ישראל, יש מקדימים אותו הרבה לזמנו של משה רבנו ע"ה, ויש מאחרים אותו עד לזמנם של עולי הגולה, וי"א אִיּוֹב לא היה ולא נברא אלא משל היה (ב"ב ט"ו א' ב'). והשם אִיּוֹב לדעת קצת הוא ע"ש המאורע משרש אָיַב ע"מ גִּבּוֹר, יָלוֹד. וטעמו מי שנעשה מטרה לאיבה ומכות אויב, דער אנגפיינדעטע, враждебный. ולפי מסורה אחת עתיקה היה שמו מתחלה, יוֹבָב. ותרגום השבעים העתיקו שמו, יוֹב. ולפ"ז אפשר שעקר השם הוא יוֹב (עי"ש) בתוספת אל"ף (פירסט).

אֶיזֶבֶל, שע"פ. בת אתבעל מלך צדונים, אשת אחאב מלך ישראל (מ"א פ"ז י"ת ועד הרבה). ובהרכבת השם אין אנו יודעים כי אם טעם החלק השני זֶבֶל, הרומה לשם זבול בהוראת מָעוֹן, המיוחד למעון השמים. ולדעת פירסט יהיה החלק הראשון מן השם אִי, קצור של השם אָבִי, והשם אִי זֶבֶל שראוי להיות אֲבִי זֶבֶל, דומה לשם בעל מעון. (עיין זבול, מעון).

אֵיָּה, עיין אֵי.

אֵיךְ, כלת השאלה (מקוצרת מן אֵיכָה).
א) באיזה דרך, באיזה אופן, וי"א ?
וי"א זֶה ? какъ, какъ это ? אֵיךְ אעלה אל אבי (בראשית מ"ד ל"ד), וְאֵיךְ ישמעני פרעה (שמות ו' י"ב), והמובן לא ישמעני, אֵיךְ אלך ושמע שאול והרגני (ש"א ט"ז ב'), וטעמו לא אוכל ללכת. וכמו כן דרך תימה, וְאֵיךְ נגנב (בראשית מ"ד ח'), וכן לקריאת ההתפלאות וההשתוממות על האפשרות: אֵיךְ שבת נגש (ישעיה י"ד ד'), אֵיךְ נפלת משמים (שם שם י"ב). ובפליאה על מקרה וצרה גדולה, אֵיךְ נפלו גבורים (ש"ב א' כ"ה), אֵיךְ היו לשמה (תהלי' ע"ג י"ט). ב) ובא גם בענין שאלה מֵאַיִן, אֵיךְ ידעת כי מת שאול (ש"ב א' ה'). ג) ולדעת מעמד דבר, אֵיךְ אתם נועצים (מ"א י"ב ו'), וע"ד שנאמר להלן: מָה אתם נועצים (שם ט'), אֵיךְ יפל דבר (רות ג' י"ח). ועיין היך, איכות. ובשלימות:

אֵיכָה, כלת השאלה והקריאה, כעין כלת אֵיךְ, וי"א זֶה, какъ это. אֵיכָה אשא לבדי (דברים א' י"ב), כמו לא אוכל לשאת לבדי. ובקריאת ההתפלאות וההשתוממות: אֵיכָה נשבר מטה עז (ירמיה מ"ח י"ז), ובקריאה של צער ושבר גדול: אֵיכָה ישבה בדד (איכה א' א'). ולדעת המעמד: אֵיכָה יעבדו הגוים (דברים י"ב ל'). ועל המעט בטעם כלת אֵי, בשאלת המקום, וי"א ? гдѣ, אֵיכָה תרעה אֵיכָה תרביץ (שה"ש א' ז').

אֵיכָה, מלת השאלה. פעם אחת במקרא, כמו: אַי וּוֹי, פֿאָרוואָס. לכו ראו אֵיכָה הוּא (מ"ב ו' י"ג).

אַיֻּכָה, מלת השאלה. בכפל הכ"ף ליופי המליצה, וויא זא? אֵיכָה אלבשנה (שה"ש ה' ג'), אֵיכָה אוכל וראיתי (אסתר ח' ו'). ויתכן שהיא מורכבת מן אֵי כָּכָה, ובהגיון ומחקר:

3) **אֵיכוּת**, ש"ט. מהות ותכונת העצם טבעית או מוסרית קיילישאפֿט, אינענשאפֿט, דאס וויא, качество. וסוגי האיכות ארבעה (מו"נ א' נ"ב), וברבוי אֵיכֻיּוֹת. וכן אמרו: מאמר הָאֵיךְ (מלות ההגיון שער י' באור הרמב"ן). ובפיוט ולא ישיגהו אֵיךְ וכמה (שיר היחוד). ומזה אמרו גם בפעל: כְּאֵינְךָ, בענין היות בעל איכות, מְתָאֵיךְ מקבל אֵיכוּת (מו"נ שם). ועיין בפי' המלות הזרות לר' שמואל אבן תבון, וכן גזרו ממנו:

אֵיכִךְ, שם. פעולת האיכות, או היות בעל איכות: מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי וְהָאֵיכִךְ (מו"נ שם).

אַיָּל, ש"ז. מין היה טהורה ממיני הצבי קל המרוץ, הירש, רעה, олень, серна. אַיָּל וצבי (דברים י"ד ה'), כצבי וְכָאַיָּל (שם י"ב ט"ו), וכן הוא בארמית אַיָּלָא, ומשותף לשני המינים זכר ונקבה. והרבוי אַיָּלִים: לְעִפְרַ הָאַיָּלִים (שה"ש ב' ט' י"ז, ח' י"ד), היו שריה כָּאַיָּלִים (איכה א' ו'). ובמשקל מין נקבה:

אַיָּלָה, ש"נ. א) הינדין, הירשקוה, גאזעלע, лань, серна. נפתלי אַיָּלָה שלוחה הנותן אמרי שפר (בראשי' מ"ט כ"א), ויתכן שגם השם הזה משותף לשני המינים כערות הפעל הַנּוֹתֵן, ועיין בסמוך. ובסמיכות אַיֶּלֶת: כי גם אַיֶּלֶת בשדה (ירמיה י"ד ה'), כמו אילת השדה, ולרכותה ונעימתה נאמר ע"ד המשל אַיֶּלֶת אהבים (משלי ה' י"ט), משל לאשה רכה ועדינה, והכפל, ויעלת חן (עין יעלה). והרבוי הולל אַיָּלוֹת תשמר (איוב ל"ט א'), ובסמיכות בְּאַיְלוֹת השדה (שה"ש ב' ז', ג' ה'). ב) לדעת השבעים. ענין נפתלי אַיָּלָה שלחה הנותן אמרי שפר, כמו אֵלָה, מין עץ גדול וחזק טערעבינטע, теребинтъ. (עין אלה) ושלחה מן שלחתיה נטשו (ישעיה ט"ז ח') בעלת ענפים הרבה ע"ד אֵלָה עבתה (יחזקאל ו' י"ג), ואמרי שפר כמו אֲמִירֵי שפר ענפים יפים (עין אֲמִירָה) והמשיל את נפתלי לעץ בעל ענפים הרבה נותן ומגדל נטיעות יפות ברמז לתבונת ארץ נחלתו שתהיה מקום מגדל אילנות ויערים. ולפי פירושם זה, לא רחוק לשער שבא השם אַיָּלָה במובן זה גם בלשון רבים קול ה' יהולל אַיָּלוֹת (תהלים כ"ט ט'), נרדף אל הסמוך ויחשף יערות ואל הקודם קול ה' שובר ארזים (שם ה'). **אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר**, שם כלי שיר ידוע ביומיהם, או שם שיר תפלה מיוחד במינו. פעם אחת במקרא, למנצח על אַיֶּלֶת השחר מזמור לדוד (תהלים כ"ב א'), והוא כעין שמצאנו בשאר מזמורי תהלים, על מות, על שושנים, וכדומה. ומדברי חז"ל נראה שהוא שם כנוי מליצי לעמוד השחר: א"ר יוסי ברבי בון הדא איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא טעיה וכו' מאי כדין, כמין תרין דקורנין דנהור דסלקין מן מדינחא ומנהרין (שני קרני אור עולים מן המזרח ומאירים) (ירושלמי ברכות פ"א, ב"ר פ' נ'). ואמרו עוד בטעם השם: מה אילה זו קרניה מפוצלות לכאן ולכאן אף שחר מפציע לכאן ולכאן (שם). וכן נקרא במליצת הערביים, עמוד השחר, או קרני אור השמש הראשונים בשם "גזאלה" שענינו אַיָּלָה. ויתכן שחבר המשורר את השיר ההוא לעת עלות השחר, או תקן לאמרו עם מוצאי בקר, (בגזרת השם אַיָּל עיין הערה לשם אַיָּל).

אַיִל, א) ש"ז. ובסמיכות אֵיל, והרבוי אֵילִים, הזכר במין הכבשים, וויידער, овенъ, баранъ. ובארמית דְּכָרָא, והנקבה נקראת רחל, אַיִל תמים מן הצאן (ויקרא ה' ט"ו), אַיִל אחד כבש אחד בן שנתו (במדבר ז' ט"ו). ובהבדלו שבין אַיִל לְכֶבֶשׂ, אמרו חז"ל: כבשים בני שנה וְאֵילִים בני שתים (פרה א' ג'). ואמרו עוד: בן שלשה עשר חדש ויום אחד הרי זה אַיִל (שם), וְאַיִל משלש (בראשית ט"ו ט'), בן שלש שנים או שלישי לבטן (עין עגלה). ובסמיכות: אֵיל צאן על אשמתם (עזרא ו' י"ט), וכן: אֵיל מלאים (שמות כ"ט כ"ב), אֵיל העולה (ויקרא ח' י"ח). וברבוי: רחלים מאתים וְאֵילִים עשרים (בראשית ל"ב ט"ו), מחלב

כליות אֵילִים (ישעיה ל"ד ו'). אֵילִים כרים ועתודים (יחזקאל ל"ט י"ח), וְאֵילֵי צאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח), אֵילֵי נביות ישרתונך (ישעיה ס' ז'). ובנבואת דניאל: ראיתי את הָאַיִל מנגח (דניאל ח' ד') משל למלכות מדי ופרס. ובהשאלה ב) ש"ת לשר גדול ותקיף בעמו, כְּאַיִל בעדרי הצאן, פאָכמיגער, могу-чий. אֵילֵי מואב (שמות ט"ו ט"ו), ע"ד השאלת שם עֲתוּד, פֶּר, ודומיהם (עי"ש), ואת אֵילֵי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), אֲלֵי גבורים (שם ל"ב כ"א), ואת אֵילֵי הארץ (מ"ב כ"ד ט"ו), והכתיב אולי בוי"ו (עין הערה). וע"ד המליצה: משתו יגורו אֵלִים (איוב מ"א י"ז), חסר יו"ד, הבונה התנינים הגדולים אשר בים. ג) שם מין עץ מיוחד, אייכע, פערעבינטע, дубъ, теребинтъ. לא נמצא כי אם בל"ר, כי יבשו מֵאֵילִים (ישעיה א' כ"ט), והם העצים המיוחדים לעבודת גלולים. ובסמוך נאמר, כי תהיו כְּאֵלָה (שם ל'), הנחמים בָּאֵלִים (שם נ"ז ה') חסר יו"ד. ובנחמה הוא אומר וקרא להם אֵילֵי הצדק מטע ה' (שם ס"א ג'), (ועין אילה, אלה). ד) במלאכת הבנין, בענין שלא נודע מהותו בברור, וכפי הנראה ממקומו הוא עמוד או יציעה יוצאת ובולטת מן הכותל, וביותר אצל ספי הפתחים לחזוק הבנין או ליופי ולתשמיש מיוחד, ונקרא כן על שם הבליטה שהיא כעין בליטת קרני האיל, בָּאק, выступъ. הָאַיִל מזוזות חמשית (מלכים א', ו' ל"א), והוא כעין השם Aries, בל"ר ובל"ד. ואל אַיִל החצר (יחזקאל מ' י"ד) בנפרד במקום הסמיכות, אֵיל הפתח (שם מ"א ג'), אֵילִים ששים אמה (שם מ' י"ד), ומדד אֵילו (שם שם כ"ד), (חסר יו"ד הרבוי), וחלונות אטמות אל התאים ואל אֵלֵיהֶם (שם שם מ"ז) (בחסרון יו"ד השרש). ומזה נראה כי היה הָאַיִל כעין חדר קטן שיש לו חלונות. 2) ובמשנה: אַיִל קמצא, שם מין ממיני התגבים הטהורים (ערוכין ח' ד'), ואולי נקרא כן ע"ש ראשו וקרניו, שהוא כעין ראש אַיִל.

2) אַיָּלָה, בגמרא: אַיָּלָה דספינה (נדרים נ' א'), מין ארגז שעושים בספינה בדמות אַיִל, להצניע בתוכו כספים.

אֲלִיָּה, ש"נ. א) זנב הכבשים וביחוד זנב האילים שהוא גדול, רחב ושמן מאד. החלב וְהָאֲלִיָּה (שמות כ"ט כ"ב), ǯэтъ-шпицъ, שווייǯשפיקן, кудрюкъ. ובארצות הקדם קושרים מתחתיה עגלה קטנה להקל על האיל בהלוכו, וכמ"ש במשנה: ואין הזכרים יוצאים בעגלה שתחת הָאַלְיָה שלהן (שבת ה' ד'). ב) ובלשון חז"ל בא בהשאלה לתנוך האוזן תתלויה למטה מגוף האוזן כעין אַלְיָה, אַהר-лаппхен, мочка. מפני מה אוזן כלה קשה והאליה רכה שאם שמע אזנו דבר שאינו הגון יכוף אַלְיָה לתוכה (כתובות ה' ע"ב).

2) אֵילוֹנִית, ש"נ. במשנה: אשה עקרה שאינה ראויה ללדת אונфрюхт-безплод-ная, צור עמפפענגניס אינפערטיגע פרויא, бездѣтная женщина. בת עשרים שלא הביאה שתי שערות וכו' היא אֵילוֹנִית (נדה ה' ם"). וזה העתקת השם דוכרניתא בארמית שקורין לָאַיִל דַּכְרָא (עי"ש). ובאמרם: אֵילוֹנִית דוכרנית דלא ילדה (כתובות דף י"א.), ופירש"י הרי היא כאיל שאינו יולד.

אַיָּל, שם. פ"א במקרא, נרדף לענין כח ועצמה, קראפט, מאַכט, שפאָרקע, сила. הייתי כגבר אין אַיָּל (תהלים פ"ח ה'), וכן הוא בסורית אילא, ובת"י חֵילָא. 3) והפיוטנים גזרו ממנו פעל בבנין פיעל, ואמרו, מה אֵילוּ פלאי נסיך (הקליר קרובות ב' דפסח), אֵילִי וחילי ולא בזה לחשי (רמב"ק סדר אחרון של פסח).

אֲיָלוּת, שמ"נ. כעין הקודם גם הוא פ"א במקרא. ולפי מקומו נראה שבא בהתיחד אל הכח המגן והמציל, שוץ, защита. אֲיָלוּתִי לעזרתי חושה (שם כ"ב כ"א), והוא כנוי מליצה אל הש"י, ותרגומו תוקפי.

הערה. שלשה השמות אַיָּל, אַיִל, אַיָּל, אף שדומים זה לזה בעקר גזרתם שכפי הנראה היא אול וקרובים אל השם אֵל, אינם משותפים בהוראה ראשונה אחת. וראוי לשמוע כי תהיה הנחתם הראשונה, כח ועצמה, כי לא הָאַיָּל ולא הָאַיִל מצוינים בכח ועצמה יתרה. ומה גם שבלשון הארמית נמצא השם אַיָּל באותה ההוראה שבלשון העברית, וְהָאַיָּל נקרא בשם דְּכַר, וגם השם אַיָּל להיותו בלתי רגיל במקרא, כמו נראה, שאין מקורו עברית. ואם נחפוץ לבקש להם הוראה אחת משותפת בשרש אול נראה, שהמחוור בכל הסברות שנאמרו בזה, שהיא בליטה, והתרומטות.

נקראו שני מיני בעלי החי, אַיָל ואַיָלָה, בשמם ע"ש קרניהם הבולטות והמסתעפות (ועין דָכָר, זָכָר). וכמושג זה יצאו השם אִילָן בארמית בהוראת כלל מין העצים הבולטים בגבהם ובענפיהם, ובלשון עברית השמית אַיִל, אֵלָה, אַלון למיני עצים ידועים (ועין אילות, אילים), ובמובן המוסרי המסתעף לענין גבורה שעיקרה יציאת הכח אל הפועל והראותו לעינים בנצוח על זולתו (עין אֵל, אֱלוֹהַ).

אֵיל פָּארָן, שע"פ. שם מקום אצל הר שעיר (בראשית י"ד ו'), א"ת מישור, ואולי נקרא כן ע"ש עין אַיָל גדול שהיה גדל שם.

אַיָלון, שע"פ. א) עיר בנחלת מטה דן: ושעלבים ואַיָלון וגו' (יהושע י"ט מ"ב), ונתנה ללוים (שם כ"א כ"ד). ב) עיר בנחלת מטה זבולון (שופטים י"ב י"ב), ושם קבורת השופט אילון הזבולני.

אַיָלון, שע"פ. א) שם איש: אילון החתי (בראשי' ל"ו ב'), ובא גם חסר וי"ו (שם כ"ו ל"ד). ב) אחד השופטים בישראל, משבט זבולן, אילון הזבולני, ושפט את ישראל עשר שנים (שופטים י"ב י"א). ג) שם עיר בנחלת שבט דן (יהושע י"ט מ"ג), ובמ"א (ד' ט'), נאמר וְאַיָלון בית חנן.

אַיָלוֹת, ועל הו"ב אַיֶלֶת, שע"פ. עיר בארץ אדום על שפת לשון ים סוף, סמיכה אל עציון גבר, וָאֳנִי עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אלות על שפת ים סוף בארץ אדום (מ"א ט' כ"ו), ללכת משם אופירה, ואחרי אשר פשע אדום ביהודה התחזק עזריה (עוזיה) ויבן את אֵילַת וישיבה ליהודה (מ"ב י"ד כ"ב), ורצין מלך ארם השיב את אֵילַת לארם וינשל את היהודים מֵאֵילות ואדומים (קרי ובכתיב וארמים) באו וישבו שם (שם ט"ז ו'), ובפי סופרי היונים נקראת Aelana, והערביים יקראו לה אֵילָה. ולפי עדות הנוסעים הקדמונים והאחרונים נמצא בסביבות העיר הזאת יער גדול של עצי תמרים, ויתכן שעל כן נקראה בשם אֵילות (גזניוס), והנראה לשער עוד, כי התיחד השם אַיָל באיזה כן הלשונות מבנות שם, אל עץ התמר. וזה ע"ש גדולו העולה למעלה ומתרומם בקו ישר ונצב, שזה עקרה של כל בליטה מורגשת לחוש. ומזה בא השם אַיָל במלאכת הבנין, וזכר לדבר, ואל אַיָל תְּמָרִים (יחזקאל מ' מ"ז), (ועין אַיָלם).

אַיָלם, שע"פ. שם מקום תחנות בני ישראל, ויבאו אֵילָמָה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים (שמות ט"ו כ"ז). וכנראה נקרא כן ע"ש התמרים (ועין אַיָלות).

1) **אַיָלן**, ארמית, ש"ז. למין העצים בכלל, בויס, дерево. אִילָן בגוא ארעא (דניאל ד' ז'), רבה אִילָנָא (שם שם ח'). ובתרגומים אִילַן דמיכל (דברים כ' כ'), אִילָן פירין (בראש' א' י"א), וברבוי אִילָנִין, אִילָנֵי חקלא (שם ב' ה'), וזגיל הרבה במשנה: על פירות האילן (ברכות ו' א'), בשדה האילן (שביעית ב' א'). וברבוי אִילָנות: שלשה אילנות (בכורים א' י"א), וע"ד ההשאלה, אם בקשת להתנק התלה באילן גדול (פסחים ק"ב א').

אָיֹם, ש"ת. נרדף עם נורא, מפחיד פוּרхъ-тъ-зъ, страшный. אָיֹם ונורא (חבקוק א' ז'), ולנקבה, אֲיֻמָּה כנדגלות (שה"ש ו' ד'). במובן המושאלי, נוראה מצד גודל ערכה, (ועין דגל). ולא נמצא יותר במקרא, ובסמך על הפסוק הזה, השתמש ר"א הקליר בשם אֲיֻמָּה ס כש"ת מליצי לכנסת ישראל ואמר: שושן עמק אֲיֻמָּה (מוסף ליו"כ) שהכונה האיומה שנמשלת לשושן עמק. וכן נהגו אחריו כל הפיטנים, וכן אֲיֻמָּה אשר הסעת כצאן (מוסף א' דפסח). ועין בבאור הרוו"ה במוסף ליו"כ. ובמשנה נמצא גם בפעל בבנין פיעל אִיֵּם, פוּрхъ - שרעקקען אייניאגען, אננסט מאכען, דראָהען, стращать, угрожать. מְאַיְמִין על העדים (סנהד' ד' ה'). מְאַיְמִין עליה (סוטה א' ד'), ובפיוט גם בפועל אֵיְמָתִי בחיל כפור (שחרית א' דסוכות).

אֵימָה, שמ"נ. פחד, מורא גדול, חרדה, שרעקקען, ציטטערן, страхъ, ужасъ.
אֵימָה חשכה גדולה (בראש' ט"ו י"ב), לבך יהגה אֵימָה (ישעיה ל"ג י"ח), ומחדרים אֵימָה (דברים ל"ב כ"ה). ובסמיכות: נהם כפיר אֵימַת מלך (משלי כ' ב'), האימה מפני המלך, האימה שהמלך מפיל. וכן בכנוי: את אֵימָתי אשלח לפניך (שמות כ"ג כ"ז), וכי נפלה אֵימָתָם עלינו (יהושע ב' ט'). ובא, כי בָּאֵימָה

עליהם מעמי הארצות (עזרא ג׳ ג׳), שעורו אימת עמי הארצות עליהם. ובתי״ו נוספת להפלגה: תפל עליהם אֵימָתָה ופחד (שמות ט״ו ט״ז). ופעם אחת בא ברבוי, וְאֵימוֹת מות נפלו עלי (תהלים נ״ה ה׳), ובדחו״ל: חמש אֵימוֹת הן אֵימַת חלש על גבור וכו׳ (שבת ע״ז ע״ב) מיני אימה. ולא רחוק לשער כי השרש אים קרוב אל השרשים, הום, המם, נהם, בהוראת רעש. ומזה יצא אל הוראת חרדה ופחד, ונמצא גם בהוראתו הראשונה, הוד נתרו אֵימָה (איוב ל״ט כ׳), הוד כמו הד, וטעמו הד קול עטושו היוצא מנחיריו הוא רעש סער גדול. ובמובן זה יפורש גם הכתוב, נהם ככפיר אֵימַת מלך (משלי כ׳ ב׳) געורת מלך. ובא בלשון נופל על לשון, נהם, אימה. וע״ד מליצת לשון נופל על לשון נאמר: את אֵימָתִי אשלח לפניך וְהַמּתָי (שמות כ״ג כ״ז), ונמצא גם ברבוי זברים, נשאתי אֵמֹנֶיךָ אפונה (תהל׳ פ״ח ט״ז) חסר יו״ד, וענינו גערות או מכות חרון, והכפל עלי עברו חרוניך וגו׳, ויתכן שזה מן הנפרד אַיִם על משקל וַיִּת. יהלך עליו אֵמִים (איוב כ׳ כ״ח) גם זה חסר יו״ד. לדעת המפרשים ענינו אימה, והנראה שטעמו חרון אף, וכמו שנאמר למעלה ישלח בו חרון אפו (שם שם כ״ג), והוא לדעתנו תאר מליצי אל שדים ומלאכי חבלה, (ובעין האמור ישלח בם חרון אפו עברה ווּעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהלים ע״ח מ״ט)), ופעל יהלך בא במובן יוצא לשני (ועיין הלך) ובזה יתישב סדר מליצת הכתוב ההולכת מן הקל אל הכבד. ובמובן קרוב לזה נאמר: וּבָאֵימִים יִתְהַלָּלוּ (ירמיה נ׳ ל״ח), והקורם כי ארץ פסילים היא, והוא ש״ת אל הרוחות והשדים המזיקים, שעבדום ופסלו להם פסילים לציירם, וכמ״ש יזבחו לשדים (דברים ל״ב י״ז), שיפעל, באָזער גריפּס, дяволъ, злой духъ, ויתכן לשער עוד שזו עיקר הוראת השם, וממנה הסתעף לענין רעש, חרדה ופחד, וקרוב לשער שמן השם הזה (אַיִם או אֵם) נגזר שם העצם הפרטי אֵימָא אֵמִים והוא שם עם אחר מן העמים הקדמונים מבני הענק, הָאֵימִים בשוה קריתים (בראשית י״ד ה׳), הָאֵמִים לפנים וגו׳ עם גדול ורב ורם כענקים (דברים ב׳ י׳), א״ת אֶמָתֵנִי, מלשון אימה, מפילי אימה בגבה קומתם ובעצם כתם, כרוזות רעות ומלאכי חבלה, ושעל כן נרדף לשם רפאים, רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אֵמִים (שם י״א), ועיין רפא.

3) אָיוּם, בדברי בא״ם. שם גזום והפחדה, דראָתונג, угроза. ומאיימים עליהם אָיוּם גדול (רמב״ם ה׳ קדוש החדש ג׳ י״א).

2) אֵימָתִי, אֵימַת, אֵימָתַי, ארמית ובמשנה, מלת יתם הזמן,

כמו מָתַי במקרא, וואן, когда. כל אימת דעיילין תמן (ת״י ויקרא כ״ג מ״ב), למתי אעתיר לך, ת״א לְאֵימָתַי, וי״ת לַאֵימַת דאנת בעי (שמות ח׳ ה׳). ובמשנה, אֵימָתַי שתרצה הביא מעות (ב״מ ה׳ ג׳), אֵימָתַי בזמן ששניהם רוצין (ב״ב א׳ א׳), עד אֵימָתַי נקראו נטיעות (שביעית א׳ א׳ ח׳), ובמ״ם, מֵאֵימָתַי קורין את שמע (ברכות א׳ א׳), להתחלת הזמן. ובדרך שאלה מֵאֵימָתַי מזכירין גבורות גשמים (תענית א׳ א׳). ובגמרא תמיד בלא יו״ד השניה. עד אֵימַת אסור, ומעיקרא מֵאֵימַת אסור (ע״ז ה׳ ע״ב), ע״ד שבא בתרגום יב״ע. וממה שמצינו בגמרא ובתרגום יב״ע בחסרון יו״ד, נראה כדעת הרשד״ל שהיו״ד במקום שנמצאת היא נוספת ונעלמת במבטא שבן הוא בלשון סורית, ובלשון זו באה גם בחסרון יו״ד הראשונה אֵמָתַי.

אַיִן, עיקרה אִי. מלת השלילה בתוספת נו״ן, ובאה במשקל השמות כמו בַּיִת, ובסמיכות אֵין, ובבנוים אֵינֶנִּי, אֵינֶךָּ אֵינֶנּוּ, וכדומה. ובמשנה אֵינִי, אֵינוֹ, בנו״ן אחת. ובבאה א) במובן ש״מ המורה ההעדר המוחלט, להפך ממלת יֵשׁ, ניכפּס, ничто. ומותר האדם מן הבהמה אֵין (קהלת ג׳ י״ט). ועם אותיות השמוש, הנותן רוזנים לְאֵין (ישעיה מ׳ כ״ג), וחלדי בְּאֵין נגדך (תהל׳ ל״ט ו׳), יהיו בְּאֵין ובאפס (ישעיה מ״א י״ב), הן אתם מֵאַיִן (שם כ״ד), והכפל: ופעלכם מֵאָפֵעַ. ובא מֵאַיִן כמהו (ירמיה ל׳ ז׳), ענינו אין דבר נמצא שיהיה כמהו, ניכפּס איזט וויא ער, ничего подобнаго. ורוב שמושה בהוראת כ) תאר הפעל לשלילה ותכלול גם שלילות

פעל המציאות היה, וענינה כמו לֹא יֵשׁ, ומקומה אחרי הנושא, ואדם אַיִן (בראש' ב' ה'). אינד אין מענש וואר ניכט, и человѣка не было. ורדף אָיִן (ויקרא כ"ו ל"ז), וביחס אל הנושא הנזכר במשפט הקודם, היש בה עץ אם אַיִן (במדבר י"ג כ'), היש ה' בקרבנו אם אַיִן (שמות י"ז ז'), ובטעם שלילת מעשה שהותנה במאמר הקודם, ואם אַיִן מתה אנכי (בראש' ל' א'), ואם אַיִן כתני נא (שמות ל"ב ל"ב), ובחסרון הנשוא, שהוא מובן בכח המאמר, מתאוה וְאַיִן (משלי י"ג ד'), מתאוה תאוה ואינה. ג) ביחס הכמיכות אַיִן, תחובר אל השם לשלול מציאותו, אָהנע, безъ. כי אַיִן מספר (בראשית מ"א מ"ט), אָהנע צאהל, ונצאֶהלינג, безчисленно, неисчислимо. עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אַיִן מספר (איוב ה' ט'), פתע ישבר וְאַיִן מרפא (משלי ו' ט"ו); ובסגנון המליצי, ענינו כשם תאר מרכב, אַיִן לב (הושע ז' י"א), הערץ לאָן, אָהנע הערץ, безсердечный. אַיִן הבין (תהלים ל"ב ט'), אָהנע איניכט, безъ усмотрѣнія. אַיִן איל (שם פ"ח ה'), קראַפטלאז, безсильный. וּכְאַיִן עינים (ישעיה נ"ם י'), אָהנע אויגען, блинд-, слѣпой. וּלְאַיִן אונים (שם מ' כ"ט), לְאַיִן נכון לו (נחמיה ח' י'), אַיִן חומה (משלי כ"ה כ"ח), מויערלאז, безкрѣпостный. וענינו כמו בְּאַיִן חומה (יחזקאל ל"ח י"א), (ועיין לא, בלא, בְּלִי, אַל), ועל הרוב ענינה תאר פעל לשלילה ותכלול שלילות פעל המציאות היה, ובאה לפני הנושא. אַיִן מלך בישראל (שופטים י"ז ו'), אַיִן איש עמנו (בראשית ל"א נ'), כי אַיִן מרעה לצאן (שם מ"ז ד'), ואם אַיִן בי כח להציל (ישעיה נ' ב'), אַיִן יש רוח בפיהם (תהלים קל"ה י"ז), ולפעמים גם אחרי הנושא וזרע אַיִן לה (ויקרא כ"ב י"ג), ותבוא אם לשלילת העצם בהחלט, בעליו אַיִן עמו (שמות כ"ב י"ג), וְאַיִן ראה וְאַיִן יודע וְאַיִן מקיץ (ש"א כ"ו י"ב), או לשלילת דבר מן העצם הידוע, חמה אַיִן לי (ישעיה כ"ז ד'), ניכט האבען, не имѣть. ובכנוים, והאחד אֵינֶנּוּ (בראשית מ"ב י"ג), אֵינֶנִּי בקרבכם (דברים א' מ"ב), בלהות אתנך וְאֵינֶךָּ (יחזקאל כ"ו כ"א). בעמל אנוש אֵינֶיסּוּ (תהלים ע"ג ה'), כלם שלילות מציאות העצם. אֵינֶנִּי נתן לבם (שמות ה' ז'). שלילת פעולה מן העצם, ומאמר הפעולה ששוללים בא בבינוני שענינו כשם תאר, ושעורו אינני מי שהוא נותן ואם אֵינְךָ משיב (בראשית ב' ו'), אֵינָכֶם מאמינים בה' (דברים א' ל"ב), כאשר אֵינָם יודעים (מ"ב י"ז כ"ו). ובמשנה: אֵינִי שומע לכם (ברכות ב' ה'), אֵינוֹ רשאי להאריך (שם א' ד'), מה שֶׁאֵינָן רשאים (שם ב' ד'). וזה עקר ההבדל שבין מלת אַיִן לבין מלת לֹא, שמלת אַיִן נקשרת עם השם או הבינוני שדינו דין שם, לשלול מציאות עצם בהחלט או מציאות פעולה מתוארת בעצם ונשואה אליו, ומלת לֹא נקשרת עם הפעל בזמן עבר או עתיד, וענינה לשלול הנשוא מן הנושא, או פעולתו בזמן מן הזמנים. אַיִן המלך נושע ברב חיל גבור לֹא ינצל ברב כח (תהלים ל"ג ט"ז). (ועיין לא). ובא גם לפני הבינוני בנפעל, ומובנו פעל סתמי, תבן אַיִן נתן (שמות ה' ז'), אַיִן אבן נראה (מ"א ו' י"ח), כמו אבן אין נראה, אַיִן בסף נחשב (ההר"ב ט' כ'), ובא אַיִן בסף לֹא נחשב (מ"א י' כ"א), שעורו, אין בסף נמצא מפני שלֹא נחשב, אֵינֶנִּי נֶפֶל (ירמיה ל"ז י"ד), כמו לֹא אֶפֶל, ושעורו, אין ברעתי להיות נופל. ועל דרך הזרות בא, כי אַיִן המלך יוכל אתכם דבר (שם ל"ח ה'), ושעורו, המלך איננו יכול. ובשלילה שמכללה, יובן החיוב, תכפל השלילה, אַיִן בית אשר אַיִן שם מת (שמות י"ב ל'), והמכוון שבכל בית ובית היו מתים, כי אַיִן אדם אשר לֹא יחטא (מ"א ח' מ"ו), כל אדם חוטא, ובא, כי אדם אַיִן צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולֹא יחטא (קהלת ז' כ'), שעורו, כי אין אדם צדיק וגו'. ובקשור עם מלות כִּי אִם, אַיִן זה כִּי אִם בית אלהים (בראשית כ"ח י"ז), ידעתי כי אַיִן טוב בם כִּי אִם לשמוח (קהלת ג' י"ב), וכמו כן בזולת מלת אִם, אַיִן לי טוב כִּי המלט (ש"א כ"ז א'), ובא, כי אַיִן טוב מאשר ישמח (קהלת ג' כ"ב), ג) ובן יחובר אל המקור בלמ"ד השמוש, וזה על הרוב בכתבי הקדש האחרונים, ויובן בחסרון הנושא המובן מכח המאמר, אַיִן לבוא (אסתר ד' ב') שעורו אין משפט לבוא, מען דארף נישט,

אין . нельзя אֵין לְהָשִׁיב (שם ח' ח'), וְאֵין עֵמֶק לְהַתִּיצֵב (דהי"ב כ' ו'), אין יכלת, כי אֵין לְעָמוד לְפָנֶיךָ (עזרא ט' ט"ו). וכן בְּהַצְעַת סְפוּר, אין לשמור למחלקות (דהי"ב ה' י"א), אַיִן לָהֶם לְסוּר, (שם ל"ה ט"ז), לא היו צדיכים. לא היו רשאים לסור. ד) בסמיכות אל השמות המורים על השעור והכמות, נפשנו יבשה אֵין כֹּל בלתי אל המן עינינו (במדבר י"א ו'), ולרש אֵין כֹּל כי אם כבשה אחת (ש"ב י"ב ג'), רק אֵין דָּבָר ברגלי אעבורה (במדבר כ' י"ט) שעורו, אין דבר רק ברגלי אעברה, אֵין שם מחסור כל דבר (שופטים י"ח י'), אֵין נגרע מעבודתכם דבר (שמות ה' י"א), כמו אין דבר נגרע, וְאֵין דָּבָר חי ה' (ש"א כ' כ"א), וטעמו אין שום דבר נמצא לרעה. שלילת מציאת דבר בכלל, ונבדל בטעמו מן, כי לא דבר רק הוא מכם (דברים ל"ב מ"ז) שענינו הוא, הדבר הזה, לא דבר רק הוא, שולל מציאות נשוא בנושא. וכן, ומאומה אֵין בידו (שופטים י"ד ו'), ולא ידע אתו מאומה (בראשית ל"ט ו'), (ועיין לא). ובה"א הַשְּׁאלה, הַאֵין פֹּה נביא לה' (מ"ב ג' י"א), הַאֵינֶנּוּ רואה (ירמיה ז' י"ז). ובא היש אלוה מבלעדי וְאֵין צור בל ידעתי (ישעיה מ"ד ח'), י"מ שהוא ע"ד אִם הַשְּׁאלה, והנכון שמפני שהשאלה במאמר הראשון היא עומדת במקום שלילה יבוא המאמר השני בשלילה גמורה, ע"ד מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי (מ"א י"ב ט"ז).

ובשמושי בכל"ם: בְּאֵין מוסר (משלי ה' כ"ג), מפני שלא יסרוהו למשפט, ובענין עד שלא, לפני, בְּאֵין תהומות (שם ח' כ"ד), בשפאר, אלם נאך גיכט וואר, прежде чѣмъ было. בְּאֵין שפכה אשורי (תהלים ע"ג ב'), כמעט, ושעורו בזמן שאינו מורגש לחוש, כרגע, וויא גיכמם, פאסט, чуть, едва не, почти. לְאֵין מרפא (דהי"ב כ"א י"ח), עד למעמד שאין מרפא לו. לְאֵין שארית ופליטה (עזרא ט' י"ד), עד כי לא יוכלו מלט משא, מֵאֵין כמוך (ירמיה י' ו'), כמו אין כמוך, ואפשר לפרשו בטעם מפני, מפני שאין כמוך, וכן להלן כי בכל חכמי הגוים, מֵאֵין כמוך (שם ז'), וכמו מֵאֵין יושב (ישעיה ח' ח'), מפני שאין יושב, או שטעמו עד כי אֵין זא דאסס ניכט, не. וְאֵין יש פה תחת ידך תנית (ש"א כ"א ט'), בדרך השאלה, וכמו, אֵין יש רוח בפיהם (תהל' קל"ה י"ז), ורש"י פי' כמו אם כהוראתו בלשון ארמית. ויתכן שטעמו כמו אין שבלשון הגמרא במובן הֵן, יַ דאך, да вѣдь. такъ точно. ומזה:

2) אֵינִי, בגמרא. ועל הרוב תבוא אחריה מלת וְהָא, אֵינִי (שבת קכ"ד ב'), וענינו בדרך שאלה האם באמת כן הוא? והלא? (כתר כהונה לר' דוד כהן די לארא).

אַיַּן, מלת שאלת המקום. עקרה אי בתוספת נו"ן, פֶּאן וואַ הער, откуда. בערבית ובארמית, ובעברית לא נמצא כי אם בחבור עם מ"ם המקום, מֵאַיִן אתם (בראשית כ"ט ד'), מֵאַיִן יבוא עזרי תהלים קכ"א א'), מֵאַיִן באתם (בראשית מ"ב ז'), ובמשנה: מֵאַיִן היו מודדים (סוטה מ' ד'). ומזה:

מַיָּן, מלת שאלת המקום כמו, מַיָּן אַיִן, ועל הרוב שאלת הסבה או היסוד, מַיָּן הוא מתחיל (ברכות ה' ג'), אם אין בציר מַיָּן עוללות (פאה ז' ז'), מַיָּן אתה יודע (ברכות ד' ז'), מַיָּן לזואה בחברו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח וכו' (ערכין ט"ז ב'), מַיָּן שכופלים שלום למלך שנאמר וכו' (גיטין ס"ג א').

אֵיפָה, (ועל המעט אֵפָה בחסרון יו"ד), ש"נ. מדת היבש בת שלש סאים או עשרה עמר, והעמר עשרית הָאֵיפָה הוא

(שמות ט״ז ל״ו), אין נעווישטעס נעפרייטע מאַס, хлѣбная мѣра (ישעיה ה׳ י׳), וְאֵיפַת קמח מצות (שופטים ו׳ י״ט). ומזה לכל מדה בכלל, אֵיפַת צדק (ויקרא י״ט ל״ו), להקטין אֵיפָה (עמוס ח׳ ה׳), וְאֵיפַת רזון זעומה (מיכה ו׳ י׳). ובא כפול להוראת שני מיני מדות האיפה, אחת כְּשִׁעוּרָה ואחת קטנה או גדולה משעורה, לרמות הקונים והמוכרים, אֵיפָה וְאֵיפָה גדולה וקטנה (דברים כ״ה י״ד), (ועיין אבן). והנראה שבא בהשאלה לענין הגמול והעונש שבא במדה כנגד מדה. ובזה יפורש הכתוב, זאת הָאֵיפָה היוצאת ויאמר זאת עינם בכל הארץ (זכריה ה׳ ו׳), על השאלה מה היוצאת הזאת השיב לו בתחלה בדרך כלל זאת האיפה היוצאת, מדת העונש והפורענויות, וזאת עינם, העין המשגחת עליהם לשלם להם כפעלם, ואח״כ באר לו מהזה הפורענויות בפרט, והנה ככר עפרת וגו׳ אשה אחת יושבת בתוך הָאֵיפָה (שם ז׳), וכענין שנאמר לפני זה, זאת האלה היוצאת, שהיא פירושה של המגלה העפה (שם ג׳), ועיין סאה. ובגזרת השם יש אומרים שהוא מלשון מצרית. oipi, מדה, וי״א שהוא משרש אפף במובן הקפה ומזה כלי המקיף ומכיל מה שנותנים לתוכו. ויתכן שהוא מן אפה, כלי מדת קמח לאפיה בפעם אחת, וזכר לדבר, מהרי שלש סאים קמח (בראשית י״ח ו׳), וְאֵיפַת קמח מצות (שופטים ו׳ י״ט).

אֵיפֹה, מלת השאלה. א) לדעת מקום המציאות ווֹ? гдѣ? והיא מורכבת מן אַי פֹּה, אֵיפֹה הם רעים (בראשית ל״ז ט״ז), אֵיפֹה לקטת היום (רות ב׳ י״ט), ובזולת ענין השאלה, ואיש אל ידע אֵיפֹה אתם (ירמיה ל״ז י״ט). ב) שאלת התכונה והתאר, אֵיפֹה האנשים אשר הרגתם (שופטים ח׳ י״ח), וויא, ווועלכער אַרט? каковъ, какимъ образомъ? וְאֵיפֹה ישרים נכחדו (איוב ד׳ ז׳), באיזה אופן. וי״ט בשאלת הזמן באיזה זמן, מתי, ווַאנן? когда. ובא: אלה אֵיפֹה (ישעי׳ מ״ט כ״א) כמו מאיפה, מאין באו לי וואָהער? откуда. או על איזה אופן ודרך, וויא זָא? какимъ образомъ. ובמדרש, אֵיפֹה היית ביסרי ארץ (איוב ל״ח ד׳), אמר רשב״ל אמר לו הקב״ה איוב אמור לי האיפה שלך באיזה מקום היתה תלויה וכו׳, אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתוכח עמי (שמות רבה פ״ט), בעל מ״ב פי׳ ע״פ הערוך, עקרו של דבר, והוא מעין שאמרו: אין אנו יכולים לעמוד על אופיו של דוד (פסיקתא שובה) ופרשוהו מלשון יונית epos. עיקרה של המחשבה, דיעה מוסכמת. והנראה ששניהם מלשון עברית, שמות נגזרים ממלת אֵיפֹה, במובן שאלת התכונה, וע״ד שנגזר השם כמות מן כַּמָּה, איכות מן אֵיךְ.

אֵיפוֹא, אֵפוֹא, אֵפוֹ, מלת הטעם. מרכבת מן אַי פּוֹא, וענינה כמו, אי לזאת, אחרי אשר כן, וחובה לחזוק האמור ותקון הלשון, זָא דענן, נן, и такъ. עשה זאת אֵפוֹא (משלי ו׳ ג׳), איה אֵיפוֹא פיך (שופטים ט׳ ל״ח), מי אֵפוֹא הוא הצד ציד (בראשית כ״ז ל״ג). ולבה אֵפוֹא (שם ל״ז), אהי מלכך אֵפוֹא (הושע י״ג י׳), ובספר איוב חמש פעמים אֵפוֹ בחסרון יו״ד ואל״ף, אם לא אֵפוֹ (איוב ט׳ כ״ד), ואיה אֵפוֹ תקותי (י״ז ט״ו).

2) **אָיָיר**, שם. החדש השני לחדשי השנה כשמונים מניסן, מקורו בלשון סורית, והוא נגזר מן השם אור, לפי שבחדש זה מתחילים האילנות להוציא פריהם. וע״ד שנקרא בעברית זו (עיו״ש), לירחא דאָיָיר (ת״י שמות י״ב ל״ח). ובספר יצירה, ניסן אִיָּיר סיון.

אִישׁ, שע״כ. וברבוי, אִישִׁים, רק ג׳ פעמים במקרא (עיין בסמוך), והשאר אֲנָשִׁים מן אֱנָשׁ, ובדבור המלוצה בְּנֵי אִישׁ. א) עקר הנחתו, גוף זכר בבני אדם, מַאנן, מאַנליכעס, лице мужск. пола, мужчина. על כן יעזב אִישׁ (בראשית ב׳ כ״ד), ויאמר על הילד הנולד, קניתי אִישׁ (שם ד׳ א׳), זרע אֲנָשִׁים (ש״א א׳ י״א), ועל צעירים לימים, וכל מרבית ביתך ימותו אֲנָשִׁים (שם ב׳ ל״ג). וכמו כן על הזקן, זקן בא בָּאֲנָשִׁים (שם י״ז י״ב), (ועיין אנ״ש). ולנקבה, אִשָּׁה, וויב, лице женск. пола. לזאת יקרא אִשָּׁה כי מֵאִישׁ לקחה זאת (בראשית ב׳ כ״ג). והמית אִישׁ או

אִשָּׁה (שמות כ״א כ״ט), וע״ד ההשאלה גם בבעלי חיים, שבעה אִישׁ וָאִשָּׁתוֹ (בראש׳ ז׳ ב׳). (עיין אשת), ומזה ב) בעל אשה עהъмавнъ, мужъ. אִישׁ אִישׁ כִּי תשטה אִשְׁתּוֹ (במדבר ה׳ י״ב). ובמובן זה יבוא בכנוים, כי עתה יאהבני אִישִׁי (בראשית כ״ט ל״ב), ואל אִישֵׁךְ תשוקתך (שם ג׳ ט״ז). ובא, תקראי אִישִׁי ולא תקראי לי עוד בעלי (הושע ב׳ י״ח). ומזה נראה ההבדל שבין אִישׁ לבין בַּעַל, שהראשון הוא דרך כבוד, איש נקשר במסרת נשואים לאשה, והשני הוא דרך גנאי, מושל באשתו, מפני שעקרו ארנות ושלטון (עיין בעל). וברבוי, המבלעדי אֲנָשֵׁינוּ (ירמיה מ״ד ר״ם), ולנקבה יאמר: אֵשֶׁת (עיי״ש). ג) בבחינת טבעו ותבונתו הכללית, ענינו כשם בן אדם, מענ. человѣкъ. מבלי הבטח אל המין. וזה, א) ביחס אל מי שגדול ונעלה ממנו, הש״י, ומלאביו, ואז מובנו בן תמותה, שмертный, שערביכער. כי לא אִישׁ כמוני אעננו (איוב ט׳ ל״ב), לא אִישׁ אל ויכזב (במדבר כ״ג י״ם), והכפל, ובן אדם ויתנחם, כי שרית עם אלהים ועם אֲנָשִׁים (בראשית ל״ב כ״ט). ובחבור עם מלת השלילה, לא, ונפל אשור בחרב לֹא־אִישׁ (ישעיה ל״א ח׳). והכונה לא בידי אדם כי אם ביד אלהים או מלאכיו, והכפל, וחרב לֹא אדם תאכלנו. ב) ביחס אל מי שקטן ושפל ממנו בטבע, והם בעלי החיים, כי באפם הרגו אִישׁ (בראשית מ״ט ו׳), וההפך, עקרו שור. לְמֵאִישׁ ועד בהמה (שמות י״א ז׳), ג) ביחס אל כלל מין האדם יאמר השם איש על המצוין וההחשוב שבהם, הלא אִישׁ אתה (ש״א כ״ו מ״ו), אין מאן, фарнъгомеръ מאן, знатный. התחזקו והיו לַאֲנָשִׁים (ש״א ד׳ ט׳). ומזה יש מפרשים, אליכם אִישִׁים אקרא (משלי ח׳ ד׳), האנשים החשובים. ובהתיחס למלאך, וְהָאִישׁ גבריאל (דניאל ט׳ כ״א), וְהָאִישׁ הלבש הבדים (יחזקאל ט׳ ג׳). וכן בחבורו עם השם בֶּן ברבוי, גם בני אדם גם בְּנֵי אִישׁ (תהל׳ ס״ב ג׳), בְּנֵי אִישׁ עד מה כבודי לכלימה (שם ד׳ ג׳). ד) בבחינת כלל מין האדם, נרדף אל השם אֱנוֹשׁ. ארץ לֹא אִישׁ (איוב ל״ח כ״ו), והכפל, מדבר לֹא אָדָם בו, והבתתיו בשבט אֲנָשִׁים (ש״ב ז׳ י״ד), והכפל, ובנגעי בני אדם (ועיין תהלים ע״ג ה׳). ה) בענין יחוד הגוף לבד, физическое. ויחובר עם שם תאר המיחדו, נח אִישׁ צדיק (בראשית ו׳ ט׳), אִישׁ שעיר, אִישׁ חלק (שם כ״ז כ״א), אִישׁ צרוע הוא (ויקרא י״ג מ״ד), אִישׁ עור או פסח (שם כ״א י״ח), אִישׁ סרים (ירמיה ל״ח ז׳), אִישׁ עני (דברים כ״ד י״ב), אִישׁ שיבה (שם ל״ב ב׳). ועם שמות המשפחה אִישׁ כהן (ויקרא כ״א ט׳), אִישׁ לוי (שופטים י״ז א׳). ובשמות היחס, אִישׁ מצרי, אִישׁ עברי (שמות ב׳ י״א), אִישׁ יהודי (אסתר ב׳ ה׳). וברבוי תרבות אֲנָשִׁים חטאים (במדבר ל״ב י״ד), אֲנָשִׁים חכמים (דברים א׳ י״ג), אֲנָשִׁים מדינים (בראש׳ ל״ז כ״ח), אֲנָשִׁים עברים (שמות ב׳ י״ג), בבל אלה וברומה יתבן שיאמר גם בזולת השם איש. ובסמיכות אל שמות עצמים פרטים, יבוא בה״א הידיעה, וָהָאִישׁ משה (במדבר י״ב ג׳), וָהָאִישׁ מיכה (שופטים י״ז ה׳), וָהָאִישׁ ירבעם (מ״א י״א כ״ח), ויעל הָאִישׁ אלקנה (ש״א א׳ כ״א). וכשבא שם העצם הפרטי הנסמך לו במובן כלל אומה, שבט, או מדינה, יבוא השם אִישׁ בזולת ה״א הידיעה, אִישׁ ישראל (במדבר כ״ה ח׳). וכן ברבוי, אֲנָשֵׁי ישראל (ש״א ז׳ י״א), אֲנָשֵׁי גלעד (שופטים י״ב ה׳), ובאופן זה יבוא השם אִישׁ ביחיד, במובן שם קבוץ, והפעלים המתיחסים לו יבואו במספר רבים, ויאמרו אִישׁ ישראל (שופטים ח׳ כ״ב), וכל אִישׁ ישראל קמו (שם כ׳ ל״ג), וכל אִישׁ ישראל בראותם (ש״א י״ז כ״ד), ועל המעט שבאו הפעלים ביחיד: ויאמר אִישׁ ישראל (שם שם כ״ה), ובהתיחסות לעם, למקום, לעיר: וָאִישׁ טוב (ש״ב י״ז י׳), יושבי טוב, אַנְשֵׁי סדום (בראשית י״ג י״ג), אַנְשֵׁי העיר (שם כ״ד י״ג), אַנְשֵׁי המקום (שם כ״ו ז׳); וכמו כן בהתיחסות ושיוכות לארון ומושל: ויאמרו אַנְשֵׁי דוד (ש״א כ״ג ג׳) האנשים העומדים לפני דוד, אשרי אַנְשֶׁיךָ אשרי עבדיך (מ״א י׳ ח׳), ואת עבד אברהם ואת אֲנָשָׁיו (בראשית כ״ד נ״ט), (לייטע, люди. ובטעם זה נאמר: אִישׁ אֱלֹהִים (מ״א י״ג א׳), איש העומד לפני האלהים לשרתו, בא בסודו, נביא, משה אִישׁ הָאֱלֹהִים (דברים ל״ג א׳).

וממושג ההוראה השניה בענין בעל אשה ואדוניה, יצא ו) במובן בעל איזה קנין, קונה, או מתעסק ברבר מה. וכמו כן במובן המוסר, בעל תכונה ופעולה ידועה. владѣлецъ, собственникъ, אייגנער, בעזיצער.

ובא בסמיכות לשם הקנין, העסק או התכונה, על דרך השמות בַּן, בַּעַל, כשם תאר מרכב, אִישׁ הָאֲדָמָה (בראשית ט׳ כ׳), אַקקערס מאַן, хлѣбопашецъ. אִישׁ שָׂדֶה (שם כ״ה כ״ז), אַנְשֵׁי אֲנָיוֹת (מ״א ט׳ כ״ז), אִישׁ מַלְחָמָה מנעוריו (ש״א י״ז ל״ג) מתעסק במלחמות ויכול לעמוד בקשרי המלחמה, קריעגסמאַן, воинъ. ובהשאלה מיוחס גם להש״י, ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה (שמות ט״ו ג׳), וברבוי, וַאֲנָשֵׁי מִלְחָמָה גבורי חיל (דה״ב י״ז י״ג), ובכלל לכל היוצאים לצבא. על אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה (ש״א י״ח ה׳), כל שמן וכל אִישׁ חַיִל (שפטים ג׳ כ״ט), איש בעל כח וגבורה מלומד לצאת בצבא, ריטטיג, מאַפּפֿער, жественный. כִּי אַנְשֵׁי חַיִל הֵם (ש״ב י״א י״ז), ובמובן המוסרי, אַנְשֵׁי חַיִל יראי אלהים (שמות י״ח כ״א), מיכטיג, способный. ובא, והנה זה בא הָכֵב אִישׁ צמד פרשים (ישעיה כ״א ט׳) ושעורו, רכב של אנשים אנשי החיל, ודומה לו להלן ברכב אדם פרשים (כ״ב ו׳), אִישׁ־דְּבָרִים (שמות ד׳ י׳), איש שיובל לדבר בן לפני מי שגדול ממנו, רעדנער, рѣчистый. ובן אִישׁ שְׂפָתַיִם (איוב י״א ב׳), ובמובן אחר, אִישׁ לָשׁוֹן בל יכון בארץ (תהל׳ ק״מ י״ב), איש שמשתמש בלשונו להרע מאַן דעם ליימונדט, злоязычный. וְאִישׁ הָאֵר (ש״א ט״ז י״ח), אִישׁ שִׂיחָה (דברים ל״ב כ״א), אִישׁ דָּמִים (תהלים ה׳ ז׳). אוהב לשפוך דם, אִישׁ אֱמוּנוֹת (משלי כ״ח כ׳), עושה מעשיו באמונה, אִישׁ חֲמֻדוֹת (דניאל י׳ י״א), נחמד, כְּאִישׁ אֱמֶת (נחמיה ז׳ ב׳), אַנְשֵׁי אֱמֶת (שמות י״ח כ״א), וְאִישׁ דַּעַת (משלי כ״ד ה׳), אַנְשֵׁי לֵבָב שמעו לי (איוב ל״ד י׳), וְאִישׁ תְּבוּנָה (משלי י״ז כ״ח), מַאִישׁ חָכָם (תהלים י״ח מ״ט), אִישׁ בְּלִיַּעַל (משלי ט״ז כ״ז), אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת (שם שם כ״ח), (עיין הפך) וכרומה, ובענין אחר, אִישׁ כַּחֲסוֹר (שם כ״א י״ז), מי שנושא וסובל מחסור, דירפֿטיגע, нуждающійся. אִישׁ מַכְאֹבוֹת (ישעיה נ״ג ג׳), סובל מכאובות, לייַדענדער, болѣзненный. אִישׁ מָוֶת (מ״א ב׳ כ״ו). מי שמשפטו למות, דעם מאַדעם שולדיג, достоинъ смерти. אִישׁ עֲתֻּדֵי (ויקרא ט״ו כ״א), מי שהוא מיועד ומזומן לעת מיוחדת, איין בעשטימטער מאַן, нарочный. ויאמר השם אִישׁ, אִשָּׁה, גם ז) במובן גוף פרטי לבד בעין השמות אָדָם, אָח, רֵעַ, וטעמו כשם המספר אֶחָד. ובא, א) בענין, אחד בלתי מפורש יהיה מי שיהיה, אירגענד איינער, יעמאַנד, кто нибудь. אם יוכל אִישׁ למנות (בראשית י״ג ט״ז), אִישׁ לִפְנֵי אֲכָלוֹ (שמות ט״ז י״ח), ובכפל השם, אִישׁ אִישׁ כי יהיה (ויקרא ט״ו ב׳), ועם מלות השלילה, אִישׁ אל יותר (שמות ט״ז י״ט), ניעמאַנד, никто. אין אִישׁ עמנו (בראשית ל״א נ׳), ב) פרט אחד מכלל קבוץ אחד, יָחִיד איינער, по одному. אִישׁ אִישׁ למטה (במדבר א׳ ד׳), מכל מטה איש אחד, וכמפורש במקום אחר, אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד למטה אבתיו (שם י״ג ב׳). ג) כל פרט ופרט מקבוץ אחד, יעדערמאַן, יעדער, каждый. לכלם נתן לְאִישׁ חליפת שמלות (בראשית מ״ה כ״ב), לכל איש ואיש מן הכלל כלו שזכר, לְאִישׁ עשב בשדה (זכריה י׳ א׳) שעורו לכל איש, אִישׁ כפתרון חלומו (בראשית מ׳ א׳), אִישׁ כחלומו פתר (שם שם י״ב), כמו לאיש, וכן אִישׁ לפי פקודיו (במדבר כ״ג ג״ד), אִישׁ חרבו (בראשית ל״ד כ״ה), איש חרבו על ירכו (שה״ש ג׳ ח׳). ובשלילה איש ממנו את קברו לא יכלה (בראש׳ כ״ג ו׳), ניעמאַנד, никто. ויאמר ג״כ בחבור עם המספר הכללי כָּל, ויבאו כָּל אִישׁ אשר נשאו לבו (שמות ל״ה כ״א), ובכפל השם, אִישׁ אִישׁ מטלאכתו (שם ל״ו ד׳), אִישׁ וְאִשָּׁה אל יעשו (שם ל״ו ו׳), כרצון אִישׁ וְאִישׁ (אסתר א׳ ח׳). ד) ביחס אל זולתו הרומה לו, ויבוא הראשון בשם אִישׁ והשני בשם: אָח, רֵעַ, עָמִית, ויאמרו אִישׁ אל אָחִיו (בראשית מ״ב כ״א), אינער צום אנדערן, одинъ другому. מיד אִישׁ אָחִיו אדרש (שם מ׳ ה׳), שעורו מיד איש אדרש דם אחיו. וְאִשָּׁה מאת רֵעוּתָהּ (שמות י״א ב׳), ולא תונו אִישׁ אֶת עמיתו (ויקרא כ״ה י״ז). ובן בבעלי חיים

וגם בדברים שוים ודומים שאין בהם רוח חיים, וְאִישׁ אָחִיו לא ידחקון (יואל ב׳ ח׳), ויתן איש בתרו לקראת בַּעֲהו (בראש׳ מ״ז י׳), שעורו בתרו של כל איש, חברת אִשָּׁה אל אֲחוֹתָהּ (שמות כ״ו ג׳). ופעם אחת בא גם העצם הפרטי השני בשם איש ובכנוי, ויכו אִישׁ אִישׁוֹ (מ״א כ׳ כ׳). ולדעת המבארים נמצא גם בטעם מין סתמי, безличное местоимение. כה אמר הָאִישׁ בלכתו (ש״א ט״ו כ׳), היו אומרים, מַאן זַאבמע, говорили. אשר אם יוכל אִישׁ למנות (בראש׳ י״ג ט״ז), ואינו מוכרח. ובא, ולחם אֲנָשִׁים לא תאכל (יחזקאל כ״ד י״ז), ת״י ולחם אָבְלִין והנכון כפרש״י לחם אנשים אחרים, והוא מעודת הבראה שהאבל אוכל משל אחרים.

2) אִישׁ, במשנה. שם תאר כבוד. א) אדון ובעל בעמיו. אִישֵׁי כהן גדול (יומא א׳ ז׳), הערר, господинъ. ובא גם כשם תאר לפקיד על אחת הפקודות בבית המקדש, אִישׁ הַר הַבַּיִת (תמיד א׳ ב׳). ויתכן שבמובן כזה נאמר, אנטיגנוס אִישׁ סוכו (אבות א׳ ג׳), יוסי בן יועזר אִישׁ צְרֵדָה ויוסי בן יוחנן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם (שם שם ד׳). ב) באגדות חז״ל הושאל השם איש אל המלאך גבריאל, בסמך על המקרא, וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל (דניאל ט׳ כ״א), ועל מה שנאמר ביחזקאל, ויקרא אל האיש הלָבָשׁ הבדים (ט׳ ג׳), אמרו אלמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל וכו׳ (יומא ע״ז א׳), וע״ז כנראה סמך הרמב״ם ז״ל לקרוא את המדרגה העשירית ממדרגת המלאכים בשם אִישִׁים; והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה לפיכך נקראו אִישִׁים שמעלתם קרובה ממעלת (אולי צ״ל למעלת) דעת בני אדם (יסודי התורה ב׳ ז׳), וגם השם גבריאל מורכב מן גֶּבֶר אֵל (עיין במפרש). ובזוהר דפוס קרימונה שנת כי לא יט״ש (דף קמ״ו ד׳), בשם מדרש רות, אין בכל כתות מלאכים יכולין להתערב ביסודות דהאי עלמא כאינון דאקרי אִישִׁים (העירני ע״י הר״ר צבי קאצענעלענבאגען ז״ל), ויש מחכמי המחקר שקראו בשם איש לשכל הפועל (עי״ש).

3) אִישׁ, בהגיון, ובספרי המחקר. עצם פרטי מיוחד בבחינת אחדותו והבדלו מעצמים אחרים, איינצעלן, индивидуумъ, особь. ורוב הרעות הנופלות בְּאִישֵׁי הֵם מעצמם, רצוני לומר מאישי בני אדם החסרים (מורה נבוכים ג׳ י״ב), הגלגלים ומה שבהם אשר אִישֵׁיהֶם מתמידים (שם שם י״ז), כענייני אישי כל מין מן הצמחים ובעלי חיים (שם). ומזה, מאמר אִישִׁי, או משפט אִישִׁי, כשהמאמר או המשפט הוא נוגע לעצם פרטי אחד.

אִשָּׁה, ש״נ. נגזר משם אִישׁ. בסמיכות אֵשֶׁת, ומשקל זה יבוא בבנוים, אִשְׁתּוֹ, אִשְׁתְּךָ. והרבוי נָשִׁים מן השם אֲנָשִׁים בחסרון האל״ף, ובסמיכות נְשֵׁי ופעם אחת נמצא ברבוי אִשֹּׁת, אִשֹּׁת הזמה (יחזקאל כ״ג מ״ד), מן אִשָּׁה. ויורה א) נקבה במין האדם, женщина, лице женск. пола, וויב. לזאת יקרא אִשָּׁה כי מֵאִישׁ לקחה זאת (בראשית ב׳ כ״ג), כי אִשָּׁה יפת מראה את שם ו״ב י״א), כי דרך נָשִׁים לי (שם ל״א ל״ה), ויכלול גם נערה, אולי לא תאבה הָאִשָּׁה (שם כ״ד ה׳), מאדכען, дѣвица. ב) אשה קנויה לאיש בעולת־בעל, פֿרויא, жена, супруга. והיה אִשָּׁה לבן אדניך (שם כ״ד נ״א), ולקחת אִשָּׁה לבני (שם שם ד׳), אם בעל אִשָּׁה הוא (שמות כ״א ג׳), ראה חיים עם אִשָּׁה אשר אהבת (קהלת ט׳ ט׳), ובסמיכות, אֵשֶׁת אברם (בראשית י״א כ״ט), על דבר אִשְׁתִּי (שם כ׳ י״א), אִשְׁתְּךָ היא (שם י״ב י״ח), ופ״א בסגול אֶשֶׁתְּךָ בנפן פוריה (תהלים קכ״ח ג׳), ויקח לו למך שתי נָשִׁים (בראשית ד׳ י״ט), נְשֵׁי בניו (שם ז׳ י״ג), תנה את נָשַׁי (שם ל׳ כ״א), ויכלול גם את הפלגש, наложница, קעבסוויב. ותתן לו את בלהה שפחתה לְאִשָּׁה (שם שם ד׳). וכמו כן את הכלה המיועדת להיות אשה ברוים, невѣста. הבה את אִשְׁתִּי (שם כ״ט כ״א), ובהשאלה לבעלי חיים, שבעה שבעה איש וְאִשְׁתּוֹ (שם ז׳ ב׳). ובבחינת טבע הנקבה בבני אדם ותכונותיה יורה השם אִשָּׁה ג) על רוך הלב, חלישות המזג, קלות הדעת וכדומה, כלב אִשָּׁה מצרה (ירמיה מ״ח מ״א), יהיה מצרים כְּנָשִׁים ורחד

ופתר (שם י"ב ט"ז), **נשתה גבורתם היו לָנָשִׁים** (ירמיה נ"א ל'), **הנה עמך נָשִׁים בקרבך** (נחום ג' י"ג), **ומוצא אני מר ממות את הָאִשָּׁה** (קהלת ז' כ"ו), **וזה ענין מליצת, אדם ילוד אִשָּׁה** (איוב י"ד א'). ד) **במובן יחוד הגוף לבר, בחבור עם שם תאר, אִשָּׁה נביאה** (שופטים ד' ד'), **אִשָּׁה חכמה** (ש"ב י"ד ב'), **אִשָּׁה גדולה** (מ"ב ד' ח'), **אִשָּׁה קשת רוח** (ש"א א' ט"ו), **ומצח אִשָּׁה זונה** (ירמיה ג' ג'), **ובא אִשָּׁה יראת ה'** (משלי ל"א ל'), **ושעורו, אשה אשת יראת ה'.** ה) **וביחס הסמיכות לשם עצם, ענינו בעלת איזה קנין ותבונה, כי אֵשֶׁת חיל את** (רות ג' י"א), **אֵשֶׁת כסילות** (משלי ט' י"ג), **אֵשֶׁת חן** (שם י"א ט"ז), **וְאֵשֶׁת מדנים** (שם כ"ו ט"ו), **וְאֵשֶׁת נעורים** (ישעיה נ"ד ו'). ו) **ביחס הדמיון וההשתתפות, אִשָּׁה את בשר רעותה** (זכריה י"א ט'), דיא איינע-דיא אנדערע, **одна другую.** **חברת אִשָּׁה אל אחותה** (יחזקאל א' ט'), **ובדברים דומים שאין בהם רוח חיים, חברת אִשָּׁה אל אחותה** (שמות כ"ו ג'). ז) **כל פרט ופרט מקבוין אחד, יעדע, каждая.** **ושאלה אִשָּׁה משכנתה** (שם ג' כ"ב), **תצאנה אִשָּׁה נגדה** (עמוס ד' ג').

אֵשֶׁת, ש"נ. **כעין השם אשה, והוא משקל אחר בפני עצמו, לפי שנמצא, ואם על המעט, גם בנפרד, אֵשֶׁת בעלת אוב** (ש"א כ"ח ז'), **כמו אֵשֶׁת לדה** (ירמיה י"ג כ"א), **נפל אֵשֶׁת בל חזו שמש** (תהלים נ"ח ט'), (**ועיין אישות**).

2) **אִישׁוּת**, ש"מ. א) **במשנה. קשר הנשואים שבין איש לאשתו,** עֶהֶ, супружество, бракъ. **שלא נתכון זה אלא לשם אישות** (נדרים ח' ז'), **פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה** (יבמות נ"ט ע"ב), **והרמב"ם ז"ל קרא את ההלכות השייכות לזה בשם, הלכות אישות.** ב) **בדברי המחברים, מעמד שנות האדם בהיותו איש** מאַנעגעס אָלטער, возмужалость. **והם מונים ארבעה מעמדים, הילדות, הבחרות, הָאִישׁוּת, והזקנה** (הרמב"ן בפי' על התורה (בראשית מ"ו ט"ו).

הערה. 1) לדעת הרד"ק נגזר מן השם איש פעל בבנין התפעל, **הִתְאַשֵּׁשׁ**, התחזק והיות לאיש, במובן המסרי, וכתי' ואת **וְהִתְאַשַּׁשְׁתּוּ** (ישעיה מ"ג ח') היו לאנשים בעלי דעה והשכל, וזך מאַנגלך, **б**ерзшаме-длък בענעהמק, **показаться мужами**. וי"ת **וְאִתַּקַּפוּ** (ועיין אשש).

2) לדעת המבארים האחרונים יסודו של השרש **אִישׁ** הוא **אֵשׁ** בהוראת חזק ועצמה, וגזר ממנו השם **אִישׁ** על דרך גזרת השם **גֶּבֶר** מן הפעל **גָּבַר**, ומיסוד זה נגזרו השרשים, אשן, אשש (עי"ש). ונשאר המשקל היסודי בהרכבת עם שמות אחרים לבנין שם עצם פרטי כמו **אֶשְׁבָּן**, **אַשְׁחוּר**, שענינם כמו **אִישׁ בֵּן**, **אִישׁ חוּר** (עי"ש ובהומים להם). ואפשר לשער שהיסוד **אֵשׁ אֵשׁ** ענין אחד לו עם המלה **יֵשׁ** בהוראת ישות עצמות והחלפת המציאות, וכמו שנמצאה מלת **אֵשׁ** בהוראת מלת **יֵשׁ** (עין בסמוך). והתיחד השם **אִישׁ** לבן אדם על שם שישותו ועצמותו גדולה וחזקה מכל ישות ועצמות בעלי החיים, וזכר לדבר קניתי **אִישׁ** את ה' (בראשית ד' א').

אִישׁוֹן, ש"ז. א) **העגול הקטן השחור בעין, בבה, בת עין,** דאס שוואר-צע אים איינע, אינענאַבֶּל, **зѣница ока.** **ובא בסמיכות אל השם עין, דרך משל אל היקר והחביב ששומרים אותו היטב, יצרנהו כְּאִישׁוֹן עינו** (דברים ל"ב י'), **ותורתי כְּאִישׁוֹן עינך** (משלי ז' ב'), **והמשל הזה לקוח מטבע העפעפים שממהרות לכסות את העין לשמרה מכל פגע קל, ונסמך גם לשם בת, שמרני כְּאִישׁוֹן בַּת עין** (תהלים י"ז ח'), **ובתפלה, ומאיר לְאִישׁוֹן בַּת עין. לדעת הריק"ם נגזר השם אִישׁוֹן מן אִישׁ בתוספת ו"ן לסימן ההקטנה, וזה על שם שבעיגול זה נראות צורות המתחשים העומדים נגדו כבמראה בתבלית הקטנות,** מאַנגבן, בילדכען דעם אויגעס, **человѣчекъ глаза, зрачекъ.** **ועמו הסכימו המבארים האחרונים, בראיה שכן הוא בערבית אנשאן אל עיין, ובלשון רומית** pupilla **מן** puppa **בת קטנה. ולהיות העגול הזה נמצא באמצע העין, יצא השם אִישׁוֹן בהשאלה** ב) **לתוך ואמצע** מיטטע, cepe-дина. **ומזה, בְּאִישׁוֹן לילה ואפלה** (משלי ז' ט'), **באמצע הלילה, כנוי לשעת החשך הגדול, עבי החשך** (גיזיגיוס, פרסם), **ועל משקל אחר ידעך נרו בְּאִישׁוֹן חשך** (שם כ' כ'), **והיו"ד מיותרת ע"פ המסורה. ולדעת רש"י עיקר**

הוראת השם אִישׁוֹן הוא חשך, ומזה העגול שבעין שהוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו, ונקרא כן ע"ש שחרורותו, ולפ"ז שרשו אשן (ועיין שם).

אִישׁ, אִישׁ, מלת תאר הפעל. להחלטת המציאות כמו מלת יֵשׁ בעברית ומלת אִית בארמית (עיי"ש), זין. האבען, имѣть במקרא: אם אִישׁ להמין ולהשמיל (ש"ב י"ד י"ם), ובה"א השאלה: הַאִישׁ בית רשע (מיכה ו' י'), ונמסר עליהם שהם חסרים יו"ד. והמסורה הכניסה בהוראה זו גם אִישׁ רעים להתרועע (משלי י"ח כ"ד), אף שהוא מלא יו"ד, ואמרה ג' סביריז יֵשׁ, והוא באמת פירוש נכון, וכן תרגומו אִית חברין דכתחברין.

אִישׁ-בֹּשֶׁת, שע"פ. בן שאול המלך (ש"ב ב' ח'), השם הזה הוא מורכב מן אִישׁ ומן בֹּשֶׁת, שהוראתו כעין השם בַּעַל (עיי"ש), ושעל כן נקרא בדה"א (ח' ל"ג) אֶשְׁבַּעַל (ועיין יְרֻבֶּשֶׁת, מְפִיבֹשֶׁת).

אִישׁ-הוֹד, שע"פ. בן הַמֹּלָכָת (דה"א ז' י"ח), והוא ע"ד הרכבת השמות אֲבִיהוּד, אֲחִיהוּד.

אִישׁ-חַיִל, בבניה נאמר, בְּנָיָה בן יהוידע בן אִישׁ-חַיִל רב פעלים מן קבצאל (דה"א י"א כ"ב), (ובש"ב כ"ג כ'), נאמר בכתיב אִישׁ חַי, והקרי חַיִל. לפי הפשט הוא שם עצם פרטי (ע"ד אבי-חיל) שמו של אבי יהוידע, וחז"ל סמכו על הקרי פרשוהו כשם תאר ומוסב על בניה שהוא היה איש חי, בעדות מן הסמוך לו, רב פעלים (ברכות י"ח ע"ב).

אִישַׁי, שע"פ. בתוספת אל"ף על השם יִשַׁי, אבי דוד (דה"א ב' י"ג), פ"א במקרא, והוא על משקל ארמי (עיין אִיתַי).

אִית, ארמית. כעין המלה יֵשׁ, אִשׁ, בעברית, עיקר ענינו, שם בהוראת המציאות המוחלטת, דאם זיין, бытіе. ובארמית שבמקרא באה בתוספת יו"ד הרבים אִיתַי, במובן תאר הפעל. א) להחלטת המציאות, וכולל את הפעל היה, זין, עם איזה, אִיתַי גבר במלכותך (דניאל ה' י"א), עם איזה דא, есть. ומשותף אל יחיד ורבים זכר ונקבה: אִיתַי גברין יהודאין (שם ג' י"ב) עם זינד, сутъ. הן אִיתַי אלהנא וגו' יכיל לשיזבותנא (שם שם י"ז), שעורו נמצא ויש, הוא אלהינו אשר יכול להצילנו, ובא בחבור עם הכנוים ע"ד שבאה המלה יש, הַאִיתָיךְ כהל (שם ב' כ"ו), הישך יכול, ובחבור עם מלת השלילה, לא אִיתַי אנש (שם שם י'), ובאה ג"כ בכנוי הרבים למדברים בעדם ולשאר הנופים מה שלא נמצא במלת יֵשׁ בעברית, לא אִיתָנָא פלחין (שם ג' י"ח), איננו, אין אנחנו, לא אִיתֵכוֹן פלחין (שם שם י"ד), אינכם, להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא אִיתוֹהִי (שם ב' י"א), כנוי היחיד תחת כנוי הרבים. ב) להחלטת מציאות הקנין לקונה האבען, имѣть. לא אִיתַי לך (עזרא ד' ס"ז), דוא האסט ניכט, не имѣешь. ובתרגומים, אִית אִיתָא בזולת היו"ד, וכן הוא בשמרונית, ובכנוי יבוא על משקל הרבוי, הרעה אתי מעודי (בראשית מ"ח מ"ו) ת"א מדאִיתָנִי. ורגיל הרבה בגמרא בענין החלטת הקנין, האבען, имѣть. ובמובן המושאלי, מר כְּדָאִית ליה ומר כְּדָאִית ליה (סנהדרין צ' ע"א).

אִיתַי, שע"פ. אִיתַי בן ריבי מגבע בני בנימין מגבורי דוד (דה"א י"א ל"א). יסודו אִית, אִיתַי, בהוראת ישות ומציאות על דרך השם (אִישַׁי מן יִשַׁי) ובשמואל ב' (כ"ג כ"ם), נאמר תחתיו אִתַּי בדגש תמורת הנח.

אִיתִיאֵל, שע"פ. א) מבני בנימן, אִיתִיאֵל בן ישעיהו (נחמיה י"א ז'). ב) שם חכם קדמון, נאם הגבר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל ואכל (משלי ל' א'), הלמ"ד הוא יחס שאליו, ואפשר שחיה שמו לאיתיאל והלמ"ד מן השם ע"ד השם לְאֵל.

אִיתָמָר, שע"פ. הבן הרביעי לאהרן הכהן (שמות ו' כ"ג), יתבן שעקרו אֲבִי תָמָר, ובא בחסרון הבי"ת ע"ד אִיעֶזֶר מן אֲבִיעֶזֶר (עיי"ש).

אֵיתָן, אֶתָן, א) ש"ז. מקום קשה חזק מוצק, פֶּעסטעס, האַרטעס, שמארקעס, твердина. מתיחס אל מקום סלעים, הררי סלע, פֶּעלזען - געבירגע, скалистыя горы.

אֵיתָן מושבך (במדבר כ"ד כ"א), מושבך הוא מושב איתן, והבפל, ושים בסלע קנך. אל גְּוֹה אֵיתָן (ירמיה מ"ט י"ט, נ' מ"ד), אל נחל אֵיתָן (דברים כ"א ד'), א"ת נחל בֵּיך, וברבוי הָאֵתָנִים מסדי ארץ (מיכה ו' ב'), הם הרי סלע שנחשבים כמוסדי ארץ, והקודם שמעו הרים (ויקרא ה'), וכן אמרו בספרי (דברים שם). איתן כמשמעו קשה. ובגמרא (סוטה מ"ז ע"ב), מניין לְאֵיתָן שהוא קשה שנאמר אֵיתָן מושבך (במדבר כ"ד כ"א), אחרים אומרים מניין לְאֵיתָן שהוא ישן שנאמר גוי אֵיתָן הוא גוי מעולם (ירמיה ה' ט"ו) ועיין בסמוך. ובהשאלה, ותשב בְּאֵיתָן קשתו (בראשי' מ"ט כ"ד), במקום חזק וקשה, שלפי שהיו מושיבים את הקשת על עץ קשה וחזק שלא תמוש ממקומה במשוך המושך אותה, ורש"י פי' נתישבה בחוזק, בהוראת שם המקרה שבא במובן תאר הפעל, פעפס, крѣпко сильный, געוואלטיג, могучій. ועי"ד המליצה בא בהוראת ש"ת אביר, חזק, איש זרוע, גיבור, ואֵיתָנִים יסלף (איוב י"ב י"ט). ב) חזק בבחינת אריכות הזמן, קיים עומד מתמיד בקיומו, ישן, עתיק־ימים, וכן הוראתו בערבית, דויערענד, אַנ־האלטענד, אוראלט, продолжительный, прочный, древній. גוי אֵיתָן (ירמיה ה' ט"ו), והבפל גוי מעולם. וביחס אל מימי נהרות שאינם פוסקים ומכזבים מימיהם, הובשת נהרות אֵיתָן (תהלים ע"ד ט"ו), ע"ד נחל קדומים (שופטים ה'), וצדקה כנחל אֵיתָן (עמוס ה' כ"ד), ויכלול ג"כ מושג חוזק השטף, ומזה מפרש הרמב"ם נחל איתן האמור בעגלה ערופה, נחל ששוטף בחזקה (ה' רוצח ט' ב'), ופירוש חז"ל עיקר, וישב הים וגו' לְאֵיתָנוֹ (שמות י"ד כ"ז), לשטף מימיו הראשון, לטבעו הקודם, וא"ת לתוקפיה, ג) קשה, מר ועז, הפּ־מיג, жестокій. ודרך בגדים אֵיתָן (משלי י"ג ח'), במובן תאר הפעל. וכן וריב (בקרי ובכתיב ורוב) עצמיו אֵתָן (איוב ל"ג י"ט), חסר יו"ד, ותרגומו: וסוגעי איברוהי תקיפין, וכעין זה פרש"י ורוב עצמותיו שהוא איתן מוכיחן במכאוב. וי"מ מענין מתמיד מאריך ימים, דויערענד, אַנהאלטענד. והנראה שענינו עז וקשה, ושעורו הריב שבעצמיו והוא התולי הוא איתן עז קשה ומר (תהלים ל"ח ד'), ע"ד אין שלום בעצמי ואפשר שבמובן זה נאמר גוי אֵיתָן (ירמיה ה' ט"ו), ע"ד גוי עז פנים (דברים כ"ח נ'), וכן נהרות אֵיתָן (תהל' ע"ד מ"ט). ע"ד ובמים עזים נתיבה (ישעיה מ"ג י"ו), ובא, בירח הָאֵתָנִים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח' ב'), והוא חדש תשרי. רבו הפירושים בטעם השם הזה, ולא רחוק לשמוע השערת פירסט שמקורו פיניקית, שבה התיחד השם איתן בהוראת קדמון, עתיק ימים, כשם תאר לאל עליון, והבעל נקרא בַּעַל־אֵיתָן, הקדמון הראשון, והרבוי אֵיתָנים, הוא רבוי של כבוד וגדולה ע"ד אלהים, אדונים. וידוע ששמות החדשים אצל העמים הקדמונים שמהם לקחו בני ישראל רובם היו נקראים על שם אלהי העמים ושריהם של מעלה (עיין אדר, בול, תמוז) ויתכן שלזה כיון יב"ע בתרגומו: בירחא דעתיקיא, דקרין ליה ירחא קדמאה, וביסוד השרש הזה, מסופק הרד"ק אם שרשו אֵית, וממנו נגזר השם אֵיתָן על משקל בִּיתָן, בחלוף חיריק בצירה. או ששרשו אתן ובא על משקל הֵיכָל, הֵידָד. ולדעת האחרונים יסודו יתן ע"מ אַבָּנֵב (ועיין יתן, תן).

אֵיתָן, שע"פ. א) אֵיתָן הָאֶזְרָחִי מגדולי החכמים הקדמונים, ויחכם מכל אדם מָאֵיתָן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול (מ"א ה' י"א). ונקרא אֶזְרָחִי על שם משפחתו מבני זרח בן יהודה, כמפורש ובני זרח זמרי וְאֵיתָן והימן וכלכל ודרע (ד"א ב' ו'). וטעם מָחוֹל אם שהוא שם עצם פרטי שמו של אביהם, מבני זרחי, או שהוא שם כלי השיר הידוע (עיין מחול בשרש חול), וטעם בני מחול, שהיו כלם מנצחים בשיר, ובספר תהלים מיוחס לאיתן האזרחי שיר פ"ט בשם משכיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי, וכן גם להימן, המכונה גם בתאר אזרחי מיוחס שיר פ"ח, משכיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי. והנה בספר דברי הימים בין המשוררים אשר העמיד דוד המלך נמצא ב) שם משורר אֵיתָן המתילד למשפחות מרדי הלוי, אֵיתָן בן קישי וגו' בן מחלי

בן משי בן מרדי בן לוי (ה"א ו' כ"ח–ל"ב). וכן נזכר שם משורר הימן בן יואל בן שמואל (הנביא) בן אלקנה וגו' המתיחס לבני קרח ממשפחת קהת (שם שם י"ח כ"ג), ולפי ההשקפה הראשונה אתיים הם. והרב ריו"ץ בפירושו לדה"י אמר שהם אותם המתיחשים לבני זרח בעצמם, והיו לוים מצד אבותיהם, ומבני זרח מצד אמם (עיין שם). אבל קשה לקבל כי אֵיתָן שהיה מבני מרדי, וְהֵימָן שהיה מבני קהת, היו שניהם בני אם ממשפחת זרח ושנקראו שניהם על שם משפחת אמם וצ"ע (ועיין הימן). ג) בן זמה מבני גרשם בן לוי מאבותיו של אסף המשורר (שם שם כ"ז).

אֵיתוֹן עיין אתה.

אַךְ א) מלת תאר הפעל. עיקר הוראתה, החלטת וקיום דבר, פֿירוואהר, געווים, יא וכערלך, подлинно, вѣрно. ומזה א) החלטת דבר מסופק, על פי ההשערה הקרובה, כעין מלת אָבֵן, אָבָל, אָמְנָה, באה בתחלת המאמר, ואמר אַךְ טרף טרף (בראשית מ"ד כ"ח), אַךְ מסיך הוא את רגליו (שופטים ג' כ"ד), אַךְ מלך ישראל הוא (מ"א כ"ג ל"ב), ויאמר ארם אַךְ פרי לצדיק, אַךְ יש אלהים שפטים בארץ (תהלים נ"ח י"ב), אמרתי אַךְ תראי אותי (צפניה ג' ז'), אַךְ נגר ה' משיחו (ש"א ט"ו ו'). ומזה ב) קיום דבר שנתברר אמתתו, אַךְ הנה אשתך היא (בראשית כ"ו ט'), אַךְ עצמי ובשרי אתה (שם כ"ט י"ד). ג) לחזוק קיום ושמירת האותרה, אַךְ ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם (שמות י"ב ט"ו), ותרגומו בְּרַם, אַךְ בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא (ויקרא כ"ג כ"ז), אַךְ בחמשה עשר יום לחדש השביעי וגו' תחוגו את חג ה' (שם שם ל"ט), אַךְ היה לי לבן חיל (ש"א י"ח י"ז), אַךְ שמע נא הדבר הזה (ירמיה כ"ח ז'). ועל הרוב יבוא ד) להחלטת ההפך מן המדומה והמשוער, אַבער יעדאך, זאָנדערן דערנאך, въ самомъ дѣлѣ, -дѣ же, но однако (ישעיה ס"ג ח'), אעפ"י שחטאו בכל זאת הלא עמי המה, וגם אמנה אתתי בת אבי היא אַךְ לא בת אמי (בראשית כ' י"ב), אַךְ אלהים יפדה נפשי (תהלים מ"ט ט"ז), הפך הקודם, כצאן לשאול שתו, אַךְ המה יחדו שברו עול (ירמיה ה' ה'), אַךְ בגורל יחלק את הארץ (במדבר כ"ו נ"ה), כנגד הנאמר מקודם, לרב תרבה נחלתו וגו'. ואני אמרתי נגרשתי וגו' אַךְ אוסיף להביט (יונה ב' ה'), ומזה הפך הקודם ממש כמו אם, אבער, וענען אבער, если же. אַךְ אם יום או יומים יעמד (שמות כ"א כ"א). ומזה ה) למעט וליחד, וכמו כן להוציא דבר מכלל המסופר מחיוב לשלילה ומשלילה לחיוב נור, ניכטס אַלס, развѣ, только. וישאר אַךְ נח (בראש' ז' כ"ג), ואדברה אַךְ הפעם (שם י"ח ל"ב), שא נא חטאתי אַךְ הפעם (שמות י' י"ז), אַךְ את זה לא תאכלו (ויקרא י"א ד'), אַךְ את זה תאכלו (שם שם כ"א), אל תתחר אַךְ להרע (תהלי' ל"ז א'), מוסב אל הקודם, אל תתחר במצליח דרכו, כי כל הצלחתו איננה כי אם לרעה, או שטעמו, אל תתחר כי לא יועיל לך מאומה כי אם יביאך לידי רעה, לחשוב רע על הש"י, ובבחינה זאת היא נרדפת למלת בק, וכמו שאמרו חו"ל אבין ורקין מיעוטים (ב"ר א'). ובחבור עם כלת רק, הרק אַךְ במשה דבר (במדבר י"ב ב'), ו) לקצר אריכות הזמן וליחד תביעתו, קוים, едва. ויהי אַךְ יצא יצא יעקב (בראש' כ"ז ל'), אַךְ הקם הקימו (שיפטים ז' י"ח). וכמו כן ז) ליחוד ההפלגה, לויפֿער, נאנג, все, только. והיית אַךְ שמח (דברים ט"ז ט"ו), כלך שמח ולא עצב כלל. והיית אַךְ עשוק וגזול (שם כ"ח כ"ט), תהגו אַךְ נכאים (ישעיה ס"ו ב'), אַךְ אולים שרי צען (שם י"ט י"א), אַךְ בצלם יתהלך איש אַךְ הבל יהמיון (תהלי' ל"ט ז'). וכן להפלגת המליצה, אַךְ כל הבל כל אדם נצב סלה (שם שם ו'), אַךְ טוב לישראל אלהים (שם ע"ג א'), אַךְ חשך ישופני (שם קל"ט י"א); ולפני תארי הפעל אחרים, אַךְ לשקר שמרתי (ש"א כ"ח כ"א), אַךְ ריק זכיתי לבבי (תהלי' ע"ג י"ג), וידעי אַךְ זרו ממני (איוב י"ט י"ג), אַךְ שם הרגיעה לילית (ישעיה ל"ד י"ד), ושעורו שם מקום מרגוע אך ללילית לבדה. ובטעם ח) לוּ, הלואי, מַאנג נור, только да. אַךְ יקם ה' את דברו (ש"א א' כ"ג). ועל

המעט שתבוא בהוראת מ"מ מלת המעט והבאור, כִּי: אַךְ על פי ה' היתה ביהודה (מ"ב כ"ד ג'), כמו כִּי על פי ה', ותמם כעש חמדו אַךְ הבל כל אדם (תהלים ל"ט ו'). אַךְ אלהים ימחץ ראש אויביו (שם ס"ח כ"ב).

ובהבור למלות המעם אחדות הבאות אחריה, אַךְ אל תמרו מאחרי ה' (שא' י"ב כ'), וְאַךְ אם טמאה אין אחותכם (ויקרא כ"ז כ"ז), וועכן נון, אבער, ecли же, аще אַךְ אשר יאכל (שמות י"ב ט"ז), אַךְ בָּזֹאת נאות לכם (בראש' ל"ד כ"ב), אַךְ הֲבֵה אשתך היא (שם כ' ב'), ואני אמרתי אַךְ זֶה חלי ואשאנו (ירמיה י' י"ט), שעורו הנה זה אך חלי אשר אוכל לשאת. אַךְ עַתָּה הלאני (איוב ט"ז ז'), יעצם אַבער, דאָך נון, нынѣ же, итак אַךְ כִּי העד תעיד בהם (ש"א ח' ט"), נור דאַסס, только чтобы. ועל המעט שיקדמו לה, כִּי אַךְ דעו נא וראו (מ"ב ה' ז'), דענן נעווים, ибо навѣрное. לא אַךְ הוא ישם בי (איוב כ"ג ו'), שעורו, אך הוא לא ישם בי, באמת הוא איננו משים לבו אלי (ועיין אך ב).

יסוד המלה כנראה הוא פ' לבד בהוראת אמתת וקיום דבר כפי ההשערה והדמיון, או להפך מן המשוער והמדומה, ומן האות פ' במובן זה בא פ' הדמיון, ומלות כִּי, כָּכָה, כֵּן, אָבֵן, ועיקר כלם החלטת דבר בנושא. ובדרך הסתעפות ההוראות יצאה מלת אַךְ גם ליחוד ומיעוט, ובזה נבדלת ממלת רַק, שיסודה ריק, רקק, שעיקרה התרוקנות, גרעון ומיעוט, והסתעפה אחרי כן ליחוד והגבלה, ועם זה גם להחלטת האמתות והקיום (ועיי"ש).

2) אַךְ, שם. בבריתא, פגע רע ואסון, бѣдствіе, несча- стіе. אַךְ גדול היה באותו היום (כ"ם נ"ש ע"ב). ושרשו כנראה נבה בחסרון הקצוות ובאלף נוספת. ומהוראה זו כנראה פרש"י לא אַךְ הוא ישם בי (איוב כ"ג ו'), מבה וכפָיָה, לא ישים בי אכפו ואיומתו. ור"ב מוספיא גוזרו מלשון יונית ἀκμὴ.

אַכַּד, שע"פ. עיר מערי ראשית ממלכת נמרוד, בבל וארך וְאַכַּד וגו' (בראש' י' י'). בגמרא אמרי אַכַּד זו בשכר (יומא י' ע"א). ובמדרש אַכַּד זו נציבין (כ"ד ל"ז). וכן הוא בתרגום יונתן וירושלמי. והיא עיר בארם נהרים (מיסופאָטאמיא) הידועה נציבין, (ועיין בנה), והשבעים קראו אַרְכַּד בתוספת ר"ש (עיין דמשק). ויש שקראו אָכַּד בר"ש, וגם לדעתם היא נציבין, ובגזרת השם יש אומרים שהוא מיסודו של אגר, עקד, בהוראת אגודה וכריכה, ומעמו עיר בצודה מוקפת אגודות חומות, כרך.

אַכְזָב, אַכְזִיב (עיין כזב).

אַכְזָר (עיין כזר).

אָכִישׁ, שע"פ. טלך גת בימי שאול ודוד. אליו נמלט דוד בברחו מפני שאול ועבדי אכיש הסיתוהו בו להמיתו ובשנותו את טעמו לפניו נצל מידיו (ש"א כ"א י"א–י"ו), ולזכר ההצלה הואת מיוחם הבור מזמור אחד בספר תהלים ושם נקרא המלך בשם אבימלך (עיין אבימלך). ואחרי כן קרב אכיש את דוד וישב אתו ימים עד אשר קצפו עליו סרני פלשתים, ושלא בטובתו שלחו אכיש מפניו, ונזכר שם אכיש בן מעכה מלך גת, בימי שלמה (מ"א ב' ל"ט), ואפשר שהוא זה בעצמו והאריך ימים עד ימי שלמה.

אָכַל, פ"י הקל. (המקור, אֲכֹל, בֶּאֱכֹל, אָכְלוֹ, אָכְלָהּ, וכמו כן אָכְלָה, לְאָכְלָה. הצווי אֱכֹל. העתיד ע"ד הנחים יֹאכַל, אֹכַל, ובהפסק יֹאכַל). יסודו, כל, כלה, ועיקר הוראתו. כליון וביעור, уничтожать, истреб-, нять. ובא א' ללעיסת מזון ובליעתו להזנת גוף בעלי חיים, ѣсть. לחם לא אָכַל (שמות ל"ד כ"ח), ורוב קשורו עם יחם הפעול. וַאֲכַלְתָּ את עשב השדה (בראש' ג' י"ח), אָכְלוּ את המן (שמות ט"ז ל"ה), וַאֲכָלֻהוּ במקום קדוש (ויקרא כ"ד ט'), לֶאֱכָל לחם (בראשית ל"א נ"ד), בְּאָכְלָנוּ לחם לשבע (שמות ט"ז ג'), בְּאָכְלָם את קדשיהם (ויקרא כ"ב ט"ז). אֲכָל לחם (מ"א כ"א ז'), אֹכַל לחם (שם י"ג ח'). ואמרת אָכְלָה בשר (דברים י"ב כ'), אצלה בשר וְאֹכַל (ישעיה מ"ד י"ט), תֹּאכַל מצות (שמות י"ג ו'), בעצבון תֹּאכְלֶנָּה (בראש' ג' י"ז)

מוסב על פרי האדמה, אם כחה אָכָלְתִּי (איוב ל"א ל"ט), ובקשור עם לפני ה', ענינו אכילת הקרבנות: וְאָכָלְתָּ לִפְנֵי ה' אלהיך (דברים י"ד כ"ג כ"ו). ונאמר אל ההרים לֹא אָכָל (יחזקאל י"ח ו'), כמתיחם אל זבחי ע"ז. ובא בקשור עם בי"ת, אז יאכל בו (שמות י"ב ד'), וזה במובן השתתפות באכילה עם אחרים, לֹא אֹכַל בִּלְחָמֶךָ (שופטים י"ג ט"ז), מיפעסטן, кушать вмѣстѣ съ нѣмъ. ועם מ"ם, וְאָכַל מִבשר זבח (ויקרא ז' כ"א), וְאָכְלָה מציד בניו (בראשית כ"ז כ"ה). בענין אכילת חלק מן הדבר הנאכל. ובא, הָאֹכְלִים למעדנים (איכה ד' ה'), ולדעת הראב"ע טעמו האכלים עד שיתעדנו, כמו באכלנו לחם לשבע. תֹּאכַל לחם על שלחני (ש"ב ט' ז'), יכלול כלל המזון שעקרו הלחם, וְאָכַל לחם לפניו (ירמיה נ"ב ל"ג), אוֹכֵל לחמי (תהלים מ"א י'), ומזה, אָכְלֵי שלחן איזבל (מ"א י"ח י"ט), הסומכים על שלחנה, בְּאָכְלֵי שלחנך (ש"ב י"ט כ"ט), וע"ד המליצה אָכְלֵי לחם העצבים (תהלים קכ"ז ב'), כי אפר כלחם אָכָלְתִּי (שם ק"ב י'), ויכלול ענין החיות והישוב, במקום לעבע, פֿערוויילן, жить, пробыть. וָאֹכַל שם לחם (עמוס ז' י"ב). ובמובן זה גם כל ימיו בחשך יאכל (קהלת ה' ט"ז), ולפי שהגוף נהנה באכילתו יאמר ב) על כל הנאה גופנית או רוחנית, געניעסטן, вкушать, наслаждаться. יגיע כפיך כי תאכל (תהלים קכ"ח ב'), וע"ד הכנוי, אָכְלָה ומחתה פיה (משלי ל' כ'), יאכלו עניים וישבעו (תהלים כ"ב כ"ז). ומזה יש מפרשים ויחזו את האלהים וַיֹּאכְלוּ וישתו (שמות כ"ד י"א). והנכון שהוא כפשוטו ומוסב על אכילת הקרבנות, ועם בי"ת ומ"ם, ולא אָכַל בטובה (איוב כ"א כ"ה), מפרי פי איש יֹאכַל טוב (משלי י"ג ב'), וַיֹּאכְלוּ מפרי דרכם (שם א' ל"א). ובמשנה בענין קבלת תועלת מדבר, פֿאָן עמוּאם נוצען זיעהען, пользоваться. הרי זה אוכל פירות בחייה (כתובות ס' א'). היו שנים מעידים שאכלה שלש שנים (ב"ב ג' ד'). ג) אכילה לתאבון, גיעריג פֿערשלינגען, жадно проглотать. במובן המוסרי, נמצאו דבריך וָאֹכְלֵם (ירמיה ט"ו י"ו), ובמובן זה, פצה פיך וָאֹכֵל וגו' (יחזק' ב' ח'), אָכוֹל את המגלה (שם ג' א'), ובבחינת כליון דבר הנאכל יבוא ד) בענין כליון אבוד גמור, פֿערצעהרען, съѣсть, пожирать. וְאָכַל קציך ולחמך יֹאכְלוּ בניך ובנותיך יֹאכַל צאנך ובקרך יֹאכַל נפנך ותאנתך (ירמיה ה' י"ז). ובהשאלה: אָכְלוּ שאר עמי (מיכה ג' ג'), ואיש בשר רעהו יֹאכֵלוּ (ירמיה י"ט ט'), אָכְלֵי עמי אָכְלוּ לחם (תהלים י"ד ד'), וַיֹּאכְלוּ את ישראל בכל פה (ישעיה ט' י"א), יֹאכַל בדי עורו, יֹאכַל בדין בכור מות (איוב י"ח י"ג). ובבע"ח המשחיתים: חית רעה אָכָלָתְהוּ (בראשית ל"ז כ'), אָכַל הארבה וגו' הילק וגו' החסיל (יואל א' ד'), תֹּאכְלֵנוּ התלעת (דברים כ"ח ל"ט), כבגד אָכָלוֹ עש (איוב י"ג כ"ח). ומזה, בא הבינוני כש"ת לטורף ומשחית, מָהֳאָכֵל יצא מאכל (שופטים י"ד י"ד), בבונה אל האריה, וגערתי לכם בָּאֹכֵל (מלאכי ג' י"א), ברמז אל הארבה, פֿרעסער, פֿערצעהרער, пожирающій. וגם על דבר שאינו בכלל אכילה, וַיֹּאכַל גם אָכוֹל את כספנו (בראש' ל"א מ"ו), ע"ד הוראת פעל בלע (עיי"ש). ובמשנה: כל דבר שעושה וְאוֹכֵל יעשה וְיֹאכַל (ב"מ כ"ח). פֿערברויכען, потреблять. ובע"א, ונמצאת עיסה אוֹכֶלֶת מן הכור (תענית י"ט), ובהשאלה כוללת ה) כליון של השתתה והשמדה, פֿערטילגען, פֿערניכטען, истреблять, уничтожать. ביחס אל האש, אָכְלָה עֵר מואב (במדבר כ"א כ"ח), אש אֹכְלָה הוא (דברים ד' כ"ד), ובא, תְּאָכְלֵהוּ אש לא נפח (איוב כ' כ"ו), הראוי תְּאָכְלֵהוּ בחלוף התולם לקמין, והוא מן הקל (ועיין פיעל). ואל החרב, וחרבי תֹּאכַל בשר (דברים ל"ב מ"ב), כי אָכְלָה חרב סביבך (ירמיה מ"ו י"ד), ומזה בהשאלה, וָאֹכְלָה אתכם ארץ איביכם (ויקרא כ"ו ל"ח), ארץ אֹכֶלֶת יושביה (במדבר י"ג ל"ב), אלה אָכְלָה ארץ (ישעיה כ"ד ו'), כי קנאת ביתך אָכָלָתְנִי (תהלים ס"ט י'). ו) במלאכת הבנין. אחיזה ותפיסת חלק אחד מן הבנין בכלל הבנין, איינגרייפען, захватывать. כניסת החלק האחד אל תוך כללו למעט חללו, אבנעהמען, отнимать. והלשכות העליונות קצרות כי יוֹכְלוּ אתיקים מהנה וגו' (יחזקאל מ"ב ה') ת' יֹאכְלוּ ופירושו

הלשבות העליונות היו קצרות מפני שהאתיקים אחזו בבנין, נכנסו לתוכו והמעיטו את חללו, ותרגומו נסיבו. ומזה בברייתא: שאם תעלה ושפתותיה אוכלות בשקוף (תוספתא אהלות י"א ד'), כמה לוחות אוכלות בארון (ב"ב י"ד), (ועיין אכילה), ולדעת י"מ הוא משרש יכל, כול, וטעמו יבילו, יכלכלו.

הנפעל, בהוראת הקל, ואם הֵאָכֵל יֵאָכֵל (ויקרא ז' י"ח), נעגעסטן וועדרטן, быть ѣдому. החיה הַנֶּאֱכֶלֶת (שם י"א מ"ו), העומדת לאכילה, וַיֵּאָכֵל חצי בשרו (במדבר י"ב י"ב), מחולי, פערצערט, אויפגעצערט וועדרטן, быть сожрану. וְנֶאֱכַל גדיש (שמות כ"ב ה') מאש, כל אכליך יֵאָכְלוּ (ירמיה ל' מ"ז), יכרתו וישמדו, פערטילגט וועדרטן, быть истреблену.

הפיעל. לדעת י"מ, תְּאָכְלֵהוּ אש לא נפח (איוב כ' כ"ו), פערצעהרן, פערברענגן, со-жрать, сжечь. הוא מבנין פיעל והראוי תְּאַכְּלֵהוּ (עיין הקל). ובמשנה 2) בגחלים שאכלה בהם האש, חתה מן הַמְאֻכָּלוֹת הפנימיות (יומא ד' ג'), פערגליהט, раскален-ный. ויש גורסין בעי"ן, (עיין התפעל).

הפיעל. התיחד לאכילת האש, פערצעהרט פערבראנט וועדרטן, быть сожрану. והסנה איננו אָכָל (שמות ג' ב'), ולאכילת החרב, חרב תְּאָכְלוּ (ישעיה א' כ').

ההפעיל, יוצא לשלישי, מתיחס אל הגורם לאכילה, נותן המאכל, מכלכל, ומטריף, צו עסטן געבן, שפייזן, ערנאהרן, дать ѣсть, кормить הנוף שנותן לו לאכול, והדבר הנאכל, ושמן ודבש הָאֻכַלְתִּיךְ (יחזקאל ט"ז י"ג), מי יַאֲכִלֵנוּ בשר (במדבר י"א ד'). ובהשאלה: וְהַאֲכַלְתִּי את מוניך את בשרם (ישעיה מ"ט כ"ו), הָאֻכַלְתֶּם לחם דמעה (תהלים פ' ו'), לפי ששתיה בכלל אכילה, וְהָאֻכַלְתִּיךְ נחלת יעקב (ישעיה נ"ח י"ד), במובן הנאה וקבלת הועלת. אתן לך נחלת יעקב לאכול מפריה, ולדעת הר"י קמחי נאמר מבנין זה. מרוטה לְהָכִיל למען ברק (יחזקאל כ"א ל"ג), ומשפטו לְהַאֲכִיל ומוסב על החרב שהיא מרוטה להאכיל, לשחוט, מגזרת מַאֲכֶלֶת, והוא מקביל אל הקודם, פתוחה לטבח (ועיין כול) ובמשנה בא גם בבנין:

התפעל. בענין בשול המזון במעים, פערדויט וועדרטן, быть переварену. עד כדי שֶׁיִּתְאַכֵּל המזון שבמעיו (ברכות ח' ז'), האברים והפדרים שלא נִתְאַכְּלוּ מבערב (תמיד ב' א'), וברוב הנוסחאות בעיין (ועיין עכל).

אָכֶל, א) ש"ז. הדבר העומד לאכילה, ונופל ביחוד על התבואה, געפרוי-דע, хлѣбъ. ויקבצו את כל אָכֶל (בראשית מ"א ל"ה), נשך כסף נשך אָכֶל (דברים כ"ג כ'), יתן אֹכֶל למכביר (איוב ל"ז ל"א), ושדמות לא עשה אֹכֶל (חבקוק ג' י"ז), ויכלול גם כן כל דבר מזון, מכל הָאֹכֶל אשר יֵאָכֵל (ויקרא י"א ל"ד), שפייזע, яства, пища. כנשר יטוש עלי אֹכֶל (איוב ט' כ"ו), לזרע השדה וְלֶאֱכָלָם (בראשית מ"ז כ"ד), ולבקש מאל אָכְלָם (תהלים ק"ד כ"א). ב) שם הפעולה, עסטן, ѣсть. איש לפי אָכְלוֹ (שמות י"ב ד'), לעת הָאֹכֶל (רות ב' י"ד), שפייזע צייט, время ѣды.

אָכְלָה, שה"פ ע"ד המקור. ולא בא כי אם בתבור עם יחס הלמ"ד ובהוראה המורחבת, כלל המזון, לכם יהיה לְאָכְלָה (בראשית א' כ"ט), צור שפייזע, נאהרונג, צום עסטן, для ѣды, для пищи (שמות ט"ז ט"ו), צור שפייזע, צום עסטן, לְאָכְלָה לכל חית השדה (יחזקאל ל"ד ה'), פערצעהרן, съѣденіе. ותהיינה צאני לְאָכְלָה (שם שם ח'), התיו לְאָכְלָה (ירמיה י"ב ט'). ובהשאלה, לנו נתנו לְאָכְלָה (יחזקאל ל"ה י"ב), לפרנסה ולכלכלה. ויכלול גם כן מושג חזקת הישוב, בעזיטץ, владѣніе. וביחס אל האש, נתתיו לאש לְאָכְלָה (שם ט"ו ו'), פערצעהרן, съѣденіе.

אוֹכֶל, ש"ז. פ"א במקרא, ואט אליו אוֹכֵל (הושע י"א ד'). י"ת מענין אֹכֶל שפייזע, וכן פי' הרד"ק, ורש"י פירשו משרש יכל, וענינו יכולת, כח ועצמה, פערמאגן, קראפט, сила. (ועיין יכל), והנראה כפירוש הראשון.

אֲכִילָה, ש"נ ושה"פ. פ"א במקרא א) דאם עסטן, שפייזע, ѣда, пища. בבח הָאֲכִילָה (מ"א י"ט ח'), ורגיל הרבה במשנה, אסור באכילה ובשתיה (יומא ח' א'), אכל ולא הלך

ארבע אמות אכילתו מרקבת (שבת מ"א ע"א). ב) ובענין אחיזת דבר ותפיסתו, אכילת תנפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע (כלאים ב' י').

2) אֲכוּל, שה"פ, כליון של שרפה. פֶּערצעה-רונג, אויסצעהרונג. чахотка. תחלת אוכלא סוף אוכלא (ע"ז כ"ח ב'), ומזה בספרי המחברים, והצרעת והאוכל (מו"ק א' ע"ב).

מַאֲכָל, ש"ז. הדבר הראוי לאכילה, ולמזון החי, שפייז, еда, пища. מכל מַאֲכָל אשר יאכל (בראשית ו' כ"א), כל עץ מַאֲכָל (ויקרא י"ט כ"ג), עץ נושא פרי לאכילה, פרוכפּבוים, плодоносное дерево. תתננו כצאן מַאֲכָל (תהלים מ"ד י"ב), צאן העומדות לאכילה. ובא ביחוד על התבואה, מַאֲכַל־קמה דבלים (הה"א י"ב מ"א), געפריידע, хлѣбъ. וכן ואצרות מַאֲכָל ושמן ויין (דה"ב י"א י"א), ובסמיכות, מכל מַאֲכַל פרעה (בראשית מ"ז כ"ו), ומַאֲכַל שלחנו (מ"א י' ה'), קאָסט, пища, כל מיני המזון בכלל, מַאֲכַל תאוה (איוב ל"ג כ'), מאכל טוב שמתאוים לאכלו, ליעבלינגם קאָסט, лакомство. ומַאֲכָלֶךָ אשר תאכלנו (יחזקאל ד' י"), אשר מְנה את מַאֲכָלָם (דניאל א' י"), קאָסט. ולא נמצא במקרא ברבוי. ובגמרא גם ברבוי לענין מיני מאכלים שונים, ובא גם ברבוי נקבה, מאכלות אסורות.

מַאֲכֶלֶת, ש"נ. אבילה של כליון, ומתיחס אל האש, שפייז, пища. והיתה לשרפה מַאֲכֶלֶת אש (ישעיה מ' ד'), ויש שפרשוהו כליון והשחתה.

מַאֲכֶלֶת, ש"נ. סכין לשחיטה או חרב, מעסער, שווערד, ножъ, мечъ. ויקח את הַמַּאֲכֶלֶת לשחט (בראשית כ"ב י'), ופירשו חז"ל, הכלי המכשיר לאכילה (ב"ר), וברבוי ומַאֲכָלות מתלעתיו (משלי ל' י"ד), והקודם הרבות שניו.

2) מַאֲכֶלֶת, ש"נ. כנה או פרעוש האוכלת ומוצצת דם בעה"ב, אונגעציפֿער, вошъ, блоха. דם מאכולת (נדה י"א ע"א), וכן תולעת העצים, ולא היו עושין מַאֲכָלוֹת (דברים רבה נ').

1) אָכַל, אָכָל, ארמית כהוראתו בעברית, עסען, פֿערצעהרען, ѣсть. אָכְלָה ומדקה (דניאל ז' ז'), ובצווי, קומי אָכְלִי בשר שגיא (שם שם ה'), ובעתיד, ועשבא כתורין יֵאכֻל (שם ד' ל'). וְתֵאכֻל כל ארעא (שם ז' כ"ג). ובא בהשאלה, די אָכְלוּ קרצוהי די דניאל (שם ו' כ"ה), וַאֲכָלוּ קרציהון די יהודיא (שם ג' ח'). ענינו הלשינו, הוציאו דבתם רעה, פֿער-לייומדען, אָנגעבען, оклеветать кого, доносить на кого. לא תלך רכיל בעמיך (ויקרא י"ט ט"ז), ת"א לא תיכול קורצין בעמך. ובטעם ההשאלה הזאת, כתב רש"י שכן היתה דת כל הולכי רכיל לאכול לגיפא במקום שמלשינים שם, והוא סימן קיום דברים, שמאותה שעה יש עליהם לברר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו, ואותה סעודה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שהוא לסימן לשון הרע. והראב"ע פי' לפי שהמדבר בסתר רעה על אחר כאלו אוכל בשרו. והרמב"ן פי' שהפעל אכל בארמית יש במשמעו גם ענין קריאה בקול גדול ונהימה, תרגום וקרא, ואכלי, וקרין הוא בענינו בעברי רמיזת העינים, ויהיה טעם אכילת קורצין לפי זה, דבור או נהימה ברמזים, ור"י מאטנוב החזיק בסברא זו והוסיף שטעמו קריאה בקול רמיזות וסודות איש זולתו, נלָה סוד רעהו והוצא דבתו, אבל הר"ד לעווי העיר בצדק כי הפעל אָכַל בארמית אין במשמעו הוראת קריאה כלל ואין זו כי אם מהוראת הפעל כלי בבנין אפעל וצ"ע.

אָכֶל, אָכָל, לאיתיאל וָאָכֶל (אָכָל) (משלי ל' א'), לפי המוסכם הוא שע"פ, שם חכם אשר כפיו ומפי איתיאל קבל אגור משלי מוסרים.

אָכֵן, מלת תאה"פ. יסודה כֵּן בתוספת אלף, וענינה א) לאמת ולקיים דבר פֿירוואהר, וואהרליך, געווים, дѣйствительно. по истинѣ (בראש' כ"ח ט"ז), אָכֵן יש ה' במקום הזה (בראש' כ"ח ט"ז), אָכֵן סר מר המות (ש"א ט"ו ל"ב),

אָכֵן יסו את לבבכם (מ"א י"א ב'), ועם זה החלטת דבר שנתברר כמסובב מן הקודם, אלוֶא, и такъ. אָכֵן נודע הדבר (שמות ב' י"ד), אָכֵן חציר העם (ישעיה מ' ז'), וכמו הָכִי אִי הָכִי, въ арамитскомъ. ב) החלטה וקיום ההפך מן המדומה והמשוער, אך, авось, ужъ, но, однакоже. אָכֵן כאדם תמותון (תהלים פ"ב ז'), אָכֵן משפטי את ה' (ישעיה מ"ט ד'). ובא גם בטעם כמעט, едва. אָכֵן השבימו השחיתו כל עלילותם (צפניה ג' ז'), כמעט השכימו והנה כבר השחיתו.

2) אַכְסַדְרָא, אַכְסַדְרָה, ש"נ. בנין מרווח לפני הבתים, предверіе. המסדרנה (שופטים ג' כ"ג), ת"י, לאכסדרה, והוא בנין שיש לו רק שלשה דפנות וצד הבניסה הוא פתוח כלו לרחבו ואינו מגופף. ומזה במשנה אלו הולכים באכסדרא דרך מזרח ואלו הולכים באכסדרא דרך מערב (תמיד א' ג'), עולם לאכסדרא הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת (כ"ב כ"ה ע"ב). מקורו בלשון יונית ἐξέδρα האלע.

2) אַכְסַנַאי, שם. מלשון יונית ξένος (בתוספת אלף), гость, иноземецъ, נבדי גר, אורח, фремдер, гастъ. דלתי לארח אפתח (איוב ל"א ל"ב), תרגומו, לאכסניא, ומזה בגמרא, אַכְסַנָאי פוגם ונפגם (ערכין ח"ז ע"ב), האורח המשנה את בית מלונו מבזה את בעל המלון הקודם ומבזה הוא את עצמו. וע"ד המליצה, אמרו לו תלמידיו להלל הזקן רבינו להיכן אתה הולך, אמר להן לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא, אמרו לו כל יום אית לך אכסניא, אמר להן והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא היא בגו גופא, יומא דין היא הבא, למחר לית היא הבא (ויקרא רבה ל"ד), וזה ע"ד מליצת הכתוב כי גר אנכי עמך. ובמשנה התיחד השם לאנשי חיל העוברים ממקום למקום ומארחים אותם אצל בעלי הבתים, וכן הוא גם בלשון יונית. מאבילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי (דמאי ג' א'), ומזה ב) אַכְסַנְיָא מלון האורחים הערבערג, гостинница. לא ישנה אדם באכסניא שלו (ערכין ס"ג ע"ב); ומזה ג) במובן הכנסת אורחים גאסטפריאהיים, гостепріим-ство. פתחו כלם בכבוד אכסניא (ברכות ס"ג ע"ב), אכסניא עשו לבניי במצרים (שפתים ק"ח ע"ב), והמתברים האחרונים גזרו מן השם אכסניא פעל בהתפעל, הִתְאַכְסֵן, וענינו התארח, אלס נאסט פערוויילען, гоститься. מתאכסן אצל בעל הבית אחד, התאכסן בבית פלוני.

2) אַכְסָרָה, במשנה. תאה"פ, בלא דיוק, באומה, אונגעפעהר, предполо-жительно, приблизительно. אין פודין מעשר שני אכסרה (מע"ש ד' ב'), בלא מדה בלא משקל אלא לפי האומד וההשערה. כל זמן שהוא מוכרן אכסרה פטור (דמאי ב' ה'), ולא התבאר מקורו אל נכון.

אָכַף, פ"י, יסודו כפף. לא נמצא כי אם בקל ופ"א במקרא, וענינו כפיה, כבישה, והכרח, בייגען, צווינגען, דרַאנגען. принуждать, тѣснять. כי אָכַף עליו פיהו (משלי ס"ג כ"ז). ובערבית יורה, טעינת משא על בהמה או חבישת המדעת, וי"א שענינו בלשון סורית, הבאה, ועם זה דפיקה, לחיצה לעבודה, שלאגען, אנטרייבען, אַנְשְׁפַּאנֶען, пригонять, побуждать.

אָכֶף, שם. פ"א במקרא, משא, טעינה, לאסט, בירדע, ноша, бремя. ואכפי עליך לא יכבד (איוב ל"ג ז'), ותרגומו, ושוני עלך, ובא במובן המוסרי הכרה, כפיה, צוואַנג, דרוקק, угнетеніе, давленіе. ולדעת פירסט עקרו, מכה, הפיקה ולחיצה, שלאג, ударъ. והשבעים תרגמוהו כאלו היה כתוב כַּפִּי, וכן פי' הרד"ק, והוא כנגד שאמר איוב כפך מעלי הרחק (שם י"ג כ"א).

2) אוֹכֶף, אֵיכוֹף, כלי מרכב שמניחים על גבי בהמה בדי שיהא נוח לרכוב עליה, זאטטעל, сѣдло. ולא באוכף (שבת נ"ג ע"א), וברבוי, שחקיפוה בגמלין באוכפות (יהודין מ"ז ע"ב), על אֵיכוֹף של בעה"ב (מקואות ס' ה'), האיכוף מטמא טומאת (תוספתא כלים ד').

אָכָר, ש"ז. עובד אדמה פולח בוקע וחורש אַקקערמאן, хлѣбопашецъ.

naxarь . אָבָר וצמדו (ירמיה נ״א כ״ג) , ומיוחד לעובר עבודת שדה לתבואת דגן , ונבדל מן כְּרֵם שהוא עובר בעבודת הכרמים , אִכָּרִים וְכַרְמִים (ההר״ב כ״ז י״) , (עיין כֶּרֶם) אִכָּרֵיכֶם וכַרְמֵיכֶם (ישעיה ס״א ה׳) . בערבית נמצא בפעל אָבַר במובן חפירה , גרַבּנן , рыть землю . ויסודו כר כרה , והקרוב לו , נקר , עקר .

אַכְשָׁף , עיין כשף .

אַל , מלת השלילה , שלילת מציאות פעולה לעתיד לבוא , מיסודם של המלות לֹא , ובארמית לָא , לָ , ובאה א) כעין מלת הקשור , במובן הבקשה שלא תחול הפעולה הבלתי רצויה , да не. אַל אראה במות הילד (בראשית כ״א ט״ז) , אַל יפל דמי ארצה (ש״א כ״ו כ) . ובחבור אל מלת נָא לחזוק הבקשה , אַל נא תהי מריבה (בראשית י״ג ח׳) . אַל נא תהי במת (במדבר י״ב י״ב) , אַל נא אחי תרעו (בראשית י״ג ז׳) . ודרך היתול , שלום לכם אַל תיראו (שם מ״ג כ״ג) , אַל יפל לב האדם עליו (ש״א י״ז ל״ב) ; ובענין ההבטחה שלא תארע הפעולה ההיא , אַל תירא אברם (בראש׳ ט״ו א׳) , אַל תירא כי עמך אני (ישעיה מ״א י׳) , וגם במובן אזהרה שלא לעשות דבר בלתי ראוי , אַל תשלח ידך אל הנער וְאַל תעש לו מאומה (בראש׳ כ״ב י״ב) , אַל תוסף ראות פני (שמות י׳ כ״ח) , אל תוסף דבר אלי (דברים ג׳ כ״ו) , ואיש את רעת רעהו אַל תחשבו בלבבכם (זכריה ח׳ י״ז) , בני אַל תלך בדרך אתם (משלי א׳ ט״ו) . ועל המעט גם באזהרת גזרה מוחלטת אַל תאכלו ממנו נא (שמות י״ב ט׳) . ובנדלת המלה אַל ממלת לֹא, שזו האחרונה עיקרה שלילה מוחלטת ומתיחסת לכל הזמנים , ולפעמים יבוא באור הענין בין מלת השלילה והפעל , אַל לארך אפך תקחני (ירמיה ט״ו ט״ו) , אַל באפך תוכיחני וְאַל בחמתך תיסרני (תהלים ו׳ ב׳) , ובאה ג״כ בהוראת , בַּל , אַל תט לבי לדבר רע (שם קמ״א ד׳) , שטעמו למען אשר לא , ומוסב אל הקודם , שיתה ה׳ שמרה לפי . ב) על דרך תאר הפעל , בחסרון הפעל המובן במאמר , דרשו טוב וְאל רע (עמוס ה׳ י״ד) , נמשך אל הפעל הקודם , דרשו טוב ואל תדרשו רע . וכמו כן יחסר לגמרי , אַל בָּנַי (ש״א ב׳ כ״ד) , ניכט דאָך , не такъ . ושעורו אל תעשו כדבר הזה בני , אַל בנֹתי (רות א׳ י״ג) , אַל־טל וְאַל־מטר (ש״ב א׳ כ״א) , אל ירד מטר עליכם , קין מחויא , да не будетъ росы . ובא אַל אדות הרעה הגדולה הזאת מאתרת (שם י״ג ט״ז) , י״ת על עסק בישתא , כאילו היה כתוב על בעיין (ועיין אדות) . ונמצא ג) כמאמר שלם בפני עצמו , ויאמר לו מלך ישראל אַל כי קרא וגו׳ (מ״ב ג׳ י״ג) , אָ ניכט דאָך ! ניכט זָאָ ! не такъ . ובן , ויאמר אַל־יושיעך ה׳ מאין אושיעך (שם ו׳ כ״ז) , המפרשים פרשוהו כעין קללה מבעם ורוגז , וכן נראה מן המקף , והנראה שטעמו כמו אַל בתי , אַל תפגעי בי להושיעך , יושיעך ה׳ ! ופעם אחת באה ד) ע״ד שאלה ומחוברת לפעל בעבר , אַל פשטתם היום (ש״א כ״ז י׳) , י״ת לָאָן , וואָהין , куда . וכן פרש״י למ״ד מתחלפת בנו״ן , ור׳ יונה פירשו כמו על בעי״ן , ובחסרון מלת מה או מי , ושעורו על מי , על איזה מקום פשטתם . וראיה לפירושו התשובה , שהשיבוהו , על נגב יהודה . ואפשר שטעמו כמו לא , בשאלה , ועל המעט שענינו ה) כמו שם , אין , אפס , ניכטס , ничто . וישם לָאַל מלתי (איוב כ״ד כ״ה) , ע״ד הנותן רוזנים לאין (ישעיה מ׳ כ״ג) . ובחבור אל שם כשם מרכב במובן שלילה , אן אָהנע , не, безъ . ודרך נתיבה אַל־מָנָע (מ״ש י״ב כ״ח) , анэшшэр-безмертіе . ובמובן זה נאמר : ומלך אַלְקוֹם עמו (שם ל׳ ל״א) , תקוף וחזק שאין כל בריה יכולה להתיצב לעומתו , אין עומד עמו (רש״י) לערוך אליו בכחו , או אין עומד כנגדו (ועיין אַלְקוֹם , קוֹם) .

אֵל , מלת היחס , יסודו ל׳ השמוש בתוס׳ אל״ף , בסמיכות נקודתו סגול אֵל , הוא מן הנפרד אֵל בצירה כמו שהוא בבנוים . והבנוים ע״ד הרבוי אֲלֵי אֲלָיו אֵלֶיךָ , אֲלֵינוּ אֲלֵיכֶם אֲלֵיהֶם ופ״א אֲלֵיהֶם (יחזקאל ל״א י״ד) , אֲלֵיהוּ במליצת השיר . עיקר הוראתה יחס גבול התנועה וההעתקה , במובן הפשוטי או המשאלי , בצירוף אל המקום , הגוף או הזמן שעד אצלו פונים

בתנועה, ומחובר עם הפעלים המורים תנועה, העתקה, ודבור. ובאה בנטיות הוראות שונות קרובות במושג הכללי. והן א) יחס גבול התנועה, צו, מ״א. יקוו המים וגו׳ אֶל מקום אחד (בראשית א׳ ט׳), ויבא אֶל האדם (שם ב׳ י״ט), ואשלחך אֶל פרעה (שמות ג׳ י׳), אֶל המזבח (ויקרא א׳ ט״ו), מיום אֶל יום (במדבר ל׳ ט״ו), ובאו אֵלַי (בראשית מ״ה י״ח), עד הגיענו אֲלֵיכֶם (ש״א י״ד ט״ז). ובא, ולא יעמדו אֲלֵיהֶם בגבהם (יחזקאל ל״א י״ד), לפרש״י הוא כמו אֲלֵיהֶם, וכן משמע מת״י (ועיין אֶל). ובה״א השאלה, הַאֶל אדניך (ישעיה ל״ו ב״), ונברלת מלת אֶל מלמ״ד היחס, במה שהיא באה להורות רק יחס הקריבות עד אצל המקום והגוף, והלמ״ד עיקר הוראתה יחס גבול התכלית וסיבת הקריבות, כמו אל תשלה ידך אֶל הנער ואל תעש לו מאומה (בראשית כ״ב י״ב), אם לא הביאתיו אֵלֶיךָ (שם מ״ג ט׳), צו דיר, къ тебѣ. והביאה לִי (שם כ״ז ד׳), מיר, мнѣ. קחם נא אֵלַי (שם מ״ח ט׳), צו מיר, ко мнѣ. קחה לִי (שם מ״ז ט׳) אך לרוב השמוש בלשון יבואו גם זו תחת זו (ועיין בשמוש הלמ״ד). ובא כנגד יחס ההתחלה ילכו מחיל אֶל־חיל (תהלים פ״ד ח׳), ויתהלכו מגוי אֶל־גוי (שם ק״ה י״ג), מרעה אֶל־רעה יצאו (ירמיה ט׳ ב׳), מן הקצה אֶל־הקצה (שמות כ״ו כ״ח). ובפעלי הדבור, ויאמר אֶל האשה (בראשית ג׳ א׳), ענינו פנה אל האשה והוציא אמריו אליה, כאשר דבר אֲלֵיו ה׳ (שם י״ב ד׳), ויקרא אֲלָיו מלאך ה׳ (שם כ״ב י״א). ובמובן המשאלי, ענינו תנועה ופניה רוחנית, ויושע ה׳ אֶל־הבל (שם ד׳ ד׳), ופנה אֶל אלהים אחרים (דברים ל״א כ׳), אל תפן אֶל־מנחתם (במדבר מ״ו ט״ו), הביטו אֲלָיו ונהרו (תהלים ל״ד ו׳), צעק יצעק אֲלַי (שמות כ״ב כ״ב). וכן בפנית ונטית הנפש ביחוד ותקוה וחמלה, תבלינה עינינו אֶל־עזרתנו הבל, בציפיתנו צפינו אֶל־גוי לא יושיע (איכה ד׳ י״ז), יחל ישראל אֶל־ה׳ (תהל׳ ק״ל ז׳), קוה אֶל־ה׳ (שם כ״ז י״ד), נכמרו רחמיו אֶל־אחיו (בראשית מ״ג ל׳). ומזה המון מעיך ורחמיך אֲלַי התאפקו (ישעיה ס״ג ט״ו), טעמו המון מעיך ורחמיך אלי מאז התאפקו עתה. אך על הרוב יבואו הפעלים כאלה ביחס הלמ״ד. וכן פניה בתפלה, ואתחנן אֶל־ה׳ (דברים ג׳ כ״ג), ויתפלל אברהם אֶל־האלהים (בראשית כ׳ י״ז), יתפלל עבדך אֶל־המקום הזה (מ״א ח׳ כ״ט), שעורו יתפלל אל הש״י החונה במקום הזה. וכמו כן נטית ערך ודמיון לזולתו, אֲלֵינוּ נמשלת (ישעיה י״ד י׳), אֶל־מי דמיתם (יחזקאל ל״א ב׳), ורובם יבואו ביחס הלמ״ד. ובענין פנית הנפש בבטחון ובסמיכה, בטח אֶל־ה׳ בכל לבך וְאֶל־בינתך אל תשען (משלי ג׳ ה׳), גל אֶל־ה׳ יפלטהו (תהלים כ״ב ט׳), גל אֶל־ה׳ מעשיך (משלי ט״ז ג׳), אולם גם הפעלים האלה יבואו על הרוב בשמושי יחוסים אחרים. ב) פניה לרעה, כנגד, געגע, וויידער, противъ. ויקם קין אֶל־הבל (בראשית ד׳ ח׳), ומזה י״מ הנאמר מקודם: ויאמר קין אֶל־הבל, ויהפך לבב פרעה ועבדיו אֶל־העם (שמות י״ד ה׳), כי נקבצו אֲלֵינוּ כל מלכי האמרי (יהושע י׳ ו׳), ולמה עליתם אֲלַי וגו׳ להלחם בי (שופטים י״ב ג׳), לא ישא גוי אֶל־גוי חרב (ישעיה ב׳ ד׳), כי לשונם ומעלליהם אֶל־ה׳ (שם ג׳ ח׳), ובא אֲלֵיךָ מלך גדול (קהלת ט׳ י״ד), וַיִּשַׂר אֶל־מלאך (הושע י״ב ה׳), ומזה גם בחסרון ענין ההתנגדות, לכן הנני אֲלֵיכֶם (יחזקאל י״ג ח׳), הנני אֶל־הרעים (שם ל״ד י׳), הנני אֲלֵיךָ זדון (ירמיה נ׳ ל״א, נ״א כ״ה). ונמצא גם לטובה, הנני אֲלֵיכֶם ופניתי אֲלֵיכֶם (יחזקאל ל״ו ט׳), אבל רוב שמושי הפעלים המתיחסים אל ההוראות כאלה יבואו ביחס עַל, וכמו כן ביחוסים אחרים כמו שיתבאר במקומם. ג) בהוראת לפני, נגד, פּאָר, предъ. ואעבר אֶל־שער העין וְאֶל־ברכת המלך (נחמיה ב׳ י״ד). ובמובן המושאלי, ויהללו אתה אֶל־פרעה (בראשית י״ב ט״ו), ויהם כלב את העם אֶל־משה (במדבר י״ג ל׳), פציתי פי אֶל־ה׳ (שופטים י״א ל״ה), ואיך אשא פני אֶל־יואב (ש״ב ב׳ כ״ב), והוא בא ויעמד אֶל אדניו (מ״ב ה׳ כ״ה). ובמובן זה יפורש כי פתח אֲלֵי איד אֶל (איוב ל״א כ״ג), ע״ד אין פתח אלהים לנגד עיניו (תהלים ל״ו ב׳), יזכר עון אבותיו אֶל־ה׳ (שם ק״ט י״ד), אַל תלשן עבד אֶל אדניו (משלי ל׳ י׳). ד) כניסה לתוך גבולו של מקום

יְדוּע, אין, в. ובאת אֶל התבה (בראשית ו' י"ח), ותשב אליו אֶל־התבה (שם ח' ט'), וְאֶל הארן תתן את העדות (שמות כ"ה כ"א), ויטלו את הכלים וגו' אֶל־הים (יונה א' ה'). ובהשאלה, והשב לשכנינו שבעתים אֶל חיקם (תהלים ע"ט י"ב). וגם ביחס עַל: ושלמתי עַל חיקם (ישעיה ס"ה ו'), (ועיין חיק). ומזה במובן בין, בתוך, אינטער, между. נחבא אֶל הבלים (ש"א י' כ"ב), ואל תזרעו אֶל־קוצים (ירמיה ד' ג'), ואולי זה ענינו כמו על מקום קוצים, וְאֶל עקרבים אתה ישב (יחזקאל ב' ו'). ובמובן המוסרי, ויתעצב אֶל לבו (בראשית ו' ו'), בז אינם הערץ, до сердца. והשבת אֶל לבבך (דברים ד' ל"ט). ה) חבור והוספת דבר לדבר כהוראת יחס עַל, חינצו, на, אֶת, сверхъ. ואשה אֶל אחותה לא תקח (ויקרא י"ח י"ח), ויפרו את בריתי אֶל כל תועבתיכם (יחזקאל מ"ד ו'), וטעמו כמו מלבד, הוספת חכמה וטוב אֶל השמועה (מ"א י' ז'), נשא לבבנו אֶל כפים (איכה ג' מ"א) מלבד הכפים. ו) ופעמים הרבה תבוא בהוראת מלת עַל שגם היא יסודה למ"ד, אין, надъ. ויכליכוהו אֶל הגלעד וְאֶל האשורי (ש"ב ב' ט'), אֶל הדרים לא אכל (יחזקאל י"ח ו'), מדמך אֶל הדרים (שם ל"ב ו'), וְאֶל כל פנים בושה (שם ז' י"ח), וכהוראת בענין על יד, אצל, въ, при. אֵן, возлѣ. יושבים אֶל השלחן (מ"א י"ג כ'), אֶל מים רבים (ירמיה מ"א י"ב), ימצה אֶל יסוד המזבח (ויקרא ה' ט'), אֶל שדה טוב אֶל מים רבים היא שתולה (יחזקאל י"ז ח'), קברו אותי אֶל אבותי (בראשית מ"ט כ"ט). והנראה שענינו כמו נאסף אֶל עמי (שם), ובחבור עם הכלה פה, אֶל פי ה' (יהושע מ"ט י"ג, י"ז ד' כ"א ג'), כמו עַל פי. ומזה במובן עַל־דְּבַר עַל־אֹדוֹת, אינבער, о, объ. ויאמר אברהם אֶל שרה אשתו אחותי היא (בראשית כ' ב'), אֶל חלקת ארון האלהים (ש"א ד' כ"א), אֶל שאול וְאֶל בית הדמים (ש"ב כ"א א'). וי"מ מזה, ויפרו את בריתי אֶל כל תועבותיכם (יחזקאל מ"ד ז'), לדרש דבר מעמך אֶל בנה (מ"א י"ד ה'), אֶל הבעם אשר הבעסת (שם כ"א כ"ב), אֶל הנער הזה התפללתי (ש"א א' כ"ז), אֶל שאול בבינה (ש"ב א' כ"ד), אם, о. יעין אֶל אדום וגו' חשב אֶל ישבי תימן (ירמיה מ"ט ב'), ונחמתי אֶל הרעה (שם כ"ו י"ג), אשחק אֲלֵיהֶם (איוב כ"ט כ"ד), וְאֶל בשורה טובה יבא (ש"ב י"ח כ"ז), כמו כי עַל יום טוב באנו (ש"א כ"ה ח'), ובמובן קרוב לזה אֶל הנחילות (תהלים ה' א'), אין, на. אֶל ששנים (שם פ' א'). ז) במובן עַד, בין, до. כי נגע אֶל השמים משפטה (ירמיה נ"א ט'), ע"ד וראשו לעב יגיע (איוב כ' ו'). ובמובן המוסרי, אל תשמח ישראל אֶל גיל כעמים (הושע ט' א'), שמחה עד מדיגת הגילה, וכן השמחים אֲלֵי גיל (איוב ג' כ"ב). וכן בערך המדה, וְאֶל אמה תכלנה מלמעלה (בראשית ו' ט"ז), עד מדת רחב אמה. וי"מ מזה: וְאֶל מצנים יקחהו (איוב ה' ה'), עד הצנים יגש ומשם יקחהו, כמו מבעד, בין אוים דען דאָרנען, זעלבסט אוים דען דאָרנען, изъ. za терны. ויתכן שהוא ע"ד, אל מחוץ למחנה (ויקרא ד' י"ב), (עיין צנן). וקרוב לענין זה נאמר ע"ד ההשאלה, ושבתם אלי אֶל־נְבוֹן (ש"א כ"ג כ"ג), כמו עד נכון היום (משלי ד' י"ח), ומוסב אל הקודם, וראו ודעו מכל המתבאים גו' אֶל נָכוֹן, עד לברור, צור געווישהייט, פֿר געווישהייט, до точ-ности. ע"ד שמוש הלמ"ד, לאמת יוציא משפט (ישעיה מ"ב ג'), וידע כי בא שאול אֶל נבון (ש"א כ"ג ד'), שעורו וידע אל נכון. ח) בהוראת עם, אֵת, мит, съ. השלימה אֶל בני ישראל (יהושע י"א י"ט), כמו: ותאת השדה השלמה לך (איוב ה' כ"ג). ויתכן שהפעל שלם במקומות אלה בא בהוראה היות נמכר (ועיין שלם) ומן התחברות אֲלֵיהֶן (דניאל י"א כ"ג). וכן ט) בהוראת יחס הפעל, אֶל דרך הגוים אל תלמדו (ירמיה י' ב'), והנכון שבא הפעל למד במקום זה בהוראתו הראשונה, נטיה וחבור לדבר (ועיין למד). אספרה אֶל חק (תהלים ב' ז'), וְאֶל מבאוב חלליך יספרו (שם ס"ט כ"ז). והנראה שהפעל ספר בשני המקומות האלה אין ענינו ספור דברים לבד, כי אם הצעת דברים להשלמת הענין, בהוספה על הדבר המנוי, הינצופֿגען (ועיין ספר), וידפדפו אֶל

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

כדין (שופטים ז׳ כ״ה). ויאמר בענין התקרבות שני גופים קריבות שלמה ע״ד ההשאלה, פָּנִים אֶל פָּנִים (בראשית ל״ב ל״א), וטעמו פנים נכח פנים בלי דבר מבדיל ואמצעי, непосредственно, אונטיפטעלבאר. כעין חמליצה: פָּנִים בְּפָנִים (דברים ה׳ ד׳), וכן פֶּה אֶל פֶּה אדבר בו (במדבר י״ב ח׳), מה שאין כן הבור: וימלא בית הבעל פֶּה לָפֶה (מ״ב י׳ כ״א, כ״ג מ״ג), שענינו מפתח שנבנסים בו לפתח שבגגדו שיוצאים בו, ותרגומו סְפָּה בְּסַפָּה, והוא בחסרון מ״ם ההתחלה, ובשלימות, מלאוה כְּפֵּה אֶל פֶּה (מדרש מ״א), (ועיין פה), וכן מזוינו מלאים מפיקים מָזַן אֶל זַן (תהלים קמ״ד י״ג), ממין אל מין וטעמו מכל מין ומין, מכל המינים.

ולפעמים תחסר המלה אֶל ומובנת בהמשך המאמר, אשור הלבו (הושע ז׳ י״א), רגליה ורדות מות (משלי ה׳ ה׳), שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישעיה ל״ד ט״ו), עבר בנו עמון (שופטים י״א כ״ט).

ובאה בחבור אל שאר מלות היחס המעם ותארי הפעל למושג אחד, אֶל אשר דברתי לך (שמות ל״ג ל״ד), שעורו אל המקום אשר, סב אֶל אחרי (מ״ב ט׳ י״ח), אֶל בין עבותים (יחזקאל ל״א י׳), אֶל בינות לגלגל (שם י׳ ב׳), אֶל מחוץ למחנה (ויקרא ד׳ י״ב), אֶל מבית לשדרות (מ״ב י״א ט״ו), אֶל נכח פְּנֵי אהל מועד (במדבר י״ט ד׳), והביאו אֶל תחת האבנים (ויקרא י״ד מ״ב), אין לחם חל אֶלֹהֵנָּתַת ידי (ש״א כ״א ה׳). לֹא אֶלֹחָנָם דברתי (יחזקאל ו׳ י׳) וכדומה. ובא: אֶל ידרך הדרך קשתו וְאֶל יתעל בסריונו (דמיה נ״א נ׳), לדעת רש״י הוא מקרא קצר, אֶל אשר אני אומר שם ידרוך הדורך קשתו, והרד״ק פי׳ אֶל הדורך שידרוך קשתו וְאֶל אשר יתעל בסריונו אומר אל תחמלו אֶל בחוריה, ויש שפירשו כמו אֶלֵיהָ, ושעורו אל בבל ידרוך הדורך, וביו״ד נוספת הנמשכת בצירה. אֶלֵי, בחבור השירי, השמחים אֶלֵי גיל (איוב ג׳ כ״ב), שרשי פתוח אֶלֵי מים (שם כ״ט י״ט). ובמשנה בא שמוש הלמ״ד תחת מלת אֶל, ולא נמצאה כי אם בכנוי, בהוראת, מעצמו, מגופו, פֿון זעלבסט, отъ самого себя. והעולה מֵאֶלָיו (ערלה א׳ ב׳), ונמצאת מחיצה עשויה מֵאֶלֶיהָ (שבת מ״ג ע״ב), אלא מֵאֶלֶיהָ הרעה באה (דברים רבה ד׳), מֵאֲלֵיהֶם היו באים (ב״ר ל״ב). הר״א בחור אמר שלא נמצא כי אם בגופי הנסתר, ולא יתכן לאמר מֵאֲלֵי, מֵאֲלֵיכֶם, אבל בפיוט אמרו: חכם אתה מֵאֶלֶיךָ (שיר היחוד). אֵל, מלת כנוי הרומז לרבים זכרים ונקבות, דיעזע, cin, этот. ולא נמצא כי אם בתורה ובה״א הידיעה ואחרי המתואר, לאנשים הָאֵל (בראשית י״ט ח׳), הגוים הָאֵל (דברים ז׳ כ״ב), הערים הָאֵל (בראשית י״ט כ״ה, דברים ד׳ מ״ב, י״ט י״א), הארצות הָאֵל (בראשית מ״ג ד׳), התועבת הָאֵל (ויקרא י״ח כ״ז), ובדברי הימים בא גם לפני המתואר ובלי ה״א הידיעה, אֵל נולדו (דהי״א ב׳ ח׳). ורוב שמושו במלת אֵלֶּה, הלמ״ד בחגש ומלעיל, ומשפטה כמשפט התאר, וזה כשהיא נשוא המשפט, תבוא לפני הנושא, אם בתחלת המאמר אֵלֶּה תולדות השמים (בראשית ב׳ ד׳), דיעזע זינה, cin. אֵלֶּה תולדת נח (שם ו׳ ט׳), או בסוף המאמר, אֱלֹה בני לאה (שם מ״ו י״ח), והוו אֵלֶּה לכם (במדבר ל״ה כ״ט), שעורו, והיו אֵלֶּה הדברים לכם. ובשהיא ביחס אחד עם המתואר תבוא אחריו, בה״א הידיעה כשהמתואר נודע, אחר הדברים הָאֵלֶּה (בראשית מ״ו א׳), התועבת הָאֵלֶּה (ויקרא י״ח כ״ז). ועם שם המספר תבוא על הרוב אחריו, שלשה אֵלֶּה בני נח (בראשית ט׳ י״ט), שמנה אֵלֶּה ילדה (שם כ״ב כ״ג), ואם שלש אֵלֶּה (שמות כ״א י״א), ארבעת אֵלֶּה (ש״ב כ״א כ״ב), שתי אֵלֶּה (ישעיה מ״ז ט׳), שבעה אֵלֶּה (זכריה ד׳ י׳), כל אֵלֶּה (בראשית י׳ כ״ט). ובא גם בחסרון המתואר המובן בענין, אֵלֶּה יעמדו לברך (דברים כ״ז י״ב). וְאֵלֶּה יצאו מן העיר (יהושע ח׳ כ״ב), ובבפל המלה לרמז על נושאים שונים, אֵלֶּה מזה וְאֵלֶּה מזה (יהושע שם, שם), ענגע, דיעזע, одни-другие. אֵלֶּה מרחוק יבאו והנה אֵלֶּה מצפון ומים וְאֵלֶּה מארץ סינים (ישעיה מ״ט י״ב). ובחבור עם אותיות היחס, בְּאֵלֶּה תנגח (מ״א כ״ב י״א), כָּאֵלֶּה תעשו ליום (במדבר כ״ח כ״ד), מה אעשה לָאֵלֶּה (בראשית ל״ב ל״ג), וּמֵאֵלֶּה נפצה כל

הארץ (שם פ' י"ח), ועם מלות היחס, ותלד את־אֵלָה (שם מ"ז י"ח), על אֵלָה (איכה א' פ"ז).

בארמית שבמקרא באה המלה אֵלָה בהוראתה בעברית, ומן תחות שמיא אלה (ירמיה י' י"א), וכן הוא בכתיב בעזרא, אֵלָה מאניא (ה' פ"ז), והקרי אַל בחסרון ה"א, אבל בתרגומים משקלו, אֵלַיִן. ובמשנה משקלו, אֵלוּ. אֵלוּ דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה (ברכות ח' א'), הרי הפירות הָאֵלוּ וכו' (מעשר שני ד' ה'), אֵלוּ מטהרים וְאֵלוּ מטמאים, לא נמנעו עושין טהרות אֵלוּ על גב אֵלוּ (יבמות א' ב').

אֵל, שם. העצם הנעלה בורא עולם מושל בו ומנהיגו, גאָטט, Богъ. אֵל נא רפא נא לה (במדבר י"ב י"ג), אֵל מוציאם ממצרים (שם כ"ג כ"ב), שמרני אֵל כי חסיתי בך (תהלים ט"ז א'), חסד אֵל כל היום (שם נ"ב ג'). ובא בחבור עם תארי הכבוד המורים על פעולותיו, אֵל גדול ונורא (דברים ז' כ"א), הָאֵל הגדל הגבר והנורא (שם י' י"ז), אֵל עליון קנה שמים וארץ (בראשית י"ד כ"ב), אֵל חנון ורחום (נחמיה ט' ל"א) אֵל חי (יהושע ג' י'), אֵל קנא (שמות ל"ד י"ד), הָאֵל הנאמן שומר הברית והחסד לאהביו (דברים ז' ט'). ובחבור עם שאר השמות הקדושים ועם שם המפורש, אני אֵל שדי (בראשית י"ז א'), אֵל אלהי הרוחות (במדבר ט"ז כ"ב), בשם ה' אֵל עולם (בראשית כ"א ל"ג). ובא בחבור עם אחד מתארי פעולותיו ית', כפידוש אל השם המפורש, ה' ה' אֵל רחום וחנון (שמות ל"ד ו'), אנכי ה' אלהיך אֵל קנא (שם כ' ה'), כי אֵל דעות ה' (ש"א ב' ג'), אֵל נקמות ה' (תהלים צ"ד א'), כי אֵל גמלות ה' (ירמיה נ"א נ"ו). ובבנוים, לא נמצא כי אם למדבר בעדו, זה אֵלַי ואנוהו (שמות ט"ו ב'), מבטן אמי אֵלַי אתה (תהלים כ"ב י"א), אלהים אֵלַי אתה (שם ס"ג ב'), אמרתי לה' אֵלַי אתה (שם ק"מ ו') (ועיין בסמוך). ובה"א השאלה, הַאֵל יעות משפט (איוב ח' ג'). ולא ישתנה בסמיכות, מַאֵל אביך (בראשית מ"ט כ"ה), אין כָּאֵל ישרון (דברים ל"ג כ"ו), שֶׁאֵל יעקב בעזרו (תהלים קמ"ו ה'), תפלה לָאֵל חיי (שם מ"ב ט'), אמרה לְאֵל סלעי (שם י'), אנכי הָאֵל בית אל (בראשית ל"א י"ג) שעזרו האל הנראה לך בבית אל. והוא שם קדמון שהשתמשו בו גם עמים אחרים מבני שם, כל עם ועם לפי הכרתו והשגתו את העצם הנעלה. ובזה יובן הנאמר, וארא אל אברהם וגו' בְּאֵל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם (שמות ו' ג'), ואין עמו אֵל נכר (דברים ל"ב י"ב), לא יהיה בך אֵל זר (תהלים פ"א י'). ובמובן זה בא ברבוי מי כמכה בָּאֵלִם ה' (שמות ט"ו י"א) חסר יו"ד, ויתגדל על כל אֵל ועל אֵלִים ידבר נפלאות (דניאל י"א ל"ו). ויתיחס גם אל הפסילים של עובדי ע"ז, ישכרו צורף ויעשהו אֵל (ישעיה מ"ד י'), ושאריתו לְאֵל עשה (שם פ"ד י"ז), הם קנאוני בלא אֵל (דברים ל"ב כ"א), במי שהוא לא אל, אונגאָטט, не-богъ. וע"ד ההשאלה אלהים נצב בעדת־אֵל (תהלים פ"ב א'), כלל השופטים (ועיין אלהים). ובחבור עם השם בנים, הבו לה' בְּנֵי אֵלִים (שם כ"ט א'), כנוי למלאכים ע"ד בני אלהים, ידמה לה' בִּבְנֵי אֵלִים (שם פ"ט ז'). ובא כסומך לשם אחר, במובן שם תאר, להורות ההגדלה והתפלגה, אַרְזֵי אֵל (תהל' פ' י"א), ארזים גדולים וחזקים, צעדערן גאָטטעס, кедри божіи. כְּהָרְרֵי אֵל (שם ל"ו ז') הרים גבוהים ורמים, על דרך השמוש בשם זֶה, אלהים (עין שם), ובא, ביד אֵל גוים (יחזקאל ל"א י"א), לדעת המפרשים ענינו גבור ועצום שבגוים, או מלך ושלטון הגוים; והנראה שאיננו משם זה כי אם מן השם אַיִל בסמיכות, וכמו שהוא לפי בני בבל ביו"ד, וכן הוא בדפוסים ישנים ובספרים כ"י, כמו אֵילֵי הארץ (שם י"ז כ"ב), ורק לבני ארץ ישראל הוא חסר. ומזה, ידברו לו אֵלֵי גבורים (שם ל"ב כ"א), שהוא למקצת ספרים ביו"ד ואם שהוא לרוב הספרים חסר, מכל מקום נראה שגם הוא מגזרת אַיִל, ומפני קרבת השרשים נתחלפו זה בזה בכתיבתם (ועיין מנחת ש"י). וכן ולא יעמדו אֵלֵיהֶם בגבהם (שם ל"א י"ד), הנראה שהוא ג"כ מן אַיִל בהוראת אילן, כמו אֵילֵי הצדק (ישעי' ס"א ג'). ומפרש"י נראה שהיה קורא אֵלֵיהֶם, וכן משמע מת"י.

ונהוג בלשון לאמר: יש לְאֵל ידי לעשות (בראשית ל"א כ"ט), לפי המוסכם ענינו כח, יכלת, עצמה, מאכס, сила. וטעמו יש לכח ידי לעשות, או יש אֵל לידי, וכתרגומו: אית חילא בידי, בהיות לְאֵל ידיך לעשות (משלי ג' כ"ז). ובשלילה ואין לְאֵל וכו' (דברים כ"ח ל"ב, נחמיה ה' ה'). ואולי ענינו אלהות ממש, וטעמו יש אֵל לידי לעזרני, או ידי תקיפה כאל, וע"ד ואם זרוע כָּאֵל לך (איוב מ' ט').

ובגזרת השם הנראה מכל מה שנאמר בו הוא שיסודו אול בהוראת כח, עצמה, ויכלת. אך יותר נראה שהוא שם יסודי בפני עצמו, וענינו רוממות, עליונות, ער аббенгеим, הָאֱהִים, высочество. ונקרא בשם אֵל, העצם הנעלה, ע"ש מושב יקרו בשמים ממעל, והוא השם הקדמון או הראשו מאז החלו להכיר מציאותו. כנראה מן שמות העצמים הפרטים בדורות קדמוני הקדמונים בלשונות בני שֵׁם ומכנו נגזר השם, אֱלוֹהַּ, אֱלֹהִים (ועיין אַיִל). ולהיותו שם קדמון לא הרבו להשתמש בו כאשר נהגו להשתמש בשאר השמות הקדושים. וכן לא נמצא בבנוים כי אם בבנוי מדבר בעדו, וגם זה על המעט, ורוב שמושו הוא בתורה, ובדברוי מליצת השיר, ומזה על הרוב בספר איוב ותהלים.

ונמצא השם אֵל בהרכבה עם שם אחר לענין שם עצם פרטי במשקלו הראשון בסוף השם עוד בדורות ראשוני הראשונים, כמו, מַהֲלַלְאֵל מָחוּיָאֵל, מְתוּשָׁאֵל, וכדומה, או בתחלת השם בהשתנות המשקל. א) בשנוי הצירה לסגול, אֱלְדָּעָה, אֱלְיָדָע. ב) בתוספת יו"ד ובשנוי הצירה לחטף סגול, אֱלִי, אֱלִיאָב, אֱלִיעֶזֶר. ורק בשם אחד נשאר בלי שנוי, אֵלִיָּהוּ.

אַל, אָל, סימן ההודעה בלשון ערבית כה"א הידיעה בעברית. ולדעת קצת עיקרה של ה"א הידיעה גם בעברית הוא הל, אלא שהלמ"ד נשלמה בדגש. ונמצא סימן ההודעה הערבי הזה בקצת שמות עצמים כללים ופרטים, שמקורם בלשון ערבית, כמו אֶלָּגְבִּישׁ, אֶלְגָּמִים, אֶלְמוּגִים.

אֵלָא, שם ע"פ. אבי הנציב, שמעי בבנימין בימי שלמה (מ"א ד' י"ח). הנראה שמקורו אֵלָה בה"א (עיי"ש).

אֶלְדָּד, שע"פ. אחד מזקני ישראל (במדבר י"א כ"ו), והשם מורכב מן אֵל (אֵל) דָּד (דוֹד). ועיין אֱלִיָדָע.

אֶלְדָּעָה, שע"פ. אחד מבני מדין אשר ילדה קטורה לאברהם (בראשית כ"ה ד'). ויסודו אֵל דָּעָה, דומה לשם אֶלְיָדָע (עיי"ש).

אֶלְזָבָד, שע"פ. א) אחד מגבורי החיל לבני גד אשר באו אל דוד למצד מדברה בעודו עצור מפני שאול (דה"א י"ב י"ב). ב) מבני שמעיה בן עבד אדום (שם כ"ו ז'), מקורו אֵל זָבָד, בהוראת חלק נחלה, מתנה. וע"ד השם יְהוֹזָבָד, ודומה לו, מתניה, מתתיה.

אֶלְחָנָן, שע"פ. אחד הגבורים אשר היו לדוד. אֶלְחָנָן בן דודו בית לחם (ש"ב כ"ג כ"ד), ובדהי"א נאמר אלחנן בן דודו מבית לחם, והוא אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי, שנאמר עליו בספר שמואל ב' שהכה את גלית הגתי (כ"א י"ט), והשם יערי ארגים הוא שם המשפחה, ואחרי שנודע שדוד הכה את גלית הוא ולא אחר, בחר לו יב"ע דרך הדרש, ותרגם, וקטל דוד בר ישי מחי פרוכת בית מקדשא ית גלית גתאה. אבל בדהי"א נאמר במקומו, ויך אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית הגתי (כ' ה'). ועיי"ש בבאור הרי"ו. ובהרכבתו דומה להשם, יהותן, חנניה.

אֶלְיָדָע, שע"פ. א) אחד מבני המלך דוד (ש"ב ה' ט"ז, דה"א ג' ח'), ונקרא ג"כ בְּעַלְיָדָע (דה"א י"ד ז'), לפי שהשם בַּעַל קרוב בהוראתו לשם אֵל, אלא שהשם בַּעַל התיחד לאלהותם של העמים עובדי עבודה זרה. ובהעתקת השבעים נקרא רק בשם אלידע. ב) אבי רזון (עיין רזון). ג) מגבורי החיל לבני בנימין בימי יהושפט מלך יהודה (דה"ב י"ז י"ז).

אֶלְיַחְבָּא, שע"פ. מגבורי המלך דוד, אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי (ש"ב כ"ג ל"ב, דה"א י"א ל"ג), ויסדו מַחֲבֵא־אֵל, ע"ד השם מַחֲסֵיָה (עיי"ש).

אֶלְיָסָף, שע"פ. א) בן דעואל נשיא לבני גד (במדבר א' י"ד, ב) בן לאל נשיא בית אב לגרשני (שם ג' כ"ד).

אֶלְיָקִים, שע"פ. א) בן חלקיה, שר בית המלך חזקיהו (מ"ב י"ח י"ח), ועליו נבא ישעיה שיהיה לאב ליושב ירושלים ולבית יהודה (ישעיה כ"ב כ'). ב) בן יאשיהו מלך יהודה אשר המליכו פרעה נכה על יהודה תחת יהואחז אחיו, ויסב את שמו יהויקים (עיין יהויקים). ג) מן הכהנים בימי נחמיה (נחמיה י"ב מ"א).

אַלְמוֹדָד, שע"פ. הראשון בבני יקטן (בראשית י' כ"ו, דה"א א' כ'), עיקרו מוֹדָד בתוספת סימן ההודעה בלשון ערבית. מלכי שבט הערביים הנודע בשם גורהום המתיחסים לבני יקטן, נקראו בשם מוֹדַהַרַד, ולזאת יתכן שהיה אלמודד אבי בני גורהום, אשר ישבו בתחלה ביעמן ואחרי כן בהיגאץ ותימא. וי"א שהוא הידוע בשם אל־מַתְאַר, ראש שבטי הַמַּתְאַתִּים בעדן ערב (פירסט).

אַלַּמֶּלֶךְ, שע"פ. עיר מערי הצרים אשר נפלה בגורל לבני אשר (יהושע י"ט כ"ו). והוא כנראה מן אֵלָה מֶלֶךְ, האלה המקודשת אל הַמֶּלֶךְ.

אֶלְעָם, שע"פ. אבי יריבי ויישויה מגבורי דוד (דה"א י"א מ"ו). דומה בהרכבתו אל השם אֲבִינָעַם.

אֶלְנָתָן, שע"פ. א) מירושלם, אבי נחשתא אשת יהויקים מלך יהודה (מ"ב כ"ד ח'). ב) בן עכבור, משרי המלך יהויקים (ירמיה כ"ו כ"ב, ל"ו י"ב), שלשה אנשים בשם זה נזכרו בענין אחד ובפסוק אחד בספר עזרא (ח' מ"ו).

אֶלָּסָר, שע"פ. מדינה קרובה לשנער, נזכרת היא ומלכה פ"א במקרא, אַרְיוֹךְ מלך אֶלָּסָר (בראשית י"ד א') ות"י תַּלָּסַר, וכונתו בלא ספק אל תְּלַאשֻׁר (מ"ב י"ט י"ב), וכן תרגם את השם רסן (בראשית י' י"ב), וכן הוא בתרגום ירושלמי. ולפי זה יהיה השם הזה מורכב מן אֵל אֶסָּר, ואסר מלה אשורית שמצאנו בשמות עצמים פרטים למלכי אשור אַסַּר־חַדּוֹן, פִּלֶאֶסָּר, שַׁלְמַנֶאסָּר.

אֶלְעָד, שע"פ. מבני אפרים, אשר הרגום אנשי גת (דה"א ז' כ"א), מורכב מן אֵל עָד, תכשיט ועדי, וע"ד השם עֲדִיאֵל וכן:

אֶלְעָדָה, שע"פ. מבני אפרים, גם כן מאשר הרגום אנשי גת (שם שם כ').

אֶלְעוּזַי, שע"פ. מגבורי דוד מבני בנימן אשר באו אל דוד לצקלג עודו עצור מפני שאול (דה"א י"ב ה'), וטעמו אֵל עוּזִּי, ע"ד השם עֻזִּיאֵל, עזיהו.

אֶלְעָזָר, שע"פ. א) בן אהרן הכהן, אשר כהן תחת אביו (שמות ו' כ"ג, במדבר כ' כ"ה, כ"ו). ב) בן אבינדב בגבעה אשר שמה הביאו את ארון ה' ואותו קדשו לשמרו (ש"א ז' א'). ג) בן דודו, אחד משלשה הגבורים הראשים אשר היו לדוד המלך (ש"ב כ"ג ט', דה"א י"א י"ב). ד) בן מחלי מבני מרדי הלוי (דה"א כ"ג כ"א). ה) בן פנחס מן הכהנים אשר עלה מבבל עם עזרא (עזרא ח' ל"ג). והוא כנראה הנזכר גם בנחמיה (י"ב מ"ב). ו) מבני פרעש אשר הושיבו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' כ"ה).

אֶלְעָלָה, (ופעם אחת אֶלְעָלֵא באל"ף), שע"פ. עיר בארץ מואב אשר לקח סיחון מלך האמורי מיד מלך מואב הראשון, ובני ישראל לקחה מסיחון, ונתני לנחלה לשבט ראובן, וחשבון וְאֶלְעָלֵה (במדבר ל"ב ג'). ובני ראובן בנו אותה מחדש בתוך שאר העירים אשר בנו (שם שם ל"ז), (ובמקום הזה נאמר אֶלְעָלֵא באל"ף). ובהמשך הימים שבו בני מואב ולקחוה מבני ישראל, כמו שנראה מנבואת ישעיה (ט"ו ד'), וירמיה (מ"ח ל"ד). אונקלוס תרגם את השם אֶלְעָלֵה (במדבר ל"ב ג'), בְּעַלֵי דָבָא, ובנ"א בְּעַל דִיבוֹן, ובתיב"ע, מַעֲלַת מָרָא, ואפשר שצריך להיות רָמָא, ויהיה ענינו עֲלַיַת־אֵל, והיא היתה בהר ושם במה ליראתן של המואבים, וי"א שטעם הרכבת השם הוא כמו אֵל עֶלְיוֹן, ויתכן שמלת אֵל

בשם זה הוא סימן ההודעה ועקרו העליה, המעלה.

אֶלְעָשָׂה, שע"פ. א) בן חלץ (דהי"א ב' ל"ט). ב) בן שפן מגדולי השרים אשר שלח צדקיהו מלך יהודה אל נבוכדנאצר (ירמיה כ"ט ג'), ג) מבני בניו של יהונתן בן המלך שאול (דהי"א ח' ל"ז). ד) מבני פשחור אשר הושיבו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' כ"ב), ושעם הרכבתו כמו מַעֲשָׂה אֵל, ע"ד השם מַעֲשָׂיָה, ודומה לו אלפעל.

אֶלְפָּלֶט, שע"פ. מבני דוד המלך (דהי"א י"ד ה'), ועיין אליפלט.

אֶלְפָּעַל, שע"פ. מבני בנימן (דהי"א ח' י"א י"ב).

אֶלְצָפָן, שע"פ. בן עֻזִּיאֵל (שמות ו' כ"ב, ויקרא י' ד'), ונקרא ג"כ אֱלִיצָפָן (במדבר ג' ל'), וטעמו צפון־אל, ומגזרתו צפניה, ודומה לו אֶלְיַחְבָּא.

אֶלְקָנָה, שע"פ. א) בן קרח בן יצהר בן קהת (שמות ו' כ"ד), כפי שהוא מתיחס בדהי"א (ו' ח'), ועיין בבאור הרי"ו ב) בן ירחם אבי שמואל הנביא (ש"א א', דהי"א ו' י"א י"ב, ועי"ש בבאור הרי"ו). ג) מן הלוים הַשְּׁעָרִים לארון בימי דוד (דהי"א ט"ו כ"ג). ד) מגבורי דוד אשר באו אליו לצקלג עודו עצור מפני שאול (דהי"א י"ב ו'). ה) משנה המלך אחז אשר הרגו זכרי גבור אפרים משרי פקח בן רמליהו (דהי"ב כ"ח ז'). ובהרכבת השם נראה שהוא כמו אֶלְעָשָׂה, כי הפעלים קנה, עשה, ענין אחד להם.

אֶלְקֹשׁ, שע"פ. עיר שעל שמה נקרא הנביא נחום הָאֶלְקֹשִׁי (נחום א' א'), ולא נזכרה במקום אחר במקרא, ובמקומה דעות שונות לחכמי העמים. והנראה כדברי הירונימום שהיא היתה בארץ ישראל בגליל, ועוד ביסוי נמצאו שרידי חומותיה ובניניה מימי קדם, בעיר קטנה הנקראת אֶלְקֹשִׁי Elcesi, (ועיין תבואת הארץ). ובהרכבתו נראה שהוא אֵל קֹשׁ, וע"ד השם קוּשַׁיָהוּ (עי"ש).

אֶלְתּוֹלַד, שע"פ. עיר בשבט יהודה אשר נתנה לנחלה לבני שמעון (יהושע ט"ו ל', י"ט ד'). ובדברי הימים נקראת תולד. ובהרכבתו עיין בשרש ילד.

אֶלְתֶּקֶא, אֶלְתֶּקֶה, שע"פ. עיר בנחלת מטה דן שנתנה ללוים מבני קהת (יהושע י"ט מ"ד, כ"א כ"ג). הנראה כדעת פירסט שעקרו אֵל תָּקֵא, תָּקֵה בהוראת שקיעה, חניה, התבצרות והתקשרות, זיך גיעדרלאסטען, בעפעסטיגק, поселиться, укрѣпиться. וממנו גם השם תָּקְהַת (עיין שם). והקרוב לו תקן. וְתָקֵא תָּקֵה, הוא שם אלהות אצל הבבלים והצורים, המורה על כח התבצרות החמר ההיולי בצקת עפר למוצק ועמידת הארץ על בסיסה, ואצל סופרי היונים נקרא דאכי, ומיסוד זה בא גם השם:

אֶלְתְּקֹן, שע"פ. עיר בשבט יהודה (יהושע ט"ו נ"ט), לפי ששרש תקן נגזר משרש תקה (ועיין תקה יקוּ).

אֱלִיאָב, שע"פ. א) בן חלן נשיא לבני זבולן (במדבר א' ט'). ב) בן פלוא מבני ראובן (שם כ"ו ח'). ג) בן ישי הבכור (ש"א ט"ז ו'). ד) בן נחת (תוֹחַ) מבני קהת (דהי"א ו' י"ב) ונקרא גם אֲלִיאֵל (שם שם י"ט). ובספר שמואל אֲלִיהוּא (ש"א א' א'). ה) מגבורי בני גד אשר נבדלו אל דוד למצד מדברה (דהי"א י"ב ח'). ו) מן השוערים והמשוררים ביסי דוד (שם ט"ו י"ח, ט"ז ה'), עיי"ש וצ"ע.

אֱלִיאֵל, שע"פ. א) ראש בית אב לחצי שבט מנשה בעבר הירדן (דהי"א ה' כ"ד). ב) בן תּוֹחַ מבני קהת (שם ו' י"ט), והוא הנקרא אֲלִיאָב (שם שם י"ב), ובספר שמואל אֲלִיהוּא (ש"א א' א'). ג) השר לבני חברון בן קהת ביסי המלך דוד (דהי"א ט"ו פ'). ד) מראשי האבות אשר ישבו בירושלם (שם ח' כ' כ"ב). ה) אֱלִיאֵל הַמְּחַוִּים (מגבורי דוד) (שם י"א ל"ו). ו) מגבורי דוד (שם שם ל"ו). ואפשר שאחד מהם הוא מגבורי בני גד אשר נבדלו אל דוד למצד מדברה הנזכר בסדר המנין אֱלִיאֵל השביעי (שם י"ב י"א). ז) אחד מן הפקידים בבית אלהים ביסי יחזקיהו מלך יהודה, (דהי"ב ל"א י"ג).

אֱלִיאָתָה, אֱלְיָתָה, שע"פ. ראש המשמר העשרים ממשמרות הלוים אשר תקן דוד (דהי"א כ"ה ד' כ"ו). השם

אתה המורכב לשם אֵל) קרוב לשם איתי, ובהרכבתו דוטה לשם אִיתִיאֵל (עיי"ש).

אֱלִידָד, שע"פ. בן כסלון, נשיא למטה בנימן לנחל את הארץ (במדבר ל"ד כ"א), וקרוב אל השם אֵלְדָד.

אֱלִיהוּא, **אֱלִיהוּ**, שע"פ. א) בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם, רע איוב (איוב ל"ב ו'). ב) בן תֹּחוּ (ש"א א' א') והוא שנקרא אֱלִיאֵל (דה"א ו' י"ט), וגם בשם אֱלִיאָב (שם שם י"ב). ג) נגיד על שבט יהודה אֱלִיהוּ מאחי דוד (דה"א כ"ז י"ח), ויתכן שהוא אליאב אחיו הבכור, ונתחלף שמו לשם אֱלִיהוּ. ד) מראשי האלפים למנשה אשר באו אל דוד לעזרו בלכתו אל צקלג (שם י"ב כ'). ה) מבני עבד אדם (שם כ"ו ז'), ובהרכבת מלת הוּא אל השם אֵל עיין אביהוא. ומן השם אֱלִיהוּא נגזר השם:

אֲלִיָּהוּ, שע"פ. (מורכב משלשה שמות הקדושים אֵל יָהּ הוּא) ועל המעט בקצורו אֵלִיָּה. א) אֵלִיָּהוּ התשבי מתושבי גלעד, הנביא הגדול בימי אחאב (מ"א י"ז א'), אשר קנא קנאה גדולה לאלהים בהר הכרמל ויהרוג את כל נביאי הבעל (שם י"ח מ'), ומפני איזבל אשת אחאב אשר אמרה להרגהו בגלל הדבר הזה הלך אל נפשו עד בואו עד הר האלהים חרב, ושם נגלה אליו הש"י, וצוהו למשוח את חזאל למלך על ארם ואת יהוא בן נמשי למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט לנביא תחתיו (שם י"ט א' מ"ו), ואחרי כן העלהו הש"י בסערה השמים (מ"ב ב' א' — י"א), ומלאכי אחרון הנביאים נִבָּא עליו ואמר: הנה אנכי שלח לכם את אֵלִיָּה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים וגו' (מלאכי ג' כ"ג כ"ד). ובמשנה, אמר רבי יהושע מקובל אני מרבי יוחנן בן זכאי ששמע מרבו וכו' שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבים בזרוע ולקרב המרוחקים בזרוע (עדיות ח' ז'). ומקובל אצל חז"ל שאליהו בא לברר הספקות במציאות דברים שדיניהם לא נתבררו: שכא יבוא אליהו ויטהרם (פסחים י"ג ע"א, ועיין שם). ומליצה מורגלת אצלם על אפשרות ברור כל ספק, הכל יהא מונח עד שיבוא אליהו (ב"מ ג' ד' ה'). ובאגדה מצאנו שהיה אליהו נגלה לגדולי התכמים, ועל שם קנאתו הגדולה להש"י כי עזבו את בריתו נקרא אליהו מלאך הברית, ומשימים לו כסא בכל ברית מילה, שנקרא "כסא של אליהו". ב) אֵלָה, מבני בנימין (דה"א ח' כ"ו). ג, ד) אֵלָה מהכהנים ומישראל שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' כ"א כ"ו).

אֱלִיהוֹעֵינַי, שע"פ. א) בן משלמיהו מבני אסף, השוערים (דה"א כ"ו ג'). ב) בן זרחיה. מבני פחת מואב שעלו עם עזרא מן הגולה (עזרא ח' ד'). ובא גם בחסרון הה"א:

אֱלְיוֹעֵינַי, שע"פ. א) מבני שמעון הנשיאים, בימי יחזקיהו מלך יהודה (דה"א ד' ל"ו). ב) מבני בכר (שם ז' ח'). ג) מבני זרבבל (שם ג' כ"ג). ד, ה, ו) מן הכהנים ומבני ישראל שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' כ"ב כ"ז), ונחמיה (נחמיה י"ב מ"א). שני השמות האלה מורכבים מן אֶל יְהוֹ עֵינַי, עיני נשואות אל ה' (גיזניוס), והנראה שהוא מורכב מן אֵלַי הוּא עֵינַי, ע"ד אֵלֵי עֵינַי (עיי"ש), ואין עֵינַי בכנוי כי אם סימן הרבוי הרגיל הרבה בשמות עצמים פרטים, וטעמו, עֵינַי ה' השגחת הש"י, וע"ד השם רָאָיָה, חֲזָיאֵל.

אֱלִיחָרֵף, שע"פ. בן שישא מסופרי המלך שלמה (מ"א ד' ג'), לדעת גיזניוס הוראת השם חָרֵף בשם זה, כהוראתו גמול פערגעלטונג, возмездіе. וענינו אל יגמול עליו (ועיין חרף) והנראה שהוא במובן עז חריף, ויהיה הרכבתו כעין השם אלעוזי (ועיין חרף).

אֱלִימֶלֶךְ, שע"פ. מבית לחם יהודה איש נעמי (רות א' ב').

אֱלִיעֶזֶר, שע"פ. א) עבד אברהם (בראשית ט"ו ב'), ובו נאמר: דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר ופירושו אליעזר איש דמשק, וכת"א. ואפשר שהיו לו שני שמות. ב) בן משה רבינו (שמות י"ח ד'). ג) מבני בכר (דה"א ז' ח'). ד) מן הכהנים בימי דוד בהעלותו את ארון ברית ה' מבית עבד אדום (שם ט"ו כ"ד). ה) בן זכרי נגיד

לשבט ראובן בימי דוד (שם כ"ז ס"ז). ו) בן דודהו, נביא בימי יהושפט (דהי"ב כ' ל"ז). ז) מראשי העם בימי עזרא (עזרא ח' ס"ז). ח) מהכהנים מהלוים ומבני ישראל אשר נשאו נשים נכריות בימי עזרא (שם י' י"ח כ"ג ל"א).

אֱלִיעָם, שע"פ. בן אחיתפל מגבורי דוד (ש"ב כ"ג ל"ד). ויתכן שהוא אבי בת שבע (שם י"א ג'), ודומה לו עַמִּיאֵל.

אֱלִיעֵינַי, שע"פ. מראשי האבות לבנימן אשר ישבו בירושלם (דהי"א ח' כ').

י"א שהשם הזה מקוצר מן השם אֶלְיְהוֹעֵינַי (עיי"ש), והנראה להפך שהשם אליהועיני נגזר ממנו בתוספת השם יְהוֹ על השם אֵל.

אֱלִיפַז, שע"פ א) בן עשו (בראשית ל"ו ד'). ב) התימני, אחד מרעי איוב (איוב ב' י"א), פז ענינו עז וגבורה (עיין פז), ודומה בהרכבתו אל השם אֱלִיעוזי.

אֱלִיפָל, שע"פ. בן אור מגבורי דוד (דהי"א י"א ל"ה). לדעת ניזיונות נגזר השם פֶּלֶ מן פלל, והוראתו שופט, והרכבת השם ע"ד אלישפט, שפטיה. והנראה שעקרו אֱלִיפְעַל בחסרון העי"ן (עיין אלפעל).

אֱלִיפְלֵהוּ, שע"פ. מן הלוים השוערים בימי דוד (שם ס"ו י"ח). עקרו פְּלָהוּ בהוראת פֶּלֶא ואות.

אֱלִיפֶלֶט, שע"פ. א) בן המלך דוד (דהי"א י"ד ו'), (ועיין שם). ב) בן עֲשָׂק מבני יהונתן (שם ח' ל"ט). ג) בן אחסבי מגבורי דוד (ש"ב כ"ג ל"ד). ד) מבני אדניקם מעולי בבל עם עזרא (עזרא ח' י"ג), ואולי הוא הנזכר בין הנושאים נשים נכריות (שם י' ל"ג), וענינו אֵל מפלט ומציל, ע"ד השם פלטיאל.

אֱלִיצוּר, שע"פ. בן שדיאור נשיא לבני ראובן (במדבר א' ה'), ענינו אֵל צור ומחסה, ע"ד צורי שדי.

אֱלִיצָפָן, שע"פ. א) בן עזיאל מבני קהת (במדבר ג' ל), ונקרא ג"כ אֶלְצָפָן (עיי"ש). ב) בן פרנך, נשיא לבני זבולן לנחל את הארץ (שם ל"ד כ"ה).

אֱלִיקָא, שע"פ. מגבורי דוד ונקרא אֶלִיקָא הַחֲרֻדִי (ש"ב כ"ג כ"ה), מעיר חֲרֹד, קָא משרש קוא.

אֱלִישָׁבַע, שע"פ. בת עמינדב אשת אהרן הכהן (שמות ו' כ"ג), וענינו שבועת אל או ברית אל, ודומה לו יְהוֹשַׁבְעָת (עיי"ש).

אֱלִישָׁה, שע"פ. מבני יון בן יפת (בראש' י' ד'), והוא כולל שבטי בני היונים הידועים בשם אֵאָלִים, שנקראו על שם אי אחד מאיי מושבותיהם, Aeolis, דומה לשם אֱלִישָׁה. ובתרגום שמרוני אליש. ובתיב"ע אַלַם. ובשם אֱלִישָׁה נקראו כל המקומות, האיים, אשר ישבו שם בני שבטי האֵאָלִים אִיֵּי־אֱלִישָׁה, תכלת וארגמן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה (יחזקאל כ"ז ז'), והם האיים שעל ים התיכון הנודעים בשם ציקלאדעס, והסמוכים להם, ועיין אִי. וי"ת איטאליא, ומקור השם העברי הוא מלשון יונית, Aeleis.

אֱלִישׁוּעַ, שע"פ. בן המלך דוד (ש"ב ה' ס"ו), וכן הוא בדברי הימים א' (י"ד ה'), אבל לעיל (שם ג' ו'), נאמר במקומו אֱלִישָׁמָע. שוע ענינו ישע, תשועה, עיין שוע, אבישוע.

אֱלִישָׁמָע, שע"פ. א) בן עמיהוד נשיא לבני אפרים (במדבר א' י'). ב) בן המלך דוד (ש"ב ה' ס"ז, דהי"א ג' ו'). ג) בן יָקְמְיָה (דהי"א ב' מ"א), מבני ירחע עבד מצרי. ד) הסופר למלך יהויקים (ירמיה ל"ו י"ב). ה) מן הכהנים אשר שלחם יהושפט מלך יהודה ללמד תורה בערי יהודה (דהי"ב י"ז ח'). ו) אבי נתניה אבי ישמעאל מזרע המלוכה אשר הרג את גדליהו בן אחיקם (מ"ב כ"ה כ"ה). טעם השם בהרכבתו, אל שומע, ודומה לו ישמעאל.

אֱלִישָׁע, שע"פ. בן שפט מאבל מחולה אשר משחו אליהו לנביא תחתיו בימי אחאב (מ"א י"ט ט"ז), ועמד בנבואתו ימים רבים מימי יהורם בן אחאב עד ימי יואש בן יהואחז (מ"ב י"ג י"ד), ערך ששים שנה והרבה לעשות אותות ומופתים גדולים, השם שָׁע ענינו ישע ובהרכבה טעמו אֵל יֵשַׁע. ע"ד אלישוע, או מן שָׁעָה בהוראת פניה ונטיה וטעמו אֵל יִשְׁעָה.

אֱלִישָׁפָט, שע"פ. בן זכרי משרי המאות ליהודה בימי עתליהו אשר באו בברית את יהוידע הכהן להפיד את עתליהו ולהמליך את יואש בן אחזיה (דהי"ב כ"ג י"א). השם אלישפט ענינו אֵל שׁוֹפֵט ודומה לו, יהושפט, שפטיה.

ב) א"ל ב"ם. בגמרא מין כמיני סדור צרופי אותיות הא"ב, לענין דרשות הגמטריאות. אותיות האלפא ביתא נחלקות לשני סדרים א) מן אל"ף עד למ"ד ב) מן למ"ד עד תי"ו. וכל אחת משני הסדרים מתחלפות בחברתה. א"ל ב"ם, ג"ן ד"ס, ה"ע ו"ף, ז"צ ח"ק, ט"ר י"ש כ"ת, (שבת ק"ד ע"א).

2) אֶלָּא, אֶלָּא, ארמית. מלת תאה"פ ליחד ולטעם, מורכבת מן אֵן לָא, אִם לוֹ. וענינה א) כטעם רק, לבד, нур, только. אין כאל ישרון (דברים ל"ג כ"ו), ת"א לית אלהא אֶלָּא אלהא דישראל, ומושיע אין זולתי (ישעיה מ"ג כ"א), ת"י ופריק לית אלא אנא. ובמובן ב) חיוב ההפך מן המשוער והראוי, כמו אֲבָל בעברית, ואנ־ דעק, אבער, но. אלא מן יד אקדימית בצפרא (תרגום ירושלמי בראשית כ"ב י"ד), ורגיל הרבה במשנה בטעם רק, כי אם. שלא אמרו חכמים הדבר להחמיר אלא להקל (נדה ח' ב'), למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכות ב' א'), לא דברו חכמים בקציר אלא בזהה (יבמות פ"ו ב'), אין להם זה על זה אלא תרעומות (ב"מ ו' א'), нур, только, небольше чѣмъ, גיכם מעהר אלם. אם אין שם כהן אלא הוא (ברכות ה' ד'). ובטעם חיוב ההפך, ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים (שם א' א'). ונקשר עם לא־כִי, לא כי אלא אלמנה נשאתיך (כתובות ב' א'), לא כי אלא בסלע לקה (ב"ק ג' י"א). ובענין חוץ, הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני (גיטין פ' א'), אלא עם הבשר (תרומות י' י"א). ובמובן מפני, לפי, дабы, такъ какъ. אם כן למה נאמר שור וחמור אלא שדבר הכתוב בהוה (ב"ק ה' ח'), אלא שעוסקים בצרכי צבור (תוספתא ברכות א'). ובגמרא על הרוב בהוראת אבל, הניחא למאן דאמר וכו' אלא למאן דאמר וכו'. וכמו כן בהשמעת דבר חדש לפתירת הקודם, אלא אמר פלוני וכו', אלא אידי דקא בעי למיתני וכו'.

אֶלְגָּבִישׁ, עין גביש.

אַלְגּוּמִּים, עין אַלְמֻגִּים.

אֱלוֹהַּ, שם נגזר משם אֵל ובהוראתו, Богъ, נאָמפּ. ויטש אֱלוֹהַּ עשהו (דברים ל"ב ט"ו), מי אֱלוֹהַּ מבלעדי ה' (תהל' י"ח ל"ב), יזבחו לשדים לא־אֱלֹהַּ (דברים ל"ב י"ז), אונגאָפּפּ, не-богъ. וביחס אל אלהותם של עמי הארץ, ועל כל אֱלוֹהַּ לא יבין (דניאל י"א ל"ז), עם אֱלוֹהַּ נכר (שם שם ל"ט), וֵאלֹהַּ מעוים (שם שם ל"ח) חסר וי"ו, והוא בסמיכות. ולא נמצא כי אם בדבורי מליצת השיר ומהם על הרוב בספר איוב ובכתבי הקדש האחרונים שנהוג בהם מנהג הלשון הארמית שבה לא בא השם הקדוש הזה כי אם בלשון יחיד אֱלַהּ (עיין שם). וכן לא נמצא בבנוי כי אם פעם אחת במקרא, זו כתו לַאלָהוּ (חבקוק א' י"א) חסר וי"ו. ורוב שמושו במקרא בלשון רבים אֱלֹהִים דרך כבוד, במובן העצם הנעלה היחיד, ע"ד השם אֲדֹנִים, בְּעָלִים. אבל הפעלים והתארים המתיחסים לו רובם ככלם בלשון יחיד, בראשית ברא אֱלֹהִים (בראשית א' א'), אשר דבר אתו אֱלֹהִים (שם כ"א ב'), אֱלֹהִים חי (מ"ב י"ט ט"ו), נורא אֱלֹהִים (תהלים ס"ח ל"ו), הָאֱלֹהִים הקדוש (ש"א ו' כ'), הָאֱלֹהִים הגדול (נחמיה ח' ו'), אֱלֹהִים שפט צדיק (תהלים ז' י"ב), אֱלֹהִים מושל ביעקב (שם נ"ט י"ד), ועל המעט שבאו בלשון רבים, ויאמר אֱלֹהִים נעשה אדם (בראשית א' כ"ו), התעו אתי אֱלֹהִים (שם כ' י"ג), אֱלֹהִים קדושים הוא (יהושע כ"ד י"ט), קול אֱלֹהִים חיים (דברים ה' כ"ג). ויבוא בחבור עם השם אֵל, אֵל אֱלֹהֵי הרוחות (במדבר פ"ז כ"ב). ועל הרוב עם השם המפורש, ביום עשות ה' אֱלֹהִים (בראשית ב' ד'), ה' הוא הָאֱלֹהִים (מ"א י"ח ל"ט), ענינו העצם הנעלה הנקרא בשם ה' הוא האלהים ולא אחר. ה' אֱלֹהִים צבאות (תהלים פ"ט ו') ה' צבאות אֱלֹהִים (ש"ב ז' כ"ו), ועיין בסמוך.

ופעמים הרבה בא השם הכפורש במקום השם אלהים ולהפך . ובא השם הקדוש הזה , בסמיכות א) אל מעשי ידיו , ואשביעך בה' אֱלֹהֵי השמים וֵאלֹהֵי הארץ (בראש' כ"ד ג') , וה' אֱלֹהֵי צבאות (ש"ב ה' י') , צבא השמים . ובסמיכות לשם זה יבוא גם על דרך הנפרד במקום הסמיכות , ואתה ה' אֱלֹהִים צבאות (תהלים נ"ט ו') , ה' אֱלֹהִים צבאות (שם פ' ה') , כאלו היה השם צְבָאוֹת שם קדש בפ"ע (ועיין צבאות) . אל אֱלֹהֵי הרוחות (במדבר ט"ז כ"ב) . ב) אל תאריו ופעולותיו , אֱלֹהֵי קדם (דברים ל"ג כ"ז) , אֱלֹהֵי עולם ה' (ישעיה מ' כ"ח) , בבחינת קדמותו ונצחיותו ; יתברך בֵּאלֹהֵי אמן (ישעיה ס"ה ט"ז) , ללא אֱלֹהֵי אמת (ירמיה י' י') . ועי"ד הנפרד , וה' אֱלֹהִים אמת הוא אֱלֹהִים חיים (ירמיה י' י') , ואפשר שבמובן זה נאמר גם , אֱלֹהִים חיים , המלה חיים איננה תאר על דרך הרבוי כי אם שם סומך אל הנסמך , אֱלֹהֵי המשפט (מלאכי ב' י"ז) . ובא , הָאֱלֹהֵי מקרוב אני נאם ה' ולא אֱלֹהֵי מרחוק (ירמיה כ"ג כ"ג) , אלהים רואה מקרוב ולא אלהים רואה מרחוק . והסמיכות הוא ע"ד לנביאי מַלְבָּם (יחזקאל י"ג ב') . ג) ביחוס אל מכבדיו ועובדיו וכן אל המקומות המיוחדים לעבודתו , אֱלֹהֵי אברהם אֱלֹהֵי יצחק וֵאלֹהֵי יעקב (שמות ג' ו') , אֱלֹהֵי העברים (שם ה' ג') , אֱלֹהֵי ישראל (שם כ"ד י') , משפט אֱלֹהֵי הארץ (מ"ב י"ז כ"ו) , ארץ ישראל . וביחס זה יבוא השם בבנוים , כאשר צונו ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים ד' ה') , תגל נפשי בֵּאלהי (ישעיה ס"א י') , ונזבחה לה' אֱלֹהֵינוּ (שמות ג' י"ח) , ואין צור כֵּאלהינו (ש"א ב' ב') , אנכי ה' אֱלֹהֶיךָ (שמות כ' ב') , ואתה בֵּאלהֶיךָ תשוב (הושע י"ב ז') , אֱלֹהֵיכֶם וֵאלהי אביכם (בראשית מ"ג כ"ג) . ד) ביחוס אל הפעולות המגיעות לאדם מאתו י"ת , אֱלֹהֵי צדקי (תהלים ד' ב') , אשר ממנו צדקי יוצא , אֱלֹהֵי חסדי (שם נ"ט י"א) , אֱלֹהֵי ישעי (שם כ"ה ה') , אֱלֹהֵי תשועתי (שם נ"א ט"ז) , וכן נסמכו לו מעשיו , תאריו ומכבדיו , והמקומות המיוחדים לעבודתו , ורוח אֱלֹהִים (בראשית א' ב') , איש אשר רוח אֱלֹהִים בו (שם מ"א ל"ח) , ותצלח עליו רוח אֱלֹהִים (ש"א י' י') , רוח אֱלֹהִים רעה (שם ט"ז י"ד) , בצלם אֱלֹהִים (בראשית א' כ"ז) , (עיין צלם) . כתובים באצבע אֱלֹהִים (שמות ל"א י"ח) , והלחות מעשה אֱלֹהִים המה והמכתב מכתב אֱלֹהִים הוא (שם ל"ב ט"ז) . את מעשה הָאֱלֹהִים (קהלת י"א ה') , פעולותיו , בספר תורת אֱלֹהִים (יהושע כ"ד כ"ו) , קול אֱלֹהִים (דברים ד' ל"ג) , קלת אֱלֹהִים (שמות ט' כ"ח) , בנוי לרעמים , רכבת אֱלֹהִים (פ"א ב' כ"ח) , בטחתי בחסד אֱלֹהִים (תהלים נ"ב י') , מלאך אֱלֹהִים (בראשית כ"א י"ז) , ויפגעו בו מלאכי אֱלֹהִים וגו' מחנה אֱלֹהִים זה (שם ל"ב ב' ג') , איש הָאֱלֹהִים (דברים ל"ג א') , נזיר אֱלֹהִים (שופטים י"ג ה' ז') , נזיר לאלהים , מול הָאֱלֹהִים (שמות י"ח י"ט) , עבד הָאֱלֹהִים (ד"ה א' ל"ד) , יראי אֱלֹהִים (בראשית כ' י"ב) , ומזה יראת אֱלֹהִים (שם כ' י"א) , בקהל עם הָאֱלֹהִים (שופטים כ' ב') , מערכות אֱלֹהִים (ש"א י"ז כ"ו) , ענינו צבאות ישראל , בית אֱלֹהִים (בראשית כ"ח י"ז) , אהל מועד הָאֱלֹהִים (ד"ה א' ו' ג') , ושרי הָאֱלֹהִים (ד"ה א' כ"ד ה') , שרים בבית אֱלֹהִים , הר הָאֱלֹהִים (שמות ג' א') , עיר אֱלֹהִים (תהלים מ"ו ה') , מנחלת אֱלֹהִים (ש"ב י"ד ט"ו) כנוי לארץ ישראל , וכלי שיר הָאֱלֹהִים (ד"ה א' ט"ז ב') , וכלי שיר ששרים עליהם לאלהים . ועי"ד המליצה , ראה נתתיך אֱלֹהִים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (שמות ז' א') . ובהשאלה ה) מקום המשפט מושב השופטים , נעריכם , cyдъ . והגישו אדניו אל הָאֱלֹהִים (שמות כ"א ו') , עד הָאֱלֹהִים יבא דבר שניהם (שם כ"ב ח') , לפי שהשופטים הורצים את המשפט מודיעים את דבר אלהים במשפט התורה , וכמו שנאמר כי המשפט לֵאלֹהִים הוא (דברים א' י"ז) , ושעל כן נקראו גם השופטים עצמם בשם אֱלֹהִים , והפעל המתיחס אליו בא בלשון רבים אשר ירשיעון אֱלֹהִים (שמות כ"ב ח') . ריכפער , судьи . אלהים נצב בעדת אל בקרב אֱלֹהִים ישפט (תהלים פ"ב א') , ועל שם זה נקרא בכא המלך בָּמָא אֱלֹהִים , כסאך אֱלֹהִים עולם ועד (שם מ"ה ז') , ושעורו כסאך שהוא כסא אלהים , דיין גאָטטליכער טראָן , твой божественный престолъ . ו) המוחזקים באלהות אצל עמי הקדם ,

והם השמש הירח הכוכבים וכל צבא השמים, שנאמר עליהם, אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים (דברים ד' י"ט). ובמובן זה נאמר, כי ה' אלהיכם הוא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים ואדני האדנים (שם י' י"ז), השם הראשון הוא ברבוי הכבוד להש"י האחד, והשני ברבוי הפשוט אלהים רבים, מאד נעלית על כל אֱלֹהִים (תהלים צ"ו ט'), ובכללם גם המלאכים שרי מעלה, והייתם כֵּאלֹהִים ידעי טוב ורע (בראשית ג' ה'), ותחסרהו מעט מֵאֱלֹהִים (תהלים ח' ו'), אני אמרתי אֱלֹהִים אתם (שם פ"ב ו'), אֱלֹהִים ראיתי עולים (ש"א כ"ח י"ג) לפי דעת בעלת אוב, והכונה עצם אלהיי. ולהבדיל בין הקדש ובין החול, יאמר אֱלֹהִים אחרים (שמות כ' ג'), אֱלֹהֵי נכר הארץ (דברים ל"א ט"ז), אֱלֹהֵי הגוים (מ"ב י"ח ל"ג), אֱלֹהֵי הארצות (שם שם ל"ה), כי כל אֱלֹהֵי העמים אלילים (תהלים צ"ו ה'), ובשמם שנקראו בהם אצל עובדיהם, כְּמוֹשׁ אֱלֹהֵי מוֹאָב (מ"א י"א ל"ג). ובא, זבח לָאֱלֹהִים יחרם בלתי לה' לבדו (שמות כ"ב י"ט), שם המפורש בחצי הפסוק השני מגיד שהשם אלהים בחצי הפסוק הראשון הוא חול, ונקודו בקמץ תחת ה"א הידיעה, והוא להודיע שמתיחם לאותן שנאמר עליהם לעיל לא יהיה לך אלהים אחרים (שם כ' ג'). ובא בהשאלה אל הצלמים והפסילים שהיו עובדי ע"ז עושים לצייר תבונת אלהיהם, אֱלֹהֵי כסף וֵאלֹהֵי זהב (שם שם כ'), אֱלֹהֵי מסכה (שם ל"ד י"ז), (ועיין מסכה בשרש נסך), הסירו את אֱלֹהֵי הנכר (בראשית ל"ה ב'), למה גנבת את אֱלֹהָי (שם ל"א ל'). ובחבור עם השם בן הוא כנוי למלאכים, ויבאו בְּנֵי הָאֱלֹהִים להתיצב על ה' (איוב ב' א'), ענגעל, ангелъ. ויריעו כל בְּנֵי אֱלֹהִים (שם ל"ח ז'), ע"ד בני אלים (תהלים כ"ט א'), בני עליון (שם פ"ב ו'), ויראו בני הָאֱלֹהִים את בנות האדם (בראשית ו' ב'), א"ת בני רברביא. ובמדרש ר' שמעון בן יוחאי קרא להון בני דייניא (ב"ר כ"ו) וכן פרש"י, וכתב עוד, דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום וכו', וכונתו אל המלאכים, וכן נאמר בפרקי דר"א פ' כ"ב שהם המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים, (ועיין בילקוט בשם מדרש אבבור). ובא השם אלהים בחבור אל שם אחר להפלגה ולגזומא, נפתולי אֱלֹהִים (בראשית ל' ח'), חרת אֱלֹהִים (שם ל"ה ה'), חרדת אֱלֹהִים (ש"א י"ד ט"ו), עיר גדולה לֵאלֹהִים (יונה ג' ג'), געוואלטיג, גרֹאָסס, страшный, великій, чрез-вычайный.

1) אֱלָהּ, ארמית. כשם אֱלוֹהַּ בעברית, Богъ, גאָטט. מן קדם אֱלָהּ שמיא (דניאל ב' י"ח), ובסימן הידיעה, להוא שמה די אֱלָהָא מברך (שם כ'). ובבנוי אֱלָהִי שלח מלאכה (שם ו' כ"ג), אֱלָהָנָא די אנתנא פלחין (שם ג' י"ז), וברבוי אֱלָהַיָּא די שמיא וארקא לא עבדו (ירמיה י' י"א), וְלֵאלָהֵי כספא (דניאל ה' כ"ג), ובסורית אֵילָהּ, וכן הוא בקצת נוסחאות בתרגומים.

2) אֱלָהוּת, ש"נ. טיבו של האלהים ועצמותו, גאָטטהיים, божество.

שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו (ב"ר א'), מקבל את אלהותו של הקב"ה (שה"ש רבה א'), ובמובן השם אלוה, שעתידין אומות העולם לעשותן אלוהות (ב"ר ו'), אשר העלוך (שמות ל"ב ד'), שאוו אלוהות הרבה (סנהדרין ס"ג ע"א), ובספרי המחברים, חכמת אלהות, טהעאָלאָגיע, теологія, бого-словіе.

3) אֱלֹהִי, ש"ת, גאָטטליך. הזמן ענין אלהי לא תושג אמתתו (מ"נ), הכונה האלהית (שם) הנמום האלהי (מלחמות ה' להרלב"נ) ואמרם, איש אלהי, ענינו כמו איש־אלהים. וכמו כן איש חכם בחכמת האלהית, טהעאָלאג, богословъ. בשבוין כל חכם גדול אלהי רבני בעל אמת (פתיחת מו"נ), והפיוטנים עשו מן השם אלוה גם פעל בבנין:

הפעיל, בענין נתינת כבוד אלהים לבן אדם, החזק אותו במעלה אלהית, פֶּערגאָטטערן, боготворить. אשר לעין ולאבן מַאֲלִיהִים (סליחה אמת אתת, ער"ה). ונמצא השם הקדוש הזה בקצורו אֱלָה בהרכבה לשמות עצמים פרטים ע"ד השם אֵל. יְדַאֲלָה הַרְאֲלָה.

אֱלָה, ש"נ. מין אילן גדול הקומה ורב הענפים. לדעת קצת הוא הנקרא

אייכע, דубъ. וי"א שהוא הנקרא טעריבינטע, теребинтъ. תחת הָאֵלָה אשר עם שכם (בראשית ל"ה ד'), ת"א בוטמא. וישב תחת הָאֵלָה (שופטים ו' י"א), בְּאֵלָה נבלת עליה (ישעיה א' ל'), מוסב אל הקודם כי יבשו מֵאֵלִים (שם שם כ"ט), (ועיין אַיִל). כל אֵלָה עבתה (יחזקאל ו' י"ג), תחת שובך הָאֵלָה הגדולה (ש"ב י"ח ט"); ומפני גדלו חזקו ואריכות ימיו היה נעשה לסימן לעוברי דרכים, ומפני חשיבותו היה גם גופו ומקומו מכובד וקדוש בעיני העמים הקדמונים. תחת הָאֵלָה ביבש (ה"א י' י"ב), ובספר שמואל א' (ל"א י"ג), נאמר במקומו הָאֶשֶׁל (ועיין אשל). ובא השם בהרכבה לשם אחר במובן שם עצם פרטי, עמק הָאֵלָה (ש"א י"ז ב'), (ועיין שם). ופעם אחת בא בדגש תמורת הנח. אַלָּה, ויקימה שם תחת הָאֵלָה אשר במקדש ה' (יהושע כ"ד כ"ו), וזה היה בשכם, ויתכן שהיא הָאֵלָה אשר עם שכם (בראשית ל"ה ד'), עיין אֵלוֹן.

אַלָּה, שע"פ. א) מאלופי עשו (בראשית ל"ו מ"א). ב) בן בעשא, מלך ישראל אשר מלך שתי שנים בתרצה וזמרי עבדו שר מחצית הרכב הרגו (מ"א ט"ז ח'). ג) אבי הושע מלך ישראל (מ"ב ט"ו ל'). ד) מבני כלב בן יפנה (ה"א ד' מ'). ה) בן עֻזִּי מבני בנימין (שם ז' ח'), ולדעת קצת נמצא גם על משקל אֵלָה, וָאֵלָה אבי עיטם (שם ד' ג'), ואינו מוכרח, ועיין באור שם.

אֵלוֹן, שם זכר. לא נמצא במקרא כי אם בסמיכות לשם אחר, עם אֵלוֹן מָצֵב אשר בשכם (שופטים ט' ו'), יב"ע תרגם מישר וכן פרש"י מישור שהיה בו מצבות. והנראה כדעת השבעים והמתרגמים שאחריהם שטעמו כשם אֵלָה, אייכע, дубъ. או טעריבינטע, теребинтъ. והנראה שהיא הָאֵלָה אשר בשכם אשר טמן שם יעקב אבינו את אלהי הנכר וגו' (בראש' ל"ה ד'), ושהיא הָאֵלָה אשר במקדש ה' אשר תחתיה הקים יהושע אבן גדולה לעדה (יהושע כ"ד כ"ו). ולא רחוק לשער שעל שם האבן ההיא נקרא אֵלוֹן מָצֵב (ועיין מצב בשרש יצב). ובהרכבה לשם אחר לענין שם עצם פרטי. א) אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים, שם מקום בקרבת העיר קדש בשבט נפתלי (יהושע י"ט ל"ג). בכל ספרים כ"י ודפוסים קדמונים האל"ף בציר"ה, ורק ברפוסים אחרונים האל"ף בפתח (סנהדרין ש'). ובשופטים (ד' י"א), הקרי אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים ובכתיב בְּצַעֲנִים (ועיין בצעננים). ב) אֵלוֹן מוֹרֶה, שם מקום אצל שכם, עד מקום שכם עד אֵלוֹן מוֹרֶה (בראשית י"ב ו'), א"ת עד מישר מורה וכן פרש"י. והנראה שגם הוא מענין הקודם, וברבוי אצל אֵלוֹנֵי מַמְרֵא (דברים י"א ל'), (ועיין מורה בשרש ירה). ג) אֵלוֹן מְעוֹנֵנִים, ג"כ בקרבת עיר שכם (שופטים ט' ל"ז), ויתכן שנקרא המקום ההוא כן על שהיה הָאֵלוֹן מקודש למעוננים, ושם היו עושים מעשי כשופיהם, ותיב"ע מעוננא. ד) אֵלוֹן תָּבוֹר, שם מקום בקרבת העיר בית אל (ש"א י' ג'), על הר תָּבוֹר (עיין שם). ה) ובמספר רבים, אֵלֹנֵי מַמְרֵא אצל העיר חברון, ושם שכן אברהם אבינו ובנה שם מזבח לה' (בראשית י"ג י"ח). (ועיין ממרא).

אַלוֹן, שע"פ. בן זבלון בן יעקב (בראש' מ"ו י"ד), וביו"ד היחס, לְאַלוֹן משפחת הָאֵלֹנִי (במדבר כ"ו כ"ו), ודומה לו אֵילוֹן ביו"ד (עיו"ש).

אַלּוֹן, ש"ז. מין עץ מסוג עץ האלה, אייכע, дубъ. כאלה וְכָאלוֹן (ישעיה ו' י"ג), תחת אַלּוֹן ולבנה ואלה (הושע ד' י"ג), ותקבר מתחת לבית אל תחת הָאַלּוֹן ויקרא שמו אַלּוֹן בָּכוּת (בראשית ל"ה ח'), ונודע בקשיותו ועצומו, ויקח תרזה וְאַלּוֹן (ישעיה מ"ד י"ד), וברבוי, וחסון הוא כָּאַלוֹנִים (עמוס ב' ט'), והבשן היה נודע באלוניו הטובים, אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן (ישעיה ב' י"ג, זכריה י"א ב', יחזקאל כ"ז ו').

אַלּוֹן, שע"פ. בן ידיה מבני שמעון (ה"א ד' ל"ז).

הערה. השמות אַיִל, אַיָּלָה, אַיָּלוֹן, אַיִלוֹן אֵלָה, אַלָּה, אֵלוֹן, אַלּוֹן, ובארמית אֵילָן, אף שהם שנים במשקליהם המורים שהם נגזרים משרשים שונים, יסוד אחד להם אֵל, אוּל בהוראת גבהות ורום, ועם זה חזק ועצמה. (ועיין הערה לשרש איל), ושטי

המשקלים הם לפי שגוי סיני הפוג . והנגזרים מן השרש הזה הם , אֲלִיל , אָלָם .

2) אָלָה , אָלָה , ש"נ . מין כלי מלחמה , לא באלה ולא ברומח (שבת ו' ד') , ובגמרא פירשו מאי אלה קולפא , ובערוך גורם קופל , ופירש דומה למקל והוא של ברזל כאמה ומחצה וראשו עגול כמו כדור ויוצאים בו יתדות , קאלבין, קנים- פעל , будава, дубина . ובגמרא דירושלמי (שבת ו' ד') , ואיזו היא האלה מן מה דתני ר' יעקב וכו' מאיסתי תורמין את הגורן משתיעקר האלה הרא אמרה כמין דייקרן , וכונתם שהוא כלי מלחמה עשוי בתבנית דקר ורחת שהופכין בו את התבואה (עיין בסמוך) . והרמב"ם פירשו מגן בתבנית עגולה , ולא ידענו טעמו . ובכלים , חפוי האלה הקשת והרומח (כלים פ"ו ח') , ובברייתא , אוי לי מבית בייתום אוי לי מאלתן (ספחים ג"ו ע"א) , ופרש"י מקל שרודים בו בעם , ומזה ע"ד הלשון הארמית ומחיון ליה באלוותא (ב"ב ע"ג ע"ב) , וכן בא בענין ברים וענפי אילן עבים , הוה מפשה ויהיב לן אלותא אלותא (ביצה ל"ג ע"ב) , ובתרגום שה"ש , היכמא דרמו גבר אבנא בְּאָלָא (ח' ה') בעין הקלע .

2) אָלָה , אָלָה , בתוספתא מאיסתי תורמין את הגורן משתעקר האלה (תרומות ג' י') , בגמרא ירושלמי (שבת ו' ד') פירשו על פי המלה הזאת את המלה אָלָה בענין לא באלה ולא ברומח (עיין לעיל) שהוראת שתיהן אחת דייקרן , ותבונה בזה שהוא הרחת שהופכים בו את התבואה . והערוך ערך אלה מפרש שהוא כמו עללה תבואה בארמית , גע- פריידע , рожь . ולא ידענו כונתו , וי"ט שהיא מין פסולת התבואה , שפרייא , мякина . והוא הנכון , ויהיה מגזרת אָל אלל , ע"ש .

2) אֲלִיתָא במשנה , חריות של עץ או קסמים להצית בהן את האש . שפאן , дучина . שהיו מציתין את האליתא משם (תמיד ב' ד') , והצית את האש באלתות (פרה ב' ט') . הערוך פירשו מענין אָלָה זנב הכבש , והוא כעין הנאמר במקרא זנבות האודים , ולפי פירושו ראוי הנקוד להיות אֲלָיָתָא , והנראה שהוא מגזרת אלותא שבגמרא , ויהיב לן אלותא אלותא (ביצה ל"ג ע"ב) , ענפי עץ .

א) אָלָה , פע"ז . הקל , הִשָּׁבַע שבועה חמורה בקללה על העובר שוּאָרן , божиться, клясться . אָלָה וכחש (הושע ד' ב') , י"ת יימן לשקר , תרגם לפי הכונה השבע שבועת שקר מתחלה , וזה מפני הפעל כחש הסמוך לו (ועיין אָלָה) , דברו דברים אָלוֹת שוא (שם י' ד') , נשבעו שבועות לשוא מתחלה . ובהוראת יוצא , ואת אָלַת (שופטים י"ו ב') , בעשוארן , фэрфлюхэн , заклинать .

ההפעיל יוצא לשני , הַשְׁבִּיעַ את זולתו , ונשא בו אלה לְהַאֲלָתוֹ (מ"א ח' ל"א , דה"ב ו' כ"ב) . ובעתיד יַאְלֶה , תמורת יַאֲלָה , ובוי"ו ההפוך , וַיַּאֶל שאול את העם לאמר ארור האיש (ש"א י"ד כ"ד) , והוא ע"ד נפ"י .

העדה . מדברי הרד"ק בשרשיו נראה שהוא גוזר את הפעל אלה מן השם אֵל , אֱלוֹהַּ , כי הקללה היא בשבועה ובהוכרת השם божиться . והנראה כדעת המפרשים שעקרי מלשון אַיָּל חזק , ועצמה , ומזה חזוק ואמות דבר בשבועה , בעקראפט מיגען , утверждать . ולדעת הרז"ו היידענהיים יש במשמע השרש הזה ובבנין זה , גם ענין הגברה והוספת אמץ , ומזה מפרש , וַיַּאַל אלוה וידכאני (איוב ו' ט') , יגביר אלוה מכתו , ויגד עליו רע , יתר ידו ויבצעני , יגדיל וַיְוַתֵּר מכתו ופירוש זה מסכים אל המפרשה , כי וַיַּאַל זה לבדו הוא מלרע .

הפעל הזה אינו מצוי ותחתיו יבוא השם אָלָה הנגזר ממנו בקשור עם פעלים שונים .

אָלָה , ש"נ . א) שבועה חמורה בקללה , אידישוואר , клятва . ושמעה קול אָלָה (ויקרא ה' א') , אָלָה ישמע ולא יגיד (משלי כ"ט כ"ד) , ונקשר עם פעל נשא המושך אחריו יחס הבי"ת בהשבעת אחרים , ונשא בו אָלָה להאלתו (מ"א ח' ל"א) , ובכנוי , ביחס אל המשביע , אז תנקה מֵאָלָתִי (בראשית כ"ד מ"א) , ונופל על שבועת כריתת ברית , תהי נא אָלָה בינותינו (שם כ"ו כ"ח) , בזות אָלָה להפר ברית (יחזקאל ט"ז נ"ט) , ובכנוי , בברית ה' אלהיך וּבְאָלָתוֹ (דברים כ"ט י"א) .

ובמובן זה נקשר עם פעל בוא עם יחס הב״ת, ויבא אתו בָּאָלָה (יחזקאל י״ז י״ג), ובאים בְּאָלָה ובשבועה (נחמיה י׳ ל׳), ויכלול גם ג) שבועה לשקר, מיניאד, ложная клятва. אָלָה פיהו מלא (תהלים י׳ ז׳), והכפל ומרמות ותך. וּמָאָלָה ומכחש יספרו (שם נ״ט י״ג) (עיין ספר). ג) קללה על המפיר ברית או על הנשבע לשקר, פּרוֹклятie. והשביע הכהן את האשה בשבועת הָאָלָה (במדבר ה׳ כ״א), את הברית הזאת ואת הָאָלָה (דברים כ״ט י״ג), את כל הָאָלוֹת האלה (שם ל׳ ז׳), זאת הָאָלָה היוצאת (זכריה ה׳ ג׳), ומזה על כן אָלָה אבלה ארץ (ישעיה כ״ד ו׳), ונמשך אל הקודם, הפרו ברית עולם. מפני אָלָה אבלה הארץ (ירמיה כ״ג י׳), והקודם כי מנאפים מלאה הארץ. ועם זה סתם קללה, לָאָלָה ולשבועה (במדבר ה׳ כ״א), (עיין שבועה). לָאָלָה ולשמה (ירמיה כ״ט י״ח, מ״ב י״ח, מ״ד י״ב), ובא, לשאל בְּאָלָה נפשו (איוב ל״א ל׳), שעורו לשאל ולבקש להביא נפשו באלה, או אלה בנפשו.

תַּאֲלָה, ש״נ. פ״א במקרא, תתן להם מגנת לב תַּאֲלָתְךָ להם (איכה ג׳ ס״ה), לדעת הראב״ע והרד״ק ענינו קללה פּרוֹклятie. ובא ע״מ תַּאֲנָה, ותרגומו רִשְׁלַאֲהוּתָךְ שלהי להון, וענינו עיפות, עמל, שרמאמטנג, פּערשמאבק, томление. דומה שפרשו מלשון תְּלָאָה בהפוך האותיות, וזה מסכים יותר אל מגנת לב הקודם. וכנראה שכן הבין גם הפייטן שאמר: ולהעלות תַּעַל לְתַאֲל תאבת (קרובות יום ב׳ של פסח), על משקל מין זכר.

ב) אָלָה, פ״ע, נשוא נהי וקינה, קלאגען, ווהעהקלאגען, вопить, рыдать. פ״א במקרא בקל וע״ד הצוי, אֱלִי כבתולה (יואל א׳ ח׳), מקורו ארמית, ויקונן דוד את הקינה הזאת, ת״י וַאֲלָא דוד ית אֲלָיָא הדין (ש״ב א׳ י״ז), ובאפעל, לתנות לבת יפתח, ת״י לְאַלָּאָה (שופטים י״א מ׳), והוא מיסודם של השרשים, אלל, ילל, ומזה:

2) אֲלָיָא, ש״נ. קינה, קלאגעליד, плачъ, плачевная пѣснь. הקינה הזאת, ת״י אֲלָא הדין (ש״ב א׳ י״ח), ובגמרא סורסי לאילא (ירושלמי מגילה א׳ ס׳), לשון סורסי נאה לשאת בה קינה.

2) אֲלִיתָא, ש״נ. אשה המלמדת לשאת נהי וקינה, קלאגעפרויא, плакальщица. וקראו למקוננות (ירמיה ט׳ ס״ו), ת״י לְאַלְיָתָא. ומזה במשנה, שֶׁהָאֲלִית יושבת עליו (כלים ס״ג ו׳), ורביעית של אֲלִית (שם ס״ג א׳).

1) אֲלָוּ, ארמית. מלת הקריאה, וההתעוררות למראה דבר חדוש, כעין מלת הֲנָה בעברית, זיהע, вотъ. בחבור עם ויו החבור, וַאֲלוּ צלם חד (דניאל ב׳ ל״א), וַאֲלוּ איל בגוא ארעא (שם ד׳ ז׳), וגזרתו כנראה מן אֶל בהוראת מלת כנוי הרומז בתוספת וי״ו ע״ד המלה הֲנָה מן הֵן (פירסט).

אֲלוּ, מלת הקשור לקשר שני משפטים ביחס הזמן הקודם והמאוחר או הסבה והמסובב, אִם, אַף אִם, וויען, וויע אויך, если, если даже. וַאֲלוּ לעבדים ולשפחות נמכרנו התרשתי (אסתר ז׳ ד׳), וַאֲלוּ חיה אלף שנה פעמים (קהלת ו׳ ו׳), ולא נמצא כי אם שתי פעמים אלו, ובכתבי הקדש האחרונים. ומקורה ארמית מורכבת מן אַן לוּ, ורגיל הרבה בתרגומים ובמשנה, ובתפלה, אֲלוּ פינו מלא שירה.

אֲלוּלַי, עיין לולי.

אָלַח, פעל. לא נמצא כי אם בבנין נפעל, ורק שתי פעמים במקרא, וענינו היות נפסד נעבר נשחת ומקולקל, במובן המוסרי, פֿערדאָרבּט זיין, быть испорченнымъ. אף כי נתעב וְנֶאֱלָח (איוב ט״ו ט״ז), הכל סר יחדו נֶאֱלָחוּ (תהלים י״ד ג׳, נ״ג ד׳). בעדבי יורה הפעל אָלַח, התקלקל, התחמץ, וביותר חמוץ חלב, זויער ווערדען, опиcать. וו׳ שלמה בן גבירול אמר בשיריו, ומאד נֶאֱלַחַת במעשים נגעלים (שה״ש לרשב״ג ה׳).

2) אֲלַכְסוֹן, עיין לוכסון.

אלל, לא נמצא כי אם בשם:

אֱלִיל, א) פסל וצלם לציור ענין האלהיות של עובדי ע״ז, ונרדף לשם עצב פסיל, נאָפּצען בילד, идолъ, кумиръ. לא תעשו לכם אֱלִילִים (ויקרא כ״ו א׳), אֱלִילִים

אלמים (חבקוק ב' י"ח), את אֱלִילֵי כספו ואת אֱלִילֵי זהבו (ישעיה ב' כ'), כי כל אלהי העמים אֱלִילִים (תהל' צ"ו ה'), שעורו האלהים שהעמים עובדים אין להם שום כח אלהי ואין בהם כי אם הצורות הגשמיות שמציירים אותם על ידיהן. ובא תמיד בלשון רבים לפי שהיו העמים הקדמונים עובדים אלהות הרבה בפעם אחת. ועל המעט ביחיד במובן שם הקבוץ, לממלכות הָאֱלִיל ופסיליהם וגו' (ישעיה י' י'), כי אף שהיה מלך אשור גם הוא עובד אלילים, היה חושב שאלהיו גדולים ונעלים על כל אלהי עמים אחרים, וכמו שאמר מפורש: ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור איה אלהי חמת וארפד וגו' (שם ל"ו י"ט), ומזה, הבלי האלילים וכשופיהם, חזון שקר וקסם וֶאֱלִיל (ירמיה י"ד י"ד), והבתיב ואלול, ומזה ב) שם מפשט נרדף לשקר, הבל, לינץ, שרוג, חסר יו"ד, והקודם טפלי שקר (ועיין אלל), וכן הוי רֹעֵי הָאֱלִיל (זכריה י"א י"ז), רועה שקר. ויתכן לפרש את שני המקומות האלה במובנו הראשון, צורת פסל, וטעם רפאי אליל ורעי אליל, צורה וצלם של רופא ושל רעה, ור"ל שאין בהם כי אם הצורה הגשמית והחיצונית שלהם. ובגזרת השם הסביבו רוב המפרשים שהוא מן אַל בהוראת דבר שאין בו ממש, אפס ואין, ничтожность, ничтожество, ניכטיגקייט. והנראה שהוא נגזר משם אֵל, וכפל הלמד והיו"ד להקטין, וענינו אֵל קטן או צלם עשוי לציור האל, וכבר רמז לזה הרשב"א בחדושי האגדות.

אֱלָל, במשנה, שם. הקיפה וְהָאֱלָל (חולין ס' א'), ובגמרא בפירושו ר' יוחנן אמר מטרקא ור"ל אמר בשר שפלטתו סבין, מתיבי ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלל כלכם (איוב י"ג ד') וכו', באלל דקרא דכולי עלמא לא פליגי (שהוא מטרקא) כי פליגי באלל דמתניתין (שם קכ"א ע"א). מטרקא הוא לפרש"י גיד השדרה והצואר והוא רחב ולבן וקשה מאד, והר"ח גורס מדרקא ופירש בשר המת, וכן פירש ר"ת ונסתייע ממה שאמרו פגל באלל נתפגלה מוראה (זבחים ל"ה ע"א) ובעוף אין גידי צואר קשין (תוספת בחולין שם ד"ה מפרקא), אך כבר הרגיש בזה רש"י ודקדק לפרש אלל של עוף ראוי לאכילה דרכיך (זבחים שם). ולדעת חז"ל זה ענינו של רופאי אליל שבמקרא, הרופאים שאומרים לרפאות את הגיד הזה, שאינו מעלה ארוכה. ובאלל דמתניתין גם כן מצאנו לר' יהודה שהוא אומר, האלל המכונם אם יש כזית במקום אחד חייבין עליו (שם). ומזה נראה שהוא בשר שפלטתו סבין. והעולה שהשם אלל לדבריהם כולל שתי הוראות. א) גיד השדרה, או בשר המת, ב) בשר שפלטתו סבין, ותרגום באיוב צרף שני הפרושים ואמר: כמאסי אלל מודרקא דפלטיה סבינא ובספרי המתברים, העצמות והאליל (מורה נבוכים א' ע"ב). קנאָרפעל, хрящъ.

1) אֶלֶךְ, ארמית שבמקרא. כנוי הגוף לרבים זכרים, דיזעוּ, эти. גבריא אֵלֶּךְ (דניאל ג' כ"ג), שאלנא לשביא אֵלֶּךְ (עזרא ה' ט'), והוא גרדף עם אִילֵּין, נגזר מן אֵלֶּה.

2) אֵילֶךְ, ארמית שבתרגומים ובמשנה תאה"פ, להגבלת הקרוב והרחוק במקום ובזמן, כמו פה, שם, הָנָה בעברית, тутъ, тамъ, дѣсь, дѣсь. потомъ, дальше, היערויף, ווייטער. מֵאֵילֶךְ (ת"י במדבר כ"א ד'), ומכאן וֶאֵילֶךְ לא תיעול (תרגום אסתר ב' י"ד). ובמשנה, הקורא מכאן ואילך, (ברכות א' ב') ועיין הילך.

אֱלוּל, שם החדש הששי למנין החדשים מניסן והוא חל בחדש אוגוסט וסעפטעמבער, августъ и сентябрь. בעשרים וחמשה לֶאֱלוּל (נחמיה ו' ט"ו). ומקורו ארמית. לדעת פירסט יסודו עלל שהוראתו בארמית תבואה, לפי שהחדש הזה הוא עת האסיף לכל התבואות בארצות הקדם. ובתוספתא ביו"ד היתם, האלולים מתעשרין לעצמן (ר"ה א' י"א), הבהמות הנולדות בחדש אלול.

אֲלַלַי , מלת הקריאה . מצער וצרה גדולה, ווהה! увы ! בקשור עם יחם שאליו אֲלַלַי לי (מיכה ז' א') , וועה מיר , горе мнѣ . אם רשעתי אֲלַלַי לי (איוב י' ט"ו) , (ועיין אוי), זבלשון ארמית נמצא בפעל בדרך הציוי הֲלֵילִי שער , ת"י אֲלֵילִי על תערך (ישעיה י"ד ל"א) , הלילו כרמים ת"י אֲלֵילוּ (יואל א' י"א), והוא מיסודם של שרש הלל , ילל , (ועיין אלה ג) .

אָלַם , פע"ו . עיקר הוראתו קשירה , כריכה , צוואמטן בינדען , צוואמטן שנירן , связывать , стягивать . ובהוראה זו לא נמצא כי אם בבנין :

פיעל , בהתיחד לכריכת שבלי התבואה בכריכות , גארבן צוואמטן בינדען , связывать снопы . מְאַלְּמִים אלמים (בראשית ל"ז ז') , פעם אחת במקרא , ומשמש הקשור יצא בהשאלה בבנין :

נפעל , לענין קשור ועצור כח מוצאי הדבור עד לבלי יכלת לדבר ולהשטיע קול (ועיין אטר) , געבונדען זיין אן דען שפראכאר- גאנגן , שטומם זיין . быть связану языкомъ быть нѣмымъ . נֶאֱלַמְתִּי לא אפתח פי (תהלים ל"ט י') , ביום ההוא יפתח פיך וגו' ותדבר ולא תֵאָלֵם (יחזקאל כ"ד כ"ז) , ולשונך אדביק אל חכך וְנֶאֱלַמְתָּ (שם ג' כ"ו) , וביחום אל השפתים תֵּאָלְמָה שפתי שקר (תהלים ל"א י"ט) , ובהשאלה , וכרחל לפני גזזיה נֶאֱלָמָה (ישעיה נ"ג ז') .

אִלֵּם , ש"ת . מי שאין לו היכלת לדבר , שטומם , שטומטער , нѣмъ нѣмой . או מי ישום אִלֵּם (שמות ד' י"א) , ותרן לשון אִלֵּם (ישעיה ל"ה ו') , וּבְאִלֵּם לא יפתח פיו (תהלים ל"ח י"ד) , כלבים אִלְּמִים (ישעיה נ"ו י') , אלילים אִלְּמִים (חבקוק ב' י"ח) . ובמשנה , הָאִלְּמִית והגדמית .

3) אַלְמוּת , ש"מ מן אִלֵּם . שטומטהיים , нѣмота . בספרי המחברים, סבת האלמות היא החרשות .

אֵלֵם , פ"א במקרא , האמנם אֵלֵם צדק תדברון (תהלים נ"ח ב') , לדעת חז"ל , התרגום ורש"י הוא מן אִלֵּם , ולשיטתם יפורש אֵלֵם במובן שם כפשטו , דאס פער- שטומפע , онѣмѣніе . ושעורו , האם תדברו דבר בער אלם הצדק , בער הצדק שהוא כאלם לא יפתח פיו , ע"ד פתח פיך לָאִלֵּם (משלי ל"א ח') , וסמיכות אֵלֵם צדק הוא ע"ד ענות צדק , ובמובן זה אמר הפיוטן : אֵלֵם פיהו יהי צדק (רבי יוסי בר' יוסי בשופרות) , או שהוא במובן תאר הפעל , האם בזה שאתם עושים את עצמיכם אלמים , תדברון צדק . ולדעת הרמב"ן טעמו כמו אֵלִים בהוראת שופטים , האם צדק תדברון אתם אֵלִים . ובנקוד של מלת אֵלֵם אמר הריי"ב שנשמטה יו"ד הרבים והיה ראוי להיות אֵלֵם בחירק . ומלרע , ומפני קרבת הטעמים נשתנה החירק לסגול והנגינה נסוגה אחור . ובא עוד פ"א בסמיכות לשם אחר בראש מזמור אחד, למנצח על יונת אֵלֵם רחקים (תהלים נ"ו א') , ובנראה שהוא שם מליצי לכלי שיר ידוע או למין נגון ידוע , ע"ד אילת השחר , וטעמו צפצוף יונה אלמית בארץ מרחק . ויתכן שענין השם אֵלֵם בשני המקומות האלה הוא מן אַלְמָן , עזובת אשה מבעלה , וויטווענשאפט , вдовство . ומזה אֵלֵם צדק , עזובת הצדק, שאין לו מי שיריב ריבו , ויונת אֵלֵם , היונה במעמד אלמנותה שנפרדה מבן זוגה ונדחתה למקום רחוק ממנו .

אֲלֻמָּה , ש"נ . כריכת שבלים , עמר בינד- נאַרבע , связка, снопъ . קמה אֲלֻמָּתִי (בראשית ל"ז ז') , והרבוי ע"ד הזכר והנקבה, מאלמים אֲלֻמִּים תסבינה אֲלֻמּוֹתֵיכֶם (שם ז') , נשא אֲלֻמֹּתָיו (תהלים קכ"ו ו') . ובמשנה, במובן שם הפעולה, תבואה שנתנה לשחת או לָאֲלוּמָה (פאה ו' י') , לאלם בה אלומות .

אַלְמָן , שם . מעמד האשה שמת עליה בעלה , וויטווענשאפט , וויטוועננתהום , вдовство . שבול וַאֲלֻמָּן (ישעיה י"ז ו') , דרך משל על ארץ ישראל שחרבה (עיין אלמנה), ושעם השם הוא לדעת רבי יונה לפי שהאשה שמת עליה בעלה כאלמית שלא תוכל לפתוח פה לריב ריבה , וי"א שמשמוש האלמות יצא למושג הבדידות, הגלמוד והעזובה , וכן בערבית יכלול השם בהם ענין אלמות וענין איש בלי אשה ואשה

בלי איש, אינפערהיראטעט (גיזיניום. פירסטט. והנראה שמושג הקשור והכריכה שהוא התוראה הראשונה בשרש זה, יצא למושג היות עצור, אסור ובלוא, נעפעסטלט, פערשפערט זיין, быть прикована затворену. ומזה בא השם, אַלְמָן, ע״ש שביתי קדם היתה האשה שמת עליה בעלה עצורה וכמו כלואה בחדר מיוחד בבית אביה, ובושה לצאת בקרב בנות עמה כי תרפה היתה לה, וכמו שנאמר, שבי אַלְמָנָה בית אביך (בראשית ל״ח י״א), ותהיינה צרורות עד יום מתן אַלְמָנוּת חיות (ש״ב כ׳ ג׳). ועוד בימי התנאים מצאנו שהיו בונים בית מיוחד לדירת אלמנה ונקרא בית אלמנות (כ״ב ו׳ ד׳), וע״ד ההשאלה נגזר השם אַלְמָן לזכר, מן השם אלמנה לנקבה, ולא להיפך (ועיין אלמנה).

אַלְמָן, תאר השם, למי שמתה עליו אשתו, פערווימוועט, וויטוועור, овдовелый овдовець. במקרא לא נמצא כי אם ע״ד ההשאלה המליצית, ובקשור עם יחס שמצינו כי לא אַלְמָן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמיה נ״א ה׳), ועניני נשכח, נעזב. ובלשון פיוקות הוא ש״ת למי שמתה עליו אשתו, וכן בהרגל הלשון העברית, והוא כעין גזרת השם גָּרוּשׁ מן גְּרוּשָׁה.

אַלְמָנָה, ש״ת לאשה שמת עליה בעלה, וויטוו, вдова. אבל אשה אַלְמָנָה אני (ש״ב י״ד ה׳). אַלְמָנָה וגרושה (ויקרא כ״א י״ד), ובקשור עם יחס שמצינו, אשר תהיה אַלְמָנָה מכהן (יחזקאל מ״ד כ״ב), שבי אַלְמָנָה בית אביך (בראשית ל״ח י״א), והיו נשיכם אַלְמָנוֹת (שמות כ״ב כ״ג), וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עלי תבטחו (ירמיה מ״ט י״א). ועל היות האלמנה עזובה ועצובת רוח תמיד, היתה למשל למי שצריך לרחמים ולחמלה, כל אַלְמָנָה ויתום לא תענון (שמות כ״ב כ״א), ופרש״י הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהוה לפי שהם תשושי כח, וחז״ל אמרו אפילו אלמנת מלך. ריבו אַלְמָנָה (ישעיה א׳ י״ז), שעורו, ריבו ריב אלמנה, ויצב גבול אַלְמָנָה (משלי ט״ו כ״ה), וע״ד המליצה היתה כְּאַלְמָנָה (איכה א׳ א׳), כנוי מליצי לירושלים, וכן בבחינת כלל האומה, לא אשב אַלְמָנָה (ישעיה מ״ז ח׳), ע״ד שבי אלמנה (בראש׳ ל״ח י״א). ובגמרא ע״ד ההשאלה דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה (ערובין ק״א ע״א), ופרש״י דלת שהיא אלמנה מתקוניה.

אַלְמָנוּת, ש״נ. מעמד האשה האלמנה, וויטמוועניש, וויטמווענישאפט, вдовство. אַלְמָנוּת חיות (ש״ב כ׳ ג׳), בגדי אַלְמְנוּתָהּ (בראשית ל״ח י״ד), ובמספר רבים וע״ד ההשאלה, ותרפת אַלְמְנוּתַיִךְ (ישעיה נ״ד ד׳). ובמשנה בית אַלְמָנוּת לבתו (כ״ב ו׳ ד׳), וחז״ל גזרו מן השם הזה פעל בבנין פיעל, מְאַלְמֵן את אשתו (פסחים ס״ח ע״א), צור וויטמוועט מאכען, ובנתפעל, ונתגרשו או שנתאלמנו (יבמות ב׳ י׳).

אַלְמֹן ש״ז או אַלְמָנָה, ש״נ. לא נמצא כי אם בלשון רבים, וענה אִיִּם בְּאַלְמְנוֹתָיו (ישעיה י״ג כ״ב), יב״ע תרגם, בְּהֵיכְלֵי דְּהֵוֹן, וענינו טירה ומבצר, וכונתו לדעת המפרשים שהוא כמו בארמנותיו בחלוף ר״ש בלמ״ד, מסבים עם הכפל, ותנים בהיכלי ענג. וכן וידע אַלְמְנוֹתָיו ועריהם החריב (יחזקאל י״ט ז׳). ודרד״ק בשרשיו פירש שהוא מן אַלְמָנָה כפשוטה, וקרא הערים הרבות אַלְמָנוֹת ע״ד המליצה, כמו היתה כאלמנה (איכה א׳ א׳). והנכון כתרגום יב״ע, ובגזרתו אין אנו צריכים לחילוף אותיות, ויכולנו לאמר שהוא שם בפ״ע שמשמוש הקשור והכריכה, שהוא ההוראה הראשונה בשרש א ל ם, הַסְתָּעֵף מושג החזוק והביצור, ומזה, בנין חזק מקושר בחלקיו, מבצר, בורג, פאלאסט, крѣпость чертогъ. ועל אופן גזרת השם בָּרָךְ מן הפעל בָּרַךְ (ועיין ארמון), ומהגזרה זו יצאו גם השמות אוּלָם, אֵילָם (עי״ש).

אַלְמֹנִי, שם כנוי לאיש, ולדבר, ששמו נעלם, וכמו נאלם בעת הדבור ואיננו ידוע כי אם בסימנין, פערשוויגענער, ניכט נענאנגטער, אין געוויסער, неназванный извѣстный. ובא בתבור עם השם פְּלֹנִי, שבה פה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי (רות ד׳ א׳), אל מקום פְּלֹנִי אַלְמֹנִי (ש״א כ״א ג׳, ס״ב ו׳ ח׳), וי״א שטשגי

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

הַמִּלּוּת פְּלָנִי אַלְמָנִי חוֹרְבָּה הַמְלָה פְּלָמְנִי, לְפַלְמָנִי הַמְדֻבָּר (דניאל ח' י"ג), ועיין שם.

א) אוּלָם, אֻלָם, שם. ולא נשתנה בְּמַמִּיכוֹת. במלאכת הבנין, בבנין הבית שבנה שלמה, בית חיצון לפני הבית הפנימי שהוא העיקר בבנין, פּאָרהאללע, притворъ. וְהָאוּלָם על פני היכל הבית (מ"א ו' ג'), וכן בבית יער הלבנון אשר בנה נאמר, ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה וגו' (שם ז' ו'), ופירשו המפרשים שהיה האולם לפני העמודים הנזכרים מקודם (שם שם ב'). והנראה שהוא בנין של עמודים בפני עצמו קטן מן הבית הגדול, וכמו שמפרש והולך, ואולם על פניהם ועמודים על פניהם, וכן ואולם הַכִּסֵּא אשר ישפט שם, אֻלָם המשפט (שם ז' ז'), ענינו חדר גדול אשר ישב על כסאו לשפוט, ונקרא אולם בערך אל הבית הגדול. וסתם אולם הוא האולם אשר לפני הַהֵיכָל, בין הָאוּלָם ולמזבח (יואל ב' י"ז), בין הָאוּלָם ובין המזבח (יחזקאל ח' ט"ז). אבל בבנין הבית דיחזקאל השתמש הנביא בשם זה גם לענין מבוא בכלל, אֻלָם השער (שם מ' ח'), מדרך אוּלָם השער (שם מ"ד ג', מ"ו ב' ח'). ושעֲרֵי בא גם בלשון רבים וְאֻלָמָי החצר (שם מ"א מ"ג), (ועיין אֻלָם). ובספר דברי הימים נקרא בשם אולם גם כלל בית המקדש, תבנית הָאוּלָם ואת בָּתֵּיו וגו' (ה"א כ"ח י"א), ונקמך לשם ה', באו לָאוּלָם ה' (שם ב' כ"ט י"ז). גם בבנין הבית השני היה בנין אולם. וממשנתנו למדנו שהיה גבוה מן ההיכל הרבה, פתחו של אולם היה גבוה ארבעים (מדות ג' ז'), ושל היכל היה גבוה עשרים אמה (שם ד' א'), ושלא היו דלתות לְפִתְחוֹ (שם ב' ג'), ומפני גובה הכתלים עשו לו תקרה חזקה קשורה ואגודה בחמש מלתראות של מילא ובנדבכי אבנים בין כל אחת ואחת, נוסף על זה היו כלונסאות של ארז קבועות מבחוץ ההיכל לכתלו שלא יבעט (שם ג' ח'). ומזה נדון על תבנית בנין של שאר האולמים. ולפי שעיקר בנינו היה בקשור ואיגוד תקרתו, יתכן שעל כן נקרא בשם אוּלָם, אֻלָם מן הפעל אלם בהוראת קשור ובריכה, ועל דרך שם אֲגֻדָּה מן אגד, בנין קשור ואגוד, אין איינאנדער גלייכנישם, связанное. ולדעת המפרשים הראשונים, יפורש, ובריא אוּלָם (תהלים ע"ג ד'), בענין זה, בריא כאולם החזק באיגוד בנינו.

אֵילָם, אֱלָם, שם. במלאכת הבנין, לא נמצא כי אם בפרשה מ' בספר יחזקאל בציור תבנית בנין הבית לעתיד לבוא, וְאֵילָיו וְאֵילַמָּיו (יחזקאל מ' כ"א) ובכתיב ואלמו ביחיד, וְאֵילַמָּיו לפניהם (שם שם כ"ג) ובכתיב ואילמו, וברבוי נקבות וכן לְאֵלַמּוֹת (שם שם מ"ו), ולא נודע ענינו אל נכון. ולפי הנראה הוא מין בנין כפה חלולה באָנגענוּאלבנוג, свод. והוא מגזרת שם אוּלָם, ותרגומו אולמוהי.

ב) אוּלָם, כלת הקשור, לקשר שני משפטים בחיוב או בשלילת ההפך, וכמו אָבָל, אבער, аллейн, но. ועל הרוב בויו"ו החבור, וְאוּלָם לוז שם העיר (בראש' כ"ח י"ט), ותרגומו ברם. וְאוּלָם אחיו הקטן יגדל ממנו (שם מ"ח י"ט), וְאוּלָם שלח נא ידך (איוב א' י"א), אוּלָם אני אל שדי אדבר וגו' וְאוּלָם אתם טפלי שקר (שם י"ג ג' ד'), ובטעם אף על פי כן, יִדְאָךְ, однако. וְאוּלָם חי אני (במדבר י"ד כ"א).

הערה. בארמית וכלול הפעל אֲלַם הוראת האמץ והעצמה, שאַרקע, קראַפט, сила. חזקו ואמצו (דברים ל"א ו'), ת"א תקיפו וְאַלִּימוּ, ומזה בתלמוד, כל דְּאַלִּים גבר (נישין ס' ע"ב), לא קטן ולא אלם (ברכות ל"א ע"ב) עב, דיקק, толстый. וי"ת ובריא אוּלָם (תהלים ע"ג ד'), ופסים ואלים לבהן. ואפשר שההוראה הזאת יצאה ממושג הקשור והכריכה, שהיא ההוראה הראשונה בשרש אלם, לפי שקשור החלקים מוסיף אמץ ועצמה, וכמו שמצאנו הוראה זו בפעל קשר, הצאן המקשרות, והקשרים ליעקב (בראש' ל' מ"א מ"ב), וכן נמצאו שתי ההוראות האלה בשרש אמן, עצם, והקרוב לו חלם. ויסודו של אלם, הוא אַל, אוּל, ע"ד שהשרש חלם יסודו, חיל, חול (עי"ש).

ג) אוּלָם, שע"פ. מבני גלעד בן מכיר (דה"א ז' ט"ז), ושעמו חזק.

2) אוּלָם, שם מין זרעונים. התיאה והחלתית והאולם (פבול יום א' ה'), הערוך אמר יש ששונים הלום והוא בושם נכתש עם המלח, והרמב"ם כתב שהוא בלשון ערבי אנגרבי, והוא שורש מין מן החלתית ואינו מאכל, ואמנם מצרפין אותו מעט במזון וכו'.

אַלְמוּג, שם מין עץ, הביא מאפיר עצי אַלְמֻגִּים הרבה (מ"א י' י"א), עצי הָאַלְמֻגִּים (שם שם י"ב) ובדהי"ב וגם עבדי חירם וגו' אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אַלְגֻמִּים (ש' י') בחלוף האותיות, מזה נראה שמקום גדולו באופיר, אבל מצאנו שנאמר במקום אחר, ושלח לי עצי ארזים ברושים וְאַלְגֻמִּים מהלבנון (שם ב' ז'), והעיר ע"ז המבאר הה"ר יוסף ווייסע, שאין הכונה שישלח לו אלגומים הגדלים בלבנון, כי אם בשלחו לו ארזים וברושים מהלבנון ישלח לו גם אלגומים שהביאו מאופיר וצריך עיון. ובמשנה טבעת של מתכת וחותם של אלמוג, טבעת של אלמוג (כלים י"ג ו'). ובגמרא חשבו אותו בין עשרה מיני ארזים ואמרו אלמוגין כסיתא (ר"ה כ"ג א'); ומן האופן למצוא אותו ולהשיגו שספרו שם בארוכה, מוכח שהוא הידוע בשם קאָראַללע, кораллъ. הגדל בקרקע הים, שלפנים חשבוהו מין ממין העצים, ולפי אשר נחקר בהמשך הימים אינו כי אם בריה בפני עצמה, תיכונה ואמצעית בין סוג הצומח וסוג החי, וצורתו כעין צורת אילן רך ונוח להכפף בעודו במים ומתקשה כאבן אחרי העלותו מן המים, ועל שם צורתו וקשיותו מנוהו בין הארזים. ובמפרש להברי הימים ב' (ש' י'), מביא לשון הפסיקתא: כתוב אחר אומר אלמגים וכתוב אחד אומר אלגומים, אלא אלגומים שמם ונקרא אלמגים מפני שהוא מתמוגג ונכפף מתוך רכיכתו. והנראה כי אלמוג שבמשנה הוא הקאָראללע, ושבמקרא הוא עץ גמור. הרד"ק אמר שהוא הנקרא בלשון ערבית בקם, והוא ראַסה-פֿארבע האלץ, והאתרונים אמרו שהוא העץ הגדל בהודו ופרס הנקרא בלשון הודו, מוג, מוהא, ומזה אל מוג בתוספת מלת אַל לסימן ההודעה בלשון ערבית (עיין אַל) לפי שסוחרי ערב היו מביאים אותו משם, והוא הידוע בשם זאנדעל האלץ, сандальное дерево.

2) אַלְמָלֵא, אִלְמָלֵי, מלת הקשור על דרך התנאי, קאנדיציאָנעל, יונקטיאָן, והוא תנאי אפשרית שלילת איזה דבר שממנו היה מתחייב או משולל מציאות דבר אחר נתלה בו, והוא כמו לוּלֵא לוּלֵי בעברית, ומורכבת מן אִלּוּ אִם לֹא, וואָרע ניכט если бы не. נמצא בתרגום כתובים, לולי משה בחירו (תהל' ק"ו כ"ג) תיב"ע אִלְמָלֵא, ומצוי הרבה במשנה, גדולה מילה שֶׁאִלְמָלֵא היא לא ברא הקב"ה את עולמו (נדרים ג' י"א), צריך היה הדבר לאומרו שֶׁאִלְמָלֵא כן יש במשמע וכו' (קדושין ג' ד'), שֶׁאִלְמָלֵא מוראה איש את רעהו חיים בלעו (אבות ג' ב'). ובגמרא, אַלְמָלֵא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (מגילה כ"א ע"א), ועל המעט שבא ג"כ בטעם אִלּוּ, וויען יא, если да. אַלְמָלֵא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין (שבת ק"ח ע"ב), אִלְמָלֵי אתה לוי פסול אתה מן הדוכן (מגילה כ"ד ב'), אִלְמָלֵי נגדוהו לחנניה משאל ועזריה פלחו לצלמא (כתיבות ל"ג ע"ב). ורבינו תם אמר להבדיל ביניהם, שכשבא בסוף באל"ף ענינו אִלּוּ לֹא, וכשבא בסוף ביו"ד ענינו אִלּוּ (תוספת מגילה כ"א ע"א ד"ה אלמלא), אבל הפרוץ מרובה על העומד, וגם במקרא המלות לולא באל"ף ולולי ביו"ד הוראה אחת להן. ונמצא בגמרא גם בחבור עם מלת לא, אַלְמָלֵא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר בירושלים דיינו (פסחים ח' ע"ב), והעיר על זה הגאון ר' ישעיה פיק שמלת לא היא מיותרת, ובגמרות שלו מחקה (הפלאה שבערכין).

2) אַלְיוֹסָטָן, במשנה, ש"ת. אין מביאין (יין לנסכים) אַלְיוֹסָטָן (מנחות ח' ו'), והוא יין מן הענבים שמניחים להתקשק בחמה, מקורו יונית, Ἥλιος, חמה, שמש, ומזה Ἡλιαστής. דבר העומד לפני השמש, המונח בחמה, גרѣтый на солнцѣ, געזאָנגענ.

2) אַלְונְטִית, במשנה, ש"נ. סדין של פשתן עשוי להסתפג בו.

מטפחת, לייגוואנדעלעם טוך, простыня. אפי' עשרה בני אדם מסתפגין באלונטית אחת (שבת כ"ב ה'), ונסתפג אפי' בעשר אלונטיאות (שם), מקורו רומית Lintea, והאל"ף נוספת ובא בגמרא גם בחסרון האל"ף.

2) אַלַנְטִית, אִלוֹנְטִית, בתוספתא, יין לעשותו אלנתית (דמאי פ"א), אין עושין את היין אלונטית (שבת ק"מ ע"א) בטי"ת, ופירשו שם ואיזו היא אלונטית יין ישן ומים צלולים ואפרסמון דעבדי לבי מסותא למיקר, עושין אותו לשתותו כשיוצאים מן המרחץ לצנן, ולשון יונית הוא, ἐλαιόινος. אֶהל-יוין-טראנק, напитокъ состоящій изъ масла и вина.

אָלַף, פ"י. הקל ענינו למוד, או קבלת למוד או מנהג מזולתו על ידי הלמוד והתרגל, אבלערנען, אנגעוואהנען, на-учиться чему, привыкать къ чему. פן תֶּאֱלַף ארחתיו (משלי כ"ב כ"ה), ולא נמצא יותר בבנין זה במקרא. מקורו ארמית, והוראתו העקרית היות מורגל, למוד ומנוסה בדבר, כי לא נסה (ש"א י"ו ל"ט), ת"י ארי לא אֱלִיף, וילמד לטרף טרף (יחזקאל י"ט ג') נֶאֱלִיף, ואפרים עגלה מלמדה (הושע י' י"א), ת"י דְּמַלְפִין לה למירדי ולא אַלְפָא, ההסכן הסכנתי (במדבר כ"ב ל'), ת"א הֶמַיְלַף אֲלִיפְנָא. ומזה הרגל ולמוד דבר חכמה, לערנען, וְאֶאֱלַף פיקודייך (ת"ת תהל' קי"ט ע"ג), ובמשנה, וז"ל יֵלִיף קטלא חייב (אבות א' י"ב). ויסודו לַף, לפף, בהוראת חבור וקשור שנעשה על ידי משיכת דבר לדבר, ומזה במובן המושאלי היות נמשך אחרי איזה דבר, היות מחובר ומקושר לו ע"י ההרגל (ועיין למד).

הפיעל יוצא לשני פעולים, לעהרען, בע-לעהרען, научить. וַאֲאַלֶּפְךָ חכמה (איוב ל"ג ל"ג), כי יַאֲלֵף עונך פיך (שם ט"ו ה'), העון ילמד את פיך לדבר דברים אשר לא כנים, מַלְּפֵנוּ מבהמות ארץ (שם ל"ה י"א), והבפל ומעוף השמים יחכמנו, ולא נמצא יותר במקרא, ובתרגומים מצוי הרבה בשתי הוראות הקל, מלמד ידי למלחמה (תהלים י"ח ל"ה), ת"י מַלֵּיף אידי, אַלֵּיף לאדם קדמאי מנדעא (שם צ"ד י'), ובגמא 'דדנפיק מינך טעמא מַלֶּפְךָ (יבמות ס"ג א').

א) אֶלֶף, א) שם המספר. עשר מאות, טויזענד, тысяча. הנספר יבוא לרוב אחריו ביחיד, אֶלֶף כסף (בראשית כ' ט"ז), אֶלֶף איש (שופטים ט"ו ט"ו), ועל המעט גם ברבוי, וְאֶלֶף עזים (ש"א כ"ה ב'), וְאֶלֶף אתונות (איוב ט"ב י"ב), והרבוי אֲלָפִים, שרי אֲלָפִים (שמות י"ח כ"א), והזוגי אַלְפַּיִם, צוויי טויזענד, двѣ тысячи. אַלְפַּיִם וארבע מאות (במדבר ז' פ"ה). ומנהג הלשון כשהוא בא בחבור עם מספרים אחרים משלשה עד עשרה ועד בכלל, הוא בלשון רבים, והמספר הקטן הוא ע"ד הסמיכות, ושלשת אֲלָפִים (שמות ל"ח כ"ו), כארבעת אֲלָפִים איש (ש"א ד' ב'), חמשת אֲלָפִים שקלים (שם י"ו ה'), עשרת אֲלָפִים איש (שופטים א' ד'). ולמעלה מעשרה הוא בלשון יחיד, ששה וארבעים אֶלֶף (במדבר א' כ"א), שנים ושלשים אֶלֶף (שם שם ה'), כשש מאות אֶלֶף רגלי (שמות י"ב ל"ז). ובחסרון הנספר המובן במאמר, אֶלֶף למטה (במדבר ל"א ד'), ירדף אחד אֶלֶף (דברים ל"ב ל'), הָאֶלֶף לך שלמה (שה"ש ח' י"ב), לשר הָאֶלֶף (ש"א י"ז י"ח). וע"ד ההפלגה, הקטן יהיה לָאֶלֶף (ישעיה ס' כ"ב), (ועיין בסמוך), ולשמרי מצותיו לָאֶלֶף דור (דברים ז' ט'). בהמות בהרי אֶלֶף (תהלים נ' י'), בהרים רבים; אדם אחד מְאֶלֶף מצאתי (קהלת ז' כ"ח), טוב יום בחצריך מֵאֶלֶף (תהל' פ"ד י"א), אֶלֶף אֲלָפִים (דהי"א כ"א ה'), ועשה חסד לַאֲלָפִים (שמות כ' ו'), א"ת לַאֲלָפֵי דרין, ולרעת הרשב"ם הוא כשם תאר לבנים ובני בנים לדור אחרון, כמו שִׁלְּשִׁים רִבֵּעִים, ונמשך אל הקודם כנגד שאמר בשנאי ה', פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים, אמר באוהביו, ועשה חסד לַאֲלָפִים. והנה כאן שנמשך אל השם בנים הנזכר נקוד בפתח לַאֲלָפִים, ובמקום אחר באותו ענין שלא נזכר בו השם בנים נקוד בקמץ, נצר חסד לָאֲלָפִים (שם ל"ד ז'), לרמז בסימן הידיעה על השם בנים המובן בכח המאמר, וכן ראוי להיות מנוקד בירמיה, עשה חסד לָאֲלָפִים (ל"ב י"ח), תחת הנקוד לַאֲלָפִים כמו

שחוא לפנינו (הרשד"ל) . ובענק אחד , עברים למאות וְלָאֲלָפִים (ש"א כ"ט ב') , יצאו למאות וָלָאֲלָפִים (ש"ב י"ח ד') , בקבוצים הרבה קבוצים של מאות ושל אלפים , צו сотнями, и тыся- הינדערטען , אנד צו טויזענדען , чами . ובסמיכות כשלשת אַלְפֵי איש (שמות ל"ב כ"ח) , שבעת אַלְפֵי צאן (איוב א' ג') , אַלְפֵי שנאן (תהלים ס"ח י"ח) . ואל מספר אחד גדול ממנו , את היי לְאַלְפֵי רבבה (בראשית כ"ד ס') , ובהפך רבבות אַלְפֵי ישראל (במדבר י' ל"ו) . מֵאַלְפֵי זהב וכסף ((תהלים ק"ט ע"ב) , טעמו מאלפי שקלי או ככרי זהב וכסף , או מדבר גדול של זהב וכסף . ובכנוי , הבה שאול בָּאַלָּפָיו ודוד ברבבותיו (ש"א י"ח ז') , באלפים של שנאיו , ובתפלת נשמת , על אחת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים , ויצא השם אֶלֶף בהשאלה ב) לכלל קבוץ של משפחה גדולה לפי מחלוקות השבטים לפנים , שהיו כנראה מחלוקות מחלוקות של אלף איש פאמיליען-שפּאלטע שפאלטם-שפּאלטע , семья, племя . ועלידם ראש אחד נקרא שַׂר הָאֶלֶף , הקטן יהיה לָאֶלֶף (ישעיה ס' כ"ב) , והכפל והצעיר לגוי עצום , הנה אַלְפֵי הדל במנשה (שפטים ו' ט"ו) , לשבטיכם וּלְאַלְפֵיכֶם (ש"א י' י"ט) , ראשי אַלְפֵי ישראל (במדבר י' ד') . וכן יכלכל מקום דירת משפחה גדולה כואת , וחפשתי אתו בכל אַלְפֵי יהודה (ש"א כ"ג כ"ג) , צעיר להיות בְּאַלְפֵי יהודה (מיכה ה' א') . ויהכן שמזה הענין רבבות אַלְפֵי ישראל (במדבר י' ל"ו) , רבבות משפחות . וקרוב לשמוע שהשם אֶלֶף יורה בעקרו קבוץ מספר רב מגזרת הפעל אלף , מיסודו של לף לפף , בהוראת חבור וקשור , התיחד אחרי כן לשם מספר גדול , ע"ד השם מאה רבבה (עיין שם) ושוב נגזר מִמֶּנּוּ פּעל בבנין :

הפעיל , רבוי לאלפים , טויזענדע הערפאר- ברינגען , טויזענדפאך זיך פערפעלפעלטיגען , произ- водить тысячи, умножаться тысячами. צאננו מַאֲלִיפוֹת מרבבות (תהלים קמ"ד י"ג) .

ב) אֶלֶף , ש"ז . לא נמצא במקרא כי אם בלשון רבים , שור , פֿר בקר , רינד , שמיר , волъ . משותף לזכר ולנקבה , באין אֲלָפִים אבום בר (משלי י"ד ד') , צנה וַאֲלָפִים כלם (תהלים ח' ח') , וָהָאֲלָפִים והעדרים (ישעיה ל' כ"ג) , ובכנוי , שגר אֲלָפֶיךָ (דברים ז' י"ג) , מוסב אל הנקבות בטין זה , בתרגום אונקלס ויב"ע מתורגם בשם תור , אולם בתרגום השמרני מתורגם , אלפיך , ומזה נראה שנמצא בהוראה זו גם בלשון ארמית כשאר ההוראות שבשרש זה , שמקור אחד להן . ובטעם גזרת ההוראה הזה משרש אלף , י"א שנקראו כן השורים לפי שהם הבהמות הביתיות שמלמדים ומתנכים אותם בסבל עול ובמלמד לעבודת האדמה , וזכר לדבר , וָהָאֲלָפִים והעירים עבדי האדמה , אייגענאכטע מהורע , איינאכבארעס פֿיה , домашній приноровленный къработѣ скотъ . (גיזיניום פירסט) (ועיין אלוף ב') .

א) אַלּוּף , ש"ת . א) נשיא משפחה גדולה , ראש לָאֶלֶף , פֿאמיליענשפאלטפּערסאן , начальникъ семейства, старѣйшина . והתיחד לנשיאי בני עשו , אדום ובני שעיר החרי בארץ אדום , אַלּוּף תימן אַלּוּף אומר (בראשית ל"ו מ"ג) , אַלּוּף לוטן אַלּוּף שובל (שם שם כ"ט) , אלה אַלּוּפֵי בני עשו (שם שם מ"ג) , אַלּוּפֵי החרי לַאֲלָפֵיהֶם (שם שם ל') , ובכתבי הקדש האחרונים , בספר זכריה , הושאל השם הזה גם לשרים ונשיאי ישראל , והיה כְּאֶלֶף ביהודה (זכריה ט' ז') . (ועיין בסמוך בשמות העצמים הפרטים) , ואמרו אַלְפֵי יהודה (שם י"ב ה' י') , ושניהם חסרים . ומזה ב) במובן אדון , הערר , העראשער , господинъ . כעין השם בעל , העזבת אַלּוּף נעוריה (משלי ב' י"ז) , כמו בעל נעוריה . אַלּוּף נערי אתה (ירמיה ג' ד') , ומזה , ואת למדת אתם עליך אַלָּפִים לראש (שם י"ג כ"א) , הרגלת אותם להיות אדונים עליך (ועיין אַלּוּף ב) . וכמו כן ג) אוהב ורע גדול בשנים ובחכמה , פֿריינד , другъ . אל תבטחו בְּאַלּוּף (מיכה ז' ה') , והקודם אל תאמינו ברע , וי"ת ולא תתרחצון בְּקָרִיב , דומה שפירשו מן אלף בהוראת משפחה (עיין אלף ב') , וענ"ו בן משפחתך , וי"א שהשם אַלּוּף בהוראת רע נגזר מעיקר הוראת השרש הזה במובן חבור וקשור , ושעם אלוף כמו חבר , פֿער- בונדענער פֿרײַנד , привязанный другъ, прія-

учитель . אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי (תהלים נ״ה י״ד) , וי״ת רב דאליפת לי , מן ואאלפך חכמה , לשה- רר , מיסטער , учитель . ונרגן מפריד אַלּוּף (משלי ט״ז כ״ח) , מפריד ומרחיק מעצמו את חברו הטוב , ויתכן שזה נאמר בטובן משפחה , חברה , פאמיליע קרייז , генеалогическая, семейный кругъ, общество מפריד האחוה והקבוץ . 2) ובגמרא , אַלּוּפֵינוּ בתורה אַלּוּפֵינוּ בתורה ובמצות (ברכות י״ז א׳) , ובמדרש , מפריד אלוף , אלופו של עולם (ע״ז כ׳) תאר להש״י . ובזמן ישיבת הגאונים התיחד לשם תאר כבוד לגדולי הישיבה , אסכימו למסמך למר רב נתן אלוף (אגרת רב שרירא גאון) , ובס׳ יוחסין בסדר הישיבות כתב , ראש הישיבה יושב ולפניו עשרה אנשים וכו׳ ז׳ מהם ראשי כלות וג׳ חברים , ולמה נקראו ראשי כלות , שכל אחד ממונה על עשרה מן הסנהדרין והם הנקראים אַלּוּפִים . ומזה בפיוט , ומרשות ראשי ישיבות וַאֲלּוּפֵי תורה (רשות לתתן תורה) . וכן נהגו המחברים להשתמש בו כתאר כבוד לחשובי ראשי הקהל והפרנסים .

ב) אַלּוּף , ש״ז . מן אָלַף בהוראת שור פר מלומד לעבודה , רינד , שפיזר , волъ . אַלּוּפֵינוּ מסבלים (תהלים קמ״ד י״ד) , ובא , ככבש אַלּוּף (ירמיה י״א י״ט) . לדעת דונש ובן קוריש הוא כמו ככבש ואלוף . וי״ת כאימר בחיר , והנכון כדעת האחרונים שהשם אַלּוּף הרומה לשם אָלֶף משותף לכל הבהמות הביתיות המלומדות ומורגלות לצאת ולבוא על ידי רועה ומזומנות ועומדות לצרכי הבית , וכן הוא בלשון ערבית בֶּקֶר בייתי המלומד ללחוך בגד בעליו , ומענין זה מפרש הרשד״ל , ואת למדת אתם עליך אַלָּפִים לראש (שם י״ג כ״א) , שהוא מוסב אל הקודם , איה העדר נתן לך צאן תפארתך , ואומר מה תאמרי כי יפקוד בעל הצאן לבקש אותם מידך ואת כבר היית אוהבת את צאנך מאד , עד שלמדת אותם לבוא על ראשך כדרך הכבשים האלופים והמלומדים התביבים לרועיהם ולבעליהם .

אֶלֶף , שע״פ . עיר בנחלת מטה בניימן ממזרח לגבול נחלת יהודה . וצלע הָאֶלֶף והיבוסי היא ירושלים (יהושע י״ח כ״ח) , ופרש״י והרד״ק כל אחת עיר לעצמה . וקרוב לשמוע שנקראת גם אַלָּף , ואליה כוון הנביא באמרו , ונשא״ גם הוא (יושב ערי פלשתים שזכר) לאלהינו והיה כְּאֶלֶף ביהודה ועקרון כיבוסי (זכריה ט׳ ז׳) , כעיר אַלָּף שביהודה , והעיר עקרון תהיה כיבוסי שהוא ירושלים , והנראה שגם העיר אֶלֶף הוסבה ליהודה כיבוסי שהיא ירושלים .

1) אֶלֶף , ארמית . שם המספר אלף בעבריית , тысяча , тысяча . לדברנוהי אֶלֶף ולקבל אֶלֶפָא תמרא שתה (דניאל ה׳ א׳) , אֶלֶף אַלְפִין ישמשונה (שם ז׳ י׳) ובכתיב אַלְפִים .

2) אֶלֶף , שם האות הראשונה בסדר אותיות לשון הקדש וזה על שם צורתה בכתב עברית וביותר בכתב הפיניקי הדומה לצורת אֶלֶף בהוראת שור פר (עיין אות אלף) , אֶלֶף בית (שבת ק״ד ע״א) , וברבוי אַלְפִין , שלא יכתוב אַלְפִין עיינין (שם ק״ג ע״ב) , ולפי שהיא האות הראשונה בסדר האותיות באה בהשאלה לענין ההתחלה , שקיימו את כל התורה כלה מֵאֶלֶף ועד תי״ו (שם נ״ה א׳) , ומזה :

2) אֶלֶף בֵּית , כלל סדור אותיות לה״ק , על שם שתי האותיות הראשונות , ומזה , בְּאֶלֶף בֵּית (גיטין ס׳ ע״א) בראשי התיבות , ובמדרש היה עביד אַלְפֵי בֵּיתִין (קהלת א׳) , מאמרים ותרוזים בסדר אלף בית כמו שמצאנו בבמה מזמורים בתהלים .

2) אַלְפָא , שם . כנוי לדבר ראשון במעלה ובחשיבות , эрстенъ класснъ , самое первое . מכמם ומזוניהה אַלְפָא לסלת (מנחות ח׳ א׳) , תקוע אַלְפָא לשמן (שם שם ג׳) , אַלְפָא ליין (שם שם ו׳) .

2) אַלְפַּס , שם . כלי בשול , кастрюль , кастрюль , котелъ . הָאַלְפַּס והקדרה שהעבירן מרותחין (שבת ג׳ ה׳) , אַלְפַּסִין חרניות (ערוכין ב׳ ה׳) , מקורו יונית , λοπας . (ועיין לפס) .

אָלַץ, פ״י. לא נמצא כי אם בפיעל ופעם אחת במקרא, וענינו לחץ הכרח וכפיה, דראַנגען, קוואַלען, мучить. וַתְּאַלְּצֵהוּ (שופטים ט״ז ט״ז), ות״י ודחקתיה. בספרים המדויקים הלמד רפה ומשפטו להדגש. מקורו ארמית ונמצא ממנו בתרגומים בשם אוּלָצָן, אוּלָצָנָא, דחק. וביחוד דחק וצרת רעב, בעדרענגניס, הונגערס-נאָטה, бѣдствіе. ובימי רעבון (תהלים ל״ג י״ט), ת״י ובימי אולצנא, בחסר ובכפן (איוב ל׳ ג׳), תרגומו בחוסרנא ובאולצנא.

2) אֲלָקִיטִית, שם. סוכת הקיץ עשויה לצל משרב, זאַמער לויבע, שאַפּטען לויבע, лѣтняя бесѣдка. והבורגנין וְהָאֲלָקִטִיות פטורין (מעשרות ג׳ ז׳), עיקרו קַיְט שהוא קיץ בלשון ארמית, זאַמער, лѣто. בתוספת אַל סימן ההודעה בלשון ערבית; בעלית המקרה (שופטים ג׳ כ׳), ת״י בעלית בית קייטא.

2) אוֹלָר, שם. סכין קטן או מספרים לתקון הקולמוס, פֿעדערמעסער, перочинный ножикъ. הָאוֹלָר והקולמוס (כלים י״ב ח׳).

אָלוּשׁ, שע״פ. מהמקומות שחנו שם בנ״י במדבר (במדבר ל״ג י״ג) (ועין לוש).

2) אַלְתָּר, עין אתר.

אִם, מלת הקשור, עיקרה לקשר שני משפטים על דרך התנאי הסבה והכסובב, ווען, זאָ, если, когда, тогда. וכרוב השמוש בה באה בנטיות שונות היוצאות מהוראה זו: והן א) קשור התנאי שקודם למעשה, אִם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה (בראשית מ״ג ד׳), אִם יעברו בני גד וגו׳ ונתתם להם את ארץ הגלעד (במדבר ל״ב כ״ט). ובהפסק מאמר צדדי בין שני המשפטים, והיה אִם שכח תשכח את ה׳ אלהיך וגו׳ העדתי בכם היום כי אבד תאבדון (דברים ח׳ י״ט). וע״ד השלילה, וְאִם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ (בראשית ד׳ ז׳), וְאִם לא תלכי עמי לא אלך (שופטים ד׳ ח׳). ונקשר על הרוב עם הפעל בעתיד, וכמו כן בעבר שטעמו דרך ההוה, אִם עשיתי זאת אִם יש עול בכפי (תהלים ז׳ ד׳). ולפעמים גם בעבר נמוך, אִם נשמרו הנערים (ש״א כ״א ה׳), אִם בנוך חטאו לו (איוב ח׳ ד׳). ובחבור עם מלת נָא כשהוא דרך בקשה ויחול, אִם־נָא מצאתי חן בעיניך אל־נא תעבר מעל עבדך (בראשית י״ח ג׳), אִם־נָא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך (שם מ״ז כ״ט). ובקשור הסבה עם המסובב או הנמשך מן הקודם, אִם יחינו נחיה וְאִם ימיתנו ומתנו (מ״ב ז׳ ד׳), וְאִם זכרתי ונבהלתני (איוב כ״א ו׳), אִם זכרתיך על יצועי (תהלים ס״ג ז׳) מוסב אל הנאמר מקודם, כמו חלב ודשן תשבע נפשי. אִם שכבתי ואמרתי מתי אקום (איוב ז׳ ד׳), וטעמו כמו כַּאֲשֶׁר, ועל הרוב בפעולה מתמדת וחוזרת לפרקים, זָאָם אַמַּאל אלס, когда. אִם יצאתי השדה והנה חללי חרב וגו׳ (ירמיה י״ד י״ח), והיה אִם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה (בראשית ל״ח ט׳), אִם בן הוא והמתן אתו (שמות א׳ ט״ז), והיה אִם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת (במדבר כ״א ט׳) והיה אִם זרע ישראל ועלה מדין וגו׳ (שופטים ו׳ ג׳), יעדעסמאל וועגן, каждый разъ когда. ועל המעמ שתבא במקומה מלת כִּי (שם ב׳ י״ח), או מלת אשר (דברים י״א כ״ז); ולפני פעולה מדומה בלתי אפשרית, אִם יחתרו בשאול משם ידי תקחם וְאִם יעלו השמים משם אורידם וגו׳ (עמוס ט׳ ב׳ ג׳), אִם תגביה כנשר וְאִם בין כוכבים שים קנך (עובדיה ד׳), כי אִם יהיה עמך ישראל כחול הים (ישעיה י׳ כ״ב), אִם ארעב לא אמר לך (תהלים נ׳ י״ב). ועם זה בקשור פעולה אפשרית עם פעולה אפשרית אחרת המתחייבת ממנה, ויבא פעל הסבה בבינוני, אִם באמת אתם משחים אתי למלך באו חמו בצלי (שופטים ט׳ ט״ו), אִם משיבים אתם אותי להלחם וגו׳ אנכי אהיה לכם לראש (שם י״א ט׳). ובסמיכות אל מלת החיוב יֵשׁ ואל מלת השלילה אַיִן, בכנוים, אִם יֶשְׁךָ נא מצליח דרכי וגו׳ הנה אנכי וגו׳ (בראשית כ״ד מ״ב), אִם־יֶשְׁכֶם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי וגו׳ (שם שם מ״ט), אִם־יֶשְׁךָ מושיע בידי וגו׳ הנה אנכי מציג (שופטים ו׳ ל״ו ל״ז), כי אִם אֵינֶךָּ משלח וגו׳ הנני משליח (שמות

ה' י"ז), אִם־אֵינְךָ מַמְלִט אֶת נַפְשְׁךָ הַלַּיְלָה מִחָר אַתָּה מוּמָת (ש"א י"ט י"א), וְעַל הַמַּעַט עִם דֶּרֶךְ הַמְקוֹר בִּבְנוֹי, אִם־אָמְרֵי אִשְׁבְּחָה שִׁיחִי וְגו' יִגַּרְתִּי כָּל עֲצַבְתִּי וְגו' (איוב ט' כ"ז כ"ח). ב) בְּפֹעֲלֵי הַהַבְטָחָה וְהַשְׁבוּעָה, וּבְאוֹפֶן זֶה יֵחָסֵר תָּמִיד הַפֹּעַל הַמִּתְחַיֵּב כְּשֶׁלֹּא תָקוּם הַהַבְטָחָה וְתוֹפֵר הַשְׁבוּעָה וְיוֹבֵן מֵעִנְיָנוֹ, אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה (בראשית כ"ו כ"ט), יַגִּיעַ כַּן וְכֵן, וְהָרְצוֹן שֶׁלֹּא תַּעֲשֶׂה; וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי אִם יִתְכַּפֵּר עָוֹן בֵּית עֵלִי (ש"א ג' י"ד), הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם וְגו' אִם תְּעִירוּ (שה"ש ב' ז'), אִם אַתֶּם תִּבְאוּ אֶל הָאָרֶץ (במדבר י"ד ל'), וְכֵן עִם הַשְּׁלִילָה, אִם־לֹא זֹאת אֲעֲשֶׂה (שם שם ל"ה) וְהַכּוֹנָה שְׁבוּאַת אֲעֲשֶׂה. אִם־לֹא הָאָרֶץ וְגו' לָךְ תִּהְיֶה לְנַחֲלָה (יהושע י"ד ט'), שְׁעוֹרוֹ אִם לֹא תִּהְיֶה הָאָרֶץ וְגו', אִם־לֹא בְּתִים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ (ישעי' ה' ט'), וְכֵן כֵּן בְּהַחְלָטַת שְׁלִילַת דָּבָר וּבְלֹא שְׁבוּעָה, אָב, מִגֵּן אִם יִרְאֶה וּרְמָח (שופטים ה' ח'), וְהַכּוֹנָה אֲמְנָם וְכֵן הוּא שֶׁלֹּא יִרְאֶה, אָב? אִם יִכְפֹּר הָעָוֹן הַזֶּה (ישעיה כ"ב י"ד), וְאִם נִזֶּר לְדוֹר דוֹר (משלי כ"ז כ"ד), וּמוּבָנָה קְרוֹב לְהַ"א הַשְׁאֵלָה, אִם תּוֹכַל לִסְפֹּר אֹתָם (בראשי' ט"ו ה'), אִם כֹּה אֲבָנִים כֹּחִי וְאִם בְּשָׂרִי נְחוּשׁ (איוב ו' י"ב). וּבְחִבּוּר עִם מַאֲמַר הַקּוֹדֵם שָׁבָא בְּדֶרֶךְ הַשְׁאֵלָה, הָעֲבַד יִשְׂרָאֵל אִם יְלִיד בַּיִת (ירמיה ב' י"ד), הַמְדַבֵּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם אֶרֶץ מַאְפֵלָיה (שם שם ל"א), הֵיקֵשׁ מִגְּבוּר מִלְּקוֹחַ וְאִם שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט (ישעיה מ"ט כ"ד), וְטַעְמָם לְחַיֵּב הַהֵפֶךְ. ג) בְּטַעַם אַף־כִּי אַף־אֵלּוּ, וּוְעַנַן אַיִךְ, וּוְעַנַן גַּלַּיִךְ, если даже. אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר וְגו' (במדבר כ"ב י"ח), וְאִם חַי ה' יֹאמְרוּ לָכֵן לְשֶׁקֶר יִשְׁבָּעוּ (ירמיה ה' ב'), אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָּנוּ ה' עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ (שם י"ד ז'), אִם יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי אֵין נַפְשִׁי וְגו' (שם ט"ו א'). וְלִדְעַת הָרַשְׁ"ל יְפוֹרֵשׁ בְּטַעַם זֶה, אִם יִהְיוּ חַטֹּאֵיכֶם כִּשְׁנִים כְּשֶׁלֶג יַלְבִּינוּ וְגו' (ישעיה א' י"ח), כְּשֶׁנּוֹכַחְתָּה וְנִתְרַצֵּיתָ וְנִתְפַּיְּסִים זֶה לָזֶה, אוֹ אַף אִם יִהְיוּ חַטֹּאֵיכֶם כִּשְׁנִים וְגו' (ועיין יכח). ד) וּבְחִבּוּר עִם מִלַּת כִּי, כִּי־אִם, אַחֲרֵי מַאֲמַר הַשְּׁלִילָה יִהְיֶה טַעְמוֹ לִפְעָמִים מְעוּט וְיָחוּד כְּעֵין רַק, אַךְ, אוֹסְפָּעָה, נוֹה, זְאַנְדְעָרְן, разве, только. לֹא יִירַשׁ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמְּעֶיךָ (בראשי' ט"ו ד'), לֹא אֲשַׁלְּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי (שם ל"ב כ"ז), רַק בְּאוֹפֶן שֶׁתְּבָרְכֵנִי, לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל (שם שם כ"ט), כִּי אִם הַלְּחֵם (שם ל"ט ו'), וְלֹא יֹאכַל וְגו' כִּי אִם רָחַץ וְגו' (ויקרא כ"ב ו'), וְשִׁמְהּ לֹא יָשׁוּב כִּי אִם הָרוֹה אֶת הָאָרֶץ (ישעי' נ"ה י'), לֹא יַעֲשֶׂה וְגו' דָּבָר כִּי אִם גָּלָה (עמוס ג' ז'). וְכֵן אַחֲרֵי מַאֲמַר שִׁכְחוּ כֹּחַ הַשְּׁלִילָה, אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְּבָרִי (מ"א י"ז א'), כִּי אִם יִהְיֶה לְבַעַר קִין (במדבר כ"ד כ"ב), וְכֵן כְּשֶׁשְּׁלִילַת דָּבָר אַחֵר מוּבָנַת בְּבֹחַ עֶצֶם הַמַּאֲמַר, כִּי אִם זְכַרְתַּנִי אַתְּ (בראשי' מ' י"ד), אֲנַנִּי מְבַקֵּשׁ מִמֵּךְ דָּבָר כִּי אִם שְׁתַּזְכִּירֵנִי אַתְּ (ועיין זכר). וּבָא כִּי אִם פ"א בִּכְתִיב בְּמַאֲמַר שְׁבוּעָה לְהַחְלָטַת הַחִיוּב, וְזֶה נִרְאֶה לְפִי שֶׁהַשְּׁבוּעָה הִיא בְּחֵי ה' וּבְחֵי נֶפֶשׁ הַמֶּלֶךְ, חַי ה' וְחֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי אִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁם אֲדֹנִי וְגו' כִּי שָׁם יִהְיֶה עַבְדֶּךָ (ש"ב ט"ו כ"א), וְדוֹמֶה לוֹ, נִשְׁבַּע ה' צְבָאוֹת בְּנַפְשׁוֹ כִּי אִם מִלֵּאתִיךָ אָדָם כַּיֶּלֶק (ירמיה נ"א י"ד). וְיֵשׁ שֶׁטַּעַם מִלַּת כִּי בְּחִבּוּרָה עִם מִלַּת אִם, רַק לְהִתְחַלֶּת הַמַּאֲמַר וְהַחְלָטָתוֹ בִּכְלָל, כִּי אִם לִבְנִינָה תִּקְרָא (משלי ב' ג'). ה) בְּקִשּׁוּר תְּנַאי בְּמַאֲמָרִים שׁוֹנִים הַנִּתְלִים בְּעִנְיָן אֶחָד, תָּבֹא מִלַּת אִם כְּפוֹלָה בְּוי"ו וּבְזוֹלַת וי"ו, וְטַעְמָהּ כְּטַעַם מִלַּת אוֹ, לְחֵלֶק, ענטוועדער-אָדער, אָב-אָדער, или-или, либо-либо. אִם לְשָׁלוֹם יֵצְאוּ תְּפֻשֻׂם חַיִּים וְאִם לְמִלְחָמָה וְגו' (מ"א כ' י"ח), אִם טוֹב וְאִם רַע בְּקוֹל ה' וְגו' נִשְׁמַע (ירמיה מ"ב ו'), וְהֵמָּה אִם יִשְׁמְעוּ וְאִם יֶחְדָּלוּ (יחזקאל ב' ה'), אִם בְּמֶרֶד וְאִם בְּמַעַל (הושע כ"ב ב'), אִם בְּהֵמָה אִם אִישׁ (שמות י"ג ג'), אִם מִן הַבָּקָר וְגו' אִם זָכָר אִם נְקֵבָה (ויקרא ג' א'). וּבְמַאֲמָרֵי הַשְׁאֵלָה יָבוֹא הַמַּאֲמָר הָרִאשׁוֹן בְּהַ"א הַשְׁאֵלָה וְהַשֵּׁנִי בְּמִלַּת אִם, הַאַתָּה זֶה בָּנַי עָשׂוּ אִם לֹא (בראשית כ"ז כ"א). חָשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אֵין (שמות י"ז ז'), הַמְעַט הוּא אִם רַב (במדבר י"ג י"ח—כ'), הֲלָקְנוֹ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ (הושע ה' י"ג). וְלִפְעָמִים תָּבוֹא בְּמַאֲמָר הָרִאשׁוֹן מִלַּת הַאַף, הַאַף שׁוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ

וְאִם צדיק וגו' (איוב ל"ד י"ז). ומזה בהוראת שאלה פשוטה לברר אחד מאופני האפשר, גם במאמר אחד, אָב, אָב ניכפ, если, если не. אִם אחיה מחלי זה (מ"ב א' ב'). ומי יודע אִם לעת כזאת הגעת למלכות (אסתר ד' י"ד). ועל דרך התמיה, הַאִם תמנו לגוע (במדבר י"ז כ"ח), הַאִם אין עזרתה בי (איוב ו' י"ג). בהבור עם שאר מלות הטעם באה לפעמים בנטיות הוראות שונות, וְגַם אִם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא (קהלת ח' י"ז), טעמו אַף כִּי, אָב שאָן איך, מאָ איך, хотя, если даже וגו' (יחזקאל ג' ו'), י"ת אִלוּ, ורש"י פי' לשון שבועה אם אלהים שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך. והנראה כדעת ר"ת שטעמו כִּי אִם, רַק, ואנרעך, но. וכמו, אִם לֹא אל בית אבי תלך (בראשית כ"ד ל"ח) והוא כמו אֶלָּא בארמית (עי"ש). בְּלָתִי אִם, הפלגת הטיעוט, וענינו רק לבד, בְּלָתִי אִם גויתנו (שם מ"ז י"ח), нор, только. בְּלָתִי אִם חרב גדעון (שופטים ז' י"ד). ובא, הילכו שנים יחדו בְּלָתִי אִם נועדו, בְּלָתִי אִם לכד (עמוס ג' ג' ד'), שעורו לא יוכל להיות באופן אחד רק אם, וטעמו אִם לֹא, ויענן ניכפ, если не. אַף אִם, ענינו ומה גם, כל שכן, אם וויא פיעל מערה, тѣмъ болѣе. אַף אִם יבין מפרשי עב (איוב ל"ז כ"ש). ז) ביחס הזמן בטעם אחרי, אחרי אשר, אלם, דא, когда. כעללות אִם כלה בציר (ישעיה כ"ד י"ג), והיה אִם כלה לאכול (עמוס ז' ב'), אִם תשכב לא תפחד (משלי ג' כ"ד). ובחבור עם מלת היחס עַד, בין ובאן, בין דאָס, пока не. עַד אִם כלו לשתות (בראשית כ"ד י"ט), עַד אִם כלו את כל הקציר (חת ב' כ"א), ובתוספת מלת אֲשֶׁר ביניהם, כי לא אעזבך עַד אֲשֶׁר אִם עשיתי (בראש' כ"ח ט"ו), עַד אֲשֶׁר אִם הביאנם (במדבר ל"ב י"ז), עַד אֲשֶׁר אִם שאו (ישעיה ו' י"א). ח) בענין היחול והתקוה כעין מלת לוּ, הלואי, מי יתן והיה, אָ ויענן, ויענן דאָך, о еслибы. ישראל אִם תשמע לי (תהלים פ"א ט'), וגם זה עקרו תנאי, תולה תקותו ברבר הטוב אשר יתחייב ממנה המובן בכח המאמר, ועתה אִם תשא חטאתם (שמות ל"ב ל"ב), אִם תקטל אלוה רשע (תהלים קל"ט י"ט), ומטים להרג אִם תחשוך (משלי כ"ד י"א), אִם ברך תברכני וגו' (ההי"א ד' י'). ובתוספת מלות לוּ, נָא, לחזוק, אִם אתה לוּ שמעני (בראשית כ"ג י"ג), אִם נָא מצאתי חן בעיניך (שם ל' כ"ז). ט) לחזוק ולאמות הדבר, כמו אָמְנָה, הֵן, הִנֵּה, טן זיהע, да. אִם גלעד און אך שוא היו (הושע י"ב י"ב), אִם אקוה שאול ביתי (איוב י"ז י"ג). ובחבור עם מלת כִּי, כִּי אִם יש אחרית (משלי כ"ג י"ח), ו"ר"ע מזה כִּי אִם יהיה לבער קין (במדבר כ"ד כ"ב), כִּי אִם תם הכסף (בראשית מ"ז י"ח).

אֵם, ש"נ. ובבנוי אִמִּי, וברבוי אִמּוֹת, המ"ם בדגש (כאלו שרשו אמם). א) אשה היולדת, ביחס אל הנולד לה, мутьтер. אֵם יעקב (בראשית כ"ח ח'), ובבעח"י, לא תקח הָאֵם על הבנים (דברים כ"ב ו'), בת אִמִּי (בראשית כ' י"ב), ועטמו אחות, швестер, сестра. בני אִמִּי הם (שופטים ח' י"ט), אחים, брудеръ, братъ. ונכרי לִבְנֵי אִמִּי (תהלים ס"ט ט'), על דרך החבה. ויכלול מושגי האהבה והחבה של האם אל הבנים ושל הבנים אל אמם, על שדי אִמִּי (שם כ"ב י'), רך ויחיד לפני אִמִּי (משלי ד' נ'), ומבטן אִמִּי אנחנה (איוב ל"א י"ח), אנהל אותה (את היתומה) כאלו מבטן אמי יצאה. אל בית אִמִּי (שה"ש ג' ד', ח' ב'), יונק שדי אִמִּי (שם ח' א'), ואל תטוש תורת אִמֶּךָ (משלי ו' כ'), ואל תבוז כי זקנה אִמֶּךָ (שם כ"ג כ"ב). וחרבוי, אִמּוֹתֵינוּ כאלמנות (איכה ה' ג'), ובדחו"ל אִמָּהוֹת (עיין להלן). וביהוסי המלכים מתוארת ג) אֵם המלך, מי שהיתה לה יד ושם בטלוכה בחיי בעלה או בחיי בנה, דיא קאָניגין מוטטער, царица мать. אֵם שלמה (מ"א ב' י"ג), ושם אִמּוֹ נעמה (שם י"ד כ"א). ובמובן זה יאמר כמו כן על אֵם הָאָב או אֵם הָאֵם, גראָסס מוטטער, бабка. (שם מ"ז י'), (עיין שם פסוק ב'). ומזה ג) אשת האב, שטיעף-מוטטער, мачиха. הבוא נבוא אני וְאִמֶּךָ (בראשי' ל"ז י'). ולפי הפשט ענינו כמשמעו (עיין באור). ועל דרך ההשאלה בשם אָב, הושאל גם השם אֵם ד) לעקרת המשפחה

וכלל האומה, אהנ׳. אביך האמרי וְאִמֵּךְ חתית (יחזקאל ט״ז ג׳), בְּאִמָּה בתה (שם שם מ״ד), מה אִמְּךָ לביא (שם י״ט ב׳), וכמו ״שנאמר ואל שרה תחוללכם (ישעיה נ״א ב׳), ועל חוה נאמר, הוא היתה אֵם כל חי (בראש׳ ג׳ כ׳), בושה אִמְּכֶם מאד (ירמיה נ׳ י״ב). וביחס אל האומה הישראלית נקראו נשי האבות בדחז״ל אִמָּהוֹת, אִמָּהוֹת נביאות היו ורבקה מן הָאִמָּהוֹת (ב״ר ס״ז). אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אִמָּהוֹת אלא לארבע (ברכות ד׳ ט״ז ע״ב), שרה רבקה רחל ולאה, ובפיוט, משגב אִמָּהוֹת, ועל דרך המליצה נאמר על כלל האומה הישראלית, כנסת ישראל, אי זה ספר כריתות אִמְּכֶם וגו׳ אשר מכרתי אתכם לו (ישעיה נ׳ א׳), משל את כנסת ישראל לאשה שהש״י הוא בעלה, ובני ישראל הם הבנים אשר ילדה לו (עיין שם ס״ג י״ד). ובמובן זה נאמר ג״כ ריבו בְאִמְּכֶם ריבו כי היא לא אשתי (הושע ב׳ ד׳), ודמיתי אִמֵּךְ (שם ד׳ ה׳) ות״י כנישתכון, ולפי ת״י נאמר במובן זה, גם בושה אִמְּכֶם (ירמיה נ׳ י״ב) שתרגם כנישתכון, אף על פי שזה נאמר על בבל. ויתכן שבא השם בהשאלה לארץ מולדת וע״ד השם patria בל״ד, פאטערלאנד, отечество. (עיין בת׳). ה) גבירה מושלת בעם, מבלכלת צרכיהם ודואגת לשלומם כאם, פֿירזאָרגערין, ליימערין, попе-чительница, наставница בישראל (שופטים ה׳ ו׳). ובא בהשאלה ו) כפי המוסכם, לעיר ראש המחוז, מוטטער-תוייפּ שטאדט, мать-городъ, главный городъ שהיא נחשבת כאם בערך אל הערים הקטנות ממנה ושייכות לה, הנקראות בָּנוֹת (עיין בת׳), עיר וְאֵם בישראל (ש״ב כ׳ י״ט), שעורו עיר שהיא אֵם, אך ממה שנאמר אֵם בישראל נראה שאין במשמעו עיר ראש המחוז, כי אם עיר חשובה גדולה במעלה וכמו שאמרה אנכי שלמי אמוני ישראל, וכן למה תבלע נחלת ה׳ (ועיין אֵמָה. ז) בסמיכות לשם דרך, טעמו אמצע, והוא המקום שממנו יוצאות הדרכים ומתחלקות ופונות לצדדים שונים, פרשת דרכים, שיידוועג, распутіе. אל אֵם הדרך בראש שני הדרכים (יחזקאל כ״א כ״ו), וי״מ התחלת הדרך וכמו שנאמר מקודם בראש דרך (שם שם כ׳ד׳), אנפאנג, начало. המלה הזאת היא לפי הנראה יסודית והברה טבעית בתחלת הרבור לילדים, ובארמית אִימָא.

2) ובדברי חו״ל בא בהשאלות שונות: א) אמרה לי אֵם (שבת קל״ד ע״א) ופרש״י אומנת, ערציהערין, воспитательница. ולא אמר אמי כנראה להבדיל בינה לבין אמו ממש. ב) ניטלה הָאֵם שלה (חולין ג׳ ב׳), ופרש״י שהולד מונח בה, ובגמרא אמרו תנא היא האם היא טרפתת והיא שלפוחית (שם דף נ״ה ע״ב). הרא״ש כתב שלשתן אחד הן והוא האם שהולד מונח בו וחלוק בשמות לפי המקומות, ולפי פירושו הוא הכים שהולד מונח בתוכו ברחם היונקים, השליא, מופּטערהויז, дѣтское мѣсто. ובעוף הוא הכים של שלל הביצים, (עיין אכין) והערוך פירש האם הוא הרחם, וכן פירש הרמב״ם, והנראה שהשם אֵם כולל ענינים חלוקים, המתיחס אל הרחם, כמו חלק הרחם בבהמה הבולט ויוצא מן הגוף, וזהו שנקרא במשנה עריה של נקבה (בכורות ו׳ ה׳). ובמובן זה אמרו אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים עד שחותכין הָאֵם שלה בשביל שלא תלד (שם ד׳ ד׳), שלא יתכן לפרשו שליא, שהרי אי אפשר לחתכה מן הבהמה החיה. וגופל גם על מקום יצירת הולד, אֵם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקום נידתה וכו׳ (ויקרא רבה י״ד). ומזה בהשאלה ג) הָאִמָּהוֹת של בצלים (פאה ג׳ ד׳) ראשי הבצלים הגדולים שמניחין בארץ לעשות מהן זרע, מופּטער-צוויבעלן, זאָמטצוויבעלן, луковичныя сѣмена. ובהוראת שורש, וואורצעל, корень. כאן בעלין כאן בָּאִמָּהוֹת (עירובין נ״ו א׳), רביעה אחת יורדת מיד האמהות עולות (ילמדנו פ׳ בחקותי), ובהשאלה אגב אִימַּיהוּ (שבת כ״ט ע״א), בשר הפרי הנשאר דבוק בגרעין, ובמובן המוסרי ה) יסוד ושורש, גרונד, באזיס, начало, осно-ваніе. אִם לְמִקְרָא אֵם לְמַסֹּרֶת, בהדרשות

חז״ל בהלכות אשר למדו מן המלות והאותיות שבתורה, הניחו הנחה כללית שיש אֵם, יסוד ובסים למקרא המלה כפי שהיא נקראת בנקודותיה, ושיש אֵם גם למסרת, למלה כפי אותיותיה כמו שהן בזולת נקודותיה המקובלות בידינו. רבנן סברי יש אֵם למסרת בסכת בסכת בסוכות הרי כאן ארבע (שתי פעמים כתוב בתורה בסכת בלא וי״ו הרבוי ויכלנו לקרוא גם בסוכת במספר יחיד), ר״ש סבר יש אֵם למקרא בסוכות בסוכות בסוכות הרי כאן שש (אע״פ שכתוב בלא וי״ו הרי אנו קוראין בוי״ו ואם כן הוא במספר רבים) (סוכה ו׳ ע״ב). ובמאמרנו על המסורה הארכנו בזה (עין הכרמל לשנה שלישית). ובספר יצירה, עשרים ושתים אותיות יסוד שלש אִמּוֹת וכו׳ א׳ מ׳ ש׳, (פרק ב׳ משנה א׳), ופירש הרמב״ן שהאותיות א׳ מ׳ ש׳ הן ראשי תיבות, אוי״ר, מי״ם, א״ש, ונקראו אִמּוֹת לפי שהן רומזות אל יסודות הבריאה בלה, ובעל ספר יצירה חשב רק שלש יסודות ולא ארבע. 3) והמדקדקים הראשונים קראו בשם אִמּוֹת־הַקְּרִיאָה לאותיות א׳, ו׳, י׳, המשמשות גם כסימני המקרא והקול על דרך אותיות המקרא בלשונות המערביות, וואקאלען гласныя. וכן השתמשו בו המחברים לענין כללים ויסודות בלמודים, אלה הן אמהות דרכי המדברים (מורה נבוכים א׳ ע״ד), פרינציפ, основаніе, начало.

3) אִמּוֹת, בספרי המחברים, ש״מ, הצטרפות האם אל הבנים, מוטטערשאפט, матерность. האחות וְהָאִמּוֹת (עקידת יצחק שער צ״ב).

2) אֵמִין, שם. בגמרא, קרום כעין כים העולה מחמת מכה והוא מלא מוגלא, בלאזע, пузырь. להכשיר אֵמִין שבאצבע (זבחים ט׳ ע״ב), ופרש״י תמן תנינן היא האם היא טרפחא היא שלפוחית, וכל שלפוחית היא ווישיאה, vessie, בלאזע, שאם עלתה לו לכהן אם באצבע לא הויא הציצה.

אֵם, ש״ז. קבוץ אנשים בני בית אב אחד משתתפים בנימום, בלשון ובדת, נאציאן, פאלק, нація, народъ. מקורו ארמית, ובמקרא לא נמצא כי אם בל״ר, שבחוהו כל הָאֻמִּים (תהלים קי״ז א׳), והקודם גוים, המ״ם בדגש. הן עד לְאוּמִּים נתתיו נגיד ומצוה לְאֻמִּים, (ישעיה נ״ה ד׳), הראשון בוי״ו ובדגש, והשני בדגש ובלא וי״ו. וכתב הרשד״ל שיתכן שהראשון הוא מן לאם (עין שם) ומלת עֵד סמוכה למלת לאומים, והשני מן אֹם והלמ״ד למד השמוש והוא משרש אמם, בהוראת קבוץ ואסיפה. וקרוב הוא בגזרתו ובהוראתו אל השם עַם, שהוא מן עמם (עין שם). ועל משקל הנקבה: אֻמָּה, שם נקבה. כעין הקודם, משפחה שבט, שטאמם, племя. במקרא לא נמצא כי אם ברבוי, ראש אֻמּוֹת בית אב (במדבר כ״ה מ״ו), נשיאים לְאֻמֹּתָם (בראשית כ״ה ט״ז), ובארמית שבמקרא בלשון יחיד ורבים, במובן עם, גוי, פאלק, народъ. די כל עַם אֻמָּה ולשון (דניאל ג׳ כ״ש), עממיא אֻמָּיָא ולשניא (שם שם ד׳), ורגיל הרבה בדברי חז״ל.

1) אַמָּא, ארמית (עין אַמָּה).

2) אָמְבַּטִי, במשנה ש״נ. כלי גדול שממלאים אותו מים ונכנסים לתוכו לרחיצת כל הגוף, וואננע, ванна. ורוחץ עמו בְּאַמְבַּטִי גדולה אבל לא בקטנה (נדרים ד׳ ד׳), אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיע לאביק (מקואות ו׳ י׳), ולשון יונית הוא ἐμβατή. ומזה בתי המרחצאות שמעמידים בהם אמבטיות, אמבטיאות של כרכין מטייל בהן (בשבת) ואינו חושש (שבת דף מ׳ ע״א), ובענין אחר, ישובו רשעים לשאולה לאמבטי התחתונה שבשאול (ב״ר ס״ח), כמו לדיוטא.

2) אָמַד, פ״ו, במשנה. בקל שעור המחשבה לערוך ערך דבר בכמותו או באכותו, שאטצען, רעכנען, אַנ-נעהמען, цѣнить, считать, предполагать. אוֹמְדִין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות (פאה ה׳ א׳), המכה את חברו וְאָמְדוּהוּ למיתה והקל ממה שהיה (נזיר ט׳ ד׳), אוֹמְדִין כמה אדם כיוצא בו רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב״ק ח׳ א׳). (עין עמד).

2) אָמֻד אוֹמֶד , ש״מ . השערה , אַנגאַה-
מע , מוטהמאַסונג , пред-
положеніе . שמא תאמרו מְאוֹמָד ומשמועה
(סנהדרין ד׳ ה׳) . וע״ד תאר הפעל , באוֹמֶד
חמש סאין גחלים (תמיד ב׳ ה׳) , (בנוסחאות
שלפנינו בעיו״ן) , בשעור , בערך , מוטהמאם-
ליך , предположительно . כשם שתרומה
גדולה נוטלת בְּאוֹמֶד ובמחשבה (מנחות נ״ד ע״ב).

2) אָמִיד , בגמרא . ש״ת חשוב ונכבד ,
והתיחד לחשוב במעלת העושר ,
ריי״ך , богатый . ולא אָמִיד (גיטין דף נ״ב ע״ב)
ופרש״י אינו עשיר , וסתם עשיר אומרין
אותו בני אדם זה ככה וזה ככה אבל
עני אין אדם אומרו , הא דְּאָמִיד הא דלא
אָמִיד (ב״ב ד׳ ח׳ ע״ב) , אי אָמִירָא לך עשה
כפירושה (שם נ״ב ע״א) . אם לפי השערתך
אפשר שהיתה עשירה .

2) אֲמָדוּת , תאה״פ . ברוך ההשערה
והקירוב , мотивированный , пред-
положительно ואל תרבה לעשר אוֹמְדוּת
(אבות א׳ ט״ו) .

2) אוֹמְדָנָא , בגמרא שם . השערה , אנ-
נאהמע , מוטהמאַסונג ,
предположеніе . דאזלינן בתר אוֹמְדָנָא
(ב״ב קמ״ו ע״ב) , לענין אוֹמְדָנָא (שבועות מ״ב ע״א) .

אָמָה , ש״נ . בבנוי אַמָּתִי אַמָּתָךְ אֲמָתָהּ ,
וברבוי אֲמָהוֹת ובסמיכות אַמְהוֹת ,
מאגד , рабиня . נרדף לשם שפחה , אם
עבד יגח השור או אָמָה (שמות כ״א ל״ב) ,
והנראה שהונח למשרתת בבית העומדת
לעשות מלאכות קלות והשובות , והיא
גדולה במעלת השוֹרות מן השפחה , הויזמאַגד ,
горничная . וראיה לדבר , הנה אֲמָתְךָ
לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני (ש״א כ״ה
כ״א) , ולהיות האמה גדולה מן השפחה ,
התיחד השם אָמָה לפלגש , קעבסווייב ,
на-
ложница . הגר היתה שפחת שרה (בראש׳
ט״ז א׳) , ואחרי נתנה אותה לאברהם נקראת
אָמָה , גרש הָאָמָה הזאת (שם כ״א י׳) , וישמעאל
נקרא בֶּן־הָאָמָה (שם שם י״ג) , וכן אבימלך
בן אֲמָתוֹ (שופטים ט׳ י״ח) . זלפה ובלהה היו
שפחות ללאה ולרחל (בראש׳ כ״ט כ״ד כ״ט) ,
וכאשר נתנו לפלגשות ליעקב נקראו אֲמָהוֹת ,
ובאהל שתי הָאֲמָהוֹת (שם ל״א ל״ג) , ורק
בערך אל לאה ורחל נקראו גם כן שפחות
(שם ל״ב כ״ג) . ובמובן זה נאמר לדעתנו , כי
ימכור איש את בתו לְאָמָה (שמות כ״א ז׳)
לפלגש , לפי שלא יתכן שיהיה האדון
מחויב ליעד לו כל שפחה אשר יקנה לו
לצרכי המלאכה בביתו , (ובבאורנו על
המקרא הארכנו בזה) ובא בדרך ההכנעה ,
אם ראה תראה בעני אֲמָתֶךָ (ש״א א׳ י״א) ,
אני עבדך בן אֲמָתֶךָ (תהלים קמ״ו ט״ז) . ולא
רחוק לשער שהשם אָמָה הוא מיסודו של
אֵם , אמם , בהוראת חבור , קבוץ , ואפיפה ,
ויהיה עיקר הוראתו , מחוברת נספחת אל
הבית , וע״ד נזרת השם שִׁפְחָה (עי״ש) .

2) אַמָּהוֹת , שמ״נ . ע״ד שִׁפְחוֹת , עֲבָדוּת ,
במבילתא , נמצינו למדים
שמקדשה קדוש אחר קדוש וקידוש אחר
אַמְהוּת אבל לא אַמְהוּת אחר קידוש (פ׳
משפטים ג׳) .

אַמָּה , ש״נ . א) הזרוע התחתון מן הפרק
של כפיפת היד עד סוף
האצבעות , אונטער אַרם , אַרם , локоть . בְּאַמַּת
איש (דברים ג׳ י״א) , ולא נמצא יותר במקרא
במובן זה . ולדעת המבארים האחרונים
נגזר השם הזה מן השם אֵם , והונח ראשונה
למקום פרק חבור הזרוע העליון עם הזרוע
התחתון , מקום כפיפת היד עללענבאָגען , געלענק
локтевой суставъ , локоть . והוא אם היד
שממנה יוצאים שני האברים התחתון
והעליון , והתיחד אחרי כן אל הפרק השני
התחתון , ומזה בהשאלה בא ב) לשעור מדה
בארך האבר הזה כשעור אַמָּה , איינע עללע,
локоть . והשאלה כואת נמצא גם בלשונות
המערביות , ואל אַמָּה תבלנה (בראשית ו׳
ט״ז) , ותרבו אַמּוֹת , עשר אַמּוֹת ארך הקרש
(שמות כ״ו ט״ז) . ובזוגי אַמָּתַיִם , אַמָּתַיִם וחצי
ארכו (שם כ״ה י׳) , ובתבורו עם שמות המספר
יבוא אחרי המספרים אם בלשון יחיד או
בל״ד , שלש מאות אַמָּה (בראשית ו׳ ט״ו) ,
קלעים חמשים אַמָּה (שמות כ״ז י״ב) , חמש
אַמּוֹת (שמות כ״ו א׳) , ועל המעט שיקדם להם
וזה בכתבי הקדש האחרונים , רחב הבית
אַמּוֹת עשרים (דהי״ב ג׳ ד׳) , אבל עם שם

המספר אחת, הוא קודם לו, ארך אַמָּה אחת (יחזקאל מ׳ מ״ב). ומנהג הלשון כשרוצה לדייק במדת הנמדד יבוא השם אַמָּה אחרי המספרים בחבור עם ב׳ היחס, שמנה ועשרים בָּאַמָּה (שמות כ״ו ב׳), מאה בָּאַמָּה (שם כ״ז ט׳), אלפים בָּאַמָּה (במדבר ל״ה ה׳), שעורו, המדה הזאת תהיה במדת אמה, וכמו שנאמר ואלה מדות המזבח בָּאַמּוֹת (יחזקאל מ״ג י״ג). ובשעור האמה, נאמר ביחזקאל, קנה המדה שש אמות בָּאַמָּה וטפח (ט״ם ה׳, מ״ג י״ג), ולפי תרגום יב״ע ודברי חז״ל (מנחות צ״ז, ע״א וע״ב) ענינו, באמה של ששה טפחים, שהיא אמה וטפח במדת אמה בת חמשה טפחים. נמצינו למדים שהיו שני מיני אמה. אמה סתם היא בת חמשה טפחים, ואמה של יחזקאל היתה בת ששה טפחים, ואותה האמה של ששה טפחים נקראת במשנה אמה בינונית והיא של משה, וזה בערך אל שני מיני האמות שנמצאו במקדש, שהיו יתרות עליה אחת בחצי אצבע ואחת באצבע, (כלים י״ז ט״ו) (ועיין תשובות הרשב״א סימן תתקי״ד) ובהשאלה, בא קנך אַמַּת בצעך (ירמיה נ״א י״ג) פרש״י מדת חמסך, ור״ל במדה שמדדת ובצעת את ירושלים כן מדד לך האל (רד״ק), דאָס מאָאס דיינעם רויבעם, мѣра жадности твоей. ולשון אחר בפרש״י מדת סופך, כמו כי יבצע, ובפירוש זה החזיקו המבארים האחרונים, והטעימו המשל שהיא האמה שחותכין ומבצעין בה את הרבר הנמדד, כמו בבגד הנארג או החוט הנטוה שחותכין אותו מן האריג או מן המטוה כשהוא נגמר, דיא עללע דעס זיך אבשניידענס, мѣра (мѣсто) отрѣзанія. וע״ד מליצת מרלה יבצעני (ישעיה ל״ח י״ב). ובגמרא, דחפו באַמַּת הבנין (שבת ד׳ ל״א א׳) קנה המדה, מאאסשטאב. ובארמית:

1) אַמְּא, במקרא נמצא רק בלשון רבים, אַמִּין שתין (דניאל ג׳ א׳, עזרא ו׳ ג׳), ובתרגומים גם בלשון יחיד. ובדרוז״ל

2) אַמָּה שם האצבע האמצעית שביד והיא הארוכה מכולן, זו קמיצה זו אַמָּה (כתובות ה׳ ע״ב, מנחות י״א א׳). ופרש״י שממנה מודדין כל אמות הבנין והכלים לפי שהיא ארוכה מכולן. והנראה לדעתנו, שבה תבלה מדת האמה המתחלת מפרק הזרוע התחתון.

אַמָּה, ש״נ. פ״א במקרא ובלשון רבים, וינעו אַמּוֹת הספים (ישעיה ו׳ ד׳). י״ת אילות ספי היכלא, וכן פרש״י ואמר והן מזוזות הפתח שנמדדין במדת אמה לגבה ולרחב, фӕдӕмӕгъ. косякъ. והרד״ק בפירוש דעת התרגום אמר דומה שדעתו שהן הפנות אשר על המזוזות מזה ומזה והמשקוף נשען עליהן, фӕйлӕг, фӕрсфӕрцӕг, столбъ, выступъ. ובגזרתו נראה שהוא משרש אמם, בהוראת קבוץ וחבור, ומזה דבר המחובר לבנין לחזוק או ליופי, או בהוראת חזק ואלים, לפי שהקבוץ גורם החזוק והעצמה (עיין אלמון, אולם) ויהיה טעמו וגזרתו דומה לטעם ולגזרת השם אַיִל, אַיִל (עי״ש). ושתים דלתות לדלתות (יחזקאל כ״א כ״ד), ת״י זתרתין דשין אִמְּהָן לדשיא. ויתכן לשער עוד שנגזר מן השם אֵם, בהשאלה לבסים וחזוק, על דרך שהוציאו את השם אֵם ליסוד ושורש (עיין שם). ובגמרא, באַמְּתָא דריחיא (ברכות י״ח ע״ב), ופרש״י כל בנין מושב הרחים קרוי אמת הריחים.

אַמָּה, שם. נמצא שתי פעמים במקרא בהרכבה לשם אחר בענין שם עצם פרטי. א) מֶתֶג הָאַמָּה, ויקח דוד את מֶתֶג הָאַמָּה מיד פלשתים (ש״ב ח׳ א׳), ופרש״י ובדהי״א (י״ח א׳), כתיב ויקח דוד את גת ובנתיה מיד פלשתים, והיא נקראת מתג האמה על שהיא מקל רודה בכל הפלשתים, מטרפולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון אלא בגת מצינו אביש מלך גת, מֶתֶג אגווילון, трензельшпангоут. рожёнъ. אַמָּה הוא המרדע של עץ. ולפי זה הוא שם כנוי ע״ד המליצה. ולדעת המבארים האחרונים אַמָּה, הוא ש״ת לקרית מלך, ע״ד עיר ואֵם בישראל (ש״ב כ׳ י״ט), ומתג בא בהשאלה לענין הנהגה וממשלה, לפי שעל ידי מנהיגים את הבהמה ומושלים בה והטעם ממשלת עיר המלוכה, ומליצה נהוגה בלשון

ערבי, לא אכסור את מתגי, לעניין לא אוציא את שלי מתחת ידי לא אבניע את עצמי, וי"ת תקון אִמְתָא, וכתב הרד"ק אולי היתה אמת המים עוברת בעיר ותקנו אותה לבוא מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת העיר מתג האמה, וואספער גראבען, каналъ. וגת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה, וכן דעת הרלב"ג והיא הנכונה. ב) גִּבְעַת־אַמָּה, והמה באו עד גִּבְעַת־אַמָּה אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון (ש"ב ב' כ"ד), וכתב הרד"ק אולי היתה אמת המים בצד הגבעה, (ועין אמה 2).

2) אַמָּה, ש"נ במשנה. א) תעלה שחופרין בשדות להוליך המים מן המעין אל בין הערוגות, ונקראת כן לפי הנראה שהיא יוצאת מן המעין כאמת היד הבולטת ויוצאת מן הגוף, וואספער גראבען, קאנאל, каналъ. והוא ע"ד זרועות השטף (דניאל י"א כ"ב), אַמַּת המים (פאה ב' ב'), והביאו סילון של צונן לתוך אַמָּה של חמין (שבת ג' ד'), אַמָּה בית השלחין, אַמָּה בית הקילון (כ"ב דף צ"ם ע"ב), ולדעת הרד"ק על פי תרגום יב"ע, נמצא השם גם במקרא בשמות עצמים פרטים (עין הקודם). ואפשר לשער כי מן השם אַמָּה בהוראה זו באה במשנה ההשאלה ב) לאבר הזכרות באדם שהוא בסילון להריק את השתן, המטיל טפין עבות מתוך האמה (מקואות ח' ג'), חתימת פי האמה (פסחים דף ס"ז ע"ב), יד לאמה תקציץ (שבת דף ק"ח ע"ב). ג) עין ההולך על ארך המגרה באמצע בין המגרה והחוט, הנוגע ביד מגרה וכו' במוט במשיחה באפה ובסניפין (כלים כ"א ג').

2) אַמָּה, עיימה, במשנה. הכוש וְהָאַמָּה (כלים י"א ו'), הנוגע בצמר שעל הָאַמָּה (שם כ"א א'). הערוך פירש יש ששונים עיכא בעי"ן פירוש בלשון מקרא כישור, שפינגראקן, прялка. והרמב"ם בפירושו על בצמר שעל האמה פירש הארג אשר בארך המסרק אשר עליה המטוה כפול וכו'. ובפירוש הרמב"ם נוסח ארץ ישראל שהעתיק הרב בעל תוי"ט, עיכא הארוג שמכניסין בו הקנה שהמטוה כרוך עליו וכו'.

אָמִי, שע"פ. בני אָמִי (עזרא ב' נ"ז), ובנחמיה נקרא אָמוֹן (ז' נ"ט) (ועיין אמון).

אָמֵל, פ"ע. הקל עיקר הוראתו יבשת ליח החיוני, כמישה בצמחים. הינווּעלקען, увядать, вянуть. ומזה חלישות, נמוגות לב, עיפות, שלאַף ווערדען, слабѣть, томиться (יחזקאל ס"ז ל'), ולא נמצא יותר במקרא בבנין זה ורק בבנין פועל ובכפילת הלמ"ד. א) בהוראתו הראשונה אָמְלָל יצהר (יואל א' י'), ופרח לבנון אָמְלָל (נחום א' ד'), והוא כמו מָאְמָלָל, הינווּעלקען, פֶּערוועלקען, פֶּערדאָרדרן, вянуть, у-вядать, чахнуть. אָמְלָה נפן (ישעיה כ"ד ז'). ומזה באדם היות נעכר ונמוג לב מצער, בעסרניס, בעקימערט זין, опечаленъ. ופרשי מכמרת על פני מים אָמְלוּ (שם י"ם ח'), והקודם ואנו ואבלו, אָמְלָלוּ מרום עם הארץ (שם כ"ד ד'). ובמובן המוסרי, כי אָמְלָל אני (תהלים ו' ג'). וביחס לאשה שכולה שמתו עליה בניה והיא נשארת כעין שיבשו פירותיו, אָמְלָה ילדת השבעה (ירמיה ט"ו ט'), ורבת בנים אָמְלָלָה (ש"א ב' ה'), ובהשאלה אָמְלָלָה נבלה תבל (ישעיה כ"ד ד'), ויאבל חל וחומה יהדו אָמְלָלוּ (איכה ב' ח'), ולא נמצא בעתיד. והקליר השתמש בו בפעל יוצא ואמר תשור מעני לָאָמוֹל ואויך אָמוּל (קינה איכה אשפתו), ורבנא משלם ברבי קלונימוס בנה ממנו בנין הפעיל קמיך לְהַאֲמֵל (זוהר ב' פסח).

אָמֵל, ש"ת. נדכא, נענה, חלש, דל ועני, געדריקקט, אָנגעמאַטעט, ארמזעליג, угнетенный, жалкій, бѣдный. הַיְהוּדִים הָאֲמֻלִּים (נחמיה ג' ל"ד).

יסודו מל, מלל, ודומה לו קמל, ובחלוף מ"ם בבית, אָבַל נבל.

אָמֵם, לא נמצא לא בשם ולא בפעל במקרא, כי אם בשמות הנגזרים ממנו, אַם, אֹם, אָמָה. והנראה כי מן השם היסודי אַם יצא השרש אמם, בהוראת קבוץ וחבור כדומה של פרטים שונים שהסתעפו ויצאו מהתחלה אחת,

כמו מאם אחת. ובמובן זה נגזרו השמות, אם, אֵמָה, ע"ד גזרת השם עם מן עמם (עיין עם, גוי), וכן השם אֵמָה המשרתת המחוברת ונספחת אל הבית, ומשוש הקבוץ יצא למושג החזוק והעוצם, ומזה אַמָּה (אמות הספים) ובחלוף המ"ם הכפול בנו"ן אמן. ובא זכר לשרש אמם בשלימות בשם עצם פרטי:

אָמָּם, שם עיר בנגב יהודה (יהושע ט"ו כ"ו).

2) אֵמִים, במשנה. דפוס של כלים עשוי לתקן על ידו כלי במדתו ובצורתו, מנעול שעל הָאֵמוּם (כלים כ"ו ד'), לייסטען, колодка. הבדור והאמום (שם כ"ג א'), והאמום של גודלי מצנפת (שם ט"ו ז'), ואמום של עושי סוסות (שם). וממה שאמרו באותו ענין טפוס של תפלה (שם) נראה שיש הבדל קצת בין הטפוס והאמום, ושהטפוס הוא לתקון צורה מכוונת ביותר.

2) אמלתרא, עיין מלתרא.

אָמַן, פ"י. עקר הוראתו חזוק, עוצם וקושי ומזה עשות חזוק ודבר של קיום, והתיחד בנין הקל לענין גדול הילדים וכלכלתם, שיגדלו ויהיו חזקים ובריאים. פּפלענען, ערציהען, воспитывать. ולא נמצא כי אם בבינוני במובן ש"ת, כאשר ישא הָאֹמֵן את הינק (במדבר י"א י"ב), ערציהער, פּפלעגער, воспитатель. ויהי אֹמֵן את הדסה (אסתר ב' ז'), שעורו ויהי אמן של הדסה, והזקנים וְהָאֹמְנִים (פ"ב י' ה'), אמני בני אחאב שהיו שרים נכבדים, ואל הָאֹמְנִים אחאב (שם שם א'), שעורו אמני בני אחאב, והיו מלכים אֹמְנֶיךָ (ישעיה מ"ט כ"ג), ולנקבה, ותהי לו לְאֹמֶנֶת (רות ד' ט"ז), ותשאהו אֹמַנְתּוֹ (ש"ב ד' ד'), ערציהערין, воспитательница. ובבינוני פעול, הָאֲמֻנִים עלי תולע (איכה ד' ה'), ערצאָגען, воспитанный. ובפיוט בפעל, וכאמן את הינק אֲמַנְתָּנוּ (כתר מלכות לרשב"ג).

הנפעל א) מהוראת הקל, היות מגודל ערצאָגען, נעפּלענגט ווערדען, быть воспитану. ובנותיך על צד תֵּאָמַנָה (ישעיה ס' ד') (ע"ד האמור, כאשר ישא הָאֹמֵן), בחסרון דגש, כמו תֵּעָגֵנָה (רות א' י"ג), ולא נמצא יותר במקרא במובן זה, ורוב שמושו בהוראתו הראשונה ב) היות חזק במעמד, תקף קיום קיום מתמיד, געפעסטיגט, פּעסט, דויערהאפט זיין, быть крѣпкимъ, прочнымъ. ובניתיך לך בית נֶאֱמָן (מ"א י"א ל"ח), וְנֶאֱמַן ביתך וממלכתך (ש"ב ז' ט"ז), ותקעתיו יתד במקום נֶאֱמָן (ישעיה כ"ב כ"ג), מקום חזק וקשה שאם תוקעין בו יתד הוא מחזיקה לארך ימים, פּעסטער אָרט, твердое мѣсто. ובהשאלה, מימיו נֶאֱמָנִים (שם ל"ג ט"ז), מתמידים בנביעתם ממקורם שלא יבוש המקוה להם, והפוכו, כמו אכזב מים לא נֶאֱמָנוּ (ירמיה ט"ו י"ח), דויערהאפט, быть постоянными. וחלים רעים וְנֶאֱמָנִים (דברים כ"ח נ"ט) מתמידים וחזקים. ומזה קיים קיום מתמיד ומצליח, געדייהען, успѣвать. האמינו בה' אלהיכם וְתֵאָמֵנוּ (דהי"ב כ' כ'), לשון נופל על לשון יהיה לכם קיום ואחרית, והכפל האמינו בנביאיו והצליחו, ובענין זה, אם לא תאמינו כי לא תֵאָמֵנוּ (ישעיה ז' ט'), ושעורו כי אם לא תאמינו לא תאמנו לא תהיה לכם תקומה (ועיין ההפעיל). ובמובן המוסרי, עדות ה' נֶאֱמָנָה (תהלים י"ט ח') קיימת, ומתמדת, מכוננת על יסודות חזקים ומוצקים, וכן נֶאֱמָנִים כל פקודיו (שם קי"א ז'), עדתיך נֶאֱמְנוּ מאד (שם צ"ג ה'). ומזה ג) קיום דבר הנאמר שיהיה בפועל כפי האמור, בעווֹאָהרהייט ווערדען, оправдываться. וֶאֱמָנוּ דבריכם (בראשית מ"ב כ'), שיהיה כן כמו שאמרתם, ועל הרוב בקיום דבר המובטח, יֶאֱמַן נא הברך (מ"א ח' כ"ו), יֵאָמֵן עד עולם (דהי"א י"ז כ"ג), ובריתי נֶאֱמֶנֶת לו (תהלים פ"ט כ"ט), חסדי דוד הַנֶּאֱמָנִים (ישעיה נ"ה ג'), החסדים שהבטיח הש"י לעשות לדוד נתקיימו קיום מתמיד. ומזה כי נֶאֱמָן שמואל לנביא לה' (ש"א ג' כ'), נודע כי אשר ידבר בשם הש"י יקוים, מוחזק לנביא. ומזה, מי שהבטחתו מתקיימת, צוֹווערלאָסיג, надежный, вѣрный. האל הַנֶּאֱמָן שמר הברית (דברים ז' ט'), למען ה' אשר נֶאֱמָן (ישעיה מ"ט ז') וכן, מי שהוא ראוי לסמוך עליו שיעשה מה שמצוים אותו ולא ישקר, מרייא, вѣрный. ומי בכל

עבדיך כדוד נֶאֱמָן (ש״א כ״ב י״ד) ומפרש , וסר אל משמעתך , ועם קדושים נֶאֱמָן (הושע י״ב א׳) , הפך הקודם סבבוני בכחש אפרים . ולא נֶאֱמָנָה את אל רוחו (תהלים ע״ח ח׳) , וְנֶאֱמָן־רוּחַ מכסה דבר (משלי י״א י״ג) , שומר הסוד שמוסרים לו , בכל ביתי נֶאֱמָן הוא (במדבר י״ב ז׳) , בית ה׳ הוא המשכן ששם יתודע אל משה ויצוה אותו אל בני ישראל והוא ממלא אחרי מצותיו ואינו משנה שום דבר . ובענין תם וישר , כשר, עהרליך , честный . איכה היתה לזונה קריה נֶאֱמָנָה (ישעיה א׳ כ״א) , עיר הצדק קריה נאמנה (שם שם כ״ו) , ומזה עיני בְּנֶאֱמְנֵי ארץ (תהלים ק״א ו׳) , והכפל הולך בדרך תמים , כי נֶאֱמָנִים נחשבו (נחמיה י״ג י״ג) , ע״ד שנאמר כי בֶּאֱמֶנָה הם עשים (מ״ב י״ב ס״ו) , ובא , מסיר שפה לָנֶאֱמָנִים (איוב י״ב כ׳) , יודעים לדבר כן , דעדע פ֯עסט , велерѣчивый . או שדבריהם נשמעים ונאמנים (עין נאם) , בשבטי ישראל הודעתי נֶאֱמָנָה (הושע ה׳ ט׳) , שעורו הודעתי הודעה נאמנה . והנראה שהוא ש״מ , דבר ברור ומדויק שאי אפשר להיות מסופק בהבנתו , גענויאעם , קלארעם , точное, ясное . ובא ע״ד תאר הפעל , נֶאֱמָנִים פצעי אהב (משלי כ״ז ו׳) . לדעת המפרשים טעמו הפצעים שהאוהב פוצע נעשים באמונה כי הוא נאמן בבריתו , שרוחו נאמנה עמו , גוטגעמיינט , доброжелательный. ותרגומו שַׁפִּירָן אינון , דומה כמו שקראו נַעֲמָנִים בע״ן כמו נטעי נַעֲמָנִים (ישעיה י״ז י׳) יפים נחמדים , אנגענעהם , пріятный . ואולי כונו לזה גם חז״ל בדרשתם על הפסוק הזה ואמרו טובה קללה שקלל אחיה השלוני וכו׳ (תענית כ׳ ע״א) , ובמשנה , נֶאֱמָנִים על הלקט וכו׳ (פאה ח׳ ב׳) , ואינם נאמנים אלא על דבר שבני אדם נוהגין כן (שם) , בענלויבט זיין , быть достовѣрнымъ . המקבל עליו להיות נאמן (דמאי ב׳ ב׳) .

ההפעיל , מן ההוראה השניה בנפעל . א) החזקת איש לנאמן שהוא כדאי לסמוך עליו ולבטוח בו , פ֯עסט אן יעמאנדען האלטען , זיך אויף יעמאנדען שטיצען , פ֯ערטרויען , признать надежнымъ, полагаться, довѣрять . וקשורו בבני״ת , וְהֶאֱמַן בה׳ (בראשית ט״ו ו׳) , וַיַּאֲמִינוּ בה׳ ובמשה עבדו (שמות י״ד ל״א) , כי במצותיך הֶאֱמָנְתִּי (תהלים ק״ט ס״ו) , הנני מחזיק ודבק בם . אל תַּאֲמִינוּ ברע (מיכה ז׳ ה׳) והכפל אל תבטחו באלוף . וע״ד ההשאלה , ולא תַּאֲמִין בחייך (דברים כ״ח ס״ו) , לא תוכל לבטוח בחייך אינך מוחזק שתחיה . ובמשנה , ואל תַּאֲמִין בעצמך עד יום מותך (אבות ב׳ ד׳) , לא תוכל להיות בטוח בך כי תיטיב דרכך . ומזה ב) קבלת דבר מפי אומרו בלב בטוח שהוא נאמן וקיים ושאין ספק באמתתו , צוטרויען האבען , גלויבען , вѣрить . וקשורו על הרוב ביחס שאליו , אם אל גוף המדבר או אל הדבר שמדבר . והיה אם לא יַאֲמִינוּ לך וגו׳ וְהֶאֱמִינוּ לקול האת האחרון (שמות ד׳ ח׳) , כי לא הֶאֱמִין להם (בראשית מ״ה כ״ו) , מי הֶאֱמִין לשמועתנו (ישעיה נ״ג א׳) , פתי יַאֲמִין לכל דבר (משלי י״ד ט״ו) . ופעם אחת בא במקרא ביחס הפעול , ולא הֶאֱמִין סיחון את ישראל עבור בגבולו (שופטים י״א כ׳) , וטעמו לא היו בעיניו חשובים ונאמנים שיתן להם לעבור בגבולו , פ֯רויען , довѣрять . ומצוי הקשור הזה במשנה , והוא אינו מַאֲמִינוֹ על המעשרות (דמאי ד׳ ב׳) , אינו מחזיקו בכשרות , ואם אינו מַאֲמִינוֹ מניח טליתו אצלו (שבת כ״ג א׳) . ובא נסמך לפעל אחר במקור , לולא הֶאֱמַנְתִּי לראות (תהלים כ״ז י״ג) , לא יַאֲמִין שוב מני חשך (איוב ט״ו כ״ב) , ובקשור עם מלת הטעם כִּי , לא הֶאֱמִינוּ וגו׳ כי יבא צר (איכה ד׳ י״ב) , הֶאֱמַנְתִּי כִּי אדבר (תהלים קט״ז י׳) . ובחסרון הנשוא המובן בבח המאמר אם לא תַאֲמִינוּ כי לא תֵאָמֵנוּ (ישעיה ז׳ ט׳) , לפרש״י טעמו אם לא תאמינו בנבואתי אין זה פלא בעיני כי לא תאמנו כי אין אמון בכם , וי״ט אם לא תאמינו לנבואתי לא תאמנו לא תהיה לכם תקומה (עיין באור הרשד״ל) , הַמַּאֲמִין לא יחיש (שם כ״ח ט״ז) , הנכון כפי׳ הרשד״ל הדבר שאני עושה יהיה כל כך נפלא שלא יהיה אדם שימהר ויחיש להאמין כשיספרוהו לו , בטעם לא תַאֲמִינוּ כי יִסָּפֵר (חבקוק א׳ ה׳) , ושעורו מי שיאמין לא יחיש

להאמין, כמו ושמע השומע (ש"ב י"ז ס'), וכי ימות מת (במדבר ו' ס). ובא בהשאלה, ולא יַאֲמִין כי קול שופר (איוב ל"ט כ"ד), לא יאמין גם אם ישמע קול שופר לא יפחד ולא יברח מפני קול השופר. והנבון כדעת המבארים שהוא ג) עומד ומן ההוראה הראשונה בשרש זה, היות חזק ואמיץ ומזה עמוד על מעמד אחד בחזק, фигура שמעתין, крѣпко стоять. והטעם בשמעו קול שופר לא יוכל לעמוד תחתיו על מקומו כי אם ישיש לקראת המלחמה, וכמו שמסיים ברי שופר יאמר האח וגו' (שם כ"ה). ובספרי המחקר בא בענין קבלת למודי הדת שנתלים בהאמנת הלב, глубже, вѣрить. אשר הביא המאמינים מציאות התארים לבורא להאמין בהם. קרוב לאשר הביא מאמיני ההגשמה להאמין בה (מו"נ א' נ"ג). ובש"ת מַאֲמִין, דער גלויבענער, вѣрующій. הפך מכחיש וכופר. וחז"ל השתמשו לענין זה בפעל יָדה, מודה בכל התורה (עיין ידה). וביחס הפעול, אמונות אמתיות ראוי שיאמינם כל בעל דת משה (עקרים א' כ"ו), ואמרו עוד, ואנשים נמשכו אחרי הרמיון והאמינוהו גשם בעל תארים (מו"נ א' נ"א) האמינו שהוא, глубже вѣрили-ли что онъ. ובא, כי תַאֲמִינוּ וכי תשמאילו (ישעיה ל' כ"א) נטיה אל צד הימין, זיך רעכטס וועגדן, обращаться направо. והוא משרש ימן, והראוי כי תַיְמִינוּ (עיין ימן). ובמשנה, בא גם:

2) בבנין פיעל, האגוזים שֶׁאִמְּנָן והבצלים שחמרן (שקצין ב' ה'), לפי המפרשים הוא מלשון ויהי אֹמֵן, גדל אותם והדביקם זה לזה, שתתך האגוזים בעודם לחים עם העפים וגדל הענפים יחד כמין עבותות ועשה מהן חבל להצניעם יחד (הרא"ש), сплести. ובמובן אחר, מפני שֶׁמְּאַמֵּן את ידו (שבת ק"נ ע"א), מרגיל ומכוון את ידיו, упражнять. לא הוא שתרם אלא אביו שֶׁאִמֵּן אחריו (תוספתא תרומות א' ד'), ענינו תקון, שתקן אחריו, ובפיוט עצתו מרחוק אֹמֵן לַאֲמָנַי (קרובות א' שבושות לר' שמעון בר' יצחק). הרוה"ה פירש עש"ה עצות מרחוק אמונה אמן (ישעיה כ"ה א') כבר מרחוק מקודם הבריאה היתה עצתו לַאֲמָנַי, אבל לא פירש המלות, והנראה שעיקר הכוונה על הכתוב ואהיה אצלו אָמוֹן (משלי ח' ל'). וע"ד שאמרו במדרש אמון פדגוג וכו' אמון רבתא (ב"ר א'). והשער עצות מרחוק אֹמֵן תקן וחשב עצות מרחוק לַאֲמָנַי, לגדל ולרומם אותי. והשתמש בפעל אמן לשתי הוראות שונות, (ועיין אָמוֹן), ורש"י בפירושו על אלהי אָמֵן (ישעיה ס"ה ט"ז), כתב שאימן ושמר הבטחתו זאת.

1) אָמֵן, ארמית כבעברית. глубже, ידמאנ-דען מרטין, вѣрить, довѣрять. ולא נמצא כי אם בבנין אַפעל, די הֵימֵן באלהה (דניאל ו' כ"ד) חסר יו"ד, ובתרגומים ביו"ד, לא תֵיתֵימֵן להון (בראשית מ"ה כ"ו), ולא הֵימְנִית לפתגמיא (ת"י מ"א י' ז'). הבינוני בעין הנפעל בעברית, כל קבל די מְהֵימֵן הוא (דניאל ו' ה'), פערלאָססיג, вѣрный, надежный. ומְהֵימֵן פשרה (שם ב' מ"ה), גלויבווירדיג, достовѣрный. והוא תרגום של נאמן, בכל ביתי נֶאֱמָן הוא (במדבר י"ב ז') ת"א מְהֵימָן, ויפה שער פירסט שנשתרש בו הה"א. ובאתפעל, כעין הנפעל בעברית וַיֶּאֱמָנוּ דבריכם (בראש' מ"ב כ') ת"א ויתהימנון. אָמָן, ש"ת, למורגל ובקי באיזה מלאכה, יודע ומבין לעשותה בהשכל, ווערקמייסטער, קינסטלער, художникъ. מעשה ידי אָמָן (שה"ש ז' ב'), ויש שמנקדים אותו אֹמֵן בקמץ חטף ודגש, ויהיה מקוצר כן מָאמָן, מְאֻמָּן, מבנין פועל, מורגל, געאיבט, опытный, искусный. ולא נמצא יותר במקרא, ובנראה שמקורו ארמית, בהוראה זו היות בקי ומורגל, מלכין דְּאוּמָנִין לאגרא קרבא וכו' כאברא דְאוּמָן למידש (ת"י ישעיה כ"א י'), ומזה:

2) אוּמָן, ש"ת. ארמית בעל מלאכה חכם. או בעל מלאכה שצריכה למוד וחכמה, מעשה חשב (שמות כ"ו א'), ת"א עובד אוּמָן, וכל הֲתָרֵשׁ ת"י אוּמָנָא (מ"ב כ"ד י"ד). ומזה במשנה, לכל בעל מלאכה בכלל, האנדווערקער, ремесленникъ. ההדיוט

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

תופר כדרכו והאומן מכליב (ע"ק א' ז'), האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך (ברכות ב' ג'), השוכר את האומנים (ב"מ ו' א'). ובגמרא התיחד, למקין דם, אדערלאסער, кровопроситель קרנא דאומנא (מכות פ"ז ע"ב), וכמו כן למוהל בעשניידער, обрѣзатель. האי אומנא דלא מייץ סכנה (שבת קל"ג ב').

2) אומנות, אומנו, ארמית, שם נקבה. חרשת, מלאכה, קונסט, האנדווערק, художество, ремесло. ובחרשת אבן, ת"א ובאומנות (שמות ל"א ה') ובמשנה, לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדושין דף מ'), כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות (שם דף כ"ט א'), וכולל כל עסק ופרנסה ע"י עבודה, ארבייט, פראָפעסיאָן, дѣло, промыселъ שלא תהא אומנותו בכך (שבועות ג' ד'), וברבוי, שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטין הספרים והבובסין (פסחים ד' ו'). וכמו כן עבודת המלך, פראָהנדינסט, барщина. השותפין שנפל אחד מהם לאומנות (ב"ב ס' ד'), וע"ד המליצה, שכך אומנותו של יצר הרע (שבת דף ק"ה ע"ב), ובמדרש למלך שעשה סעודה והיה קורא אומניות (במדבר פ"י), לפי הענין נראה שענינו בעלי פקודות ומשמרות, בעאמטע, чиновники. והוא מן נפל אחד מהן לאומנות. בַּעַל אוּמָנוּת, כמו בעל מלאכה, האנדווערקער, ремесленникъ. ובשעגי נכנס שם היה מכיר בעלי אומנותו (סוכה דף נ"א ע"ב), אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעסוקין במלאכתן (קדושין דף ל"ג ע"א).

אֱמֶן, א) ש"ת. למי שהוא נאמן בדבריו ויש לסמוך עליו, צופֿערלאָסענ, פרייא, вѣрный. או מי שהנראה מכנו מסכים עם המציאות, וואהר, истинный. ובא ע"ד ש"מ, יתברך באלהי אֱמֶן וגו' ישבע באלהי אֱמֶן (ישעיה ס"ה פ"ו) כמו אלהים אמת, נאָמען דער פרייַע, דער וואהרהיים, Богъ вѣрности истины. וטעמו כש"ת, דער פרייַע, דער וואהרע נאָמען, вѣрный, истинный богъ.

ב) תאר הפעל, בטעם היחול והבקשה שיקוים הדבר האמור, עס מאָגע בעשטאָטיגט ווערדען, אמינ, да исполнится, аменъ. אֱמֶן כן יעשה ה' (ירמיה כ"ח ו'), וענו כל העם ואמרו אֱמֶן (דברים כ"ז ט"ו), ולחזוק הענין בא כפול, ואמרה האשה אֱמֶן אֱמֶן (במדבר ה' כ"ב), ובמובן החלטה לקיום דבר שהוא אמת ויציב, וואהרלידְ, גשוויספלידְ, подлинно, истинно. בסוף כמה מזמורי תהלים, ברוך ה' אלהי ישראל וגו' אֱמֶן וְאֱמֶן (תהלי' מ"א י"ד, ע"ב י"ט, פ"ט נ"ג). ובמדרש אֱמֶן הזה יש בו שלש אספליאות (משמעות) שבועה וקבלה ואמנה (דברים רבה ז'). ובתפלה ענינו ידוע, שמצוה לענות אמן אחרי כל ברכה וברכה, ובברייתא, אין עונין לא אמן חטופה (שקורא האל"ף בחטף) ולא אמן קטופה (שמחסר קריאת הנו"ן) ולא אמן יתומה (שלא שמע הברכה) (ברכות ד' מ"ז ע"א).

אָמוֹן, ש"ת. פעם אחת במקרא, ואהיה אצילו אָמוֹן (משלי ח' ל'), לדעת רש"י הוא מן אֹמֶן, ש"ת לחנוך ומגודל ע"י אֹמֶן, פֿלעגענינג, פֿלעגעקינד, питомецъ. והוא משותף לזכר ולנקבה. ובמדרש פרשוהו באופנים שונים קרובים בענין אחד, אָמוֹן פדגוג, מכוסה, מוצנע, רבתא, (ב"ר א'). והקרוב אל הפשט מה שאמרו, התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה (שם) (והוא מן אֹמֶן), ווערקצייג, орудіе. ומתרגום השבעים נראה שפרשוהו בהוראת אָמָן, אוּמָן, בקי וחכם במלאכה, ומשותף לזו"נ, ווערקמייסטער, ווערקמייסטערין, קינסטלער, קינסטלערין, художникъ-ница. והטעם התורה או החכמה היתה האומן של יוצר העולם שעל ידו הוציא רצונו אל המציאות. וכן הבין בעל ספר חכמת שלמה (פרשה ז' פסוק כ"ב), ור"ש בן גבירול אחרי שהקדים לאמר, והחכמה היתה אצלך אָמוֹן, פירש דבריו ואמר ומחכמתך אצלת חפץ מזומן, כפועל וְאֹמֶן, למשך משך היש מן האין וכו' (כתר מלכות).

אָמֵן, ש"מ. קיום חזק, או אמת ויציב במובן המוסרי, פֿעסטיגקייט, פרייַע, וואהרהאַפֿטיגקייט, вѣрность, истинность.

עצות מרחוק אמונה אֹמֶן (ישעיה כ״ה א׳), העצות אשר יעצת בימים קדמונים, קיימת והוצאת לאור עולם לקיום חזק וגמור, או באמונה ואמת, (ועיין אמונה) ולא נמצא יותר במקרא.

אֱמוּן, אֱמֶן, א) ש״מ. שמירת ההבטחה בלב שלם, מרייע. вѣр- ность. ועם זה יושר, מישרים, רעדליכקייט, честность. בנים לא אֱמֶן בם (דברים ל״ב כ׳), וכן תרגם אונקלוס דלית בהון הֵימְנוּ, ורש״י בפירוש הראשון פי׳ מענין גדול וחנוך, воспитаніе, дисци- плина. אין גדולי נפרים בהם הוריתם בדרך טובה וסרו ממנה. ב) ש״ת, נאמן, במובן המוסרי ישר חסיד, מרייע, רעדליכע, вѣрный, честный. ולא נמצא כי אם בל״ת, כי פסו אֱמוּנִים מבני אדם (תהלים י״ב ב׳), ותרגומו מְהֵימָנַיָּא, והקודם כי גמר חסיד, וכן אֱמוּנִים נצר ה׳ (שם ל״א כ״ד), וגם כאן ת״י מְהֵימָנַיָּא, והקודם כל חסידיו. ומזה, אנכי שלמי אֱמוּנֵי ישראל (ש״ב כ׳ י״ט), אנכי שלוחה מקהל השלמים והנאמנים בישראל למלכם, שני נסמכים אל סומך אחד, ומזה בפיוט, אֱמוּנִים גשו לנצחך איום (קרובות לנעילה), ומזה:

אֱמוּנִים, ש״מ. נאמנות, יושר, משרים, вѣрность, מרייע, רעדליכקייט, честность. וציר אֱמוּנִים מרפא (משלי י״ג י״ז), כמו ציר נאמן (שם כ״ה י״ג), עַד אֱמוּנִים לא יכזב (שם י״ד ה׳), ואיש אֱמוּנִים מי ימצא (שם כ׳ ו׳) (ועיין אמונה), גוי צדיק שמר אֱמָנִים (ישעיה כ״ו ב׳).

אֱמוּנָה, ש״מ. א) חוזק וקיום מתמיד, פעסטיגקייט, твердость. ויהי ידיו אֱמוּנָה (שמות י״ז י״ב), כאשר תמכו ידיו היו יכולות לעמוד נצבות לצד מעלה בחזק. ובהשאלה והיה אֱמוּנַת עתיך (ישעיה ל״ג ו׳), חזק ועצם עתיך, והכונה הצלחת עתיך תהיה קיימת ומתמדת ובלתי משתנה לרעה, והכפל, חסן ישועת, זיכערהייט, безопасность, אונוואנדעלבארקייט. ושעורו והיה עתיך עת אמונה, במובן תאר הפעל, פעסט, твердо, неизмѣняемость. ומזה, המה יסד דויד ושמואל הרואה בֶּאֱמוּנָתָם (דה״א ט׳ כ״ב), להיות יסודם יסוד קיום, פֿיר דיא דויער, на долгое время. או בכחם ובעז ממשלתם בעם, מיט אירעם אייגענעם וואיסע, своимъ вліяніемъ. כי בֶּאֱמוּנָה המה (שם שם כ״ו) בתמידות; ועל הרוב בא במובן המוסרי ב) שמירת דבר שנצטוינו בו בלב נאמן, מרייע, вѣрность. אברה הֶאֱמוּנָה (ירמיה ז׳ כ״ח), והקודם לא שמעו בקול ה׳ וגו׳, ורעה אֱמוּנָה (תהלים ל״ז ג׳), את צדקתו ואת אֱמֻנָתוֹ (ש״א כ״ו כ״ג) חסר ו״ו, וביותר בענין קיום ההבטחה בשלימותה, ועל הרוב ביחוס אל הש״י והבטחתו על ידי הנביאים, ובענין זה בא נרדף על הרוב עם חסד, וחסדי לא אסיר ולא אשקר בֶּאֱמוּנָתִי (תהלים פ״ט ל״ד), ע״ד שנאמר האל הנאמן שומר הברית והחסד (דברים ז׳ ט׳), ההבטחה היא חסד וקיומה היא אמונה. וֶאֱמֻנָתִי וחסדי עמו (תהלים פ״ט כ״ה), ה׳ בהשמים חסדך אֱמוּנָתְךָ עד שחקים (שם ל״ו ו׳), לדר ודר אֱמוּנָתֶךָ (שם קי״ט צ׳) מוסב אל הקודם, לעולם דברך נצב בשמים, עצות מרחוק אמונה אֹמֶן (ישעיה כ״ה א׳), מוסב אל הקודם, עשית פלא, ומפרש עשית את העצות אשר יעצת מרחוק, באמונה ואֹמֶן, והכפל להפלגה. ומזה ג) במובן אמת, וואהרהייט, истина. הפך שקר, וידרכו לשונם קשתם שקר ולא לֶאֱמוּנָה גברו בארץ (ירמיה ט׳ ב׳), ועשי אֱמוּנָה רצונו (משלי י״ב כ״ב), והקודם תועבת ה׳ שפתי שקר, דרך אֱמוּנָה בחרתי (תהל׳ קי״ט ל׳), והקודם דרך שקר הסר ממני. ומזה, בלב שלם, מבלי רמיה ובגידה, עהרליכקייט, געווישהאפטיגקייט, רעדליכקייט, честность, добросовѣстность. כי בֶּאֱמֶנָה הם עשים (מ״ב י״ב ט״ז) חסר ו״ו, בֶּאֱמוּנָה ובלבב שלם (דה״ב י״ט ט׳), בכונה טהורה ובלא שום פניה, אויפֿריכטיגקייט, אינניגקייט, искренность. וכן וארשתיך לי בֶּאֱמוּנָה (הושע ב׳ כ״ב), כי בֶּאֱמוּנָתָם יתקדשו קדש (דה״ב ל״א י״ח). ובא גם ד) בהוראת צדק ומישרים, גערעכטיגקייט, праведность, прав- дивость. כי מעשה הצדקה נאמנים וקיימים,

אל אֱמוּנָה ואין עול (דברים ל"ב ד'), אם יש עשה משפט מבקש אֱמוּנָה (ירמיה ה' א'), וְהָאֱמוּנָה אזור חלציו (ישעיה י"א ה'), והקודם, והיה צדק וגו', אין קורא בצדק ואין נשפט בֶּאֱמוּנָה (שם נ"ט ד'). וכן וֶאֱמוּנָה עניתני (תהלים קי"ט ע"ה) כמו באמונה, מקביל אל הקודם, ידעתי ה' כי צדק משפטיך, וצדיק בֶּאֱמוּנָתְךָ יחיה (חבקוק ב' ד'), ועיין בסמוך. ופ"א בא ברבוי, איש אֱמוּנוֹת רב ברכות (משלי כ"ח כ'). 2) ובמשנה לענין החזקת איש לנאמן, צישרויזען, פערטרויען, גלויבע. вѣра въ.. довѣріе къ.. שכן על אֱמוּנָתוֹ הלוהו (ב"ב י' י'), בֶּאֱמוּנַת חכמים (אבות ו' ו') אמונה בחכמים ובדבריהם. ובמדרש, בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה היא האמונה שישראל נוחלין בה ועליו הכתוב אומר וצדיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יחיה (חבקוק ב' ד'), גלויבע, вѣра. (שמ"ר כ"ג). ועל הרוב השתמשו חז"ל לענין זה במלת אֱמֶת, הָאֱמֶת (עי"ש), אבל המחברים החזיקו בשם אֱמוּנָה, ונהגו להשתמש בו במובן קבלת דברים בלבב שלם, גלויבען, вѣра. וביחוד בבחינת למודי התורה, אני מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שלמה, וכמו כן בענין למודי התורה שנתלים בקבלת הלב, רעליגיאנס-וואהרהייטען, истины вѣры. ור' יהודה הלוי אמר: ידועת אֱמוּנוֹת דחי השקרים (דיוואן סימן כ"ש), ואמר עוד, אך שָׁמְרוּ אֱמוּנוֹת בם היו אֱמוּנוֹת (שם ס' ע"ד) הראשון במובן אֱמוּנָה, והשני מענין האמונים עלי תולע, והכונה שמרו האמונות שנתגדלו ונתחנכו בהן. וספרו של רבינו סעדיה גאון בהעתקה נקרא האמונות והדעות. וכן בכלל למודים שנתלים בהאמנה: כמו שתמצא רבים מן הפתאים ישמרו אמונות לא יציירו להם ענין בשום פנים (מורה נבוכים א' נ'). וכן אמרו, אמונות ודעות נפסדות, והתיחד כמו כן אצלם השם אמונה לתורה ודת בכלל, רעליגיאן, вѣра.

אֱמָנָה, ש"נ. בכתה"ק האחרונים הסבמה גמורה ומוחלטת בכריתת ברית לקיום דבר, פערפליכטונג, обязательство. נֶאֱמָנָה על המשוררים דבר יום ביומו (נחמיה י"א כ"ג) חק קבוע עליהם לעבוד עבודתם איש דבר יום ביומו, ורש"י פי' חק פרנסה קבוע, אין פערפליכטונג געהאלט, בעשלאָסענעם, определенное содержание. ובדחו"ל א) בענין אמונה, פרייַע, גלויבע, вѣрность, вѣра. ופסקו אנשי אֱמָנָה (סוטה ט' ח'), כמו איש אמונים במקרא, וביותר ביחס אל מצות ה', הקדימו אֱמָנָה לשבועה (שה"ש ב' ג'), ומחוסר אֱמָנָה היה (ב"ר ל"ב), כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אֱמָנָה (סוטה מ"ח ע"ב). ומזה בספרי המחברים, הָאֱמָנָה בה"א ההפעיל הָהַאֱמָנָה איננה הענין הנאמר בפה אבל הענין המצויר בנפש כשיאמינו בו שהוא כן כמו שיציור (מורה נבוכים א' נ"ן). ב) ההתחייבות שאדם מתחייב את עצמו לחברו רק על דרך האמונה בו, אסור לו לאדם שישהה שטר אֱמָנָה בתוך ביתו (כתובות דף י"ט ע"א), שטר שלא לוה עליו כלום אלא כתבו ומסרו למלוה שאם יצטרך ללות ילוה והאמינו שלא יתבענו אלא א"צ מלוהו (רש"י). העדים שאמרו אֱמָנָה היו דברינו אין נאמנים (ב"ב מ"ח ע"ב), לא ראינו שהלוהו אלא כתבנו לו עדות על שטר אמנה, שהאמין הלוה למלוה שאם יצטרך ילוהו; עושין אֱמָנָה בפירות ואין עושין אֱמָנָה בדמים (ב"מ ס"ג ע"א), התקשרות באמנה, עושין אמנה בפירות, נותנים מעות באמנה על פירות כשער של עכשיו שיוצא בשוק על מנת לקבל פירות אחרי איזה זמן אפילו אם יוקירו, אבל אין עושין אמנה בדמים, אין נותנים מעות על הפירות שפסקו מקחם על מנת כשיוקירו הפירות יקבל דמיו בחזרה כפי מה שיוקירו; אֱמָנָה היתה לי ביני לבינו (כתובות פ"ז ע"ב).

אֻמָּנָה, שה"פ. גרול, חנוך, ערציהונג, פפלענג. воспитаніе. כאשר היתה בְּאֻמָּנָה אתו (אסתר ב' כ'), ביתי אמנה. 3) **נֶאֱמָנוּת**, בספרי המחברים. כמו אמונה בעשרויזען, גלויבע, вѣра. לא האמינו בו נֶאֱמָנוּת שהיא עומדת לעולם

אלא נֶאֱמָנוּת שיש אחריה הרהור ומחשבה (יד החזקה יסודי התורה ח' א').

אֶמְנָה, מלת תאה"פ. לאמת ולקיום דבר, וואהרליך, געווים, פֿירוואהר, истинно, дѣйствительно אנכי חטאתי (בראשית כ' י"ב) ותרגומו בקושטא, אֶמְנָה אמנה, אנכי חטאתי (יהושע ז' כ'), ורוב שמושה, בחלוף הה"א במ"ם.

אֶמְנָם, תאה"פ. מעין הקודם, ורובו חיוב דבר אחד בכונה להראות אפשרות מציאות הפכו או סותרו, כי אֶמְנָם כי גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני (רות ג' י"ב), והטעם, כמו נניח שאנכי גאל אבל יש גם גאל אחר, אַנגענאָמען, положимъ. אֶמְנָם כי אתם עם וגו' גם לי לבב כמוכם (איוב י"ב ב' ג'), אֶמְנָם ה' התריבו מלכי אשור את הגוים וגו' כי לא אלהים המה (מ"ב י"ט י"ז י"ח). ובא גם בהחלטה גמורה, פֿירוואהר, וואהרליך, געווים, подлинно, дѣйствительно. אֶמְנָם ידעתי כי כן (איוב ט' ב'), אף אֶמְנָם אל לא ירשיע (שם ל"ד י"ב), ובקוביץ תחת הקמץ:

אֶמְנָם, כעין הקודם, ובא בדרך השאלה והתימה, האף אֶמְנָם אלד ואני זקנתי (בראשית י"ח י"ג), איזט עס פּאָגלויך, זאָלל עס וויר קלויך זיין? дѣйствительно ли, возможно ли. ותרגומו הברם בקושטא, ובה"א הַאֶמְנָם לא אוכל כבדך (במדבר כ"ב ל"ז), כי הַאֶמְנָם ישב אלהים על הארץ (מ"א ח' כ"ז), הַאֶמְנָם אלם צדק תדברון (תהלים נ"ח ב'). ובטעם תוספת המ"ם בסוף אטרו המבארים שהוא משרידי סמני היחס שהיו נהוגים לפנים בלשון עבר, ודומה לו יומם, ונמצא דוגמתו בלשון ערבית.

אֹמְנָה, ש"נ. במלאכת הבנין, לא נמצא כי אם פעם אחת וברבוי, ואת הָאֹמְנוֹת אשר צפה חזקיה (מ"ב י"ח ט"ז) י"ת סקופיא, שוועללע, порогъ. וי"ט עמודים לחזוק הבנין, זיילע, פּאַיילער, столбъ. והוא מלשון אמן בהוראת חזוק וקיום.

אָמוֹן, שם פ"א במקרא תמורת השם הָמוֹן בחלוף אל"ף בה"א, ואת יתר הָאָמוֹן (ירמיה נ"ב ט"ו), נעמיינעס פֿאָלק, простой народъ, толпа народа. ובמלכים (ב' כ"ה י"א), נאמר במקומו הָהָמוֹן, ובירמיה במקום אחר באותו ענין (ל"ט ט') נאמר תחתיו יתר העם; אך מה שכבר נאמר מקודם באותן הפסוקים ג"כ יתר העם צ"ע (ועיין המון).

אָמוֹן, שע"פ. א) בן מנשה מלך יהודה, בן עשרים ושתים שנה היה במלכו ושתים שנה מלך כי קשרו עליו עבדיו וימיתוהו (מ"ב כ"א י"ט—כ"ג). ב) אָמוֹן חסר וי"ו, שר עיר שמרון, בימי אחאב (מ"א כ"ב כ"ו). ג) אבי משפחה אחת מעולי הגולה, בני אָמוֹן (נחמיה ז' נ"ט) ובעזרא (ב' נ"ז) נאמר תחתיו אָמִי. השם אָמוֹן נגזר משרש אמן, אם בענין אמונה, דער פֿרייע, вѣрный. או בענין גדול וחנוך, פּאַלענינג, питомецъ.

אָמוֹן, שע"פ. אחד מאלהי מצרים, אשר עבדוהו בעיר נא, הנני פוקד אל אָמוֹן מנא (ירמיה מ"ו כ"ה) ועל שמו נקראת גם העיר נֹא־אָמוֹן (נחום ג' ח') (עיין נֹא־הָמוֹן, בַּעַל הָמוֹן). לדעת המבארים, מקור השם הזה מלשונות בני שם, וענינו כמו אָמוֹן בעבריות.

אֲמָנָה, שע"פ. א) אחת מגבעות הר הלבנון, תשורי מראש אֲמָנָה (שה"ש ד' ח') תרגומו טור תלגא; לדעת רש"י הוא הנקרא בברייתא אַמָּנוֹן, כל ששופע ויורד מטור אמנון (גיטין ח' ע"א) (ועיין מחקרי ארץ). ועל שם ההר נקרא ב) אחד הנהרות היוצאים ממנו אֲמָנָה, הלא טוב אֲמָנָה ופרפר נהרות דמשק (מ"ב ה' י"ב) והכתיב אֲבָנָה, וי"א שההר נקרא על שם הנהר שקראו לו אֲמָנָה מלשון חזק, נהר שוטף בחזק ע"ד השם אֵיתָן, שנופל גם על נהר שוטף תמיד ולא יכזבו מימיו.

אַמְנוֹן, שע"פ. א) בן דוד המלך, בבורו לאשתו אחינעם היזרעאלית (ש"ב ג' ב'), ואבשלום קרא לו אַמְנוֹן (שם י"ג ב') דרך בזיון. ב) בן שימון מבני כלב בן יפנה (דהי"א ד' כ').

אוֹמָן, במשנה. שורה ישרה בשדה, פּאה, נעראדע ליניע, פּרямая линія, рядъ ונותנין פאה מכל

אומן ואומן (פאה ד' ה'), פועלים אוכלין בהליכתן מאומן לאומן (ב"מ ו' ד'), וברבוי פועלים אוכלין ענבים בראשי אומניות שלהם (ב"מ פ"ט ע"ב), ובספרי, שהלכו בה (בארץ ישראל) ארבעה אומנין שתי וערב (דברים ס' כ"ב), ובת"י לא תבלה פאת שדך, לא תסיפון אומנא חרא (ויקרא י"ט ט'), וכן תרגם ופאת זקנם (שם כ"א ה') ואומנא דיקניהון. לדעת לעווי עקרו בלשון יונית, ὄμος, לינע רייהנ, פּוּרכע, והנראה שמקורו עברית וארמית מלשון אֻמָּן, אמן, במובן תקון דבר לתכליתו, ומזה אומן שורה וישרה ומכוונת.

אֱמֶת, ש"מ. לפי המוסכם הוא משרש אָמַן, והראוי אֱמֶנֶת וגפלה נו"ן למד פעל, ע"ד תת מן תֵּנֶת, ובכנוי אֱמִתּוֹ אֲמִתֶּךָ. ונרדף בעיקר הוראתו לשם אֱמוּנָה. א) קיום נאמן, דבר קיים עומד ומתמיד בזמן, שאינו מקבל שנוי, פעסטיגקייט, בע-שטאנדיגקייט, твердость, прочность. ביחס אל המעמד המדיני בכלל או מעמדו של אדם בפרט, שלום וֶאֱמֶת יהיה בימי (מ"ב כ' י"ט ישעיה ל"ט ח'), ותרגומו קשוט. והבונה מעמד מנוחה שלמה שלא תשתנה לרעה, הצלחה קיימת, וע"ד אֱמוּנַת עתך (ישעיה ל"ג ו'), עתדת שלום וֶאֱמֶת (ירמיה ל"ג ו'), כי שלום אֱמֶת אתן לכם (שם י"ד י"ג), ומזה דברי שלום וֶאֱמֶת (אסתר ט' ל'). ב) דבר נכון וברור מצד עצמו ומסולק מן הספק, ריכטיגקייט, נעווים-היים, точность, достовѣрность. ובא כסומך לשם אחר במובן שֵׁם תאר, אשר הנחני בדרך אֱמֶת (בראשית כ"ד מ"ח), רעכטער וועג, настоящій путь. ונתתם לי אות אֱמֶת (יהושע ב' י"ב), וזרע צדקה שבר אֱמֶת (משלי י"א י"ח), לעד אֱמֶת ונאמן (ירמיה מ"ב ה'). ועל דרך תאה"פ, והנה אֱמֶת נכון הדבר (דברים י"ג ט"ו), ואם אֱמֶת היה הדבר (שם כ"ב כ'), ריכטיג, точно. ג) הסכמת הדבור עם המציאות, וכמו כן הסכמת הדבור עם המחשבה והרצון, וואהרהיים, истина. והפוכו שקר, ויבחנו דבריכם הַאֱמֶת אתכם (בראשית מ"ב ט"ז), להודיעך קשט אמרי אֱמֶת להשיב אמרים אֱמֶת לשלחיך (משלי כ"ב כ"א), אשר לא תדבר אלי רק אֱמֶת בשם ה' (מ"א כ"ב ט"ז), ודבר אֱמֶת בלבבו (תהלים ט"ו ב'), שפת אֱמֶת תכון לעד (משלי י"ב י"ט), וֶאֱמֶת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמיה ט' ד'), בֶּאֱמֶת שלחני ה' (שם כ"ג ט"ז). ובמובן זה לדעת המפרשים נאמר, וה' אלהים אֱמֶת הוא אלהים חיים ומלך עולם (שם י' י'), ושעורו, וה' אלהים אֱלֹהֵי אֱמֶת, וזה שהוא אלהים חיים, וכמו שנאמר בהפוך ללא אֱלֹהֵי אֱמֶת (דהי"ב פ"ו ג'), פריתה אתי ה' אֵל אֱמֶת (תהלים ל"א ו') ועיין בסמוך. ובענין זה השתמשו בו חז"ל תמיד, חותמו של הקב"ה אֱמֶת (שבת נ"ה ע"א, יומא ס"ט ע"ב), ובירושלמי חותמו של הקב"ה אֱמֶת, מהו אמת וכו' א"ר בון שהוא אלהים חיים ומלך עולם (סנהדרין פ"א י"א). ואמרו, כל דיין שרן דין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (שבת י' א'). ובמובן אחר שצריכה שרטוט כאמתה של תורה (מגילה ט"ז ע"ב), כעקרה ודינה של תורה. ד) נאמנות בהבטחה ובשמירת חברית, השמר אֱמֶת לעולם (תהלים קמ"ו ו'), ובמובן זה הוא נרדף לשם חסד, פרייַ, вѣрность. אם ישכם עשים חסד וֶאֱמֶת את אדני בראשית כ"ד מ"ט), החסד הוא השוב שמבטיחים לעשות, והאמת הוא נאמנות ההבטחה, ועשינו עמך חסד וֶאֱמֶת (יהושע ב' י"ד), וביחוס אל הש"י, ורב חסד וֶאֱמֶת (שמות ל"ד ו'), כל ארחות ה' חסד וֶאֱמֶת (תהלים כ"ה י'), לא כחדתי הסדך וַאֲמִתְּךָ (שם מ' י"א), ועד שחקים אֲמִתֶּךָ (שם נ"ז י"א), והקודם עד שמים חסדך (עיין אמונה), ובהוראה זו נראה לפרש, וה' אלהים אֱמֶת (ירמיה י' י'), וכמו שמפרש, מפני שהוא אלהים חיים ומלך עולם, שאינו עובר וחולף, ויוכל לעמוד בהבטחתו (עיין לעיל), וכן אֵל אֱמֶת (תהלים ל"א ו') שהוא כמו האל הנאמן שמר הברית והחסד (דברים ז' ט'). ויכלול ג"כ ה) מחשבה טובה וכונה טהורה בלא שום פניה, אויפ-ריכטיגקייט, искренность. אם בֶּאֱמֶת אתם משחים (שופטים ט' ט"ו), בֶּאֱמֶת ובלב שלם (ישעיה ל"ח ג'). ו) צדק, יושר, נערעכטיגקייט, правда, праведность, честность, ביעדערקייט

משפטי ה׳ אֱמֶת (תהלים י״ט י׳) ושעורו משפטי ה׳ משפטי אמת, כי כשלה ברחוב אֱמֶת (ישעיה נ״ט י״ד), והקודם והוסג אחור משפט וצדקה, ותהי הָאֱמֶת נעדרת (שם שם ט״ו) והכפל, וסר מרע משתולל, אנשי אֱמֶת שנאי בצע (שמות י״ח כ״א), וירושלם עיר הָאֱמֶת (זכריה ח׳ ג׳) ע״ד שנקראה גם קריה נאמנה (ישעיה א׳ כ״א). הטוב והישר וְהָאֱמֶת (דהי״ב ל״א כ׳). ומזה ז׳ בהשאלה אל כלל תורת ישראל, לעהרע נאָמטעס ученіе божье. ותשלך אֱמֶת ארצה (דניאל ח׳ י״ב), ולהשכיל בַּאֲמָתֶךָ (שם ט׳ י״ג), ומזה הדריכני בַּאֲמָתֶךָ (תהלים כ״ה ה׳) מקביל אל הקודם דרכיך ה׳ הודיעני וגו׳. מן ההוראות השונות האלה נראה כי השם אֱמֶת בכלל כל ציורי הטוב חישר והצדק וכדומה, ולא התיחד להוראת מושג מיוחד, ולפי זה יכלן שיתפרש השם הזה במקומות הנזכרים ובכדומה להם, במובן אחר ממה שפרשנו, ועיקר הוראתו דבר קיום ונאמן, כי כל מעשי הטוב והישר החסד והצדק, הם מתקיימים ועומדים, וכמו כן הם יוצאים מלב נאמן ומחשבה טהורה ונאמנה, וכן יכלול השם קשוט בארמית את כל ההוראות האלה והקרובות להן, והוא כללו את כלן באמרם, קושטא קאי שקרא לא קאי (שבת ק״ד ע״א).

ובספרי המחקר התיחד השם אֱמֶת, למה שישוה לו המציאות, והרחיבו הוראתו והבדילו בין האמת ההגיוני, לאָגישע וואהרהיים, логическая истина שהוא ההסכמה בין ציורי העניינים, ובין האמת המדעי, метафизическая истина מעטאפֿיזישע וואהרהיים, שהוא ההסכמה בין הציור והמציור. וכן גזרו ממנו פעל בבנין פיעל:

3) אִמֵּת, הוכחת דבר שהוא אמת, פֿאר וואהר ערקלאָרען, признать за истину. מָאַמֶת, ובדברי הפלוסופים הדתיים התיחד התאר מָאַמֶת, מָאַמְתִּים למחזיקים בדעות ואמונות אמתיות שנתבררו מצד העיון השכלי ולא יספיק להם המקובלות והמפורסמות (הר״ש בן תבון בפירוש המלות הזרות לס׳ מורה הנבוכים), ובא גם בהתפעל, ואמרו: יִתְאַמֵּת לך הדבר, כְּשֶׁיִּתְאַמֵּת אליו, זיך בעווארהרהייטען, оправдываться. וגזרו ממנו גם: הִתְאַמְּתוּת, שה״פ. ברור אמתות הדבר, בעווארהרהייטונג, оправдыва- nie. עם התאמתות ודקדוק העיון (פרנ״א א׳ נ״ב).

2) אֲמָתִּי, ברחז״ל השם תאר, נאמן, וואהרהאפֿטיג, истинный. מתוך שיודעים בהקב״ה שֶׁאֲמָתִּי הוא לפיכך לא כזבו (יומא ס״ט ע״ב), ורגיל הרבה בספרי, בא״ם, ואמרו ברעות ואמונות, אֲמִתִּיּוֹת כשיהיה הנמצא מהן חוץ לשכל במציאות שוה למה שיאמין בהן השכל (הר״ש בן תיבון שם). שנבואת משה רע״ה היא אמתית (שלשה עשר עקרים).

3) אֲמִתּוּת, בספרי המחקר. שה״פ החלטת דבר אמת, בעווארהרהייטען, הוא אמות לשתי הנפשות שהן כן בלא ספק (אמונות ודעות מאמר ו׳ י״ז) הנותנות אמות מהותה (עקידת יצחק שער א׳).

3) אֲמִתָּה, אֲמִתּוּת, ש״נ. א) גדר העצם המחויב שאינו נופל תחת הספק, דאם וואָהרע פֿרינציפ, דאם וועזענטליכע, сущность. אין אמתתו, כאמתת אחד מהם (יד החזקה, יסודי התורה א׳ ג׳), הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת באמתתו (שם שם ד׳), והוא העתקת ממלת חקיקה בערבית ב) למוד אמתי, איינע וואָהרהייט, истина. היו האמתיות נפסדות (אמונות ודעות ג׳), ובספרי המחקר, האמתיות הדתיות, האמתיות המקובלות.

2) בָּאֱמֶת, במשנה. מלת הטעם לחייב שלילת האמור מקודם או למעט כללותו, כעין מלת אֲבָל במקרא, אבער, no. והוא העתקת מלת הטעם הנהוגות בלשון ארמית, בְּקוּשְׁטָא, בְּרַם (שנגזרו מן קְשׁוֹט, בְּרִי, בהוראת אמת ויציב) שעקרו לאמת ולחיוב, ודומה להן בלשון רומית, verum, ובמשנה השתמשו במלת בֶּאֱמֶת (בהעתקתה ללשון עברית) לחיוב שלילת הקודם (הרשד״ל) (ועיין אֲבָל), אין תורמין מטהור על הטמא וכו׳ באמת אמרו העגול של דבלה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו (תרומות ב׳ א׳), וביחד עם מלת אֲבָל, למעט את היוצא מן הכלל, ולא יקרא לאור הנר באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים אבל הוא לא יקרא (שבת א׳ ג׳),

נשים ועבדים וקטנים פטורים ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן, באמת אמרו אשה מברכת לבעלה וכו' (תוספתא ברכות ה' י"ח). וכעין החלט וחיוב גמור בזולת שלילת הקודם, באמת אמרו שאבד זכותו (שם ב"מ א'), וואהרליך, דאיטוים, действительно. ולענין שאמרו כל באמת הלכה הוא (שבת צ"ב, ב"מ ס') עיין מ"ש הרא"ש (ריש ה' מקואות).

אֲמָתַי, שע"פ. אבי יונה הנביא (מ"ב י"ד כ"ה, יונה א' א'), וכנראה שנגזר משם **אֲמָת**.

אָמַץ, פע"ו (העתיד יֶאֱמַץ), הקל עומד נרדף לפעל חזק, וענינו התעצמות כח לעשות דבר קשה ולהתיצב נגד זולתו, быть крѣпкимъ, מטהיג זין, שטאַרק זיין. חזק וֶאֱמַץ (דברים ל"א ז') ותרגומו וְאַלֵּים. וכנראה שהפעל אָמַץ גדול במדרגת ההתעצמות מן הפעל חזק, חזקו וְאִמְצוּ אל תיראו (שם שם ו'). ובקשור עם מ"ם, ענינו התעצמות על שכנגדו, שטאַרקער זיין אלם, быть сильнѣе кого. ולאם מלאם יֶאֱמַץ (בראשית כ"ה כ"ג), כי אֲמָצוּ ממני (תהל' י"ח י"ח). ובענין נצחון במלחמה, זיגען, побѣждать. וַיֶּאֱמְצוּ בני יהודה (דהי"ב י"ג י"ח). 2) ובספרי, בענין כבישת ועצימת עין, אינו אומץ אלא עיניו (בהעלותך פ"ד), ועיין פיעל והערה.

הפיעל. א) יוצא, עזר וחזוק, שטאַרק, מוטהיג מאַכען, укрѣпить, ободрить. אַמַּצְתִּיךָ אף עזרתיך (ישעיה מ"א י'), וחזקהו וְאַמְּצֵהוּ (דברים ג' כ"ח), הער את לבו להתעצם להיות אמיץ, אַמַּצְכֶם במו פי (איוב ט"ו ה'), ובהתיחם אל השם כֹּחַ, לא יְאַמֵּץ כחו (עמוס ב' י"ד), ואיש דעת מְאַמֵּץ כח (משלי כ"ד ה'). ובהשאלה וברכים כשלות אַמֵּצוּ (ישעיה ל"ה ג'), וַתְּאַמֵּץ זרועתיה (משלי ל"א י"ז). ובהתיחסו אל השם לֵב, ענינו הקשחת הלב והכבדו, פֿערשטאַרקט מאַכען, ожесточить. ע"ד הוראת הפעל חזק, וְאַמֵּץ את לבבו (דברים ב' ל'), לא תְאַמֵּץ את לבבך (שם ט"ו ז'). ובמובן הטבעי ב) חזוק ותקון בבנין, בעפֿעסטיגען, אויסבעסערן, укрѣплять, починить. ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו וַיְאַמְּצֻהוּ (דהי"ב כ"ד י"ג) חזוק ברקיו, ובהשאלה בְּאַמְּצוֹ שחקים ממעל (משלי ח' כ"ח), קבעם בחזקה שלא ימוטו, ע"ד שנאמר תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (איוב ל"ז י"ח) (עיין בסמוך), וַיְאַמֵּץ־לוֹ בעצי יער (ישעיה מ"ד י"ד) י"ת ומתקיף ליה, ורש"י פי' עושה לו חיזוקים בין לחיזוק בין לנוי במיני עצים המשונים זה מזה במראיהן, ומלת לו מוסבת על הפסל. ולדעת הרשד"ל מלת לו חוזרת לאדם עושה הפסל, שהוא עושה לו חזוק בעצי יער, מבין לעצמו עצים הרבה בכדי שיוכל לבחור לו הטוב שבהם, פֿערזאָרגען, снабжать. וגיזיזום פירשו במובן חזוק של יעוד, פֿעסטזעצטען, опредѣлить. ומזה בחירה בדבר, שהוא כמו שמחזיק בו, ומוציאו לו מן השאר, וואָהלען, выбирать. ע"ד שמוש הפעל חזק, החזקתיך מקצות הארץ, (שם מ"א ט'). ובהוראה זו פירש גם ועל בן אַמַּצְתָּ לך (תהלים פ' ט"ז י"ח). ולדעתנו יתכן שיצא הפעל אַמֵּץ בהשאלה להוראת הנטיעה, פֿפֿלאַנצען, садить, сажать. כי העץ הנטוע מתחזק במקומו ומשתרש בו. וזה ענין ויקח לו תרזה ואלון וַיְאַמֵּץ לו בעצי יער (ישעיה מ"ד י"ד), לקח את התרזה והאלון ממקום גדולם ויטע אותם לו לצרכו בין עצי יער שלו, וגדלו לשם ע"ז מתחלה, וכופל ומפרש נטע ארן. ומזה גם, על בן אַמַּצְתָּ לך (תהלים פ' ט"ז י"ח), מקביל אל הקודם וכנה אשר נטעה ימינך (ועיין בן). וכן משל ירמיה את כנסת ישראל לזית רענן ואמר, ה' צבאות הנוטע אותך (י"א י"ז). ולהפך מצאנו בפעל נטע הוראת חזוק, לנטע שמים (ישעיה נ"א ט"ז), תחת הנאמר במקום אחר, בְּאַמְּצוֹ שחקים ממעל (משלי ח' כ"ח), וכן, כמשמרות נטועים (קהלת י"ב י"א). 2) ובתוספתא בענין כבישה וסגירת העינים, הרוצה לְאַמֵּץ עיני המת בשבת (שבת י"ח י"א), צושלויסען, смыкать.

ההפעיל, כעין הקל עומד, זיך שטאַרקען, крѣпиться. מיוחם אל הלב, חזק וַיְאַמֵּץ לבך (תהלים כ"ז י"ד), חזקו וַיְאַמֵּץ לבבכם (שם ל"א כ"ה), ולא נמצא יותר במקרא.

הִתְפַּעֵל, א) התחזק והתעצם ברב כח מכרי היכלות השבועית, זיך שטארקען, זיך צו זאמען נעהמען, събираться, напрягаться, собираться силами. **הִתְאַמֵּץ** לעלות במרכבה (מ"א י"ב י"ח, דהי"ב י' י"ח), ובמובן המוסרי, כי **כְּתָאַמֵּצְתָּ** היא (הוש' א' י"ח) מתגברת, הסכימה ברעתה הסכמה גמורה, זיך פעסט עטשליסען, твердо рѣшиться. ובקשור עם טלת היחם על, ענינו ב) התגברות של מרידה, התפרץ, זיך געגען יעמאנדען ווידער זעצען, напрать, сопротивляться. **וַיִּתְאַמְּצוּ** על רחבעם (דהי"ב י"ג ז'). 2) ובדברי חז"ל בענין סגירת העינים, **והן מִתְאַמְּצוֹת** מאליהן (תוספתא שבת י"ח י"א), זיך צו שליעסען, смыкаться.

אֹמֶץ, ש"ז. התגברות ועצמה, שטארקע, קראפט, מוחה, крѣпость, бодрость. **ושהר ידים יסיף אֹמֶץ** (איוב י"ז ט'), **ולא נמצא יותר**.

אַמְצָה, שמ"נ (ע"מ אַשְׁמָה). כעין הקודם, גבורת עזר, פערשטארקונג, שתיפצע, הילфе, подкрѣпленіе, помощь. בקשור עם בי"ת, **אַמְצָה לי ישבי ירושלים בה' צבאות** (זכריה י"ב ה') פ"א במקרא.

אַמִּיץ, **אַמֵּץ**, תאר. נרדף לש"ת חזק, שטארק, סילנע, сильный, крѣпкій. **ויהי הקשר אַמֵּץ** (ש"ב ט"ו י"ב), ובסמיכות לשם כח, **אַמֵּץ כח** מאד (נחום ב' ב'), חכם לבב **וְאַמִּיץ כח** (איוב ט' ד'), **אם לכח אַמִּיץ הנה** (שם י"ט), **טעמו אם בנוגע לכח הלא אמיץ כח הוא. וְאַמֵּץ לבו** בגבורים (עמוס ב' ט"ז), האיש שגם בין הגבורים נודע שהוא אמיץ לב או שלבו אמיץ. ובחסרון המתואר הנה חזק **וְאַמֵּץ לה'** (ישעיה כ"ח ב'), וענינו כמו רוח חזק, יום חזק, צר ואויב חזק.

מַאֲמָץ, **מַאֲמַצִּים**, ש"פ. התעמלות והתגברות, אנשפרענגונג, יעד צוזאמענ ראבבען, усиліе, напряженіе. בסמיכות לשם כח, וכל **מַאֲמַצֵּי כח** (איוב ל"ו י"ט), פעם אחת במקרא.

אָמַץ, ש"ת. צבוע במין גוון יחוד, ברדים **אֲמֻצִּים** (זכריה ו' ג') י"ת קטבנים, והוא מראה דשן, אשענפארבע, пепельнаго цвѣта. והנראה כרעת המפרשים שהוא צבע האדום ביותר, העלל ראָטה, свѣтло-красный. וכמו שבאותו ענין נאמר, **וְהָאֲמֻצִים יצאו** (שם שם ז'), במקום **הָאֲדֻמִּים** שאמר בפסוק ב'. והקרוב לו בחלוף אל"ף בחי"ת, חמוץ בגדים (ישעיה ס"ג א'). ומזה בתלמוד **אוּמְצָא דאסמיק** (חולין צ"ג ע"ב) בשר חי שעוד דמו בקרבו.

הערה. הנראה שסוד השרש **אָמַץ** הוא **מץ**, **מצה**, **מצץ**, בהוראת כבישה ועצור, ויצא הפעל אמץ לכבוש ועצור דבר שמביאו לידי התעבות והתקשות. ומזה במובן המשאלי היות קשה וחזק, וגזרתו זאת נכרת יותר בבנין פיעל בהתיחס אל השם לב, **וְאִמֵּץ** את לבכו (דברים ב' ל') שהוא כמו, אקשה את לב פרעה (שמות ז' ג'), ואל השם כח, לא **יְאַמֵּץ** כחו (עמוס ב' י"ד) שענינו מאסף כחותיו אל מקום אחד, והרגומו של אמץ, **אַלַּיִם** שהנחתו הראשונה חבור וקשר (עיין שם). ובלשון חכמים מצאנו את הפעל אמץ בהוראתו הראשונה בקל בפיעל ובהתפעל, בענין עצימת העינים (עיין לעיל). ובחלוף אל"ף בעין **עָמַץ** (עיין שם), והקרוב לו בגזרתו והוראותיו הוא הפעל עצם, שיסודו צם (עיין שם ועיין חזק, כבד).

אָמוֹץ, שם ע"פ. אבי ישעיה הנביא (ישעיה א' א').

אַמְצִי, שע"פ. א) בן זכריה מן הכהנים (נחמיה י"א י"ב). ב) בן **בָּנִי** מבני מרדי (דהי"א ו' ל"א).

אֲמַצְיָהוּ, **אֲמַצְיָה**, שע"פ. א) בן יואש מלך ביהודה (מ"ב י"ב כ"ב) בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנה מלך, ויעש הישר בעיני ה' רק לא בלבב שלם, ומעת אשר סר מאחרי ה' קשרו עליו קשר בירושלים וינם לכישה וישלחו אחריו ויומיתוהו שם (מ"ב י"ד, דהי"ב כ"ה). ב) **אֲמַצְיָה** כהן בית אל בימי ירבעם בן יואש מלך ישראל (עמוס ז' י"). ג) מבני שמעון, (דהי"א ד' ל"ד). ד) **אֲמַצְיָה** בן חלקיה מבני מרדי (שם ו' ל').

אֲמַצְיָה, עיין מצע.

א) **אָמַר**, פע"ו. (מנחי פ"א, הקל העתיד **יֹאמַר**, **וַיֹּאמֶר** **וַיֹּאמֶר**, **תֹּאמַר**,

זבהפסק הַאֹמֵר, וַתֹּאמֶר, ולמ״ב אֹמֵר וָאֹמֵר, (מלרע) ועל המעט גם וָאֹמַר (מלעיל), נֹאמַר וַנֹּאמֶר, תֹּאמְרוּ, ובא גם תֹּמְרוּ (ש״ב י״ט י״ד), יֹאמְרוּ, וכן יֹמְרוּךָ (תהלים קל״ט כ׳), המקור והצוי אֱמוֹר, אֱמֹר, אֲמֹר, ועם ״תעסי הבי״ת והכ״ף, בֶּאֱמֹר כָּאֱמֹר, ועם הלמ״ד, לֵאמֹר, הלמ״ד בצירה ומושכת את האל״ף, ובבנוים אֲמֻרֵי אֲמֻרָךְ. א) עיקר הנחתו הודעת המחשבה במלות נשמעות לאזן שומע, ונשואו פרטי המלות שמשמיע האומר, כצורתן ממש, זואנק. сказать. אל האשה אָמֹר הרבה ארבה עצבונך (בראשית ג׳ ט״ז), אמר לה המלות: הרבה ארבה וגו׳, וָאֹמַר מה מעשיכם (שם מ״ד ל״ג), וַיֹּאמֶר אלהים יהי אור (שם א׳ ג׳), וְאָמַרְתָּ אין (שופטים ד׳ כ׳), על אָמְרֵךְ לא תטאת (ירמיה ב׳ ל״ה), בֶּאֱמָרְכֶם שלהן ה׳ וגו׳ (מלאכי א׳ ז׳). וַיֹּאמֶר אליו אברהם וַיֹּאמֶר הנני (בראשית כ״ב א׳), ועם המקור: ואם אָמֹר יאמר העבד אהבתי את אדני (שמות כ״א ה׳). ובזה הוא נבדל מן הפעל דָּבַר שהוראתו המיוחדת היא כלל הצעת הענין במלות, דעדק, говорить. ושעל כן בא על הרוב הפעל אָמַר אחרי הפעל דִּבֶּר, הַגֵּד, לבאר פרטי המלות האמורות, דבר אל בני ישראל וְאָמַרְתָּ אליהם (ויקרא א׳ ב׳), ויגד לאברהם לֵאמֹר (בראשית כ״ב כ׳), ועל הרוב יבוא הפעל אמר ביחס זה על דרך המקור וידבר ה׳ אל משה לֵאמֹר (שמות ו׳ י׳), וכמו כן אחרי הפעל אָמַר ליתר באור, אמש אָמַר אלי לֵאמֹר (בראשית ל״א כ״ט), וַתֹּאמֶר להם לֵאמֹר (שם ל״ט י״ד), וכמו כן אחרי פעלים אחרים שענינם גלוי חמחשבה, ויברך אתם אלהים לֵאמֹר (שם א׳ כ״ב), וישבעני אדני לֵאמֹר (שם כ״ד ל״ז), ויצו עליו לֵאמֹר (שם כ״ח ו׳), וידד יעקב נדר לֵאמֹר (שם שם כ׳), על כן הם צעקים לֵאמֹר (שמות ה׳ ח׳), וכן ותצחק שרה בקרבה לֵאמֹר (בראשית י״ח י״ב) ותכחש שרה לֵאמֹר (שם שם ט״ו). ובענין באור הקודם, ויקרא את שמו נח לֵאמֹר זה ינחמנו וגו׳ (שם ה׳ כ״ט), ותקרא את שמו יוסף לֵאמֹר יסף ה׳ וגו׳ (שם ל׳ כ״ד), נעחמליך, именно. ותקשר על ידו שני לֵאמֹר זה יצא ראשונה (שם ל״ח כ״ח), כי לטועד שמור לך לֵאמֹר, העם קראתי (ש״א ט׳ כ״ד), הנראה שבא לפרש מה שאמר למועד, שהמועד הוא מה שקרא את העם, ובא להודיעו כי בשבילו קרא את העם ויעד המועד. ובא גם כפול, וְלֵאמֹר עליו לֵאמֹר (דהי״ב ל״ב י״ז), ופעם אחת בהתחלת המאמר, לֵאמֹר הן ישלח (ירמיה ג׳ א׳), ובחסרון פרטי המלות שהשמיע האומר, וַיֹּאמֶר קין אל הבל אחיו (בראשית ד׳ ח׳), ולא פירש הכתוב מה אמר, ובהפך בחסרון הנושא וַיֹּאמֶר ליוסף הנה אביך חלה (שם מ״ח א׳) ולא פירש מי האומר, וענינו הודעת דבר חדש, сообщить. והוא ע״ד פעל סתמי. וקשורו עם אָל או למ״ד שאליו, ביחום אל הגוף שאליו יסוב האומר באמריו, אֶל האשה אָמַר (שם ג׳ ט׳), וּלְאָדָם אָמַר (שם שם י״ז), וכמו כן ביחום אל הגוף שעל אודותיו אמר האומר, אִמְרֵי־לִי אחי הוא (שם כ׳ י״ג), פֵּאן מיר, обо мнѣ. כה אָמַר ה׳ אל מֶלֶךְ אשור (ישעיה ל״ז ל״ג). ובא ב) במובן הקריאה בשם, называть, именовать. הָאֹמֵר לברש רעי (שם מ״ד כ״ח), ובבינוני פעול הָאָמוּר בית יעקב (מיכה ב׳ ז׳), כמו הנקרא, ומזה בענין הזכרה בשם, אשר יֹמְרוּךָ למזמה (תהלים קל״ט כ׳) בחסרון האל״ף, וענינו יזכירו שמך, (ועיין אָמַר ב). השלום אביכם הזקן אשר אֲמַרְתֶּם (בראשית מ״ג כ״ז), שרוואתנען, упоминать. וכל הארץ הזאת אשר אָמַרְתִּי (שמות ל״ב י״ג). ועם זה החלטת דבר, נעננן, בעדויפטען, именовать, утверждать. הָאֹמְרִים לרע טוב (ישעיה ה׳ כ׳), לא תֹאמְרוּן קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר (שם ח׳ י״ב), אָמַר לחכמה אחתי את (משלי ז׳ ד׳), והבפל ומודע לבינה תקרא, אִמְרוּ צדיק כי טוב (ישעיה ג׳ י׳) החליטו והודיעו לרבים, אמונתך ותשועתך אָמָרְתִּי (תהלים מ׳ י״א), אויסזאגען, высказать. והקודם בשרתי צדק בקהל רב (שם י׳). ג) הבטחה, פֿערשפרעכען, обѣщать. הֲהוּא אָמַר ולא יעשה (במדבר כ״ג י״ט) והכפל ודבר ולא יקימנה, ולחם אָמַר לו (מ״א י״א י״ח), ויתפלל אל ה׳ וַיֹּאמֶר לו (דהי״ב ל״ג י״ג) הבטיחו לתת לו

שאלתו, ענהו, אשר אָמַרְתָּ לאבותיהם (נחמיה ט' כ"ג), ובמובן קרוב לזה בדברי חז"ל, אָמוּרָה הייתי להנשא (ב"ר י"ז) מובטחת ומוחלטת. ד) צווּאה וגזרה, בעפעהלען, befehlen, дѣть. בכתבי הקדש האחרונים, אָמַר להביא (אסתר א' י"ז), וָאֹמְרָה ויטהרו הלשכות (נחמיה י"ג ט') כי לכל ישראל אָמַר המלך העולה והחטאת (דה"ב כ"ט כ"ד) שיעורו המלך צוה להקריב את העולה והחטאת בעד כל ישראל. וזה עיקר הוראת הפעל אמר בלשון ערבית. ובא ה) בענין גלוי המחשבה בלב, דענקען, думать. הלהרגני אתה אֹמֵר (שמות ב' י"ד), אָמַרְתִּי אני בלבי (קהלת ב' א'), אמרו בלבבכם על משכבכם (תהל' ד' ה'), כי תֹאמַר בלבבך (דברים ז' י"ז), ויֹאמֶר להכות את דוד (ש"ב כ"א ט"ז), מה־תֹּאמַר נפשך ואעשה (ש"א כ' ד'), כי אָמַרְתִּי פן תגזל (בראשית ל"א ל"א). ובהשאלה על דרך המליצה ביחום להנה בעל חי, בדי שופר יֹאמַר האח (איוב ל"ט כ"ה).

ומרוב השמוש בלשון בא הפעל אמר גם בהוראת הפעל דבר: ובכל אשר אָמַרְתִּי אליכם תשמרו (שמות כ"ג י"ג) וביותר במצות התורה נמצא פעמים הרבה שבאו הפעלים האלה זה תחת זה. אֱמֹר אל הכהנים וגו' וְאָמַרְתָּ אליהם וגו' (ויקרא כ"א א'), אֱמֹר אליהם לדורותיכם (שם כ"ב ג') והקודם דַּבֵּר אל אהרן (שם שם ב') ובדברי המליצה באו נרדפים: כבוד מלכותך יֹאמְרוּ וגבורתך יְדַבֵּרוּ (תהלים קמ"ה י"א) (עיין דִּבֶּר ובהבדלם מן הפעל הִגִּיד עיין נגד).

ובארמית כבעברית: אֱמַר לה (דניאל ב' כ"ד), אֲמַר אנא (שם ד' ד'). ענת מלכתא וַאֲמַרַת (שם ה' י') וחלמא קדמוהי אֲמַרַת (שם ד' ה'), ודי אֲמַרוּ (שם שם כ"ג), כנמא אֲמַרְנָא (עזרא ה' ד'), הודמנתון לֲמֵאמַר (דניאל ב' ט') לֵאמַר, הֲתיבונא לְמֵמַר (עזרא ה' י"א), וַיֵּאמַר לה (דניאל ד' ל"ב) יֵאמַר לעבדוהי (שם ב' ו') כדנא תֵּאמְרין (ירמיה י' י"א) ובתרגומים נתחלף האל"ף ביו"ד בעתיד יֵמַר, תֵּימְרון.

ובמשנה. רבן גמליאל אוֹמֵר, אָמְרוּ לו, כל מה שֶׁאָמְרוּ חכמים (ברכות א' א'), הוא היה אוֹמֵר (אבות א' ב') רגיל היה לאמר. וכן על דבר שכתוב בתורה, כתוב אחד אוֹמֵר (בתורת כהנים, במדות דרבי ישמעאל). ורגיל בגמרא הרבה, אָמַר קרא, אָמְרָה תורה, רחמנא אָמַר, וכן לשונם: תלמוד לאמר (לומר) ידוע. וכן הוא תני לה והוא אָמַר לה לומר (סוכה דף נ"ד ע"א), אמר לה בפירוש. אֲמוֹר מעתה (הגדה של פסח), והמפרשים השתמשו במלת כְּלוֹמַר, שטעמו כמו לאמר. ובלשון חכמים נכר ונראה ההבדל בין אמר לבין דבר יותר. אם כן למה נֶאֱמַר שור או חמור אלא שדבר הכתוב בהוה (ב"ק ה' ז'). אם כן למה נֶאֱמַר בשדה דברה התורה בהוה (בריית' דל"ב מדות דר"א בני של ר' יוסי הגלילי). הפעל אמר מתיחס אל המלות המיוחדות, והפעל דִּבֵּר אל כלל הצעת הענין. ובבינוני פעול, מה שֶׁאָמוּר ברגלים (סוכה דף נ"ה ע"ב) מה שצותה התורה בפירוש ברגלים. וידוע לשונם במה דברים אֲמוּרִים, ובתפלה כדבר הָאָמוּר, ובענין אחר, הָאֲמוּרִים לפני מזבחך (מוסף ר"ח), השיר שהיו הלוים אוֹמְרִים בבית המקדש. (תמיד ז' ד').

הנפעל. מן הקל בהוראותיו הראשונות, געזאגט ווערדען, быть сказану. ומראה הערב וגו' אשר נֶאֱמַר אמת הוא (דניאל ח' כ"ו). ועל הרוב במובן פעל סתמי, מאן זאגט, עס ווירד געזאגט, говорять, говорится. על כן יֵאָמֵר כנמרד גבור ציד (בראשית י' ט'), אשר יֵאָמַר היום (שם כ"ב י"ד), על כן יֵאָמֵר בספר מלחמות ה' (במדבר כ"א י"ד), ובמובן קריאת שם והחלטת דבר, געננאנט ווערדען, быть названу. עיר ההרס יֵאָמֵר לאחת (ישעיה י"ט י"ח), ולכילי לא יֵאָמֵר שועֵ (שם ל"ב ה'), והקודם: לא יִקָּרֵא עוד לנבל נדיב, קדוש יֵאָמֶר־לו (שם ד' ג'). ובענין הודעת דבר חדש, מעלדען, מאן מעלדעט, увѣдомить. וַיֵּאָמֵר למלך יריחו (יהושע ב' ב'). ובלשון חכמים ביחוד על דבר שנאמר בתורה, שֶׁנֶּאֱמַר בשכבך ובקומך, אם כן למה נֶאֱמַר (ברכות א' ג').

ההפעיל שתי פעמים בכתוב אחד בענין אחד. והמפרשים נתקשו בפירושו, את ה' הֶאֱמַרְתָּ היום להיות לך לאלהים וגו'

וה׳ הֶאֱמִירְךָ היום להיות לו לעם סגולה (דברים כ״ו, י״ז י״ח). לדעת הראב״ע והרשב״ם הוא יוצא לשלישי אתה גרמת ובבבת שאמר ה׳ להיות לך לאלהים, והוא גרם שקבלת עליך להיות לו לעם סגולה זאנשן לאסטן, сказать, причинить. ויש שפירשוהו בענין הבטחה, פּאָרשפּראָכן, обѣщать. הבטחת את ה׳ להיות לו לעם והוא הבטיחך שתהיה לו לעם סגולה. ויש שתרגומוהו בענין החלטה והכרה, אננערקעננן, признать, признавать. ורש״י כתב שהוא לשון הפרשה והבדלה, את ה׳ הבדלת לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה. ומצאתי להם עד שהוא לשון תפארת יְתָאַמְּרוּ כל פעלי און (תהלים צ״ד ד׳), עכ״ל (עיין התפעל). דומה שהוא מפרשו בהוראת שרש רום, שכולל ענין הרמה והפרשה וענין רוממות ושבח, עמפאָר העבן, אויסהעבן, ערהעבן, אויסוואָהלן, возносить, превозносить, избрать. וקרוב לזה פירשו רז״ל במכילתא, ד״א עזי וזמרת יה, וכו׳ עשאני אומרה (ובילקוט הגירסא אמירה) דכתיב וה׳ האמירך היום אף אני עשיתיו אומרה (אמירה). שנאמר את ה׳ האמרת היום, והרי כל האומות אומרות שבחו של הקב״ה, אבל שלי נעים ונאה לפניו ביותר שנאמר (ש״ב כ״ג א׳) נעים זמירות ישראל (פרשת השירה, ועיין בילקוט), הרי שפירשוהו מלשון שבח וזמירות, ואונקלוס תרגם ית ה׳ חטבת וגו׳ וה׳ חטבך. וכן אמרו חז״ל בגמרא, אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם (חגיגה דף ג׳ ע״א), ופירש״י שבה אחד שבח מיוחד. וע״ד שאמרו במכילתא אומרה אחת. ועיין אמר ב). ולא רחוק לדעתנו לפרש כוונת אונקלוס ולשון חז״ל חטיבה אחת על פי הוראת שרש חטב בערבית שענינו אמירה ודבור, וכולל גם כן אמירה של ארושין ע״ד הפעל ארש בעברית (עיין שם). וכוונתם על הברית והקשר שבין הש״י ובין האומה הישראלית, המתוארים בכתבי הקדש בקשר ארושין ונשואים. וטעם הכתוב את ה׳ האמרת וה׳ האמירך הבאת אותו בברית והוא הביאך בברית, וע״ד שנאמר וארשתיך לי לעולם (הושע ב׳ כ״א), ועיין חטב. ובפיוט האמרנוהו והאמירנו, אנו מאמירך ואתה מאמירנו (תפלת יום כפור) ובמשנה והיוקר יאמיר (סוטה פ׳ ז׳) (ועיין אמר ב).

ההתפעל. פ״א במקרא, יְתָאַמְּרוּ כל פעלי און (תהלים צ״ד ד׳) רש״י פירשו מענין שבח, ישתבחו, כמו האמרת והאמירך (דברים כ״ו), זיך רייהמען, פּראָהלען, хвастаться. והמבאר פירש ידברו תמיד מעצמם מתקפם ומגדולתם וענינו ישתבחו (עיין אמר ב). וי״מ מזה ובבבודם תְּתָאַמְּרוּ (ישעיה ס״א ו׳) שבאה היו״ד תחת האל״ף, תתבבדו, תתגדלו, ותרוממו (ועיין יבר). והנראה שהוא מלשון אמירה בפשוטה, והוא פעל משותף ולא פעל ח זר, יתחברו בעצה והסכמה אחת, זיך אינעטער רעדען, בערעדען, איבער איינקאָממען, сговориться. כמו שרים בי נדברו (תהלים קי״ח כ״ג) (ועיין אמר ב).

ובארמית בתרגומים, במובן בנין נפעל על כן יֵאָמֵר (בראשית י׳ ט׳) ת״א, יִתְאֲמַר, ומזה בגמרא אִתְּמַר, כמו אתאמר, לענין מאמר בהלכה שנאמר בבית המדרש. ובפיוט, שבת אחים יחד קְהָתְאַמֵּר (ויצר לש״ת).

אֹמֶר, ש״ז. מלה, דבר, איין ווארט, слово.

לא נמצא כ״א בסגנון מליצת השיר, ובא א) בענין הודעת דבר חדוש, יום ליום יביע אֹמֶר (תהלים י״ט ג׳), אין אֹמֶר ואין דברים (שם שם ד׳), ומזה ה׳ יתן אֹמֶר המבשרות צבא רב (שם ס״ח י״ב), שעורו ה׳ יתן אמר בפי המבשרות, או שענינו ב) גזרה, איינשפּרוך, בעשלוסס, изрѣченіе. ה׳ נתן אמר חרץ משפטו והמבשרות תבשרנה צבא רב (ועיין צבא). ומזה ותגזר אֹמֶר ויקם לך (איוב כ״ב כ״ח). ג) הבטחה, פּערהייסונג, обѣщаніе. גָּמַר אֹמֶר לדר ודר (תהלים ע״ז ט׳), והקודם האפס לנצח חסדו (ועיין חסד אמונה). ובא, שבועות מטות אֹמֶר סלה (חבקוק ג׳ ט׳), המפרשים נתקשו בפירושו, כבפירוש כל הכתוב הקשה הזה. (ועיין מטה, שבועה). ולדעת הרב וואלף היידענהיים המלה אֹמֶר בכתוב זה, איננו כי אם סימן ידוע בחכמת

הגגון להרים או להשפיל את הקול ולתבל את הנעימה כמו השם סֶלָה והוא שוה ודומה אל מלת הָגָיוֹן, וכמו שנאמר הגיון סלה (תהלים מ"ט י"ז), כן נאמר אמר סלה, כי אֹמֶר והָגָיוֹן ענין אחד להם (ועיין הגיון).

אֵמֶר, ש"ז. כעין הקודם. מלה, דבר, слово, וואָרט. וגם זה עיקר שמושו בדבורי המליצה והשיר. בלשון יחיד לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, ונחלת אֵמְרוֹ מאל (איוב כ' כ"ח), ושעמו גזרת־דאל, изрѣченіе, аѳоризмъ. וישעורו הנחלה שהוא נוחל בגזרת הש"י. ויתכן ששעורו ונחלתו מֵאֵמֶר אֵל, וברבוי: מרדף אֲמָרִים לו (לא) המה (משלי י"ח ו'), מבקש אמרים לפיים ולרצות בהם את אחיו ורעיו, אבל, לו המה, האמרים ישארו לו לבדו, כי לא יועילו לו מאומה. להשיב אֲמָרִים אמת לשלחך (שם כ"ב כ"א), כמו אִמְרֵי אֱמֶת, וכמו שנאמר בקודם, להודיעך קשט אִמְרֵי אֱמֶת, והם אמרי מוסר ותורה. ולא נמצא יותר בנפרד ורוב שמושו בסמיכות, אִמְרֵי אֵל (במדבר כ"ד ד'), גזרות ה', כי לא כחדתי אִמְרֵי קדוש (איוב ו' י'), מצות ה'. מה נמרצו אִמְרֵי יושר (שם שם כ"ה), אִמְרֵי בינה (משלי א' ב'), אִמְרֵי נועם (שם ט"ז כ"א), לְאִמְרֵי דעת (שם כ"ג ב'), בְּאִמְרֵי שקר (ישעיה ל"ב ז'), ולרוח אִמְרֵי נואש (איוב ו' כ"ו), (עיין יאש) ובסמיכות אל השם פִּי ה', ותשמע הארץ אִמְרֵי פי (דברים ל"ב א') אמרי תוכחה ומוסר. הרגתים בְּאִמְרֵי פי (הושע ו' ה'), הנותן אמרי שפר (בראשית מ"ט כ"א). לפי המוסכם ענינו אמרי נועם, בשורות טובות (ועיין אֲמִיר, אילה), ובכנוי יושר לבי אִמְרֵי (איוב ל"ג ג'), אֲמָרַי האוינה (תהלים ה' ב') אמרי תפלה ותחנונים, וּבְאִמְרֵיכֶם לא אשיבנו (איוב ל"ב י"ד), ושים אֲמָרַיו בלבבך (שם כ"ב כ"ב).

אִמְרָה ש"נ כן אֵמֶר, ובחוראתו. וגם הוא לא נמצא כי אם בדבורי המליצה ורק בכנוים. א) האזנה אִמְרָתִי (בראשית ד' כ"ג), וואָרט, רעדע, слово, рѣчь. ומעפר תשח אִמְרָתֶךָ (ישעיה כ"ט ד'). ב) ובענין תוכחת מוסר. תזל כטל אִמְרָתִי (דברים ל"ב ב'), הקשיבו ושמעו אִמְרָתִי (ישעי' כ"ח כ"ג), וואָרנונג, предостереженіе. ג) תפלה, הט אזנך לי שמע אִמְרָתִי (תהלים י"ז ו'), ועל הרוב מיוחם אל הש"י, וזה א) בבחינת הבטחתו, обѣщаніе, פֿערשפּרעכן. אִמְרַת ה' צרופה (תהלים י"ח ל"א), הקם לעבדך אִמְרָתֶךָ (שם קי"ט ל"ח), תשועתך כְּאִמְרָתֶךָ (שם שם נ"א), ובדבוי אִמְרוֹת ה' אִמְרוֹת טהורות (שם י"ב ו'). ב) בבחינת פקודתו וגזרתו, אויסשפּרוך, изрѣченіе. השלח אִמְרָתוֹ ארץ (תהלים קמ"ז ט"ו), ובסגול בצע אֶמְרָתוֹ (איכה ב' י"ז). ג) תורת ה' ופקודיו, לעהרע, ученіе. ואת אִמְרַת קדוש ישראל נאצו (ישעיה ה' כ"ד) והקודם: תורת ה' צבאות. צרופה אִמְרָתְךָ מאד (תהלים קי"ט ק"מ), פעמי הכן בְּאִמְרָתֶךָ (שם שם קל"ג).

2) **אֲמִירָה**, שה"פ. במשנה, דאָס זאָגן, сказаніе. שכר אֲמִירָה ושכר מעשה (ספרי דברים ס' קי"ז), כל שאני זכאי בַּאֲמִירָתוֹ (שבת כ"ג ג'), אֲמִירָתוֹ לגבוה כמסירתו להדיוט (בבא מציעא ו') ובמדרש, מלך בשר ודם יוצא לַאֲמִירָה יוצא יחידי, גלחם יוצאין עמו רבי רבבות (שמו"ר כ"ט). בעל מתנות כהונה פירשו לפי הענין, שלום, פֿרידן, миръ. והוא מלשון יונית (עיין ערוך ערך אמר ה'). ויתכן שענינו כמשמעו, דבור של משא ומתן, בעניני המדינה, אונטערהאַנדלונג, переговоры.

מַאֲמָר, ש"ז. אמירה של צוי, פקודה, слово, וואָרט, אויסשפּרוך, בעפֿעהל, изрѣченіе, приказаніе. את מַאֲמַר המלך (אסתר א' מ"ז), ואת מַאֲמַר מרדכי (שם ב' כ'), ומַאֲמַר אסתר (שם ט' ל"ב) ולא נמצא במקרא בספר אחר והוא כנראה העתקת שם. ו) **מַאֲמָר**, בארמית, ש"ז, חק ופקודה. וּבְמַאֲמַר קדישין שאלתא (דניאל ד' י"ד), כְּמַאֲמַר כהניא (עזרא ו' ט'). ובמשנה, 2) בעשרה מַאֲמָרוֹת נברא העולם וכו' והלא בְּמַאֲמָר אחד יכול להבראות (אבות ה' א'). לפירוש המפרשים ענינו מאמרים של צווי ופקודה והם תשע פעמים ויאמר שנכתבו בפרשת מעשי בראשית, והמלה בראשית גם היא מאמר

בפני עצמו הוא. ולא רחוק להוסיף על דבריהם בדרך השערה קרובה, שחז"ל השתמשו במלת מַאֲמָר, בהוראת השם מֵימְרָא, שבלשון ארמית, שהתיחד לגלוי רצון הש"י בבריאה ובהנהגתו את עולמו, ורגיל בתרגומים במקומות שהמקרא מיחס פעולה ושנוי רצון אל הש"י, בדי להרחיק ההנשמה, כעין השם לְאָגֵם בלשון יונית, וישמעו את קול ה' אלהים (בראשית ג' ח') ת"א קל מֵימְרָא דה', אם יהיה אלהים עמדי (שם כ"ח כ'), אם יהא מֵימְרָא דה', לקראת האלהים (שמות י"ט י"ז) לקדמות מֵימְרָא דה', וכדומה הרבה (ועיין עקידת יצחק, שער ל"א). ובתפלה אשר בְּמַאֲמָרוֹ ברא שחקים (ברכת קדוש הלבנה), והתיחד השם הזה בהלכה.

ב) לענין קדושי יבמה, עשה בה מַאֲמָר (יבמות ב' א') והוא ע"י קדושין בכסף או בשטר, ולא מַאֲמָר אחר מַאֲמָר (שם ה' א'). ובספרי המחקר 3) ענינו דבור הכולל קשור הנשוא לנושא, זאץ, предложеніе. מַאֲמָר פּוֹסֵק (מלות הגיון א') והוא שנקרא גם כן משפט, וכן נקראו עשרה הסוגים העליונים, שהראשון מהם הוא העצם והתשעה הם המקרים הנופלים על העצם כפי אשר גדרם אריסטוטעלים. עשרה מַאֲמָרִים או מַאֲמָרוֹת (שם י'), קאטעגאריע, kategoria. והמחברים נהגו לקרוא לכל באור ענין למודי או עיוני בשם מאמר, אבהאנדלונג, статья.

2) אֲמוֹרָא, אֲמוֹרָאָה, בסורית, ש"ת. איש דברים רעדנער, ораторъ

וביחוד מורה מלמד יודע לדבר דברי תורה לתלמידיו, לעהרער, преподаватель. ומזה לא שמעו קול נגש, תרגומו לא שמעו ינקי בית רבא קל אֲמוֹרָאָה (איוב ג' י"ז), אמוראין ומשיחין באוריתא (ת"י במדבר כ"א כ"ם). ובלשון חכמים השתמשו בו א) לש"ת אל העומד על יד ראש הישיבה לאמר ולהשמיע דבריו לכל בני הישיבה. כשם שהדורש יושב ודורש והאמורא אומר לפניו, (שמו"ר פרשה ה'), ובגמרא. אטו כולי עלמא לתנא צייתי? לאמורא צייתי (חולין פ"ץ א'), ופירש"י לתנא אין שומעין והוא התלמיד היושב בישיבה ושונה משנתו לעצמו כי אם אל האמורא העומד לפני הרב ומשמיע לרבים מה שהוא לוחש לו. והתיחד השם הזה ב) אל החכמים בעלי התלמוד שעמדו אחרי חתימת המשנה בארץ ישראל ובבבל, לפרש את המשניות והברייתות ולחוציא סברות חדשות בהלכות ודינים מדברי החכמים שקדמו להם שנקראו תנאים (עיין תנא). עיפה ואבימי בני רחבה אמוראי דפומבדיתא רבה ורב יוסף אמוראי דנהרדעא (סנהדרין י"ז ע"ב), והם המפורסמים בזמן בעל המאמר הזה, וכללות זמנם נמשך עד חתימת התלמוד הבבלי ע"י רב אשי ורבינא, שסדרו כל דברי האמוראים על סדר המסכתות, והיה זה ערך ד' אלפים ר"ס לב"ע ומאמרי האמוראים נקראו בגמרא בשם מֵימְרָא.

ב) אָמַר, פע"ע. כפי הנראה מקצת הפעלים בשרש אמר א) שזכרנו ומן השמות הנגזרים ממנו, יתכן שנמצא פעל אמר שני בהוראת הרמה, הגבהה, העלאה, ערהאבן, ערהעבן, אויפהעבן, поднимать, возвышать. ומזה בהפעיל, לפי הנראה, את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וגו' וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה (דברים כ"ו י"ז י"ח), במובן המוסרי, וע"ד שפירש רש"י לשון הפרשה והבדלה ועיקרם הרמה, וכנראה פירש כן גם הפיטן באמרו, הַאֲמִירֵנוּ לך וְנַאֲמִירְךָ לנו (סליחות לעבודה), ומזה ע"ד נחי פ"א, אשר יְאָמְרוּךָ למזמה (תהלים קל"ט כ'), בהבלעת האלף. ירוממוך, מסבים עם הכפל נשוא לשוא עריך. ומזה במשנה והיוקר יַאֲמִיר (סוטה ט' ט"ז), במובן פ"ע והוא כפל הקודם, חוצפא יסגא, דער שטאלץ שפיינט, гордость превозносится. ולא רחוק שמזה בא גם בהתפעל, יִתְאַמְּרוּ כל פעלי און (תהלים צ"ד ד') מסבים אל הקודם ידברו עתק. וע"ד אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם (ש"א ב' ג'), שטאלצירען, гордиться. וכמו כן: בכבודם תִּתָּאַמְּרוּ (ישעיה ס"א ו') תתרוממו, תתגבדו. ובפיוט בנפעל תישר לבבנו ביראתך להחשיב וְנֵאָמֵר (מוסף יו"כ) (עין חשב).

אָמִיר, ש"ז. נמצא רק שתי פעמים במקרא בפרשה אחת בספר ישעיה, ולפי ענינו נראה שעיקר הוראתו, גבוה, רם, נשא, קצה העליון, ראש אבערשטע, האבערשטע, ומזה העגף העליון בראש האילן, וויפֿפֿעל דעם בוימעם, верхушка, маковка. שנים שלשה גרגרים בראש אָמִיר (ישעיה י"ז ו'). ב) ראש ההר, בערג גיפֿפֿעל, вершина горы. וע"ד מליצה, כלל קבוץ הרים גבוהים, האָהע נעבירגע, высокія горы. ביום ההוא יהיו ערי מעוז בעזובת החרש והָאָמִיר אשר עזבו מפני בני ישראל (שם ט'). המפרשים נדחקו בפירוש הכתוב הזה ולדעתנו יתבן שבשני השמות האלה חרש ואמיר יכלול בדרך כנוי המליצה את כלל ארץ ישראל, לפי שהיתה ארץ הרים (דברים י"א י"א), שעל כן נקראת ארץ האמרי (עיין אֱמֹרִי) ויערים כמו שכנה אותה גם יחוקאל בשם יער השדה נגב, יער הנגב (יחוקאל כ"א ב' נ'), ואולי תפס את הכנוים האלה להפליג ציור מעמד עזובת הארץ בימים אשר עזבו אותה עמי האמרי מפני בני ישראל ברשתם אותה, שלא היתה כי אם ארץ הרים ויערים שממים וחרבים, וכמו שמצאנו ציור כזה בקללה, והר הבית לבמות יער (מיכה ג' י"ב, ירמיה כ"ו י"ח), (ויתכן עוד שבחר בשם אָמִיר לרמז על שם אֱמֹרִי, שם הארץ הזאת לפנים) וכל זה להפליג גם מדרגת חטאות בני ישראל אשר שכחו את אלהי ישעם אשר הושיעם לרשת את הארץ ולא זכרו את מעזם אשר היה במעזם להושיב את הנשמות ההן ולבנות להם גם ערי מעזים, וכל זה בימים לא כבירים, וכמו שאמר להלן ביום נטעך תשגשגי (ישעיה י"ז י"א).

2) **אָמְרָה**, אֵימְרָה, ש"נ. ארמית ובמשנה, שפת הבגד הארוג הקיצונה, ועם זה גם נוף הבגד הארוג, זאום, פֿראַנוץ, рубецъ, бахрама. על פי מדותיו (תהלים קל"ג ב'), ת"י על אָמְרָא דלבושוי; על שפת היריעה ת"י איטרא דיריעתא (שמות כ"ו ד'), על הגם ועל האימרה חייב (שבת ד' ק"ח ע"א), חלוק לבן שאין בו אִימְרָה (תענית י"א ב'), חלוק שנראה בו נגע מציל את הָאֲמָרִיזת שבו (נגעים י"א י"א), להוציא את הָאֲמָרוֹת (תורת כהנים נגעים פ"ו). ועל דרך הדרש פירשו חז"ל בצע אמרתו (איכה ב' י"ז), בזע פורפריה ((ויק"ר ו', איכה ב' י"ז). ולא היה מרעתם לאמר, שהמלה אמרה יש במשמע בגד של ארגמן, כי אם כפי הנראה מדברי הערוך, שהשם אמרה שהונה על נוף הבגד ונויו, יכלול גם הציורים שעושים שם לנוי, ומזה גם בגד מצויר בציורים נאים בארגיתו ועם זה בגד חשוב ויקר ומצוין ובמלך הוא בגד הארגמן שלו שנושא לסימן מלכותו, ובמובן זה פירש בעל הערוך מה שאמרו חז"ל על את ה' האמרת וכו' וה' האמירך (דברים כ"ו י"ז י"ח), אתם עשיתוני חטיבה אתת בעולם וכו' (חגיגה דף ג' ע"א), שענינו ציור אחד כלומר דבר הניכר שאין כמותו, ולפי שיטתו יש לפרש מה שאמרו במכילתא (פרשת השירה), אימרה אחת (וכגרסת המכילתא ולא כגירסת הילקוט אמירה אחת), דבר משובח מעולה בתשבחות, (עיין ההפעיל בפעל אמר א) וכעין הוראת השם זמרה (ע"ש) ושם חטב.

2) **אֲמוּר**, במשנה. לא נמצא כי אם בלשון רבים אברי הקרבן הפנימיים שמקריבים על המזבח, אפֿפֿער שטיקער, члены жертво. קרעו והוציאו אֲמוּרָיו (פסחים ה' י') אין מועלים בבשר אבל מועלים בְּאֲמוּרִים עד שיצאו לבית הדשן (מעילה ב' ה'). ובסוכה, בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות בְּאֲמוּרֵי הרגלים (ה' ו'), ובגמרא הקשו אמורי הרגלים של גבוה נינהו? אמר רב חסדא מה שֶׁאָמוּר ברגלים (שם דף נ"ה ע"ב), ולדעת מפרשי המשנה, על דרך הפשט, כללו בשם אמור גם חלקי הבהמים מאשי ה', (עיין תוספות י"ט) ובטעם גזרת השם הזה אמר בעל הערוך שהוא משרש מר. בהוראת אדון, לפי שהם מרים ואדונים על כל האברים ועולים על גבי המזבח לחלק אדון העולם (ערך מר) והנראה שהוא מעיקר הוראת הפעל אמר, בהוראת הגבהה העלאה.

זנקראו כן ע"ש שהם עולים להקטרה, וכמו שתרגם אונקלוס כל לשון הקטרה בלשון ויסק למרבחא, שענינו עליה.

העדה. מן האמור בשם אָמוּר נראה כי כבר היתה מדעת הראשונים שמיסודו של מַר נגזר פעל אמר בהוראת הגבהה, העלאה, הרמה, וראיה לדבר השם אָמִיר בלשון ערבית שענינו קצין עם, נגיד, נשיא, פירסם, князь. וכמו כן נגזר ממנו השם תָּמָר (עי"ש). ועל זה סמכו האחרונים את השערתם לגזור גם את הפעל אמר בהוראת דבור מיסוד זה. והוא על דרך השאלה, העלאת הקולות וההברות מן הגרון והריאה, ומצאו דומה להם בפעל דבר, נגר, נשא, ודומה לזה בגזרתי, הערפאַרבינגען, בלשון אשכנזית, произносить. בלשון רוסיא. וזו השערה רחוקה לדעתנו, ולואת חלקנו את השרש הזה לשנים. ועין דבר, נגד.

אוֹמָר, שע"פ. בן אליפז (בראשית לו' י"א), ויתכן שהוא מן אמר בהוראת רום, וענינו, רם, נגיד, או יושב בהר, בערג בעוואָהנער, горный житель, (עיין אֱמֹרִי), ומיסודו זה נגזרו השמות:

אֶמֶר, שע"פ. א) ראש בית אב למשמר הששה עשר במשמרות הכהונה, לְאֶמֶר ששה עשר (דהי"א כ"ד י"ד). ב) אבי פשחור הכהן, בימי ירמיה (ירמיה כ' א'). ג) אבי צדוק אשר החזיק בבנין חומת ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' כ"ש). ד) מן האנשים אשר לא יכלו להגיד בית אבותם בהתיחש עולי בבל בימי עזרא (עזרא ב' נ"ט).

אִמְרִי, שע"פ. א) בן בני מן בני פרץ בן יהודה (דהי"א ט' ד'). ב) אבי זַכּוּר, אשר החזיק בבנין חומות ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' ב').

אֲמַרְיָ, שע"פ. מבני כנען, הָאֱמֹרִי (בראש' י' פ"ז), והוא שם אחר העמים אשר יצאו מבניו, וממה שבא בה"א הידיעה נראה שהוא כעין ש"ת ונקרא על שם ארצו, שהיתה ארץ הרים, горный жи-тель. וכמ"ש, הר האמרי (דברים א' ז' ושם מ"ד). ולהיותו הגדול והחזק בכל עמי כנען, נקראו כולם על שמו. כי לא שלם עון הָאֱמֹרִי עד הנה (בראש' ט"ו ט"ז), אשר לקחתי מיד הָאֱמֹרִי (שם מ"ח כ"ב). ובצאת ישראל ממצרים בעבר הירדן עמדו שני מלכים מיוחדים לעם האמרי, סיחן מלך האמרי ועוג מלך הבשן, ושתי ממלכותיהם נפלו ביד בני ישראל (במדבר פרשה כ"א), ושניהם נקראו בשם מלכי האמרי (דברים ג' ח'), וגם בעבר הירדן ימה משלו מלכים ממלכי האמרי (יהושע ה' א'), ובפרטם נתפרשו מהם חמשה, מלך ירושלים, מלך חברון, וגו' (שם י' ה'). אשר נלחם בהם יהושע ויכם. ולהיותו המפורסם והגדול בכל עמי כנען, נקראו בפי החכמים כל הכשפים והקסמים שהיו הכנענים שטופים ואדוקים בהם על שמו, בשם דַּרְכֵי הָאֱמֹרִי, אף בחול אסור משום דַּרְכֵי האמורי שבת ו' י'), ע"ד שאמרה תורה מעשה ארץ כנען (ויקרא י"ח ג'). ובגמרא הביאו כמה מיני מעשים משונים ולחשים ואמרו עליהם שהם מדרכי האמורי (שבת דף ס"ז ע"א ב').

אֲמַרְיָה, אֲמַרְיָהוּ, שע"פ. א) בן חזקיה אבי זקנו של צפניה הנביא, (צפניה א' א'). ב) בן מריות. ג) בן עזריה, בהנים משלשלת פנחס בן אלעזר הכהן (דהי"א ה' ל"ג ל"ז), ועיין עזרא (ז' ג'). ד) מן הכהנים אשר עלו עם זרבבל, ראש בית אב (נחמיה י"ב ב'), והוא מן הבאים על התחתום על האמנה (שם י' ד'). ה) מבני חברון בן קהת הלוי (דהי"א כ"ג י"ט, כ"ד כ"ג). ו) אֲמַרְיָהוּ כהן הראש בימי יהושפט (דהי"ב י"ט י"א). ז) מראשי הכהנים פקידים על התרומות והמעשרות בימי חזקיה (שם ל"א ט"ו). ח) בן שפטיה מבני פרץ (נחמיה י"א ד'). ט) מבני ישראל שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' מ"ב).

1) **אֲמַר, אֵימַר,** שם, ארמית. שה, כשב, לאמם, יונגעם שאפּ, агнецъ, ягненокъ. שה נקד (בראש' ל' ל"ב), ת"א אֵימַר והרבוי אֵימְרִין ארבע מאה (עזרא ו' י"ז). ולנקבה אַמַּרְתָּא, (ת"א (ויקרא ה' ו'). יש אומרים שעיקרו עמר בהוראת צמר, וזה על שם צמרו, והנראה שיסודו מַר (עיין מר), וכעין ראיה לדבר, השם מָרוֹן שבמשנה, בראש השנה כל באי העולם עוברים לפניו כבני מרון (ראש

השנה א' ב'), ובגמרא, הבא תירגמו כבני איסרנא (ד' י"ח א').

2) אֲמַרְכַּל, אַמַרְכַּל, ש"ת. שר, נגיד главный начальникъ. ונשיא נשיאי הלוי ת"א וַאֲמַרְכְּלָא דממנא על רבני לואי (במדבר ג' ל"ב), לשמעון ת"י לשמעון אמרכול (במדבר א' ו'), וכן לכל הנשיאים המנוים שם. ותקעתיו יתד וגו' ת"י אמרכל (ישעיה כ"ב כ"ג). ומוסב אל אליקים שנתמנה לסוכן בבית המלך, וכן ת"י שִׂמְרֵי הסף, אֲמַרְכְּלַיָּא (מ"ב כ"ג ד'), ובמשנה אין פותחין משלשה גזברים ומשבעה אֲמַרְכְּלִין (שקלים ה' ב'), ובגמרא ירושלמי בחסרון האלף, מרכלין, והם שרי האוצרות אלא שהאמרכלין גדולים מן הגזברים, ובגמרא סגן קודם לאמרכל אמרכל קודם לגזבר (הוריות י"ג א'), ובטעם השם אמרו בגמרא בבלית (לפי נוסחה) מאי אמרכל אמר כלא (הוריות שם), ופירש"י שהוא ממונה על כלם ואין משיבין על דבריו, ובירושלמי (לפי נוסחה) מרכל שהיה מר על הכל (שבת פרק י' ה' ג'), והנראה כדעת מעתיקי המשנה ללשון אשכנזית שהיא מלה יונית μεραρχης, פֿאָרשטעהער איינער אַבטהיילונג, начальникъ отдѣленія. וראינו להעיר, שבתרגום אונקלוס לא נמצא השם הזה כי אם במשמרות המשכן, ורק בנשיא נשיאי הלוים, ובתיב"ע בנביאים, גם לכל מין שר וגדול בכלל, ובתרגום יונתן על התורה, במקום שהמכוון בו נשיא יתרגם אמרכל כמו (במדבר א' ו'—ט"), וכן, על פסוק וסמכו זקני העדה (ויקרא ד' ט"ו) אמר: ויסמכון תריסר סבי כנישתא דמתמנין אמרכולין על תריסר שבטיא, ובמקום שמפורש בכתוב נָשִׂיא מתורגם, רבא דעמא (שם שם כ"ב), וכן כל נשיא מנשיאי השבטים מתורגם רבא (עין (במדבר ב' ה'—כ"ט).

אַמְרָפֶל, שע"פ. אמרפל מלך שנער (בראשית י"ד א').

אֶמֶשׁ, א) תאר הפעל. ביתם אל הזמן, הלילה שעבר, דיא פֿאָריגע נאַכט, минувшій вечеръ. הן שכבתי אֶמֶשׁ (בראש' י"ט ל"ד) ותרגומו דְמָשָׁא, אֶמֶשׁ אמר אלי (שם ל"א כ"ט מ"ב), וכן בכלל על זמן שעבר' ראיתי אֶמֶשׁ (מ"ב ט' כ"ז), לאָנגנסט פֿאָרהער, вчера. ובמשנה על היום העבר, גענסטערן, давно. חטים של אֶמֶשׁ היו משל אחר, ושל היום וכו' (דמאי ה' ג'), בין שהורמו מֵאֶמֶשׁ בין שהורמו מהיום (ביצה א' ו'), אֶמֶשׁ בטלתם תמיד של בין הערבים (עירובין דף ס"ג ע"ב), שלא בא אֶמֶשׁ לבית המדרש (פסחים דף ע"ב ע"ב), וכן הוא בלשון ערבית, והנראה כדעת האומרים שיסודו טוש בהוראת העתקה והעברה, ומזה זמן שעבר (ועיין אתמול, תמול). ובא ב) אֶמֶשׁ שואה ומשאה (איוב ל' ג'), תרגומו חשוכא היך רומשא, וענינו לילה, שהמלה רמש בארמית כולל שתי ההוראות האלה, לילה ולילה שעבר. ולדעת המתרגם באה המלה אֶמֶשׁ, במובן שם לילה בטעם כינוי לחשך, (נאַכט, פֿינסטערניס, ночь, темнота. והשיעור מקום אמש, ומקום שואה, וכן פירשו כל המפרשים, ולדעת רש"י ודרשב"ם נגזר ממנו פעל בבנין הפעיל או פיעל, במובן האפלה, פֿינסטערמאַכן, וַיָּמֶשׁ חשך (שמות י' כ"א), החשך יאפיל ויאמש הרבה, או זמן מרובה, והראוי וַיַּאֲמֶשׁ או וַאֲמֵשׁ אלא שנחסרה אות האל"ף ע"ד ולא יַהֵל שם ערבי, (ישעיה י"ג כ'), שהוא לדעתם כמ לא יאהל, ואפשר שמלת אֶמֶשׁ, שבאיזב, שרשו משש (עי"ש).

אַמְתַּחַת, עין טתה.

2) אֲמַתְלָא, עין מתל.

אָמְתַי, עין אמן.

1) אֶמְתָנִי, ארמית ש"ת. דחילא וַאֲמְתָנִי ותקיפא (דניאל ז' ז'), לדעת הראב"ע היא מן אים, ועניניה איום, שרעקליך, ужасны, ולדעת האחרונים הוא מן מתן, בהוראת, בעל בשר, חזק, וואַהל היפֿש, שטאַרק, קרֶאֶפּטיג, крѣпкій, дюжій. אַן, מלת השאלה לדעת, הגבול שאליו, במקום ובזמן, אן הלכתם, וואָ, וואָהין, куда. (ש"א י' י"ד), ובכתיב מאן נחזי (מ"ב ה' כ"ה), והקרי מַאַיִן וזה מוכיח שמלת אַן דומה למלת אַיִן, ושהיא או מקוצרת

ממנה, או שמלת אין נגזרת מן אן בהרחבת ההברה, עד אן תמלל אלה (איוב ח' ב'), ביחס הזמן, ב"ז וואהין, וויא לאנגע נאך, докодѣ. ולא נמצא יותר במקרא ועיקר שמושו בתוספות ה"א:

אָנָה, והוא תמיד מלעיל. מלבד שתי פעמים שבא מלרע, אָנָה אנחנו עולים (דברים א' כ"ח), אָנָה אלך מרוחך ואָנָה מפניך אברח (תהלים קל"ט ז') הראשון מלרע והשני מלעיל ולדעת קצת נוסחאות בדגש, א) בשאלת הגבול, אי מזה באת ואָנָה תלכי (בראשית ט"ז ח'), וואהין, куда. אָנָה תלך ומאין תבוא (שופטים י"ח י"ז), ובדרך שאלת המקום והמכוון לשלול מציאות המקום, אָנָה אני בא (בראשית ל"ז ל'), כלומר אין לי מקום לבוא ולהסתתר שם, אָנָה אוליך את חרפתי (ש"ב י"ג י"ג). אָנָה אנחנו עלים (דברים א' כ"ח). ובא ב) בענין אַיֵּה, אֵיפוֹ, וּאָ, גדѣ. איפה לקטת היום ואָנָה עשית (רות ב' י"ט), ואָנָה תעזבו כבודכם (ישעיה י' ג'), ובשאלת המקום בכלל, אָנָה הלכו האנשים (יהושע ב' ה') לא ידעו אָנָה הלכתי (נחמיה ב' ט"ז); ומזה מנהג הלשון לאמר בכפילת המלה: לא תצא משם אָנָה ואָנָה (מ"א ב' ל"ו), באיזה מקום שיהיה, иргендѣ וּאָ, куда нибудь. והלכת אָנָה ואָנָה (שם שם ס"ב), לא הלך עברך אָנָה ואָנָה (מ"ב ה' כ"ה), ונתחלף הקמץ במלת אנה הראשונה לסגול מפני רבוי הקמצים בזה אחר זה, וע"ד מָה מן מָה. ובבחינת הזמן בחבור עם מלת עד, עד אָנָה מאנתם (שמות ט"ז כ"ח) ב"ז וואהן, ב"ז וויא לאנגע, докодѣ. עד אָנָה תגיון נפשי (איוב י"ט ב'), עד אָנָה אשית עצות (תהלים י"ג ג'). 3 ובספרי המחקר, מאמר הָאָנָה, דאס וואהין, (מלות הגיון פרק ס'), ובמובן שם המקום בכלל, כתנועת הגלגל בָּאָנָה (מו"נ א' ע"ב).

אֲנִי, ובהפסק אָנִי. שם הגוף הראשון, והוא למדבר בעדו, משותף לזכר ולנקבה, איך, я. אָנִי ואתה (בראשית ל"א מ"ד) אֲנִי והוא (שם מ"א י"א) ויאמר אָנִי (שם כ"ז כ"ד), ובא עם הבינוני וַאֲנִי הנני מביא (שם ו' י"ז), אֲנִי מצוה אתך (שם כ"ז ח'), אָנִי מזכיר היום (שם מ"א ס'), ובא גם עם הכנוי למדבר בעדו, אֲנִי העשרתי (שם י"ד כ"ג), לחזוק המאמר, ונשמדתי אֲנִי וביתי (שם ל"ד ל'), וגם אֲנִי שמעתי (שמות ו' ה'), אֲנִי אעביר (שם ל"ג י"ט), ישמח לבי גם אָנִי (משלי כ"ג ט"ז). ועל הרוב בכתבי הקודש האחרונים, אמרתי אֲנִי בלבי (קהלת ב' א'), אֲנִי הנה הגדלתי (שם א' ט"ז), וכמו כן ביחס הפעול ברכני גם אָנִי (בראשית כ"ז ל"ד) כמו אותי, מיך, меня. וגם זה על הרוב בכה"ק האחרונים, כמקרה הכסיל גם אֲנִי יקרני (קהלת ב' ט"ו). ומושך לפעמים גם יחס שבו, בי אֲנִי אדוני העון (ש"א כ"ה כ"ד), ועם יחס שאליו, נראה אלי אֲנִי דניאל (דניאל ח' א') וכל זה לחזוק ענין יחוד הגוף. ובחסרון הפעל המובן בבח המאמר אֲנִי הנה ברית אתך (בראש' י"ז ד'), אף אֲנִי בחלומי (שם מ' ט"ו). וכבל שמות הגוף יכלול גם הוא מושג קשור הנשוא אל הנושא, אני ה' אשר הוצאתיך (בראשית ט"ו ז'), ובדומה הרבה ביחוס אל השי"ת. וע"ד המליצה, אֲנִי בִינָה לי גבורה (משלי ח' י"ד). ובא כפול להפליג ענין היחוד, כי אֲנִי אֲנִי הוא ואין אלהים עמדי (דברי' ל"ב ל"ט), אֲנִי אֲנִי דברתי (ישעיה מ"ח ט"ו), ובמשקלה אֲנִי, באה לא לבד בהפסק המאמר, התחת אלהים אֲנִי (בראשית נ' י"ט), כי אם גם בלא הפסק גמור ורק לחזק היחוד, ברכני גם אָנִי אבי (שם כ"ז ל"ד), חי אֲנִי (במדבר י"ד כ"א). ובמשנה, אם אין אֲנִי לי מי לי, וּכְשֶׁאֲנִי לעצמי מה אני (אבות א' י"ד). בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומר אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא, רבי יהודה אומר אֲנִי וָהוּ הושיעה נא. (סוכה ד' ה') (עיין פירש"י ותוספות דף מ"ה ע"א), הרר"ו היידענהיים פירש שכוון ר' יהודה אל שני השמות הקדושים אדני והשם המפורש, והזכירם בלשון נוטריקון אנו מן השם אדני והו מן השם המפורש, ולדעתו לא אמרו אנא ה', אבל אנא אני והו בצירוף שני השמות יחד. ויש להוסיף על דברי הרוו"ה, שלדעת ר' יהודה, לא אמרו אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא, כי אם אנא ה' הושיעה נא

לבד, אלא שהזכירו שני שמות הקדושים שבשני הפסוקים בפסוק אחד, וקראו את השם הראשון בלשון אדני, שהוא הכנוי המיוחד לשם המפורש והשני בלשון והו, כנוי אחר לשם המפורש כדי שלא לכפול שם אחד, ואולי הוא כנוי לשם אלהים (ועיין הישענא). ולדעת הרוו"ה יתכן לפרש במובן זה מאמרו של הלל שהיה רגיל לאמר בשמחו שמחת בית השואבה אם אֲנִי כאן הכל כאן ואם אין אֲנִי כאן מי כאן, (סוכה נ"ג א'), שהוא כנוי לשם הש"י.

ובלשון רבים אֲנַחְנוּ, גם כן משותף לזו"נ, ויור, мы. ובהפסק אֲנָחְנוּ, ושמושיו בנטיותיו וקשוריו ע"ד שבאו בלשון יחיד, אֲנַחְנוּ מאלמים (בראשית ל"ז ז'), משחיתים אֲנַחְנוּ (שם י"ט י"ג), ועם הפעלים בכינוי הנוף, וגם אֲנַחְנוּ נהיה (שם מ"ב ט') אֲנַחְנוּ נשבענו (יהושע ט' י"ח), ובענין קשור הנשוא אל הנושא וַאֲנַחְנוּ נקיים (שם ב' י"ט), נקיים אֲנַחְנוּ (שם שם י"ז), הננו עצמך ובשרך אֲנַחְנוּ (ש"ב ה' א'), ובא גם כמה פעמים בחסרון האל"ף, וְנַחְנוּ מה (שמות ט"ז ד' ח'), ובהפסק בני איש אחד נָחְנוּ (בראשית מ"ב י"א), נַחְנוּ פשענו (איכה ג' מ"ב). ופעם אחת במקרא בכתיב אנו, אשר אָנוּ שולחים (ירמיה מ"ב ו') ובקרי אֲנַחְנוּ. וחז"ל השתמשו ביחוד במשקל זה במשנה. אנו אוכלין חמץ (פסחים ל' ד') אנו ליה וליה עינינו (סוכה ה' ד').

יסוד המלה הזאת כנראה אָן, בהוראת גבול העצם, ומזה בתוספת יו"ד בכנוי למדבר בעדו. ועניני אָן שלי. וכן ענין תוספות וי"ו למדברים בעדם אן שלנו, ועל דבר החי"ת הנוספת בל"ד אֲנַחְנוּ (כי הראוי להיות אֲנָנוּ) לא מצאנו טעם מתקבל, בדברי המבארים. ובלשון ארמית נראה היסוד הזה ביותר, כי הוא בא בשם הנוף הראשון ביחיד, ובנוף השני לנוכח ובנוף שלישי לרבים.

1) אֲנָא או אֲנָה, מלת הנוף למ"ב משותף לזו"נ, איך, я. מן יציב ידע אֲנָא (דניאל ב' ח'), ומשבח אֲנָה (שם שם כ"ג) ולרבים:

1) אֲנַחְנָא, אֲנַחְנָה, ויור, мы. לא חשחין אֲנַחְנָא (שם ג' ט"ו).

מהודעין אֲנַחְנָה (עזרא ד' ט"ו), ובתרגום יונתן וירושלמי אֲנַן.

1) אַנְתָּה, מלת הנוף לנוכח. לזו"נ, הוא, ты. בארמית שבמקרא אַנְתָּה מלכא (דניאל ב' כ"ז), יתיר ה"א. ובתרגומים יב"ע על נו"כ, וכן בת"י וירושלמי על התורה. אַנְתְּ, אַנְתְּ זכאה (תהלים ב' ז'), דאחתי אַנְתְּ (בראשית י"ב י"ג), אבל בתרגום שמרוני ותרגום אונקלוס אַתְּ בחסרון הנו"ן ובתשלום דגש, וכמו כן לנוף שלישי לרבים:

1) אִנּוּן, (אינון) לזכרים, אִנֵּין (אינין) לנקבות, они, онѣ. די מלכיא אִנּוּן (דניאל ב' מ"ד), די אִנֵּין ארבע (שם ז' י"ז).

אֲנָא, הנון בדגש ומלעיל. מלת הקריאה, לבקשה ופיוס, ѣ דאך, איך בשפשע, ахъ прошу. אֲנָא שא נא (בראשית נ' י"ז), אֲנָא ה' הושיעה נא (תהלים קי"ח כ"ה), לפי קצת נוסחאות בשני טעמים. ובה"א, אָנָּה ה' זכר נא (מ"ב כ' ג', ישעיה ל"ח ג'), והם ששה על פי המסורה, אָנָּה ה' אל נא נאבדה (יונה א' י"ד, ד' ב') מלרע, אָנָּה ה' מלטה נפשי (תהלים קט"ז ד'), ג"כ מלרע, ובכמה ספרים כ"י בשני טעמים, ופעמים שהבקשה מובנת בכח המאמר אָנָּא חטא העם (שמות ל"ב ל"א), אָנָּא ה' כי אני עבדך (תהלים קט"ז ט"ז). לפי דברי הרד"ק כל אָנָּא באל"ף או בה"א בלשון בקשה, מלעיל, מפני דגשות הנו"ן אחרי קמץ, ובעל מנחת שי כתב: שבטעמים יש חלופים הרבה בספרים, וכמו שזכרנו. ובספר דקדוק ישן כ"י מצאתי שכל לשון בקשה בין באל"ף בין בה"א מלרע (?), לפי שאין הדגש בא מפני יתרון האל"ף שלפניו שאין היסוד בתיבה רק נא והאל"ף יתירה, והנגינה בנו"ן, שהיא העיקר, וכל אנה שענינה איה מלעיל, לפי שיסודה אָן, והאל"ף מן היסוד (עיין מנחת שי, תהלים קט"ז ד').

1) אנב עיין אֵב.

2) אֲנַגְרַיָא, במשנה, שם. מס עובד, שמעלים למלך ולשרים בעבודת הנוף או בעבודת הבהמות, פראחנ-

דינסט , барщина . או שנעשית אנגריא (ב"ט ו' נ') , מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים (נדרים ד' ל"ב) , מקורו בלשון יונית ורומית , angaria .

2) **אנגלין** , במשנה . עיין אנלגין .

2) **אנדיפי** , במשנה . א) סיד וכו' כדי לסוד אנדיפי (שבת ח' ד') , ויש גורסין כדי לעשות אנדיפי . כבר הסתפקו בפירושו בגמרא , והמסקנא שהוא פדחת שלא במקום שיער , שטירן , шлёпа , лобъ високъ . (שם ד' פ' ע"ב) , ולא ידענו לו מקור. ובגמרא (שם) נמצא השם הזה עוד בהוראה אחרת ב) אנדיפא , והוא כלי חרס שיש לו שני דדין אחד למעלה ואחד למטה ובשרוצה למלאותו סותם את הדד התחתון, ולשון אנדיפא שתי פיות (רש"י) .

2) **אַנְדְּרוֹגִינוֹס** , במשנה , שם . אדם שיש לו סימני שני מיני אברי ההולדה זכרות ונקבות , צווייפעלר , двуполый . טומטום ואנדרוגינוס (בכורים א' ה'), כלה יונית מורכבת מן אנדראס איש זכר, ומן גיני אשה נקבה , ανδρογυνης .

א) אָנָה , פ"ע . בקל , קריאה של צער יללה ואבל , אֲבצען , кляганье , стенать , сѣтовать, горевать . ונרדף עם אבל , וְאָנוּ הריגים ואבלו כל וגו' (ישעיה י"ש ח') , וע"ד המליצה , וְאָנוּ ואבלו פתחיה (שם ג' כ"ז) , שערי העיר יהיו שוממין מבלי יוצא ובא וכאילו הם אבלים (עיין אבל) ולא נמצא יותר במקרא , ויסודו הברה טבעית מתפעלות הצער , וכן הוא בערבית .

אֲנִיָּה , תַּאֲנִיָּה , ש"נ . ושניהם ענינם אחד, קריאה של צער ואבל, קלאגע , וועהרוף , горевание, плачъ . ובאו שניהם יחד ורק שתי פעמים במקרא . והיתה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה (ישעיה כ"ם ב') , וירב בבת יהודה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה (איכה ב' ה') , וי"ת צדיא וריקניא .

ב) אָנָה , פ"י . בבנין פיעל , גלגול דבר סבוב וזמון , ולא נמצא במקרא כי אם לרעה , צופֿיגען , התרבייא פֿיהרען , בעגענען לאַסטן , прилучить, причинить . והאלהים אָנָה לידו (שמות כ"א י"ג) , ולא נמצא יותר .

הפועל , מן הפיעל , התרבייא נעפֿיהרט ווערדען , צו שטאָסטן , случаться . לא יְאֻנֶּה לצדיק כל און (משלי י"ב כ"א) , לא תְאֻנֶּה אליך רעה (תהלים צ"א י') .

ההתפעל , בקשת סבה והזדמנות לעשות דבר לרעה לזולתו , אַנלאַסט זוכען , искать причины, случая . כי מִתְאַנֶּה הוא לי (מ"ב ח' ו') , פ"א במקרא .

תַּאֲנָה , ש"נ . סבה והזדמנות , אַנלאַסט געלעגנהייט , поводъ, причина . כי תַּאֲנָה הוא מבקש מפלשתים (שופטי' י"ד ד'), מבקש למצוא תאנה מצד הפלשתים .

תַּאֲנָה , ש"נ (על משקל תַּאֲוָה) . פ"א במקרא , תַּאֲנָתָהּ מי ישיבנה (ירמיה ב' כ"ד) , לדעת הרד"ק ענינו סבה וגרם , והטעם מי יוכל להשיבה מסבת מרוצתה , אַנלאַסט , причина . ולדעת האחרונים ענינו תשוקה עזה להזדמנות ההזדווגות , בעגא-טונגסבדונגסט , случка . ויש שגוזרים אותו מן אנה בהוראת קריאה של צער מהתפעלות והמיית הנפש , ומזה תשוקה עזה , שאיפה ונהימה , שנויבן , дышать, пыхтѣть . ויש מפרשים במובן חמימות , ומצאו דומה לו בלשון ערבית .

2) **אָנָה** , במשנה . (עיין יגה) .

אָנַח , פ"ע בבנין נפעל , דומה לשרש אנה במובן קריאה של צער , ונשתנה הה"א לחי"ת , לחזוק ההוראה בחזוק וקושי ההברה , וענינו הוצאת קול של צער מעמק הלב , זיפֿצען , אָבצען , стенать . ושמושו בנפעל , לפי שהפעולה הזאת נעשה מהתפעלות והתרגשות הנפש , על מה אתה נֶאֱנָח (יחזקאל כ"א י"ב) , נֶאֱנְחוּ כל שמחי לב (ישעיה כ"ד ז') , כהניה נֶאֱנָחִים (איכה א' ד') . הֵאָנַח בשברון מתנים (יחזקאל כ"א י"א) , ובמרירות תֵּאָנַח (שם) , ובהשאלה מה נֶאֱנָחָה בהמה (יואל א' י"ח) .

אֲנָחָה , ש"נ . קלאַגע , זיפֿצער , плачъ,стенаніе (תהלים ק"ב ו') , יגעתי מקול אַנְחָתִי , בְּאַנְחָתִי (שם ו' ז') , ונרדף עם יגון , ונסו יגון וַאֲנָחָה (ישעיה ל"ה י') ושנותי בְּאַנְחָתָה (תהלי'

ל״א י״א), והקודם כי כלו ביגון חיי, והרבוי כי רבות אַנְחֹתַי (איכה א׳ כ״ב), והכפל ולבי דוי. ובא כל אַנְחָתָה השבתי (ישעיה כ״א ב׳), לא מפיק ה״א, לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים (רש״י) והה״א לסימן הקבוץ ע״ד הַבָּנָה. ולפי תיב״ע הוא כאילו היא מפיק ה״א, והכונה האנחה שבבל גורמת לכל העולם, וכן פי׳ הרד״ק והאברבנאל.

אֲנָחָרָת, שע״פ. עיר בנחלת יששכר (יהושע י״ט י״ט), יכודו נחר, בהוראת נבוב וחלול, הָאֲהל, пустъ. ומשקלו נָהֲרָת או נָחֲרָת ע״מ מָחֲרָת בתוספת אל״ף. ופעמו עיר שעמדה על יד מקום דרך נבוב וחלול, האѣлоуа, лощина. (פירסט, ועיין נחר).

2) **אֲנָטִיכִי**, במשנה, שם. אנטיכי אף על פי שהיא גרופה אין שותין ממנה (שבת ג׳ ד׳), כלי נחשת שיש לו שני שולים וביניהם נותנים הגחלים.

אֳנִי, שם. במין זכר ונקבה, ספינה, шѳбѳль, корабль. בל תלך בו אֳנִי שיט (ישעיה ל״ג כ״א), ועל הרוב יבוא במובן שם הקבוץ, ספינות הרבה הולכות יחד תחת יד מנהיג אחד לתכלית מיוחדת, флотъ, флотъ. אֳנִי חירם אשר נשא זהב מאופיר (מ״א י׳ י״א), כי אֳנִי תרשיש וגו׳ תבוא אֳנִי תרשיש נשאת (שם שם כ״ב) (ועיין תרשיש), ולא נמצא במשקל זה ברבוי, ועיקר שמוש השם הוא:

אֳנִיָּה, ש״נ. שѳбѳль, корабль. ויומצא אֳנִיָּה באה תרשיש (יונה א׳ ג׳), וְהָאֳנִיָּה חשבה להשבר (שם שם ד׳). והרבוי, והוא לחוף אֳנִיֹּת (בראשית מ״ט י״ג), עשה אֳנִיוֹת תרשיש ללכת אופירה (מ״א כ״ב מ״ט), והשיבך ה׳ מצרים בָּאֳנִיוֹת (דברים כ״ח ס״ח), יורדי הים בָּאֳנִיוֹת (תהלים ק״ז כ״ג), אנשי אֳנִיוֹת (מ״א ט׳ כ״ז), шѳбѳль-корабель-щики. ופעם אחת במקרא נמצא בכתיב אוֹנִיוֹת (דהי״ב ח׳ י״ח) בוי״ו, ובטעם גזרתו לא מצאנו טעם מתקבל.

אֲנִיעָם, שע״פ. שם איש מבני שמידע (דהי״א ז׳ י״ט).

אָנָךְ, שם מין מתכת, עופרת או בדיל, олово, свинецъ, цинъ, зинкъ. וכן הוא בערבית ובארמית. ומזה אבן העופרת או אבן הבדיל למשקלת הבנאים שקושרים אותה בקו ומשלשלים אותה מן הנדבך לישר הבנין, отвѣсъ, перпендикуляръ, פערפענדיקעל, זינקעל (ועיין בדיל). והנה אדני נצב על חומת אָנָךְ ובידו אָנָךְ וגו׳ ויאמר אדני הנני שם אָנָךְ בקרב עמי ישראל (עמוס ז׳ ז׳ ח׳). משל לאמר כי מעתה ישפוט הש״י את ישראל בקו המשקלת, מדה כנגד מדה, וע״ד מליצת הכתוב ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת (ישעיה כ״ח י״ז), או ברמז להרבן ע״ד המליצה ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (שם ל״ד י״א). והנה חומת אָנָךְ לפי המוסכם ענינו חומה בנויה על פי האנך, אבל הלא כל חומה היא בנויה על פי האנך; ולדעתנו לא רחוק לפרש שחומת אנך הוא בנין שעושים הבנאים לעמוד עליו בבנותם בחומות, ומשם יורידו את האנך על החומה, гнѣ-ть, гнетъ, ригель, подмостки. ובתוספתא, העושה כלים מן האנך הטמא (כלים ב״מ א׳), וגזרו מן השם הזה פעל בבנין:

2) פיעל, צפוי כלי בעפרת או בבדיל, שֶׁאֲנָּכָן באנך (שם), לאֲמהתן, איבערציען, спаять.

אֲנָכִי, ובהפסק מלעיל אָנֹכִי, שם הגוף למדבר בעדו משותף לזו״נ, בהוראת מלת אֲנִי, אי״ך, я. כי עירם אָנֹכִי (בראש׳ ג׳ י׳), אָנֹכִי ברחת (שם מ״ז ח׳). ואינה מורגלת במקרא הרבה כמלת אֲנִי, ונמצאה על הרוב בכתבי הקדש הראשונים. לדעת ר׳ נחמיה במדרש לשון מצרית היא, וכן נמצאה באמת בלשון גפתית. ויש מן המפרשים שמבדילים בין אֲנִי לבין אָנֹכִי, ואומרים שמלת אנכי מורכבת מן אך אני, בהתיחדות יתרה אני ולא אחד, ואצל המקובלים אנכי יותר פנימי מן אני, (עיין רבינו בחיי על פסוק ואחשך גם אנכי).

2) **אַנְלָגִין**, במשנה. אַנְלָגִין של ספר (כלים מ״ז ז׳), לפי נוסחת העדוך הנכונה, ולפנינו אנגלין, ופירשו ספסל שמניחים עליו הספר לקרות בו, לעזעפוליס,

пульть . פי׳ אחר נרתק של עור שמכניסים בו את הספר , והפירוש הראשון עיקר , ומקורו יונית , αναλογείον ומזה בירושלמי (מגילה פרק ג׳ הלכה א׳) , אנגלין , (וצ״ל אנלגין) אין בו משום קדושת ארון , יש בו משום קדושת בית הכנסת , ועיין קרבן עדה (זאכס בייאסראנע חברת א׳ עמוד 163) .

2) אֲנוּמָלִין , במשנה . ועושין אנומלין בשבת (שבת כ׳ ב׳) , ופירשו בגמרא יין ודבש ופלפלין האניג ווייז , (ועיין יינמולין) .

אָנַן , פעל . מיסודו של אנה א) בהוראת קריאה של צער , ולא בא במקרא כי אם שתי פעמים ורק בבנין התפעל כדרך רוב פעלי ההתרגשות הפנימית , וענינו התלונן , התרעם , בעדויטש , זיך בעקלאגען , жаловаться, роптать , מורכן . ויהי העם כְּמִתְאֲנְנִים (במדבר י״א א׳) , מה יִתְאוֹנֵן אדם חי (איכה ג׳ ל״ט) . ובספרי , ויהי העם כמתאננים אין מתאננים אלא מתרעמים מבקשים עלילה וכו׳ וכן הוא אומר , כי מתאנה הוא לי (ס״ב ה׳ ו׳) , כי תאנה הוא מבקש (שיפטים י״ד ד׳) , רבי אליעזר אומר אין כמתאננים אלא כמתלהטים וכן הוא אומר דברי נרגן כמתלהטים (משלי כ״ו כ״ב) , וכן הוא אומר ותרגנו באהליכם (דברים א׳ כ״ז , בהעלותך ס׳ פ״ח) (ועיין לתם) . ובהלכה התיחד השם :

2) אוֹנֵן , בענין ש״ת . למי שמת לו קרוב , שמחויב להתאבל עליו , ביום הראשון למותו , וקודם הקבורה . הָאוֹנֵן והמפקח את הגל (פסחים ח׳ ו׳) . ובמובן זה בא גם ע״ד הפעל , ולא היו מתאבלים אבל אוֹנְנִים שאין אֲנִינוּת אלא בלב (סנהדר׳ ו׳ ו׳) , והושאל גם למי ששרוי בצער , ולא יהיה עצב ואונן (יד החזקה ה׳ דעות ב׳ ו׳) , מיז-מוטהיג , унылый . ובפיוט השתמשו בבינוני פעול ושפכנו לב שפל וְאָנוּן (למוסף יוה״כ) , אֲנוּגִים ועגומים (סליחת מלך מלכים) וגזרו ממנו גם בנין הפעיל , שבעתים חשב לחיק מַאֲנִיָּי (סליחה , אזן תחן) .

2) אֲנִין , ש״ת . בסמיכות לשם דעת , נוח להתפעל ולהתרגש מכל דבר לא טוב , אסטנם, צארטפיהלענד , чувстви-тельный . שלשה חייהם אינם חיים החכמנים והרתחנים ואניני הדעת (פסחים ק״נ ע״ב) .

2) אֲנִינָה , אֲנִינוּת , ש״נ . טרויער, טרויערצייט, трауръ . לא אכלתי באוני ממנו הא אם אכלו בַּאֲנִינָה אינו יכול להתודות (מעשר שני ה׳ י״ב) , והוא יום המיתה קודם הקבורה , ולא היו מתאבלים אבל אוננים שאין אֲנִינוּת אלא בלב (סנהדר׳ ו׳ ו׳) , ובענין צער ואבל בכלל , אוֹנֶן שהביא אֲנִינָה לעצמו (ב״ר פ״ח) . ובפיוט , נטרח אֲנִינָה (קרובות א׳ דשבועות) .

3) תַּאֲנוּן , שם . ע״מ תַּאֲנוּן בפיוט , צרה ושבר גדול ברק השנון אם הושלף לְתַאֲנוּן (הקליר סדר זכרונות) .

אוֹנָן , שע״פ . בן יהודה , ונודע ענינו כי שתת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו (בראשית ל״ח ט׳) . מדרש חז״ל נראה שגזרוהו משרש אנן , באמרם בטעם השם אונן שהביא אנינה לעצמו (ב״ר פ״ה) , והרמב״ן גוזרו משרש און לפי שיתבן שהקשתה אמו בלדתה אותו , והוא ע״ד השם בן־אוני דרחל ובטעם השם יעבץ . וכן השם אונם ג״כ מגזרה זו ובטעם כזה .

אָנַם , פ״י . מקורו ארמית , א) לקיחה בחזקה, גזלה , עשויאם מיט געוואלט פאר־מייסטן , וועגנהמען , רויבן , отнять на-сильственно, похитить . אשר גזלו עבדי אבימלך (בראשית כ״א כ״ה) , תרגומו די אנסו . ומזה ב) הכרח וכפיה , צווינגען , принудить . והשתיה כדת אין אָנֵס (אסתר א׳ ח׳) , לא היה שם מבריח ובופה להתנהג באימה כראוי בבית המלך (עיין דת) . ובא , וכל רז לא אָנֵס לך (דניאל ד׳ ו׳) . רש״י פירש וכל סתום לא נאנס ולא נכחד ממך , ענג-צאנען וועדען , быть сокрыту . לא לוקח לא נגזל מן ההוראה הראשונה , לא לוקח לא נגזל ממך , והראב״ע פי׳ לא ינצחך , וטעמו לא יהיה נשגב וגדול ממך . ויתכן שטעמו לא יקשה לא יכבד ממך , צו שווער זיין , оказаться трудным׳ь . ובמשנה על הרוב בהוראה השניה בטובן הכרח וכפיה , אָנַסְתָּ ופתית את בתי (שבועות ה׳ ד׳) , נאטהצוויבט-

גען, изнасиловать. אנסה עצמה (תולין מ״ה ע״א). ובא גם בהוראתו הראשונה אנס בסימנים ושחט פסולה (שם) אחז בסימנים בחזקה. ובבינוני פעול, העדים שאמרו וכו׳ אבל אנוסים היינו (כתובות ב׳ ג׳), געצוואונגען, принуженъ. אנוס על פי הדבור (הגדה של פסח), וכן אנוס רחמנא פטריה (נדרים כ״ז ע״א), נושאין על האנוסה (יבמות י״א א׳), אנוסת אביו (שם), ובבנין נפעל, שגג או נֶאֱנַס (פסחים ס״ב א׳), געצוואונגען ווערדן, быть принуждаемъ. שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (כתובות א׳ י׳). געצאָמצוטיג ווערדן, быть изнасилованну.

2) אָנֶס, ש״ז. הכרח מסבה חצונית מכרעת או מפרעת, נאָטה, צוואנג, принуждение. ואירעו אבל או אֹנֶס (מו״ק ב׳ א׳), אין אונס בגיטין (גיטין ל״ד א׳). וברבוי נדרי אונסין, הדירו חברו שיאכל אצלו וחלה וכו׳ הרי אלו נדרי אונסין (נדרים ג׳ ג׳), נגע צרעת פרט לנגעי אנסים (תו״כ פ׳ מצורע ה׳), ופירשו בגמרא רבא אמר שהן הנגעים הבאים לאדם על ידי השדים ורב פפא אמר שהם הבאים על ידי כשפין (תוריות י׳ ע״א).

2) אַנָּס, ש״ת. מן ההוראה הראשונה חמסן גזלן, רויבער, похититель. הָאַנָּס שזרע את הכרם (כלאים ז׳ ו׳), מאימתי הוא נקרא אַנָּס משישקע (שם) מאימתי נקרא הכרם על שם האנס משישקע שם הבעלים ממנו.

אָנַף, פע״ו. נגזר מן השם אַף בהוראת חטוס, ועניני בבנין הקל עומד, תרות־אַף, העלות־אַף, כעס, קצף, צירנען, гнѣваться на кого. וקשורו בביה״ת ורובו מיוחס אל הש״י. אודך ה׳ כי אָנַפְתָּ בי (ישעיה י״ב א׳), והבפל ישוב אפך, הלעולם תֶּאֱנַף בנו (תהלים פ״ה ו׳), ובזולת הקשור, עד מה ה׳ תֶּאֱנַף לנצח (שם ע״ט ה׳), והבפל תמשך אפך, אָנַפְתָּ תשובב לנו (שם ס׳ ג׳) רש״י פי׳ תשובב רצונך לנו, ואפשר שהוא ע״ד האמור כי אנפת בי יָשֹׁב אפך, תשובב אפך למעננו (ועיין שוב).

ההתפעל מעין הקל, צירנען, гнѣваться.

אלא שהוא כרוב פעלי ההתרגשות שבאים בנפעל או בהתפעל, גם בי הִתְאַנַּף ה׳ (דברים א׳ ל״ז), נִתְאַנַּף ה׳ בשלמה (מ״א י״א ט׳). ובפיוט בא בהפעיל, חמת אל וקצפו מַאֲנִיפִים (קרובות של שבועות), מעלים חמה ואף, (ועיין אנפה).

אֲנַפָּה, שם. מין עוף טמא מן העופות הדורסים, האנפה למינה (ויקרא י״א י״ט, דברים י״ד י״ח). בגמרא אמרו זו דיה רגונית למה נקרא שמה אנפה שמאנפת עם חברותיה (חולין ס״ג ע״א) כן צריך להיות לפי פרש״י, ובפנים שמנאפת (?) ולא נתברר מינו אל נכון, בלשונות המערביות יש שמתרגמים אותו, בערגאַלק, וו״מ רייהער, העהער, соколъ цапля. ולפי הנראה מתרגום רבינו סעדיה, הוא הנקרא, פאַפּאַגיי, папугай.

1) אָנַף, אַנְפָּא, ארמית. כעין השם אַף אַפַּיִם בעברית בהוראת פנים, אַנגעזיכט, лице. עיקר שמושו הוא בלשון רבים אַנְפִּין ע״ד השם אַפַּיִם וּפָנִים בלשון עברית, וצלם אַנְפּוֹהִי (דניאל ג׳ י״ט), נפל על אַנְפּוֹהִי (שם ב׳ מ״ו) ובתרגומים בא גם בלשון יחיד, ירק ירק בפניה (במדבר י״ב י״ד). ת״י מנזוף נזף בְּאַנְפָּה (ועיין אַפָּא), ובמובן מלת היחס, בְּאַנְפֵּי בני חתאה (בראשית כ״ג י׳), פּאָר, предъ. בְּאַנְפֵּי נפשי (דברים א׳ ו׳), פּאָר, פֿיר, предъ за. בְּאַנְפֵּי נפשנא (במדבר י״ג ל״ד).

2) אַנְפִּילָא, שם במשנה. בתי רגלים או בתי שוקים של בגד, זאָקקע, штрумпфъ, чулокъ. חלצה במנעל חליצתה כשרה בְּאַנְפִּילָא חליצתה פסולה (יבמות י״ב א׳), ויש גורסים במ״ם באמפילא, וכן הוא במסכת כלים, אלו נמדדים בפולין אַמְפִּילְיָא וכו׳ (כלים כ״ז ו׳), ולשון יונית ורומית הוא, impilia. פֿילצשוהע, валенокъ. והשתמשו בשם זה גם לבתי רגלים של עור כמו שאמרו, כאן באנפיליא של עור כאן באנפיליא של בגד (יבמות ק״ב ע״ב), ומטעם זה פרש״י בנדרים (ג״ה ע״ב) באנפיליא של עור.

2) אוּנְפִּלָא, במשנה שם, כים או תיק העשוי למעות, ונתתו באונפלי (שבועות ז' ו'), והוא כנראה מן הקודם תיק מכנד או מעור על צורת בית רגל, והערוך גורס אמפולי, כלי שנותן בו החנוני מעותיו ובלע"ז מפולו ובלשון רוסית mapalia, קאסטע, געלדבאָרוע, кошелекъ, касса

2) אָנְפַּקִינוֹן, במשנה שם. אין מביאין אנפקינון (מנחות ח' ג'), ובגמ' ר' יהודה אומר אנפקינון שמן זית שלא הביא שליש, ולדעת ר' ירמיה בר אבא הוא שמן המור שבמקרא (אסתר ב'), שהוא משיר את השיער ומעדן את הבשר (מנחות פ"ו ע"א), ובמדרש ראשית שמנים ימשחו (עמס ו' ו'), ר' ינאי אומר זה שמן אנפיקינן שהוא משיר את השער ומצהיר את הגוף (ויק"ר ה'), ולשון יונית ורומית הוא, om-phcinsu מוהל הנכבש מן הפירות שלא בשלו עוד כל צרכן, אויס אונריפֿען פֿרוכטען נעפּרעסטעם, сокъ неспѣлыхъ плодовъ

2) אַנְפּוֹרְיָא, במשנה שם. כל כלי אנפוריא אינו חייב להכריז (ב"מ ב' ג'), ופירשו בגמרא בבבית כלים הדשים שלא שבעתן העין (שם כ"ג ע"ב), והוא לדעת המפרשים מלשון יונית, ἐμπορία, חפצי סחורות בעוד שעומדים להמכר ועדיין לא השתמשו בהם, האַנדעלסוואַרע, товаръ. אבל מלשון התוספתא לא משמע כן שהרי שנינו שם מודה ר' שמעון בן אלעזר בכלי אנפוריא שמשתמשים בהן וחייב ואלו הן כלי אנפוריא (שאינו חייב) בדי מחטין צינוריות ומחרוזות של קרדומות (ב"מ ב' א'), וכן אמרו בגמרא דירושלמי אמרה ר' יותנן ותני לה ואילו הן כגון בדי מחטין וכו' (ב"מ פרק ב' הלכה ב'), ועיין בגמ' דבבלי (ב"מ דף כ"ד א'), והנראה מדבריהם שהשתמשו בשם אנפוריא לכלים קטנים עשוים בדפוס אחד שקשה להכירם ולמצוא בהם סימנים מיוחדים.

2) אֲנִיִּין, אֲנִיצִים, במשנה שם. וַאֲנִיצֵי פשתן (ב"מ ב' א'). ובברייתא, סבכה באניצי פשתן פסולה בהוצני פשתן כשרה (סוכה י"ב ע"ב), והוא אגודת פשתן מרוסס לאחר שתקנוהו במסרק (רש"י). ועיין אונן, ואפשר שנגזר השם הזה מן הפעל אנץ בארמית שענינו, חדוד ולטישה. ומזה פשתן מנוקה ומלוטש ע"י הסריקה, גערייניגטעם, очищенный лёнъ.

אָנַק, פעל עומד. דומה לשרש אנה, וחזק ממנו בהוראתו לפי חוזק ההברה (עיין אנח). ונמצא על הרוב בכתבי הקדש האחרונים, ובנראה מקורו ארמית, ומצוי הרבה בתרגומים. הקל קריאה של צער מעמק הנפש ודכדוכה, אָכצין, אנקען, ראָכצען, стенать, хрипѣть. בכל ארצה יֵאָנֵק חלל (ירמיה נ"א נ"ב), בָּאֲנַק חלל (יחזקאל כ"ו ט"ו).

הנפעל מעין הקל, וקל ממנו בהוראתו, זיִיפֿצען, стенать. הנאנחים וְהַנֶּאֱנָקִים (שם ט' ד'), הָאֲנָק דם (שם כ"ד י"ז), ועינינו דם מהאנק, ורש"י פירש התמקמק בשתיקה, צערפֿלאָסטען זיך, פֿערגעסן, таять, изнывать. (עיין פירושו ביחזקאל ו' ט"ו). ובארמית בא גם בבנין שפעל (ועיין שנק).

אֲנָקָה, ש"נ. דאָס זיִיפֿצען, שמאָהנען, стена-nie. בבי וַאֲנָקָה (מלאכי ב' י"ג), אֲנָקַת אסיר (תהלים ע"ט י"א קי"ב כ"א), מַאֲנָקַת אביונים (שם י"ב ו'). ובפיוט, במובן תפלה, אנקת מסלדיך וכו' וכן ע"מ.

3) אֲנָק, ש"ז. אנקה, בפיוט, דאָס זיִיפֿצען, שמאָהנען, стенаніе. קבל אֲנָק וגדור פרצה (קרובות ב' דר"ה לר' שמעון בר יצחק), טוב בְּאֲנָק שעי (הושענות).

אֲנָקָה, שם מין שרץ, וְהָאֲנָקָה (ויקרא י"א ל'), א"ת יָלָא, וי"ת מַנָּקִית חַוְיָא, ולא התברר ענינם, ולפי המוכח תרגומו אינעל, ëжъ. ובעל תבואת הארץ כתב שנקרא בלשון ערבית אל קאנפוד ונמצא בין טבריה לצפת, והוא ממיני הקפוד.

הערה. לדעת המבארים יסודו נָק בהוראת היות נלחץ ונדחק, וממנו נגזרו גם חנק, ענק, נאק, אקו, ובערבית בא בהוראת צואר ארוך וצר (ע"ד נזרת השם צואר מן צור בעברית), ומזה אֲנָקָה שם השרץ על שם צוארו הצר והארוך, וראיה לדבריהם מלשון הגמ', אונקא דאית בי' תלתא מיני בשרא (שבת ק"מ ע"ב), ופירש"י צואר, וכן השם אֵינְקָא הבא בתרגום

שני לאספר, אַיְנָקָא די דהבא (א' ב') שהוא שם מין עוף גדול בעל צואר ארוך שנקרא בערבית ענקא (עיין לעיל), וכן נקרא הגמל ג"כ אנקא (איכה רבתי א' א') ובחלוף האותיות נאקה ע"ש צוארו הארוך.

2) אָנְקְטְמִין, במשנה שבמשניות. ובגמ' לוקטמין, אנקטמין טהורים ואין יוצאין בהן (שבת ו' ח'), כבר הסתפקו האמוראים בפירושו בגמרא, ומהם אמר ר' אבהו חמרא דאכפא (שבת ס"ז ע"ב). ובגמ' דירושלמי א"ר אבהו אונוסקטמין חמרא דיודא (שבת פרק ו' הלכה ח'). ולפירוש הערוך (בפירוש ראשון) ורש"י, הוא חמור של עץ הלול שעושין הלצנים לשחק בו. וכן הוא באמת בלשון יונית, *ονοκτίμι*, אָלצער-נער געשניצטער עויל, искуственный деревян-ный осел. אולם מלשון המשנה, אנקטימין טהורים (בלשון רבים) ואין יוצאין בהן, ומסכיות ההלכה הזאת אל הקודמות נראה שהוא מין מנעל של עץ. ועל דרך שפירש הערוך בפירוש השני שהוא בית יד של עץ שעושים לגידם שידיו קצוצות.

2) אוּנְקְלָא, אוּנְקִי, בתרגום ובמשנה שם. נָו של ברזל עקום וכפוף אם לתחוב אותו בדבר, או לתלות עליו, האַקקען, крюкъ. התשים אגמן באפיו, תרגומו אונקלא בנחוריה (איוב מ' כ"ו), ווי העמודים ת"י אונקלין דעמודיא (שמות כ"ז י'). ובמשנה, אנקוליות של ברזל היו קבועים בכתלים ובעמודים שבהן תולין (פסחים ה' ח'). קנה מאזנים של סרוקות טכא מפני אונקליות (כלים י"ב ב'), והרמב"ם והר"ש גורסין, אונקיות. ולדעת הר"ש הן כפות המאזנים התלויות על הנָוִים, אונקלין של כתפין טהורה (שם), טראַגעהאַקקען, крюкъ. אונקלי דרגש (שם), הכדומים האשקלונים שנשברו והאונקלי שלהם קיטת (שם י"ג ז'), טבול יום ד' ו'), ומקורו יונית, *ὀγκίνς* בחלוף גימ"ל בנו"ן, ובל"ד uncinus, האַקקען, крюкъ. וגם לפירוש הר"ש בכלים (י"ב ב'), שפירש כפות המאזנים יש סעד במלות ההן בלשון יונית ובלשון רומית. ובהשאלה אמרו, מעלין אונקלי בשבת מאי אונקלי א"ר אבא אסתומכא דליבא (ע"ז כ"ט א'), רש"י פי' התנוך בנגד הלב, ובעל מוסף הערוך אמר שהוא הסחוס שעל פי האצטומכא שהוא כמו פי תרב ופעמים כופף עצמו כלפי האצטומכא.

2) אונקלי, במשנה. הפרק המחבר את הזרוע העליון עם התחתון. ועם זה הזרוע העליון עד בית השחי, אַרם, עללבאָגען, локоть. ונתנה על בית אונקלי שלו (מגילה ד' ח'), על הבגד המכסה את האונקלי, ומלשון יונית הוא, *ἀγκαλη* ובגמרא, אונקלי ופונדא (שבת ק"כ ע"א). הערוך פירש בגד רקיק שלובש האדם על בשרו, ורש"י פירש לבוש רחב. מטייל באונקלי בתוך ביתו (מ"ק כ"ד א') ופרש"י חלוק, הלבישו באונקלי (מנחות ק"ש ע"ב), ופרש"י מלבוש של עור. והנראה כדעת בעל מוסף הערוך שהוא הבגד שלובשים על הזרוע שאינו מחובר אל כלל הבגד המכסה את כל הגוף, וקראו אותו בשם האבר שהוא מכסה אותו אָרמעל, рукавъ.

אָנַשׁ, פעל עומד. היות חולה חולי כבד ומסוכן, זיעך, שווער קראַנק זיין, опа-сно болѣть בקל לא נמצא כי אם בבינוני פעול, וכעין תאר השם, וכאב אָנוּשׁ (ישעי' י"ז י"א), אָנוּשׁ לשברך (ירמיה ל' י"ב), והכפל נחלה מכתך, אָנוּשׁ מכאבך (שם שם ט"ו), כאבי נצח ומכתי אֲנוּשָׁה (ישעיה ל"ג י"ח), אָנוּשׁ חצי בלי פשע (איוב ל"ד ו'), חצי כנוי למכת חץ, ובמובן המוסרי, עקב הלב מכל וָאָנֵשׁ הוא (ירמיה י"ז ט') נשחת נעבר (ועיין בליעל), פֿערדאָרבען, испорченный. ובהשאלה, ויום אָנוּשׁ (שם י"ז ט"ז), פרזיערינ, אונגליקקליך, бѣдственный. ובא, חרפה שברה לבי וָאָנוּשָׁה (תהלים ס"ט כ"א). לדעת רש"י והרד"ק הוא משרש זה, ונחסר אל"ף השרש ואל"ף השמוש באה בקמץ לתשלום ומשפטו וַאֲאָנוּשָׁה, והנראה כדעת האומרים שזה משרש נוש, עיי"ש.

הנפעל. פעם אחת במקרא, געפֿאַרלידְ קראַנק ווערדען, опасно заболѣть. ויגף ה' את הילד וגו' וַיֵּאָנַשׁ (ש"ב י"ב ט"ו).

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

הדור אתם ראו!

הנה זה לפניכם גם החוברת שניה מספר **האוצר**, מהרב הגדול אביר הסופרים ר' **שמואל יוסף פין** נ"י, שכבר הודענו בשער בת רבים במודעה מיוחדת, כי מתעתדים אנחנו להוציאו לאור; ספר אשר יעשיר את הספרות העברית עושר רב, ולפניו לא היה כמהו. — ואל תבואו במשפט עמנו מדוע אחרה החוברת הראשונה עד כה, כי אם בכל המעשים הנעשים תחת השמש יוכיח הנסיון אמתת הפתגם: „כל התחלות קשות" ואף כי בהרפסת ספר כזה, אשר ההכנה רבה וגדולה, כי בחפצנו לשכללו וליפותו, לשום לו פאר חצון על יקר הפארת גדולתו הפנימי, הוצקו לו ביחוד אותיות חדשים, גם דרש הספר את הפקידו להכין כמה מיני אותיות שונים ומתחלפים לפי תכונת הספר, וכלם יתאימו יחדו בקצב ובמדה, וכל זה נעשה מחדש למענו ביחוד, על כן ארכה המלאכה עד כה ואחרנו עד עתה; ומן הוא והלאה תלכנה החוברות אשה אחר אחותה בסדרן, ונחיש נמהר מעשנו בעו"ה בכל אשר נוכל.

בכלות חלק שלם בערך אות **ח**, יורפם השער עם הקדמה ומבוא, ועד אשר יבואו דברי חפץ ההם, נשוב לשנות פה את האמור כבר בהמודעה שלנו, להודיע תכן הספר ושרש דבר נמצא בו. כולל בתכלית השלימות כל חוקי הלשון וגדריו, העקרים והמסתעפים הישרשים וענפיהם וענפי ענפיהם, לא יניח דבר קטן ודבר גדול, לא שערוהו גדולי החכמים ולא היה באוצר הזה לשפת עבר מאז דברו בה גדולים חקרי לב.

א) יאצור בתוכו כל שרשי לשון הקדש שבמקרא תורה נביאים וכתובים, אשר ישנם בספר אוצר השרשים להחכם בן־זאב ואשר איננם בספרו ונמצאים בספרי חכמים אחרים, ואשר חרש המחבר מעצמו למכביר, כלם נקבצו ובאו: הנה, שרשיהם, גזרותיהם, בניניהם, נטיותיהם, והוראותיהם ובאוריהם דבר לא נעדר.

ב) יתבארו בו כל המלות הארמיות אשר בתורה נביאים וכתובים.

ג) כל מלות לשון המשנה אף המלות שאינם מלשון המקרא ותוצאותם רק מלשונות אחרות.

ד) שמות עצמים פרטים ובאוריהם כשמות אנשים וערים שבאו בכתבי הקדש.

ה) בראש כל שרש ושרש חותר המחבר לדעת ההנחה הראשונה על מה אדניו הטבעו יעמוד על ידיעת הבסיס היסודי אשר עליו הושתת אותו השרש, באור מקורו מן המקרא ומן ההתדמות משרש לשרש, או מן ההתדמות משפות אחרות: ארמית, סורית, ערבית, והיותר על ידי לשון המשנה והתלמוד.

ו) אחרי ידיעת ההנחה הראשונה יחקור ידרוש ויבאר איך ישתלשלו מן ההנחה ההיא הוראות אחרות הקרובות אל המקור ומתחלקות ומסתעפות ממנו לענפים רבים, ותתגלנה הוראות הדשות ונצורות.

ז) מבאור כל שרש שבמקרא, ובמשנה שמקורם בלשון הקדש, או ארמית שבמקרא, יתבארו כל הפעלים, השמות, וההוראות השונות הנגזרות והמסתעפות מהם, הנמצאים בתרגומים, במדרשי ההלכות, הייגו: מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ופיוטים. ובספרי בעלי אסופות, הייגו: ספרי המחקר וספרי החכמה וספרי טשוררים הקדמונים ומלות המלאכותיות אשר חדשו בעלי האסופות, כי לא לבר לבאר מחקרי שרשי לשון הקדש מטרת הספר, כי גם שיהיה מפתח להבנת הספרות העברית בכלל.

ח) על ידי התגלות ההנחות הראשונות, והתחדשות ההוראות השונות אשר נעלמו עד כה, יתבארו מקראות רבים ומשניות רבים אשר היו סתומים וחתומים עד כה חותם צר, באורים אשר לא שערו כל ההולכים לפניו.

ט) על ידי באור שמות העצמים תאורנה העינים במקומות רבים בחבנת ענינים וכתובים קשים בתנ"ך, ובחבנת איזה מלה ומחצב השרשים.

י) יבאר הבדלי כל השמות והפעלים הנרדפים.

יא) אם לרגל המלאכה יביא איזה מאמר מוסרי או למודי מספרי מדרשי ההלכות הנ"ל, נעתק המאמר ההוא בשלימותו כי ממנו תצא תורה, מוסר, או איזה למוד.

יב) כל שרש וכל הוראה חדשה מתורגמים גם בשתי הלשונות רוסיא ואשכנז.

יג) לפני כל אות ואות יבואו שמושי האות ההוא לכל משפטיו וחוקותיו.

יד) בסוף הספר יבוא מפתח לתנ"ך ולמשנה, לכל המקראות והמשניות שנתחדשו באוריהם בכל הספר הזה.

כל הספר ידבר ברחבה, הכל שלם ומפורש באר היטב בלי כל ראשי תבות, רק המלות הידועות הבאות בספר זה תמידין כסדרן ומשתמשות בכל ענייניו, ומן הנמנע היה לשננם אלפי פעמים, גם אין דרכן לכותבן בשלימותן בספרי השרשים ומחקרי הלשון גם בשפת עבר גם בכל ספרי לשונות העמים, אותן הדפסנו בראשי תבות, ובאורם יבוא פעם אחת בראש הספר או בסופו. ולא חדלנו מלהציגם גם פה על המעטפה מעבר לשער.

הספר **כנסת ישראל** מהרב המחבר הזה אשר אמרנו בהמודעה להדפים גם אותו, נמלא הבטחתנו בעז"ה בהמשך הימים, רק לבל נחליש את כחנו בהדפסת האוצר הדורש עבודה רבה והשגחה יתירה והוצאה גדולה ע"כ אמרנו להוחיל מעט עד כי נציעד צעד נכון בהדפסה זו שהחלנו, ואחרי כן תאחז ידנו גם בהדפסת הספר כנסת ישראל.

ספר **האוצר** הזה יחזיק כמאה באגען ויתחלק להקונים לחוברות חוברות, כל חוברת חמשה באגען. — מחיר הספר כלו עם פארטא לאשר יחפוץ לשלם מראש בעד הספר כלו 7 רו"כ, ולאשר ישלם מעט מעט בעד כל חוברת תמיד, מחירו 8 רו"כ שהוא 40 קאפ' בעד כל חוברת, ויקדים לנו נגד החוברות א', ב' 80—1 רו"כ, היינו 1 רו"כ, כסף קדימה שינוכה בחוברות האחרונות, והסך 80 קאפ' בעד החוברות האלה (וביתר המדינות הקרובות והרחוקות לפי מעמד הכסף תמיד לפי הקורס) והדורשים יפנו אל אחד משנינו כפי האדרעסען דלמטה ונשלח תיכף.

ווארשא י"ב תשרי תרמ"ה לפ"ק.

המוציאים לאור
נפתלי משכיל לאיתן
אברהם צוקקערמאנן

שלוח הכסף על אדרעסס:

Нафтолію Маскилейсону въ Губ. г. Минскъ.

Naftoli Maskileison in Gub. Minsk, Russland.

או על האדרעסס:

Книгопродавцу Абраму Цукерману Варшаву, Налевки № 31.

Buchhändler Abram Zuckermann in Warschau, Nalewki № 31.

Kaufmann

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות וההוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' **שמואל יוסף פין** נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.
אברהם צוקקערמאנן.

חוברת שלישית

וואַרשא

שנת תרמ"ה לפ"ק.

ГООЦАРЪ

T. e.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

составъ. С. І. ФИНКЪ.

ВЫПУСКЪ III.

ВАРШАВА.
ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.
Новозельная № 37.

1885.

קול קורא ובקשה מהמוציאים לאור.

אל החותמים הנכבדים על האוצר, שלום וברכה!

הנה לפניכם החוברת השלישית **מהאוצר** כלי חמדה הזה, אשר כצאת החוברות הראשונות ממנו, ראו רבים ויהללון, חכמים ונבונים ויאשרון והכל מודים כי לא בא עוד אוצר יקר כזה בספרותנו. והנה אנחנו המוציאים לאור לא נחום על ההוצאות המרובות ועל עמל וטרח, וכל מגמתנו ליפות ולפאר את הספר הזה למען יצא כליל בהדרו, וע"כ הננו מחלים את כל אחינו גם בשם הרב המחבר, כי כל אחד ואחד ישתדל להרבות חותמים על הספר הזה בכל עיר מושבו, ולתמך בידינו בכסף החתימה למען נוכל למהר לגמר את המלאכה הנכבדה הזאת הדורשת הוצאה רבה וברבות החותמים נוכל להבטיח כי בכל שלשה שבועות תצא לאור חוברת אחת חמשה באגען. למאספי חותמים ומו"ם נתן ראבאט הגון.

סמני ראשי התבות כבר באו בפתח השער לחוברת הראשונה ומשם ידרשם ההוגה בספר הזה.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 37.
3.

אֱנוֹשׁ, שם. נרדף לשם אדם בבחינת כלל המין, מענש, מענשענעשלעכפ, человѣкъ, родъ человѣческій. ולא נמצא כי אם ביחיד ובדבורי המליצה, מה אֱנוֹשׁ כי תזכרנו (תהלים ח' ה'), והכפל ובן אדם, ומה יצדק אֱנוֹשׁ עם אל (איוב ט' ב'). ובמובן שם הקבוץ, אשביתה מֵאֱנוֹשׁ זכרם (דברים ל"ב כ"ו), מענשהיים, מענשען, человѣчество, людя. לערץ אֱנוֹשׁ מן הארץ (תהלים י' י"ח) ובחבור עם השם המספר הכללי, כל אֱנוֹשׁ שלמי (ירמיה כ' י'), ע"ד כל אדם חזו בו (איוב ל"ו כ"ה), ועל המעט במובן איש פרטי ואתה אֱנוֹשׁ כערכי (תהלים נ"ה י"ד), אשרי אֱנוֹשׁ יוכיחנו אלוה (איוב ה' י"ז), ובחבור עם השם בֶּן, בֶּן־אֱנוֹשׁ ותחשבהו (תהלים קמ"ד ג'), פעם אחת במקרא. ועל הרוב יכלול מושג חלישות טבעו מעוט השגתו וקצר ימיו בערך אל הש"י והמלאכים, אם כראות אֱנוֹשׁ תראה (איוב י' ד'), הכיטי אֱנוֹשׁ ימיך (שם שם ה'), אף כי אֱנוֹשׁ רמה ובן אדם תולעה (שם כ"ה ו'), ותראי מֵאֱנוֹשׁ ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישעיה נ"א י"ב), ידעו גוים אֱנוֹשׁ המה (תהלים ט' כ"א), טר מענש, שפערבלידְ, только человѣкъ, смертный. ומזה גם במובן הפחות והרע שבבני אדם, אל יעז אֱנוֹשׁ (שם ט' כ'), כי שאפני אֱנוֹשׁ (שם נ"ו ב'), הרכבת אֱנוֹשׁ לראשנו (שם ס"ו י"ב), ע"ד בקום עלינו אדם (שם קכ"ד ב'), (עיין אדם). ובא, וכתב עליו בחרט אֱנוֹשׁ (ישעיה ח' א'), ופרש"י במכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו אפילו אנוש כל שהוא אפילו אינו חכם. והרשד"ל כתב שהוא כנוי לאותיות גדולות כאילו הן במדת בן אדם, או שנקראת כן הכתיבה באותיות גדולות לטעם אחר שהיה ידוע אצלם, ולא נמצא השם הזה אֱנוֹשׁ ברבוי כמו שלא נמצא גם השם אדם, והרבוי אֲנָשִׁים, הוא כנראה מן השם הזה במשקל אַנָשׁ או אֱנָשׁ שבלשון הארמי (עיין שם), שבא בכל הוראות השם איש בלשון עברית ובארנוהו בכל פרטי הוראותיו בשם איש. והקלירי אמר, אֲנָשִׁים על ראשם הרכבו (קינה איכה את אשר) בלשון רבים מן השם אֱנוֹשׁ ובנקודתו, וזה בסמך על הכתוב (תהלים ס"ו, י"ב) וכדי לרמז שכוונתו ביחוד לאנשים רעים ולא לסתם בני אדם בכלל.

1) אֱנָשׁ, ארמית. כהוראת השם אדם, איש, אנוש, בלשון עברית, מענש, מאן, человѣкъ. די כל אֱנָשׁ די ישמע (דניאל ג' י"ד), אצבען די יד אֱנָשׁ (שם ה' ה'), כבר אֱנָשׁ (שם ז' י"ג), אֱנָשׁ עבר נהרא (עזרא ד' י"א), לייטע, людя. ומן בני אֱנָשָׁא טריד (דניאל ה' כ"א), וברבוי, ושפל אֲנָשִׁים (שם ד' י"ד), ע"מ לשון עברית, ובתרגומים, הוא תרגומו גם של השם אדם, כי רבה רעת האדם (בראשית ו' ה'), ת"א בישת אֱנָשָׁא, אדם כי יקריב (ויקרא א' ב'), ת"א אֱנָשׁ, וברבוי, אנשי השם (בראשית ו' ד'), אֲנָשַׁיִן דשמא.

אֱנוֹשׁ, שע"פ. בן שת בן אדם (בראשית ד' כ"ו). והנראה כי השם הפרטי הזה והשם אֱנוֹשׁ בהוראתו הכללית יסוד אחד להם, ועל דרך גזרת השם אָדָם (עיי"ש), ובעיקר הנחתו, שיער הרד"ק שעקרו אנש בהוראת החולשה והכאב, ונקרא האדם אֱנוֹשׁ כי כל ימיו מכאובים והוא חלש בטבעו (ועיין אמרי שפר להרנ"ה וויזיל על פסוק זה). אולם משמוש השם הזה בלשון המקרא ובלשון ארמית ומשמוש השם הזה ברבוי אֲנָשִׁים לזכרים וְנָשִׁים לנקבות נראה שהוא שם הונח לעצמות בני האדם מצד הנפש המשכלת ויתרונו על כל בעלי החיים, ושרק מצד מעלתו זאת, שהוא חסר מעט מאלהים, בא דרך מליצה גם בענין חלישות טבעו ומעוט השגתו בערך יחוסו אל הש"י והמלאכים, ולא רחוק לאמר, שלרמז על עיקר הוראת השם אֱנוֹשׁ, אמרה תורה בהזכרת שמו, אז החל לקרוא בשם ה' (בראש' ד' כ"ו), והענין שבימיו התחילו בני האדם להודיע ולפרסם שמו של הש"י ור"ל שאז החל האדם להגיע אל מעלת אנושותו, ופירסט רוצה לגזור את השם אנוש מן הערבית נשא שענינו צמיחה, וואכסען, שפראסטען, произрастать. וענין השם אֱנוֹשׁ, הוא צמח, שתיל, שפראָסס, שאָססלינג, וקרוב לו השם שֵׁת מן שות, קנן מן קנה וכדומה.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

3) אֱנוֹשִׁי, בספרי המחברים, ש"ת, למה שיש בו מטבע האדם, מענשליך, человѣческій. שבל אנושי, פעל אנושי, השלימות האנושית, ומזה

3) אֱנוֹשִׁית או אֱנוּשׁוּת, ש"מ, עצמות מין האדם, מענשליכקייט, человѣчность. על שרשי מחצב אנושותו (בחינת עולם א' ב'), שוים באנושית (עקרים א').

1) אַנְהָה, אַנְתְּ, (עיין אן).

2) אֲנְתִיקִי, במשנה שם. סחורה טעונה בספינה, לאדונג, кладь. המוכר את הספינה וכו' אבל לא מכר את האנתיקי (ב"ב ה' א') וכמו שפירשו בגמרא, עסקא, ולשון יונית הוא, ἐνθήκη.

אָסָא, שע"פ. א) בן אבים מלך יהודה וארבעים ואחת שנה מלך בירושלים, ויעש הישר בעיני ה' כדוד אביו (זקנו) (מ"א פ"ט ח' י"א). ב) אבי ברכיה, בן אלקנה מן הלוים (דהי"א ו' מ"ג), י"א שמקורו מן הפעל אָסָא בארמית בהוראת רפא, היילן, лечить. וכעין השם רָפָא (דהי"א ד' י"ב), ועקרו אָסָאיָה, ע"ד שמצאנו רָפָיָה שהוא כנראה מן רפאיה, וע"ד השם רפאל (עיין שם). ואפשר שהוא הוא השם אסא בארמית בהוראת עין הדם, יעלה הדם (ישעיה נ"ה י"ג), תיב"ע יסק אסא שמנו נגזר השם הדסה (עי"ש).

2) אָסָדָה, במשנה שם. היה יושב בספינה או בקרון או באסדה (ברכות ד' ו'), ומפורש בגמרא ירושלמית היא אסדה היא אסכריא (בצ"ל ולא אסכריא) הוא רפסודות, פלאָטם, плотъ. וכן פי' הערוך ורש"י, ולשון יונית הוא, ἐχεδία. והרב בעל מוסף הערוך גזרו מלשון רומית, esseda. עגלה וקרון קל, לייכטער וואגען, коляска. וזה כנראה מפני סמיכתו אל קרון, אבל במשנה שבגמרא ירושלמית חסרה מלת בקרון, והיא לדעתנו הנוסחא הנכונה, כי מי שיושב בקרון יכול לדדת, ואינו עדיף מן הרוכב על החמור, שדברו בדינו במשנה הקודמת, וכן מצאנום במקומות אחרים סמוכים זה לזה, הזב והטהור שישבו בספינה או באסדה (זבים ג' א'), בית הבנוי בספינה או באסדה (נגעים י"ב א'), לפי גירסת הערוך הנכונה, ולפנינו באסקריא או באכסנדריא.

אָסוּךְ (עיין סוך).

2) אָסְטַגְיָא, במשנה שם. פורנה וכו אם יש לה אסטגיות (כלים ח' ט'), וענינו כסוי כעין גג או כפה, מקורו יונית, στεγή, דעקקע.

2) אסטדיא, (עיין אצטריא).

2) אִסְטְוָנָא, אִצְטַבָּא, ש"נ. בתרגומים והנה המלך עמד על העמוד (מ"ב י"א י"ד), וכן ויעמד המלך על העמוד (שם כ"ג ג'), תיב"ע קאים על אסטוונא. וכן בתרגום דרב יוסף, ויעמד המלך על עמדו (דהי"ב ל"ד ל"א), על אסטווניה. והנה בלשון ערבית ופרסית ענינו עמוד, זיילע, ستون, ستوא. ובלשון יונית, στολβς, колонна. שדרות עמודים, זיילענהאללע, рядъ колоннъ. ומן התרגומים הנ"ל נראה שהשתמשו בשם זה לבימה בנויה על עמודים או עומדת בתוכם עשויה בבית ה' למעמד המלך, ביהנע, подмостки, амвонъ. וכמו ששנינו, עושין לו בימה של עץ בעזרה (סוטה ז' ח'), והבימה הזאת היתה כנראה מן הכתוב במלכים בין השדרות, כמ"ש והקפתם על המלך סביב וגו' והבא על השדרות יומת (מ"ב י"א ח') וזוהי שקרא לה הכתוב עַמּוּד (שם י"ד). ובמשנה השתמשו בשם זה ובנגזרים ממנו לענינים שונים, א) על מה ששנינו במשנה, שתי חלות של תודה פסולות ומונחות על גג הָאִצְטַבָּא (פסחים א' ה') אמרו בברייתא, הר הבית סְטָיו כפול היה, ר' יהודה אומר אִסְטַוָנִית היתה נקראת סטיו לפנים מסטיו (פסחים י"ג ע"ב), ומדברים אלה מוכח שיסודו של השם אצטבא הוא סְטָיו (דומה למלת סטאא ביונית), וממנו נגזר השם אִסְטַוָנִית בעין שם הקבוץ. דמסגי אאיצטבא (שם ס"ה ע"ב). ב) הָאִסְטַוָנִית רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה (פרה ד' י'), ובגמרא, אבל ים ובקעה

ואסטווניות וכו' (שבת דף ו' א'), ופירש"י מקום שלפני החנויות שהסוחרים יושבים שם, איצטבא שלפני העמודים (שם ז' א'), הָאִיצְטַוָנִיוֹת אין בהם משום מדור וכו' (אהלות י"ח ט'), והוא לדעת המפרשים בנין עשוי לנוי לפני הבתים, נאלעריא, галлерея וכן בנה אצטבא על גבי אצטבא (שרובין דף ע"ז ע"ב), בנה אצטבא ביום טוב דלא עביד אהלא (ביצה ל"ב ע"ב), ופרש"י כסא של בנין לבנים וטיט, וצ"ע, על האצטבא של מרחץ (נדה ס' ג'), ספסל של עץ אצל הכותל. 3) ובחכמת השעור אִיצְטַוָנָה ענינו מה שנקרא בחכמה זו, צילינדר, цилиндръ מי שסכל מדת מחודד האיצטוונה וכו' מחודד האיצטונה חצייה (סו"נ א' ל"ו), וכן הוא בלשון ערבית.

2) אֶסְטִים, במש' שם. עשב שעושים ממנו צבע תכלת, וממין הצובעים, ספיחי אסטים וקוצה (שביעית ז' א'), וכן שמו בלשון יונית, ἰσατίς. וואד, вайда, си- ניל. (ועין ספים), וכתב הערוך פירוש אסטים אינדקו (אינדיגא), ובלשון ערבי ניל. והר"ש אבן תבון בפירוש מלות הזרות שבמורה הנבוכים כתב, אסטים לשון המשנה שמתיו במקום מה שנקרא בערבי נולל ובלע"ז אינדיגו מפני שמצאתי בעל הערוך פירשו כן, אעפ"י שחכמי ספרד לא כן פירשו בו.

2) אִסְטָסִית, במשנה ש"נ. באו אחרים והוימום, באו אחרים והזימום, אפילו מאה כלם יהרגו ר' יהודה אומר אסטסית היא זו ואינה נחרגת אלא כת ראשונה בלבד (מכות א' ה'), הנכון כפירוש בעל מוסף הערוך שענינו קשר של מחלוקת של ערעור וקטטה, והיא לשון יונית, ἑταῖς. איץ אויפשטאנד, איץ קאמפלאָט, за- говоръ. ומזה במדרש, ד' מדות נאמרו בנשים וכו' ר' יהודה בר נחמיה אף אסטטניות (ב"ר פ"ה), צ"ל אסטסניות, בעלות מחלוקת ומריבה.

אסתרובל, (עיין אצטרובל).

2) אִסְטַרְטְיָא, במשנה ש"נ. צבא המלחמה, העער, קריעגספאהר, στρατία. ולשון יונית הוא, войско. אף מי שהיה מוכתב בְּאִסְטַרְטְיָא של מלך (קדושין דף ה'), לפי שלא היו מקבלים באסטרטיא אלא מיוחסים, ובמדרש, כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (איכה ב' ב'), ומזה בחסרון טי"ת ועל דרך ההשאלה, לא די שאמנה באסרטין של נואפים אלא באסרטין של רצחנים (ב"ר פ"ו), חברה, אגודה, געזעלשאפט, צונפט, общество, компанія. או רשימת אנשים, פנקס, רעגיסטער, списокъ.

2) אסכדיא, עיין אסדא.

2) אַסְכְּלָא. במשנה ש"נ. א) מין כלי מתכת שצולים עליו, אין צולין את הפסח וכו' על האסכלא (פסחים ז' ב'), השפוד והאסכלא מגעילין בחמין (זבחים י"א ז'), בראָמ- פאָפּ, сковорода. ובת"י שפודיא ואסכלתא (במדבר ל"א כ"ג), לפי הנראה מן הערוך מקורו מלשון רומית Scala. סולם, לייטער, лѣст- ница. לפי שהכלי הזה עשוי שליבות שליבות. ומזה מפרש ב) מה שאמרו בברייתא, המוכר את הספינה מכר את האסכלא (ב"ב ע"ג ע"א), שהוא בבש הספינה שהוא עין ארוך וחקוק בו חבקים מקום נתינת פרסת הרגל, ויש מפרשים שגוזרים את השם אסכלא בהוראת כלי הצליה מלשון יונית, σκάρα בחלוף ר"ש בלמ"ד.

2) אַסְלָא, אֶסֶל, ארמית ש"ז. מוט לשאת עליו משא, שטאנגע, שטרא- גענהאלץ, шестъ. ונתנו על המוט (במדבר ד' י') ת"י ויתנון על אַסְלָא, ובמשנה, וקושרו בָּאֶסֶל (פרה ז' ה'), וְהָאֶסֶל שיש בו בית קבול מעות (כלים י"ו ט"ז), הר"ש פירשו מלשון לֹא תָסֻלָּה (איוב כ"ח ט"ו), ופירש התוי"ט את כוונתו, במה שפי' בעל הערוך מאמרם ז"ל, זמרי בן סלוא על שהסליא עונות משפחתו (סנהדר' פ"ב ע"ב), שענינו הגביה כמו לא תסלה, ולפי זה יהיה מקורו עברית משרש סלל, בהוראת הרמה, הגבהה, ומזה הרמה והערכה במשקל. והנראה כדעת לעוי שמקורו יונית, ἀσίλλα. ובא גם בחסרון אל"ף, והסל על כתפו (אהלות ט"ז ב').

2) **אַסְלָה**, ש"נ. ספסל למושב עשוית צרכים, והוא של ברזל ועליו כסוי של עור. הָאַסְלָה טמאה מדרס וטמא מת פרשה העור טמא מדרס והברזל טמא טמא מת (כלים כ"ב י'), ולשון רומית הוא, sella זעספעל, שטוהל, стулъ. כולל כל מין כסא, ויש גורסין עסלא בע"ן.

אֶסֶם, ש"ז. אוצר לתבואה, פֶּאַרראטהסאָרם, שפייכער, житница, амбаръ. לא נמצא כי אם בל"ד, הברכה בְּאַסְמֶיךָ (דברים כ"ח ח'), ויסלאו אֲסָמֶיךָ שבע (משלי ג' י'), ולא נמצא יותר במקרא, ובפיוט, לסתם אוצר, хранилище. בגבהי שמים אצר אֲסָמֵי מים (הקליר תפלת נשם).

3) **אֹסֶם**, בפיוט. ש"מ, מלוי האוצרות בתבואות, רייכע ערנטע, урожай. שנת אסם (במוסף יו"כ), וכן אמרו בפעל בפיעול אֲסוּמָה טלולה (מוסף א' דר"ה). ובגזרתו נראה מדברי חז"ל שאמרו בדרך דרש, אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך (תענית ח' ע"ב), שיסודו סמא, סמה, בארמית, והוראתו לפי הנראה, סגירה, הטמנה, ומזה סומא, מי שעיניו סגורות, שהפוכו פקח פתוח. ומזה בארמית גם כן סימא, מטמון (עיין במקומם).

אָסוֹן, ש"ז. פגע רע שיש בו מיתה, אונגלאל, אינגליק, פּאָדעם-אונגלאל, несчастіе. פן יקראנו אָסוֹן (בראשית מ"ב ד' ל"ח), וקרהו אָסוֹן (שם מ"ד כ"ט), ולא יהיה אָסוֹן (שמות כ"א כ"ב כ"ג), ולא נמצא יותר, משקלו יורה ששרשו אסה, ולא מצאנו לו דמיון לא בעברית ולא בארמית.

2) **אֲסִימוֹן**, במשנה שם. כסף עשוי כעין מטבע, קודם שנטבע בחותם צורת המטבע, אונגעפראָגטעס געלד, не очеканная монета. אין מחללין מעשר שני על אֲסִימוֹן (מעשר שני א' ב'), אֲסִימוֹן קונה את המטבע (ב"מ ד' א'), ולשון יונית הוא, α-σημον, בלא צורה, בלא סימן.

אַסְנָה, שע"פ. מן הנתינים, בני אַסְנָה (עזרא ב' נ'),

אַסְנַפַּר, שע"פ. או שם כנוי לאחד ממלכי אשור, די הגלי אַסְנַפַּר רבא ויקירא (עזרא ד' י'), לדעת רש"י הוא סנחרב, אך מטה שנאמר למעלה באותו ענין, מימי אסר חדן (שם שם ב'), נראה שהוא שמו או כנויו של אסרחדן בלשון פרסית.

אָסְנַת, שע"פ. בת פוטי פרע כהן אן, אשר נתן פרעה ליוסף לאשה (בראשית מ"א מ"ה), ומקורו בלא ספק בלשון מצרית.

אָסַף, פעל יוצא, הקל בעתיד, תֶּאֱסֹף, יֵאָסֵף, וכמו כן בפתח תַּאַסְפִי, ועל הרוב כשבא בבנוי יַאַסְפֵנִי יַאַסְפֶךָּ, ועל המעט ע"ד נחי פ"י, אָסְפָךְ, תַּסֵּף, אֲסָפָה. יסודו סף, סוף. ומטנו תהיה הוראתו הראשונה, א) משיכת קצה דבר מה וסופו או חלקיו הקיצונים אל עקרו, אל תוכו, אינציעהען, צוריקקציעהען, прибирать, стягивать. וַיֵּאָסֵף רגליו אל המטה (בראש' מ"ט ל"ג), אָסַף ידך (ש"א י"ד י"ט), וע"ד ההשאלה, וכובים אָסְפוּ נגהם (יואל ב' י'). כי אָסַפְתִּי את שלומי מאת העם (ירמיה ט"ז ה'), ומזה לדעתנו, רוחו ונשמתו אליו יֵאָסֵף (איוב ל"ד י"ד), ימשוך אליו (אל עצמו יח') את הרוח והנשמה אשר נפח באפי בני האדם, וטמיים (אז) יגוע כל בשר (שם שם ט"ו). וכן הַאֲסֵף רוחם יגועון (תהלים ק"ד כ"ט), נעהמען, брать. והפוכו תשלח רוחך יבראון. ומזה ב) השבת הנדח למקומו, אויפנעהמען, принимать. אָסְפָה הצלעה (מיכה ד' ו'), והכפל, והנדחה אקבצה, וָאֲסַף נדחי ישראל (ישעיה י"א י"ב). וע"ד ההשאלה, לָאֲסֹף איש מצרעתו (מ"ב ה' ז'), לפי שהמצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ובהרפאו ישוב למקומו. ומזה קבלת הגר והנדח למקום שמור ובטוח, וָאֲסַפְתִּי אותו העירה (יהושע כ' ד'), וַאֲסַפְתִּיו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'), ובבעלי חיים נדחים ותועים הכתוב מדבר. וע"ד המליצה, כי אבי ואמי עזבוני וה' יַאַסְפֵנִי (תהלי' כ"ז י'), ועל דרך ההשאלה, הנני אֹסְפְךָ על אבותיך (מ"ב כ"ב כ'), ענינו אמיתך. וזה לפי שהיה מנהגם לקבור את המתים בקברות אבותיהם, וכאילו מאספים

ומביאים אותם לשכנו במקום אבותיהם וכמו שמסיים וְנֶאֱסַפְתָּ אל קבורותיך, הנני אֹסִפְךָ אל אבותיך וְנֶאֱסַפְתָּ אל קבורותיך (דהי"ב ל"ד כ"ח). (ועיין הנפעל) ובא גם בענין הבאת איש למקום אחד בעל כרחו, וַיֶּאֱסֹף אתם אל משמר (בראשית מ"ב י"ז) איינשפערן, za- ג) קבוץ פרטים נפזרים אל מקום אחד לתכלית ידועה, זאַמלען, איינזאַמלען, собирать. וְאָסַפְתָּ את זקני ישראל (שמות ג' מ"ז), וְאָסַפְתִּי את כל הגוים (זכריה י"ד ב'), וַיֶּאֱסֹף לבן את כל אנשי המקום (בראשית כ"ט כ"ב). ומתיחם גם אל בעלי חיים וגם אל דברים שאין בהם רוח חיים, המכוון אָסַף עשרה חמרים (במדבר י"א ל"ב), וְאָסַף איש טהור את אפר הפרה (שם י"ט ט), וכבס הָאֹסֵף את אפר הפרה (שם שם י'), את הכסף וגו' אשר אָסְפוּ (מ"ב כ"ג ד'), וְכִנֵּס בצים עזבות כל הארץ אני אָסַפְתִּי (ישעיה י' י"ד), ועל הרוב ביחס אל תבואת הארץ, וְאָסַפְתָּ את תבואתה (שמות כ"ג י"א, ויקרא כ"ה ג'), ולא נֶאֱסַף את תבואתנו (שם כ"ה כ'), וְאָסַפְתִּי בעמרים (רות ב' ז'), בָּאָסְפְךָ את מעשיך (שמות כ"ג ז'). ועל דרך המליצה, מי אָסַף רוח בחפניו (משלי ל' ד'). ד) קבוץ של סלוק והעברה, וועגרייִמען, וועגרַאַפֿען, убрать, утащить. אִסְפִי מארץ כנעתך (ירמיה י' י"ז), אָסֹף אַסִּיפֵם נאם ה' (שם ח' י"ג) הפעל אָסַפְתָּם הוא עתיד הפעיל משרש סוף, ובא בלשון נופל על לשון לחזק המליצה ולפרש שהוא אסיפה של גמר וכליון עד הסוף, עד אחרית, נאַר אויס, וועגרייִמען, פֿערטילגען, истреблять. וכן אָסֹף אָסֵף כל מעל פני האדמה (צפניה א' ב'), הראשון מקור מן הקל, והשני לדעת רש"י עתיד בחסרון אל"ף השרש ע"ד לא יהל (ישעיה י"ג כ'), ולדעת הרד"ק הוא עתיד הפעיל מן סוף, וכמו אָסֹף אַסִּיפֵם (ירמיה ח' י"ג), ובאותו ענין בצפניה באה המלה אָסֹף עוד שתי פעמים, אָסֹף אדם ובהמה, אָסֹף עוף השמים וגו' ומסיים וְהִכְרַתִּי את האדם. וכן, פן אֹסִפְךָ עמו (ש"א מ"ו ו'). ומזה, וְאָסַפְתָּה נפשך ונפש ביתך (שופטים י"ח כ"ה), תגרום כליון לנפשך, ע"ד פן תספה (בראשית י"ט י"ז), פֿערדערבן, погубить. ובהשאלה, אָסַף אלהים את חרפתי (בראשית ל' כ"ג) סלק והעביר, אָסַף חרפתנו (ישעיה ד' א'), ומזה בבינוני פעול, אָסֵפֵי רעב (יחזקאל ל"ד כ"ט), גועים ברעב, מתי רעב, פֿאַן הונגער הינגערַאַפֿט, похищенный голодомъ. ורש"י פי' טמוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני. ה) מן ההוראה הראשונה, היות נמצא בסוף בקצה דבר מאחריו להגן עליו, ובהתיחד למחנה הנוסעת בסוף ובעקב המחנה העיקרית להגן עליה, איינען צוג שליעסטן, בעגליטען, za- кlучить собою рядъ, сопровождать. והלך לפניך צדקך כבוד ה' יַאַסְפֶךָ (ישעיה נ"ח ח'), טעמו כבוד ה' ילך מאחריך לשמור עליך. ועיין הפיעל.

הנפעל, בהוראת הקל, א) שיבה למקום שיצא ממנו, חזרה לאחור, זיך צוריקקציען, возвратиться, уходить. וַיֶּאֱסֹף משה אל המחנה (במדבר י"א ל'), וְנֶאֱסַפְתֶּם אל עריכם (ויקרא כ"ו כ"ה), עד הֵאָסֵף מרים (במדבר י"ב ט"ו), עד אשר שבה למקומה אחרי נרפאה מצרעתה, וכמו שנאמר בקל, לֶאֱסֹף איש מצרעתו (מ"ב ה' ז') (עיין הקל), הֵאָסְפִי אל תערך (ירמיה מ"ז ו'), ובהשאלה, וירחך לא יֵאָסֵף (ישעיה ס' כ'), מן הקל וכוכבים אָסְפוּ נגהם והקודם, לא יבא עוד שמשך. ב) כניסת הנדח והמופקר למקום שמור, אײַנפֿאַנגען ווערדן, быть убирасму. ולא יֵאָסֵף הביתה (שמות ט' י"ט), ואם אל עיר יֵאָסֵף (ש"ב י"ז י"ג), וישראל לו יֵאָסֵף, והבתיב לא (ישעיה מ"ט ה'), והקודם לשובב יעקב אליו, ומזה כניסה למקום קברות אבות וטעמו מיתה, אני נֶאֱסָף אל עמי (בראשית מ"ט כ"ט), ויגוע ויאסף וגו' וַיֵּאָסֶף אל עמיו (שם כ"ה ח' י"ז), המליצה הזאת כראיה לדבר שהאמינו שהעולם הבא עיקר מקום המנוחה והנחלה, והעולם הזה איננו כי אם מלון אורחים, ושהאדם בחיים חיתו אינו כי אם גר בארץ. וְנֶאֱסַפְתָּ אל קבריתיך (מ"ב כ"ב כ'), נֶאֱסְפוּ אל אבותיו (שופטים ב' י'), ומפני רוב ההרגל בו בא גם בחסרון מקום הכניסה, כאשר נֶאֱסַף אהרן אחיך (במדבר כ' כ"ו), יֵאָסֵף אהרן וכו' (שם כ' כ"ד). ג) הקבץ פרטים

נפזרים למקום אחד, גזאַמעלט ווערדן, быть собираему. וְנֶאֱסְפוּ שמה כל העדרים (בראשית כ"ט ג'), וְנֶאֱסְפוּ עשבות הרים (משלי כ"ז כ"ה), על ידי האוסף. ועל הרוב במובן פעל משותף, זיך פֿאַרזאַמלען, собираться. נֶאֱסְפוּ יחדו (שופטים ו' ל"ג), הֵאָסְפוּ ואגידה לכם (בראשי' מ"ט א'), ובקשור עם אֶל, וַיֵּאָסְפוּ אליו כל בני לוי (שמות ל"ב כ"ו), אשר נֶאֶסְפוּ אל ירושלם (דהי"ב י"ב ה'), ואלי יֵאָסְפוּ (עזרא ט' ד'), ובקשור עם על בטעם אסיפת שונאים לרעה, נֶאֶסְפוּ עלי נבים (תהלים ל"ה ט"ו), וְנֶאֶסְפוּ עלי והכוני (בראשית ל"ד ל'). ד) היות מסולק סלוק של כליה, פֿאַרשווינדן, исчезать, אויפהערן. וְנֶאֱסַף שמחה וגיל מן הכרמל (ישעיה ט"ז י'), וגם דגי הים יֵאָסְפוּ (חושע ד' ג'), כי מפני הרעה נֶאֱסַף הצדיק (ישעיה נ"ז א'), והקודם הצדיק אבד, ואין זה בכמשמעות נאסף אל עמי.

הפיעל, מעין הקל א) קבלת הנדח והגר, אײַנעהמען, принимать, пріютить. ואין איש מְאַסֵּף אתם (שופטים י"ט ט"ז), ב) קבוץ, זאַמלען, собирать. ובעמיר מאחרי הקוצר ואין מְאַסֵּף (ירמיה ט' כ"א), כי מְאַסְּפָיו יאכלהו (ישעיה ס"ב ט'), ויאמר ג) על המחנה הנוסע בסוף ובקצה מערכות המחנה העקרית להגן עליה, נאָכצוג, задній отрядъ. appiergardъ. מְאַסֵּף לכל המחנות (במדבר י' כ"ה), וְהַמְאַסֵּף הלך (יהושע ו' ט'), הפך החלוץ, ומזה ע"ד ההשאלה המליצית וּמְאַסְּפָם אלהי ישראל (ישעיה נ"ב י"ב), (ועיין הקל) ולא נמצא הפיעל במקרא כי אם בבינוני.

הפועל, במובן הקבוץ, אײַנגעזאַמלט ווערדן, быть собираему. וְאָסַף שללכם (ישעיה ל"ג ד'), וְאָסְפוּ אספה (שם כ"ב), וְאָסְפוּ עליהם עמים (יהושע יוד י'), עם מְאֻסָּף כגוים (יחזקאל ל"ח י"ב), ולד"ק נמצא גם בהפעיל, וַיֹּסֶף עוד דוד את כל בחור בישראל (ש"ב ו' א'), והוא ע"ד נחי פ"י. ורש"י פי', ויוסף עוד דוד לאסוף, וכן תרגומו וְאוֹסִיף.

ההתפעל, במובן פעל משותף, זיך פֿאַרזאַמלען, собираться. בְּהִתְאַסֵּף ראשי עם (דברים ל"ג ה'), פ"א במקרא.

אָסֵף, ש"ז. קבוץ וכנוס, דאָס זאַמלען, со-бираніе. ואסף שללכם אָסֵף (ישעיה ל"ג ד'). הרד"ק פי' עפ"י תיב"ע כמו שאוספים התסיל בלא יגיעה ועמל, ורש"י פי' כמו שהתסיל אוסף לו תבואה בקיץ, ונופל על קבוץ התבואה מן השדה, וכולל גם התבואה הנאספת, לעזע, сбор-ка плодовъ. אָסֵף בלי יבוא (שם ל"ב י'), והקודם כי כלה בציר, ותרגומו עללא לית למבנש. וברבוי, כי היתי כְּאָסְפֵי קיץ (מיכה ז' א'), רש"י פי' כאסיפות קיץ והם סופי תאנים שהן רעות וכן ת"י כְּסָפֵי קייטא. והנראה מן התרגום שאיננו מלשון קבוץ וכנוס כי אם מלשון סוף, הפירות הנגמרים בסוף הקיץ המתאחרים להתבשל (ועיין סוף) נאָכגעאָכטע, שפּאָטפֿרוכטע, поздніе плоды.

אָסִף, אָסִיף, ש"ז. זמן אספת פירות האילנות, аре-אָבסאַמלעזע, мя уборки фруктовъ וחג הָאָסִף בצאת השנה באספך את מעשך (שמות כ"ג ט"ז), וחג הָאָסִיף תקופת השנה (שם ל"ד כ"ב), והוא ע"ד משקל השמות חָרִישׁ, קָצִיר.

אָסַף, שם. לא נמצא כי אם בכתבי הקדש האחרונים ורק בלשון רבים ולבניו בית הָאֲסָפִים (דהי"א כ"ג ט"א), וְהָאֲסָפִים שנים שנים (שם שם י"א), במיוחס לרש"י פירש שם מקום וכן פי' הרד"ק. (ועיין בסמוך), בַּאֲסָפֵי השערים (נחמיה י"ב כ"ה). רש"י והראב"ע פירשו כמו בסיפי השערים, והאל"ף נוספת, והאחרונים פירשו מלשון קבוץ, וכנוס במובן אוצר, אינגעזאַמלטעם, פֿאָרראַטהסהויז, запасъ. מקומות האוצרות שהיו בשערים. ומזה גם בית הָאֲסָפִים, בית האוצרות, פֿאָרראַטהסהויז, запасной магазинъ. וכן יפורש לדעתם וְלָאֲסָפִים בחסרון השם בית, והנראה לנו שענינו בָּאֲסָפֵי השערים הוא מן סוף, בהוראת פינה קיצונית מחוצו של בנין, עקקע ווינקעל, уголъ. שהיו המשמרות קבועות על כל פינה ופינה מבית ומחוץ, וכמו ששנינו במדות, ארבעה על ארבע פנותיו מתוכו וכו' ארבעה על ארבע (פנותיה) מבחוץ (מדות א' א').

אֲסֵפָה, ש"נ. קבוץ וכנוס, פֿערזאמלונג, собрание. וְאָסְפוּ אֲסֵפָה אסיר על בור (ישעיה כ"ד כ"ב). ומענינו אנו למדים שטעמו, הובלה בחזקת היד למקום שמור, וכעין וַיֶּאֱסֹף אתם אל משמר (בראש' מ"ב י"ז), ובדברי חז"ל גם בענין מיתה ופטירה, בשעת אֲסִיפָתוֹ של יצחק (פרקי דר"א ל"ח).

אֲסֵפָה, ש"נ, לא נמצא כי אם פ"א במקרא ובלשון רבים, וענינו כעין הקורם, קבוץ וכנוס, פֿערזאמלונג, собрание. דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בַּעֲלֵי אֲסֵפוֹת (קהלת י"ב י"א). במדרש קהלת על פסוק זה אמרו, אימתי דברי תורה נאמרין כתקנן בשעה שבעליהם שומעין אותן באסופות. ולפיהם יהיה ענין אֲסֵפָה, כנסיה וקבוץ אנשים, וּבַעֲלֵי אֲסֵפוֹת הם אנשי הכנסיה, ושעור הכתוב, וכמשמרות נטועים דברי בעלי אספות, והשם דברי בחצי הפסוק הראשון מושך עצמו ואחר עמו. ולדעת הרב ר' נחמן קראבמאל, השם בַּעֲלֵי אֲסֵפוֹת הוא ממש שם נרדף לשם אנשי כנסת הגדולה (עיין בספר מורה נבוכי הזמן שער י"א סימן ח'). וי"מ, אֲסֵפָה קבוץ מאמרים, ובעלי אספות הם החכמים האוספים ומלקטים דברי חכמה מפי סופרים וספרים, ומחברים מהם חבורים, זאמלער, собиратели. והפלא שרש"י נטה בזה מדברי חז"ל ותפס בפירושו של דונש בן לברט, שהשם אֲסֵפָה ענינו, עבה וגסה, ובעלי אסופות הוא נמשך אל משמרות נטועים שהם בעלי אסופות, והשעור מסמרים שיש להם גלגלת אסופה וגסה, ודומה שפירש אסופה בענין דבר מבונם ומקובץ שהוא עב וגס, וצריך עיון.

אֲסַפְסָף, שם קבוץ. פ"א במקרא וְהָאסַפְסָף אשר בקרבו (במדבר י"א ד'), א"ת עֲרֵבִים, ועל פיהו פירש"י אלו ערב רב שנאספו על בני ישראל בצאתם ממצרים, אויפֿגעראָפֿטעם געזינדעל, скопище.

2) **אָסוּפִי**, **אָסוּפִית**, במשנה, ילד שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו (קידושין ד' ב'), פֿינדעלקינד, найденышъ. אסופי אסופית (שם דף ע"ג ע"א).

אָסָף, שע"פ. א) בן ברכיהו, מבני גרשם בן לוי, הוא אחד המיוחד בשלשה המשוררים שהעמיד דוד ע"י שיר בית ה' (דהי"א ר' מ"ז כ"ד כ"ח), והיה ראש לארבעה בניו המשוררים, וראש למחלקה מיוחדת לשיר (שם כ"ה ב'), ושם נאמר עליו, על יד אסף הַנָּבִא על ידי המלך, ונקרא ג"כ אָסָף הַחֹזֶה (דהי"ב כ"ט ל'), (ועיין חוֹזֶה). והיתה עבודת השירה ירושה בידי בני בניו לדורות, ועלו מהם עם זרובבל מבבל, משררים מבני אָסָף מאה עשרים ושמונה (עזרא ב' מ"א). וביסוד הבית השני נאמר שעמדו הלוים בני אָסָף במצלתים להלל את ה' (שם ג' י'), ובספר התהלים נמצא י"ב מזמורים מיוחסים לאסף, בשם מזמור לאסף (נ', ע"ג, ע"ג, פ"ג), למנצח על תשחת מזמור לאסף שיר (ע"ה), למנצח בנגנות מזמור לאסף שיר (ע"ו), למנצח על ידותון לאסף מזמור (ע"ז), משכיל לאסף (ע"ח), למנצח על ששנים עדות לאסף (פ'), למנצח על הגתית לאסף (פ"א), שיר מזמור לאסף (פ"ג). ולפי שרוב השירים ההם נאמרו זמן רב אחר דורו של דוד וקצתם גם בימי החרבן, יתכן שחוברו על ידי אחד מבני בניו המשוררים ונתיחסו לאביהם שהיה ראש וראשון למחלקות המשוררים מבניו. ובא, למחלקת לשערים לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אָסָף (דהי"א כ"ו א'). אסף זה איננו אסף המשורר שהיה מבני גרשם, כ"א הנקרא אֶבְיָסָף (שם מ' י"ט). ב) אבי יואח המזכיר למלך חזקיהו (מ"ב י"ח י"ח, ישעיה ל"ו ג'). ג) שומר הפרדס של המלך ארתחשסתא בימי נחמיה (נחמיה ב' ח').

2) **אספונית**, (עיין ספוג).

2) **אַסְפַּלָנִית**, במשנה, ש"נ. רטיה וחבישה שנותנים על גבי המכה, פֿערבאַנד, פֿפֿלאַסטער, повязка, пла-стырь. ונותנים עליה אספלנית (שבת י"ט ב'), ומגיחים אספלנית על גבי מכה (שם דף י"ח ע"א), אם בפידו להם שוע (איוב ל' כ"ד), תרגומו ישוי להון אספלניתא (בב"י, ולפנינו אספלעיתא) וכן הוא בלשון סורית וביונית. σπλήνιον. וברומית, splenium.

2) אָסְפַּנְיָא, במשנ' ש"נ. שבר שהמלך משלם לאנשי חילו, יאָלד, жало- ванье. אלא כדי ליתן אספניא (סנהדרין ב' ד'), ובעל הערוך גורס אַפסניא, וכן נכון, ולשון יונית הוא, εὐφωνία. (ע"ין שם).

2) אָסְפָּנִין, במשנה שם, וקולים האספנין (שבת כ"ב ב', מכשירין ו' ג'), לדעת המפרשים הוא מין דג מלוח הבא מארץ שפניא.

2) אִסְפַּקְלַרְיָא, אִסְפַּקְלָרְיָא, סְפַּקְלָרְיָא, בתרגום ובמשנה ש"נ. מקורו בלשון רומית, specularium. וענינו א) זכוכית שהיא בהירה וקוי האור נכנסים ויוצאים מתוכה, דורכ- מיגעם גלאז, прозрачное стекло. וקודם שהמציאו הפיניקים את הזכוכית המלאכותית, השתמשו באבן הזכוכית והיא האבן הבהירה שמתקלפת קלופי דקים שמשימים אותן בחלונות, שפיגעל שטיין, מאַרְיָן גלאז, слюда. לא יערכנה זהב וזכוכית (איוב כ"ח י"ז), תרגומו, דהבא ואספקלרא, ובאגדה, הא דמסתכלי באספקלריא המאירה הא דלא מסתכלי באספקלריא המאירה (סוכה מ"ד ע"ב), ר"י אומר מתוך תשע אספקלריות היו הנביאים רואים ומשה ראה מתוך אספקלריא אחת (ויק"ר א'). כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת משה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת (שם). ונופל גם ב) על מראה שרואין בו את כל המוחשים שבנגדו, שפיגעל, зеркало. שהיו עושים לפנים מנחושת מוצהב, חזקים כראי מוצק (איוב ל"ז י"ח), תרגומו כְּאִסְפַּקְלַרְיָא סנינא. במראת הצבאת (שמות ל"ח ח'), תיב"ע מן אספקלידי נחשא. ומזה במשנה, אספקלריא טהורה ותמחוי שעשאו אספקלריא טמא (כלים ל' ב').

2) אַסְפַּר, אַסְפָּרִי, במשנה ש. מין מטבע קטנה חמש בדינר, ארבע אספרי כסף (מעשר שני ב' ה'), וויספּענינג, родъ монеты турецкой.

2) אַסְפַּרְנוֹס, סְפַּרְגוֹס, במשנה שם, מין ירק ממיני הכרוב, וכן שמו בל"ע, σπαρ- γος, שפּאַרגעל, спаржа. ובמשנה הנזכר מן הכרוב אסור באספרגוס מן האספרגוס מותר בכרוב (נדרים ו' י'), לפי שהאספרגוס הוא ממיני הכרוב אבל אין הכרוב נקרא על שמו (רש"י והר"ן). ולדעת הערוך בשם רב האי נקרא כן היין ששורין בו הכרוב ועושים אותו לרפואה. וכן נראה מן הבבא הסמוכה לזה, מן הגריסין אסור במקפה וכו'. ובמובן זה השתמשו בברייתא, אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים (ברכות נ"א ע"א).

1) אָסְפָּרְנָא, ארמית. מלת תאה"פ, בדיוק, בזריזות, בשלימות, фаллкмтн, איפּריג, זאָרגפֿאַלטיג, точно, усердно, рачительно. אָסְפָּרְנָא מתעבדא (עזרא ה' ח'), אָסְפָּרְנָא נפקתא תהוי מתיהבא (שם ו' ח').

אַסְפָּתָא, שע"פ. אחד מבני המן (אסתר ט' ו'), מקורו פרסית, אַסְפָּא, סוס, שהיה אצלם סמל האליל ביהראם.

2) אַסְפַּתְּי, שם במשנה.העושה מקום לקנה ולאספתי ולנר (אהלות י"ג ד'), המפרשים נחלקו בפירושו, בעל הערוך הביא ג' פירושים על זה, עין שדומה לקנה שהוא למנעולים (וכן פי' הרמב"ם), וי"א אבוקה, וי"א יתד לתלות בו כלים, והראב"ד פי' על פי התוספתא דתני בה ולאבצתי, שהוא מלשון צבת, וענינו מלקחים למחוט הפתילות, ובמנורה מדבר, והר"ש הביא עוד פירוש אחד שהוא מלשון יונית בהוראת חרב, והוא מכלי האורגים שדומה לחרב (ע"ין בתוי"ט).

2) אֶסְקוֹטְלָא, במשנה שם. מין קערה שנותנין עליו אוכלין, הטבלא והאסקוטלא של זכוכית טהורין, וכן שולי קערה ושולי אסקוטלא (כלים ל' א'), ולשון רומית הוא, scutella, שיסעל, שאַלע, отдушник.

2) אִסְקוּפָא, סְקוּפָא, ארמית, ש"נ, המקום בחלל הפתח שהדלת שוקפת עליו למעלה ולמטה, אָבערשוועלע, אונטערשוועלע, перекладина дверей. (שמות י"ב ז'), תיב"ע ועלוי מסקופא עילאה, וסתם אסקופא הוא מפתן שדורסין עליו, שוועלע, порогъ. ובמשנה, המוציא אוכלין ונתנן על האסקופא

(שבת י' ב'). והערוך גורס אסבופה, (ועי' שקף).

2) אֶסְקְרִיטִי, שם. עוגה שבלילתה רכה ונאפית בכלי, במחבת או במרחשת, אויף דעם ראָסטע געבאַקענעם, ראָסטגעבעקע, жаренное на сковородѣ (שמו' ט"ז ל"א). ת"א כאסקריטין בדבש, ובמכילתא כעין אסקריטי. ומזה במשנה, הרובשנין והאסקריטין (חלה א' ד'), ולשון יונית הוא, εσχαρίτης. ויב"ע תרגם, שני צנתרות הזהב (זכריה ד' י"ב), תרין אֶסְקְרִיטָנָן, הוציא השם הזה גם לענין כלי קבול ארוך וצר, кружка, кружка.

2) אֶסְקַרְיָא, במש' שם, בית הבנוי בספינה או באסקריא (נגעים י"ב א'). תורן שבספינה, והוא המצפה שבונין על התורן, мачта. וכן אמרו בגמרא תורן אסקריא (ב"ב דף ע"ג ע"א), ויש גורסין אֶכְסַדְרָא, שענינו אֶסָּדָה, помостъ. והוא הנכון (ועיין אסדה).

אָסַר, פ"י. הקל (בעתיד יֵאֵסֹר, ויֵאָסֹר, ובכנוים וַיַּאַסְרֵהוּ יַאַסְרֵנִי, וַיַּאַסְרֵנִי, המקור בלמ"ד לֶאֱסֹר לֶאְסֹר) דומה לשרש אָזַר, והוראתו א) קשירת דבר לדבר אחר באופן שלא יוכל למוש ממקומו, אַנבינדען, привязать. אִסְרִי לגפן עירה (בראש' מ"ט י"א), והיו"ד נוספת, המום אָסוּר והתחמר אָסוּר (מ"ב ז' י'), אָסְרוּ חג בעבתים עד קרנות המזבח (תהלים קי"ח כ"ז) ועיין להלן. ומזה ב) קשירת בהמה בעגלה למשוך את העגלה, רתימה, אַנשפּאַננען, запрягать. וַאֲסָרֵתֶם את הפרות בעגלה (ש"א ו' ז'). וביחס אל המרכבה שחסוסים רתומים בה, וַיֶּאְסֹר יוסף מרכבתו (בראשית מ"ו כ"ט), בעשפּאַננען. ובחסרון הנשוא המובן בכח המאמר, אֱסֹר ורד (מלכים א' י"ח מ"ד). ועם זה רתימת הסוסים והמרכבות למלחמה, וַיֶּאְסֹר את רכבו (שמות י"ד ו'), אָסְרוּ הסוסים (ירמיה מ"ו ד'). ומזה בהשאלה עריכת מלחמה שעקרה בבעלי הרכב והפרשים, מי יֶאְסֹר המלחמה (מ"א כ' י"ד), או שענינו סדור צבאות המלחמה בסדרים קבועים וקשורים, וע"ד שהשתמשו חז"ל בלשון קשר, ואמרו קשרי המלחמה (סוטה ח' ה'), וַיֶּאְסֹר אביה את המלחמה (ה"י ב' ג'). ג) קשירה בחבלים או בכבלים לענות נפש ולמנוע חפשיות התנועה, בינדען, פֿעסטסעלן, связывать. וַיֶּאְסֹר אתו לעיניהם (בראשית מ"ב כ"ד), אם יַאַסְרֵנִי בשבעה יתרים (שופטים ט"ז ז'), לֶאְסֹר מלכיהם בזקים (תהלים קמ"ט ח'), וַיַּאַסְרֵהוּ בנחשתים (מ"ב כ"ה ז'). ומזה שימה בכלא, פֿערהאַפֿטען, заключить въ темницу. וַיַּאַסְרֵהוּ בית כלא (שם י"ז ד'). ומזה בבינוני פעול, והוא אָסוּר באוקים (ירמיה מ' א'), געפֿעסטעלט, скованный. ה' מתיר אֲסוּרִים (תהלים קמ"ו ז'), לאמר לַאֲסוּרִים צאו (ישעיה מ"ט ט'), געפֿאַנגענע, плѣнники. ונרדף עם שבוי, לקרוא לשבוים דרור וְלַאֲסוּרִים פקח קוח (שם ס"א א'). ומזה בבית הָאֲסוּרִים (שופטים ט"ז כ"א), כי מבית הָסוּרִים (קהלת ד' י"ד), בחסרון האל"ף (ועיין סוה). וע"ד המליצה, מלך אָסוּר ברהטים (שה"ש ז' ו'), קשור ושבוי בקשרי הרהטים, תלתלי ראשה, לדבקה בה לאהבה (ועיין רהט). ד) במובן המוסרי, הסכמה למנוע את עצמו מדבר מה שהוא כמביא את עצמו בכבלים ומבטל חפשיות רצונו, זיך איינע פֿעסטעל אנלעגען, אבּנעלאָבען, связывать себя обѣтомъ, запрещать себѣ каться. לֶאֱסֹר אִסָּר על נפשו (במדבר ל' ג'), ובחסרון הגוף, וְאָסְרָה אִסָּר בבית אביה (שם שם ד'). ובהלכה, 2) החלטת מניעת דבר מצד הדין, והפוכו התר. בית שמאי אוסְרִין וב"ה מתירין. ובענין הודעת סבת המניעה הפה שֶׁאָסַר הוא הפה שהתיר (דמאי ו' י"א). ובענין גרם מניעה, ור"ש אומר זה וזה אוסְרִין ולא מקדשין (כלאים ז' ח'). ובבינוני פעול, שאבל אָסוּר לרחוץ (ברכות ב' ו'), כלאי הכרם אֲסוּרִים מלזרוע (כלאים ח' א'), אינו אָסוּר משום כלאים אלא צמר ופשתים (שם ט' א'), ובא גם ה) בהוראת פעל אָזַר, אומגירטעלען, опоясывать. וַיֶּאְסֹר אזור במתניהם (איוב י"ב י"ח), והבונים איש חרבו אֲסוּרִים על מתניו (נחמיה ד' י"ב). ולדעת הרמב"ן מזה, אִסְרוּ חג בעבתים (תהלים קי"ח כ"ז), ושעמו קשור ואזור של עטור וקשוט, הקרבן יהיה אזור ועטור בענפי עץ עבות, וכמו שמצאנו בקרבן של בבורים והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב, ועטרת של זית בראשו

(בכורים ג׳ ג׳). ויתכן שבמובן זה יפורש גם, מלך אָסוּר ברהטים (שה״ש ז׳ ו׳), עטור ומקושט ברהטים (עיין רהט).

הנפעל, מן הקל בהוראה שניה, היות אסור בכבלים, געפֿעסטעלט ווערדן, быть связану. ובמה תֵּאָסֵר (שופטים ט״ו ו׳), וכן היות נתון בבית האסורים, אין געפֿענגנישאפֿט געהאלטן ווערדן, быть задержану. ואתם הֶאָסְרוּ (בראשית מ״ב ט״ז). ובמשנה, האסור מצד הדין, נֶאֱסָר, נֶאֱסָרָה כידוע.

הפיעל, שתי פעמים בכתוב אחד, כל קציניך נדדו יחד מקשת אָסְרוּ כל נמצאיך אֻסָּרוּ יחדו מרחוק ברחו (ישעיה כ״ב ג׳). רש״י פי׳ מאימת המורים בקשת הם נאסרים להסגר בעיר, והרשד״ל מוסיף מאימת הקשת ידיהם אסורות והוא משל על שפלות רוחם מאימה ופחד, געפֿעסטלט, ערשטאַרדט זיין, быть при-кована, цѣпенѣть. אולם להשוות את המאמר הזה אל השני, כל נמצאיך אסרו יחדו, יתכן ששעור הכתוב כל קציניך שנדדו יחד מקשת (מאימת הקשת) אָסְרוּ נתפשו, וכן כל נמצאיך אשר למרחוק ברחו אסרו נתפשו, ערגרײַפֿן ווערדן, быть схвачену.

אָסָר, ש״ז. במובן המוסרי, הסכמה למנוע את עצמו מהנאת איזה דבר, ענטזאגונגם געליבדע, אבנעלאָבונג, зарокъ. וֶאֱסָרָה אשר אסרה על נפשה (במדבר ל׳ ה׳). וברבוי, וֶאֱסָרֶיהָ אשר אסרה (שם שם ו׳). ובארמית ענינו פקודה אוסרת ומונעת, פֿערבאָט, אונטערזאגונגם בעפֿעהל, запретъ. הלא אָסָר רשמת (דניאל ו׳ י״ג), על אָסַר מלכא (שם שם), תקים אֱסָרָא (שם שם ט״ו).

אָסָר, ש״ז. במובן המוסרי כעין הקודם, אלא שנהוג יותר במקרא ממנו, אבעלאָבונג, зарокъ. לאסר אָסָר על נפשו (במדבר ל׳ ג׳ ה׳ י״א י״ב), וְלֶאְסֹר נפשה (שם שם י״ג), וכל שבועת אָסָר (שם י״ד), אָסָר שאוסרים על עצמו בשבועה.

אֱסוֹר, שם. א) פֿעסטלונג, сковываніе. בחבור עם השם בַּיִת, ונתנו אתו בית הָאֱסוּר (ירמי׳ ל״ז ט״ו), געפֿענגניס, тюрьма. ב) ברבוי, אֲסוּרִים, חבלים או כבלים שאוסרים בהם, באַנדע, פֿעסטעלען, узы, веревки. ויתכן שבמובן זה יפורש גם, מלך אָסוּר ברהטים (שה״ש ז׳ ו׳), עטור ומקושט ברהטים (עיין רהט).

הנפעל, מן הקל בהוראה שניה, היות אסור בכבלים, געפֿעסטעלט ווערדן, быть связану. ובמה תֵּאָסֵר (שופטים ט״ו ו׳), וכן היות נתון בבית האסורים, אין געפֿענגנישאפֿט געהאלטן ווערדן, быть задержану. ואתם הֶאָסְרוּ (בראשית מ״ב ט״ז). ובמשנה, האסור מצד הדין, נֶאֱסָר, נֶאֱסָרָה כידוע.

הפיעל, שתי פעמים בכתוב אחד, כל קציניך נדדו יחד מקשת אָסְרוּ כל נמצאיך אֻסָּרוּ יחדו מרחוק ברחו (ישעיה כ״ב ג׳). רש״י פי׳ מאימת המורים בקשת הם נאסרים להסגר בעיר, והרשד״ל מוסיף מאימת הקשת ידיהם אסורות והוא משל על שפלות רוחם מאימה ופחד, געפֿעסטלט, ערשטאַרדט זיין, быть при-кована, цѣпенѣть. אולם להשוות את המאמר הזה אל השני, כל נמצאיך אסרו יחדו, יתכן ששעור הכתוב כל קציניך שנדדו יחד מקשת (מאימת הקשת) אָסְרוּ נתפשו, וכן כל נמצאיך אשר למרחוק ברחו אסרו נתפשו, ערגרײַפֿן ווערדן, быть схвачену.

אָסָר, ש״ז. במובן המוסרי, הסכמה למנוע את עצמו מהנאת איזה דבר, ענטזאגונגם געליבדע, אבנעלאָבונג, зарокъ. וֶאֱסָרָה אשר אסרה על נפשה (במדבר ל׳ ה׳). וברבוי, וֶאֱסָרֶיהָ אשר אסרה (שם שם ו׳). ובארמית ענינו פקודה אוסרת ומונעת, פֿערבאָט, אונטערזאגונגם בעפֿעהל, запретъ. הלא אָסָר רשמת (דניאל ו׳ י״ג), על אָסַר מלכא (שם שם), תקים אֱסָרָא (שם שם ט״ו).

אָסָר, ש״ז. במובן המוסרי כעין הקודם, אלא שנהוג יותר במקרא ממנו, אבעלאָבונג, зарокъ. לאסר אָסָר על נפשו (במדבר ל׳ ג׳ ה׳ י״א י״ב), וְלֶאְסֹר נפשה (שם שם י״ג), וכל שבועת אָסָר (שם י״ד), אָסָר שאוסרים על עצמו בשבועה.

אֱסוֹר, שם. א) פֿעסטלונג, сковываніе. בחבור עם השם בַּיִת, ונתנו אתו בית הָאֱסוּר (ירמי׳ ל״ז ט״ו), געפֿענגניס, тюрьма. ב) ברבוי, אֲסוּרִים, חבלים או כבלים שאוסרים בהם, באַנדע, פֿעסטעלען, узы, веревки.

(מוסף ליום א' דראש השנה).

2) **אֲסָרָה**, ש"פ. במדרש, תבוא אֲסָרָה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל (ב"ר נ"ה).

מָסֹרֶת, ש"נ. פעם אחת במקרא, והבאתי אתכם בְּמָסֹרֶת הברית (יחזק' כ' ל"ז), לדעת הרד"ק הוא משרש אסר ומשפטו מַאֲסֹרֶת, קשר, מוסרות, במובן המוסרי, באגדע, союзъ. ורש"י פירוש משרש מסר, בבריתי שמסרתי לכם, (ועיין מסר).

מֹסֵר, עיין יסר.

3) **מַאֲסָר**, בפיוט, ש"ז. בית האסורים, במובן המוסרי, ושוב מַמְאָסָר סבלות שבותי (ר' יהודה הלוי דיוואן ס' נ"ב).

2) **אֵיסָר**, במשנה שם. מטבע של נחשת, רומית, asserium. והוא חצי פונדיון, ארבעה אִיסָרִין אִיסָר לדינר (ב"מ ד' ה'), בארבעה איסרות (פאה ח' א').

אַסִּיר, שע"פ. א) בן קרח בן יצהר (שמות ו' כ"ד). ב) בן אביסף מבני קרח (דה"א ו' כ"ב). ג) בן יכניה מלך יהודה (שם ג' י"ז).

אַסַּר־חַדּוֹן, שע"פ. בן סנחרב מלך אשור אשר מלך אחריו (מ"ב י"ט ל"ז), (ישעיה ל"ז ל"ח, עזרא ד' ב'). המלה הראשונה נמצאה בהרכבה למלות אחרות בשני סגולים בסופן לשמות עצמים פרטים למלכי אשור פִּלְאֶסֶר, שַׁלְמַנְאֶסֶר. ומזה נראה שמקורה אשורית, ולדעת המבארים ענינו שר, נגיד ומצוה, והמלה חַדּוֹן, הוראתו מנצח, ובהרכבתו אֲסַר חַדּוֹן הנגיד המנצח (ועיין אסנפר).

2) **אֻסְתָּנִים**, ש"ת. חלש וקצת חולה, שיאך, слабый, болѣзнен-, קראנקליך. הנון עבדין יתי אֻסְתָּנִים ный, хилый (תרגום איוב ו' ז'). ובמשנה ובגמרא בט"ת אסטנים אני (ברכות ב' ו'), אם היה כה"ג זקן או אסטנים (יומא ג' ה'). ובמובן מפונק שאינו יכול לראות דבר מגונה, צארт, нѣжный. ואותו תלמיד אסתנים היה (תמיד כ"ז ע"ב). ולשון יונית הוא ασθένης.

אֶסְתֵּר, שע"פ. בת אביחיל, המלכה אשת המלך אחשורוש, הנודעה לתהלה בדברי הימים לבני ישראל כיהודע. השם הזה אחד מן שני השמות שקראו לה, ויהי אמן את הדסה היא אֶסְתֵּר (אסתר ב' ז'). וכבר ראו חז"ל לפרש ולהעיר איזה מהם שמה העצמי ואיזה מהם שם הכנוי והלְוָאִי, והקרוב מפירושיהם אל הפשט הוא פירושו של ר' נחמיה, הדסה שמה ולמה נקראת אסתר שהיו אומות העולם קורין אותה על שום אסתהר (מגילה י"ג ע"ב). ואסתהר הוא שם כוכב נוגה, דער פלַאנעט וועגוס. Venera. וכן הוא מפורש בתרגום שני, אסתר בשם כוכב נוגה יונית איסתרא (ועיין ילקוט). αστήρ. וכן הוא בלשון פרסית סִיתָרָה כוכב, וביחוד כוכב נוגה.

1) **אָע, אָעָא**, ארמית שם. עץ (בחלוף צד"י בעי"ן) בבחינת חמרו, האָלץ, деревo. ונדבך די אָע (עזרא ו' ד'), אָעָא ואבנא (דניאל ה' כ"ג), ובתרגום אונקלוס, מן דָּעָא (במדבר ל"א כ'), אָעָא דארזא (ויקרא י"ד ד').

א) **אַף**, שע"ז. עקרו אַנַף משרש אָנַף, כמו שהוא בלשון ארמית (עיין אנף) והדגש בכנוים בלמ"ד פעל וברבוי, משלים חסרון הנו"ן, אַפַּי אַפָּהּ, וברבוי הזוגי אַפַּיִם, ענינו חוטם והוא א) אבר הנשימה בבעלי חיים, נאזע, носъ. אַף להם ולא יריחון (תהל' קט"ו ו'), וריח אַפֵּךְ כתפוחים (שה"ש ז' ט'), הריח שהוא רוח הנשימה היוצא מאפך. מנשמת רוח אַפֵּךְ (תהלים י"ח ט"ז), במוקשים ינקב אַף (איוב מ' כ"ד). ולהיות בשעה שהאדם כועס נחירי האף מתרחבים מחוזק אויר הנשימה וכמו אש ועשן יוצא מהם, מיוחס אל השם אַף, פעולת הכעס בחבור עם הפעל חרה, ויחר אַף יעקב (בראשית ל' ב'), ותחר אַפּי (שמות כ"ב כ"ג), נאזע ענטבראננען, צירנען, воспылать гнѣвомъ, разгнѣваться. וכן עם השמות חָרוֹן, חֲרִי, על חָרוֹן אַף ה' (במדבר ל"ב י"ד), ויצא מעם פרעה בָּחֲרִי אָף (שמות י"א ח'), וכן יחובר עם הפעל קדח, עשן,בער,כי אש קדחה בְאַפִּי (דברים ל"ב כ"ב), כי אז יעשן אַף ה' (שם כ"ט י"ט), עלה עשן בְּאַפּוֹ (ש"ב כ"ב ט'), בער אַפּוֹ (ישעיה ל' כ"ז), כי יבער כמעט אַפּוֹ (תהלים ב' י"ב). ובא, אַפּוֹ טרף

וישטמני (איוב ט״ז ט׳), בהשאלה מפעולת כויצת החטם בעת הכעס, וכן ויטרף לעד אפו (עמוס א׳ י״א). ומזה בא השם אף לבדו גם בזולת הפעלים הנזכרים ב) בהוראת כעס גדול וקצף, צאָרן, гнѣвъ. ונרדף עם חֵמָה, וגם אף עלה בישראל (תהלים ע״ח כ״א), ודבר עצב יעלה אף (משלי ט״ז א׳), והפוכו מתן בסתר יכפה אף (שם כ״א י״ד), וחנפי לב ישימו אף (איוב ל״ו י״ג), והפוכו וחכמים ישיבו אף (משלי כ״ט ח׳), שכל אדם האריך אפו (שם י״ט י״א), מאריך האף ומעביר לעת אחרת, דען צארן אויפשיעבען, медлить гнѣвомъ. למען שמי אאריך אפי (ישעיה מ״ח ט׳), ומזה, אל לארך אפך (ירמיה ט״ו ט״ו), לאנגמוטה, долготерпѣніе. (עיין ארך), לא החזיק לעד אפו (מיכה ז׳ י״ח), והפוכו, הרף מאף ועזב חמה (תהלים ל״ז ח׳). ויחובר עוד עם פעלים שונים, נתך אפי וחמתי (ירמיה מ״ב י״ח), וכלה אפי והנחתי חמתי בם (יחזקאל ה׳ י״ג), (עיין כלה), ושלחתי אפי בך (שם ז׳ ג׳), ובחבור עם נרדפיו ושמות אחרים להפלגה, וינאץ בזעם אפו (איכה ב׳ ו׳), בזעף אף (ישעיה ל׳ ל׳), הפיץ עברות אפך (איוב מ׳ י״א). וכן, אכזריות חמה ושטף אף (משלי כ״ז ד׳), עז אפך (תהלים צ׳ י״א). וביחוס אל הזמן, ביום אף ה׳ (צפניה ב׳ ג׳), בעת אפך עשה בהם (ירמיה י״ח כ״ג). וביחוס אל הכועס, איש־אף יגרה מדון (משלי כ״ט כ״ב), והכפל, ובעל חמה. אל תתרע את בעל־אף (שם כ״ב כ״ד), והכפל, ואת איש חמות, יעהע צאָרנינ, вспыльчивый. ובא ע״מ היחם על, על אף, בענין להעיר אף, לגרות אף, כי על אף ה׳ היתה בירושלים (מ״ב כ״ד כ׳), כי על אפי ועל חמתי (ירמיה ל״ב ל״א), על אף איבי תשלח ידך (תהלים קל״ח ז׳), להעיר אפו להכעיסו. ויתכן שזה האחרון בהוראת פנים, ושעמו, נגדם לעיניהם, כמו נגד צוררי (שם כ״ג ה׳), וכן המכעיסים אתי על פָּנַי (ישעיה ס״ה ג׳), (ועיין כלפי). ולפעמים מיוחס אל האף מדת הגאוה כי המתגאה כמו מגביה ומרים אפו, רשע כגבה אפו (תהלים י׳ ד׳). ובא גם ברבוי זוגי:

אַפַּיִם, שם. ע״ש שני הנחירים. א) בהוראתו הראשונה, דיא נאזע, נאזעלאָכער, носъ, ноздры. ויפח בְּאַפָּיו נשמת חיים (בראשית ב׳ ז׳), וברוח אַפֶּיךָ נערמו מים (שמות ט״ו ח׳). וע״ד ההשאלה, רוח אַפֵּינוּ משיח ה׳ (איכה ד׳ כ׳), רוח חיינו, לעבענסאָדעם, дыханіе жизни. שבו תלואים חיינו, ב) בהוראת הכעס והחמה, צאָרן, гнѣвъ. אבל לא יהובר ולא יסמך אל הפעלים והשמות ההם שהשם אף בל״ו מחובר ונסמך אליהם כי אם אל השמות אָרֶךְ, קָצֵר, אָרֶךְ אַפַּיִם ורב חסד (שמות ל״ד ו׳), ושעורו בעל ארך אפים, לאַנגמוטהיג, долготерпѣливый. אֶרֶךְ אַפַּיִם רב תבונה (משלי י״ד כ״ט), בְּאֶרֶךְ אַפַּיִם יפתה קצין (שם כ״ה ט״ו), קְצַר אַפַּיִם יעשה אולת (שם י״ד י״ז), יעהצאָרנינע, вспыльчивый. ובא, וסיין אף יוציא דם וסיין אַפַּיִם יוציא ריב (שם ל׳ ל״ג), הראשון ענינו חטם והשני כעס, וזה לבדו בא במקרא בזולת חבור לשם אחר, בענין כעס, והושאל ג) להוראת פנים אַנגעזיכט, лице. וזה לפי שהחטם הוא האבר היותר בולט על הפנים, בועת אַפֶּיךָ תאכל לחם (בראשית ג׳ י״ט). ועל הרוב בא בענין הנפילה על הפנים בתפלה ודרך כבוד, אַפַּיִם ארצה וישתחו (ש״א כ״ד ט׳), ויכרעי אַפַּיִם ארצה (ה״ב ז׳ ג׳), ותפל על אַפֶּיהָ ארצה (ש״ב י״ד ד׳), וישתחו למלך אַפָּיו ארצה (ש״ב כ״ד כ׳), וישתחו לו על אַפָּיו ארצה לפני המלך (שם י״ד ל״ג). ובבחינת מי שנופלים לפני פניו, ותפל לְאַפֵּי דוד (ש״א כ״ה כ״ג), וישתחו לְאַפָּיו (בראשית מ״ח י״ב). ובא, מנה אחת אַפַּיִם (ש״א א׳ ה׳), תרגומו חולק חד בחיר, ופירש״י הראוי להתקבל בסבר פנים יפות, ובמדרש שמואל אמרו, בכפלים בסבר פנים יפות, ומאמרם בכפלים נראה שבארוהו במובן, איש, פערזאָן, лице. בעד שני פנים שני אנשים, אין שמיק פֿיר צוויי פערזאָנען, для двухъ лицъ. והוא ע״ד שהשתמשו בו חז״ל, כל אפיא שווין (פסיקתא שובה) ובמדרש, כל הפנים שוות (דברים רבה) וועזן, существо. (עיין פנים). ובא, ולא בְאַפַּיִם ולא במלחמה (דניאל י״א כ׳), המפרשים פתרוהו מלשון כעס ורגז. ולדעת הר״ש פרחון ענינו פגיעה והתראות פנים במלחמה, בענעגנונג, встрѣча. ואפשר שהוא בטעם יגיעה והתאמצות המכבדת את

הנשימה ומביאה לידי אף וקצף, анштренгунг, напряженіе силъ (זכריה ד' ו'), וע"ד שדרשו חז"ל אף חכמתי עמדה לי (קהלת ב' ס'), כל תורה שלמדתי בְּאַף נתקיימה בי (מדרש קהלת שם). ואפשר שבמובן זה נאמר, על אַף איבי (תהלים קל"ח ז'), כנגד השתדלותם ויגיעתם להרע לי (ועיין כַּלְפֵּי). ומענין הוראת פנים בא בתרגומים ובמשנה מלת:

2) כָּלַפֵּי, מלת היחס, נוכח, נגנח, נגנח איבער, противъ. ועקרו כָּלַאפֵּי, כָּלַפֵּי לעיל (איוב כ"ד ס"ז), כָּלַפֵּי העם (סנהדרין ו' ד'), כָּלַפֵּי העץ (שם שם), כָּלַפֵּי שאמרה תורה (פסחים ח' ע"ב), ורב חסד מטה כָּלַפֵּי חסד (ר"ה י"ז ע"א), חוצפא אפילו כָּלַפֵּי שמיא מהניא (סנהדרין דף ק"ה ע"א). ולא רחוק לשמוע שיש לו מקור במקרא, על אַף איבי תשלח ידך (תהלים קל"ח ז'), עיין (אַף א').

אַפַּיִם, שע"פ. מבני נדב מבני חצרון (דהי"א ב' ל').

ב) אַף, מלת הקשור, להוראת תוספת וחבור אל הקודם, ונרדפה אל מלת גַּם, והתיחדה להורות א) הוספה על הקודם כדבר חדוש, אויך, даже. בהוספת נושא על נושא, או נשוא על נשוא, אַף אני בחלומי (בראשי' מ' מ"ז), אַף היא תשיב אמריה לה (שופטים ה' כ"ם), יריע אַף יצריח (ישעיה מ"ב י"ג). ומזה לחזוק והפלגת הענין (עמפאהזע), רפאים יחשבו אַף הם בענקים (דברים ב' י"א), אַף לא פעלו עולה (תהל' קי"ם ג'), שעורו הודעתיך היום אַף אתה (משלי כ"ב י"ם), הודעתיך אַף אותך, и тебя. אַף הוא ויכה את המים (מ"ב ב' י"ד), וענינו אף הוא מצא את לבבו להכות את המים, בתקוה שהשי"ת יעשה גם עמו נסים, וכן היה. ב) ולפני מלות הטעם, וְאַף אמנם שגיתי (איוב י"ם ד'), וענן אויך, если даже. ולהחלטה ואמות הדבר, אַף אמנם אל לא ירשיע (שם ל"ד י"ב), יא וואהרליך, дѣйствительно. אַף אם יבין מפרשי עב (שם ל"ז כ"ם), וְאַף גַּם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים (ויקרא כ"ו מ"ד), אַף כִּי ארבעת שפטי (יחזקאל י"ד כ"א). ועם מלות השלילה, אַף לא הביאה אסתר וגו' כי אם אותי (אסתר ה' י"ב), אַף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו (במדבר ט"ז י"ד), גיכט איך מאהל, даже ни. אַף אין מגיד אַף אין משמיע אַף אין שמע אמריכם (ישעיה מ"א כ"ו), אַף בל נטעו אַף בל זרעו אַף בל שרש בארץ גזעם (שם מ' כ"ד). ג) בסמיכות אל מלת כִּי, תורה 1) על הפלגת ההחלטה בטעם על אחת כמה וכמה, או כל שכן, אום וויא פיעל מעהר, פיעל וע-ניגער, тѣмъ болѣе, менѣе. אַף כִּי הבית הזה (מ"א ח' כ"ז), וְאַף כִּי אחרי מותי (דברים ל"א כ"ז), אַף כִּי נתעב ונאלח (איוב ט"ו ט"ז), אַף כִּי לוא אבל אכל וגו' כי עתה וגו' (ש"א י"ד ל'), אַף כִּי לבות בני אדם (משלי ט"ו י"א), אַף כִּי אנכי אעננו (איוב ט' י"ד). ולפעמים גם בזולת מלת כִּי, אַף שכני בתי חטר (שם ד' י"ם). 2) הפלגת ההחלטה לקיום האמות, כמו באמת, אמנם כן, וְאַף כִּי היין בוגד (חבקוק ב' ה'), אונד עם איזט וויזקליך זאָ דאסס, ...и дѣйствительно такъ. וְאַף כִּי היום יקדש בכלי (ש"א כ"א ו'). וע"ד השאלה, האם אמת הדבר שהוא כך וכך, אַף כִּי אמר אלהים (בראשי' ג' א'), וויזקליך? 3) בטעם, אַף עַל פִּי. дѣйствительно ли בְּכָל זֹאת, אָב שאן, וען אויך, если даже. אַף כִּי עשו להם עגל מסכה (נחמיה ט' י"ח), אַף כִּי תאמר לא תשורנו (איוב ל"ה י"ד), והוא ע"ד השאלה והתמיהה. ד) ובה"א השאלה הַאַף, הַאַף אמנם אלד (בראשית י"ח כ"ג), ובמובן, אִם, הַאַף תספה צדיק עם רשע (שם שם כ"ג), וכמו הַאִם, הַאַף אין זאת בישראל (עמוס ב' י"א), הַאַף תפר משפטי (איוב מ' ח') ויתכן שעורו הַאַף משפטי תפר. ה) בטעם חבור ותוספת פשוטה, אויך, אונד, и. וכעין הוראת מלת גם שעיקר הוראתו רק הוספה פשוטה, יסגדו אַף ישתחוו (ישעיה מ"ו ו'), אַף רוחי בקרבי אשתרך (שם כ"ו ט'), (ועיין גם), ובאה כפולה לחזק הענין, אַף דברתי אַף אביאנה יצרתי אַף אעשנה (שם מ"ו י"א), וטעמה כויז"ו התבור, וכמו שנמצאו יחד בענין אחד, מוריש ומעשיר, משפיל אַף מרומם (ש"א ב' ז'), (ועיין גם), ובא ויקהלו ויבאו אַף אתיו (שו"ב כ'

י"ד), הנכון כת"י ואתכנשו ואתו אף אינון בתריהי, וטעמו שאף המה נקהלו ובאו אחריו. אף אני אעשה זאת לכם (ויקרא כ"ו פ"ח), ענינו כמו כן, אבענאלם, равномѣрно. וכן והלכתי אף אני עמכם בקרי (שם שם כ"ד), וְאַף לאמתך תעשה כן (דברים ט"ו י"ח).

1) המלה אַף נהוגה גם בלשון ארמית, בכל ההוראות שיש לה בלשון עברית, וביותר בענין תוספת וחבור בכלל, כעין מלת גם בעברית, שלא נמצאת בלשון ארמית, וְאַף קדמך מלכא (דניאל ו' כ"ג), וְאַף שמהתהם שאלנא להם (עזרא ה' י'). וכן בתרגומים, ובתיב"ע וירושלמי רגילה לבוא בויו"ן, אוֹף אוֹף, ובלשון סורית אַפֵּי. ובאה 2) בחבור עם מלות היחס: אַף עַל גַּב, בטעם אַף כִּי במקרא, אֲבגליך, хотя. אַף על גב דאינון מתכנשין וגו' (ת"י בראשית פ"ג א'), וכן בגמרא, אַף עַל גַּב דמדעתיה זבניה לבכירותיה וכו' חזו מה כתיב ביה (ברכות ז' ע"ב), ובמובן קרוב לזה רגיל במשנה הלשון, אַף עַל פִּי, ומצטרף אל הפעל ביחס השי"ן, אַף עַל פִּי שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת (פאה ב' ה'), אַף עַל פִּי שגפן לא קנה מעשר (מעשר שני ג' י"ב), וְאַף עַל פִּי שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גדל השדה (פאה א' ב'). ובא, אמר לו אַף עַל פִּי כן יקבל ממנו (שביעית י' ח'), дѣланъ, все таки.

2) אֲפִילוּ, ארמית. ובמשנה א) מלת הטעם במובן הוספה שיש בה חדוש, ומורכבת מן אַף אִלּוּ, זѣдаже, זѣлабсолютно, даже. אֲפִילוּ לאבוי הוי שני (ת"י בראשית י"ד ב'), ובמשנה אֲפִילוּ שעה אחת (ברכות ב' ה'), אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים וכו' אם רצה להוסיף אֲפִילוּ מאה מנה יוסיף (כתובות ה' א'), אתם אֲפִילוּ שוגגים (ר"ה דף כ"ה ע"ב). ב) כמלת הקשור, וַאֲפִילוּ ישתארון עוירין וחגירין אף אינון יפלגון וכו' (ת"י ישעיה ל"ג כ"ג), אֲפִילוּ תשעה ותשעים אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד' ב'), אֲפִילוּ היא של טופח רואין אותה כאלו וכו' (שם ו' ו').

אַפַּד, פ"י. הקל, חגירה ולבישת בגד, ובא במקרא ביחוד לחגירת החשב של בגד הכהונה הידוע בשם אֵפוֹד, אימгирѣнъ, опоясывать. וְאָפַדְתָּ לו בחשב האפד (שמות כ"ט ה'), ונאמר ויחגר אתו בחשב האפד וַיֶּאְפֹּד לו בו (ויקר' ח' ז'), ולא נמצא יותר, וא"ת וְאָפַדְתָּ לו ותתקין לה, ורש"י פירשו קשוט ותקון, ובמובן זה השתמשו בו הפיטנים, ג) וְתֶאְפוֹד מלוכה (הקליר קרובות א' דר"ח), וכן גזרו ממנו הנפעל, נֶאֱפַד נקמה (שם), ע"ד נאזר בגבורה, והפיעל אַאֲפַדְנוּ מלוכה (מלביות). ומזה בפועל אָפַד מאז לשפט היום (הקליר מוסף א' דר"ח) מתוקן, ומזומן, ובהפעיל אַאְפִיד נזר (קרובות א' דר"ח).

אֵפוֹד, ועל המעט חסר אֵפֹד, ש"ז. א) אחד משמונה בגדי הכהן הגדול, חשן וְאֵפוֹד (שמות כ"ח ד'), ועשית את הָאֵפוֹד זהב תכלת וגו' מעשה חשב (שם שם ו'), (בתמונת האפוד עיין בבאור) — והוא העיקר בארבעה בגדי הכהן הגדול, ועליו נתון החשן, וגם המעיל מתיחס לו כמ"ש ועשית את מעיל הָאֵפוֹד (שם שם ל'). וע"כ בא במובן כולל את כל הבגדים החם, לשאת אֵפוֹד לפני (ש"א ב' כ"ח), כהן ה' בשלה נשא אֵפוֹד (שם י"ד ג'), וכן בשאלה במשפט האורים והתומים נאמר, הגישה הָאֵפוֹד (שם כ"ג ט'). ולהיותו מיוחד להודיע דבר ה' בא בהשאלה ב) לדבר מה שנעשה בישראל לתכלית כזאת, וגדעון היה הראשון שעשהו, ונאמר בו, ויעש אתו גדעון לְאֵפוֹד ויצג אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שופטים ח' כ"ז). ובענין זה נרדף לפסל לתרפים ולע"ז, ויעש אֵפוֹד ותרפים (שם י"ז ה'), ויקחו את פסל הָאֵפוֹד ואת התרפים (שם י"ח י"ח), ואין אֵפוֹד ותרפים (הושע ג' ד'). ובתמונת האפוד שנעשה בקדש לבגדי כהונה גדולה עשו גם כן ג) בגד של בד למלבוש כבוד, נער חגור אֵפוֹד בד (ש"א ב' י"ח), ודוד חגור אֵפוֹד בד (ש"ב ו' י"ד).

אֲפָדָה, ש"נ. א) חגירה וחבישה, опоясываніе. וחשב אֲפָדָתוֹ (שמות כ"ח ח', ל"ט ה'), את והמיין תקוניה, וכן פירש"י וחגור שעל ידו מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו. ובהשאלה

נאמר, ואת אֲפֻדַּת מסכת זהבך (ישעיה ל' כ"ב) יב"ע תרגם, תקון מתכת דהבכון, ורש"י פי' נוי, והראב"ע פירשו מענין כסוי וחפוי, אבערצוג, דעקקע, окладъ. מכסה יקר על הצלם, מקביל אל הקודם, צפוי פסילי כספך, והנראה שהוא מין אפוד שנעשה לע"ז, ושעורו אפדת זהבך ומסכת זהבך, האפוד והמסכה שעשית לך מזהב, וכמו שמצאנו בגדעון שעשה את אפודו מזהב.

3) אֲפוּד, שה"פ. בפיוט, בלשון רבים, הדר כיהון אֲפוּדֵיהּ (רשב"י זולת לשבת חוה"מ של פסח).

אַפְּדָן, ש"ז. ארמון והיכל מלכים, פאלאסט, чертогъ, палата. ויטע אהלי אַפְּדָנוֹ (דניאל י"א מ"ה), מקורו ארמית. ונראה שהחונה בראשונה לאהלים שנעשו לכבוד המלכים לפי שעה בחניתם במסעם, ונטה את שפריריו עליהם (ירמיה מ"ג י') תיב"ע, ויגוד ית אַפְדָנֵיהּ, גראָסמצעלט, והושאל אחר כך גם לארמון קבוע כמו שנמצא בספר בן סירא שבלשון ארמית, ואפדנא סגיאא (כ"א ה'), וכן הוא בגמרא, בנו ליה אפדנא (מ"ק י"ב א'), זבנינהו לאפדניהו (כתובות דף צ"ז א').

ובגזרת השם י"א שעקרו פדן והאל"ף נוספת, והנראה כדעת פירסט שהוא משרש אָפַד בהוראת קשירה וכריכה, בנין חזק, וע"ד השם אֲגֻדָּה מן אגד, אולם מן אלם (עי"ש ועיין כרך), והפעל אָפַד יסודו פד, שמצאנוהו כיסוד לשרש צָפַד, רָבַד, רָפַד, בהוראת קשירה כריכה והדוק.

אָפָה, פ"י. הקל (בעתיד יֹאפֶה, תִּפֶה בחסרון האל"ף, והצוי אֲפוּ בהפסק מן אֲפוּ), תקון בצק לאבילה על ידי האש בתנור, באקקען, печь. ומושך שני פעולים את הבצק, ואת הלחם שעושים מן הבצק, וַיֹּאפוּ את הבצק וגו' עגת מצות (שמות י"ב ל"ט), ולקחת סלת וְאָפִיתָ אותה וגו' חלות (ויקרא כ"ד ה'), ותלש נַתָּפֵהוּ מצות (ש"א כ"ח כ"ד), את אשר תֹּאפוּ אֲפוּ (שמות ט"ז כ"ג), והבינוני כשם תאר, מעשה אֹפֶה (בראש' מ' י"ז), בעקקער, пекарь. המשקה וְהָאֹפֶה (שם שם ה'), כל הלילה ישן אֹפֵהֶם (הושע ז' ו'), שר הָאוֹפִים (בראשית מ' ב'), ועל הרוב בחסרון הוי"ו, ולנקבה, אֹפָה, ולטבחות וְלַאֹפוֹת (ש"א ח' י"ג).

הנפעל מן הקל, נֶאֱפֶה, געבאקקען ווערדען, быть испечену. לא תֵאָפֶה חמץ (ויקרא ו' י'), וכל מנחה אשר תֵּאָפֶה בתנור (שם ז' ט'), חמץ תֵּאָפֶינָה (שם כ"ג י"ז). ובספרי, בא גם בהתפעל, לכל הַמִּתְאַפִּים בתנור (בהעלותך ס' פ"ט).

מַאֲפֶה, ש"ז. דבר הנאפה, באקקווערק, печенье. קרבן מנחה מַאֲפֶה תנור (ויקרא ב' ד').

תְּפִין, ש"ז. לא נמצא כי אם פ"א במקרא ובל"ד וסמיכות, תְּפֵנֵי מנחת פתים (ויקרא ו' י"ד), ולא נודע ענינו אל נכון, אונקלוס לא תרגמו, וחז"ל נחלקו בפירושו ואמרו בספרא, תופיני תאפה נָא (שלא יאפה כל צרכה) ר' יהודה אומר תופיני תאפה נאה, ר' יוסי אומר תאפה רובה (צו פרשה ב' פרק ב', ועיין מנחות דף נ' ע"ב), ולדעת כלם שרשו אָפָה והאל"ף חסרה, וכן דעת רש"י, ופירש לדעת ר"י אפויה אפויות הרבה ולאחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת, ובתרגום השמרוני, תגזאר מנחת גזורים, וקרוב לזה תרגם יב"ע, מרסקא מנחת רסוקין, ולדעתם שרשו פָּתַת, והנכון ששרשו תפן, ועי"ש.

2) אָפֶיָה, שה"פ. במשנה, וַאֲפָיָתָן בפנים (מנחות י"א ב'), דאם באקקען, печеніе.

אָפִיחַ, שע"פ. אָפִיחַ בן איש ימיני (ש"א ט' א') מאבותיו של שאול המלך.

2) אַפִּיטְרוֹפוֹס, בתרגומים ובמשנה, ש"ת. פקיד, משגיח עומד במקום בעל הבית, וכמו כן משנה למלך, פראקוראטאר, намѣстникъ, попечитель, опекунъ. ויפקדהו על ביתו (בראשית ל"ט ד'), תיב"ע, ומנייה אפטרופוס, אתה תהיה על ביתי. (שם מ"א מ'), אנת תהי אפיטרופוס על ביתי. וברבוי, ויפקד פקדים (שם שם ל"ד), וימני אפיטרופין. ובמשנה התיחד לממונה להמשגיח על נכסי היתומים והאלמנות, פאר-מונד, опекунъ. יתומים וכו' שמנה להן אביהם אפיטרופוס (גיטין ה' ד'), אפיטרופוס שמנהו אבי יתומים ישבע, מנוהו בית דין לא ישבע (שם). וברבוי, ששחטו עליו

אפיטרופסין (פסחים ח' א') ולנקבה. אֲפִיטְרוֹפָא, פֿאָרמונדין, опекунша. שמנה אפיטרופא (כתובות ח' ד'). וע"ד המליצה, אין אפיטרופוס לעריות (שם דף י"ג ע"ב), ובשם משמש:

אֲפִיטְרוֹפְסוּת, ש"נ. פֿאָרמונדשאַפֿט, попечительство, опека и управление, επιτροπος יונית.

אָפֵל, פ"ע. נרדף לפעל חשך, הקל העדר האור, דונקעל, דיסטער, פֿינסטער זין, тускнѣть, темнѣть, быть мрачну. ולא נמצא כי אם בבינוני במובן ש"ת, דונקעל, פֿינסטער, тусклый, мрачный. הלא חשך יום ה' ולא אור ואָפֵל ולא נגה לו (עמוס ה' כ'). וממה שבא חשך הפך אור, ואפל הפך נגה אמרו המבארים על פי הברל בין אור לבין נגה שאפל גדול וחזק מחשך (ועיין אפל אפלה). והרמב"ם השתמש בפעל זה במובן המוסרי ואמר, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אָפֵלָה (יסודי התורה ב' ב'). ובדרז"ל גזרו ממנו 2) בנין:

הפעיל, יוצא, דונקעל מאכען, מַאְפִּיל בטלית (שבת פ"ו ע"א). ובפיוט 3) הם הֶאֱפִילוּ ברה כשמש (סלוק ליום ב' של פסח). וכמו כן בפיעל ופועל, עולם היה תהו וּמְאָפֵל (מוסף ליום א' דר"ה), אֲפֵלָה כשחרות קדר (זולת ליום ב' דסוכות).

אֹפֶל, ש"ז. נרדף עם חשך, וגדול מן החשך באיכותו, דיכטע פֿינסטערניס, густый мракъ (איוב ג' ה'), כנגד שאמר ביום לעיל, היום ההוא יהי חשך (שם שם ד'), ארץ עפתה כמו אֹפֶל וגו' ותפע כמו אֹפֶל (שם י' כ"ב), לירות במו אֹפֶל לישרי לב (תהלים י"א ב'), בעתותי אֹפֶל, ועניני במסתרים, מדבר בְּאֹפֶל יהלך (שם צ"א ו'). וע"ד המליצה צרה גדולה, אונגליק, несчастіе (איוב ל' כ"ו) ואיחלה לאור ויבא אֹפֶל, אבן אֹפֶל וצלמות (שם כ"ח ג'), (עיין אבן), ולא בא על משקל זה כי אם בדבור המליצה.

אֲפֵלָה, ש"נ. בהוראת אֹפֶל, ובא גם בדבור הפשוט, פֿינסטערניס, טיעפֿעס דונקעל, темнота, густ. мракъ לשם חשך להפלגה, ויהי חשך אֲפֵלָה (שמות י' כ"ב), יום חשך וַאֲפֵלָה (יואל ב' ב', צפניה א' ט"ו), באישון לילה וַאֲפֵלָה (משלי ז' ט'), צרה וחשכה מעוף צוקה וַאֲפֵלָה מנדח (ישעיה ח' כ"ב) (עיין נדח). ימשש העור בָּאֲפֵלָה (דברים כ"ח כ"ט), באפלתו באפלת עיניו, דרך רשעים כָּאֲפֵלָה (משלי ד' י"ט), שעורו דרך רשעים היא דרך של אפלה. וברבוי, לגנהות בַּאֲפֵלוֹת נהלך (ישעיה נ"ט ט'), ע"ד אתי נהג וילך חשך (איכה ג' ב').

מַאֲפֵל, ש"ז. דבר שהוא מאפיל ומחשיך, פֿערפֿינסטערענדעס, פֿערדונקלענדעס, затмѣвающее, помрачающее. ויושם מַאֲפֵל ביניכם (הושע כ"ד ז'), והוא שנאמר, ויהי הענן והחשך (שמות י"ד כ').

מַאְפֵּלָה, ש"נ. אפלה גדולה ואיומה, גרויזע, פֿורכטבאַרע פֿינסטערניס, страш-ный мракъ. מלת הָ הנוספת על השם מַאֲפֵל היא להוראת ההפלגה, ובשני טעמים והה"א רפויה, אם ארץ מַאְפֵּלָה (ירמיה ב' ל"א), כנוי לארץ שממה ונשמה, וכמו שאמר מקודם, בארץ ציה וצלמות (שם שם ו'). אָפִיל, אָפִילָה, ש"ת. לדבר שבא בזמן מאוחר בבחינת הדומה לו במינו המקדים לבוא, שפּאָטציטיג, опаздывающій. כי אֲפִילוֹת הנה (שמות ט' ל"ב), ותרגו' אפלתה, לפי שהחטה והכסמת מאחרות בגדולן. ומזה במשנה, עשה הַבָּכִיר הותר הָאָפִיל (שביעית ו' ד'), גדל הירק המוקדם הותר גם המאוחר. ובגמרא, לענין גדולי צאן, ההוא באפלתה דהוויין מניסן, ההוא בתרפיתא דאתין מאדר (ר"ה ח' ע"ב), ופירש"י יש לך צאן המעטיפות ומתאחרות לקבל זכר עד ניסן אבל רובן מאדר היו. וכן ביחום אל המטר היורד בארץ ישראל, איזה רביעה ראשונה, הבכירה בשלשה במר חשון, האפילה בשבעה עשר בו (תענית ו' ע"א). ומזה במדרש, זרעת בבכיר זרע באפיל (ב"ר ס"א). ומן השם אָפִיל גזרו פעל בבנין:

2) הפעיל, במובן איחור, פֿערשפּאָטשן, опаз-дывать. בבקר יאבל עד, זו ירחו שהיתה מבברת פירותיה ולערב יחלק שלל זו בית אל שהיא מאפלת (ב"ר צ"ט). וכן אמרו פעמים

שהשנים מְאֻפָּלוֹת (ירושלמי שביעית ה' א'), מאחרות להוציא פירותיהן.

הערה. לדעת י"מ, שתי המלות האלה **אפל**, **אפיל**, יסוד אחד להם, **פל**, (הקרוב לשרש **בל**), והוראתו העצמית, ירידה, שקיעה, נפילה, וממנו נגזרו השרשים **נפל**, **שפל**, ונקרא החשך **אפל** על שם שקיעת האור ובוא השמש. וכן בערבית יורה הפעל **אָפַל**, הסתתרות השמש ושקיעתה, וממושג השקיעה הסתעף מושג החלושה (עין **בלה נבל**) ומזה **אָפִיל** לענין הצמחים המאוחרים שהם רכים וחלשים במבעם, זכן לחלשי הצאן. אולם ממה שבארמית נמצא רק שה"ת **אָפֵיל** ולא השם **אֹפֶל**, נראה שהן משני שרשים שונים, ולא עוד אלא ששה"ת **אָפֵיל** אין עיקר הוראתו דך וחלש כי אם מאוחר, כמו שנראה מהמקומות שהבאנו. ואם נבקש למצוא יסוד אחד אל שני השרשים האלה. לא רחוק לשער כי עיקר הנחת שרש **אפל** הוא היות נמצא במקום סתר, הסתתר, וכהוראתו הראשונה בלשון ערבית קרוב לשרש **פלא**, ויצא ממנו השם **אֹפֶל** לענין החשך היסודי, שהוא לפי ציורי הקדמונים לא העדר האור כי אם עצם בעל טבע קיים נמצא ושוכן בסתרי תתיות הארץ, בעמקי שאול ואבדון, וזכר לדבר, אבן **אֹפֶל** וצלמות (איוב כ"ח ג') (ועיין אבן). ארץ עפתה כמו **אֹפֶל** (שם י' כ"ב). וזה טעם מליצת הלילה התוא יקחהו **אֹפֶל** (שם ג' ו'), ובבחינה זאת גדול וחזק האפל מן החשך, ולהפלגה נאמר ויהי חשך **אֲפֵלָה** (שמות י' כ"ב). וממושג הסתר יתכן שהסתעף מושג האיחור, שהמאחר לבוא הוא כמו מסתתר ונעלם בשעה שהדומה לו המקדים לבוא כבר נראה ונגלה. וענין ההקדם הזה הוא עיקר הוראת שם **בָּכוֹר**, **בַּכּוּר** (עין שם), ושעל כן בא השם **בָּכִיר** בהפך לשם **אָפֵל**.

אָפַן, פעל. לא נמצא במקרא כי אם בשמות הנגזרים ממנו, ומהם נראה כי יסודו פנה בהוראת פניה ונטיה לצד מן הצדדים, זך וועגדען, דרעהען, вращаться. ומזה:

אֹפֶן, שם. פעם אחת במקרא ע"מ הזוגי **אָפְנַיִם**, דבר דבור על **אָפְנָיו** (משלי כ"ה י"א), (ע"מ **חָפְנַיִו** מן **חָפְנַיִם**), נטיה ופניה, וועגדונג, оборотъ. ושעור הכתוב דבר שמדברים לפנית ולנטית הכונה, והוא מתישב ונערך לתכליתו. ור' יונה פירש, כמו על פניו, ועוד פירשו בהוראת, עת, מועד, דומה לשם **אָפָן**, בערבית בהוראת עת וזמן, ציים, время. להיותו פונה והולך (ע"ד השם דור, תקופה), והוא ע"ד שנא' ודבר בעתו מה טוב (שם ט"ו כ"ג), צוא זיינער צייט, צור רעכטער צייט, 3) **בּוֹ בְּעֵת**, въ свое время. והפיטנים השתמשו בו בפעל, ואמרו ובירית שלש עשרה מדות **אוֹפְנִים** (סלוק לשחרית יוה"כ), עורכים ומבוונים, **לְאֻפָּן** על ראש מלך מלכי המלכים (אופן לש"ע), **ובבינוני פעול**, ויחנו אלה נוכח אלה **אֲפוּנִים** (סלוק ח' ש"פ), ערוכים ומבוונים.

אוֹפָן, **אוֹפָן**, **אֹפָן**, ש"ז. גלגל עגלה ומרכבה הפונה ונוטה לכל רוח, рад, колесо. וקול רעש **אוֹפָן** (נחום ג' ב'), וקומת **הָאוֹפָן** האחד (מ"א ז' ל"ב), **את אֹפַן** מרכבתיו (שמות י"ד כ"ה). וברבוי, וארבעת **הָאוֹפַנִּים** (מ"א ז' ל"ב), וארבעה **אוֹפַנֵּי** נחשת (שם שם ל'), **ובא** וישב עליהם **אוֹפָן** (משלי כ' כ"ו), **הוא** אופן עגלת הדישה, וכמו שנאמר, **וְאוֹפָן** עגלה על כמן יוסב (ישעי' כ"ח כ"ח). **ובמרכבה** שראה יחזקאל, **אוֹפָן** אחד בארץ (יחזקאל א' ט"ו), **ובלכת** החיות ילכו **הָאוֹפַנִּים** אצלם (שם שם י"ט). **ובגמרא** התיחד אל הצורות הנבדלות הקדושות. ואמרו, כרמות שמשי המשמשים לפני במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת (ר"ה דף כ"ד ע"ב). והרמב"ם חשבם במעלה השניה ממעלות המלאכים, שניה למעלת חיות הקדש (יסודי התורה ב' ז'). 3) **וחכמי התבונה** השתמשו בשם **אוֹפָן** בכשם גלגל. ואמרו **אוֹפָן המזלות**, זאָדיאַק, zodiakъ. **אוֹפָן המפריש**, האָריזאָנט, горизонтъ, **אוֹפָן המישור**, עק-וואַאָר, экваторъ. (ר' אברהם בר' חייא הנשיא בספרו צורת הארץ). וכן השתמשו המחברים בשם אופן, לענין צד ופניה לאיזה דרך, אַרט, ווייזע, родъ, образъ. ואמרו שני אופנים, שלשה אופנים. ועל דרך התנאי, באופן שיהיה כך וכך. והפיטנים גזרו מן השם **אוֹפָן**, פעל בבנינים שונים, ואמרו בנפעל, **מתגלגלים וְנֶאֱפָנִים** (סלוק שחרית יוה"כ), זיך ווענדען, вращаться. וכן בענין חיות נמתח על האופן לענוים ויסורים, גע-ראָדערט ווערדען, быть колесовану. **ובהפעיל**, יוקש עם זו **לְהַאֲפִין** ולגלגל (קדושה למוסף יוה"כ), ווענגראָללען, укатить.

3) אוֹפָן, שם. הפיוטים שחוברו לאמרם בקדושת יוצר לפני הפסקא המתחלת והאופנים וחיות הקדש.

2) אָפוֹן, אֲפוּנִים, במשנה. שם. מין קטניות, чечевица, горохъ, бобъ. ובו מינים שונים, חרדל ואפונים השופין, מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (כלאים ג' ב'), אפונים שחורים, אפונים לבנים (מבול יום א' ה').

אפונדה, עין פונדה.

אָפֵם, פעל עומד (יסודו פסם פס), הקל, כליון, והעדר, הפסק, איסתאריך, оканчиваться, אין ענדע האבען, עמשווינדען, переставать быть (בראשית מ"ז ט"ז), כי אָפֵם הַמָּן כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישעיה ט"ז ד'), שלשה פעלים האלה נרדפים לענין אחד. הָאָפֵם לנצח תסדו (תהל' ע"ז ח'), והכפל גמר אמר. במקרא לא נמצא כ"א בעבר, ובפיוט גם בעתיד, לעד בלי יָאָפֵם (הקליר מל').

א) אָפֵם, א) ש"ז. סוף וקצה דבר, במקום שהוא כלה ונפסק, конецъ. ובא בלשון רבים בהתיחם לסוף גבולות הארצות על דרך שמוש השם קצה, граница, גרענצע. ומנהר עד אַפְסֵי ארץ (תהלים ע"ב ח'), ונרדף עם קצוי ארץ (שם ס"ה ו'), וטעמו המדינות הרחוקות, וכולל את יושביהן, יחדו אַפְסֵי ארץ (דברים ל"ג י"ז). ואחותך אַפְסֵי ארץ (תהלים ב' ח'), כמו עד אפסי ארץ. ב) העדר המציאות, ничто. דבר שאין לו מציאות קיומת, דבר שאין בו ממש, ничтожество, ניכטיגקייט. ונרדף למלת אַיִן, אָוֶן, וכל שריה יהיו אֶפֶס (ישעיה מ"א י"ב), כמו לאפס. יהיו כאין וכְאֶפֶס אנשי מלחמתך (שם מ"א י"ב). הן כלם און אֶפֶס מעשיהם (שם שם כ"ט), והכפל רוח ותהו נסכיהם, מֵאֶפֶס ותהו נחשבו לו (שם מ' י"ז), ע"ד הן אתם מאין (שם מ"א כ"ד), המה מהבל יחד (תהלים ס"ב י'), ואשור בְּאֶפֶס עשקו (ישעיה נ"ב ד'), טעמו בשביל דבר שאין בו ממש, בלא שום דין וטענה. ג) במובן תאר הפעל להורות השלילה, נרדף למלת אַיִן, ניכטס, ניכט דא, нѣтъ. אֶפֶס בלעדי (שם מ"ה ו'), והכפל ואין עוד, הַאֶפֶס עוד איש (ש"ב ז' כ"ב), ואמר אֶפֶס (עמוס ו' י'), ניעמאנד, никто. ועל הרוב יבוא במובן, בְּאֵין, בְּלֹא, בְּלִי, אָהנע, קיין, безъ. ולפני השם, עד אֶפֶס מקום (ישעיה ה' ח'). וביחס הבי"ת, בְּאֶפֶס תקוה (איוב ז' ו'), אָהנע האפֿנונג, безъ надежды. בְּאֶפֶס עצים תכבה אש (משלי כ"ו כ'), וּבְאֶפֶס לאם מרתת רזון (שם י"ד כ"ח), וּבְאֶפֶס יד ישבר (דניאל ח' כ"ה), י"מ בכלות כחו, על דרך, כי אולת יד (דברים ל"ב ל"ו). ויתכן שענינו, בלא כח, גם בלא התאמצות מצד שכנגדו. הן גור יגור אֶפֶס מאותי (ישעיה נ"ד ט"ו). ענינו אין ראוי שיירא אלא מי שאין אני עמו. ד) בטעם מלת הקשור לשלילת הנמשך למעט הקודם, או לחייב ההפך מן המדומה, ונרדף למלות, אַךְ, רַק, בְּלָתִי, זוּלָתִי, אַבער, аллейнъ, но, однако. וימשוך אחריו מלת כִּי, אֶפֶס כִּי עז העם (במדבר י"ג כ"ח), אֶפֶס כִּי לא יהיה בך אביון (דברים ט"ו ד'), אֶפֶס כִּי לא תהיה תפארתך (שופטים ד' ט'). וליחד המיעוט, только, развѣ. אֶפֶס קצהו תראה (במדבר כ"ג י"ג), וְאֶפֶס עצור ועזוב (דברים ל"ב ל"ו), לדעת המפרשים טעמו כמו אין. ולדעת הרשד"ל ענינו כמו אין זולתי, אין שם, רק עצורים ועזובים, (ועי' אַפְסִי).

אַפְסִי, מלת תאר הפעל ביו"ד, על דרך בְּלָתִי, זוּלָתִי, אני וְאַפְסִי עוד (ישעיה מ"ז ח' י'), צפניה ב' ט"ו), י"ת אנא ולית בר מני עוד, וכן פרש"י אפס מאותי, אין זולתי, нѣтъ кромѣ меня. וי"מ כמו אך אני ואפס עוד, ничто. והר"ש פרחון פירש אני וחיי נפשי לעולם ומדת ימי, ולא ידענו נמוקו וטעמו (עי' אֶפֶס 3).

אֶפֶס, שם. לא נמצא כי אם פ"א במקרא במסכר זוגי, מי אֶפְסַיִם (יחזקאל מ"ז ג'), י"ת מי קרסולין, וכן פרש"י, קנאֶבעל, до-дышка. ולפי זה יהיה יסודו פֶּס, פֵּס ידא (דניאל ה' ה'), בהוראת כף היד והרגל וכמו שפירש גם ר' יונה, שהמים היו מכסים את כפות הרגלים עד הקרסולים (ועיין פסס).

3) אֶפֶס, שם. א) בחכמת הקבלה, כנוי להש"י, וזה בבחינת היותו מכונה גם כן אין סוף, ואין למחשבה תפיסה בו כלל (ערכי הכנוים), ואפשר שטעם הכנוי

הזה הוא על פי פירושו של הר"ש פרחון למלת אַפְסִי שענינה חיי הנפש שהם עצמות הגדר הנעלם (עיין אפסי). ב) בחכמת השיעור שם אות המספר הנקרא גולל.

אֶפֶס־דַּמִּים, שע"פ. עיר בשבט יהודה (ש"א י"ז א'). ובדהי"א (י"א י"ג) נאמר במקומה פַּס דַּמִּים, וזה יורה שהאל"ף איננה מן היסוד.

2) אִפּוּס, במדרש שם. ויסע כצאן עמו, מה הצאן הזו אין מתקינין להן אִיפּוּסֵיהֶן כך ישראל (שמות מ"ז) ויצאו העם ולקטו (שיחר טוב ע"ח). המפרש פירש לפי הענין פרנסה קבועה, ואולי ענינו, מחסור וצורך, אין מתקינין להן מחסוריהן וצרכיהן, בערי-פּ-ניסבע, потребности. וע"ד שתקנו בתפלה בורא נפשות רבות וחסרונן (ועיין אפסניא).

3) אֲפִיסָה, אֲפִיסוּת, בדברי בעלי אסופות ש"מ. העדר, כליון, דאס אויפהאָרען, אנטשווינדן, прекращение, исчезновение. אֲפִיסַת הכחות, אפיסת הרעיון.

2) אֲפַסַנְיָא, במש' שם. חוק פרנסת החיל, זאָלד, פראָויאַנט, жалованіе. אלא כדי ליתן אֲפַסַנְיָא (סנהדרין ב' ד'). לפנינו הנוסחא אספניא, אבל הערוך גורס אפסניא וכן עיקר לפי שמקורו בלשון יונית, ὀψώνιον. וכן אמר הפיטן בחלקך אפסניון (סליחה אנא עורה לערב ר"ה). ואפשר שמזה מתקינין להן איפוסיהן (שוחר טוב ע"ב). (עיין אִפּוּס).

2) אַפָּר, במשנה שם. מין מתג, רסן, האַלפטער, צוים, узда. הגמל יוצא באפסר (שבת ה' א'). ובדרך השאלה אמרו בגמרא, שאני שטר דאפסרה דארעא הוא (קדושין כ"ז ע"א), ופירש"י בית אחיזתה. לדעת בעל מוסף הערוך מקורו בלשון יונית, ψαλιον. בחלוף הלמ"ד ברי"ש.

אָפַע, פעל. יסודו, פעה. בהוראת הוצאת הבל הנשימה, הויכצן, בלאָזען, дуть. (עיין פעה פה) ולא נמצא כי אם בשמות.

אֶפַע, שם. הבל היוצא מן הפה בנשימה, הויך, дуновеніе. ובא במובן, דבר שאין בו ממש כהבל פיו של אדם, ניכטס, ничто. נרדף למלת אַיִן, הן אתם מאין ופעלכם מֵאֶפַע (ישעיה מ"א כ"ד). ובמדרש ופעלכם מאפע א"ר לוי כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינן אלא בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני (ויק"ר כ"ז), ועיין פעה.

אֲפָעָה, שם מין נחש, ונקרא כן על שם נשימתו ולחישתו בהוציאו ארסו, דיא הויכענדע צישענדע שלאנגע, אָספער, шипящій змѣй. אֶפְעֶה ושרף מעופף (ישעיה ל' ו'), תהרגהו לשון אֲפָעָה (איוב ד' ט"ז).

אָפַף, פ"י. הקל, סבוב והקף על איש לתפשו ולתקפו, אומצינגלען, окру-жать. וקשורו ביחם הפעול, כי אֲפָפֻנִי משברי מות (ש"ב כ"ב ה'), אֲפָפוּנִי מים עד נפש (יונה ב' ו'), וביחם על, כי אָפְפוּ עלי רעות (תהלים מ' י"ג), ע"ד יסבו עליו רבים (איוב ט"ז י"ג), וי"ת תקיפין. לדעת הרוו"ה יסודו אף, בהוראת כעס וחימה, וטעמו, בוא באף על הזולת והתנפל עליו בחימה, ושעל כן לא נמצא הפעל אפף כי אם לרעה, וכנראה שכן היתה דעת הקליר שאמר לַאֲפָפָם בשטף רוח (יוצר א' דר"ה), ובנה לו מן הפעל הזה גם השם אֵפוּף, ואמר הועגש בְּאֵפוּף (סדר זכרונות). ויתכן שיסודו אַף בהוראת החביר והתכיפה, ומזה הזדווגות ותכיפה מכל הצדדים, סבוב והקף. וכעין ראיה לדבר ממה שאמרו במדרש כשאשה אורגת בתרי חוטין כפולין הן נקראין אֲפָפִין (שוחר טוב י"ח), וכפילה ותכיפה קרובות בענין. ובפיוט בא במובן אחיזה, אֲפָפוּ חתת כל שומעיהם (קרובות ז' דפסח). והשתמשו בפעל אפף גם בנפעל, עברה וזעם נֶאֱפָפוּ (שם) נתחברו.

3) אַפּוּף, בפיוט שם. אף וחימה, צאָרן, гнѣвъ. הועגש בְּאַפּוּף ярость (הקליר זכרונות) ועיין אפף.

2) אָפָף, אֲפָפִין, במדר' ש'. חוטים ארוגים כפולים, כשאשה אורגת בתרי חוטין כפולין הן נקראין אֲפָפִין (שוחר טוב י"ח), ועיין אפף.

2) אִיפּוֹפָרִין בדלי"ת, בתרגום, שם. ותחת רגליו ת"י ותחות

אַפִּיפוֹדִין דרגלוהי (שמות כ״ד י׳), וענינו הדום רגלים, ϕоссбанк, footstool. יש נוסחאות שגורסין אפיפורין בריי״ש, ואינו נכון וצ״ל בדלי״ת, לפי שמקורו מלשון יונית, ὑποποδίον. וכן צריך לגרוס במדרש, משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה איפיפודין שלו, כך אמר הקב״ה (ישעיה ס״ו א׳), השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ב״ר א׳). ומזה במשנה, והאפיפודין של בעלי הבית (כלים פ״ו א׳), ספסל של פרקים, ועין אפיפורין.

2) אַפִּיפוֹרִין, במשנה שם. שלש פנקסאות הן הָאַפִּיפוֹרִין טמאה מדרס (כלים כ״ד ז׳), הערוך מביאו בערך אפיפודין הקודם, ובערך פנקס מפרשו על פי רב האי גאון, לוח שנותנים עליו אבק של עפר וכותבים עליו חשבונות (עי׳ הר״ש), ולפי פירוש זה אין לו שום דמיון בהוראה עם הקודמים, ולדעת הרמב״ם גם זה הוא כעין כסא של פרקים מחובר משני לוחות, וכשהם נגללים יושב הסופר עליהם, והנראה שבמקום הזה בענין שלש פנקאות הגירסא הנכונה אַפִּיפוֹרִין בריי״ש, אף שלא מצאנו לגזרתו ולהוראתו מקור נאמן, והרי״ז זאַכם מפרשו מלשון רומית, papyri, popuraceae, tabulae, לוח של נייר, וצ״ע.

2) אַפִּיפָרוֹת, במשנה שם. עצים קלועים שתי וערב שמדלין עליהם את הגפנים, איבערליגענדע שפּאַלטע, המדלה את הגפן על מקצת אפיפרות (כלאים ו׳ ג׳), מקורו לדעת מעתיקי המשנה ללשון אשכנזית, בלשון יונית, ἐπίφορος, לאַחנג אויפֿגעהענגט. דבר עשוי להניח עליו משא. והנראה שזהו שנקרא גם כן עָרִים בלשון המשנה. ומזה אפיפרות וכו׳ (כלים י״ג ג׳).

2) אָפִין, במשנה, פ״י. סתימת חלל בהדוק יפה, פֿערשטאָפּפּן, заткать. שאם תעלה עולה וְאוֹפֶצֶת על כל הארובה (תוספתא אהלות י״א ו׳), היתה פחותה ופקוקה בקש או אָפוּצָה, איזו היא אָפוּצָה כל שאין לה טפח ממקום אחד (משנה אהלות ט׳ ג׳), בזמן שהוא אָפוּץ טפח מצד אחד (תוספתא אהלות ו׳ א׳). לדעת הערוך מקורו ערבית עפאץ שהוראתו כסוי (ועיין פוץ).

א) אָפַק, פ״ע. לא נמצא במקרא כי אם בבנין התפעל, ולפי הנראה הוראתו היות חזק אטיץ שטאַרק זיין, быть крѣпкимъ. וכהוראתו בערבית גָּבַר נָצַח, ומזה בעברית בהתפעל התאמצות לכבוש את הרצון והנטיה לדבר מה, זיך בעצווינגען, זיך אָפּהאַלטן, удерживаться. וירחץ פניו ויצא וַיִּתְאַפַּק (בראשית מ״ג ל״א), ות״א וְאִתְחַשָּׁן, כבש התפעלותו ורצונו לבכות, ולא יכל יוסף לְהִתְאַפֵּק (שם מ״ה א׳) ותרגומו לְאִתְחַשָּׁנָא, אתריש אֶתְאַפָּק (ישעיה מ״ב י״ד), וָאֶתְאַפַּק ואעלה העולה (ש״א י״ג י״ב), כבשתי רצוני להמתין עד בואך. ויתיחם אל ההרגשות עצמן, המון מעיך ורחמיך אלי הִתְאַפָּקוּ (ישעיה ס״ג ט״ו).

א) אָפִיק, ש״ת. חוק, בעל כח, גבור, שטאַרקער, קרֿאַפֿטיגער העלד, сильный, могучій (איוב י״ב כ״א). ובמובן הטבעי, דבר מוצק וקשה, פֿעסטעס, твердое. ומזה מָטְיָל, בארֶרֶק, слитокъ. עצמיו אֲפִיקֵי נחושה (שם מ״ם י״ח). והכפל, גרמיו כמטיל ברזל (ועי׳ אפק ב) ומזה לדעת י״ס, גאוה אֲפִיקֵי מגנים (שם מ״א ז׳), שעורו כמו מגנים אפיקים, חזקים (ועיין אפק ב׳).

ב) אָפַק, לא נמצא במקרא כי אם בשמות, ומהוראתם נראה שהנתתו היא, פּריצה ויציאה אל החוץ, דורכברעכען, про-ламываться. דומה לשרש, נפק, פוק, ומזה:

ב) אָפִיק, ש״ז. א) מקום פריצת המים מקרקע הארץ, שפּראָמם, שטראָמ-מונג, теченіе. בַּאֲפִיק נחלים (איוב ו׳ ט״ו). ומזה ב) כל מוצא מים, נחל ומעין, באַך, קוועלל, источникъ, истокъ ручей. בַּאֲפִיקִים בנגב (תהלים קכ״ו ד׳). ועל הרוב בסמיכות אל השם, מים, ים, כאיל תערג על אֲפִיקֵי מים (שם מ״ב ב׳), עיניו כיונים על אֲפִיקֵי מים (שה״ש ה׳ י״ב), יבשו אֲפִיקֵי מים (יואל א׳ כ׳), ונופל גם על מעינות תהום, ויראו אֲפִיקֵי וכו׳ (ש״ב כ״ב ט״ז, תהלים י״ח ט״ז). ומזה ג) מקום מעבר השטף, פֿלוסבעטס,

русло. או התריצים שעל שפת הנהר המתמלאים ממימיו בשעת עליתו, ריפ, водина. ועלה על כל אֲפִיקָיו (ישעיה ח' ז'). ולדעת יש מפרשים יש במשמעו ד) גם צנור, סלון המקלח מים, רֹאהר, труба. וכפרשים, עצמיו אֲפִיקֵי נחשה (איוב מ' י"ח) צנורים של נחושה, ומכנה את העצמים בתאר מליצי זה ע"ש שהם כמו צנורים אל המוח הנמצא בהם. ה) סתם בקעה ומקום מדרון, מהאל, долина. (יואל ד' י"ח). ובנביאות יחזקאל כמה פעמים, לָאֲפִיקִים ולגאיות וגו' (ו' ג', ל"ו ד' ו'), וַאֲפִיקִים ימלאון ממך (שם ל"ב ו'). ו) דבר כפוף וקערורי ופיהו למטה כעין קשת. ומזה קשקשי הדגים, התלולים והקערוריים, чешуя. ובמובן זה נאמר לדעתנו, גאוה אֲפִיקֵי מגנים (איוב מ"א ז'), גאוה במובן גוה גויתו כלה מכוסה בקשקשים מוצקים בקשקשי המגנים. וזהו שמסיים, סגור חותם צר. ומזה:

3) אוֹפֶק, ש"ז. בחכמת התבונה, מלשון ערבית, כפת השמים הנראה, וקוטבה הוא הנקודה כנגד הראש, הָאוֹרִיזָאנְט, горизонтъ. ואמרו: אופק האמתי או אופק העולם, אופק המדומה.

אֶפֶק, (אֲפִיק), שע"פ. א) עיר בנחלת מטה אשר (יהושע י"ט ל'), ובשופטים (א' ל"א) נקראת אֲפִיק, והיא הנזכרת בין ערי צר וצידון (יהושע י"ג ד'). ב) עיר חניית מחנה פלשתים בצאתם למלחמה על ישראל בתחלת ימי שמואל, קרובה לאבן העזר מקום מחנה ישראל (ש"א ד' א'). ואולי היא אֲפֵקָה אשר ליהודה (עיין אֲפֵקָה). ג) עיר בנחלת מטה ישישכר, שמה קבצו פלשתים את כל מחניהם במלחמתם את שאול (ש"א כ"ט א', ועיין שם כ"ח ד'). ולדעת האחרונים היא העיר אשר לשם עלה בן הדד למלחמה על ישראל (מלכים א', כ' כ"ו). ד) ולדעת קדמוני המבארים אפק של בן הדד עיר אחרת היא במזרחו של ים כנרת קרובה אל העיר אַפָּא, שעד היום נמצא שם כפר אֲפִיק (עיין אֲפֵקָה).

אֲפֵקָה, שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו נ"ג). שני השמות אֲפֵק אֲפֵקָה הם משרש אפק, אם בהוראת חוק, וזה על שם שהיו ערים בצורות, או בהוראת בקעה שהיו בבקעה.

2) אַפֶּקְטוּזִין, במש' שם. מין רפואה שעושין לעורר את ההקאה, בריעכ-מיטטעל, рвотное. ואין עושין אַפֶּקְטוּזִין (שבת כ"ב ו'). ובגמרא, לאכלה ולא לעשות ממנה אַפֶּקְטוּזִין סוכה מ' ע"ב). בעל הערוך ורש"י פירשוהו בנוטריקון אפיק טפי זין, מזון האוכל יותר מדי מוציא ומקיא, ובעל הערוך מצא דומה לו בתרגום, שורו עבר ולא יגעיל, תרגומו, תוריה מבטין ולא יפקטז (איוב כ"א י'). ולפי זה אין אנו צריכין לפירוש של נוטריקון, אבל בנוסחאות שלפנינו הגירסא יפקטן בנו"ן.

2) אֲפִיקוֹמָן, במשנה, שם. מיני מאכלים הבאים בקנוח סעודה, נאכ-ש"ש, דעסערט, десертъ. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (פסחים ז' ח'). מקורו לא נודע בבירור, ולדעת המשביר הוא מלשון יונית מורכבת מן ἐπί אחרי ϑεωμα אבילה.

2) אַפִּיקוֹרוֹס, במשנה ש"ת. הויי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (אבות ב' י"ד), ובגמרא ענינו צדוקי מכחיש בתורה שבעל פה, ובין אלו שאין להם חלק לעולם הבא מנו, האומר אין תחית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס (סנהדרין י' א'). ובגמרא נחלקו בפירושו י"א זה המכוה ת"ח וי"א זה המכוה חברו בפני ת"ח (צ"ם ע"ב). עקרו של השם הזה הוא שם עצם פרטי, עפיקור. פלסוף אחד כפלסופי יון, שכפר בחדוש העולם ובהשגחה, ותלמידיו שנקראו בשמו התמכרו גם לתאוות, אבל ביומי חכמי המשנה והגמרא כבר נשכח הפלסוף הזה ומהותו, ולא נשאר כי אם שמו כשם כנוי לבני מרי למיניהם, ועל פי דמיון השם אפיקורוס אל הפעל פקר בארמית, השתמשו בו כאלו היה נגזר מן הפעל הזה, נרדף לשם פוקר, וכן פירשו הרמב"ם במשנה דסנהדרין. ובא נרדף לשם מין וצדוקי ומתחלפים זה בזה, ובש"ט מיד נזרקה בו אפיקורסות (קדושין ס"ו א'). ומזה בת"י, טרחות אפקרסותכון (דברים א' י"ב).

ובספרי המחברים על הרוב במובנו הראשון מכחיש ביסודי התורה.

2) אפקרם, במשנה, שם. מין בגד תחתון, לייבבקן, душегрейка. של אפקרסין עשר (כלים כ"ב א'), ובחסרון האל"ף הקשר שבפקרסין שבכתף (מקואות י' ד'), ובמס' דרך ארץ ופושט חלוקו ואח"כ מתיר אפרקסו. ובגמרא, אפקרסות, צורר אדם תפיליו עם מעותיו באפרקסותו (ברכות כ"ג ע"ב), ופרש"י סודר שעל הראש, ומקורו לא התברר לנו אל נכון.

אֵפֶר, ש"ז. החלקים הדקים הנשארים מן הגשמים אחרי שריפתם, זאָלא, зола, пепелъ. אֵפֶר כלחם אכלתי (תהלים ק"ב י'), והוא יושב בתוך הָאֵפֶר (איוב ב' ח'), ונבדל ממנו השם דֶּשֶׁן שהונח על החלקים הנשארים מגשם שמנוני. ולפעמים יכלול גם את הדשן, אֵפֶר הפרה (במדבר י"ט ט' י'), וכמו שנאמר באותו ענין גם, מֵעֲפַר שרפת החטאת (שם כ"ז). ונרדף לשם עפר, ואנכי עפר וָאֵפֶר (בר' י"ח כ"ז), משל לדבר קל ופחות שאין בו ממש, זכרניכם משלי אֵפֶר (איוב י"ג ב'), (ועיין כָּשָׁל), רעה אֵפֶר (ישעיה מ"ד כ'), כנוי אל הפסל שאין בו ממש או ע"ש שהעץ שנעשה ממנו, שחציו נשרף והיה לאפר (ועיין רעה), והיו נוהגים לתתו על הראש ולהתפלש בו לסימן צער ואבלות, ותקח תמר אֵפֶר על ראשה (ש"ב י"ג י"ט), ושק וָאֵפֶר יציע (ישעיה נ"ח ה'), והתפלשי בָאֵפֶר (ירמיה ו' כ"ו), וילבש שק וָאֵפֶר (אסתר ד' א'). ובמשנה ונותנין אֵפֶר מִקְלֶה ע"ג התיבה וכו' (תענית ב' א'). ובנחמה הוא אומר, לתת להם פאר תחת אֵפֶר (ישעיה ס"א ג').

יסודו כנראה, פר, פרר, וממנו נגזר גם השם עפר, ע"ש החלקים הדקים הפרורים.

אֵפֶר, ש"ז. צעיף ומטפחת שנותנים על הראש ויורד על הצואר, בינדע, кафебиндер, шлейка, покрывало, чадма. ויתחפש בָּאֵפֶר על עיניו (מ"א כ' ל"ח), ומלשון ארמית הוא וכתרגומו בְּמַעְפְּרָא, (ועיין עפר מַעְפֶּרֶת).

2) אֵפֶר, ארמית. יסודו פְּרֹה, בהוראת גדול וצמיחה. ומזה בתרגומים אֵפְרָא, אֶפְרָה, עשב הגדל באחו קנה, סוף, וויזעק גראז, שילף, хуговая трава, тро-стникъ. ותשם בסוף ת"י בְּאֶפְרָה (שמות ב' ג'). ומזה במשנה, מקום מרעה, ווייד פלאצע, паства. מדבריות הלנות בָּאֶפֶר (ביצה ה' ז'), והגרגיר של אֵפֶר (שביעית ט' א'), וויזעז, хугъ. ובתוספתא, וכל הגדלים בָּאֵפֶר (כלאים נ' י"ג), לפי ענינו פירושו קרקע שלא נעבד, ומן השרש הזה נגזרו השמות אֶפְרַיִם, אֶפְרָת (עיין שם). אַפְרִיוֹן, (עיין פרה).

אֶפְרַיִם, שע"פ. א) הבן השני ליוסף, ומפורש טעמו, כי הפרני אלהים בארץ עניי (בראשית מ"א נ"ב), ומזה מוכח ששרש אפר שבארמית בהוראת צמיחה וגדול שיסודו פְּרֹה, היה נהוג גם לפנים בלשון העברים, וטעם המספר הזוגי, אולי הוא ע"ש העתיד שיעקב נתן לו משפט הבכורה המנחלת פי שנים, ועל שמו נקרא השבט שיצא ממנו, ונחלתו, מַטֵּה אֶפְרַיִם (במדבר א' ל"ג), בְּנֵי אֶפְרַיִם (שם שם ל"ב), בֵּית אֶפְרַיִם (שופטים י' מ'), אִישׁ אֶפְרַיִם (שם י"ב א'). ובסתם, וְאֶפְרַיִם לא הוריש (שופטים א' כ"ט). כן השבט הזה יצא ירבעם בן נבט אשר קרע עשרת שבטים מעל ממלכת בית דוד, ויכונן לו ממלכה מיוחדת שנקראת במליצות הנביאים בשם אֶפְרַיִם, נחה ארם על אֶפְרַיִם (ישעיה ז' ב'), אֶפְרַיִם מתנודד (ירמיה ל"א י"ח), וְאֶפְרַיִם בכרי הוא (שם שם מ'), (ועיין יהודה, ישראל). הר אֶפְרַיִם, כולל שלשלת ההרים המתפשטת בצפון ארץ ישראל, בנחלת מטה אפרים ומנשה בעבר הירדן מערבה. עַר אֶפְרַיִם, בעבר הירדן מזרחה, בנחלת מטה גד (ש"ב י"ח ו'). ויתכן שנקרא כן על היותו סמוך אל הר אפרים ורק הירדן מפריד ביניהם, או על שם המלחמה הגדולה אשר היתה שם בין בני אפרים ובין יפתח (שופטים י"ב א', ה'). ב) עיר אצל בעל חצר (ש"ב י"ג כ"ג). ונכראה היא הנקראת בקרי עֶפְרַיִן (דהי"ב י"ג י"ט), והיא קרובה אל מדבר יהודה ח' טלין מירושלים, ובפי סופרי העמים נודעת בשם Ephraim או Ephrem, Ephron.

אֶפְרָת, שע"פ. א) ביו"ד היחס, איש מבני אפרים, הָאֶפְרָתִי אתה (שופטים י"ב

ה׳), ונופל גם על היושב בעיר מערי אפרים, איש אחד וגו׳ מהר אפרים ושמו אלקנה וגו׳ בן צוף אֶפְרָתִי (ש״א א׳ א׳). ומזה לדעת י״מ בתוספת ה״א, הנה שמענוה בְּאֶפְרָתָה מצאנוה בשדי יער (תהלים קל״ב ו׳), שם מחוז באפרים, מקום עיר שילה, ושדי יער היא קרית יערים (ועיין באור). ב) אֶפְרָת, אֶפְרָתָה, לפנים שם העיר בית לחם אשר ביהודה (בראש׳ ל״ה י״ט, רות ד׳ י״א). והשם בית לחם מעיד כי השם אפרת ענינו ארץ פוריה, פרוכтбаръ, плодородный. והיא מקום קבורת רחל, ועיר מולדת דוד, ואתה בית לחם אֶפְרָתָה (מיכה ה׳ א׳). ומזה שם היחס, אֶפְרָתִי, יליד אפרת, ודוד בן איש אֶפְרָתִי (ש״א י״ז י״ב), ובאותו ענין, נאמר ישי בית הלחמי (שם ט״ז א׳), מחלון וכליון אֶפְרָתִים (רות א׳ ב׳). ולדעת חז״ל התיחד שם היחס אֶפְרָתִי, בש״ת לאיש רם המעלה, אֶפְרָתִי, ר׳ יהושע אמר פלטיאני (בן היכל המלך) ור׳ יהושע בר׳ נחמן אמר אבגינוס (ויק״ר ב׳), ובילקוט, מוכתר בגימום (ש״א א׳). ובמובן זה השתמשו בו בפיוט. ג) שם אשת כלב, ויקח לו כלב את אֶפְרָת (דה״א ב׳ י״ט), ובה״א, בכור אֶפְרָתָה (שם שם ג׳, ד׳ ד׳). ובא: ואחרי מות חצרון בכלב אֶפְרָתָה (שם ב׳ כ״ד), ולא התבאר ענינו. ובפירוש המיוחס לרש״י, על שם אשת כלב קראו את העיר כלב־אפרתה (ועיין באור הר״ן).

2) אַפְרוֹדִיטִי, במשנה, ש״נ. מלשון יונית, *αφροδίτη*. שם אליל היופי והאהבה אשר ציירו להם היונים בצורת נקבה, והיא הידועה בשם נוגה, ונֶגַעס, Venus. שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי (ע״ז ג׳ ד׳).

2) אפרכס, אַפַּרְכַּסְת, עיין פרכס.

אֶפְרָסִי, שם היחס. שם עם ממדינת אֶפְרַיִם מן העמים אשר הושיבם מלך אשור בערי שמרון. אֶפְרָסָיֵא (עזרא ה׳ ו׳), אֶפַרְסַתְכָיֵא (שם ד׳ ט׳), ולא נתברר איזה עם הוא.

2) אָפַשׁ, במשנה. כעין הפעל חפץ בעברית, желать. ולא נמצא כי אם על דרך משקל שם אֶפֶשׁ ובבנוי ועל הרוב עם מלת השלילה, אִי אֶפְשִׁי, אין חפצי, אין רצוני, אִי אֶפְשִׁי באשה מנולת, אִי אֶפְשִׁי באשה מגלחת (נזיר ד׳ ה׳), אִי אֶפְשִׁי לזוז מבית בעלי (כתובות י״ב ג׳). ובתורת כהנים, אל יאמר אדם אִי אֶפְשִׁי לאכול בשר חזיר כו׳ אבל אֶפְשִׁי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך (סוף קדושים).

2) אֶפְשַׁר, עיין פשר

1) אַפְתָּם, ארמית, שם. פ״א במקרא, וְאַפְתֹּם מלכים תהנזק (עזרא ד׳ י״ג). לפי מקומו ענינו הכנסה, מס שמעלים לאוצר מלך, אינקאמטען, абгабы, доходъ, дань. ולא התברר מקורו.

2) אַפּוֹתֵקִי, במשנה שם. ערבון, משכון, שעבוד, залогъ, אונטערפאנד. עבד שעשאו רבו אפותקי לאחרים (גיטין ד׳ ד׳), מצא דיתיקאות, אפותיקאות (בבא מציעא י״ט א׳), שטרי שעבודים, ולשון יונית הוא, ὑποθήκη. ובל״ר, hypotheca.

2) אַפּוֹתֵק, ארמית ובמש׳ שם. אוצר מגורה, פאָרראטהקאַמער, магазинъ, מאַגאַזין, ma-газинъ. נותן באוצרות תהומות, ת״י יהב באפותיקי תהומיא (תהלים ל״ג ז׳). ובמשנה החגבים הבאים וכו׳ מן האופתק (ע״ז ב׳ ו׳), וי״ג ההפתק, ובגמרא מן האוצר ומן ההפתק (שם מ׳ ע״ב). ומלשון זה נראה שיש הבדל בין אוצר לאופתק, גיזי צמר של אפותיק (שבת נ׳ א״א). ובמדרש מה הצאן אין מתקנין לו אפוטיקון אלא רועה בכל יום (שמו״ר כ״ד, ועיין מ״כ), יש לך אפותיקאות ליתן אותן בהן (שם ל׳), ולשון יונית הוא, ἀποθήκη. בעהאלטנים, хранилище, кладъ, שאַץ.

אָצַב, פעל. לא נמצא במקרא כי אם בשמות הנגזרים ממנו, ולפי הנראה מהם הוא משרש צבה, ע״ד אפר מן פרה בארמית, הכולל הוראת רצון וחמדה, ועפ״

זה היות נרצה ונחמד (עין צבה), וממנו נגזר השם:

אָצְבֹּן, שע״פ. א) מבני גד שוני (בראשית מ״ו ט״ז), ובחמש הפקודים נאמר במקומו, לְאֶזְנִי משפחת הָאֶזְנִי (במדבר כ״ו ט״ז). רש״י כתב אני אומר שזו משפחת אצבן ואיני יודע למה לא נקראה משפחתו על שמו, ולפי המבואר יתכן שהשם אֶזְנִי קרוב בהוראתו לשם אָצְבֹּן, וזה במובן הטה אזן, הרצה להקשיב ולהאזין, עין אזני. ב) מבני בלע אָצְבֹּן (דה״א ז׳ ו׳).

2) אָצְמַוָּת, במשנה, ש״נ. אין בונין עמהן בסילקי וכו׳ וְאָצְמַוָּת (ע״ז א׳ ז׳), מעגלה עשויה למתחרים במרוצתם ומתאבקים ומתגוששים לנסות ולהראות כחם, והוא מל׳ רומית, stadium, רעננבאהן, ристалище. והיו מלמדים גם חיות ובהמות להתגנח זה עם זה, ולפעמים היו משליכים לשם גם בני אדם חייבי מיתה להתגושש עם החיות והבהמות מלומדי מלחמה, ומזה, שור הָאֶצְטַדִּין אינו חייב מיתה (ב״ק ד׳ ד׳), שור שמלמדים אותו לנגוח באצטדיא, העשוי-אָכם, натравленный быкъ. והפיטן ר׳ משה ברבי קלונימוס גזר מזה שם הַצָּדָאָה, כאלו היה מקורו עברית משרש ציד, ואמר הם הגלום להביא חיות לַהַצָּדָאוֹת (סלוק ב׳ פסח).

2) אִצְטַלִּית, אִסְטַלְיָא, אִסְטַלָּא, ארמית, ובמשנה, ש״נ. כסות, וביחוד בגד חשוב, мантья, платье. השמלה ת״ל אִסְטַלָּא (בראשית מ״ה כ״ב), ובמשנה, על מנת שתתנו לי אִצְטַלִּיתִי (גיטין ז׳ ה׳) קורא באצטלית לבן כמשלו (יומא ד׳ א׳), איצטלא בת מאה מנה (שבת קכ״ח ע״א), כל ישראל ראוין לאותה איצטלא (שם), ולשון יונית הוא, Στολίς, Στολή.

2) אִצְטְרוּבָל, במשנה. א) שם, מין עץ ופריו, אצטרובלין ובנות שוח (ע״ז א׳ ח׳), מלשון יונית, Στρόβιλος, маленькое дерево. ב) מושב אמת היחים של יד שעשוי בעגול מקיף את הרכב, станокъ. מכר את האיצטרובל אבל לא את הקלת (ב״ב ד׳ ג׳).

ובמדרש אפילו אצטרובלין של ריחים נמחה (ב״ר כ״ח), וגם זה מקורו מלשון יונית, Στρόβιλος, מוט עשוי להניע משא כבד על ידו, рычагъ. וחז״ל הוציאו אותו למושב ובסיס קבוע תחת דבר המתנועע.

2) אִצְטַרְמִיטָה, במשנה, שם. בתוך הפתח היו עומדות (הדלתות) וכמין אצטרמיטה היו ונקפלות לאחוריהן (מדות ד׳ א׳). לפי מקומו נראה שענינו לוחות של פרקים מחוברים על ידי חוליות והן נגללים נפתחים ונקפלים לפי הצורך, членосоставное, врачающееся конусъ, Στρόμβος, קרייזעל, קנגעל. והערוך גורס אצטרבמיטא, ובמדרש כמין אסטרופומיטא הדלתות היו נכפלין לאחוריהן (ב״ר ס״ט) וגם לנוסח זה יש מקור בלשון יונית, στροφωμα, אַנגעל בּאַנד, дверная петля.

אָצַל, פ״י. קרוב ודומה לשרש נצל, הקל א) הבדלה והפרשת מקצת דבר מאצלו בכונה להזמינו לטובת זולתו ותועלתו במובן הטוסרי, אבוֹאַנדעץ, עגשהעבען, отдѣлять. הלא אָצַלְתָּ לי ברכה (ב״אשית כ״ז ל״ח) ואונקלוס תרגום שבקת, והראב״ע פירש עזבת לי אצלך, וָאֶצְלָתִי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במדבר י״א י״ז). ב) הפרשת דבר לעכבו ולמנוע אותו מן הזולת, ענטציהען, פֿערוּאַנען, отказать кому въ чемъ, отстранять. וכל אשר שאלו עיני לא אָצַלְתִּי מהם (קהלת ב׳ י׳). והפיטנים וחכמי הקבלה השתמשו בו בענין ההשפעה הראשונה של גלוי רצון השם יתברך בחדוש המציאות, проистекать, עמַאניירען. ואמר הר״ש בן גבירול, ומחכמתך אָצַלְתָּ חפץ מזומן (כתר מלכות), ואמר ר׳ יהודה הלוי, ברכי אֲצוּלָה, בבינוני פעול, כש״ת אל הנפש הנשפעה טמרום.

הנפעל, במובן הפשוט, היות נפרש ונבדל, אויס געוואַנדערט ווערדען, быть отдѣленну. פ״א במקרא, על כן נֶאֱצַל מהתחנות

ומהתיבנות (יחוק׳ מ״ב ו׳), וי״ת דְחִיקָן. ובפיוט, במובן המוסרי, נֶאֱצַל כח כל ברואי מעלה (כתר מלכות). ובענין הבדלה, ואינך נֶאֱצַל מכל ונבדל (שיר היחוד). הנזרי הֶאֱצַלְתִּי (רשב״ג שיר השירים ס׳ ג׳).

ההפעיל, מעין הקל, וַיַּאְצֵל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש (במדבר י״א כ״ה), אנטהעמען, отдѣлять. לרעת הראב״ע הוא מן ההפעיל, והראוי וַיַּאֲצֵיל, וי״א שהוא מן הקל להסכים עם הנאמר מקודם וָאֶצְלְתִּי (שם שם י״ז). ובפיוט, בְּהַאֲצִילְךָ על גלגל המזלות גלגל תשיעי במערכו (כתר מלכות).

אֵצֶל, א) שם. צלע, צד, זייטע, бокъ, сторона. מֵאֵצֶל הנגב (ש״א כ׳ מ״א), מֵאֵצֶל אולם השער (יחוק׳ מ׳ ו׳), ותקח את בני מֵאֵצְלֵי (מ״א נ׳ כ׳), ועל הרוב ב) בענין מלת היחס, צור זייטע, נעבן, בייא, о бокъ, возлѣ, при. ותעמדנה אֵצֶל הפרות (בראשית מ״א ג׳), ושמו אֵצֶל המזבח (ויקרא ו׳ ג׳). ובבנוים, ויעזב בגדו אֶצְלִי (בראשית ל״ט י״ג), ואהיה אֶצְלוֹ אמון (משלי ח׳ ל׳), ילכו האופנים אֶצְלָם (יחוק׳ א׳ י״ט). ובמשנה, עד שלא היתה בתו יוצאה מֵאֶצְלוֹ (נדרים י׳ ד׳), מרשותו, ובמדרש שלח והביא בן אחר מֵאֶצְלָהּ (ויק״ר ב׳).

אָצִיל, ש״ת. א) צד הקיצון, ענדע, краій, окраина. פ״א במקרא, וּמֵאֲצִילֶיהָ קראתיך (ישעיה מ״א ט׳), והקודם, החזקתיך מִקְצוֹת הארץ, ועיין בסמוך. ומזה בהשאלה ב) ראש העם, ע״ד השאלת השם קָצִין מן קצה, פִּנָּה מן פנה, לפי שהנכבד כמו עומד בראש ובצד הקיצון של העם, פֿאָרשטעהער. представитель. ואל אֲצִילֵי בני ישראל (שמות כ״ד י״א). ולרעת הרשד״ל זה עיקר הנחת השם אָצִיל, ובמובן זה נאמר, וּמֵאֲצִילֶיהָ קראתיך (ישעיה מ״א ט׳), והמ״ם הוא מ״ם היתרון, וכן יפרש גם האמור מקודם החזקתיך מקצות הארץ, בחרתי בך מכל שאר קצות הארץ והם הנכבדים באומות (עיין קצה). ויתכן שכבר רמזו לזה חז״ל במדרש, וּמֵאֲצִילֶיהָ קראתיך ממפולשין שבה (ב״ר מ״ד), ועיין הערה.

אַצִּיל, ש״ז. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, ובמשכות הרבוי. פרק הזרוע העליון, קצה הזרוע הבולט מן חגוף, сгибъ, суставъ руки. געלענק דעם ארמעס. על כל אַצִּילֵי ידי (יחוקאל י״ג י״ח), ותרגומו מַרְפְּקֵי ידין, (עיין מרפק בשרש רפק).

אֲצִילָה, א) ש״נ. כעין הקודם, לא נמצא כי אם פ״א במקרא, וברבוי, תחת אֲצִילוֹת ידיך (ירמיה ל״ח י״ב), אָרם געלענק, אַכסל געלענק, сустав руки, сгибъ. ב) במלאכת הבנין, שש אמות אֲצִילָה (יחזקאל מ״א ח׳), י״ת שית אמין רָוַח, רוים, пространство. וכן פירש הר״ש פרחון, וי״א שענינו מדה, מאַס, эллн, мѣра локтъ. ובא ע״ד השאלה כעין השם אַמָּה, שעיקרו זרוע, והושאל למדה בכלל, (ועיין אמה).

3) **אֲצִילוּת**, בחכמת הקבלה, ובספרי המחקר. א) הה שפעה הראשונה של גלוי רצון ה׳ במעשה הבריאה, עמאנאציאָן. עוֹלָם הָאֲצִילוּת. ב) הבדלה והפרשה, שעפאראציאָן, אינדיווידואליטעט, индивидуальность.

אָצַל, **אָצַל**, ש״פ. א) מבני בניתים (דה״א ח׳ ל״ז ל״ח), ב) שם מקום בסמוך להר הזיתים, כי יגיע גי הרים אל אָצַל (זכריה י״ד ה׳), (עיין הערה).

אֲצַלְיָהוּ, ש״פ. בן משלם, אבי שפן הסופר ליאשיהו מלך יהודה (מ״ב כ״ב ג׳, דהי״ב ל״ד ח׳), (עיין הערה).

בֵּית הָאֵצֶל, (עיין בית).

הערה. בערבית יורה פעל וצל חבור וקשר, פֿערבינדען, связать. וממנו ננזר השם אצול, בהוראת שֹׁרֶשׁ, וואורצעל, корень, שעל ידו נקשר העץ במקום משמו. וקרוב לשמוע שמשרש זה, יצא השם אֵצֶל, בהוראת צד, והשם אָצִיל השומר בצד הקיצון וכמו כן השם אַצִּיל, בהוראת פרק הזרוע, שעיקרו מקום קשור היד וחבורה בגוף, וע״ד השם אַמָּה (עיי״ש). ומזה יצא שם העצם הפרטי אָצֵל ע״ד השם שָׂרֶשׁ (עיי״ש). וכן השם אֲצַלְיָהוּ, ושמו שרש יה.

אָצַם, דומה לפעל עצם והפוכו אמץ, לא נמצא כי אם בשם עצם פרטי.

אֹצָם, שע״פ. א) מבני ירחמאל, בכור חצרון (דהי״א ב׳ כ״ח), ב) בן ישי, אחי דוד (שם שם ט״ו).

אֲצַעֲדָה, עיין צעד.

אָצַר, פ״י. הקל, קבוץ דברי חפץ יד על יד במקום עשור, זאמלען, צו איינעם שאפצע הייפֿן, собирать, скоплять. ואשר אָצְרוּ אבתיך (ישעיה ל״ט ו׳), הָאֹצָרִים חמם ושר בארמנותיהם (עמוס ג׳ י׳), הון ועשר שעשו להם בחמס ושר.

הנפעל, מן הקל, נעזאמלט, אין דער שאפצ געלעגט ווערדן, быть собираему, сохраняему. לא יֵאָצֵר ולא יחסן (ישעיה כ״ג י״ח), ובגמרא תני רב יוסף, לא יאצר זה בית אוצר, ולא יחסן זה בית גניזה (פסחים קי״ח ע״ב). ופירש״י בית אוצר של תירוש דגן ויצהר, בית גניזה של כסף וזהב הגנוזים וטמונים בחזק ובחסן, (ועיין חסן).

ההפעיל. פעם אחת במקרא, וָאוֹצָרָה על אוצרות (נחמיה י״ג י״ג), י״א שהראוי וָאוֹצִיָּה ע״ט אֹבְדָה. והנכון שהוא ע״ד משקל לשון הארמית, וענינו מנוי פקיד על האוצרות, יעמאנדען איבער דען שאפצ זעצצן назначать казначея. והוא פעל נגזר מן השם אוֹצָר.

אוֹצָר, אֹצָר, ש״ז. (והרבוי אוֹצָרוֹת). א) מקום כנוס של דברי חפץ, פֿאָרראַטהסתויז, שאפצ, складъ, хранилище. אל תחת הָאוֹצָר (ירמיה ל״ח י״א), אוֹצַר כל כלי חמדה (ישעיה כ״ג ס״ז), נתנו לְאוֹצַר המלאכה (עזרא ב׳ ס״ט). ובחבור עם השם בית, לְבֵית הָאוֹצָר (נחמיה י׳ ל״ט), וְאוֹצָרוֹת עשה לו לכסף (דהי״ב ל״ב כ״ז), ועל הָאֹצָרוֹת בשדה (דהי״א כ״ז כ״ה), לתבואה. לְאֹצָרוֹת היין (שם שם כ״ז), אוֹצְרוֹת בית המלך (מ״א י״ד כ״ו), כל אוֹצְרוֹתֶיךָ לבז אתן (ירמיה י״ז ג׳). ובהשאלה, נותן בְּאוֹצָרוֹת תהומות (תהלים ל״ג ז׳), בעהאלטער, хранилище. אֹצְרוֹת שלג (איוב ל״ח כ״ב), יפתח ה׳ לך את אוֹצָרוֹ הטוב וגו׳ (דברים כ״ח י״ב), פתח ה׳ את אוֹצָרוֹ ויוצא את כלי זעמו (ירמיה נ׳ כ״ה). ובמובן המוסרי, תחום בְּאֹצְרֹתָי (דברים ל״ב ל״ד). ובמשנה התיחד לאוצר של תבואה, אבל לא את האוֹצָר (שבת י״ח א׳), שיינע, ב) דברי חפץ הנתונים באוצר, житница. פֿאָרראטה, запасъ. ומתיחד להון עתק, רייכטהום, שאפץ, богатство, сокровище. מֵאוֹצָר רב ומהומה בו (משלי ט״ו ס״ז), פעל אֹצָרוֹת בלשון שקר (שם כ״א ו׳), ונתתי לך אוֹצָרוֹת חשך (ישעיה מ״ה ג׳), עשר גדול המאוסף וטמון בתחתיות ארמה שלא תשלוט בם העין, והכפל, ומטמוני כסתרים. ובמובן המוסרי, יראת ה׳ היא אוֹצָרוֹ (שם ל״ג ו׳). ובגמרא, אין לו להקב״ה בבית גנזו אלא אוצר של יראת שמים (ברכות ל״ג ע״ב).

יסודו, צר, צרר, וקרוב לשרש עצר.

אֵצֶר, שע״פ. מבני שעיר החרי (בראשית ל״ו כ״א).

אֶקְדָּח, עיין קדח.

אַקּוֹ, שע״ב. מין בהמה או חיה טהורה, וְאַקּוֹ ודישן (דברים י״ד ה׳), א״ת יעלא, שפּיינבאָק, козерогъ. ובתרגום השמרוני עקו. וי״ט וויילדע ציעגע, רעה, дикая коза, cerna. ובגמרא, איקא שליפא (שבת קנ״ב ע״א), לפי גרסת הערוך, ופירושו תיש. וביסודו לא מצאנו טעם מתקבל.

אַקּוֹן, שם במשנה. סל שצדין בו דגים, פֿישריישע, верша. ושל אַקּוֹן טהורה (כלים י״ב ב׳), והאקון והרטוב (שם כ״ג ה׳).

אַר, לא נמצא כי אם בשמות, וביותר בשמות עצמים פרטים ובהרכבתם, אָרָא, אֲרִי, אַרְאֵל, אַרְגֹּב. ולפי הנראה הנתתו הראשונה היא גבורה יתרה, שטאַרקע, מאַכט, сила. ומזה, אמיץ, גבור, שטאַרקער, העלד, силачъ, герой. ומזה:

אֲרִיאֵל, שע״פ. מבני אשר (דהי״א ז׳ י״ח).

אֲרִאֵל, אֲרְאֵל, ש״ז. עקרו חזק, גבור, והתיחד לאיש גבור בעל קול גדול העומד להכריז ולהודיע לכל העם חדשות יקירי הערך, העלד, העראָלד, herold, герольдъ (ישעיה ל״ג ז׳). י״ט במובן שם קבוץ והמ״ם כנוי, והלמ״ד בדגש כמשפט המרובעים. והנכון שהוא בלשון רבים בסיטן הרבוי הקצר והקדמון, והוא מקוצר מן השם אֲרִיאֵל, שני אֲרִיאֵל מואב (ש״ב כ״ג כ׳), שנאמר גם הוא בלשון יחיד אע״פ שנאמר

אצלו שני (ועיין אריאל) . ובגמרא, בא ברבוי, ובמובן מלאכים, ангелы, ангелы . אֲרָאֵלִים ומצוקים אחזו בארון (כתובות כ"ד ע"א) . ומצוי הרבה בפיוט, אֲרָאֵלִים בשם תם ממליכים (מנחה ליוה"כ), ונערין בְּאֲרָאֵלֵי קדש הלולו (קרובות א' דר"ח), (ועיין בהלכות יסודי התורה להרמב"ם פרק ב' ה"ז) .

אַרְאֵלִי, שע"פ . מבני גד (בראשית מ"ו ט"ז), וכן ביחס שם המשפחה, לְאַרְאֵלִי .

משפחת הָאַרְאֵלִי (במדבר כ"ו י"ז) .

א) אָרַב, פ"י . הקל, צדיה להתנפל על מי שיהיה מן המחבא פתאם, לויערען, подстерегать . וקשורו על הרוב ביחס הלמ"ד, וָאָרַב לו וקם עליו (דברים י"ט י"א), אָרְבוּ לנפשי (תהלים נ"ט ד'), לדמם יֶאֱרֹבוּ (משלי א' י"ח). ובזולת הקשור יֶאֱרֹב במסתר כאריה בסבה יֶאֱרֹב לחטוף (תהל' י' ט'). וביחס הפעול, דברי רשעים אָרַב דם (משלי י"ב ו'). וע"ד המליצה, ואצל כל פנה תָּאֱרֹב (שם ז' י"ב), לצוד ציר נפשות, אל תָּאֱרֹב רשע לנוה צדיק (שם כ"ד ט"ו). ובמלחמה, וַיֶּאֱרֹב בשדה (שופטים ט' ל"ג), וַיֶּאֶרְבוּ על שכם (שם ט' ל"ד), זיך אויפ דיא לויער לענגן, держать засаду . והבינוני, דב אֹרֵב הוא לי (איכה ג' י'). ועל הרוב יבוא הבינוני כשם תאר, וְהָאֹרֵב ישב וגו' (שופטים ט"ו ט'), אויפלויערער, подстерегатель по- . ובענייני המלחמה בא במובן שם קבוץ, כלל אנשי החיל שמעמידים לארוב על האויב, הינטערהאלט, засада . שים לך אֹרֵב לעיר (יהושע ח' ב'), וְאֹרֵב ישראל מגיח (שופטים כ' ל"ג), וָהָאֹרֵב החישו (שם שם ל"ז). ובא גם בלשון רבים, ראו אתם אֹרְבִים לעיר (יהושע ח' ד').

הפיעל כעין הקל, ולא נמצא כי אם בבינוני במובן שם תאר, אויפלויערער, подглятчикъ . מַאְרִבִים על ראשי ההרים (שופטים ט' כ"ה), מַאְרִבִים על בני עמון (ה"י"ב כ' כ"ב). ולדעת קצת, מזה, וַיָּרֶב בנחל (ש"א ט"ו ה'). וטעמו כמו וַיַּאֲרֹב, העמיד אורבים, הינטער האלט לענגן, ставить засаду . וי"א שהוא מן ההפעיל תמורת וַיַּאֲרֹב, וי"ת וטקים משיריתיה, ערך מתנותיו (ועיין רוב) .

אָרֵב, ש"ז . א) מקום המחבא לארוב משם, הינטערהאלט, засада . ותבא חיה במו אָרֵב (איוב ל"ז ח') . ב) שם הפעולה, לויערען, подстереганіе . ישבו בסבה למו אָרֵב (שם ל"ח מ').

אֹרֶב, ש"ת . צדיה, במובן המוסרי, מזמה, ערמה, מחשבה רעה, ковы, засада, злой נאכשטעללונג, ליסט . ובקרבו ישים אָרְבּוֹ (ירמיה ט' ז') усмыселъ בָּאָרְבָּם כל הלילה (הושע ז' ו').

מַאְרָב, ש"ז . מקום מושב האורב, הינטער-האלט, засада . וילכו אל הַמַּאְרָב (יהושע ח' ט'), ישב בְּמַאְרַב חצרים (תהל' י' ח'), ויכלול את האורבים, הסב את הַמַּאְרָב לבוא (דהי"ב י"ג י"ג) .

ב) אֹרֶב, אָרְבָּה או אֲרֻבָּה, ש"נ . פעם אחת

במקרא בסמיכות הרבוי, והשפיל גאותו עם אֲרֻבּוֹת ידיו (ישעיה כ"ה י"א), ובספרים מדויקים בקמץ חט"ף והבי"ת דגושה (מנחת ש'), ולא נתבררה הוראתו אל נכון. י"ת אֲשָׁוֹת ידוהי. ופירש"י טעמו שהוא מן וארב לו, מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים, אשוות חומות ומגדלים וכו', והרד"ק פירשו, אצילות ידים, געלענק דעס אר מענ, суставъ рукъ, мышки . ושעורו כאשר יפרש השוחה לשחות שישפיל גאותו עם ארבות ידיו, כי כח השוחה באצילות הידים. וכן הוא בלשון ערבית ארב ארבייא (עיין הערה) . ועמו הסכימו המבארים האחרונים. וב"ז אמר שאולי הוא ע"ד ארבא בתלמוד שהוא שם לספינה, ההוא ארבא דהוו מינצו עלה בי תרי (ב"ב ל"ד ע"ב), ועמו הסכים הריב"ל בספרו שרשי לבנון, ואמר שארבות ידיו הן ספינות של יד, האַנדקאָהנע, лодки . וכן פירש הרשד"ל וכתב שהן ספינות קטנות שמתלמדים בהן לשוט במים ונקראות בלשון משנה חבית של שיטין (כלים ב' ג'). וכנראה שכבר פירש כן רבי יהודה אבן תבון, שאמר וארבות של גומא (אמונות ודעות מאמר ח') (ועיין הערה) .

אֲרֻבָּה, ש"נ . מעשה שבכה הנתון על פי החלל העשוי בגג הבנין, ועם

זה החלל בעצמו, פֿערגיטפֿערטעס, פֿערגיטפֿערטעע pŕшаточная, pŕшаточное окно, אֶפֿענונג. ערבע. וכעשן מַאֲרֻבָּה (הושע י"ג ג'). וע"ד המליצה בא ביחוס אל השמים, וַאֲרֻבֹּת השמים וכו' (בראשית ז' י"א, ח', ב'), להורדת המטר, שליזען, шлюзы. והנה ה' עשה אֲרֻבּוֹת בשמים (מ"ב ז' י"ט), להורדת שפע ברכה. אם לא אפתח לכם את אֲרֻבּוֹת השמים והריקתי לכם ברכה (מלאכי ג' י'). ויכלול גם את החלל שהארבה מכסה אותו, וכיונים אל אֲרֻבֹּתֵיהֶם (ישעיה ס' ח'), שלאַג, טויבען-שלאַג, голубятникъ. וע"ד ההשאלה, וחשכו הראות בְּאֲרֻבּוֹת (קהלת י"ב ג'), החלל שהעין נתונה בו. ובמשנה, משילין פירות דרך אֲרֻבָּה (ביצה ה' א'), אֲרֻבָּה שהיא בתוך הבית ויש בה פותח טפח (אהלות י' א'), וישב על פי ארובה (יומא ל"ה ע"ב), כמה ארובות יש בדלת ארבע (שם ע"ז ע"א), רש"י פי' כמה ארובות יש בארך דלת, והנראה שהיו דלתותיהן עשויות מארבעה פרקים של מעשה שבכה.

אָרָב, שע"פ. עיר בשבט יהודה (יהושע ט"ו נ"ב), ובשם היחס פערי הָאַרְבִּי (ש"ב כ"ג ל"ה).

אַרְבֵּאל, שע"פ. (ובספרים מדויקים כ"י הבי"ת רפויה) נמצא פעם אחת במקרא, וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית אַרְבֵּאל ביום מלחמה (הושע י' י"ד). המאורע הזה איננו נזכר במקרא במקום אחר, ושעל כן לא התבאר לאיזה איש ולאיזה מקום יכוון הנביא. י"מ שהמקום הוא העיר אַרְבֵּאל בגליל העליון בנחלת שבט נפתלי בין צפורי וטבריא, ונזכרת בספר הראשון לחשמונאים (מ' ב'), מקום לדת נתאי, הנקרא על שמה נתאי האַרבלי (אבות א' י'). ובגמרא ירושלמי בקעת ארבל (ברכות פ"א א'), מאה ארבלית (פאה ז' ד'). וי"א שמרמז לעיר בארץ אשור במחוז אדיאבענא בסמוך לעיר גו גמלא, (ועין שלמן).

אַרְבּוֹת, שע"פ. עיר בארץ יהודה (מ"א ד' י"ד), בסמוך לשפה.

העדה. לא רחוק לשמוע כי עיקר הוראת שרש ארב הדומה לשרש ערב וקרוב לשרש רבב, הוא ערבוב של קליעה וסבוך. ומזה יצא א) אֶרֶב מקום סבוך ומשורג, שבו יתחבא הצודה להתנפל על מרגי. (עין חבא), דיקקיכ, פֿערשטעקק, скрытое мѣсто. ותבא חיה במו אֶרֶב (איוב ל"ז ח'). והוא כעין האמור עלה אריה מסבכו (ירמיה ד' ז'). ומזה אָרֹב, הסתתר בארב. ובמובן המוסרי, ע"ד הפעלים זמם חשב (עי"ש). ב) אַרְבֶּה, מעשה מקלעת שנותנים על חלל שבגג לכסות מקצתו, גיטטער, рѣшётка. שהוא כעין השם שָׂבָכָה (עין שם). ובלשון המשנה רבובה (מדות ג' ג'), (ועין רבב). ומזה בלשון ארמית. ג) עֲרָבְלָא כברה, זיעב, сито. בכברה ת"י בערבלא (עמוס ט' ט'). ובגמרא באל"ף אית"י אֲרָבְלָא וקא מרבל (ב"מ כ"ז ע"ב). ויתכן לשער עוד, כי מיסד זה נגזר גם השם אורבינא, בארמית, בחוראת ערבה ווייד, ива, верба. צריפא דאורבינא (ב"ב ו"ז א'), ע"ש מקלעת ענפיה ובדיה. ולדעת הר"ר לעזי נגזר מן השם הזה השם אֲרָבָּה, וזה לפי שהיו עושים אותה מקלעת מענפי הערבית. ד) אֲרָבָּה, (אֲרָבָּה). פרק קשרי הזרוע עם הגוף שנעשו כעין מעשה מקלעת, געלענק, суставъ, сгибъ ולא רחוק לשער שלזה כוין יב"ע בתרגומו ארבות ידיו אַשְׁוֹת ידוהי (ישעיה כ"ה י"א), והוא מן אשויה שבמשנה (כלים כ"א א'), שענינו כלי מכלי השויה, קונקעל, שפינדעל, прялка. והושאל לפרקי קשרי הזרוע, ודלא כפרש"י שהוא לשון חומה.

אַרְבֶּה, שם המין. ממיני שרץ העוף הנוסע ממקום למקום בקבוץ גדול מאד, ואוכל את תבואת הארץ, היישע-רעקקע, саранчи. לא נשאר אַרְבֶּה אחד (שמות י' י"ט), ונופל על כל המין, הנני מביא מחר אַרְבֶּה בגבולך (שם י"ד ד'), כדי אַרְבֶּה לרב (שופטים ו' ה'). ונרדף עם שמות המינים הדומים לו, אַרְבֶּה חסיל (מ"א ח' ל"ז), אַרְבֶּה וילק (תהלים ק"ה ל"ד), יתר הגזם אכל הָאַרְבֶּה (יואל א' ד'). ובא גם כן כשם הסוג הכולל את כל מיני שרצי העוף המשחיתים את התבואות, כארבה מצרים, שכלל את כל המינים. לדעת הראב"ע שרשו, רבב, וזה על שם רבויו והתחברותו ברבוי גדול, ולדעת פירסט שרשו ארב הדומה אל שרש ערב בלשון ערבית שבא בהוראת לחיכה, גזיזה, אבפֿרעסען, съѣденіе. והוא ע"ד גזרות השמות של המינים

הדומים לו, גזם מן גזז, ילק מן לקק, וכדומה.

אַרְבַּע, שע"פ. אבי הענק, בונה עיר חברון שנקראת על שמו. קרית אַרְבַּע (יהושע ט"ו י"ג). לדעת פירסט עיקרו אַרְבַּעל מורכב מן אַר גבור, ומן בַּעל שם האליל. ואפשר שהרכבתו היא מן אַר, גבור, בַּעל, אומץ רוח, בלשון ערבית, וטעמו גבור אמיץ.

אַרְבַּע, שם המספר, עיין רבע.

אָרַג, פ"י. הקל (בעתיד יֶאֱרֹג, תַּאְרֹגְנָה), קליעה והבאת חוטי הערב בשתי לעשות בגד, וועבען, ткать, вязать. אשר הנשים אֹרְגוֹת שם בתים (מ"ב כ"ג ז'), אם תַּאַרְגְּנָי שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שופטים ט"ז י"ג). וע"ד המליצה, וקורי עכביש יֶאֱרֹגוּ (ישעיה נ"ט ח'). ובבינוני במובן שם תאר, וועבער, ткачъ. מעשה אֹרֵג (שמות כ"ח ל"ב), כמנור אֹרְגִים (ש"א י"ז ז'), וְאֹרְגִים חרי (ישעיה י"ט ט'). ובמשנה, בפעול טָוִי וְאָרוּג (כלאים ט' ח'). ובמדרש בא במובן עשית תקון וסדר בדבר, והוא אֹרֵג את העולם שיצאו כולם (ב"ר י"ב), יצרו הקב"ה לארוג מן לבריות (שם), ובע"א שהיו מעלים לו את ההלכה והוא אוֹרְגָהּ (מדרש רות ב'), שהיו אוֹרְגִים עמו בדברי תורה (שם). ומזה בפיוטים, קחה שירה ובין דעתה להקים, אֲרַגְתִּיהָ במוסר וחוקים (מוסר השכל לרב האי גאון), ונטה לְאוֹרְגֵי שיר (ר' משה בן עזרא בספר התרש"ש). ומזה, אנעים זמירות ושירים אֶאֱרוֹג (שיר הכבוד). ובמובן אחר, שהיה אורג את ישראל מן החטא (במדבר רבה ד').

הנפעל, במשנה, מן הקל, געוועבט ווערדען, быть вязану (שקלים ח' ח').

הפיעל, בתוספתא, כעין הקל, הֶאֱרֵג חייב בתחלתו וחייב בסופו (פאה א' י"ג), בהשאלה לקצירת תבואה או לבציר קוצר מעט ומדלג מעט, והשדה נראה כמו ארג שהחוטים פעם נראים נתונים זה על זה ופעם נכנסים, ובמשנה, מנמר (עין נמר).

אֶרֶג, שם. א) דבר הנארג, געוועבט, געפלעכט, тканіе. את היתד הָאֶרֶג (שופטים ט"ז י"ד), חסר הנסמך והראוי היתד יתד הארג. ב) עריבה קטנה שבה נתונה תקות חוט הערב ואותה מוליכין ומביאין במהירות גדולה בין חוטי השתי, וועבער ש'שפּיל, ткацкій челнокъ. ימי קלו מני אֶרֶג (איוב ז' ו'). ובמשנה אָרִיג, דבר הנארג, געוועבט, тканіе. האריג טהור (נגעים י"א י'), ואחת אל האריג (שבת מ"ג א').

הערה. השרש ארג הוא מיסודו של השרש הרג, וראיה לדבר שרש מָחָא בארמית המשותף להוראת הכאה ואריגה, איש מצרי מכה איש עברי ת"א מַחֵי (שמות ב' י"א), מעשה ארג ת"א עובד מָחֵי (שם כ"ח ל"ב). וזה כנראה לפי שמלאכת האריגה שנעשית על ידי זריקת חוט הערב אל תוך השתי היא כעין הכאה נעיצה ודקירה, וכן בערבית יורה הפעל ארג דקירה נעיצה, ועיין הרג.

2) **אָרַג**, ארמית. עיין רגג.

אַרְגֶּב, שע"פ. א) חבל ארץ בבשן בעבר הירדן מזרחה ממלכת עוג, כל חבל אַרְגֹּב ממלכת עוג בבשן (דברים ג' ד'), ונתן לנחלה לחצי שבט המנשי עם יתר הגלעד (שם שם י"ג), ובה"א הידיעה, הָאַרְגֹּב (שם שם י"ג), א"ת תַּרְכּוּנָא, וכן נקראת ביתי בית שני, Trachoniti, בלשון יונית. והשם היוני הזה שהוראתו מקום סלעים הרבה, דאם זעהר שטיינעג, весьма скали-стое. כמו מוכית ששרשו רגב, בתוספת אל"ף (עיין רגב). ואפשר שהוא שם מורכב מן אַר, חוק, ומן גֹּב גב הר, וטעמו החוק שבהרים, וזה על שם המבצרים הרבים שנמצאו עליו, וכמ"ש, ששים עיר וגו' כל אלה ערים בצורת חומה גבהה דלתים ובריח (דברים ג' ה'). ובא, ב) ויכהו בשמרון בארמון בית המלך את אַרְגֹּב ואת האריה ועמו חמשים איש מבני גלעדים (מ"ב ט"ו כ"ה). לדעת הרד"ק ארגב הוא שם עצם פרטי, והאריה הוא ש"ת לאיש גבור מצוין, שכח האריה היה לו. וי"א שגם שם האריה הוא שע"פ. והנראה ששני השמות האלה הם שמות פקידות באנשי מלחמת המלך, ע"ד הברתי והפלתי (עי"ש), שומרי ראשו ועומדים על ימינו. ויתכן שבחר לו המלך מחלקה אחת מאנשי צבאו אלה מחבל ארגב בבשן, וזכר לדבר מה שנאמר בזה

ועמו חמשים איש מבני גלעדים, וארגב חבל ידוע בארץ הגלעד כנ"ל (ועיין אריה).

אַרְגֹּן, עין אַרְגָּמָן.

אַרְגָּז, שם. ארון, תיבה, קאַסטן, ларь, сундукъ ואת הָאַרְגָּז (ש"א ו' י"א), תשימו בָּאַרְגָּז (שם שם ח'). לדעת גיזניוס שרשו רגז שענינו התנודדות, והשם אַרְגָּז מיוחד לארון המונח בצד העגלה ומתנודד בתנועת העגלה. והנראה כדעת פירסט ששרשו ארג, בתוספת אות מאותיות זסש"ן, ע"ד עכביש חלמיש. וזה לפי הנראה שהוא עשוי מעשה ארג.

אַרְגָּמָן, שם. עקרו כנראה שם החלזון שצובעים בדמו צבע אדום, פּורפּורשנעל, пурпуровая раковина. והוא הנמצא בתוך הים הגדול בארץ כנען וארם ובסמוך להם, ועל שמו נקרא הצמר או הפשתים הצבועים בדמו, וכן הבגדים שנעשים מהם שהם בגדים יקרים מיוחדים למלכים ושרים, פורפורצייג, пурпуровая ткань, багряница. בגד אַרְגָּמָן (במדבר ד' י"ג), מרכבו אַרְגָּמָן (שה"ש ג' י'), ותכלת וְאַרְגָּמָן (שמות כ"ז א'), וְאַרְגָּמָן מאיי אלישה (יחזק' כ"ז ז'). ומזה, בארמית בחלוף אותיות בומ"ף.

אַרְגְּוָן, שם. וּבָאַרְגְּוָן וכרמיל ותכלת (דה"ב ב' ו'). ובארמית שבמקרא, אַרְגְּוָנָא ילבש (דניאל ה' ז'). ובגזרת השם הנראה כדעת האומרים שעקרו רגם, הדומה לשרש רקם וענינו צבוע בצבעים, בונטפּארבינג, пёстрый. ועם זה הצבע המזהיר הרבה.

אַרְדְּ, שע"פ. מבני בנימן (בראשית מ"ו כ"א). ומזה, משפחת הָאַרְדִּי (במדבר כ"ו מ'). ובדה"א (ח' ג'), נקרא בחלוף האותיות אַדָּר.

אָרוֹד, שע"פ. מבני גד, לַאֲרוֹד משפחת הָאֲרוֹדִי (במדבר כ"ו י"ז). ובבראשית נקרא, אֲרוֹדִי (מ"ו ט"ז).

אַרְדּוֹן, שע"פ. מבני כלב בן חצרון (דה"א ב' י"ח). השמות האלה אפשר שיסודם רוד, רד, בהוראת טלטול ניעה ונידה, ועיין ארוד.

א) אָרָה, פ"י. הקל, תלישה וקטוף, обрывать, варвать אבפּפּליקן

אָרִיתִי מִזְרִי עִם בְּשָׂמִי (שיר השירים ה' א'), **וְאָרוּחַ כל עברי דרך** (תהלים פ' י"ג). ובמשנה, התיחד לתלישת תאנים, מלא **הָאוֹרָה וסלו** (שביעית א' ב'), פּייגפּליקקער, сбиратель смоквъ. ובגמרא פועלים שהיו אורים בתאנים (ב"מ פ"ט ע"ב), לפי גרסת הערוך ולפנינו עודרים.

אֲרוֹרָה, שם נקבה. רפת דיר, הירדע, שטאַלל, стойло, загонъ. וביחוד דיר הסוסים, פּפערדעשטאַנד, конюшня. **וַאֲרָוֹת** לכל בהמה ובהמה (דה"ב ל"ב כ"ח), **אֲרָוֹת סוסים** (מ"א ה' ו'), ועל משקל אחר, **אֲרִיוֹת סוסים** (דה"ב ט' כ"ה), מקורו ארמית, וכן תרגום של **אֲרוֹת**, **אֲרָוֹת** (מ"א ה' ו'), ויכלול גם את האבוס, קריפּפּע, ясли. **אֲבוּס** בעליו (ישעיה א' ג'), ת"י אוריא דמרוהי, וכמו כן מאבוס ואוצר תבואה, געפּרייד, בעהאַלטנים, хлѣбъ. ומסבנות לתבואת דגן (דה"ב ל"ב כ"ח), תרגם רב יוסף, **וַאֲוִרְיָאוֹת** לעולת עיבור. ובגמרא, מבני אורייא (מו"ק דף י"ד ע"ב), שטאַללנגען, конюшни. והאוריות והאוצרות שבשדות (ערובין נ"ה ע"ב), ומזה בכפל הרי"ש.

2) אוֹרְיָרָא, ש"נ. אוצר לתבואה, גע-פּרייד מאַגאַזין, хлѣбный магазинъ. ועל האוצרות בשדה (דה"א כ"ז כ"ה), תרגם רב יוסף **אוֹרְיָנָא** דבחלקא. ומזה בגמרא, משגיח על אורות הסוסים, בר אהוריריה דאבא אבא (מגילה י"ב ע"ב), שטאַללמייסטער, шталмейстеръ.

אָרָה, ש"נ. מעין הקודם, בחלוף האותיות תמורת **אֲרָוָה**, הירדע, שטאַלל, загонъ, стойло. ועדרים **לַאֲוֹרוֹת** (דה"ב ל"ב כ"ח). י"מ שהוא כמו ואורות לעדרים, אך ממה שלפני זה נאמר וארות לכל בהמה ובהמה, לא נדע מה משמיענו **בָּאֲוֹרוֹת** לעדרים. ואולי טעמו שהיה לו עדרים מיוחדים לכל **אֲוָרָה וַאֲוָרָה**, ועדרים במקום הזה אין ענינו עדר בהמות, כי אם לשון מחלוקת בסדרים מיוחדים, (ועי' עדר).

ב) אֹרָה, יסודו אר, בהוראת כח גדול וגבורה יתרה, ומזה:

אֲרִי, שע"כ. ע"מ טָלָה, חיה דורסת המצוינת בכחה הגדול ואומץ רוחה, לאַוּוע, דבֿר אַרְיֵה. אֲרִי נֶהֱם (משלי כ"ח ט"ו), כרע שכב כְּאֲרִי (במדבר כ"ד ט'), ומה עז מֵאֲרִי (ש"שמ"ב י"ד י"ח), כְּאֲרִי ידי ורגלי (תהלים כ"ב י"ז), נמשך אל הקדם הקיפוני (ועין שרש כאר נקף). והרבוי אֲרָיוֹת, ממענות אֲרָיוֹת (שה"ש ד' ח'), אֲרָיוֹת שאגים (צפניה ג' ג'), מֵאֲרָיוֹת גברו (ש"ב א' כ"ג), וארי דך בשנים נקרא כְּפִיר אֲרָיוֹת (שיפטים י"ד ה'), דער יונגע לאַוּוע, левенокъ. (עיין כפיר), וכן גור אֲרָיוֹת, כְּגוּרֵי אֲרָיוֹת (ירמיה נ"א ל"ח). ובהשאלה, תבנית ארי נעשה בידי אדם, אֲרָיוֹת בקר וכרובים (מ"א ז' כ"ט). ובמובן זה נמצא גם במין זכר, פעם אחת במקרא, ושנים עשר אֲרָיִם (שם י' כ').

אַרְיֵה, שע"כ. בהוראת אֲרִי, אלא שהמשקל אַרְיֵה מורגל יותר במקרא. שאגת אַרְיֵה (איוב ד' י'), אַרְיֵה טרף ושאג (תהלים כ"ב י"ד), אשר לבו כלב הָאַרְיֵה (ש"ב י"ז י"ד), ופני אַרְיֵה פניהם (ה"א י"ב ט'), כרע רבץ כָּאַרְיֵה (בראשית מ"ט ט'), כְּאַרְיֵה בסכה יארב (תהלים י' ט'), ויתנהו ה' לָאַרְיֵה (מ"א י"ג כ"ו), גור אַרְיֵה יהודה (בראשית מ"ט ט'), (ועי' לביא). ובא, ויקרא אַרְיֵה על מצפה אדני אנכי עמד (ישעיה כ"א ח'). לדעת הראב"ע ענינו בחברון כ"ף הדמיון, ושעורו, ויקרא כאריה בקול אריה. והרשד"ל מפרשו בנשוא הקריאה, הרועה הצופה כשהיה רואה חיה רעה מתקרבת לבוא אל העדר היה דרכו לקרוא בקול גדול, אַרְיֵה! לאמר הוהרו והתאספו כי הנה אריה בא, ומזה אולי נשאר המנהג במלחמה שהצופה בראותו את האויב היה קורא אריה לאות וסימן. והנראה לנו שהשם אַרְיֵה במקום הזה ענינו כענין השם אֲרָאֵל, אַרְיֵאל, בהוראת איש גבור בעל קול גדול העומד להכריז ולהודיע הדרשות לעת מצוא, הערלאר, герольдъ. (עיין שם). ושעור הכתוב ויקרא אריה, האריה המכריז והמודיע הדרשות הוא קרא, ומה קרא? אדני על המצפה אנכי עומד וגו'. ויתכן שבמובן זה נאמר לפלטת מואב אַרְיֵה ולשאירית אדמה (שם מ"ח ט'), ומוסב אל הקודם כי הקיפה הזעקה את גבול מואב וגו', ומפרש מה היא הזעקה: כי מי דימון מלאו דם, ומסיים ואומר, הזעקה הזאת האריה הוא שזעק והכריז אותה להודיע את הצרה לפליטת מואב ולשאירית אדמה (אדמת מואב). והמעיין בפרשה זאת ובפרשת מ"ח בירמיה הנאמרת על מואב ימצא כי נשנו שם כמה וכמה פעמים השמות והפעלים בענין זעקה יללה והשמעת קול. ומזה כעין ראיה לדבר שהיה המנהג פשוט שם להעמיד אנשים מזומנים לקרוא בקול להכריז את הנעשה במדינה. וכמו שמצאנו מפורש, הוא הכה את שני אֲרְאֵל מואב (ש"ב כ"ג כ'). עיי"ש. ולא רחוק לשער שבהוראה זאת נאמר, את ארגב ואת הָאַרְיֵה (מ"ב ט"ז כ"ה), הָאַרְיֵה הוא, אם ש"ת בלשון יחיד לאיש המכריז, הערלאר, герольдъ. או לכלל מעמד פקודת המכריזים, ע"ד הברתי והפלתי (ועיין ארגב). וברחז"ל רגיל המשקל אֲרִי, מלך שבחיות אֲרִי (חגיגה דף י"ג ע"ב). ובהשאלה לחכם גדול המצוין בדור, אֲרִי עלה מבבל, אֲרִי שאמרת נעשה שועל (ב"ק קי"ז א'), אֲרִי שבחבורה (קידושין מ"ח ע"ב), אין משיבין את הָאֲרִי לאחר מותו (ניסין פ"ג ע"ב).

אַרְיֵה, בארמית כבעברית, לאַוּוע, девъ. קדמיתא כְּאַרְיֵה (דניאל ז' ד'). וברבוי, לגב אַרְיָוָתָא (שם ו' ח'). ולנקבה, אַרְיוּתָא, לאַוּוין, львица.

אֲרִיאֵל, ש"ז. מורכב מן אֲרִי ומן אֵל.

א) ש"ת לאיש גבור בעל קול גדול עומד להכריז ולהשמיע חדשות ונצורות לעם, הערלאר, герольдъ. הוא הכה את שני אֲרְאֵל מואב (ש"ב כ"ג כ'). וע"ד חברון סימן הרבוי יפה אמר הרשד"ל, שזה מפני שסימן הרבוי היה ראוי להיות בשם הראשון מן ההרכבה וקשה לאמר אֲרִיוֹת־אֵל. ובא, ב) בטעם כנוי מליצי, הוי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קרית חנה דוד (ישעיה כ"ט א'). לדעת חז"ל במשנה הוא כנוי אל כלל ההיכל, וכמו שאמרו וההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי, שנאמר הוי אריאל וכו' (מדות ד' ז'). וי"ת מדבחא והוא בסמך אל האמור ביחזקאל, וְהָאֲרִיאֵל שתים עשרה וגו' (מ"ג ט"ז). וכן פירש"י והרד"ק, וזה לפי הקבלה שאש המערכה על גבי המזבח במקדש

ראשון היתה רבוצה כארי (יומא כ"א ע"ב), אולם ביחזקאל נאמר בענין המזבח במקרא אחד, וְהָהָרְאֵל ארבע מאות וּמָאתַיִם אַרְאֵיל ולמעלה (מ"ג ט"ו), הרי שנקרא גם כן הראל, ונראה שזהו שמו העקרי. ויפה שער הרשד"ל שהשם הראל הוא תאר מליצי למקום קדוש העומד בגובה, (והוקלה הה"א ונחלפה באל"ף) ונקרא כן המזבח ועמו גם כלל העיר הקדושה, ציון, שהיתה עומדת על ראש ההר, ואליה יכוון ישעיה בקריאתו, הוי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל, וכמו שהוא מפרש קרית חנה דוד, וזה שאמר להלן הצבאים על אֲרִיאֵל (פסוק ז), ושוב כופל ומפרש הצבאים על הר ציון (שם ח"ת). ולא רחוק לשער שהשם אֲרִיאֵל בנבואת ישעיה זו, הוא תאר מליצי להר המוריה, לפי שהשם מוריה מורכב גם הוא מן מֹר, דבר רם ונשא, בלשון ארמית, ומן יָהּ. וזהו ממש טעם הַר אֵל, והוא ההר שהיה שם גרן ארונה היבוסי ודוד המלך קנה אותו ממנו ויבן שם מזבח (ש"ב כ"ד כ"ד ח"ת), ובמקום הזה בנה שלמה, את בית ה' (ה"ב ג' א'). ויתכן שמפני שהמקום ההוא קנה אותו דוד במחיר, אמר עליו הנביא, קריית חנה דוד. ואפשר לומר עוד שקרא יחזקאל את המזבח בשם הראל ואריאל, דרך מליצה זכר למזבח אשר בנה אברהם אבינו ואשר בנה דוד בהר המוריה.

1) אָרוּ, ארמית. מלת הקריאה כמו הנה בעברית, זהע, ВОТЪ. וַאֲרוּ ארבע רוחי שמיא (דניאל ז' ב'). קרובה למלת אָרוּם, אֲרֵי שבתרגומים, וממנה במשנה הֲרֵי (ע"ר"ש).

אַרְוָד, שע"פ. אחד מבני כנען, ובא ביו"ד היתם, הָאַרְוָדִי (בראשית י' י"ח), כשאר שמות הנקובים בפרשת יחוסי העמים, ועל שמו נקרא שם חבל ארץ בסמוך לצור וצידון, צידון וְאַרְוָד (יחזקאל כ"ז ח'). ובמדרש ארודי זה ארוד (ב"ר ל"ז), והוא הידוע בשם Aradus. ולפי דברי הסופר שטראבא היו יושביה הראשונים פליטים מצידון. וי"א שהשם אַרְוָד מחזק דברי שטראבא, לפי שהם גוזרים אותו מן השרש רוד שהוראתו נדנוד וטלטול, ועד היום נקרא כן אי אחד בקרבת המקום ההוא, Ruad. ועיין אַרְפַּד.

אֲרוֹמָה, שע"פ. עיר קרובה לשכם (שופטים ט' מ"א). וי"א שהיא הנקראת רוּמָה (מ"ב כ"ג ל"ו). וי"א שהיא הנזכרת לעיל בשם תָּרְמָה (שופטים ט' ל"א), ובעל תבואת הארץ אומר שהוא הכפר הנקרא כהיום ראמון במערבה של שכם.

אֲרַוְנָה, שע"פ. מלך יבוסי (היא ירושלים) בימי דוד. וַיִּשְׁקֹף אֲרַוְנָה (ש"ב כ"ד כ'), ועוד שם כמה פעמים, ולעיל מזה נאמר עם גרן הָאֲרַוְנָה היבוסי (שם ט"ז), בכתיב והקרי, הָאַרְוָנָה ועוד שם, בגרן ארניה היבוסי (שם י"ח), בכתיב והקרי אֲרַוְנָה, ובדה"י נקרא בשם אָרְנָן (ע"ש) ועיין אָרְנָן.

אָרַז, פעל. לא נמצא במקרא כי אם פעם אחת בבינוני פעול, בחבלים חבשים אֲרֻזִים במרכלתך (יחזקאל כ"ז כ"ד), לפי' רש"י ענינו, דבר שהוא נתון ומונח בארז, ותנכון כדעת האחרונים, שהוא בינוני פעל מן הפעל ארז שרומה לפעל חרז בהוראת קשור וכריכה מחודקת, связанные, скрѣп-ленные. ומזה חבשים אֲרֻזִים. היות כרוך וחרוז היטיב, связать, скрѣпко. ומן הפעל הזה נגזר השם.

אֶרֶז, שע"כ. מין עץ חוק וקשה בהדוק חלקיו, והוא יפה וגדול בגדולו ויש לו ריח ערב, וטוב לבנינים גדולים, кедръ. ועץ אֶרֶז (ויקרא י"ד ד'), ועקר גדולו בלבנון, מן הָאֶרֶז אשר בלבנון (מ"א ה' י"ג) פְּאֵרֵי בלבנון ישגה (תהלים צ"ב י"ג), והרבוי עצי אֲרָזִים (מ"א ה' כ"ד), אנכי יושב בבית אֲרָזִים (ש"ב ז' ב') ותאכל את אַרְזֵי הלבנון (שופטים ט' מ"ו), ואכרת קומת אָרְזָיו (מ"ב י"ט כ"ג), ובגמ' אמרו, עשרה מיני ארזים הם ארז שיטה וגו' (ר"ה כ"ג ע"א).

אַרְזָה, ש"נ. ספון בארז, кедровая обшивка. כי אַרְזָה ערה (צפניה ב' י"ד), ובא ע"ט עֲצָה מן עֵץ.

2) אֹרֶז, שם מין תבואה. рисъ. הָאֹרֶז והדרן, (חלה א' ד'), ונחלקו בו חכמים אם מין הגן הוא או לא (עיין

ברכות ל"ז ע"א), וע"ש בתוספות). וכן: שמו בארמית ובלשון יונית ורומית oryza.

אֹרֶז, ש"ז. בכנוי היחיד אָרְזִי, וברבוי אֲרָזוֹת ובסמיכות אַרְזוֹת ובכנוי אַרְזֹתַי אֲרָזֹתֵיהֶם ועל המעט האלף בחולם אַרְזָתֶיךָ. מקורו ארמית א) בהוראת שם דרך בעברית, וועג, פּאָר, дорога, путь, τρόπα. ובמקרא השתמשו בו על הרוב בדבורי המליצה, שבת עבר אֹרַח (ישעיה ל"ג ח'), עלי אֹרַח (בראש' מ"ט י"ז). כגבור לרוץ אֹרַח (תהלים י"ט ו'), אָרְחִי גדד (איוב י"ג ח'), אָרְחִי ורבעי זרית (תהלים קל"ט ג'), (ועיין בסמוך) חדלו אֲרָחוֹת (שופטים ה' ו'), הביטו אָרְחוֹת תמא (איוב ו' י"ט), ובהשאלה אָרְחוֹת ימים (תהלים ח' ט'). ובא בסמיכות לשם דרך, ילפתו אָרְחוֹת דרכם (איוב ו' י"ח), כמו שבא גם בהפך, ודרך אֹרְחֹתֶיךָ (ישעיה ג' י"ב). ועל הרוב יבוא ב) במובן המוסרי מנהג ומשפט, והוא מהלך המחשבות והפעולות, וועג, וואנדעל, поведеніе объ-, שנאתי כל אֹרַח שקר (תהלים קי"ט ק"ד), אֹרַח חיים למעלה למשכיל (משלי ט"ו כ"ד), בְּאֹרַח משפט (ישעיה מ' י"ד), בְּאֹרַח צדקה (משלי ח' כ'). וכעין ההשאלה בשם דרך, אף אֹרַח משפטיך ה' (ישעיה כ"ו ח'), במה יזכה נער את אָרְחוֹ (תהלים קי"ט ט'), כל אָרְחוֹת ה' חסד ואמת (שם כ"ה י'), ויורנו מדרכיו ונלכה בְּאֹרְחֹתָיו (ישעיה ב' ג'), ובסתם ענינו אֹרַח טוב, מוסר רע לעוב אֹרַח (משלי ט"ו י"ד), סורו מני דרך הטו מני אֹרַח (ישעיה ל' י"א), ובה"א השאלה הָאֹרַח עולם תשמור אשר דרכו מתי און (איוב כ"ב ט"ו). ומזה מה שמגיע לאדם כפי מעשיו, גישקע, לאָז, судьба. כן אָרְחוֹת כל שכחי אל (שם ח' י"ג). והתיחד, ג) למקרה הבא לעתים ידועים וקבועים, וסת, אֹרַח כנשים (בראשית י"ח י"א), ע"ד שנאמר כי דרך נשים לי (שם ל"א ל"ה), מאָנאַטליכעם, мѣсячное (נדה ל"ז א'), ובגמרא מפני שאורח בזמנו בא (נדה ל"ז א'), ובארמית שבמקרא: וכל אָרְחָתֵךְ לָהּ (דניאל ה' כ"ג), וְאָרְחָתֵהּ דין (שם ד' ל"ד). ומן השם הזה נגזר הפעל:

אָרַח, פ"ע. ולא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ובבנין הקל, הליכה בארח במובן המושאלי, וואנדעלן, идти, слѣдовать. וְאָרַח לחברה עם פעלי און (איוב ל"ד ח'), ויתכן שגם אָרְחִי ורבעי (תהלים קל"ט ג'), הוא ע"ד המקור בכנוי. ועיקר שמוש הפעל הוא בבינוני במובן שם תאר. הולך בדרך רחוקה, הלך, וואנדערער, רייזענדער, прохожій, странникъ (שופטים י"ט י"ז), וּכְאֹרֵחַ נטה ללון (ירמיה י"ד ח') מלון אֹרְחִים (שם מ' א'). וכן לבא מן הדרך להתאכסן, גאַסט, гость. לָאֹרֵחַ הבא לו (ש"ב י"ב ד'), ובחסרון פתח גנובה, דלתי לָאֹרֵחַ אפתח (איוב ל"א ל"ב), ובהוראה זו נהוג בדברי חז"ל: אוֹרַח טוב אוֹרַח רע (ברכות נ"ח א'), וקל מחתן אוֹרַח מבנים אוֹרַח (ב"ב צ"ח ע"ב), הַבָּנָסַת אוֹרְחִים. ומזה במשנה בפעל בבנין פיעל הכנסת האורח, איינען גאַסט אויפֿנעהמען, принимать гостей ולא מְאָרְחוֹ אצלו (דמאי ב' ג'), המסרב בחברו לארחו בביתו (תוספתא ב"ק ז'), ובפיוט בהפעיל והעוברים הַאֲרַח (א' שבועות), ובהתפעל ואינו מתארח אצל עם הארץ (דמאי ב' ג'), פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד (שבת ל"ח ע"א).

אֹרְחָה, ש"נ. סיעת בני אדם הולכים בדרך לסחורה, רייזענדע־געזעלשאַפֿט, קאַראַוואַנע, караванъ. אֹרְחַת ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), אֹרְחוֹת דדנים (ישעיה כ"א י"ג).

אָרֻחָה, ש"נ. לפי המוסכם הוא חק מזון קבוע, פֿעסטגעוועצטער שפּייזעבעדאַרף, опредѣленная порція, продовольствіе. והנראה שענינו סעודה המוכנה לאורח, גאַסטמאָהל, пиръ. אֲרֻחָה ומשאת (ירמיה מ' ה'), טוב אֲרֻחַת ירק (משלי ט"ו י"ז), וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תמיד (מ"ב כ"ה ל'), ובפיוט גזרו מזה פעל בבנין הפעיל, ונצב לָהַאֲרִיחָם בנפש חשוכה (קרובות ב' סוכות), דרש אב לְהַאֲרִיחַ קרואי אל (קרובות ב' פסח), בעווירטהען, угощать (פיוט שם), מתקנים ארוחה וסעודה.

3) **אֲרִיחָה**, אֲרִיחוֹת, ש"נ. סעודת מרעים, ולא ירבה באריחות עמי הארץ (רמב"ם יסודי התורה ה' א').

2) אֲרִיחָא, ארמית. מוט בד, שפאנגע, шест. ונתנו על המוט (במדבר ד' י'), ת"א אֲרִיחָא, לבתים לבדים (שמות כ"ה כ"ז), ת"א לַאֲרִיחַיָּא, ומזה במשנה, חצי לבנה שרחבה שלשה טפחים כשעור מדת המוט, ואריח חצי לבנה של שלשה טפחים (ערובין א' ג') והוא הנקרא גם כן כפים, האַלבערציגעל, половина кирпича. ובהשאלה כל השורות כולן נכתבות אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח (מגילה ס"ו ע"ב). אֲרִידַי, שע"פ. אחד מבני המן (אסתר ט' ט'), מקורו פרסית.

אֲרִידָתָא, שע"פ. אחד מבני המן (שם ט' ח'), מקורו פרסית.

אַרְיוֹךְ, שע"פ. א) מלך אלסר (בראש' י"ד א'). ב) רב הטבחים למלך נבוכדנאצר (דניאל ב' י"ד). לדעת פירסט עקרו אַרְיַא, בלשון צענדית נדיב עדעל, והכ"ף הוא סימן הבנין בלשון ההיא, כמו מְרֻכָּךְ נַפְשָׁהּ. ובגמרא השתמשו בשם זה בשם תאר כבוד לשמואל, וכן תרגמה אריוך בבבל. אריוך מנו שמואל (שבת נ"ג ע"א). אָרַךְ, פע"ו. הקל עומד, התפשטות והמשכה במקום ובזמן, זיך שפרעקקן, растягиваться, удлиняться. והפוכו, קצר, וַתַּאֲרֻכְנָה פְּאֹרֹתָיו (יחזקאל ל"א ה'), כִּי אָרְכוּ לוֹ שם הימים (בראש' כ"ו ח'), עברו ימים הרבה, יַאַרְכוּ הימים (יחזקאל י"ב כ"ב), ורוב שמושו בבנין הפעיל. א) יוצא אויסשטרעקקן, פֿערלאָנגערן, לאנגעמאַכן, протягивать, удлинять. הֶאֱרִיכוּ למעניתם (תהלים קכ"ט ג'), הַאֲרִיכִי מיתריך (ישעיה נ"ד ב'), ובהשאלה הַאֲרִיכוּ לשון (שם נ"ז ד'), פשיטת הלשון לארכו, משל למדבר גדולות כתפץ לשונו המשוכה, והקודם תרחיבו פה, כי פתיחת הפה הוא ברחבו. ובבחינת הזמן, וָאַאֲרִכָה אֶת ימיך (מ"א ג' י"ד), דיא לעבענסמאָנע פֿערלאָנגערן, продолжать чьи дни. וביחס אל האדם בעל החיים, אשר הֶאֱרִיכוּ ימים (יהושע כ"ד ל"א), לאנגע לעבען, долго жить. ובחסרון הפעול ימים, המובן כענין, ויש רשע מַאֲרִיךְ ברעתו (קהלת ז' ט"ו), שעורו מאריך ימים, ובקשור עם השם אַף. למען שמי אַאֲרִיךְ אפי (ישעיה מ"ח ט'), י"ת אַרְחִיק רוגזי, העברת האף והכעס לכעוס לזמן אחר, דק צאָרן אויפֿשיבן, отлагать гнѣвъ. שכל אדם הָאֲרִיךְ אפו (משלי י"ט י"א) כמו הַאֲרֵךְ, והכפל, עבר על פשע. ועקרו האריכת הנשימה בשעת כבישת הכעס, מה שאין כן עם הפעל משך כשבא מיוחס לאף. תמשך אפך לדר ודר (תהלים פ"ה ו') שענינו התמדת האף. ובחסרון השם אַף המובן בכח המאמר. עשה רע מאת וּמַאֲרִיךְ לו (קהלת ח' י"ב), השי"י יאריך אפו לו (ועיין בסמוך). ומה קצי כי אַאֲרִיךְ נפשי (איוב ו' י"א), כי אתמיד אריכות נפשי ורצוני, אויסדויערן, выжидать. והקודם מה כחי כי איחל, ויתכן שבא הפעל במקום הזה בהוראתו בארמית יחול ותקוה, האָפֿפֿנען, אבוארטען, дожидаться поджидать. וכתרגום מה איחל, אַרים אוריך. ב) עומד כעין הקל וַיַּאֲרִיכוּ הבדים (מ"א ח' ח'), נמצאו ארוכים לאנג זיין, быть длиннымъ, оказались длинными. למען יַאֲרִיכוּן ימיך (שמות ד' כ"ב). דאמיט דיינע טאגע לאנג ווערדען, что бы продлились дни твои. ובמובן התמדה יתרה במקום אחר, פֿערוויילען, פֿערצאָגערן, долго пребывать. וּבְהַאֲרִיךְ הענן על המשכן (במדבר ט' י"ט), ויתכן שבמובן זה נאמר במובן המוסרי, ויש רשע מַאֲרִיךְ ברעתו (קהלת ז' ט"ו), מתמיד ברעתו ומחזיק בה, פֿערהאַרטען, коснѣть. ובאדם מבין ידע כן יַאֲרִיךְ (משלי כ"ח ב'), יתמיד ימים על ממשלתו ולדעת הרוו"מ ענינו כמו יַעֲרִיךְ בעוי"ן וטעמו יודע להעריך חפץ העם ולבלבלם כראוי. ובמשנה, מקום שאמרו לְהַאֲרִיךְ אינו רשאי לקצר (ברכות א' ד'), שופר מאריך וחצוצרות מקצרות (ר"ה ג' ג').

אָרֵךְ, לא נמצא כי אם בסמיכות אֶרֶךְ. ש"ת. לאנג, длинный, долгій. אֶרֶךְ הָאַבָּר (יחזקאל י"ז ג'), לאנג אן פֿליגעל, длиннокрылый. ועל הרוב בא בסמיכות לשם אַפַּיִם במובן המשאלי, אֶרֶךְ אַפַּיִם (שמות ל"ד ו'), א"ת מרחיק רגז, וענינו מאריך

רוח אפו ונשימתו, לאנגמיסהיג, נעהולדיג, долготерпѣливый. ופעם אחת בסמיכות לשם אף, אל לְאֶרֶךְ אַפֶּךָ תקחני (ירמיה מ"ו ס"ו), במובן שם מפשט, לאנגמוטה, וכמו כן בסמיכות לשם רוח, טוב אֶרֶךְ־רוּחַ מגבה רוח (קהלת ז' ח') אֶרֶךְ רוח, ענינו הארכת הרוח והנשימה מי שהוא נוח לשאת ולסבול, והפוכו, גבה רוח, מי שיש לו מדת הגבהת הרוח והוצאתו מגדרו הנאות לו.

אֹרֶךְ, ש"ז. א) מדת השעור של הצד היותר גדול בשטח, לאָנגע, длина. והוא כנגד רחב, שלש מאות אמה אֹרֶךְ התבה חמשים אמה רחבה (בראשית ו' ט"ו), בְּאֹרֶךְ דליותיו (יחזקאל מ"א ז'), ובבנוי אמתים וחצי אָרְכּוֹ (שמות כ"ה י'), לְאָרְכָּהּ ולרחבה (בראשית י"ג י"ז), ב) במובן המושאלי אֹרֶךְ ימים (תהלים כ"א ה'), לאָנגעס לעבען, долгоденствіе. כי אֹרֶךְ ימים ושנות חיים (משלי ג' ב'), תעזבנו לְאֹרֶךְ ימים (איכה ה' כ'), ימים הרבה לאָנגע צייט, долгое время. והקודם למה לנצח. ופ"א בא בסמיכות לשם אפים בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יפתה קצין (משלי כ"ה ט"ו), סבלנות, געדולד, терпѣніе.

אָרַךְ, תאר זכר, ולנקבה אֲרָכָה, לאנג, длинный-ая. אֲרָכָה מארץ מדה (איוב י"א ט'), ובבחינת הזמן, ותהי המלחמה אֲרֻכָּה (ש"ב ג' א'), דויערנד, продолжительно. לְאמר אֲרֻכָּה היא (ירמיה כ"ט כ"ח), רש"י פירש ארוכה היא גלותכם שם. ויתן שענינו כשם מפשט, לאנגע דויערענדעס, продолжительное. ובחז"ל ע"ט פעול, אחת ארוכה יאחת קצרה (ברכות א' ד'), פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה (ר"ה דף כ"ה א'), וע"ד ההשאלה בעולם שכלו ארוך (חולין קמ"ב א'), הוא עולם הבא. ואמרו אבא שאול ארוך בדורו היה (נדה כ"ח), גבה הקומה.

2) **אֲרִיכוּת**, בגמרא ש"נ. כעין השם אֹרֶךְ במקרא, לאָנגע, длина. היכן אריכות ימיו של זה (חולין קמ"ב א') אלולי אריכות פנים שהאריך רבי יהושע לאונקלוס (ב"ר ע"ץ).

2) **אַרְכֶּן**, בגמ' ש"ת. למי שמאריך הרבה בתפלתו ובדבורו, כמה אַרְכָּן הוא זה (ברכות ל"ד ע"א).

1) **אַרְכָּה, אַרְכָה, אַרְכָא**, ארמית. א) המשך והתמדת ימים הרבה, לאָנגערע צייט, דויער, продолжительность, прочность. הן תהוה אַרְכָה לשלותך (דניאל ד' כ"ד). ב) הרחבת הזמן, העברת המועד, פֿערלאָנגערונג, פּראָלאָנגאַציאָן, отсрочка. וְאַרְכָה בחיין יהיבת להון (שם ז' י"ב), ובתרגום אונקלוס אַרְכָא יהיבנא להון (בראשית ו' ג'), ומזה במכילתא שנתת ארכה לדור המבול (פרשת השירה ה'), ע"מ לשון הקדש. ובתנחומא באותו ענין ארכא. וכן הוא בפיוט וְאַרְכָא למו הארכת (סלוק ב' של פסח).

2) **אֲרוּכָה**, במשנה, ש"ת. פרק הארוך בכלי, בארוכות המטה (סוכה א' ה'), הלוחות הבולטים בצדי המטה שהן ארוכים.

אֲרֻכָּה, (ב' פעמים בכתבי הקודש האתרונים אֲרוּכָה מלא), שם נקבה. נרדף לשם רפואה, הילונג, исцѣленіе. ונקשר עם הפעל עלה. ובמובן המושאל, כי אעלה אֲרֻכָה לך (ירמיה ל' י"ז), והכפל וממכותיך ארפאך, הנני מעלה לה אֲרֻכָה ומרפא (שם ל"ג ו'), לא עלתה אֲרֻכַת בת עמי (שם ח' כ"ב), ופ"א עם הפעל צמח, וַאֲרֻכָתְךָ מהרה תצמח (ישעיה נ"ח ח'). ובבה"ק האתרונים לתקון בנין, ותעל אֲרוּכָה למלאכה (דה"ב כ"ד י"ג), כי עלתה אֲרוּכָה לחמות ירושלים (נחמיה ד' א') ושניהם בוי"ו, והוא על דרך מליצת, וירפא את מזבח ה' ההרום (מ"א י"ח למ"ד). ובעיקר הוראת השם הזה ובגזרתו מצאנו לרש"י שהעתיק לשון אֲרוּכָה בלשון אינפלאשטרא (ירמיה ח' כ"ב), והוא emplatre, פּפלאַסטער, пластырь. וכן פירש השם ארוכה בנחמיה בענין חבוש ותרופה, והמבארים האתרונים הוסיפו לשער כי שרש ארך יש בשמעו קשור וחבישה, ומזה ארוכה, רטיה ארוכה שבורכים בה וחובשים את המכה או השבר, פֿערבאַנד, перевязь. ולזאת נקשר עמו הפעל עלה ע"ש שמעלים הרטיה על גבי המכה. אולם לפי מה

שהשתמשו בו חז״ל במשנה ושנו, שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה (כלים א׳ ה׳), נראה שעיקר הוראתו הקרום הבריא העולה, נמשך ומתפשט על המכה בשעה שהיא מתחלת להתרפא, קרוסטע, корa. וזה טעם הפעל עלה הנקשר עמו. וזכר לדבר מה שנאמר בנחמיה, כי עלתה ארוכה לחמות ירושלים, ובאר כי החלו הפרוצים להסתם. ולא רחוק לפרש בטעם זה במקרא ובאדם מבין ידע כן יַאֲרִיךְ (משלי כ״ח ב׳), ירפא הריסות המדינה, וע״ד לא אהיה חבש (ישעיה ג׳ ז׳), וכן השתמשו בו הפייטנים, לחבוש וְלַהֲאָרִיךְ (הקליר בתפלת נשם).

3) אָרַךְ, בפיוט, מן אָרְכָה, ש״ז. הילונג, исцѣленіе. להמציא לשולחי אָרְכָה ותעלה (ר״מ בן קלונימוס שחרית יוה״כ), וְאָרְכָה יום מבוכה (הקליר מלביות), וָאָרַךְ לחליוני (סליחה ליום ג׳ דעש״ת).

אָרֵךְ, ארמית. ש״ת, בבינוני פעול, ראוי, הגון, שוה, פאַסענד, אנגענאַסען, אנגענעהם, прилично, пріятно. לא אָרִיךְ לנא למחזא (עזרא ד׳ י״ד) בענין תאה״פ, ובגמרא, מאה פלפלין במאה ועשר ואריך (ב״מ ע״ח), אריך או לא אריך (סוכה מ״ד ע״ב), ונמצא גם בפעל בענין עשיה של תקון והכנה ואריכנא מגילתא ממשכי דטביא (כתובות דף ק״ב ע״ב), ופירש״י מתקן אני קלפים.

אָרָךְ, שע״פ. א) אחת מערי ראשית ממלכת נמרד, בבל, וְאֶרֶךְ ואכד וגו׳ בארץ שנער (בראשית י׳ י׳). לפי דעת חז״ל במדרש היא חרן (בראשית רבה ל״ז), ובתרגום יונתן וירושלמי מתורגם הד ס והיא העיר Edessa. אך שתי הערים האלה אינן בארץ שנער. והנראה כדעת חז״ל בגמרא (יומא י׳ ע״א) שתרגמו ארך בשם אוריכות או אורכות והיא העיר ὀρχόη. לדרומה של בבל בקרבת הנהר פרת. ובארמית נקראת אַרְכּוּ, ויושביה נקראו בשם היחם אַרְכָּוָיֵא, והם הנזכרים בין העמים אשר הגלה מלך אשור מארצם ויושיבם בערי שמרון (עזרא ד׳ ט׳). ב) שם מחוז על יד גבול שבט אפרים בין לוז ועטרות ונזכרת בשם היחם, ועבר אל גבול הָאַרְכִּי (יהושע ט״ז ב׳), ויתכן שעל שמה נקרא חושי הָאַרְכִּי רע דוד (ש״ב ט״ז ל״ב).

2) אַרְכּוּבָה, עין רכב.

אָרָם, שע״פ. א) בן שם בן נח (בראשית כ״ב), ועל שמו נקרא העם אשר יצא ממנו והארץ אשר נתישבו שם אָרָם, והיא הארץ אשר בפאת צפונית מזרחית לארץ ישראל מהרי הלבנון עד נהר פרת. הידועה בשם Aramäa. עיקרה של אָרָם הוא בסביבות רגלי הרמי הלבנון, ועיר המלוכה היא דמשק, כי ראש אָרָם דמשק (ישעיה ז׳ ח׳), והיא הנקראת אָרָם סתם או אָרָם דמשק (ש״ב ח׳ ו׳). אך בני ארם התפשטו ונסבו להלאה ממקום מושבם ונושבו במקומות שונים מסביב לגבולותיו ונטפלו שמותיהם לשם אָרָם. מהם לצד ארץ ישראל בעמוק לעבר הירדן מזרחה, לצד מַעֲכָה ועל שם זה נקראת אָרָם מַעֲכָה לצד גְּשׁוּר בְּגְשׁוּר בַּאֲרָם (שמואל ב׳, ט״ז ח׳), ולמערבה של ארם־דמשק, אֲרָם־בֵּית־רְחוֹב (ש״ב י׳ ו׳), ולמערבית צפונית בְּקָעַת־אָוֶן בית־עדן (עמוס א׳ ה׳), ולצפונית מזרחית לדמשק. צוֹבָה, צוֹבָא, (ש״ב י׳ ו׳, תהלים ס׳ ב׳), ולהלאה לצפונה מעבר לנהר פרת בינו ובין הנהר חדקל, אֲרָם נַהֲרַיִם (מיסופאטאמיא) הנקרא גם כן פַּדָּן אָרָם (עי״ש). וּשְׂדֵה אָרָם (הושע י״ב י״ג), ובא בשם היחם, אֲרַמִּי אבד אבי (דברים כ״ו ה׳) (עיין אבד), ולנקבה, פילגשו הָאֲרַמִּיָּה (דה״א ז׳ י״ד), וברבוי, אֲרָמִים (ט״ב ח׳ כ״ח), ופ״א בחסרון האל״ף הָרַמִּים (דה״ב כ״ב ה׳). ולשונם נקראת, אֲרָמִית (מ״ב י״ח כ״ו), ובלשון העמים כלדאית chaldäis. ובימי בית שני כשבאה המדינה הזאת תחת ידי מלכי יון הוסבה שמה לשם Syria, Sorio. ובמשנה ובגמרא, סוריא, (עיין אשור). והרמב״ם תאר אותה להלכה לגבולותיה (תרומות א׳ ס׳). וכן נשתנה שם הלשון, לשם סורית ובפי חז״ל נקראת סורסי. אל יהי לשון סורסי קל בעיניך וכו׳ (בראשית רבה ע״ה), אמר רבי בא״י לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון יונית (סוטה מ״ט ע״ב, ב״ק פ״ג ע״א), ויפה העיר ר״ת בתוספת, שלשון סורסי, עקרו לשון ארמית אלא שנשתנית מעט מן הלשון הארמית הקדמונה, (ועיין אוהב גר). ואחרי

שנתחלף השם ארם לשם סוריא, השתמשו חז"ל בשם ארמי, ארמית, בבשם כנוי לאיש שאינו מבני ברית ישראל, ע"ג, לעקר משפחת גר (ויקרא כ"ח מ"ז) ת"א לָאַרַמַאי מזרעית גיורא, רופא כותי ורופא ארמאי (ע"ז כ"ג ב'), הבועל ארמית קנאים פוגעין בו (סנהדרין פ"א ע"ב), על מטת ארמית (ברכות ח' ע"ב). ובמשנה האומר מזרעך לא תתן להעביר למולך, ומזרעך לא תתן לאעברא בארמיותא (מגילה ד' מ"ב). ויתכן שבשם זה כנו את הרומאים ותפסו בשם ארם הקדום הרומה לו במבטא, ולהסתיר דבר. וזכר לדבר שכן נמצא בתרגום איכה שקראו לרומא המזרחית בשם ארמינאה (איכה ד' כ"א). ועיין מה שהעיר ע"ז הרה"ח לעווי בספר המלים שלו ערך אֲרַמַּי. ב) בן קמואל (בראשית כ"ב כ"א). ג) מבני אשר (דה"א ז' ל"ד).

יסוד השם אָרָם הוא רום, והראשון, שהוא בן שם, נקרא כן על שם הארץ אשר נתישבו שם תולדותיו ראשונה שהיא ארץ הרים, האָבלאנד, горная страна.

אַרְמוֹן, ש"ז. בנין גדול ומפואר מושב מלכים ושרים וכולל חדרים הרבה, בירה, פאללאסט, чертогъ, хоромы. אַרְמוֹן זרים (ישעיה כ"ה ב'). אֶל אַרְמוֹן בית המלך (מ"א ט"ז י"ח). והרבוי, אַרְמוֹנוֹת או אַרְמָנוֹת, ולא נמצא כי אם בסמיכות, אַרְמָנוֹת ירושלים (ירמיה י"ז כ"ז), ולפי שהבנינים האלה הם בנוים בעין מבצרים, יכלול גם ענין מבצר, בורג, צימערללע, крѣпость, цитадель. אַרְמְנוֹת הקריות (עמוס ב' ב'), בא בְּאַרְמְנוֹתַינוּ (ירמיה ט' כ'), שלוה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ (תהלים קכ"ב ז'), (ועיין אַלְמוֹן).

יסודו רום לפי שהבירות הן, בנויות רמות וגבוהות וע"ד השם מגדל מן גדל.

אַרְמֹנִי, שע"פ. מבני המלך שאול (ש"ב כ"א ח'), יתכן שהוא נולד לשאול בימי מלכותו, בשישב בארמון מלך.

2) אַרְמָלָא, אַרְמַלְתָּא, ארמית, ש"נ. אלמנה, וויטפוו, вдова. שבי אלמנה (בראש' ל"ח י"א) ת"א תיבי אַרְמָלָא. והרבוי, אַרְמָלָן (שמות כ"ב כ"ג), אַרְמַלְתָּא (איוב כ"ב ט'). ובמשנה גזרו ממנו פעל בנתפעל, האשה שֶׁנִּתְאַרְמְלָה (כתובות ב' א'), פערוויטוועט ווערדען, овдоветь. אַרְמָלוּת, בגמרא, ש"נ. ווייטוועננשאפט, вдовство. בית ארמלות לבתו (ב"ב צ"ח ע"ב), ובמשנה, באותו ענין נאטר אלמנות.

אָרוֹן, ש"ז. ובסמיכות אֲרוֹן, אָרֹן, תיבה לארע, קאסטען, ковчегъ, ларь. ומיוחד במקרא לתשמישי קדושה, ועשו אֲרוֹן עצי שטים (שמות כ"ה י'), ובו היו מונחים הלוחות, ונקרא אֲרוֹן הָעֵדוּת (שמות כ"ה כ"ב), אֲרוֹן בְּרִית ה' (במדבר י' ל"ג), אֲרוֹן הַבְּרִית (יהושע ג' ו'), אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ (ש"ב ו' ה'), אֲרוֹן אלהים (ש"א ד' י"א), אֲרוֹן ה' (יהושע ג' י"א). וכן לקבורת מת נכבד, ויישם בָּאָרוֹן במצרים (בראשית נ' כ"ו), ובענין קבוץ נדבות לתקון בדקי בית ה', אֲרוֹן אחד (מ"ב י"ב י'). ובמשנה, ארון ותבריכין למת (מעשר שני ה' י"ב), מדלגים היינו על גבי ארונות (ברכות י"ט ע"א), וביחוד נקראת התיבה שנותנים בה ספרי תורה בבית הכנסת, אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ, על שקורין לארון הקדש ארנא (שבת דף ל"ב ע"א) ומשלו בו את רבינו הקדוש (כתובות ק"ד ע"א) שהיה חכם גדול בחכמת התורה, וכאילו התורה מונחת בקרבו.

אֹרֶן, שע"כ. מין עץ חזק וקשה גבה הקומה ויפה בגדולו. נטע אֹרֶן וגשם יגדל (ישעיה מ"ד י"ד), וכן הוא בארמית אֹרְנָא. ובגמרא מונין אותו במיני הארזים (ר"ה כ"ג א'), ובמשנה נזכר ביחד עם הארזים, ארזים וארנים (פרה ג' ח'). יש מתרגמים אותו, ясиновое дерево עשענבוים. ויש, פיכטע, ёлка. ובגזרתו נראה שיסודו אר בהוראת חזק בתוספת נו"ן, או רֶן שיש במשמעו גם הוא הוראת חזק בלשון ערבית בתוספת אל"ף. וממנו נגזרו גם השמות אָרְנָן, אַרְנוֹן, אַרְנָנָה, תִּרְנָה, תֹּרֶן.

אֹרָן, שע"פ. מבני חצרון בן פרץ (דה"א ב' כ"ה).

אָרָן, שע"פ. מבני שעיר החרי (בראשית ל"ו כ"ח).

אַרְנוֹן, שע"פ. נהר, המיוחד במקרא בשם נחל, בעבר הירדן מזרחה,

שהיה לפנים הגבול בין ארץ מואב לבין ארץ האמורי, כי אַרְנוֹן גבול מואב (במדבר כ"א י"ג), עברו את נחל אַרְנוֹן (דברים ב' כ"ד). בהרדי ערב יוצאים שני מעינות רחוקים זה מזה והיו לשני נהרות קטנים ההולכים נפרדים עד הגיעם לעיר עָר ושמה מתחברים והיו לנהר אחד גדול המשתפך בים המלח, וזה שנאמר, ואת הנחלים אַרְנוֹן (במדבר כ"א י"ד), ועל מקום התחברם נאמר, ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער (שם שם ט"ו), והוא הנקרא מוגב בפי הערבאים, וההרים אשר על שפת הנחל נקראו בָּמוֹת אַרְנוֹן, או בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנוֹן (שם כ"א כ"ח), (עיין במות, בעל). ועל שם הנחל הזה נקרא כל חבל הארץ מקום מעברו גם כן בשם אַרְנוֹן, הגידו בְּאַרְנוֹן כי שדד מואב (ירמיה מ"ח כ'). יסודו אפשר שהוא ארן בהוראת חזק עז וע"ד נחל איתן.

אַרְנָן, שע"פ. א) מבני זרובבל (דהי"א ג' כ"א).

אָרְנָן, שע"פ. בדברי הימים זה שמו של השר היבוסי שנקרא בספר שמואל אַרַוְנָה (דהי"א כ"א ט"ו—כ"ח, דהי"ב ג' א').

2) א) אָרַם, אָרָם, ארמית. פע"י, בהוראת הפעל אָרַשׂ בל' עברית, оруженосец, обручить. ארש אשה ת"א דָּאָרַם אתתא (דברים כ' ז'), אשה תְּאָרֵשׂ (שם כ"ח ל') ת"א תירום. ובמשנה, השתמשו במשקל הארמי הזה תחת משקל העברי. הַמְאָרֵם את בתו (כתובות ד' ב'). ובנתפעל, הנשואות יִתְאָרְסוּ (יבמות ד' י'), ובש"ת אָרוּם, אין обрученный. אָרוּסָה, אינע обрученная. ная. ההוא ארום וארוסתו (כתובות י"ג ע"ב).

2) אֲרוּסִין, שם. אלמנה וכו' מן обручение. הָאֲרוּסִין (כתובות א' ב'), ובגזרתו עין אָרַשׂ.

2) ב) אָרִים, בתרגומי ובמשנה שם מקורו מל' יונית, ούρός. משגיח, שומר, надзиратель, сторожъ, ובתרגומים התיחר לשומר הגנים או השדות, היכמא דאריסא נטר לכרמא (שה"ש ח' י"א). וברבוי, אַרְיְסָיָא (תרגום איוב כ"ט כ"ג). ובמשנה, התיחר למקבל שדה מבעליה לעבדה למחצה לשליש או לרביע מן התבואות, האריסין והחבירות (בכורים א' ב').

2) אֲרִיסוּת, ש"נ. תנאי האריס, שנים שקבלו את השדה בָּאֲרִיסוּת (פאה ה' ה'). ובגמרא, השתמשו בו גם ע"ד ההשאלה, ואמרו הא באריסות והא בפורענותא (מו"ק כ"ב ע"ב), סעודת מרעים, שאחד מהם מתחיל לעשות סעודה לחבריו בתנאי שגם הם יעשו אחר כך איש איש סעודה לכלם, ונקראת הסעודה הראשונה, אריסות ושאחריה פורענתא, שמשלמים התחייבותם (ועיין הערה לשרש ארשׂ).

2) ג) אָרָם, אַרְמָא, בארמית, ובתלמוד, שם. חמת בעלי החיים המזוקים, ядъ. חמת למו כרמות חמת נחש (תהלים נ"ח ה'), ת"י ארמא להון כגון ארמא דחויא. ובגמרא, ומכניסות בהן יצר הרע הָאָרָם בכעום (שבת ס"ב ע"ב). ובצרעה אמרו, ושופכת אַרְמָה (במדבר רבה י"ב), שלשה אירוסין הן, אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשבבה ועומד מלמעלה (ירושלמי שבת א' ד'). ובספרי המחברים בש"ת, נחש אַרְמִי. שרשו לפי הנראה רם, רמס, שיש בהוראתו גם ענין נטיפה ונזילה כארם הנוטף ונוזל מפי המזיק (עי"ש).

2) ד) אֵירוּם, במשנה שם. מין זרע. האירום והקיסום ושושנת המלך וכל מיני זרעים (כלאים ה' ח'), האירום והקיסום וירקות חמור (אהלות ח' א'), ולשון יונית הוא ἶρις, шпинатлилія, косатикъ. ועיקר הוראתו קשת, радуга. ועל שמה נקרא מין הזרע הזה לפי שהוא בעל גוונים הרבה כעין הקשת, אם בפידו להן שוע (איוב ל' כ"ד), תרגומו יסיק להון אַרְמָא, וכנראה הוא מין שקוי רפואה שעושין מן הזרע הזה. ועל שם הגוונים השונים, נקרא בלשון יונית גם מין אבן טובה המלוטשת בתבנית שש צלעות, ומראה ששה גוונים שונים. ומזה במדרש, והבניסה לו שנים אריסין (דברים רבה פרשה ג').

2) ה) אֲרוּם, במשנה שם. מין תוף, פיקא, литавра. גזרו על עטרת תתנים ועל הָאֲרוּם (סיפה ס' י"ד), הארום טמא

מפני שהאלית יושבת עליו (כלים פ"ז ו') . ובגמרא דסוטה, מאי אירום ארא טבלא דחד פומא (ס"פ ע"ב) .

2) אֲרַע , פע"ו , ארמית . בתרגום ירושלמי ובתרגום בבלי ערע בעין . פגיעה , קריה , בענענען , מרעפֿען , встрѣчать, постигать (דברים ל"ב י') . ת"י אֲרַע יתהון שרין במדברא , יומם יפגשו חשך (איוב ה' י"ד) , תרגומו ביום יארעון חשך . ומזה במשנה , וְאָרְעוֹ אבל או אונס (מו"ק ב' א') , שלא תָּאֲרַע תקלה על ידו (ברכות ד' ב') . 2) ובהשאלה, אורעה כל הפרשה כולה ללא חפשה (גיטין ל"ט ע"ב) , על משקל בנין אפעל בארמית , ופירש"י כל מקרה הפרשה אורעה וסויימה ללא חפשה . אורעה כל הפרשה כולה להיות דין (סנהדרין ל"ד ע"ב) , ופירש"י נסתיימה . ומזה , בענין הזמנה ותקון , מקרא קדש יהיה לכם, ארעו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (ספרי במדבר ס' קמ"ז) , (ועיין מקרא קדש בשרש קרא) . ובהתפעל אחת מתארעה לאחת והחשבון כתמצה (במדבר רבה פ') .

2) מְאוֹרָע , במשנה, שם. מקרה , ураинунгъ , случай, событіе . קורא למרים ב' שמות על שם המאורע שאירע לה (שמו"א א') . צריך להזכיר מעין המאורע (ירושלמי ד' ג') , ואומר מעין המאורע בעבודה (ביצה י"ו ע"א) . ובפיוט , ובכל שעות מאורעות (רשב"ג בבתר מלכות) .

1) אֲרַע , אַרְעָא , ארמית. שם. בעין השם ארץ בלשון עברי בחלוף צד"י בעי"ן , эрдэ , земля . ומלאת כל אַרְעָא (דניאל ב' ל"ה) . ועיקר הוראת השם תחתית המקום , דаш ацунгъэрэ , низъ, сподъ .

אָרַע , ש"ת . תחתון במקום , ацунгъэрэ , нижній . ובמובן המשאלי שפל במעלה , нэгъэрэгъэ , низкій . מלכו אתרי אַרְעא מנך (שם ל"ט) , יתיר אל"ף .

לָרַע , בחסרון אל"ף , תאר הפעל , ацунгъэ , внизу . והפוכו לְעֵיל , וממראה מתניו ולמטה ראיתי (יחזקאל א' כ"ז) ת"א , וּלְבַע חזיתי , מתחת לרקיע (בראשית א' ז') ת"א דִי מִלְּרַע , ומזה בחכמת הדקדוק, בענין מצב הנגינה במלה נקראת הנגינה מִלְּרַע, כשהיא בהברה האחרונה במלה, והפוכה מלעיל.

אַרְעִי , שם . תחתית , бэдэн , низъ, дно . ולא מטו לְאַרְעִית גבא (דניאל ו' כ"ה) .

2) אַרְף , לא נמצא בפעל לא במקרא ולא במשנה כי אם בשם .

מַאֲרוּפָה , שם נקבה במשנה . כלי חפירה , заступъ , зашэтэгъэ . במארופות של עין (שביעית ה' ד') , ואולי הוא כמו ערף בעי"ן בענין שבירה, עיין שם .

אַרְפַּד , שע"פ . שם מדינה , ממדינות ארץ ארם , איה מלך חמת ומלך אַרְפָּד (מלכים ב' , י"ח י"ג) , ובנבואות ירמיה , לדמשק , בושה חמת וְאַרְפָּד (ירמיה מ"ט כ"ג) . וי"א שהיא אַרְוָד בחלוף פ"א בוי"ו , ממדינות ממלכת פיניקיא , שהיתה סמוכה לחמת , והראשון נראה עיקר .

אַרְפַּכְשַׁד , שע"פ . בן שם בן נח (בראשית י"ד כ"ב) . לפי דברי יוסף בן מתתיהו בקדמונית העברים ארפכשד הוא אבי הכשדים . והמבארים חזקו דבריו , ואמרו כי השם אַרְפַּכְשַׁד מורכב מן אַרְפַּ , אַרְפַּ , מחוז , ומן כשד , ולדעתם , הם בני שבטי הכשדים אשר ישבו במדינת ארראפאכיטית בצפון ארץ אשור . ולדעת המבארים האחרונים יהיה השם ארפכשד דומה אל השם אַרְיַאפַּכְשַׁתַּא , שהוראתו בלשון סנסקריטית , העמים השוכנים אצל מדינות אַרְיַא , והם המדינות של העמים המתיחסים לצאצאי אַרְיַא, (פירסט) .

אָרֶץ , ש"נ . ועל המעט בל' זכר . (בראשית י"ג ו' , ישעיה מ"ד י"ח , ס"ו ח') , ובה"א של יחס שאלו אַרְצָה . ולפעמים גם בזולת היחס (איוב ל"ד י"ג , ל"ו י"ב) , הנתתו הראשונה א) כלל כדור הישוב והיושבים בכללו , эрдэгъэрэ , земный . דיא ערדע , шаръ , земля . את השמים ואת הָאָרֶץ (בראשית א' א') , אֶרֶץ ושמים (שם ב' ד') , לפנים הָאָרֶץ יסדת (תהלים ק"ב כ"ו) , והכפל ומעשה ידיך שמים , ונרדף לשם תֵּבֵל , לה' הָאָרֶץ ומלואה תבל ויושבי בה (שם כ"ד א') . ובא שניהם יחדיו על פני תבל אַרְצָה (איוב ל"ד

י"ב) בה"א נוספת ע"מ לילה, ונקראת, אֶרֶץ החיים (ישעיה ל"ח י"א), הארץ שאנחנו חיים עליה, בנגוד לשאול, כי נגזר מֵאֶרֶץ חיים (שם נ"ג ח'). וברבוי, בְּאַרְצוֹת החיים (תהלים קמ"ב ו'). וכן יכלול השם כלל מקום חיי האדם וקורותיו, ועלע, mirъ. אֶרֶץ נתנה ביד רשע (איוב ט' כ"ד), יתיצבו מלכי אֶרֶץ (תהלים ב' ב'), לערץ אנוש כן הָאָרֶץ (שם י' י"ח). ב) חלק היבשה, דאם טראָקקענע, ערדע, суша, земля. ויקרא אלהים ליבשה אֶרֶץ (בראשית א' י'), תדשא הָאָרֶץ (שם שם י"א), חית הָאָרֶץ (שם שם כ"ה), או שיח לָאָרֶץ ותרך (איוב י"ב ח'), והכפל ויספרו לך דגי הים. ג) מדינה בבחינת היושבים בה וכולל גם הימים והנהרות, לאנד, земля, страна. כן הָאָרֶץ ההיא יצא אשור (בראשית י' י"א). ובמובן זה בא בסמיכות אל שם העם היושב בה או אל שמות טבעה ותכונותיה, אֶרֶץ מצרים (בר' מ"א י"ט), אֶרֶץ כנען (שם י"ז ח'), אֶרֶץ ישראל (דהי"ב ל"ד ז'), בשדים אֶרֶץ מולדתם (יחזקאל כ"ג ט"ז), אֶרֶץ זבת חלב ודבש (שמות ג' ח'), אֶרֶץ מקנה היא (במדבר ל"ב ד'), אֶרֶץ נחלי מים (דברים י' ז'), אֶרֶץ הרים ובקעות (שם י"א י"א). וכן יבוא בכנויים, הנה אַרְצִי לפניך (בראשית כ' ט"ו), ושלשת את גבול אַרְצֶךָ (דברים י"ט ג'), לתת לך את אַרְצָם (שם ד' ל"ח) ובה"א הגבול, ללכת אַרְצָה כנען (בראש' י"א ל"א). ובמובן זה יבוא בל' רבים, את כל הָאֲרָצוֹת האל (שם כ"ז ד'). (ועיין בסמוך). וע"ד ההשאלה, אֶרֶץ תחתית (יחזק' ל"א י"ח), אֶרֶץ תחתיות (שם ל"ב י"ח), כנוי לשאול, וכן אֶרֶץ חשך וצלמות (איוב י' כ"א), אֶרֶץ עפתה כמו אפל (שם שם כ"ב). ונופל גם על יושבי הארץ, וכל הָאָרֶץ באו מצרימה (בראשית מ"א נ"ז). ולפעמים יורה גם חבל ארץ, אֶרֶץ ארבע מאות שקל כסף (שם כ"ג ט"ו), שטיקק לאנד, участокъ. ושש שנים תזרע את אַרְצֶךָ (שמות כ"ג י'), פֶּלקער, поле. פּאשניא. וְאֶרֶץ נתן לו (מ"א י"א י"ח). ד) חמר הארץ, בָּאדען, почва. אֶרֶץ ממנה יצא לחם (איוב כ"ח ה'), והיתה אַרְצָהּ לזפת (ישעיה ל"ד ט'). ואולי מזה הענין ארץ זבת חלב ודבש וכרוכה, וכן יורה חלק העפרי, עדרנע זעמלסטוי, землястое. בעליל לְאֶרֶץ (תהלים י"ב ז'). ה) קרקע פני הארץ, עדר-באָדען, поверхность земли. וכסה את עין הָאָרֶץ (שמות י' ה'), על הָאָרֶץ תשפכנו כמים (דברים י"ב ט"ז), דבקה לָאָרֶץ בטננו (תהלים מ"ד כ"ו), שבי לָאָרֶץ אין ככא (ישעיה מ"ז א'), וישתחו אַרְצָה (בראשית י"ח ב'), והנה סלם מוצב אַרְצָה (שם כ"ח י"ב) על הארץ. ומזה, בהוראת מטה, אונטען, внизу. מי יורידני אָרֶץ (עובדיה א' ג'), השליך משמים אָרֶץ (איכה ב' א'), ופנה למעלה ואל אָרֶץ יביט (ישעיה ח' כ"ב). ובמשנה, שֶׁאַרְצוֹ של בית כמוהו (אהלות ט"ז ה'). ובתוספתא, חצצו מַאַרְצוֹ (אהלות ר'). וברבוי, יורה על הרוב ארצות עמים אחרים, ומכל הָאֲרָצוֹת אשר הדיחם שמה (ירמיה ט"ז ט"ו), ולזורותם בָּאֲרָצוֹת (תהלים ק"ו כ"ז), כי באימה עליהם מעמי הָאֲרָצוֹת (עזרא ג' ג'), הם העמים אשר הביא מלך אשור והושיבם בארץ ישראל (ועיין עם).

הערה. ההבדל שבין השם אדמה והשם ארץ, מונח ביסוד בנינם וגזרתם. השם אדמה הנגזר מיסודם של דם, דכם שענינם חבור מהודק, יורה מוצק של רגבים העומד לזריעה כשעובדים אותו, ושעל כן נקשר עמו הפעל עבד (עין אדמה), וכנראה שכן היתה דעת חז"ל במדרש שאמרו אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולין בולין של אדמה (ב"ר י"ג), והשם ארץ, עקרו תחתית המקום כהוראת השם אֲרַע בארמית ובחלוף העי"ן בצד"י, והוא ראשונה לכלל כדור הארץ בהפך לשם שמים, שעקרו עליונות המקום (עין שמים). ולואת לא נמצא שנקשר עמו הפעל עבד. וברבות השמושים בשמות אלה נתרבו ונסתעפו הוראותיהם, עד שנתקרבו זה אל זה ונשתוו יחדיו.

אַרְצָא, שע"פ. בית אַרְצָא (מ"א מ"ו ט') **ולא נודע מי הוא.**

1) **אָרַק**, ארמית, שם. דומה לשם אֲרַע, בחלוף העי"ן בקו"ף, ארץ, ערדע, земля. **די שמיא וְאַרְקָא** (ירמיה י' י"א)' ולא נמצא בתרגומים. והפייטנים בנו ממנו שם בלשון רבים אֲרָקִים, בכוונה אל כדור הארץ בכלל, וע"מ שְׁחָקִים. ור' שלמה בן גבירול אמר, שחקים רקע אֲרָקִים תקע, (שיה"ש סימן ז'). וכן אמר ר' לוי, במי כמוך, אלהים ברא שחקים ותלה בתוכם אֲרָקִים, ור' משה בן עזרא יאמר,

ויצו לתלות אֲרָקים על בלימה. אולם ר' ידעיה הבדרשי, אמר בבחינת עולם: בהראות הברקים נמרקים מתרבי אֲרָקים נזרקים (פרק י"ג), דומה שהשתמש בשם ארקים לענין שמים, ואולי הוא ט"ס וצריך להיות שחקים.

אָרַר, פ"י. הקל, ענין יחול ובקשה שתחול רעה ופגע רע על הזולת, נרדף אל הפעל קבב. קלל, והפוכו ברך, פערווינשען, פערפֿלוכטן, клясть, проклинать. **וַאֲרוֹתִי** את ברכותיכם (מלאכי ב' ב'), י"מ שרוב מליצה נאמר שיקלל את הברכה עצמה. והנראה שהשם ברכה במקום הזה הוא כנוי מליצי אל כלל התבואות שהן מברכות הש"י, וכמו שאמר להלן והריקותי לכם ברכה (שם ג' י"ד), ונשיא בעמך לא תָאֹר (שמות כ"ב כ"ז), והקודם אלהים לא תקלל. והבינוני, אֲרֻרֶיךָ ארור (בראשית כ"ז כ"ט), יקבהו אֲרֵי יום (איוב ג' ח'), כנוי למכשפים המתפארים שיש בכח פיהם לקלל את היום להחשיך אורו, מאגעס-פֿערווינשער, проклинатели дня. והפעול, אָרוּר אתה מכל הבהמה (בראשית ג' י"ד), פֿערפֿלוכט, проклятъ (יהושע ט' כ"ג), אֲרוּרִים אתם. אֲרוּרִים הם לפני ה' (ש"א כ"ו י"ט) ה' יקללם. ובמובן המוסרי, רשע ומשתת המרות שראוי למארה, גערת זדים אֲרוּרִים (תהלים קי"ט כ"א). וכן פקדו נא את הָאָרוּרָה הזאת (מ"ב ט' ל"ד). ומזה בלשון חז"ל מהו למיעבר קמי דארורא (ירושלמי שקלים ב' ז'). כנוי לפסל של עע"ג. והצוי, אוֹרוּ מרוֹז אֹרוּ אָרוּר וכו' (שופטים ה' כ"ג) הראשון בוי"ו והשני בלא וי"ו ובתוספת ה"א, לכה נא אָרָה לי במדבר כ"ב ו').

הנפעל, מן הקל, פערווינשט ווערדן, быть проклятымъ. במארה אתם נֶאֱרִים (מלאכי ג' ט'), הנו"ן בצירה, להרחבת האל"ף. ויש אומרים שזה משרש נָאַר, נאר מקדשו (איכה ב' ז'), ובא הצירה ת' הדגש, ועין נאר. ובפיוט בא ע"ד השלטים, נֶאֱרוּ אבי שדה (עבודה לרמב"ק) מקדם נֶאֱרָת ונהלשת (קרובות שביעי של פסח).

הפיעל מעין הקל, וענינו הבאת הקללה בפועל, פלוך ברינגען, навести проклятіе. האדמה אשר אֵרָרָהּ ה' (בראשית ה' כ"ט), מי המרים הַמְאָרְרִים (במדבר ה' י"ח), מביאים מארה (ועיין הערה).

ההפעל, כעין הנפעל, פערפֿלוכט ווערדן, быть проклятымъ (במדבר כ"ב ו').

מְאֵרָה, שם נקבה. הצירה ת' הדגש קללה. וביחוד, הרע המגיע בפועל בסבת הקללה, פלוך, проклятіе. ישלח ה' בך את הַמְּאֵרָה (דברים כ"ח כ'), בַּמְּאֵרָה אתם נארים (מלאכי ג' ט'), מְאֵרַת ה' בבית רשע (משלי ג' ל"ג). וברבוי, ומעלים עיניו רב מְאֵרוֹת (שם כ"ח כ"ז). ובמשנה, ותבא לו מְאֵרָה (סוכה ג' ט').

2) **אֲרֵירָה**, בתלמוד, שם נקבה. קללה, פלוך, проклятіе. ארון שמשם אריחה יוצאה לעולם (ירושלמי ברכות ה'). ומזה:

3) **אָרָר**, בפיוט, ש"ז. אדמה מֵאָרָר (תישענות).

2) **אֲרוּרִיָּה**, במדרש ש"נ. פרשה הקללות והתוכחות שבתורה, ר' לוי בר פנטי קרא את ארוריה קדם רב הונא (קהלת ז' ג').

הערה. יתכן שיסוד השרש הזה הוא אר הדומה אל חר, חרר, בהוראת עשית נקב וחרר חור, לעֲכען, проколивать. ומזה הבאת רעה על הזולת להפחיתו לחסרו ולשום בו מגרעת, ודומה אל השרש נקב, קבב, (עי"ש). ולפי זה אפשר לאמר שמעמו של מי המרים המארים הוא הנוקבים והוחדים חדרי בטן, ואולי זה טעמו של תרגום ירושלמי שתרגומו בדוקיא. לפי שהבודק נכנס בחורים ובסדקים, וישער הכתובים לדעתנו כך הוא. בתחלה קרא את המים מי מרים, על שם שהם מרים במעמם מפני העפר, ובסוף אמר, ובאו המים המארים למרים המים הנוקבים החודרים האלה ישובו להיות מרים בבגולתם למרר חייה, ובתרגום שמרוני מי בורה דמבארים, כעין התרגום ירושלמי שבאור ובדיקה ענין אחד להם, אלא שלפי התרגום השמרוני גם מרים ומארים ענין אחד להם. ואולי פירש השם מרים גם הוא בהוראת עקיצה, דקירה, נקיבה, (ועיין מרר). ועפ"י המבואר יתכן לקיים גרסת התוספות (ב"ק דף י"א ע"א) אם מרוֹ יסרוֹ יביאהו עד (שמות כ"ב י"ב), אבא שאול אומר יביא ארורה לבית דין יביא המנוקבת

והמחולחלת כמו שהיא נמרפה, ופירש עד מלשון יאכל עד, כבנד עדים. ומיסודו של ארר נגזרו הפעל מאר, נאר, מרר.

אָרָר, שע"פ. עיר, שעל שמה נקרא אחד מגבורי דוד, אחיאם בן שרר הָאָרָרִי (ש"ב כ"ג ל"ג), ובדה"א (י"א ל"ה) נאמר תחתיו אחיאם בן שכר הַהֲרָרִי.

אֲרָרָט, שע"פ. שם מדינה, ותנח התבה על הרי אֲרָרָט (בראשית ח' ד'), והמה נמלטו ארץ אֲרָרָט (מ"ב י"ט ל"ז), א"ת על טורי קרדו, ובתיב"ע על טוורי דקרדון שום טוורא חד קרדניא ושום טוורא חד ארמיניא. ותמן מתבניא קרתא דארמניא בארעא מדינא, ולפי תרגום השבעים היא ארמעניא, והיא הארץ הידועה בצפון אשור וארם נהרים, המשתרעת עד גבולות אזיא הקטנה, וכנראה נחלקה לפנים לכמה ממלכות, אֲרָרַט מני ואשכנז (ירמיה נ"א כ"ז), וההרים שבאררט, הם לפי דעות המבארים, ההר אֲגָהֲרִי דַאגה (האררט הגדול), ובלשון פרסית קוהי נוה (הר נח) וההר קושטוק דַאגה (האררט הקטן).

אָרַשׁ, פע"י. לא נמצא במקרא כי אם בשם וגם זה רק פעם אחת.

אֲרֶשֶׁת, ש"נ. וַאֲרֶשֶׁת שפתיו בל מנעת (תהלים כ"א ג'), י"ת ופרוש ספותיה. ענין מבטא, אויסדרוקק, выраженіе. והאחרונים מוצאים לו יסוד בל' ערבית ור ש. שהורו אתו, חפץ, בקשה, פֵּערלאַנגען, בעגעהרען, желать. ומזה אֲרֶשֶׁת, וואונש, פֵּערלאַנגען, желаніе. וחכמינו ז"ל גזרו ממנו פעל, ואמרו, עד שלא יארש לשונו דבור (בראש' רבה ס'), ומלשונם נראה שפרשוה בענין מבטא. וכן השתמשו בו הפייטנים, ואמר הקלירי, ארשה אֶרֶשׁ רחשון (תפלת טל). ובבינוני פעול, בניב שפתיך בל יהיו אֲרוּשִׁים (סדר א' דשבועות).

אֵרַשׁ, פעו"י. לא נמצא כי אם בבנין פיעל, יעוד ותחלת קנין אשה לשם אישות, פֵּערלאָבען, צור ברויט מאַכען, помолвить. אשר אֵרַשׁ אשה ולא לקחה (דברים כ' ז'), אשר אֵרַשְׂתִּי לי (ש"ב ג' י"ד), וע"ד המליצה, וְאֵרַשְׂתִּיךְ לי לעולם וַאֲרַשְׂתִּיךְ לי בצדק ובמשפט (הושע ב' כ"א) במובן לקוחים גמורים.

הפועל, אשר לא אֹרָשָׂה (שמות כ"ב ט"ו), פֵּערלאָבט זיין, быть обручену. בתולה מְאֹרָשָׂה לאיש (דברים כ"ב כ"ג), פֵּערלאָבטע, обрученная. ובארמית, נשתנה השי"ן בסמ"ך, ובמשקל הארמי הזה השתמשו חז"ל במשנה (עיין אָרַס). הנחתו הראשונה היא כנראה החזקה בדבר, עמוואָס אין בעזיטץ נעהמען, завладѣть. וכן מצאנו בגמרא. אירשין דפרסאי עד ארבעין שנין (כ"ב נ"ה ע"א). לפי גרסת הערוך, ולפנינו אריסותא, ופירושו חזקה, וקרוב הוא לשרש ירש, ואפשר שיש במשמעו גם הוראת קשור ואסור, בינדען, связать. דומה לשרש ארז, חרז. ומזה בגמרא, רמי ליה ארוסיה בצואריה (יבמות דף מ"ז ע"א), ופירש הערוך שלשלת, קעטטע, цѣпь.

אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא, אַרְתַּחְשַׁסְתָּא, אַרְתַּחְשַׁסְתָּא, שע"פ. שם למלכי פרס, והוא השם, Artaxerxes, בלשון הסופרים היונים. ועל כתֻבות קדמוניות לשמות מלכי פרס, נמצא דוגמתו אַרְתַּה שַׁהְתָּר או אַרְתַּא חְשַׁהְתָּר. והן שני שמות אַרְתַּה גדול, גראָסס, великъ. שַׁהְתָּר, חְשַׁהְתָּר, מלך, קאָניג, царь. מלך גדול. והנה בכתבי הקדש מצאנו את השם הזה למלכי פרס בזמנים שונים: א) בימי זרובבל, אשר לשטנת צרי יהודה בטל מלאכת בנין המקדש והיתה בטלה עד השנה השנית לדריוש (עזרא ד'—כ"ד). ב) בימי עזרא אשר מלא את ידיו לעלות מבבל לפאר את המקדש ולהקים תורת ישראל על תלה (שם ז' י"ב—כ"א). ג) בימי נחמיה שהיה משקהו ובשנת עשרים למלכותו נתן לו הרשיון לעלות לירושלים לבנותה (נחמיה ב' א'), והנה אשר נזכרו בימי עזרא ונחמיה והטיבו לישראל יתכן שהוא זה בעצמו והוא הידוע ארתאקסערקסעס לאנגאמאנוס, אורך היה, אך זה שבטל את בנין המקדש, י"א שהוא פזיידא סעמעדים, סעמעדים השקר, ולא יתכן, כי המלך הזה לא מלך רק שבעה חדשים, ורחוק לשמוע, כי בזמן קצר כזה עלתה

השטנה לפניו ויצאה פקודתו הרעה, ויותר רחוק מזה שהשטנה אשר התחילה כבר בתחלת מלכות אחשורוש (עזרא ד' ו') שהוא קאמביזעס שמלך י"ג שנה, לא עשתה שום רושם עד סמרדים, וע"כ נראה כדעת הר"ש מונק שארתחששתא שבטל את בנין המקדש הוא אחשורוש עצמו שבתבו לו השטנה, ושני שמות היו לו (עיין אחשורוש).

אֵשׁ, ש"נ. ואך לפעמים בא בלשון זכר, (ירמיה מ"ח מ"ה, תהלים ק"ד ד', איוב כ' כ"ו) בכנוי אִשּׁוֹ בהגש. אֶשְׁכֶּם, יסוד השורף והמאיר, פּייער, огонь. תנור עשן ולפיד אֵשׁ (בראשית ט"ו י"ז), בעמוד אֵשׁ להאיר להם (שמות י"ג כ"א) ונקשר עם פעלים שונים לפי תשמישה, לֹא תבערו אֵשׁ (שם ל"ה ג'), כי בערה בם אֵשׁ ה' (במדבר י"א ג'), תאכלהו אֵשׁ לא נפח (איוב כ' כ"ו) בל"ז, אש אשר לא נפחה בידי אדם והכוונה אש מידי שמים. הסנה בער בָּאֵשׁ והסנה איננו אכל (שמות ג' ב'), אֵשׁ תמיד תוקד על המזבח (ויקרא ו' ו'), הצית אֵשׁ עליה (ירמיה י"א מ"ז), ואֵשׁ נשקה ביעקב (תהלים ע"ח כ"א), כקדח אֵשׁ המסים (ישעיה ס"ד א'), בָּאֵשׁ תשרפו (שמות י"ב י'), אֵשׁ לפניו תלך ותלהט סביב צריו (תהלים צ"ז ג'), אֵשׁ להט (שם ק"ד ד'), גם כן בל"ז, וָאֵשׁ מתלקחת (שמות ס' כ"ד). ובבחינת תנועת האש ממקום למקום, יאמר כי אֵשׁ יצאה מחשבון (במדבר כ"א כ"ח), ותהלך אֵשׁ ארצה (שמות ס' כ"ג), ירדה אֵשׁ מן השמים (מ"ב א' י"ד), ותפל אֵשׁ ה' (ע"א י"ח ל"ח), ובא, מימינו אֵשׁ דָּת למו (דברים ל"ג ב'). לפי הקרי הן שתי מלות ופרושו לפי המוסכם אש של תורה, וכתרגומו מגו אשתא אוריתא יהב לנא, (ועיין אש דת). ובהשאלה יבוא השם אֵשׁ במובן חרון אף וקנאה, כי אֵשׁ קדחה באפי (ירמיה ט"ו י"ד), בהגיגי תבער אֵשׁ (תהלים ל"ט ד'), וּבְאֵשׁ קנאתו (צפניה א' י"ח). פן תצא כָּאֵשׁ חמתי (ירמיה ד' ד'), חמתו נתכה כָּאֵשׁ (נחום א' ו'). ומזה בענין שמטת חרב ומלחמה, אף אֵשׁ צריך תאכלם (ישעיה כ"ו י"א). ובמובן המוסרי בא כמשל לחטאים גדולים, ועם זה פורעניות וחורבן, הן כלכם קדחי אֵשׁ וכו' לכו באור אֶשְׁכֶם (ישעיה נ' י"א), וְאֵשׁ לֹא תכבה (שם ס"ו כ"ד), ובא, בתוך אַבְנֵי־אֵשׁ התהלכת (יחזקאל כ"ח י"ד). לדעת המפרשים ענינו זהר, גלאנץ, clanie. והנראה שהוא כמשמעו, אבנים בוערות להפלגת המליצה, וראיה לדבר סוף המליצה, ואוצא אֵשׁ מתוכך היא אכלתך (שם י"ח), בָּאֵשׁ פלדות הרכב (נחום ב' ד'), פֿונקען, искры. ובהשאלה לשרב וחום, זאָנגען גלוטה, солнечный-жаръ. כי אֵשׁ אכלה נאות מדבר (יואל א' י"ט), נחר מפוח מאשתם עפרת (ירמיה ו' כ"ט), בכתיב, ובקרי מאש תם בשתי מלות, ולפי הכתיב נראה שבא השם אֵשׁ גם במשקל נקבה אִשָּׁה, והוא בכנוי מאש שלהם. ובדחז"ל בא בלשון רבים לנקבה מיני האש השונים בטבעם, בשתי אִשּׁוֹת באש של מעלה ובאש של מטה (שה"ש ב' ה'), שש אִשּׁוֹת הן, יש אוכלת ואינה שותה, ויש שותה ואינה אוכלת, ויש אוכלת ושותה, ויש אוכלת לחין כיבשים, ויש אש דותה אש, ויש אש אוכלת אש (יומא כ"א ע"ב).

אִשֶּׁה, ש"נ. כנוי לקרבנות ע"ש שהם עולים על גבי המזבח להשרף, פֿייעראָפֿער, огнепалимая жертва. אִשֶּׁה לה' הוא (שמות כ"ט י"ח), ובעולה מדבר. וכן החלק מן הקרבן שרק קצתו עולה להשרף, מזבח השלמים אִשֶּׁה לה' (ויקרא ג' ג'). ובמנחה, אִשֶּׁה ריח ניחוח לה' (שם ב' ב' ט'). ובכלל על הקרבן כלו, ועמו גם החלק הנאכל לכהנים, אִשֵּׁי ה' ונחלתו יאכלון (דברים י"ח א'). ובמשנה, כאשים כמזבח (נדרים א' ג'). ובתפלה, וְאִשֵּׁי ישראל.

1) אֵשׁ, אָשָּׁא, אִישָּׁא, אֶשָּׁתָא, אִישָּׁתָא, ארמית בבעבריית, פֿייער, огонь. ויהבת ליקדת אֶשָּׁא (דניאל ז' י"א), פחים אש וגפרית (תהלים י"א ו'), ת"י מפחין דְּאֶשָּׁתָא. הסנה בער באש (שמות ג' ב') ת"א בעיר בְּאֶשָּׁתָא. ובהשאלה, ולקח ישמעאל בְּאִישָּׁה צמירתא (ת"י בראשי' כ"א ט"ז), קדחת בוערת הרבה, היפציגע פֿיעבער, жаръ-horадка. וכן בגמרא אישתא צמירתא (שבת ס"ז ע"א), אשתא בת יומא (שם ס"ז ע"ב), שאוחזתו בכל יום, או ביום הראשון שאחזתו, אשתא תלתא (שם ס"ז ע"א) שאוחזתו משלשה ימים לשלשה ימים.

השם הזה הוא שם יסודי, ועל דרך הדגושים, כאלו שרשו אשש, ודומה לו הפעל אָזָא בארמית.

1) אֹשׁ, אוּשָׁה, ארמית, ש"נ. יסוד החומה ועם זה חומה בצורה, נרונד-פעסטע, основаніе. פעסטער מויער, крѣпкая стѣна. במקרא לא נמצא כי אם בלשון רבים, יהב אָשָׁא די בית אלהא (עזרא ה' ס"ז), וְאָשָׁיָא יחיטו (שם ד' י"ב), וְאָשׁוֹהִי מסובלין (שם ו' ג'). ובתרגומים גם ביחיד, בָּאוּשָׁא ביני עממיא (תרגום שה"ש ח' ס') חומה בצורה, השתות יהרסון (תהל' י"א ג') ת"י אָשָׁיָתָא, ובכתבי יד אוּשָׁיָתָא, בין שורתם (איוב כ"ד י"א), תרגומו אוּשָׁוֹתָהוֹן. ומזה בגמרא, אשישא מתתא עתיקא (בבא בתרא ז' ע"א), חופר לאושין (ב"ק ג' א'), (ועיין אשה, אשש).

אֵשׁ. מלת תאר פעל, בהוראת יֵשׁ, זיין, есть, быть. אם אֵשׁ להמין ולהשמיל (ש"ב י"ד י"ט), עוד הָאֵשׁ בית רשע אוצרות רשע (מיכה ו' י'), (ועיין איש).

אַשְׁבֵּל, שע"פ. מבני בנימן (בראי' מ"ו כ"א). וביו"ד היחס, לָאַשְׁבֵּל משפחת הָאַשְׁבֵּלִי (במדבר כ"ו ל"ח), ובהרכבתו אפשר לשער שטעמו אִישׁ בְּעַל, וע"ד אָשְׁבָּעַל.

אָשְׁבָּן, שע"פ. מבני שעיר החרי (בראשי' ל"ו כ"ו). ויתכן שענינו אִישׁ־בָּן, איש חכם.

אַשְׁבֵּעַ, שע"פ. מבני שלה בן יהודה (דהי"א ד' כ"א).

אָשְׁבָּעַל, שע"פ. בן שאול המלך (שם ח' ל"ג, ט' ל"ט). ולדעת המפרשים הוא הנקרא בספר (שמואל ב', ב'–ח'), אִישׁ בֹּשֶׁת, (ועיין אִישׁ בֹּשֶׁת).

אָשַׁד, אָשַׁד, ארמית. פ"י הקל, שפיכה בכלל. וביחוד שפיכת נוזלים, אויסגיסן, גיעסן, פֶּערגיעסן, высыпать, выливать. דם שפך (ויקרא י"ז ד') ת"א, דמא אשד. ומזה בעבריית:

אָשֶׁד, ש"נ. שפך המים במקום מדרון, ערגיעסענע, стокъ, скатъ. וְאָשֶׁד הנחלים אשר נטה לשבת ער (במדבר כ"א ס"ז), (ועיין ארנון).

אֲשַׁדָּה, ש"נ. מקום מדרון ומשופע, שפלת ההרים, פּהאַלבעעט, склонъ, оврагъ כי אם בלשון רבים, והשפלה וַהָאֲשַׁדּוֹת (יהושע י' מ'). ובסמיכות לשם העצם הפרטי פסגה. תחת אַשְׁדֹּת הפסגה (דברים ג' י"ז) חסר ו"ו, תחת אַשְׁדּוֹת הפסגה (יהושע י"ב ג') מלא וי"ו. ומזה, לדעת המבארים האתרונים:

אַשְׁדָּת, בפסוק. מימינו אַשְׁדָּת לטו (דברים ל"ג ב'), שהוא לפי הכתיב במלה אתת, שם המקום הנקרא אשדות הפסגה שהיה משה רבינו עליו השלום עומד שם בשעה שברך את ישראל, והוא מקביל אל שמות המקומות סיני, שעיר, הר פארן הנקובים באותו ענין, ושם מימינו אשדת מימן לָאֲשַׁדָּת, ובא השם גם ע"מ אֲשַׁדָּה, ובחלוף הה"א בת"י על דרך עזרת מצר (ועיין ארץ קדומים, המשתה"ל).

אַשְׁדּוֹד, שע"פ. עיר בארץ פלשתים בירת המחוז של אחת מחמשת סרני פלשתים, אַשְׁדּוֹד בנותיה וחצריה (יהושע ט"ו מ"ז), ויבנה ערים בְּאַשְׁדּוֹד (דהי"ב כ"ו ו'), ושם היחס אַשְׁדּוֹדִי, העותי וָהָאַשְׁדּוֹדִי (יהושע י"ג ג'), וישכיטו אַשְׁדּוֹדִים (ש"א ה' ג'), נשים אַשְׁדּוֹדִיּוֹת (נחמיה י"ג כ"ג). וביחס אל הלשון, חצי מדבר אַשְׁדּוֹדִית (שם שם כ"ד). לדעת בעל תבואת הארץ כעת נמצא על מקומה הכפר סדוד כשתי שעות לדרום יבנה ורחוק כשעה מן הים.

אשה, דומה לשרש אש, אוּשָׁא בארמית, לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, (עיין אש) ועל משקל:

אָשָׁיָה, ש"נ. יסוד חומה, או חומה בצורה, основа-, גרונד פעסטע, פעסטע מויער, крѣпкая стѣна. נפלו אָשְׁיוֹתֶיהָ (ירמיה נ' ס"ז) בקרי, והכתיב אשויתיה, ע"ד משקל הארמי, (ועיין אשש).

2) אֲשָׁוְיָה, במש"ש כלי מכלי המטוה, הנוגע בצמר שעל האמה באשויה טהור (כלים כ"א א'), העין שכורכים עליו צמר הגפן לטוותו, שפינדעל, ראָקקן, веретоно. ובפירוש רב האי גאון, ויש прялка

מוציאים זה הדבור מן ארבות ידיו, וכוונתם שתרגומו אשות ידוהי (ועיין ארבה).

אַשְׁחוּר, שע"פ. בן חצרון (דהי"א ב' כ"ד), וכנראה הוא מורכב מן אַשׁ (איש) חוֹר, איש בן חורין.

אֲשִׁימָא, שע"פ. שם פסל יראתן של אנשי חמת, ואנשי חמת עשו את אֲשִׁימָא (מ"ב י"ז ל'). בגמרא אמרו מאי ניהו ברתא קרחא ור"ל עֵז שהוא קרח, ורש"י בפירושו למלכים כתב שהוא דמות תיש, кавлучий козелъ. безвласый козелъ. ולדעת ר' אליהו בחור מזה בגמרא זקן אשמאי (קדושין ל"ב ע"ב), אלא שהוא מפרש אשימא קוף, обезьяна. כמו שהוא בלשון רומית, Simiam. ויותר נכון בפירוש חז"ל, והתיש בעל הזקן, כנוי מסכים לזקן בור שאין לו מזקנתו כי אם זקנו ודומה לתיש, וכמו שמצאנו שקרא צדוקי אחד את ר' יהושע בן קרחה, ברתא קרחא (שבת קנ"ב ע"א), דרך גנאי לרמז שהוא זקן קרח וסבל כתיש.

אָשֵׁךְ, ש"ז. לא נמצא כי אם פ"א במקרא, וענינו בצי הזכר, яtро. מרוח אָשֵׁךְ (ויקרא כ"א כ') שבציו מרוחים. ובמשנה בל"ר כל שנמרחו אֲשָׁכָיו (ברכות ז' ה'). וי"א שמן השם הזה בא הפעל, סוסים מיוזנים מַשְׁכִּים היו (ירמיה ה' ח'), שהוא כמו מְאַשְּׁכִים בעלי אשכים גדולים כנוי על חוזק התאוה, והוא ע"ד מקרין מפרים. ובמשנה: המאושכן ובעל גבר (בכורות ז' ה'), ופירשו המפרשים שכים של בציו ארוך עד שמגיע לארכובה, האדון בריכוג, грыжный. אבל בגמרא הגירסא מאושבן בבית, וכמו כן משובן (בכורות מ"ד ע"ב), וכבר העיר הרא"ג שהגירסא הנכונה היא משועבז, גידי פחדיו ישרגו (איוב מ' י"ז), תרגומו גברי שעבווהי משבשין בתרגום כ"י, ובערוך ערך שעבז, (אוצר נחמד ח"ב עמוד 89).

יסודו שך, בענין קליעה, ע"ש קליעת הגידים, ועיין אשכל בשרש שבל.

אֶשְׁכֹּל, עיין שכל.

אֶשְׁכָּר, עיין שכר.

2) **אֶשְׁכְּרוֹעַ**, ארמית, שם מין עץ, תאשור (ישעיה מ"א י"ט), תרגום יונתן ואשכרועין, וכן תרגם בת אשורים (יחזקאל כ"ז ו') דפין דְּאֶשְׁכְּרוֹעִין, כאלו היה כתוב בת אשורים. ובמשנה, הרי הן בְּאֶשְׁכְּרוֹעַ לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים (נגעים ב' א'), бохсбаум, самшитовое дерево. גורלות של אֶשְׁכְּרוֹעַ (יומא ג' ו').

אַשְׁכְּנַז, שע"פ. א) מבני גמר בן יפת (בראש' י' ג'). העם אשר יצא ממנו והמדינה אשר נושב שמה, לא נזכר במקרא כי אם פעם אחת, ארמת מני וְאַשְׁכְּנָז (ירמיה נ"א כ"ז), וממקום זה מוכרע שהעם הנקרא על שמו ישב בסביבות ארמת ומדינתו תחשב לארץ ארמיניא Armenien. ולדעת באַבארט היא הנודעת בשם Asconia. ממלכה בארץ פריגיא, אשר באה תחת ממשלת ביטיניא באזיא הקטנה למערבה של ארץ ארמת. והנה סופרי ישראל נהגו מימי קדם לקרוא בשם אשכנז את מדינת גערמאניא, ויושביה בשם אשכנזים, ולא נודע על מה סמכו בזה, אולם החוקרים האחרונים חקרו ומצאו כי בני אשכנז שבמקרא באו בימים מקדם מעבר לנהר תַּנַאִים Tanais, ודרך ההעלספאנט מאזיא לארצות איירופה ונאחזו בארצות סקאדינאוויא וגערמאניא (פירסט). וארטעל בהערותיו להעתקתו של שירי הומירום שיר י"ג חרוז 793 מעיד כי בפי הרומאים החדשים נקרא המחוז אַנהאַלט בגערמאניא, וכן העיר אשערסלעבען במחוז האלבערשטאדט בשם Ascania, והוא על שם אַשְׁכְּנַז בן גמר.

אֲשֶׁל, ש"ז. ויטע אֶשֶׁל בבאר שבע (בראש' כ"א ל"ג), א"ת אֵילָנָא, והוא לדעתו שם כולל כל מין עץ, дерево, בוים. וכן פירש ר' יונה בן גאנח שהוא קרוב לשם אתל בלשון ערבית שענינו שרש (כרם חמר חלק ח' עמוד 35) ויתכן שמטעם זה פרשו רבי יהודה אֶשֶׁל פרדם (סוטה י' ע"א, (בראשית רבה נ"ד), וכן הוא בתרגום שמרוני, פרדם, בוימגאדטען, בוימפפלאנצונג, садъ. והרב ר' דוד קמחי מביא בשם רבי יונה שאפשר שהוא שם אילן מיוחד שקורין בערבי אתל, והוא דומה לאילן שקורין בלע"ז טמריז.

אַמאַריסק, тамариск. והנראה שהשם אֶשֶׁל הנתתו הראשונה כל אילן בכלל, והתיחד למין אילן מיוחד, וראיה לדבר כי תחת האמור בשמואל א' (כ"ב ו') תחת הָאֶשֶׁל ברמה, נאמר בדה"א (י"ד י"ב) תחת הָאָלָה ביבש, והאשל של אברהם אפשר שהוא ממין הָאָלָה ונטעו לזכרון מעשיו לדורות, לפי שהעץ הזה מצוין באריכות ימים הרבה, בגבה קומתו וברוב ענפיו העבותים, והוא נכבד ויקר בעיני עוברי אורח (ועיין אלה), ויסודו כנראה של, שלל, שהוראתו העקרית הסתעפות, שרבוב וקלישה, ומזה בארמית אשלא, חבל, שפריקק, веревка. טמון בארץ חֻבְלוֹ (איוב י"ח י') ת' אשליה. זבגמרא דתליא באשלי רברבי (ביצה כ"ז א'). הערוך פירש חכמים גדולים וכדאמרן, הנה אשור ארז בלבנון (יחזקאל ל"א ג'). ורש"י פירש בחבלים גדולים וגסים שקשים לינתק, כלומר חכמים גדולים אמרוה. ויתכן שטעמו שלשלת גדולה של חכמים בהמשך כמה דורות, קעטענ, цѣпь. וכמו שמפורש שם בגמרא, דאמר ר"ש בן פזי אר"י בן לוי אמר רבי יוסי בן שאול אמר רבי משום קהלא קדישא דבירושלים (ועיין תענית ה' ע"ב, ב"ר פ' נ"ד).

2) אֶשְׁלָג, במשנה, שם, קמוליא ואשלג (שבת ט' ה'), מין בורית שמכבסים בו בגדים לנקותם. ויתכן שיסודו שלג ע"ש שהוא מעלה קצף לבן כשמשפשפים אותו, שרם זייפֿן, (ועיין המשביר).

אָשֵׁם, פעו"י. הקל בעבר אָשַׁם, ועל העתע אָשֵׁם, העתיד יֶאְשַׁם. עיקרו א) דביקת החטא הנעשה בשגגה או בזדון בנפש החוטאת, היודעת חיוב העונש, זיך פֿערשולדיק, שולדיג זיין, провиниться. אשר נשיא יחטא וגו' בשגגה וְאָשֵׁם (ויקרא ד' כ"ב), ואם נפש תחטא בשגגה וגו' וְאָשֵׁם (שם שם כ"ז), וְאָשְׁמָה הנפש ההיא (במדבר ה' ו'), בדמך אשר שפכת אָשְׁמָתְךָ (יחזק' כ"ב ד'). וביחס אל המצוה שעובר עליה או אל מי שהוטאים לו בא ביחס הלמ"ד, והיה כי יֶאְשַׁם לאחת מאלה (ויקרא ה' ה'), אָשֹׁם אָשֵׁם לה' (שם שם י"ט), בפתח, לאשר אָשַׁם לו (במדבר ה' ז') בפתח. ובדיני התורה התיחד הפעל אשם לחטא שמביאים עליו קרבן אָשָׁם (עיין אשם וביאור הרנהמ"ז ויקרא ה' י"ט). ובא, וַיֶּאְשַׁם בבעל וימת (הושע י"ג א'), בחטא עבודת הבעל. ומזה, חיוב העונש, שולדיגען, быть виновнымъ. אמרו לֹא נֶאְשָׁם (ירמיה נ' ז'), כעת תֶּאְשַׁמְנָה (שפטים כ"א כ"ב), ועם זה קבלת העונש, ביסטען, быть наказану. תֶּאְשַׁם שמרון כי מרתה באלהיה (הושע י"ד א'), לייִדען, страдать. ושנאי צדיק יֶאְשְׁמוּ (תהלים ל"ד כ"ב), והקודם תמותת רשע רעה, ולא יֶאְשְׁמוּ כל החוסים בו (שם שם כ"ג), והקודם, פּוּדה ה' נפש עבדיו. אלה אבלה ארץ וַיֶּאְשְׁמוּ ישבי בה (ישעיה כ"ד ו'), פֵּן יקלל וְאָשַׁמְתָּ (משלי ל' י'). ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים, למען יחרבו וַיֶּאְשְׁמוּ מזבחותיכם (יחזקאל ו' ו'), בלשון נופל על לשון, על הנאמר מקודם, הערים תתרבנה והבמות תישמנה. ולדעת המפרשים הוא מענין שממה, פֿערָאדעט, צערשטאָרט ווערדען, быть разрушену. (ועיין הערה).

הנפעל, פ"א במקרא, וע"ד ההשאלה, גם עדרי הצאן נֶאְשְׁמוּ (יואל א' י"ח). רש"י פירש נתקלקלו באשמתן, ביסטען, быть наказа-ну. וי"ת צדיא מלשון שממה, פֿערשמאָטען, томиться. (ועיין הערה).

ההפעיל, פ"א במקרא יוצא מן הקל, הבאת עונש פורעניות על החוטא, ביסטען לאָסטען, פֿערדאַמען, осуждать. הָאֲשִׁימֵם אלהים (תהלים ה' י"א). ויש מפרשים מלשון שממון ומהומה, אין פֿערוויררונג ברינגען, смущать. (עיין הערה).

אָשָׁם, ש"ז. א) עבירה המביאה לידי חיוב עונש, שולד, вина. ונרדף עם חטא, חטאה, והבאת עלינו אָשָׁם (בראשית כ"ו י'), ע"ד כי הבאת עלי וגו' חטאה גדולה (שם כ' ט'), אם תשים אָשָׁם נפשו (ישעיה נ"ג י"ו), אולים יליץ אָשָׁם (משלי י"ד ט'), האשם שהאולים אשמים בו בעיניהם הוא המליץ עליהם, כי בו יתפארו ויתהללו (ועיין לויץ), וזה כעין מליצת מתהלך בַּאֲשָׁמָיו (תהל' ס"ח כ"ב) בל"ר. ב) נשוא האשם, גענענשטאנד דער שולד, предметъ вины. להשיב הָאָשָׁם אליו (במדבר ה' ח'). ג) הקרבן הבא לכפרת האשם, שולדאָפֿער, жертва,

אשה לה׳ . за вину, повинная жертва אָשָׁם הוּא (ויקרא ז׳ ה׳) , אל אָשָׁם (שם י״ט כ״א) , ובמשפטי התורה יש הבדל בין האשם ובין החטאת שהאשם איננו בא כי אם איל או כבש זכר , ואיננו בא כי אם על העבירות המפורשות בתורה כמו שהן מנויות במשנה , ואלו הן: אשמות (העבירות שמביאים עליהן קרבן אשם), אשם גזלות, אשם מעילות, אשם שפחה חרופה, אשם נזיר , אשם מצורע (זבחים ה׳ ה׳), כל אחד מחמשה האשמות האלה נקרא אָשָׁם וַדַּאי , ולפי הקבלה מביאים ג׳ב אָשָׁם תָּלוּי , על הספק אם עבר בשגגה בדבר שחייבים על זדונו כרת , או לא עבר כלל (ועיין חטאת). ובא בהשאלה לכל קרבן הבא לכפרת פנים, כי השב תשיבו לו אָשָׁם (ש״א ו׳ ג׳) .

אָשֵׁם , ש״ת . א) למי שהאשם דבק בו ומוכן לפורעניות , שולדיג , מיש שולד виновный . ומדבר המלך הדבר הזה בָּאָשֵׁם לבלי השיב המלך את נדחו (ש״ב י״ד י״ג) , שעורו , אם ידבר המלך את הדבר נראה כאלו הוא עצמו אָשֵׁם באותו חטא , אבל אֲשֵׁמִים אנחנו (בראשית מ״ב כ״א) . ומזה בענין ב) המחויב להביא קרבן אשם , וַאֲשֵׁמִים איל צאן על אשמתם (עזרא י׳ י״ט) . ולדעת הראב״ע הוא נמשך אל הקודם ויתנו ידם להוציא נשיהם, וטעמו ,והאשמים האלה נתנו ידם גם להביא איל צאן על אשמתם .

אַשְׁמָה , ש״נ . א) ע״ד המקור מן הקל , פערשולדונג , провиненіе . אשר יעשה לְאַשְׁמָה בה (ויקרא ה׳ כ״ו) , אשר נשיא יחטא לְאַשְׁמַת העם (שם ד׳ כ״ג) . ב) ש״מ . עבירה הגוררת עונש , שולדזינדע , вина, преступленіе . כי הוא אמון הרבה אַשְׁמָה (דהי״ב ל״ג כ״ג) , להוסיף על אַשְׁמַת ישראל (עזרא י׳ י׳) , כי לְאַשְׁמַת ה׳ עלינו (דהי״ב כ״ח י״ג) , האשמה נגד הש״י . וי״מ בענין ענש ופורעניות , פֿערדאַמנים, שטראָפֿע наказаніе, осужденіе . האשמה אשר הביא ה׳ עלינו , כי רבה אַשְׁמָה לנו (שם) , ענינו כמו אַשְׁמָתֵנוּ , על חטאתנו ועל אַשְׁמָתֵנוּ (שם) , הנגו לפניך בְּאַשְׁמָתֵינוּ (עזרא ט׳ ט״ו) . ובחבור לשם עָוֹן , והשיאו אתם עֲוֹן אַשְׁמָה (ויקרא כ״ב ט״ז) . הרנה״ע פירש , עון שיאשם בו שיתחייב עליו דין , והנראה שענינו עון אשמת מעילה , כמפורש במקומו (ויקרא ה׳ ט״ו) . ומזה במובן קרבן אשם , שולדאָפֿער , жертва повинности . יתננו ביום אַשְׁמָתוֹ (שם ה׳ כ״ג) , ביום הבאת אשמו . וברבים , רק אתם עמכם אַשְׁמוֹת לה׳ אלהיכם (דהי״ב כ״ח י׳) , וְאַשְׁמוֹתַי ממך לא נכחדו (תהלי׳ ס״ט ו׳) . וע״ד מליצת ההגשמה בא במובן כנוי לפסל ע״א , הנשבעים בַּאֲשַׁמַת שמרון (עמוס ח׳ י״ד) , כולל כל מיני ע״א שעבדו במלכות ישראל , ומפרש: חי אלהיך דן , וחי דרך באר שבע .

הערה . קרוב לשמוע ש׳סודו של השורש הזה הוא שם , שמם בהוראת תמהון לב מפחד וצרה , ומזה אשם בענין פחד ידיעת מעשה חטא ועון הראוי לענוש , ולפי שהפעל שמם יכלול גם ענין שממון וחורבן יתכן שבא הפעל אשם לפעמים ג׳כ בהוראה זו , למען יחרבו וַיֶּאְשְׁמוּ מובחותיכם (יחזק׳ ו׳ ו׳) , וכן הַאֲשִׁימֵם אלהים (תהלים ה׳ י״א) .

אַשְׁמָן , שם . לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ובל״ר , כשלנו בצהרים כנשף בָּאַשְׁמַנִּים כמתים (ישעיה נ״ט י׳) , בענין קבר , גראָב , гробъ . ומנחם פתרו מחשכים , פֿינסטערניסס, темнота . וכן פתרו גם הפייטן ואמר בלשון יחיד, והאיר אַשְׁמָן (קרובות ליום א׳ דשבועות) , ולפיהם יהיה יסודו ישם , שמם , בהוראת חורבן ושממון ציה וצלמות . ודונש פתרו מלשון שָׁמָן , וטעמו בין החיים הבריאים והשמנים אנחנו כמתים , ע״ד מליצת , וחרבות מְחָיִם (ישעיה ה׳ י״ז) , איפֿעטינע, קראָפֿטינע, тучный, сильный . אבל אין ההקבלה אל המאמר הקודם , כשלנו בצהרים כנשף , מסכמת לפי הפירושים האלה , ואפשר שעיקר הוראתו זהר ונגוהות , גלאַנץ , העללע , блескъ, свѣтлость . וזה מיסודו של שָׁמָן , שָׁמֵן , שהאיש השמן פניו מצהילות , וכמו שכתוב להצהיל פנים מְשַׁמֶּן (תהלי׳ ק״ד ט״ו) , וכן נקרא השמן בעצמו יִצְהָר (עיין צהר) , ושעור הכתוב באשמנים , בעצם זהר היום , הננו כמתים שוכבי קבר וצלמות מסכים אל הקודם, בצהרים כנשף .

2) אָשֵׁן , ארמית . פ״ע, היות קשה, מוצק, חזק, דומה לשרש עשן בארמית,

האָרט, פֿעסט, שטאַרק זיין, быть твердымъ, плотнымъ, крѣпкимъ. בגמרא, הא ברכיכי הא באשוני (נדרים מ"ם א'), מה דלועין דאשוני אף נבלה דאשוני (שבת דף קנ"ה ע"ב). ובת"י וירושלמי במובן עוצם, עיצום. ובהשאלה, לעצם הזמן, הזמן הנאות הקבוע, דער קערן דער צייט, געאיגענטע צייט, האָבּסטע צייט, ядро времени, самое удобное время. כי על כן עברתם וגו' (בראשי' י"ח ה'), תיב"ע ארום בגין כדין בְּאִישׁוֹן שירותא אזדמנתון, וכמו השחר עלה (שם י"ם מ"ז), תיב"ע וּבְאִישׁוֹן מיסק קריצתא, לוקוניו (שם כ"א ז'), ת' בְּאִישׁוֹן סיבותא, אים האָלטער, въ глубокой старости. והוא כעין השם עצם בעברית ביחום אל הזמן, בעצם היום הזה (בראשי' י"ז כ"ג). ומזה י"מ בְּאִישׁוֹן לילה ואפלה (משלי ז' ט'), בעיצום הלילה, בחזק השבת הלילה, ידעך נרו בָּאֻשׁוֹן חשך (משלי כ' כ') בקרי, ובבתיב בְּאִישׁוֹן בעיצומו של החשך וחזקו, דינסטע פֿינסטערניס, глубь мрака. וכמו כן יפרשו מזה כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ (דברים ל"ב י'), אִישׁוֹן בַּת עַיִן, עצם העין, והוא תוכו ואמצעותו ששם עיקר כח הראות, אויגאַפּפֿל ядро глаза. (לעווי) ועי' אישון בשרש איש.

אֶשְׁנָב, עיין שנב.

אַשְׁנָה, שע"פ. בשם זה נקראו שתי ערים בשבט יהודה, אחת בשפלה (יהושע ט"ו ל"ג), ואחת במחוז אחר (שם שם מ"ג) והוא מיסודו של אשן בהוראת קשה וחזק, ויתכן שהאחת מהן עיקרה יָשְׁנָה, הפך העיר חֲדָשָׁה שהיתה גם כן בשבט יהודה (שם שם ל"ו).

אֶשְׁעָן, שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה (שם שם נ"ב), ועיין שען.

אַשָּׁף, ש"ת. מין מכשף, קוסם, צויבערער, чародѣй, волхвъ, מאַגיקער. החרטמים, הָאַשָּׁפִים (דניאל א' כ'), וְלָאַשָּׁפִים ולמכשפים (שם ב' ב'), וכן הוא בארמית אָשַׁף, חרטם וְאָשַׁף וכשדי (שם ב' י'). וברבוי, אָשָׁפִין, חרטמיא, אָשָׁפַיָּא (שם ד' ד'). מקורו ארמית, ובה נמצא גם בפעל אָשַׁף, נרדף לפעל כשף, צויבערן, чародѣйствовать. ויסודו לדעת חכמי השרשים שף, נשף, דבור בלחישה, לחש, פֿלוסטערן, шептать. והקרוב לו צף, צפף בעברית, המצפצפים והמהגים (ישעיה ח' י"ם) (ועיין אשפה).

אַשָּׁפָה, ש"נ. נרתק החצים, קאָכער, колчанъ. עליו תרנה אַשָּׁפָה (איוב ל"ט כ"ג), אשר מלא אַשָּׁפָתוֹ מהם (תהלים קכ"ז ה'), הביא בכליותי בני אַשָּׁפָתוֹ (איכה ג' י"ג), כנוי מליצי אל החצים הנתונים באשפה. בגזרת השם הזה דעת חכמי השרשים שיסודו שָׁפָה בהוראת קבלה, ומזה כלי קבול לחצים. והנראה כדעת הר"ש פּאָפּענהיים שיסודו שף שפף בארמית בהוראת שפשוף וחבוך, רייבן, тереть. ומזה אשפת ע"ש שהחצים הנתונים שם נשופים ומתחבכים זה בזה, וזכר לדבר עליו תרנה אשפה ע"ש שהחצים הנשופים משמיעים קול בשפשופם. ולא רחוק לשער שאולי מזה נגזר השם אַשָּׁף, וענינו נושא אשפה, והוא כנוי למין הקוסמים אשר קסמו ונחשו בחצים, וכמ"ש בקסמי מלך בבל: קלקל בחצים יחזקאל כ"א כ"ז).

אַשְׁפָּה, ש"נ. מקום אספת לְמֶן, זבל, דינגפּלאַץ, דינגערהויפֿן, место навоза. במקרא לא נמצא כי אם בלשון רבים, מַאַשְׁפּוֹת ירים אביון (ש"א ב' ח', תהלים ק"ג ז'), ואל השער הָאַשְׁפּוֹת (נחמיה ב' י"ג), שער אחד משערי ירושלים ששם הוציאו את הזבל, ואת שער הָאַשְׁפּוֹת (שם ג' י"ד) מלא ויו"ן ופ"א בא בחסרון האל"ף, שער הַשְׁפּוֹת (שם שם י"ג), ובמשנה בלשון יחיד, מבר אַשְׁפָּה מבר זבלה (כ"ב ה' ג'), ובא גם על משקל: אַשְׁפֹּת, ש"נ. מענין הקודם פעם אחת במקרא בל"ר, תבקו אַשְׁפֹּתוֹת (איכה ד' ה'). וכן במשנה, מאימתי מוציאין זבלים לָאַשְׁפֹּתוֹת (שביעית ג' א'). יתכן שגם השם אשפה נגזר מפעל שף, שפף. וזה על שם הזבל הנתון שם להיות נשוף ברגלי הדורסין, ומתוקן לָזַבֵּל בו את השדות.

אַשְׁפְּנַז, שע"פ. רב סריסי מלך בבל (דניאל א' ג').

אַשְׁקְלוֹן, שע"פ. שם עיר בירת הארץ אשר לאחת מחמשת הסרניות בארץ פלשתים על יד הים הגדול

(שופטים א' י"ח), ובשם היחם הָאֶשְׁקְלוֹנִי (יהושע י"ג ג'), ובני יהודה לקחוה מידי הפלשתים, וישבו ימים מספר עד אשר שבו הפלשתים ויקחוה מידיהם. העיר הזאת וסרניה עמדו על מקומה עוד בימי החשמונאים (חשמונאים א', י"א ל"ד), גם ימים הרבה אח"כ נקרא על שמה שם כלי, שנזכר במשנה הכדומין האשקלונין (כלים י"ג ו'). ובימינו נמצא על מקומה כפר קטן בשם אֶשְׁקְלוֹן בערך ג' שעות לדרום סדוד (אשדוד). ור"ב בעל המסעות מזכיר בספרו עיר גדולה ויפה בשם אשקלון החדשה, אשר בנה אותה עזרא הכהן, והיא רחוקה מאשקלון הישנה והחרבה ד' פרסאות.

א) אָשׁוּר, ועל הרוב אָשֵׁר בקבוץ. וכמו כן ע"מ הרגושים, ש"ז. עקב, כפת הרגל מעצם הקרסולים ולמטה, אבר הצעידה באדם, קנאֵבель, שריפס, лодыжка, стопа. ולא נמצא במקרא כי אם במובן המוסרי ורק בספרי אמ"ת, בְּאֶשְׁרוֹ אחזה רגלי (איוב כ"ג י"א), ותרגומו בְּאֵסְתְּוָרֵיהּ, אם תטה אַשְׁרֵי מני הדרך (שם ל"א ז'), וערום יבין לַאֲשֻׁרוֹ (משלי י"ד ט"ו). וברבוי, תמוך אֲשָׁרַי במעגלותיך (תהל' י"ז ה'), ותרגומו אִסְתָּוָרַי, אַשְׁרַנוּ (תהלים י"ז י"א), כונן אֲשָׁרָי (שם מ' ג'), ומן השם הזה נגזר הפעל:

אָשַׁר, פעו"י. הקל, ענינו צעידה, הליכה במובן המוסרי, פרעפעזן, נעהן, шагать, ходить. וְאָשְׁרוּ בדרך בינה (משלי ט' ו') ולא נמצא יותר, ורוב שמושו הוא בבנין:

פיעל, יוצא. הנהגה הדרכה, לייטען, פֿירען, водить, руководить. ויהיו מְאַשְּׁרַי העם מתעים (ישעיה ט' ט"ו), מַאֲשְׁרֶיךָ מתעים (שם ג' י"ב), וַאֲשֶׁר בדרך לבך (משלי כ"ג י"ט). ענינו בדרך חכמה, ומוסב אל הקודם, שמע אתה בני וחכם, ותרגומו וְתָרִיץ לבך לארחא, פירשו בטעם היישר משרש י ש ר, ואל תַּאֲשֵׁר בדרך רעים (שם ד' י"ד).

הפועל. היות מונהג, מודרך, געלייטעט ווערדן, быть руководиму. וּמְאֻשָּׁרִים מבלעים (ישעיה ט' ט"ו).

ב) אָשֵׁר, ש"מ. לא נמצא כ"א בסמיכות הרבוי מן הנפרד אֲשָׁרִים,

ובכנוים, וענינו, טובה, הצלחה, גוטעס, גליקק, добро, благо. אַשְׁרֵי אנשיך (מ"א י' ח'), ותרגומו טוּבֵי גברך, אַשְׁרֵי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה' י"ז), אַשְׁרֵי האיש אשר לא הלך (תהלים א' א'), אַשְׁרֵי שאל יעקב בעזרו (שם קמ"ו ה'), וטעמו דרך היחול והבקשה, או דרך החזקה, כן הראוי והניאות שיהיה מוצלח או מוחזק ומוחלט הוא בהצלחה מי שהוא כך וכך, וענינו כמלת הקריאה, היל דעם! благо тому! ע"ד טוב לגבר (איכה ג' כ"ז), ברוך הגבר (ירמיה י"ז ז'). וענין בואו ברבוי הוא לכלול כל מיני ההצלחה השונים, וכן תרגומו בארמית אַשְׁרֵי האיש, בל"ר טוּבֵיהּ דבר נש. ובכנוי. אַשְׁרֶיךָ ישראל (דברים ל"ג כ"ט), אַשְׁרֵיכֶם זרעי על כל מים (ישעיה ל"ב כ'), ומחונן ענוים אַשְׁרָיו (משלי י"ד כ"א), ושמר תורה אַשְׁרֵהוּ (שם כ"ט י"ח), בחסרון יו"ד הרבוי (ועיין הערה). ובא פ"א במקרא במספר יחיד ועל משקל:

אֶשֶׁר, שם. כעין הקודם, גליקק, היל, счастье. בְּאֶשְׁרִי כי אשרוני בנות (בראשית ל' י"ג), הבן הנולד הוא באשרי בשעה מוצלחת לי וע"ד בְּנָד, וי"מ כמו בָּא אַשְׁרִי, וא"ת תושבחא הות לי, מענין שבח וכבוד, רוהם, עהרע, слава. וכן תרגם השמרוני. ולדעת קצת איננו שם על משקל אֹשֶׁר כי אם מקור מן הקל, ואינו נכון, כי עיקר שמוש הפעל הנגזר מן השם אֹשֶׁר הוא בפיעל, כמו שיבוא. וגדולי המחברים רגילים להשתמש בשם אֹשֶׁר, בהוראת ההצלחה במובן המוסרי (עיין ביאור בבראשית ל' י"ג).

אֹשֶׁר, פע"י. נגזר מן השם אֹשֶׁר או אֶשֶׁר, וענינו א) החלט שחברו הוא מוצלח, גליקקליך פרייזען, ублажать. וְאָשְׁרוּ אתכם כל הגוים (מלאכי ג' י"ב), כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראשית ל' י"ג), א"ת ארי בכן ישבחונני. ובמדרש אמרו: לומר אשרי מי שזכה לכך (ב"ר ע' א'), כל גוים וְאַשְּׁרֻהוּ (תהלים ע"ב י"ז) ת"י ויכרון טב ליה, קמו בניה וַאֲשָׁרוּהָ (משלי ל"א כ"ח), ותרגומו ויהבון לה טובה, כי אזן שמעה וַתְּאַשְּׁרֵנִי (איוב כ"ט י"א), תרגומו אמרת טב לי, ועתה מְאַשְּׁרִים זדים (מלאכי ג' ט"ו), רואים אנחנו שהזדים מצליחים והגנו שמחים

בהצלחתם, וי"ת משבחין, ועיין בסמוך. ב) תמיכה וסעד, אונטערשטיצונג, помогать. אַשְּׁרוּ חטוין (ישעיה א' י"ז), ואפשר שבמובן זה נאמר, מְאַשְּׁרִים זדים, תומכים ומחזיקים אותם. ולדעת הרשר"ל כל עיקר הוראת פעל אַשֵּׁר אינו כ"א פיעל משרש שרר בארמית שענינו חזק וקיימא, אמת ואמונה, бытъ крѣпкимъ, неизменнымъ. ומזה בלשון הקודש כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראשית ל' י"ג), אמרו לי חזקי ואמצי כדרך שאומרים לכל מי ששמחים בטובו, וכן כל לשון מְאֻשָּׁר וַאֲשַׁרֵי, אין הוראתם שפלוני מצליח, אלא ענינם שהרואים אותו אומרים לו חזק ואמץ, וזה סימן שמעשיו מצליחים. ומזה בגמרא, אי איישר חילי (גיטין ל"ו ב'), אֲשֶׁר שברת יישר כחך ששברת (סנהדרין פ"ז ע"א), (אולי כונתם בסמך על מלת אֲשֶׁר הקרובה למלת אשֶׁר). ויש להוסיף על דבריו כעין ראיה, שמצאנו שהשתמשו חז"ל במלת איישר לברכה בענין מלת הקריאה לזירוז וברכה, גלייק אין, да здравствуетъ. וחורנה אמר, אייישר (ירושלמי שביעית ד' ג', ה' ד'), אבל ממה שלא השתמשו בתרגומים בפעל אשר או שרר בהעתקת כל לשון אַשֶּׁר, וְאֲשֶׁר שבמקרא, נראה שאין הוראת החזוק והקיומא מעיקר הוראת הפעל אַשֵּׁר לא בעברית ולא בארמית, ואך חז"ל השתמשו בו בהוראה זו ע"ד הפעל שרר בארמית לענינים שונים. ומזה: במובן הטבעי, מְאַשְּׁנָן ולא מפנקן (כתובות ו' ע"ב) מחזיקות כח, קרעפטיגען, укрѣплять. ובמובן המוסרי, אַשּׁוּר הבו לה היא (גיטין ל"ד ע"א), חזקו עצמכם, התחזקו ומשפטו אַשְּׁרוּ, צווי לרבים. ובהשאלה, אשרנוהו וקיימנוהו כדחזי (כתובות כ"א ע"א), בעשטאָטיגען, בעלויבינען, утвердить, удостовѣрить. וכן בענין האמנה, גלויבען, вѣрить. מית חברך אַשֵּׁר אתעתר לא תְאַשֵּׁר (גיטין ל' ע"ב). הפועל, היות מוצלח או מוחזק בהצלחה בעגליקקם ווערדען, גלייקלעך געפריעזען ווערדען, быть осчастливленнымъ, быть ублажаему. יְאֻשַּׁר בארץ (תהלים מ"א ג'), ותרגומו וְיִוטַבְנִיהּ, ותומביה מְאֻשַּׁר (משלי ג' י"ח), ותרגומו טוביהון, ובדחו"ל בענין חזק וקשה, למה קורא אותו תאשור שהוא מאושר מכלם (ב"ר פ"ו), שפּאַרק, крѣпкій. ובענין מהודר למה נקרא שמה אַשּׁוּרִית שֻׁמְאוּשֶּׁרֶת בכתב (סנהדרין כ"ב ע"א), שׁאַן, красивый. פתח להם המאושרים שבהם (ב"ר כ"ה), הטובים המלאים והגדולים. ובפיוט השתמשו בו גם בבנין:

ג) התפעל, זכו קדושים ומשם נְתְאַשְּׁרוּ (קהיבות ליום א' דשבועות).

2) אְשׁוּר, בחו"ל, שם. א) טובה, ברכה, הצלחה, זעגן, גלייקק, благо. אֲשֶׁר נקרא שמו ע"ש אְשׁוּרוֹ (במדבר רבה י"ד), לפי שהיתה ארצו מבורכת, כמש"כ מֵאָשֵׁר שמנה לחמו (בראש' מ"ט כ'), אֲשׁוּרֶךָ הוא שתהא תורתך בשטים (מדרש שה"ש ח' ז'), אֲשׁוּרֶךָ הוא הודך, הוא שבחך (שם). ב) בפיוט, בענין חזק, כח גדול, שטאַרקע, сила. עברת קולו נשמע בְּאְשׁוּר (יוצר ב' דר"ח).

אָשֻׁר, שע"כ. מין עץ חזק וקשה ממיני הארז, שערבין, צעדער, лѣсъ кедръ. ליות"מ, בוקסבוים, дубъ. פעם אחת במקרא, בל"ד קרשך עשו שן בַּת־אֲשֻׁרִים מאיי כתים (יחזקאל כ"ז ו'), שעורו הקרשים עשו אותם מעצי אשורים החזקים והיפים בשן, והקרש היא כמו בָּהָם של עצי אשורים, ולת"י ורש"י הוא כאלו תיבה אחת בתאשורים מלשון תאשור (עי"ש).

אֲשֵׁרָה, שע"כ. א) שם מין עץ מיוחד לע"א, לא תטע לך אֲשֵׁרָה כל עץ וגו' (דברים ט"ז כ"א), א"ת אשרת כל אילן, ודומה שפרש אשרה במקום הזה בהוראת נטיעה בכלל, פּפלאַנצונג, растеніе. ויתכן שטעמו לא תטע לך כל עץ אשרה; והרסת את מזבח הבעל וגו' ואת הָאֲשֵׁרָה אשר עליו תכרות (שופטים ו' כ"ה), והעלית עולה בעצי הָאֲשֵׁרָה (שם שם כ"ו). ולדעת קצת ענינו יער עצים מיוחד לע"א, האין, роща. והתיחד השם הזה למין פסל אלהות של עמי כנען, финикійское божество. ויעשו אֲשֵׁרָה (מ"ב י"ז י'), ולאותה אלהות עצמה, וישם את פסל הָאֲשֵׁרָה (שם כ"א ז'), מפלצת לָאֲשֵׁרָה (מ"א ט"ו י"ג). וברבוי,

על הרוב בל״ז, ואת אֲשֵׁרָיו תכרתון (שמות ל״ד י״ג), וַאֲשֵׁירֵהֶם תגדעון (דברים ז׳ ה׳), וְהָאֲשֵׁרִים והחמנים (ישעיה י״ז ח׳), וַאֲשֵׁרֵיהֶם על עץ רענן (ירמיה י״ז ב׳), כמו על יד עץ (ועיין בסמוך), ועל המעט גם בל׳ נקבה. הבעלים ואת הָאֲשֵׁרוֹת (שופטים ג׳ ז׳), ובענין ע״א בכלל, идолопоклонство, גאָטצענדינסט. כי בערת הָאֲשֵׁרוֹת (דהי״ב י״ט ג׳). ובמשנה, שלש אֲשֵׁרוֹת הן, אילן שנטעו מתחלה לשם ע״א וכו׳ גדע ופסלו לשם ע״א וכו׳, העמיד תחתיה ע״א וכו׳, איזה היא אֲשֵׁרָה כל שיש תחתיה ע״א, ר״ש אומר כל שעובדין אותה (ע״ז ג׳ ז׳). ומדבריהם למדנו שהשם אֲשֵׁרָה נופל על העץ המיוחד לע״א וגם על צורת הע״א עצמה. וכ״ש המבארים האחרונים שהיתה צורת הע״א עמוד של עץ, או גזע של עץ שכרתו את ענפיו ובדיו. והע״א עצמה היא סמל אלהות במין נקבה דומה לאליל עשתרות של הצידונים (ע״ש), בניגוד לע״א בעל שהיה סמל אלהות במין זכר (עיי בעל). ובגזרתו י״א שהוא מן אָשֵׁר מהוראת אשֵׁר, блаженный, גלקקליכע. ונקראת אֲשֵׁרָה ע״ש שהיא היתה סמל ההצלחה, ועבודתה היתה עבודת נאופים, וכמש״כ ויתץ את בתי הַקְּדֵשִׁים וגו׳ אשר הנשים ארגות שם בתים לָאֲשֵׁרָה (מ״ב כ״ג ז׳).

תְּאַשּׁוּר, ש״כ. מין עץ ממיני הארז, חזק וקשה, שפרבק, צעדער, לאַרכע, кедръ листвень. או בוקסבוים, букъ. תדהר וְתַאֲשׁוּר (ישעיה מ״א י״ט, ס׳ י״ג). ולדעת תיב״ע ורש״י מזה, קרשך עשו שן בַּת־אֲשֻׁרִים (יחזקאל כ״ז ו׳), שראוי להיות תיבה אחת בְּתָאֲשֻׁרִים, וענינו הקרשים בכללם עשוים כאלו הם של שן מצופים בתאשרים צפויי עץ תאשור. ועד״ש ברקמה (שם שם ז׳).

2) אֲשַׁרְתָּא, בגמרא, שם. קיום שטרות, בעלויביגונג, удостовѣреніе.

בין עדים וַאֲשַׁרְתָּא (ב״ב קס״ג א׳), והערוך גורס אשרא.

2) אַשְׁרָאִי, בגמרא, שם. נאמנות, צויגרוים, довѣріе. דאית ליה אַשְׁרָאִי במתא (ב״מ דף ס״ג ע״ב), נאמנות שנותנין לו בהקפה, ומזה מעות שנתנו בהקפה, קרדיט, кредитъ. כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי, וכי אתי מעות רשות נינהו (פסחים דף ק״ג ע״א).

1) אֲשַׁרְנָא, ש״נ. וַאֲשַׁרְנָא דנא לשכללה (עזרא ה׳ ג׳). לדעת רש״י ענינו כותל או בנין חומות לבנים, מויער, стѣна. דומה למלת אֵשׁ, אושא, וַאֲשַׁיָּא יחיטו (שם ד׳ י״ב), והוא מענין חזוק ובצור. והראב״ע פירש שהוא מן שור בתוספת א׳. והנראה שהוא שם מיוחד לכלל הבנין, געבידע, здание.

אָשֵׁר, שע״פ. בן יעקב אשר ילדה לו זלפה, וטעם שמו מפורש בכתוב, באשרי כי אָשְׁרוּנִי בנות (בראשית ל׳ י״ג), ועל שמו נקרא שם השבט אשר יצא ממנו, ברוך מבנים אָשֵׁר (דברים ל״ג כ״ד), ומלאכים שלח בָּאָשֵׁר (שופטים ו׳ ל״ה), וביו״ד היחס, וישב הָאֲשֵׁרִי בקרב הכנעני (שם א׳ ל״ב), אל הגלעד ואל הָאֲשׁוּרִי (ש״ב ב׳ ט׳), י״ת על דבית אשר, ומתרגום הוואולגאטא והסורי נראה שקראו הגשורי. ובא, וּבְאָשֵׁר יפגעון מצפון ובישישבר ממזרח (יהושע י״ז י׳). לדעת היראניטום הוא שם עיר על גבול מנשה בארץ כנען, שעמדה עוד ביטיו על אם הדרך אשר בין שכם ובית שאן, והנכון שהוא שם השבט, וכמ״ש להלן, ויהי למנשה בישישבר וּבָאָשֵׁר (שם שם י״א), ולעיל מזה נאמר, ויהי גבול מנשה מֵאָשֵׁר המכמתת אשר על פני שכם (שם שם ז׳), הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהוא (מכמתת) מקום אשר על פני שכם.

אַשּׁוּר, שע״פ. א) הבן השני לשם בן נח (בראשית י׳ כ״ב), ועל שמו נקרא העם אשר יצא ממנו, עד מה אַשּׁוּר תשבך (במדבר כ״ד כ״ב), ועָנוּ אַשּׁוּר וענו עבר (שם שם כ״ד), וחבר לו עבר, שגם עבר היה מבני בניו של שם, ועל שמו נקרא שֵׁם, אבי כל בני עבר (בראשית י׳ כ״א). ועל שם העם נקראת גם המדינה שישב שם אַשּׁוּר (מ״ב י״ט י״ב) ובמקומות הרבה), ונאמר מן הארץ ההיא (ארץ שנער) יצא אַשּׁוּר (בראשית י׳ י״א). הנכון כדעת המפרשים שהפעל יצא מוסב אל נמרד הנזכר בפסוק הקודם, שהוא יצא אל הארץ שנקראת

אח״כ בשם אַשּׁוּר . וטעמו אַשּׁוּרָה בחסרון היתם שאליו , וע״ד ויצא חצר אדר (במדבר ל״ד ד׳) , ולזאת נקראת ארץ אשור על שמו של נמרד ע״ד המליצה, ארץ נמרד (מיכה ה׳ ה׳) , אף שבהמשך הזמן נאחזו בה בני אשור מבני שם . ארץ אַשּׁוּר נקראת בספרי חכמי יון הקדמונים בשם Assyria או Aturia כשמה בלשון ארמית אַתּוּר . לפי דעת חכמי גלילות הארץ הקדמונים היו גבולות ארץ אשור בראשיתה : לצפונה, ארמיניא הגדולה, לנגבה שושניא , למזרחה , מדי, ולמערבה מיסופאָטאמיא (ארם נהרים), והנהר חדקל מפריד בין מיסופאָטאמיא ובינה למערבה ; ולזאת ראו המבארים לפרש את הנאמר בתורה, חדקל הוא ההולך קָדְמַת אַשּׁוּר (בראש׳ ב׳ י״ד) , לא בהוראת מזרח כי אם בהוראת לפני ע״ד הוראת המלה קֶדֶם בלשון ארמית (ועיין בסמוך) . ואחרי אשר כבשו מלכי אשור את הארצות הסמוכות לה, כלל השם אשור גם את ארם נהרים . בעברי נהר (הוא נהר פרת) במלך אַשּׁוּר (ישעיה ז׳ כ׳) , וגם ארץ מדי (מ״ב י״ז ו׳). ומטלכת אשור נכבשה לפני מלכי בבל , ומאז נקרא בשם אַשּׁוּר כלל מדינת בבל (מ״ב כ״ג כ״ט, ירמיה ב׳ י״ח) . ואחרי אשר נפלה מדינת בבל בידי מלכי פרס כלל השם אשור גם את ממלכת פרס , והסב לב מלך אַשּׁוּר עליהם (עזרא ו׳ כ״ב) . ובימים האחרונים קראו בשם אשור למדינת אָרָם , גם אַשּׁוּר נלוה עמם (תהלים פ״ג ט׳) . ומטעם זה נקרא גם כתב לשון הקודש בלשון חז״ל כתב אשורי , וזהו ענין אמרם : למה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור (סנהדרין דף כ״ב ע״א) , וזה לפי שכתב לשון הקודש נשתלשל מן כתב הארמי (ועיין בספרנו דה״י לב״י ח״א צד 265) . ובימי מלכי יון (אשר משלו על כל ארצות אשור מלפנים) התיחד השם אַשּׁוּר למדינת ארם בפרט שקראו לה Soria . וכן קראו לה הרומאים syria . ובשם זה נקראת גם בפי חכמי ישראל סוריא, ולשון הארמית המתהלכת במדינה זו סורסית (ועיין אָרָם) . ולדעת קצת מבארים החדשים נקרא בשם אַשּׁוּר . ב) גם שם עיר אחת מערי אשור וישנה וקדומה לעיר נינוה על הצד המערבי של הנהר חדקל, קרוב לעיר מאָזול ואליה כיון הכתוב באמרו : חדקל הוא ההולך קדמת אַשּׁוּר (בראש׳ ב׳ י״ד) , ויהיו ענין קדמת כמשמעו למזרחה , והנראה שכבר היתה כן דעת רב יוסף בגמרא שעל אשור זה , אמר, אַשּׁוּר זו סליקא (כתובות י׳ ע״ב) , שהוציא את השם אשור ממשמעות כלל מדינת אשור הגדולה , ויחדה לעיר פרטית אחת שעל יד חדקל קדמה (עיין ארץ קדומים ח״א) . והנראה לנו שהשם אַשּׁוּר בכתוב הנ״ל, ענינו המחוז בארץ אשור , הנודע בשם אַתּוּרָיָא ביחוד , והוא על יד הנהר חדקל ההולך למזרחה , ויתכן שעל שמו נקרא כלל הארץ אַשּׁוּר . ג) שם עיר או מחוז בדרום ארץ ישראל ולמזרחה של ארץ מצרים בואכה אַשּׁוּרָה (בראשית כ״ה י״ח) , ובנראה שבמקום ההוא ישבו בני דדן מבני קטורה הנודעים בשם אַשּׁוּרִים (שם שם ג׳), ועל ידם אחיהם, לטושים ולאומים .

אֲשַׁרְאֵל , שע״פ . מבני כלב בן יפונה (דהי״א ד׳ ט״ז) .

אֲשַׁרְאֵלָה , שע״פ . מבני אסף (דהי״א כ״ה ב׳), ובחלוף האל״ף ביו״ד יְשַׁרְאֵלָה (שם שם ד׳) .

אַשְׁרִיאֵל , שע״פ . מבני גלעד בן מכיר בן מנשה , וַאֲשַׁרְיאֵל משפחת הָאַשַׁרְאֵלִי (במדבר כ״ו ל״א) .

אָשֶׁר , מלת השמוש . ובאה בהוראות ובנטיות שונות. עיקרה א) מלת כנוי המיחד והמצרף , משותף למין זכר ונקבה ולמספר יחיד ורבים , וועלכער , וועלכע , וועלכעם , וועלכע , который - ая - ое - ые - ыя . ונסמכת למלת הגוף להשלים ענינה , כל רמש אֲשֶׁר הוא חי (בראשית ט׳ ג׳) . ביחם הישר , הערים הרחקות וגו׳ אֲשֶׁר לא מערי הגוים הנה (דברים כ׳ ט״ו) , לקדושים אֲשֶׁר בארץ המה (תהלים פ״ז ג׳) . וכמו כן בכנוי הפעול, אֲשֶׁר כָּלָאוּ (ירמיה ל״ב ג׳) , וביחוס ההצטרפות לשם הבא בכנוי , אֲשֶׁר קצירו (איוב ה׳ ה׳), דעססען שרנפע , koero жатва . ולשאר היחוסים הנוטים , אֲשֶׁר בו פרי עץ (בראשי׳ א׳ כ״ט) , אן וועלכעם , въ кото- ромъ . איש אֲשֶׁר רוח בו (במדבר כ״ז י״ח) , עד בא אֲשֶׁר לו המשפט (יחזקאל כ״א ל״ב) , דעם עם

נעביהמъ, кому подобаетъ מן העין אֲשֶׁר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו (בראש' ג' י"ז). ב) במובן מלת ההתיחדות והתצטרפות בלי סמיכות למלת הגוף וכנויי הפעולים להשלים הענין, האנשים אֲשֶׁר באו אליך (בראש'ית י"ט ח'), ולהיות ענינה ענין היחוד יתכן שתחסר לפעמים ותושלם בה"א הידיעה, ברוך הַבָּא (תהל' ק"ח כ"ו) שהוא כמו, אשר בא, השוק וְהָעֲלִיָּה (ש"א ט' כ"ד), אשר עליה, עמך הַנִּמְצָאִו פֹּה (דה"א כ"ט י"ז) אשר נמצאו. ובדבורי המליצה תבוא מלת הרומז במקומה, עם זוּ גאלת (שמות ט"ו י"ג), וָזֶה אהבתי נהפכו בי (איוב י"ט י"ט). ולפעמים תחסר לגמרי באין שום השלמה, אני הגבר ראה עני (איכה ג' א'), בארץ לא להם (בראש'ית ל"ו ל"ג), ולהפך, יש שיחסר הנושא או הנשוא ויובן בכח המלה אֲשֶׁר, אֲשֶׁר על הבית (מ"א ט"ו ט'), את אֲשֶׁר יקרא אתכם (בראש'ית מ"ט א'), אֲשֶׁר ידבר הנביא (דברים י"ח כ"ב), את אֲשֶׁר תברך מברך וַאֲשֶׁר תאר יואר (במדבר כ"ב ו'), ובחבור עם אותיות היחס, לַאֲשֶׁר על ביתו (בראש'ית מ"ג ט"ז), לבד מֵאֲשֶׁר יושיט לו המלך (אסתר ד' י"א), שעורו לבד מן האיש אשר יושיט לו, בַּאֲשֶׁר אבלים ינחם (איוב כ"ט כ"ה) כאיש אשר. ג) להתיחדות המקום, הזמן, והענין, או האופן, וכתשובה על שאלת איפה, מתי, איך, ונשלמת לפעמים על ידי תארי הפעל, וכדומה, אֲשֶׁר שם הזהב (בראש' ב' י"א), דא—וּא, гдѣ—тамъ. אֲשֶׁר היה שם אהלה (שם י"ג ג'), ומבלי מלת תאה"פ, בית קדשנו ותפארתנו אֲשֶׁר הללוך וגו' (ישעיה ס"ד י'), אֲשֶׁר שתה אפרחיה (תהל' פ"ד ד'), ועם אותיות היחס, בַּאֲשֶׁר הוא שם (בראש' כ"א י"ז), בַּאֲשֶׁר כרע שם נפל (שופטים ה' כ"ז), למן היום ושתית מֵאֲשֶׁר ישאבון (רות ב' ט'), וּמִן אֲשֶׁר יצאת מארץ מצרים (דברים ט' ז'), когда. עד היום אֲשֶׁר בא בשלום (ש"ב י"ט כ"ה). ובזולת שם הזמן, אֲשֶׁר כרת ה' (מ"א ח' ט'), во время, צור ציים. אֲשֶׁר פצתה הארץ (דברים י"א ו'), וביחוד הענין והאופן והאֵיך, וזה הדבר אֲשֶׁר הרים יד במלך (מ"א י"א כ"ז), איך וּבְעַלְבַּר אַרְם, какимъ образомъ. כי אֲשֶׁר ראיתם את מצרים היום (שמות י"ד י"ג), א"ת כמא דחזיתון, וכן תרגם הרמב"ן. וי"ט ששעורו את המצרים אשר ראיתם היום (עי' בסמוך). והורוע הנטויה אֲשֶׁר הוציאך (דברים ז' י"ט), באופן אשר הוציאך, אֲשֶׁר נלחם וַאֲשֶׁר מלך (מ"א י"ד י"ט), איך נלחם ואיך מלך. אֲשֶׁר הפכם באפו (איוב ט' ה'), איך הפכם. ועם אותיות ומלות היחס, ישאך על אֲשֶׁר לא אדע (מלכים א', י"ח י"ב), וּאָהִין, куда. לַאֲשֶׁר אני מצוה אותך (בראש' כ"ז ח') כמו לדבר אשר. ועם מלת המספר הכללי, בכל אֲשֶׁר התהלכתי (ש"ב ז' ז'), איבעראלל וּאָ, вездѣ гдѣ. בכל אֲשֶׁר תעשה (דברים ט"ו י"ח), בכל מעשה ידך אֲשֶׁר תעשה (שם י"ד כ"ט), כל אֲשֶׁר פקדתי (צפניה ג' ז'), נאנץ וויא, точно такъ какъ. ד) בחבור אל למ"ד הגבול והתכלית, ענינה יחס הסמיכות בביאור המפורש, נענימף, родительный падежъ. הצאן אֲשֶׁר לאביה (בראשית כ"ט ט'), ענינו צאן אביה, הנערים אֲשֶׁר לי (רות ב' כ"א), ורגיל יותר בהסמך שני נסמכים לסומך אחד, אביר הרעים אֲשֶׁר לשאול: (ש"א כ"א ח'), כלי הרעים אֲשֶׁר לו (שם י"ז ז'), שיר השירים אֲשֶׁר לשלמה (שיה"ש א' א'). ובא, למועד אֲשֶׁר שמואל (ש"א י"ג ח'), ופירש"י למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל, ואת הרעה אֲשֶׁר הרד (מ"א י"א כ"ה), הרעה אשר עשה לו הדד או הרעה אשר להדד. ויש שנקטעה המלה אֲשֶׁר, ולא נשאר ממנה רק השי"ן לבדה הבאה מורכבת עם אות היחס בכנוי, כרמי שֶׁלִּי (שה"ש א' ו'), והוא ע"ד לשון הארמית דְּ דִּילִי, ונהוג הרבה בלשון המשנה, שֶׁלִּי וְשֶׁלָּךְ שֶׁלָּךְ (אבות ה' י'), כולה שֶׁלִּי (בבא מציעא א' א'). ה) בטעם מלת הקשור לקשר שני משפטים בקשור הזמן הקודם והמתאחר, או בקשור הסיבה והמסובב, בענין מלת אם, וענן, когда. וזה אם בהתחלת המאמר, אֲשֶׁר נשיא יחטא (ויקרא ד' כ"ב), ולעיל מזה נאמר: אִם הכהן המשיח יחטא (שם שם ג'), וכן להלן, וְאִם נפש אחת תחטא (שם כ"ז), או באמצע המאמר כתשובת התנאי, את הברכה אֲשֶׁר תשמעו (דברים י"א כ"ז), ובסמוך והקללה אִם לא תשמעו (שם שם כ"ח), אֲשֶׁר יקרא עליו מלא רעים (ישעיה ל"א ד'), את אֲשֶׁר יחטא איש לרעהו (מ"א ח' ל"א), ובדהי"ב נאמר

במקומו, אם יחטא (ו' כ"ב), אֲשֶׁר אמר אליהם (ישעיה כ"ח י"ב). ו) כעין מלת כִּי לבאור המשפט, דאפס, что. ויש אֲשֶׁר יהיה (במדבר ס' כ' כ"א), את אֲשֶׁר עשיתה אתי טובה את אֲשֶׁר סגרני ה' בידך (שמואל א' כ"ד י"ט), את אֲשֶׁר יורו מעל החומה (ש"ב י"א כ'). ועיקר הוראתה בנטיה זו איננה כי אם ענין היחוד והבאור של נשוא המשפט הנתלה בפעל המחייבו, כי אתם ידעתם את אֲשֶׁר ישבנו בארץ מצרים ואת אֲשֶׁר עברנו וגו' (דברים כ"ט ט"ו), שעורו ידעתם את הדבר אשר ישבנו ואשר עברנו, ועתה אֲשֶׁר באתי לדבר (ש"ב י"ד ט"ו). ובכתבי הקדש האחרונים ענינו כענין מלת כִּי ממש, אֲשֶׁר לא תבוא (אסתר א' י"ט), אֲשֶׁר כל איש ואשה (שם ד' י"א). ז) כעין מלת יען לבאור הסבה הגורמת, ווייל, потому что - такъ какъ. נתן אלהים שכרי אֲשֶׁר נתתי (בראש' ל' י"ח), אֲשֶׁר טמא את דינה (שם ל"ד י"ג). ובאות היחס, בַּאֲשֶׁר את אשתו (שם ל"ט ט'), בַּאֲשֶׁר למי הרעה הזאת לנו (יונה א' ח'), ובקיצורה, כי בְּשֶׁלִּי (שם שם י"ב). ולפעמים תבוא ביחד עם מלת יַעַן, יַעַן אֲשֶׁר עשית (בראש' כ"ב ט"ז), ועם עֵקֶב, עֵקֶב אֲשֶׁר (שם שם י"ח). ח) בטעם מלת לְמַעַן, בַּעֲבוּר לביאור הסבה התכליתית, аптр дабы. אֲשֶׁר ייטב לך (דברים ד' מ'), אֲשֶׁר לא ישמעו איש שפת רעהו (בראשית י"א ז'). ובאו שניהם יחד, לְמַעַן אֲשֶׁר ייטב לנו (ירמיה ל"ב ו'), בַּעֲבֹר אֲשֶׁר יברכך (בר' כ"ז י'). ט) בהתחלת החלק השני מן המאמר שהוא נשוא המאמר הקודם, אֲשֶׁר יחזיקו עשרה אנשים (זכריה ח' כ"ג), אנשי יבש גלעד אֲשֶׁר קברו את שאול (שמואל ב' ב' ד'). י) לאמת הדבר וכטעם אָמְנָם, אֲבָל, аллердингъ, да. אֲשֶׁר שמעתי בקול ה' (ש"א ט"ו כ'), אֲשֶׁר לא ברע (תהל' י' ו'). וי"מ מזה, אֲשֶׁר קצירו רעב יאכל (איוב ה' ה'), אֲשֶׁר אם צדקתי לא אענה (שם ט' ט"ו). ומזה כמו אַף, אֲפִילוּ, да, даже, если, אַגְּאֲר. אֲשֶׁר אני אחזה לי (שם י"ג כ"ז). ובא, אֲשֶׁר נשבעתי באפי (תהלים צ"ה י"א). לדעת י"מ ענינו כמו לכן, והוא נמשך אל הקודם, והם לא ידעו דרכי. יא) ובחבור למלת אַחֲרֵי, בהוראת מלת היחס, ענינה מלת הקשור, לקשור הזמן הקודם עם המתאחר. הסבה עם המסובב, אַחַר אֲשֶׁר אמצא חן (רות ב' ב'), נאך דעם, אין דעם, за тѣмъ, sa tѣmъ. אַחֲרֵי אֲשֶׁר הטמאה (דברים כ"ד ד'), между тѣмъ. יב) ובכתבי הקדש האחרונים באה לפעמים גם ללא צורך כלל, כמו, ומן בני ישראל אֲשֶׁר לא נתן שלמה לעבדים (דהי"ב ח' ט'), ולהפך נמצא בספרים ההם שנשמטה במקום שהיתה ראויה לבוא, אל הכינותי לו (דהי"א ט"ו י"ב), שעורו, אל אשר הכינותי, הטוב יכפר בעד כל לבבו הכין (דהי"ב ל' י"ח י"ט), שעורו, בער כל אשר הכין לבבו. ולדעת הרד"ק באה גם במובן וי"ו החבור, עָוֹן אֲשֶׁר חטא (הושע י"ב ט') ששעורו עון וחטא. ועם אותיות היחס:

א) כַּאֲשֶׁר, במובן תאס"פ או מלת הקשור ובהוראת כ"ף הדמיון המחובר לה, וזה א) בענין הדמיון ושווי האופן, במאמר שלם, והוא בָּעִין, какъ, ווייא, какъ. שנים וגו' באו כַּאֲשֶׁר צוה (בראשית ז' ט'), וטעמו כמו אשר צוה, ואתנה כַּאֲשֶׁר תאמרו (שם ל"ד י"ב) שווי הכמות. כַּאֲשֶׁר יגילו בחלקם (ישעיה ט' ב') שווי האופן, ועל המעט גם במאמר בלתי שלם, ופרשו כַּאֲשֶׁר בסיר (מיכה ג' ג'), שעורו, כאשר יפרשו בסיר. ובביאור הגבלת המתדמים, כַּאֲשֶׁר יחנו כן יסעו (במדבר ב' י"ז), וְכַאֲשֶׁר יענו אותו כן ירבה (שמות א' י"ב), כַּאֲשֶׁר יהגה האריה וגו' כן ירד (ישעיה ל"א ד'). ב) ערך הסבה והמסובב, לְפִי, дѣйствительно тому, соотвѣтственно тому, ווייל, такъ какъ. כַּאֲשֶׁר מריתם פי (במדבר כ' י"ד), כַּאֲשֶׁר לא שמעת וגו' על־כן הדבר הזה (ש"א כ"ח י"ח), כַּאֲשֶׁר עשיתי כן שלם לי (שופטים א' ז'). ג) בענין כְּאִלּוּ, וויא, ווענן, какъ бы. כַּאֲשֶׁר לא הייתי אהיה (איוב י' י"ט), וה', כַּאֲשֶׁר לא זנתתים (זכריה י' ו'). ד) ביחס הזמן, זאָ וויא, אלס, когда, יְהִי כַּאֲשֶׁר קרב (שמות ל"ב י"ט), כַּאֲשֶׁר אמרו תנה לנו (ש"א ח' ו'). ובענין קרוב לזה, כַּאֲשֶׁר שכלתי שכלתי (בראשית מ"ג י"ד), אם כבר התחלותי להיות שכולה הנני שכולה לגמרי, וְכַאֲשֶׁר אבדתי אבדתי (אסתר ד' מ"ו). וויובן בו גם ענין התנאי, כַּאֲשֶׁר תדר נדר וגו' אל תאחר לשלמו (קהלת ה' ג'), שמר רגליך כַּאֲשֶׁר תלך

(שם ד' י"ז). ולפעמים תבוא גם מלת אשר בזולת הכ"ף בהוראות כאלו, אֲשֶׁר ראיתם את מצרים היום (שמות י"ד י"ג) טעמו כאשר ראיתם, אֲשֶׁר כרת ה' עם בני ישראל (מ"א ח' ס'), שעורו, כאשר כרת, וכן אֲשֶׁר פצתה הארץ (דברים י"א ו'), אֲשֶׁר לא יספר צבא השמים וגו' כן ארבה (ירמיה ל"ג כ"ב).

ב) מֵאֲשֶׁר, א) ערך היתרון, אלם דאָס, чѣмъ. אין טוב מֵאֲשֶׁר ישמח (קהלת ג' כ"ב). ובקיצורה, טוב אשר לא תדר מִשֶּׁתִּדּוֹר ולא תשלם (שם ה' ד'), שעורו, מֵאֲשֶׁר תדור. ב) ערך הסבה, מֵאֲשֶׁר יקרת בעיני (ישעיה מ"ג ד').

אָשַׁשׁ, פ"י. בערבית, ענינו דריכה וכבישת רבר לעשותו מקשה, פֿעסט מרעסטן, פֿעסט שמאכען, уколачивать трамбовать, сдѣлать плотнымъ. ומזה בהשאלה בתרגום הארמי לפי קצת נוסחאות, בלבי צפנתי אמרתך, בלבי אֲשִׁשְׁתִּי מימרך (תהל' קי"ט י"א), ופירושו כבשתי. ומזה במקרא בהתפעל, זכרו זאת וְהֶתְאַשָּׁשׁוּ (ישעיה מ"ו ח'), חזקו, אמצו את עצמכם, עשו את עצמכם חזקים מוצקים, במובן המוסרי, זיך קרעפּטיגען, מוטה פֿאסטען, крѣпляться, ободряться. ותרגומו וְאִתַּקָּפוּ, וכן פירש"י. והרד"ק גוזרו מן איש, הראו עצמכם אנשים ולא בהמות, זיך מאַנליך בעווייזן, показите себя мужами. ועמו הסכימו המבארים (עין איש). אך חז"ל השתמשו בו בהוראת החזק וקיום במובן המוסרי, אלו ההלכות הַמְאֻשָּׁשׁוֹת (מדרש (שה"ש ב' ה'), גרינדליכע, основательный. היכן נֶתְאוֹשַׁשׁ בירו (ב"ר ס"ו ע"ח), פֿעסט, דויער-האפט ווערדן, укрѣпляться. ובפיוט, והמכתב מכתב אלהים לְאֶשְׁשָׁה (קרובות ליום א' דשבועות), מראה הקשת אש צבועה מְאֻשָּׁשׁת, (אופן לש"ת).

אָשִׁישׁ, ש"ז. לא נמצא במקרא כי אם שתי פעמים ובל' רבים, ונחלקו המפרשים בביאורם. א) ואהבי אֲשִׁישֵׁי ענבים (הושע ג' א'), מנחם פירשו מענין גביע, קעלך, бокалъ. ועמו הסכים רש"י, והר"ש פרחון אמר שהוא כלי זכוכית ליין והוא כמו עששיות בעי"ן, והנכון כדעת האומרים שענינו עגול של צמוקים כעין דבלת של תאנים, פּרוויבּען קוכען, виноградный пластъ. יעמו לגנות השכורים או שהיו האשישים מין ממיני הקרבנו' לע"א. והפירוש הזה מסכים לעיקר הנחת השרש א ש ש שהיא דריכה וכבישה, שהענבים נכבשים עד שנעשים גוש אחד. ומסכים למה שהשתמשו חז"ל בשם זה במשנה, הנודר מן העדשים אסור בַּאֲשִׁישִׁין (נדרים ו' י"ד), החלות העשויות מפסולת העדשים ע"י הכבישה, ולפי הנחה זאת אפשר לאמר שהשם אשישים בסמיכות לשם יין הוא תאר מליצי אל היין בעצמו היוצא מן הענבים על ידי דריכה וכבישה (ועיין אשישה). ב) לַאֲשִׁישֵׁי קיר חרשת תהגו אך נכאים (ישעיה מ"ח ז'). י"מ גם במקום הזה מענין צמוקי ענבים, והענין שיהגו נכאים על כרמיהם הטובים שמענביהם עושים הצמוקים, וכמו שמפרש והולך גפן שבמה בעלי גוים הלמו שרוקיה (עין ביאור הרשד"ל). והנראה שבזה הנכון כפירוש רש"י והרד"ק בהוראת יסודות החומה, גרונדפעסטע, פֿונדאַמענט, основа, фундаментъ. מלשון נפלו אֲשִׁוֹתֶיהָ (ירמיה נ' ט"ו). והמבארים החדשים החזיקו בפירוש זה והוסיפו לאמר שהכונה בו אל החרבות, רוינען, развалины. לפי שבהריסות החומות ישארו רק היסודות הבנויות בקרקע, וגם ההוראה הזאת במשמע עיקר הנחת השרש, דריכה לעשות מעשה מקשה מוצק וחזק.

אֲשִׁישָׁה, ש"נ. מעין הקודם, אשפר נַאֲשִׁישָׁה (שמואל ב' ו' י"ט, דהי"א ט"ז ג'). רש"י פירש על פי פי' חז"ל גרבא דחמרא, חבית יין, ווין שלויך, мѣхъ вина. י"מ כום או כלי של יין, בעבער, ווין באַקאל, чаша, бокалъ вина. ומזה פירשו גם, סמכוני בָּאֲשִׁישׁוֹת (שה"ש ב' ה'). ובסמך על זה כתב הרמב"ם כגון אֲשִׁישׁוֹת וכוסות (הלכות סוכה ו' ה'). והנכון שהוא עגול של צמוקים כבושים עשוי לצורך הולבי דרכים כעין אֲשִׁישׁ בלשון זכר, פּרוויבּען קוכען. виноградный пластъ. ובל' חכמים, לחם עני פרט לחלוט ולאשישה (פסחים ל"ו ע"ב), רש"י פירש גלוסקא גדולה, אך מסמיכותו לשם

חלוט מוכח כי אין חשיבותה של האשישה בכמותה כי אם באיכותה, איך שהיא נעשית ונאפת, וכן נראה מלשון המכילתא, משמע מוציא אני את אלו וכביא את האספוגין והדובשנין וכו' וחלת משרת ואשישה (פרשה בא י'). ולפי תרגום השבעים בש"ב (ו' י"ט) אשישה הוא חלה עשויה על מחבת, ובדהי"א (ט"ז ג') היא חלה עשויה בדבש, ותרגום יב"ע על כצפיחות בדבש (שמות ט"ז א') באשישיין בדבש. ומזה נראה כי השתמשו בשם אשישה גם למעשה אופה עוגה עשויה במחבת מרוקעה, וכבושה או בלולה במי פירות ודבש כעין הדבלה, פפא-נען קוכען, פּלאָדען, лепешка.

אֵשֶׁת, עיין אִישׁ. אֵשׁ.

2) אֲשׁוּת, ארמית, ש"נ. מין שרץ הארץ, תנשמת (ויקרא י"א ל') תרגום אונקלוס אֲשׁוּתָא. ובמשנה, צדין את הָאֲשׁוּת ואת העכברים (מ"ק א' ד'). ובגמרא, מאי אֲשׁוּת בריה שאין לה עינים, מאי קרא, כמו שבלול תמם יהלוך נפל אשת בל חזו שמש (תהל' נ"ח ט'), מויל וואורפּ, кротъ. וכן תרגומו היך נפילא וַאֲשׁוּתָא, והוכרחו לפירוש זה מפני שלא מצאנו שם אֵשֶׁת בהוראת אשה בנפרד. ולפי פירושם אפשר לאמר שהשם נפל הוא נסמך אל אשת, ועינו הנפל של הָאֲשׁוּת להפלגה, ובמה שאמרו בגמרא, שהיא בריה שאין לה עינים, הוכיח הרב בעל תבואת הארץ אמתת דבריהם, כי בארץ ישראל נמצא מין תנשמת בלי עינים לגמרי, ומצוי לרוב בעמק שרון.

1) אֲשַׁלְמְתָּא, (עיין שלם).

אֶשְׁתָּאֹל, שע"פ. עיר בעמק יהודה אשר היתה נחלה לבני דן (יהושע פ"ט ל"ג, שופטים י"ג כ"ה), ובשם היחס, הָאֶשְׁתָּאֳלִי (דהי"א ב' נ"ג). יסודו שאל, שאול, מקום חלול נבוב בעמק הארץ (עיין שאול). ובא ע"מ המקור של הארפעל בלשון ארמית וערבית, והדומה לו אֶשְׁתְּמֹעַ.

2) אֶשְׁתַּדּוּר, ארמית (עיין שדר).

אֶשְׁתּוֹן, שע"פ. בן מחיר מבני יהודה (דהי"א ד', י"א י"ב). יתבן ששרשו שון, ובא ע"מ אשתאלי ודומה לו שׁוּנִי (עיין שון).

אֶשְׁתְּמֹה, אֶשְׁתְּמֹעַ, שם עצם פרטי. פ"א במקרא,

א) עיר הלוים בהר יהודה (יהושע פ"ו נ'), ובשאר המקומות אֶשְׁתְּמֹעַ (יהושע כ"א י"ד), ועל הרוב חסר ו"י, אֶשְׁתְּמַע. ב) שם איש מבני כלב, וְאֶשְׁתְּמַע המעכתי (דהי"א ד' י"ט).

יסודו שמה, שמע, וע"מ אשתאל.

2) אֶשְׁתַּקַּד, ארמית. תאר הפעל להוראת היחום אל הזמן העבר, פּאַ-רגנע צייט, אײנע צייט פֿאָרהער, прежде, предъ. ומתיחס אל היום העבר, געסטערן, тѣмъ. איש עתי ת"י די מזמן מן אֶשְׁתַּקַּד (ויקרא פ"ו כ"א), והוא מורכב לדעת המפרשים מן שעתא קדמא. ובמשנה בא בהתיחס אל השנה הקודמת, אִם פֿאָרגנגן יאהרע, въ прошломъ году. מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה (שקלים ו' ח'), וישן משל אשתקד (ב"ב ו' ג'), ובירושלמי אשתקד הוה דידך, אשתדא דידי, (מעשר שני סוף פרק ד') בשתא קדמא (בשנה העברה) דידך בשתא בשנה זו דא דידי, אִם דיזעון יאהרע, въ настоящемъ году.

א) אֶת, מלת היחם. ולפני מקף אֶת, ובבנוי אִתִּי, אִתְּךָ, אִתָּם, ברגש. ולפעמים אוֹתִי, אוֹתְךָ. וזה לרוב בנביאים ראשונים, ירמיה ויחזקאל, והוראתה א) יחם הקורבה לדבר, נאָהענ בייא, בליזъ, при, у. אשר אֶת אלות (מ"א מ' כ"ז). ועל הרוב תבוא בהרחבת ההוראה ב) להורות השייכות והקנין, אֶת מי אין כמו אלה (איוב י"ב ג'). וטזה בענין הזיקה והחיוב להשגיח על דבר מה, וְאֶת אשר היה מקנך אִתִּי (בראשית ל' כ"ט), כמו אצלי, תחת השגחתי, בייא מיר, אונטער מיינען האַנדען, у меня, на моихъ рукахъ. לא תלין וגו' אִתְּךָ (ויקרא י"ט י"ג), ברשותך. ובהשאלה, שִׂבַּע שמחות אֶת־פניך (תהלים פ"ז י"א), וישבו ישרים אֶת־פניך (שם ק"מ י"ד), וקרוב לענין זה נאמר, יראה כל זכורך אֶת־פני וגו' (שמות ל"ד כ"ג כ"ד) שהוא כמו לפני, ועל הרוב תורה יחס ההתחברות עם מי שיהיה.

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

התחברות עסק, דבור, התקרבות של אהבה וכן גם להפך להתנגשות של איבה למריבה ולמלחמה, דומה להוראת מלת עם, מים, סъ. וְאַתֶּם יהיו (במדבר א' ד'), הלכו אִתִּי (בראשית י"ד כ"ד), דבר אִתּוֹ (שם ל"ה ט"ז), אֶת האלהים התהלך נח (שם ו' ט'). וְאִתָּנוּ תשבו (שם ל"ד ט'), עשו מלחמה אֶת (שם י"ד ב'), ריבך ריב אֶת רעך (משלי כ"ה ט'), ובא מקברים אֶת העברים אֶת הנותרים (יחזקאל ל"ט י"ד). הראשון ענינו עם, והשני יחס הפעול ביחד עם העוברים יקברו את הנותרים. ובחבור עם מ"ם תשמש בהוראת המלה מִן, אם בבחינת המקום, והגוף הסמוך והקרוב, אים דער נאָענ וועק, отъ близости отъ кого. בצאתם מֵאֶת פרעה (שמות ח' כ'), וישלח את היונה מֵאִתּוֹ (בראשית ח' ח'), ולפעמים גם בלי מ"ם, כצאתי אֶת העיר (שמות ט' כ"ט), בבחינת הסבה, מֵאֵת ה' היתה זאת (תהלים קי"ח כ"ג), פֿאָן נאָטט, отъ Бога. וכן בלי מ"ם, וְאֶת שדי ויברכך (בראש' מ"ח כ"ה), וגם בבחינת יחס המדה, מֵאֶת רבעית (מ"א ו' ל"ג). וכן תבוא אֶת שלא לצורך כלל, כי אם לתוספת ביאור, אֶת כל עבודתם (שמות א' י"א). וי"ט בטעם על, מלבד, אויסער, кромѣ. ושפט אֶת ישראל אֶת כל המקומות האלה (ש"א ז' ט"ז), על פני דרך אֶת המדבר (ש"ב ט"ו כ"ג), והקטר אִתּוֹ אשר לפני ה' (מ"א ט' כ"ה), י"ת כמו עליו, ורש"י פירש כמו אותו, עויי"ש. ומן הבאות בחולם, אולי ה' אוֹתִי (יהושע י"ד י"ב), יש אוֹתוֹ דבר ה' (מ"ב ג' י"ב), ונדרשה מֵאִתּוֹ (מ"א כ"ב ז'), כמו ממנו, ונדרשה את ה' מֵאוֹתוֹ (מ"ב ג' י"א), ההולכים אוֹתָךְ (ירמיה י"ט י'), וה' אוֹתִי כגבור עריץ (שם כ' י"א). לדעת המבארים עקרו אָנַתְּ בארמית בהוראת נטיה, פניה וסמיכה.

ב) אֶת, ולפני מקוף אֶת, ובכנוים אִתִּי, אוֹתִי, אִתְּךָ, ובהפסק וכן לנקבה אֶתְּךָ, אֹתוֹ, אֹתָהּ, אִתָּנוּ, אֶתְכֶם, אֹתָם, ועל המעט אִתְּכֶם, אֹתָם, אִתָּן, ועל המעט אוֹתָהֶם (יחזקאל כ"ג מ"ח), וכן גם אֶתְהֶם (בראשית ל"ב ב'). עקרו אות בהוראת רושם וסימן, והונחה למלת כנוי הרומז והמיחד את עצם הנוף שהוא הוא בעצמו, דיעזער, דער זелбע, ער זелбстъ, тотъ, этотъ, тотъ самый. את מקום כסאי וְאֶת מקום כפות רגלי (יחזקאל מ"ג ז'), וְאֵת פאת צפון (שם מ"ז י"ז), שענינו כמו זאת, כמו שמפרש בסמוך, זאת פאת ים (שם כ'). גם אותו לאשור יובל (הושע י' ו'), כמו גם הוא, ער זелбстъ, הי ה' את אשר עשה לנו אֶת הנפש (ירמיה ל"ח ט"ז) ה"א בעצמו אשר עשה, וכן יפורש, ובא הארי וְאֶת הדוב (ש"א י"ז ל"ד), זелбстъ דער באָר, המעט לנו אֶת עון פעור (יהושע כ"ב י"ז), לחזק הענין, וְאֶת מלכינו, שרינו, כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך (נחמיה ט' ל"ד) זелбстъ. ובכנוי אֹתוֹ ואת בנו (ויקרא כ"ב כ"ח), ואין אֶתְכֶם אלי (חגי ב' י'). ומצוי הרבה בלשון משנה אֶת שהסמיך נדרו לדבר (ספרי במדבר קנ"ג), אֶת שלפני המטה וְאֶת שלאחרי המטה (ברכות ג' א'), אֶת שלפניהם שבחה וְאֶת שלאחריהם אינה שבחה (פאה ו' ד'). ובגמרא סבר ר' יוחנן אֶת שדרכו למנות שנינו, ור"ל סבר כל שדרכו למנות שנינו (יבמות פ"א ע"ב). ובכנוי, ואין שם אלא אוֹתוֹ הכוס (ברכות ח' ח'), מֵאוֹתוֹ הסוג (דמאי ה' ו'), אוֹתוֹ עון (שבת ל' ע"א), אוֹתָם בני אדם שקידשו בבית הכנסת (פסחים ק' ע"א), וכן רגילים לאמר בְּאוֹתָהּ שעה וּבְאוֹתוֹ מקום. ומענין זה בא בכנוי חוזר, רעפלעקסיוו, мѣст. возвратное וירא שוטרי בנ"י אֹתָם ברע (שמות ה' י"ט את עצמם, זיך זелбстъ. самого себя. ויר"ע הרעים אוֹתָם (יחזקאל ל"ד ח') את עצמם. ומענין זה בתלמוד ומדרשים הרבה, ובענין זה הן שלשה אתין שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה (עיין ספרי נשא ל"ב, ובמד"ר י'), ושע"כ תבוא ג"כ, ב) לבאור השם ביחס הישר, גם בפעלים מבניני הפעולים, ולא יקרא עוד אֶת שמך אברם (בראשית י"ז ה'), ויושב אֶת משה (שמות י' ח'), הוקם אֶת דברי יהונדב (ירמיה ל"ה י"ד), אל ירע בעיניך אֶת הדבר הזה (ש"ב י"א כ"ה). וכ"ז על המעט, ומהם רובם בתורה, אמנם על הרוב יבוא ג) להורות את היחוסים הנוטים, ומזה על הרוב בענין יחס הפעול, ברא וגו' אֶת השמים וְאֶת הארץ (בראשית א' א'), ויפשיטו אֶת יוסף אֶת כתנתו אֶת כתנת הפסים (שם ל"ז כ"ג), ואז יבוא השם שהוא נשוא הפעולה בה"א הידיעה, ויש שתחסרנה גם שתיהן,

כמו ביום עשות ה׳ וגו׳ ארץ ושמים (בר׳ ב׳ ד׳), ולפעמים גם לענין יחס הגבול, וְאֶת בית ה׳ אני הולך (שופטים י״ח ח׳), ויגש שאול אֶת שמואל (ש״א ט׳ י״ח), ויתכן שטעמו פנע אותו. וכן ליחס הסמיכות, לישע אֶת משיחך (חבקוק ג׳ י״ג), ושעורו, לישועת משיחך, ובאה לענין תחת, בעד, ונתן לכהן אֶת הקדש (ויק׳ כ״ב י״ד), כמו תחת הקדש, וְאֶת הכבשה ישלם ארבעתים (ש״ב י״ב ו׳). כמו תחת הכבשה, פּיר׳ sa. וכן לענין שמוש הבי״ת, ידע לכתך אֶת המדבר (דברים ב׳ ז׳), דעו איש אֶת ידו (ירמי׳ ו׳ ג׳), כמו בידו במקומו, ובא, חלה אֶת רגליו (מ״א ט״ו כ״ג), ובדהי״ב (ט״ז י״ב) נאמר במקומו ברגליו, ועיין בשמוש אות הבי״ת. וכן באה שלא לצורך כלל כי זכר אני ואתה אֶת רכבים צמדים (מ״ב ט׳ כ״ה), או יחסר בזה מלת (הימים), את הימים אשר היינו רוכבים.

אֶת, ש״ז. כלי חפירה, את מחרשתו ואת אֶתוֹ (ש״א י״ג כ׳), יעמהאקקע, сошникъ, орало (שם שם כ״א), ובא גם בדגוש התי״ו, וכתתו חרבותם לְאִתִּים (ישעיה ב׳ ד׳).

אַתָּ, מלת הגוף לנוכחת נקבה, דוא, ты. ושבע פעמים נמצא במקרא אַתִּי לנקבה נוכחת בכתיב. (שופטים י״ז ב׳, מ״א י״ד ב׳, מ״ב ד׳ ט״ו כ״ג, שם ח׳ א׳, ירמיה ד׳ ל׳, יחזקאל ל״ו י״ג), ולזכר אַתָּה, ומעטים גם לזכר בלי ה״א, וְאַתְּ תדבר אלינו (דברים ה׳ כ״ד), ולרבים זכרים אַתֶּם, איהר, вы. ולרבות נקבות אַתֶּן, ובתוספת ה״א, וְאַתֶּנָה ידעתן (בראשית ל״א ו׳), ויכלול גם כן מושג הפעול, ילקו הכלבים את דמך גם אַתָּה (מ״א כ״א י״ט), הודעתיך היום אף אַתָּה (משלי כ״ב י״ט), והמלה מחוברת מן אן״ת (עיין אנ״ך), ובארמית נשארה הנו״ן בזכר אַנְתְּ.

1) **אָת**, בארמית, ש״ז. כמו אות בעברית בסימן הידיעה אָתָא, הרבוי, אָתִין, או אַתָּן מן אָתוֹ, או אַתָּן מן אָתִי (מגל״ה), ועבד אָתִין ותמהין (דניאל ו׳ כ״ח), אֲתָיָא ותמהיא (שם ג׳ ל״ב), אֲתוֹהִי כמה רברבין (שם ל״ג), וואונדער, чудо. ובתרגומים הוא תרגום השם אות שבמקרא בכל הוראותיו, ובא גם בענין אותות הכתב, עסרין ותרתין אַתָּן (תרגום שה״ש א׳ ד׳), בוכשטאב, буква.

אֲתָא, ארמית. עיין אָתָה.

אָתָה, אְתָא, פע״ו. מקורו ארמית, הליכה, ביאה, גאהן, קאָמען. ובמקרא לא נמצא כי אם בסגנון דבור השירי. הקל א) וְאָתָה מרבבות קדש (דברים ל״ג ב׳), אָתָא בקר (ישעיה כ״א י״ב) (ע״ד נחי למ״ד א׳), וכן אָתָנוּ לך (ירמיה ג׳ כ״ב), בחסרון הא׳ למ״ד הפעל, ועינינו שבנו אליך. העתיד, עדיך תֵּאתֶה (מיכה ד׳ ח׳), מצפון זהב יֵאָתֶה (איוב ל״ז כ״ב), העירותי מצפון וַיֵּאת (ישעיה מ״א כ״ה), קרבו וְיֵאָתְיוּן (שם שם ה׳), וַיֵּתָא ראשי עם (דברים ל״ג כ״א), משפטו וַיֵּאתָה, אֲתִיוּ לאכל (ישעיה נ״ו ט׳). ובפיוט בבינוני פעול, אֲתוּי נהרים (קרובות א׳ דר״ח). ומזה ב) פגיעה, מרעפֿאַלן, בעגענען, настигать, встрѣчать. פחד פחדתי וַיֵּאָתֵנִי (איוב ג׳ כ״ה), (עיין בוא), ג) הליכה והעברה, פֿערגעהען, פֿערשרייבן, проходить. כי שנות מספר יֵאָתְיוּ (שם ט״ז כ״ב), ובארמית שבמקרא, עד די אֲתָה עתיק יומיא (דניאל ז׳ כ״ב), ששבצר דך אֲתָא (עזרא ה׳ ט״ו) באל״ף, עלינא אֲתוֹ לירושלים (שם ד׳ י״ב). הבינוני, כבר אנש אָתֵה (דניאל ו׳ י״ג). המקור, לְמֵתָא לחנכת צלמא (שם ג׳ ב׳). הצווי, פוקו וֵאתוֹ (שם שם כ״ה).

ההפעיל, א) כענין הקל. קאָמען lassen. הֲתָיוּ לאכלה (ירמיה י״ב ט׳). ב) הבאה, לקראת צמא הֲתָיוּ מים (ישעיה כ״א י״ד), ברינגען, приносить, приводить. ובארמית שבמקרא, די הֲיָתֵי מלכא (דניאל ה׳ י״ג), הֲיָתֵי מאני דהבא (שם שם ג׳), וְהֲיָתֵיו לדניאל (שם ו׳ י״ז), לְהֵיתָיָה למאני (שם ה׳ ב׳). ובהפעל, וְהֵיתֵית אבן (שם ו׳ י״ח), געבראַכט ווערדן, быть принесену, приведену. גבריא אלך הֲתָיוּ שם ג׳ י״ג).

אוֹתִיוֹת, הבינוני מן הקל בהוראת שם. דברים העתידים לבוא, צוקונפֿטיגע, будущее. הגידו הָאֹתִיוֹת לאחור (ישעיה מ״א כ״ג), כפל לשון של הבאות השמיענו שלפני זה, וְאֹתִיוֹת ואשר תבאנה (שם מ״ד ז׳). ומזה, לדעתנו, אמר הקלידי הוד אוֹתִיוֹת

שאון המון בריות יריעו (סדר טלביות), והרוו"ה פירש שכוונתו לאותות השמים.

אִיתוֹן, שם. פ"א במקרא על דרך השם מבוא מן בוא, אינגאנג, входъ. ועל פני השער הָאִיתוֹן (יחזק' מ' ט"ו). ויו"א ששרשו אות, ובא על משקל חִיצוֹן מן חוץ, והכתיב היאתון.

אִתַּי, שע"פ. א) הגתי, בֵּע המלך דוד (ש"ב ט"ו י"ט). ב) בן ריבי. מגבורי דוד (שם כ"ג כ"ט). ובדהי"א (י"א ל"א) נקרא איתי, ועיין איתי.

2) **אִתִּים, אוֹתִיוֹם**, במשנה. תאר הפעל ליחוס הזמן, מיד, זַּי-גלייך, сейчасъ. נמצא על שלה אתיום (אותיום) טמאין (נדה ב' ב'). והערוך גורס אוותיאום, ופירש לשון יוני הוא, וכן הוא במשנה ובירושלמי, ובעל הערוך השלם, תרגמו, εvθεως. ואפשר שמקורו עברית אותו יום, ובהתיחד לענין אותו רגע, מיד.

אֶתָּם, שע"פ. מקום, על גבולה של ארץ מצרים לפאת המדבר, והוא המקום הראשון אשר חנו שם בני ישראל בצאתם ממצרים, ויחנו בְּאֵתָם (שמות י"ג כ'), וכן נקרא המדבר על שמו, מדבר אֵתָם (במדבר ל"ג ח').

אֶתְמוֹל, עיין תמול בשרש מול.

אָתוֹן, שע"נ. לנקבת החמור, עזעלין, осли-ца. ותרא הָאָתוֹן (במדבר כ"ב כ"ג), אֲתֹנֹת עשרים (בראשית ל"ב ט"ז). עקרו בערבית אתן, הליכה בבבדות ובצעדים מדודים, ומזה השם אָתוֹן, ע"ש הליכתה בידוע, וגם ברומית שמה, Asina. ועיין סוס.

אַתּוּן, ארמית, שם. כבשן, תנור גדול לשרפת לבנים, אָפֶּן, גלוטה-אָפּן, печь. לגו אַתּוּן נורא (דניאל ג' ו'), וַאֲתוּנָא אזה יתירה (שם כ"ב). ותרגום של בקיטור הכבשן (בראשית י"ט כ"ח), כתננא דַאֲתוּנָא. ובגזרתו נראה שהוא מן הגון, הָגֶן (עי"ש).

1) **אֲתָנָה, אֶתְנַחְתָּא**, במסורה שם הטעם המפסיק היותר גדול אחרי הסלוק.

אֶתְנַן, אֲתָנָה, אֶתְנִי, עיין תנה.

אַתִּיק, שם. במלאכת הבנין ביחזקאל, עמוד או בליטה יוצאות מן הכותל לחזוק הבנין, גאללעריע, галлерея. אַתִּיק אל פני אַתִּיק (יחזקאל מ"ב ג'), וְהָאַתִּיקִם סביב (שם מ"א ט"ז), ובא בבתיב בוי"ו, וְאַתְוָקִיהָא (שם שם ט"ז). וראינו להעיר שיונתן תרגם כל אַתִּיק במלת זיז, אך את וְהָאַתִּיקִם סביב תרגם וְעַתִּיקָא, ושמענו מזה שלדעתו השם אַתִּיק במקרא נרדף לַעַתִּיק במובן החזוק והעוצם. ולדעת האחרונים יסודו נת"ק מעין העברה ונסיחה, ומזה בליטה.

1) **אֲתַר**, אַתְרָא, ארמית, שם זכר. א) מקום, אָרט, место. אֲתַר די דבחין (עזרא ו' ג'), יתבנה על אַתְרֵהּ (עזרא ה' ט"ו). ובגמרא, באתר דלית גבר תמן הוה גבר (ברכות ס"ג א'), באתר דמרי ביתא תלא זיניה כולבא רעיא קולתיה תלא (ב"מ פ"ד ע"ב). ב) סימן ורושם במקום, שפור, следъ. וכל אתר לא השתבח להון (דניאל ב' ל"ה). ומזה:

בָּאתַר, מלת תאר הפעל כטעם אֲתַרֵי בעברית. תכלית גבול המקום והזמן, נאך, на мѣсто его. בָּאתַר דנא (דניאל ד' ו'), בקמץ מושך החטף פתח, והראוי בְּאָתַר. ובחסרון האל"ף, וּבְתָרְךְ תקום מלכו (שם ב' ל"ט), כמו בְּאַתָרְךְ במקומך. ובתרגום על הרוב בחסרון האל"ף, בְּתַר טופנא (בראשית י' ל"ד), וראית את אחורי (שמות ל"ג כ"ג), ת"א יח דְּבָתְרַי. ובתלמוד מזה, אֲלָתַר: נכתבים ונחתמים לָאֲלָתַר לחיים (ר"ה פ"ו ע"ב), מיד, כמו אֵל אֲתַר, עַל אֲתַר, באותו רגע, באותו מקום, אויף דער שטעללע, на томъ мѣстѣ, скоро בלמ"ד השמושית, כמו למפרע, ועל המעט במ"ם הגבול, לא חיילא עלית נזורות מאלתר (נדרים ד' ע"א), וכן מן לאלתר הות גמר (שם כ"ז ע"ב).

2) **בָּתְרַאי, בָּתְרָאָה**, ש"ת. אחרון, דער לעצטע, послѣдній. לדור אחרון (תהלים ע"ח ד'), ת"י לדר בָּתְרַאי, האות האחרון (שמות ד' ח'), ת"א אתא בָּתְרָאָה. ומזה בגמרא שם מסכת בָּתְרָא.

אֲתָרִים, פעם אחת במקרא, כי בא ישראל דרך הָאֲתָרִים (במדבר כ"א א'), א"ת

דרך מְאֲלַיָּא, ולפי זה טעמו כמו דרך הַהָרִים המרגלים שהלכו לָתוּר את הארץ, והוא משרש תור בתוספת אל"ף ובטעם זה תרגם גם השמרוני גשושיא, וכן פרשו כל גדולי המפרשים. והפיטן גזר ממנו גם פעל כאלו היה שרשו אתר, בהוראת תיור, ואמר, סבבתם דרך לְהַאֲתִיר (קרובות ליום ח' ש"פ). ולתרגום השבעים הוא שע"פ שם מקום, ועמו הסכימו המבארים האחרונים, ולדעתם הוא משרש אָתַר בארמית.

2) א־ת־ב־ש, בגמרא. אחד ממיני סדור צרופי אותיות הא"ב לצרופי הגמטריות (שבת ק"ד ע"א). ולפי תרגום יב"ע וקדמוני המפרשים כבר היה ידוע מין הצירוף הזה בימי הנביאים, והשם שֵׁשַׁךְ שהשתמש בו ירמיה (כ"ה כ"ו, נ"א מ"א), ענינו בָּבֶל, בחלוף האותיות בא"ת ב"ש (ועיין שֵׁשַׁךְ). וכן תרגום יב"ע את המלות, לֵב קַמַי (שם נ"א א'), כסדאי, ופי' רש"י כַּשְׂדִּים בגמטריא בא"ת ב"ש.

2) אָתְרוֹג, ארמית. שם עץ ידוע ופריו. לפי המקובל הוא שם פְּרִי עֵץ הָדָר האמור במקרא, וכן ת"א פרי אלנא אָתְרוֹגִין (ויקרא כ"ג מ'), ומצוי הרבה במשנה. אָתְרוֹג הגזול (סוכה ג' ה'), פּאַראַדיז אַפּפֿעל, райское яблоко. ויש שהיה קוראין לו אָתְרוּנְגָּא בתוספת נו"ן (ועיין קידושין ע' א'). שרשו בנראה תרג שכן בתרגום יב"ע וירושלמי מתורגם תְּרוּנְגִין. ובגמרא, אַתְרִיגוּ לפחמין (ערובין נ"ג ע"ב). ופירש"י הבעירו את הפחמין להיות אדומין כאתרוג, ולפירושו נגזר הפעל אתריגו מן השם אָתְרוֹג, ויתכן שהוא ההפעיל מן שרש תרג, ואף שלא מצאנוה בארמית, ענינו לפי הנראה היות בצבע מזהיר כצבע וגוון האתרוג.

אות ב

ב, היא האות השניה בסדר אותיות לשון הקדש ושמה בֵּית, וברבוי, בֵּיתִין (שבת דף ק"ג ע"ב), ונקראת כן על שם שצורתה בכתב הקדום דומה לצורת בַּיִת, או למקום שבאים ונכנסים בו.

מוצא הַבֵּית הוא מן השפתים, ותתחלף בשאר האותיות היוצאות מן המוצא הזה, בסבת שנוי מבטא המדברים והברתם בחזק או ברפה, או בסבת שנוי מבטא המלות בלשונות הקרובות ללשון הקדש, וביותר מפני הסתעפות גזרת הפעלים והשמות היוצאים מיסוד אחד, ומשתלשלים בהוראותיהם השונות והמיוחדות, והן:

א) ב תתחלף באות פ או להפך, כמו נָשַׁב נָשַׁף, גב גף, בָּרְגֶל פַּרְגֹל, (ארמית), בְּזַז פָּזַר, בָּצַל פָּצַל. ובמשנה, הֶבְקֵר הֶפְקֵר. ב) ב תתחלף באות מ' ולהפך, מְכָתָם מִכְתָּב, נָשַׁב נָשַׂם, בְּרִיא מְרִיא. ג) ב מתחלף באות ו' או להפך, דְּבָה דָּוָה. ולפעמים גם בוי"ו הנחה, חוּל, חָבֵל, שָׁבַע שׂוֹבַע, (עיין בת שבע). ובמשנה, חָבַק חָוַק (מגזרת חוֹק, חֵיק).

אות ב היא אות שרשית ושמושית, ולפי הנראה משמושיה בלשון היתה בתחלת השתלשלות הלשון, אות המונחה להוראת הביאה והכניסה במקום, והוראתה זאת נכרת במלת בְּי בלשון ארמית (עיין שם ובשם בית) ובקצת שרשים בארמית ובעברית שפ"א פעל שלהם אות ב, כמו בָּא בָּבָא, (ארמית), בּוּב בִּין, וכדומה. ובהשתלטות הלשון התיחדה אות ב לאות היחס, יחס שבו, אבלאפיף, творительный падежъ. ליחס התוך והפנים, במקום ובזמן, בַּבַּיִת, בַּיַּעַר, בְּיוֹם עשות (בראש' ב' ד'), בַּחֹדֶשׁ השני (שם ז' י"א), בְּשָׁלֹשׁ שנים (ישעיה ט"ז י"ד), תוך משך שלש שנים. בָּרִאשׁוֹת, ובחבור עם אותיות הכנוים, ליחס התוך בגוף, בִּי בִּהּ, בָּהּ (תהלים קמ"א ח'), בָּהּ, בּוֹ, בָּהּ, בָּנוּ, בָּכֶם,

בָּהֶן, בָּהֶם, בָּם, בְּהֵמָה, בָּהֵן, בָּהֶן, וזה ע"ד חבור הכנוים באות הלמ"ד.

ומעיקר הוראתה במובן תוך ופנים באה. א) ליחס התוך גם בגבולים רחוקים ומקיפים גם היקף רב, внутри, אינענרהאלב. וגרך אשר בְּשַׁעֲרֶיךָ (שמות כ' י"ד), בְּבָתֵּי וּבְחוֹמֹתַי (ישעיה נ"ז ח'), וכבוד ה' נראה בְּאֹהֶל מועד (במדבר י"ד י'), בכלל האהל ועליו, דבר אלינו בְּחֹרֵב (דברים א' ו'). ב) ליחד מציאות יחידים בין המרובים, между, אנטשר. ישבה בַּגּוֹיִם (איכה א' ג'), ולא אחד בָּהֶם (תהלים קל"ט ט"ז). ועם יחוד הפרט המצוין שבכלל, אחיתפל בְּקֹשְׁרִים (ש"ב ט"ו ל"א), מנשים בָּאֹהֶל (שופטים ה' כ"ד), שעורו, מנשים אשר בנשי האהל (עיין אהל). ה' לי בְּעֹזְרָי (תהלים קי"ח ז'), וכן היפה בַּנָּשִׁים (שה"ש א' ח'), היפה בין כל הנשים היפות. ויש במשמעו ערך היתרון או ערך ההפלגה, ומזה בנשואי הפעלים המתפשטים על חלק אחד מן הכלל. ויך בְּפִלְשְׁתִּים (ש"ב כ"ג י'), ויהיו הרגים בָּהֶם (מ"ב י"ז כ"ה), ויגע בְּבָשָׂר וּבַמַּצּוֹת (שופטים ו' כ"א), לכו לחמי בלחמי ושתו בְּיֵין מסכתי (משלי ט' ה'), וכן, והנותר בְּבָשָׂר וּבְלֶחֶם (ויקרא ח' ל"ב). ומזה כשבא לפרוט פרטים שונים הנכללים בכלל אחד, ויגוע כל וגו' בָּעוֹף וּבִבְהֵמָה וּבְכָל השרץ (בראשית ז' כ"א), בְּכֹל אשר תרמוש האדמה וּבְכָל דגי הים (שם ט' ב'), ואמלל כל יושב בה בְּחַיַּת השדה וּבְעוֹף השמים (הושע ד' ג'). וקרוב לענין זה נאמר, למכה מצרים בְּבְכוֹרֵיהֶם (תהל' קל"ו י'), הבכורים של המצרים. ובמשנה, כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ה' ו'), אוכלת בתרומה (תרומות ח' א'). ג) ליחוס הקרוב והסמיכות במקום ובזמן אצל, אן, בייא, при. תנים בָּעִין, (ש"א כ"ט א'), וירמסהו העם בַּשַּׁעַר (מ"ב ז' י"ז). ועל דרך ההשאלה, בְּאָזְנֵי עם הארץ (בראשית כ"ג י"ג), לפני אוני, כמצחק בְּעֵינֵי חתניו (שם י"ט י"ד), לפני עיני, מצא חן בְּעֵינֵי ה' (שם ד' ח'), כחשי בְּפָנַי יענה (איוב ט"ז ח'), ובזמן, שנה בְּשָׁנָה (דברים ט"ו כ'), שנה הסמוכה ותכופה לשנה אחרת, כל שנה ושנה, מדי חדש בְּחָדְשׁוֹ ומדי שבת בְּשַׁבַּתּוֹ (ישעיה ס"ו כ"ג), דבר יום בְּיוֹמוֹ (שמות ה' י"ג). ומזה בחבור עם מלת היחס ותארי הפעל, בְּטֶרֶם אמות (בראשית כ"ז ד'), בְּעוֹד שלשת ימים (שם מ' י"ג), אזמרה לאלהי בְּעוֹדִי, (תהלים ק"ד ל"ג), בְּפַעַם הזאת (שמות ח' כ"ח), כפעם בְּפַעַם (במדבר כ"ד א'). ד) ביחוס האופן, הדרך והתכונה, אין דער ווייזע, אין, נאך, въ, по. בְּעֵצַת רשעים (תהלים א' א'), ושלחתי בָּכֶם דבר בְּדֶרֶךְ מצרים (עמוס ד' י'), כאותו הדבר שהיה במצרים. ומזה, ויברא אלהים את האדם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אלהים (בראשית א' כ"ז), ושמו באותו צלם ודפוס, בְּצַלְמֵנוּ כדמותנו (שם שם כ"ו), בצלם ודפוס שלנו, עד שיהיה כדמותנו, ובא גם להפך, בְּדָמוּתוֹ כצלמו (שם ה' ג'). ובבחינה זו באה אות הבי"ת לפעמים בהוראת הכ"ף לענין הדמיון, כְּמוֹ, как, וויא. וצמחו בְּבֵין חציר (ישעיה מ"ד ד'), שעורו, בְּבֵין. והכפל, כערבים, כלו בָּעָשָׁן כלו (תהל' ל"ז כ'), כעשן, והקודם, כיקר כרים, וכן, כלו בָּעָשָׁן ימי (שם ק"ב ד'), והכפל, ועצמותי כמוקד נחרו. בְּשַׁחַר נדמה נדמה (הושע י' ט"ו), ע"ד שנאמר, כענן בקר (שם ו' ד'). ומזה, ה) יחס המעמד והתכונה, במובן הטבעי והמושאלי, אן, въ. והוא אשה בְּבְתוּלֶיהָ יקח (ויקרא כ"א י"ג), כשהיא במעמד הבתולים. ואתה תבוא אל אבותיך בְּשָׁלוֹם תקבר בְּשֵׂיבָה טובה (בראשית ט"ו ט"ו), ויראו שטרי בני ישראל אתם בָּרָע (שמות ה' י"ט), אתה ידעת את העם כי בָרָע הוא (שם ל"ב כ"ב). ומזה, כי בְּאֵיכָה עליהם מעמי הארצות (עזרא ט' ו'), ושעורו, בהיותם באימה שנפלה עליהם מפני עמי הארצות. ובמשנה, היה עומד בתפלה (ברכות ג' ה'). ובבאור הנשוא כשהוא ממאמרי האיכות והכמות, ואברם כבד מאד בְּמִקְנֶה בְּכֶסֶף וּבְזָהָב (בר' י"ג ב'), אעשה כל הפצך בְּעֵצִי ארזים וּבְעֵצֵי ברושים (מ"א ה' כ"ב), וביחוס אל אברי האדם, ועשהאל קל בְּרַגְלָיו (שמואל ב', ב' י"ח), בעמק שלח בְּרַגְלָיו (שופטים ה' ט"ו). ונמצא ג"כ ביחס הפעול, פסח שתי רגליו (ש"ב ט' ג'), ויחלא אסא וגו' בְּרַגְלָיו (דהי"ב ט"ז י"ב). וביחס הפעול, חלה את רגליו (מ"א ט"ו כ"ג). ובגמרא, חש בְּראשו יעסוק בתורה, חש

בגרונו, חש במעיו, חש בעצמותיו, חש בכל גופו יעסוק בתורה (ערובין נ"ד ע"א). ונמצא ג"כ ביחס המ"ם, סומא משתי עיניו, גרם משתי ידיו, קטע משתי רגליו (תענית כ"א ע"א). ובהשאלה, עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין (עדיות א' ח'). ומזה, בחבור אל שם עצם או שם תואר, וארא אל אברהם וגו' בְּאֵל שַׁדָּי (שמות ו' ג'), אֱלֹם, какъ במעלת אל שדי, בְּיָהּ שְׁמוֹ (תהלים ס"ח ה'), שמו הוא במעלת שם יה, בְּיָהּ ה' צור עולמים (ישעיה כ"ו ד'), והוא בְּאֶחָד (איוב כ"ג י"ג), במעלת אחד וענינו הוא אחד, ומזה י"ם, בְּתָקְ יבוא (ישעיה מ' י'), בתכונת גבור חזק. ובמשנה, שנתת לי במתנה (ב"ב נ' ג'), שנפלו לו בירושה (שביעית מ' ח), מי שנדר בנזיר (נזיר ה' ג'), חתום עליה בעד (כתובות י"ג י'), וכן יפורש אמרם בכונם משקה (כלים ח' ב'), בתכונת כונם משקה, בנותן טעם (תרומות י' א'), בתכונת נותן טעם. ו) ביחס שֵׁעם. ומזה, א) ליחס החברה, והמתחברים לענין אחד, מים съ. בְּעַם כבד (במד' כ"כ'), חתום תורה בְּלִמָּדַי (ישע' ח' מ"ז'), בחברת התלמידים. וי"מ כמו בֵּין, נשחיתה עין בְּלַחְמוֹ (ירמיה י"א י"ט), ביחד עם לחמו. ובחבור עם מלת השלילה, וּבְאָפֵס לאום (משלי י"ד כ"ח), והקודם, ברב עם, בְּאֵין אלפים (שם שם ד'), ועד"ז ההשאלה, עברו את ה' בְּיִרְאָה וגילו בְּרָעָדָה (תהל' ב' י"א), עבדו את ה' בְּשִׂמְחָה באו לפניו בְּרִנָּנָה (שם ק' ב'), נקדמה פניו בְּתוֹדָה, בְּזִמְרוֹת נריע לו (שם צ"ה ב'), פקדני בִּישׁוּעָתֶךָ (שם ק"ו ד'). ויתכן שבמובן זה יפורש גם הקודם, זכרני בְּרָצוֹן עמך, באותו רצון שתזכור עמך זכרני גם אני, וכמו שמסיים לשמח בשמחת גויך וגו'. ובתפלה, זכרנו בְּזִכָּרוֹן טוב לפניך ופקדנו בִּפְקוּדַת ישועה. ומזה ב) ביחוס הכמות, כי בְּרַבִּים היו עמדי (שם ג"ח י"ט), (עיין רש"י וביאור), והנראה כוונת המפרשים שהוא מוסב על האויבים שבאו עליו ברבוי עצום, זи кѣмъ мнѣ фчлкн шидеръ мнѣ, ихъ много противъ меня. ובמובן זה נאמר, ונשארתם בְּמְתֵי מעט (דברים כ"ח ס"ב), בְּשִׁבְעִים נפש ירדו אבתיך (שם י' כ"ב), וישאהו במוט בְּשְׁנַיִם (במדבר י"ג כ"ג), בשני אנשים. ג) יחוס העזר והסיוע, כי בְךָ ארוץ גדוד (תהל' י"ח ל'). ואפשר שמזה, כי אלהים בְּדוֹר צדיק (שם י"ד ה'), בֵּאלֹהִים נעשה חיל (שם ס' י"ד). ד) יחס הכלי והאמצעי, פן יפגענו בַּדֶּבֶר או בָּחֶרֶב (שמות ה' ג'), ואם בִּכְלֵי ברזל הכהו (במדבר ל"ה י"ז), בנהר יעברו בָרֶגֶל (תהלים ס"ו ו'), קרא בָּגָרוֹן (ישעיה נ"ח א'), בְּיַד משה (במדבר ט' כ"ג). ומזה לדעת הרשב"ם, הרק אך בְּמשֶׁה דבר ה' הלא גם בְּנוּ דבר (שם י"ב ב'), (ועיין בממוך), בְּפִיךָ וּבְלִבָּבְךָ לעשתו (דברים ל' י"ד). וע"ד ההשאלה, ה' בְּתָכְמָה יסד ארץ, כונן שמים בִּתְבוּנָה (משלי ג' י"ט). ולפעמים ישוב השם כשהוא שם התכונה למעלת ש"ת, קול ה' בַּכֹּחַ קול ה' בֶּהָדָר (תהל' כ"ט ד'), וטעמו קול כח קול הדר, ולענין תאר הפעול, ואבלתם אתו בְּחֻפָּזוֹן (שמות י"ב י"א), לא ירדנו בָּפֶרֶךְ (ויקרא כ"ה נ"ג), והלכתם עמי בְּקֶרִי (שם כ"ו כ"ז), לדבר אתו בַּשָּׁלִי (ש"ב ג' כ"ז), פימו דברו בְּגַאוה (תהלים י"ז י'). ובהתיחס ה) אל החמר שממנו עושים כלי, אוים, изъ. בְּמַרְאֹת הצבאת (שמות ל"ח ח') לעשות בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת (שם ל"א ד'). ז) יחס הסבה הגורמת והתכליתית, וועגען, за. איש בְּחֶטְאוֹ יומתו (דברים כ"ד ט"ז), בְּאַהֲבָתוֹ אתה (בראשית כ"ט כ'), בְּאַהֲבַת ה' את ישראל (מ"א י' ט'), בְּהִתְחַבְּרָךְ עם אחזיהו פריץ ה' וגו' (דהי"ב כ' ל"ז), ויעבד ישראל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שמר (הושע י"ב י"ג) בשביל אשה, ולא תכרת הארץ בָּרָעָב (בראשית מ"א ל"ו), ושעמו כטעם על ידי, דורך, черезъ, по. וכן, אך בְּגוֹרָל יחלק (במדבר כ"ו נ"ה) על ידי הגורל. ובמובן המוסרי, ישראל נושע בַּה' (ישעיה מ"ה י"ז), וּבְנָבִיא העלה (הושע י"ב י"ד). וקרוב למובן זה, התשחית בְּחַמְשָׁה (בראי' י"ח כ"ח), בשביל החמשה, וועגען, изъ-за. נטה ידך על ארץ מצרים בָּאַרְבֶּה (שמות י' י"ב), בשביל שיבוא ארבה, אל נא נאבדה בְּנֶפֶשׁ האיש הזה (יונה א' י"ד), ועם יחס אחר, כי בְשָׁלֵי הסער (שם שם י"ב), בְּשֶׁל מי הרעה הזאת (שם שם ז'). ובמשנה, שהוא בבל תשוב (אהי' ו' ד'), חייב בשביל שהוא עובר על הלא תעשה, נצולין בצמיד פתיל (פרה י"א א') ע"י

בשביל, והקופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה (פאה ה' ו'), האיש מקדש בו ובשלוחו, האשה מתקדשת בה ובשלוחה (קדושין ב' א'). ח) יחם התמורה והחילוף, תחת, אנשטאפט, פֿיר, 3a. בְּכֶסֶף מלא יתננה לי (בר' כ"ג ט'), תמורת המחיר, איש יבא בְּפָרָיו אלף כסף (שה"ש ח' י"א), תמורת הפרי. ואפשר שמזה, ויעבד ישראל בְּאַשָּׁה (הושע י"ב י"ג), וכן אעבדך וגו' בְּרָחֵל בתך (בר' כ"ט י"ח). ובמובן אחר, נפש בְּנַפְשׁ עין בְּעַיִן (דברים י"ט כ"א). ובאותו ענין נאמר במקום אחר, תחת שְׁנֵי (שמות כ"א כ"ג), הדם האנשים ההלכים בְּנַפְשָׁתָם (ש"ב כ"ג י"ז), אשר הלכו לקחת את המים במחיר נפשותם, כי בְנַפְשָׁו דבר אדניהו (מ"א ב' כ"ג). ט) וממושג התוך בזמן תבוא הבי"ת בחיבור אל המקור, ליחד הצטרפות בזמן, בְּהָיוֹתָם בשדה ויקם קין (בר' ד' ח'), בתוך הזמן שהיו בשדה קם קין, בְּהַקְשָׁתָה בלדתה ותאמר (שם ל"ה י"ז), גם בְּשָׂחֹק יכאב לב (משלי י"ד י"ג), בְּפָגְעוֹ בו הוא ימיתנו (במדבר ל"ה י"ח), אלה תולדות השמים והארץ בְּהִבָּרְאָם (בראשי' ב' ד'), בעת הבראם, אחרי הבראם, על כן לא נירא בְּהָמִיר ארץ ובְמוֹט הרים (תהל' מ"ו ג'), ובמובן יחם הסבה, בְּעָוְנָם את ה' אלהי אבותם (דהי"ב כ"ח ו'). חלוקי ההוראות האלה, בארנו לפי משמעות המאמרים במקומותיהם בדרך שהם צריכים להיות נקראים ומתורגמים בלשונות המערביות, ואפשר שיתפרשו כמה מהם באופן אחר ממה שפרשנו, ובטעם חלוקה אחרת מאותה החלוקה שהכנסנו בה. ומאד יתכן שבלשון עברית לא דקדקו בדקדוקי המושגים השונים המסתעפים זה מזה, ורובם ככלם היו נכללים בכלל הוראת התוך והפנים, ועמה הוראת הסמיכות הקרובה, ומזה בהוראת יחם הסבה המסובבת מתוך עצמותו של כל דבר ודבר במובן הטבעי והמושאלי.

ולפי ההוראות האלה נקשרת אות היחס הזאת עם פעלים שונים המושכים אותה בכח הוראותיהם לפי טבע הפעולה בנשואיה. וזה, א) בפעלים שהוראתם נתינה ומסירה, וכל יש לו נתן בְּיָדוֹ (בראשי' ל"ח ד'), ולהורות נתן בְּלִבּוֹ (שמות ל"ה ל"ד), ולא המציתך בְּיַד דוד (ש"ב ג' ח'), הסגיר בְּיַד אויב (איכה ב' ז'). ומזה, ב) בפעלי האחיזה והתפיסה, אחזת בְּעָקֵב עשו (בר' כ"ה כ"ו), ואחז בְּעָרְפִּי (איוב ט"ז י"ב), בְּאֲשֶׁר אחזה רגלי (שם כ"ג י"א), והחזיק בְּהּ האיש (דברים כ"ב כ"ה), ומחזיקים בְּבְרִיתִי (ישעיה נ"ו ד'), ואתפש בְּשֶׁנֵי הלחת (דברים ט' י"ז). ומענין האחיזה והחזקה כנראה מושך הפעל הַשָּׁבַע את יחם הבי"ת, אשר נשבעת להם בְּהּ (שמות ל"ב י"ג), נשבע ה' בִּימִינוֹ (ישעיה ס"ב ח'), לפי שהנשבע היה אוחז דבר שבקדושה בידו, ובטעם זה מושך גם הפעל זכר בהפעיל את היחס הזה, וּבֵאלֹהֵי ישראל יזכירו (ישעיה מ"ח א'), והקודם הנשבעים בשם ה', וּבְשֵׁם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו (יהושע כ"ג ז'). ג) פעלי הביאה והכניסה, בֹּא בחדריך (ישעיה כ"ו כ'). ובמשנה, מחליף דבר שלא בא ברשותו (פאה ה' ב'), תלכו בַּשֶּׁבִי (ירמיה כ' ו'), אם בְּחֻקֹּתַי תלכו (ויקרא כ"ו ג'). ד) פעלי הנגיעה והרבקות, כי נגע בְּכַף (בראש' ל"ב ל"ג), כי לא ידו נגעה בָּנוּ (ש"א ו' ט'), אשר נגע אלהים בְּלִבָּם (שם י' כ"ו), וּבְכַפֵּי דבק מאום (איוב ל"א ז'), ורות דבקה בָּהּ (רות א' י"ד), אחד בְּאֶחָד יגשו (איוב מ"א ח'), אל תגש בִּי (ישעיה ס"ה ה'), אשר פגע בְּשֶׁנֵי אנשים (מ"א ב' ל"ב), פגע בּוֹ (ש"ב א' ט"ו), הפגיע בּוֹ (ישעיה נ"ג ו'), ויד אל תשלחו בּוֹ (בראש' ל"ז כ"ב), שלחתי בָּכֶם דבר (עמוס ד' י'). ה) פעלי הנחה ונשיאה, כי תנוח יד ה' בְּהַר הזה (ישעי' כ"ה י'), בְּפָתַח ישאו (במדבר ז' פ"ט), וע"ד ההשאלה, ונשא בּוֹ אלה (מ"א ח' ל"א), ישא בְּשִׂיחִי משכבי (איוב ז' י"ג). ו) בפעלים שפועלים פעולה רשומה וחזקה בנשוא לרעה או לטובה כמו מריבה, קנטור והתנגדות וכדומה, וירב בְּלָבָן (בראש' ל"א ל"ו), הלחם בְּעַמָּלֵק (שמות י"ז ט"ו), אל תתחר בְּמְרֵעִים אל תקנא בְּעֹשֵׂי עולה (תהלים ל"ז א'), ויגער בּוֹ אביו (בראש' ל"ז י'), כי מרדת בִּי (מ"ב י"ח כ'), ולא בגדו בְּהּ (ישעיה ל"ג א'), וכחש בְּעַמִּיתוֹ (ויקרא ה' כ"א), והתגר בּוֹ מלחמה (דברים ב' כ"ד), וקלל בְּמַלְכּוֹ (ישעיה ח' כ"א), ואבינו התל בִּי (בראש' ל"א ז'), ישיחו בִּי ישבי שער (תהל' ס"ט

י"ג), אל תחטאו בְּיַלֶּךָ (בראשית מ"ב כ"ב), כי אנפת בִּי (ישעיה י"ב א'), ויתעבר ה' בִּי (דברים ג' כ"ו), ענה בִּי (מיכה ו' נ'), וענתה בִּי צדקתי (בראש' ל' ל"ג), העד העיד בְּנוּ האיש (שם מ"ג ג'), כי דברנו בַּיי' וָבָךְ (כמדבר כ"א ז'), בְּךָ בחר ה' (דברים ז' ו'), ואני בה' אעלוזה אגילה בֵּאלהֵי ישעי (חבקוק ג' י"ח), כי רוצה ה' בְּעַמּוֹ (תהלים קמ"ט ד'), שמחו בְּאֲבִיהֶלֶךְ (שפטים ט' י"ח), ולהפך בענין הגיעול והתיעוב, נפשם בחלה בִּי (זכריה י"א ח'), בְּצִיּוֹן נעלה נפשך (ירמיה י"ד י"ט), כי מאס ה' בְּהֶם (שם ו' ל'), אקוט בְּדוֹר (תהלים צ"ה י'). ובענין ז' סמיכות הלב והמחשבה, והאמין בֵּה' (בראש' ט"ו ו'), בּוֹ בטח לבי (תהל' כ"ח ז'), וחסה בּוֹ (שם ס"ד י"א). ח) בפעלים שהוראתם פנית החושים לקבלת המוחשים ופנית המחשבה להשגת הענינים, כן בְּקַדֵּשׁ חזיתיך (תהל' ס"ג ג'), ראה ה' בְּעָנְיִי (בראי' כ"ט ל"ב), אבינה בַּבָּנִים (משלי ז' ז'), תתבוננו בָּהּ בינה (ירמיה כ"ג כ'), כי לא ידע עבדך בְּכָל ואת (ש"א כ"ב ט"ו), ולא אריח בְּרֵיחַ ניחחכם (ויקרא כ"ו ל"א). ובפעלי השיחה וההגיה, או ההתעסקות בענין למודי, והגית בּוֹ יומם ולילה (יהושע א' ח'), אשיח בְּפִקּוּדֶיךָ (תהלים קי"ט ע"ח), ואשעה בְּחֻקֶּיךָ (שם שם קי"ז). וכן בפעל הדבור בהוראת הדבור הנבואי המדבר בנביא, הרק אך בְּמֹשֶׁה דבר ה' הלא גם בְּנוּ דבר (במדי' י"ב ב'). ומזה גם ביחוס אל המנבא, הנבאים בְּשָׁקְרִי (ירמיה י"ד ט"ו), הנבאו בַּבַּעל (שם כ"ג י"ג). ובמשנה בפעלי ההתעסקות בדבר, הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה (אבות ד' י'), היה עוסק בדברי תורה (ברכות דף ג' ע"א), נושא ונותן בהלכה, דן לפני בהלכה (יבמות קכ"א ע"א). ובפעלי הקריאה והשאלה, ויקרא בְּשֵׁם ה' (בראשית י"ב ח'). ומזה בנפעל, כי בְיִצְחָק יקרא לך זרע (שם כ"א י"ב), לדרוש בְּבַעַל זבוב (מ"ב א' ג'), לשאול בְּאוֹב (החי"א י' י"ג), וישאלו בֵּאלהִים (שופטים כ' י"ח). וע"ד זה במשנה, שואל בְּשָׁלוֹמוֹ (ברכות ה' א'). ובפעלי הממשלה והרדיה, והוא ימשל בָּךְ (בראי' ג' ט"ז), הנגשים בָּעָם (שמות ה' ו'), וּרדו בָּהֶם שנאיכם (ויקרא כ"ו י"ז), אשר עבדו בָּהֶם (שמות א' י"ד), עֲבֹד בָּךְ (ישעיה י"ד ג'), יעצר בְּעַמִּי (ש"א ס' י"ז). וקרוב לפעלים אלה הפעל נשה, נָשָׂה בּוֹ (דברים כ"ד י"א). הפעלים האלה ודומיהם המושכים את הבי"ת, יש מהם שהשמוש הזה הוא מיוחד להם, ויש שמושכים את האות הבי"ת רק לפעמים, וכל זה לפי נטיות טבעי הוראותיהם.

ובאה אות הבי"ת בחבור עם מלות היחס והקשור ותארי הפעל לביאור הענין, כמו, בַּאֲשֶׁר הוא שם (בראש' כ"א י"ז), ענינו במקום אשר, בַּאֲשֶׁר את אשתו (שם ל"ט ט'), בסבה אשר את, בַּעֲבוּר האדם (שם ח' כ"א), ארורה האדמה בַּעֲבוּרֶךָ (שם ג' י"ז), ולא נמצא המלה בעבור במקרא בזולת הבי"ת (עיין עבור), בְּדֵי גרותיו (נחום ב' י"ג). ולפעמים גם ללא ענין כלל, בְּמַאד מאד (בראשית י"ז ב'), יען וּבְיַעַן (ויקרא כ"ו מ"ג) לא בְמַהֲרָה ינתק (קהלת ד' י"ב), כי בְּפִתְאֹם היה הדבר (דהי"ב כ"ט ל"ו), לא סר מעליהם בְּיוֹתָם (נחמיה ט' י"ט).

ונמצאת אות הבי"ת מחוברת לשמות עצמים פרטים כחלק מן השם, כמו, בְּעֶשְׁתָּרָה (יהושע כ"א כ"ז), שהוא כנראה מקוצר מן בֵּית או בֵּי עשתרה, בְּרֶשַׁע (בראש' י"ד ב'), שהוא כנראה בקצור מן בן רשע ובדומה, כמו שיתבאר בשמות העצמים הפרטים במקומם.

ולהיות הבי"ת השניה בסדר האותיות השתמשו בה במשנה לסימן המספר שנים, שני, וכתוב בהן אל"ף בי"ת גימ"ל (שקלים ג' ב'). והאחרונים ישתמשו בה גם לסימן מספר אלפים לפני מספר המאות והעשרות. ומציינין אותה בשתי נקודות . . או בקו מושכב בראשה.

בָּאַר, פ"י. ענינו א) כריה, חקיקה וגליפה, копать, рѣзать, איינגראבען, גראבען, ב) гравировать. וכן הוא בערבית, ולא נמצא במקרא כ"א בבנין פיעל, וּבָאַר על הלחות (חבקוק ב' ב'), והוא המקור. וכן בְּאֵר חיטב (דברים כ"ז ח'), בלי תשלום הגש, כתיבה או גליפה מבוררת יפה. ומזה, ב) פירוש ופתרון מברר הצעת הענין, שהוא כמו חוקק וחוקר בסתום, ערקלאַרען, изъяснять. הואיל משה בֵּאֵר את התורה (דברים א' ה'). ושעורו, הואיל ובֵאֵר; ולא נמצא יותר במקרא. ובמשנה מְבוֹאָר הדבר (ידים ג' א'), לְבָאֵר משנתו

(יהושלמי מועד קטן פרק ג'), ועל הרוב השתמשו תתתיו בפעל פרש, שעיקר הוראתו גם היא שבירה ופירוק (עיין שם). ובא"ם גזרו ממנו גם בנין התפעל ואמרו הִתְבָּאֵר, וכן בנו ממנו גם:

3) בֵּאוּר, שם. פירוש ופתרון, эрклярунгъ, объясненіе комментарій.

בְּאֵר, ש"נ. חפירה עמוקה בקרקע לכינוס מים חיים, колодезь. ותרא בְּאֵר מים (בראשית כ"א י"ט), ויחפרו בְּאֵר אחרת (שם כ"ו כ"א), וכולל גם את המעין הנמצא בחפירה, ויחפרו בנחל וגו' וימצאו שם בְּאֵר מים חיים (שם שם י"ט), קюелле, источникъ. עלי בְּאֵר ענו לה (במדבר כ"א י"ז). וברבו, בְּאֵרוֹת המים (בר' כ"ו י"ח). ובהשאלה ע"ד המליצה, גונזלים ממתוק בְּאֵרֶךָ (משלי ה' ט"ו) כנוי לאשה צנועה, והפוכו, וּבְאֵר צרה נכריה (שם כ"ג כ"ז). ועל המעט שבא במובן בור, גрубъ, яма. ואל תאטר עלי בְּאֵר פיה (תהלים ס"ט ט"ז), כנוי לקבר, תורידם לְבָאֵר שחת (שם נ"ה כ"ד). ובהוראת סתם בור נאמר, בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חמר (בראשית י"ד י'). ואולי נשתנה המשקל להבדיל בין באר מים ובין באר במובן חפירה ובור בכלל, גрубъ, яма. ובמשנה, וממלאים מבור הגולה וכו' ומבאר הקר (ערובין י' י"ד) ועיין תוי"ט. ובמשנה שבירושלמי מבור הקר, גם בן בוי"ו נחה. והרבו בירואות. עושין פסין לביראות (שם ב' א'), והוא מן הארמית בֵּירָא. ובמדרש, על מה שאמר עקביא בן מהללאל, הסתכל בשלשה דברים וכו' (אבות ג' א'), אמרו, ושלשתן דרש עקביא מתוך תיבה אחת, וזכור את בוראיך (קהלת י"ב א'), בּוֹרְאֶיךָ, בְּאֵרֶךָ, בּוֹרָאֶיךָ. ועל זה יסד הפייטן שנטה מעט מלשון המדרש, חתולת בְּאֵרוֹ, חפירת בורו, חשבון בוֹרָאוֹ (שחרית יוה"כ, ועיין באור הרוו"ח). ושמענו מזה כי לדעתם מיסודו של בר נגזר השם בְּאֵר, והפעל בָּרָא, וכן הסכימו המבארים החדשים (ועיין ברא).

בְּאֹר, עיין בור.

ובא השם בְּאֵר, בכמה שמות עצמים פרטים למקומות שונים וזה לפי שהמקום שמצאו שם באר היה למקום ישוב.

בְּאֵר, שע"פ. א) אחד המקומות אשר חנו שם בני ישראל במדבר בגבול מואב. בזכרון המקום הזה נאמר, ושם בְּאֵרָה היא הַבְּאֵר אשר אמר למשה וגו' בְּאֵר חפרוה שרים וגו' (במדבר כ"א–ט"ז י"ח), ולואת שערו המבארים שזו היא שנקראת אחרי כן בְּאֵר אֵלִים (ישעיה ט"ו ח') שבארץ מואב. וטעמו בְּאֵר שחפרוה אֵלִים ושרים. ב) עיר אשר לשם נמלט יותם בן גדעון מפני אבימלך אחיו (שופטים ט' כ"א) (ועיין בֵּארֹת, בַּעֲלַת בְּאֵר).

בְּאֵר אֵלִים, עיין באר.

בְּאֵר לַחַי רֹאִי, שע"פ. עין המים אשר שם נגלה מלאך ה' להגר בדרך שור בין קדש ובין ברד (בר' ט"ז ח' י"ד). ושם ישב יצחק אחרי מות אמו, (ובטעם השם, עיין חי).

בְּאֵר שָׁבַע, שם עצם פרטי. עיר על קצה גבול הדרום בארץ ישראל, שמה כרת אברהם ברית עם אבימלך מלך פלשתים, על כן קרא למקום ההוא בְּאֵר שָׁבַע כי שם נשבעו שניהם (בראשית כ"א ל"א). ובימי יצחק היה המקום ההוא לעיר. ועל שם המאורע החדש חזרו וקראו לה בשם אשר קרא לה אברהם תחלה, ונתקיים לה השם לארך ימים, (שם כ"ו ל"ג), ובחילוק הארץ לבני ישראל נפלה בגורל לשבט יהודה (יהושע ט"ו כ"ח) ונתנה אח"כ לבני שמעון. ובמנין הערים נאמר, בְּאֵר שֶׁבַע וְשֶׁבַע (שם י"ט ב'). והנראה שהכוונה לאותה עיר עצמה ואחת היא, שנקראת על הרוב במלואה בשני שמות, ולפעמים גם בקצור שֶׁבַע בשם אחד. ולהיותה על קצה הגבול הדרומי בארץ ישראל באה לפעמים בסימן קצה הגבול, מדן ועד בְּאֵר שֶׁבַע (ש"ב כ"ד ב'), ודן היתה כידוע בקצה הצפוני (עיין דָּן), ובפרוץ עבודת האלילים בישראל היו שתי ערי הגבול האלה מיוחדות למקומות ע"א, וכאמור, חי אלהיך דן וחי דרך בְּאֵר שָׁבַע (עמוס ח' י"ד), ובאליהו בברחו מפני איזבל נאמר, ויבא בְּאֵר שֶׁבַע אשר ליהודה (מ"א י"ט ג'), ההוספה אשר ליהודה היא כנראה להודיע שבימיו שבה באר שבע ליהודה משמעון, ושעל כן היה אליהו בטוח

מפחד איזבל, אבל לא להשמיענו שעוד עיר אחרת היתה שנקראת ג'כ בשם באר שב ע, כדעת י"מ. ובעלות גולי בבל לארץ אבותיהם, שבו ונתישבו בְּבְאֵר שֶׁבַע (נחמיה י"א כ"ז), ולעדות הירֹאנימום היתה עוד בימיו עיר גדולה, ועתה היא חרבה, ומקומה נקרא עד היום ביר סיבא, כמהלך י"ב שעות לדרומית מערבית לחברון.

בְּאֵרֹת, שע"פ. מערי הגבעונים (יהושע ט' י"ז), ונתנה לשבט בניימין, ובשם היחס, רמון הַבְּאֵרֹתִי (ש"ב ד' ב'), ובחסרון אל"ף, נחרי הַבְּרֹתִי (דה"א י"א ל"ט). לדעת בעל מחקרי ארץ היא הנקראת בְּאֵר בלשון יחיד (שופטים ט' כ"א), וכעת שם כפר גדול נקרא בלשון ערבית בֵּירַא, לצפון ראם בערך שעה אחת נוטה מעט למערבה (תבואות הארץ).

בְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן, שע"פ. אחד המקומות אשר חנו בני ישראל במדבר (דברים י' ו'), (עיין בני יעקן).

בְּאֵרָא, שע"פ. מבני אשר (דה"א ז' ל"ז).

בְּאֵרָה, שע"פ. בן בעל, נשיא לראובני אשר הגלה תגלת פלנאסר (שם ה' ו'),

בְּאֵרִי, שע"פ. א) החתי חותן עשו (בראש' כ"ו ל"ד). ב) אבי הנביא הושע (הושע א' א').

בָּאַשׁ, פע"י. הקל עומד, ענינו קלקול דבר ומעלה ריח רע וסרחון, שטינקן, פֿויל זין, смердѣть, гнить. וּבָאַשׁ היאר (שמות ז' י"ח), וירם תולעים וַיִּבְאַשׁ (שם ט"ז כ').

הנפעל, במובן המוסרי היותו מעלה ריח רע ושעמו היות מאוס לזולתו, זיך שטינקענד, פֿערהאסט מאכן, сдѣлаться противнымъ, гнус- ный для кого. וקשורו בב"ת, נִבְאַשׁ ישראל בפלשתים (ש"א י"ג ד'), התפרצו בהם, כי נִבְאַשׁוּ בדוד (ש"ב י"ד ו'), וביחם אֶת, נִבְאַשְׁתָּ אֶת אביך (שם ט"ז כ"א). ויתבן שהוא ע"ד הוראתו בלשון ארמית, היות רע בעיני זולתו ולמורת רוחו, (עיין בסמוך). ומזה בעברית עשות דבר להבעים ולהמרות רוח.

ההפעיל, א) עומד בעין הקל, פֿערדאַרבן, שטינקענד ווערדן, испортиться, сдѣлаться зловоннымъ. ולא הֶבְאִישׁ (שמות ט"ז כ"ד), הֶבְאִישׁוּ נמקו חבורותי (תהלים ל"ח ו'), (ועיין בסמוך). ובדחו"ל, דג מן השוק מַבְאִישׁ (מכילתא בשלח א'), מה המים מַבְאִישִׁים ומחמיצים בקנקן (שה"ש א' ב'). ב) יוצא, זבובי טוֹת יַבְאִישׁ יביע שמן רוקח (קהלת י' א'), שטינקענד מאכן, פֿערדערבן, сдѣлать зловонным, испортить. ובהשאלה, אשר הֶבְאַשְׁתֶּם את ריחנו (שמות ה' כ"א), לְהַבְאִישֵׁנִי בישב הארץ (בר' ל"ד ל'). וגם זה יתכן שהוא ע"ד הוראתו בארמית לגרום לי שם רע, ואולי לזה כוון אונקלוס בתרגומו למתן דבבו בינא ובין יתבי ארעא. ג) הכלמה וביוש, בעלידיגן, оскорбить. יַבְאִישׁ ויחפיר (משלי י"ג ה'), וזה קרוב לשרש בוּשׁ בעדות הכפל ויחפיר, ובא, כל הַבְאִישׁ על עם לא יועילו למו (ישעיה ל' ה'). לדעת המפרשים כאלו כתוב הֹבִישׁ משרש בוש, ולדעת הרשד"ל הקריאה הנכונה הַבְאִישׁ, וטעמו הכל הבאיש, נתקלקל ונשחת אצל אותו העם אשר אמרו שיועיל למו כי יראו ונוכחו שלא יוכל להועיל. והנראה כדעת המפרשים שעקרו כן בוש, אלא שמפני קרבת השרשים התחלפו הנטיות (ועיין בוש). ובמדרש, מַבְאִישִׁים דברים כנגד דוד (קהלת י' א'), אומרים דברים רעים לגנותו. ובמשנה במובנו הטבעי, הֶבְאִישׁ כונם לתוך ביתו (שביעית ד' ח'), והאבשים מַשְׁהֶבְאִישׁוּ (מעשרות א' ב'), כשנעשים רכים ותפוחים וזה הוא זמן התחלת הבשול בענבים. והנראה שיש בשרש באש משמעות הצביה והתפיחה שמביאה לידי סרטן, אנשוועללען, пухнуть. ואפשר שמזה במקרא, הֶבְאִישׁוּ נמקו חברתי (תהל' ל"ח ו'), צבו ונתפחו ואחרי כן נמקו, כטבע המכות שנתפחות ואח"כ נימוקות (ועיין בחל, בסר). ובפיוט, הוּבְאַשׁ בשרו (קרובות ד' דפסח).

ההתפעל, קרוב להורות הנפעל, זיך פֿערהאסט מאכן, сдѣлаться ненавистнымъ. כי הִתְבָּאַשׁוּ עם דוד (דה"א י"ט ו'), ובספר שמואל בא בנפעל (ש"ב י' ו').

בָּאֻשׁ, ש"ת, לענבים רעים ונשחתים. ויעש בְּאֻשִׁים (ישעיה ה' ב'), שלעכטע טרויבן, негодныя виноградныя ягоды. והנראה שהוא תאר לענבים גרועים בטבעם.

ומזה במשנה, העגבים וְהָאֲבָשִׁים (מעשרות א' ב'), והם ענבים השוערים.

בָּאַשׁ, שם. סרטן, смрадъ, gнилостный, зловоніе. ואעלה בָּאְשׁוֹ מחניכם (עמוס ד' י'). ובכנוי, ועלה בָּאְשׁוֹ (יואל ב' כ'), ופגריהם יעלה בָּאְשָׁם (ישעיה ל"ד ג').

בָּאְשָׁה, שם קבוץ. ע"מ דגה, עשבים, צמחים רעים, вонючія травы, куколь. ותחת שערה בָּאְשָׁה (איוב ל"א מ'), מקביל אל האמור לפני זה, תחת חטה יצא חוח.

1) **בָּאַשׁ**, ארמית, פע"י. הקל, היות רע ולמורת רוח, имѣть непріятность, быть противну кому, зломъ, (דניאל ו' מ"ח) הרע לו. ובתרגומים, וירע הדבר מאד בעיני אברהם (בראשי' כ"א י"א), ת"א ובְאַשׁ פתגמא. ובאפעל עשות רע, אבעל, שלעכט האנדלען, дѣлать зло. ואם הרע תרעו (ש"א י"ב כ"ה), ת"י ואם אֲבָאְשָׁא תַּבְאְשׁוּן, וכן ת"א, אשר הַבְאַשְׁתֶּם את ריחנו (שמות ה' כ"א), די אַבְאַשְׁתּוּן ית ריחנא. ובאתפעל, הרע לעם הזה (שם שם כ"ג), ת"א אִתְבְּאַשׁ לעמא.

1) **בָּאֹשׁ**, ש"ת. רע, מקולקל, שלעכט, פֿאר-דאָרבען, злой, испорченный. קריתא מרדתא ובְאוּשְׁתָא (עזרא ד' י"ב), ובעל מנחת שי קורא ובאישתא ביו"ד.

2) **בְּאֻישָׁא**, בגמרא, ש"ת. חולה, קראַנק, больной. לכבות בוצינא מקמי בְּאֻישָׁא (שבת ל' ע"א).

הערה. הנראה שיסודו ביש שבא בלשון הארמית בהוראת רע במובן המבעי והמוסרי, וממנו נגזר הפעל באש בארמית ובעברית, אלא שבארמית נשאר בהוראתו הראשונה, ובעברית יצא לענין המוסרי, לפי דרך לשונות בני שם לכנות את הדיה הרע בשם רע, ולהפך את הריח הטוב בשם טוב ויפה, עיין בשם, בסים.

1) **בָּאַר**, עיין אתר.

בָּבָה, ש"נ, תפוח עין. נוגע בְּבָבַת עינו (זכריה ב' י"ב), אויגאפֿעל, зѣница, зрачекъ. יש אומרים ששרשו ביב, ומקורו ארמית בִּיב, בָּבָא דבר חלול ונבוב ועם זה פתח ושער, ורגיל הרבה בגמרא בענין זה. ומזה שמות המסכתות בָּבָא קמא, בָּבָא מציעא, בָּבָא בתרא שער ראשון וכו', והן שלשה שערים מסדר נזיקין במשנה ומסדר כלים בתוספתא. ומזה בָּבַת העין, פירוש פתח העין, שהתפוח הוא פתחה של עין. ויש אומרים כי באָבָא בערבית ענינו עולל ויונק קטן והושאל לתפוח העין ע"ד השם אישון, עי"ש. ועיין בת עין, ובתלמוד בבביתא דעיניה (גיטין ס"ט ע"א).

2) **בְּבוּאָה**, בדחו"ל, ש"נ. הצורה החוזרת ונראית מעל פני גשם מזהיר ומראה מלוטש, וויעדערשין, אבבילד, שאטטען, отраженіе, отблескъ тѣнь למלאות מים מן המעין ונסתבלתי בְּבְבוּאָה שלי (נדרים ס' ע"א), הבא לי מראות גדולות וכו' ראה בְּבְבוּאָה שלך ראה אותה גדולה (ב"ר ד'), דחזי ליה בְּבְבוּאָה דְּבְבְבוּאָה (במות קכ"ב ע"א), וויעדערשין איינעם וויעדערשינעם, отраженія. ויתכן שהוא מן בבה שבמקרא ובביתא שבארמית וזה ע"ש הצורה החוזרת ונראית מתפוח העין. ובא בענין רושם הנשאר מן הכתב הנמחק, נמחק או נטשטש ובבואה שלו קימת (תוספתא גיטין ז' ו', ב"ב י"א), ספר שנמחק וכו', אם היה בבואה שלו נכרת ה"ז מותר (סופרים ג' ח'), ובתלמוד ירושלמי בּוּבְיָא.

בֻּבִי, שע"פ. ראש לאחת המשפחות אשר עלו מן הגולה בימי עזרא (עזרא ב' י"א).

בָּבֶל, שע"פ. עיר ומגדל בארץ שנער אשר בנו בני נח אחר המבול (בראשית י"א ט'), והיא היתה מראשית ממלכת נמרוד (שם י' י'), ובנויה על נהר פרת ועל שמה נקראת בהמשך הימים המדינה המתפשטת מצפון לארם נהרים עד לשון ים פרס. ארץ בבל לפנים היתה משועבדת למלכי אשור עד אשר גברה יד נבופלאסר ראש שרי צבאות הכשדים עליהם ויכונן כסא מלכותו בעיר בבל. ובימי נבוכדנאצר מלך בבל כללה מלכותו את כל מדינות אשור, פרס ומדי, ותתן חתיתה על כל מדינות אזיה, וכן נאמר על בבל, צבי ממלכת גוים תפארת גאון כשדים (ישעיה י"ג י"ט), (ועיין כשדים). ולרעת חכמי ישראל קרא לה ירמיה בשם ששך (ירמיה כ"ה כ"ו, נ"א מ"א), בחלוף

האותיות שבסדר א"ת ב"ש (ועיין ששך).
המלכה הגדולה הזאת נפלה בימי בלשאצר בידי מלכי מדי ופרס. ולהיות בבל הגדולה והחזקה במדינות פרס נקרא לפעמים גם כלל ממלכת פרס בשם בָּבֶל, לכורש מלכא די בָבֶל (עזרא ה' י"ג), ארתחשסתא מלך בָּבֶל (נחמיה י"ג ו'). העיר בבל היתה עיר גדולה מאד ונבוכדנאצר כלל גדולתה ויפיה, ואמר: דא היא בָּבֶל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי (דניאל ד' כ"ז). הנהר הגדול נהר פרת היה עובר בתוכה וחצה אותה לשתי ערים גדולות, ושעל כן תארה הנביא בתאר שוכנת על מים רבים (ירמיה נ"א י"ג). העיר הגדולה הזאת החרב נחרבה עד היסוד כנבואת הנביאים. ובימי חכמי התלמוד היתה לעיר קטנה ונקראת בשם בורסיף, ובורסיף נקרא בשם בָּבֶל (שבת ל"ז ע"א, ועיין תוספות שם ד"ה נפקא). וחרבות בבל הקדומה נמצאות ונכרות בסמוך אל העיר היללא או הלאלא. אולם השם בבל כשם המדינה נשאר לימים רבים ונזכר הרבה פעמים בתלמודים ומדרשים. ובשם היחס, בַּבְלָיָא (עזרא ד' ט'). ובגמרא תלמוד בבלי, ר' נתן הבבלי. ובגזרת השם נאמר בתורה, על כן קרא שמה בָּבֶל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ (בראשית י"א ט'), ופירשו המפרשים שטעמו כמו בָּא בֶּל בהוראת בלבול (ע"מ חן מן חנן), וי"א שעיקרו בַּלָּבֶל מן בַּלָּבֶל בארמית ונחסרה הלמ"ד הראשונה. ובגמרא, אמר ר' יוחנן מאי בבל? בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד (סנהדרין כ"ד ע"א).

2) בִּיבָר, במשנה, שם. מקום כינוס בעלי חיים להיות מזומנים לעת הצורך, פּהיערבערהאַלטניס, звѣринецъ. אין צדין דגים מן הביברין וכו' אבל צדין חיה ועוף מן הביברין (ביצה ג' א'), לחצר ולביברין (שבת י"ג ה'), ומלשון רומית הוא, vivarium.

בַּג, שע"ז. לא נמצא כי אם פעם אחת בכתיב ביחזקאל (כ"ה ז'), ונתתיך לָבַג לגוים, והקרי לָבַז, והוא הנבון בעדות המליצה הזאת שבאה במקומות אחרים (שם כ"ג ה', ל"ד כ"ח), ובירמיה (ל"ו י"ג, י"ז ג'), וגם

הכתיב יש לו יסוד, כי בלשון ערבית יורה השם בַּג מאכל אפוי או מבושל, שפיזיג, пища. ויהיה ע"ד האמור, והיה נבלתך למאכל (דברים כ"ח כ"ו), (ועיין פַּתְבַּג).

בָּגַד, פ"י. הוראתו הראשונה כסוי וחפוי (ומזה השם בֶּגֶד), והושאל לענין העלמת הדבר או המחשבה בכוונה לרמות את זולתו ולשקר באמונתו (ועיין מעל), בעדעקקען, פֿערשטעקקען, בעמֶאנטעלן, בעפֿרייגען, פֿרייללֶן וועדען, прикрываться, притво-ряться чѣмъ, измѣнять. ורוב קשורו בבי"ת, אשר אתה בָּגַדְתָּה בה (מלאכי ב' י"ד), בָּגְדָתָם בי בית ישראל (ירמיה ג' כ'), מדוע נִבְגַּד איש באחיו (מלאכי ב' י'). ועל המעט ביחס המ"ם, בָּגְדָה אשה מרעה (ירמיה ג' כ'). ושעמו, שקרה בו ונתרחקה ממנו. ובחסרון הקשור, אחי בָּגְדוּ כמו נחל (איוב ו' ט"ו). ויתכן שבזה בא בהוראתו הראשונה בענין כסוי, ובמובן ההסתר וההעלם, נסתרו ונעלמו ממני בצר לי, והכפל, כאפיק נחלים יעברו, הנה דור בניך בָּגָדְתִּי (תהלים ע"ג ט"ו), רש"י פירשו עפ"י תרגומו בענין יוצא, אעשה אותם בוגדים ורשעים. והראב"ע פירשו בחסרון בי"ת השמוש. ושעורו בדור בניך; בָּגוֹד תִּבְגוֹד (ישעיה ל"ג ח'). ומזה, ב) למעשה עשק ותמס בכלל, בעדריקקען, בעדרֶאנגען, удручать. הַבּוֹגֵד בוגד והשודד שודד (שם כ"א ב'), ותרגומו אניסיא מתאנסין; ובגד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ (שם כ"ד ט"ז). וביותר כשבא במובן שם תאר, ונפש בּוֹגְדִים חמס (משלי י"ג ב'), ענינו רשעים, פֿרב-ברעכער, законопреступники. למה תביט בּוֹגְדִים (חבקוק א' י"ג), והכפל, כבלע רשע. ובא, כל בּוֹגְדֵי און (תהל' נ"ט ו'), ענינו הבוגדים לעשות און, ואף כי היין בּוֹגֵד (חבקוק ב' ה'). רש"י פי' כי שיינו בוגד בו, והוא על דרך מליצת, לץ היין (משלי כ' א'). וי"מ, ואף כי הבוגד הוא איש אשר עברו יין. ולא בא הפעל בגד במקרא בהוראת לבישת בגד, ורק במה שנאמר, לעם נכרי לא ימשול למכרה בְּבִגְדוֹ בה (שמות כ"א ח'), נחלקו ראשוני התנאים בפירושו, ר"ע אומר כיון שפירש טליתו עליה, ור' אליעזר אומר כיון שבגד בה (קדושין ו' ח' ע"ב), ר"ע מפרשו מענין

כסוי בלבוש, ור"א מפרש מל' שקר. ולדעת ר"ע בא בהשאלה לנשיאת אשה, שהבעל כאילו פורש בגדו עליה, ע"ד ופרשת כנפך על אמתך (רות ג' ט'). וכן תרגם השמרוני בלבושה בה (ועיין כנף, לבש). ובמדרש, משל לשני בני אדם שהיו מתכסים בשמלה הדשה והיה זה בוגד מכאן וזה בוגד מכאן (פתיחתא איכה רבתי), מושך את השמלה להתכסות בה.

בֶּגֶד, שע"ז. א) כסוי וחפוי, покрывало, покровъ. ופרשו בֶּגֶד כליל תכלת מלמעלה (במדבר ד' י'), ותכס בַּבֶּגֶד (ש"א י"ט י"ג), ויכסהו בַּבְּגָדִים (מ"א א' א'). ועם זה מלבוש, וביחוד, עשוי מצטר או פשתים וכדומה, או בֶּגֶד או עור או שק (ויקרא י"א ל"ב), וכולל כל מיני הבגדים, ופ"א בא בלשון נקבה (שם ו' ד'), ועשית בִּגְדֵי קדש (שמות כ"ח ב'), הם שמונה בגדי כהונה הידועים, את בִּגְדֵי עשו בנה החמדות (בראשי' כ"ז ט"ו), התואר בל"נ, מלבשים בְּגָדִים (מ"א כ"ב י'), בגדים יקרים. ובכנוי מדבר בערו, בִּגְדֵי ומעילי (עזרא ט' ג'), בחסרון הדגש בדל"ת. וכן בכנוי הנוכח, ויעזב בִּגְדוֹ (בראשית ל"ט י"ב). ובא, חליפת בְּגָדִים (שופטים י"ד י"ב), קליידער צום וועכסלען, перемѣны одежды. וערך בְּגָדִים (שם י"ז י'), קליידער אנצוג, нарядъ. בִּגְדֵי אלמנותה (בראשית ל"ח י"ד), וויטוון קליידער, одежда вдовства. בִּגְדֵי אבל (ש"ב י"ד ב'), בִּגְדֵי כלאו (מ"ב כ"ה כ"ט). וע"ד ההשאלה, בִּגְדֵי נקם (ישעיה נ"ט י"ז), בִּגְדֵי ישע (שם ס"א י'). ובא הרבוי פ"א במקרא בלשון נקבה, כל בִּגְדָנֶיךָ (תהלים מ"ה ט'), בגדים יקרים, ב) מענין הפעל שקר ורמיה והפרת ברית, אונטרייע, אבפאלל, вѣроломство, измѣна. שלו כל בִּגְדֵי בָגֶד (ירמיה י"ב א'), וכן עשק ומרוצה, וּבָגֶד בִּגְדוּ (ישעיה כ"ד ט"ז).

בְּגָדוֹת, שמ"נ. במובן השני, פּרייוואטזאכן, פּערראטה, измѣна, вѣроломство. אנשי בְּגָדוֹת (צפניה ג' ד').

בָּגוֹד, ש"ת. לא נמצא כ"א שתי פעמים במקרא, ולנקבה, בָּגוֹדָה אחותה יהודה (ירמיה ג' ז').

2) בְּגִידָה, בתלמוד, ש"נ. מן הקודם, פּרייאלאזינקייט, вѣроломство. כל בגידות שבגדת בי (ירושלמי פאה א'). בְּגוֹי, שע"פ. מעולי גולה (עזרא ב' ב'). 2) בָּגַר, במשנה, פ"ע. הקל, ענינו הגעת האשה לפרק האישות, והוא י"ב שנה ושתה חדשים כשמביאה שתי שערות, מאננבאר ווערדן, возмужать. לא הספיקה לעמוד בדין עד שֶׁבָּגְרָה (כתובות דף ד' א'), נערה שלא בָּגְרָה (נדרים י"א י'), והשתמשו בו גם בנפעל, ומשתביא שתי שערות ועד שֶׁתִּבָּגֵר (כתובות כ"ט ע"א). ובא בהשאלה להתעבות ותתקשות הקול וּבָגַר לה קלא (בבא בתרא קכ"ז ע"ב).

2) בָּגָר, ש"ז. פרק הזמן הנ"ל, דיא צייט דער מאננבארקייט, время возмужа-кости. שהבעל מפר בְּבָגָר (נדרים י' ב').

2) בְּגָרוּת, ש"נ. מעין הקודם, אין בין נערות לְבְגָרוּת אלא ששה חדשים (כתובות ל"ט ע"א).

2) בּוֹגֶרֶת, שת"נ. לאשה בת י"ב שנה וששה חדשים כשתביא שתי שערות, איינע מאננבארע יונגפרויא, возмужа-лая. בּוֹגֶרֶת ששהתה י"ב חודש (נדרים י' ה'). יש אומרים שהוא מלשון יונית באַגאָם, גדול בשנים או מלשון רומית ווינגר, vigor כח וחזק. והנראה שמקורו ארמית וקרב לפעל בכר בהוראת דקידה ובקיעה ויציאה לחוץ. ומזה בגמרא, דמבגר לה (כתובות ס"ה ע"א), דוקר לה, והושאל למעמד הגידול בנקבה שיוצאת ממעמד הנערות למעמד אחר, או ששערותיה מתחילות לצאת ולצמוח (ועיין הפלאה שבערכין בגר א').

בַּגְתָא, שע"פ. אחד משבעה סריסי אחשורוש (אסתר א' י').

בַּד, שם. עיקר הנחתו דבר העומד בפני עצמו, יחידי, פֿעראיינצעלנעם, особая вещь. ובהוראה זו לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, במובן תאר הפעל, בַּד בְּבַד יהיה (שמות ל' ל"ד), אחד באחד יהיו, זה כמו זה, או כל מין ומין בפני עצמו, יעדעם אבנעזאנדערם, каждый особо. (ועיין בסטוך). ובגמרא אמרו,

שיושבים בַּד בְּבַד ועוסקים בתורה (ברכות דף ס"ג עמוד ב'). ומיסוד זה נגזרו המלות בָּדָד, לְבַד שיתבארו במקומם, והתיחדה המלה בַּד במובן שם, גוף דק היוצא מגוזעו נפרד ונבדל מן הדומים לו. ומזה, א) ענף היוצא מן העץ, אָסָם, צווייג, сукъ вѣтвь. ותעש בַּדִּים (יחזקאל י"ז ו'), ועם זה כללות הענפים, געצווייג, сучья. ממטה בַּדֶּיהָ (שם י"ט י"ד). ובגמרא, שלשה בַּדֵי חרדל (כתובות ק"א ע"ב). ומזה, ב) עין ארוך ודק עשוי לשאת משא על ידו, שמאנגע, העבעבוים, жердь, шестъ. בַּדִּים למזבח (שמות כ"ז ו'), בַּדֵי עצי שטים (שם כ"ה י"ג). ואפשר שבהוראה זו ת"א בַּד בְּבַד יהיה (שמות ל' ל"ד) מתקל במתקל יהי, וכעין זה פירשו בגמרא, אמר רבינא שלא יניח משקל במשקל וישקול (כריתות דף ה' ע"א), והטעם מוט או קנה המשקל. ובגמרא, בדי מחטין וצנוריות ופירשו שם, דבר דתלי ביה מדי בַּד קרו ליה כההוא דתנן עלה אחד בבד אחד (ב"מ כ"ד ע"א). ג) חוטי פשתן המתפרדים כאו"א בפני עצמו אחרי הנפוץ והסריקה, фадэнъ, нить. ובגמרא, דבר העולה מן הקרקע בַּד בְּבַד (יומא ע"א ע"ב), ויכלול כלל החוטים המתוקנים, לעשות מהם בגד, гарнъ, leinen, льняная прядь. בַּתנת בַּד (ויקרא ט"ז ד'), אפוד בָּד (ש"ב ו' י"ד). וכן יבוא בענין בגד העשוי מבד, לבש בַּדִּים (יחזקאל ט' ב'), ובמובן זה בא בלשון רבים. ד) גידי בעלי החיים או אבריהם המתפשטים ומתפרדים בגוף כענפי אילן, адэрн, сухожилія, жилы члены. יאכל בַּדֵי עורו יאכל בַּדָּיו בכור מות (איוב י"ח י"ג). ורש"י פירוש בניו ובנותיו. וגם זה מעיקר הוראת השם שהילדים הם כענפים היוצאים מן העץ. ובא, וחלה חרב בעריו וכלתה בַּדֶּיהָ (הושע י"א ו'), י"ת גבוריו, וכן פרש"י, ולא ידענו טעמם. והרד"ק פירשו בענין ענפים ובא בהשאלה לכפרים שהם ביחס אל העיר כיחס הענפים אל האילן כמו שנקראו גם בָּנוֹת (עיין בַּת), וזה מקביל אל הקודם בעריו. ויש מפרשים מענין בָּרִים, שהוא ברזל ארוך ודק כעין מוט (ועיין בר בשרש ב ד א). ה) בַּדֵי שאול תרדנה (איוב י"ז י"ג), להר"ש פרחון ענינו כמו חדרי שאול, וכונתו המקומות בעמקי שאול שהם רחוקים נפרדים ונעלמים מעין רואה, והנכון שטעמו כמו בָּדֵי שאול משרש די והבי"ת שמושית וראויה להיות בשו"א, וכן תרגומו לבי קבורתא.

בָּדָד, תה"פ. לתאר מציאות במקום לברו ביחידות נפרד מזולתו, וזה בבחינות שונות, בָּדָד ישב מחוץ למחנה (ויקרא י"ג מ"ו), נפרד ונבדל, абгэсондэрт, отдѣльно. שאינו רשאי להתערב עם זולתו, איכה ישבה בָּדָד (איכה א' א'), עזובה ושוממה, аинзам, одиноко. עיר בצורה בָּדָד (ישעיה כ"ז י'), מאין יושב. והכפל נוה משלח ונעזב, ובמובן אחר בָּדָד ישכנו (ירמיה מ"ט ל"א), בפני עצמם, שוקט ובטוח באין מפריע, פּיר זיך זיכער, безпечно. וכאמור לפני זה, יושב לבטח וגו' לא דלתים ולא בריח לו. ובענין זה, וישכן ישראל בטח בָּדָד עין יעקב (דברים ל"ג כ"ח), אללין, רוהיג, אינגעשפֿאַרט, одинъ, спо-койно, безопасно. וכענין לברו, ה' בָּדָד ינחנו ואין עמו אל נכר (שם ל"ב י"ב). ובא בתוספת הלמ"ד השמושית, הן עם לָבָדָד ישכון (במדבר כ"ג מ'), איננו רוצה, איננו צריך להתערב עם זולתו, שכני לָבָדָד (מיכה ז' י"ד), בטוח, כי אתה ה' לָבָדָד לבטח תושיבני (תהלים ד' מ'), וי"ם כמו לברך, ולא נמצא בפעל כי אם:

בּוֹדָד, בבינוני מן הקל, וענינו היות יחידי ונפרד, כצפור בּוֹדָד על גג (תהל' ק"ב ח'), איינזאם, одинокій. פרא בּוֹדָד לו (הושע ח' מ'), שואף להיות בודד, ואין בּוֹדָד במועדיו (ישעיה י"ד ל"א), וך אויסשליעסעק, исключаться. ר"ל שלא יתבודד איש וישאר לברו ולא יבא במועדי המלחמה, ומתיחס אל העשן האמור לפני זה כי מצפון עשן בא ואומר שאף שקשלם לעשן הנה באמת לא יהיו כמו העשן שמתפזר לכאן ולכאן כי אם יחד יבואו נועדים. ובירושלמי השתמשו בו בפעל ע"ד הפעל המרובע, בודדה ברגלו (יומא פרק ה' הלכה ב'), מחלקה ומפרידה, וי"ג בודדה. ובפיוט, להבדיל בין מים למים וּלְבוֹדָדָם (יוצר לשח"ת). ובדברי

חזל בא בפעול, בגדים בְּדוּדִים (פת׳ תא מדרש איכה), כמו בגדי יושב בדד, אינוידלערקליי- דער, одежда пустынника. ובפיוט, אבלים וּבְדוּדִים (סליחה טלך מלכים). ובנפעל, וצפור נִבְדָּד (יוצר לש״ת). ובל׳ המפרשים נמצא לשון „בּוֹדֵד במקרא״, ור״ל לא נמצא רק פ״א. וכן בא בהתפעל:

3) הִתְבּוֹדֵד. לא היו מִתְבּוֹדְדִים לגמרי (כתרי ג׳ א׳), אינזאם לעבן, צוריקק געצאגן, жить одинокимъ,— въ уединеніи ממנו גם:

3) בְּדִידָה, בְּדִידוּת, שם מפשט. אינ- זאמקייט, одиночество. ולא יהיה משתומם ביחידות וּבְבְדִידוּת (שם), וכן:

3) הִתְבּוֹדְדוּת, ש״ט. הפרשה מן החברה לפנות המחשבה לעיון והתבוננות, אינזידעלייא, отшельничество. ובאה המלה בַּד בחבור עם למ״ד השמוש:

לְבַד, תאה״פ. א) ליחד דבר שהוא בפני עצמו, נפרד מזולתו, פֿיר זיך, בעזונדערס, особо, отдѣльно. את חמש הדיריעות לְבַד (שמות כ״ו ט׳), משפחת בית דויד לְבַד ונשיהם לְבַד (זכריה י״ב י״ב), ובבנוים, לו לְבַדּוֹ ולהם לְבַדָּם (בראשית מ״ג ל״ב), אשר הצבת לְבַדָּנָה (שם כ״א כ״ט), כבשת הצאן לְבַדְּהֶן (שם שם כ״ח). ובמובן, יחידי במקומו שאין אחר עמו, аллейн, одинъ, ויותר יעקב לְבַדּוֹ (שם ל״ב כ״ה), יהיו לך לְבַדֶּךָ (ישעיה ה׳ ח׳), (משלי ה׳ י״ז), והושבתם לְבַדְּכֶם לא אוכל אנכי לְבַדִּי (במדבר י״א י״ד), ומזה ב) כטעם רק, нур, только. לְבַד בך נזכיר שמך (ישעיה כ״ו י״ג), לְבַד ראה זה מצאתי (קהלת ז׳ כ״ט). ובמובן זה נאמר צדקתך לְבַדֶּךָ (תהלים ע״א פ״ז), כמו רק צדקתך. ובמשנה בתוספת בי״ת, ולא זו בִּלְבַד (ברכות א׳ א׳), בשלישי ובשביעי בִּלְבַד (פרה ג׳ א׳). ובשבא השם שאחריו בט״ם, ענינו ג) כמלת היתם בענין חוץ, אויסער, кромѣ, безъ. הגברים לְבַד טפך (שמות י״ב י״ז), לְבַד מערי הפרזי (דברים ג׳ ה׳), נוסף עליהם, לְבַד מאשר יושיט (אסתר ד׳ י״א), ופ״א נמצא עם מלת עַל, לְבַד על כל התנרב (עזרא א׳ ו׳). ובענין חוץ תבוא לפעמים גם המ״ם בראשו, מִלְּבַד הרעב הראשון (בראשית כ״ו א׳), ושעורו כמו לְבַד מן הרעב, מִלְּבַד נשי בני יעקב (שם מ״ט כ״ז), כמו לְבַד מִנֶּשֶׁי, כי מנהג הלשון להעביר את אות השטוש ממלה למלה, ובכנוי, אין עוד טִלְבַדּוֹ (דברים ד׳ ל״ה).

2) בַּד, במשנה. שם, המקום והכלים שעוצרים בו זתים (אולי נקרא כן ע״ש הקורות והבדים שעוצרים על ידיהם), אין עושין זיתים בְּבַד (שביעית ח׳ י׳), פרעסבע, давильня, прессъ. בית הַבַּד, קעלטער, тиски. ובשעת הגתות וְהַבַּדִּים (חגיגה ג׳ ד׳), והושאל על שעור כמות זיתים הנדרכים בפעם אחת, לטול מהן בַּד אחד או שני בַּדִּין (פהרות מ׳ ו׳).

2) בָּדָד, במשנה, ש״ת. דורך הזיתים, ישאלו הַבַּדָּרִים (שם מ׳ ח׳), אֶהעל-פרעסער, קעלטערער, давильщикъ, маслинъ.

2) בּוֹדִידָה, בְּדִידָה, במשנה. שם כלי בבית הַבַּד לקבל את הזיתים הנדרכים, קעלטער-ציבער, давильный чанъ. ומכנים לְבוֹדִידָה (שביעית פרק ח׳ ו׳).

2) בְּדִיד, במשנה שם. א) עוגיה עשויה בעקרי האילנות לקבל מי הגשמים, גראבע, канава. אלו הן עוגיות בְּדִידִין שבעקרי זיתים ושבעקרי גפנים (תוספתא שביעית א׳ ז׳, ובגמרא מרק דף ד׳ ע״ב). ב) כלי הברזל שחופרין בו עוגיות וגומות, גראבשיט, заступъ. יד הַבְּדִיד ארבעה (כלים כ״ט ז׳), והרמב״ם גורס ברי״ש, ועין תוי״ט.

בָּדָא, בָּדָה, פעו״י. הקל, הגה מלב דברי שקר, ערזונענן, ער- דיכטען, выдумать. בחדש אשר בָּדָא מלבו (מ״א י״ב ל״ג), כי מלבך אתה בּוֹדָאם (נחמיה ו׳ ח׳), והראוי בּוֹדָאם. ובגמרא בענין המצאת דבר חדש מלבו, לשון שֶׁבָּדוּ להן חכמים להיות נודר בו (נדרים דף ג׳ א׳). ובמשנה בה״א בענין התסיסה המביאה לידי חמוץ, גאָהרען, бродить, киснуть

וכחמצן (מנחות ה' א'). וזה לפי הנראה לפי שחלקי העיסה מבצבצים ועולים על ידי החימוץ בערבוביא כדמיונות ומחשבו' העולות בלב הרוצה להמציא דברי שקרים. ובמובנו הראשון בא גם בבנין פעול, שדברו הכתובים לשון בְּדוּי (ויקרא רבה ס'), עדיכטעס, ערוֹאַננץ, выдуманное. ובפיעל, איני מְבַדֶּה (שבועות לא ע"א), עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מְבוּדִּים אנו (תוספתא סנהדרין ו'), עדי שקר אנחנו. ובהתפעל, שמא תִּתְבַּדֶּה ותאחז (ברכות דף ד' עמוד א'), לינגן געשטראפט וועדען, быть обличену во лжи.

בַּד, בַּדִּים, ש"ת. א) מדבר דברים שבודאם מלבו, דברי שקר, לינגנרעדנער, лжецъ. והתיחד אל הקוסמים והוברי שמים, חרב אל הַבַּדִּים (ירמיה נ' ל"ו), ואולי מזה, וכלתה בַּדָּיו (הושע י"א ו'), מפר אתות בַּדִּים (ישעיה מ"ד כ"ה). והכפל, וקסמים יהולל, וכן הוא בלשון ארמית, אוֹב, ת"א בְּדִין (ויקרא כ' כ"ז). והנראה שהשם בַּדִּים בזה איננו שם תאר, כי אם ש"ד ובל"ד וענינו שקרי ההוברים וע"ד הארמית. ומזה, ב) כל דברי שקר בכלל או דברים מופלאים וזרים שיוצאים מגדר המציאות, פֿרעמדאַרטיגעס, странное. בַּדֶּיךָ מְתָּם יחרישו (איוב י"א ג'). לא כן בָּדָיו (ישעיה מ"ז ו'), מנהגיו הזרים שהוא מפרש לפני זה, גאותו, גאונו ועברתו. ובהשאלה, נפלא במינו במציאות, שהוא כמו יוצא ממנהגו של עולם, וואונדערבאַרעס, дивное. לא אחריש בַּדָּיו (איוב מ"א ד'). והכפל, ודבר גבורות.

2) בַּדָּאי, בדחז"ל, ע"ט זַבָּאי ש"ת לבודא שקרים, לינגנר, лгунъ. שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בַּדָּאי הוא (ברכות ד' ע"א), כך עונשו של בַּדָּאי, אפילו אומר אמת אין שומעין לו (סנהד' פ"ט ע"ב). וכן במובן ש"מ, דברים של בַּדָּאי (דברים רבה ה').

2) בַּדָּאוּת או בַּדָּיוּת, ש"ט. דברי בַּדָּאוּת לשון בַּדָּיוּת (ויקרא רבה ס'), לינגר, ложь.

2) בִּידוּ, בִּידָא, בירושלמי, ש"ט. עלילת שקר בדויה, ערדיכטעטע פֿאַלשע פֿערלוימדונג, выдуманная, ложная, клевета. ואתצידון כולהון מן בִּידוּ (יבמות פ' ס"ז ה"ג), ובאותו ענין בסוטה (פ' ס' ה"ב) מן בִּידָא, ע"י עלילת שקר. ומזה לדעת הרה"ח לעווי ענין המסופר במיתת רב שרירא גאון, ונתלה רב שרירא מידו אחת (ספר הקבלה להראב"ד), שנתקשו בהבנתו גדולי החכמים. שט"ם הוא וצ"ל מן בִּידוּ אחת, בעלילת שקר.

בְּדַד, שע"פ. אבי הַדַד, ממלכי אדום הקדמונים (בראשית ל"ו ל"ה). כנראה שהוא שם מורכב מן בִּי דַד או בֶּן אָדַד (עיין אֲדַד הַדַד).

2) בְּדַח, ארמית, פעו"י. הקל, היות חדה, עלץ ושמח, זיך פֿרייען, עראָפּצען, веселиться, радоваться. נַיְחָךְ יתרו (שמות י"ח ט'), ת"י וּבְדַח, אשמחה ואעלצה בך (תהלים ט' ג'), תיב"ע אחדי וְאֶבְדַּח, ורגיל בתלמוד, בענין שמחה טוב לב, הפך עצב, היימער, מונטער זיין, быть весёлымъ, въ весёломъ расположеніи духа. וּבַדְחוּ רבנן (שבת ל' ע"ב). ובבינוני, בְּדִיחָא דעתאי (ט"ק י"ז ע"א).

הפעל יוצא, שַׁמַּח, חַדֵּה, ערגאָפּצען, веселить. לאו אזהרתיך דלא תְּבַדְּחַן (נדרים נ"א ע"א), בְּדוּחֵי אנן וּמְבַדְּחִינָן עציבי (תענית כ"ב ע"א).

2) בָּדוֹחָא, ש"ת. משמח לב בהלצות, шутникъ, за-, לוסטיגמאכער, баВникъ. בָּדוֹחֵי אנן (שם).

2) בְּדִיחוּת, בְּדִיחוּתָא, שט"נ. דבר המשמח, ער-, היימערנדעס, развеселяющее. אמר מילתא דְּבְדִיחוּתָא ובדחו רבנן (שבת ל' ע"ב). ועם זה מעמד שמתת הלב, היימערקייט, פֿראָהזינען, весёлость, весёлое расположеніе духа. בְּדִיחוּתָא מפכחא ליה (ברכות נ"ה א'), ומזה:

3) בַּדְחָן, בלשון המורגל אצלנו, ש"ת, המשמח בהלצות ובמעשים מעורים שחוק, שפאַסמאכער, קאָמיקער, шутникъ, комикъ. ומזה:

3) בַּדְחָנוּת, ש"נ. דברי הלצות, שפאַסמ-

מאכעריי, קאָמישעס, шутливое, комическое.

יסודו כנראה הוא דָּחָה, שמטנו נגזר המלה דַּחֲנָן (דניאל ו' י"ח), ובהפך חָדָה (עיין שם).

בָּדָיָה, שע"פ. טן האנשים אשר נשאו נשים נכריות (עזרא י' י"ח).

בָּדַל, פע"י. עיקר הוראתו, הפרשה וחלוק דבר מזולתו, או חלק פרטי טן הכלל, פֿאַרנעמען, זאָנדערן, отдѣлять. הקל לא נמצא במקרא כי אם בדברי חז"ל במובן הטבעי, הַבְדָּל בתמרים ובגרגרות (ב"מ פ"ח ע"א), מפרש המדובקות זו בזו. ומזה בהשאלה, איני בּוֹדֵל מהם כל בין השמשות (ביצה ל' ע"ב), אינני פורש מהם, זיך ענטהאלטן, удерживаться. ובענין הַרְחָקה: כל הקורא ק"ש מזקין בְּדָלִין הימנו, כל העוסק בתורה יסורין בְּדָלִין הימנו (ברכות דף ה' ע"א), וויכען, удаляться.

הנפעל, במקרא א) בפעל משותף, הפרד והוצא את עצמו טן הכלל, הִתְבַּדְּלוּ מתוך העדה (במדבר ט"ז כ"א), זיך זאָנדערן, отдѣляться. ובבה"ק האחרונים במובן המוסרי, וְהִבָּדְלוּ מעמי הארץ (עזרא י' י"א), התרחקו מנשיהם ומטנהגיהם שלא כדת ישראל, וכל הַנִּבְדָּל מעמי הארצות אל תורת האלהים (נחמיה י' כ"ט), וכל הַנִּבְדָּל מטמאת גויי הארץ אלהם (עזרא ו' כ"א). ב) במובן נפעל, היות נפרד ומוצא טן הכלל, אויסגעזאָנדערט, אויסגעשלאָסען ווערדן, быть выдѣляему, исключаему. והוא יִבָּדֵל מקהל הגולה (עזרא י' ח'). ולטובה היות נבחר ומורם טן הכלל למעלה ומשמרת נכבדה, געוואָהלט ווערדן, быть избираему. יִבָּדֵל אהרן להקדישו (דה"א כ"ג י"ג), יִבָּדְלוּ עזרא (עזרא י' ט"ז). ומזה, ג) בענין הרמה והמסר לעבודת הצבא, ומן הנִּדְבִי נִבְדְּלוּ אל דויד (דה"א י"ב ח'). ובפיוט ובמחקר, ואינך נאצל מכל וְנִבְדָּל (שיר היחוד), ואמרו שֶׂכֶל נִבְדָּל, תאר למלאכים ולרוחות הנבדלים טן החומר.

ההפעיל, יוצא. א) חלק דבר לשנים, טרעננען, разлучать, раздѣлять. ושסע אתו בבנפיו לא יַבְדִּיל (ויקרא א' י"ז), ב) עשות הפרש ומחיצה בין דבר לדבר, אַפּטהיילען отдѣлять. אונטערשיידען, различать. וקשורו עם בֵּין וּבֵין, וְהִבְדִּילָה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות כ"ו ל"ג). וכן עם למ"ד על הנושא השני, כ"א עונותיכם היו מַבְדִּלִים בינכם לבין אלהיכם (ישעיה נ"ט ב'), ויהי מַבְדִּיל בין מים למים (בראשי' א' ו'), הרקיע הוא המסך המבדיל. ומזה הפרשה בין דברים מעורבבים, וַיַּבְדֵּל אלהים בין האור ובין החשך (שם א' ד'), לְהַבְדִּיל בין הטמא ובין הטהור (ויק"א י"א מ"ז), בין קדש לחל לא הִבְדִּילוּ (יחזקאל כ"ב כ"ו). ג) הפרשת והוצאת יחידים טן הכלל לטובה או לרעה, אויסשיידען, выдѣлять. וְהִבְדַּלְתָּ את הלוים (במדבר ח' י"ד), אשר הִבְדַּלְתִּי אתכם טן העמים (ויקרא כ' כ"ד), וָאַבְדִּיל אתכם טן העמים להיות לי (שם שם כ"ו) לטובה; ולהפך, הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי ה' טעל עמו (ישעיה נ"ו ג'), וְהִבְדִּילוֹ ה' לרעה (דברים ל"ם כ'). ומזה הפרשה בכונת ההרחקה, וַיַּבְדִּילוּ כל ערב מישראל (נחמיה י"ג ג'). ד) הפרשה ויחוד לאיזה תכלית ומשמרת. שלש ערים תַּבְדִּיל לך (דברים י"ם ז'), אז נָבְדִּיל משה (שם ד' מ"א), בעשטימטען, назначить. וָאַבְדִּילָה משרי הכהנים (עזרא ח' כ"ד), וַיַּבְדִּילֵם אמציהו להגדוד (דהי"ב כ"ה י'), יַבְדִּילוּ עברים בארץ (יחזק' ל"ם י"ד). והבינוני פעול, והערים הַמְּבֻדָּלוֹת (יהושע ס"ז ס'), תמורת הַמְּבֻדָּלוֹת. ולדעת בעל ארץ קדומים הוא כשם כלילי אשר התיחד אל הבל ארץ בנחלת מנשה אשר נאחזו בו בני אפרים והם המפורשים בדהי"א (ז' כ"ם). ובגמרא, הַמַּבְדִּיל בתפלה צריך שֶׁיַּבְדִּיל על הכוס (ברכות ל"ג א'), אומר ברכת ההבדלה (עיי"ש). ובתוספתא, שתי כריכות המובדלות זו מזו שני גפנים המובדלים זו מזו (פאה ג' י"א), והקליר אמר קו מוּבְדָּל אשר הוּבְדַּל למים (תפלת נשמ).

3) **בַּדָּל**, שם. בפיוט. הבדל בין קדש לקדש, תת בַּדָּל מסכך (יוצר לסוכות).

3) **בּוֹדָלָת**, ש"נ. בפיוט. כנוי לפרכת, חוץ לְבוֹדָלָת (עבודה לרמב"ק).

2) **הַבְדָּלָה**, ש"מ. בדחו"ל. אם אין דיעה הַבְדָּלָה מנין (ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב), אונטערשיידונג, различіе. ומזה במשנה, וְהַבְדָּלָה בחונן הדעת (ברכות ה' ב'), נוסח

הברכה. ובספרי המחברים נהוג יותר השם הָבְדָּל. עין טלת הגיון שער י׳).

בָּדָל או בְּדָל, ש״ז. תנוך אוזן, דאם ушная мочка.

או בְּדַל אוזן (עמוס ג׳ י״ב), ע״ש שהוא נבדל מעצם הראש. והרד״ק אמר שאולי הבי״ת הוא בי״ת השמוש ועקרו דַּל, וענינו הַדַּל והרך שבאוזן.

בְּדִיל, שק״ז. א) מין ממיני מתכת, олово. בְּדִיל ועופרת (יחזקאל כ״ז י״ב), את האבן הַבְּדִיל (זכריה ד׳ י׳), דאם оловянный отвѣсъ. ובא ברבוי, ב) ואסירה כל בְּדִילָיִךְ (ישעיה א׳ כ״ה), בענין חלקי העופרת המעורבים בכסף העומדים להבדל ולהפרש ממנו ע״י ההתכה בכור, ועיין שלַאק.

בְּדֹלַח, שם. שם הַבְּדֹלַח ואבן השהם (בראשית ב׳ י״ב), ובמן נאמר, ועינו כעין הַבְּדֹלַח (במדבר י״א ז׳), לפי תרגום השבעים הוא אבן יקרה, ולדעת ר׳ איבו הוא אבן טובה (ב״ר ט״ז), עדעלשטיין, драгоцѣнный камень. ור׳ אסי בפירושו אמר על והמן כזרע גד וגו׳ עגול כגידא ולבן כמרגליות (יומא ע״ה א׳), פערלע, жемчугъ. ובן קורא ר׳ בנימין בעל המסעות את המרגליות בשם בְּדוֹלָחִים. ולדעת החכמים האחרונים, יסודו של השם הזה הוא בדל והחי״ת נוספת לסימן הבנין. ועקרו הפרשה והבדלה, ומזה הפרשת השרף הנוטף מן האילנות, והתיחד השם בדולח אל שרף האילן המשובח הגדל בהודו ובאקטריא, שיש לו ריח טוב מאד, ובשהוא מתיבש עינו כעין שעוה, ובהיר, וידוע בל׳ יונית ורומית בשם Bdelium, бделій. וזהו שאמרו במדרש, בדלח של פטמין (ב״ר פ׳ ס״ז), וכן נקראה גם המרגלית בשם זה, לפי שהיא בעצם איננה כי אם נטף המתהווה בגוף שרצי הטים כידוע. וזהו הבדלה שבמקרא.

בָּדָן, שע״פ. א) את־יִרבעל ואת־בָּדָן (ש״א י״ב י״א). לדעת יב״ע והמפרשים הוא שם לואי לשמשון שהיה משבט דָּן, ושעורו בָּדָן. ולדעת קצת הוא שם מקוצר מן עבדן והוא עַבְדִּיאוֹן (עי״ש). ב) בן אולם משבט מנשה (דהי״א ז׳ י״ז).

בָּדָק, ש״ז. חריץ ובקע בבנין, ריѣзъ, щель, трещина, שפאלטע, ברוך, אהרלעכקיט, мочка уха.

בָּדָק בית ה׳ (שם שם י״ג), מחזיקי בְּדָקֵיהָ. поправлять, починить (יחזק׳ כ״ז ט״ו כ״ז), ובא, כי לְבָדָק הבית תתנו (מ״ב י״ב ח׳), כמו לחזק בָּדָק הבית. ובדחו״ל שלשה בְּדָקֵי מיתה (שבת ל״ב א׳), עונות שבודקין אותה עליהם בשעת הסכנה, או כמ פרצי מיתה, הפרצים שהמות עושה בה, ויש גורסים דְּבָקֵי מיתה, ומזה הפעל:

בָּדַק, פ״ו. הקל, יוצא, חפוש וחקירה בבדקים וסדקים לתקנם, אינדרינ-גען, אונטערזוכען, אויספאָרשען, проникать, осматривать. לְבַדֵּק ולחזק הבית (דהי״ב ל״ד י׳). ובמשנה, בענין חפוש למצוא דבר, בּוֹדְקִין את התמץ (פסחים א׳ א׳), ומזה חפוש לנסיון, מפני שרוצה לְבַדּוֹק את שדהו (תוספתא כלאים ב׳ ד׳), לנסות אם השדה ראויה לזריעה זו, מה הוא בּוֹדֵק בקנקנים ברורים (ב״ר נ״ה). ובהשאלה: חקירה ודרישה, בּוֹדְקִין את העדים (ר״ה ב׳ ו׳), изслѣдовать, вы-, אינטערזוכען, אויספאָרשען, вѣдывать. וכן הוא בארמית, תרגום וְתַבְּדְקֵנָּה, וְתִבְדּוֹק (דברים י״ג ט״ו). ובמובן המוסרי בפיוט, וּבוֹדֵק כל הלבבות (שיר היחוד). ואמרו, מפני שהנוה היפה בּוֹדֵק (כתובות י״ג י׳), בּוֹדֵק את הגוף וחופש חדרי בטן, ואם נמצא בו איזה מיחוש מגדילו וטחלאָו, דורכדרינגען, проникать. ובענין הגהה בספר ותיקון, בְּדָקָה לוי בטעניתיה (יבמות י׳ א׳), אויסבעסערן, поправлять. והערוך גורס פתקא. ובדב״א בבינוני פעול, בָּדוּק ומנוסה, והנפעל במשנה נדריה נִבְדְּקִין (נדה פרק ה׳ ו׳).

2) בְּדִיקָה, במשנה. שה״פ. טענין חפוש וחקירה, בענין בדיקות עדי נפשות מצאנו שהבדיקה היא גדולה מן החקירה, כי החקירה היא רק בעיקר הדבר, והבדיקה היא גם בפרטים השייכים לזה. כמו ששנינו: מה בין חקירות לִבְדִיקוֹת, חקירות אחד אומר איני יודע עדותן בטלה, בְּדִיקוֹת אחד אומר

אינו יודע וכו׳ עדותן קיימת (סנהדרין ה׳ ב׳), ומ״מ אמרו היו בודקין אותם בשבע חקירות, ולא אמרו חוקרין, וכבר התיחד השם בְּדִיקָה לחפוש במובן הטבעי בְּדִיקַת חמץ, בְּדִיקַת הריאה, והשם חֲקִירָה לחפוש עיוני, ועיין חקר.

2) בָּדוֹקִי, במשנה שם. כנוי לילד שהוא מכיר את אמו ואת אביו אינו מכיר, אבא שאול היה קורא לשתוקי בָּדוֹקִי (קדושין ד׳ ב׳). ובגמרא אומרים שבודקים את אמו (שם ע״ד א׳).

בְּדָקָר, שע״פ. שליש יהוא (מ״ב ט׳ כ״ח), והוא מורכב מן בֵּן דָּקָר או בִּי דָּקָר.

1) בַּדַּר, ארמית, פ״י. כמו פזר, בזר בעברית ולא נמצא כ״א בבנין פַּעַל. וּבַדְּרוּ אנבה (דניאל ד׳ י״א), צערשפרייען, разсѣять. ונהוג הרבה בתלמוד, בשעה שמכנסין בַּדָּר (ירושלמי ברכות פ״ה), ותרגום ומשם הפיצם, ומתמן בַּדְּרִינוּן (בראשי״א פ״ה). ובמדרש גם בהתפעל, שריין הלין דינדרין מתבדרין (ויקרא פ׳ י׳).

בֹּהוּ, שמ״ז. ענינו ריקות, תהו וָבֹהוּ (בראשית א׳ ב׳), לעערהייט, пустота. וכן הוא בערבית, והראוי בְּהָה ע״מ קָדֵשׁ. ובא ע״ד מליצה, קו־תהו ובני־בהו (ישעיה ל״ד י״א). ובגמרא אמר רב: בֹּהוּ אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהם יוצאין מים, שנאמר בישעיה (ל״ד י״א) ואבני בֹהוּ (חגיגה דף י״ב ע״א), והוא אם כן דבר שיש בו ממש, אבל במדרש גזרו ממנו פעל, ואמרו, ישבה הארץ תוהה ובוהה (ב״ר ב׳). ונראה שפרשוהו במובן שממון וריקות.

בַּהַט, שם אבן ממיני אבני שיש לבן, בַּהַט ושש (אסתר א׳ ו׳), אלאבאסטער, алебастръ.

בָּהַל, פעו״י. הקל, לא נמצא במקרא. ובחז״ל בא בבינוני פעול, בענין היות תדר ופוחז, ערשראקקען, איבעראיילט זיין, быть испуганнымъ, безразсуднымъ על ממונו (שבת קי״ז ע״ב), אדם בָּהוּל על כתו (יומא פ״ה ע״א), ואמרו עוד שאני התם דזמנו בָּהוּל (פסחים דף ע״ב ע״ב), דחוק, ושמושו במקרא הוא בבנין:

נִפעַל, א) בהוראת תדרה ורעדה מפחד, ערשראקקען, בעשטירצט זיין, дрожать, смущаться. אז נִבְהֲלוּ אלופי אדום (שמות ט״ו ט״ו), כי נִבְהֲלוּ מפניו (בראשית מ״ה ג׳), ותרא כי נִבְהַל מאד (ש״א כ״ח כ״א), ועל כן מפניו אֶבָּהֵל (איוב כ״ג ט״ו), ונפשי נִבְהֲלָה מאד (תהלי׳ ו׳ ד׳). ובהשאלה, כי נִבְהֲלוּ עצמי (שם שם ג׳), וידי עם הארץ תִּבָּהֵלְנָה (יחזקאל ז׳ כ״ז), ועם זה חרדה עד דכדוכה של נפש, כי כלינו באפך ובחמתך נִבְהָלְנוּ (תהלים צ׳ ז׳), אונטערגעהן, שווינדען, погибать, исчезать. כי כלה אך נִבְהָלָה (צפניה א׳ י״ח), שעורו כלה אף נבהלה, וטעמו, כמו כלה ונחריצה (ישעיה י׳ כ״ג). ב) חפזון ומהירות, לפי שהחופז עושה דבריו כמו נבהל, וכעין הפעל חרד שכולל שתי ההוראות האלה, נִבְהָל להון איש רע עין (משלי כ״ח כ״ב), חרד להרויח, איבעראיילט זיין, быть торопливымъ, опрометчивымъ. אל תִּבָּהֵל מפניו תלך (קהלת ח׳ ג׳), אל תהי נבהל ונחפז ללכת מפניו, ויתכן שמזה גם כן, כי כלה אך נִבְהָלָה (צפניה א׳ י״ח), ושעורו, כלה נבהלה, ר״ל כליון פתאומי, אנגערוואַרטעט, неожиданно.

הפיעל, יוצא. א) הבעית והפחיד, פֵּרכּס איניגען, בעשטירצט מאכן, ערשרעקקען, встре-вожить, поражать, смущать וּלְבַהֲלָם. לירא וּלְבַהֲלָם (דהי״ב ל״ב י״ח), ואלהים אמר לְבַהֲלֵנִי (שם ל״ה כ״א), ובסופתך תְּבַהֲלֵם (תהלים פ״ג ט״ז), וַיְבַהֲלֵהוּ פחד פתאום (איוב כ״ב י׳). ב) נחץ ומהר, בעשליניגען, בעפֿאַרדערן, ускорять, по-спѣшествовать. וַיְבַהֵל את תמרוקיה (אסתר ב׳ ט׳). ג) עשות דבר בחפזון בלי ישוב הדעת, איבעראיילט, אונבעזאָנענען זיין, быть торопливу, безразсуднымъ. אל תְּבַהֵל ברוחך לכעום (קהלת ז׳ ט׳), שהוא כמו אַל יבהל ברוחו.

הפועל. יצאו מְבֻהָלִים ודחופים (אסתר ח׳ י״ד), ובא נחלה מְבֻהֶלֶת בראשונה (משלי כ׳ כ״א), וראיילטעטעס פֿאַרמאָגן, нaскоро пріобрѣтен-ное достояніе. ר״ל נחלה המושגת במהירות ובחפזון, והכתיב מְבֻחֶלֶת בחי״ת (ועיין בחל). ובגמרא, ושמותיהם מְבוּהָלִין (נטין י״ד ע״ב). ובדב״א מְבֻהָל ש״ת איש אין ונחפז.

опрометчивый, אינבראיילעט, אינבאנענעט, безразсудный.

ההפעיל, כהוראת הפיעל. א) ושדי הַבְהַילָנִי (איוב כ"ג ט"ז), ערשרעקקען, поражать. ב) וַיְבַהֲלוּ להביא את המן (אסתר ו' י"ד), איילען, בעשלייניגען, торопить, ускорять. ומזה, וַיְבַהֲילוּהוּ משם (דהי"ב כ"ו כ'), מהרו להרציאו, שנעללפֿארשאפֿען, скоро удалять. ובדב"א מַבְהִיל, דבר מעיר השתוממות. ובדרז"ל בא גם בהתפעל, אל תִּתְבַּהֵל מכעסו (במדבר רבה י"ד).

בָּהָלָה, שמ"נ. חרדה ורעדה וחפזון, שרעקקען, ענטזעצען, בעשטירצונג, ужасъ, поражение. והפקדתי עליכם בָּהָלָה (ויקרא כ"ו ט"ז), ושנותם בַּבֶּהָלָה (תהל' ע"ח ל"ג). ויתכן שהוא נרדף עם הבל, והוא דבר שאינו מתקיים בטבע, כדבר שנעשה בחפזון וחרדה, אייטעל, суета, пустое. נרדף עם האמור לפני זה, ויכל בַּהֶבֶל ימיהם. ומזה, לא יגעו לריק ולא ילדו לַבֶּהָלָה (ישעיה ס"ה כ"ג). והרבוי, עיר וּבֶהָלוֹת (ירמיה מ"ח ח'), ובדב"א דבקתך הַבֶּהָלָה (הקדמת מ"ג), היא הרגשה פנימית מורכבת מחוזק התשוקה לאיזה דבר והיראה ממניעת השגתו, אינבראיילונג, то-ропливость.

1) בָּהַל, בארמית כמובנו בעברית בבנין פיעל, ערשרעקקען, возмущать. אל יְבַהֲלֶךָּ (דניאל ד' ט"ז), וחזוי ראשי יְבַהֲלֻנַּנִי (שם ד' ב'). וכן בהתפעל, הִתְבַּהֲלָה (שם ב' כ"ח). ובבינוני, שגיא מְתַבְּהַל (שם ה' ט"ו).

1) בְּהִילוּ, ש"נ. מהירות, חפזון, איילע, торопливость. אזלו בְּהִילוּ (עזרא ד' כ"ג).

2) בְּהִילוּת, במד"ש. איילע, торопливость. השיבו בְּבְהִילוּת (ב"ר ב').

בְּהֵמָה, ובסמיכות בָּהֲמַת, ובכנוי בְּהֶמְתִּי ע"מ בְּהֲמַת, שם כולל כל מיני מהלכי ארבע אוכלי עשב ונוחים לקבל מרות ב"א להשתמש בהם לאכילה לעבודה ולמשא. השם הזה נגזר מהשם ב ה ם בסורית. שהוראתו נוח, רך וטוב, צאַם, צאַרט, смирный, вѣжный. ומזה, בעלי חיים נוחים, פֿיה, скотъ. בניגוד אל הטורפים שנקראו על דרך היחוד בשם וחיה, בְּהֵמָה ורמש וַחַיְתוֹ אֶרֶץ למינה (בר' א' כ"ד), לכל הַבְּהֵמָה אשר היא מפרסת פרסה (ויקרא י"א כ"ז), זאת החיה אשר תאכלו מכל הַבְּהֵמָה (שם שם ב'), ענינו נפש חיה מן הבהמה, ולפרט אחד מן המין, הַבְּהֵמָה אשר אני רוכב בה (נחמיה ב' י"ב), בְּהֵמַת הלוים (במדבר ג' ט"ה), בְּהֵמְתְּךָ לא תרביע (ויקרא י"ט י"ט). וכשבא אצל אדם כולל כל בעלי החיים, מאדם ועד בְּהֵמָה (שמות י"ב י"ב), ורוח הַבְּהֵמָה (קהלת ג' כ"א), אדם וּבְהֵמָה תושיע ה' (תהלים ל"ו ז'). ולפעמים יאמר גם על החיה הטורפת, ליש גבור בִּבְהֵמָה (משלי ל' ל"ד), וְשֶׁן בְּהֵמוֹת (דברים ל"ג כ"ב), ושׁד בְּהֵמוֹת (חבקוק ב' י"ז). וחכמינו ז"ל אמרו: יכול אף חַיָּה שהיא קרויה בְּהֵמָה (ת"כ א' ב'). ובסמיכות אל מקום רבצם, בְּהֵמוֹת שדי (תהלים ח' ח'), כאריה בְּבַהֲמוֹת יער (מיכה ה' ז'). ובא, משא בַּהֲמוֹת נגב (ישעיה ל' ו'). לדעת הרש"ל רפאפורט הוא מיוחד למין חמור הנקרא בתלמוד חמרא לובא או לבדקם, והוא החמור שבמדינת ערב ולוב, המצוין בכחו למשא ושיכול לחיות הרבה ימים בצמא, לובין-עזעל, -ли-війскій оседъ. (גייגערס ציישטרייפֿט). ובא, הנה נא בְּהֵמוֹת אשר עשיתי (איוב מ' ט"ו), דרש חז"ל ידוע; ולפי המבארים החדשים הוא שם מיוחד לחיה ידועה הנקראת סוס נילוס, נילפֿערד, היפפאָפּאָטאָמ, гиппопотамъ. ומלשון מצרית הוא פִּי הֵי טוֹת, חית המים לפי שמשכנה ביאור. וכל התכונות המיוחסות לבהמות זו במקרא נמצאו בחיה זו. ובמשנה, בְּהֵמָה דקה (קדושין א' ד'), הבהמות הקטנות, צאן, קלײן פֿיה, мелкій скотъ. בְּהֵמָה גסה (שם), הבהמות הגדולות כמו שור, פרה, גראָסס פֿיה, крупный скотъ.

2) בָּהֵם, בדחז"ל, ש"ת. מנהיג הבהמות, אמר לו אותו הַבָּהֵם (דב"ר ג'). ובדב"א ביו"ד היחס בַּהֲמִי, מי שיש לו תכונת הבהמה, חסר דעת, פֿהיריש, ומזה:

3) בְּהֵמִיוּת, ש"מ. תכונת נפש הבהמה, פֿהיערהייט, скотство. לא יעשה מדי רק בְּבְהֵמִיּוּתוֹ (מו"נ ג' ח'), ואמרו: הנפש הבהמית.

בֹּהֶן, שם. העב שבאצבעות היד והרגל, דюймовъ, גראָספֿצאָהע, большой палецъ.

על בֹּהֶן ידו ועל בֹּהֶן רגלו (ויקרא י"ד י"ז). והרבוי, בָּהֲנוֹת ידיהם ורגליהם (שפטים א' ז'), שלא כמשפט משקל פֹּעַל, אבל בערבית ושומרונית היחיד בָּהֹן, ואולי ממשקל זה בא הרבוי בעברית.

בֹּהַן, שע"פ. בן ראובן (יהושע ט"ו ו'), (עיין אבן בֹּהַן בן ראובן).

בָּהַק, במקרא לא נמצא כי אם בש"ת.

בֹּהַק, שם. מין נגע בעור, מראה לבן כהה, פֿריזעל, אויסשלאג, лишай, на-кожная сыпь. ופירש רש"י לובן הנראה בבשר אדם אדום בין חברבורות אדמדמותו, וכן נקרא הנגע הזה בלשון ערבי עד היום (פאסער). ועקרו ארמית בהוראת זהר, גלאַנץ, блескъ. בָּהֲקָן כדהב טב (תרגום שה"ש א' י"א). ובהשאלה, בָּהַק באוריתא (שם ז' ג'). ומזה בהפעיל, מנוגה נגדו וגו' (ש"ב כ"ב י"ג), תרגומו ומזיו יקריה מַבְהֲקִין שמי שמיא. ובדחז"ל, והוא יוצא וּמַבְהִיק את כל העולם כולו (במדר"ר פ' פ"ז), הַבְהִיקָה כל ארץ מצרים מזיווה (ב"ר מ'), כל המשחיר פניו על דברי תורה בעוה"ז הקב"ה מַבְהִיק זיו לעוה"ב (סנהדרין דף ק' ע"א), ומזה סימן מוּבְהָק (ב"מ כ"ז ע"ב), ברור רשום וניכר לכל, רב מוּבְהָק, ולאו רב מוּבְהָק אנא (קדושין ל"ג ע"א), חכם רשום נודע בחכמתו ואמרו: לא אמרן אלא ברבו שאינו מוּבְהָק אבל ברבו מוּבְהָק מלוא עיניו (שם), והוא רב שהתלמיד קבל רוב חכמתו ממנו, שמות מובהקים (גיטין י"א א'). ובפיוט בבנין פיעל, בְּהַקְתָּ אור שחריך (יוצר ב' דפסח).

בֹּהַק, בֹּהָקָן, ש"ת. לבן ביותר, האָכ-ווייס, ярко-бѣлый. שמא יצא מהן בֹּהַק (בכורות מ"ה ע"ב), בֹּהָקָן הוא מעלה חיכה (ב"ר צ"ח), ראה וכו' את הַבָּהָקָנִים (ברכות נ"ח ב'), ידיו בָּהָקָנִיוֹת (מגילה כ"ד ע"ב), בעלות בהרות לבנות (ועיין בּוּק, בקק).

בָּהַר, לא נמצא במקרא כי אם בשמות.

בָּהִיר, ש"ת. מזהיר ומאיר, בָּהִיר הוא בשחקים (איוב ל"ז כ"א), גלאַנצענד, блестящій, сіяющій.

בַּהֶרֶת, ש"נ. נגע צרעת לבנה שהיא ככתם לבן, בְּהֶרֶת לבנה (ויקרא י"ג ד'), וויים פֿלעקק, накожное бѣлое пятно. בָּהֳרוֹת לבנות (שם שם ל"ח). וחכמינו ז"ל אמרו בדרשתם על בהיר הוא בשחקים אפילו בשעה שרקיע נעשה בהורין בהורין (תענית ז' ע"ב) כתמים לבנים, וכן פירש"י. ובמדרש: שהיתה מַבְהֶרֶת בגזרותיה (ויקרא רבה י"ג). מעלת כתמים כלומר מחשכת. ובעלי אסופות משתמשים בשם בהירות או בתואר בהירי על הגשמים שהאור מפלשם וחודר אותם, דורכזיכטיג, прозрачный ויסוד השם, בר, ברר.

בּוֹא, פעו"י. הקל, בעבר בָּא, בָּאָה, בָּאתָ, בָּאת, ופ"א בָּאתָ (ש"ב י"ד י"ג), בָּאוּ ופ"א בָּאוּ (ירמיה כ"ו י"ח), בָּאנוּ, ופ"א בָּנוּ (ש"א כ"ה ח'). הצווי בּוֹא, בּוֹאָה. המקור בֹּא בּוֹא, ובכנוי בֹּאִי, בֹּאֲךָ, בֹּאָהּ, העתיד אָבוֹא, תָּבוֹאִי, וַתָּבֹאנָה (ש"א כ"ה ל"ד), ובדבור המליצי תָּבֹאתָה, ובכנוי תְּבוֹאָתְךָ. עיקר הנחתו כניסה למקום ועם זה הגעה והליכה, איינ-געהן, הינגעהן, נעהן, входить, зайти, хо-дить. ובפרטי הוראותיו יורה: א) כניסה למקום, וקשורו ביחס אֶל, בָּא נח אֶל התבה (בראשית ז' ז'), ולוט בָּא צערה (שם י"ט כ"ג), כמו אל צער. ומזה בהשאלה, בֹּא נא אֶל שפחתי (שם ט"ז ב'), ע"ש הכניסה אל אהל היחוד, ובמובן זה גם בקשור עַל, לבוא עלינו (שם י"ט ל"א). ויכלול כניסת האשה לבית בעלה להיות לו לאשה, ויהי בְּבוֹאָהּ (יהושע ט"ו י"ח). ובמשנה במובן ההזדווגות בקשור עַל, הַבָּא על יבמתו (יבמות ו' א'). ובהשאלה אחרת כניסה לקברות אבות, וטעמו מיתה, ואתה תָּבוֹא אל אבתיך (בראשית ט"ו ט"ו), תָּבֹא עד דור אבותיו (תהלים ע"ט כ'). ולהוראת חזק הפעולה, ר"ל כניסה כעין שקיעה או תחיבה, יבוא בקשור עם יחס הבי"ת, כי בָּא סוס פרעה וגו' בים (שמות ט"ו י"ט), וּבָא בכפו ונקבה (ישעיה ל"ז ו'). ובענין כניסה בחזקה, אייַנדרינגען, вникать. וּבָאוּ בביתך (שמות ז' כ"ח), ורוח לא יָבֹא ביניהם (איוב ט"א ח'). ובמובן המוסרי, בסודם אל תָּבֹא נפשי (בר-

מ״ם ו׳) . ומזה, בָּא באנשים (ש״א י״ז י״ב) בחברת אנשים נכבדים. ומזה במובן ההתחברות, לבלתי בוא בגוים האלה (יאושע כ״ג ז׳) . ובהשאלה , וָאָבֹא בברית אתך (יחזק׳ ט״ז ח׳) , וּבָאִים באלה (נחמיה י׳ ל׳) . וע״ד המליצה , ה׳ במשפט יָבוֹא (ישעיה ג׳ י״ד) , יָבוֹא עמך במשפט (איוב כ״ב ד׳) , מכנים את עצמו בעמק הדין. וכן אל יָבֹאוּ בצדקתך (תהלים ס״ג כ״ח), לא יכנסו במדת צדקתך לא יזכו לחסות בצדקתך , ובמובן קרוב לזה , מָבוֹא ברמים (ש״א כ״ה כ׳) . אם שכיר הוא בָּא בשכרו (שמות כ״ב י״ד) , הנכון כתיב״ע אל פסידיה באגריה. הנזק אשר גרם השכיר עולה לשוכר בשכר אשר קבל . ובבחינת הזמן : ואברהם זקן בָּא בימים (בראשית כ״ד א׳) , פָּאֲרשׂרѣкшіи , войти въ лѣта . וַתָּבֹאנָה בעדי עדיים (יחזק׳ ט״ז ז׳) , בימי היופי לאשה , כמו שהוא מפרש, שדים נכונו . וכן בענין היות נכלל בכלל מספר ידוע, במספר ירחים אל יָבֹא (איוב ג׳ ו׳), אלה הַבָּאִים בשמות (דה״א ד׳ ל״ח) , נתפרשו ונקבו בשמותיהם . ועל המעט שנמצא ביחס הפעול, בכל בָּאֵי שער עירו (בראשית כ״ג י״ח) , בֹּאוּ שעריו בתודה (תהלים ק׳ ד׳) , כל בָּאֶיהָ לא ישובון (משלי ב׳ י״ט) . ומענין הכניסה נאמר, עד בּוֹא תבואתה (ויקרא כ״ה כ״ב), כניסת התבואה למקומה אל הגרן והיקב , וכמו כן כל ענין הכנסה , אשר בָּא לשלמה (מ״א י׳ י״ד. ב) הליכה ותנועה להתקרב אל מקום או גוף ידוע , געזן , קѣммен , ходить, прихо- дить, прійти . בקשור עם יחס שאליו , וּבָא אל עירו ואל ביתו (יהושע כ׳ ו׳) , בָּא יוסף אל אחיו (בראשית ל״ז כ״ג) , כי היום בָּא לעיר (ש״א ט׳ י״ב) , ועם יחס על ועד , ועלי יָבוֹא כל איש (ש״ב ט״ו ד׳) , וּבָא המלך דוד עד בחורים (שם ט״ו ה׳) , וביחס שממנו , אי מזה בָּאת (בראשית ט״ו ח׳) , ועל המעט גם ביחס הפעול , וּבָאתָ לך ארץ יהודה (ש״א כ״ב ה׳) , וביחס אל הזמן , בָּאֵי מועד (איכה א׳ ד׳) , באים לימי המועדים , וכן בָּאֵי השבת (מ״ב י״א ה׳) , והפוכו , יוצאי השבת (שם ז׳) . ובהשאלה , ברברים שאין בהם רוח חיים , ענינו הגעה אל הגבול והתכלית , אננעלאַנגען , פָּאַרקאַמען , дойти, достигать . עד האלהים יָבֹא דבר שניהם (שמות כ״ב ח׳) , הבצעקתה הַבָּאָה אלי (בראשית י״ח כ״א) , והשמועה בָּאָה עד יואב (מ״א ב׳ כ״ח) , כספכם בָּא אלי (בראש׳ מ״ג ב׳) , כי בָּאָה נחלתנו אלינו (במדבר ל״ב י״ט) , ועם מלת היחס לְפָנַי, בָּא מספר ההרוגים לפני המלך (אסתר ט׳ י״א) , קץ כל בשר בָּא לפני (בראש׳ ו׳ י״ג) . וביחס הפעול , הנה הסללות בָּאוּ העיר (ירמיה ל״ב כ״ד) . ומזה במובן הגעת למעלת הזולת , ואל השלשה לא בָּא (דה״ב י״א כ״ח) , ועד השלשה לא בָּא (שם שם כ״א) . ובגמרא, בָּאנו למחלקת, כמו הגענו הכנסנו את עצמנו . ובסמיכות אל פעל אחר במקור ביחס שאל , בְּבוֹא כל ישראל לראות (דברים ל״א י״א) , לָבוֹא לקחת לו גוי (שם ד׳ ל״ד) . וכן בחבור עם פעלים אחרים לפירוש תכלית הביאה, וּבָא ולן ושכב (ש״ב י״ב ט״ז) , וּבָאתָ ומשחת (מ״א י״ט ט״ו) . ג) מקרה וחול ענין ופעולה לרעה. ועל המעט גם לטובה, פּרעפֿאַלן , אינערקאַמען, застать, постигать , וקשורו ביחס הפעול , בשלום שודד יָבוֹאֲנוּ (איוב ט״ו כ״א) , כי יעבר לא יָבוֹאֲנוּ (ישעיה כ״ח ט״ו) , חרב מלך בבל תְּבוֹאֶךָּ (יחזקאל ל״ב י״א) , כל זאת בָּאַתְנוּ (תהלים מ״ד י״ח) , אל תְּבוֹאֲנִי רגל גאוה (שם ל״ו י״ב) , ולטובה , בהם תְּבוֹאָתְךָ טובה (איוב כ״ב כ״א) , וביחס שאליו , בָּא אליכם כל הדבר הטוב (יהושע כ״ג ט״ו) , תְּבוּאָתָה לראש יוסף (דברים ל״ג ט״ז) , תבוא הברכה ; ובאה במין נקבה נסתרת בתוספת ה״א , כמו , ותקרב וָתָבוֹאָה (ישעיה ה׳ י״ט) , ובתי״ו נוספת לתפארת הקריאה , ובענין חול הדבר המובטח , וּבָא האות (דברים י״ג ג׳) , כי תָבֹאנָה האתת האלה (ש״א י׳ ז׳) , בָּאָה ונהיתה (יחזק׳ כ״א י״ב) , ועץ חיים תאוה בָּאָה (משלי י״ג י״ב) , אינטרעסֿ- פאַן , сбываться . ומזה התחדשות ההויה, קרות מקרה , הזדמנות , אל תָּבֹא רננה בו (איוב ג׳ ז׳) , תָּבוֹא סופה (שם ל״ז ט׳) , לפני לחמי אנחתי תָבֹא (שם ג׳ כ״ד) , וּבָא כמהלך ראשך (משלי ו׳ י״א) . ומזה במשנה , כשאדם בָּא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורים (קדושין פ״ב ע״ב) , לא בָּאת לידו עד שמוכר את שדהו (שם דף כ׳ ע״א) . ובהגעת זמן , הנה ימים בָּאִים (ירמיה ז׳ ל״ב) , בָּא העת הגיע היום (יחזקאל ז׳ י״ב) . ובחסרון השם

המוזה על הזמן, הַבָּאִים ישרש יעקב (ישעיה כ"ז ו'), ושעמו ביטים הבאים. ומזה לענין התחדשות ההויה, דור הולך ודור בָּא (קהלת א' ד'), עפֿשטעהן, נעבאָרן וועדען, явиться, раждаться (תהל' ע"א ח'). ומזה, הַבָּאוֹת השמיענו (ישעיה מ"א כ"ב), והכפל הגידו האותיות (מן אתא). ובמשנה בהשאלה, דיו לַבָּא מן הדין (ב"ק ב' ה'). ובדברי חז"ל: חדש זה אסור בכל החדש, וראש חדש לַהַבָּא, שנה זו אסור בכל השנה וראש השנה לעתיד לבא (נדרים ח' א'), חיי העולם הַבָּא (אבות ב' ו'). וכן אמרו, בזה ובַבָּא ( ), ושעמו בעולם הזה ובעולם הבא. פקוד לְהַבָּא פקדתי לשעבר (שמו"ר ג'). וכן השתמשו במקרא בפעל זה ד) לענין הליכה בכלל, гэхэн, ходить. ועם נעלמים לא אָבוֹא (תהלים כ"ו ד'), ואת איש חמות לא תָבוֹא (משלי כ"ב כ"ד), וקודם לו אל תתרע. ולפעמים נמצא גם במובן שיבה, למן היום לכת המלך עד היום אשר בא (ש"ב י"ט כ"א), צוריקקאָמען, возвратиться. ומזה בהשאלה, כי בָא השמש (בראשית ט"ו י"א), כאלו שב השמש אל המקום אשר יצא ממנו אנטערגעהן, заходить. ושעל כן נאמר בהפך על זריחת השמש הפעל יצא, השמש יצא על הארץ (שם י"ט כ"ג), יצא ממקומו, והוא המקום אשר המשילו הכתוב וקראהו בשם אֹהֶל, לשמש שם אהל בהם (תהל' י"ט ה'), מה שאינו כן באור שבו נאמר בוא על התחלת הזריחה קומי אורי כי בָא אורך (ישעיה ס' א'). וזה טעם ההבדל שעשו בגמרא בין ביאת השמש ובין ביאת האור (ברכות ב' א'). ובענין השיבה נאמר, ושבתך וצאתך וּבוֹאֶךָ (מ"ב י"ט כ"ז, ישעיה ל"ז כ"ח). וענינו כלל כל הפניות שאדם פונה. ומזה במובן הליכות הנהגה כללית, אשר יצא לפניהם ואשר יָבֹא לפניהם (במדבר כ"ז י"ז). ובענין אחר, בָּא ויצא בתוך העם (ירמיה ל"ז ד'), מתהלך הנה והנה כחפצו מבלי מעצב, ויש שענינו קרוב למשמעות פעל יוצא, אָבוֹא ביתך בעולות (תהלים ס"ו י"ג), אבוא אני ויבואו עמי עולות, ושעמו, אביא עולות, אָבוֹא בגבורות אדני (שם ע"א ט"ו), אבוא עם ספורי הגבורות, וכמו שמסיים אזכיר צדקתך, כי בָא החלום ברב ענין (קהלת ה' ב'), החלום מביא עמו רבוי ענינים שונים בערבוביא, ונמצא ה) בענין זרוז, בּוֹאִי שכבי עמי (ש"ב י"ג י"א), כשמוש הפעל ילך (עי"ש), בֹּאוּ נשתחוה (תהלים צ"ה ו'). ובגמרא, בֹּא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה (קדושין ל"ג א'). ולענין ההתמדה, והיה משה משמח וּבָא (שמו"ר מ"ז). ובמקור, עד בּוֹא אדניו (בראש' ל"ט ט"ו), ואם בֹּא יָבֹא הכהן (ויקרא י"ד מ"ח), הקריב לָבוֹא מצרימה (בראשית י"ב י"א), לא אוכל עוד לצאת וְלָבוֹא (דברים ל"א ב'), ועל הרוב טעמו כשם הפעולה, ויצחק בָּא מְבוֹא (בראשית כ"ד ס"ב), ממקום שבא, וכן, לְבֹא חמת (במד' י"ג כ"א), ועם יחס שממנו, מִלְּבוֹא חמת (מ"א ח' ס"ה). וכן בתוספת כ' הכנוי, עד בּוֹאֲךָ עזה (שופטים ו' ד'), טעמו, המקום שהולכים דרך שם לעזה. ובמובן זה בא על הרוב בתוספת ה"א, בֹּאָה גררה (בראשית י' י"ט), בֹּאָה יזרעאלה (מ"א י"ח מ"ו). ובא, לבלתי באו הבלים הנותרים (ירמיה כ"ז י"ח). והוא לדעת הרד"ק מגזרת פעול ע"מ מה טובו, והנכון שהוא מקור, ובא בתוספת וי"ו שרוקות וכמו שנמצא גם בתוספת ה"א, בְּבֹאָה רגליך העירה (מ"א י"ד י"ב), והוא מלרע, ונמצא וגדודי מואב יָבֹאוּ בארץ בָּא שנה (מ"ב י"ג כ'), י"ת במובן המקור במיעל שתא, ואפשר כי האל"ף במקום ה"א בָּה, כלומר באותה שנה (הרד"ק).

ההפעיל, יוצא בכל הזוראות הקל. א) במובן הכנסה, וַיָּבֵא האיש את האנשים ביתה יוסף (בראשית מ"ג י"ז), הינאיינפֿיהרען, вводить. הֲבֵאתָנוּ במצודה (תהלים ס"ו י"א), הָבֵא נא ידך בחיקך (שמות ד' ו'), איינשטעקען, вложить. הֲבִיא בכליותי בני אשפתו (איכה ג' י"ג), הָבִיא למעלה בסבך עין קרדמות (תהלים ע"ד ה'), שעורו, כמביא קרדמות בסבך עין. ובהשאלה, ושלשים בנות הֵבִיא לבניו (שופטים י"ב ט'), הינפֿיהרען, взять. ובקשור עם יחס הבי"ת, ואתי תָּבִיא במשפט עמך (איוב י"ד ג'). ב) הובלה, קאָמען לאָסען, вводить. לְהָבִיא אותנו אל המקום (במדבר כ' ה'), ובמובן

הנהגה, לימען, פֿירהרן, вести. הֲבִיאֹתָם ותטעמו (שמות ט"ו י"ז), ובענין הזמנה, איינלאדן, приглашать. אף לא הֲבִיאָה אסתר (אסתר ה' י"ב), וברברים שאין בהם רוח חיים, ברינגן, принести. והבל הֲבִיא (בראש' ד' ד'), תמימה יְבִיאֶנָּה (ויקרא ל"ב ד'), הנני מֵבִיא את המבול מים על הארץ (בראשית ו' י"ז), הערביא פֿירהרן, навести. ובהשאלה, הֲבֹאתָ עליו חטאה (שמות ל"ב כ"א), הֲבֹאתי להם על אם בחור שודד (ירמיה ט"ו ח') לרעה, וכמו כן לטובה, למען הָבִיא ה' על אברהם את אשר דבר עליו (בראשית י"ח י"ט), ובקיום ההבטחה, עתה הֲבֹאתיָה (ישעיה ל"ז כ'), אין ערפֿילונג ברינגן, привести לבב חכמה (תהלים צ' י"ב), ערווערבן, приобрѣтать. ובמובן השגת ההכנסה בתבואות, איינברינגן, вносить. אשר הָבִיא מארצך (דבר' כ"ו ב'), ועבדת לו את האדמה וְהֵבֵאתָ (ש"ב ט' י'), איש יָבֹא בפריו אלף כסף (ש"ה"ש ח' י"א). ובענין ביאת השמש, וְהֵבֹאתי השמש בצהרים (עמוס ח' ט'). ובהוראת ד) ההנהגה, ואשר יוציאם ואשר יָבִיאֵם (במדבר כ"ז י"ז). ובמשנה בהוראות שונות, הבטלה בָּאָה לידי זמה (כתובות ה' ה'). ובתפלה, אל תביאני לא לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון, מוליך וּמֵבִיא (ראש השנה ב' ג'), תנועה לצדדים, הולכה ענינה תנועה שממנו והבאה תנועה שאליו, וכן לענין שחיטה להעברת הסכין, מוליך וּמֵבִיא, ובענין גידול הפירות, הבוסר מַשֶּׁהֵבִיא מים (שביעית ד' ח'). ובענין הברכה או הרכבה, אין מְבִיאִים אילן באילן (כלאים א' ז'). ובענין למוד דבר חדש, לָהֲבִיא ליכות המשיח (ברכות א' ה').

ההפעל, בהוראת ההפעיל, וְהוּבָא את בדיו בטבעת (שמות כ"ז ז'), הינאיינגעבראכט ווערדן, быть вдѣваему, быть влагаему. במים יוּבָא (ויקרא י"א ל"ב), כי הוּבָאו (בראשית מ"ג י"ח), הינאיינגעפֿירט ווערדן, быть введе-ну. אנחנו מוּבָאִים (שם), רעותיה מוּבָאוֹת לך (תהלים מ"ה מ"ו), בבלה יוּבָאוּ (ירמיה כ"ז כ"ב), בעל כרחם, וועגענפֿירט ווערדן, быть отведену. ובהשאלה ברכתי אשר הֻבָּאת לך (בראשית ל"ג י"א), עד לשון הארמית, הן לא הוּבָא את דמה (ויקרא י' י"ח), סן הכסף הֻמְבָּא בית ה' (מ"ב ב' י"ד), אינגענבראכט ווערדן, быть вносиму.

בָּאָה, ש"נ. מקום כניסה, איינגאנג, входъ. עד איתון מן אתא, סמל הקנאה הזה בַּבָּאָה (יחזקאל ח' ה') פ"א במקרא.

2) **בִּיאָה**, במש', שה"פ. חיבין עליה על בִּיאַת מקדש (נזיר ז' ד'), היינאיינגאנג, входъ. זו היא שיבה וזו היא בִּיאָה (מכו' י"ג ע"ב), וצריך ביאת מים חיים (כלים א' ה'), ביאה ומושב קאמינא (קדושין ל"ז ע"ב), נאמרו ביאות הרבה בתורה (שם שם), והתיחד לענין הזווג, בכסף ובשטר ובביאה (קדושין א' א'), בייאוואהנונג, совитіе.

2) **הֲבָאָה**, שה"פ, מן ההפעיל, רגיל ברחו"ל הרבה בכל הוראות ההפעיל, ברינגן, מעשר שני טעון הֲבָאַת מקום (ספרי במדבר ו'). ועל דרך השאלה אמר, וַהֲבָאַת שלום בין אדם לחברו (פאה א' א').

מָבוֹא, ש"ז. א) מקום הכניסה, דער איינגאנג, פֿאָרטע, врата, входъ. שמרי הַמָּבוֹא (דהי"א ט' י"ט), את מָבוֹא העיר (שופטים א' כ"ה), אל מָבוֹא השלישי (ירמיה ל"ח י"ז), לְמָבוֹא הבית (יחזק' מ"ד ה'), מָבוֹא שער הסוסים (דהי"ב כ"ג ט"ו), דרך מָבוֹא הסוסים (מ"ב י"א ט"ו), כמו שער הסוסים. ובענין תוה"פ, לְמָבוֹא גדר (דהי"א ד' ל"ט), לצד שבאים לגדר. והרבוי, מְבוֹאֵי עיר מבוקעה (יחזק' כ"ו י'), ומוצאיו וּמוֹבָאָיו (שם מ"ג י"א). הראוי מְבוֹאָיו, ובא כן לזווג המלות. וברבוי נקבות, על מְבוֹאוֹת ים (שם כ"ז כ"ו), входъ у моря, при-стань. ב) פאת מערב, מקום שקיעת השמש, מָבוֹא השמש (דברים י"א ל'), אָבענד-זייטע, западъ. ג) קבוץ אנשים באים ביחד, כְּמָבוֹא עם (יחוק' ל"ח ל"א), פֿאָלקס פֿער-זַאמלונג, народная сход-ка. ואפשר שמזה כְּמָבוֹאֵי עיר (שם כ"ו י"ד). ד) בענין ההנהגה וההתעסקות, את מוצאך וּמְבוֹאֶיךָ (ש"ב ג' כ"ה), הראוי מְבוֹאֶיךָ, ובא כן לזווג המלות.

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

הדור אתם ראו!

הנה זה לפניכם גם החוברת שניה מספר **האוצר**, מהרב הגדול אביר הסופרים ר' **שמואל יוסף פין** נ"י, שכבר הודענו בשער בה רבים במודעה מיוחדת, כי מתעתדים אנחנו להוציאו לאור; ספר אשר יעשיר את הספרות העברית עושר רב, ולפנינו לא היה כמהו. — ואל תבואו במשפט עמנו מדוע אחרה החוברת הראשונה עד כה, כי אם בכל המעשים הנעשים תחת השמש יוכיח הנסיון אמתת הפתגם: „כל התחלות קשות" ואף כי בהדפסת ספר כזה, אשר ההכנה רבה וגדולה, כי בחפצנו לשכללו וליפותו, לשום לו פאר חצון על יקר תפארת גדולתו הפנימי, הוצקו לו ביחוד אותיות חדשים, גם דרש הספר את תפקידו להכין כמה מיני אותיות שונים ומתחלפים לפי תכונת הספר, וכלם יתאימו יחדו בקצב ובמדה, וכל זה נעשה מחדש למענו ביחוד, על כן ארכה המלאכה עד כה ואחרנו עד עתה; ומן הוא והלאה תלכנה החוברות אשה אחר אחותה כסדרן, ונחיש נמהר מעשנו בעו"ה בכל אשר נוכל.

בכלות חלק שלם בערך אות ח, יודפס השער עם הקדמה ומבוא, ועד אשר יבואו דברי חפץ ההם, נשוב לשנות פה את האמור כבר בהמודעה שלנו, להודיע תכן הספר ושרש דבר נמצא בו. כולל בתכלית השלימות כל חוקי הלשון וגדריו, העקרים והמסתעפים השרשים וענפיהם וענפי ענפיהם, לא יניח דבר קטן ודבר גדול, לא שערוהו גדולי החכמים ולא היה כאוצר הזה לשפת עבר מאז דברו בה גדולים חקרי לב.

א) יאצור בתוכו כל שרשי לשון הקדש שבמקרא תורה נביאים וכתובים, אשר ישנם בספר אוצר השרשים להחכם בן־זאב ואשר איננם בספרו ונמצאים בספרי חכמים אחרים, ואשר חדש המחבר מעצמו למכביר, כלם נקבצו ובאו: המה, שרשיהם, גזרותיהם, בניניהם, נטיותיהם, והוראותיהם ובאוריהם דבר לא נעדר.

ב) יתבארו בו כל המלות הארמיות אשר בתורה נביאים וכתובים.

ג) כל מלות לשון המשנה אף המלות שאינם מלשון המקרא ותוצאותם רק מלשונות אחרות.

ד) שמות עצמים פרטים ובאוריהם כשמות אנשים וערים שבאו בכתבי הקדש.

ה) בראש כל שרש ושרש חותר המחבר לדעת ההנחה הראשונה על מה אדניו הטבעו, יעמוד על ידיעת הבסיס היסודי אשר עליו הושתת אותו השרש, באור מקורו מן המקרא ומן ההתדמות משרש לשרש, או מן ההתדמות משפות אחרות: ארמית, סורית, ערבית, והיותר על ידי לשון המשנה והתלמוד.

ו) אחרי ידיעת ההנחה הראשונה יחקור ידרוש ויבאר איך ישתלשלו מן ההנחה ההיא הוראות אחרות הקרובות אל המקור ומתחלקות ומסתעפות ממנו לענפים רבים, ותתגלנה הוראות חדשות ונצורות.

ז) מבאור כל שרש שבמקרא, ובמשנה שמקורם בלשון הקדש, או ארמית שבמקרא, יתבארו כל הפעלים, השמות, וההוראות השונות הנגזרות והמסתעפות מהם, הנמצאים בתרגומים, במדרשי ההלכות, היינו: מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ופיוטים. ובספרי בעלי אסופות, היינו: ספרי המחקר וספרי החכמה וספרי משוררים הקדמונים ומלות המלאכותיות אשר חדשו בעלי האסופות, כי לא לבד מחקרי שרשי לשון הקדש מטרת הספר, כי גם שיהיה מפתח להבנת הספרות העברית בכלל.

ח) על ידי התגלות ההנחות הראשונות, והתחדשות ההוראות השונות אשר נעלמו עד כה, יתבארו מקראות רבים ומשניות רבים אשר היו סתומים וחתומים עד כה חותם צר, באורים אשר לא שערו כל ההולכים לפניו.

ט) על ידי באור שמות העצמים תאורנה העינים במקומות רבים בהבנת ענינים וכתובים קשים בתנ"ך, ובהבנת איזה מלה ומחצב השרשים.

י) יבאר הבדלי כל השמות והפעלים הנרדפים.

יא) אם לרגל המלאכה יביא איזה מאמר מוסרי או למודי מספרי מדרשי ההלכות הנ"ל, נעתק המאמר ההוא בשלימותו כי ממנו תצא תורה, מוסר, או איזה למוד.

יב) כל שרש וכל הוראה חדשה מתורגמים גם בשתי הלשונות רוסיא ואשכנז.

יג) לפני כל אות ואות יבואו שמושי האות ההוא לכל משפטיו וחוקותיו.

יד) בסוף הספר יבוא מפתח לתנ"ך ולמשנה, לכל המקראות והמשניות שנתחדשו באוריהם בכל הספר הזה.

כל הספר ידבר ברחבה, הכל שלם ומפורש באר היטב בלי כל ראשי תבות, רק המלות הידועות הבאות בספר זה תמידין כסדרן ומשתמשות בכל ענייניו, ומן הנמנע היה לשננם אלפי פעמים, גם אין דרכן לכותבן בשלימותן בספרי השרשים ומחקרי הלשון גם בשפת עבר גם בכל ספרי לשונות העמים, אותן הדפסנו בראשי תבות, ובאורם יבוא פעם אחת בראש הספר או בסופו. ולא חדלנו מלהציגם גם פה על המעטפה מעבר לשער.

הספר **כנסת ישראל** מהרב המחבר הזה אשר אמרנו בהמודעה להדפים גם אותו, נמלא הבטחתנו בעז"ה בהמשך הימים, רק לבל נחליש את כחנו בהדפסת האוצר הדורש עבודה רבה והשגחה יתירה והוצאה גדולה ע"כ אמרנו להוחיל מעט עד כי נצעד צעד נכון בהדפסה זו שהחלנו, ואחרי כן תאחז ידנו גם בהדפסת הספר כנסת ישראל.

ספר **האוצר** הזה יחזיק כמאה באגען ויתחלק להקונים לחוברות חוברות, כל חוברת חמשה באגען. — מחיר הספר כלו עם פארטא לאשר יחפוץ לשלם מראש בעד הספר כלו 7 רו"כ, ולאשר ישלם מעט מעט בעד כל חוברת תמיד, מחירו 8 רו"כ שהוא 40 קאפ' בעד כל חוברת, ויקדים לנו נגד החוברות א', ב', ג' 2—20 רו"כ, היינו 1 רו"כ, כסף קדימה שינוכה בחוברות האחרונות, והסך 1—20 בעד שלש חוברות הנדפסות (וביתר המדינות הקרובות והרחוקות לפי מעמד הכסף תמיד לפי הקורס) והדורשים יפנו אל אחד משנינו כפי האדרעסען דלמטה ונשלח תיכף.

ווארשא י"ב תשרי תרמ"ח לפ"ק.

המוציאים לאור
נפתלי משכיל לאיתן
אברהם צוקקערמאנן

שלוח הכסף על אדרעסס:

Нафтолію Маскилейсону въ Губ. г. Минскъ.

Naftoli Maskileison in Gub. Minsk, Russland.

או על האדרעסס:

Книгопродавцу Абраму Цукерману Варшаву, Налевки № 31.

Buchhändler Abram Zuckermann in Warschau, Nalewki № 31.

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות וההוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' שמואל יוסף פין נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.
אברהם צוקקערמאנן.

חוברת רביעית

ווארשא

שנת תרמ"ה לפ"ק.

ГООЦАРЪ

т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

составъ. С. І. ФИНОМЪ.

ВЫПУСКЪ IV.

ВАРШАВА.

ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.

Новозельная № 37.

1885.

קול קורא ובקשה מהמוציאים לאור.

אל החותמים הנכבדים על האוצר, שלום וברכה!

הנה לפניכם גם החוברת הרביעית **מהאוצר** כלי חמדה הזה, אשר כצאת החוברות הראשונות ממנו, ראו רבים ויהללון, חכמים ונבונים ויאשרון והכל מודים כי לא בא עוד אוצר יקר כזה בספרותנו. והנה אנחנו המוציאים לאור לא נחום על ההוצאות המרובות ועל עמל וטרח, וכל מגמתנו ליפות ולפאר את הספר הזה למען יצא כליל בהדרו, וע"כ הננו מחלים את כל אחינו גם בשם הרב המחבר, כי כל אחד ואחד ישתדל להרבות חותמים על הספר הזה בכל עיר מושבו, ולתמך בידינו בכסף החתימה למען נוכל למהר לגמר את המלאכה הנכבדה הזאת הדורשת הוצאה רבה וברבות החותמים נוכל להבטיח כי בכל שלשה שבועות תצא לאור חוברת אחת חמשה באגען. למאספי חותמים ומו"ס נתן ראבאט הגון.

סמני ראשי התבות כבר באו בפתח השער לחוברת הראשונה ומשם ידרשם ההוגה בספר הזה.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 37.
4.

2) מָבוֹי, במשנה, ש"ז. רחוב קטנה וצרה הפתוחה לרחוב גדולה הנקראת בלשון חכמים רשות הרבים, מָבוֹי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה (ערובין א' א'), מָבוֹי מפולש מָבוֹי שאינו מפולש (שבת דף קי"ז ע"א), והרבוי בסימן נקבה, ובמובאות האפלים (פסחים ד' ד').

2) מוּבָאת, במשנה. תאר. כעדשה מוּבָאת (נגעים ו' ו'), מצומצמת ומכוונת כעדשה שהיא יכולה להכנס שם בדוחק, נענוי, точно. וכן אמרו בתורת כהנים שקצצה מוּבָאוֹת (פרשה נגעים י"ב), והערוך מביאו בערך מבת, וצ"ע.

תְּבוּאָה, ש"נ. פרי העבודה הבאה לאדם מעבודתו בשדה, פֿרוכטערטראָג, приходъ, произведеніе земли. אֶת תְּבוּאַת הָאָרֶץ (ויקרא כ"ג ל"ט), תְּבוּאַת זַרְעֵךְ (דברים י"ד כ"ב), ערנטע, жатва. קָתְבוּאַת גָּרֶן (במדבר י"ח ל'), והיה בַּתְּבוּאוֹת (בראשית מ"ז כ"ד). ומזה כל הכנסה ופרנסה הבאה ע"י המלאכה והעבודה, ומחרוץ תְּבוּאָתָהּ (משלי ג' י"ד), אינקאָמען, доходъ. תְּבוּאַת רשע לחטאת (שם י' ט"ז), טרב תְּבוּאוֹת בלא משפט (שם ט"ז ח'). ובהשאלה, פרי כל מעשה והנהגה, גמול, תְּבוּאַת שפתיו (שם י"ח כ'), וכמו שנאמר, מפרי פי איש ישבע טוב (שם י"ב י"ד), פֿרוכט, плодъ. ובמשנה התיחד השם תְּבוּאָה לחמשת מיני דגן, הנודר מן הַתְּבוּאָה אינו אסור אלא בחמשת המינין (נדרים נ"ה ע"א), ובגמרא דקדקו ואמרו, תְּבוּאָה לחוד וּתְבוּאַת שדה לחוד, ר"ל שבבוא השם תְּבוּאָה נסמך לשדה כולל כל מיני פירות הארץ (שם).

1) בּוּב, ארמית. לא נמצא כי אם בשם בִּיב, בָּבָא בארמית, וזה מה שיוחס שעקר הנתחו הוא היות חלול ונפתח, האהל, אָפֿען, пусто, открыто. ולדעת קצת נגזר ממנו גם השם בָּבָה בעברית (עי"ש). והוא יסודו של הפעל נבב (עי"ש).

בּוּז, פ"ו. קרוב אל הפעל בָּזָה, בנינו קל, ועניניו: א) הקל בכבוד זולתו והקטין ערך דבר, ורוב קשורו בלט"ד, פֿאַראַכטען, גרינגשאַצען, презирать, неуважать. בָּז לרעהו (משלי י"א י"ב), כי יָבוּז לשכל מליך (שם כ"ג ט'), בּוּז יָבוּזוּ לו (שה"ש ח' ז'). ב) בענין דרפה, בעלידיגען, שימפֿפֿען, pygatь, оскорблять, поносить לגנב כי יגנוב (משלי ו' ל'), לא יחרפוהו בגנבתו, כי יש לו טענה ותקנה. וביחס הפעול, חכמה ומוסר אוילים בָּזוּ (שם א' ז'). ג) שחוק ולעג, שפּאָטן, פֿאַרלאַכען, смѣяться, изъ-. עין תלעג לאב וְתָבֻז ליקהת אם (שם ל' י"ז), ואפשר שמוה, בּוּז יָבוּזוּ לו (שה"ש ח' ז'). ובא, מי בָז ליום קטנות (זכריה ד' י') בפתח שלא כמשפט, והוא על דרך נטית משרש בזז.

בּוּז, שמ"ז. פֿאַראַכטונג, נעריגונג שאָטצונג, презираніе, не уваженіе. בּוּאוּה. וָבוּז (תהלים ל"א י"ט), בּוּז על נדיבים (איוב י"ב כ"א), תרפה וָבוּז (תהל' ק"ט כ"ב). ובקשור הפעל היה, צו שאַנדע ווערדען, подвергаться позору. יהיה לָבוּז (משלי י"ב ח'). ובּוּז משפחות (איוב ל"א ל"ד). לדד"ק ענינו ש"ת נבזה, בָּזוי, והרט"ל פירשו כשם מפשט הַבּוּז שהמשפחות יבוזו לו. ובא לפיד בּוּז לעשתות שאנן (איוב י"ב ה'). רש"י פירש אש של בּוּז. וכן פי' הרשד"ל והטעים לבאר, הבוז של עשתות שאנן (ע"ד הבוז לגאיונים שענינו של הגאיונים) הוא כמו לפיד אש בוער ושורף כל אשר יגע בו (ועיין פיד).

בּוּזָה, שמ"נ. כעין הקודם, פֿאַראַכטונג, презрѣніе. כי היינו בּוּזָה (נחמיה ג' ל"ז) כמו לבוזה, ולא נמצא יותר במקרא.

הערה. יסוד השרש הזה הוא בז, ועיקר הנתחו דומה לפעל בום בענין דריסה ורמיסה, וממנו נגזר פעל בז, לענין שלילה, כי השולל כמו דורס ורומס. והפעל בוא בוע בארמית בהוראת קריעה והריסה, וכמו כן הפעל בוז בענין לעג, חרפה, כי המחרף הוא כמו כן דורס ורומס כבוד זולתו. והפעל בזה ג"כ מענין זה, ולא נבדל הפעל בוז מן בזה כי אם בחזק מדרגת הפעולה שהפעל בוז קל מן בזה (עיין שם).

בּוּז, שע"פ. א) בן נחור (בראשית כ"ב כ"א), ועל שמו נקרא שבט אחד מבני ערב אשר נושבו בקצה ארץ אדום, ואת תימא ואת בוז (ירמיה כ"ה כ"ג). ומזה בשם היחם,

B. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

אליהו בן ברכאל הַבּוּזִי (איוב ל"ב ב'). ב) מבני גד (דהי"א ה' י"ד).

בּוּזִי, שע"פ. אביו של יחזקאל הנביא (יחזקאל א' ג').

בַּוַּי, שע"פ. בן חנדד מן השרים אשר בנו בחומות ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' י"ח).

בּוּךְ, עקרו בך פעל, בהוראת סבוב וגלגול, וקרוב לו באך בערבית, זיך אום-דרעהן, оборачиваться. ומיסודו נגזרו השרשים אבך, נבך (ע"ש), והפעל בוך לא נמצא במקרא כי אם בנפעל בהוראת תעיה בדרך, אומהעראירדן, блуждать, бродить. נָבְכִים הם בארץ (שמות י"ד ג'), ומזה בלבול וטרוף הדעת, בעשטירצט זין, быть поражену смущаться. והעיר שושן נָבוֹכָה (אסתר ג' ט"ו). ובהשאלה גם לבע"ח, נָבְכוּ עדרי בקר (יואל א' י"ח). ובמכילתא אין נבוכים אלא מטורפים וכו' אין נָבוּכִים אלא מעורבבים (בשלח י').

3) **בּוּךְ**, בפיוט, ש"ז. תרועת קול גדול מבולבל ומבלבל, געמאָנג, шумъ, gyдъ. מקול בּוּךְ שופר (שיפרות ליום א' דר"ה).

מְבוּכָה, שמ"נ, מהומה, פֶּערווירדונג, בע-замѣшательство, по-, שמירצונג, раженіе. כי יום מהומה ומבוסה וּמְבוּכָה (ישעיה כ"ב ה'), עתה תהיה מְבוּכָתָם (מיכה ז' ד').

בּוֹל, ש"ז. לא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא כשם עצם כללי, ופעם אחת כשם עצם פרטי, ולא התבארה לא הוראתו ולא גזרתו אל נכון; כי בּוֹל הרים ישאו לו (איוב מ' כ'). י"א שענינו כמו יבול צמחי האדמה למאכל בהמה, שפראָסס, фуражъ, פּוּטְטער, плодъ, кормъ. לְבוֹל עין אסגוד (ישעיה מ"ד י"ט), יֶת לְבָלַי אעא, לצמחי העין. וכן פי' הרד"ק ואמר, כמו שמוצאי הארץ נקרא יְבוּל, כן נקראו הענפים שהם מוצאי העין יְבוּל או בּוֹל. ורש"י פרשו בהוראת רקבון לרקבון עין, ולדעתו השרש בול קרוב לשרש בל"ה. והאחרונים פירשו בענין חתיכת עין, בלאָק, колода. ובשם עצם פרטי הוא שם החדש השמיני הנודע בשם מַרְחֶשְׁוָן, בירח בּוּל (מ"א ו' ל"ח). ובגזרתו נמצאו טעמים שונים לחו"ל: בּוּל שבו העלה נוֹבֵל, שבו הארץ עשויה בּוּלוֹת בּוּלוֹת (עיין בסמוך), שבו בּוֹלְלִים לבהמה (מאכלה) מתוך הבית בראשונה (ירושלמי ר"ה א' ב'), והוא מן יָבָל לחמורים (שיפטים י"ט כ"א). ולדעת הרד"ק הוא מלשון מַבּוּל בעבור רוב הגשמים היורדים בְּמַרְחֶשְׁוָן. והנראה לנו שהשם בּוּל עיקר הנתינו גוש, דבר בלי צורה מיוחדת, קלומפּען, комъ. ומזה, כי בּוּל הרים ישאו לו (איוב מ' כ'), גושי מאכל, והוא כנוי למאכל גם. כראוי לבעל חי מצוין בגדלו. ומזה בהשאלה, לְבוּל עין אסגוד (ישעיה מ"ד י"ט), חתיכת עין עבה חסרת כל צורה ליופי, בלאָק, чур-банъ. והוא דרך כנוי של התול וגנאי ובהוראה העקרית הזו מצאנו השם בּוּל בגמרא כ"פ, בּוּל של מלח (שבת ס"ז ע"ב), מביא בּוּל מאותו המין (ב"מ צ' ע"א), ופירש"י מלא אגרוף. וכן בענין גוש של מתכת, דרכו של חול אדם מכניסו לאור ומוציאו בּוּלִים (במדבר רבה ב'), רגבים. ומזה מה שאמרו והארץ עשויה בּוּלוֹת בּוּלוֹת, גושי חמר וטיט (ועיין מַבּוּל). והשם בּוּל הוא יסוד לשרש בָּלַל בעיקר הוראתו גלימה וקפול ומזה ערבוב (ע"ש), ובטעם שם החדש, המחוור מן הטעמים הוא מה שאמרו שהארץ עשויה בו בּוּלוֹת בּוּלוֹת. ולא רחוק לשמוע השערת פירסט שעקרו שם אלהות של עמי כנען על דרך השם בַּעַל, והוא כרוב שמות החדשים שנקראו על שם שרי מעלה לעמי הקדם, (עיין אדר, תמוז).

בּוֹם, לא נמצא במקרא בפעל, והוא יסוד השם בָּמָה, בִּימָה (עיין שם).

בּוֹם, פ"י. הקל, ענינו דריכה ורמיסה, טרעטען, צערטרעטען, топтать. בּוֹסְמִים בטיט (זכריה י' ה') ובא בחולם על משקל הַקּוֹמִים עלי (מ"ב ט"ז ז'). ומזה רמיסה של כעס להחריב ולאבד, צערטרעטען, ניעדערטרעטען, ניעדערשמאָסען, разда-вить, растоптать, истоптать. וְאָבוּס עמים באפי ישעיה ס"ג ו'), יָבוּס צרינו (תהלים ס' י"ד). ובא, וְיָבֹא סגנים כמו חמר (ישעיה מ"א כ"ה). לדעת רוב המפרשים הוא כמו

וְיָבוֹס, ומפני פגישת ב׳ סמ״ך נבלעה הסמ״ך הא׳, וסוף הפסוק מוכיח, וכמו יוצר יַרְמָס שט, וכן תרגומו וְיֵידוֹשׁ שלטוני עממיא. ובא, הָבוּס נפת (משלי כ״ז ז׳), תמורת תבוסן בּוּז.

הפיעל, הֶחֱרִב והשמם, צערשפּאָרן, פֿערוויסטן, разрушать, опустошать. בּוֹסְסוּ מקדשיך (ישעיה ס״ג י״ח), בּוֹסְסוּ את חלקתי (ירמיה י״ב י׳). וי״מ כמו בָּזוּז, פלינדערן, pa-схищать. יען בּוֹשַׁסְתֶּם על דל (עמוס ה׳ י״א), בחלוף סמ״ך בשי״ן, רומסים ורופשים על ראש דל.

ההפעל, היות נתן למדרך רגל, צערפּרעטן, וועדרן, быть растоптану. כפגר מוּבָס (ישעיה י״ד י״ט).

ההתפעל, בענין התרפש והתפלש או התפרפר, זיך וועלצן, צאַפּפּעלן, кататься, валяться. וארא מִתְבּוֹסֶסֶת בדמיך (יחזקאל ט״ז ו׳).

מְבוּסָה, שמ״נ. פֿערוויסטונג, צערריטונג, попираніе, смѣшеніе. יום מהומה וּמְבוּסָה (ישעיה כ״ב ה׳).

תְּבוּסָה. שמ״נ. מזה תְּבוּסַת אחזיהו (דהי״ב כ״ב ז׳), צערשפּאָרונג, אונטער-נאַנג, разрушеніе, гибель.

2) תְּבוּסָה, במשנה. א) פרפור, ופרכוס, צוקונג, צאַפּפּלן, дергота. איזהו דם תבוסה, המת שיצא ממנו שמינית בחייו ושמינית במותו דברי ר׳ עקיבא וכו׳ רבי אליעזר ברבי יהודה אומר איזהו דם תְּבוּסָה צלוב שדמו שותת וכו׳ (אהלות ג׳ ה׳). לדעת המפרשים הוא מלשון, מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט״ז ו׳). ומזה ב) העפר שתחת המת שנתלחלח מדמו, המוצא מת בתחלה מושכב כדרכו נוטלו ואת תְּבוּסָתוֹ (נזיר ס׳ נ׳). ויש גורסין תפוסתו משרש תפס (ועיין בגמרא בנזיר דף ס״ה ע״א).

בּוּעַ, פעו״י. יסודם של השרשים בעבע, בעה, בארמית ודומה על השרש בץ, בצץ, בצבץ בחלוף עי״ן בצד״י) ושל השרש נבע בעבריית. עיקר הנחתו פריצת ובקיעת דבר נוזלי כשהוא מתמלא במקומו,

אַנשוועללען אויסשפּרֶאַמען, вспухивать, выте-кать. ומזה:

2) בַּעֲבֻעַ, במשנה. א) פריצת דבר נוזלי רתיחה והעלאת קצף, אַנשוו-ללען, בלאזן, שלאָגן, вспугивать, пузыри-ться. עד שֶׁבַּעֲבְּעוּ (מקואות י״ד). ובהשאלה שמן המשחה מבעבע עליו (ילקוט ש״ב). ב) פריצה לצאת מתוך הדבר המעכב וביחוד מן המים, ראה תינוק מבעבע במים (ירושלמי שבת פרק י״ג הלכה ו׳), התחיל מְבַעְבֵּעַ מתחת הספינה (ירושלמי יומא פ״ג הלכה ח׳). ובגמרא בבלי באותו ענין נאמר מבצבצת (יומא ל״ח ע״ב). ומזה, בענין השמעת קול בהעלאת כיחה, הוספען, кашлять. ר׳ יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דר׳ חנינא הוה מבעבע על שום ונשמע קולו (ויק״ר כ״א). והערוך גורס מכעכע.

2) בַּעֲבוּעַ, במשנה, שה״פ. א) רתיחה והעלאת קצף, דאם אנשוועל-לען, בלאזן שלאָגן, вспугиваніе. עד שיבעבעו ויניחו מבעבוען (מקואות י״ד ד׳). ב) שם דבר, נפח הנעשה בדפנות כלי חרס כשמצטרפין אותן בכבשן, בלאזן, пузырь. בַּעֲבוּעַ שבחבית (סבול יום ב׳ ח׳).

אֲבַעְבֻּעָה, במקרא, פ״א, ש״נ. נפח הבא מחמת מכה המלאה מורסא וליחות, בלאזן, בלאָטער, прыщъ, пузырь. לשחין פרח אֲבַעְבֻּעֹת (שמות ט׳ ט׳). ומזה בגמרא:

2) בּוּעָה, ש״נ. מכה מלאה מורסא, נעשווער אן דער לונגע, нарывъ. легкихъ. הני תרתי בועי (חולין מ״ז ע״א). ולפי הנראה גם השם בֵּיעָא, איי, яйцо. מיסוד זה. וע״ד גזרת השם ביצה מן בוץ, (עי״ש).

א) בּוּץ, שם. פשתים טוב, לינען, ленъ. ארם סוחרתך וגו׳ ורקמה ובוץ (יחזקאל כ״ז ט״ז), במעיל בּוּץ (דהי״א ט״ו כ״ז), בית עבדת הַבּוּץ (שם ד׳ כ״א), שם תקנו והכינו את הבוץ. השם הזה נמצא רק בכתבי הקדש האחרונים; ומאשר נתן יחזקאל הַבּוּץ לארם (יחזק׳ כ״ז ט״ז), ואת השש למצרים (שם שם ז׳). נראה כי הַבּוּץ

מיוחד אל המין הגדל בארם ושעל כן רגיל השם הזה בלשון ארמית, ותרגום ומכנסי בד (ויקרא ט"ז ד') מִכְנְסֵי דְבוּץ, פארי המגבעות שֵׁשׁ (שמות ל"ט כ"ח) כובעיא דְבוּצָא. והנה כבר הורגלו חכמי העמים לתרגם בּוּץ בשם בִּיסוּס Byssus. והוא הצמר הגפן, בומ-וֹאֶללע, хлопчатая бумага. היקר והחשוב הגדל במצרים. והחכם מונק בספרו פאלעס-טינא (עמוד 22) העלה מדעת חכמים שונים, שהעיקר כדברי חכמי ישראל הראשונים כי בּוּץ הוא הפשתים ואין בדמיון שם בוץ וביסוס כלום, כי הצמר גפן הובא לא"י מפרס רק ימים לא כבירים לפני חורבן בבל ואח"כ למצרים, וגם הוראת בִּיסוּס לא נתבררה עוד אל נכון שהוא הצמר גפן. ומקורו בערבית בּוּץ בהוראת הגוון הלבן, ונקרא פּוּץ זה כן לפי שהוא לבן ונקי ביתר.

2) בְּצָבוּץ, בגמרא, שם. העקלין של נצרין ושל בְּצָבוּץ (עכו"ם ע"ה א'). לפירש"י הוא קנבוס, האַנף, пенька.

ב) בּוּץ, דומה לשרש בוע בחלוף עי"ן בצד"י והוא יסודם של השרשים

בּוּץ בְּצִיץ (ע"י ש').

בּוֹק, פעל, יסודו של הפעל בקק שעקרו הרקה, לעערמאכען, опорожнивать. ומזה:

בּוֹקָה, ש"נ. ריקות, במובן שממון וחורבן, לעערהייט, פֿערָאדונג, пустота, опустошеніе (נחום ב' י"א), פ"א במקרא, (ועיין בסמוך).

מְבוֹקָה, ש"נ. כעין הקודם, בּוֹקָה וּמְבוֹקָה (שם), והמתרגם עשה הבדל קטן בין שני השמות האלה ואמר בְּזִיזָא וּמְתַבְּזָא, ובדרכו פי' רש"י בּוֹקָה ריקנית וּמְבוֹקָה ומרוקנת על ידי בוקקים, וזה כאלו קראו מִבּוֹקָה מן ההפעל.

בּוֹר, בֹּר, ש"ז. עקרו תפירה עמוקה בקרקע מעשה ידי אדם, וכן מקום משוקע מברייתו, גוב, גרובע, яма. ובא: א) סתם הפירה, או מקום משוקע, גרובע, яма. וישחטום אל בּוֹר (מ"ב י' י"ד), וְהַבּוֹר רק אין בו מים (בר' ל"ז כ"ד), ובאל"ף נחה, את הארי בתוך הַבּאר (שמואל ב' כ"ג כ').

עשוי למכשול בדרך, בּוֹר כרה ויחפרה (תהלים ז' י"ח), והכפל בשתת יפעל. ב) מקום כנוס מי גשמים בארץ ישראל והוא חצוב במקום סלעים או רצוף באבנים ומסויד בסיד, ציסטערנע, водоёмъ. אך מעין וּבוֹר (ויקרא י"א ל"ו), ושתו איש מי בורו (ישעיה ל"ו ט"ז). וברבוי בל"נ, וּבֹרוֹת חצובים (דברים ו' י"א), ובאל"ף נחה, לחצב להם בארות בֹּארֹת נשברים אשר לא יכלו המים (ירמיה ב' י"ג) במקום סלעים שבורים ומסודקים אשר לא יכילו המים המכונסים בהם (עיין שבר). ויכלו? גם כן באר מים שדולים מימיו על ידי גלגל, ונרץ הגלגל אל הַבּוֹר (קהלת י"ב ו'), בְּאֵרן, בריננען, колодезь. וע"ד המליצה, שתה מים מִבּוֹרֶךָ (משלי ה' ט"ו). ובא, מקבת בּוֹר נקרתם (ישעיה נ"א א'), כנוי טליצי אל המקור הראשון שממנו יצא, אורקוועללע, родникъ, источникъ. ג) מקום כלא העשוי במעבה הקרקע, גרוב, געפֿענגנים, яма, темница. ויריצהו תן הַבּוֹר (בראשית מ"א י"ד), שַׁמְתַּנִי בְּבוֹר תחתיות (תהלי' פ"ח ז'), מְבוֹר שאון (שם ס' ג'), מבור חשך (עיין שאון), בבית הַבּוֹר (שמות י"ב כ"ט). ד) קבר, גראָב, גרוֹפּ, гробъ, могила. עד בּוֹר ינוס (משלי כ"ח י"ז), אל ירכתי בּוֹר (ישעיה י"ד ט"ו), והקודם אל שאול (ועיין שאול). ובבחינה זו נאמר, יורדי בּוֹר (שם ל"ח י"ח), בכנוי אל המתים. ובמשנה, וטמלאים מִבּוֹר הגולה ומבאר הקר (ערובין י' י"ד), (עיין באר). ובאבות הנזיקין במשנה, השור והבור (ב"ק א' א'). וגדרו הנחת טכשול בדרך, וזה בגמרא, בור המתגלגל ברגלי אדם (בבא קמא דף ו' ע"א), ופירש"י כגון הניח אבן בר"ה. ובא במובן כלי להחזיק בו מים, בּוֹר ספינה אלכסנדרית (כלים ט"ז א'), כלי גדול נתון בספינה לשום בו מים ראוים לשתיה; המקפה לקדירה חייב מפני שהוא בּוֹר קטן (מנחות ד' א').

בַּיִר, ש"נ. פעם אחת במקרא, מעין, באַרן, קוועללע, источникъ. כהקיר בַּיִר מימיה (ירמיה ו' ז'), והבתיב בור. בּוֹר בֵּית לָחֶם, שע"פ. (ש"ב כ"ג ט"ו ס"ז) ובכתיב בְּאֵר (עיין בית לחם).

בּוֹר הַסִּירָה, שע"פ. (שם ג' כ"ג), מקום סמוך לחברון (עיין סירה).

2) בַּיָּר, בַּיִּר, במשנה, ש"ת. לחוצב בורות, ציסטערנענבויער, строитель водоёмовъ. אין נותנין (מדמי שביעית) לא לְבַיָּר ולא לבלן וכו' אבל נותן הוא לְבַיִּר לשתות (שביעית ח' ה'), לבייר החופר בורות להשקות השדות אסור לתת מדמי שביעית, אבל מותר לתת לבייר העושה בורות לשתיה (עיין באורנו על המשנה). ומזה לדעתנו בוי"ו דגושה ע"מ רַוָּק, של בנאים מצד אחד ושל בַּוָּר משני צדדים (מקואות ט' ו'), של חופר בורות (ועי' בַּנָּאי).

2) בּוּר, ארמית, פ"ע. הקל, מעמד הקרקע כשהיא בלתי נעבדת שממה, בראך ליענען, быть необработану. והאדמה לא תֵּשָׁם (בראשית מ"ז י"ט), תרגום אונקלוס לא תֵּבוּר. ומזה במשנה בהפעיל במובן יוצא על דרך נחי פ"י יוצא. המקבל שדה מחבירו וְהוֹבִירָה (ב"מ ט' ג'), בראך ליענען לאסטען, оставить подъ паръ. אם אוֹבִיר ולא אעביד (שם), נרה או הוֹבִירָה (ערכין ט' א'), ומזה,

2) בּוּר, שם. שדה שאינו נעבד, בראך ליענענדעס פעלד, необработанное поле, וְהַבּוּר. оставленное подъ паръ, залежа והניר (פאה ב' א'). ומזה בהשאלה, איש לא למד, ששכלו לא נעבד, אונגעלעהרט, не-учёный. כי בַּעַר אנכי מאיש (משלי ל' ב'), תרגומו מטול דְּבוּרָא מבני נשא אנא. ובמשנה, אין בּוּר ירא חטא (אבות פרק ב' ה'), (עיין בר, ברא, בער).

2) בּוּרוּת, ש"מ. סכלות ושטות, דברי בּוּרוּת (נדה ס"ם ע"ב), דומקהייט, глупость.

א) בּוֹשׁ, פעו"י. הקל, העבר בּוֹשׁ, בּוֹשָׁה, בּוֹשְׁתִּי, בּוֹשְׁתִּי, בּוֹשְׁנוּ. הבינוני בּוֹשִׁים, המקור והצווי בּוֹשׁ, העתיד יָבוֹשׁ תמורת יֵבוּשׁ, קרוב אל שרש י ב ש ויסוד אחד להם ב ש, שהוראתו העקרית, העדר וכיעוט הליחות החיונית. והתיחד השרש בּוֹשׁ בענין: א) החוורת פנים והלבנתם בסור אודם ליח הדמים מהרגשת פחד או צער, בלאַסס, פֿאהל ווין, побледнѣть, быть чахлымъ. ונרדף עם הפעל חָוַר חָפַר, לא עתה יָבוֹשׁ יעקב (ישעיה כ"ט כ"ב). והכפל, ולא עתה פניו יֶחֱוָרוּ, כי בשוּ כי חָפְרוּ (תהלים ע"ח כ"ד), וְחָפְרָה הלבנה וּבוֹשָׁה החמה (ישעיה כ"ד כ"ג), ונופל על הרוב במובן המוסרי בהרגשת קלות הערך והמעלה מצד פחיתות המעשה, זיך שׁאַמען, בעשׁאַמט ווערדען, стыдиться, пристыдиться. ובמובן זה נרדף עם הפעל הָכְלַם, בּוֹשְׁתִּי וגם נִכְלַמְתִּי (ירמיה ל"א י"ט), גם בּוֹשׁ לא יָבוֹשׁוּ (שם ו' ס"ו). והכפל, גם הַכְּלִים לא ידעו, בּוֹשְׁנוּ כי שמענו חרפה (ירמיה נ"א נ"א), וחז"ל שהשתמשו בענין הגורם לזה בפעל יוצא, הַלְבֵּן, ואמרו כל הַמַּלְבִּין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים, פרשו דבריהם דחזינא דאול סומקא ואתי חיוורא (ב"מ נ"ח ע"ב). ובא בקשור עם מ"ם, ביחס אל המעשה הרע, לא הֲבוֹשִׁי מכל עלילותיך (צפניה ג' י"א). ובחבור עם שם הפעולה, יָבוֹשׁוּ בשֶׁת (ישעיה מ"ב י"ז). ובענין הרגשת קלות הערך בבחינת מי שגדול ממנו, ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אֵבוֹשׁ (תהל' קי"ט מ"ו), ועם זה הרגשת הצער בהתודע מעוט ערכנו לזולתנו, כי בִּשְׁתִּי לשאול מן המלך חיל וגו' (עזרא ח' כ"ב). ובמשנה, על החדשים אנו בושים (כתובות ח' א'), בושנו מדבריכם (תענית דף כ"ב ע"ב), ובחבור אל השם פנים, וּבוֹשֶׁת פָּנִים לגן עדן (אבות פרק ה' כ'). ובא גם בהרגשת צער בסבות תקוה נכזבה, צו-שׁאַנדען ווערדען, נעשׁוישט ווערדען, быть обманутымъ. בך בטחו ולא בוֹשׁוּ (תהלי' כ"ב ו'), אל אֵבוֹשׁ כי חסיתי בך (שם כ"ה כ'), בך בטחתי אל אֵבוֹשָׁה (שם שם ב'). ובבחינת הדבר שבו היתה התקוה והבטחון הנכזב יבוא בקשור מ"ם, וּבֹשׁ מואב מִכְּמוֹשׁ (ירמיה מ"ח י"ג), גם ממצרים תֵּבוֹשִׁי (שם ב' ל"ו). ובא, אל יֵבוֹשׁוּ בי קויך (תהלים ס"ט ז'), שעורו על ידי. ונאמר וכל ארצה תֵּבוֹשׁ (ירמיה נ"א מ"ז), וְיֵבוֹשׁ מקורו (הושע י' ו'). י"מ בהשאלה בענין בושה, והנכון שהוא מעיקר הוראתו הראשונה, חסרון הליחות ואפיסת המים בהוראת פעל יָבֵשׁ, פֿערזיגען, изсякать והכפל, וַיְחַרֵב מעינו. ב) עטף נפש מפחד

וחרדה, בעשטירצט וועדרן, цѣпенѣть. שמסיבתם יסולקו הדמים כמו שאמרו במשנה: תרדה מסלקת את הדמים (נדה ד' ז'). ובבחינה זאת נרדף עם הפעל חתת, חַתּוּ וָבֹשׁוּ (ישעיה ל"ז כ"ו), חַתּוּ וַיֵּבֹשׁוּ (מ"ב י"ט כ"ו), בָּהֳתִיתֶם מגבורתם בּוֹשִׁים (יחזקאל ל"ב ל') (ועיין ההפעל). וכמו כן עם פעל פחד, יִפָּחֲדוּ וֵבֹשׁוּ יחד (ישעיה מ"ד י"א), ועם בהל, וַיֵּבֹשׁוּ וַיִּבָּהֲלוּ מאד (תהלים ו' י"א).

ההפעיל. בא במקרא על שני דרכים שונים: א) ע"ד נחי ע"ו. ב) על דרך נחפ"א. א) על דרך נחי ע"ו על הרוב בהוראת יוצא, גרם בושה ותרפה, בעשאמען, пристыдить. ומשנאינו הֲבִישׁוֹתָ (תהלים מ"ד ח'), הֲבִישֹׁתָה כי אלהים מאסם (שם נ"ג ו'), עצת עני תָּבִישׁוּ (שם י"ד ו'), ובענין הבזבת התקוה, посрамить. ואל תְּבִישֵׁנִי משברי (שם קי"ט קי"ז). והבינוני מֵבִישׁ אמו (משלי כ"ח ז'), בן מֵבִישׁ ומחפיר (שם י"ט כ"ו). ובמובן עומד, עושה מעשים בלתי הגונים שראוי לבושה. נרדם בקציר בן מֵבִישׁ (שם י' ה'), שאָנדבאָרער, позорный. וכרקב בעצמותיו מְבִישָׁה (שם י"ב ד'), ואפשר שאלה הם בהוראת שרש באש, וטעמו כמו מַבְאִישׁ, מַבְאִישָׁה, ע"ד שנאמר ורשע יַבְאִישׁ ויחפיר (שם ל"ג ה'). וזהו מפני קרבת השרשים בגזרתם (ועיין באש). ב) על דרך נחי פ"י א) בענין בושה וכלימה, הוֹבַשְׁתָּ וגו' פני כל עבדיך (ש"ב י"ט ו'), ורק זה פ"א במקרא בענין יוצא ורוב שמושו בענין פעל עומד. כעין הקל, זיך שאָמען, стыдиться. ולא נמצא רק בעבר, הוֹבִישׁוּ בית ישראל (ירמיה ב' כ"ו), הֹבִישׁ כל צרף מפסל (שם י' י"ד) כי נכזבה תקותו אשר קוה לפסלו. הוֹבִישָׁה הורתם (הושע ב' ז'), והנראה שטעמו עשתה מעשים שצריכה לבוש מהם, шаָндлих האָנדלען, постыдно поступать. ומוסב אל הקודם, זנתה אמם. ב) התעטפות הנפש מפחד ומורא, בעשטירצט וועדרן, быть поражену. ונרדף עם פעל חתת כעין הקל, הֹבִישׁ מואב כי חתה (ירמיה מ"ח כ'), הֹבִישׁ בל חת מרדך (שם נ' ב'), וע"ד ההשאלה, הֹבִישָׁה המשגב ותתה (שם מ"ח א'), וזה רק בספר ירמיה. ובא ביחס לעצי פרי כי יחדלו לתת פרים, כי הוֹבִישׁ דגן (יואל א' י"ז), הגפן הוֹבִישָׁה (שם שם י"ב), רש"י פי' הוביש כמו יבש, וטעמו נתקלקל ונשחת, פאר-דאָרבען וועדרן, быть испорчену. ומזה בענין סלוק, עברה וכלון, כי הוֹבִישׁ ששון מבני אדם (שם) אָנטשווינדן, исчезать. (ועיין בוש ב'). ובא, כל הבאיש על עם לא יועילו למו (ישעיה ל' ה'), הנבון שהוא משרש בוש, וטעמו כלם הובישו כי בטחו על עם לא יועילו למו, וראיה לדבר סוף הפסוק כי לָבֹשֶׁת וגם לחרפה. ויתבן שמפני דמיון השרשים באש, בוש, יבש, יבוא לפעמים זה תמורת זה, ובמשנה בא גם בבנין:

פיעל ע"ד נחי עי"ן יו"ד בהוראת יוצא גרם בושת וחרפה, בעשאָמען, посрамить. ויישן שָׁפַיְישׁ את הערום (שם), ובמובן המוסרי, אשרי ילדותינו שלא פִּיְּישָׁה את זקנותינו (סוכה נ"ג א').

ההתפעל, פ"א במקרא הרגשת הבושה זיך שאָמען, стыдиться. ולא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ (בראשית ב' כ"ה), (עיין בוש ב), ובמשנה ע"מ הפיעל, הכל לפי הַמְבַיֵּישׁ וְהַמִּתְבַּיֵּישׁ (ב"ק ח' א'). ובמובן אחר, הבן אינו מִתְבַּיֵּשׁ מאביו (סוטה ט' ט"ז), כל הַמִּתְבַּיֵּשׁ לא במהרה הוא חוטא (נדרים כ' ע"א).

בּוּשָׁה, ש"נ. חרפה וכלימה, שאָם, בע-שאָמונג, стыдъ, срамъ. העשית עליו בּוּשָׁה (תהלים פ"ט מ"ו), ואל כל פנים בּוּשָׁה (יחזקאל ז' י"ח), תכסך בּוּשָׁה (שבדיה א' י', סיכה ז' י'), ובדחז"ל במובן המוסרי, בעבור תהיה יראתו על פניכם זו הַבּוּשָׁה מלמד שֶׁהַבּוּשָׁה מביאה לידי יראת חטא (נדרים כ' ע"א). ובמקרא רגיל יותר השם.

בֹּשֶׁת, ש"נ א) כעין הקודם, שאנדע, בעשאמונג, стыдъ, позоръ. שנאיך ילבשו בֹּשֶׁת (איוב ח' כ"ב) בֹּשֶׁת עלומיך תשכחי (ישעיה נ"ד ד'), הבשת שהגיעה לך בימי עלומיך, חרפתי וּבָשְׁתִּי וכלימתי (תהל' ס"ט כ'), תחת בָּשְׁתְּכֶם משנה (ישעיה ס"א ז'), וּבשֶׁת פני כסתני (תהלים מ"ד ט"ז), בְּבֹשֶׁת פנים לארצו

(דהי"ב ל"ב כ"א). ובדחז"ל במובן המוסרי, מי שאין לו בֹּשֶׁת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני (נדרים כ' ע"א). ב) שם כנוי לערות אשה, שֶׁם-מְהִילָע, срамныя части дѣтородныя. עריה בשֶׁת (מיכה א' י"א), ומזה במשנה, עור בית הַבּוֹשֶׁת (חולין ס' ב'). ג) שם כנוי של גנאי לאחד מאלילי העמים, המה באו בעל פעור וינזרו לַבֹּשֶׁת (הושע ט' י'), מזבחות לַבֹּשֶׁת מזבחות לקטר לבעל (ירמיה י"א י"ג). ויתכן שהוא שם לאליל בצורת נקבה בניגוד אל השם בַּעַל שהוא בצורת זכר; ועניין שניהם אחד, כמו כח המשפיע וכח המקבל (ועיין בעל), וְהַבֹּשֶׁת אכלה את יגיע אבותינו (ירמיה ג' כ"ד). ובא בהרכבה בשמות עצמים פרטים איש בֹּשֶׁת מְפִיבֹשֶׁת במובן השם בעל (עי"ש).

בֻּשָׁנָה, ש"נ. בושה וכלימה, שאַנדע, стыдъ, срамъ יקח (הושע ד' ו').

מְבֻשִׁים, ש"ז. אברי הבושה בזכר שהם הבציס, שאַם-גליעד, срамныя части тѣла, ядра האֵדֶן, והחזיקה בְּמָבְשָׁיו (דברים כ"ה י"א),

2) בַּיְשָׁן, א) במשנה ש"ת. ולא הַבַּיְשָׁן למד (אבות ב"ה'), דער שׂכּפערנע, робкій боязливый. מרגיש מעוט ערכו ומתבייש. סימן יפה הוא באדם שהוא בַּיְשָׁן (נדרים כ' ע"א). ב) במיני זיתים אמרו: כל זית שיש לו שם בשדה וכו' ושכחו אינו שכחה וכו' בשמו ובמעשיו ובמקומו, בשמו שהיה שפכוני או בישני (פיאה ז' א'). ובירושלמי אמרו בפירוש בישני אית דבעי מימר בישני ממש ואית דבעי מימר דהוא מבעית לחבריה. ופירש הר"ש את הלשון הראשון, בישני ממש זתים יבשים שאינם עושים שמן הרבה. ובעל פני משה השיג על פירושו של הר"ש, ופירש בישני ממש שם מקום. והוא בי שאן, בקצור מן בית שאן. וכן פירשו מעתיקי המשנה ללשון אשכנז, ובעל תבואת הארץ (ועיין בית שאן). אולם גם פירושו של הר"ש יש לו סעד במלת בישני עצמה, שבאה בהוראת יוב ש, וכמו שבארנו הוראת ויבש מקורו (הושע י"ג ט"ו), (עיין לעיל).

ב) בּוּשׁ, פ"ע. הקל לא נמצא כי אם במקור ובחבור למלת היחם עד, במובן תאר הפעל וענינו לפי מקומו. עכוב גדול יותר מדאי, צולאַנגע אויפֿגעהאלטען וועדען, быть долго задержану. ויחילו עד בּוֹשׁ (שופטים ג' כ"ה), תרגומו עד סגיא, וכן פירש"י עד עכוב כלומר זמן ארוך, זעהר לאַנגע, долго довольно. ויפצרו בו עד בֹּשׁ (מ"ב ב' י"ז), ומזה:

הפיעל, רק שתי פעמים במקרא, התעכב עכוב גדול ביותר מדאי. זיך זעהר לאַנגע אויפֿהאלטען, זעהר לאַנגע אויפֿען בלייבען, быть долго задержану. כי בִּשֵּׁשׁ משה לרדת (שמות ל"ב א'), מדוע בִּשֵּׁשׁ רכבו לבוא (שופטים ה' כ"ח). לדעת י"מ עקרו בּוֹשׁ מלשון בושה, ושעמו התעכב ביותר מדאי עד שיבושו המהכים עליו. והנראה כי זה שרש בפני עצמו ולא רחוק לשער שבא השרש הזה גם בבנין הפעיל, הֹבִישׁ תירוש (יואל א' י'), חדל ונפסק, אויפֿהאַרען, перестать, исчезать. כי ההעכבה וההפסק קרובים בענין, והכפל אֶמְלַל יצהר, כראיה לדבר, וכן הנפן הוֹבִישָׁה והתאנה אֻמְלָלָה (שם שם י"ב), וכן כי הֹבִישׁ ששון מן בני אדם (שם י"ב), ויתכן שמשרש הזה בא הבנין:

התפעל, ולא יִתְבַּשָּׁשׁוּ (בראשית ב' כ"ה), לא התעכבו ולא התחבאו מלצאת ערומים ממקומם. ע"ד שפירש הרב הרנה"ו בהקדמתו לגן נעול, לפי דרכו.

בּוּת, פ"ע. היות שמם וריק, וויסט, לעער, быть опустошену. ומזה ואשיתהו בָּתָה (ישעיה ה' ו'), בינוני נקבה ע"מ קמה, מקום שממה, ומזה גם בנחלי הַבָּתּוֹת (שם ז' י"ט), בדגש תמורת הנח (הרד"ק), (ועיין בתת).

1) בוּת, ארמית, פ"ע. כעין לון בעברית, אִיבערנאכטען, переночевать. וּבָת שָׁנָה (דניאל ו' י"ט), וָלַן שם בלילה ההוא (בראש' ל"ב י"ד), ת"א וּבָת תמן, ולא יָלִין מן הכשר (דברים פ"ז ד'), ת"א ולא יָבִית מן

בשרא, ובתלמוד בת דינא בטל דינא (סנהד' צ"ה ע"א), (ועיין ביה).

בָּזָא, פ"י. קרוב לשרש בזז, בהוראת שלול שלל, פלינדערן, грабить. פ"א במקרא, אשר בָּזְאוּ נהרים ארצו (ישעיה י"ח ב' ז'), ובא דרך משל שהנהרים השוטפים בה כמו בּוֹזְזִים וחומסים אותה בשטף מרוצתם, או משתפכים ופושטים עליה כאשר יפשטו הבוזזים על בזתם, (ועיין בזז), וי"ת כמו בָּצָא, בָּזַע, בארמית שענינו קריעה, צעריסן, разорвать. וזעם אשר בָּזְאוּ נהרים, הנהרים קורעים אותה לקרעים שעוברים בתוכה במקומות שונים, דורכשנידן, прорѣзывать.

בָּזָה, פ"י. קרוב לשרש בוז ומיסוד אחד יצאו, ונבדל ממנו רק בחוזק הפעולה לפי חוזק ההברה, והתיחד לגנות דבר נכבד וקדוש בזדון לב וגעל נפש, פֿאַרוואַרפֿן, פֿאַראַכטען, презирать, от-вергать. ובא נרדף עם הפרה, כי דבר ה' בָּזָה ואת מצותו הפר (במדבר ט"ו ל"א), אשר בָּזָה את אלתו ואשר הֵפַר את בריתו (יחזק' י"ז ט"ו), אם לא אלתי אשר בָּזָה וגו' (שם י"ז י"ח), וּבְרִיתָה אלה להפר ברית (שם י"ז י"ט), מדוע בָּזִיתָ את דבר ה' (ש"ב י"ב ח'), קדשי בָּזִית (יחזקאל כ"ב ח'), עקב כי בָּזָתָנִי (ש"ב י"ב י'), במה בָּזִינוּ את שמך (מלאכי א' ו'), ומזה הקלה במעלת דבר נכבד, נרינגשאַצען, пренебрегать. וַיִּבֶז עשו את הבכורה (בראשית כ"ה ל"ד). ומזה מעוט חשיבות מצד הגדול אל הקטן, ויראה את דוד וַיְבָזֵהוּ (ש"א י"ז מ"ב), מה יושיענו זה וַיְבָזֵהוּ (שם י' כ"ז), צלמם תִּבְזֶה (תהלים ע"ג כ'), לא בָזָה ולא שקץ ענות עני (שם כ"ב כ"ה), ועל המעט שבא בקשור הלמ"ד ובהוראת השרש בּוּז, במובן לעג ושחוק, פֿאַרשפּאָטן, שפּעגן, издѣваться. וַתָּבֶז לו בלבה (דהי"א ט"ו כ"ט), ופ"א גם בקשור על, וילעגו לנו וַיְבָזוּ עלינו (נחמיה ב' י"ט). ובהוראת פעל סתמי וַיָּבֶז בעיניו (אסתר ג' ו'), עם וואַר צו נעריגן אין זיינען אויגן, показаться ничтожнымъ. והבינוני, בּוֹזֶה אמו (משלי ט"ו כ'), ובוזים דבריו (דהי"ב ל"ו ט"ז) ובוֹזֵי יקלו (ש"א ב' ל'). והפעול, בָּזוּי אתה מאד (שבדיה א' ב'), ובְּזוּי עם (תהלים כ"ב ז'), ובא, לָבְזָה נפש למתעב גוי (ישעיה מ"ט ז'), והוא ע"ד המקור ע"ט קָנֹה, ופירושו מי שראוי שיבזו אותו כל נפש, ולתעב אותו כל גוי, או הוא במקום פעול כמו לבזוי נפש, (ועיין גוי), וחכמת המסכן בְּזוּיָה (קהלת ט' ט"ז). ובמשנה, אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב (נגעים י"ב ה').

הנפעל, צעיר אנכי וְנִבְזֶה (תהלים קי"ט קמ"א), פֿאַראַכטעט, презрѣнный. שלחן ה' נִבְזֶה הוא (מלאכי א' ז'), העצב נִבְזֶה נפוץ (ירמיה כ"ב כ"ח), ובא: נִמְבְּזֶה ונמס (ש"א ט"ו ט), לדעת הרד"ק הוא מורכב מן נִבְזֶה ומן מְבֻזֶּה.

ההפעיל פ"א במקרא, לְהַבְזוֹת בעליהן בעיניהן (אסתר א' י"ז), פֿאַראַכטען, נרינגשאַצען, презирать, пренебрегать. ובמשנה בא גם בפיעל, והַמְבַזֶּה את המועדות (אבות ג' ט"ו). ובמדרש גם בקשור על, מה את מְבַזֶּה על מתנתי (ב"ר נ"ג), ובפעול, שעל הַמְבוּזִין מותרין (ע"ז ג' ג'), וכן בא בהתפעל שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בבית דין (כתובות צ"ז ע"ב), אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מְבַזִּין אותן (מדרש רות א').

בִּזָּיוֹן, שמ"ז. פֿאַראַכטונג, נרינגשאַצונג, пренебреженіе, презрѣніе. וכדי בִּזָּיוֹן וקצף (אסתר א' י"ח), (ועיין חלל).

2) **בְּזוּי**, בגמרא, כעין הקודם. משום בְּזוּי מצוה (שבת כ"ב ע"א).

בָּזַז, פ"י. הקל שלילת שלל ושסה, פֿלינדערן, грабить, расхищать. אנשי הצבא בָּזְזוּ איש לו (במדבר ל"א נ"ג), וְנָבְזָה בהם (ש"א י"ד ל"ו), באשר להם, ועם יהם הפעול גם שלל רב בָּזוּז (דהי"ב כ"ח ח'), ערבייטן, получать добычу. רק הבהמה בָּזַזְנוּ לנו (דברים ב' ל"ה), צור בייטע מאכען, разхищать. ושלל הערים בָּזְזוּ לנו (שם ג' ז'), בּוּז כסף (נחום ב' י'), וביחס אל המקום וַיְבֻזּוּ העיר (בראשית ל"ד כ"ז), דיא שטאָדט פלינדערן, אויספלינ-

דערן, ограбить, расхищать. ובמובן גזל וחמס, ואר. יתומים יָבֹזּוּ (ישעיה י' ב'), חיי-בען, בערויבען, ограбить. וְיָבֹזּוּ זרים יגיעו (תהלים ק"ט י"א), והמקור וְלָבֹז בַּז (ישעיה י' ו'), ושללם לָבוֹז (אסתר ג' י"ג), והבינוני. וישראל לְבוֹזִים (ישעיה מ"ב כ"ד), וּבָזוּ את בּוֹזֵיהֶם (יחזקאל ל"ט י'), והפעול עם בָּזוּז ושסוי (ישעי' מ"ב כ"ב), בערויבט, разграбленный. ולדעת המפרשים, גם אשר בָּזְאוּ נהרים (ישעיה י"ח ב'), משרש זה, ובא האלף תמורת אות הכפל כמו ימאסו (תהלים נ"ח ח'), (ועיין מאס). ובמשנה בענין חטיפה ולקיחה שלא לפי הערך והראוי, אחד אומר לָבוֹז (פאה ד' א'). ובא גם בענין בושה, יבמתו בזיז מינה אשתו לא בזיז מינה (פסחים ע"ב ע"ב).

הנפעל, מן הקל, ערבייטען, אויסגעלינדערט ווערדן, быть розграблену, расхищену, וְנִבְזוּ ארמנותיך (עמוס ג' י"א) וְהָבְזוּ תְּבוּז (ישעי' כ"ד ג'), ובמשנה ע"ד השלמים, הפריש בכורין נִבְזוּ (בכורים א' ח').

הפועל מענין זה, תרב אל אוצרתיה וּבְזוּ (ירמיה נ' ל"ז).

בַּז, ש"ז. שלל ומלקוח, בייטע, добыча. פסחים בּזוּז בַּז (ישעיה ל"ג כ"ג), יתר הַבַּז אשר בזזו (במדבר ל"א ל"ב), ובחבור עם הפעל, היה, נשינו וטפנו יהיו לָבַז (שם י"ד ג'), מדוע היה לָבַז (ירמיה ב' י"ד), והיו לָבַז ולמשסה (מ"ב כ"א י"ד), ועם הפעל נתן, ואוצרותיך לָבַז אתן (ירמיה ט"ו י"ג). ובא למען מגרשה לָבוֹז (יחזקאל ל"ו ה'), וטעמו למען שום מגרשה לבז, או שהוא דרך המקור כמו כְּשַׁךְ יקושים (ירמיה ה' כ"ז).

בָּזָה, ש"נ. כעין הקודם, בייטע, פלינדערונג, добыча. בבתבי הקדש האחרונים, בָּזָה ושלל (דניאל י"א כ"ד), וּבַבָּזָה לא שלחו את ידם (אסתר ט' י'), ובפעל ע"ד המרובעים:

2) בַּזְבֵּז, בארמית ובדברי חז"ל. א) פזור מעות ונכסים ביותר מדאי, פערשוועדען, промотать, расточать. למה דין אנא מְבַזְבֵּז ממונא (תרגום קהלת ג' כ"ג), אל יְבַזְבֵּז יותר מחומש (כתובות ג' ע"א), ואני מְבוּזְבֵּז כל נכסי (שמ"ר ל'), מְבַזְבְּזִין לפני התתנים ולפני הכלות מתרוזות של דגים (שמחות ח'). ובמובן ב) לקיחה בחזקה וחטיפה, גר שמת וּבְזָבְזוּ ישראל נכסיו (קדושין כ"ג א'). ובהשאלה, ראש הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים שאין אדם מְבַזְבֵּז בידיו לעצמו (תוספתא מגילה ג' י"ג), ובענין בזיון, נערים היו וּבְזָבְזוּ עצמם בקטנים (סוטה מ"ז ע"ב).

2) נְבַזְבָּה, ארמית, ש"נ. בחסרון הזי"ן השני, מתנה בפזור ובזבוז, дарь, дареніе, подарокъ, נאבע, האָבליכעם געשאַנק, וְנִבְזְבָּה ויקר שגיא (דניאל ב' ו'), וְנִבְזְבָתָךְ לְאָחֳרָן הב (שם ה' י"ז), ותרגום, ארחה וּמַשָּׂאת (ירמיה מ' ה'), מתנן ונְבַזְבָּן, ולדעת פירסט מקורה בלשון פרסית.

בְּזִוְתְיָה, שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו כ"ח).

2) בָּזַךְ, ארמית, ש"ז. כַּף אַתַּת (במדבר ז' י"ד) ת"א בָּזְיָא חדא, ואת הַכַּפּוֹת (שם ד' ז') ת"א ויתֵ בָּזְיָא, שאָלע, чашка. ובמשנה התיחד לשם כלי שרת ידוע לקבול קטרת ואברים, וְהַבָּזָךְ היה בתוכו (בתוך הכף) מלא וגדוש קטרת (תמיד ה' ד'), בקרבים הנתונים בְּבָזָךְ (שם ד' נ'), בָּזְכֵי לבונה (יומא ב' ה').

בָּזַק, ארמית, ובמשנה, פ"י. הקל, פזור וזריה, שפרייטן, сыпать. בּוֹזְקִים מלח על גבי הכבש (ערכין י' י"ד), שֶׁבּוֹזְקִין גפת בכירה (ב"ר נ'). ובנפעל, נִבְזַק בכל הגוף (שם כ"ו), מפוזרה ועצורה, ומזה:

בָּזָק, ש"ז. במקרא, ברק, בליטץ, молнія. מראהו כמראה הַבָּזָק (יחזקאל א' י"ד). וכן פירשוהו חז"ל, כזה שֶׁבּוֹזֵק גפת בכירה (ב"ר נ'). ופירש הרד"ק דבריהם, כלומר כמו שמפזר גפת שהוא פסולת הזיתים בכירה, שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב, והלהב עולה ויורד, וזהו פירושו של רצוא ושוב. ובגמרא, כאור היוצא מבין התרסים (חגיגה י"ג ע"ב), (ועיין בָּזָק). ועל מה שנאמר במשנה, השוכר את החמור וְהִבְרִיקָה, אמרו בגמרא מאי וְהִבְרִיקָה הכי תרגמו נהורייתא (ע"ד סגי נהור), רבא אמר אבוקת (ב"מ דף ע"ח ע"א), ואם לא ידענו פירוש אבוקת אל נכון, עכ"פ רואים אנחנו מזה שבָּרָק וּבָזָק

קרובים בענין (ועיין ערוך השלם ערך אבזקת).

בָּזָק, שע"פ. עיר בארץ כנען בצפון נחלת ישששכר. ולדעת אייזעביוס היתה בין שכם ובין בית שאן, ויכום בָּבָזָק (שופטים א' ד'), ושם מושל העיר לפנים אֲדֹנִי בָּזָק (שם שם ו'). בארמית יורה השם בְּזָקָא שברי אבנים המתפוצצים, כצרור אבן במרגמה (משלי כ"ו ח') תרגומו (לפי הנוסחא שהביא הערוך) היך בזקא דכפא בקלעא. ומזה גם שברי חרסים. וזהו שפירשו ע"ד הדרש מה שנאמר, ויפקדם בָּבָזָק (ש"א י"א ח'), שברי חרסים (ע"ין רש"י יומא דף כ"ב ע"ב), ומה שאמרו על כמראה הבזק כאור היוצא מבין החרסים (חגיגה י"ג ע"ב, ועי' רש"י שם).

בְּזָתָא, שם עצם פרטי. אחד משבעה סריסי אחשורוש (אסתר א' י').

בָּזַר, ארמית, פ"י. קרוב לפעל פזר ובדה. הקל, ענינו פזור, אויסשטרייען, высыпать (דניאל י"א כ"ד). רש"י פירש יחלק לכל המקבלים עולו עליהם, אויסשהיילען, раздавать. וי"ט בענין בזז, בזה, והשעור והרכוש שלהם, של המצרים, יבזור, פלינדערן, расхищать. ובדחז"ל במובן הראשון בפעול בזורה שלא תתעפש (כריתות דף ו' ע"ב).

הפיעל, פזור והפצה, צערשטרייען, разгонять. בַּזַּר עמים (תהלים ס"ח ל"א). ובארמית ובערבית כולל הפעל הזה גם ענין זריעה, זאָען, сѣять. ומזה:

2) בְּזָרָא, שם. גרעיני זרע, זאמען, семя. מזריע זרע (בראשית א' י"א), ת"א דְּבִזְרֵהּ מזדרע. ומזה בתלמוד, אריסא יהיב בְּזָרָא (ב"מ דף ע"ד ע"ב), וכן:

2) בְּזָרְנָא, שם. גרעיני זרע, זאמען, семя. מערב בזרני וזרע (קדושין ל"ט ע"ב).

בָּחַל, פ"י. פ"א במקרא, ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בָּחֲלָה בי (זכריה י"א ח'). לדעת המפרשים ענינו מיאוס וגעול נפש, עקקעל האבען, עמפּפינדען, гнушаться. וכן היא בלשון סורית, הרגשת נטיה להקיא. והנראה שעיקר הנחתו היות מלא דבר מה ביותר מדאי עד כדי הברח להריקו. ומזה במשנה בגידול התאנים, בָּחֲלוּ כונב לתוך ביתו (שביעית ד' ז'), מעמר הגידול כשהתאנים מתחילים להתבשל שמתמלאות ליח ונתפחות עד שהן נבקעות. ומזה, נפשם בָּחֲלָה בי כמו שפירש"י, זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני (מפרש את הכתוב דרך תקון סופרים ומסיב הענין כלפי מעלה), ושני המאמרים מקבילים, ותקצר נפשי בהם, מציקה מהם שהם ממלאים אותה עד שאינה יכולה לסבלם, וגם נפשם בָּחֲלָה בי מדה כנגד מדה. וכבר רמזו לפירוש זה בגמרא, על מה ששנו במשנה, משל משלו חכמים באשה: פגה בּוֹחֵל וצמל (נדה ה' ז'), אמרו בּוֹחֵל אלו ימי הנעורים וכו' מהבא ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בָּחֲלָה בי (שם מ"ז ע"א). וכן השתמשו בפעל זה בבנין הפעיל, התאנים מְשַׁבְּחִילוּ (מעשרות א' ב'). וראינו להעיר עוד שאותו פרק הגידול בתאנים הנקרא בּוֹחֵל, נקרא בענבים הַבָּאָשָׁה (עיין באש) וזה ממה שיורה שענין אחד להם, (ועיין מש"כ בזה הג"מ שי"ר המניד שנה י"א צד 359). ובמכילתא (לפי נוסח הערוך בכ"י ובדפוס ליוורנא) אפילו ביחל אביב ובא (פ' בא ב'), האביב בא למלואו. וזו נוסחא ישרה, ולפנינו כי חל אביב (הר"ר לעוזי). ובירושלמי, כל שהוא מַבְחִיל את הפרי חייב משום זורע וכו', כל דבר שהוא לְהַבְחִיל את הפרי וכו' (שבת פרק ז' ה"א), שמסייע לבשל את הפרי. ובא בכתיב בבנין פיעל, נחלה מְבוּחָלֶת בראשיתה ואחריתה לא תברך (משלי כ' כ"א). ויתכן לפרשו ג"כ בענין מלוי רב, והוא כנוי לעושר מופלג המושג שלא במשפט ובזמן קצר, שמשיגו מתמלא ממנו ביותר מדאי ואינו יכול לעכלו עד שמקיאו, וכמו שנאמר, הון מהבל ימעט (שם י"ג י"א).

בָּחַן, פ"י. הקל, א) הסתכלות, השגחה והתבוננות, внимать, наблюдать, разсматривать, созерцать. עיניו יחזו עפעפיו יִבְחָנוּ בני אדם (תהלים י"א ד'), ומסיים, ה' צדיק יִבְחָן (שם שם ה'), ישגיח עליו וישמור צעדיו, תראני וּבָחַנְתָּ לבי (ירמיה י"ב ג'), בְּחַן כליות ולב (שם י"א

כ'), וזה על הרוב בהתיחס אל הש"י.
ב) נסיון לברר אמתת הדבר, פריפּען, испытывать. גם בָּחֲנוּ אלהים (מלאכי ג' ט"ו), אֲבָחֲנָךְ על מי מריבה (תהל' פ"א ח'), פּערזוכען, извѣдывать, искушать. ובהשאלה, הלא אזן מלין תִּבְחָן (איוב י"ב י"א). ג) צריפת זהב בכור לנקותו מסיגיו, פריפּען, לייטערן, чис-тить, очищать. וּבָחֲנָתִים כַּבְחֹן את הזהב (זכריה י"ג ט'), הנני צורפם וּבְחַנְתִּים (ירמי' ט' ו'), ומזה, בָּחֲנֵנִי כזהב אצא (איוב כ"ג י'). ובגמרא בבינוני פעול, בָּחוּן, מי שבחנוהו ועמד בבחינה, ערפּראבט, испытанный. בני בָּחוּנֵי בני אברהם יצחק ויעקב (פסחים פ"ז ע"ב).
הנפעל, מענין נסיון, געפּריפּט ווערדן, быть испытываему. בזאת תִּבָּחֲנוּ (בראשית מ"ב ט"ו), וְיִבָּחֲנוּ דבריכם (שם שם ט"ז), יִבָּחֵן איוב (איוב ל"ד ל"ו).
2) ההפעיל, בתלמוד, בענין הבדלה, אונטערשיידן, различать. שאם יזכה יַבְחִין (ברכות דף ס"ב ע"א). ומזה בברכות השחר, לַהַבְחִין בין יום ובין לילה. וכן בבנין:
2) פיעל, במובן נסיון, פריפּען, ביטית דין מְבַחֲנִין אותו (ירושלמי בבא קמא פרק ד'), הם שלא בִּיחָנוּ (בבלי יומא דף ע"ג ע"ב).
בֹּחַן, שם. י"מ אותו בהוראת מבצר, אבן בֹּחַן (ישעיה כ"ח ט"ז), אבן חזקה כאבן המבצרים, והנראה שהוא שם כפשט, מה שעמד על הבחינה ונמצא ראוי והגון, ערפּראבטעט, испытанное. ופירוש אבן בֹּחַן, אבן שנבחנה ונמצאת טובה וחזקה לבנין. ובא, כי בֹּחַן ומה אם־גם־שבט מאסת (יחזקאל כ"א י"ח), טעמו לדעתנו, הדבר הזה ראוי להיות נבחן מושגח ומעויין, בעאכט-טונגס ווירדיג, достозамѣчательно, вниманія достойное.
בַּחַן, ש"ז. מגדל הצופים, מצפה, שאָהצ-טהורם, сторожевая, дозорная башня. עפל בָּחָן (ישעיה ל"ב י"ד).
בַּחוֹן, ש"ז. כעין הקודם, מגדל הצופים, מצפה, הקימו בְּחוֹנָיו (ישעיה כ"ג י"ג), והכתיב בחיניו, (ועיין בָּחוֹן).
בָּחוֹן, ש"ז. לדעת המפרשים ענינו מגדל חזק, ולדעת הרש"ל ענינו כור לזקוק הכסף; וקרובה לזה דעת פירסט שתרגם, ערצפריפֿער, пробирщикъ. (ועיין בצר). והנבון שהוא מצפה. וואַרפֿה-טהורם, שפאָהצ-טהורם, сторожевая башня. בָּחוֹן נתתיך בעמי וגו' וּבָחַנְתָּ את דרכם (ירמי' ו' כ"ז), מגדל מצפה נתתיך לראות את מעשה העם ותדע וּבָחַנְתָּ.
3) בְּחִינָה, בפיוט, שה"פ. נסיון לברור דבר, פּראָבירען, испытаніе. בְּחִינָה אשר נצרפו (קינה לך ה' הצדקה), וכמו כן בענין חקירה ודרישה, אונטערזוכונג, изслѣдованіе. שער הַבְּחִינָה (חובת הלבבות), בְּחִינַת עולם. ובא"ח השתמשו בו לאופן ומדה ויחס, אַרט, וויי־זער, פֿאָרהאַלטנים, הינזיכט, образъ отношеніе. ואמרו בְּבְחִינָה זו.
3) הַבְחָנָה, ש"נ, שה"פ. פעולת הברור והבחינה. ובפיוט גם באל"ף, אַבְחָנַת מומים (סוסף א' דשבועות), ענינו בקור.
3) מְבְחָן, בפיוט, א) שה"פ. בְּמִבְחַן הבוחנים (כתר מלכות), פריפֿונג, изслѣдованіе. ב) כעין מצרף, שמעלצטי-געל, плавилня. וּבְמִבְחַן התלאות הביאתני (שם).
בָּחַר, פ"י, הקל. (העתיד יִבְחַר). א) ברירת דבר מצד מעלתו מן הדומים לו וגרועים ממנו, וואָהלען, ערוואָהלען, אויסוואָהלען, выбирать, избирать. ונקשר בבי"ת, וּבָחַרְתָּ בחיים (דברים ל' י"ט), בך בָּחַר ה' וגו' מכל העמים (שם ז' ו'), ואת אשר יִבְחַר בו (במדבר ט"ז ה'). וביחס הפעול, דוד עבדי אשר בָּחַרְתִּי אתו (מ"א י"א ל"ד), העם בָּחַר לנחלה לו (תהלים ל"ג י"ב). ב) נטית הנפש לרצון ואהבה ומצוא חפץ, נערן האָבען, גע-נייגט זיין, געפֿעלען אן עטוואָס האָבען, нравиться, понравиться кому. כי בוֹחֵר אתה לבן ישי (ש"א כ' ל'). ובמובן זה יבוא על הרוב עם יחס הפעול, בְּחַרְתִּיךָ ולא מאסתיך (ישעיה מ"א ט'), מהגנות אשר בְּחַרְתָּם (שם א' כ"ט). והכפל, אשר חמדתם, הכוה יהיה צום אָבְחַרֵהוּ (שם נ"ח ה'), ובא, כל אשר תִּבְחַר עלי (ש"ב י"ט ל"ט), כמו כל אשר תבקש ותטול עלי. השמר אל תפן אל און כי על זה בָּחַרְתָּ מעני (איוב ל"ו כ"א), מפני

עניך ורוע מעמדך הנך בוחר וחפץ באון. ופ״א במקרא בא: ג) בהוראת הפעל בחן בענין צרוף, בָּחַרְתִּיךָ בכור עֹנִי (ישעיה מ״ח י׳), פרפֿעקן, לייטערן, искушать, чистить. והוא ע״ד לשון ארמית וסורית שבהן יורה הפעל בָּחַר צרוף, ותרגום וּבָחַנְתָּ לבי (ירמיה י״ב ג׳) דאת בָּחַר לבבא, בָּחַן הזהב (זכריה י״ג ט׳) כמה דבחרין ית דהבא. ולא יהוק שתהיה ההוראה הזאת עקרית בשרש זה ומכנה יוצא לענין ברירת דבר המשובח מבלתי משובח, וכן נכללו בלשון ארמית שתי ההוראות האלה בשרש בחר, ונמצא בכתיב בָּחַר בתיהם סביב (דהי״ב ל״ד ו׳). לפי פירוש רש״י חפש ובדק בתיהם סביב, ויש מפרשים כענין בהר בתיהם, בתיהם אשר בהר, והקרי בחרבתיהם. והפעול, בָּחוּר וטוב (ש״א ט׳ ב׳), נחמד ויפה, שאָן, אויסער-לעזן, отборный, красивый. והרבוי, בְּחוּרֵי ישראל (ש״א כ״ו ב׳, ש״ב י׳ ט׳). ובמדרש, הבחור שבאבות, הבחור שבנביאים (ב״ר ע״ו).

הנפעל, בהוראת הקל: א) היות נברר, אויסערוואָהלט זיין, быть выбираему пред-почитаему. ומושך יחם המ״ם, וְנִבְחַר מות מחיים (ירמיה ח׳ ג׳), יבחרו במות יותר מבחיים. ומזה, ב) היות רצוי, נִבְחָר שם מעשר רב (משלי כ״ב א׳). וביחס אל הבוחר בא ביחס הלמ״ד, נִבְחָר לה׳ מזבח (שם כ״א ג׳). ג) היות מצוף ומזוקק, גערייניגט זיין, быть очищену. כסף נִבְחָר לשון צדיק (משלי י׳ כ׳), כמו, כסף צרוף בעליל (תהלים י״ב ז׳), ובדברי חכמינו ז״ל עד שלא נברהה ארץ ישראל (מכילתא א׳), ובמקרא בכתיב נמצא גם הפועל, כי מי אשר יִבָּחַר (קהלת ט׳ ד׳). ובפסיקתא רבתי, בפיעל, היתי שואלו וּמְבַחֲרוֹ (פרשה ל״ג). ובמשנה גם בבנין הפעל, מִבְחָר, במובן ש״ת משובח וטוב במינו, אויסערוואָהלט, פֿאָרצוגלי׳ך, отбор-ный. שאינם מן המִבְחָר (בכורים א׳ ג׳), כל השמנים יפין לדיו ושמן זית מן הַמִּבְחָר (שבת כ״ג ע״א), מצוה מן הַמִּבְחָר (ב״ק ע״ח ע״ב), מִבְחָר מן הַמִּבְחָר (ירושלמי פסחים פרק ו׳).

בָּחוּר, ש״ת זכר. א) העומד בפרק ימי העלומים סמוך לאיש שהם ימי הבריאות והיופי, יונגלינג, юноша. שמח בָּחוּר בילדותך (קהלת י״א ט׳), ובא ביחוד אל הפנוי, גם בָּחוּר גם בתולה (דברים ל״ב כ״ה). וברבוי הבי״ת בפתח, כי כן יעשו הַבְּחוּרִים (שופטים י״ד י׳), תפארת בְּחוּרִים כחם (משלי כ׳ כ״ט). ומזה, ב) גבורי כח עורכי מערכה במלחמה, בַּחוּרֵי חמד כלם (יחזקאל כ״ג ו׳), וּבְחוּרֵי ישראל הבריע (תהל׳ ע״ח ל״א), הרגתי בחרב בַּחוּרֵיהֶם (עמוס ד׳ י׳), וסוף הפסוק באש מחניכם, ומבחר בַּחוּרָיו ירדו לטבח (ירמיה מ״ח ט״ו). וחז״ל שמשו בו גם לנקבה, ואמרו: בחורה היתה (ב״ר ע״א) צעירה לימים. ובמדרש, והנער כבחור עשה את שלו (שמו״ר פ״ג), השם נער מתיחם אל מעמד השנים, ובחור אל שפע כח העלומים.

בְּחוּרִים, שמ״ז. נעורים, דיא יונעגד, юность, отрочество משה מְבָּחָרָיו (במדבר י״א כ״ח).

בְּחוּרוֹת, ש״נ. כעין הקודם, דיא יונעגד, דער יונגענדאלטער, юность, отро-чество. בימי בְּחוּרוֹתֵיךְ (קהלת י״א ט׳), בְּחָרוֹתַיִךְ (שם י״ב א׳).

3) בַּחֲרוּת, בפיוט, ש״נ. מן הקודם ע״מ לַלְדוּת, ויחזו בך זקנה וּבַחֲרוּת (שיר הכבוד).

בָּחִיר, ש״ת. נבחר אהוב וחביב אויסער-וואָהלטער, ליעבלינג, из-бранникъ, дю-бимецъ. וישראל בָּחִירִי (ישעיה מ״ה ד׳), וירושה בְּחִירַי (שם ס״ה ט׳), ובא תמיד מיוחד אל האיש אשר בחר בו ה׳.

מִבְחָר, מִבְחוֹר, שׂ״ם. דבר מופלג במעלתו שראוי להיות נבחר ונחמד, דאס אויסערלעזענסטע, דאס בעס-טע, отборное, самое лучшее. בְּמִבְחַר קברינו (בראשית כ״ג ו׳), וּמִבְחַר שלישיו (שמות ט״ו ד׳). ופעם אחת ברבוי, ועם מִבְחָרָיו (דניאל י״א ט״ו), עיר מִבְחוֹר (מ״ב ג׳ י״ט), מִבְחוֹר ברשיו (שם י״ט כ״ג).

2) בְּחִירָה, במשנה, שה״פ. ברירת דבר מצד חשיבותו, וואָהל, אויסוואָהל, выборъ, избраніе. בחבור עם השם בית, בית הבחירה (מע״ש ה׳ י״ב), כנוי לבית המקדש שהוא המקום אשר בחר בו הש״י. ובגמרא

ירושלמי בזולת השם בית, עדיכם הבחירה (יומא א' א'). ובבבלי במקומו, בירה (יומא דף ט' ע"ב). ובתפלה, בבית בחירתך, ומורגל הרבה אצל המחברים. במובן המוסרי, בענין כח הרצון שיש לו לאדם לבחור ולמאום, באין סבה מוכרחת.

2) בְּחִירָתָא, בגמרא. כנוי למסכתא עדיות, הואיל ותנן בבחירתא כותיה (ברכות כ"ז ע"א, קדושין נ"ד ע"ב), ופירש"י מסכת עדיות קרי בְּחִירָתָא שכל דבריהם העידו מפי הגדולים והלכה כמותן, ור"ל שההלכות שהגידו בתורת עדיות אין ספק שהן הלכות גבורות וברורות.

מִבְחָר, שע"פ. בן הגרי מגבורי דוד (דה"א י"א ל"ח), ובש"ב במקומו (כ"ג ל"ה) בני הגדי.

בְּחָרִים, בַּחוּרִים, שם עצם פרטי. עיר בשבט בנימין ממזרח לירושלים בסמוך להר הזיתים (ש"ב ג' ט"ז, ט"ז ה' י"ז י"ח), ותיב"ע עֲלָמֶת, ועמו הסביומו המפרשים ואמרו שהיא העיר עֲלָמֶת הנזכרת בדה"א (ו' מ"ה). ובספר יהושע נקראת עַלְמוֹן (כ"א י"ח), והיא אשר נתנה לכהנים. ובשם היחס, עזמות הַבַּחֲרוּמִי (דה"א י"א ל"ג) כאלו היה שמה גם בָּחֲרוּם, ובספר שמואל ב' (כ"ג ל"א) נאמר תחתיו הַבַּרְחֻמִי.

בָּטָא, בָּטַה, פ"י. הקל, ענינו דבור בלי שקול הדעת, רעדקין, שוואטצין, говорить, болтать. יש בּוֹטֶה כמדקרות חרב (משלי י"ב י"ח). בגמרא פירשוהו לענין נדר, ואמרו, כל הַבּוֹטֶה ראוי לדוקרו בחרב (ערובין ס"ד ע"ב). הפיעל, כעין הקל, ומתיחם לשם שפתים, אויסשפרעכן, выговари-вать, произносить. לְבַטֵּא בשפתים להרע או להיטיב (ויקר' ה' ד'), והוא הפך ההרהור שבלב, וַיְבַטֵּא בשפתיו (תהלים ק"ו ל"ג).

מִבְטָא, ש"ז. אויסשפרוך, изрѣченіе. מִבְטָא שפתיה (במדבר ל' ז'). ובדב"א התיחד השם מִבְטָא על מוצא ותתוך הדבור, כלי הַמִּבְטָא, שפראך אָרגאנען, органы произношенія.

2) בְּטוּי, במשנה, שם הפעולה. אויסשפרוך, изрѣченіе. זו היא שבועת בְּטוּי (שבועות פרק ג' ז'), שבועה בדבור פה להחליט מעשה בעבר או בעתיד; ובסמיכות לשפתים, בְּטוּי שפתים (ספרא ב' פ"ז). ובתפלה, בבטוי שפתים.

2) הַבְטָאָה, שה"פ. מעין הקודם, לעשות הַבְטָאָה כשבועה (ספרי במדבר סימן קנ"ג).

בָּטַח, פעו"י. הקל, ה'עתיד אֶבְטַח) עקרו, א) סמיכה והשען על דבר, זיך אויפ עמוואם, אויף יעמאנדען פערלאסען, זיך שטיצען, полагаться на что, на кого, фертрауен, опираться, уповать. וקשורו בעל, על מִי בָטַחְתְּ כִּי מָרַדְתְּ בִּי (ישעיה ל"ו ה'), הַבּוֹטְחִים עליו (שם שם ו'), וכמו כן עם בי"ת, מִבְטָחוֹ באדם (תהלים ק"ח ח'), בָּטַחְתָּ בְמעשיך (ירמיה מ"ח ז'). ועל הרוב במובן המוסרי, סמיכת אמונה בישע הש"י, בה' אלהי ישראל בָּטַח (ס"ב י"ח ה'), בָּטַח בה' ועשה טוב (תהלים ל"ז ג'), וַיִּבְטְחוּ בך יודעי שמך (שם ט' י"א). ועל המעט ביחס שאליו, אל ה' אלהינו בָּטַחְנוּ (ישעיה ל"ו ז'), אני אליך אָבְטַח (תהלים נ"ו ד'). וביחס אל הנשוא, מה הַבְּטָחוֹן הזה אשר בָּטַחְתָּ (ישעיה ל"ו ד'). ב) היות שקט ושאנן מפחד רעה, רוהיג, זיכער, פֿאָרכט-לאָז זיין, быть спокойну, безопасну, безпечну. אֶבְטַח ולא אפחד (ישעיה י"ב ב') עם שקט וּבְטַח (שופטים י"ח כ"ז). וַהַבּוֹטְחִים בהר שמרון (עמוס ו' א'), היושבים בהר שמרון בטח, והקודם לו, השאננים בציון, תרגזנה בְּטָחוֹת (ישעיה ל"ב י'), ושונא תוקעים בּוֹטֵחַ (משלי י"א ט"ו), ככפיר יִבְטַח (שם כ"ח א'), יִבְטַח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ' כ"ג), מאמין בעצמו כי יוכל להגיח. ובא, וכסיל מתעבר וּבוֹטֵחַ (משלי י"ד ט"ז). לדעת רוב המפרשים הוא גם כן מענין שקט, ורש"י פירש מחליק ונופל לארץ, ובהוספה מוסיף עוד כמו, ובארץ שלום אתה בּוֹטֵחַ (ירמיה י"ב ה'), ות"י את טָתְבַּטַח ונפיל, והוא פי' נפלא מאד, ובזה יפורש על נכון הקל וחומר: כי את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים, ובארץ שלום אתה בּוֹטֵחַ ואיך תעשה בגאון הירדן. וקרוב לשמוע דברי הה' פִּיאַבער שזה מעיקר הוראת

השרש, ובלשון ערבית יש בהוראת שרש בטח היות מושלך לארץ, ומזה יצא לענין השלך את עצמו על זולתו והשען עליו, ומצאנו דוגמתו בפעלים אחרים. השלך על ה' יהבך (תהל' נ"ה כ"ג), גל על ה' דרכך (שם ל"ז ה'). ובא גם בבינוני פעול ב' פעמים, נכון לבו בָּטֻחַ בה' (שם קי"ב ז'), כי בך בָּטוּחַ (ישעיה כ"ו ג'). обезпеченный.

ההפעיל, יוצא, פֻּערטרויען, פֻּערטרויען, אינפלאָסען. обнадеживать, увѣрять הִבְטִיחָנִי את העם הזה (ירמיה ב"ח ט"ז), וַיַּבְטַח אתכם על שקר (שם כ"ח ל"א), ואל יַבְטַח אתכם חזקיהו (מ"ב י"ח ל', ישעיה ל"ו ט"ו). ובא, מַבְטִיחִי על שדי אמי (תהל' כ"ב י"ד). לדעת המפרשים ענינו אתה נותן לי הבטחה על שדי אמי, ויתכן שיפורש בהוראת השלכה, הנחה והשכבה, והוא יוצא מן הקל, ובארץ שלום אתה בוטח, לפי פירושנו, ושעור מליצת הכתובים: אתה גוחי מבטן ומבטיחי על שדי אמי, משליך ומניח אותו על שדי אמי להניקני, עליך השלכתי מרחם, ואמי מה היא עושה, היא משלכת אותי עליך. ובדברי חכמינו ז"ל בפעול, מובטח לו שהוא בן עולם הבא (ברכות נ"ז ע"א), מובטח להן לישראל (ערובין מ"ג ע"ב), ובענין הקל, מובטחני בו שמורה הוראה בישראל (נמוק דף נ"ח ע"א).

בֶּטַח, שמ"ז. א) נרדף לשם השקט, זיכערהייט, надежность, безпечность השקט וָבֶטַח עד עולם (ישעיה ל"ב י"ז), יתן לו לָבֶטַח וישען (איוב כ"ד כ"ג), יתן לו מקום להיות בטוח בו וישען עליו. ב) תה"פ, ויבואו על העיר בֶּטַח (בראשית י"ד כ"ה), מובטחים שיוכלו לעשות כחפצם. אים פֻּערטרויען, פֻּערטרויענדיג זיין, въ полной увѣренности. ג) בלי פחד ומורא, זיכער, спокойно, надежно. וישבתם בֶּטַח (דברים י"ב י'), וישכן ישראל בֶּטַח (שם ל"ג כ"ח), ילך בֶּטַח (משלי י' ט'), ובחבור עם למ"ד, וישבתם על הארץ לָבֶטַח (ויקרא כ"ה י"ח), לָבֶטַח תושיבני (תהלים ד' ט'). спокойствіе, надежность.

בִּטָּחוֹן, שמ"ז. פֻּערטרויען, פֻּערטרויען, צופֻּערזיכט, увѣренность, обезпеченіе מה הַבִּטָּחוֹן הזה (מ"ב י"ח י"ט). ובענין תקוה, אויסזיכט, אֶפֻּענונג, надежда. כי מי אשר יבחר אל החיים יש בִּטָּחוֹן (קהלת ט' ד'). ובדב"א התיחד לסמיכת הנפש על השם ואמונה חזקה בחסדיו, ושער הַבִּטָּחוֹן בספר חוה"ל ידוע.

בַּטָּחָה, ש"נ. כעין הקודם, זיכערעס, דויערהאַפֻּטעס, надежное, прочное. פ"א במקרא ברבוי, וּבַטָּחוֹת למרגיזי אל (איוב י"ב ו').

מִבְטָח, ש"ז, ע"מ הרגושים. א) בטחון ואמונה, פֻּערטרויען, увѣренность. להיות בה מִבְטַחַךְ (משלי כ"ב י"ט). מזה, ב) מי שבוטחים בו, תקוה, אֶפֻּענונג, надежда. מִבְטָח כל קצוי ארץ (תהלים ס"ה ו'), מִבְטָח בוגד ביום צרה (משלי כ"ה י"ט), המבטח נעשה בוגד, או המבטח באיש בוגד, ביראת ה' מִבְטָח עז (שם י"ד כ"ו), ולכתם אמרתי מִבְטַחִי (איוב ל"א כ"ד), וע"מ אחר, מבית אל מִבְטָחָם (ירמיה מ"ח י"ג), והוריד עז מִבְטָחָה (משלי כ"א כ"ב). והרבוי, מאס ה' בְּמִבְטָחֵיהָ (ירמיה ב' ל"ז). ג) בטחה מפחד רעה, זיכערהייט, безопасность. ינתק מאהלו מִבְטַחוֹ (איוב י"ח י"ד), כמו מאהלו וממבטחו במקום שהוא בוטח בו, במשכנות מִבְטָחִים (ישעיה ל"ב י"ח). 2) הַבְּטָחָה, במשנה, שם הפעולה. א) היות בטוח בעצמו שיכול לעשות דבר מה, געווים זיין, אויבערצייגונג, увѣренность. убѣжденіе. ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו (ברכות ה' ד'). ב) מה שמבטיחים לעשות, פֻּערשפרעכען, פֻּערזיכערונג, обѣщаніе, увѣреніе, обнадеживаніе.

אֲבַטִּיחַ, שם. מין פרי הגדל בגנה, огурецъ, גורקע, מעלאָנע, дыня. את הקשואים ואת הָאֲבַטִּיחִים (במדבר י"א ה'). ובמשנה, אֲבַטִּיחַ ונמצאה סרוחה (תרומות פרק ג' א'). וכן הוא בערבי אל־בִּטּוּחּ, ויתכן שנקרא כן על שם שהפרי גדול מן הבד, והוא נופל מושלך ושרוע בהשקט וּבְבַטָּחָה תהיה גבורתכם (ישעי' ל' ט"ו).

על הקרקע, שזו אחת מהוראת הפעל בטח, או הוראתו העיקרית כמו שהערנו:

2) בָּטַח, במשנה, שם. הַבָּטַח אינו מביא את הטומאה היה בו זיז וכו' (אהלות י"ב ג'). הערוך כתב אית דאמרי אבטח, ובתוספתא אבטי כמין טיחת טיט בבנין שהוא סמוך לחלון וזיז נתון עליו וכו'. וכעין זה פירש הרמב"ם ואמר שהעולה יסמך עליו ולזה יקרא בטח. והנראה שהוא הפך של זיז, ונקרא בטח הבנין הסמוך והחזק, פֶּארשפרונג, выступъ. והפוכו זיז, בליטה דקה שנוחה להזיזה.

בָּטַח, שע"פ. עיר בארם צובא (ש"ב ח' ח'), ובדהי"א (י"ח ח') נקראת טִבְחָה (ועי"ש).

בָּטֵל, פעו"י. הקל, עיקרו הפסק ושביתה, אויפהאָרן, мѣсяцъ זיין, перестать. וּבָטְלוּ המוחנות (קהלת י"ב ג'), ולא נמצא במקרא יותר, ומלשון ארמית, הוא בְּטֵלַת עבידת (עזרא ד' כ"ד), והות בָּטְלָא (שם). ובמשנה השתמשו בו ע"ד לשון עברית, וּבוֹטֵל מדברי תורה (אבות א' ה'), שובת מלמודו, אם בָּטַלְתָּ מן התורה (שם ד' ט'), היה בָּטֵל מסלע (ב"מ ב' ט'), בטל ממלאכתו בהפסד סלע, בשביל מעותיך שהיו בָּטֵלוֹת אצלי (שם ה' י'), שבתו ולא עשו פרי, ובכל מקום תלמידי חכמים בָּטֵלִים (פסחים ד' ה'), גט שנתתי לך בָּטֵל הוא (גיטין ד' א'), אין בו כח הגט כי חזרתי מדעתי לגרשך, ניכטיג, аннулированный, не имѣетъ силы. מכרה בָּטֵל (כתובות י"א ד'), בָּטְלוּ במעיה (פרה ח' ו').

2) הנפעל, זיך דאָפּאָן פֿרייַמאַכן, освобождаться. ולא אתה בן חורין לְהִבָּטֵל ממנה (אבות פרק ב' כ"א), לא יִבָּטֵל אדם מפריה ורביה (יבמות ו' ו').

3) הפיעל, יוצא, בארמית שבמקרא, השבתה, שטאָרן, препятствовать. ולא בַּטְּלוּ המו (עזרא ה' ה'), לְבַטָּלָא גבריא (שם ד' כ"א). ובמשנה בענין העברה, אַבשאַפֿען, упразднять. בַּטֵּל את המעוררים (מעשר שני פרק ה' ט"ו). ובמובן המוסרי, בַּטֵּל רצונך מפני רצונו כדי שֶׁיְּבַטֵּל רצון אחרים מפני רצונך (אבות ב' ד'), אויפגעבן, отказаться. ..отъ בַּטֵּל ממני מלכות שמים (ברכות פרק ב' ה'). ובהשאלה, מְבַטֵּלוֹ בלבו (פסחים ג' ז'), מחשב בלבו שהוא כאינו נמצא, בָּטֵל הן חסר הן יתר מדה בחבל (ב"ב ד' ג'), אויפהעבן, отмѣнять. בית שמלאו תבן או צרורות וּבְטָלוֹ מבוטל (אהלות ט"ו ז').

3) ההפעיל, יוצא לשלישי, אויפהאַלטן, останавливать, העמטן, הינדערן, препятствовать. לְהַבָּטִיל העם ממלאכה (סוכה ה' ה', שבת ל"ה ע"ב). ובדב"א, גם בהתפעל, נִתְבַּטְּלָה נשימתו (מ"נ א' מ"ב).

בְּטוּל, שה"פ. שמאָרונג, אויפהעבן, пре-кращеніе, упраздненіе. בְּטוּל בית המדרש (שבת ט"ו א'), פעמים שֶׁבְּטוּלָה של תורה זהו יסודה (מנחות צ"ט ע"ב).

בַּטָּלָה, שמ"נ. מיסטענאַנג, праздность. ומפנה לבו לְבַטָּלָה (אבות ב' ד'), שֶׁהַבַּטָּלָה מביאה לידי זמה (כתובות ה' ה').

בַּטְלָן, ש"ת. מי שהוא בטל ממלאכה ומתפרנס מקופת הצבור כדי שיהא פנוי לעסוק בתורה ובתפלה, איזה עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנים (מגילה א' ג').

בֶּטֶן, ש"נ. הכרס בגוף בע"ח, כן החלק החצוני ממנו הנראה, בויך, לייב, животъ, брюхо. בִּטְנְךָ ערמת חטים (שה"ש ז' ג'), ואונו בשרירי בִּטְנוֹ (איוב מ' ט"ז). וכן חלק הפנימי מקום הקיבה והמעיים, וּבֶטֶן רשעים תחסר (משלי י"ג כ"ה), מאָגען, желудокъ. מפרי פי איש תשבע בִּטְנוֹ (שם י"ח כ'). ויכלול מקום יצירת הולד באשה, שני גוים בְּבִטְנֵךְ (בראשית כ"ה כ"ג), מוטטערלייב, утроба, чрево. מרחם בן בִּטְנָהּ (ישעיה מ"ט ט"ו). ועל דרך המליצה נקראו הבנים גם פרי בטן, אשר מנע ממך פרי בֶּטֶן (בראשית ל"ט ב'), ומיוחס גם אל האב, פרי בִּטְנְךָ (דברים ז' י"ג). כי לא סגר דלתי בִּטְנִי (איוב ג' י'), הבטן שיציאתי ממנה, כלומר בטן אמי. וחנותי לבני בִּטְנִי (שם י"ט י"ז). וי"ט שהם האחים והאחיות בני בטן אמו. ובא, מלדה ומִבֶּטֶן ומהריון (הושע ט' י"א), דעת המפרשים ידוע, ולא רחוק שהוא

שה״פ וענינו כמו עבור, בעפֿרוכטיגונג, оплодотворение. ע״ד לשון הארמית, שורו עבר תרגומו תוריה מַבְטִין (איוב כ״א י׳). ובמדרש, דבטנה תרין (איכה א׳, רבתי בנים), הרתה תאומים. ובהשאלה, תוך ועומק, פנימיות, אינערע, внутренность. מִבֶּטֶן מי יצא הקרח (איוב ל״ח כ״ט), כי תשמרם בְּבִטְנָהּ (משלי כ״ב י״ח), וימלא קדים בִּטְנוֹ (איוב כ״ז כ׳), מִבֶּטֶן שאול (יונה ב׳ ג׳), וכולל כל אברי תוך הכרס, הקרב, ומכות חדרי בָּטֶן (משלי כ׳ ל׳). ובהשאלה, כלל הגוף, נפשי וּבִטְנִי (תהלים ל״א י׳), קאָרפּער, לייב, тѣло. דבקה לארץ בִּטְנֵנוּ (שם מ״ד כ״ו). ב) במלאכת הבנין בליטה יוצאת, איינע ביולכיגקייט, בויך, брюхатость, выпуклость.

בָּטְנָה, שם פרי ידוע. מין אגוז ארוך כתבנית הבטן, פיסטאציען נוסח, фисташка. בָּטְנִים ושקדים (בראשית מ״ג י״א). ובמשנה, לולבי האלה והבטנה (שביעית ז׳ ה׳).

2) בַּטְנָן, במשנה, שם. כלי זמר ידוע שהמנגן סומכו על בטנו, או שהוא עשוי על תבנית הבטן, אין ארט שפּיעלאינסטרומענט, родъ музыкальнаго инструмента. הַבַּטְנוֹן (כלים פ״ו ו׳), ועיין בערוך.

בָּטֶן, שם עצם פרטי. עיר במטה אשר (יהושע י״ט כ״ה).

בָּטְנִים, שע״פ. עיר בנחלת גד (יהושע י״ג כ״ו).

בִּי, מלת הקריאה לתחנה ובקשה, אָ, אַך! ערלויבע, ביטטע אום פֿערצייהונג, о, о״къ! בִּי אדני (שמות ד׳ י׳), והוא מלה טבעית. ולדעת נעזיניוס היא מלה מקוצרת מן בְּעִי בארמית וענינו בקשתי, מיינע ביטטע, моя-просьба. ונפלה העי״ן, וראיתו מתרגומו בְּעוֹ (עיי״ש).

1) בֵּי, בִּי, ארמית. א) מלת היחס בהוראת האות בי״ת, בענין בֵּין, אין, צו, въ, къ. בֵּי היא שעתא (ת״כ במדבר כ״ב כ״ח), ורגיל הרבה בתלמוד בֵּי גילי (ברכות מ״ד ב׳), בין הקנים, בֵּי חלתא (שבת ק״י ע״א), כמו, בֵּין החולות (שם ל״א ע״א), וכמו כן ב) בהוראת בֵּית, וביחוס השייכות, אנגעהעריגעס, принадлежность. בֵּי דינא (ערובין ס״ה ע״א), בֵּי כנשתא (סנהדרין כ״ז ב׳), כלתא דְּבֵי בר פפא (יבמות כ״א ב׳), כולהו דְּבֵי אבא רבה קרי ליה (שם), תנא דְּבֵי רבי ישמעאל (חולין מ״ב ע״א). ובעברית בענין זה תבא לפעמים הבי״ת לבדה מחוברת אל השם, כמו בעשתרה (עי׳ שמוש אות בי״ת ובשם בַּיִת), ג) במובן השם בֵּן, זָהן, сынъ. ר׳ ישמעאל בֵּי רבי יוסי (ברכות פרק ד׳). ובקצור, בחבור הבי״ת אל השם ברבי חנינא (שם פרק ה׳), רבי אליעזר ברבי שמעון (ב״מ פ״ה עמוד א׳), וכדומה הרבה בתלמודים, ומזה בענין ש״ת כבוד לחכם גדול בן חכם גדול ידוע בימיהם, רבן גמליאל בריבי (שבת קמ״ז א׳), רבי אושעיה בריבי (ערובין נ״ג א׳), וכן בלא זכרון שמו העצמי, ברבי אומר (מכות ה׳ ע״ב), אלמלא דבריהם דברי תורה ודברי ברבי קבלה (חולין קל״ז ע״א), והוא כנוי כבוד לרבי יוסי שהיה גדול בדורו. וכן רגיל השמוש הזה אצל גדולי הפייטנים רבי אליעזר בריבי הקליר, רבינו משולם בריבי קלונימוס.

2) בִּיב, במשנה, ש״ז. חפירה חלולה, או צנור להוציא השופכין, קאַנאַל, רינענ, каналъ, жолобъ. בִּיב שהוא קטור (ערובין ח׳ י׳). ובמדרש, נוח לו לשלמה שיהא גורף בִּיבִין שלא נכתב עליו המקרא הזה (שמו״ר ו׳), מלך ב״ו בונה פלטין ונותן בִּיבָהּ על פתחה ואינו נאה והקב״ה ברא את האדם ונותן בִּיבוֹ על פתחו והוא נאה (בראשית רבה י״ב), פותקין בִּיבוֹתֵיהֶן (ב״ק ו׳ ע״א) שרשו בוב (ועיי״ש).

בִּין או בון, פעו״י. הקל, בעבר פ״א במקרא, בָּנְתָה (תהלים קל״ט ב׳), ע״ד נחי ע״ו, ופ״א, בִּינֹתִי (דניאל ט׳ כ׳). ולדעת קצת גם פעם אחת בבינוני, מְבָנִים (ירמיה מ״ט ז׳), והצווי, בִּין בִּינוּ, ורק אלה המעטים באו על דרך הקל, ועיקר שמושו במקרא על דרך ההפעיל בהוראת עומד ויוצא כמשפט קצת פעלים בנחי ע״ו, ושע״כ ראינו לכלול את המעט מן הקל ברובם של ההפעיל. עיקר הוראתו כניסה אל בֵּין הדברים או אל תוכם, במובן השכלי

להבירם ולדעתם. ונרדף לפעל חכם, היינו ידע, erkennen, узнать. ובפרטיו יאמר:

א) בהוראת יוצא, a) בהברת החושים, wahrnehmen, замѣчать. שמעה אזני וַתָּבֶן לה (איוב י"ג א'), אם חכי לא יָבִין הוות (שם ד' ל'). ולענין הרגשה בכלל, fühlen, чувствовать. ויצערו ולא יָבִין למו (שם י"ד כ"א). ובהשאלה, בטרם יָבִינוּ סירתיכם אטד (תהלים נ"ח י'). ובקשור עם יחס שבו, אָבִינָה בבנים נער חסר לב (משלי ז' ז'). ובל"מ, ואחור ולא אָבִין לו (איוב כ"ג ח'). ב) הסתכלות בשום שכל להשיג מושג, merken, примѣчать, наблюдать. ביחס הפעול, בִּינוּ שנות דור ודור (דברים ל"ב ז'). וביחס שאליו, כי לא יָבִינוּ אל פעלת ה' (תהל' כ"ח ה'), בָּנָתָה לרעי מרחוק (שם קל"ט ב'). וביחס הבי"ת, בִּינֹתִי בספרים (דניאל ט' ב'), וּבִין בדבר וְהָבֵן במראה (שם ט' כ"ג), וָאָבִינָה בעם (עזרא ח' ט"ו), וָאָבִינָה ברעה (נחמיה י"ג ז'). ובכתבי הקודש האחרונים יבוא גם עם עַל, וָיָבֶן על עוזבי ברית קדש (דניאל י"א ל'), ועל אלהי אבותיו לא יָבִין (שם שם ל"ז). ג) השגת השכל, Einsicht, Verstand, понимать, проникать, внимать, соображать. שמעו שמוע ואל תָּבִינוּ (ישעיה ו' ט'), ואני שמעתי ולא אָבִין (דניאל י"ב ח'), והמשכילים יָבִינוּ (שם שם י'), וַיָּבֶן עלי כי ה' קורא לנער (ש"א ג' ח'), וזו היא הבנת דבר מתוך דבר, וַיָּבֶן דוד כי מת הילד (ש"ב י"ב י"ט); ועם זה קניית ידיעה, Kenntniß, имѣть знаніе. רשע לא יָבִין דעת (משלי כ"ט ז'), וזקנים יָבִינוּ משפט (איוב ל"ב ט'). וי"ט מזה, אברה עצה מָבִנִים (ירמיה מ"ט ז'), שם תאר לאנשים בעלי הבנה, Einsichtsvolle, благоразумные, умные. ד) השגת השכל להבחין ולהבדיל בין טוב לרע, Verstand, понимать. לב שומע וגו' לָהָבִין בין טוב לרע (מ"א ג' ט'), הָבִינוּ ואחר נדבר (איוב י"ח ב'), אלהים הֵבִין דרכה (שם כ"ח כ"ג), וכל יצר מחשבות מֵבִין (דה"א כ"ח ט'). וביחס שאליו, הֲמֵבִין אל כל מעשיהם (תהלים ל"ג ט"ו), והבינוני, מֵבִין, מי שיש לו בינה, verständig, умный.

והוא קטן מן נבון (עין שם). ניצר תורה בן מֵבִין (משלי כ"ח ז'), ודל מֵבִין יחקרנו (שם שם י"א), את פני מֵבִין חכמה (שם י"ז כ"ד). ובא, וַיָּבֶן ויפרץ (דה"ב י"א כ"ג), וענינו כמו ויחכם. ובדחז"ל, אני אוֹבִין ואדין (ע"ז ג' ה'). ובספרי, אני אהיה אוֹבִין לפניך (ס' דברים סימן ס'), על דרך נחי פ"י להבדילו מן הקל.

ב) יוצא לשלישי, Drittens, во-вторых, вразумлять, растолковывать. ומה שגיתי הֲבִינוּ לי (איוב ו' כ"ד), את מי נועץ וַיְבִינֵהוּ (ישעיה מ' י"ד), ונשמת שדי תְּבִינֵם (איוב ל"ב ח'), תתן להם בינה, הָבֵן להלו את המראה (דניאל ח' ט"ז), דרך פקודיך הֲבִינֵנִי (תהלים קי"ט כ"ז). ובכתבי קדש האחרונים התיחד ההפעיל לבאור והבנת התורה, והלוים מְבִינִים את העם (נחמיה ח' ז'), ויאמר ללוים הַמְּבִינִים (דה"ב ל"ה ג'), מֵבִין עם תלמיד (דה"א כ"ה ח'), מורה, מלמד, איש מֵבִין וסופר (שם כ"ז ל"ב). וכן בענין למוד השיר ללוים, כי מֵבִין הוא (שם ט"ו כ"ב). ובא, זכריהו הַמֵּבִין בראות האלהים (דה"ב כ"ו ה'), מורה ומלמד להבין במראות אלהים, ויתכן שהוא יוצא לשני.

הנפעל. התעצמות כח ההבנה, sich verständig stellen, стать умнымъ. כי נָבַנְתִּי (ישעיה י' י"ג), ולא נמצא יותר בפעל במקרא כי אם בבינוני כשם תאר למי שנתעצם בו כח ההבנה להבין ענין שכלי ולראות אחרית דבר מראשיתו, איש נָבוֹן וחכם (בראש' מ"א ל"ג), благоразумный, разсудительный. בלב נָבוֹן תנוח חכמה (משלי י"ד ל"ג), לחכם לב יקרא נָבוֹן (שם ט"ז כ"א), וָנָבוֹן תחבלות יקנה (שם א' ה'). ובסמיכות אל נשוא ההבנה וְנָבוֹן דבר (ש"א ט"ז י"ח), וְנָבוֹן לחש (ישעיה ג' ג'). והרבוי, חכמים וְנְבֹנִים (דברים א' י"ג), (ועיין חכם).

הפיעל, יְסַכְּלֵהוּ יְבוֹנְנֵהוּ (דברים ל"ב י'). לדעת הראשונים ענינו למוד, einüben, изучать. истолковывать, вразумлять, растолковывать. והאחרונים פירשוהו מענין שימת לב והשגחה, acht haben, внимать.

ולא רחוק לפרשו בהוראת בוא בקרב דבר והכנס בתוכו, דוגמת דריננען, проникать. וזו מעיקר יסוד ההוראה בשרש זה (עיין הערה), ושעור המליצה: יְסֻבָּבֻנְהוּ, יקיפנו מן הצדדים רמז לענני כבוד, יְבוֹנְנֵהוּ יכנס גם בתוכו, כמ"ש, ושכנתי בתוכם (שמות כ"ה ח'). ובספרא, במלה תמלה יכול תבונהו, ת"ל תמלה (ויקרא פרק י"ד). ובגמרא אמרו בפירושו, מאי תבונהו אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יִתְבּוֹנְנוּ כתבן בטיט כו' אלא אמר רבא תְּבוּנָתוֹ, ופירשו רב אשי יכול יתן בו טעם בְּבִינָה (מנחות דף כ"א א'), נמצינו למדים מדבריהם שראו בפעל זה מושג הכניסה בתוך דבר, אם כניסה גמורה כתבן בטיט, והבוונה לתת בו מלה הרבה, או כל שהוא ורק בנותן טעם כבינה.

ההתפעל. התעוררות להבין ולשים לב, вслушиваться, внимательно разсматривать, обдумывать. וְהָתְבּוֹנַנְתָּ על מקומו (תהלים ל"ז י'), וָאֶתְבּוֹנֵן אליו בבקר (מ"א ג' כ"א), עמוד וְהָתְבּוֹנֵן (איוב ל"ז י"ד), עמדתי וַתִּתְבּוֹנֵן בי (שם ל' כ'), ויראו ולא יִתְבּוֹנָן (שם י"א י"א), בעמערקען, замѣчать. ובא, בענין קנית בינה, разумѣть, вслѣдствіе, вслѣдствіе, обучаться. מזקנים אֶתְבּוֹנָן (תהל'קי"ט ק').

בִּינָה, ש"נ. א) הכרת דבר והשגתו, דאם פֿערשטענק, פֿערשטאַנדניס אינער ואכע, уразумѣніе. נלעג לשון אין בִּינָה (ישעיה ל"ג י"ט), ואבקשה בִּינָה (דניאל ח' ט"ו), להשכילך בִּינָה (שם ט' כ"ב). ב) כח השכל להשיג מהות הדברים בידיעת הבדלם להקיש דבר לדבר ולהוציא מהם תולדות, איינזיכט, פֿערשטאנד, благорзуміе, разумъ. ונקשר עם הפעל ידע, קנה. וידעו תעי רוח בִּינָה (ישעיה כ"ט כ"ד), קנה חכמה קנה בִּינָה (משלי ד' ה'), ולא בִּינַת אדם לי (שם ל' ב'), ואל בִּינָתְךָ אל תשען (שם ג' ה'), חכמתכם ובִינַתְכֶם (דברים ד' ו'). וברבוי, כי לא עם בִּינוֹת הוא (ישעיה כ"ז י"א). והתיחד לידיעה מיוחדת, יודעי בִּינָה לעתים (דהי"א י"ב ל"ב), קענטניסס דער צייטען, знаніе времени. וחכמינו ז"ל אמרו שהיו יודעים סוד העיבור, ויתכן ג"כ שהוא ע"ד יודעי העתים (אסתר א' י"ג), ולא נמצא השם בִּינָה מיוחס אל הש"י במקרא. ובדחז"ל לכח ההרגשה המוסרית, שנתן הקב"ה בִּינָה יתרה באשה יותר מבאיש (נדה מ"ה ע"ב), נעפֿיהל, נעמיפֿה, чувствительность. ובחכמת הקבלה השתמשו בשם בִּינָה כשם כנוי לאחת הספירות העליונות, חכמה, בינה, ודעת.

תָּבוּן, ש"ז. כעין בינה, אינזיכט, разумъ. בְּתָבוּנָם עצבים (הושע י"ג ב'), ולא נמצא יותר במקרא.

תְּבוּנָה, ש"נ. אינזיכט, פֿערשטאנד, פֿערנונפֿט, уразумѣніе, умъ, разумъ. ואין בהם תְּבוּנָה (דברים ל"ב כ"ח). ובא נרדף עם חכמה ודעת, אין חכמה ואין תְּבוּנָה (משלי כ"א ל'), ולא דעת ולא תְּבוּנָה (ישעיה מ"ד י"ט). וביחוס אל השם יתברך, לעשה השמים בִּתְבוּנָה (תהלים קל"ו ה'), וּבִתְבוּנָתוֹ נטה שמים (ירמיה י' י"ב), אין חקר לְתָבוּנָתוֹ (ישעיה מ' כ"ח). ובא גם ברבוי, ענינים מושכלים, והגות לבי תְבוּנוֹת (תהלים מ"ט ד'), ודרך תְּבוּנוֹת יודיענו (ישעיה מ' י"ד), אזין עד תְּבוּנוֹתֵיכֶם (איוב ל"ב י"א), איינזיכטינע רעדען, мудрая рѣчь. ובהשאלה, וּתְבוּנוֹת כפיו ינחם (תהל' ע"ח ע"ב); ובחבור עם שם הנושא, לאיש תְּבוּנָה (משלי י' כ"ג), רב תְּבוּנָה (שם י"ד כ"ח), ואיש תְּבוּנוֹת יחריש (שם י"א י"ב). ובא בחבור עם הפעל פוק, ואדם יפיק תְּבוּנָה (משלי ג' י"ג).

3) **הֲבָנָה**, שה"פ, בדב"א, פֿערשטאַנדניס, уразумѣніе. הֲבָנָה ציורית (עקרים ב' ו').

3) **הִתְבּוֹנְנוּת**, שמ"נ. בדב"א, בעטראכטונג, соображеніе. שיתבאר עם הִתְבּוֹנְנוּת לזה הדבר (מורה נבוכים א' ב').

בּוּנָה, שע"פ. מבני חצרון בן פרץ (דהי"א ב' כ"ה).

בּוּנִי, שע"פ. מן הלוים, אבי חשביה (נחמיה י"א ט"ו).

בִּנּוּי, שע"פ. א) מן הלוים אשר העמיד נחמיה לתודה ולתפלה ביום עשרים וארבעה לחדש השביעי (נחמיה ט' ד'). ב) מראשי העם

אשר באו על החתום על האמנה (שם י׳ ס״ז).

בֵּין, בֵּין, עקרו ש״ז. בהוראת אות הבי״ת, התוך, האמצעי, ולא נמצא כי אם בסמיכות, דיא מיטטע, средина. **בְּבֵין חציר** (ישעיה מ״ד ד׳), среди, между אין דער מיטטע, אונטער, צווישען. **מְבֻבִּין עפאים** (תהלי׳ ק״ד י״ב), промежъ. **בֵּין עבותים** (יחזקאל ל״א י׳), על בֵּין עבותים (שם י״ט י״א). **ובא ברבוי נקבות**, אל בֵּינוֹת לגלגל (שם י׳ ב׳), **מְבֵּינוֹת לגלגל** (שם שם ו׳), ומזה, בֵּינַיִם על מספר זוגי, המקום שבאמצע שתי מחנות הנלחמות זו עם זו, דער צווישען רוים, промежутокъ. **ולא נמצא במקרא כי אם בהבור אל השם איש, איש הַבֵּינַיִם** (ש״א י״ז ד׳), האיש הנבחר מן המחנה האחת להלחם עם הנבחר מן המחנה השני, דועלליאַנט, צווייקאַמפֿער, дуелистъ, едино-борецъ. **ורוב שמושו בענין מלת היחס, בהוראת אות הבי״ת, יחס התוך והאמצעית**, צווישען, промежду. **עבר בֵּין הגזרים** (בראשית ט״ו י׳), בֵּין עיניך (דברים ו׳ ח׳), **על המצח, בֵּין אחים יפריא** (הושע י״ג ט״ו), אונטער, между. **בֵּין שיחים** (איוב ל׳ ז׳). **ובהתיחם אל המקיפים, יבא שם האחד מהם בלמ״ד, ויהי מבדיל בֵּין מים למים** (בראש׳ א׳ ו׳), **או תבוא מלת בֵּין בפול, בֵּין המים אשר וכו׳ ובֵּין המים אשר** (שם ז׳). **ופרטי הוראותיה הן:** א) יחס המקום בהצטרפות שני מקומות, בֵּין בית אל ובֵּין העי (שם י״ג ג׳), בֵּין מגדל ובֵּין הים (שמות י״ד ב׳). ב) יחס ההבדל, בֵּין הקדש ובֵּין קדש הקדשים (שם כ״ו ל״ג), בֵּין הטמא ובֵּין הטהור (ויקרא י״א מ״ז), בֵּין דם לדם בֵּין דין לדין (דברים י״ז ח׳), בֵּין הקודש לחול (יחזקאל מ״ב כ׳). **ובבנוים, היו מבדלים בֵּינֵיכֶם לְבֵין אלהיכם** (ישעיה נ״ט ב׳). ג) **ולהפך, בענין התקרבות של שני צדדים, זאת אות הברית אשר אני נותן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם** (בראשית ט׳ י״ב), **בֵּינִי ובֵּין הארץ** (שם שם י״ג), **וברבוי נקבה, כי המליץ בֵּינֹתָם** (שם מ״ב כ״ג), **ה׳ יהיה שומע בֵּינוֹתֵינוּ** (שופטים י״א י׳). **ובא כפול, תהי נא אלה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ** (ברא׳ כ״ו כ״ח). **וכן** ד) **בענין שאר יחוסים שבין איש לרעהו, אל נא תהי מריבה בֵּינִי וּבֵינֶךָ** (שם י״ג ח׳), **ושפטו העדה בֵּין המכה ובֵּין גואל הדם** (במדבר ל״ה כ״ד), **בֵּינִי ובֵּין כרמי** (ישעיה ה׳ ג׳), **והעריך הכהן אתה בֵּין טוב ובֵּין רע** (ויקרא כ״ז י״ב), **לדעת אם היא טובה או רעה. ויתכן שהוא בענין שווי ודמיון, אם היא רעה ואם היא טובה, את הכל יעריך הכהן באין הבדל**, זיא עס טעם אָדער שלעכט, или будь оно хорошо худо. **ומזה, ה׳ אין עמך לעזור בֵּין רב לאין כח** (דהי״ב י״ד י׳), **ופירושו אין עמך הבדל כשאתה רוצה לעזור, אם תושיע לרב כח או לאין כח, וכמ״ש אין לה׳ מעצור להושיע ברב או במעט** (ש״א י״ד ו׳). **וכן שמשו בז חו״ל במשנה, בֵּין שיש בו כדי לחמץ ובֵּין שאין בו כדי לחמץ** (ערלה ב׳ ו״ז), **בֵּין שלם בֵּין מחותך** (תרומות י״ד א׳), **מעשה באחד שחלץ בֵּינוֹ לְבֵינָהּ** (יבמות י״ב ח׳), **באין רואה**, אונטער זיך, אונטער פֿיער אויגען, на единѣ, съ глазу на глазъ (תוספתא ברכות ג׳). **ובא, ה) בהוראת תוך הגבול, במקום ובזמן**, צווישען, אינעווהאלב, между, въ продолженіи. **בֵּין שורתם יצהירו** (איוב כ״ד י״א), **ובֵּין עשרת ימים** (נחמיה ה׳ י״ח), **ובארמית כבעברית, בֵּין שניה** (דניאל ו׳ ה׳), **סלקת בֵּינֵיהֶן** (שם שם ח׳), **ובבתיב בֵּינֵיהוֹן. 2) בֵּינָתַיִם, במשנה, שם. במספר זוגי, אמצע ותוך במקום ובזמן**, мittенъ, средина. **ונוטל אחת מִבֵּינָתַיִם** (סוכה פרק א׳ ז׳), **והעלם בֵּינָתַיִם** (שבועות פרק א׳ ב׳), **ושאר ימים שֶׁבֵּינָתַיִם לא בדקו** (נדה י׳ ג׳). **ובמדרש, יהי רקיע בתוך המים בֵּינַיִם וּבֵינָתַיִם** (ב״ר ד׳), **הראשון בבחינת התוך והשני בבחינת המצוע. 2) בֵּינוֹנִי, בֵּינוֹנִית, במשנה, ש״ת. לדבר ממוצע, במובן הטבעי והמוסרי**, מיטטעלמעסטע, געווֶהנליכע, посредственный, обыкновенный-ая. **לא גדול ולא קטן אלא בֵּינוֹנִי** (כלים י״ז ח׳), **באמה הַבֵּינוֹנִית** (שם שם ט׳), **בעל חוב בְּבֵינוֹנִית** (גיטין ה׳ א׳), **שדה לא טובה ולא רעה ביותר, בֵּינוֹנִים תלוים ועומדים** (ראש השנה דף ט״ז ע״ב), **אדם שאינו צדיק**

ואינו רשע. וברב"א, שרעותיו בינוניות וסמוצעות (רפב"ם הלכות דעות א' ד'), בנדים בינונים (שם ה' ט'). ומזה שם המפשט, שלשה דברים רובן ומעוטן רע, ובינוניתן יפה (ירושלמי ברכות ה'). ובחכמת הדקדוק ענינו זמן ההוה בפעלים שהם כתארים (בינוני פועל, בינוני פעול).

בֵּיצָה, ש"נ. הגשם הכדורי שמטילים בעה"ח, שבו בקליפתו נוצר זרעם למיניהם, אֵי, яйцо. במקרא לא נמצא כי אם ברבוי, אפרחים או בֵּיצִים (דברים כ"ב ו'), בֵּיצִים עזובות (ישעיה י' י"ד), בֵּיצֵי צפעוני (שם נ"ט ה'), האוכל מִבֵּיצֵיהֶם (שם שם). ובמשנה נמצא גם ביחיד: בֵּיצָה שנולדה ביו"ט (ביצה א' א'), בֵּיצַת התרנגולת (פרה ה' ו'), לא יקוב אדם שפופרת של בֵּיצָה (שבת ב' ד'), קליפת הביצה, לבשל בו בֵּיצָה קלה שבביצים (שם ח' ה'), ופירשו בגמרא שהיא בֵּיצַת תרנגולת (שם דף פ' ע"ב), הקב"ה יושב וזן את כל העולם מקרני ראמים עד בֵּיצֵי כנים (ע"ז ג' ע"ב). ופירש"י מינא הוא דמתקריה ביצי כנים ודקין הן. ובהשאלה גוש עגול בתבנית ביצה, בֵּיצַת הסיד (שבת דף פ' ע"ב). והערוך גורס ביצת הגיר, קאלק קלומפּאַן, известковая глыба. בֵּיצַת היוצרים (פרה ה' ו'), הגוש העגול שהיוצר מכין לו לעשות ממנו כלי. ובהשאלה אמרו, ביקש לזורקן ולקעקע בֵּיצָתָן (ויק"ר כ"ו), כיון שעמדו ורפו קעקע הקב"ה בֵּיצָתָן מן העולם (פסיקתא שקלים), עיקרן ומקורן, כמו שהביצה התחלה לבע"ח הנוצר בקרבה. ומזה בפיוט, הרס וקעקע בֵּיצָתָם (זולת א' דפסח), והרוו"ה לא פירש כן. ב) כלי קבול הזרע באברי ההולדה בזכר, ядра. אין לו בֵּיצִים או אין לו אלא בֵּיצָה אחת (בכורות ו' ו'), איזהו פצוע דכה כל שנפצעו הַבֵּיצִים שלו (יבמות ח' ב'), כל שֶׁבֵּיצָיו מבחוץ מוליד וכל שבפנים מטיל בֵּיצִים (בכורות ח' ע"א), החמת שֶׁבֵּיצִים שלה מקבלות עמה (כלים י"ט ח'), מקום הביצים שבעור הבהמה שעושים ממנו את החמת.

יסודו בוץ, בָּצַץ, בהוראת בקיעת ופריצת נוזלים ונקראת הביצה כן אם ע"ש בקיעתה ויציאתה מן העוף, או ע"ש בקיעת האפרוח ממנה, וראיה לדבר, השם ביעא בארמית בחילוף הצד"ק בעי"ן הנגזר מן הפעל בוע (עי"ש).

בִּירָה, ש"נ, בכתבי הקדש האחרונים.
א) עיר המלוכה, резиденция, столица, зáмокъ. שושן הַבִּירָה (נחמיה א' א' ובאסתר), לקרות את שערי הַבִּירָה (נחמיה ב' ח'). תאר כבוד לירושלים, ואת חנניה שר הַבִּירָה (שם ז' ב'), ובארמית שבמקרא: באחמתא בִּבְירְתָא (עזרא ו' ב'). ב) ש"ת כבוד לבית המקדש, храмъ. כי לא לאדם הַבִּירָה (דהי"א כ"ט א'), ולבנות הַבִּירָה אשר הכינותי (שם שם י"ט). ובמשנה, שופין אותו לפני הַבִּירָה (פסחים ז' ח'), לפני ההיכל במסיבה ההולכת תחת הַבִּירָה (מדות א' ט'), (עיין יומא ב' ע"א). ובימי התנאים מצאנו רב אחא שר הַבִּירָה (כתובות כ"ב ע"א).

2) **בִּירִית**, במשנה, שם. אצעדה להתחזק בתי שוקים שלא יפלו, книга-באנד, подвязка. בִּירִית טהורה (שבת ו' ד').

בִּירְנִית, שֶׁע"נ. מגדל ומבצר, бург, פֿעס-טונג, крѣпость, зáмокъ. ויבן ביהודה בִּירְנִיּוֹת (דהי"ב י"ז י"ב).

בַּיִת, שע"ז. א) בנין לדירת קבע, דום, домъ. כנגד דירת אהל המטלטל, ועל הרוב מתיחס אל הפעל בָּנָה, ויבן לו בָּיִת (בראשית ל"ג י"ז), כי תבנה בַּיִת חדש (דברים כ"ב ח'), מדלתי בֵּיתֶךָ (יהושע ב' י"ח). והרבוי, בניתי לי בָּתִּים (קהלת ב' ד'). וכולל קבוץ בנינים לדירת מלכים ושרים, פּאַלאַסט, палата, дворецъ. בֵּית פרעה (בראי מ"ה ב'), ואת בֵּיתוֹ בנה שלמה שלש עשרה שנה (מ"א ז' א'). ובענין מיוחד לעבודת ה', האתה תבנה לי בַּיִת לשבתי (ש"ב ז' ה'), בנה בניתי בֵּית זבל לך (מ"א ח' י"ג). וכ"כ בנין גדול לקברות הגדולים, גראבשטאטט, гробница, сыпальница. שכבו בכבוד איש בְּבֵיתוֹ (ישעיה י"ד י"ח). וכן כל מקום דירה לתכלית מיוחד הבא מפורש בשם הנסמך לו, בֵּית היין (שיר השירים ב' ד'), וויין הויז, домъ пира. בֵּית הנשים (אסתר ב' ג'), האַרעם, гаремъ. בֵּית מרזח (ירמיה ט"ז ה'), הויז רער,

בֵּית הַסֹּהַר (בראש׳ מרויער, домъ печали. בֵּית מִשְׁמֶרֶת (ש״ב כ׳ ג׳), בֵּית הַכְּלֵא (ירמיה ל״ז י״ח), בֵּית הַמַּהְפֶּכֶת (דהי״ב ט״ז י׳), בֵּית הַבְּלוּא (ירמיה ל״ז ד׳), שטאָקהויז, צוכט־הויז, тюрьма, темница. בֵּית הָאֲסָפִים (דברי הימים א׳ כ״ז ט״ו), פֿאָראטהם קאמער, кладовая. בֵּית הַחַפְשִׁית (מלכים ב׳ ט״ז ה׳), זיכען הויז, больница, госпиталь. בֵּית נַבְאַ (מ״ב כ׳ י״ג), שפּײַז הויז, казначейство. בֵּית עָקֹד (שם י״ז ב׳), זאַמלונגס הויז, сборный домъ. בֵּית תְּפִלָּה (ישעיה נ״ו ז׳), בעטהויז, молельня. בֵּית מִשְׁתֶּה (קהלת ז׳ ב׳), הויז דעם מאָהלס, домъ пиршества. בֵּית אֵבֶל (שם שם), פרויער־הויז, домъ плача. וּבְהִשָּׁאֲלָה, בֵּית מוֹעֵד לְכָל חַי (איוב ל׳ כ״ג), כנוי למקום משכן הנפשות אחר המות, או מקום הקברות, כי הוֹלֵךְ הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ (קהלת י״ב ה׳), עוועגעם הויז, вѣчный домъ. וּבְדִחו״ל, בית עולמים, המפטיר בְּבֵית עוֹלָמִים (תוספתא ברכות ג׳). וּבְמִשְׁנָה, בֵּית דִּין (כתובות א׳ א׳), בית שהדיינים יושבים שם לדין, בָּתֵּי דִינִין (כתובות ק״ה א׳), בֵּית דִּין הַגָּדוֹל (סנהד׳ י״א ב׳), אַב בֵּית דִּין (חגיגה י״ג ע״א), רֹאשׁ בֵּית דִּין (ראש השנה ב׳ ז׳), בֵּית הַמִּדְרָשׁ (דמאי ד׳ ה׳), בֵּית וָעַד (אבות א׳ ד׳), בֵּית הַסֵּפֶר (ב״ר ס״ח), בֵּית הַכְּנֶסֶת (ברכות ו׳ ג׳), בֵּית סֵפֶר לְמִקְרָא וּבֵית תַּלְמוּד לְמִשְׁנָה (איכה רבתי פתיחה י״ב). וּבְרַבּוֹי, בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת, בָּתֵּי סוֹפְרִים (כתובות ק״ה ע״א), בֵּית הַמִּקְדָּשׁ (ברכות ל״ג ע״א), מִקְדַּשׁ ה׳ בִּירוּשָׁלַיִם. וכן נִקְרָא בֵּית עוֹלָמִים, עַד שֶׁלֹּא נִבְחַר בֵּית עוֹלָמִים (מכילתא בא א׳), וכ״כ, בֵּית הַבְּחִירָה (מעשר שני ה׳ י״ב), בֵּית הַתֶּבֶן, בֵּית הַבָּקָר, בֵּית הָעֲצִים, בֵּית הָאוֹצָרוֹת (שם שם ג׳), בֵּית שַׁעַר (סוטה ח׳ ב׳), וְהַרְבֵּה כֵּאלֶּה. ב) מקום דִּירַת בע״ח, גם צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת (תהלים פ״ד ד׳), בנה כעש בֵּיתוֹ (איוב כ״ז י״ח), וּבֵית עַכָּבִישׁ (שם ח׳ י״ד), מאָטטע, паутина. ג) כלל בני ראש הבית, מִשְׁפָּחָה, פֿאַמיליע, семейство. אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ (שמות א׳ א׳), וְקִרְחוּ אֶת אֲבִיכֶם וְאֶת בָּתֵּיכֶם (בראשית מ״ה י״ח), וכולל גם משפחה גְּדוֹלָה וּשְׁבָט, בֵּית אַהֲרֹן (תהלים קט״ו י״ב), בֵּית הַלֵּוִי (שם קל״ה כ׳), וכל עם ישראל כלו המתיחס לבית אב אחד, בֵּית יִשְׂרָאֵל (שם קט״ו י״ב). וּבְחִבּוּר עִם הַשֵּׁם אב, בֵּית אָב (במדבר כ״ה ט״ו), לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם (שם א׳ ב׳), (עיין אב). וכולל גם הבנים והדור הבא, נאכקאָמענשאפֿט, потомство. אשר לא יבנה את בֵּית אָחִיו (דברים כ״ה ט׳), כִּי בַיִת יַעֲשֶׂה לְךָ ה׳ (ש״ב ז׳ י״א), בנו שתיהם את בֵּית יִשְׂרָאֵל (רות ד׳ י״א), וְנֶאֱמַן בֵּיתֶךָ (ש״ב ז׳ ט״ז). וּמִזֶּה, ויעש להם בָּתִּים (שמות א׳ כ״א). ד) כל הנמצא בבית, הרכוש, פֿערמאָגען, имущество, имѣніе. אֶת בֵּית הַמָּן (אסתר ח׳ א׳), אשר הניח לשמור הַבַּיִת (ש״ב כ׳ ג׳), וְאַחֲרִישׁ עַל הַבָּיִת (מ״א ד׳ ו׳). ה) מכסה וּמַעֲטֶה, הילל, דעקקע, покровъ, покрывало, одѣяло. אַרְגְּוָנִים שָׁם בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה (מ״ב כ״ג ז׳). ומזה, מקום וכלי קבול, בעהאלטער, вмѣстилище. בָּתִּים לַבְּרִיחִים (שמות כ״ו כ״ט). וּבָא, וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ (ישעיה נ״ז כ׳), כלים לבשמים שהנפש נהנית מהם, רייכפֿלעשכען, флаконъ. (ועיין נפש). בְּבֵית סְאִתַיִם (מלכים א׳, י״ח ל״ב), מקום מכיל סאתים. ו) פנים ותוך, אים אינגע־רן, во внутри. כְּמַרְאֵה אֵשׁ בֵּית־לֶה (יחזקאל א׳ כ״ז), פֿאָן אינגען, изнутри. מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר (בראשית ו׳ י״ד), מִבַּיִת לִפְרֹכֶת (שמות כ״ו ל״ג). ובמשנה, ע״ד ההשאלה הָאִשָּׁה שֶׁשָּׁמְשָׁה בֵּיתָהּ וִירֵדָה וְטָבְלָה וְלֹא כִבְּדָה אֶת הַבַּיִת כְּאִלּוּ לֹא טָבְלָה (מקואות ח׳ ד׳). וּבְמוֹבֵן קָרוֹב לָזֶה, הַמֵּת בְּתוֹךְ הַבַּיִת טָהוֹר יָצָא מִתּוֹכוֹ הֲרֵי הוּא טָמֵא (פסיקתא פרק פרה), כנוי לרחם האשה, (ועיין בבאור הרב רש״ב). ז) מקום מציאות לדבר מה, בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה (איוב ח׳ י״ז), שטיינפלאץ, שטיינשיידע, каменистая площадь. וי״מ כפשוטו בית בנוי מאבנים, שטיינמויער, каменная стѣна. בֵּית קִבְרוֹת אֲבוֹתַי (נחמיה ב׳ ג׳), בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר לַבַּיִת (יחזקאל מ״א ט׳). ומזה, בֵּית נְתִיבוֹת (משלי ח׳ ב׳), המקום שממנו יוצאות נתיבות לכמה צדדים, שיידע וועגע, мѣсто, гдѣ расходятся дороги, распутіе. ובמשנה שבילי בֵּית גַּלְגֻּל (שהרות ו׳ ו׳), מקום מעלות ומורדות, שנעקקענאַנג, кротный ходъ.

בַּיִת סאה (כלאים ב׳ ב׳), מקום זרע לסאה תבואה, בַּיִת הבעל (בבא בתרא דף כ״ח עמוד א׳), (עיין בעל). בַּיִת השלחין (מועד קטן א׳ א׳), (עיין שלח). ובאברי הבעל חי, בְּבֵית הבליעה (סוטה א׳ א׳), שלונד, гортань, глотка מוטטערלייב, чрево. תוחבו מתוך פיו עד בַּיִת נקובתו (פסחים ז׳ א׳), בַּיִת שחיטתו (יומא ד׳ ב׳), וכמו כן כלי קבול לכלים שונים, בַּיִת קערות (כלים י״ז ב׳), בַּיִת החצים (שם ט״ז ח׳), בַּיִת הַפְּגוּשׁוֹת (שם שם), בַּיִת הלגינין וּבַיִת הכוסות (שם שם ב׳), ובדומה הרבה. וכן כל דבר שהוא מקום תפיסה ואחיזת כלי, בַּיִת הנגר, בַּיִת המנעול (כלים ט״ז ז׳), בַּיִת יַד (שם כ׳ ג׳), שטיעל, рукоятка, ручка. בַּיִת אחיזה (שבת י״ז ח׳), בַּיִת הצביעה או בַּיִת הצבימה (כלים כ״ה ז׳), בַּיִת אצבע (עדיות ג׳ ה׳), פֿינגערלאך, перстный. ובמלאכת האריגה, בַּיִת נִיר, עניבה להחזיק חוט השתי, בינדליטשע, петлица. העושה שתי בתי נירין (שבת י״ג ב׳), משיסרג בה שלשה בתים (כלים י״ט א׳), ובעבודת האילנות, ועושים להם בתים (שביעית ב׳ ד׳). הרע״ב פירש גדר אמה שעושין סביב האילן וממלאים אותו עפר. ובשם י״ט סוכה עשויה להגן עליו מן החמה. ופירוש זה נראה לנו עיקר, וזכר לדבר במקרא, אשר הנשים ארגות שם בָּתִּים לאשרה (מ״ב כ״ג ז׳), והשתמשו חז״ל במלת בַּיִת בסמיכות לשם אחר, בהשאלה למקום התוך והעצמית, אם בא לְבֵית החשבון אסור (תוספתא דמאי ה׳ י״ז), שענינו כמו לידי חשבון. ובמובן קרוב לזה אמרו, שמשליכים לְבֵית הדמע (תוספתא תרומות ז״ד ט״ז), דמות דיוקנו של זה מנצחת לפניו בְּבֵית מלחמתי (יומא דף ס״ט ע״א).

2) **בֵּית אָב**, עיין אב.

בִּיתָן, ש״ז. בית תענוג, היכל מלך, פּאלאסט, дворецъ. ולא נמצא כי אם באסתר, גינת בִּיתַן המלך (אסתר א׳ ה׳), ויתכן שהיא מלה פרסית.

2) **בַּיְתִי**, במשנה. ש״ת, לבהמה וחיה בעלי תרבות המגודלים עם בני אדם בישוב ובבית, הויזהויער, домашній скотъ. שוחטין את הַבַּיְתוֹת (ביצה ה׳ ז׳). והפכו, מִדָּבָרַי.

השם בַּיִת בא בסמיכות בהרכבה לשמות עצמים פרטים, במובן עיקר מושב השכונה.

בֵּית־אָוֶן, שע״פ. א) עיר מערי כנען בקרבת העיר עַי, הָעַי אשר עם בֵּית־אָוֶן מקדם לבית אל (יהושע ז׳ ב׳). וכנראה הוא השם שקראו לה הכנענים על שם אחד מאליליהם, והיא אשר באה בגורל בנימין לצפונה (שם י״ח י״ב) (עיין און). ובמלחמה הראשונה אשר נלחמו פלשתים עם שאול נאמר, ויחנו במכמש קדמת בֵּית־אָוֶן (ש״א י״ג ה׳), וכן שם באותו ענין, והמלחמה עברה את בֵּית־אָוֶן (שם י״ד כ״ג), ויתכן שהיא זו. ב) מוסבת שם לעיר בֵּית־אֵל דרך בזיון וגנאי, (ועיין בְּקַעַת אָוֶן).

בֵּית־אֵל, שע״פ. בקרבת העיר עַי, ובסמוך לה נטה אברהם אהלו; ומן הנאמר בזה, ויבן שם מזבח לה׳ ויקרא בשם ה׳ (בראשית י״ב ח׳), נראה שאברהם קרא למקום ההוא את השם הזה, כנגד שם העיר בֵּית־אָוֶן הסמוכה לה, אך בפי יושבי המקום ההוא היתה נקראת בשם לוּז, ויעקב חזר והסב שמה לשם בַּית־אֵל (שם כ״ח י״ט), ועיין בבאור. ובשם זה נקראת בתור עיר המלוכה לאחד ממלכי כנען (יהושע י״ב ט״ז), ובהחלק הארץ לבני ישראל עמדה על גבול בני יוסף, ויצא הגורל לבני יוסף וגו׳ עלה מיריחו בהר בֵּית־אֵל (שם ט״ז א׳), ושעור הכתוב בהר, מקום שם עמדה העיר בֵּית־אֵל, וכמו שנאמר באברהם: ויעתק משם ההרה מקדם לְבֵית־אֵל (בראשית י״ב ח׳), וכן נאמר בסמיכות, וּבְהַר בֵּית־אֵל (ש״א י״ג ב׳), ומה שנאמר במקום אחר, ויצא מִבֵּית־אֵל לוּזָה (יהושע ט״ז ב׳), אין הכוונה שיצא מִבֵּית אֵל אל העיר לוּז, אלא שקרא הכתוב את העיר בשני שמותיה, וּבֵית אֵל לוּזָה, הוא כמו בֵּית־לֶחֶם אֶפְרָתָה (מיכה ה׳ א׳), לפי שביומים ההם עוד היתה העיר נקראת גם בשם לוּז בפי יושבי הארץ, וכמו שנאמר, אל כתף לוּזָה נגבה היא בֵּית אֵל (יהושע י״ח י״ג), והיא נחשבת בין הערים אשר נפלו בגורל בני בנימין (שם

שם כ"ב), וּבֵית יוסף כבשוה (שופטים א' כ"ה), זהה אשר עמדה עליו העיר הזאת נקרא אחרי כן הַר אֶפְרַיִם (שם ד' ה'). ובימי השופטים עמד המשכן בעיר הזאת ולשם עלו לשאול באלהים (שם כ' י"ח, ש"א י' ג'), ושם העמיד ירבעם עגל אחד משני העגלים אשר עשה להסב את לב העם מאחרי השי"ת אשר שכן בירושלים (מ"א י"ב כ"ט), ומאז היתה העיר מקור נפתח לעבודת האלילים, ולזאת קרא לה הנביא הושע בֵּית אָוֶן (הושע ד' ט"ו, ה' ח', י' ה') (עיין בֵּית אָוֶן). ועמדה העיר הזאת עוד בימי בית שני (נחמיה י"א ל"א), ומקומה בצפון ירושלים ברחוק י"ב פרסאות בדרך העולה לשכם. וביעקב מצאנו עוד א) כי קרא למקום אחד בבית אל אשר בנה שם מזבח, אֵל בֵּית־אֵל (בראשית ל"ה ז'). ב) כי קרא למקום אשר דבר אתו שם אלהים בֵּית־אֵל (שם שם ט"ו). וי"מ שהשם אלהים נמשך לבית אל, ושקרא את המקום ההוא בשם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל, ע"ד שקרא למזבח אֵל בֵּית־אֵל ושזה הוא המקום שהזכיר שמואל באמרו, ומצאוך שם שלשה אנשים עולים אל הָאֱלֹהִים בֵּית־אֵל (ש"א י' ג'). ושעמו אל המקום שנקרא אֱלֹהִים בֵּית־אֵל, ודחוק. ובא בשם היחס, חיאל בֵּית הָאֱלִי (מ"א ט"ז ל"ד), צריח בֵּית־אַל־בָּרִית (שופטים ט' מ"ו), הוא בית בעל ברית הנזכר שם לעיל מזה (שם ט' ד').

בֵּית הָאֵצֶל, עיין אצל.

בֵּית אַרְבֵּאל, עיין ארבאל.

בֵּית אַשְׁבֵּעַ, שע"פ. נזכר רק פעם אחת במקרא, ומשפחות בית עבדת הבין לְבֵית אַשְׁבֵּעַ (דהי"א ד' כ"א), ולא התבאר אם הוא שם עיר בֵּית אַשְׁבֵּעַ, או שאַשְׁבֵּעַ שם משפחה, וּבֵית אַשְׁבֵּעַ ענינו ממשפחת אַשְׁבֵּעַ.

בֵּית בַּעַל־מְעוֹן, עיין בַּעַל מְעוֹן, מְעוֹן.

בֵּית בִּרְאִי, שע"פ. עיר בנחלת מטה שמעון (דהי"א ד' ל"א). וי"א שהיא הנקראת בספר יהושע (י"ט ו') בֵּית לְבָאוֹת (ע"י"ש). ובתרגום השבעים נאמר במקומה, בֵּית מַרְמוֹת.

בֵּית בָּרָה, שע"פ. עיר על יד הירדן, ונזכרת במלחמת גדעון אשר צוה ללכוד את המים, עד בֵּית בָּרָה ואת הירדן (שופטים ז' כ"ד). לדעת המפרשים השם בָּרָה הוא מקוצר משם עֲבָרָה ובתשלומו נקרא בֵּית עֲבָרָה, וזה לפי ששם היתה מעברה לעבור את הירדן, ונמצאת עיר בֵּית עֲבָרָה, עוד בסוף ימי בית שני, Bethabara.

בֵּית גָּדֵר, שע"פ. עיר בנחלת שבט יהודה (דהי"א ב' נ"א), והיא הנקראת בשם הַגְּדֵרָה (יהושע ט"ו ל"ו), ועיין גְּדֵרָה.

בֵּית גָּמוּל, שע"פ. עיר בארץ מואב (ירמיה מ"ח כ"ג).

בֵּית גִּלְגָּל, עיין גלגל.

בֵּית דִּבְלָתַיִם, שע"פ. עיר בארץ מואב (שם שם כ"ב), עיין דִּבְלָה, דִּבְלָתַיִם.

בֵּית דָּגוֹן, שע"פ. א) עיר בשבט יהודה (יהושע ט"ו מ"א). ב) עיר בשבט אשר (שם י"ט כ"ז), ונקראות על שם שעבדו שם הכנענים לאלילם דָּגוֹן הנזכר בספר ש"א (ה' ב'), ועיין דָּגוֹן. ובימי היראנימוס, נמצא בא"י מקום בשם כְּפַר דָּגוֹן.

בֵּית הָרָם, בֵּית הָרָן, שע"פ. עיר בעבר הירדן מזרחה שנתנה לבני גד (יהושע י"ג כ"ז), ובספר במדבר נקראת בֵּית הָרָן (במדבר ל"ב ל"ו), ובימי בית שני נקראת בית רמתא (ירושלמי שביעית פ' ב'). ומזה נראה שהשם הָרָם נגזר מן הפעל רום, והה"א היא ה"א הידיעה, ויתכן שעמדה במקום הָרִים.

בֵּית חָגְלָה, שע"פ. עיר בשבט בניימין על גבול שבט יהודה (יהושע י"ח י"ט), עיין חגלה.

בֵּית חָנָן, (עיין אילון בֵּית חָנָן).

בֵּית חֹרוֹן, חורון, שע"פ. א) לשתי ערים אשר עמדו על הר אחד, האחת בראשו והשנית לרגליו, ונקראת הראשונה בֵּית חֹרוֹן עֶלְיוֹן, והשנית בֵּית חֹרוֹן תַּחְתּוֹן בנחלת מטה אפרים (יהושע פ"ז,

ג' ה'), ושעל כן נאמר מַעֲלֵה בֵּית חוֹרֹן (שם י' י"א), ושמם מעיד עליהם שעמדו שניהם על ידי משעול צר בהר על ידי נקרת חור ההר, האהלוועג, дощина. ובגמרא לקחו זה למשל ואמרו, וכן שני גמלים שהיו עולים בְּמַעֲלוֹת בית חורון ופגעו זה בזה וכו' שניהן נופלים (סנהדרין ל"ב ע"ב). שארה בת בריעה בנתה אֶת־בֵּית־חוֹרוֹן הַתַּחְתּוֹן ואת הָעֶלְיוֹן (דה"א ז' כ"ד), וגם בשלמה נאמר שהוא בנה את שתי הערים ערי מצור חומות דלתים ובריח (דה"ב ח' ה'), והנה בבני הגדוד אשר שכר אמציה בן יואש מישראל ושלחם בלי חמדה, נאמר שהם בחרות אפם עליו פשטו בערי יהודה משמרון עד בֵּית חוֹרוֹן וגו' (שם כ"ה י"ג). ומזה נראה שהיתה עוד ב) עיר בֵּית חורון אחרת ביהודה, וכן שנו במשנה לענין שלש הארצות לביעור: וביהודה ההר וכו' מבית חורון ועד הים מדינה אחת (שביעית פ' ב').

בֵּית יוֹאָב, עיין עַטְרוֹת בֵּית יוֹאָב.

בֵּית הַיְשִׁימוֹת, שע"פ. עיר בארץ מואב מעבר הירדן מזרחה ושם חנו בני ישראל החניה האחרונה במסעם במדבר (במדבר ל"ג מ"ט), ונתנה לראובן בהֶחָלֵק הארץ (יהושע י"ג כ'), ושבה והיתה בהמשך הימים למואב, ועל חורבנה נבא יחזקאל וקרא לה צבי ארץ בֵּית הַיְשִׁימוֹת (יחזקאל כ"ה ט'), (עיין יְשִׁימוֹן).

בֵּית כַּר, שע"פ. במלחמת שמואל אשר נלחם בפלשתים נאמר: ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לְבֵית כָּר (ש"א ז' י"א), ותיב"ע מלהע לְבֵית שָׁרוֹן, ולא ידענו מנין לו זה, ובית שרון איפה היא, והנה בסמוך באותו ענין נאמר: ויקח שמואל אבן אחת וישם בין המצפה ובין הַשֵּׁן וגו' ויאמר עד הנה עזרנו ה', וגם מקום שֵׁן לא ידענו מה הוא. ולכאורה נראה כי השן הוא בֵּית כַּר שהרי עד בֵּית כַּר רדפם, והתרגום הסורי והערבי קראו במקום בֵּית כַּר, בֵּית יָשָׁן, ואפשר שזהו הוא הנקרא הַשֵּׁן (עיין פירסט).

בֵּית הַכֶּרֶם, שע"פ. עיר מערי יהודה בין תקוע ובין ירושלים, ועל בֵּית הַכֶּרֶם שאו משאת (ירמיה ו' א'), ותיב"ע בית בקעת כרמיא, ועמדה על מקומה בימי נחמיה (נחמיה ג' י"ד). ובמשנה שנו לענין מראה הדמים באשה וכמימי אדמה מבקעת בֵּית כֶּרֶם (נדה ב' ז'), שהיה מראה אדמתה אדום.

בֵּית לְבָאוֹת, שע"פ. עיר בשבט שמעון אשר נתנה להם מן הערים אשר עלו בגורל בני יהודה (יהושע י"ט ו'), ובין הערים לבני יהודה נקראת בשם לְבָאוֹת לבד (שם ט"ו ל"ב). ולדעת המפרשים היא הנקראת בֵּית בִּרְאִי (דה"א ד' ל"א). לפי השערת בעל מחקרי ארץ יתכן שזו היא שנקראת בספרי יוסף פַלאוויוס Bethleptepha ונזכרת במלחמות הרומאים עם היהודים.

בֵּית לֶחֶם, שע"פ. א) עיר ישנה מאד בארץ כנען ושמה לפנים אֶפְרָת, ובסמוך לה מתה ונקברה רחל (בראש' ל"ה י"ט, מ"ח ז'), וכבר בארנו בשם אֶפְרָת שטעמו ארץ פוריה, ושעל כן הוסב השם אֶפְרָת לשם בֵּית לֶחֶם שענינם אחד, ובאו שני השמות ביחד, ואתה בֵּית־לֶחֶם אֶפְרָתָה (מיכה ה' א'), ונפלה בגורל שבט יהודה (יהושע י"ט מ"ו), ונזכרת לפעמים בשם, בֵּית לֶחֶם יהודה (שופטים י"ז ב', י"ח), להבדיל בינה ובין בֵּית לֶחֶם אחרת (עיין בסמוך), והיא עיר מולדת המלך דוד, ואביו ישי נקרא בשם היחס יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי (ש"א פ"ז י"ח). ב) עיר בשבט זבולן (יהושע י"ט מ"ו).

בֵּית לְעַפְרָה, עין עָפְרָה.

בֵּית מִלּוֹא, שע"פ. א) עיר סמוכה לשכם (שופטים ט' ו'), ויתכן שהיא הנקראת שם באותו ענין, מִגְדַּל שְׁכֶם (שם שם מ"ו), כי השם מִלּוֹא ענינו מגדל ומבצר חזק (עיין מִלּוֹא). ב) מגדל מבצר בהר ציון ומתואר בֵּית מִלּוֹא הירד סְלָא (מ"ב י"ב כ"א), ושם הומת המלך יואש בן אחזיהו.

בֵּית מָעוֹן, עיין מָעוֹן.

בֵּית מַעֲכָה, שם כיחוז ועיר ברגלי הר חרמון בקצה הגבול הצפוני

של ארץ ישׂראל בשבט נפתלי ובסמוך לעיר דן, ובמקרא בא בחבור עם השם אָבֵל, אָבֵל־בֵּית־מַעֲכָה (מ״א ט״ו כ׳, מ״ב ט״ו כ״ט), לציין את העיר אָבֵל שהיתה עומדת בתוך המחוז מעכה, להבדילה מן אָבֵל אחרת, (עיין אָבֵל), בְּאָבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה (ש״ב כ׳ ט״ו), ועל שם המחוז הזה נקראת אחת המדינות שבארם, שהיתה סמוכה לה, אֲרַם מַעֲכָה (דה״א י״ט ו׳), (עיין ארם, מעכה).

בֵּית הַמֶּרְחָק, שע״פ. מקום אחד בתחום ירושלים (ש״ב ט״ו י״ז), וי״ת אתר רחיק, דומה שפירשו כעין בַּמֶּרְחָק.

בֵּית־הַמֶּרְכָּבוֹת, שע״פ. עיר במטה שמעון בתוך נחלת בני יהודה (יהושע י״ט ה׳). ולפי הנראה היתה העיר מקום למרכבות אשר היו עשויות לעבודת השמש, והעד העיר הסמוכה לה שנקראת חֲצַר־סוּסָה.

בֵּית נִמְרָה, שע״פ. עיר מערי מואב אשר נתנה לשבט גד (במדבר ל״ב ל״ו, יהושע י״ג כ״ז). ובמשנה נקראת בֵּית נָמָר (פאה ד׳ ה׳), כמפורש בירושלמי בֵּית נִמְרָה זו בֵּית נָמָר (שביעית פרק ט׳ ב׳), (ועיין נִמְרָה, נָמְרִם).

בֵּית עֵדֶן, שע״פ. בירת אחד ממלכי ארם בהר הלבנון, ותומך שבט מִבֵּית עֵדֶן (עמוס א׳ ה׳), ונקראת כן על שם טוב אדמת מקומה. והסופרים היונים קראו לה פאראדיזאם, פרדס.

בֵּית עַזְמָוֶת, שע״פ. (ועיין עַזְמָוֶת).

בֵּית הָעֵמֶק, שע״פ. עיר על גבול מטה אשר (יהושע י״ט כ״ז). ובחז״ל נקראת עֵמֶק, כפר עמיקו, הנזכר בתענית (דף כ״א ע״א), (עיין עמק).

בֵּית עֲנוֹת, שע״פ. עיר בשבט יהודה בין ירושלים ובין בית לחם (יהושע ט״ו נ״ט), ואפשר שהיתה עומדת במקום שנשמע הד קול הקורא שהוא כמו עונה על הקול, וויעדערהאלל, ἠχο. (עיין ענתות).

בֵּית־עֲנָת, שע״פ. עיר בנחלת נפתלי (יהושע י״ט ל״ח).

בֵּית־עֵקֶד, בֵּית־עֵקֶד הָרֹעִים, שע״פ. עיר בסמוך לשמרון (מ״ב י׳, י״ב י״ד), ותרגומו בית כניסת רעיא. וכנראה פירש השם עֵקֶד מענין קבוץ ואסיפה הקרוב לענין קשירה, ואפשר שטעם עֵקֶד בזה כמשמעו הראשון, והתיחד לענין קשירת רגלי הצאן בשעת גזיזה (פירסט). ובימים האחרונים נהגו לקרוא בית כנום ספרים, ביבליאָטעק, библіотека. בשם בֵּית עֵקֶד ספרים.

בֵּית הָעֲרָבָה, שע״פ. א) עיר בצפון גבול נחלת שבט יהודה (יהושע ט״ו ס״א). ויתכן שהיא נתנה מערי יהודה לנחלה לבני בנימין (שם י״ח כ״ב). ב) בנגב יהודה במדבר על גבול אדום (שם ט״ו ו׳), (ועיין ערבה). ונמצא זכר לעיר בית ערבה במדרש, עובדא הוה בחד דהוי קאים וירד בבקעת בֵּית עֲרָבָה (סוף פתיחתא לאיכה), וכן נזכרת שם עיר בירת ערבא בדבית לחם (שם פסוק על אלה).

בֵּית עַשְׁתָּרוֹת, עיר בשבט מנשה בסמוך לבית שן (ש״א ל״א י׳), ונקראת גם עַשְׁתֶּרֶת (עיין שם), ובקצור בְּעַשְׁתָּרָה (עיין שם).

בֵּית פֶּלֶט, שע״פ. עיר בדרום נחלת יהודה (יהושע ט״ו כ״ז), ועמדה עוד בשוב עולי גולה מבבל (נחמיה י״א כ״ז), (ועיין פֶּלֶט).

בֵּית פְּעוֹר, שע״פ. עיר בערבות מואב בעבר הירדן מזרחה מול יריחו (דברים ג׳ כ״ט, יהושע י״ג כ׳), וענינו בית עבודת אליל פעור.

בֵּית פַּצֵּץ, שע״פ. עיר בנחלת יששכר (יהושע י״ט כ״א), ואולי היה המקום ההוא מקום לפוצין סלעים, ובא השם פַּצֵּץ על דרך המקור מן השלמים, (ועיין פוץ, פוצץ).

בֵּית צוּר, שע״פ. עיר מבצר בהרי נחלת יהודה (יהושע ט״ו נ״ח), ממול ארץ אדום. עיר המבצר הזאת, עמדה בתקפה גם בימי החשמונאים ותהי להם למשגב, וגם בימים הרבה אחרי כן בימי מלחמת היהודים עם הרומאים. והיא רחוקה

מירושלים חמש עשרה מיל דרומית מערבית לצד חברון (ועין תבואת הארץ).

בֵּית רְחוֹב, שע"פ. (עיין רחוב).

בֵּית שָׁאָן, בֵּית שָׁן, שַׁן, שע"פ. עיר גדולה בנחלת חצי מטה מנשה בארץ כנען, בֵּית שָׁאָן ובנותיה (יהושע י"ז י"א), והיא הנקראת בֵּית שָׁן בחסרון האל"ף, ובחומתה תקעו הפלשתים גויית שאול (ש"א ל"א י') ובשמואל ב' כ"א י"ב) נאמר באותו ענין, מרחב בֵּית שַׁן (בפתח). ועמדה על תֵּלה עוד בימי האמוראים והיתה מפורסמת ביפיה ובפירותיה הטובים, וריש לקיש אמר ע"ד מליצה, גן עדן אם בארץ ישראל הוא, בֵּית שָׁאָן פיתתה (עירובין י"ט ע"א), והיתה סמוכה לכנרת (ב"ר סוף ויחי). ובספרי היונים נודעת בשם Scitopolis, ע"ש הסציטים אשר נאחזו בה בהבקיעם בארץ ישראל בימי יאשיהו בן אמון. והנה בגמרא על זה שהעידו לפני רבי, שרבי מאיר אכל עלה של ירק בְּבֵית שָׁאָן ולא הפריש ממנו מעשר, וסמך על זה רבי, והתיר את בֵּית שָׁאָן כולה (לאכול ירק שלה ופירות האילן בלא מעשר) הקשו, ומי איכא למאן דאמר דְּבֵית שָׁאָן לאו מארץ ישראל היא? ותרצו שהיא מן הכרכים שלא כבשו עולי בבל (חולין ו' ע"ב, ז' ע"א). והנראה שכוונתו ז"ל אל הסציטים ההם שלא יכלו עולי בבל לכבשם, ולא נתקדשה בֵּית שָׁאָן שנית (עיין מחקרי ארץ). ונזכרת העיר בתלמוד גם בקצור בִּישָׁן, חיפני ובישני לא ישא את כפיו (מגילה כ"ד ע"ב), והם כמפורש שם אנשי חיפה ואנשי בֵּית שָׁאָן (עיין ירושלמי ברכות פרק ב' ד'), ועיין בַּיְשָׁנִי בשרש ב ו ש. וטעם השם שָׁאָן יתכן שהוא בהוראת שאנן, מקום שאנן וטוב.

בֵּית הַשִּׁטָּה, שע"פ. עיר בארץ כנען קרוב לאבל מחולה (שופטים ז' כ"ב).

בֵּית שֶׁמֶשׁ, שע"פ. א) עיר מערי כנען אשר נפלה בגורל שבט יהודה בסמוך לגבול ארץ פלשתים (יהושע ט"ו י'), ונתנה לבני אהרן הכהן (שם כ"א ט"ז), ולשם בא ארון ה' תחלה כאשר השיבוהו פלשתים (ש"א ו' י"ב). ולפי שהיא היתה על גבול נחלת בני דן דרומית מערבית ישבו בה לפעמים גם בני שבט הדני, כמו שנראה ממה שבאה בתוך מספר ערי דן, מקץ שעלבים ובית שֶׁמֶשׁ (מ"א ד' ט'). וכן נזכרת בין ערי דן בשם עיר בֵּית שָׁמֶשׁ (יהושע י"ט ל"ח) (ע"ש). ובשם היחס, שדה יהושע בֵּית הַשִּׁמְשִׁי (ש"א ו' י"ד). ב) בנחלת מטה בני נפתלי (יהושע י"ט ל"ח). ג) בנחלת מטה בני יששכר (שם י"ט כ"ב), ועלתה במספר שש עשרה הערים אשר נתנו להם (ועיין ארץ קדומים). ד) עיר בארץ מצרים על שפת היאור נילום מצפון לעיר מוף, והיא הנקראת בלשון מצרית, אֹן, און. ועליה נבא ירמיה ואמר, ושבר את מצבות בֵּית שֶׁמֶשׁ (ירמיה מ"ג י"ג). ובספרי הסופרים היונים נקראת Heliopolis. וענינו עיר השמש (עיין הֶרֶס).

בֵּית תּוֹגַרְמָה, (עיין תוגרמה).

בֵּית תַּפּוּחַ, שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו נ"ג), (עיין תַּפּוּחַ).

הוספת השם בַּיִת לשם אחר לענין שם עצם פרטי מצויה הרבה גם במשנה ובתלמודים, בית רימה ובית לבן בהר (מנחות ח' ו'), בית גרם (עירובין י"ט א'), שבילי בית גלגול (שהרות ו' ו'), (עיין גלגול) וכדומה.

בָּכָא, דומה לפעל בָּקָה, בהוראת הגרה ונזילה, הערא־וסטרייפלען, капать. ולא נמצא כי אם בשם.

בָּכָא, שם מין עץ, מעצי הצרי והבלסמן, ароматическое дерево, родъ бальзам. וזה על שם השרף הנוטף ממנו כשעושים בו חתיכה דקה, וכן שמו בלשון ערבית, ולא נמצא כי אם בלשון רבים, בראשי הַבָּכָאִים (שמואל ב', ה' כ"ד, דברי הימים א', י"ד ט"ו), ובחבור לשם אחר לענין שם עצם פרטי:

עֵמֶק הַבָּכָא, שע"פ. עברי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מעין ישיתוהו (תהלים פ"ד ז'). לפי דברי יוסף בן מתתיהו בספרו הקדמוניות ליהודים (ז' ח') הוא שם עֵמֶק הקרוב לעמק רפאים ודרך שם היו עוברים עולי הרגל לירושלים. ובטעם השם, י"א שגדלו שם עצי בכאים. ויש אומרים שהוא בהוראת

בכה, בה״א, בענין הורדת דמעות, יאמערטהאל, плача, юдоль. ונקרא כן להיותו סמוך לעמק רפאים מקום הקברות. והנראה כדעת האומרים שהוא מענין הגרה, וע״ד השם בָּכָא בערבית שהונה למקום שמימיו מועטים ואינם נמצאים כי אם טפות טפות, וואססער-ארם, маловодный. (הר״י שטיינבערג). וטעם המליצה, שהעוברים בעמק זה שמימיו מועטים מרוב תשוקתם לעלות לירושלים אינם מצטערים על הצמאון שסובלים בעת עברם בו, ודומה להם כאלו הוא משקה, או שבזכותם יהפך להם בעת עברם בו למעין, ועיין מורה בשרש ירה).

בָּכָה, פ״ע, הקל, (בעתיד יִבְכֶּה, יִבְךְ), ענינו הורדת דמעות, וויינען, וועהע קלאגען, יאמערען, пролить слёзы, плакать. זבא ביחם, אֶל, עַל, ובלמ״ד, בָּכָה על צואריו (בראשית מ״ה י״ד), וַיִּבְךְ עליו (שם נ׳ א׳), אל שאול בָּכְיָה (ש״ב א׳ כ״ד), וַיִּבְךְ אל קבר אבנר (שם ג׳ ל״ב), וּבְכוּ אליך במר נפש (יחזקאל כ״ז ל״א), אם לא בָכִיתִי לקשה יום (איוב ל׳ כ״ה). וכמו כן ביחם הפעול, לספר לשרה וְלִבְכֹּתָהּ (בראשית כ״ג ב׳), בעוויינען, וַיִּבְךְ אתו אביו. оплакивать (שם ל״ז ל״ה), וַיִּבְכּוּ את אהרן (במדבר כ׳ כ״ט). וביחם אל הפעול, בָּכוּ בְּכִי גדול (ש״ב י״ג ל״ו), בָּכוּ העם הרבה בכה (עזרא י׳ א׳). והבינוני, והנה נער בֹּכֶה (שמות ב׳ ו׳). ולנקבה, על אלה אני בֹכִיָה (איכה א׳ ט״ז). ובמקור, וּבְכֹה תבכה (ש״א א׳ י׳), ובויי״ו תחת האל״ף, בָּכוֹ לא תבכה (ישעיה ל׳ י״ט), וכולל גם תלונות ותרעומת וקשורו בָּעַל, יִבְכּוּ עלי לאמר (במדבר י״א י״ג), клаговаться, жаловаться. הפיעל, כעין הקל, בכי גדול, וויינען, בעוויינען, плакать, оплакивать. רחל מְבַכָּה על בניה (ירמיה ל״א ט״ו), מְבַכּוֹת את התמוז (יחזקאל ח׳ י״ד). ובפיוט בהוראת יוצא: בענוי נפש קהלי אֲבַכֶּה (ר׳ קלונימוס, חתאנו וכו׳ יוצר לשחרית יום כפור).

בְּכִי, בֶּכִי, ש״ז. א) הגרת דמעות, וויינען, געוויין, плачъ. בְּכִי גדול (ש״ב י״ג ל״ו), בְּכִי תמרורים (ירמיה ל״א ט״ו), אמר בְּבֶכִי (ישעיה כ״ב ד׳). ב) הדמעות הנגרות, טרערען, слёзы. ושקוי בְּבָכִי מסכתי (תהלים ק״ב י׳). ומזה בהשאלה, מִבְּכִי נהרות חבש (איוב כ״ח י״א), פרעפֿעלן, капе. והוא הגרות ונזילת המים בתחתיות הארץ במקומות המחצב. והנראה שהוא תאר מליצי אל התהום, אבגרונד, бездно. במובן נבכי ים, (ועיין חבש, נבך). ובמשנה, שום בַּעַל בֶּכִי (מעשרות ה׳ ח׳), י״מ שום חריף שהאוכל עיניו נוזלות דמעות, והנראה שבעל בכי הוא שם מקום, וכמו שמצאנו, עֵין בָּכִי (ע״ז י״א ע״ב).

בָּכָה, שם מפשט. מענין זה, הרבה בָּכָה (עזרא י׳ א׳).

בְּכִית, ש״נ. וויינען, плачъ. ויעברו ימי בְּכִיתוֹ (בראשית נ׳ ד׳).

בָּכוּת, ש״נ. מן הקודם, וויינען, плачъ. אלון בָּכוּת (שם ל״ה ח׳), (ועיין אלון בכות).

2) בְּכִיָה, בְּכִיָּה, בגמרא, ש״נ. כעין הקודם, דאם וויינען, געוויין, плачъ. געו בְּבְכִיָּה (גיטין נ״ח ע״א), אתם בכיתם לפני בְּכִיָּה של תפלות (ירושלמי תענית פרק ד׳). ובפיוט, עד אנה בְּכִיָּה בציון (קינות לת״ב), שומע קול בְּכִיּוֹת (נעילה).

בְּכִים, שע״פ. שם מקום נזכר רק פעם אחת במקרא, ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל אל הַבְּכִים וגו׳ (שופטים ב׳ א׳). וטעם השם מפורש שם, ויישאו העם את קולם ויבכו ויקראו שם המקום ההוא בְּכִים (שם שם ה׳), וקרוב לשמוע שהוא המקום שנקרא אַלּוֹן בָּכוּת הסמוך לבית אל.

2) שָׂרָה בּוֹכִים, במשנה, שם. שדה בוכין לא נטעת ולא נזרעת (אהלות פרק י״ח ד׳), ופרשו בגמרא שמפטירין בה מתים (פרק ה׳ ע״ב). ופירש״י שבשמביאין מתים ממקום למקום לקבור כשבאין לשדה סמוך לעיר נפטרים אלו שהביאום והולכים להם ואנשי המקום באים ומקבלים אותם. והנראה לנו שהוא מענין שאמרו המפטיר בבית עולמים אינו חותם (תוספתא ברכות פרק ג׳), והיא השדה שאומרים בה ברכת ההפטרה על המתים (ועיין פטר).

והגר"א באליהו רבא גורס על פי התוספתא כוכין בכ"ף.

בָּכַר, פע"ו. הקל, לא נמצא במקרא, ועל פי דמיונו בלשון ערבית נראה שעיקר הנחת הפעל היא בקיעה ויציאה לאור, הערפארבערצען, проламываться. דומה לפעל בקר ובגר בארמית (ע"י ש). ומזה היות מוקדם וראשון ביחס אל הבאים אחריו, והתיחד אל ההקדמה בנולדים ובפירות, צו ערפס הערפארפערפען, געבארען וועדען, -вы ступать, родиться первымъ השמות **בְּכוֹר**, **בְּכוּר** ודומיהם.

בְּכוֹר, **בְּכֹר**, ש"ז. א) הולד הזכר הראשון לרחם אמו באדם ובבהמה, перворожденный, первенец, ערפס-געבארען, נעצ. **בְּכוֹר יעקב** (בראשית ל"ח כ"ג), **מְבֻכָּר** אדם ועד **בְּכוֹר** בהמה (שמות י"ג ט"ו), אני בנך **בְּכֹרֶךָ** (בראשית כ"ז ל"ב); **עשו בְּכֹרֶךָ** (שם שם י"ט). וברבוי בבני אדם בלשון זכר, **בְּכוֹרֵי מצרים** (תהלים קל"ה ח'), **בְּבָכוֹרֵיהֶם** (שם קל"ו י'), ובבהמות בלשון נקבה, **מְבֻכָּרוֹת צאנו** (בראשית ד' ד'), **וּבְכֹרֹת בקרכם** (דברים י"ב ו'), ורק בנחמיה בא להפך, **ואת בְּכֹרוֹת** בנינו ובהמתנו וגו' **ואת בְּכוֹרֵי** בקרינו וצאנינו (י' ל'). ובהשאלה, על הגדול בשנים באחיו נגד הצעירים ממנו, וישבו לפניו **הַבְּכוֹר בְּבָכְרָתוֹ** והצעיר כצערתו (בראשית מ"ג ל"ג), דער עלטעסטע, старшій. ומזה, **ומת כל בְּכוֹר** בארץ מצרים (שמות י"א ה'), כל הגדול בבנים, והעד מה שנאמר כי אין בית אשר אין שם מת (שם י"ב ל'). ולפי שהבכור בבנים הוא החשוב והנכבד בבית אביו לירושה ונחלה, הושאל ב) לכל גדול וחשוב, אף אני **בְּכוֹר** אתנהו עליון למלכי ארץ (תהלים פ"ט כ"ח). ומזה לדעת המפרשים, ורעו **בְּכוֹרֵי** דלים (ישעיה י"ד ל'), עניים גדולים שהיה להם בכורה וחלק גדול בדלות (רד"ק). ורש"י פירש שרי ישראל שהם עכשיו דלים. והנראה שהוא כפשוטו בבורי בהמות של הדלים. וע"ד שאמר ורעו כבשים כדברם (שם ה' י"ז), ותפס הפרט תחת הכלל, או שאמר דרך מליצה הבהמות של הדלים שלא הספיקו עוד לגדל עדרים שלמים ועדיין אין להם כ"א בכורים. וע"ד שנאמר יהיה איש עגלת בקר ושתי צאן (שם ז' כ"א), יאכל בדיו **בְּכוֹר** מות (איוב י"ח י"ג), לפי פירוש רש"י הוא שר המות, ולהמבארים הוא תאר מליצי לתולי הדבר המזיק היותר גדול בשלוחי המות, ובערבית נקראו החליים בנות המות. ובגמרא בהשאלה, אח קטן יש לי **וּבְכוֹר** שָׁטָן הוא (יבמות ס"ג ע"א), פירש"י חריף ומעמיד על דבריו. והוא דרך מליצה שמחמת חריפותו הוא מחזיק עצמו לבכור כנגדי אף שהוא קטן ממנו בשנים הרבה, ושעל כן קראו בכור שטן. ובמדרש, שקרא לו יעקב לראובן בשעה שאמר לו את שני בני תמית, הרי זה בכור שוטה, בניך לא הם בני (ב"ר צ"א), ופי' בעל יפ"ת כל בכור מהאב דרכו להיות שוטה כדמשמע בפרק יש נוחלין וגו', וכונתו למה שאמרו שם (ב"ב דף קכ"ג ע"ב), ההוא דאתא לקמיה דרבה בר בר חנה א"ל מוחזקני בזה שהוא בכור א"ל מנא ידעת? דהוי קרי ליה אבוה, בוכרא סבלא, דילמא בוכרא דאימא הוא דכל בוכרא דאימא נמי בוכרא סבלא קארו ליה, ע"כ. אבל הרשב"ם פירש, בוכרא דאימא בוכרא סבלא קרו ליה ולא משום שטותו אלא לפי שאינו בכור גמור כמו הדם שוטה שאינו כשר. והנראה שהיו קורין לבכור בכור שוטה דרך חבה ושלא תשלוט בו עין הרע, ואפשר שבמובן זה נאמר גם בכור שטן.

בְּכִירָה, שת"נ. לראשונה בבנות או הגדולה בשנים מאחיותיה, דיא ערפסטעבאָרענע, דיא עלטעסטע, первородная, первенца, старшая. **ותאמר הַבְּכִירָה** (בראשית י"ט ל"א), שם **הַבְּכִירָה** מרב (ש"א י"ד מ"ט). ובגמרא בהשאלה, איזה היא רביעה ראשונה **הַבְּכִירָה** בשלשה בטרחשוון (תענית דף ו' ע"א), ומן השמות האלה נגזר הפעל בבנין:

הפיעל, **הַבְּכִיר**, א) לידת הולד הראשון, ערפסטלינגע הערפארברינגען, רייפען, приносить первые плоды, созрѣвать. במקרא לא נמצא כי אם בפירות, לחדשיו **יְבַכֵּר** (יחזקאל מ"ז י"ב). במובן הוצאת הפירות בהקדם. וכמו שאמרו, זו יריחו שהיתה **מְבַכֶּרֶת** (ב"ר

ובמשנה, גם בבעלי חיים, דאם ערשטע קינד נעבאָרען, родить первое дитя. מי שלא בָּכְרָה אשתו (בכורות ח' ג'), המר שלא בָּכְרָה (שם א' ג'). ב) החלטת משפט הבכורה לאחד מהבנים, לא יוכל לְבַכֵּר את בן האהובה (דברים כ"א ט"ז), צום ערשטנעבאָרען מאכען, דאס ערשטנעבורטס רעכט ערשהיילען, при-знать первенство законъ. וזו מהוראת הפיעל, החלטת דבר, כמו, וְטִמְּאוֹ אותו הכהן, וְטִהֲרוֹ אותו. הפועל, אשר יְכַפֵּר לה' (ויקרא כ"ז כ"ז), ביחס אל הנולד, צו ערשט נעבאָרען ווערדען, родиться первенцемъ. ההפעיל, האשה בלידה ראשונה, צום ערשטען מאהל נעבאָרען, рождать первый разъ. צרה כְּמַבְכִּירָה (ירמיה ד' ל"א). ובמשנה גם לבהמה, וראה את הַמַּבְכִּירוֹת מיניקות (בכורות ג' ה'). ובדחז"ל נמצאים בהתפעל, כְּשֶׁיִּתְבַּכֵּר אין אתה מקדשו (תו"כ בחקותי ח'). בְּכוֹרָה, ש"נ. משפט הבכור, דאס ערשט-נעבורטס רעכט, право первород-ства. ולמה זה לי בְּכֹרָה (בראשית כ"ה ל"ב), לו משפט הַבְּכֹרָה (דברים כ"א י"ז), ולא להתיחש לַבְּכֹרָה (דהר"א ה' א'). ב) הקדימה בשנים, אֶלטער זיין, первородство. הבכור בְּכֹרָתוֹ (בראשית מ"ג ל"ג). ובדחז"ל ראויה היתה הבכורה לצאת מרחל (ב"ב קכ"ג ע"א), דיא ערשטנעבורט, ובדיני הבכור אמרו, חייבים בבכורה, פטורים מן הבכורה (חולין ק"ל ע"א).

בְּכוּר, בָּכָר, שם. ולא נמצא כי אם בממספר רבים בְּכוּרִים, בְּכָרִים, כולל פירות האילן הנגמרים בגדולם ראשונה, ערשטלינגע, первенцы. תאנים עם בְּכוּרִים (נחום ג' י"ב), בְּכוּרֵי ענבים (במדבר י"ג כ'), ראשית בְּכוּרֵי אדמתך (שמות כ"ג י"ט), לחם הַבְּכָרִים (ויקרא כ"ג כ'), לחם מבכורי החטים שמביאים לקרבן, מנחת בְּכוּרִים (שם ב' י"ד), וביום הַבְּכוּרִים (במדבר כ"ח כ"ו), הוא חג השבועות שבו מביאים קרבן לחם הבכורים.

בִּכּוּרָה, בְּכוּרָה, ש"נ. מיוחד לתאנה המקדמת להתבשל, פריה פיגע, ранняя смоква, фига. בתאנה (הושע ט' י'), בְּבִכּוּרָה בטרם קיץ (ישעיה כ"ח ד'), ולהיותה חביבה מפני קדימתה נאמר, בְּכוּרָה אותה נפשי (מיכה ז' א'). והרבוי, כתאני הַבִּכּוּרוֹת (ירמיה כ"ד ב'). ובמשנה, בְּבִכּוּרוֹת ובסיפות (תוספות ד' ו').

בֶּכֶר, ש"ז. גמל צעיר לימים, קל המרוץ, יונגעס קאמעל, верблюдикъ. בְּכָרֵי מדין (ישעיה ס' ו'). ולדעת הראשונים הוא מין גמל מיוחד ידוע בשם, דראָמעדאר, дро-мадеръ. ולנקבה, בִּכְרָה קלה (ירמיה ב' כ"ג), קאמעל יונגפֿרויא, молодая верблюдица.

2) בַּכִּיר, במשנה. עשה הַבַּכִּיר הזה האפל (שביעית פרק ו' ד'). לדעת המפרשים הוא תאר למקום הממהר להוציא פירותיו בנגד אפיל שהוא המאחר, והנראה שהוא מתיחס אל התבוא' הנזרעת בהקדם לעת הרביעה הראשונה כנגד אפיל שהוא התבואה הנזרעת אח"כ, וכמ"ש במדרש על פסוק, בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך, אם זרעת בבכיר זרע באפיל, שאין אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל או של בַּכִּיר (ב"ר פ"א). וכמו כן בענין התבואות הנגמרות בהקדם, בַּכִּיר ולקיש (סנהדרין דף י"ח ע"א), פריהצייטיג, ранній, скороспѣлый.

בָּכָר, שע"פ. א) בן בניומין (בראשית מ"ו כ"א), ב) מבני אפרים, לַבָּכָרִי משפחת הַבָּכָרִי (במדבר כ"ו ל"ה).

בִּכְרִי, שע"פ. מבני בניומין (דהר"א ז' ח'). וטעמו, בְּכִירוּת, יונענד, молодость. ומשקלו ע"מ הארמית מַלְכוּ.

בִּכְרִי, שע"פ. אבי שבע המורד בדוד (ש"ב כ' א').

בְּכוֹרַת, שע"פ. בן אפית מאבות שאול (ש"א ט' א').

2) בַּכְרִיא או בוכריא, במשנה, שם. מין ירק ששרשו מריח ריח טוב, והחלבין והבכריא (שביעית פרק ז' ב'), מקורו בלשון יונית βακχαρίς, ווילדע נאַרדע, дикій нардъ, бѣлоусъ.

בֶּל, שם אליל הבבלים. בעל, בעלוס, belus. כרע בֶּל קרס נבו (ישעיה מ"ו א'), הביש בֶּל (ירמיה נ' ב'), ופקדתי על בֶּל בבבל (שם נ"א מ"ד). לדעת האחרונים עקרו בַּעַל בחסרון העי"ן דומה אל השם בַּעַל

והוא לדעתם הכוכב צדק, זופיטער. שעבדו לו הבבליים והנה בסמך על הספור, ה ת נ י ן ב ב ב ל שבכתובים אחרונים (אפוקריפען), יתכן לאמר שהאליל הזה היה בצורת תנין גדול, ויפורש בזה האמור, ופקדתי על בֵּל בבבל והצאתי את בלעו מפיו (שם שם). ובזה תתישב היטב מליצת הכתוב האמור לפני זה, אכלני המני נבוכדראצר כו' בלעני כתנין, מלא כרשו מעדני הדיחני (שם ל"ד), ומשל את המלך אל אלילו ומתארו בתאריו. ובא השם בֵּל בשמות פרטיים להבבלים, בלאדן, בלשאצר ודומיהם, עיין במקומם.

בֵּל, מלת השלילה, לשלילת הנשוא. וביחוד בדבור המליציי. א) כטעם מלת לֹא, ניכט, he. בֵּל ידרש (תהלים י' ד'), בֵּל אמוט (שם שם ו'), בֵּל תמצא (שם י"ז נ'), הכר פנים במשפט בֵּל טוב (משלי כ"ד כ"ג), ובא, ולבו בֵּל עמך (שם כ"ג ז'), כטעם אין עמך, ואין צור בֵּל ידעתי (ישעיה מ"ד ח'), אשר לא ידעתי. ב) כטעם מלת אַל בהוראת היחול, למען, אשר, לא, דאַמיט ניכט, дабы не. בֵּל יוסיף עוד לערץ (תהלים י' י"ח), בֵּל קרב אליך (שם ל"ב ט'), אף תכון תבל בֵּל תמוט (שם צ"ג א'). ג) כטעם עוד, לא, כמעט, נאך ניכט, קוים, едва. אף בֵּל נטעו אף בֵּל זרעו אף בֵּל שרש בארץ גזעם (ישעיה מ' כ"ד). ובא, טובתי בֵּל עליך (תהלים ט"ז כ'). לפי תרגום הרמב"ן ענינו אין דבר למעלה ממך, ניכטס איז איבער דיר, ובירושלמי אמרו, מהו בֵּל עליך שאין מביא טובה לעולם בלעדיך (ברכות פרק ו'), והוא פירוש נכון, וכעין זה תרגם הרי"מ זאכס, קיין גליק פֿיר מיך אויסער דיר. ומזה בתוספת יו"ד בִּלְי, (עי"ש).

1) בֶּל, בארמית, שם. ענינו לב, הערץ, сердце. ומזה שום לב לבקש עצה, דאגה, נאכדענקען, זאָרגע מראָגען, раз-мышленіе, заботливость. וכן הוא בערבית, ועל דניאל שם בֵּל לשיזבותה (דניאל ו' ט"ז), (ועיין בלא).

בַּלְאָדָן, שם עצם פרטי. אבי המלך מרודך או ברודך (מ"ב כ' י"ב).

1) בָּלָא, פ"ע, ארמית. עקרו היות בצער ודאגה, בעקומט זיין, זאָרגען, быть огорчену. ולא נמצא בפעל, כי אם במובן יוצא, הדאב, הכאב לב, קראָנקען, огорчать. ולקדישי עליונין יְבַלֵּא (דניאל ז' כ"ה), ורש"י פירש יטריח ויציק.

בָּלָא, עיין בלה.

בָּלַג, פעו"י. במקרא לא נמצא כ"א בבנין הפעיל, וענינו לדעת המפרשים הראשונים א) התגברות והתחזקות והחלפת כח, זיך שטאַרקען, ערהאַלטן, крѣпиться, שטע ממני וַאֲבַלְּגָה (תהלים ל"ט י"ד), אעזבה פני וַאֲבַלְּגָה (איוב ט' כ"ז). ומזה במובן יוצא הגברה והשלטה, שטאַרקען, אַבזיינען לאַסטען, укрѣплять. הַמַּבְלִיג שד על עז (עמוס ה' ט'), המגביר ומשליט את השד השדוד על העז ממנו. והמבארים האחרונים מפרשים את הפעל בלג שבמקרא על פי הוראתו בל' ערבית ב) פריצת וביקוע אור השחר ע"ד הפעל בקר, אויפֿגלאנצען, возсіять. ומזה הצהלת פנים, הייטער זיין, быть бодрымѣ. ובמובן זה ענין כל לשון הבלגה שבמקרא שבא בהוראת פעל עומד. והיוצא ענינו לדעתם נתינת יכולת לדבר מה להתפרץ ולצאת מגבולו להתחולל ולהתנפל על זולתו, דומה לשרש פלג, בלק, הראַינברעכלאז, דערכען לאַסטען, дать проламливаться, повергаться на кого. וזה הַמַּבְלִיג שד על עז, נותן אל השד כח להתחולל ולהתנפל על העז (ועיין שד), וכעין ראיה להשערתם מצאנו בדחז"ל שהשתמשו בהפעל מן הפעל הזה בדומה להוראת פלג ואמרו כיון שרואה צרתו לפניו דעתו מְבֻלֶּגֶת (דברים רבה ס'), וענינו מופלגת ומרוחקת ממנו, טרודה. ובפיוט, וְהוּבְלַגוּ גבורי (קינות לט"ב). וזה כנראה במובן היות מנוצח.

מַבְלִינִית, ש"נ. התגברות, החלפת כח, דאס זיך שטאַרקען, усиленіе.

מַבְלִיגְתִּי עלי יגון (ירמיה ח' י"ח), והוא שם נגזר מן ההפעיל, וענינו כמו הבלגה שלי או מַבְלִיג הייתי, והנגינה ראויה להיות מלעיל, והוא ע"ד משתחויתם (עיין שחה).

בִּלְגָּה , שע"פ . שם אחד מראשי האבות לכהנים ועל שמו נקראת אחת מכ"ד משמרות כהונה, לְבִלְגָּה המשה עשר (דהי"א כ"ד י"ד , נחמיה י"ב ה' י"ח) , והוא הנקרא בִּלְגַּי (נחמיה י' ח') .

בִּלְגַּי , שע"פ . אחד מן הכהנים שבאו על התתום בהאמנה שברתו בימי נחמיה (נחמיה י' ט') . וכפי הנראה אין זה שמו הפרטי של התתום כי אם שם המשמר שנקרא על שם בִּלְגָּה (ועיין אביה). השם הזה נגזר מפעל בָּלַג , ומשקלו כעין ראיה שהיו משתמשים בפעל זה גם בפיעל .

בִּלְדָּד , שע"פ . השוחי, מרעי איוב (איוב ח' א') . וכנראה שהוא מורכב מן בַּל (בעל) אֲדַד, שמות אלהותן של בני אדום .

בָּלָה , פעו"י . הקל עומד, היות נשחת ונרקב מרוב ימים , ועקרו בבגדים, распадаться , צערפאללן , צערריבן , מאַרש זיין , сгнивать, растлъть (דברים כ"ט ד') , בָּלוּ מרב הדרך (יהושע ט' י"ג) . ובקשור מֵעַל , שמלתך לא בָלְתָה מעליך (דברים ח' ד') , והוא כרקב יְבָלֶה כבגד אכלו עש (איוב י"ג כ"ח) . והבינוני , שקים בָּלִים (יהושע ט' ד') , ושמלות בְּלוֹת (שם ה') . ובהשאלה, והארץ כבגד תִּבְלֶה (ישעיה נ"א ו') , וכלם כבגד יִבְלוּ (תהלים ק"ב כ"ז) , וכמו כן לאברי האדם, פֻּערמאָדערן, истлѣвать . בָּלוּ עצמי (שם ל"ב ג') . ומזה חלשות מזקנה , אחרי בָּלֹתִי (בראשית י"ח י"ב) , לְבָלָה נאפים (יחזקאל כ"ג מ"ג) , אשר זקנה וכלה כחה בנאופיה . ובמדרש , דור שאינו עומד בתפקידו של הקב"ה בּוֹלֶה (קהלת א') .

הפיעל יוצא , עקרו א) השתתה והפסדה , אבצעהרן , צערפאללן , פֻּערוועזן מאכן , изну- рять, разлагать . בִּלָּה בשרי ועורי (איכה ג' ד') . והמקור , וצורם לְבַלּוֹת שאול (תהלים מ"ט ט"ו) (עיין צור) . ובהשאלה, לא יוסיפו בני עולה לְבַלֹּתוֹ (דהי"א י"ז ט') , להשחיתו ולהציק לו , ותתהו בשמואל ב' לענותו (ז' י') . ובמשנה, בהשאלה , חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה וכו' הרי אלו מְבַלֵּי עולם (סוטה ג' ב') . ב) השתמשות בדבר עד כלותו , פֻּערברויכן , издерживать, упо- треблять . מעשה ידיהם יְבַלּוּ בחירי (ישעיה ס"ה כ"ב) . והטעם בחירי יאריכו ימים הרבה יותר ממעשה ידיהם , ואלו הם מבלים ומכלים את מעשה ידיהם , איבערלעבן , пережить . ומזה ג) הנאת ההשתמשות בדבר, פֻּערברויכן , נעניסן , потреблять, ползовать- ся, проводить . יְבַלּוּ בטוב ימיהם (איוב כ"א י"ג) , בבתיב, והקרי יבלו .

בְּלִי , ש"ז . כליון והשתתה , פֻּערוועזונג , פֻּער- דערבן , тлѣнie, истребленіе . חשקת נפשי משחת בְּלִי (ישעיה ל"ח י"ז) , וטעמו מִבְּלִי שחת , ע"ד לְבַלּוֹת שאול (תהלים מ"ט ט"ו) , (ועיין בְּלִי מלת השלילה) .

3) בְּלָיָה , בדבא"ם , ש"נ . כליון , פֻּערוועזונג , פֻּערגאַנגליפקייט , тлѣнность . תבל מקור הַבְּלָיָה והחפסד (בחינת עולם י') .

בְּלוּ או בְּלוֹא , שם . לא נמצא כי אם בלשון רבים בְּלוּאִים , בְּלוּיִים , תחיכות מבגדים שבלו , אלטע לאפ- лохмотья, тряпки , לומפען , פֻּעצען , ветоши . בְּלוּאֵי הסחבות (ירמיה ל"ח י"ב) , וּבְלוֹיֵי מלחים (שם שם י"א) , ר"ל הבלויים שהם נמלחים ורסוקים , ובמשנה בלויי נפה וכברה (כלים כ"ז ה') , בלאי כלים (סוכה דף מ"ז ב') .

2) בְּלָאוֹת , במשנה שם . בל"ר מיוחד לבלויי נכסי מלוג שנפסדו ע"י ההשתמשות בהם , אבנעמראנענעם , из- ношенное . ולא בְּלָאוֹת (יבמות מ' ג') . ולפי המוסכם ענינו קלקול והשתתה .

תַּבְלִית , ש"נ . פ"א במקרא, וכלה זעם ואפי על תַּבְלִיתָם (ישעיה י' כ"ה), רש"י פירש לשון תֵּבֵל עשו (ויקרא כ"י ב'), על הרופים וגדופים אשר גדפו נערי מלך אשור אותי , שֶׁאֲנַדליכעם , позорное . ולדעת הרד"ק הוא מענין בלויה וכליון , פֻּערניכטונג , уни- чтоженіе . ע"מ תַּבְלִית והטעם עד אשר יכלו ויבלו , והרשד"ל מפרש, שהיא מלה מורכבת משתי מלות תֵּבֵל יָתֹם, ושעורו ואפי על תֵּבֵל יָתֹם יכלה מקביל אל הקודם וכלה זעם , אשור שהיה זעמו ואפו

של השי׳ על התבל יכלה ויתם . והוא פירוש מושכל אבל כנגד המסורה .

בָּלָה , פ״י . נמצא בפיעל ורק פ״א בכתיב ומבלהים אותם (עזרא ד׳ ד׳) , והקרי **וּמְבַהֲלִים** , משרש בהל **вспугать** . **устращать** . ומזה :

בַּלָּהָה , שמ״נ . א) **פחד** ואימה , שרעקקן , **ужасъ** . והנה בלהה (ישעיה י״ז ד׳) ביחיד , והשאר ברבוי , בעתהו **בַּלָּהוֹת** (איוב י״ח י״א) , **בַּלָּהוֹת** צלמות (שם כ״ד י״ז) , **מאדעם שרעקקן** , שרעקקן דער גראבנאכם , **ужасы** . **смертной тѣни** . ומזה בשאלה מליצית אל השאול , ותצעדהו למלך **בַּלָּהוֹת** (איוב י״ח י״ד) . ומלך בלהות הוא המולך על הבהלות , שר השאול , **בַּלָּהוֹת** אתנך ואינך (יחזקאל כ״ז כ״א) . ויתכן שבא בהשאלה , לחזיונות האש הנראות ברקיע הבאות וחולפות מהר , **метеоръ** . והוא משל יפה אל צור שהיתה כלולה ביפיה וחלפה ועברה כרגע . ומזה **בַּלָּהוֹת** היית ואינך (שם כ״ז ל״ו) . וכן ספו תמו מן **בַּלָּהוֹת** (תהלים ע״ג י״ט) , ציור מהירות אבודם וחלופם שהיא במהירות יותר גדולה ממהירות חלוף הבלהות .

בָּלָה , שע״פ . עיר במטה שמעון (יהושע י״ט ג׳) , והשם הזה הוא מקוצר מן השם **בָּעֲלָה** , (עיין בעלה) ובספר (דהי״א ד׳ כ״ט) , נקראת **בִּלְהָה** (עי״ש) .

בִּלְהָה , שע״פ . א) שפחת רחל אשר נתנה ליעקב לאשה (בראשית כ״ט כ״ט) , ב) שם עיר בנחלת מטה שמעון (דהי״א ד׳ כ״ט) ונקראת בספר יהושע **בָּלָה** .

בִּלְהָן , שע״פ . א) מבני שעיר החורי (בראשית ל״ו כ״ז) . ב) מבני ידיעאל מבני בניימין (דהי״א ז׳ י׳) .

1) **בְּלוֹ** , ארמית . מין מס ומכס ידוע , **податьеръ** . וי״א שהוא מס על מיני המאכלים שבני האדם אוכלים ומבלים אותם , **акцизъ** , קאנזומטיאָנם אקציז . **на съѣстные припасы** (עזרא ד׳ י״ג) .

2) **בָּלַח** , בתלמוד ירושלמי , פעל בבנין הפעיל , קפיצת השלהבת , **פּלאמעקערן** . **порхать, вьюсть** . מהו לבדוק לאור האבוקות מה צריכה ליה מפני שאורן **מְבַלִּיחַ** (פסחים א׳ א׳) , אור האבוקות קופץ ונפסק , ובבבלי באותו ענין , האי מיקטף אקטופי (ד׳ ח׳ ע״א) , לדעת ה״ר לעווי מקורו ערבית תעיה מן הדרך , ואפשר שמקורו עברית מן **בָּלַה** וע״ד גלח מן גלה , להזוק ההוראה , הפסק נמרץ .

2) **בָּלַט** , במשנה , פ״ע . הרמת קצתו של דבר ויציאתו מעל פני השטה , וקרוב לשרש **פָּלַט** , **торчать** . הערפֿאַרראגן . והפוכו שקע , ועיניה **בּוֹלְטוֹת** (סוטה ג׳ ד׳) , לחי **הַבּוֹלֵט** מדופנו של מבוי (עירובין דף ה׳ ע״א) , טבעת חותמו **בּוֹלֵט** וכו׳ חותמו שוקע (ר״ה כ״ד ב׳) , דוחקין **וּבוֹלְטִין** ונראין כשני דדי אשה (יומא נ״ד א׳) . ר׳ יוחנן אמר **בּוֹלְטוֹת** (שם ע״ג ב׳) .

בֵּלְטְשַׁאצַר , שע״פ . השם אשר נתנו לדניאל בהצר מלך בבל (דניאל א׳ ז׳) , ופ״א נקרא **בֵּלְטְאשַׁאצַּר** שם י״א) .

בָּלִי , מלת השלילה , א) בחבור עם שם, ענינו כמלת **אֵין** , במובן העדר וחסרון , **безъ** , אָהנע . ישגה אחו **בְּלִי** מים (איוב ח׳ י״א) , אָהנע וואסער , **безъ воды** . בני **בְּלִי** שם (שם ל׳ ח׳) אָהנע רוף , נאהמען-לאָז , **безъ-словіе** . **בְּלִי** לבוש (שם כ״ד י׳) , **בְּלִי** כסף (שם ל״א ל״ט) . וכן עם הבינוני , **בְּלִי** משיח (ש״ב א׳ כ״א) אונגעזאלבט , **немазанный** . **בְּלִי** נשמע (תהלים י״ח ד׳) אונגעהאָרט , **неслышанъ** . **בְּלִי** הפוכה (הושע ז׳ ח׳) . ב) בחבור עם הפעלים ענינו לשלילת הנשוא כטעם מלת לא , מרדף **בְּלִי** חשך (ישעיה י״ד ו׳) , אָהנע אונטערלאָסט , **безъ остановки** . **בְּלִי** תקום (איוב ט״א י״ח) . ובא כטעם בל , אסף **בְּלִי** יבוא (ישעיה ל״ב י׳) , צמה **בְּלִי** יעשה קמה (הושע ח׳ ז׳) ניכט , **не** . ובחבור עם אותיות ומלות השמוש , **בִּבְלִי** דעת (דברים ד׳ ט״ב) **безъ памѣренія, безъ умыс-ла** . **לִבְלִי** חק (ישעיה ה׳ י״ד) בי׳ אָהנע מאָס , **безъ мѣры** . העשו **לִבְלִי** חת (איוב ט״א כ״ה) , בי׳ ניכט צו פֿורכטען , **без-страшный** . **מִבְּלִי** יכלת ה׳ (דברים ט׳ כ״ח)

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

אויס אונפערמאָגן, по безсилію. מִבְּלִי השאיר לו (שם כ"ח נ"ח), מִבְּלִי משים (איוב ד' כ'), אונבעמערקט, незамѣтно. ברכה עד בְּלִי די (מלאכי ג' י'), ביז צום אונמאסט, до изъ-бытка, до черезмѣрности. עד בְּלִי ירח (תהלים ע"ב ז'), על בְּלִי הגיד לו (בראשי' ל"א כ'), ובחבור עם שלילה אחרת לחזק הענין הַמִּבְּלִי אין קברים (שמות י"ד י"א), הַמִּבְּלִי אין אלהים בישראל (מ"ב א' ג'). מִבְּלִי אשר לא ימצא (קהלת ג' י"א). ובא, תשכון באהלו מִבְּלֵי־לוֹ (איוב י"ח ט"ו), תרמ"ל פירשו מענין בליה וכליון ותרגם דורך דיא איהם געטראָפֿענע פֿערניכטונג, וקרוב לזה תרגם ארנהיים, ותרגם הארמי מְדָלֵית ליה, באשר איננו, ולפי כוונתו יתבן לפרשו כשם אחד מרכב בענין העדר הבעלים, העדרנלאָז, безхозяйственное. הפקר ושממה וע"ד ושאיה יכת שער (ישעיה כ"ד י"ב), ומענין זה יתפרש ג"כ, בשדה בְּלִילוֹ יקצורו (איוב כ"ד י'), וכפירש"י ע"ד התרגום שדה של אחרים, פֿרעמדעם, чужое. (עיין בליל), וכמו כן באה מלת בְּלִי בהרכבה עם מלות אחרות במובן שם אחד:

בְּלִימָה, ש"נ. פ"א במקרא, תלה ארץ על בְּלִימָה (איוב כ"ו ז'), תרגומו זקיף ארעא עלי כיא מדלית מדעם דסכיך לה, ושעורו בְּלִי־מָה, וכן פרש"י, אין כלום ביסוד, ניכט וואס, ничто. והר"ר אברהם בר' יחייא בספרו הגיון הנפש האריך בבאורו במובן זה (עיין בלם).

בְּלִיַּעַל, ש"מ. ולא נמצא ברבוי, ועניני רע ומשרת במובן המוסרי, גע-פֿאָהרליכעם, באָהייט, פֿערדאָרבענהיים, опасное, злоба, испорченность. דבר בְּלִיַּעַל יצוק בו (תהלים מ"א ט'), מחלה מסוכנת, פן יהיה דבר עם לבבך בְּלִיָּעַל (דברים ט"ו ט'), דבר של מחשבה רעה, אכזריות וצרת עין, לא אשית לנגד עיני דבר בְּלִיָּעַל (תהלים ק"א ג'), מחשבת רשע, השב על ה' רעה יען בְּלִיָּעַל (נחום א' י"א), ונחלי בְּלִיָּעַל (תהלים י"ח ה', ש"ב כ"ב ה'), כנוי אל השאול (עיין הערה), ובחבור אל השמות בֶּן, אִישׁ, אדם, והוא בן בְּלִיָּעַל (ש"א כ"ה י"ז), יצאו אנשים בני בְּלִיָּעַל (דברים י"ג י"ד), אנשי בני בְּלִיָּעַל (שופטים י"ט כ"ב), איש בְּלִיָּעַל (משלי ט"ז כ"ז), אדם בְּלִיָּעַל (שם ו' י"ב), ובה"א הידיעה, איש הַבְּלִיָּעַל הזה (ש"א כ"ה כ"ה). ובא בענין שׁת, האמר למלך בְּלִיָּעַל (איוב ל"ד י"ח), שעורו איש בליעל, וּבְלִיַּעַל כקוץ סגד כלהם (ש"ב כ"ג ו'), שעורו ואנשי בליעל.

הערה. המלה הזאת היא לפי הנראה מורכבת מן בְּלִי יַעַל, ובטעם ההרכבה הזאת נמצאו סברות שונות, הו"ל אמרו על יצאו אנשים בני בְּלִיָּעַל, (דברים י"ג י"ד) בנים שפרקו עול שמים מצואריהם (סנהדרין ק"א ע"ב), ויהיה ענינו בלי עַל, והערוך הביא שד פירוש אחר בל יועילו, ועטו הסכימו רוב המפרשים וההרכבה היא מן בַּל יַעַל (שם בהוראת תועלת), וידוע שבלשון הקדש תורה השלילה על החיוב הנמשך ממנה, כמו כי לא אל חפץ רשע (תהל' ה' ה'). ענינו שונא רשע, ולזאת מי שאין בו תועלת הוא רע ומשחית, והרד"ק אמר שהמלה יַעַל בהרכבה זו היא מן הפעל עָלָה ע"ד יַעַן מן ענה, והטעם מי שלא יוכל לעלות ולהצליח, רשע, שפל ונבזה. ועל פי ההנחה הזאת לא רחוק לשמוע כי עיקר הוראת השם בְּלִיַּעַל הוא שם כנוי אל השמן שציירוהו הקדמונים בצורת עצם נמצא בפועל רע ומבקש להרע ולהחטות את האדם מדרך הישרה להפילו ולהורידו לבאר שחת. והוא שנקרא לדעתנו במקרא גם בשם חמאת. וכמו שהונח השם חמאת על העצם הרע והמשחית הזה ונגזר מן הפעל חמא, שעיקר הנחתו הוא נפילה וירידה, ועם זה הפלה והשלכה לארץ (עיין חמא חמאת), כן הונח עליו השם בְּלִיַּעַל, בלי עליה, וטעמו ירידה והורדה, ולזאת בא השם בְּלִיַּעַל על הרוב לחמא גדול המיוחס למעשה השמן, יצאו אנשים בני בְּלִיַּעַל מקרבך וגו' וידיחו וגו' נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דברים י"ג י"ד), ובני עלי בני בְּלִיָּעַל לא ידעו את ה' (ש"א ב' י"ב), ובפלגש בגבעה, אנשי בני בְּלִיַּעַל (שופטים י"ט כ"ב), ובמורד במלך, ובני בְּלִיַּעַל אמרו מה ישענו זה (ש"א י' כ"ז), וכן חשב על ה' רעה יען בְּלִיָּעַל (נחום א' י"א), וזכר לדבר, לא אשית לנגד עיני דבר בְּלִיָּעַל (תהלים ק"א ג'), והכפל עשה סמים שנאתי, מעשי שמן (עיין סוס). וידוע כי לפי ציורי הקדמונים היה השמן או החמאת גם

מלאך המות וש׳ השאול, וכמו שנמצא גם להז״ל, דוא שמן הוא יצר הרע ומלאך המות (ב״ב ז׳ ע״א). לזאת יתכן לשער כי נקרא השאול גם הוא בשם בָּלַיַּעַל, ואולי גם בטעם שאין עליה ממנו. וזהו ענין נהלי בָּלִיַּעַל יבעתוני (תהלים י״ח ה׳, ש״ב כ״ב ה׳) והכפל חבלי שאול, מוקשי מות (ועיין שאול, מות), ועל שמו נקראת כל מחלה מסוכנת שהמות כרוך בה, וזהו דבר בָּלִיַּעַל יצוק בו (תהלים מ״א ט׳), (ועיין בכור, בכור מות). וכנראה שמטעם זה התיחד השם בָּלִיַּעַל בספרי שואנגעלזום לשרו של גיהנם.

בָּלַל, פ״י, הקל. א) ערבוב יבש בלח, смѣшивать, перемѣшивать, פֿערמישן. וַיָּבָל לחמורים (שופטים י״ט כ״א), ערבב המספא במים. ובבינוני פעול, ועשרן סלת בָּלוּל (שמות כ״ט מ׳), סלת בְּלוּלָה בשמן (ויקרא ב׳ ה׳, כ״ג י״ג), בְּלוּלֹת בשמן (שם ב׳ ד׳), וע״ד המליצה, בְּלוּלֵי בשמן רענן (תהלים צ״ב י״א) בהוראת עומר, הוצק עלי שמן הרבה כאלו השמן מעורב בי, וטעמו משוה בשמן, איבערגאָסטען, געמאָנקט זיין, умащенъ, пропитанъ. (ועיין בהערה). ובמשנה, הַבּוֹלֵל והפותת (זבחים י״ד ג׳). וגם בערבוב יבש ביבש, ברזל טמא שֶׁבְּלָלוֹ עם ברזל טהור (כלים י״א ד׳) שחוברו למוצק לכלי אחד, ובגמרא, בללום ונתנום בקלפי (תענית כ״ז ב׳), וכן אמרו, ביום המעונן שהאור והחשך הם בערבוביא, ולא בָּלוּל בָּלוּל ממש אלא אפילו בָּלוּל ורוח צפונית מנשבתו וכו׳ (ב״ב קנ״ז א׳). ובפיוט, שר בָּלוּל מאש ומים (נשם), בקול בָּלוּל בשופר (סדר שופרות). ב) ערבוב הלשונות, פֿערווירדען, смѣшать. כי שם בָּלַל ה׳ שפת כל הארץ (בראשית י״א ט׳), נרדה וְנָבְלָה (שם שם ז׳), משפטו וְנָבְלָה. ובמשנה בא גם בבנין הנפעל, פֿערמענגט, פֿערמישט וועردען, быть смѣшану. עד ששים יכולים לְהִבָּלֵל (מנחות י״ב ד׳), דבר הַנִּבְלָל בולל ונוטל (תוספתא דמאי ה׳ ט״ז). ובהשאלה והתורה נִבְלְלָה בגופן (מכילתא פ׳ בשלח). ובפיוט, זכיות נִבְלְלָתִי (יוצר א׳ שבועות), וכמו כן בא בהפעל, נולדת מאש מִתְבַּלֶּלֶת מאש (ירושלמי שקלים פ״ו א׳), תִּתְבַּלֵּל בשמן (תנדב״א ו׳).

הִתְהַפֵּל, במובן המשאלי, התערבות בין אנשים, זיך פֿערמענגען, אומערמענגן, смѣшиваться. אפרים בעמים הוא יִתְבּוֹלָל (הושע ז׳ ח׳), ע״ד ויתערבו בגוים (תהלים ק״ו ל״ה), וסוף הפסוק אפרים היה עגה בלי הפוכה, ופירושו אף שהתבולל אפרים והתהפך בין העמים בכל זאת נשאר כעגה בלי הפוכה, שלא הפכוה מצד אל צד, והיא נחרכת ונשרפת מצדה המונח על המקום המוסק בתנור, כלומר לא קנה דעה לדעת מעמדו ומצבו בין העמים (והפעלים בָּלַל וְהָפַךְ קרובים בענין), והכתוב השני משלים המליצה, אבלו זרים כחו והוא לא ידע וגו׳.

2) **בְּלִילָה**, במשנה, שה״פ. דאם פֿערמישונג צו ואמטין ריהרען, смѣшиваніе.

שזו בְּלִילָתָהּ עבה וזו בְּלִילָתָהּ רכה (מנחות ג׳ ב׳), ובירושלמי אין בְּלִילָה אלא ביין ושמן בלבד (מעשר שני פ״ב), ומזה בתלמוד בחסרון למ״ד אתת.

2) בִּילָה (בְּלָה), כל הראוי לְבִילָה אין הַבִּילָה מעכבת בו (חולין פ״ג ב׳), שמן לְבִילָה יין לנסך (ספרי שלח ק״ז).

בָּלִיל, ש״ז. מספוא הבהמות שהוא בלול ומעורב מקש שעורים ומים, גע-מענגטעס פֿוטער, מענגפֿוטער, мѣсиво. בָּלִיל חמיץ יאכלו (ישעיה ל׳ כ״ד), אם יגעה שור על בְּלִילוֹ (איוב ו׳ ה׳). ומזה לד״ק בשדה בְּלִילוֹ יקצורו (שם כ״ד ו׳).

תֶּבֶל, ש״ז. טום בעין שהשחור והלבן מעורבים פֿלעקקען, бѣльмо. תֶּבֶל בעינו (ויקרא כ״א כ׳), והוא לדעת חז״ל לבן הפוסק בסירא ונכנם בשחור (ועיין בלבל).

תָּבֵל, שם. (ע״מ תָּמָם מן מסם) שתי פעמים במקרא בעריות, בהזדווגות לבהמה נאמר תֶּבֶל הוא (ויקרא י״ח כ״ג), ובשוכב עם כלתו, תֶּבֶל עשו (שם כ׳ י״ב), לדעת המפרשים ענינו בלבול זרעו עם זרע של מין שאינו ראוי להזדווג עמו, פֿלישלכע פֿערמישונג, кровосмѣшеніе. אולם לפי זה יתכן שיאמר ג״כ בכל הערויות, ובת״כ אמרו תֶּבֶל ע״ש שֶׁתִּבֵּל את החוט (קדושים

פ׳ עריות), ופירש בעל קרבן אהרן שערבו חוט של שלשלת (היחוס) (ועיין תבל), והשמרוני תרגם רגז, והנראה שהוא שם מיוחד אל מין חטא גדול, וע״ד השם חָסָד, וְזִמָּה, שבאו בעריות.

2) בָּלְבֵּל, ארמית, ובמשנה. פ״י ע״ד המרובעים הכפולים בענין ערבוב, פערווירדען, смѣшать (בראשית י״א פ׳), ת״א בְּלְבֵּל. ובמשנה כבר עלה סנחריב מלך אשור וּבִלְבֵּל את כל האומות (ידים ד׳ ז׳). ובע״א תְּבַלּוּל דבר הַמְבַלְבֵּל את העין (בכורות ל״ח ב׳), ובענין השתתה צערשטאָרען, разрушать. בְּלְבֵּל את חופתו (סנהדרין ק״ח ע״א). ובמובן המוסרי ערבוב הדעת, הכהו הראשון הכיית מיתה ובא השני ובלבלו (ירושלמי ב״ק פ״ד ו׳), ובפועל, סוכה מבולבלת (סוכה דף כ״ב ע״א), (עיין דבל).

3) בָּלְבּוּל, שם. בספרי המחברים, ערבוב הדיעות פערווירדונג, замѣшательство. אשר נפל בהם זה הבלבול (מ״נ א׳ ל׳), ובענין עלילת שקר, פאַלשע בעשולדיגונג, оклеветаніе. ידוע ענין בָּלְבּוּל דם, העלילה שבני ישראל צריכים דם נוצרים למצות.

בָּלַם, פ״י. לא נמצא כי אם פ״א במקרא בקל, במתג ורסן עדיו לְבָלּוֹם (תהלים ל״א ט׳), ולפי הענין פרשוהו המפרשים על פי התרגום הארמי בהוראת חסימת פי בהמה במתג, בינדען, צושנירען, נאַנדיגען, завязывать, зануздывать, обуз-дывать. וכן הוא בלשון סורית, ולשון עלגים ת״י ולישנהון דהוה בָּלִים (ישעיה ל״ב ד׳), לשון אלם ת״י לישנהון דהוה בָּלִים (שם ל״ה ו׳). ומזה בספר יצירה, בָּלוֹם פיך מלדבר (א׳ ח׳), ובגמרא חוטמו בָּלוּם (בכורות מ״ג ב׳) נסתמו נקביו, וכן פיו בָּלוּם ורגליו מְבוּלָמוֹת (שם מ׳ ב׳), פי׳ קצר ונראה כסתום, ורגליו קצרות ברחבן ונכווצות ונראות כסתומות (ועי״ש תוס׳ בד״ה פיו). אוצר בָּלוּם (עיין בָּלַם). ובפסיקתא על פסוק עדיו לבלום, אמרו, הסוס הזה אתה ממתגו והוא בולם מקשטו והוא בולם וכו׳ (פרשת זכור), לדעת הר״ר לעווי ענינו בעיטה, אויסשלאַגענען, лягаться. והר״א קאָהוט גוזרו מלשון ערבית בהוראת אונגעשטעם זיין, быть byйнымъ. והנראה שהוא משרש זה שלפנינו ויצא לענין ההתכווצות, שהסוס מתכווץ את עצמו ומתחזק לעמוד על עמדו, זיך שטאָמען, שטרייבען, упираться, становиться дыбомъ.

בְּלִימָה, ש״נ. תלה ארץ על בְּלִימָה (איוב כ״ו ז׳), בגמרא א״ר אילעא אין העולם מתקיים אלא בשביל שֶׁבּוֹלֵם עצמו בשעת מריבה, שנאמר תלה ארץ על בְּלִימָה (תולין פ״ט א׳), ואעפ״י שאמרו דרך דרש למדנו שהיה כפרש את השם בְּלִימָה בהוראת סגירה אטימה. ומזה דבר סגור, כמוס ותתום, פערשלאָסענעס, געהיימעס, замкнутое, тайное. ובמובן זה שנו כמה פעמים בספר יצירה, עשר ספירות בְּלִימָה, והמקובלים הראשונים השתמשו בשם בְּלִימָה לענין הצמצום, והזכירו שלוש בְּלִימוֹת (גנת אגוז).

2) בּוּלְמוּס, במשנה, שם. חולי הרעבון, הייסהונגער, чрезвычайный голодъ. מי שאחזו בּוּלְמוּס מאכילין אותו (יומא ה׳ ו׳). ובמדרש מי שלהוט אחר בּוּלְמוּס של עריות (ב״ר נ״א), רעבון של נאוף, ומלשון יונית, βουλιμως.

2) בַּלָּן, במשנה. בעל המרחץ, באָדער, באַדעמיידסטער, баньщикъ. ולא לספר ולא לְבַלָּן (שביעית ח׳ ה׳), קורות הַבַּלָּנִין (זבים דף ב׳), והוא מלשון יונית, βαλανευς.

בָּלַס, פ״י. לא נמצא כי אם פ״א במקרא כי בוקר אנכי וּבוֹלֵס שקמים (עמוס ז׳ י״ד), י״ת ושקמין אית לי בשפלתא, ויהיה לדעתו הוראת בולס שת״ז לבעל שקמים, והאמת שבלשון כושית וערבית בָּלַס ענינו תאנה או שקמה, ולפ״ז יהיה ענין הפעל בלס במקום הזה, התעסק בעבודת השקמים, מויבעערפֿיגען, адамовы фиги. ורש״י פירשו כמו בוֹלֵשׁ (עי״ש) במובן חפוש ודרישה מחפש בשקמים איזה עומד לקוץ, אונטערזוכען, разбирать. והרד״ק פירשו ג״כ משרש בלש, אבל

בהוראת לקיטת שקמים למאכל בקרים, זאמלען, собирать. ובתלמוד בא בהוראת ערבוב, שבן העני אוכל פתו בעיסה בְּלוּסָה (שבת ע"ז ב'), ופרש"י מעורבת בסובנה ובמורסנה, ויתבן שזה עיקר הוראת הפעל בָּלַס, ובולם שקמים, ענינו מערב השקמים עם דברים אחרים למאכל הבהמות, ע"ד הוראת בָּלַל (עי' ש"ש). ובשבח ר' עקיבא אמרו, ר"ע אוצר בָּלוּם (גיטין ס"ז א'), אוצר של תערובות מינין הרבה שונין זה מזה, וזה מסכים למדותיו של ר"ע שהיה מפולפל, ויש גורסים בָּלוּם במ"ם מלשון חסום ואינו מחוור (ועי' ש תוס' בר"ה בלום), ומזה מטה וכו' של עם הארץ דומה לאוצר בלום (ב"ב נ"ח א'). ובמדרש משל למלך שהיו לו אוצרות בלוסים (ב"ר כ"ח), אוצרות מלאים מינים ממינים שונים. ומזה במשנה בענין לכלוך, שהבלילה והלכלוך קרובים במושגם, על הנקיים חוצצין ועל הבלוסים אינם חוצצין (מקואות פ' ח'). ולדעת הר"ד לעווי, השם בלום שבמשנה ובגמרא מקורו מלשון יונית βλωσ. בהוראת מלא וגדוש פאלל, איבערפיללט זיין, быть переполнену. (ועיין בלש).

בָּלַע, פ"ע. הקל עקרו הבנסת מאכל אל תוך הפה והגרון בחפזון, וגם מבלי לעיסה, איינשלינגען, איינשלוקקען, глотать, поглотать, пожирать. לְבַלַּע את יונה (יונה ב' א'), בעודה בכפו יְבַלַּענָּה (ישעיה כ"ח ד'), בָּלְעֵנִי כתנין (ירמיה נ"א ל"ד), ובהשאלה, וַתְּבַלַּענָה השבלים (בראשית מ"א ז'), וַיִּבְלַע מטה אהרן (שמות ז' י"ב). ויכלול גם כן מושג הבליון הנמהר, כדבר הבלוע שחולף ועובר עד מהרה, נְבַלָּעֵם כשאול חיים (משלי א' י"ב), ואל תְּבַלַּעֵנִי מצולה (תהל' ס"ט ס"ז), ועל דרך משל, חיל בָּלַע ויקאנו (איוב כ' ט"ו), עד בַּלְעִי רקי (שם ז' י"ט), משל לזמן מועט כשעור שהאדם בולע את רקו. ובמשנה, ספוג שבלע משקין טמאים (כלים מ' ד'), איינזויגען, всасывать. שהאור בּוֹלֵעַ והעבים בּוֹלְעִין והיורה בּוֹלַעַת (ירושלמי שקלים פ"ו). ובמובן אחר כוש שֶׁבָּלַע את הצנורא מלמד שֶׁבָּלַע את הדרבן לבנה שֶׁבָּלְעָה את הטבעת (כלים מ' ו'), אין זיך גאַנצליך אריפנעהמען. ובהשאלה חשבון מרובה, בּוֹלֵעַ לחשבון ממועט (ירושלמי ר"ה פ"א). ובפעול, בָּלוּעַ, שכל הַבָּלוּעַ שאינו יכול לצאת טהור (אהלות פרק ג' ב').

הנפעל, מן הקל, בהוראת הכליון, ע"ד ההשאלה, פערשלונגען וועדען, быть погло-щену. נִבְלַע ישראל (הושע ח' ח'), ומוסב על הקודם, זרים יִבְלָעֻהוּ. ובמובן המוסרי, היות מבולבל ומטורף, פוימעלען, быть оду-рену. נִבְלָעוּ מן היין (ישעיה כ"ח ז'), נתבלבל שכלם מסבת היין, ולא נמצא יותר במקרא. ובמשנה במובן הפשוט, רביעית דם שֶׁנִּבְלָעָה בתוך הבית (אהלות ג' ב'), תרד וְתִבָּלַע ואל יִבָּלַעֶנָּה בידיו (תרומות ח' י'). ובהשאלה, דברי תורה נִבְלָעִים בדמיו (אבות דר"נ כ"ד).

הפיעל, מן הקל, א) בחזק הפעולה, פערשלינגען, поглощать. ופי רשעים יְבַלַּע און (משלי י"ם כ"ח), (ועיין בסמוך). ורוב שמושו בענין אבוד, השחתה וכליון, פער-דערבען, צו גרונדע ריכטען, погубить, раз-строить, уничтожить. בָּלַע ישראל כל ארמנותיה (איכה ב' ה'), אם אֲבַלַּע ואם אשחית (שו"ב כ' כ'), והבינוני, ורחקו מְבַלָּעֶיךָ (ישעיה מ"ט י"ם). ובענין עקירה, אם יְבַלָּענּוּ ממקומו (איוב ח' י"ח). ובמובן המושאלי, בָּלַע אדני פלג לשונם (תהלים נ"ה י'), ודרך ארתיך בָּלַעוּ (ישעיה ג' י"ב) עותו וקלקלו, ועצתו אֲבַלַּע (שם י"ם ג'). ב) הסרה והעברה, וועג-שאפען, устранить. ונופל על הסרת הדבר המכסה, וּבִלַּע בהר הזה פני הלוט וגו' והמסכה (שם כ"ה ז'), ולא יבאו לראות כְּבַלַּע את הקדש (במדבר ד' כ'). לדעת הרשב"ם ענינו סתירת האהל ופירוקו, כלומר הסרת הדברים המכסים את כלי הקדש אשר באהל, והמצווה היא שלא יזונו עיניהם מכלי הקדש, וא"ת כד מכסן, ופירש"י טעמו בלועו של המשכן הוא כסויו, ולפירושם אפשר שיפורש במובן זה גם, ופי רשעים יְבַלַּע-און (משלי י"ם כ"ח) יכסה יעלים. ולדעת הרשד"ל ענין כְּבַלַּע הוא תואה"פ, שעור זמן מועט, כאדם הבולע ואוכל בחפזון, ועל דרך, עד בָּלְעִי רקי (איוב ז' י"ם) ושעור הכתוב, נאל

יבאו לראות את הקדש כבלע, אפילו כמעט רגע (ועיין בָּלַע).

הפועל, מן הפיעל, היות נשחת ומקולקל במובן הטבעי והמוסרי, פן יְבַלַּע למלך (ש"ב י"ז מ"ז), במובן פעל סתמי, פֿערדאָרבענ צו נעפֿינגם וועדען, чтобы не случилось несчастіе царю. אם אמר איש כי יְבַלַּע (איוב ל"ז כ'), הנכון כפירוש חז"ל בגמרא, המספר בשבחו של מקום ביותר מדאי נעקר מן העולם, שנאמר היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יְבַלַּע (מגילה דף י"ח ע"א). ורש"י פירש את שני המקומות האלה על פי תרגום יב"ע בשמואל, במובן הגלות והתודעות דבר בחשאי ובהבלעה; ופירש, פן יְבַלַּע למלך, יאמר לו בסתר ובבליעה, אם אמר איש כי יְבַלַּע אם אמר איש אומר מפיו יבולע ויגלה אליו מיד. ומאשריו מְבַלָּעִים (ישעיה מ' מ"ז), מבולבלים מטורפי השכל, פֿערוויררט זיין, быть смущену.

2) ההפעיל, במשנה. בענין הכנסת דבר בתוך דבר אחר גדול ממנו באופן שאין כנוסו נכר, אויפֿנעהמן לאַסטען, מיט בעשטימטן, включить, вмѣстить. הגיע לגיא או לגדר מַבְלִיעוֹ (עירובין ה' ד'), הגוזל את חבירו וְהִבְלִיעַ לו בחשבון (ב"מ פ"ד ע"א), מַבְלִיעַ לה דמי אתרוג בלולב (סוכה ל"ט ע"א). ובמובנו הפשוט, מַבְלִיעַ (רוקו) בטליתו (ברכות כ"ד ב'), והאמצעי מוּבְלָע ביניהן (עירובין ד' ו'). ובהשאלה, זרע שֶׁמּוּבְלָע בין אנשים (ברכות ל"א ע"ב), שתהיה דעתו מעורבת בין הבריות. ובמדרש בהוראת הפיעל, הקב"ה מַבְלִיעַ המות (שמו"ר ל"מ ד').

ההתפעל, פ"א במקרא, היות נשחת מקולקל או מבולבל, פֿערוויררט ווערדען, разстраиваться, смущаться. וכל חכמתם תִּתְבַּלָּע (תהלים ק"ז כ"ז), (ועיין הערה). ובמדרש, מה מים כשאין אדם יודע לשוט סוף שהוא מִתְבַּלָּע (שה"ש א' ב') נטבע.

בָּלַע, ש"ז. א) דבר שבולעים אותו, דאס פֿערשלוקקטע, поглощенное. והוצאתי את בָּלָעוֹ מפיו (ירמיה נ"א מ"ד). ב) דבר רע ומזיק, פֿערדערבליכעס, гибельное. דברי בָּלַע לשון מרמה (תהלים נ"ב ו'). ויתכן שבולל עמו מושג הכסוי וההעלם, והוא כנוי לתרמית שהרמאי מבקש להסתירו ולהעלימו, הייכע-לייא, коварство. ובמשנה, ג) המשקה הנבלע בכלי שמחזיקים אותו בו, דאָס וואס דאס נעפֿאָס איינציהעם, פֿעשלונגענעם, всасы-ваемое. אינו מוציא לו בָּלַע (ב"מ ג' ח'). ובמדרש, ד) נטף הדמעה הנוטף מן העין, מהרעָנע, слеза. מהו כבלע את הקדש, א"ר לוי אם רואין בארון כבלע הזה הנופל מן העין מיד הם מתים (במדבר רבה ה').

2) בַּלָּע, במדרש ש"ת. גרגרן, גרעפֿראָססיג, об-жора. עשו שהיה בַּלָּע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (במדבר רבה י"ד).

2) בְּלִיעָה, במשנה, שה"פ. דאס שלינגן, глотаніе. בֵּית הַבְּלִיעָה (סהרות א' ב'), דער שלונד, глотка. (ועיין בָּלַע).

2) הַבְלָעָה, בגמרא, שה"פ. דאס אריינבעהן לאַסטען, включеніе, вмѣще-ніе. הַבְלָעַת תחומין (עירובין מ"ד ע"ב), הַבְלָעָה היא והבלעה משרא שרי (נדרים ל"ז ע"א), שנתן דמי מים ומלח בְּהַבְלָעָה (ערובין כ"ז ע"ב).

3) בַּלָּעָן, ש"ת. גרגרן, אוכל הרבה יותר מדאי, נעפֿראָססיג, обжора. האוכל על שלחנו צריך שלא יהיה גרגרן וּבַלָּעָן (ראשית חכמה פרק דרך ארץ), ומזה בהרגל הלשון בַּלָּעָן. על מי שהוא תאב ומשתדל להשיג דברים.

בֶּלַע, שע"פ. א) אחד ממלכי אדום הקדמונים, בֶּלַע בן בעור (בראשית ל"ו ל"ב). ב) מבני בנימין (שם מ"ו כ"א), ובשם יחם, לְבָלַע משפחת הַבַּלְעִי (במדבר כ"ו ל"ח). ג) בן עזז מבני בניו של ראובן (דהי"א ה' ח'). ד) שם העיר צער, ומלך בֶּלַע היא צער (בראשית י"ד ב' ח').

בִּלְעָם, שע"פ. א) בן בעור הקוסם (במדבר כ"ב ה'). ב) עיר בנחלת מטה מנשה בארץ כנען שנתנה ללוים (דהי"א ו' נ"ה), (ועיין יִבְלְעָם).

בִּלְעַד, מלת היחס. א) מורכבת מן בַּל עַד, וענינו לשלול יחס הקירוב והשייכות; ושעמו, זה איננו קרוב עדי, איננו מתיחס לי, כלומר רחוק ממני. ניכט ביי צו מיר, פֿאַרן מיר, не до меня. ובאה

בבנוי הרבים כרוב מלת היחס. בְּלָעָדַי רק אשר אבלו הנערים (בראשית י״ד כ״ד), הרכוש איננו נוגע עדי, אין לי צדקה עליו, בְּלָעָדַי אלהים יענה את שלום פרעה (שם מ״א מ״ו), פתרון החלומות איננו אצלי וברשותי, אך אלהים וגו׳. ובסמיכות אל הפעל בְּלָעֲדֵי אחזה אתה הורני (איוב ל״ד ל״ב), אני אין בכחי לחזות אתה הרני. ב) כמעט זוֹלָתַי, בְּלָתַי, אויסער מיר, кромѣ меня. וגם הוא בבנוי הרבים, אפס בְּלָעָדַי (ישעיה מ״ה ו׳), וּבִלְעָדֶיךָ לא ירים איש (בראשית מ״א מ״ד). ועל הרוב נמצא ההוראה הזאת במלה זו בנקודתה בפת״ח:

בַּלָּעַד, מלת היחס, קרוב להוראת מלת חוץ, מן, זולתי, בלתי, אויסער מיר, אָהנע מיך, кромѣ меня, безъ меня. וגם היא ברבוי, ובחבור עם מ״ם, ואין מִבַּלָּעָדַי מושיע (ישעיה מ״ג י״א). ובסמיכות אל שם, מִבַּלְעֲדֵי ה׳ (שמואל ב׳, כ״ב ל״ב), מִבַּלְעֲדֵי אישך (במדבר ה׳ כ׳), מִבַּלְעֲדֵי מזבח ה׳ (יהושע כ״ב י״ט). ובענין בלא רשות, הֲמִבַּלְעֲדֵי ה׳ עליתי (מ״ב י״ח כ״ה), הֲמִבַּלְעֲדֵי אנשינו (ירמיה מ״ד י״ט).

בָּלַק, פ״י. הקל, ענינו הריסה והשתתה ודומה אל הפעל בקק, ובשני המקומות שבא במקרא בא עמו הפעל בקק, опустошать, разру- шать. בוקק הארץ וּבוֹלְקָהּ (ישעיה כ״ד א׳). הפועל, בוקה ומבוקה וּמְבֻלָּקָה (נחום ב׳ י׳א).

בָּלָק, שע״פ. בן צפור מלך מואב בימי משה רבינו ע״ה (במדבר כ״ב ב׳ ושאר מקומות).

2) בְּלוּרִית, במשנה, שם. קווצות השער שהיו עובדי ע״ז מניחים בגובה הראש ובאמציעותו ומגלחין מן הצדדין ואותן הקווצות היו מגדלים לשם ע״ז, האָר פֹּלעכטע, локонъ. יום תגלחת זקנו ובלוריתו (ע״ז א׳ ג׳), כלם מגדלי בְּלוּרִית היו (סנהדרין כ״א א׳), אסור לגדל בְּלוּרִית (ויק״ר כ״ג), מלשון רומית vellus.

2) בַּלָּשׁ, ארמית ובמשנה, פ״י. הקל, ענינו חפוש ובדיקה, זוכען, אנ- פֿערזוכען, פֿאָרשען, исслѣдовать. ויחפש ת״א וּבַלָּשׁ (בראשית ל״א ל״ה), לְבַלּוֹשׁ את העזרה (מדות א׳ ז׳). ובמדרש, לענין חפירה תחת הגפנים, לבדוק את הקרקע ולעשותו תיחוח, ובולשין אותה מתחתיה (ויקרא רבה ל״ז), ובענין חפוש לקרת את הנמצא בחזקה, וחפשו את ביתך (מ״א כ׳ ו׳). ומזה במשנה:

2) בַּלָּשׁ, ש״ת. גובה מכס שמחפש ובודק בכלים למצוא דבר המחויב במס, צאָללנער, сборщикъ пошлинъ. מקל הַבַּלָּשִׁין (כלים מ״ז ד׳), אלו מציקי ישראל כגון אלו הַבַּלָּשִׁים שדרו עם הגליות (ספרי דברים שנ״ז), ומזה לדעתנו:

2) בַּלָּשֶׁת, שם. גדוד חיל נשלח לגבות המסים, עקזעקוציאָן, экзекуція. בַּלָּשֶׁת ע״ג שבאה לעיר (ע״ז ה׳ ו׳), בַּלָּשֶׁת באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר (ביצה דף כ״א א׳).

בִּלְשָׁן, שע״פ. מרדכי בִּלְשָׁן (עזרא ב׳ ב׳). ולדעת חז״ל הוא ש״ת למרדכי, וענינו בקי ויודע בלשונות שונים, וזהו אמרם דהוא בייל לישנא ודריש (מנחות דף ס״ה א׳), ופי׳ רש״י בולל ומערבב הלשונות ודורשן, шпрахенфлеръ, филологъ.

בֵּלְשַׁאצַּר, בֵּלְאשַׁצַּר, שע״פ. מלך בבל האחרון (דניאל ה׳ א׳ ל״ח א׳,ועי׳ מנחת ש׳),והוא שנקרא אצל סופרי העמים נאבוניד, נאבונידוך, נאבוניתא.

בָּלָת, ובאה בתוספת יו״ד בְּלָתִי, ע״ד אפסי מן אֶפֶס, יסודה בַּל, בְּלִי בהוראת שלילה. א) במובן תאר הפעל כעין מלת לא, בַּל, בְּלִי, נִיכט, не. בְּלָתִי טהור (ש״א כ׳ כ״ו), מכת בְּלָתִי סרה (ישעיה י״ד ו׳), אונאבווענדבאר, неотразимо ב) בהוראת מלת היחס, כמעם זולתי, רק, נור, אויסער, только, безъ, кромѣ. בְּלָתִי היום (בראשי׳ כ״א כ״ו), בְּלָתִי כלב בן יפונה (במדבר ל״ב י״ב), בְּלָתִי אם גויתינו (בראשית מ״ז י״ח), בְּלָתִי אל המן עינינו (במדבר י״א ו׳). וביחם אל הגוף, ומושיע אין בְּלָתִי (הושע י״ג ד׳), אויסער מיר, אָהנע מיך, кромѣ меня. כי אין בְּלָתֶךָ (ש״א ב׳ ב׳), безъ меня.

ג) כמלת הקשור ליחוד הדרך והאופן, כלומר רק באופן כזה, разве, איספער דעם, דאסס, разве, лишь, только. בִּלְתִּי אחיכם אתכם (בראשית מ"ג ג'), בִּלְתִּי כרע תחת אסיר (ישעיה י' ד'). ובחבור עם מלת אִם לשלמות הבאור, בִּלְתִּי אִם נועדו (עמוס ג' ג'), בִּלְתִּי אִם לכד (שם שם ד'), בִּלְתִּי חרפתו ישיב לו (דניאל י"א י"ח), במו בלתי אם ישיב לו חרפתו. ובחבור עם אותיות היחס, עם למ"ד, לפני הפעל במקום עינינו שלא, באופן שלא, לְבִלְתִּי אכל ממנו (בראשית ג' י"א), כמו שלא, ניכט צו עססען, чтобы не. לְבִלְתִּי היות שם ערב (שמות ח' י"ח), לְבִלְתִּי הראותם (יהושע ה' ו'), לְבִלְתִּי הקריב רום לבבו (דברים י"ז כ'), לְבִלְתִּי הקריב (במדבר ס' ז'), ועל המעט על דרך ההחלטה, לְבִלְתִּי תחטאו (שמות כ' כ'), לְבִלְתִּי ידח ממנו נדח (ש"ב י"ד י"ד), לְבִלְתִּי שבו איש מרעתו (ירמיה כ"ג י"ד). ובא, לְבִלְתִּי להעביר איש את בנו (מ"ב כ"ג י'), ועם המ"ם, לפני הפעל במקור, מִבְּלְתִּי יְכֹלֶת ה' (במדבר י"ד מ"ז), כמו מבלי או מאין, וויל ניכט, אוים אינעמאָגען, ... отъ того что не. מִבְּלְתִּי שבעתך (יחזקאל מ"ז כ"ח), ועם מלת היחס עד, עַד בְּלְתִּי השאיר לו שריד (במדבר כ"א ל"ה), ביז ניכט, ... до того что не. עַד בְּלְתִּי שמים (איוב י"ד י"ב), עד אשר לא יהיה השמים, ביז דיא הימעל ניכט מעהר זיין, до небытія небесъ.

הערה. המעיין בהוראת השרשים בלה, בלל, בלע, והמלות בל, בלי, בלתי, יראה כי יסודם אחד בל, בהוראת ההעדר והאסיפה אם העדר גמור על ידי רקבון וכליון או על ידי תערובות ובליעה. וכבר רמזו חכז"ל על זה ע"ד הדרש: סוּבָּתי בל עליך, מבלה אני סוּבָּתי בגופך, דבר אחר יבללו כל הסובות ויבואו עליך (ירושלמי ברכות פרק ו'), אל תקרא כי אין בלתך, אלא כי אין לבלותך (ברכות י' ע"א).

בָּמָה, (יסודה בום עד"ט קמה מן קום), בנין גבוה, או במקום גבוה, אַנהֹהע, возвышеніе. עשוי להתבליות מיוחדות. א) להקרבת קרבנות, אשר הקריבו שם גם בני ישראל קודם שנבנה בית המקדש, לעלות הַבָּמָה (ש"א ט' י"ד), כי זבח היום לעם בַּבָּמָה (שם שם י"ב), אז יבנה שלמה בָּמָה (מ"א י"א ז'). ובמשנה, אין בין בָּמָה גדולה לְבָמָה קטנה אלא פסחים (מגילה א' י'), במה גדולה היא במת צבור, ובמה קטנה היא במת יחיד. ועל הרוב בא ביחוד למקומות ההקרבה לע"ז, מעלה בָּמָה (ירמיה מ"ח ל"ה), מה הַבָּמָה אשר אתם הבאים שם (יחזק' כ' כ"ט). והרבו, ואת כל בָּמוֹתָם תשמידו (במדבר ל"ג נ"ב), הסיר את בָּמוֹתָיו (דהי"ב ל"ב י"ב), בְּמֹתָיִךְ בחטאת (ירמיה י"ז ג'). ובחבור עם השם בַּיִת, ויעש את בֵּית בָּמוֹת (מ"א י"ב ל"א), ובסמיכות לשם הע"ז שהקריבה לה עליה, בָּמוֹת התפת (ירמיה ז' ל"א), בָּמוֹת הבעל (שם י"ט ה', ל"ב ל"ה). כהני הַבָּמוֹת (מ"א י"ב ל"ב). ובא, בָּמוֹת טלאות (יחזקאל מ"ז ז'), וענינו במות מכוסות בבגדים יפים לנוי. ויתכן שהבמות הללו היו לתשמיש דבר אחר מגונה, וכמו שנאמר אחרי כן, ותבני לך גב ותעשי לך רמה (שם שם כ"ד). ומזה בהשאלה לדעת טובי המפרשים, ב) בנין של קברות, גראבהיגעל, могильница. ויתן את רשעים קברו ואת עשיר בְּמוֹתָיו (ישעיה נ"ג ט'), בחלוף הקמ"ן בשו"א, והוא ע"ד לגבי חמר גביכם (איוב י"ג י"ב), (ועיין גב), וכן ובפגרי מלכיהם בָּמוֹתָם (יחזקאל מ"ג ז'). ושעורו, בבמות שעל פגרי מלכיהם. ובהשאלה, ג) מבצר שנבנה במקום גבוה, бург, крѣпость, теремъ. ועל בָּמֹתַי יעמידני (תהלים י"ח ל"ד). ומזה ההרים הגבוהים, וּבָמוֹת עולם למורשה (יחזקאל ל"ו ב'), וחר הבית לְבָמוֹת יער (מיכה ג' י"ב), וואלדגעבירגע, лѣсистыя горы. ירכיבהו על בָּמֳתֵי ארץ (דברים ל"ב י"ג), הכתיב בְּמוֹתֵי, על בְּמוֹתֵימוֹ תדרוך (דברים ל"ג כ"ט), בשני מיני הרבוי, ברבוי נקבות ורבוי זכרים, וזה רק בדבור מליצת השיר. ובהשאלה, מקום גבוה, בָּמֳתֵי עב (ישעיה י"ד י"ד), ודורך על בָּמֳתֵי ים (איוב ט' ח'), כנוי לגלי הים המתרוממים על פני המים, והתיחד לשם עצם פרטי:

בָּמוֹת, שע"פ. אחד המקומות אשר חנו שם בני ישראל במדבר, ומִבָּמוֹת (במדבר כ"א י"ט), וזה על שם היותו

בהר ומיועד לעבודה זרה בגבול ארץ מואב, והוא שנקרא גם כן, בָּמוֹת בָּעַל (שם כ"ב מ"א), על יד הנחל ארנון. ובדבור המליצי מתואר בשם, בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן (שם כ"א כ"ח). ויתכן שהיתה שם גם עיר אחת נקראת בשם, בָּמוֹת בַּעַל (יהושע י"ג י"ז).

2) בִּימָה, במשנה. שם, מגדל בנוי לתשמיש נכבד, ביהנע, amвонъ. עושין לו בִּימָה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוטה ז' ח'), וּבִימָה של עץ באמצעיתה וחזן הכנסת עומד עליה (סוכה נ"א ע"ב). ומזה, המגדל בבהכ"נ שקורין שם בתורה, אלמימברא, амвонъ. הלוחות וְהַבִּימוֹת אין בהם משום קדושה (מגילה ל"ב ע"א) וכפירש"י. והערוך גורס הַבָּמוֹת, ופירושו אינו מחוור. ובא, אין בונין עמהם וכו' ואצטדיא וּבִימָה (ע"ז א' ז'), בנין מיוחד בבתי ע"ז. והערוך פירש מזבח לשם ע"ז. ובמדרש, העלו את משה לְבִימָה להרגו (תנחומא שמות א'), בית המשפט. ובסורית בים, כסא שרים, קתדרא, каѳедра.

2) בִּימוֹס, בִּימָסָא, בארמית ובמשנה.

א) כעין במה במקרא, אנהאהע, алтарь. ואת כל במותם תשמידו (במדבר ל"ג נ"ב), תרגום יונתן וירושלמי, וית כל בֵּימָסֵיהוֹן. ומזה במשנה, אבן שחצבה מתחלה לְבִימוֹס (ע"ז ג' ז'), מזבח או בסיס לצלם. ובגמרא, בִּימוֹס אבן אחת, מזבח אבנים הרבה (ע"ז נ"ג ע"ב). ובמדרש, שהיתה רואה את ישמעאל בונה בִּימוֹסוֹת (ב"ר נ"ג). ומזה, ב) בירה וטירה שמעמידים שם ע"ז לפעמים, בִּימוֹקָאוֹת של מלכים (ע"ז ד' ו'), אבל בונין עמהם בִּימוֹקָאוֹת ובתי מרחצאות, הגיעו לכפה וכו' אסור לבנות (שם א' ז'), ועיין תוספות בגמרא ס"ז ע"ב) בד"ה בימוסאות, ובבאורנו על המשנה, הערנו בזה.

בְּמֹהָל, שע"פ. מבני יפלט מבני אשר (דהי"א ז' ל"ג), ובנראה הוא מורכב מן בֶּן־מָהָל (עיין מהל).

בֵּן, ש"ז. ולד זכר בהתיחס למוליכיו באדם ובעלי חיים, זאהן, сынъ. אחד בֵּן (בראשית ד' כ"ה). ובסמיכות בסגו"ל, לוט בֶּן־הָרָן (שם י"א ל"א). ורק ביהושע בֶּן נון בחירק (שמות ל"ג י"א) ובכל מקום שנזכר שמו. ובדבור המליצי, לפעמים גם בְּנוֹ, בלעם בְּנוֹ בעור (במדבר כ"ד ג'), והוא ע"ד לשון הארמית בנו של בעור, וכן גם ביו"ד פ"א במקרא, בְּנֵי אָתְנוֹ (בראשית מ"ו י"א). ובכנויים, עם בְּנֵי עם יצחק (שם כ"א י"ב), כשם בְּנוֹ (שם ד' י"ז). וברבוי, שלשה בָּנִים (שם ו' י'), לא תקח האם על הַבָּנִים (דברים כ"ב ו'). ובסמיכות, בְּנֵי נח (בראשית ו' א'). ובכנוי, את שני בָּנַי תמית (שם מ"ב ל"ז), והשביתו בְּנֵיכֶם את בָּנֵינוּ (יהושע כ"ב כ"ה), ולנקבה, בַּת, טאכטער, дочь. מן בַּת, והרבוי בָּנוֹת (עיין בת). ויאמר גם על סתם ולד זכר בעודו קטן, קנאבע, отрокъ, ребенокъ. אם בֵּן הוא (שמות א' ט"ז), או בֵּן יגח (שם כ"א ל"א). ובבעה"י, בֶּן־הבקר (ויקרא א' ה'), פר בֶּן־בקר (שם ד' ג'), יונגעם רינד, бычекъ. וּבֶן־יונה (שם י"ב ו'), יונגע טויבע, молодой голубь. ובגמרא, שמא ישחוט בֶּן־עוף (כתובות דף ה' ע"א), הזאה דְּבֶן־עוף דאתיא בק"ו מִבֶּן־צאן (קדושין דף ל"ד ע"ב). וברבוי, כן דודי בין הַבָּנִים (שה"ש ב' ג'), יונגע לייטע, молодые люди. אבינה בַּבָּנִים (משלי ז' ז'). ובבע"ח, בְּנֵי יונה (ויקרא ה' ז'), לִבְנֵי ערב (תהלים קמ"ז ט'), ויכלול ג"כ סתם ילדים, קינדער, дѣти. וּבֵן אין לו (דברים כ"ה ה'), הבה לי בָנִים (בראשית ל' א'). וכן גם לבני בנים, והבנים בָּנִי (שם ל"א מ"ג). וכשהוא בא בסמיכות אל עצם פרטי, ענינו זרע, משפחה, וכמו כן עם כלו ומתיחס אל השם הפרטי, עַם בְּנֵי ישראל (שמות א' מ'), לִבְנֵי היונים (יואל ד' ו'). וכשם אב ואח יבוא גם השם בן בבחינות שונות על דרך ההשאלה. א) תלמיד, שילער, ученикъ, питомецъ. לא נביא אנכי ולא בֶן נביא (עמוס ז' י"ד), פראפעטען שילער. וברבוי, ואיש אחד מִבְּנֵי הנביאים (מלכים א', כ' ל"ה). ובירושלמי דרך מליצה, אין התורה עומדת מפני בְּנָהּ (בכורים ד' ג'), התלמיד בשעה שהוא עוסק בתורה אינו עומד מפני רבו, שהוא בנה של התורה. ב) על דרך החיבה, אהוב וחביב, הקולך זה בְּנֵי דוד (ש"א כ"ד

ז״), למה זה אתה רץ בָּנַי (ש״ב י״ח כ״ב), שמע בְּנִי מוסר אביך (משלי א׳ ח׳), עבדך בִּנְךָ אני (מ״ב פ״ו ז׳). וכן ע״ד ההשאלה, ביהם אל השי״ת, בְּנֵי אתה אני היום ילדתיך (תהלים ב׳ ז׳). וביהוס כלל עם ישראל להש״י, הֲבֵן יקיר לי אפרים (ירמיה ל״א י״ט), בָּנִים אתם לה׳ אלהיכם (דברים י״ד א׳), בְּנֵי אל חי (הושע ב׳ א׳). בְּנֵי האלהים (בראש׳ ו׳ ד׳), בנוי למלאכים, וכן, בְּנֵי אלים (תהלים כ״ט א׳). בְּנֵי עליון (שם פ״ב ו׳), כנוי לשופטים שנקראו גם כן אלהים (עיין שם), בְּנֵי־אדם (שם נ״ג ג׳). וביחיד, בֶּן־אדם לא נמצא כי אם על המעט, ועל בֶּן־אדם אמצת לך (שם פ׳ י״ח), ורק בנבואת יחזקאל באה אליו הקריאה בֶּן־אדם (ועיין אדם). ג) התיחסות למקום אחד לעיר ומדינה, בֶּן־נֵכָר (שמות י״ב מ״ג), בֶּן־הַנֵּכָר (ישעיה נ״ו ג׳), בֶּן־בֵּיתִי (בראשית ט״ו ג׳), וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי (שם שם ב׳), בְּנֵי ציון (תהלים קמ״ט ב׳), זאהנע ציונ׳ס, сыны Сіона. בְּנֵי נף (ירמיה ב׳ מ״ד). ובהשאלה גם בבע״ח, ואלים בְּנֵי בשן (דברים ל״ב י״ד). ומזה גם לדבר שאין בו רוח חיים, בֶּן־קֶשֶׁת (איוב מ״א כ׳). תאר מליצי להיץ התיחס אל הקשת כהתיחס הבן אל אבותיו, זאהן דעם באָגענם, сынъ лука. בְּנֵי אשפתו (איכה ג׳ י״ג), חצים, זאהנע דעם קאָבערם, פפּיילע, стрѣлы. וּבֶן נֶדֶר (ישעיה כ״א י״ד), (ועיין בסמוך נדר). ובהשאלה, ד) בד, וענף, שפּראָסלינג, отрасль (בראשית מ״ט כ״ב). בֶּן פורת יוסף. בֶּן פורת, ובא בציר״ה תחת הסגו״ל. ולדעת הרד״ק פורת כמו פורה והוא תאר. ה) בסמיכות אל שמות המספר, וענינו אדם או בע״ח שהגיע לכלל מספר הימים או השנים המפורשים, אים אלטער, וּבֶן שמונת ימים (בראשית י״ז י״ב), אכט טאָגע אַלט, осьми дней отъ рожденія. בֶּן שנתו (ויקרא י״ב ו׳), אייניאָהריג, одногодичный. בֶּן מאה שנה (ישעיה ס״ה כ׳). וי״מ מזה, שָׁבֶן לילה היה וּבֶן לילה אבד (יונה ד׳ י׳). ובא בחירי״ק תחת הסגו״ל (ועיין בין). וכן במשנה ובדחז״ל, תינוק בֶּן יום אחד (נדה ה׳ ג׳), הצדיק בֶּן יומו אינו יודע מה עתיד להשוב (שמות רבה כ״א), אַן עניגן טאָג אַלטער, въ

ו) התיחסות לאיזה קנין ותכונה טבעית או מוסרית, בֶּן־חיל (ש״א י״ד נ״ב), זאהן דער טאַפֿערקייט, мужество. כל בְּנֵי־חיל, вешный, герой (דברים ג׳ י״ח), בֶּן־נעות המרדות (ש״א כ׳ ל׳), זאהן דער פֿערקערטהייט, сынъ превратный. בְּנֵי־שחץ (איוב כ״ח ח׳), זאהנע דעם שטאָרקע, בְּנֵי־חלוף (משלי ל״א ח׳), זאהנע דעם פֿערנאָנלעכקייט, древные, ומתיחם אל כלל בני האדם שחולפים ויעיבים (עיין חלף). בְּנֵי־עֲנִי (שם שם ה׳), זאהנע דער ארמוטה, убогіе, нищіе. בְּנֵי־תענוגיך (מיכה א׳ ט״ז), בני התענוגים שלך, זאהנע דער וואָלוסט, сластолюбцы. בְּנֵי־עולה (ש״ב ג׳ ל״ד), בְּנֵי־נבל (איוב ל׳ ח׳), בְּנֵי־בְלִי־שֵׁם (שם שם), בֶּן־בְּלִיַּעַל (ש״א כ״ה י״ז), בְּנֵי בְלִיַּעַל (דברים י״ג י״ד), בְּנֵי־שַׁחַת (ישעיה ט״ס כ׳). ולדבר שאין בו רוח חיים, בקרן בֶּן־שָׁטָן (שם ה׳ א׳), מקום שמן. וקרוב בשמושו לשמוש שם איש (עי״ש). ובדחז״ל. בְּנֵי הרגשה (נדה י״ג ע״א), בֶּן דעת (ב״ט ח׳ ע״א), בְּנֵי דעה (חגיגה ב׳ ע״ב), בְּנֵי תורה (שבת קל״ט ב׳), בְּנֵי תרבות (ב״ק פ״ז ע״ב), ובהזמה. ז) מעמד ומצב, בְּנֵי הַמַּעֲרוּבוֹת (ט״ב י״ד), בֶּן־חורים (קהלת י׳ י״ז), זאהן עדלער אַבקונפֿט, благороднаго происхожденія. בְּנֵי־הגולה (עזרא ו׳ כ׳), בְּנֵי עננה (ישעיה נ״ז ג׳), בְּנֵי זנונים (הושע ב׳ ו׳), בֶּן זקונים (בראש׳ ל״ז ג׳). ובדחז״ל, בֶּן־זוג (ב״ר י״א), בְּנֵי חורין (ב״ק א׳ ג׳), הפך עבדים. ובהשאלה, נכסים בְּנֵי חורין (שם י״ד ע״ב), הפך משועבדים, לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בֶּן חורין להבטל הימנה (אבות ב׳ פ״ז), בְּנֵי ברית (ב״ק א׳ ג׳), בֶּן עיר, בֶּן כרך (מגילה ב׳ ג׳), בֶּן כפר (חגיגה י״ג ע״ב), בְּנֵי הכנסת (בכורות ה׳ ה׳), וכדומה הרבה. ח) יעוד וזמן לדבר, בֶּן־מות (ש״א כ׳ ל״א), עומד למות, חייב מיתה, בְּנֵי־מות (שם כ״ו פ״ז), בְּנֵי־תמותה (תהלים ע״ט י״א), לקוחים למות, בֶּן־הכות (דברים כ״ה ב׳), חייב מכות, достойный наказанія. ט) יבא נוסף על השם ליפוי המליצה, בֶּן־ראמים (תהל׳ כ״ט ו׳) במו ראם, בְּנֵי־נשר (ישעי׳ ל׳ י״ז) נשרים, בְּנֵי־צאן (תהל׳ ק״ד ד׳), בְּנֵי מעניך (ישעיה ט״ו י״ד) מעניך,

והבפל, כל מנאציך, וכן, בְּנֵי־איש (תהלי' ד' ג') אנשים, בְּנֵי־הנעורים (שם קכ"ז ד') נערים, וּבְנֵי פריצי עמך (דניאל י"א י"ד) פריצים, בְּנֵי ענק (דברים ט' ב'), בְּנֵי הענק (יהושע ט"ו י"ד) ענקים. ויתכן שמזה, בֶּן־נֶרֶנִי (ישעיה כ"א י') כמו גרני, (ועיין גרן). ובמשנה, עוברים לפניו כְּבְנֵי מרון (ר"ה א' ד') (עיין מרון), בֶּן פקועה (תולין ס"פ א'), ולר גמור הנמצא במעי אמו. ובחבור עם שם תאר ענינו כמו איש, בֶּן משכיל, בֶּן מביש (משלי י' ה'), בֶּן מבין (שם כ"ח ז'), בֶּן פריץ (יחזקאל י"ח י'), בֶּן לא חכם (הושע י"ג י"ג). ובמשנה, במובן דבר קטן המתיחס לגדול ממנו, יד בֶּן הפטיש חמשה (כלים כ"פ ז'), עלי בצלים וּבְנֵי בצלים (עוקצין ב' ח'), הנכון בפירוש הרא"ש, שהם העלים שצומחים בבצלים תלושין כשיורדין עליהן גשמים.

2) בֶּן, שם. ארמית כבעברית, זְהֵן, сынъ. ולנקבה בנת, אך לא מצאנו שמוש השם הזה כי אם בלשון רבים לזכרים ולנקבות, ובלשון יחיד ישתמשו בארמית במלת בַּר, בְּרַת עין בַּר), בעצב תלדי בנים (בראש' ג' מ"ו) ת"א בְּנִין, ויולד בנים ובנות (שם ה' ד') ת"א בְּנִין וּבְנָן. ומזה במשנה, בְּנִין דכרין (כתובות פ"ק ד' י'), בְּנַן נוקבן (שם שם י"א). ובסמיכות, בְּנֵי־אנשא (דניאל ב' ל"ח), בְּנֵי־גלותא (שם ב' כ"ה), ובכנוי, לחיי מלכא וּבְנוֹהִי (עזרא ו' י'), בְּנֵיהון ונשיהון (דניאל ו' כ"ה). ובהשאלה, וּבְנֵי תורין ודכרין (עזרא ו' מ"ט) פרים בני בקר.

בֶּן, בדהי"א (פ"ו י"ח), בענין הלוים המשוררים המשנים אשר העמיד דוד למקהלת השיר, נאמר: זכריהו בֶּן וגו'. לדעת הפירוש המיוחס לרש"י ולרד"ק, שני השמות האלה הם שם אחד, אך בפסוקים הבאים כששב ומנאום בפרטיות במשמרותיהם נזכר השם זכריה בלי תוספות השם בֶּן. והנראה כי השם בֶּן הוא ש"ת לזכריהו מענין הבנה, על דרך שנאמר להלן בבנייהו שר הלוים כי מֵבִין הוא (פסוק כ"ב). וכבר פירש"י בשם מנחם, את הציון שעל מזמור ט' בתהלים, למנצח על מות לַבֵּן (תהלים ט' א'), משורר נגינות להבין, ויהי לַבֵּן כמו לְהָבִין ולבונן, עַל־מוּת שם כלי שיר, וכמו שנאמר על עלמות שיר (שם מ"ו). והנה אחרי שמצאנו שמחלקת זכריה היתה בנבלים על עֲלָמוֹת (דהי"א ט"ו כ'), לא רחוק לשמוע כי מזמור הנ"ל נאמר במחלקת זכריהו בֶּן, שהיה מנצח על עֲלָמוֹת, ושעור הכתוב למנצח על עלמות לַבֵּן, ויתום הלמ"ד הוא יחס הסמיכות בענין שֶׁל, וכמו מזמור לדוד, שיר השירים אשר לשלמה.

השם בֶּן, בא בחבור עם שמות אחרים לענין שמות עצמים פרטים:

בֶּן אֲבִינָדָב, שע"פ. אחד מנציבי שלמה (מ"א ד' י"א). ויתכן שחיסר הכתוב שמו הפרטי והזכירו על שם אביו אֲבִינָדָב שהיה אחי דוד (ש"א מ"ז ח'), וכן שמות שאר הנציבים: בן דקר, בן חור, בן חסד (עיין להלן).

בֶּן אוֹנִי, השם אשר נתנה רחל לבנימין (בראשית ל"ה י"ח) (עיין און).

בֶּן גֶּבֶר, שע"פ מנציבי שלמה (מ"א ד' י"ג), (ועיין בן אבינדב). ובמשנה, בֶּן גֶּבֶר על נעילת שערים (שקלים ה' א').

בֶּן דֶּקֶר, שע"פ. מנציבי שלמה (מ"א ד' מ').

בֶּן הֲדַד, שע"פ. אחד ממלכי ארם (שם מ"ו כ'), (ועיין הדד).

בֶּן הֵלֶם, (עיין הלם).

בֶּן־הִנֹּם, שע"פ. איש הידוע על שם הגיא אשר היה לו בסמוך לירושלים (יהושע ט"ו ח', י"ח מ"ו) (ועיין גיא בן הנם).

בֶּן זוֹחֵת, שע"פ. מבני כלב, זוֹחֵת וּבֶן זוֹחֵת (דהי"א ד' כ') (ועיין זוחת).

בֶּן־חוּר, שע"פ. מנציבי שלמה (מ"א ד' ח') ועיין חור, בן אבינדב.

בֶּן־חַיִל, שע"פ. משרי המלך יהושפט אשר שלח ללמד ביהודה תורה (דהי"ב י"ז ז'), ועיין איש חיל.

בֶּן־חָנָן, שע"פ. מבני כלב (דהי"א ד' כ'), ועיין חנן.

בֶּן־חֶסֶד, שע"פ. מנציבי שלמה (מ"א ד' י') ועיין חסד, בן־אבינדב.

בְּנוֹ, שע"פ. מבני מרדי, בני יעזיהו בְּנוֹ בני מרדי ליעזיהו בְּנוֹ, ושהם וגו'

(דברי הימים א', כ"ד כ"ז כ"ז).

בְּנֵי בְרַק, שע"פ. עיר בנחלת דן (יהושע י"ט מ"ה) ועמדה עוד בימי התנאים, ושם היתה ישיבת רבי עקיבא (סנהדרין ל"ב ב').

בְּנֵי יַעֲקָן, (עיין יעקן).

בִּנְיָמִן, בִּנְיָמִין, שע"פ. א) הבן הצעיר ליעקב אשר ילדה לו רחל, ובשם הזה קרא לו אביו תחת השם בֶּן אוֹנִי אשר קראה לו אמו במותה בהקשותה בלדתה אותו, ואביו קרא לו בִּנְיָמִין (בראשית ל"ה י"ח), מלא יו"ד. וכן הוא כמה פעמים במקרא, אך על הרוב בא חסר יו"ד בִּנְיָמִן. וכפי הנראה הוא שם מרכב מן בֶּן יָמִין ונשתנה הסגו"ל לחיריק כמפני ההרכבה על דרך בֶּן נון. ובטעם השם יָמִין שהוא תחת השם אוֹנִי, נמצאו פרושים שונים (עיין באור), ועל שמו נקרא השבט שיצא ממנו מטה בִּנְיָמִן, בני בִּנְיָמִן (במדבר א', ל"ו ל"ז), שבט בִּנְיָמִן (ש"א י' כ'), וכמו כן סתם בִּנְיָמִן (שופטים כ"א י"ד), והבל נחלתו נקרא אֶרֶץ בִּנְיָמִן (שם שם כ"א), וכמו כן, אֶרֶץ יְמִינִי (ש"א ט' ד'). ולפי הנראה מן הענין שם, נקרא כן חלק אחד ידוע מנחלת בנימן, ופעם אחת בא השם הזה בכתיב בשתי מלות מִבְּנֵי־יָמִין (שם ט' א') והקרי במלה אחת, ובשם היחס בשתי מלות גם בקרי, הלא בֶּן־יְמִינִי אנכי (שם ט' כ"א, והבי"ת בסגו"ל, וברבוי, ואנשי המקום בְּנֵי־יְמִינִי (שופטים י"ט ט"ז). ובא, אביעזר הענתותי לְבֶן יְמִינִי (דברי הימים א' כ"ז י"ב) בקרי, ובכתיב במלה אחת לבנימני (ועיין מנחת שי), ואות הידיעה על המלה השניה, בֶּן־הַיְמִינִי (שופטים ג' ט"ז, ובשאר מקומות). ובא גם, איש יְמִינִי (שמואל ב' כ' א', אסתר ב' ה'). ב) מבני בָּלָהָן (דהי"א ז' י'). ג) משרי העם אשר החזיקו בבנין הומות ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' כ"ג), ואיפשר שהוא היה גם מן הנושאים נשים נכריות (עזרא י' ל"ב).

בִּנְעָה, (בספרי הדפוס, ובספרים המדויקים ועל פי המסורה

בְּנָעָא באל"ף), שע"פ. בן מוצא מבני יונתן בן שאול (דהי"א ח' ל"ז, ט' מ"ג).

בְּנָא, עיין בנה.

בָּנָה, פ"י. הקל בעבר פעם אחת בָּנֵתָה, בחסרון יו"ד, והעתיד אֶבְנֶה יִבְנֶה, ובויו"ו ההפוך חסר למ"ד הפעל וַיִּבֶן, ועל המעט וַיִּבְנֶה, והמקור בְּנוֹת, ובבנוי בְּנוֹתָם. עשות מקום לדירה קבועה ומסודרה, בויקן. строить. ועקר קשורו ביחס הפעול, בָּנָה בית חדש (דברים כ' ה'), ואת ביתו בָּנָה שלמה (מ"א ז' א'), בָּנוֹה בָּנִיתִי בית זבול לך (שם ח' י"ג), בית גוֹל ולא יִבְנֶהוּ (איוב כ' י"ט), ובהתיחס לבנין מזבח, וּבָנָה מזבחות בבית ה' (מ"ב כ"א ד'), אז יִבְנֶה שלמה במה (מ"א י"א ז'), וַיִּבֶן נח מזבח (בראשית ח' כ'), המקור, ויחדלו לִבְנוֹת (שם י"א ח'). ובבנוי, בִּבְנוֹתָם לכם מזבח (יהושע כ"ב ט"ז). ובא, בְּבִנְוֹתַיִךְ גבך (יחזק' ט"ז ל"א), על משקל שם בלשון רבים, וע"ד בְּהַוָּרוֹתֵיכֶם בארצות (שם ו' ח'). והבינוני, הבית הזה אשר אתה בֹּנֶה (מ"א ו' י"ב), וכעין שם תאר, ויהי בֹּנֶה עיר (בראשית ד' י"ז), מויערער, строитель. אבן מאסו הַבּוֹנִים (תהלים קי"ח כ"ב), וּבֹנֵי חירום (מ"א ה' ל"ב), בֹּנַיִךְ כללו יפיך (יחזקאל כ"ז ד'), והפעול, המזבח הַבָּנוּי (שופטים ו' כ"ח), ירושלים הַבְּנוּיָה (תהלים קכ"ב ג'), בתים בְּנוּיִם (נחמיה ז' ד'). ובמשנה, הַבּוֹנֶה כל שהוא והמסתת וכו' חייב, זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב (שבת י"ב א'). וע"ד ההשאלה, הַבּוֹנֶה בשמים מעלותיו (עמוס ט' ו'), בָּנָה כעש ביתו (איוב כ"ז י"ח), חכמות בָּנְתָה ביתה (משלי ט' א'). וכן בענין יסוד בנינים הרבה, ערריכטען, גרינדען, воздви-гать, основать (יהושע כ"ד י"ג). וערים אשר לא בְנִיתֶם (יהושע כ"ד י"ג). וכן לתקון בנין ישן, וּבָנוּ ערים נשמות (עמוס ט' י"ד), ווידערער אויפבויען, вновь построить. וּבְנִיתִיהָ כימי עולם (שם ט' י"א). ובא ביחס הפעול ביחס אל חומר הבנין, וַיִּבֶן את האבנים מזבח (מ"א י"ח ל"ב), אר בויעט דיא שטיינער צום אלטאר, построилъ изъ камней жертвенникъ. וכן ביחס אל מקום הבנין, וַיִּבֶן את ההר (מ"א ט"ז כ"ד), בעבויען, застроить. וַיִּבֶן את קירות הבית מבחוץ בצלעות ארזים (שם ו' ט"ז) הוסיף על

בנין הקירות וכסה אותם בצלעות. וע"ד ההשאלה, וַיִּבֶן ה' אלהים את הצלע (בראשית כ' כ"ב), אומבויען, перестроить, образовать. ובקשור עם בי"ת ענינו, סיוע ועזר בבנין, וּבָנוּ בהיכל ה' (זכריה ו' ט"ו). ועם על, חסימת הדרך בבנין, פֵּערבויען, застроить, загородить. בָּנָה עָלַי וַיִּקַּף (איכה ג' ה'), וכשבא בקשור עם השם בַּיִת, ענינו על פי הרוב הקמת יסוד משפחה, אשר לא יִבְנֶה את בית אחיו (דברים כ"ה ט'), בית אֶבְנֶה לָךְ (ש"ב ז' כ"ז), וּבָנֹיתִי לו בית נאמן (ש"א ב' ל"ה), וכן וּבָנִיתִי לְדור ודור כבראך (תהלים פ"ט ה'), גרינדען, אויפריכטען, בעגרינדען, основывать, созидать, сооружать. ובדברי חז"ל, זה בנה אב (יומא נ"ח ע"א), הנחת יסוד מוסר בלמודי התורה לדין ולהקיש ממנו (עיין אב, בנין אב).

הנפעל, א) מן הקל בהוראתו הראשונה והשאלותיו, נִבְנָה בית לה' (מ"א ג' ב'), שבע שנים נִבְנְתָה (במדבר י"ג כ"ב), ערבויעט ווערדען, быть построену (איוב י"ב י"ד), וויעדער ערבויעט ווערדען, быть возстановлену. ב) חיות זרע להשארת בנין משפחה, אולי אִבָּנֶה ממנה (בראשית ט"ז ב'). ובגמרא, מהו דתימא לְכָשֶׁאִבָּנֶה הוא דקאמר (נזיר י"ג ע"א). ומזה, ג) התקומם והתבונן במעמד נאמן, בעגרינדעט ווערדען, быть упрочену. עוד אבנך וְנִבְנֵית (ירמיה ל"א ד'), אם תשוב עד שדי תִּבָּנֶה (איוב כ"ב כ"ג), עולם חסד יִבָּנֶה (תהלים פ"ט ג'), בחכמה יִבָּנֶה בית ובתבונה יתכונן (משלי כ"ד ג'). ובהשאלה, גם נִבְנוּ עשי רשעה (מלאכי ג' ט"ו), התכוננו והצליחו. והמקור, עת בית ה' לְהִבָּנוֹת (חגי א' ב'), והבית בְּהִבָּנתו (ט"א ו' ז'). ובדברי חז"ל, בא בבנין פיעל במובן המשאלי, סנהדריא גדולה של ישראל שיושבים וּמְבַנִּים אותם בכל שאלה ומשפט (שה"ש א' ה'), מתקנים ומכוננים. ובבינוני פעול איש הבינים, שהוא מְבוּנֶה מכל טום (סוטה מ"ב ע"ב), חברון מְבוּנָה על אחד משבע בצוען (כתובות קי"ב ע"א). ופירש"י בנויה בכל טוב, לשון פרי כדכתיב וְאִבָּנֶה גם אנכי.

בִּנְיָה, ש"נ. דבר בנוי, געבויד, structure. פ"א במקרא, והַבִּנְיָה, hie, здание וקירותיה (יחזקאל מ"א י"ג), ובדב"א, ש"מ, לטבע בנין העולם וסדורו, המנהיג וְהַבִּנְיָה (אסתר ד'), וַהֲבִנְיָה בשרשיה (שם), שאֶפּשטעג, наклон, природа, естество.

בִּנְיָן, ש"ז. בית בנוי, געבויד, здание. רוחב הַבִּנְיָן (יחזק' מ' ה'), ומדת ארך הַבִּנְיָן (שם מ"א ט"ו). ובארמית, די דנה בִּנְיָנָא (עזרא ה' ד'). ובדחז"ל כלל אברי גוף בע"ח בסדורם, מרוב הַבִּנְיָן או מרוב המנין (עדיות א' ו'). ובתפלה בהשאלה, בִּנְיַן־עולם, בִּנְיַן עֲדֵי עַד. ובחכמת הדקדוק נקראו תמונות הפעלים בִּנְיָנִים, בִּנְיַן הקל, בִּנְיַן נפעל, וכדומה.

2) בִּנְיַן אָב, (עין אב).

בַּנַּאי, (ע"מ זַכַּאי), במשנה, שם. בעל מלאכת הבנין, בויא-מייסטער, מוירער, каменщикъ, строитель. הַבַּנַּאי שקבל עליו לסתור (ב"ק מ' ג'), ולענין חציצת הרבב שעל בגדי בעלי מלאכה שנינו: א"ר יוסי של בַּנָּאִים מצד אחד ושל בור משני צדדין (מקואות מ' ו'). ובגמרא נחלקו בפירושו, רבי יוחנן אמר אלו תלמידי חכמים שעוסקים בבנינו של עולם כל ימיהם. ורשב"ל אמר אלו כלים האוליירין הבאין ממדינת הים, ופירש"י כלים של בלנים שיש להם אלונטיאות חשובות להתעטף בהם בני אדם חשובים בצאתם מן המרחץ, ומקפידים על טנוף מעט. וּבַנָּאִים לשון בי בני (שבת קי"ד ע"א), באָדער, баньщикъ. והמפרשים החזיקו בפירוש ר' יוחנן אף שהוא על דרך הדרש, כנראה מפני הבבא השניה, ושל בור, שפירושו בענין עם הארץ כידוע, (ועיין בפירוש רבינו-האי גאון ובס' דרכה של תורה להחכם פינעלעש). ולקיים פירושו של רשב"ל יש לאמר שהוא לא היה קורא של בור, אלא של בַּיָּר או בַּיָּר ע"מ רַנָּק מן רוק והוא החופר בורות שחוגר מטפחת גסה בשעת מלאכתו, ואולי בסכך על פה ששנינו, ולא לַבַּיָּר ולא לבלן (שביעית ח' ה'), ששניהם כמוכים. ולפי זה איפשר שיהיה פירוש בנאים כפשוטו, בוני החומות שגם

הם לובשים בגדים נסים בשעת מלאכתם.

מִבְנֶה, ש״ז. פ״א במקרא, בנין גדול, בויא, געביידע, строеніе, зданіе. ועליו מִבְנֵה עיר (יחזקאל מ׳ ב׳).

תַּבְנִית, ש״נ. צורת בנין גוף וסדור חלקיו, געשטאלטונג, אַבבילד, образъ, изображеніе, очеркъ, об-, разецъ. תַּבְנִית זכר או נקבה (דברים ד׳ ט״ז), תַּבְנִית כל בהמה (שם שם י״ז), תַּבְנִית מזבח ה׳ (יהושע כ״ב כ״ח), תַּבְנִית יד אדם (יחזקאל י׳ ח׳), בְּתַבְנִית שור אוכל עשב (תהלים ק״ו כ׳). ומזה צורת בנין לדוגמא, מאָדעל, טיפּטער, כל מלאכות הַתַּבְנִית (דהי״א כ״ח י״ט), וְלַתַּבְנִית המרכבה (שם שם י״ח), ועשה בְּתַבְנִיתָם (שמות כ״ה מ׳), תַּבְנִית היכל (תהלים קמ״ד י״ב). ובמשנה, בְּתַבְנִית הכרמים (כלאים ה׳ א׳), המקרע על העור תַּבְנִית כתב (תוספתא ב״ב ו׳). והנה העיר הרמב״ם שלא מצאנו שם תַּבְנִית בהשאלה להש״י, כמו השם תְּמוּנָה, וזה לפי שהשם תַּבְנִית נגזר מן בנה, וענינו בנין הדבר ותכונתו, ר״ל תארו ברבוע והעיגול וזולתם מן התוארים (מו״נ א׳ ג׳). ונתקשו החכמים בדבריו לפי שמצאנו בברכת חתנים אשר יצר את האדם בצלמו, בצלם דמות תַּבְנִיתוֹ. ובעל שיטה מקובצת הביא בשם הריטב״א והרדב״ז שהשם תבניתו בברכה זו מוסבה אל האדם, ושעורו, ובצלם דמות הבורא יצר תבניתו של האדם, והוא דחוק (עיין הליכת קדם לר״ג פאלאק). אולם כבר השתמש הרב ר׳ אברהם בר חייא הנשיא בשם תַּבְנִית, ביחס אל הש״י, ואמר כי הבורא ברא אותו על חכמת תַּבְנִיתוֹ (הגיון הנפש א׳).

1) **בָּנָא, בְּנָה**, ארמית, כפעל בנה בעברית, строить. בְּנָהִי ושבללה (עזרא ה׳ י״א), בנה אותו, די אנא בְּנָיְתֵהּ (דניאל ד׳ כ״ז) בניתי אותה, וּבְנוֹ ושבללה (עזרא ו׳ י״ד). והבינוני, די דא בנינא בָּנַיִן (שם ה׳ ד׳). והפעול, די הוא בְּנֵה (שם שם י״א). והמקור, לְמִבְנָא בית אלהא (שם ה׳ ב׳), ביתא דנה לְמִבְנְיָה (שם שם ס׳), וכן לְבָנָא (שם שם ג׳). ההתפעל, והוא מִתְבְּנֵא (שם שם ח׳).

בְּנוּי, שע״פ. א) מן הלוים אשר עלו עם זרבבל, ישוע, בְּנוּי, קדמיאל וגו׳ (נחמיה י״ב ח׳), והוא כנראה בֶּן חֲנָדָד אשר החזיק בבנין חומות ירושלים (שם ג׳ כ״ד), והבא בין התתומים על האמנה (שם י״ד י״ד), והוא אבי נועדיה (עזרא ח׳ ל״ג), וכפי הנראה שהוא הוא בְּנֵי הנזכר ביחד עם ישוע מן הלוים אשר העמיד עזרא להבין את העם לתורה (נחמיה ח׳ ז׳), והנזכר עם ישוע וקדמיאל מן הלוים אשר העמיד נחמיה לתודה ולתפלה (שם ט׳ ד׳). ועל פי ההשערה הקרובה הזאת לא רחוק לשער ולישב את השאלה, מדוע לא נמנה בספר עזרא בְּנוּי בין הלוים שעלו עם זרבבל, כמו שהוא נמנה בספר נחמיה (י״ב ח׳), ובעזרא לא נאמר כי אם: הלוים בְּנֵי־יֵשׁוּעַ וקדמיאל (ב׳ מ״ם) שאפשר להיות שהקריאה הנכונה בָּנֵי ישוע וגו׳, ובני הוא בְּנוּי, ויותר מסתבר לאמר שנשמט השם בְּנֵי לגמרי, מפני השם בְּנֵי הקודם לו מפני דמיונם, ושעור הכתוב הלוים בְּנֵי בְּנֵי ישוע (ועיין בסמוך). ב) ראש משפחה גדולה של שש מאות ארבעים ושמונה איש שעלו עם זרבבל (נחמיה ז׳ י״ח), ובספר עזרא נקרא גם הוא בָּנִי (ב׳ י״ד) ועי״ש. ג) מן האנשים שנשאו נשים נכריות (עזרא י׳ ל׳ ל״ח).

בָּנִי, שע״פ. א) מן הלוים אשר העמיד עזרא להבין את העם לתורה (נחמיה ח׳ ז׳), ומן הלוים אשר העמיד נחמיה לתודה ולתפלה (שם ט׳ ד׳), והוא לפי דעתנו הנקרא בשם בְּנוּי (עי״ש), ובאותו מעמד בנחמיה נמצא השם הזה כפול במקרא אחד, ישוע וּבְנֵי וגו׳ שרביה בָּנִי כנני. ויתכן שהשני הוא ב) משרי הלוים שבאו על האמנה (שם י״ד י״ד). ג) ראש משפחה גדולה שעלתה עם זרבבל (עזרא ב׳ י׳), ובנחמיה נקרא בְּנוּי (ז׳ ס״ו), והוא כנראה מראשי העם הבאים על החתום על האמנה (שם י׳ ס״ו). ד) בן חשביה ואבי עזי מבני אסף פקיד הלוים בירושלים (שם י״א כ״ב). ה) בן שָׁמֶר מבני מררי (דהי״א ו׳ ל״א). ו) מבני פרץ בן יהודה (שם ט׳ ד׳). ז) בְּנֵי הגרי, מגבורי דוד (ש״ב כ״ג ל״ז).

בְּנָיָה, בְּנָיָהוּ, שע״פ. א) בן יהוידע הכהן שר צבא לדוד על הכרתי ועל הפלתי (ש״ב כ׳, כ״ג, דה״א כ״ז ה׳). (בשמואל שם נקרא בְּנָיָה, וכן פ״א בדה״א י״א כ״ב, ובשאר המקומות בא שמו בשלימות בְּנָיָהוּ, והנה בדה״א נאמר ואתרי אחיתפל יהוידע בן בְּנָיָהוּ (כ״ז ל״ד), ולפי מפרשי הפשט נתחלפו השמות והראוי בניהו בן יהוידע. ב) בְּנָיָהוּ הפרעתני מגבורי דוד (ש״ב כ״ג ל׳) ובדה״א (י״א ל״א, כ״ז י״ד) בְּנָיָה. ג) מן הלוים המשנים השוערים בימי דוד (דה״א ט״ו י״ח), ונמנה גם כן בין המשוררים בנבלים ובכנורות (שם ט״ו ה׳). ד) מן הכהנים המחצרים בחצוצרות לפני הארון בהעלות אותו דוד לירושלים (דה״א ט״ו, כ״ד, ט״ז ו׳). ה) בְּנָיָה בן יעואל מבני אסף, אבי אביו של יחזיאל אשר היתה עליו רוח ה׳ בתוך הקהל בימי יהושפט (דה״ב כ׳ י״ד). ו) בְּנָיָה מבני שמעון (דה״א ד׳ ל״ו). ז) בְּנָיָהוּ, מן הפקידים בימי חזקיהו (דה״ב ל״א י״ג). ח) אבי פלטיהו משרי העם בירושלים בימי יחזקאל (יחזק׳ י״א א׳). ט, י) מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות (עזרא י׳ ל׳ ל״ה).

בְּנִינוּ, שע״פ. מראשי העם הבאים על האמנה (נחמיה י׳ י״ד).

1) **בֶּנֶם**, ארמית. נדף לקצף ובעס, гнѣваться, негодовать. בֶּנֶם וקצף (דניאל ב׳ י״ב), ויקצף פרעה (בראשית מ׳ ב׳) תרגום יונתן וּבְנֶם פרעה (עיין נסם).

בֶּסַי, בֶּסָי, שע״פ. ראש משפחה אחת אשר עלתה עם זרבבל לארץ ישראל (עזרא ב׳ נ״ו, נחמיה ז׳ נ״ב).

2) **בַּסִּילַקִי**, במשנה, שם. מלשון יונית βασίλικη. ארמון מלכים, царскій дворецъ. קאֶניגליכער פאלאסט. וביחוד הבנוי על שדרות עמודים. ובמשנה השתמשו בו בכלל לבנינים גדולים מיוחדים לארמונות, היכלי ע״ג, וכדומה, אין בונין עמהם בַּסִּילְקֵי (ע״ז א׳ ז׳), שלש בסילקאות הן, של מלכים, של מרחצאות, של אוצרות (שם ט״ז ע״ב), עולין לבסילקי ומוצאים אותו דן (ב״ר ס״ח), והוא אולם המשפט, לשבת הגזית, כמין בסילקי גדולה היתה (יומא כ״ה ע״א), ועל בית הכנסת הגדולה באלכסנדריא אמרו שכמין בַּסִּילְקֵי גדולה היתה מטיו לפנים מסטיו (סוכה נ״א ע״ב).

בסם, (עיין בשם).

2) **בָּסָם**, במשנה. משרש בוס שבמקרא, פ״ו. דישה וריסוק הפירות, дробленіе, молоть, толочь. דרעשען, שטאמפֿען. כל ידות האוכלין שֶׁבָּסָמָן בגרן טהורים (עוקצין א׳ ה׳). ובנפעל, תבואה שֶׁנִּבְסָמָה בגורן (תוספתא שקצין א׳ ג׳), לפי נוסחת הגר״א, ובנו״י שנפסמה, (ועיין כסם).

2) **בָּסִים**, ארמית, ובמשנה, שם. כֵּן ומושב הכלי, подъ-ножіе, ножки. וְכַנּוֹ נחשת (שמות ל׳ י״ח) ת״א וּבְסִיסוֹ, הפרח וַהֲבָסִים טמאין (כלים י״א ז׳), שלש בְּסָסִיוֹת הן (שם כ״ד ו׳), מלשון רומית Basis. ובגמרא בהשאלה, בָּסִים לדבר האסור, בָּסִים לדבר המותר (שבת ק״ז ע״א, קמ״ב ע״ב), וגזרו ממנו פעל, בבנין: פיעל, חזוק ותקון דבר על מתכונתו, гнездить, основать. מי בִּסֵּם את העולם (שה״ש א׳ ט׳). ומזה בפיוט, בִּסְּמָם לנצח תאהב (יוצר לשבת תהמ״ס). וכן בפועל, כסאו מְבוּסָם למעלה (במדבר רבה ט״ז). ובנתפעל, די עלויהן אִתְבַּסַּם עלמא (תרגום שה״ש ב׳ ה׳), כיון שנעשה המשכן מיד נִתְבַּסֵּם ועמד (במדבר רבה י״ב).

בֶּסֶר, ש״ז. פירות האילן. וביחוד הגפנים בפרק התחלת גידולם כשהם מתחילים לתפוח ולהתמלא ועדיין הם קשים ואינם ראוים לאכילה, אים въ началѣ спѣлости, въ начальномъ состояніи зрѣлости. יחמס כגפן בִּסְרוֹ (איוב ט״ו ל״ג), וכן הוא בארמית, ועקרו תפיחה (ועין בשר, שאר). **בֹּסֶר**, ש״ז. כעין הקודם, וּבֹסֶר גמל יהיה נצה (ישעיה י״ח ה׳), הנצה תשוב להיות בסר וגמל, שבתחלה הוא בֹּסֶר ואח״כ הוא גומל. ולפי שטעם הפרי בפרק ההוא חמוץ מאד ומקהה את השנים בא המשל, אבות אכלו בֹּסֶר ושני בנים תקהינה (ירמיה ל״א כ״ט). ובגמרא, אתרוג הַבּוֹסֵר (סוכה ל״ז ע״א), על דרך שם תאר.

ובמשנה, הַבּוֹסֵר משהביא מים אוכל בו בַּתּו בשדה, הבאיש כונס לתוך ביתו (שבועות ד' ח'). ובגמרא בענין בֹּסֶר (נזיר ל"א א'), בא הלשון „בשעת כניסת מים לבוסר" ומצאנו שני פרקים בגדול הגפנים, הראשון בֹּסֶר והשני הַבְּאֻשָׁה, כנגד שני הפרקים בתאנים, פגה בחל (שבועות ד' ז'). ולהיותו קרוב בהוראתו הראשונה לשרש בחל בענין התפיחה והצביה, בא גם בהוראתו השניה בענין גיעול ותיעוב, בקל, ואת אסיריו לא בזה (תהלים ס"ט ל"ד) ת"ו לא בָסַר. ובפיעל, כי דבר ה' בזה (במדבר ט"ו ל"א) ת"א על פתגמא דה' בִּסֵּר. ומזה במדרש יתרו כהן לע"ז היה, ראה שאין בה ממש וּבָסַר עליה (שמו"ר א'), בוֹסֵר הוא על הנבואה (שם ג'), כך היתה בוֹסֶרֶת עלי (שם מ"ב).

בְּעַד, מלת היחס, ועל המעט בַּעַד, כשלט"ד השמוש מפסיק בינה לבין השם (שיה"ש ד' א'). מורכבת מן בי"ת היחס בהוראת תוך ומן מלת היחס עַד, בהוראת תכיפות הגבול, ועיקר הנתתה בכלל יחס הכמיכות המצומצמת, ובאה בחבור עם כנוי השמות בְּעַדִי, בְּעַדְךָ, ובהפסק בַּעֲדֵךְ, בְּעַדוֹ, בְּעַדָהּ, בְּעַדָם, בְּעַדָם, ובכל הנטיות בא במספר יחיד, שלא כמנהג מלות היחס, אַחַר, תַּחַת. ורק פ"א במספר רבים בַּעֲדֵינוּ (עמוס ט' י'), וכמו כן באה רק פ"א בחבור כנוי הפעול, בַּעֲדָנִי (תהלים קל"ט י"א). ופרטי נטיות הוראותיה הם: א) סמיכות ותכיפות מצומצמת, על יד, אצל, בייא, אֵן, בְּעַד יד. השער (ש"א ד' י"ח). וכיוה על הרוב בענין סמיכות מקפת, דיכט אים, около. ויסגר החלב בְּעַד הלהב (שפטים ג' כ"ב). ובהשאלה, ואתה ה' מגן בַּעֲדִי (תהלים ג' ד'), ולילה אור בַּעֲדָנִי (שם קל"ט י"א). ונקשרה עם הפעלים שענינם סבוב והיקף, אם בבחינת ההגנה מפגע רע, אתה שבת בְּעַדוֹ (איוב א' י'), וגן ה' בְּעַד יושב ירושלים (זכריה י"ב ח'), או בבחינת מניעה ועכבה, גדר בַּעֲדִי ולא אצא (איכה ג' ז'), וּבָעַד כוכבים יחתם (איוב ט' ז'), ויסך אלוה בַּעֲדוֹ (שם ג' כ"ג), עצר ה' בְּעַד כל רחם (בראשית כ' י"ח). ובקשור עם הפעל סגר יכלול כוונת ההגנה, ויסגר ה' בְּעַדוֹ (שם ז' מ"ג), שלא יכנסו המים בתיבה, ומוסב על הנסגר הנמצא בתוך, וכן ויסגרו בַּעֲדָם (שופטים ט' נ"א) הסוגרים הם הנסגרים, סגרו את עצמם, להשמר מאויביהם, וסגר דלתך בַּעֲדֶךָ (ישעיה כ"ו כ'). וכמו כן בכוונת העכבה והמניעה מבוא ומצאת, ובאת וסגרת הדלת בַּעֲדֶךָ (מ"ב ד' ד'), ויסגר דלתת העליה בַּעֲדוֹ (שופטים ג' כ"ג) בעד עגלון. וי"מ שהוא מוסב אל אהוד, ופירש בַּעֲדוֹ אחריו, ואינו מוכרע. כי סגר ה' בְּעַד רחמה (ש"א א' ו'), כדרך שנאמר עצר ה' בְּעַד כל רחם (בראש' כ' י"ח). והנראה שבאה המלה בְּעַד במקומות אלה במובן יחס הפעול, וכמו שנאמר באותו ענין וה' סגר רחמה (ש"א א' ה'). ובחסרון הפעל המושך אותה, הארץ ברחיה בַּעֲדִי (יונה ב' ז'). ב) במובן, מִתּוֹךְ, מָבֵּין, דרך איזה מקום, דורך, через. ותורידם בחבל בְּעַד החלון (יהושע ב' ט"ו) דרך העברה מצד אחד לצד השני דרך החלון, וקרוב לזה וישקף אבימלך וגו' בְּעַד החלון (בראש' כ"ו ח'), הוציא ראשו מתוך החלון, ונבדל קצת מהוראת המלה מן בענין כזה, משגיח מן החלנות (שה"ש ב' ט') שטעמו עומד על יד החלון בבית ומשגיח לחוץ באופן שהיה רואה ואינו נראה, ויפל אחזיה בְּעַד השבכה (מ"ב א' ב'). וע"ד ההשאלה, וּבְעַד השלח יפלו לא יבצעו (יואל ב' ח'), יפילו את עצמם לפי החרב ולא יתנזקו, דורך, сквозь. הַבְּעַד ערפל ישפט (איוב כ"ב י"ג). וי"מ כמו מִבֵּין, מִתּוֹךְ. והנראה שהוא כתרגומו דלהלא דאמיטתא, אחרי, הינטער, за. ובחבור עם מ"ם ובשני פתחין, מִבַּעַד לצמתך (שה"ש ד' א' ג'), רש"י פירש כל בעד שבמקרא, דבר המיסך ומגין נגד דבר אחר, וּמִבַּעַד הוא הדבר שהוא בפנים לאותו בְּעַד. וי"מ שהוא כמו מאחרי פֹּאן הינטען, сзади. והנראה שהיא במובן מתוך, מבין, דורך, изъ-за, (ועיין הערה). ג) חלוף ותמורה, פֹּר, за. עור בְּעַד עור, וכל אשר לאיש יתן בְּעַד נפשו (איוב ב' ד'). ומזה במובן המוסרי בטעם, בשביל, ויתפלל בַּעֲדֶךָ (בראשית כ' ז'), ומכחכם שחדו בַּעֲדִי

(איוב ו' כ"ב), וּבָעַד נכרים חבלהו (משלי כ' ט"ז), ובענין על ידי, כי בָּעַד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו' כ"ו). ובא, אולי אכפרה בָּעַד חטאתכם (שמות ל"ב ל'). א"ת על הוביכון, ורש"י פירש אשים כפר וסתימה לנגד חטאתיכם להבדיל ביניכם ובין החטא. ולדעת הרד"ק ענינו אסיר כעס הבורא, שכעס עליכם בעד חטאתכם, והנראה שבאה המלה בעד, בטעם יחם הפעול, והשעור אכפרה את חטאתכם (עיין לעיל), לא תקדים בָּעֲדִינוּ הרעה (עמוס ט' י'), רש"י פירש בשביל עונם לא תמהר הרע לגשת ולבוא. ולדעתנו יתכן שגם זה בטעם יחם הפעול, ושעורו לא תקדמנו הרעה, על דרך קדמוני מוקשי מות (עיין קדם). עפל ובחן היה בָּעַד מערות (ישעיה ל"ב י"ד), הנכון כפירוש הרד"ק ששמושו כשמוש הלמ"ד ושעורו היה למערות, ולדעת רש"י טעמו כמו בתוך.

הערה. לדעת ניזניוס תבא המלה בָּעַד גם בהוראת אַחַר דומה למלת בַּעַד בערבית, שענינו אחר ביחס הזמן, נאך. послѣ. ובמובן זה פירש, ויסגר בָּעֲדוֹ (שפטים ג' כ"ג) אחריו, וכדומה. והנה כעין זה מצאנו לרבי לוי בפירושו על האמור מִבַּעַד לצמתך שבחמשך על מה שאמר: האשה כשמצמתת שערה לאחוריה והוא הכשיט לה, הוסיף לאמר: לשון ערבי הוא, אי בעי למימר אחוה לי הוא אומר אבעד (מבעד) לי (שה"ש ד' א'). ובאמת נמצא המלה בעד בלשון ערבית גם בפעל במובן ריחוק התרחק, זיך אנטפֿערנען, удаляться. וכמו כן שמת ריוח בין דבר לדבר, איינע צווישען-רוים מאכען, дать просторъ. ומזה יצא לרבי לוי פירוש מלת בעד בענין אחורים, שהיא הקצה שכנגד וברחוק מקום מן הפנים. והנראה שהבדיל רבי לוי בין בָּעַד הבי"ת בשו"א ובין בַּעַד הבי"ת בפתח, ושרש על זה האחרון אמר שהוא לשון ערבי במובן עשות רוח.

בָּעָה, פעו"י. קרוב לפעל נבע, ויסודם בע, בוע, מקורו ארמית בָּעָא, בָּעֵי, והנחתו הראשונה פריצת דבר נוזלי כמקומו כשהוא מתמלא ביותר מכדי שיוכל מקומו להחזיקו (עיין בוע, בעבע), הערפֿרקוועלען, אַנשוועלען, вытекать, выпучиваться. ומזה, א) בהוראת יוצא, העלאת רתיחה וקצף, אויפֿוואַללען, кѣпятѣть. ובמובן זה בא פ"א במקרא, מים תְּבָעֶה אש (ישעיה ס"ד א'), האש תרתיח את המים ויעלו קצף, וי"ת מיא מלחכא אשתא (עיין בָּעָא), ועקר שמוש הפעל בעה הוא בהשאלה. ב) רתיחת ההרגשות והמית הנפש להשגת דבר מה, העפֿטיגע עמוואם בענעהרען, פֿערלאַנגען, страстно желать. ועם זה בקשה, שאלה, ביטטען, просить. וכמו כן דרישה וחקירה, נאכפֿאָרשען, спросить, развѣдать. ובמובנים אלה בא פעם אחת במקרא, אם תְּבָעִין בָּעְיוּ (ישעיה כ"א י"ב), ושניהם על דרך לשון הארמית בקשו שאלו או חקרו ודרשו (עיין בָּעָא).

הנפעל, היות נִבְעָק ונדרש, דורכזוכט ווערדען, быть обыскиваему. איך נחפשו עשו נִבְעוּ מצפוניו (עובדיה א' ו'), או היות נגלה, אויפֿגעדעקט, אנטבלאָסט ווערדען, быть раскрываему, отыскиваему. כפרץ נופל נִבְעָה בחומה נשגבה (ישעיה ל' י"ג), פרץ נגלה והוא הפרץ הנכנס בעובי החומה והסדק פתוח וגלוי, אָפֿען געוואָרדענער ריסס, отверстая трещина. ויש מפרשים נפיחה ובליטה בחומה כשהקיר נטוי לנפול הוא מתעקם מתחתיו וכאלו הוא נפוח, הערויס-פֿרעטען, выступать. ודחוק.

1) בָּעָא, בָּעֵי, פעו"י ארמית. בארמית שבמקרא נמצא הקל.

א) במובן התפלל, התחנן, ביטטען, בעטטען, דניאל ו' י"ד), בָּעָא בעותה (דניאל ו' י"ד), בָּעָה ומתחנן (שם ו' י"ב), ורחמין לְמִבְעָא (שם ב' י"ח), די יִבְעָא בעו (שם ו' ח'). ב) בקשה ושאלה, ווינשען, ביטטען, просить. די בָּעְיָא מנך (שם ב' כ"ג), בָּעָא מן מלכא (שם ב' מ"ט). ובפיוט, הרבה לָבָעוֹן (סליחה אלה אזכרה, סוסף ליוה"כ). ומזה, בקשה, דרישה וחפוש, זוכען. искать. הוו בָּעְיָן עלה (שם ו' ה'), וּבְעוֹ דניאל וחברוהי להתקטלה (שם ב' י"ג). ורש"י פירש בבינוני פעול ונתבקש דניאל וחבריו ליהרג. ובתרגומים מלבד ההוראות האלה בא הפעל הזה בענין המית הנפש מרוב התפעלות.

אויפוועלגן, вскипѣть. רָחַשׁ לבי (תהל׳ מ״ה ב׳) ת״י בָּעָא לבא. ומזה גם בהתפעלות של גילה ושמחה, פְּרָאהלאָקקן, ликать. בקדוש ישראל יגילו (ישעיה כ״ט י״ט) תיב״ע יִבְעוּן, פצחו רנה (שם י״ד ז׳) תיב״ע יִבְעוּ תושבחא. ובגמרא בא הפעל הזה במובן דרישה וחקירה. ועל הרוב לענין שאלת באור דבר המסופק בהלכה, בָּעוּ לה מבעיא (ברכות ב׳ כ׳), בָּעוּ לה, וכידוע. ובתרגומים נמצא הפעל הזה גם בבנין אַפְעֵל, בהוראת דרישה והפוש, וביחוד לחפוש הבהמות את אכלם בשדה, ע״ד הפעל דרש במקרא, ואתר כל ירוק ידרש (איוב ל״ט ח׳), ועם זה אכילת הבהמות את עשב השדה ולחיכתן, אַבְּרָאוּזין, стравить. כלחוך השור (במדבר כ״ב ד׳) ת״י היכמא דְמַבְּעֵי תורא ית עסבא, ומטעם זה תרגם יונתן מים הְבָעָה אש (ישעיה ס״ד א׳), מיא מְלַחֲבָא אשתא ע״ד השאלה, וכן בענין תלישה ולקיטת פירות גם ע״י בני אדם, כמלונה במקשה (ישעיה א׳ ס׳) תיב״ע כערסל מבתותא במקשיא (במקטיא) בתר דְּאַבְּעִיתְהִי. ובמשנה, הַמַּבְּעֶה וההבער (ב״ק א׳ א׳). ובגמרא נחלקו בפירושו רב ושמואל, רב אמר מַבְּעֶה זה אדם דכתיב אם תבעיון בעיו, ושמואל אמר מַבְּעֶה זה השן דכתיב נבעו מצפוניו וכו׳ כדמתרגם רב יוסף אתגליון כטמרוהי (שם ג׳ ע״ב), (ועיין פירש״י). והנראה לנו בפירוש דבריהם ששניהם שווים בכלל ענין מבעה שהוא אחד מארבעה אבות נזיקין שהוא הנזק האמור בתורה, כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירו ובער בשדה אחר (שמות כ״ב ד׳), אלא שלדעת רב השם מבעה שתפסה בו המשנה הוא מיוחם אל האדם בעל הַבְּעִיר, וכמו שמיוחם לו הנזק הזה בתורה כי יבער איש, (וזה לדעתנו טעם הנוסחא בתוספתא המבעיר וההבער), ופירש לשון מַבְּעֶה בענין בעור פירות השדה, גרם השחתה והרבה, בראיה מן האמור, אם תבעיון בעיו שלפי הנראה איננו מפרשו במובן שאלה או תפלה כי אם השחתה, כלומר ביזת בו ושלול שלל, פלינדערן, хитить. וזה באמת פירוש יפה על פי הפשט, ושמואל שאמר מבעה זה

השן דעתו שהמשנה תולה את הנזק הזה בבהמה עצמה ולא בבעלה, וכמו שנאמר ובער בשדה אחר, (שהוא מתיחם אל הבהמה), ופירש מַבְּעֶה בענין בעור ולחיכה, והראיה מן נבעו מצפוניו איננה כי אם להוכיח שיש בפעל בעה ענין גלוי, וגלוי פני האדמה הוא ע״י לחיכת הפירות, וראינו להעיר כי בתרגום השומרוני כי יבער איש, מתורגם ואין יפעי אנש וכו׳ וישלח ית בעירנה ואפעי, ויפעי הוא מן בעה.

בְּעִי, אך לא בְּעִי ישלח יד (איוב ל׳ כ״ד), הרלב״ג פירשו משרש זה ובענין שם בהוראת תפלה, נעבעט, молитва. והכוונה שאין התפלה מועלת להציל ממות ועל פיו תרגם ארנהיים. ובן זאב פירשו מענין חפוש ודרישה ור״ל בלי חפוש ודרישה ישלח ידו בי, אָהנע אונטער זיכונג, безъ изслѣдованія. או מענין מהירות וחפזון, אייליגנד, פלאָצלינג, אונערוואַרטעט, скоро, внезапно, нечаяно, неожиданно. נחלץ חושים (במדבר ל״ב י״ז), ת״א נזדרז מבעין. ושעורו, שלא יחפז ויבהר לשלח בי יד. ולדעת הרשי״ד הוא שם המלאך הממונה לשאול המתים מיד אחרי קבורתם על מעשיהם בחיים ולבקרם והוא מענה אותם ביסורים הידועים באגדה, בשם חבוט הקבר; ופירוש הכתוב, אחרי שאמר מקודם כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד לכל חי, הוא מבקש שעל כל פנים לא ישלח בְּעִי את ידו לענותו, אם בפידו להן שוע, בשעה שהוא פונה ושועה לכל חי, בפידו במכתו ויסוריו, (שוע מקור תחת העתיד), (ועיין בְּרִי) (המגיד שנה ששית הוספה לנומר 32). ולדעת יש מפרשים הבי״ת הוא בי״ת השמוש ויסודו עי (עיין שם).

1) בָּעוּ, שמ״ז. תפלה, בישפע, נעבעט, просьба, молитва. בעא בְּעוּתֵיהּ (דניאל ו׳ י״ד).

2) בַּעְיָה, בתלמוד, ש״נ. שאלה לימודית, פֿראַגע, вопросъ. ורגיל הרבה כידוע.

אַבְעָיָה, במשנה, שם. שלש אבעיות ביום (פאה ד׳ ה׳), המפרשים

פירשו עפ"י הירושלמי שהוא מלשון גלוי, ומענין נבעו מצפוניו, שבעל הבית מתגלה ונראה בתוך שדהו כדי שיקחו העניים פאה. ובעל מוסף הערוך העיר שרש"י בפירושו לישעיה בבאורו את התרגום של כמלונה במקשה (ישעיה א' ח'), בתר דאבעיוהי אכר, לאחר שלקטהו, והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום, והוא מענין מבעה שבארנו לעיל בהוראת לקיטת הפירות ובעורם, אינלעזען, собирать. ועל אמתת הפירוש הזה תעיד לשון המשנה בעצמה בסוף הענין, של בית נמר היו מלקטין על החבל.

בַּעַז, ש"פ. בן שלמון אבי אביו של ישי אבי דוד (רות ב' א', ד' כ"א). וכנראה שעל שמו קרא שלמה את העמוד השמאלי אשר הקים בבית המקדש בַּעַז (מ"א ז' כ"א), ובגזרת השם לא מצאנו דבר מתקבל.

בָּעַט, פ"י. בנינו קל, וענינו דחיפה והכאה ברגל, וכנראה נתיחס לדחיפת הבהמה, אויסשלאגען, брыкаться, лягаться. וישמן ישרון וַיִּבְעָט (דברים ל"ב ט"ו), משל לבהמה שמנה שמכה ודוחפת ברגליה, כפרה סוררה (הושע ד' ט"ו) ת"י כתורא דאתפטם ובעט. ומזה במשנה ולא לבעוט (ב"ק א' ד'). ובענין דחיפה של בזיון, פֿערשטאָסען, פֿעראַכטן, пренебрегать (ש"א ב' כ"ט). ואיפשר שטעמו בענין שנאמר והפתתם אותו (מלאכי א' י"ג). ובארמית גם בענין דריכת ענבים, טרעטן, топтать. פורה דרכתי (ישעיה ס"ג ג') תיב"ע דא כביעוט דמתבעיט במעצרא. ומזה במשנה, גת בְּעוּטָה (ע"ז ד' ח'). ובהשאלה, עקימת כוח? וגחיה, שלא יִבְעַט (הכותל) (מדות פרק ג' ה'), ובבנין:

פיעל, בהוראת הקל, אויסשלאגען, брыкаться. היתה מְבָעֶטֶת (ב"ק ב' א'). ובמובן המוסרי, תלמיד הַמְבָעֵט ברבותיו (סוטה דף כ"ב ע"א).

2) **בָּעוּט**, בגמרא, שה"פ. דריכה ודחיפה ברגל, אויסשלאגען, брыкание. היתה מְבָעֶטֶת והזיקה בבעוטה, או צרורות מחמת בְּעוּט (ב"ק י"ח ע"א).

2) **בְּעִיטָה**, במשנה, שה"פ. טעין הקודם, לרכובה שלש וְלִבְעִיטָה חמש (ב"ק כ"ז ע"ב), לדחיפה ברגל קונסין אותו לשלם חמש סלעים. ומזה גם הכאה בעובי פסת היד, אויסקלאפּען, расколачивать. כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בְּעִיטָה, והשיפה והבעיטה בחטים, רבי יוסי אומר אף בבצק (מנחות ו' ה').

2) **בַּעֲטָן**, בגמרא תאר. דוחף ודורך ברגל, שטאָסנס, бодунъ. פרה בַּעֲטָנִית (ב"מ ב' ע"א).

בַּעַל, ובכנוי, בְּעָלִי, בְּעָלָהּ. וברבוי, בְּעָלִים, (וגם ליחיד ע"ד התגרלה והכבוד וביחוד בכנוים) ובסמיכות בַּעֲלֵי, ובכנוי בְּעָלָיו, בְּעָלֶיהָ. ת"ז, עקרו אדון וקונה, הערר, בעוויצער, אייגנער, господинъ, собственникъ, владѣтель. ובא בסמיכות אל שם הקנין, בַּעַל הבית (שמות כ"ב ז'), היו"ר הערר, хозяинъ дома. ובמשנה, ובעל הבית דוחק (אבות פרק ב' ט"ו), בהצטרף אל הפועלים. מוכן שהכובס מוציא הרי אלו שלו, ושהסורק מוציא הרי אלו של בַּעַל הבית (ב"ק י"ד י"ד), ביחס אל החפץ, אייגענטהימער, собственникъ. וכן בענין אדם שיש לו בית ונכסים, בהפך אל העני, העני חייב ובַּעַל הבית פטור (שבת א' א'), בַּעַל הבית שהיה עובר ממקום למקום וצריך ליטול לקט וכו' (פאה ה' ד'), בשביל ארבעה דברים נכסי בַּעֲלֵי בתים יוצאין לטמיון (סוכה דף כ"ט ע"ב). וכן בענין סתם אדם בעסקיו ומלאכתו בביתו בהפך אל האומן העושה מלאכה באומנתו, מסף התנור של בַּעֲלֵי בתים טהור ושל נחתומין טמא (כלים ה' ה'), נפה של סלתין טמאים ושל בַּעֲלֵי בתים טהור (שם פ"ו ג') (עיין הדיוט), בַּעַל הבור (שמות כ"א ל"ד), בַּעַל השור (שם כ"א כ"ח), הבנוי ברבוי ליחיד, וגם בְּעָלָיו יומת (שם שם כ"ט), ולא ישמרנו בְּעָלָיו (שם כ"א ל"ו), בְּעָלָיו אין עמו (שם כ"ב י"ג), בַּעֲלֵי הצים (בראשית מ"ט כ"ג), פּפֿייל־שיטצער, стрѣлокъ. בַּעַל מַשָּׂא דָּוִד (דברים מ"ו ב'), שולח הערר, заимодавецъ. ובמשנה, בַּעַל חוב (נטען ה' א'). ומזה, ביחס אל כל מין קנין, פעולה ותכונה טבעית ומוסרית

ע"ד שמוש השם אִישׁ, בֵּן, בַּעַל דברים (שמות כ"ד י"ד), מי שיש לו טענות דברים, מי בַּעַל משפטי (ישעיה נ' ח'), בַּעַל החלמות (בראשית ל"ז י"ט), טרוימער, сновидецъ. בַּעֲלֵי ברית אברם (שם י"ד י"ג), בונדעם מאננער, союзникъ. בַּעֲלֵי שבועה (נחמיה ו' י"ח), נע-שוואָרענע פֿרײַנדע, присяжные дружья. בַּעֲלֵי אספות (קהלת י"ב י"א), מאָנענר דער פֿער-זאַמלונג собранія членъ. (ועי' אספה). וגם ביחס אל האברים, איש בַּעַל שער (מ"ב א' ח'), האָאַרי-גער מאַן, обросшій волосами. וכמו כן בבע"ח, כל בַּעַל כנף (משלי א' י"ז), תאר לעופות, וּבַעַל הכנפים יגיד דבר (קהלת י' כ'), האיל בַּעַל הקרנים (דניאל ח' ו'). ובמשנה, בַּעַל בשר (שבת י"ם ז'), בַּעַל קרי (ברכות ג' ד'), בַּעַל גבר (בכורות דף מ"ד ע"ב), בעל גיד גדול, (עיין גבר). וכמו כן, בבלים, בַּעַל פיפיות (ישעיה מ"א ם"ז), פֿיעלשנידיג, зубчатый. ועל הרוב בא במובן המוסרי ליחס סגולה בנפש ומדותיה, בַּעַל אף (משלי כ"ב כ"ד), וּבַעַל חמה (נחום א' ב'), יאָהצאָרנינגער, запальчивый. בַּעַל נפש (משלי כ"ג ב'), מי שיוכל למשול בנפשו לכבוש תאוותיו, בע-הערשער זיינע לײַדן-שאַפֿטן, покоритель своихъ страстей. וי"א להפך בעל נפש רחבה, בעל תאוה, וואָלוסטלינג, сластолюбецъ. בַּעַל מזמות (שם כ"ד ח'), רענקערפאללער, зломышленникъ. בַּעַל משחית (שם י"ח ם'), פֿערשוואָנ-דער, расточитель. ובכנוים, במספר הרבים ליחיד, מקור חיים שכל בְּעָלָיו (שם ם"ז כ"ב), בַּעַל השכל, ולא ימלט רשע את בְּעָלָיו (קהלת ח' ח'), בַּעַל הרשע, התכמה תחיה בְּעָלֶיהָ (שם ז' י"ב), וכן אל תמנע טוב מִבְּעָלָיו (משלי ג' כ"ז) בעל הטוב, מי שהטוב ראוי ומוכן לו. וברחז"ל, בַּעֲלֵי זקנה (מנחות ס"ה א'), בַּעֲלֵי חכמה (שם), בעלי מקרא בעלי משנה (ב"ב ח' ע"ב), וכדומה. וביחס אל הש"י, בַּעַל מלחמות (ברכות י"ד), בַּעַל הישועות וּבַעַל הנחמות (ברכת המזון), בַּעֲלֵי מחשבות אתם יבא בַּעַל המחשבות ויפרע מכם (סנהדרין י"ם ע"ב). ובבא"ם, ביחס המחבר לספרו, בַּעַל העטור, בַּעַל הטורים. והתיחד השם בסתם ב) לבעל קנין אשה, мужъ, супругъ. ובמובן זה לא בא ברבים ליחיד, בַּעַל אשה הוא (שמות כ"א ג'), בְּעֻלַת בַּעַל (בראשית כ' ג'), לא יוכל בַּעְלָהּ הראשון (דברים כ"ד ד'). וע"ד ההשאלה, תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בַּעֲלִי (הושע ב' י"ח), אִישׁ הוא, בענין קשור נשואים של חבה, וּבעל מענין אדנות ומורא (ועי' בעל). וחז"ל הבדילו בין בַּעַל לְבוֹעַל, כשם שאסורה לְבַעַל (בתופה וקדושין) כך אסורה לְבוֹעַל (סוטה ה' א'), ועינינו עוגב ומנאף, любовникъ. ובא, לא יטמא בַּעַל בעמיו (ויקרא כ"א ד'). הנכון כפירש"י וכמו שהטעים בעל הרכסים לבקעה, לא יטמא בַּעַל (אשה) לשארו, לאשתו, בעמיו, של אהרן הנזכר בראש הפרשה, והכוונה בעל אשה מן הכהנים בני אהרן, וא"ת רבא בעמיה, ואחריו החזיק הרמבמ"ן, בַּעַל נעוריה (יואל א' ח') כמו אלוף נעורי (ירמיה ג' ד').

בָּעַל, פ"י. הקל, (בעתיד יִבְעַל) עקר הנחתו לפי הנראה קנית קנין אשה על ידי הזווג, חיראטהען, бракомъ, совершать супружеское сожитіе. ומורכב מן בָּא־על וקשורו ביחס הפעול, כי יקח איש אשה וּבְעָלָהּ (דברים כ"ד א'), תבוא אליה וּבְעַלְתָּהּ (שם כ"א ג'). וע"ד המליצה, כי יִבְעַל בחור בתולה יִבְעָלוּךְ בניך (ישעיה ס"ב ה'), כאשר יקנה הבחור בתולה להיות לו לקנין עולם, כן יקנו בניך אותך, יחזיקו בך ונאחזו בתוכך אחוזת עולם, אין בעזסען נעהמען, овладѣть. ובמשנה, עשה מאמר וּבְעַל (יבמות ה' ב') ביחוד לקנין אישות. ובא ביחס אל הש"י בקשור עם יחס הבי"ת, להבדיל, ואנכ בְּעָלְתִּי בם (ירמיה ל"א ל"ב), מוסב אל הקודם, לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם וגו' אשר המה הפרו את בריתי. ופירושו לא כברית ההיא אשר כרתי אותם בעוד לא השכילו ולא הבינו מעלת הברית וקדושת הקשר והיה בעיניהם כאלו החזקתי בהם בעל כרחם וכאלו בעלתי בם בכפיה ורדיה, וע"ד שאמרו חז"ל כפה עליהם

הר כגיגית) שעל כן הפרו את בריתי, כי זאת הברית אשר אכרת וגו' נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה, כלומר יכירו וידעו מעלת התורה שהיא הברית, ויעבדוני מאהבה, והייתי להם לאלהים (ועין בַּעַל). וכן כי אנכי בָּעַלְתִּי בכם (ירמיה ג' י"ד), אנכי אדון עליכם ולי משפט הממשלה, אף שלא בטובתכם, (וי"ט מענין בחל בחלוף החי"ת בעי"ן מענין גיעול ותיעוב, ודחוק). ומזה, בָּעֲלוּנוּ אדנים זולתך (ישעיה כ"ו י"ג), אדנים אחרים זולתך רוצים להיות בעלים עלינו ולדחות בנו. ובא, אשר בָּעַל למואב (דהי"א ד' כ"ב). לפי דעת חז"ל ענינו שנשאו נשים מואביות (ב"ב צ"א ע"ב). ופירוש הרי"ו דבריהם שנעשו בעלים ותושבים בארץ מואב, ז"ת איינבירגערן, поселиться. וטעם למואב כמו במואב, על דרך, איש לפתח אהלו (במדבר י"א י') והפעול, בְּעֻלַת־בָּעַל (בראשית כ' ג'), אשה קנויה לבעלה, יושבת תחת בעלה, бли-жайшая замужняя. וע"ד ההשאלה, כי רבים בני שוממה מבני בְּעוּלָה (ישעיה נ"ד א'), כנוי מליצי לארץ שמלכה בה ויושביה עליה, הפך שוממה שענינה אלמנה עזובה וגלמודה, וכן, ולארצך בְּעוּלָה (שם ס"ב ד').

הנפעל, היות קנויה לבעל, קנין אישות, быть замужем, выйти замуж. супругою. תחת שנואה כי תִּבָּעֵל (משלי ל' כ"ג). וע"ד ההשאלה, וארצך תִּבָּעֵל (ישעיה ס"ב ד'), תשוב לשבת תחת בעלה, תתישב.

בַּעֲלָה, ת"נ. לא נמצא כ"א בסמיכות, ובהוראת התיחסות קנין או פעולה, בְּעֲלַת הבית (מ"א י"ז י"ז), хозяйка. בַּעֲלַת אוֹב (ש"א כ"ח ז'), ведьма, волшебница. בְּעֲלַת כשפים (נחום ג' ד'), чародейница.

2) בְּעִילָה, במשנה, שה"פ. בענין ביאת אישות, сожительство. בְּעִילַת מצוה (נדה י' א'), בעילתה בְּעִילַת זנות (יבמות ח' ה').

בַּעַל, השם הזה, בהוראת אדון ושליט, התיחד כשם פרטי אל ראש אלילי העמים אשר ישבו בארץ ישראל לפנים ובארצות הסמוכות והוא אצלם כח המוליד בכל הבריאה כולה ומתאר בשמש. ולדברי חכמינו ז"ל, הַבַּעַל ראש גויה היה ונאפון היה (ירושלמי שבת ס'), (והוא כנגד עַשְׁתָּרוֹת שהיא כח היולדת ועין עַשְׁתָּרוֹת), ועל כן בא בה"א הידיעה, את מזבח הַבַּעַל (שופטים ו' כ"ה), והנביאים נבאו בַּבַּעַל (ירמיה ב' ח'), ויעבדו לַבַּעַל וְלָעַשְׁתָּרוֹת (שופטים ב' י"ג), ולפי שעבדו אותו בעבודות שונות לפי התכונות השונות שיחסו לו לפי המקומות בא גם ברבוי, ויעבדו את הַבְּעָלִים (שם ב' י"א), לַבְּעָלִים יזבחו (הושע י"א ב'), וכן בא בסמיכות אל שמות אחרים, בבחינת תאריו ועבודתו, כמו, בַּעַל גד (יהושע י"א י"ז), בַּעַל זבוב (מ"ב א' ב') עיין בסמוך. ובא בהשאלה גם לשם עצם פרטי:

בַּעַל, שע"פ. א) מבני ראובן, בַּעַל בנו (דהי"א ה' ה'). ב) מבני בנימין (שם ח' ל', ט' ל'). ג) שם עיר במטה שמעון (שם ד' ל"ג) (עיין בַּעֲלַת בְּאֵר). ובסמיכות לשמות אחרים, בענין שמות מורכבים למקומות ולאנשים אשר נקראו על שמו:

בַּעַל־גָּד, שע"פ. עיר בבקעת הלבנון בגבול הצפוני של ארץ ישראל (יהושע י"א י"ז, י"ב ז'), תחת הר חרמון (שם י"ג ה'), וההרכבה היא משני שמות האלילים בַּעַל גָּד (עיין גד).

בַּעַל הָמוֹן, שע"פ. מקום אשר היה שם כרם לשלמה (שה"ש ח' י"א). לדעת המבארים הָמוֹן הוא אָמוֹן שם אליל מצרים (עיין אָמוֹן).

בַּעַל זְבוּב, (עיין זבוב).

בַּעַל חָנָן, שע"פ. א) אחד ממלכי אדום הקדמונים (בראשית ל"ו ל"ח). ב) אחד משרי הרכוש לדוד (דהי"א כ"ז כ"ח). (עיין חָנָן).

בַּעַל חָצוֹר, שע"פ. עיר נזכרת רק פ"א במקרא, בְּבַעַל חָצוֹר אשר עם אפרים (ש"ב י"ג כ"ג). והנראה שהשם אֶפְרַיִם במקום הזה הוא שם העיר אפרים בסמוך למדבר יהודה (עיין אֶפְרַיִם).

בַּעַל חֶרְמוֹן, שע"פ. עיר בהר חרמון שהיה שם היכל לבעל.

מהר בַּעַל הֶרְמוֹן (שופטים ג' ג'), (ועיין הֶרְמוֹן).

בַּעַל מָעוֹן, שע"פ. עיר בעבר הירדן מערי עוג וסיחון אשר נתנו לבני ראובן, והסבו את שמותיהן אשר קראו להם יושביהם הראשונים על שמות אליליהם, לשמות אחרים, את נבו ואת בַּעַל מְעוֹן מסבות שם (במדבר ל"ב ל"ח), י"ת קרתא דבלק דפגרו מתמן טעות פעור במדור בית במסיא. ולדעת המבארים האחרונים התיחד השם מָעוֹן ביחוד אל הרקיע השביעי.

בַּעַל פְּרָצִים, שע"פ. הר הסמוך לעמק רפאים, שמה הכה דוד את פלשתים מכה גדולה ויאמר, פרץ ה' את איבי לפני כפרץ מים על כן קרא שם המקום ההוא בַּעַל פְּרָצִים (ש"ב ה' כ'). והשם בַּעַל המחובר לשם פְּרָצִים, יתכן שזה על שם עצביהם שהביאו עמהם ועזבום שם וישאם דוד (שם שם כ"א), ואת הנצחון הגדול ההוא הזכיר הנביא ישעיה לאות ואמר, כי כְּהַר־פְּרָצִים יקום ה' (ישעיה כ"ח כ"א) והשמיט את השם בַּעַל.

בַּעַל פְּעוֹר, (עיין פְּעוֹר).

בַּעַל צְפוֹן, צְפוֹן, עיר או מקום היכל לעבודת האליל צְפוֹן בארץ מצרים על יד ים הסוף ונבחו חנו בני ישראל בצאתם ממצרים (שמות י"ד ב', במדבר ל"ג ז'). צְפוֹן הוא שם יראתם של מצרים הנודע בשם טִיפוֹן והוא סמל כח המשחית או כח ההעדה, הפך כח המציאות והחויה.

בַּעַל שָׁלִשָׁה, עיר במחוז הנקרא שָׁלִשָׁה (עיין שלשה), ומשם הביא איש מנחה לאלישע בעת הרעב עשרים לחם וכרמל (מ"ב ד' מ"ב). לדעת הירָאנימום ואייזעביום היתה סמוכה לגלגל ובית אל, ונודעה בימי חכמי התלמוד בשבת פירותיה, אין לך קלה לבשל פירותיה בארץ ישראל יותר מִבַּעַל שָׁלִשָׁה (סנהדרין י"ב א').

בַּעַל תָּמָר, עיר נזכרת אך פעם אחת במקרא בספור מלחמת בני בנימין, ויערכו בְּבַעַל תָּמָר (שופטים כ' ל"ג). ולפי הנראה היתה קרובה לגבעה, ונקראת כן ע"ש התמרים שהיו גדלים שם וע"ד שנקראת יְרִיחוֹ עִיר הַתְּמָרִים.

בַּעֲלָה, שע"פ. עקרו בַּעַל בתוספת ה"א לסימן הקבוץ. א) עיר על גבול אדום לצפון נחלת יהודה ובמערבה של נחלת בנימין והיא שנקראת גם כן קִרְיַת יְעָרִים. ותאר הגבול בעלה היא קִרְיַת יְעָרִים (יהושע ט"ו ט'), ובדהי"א נאמר ויעל דוד בַּעֲלָתָה אל קִרְיַת יְעָרִים אשר ליהודה (י"ג ו'), ובש"ב באותו ענין נאמר, וילך דוד וכל העם אשר אתו מִבַּעֲלֵי יהודה להעלות משם (ו' ב'). ופי' רש"י בַּעֲלֵי יהודה היא קִרְיַת יְעָרִים וכו', וכן בדהי"א (י"ג ו') ובעל לשון מישור הוא, ושעור הכתוב לדעתו כמו לבעלה אשר ליהודה, והמ"ם איננה ליחס הגבול שממנו, כי אם ביחס הגבול שאליו, לצדה של בעלה, וכמו, ויסע לוט מקדם (בראש' י"ג י"א) שטעמו לצד הקדם, והתיחסה ליהודה להבדילה מן העיר בעלה שהיתה בנחלת שמעון (עיין בסמוך), וכן נקראת העיר ההיא בשם קִרְיַת בַּעַל, קִרְיַת בַּעַל היא קרית יערים (יהושע ט"ו ס'). ומה שכתב רש"י שבעל הוא לשון מישור לא מצאנו לו סמך, ואפשר שהוא מפרשו מלשון בַּעַל שבמשנה (עיין שם). ב) ובה"א הידיעה, הַר הַבַּעֲלָה, הר בנחלת יהודה (יהושע ט"ו י"א), ואפשר שהיה ההר ההוא קרוב אל העיר בַּעֲלָה והוא הנקרא הַר יְעָרִים (שם שם ס'). ג) עיר בנחלת יהודה בגבולה הדרומי (יהושע ט"ו כ"ט) והוא שנתנה מיהודה לבני שמעון ונקראה בהסבת השם בָּלָה (שם י"ט נ'), ובספר דהי"א (ד' ל"ו) בשם בָּלָהָה. ובסמיכות לשם אחר:

בַּעֲלַת בְּאֵר, שם עיר בנחלת מטה שמעון, עד בַּעֲלַת בְּאֵר ראמת נגב (יהושע י"ט ח'). ולדעת קצת היא הנקראת בדהי"א (ד' ל"ג) בַּעַל, סתם.

בַּעֲלַת, שע"פ. עיר בנחלת מטה דן (יהושע י"ט מ"ד). לדעת חז"ל היא העיר בַּעֲלָה אשר ליהודה ושלמה בנה אותה מחדש; וממה שנאמר בענין זה, ואת בַּעֲלַת ואת תדמור וכו' (מ"א ט' י"ח), נראה שעוד בַּעֲלַת אחרת היתה, סמוכה לתדמור (עיין תדמור).

בְּעָלוֹת, שע"פ. עיר בדרום נחלת יהודה (יהושע ט"ו כ"ד, ס"א ד' ס"ו), ועיין אָשָׁן.

בַּעֲלֵי יְהוּדָה, (עיין בְּעָלָה).

בְּעָלָיָה, שע"פ. מגבורי דוד (דה"א י"ב ה').

בְּעַלְיָדָע, שע"פ. מבני דוד (דה"א י"ד ז') ובספר שמואל ב' (ה' ס"ז) נאמר במקומו אֱלְיָדָע בשנוי השם מחול לקודש.

1) בַּעַל, בְּעִיל, בַּעֲלָא, ארמית. בהוראת בַּעַל בעברית, אדון ושליט, הערг, господинъ. בארמית שבמקרא לא נמצא כי אם פעם אחת, רחום בְּעַל טְעֵם (עזרא ד', ח', פ', י"), רחום היה מזכיר ובעל דברים של טעם. וי"מ מענין מטעם המלך וגדוליו (יונה ג' ז'), בעל עצה יועץ המלך. ובתרגומים השתמשו בשם בַּעַל ביחוד לבעל אשה. אך במובן יחס הקנין רגילים להשתמש בשם מָרֵי.

2) בַּעַל, במשנה. בהבור עם השם שדה או בית, שדה הַבַּעַל (ב"ב ג' א'), בית הַבַּעַל (מ"ק ב' ע"א), וכן סתם, ושל בַּעַל שמנע מהם מים (שביעית ב' ס"). וענינו שדה שהוא בעמק ובמקום לח ורטוב שאין צריכין להשקותה. בערבית, יורה השם בַּעַל שדה המסתפק במטר היורד עליו פעם אחת בשנה, ויתכן שיסודו בַּל בהוראת ליחות ורטיבות.

בַּעֲלִים, שע"פ. מלך בני עמון בימי ירמיה (ירמיה מ' י"ד).

בְּעֹן, שע"פ. מן הערים אשר נתנו לבני ראובן בעבר הירדן (במדבר ל"ב ג'), והיא הנקראת בַּעַל מְעוֹן (עיין שם).

בַּעֲנָה, (בַּעֲנָא), שע"פ. א) בן רמון הבארתי משרי הגדודים לאיש בשת בן שאול, והוא ואחיו רָכָב שלחו יד בארוניהם ויהרגוהו (ש"ב ד' ס'). ב) אבי חלב (חלד) הנטופתי מגבורי דוד (ש"ב כ"ג כ"ט, דברי הימים א' י"א ל'). ג) בן אחילוד. ד) בן חושי, שניהם מנציבי שלמה (מ"א ד' י"ב ס"ז) ושם בענא באל"ף. ה) מעולי הגולה עם זרובבל (עזרא ב' ב', נחמיה ז' ז'), והוא כנראה בבאים בהותמים על האמנה (נחמיה י' כ"ח), ובנו צדוק החזיק בבנין חומות ירושלים (שם ג' ד'), ושם נאמר בענא באל"ף.

2) בַּעַץ, ארמית, ובמשנה. שם מהבת ידוע, ברזיל, цинъ, олово. וּבְדִיל (יחזקאל כ"ב י"ח) ת"י ובעיץ. ובמשנה. אין מקיפים לא בבעץ (כלים י' ב'), ועשאו בין בבעץ (שם ל' ג'), (ועיין אבץ).

א) בָּעַר, פ"י. הקל, א) דליקת אש, ועם זה דליקת הגשמים הנאחזים באש, въ гнѣвѣ, горыть, пылать. וּבָעֲרָה ואכלה שיתו (ישעיה י' י"ז), כאש בָּעֲרַת (ירמיה כ' ס'), לוֹפֶת בָּעֲרָה (ישעיה ל"ד ס'), וּבָעֲרוּ שניהם יחדו ואין מכבה (שם א' ל"א). ב) אחזת אש בגשם, ובא בקשור הב"ת בהתיחם אל הגשם ואל האש, אנברענען, въ гнѣвѣ, зажигать, горѣть. כי בָּעֲרָה בם אש ה' (במדבר י"א ג'), הסנה בָּעֵר באש (שמות ג' ב'), וַתִּבְעַר בצאן ובנערים (איוב א' ס"ו), כפשתים אשר בָּעֲרוּ באש (שופטים ט"ו י"ד). ג) שרפה של כליון, פֶּערברענגען, сжигать, сгорѣть. ביחס הפעול, כאש תִּבְעַר יער (תהלים פ"ג ס"ו), ואל הגשם הנשרף, פֶּערברענט וועדען, быть сжигаему, сгараему. מדוע לא יֻבְעַר הסנה (שמות ג' ג'). ובא ע"ד ההשאלה לאש חמה וקנאה, כי יִבְעַר כמעט אפו (תהלים ב' י"ב), פן תצא כאש חמתי וּבָעֲרָה (ירמיה ד' ד'), תִּבְעַר כמו אש קנאתך (תהלים ע"ט ה'). והבינוני, מבעיר בערה, ונתתיך ביד אנשים בָּעֲרֵי (יחזקאל כ"א ל"ג), בראנד מאנן, поджигатель. הפיעל, א) מענין הקל, הדלקת אש בעצים להסקה, אנצינדען, зажигать. לא תְבַעֲרוּ אש (שמות ל"ה ג'), וּבָעַר עליה הכהן עצים (ויקרא ו' ה'), כי בנשך יְבַעֲרוּ אש (יחזקאל ל"ט י'). ובמובן האחות האש. דאס פֶּייער אונטערהאלטען, поддерживать огонь. מְבַעֲרִים את האש (ירמיה ז' י"ח), ונרתיה לְבַעֵר בערב בערב (דה"ב י"ג י"א), לְבַעֵר על מזבח ה' (נחמיה י' ל"ה). ובענין שרפה והסקה, והיה לאדם לְבָעֵר (ישעיה מ"ד ס"ו), צום פֶּערברענגען, для сожженія. ב) אבולת הבהמות בשדה שמשחיתות את הפירות

זמכלות אותם כאש (ע"ד הפעלים, אכל, לחך, שכוללים שתי ההוראות האלה). אבי-ווידיג, אבפרעסען, obъ-вы-травливать, בָּעַר. וּבְעֵר בשרה אחר (שמות כ"ב ד'), ждать. ואתם בְּעַרְתֶּם הכרם (ישעיה ג' י"ד), והיה לְבָעֵר (שם ה' ה'), צום אבווידיג, для страв-ливанія. ג) פנוי, השבתה וסלוק, וועגרייסען, וועגשאפֿען, убирать, изводить, опо-раживать. בִּעַרְתִּי הקדש מן הבית (דברים כ"ו י"ג), ולא בִּעַרְתִּי ממנו בטמא (שם שם י"ד), לא הסתפקתי ממנו בטומאה, פֿערברויכען, удалять, употреблять. ובהשאלה, סלוק של כלין, וועגטילגען, искоренить, истребить. וּבִעַרְתִּי אתכם מן הארץ (ש"ב ד' י"א). ובמשנה, מבערים את הכל מלפני השבת (פסחים ג' ו'), רייסען, убирать, удалить. הרי הוא כְּמְבוֹעָר (שם ב' ג'). ובקשור עם מלת אֲחָרֵי, וּבִעַרְתִּי אחרי בית ירבעם כאשר יְבַעֵר הגלל עד תמו (מ"א י"ד י'), וועגפֿענען, הינטער יעמאנדען פֿענען, выметать, вымести за. ובמובן המוסרי, וּבִעַרְתָּ הרע מקרבך (דברים י"ג ו'), וועגטילגען, искоренить. וּבִעַרְתָּ דם הנקי מישראל (שם י"ט י"ג), כאלו דם הנקי הוא חטאת רובצת מזכרת עון, אבווישען, очищать. ברוח משפט וברוח בָּעֵר (ישעיה ד' ד'), ווינד דער טילגונג, духъ истребленія.

הפועל, מענין הראשון, אנגעצינדעט ווערדן, быть зажигаему. ואת האח לפניו תְּבַעֵרֶת (ירמי' ל"ו כ"ב).

ההפעיל, א) הדלקה ושלוח אש לשרפה, אנצינדען, איינען בראנד אנשטיפֿטען, зажигать, произвести пожаръ. הַמַּבְעֵר את הבערה (שמות כ"ב ה'), הַבְעֵר אש בלפידים (שופטים ט"ו ה'). ובענין שרפה של כלין, פֿערברענען, сжигать. באור תַּבְעִיר (יחזקאל ה' ב'), וַיַּבְעֵר את בניו באש (דהי"ב כ"ח ג'), וְהִבְעַרְתִּי בעשן רכבה (נחום ב' י"ד), אין רויך אויפשטיינען לאפֿטען, сожигать. ב) גרם להשתתת שדה על ידי בהמות, אבווידען לאפֿטען, вы-травливать. כי יַבְעֶר איש שדה (שמות כ"ב ד'). ג) סלוק של כלין ועקירה, וועגטילגען, וועגפֿענען, истребить, выметать. הנני מַבְעִיר אתדי בעשא (מ"א ט"ו ג'). ובמשנה, גם בבנין:

ההתפעל, לענין הוצאה של סלוק והעברה, פֿערברויכט ווערדען, быть употребляему. דמיהם מִתְבַּעֲרִין (שבועות ז' ב'), (עיין ביעור).

2) בָּעוּר, ארמית, ובמשנה, שם הפעל. כנקף זית (ישעיה י"ז ו'). תרגום יונתן בְּבִיעוּר. ובמשנה. מן האמור בתורה, בִּעַרְתִּי הקדש (דברים כ"ו י"ג) השתמשו בשם בָּעוּר לענין פנוי והעברת התבואות בשנת השמטה, וועגרייסען, וועגשאפֿען, פֿערברויכען, удалять, употреблять. ואמרו בפירות שביעית, שלש ארצות לְבָעוּר (שביעית ט' ב'), אין להם בָּעוּר ולא לדמיהן בָּעוּר (שם ז' ב'). ובענין השבתת חמץ, רבי אומר אין בָּעוּר חמץ אלא שרפה וחכ"א אף מפרר וזורה לרוח (פסחים ב' א'). ובמובן זה אמרו גם בבנין התפעל ואמרו, דמיהם מִתְבַּעֲרִין (שביעית פרק ז' ב').

בְּעֵרָה, שם הפעל. דליקה, בראנד, пожаръ. המבער את הַבְּעֵרָה (שמות כ"ב ה'). ובמשנה, ביחם אל האש להבעיר, השולח את הבערה (ב"ק ו' ד'), פֿייער, огонь.

2) הָבְעָר, במשנה, שה"פ. דליקה ושרפה, המבעה וְהַהָבְעָר (ב"ק א' א'), поджогъ.

2) הַבְעָרָה, בגמרא, שה"פ. הדלקת האש לבשול ולכל מלאכה, אנצינדען, зажиганіе. הבערה ללאו יצאה (שבת דף ע' ע"א).

בָּעוֹר, שע"פ. א) אבי המלך בלע ממלכי אדום הקדמונים (בראשית ל"ו ל"ב). ב) אבי בלעם הקוסם (במדבר כ"ב ה', יהושע י"ג כ"ב). ובגזרת השם נראה שענינו לפיד, כלפיד יִבְעַר (ישעיה ס"ב א') תיב"ע כְּבָעוֹר יבער, והוא על דרך השם לַפִּידוֹת בלה"ק (עיין שם).

תַּבְעֵרָה, שע"פ. מקום שחנו שם בני ישראל במדבר, ונקרא על שם המאורע כמפורש, כי בָּעֲרָה בם אש ה' (במדבר י"א ג').

ב) בָּעַר, עקרו ארמית, וכפי הנראה בהוראת גסות ועובי (עיין העדה), ומזה:

בְּעִיר, שע"ב. כולל הבהמות הביתות מפני גסות הבנתם ומעוט הרגשתם, פ"ה, скотъ. (עיין בהם). אנחנו וּבְעִירֵנוּ (במדבר כ' ד'), ושלח את בְּעִירָה (שמות כ"ב ד'), ויסגר לברך בְּעִירָם (תהלים ע"ח מ"ח), ומזה:

בַּעַר, א) ש"ת. לאדם גם השכל, דומם, глупой. ונרדף עם בהמה, ואני בַּעַר ולא אדע בְּהֵמוֹת היתי עמך (תהלים ע"ג כ"ב), ועם כסיל, שעיקר הוראתו גם הוא גסות ושמנות (עיין כסיל), יחד כסיל יֵבַעֵר (שם מ"ט י"א), כי בַּעַר אנכי מאיש (משלי ל' ב'), ב) שם המפשט, דוממיות, глупость. איש בַּעַר לא ידע (תהלים צ"ב ז'). והנרדף, וכסיל לא יבין את זאת. ומן השמות האלה בא הפעל:

בָּעַר, פ"ע. הקל, היות גם השכל כבהמה, ונרדף גם הוא עם הפעל בָּסַל, דומם, быть глупымъ, грубымъ, גרֹאַב. ובאחת יִבְעֲרוּ ויכסלו (ירמיה י' ח'). והבינוני, בינו בְּעָרִים בעם וּכְסִילִים מתי תשכילו (תהל' צ"ד ח').

הנפעל, בעין הקל, ogrубѣть зѣлъ, -ѣдѣть. נִבְעַר כל אדם מדעת (ירמיה י' י"ד), שעורו מאשר אין בו דעת, נִבְעֲרוּ הרועים (שם שם כ"א), חכמי יועצי פרעה עצה נִבְעָרָה (ישעיה י"ט י"א), יעצו עצה נבערה. ולדעת רשד"ל עצה כנוי ליועצים, על דרך השם משפט שהוא נאמר גם על השופטים, ונגשו אל המשפט, ושעור הכתוב, חכמי יועצי פרעה הם יועצים נבערים, כי לא מצאנו נבער אלא על האדם, וטעם הנפעל הוא היות נמשל כבהמה.

בַּעֲרָא, שע"פ. שם אשה (דהו"א ח' ח').

הערה. קרוב לשמוע דעת האומרים כי יסוד השרש בָּעַר הוא בַּר, בּוּר, אך לא בהוראת ריקות כדבריהם, כי אם להפך בהוראת גסות, גרשית ועובי, בעדות השם בָּסִיל הבא מן בָּסַל, שעיקר הוראתו שמנות ועובי. ומזה שדה בּוּר, קרקע בגושיה שלא נעבדה, ואדם בּוּר לא לָמַד. וזכר לדבר הפעל טָפַשׁ שהוראתו שָׁמַן, טפש כחלב לבם (תהלים קי"ט ע'). ובא ממנו בארמית ובמשנה השם טָפֵשׁ בהוראת כסיל ובער, תרגום הַשְׁמַן לב העם הזה (ישעיה ו' י'), טפש לבא דעמיה הדין (עיין בָּסַל, בּוּר, טָפֵשׁ).

בַּעְשָׁא, שע"פ. בן אחיה לבית ישששכר, שהמית את נדב בן ירבעם מלך ישראל וימלוך תחתיו עשרים וארבע שנה (מ"א ט"ו ל"ג). לדעת פירסט נגזר השם מן הפעל בָּהַשׁ, בִּישׁ בערבית בהוראת עז אמיץ, быть храбрымъ, קיהן זיין, מאפֿער, смѣлымъ. והוא ע"ד בנין השם אָמוּץ.

בַּעֲשַׂיָה, שע"פ. בן מלכיה מבני בניו של גרשום בן לוי, ואביו של המשורר אסף (דהו"א ו' כ"ה), והשם מגזרת בַּעְשָׁא עז ואמיץ (עיין שם), והוא על דרך אֲמַצְיָה מן אָמוּץ.

בְּעֶשְׁתְּרָה, שע"פ. עיר בחצי שבט המנשי בעבר הירדן מזרחה ונתנה אל הלויים בני גרשום (יהושע כ"א כ"ז), ובדהו"א (ו' נ"ו) נקראת עַשְׁתָּרוֹת. והנראה שהשם בְּעֶשְׁתְּרָה היא מקוצרת מן בֵּית עַשְׁתָּרוֹת או בֵּי עַשְׁתְּרָה (ועיין עשתרות).

בָּעַת, פעל יוצא. לא נמצא בקל, והנפעל, ענינו היות חרד מפחד רעה וחזיונות מבהילים ומסערים את הנפש, эршерекнуть, זיך פֿירכטען, אנגסט האבן. испугаться, ужасаться. והמן נִבְעַת (אסתר ז' ו'), כי נִבְעַת מפני חרב (דהו"א כ"א ל'), ובבאו נִבְעֲתִי (דניאל ח' י"ז).

הפיעל, וּבִעֲתַתְהוּ רוח רעה (ש"א ט"ז י"ד), эршрекнуть, אבשרעקקען, אנגסטען, испугать. הלא שאתו תְּבַעֵת אתכם (איוב י"ג י"א), אל תְּבַעֲתֵנִי (שם ט' ל"ד), פלצות בְּעָתַתְנִי (ישעיה כ"א ד'), רוח אלהים רעה מְבַעֲתֶךָּ (ש"א ט"ז ט"ו) בחסרון תי"ו השרש, ונחלי בליעל יְבַעֲתוּנִי (תהלים י"ח ה'), ורגיל הרבה בלשון ארמית. ובמשנה בהפעיל, שלא לְהַבְעִית את ישראל (יומא ה' א'), והקליר אמר, מוקש לְהַבְעִית (סוסף ליום כ'), וכן בהפעל, יוּבְעַת כל מושב (סדר שפרירת).

בְּעָתָה, ש"נ. לבהלה ומורא, эршрекнуть, ужасъ. לעת מרפה והנה בְּעָתָה (ירמיה ח' ט"ו).

בְּעוּת . שם . כעין הקודם , שרעקקען , ужасъ . ולא נמצא כי אם בל״ר , בְּעוּתַי אלוה יערכוני (איוב ו׳ ד׳), כנוי לתחלואים רעים ומכאיבים, בְּעוּתֶיךָ צמתתוני (תהלים פ״ח י״ז) .

בֵּצַי , שע״פ . מעולי הגולה עם זרובבל (עזרא ב׳ י״ז , נחמיה ז׳ כ״ג) , ובא בחותמים על האמנה (נחמיה י׳ י״ח) .

יסודו כנראה בּוּץ, והוא ע״מ בֵּבִי מן בּוּב , בֵּסִי מן בּוּס .

בָּצָל , ש״ז . פרי גנה ידוע, שכלו מורכב עלים נקפלים זה על זה, шалленге- вашка , луковица , луковица . ואת הַבְּצָלִים (במדבר י״א ה׳) . ובמשנה, הַבְּצָלִים הסרוסים (שביעית פרק ב׳ ח׳), בְּצָלִים שנתתך זרעם ואינם עושים פרי, בְּצָלִים הקיצונים (שם ה׳ ד׳) הנזרעים בקיץ , או שהם יבשים מאד המיוחדים לקיץ , וע״מ המרובעים :

2) בְּצַלְצוּל , במשנה . בצל מדברי קטן , הבצל וְהַבְּצַלְצוּל (כלאים פרק א׳ ג׳) . בערבית יורה הפעל בָּצַל היות מכוסה עלים וקליפות , вешалеть зин . ומזה בתלמוד , בפעל , אִיבְּצֵיל זירתא (ערובין כ״ט ב׳) , גדלו קליפות במדת זרת . והרמב״ם אמר , אלא אם הִבְצִיל ונעשה ארך כל עלה מהם זרת (הל׳ ערובין פרק א׳ י״א) . וקרוב לשרש פצל בענין הקרת הקליפות .

בְּצַלְאֵל , שע״פ . א) בן אורי , הוא האמן המפואר אשר מלאו ה׳ רוח אלהים בחכמה וגו׳ לעשות בכל מלאכת המשכן (שמות ל״א ב׳) . בגמרא אמרו בְּצַלְאֵל על שם חכמתו נקרא כו׳ שמא בצל אל היות (ברכות נ״ה ע״א) , ואולי יתכן לפרשו כמו בֵּי (בֵּית) צַל אֵל, וענינו מי שעשה הצל אל האל והוא המשכן שנקרא על דרך המליצה גם כן , צֵל שַׁדַּי (תהלי׳ צ״א א׳) , וע״ד שפירשנו את השם אהליאב . ב) אחד מן האנשים אשר נשאו נשים נכריות (עזרא י׳ ל׳) .

בְּצַלּוּת , שע״פ . מעולי הגולה עם זרובבל (עזרא ב׳ נ״ב) , ובנחמיה (ז׳ נ״ד) נקרא בְּצַלִּית ביו״ד .

בָּצַע , פע״ו . (קרוב לשרשים, פצע, בוא, בוז , בקע) עיקר הוראתו בקיעה , שבירה, פריסה ותחוך. ובא הקל לענין א) בקיעה ובתיתה , шпалтен , зерреиссен , разщепать , ב) разбить въ дребезги . וּבְצַע בראש כלם (עמוס ט׳ א׳) , כמו וּבְצָעָם. ובא בהוראת עומד , בעד השלח יפלו לא יַבְצָעוּ (יואל ב׳ ח׳), לא יהיה בהם פצע ותבורה, פער- ваннадтъ и зарѣзанъ , быть раненну, уязвленну . ויתכן שהוא כמו לא יבקעו , השלח לא יבקעם . ולדעת פירסט ענינו הפסקה ובטול שנכלל בהוראת הכריתה , аббрехен , пере- стать, прерывать, останавливаться . ושעורו , לא יפסיקו מהלכם , לא יעצרו בלכתם . ובארמית בא בענין פתיתה, פתות פתים (ויקרא ב׳ ו׳), ת״א בְּצַע יתיה בְּצוּעִין . ומזה בתלמוד בענין פריסת הפת , בעל הבית בּוֹצֵע כדי שֶׁיִּבְצַע בעין יפה (ברכות מ״ז א׳) . ובמובן המוסרי , חתוך דין ומשפט בין אדם לחברו ע״ד הפשרה לא על פי הדין והלכה, ר״א בנו של ר״י הגלילי אומר אסור לְבָצוֹעַ וכל הַבּוֹצֵע הרי זה חוטא , ר״ש בן קרחה אומר מצוה לְבָצוֹעַ (סנהדרין ו׳ ב׳) . וכהוראת השבירה יצא ב) לענין עושק ומרוצה, גזל וחמס, פלינדערן , вырвизги , грабить, хищать . ובא בבינוני כש״ת , וּבֹצֵעַ ברך נאץ ה׳ (תהלים י׳ ג׳) , רויבער , хищникъ . ומחובר על הרוב עם נשוא הפעולה , כן ארחות כל בֹּצֵעַ בצע (משלי א׳ י״ט) , הוי בֹּצֵעַ בצע רע לביתו (חבקוק ב׳ ט׳) . ומזה , הרבות הון בעולה, אונגערעכטען נעווינן מאכען , האַבזיכטיג זיין , быть корыстолю- бивымъ . למען בְּצֹעַ בצע (יחזקאל כ״ב כ״ז) , עוכר ביתו בּוֹצֵעַ בצע (משלי ט״ו כ״ז) , כלו בּוֹצֵעַ בצע (ירמיה ו׳ י״ג) . ובא, כי מה תקות חנף כי יִבְצַע (איוב כ״ז ח׳) , לפי המוסכם פירושו כמו כי יבצע בצע , ואולי יתכן שענינו רמיה וכחש , בעפרינגן , הייכלק , об- манывать, притворяться, лицемѣрить . והטעם ומה תקוה לחנף כי ירמה את ה׳, יכחש לו ויצדיק דינו בפיו ולבו בל עמו , ומסיים כי יִשָּׁל אלוה נפשו, כי ירמה את אלהים , מענין לא תַּשְׁלֶה אתי (מ״ב ד׳ כ״ח) ,

או כי ישל אותו אלהים (עין נשל, שלה), על דרך: הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה (איוב י"ג ז').

הפיעל, מהוראת הקל, א) כריתה ופסוק, אַבשניידן, срѣзать. מדלה יְבַצְּעֵנִי (ישעיה ל"ח י"ב) יכרות אותי מן הדלה, פקיעת החוטים אשר במנור האורגים (עין דלה), יתר ידו וַיְבַצְּעֵנִי (איוב ו' ט'), אַבריסקן, от-рывать. ב) רמיה וחמס, בעפרינגן, אויסער-פֿאַרמויגן, обманывать, обидѣть. וַתְּבַצְּעִי רעך בעשק (יחזקאל כ"ב י"ג). ויצא לענין ג) עשות סוף וגמר, השלמה, ענדיגן, окон-чить. (ע"ד הפעלים גזר, גמר, כלה, שכוללים הוראות הפיסוק וההשלמה), ומזה קיום הגזרה, פֿאַלל בריננען, אויספֿירן, со-вершать. בָּצַע אמרתו (איכה ב' י"ז).

בֶּצַע, ש"מ. א) שלל, בייטע, добыча. בָּצַע כסף לא לקחו (שופטים ה' י"ט), והתרמתי לה' בְּצָעָם (מיכה ד' י"ג). ומזה, גזלה וחמס, רויב, грабежъ. והנה הביתי כפי אל בִּצְעָךְ (יחזקאל כ"ב י"ג), בא קצך אמת בִּצְעָךְ (ירמיה נ"א י"ג). לדעת המפרשים ענינו מלאה מדת חמסך. ורש"י פי' אמת סופך, והוא לדעת המבארים האחרונים במובן תחוך וכריתה, באה אמת בצעך האמה (המקום) שבה חותכין ופוסקין את האריג מן הארג וכו', דיא עללע (שטעללע) דעם אַב-שניידענס. מִבְצָר (мѣсто) отрѣзанія. והוא ע"ד מליצה, מדלה יְבַצְּעֵנִי (ישעיה ל"ח י"ב). והענין כבר האריכו לך מדת תקות חוט הצלתתך ביותר מדאי, ובאה העת לתתוך ולפסוק אותו (ועיין אָמָה), בֹּצֵעַ בָּצַע (חבקוק ב' ט'). ב) ריוח בעולה, אינגערעכטפֿער נעווין, несправедливая нажива. אחרי בִּצְעָם לבם הלך (יחזק' ל"ג ל"א), בעון בִּצְעוֹ (ישעיה נ"ז י"ז). ומזה, שוחד, בעשטעכונג, подкупъ. אנשי אמת שנאי בָּצַע (שמות י"ח כ"א), ויטו אחרי הַבָּצַע (ש"א ח' ג'). ובא גם בענין כל תועלת והנאה, נעווינן, נוצען, פֿאַרמהיל, польза, выгода. מה בָּצַע כי נהרג את אחינו (בראשית ל"ז כ"ו), ואם בָּצַע כי תתם דרכיך (איוב כ"ב ג'). וכן גם בלשון ערבי יוכלל מושג השבר והריוח המותר ומושג הריוח האסור והתמם בשרש אחד ועיין שרף, לחם.

2) בְּצוּעַ, ברחז"ל. תחוך משפט על פי פשרה, פֿערגלייך, примиреніе. полюбовная сдѣлка איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בְּצוּעַ (סנהדרין ו' ב').

3) בְּצִיעָה, שה"פ. בפוסקים, לענין פריסת הפת, בְּצִיעַת הפת (שלחן ערוך אורח חיים סימן קס"ז).

2) בָּצָע, במשנה, שם. חפירה או תעלה לכנוס מים, גֶּב, שני בְּצָעִים היו בהר המשחה (שביעית י' א'), בְּצָעֵי המים (סנהדרין צ"ז ע"א).

בְּצַעֲנֵנִים., שע"פ. בחבור עם השם אַיָלוֹן, אַיָלוֹן בְּצַעֲנֵנִים, עמק בנחלת מטה נפתלי (יהושע י"ט ל"ג) בסמוך לעיר קדש (שופטים ד' י"א) ושם בכתיב בצענים, י"ת עד מישר אגניא. וכן פירשו חז"ל בירושלמי (מגילה פרק א'), ונראה שפרשו את השם בצעננים מלשון בְּצָעֵי המים שהם כעין אגנות לקבול מים (רש"י והרד"ק). ולדעת המבארים האחרונים היא הבי"ת השמוש לשם צעננים, והטעם האלון אשר בצעננים (ועיין צַעֲנָן, צַעֲנָן).

בָּצִין, פ"ע. לא נמצא במקרא, ובערבית ענינו פריצת מים ממקום, הער-פֿאָרוואַללען, вспучивать. דומה לשרש בּוּץ בחלוף צד"י בעי"ן. ומזה בדרחז"ל בקל, משקין בּוֹצְצִין מרתת הקורה (תוספתא סהדרין ג' א'), כל זמן שהנשמים יורדין וההרים בּוֹצְצִין (שם מקואות א' ו'), פסקו מלהיות בּוֹצְצִין (שם). ומזה על דרך המרובעים בָּצְבֵּץ בענין כל פריצה לצאת מתוך המקום המעכב, כמים הפורצים ממקומם. ובא בהשאלה לעלית הצמחים מתוך האדמה, אויספֿראָסטען, произрастать. מְבַצְבְּצִים ויוצאין כעשב השדה (סוטה פרק י"א ב'), עתידין צדיקים שֶׁמְּבַצְבְּצִים ועולין בירושלים שנאמר ויציצו מעיר (כתובות קי"א ב'). ובענין התאמצות לעלות מן המים, אויפטויכן, вынырнуть, всплывать. היתה מְבַצְבֶּצֶת ויוצאה (יומא ל"ח א'). ומזה בחלוף צד"י לטי"ת, בטבט, בענין בעבוע הארס: דוטה לטי שנשכו נחש

וכו׳ ולא ידע עד שֶׁנִּתְבַּטְבְּטָה עליו (שמות דבה לא). ומזה בשמות במקרא:

בִּץ, ש״ז. מקום טיט לח, שלאַמם, ил, топь. הטבעו בְּבִץ רגליך (ירמיה ל״ח כ״ב).

בְּצָה, שע״נ. רקק, ומקום לח מימי, זומפף, болото, топь. היגאה גמא בלי בָּצָה (איוב ח׳ י״א). והרבוי באל״ף, בְּצָאתָיו וגבאיו (יחזקאל מ״ז י״א). ובמשנה, ברבוי זכר כמפני שהם מי בָצִים (פרה ח׳ י׳), (ועיין בצע).

בָּצַק, פ״ע. בנינו קל, וענינו תפיחה נפיחה וצביה, אויפֿגיין, пухнуть, вздувать. ורגלך לא בָצֵקָה (דבריס ח׳ ד׳), כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות, אַנשוועללען, כפירש״י, ור׳ יונה אמר שהוא ענין לְיֹשָׁה, רגלך לא לָשָׁה את האדמה בלי מנעול.

בָּצַק, ש״ז. עיסה שנתפרת ועולה על ידי החיטוין והגבול, טייג, пухлое, тѣсто. ויאפו את הַבָּצֵק (שמות י״ב ל״ט), והנשים לשות בָּצֵק (ירמיה ז׳ י״ח), וישא העם את בְּצָקוֹ (שמות י״ב ל״ד), מלוש בָּצֵק עד חמצתו (הושע ז׳ ד׳). ובמשנה, בָּצֵק החרש (פסחים ג׳ ב׳) שלא החמיץ, בָּצֵק שתחת הצפורן (מקואות ט׳ ב׳), הגלל והטנוף שתחת הצפורן שהוא לח כמו בצק, נאַגעל קאָפּה, грязь подъ ногтями.

בָּצֵקֶת, שע״פ. עיר בנחלת מטה יהודה (הושע ט״ו ל״ט).

א) בָּצַר, פ״י. הקל, ענינו כריתה וקטוף, והתיחד לקטוף הענבים, אַב-זוכען, וויינצעכן, собирать виноградъ. ענבי נזירך לא תְבַצֵּר (ויקרא כ״ה ה׳), ועל הכרם, כי תְבַצֵּר כרמך (דברים כ״ד כ״א). והבינוני, בְּבוֹצֵר על סלסלות (ירמיה ו׳ ט׳), וויינצער, обиратель. אם בְּצָרִים באו לך (שם מ״ט ט׳). ובא בהשאלה, יְבַצֵּר רוח נגידים (תהלים ע״ו י״ג), יקטוף יבריח וישפיל גאותם, אַבמאַכען, отрѣзать. ע״ד והברתי גאון פלשתים (זכריה ט׳ ו׳). ויתכן שהוא כהוראת השרש הזה בלשון ארמית מעוט והקטנה, וכתרגומו יזער, פֿערקלייניערן, умалять, унижать.

הנפעל, לפי המוסכם ענינו מניעה, ועתה לא יִבָּצֵר מהם (בראש׳ י״א ו׳) לא ימנע מהם, צוריק געהאלטען, זוערדען, быть отнятy, удержанy. ולא יִבָּצֵר ממך מזמה (איוב מ״ב ב׳), ועיין בצר ב׳.

בָּצִיר, ש״ת. זמן קטיפת הענבים, וויינ-לעזע, собираніе винограда. דיש את בָּצִיר (ויקרא כ״ו ה׳), ועל הענבים הבצורים, דאס געלעזענע, собранный. על קיצך ועל בְּצִירֵךְ (ירמיה מ״ח ל״ב). ובא, כי ירד יער הַבָּצִיר (זכריה י״א ב׳) בקרי והבתיב הבצור. רש״י פירש יער המבצר, תקיף כרביא (לפנינו בתרגום יב״ע, מחזו תוקפיכון) ולא רחוק לפרשו מענין הקודם בהשאלה לבריתת עצי יער. ושעורו, כי ירדה יערה בציר, הבציר בא על היער.

2) בְּצִירָה, ש״נ. במשנה, כעין הקודם, וויין לעזע, собираніе вино-града. בשעת הַבְּצִירָה (פאה פרק ז׳ ג׳).

ב) בָּצַר, פ״י. עקרו קשור וכריכת דבר לעשותו חזק ומוצק, והתיחד לקשור חומות העיר לעשותה חזקה שלא יוכלו האויבים לבוא עליה, צו זאממן-פֿיגען, בפֿעס-בינדען, соединять, крѣпко связывать. ולא נמצא הקל כי אם בבינוני פעול בענין שם תאר ביחס אל חומה ועיר, על כל מגדל גבוה ועל כל חומה בְּצוּרָה (ישעיה ב׳ ט״ו), חומה עבה בנויה אבנים גדולות מחוברות ומקושרות היטב, חמתיך הגבהת וְהַבְּצֻרוֹת (דברים כ״ח נ״ב), ונופל גם על הערים המוקפות חומות בצורות, קריה בְצוּרָה (ישעיה כ״ה ב׳), וערים גדלת בְּצֻרוֹת (יהושע י״ד ל״ב), והערים בְּצֻרוֹת גדלת מאד (במדבר י״ג כ״ח), ותרגומו וְקִרְוָיָא כריכן ורבריא (כרך בארמית יורה חבור וקשור, עיין כרך), וע״ד ההשאלה, ואגידה לך גדלות וּבְצֻרוֹת לא ידעתם (ירמיה ל״ג ג׳), קשות ונשגבות מהבין, אונצוגאַנגליך, недоступное, непостижи-мое. ושמוש הפעל הוא בבנין:

פיעל, קשור וכריכת בנין לחזוק, בעפֿעס-טיגען, укрѣплять. לְבַצֵּר החומה (ישעיה כ״ב י׳), וכי תְבַצֵּר מרום עזה (ירמיה נ״א נ״ג). ובמשנה, שער צהוב דק מטמא מכונם

ומפוז, מְבוּצָר ושלא מְבוּצָר (נגעים י' ב'), ענינו מוקף כמו שנמצא בתוך המבצר המקיפו, וכן בת"כ, שתהא מְבוּצֶרֶת בשאת (שם ג'). ובמדרש. עיר מצור שֶׁמְּבוּצֶרֶת מכל מקום (דב"ר א'), וכמו כן בהוראת הבא במצור, העקה. בעלאגערען. בעאָגענסטיגען, осаждать, наводить страхъ מְבַצְּרָה לישראל (שם). ולדעתנו נמצא הפעל בצר גם בבנין:

נפעל. היות קשה וכבד שאי אפשר להשיגו, שהיר, אונצוגאָנגליך זיין, быть недостигаему. לא יִבָּצֵר מהם (בראשי' י"א ו'), לא יִבָּצֵר ממך (איוב מ"ב ב'), וע"ד, לא היתה קריה אשר שגבה ממנו (דברים ב' ל"ו). וקרוב למובן זה השתמש בבנין זה ר' יהודה הלוי ואמר, וכל נוצר ואם נִבְצָר (עם כל שהוא חזק) מתרת לכסאך (דיוואן סימן ס'). ובדברי חז"ל:

פ) בהתפעל, פֿעסט ווערדען, быть укрѣпленнымъ, неприступнымъ. מקום נִתְבַּצֵּר להם בגיהנם (במדבר רבה י"ח).

בֶּצֶר, ש"ז. ושית על עפר בֶּצֶר (איוב כ"ב כ"ד), ותרגומו כרך תקיף, פֿעסטעס, פֿעסטונג, крѣпость. ולדעת ר' יונה בן גאנח, ענינו כסף וזהב חי בעוד לא נתן בכור, זילבער-גאָלד, ערץ-שטופֿען, серебряная, золотая руда, крушецъ אַל־תַּבֵּר. והוא הנקרא בערבית. והוא פירש יקר מסבים עם חצי הפסוק השני, ובצור נחלים אופיר. וכן להלן, והיה שדי בְּצָרֶיךָ (ברבוי) והכפל, וכסף תועפות לך, ונקרא כן לפי דעתנו ע"ש קושיו והזקו, ולא ע"ש היותו נחצב ונשבר ממקום מחצבו, והדמיון עם תבר בערבית איננו מוכיח על זה כי אין בשרש בצר מהוראת שבירה וחציבה, אולם בארמית נקרא דהבא פריכא (כתובות ס"ז ע"א) מלשון קציצה ושבירה. ע"ש שהם נמצאים תחיכות קטנות. ולדעת פירסט יפורש במובן זה, היערך שועך לא בְצָר (שם ל"ו ס"ט), הון עתק, עשירות, רייכטהום, богатство. ושיעור הכתוב, לא יערך לא שועך ולא בצרך ולא כל מאמצי כחך. ובדרז"ל בא בענין חזק וקוים, אל יהא אדם מניח בְּצָרוֹ (שמות רבה ט') תקותו וירושת אבותיו, אל תניחו בְּצָרְכֶם ולא בְּצָרָן של אבותיכם (שם).

בָּצָרָה, שע"נ. מקום כנום צאן, העזרדע, שאַפֿהעזרדע, ограда, овчарня. להיותו מקום מוקף גדר, ע"ד גדרת צאן. מכלאות צאן, כצאן בָּצָרָה (מיכה ב' י"ב). ועיין בְּצָרָה בשע"פ.

בְּצָרוֹן. שמ"ז, א) מקום מבוצר, פֿעסטער פּלאַץ, בורג, неприступное, безопасное мѣсто. שובו לְבָצְרוֹן אסירי התקוה (זכריה ט' י"ב). ובמשנה, ב) לעזרת הגשמים, ובשני בְּצָרוֹן (פרה ח' ס').

מִבְצָר, שמ"ז. א) חזק ועוצם, פֿעסטינקייט, твердость. ומִבְצָר משגב חומותיך (ישעיה כ"ה י"ב). ומזה ב) בנין חזק להגן, פֿעסטונג, בורג, твердыня, крѣпость. ונשבת מִבְצָר מאפרים (שם י"ז ג'), הבמחנים אם בְּמִבְצָרִים (במדבר י"ג י"ט), מִבְצְרֵי בת יהודה (איכה ב' ב'). ובחבור עם עיר, כל עיר מִבְצָר (מ"ב ג' י"ט), איינע בעפֿעסטינטע שטאָדט, укрѣпленный городъ. בערי הַמִּבְצָר (במדבר ל"ב י"ז). ובא, בחן נתתיך בעמי מִבְצָר (ירמיה ו' כ"ז). לפי מה שפירשנו את השם בחון במקומו (עיין בחון) שענינו מצפה נפרש את השם מִבְצָר ג"כ בענין זה, לפי שהמבצר הוא בנין גבוה ועשוי לעמוד עליו ולראות את הנעשה, והרל"ש פירש בָּחוֹן בהוראת כור לצרוף הכסף וּמִבְצָר כור לצרוף הזהב. מן ושית על עפר בָּצֶר (הרכסים לבקעה, בראשית מ"ב ס"ז), אך הבדלו איננו מוכרע, כי לפי המבואר כולל השם בצר את הכסף ואת הזהב.

בַּצֶּרֶת, שמ"נ. שנה שהשמים נעצרים ומגורים ואינם מגשימים, וכמו שנאמר, והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וכו' (דברים כ"ח כ"ג), דירדע, сушь, засуха, безводіе. ובשנת בַּצֶּרֶת לא יראג (ירמיה י"ז ח'). והרבוי, על דברי הַבַּצָּרוֹת (שם י"ד א'). ובמשנה, רעב של בַּצֶּרֶת (אבות ה' ח'). ובפיוט בל"ז, שנת שובע וּבְצוּר (אשן לש"ע).

2) בָּצוֹר, ש"ז. בהברי חז"ל, תפלה מעקת לב, עשרה לשונות נקראת תפלה וכו' בָּצוֹר וכו' דכתיב בָּצַר לי אקרא ה' (דברים רבה ב'), וכן הוא בילקוט פ' ואתחנן, והראיה מן בצר לי אינה מוכחת כי ידוע שהבי"ת היא בי"ת השמוש, ובספרי (דברים כ"ז) באותו ענין לא נזכר השם בצור כלל, וכן לא נזכר בתנחומא, אבל כבר השתמש הקליר הקדמון שבפיוטים בשם בָּצוֹר בהוראת תפלה ואמר, בָּצוֹר קול הומה (סדר זכרונות), וכן בְּצוּרָם תשע וחמא תלבין (שחרית ליום כפור) (ביו"ד בְּיִצּוּרָם). ולדעת הר"ר קאהוט אפשר שהוא מלשון הפצרה מן פצר.

בָּצָר, שע"פ. א) עיר בעבר הירדן בנחלת מטה ראובן בחלק המדברי, את בָּצֶר במדבר, והובדלה לעיר מקלט (דברים ד' מ"ג), ונתנה ללוים מבני מרדי (דה"א ו' ס"ג). ב) אחד מבני אשר (שם ז' ל"ז).

בָּצְרָה, שע"פ. א) עיר ישנה מאד בארץ אדום, וממנה יצא אחד המלכים הקדמונים באדום, יובב בן זרח מִבָּצְרָה (בראשית ל"ו ל"ג), ומנבואות הנביאים נראה שהיתה עיר המלוכה, כי זבח לה' בְּבָצְרָה (ישעיה ל"ד ו'), ויתכן שהוא במליצת לשון נופל על לשון בצר בהוראת כריתה וקטוף, וכן, מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מִבָּצְרָה וגו' ובגדיך כדרך בגת (שם ס"ג א' ב'), ברמז מליצי אל הפעל בצר, שהתיחד לקטוף ענבים, וכמו כן מליצת ירמיה על אדום, אם בצרים באו לך וגו' כי לשמה וגו' תהיה בָּצְרָה (ירמיה מ"ט י' י"ג), מוסבה על משמעות שמה. ב) עיר בארץ מואב וירמיה מזכירה בנבואתו על מפלתה (שם מ"ח כ"ד), וי"מ מזה, כצאן בָּצְרָה (מיכה ב' י"ב), כצאן של העיר בצרה, וזה לפי שהיו אדום ומואב עשירים בצאן כידוע. ובמדרש איכה, ר' אבהו אזל לְבָצְרָה ואתקבל גבי ר' יוסי רישא (איכה ג' פסוק ויגרם).

2) בָּקָא, ארמית ובתלמוד. דרישה וחקירה, אונטערזוכן, из- следование. זיל בקי מאי דיניה (פסחים ג' ע"ב), לפי גירסת הערוך (ולפנינו זיל בדוק), לבקי שכבי (נטין דף ס"ט ב'), לדרוש ולחפש מת, אויסזוכן, отыскивать. ומזה במשנה:

2) בָּקִי, ש"ת. ליודע והגיל היטיב בלמודו, קונדיג, знающій, сведущій. ואינו בָּקִי בהלכה (ערובין ד' ח'). ובענין מומחה בדבר, על פי בְּקִיאִין (יומא ח' ח'), בעוּאהרט, испытанный, опытный.

3) בְּקִיאוּת, ש"נ. בספרי המחברים, ידיעה גדולה בספרים, בעלעזענהיים, начитанность.

בָּקַע, פ"י. קרוב לפעל פקע, פצע. הקל יורה א) גזירה ותחוך גשם קשה לחלקים בכלי, שפאלטען, колоть, раздѣлять (קהלת י' ט'), פלח וּבָקַע בארץ (תהלים קמ"א ז'), תוחך רגבי הקרקע במחרשה. ובהשאלה, ונטה את ידך על הים וּבָקָעֵהוּ (שמות י"ד ט"ז). ובתוספתא בבינוני פעול, רואה את ההר כאלו בָּקוּעַ לפניו (ערובין ד' י"א). ובענין פציעה ושבירת אברי בע"ח, פערוואונדען, צערריסען, ранить, уязвить, разорвать, растерзать וּבָקָעְתָּ להם כל כתף (יחזקאל כ"ט ז'). ומזה ב) גזרת גשם להוציא את העצור בקרבו, ערעֶפֶענען, открывать. על בָּקְעָם הרות הגלעד (עמוס א' י"ג), וַיִּבָּקַע צור ויזבו מים (ישעיה מ"ח כ"א), וַיְבַקַּע אלהים את המכתש (שפטים ט"ו י"ט). ונופל גם על הדבר העצור היוצא לאור על ידי כריתת בסויו, הערפֶערדאטען, дать выступать. בָּקְעָתָּ מעין ונחל (תהלים ע"ד ט"ו), והכוונה, בקעת הצור ויצא מעין. ומזה, הוצאת האפרוח מקליפת הביצה ע"י בקיעתה, דאס אויסשפאלטען, расщепать, высиживать. וּבָקְעָה ודגרה (ישעיה ל"ד ט"ו). ומזה ג) פריצה בקשרי מערכת החיל לבוא בתוכם, איינברעכען, ворваться, вломаться. ביחס הבי"ת, וַיִּבְקְעוּ שלשת הגברים במחנה (ש"ב כ"ג ט"ז). וכן פריצת חומות המבצרים להכנס בם, ועם זה כבוש ערים, ערעֶפֶענען, отворять. ויאמר לְבָקְעָם אליו (דה"ב ל"ב א'), ויעלו ביהודה וַיְבַקְּעוּהָ (שם כ"א י"ז). ובתפלה בענין פתיחה, בּוֹקֵעַ חלוני רקיע, ע"ד, וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב י"ד). ובמשנה, טומאה בּוֹקַעַת ועולה (אהלות ט' י"ד), שפאלטען, завосвать

סע, דורכדרינגען, просѣкать, проникать. ובענין אחר, והיו עולי רגלים בּוֹקְעִים עד ארכבותיהם בדם, ע"ד מליצת, למען תמחץ רגלך בדם (תהלים ס"ח כ"ד, ועיין בפרש"י שם), מחיצה שהגדיים בּוֹקְעִים בה (שבת ק"א ע"א).

הנפעל, א) היות נגזר וכרות, געשפאלטען זיין, זיך שפאלטען, быть разсѣкаему, разверзаться. וְהַבָּקַע הארמה (במדבר ט"ז ל"א), וַיִּבָּקְעוּ המים (שמות י"ד כ"א), וְנִבְקַע הר הזיתים (זכריה י"ד ד'). וע"ד ההשאלה, וְתִבָּקַע הארץ בקולם (מ"א א' מ'), כאבות חדשים יִבָּקַע (איוב ל"ב י"ט), בערשטענען, שפרענגען, трескаться, лопаться. מוסב על הבטן האמור לפני זה. ובגמרא. שמא יִבָּקַע הנוד (חולין י"ד ב'), ולא נִבְקַע ענן תחתם (איוב כ"ו ח'). ובענין ריסוק אברים, צערשמעטטערט ווערדען, разиожаться. וכלם נִבְקְעוּ (דברי הימים ב', כ"ה י"ב). ובמדרש, בין הרועה ובין הזאב נִבְקַעַת השה (שמות רבה ה'). ובענין פרוד החלקים ע"י האש, אל תוך שרפת הפרה, הא כיצד מְשַׁתְּבָּקַע (ספרי במדבר ק' כ"ג). ומזה במשנה, נִבְקָעָה ועמד חוץ מגתה (פרה ג' י'). ב) יציאת דבר לאור ממקום שהוא עצור שם, הערפֿאָרברעכען, זיך אָפּפֿנען, проявляться. נִבְקְעוּ כל מעינות תהום (בראש' ז' י"א), המעינות יצאו מפני שנבקעה הארץ אשר כסתה אותם. והפעל מיוחס אל היוצא מן הבקיעה, כי נִבְקְעוּ במדבר מים (ישעיה ל"ה ו'), בדעתו תהומות נִבְקָעוּ (משלי ג' כ'). ומזה יציאת האפרוח מן הביצה ע"י בקיעת הביצה, תִּבָּקַע אפעה (ישעיה נ"ט ה'), בריכט הערפֿאָר, выползти. וע"ד ההשאלה, אז יִבָּקַע כשחר אורך (שם נ"ח ח'), כאלו החשך נבקע, והשחר והאור יוצא, או השחר בוקע את החשך ויוצא דרך הבקיע. ג) בענין השבר חומות העיר וכיבושה. וַתִּבָּקַע העיר (מ"ב כ"ה ד'), וְנָא תהיה לְהִבָּקַע (יחזקאל ל' ט"ז), ערבראָכען ווערדען, ערָאבערט ווערדען, быть разломану, завоевану.

הפיעל, כעין הקל, א) שפּאַלטען, расколоть, разщепать. וַיְבַקַּע עצי עולה (בראשית כ"ב ג'), יְבַקַּע צרים במדבר (תהלים ע"ח ט"ו), חית השדה תְּבַקְּעֵם (הושע י"ג ח'), וַתְּבַקְּעֵנָה מהם (מלכים ב', ב' כ"ד), צעררייסען, растерзать. ב) הוצאת דבר לאור ממקום הכמום דרך פתיחה צרה ודחיקה, ערָאָפֿפֿנען, открывать. בצורות יארים בְּקַע (איוב כ"ח י'), היאורים הם נשוא הפעל, וכן נהרות תְּבַקֵּע ארץ (חבקוק ג' ט'), שטראָמען לאסטט דיא ערדע הערפֿאָרברעכען, וּבְקַעְתִּי רוח סערות (יחזק' י"ג י"ג). ובא, רוח סערות תְּבַקֵּע (שם שם י"א), בהוראת פעל עומד, איין שטורמווינד ווירד הערפֿאָרברעכען, разразится бурный вѣтеръ. ביצי צפעוני בְּקֵעוּ (ישעיה נ"ט ה'), מוציאים ומולידים ביצי צפעוני.

הפיעל, בענין סדוק, רסוק ושבירה, וּמְבַקְּעִים ומצררים (יהושע ט' ד'), געבאָרסטען ווערדען, растрескаться. והריותיו יְבֻקָּעוּ (הושע י"ד א'), אויפּגעשליצט ווערדען, быть распороту. עיר מְבֻקָּעָה (יחזקאל כ"ג י'), ערבראָכענע שטאדט, разбитый городъ. ובתוספתא, ענבים הַמְבֻקָּעוֹת מן העבט (שהרות ג' ב').

ההפעיל, דורכבראָכען, прорваться. לְהַבְקִיעַ אל מלך אדום (מ"ב ג' כ"ו), וַנַּבְקִעֵהָ אלינו (ישעיה ז' ו'), מיט געוואלט ערָאָפֿפֿנען, ערָאָבערן, силою открывать, завоевать. ובמשנה, הַמַּבְקִיעַ בזית (שביעית ד' ח').

ההפעל, ערבראָכען ווערדען, быть разбиту. הָבְקָעָה העיר (ירמיה ל"ט ב').

ההתפעל, כעין הנפעל, געבאָרסטען ווערדען, растрескаться. חדשים והנה הִתְבַּקְּעוּ (יהושע ט' י"ג), והעמקים יִתְבַּקְּעוּ (מיכה א' ד'), זיך שפאלטען, распадаться. ובמשנה, העין הַמִּתְבַּקַּעַת (מכות ב' א'). ועל הבקעת כלי מחום האש, והם מִתְבַּקְּעִין (שבת מ"ז ה'), אם אני נותן לתוכן מים הם מִתְבַּקְּעִים (ב"ר י"ב), נפלו לתוכה שקצים ורמשים וְנִתְבַּקְּעוּ (פרה ט' ב').

2) בְּקִיעָה, שה"פ. דורכברוך, בערסטען, прорывъ, трескание. בְּקִיעַת דגים (שבת דף ק"א ע"ב) בְּקִיעַת הנוד (סוכה כ"ד א').

2) בְּקוּעַ, שה"פ. שפּאַלטען, ניטל בית בְּקוּעוֹ (כלים י"נ ג'), הצד החד בקרדום שמבקעים בו עצים, יד הקרדום של בְּקוּעַ (שם כ"ט ז').

בֶּקַע , שת״ז . למחצית השקל , האלבער שקל, пол-сикля . בֶּקַע לגלגלת (שמות ל״ח כ״ו) , לפי שהמטבעות בימים הקדמונים לא היו מוצקות כי אם חתוכות וקצוצות , (עיין גֵּרָה) .

בָּקִיעַ , שמ״ז . לסדק , שפאלט , דיפס , trе- щина, щель . והבית הקטן בְּקָעִים (עמוס ו׳ י״א) , ואת בְּקִיעֵי עיר דוד (ישעיה כ״ב ט׳) . ובדחו״ל , הנברכת וְהַבְּקִיעַ (מו״ק דף ח׳ ע״ב) . לדעת המפרשים הוא בריכה קטנה שעושין סמוך לבריכה גדולה כדי שיכנסו המים היוצאים מן הגדולה אל הקטנה . ובירושלמי, עושין נברכת במועד זה הבקיע כל שהוא תושב נקרא בְּקִיעַ (מו״ק א׳ ו׳) . המפרשים נתקשו בהבנת המאמר הזה (עיין מראה הפנים) ואפשר לומר שהמכוון בשם תושב, אבן שהושיבוה או שהניחוה בקרקע, וכמו שאמרו בתוספתא , אבנים תושבות שהמחרשה מזועזעתן (שביעית ג׳ א׳), להוציא מקום קרקע סלע מבריתה, וזה ענין הבקיע, שהוא חריץ וחפירה בקרקע של אבנים תושבות ולא בקרקע שהוא כולה סלע , ופירוש דבריהם שהנברכת שהתירו לעשותה במועד איננה חפירה בקרקע של סלעים כ״א במקום שנמצאו בו אבנים. והבקיע נראה שהוא מתיחם לקברים ולא למקום כנום מים , כמו שנראה מלשון התוספתא , ואיזו תלולית כו׳ זו תלולית של עפר שעל גבי בְּקִיעַ (אהלות ט״ז א׳), המוציא כוך בְּקִיעַ ומערה (שם שם ב׳) .

בִּקְעָה , ש״נ . מקום מישור ונמוך בין הרים שהוא כאלו נבקעו ההרים, עבענע , מאהל , равнина, долина . וימצאו בִּקְעָה (בראשית י״א ב׳) , הרים וּבְקָעוֹת (דברים י״א י״א) . ובגמרא במובן המושאלי, בִּקְעָה מצא וגדר בה גדר (שרובין ק׳ ע״ב) מקום פרוץ . ובמשנה כולל מקום זרע בשטח גדול , נכנס לְבִקְעָה וכו׳ ושומאה בשדה פלונית (טהרות ו׳ ה״ה) . ובסמיכות לשם אחר ליחוד המקום במובן שם עצם פרטי :

בִּקְעַת אָוֶן , שע״פ . מקום מפורסם בימיו בארם דמשק (עמוס א׳ ה׳) .

ובטעם השם אָוֶן נראה דעת המפרשים שהוא השם און בלשון מצרית בהוראת שֶׁמֶשׁ לפי ששם היה היכל לעבודתו, ונשתנה השם בהברתו שנוי של גנאי כמו שנשתנה שם העיר און של מצרים שנוי זה, בחורי אָוֶן (יחזקאל ל׳ י״ז) . (ועיין אָוֶן בשמות עצמים פרטים) .

בִּקְעַת אוֹנוֹ , שע״פ . (עיין אוֹנוֹ) .

בִּקְעַת דּוּרָא , שע״פ. בבבל ושמה העמיד נבוכדנאצר את צלם הזהב אשר עשה (דניאל ג׳ א׳) .

בִּקְעַת הַלְּבָנוֹן , שע״פ . העמק הגדול שבין הר חרמון ובין רוכסי הלבנון הנקראים בשם נַחַל הַלְּבָנוֹן בסמוך למקום יציאת הירדן (יהושע י״א י״ז י״ב ז׳) .

בִּקְעַת מְגִידוֹן , (עיין מְגִידוֹ) .

בִּקְעַת מִצְפֶּה , (עיין מצפה) .

2) בְּקָעָה , במשנה , ש״נ . חתיכת עץ , שיים האלץ , полено . אין סומכין את הקדרה בְּבְקָעָה (ביצה פרק ד׳ ה׳) , זו בְּקָעָה של ארז (ספרי במדבר קכ״ד) . והרבוי, בקעות, בקע לי שתי בְּקָעוֹת (מדרש קהלת ב׳ י״ח) .

א) בָּקַק , פ״י מיסודו של הפעל בוק . הקל , א) פנוי והרקה במובן כליון והשחתה , לעערמאכן , פערווויסטען , опороживать, опустошать . הנה ה׳ בּוֹקֵק הארץ וגו׳ והפיץ יושביה (ישעיה כ״ד א׳), כי בְּקָקוּם בִּקְקוּם וזמריהם שחתו (נחום ב׳ ג׳) . ובמובן המוסרי , וּבִקַּקְתִּי את עצת יהודה (ירמיה י״ט ז׳) , בלשון נופל על לשון על שם הבקבק אשר שבר . ובא, גפן בּוֹקֵק ישראל (הושע י׳ א׳) . רש״י פירש גפן המשיר כל פריו המוב, וי״מ במובן עומד, גפן ריק . ובא הפעל בלשון זכר לגפן שהיא בלשון נקבה. ולא רחוק לפרש שהפעל מוסב על ישראל , ישראל הוא בוקק גפן , כלומר גפנו ואת הפרי אשר ישוה לו , ומפרש דבריו כרב לפריו הרבה למזבחות וגו׳ , (ועיין בקק ב׳) .

הנפעל , מן הקל , היות מורק, כלה ונשחת , לערע , פעראדעט , פערווויסטעט ווערדען , быть опорожену, опустошену . הִבּוֹק

תְּבוּק הארץ (ישעיה כ"ד ג'). ובהשאלה, וְנָבְקָה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע (שם י"ט ג'). ובא, וְנָבְקָה תחת וְנָבְקָה או נָבְקָה על דרך וָנָבְלָה, ובטעם מליצת וּבִקּוֹתִי את עצת יהודה. ובדברי חז"ל על דרך השלמים בענין סדוק ובקיעה, על ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות י"ב י"ב). אמרו במכילתא (ב"א ז') נרקבים נְבָקְקִים. ומזה בת"י על פסוק זה טעוות פחרא (חרס) מתעבדין בְּקִיקִים, ובסורית יורה השם בקיק, רקב.

הפיעל, מענין הקל, פֶּערֶאדען, אויספֶּענען, опустошать, выметать (ירמיה נ"א ב'). וַיְבַקְּקוּ את ארצה.

בַּקְבֻּק, שם כלי חרס, קרוג, кувшинъ. הלוך וקנית בַּקְבֻּק (ירמיה י"ט א'). יש מפרשים על שם שפיו צר, וכשהמשקה יוצא ממנו משמיע קול: בוקבוק, והנראה שהוא ע"ש ריקותו, שהוא חלול ונבוב.

בַּקְבּוּק, שע"פ. ראש משפחה מעולי הגולה עם זרבבל (עזרא ב' נ"א, נחמיה ז' נ"ג).

בַּקְבֻּקְיָה, שע"פ. מראשי הלוים בימי נחמיה (נחמיה י"א י"ז ב', ט"ו כ"ח).

ב) בָּקַק, פ"ע. בערבית יורה הפעל בק, בקק, פריחה העלות נצה, אויפֶּ-בליהען, цвѣсти. ומזה לדעת פירסט, גפן בּוֹקֵק ישראל (הושע י' א'). וקרוב לענין זה תרגומו השבעים במובן היות בעל ענפים רבים, ראנקין, ועל פיהם תרגום הרוסי של הזינאדא вѣтвистый. והנראה כפירוש מפרשי חכמי ישראל שהמלה בוקק במקום הזה הוא כחברה בשאר המקומות. אך מן הפעל בק, בקק, בהוראת פריחה, יתכן שנגזרו השמות העצמים בָּקִי, בְּקִיָּה.

בָּקִי, שע"פ. א) בן יגלי, נשיא לבני דן לנחל את הארץ (במדבר ל"ד כ"ב). ב) בן אבישוע מן הכהנים מבני אלעזר (דהי"א ה' ל"א).

בְּקִיָּהוּ, שע"פ. מן הלוים, מבני הימן ראש המשמרת הששית אשר העמיד דוד (דהי"א כ"ה ד'—י"ג).

בָּקַר, פ"י. במקרא לא נמצא, רק בפיעל (עיין בסמוך). והוראתו א) בדיקה וחפוש, נאכזוכען, נאכזוהען, искать. לא יָבַקֵּר הכהן לשער הצהב (ויקרא י"ג ל"ו). ומזה בדיקה וחפוש להבדיל בין דבר לדבר, לא יְבַקֵּר בין טוב לרע (שם כ"ז ל"ג), אונטערשיידען, различать. ומזה, ואחר נדרים לְבַקֵּר (משלי כ' כ"ה). רש"י פירש, צריך אדם לחזור אחר קרבנותיו לנדור ולהביא, ולפי פירושו ימשוך הפעל הזה את מלת היחס אַחַר, ע"ד שנאמר, ואחר כל ירק ידרוש (איוב ל"ט ח'). ולדעת הר"ש בן מלך מושך הפעל בקר את השם נְדָרִים ביחס הפעול, ומלת אַחַר טעמה כמו ואחרי כן; ומוסב אל הקודם, מוקש אדם ילע קדש, מוקש הוא לאדם כשהוא ממהר לנדור, ואחרי שהוא נודר יבקר ויחפש אם יש לאל ידו לשלם נדרו או לא (ועיין ילע, לוע). ומזה במשנה בענין דרישה ובדיקת מומי הבהמות המיוחדות לקרבנות, אע"פ שהוא מבוקר מבערב מְבַקְּרִים אותו (תמיד ג' ד'), משמע טלאים הַמְבוּקָּרִים (שם). ב) דרישה לדעת מעמד הדבר ושלומו; וקשורו ביחס הפעול אונטערזוכען, מוסטערן, разсматривать. ודרשתי את צאני וּבִקַּרְתִּים (יחזקאל ל"ד י"א), כן אֲבַקֵּר את צאני (שם שם י"ב). ובגמרא בענין דרישה בשלום חולים, בעווכען, -посѣ тить. כל שאינו מְבַקֵּר חולים כאלו שופך דמים (נדרים דף מ' ע"א), הנכנס לְבַקֵּר את החולים (שם). ובא, לחוות בנועם ה' וּלְבַקֵּר בהיכלו (תהלים כ"ז ד'). רש"י בשם דונש פירשו כפעל נגזר מן השם בֹּקֶר להראות שם בבל בקר ובקר, או מאז אור הבקר, והנכון שטעמו לדרש ולבקש את השי"ת בהיכלו, ושעורו לבקרו בהיכלו. ומזבח הנחשת יהיה לי לְבַקֵּר (מ"ב ט"ז ט"ו). הנכון כפירוש רש"י לפרקים כשיעלה בלבו לבקרו, וטעמו לדרוש שלומו גם הוא. והמחברים האחרונים השתמשו בפעל זה במובן חקירת דבר למודי והבאתו במשפט, קריטיקירען, критиковать. ובפיוט בא בבנין: פּוּעַל, אינטערזוכט ווערדען, быть разы- скану. לעת יְבֻקְּרוּ פעלי שקר (הקליר מוסף א' דר"ה), (ועיין בוקר).

בַּקָּרָה, שה"פ. פ"א במקרא, דרישה וחקירה לדעת שלום זולתו

ומעמדו, אונטערזוכען, разъискивать, изслѣдовать. בְּבָקַרְתּ רועה עדרו (יחזק' ל"ד י"ב). ויש שתרגמוהו, מוסטערונג, смотръ.

1) בָּקָר, ארמית כבעברית בבנין פיעל, נאכזוכען, разъискивать. וּבַקְּרוּ והשכחו (עזרא ד' י"ט), יְבַקֵּר בספר דכרניא (שם שם ט"ז). ובבנין אתפעל, יִתְבַּקַּר בבית גנזיא (שם ה' י"ז). ובדחז"ל, כדרך שכל החולים מִתְבַּקְּרִים (במדבר רבה י"ח).

2) בְּקוֹר, בגמרא שה"פ. כעיקהקודם.שהה כדי בְּקוֹר (חולין ט' ע"א) כדי בדיקת הסכין, אונטערזוכען, осмотрѣніе. בְּקוֹר חולים אין לה שעור (נדרים ל"ט ע"ב). ובפיוט, בְּקוֹר חשבון למצוא (קדושת מוסף ליום א' דראש השנה).

בְּקֹרֶת, ש"נ. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, בְּקֹרֶת תהיה (ויקרא י"ג ד'), חז"ל קבלו שענינו מלקות אלא שנחלקו בגזרת השם. ורש"י פירשו מענין בָּקַר, יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה, וכן פירש הרשב"ם, אונטערזוכונג, разысканіе. ולקיים דברי חז"ל לא רחוק לשמוע השערת פירסט, שיש דמיון לשם בקרת עם הפעל בקל בנפתית, מקר בערבית, שענינם הכאה, שלאגען, бить. ולדעת גיזניוס, בא השם בקרת ע"ד השם פקודה מן פקד, (שקרוב בקצתו אל הפעל בקר), במובן ענש, ציכטיגונג, взысканіе, наказаніе. אולם הרמב"ן בחר לו בדרך אחרת וגוזרו מלשון ארמית בהוראת הֶבֶקֶר (הפקר) ושעור הכתוב מופקרת תחשב אצלו כי לא חפשה להיות כאשת איש.

2) (אגרת) בְּקֹרֶת, במש' ש"נ. אבל אם עשו אגרת בְּקֹרֶת (כתובות י"א ה'), אגרת הכרזה, הודעה גלויה לכל, פֿערעפֿענטליכונג, פובליקאציאָן, публикація. ולדעתנו הוא נגזר מן הפעל בקר בארמית בענין מסירה לרשות הרבים ולידיעתם.

בֹּקֶר, ש"ז. תחלת יציאת האור מתוך החשך והתחלת היום, אָנברוך דעם מאָגען, דיא פֿרוהע, דער מאָרגען, утро. ויהי ערב ויהי בֹּקֶר (בראשית א' ה'), בֹּקֶר לא עבות (ש"ב כ"ג ד'). ויבוא מחובר עם הפעלים אור, אתה, היה, פנה, הַבֹּקֶר אור (בראשית מ"ד ג'), אתא בֹּקֶר (ישעיה כ"א י"ב), הַבֹּקֶר היה (שמות י' י"ג), לפנות בֹּקֶר (שם י"ד כ"ז). ובא, מוצאי בֹּקֶר וערב (תהלים ס"ה ט'). וכולל הזמן מתחלת היום עד הצהרים, ערב וָבֹקֶר וצהרים (שם נ"ה י"ח), שלשה פרקי היום, מַהבֹּקֶר ועד הצהרים (מ"א י"ח כ"ו, וכשבא כפול, ענינו כל בקר, וילקטו אותו בְּבֹקֶר בַּבֹּקֶר (שמות ט"ז כ"א), יעיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (ישעיה נ' ד'). ובענין הבקר הסמוך, עד הַבֹּקֶר (שמות ט"ז כ"ג), נעכסטער מאָרגען, ближайшее, слѣдующее утро. לא תלין פעלת שכיר אתך עד בֹּקֶר (ויקרא י"ט י"ג) וּבֹקֶר וראיתם את כבוד ה' (שמות ט"ז ז'). ובא כתאר הפעל, בעת הבקר, דעם מאָרגענס, утромъ. בֹּקֶר תשמע קולי (תהלים ה' ד'), וְלַבֹּקֶר רנה (שם ל' ו'), וכן, וישכם אברהם בַּבֹּקֶר (בראשית כ"ב ג'), ועם למ"ד משכת ה"א הידיעה ענינו לפעמים כל בקר, יעדען מאָרגען, каждое утро. וארנן לַבֹּקֶר חסדך (תהלים נ"ט י"ז), דינו לַבֹּקֶר משפט (ירמיה כ"א י"ב), כי עת הבקר היתה מיוחדת לעת המשפט, והפוכו, ושריך בַּבֹּקֶר יאכלו (קהלת י' ט"ז). כענן בֹּקֶר (הושע י"ג ג'), ברן יחד ככבי בֹּקֶר (איוב ל"ח ז'). ובדחז"ל, תן בֹּקֶר לָבֹקֶר (יומא כ' ע"ב). ועל דרך ההשאלה, על שאתה מחדשנו בְּבָקְרָן של מלכות (איכה על פסוק חסדי ה'), והרבוי, בְּקָרִים, ביחס הלמ"ד במובן כל בקר ובקר, כל יום ויום, ותפקדנו לַבְּקָרִים (איוב ז' י"ח), היה זרועם לַבְּקָרִים (ישעיה ל"ג ב'), יעדען מאָרגען, каждое утро. חדשים לַבְּקָרִים (איכה ג' כ"ג).

בָּקָר, ש"ע. כולל מין הבהמה הגסה הטהורה, רינדפֿיה, рогатый скотъ. וכולל את הזכרים ואת הנקבות, ויהי לו צאן וּבָקָר (בראשית י"ב ט"ז), מקנה צאן ומקנה בָּקָר (שם כ"ו י"ד), בצאננו וּבִבְקָרֵנוּ (שמות י' ט'). ורוב שמושו בלשון יחיד במובן שם הקבוץ, ואל הַבָּקָר (עדר הבקר) רץ אברהם (בראשית י"ח ז'), אם עלה קרבנו מן הַבָּקָר (ממין הבקר) וגו'. ובכוונה אל הפרט יחובר אליו השם בֶּן או פַּר, ושחט את בֶּן־הַבָּקָר (ויקרא א' ג'—ה'), פַּר

בֶּן־בָּקָר (שמות כ"ט א'), וגם ברבוי לא יתרבו כי אם השמות האלה, פרים בְּנֵי בָקָר (במדבר כ"ח י"א), ועם השם עֵגֶל, עֵגֶל בֶּן־בָּקָר (ויקרא ט' ב'), ולנקבה, עגלת בָּקָר (דברים כ"א ג'), וחז"ל אמרו בן בקר, בן שתי שנים, ופר סתם בן שלש (תו"כ ויקרא ב' ג', ועיין ר"ה י' ע"א). וכמו כן יחובר שם המספר אל השם בקר, והוא איננו מתרבה, חמשה בָקָר ישלם (שמות כ"א ל"ז), עשרה בָקָר (ט"א ה' ג'), בָּקָר עשרים ושנים אלף (שם ח' ס"ג). וכן יחובר עם השם צמד בענין הזוג לעבודת השדה, וחמש מאות צמד בָּקָר (איוב א' ג'). ובא, חֲמֹאַת בָּקָר (דברים ל"ב י"ד), מורה אל הפרות שבמין הבקר, קוה, корова. הַבָּקָר היו חרשות (איוב א' י"ד), והצאן וְהַבָּקָר עלות עלי (בראשית ל"ג ל"ג), זייגענדע קוהע, двойныя коровы. ועל המעט שימצא ברבוי, אם יחרוש בַּבָּקָרִים (עמוס ו' י"ב), את בכורי בְּקָרֶיךָ (נחמיה י' ל"ז), ודמות בָּקָרִים (דהי"ב ד' ג'). ובארמית ענינו ולדות הבקרים, ובא בלשון רבים, שגר אלפיך (דברים ז' י"ג) ת"א בְּקָרֵי תורך, למשלח שור (ישעיה ז' כ"ה) ת"י לבית ארבעה בָּקָן דתורין, ברבוי נקבה. ובתלמוד גם בענין צמד בקרים, הוה עייל בַּקְרָא דתורא ביניהן (בבא מציעא דף ס"ד ע"א).

בּוֹקֵר, ש"ת. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, כי בוֹקֵר אנכי ובולם שקמים (עמוס ז' י"ד), תרגומו בָּקְרֵי גֵיתֵי, וכן פירוש רש"י רועה בקר, הירט, пастухъ, וכולל רועה צאן ובקר, וכמו שאומר אח"כ ויקחני ה' מאחרי הצאן. ובתלמוד מזה, ההוא בַּקְרָא דיתמי (כתובות פ"ד ע"ב), רועה בהמות היתומים, זמרי דְבַקְרֵי (סופה מ"ח ע"א) רועים. וי"ט מלשון חפוש, ושעורו כי בוֹקֵר אנכי ובולם שקמים, מחפש אנכי ודורש אחרי שקמים ובולסם, ובנראה נטה לפירוש זה גם ר' שמואל הנגיד, שהשתמש בפעל בקר בקל לענין חפוש וגלוי מומים, ואמר בבן משלי שלו, וְהַבּוֹקֵר לכל רואה מגולה (זכרון לראשונים צד 134). וכוונתו, המבקר את אחרים ומגלה חסרונותיהם, גלוי וידוע גם הוא לכל.

2) בְּקָרוֹת, ברחז"ל. דיר לבהמות, פֿיה-שמאלל, хлѣвъ. ושאר כל הבהמות מבניסין אותן לְבִקְרוֹת (מרק י"ב ע"א), ואל הבקר רץ אברהם (בראשית י"ח ז') ת"י וּלְבִקְרוֹתָא. ובמדרש, בקרות של אנטינוס (ב"ר כ').

2) בָּקַר, פ"י. בארמית בבנין פַּעַל דומה לפעל פקר, ענינו נטישה ועזיבה, והוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים, פֿרייא געבען, זיך דעם איינעמהומם רעכט בעגעבען, оставить на произволъ. תשמטנה ונטשתה (שמות כ"ג י"א) ת"י וּתְבַקֵּר פירהא. ומזה במשנה בהפעיל לפי נוסח הירושלמי, התקין שיהיו מַבְקִירִים כל השדה כלה (שקלים א' ב'), פֿרייא מאכען. ובהפעל, עד שֶׁיּוּבְקַר אף לעשירים (פאה ה' א'), ובמשנה שבבלי בפ"א.

2) הֶבְקֵר, שה"פ. פֿרייאגעבונג, оставле-ніе на произволъ. הֶבְקֵר לעניים הֶבְקֵר (פאה ו' ב', עדיות ד' ג'). ובמשנה שבבלי ובגמרא, תמיד בפ"א, (ועיין פקר).

בָּקַשׁ, פ"י. לא נמצא כ"א בבנין פיעל, וענינו א) השתדלות למצוא דברים הנעלמים מאתנו, זוכען, искать. וקשורו ביחס הפעול, את האבדת אֲבַקֵּשׁ (יחזקאל ל"ד ס"ו), בְּקַשְׁתִּיו ולא מצאתיו (שה"ש ג' א'), וּבְקַשְׁתֶּם ולא תמצא (הושע ב' ס"ה). ועל דרך ההשאלה, וּבְקַשׁוּ שלום ואין (יחזקאל ז' כ"ה), מְבַקֵּשׁ אמונה (ירמיה ה' א'), מְבַקֵּשׁ אהבה (משלי י"ז ט'). ומזה השתדלות למצוא ענין על ידי חקירה ושאלת פי אחרים, фрагенъ, слѣдовать. ובזה הוא נרדף לפעל דרש שעקרו שאלה וחקירה (עי"ש), ואין דורש ואין מְבַקֵּשׁ (יחזקאל ל"ד ו'), וידרשו וַיְבַקְּשׁוּ (שופטים ו' כ"ט). ובמובן המוסרי, ותורה יְבַקְּשׁוּ מפיהו (מלאכי ב' ז'). ובענין זה בא ביחוס אל ה', והיה כל מְבַקֵּשׁ ה' (שמות ל"ג ז'), משתדל לשמוע דבר ה', נמצאתי ללא בִקְּשָׁנִי (ישעיה ס"ה א'). ועל הרוב מחובר עם השם פנים, מְבַקְּשֵׁי פניך (תהל' כ"ד ו'), והכוונה בתפלה ותשובה, וּבְקַשׁוּ פני (הושע ה' ט"ו). ועם זה בענין קבלת פני גדול, רבים מְבַקְּשִׁים פני מושל (משלי כ"ט כ"ו)

מְבַקְּשִׁים את פני שלמה (מ״א י׳ כ״ד). ועל המעט בלמ״ד, כי תְּבַקֵּשׁ לַעֲוֹנִי (איוב י׳ ו׳), והכפל, ולחטאתי תדרש. ובבחינת המבקש דבר להנאתו, יבוא ביחם הלמ״ד, בַּקֵּשׁ ה׳ לו איש כלבבו (ש״א י״ג י״ד), זיך עמוואס אויסזוכען, וואָהלען, выбирать, отыскивать. דרש חכם יְבַקֵּשׁ לו (ישעיה מ׳ כ׳). ובא לענין בקשת הנדח ואסיפתו, תעיתי כשה אבד בַּקֵּשׁ עבדך (תהלים קי״ט קע״ו), אויפזוכען, ב) פנות המחשבה והרצון לדבר מה, טראכטען, וואָללען, желать, хотеть. ובבחינה זו מושך אחריו פעל נשוא המחשבה במקור, וַיְבַקֵּשׁ לבכות (בראשית מ״ג ל׳), וַיְבַקֵּשׁ להרג את משה (שמות ב׳ ט״ו), וַיְבַקֵּשׁ המיתו (שם ד׳ כ״ד), אֲבַקְּשָׁה טוב לך (תהלים קכ״ב ט׳), אל תְּבַקְּשׁוּ לטמאה בהם (ויק״א י״ם ל״א). וכשבא השם בנשוא הפעל, ענינו מחשבה לאבד נפש, הַמְבַקְּשִׁים את נפשך (שמות ד׳ י״ט), דיא נאך דיינעם לעבען טראכטען, посягающіе на твою жизнь. מְבַקְּשֵׁי נפשי לספותה (תהלים מ׳ ט״ו). ג) השתדלות וייחול להשיג דבר מה, נאך עמוואס שטרעבען, стремиться. לְבַקֵּשׁ אהבה (ירמיה ב׳ ל״ג), וּבִקַּשְׁתֶּם גם כהנה (במדבר מ״ז י׳), תְּבַקֵּשׁ לך גדולות (ירמיה מ״ה ה׳), בַּקֵּשׁ לין חכמה ואין (משלי י״ד ו׳), בַּקֵּשׁ קהלת למצא דברי חפץ (קהלת י״ב י׳). ד) שאלה ותביעה, פֿערלאַנגען, פֿאַרדערן, просить, требовать. לחם הפחה לא בִקַּשְׁתִּי (נחמיה ה׳ י״ח), לא בָקְשָׁה דבר (אסתר ב׳ מ״ו). וביחס אל השם יַד, מידי תְּבַקְּשֶׁנָּה (בראשית ל״א ל״ם), מי בָּקֵשׁ זאת מידכם (ישעיה א׳ י״ב), ודמו מידך אֲבַקֵּשׁ (יחזקאל ג׳ י״ח), וּבִקֵּשׁ ה׳ מיד אויבי דוד (ש״א כ׳ מ״ו), בלוטראַכע נעמען, взыскать кровь. ע״ד מיד כל חיה אדרשנו (בראשית ט׳ ה׳), ה׳ הוא יְבַקֵּשׁ (יהושע כ״ב כ״ג), ער מאַנט ראָכען, отомстить. ומזה, והאלהים יְבַקֵּשׁ את נרדף (קהלת ג׳ ט״ז) יקום נקמתו. ה) שאלה, פֿראַגען, спросить. אשר בִּקֵּשׁ מהם המלך (דניאל א׳ כ׳), וּבִקְּשׁוּ חנון מנביא (יחזקאל ד׳ כ״ו). ו) תפלה ותחנה, בעטען, просить, молить. וְלִבַּקֵּשׁ מאל אכלם (תהלים ק״ד כ״א), וְלִבַּקֵּשׁ כלפניו על עמה (אסתר ד׳ ח׳), לְבַקֵּשׁ על נפשו (שם ז׳ ז׳). וביחס הפעול, וּלְבַקֵּשׁ את ה׳ צבאות (זכריה ח׳ כ״א). וכן בענין שאלת העני, בעטען, просить милостыню. וזרעו מְבַקֵּשׁ לחם (תהלים ל״ז כ״ה), ע״ד ונוע ינועו בניו וְשָׁאֲלוּ (שם ק״ט י׳). ובמדרש, מה אתם מְבַקְּשִׁים מן השבת הזו שאתם שומרים (שמו״ר כ״א), כמו מה אתם מקווים ומיחלים ממני, מה אני מְבַקֵּשׁ מן הכרם (שמו״ר מ״ג).

הפועל, מן ההוראה הראשונה, געזוכט ווערדען, быть искому. וְתִבָּקְשֵׁי ולא תמצאי (יחזק׳ כ״ו י״א), וַיְבַקֵּשׁ הדבר וימצא (אסתר ב׳ כ״ג), וע״ד ההשאלה, יְבַקֵּשׁ את עון ישראל (ירמיה נ׳ כ׳). ובדברי חז״ל גם בהתפעל, בעל החוטם מִתְבַּקֵּשׁ (תענית כ״ם ע״א), געזוכט ווערדען, פֿערלאַנגט ווערדען, быть искому. אבדה העתידה לְהִתְבַּקֵּשׁ (במדבר רבה י״ח), ובמובן אחר, בתי את שואלת דבר שפעמים מִתְבַּקֵּשׁ ופעמים אינו מִתְבַּקֵּשׁ (תענית ד׳ ע״א), געווינשט ווערדען, ערווינשט, быть желаему. אם מִתְבַּקֵּשׁ לי בדין שהיו לי בנים תן לי ואם לאו ברחמים תתן לי (דברים רבה ב׳).

בַּקָּשָׁה, ש״נ. חפץ, רצון ושאלה, בעטען, געהרן, פֿערלאַנגען, желаніе, требованіе. שאלתי ובַקָּשָׁתִי (אסתר ה׳ ז׳), ועמי בְּבַקָּשָׁתִי (שם ז׳ ג׳), כל בַּקָּשָׁתוֹ (עזרא ז׳ ו׳). ובעלי המחקר 3) ישתמשו בשם זה להוראת חקירה ודרישה עיונית, וכמו כן לנושא החקירה, אונטערזוכונג, פֿאָרשונג, изслѣдованіе. וזו העתקת השם מ ט ל ב, בלשון ערבית שהוא כולל הוראות חפץ וחקירה, והגיעו אל בַּקָּשָׁה עצומה (מו״נ א׳ ע׳). וידוע שלש בקשות הפלוסופים שהן: מציאות ה׳, אחדותו, ורוחניותו, וארבע בקשות המדברים שהן השלש הנ״ל וחדוש העולם (עין מורה נבוכים א׳ ע״א).

3) מְבֻקָּשׁ, בדב״א ש״מ. לדבר המתבקש והנרצה, ועם זה תכלית ומטרה, דאם געווינשטע, цѣль, желаемое, вожделѣнное. להגיע לְמְבֻקָּשָׁיו (בחינת עולם ו׳ א׳).

א) בָּר, בַּר, שם. כולל כל מיני התבואה הנדשה וברורה מן התבן, ומתוקנת לאכילה, пшеница, קאָרן, хлѣбъ · ויצברו בָּר תחת יד פרעה (בראשית מ״א ל״ה), בָּר ולחם ומזון (שם מ״ה כ״ג) ותרגומו עבור, מנע בָּר יקבהו לאם (משלי י״א כ״ו), ומפל בַּר נשביר (עמוס ח׳ ו׳), פסולת הבר, המוץ. וע״ד המשל: מה לתבן את הַבָּר (ירמיה כ״ג כ״ח). ויכלול גם תבואה בקמה, ועמקים יעטפו־בָר (תהלים ס״ה י״ד), יהי פסת־בַּר בארץ (שם ע״ב ט״ז). והריקם מפרש מענין זה באין אלפים אבום בָּר (משלי י״ד ד׳), ושעורו באין אלפים אין בר באבום (בגרן). לדעת הראב״ע שרשו ברר, ונופל על התבואה הנקיה אשר כבר זורה והובררה (עיין ברא ברר).

ב) בָּר, ארמית, שם. שדה פתוח לרוחה שאיננו מוקף בבנינים ויערים, áфбфпгнгъ, פֿרייִעס פֿעלד, открытое поле. ולא נמצא כי אם פ״א במקרא, יחלמו בניהם ירבו בַּבָּר (איוב ל״ט ד׳), אים פֿרייִען, на полѣ. ובארמית שבמקרא, חיות בָּרָא (דניאל ב׳ ל״ח) חיות השדה, בדתאה די בָרָא (שם ד׳ כ׳), בעשב השדה. ומזה במשנה שור־בָּר, מין שור הגדל במדבר, מדברי, הפך ביתי (כלאים פרק ח׳ ו׳) (ועיין שור). ובתוספתא: צאו ושאלו את יוסי בן גילאי שהוא בַּר ובקי בהלכות הכרם (שם נ׳ י׳), ענינו לדעתנו, שהוא איש שדה עוסק במטעי הכרם, והמפרשים לא פירשו כן. ועקר הוראתו בארמית, חוץ, בהפך משם בית, מבית ומחוץ (בראשית ו׳ י״ד) ת״א מגיו וּמִבָּרָא, фдмъ изнѣ. למה תעמד בחוץ (שם כ״ד ל״א) ת״א למה את קאים בְּבָרָא, дворѣ, внѣ. ומזה בתלמוד במובן המוסרי, כל תלמיד שאין תוכו כְּבָרוֹ אינו תלמיד חכם (יומא ע״ב ע״ב). וכן השתמשו חז״ל במלת בַּר, לדבר הנבדל מכללו, בַּר מן דין וּבַר מן דין (ברכות ל״ח ע״ב), ומזה בַּר מינן, כנוי למת הנבדל מן החיים. וביחס המ״ם והלמ״ד בענין השעורים, חומשא מִלְבַר (ב״מ נ״ג ע״ב), על ארבעה רבעים מוסיף החמישי מן החוץ, והוא הפך מלגו (עיי״ש).

ג) בַּר, ארמית, כהוראת השם בֵּן בעברית, זאָהן, сынъ. בחלוף נו״ן ברי״ש, ובא במקרא בדבור המליצי, נשקו בַר (תהלים ב׳ י״ב), כנוי מליצי אל המלך שנאמר עליו לפני כן בני אתה אני היום ילדתיך (עיין ברר), מהבְּרִי ומהבַּר־בטני (משלי ל״א ב׳). ובארמית שבמקרא, זרבבל בַּר־שאלתיאל (עזרא ה׳ ב׳), בְּבַר אנש (דניאל ז׳ י״ג), דמה לְבַר־אלהין (שם ג׳ כ״ה), מלאך, ангелъ. כְּבַר שנין שתין ותרתין (שם ו׳ א׳) כבן ששים ושתים, ולנקבה בְּרַת. וברבוי בנו״ן תחת הרי״ש לוז״נ, ויולד בנים ובנות ת״א בְּנִין וּבְנָן, ובדברי חכמינו ז״ל בא נסמך אל כמה שמות לש״ת אחד, ע״ד שמושי השם בֵּן במקרא, בַּר מחים תנורא (פסחים מ״ט ע״א), בַּר מלחך פנבי (שם) שורא וּבַר שורא (שם פ״ז), חומה גבוה ונמוכה, ע״ד חריץ ובן חריץ, וכדומה, (ועיין בן).

2) בָּרַיְיתָא, בלשון הגמרא, ההלכה שלא הביאה רבינו הקדוש בכלל חבור המשנה, ונשארה כמו מחוצה לה, חיצונית. והן ההלכות שבאו בספרי מדרשי ההלכות, מכילתא, ספרא, וספרי, וכמו כן בתוספות המיוחסות לר׳ חייא ור׳ אושעיא. כל בַּרַיְיתָא דלא מתני בי ר׳ חייא ור׳ אושעיא לא מותבינן ולא מפרקינן מיניה (חולין קמ״א ע״א, ועיין רש״י שם). ובגמרא, כשמביאים דברי בריתא אמרו בלשון תניא, ודברי משנה בלשון תנן.

2) בְּרוּתָא, ש״נ. חיצונית, שאין לה יסוד בפנים, בהלכות, והא דר׳ אבוהו בְּרוּתָא היא (ב״מ ט׳ ע״א). ויש גורסין בדותא בדלי״ת, מענין דבר בדוי.

א) בָּרָא, פ״י. הקל, חדוש מציאות דבר מן האין, ומתיחס רק אל הש״י, שאפ־סק, творить, создать. בראשית בָּרָא אלהים (בראש׳ א׳ א׳), ונרדף עם יצר, עשה, בָּרָאתיו יצרתיו אף עשיתיו (ישעיה מ״ג ז׳), יוצר אור וּבוֹרֵא חשך (שם מ״ה ז׳), עושה שלום וּבוֹרֵא רע (שם שם). וע״ד המליצה, לב טהור בְּרָא־לי אלהים (תהלים נ״א י״ב). ובהשאלה, א) חדוש ההויה, ענמשהיה לאפ־סק, сотворить. וּבָרָא ה׳ וגו׳ ענן יומם

(ישעיה ד' ה'). זביחם אל הבריאה הראשונה, הלא אל אחד בְּרָאָנוּ (מלאכי ב' י'), שוא בָּרָאתָ כל בני אדם (תהלים פ"ט מ"ח). ב) הכנה והזמנה, בָּרָאתִי חרש וגו' בָּרָאתִי משחית לחבל (ישעיה נ"ד ט"ז), בּוֹרֵא ניב שפתים (שם נ"ז י"ט), בערייпшн, готовить. ג) יסוד ותקון, гринднуть, основать. כי הנני בוֹרֵא את ירושלים (שם ס"ה י"ח). והבינוני במובן שם תואר בּוֹרֵא, בּוֹרֵא השמים (שם מ"ב ה'), דяг шаффар, творецъ. בּוֹרַאֲךָ יעקב (שם מ"ג א'). ובא גם ברבוי הכבוד, וזכר את בּוֹרְאָיו (קהלת י"ב א'). ובפיוט גם בכנוי פעול בהוראת נברא, гешаффэн, тварь. בְּרוּאֵי מעלה ומטה (כתר מלכות).

הנפעל, מענין הקל, гешаффэн ворденъ, быть сотворенъ. כי הוא צוה וְנִבְרָאוּ (תהלים קמ"ח ה'), השמים והארץ בְּהִבָּרְאָם (בראשית ב' ד'). ובענין לידה, במקום אשר נִבְרֵאת (יחזק' כ"א ל"ה), гевэрэн ворденъ, быть рождену. וע"ד המליצה, ועם נִבְרָא יהלל יה (תהל' ק"ב י"ט), העומד להברא цукунфтиг гешлехт, грядущее поколѣніе. ע"ד האמור, יִסָּפֵר לה' לדור וגו' לעם נולד כי עשה (שם כ"ב ל"ב). ובענין הוויה ומציאות, гешеен, находиться, происходить. אשר לא נִבְרְאוּ (שמות ל"ד י'), כמו לא נמצאו, עתה נִבְרְאוּ ולא מאז (ישעיה מ"ח ז'), תשלח רוחך יִבָּרְאוּן (תהלים ק"ד ל').

הפיעל, תקון דבר בידי בני אדם במלאכה ועבודה, עלה לך היערה וּבָרֵאתָ לך (יהושע י"ז ט"ו), цу рэбэн маэн, приготовить. וכן ת"י ותתקן לך תמן אתר, ויד בָּרֵא בראש דרך עיר בָּרֵא (יחזקאל כ"א כ"ד) ת"י ואתרא אתקין, ולחיות כל מלאכת מעשה האדם בעשית ע"י חתיכה וכריתה בחומר שממנו נעשה הדבר בא בהשאלה לענין בתיקה וחתיכה, וּבָרֵא אותהן בחרבותם (שם כ"ג ט"ו), цэрэтвэн, йзрубить. ובתרגומו ויבזון. ולדעת רש"י ושאר מפרשים, כל הבאים בפיעל ענינם קציצה וכריתה, шнидэн, фаллэн, отрубить, срубить, рѣзать. ומזה בתלמוד, ישב לו קוץ בוושט אין חוששין שמא הִבְרִיא (חולין מ"ג ע"ב), שמא עשה נקב ויצא לחוץ, дурсчнидэн, прорѣзать. ולדעתם עקר ההוראה בשרש ברא הוא כריתה וחתוך. ומזה יצא לענין תקון מעשה ונתינת צורה, фарбэн, бильдэн, образовать. והתעצמה ההוראה הזאת למעשה בני אדם בפיעל, והקל התיחס להשי"ת יוצר ועושה ברצונו הנעלה אמר ויהי. ולפי שיטתם יסודו של השרש ברא הוא בר, בהוראת כריתה וחפירה, ועם זה פרוד והבדל, ומיסוד זה יצאו גם השרשים באר, בור, בר, ברה, ברר, ועיין במקומם.

בְּרִיאָה, שה"פ. твореніе, созданіе, творенье. שאффэнгэ. ואם בְּרִיאָה יברא ה' (במדבר ט"ז ל'). ובדברי חז"ל, בְּרִיאַת שמים וארץ. והפיוטנים השתמשו בשם זה לכלל הנבראים ובא אצלם במובן זה גם ברבוי, ואמר ר"ש בן גבירול, ועל שפת היריעה הַבְּרִיאָה החיצונה, יריעות הַבְּרִיאוֹת (כתר מלכות), הכין שבעה בְּרִיאוֹת עד לא ארץ ושמים (פיוט נשם). ובחכמת הקבלה התיחד שם זה אל המדרגה השניה בהשתלשלות הוית העולם שניה למדרגת האצילות, עולם הַבְּרִיאָה.

2) בְּרִיָּה, בְּרִיָּה, במשנה, שם. א) יצירה, לידה, рожденіе, твореніе, гевэрэм, шаффэнгэ. אחד בְּרִיַּת הזכר ואחד בְּרִיַּת הנקבה (נדה פרק ג' ז'). ב) טבע הנבראים ויסודם, натуръ, природа. גוש בְּרִיָּתוֹ (תוספתא כלים, בבא קמא ג'), אין משנין אותו מִבְּרִיָּתוֹ (תרומות י"א ג'), כל שהוא מִבְּרִיַּת המים טהור (מקואות ז' ז', ידים ב' ב'), הואיל ותחילת בְּרִיָּתָן מן החול (שבת מ"ד ע"ב), שנוי החוזר לִבְרִיָּתוֹ (סוכה דף ל' ע"ב). ג) כל נברא מבע"ח, гешаффэн, тварь. וביחיד בבני אדם, אני בְּרִיָּה וחברי בְּרִיָּה (ברכות י"ז ע"א), לכל בְּרִיָּה וּבְרִיָּה צרכיה (ירושלמי ברכות פרק ד'), אוהב את הַבְּרִיּוֹת (אבות א' י"ב), עד שיצטרך לַבְּרִיּוֹת (פאה ח' ט'), עשרה חלקים של בְּרִיּוֹת בעולם (מדרש, אסתר א' בימים). ובתפלה, והמון בְּרִיּוֹת לאין תכלית, וּבְרִיּוֹת בו יפקדו

(תפלת אתה זוכר), ותחתוך קצבה לכל בְּרִיָּה (בפיוט מוסף לר״ה).

בְּרָאִי, (עין בית בראי).

בְּרָאיָה, שע״פ. מבני בנימין (דה״א ח׳ כ״א).

3) **תַּבְרִיאָה**, בדב״א. קו האלכסון החותך את המרובע מזויות אל זויות שכנגדו (ר״ח בפירוש רבינו בחיי על התורה) תַּבְרִיאָה ארבע מאות פחות רובע, דורכשנים, діогональ, діагональ.

ב) בָּרָא, פ״י. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא בבנין הפעיל, במובן יוצא, האכלה לשובע, לפטם, мастить, פּיטמען, откармливать. לַהֲבְרִיאָם מראשית כל מנחת ישראל (ש״א ב׳ כ״ט). ובגזרתו הנראה שהוא מיסודו של בָּר, בהוראת מאכל, והקרוב אליו מרא, בחלוף בי״ת במ״ם, ותרגומו של בָּר בתרגום השמרוני מִיר.

בְּרִיא, בְּרִיאָה, ש״ת. למפוטם, שמן וחזק, фетт, פּיטם, откормленный, дородный, тучный, שמאַרק, בעלייבט. איש בָּרִיא מאד (שופטים ג׳ י״ז), וּבְרִיא אולם (תהלים ע״ג ד׳), וּבְרִיאֵי בשר (דניאל א׳ ט״ו), בְּרִיאוֹת בשר (בראשית מ״א י״ח), הַבְּרִיאוֹת והמלאות (שם שם ז׳), ומאכלו בְּרָאָה (חבקוק א׳ ט״ז), מאכלו מאכל צאן שמנה ומפוטמה, פּיטם, жирный, тучный. והוא כעין ובשר הַבְּרִיאָה יאכל (זכריה י״א ט״ז), הַבְּרִיאָה תזבחו (יחזקאל ל״ד ג׳), תוכחה לרועים שלוקחים להם את השמנים ואת החזקים שבעדרם לאכילתם. וע״ד נחי ל״ה, בין שה בְּרִיָּה (שם שם כ׳). ובמשנה. בענין שלם בכוחותיו הפך חולה, געזונדער, здоровый. הַבְּרִיא שאמר כתבו גט (גטין ז׳ ו׳), מאכל בְּרִיאִים (שבת י״ד ג׳). ובענין שמן הפך כחוש, אי בָּרִיא אמר להו אכחשוהו (נדה מ״ז ע״ב). וגם בדברים שאין בהם רוח חיים, כלי חרס הַבָּרִיא (כלים ג׳ ה׳), крѣпкій, крѣпкій. בָּרִיא וצורר מלח (שם כ״ז ו׳א), וּבְרִיאָה כדי לקבל אריח (ערובין א׳ ד׳). ובהשאלה, דָּבָר בְּרִיא מזליה (תענית כ״ט ב׳), וגזרו ממנו גם פעל בענין הפעיל, אין מלין אותו עד שֶׁיַּבְרִיא (שבת י״ט ה׳), געזונד ווערדען, נותנים כל שבעה לַהֲבָרוֹתוֹ (שבת קל״ז ע״א), אי כחיש אמר להו אַבְרִיוּהוּ (נדה מ״ז ע״ב).

2) **בְּרִיאוּת**, ש״מ. שלמות בכחות הגוף, או היותו מסורבל בבשר, געזונדהייט, וואהל בעלייבטהייט, здоровіе, здоровье, родность. מחמת בְּרִיאוּתָא (נדה מ״ז ע״ב). ובספרי המחברים על הרוב במובן הראשון אל ענין הַבְּרִיאוּת (טו״נ ג׳ ד׳).

2) **הַבְּרָאָה**, שה״פ. שוב בריא מחולי, נעזונד ווערדען, выздоровленіе. יום הַבְּרָאָתוֹ כיום הולדו (שבת קל״ז ע״א).

בַּרְבָּר, שע״ז. מין עוף ידוע, וּבַרְבָּרִים אבוסים (מ״א ה׳ ג׳). לדעת חז״ל הוא מין תרנגול, каплунъ, капаунъ. וי״מ אווז, гусь, гусь.

2) **בּוּרְגָּן**, במשנה, שם. בנין קטן כמין סוכה לשומרי פירות, хижина, шалашъ (מעשרות ג׳ ז׳). הצריפין וְהַבּוּרְגָּנִין (ערובין כ״א ע״א). ובגמרא, אין בּוּרְגָּנִין בבבל, לאנדהיטע, дача. ומקום חניה בדרך, הערבערג, гостинница. הגיע לְבוּרְגָּן הראשון (ויק״ר רבה ד׳). ומזה, בּוּרְגָּנִי בעל המלון, אמר הַבּוּרְגָּנִי אין דרכו של בּוּרְגָּן להפתח בלילה (מדרש שוחר טוב י׳), ומקורו בלשון יונית ורומית, Burgus, βουρΓόν.

בָּרָד, שע״ז. טפות גשם גלודות, האגעל, градъ. נתן גשמיהם בָּרָד (תהלים ק״ה ל״ב), בָּרָד כבד (שמות ט׳ י״ח), וזרם ואבן בָּרָד (ישעיה ל׳ ל׳), האגעלשטיין, градовый, камень. ובמשנה, ואבן הַבָּרָד כמים (מקואות ז׳ א׳). ונקשר עם פעלים שונים, ויהי בָּרָד (שמות ט׳ כ״ג), וירד עליהם הַבָּרָד (שם שם י״ח), ויממר ה׳ בָּרָד (שם שם כ״ג). כזרם בָּרָד שער קטב (ישעיה כ״ח ב׳). והר״ש בן גבירול אמר על דרך המליצה, והפליטה הנשארת מִבְּרָד מהומותי (כתר מלכות). יש אומרים שהוא קרוב לשרש ב ד ר בארמית, בהוראת הפזור בזריקה ובזריה, ואגלי הברד יורדים כמו נזרקים ונפרדים בידוע. ולדעת האַרטמאַן הוא מענין ברד בלשון ערבית

בהוראת קור וקרח ע"ש הטפות הגלודות מן הקור, ומזה לפי המוסכם נגזר הפעל:

בָּרַד, פ"ע. בקל, ירידת הברד, וּבָרַד ברדת היער (ישעיה ל"ב י"ט), האַגעלן, פֿערהאַגלען, кропить, сыпаться градомъ. ומענין זה לדעת רוב המפרשים גם המלה הסמוכה לו:

בָּרָד, שה"פ. ירידת הברד, ושעור הכתוב וברד בָּרָדָה היער, הברד יברד רק על היער, כנוי למחנה אשור; אולם לדעת החכמים רי"ו ורמ"ל יהיה הפעל בָּרַד כעין הפעל בדר בארמית בהוראת הפזור וההתפשטות, זיך אויסבריימען, pac-пространяться. והמלה בָּרָדָה הוא מקור מפעל ירד כמו במורד ההר, והמאמר מוסב אל האמור למעלה וישב עמי בנוה שלום וּבְרַד העם (יתפשט) עד מורד ההר (ועיין באור הרוו"מ).

בָּרָד, ש"ת. בעל צבע מנומר כעין הברד, געשפרענקלט, געפֿלעקט, пестрый. נקדים וּבְרֻדִים (בראי ל"א י'), בְּרֻדִים אמוצים (זכריה ו' ג').

בֶּרֶד, שע"פ. א) עיר בארץ אדום סמוכה לקדש, הנה בין קדש ובין בָּרֶד (בראי ט"ז י"ד) וא"ת חגרא (ועיין קדש). ב) אחד מבני אפרים (דהי"א ז' כ').

בִּרְאַדָךְ, שע"פ. בן בלאדן אחד ממלכי בבל (מ"ב כ' י"ב), ובישעיה נקרא מראדך (ועיין מְרֹאדָךְ).

2) **בַּרְדֹּם**, במשנה, שם. מין בגד צמר, הברסין וְהַבַּרְדָּסִין (כלאים ז' ם'), וואָללדעקע, полость. ולדעת מעתיקי המשנה ללשון אשכנזית, הוא מלשון רומית Bardiacus. סודר שמכסין בו אנשי חיל את ראשיהם, קאַפּוצע, капишонъ.

2) **בַּרְדְּלָס**, במשנה, שם. א) מין חיה טורפת, והנמר וַהַבַּרְדְּלָס (ב"ק א' ד'), היאָנע, riena. ואם כי השם ברדלס קרוב אל השם Pardalis, בל' יונית ורומית שהיא החיה הידועה בשם לעאפּאַרד, פאנטער, אך ממה שאמרו בגמרא על ברדלס שהוא צבוע (בעל גוון שונים) (בבא קמא פ"ז ע"א), לא רחוק לאמר שמקור השם ברדלס הוא עברית מש"ת ברד וגם השם ברדלס עצמו בל' יונית אפשר שעיקר הוראתו בעל גוון מנומר וכעין השם נָמֵר. ב) ממיני התחולים הטורפות, מפני שחולדה וּבַרְדְּלָס מצוים שם (פסחים פ' ב'), Itis, хорекъ. ויתכן שנקראת כן לפי שגם היא מנומרת (ועיין ערוך השלם).

בָּרָה, פעו"י. קרוב לשרש ברא, והתיחד להוראת אכילת מאכל קל להשיב נפש חולה או היושב בתענית, קאָסטען, געניסטען, кушать, вкушать. הקל, יוצא, וַאֲבָרֶה מידה (שמואל ב', י"ג ו'), ולא בָּרָה אתם לחם (שם י"ב י"ז).

ההפעיל, יוצא לשלישי, עסטען לאָסטען, צו עסטען געבען, дать ѣсть, подкрѣплять. לְהַבְרוֹת את דוד (שם ג' ל"ה). ומזה במשנה, סעודה שעושים לפני האבל בשובו מקבור את מותו, אין מַבְרִין אלא קרובים של מת (מרק ג' ז'), פֿרוויר מאהל געבען, дать похоронный обѣдъ.

בָּרוֹת, ש"נ. ערפֿרישונג, לאָבוּאַל, освѣженіе, услада, закуска. היו לְבָרוֹת למו (איכה ד' י'). וי"מ שהוא מקור מפיעל, ועל משקל אחר:

בָּרוּת, ש"נ. כעין הקודם, לאָבוּאַל, ערפֿרישונג, услада. ויתנו בְּבָרוּתִי ראש (תהלים ס"ם כ"ב).

בְּרָיָה, ש"נ. כעין הקודם, מאכל קל, אימבים, закуска. ועשתה לעיני את הַבְּרָיָה (ש"ב י"ג ה').

3) **הַבְרָאָה**, שה"פ. והתיחד להאכלת אבלים לנחמם, סְעוּדַת הַבְרָאָה (בספרי הפוסקים), לייכענמאהל, похоронный обѣдъ.

בְּרִית, ש"נ. הנתנו הראשונה היא התקשרות חזקה וקדושה בין שני צדדים לשמור את התנאים המותנים ביניהם, בינדנים, בונד, союзъ, завѣтъ. מעשה התקשרות כזאת היה נעשה לפנים ע"י כריתת וביתור בעלי חיים, והמקבלים על עצמם תנאי ההתקשרות היו עוברים בניהם, ולזאת נקשר עם השם הזה

הפעל בָּרִית, וכמפורש באברהם. קחה לי עגלה משלשת וגו' ויבתר אותם בתוך וגו' והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה, ועל זה נאמר: ביום ההוא כרת ה' את אברם בְּרִית לאמר (בראשית ט"ו י"ז—י"ח), ועל שם זה נקראת הברית הזאת אצל חז"ל: ברית בין הבתרים. וכענין זה נאמר: דברי הַבְּרִית אשר כרתו לפני (כרתו בינם לבין עצמם לקיים מצוותי) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל"ד י"ח). ובעלי החיים אשר היו מבתרים היו נחשבים כקרבן, וזה ענין, כרתי בְּרִיתִי עלי זבח (תהלים נ' ה'). ומושך אחריו את מלות היחס אֶת, עם, כרת ה' את אברם בְּרִית (בראשית ט"ו י"ח), ונברתה בְּרִית עמך (שם כ"ז כ"ח). וכמו כן ביחס הלמ"ד, פן תברות בְּרִית ליושב הארץ (שמות ל"ד י"ב), קשר שלום מדיני, פֿערטראג, договоръ. ועל שם העברה בין הבתרים נקשר עם הפעלים עָבַר, בּוֹא, לעברך בְּבְרִית ה' (דברים כ"ט י"א), ואבוא בְּבְרִית אתך (יחזקאל מ"ד ח'), כי בְּבְרִית ה' הבאת את עבדך (ש"א ב' ח'). וביחס אל תכלית הברית קיומה והתמדתה נקשר עם הפעל הָקִם, ואני הנני מקים את בְּרִיתִי אתכם (בראשית ט' ט'), למען הקים את בְּרִיתוֹ (דברים ח' י"ח), ולפעמים גם עם הפעל נָתַן, הנני נתן לו את בְּרִיתִי שלום (במדבר כ"ה י"ב). ועל הרוב בא ביחס אל קיום תנאי הברית, ואתה את בְּרִיתִי תשמור (בר' י"ז ט'), זאת בְּרִיתִי אשר תשמרו וגו' המול לכם כל זכר (שם שם י'), ברית המילה. ומזה בברכת המזון, ועל בְּרִיתְךָ שחתמת בבשרנו, וכן נקראו גם עשרת הדברים בשם זה, ויקח ספר הַבְּרִית (שמות כ"ד ז'), הנה דם הַבְּרִית אשר כרת ה' עמכם (שם שם ח'), לוחות הַבְּרִית (דברים ט' ט'), וכן התורה כלה נקראת ברית, אלה דברי הַבְּרִית אשר צוה וגו' לכרת את בני ישראל וגו' מלבד הַבְּרִית אשר כרת אתם בחרב (שם כ"ח ס"ט). ומזה, ארון הַבְּרִית (יהושע ג' ו'). וכמו שמצד אחד נקרא ה', שמר הַבְּרִית והחסד (דברים ז' ט') בבחינת קיום תנאי הברית, כן נקראו מקיימי התורה, לשומרי בְּרִיתוֹ (תהל' ק"ג י"ח), נצרי בְּרִיתוֹ (שם כ"ה י'), מחזיקים בְּבְרִיתִי (ישעיה נ"ו ד' ו'). ולהפך בביטולו, ביחום אל הש"י נאמר, נארת בְּרִית עבדך (תהלים פ"ט מ"ם), להפיר את בְּרִיתִי (זכריה י"א י'). וביחום אל מחללי התורה, חלל בְּרִיתוֹ (תהלים נ"ה כ"א), עזבי בְּרִית קדש (דניאל י"א ל'), וגם עברו את בְּרִיתִי (יהושע ז' י"א), הפרו את בְּרִיתִי (ירמיה ל"א ל"ב), ולא שקרנו בְּבְרִיתֶךָ (תהלים מ"ד י"ח) וכדומה. ועל נקמת עזיבת התורה נאמר, חרב נקמת נקם בְּרִית (ויקרא כ"ו כ"ה), ונקראה התורה בכלל גם, בְּרִית־קדש (דניאל י"א כ"ח). והנשיא בישראל, נגיד־בְּרִית (שם שם כ"ב). והמיועד מאת ה' להשיב את תורת ישראל על תִּלה נקרא, מלאך הַבְּרִית (מלאכי ג' א'). ובא, ואתנך לִבְרִית עם (ישעיה מ"ב ו'). רש"י פירש שתשיב את עמי לברית, ולהלן (מ"ט ח') ואתנך לִבְרִית עם, פירוש להיות עם ברית לי. ויתכן שענין ברית בשני מקומות אלו הוא בהוראת תורה. והכוונה שנתן הש"י את נביאו או את עמו ישראל בכלל להיות מורה תורת ה' לכל העמים, וזה ענין הכפל לאור גוים, וכל מליצות הנחמות בישעיה סובבות הולכות על ענין זה. ומזה במשנה, בני בְּרִית (בבא קמא א' ג'), בני תורת ישראל, רעליגיאָנם-געזעסענע, едино-вѣрецъ. ובהשאלה אל חקות הטבע העומדים לעד לעולם, נאטור-געזעצע, sa-коны природы. אם תפרו את בְּרִיתִי היום ואת בְּרִיתִי הלילה (ירמיה ל"ג כ'), אם לא בְּרִיתִי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (שם שם כ"ה). ובא בסמיכות אל השם מלח, ולא תשבית מלח בְּרִית אלהיך (ויקרא ב' י"ג), לפי שטבע המלח לשמור קיום הנשמים על תמונתם שלא יופסדו. ומזה באה המליצה על הכהונה שהעמידה לחק לבני אהרן, בְּרִית־מֶלַח עולם (במדבר י"ח י"ם). ומזה בענין חק ומשפט בכלל, בְּרִית־הלוי (מלאכי ב' ח'), רעכט, право. וכ"כ חק ומשפט טבעי, בְּרִית אחים (עמוס א' ט'), ובמשפטי האישות, והיא חברתך ואשת בְּרִיתֶךָ (מלאכי ב' י"ד). ובהשאלה, כי עם אבני השדה בְּרִיתֶךָ (איוב ה' כ"ג), היכרות בְּרִית עמך (שם מ"ם כ"ח), בְּרִית כרתי לעיני (שם ל"א א'). ומזה בדברי

חז"ל, בְּרִית כרותה לשפתים (מו"ק י"ח ע"א), חק קיים שישמור האדם את שפתיו. והמתחייבים א"ע בברית נקראו, בַּעֲלֵי בְּרִית (ברא' י"ד י"ג), אנשי בְּרִיתֶךָ (עובדיה א' ז'). ובא, ובני ארץ הַבְּרִית (יחזקאל ל' ה'). פירש רש"י כרותי ברית למצרים לעזור לה. ובמשנה גם בל"ה, גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בְּרִיתוֹת (נדרים ג' פ"ז). ובגמרא בענין לשון של שבועה, בְּרִית, הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני (פסחים ל"ח ע"ב).

2) בָּרַז, ארמית, פ"י, בבנין פְּעַל, דומה לשרש ברץ, פרץ, פרס, пронзить ко-дקירה ונקיבה, דורכשסעכקן, лоть. וידקר את שניהם (במדבר כ"ה ח') ת"י וברזינון כחדא. ומזה בגמרא, למיברז חביתא (שבת קמ"ז ע"א), לעשות חור ונקב בחבית, אין לְאָךְ מאכן, дѣлать проломъ, отверстіе. ומזה:

2) בַּרְזָא, בגמרא, ש"נ. החור או הפתח שדרך שם מוציאים את המשקה, אינשנעמט, צאפֿפֿען-לאָך, дыра. בְּבַרְזָא דדנא (שבת קל"ט ע"ב).

2) בְּרֵיז, בת"י. הלך דבש (ש"א י"ד כ"ז) ת"י בְּרֵיז דובשא. לדעת הרד"ק ענינו ערוגה ושורה, וכן הוא באמת בלשון סורית. והנראה שהוא משרש זה, ושעמו חריץ בקרקע. ולדעת י"מ נגזר מן הפעל הזה השם בַּרְזֶל, המתכת שעושין ממנה כל כלי הדקירה הכריתה והנקיבה (ועי"ש). וכן נמצא השרש הזה בשם עצם פרטי בְּרַזַּיִת (עי"ש).

בְּרַזַּיִת, בקרי, ובכתיב ברזות, שע"פ. שם עיר או משפחה, הוא אבי בְּרַזַּיִת (דהי"א ד' ל"א), והוא כנראה בטעם חריץ וחור, ומדרשת חז"ל על השם הזה נראה שפרשוהו כשם מרכב בַּר (בן) זַיִת, מקום מגדל עצי זיתים הרבה (עיין בפירוש המיוחס לרש"י שם).

בַּרְזֶל, שם החמר. מין מתכת ידוע, אייזן, желѣзо. אשר אבניה בַּרְזֶל (דברים ח' ט'), את הַבַּרְזֶל (במדבר ל"א כ"ב), ונופל גם על הכלים שעושים מברזל, לא תניף עליהם בַּרְזֶל (דברים כ"ז ה'), גרזן, אקסט, бѣлъ, האקקע, сѣкира, топоръ. ונשל הַבַּרְזֶל מן העץ (דברים י"ט ה'), ימלא בַּרְזֶל ועץ חנית (ש"ב כ"ג ז'), ונופל על כבלי ברזל, בַּרְזֶל באה נפשו (תהלים ק"ה י"ח), אסירי עני וּבַרְזֶל (שם ק"ז י'), ועל שם קשיותו בא בהשאלה לכל דבר קשה וחזק, תרעם בשבט בַּרְזֶל (שם ב' ט'), וגיד בַּרְזֶל ערפך (ישעיה מ"ח ד'), כי רכב בַּרְזֶל להם (שופטים א' י"ט). ובמובן המוסרי, עֹל בַּרְזֶל על צוארך (דברים כ"ח מ"ח), מבור הַבַּרְזֶל ממצרים (שם ד' כ'). ובהשאלה, לאדם רע המזיק ומרשיע, הולכי רכיל נחשת וּבַרְזֶל (ירמיה ו' כ"ח). ובא, הירע בַּרְזֶל מצפון ונחשת (שם מ"ו ב'), ברזל מצפון הוא הברזל המזוקק, שמאָהל, сталь. וישובי חוף ים השחור אשר מצפון לארץ ישראל היו מפורסמים בידיעת הכנתו (ר"ש מונק). ויתכן שהוא הנקרא גם בַּרְזֶל עשות (יחזקאל כ"ז י"ט). יש מן החכמים שאומרים שהשם ברזל כולל גם את מין האבן הנמצאת לרוב בארץ הבשן הנקרא עוד בפי הקדמונים בַּזֶלֶת Basalt, לפי שיש בה כחלק חמשי מגשם הברזל ומן האבן הזאת היו עושים כלים מכלים שונים. ובדב"א בא בפעל, מְבוּרְזָל. מצופה בברזל (יוסיפון העברי), ור' יהודה הלוי אמר: וּבַרְזִילַי אבנים כחששים (בתולת בת יהודה). וכוונתו על העוגנים (אנקער) בספינות העשוים מברזל בצורת אבנים. יסוד השם ברזל לפי המוסכם הוא נגזר מן הפעל ברז (עי"ש). והנכון כדעת ר"ש מונק שעקרו בזל בתוספת ר"ש על דרך שרביט מן שבט, והוא שם הברזל בארצות המזרח. ומזה גם כן שם האבן בזלת Basalt.

בַּרְזִלַּי, שע"פ. א) הגלעדי אוהב לדוד (ש"ב י"ז כ"ז, י"ט ל"ב). ב) מן הכהנים אשר לקח מבנות בַּרְזִלַּי הגלעדי אשה ויקרא על שמם (עזרא ב' ס"א). ג) המחלתי אבי עדריאל חתן שאול (ש"ב כ"א ח').

בָּרַח, פעו"י. עקרו עקירה והעתקה ממקום אחד למקום אחר, פֿאָרפֿלענצען, удаляться. והתיחד לעקירה ממקום אחד מפחד רעה, פֿליהען, бѣжать. כי בָּרַח יעקב (בראשית ל"א כ"ב) ותרגומו אזל; ונבדל

מן הפעל נוּם הנרדף לו, במה שהפעל נוּם עקרו המלט במהירות גדולה מיד רודף (עיין נוּם), וַיָּנָס יותם וַיִּבְרַח (שופטים ט' כ"א) מהר להמלט מן הרודף, ואחרי כן הלך למקום בטוח; וכן השתמשו בפעל ברח בגמרא לענין העתקה סתם ואמרו בספינה העשויה לְבָרוֹחַ (נטין ח' ע"א), ונקשר עם מלת היתם מְפָנַי, מֵאַת, בבחינת הגוף שמסבתו בורחים, ותענה שרי וַתִּבְרַח מפניה (בראשית ט"ז ו'), בְּבָרְחִי מפני אבשלום (מ"א ב' ז'), מלפני ה' הוא בֹרֵחַ (יונה א' י'). אשר בָּרַח מאת הדדעזר (מ"א י"א כ"ג), ועם מלת מִן ביחס אל המקום שמשם נעתק, ועתה בָּרַח מן הארץ (ש"ב ט"ו י'), וַיִּבְרַח דוד מנוות (ש"א כ' א'). וביחס שאליו, ביחס אל הגוף והמקום שאליו הוא בורח, בְּרַח לך אל לבן (בראשית כ"ז מ"ג), בְּרַח לך אל ארץ יהודה (עמוס ז' י"ב). ובא, נחבאת לִבְרֹחַ (בראשי' ל"א כ"ז), וַיִּבְרַח בהחבא (דניאל י' ז'). ובענין נסיגה לאחור, האיש כמוני יִבְרָח (נחמיה ו' י"א), ווייכען, צוריקק ווייכען, уступать. ומזה ב) בענין העברה מהירית, פּאָרשווינדען, поспѣшно удалить-ся. בָּרַח דודי ודמה לך לצבי (שה"ש ח' י"ד). ובהשאלה, ויהי קלו מני ריץ, בָּרַח לא ראו טובה (איוב ט' כ"ה), ענטפליהען, умчатся, убѣгать. ומענין העתקה והעברה בא במלאכת הבנין ג) בהוראת העברת בד בתוך קרשי הבנין לחזוק, לִבְרֹחַ בתוך הקרשים (שמות ל"ו ל"ג), ות"א לאעברא, דורכ-לויפען, проходить, протекать. ובדחז"ל, השמטה מלשלם חוב, באנקראָטירען, банкротировать. בָּרַח הלוים (שמו"ר מ"ג). ומזה בדב"א בּוֹרֵחַ תואר למי שמשמיט עצמו מלשלם חובותיו, וכן בענין השמטה והסתלקות מדבר, שהוא בָּרַח ממה שנפל בו באחרונה (מו"ק א' ע"א).

ההפעיל, מן הקל, א) העברה וגרוש, פֿליכטיג מאכען, פֿערייאגען, прогонять. וַאַבְרִיחֵהוּ מעלי (נחמיה י"ג כ"ח), המה הִבְרִיחוּ את יושבי גת (דהי"א ח' י"ג), לא יַבְרִיחֶנּוּ בן קשת (איוב מ"א כ'). ובדרך השאלה, משדד אב יַבְרִיחַ אם (משלי י"ט כ"ו), וַיִּבְרִיחוּ את כל העמקים (דהי"א י"ב ס"ו), את כל יושבי העמקים (עיין בסמוך). ומזה במשנה, אין מַבְרִיחִים את השבוים (גטין ד' ז'), אין נותנים להם ידים לברוח. ובתלמוד, אל תַּבְרִיחַ את עצמך מן המכס (פסחים קי"ב ע"ב). ובענין מניעת תשלום חוב, מַבְרִיחַ נכסיו (כתובות ע"ח), מסתיר מאת בעלי חובות שלא יפרעו ממנו. ובענין אחר מסלק דבר שעשוי להזיקו, מַבְרִיחַ ארי מנכסי חברו (ב"ק נ"ח ע"א). וע"ד ההשאלה, מחיצות לְהַבְרִיחַ מים עשויות (עירובין צ' ע"ב). ובמלאכת הבנין כעין הקל, העברת הבד בתוך הקרשים לחברם ולהחזיקם, מַבְרֵחַ מן הקצה אל הקצה (שמות כ"ו כ"ח). ויתכן שמענין העברה יצאה לענין התפשטות לכל צד. ומזה, וַיַּבְרִיחוּ את כל העמקים (דהי"א י"ב ס"ו), זיך אויסדעהנען, אויס-בריטען, распространяться. ולא נמצא הפעל הזה בארמית, ורק פעם אחת בא בהתפעל, ותושיה נדחה ממני (איוב ו' י"ג), תרגומו וחוכמתא אִתְבְּרַחַת מני, וזה במובן העתקה.

בְּרִיחַ, בְּרִיחַ, שם. א) בד מושכב עובר בתוך טבעות קרשי הבנין לרחבם כדי לחברם, ריענעל, просовъ. וְהַבְּרִיחַ התיכן בתוך הקרשים (שמות כ"ו כ"ח), בְּרִיחָם עצי שטים (שם שם כ"ו). וכן בד עובר בתוך טבעות הדלתות להגיפן ולסוגרן, засовъ. דלתים וּבְרִיחַ (דברים ג' ה'), חומה וּבְרִיחַ נחשת (מ"א ד' י"ג). ובא במשל על החזק והעצמה, כי חזק בְּרִיחֵי שעריך (תהל' קמ"ז י"ג), וּבְרִיחֵי ברזל גדע (שם ק"ז ס"ז), ושברתי בְּרִיחַ דמשק (עמוס א' ה'), אבד ושבר בְּרִיחֶיהָ (איכה ב' ט'). ובדרך השאלה בענין מעצור וגבול, ואשבר עליו חקי ואשים בְּרִיחַ ודלתים (איוב ל"ח י'), הארץ בְּרִיחֶיהָ בעדי לעולם (יונה ב' ז'), שעורו כמו בריחי הארץ סוגרו בעדי, והארץ כנוי לתחתית הארץ שהוא השאול. ובא, בְּרִיחֶהָ עד צער (ישעיה ס"ו ה'), בפירושו נמצאו דעות שונות: יב"ע תרגמו בהוראת בורח, הבורחים שלהם יברחו להמלט עד צער, ויהיה הנפרד ממנו בְּרִיחַ ע"מ פָּלִיט, ורש"י פירש, על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צער

שהיא עגלה שלישיה עיקר חזק שלהם. ולדעתו יבוא השם בָּרִיחַ בהשאלה לענין חזוק ועצמה, ע"ד שנאמר בָּרִיחַ דמשק, ובשיטתו יש שפרשו שהוא כנוי מליצי למבצר עיר חומה בריח ודלתים, והכונה שמבצרי מואב רבו מאד שהגיעו עד צער. והר"ו מאיר משער כי השם בריחיה בזה הוא מלשון ארמית בָּרְחָא בהוראת עתודים, ודם עתודים (תהלים נ' י"ג), ת"י ודמא דברחי, והוא תאר לאבירי העם וגדוליו המבונים במקרא בעתודים. והר"ר חיים ליב קאצענעלנבאגען ז"ל החזיק בפירוש זה והוסיף שנקראו הגדולים כן דרך דמיון אל העתודים העוברים בראש הצאן וכמו שנאמר והיו כעתודים לפני צאן (ירמיה נ' ח'), ונשאו המשל הזה על מואב לפי שהיתה עשירה בצאן כידוע, מקביל אל אל משל עגלת שלישיה, שענינו לפי דעתו העגלה העוברת בראש הצאן (ועיין שליש). וכן רבו הפירושים במאמר, והורדתי בָּרִיחַיִם כולם (ישעיה מ"ג י"ד) י"ת ואחתית במשוטין, ומשוט הוא העץ שמנהיגים בו את הספינה. ולפי דעתו עקרו ריח, והבי"ת היא שמושית (עיין ריח), וכן פירש"י. ולדעת הראב"ע ענינו כענין, אבד ושבר בריחיה (איכה ב' ט') שהוריד לארץ והחריב בריחי בבל. ויש מפרשים במובן בריחה וניסה, אוריד ואכניע את פליטי בבל הבורחים להמלט על נפשם. ולדעת הרח"ל ק"ב הנ"ל יפורש גם במקום הזה בהוראת עתודים, והטעם אוריד לטבח את הבריחים כולם כלומר את אבירי בבל, והוא ע"ד שנאמר על בבל, אורידם כברים לטבוח כאילים עם עתודים (ירמיה נ"א מ"ם), וחסרון המלה לטבח יובן בכח המאמר, וכמו שמצאנו וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים (ישעיה ל"ד ז'), שהכונה וירדו לטבח. (עיין הכרמל החדשי שנה ראשונה צד 225).

בָּרְחַ, ש"ת. לא נמצא כי אם בתאר לשם נחש שתי פעמים במקרא, לויתן נחש בָּרְחַ (ישעיה כ"ז א'), חללה ידו נחש בָּרְחַ (איוב כ"ו י"ג). י"ט מענין בְּרִיחַ מוט ובר ישר, ונחש בָּרִיחַ הוא הנחש השוכב שטוח ופשוט על הארץ בקורה, והפוכו נחש עקלתון המתעקם ומתגלגל. וי"מ מענין בריחה, קל התנועה (ועיין לויתן).

מְבָרְחָ, שם. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, ואת כל מְבָרְחָיו בכל אגפיו בחרב יפלו (יחזק' י"ז כ"א). יש פותרים מלשון בורחים, וימ"פ גבורים, ויתכן שהוא כנוי לגדודי החיל אשר בקצה המחנה המתפשטים לכל עבר, לשמור צעדי מחנה האויב, והוא מעקר הוראת השרש עברה והתפשטות למרחוק, פֵּאַרפֵּאַסטען, перепосты довые посты. ונרדף עם אֲגַפָּיו הסמוך לו, והוא ע"ד שפרשנו, ויבריחו את כל העמקים (דה"א י"ב ט"ו).

בָּרִיחַ, שע"פ. מבני בניו של זרבבל (דה"א ג' כ"ב).

בַּרְחֻם, שע"פ. עיר ידועה, ובא השם היחס, עזמות הַבַּרְחֻמִי (ש"ב כ"ג ל"א), ובדה"א (י"א ל"ג) נאמר הַבַּחֲרוּמִי, (ועיין בחורים).

בָּרִי, מלה בודדת במקרא, אף בְּרִי יטריח עב (איוב ל"ז י"א). מדברי הפיטן ר' אליעזר הקליר בתפלת גשם, (הנוסד בלי ספק על אגדת חז"ל שלא נמצאת אצלנו), נראה כי שתי המלות אַף־בָּרִי, הוא שם שר מטר, וכן פירש"י, שם מלאך הממונה על העננים. זר' יוסף טוב עלם אמר בפיוט, אאמיר, לשבת הגדול: יה בשלישי הטריח בָּרִי, הדשיא דשאים והפריא, ומדבריו נראה שהשם הוא בָּרִי לבד, והוא הממונה על גדול הפירות. והרש"ר מחזיק בפירוש זה, ואומר שעקרו של השם ברי הוא ברה או ברא בהוראת בריאות ושמנוניות, ויצא השם בָּרִי אל הממונה להבריא ולהשמין את האדמה ע"י מטר וגשם (עיין הוספה להמגיד נומר 32 לשנת תרכ"ב), ולהוסיף על דבריו נוכל לאמר עוד, כי הוא מלשון בָּר, בהוראת לחם ומזון, והוא המכין מזון לכל חי ע"י הגשמים. ותרגומו ברם בברירותא, מהוראת שורש ברור. וכן פירש הרלב"ג, ריינהייט, קלארהייט, ясность. ולדעת גיזעניום ופירסט הבי"ת הוא שמושית והשם רי משרש רוה

שיורה בלשון ערבית השקאה, בעזאָפּספּרוצנג, орошение. (ועיין רוה, טרח).

בְּרִי, שע"פ. מבני בנוי של אשר (דהי"א ז' ל"ו), ויתכן שהוא מקוצר מן בְּאֵרִי.

הַבְּרִים, שע"פ. ובית מעכה וכל הַבְּרִים (ש"ב כ' י"ד) ת"ו וכל הבירין, ורש"י כתב לא ידעתי מה הוא, ומענינו נראה שהוא מן היחיד בֵּר בהוראת בָּאֵר.

א) בָּרַךְ, פעו"י. עקרו, עקימה, שחיה, кривить, קרימען, בייגען, изгибать. ומזה, הקל, כריעת ברכים, דאס קניע בייגן, קנין, преклонять колѣна. והתיחד לכריעת ברכים לתפלה ותחנונים, וַיְבָרֶךְ על ברכיו (דהי"ב ו' י"ג), ובזולת השם בְּרָכַיִם, נשתחוה ונברעה נְבָרְכָה לפני ה' (תהלים צ"ה ו').

ההפעיל, יוצא לשני, מהוראת הקל, נידערקנייגן, לאַגערען לאספען, ставить на колѣна. וַיַּבְרֵךְ את הגמלים (בראשית כ"ד י"א). ובמשנה, כפיפת זמורת גפן והטמנתה בעפר כדי שתצא ממקום אחר, אימביגענען, загибать. הַמַּבְרִיךְ את הגפן (כלאים ז' א'), ואין מַבְרִיכִין (שביעית ב' ו'). ומזה לדעתנו, ואם היו מְבוֹרָכוֹת לפני שביעית (תוספתא שביעית א' ז'). והמפרשים פרשוהו באופן אחר ודחוק. ולדעת הרשב"ם נמצא בפעל זה בהוראה זו גם בנין הנפעל, וְנִבְרְכוּ בך כל משפחות האדמה (בראשית י"ב ג', כ"ח י"ד), והוא מלשון מבריך ומרכיב שבמשנה, כלומר יתערבו במשפחתך משפחות האדמה (עיין ברך ב').

בֶּרֶךְ, ש"נ. פרק הרגל באדם שהוא נכפף, וכורעים עליו, קניע, колѣно. כי לי תכרע כל בֶּרֶךְ (ישעיה מ"ה כ"ג), ורק במקום זה בא בלשון יחיד ורוב שמושו ברבוי וזוגי בְּרָכַיִם, על הַבְּרָכַיִם ועל השקים (דברים כ"ח ל"ה), הַבְּרָכַיִם אשר לא כרעו (מ"א י"ט י"ח), וכל אשר יכרע על בִּרְכָּיו (שופטים ז' ה'), ויוצא יוסף אתם מעם בִּרְכָּיו (בראשית מ"ח י"ב), ות"א מן קדמוהי. ובבחינת כפיפתם לצד הפנים באדם כשהוא יושב, הוא נרדף לשם חֵיק, ועל בְּרָכַיִם תשעשעו (ישעיה ס"ו י"ב), ע"ד ובחיקו תשכב (ש"ב י"ב ג'), שָׁאָם, זונה. ותלד על בִּרְכַּי (בראשית ל' ג'), אניח את הילד שתלד על ברכי, וזה היה לפנים סימן חבה וקבלת הנולד לבן, וע"ד שנאמר ותשיתהו בחיקה וגו' לאמר יולד בן לנעמי (רות ד' ט"ז). ובמובן זה נאמר, גם בני מכיר ילדו על בִּרְכֵּי יוסף (בראשית נ' כ"ג). בִּרְכֵּי כשלו מצום (תהל' ק"ט כ"ד), ופיק בִּרְכַיִם (נחום ב' י"א), וכל בִּרְכַיִם תלכנה מים (יחזק' ז' י"ו). ולא רחוק שהוא בענין שאמרו חז"ל, נשפכו מים על שוקיו (ב"ר מ"ד), ומים שותתין לו על בִּרְכָּיו (סוטה מ"ד ע"ב). ולהפך בחזוקם נאמר, וּבִרְכַּיִם כשלות אמצו (ישעיה ל"ה ג'), וּבִרְכַּיִם כרעות תאמץ (איוב ד' ד'). ובא, מַיִם בִּרְכַּיִם (יחזקאל מ"ז ד'), שעורו, מי ברכים, מים מגיעים רק עד הברכים, ובתוספתא עשה בֶּרֶךְ אחד (ב"מ י'), בענין נטיעה, (עיין בְּרֵכָה 2)).

1) **בֶּרֶךְ**, ארמית כבעברית, פעו"י. כריעת ברכים, קניען, преклонять колѣна. בֶּרֶךְ על ברכוהי (דניאל ו' י"א).

2) **בְּרֵיכָה**, בגמרא, שה"פ. דאם קניץ, איזה היא כריעה ואיזה היא בְּרֵיכָה (ירושלמי סוכה ה').

בְּרֵכָה, ש"נ. בקיעה וחציבה בקרקע לכנוס מים, וואסער בעהאלטער, водоемъ. וכן הוא בארמית ובערבית, כְּבְרֵכַת מים (נחום ב' ט'), בְּרֵכַת גבעון (ש"ב ב' י"ג), בְּרֵכוֹת בחשבון (שה"ש ז' ה'). במקצוע מערבית דרומית לירושלים, יצאו שני נחלים מן הַשִּׁלֹחַ ובאו בשתי ברכות, האחת נקראה הַבְּרֵכָה העליונה (מ"ב י"ח י"ז) או הישנה (ישעיה כ"ב י"א), והשניה הַבְּרֵכָה התחתונה (שם שם ט'), והברכה העליונה נקראת גם בְּרֵכַת הַמֶּלֶךְ (נחמיה ב' י"ד), בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח (שם ג' ט"ו), היא ברכת הַשִּׁלֹחַ. ובמשנה, עשרים ושלש מאות בְּרֵכָיוֹת (מקואות ו' י"א), והיא מקוה, הַבְּרֵיכָה שבבית (מכשירין ב' ב'), הפסיקות וְהַבְּרֵיכוֹת (מו"ק ד' ע"א), ופירש"י חדא מילתא היא. (עיין נִבְרָכָת).

2) **בָּרָךְ**, בּוֹרֵךְ, במשנה, שם. כלי מכלי המתרשה; בחרב וּבְבָרָךְ (ובבורך) (כלים כ"א ב'), והוא אֶת קטן שבמתרשה שמשוה את חריץ המתרשה,

פּפֿלונשאאר , плуть, рало, соха . והוא חלול ובתוכו מניחים הגרעינים לזריעה , ובשמוליכים אותו על פני המענית , נופלים הגרעינים מעט מעט לתוך החריצים , נותן רבע כרשינין על בֶּרֶךְ המחרשה (אהלות י"ז א') . וכן נקרא גם החריץ שהברך עושה , כמלא בֶּרֶךְ המחרישה (תענית כ"ה ע"ב) .

2) בְּרֵכָה , במשנה , ש"נ . בקיעת ופריצת הגידולים וצמיחתם ממקום תולדתם , הלוקח פירות שובך מחברו מפריה בְּרֵכָה ראשונה (ב"ב ה' ג') , ברוש , высѣдка . וכן בצמחים , אילן שנעקר ובו בְּרֵכָה והיא חיה ממנו (ערלה א' ה') , אַבלענער , отводокъ . באילן שעושה שתי בְּרֵכוֹת בשנה (ר"ה פ"ו ב') , אבל שדה שנעשה שתי בְּרֵכוֹת בשנה (תוספתא תרומות ב' ה') .

2) נְבְרֶכֶת , במשנה , ש"נ . ולא אמת המים ולא נְבְרֶכֶת כובסין (ב"ב ב' א') . רש"י פירש חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר ומי גשמים מתכנסים בה לכבוס בגדים , גראבען , וואססער בעהאלטער , ровъ, водоемъ . אין חופרין כוכין לקברות במועד אבל עושין נְבְרֶכֶת במועד (מועד קטן א' י') , ובגמרא , מאי נְבְרֶכֶת , אמר ר' יהודה זו בקיע , והתניא הַנְּבְרֶכֶת והבקיע , אמר אביי וכו' גיהה וכר גיהה (מו"ק ח' ע"ב) , לדעת רש"י גם נברכת זו היא ברכה של כובסין , גיהה ברכה גדולה , כר גיהה ברכה קטנה שעושין סמוך לברכה גדולה וכו' , ולדעת הראב"ד נְבְרֶכֶת זו שבמו"ק היא חפירה לקבר , והרמב"ן פירש שהוא חפירה לקבר העשוי כבר , והוכרחו לנטות מפירוש רש"י מפני סמיכות דין נברכת אל דין של חפירת כוכין וקברות , ואל דין של הארון עם המת בחצר . ובירושלמי דמועד קטן ועושין נברכת במועד זה הבקיע (עיין בקיע) . והנה ממה שאמרו חכמינו ז"ל : שנברכת ובקיע ענין אחד להם , שומעים אנחנו , כי שרש ברך שממנו נגזרו השמות בריכה , נברכת , הנחתו הראשונה בקיעה ושבירה דומה לשרש פרך , פרק , וממושג השבירה יצא למושג הכפיפה והשחייה .

ב) בָּרַךְ , פ"י . עקר שמושו בפעל הוא בבנין פיעל , ורק פ"א נאמר במקרא , ויברך בָּרוֹךְ אתכם (יהושע כ"ד י') . והוא לדעת קצת המקור מן הקל (ועיין בסמוך) וענינו השפעת טובה והצלחה או יחול השפעת הטובה וההצלחה לזולתו , זענגען , благословить . ובא רק בבינוני פעול , בָּרוּךְ אברם לאל עליון קונה שמים וארץ (בראשית י"ד י"ט) , ורובו בשם תאר , דער געזעגנעטע , благословенный . בּוֹא בָּרוּךְ ה' (שם כ"ד ל"א) , והפוכו , אָרוּר , בָּרוּךְ אתה בעיר וּבָרוּךְ אתה בשדה (דברים כ"ח ג') , בעסקיך בעיר , בעסקיך בשדה , יהי מקורך בָּרוּךְ (משלי ה' י"ח) , טעמו מקור אשתך יהיה ברוך בבנים , וּבָרוּךְ טעמך (ש"א כ"ה ל"ג) , עצתך טובה וברכה בה . ובא ביחוס אל הש"י , בָּרוּךְ ה' אלהי שם (בראשית פ' כ"ד) . לדעת המפרשים הוא בענין תודה והלל והוא כמו מהולל , געלאבט , געפריזעזן , про-славленный . והנכון שהוא כמשמעו ע"ד ההשאלה , (ועיין הפיעל) , בָּרוּךְ ה' אלהי ישראל (דה"ב ב' י"א) , והתאר הזה ביחוס אל הש"י , נתקבל כמטבע לכל הברכות .

הנפעל , מן הקל , קבלת שפע טובה , געזעגנעט ווערדען , быть благословену . וְנִבְרְכוּ בך כל משפחות האדמה (בראש' י"ב ג') , על ידך ובשבילך יקבלו ברכה , או במובן פעל חוזר , כולם ייחלו להיות ברוכים כמוך , זיך זענגען , благословляться . (ועיין הנפעל בשרש ברך א') .

הפיעל , א) ייחול השפעת טובה לזולתו , זענגען , благословить . בָּרַךְ יצחק את יעקב (בראש' כ"ח ו') , וַאֲבָרֲכָה לפני ה' (שם כ"ז ז') . וענין כל הברכות אשר ברכו האבות הוא יחול לב בהבטחה נאמנה שהש"י ימלא משאלותם , וכעין נבואה שכך וכך יעלה ויבוא , וכשייחום הפעל אל הש"י , ענינו השפעת טובה בפועל , וה' בֵּרַךְ את אברהם בכל (בראשית כ"ד א') . וכמו כן הבטחת הטובה , וַיְבָרֶךָ אתם אלהים (שם א' כ"ב) , וַיְבָרֶךָ בָּרוֹךְ אתכם (יהושע כ"ד י') . לדעת קצת הוא מקור מן הקל , והנכון שהוא מקור מן הפיעל ע"מ סַפֵּר בחלוף הפתח לקמץ

למלא הדגש, הנה בָּרַכְתִּי לקחתי וּבֵרַךְ ולא אשיבנה (במדבר כ"ג כ'). הראשון הוא מקור והשני פעל עבר מוסב אל הש"י, שהוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא יוכל להשיב. וכששם הש"י הוא הנשוא, הוא לדעת המפרשים במובן תודה ותהלה, לאבן, פרייזען, хвалить, прославить. והנכון שהוא כמשמעו, ועל דרך ההשאלה, כביכול האדם מיחל השפעה טובה למקום, וּבֵרַכְתָּ את ה' אלהיך (דברים ח' י'), בָּרְכִי נפשי את ה' (תהלים ק"ג א'), והנראה שכן פירשו חז"ל, כנראה ממאמרו של ר' ישמעאל בר אלישע, פעם אחת נכנסתי וכו' ואמר לי ישמעאל בני ברכני וכו' (ברכות ז' ע"א). כי נפשו בחייו יְבָרֵךְ (תהלים מ"ט י"ט), מברך את עצמו, והוא כעין הוראת התפעל, זיך גלויבן שאפצען, почитаться счастливымъ. (ועי' בממוך). ב) בענין שאלה בשלום, גרייסען, благожелать, поклоняться, здороваться. כי תמצא איש לא תְבָרְכֶנּוּ וכי יְבָרֵךְ איש לא תעננו (מ"ב ד' כ"ט), מְבָרֵךְ רעהו בקול גדול בבקר השכם (משלי כ"ז י"ד). וכל זה לפי שהיו שואלים בשלום בברכה ובתפלה, וכמו ששנו, התקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם (ברכות ס' ה'). ובא, ג) כי הוא יְבָרֵךְ הזבח (ש"א ט' י"ג). ענינו אמירת תפלה וברכה על הזבח, איינזעגנען, אמירת הברכות הקבועות, בשחר מְבָרֵךְ שתים (ברכות א' ד'), אומר שתי ברכות, ובא ד) כעין תקון סופרים, בענין קללה, פֿלוכען, לאָסטערן, проклинать, хулить. בָּרַךְ נבות אלהים ומלך (מ"א כ"א י"ג), וּבֵרְכוּ אלהים בלבבם (איוב א' ה'), ופירש"י לשון כבוד כלפי מעלה. ומזה בדחז"ל, נדוי, ולסוף בֵּרְכוּהוּ (ברכות י"ט ע"א). וי"מ מזה, ובוצע בֵּרַךְ נאץ ה' (תהלים י' ג'). והנכון שהוא כמשמעו שמברך את נפשו, ומקביל אל האמור לפני זה, כי הלל רשע על תאות נפשו, הרשע מתהלל בתאותו, ומתברך בלבבו כי הוא מנאץ את ה'.

הפועל, מענין הפיעל, א) קבלת השפעת טובה קיימת מאת ה', געזעגנעט ווערדן, быть восхваляему, благословену, почитаему. דור ישרים יְבֹרָךְ (תהלים ק"ב ב'), יהי שם ה' מְבֹרָךְ (שם ק"ג ב'). ובתפלה, ברוך וּמְבֹרָךְ בפי כל נשמה. ובגמרא בהשאלה, האוכל כמדה זו הרי זה בריא ומבורך, פחות מבאן מקולקל במעיו (ערובין פ"ג ע"ב).

ההתפעל, מענין הנפעל, געזעגנעט ווערדן, זיך זעגנען, быть благословену, благословляться. וְהִתְבָּרְכוּ בזרעך (בראשית כ"ב י"ח), וְיִתְבָּרְכוּ בו (תהלים ע"ב י"ז), אשר הַמִּתְבָּרֵךְ בארץ יִתְבָּרֵךְ באלהי אמן (ישעיה ס"ה ט"ז), כל מי שירצה להיות מְבֹרָךְ ישתדל להיות מְבֹרָךְ באלהי אמן. ובגמרא, כל כהן שמברך מִתְבָּרֵךְ (סוטה ל"ח ע"ב). ובא כפעל מדומה, זיך רייהמען, фраэхлен, похваляться, хвастаться (דברים כ"ט י"ח). וְהִתְבָּרֵךְ בלבבו (דברים כ"ט י"ח). ובדחז"ל בענין קללה ונדוי, הרא אגדתא, הכותבה אין לו חלק לעולם הבא, והדורש מִתְבָּרֵךְ (סופרים פ"ו ב'), ויש גורסים מתחרך.

בְּרָכָה, שמ"נ. א) השפעת טובה מאת ה' בהתמיד טובו והצלחתו, זעגען, благословеніе, благодать. ישא בְּרָכָה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו (תהלים כ"ד ה'), יצו ה' אתך את הַבְּרָכָה באסמיך (דברים כ"ח ח'), כי שם צוה ה' את הַבְּרָכָה חיים עד העולם (תהלים קל"ג ג'), ויתן לך וגו' את בִּרְכַּת אברהם (בראשי' כ"ח ד'), הברכה אשר ברך ה' את אברהם, וּמְבָרַכְתְּךָ יברך בית עבדך (ש"ב ז' כ"ט), על עמך בִּרְכָתֶךָ (תהלים ג' ט'). ובא בהתיחסות אל האמצעים אשר על ידיהם תבוא ברכת ה', גשמי בְּרָכָה יהיו ונתן עין השדה את פריו וגו' (יחזקאל ל"ד כ"ו כ"ז), בְּרֻכַת שמים מעל, בְּרֻכַת תהום רבצת תחת, בְּרֻכַת שדים ורחם (בראשי' מ"ט כ"ה), כי תקדמנו בִּרְכוֹת טוב (תהלים כ"א ד'), ברכות של טובה רבה. ומזה כל טובה ומברכתך יְבֹרַךְ בית עבדך לעולם (ש"ב ז' כ"ט), מְבֹרָכַת ה' ארצו ממגד שמים (דברים ל"ג י"ג), מְבֹרָכִין יירשו ארץ (תהלים ל"ז כ"ב). ב) בברכת בני אדם, וכולל גם תהלה וכבוד, תְּבֹרַךְ מנשים יעל (שופטים ה' כ"ד), געפריזעזט, פֿערהרט ווערדן, быть восхваляему, благословену, почитаему. ישרים יְבֹרָךְ (תהלים ק"ב ב'), יהי שם ה' מְבֹרָךְ (שם ק"ג ב'). ובתפלה, ברוך וּמְבֹרָךְ בפי כל נשמה. ובגמרא בהשאלה, האוכל כמדה זו הרי זה בריא ומבורך, פחות מבאן מקולקל במעיו (ערובין פ"ג ע"ב).

ההתפעל, מענין הנפעל, געזעגנעט ווערדן, זיך זעגנען, быть благословену, благословляться. וְהִתְבָּרְכוּ בזרעך (בראשית כ"ב י"ח), וְיִתְבָּרְכוּ בו (תהלים ע"ב י"ז), אשר הַמִּתְבָּרֵךְ בארץ יִתְבָּרֵךְ באלהי אמן (ישעיה ס"ה ט"ז), כל מי שירצה להיות מְבֹרָךְ ישתדל להיות מְבֹרָךְ באלהי אמן. ובגמרא, כל כהן שמברך מִתְבָּרֵךְ (סוטה ל"ח ע"ב). ובא כפעל מדומה, זיך רייהמען, фраэхлен, похваляться, хвастаться (דברים כ"ט י"ח). וְהִתְבָּרֵךְ בלבבו (דברים כ"ט י"ח). ובדחז"ל בענין קללה ונדוי, הרא אגדתא, הכותבה אין לו חלק לעולם הבא, והדורש מִתְבָּרֵךְ (סופרים פ"ו ב'), ויש גורסים מתחרך.

בְּרָכָה, שמ"נ. א) השפעת טובה מאת ה' בהתמיד טובו והצלחתו, זעגען, благословеніе, благодать. ישא בְּרָכָה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו (תהלים כ"ד ה'), יצו ה' אתך את הַבְּרָכָה באסמיך (דברים כ"ח ח'), כי שם צוה ה' את הַבְּרָכָה חיים עד העולם (תהלים קל"ג ג'), ויתן לך וגו' את בִּרְכַּת אברהם (בראשי' כ"ח ד'), הברכה אשר ברך ה' את אברהם, וּמְבָרַכְתְּךָ יברך בית עבדך (ש"ב ז' כ"ט), על עמך בִּרְכָתֶךָ (תהלים ג' ט'). ובא בהתיחסות אל האמצעים אשר על ידיהם תבוא ברכת ה', גשמי בְּרָכָה יהיו ונתן עין השדה את פריו וגו' (יחזקאל ל"ד כ"ו כ"ז), בְּרֻכַת שמים מעל, בְּרֻכַת תהום רבצת תחת, בְּרֻכַת שדים ורחם (בראשי' מ"ט כ"ה), כי תקדמנו בִּרְכוֹת טוב (תהלים כ"א ד'), ברכות של טובה רבה. ומזה כל טובה

מתמדת ומתרבה והולכת, והשאיר אחריו בְּרָכָה מנחה ונסך (יואל ב' י"ד), אל תשחיתהו כי בְּרָכָה בו (ישעיה ס"ה ח'), דבר מחזיק ברכה, הבה לי בְּרָכָה (שופטים א' ט"ו) ארץ טובה ופוריה, וארותי את בִּרְכוֹתֵיכֶם (מלאכי ב' ב'), כפירש"י, מה שצריך לברך לכם, הרגן התירוש והיצהר. ועל דרך ההשאלה, והיה בְּרָכָה (בראשית י"ב ב'), שתהיה מקור משפיע טובה לזולתך, גוטזענעטעס, предметъ благопожеланіе. благословеніе. יהיה ישראל וגו' בְּרָכָה בקרב הארץ (ישעיה י"ט כ"ד), או כטעם, בך יברך ישראל. וברבוי, כי תשיתהו בְּרָכוֹת לעד (תהלים כ"א ז'). ב) יחול לב איש להפיק ברכה מאת ה' לחביבו, וביותר לבניו ולזרעו אחריו, וענין, благопожеланіе. благословеніе. והבאת עלי קללה ולא בְּרָכָה (בראשית כ"ז י"ב), הלא אצלת לי בְּרָכָה (שם שם ל"ו): ובסמיכות מתיחם אל המברך, בִּרְכַּת אביך גברו על בִּרְכֹת הורי (שם מ"ט כ"ו), הברכות שמברכך אביך גברו על הברכות שברכוני הורי. ובכנוי גם ביחס אל מקבל הברכה, לקח בִּרְכָתִי (שם כ"ז ל"ו), ויקח בִּרְכָתֶךָ (שם שם ל"ה), איש אשר בֵּרַכְתָּ ברך אותם (שם מ"ט כ"ח), כברכה הראויה לו, ועליהם תבוא בִּרְכַּת טוב (משלי כ"ד כ"ה), ברכות שאנשים טובים יברכו אותם. ומזה, ג) מנחה בעת ראיית פנים ושאלת שלום, קח נא את בִּרְכָתִי (בראשית ל"ג י"א), בענגריסונג, привѣтствіе. שזה היה לאות וסימן ברכה שמברכו, קח נא בְּרָכָה מאת עבדך (מ"ב ה' ט"ו), ומזה מעשה רציו ופיום, עשו אתי בְּרָכָה (ישעיה ל"ו ט"ו), הביאו לי תשורת שלום, בְּרָכָה משלל אויבי ה' (ש"א ל' כ"ו). ומזה דרישת טוב, נפש בְּרָכָה תדשן (משלי י"א כ"ה), פֿרייגדליכקייט, доброжелатель-ство. או נדיבת רוח, פֿרייגיביגקייט, щедрость. בִּרְכַּת ישרים תרום קרת (שם י"א י"א), בטובתם ונדיבת רוחם, וואהלוואלען, доброжелательство, благоволеніе. ד) לענין מטבע הברכות, אנכי נותן לפניכם היום בְּרָכָה וקללה (דברים י"א כ"ו), ונתתה את הַבְּרָכָה על הר גרזים (שם שם כ"ט). ובענין הודאה, ה) פ"א במקרא, נרדף לשם תהלה, על כל בְּרָכָה וּתְהִלָּה (נחמיה ט' ה'), לאָב, хвала. ולדעתנו הוא בהוראה הראשונה, זענען, благословеніе. ובמשנה, ענינו נוסח תפלות והודיות ידועות, בְּרָכָה ראשונה (ברכות ב' ב'). ומזה: בְּרָכוֹת ק"ש, בְּרָכוֹת ש"ע, בְּרָכוֹת חתנים, בְּרָכוֹת אבלים. ומזה שם מסכת ברכות, הכוללות דיני הברכות השונות.

בָּרוּךְ, שע"פ. א) בן נריה סופרו של ירמיה הנביא (ירמיה ל"ב י"ב). ב) בן זכי, מנכבדי העם שהחזיקו בבנין חומות ירושלים (נחמיה ג' כ'). ג) מן הכהנים ראשי המשמרות הבאים בחותמים על האמנה (שם י' ד' ז'). ד) בן כל־חזה מבני יהודה אשר ישבו בירושלים (שם י"א ה').

בָּרָכָה, שע"פ. א) שם איש מגבורי דוד מבני בנימין (דה"א י"ב ג'). ב) בחבור לשם עֵמֶק, עֵמֶק בְּרָכָה (עין עֵמֶק).

בַּרַכְאֵל, שע"פ. הבוזי אבי אליהוא, מרעי איוב (איוב ל"ב ב').

בָּרְכְיָה, בֶּרֶכְיָהוּ, שע"פ. א) אבי זכריהו הנביא (זכריה א' א' ז'). ב) בֶּרֶכְיָהוּ בן שמעא אבי אסף (דה"א ו' כ"ד). ג) בֶּרֶכְיָה בן אסא מן הלוים השוערים (שם ט' י"ו, ט"ו כ"ג). ד) בֶּרֶכְיָהוּ בן משלמות מראשי בני אפרים בימי פקח בן רמליהו (דה"ב כ"ח י"ב). ה) בן זרבבל (דה"א ג' כ'). ו) בן משיזבאל אבי משלם אשר החזיק בבנין חומות ירושלים (נחמיה ג' ד').

2) **בָּרְכְיָר**, במשנה, שם. הזן וְהַבָּרְכְיָר (כלים כ"ז ג'). ופירש הערוך עור שמשים האמן בין עקביו, או שמשימים עושי המלאכה על ברכיהם בעת שצריכים לעמוד כרוענ, שירצלעדער, кожанный передникъ. לדעת בעל מוסף הערוך מקורו רומית, barchialis. שענינו בתי זרועות, אֶרמעל, рукавъ bracarium. ובעל הערוך השלם גוזרו ממלת שהוראתו, לענדען גירטעל, поясъ.

בָּרַם, פעל יוצא. לא נמצא כי אם פ"א במקרא, ומקורה לרעת המבארים

בלשון ערבית בהוראת פתילות חוטים, וכריכתם לחבלים עבים, פֵּאָרְט צו זאמען דרעהען, צווירנען, ссучивать. ועם זה אריגת חוטים מצבעים שונים לבגד נאה בעל צבעים שונים. ומזה במקרא ובגנזי בְּרֻמִּים (יחזקאל כ"ז כ"ד), בגדים בעלי צבעים הרבה, שהם בגדים יקרים, בונטגעפֵּארבטעם צייג, ne-страя, узорчатая ткань. וכעין זה פירש הריק"ם, ומסתייע מלשון ערבית מברומא שענינו בגדים נאים. ורש"י פירש על פי תיב"ע ארגזים מחופים עור ומצוירים לנוי (עיין גנז).

2) בְּרַם, בארמית. מלת הקשור לאמת ולקיים דבר, כטעם אֲבָל, אַךְ בעברית, געווים, יעדאָך, דאָך, конечно, точно, однако. בְּרַם איתי אלה (דניאל ב' כ"ח), בְּרַם עקר שרשותי (שם ד' י"ב), בְּרַם כתבא אקרא (שם ה' י"ז), בכל זאת. וכטעם מלת אבל להתחלת הדבור להחליטו ולאמתו, בְּרַם בשנת חדה (עזרא ה' י"ג), הַאַף אמנם (בראשית י"ח י"ג), ת"א הַבְּרַם בקושטא. ובתלמוד, בְּרַם זכור אותו האיש לטוב (שבת י"ג ע"ב). והוא להעדת הרשד"ל מענין בְּרִי, שהוראתו אמת ויציב, געווים, זיכער, поднино, вѣрно. ובא גם בענין אַךְ לבד, וישאר אַךְ נח (בראשית ז' כ"ג), ת"א בְּרַם נח.

בָּרֵעַ, שע"פ. (עין קָדֵשׁ).

2) בּוּרְסִי, בּוּרְסָקִי, במשנה, שם. א) מעבד עורות, גערבער, кожевникъ. המצרף נחשת וְהַבּוּרְסִי (כתובות ז' י'), והבלן וְהַבּוּרְסָקִי (קדושין פ"ב ע"א). ב) בית עבוד עורות, גער-בעריי, кожевный заводъ. למרחץ ולא לְבוּרְסָקִי (שבת א' ב'). והערוך גורס בּוּרְסִי ולשון יונית הוא βυρσεύς.

2) בָּרֻם, במשנה, שם. מצע שמצעין על המטות, הַבָּרְסִין והברדסין (כלאים פ' ז'). ולדעת מעתיקי המשנה ללשון אשכנזית מקורו בל' יונית ורומית birrus, גראָבער רענען מאנטעל, бурка. והערוך גורס בדם בדלי"ת, (ועיין ערוך השלם).

בָּרֵעַ, שע"פ. מלך סדום (בראשית י"ד ב'). לפי הנראה הוא כמו בֶּלַע. ולדעת המבארים מקורו ערבית בהוראת מתנה, נעשענק, подарокъ. ומזה גם:

בְּרִיעָה, שע"פ. א) בן אשר (בר' מ"ו י"ז). ב) מבני בנימין (דהי"א ח' י"ב). ג) בן אפרים, ויקרא את שמו בְּרִיעָה, כי ברעה היתה בביתו (שם ז' כ"ג). לדעת המפרשים טעמו כי נולד בזמן שרעה היתה בביתו, או שענינו בֶּן־רָעָה. ולדעת האחרונים גם זה מלשון ערבית, מתנה, ואומר כי זה הנולד לו או היה נחשב בעיניו מתנה טובה. ד) בן שמעי מבני גרשון בן לוי (דהי"א כ"ג י').

בָּרַץ, במשנה. פ"י, עקרו סוריה, עשית נקב וחור, דומה לפעל פרץ, פרס, דורכבאָהרען, буравить. ובמשנה לא נמצא כי אם בבנין פועל, ובענין פריצת דבר ממקום שהוא כנום שם להיותו מלא וגדוש ביותר מדאי, איבערפֿאָלל זיין, איבער שפּרֵאָטען, быть преисполнену. איזהו יתר שקמצו מְבוֹרָץ (מנחות א' ב'). ובענין אחר, בחריץ מְבוֹרָץ (תוספתא כלאים ג' י'). לדעת המפרשים ענינו חריץ מפולש, והוא על דרך שנאמר במקרא, פרץ נפל נבעה (ישעיה ל' י"ג). ובעל הערוך השלם מפרשו במקום האחרון הזה מלשון ברז בערבית, היות נראה ונגלה, וראיתו מן הירושלמי, שנאמר במקומו חריץ מַבְרִיק (כלאים פרק ה'). ובגמרא השתמשו בו בפעל, וברצוה עד דשייפא (ע"ז נ"ח ע"ב). ופירש הערוך עשו נקב, והוא כהוראתו בסורית. ורש"י פירש כפו החבית לצד אחד עד שישפך היין וכו', וכמו שאמרו, ותתים להו אבירצייהו (שם ע"ד ע"ב) שוליהן.

2) בָּרוּץ, בְּרוּצִים, במשנה, שם. הרבוי העודף על המדה המלאה שיוצא ופורץ מעל גדותיה, איבער-מאסס, избитокъ. מדת הלח, בירוציהן קדש, מדת היבש, בירוציהן חול (מנחות ס' ה'). ובגמרא בענין שולי הכלי ותתים להו אבירצייהו (ע"ז ע"ד ע"ב).

בָּרָק, שע"ז. האור המופיע פתאום בעבים בהמטר מטר, בליצן, молнія. כמראה בָּרָק (דניאל י' ו'), בְּרָקִים למטר עשה

M.T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

הדור אתם ראו!

הנה זה לפניכם גם החוברת רביעית מספר **האוצר**, מהרב הגדול אביר הסופרים ר' **שמואל יוסף פין** נ"י, שכבר הודענו בשער בת רבים במודעה מיוחדת, כי מתעתדים אנחנו להוציאו לאור; ספר אשר יעשיר את הספרות העברית עושר רב, ולפניו לא היה כמהו. — ואל תבואו במשפט עמנו מדוע מתאחרות החוברות לצאת על פני תבל, כי אם בכל המעשים הנעשים תחת השמש יוכיח הנסיון אמתת הפתגם: „כל התחלות קשות" ואף כי בהדפסת ספר כזה, אשר ההכנה רבה וגדולה, כי בחפצנו לשכללו וליפותו, לשום לו פאר חצון על יקר תפארת גדולתו הפנימי, הוצקו לו ביחוד אותיות חדשים, גם דרש הספר את תפקידו להכין כמה מיני אותיות שונים ומתחלפים לפי תכונת הספר, וכלם יתאימו יחדו בקצב ובמדה, ואם יבינו אחינו למוד לנו כפעלנו ולאסוף חותמים על הספר הנפלא הזה, נקוה כי מן הוא והלאה תלכנה החוברות אשה אחר אחותה כסדרן, ונחיש נמהר מעשנו בעז"ה בכל אשר נוכל.

בכלות חלק שלם בערך אות **ח**, יודפס השער עם הקדמה ומבוא, ועד אשר יבואו דברי חפץ החם, נשוב לשנות פה את האמור כבר בהמודעה שלנו, להודיע תכן הספר ושרש דבר נמצא בו. כולל בתכלית השלימות כל חוקי הלשון וגדריו, העקרים והמסתעפים השרשים וענפיהם וענפי ענפיהם, לא יניח דבר קטן ודבר גדול, לא שערוהו גדולי החכמים ולא היה כאוצר הזה לשפת עבר מאז דברו בה גדולים חקרי לב.

א) יאצור בתוכו כל שרשי לשון הקדש שבמקרא תורה נביאים וכתובים, אשר ישנם בספר אוצר השרשים להחכם בן־יואב ואשר איננם בספרו ונמצאים בספרי חכמים אחרים, ואשר חדש המחבר מעצמו למטביר, כלם נקבצו ובאו: המה, שרשיהם, גזרותיהם, בניניהם, נטיותיהם, והוראותיהם ובאוריהם דבר לא נעדר.

ב) יתבארו בו כל הכלות הארמיות אשר בתורה נביאים וכתובים.

ג) כל מלות לשון המשנה אף המלות שאינם מלשון המקרא ותוצאותם רק מלשונות אחרות.

ד) שמות עצמים פרטים ובאוריהם כשמות אנשים וערים שבאו בכתבי הקדש.

ה) בראש כל שרש ושרש חותר המחבר לדעת ההגחה הראשונה על מה אדניו השבעו, יעמוד על ידיעת הבסיס היסודי אשר עליו הושתת אותו השרש, באור מקורו מן המקרא ומן ההתדמות משרש לשרש, או מן ההתדמות משפות אחרות: ארמית, סורית, ערבית, והיותר על ידי לשון המשנה והתלמוד.

ו) אחרי ידיעת ההגחה הראשונה יחקור ידרוש ויבאר איך ישתלשלו מן ההגחה ההיא הוראות אחרות הקרובות אל המקור ומתחלקות ומסתעפות ממנו לענפים רבים, ותתגלגה הוראות חדשות ונצורות.

ז) מבאור כל שרש שבמקרא, ובמשנה שמקורם בלשון הקדש, או ארמית שבמקרא, יתבארו כל הפעלים, השמות, והוראות השונות הנגזרות והמסתעפות מהם, הנמצאים בתרגומים, במדרשי ההלכות, היינו: מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ופיוטים. ובספרי בעלי אסופות, היינו: ספרי המחקר וספרי החכמה וספרי משוררים הקדמונים ומלות המלאכותיות אשר הרשו בעלי האסופות, כי לא לבר לבאר מחקרי שרשי לשון הקדש מטרת הספר, כי גם שיהיה מפתח להבנת הספרות העברית בכלל.

ח) על ידי התגלות ההגחות הראשונות, והתחדשות ההוראות השונות אשר נעלמו עד כה, יתבארו מקראות רבים ומשניות רבים אשר היו סתומים וחתומים עד כה חותם צר, באורים אשר לא שערו כל ההולכים לפניו.

ט) על ידי באור שמות העצמים תאורנה העינים במקומות רבים בהבנת ענינים וכתובים קשים בתנ"ך, ובהבנת איזה מלה ומחצב השרשים.
י) יבאר הבדלי כל השמות והפעלים הנרדפים.
יא) אם לרגל המלאכה יבוא איזה מאמר מוסרי או למודי מספרי מדרשי ההלכות הנ"ל, נעתק המאמר ההוא בשלימותו כי ממנו תצא תורה, מוסר, או איזה למוד.
יב) כל שרש וכל הוראה חדשה מתורגמים גם בשתי הלשונות רוסיא ואשכנז.
יג) לפני כל אות ואות יבואו שמושי האות ההוא לכל משפטיו וחוקותיו.
יד) בסוף הספר יבוא מפתח לתנ"ך ולמשנה, לכל המקראות והמשניות שנתחדשו באוריהם בכל הספר הזה.

כל הספר ידבר ברחבה, הכל שלם ומפורש באר היטב בלי כל ראשי תבות, רק המלות הידועות הבאות בספר זה תמידין כסדרן ומשתמשות בכל עניניו, ומן הנמנע היה לשננם אלפי פעמים, גם אין דרכן לכותבן בשלימותן בספרי השרשים ומחקרי הלשון גם בשפת עבר גם בכל ספרי לשונות העמים, אותן הדפסנו בראשי תבות, ובאורם יבוא פעם אחת בראש הספר או בסופו. ולא חדלנו מלהציגם גם פה על המעטפה מעבר לשער.

הספר **כנסת ישראל** מהרב המחבר הזה אשר אמרנו בהמודעה להדפים גם אותו, נמלא הבטחתנו בעו"ה בהמשך הימים, רק לבל נחליש את כחנו בהדפסת האוצר הגדול אשר עבודה רבה והשגחה יתירה והוצאה גדולה ע"כ אמרנו להוחיל מעט עד כי נצעד צעד נכון בהדפסה זו שהחלנו, ואחרי כן תאחז ידנו גם בהדפסת הספר כנסת ישראל.

ספר **האוצר** הזה יחויק כמאה באגען ויתחלק להקונים לחוברות חוברות, כל חוברת חמשה באגען. — מחיר הספר כלו עם פארטא לאשר יחפוץ לשלם מראש בעד הספר כלו 7 רו"כ, ולאשר ישלם מעט מעט בעד כל חוברת תמיד, מחירו 8 רו"כ שהוא 40 קאפ' בעד כל חוברת, ויקדים לנו נגד החוברות א', ב', ג', ד' 60—2 רו"כ, היינו 1 רו"כ, כסף קדימה שינוכה בחוברות האחרונות, והסך 60—1 בעד ארבע חוברות הנרפסות (וביתר המדינות הקרובות והרחוקות לפי מעמד הכסף תמיד לפי הקורס) והדורשים יפנו אל אחד משנינו כפי האדרעסען דלמטה ונשלח תיכף.
ווארשא י"ב תשרי תרמ"ה לפ"ק.

המוציאים לאור
נפתלי משכיל לאיתן
אברהם צוקקערמאנן

שלוח הכסף על אדרעסס:

Нафтолію Маскилейсону въ Губ. г. Минскъ.

Naftoli Maskileison in Gub. Minsk, Russland.

או על האדרעסס:

Книгопродавцу Абраму Цукерману Варшаву, Налевки № 31.

Buchhändler Abram Zuckermann in Warschau, Nalewki № 31.

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות וההוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' **שמואל יוסף פין** נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.
אברהם צוקקערמאנן.

חוברת חמישית

וואַרשא

שנת תרמ"ו לפ"ק.

ГООЦАРЪ

т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

составъ. **С. І. ФИНОМЪ.**

ВЫПУСКЪ V.

ВАРШАВА.
ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.
Новозельная № 47.

1886.

קול קורא ובקשה מהמוציאים לאור.

אל החותמים הנכבדים על האוצר, שלום וברכה!

הנה לפניכם גם החוברת החמישית **מהאוצר** כלי חמדה הזה, אשר כצאת החוברות הראשונות ממנו, ראו רבים ויהללון, חכמים ונבונים ויאשרון והכל מודים כי לא בא עוד אוצר יקר כזה בספרותנו. והנה אנחנו המוציאים לאור לא נחוס על ההוצאות המרובות ועל עמל וטרח, וכל מגמתנו ליפות ולפאר את הספר הזה למען יצא כליל בהדרו, וע"כ הננו מחלים את כל אחינו גם פשם הרב המחבר, כי כל אחד ואחד ישתדל להרבות חותמים על הספר הזה בכל עיר מושבו, ולתמך בידינו בכסף החתימה למען נוכל למהר לגמר את המלאכה הנכבדה הזאת הדורשת הוצאה רבה וברבות החותמים נוכל להבטיח כי בכל שלשה שבועות תצא לאור חוברת אחת חמשה באגען. למאספי חותמים ומו"ם נתן ראבאט הגון.

סמני ראשי התבות כבר באו בפתח השער לחוברת הראשונה ומשם ידרשם ההוגה בספר הזה.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 37
5.

בבה (עין שם). ובא השם בַּת גם בסמיכות לשם אחר לענין שע"פ.

בַּת רַבִּים, שע"פ. עיניך ברכות בחשבון על שער בַּת רַבִּים (שה"ש ז' ה'), לדעת קצת הוא שם שער בעיר חשבון.

בַּת־שֶׁבַע, שע"פ. בת אליעם, אשת המלך דוד, אֵם שלמה (מ"א א' י"א), ובדה"י (ג' ה') נקראת בַּת שׁוּעַ בת עמיאל.

בַּת שׁוּעַ, (עיין בת שבע).

בַּת אֲשׁוּרִים, (עיין תאשור בשרש אשר).

בַּת, שם, מדה ממדת הלח, איין גע- וויספעס מאָס, извѣстная мѣра. אלפים בַּת יכיל (מלכים א', ז' כ"ו), עשרת צמרי כרם יעשו בַּת אחת (ישעיה ה' י'), ואיפת צדק וּבַת (יחזקאל מ"ה י'), כי עשרת הַבַּתִּים חמר (שם שם י"ד), ויין בַּתִּים עשרים (דהי"ב ב' ט'), והוא כמדת האיפה, כמש"נ האיפה וְהַבַּת תכן אחד יהיה (יחזקאל מ"ה י"א). וכן הוא בארמית, בַּתִּין מאה (עזרא ז' כ"ב).

2) בַּת, במשנה, בענין פעם, מאל, раз. ולא נמצאה כי אם בלשון יחיד ובסמיכות לשם המספר אַחַת, שלא עשה מלאכתו בְּבַת אחת (שבת ו' ב'), היה כותבה בְּבַת אחת (יומא ל"ח ע"א). ובגמרא, בַּת ראֹשׁ, שהיו אחיו הכהנים נזקרים בְּבַת ראֹשׁ לאחוריהם (שם שם ב'), ענינו כמו פתאום מבלי שים לב, שלא יזדקר הגדי בְּבַת ראֹשׁ (ערובין ע"ז א'), זורקו בְּבַת ראֹשׁ (אבות דר"נ פ"ז), ולא ידענו לו מקור, ומה שכתב בעל המלואים בזה לא נראה לנו.

בָּתָה, (עיין בתת).

בְּתוּלָה, ש"נ. א) אשה אשר לא ידעה איש, יונגפֿער, дѣва, дѣвушка. בְּתוּלָה ואיש לא ידעה (בראשית כ"ד פ"ז), גם בחור גם בְּתוּלָה (דברים ל"ב כ"ה). וברבוי, בחורים וגם בְּתוּלוֹת (תהל' קמ"ח י"ב). ובא במובן, ב) ארוסה וכלה, בְּבְתוּלָה חגרת שק על בעל נעוריה (יואל א' ח'), יבעל בחור בְּתוּלָה וגו' (ישעיה ס"ב ה'). ג) נערה נתונה לגבירה לשרות כבוד, בְּתוּלוֹת אחריה רעותיה (תהלים מ"ה פ"ו), קאַממער פֿרוי, коммерфрау, гор- ничная. ובהשאלה מליצית כהשאלת שם בַּת כנוי לכלל אומה, בְּתוּלַת ישראל (ירמיה י"ח י"ג). ועל הרוב בחבור עם השם בַּת, בְּתוּלַת בַּת ציון (מ"ב י"ט כ"א), בְּתוּלַת בַּת צידון (ישעיה כ"ג י"ב), בְּתוּלַת בַּת־בבל (שם מ"ז א'), בְּתוּלַת בַּת עמי (ירמיה י"ד י"ז). ובמשנה, עד שמגיע לסלע או לְבְתוּלָה (נדה ס' ה'), קרקע שלא נעבדה, בְּתוּלַת שקמה (שביעית ד' ה'). ובתוספתא אמרו, שלש בתולות הן, בתולת אדם, בתולת אדמה, בתולת אילן. בתולת אדם כל שלא נבעלה מימיה, בתולת אדמה כל שלא נעבדה מימיה, בתולת אילן כל שלא נקצצה מימיה (שם נ' ח'). ובגמרא, בתולת וורד (שבת דף צ' ע"א), וורד שלא נפתח עליו. ובענין אחר, המוכר את בית הבד מכר את הים וכו' ואת הַבְּתוּלוֹת (ב"ב ד' ה'), ופירשו בגמרא כלונסאות של ארז, והן לדעת הערוך והרשב"ם שני כלונסאות שנועצים בארץ בראש הגת מבאן ומבאן ונוקבים זה כנגד זה ונותנים בריחים מזה לזה ומעמידים הקורה על הבריח, ובלע"ז שרורש, והוא לדעת הרמ"ל לשון רומי sorores. ענינו שתי אחיות, על שהם דומות זה לזה כענין אשה אל אחותה, שמאננע, жердь, тычинкъ. ולדעת בעל הערוך השלם מקורו בלשון ערבית מוט עב.

בְּתוּלִים, שם ברבוי. א) מטוה חוטי העור הסוגר רחם האשה, יונג- פֿרוישאפֿט, дѣвство. לא מצאתי לבתך בְּתוּלִים (דברים כ"ב י"ז), ואלה בְּתוּלֵי בתי (שם). ב) מעמד ימי הבתולות, שמאנד דער יונגפֿרויא, יונגפֿרוישאפֿט, дѣвичье состояніе, дѣвичество. אשה בְּבְתוּלֶיהָ (ויקרא כ"א י"ג), ואבכה על בְּתוּלַי (שופטים י"א ל"ז). לדעת חוקרי הלשון עיקר הוראת השרש הוא כריתה, ופסוק, פֿרענען, раздѣлять. וכן הוא בערבית ודומה לשרש בדל. ומזה בְּתוּלָה תאר לנערה, שהיתה, לפי מנהג ארצות הקדם, מובדלת מאנשים וישבת סגורה בביתה, והנראה לנו ששרש בתל דומה לפתול בהוראת עניבה וכריכת חוטים,

M.T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

ועם זה ארוגת ארוג ומטוה, וזה ענין הבתולים באשה, ועל שם זה נקראת בְּתוּלָה במובן קשורה וסגורה בבתוליה.

2) בְּתוּלָה, בחכמת התכונה. שם קבוץ כוכבים ידוע בגלגל המזלות, והוא מזל חודש אלול. ивезда.

בְּתוּאֵל, שע"פ. א) בן נחור אבי רבקה (בראשית כ"ב כ"ג), ונקרא בְּתוּאֵל הארמי (שם כ"ה כ"). ב) עיר בנחלת מטה בני שמעון (דהי"א ד' ל'), ובספר יהושע נקראת בְּתוּל.

בְּתָיָה, שע"פ. בת פרעה (דהי"א ד' י"ח).

בַּתֵּק, פ"י. בנינו פיעל, פ"א במקרא, ענינו כריתה וגזירה, שנידען, הויען, צערהויען, рѣзать, рубить, разрубить. וּבְתָקוֹ בחרבותם (יחזקאל פ"ל ט'), וכן הוא בערבית. יש אומרים שיסודו תק, ומן היסוד הזה נגזרו גם השרשים אתק, נתק.

בָּתַר, פ"י. הקל, ענינו חתוך וחלוק לגזרים, צערשנידען, разрѣзать. ואת הצפור לא בָתָר (בראשית ט"ו י'), וכן הוא בערבית.

הפיעל, בהוראת הקל, נִבְתֵּר אותם בתוך (שם שם).

בֶּתֶר, ש"ז. נתח מן הגוף המנותח, שטיקל, кусокъ, отрѣзокъ. איש בִּתְרוֹ (שם שם), בין בְּתָרָיו (ירמיה ל"ד י"ח), בין בְּתָרֵי העגל (שם י"ט). ומזה, על הרי בָּתָר (שה"ש ב' י"ז). לרש"י הוא לשון חלוקה והפלגה, ואולי כוונתו על הרים נחלקים ומנותחים ע"י נקרות וסלעים, הרי שממה, דורכגעשניטענע בערגע, בערגשליכטען, ריספינגער אָרט, разсѣлины горъ. והראב"ע אומר הרי נדוד, וכוונתו מונדים ומופרשים, אייגזאמע, одиночія. (ועי' בתרון).

בְּתָרוֹן, שע"פ. מקום בעבר הירדן מזרחה, וילכו כל הַבְּתָרוֹן ויבואו מחנים (ש"ב ב' כ"ט). ממה שבא בה"א הידיעה נראה שנשאר לו אל השם הפרטי הזה משמעות עצם כללי, מקום הרים גזורים וכרותים. ולדעת בעל ארץ קדומים איפשר שהוא שנקרא הרי בתר (שה"ש ב' י"ז). ולדעת פורסט הוא בית הרן, (עיין בית הרן).

2) בְּתַר, (עיין אתר).

בָּתַת, פ"י. בערבית, ענינו גזרה וכריתה, ועם זה החרבה ועשית שממה, опустошать, разорять. ומזה:

בַּתָּה, שע"נ. מקום שמם ארץ גזירה, אָדע, пустыня. בנחלי הַבָּתוֹת (ישעיה ז' י"ט). ומזה, ואשיתהו בָתָה (שם ה' ו'), איך מאכע איהן צו אָדע, сдѣлаю его пустынею. הנח תמורת דגש. ולדעת האחרונים זה האחרון שרשו בות.

אות ג

ג, היא האות השלישית בסדר אותיות לשון הקדש, ושמה גִּימֶל, (גָּמָל) (שבת ק"ד ע"א), ועל משקל הלשון הארמית גַּמְלָא (שקלים ג' ב') לפי קצת נוסחאות. וברבוי, גַּמְּין (שבת ק"נ ע"ב), כשמה בלשון יונית גאממא. לדעת חוקרי הלשון נקראת בשם גָּמָל, לפי שצורתה בכתב הקדום דומה לצואר הַגָּמָל.

מוצא הגימל מן החיך, ולזאת תתחלף לפעמים בשאר האותיות היוצאות מן המוצא הזה, לא חלוף גמור, כי אם בבחינה שקצת מן השרשים שבאה בהן אחת מן האותיות האלה קרובים בהוראותיהם. אם בלשון עברית ואם בלשונות הקרובות לה, א) ג' תתחלף באות כ', סָגַר סָכַר, גֹּפֶר כֹּפֶר. ב) ג' תתחלף באות ק', גבע (גְּבִיעַ) קבע (קְבִיעַת) גדד קדד. ועל הטעם שתתחלף באות יו"ד, גָּרַשׁ יָרַשׁ, ישש קשש (בארמית). ולהיות שמוצא החיך קרוב למוצא הגרון נמצא שתתחלף הג' גם

בחי״ת, גבל חבל, גול חול, גרה תרה. ולדעת קצת מבארים תתחלף גם באות ע׳, גמם-עמם, גמל-עמל (עיין בשרשים). ובתרגום השבעים נמצאו חלופי ע׳ באות ז׳, עַזָּה כותבים גַּאזָה, עֻמָּר גֻּמָּר. ושתי פעמים במקרא מצאנו שהתחלפה הג׳ באות ז׳, גֶּה במקום זֶה (יחזקאל מ״ז י״ג), בַּג במקום בַּז (שם כ״ה ז׳), (עי״ש). ובספרי המספרים ישתמשו בה למספר שלשה (שקלים ג׳ ב׳), ובשתי נקידות או קו מושכב עליה, ענינה שלשת אלפים.

וראינו להעיר כי הברת האות ג׳ היתה ליסוד במלות להוראת הגושית, הבליטה והגבהה, ובאה בחבור עם אותיות הקול והנשימה ליסוד מלה גמורה. כמו גָּא, גֶּאֶה, גֵּו, וביותר בהשתנות אותות הקול לאותיות המבטא גו, גב, גבה, ובתוספות אותיות המבטא, גבל, גבע, וכדומה הרבה.

גֶּאֶה, פעו״י. הקל, א) עקרו גודל וגבהות, והוא מיסוד הוראת אות גימל, זיך возвышаться, подниматься эрхебен. הַיִּגְאֶה גמא (איוב ח׳ י״א), והכפל ישגא אחו, אין דיא אהעווּאכסען, אויפשיעסען, воз-вы- растать взрасти. ונופל גם על רבות המים ועליתם, כי־גָאוּ המים (יחזקאל מ״ז ה׳), אנשוועללען, прибавляться. וַיִּגְאֶה כשחל תצודני (איוב י׳ פ״ז), י״מ שהוא מוסב על וראה עניי שבפסוק הקודם, העני הוא הולך הלוך וגדול. וי״מ שהוא נמשך על לא אשא ראשי, כי אם יגאה וידום ראשי כשחל תצודני. ולדעתנו מוסב אל כשחל (ועיין שחל). ומזה ב) במובן המוסרי, גדולת מעלה ורוממות, эрхабенкайт זיך, возвеличиваться. כי גָּאָה גָּאָה (שמות פ״ו א׳). והנראה שענינו גדלות נצחון, או סתם נצחון, זיעגען, по-бѣдить. (ועיין גאוה). ברברי חז״ל בבנין פיעל, גֵּאֲנַי וְגֵאֲיתָיו (מכילתא פ׳ השירה ח׳). ומזה בפיוט, גֵּיאַנַי ולא לאחרת (רבינו יוצ׳ ב׳ דפסח). ובארמית ובמשנה בא גם בהתפעל במובן המוסרי, א) הראות גדולת המעלה, כי גאה גאה ת״א ארי אתגאי על גויתניא, זיך גרָאסצירען, показаться величавымъ. ומזה בפיוט אל אדון, הַמִּתְגָּאֶה על חיות הקדש (ועיין גאה). ובמדרש, הכל מתגאים זה על זה, חשך מתגאה על התהום שהוא למעלה היכנו וכו׳ והקב״ה מתגאה על הכל (שמור כ״ג). ומזה ב) החשיב א״ע לגדול המעלה והקטין מעלת זולתו, שמאלצירען, вели-чаться, гордиться. אבשלום נִתְגָּאָה בשערו (פוסה א׳ ח׳), כל הַמִּתְגָּאֶה בטלית של תלמיד חכם ואינו ת״ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב״ה (ב״ב דף צ״ח ע״א).

גֵּא, גֵּאֶה, ש״ת. במובן המוסרי, מי שמחזיק א״ע כגדול המעלה ומשפיל מעלת זולתו, שטאלץ, האכמוטהיג, гордый, высокомѣрный. גֵּא מאד (ישעיה פ״ו ו׳), פ״א במקרא, על כל גֵּאֶה ורם (שם ב׳ י״ב), וראה כל גֵּאֶה והשפילהו (איוב מ׳ י״א). והרבוי, בית גֵּאִים (משלי פ״ז כ״ה). וכולל גם רעים וחטאים, השב גמול על גֵּאִים, וכמו שהוא מבאר דבריו, עד מתי רשעים (תהלים צ״ד ב׳ ג׳), גרעסלער, גאטטלאזע, беззаконникъ, безбожникъ, нечестивецъ. טמנו גֵּאִים פח לי (שם ק״מ ו׳), ונמשך על האמור, שמרני ה׳ מידי רשע מאיש חמסים, וזו הערה כמה היתה מדת הגאוה שנואה לפנים בקרבנו, הבו לָנָאי יונים (שם קכ״ג ד׳) בקרי, ועינינו גֵּאִים יונים, גאים הלוחצים, ויונים מן ינה (ועיין בסמוך). ובמדרש, במובן גדול וחזק, ארבעה מיני גאים נבראו בעולם, גֵּאֶה שבבריות אדם, גֵּאֶה שבעופות נשר, גֵּאֶה שבבהמות שור, גֵּאֶה שבחיות ארי, וכלן נטלו מלכות ונתנה להם גדולה והם קבועים במרכבה של הקב״ה וכו׳ (שמות רבה כ״ג, ועיין חגיגה ג״ג ע״ב). והנראה שזה טעם המליצה, הַמִּתְגָּאֶה על חיות הקדש ונהדר בכבוד על המרכבה (פיוט אל אדון).

גַּאֶה, שמ״נ. במובן המוסרי, ולרעה, האכ-מוטה, שטאלץ, высокомѣрie, гор-дость. גַּאֶה וגאון (משלי ח׳ י״ג) פ״א במקרא.

גַּאֲוָה, שמ״נ. א) רוממות המעלה, בהתיחס אל השי״ת, האהיים, ערהאבענהיים, величіе, возвышенность, слава. על ישראל גַּאֲוָתוֹ (תהלים ס״ח ל״ה), ירעשו הרים בְּגַאֲוָתוֹ

(שם מ"ו ד'), ואשר חרב גַּאֲוָתֶךָ (דברים ל"ג כ"ט), השי"ת הוא החרב שישראל מתגאים בה, או חרב גאוה שלך, שותרדם דיינעס רוהמס, меч славы твоей. נרדף למגן עזרך (ועיין בפסוק). ובהתיחם להש"י יתכן שיפורש גם בפסוק. ומשלם על יתר עשה גַּאֲוָה (תהל' ל"א כ"ד), תאר מליצי אל השי"ת שהוא עשה גאוה, ונמשך אל הקודם, אמונים נוצר ה', והוא, ה', שעשה גאוה משלם על יתר, והוא ע"ד כי גַּאוּת עשה (ישעיה י"ב ה'), (ועיין גאות). ופירוש המפרשים ידוע. ובהתיחם אל האדם ענינו לרעה, שאָלץ, высокомѣріе, гордость. בְּאָהיים, злоба, злость. לכן ענקתמו גַּאֲוָה (תהלים ע"ג ו'), בְּגַאֲוָה ובגדל לבב (ישעי' ט' ח'), גַּאוַת אדם תשפילנו (משלי כ"ט כ"ג), בְּגַאֲוַת רשע ידלק עני (תהלים י' ב'). כמו רשע בגאותו, אל תבואני רגל גַּאֲוָה (שם ל"ו י"ב), והכפל ויד רשעים. ועל דרך המליצה, בפי אויל חטר גַּאֲוָה (משלי י"ד ג'). י"מ חטר להכניע את גאותו. ואפשר שהוא במשמעו הראשון גדלות, וטעמו חטר גדול ועב. ובא, עליזי גַּאֲוָתִי (ישעי' ט"ו ג'), ושעורו עליזי גאוה שלי, וכן, עליזי גַּאֲוָתֶךָ (צפניה ג' י"א), עליזי גאוה שלך, וענינו הגבורים העליזים בגאותם. והנראה שהשם גאוה יצא למשמע גבורת נצחון או לנצחון בכלל, זיעג, победа. ועליזי־גאוה הם המתפארים ושמחים בגבורת נצחונם, זיענעם שמאלצע, זיענענסטרונקענע, упоенный побѣдою. ובטעם זה יפורש, ואשר חרב גַּאֲוָתֶךָ (דברים ל"ג כ"ט) חרב נצחונך, החרב שאתה מנצח בו. וזה כעין ראיה לפירושנו על, כי גָּאֹה גָּאָה (שמות ט"ו א'), שעיקר ענינו נצחון. ובא ב) גַּאֲוָה אפיקי מגנים (איוב מ"א ז'), י"מ בענין גאות וחוצפה, פּראָצץ, упрямство. וי"מ שהוא מענין גוה וגויה, גויתו מכוסה באפיקי מגינים והם הקשקשים שכל אחת ואחת מהן גדולה וחזקה כמגן (עיין אפיק). והשפיל גַּאֲוָתוֹ עם ארבות ידיו (ישעיה כ"ה י"א), לפירוש המפרשים ענינו גאוה, והטעם הש"י ישפיל גאותו. והנראה שהוא מענין גוה וגויה, והוא פירש האמור מקודם ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השוחה לשחות והשפיל (מואב) גופו וגבו עד ארבות ידיו להציל את עצמו ולא יוכל (עיין הכרמל שנה ד' עמוד 47). ואצל בעלי חכמת המוסר מענין מדת הגאוה, הָאֲבּמופה, высокомѣріе, гордость, שמאָלץ. ומי שיש בו המדה הזאת נקרא בַּעַל גַּאֲוָה.

גָּאוֹן, שמ"ז. עקרו גבהות והתרוממות, ערהעבונג, возвышеніе. ובא, א) בענין רוממות של גבורה יתירה, קראַפט־ערהעבונג, מאכט, сила, могущество. עדה נא גָּאוֹן וגבה (איוב מ' י'), והקודם ואם זרוע כאל לך, וברב גְּאוֹנְךָ תהרס קמיך (שמות ט"ו ז'), ירעם בקול גְּאוֹנוֹ (איוב ל"ז ד'), ע"ד קול ה' בכח, ופא ישית בְּגָאוֹן גליך (שם ל"ח י"א). ועם זה רוממות המעלה והכבוד, נרדף לשם הוד, הדר, רוהם, האָהיים, ערהאָבענהיים, מאיעסטעט, слава, величіе (ישעיה ד' ב'), מהדר גְּאוֹנוֹ (שם ב' י'). ובסמיכות לשם עז, גְּאוֹן עזכם (ויקרא כ"ו י"ט), תפארת גְּאוֹן כשדים (ישעיה י"ג י"ט), גְּאוֹן יעקב (תהלים מ"ז ה'), כנוי מליצי אל בית המקדש או אל ירושלים, שהם הדרם והודם של ישראל. ומזה, מתאב אנכי את גְּאוֹן יעקב (עמוס ו' ח'), וכמפורש במ"א, וצבי עדיו לָגָאוֹן שמהו (יחזק' ז' כ'), מקדשי גְּאוֹן עזכם (שם כ"ד כ"א). וכן ביחום אל ארץ ישראל בכלל, כי שב ה' את גְּאוֹן יעקב בְּגָאוֹן ישראל (נחום ב' ג'). ומזה ב) עדי, תפארת, צירדע, краса. קול שאגת כפירים כי שדד גְּאוֹן הירדן (זכריה י"א ג'). תאר מליצי אל הקנים והסוף הגדלים על גדות הירדן ברבוי גדול, שזה כמו עדי ופאר לו, ושם מרבץ לחיתו טרף, אשר ברבות מי הירדן העולים על כל גדותיו מוכרחות לעזוב רבצן, ובהמלטן על נפשן הנה מלאות כעס ורגז. וברמז אל תכונת החיות במעמדן זה, יתכן שנאמר, כאריה יעלה מִגְּאוֹן הירדן (ירמיה מ"ט י"ט, נ' מ"ד), כלומר בחמת עברה. ואיך תעשה בְּגָאוֹן הירדן (שם י"ב ה'), מקום מסוכן מפני החיות בנגוד אל הקודם, ובארין שלום. ויתכן שהשם גָּאוֹן בסמיכות אל השם ירדן בא בהוראתו הראשונה בענין גידול הצמחים, מן הַגְּאָה גמא (איוב ח' י"א), ומתיחם אל כלל הקנים שגדלים שם.

ג) גבהות הלב, שטאָלץ, האָכמוטה, гор-
дость, надменность. גאה וְגָאוֹן (משלי ח' י"ג), לפני שבר גָּאוֹן (שם ט"ז י"ח), גאותו וְגַאֲוָתוֹ (ישעיה ט"ז ו'), וילכדו בְּגַאֲוָתָם (תהלים ע"ג ט"ו), גָּאוֹן שבעת לחם (יחזקאל ט"ז מ"ט), גאונה מפני שהיתה שבעת לחם. ופעם אחת בא במספר רבים, ביום גְּאוֹנְךָ (שם ט"ז נ"ו).

3) גָּאוֹן, ש"ת. נתחדש בבבל אחרי רבנן סבוראי כשם תאר כבוד לראשי ישיבות בסורא ובפומבדיתא. בטעם הכינוי הזה באו סברות שונות. והנראה שבתחלה היו סומכים השם גָּאוֹן אל השם יעקב, ואמרו גאון־יעקב, בענין שם תאר כבוד אל הישיבה הגדולה שהיתה חשובה אצלם כמעלת הסנהדרין שהיתה בירושלים, וכמו שנמצא בשו"ת הקדמונים שאל מר רב יעקב וכו' לב"ד הגדול של אדוננו שרירא ראש ישיבת גאון־יעקב ולבית דין הגדול של אדוננו האיי אב"ד ישיבת גאון יעקב (ערוך ערך אביי) ואחרי כן עשו ממנו תאר כבוד לראש הישיבה. ובא אחרי השם, רב סעדיה גאון, רב שרירא גאון וכדומה. וכן עשו ממנו גם שם מפשט, גְּאוֹנוּת משמרת ראש הישיבה, וכמו שאמר רב שרירא: „אסתמיכי בגאונות וסמכנוהו להאיי בננו באבות בית דין" (בתשובתו על סדר הקבלה) ונמשכה שלשלת הגאונים עד רבינו האי גאון. ובהמשך הזמן שבו והשתמשו בשם תאר זה לכל רב גדול מפורסם בחכמת התלמוד, ולהבדיל בין הראשונים והאחרונים קבעו את התאר לפני השם, הגאון רבי פלוני.

גְּאוּת, שמ"נ. כעין השם גָּאוֹן. א) רוממות גבורה יתרה, мощество. אתה מושל בְּגַאוּת הים (תהלים פ"ט י'), והכפל בשוא גליו, גְּאוּת עשן (ישעיה ס' י"ו), התרוממות תמרות העשן ברב כח, ועם זה רוממות הגבורה והעז ביחם אל הש"י, גְּאוּת לבש (תהלים צ"ג א'), והכפל לבש ה' עז התאזר, ובל יראה גְּאוּת ה' (ישעיה כ"ו י"ד), כי גְּאוּת עשה (שם י"ב ה'), גבורות גדולות, גראָסטעם, ערהאבענעם, טריומפאַלליזם, ב) גבהות הלב, שטאָלץ, אינבילדונג, гордость, надменность. עטרת גְּאוּת שכרי אפרים (ישעיה כ"ח א'), דברו בְּגַאֲוַת (תהלים י"ז י').

גַּאָיוֹן, ש"ת. על משקל, אֲבָיוֹן, בְּעָיוֹן, בכתיב בהוראת גאה, שטאָלץ, гордый. הבוז לְגַאֲיוֹנִים (תהלים קכ"ג ד'), והקרי בשתי מלות לְגַאֲי יוֹנִים, (עיין גא).

גְּאוּאֵל, שע"פ. בן מכי מן המרגלים למטה גד (במדבר י"ג מ"ז). וענין הרכבתו נראה שהוא גַּא אֵל, יגדלו האל, ע"ד השם גדליה, ובטעם הוי"ו השרוקית באמצע, עיין במבוא.

א) גָּאַל, פ"י. א) הקל (העתיד יִגְאַל) חלץ איש מצרה התוקפת אותו, רעטטען, בעפרייען, спасать, осво-
бождать. וקשורו ביחם הפעול, וְגָאַלְתִּי אתכם בזרוע נטויה (שמות ו' ו'), ובבחינת הדבר הרע שממנו חולצים בא ביחם המ"פ, המלאך הַגֹּאֵל אותי מכל רע (בראשי' מ"ח ט"ז), הַגּוֹאֵל משחת חייכי (תהלים ק"ג ד'), והתיחד אל הש"י ביחם אל כלל ישראל ובחזיוניו, כה אמר ה' גֹּאֵל ישראל (ישעיה מ"ט ז'), גֹּאֲלֵךְ קדוש ישראל (שם נ"ד י"ז), ערלאָזער, בעפרייער, רעטטער, избавитель, спаситель. והפעול, והלכו גְּאוּלִים (שם ל"ה ט'), גְּאוּלֵי ה' (שם ס"ג י"ב), דיא ערלאָזטען, избавленные. ומזה ב) פדיון קנין משעבוד, איינלאָזען, אויסקויפֿען, выручать, выкупать. וְגָאַל את ממכר אחיו (ויקרא כ"ה כ"ח), ואם גָּאֹל יִגְאַל איש ממעשרו (שם כ"ז ל"א). כי המעשר משועבד ללוי. ולהיות לפי דיני התורה משפט הקרובים לפדות את ממכר קרובם העני, נקרא הקרוב אשר לו המשפט לפדות גֹּאֵל, ובא גֹּאֲלוֹ הקרוב אליו וגו' (ויקרא כ"ה כ"ה), ואיש כי לא יהיה לו גֹּאֵל (שם שם כ"ו), פֿערוואַנדטער, אינלאָזער, родственникъ выкупатель. קרוב לנו האיש מְגֹאֲלֵנוּ הוא (רות ב' כ'), ובהשאלה לקרוב הנוקם נקמת דם קרובו השפוך, שהוא כאילו פורה את דמי ההרוג שנמצאו אסורים וחבושים בידי הורגו, על דרך שאמר גם בכנפיך נמצאו דם נפשות וגו' (ירמיה ב' ל"ד), גֹּאֵל הדם הוא ימית את הרצח

(במדבר ל"ה י"ט), בלום צוריקפֿאַרדערער, בלום ראַכער, требующій крови, кровомститель להעיר כי אונקלס והשומרני מתרגמים כל לשון גוֹאֵל בלשון פרק, מלבד גואל הדם מתורגם אצלם, גָּאַל דָּמָא, גיאל אדמא (עיין גאל ב'). ומזה כל הובע עלבון, ואני ידעתי גּוֹאֲלִי חי (איוב י"ט כ"ה), פֿערטהיידיגער פֿערטרעטער, защитникъ. ובהשאלה, היום ההוא יִגְאָלֶהוּ חשך וצלמות (איוב ג' ה'), החשך והצלמות הם יגאלו את היום ההוא מידי האור אשר עליו, שהרי שלהם הוא והם גואלו איינלאָזונ, выручить. ותרגומו הארמי, יטננון יתיה, בהוראת לכלוך וטנוף, (עיין גאל ב'). ובדחז"ל התיהד השם גּוֹאֵל אל הגואל של כלל ישראל, כְּגוֹאֵל הראשון (זה משרע"ה) כך גּוֹאֵל האחרון (זה משיח בן דוד) (מדרש רות ב' פסוק ה' ויאמר לה בועז).

הנפעל, מענין הקל היות נפדה משעבוד, איינגעלאָזט ווערדען, быть выручену, выкуплену. או השיגה ידו וְנִגְאָל (ויקרא כ"ה מ"ט), וכן משעבוד לגבוה, אך כל חרם וגו' לא ימכר ולא יִגָּאֵל (שם כ"ז כ"ח), ולא בכסף תִּגָּאֲלוּ (ישעיה נ"ב ג'), ובמשנה, שנגאלו אבותינו ממצרים (פסחים י' ה'), במובן הראשון. ובהגדה של פסח, אלו היה שם לא היה נִגְאָל.

גְּאֻלָּה, שה"פ. (א פדיון קנין הנמכר, איינלאָזונג, выручка, выкупъ. תתנו לארץ (ויקרא כ"ה כ"ד), כי לך משפט הַגְּאֻלָּה (ירמיה ל"ב ז'), איינלאָזונגס רעכט, право выкупа. וגם בחסרון השם, משפט, והיתה גְּאֻלָּתוֹ, ימים תהיה גְּאֻלָּתוֹ (ויקרא כ"ה כ"ט). ומזה ב) קרבות משפחה, פֿערוואנדטשאַפֿט, родство. אחיך אנשי גְּאֻלָּתֶךָ (יחזקאל י"א ט"ו). ועל מטבעות בית החשמונאים היה טבוע המלות לגאולת ציון, בהוראת שחרור, ערלאָזונג, בפֿרייאונג, избавленіе. וזה הרבה במשנה ובתפלה, ומשעבוד לְגְאֻלָּה (פסחים י' ה'), על גְּאֻלָּתֵנוּ ועל פדות נפשנו (הגדה של פסח), ובבחינת ימות המשיח אמרו, גְּאוּלַת מחר (שה"ש פסוק כשושנה), ונקראת ברכה האחרונה לק"ש החותמת גאל ישראל, בשם גאולה, הסומך גאולה לתפלה (ברכות ט' ע"ב), ואצל הפיוטנים נקרא הפיוט הנאמר בברכה זו ג"כ גאולה.

גְּאוּלִים, ש"מ כמו נעורים. ערלאָזונג, בפֿרייאונג, искупленіе, освобожденіе. ושנת גְּאוּלַי באה (ישעיה ס"ג ד'), денie. ובפיוט, שנת גְּאוּלִים (קרובות ז' פסח).

ב) גָּאַל, פ"י. מקורו ארמית, ודומה אל געל, בהוראת לכלוך וטנוף, כי אם רחץ ה' את צואת, ת"י אם יעדי ה' יִת תגאלת (ישעיה ד' ד'). ומזה במקרא לדעת הראשונים בקל, יִגְאָלֶהוּ חשך וצלמות (איוב ג' ה'), בעזודעלן, שוואַרצען, запятнать, омрачать. ולדעת מיכאעלים גם ענין גואל הדם מזה, וטעמו שלפי אמונת הדורות הראשונים היו דמי הנהרג נכתם ולכלוך על נפש קרובו עד אשר ינקום נקמתו, דער פֿלעק בלום בעפֿלעקט, запятнанный кровью. ואולי לזאת כוונו גם המתרגמים הראשונים שתרגמו גאל דמא כמו שזכרנו (גאל א').

הנפעל. היות מטונף ומלוכלך, בעזודעלט ווערדען, быть опятнану, осквернену. מוראה וְנִגְאָלָה (צפניה ג' א'), ובא כי כפיכם נְגְאֲלוּ בדם (ישעיה נ"ט ג'), נְגְאֲלוּ בדם (איכה ד' י"ד), כבנין מרכב מן הנפעל והפועל, וזה להבדיל בינו ובין מה שהוא בענין פדות.

הפיעל, במובן המוסרי יוצא, טמא וחלל פֿעראונרייניגען, אונטווייהען, осквернять. במה נְגַאַלְנוּךָ (מלאכי א' ז').

הפועל, היות טמא ומחולל, אונטווייהט זיין, быть осквернену. לחם מְגֹאָל (מלאכי א' ז'), שלחן ה' מְגֹאָל הוא (שם שם י"ב). ומזה בענין היות מרוחק מחולל ונפסל מדבר שבקדושה, פֿיר אונרײן, אונווירדיג ערקלאָרט ווערדען, אויסגעשלאָסטען ווערדען, быть признаваемымъ нечистымъ, недостойнымъ, быть исключену. וַיִּגָּאֲלוּ מן הכהונה (עזרא ב' ס"ב, נחמיה ז' ס"ד).

ההפעיל, יוצא, במובן הטבעי, בעזודעלן, запятнать. וכל מלבושי אֶגְאַלְתִּי (ישעיה

פ"ג ג') באל"ף על משקל הלשון הארמית תמורת הגאלתי.

ההתפעל, במובן המוסרי, **הטמא את עצמו**, זיך פֿערוניריינען, **осквернять себя**. אשר לא יִתְגָּאַל בפת בג (דניאל א' ח').

גֵּאֶל, שמ"נ. **לא נמצא כי אם בלשון רבים**, פסול, וחלול, בעפֿלעקונג, **осквернение**, **изпятнание**, על גְּאֻלֵי הכהונה (נחמיה ו' ג' כ"ט).

גֵּב, (גבב) **עקרו דבר תלול ומקוער**, בעוּאָלבטעס, בעבאָגענעס, ערהאָהונג, **выпуклость**, **возвышенность**, **пуклое**. ומזה א) **גבה הערף**, והערף בכלל, ריקקען, **хребетъ**, **спина**. על־גַּבֵּי חרשו (תהלים קכ"ט ג'). וברבוי גַּבִּים, וכל בשרם וְגַבֵּיהֶם (יחזקאל ו' י"ג) חסר יו"ד. ומזה בכלים צד העליון התלול, וזה גֵּב המזבח (שם מ"ג י"ג), בעבי גַּבֵּי מגניו (איוב ט"ו כ"ו), גבנוניות ותלוליות המגן, וואָלבונג, **выпуклость**. ומליצה מורגלת היא בלשון ערבית פנות אליו גב מגנו, ענינו צאת לקראת האויב בשאט נפש. ומזה ב) צד העליון בדבר המקוער, כמו באופנים, באָגען דעס ראדעס, **ободъ**. וְגַבֵּיהֶן וגבה להם (יחזקאל א' י"ח) וברבוי נקבה, וְגַבֹּתָם (שם). ידותם וְגַבֵּיהֶם (מ"א ז' ל"ג). והנראה שבמקום הזה ענינו כדעת האומרים שהוא החלל המקוער שבו נותנים את הידות, פֿעלגע, **косякъ**. ובמשנה צד החיצון בכלים, אויסען זייטע, **внѣшняя сто-рона**. ואינן מטמאין כְּגַבֵּיהֶן (כלים ב' א'). וברבוי זוגי, אין חולקין את הַגַּבַּיִן (שם כ"ה ה'), על הַגַּבַּיִם (ספרא ח' ד'). ג) ובענין השטח העליון בכלל, דיא אָבער פֿלאַכע, **поверхность**. גֵּב היד גֵּב הרגל (שבת ק"ט ע"א). ד) בנין גבוה ותלול, במה, אנהאָהעך, **возвышеніе**. ותבני־לך גֵּב (יחזקאל מ"ז כ"ד) והכפל, ותעשי לך רמה, וי"מ שהוא מענין קֻבָּה בנין כפה, מיוחד לעריות, ובא לְגַבֵּי חמר גַּבֵּיכֶם (איוב י"ג, י"ב) לדעת המפרשים הוא מבצר גבוה, בורג, או סוללה, שאַנצהיגעל, והנראה שהוא בנין שעל הקברים, גראָבהיגעל, **гробница**. והקודם, זכרונכם משלי אפר (עיין זכר, משל), והוא ע"ד ואת עשיר במותיו (ישעיה נ"ג ט') (ע' במה). ובמשנה במובן גו, גוף, עצם בהוראת נושא סתמי, פערזאָן, **лицо**. זאבע דומה לשם גֵּף, בגפו יבוא (שמות כ"א ג'), (ועיין גף) ד) מטבילין מְגַב לְגַב ומחבורה לחבורה (ביצה ה' נ'), מאיש לאיש מדבר לדבר, פֿאָן אייניגעם צום אנדערן, ובגמרא אמרו בפירושו: הרוצה לעשות גרתו על גַּב בדו וכו' (שם דף י"ט א'). וכן לדעתנו ענין, לא נמנעו עושין טהרות אלו על גַּבֵּי אלו (יבמות א' ד'), המתחיל בעסתו על גַּב הרגל (חגיגה ג' ד'). ומזה במדרש, כבר זבנית לגב פלן (איכה א' א'), וכן ברבוי, לא חטאת על גבי חטאת ולא תינוק על גבי חבירו (פרה ג' ד'). ומזה במדרש, דו פרצופין בראו ונסרו ועשאו גַּבֵּיהָ, גַּב לכאן וְגַב לכאן (בר' פרק ח'). ומזה במובן, על פי, על ידי, דורך, וועגען, **черезъ, ради, изъ-за**. טכאה היא על גַּב רוקה (מקואות ח' ה'), אלא על גַּב מצות ומעשים טובים (ויק"ר כ"ג), ובתוספת אף, אַף עַל גַּב, כמו אף על פי, אָבגלייך, **хотя**. וענן אייך, **даже**. אף על גַּב דאית ביה (ברכות כ"ז ע"א), אף על גב דאיהו לא חזא מזליה חזא (מגילה ג' ע"א).

1) **גֵּב**, בארמית. כעין הוראתו בעברית, הערף, ועמו הצד העליון, ריקקען, **спина**. על גַּבֵּיהּ (דניאל ז' ו') יתיר יו"ד. ומצוי בתרגומים ובתלמוד גם במובן מלת היחס אצל, בייא, **при**. על גַּב דנהר (נדה ס"ו ע"א). ובבנויים, גַּבָּךְ, גַּבָּהּ, גַּבֵּיהּ, כמו אצלי אצלך אצלו וכדומה, וכל זה מהוראת גוף, עצם הדבר, ומזה:

2) **אַגַּב**, בארמית ובתלמודים. מלת היחס והקשור, מורכבת מן עַל גַּב, אַד גַּב, במובן על, אויף, איבער, **на, надъ**. מן תלתא אגב תרין הוה יקיר (תרגום דהר"א כ"א). ובמובן כפי, נאַך, **по**. גבר אגב אחסנתיה (ת"י (במדבר ל"ה ה')), אַגַּב כתוני (איוב ל' י"ח), אַגַּבָּה דמהולתא (ביצה כ"ט ע"ב), מטלטלין אַגַּב קרקע (קדושין כ"ו ב'), על ידי דורך, פֿערמיטטעלס, **черезъ**. ניקני ליה אַגַּב סודר, וניקניהו אַגַּב קרקע, (ב"מ דף מ"ז ע"א), כל אַגַּב גביה בעיא (פסחים ק"ג

א'). עד דאמר אגב (קדושין כ"ו ע"א), ובענין לפי, מפני, דא такъ. אגב דיקודי (ב"מ כ"א ע"ב).

גַּבָּה, ש"נ. חלק המצח המכסה את חור העין שהוא תלול וכפוף, וכולל את השער שעליו, באנען דעם אויגעם, בריינע, бровь. את גַּבּוֹת עיניו (ויקרא י"ד ט').

גֶּבֶן, ש"ת במומי אדם. או גֶּבֶן או דק (ויקרא כ"א כ'), חכמינו במשנה נחלקו בפירושו, ושנו אין לו גבינים, אין לו אלא גבין אחד הוא גבן האמור בתורה, ר' דוסא אומר כל שגביניו שוכבין, ר' חנניא בן אנטיגנוס אומר מי שיש לו שני גבים ושתי שדראות (בכורות ז' ב'), בוקלינ, האֶקקער, горбатый. רש"י אחז בשיטת ר' דוסא שגבני עיניו שערן ארוך ושוכב, דער לאַנגע אויגענבראַנען האַט, имѣющій длинныя брови. ועם פירושו של ר' חנניא הסכימו המפרשים.

2) **גָּבִין**, במשנה. שער גבות העינים, אויגענברוינע, бровь. אין לו גבינים אין לו אלא גבין אחד (בכורות ז' ב').

גַּבְנֹן, שם. תלולית ובליטה, בהרים. גיפֿעל, האֶקקער, бугоръ, холмъ. ובא בל"ר, הר גַּבְנֻנִּים (תהלים ס"ח ט"ז), הר בעל גבנונים, וע"ד ש"ת הרים גַּבְנֻנִּים (שם י"ז), גיפֿעלדיק, холмистый.

2) **גָּבַב, גִּבֵּב**, פ"י. ארמית ובמשנה, לקיטת קש ועצים וקבוצם לתל לחמרים, צוזאַמען לעזען, собирать. בתרגומים בבנין פַּעַל ויקוששו להם קש, ת"א ויגבבון (שמות ה' ז'), ובחז"ל בקל ובפיעל, האשה גּוֹבֶבֶת גבבא בחצר (תוספתא טהרות ג' ג'). ובפיעל, וְגִבְּבָם מן החצר ומדליק (ביצה ד' ו'). הַמְגַבֵּב ביבש (שביעית פ' ו'). ובהשאלה, עד מתי אתה מְגַבֵּב עלינו את הכתובים (ספרא א' ד', ספרי במדבר סימן ע"ה). קבוץ ואסיפת דברים בלי סדר והבנה, עד מתי אתה מְגַבֵּב דברים ומביא עלינו (יומא ע"ז ע"א), שלשה גובבין את הקומה (פסחים ס"ב ע"ב) לפי גרסת הערוך כמו כופפים, על פי דמיון הפעל גָּבַב עם הפעל כפף. ולפנינו כופפין.

גָּבָב, גַּבְּבָא, גַּבְּבָה, במשנה א) שם. מפל תבן, וענפים דקים, שניאותים מהם כשהם מלוקטים ומקובצים בתלים וחמרים, דינגעם ריישיג, хворостина. כירה שהסיקוה בקש ובגבבא (שבת ג' א'). ומזה ב) בגמרא, כריכה חבילה, בינדעל, вязка. גבבא דעמרא (ברכות ח' ע"א).

2) **מְגוֹב**, במשנה, שם. כלי שמגבבים בו את התבואה, והוא בעל שנים, קאָרן-רעכען, грабля. המזרה וְהַמְּגוֹב (כלים י"ג ז').

הערה. יסוד כל השמות שבערך זה גב, בהוראתו העקרית התגשמות והתעבות למוצק אחד, ומזה עצמו של דבר, קרוב לשמות גֵּו, גּוּף. ומקור אחד להם הוראת האות גימ"ל (עין בשמושה). ומזה כל דבר תלול ומקוער, ומיסוד זה יצא הפעל גָּבַב גָּבָה, והשם גֵּבַע, ועין הערה לשרש גָּבַל.

גֵּב, ש"ז. א) בור לכנוס מים, גראָבען, ציסטערנע, цистерна. באו על־גֵּבִים (ירמיה י"ד ג'), ומזה לדעת רש"י כמשק גֵּבִים (ישעיה ל"ג ד'). כקול נהם מים הנאספים ונופלים בגבים (ועין גוב). ובגמרא, בנחל שוטף נפלה חבה מה יעשו מי גֵּבִים (מו"ק כ"ה ע"ב). ב) ויספון את הבית גֵּבִים (מ"א ו' ט'), פירש"י משמו של ר' מנחם נסרים ארוגים נאים, ומשם עצמו פירש לבנים חלולים והם כחצי קנה עגול, עשוי לכסוי בתים, והוא מלשון גובתא דקניא (ב"מ ק' ב'), ראָהרע, ריננע, труба, жолобъ. ורד"ק פי' קירות לכפה, והוא מלשון חז"ל, גובבין את הקומה (פסחים ס' ע"ב), ולפנינו בגמרא הגירסא כופפין) ובארמית גבבתא, קרש, נסר, בריט, доска.

2) **גָּבָא**, שם. בקיע, בצע, בקרקע לכנוס מים, גראָבען, זומפֿ, קלייניר מ"ד, ровъ, мелкій прудъ. ולחשף מים מָגֵּבָא (ישעיה ל' י"ד), בצאתיו וּגְבָאָיו (יחזק' מ"ז י"א). ובמשנה מֵי גְּבָאִים (מקואות א' א'), יבתוספתא ומצא גבי שאין בו שלשה לוגין (תרומות ז' י"ח).

1) **גֹּב**, בארמית שבמקרא בור למרבץ חיות, גרובע, яма. יתרמא לְגֹב

(תהל׳ קל״ח ו׳), האירו בָּרָקִים תבל (שם ע״ז ו״ט), וע״ש מהירות מרוצתם והזדקרותם בפתאום נמשלו לחצים, וישלה חציו ויפיצם וּבְרָקִים רב ויהמם (שם י״ח ט״ו), ויצא כַּבָּרָק חצו (זכריה ט׳ י״ד), בַּבְּרָקִים ירוצצו (נחום ב׳ ה׳), יתנוענו אנה ואנה. וע״ד ההשאלה בא כנוי לחץ, וּבָרָק ממררתו (איוב כ׳ כ״ה) בא בנוי לחץ. ומענין זהר הברק בא ב) לענין זהר ולהט, בָּרָק מרטה (יחזקאל כ״א ט״ו), למען היהלה בָּרָק חרבי (דברים ל״ב מ״א), לנגה אם שנותי בָּרָק חרבי: בָּרָק חניתך (חבקוק ג׳ י״א), ומזה בא בפעל: בָּרַק, פ״י. יריית הברק, בלiсковцa шлейдерн, ולא נמצא כי אם פ״א במקרא ברוק בָּרָק (תהלים קמ״ד ו׳). ובמשנה בהפעיל בהוראת חלה חולי עורון פתאום, השוכר את החמור והבריקה (ב״מ ו׳ ג׳), ופירשו בגמרא שהוא ע״ד סגי נהור פלאָמצליך ערבלינדען, ослѣпнуть. ובמובנו השטוח, חריץ מבריק (ירושלמי כלאים פרק ה׳) מפולש, שהאור נראה דרך שם. ובפיוט כעין הקל הַבְּרָקָה חצים (יוסי בן יוסי, שפרות). בָּרָק, שע״פ. בן אבינעם מקדש נפתלי (שופטים ד׳ י״ב).

בַּרְקוֹם, שע״פ. מעולי הגולה עם זרבבל (עזרא ב׳ נ״ג).

2) בַּרְקִית, שם חולי העינים. שפאאר, бѣльмо. שכן כוחלין לברקית (תוספתא שבת פ״ט).

2) בַּרְקָאִי, במשנה, שם. עלית עמוד השחר, ברק השחר, הרואה אומר ברקאי (יומא ג׳ א׳), מאָרגען שין, מאָרגען ראָטה, утренній свѣтъ, утренняя заря.

בָּרָקַת, בָּרְקַת, ש״נ. מין אבן טובה, פטדה וּבָרְקַת (שמות כ״ח י״ז), смарагдъ, изумрудъ. נפך וּבָרְקַת (יחזקאל כ״ח י״ג).

בַּרְקָן, שם. מין קוצים, דאָרן, נעפּסעל אַרט, тернъ, крапива. ודשתי אתכם את קוצי המדבר ואת הַבַּרְקָנִים (שופטים ח׳ ז׳ מ״ז), ולא נמצא יותר. וי״ט שהוא כלי דישה שקרקעיתו מרוצפת אבנים קטנים וחדים, והוא הנקרא מורג חריץ, ובארץ ישראל היו מרצפים אותם באבני צורים (פייר שפיינט) המצוים שם, המוציאים אש ומבריקים דרעשואַנק, дребезжать, молотильный катокъ.

2) בַּרְקָן, בדחז״ל, ש״ת לאיש משונה בצורת בריותו, ואת פתויי הראש ואת הַבַּרְקָנִים (תוספתא ברכות ו׳), ואולי הוא בעל ראש חד דומה לעוקץ, ובגמרא הגירסא בהקנים (ברכות נ״ח) (ועין בהק), וגרסת התוספתא נראה עיקר, כי הוא מקביל אל פתויי הראש (עין פתה).

בָּרַר, פ״ו. (הקל בעבר בָּרוֹתַי, הבינוני לנקבה בָּרָה, הפעול בָּרוּר, המקור בֵּר ע״מ שֶׁהִ, ומזה בכנוי לָבָרָם (קהלת ג׳ י״ח), וכמו כן בּוּר) (שם ט׳ א׳). עקרו תחוך, כריתה והסרה, והתיחד לענין, א) הסרת פרט אחד והוצאתו מן הכלל מצד היותו גרוע מן הכלל או משובח ממנו, הבדלה אויסאָנדערן, אויסשיידן, выдѣлять. וּבָרוֹתַי מכם המרדים (יחזקאל כ׳ ל״ח), ולשבח, בְּרוּ לכם איש (ש״א י״ז ח׳), ובא ע״ד נחי למ״ד ה״א. ובמיבן נדרף לפעל בחר, על דברת בני האדם לָבָרָם האלהים (קהלת ג׳ י״ח), שברורם הוא מיד האלהים, כלומר שהאלהים ברם ובחר בהם. וי״ט בהוראת בחינה, לָבָרָם האלהים, בני האדם אומרים בלבם לבחון את מעשה הש״י. ומזה בענין בחינה והעמדת דבר על בוריו פרייפן, ערוואָגען, испытывать. וָלָבוּר את כל זה (שם ט׳ א׳) בשורק תחת החולם. ורגיל הפעל הזה במשנה במובנו הפשוט והמשאלי, הזורה וְהַבּוֹרֵר (שבת ז׳ ב׳), מוציא האוכל מתוך הפסולת, בּוֹרֵר אוכל ואוכל (ביצה א׳ ח׳), רבי יוסי אומר יָבוֹר (כלאים ב׳ א׳), בּוֹרֵר האכל ומניח הפסלת (שבת קל״ח ע״א), ובהשאלה זה בּוֹרֵר לו אחר וזה בּוֹרֵר לו אחד ושניהם בּוֹרְרִין להן עוד אחד (סנהדרין ג׳ א׳), איזהו דרך ישרה שֶׁיָּבוֹר לו האדם (אבות ב׳ א׳), וכי אדם זה בּוֹרֵר לו חלק רע לעצמו (שמות ל״ד ע״ב) וואָהלען, избирать. הבינוני פעול א) היות נבחר ומיוחד להתמנות ידועה ג׳ וואָהלטע, избранный. ראשי בית האבות

בְּרוּרִים (דהי"א ז' מ'), כלם הַבְּרוּרִים לשערים (שם ם' כ"ב), ע"ד שמוש פעל ברל (עיין שם בנפעל ובהפעיל). ב) היות מנוקה מכל חלאה נעריינגט, פאליִרט זיין, וישיטני לחץ בָּרוּר (ישעיה מ"ט ב'), ומעמו מלוטש ומחודד גישאַרפֿט, изощренный. והקודם כחרב חדה. ומזה במובן המוסרי נקי מכל שמץ דופי וכמו כן, מבואר היטב קלאר, דייטליך, ясно точно. ודעת שפתי בָּרוּר מללו (איוב ל"ג ג') דבר ברור, אז אהפך אל עמים שפה בְּרוּרָה (צפניה ג' ט'). לדעת המפרשים ענינה נקיה, והנראה לנו שטעמו שפה אחת נבחרת מכל השפות, שפה מיוחדת, ונבואה זו, שנאמרה בתקון עולם לע"ל רומזת על תקון פלגות הלשונות בדור ההפלגה, ואומר, כי משפטי לאסף גוים וגו', כמו שנאספו בבקעת שנער בכוונה למרוד ונענשו להיות מופלגים ומשונים בלשונותיהם, כן גם עתה אשפך עליהם זעמי, ואחרי כן אשוב ואהפך את כל הלשונות השונות לשפה ברורה אחת, אשר ישמעו איש שפת רעהו לקרא כלם בשם ה'. ואפשר שזו היא כוונת תיב"ע ממלל חד בחיר (ועיין בר'). ובדחז"ל שהרי הַבָּרוּר שבהן היה למך (ב"ר כ"ג), צריך לידע אם בְּרוּרִים הם לפני (ספרי במדבר צ"ב), ובמובן מבואר היטב, אם בָּרוּר לך הדבר כבקר אמרהו (סנהדרין ז' ע"ב), ובמובן הטבעי יום של עצרת בָּרוּר (ב"ב קמ"ז ע"א), יום צח ולא מעונן, כקרן כרכום בְּרוּר שבו (נדה ב' ז'). ובא ג) צאן שש בְּרֻרוֹת (נחמיה ה' י"ח), רש"י פירש כמו עשויות וכמ"ש וחמש צאן עשויות (ש"א כ"ה י"ח), ויהיה נגזר מפעל ברא בענין עשיה, וי"מ מענין נבחרות וטובות, ואפשר שהוא כעין בריאות, וכמו שנאמר עשרה בקר בְּרֵאִים (מ"א ה' נ'), וברר וברא יסוד אחד להם, בר.

הנפעל במובן המוסרי, היות חף מפשע, נקי מטמאת עון, זיך זויבערן, רייניגען, очищаться (нравственно). הֻבְּרוּ נשאי כלי ה' (ישעיה נ"ב י"א), מקבילי אל האמור מקודם, טמא אל תגעו. וי"מ במובן הטבעי נקוי ולטוש כלי הזין, ומזה שה"ת נָבָר לאיש חף מפשע, תמים דעות, כפיו כן לבו לוייפערער, רייניגער, чистый, безпорочный עם נָבָר תתבר (ש"ב כ"ב כ"ז), עם נָבָר תתברר (תהלים י"ח כ"ז), והפוכו עקש, ולא נמצא יותר.

הפיעל במובן המוסרי, צרוף וזקוק, רייניגען, לייטערן, очищать, וְלָבְרֵר וללבן (דניאל י"א ל"ה).

ההפעיל, א) נקוי התבואה מן הפסולת שבה, זויבערן, очищать. לא לזרות ולא לְהָבְרָ (ירמיה ד' י"א), ב) הסרת החלאה מכלי מתכת, חדוד ולטישה שאַרפֿען, בלאַנק מאכען, точать, сдѣлать чистымъ. ובדחז"ל בהפעל, בטעם ברור ענין, הוּבְרָה דלאכילה עומדת (חולין י"ד ע"ב).

ההתפעל, בהוראת הנפעל. א) עשות מעשה נבר, זיך לוייטערן ווייזען, явить себя чистымъ безпороч-нымъ. עם נָבָר תִּתְבָּרָר (תהלים י"ח כ"ז), ובשמואל תִּתָּבָר (כ"ב כ"ז), בחסרון ר"ש האחת. ב) בענין ברור ולבון, געלייטערט ווערדען, быть очищену. יִתָּבְּרוּ ויתלבנו (דניאל י"ב י'), וי"מ יהי' ברורים ונבחרים אויסערלעזען ווערדען, быть избрану. ובמדרש בשעה שֶׁנִּתְבָּרֵר על עסקיו הקב"ה ברך לו עסקיו (ויקרא רבה י"א). ובדב"א במובן המדעי, הִתְבָּרֵר, קלאר, דייטליך ווערדען, сдѣлаться ясным, понятнымъ.

בַּר, תאר. א) זך וטהור במובן המוסרי, רין, לויטער, чистый. וּבַר הייתי בעיניך (איוב י"א ד'), נדף עם האמור לפניו זך לקחי, ובסמיכות אל השם לבב, נקי כפים וּבַר לבב (תהלים כ"ד ד'), לויטערן הערצענס, чистаго сердца. והרבוי אלהים לְבָרֵי לבב (שם ע"ג א'), וי"מ מזה במובן הטבעי באין אלפים אבום בָּר (משלי י"ד ד') נקי וריק, ריין, לעער, пустый. (ועין בָּר), ב) טהור ומזהיר, קלאר, העלל, чистый, ясный. בָּרָה כחמה (שה"ש ו' י'), ובהשאלה מצות ה' בָּרָה (תהלים י"ט ט'). ג) נבחר וברור, יחיד במינו, אויסער לעזען, избран-ный. בָּרָה היא ליולדתה (שה"ש ו' ט'),

נרחף עם האמור למעלה, אחת היא לאמה, וע"ד שפרשנו שפה ברורה.

בֹּר, בּוֹר, שם. דבר שמכבסים בו לנקוי זוהמא וחלאה, דיינינגען-מיטטעל, средство къ очищенію. והזכותי בְּבוֹר כפי (איוב ט' ל'), תרגומו אהלא, ולפי פירוש הערוך הוא מין עשב, זאלצקרוים, וי"מ שהוא הידוע בשם פּאָטאַש, לויגענזאַלץ, щелочная соль. ומשתמשים בו גם לצרוף המתכיות, ואצרוף כְּבֹר סגיך (ישעיה א' כ"ה), כמו הַבֵּר הצורף. ולדעת הרשד"ל טעמו כמו כְּבַבֹּר כמו שעושים ע"י הבֹּר, ויש מי שאומר שענינו כמו בַּבֹּר בחלוף האותיות. ומזה בהשאלה ב) ש"מ (חסר וי"ו) נקיות וטהרה במובן המוסרי, רייניהיים, זויבערקייט, чистота. ונסמך אל ידים וכפים, כְּבֹר ידי ישיב לי (תהלי' י"ח כ"א), כמו ארחץ בנקיון כפי (שם כ"ו ו'), ונמלט בְּבֹר כפיך (איוב כ"ב ל'), והפוכו ובכפי דבק מאום (שם ל"א ז'), כְּבֹר ידי לנגד עיניו (תהלים י"ח כ"ה), ובמקומו בשמואל כְּבָרִי לנגד עיניו (ש"ב כ"ב כ"ה), ובגמרא, אם ברור לך הדבר שטהורה את עמדי על בּוֹרְיָךְ (סוטה ז' ב'), דבר הברור לך.

בֹּרִית, שם. מענין הקודם, לויגענזאַלץ, щелочная соль. ותרבי לך בֹּרִית (ירמיה ב' כ"ב), ורש"י לועז סאבון, וייפען, мыло. וּבְבוֹרִית מכבסים (מלאכי ג' ב'), כמו שמכבסים בבורית או כבורית של המכבסים, ולפי פירוש רש"י הוא וייפענ-קרויט.

2) **בָּרִי**, בתלמוד, תה"פ. מה שידוע אל נכון בלא ספק, נעווים, קלאר, точно, ясно. טענת בָּרִי, בָּרִי ושמא בָּרִי עדיף (כתובות י"ב ב').

2) **בָּרוּר**, במשנה, שה"פ. א) ברור וזקוק משקה בעת שמודדים אותה, מפני בְּרוּרֵי המדות (ביצה ב' ח'). ובא בהשאלה ב) שטרי בְּרוּרִין (ב"מ א' ח'), ונחלקו בפירושו בגמרא, י"א שטרי הטענות, וי"א שטרות שכתובים שם דברי הבוררים שבררו בעלי הדינים (ב"מ כ' ע"א), ובפיוט מענין בחירה, הועלה בְּבְרוּרִים (קרובות א' שבועות).

2) **בְּרָרָה**, בגמרא, שה"פ. ברור דבר והַהֵל בְּרָרָה, ר' יוחנן אמר אין בְּרָרָה (ביצה ל"ז ב'), ברור דבר למפרע בעוד שאינו מפורש ומבורר של מי הוא ומה הוא.

בְּרוֹשׁ, שם. מין ארז חשוב, פאַנג, ציפרעסבּוֹם, ёдь, кипарисъ. בְּרוֹשׁ תדהר ותאשור (ישעיה מ"א י"ט), עצי ארזים ועצי בְּרוֹשִׁים (מ"א ה' כ"ד), אני כְּבְרוֹשׁ רענן (הושע י"ד ט'). להגן עליך בצלי, וסוף הפסוק, ממני פריך נמצא, איננו מוסב על הברוש כי הוא מאילני סרק, אבל הוא ענין שני, שמלבד ההגנה שאני מגין עליך עוד הנני מפרנסך ומכלכלך, מבחר בְּרוֹשָׁיו (ישעיה ל"ז כ"ד), תאר מליצי לגדולים והשובים. ובא וְהַבְּרוֹשִׁים הרעלו (נחום ב' ד'), תרגומו, רבני משרתיו, מענין גדולים ושרים. והנכון שהוא כנוי לחניתות העשוים מעצי ברושים, שהיו טובלים אותם ברעל להמית מהרה את מי שפוגעים בו. משחקים לפני ה' בכל עצי בְּרוֹשִׁים (ש"ב ו' ה'), ובדהי"א (י"ג ח') באותו ענין, נאמר משחקים לפני האלהים בכל עז וב שירים. ולפי תרגום והשבעים נראה שקראו גם במקום הזה בכל עצי ברושים.

בְּרוֹת, שם עץ ידוע. וכנראה הוא בְּרוֹשׁ בחלוף השי"ן בתי"ו, רהיטנו בְּרוֹתִים (שה"ש א' י"ז).

בְּרוֹתָה, שע"פ. עיר נזכרת פ"א במקרא לסמן גבול ארץ ישראל לפאת צפונה, חמת בְּרוֹתָה סברים אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת (יחזקאל מ"ז ט"ז). והיא לדעת המבארים בְּאֵרוֹתָה, בֵּרְתוּם Berytus. העיר הישנה בארץ פיניקא על חוף הים הגדול.

בִּרְתַי, שע"פ. עיר בארם צובה, ומבטח וּמִבְּרֹתַי ערי הדדעזר (ש"ב ח' ח'), לדעת פירסט נקראת על שם האילן בְּרוֹת, ציפרעסבּוֹם, שהיה אצל הארמים סמל מין אלהות נקבה, ובדהי"א (י"ח ח') נאמר במקומה כּוּן, והוא שם של מין האלהות ההיא בצורת זכר, (עיין כּוּן).

בְּרִית, ש"נ. לדעת הרשד"ל נמצא השם הזה במקרא גם משרש ברר במובן ברירה, וזה בפסוק, והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הַבְּרִית (יחזקאל כ' ל"ז), כי אחרי שאמר והעברתי אתכם תחת השבט כרועה המונה את צאנו, הוסיף להציע השלמת המשל ואמר, והבאתי אתכם במסרת הברית, כרועה המכנים צאנו למקום אחד גדור ומוציאן משם אחת אחת לבקרן ולברור את הדרושה לו, ושע"כ הוא אומר אח"כ וּבָרֹתִי מכם.

בְּרֹשַׁע, שע"פ. מלך עמורה (בראשית י"ד ב'), יתכן שהוא מורכב מן בן רשע, וע"ד השם ברע (עיין שם).

בָּשַׁל, פעו"י. הקל א) תקון המאכל במים ע"י חום האש, кипятиться, развариться, קאָכּן, בָּשְׁלוּ עצמיה בתוכה (יחזק' כ"ד ה'), (ועקר שמושו בפיעל). ב) גמר גידול פירות כי בָּשַׁל קציר (יואל ד' י"ג), ריף זיין, поспѣ-вать, созрѣвать. כבר נגמרו הפירות העומדים להקצר, ובמשנה, הענבים שֶׁבָּשְׁלוּ כל צרכן (כלאים ז' ז'), אוכל ענבים בְּשׁוּלוֹת (אבות ד' כ').

הפיעל על הרוב במאכל בשר קאָכּן, варить. לא תְבַשֵּׁל גדי בחלב אמו (שמות כ"ג י"ט, שם ל"ד כ"ו, דברים י"ד כ"א), וּבִשַּׁלְתָּ את בשרו (שמות כ"ט ל"א), ובכלי הבשר בֻּשָּׁלָם (מ"א י"ט כ"א). וכולל גם את הצליה בראָטּן, жарить, испечь. וּבִשַּׁלְתָּ ואכלת (דברים ט"ז ז'), בפסח שאינו נאכל אלא צלי, וכן וַיְבַשְּׁלוּ הפסח באש (דהי"ב ל"ה י"ג), וכולל גם תקון שאר מאכלים, וּבִשֵּׁל נזיד (מ"ב ד' ל"ח), וַתְּבַשֵּׁל את הלביבות (ש"ב י"ג ח'), ובבינוני פעול, ובשל מְבֻשָּׁל במים (שמות י"ב ט'), ובענין גמר גידול אמרו חז"ל: כלום קוטף אדם את כרמו קודם שֶׁיִּתְבַּשֵּׁל אלא מאחר שהוא מבושל (שמות רבה ס"ג ל'). וע"ד ההשאלה אמרו חז"ל, לא תְבַשֵּׁל בקדירה שבשל בה חברך (פסחים ק"ב ע"א). לא ישא אדם אלמנת או גם גרושת חברו, ובדב"א נופל גם על עכול האצטומכא, ערדאורונג, пищеваренie. כח הַמְבַשֵּׁל.

הפועל, געקאָכט ווערדן, быть вареиу. ואם בכלי נחשת בֻּשָּׁלָה (ויקרא ו' כ"א). ובמשנה, בהתפעל בהוראת הנפעל, כל הַמִּתְבַּשְּׁלִין זה עם זה (תרומות י' י"א), בכל הַמִּתְבַּשְּׁלִין בקדרה (נדרים ו' ב'). כשהפת נִתְבַּשְּׁלָה בתנור (במדבר רבה א'), ובענין גמר גידול עיין פיעל.

בָּשֵׁל, תה"ש. דבר שנתבשל, געקאָכטעס, вареиное. וּבְשַׁל מבשל (שמות י"ב ט'), את הזרוע בְּשֻׁלָה (במדבר ו' י"ט).

2) בָּשׁוּל, שה"פ, במדרש והלכה, דאס קאָכּן, вареніе. עשוי לְבָשׁוּל שעורו ככידה (תו"כ שמיני י'), דרך בָּשׁוּל אסרה תורה (חולין ק"ח א'). וכן בענין גמר גדול הפירות, בָּשׁוּל הפירות ריפּע, созрѣваніе. (סנהדרין צ"ה ע"ב). ובמדרש ע"ד ההשאלה, אברהם אמר בָּשׁוּלָה ואיוב אמר פגה (ב"ר מ"ט), מאמר מושכל ומתוקן. ובדב"א נופל גם על עכול האצטומכא קאָכּן דעס מאָגענס, вареніе желудка.

מְבַשֵּׁל, ש"ת לעוסק בבשול, קאָך, по-варъ. בית הַמְבַשְּׁלִים (יחזקאל מ"ו כ"ד), דאס הויז דער קאָכער, קיכע, домъ поваровъ, поварня, кухня.

מְבֻשָּׁלָה, שם. מקום שפיתת קדרות לבשול קיכע, варня. וּמְבֻשָּׁלוֹת עשוי מתחת הטירות (שם שם כ"ג).

2) תַּבְשִׁיל, במשנה, שם, מאכל מתוקן באש לאכילה במעשה קדרה געקאָכטעס, вареное. קונם תַּבְשִׁיל שאיני טועם (נדרים ו' א') ועיי"ש, המקפא לְתַבְשִׁיל (מעשרות ד' א').

בְּשָׁלֵם, שע"פ. מראשי צרי יהודה ובניימין אשר כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים לארתחששתא (עזרא ד' ז').

בֹּשֶׂם, שע"ז. מין עץ שיש לו ריח טוב. הידוע בשם, באלזאמשטרויך, бальзамъ. וכן שמו בלשון ערבית, בשם. ובתוספת למ"ד בלשם, ובארמית בלסון, ובחלוף הלמ"ד ברי"ש והבי"ת בפ"א פרסמון, אפרסמון, אריתי מורי עם בָּשְׂמִי (שיר השירים ה' א'), ומזה:

בֹּשֶׂם, שע"ז. ריח טוב וואהלגעריך, ווירצען, דופט, благовоніе, ароматъ, аро- матный запахъ. ובא על הסמים המריחים, קנמן בֹּשֶׂם (שמות ל' כ"ג), צימעט ראהר, бла- говонная, коричневая трость ביחיד כ"א פעם זו, ושמושו במקרא ע"ד הרבוי: בְּשָׂמִים, כולל כלל מיני הסמים המריחים, וזה לפי שעל הרוב הם באים בגרגרים קטנים ומעורבים מינים מינים שונים, בְּשָׂמִים לשמן המשחה (שם כ"ה ו'), נעווירצע, пря ные коренья (שם ל' כ"ג), עדעלע נעווירצע, עם כל ראשי בְּשָׂמִים (שה"ש ד' י"ד). ובמשנה הקושט והחסם וראשי בְּשָׂמִים (שקצין ג' ה'). ולפי מקומו נראה שהוא שם למין בשם ידוע. ומחובר עם הפעל נזל, יזלו בְּשָׂמָיו (שם שם ט"ז).

בֹּשֶׂם, שם כעין הקודם. ווירציגער קאלמוס, благовонная корица וקנה בֹּשֶׂם (שמות ל' כ"ג), בראש כל בֹּשֶׂם (יחזק' כ"ז כ"ב) תחת בֹּשֶׂם (ישעיה נ' כ"ד), דופט, запахъ. וכולל גם את מין הבלסם, ערוגות הַבֹּשֶׂם (שה"ש ו' ב').

2) בּוֹסֶם, בּוּסְמָא, ארמית שם. בהוראת בֹּשֶׂם בעברית ווירצע, נעווירץ, ароматъ. בְּשָׂמִים ראש (שמות ל' כ"ג), ת"א בּוּסְמִין, ובפעל, רקח מרקחת מעשה רקח (שם שם כ"ה), ת"א בּוֹסֵם מבסם עובד בוסמני. ובדחז"ל השתמשו בפעלים ובשמות הנגזרים ממנו, על המשקל העברי והארמי.

הפיעל, תקון דבר בבשמים, ווירצען, приправлять. בנוהג שבעולם כלה מקשטין וּמְבַשְּׂמִין אותה (שמו"ר כ"ג). יין מְבוּשָּׂם אני מוכר לך (ב"ב ו' ג'), שלא יצאה אשה אחת מהן מְבוּשֶּׂמֶת מעולם (ירושלמי יומא פ"). ובהתפעל, מקום שהיו מִתְבַּשְּׂמוֹת בו (שבת ס"ב ע"ב), ובמדרש מפני שהאשה צריכה לְהִתְבַּשֵּׂם (ב"ר ז'), וע"ד המליצה אמרו, בשמת שנתבשמה דעתו עליו (שם פ"ו). וכן יכלול גם המתיקות, ויומתקו המים (שמות ט"ו כ"ה), ת"א וּבְסִימָן מיא. ומזה בגמרא רוחא לְבָסְמֵי שביח (מגילה ז' ע"ב), מאכלים ערבים. ומזה בהשאלה לְבָסְמֵי קלא (סוכה נ"ח ע"א), להנעים את הקול, ע"ד שבא בלשון המשנה, לתת תבל בנעימה (ערכין ב' ו') (עיין תבל). ובא גם לענין שכרות, כמאן דמבסמי וגני (ב"ב ע"ג ע"א), לְבָסְמֵי בפוריא (מגילה ז' ע"ב), וזה לפי שהשכרות באה מן היין הממוזג בבשמים חריפים.

2) בֹּשֶׂם, ש"ת. מתקן מיני בשמים, רוקח, געווירצבריימער, аптекарь. אי איפשר לעולם בלא בֹּשֶׂם ובלא בורסקי (קדושין פ"ב ע"ב).

בָּשְׂמַת, שע"פ. א) בת אלון החתי אשת עשו (בראשית כ"ו ל"ד). ב), בת ישמעאל אשת עשו (שם ל"ו ג'). ג) בת המלך שלמה (מ"א ד' ט"ו).

מִבְשָׂם ע"ש.

בָּשָׁן, שם עצם פרטי. א) ארץ הרים בעבר הירדן בין הרי חרמון ובין הרי הגלעד. ממלכת עוג, שעל שמה נקרא עוג מלך הבשן, ונתנה לחצי שבט מנשה לנחלה (במדבר כ"א ל"ג, דברים ג' ד', יהושע י"ג י"ב—ל"א), ועל שם הרריה הרמים נאמר ע"ד המליצה, הר אלהים הר בָּשָׁן הר גבנונים הר בָּשָׁן (תהלים ס"ח ט"ז). על ההרים האלה גדלים עצי אלונים מיוהדים במינם ובטובם כהארזים הנגדלים בהר הלבנון, ושניהם יחד נזכרים לשבח, ארז מלבנון לקחו לעשות תרן עליך אלונים מִבָּשָׁן עשו משושיך (יחזקאל כ"ז ו'), וע"ד המשל לגדולי השרים, על כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים, ועל כל אלוני הַבָּשָׁן (ישעיה ב' י"ג); ובעמקיו היה מקום מרעה טוב מאד, והבהמות שהיו רועות שם היו מיוחדי בגידולן ובבריאותן, וזהו מליצת ואילים בני בָּשָׁן (דברים ל"ב י"ד), פרות הַבָּשָׁן (עמוס ד' א'), אבירי בָּשָׁן (תהלים כ"ב י"ג), מריאי בָּשָׁן כלם (יחזקאל ל"ט י"ח), וגם חיות טורפות נמצאו שם, גור אריה יזנק מן הַבָּשָׁן (דברים ל"ג כ"ב), ועל שם אדמתו הפוריה בא נדדף אל הכרמל, ונער בָּשָׁן וְכַרְמֶל (ישעיה ל"ג ט"), אמלל בָּשָׁן וכרמל (נחום א' ד').

השבעים העתיקוה, Βαταν, Βατανίατις. ובספרי יוסף פלאוויום נקראת Βατανία. ע"ד שנקראת בתרגום ירושלמי בּוֹתָנָן, בָּתְנֵיָא, (דברים ל"ב י"ד), בּוֹתָנַיִם (שם ל"ג כ"ב), ובתרגום תהלים נקראת גם מותנן (ס"ח כ"ג).

בָּשַׁם, פ"י, בבנין פיעל. בהוראת הפעל בום, בחלוף סמ"ך בשי"ן וע"ר הכפולים, נידערטרעטען, топтать, попирать ногами. יען בּוֹשַׁמְתֶּם על דל (עמוס ח' י"א), ולא נמצא כ"א פ"א במקרא, (עיין בום).

בַּשַּׂר, פ"י. לא נמצא כי אם בפיעל, עקרו הודעת וספור דבר, ער-צאָהלען, פֿערקינדען, разсказывать, повѣство-вать, возвѣщать בַּשְּׂרוּ מיום ליום ישועתו (שם צ"ו ב'), והתיחד להשמעת שמועה חדשה, בעריכטען, увѣдомить. וביחוד שמועה טובה, אשר בִּשַּׂר את אבי (ירמיה כ' ט"ו), והבינוני גם זה מְבַשֵּׂר (ש"ב י"ח כ"ו), מְבַשֵּׂר טוב משמיע ישועה (ישעיה נ"ב ז'), וכש"ת באָטשאָפטער, вѣстникъ. רגלי מְבַשֵּׂר (שם שם), ולירושלים מְבַשֵּׂר אתן (שם מ"א כ"ו), ובס"נ מְבַשֶּׂרֶת ציון (שם מ' ט'), באָטשאָפטערין, вѣстница. וברבוי, הַמְבַשְּׂרוֹת צבא רב (תהלים ס"ח י"ב). ופ"א גם בידיעה לרעה, ויען הַמְבַשֵּׂר ויאמר נם ישראל (ש"א ד' י"ז), ובדחו"ל בפועל בענין הבטחה, יהא מְבוּשָׂר שבן עולם הבא (ירושלמי שקלים ג' ה'). ולא עוד אלא שאתה מְבוּשָׂר שמחלתי לך (שמו"ר מ"ו) כמו מובטח, הרי את מְבוּשָׂר שנצרת (ויק"ר ל').

ההתפעל, יִתְבַּשֵּׂר אדני המלך (ש"ב י"ח ל"א), לאסטע דער קאָניג זיך פֿראָהע באָטשאָפטן בריי-נען, позвольте царь принести радостную вѣсть.

בְּשׂוֹרָה, בְּשׂוֹרָה, שמ"נ. שמועה טובה בּשׂוֹרָה באָטשאָפטע, ра-достная вѣсть. אם לבדו בְּשׂוֹרָה בפיו (ש"ב י"ח כ"ה), יוֹם בְּשׂוֹרָה הוא (מ"ב ז' ט'), ובחבור עם טובה, ואל בְּשׂוֹרָה טובה יבא (ש"ב י"ח כ"ז). ומזה השכר שנותנים למבשר טוב, באָטען-לאָהן, награда за принесен-ную вѣсть. אשר לתתי־לו בְּשׂוֹרָה (שם ד' י'). ובמשנה על הגשמים ועל תבשורות הטובות (ברכות ס' ב'), ובא גם: בְּשׂוֹרוֹת רעות (שבת ס"ג א').

בָּשָׂר, שע"נ. א) החימר הרך בגוף בעלי חיים, פֿלייש, плоть. בארם, ויסגר בָּשָׂר תחתנה (בראשית ב' כ"א), עצם מעצמי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי (שם שם כ"נ). ובבהמה, ובריאת בָּשָׂר (שם מ"א כ'), וכן בשר בעח"י לאכילת האדם, בין הערבים תאכלו בָּשָׂר (שמות ט"ז י"ב), мясо. לחם וּבָשָׂר בבקר (מ"א י"ז ו'), ואת הַבָּשָׂר ואת העור (ויקרא ט' י"א), בעור הַבָּשָׂר (שם י"ג ג'), צד הבשר העליון נקרא עור, דבקה עצמי לְבָשָׂרִי (תהלים ק"ב ו'), י"מ כמו לעורי, ע"ד צפד עורם על עצמם (איכה ד' ח'), בעורי וּבְבָשָׂרִי דבקה עצמי (איוב י"ט כ'), ומחית בָּשָׂר חי (ויקרא י"ג י'), בשר בריא שלא חלה בו הצרעת, געזונדעם פֿלייש, живое, здоровое мясо. וביום הראות בו בָּשָׂר חי (שם שם י"ד). והרשב"ם פירשו חתיכת בשר חדש שגדלה בתוך הנגע וכוונתו אל הבשר הבלת מרגיש הגדל במכה, ווילד פֿלייש, дикое мясо. (עיין חַי), ולא יקח ממך בָּשָׂר מבשל כי אם חַי (ש"א ב' ט"ו), ראָהעם פֿלייש, сырое мясо. וּבְשַׂר קדש (ירמיה י"א ט"ו), הוא בשר הזקרבנות, וכנגדו נקרא במשנה בשר חולין בָּשָׂר תַּאֲוָה, בשר קדשים קלים שנתבשלו עם בָּשָׂר התאוה (ערלה ב' י"ז) מענין האמור: כי תאוה נפשך לאכל בָּשָׂר (דברים י"ב כ'). ב) כל גוף בע"ח בכלל קאָרפּער, לייב, בעודו חי, והיו לְבָשָׂר אחד (בראש ב' כ"ד), אך בָּשָׂר בנפשו דמו (שם ט' ד'), גוף בעח"י בעוד נפשו ודמו בו. מנפש ועד בָּשָׂר יכלה (ישעיה י' י"ח), כי נפש הַבָּשָׂר בדם הוא (ויקרא י"ז י"א), לבי וּבְשָׂרִי ירננו (תהלים פ"ד ג'), ורוח כל בָּשַׂר איש (איוב י"ב י'), אף בְּשָׂרִי ישכן לבטח (תהלים ט"ז ט'), שלא אמות, ופ"א בא בלשון רבים, חיי בְּשָׂרִים לב מרפא (משלי י"ד ל'), והבפל ורקב עצמות קנאה. ומזה על כל מין בע"ח בכלל, פֿליישיקעס, לעבענדע געשאָפֿענ, плоть, всѣ живущія твари מכל בָּשָׂר (בראשית ו' י"ט), נותן לחם לכל

בָּשָׂר (תהלים קל"ו כ"ה), וביותר על מין בני האדם, כי מי כל־בָּשָׂר (דברים ה' כ"ג), ויברך כל בָּשָׂר (תהלי' קמ"ה כ"א) ומזה בפחיתות מין האדם בכלל, בשגם הוא בָּשָׂר (בראש' ו' ג'), כל הַבָּשָׂר חציר (ישעיה מ' ו'), באלהים בטחתי וגו' מה יעשה בָּשָׂר לי (תהלים נ"ו ה'), ויזכר כי־בָשָׂר המה (שם ע"ח ל"ט), ע"ד זכור כי עפר אנחנו (שם ק"ג י"ד), ושם בָּשָׂר זרעו (ירמיה י"ז ה'), עמו זרוע בָּשָׂר (דהי"ב ל"ב ח'). ובדחו"ל רגילה המליצה: בָּשָׂר וָדָם, לא כמדת הקב"ה מדת בָּשָׂר וָדָם (ברכות ס' א'). ובתפלה, וכל בני בָשָׂר יקראו בשמך. ג) קרוב ושאר, אין פֿערוואַנדטשאַפֿט, кровный родственникъ. אך עצמי וּבְשָׂרִי אתה (בראש' כ"ט י"ד), וּמִבְּשָׂרְךָ לא תתעלם (ישעיה נ"ח ז'), מישמענש, ближній, собратъ.

ודומה לו השם שָׁאַר עי"ש. ובא ד) בהשאלה אל אבר התשמיש בזכר, רר בְּשָׂרוֹ את־זובו או החתים בְּשָׂרוֹ מזובו (ויקרא ט"ו ג'), אשר בְּשָׂרָם חמורים בְּשָׂרָם (יחזקאל כ"ג כ'), גדלי בָשָׂר (שם ט"ז כ"ו). ובארמית שבמקרא, בְּשַׂר שגיא (דניאל ז' ח'), עם־בְּשָׂרָא לא איתוהי (שם ב' י"א), ובתרגום בְּסַרָא בסמ"ך. והוראתם הראשונה היא תפיחה והתמלאות שוועללען, אויף שוועללען פֿאָלל ווין, пухнуть, полнѣть. ונמצא לענין זה בפעל בלשון ערבית, והתיחד השם בשר אל החומר הָרַךְ בגוף בע"ח שהוא תפוח ומתפח, ומלואו מרגש לעין, ובמשנה נופל גם על החלק הרך בפרי (עוקצין ב' ב'), ומזה בְּסַר בּוֹסְרָא הפירות כשהם מתחילים להתפח ולהמלאות (עיין בסר), ויסודם שר, שָׁאַר סר, סור, (ועיין שם). ואין לשמות אלה שום התיחסות לפעל בָּשַׂר בהוראת הודעה.

בְּשׁוֹר, שע"פ. נחל מים ירוץ, נַחַל הַבְּשׂוֹר (ש"א ל' ט', י"ד, כ"א), נובע מהרי יהודה אצל דביר ונופל אצל עזה בים הגדול, ואפשר שנקרא כן על שם שהוא מתמלא ומימיו רבים לעת ירועה וממלאים את כל גדותיו.

בַּת, שם נקבה. ולד נקבה בהתיחס אל מוליד, מאַכטער, дочь. מלכה בַּת הרן (בראשית י"א כ"ט). ובא בכמה מהוראת בן, או בן יגח או בַּת יגח (שמות כ"א ל"א), מאָרכן, дѣвица. וברבוי, שתי בָּנוֹת (בראש' י"ח ח'), ונופל על הנשים בכלל, רבות בָּנוֹת עשו חיל (משלי ל"א כ"ט), פֿרויען, женщины. וענינו כמו בְּנוֹת האדם (בראשית ו' ב'), בָּנוֹת בטחות (ישעיה ל"ב ט'). וע"ד החבה, הביאו בני ממרחק ובְנוֹתַי מקצה הארץ (שם מ"ג ו'). וכן בענין ענף, בָּנוֹת צעדה עלי שור (בראש' מ"ט כ"ב), שאָסלינגע, ростки, отпрыски. בְּנוֹת השיר (קהלת י"ב ד'), מאַכטער דעם געזאַנגעס. כנוי לצפרים מנעימי הזמרה. ובסמיכות אל שמות המספר, בַּת שנתה תמימה (ויקרא י"ד י'), אים אלטער, въ возрастѣ. ואם שרה הָבַת תשעים שנה (בראשית י"ז י"ז). ובגמרא, בַּת יומא מתקדשת בכסף (ירושלמי קדושין פ"ג). ובע"א, קדירה בַּת יומא (ע"ז ע"ג ע"א), שהשתמשו בה בו ביום. ובהתיחס אל שם אחר, ובעל בַּת־אל נכר (מלאכי ב' י"א), בַּת־נדיב (שה"ש ז' ב'). ובדחו"ל, בַּת חורין (שבת ק"ח ע"א). ובא כתאר אל העירים הקטנות ביחס אל העיר הגדולה שהיא נחשבת להם כאם, חשבון ובכל בְּנֹתֶיהָ (במדבר כ"א כ"ה), מאַכטערשטאָדטע, וּבְנוֹתֶיהָ אשר בשדה (יחזקאל כ"ו ו'). ובגמרא, בענין הבנה לדבר מה, בַּת עונשין, כמו, בֶּן הכות, מכלל דְּבַת אורו הוא (שבת קפ"ח ע"ב), נתונה ועומדת להסקה, בהמה בַּת חָכִי הוא (סנהדרין כ"ה ע"ב), כמו לזכר בַּר חָכִי. ובענין קנין תכונה, בַּת־בליעל (ש"א א' מ"ז). ובא כתאר מליצי על עם כלו, או כלל יושבי עיר ועיר, לפי שהארץ נחשבת כאם המכלכלת ילדיה, בַּת־בבל השדודה (תהלים קל"ו ח'), בַּת־ציון (ישעיה א' ח'), בַּת ירושלים (שם ל"ז כ"ב), בַּת יהודה (איכה א' ט"ו), ובתוספת השם בתולה, בתולת בַּת ציון (שם ב' י"ג), לבתולת בַּת יהודה (שם א' ט"ו), וכן, בַּת עמי (שם ד' ג'), בתולת בַּת עמי (ירמיה י"ד י"ז). ובא, תתגודדי בַּת גדוד (מיכה ד' י"ד), עם שבלו גדודי חיל. ובדחו"ל בא השם בַּת בסמיכות לשם אחר, בענין דבר קטן בערך אל הגדול ממנו:

2) בַּת בִּירְתָא, (חולין ק״ע ע״א), בור או חריץ קטן שהוא כבת לבור או חריץ גדול, קלייגער קאנאל, малая канава.

2) בַּת נְיָרָא, תרתי בבת נירא והדא בנירא (שבת דף ק״ה ע״א), ניר קטן, וועבער פֿאדעמ.

2) בַּת עֵינָא, (מו״ק י׳ א׳), נקב קטן שעושין באמצע הריחים שהתבואה נופלת לתוכו, קלייגעס לאָך, дырка. (ועיין עין).

2) בַּת צְדָעָא, צדעא ובת צדעא (שבת פ׳ ע״א), מעט שער שהאשה משירת בין אזנה לפדחתה ואינה קולעת אותו, דאס האָר אין דער שלאָפֿעסע, волосы при висках׳ъ.

2) בַּת קוֹל, השתמשו בו בהוראות שונות. א) ומשיאין על פי בת קול (במשנה יבמות פ״ו ו׳), ענינו קול המון שלא נודע מאין יצא, גערעדע, молва. שמע נבוכדנאצר בת קול שהיו מתרגשים, אמר הקול הזה מהיכן אמרו לו אותן העניים (שמות רבה ל׳), וענינו קול יוצא בהסכמת רבים מבני אדם. ב) הסכמת רבים מגדולי החכמים בדבר אחד שנחשבת לפנים כהשפעה אלהית, וכאילו קול יצא מן השמים, משיצאת בת קול, לעולם הלכה כדברי בית הלל (ירושלמי ברכות פרק א׳ ד׳). ויתכן שזהו ע״ד המליצה הידועה בל׳ רומית vox populi, vox dei. קול המון כקול שדי. ואולי זה ענין בת קול, שיצאת במחלוקת על התנור של עכנאי, ואמרה מה לכם אצל ר״א שהלכה כמותו בכל מקום. ועל זה אמר ר׳ יהושע לא בשמים היא, אין משגיחין בְּבַת קוֹל (ב״מ נ״ט ע״ב). והכוונה אין ענין השפעה אלהית בדבר הנוגע להלכה המסורה לחכמי ישראל לדין עפ״י מדות המקובלות שהתורה נדרשת בהן. ג) ובא גם כן על גלוי רצון ה׳ בקול ממש, שמעתי בַּת קוֹל מנהמת כיונה (ברכות ג׳ א׳), עתידה בת קול להיות מפוצצת (ירושלמי שבת ו׳), משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל, ואף על פי כן היו משתמשין בְּבַת קוֹל (יומא ס׳ ע״ב). ובתיב״ע, וּבְרַת קָלָא נפלת משמיא כו׳ (בראש׳ ל״ח כ״ו). וענין כלם קול היוצא מכח קול אחר, וויעדערהאַל, эхо. ומזה בהשאלה, מה השמן אין לו בַּת קוֹל כך ישראל אין לו בַּת קוֹל (שה״ש א׳ ג׳), קול חרישית שהמשקה משמיע בשעת הרקה מכלי אל כלי. ובסמיכות לשמות מיני עצים:

2) בַּת שָׁבַע, בבנות שבע לא יאכל בלבסים (מעשרות ב׳ ח׳), מין עצי תאנה הנקרא גם כן בַּת־שׁוּחַ, וויסע פֿיגע, бѣдая смоква. בְּנוֹת שׁוּחַ שביעית שלהן שניה שהן עושות לשלש שנים (שביעית ה׳ א׳), שגידולו נגמר בשנה השלישית. בַּת שַׁקְמָה, בנות שוח ובנות שַׁקְמָה (דמאי א׳ א׳), מין תאנים מדבריים, ווילדע פֿיגע, дикая смоква. ועל בַּת היענה אמרו בגמרא, וכי בַּת יש לה ליענה אלא איזו זו ביצה טמאה (חולין ס״ד ע״ב). וכן יכלול בל׳ סוריא השם בְּרַת הוראת ביצה, אֵי, яйцо. (המשביר) (ועיין יענה).

2) בַּת חוֹרִין, שם, בגמרא. בַּת־חוֹרִין היא ומקפדת עד שירחץ ידיו ג׳ פעמים (שבת ק״ח ע״א). ופירש״י היא הרוח השורה על הידים לפני נטילה.

2) בַּת־מֶלֶךְ, שם, בגמרא. פוך מעביר בת־מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (שם). ופירש״י, אם הזיקה לעיניו, ומשמע מדבריו שהוא שם רוח רעה ע״ד שם בת־חורין, ומין חולי. ובתוספתא דב״ק (פרק ט׳) נאמר בענין אחר, הכהו על מוחו וירדו מים וחפו את עיניו, ויצאו בְּנוֹת מלך וסימא את עיניו. וכתב בעל זית רענן איפשר דְּבַת עין קרי הכי ובנות מלך כמו בנות עין, ופירושו דחוק. והרב בעל הערוך השלם האריך בבאורו, ועדין צריך באור.

בַּת, בסמיכות לשם עין, ענינו כעין השם אָשׁוֹן, אויגאפֿעל, зрачекъ. שמרני כְּאִישׁוֹן בַּת עָיִן (תהלים י״ז ח׳), אל תדום בַּת עֵינֶךָ (איכה ב׳ י״ח). י״א שהשם בַּת הוא להקטין וע״ד שאמרו גם בשם אִישׁוֹן, והנכון שהשם בַּת במובן זה הוא מקוצר מן

אריותא (דניאל ו׳ ח׳), ורמו לְגָבָא די אריותא (שם י״ז). ובגמרא בהשאלה, עד גובי דרקנא (מו״ק כ״ד ע״א), ופרש״י גומות שבלחי למטה מפיו, והר״א קאהוט הביא ראיה לפירושו מתלמוד ירושלמי דנדה שאמרו, הזקן וגומ׳ הזקן. והערוך בשם רש״ג פירש, שיער שעל הלסתות ויהיה מלשון גב, גובה, ומענין זה בגמרא, גבות הזקן (נדה כ״ג ע״ב).

הערה. מושג ההתנשמות וההתעבות שהוא ע״קר התוראה של השרש היסודי גב, קרוב למושג, הקל״ה והצבור להתורים הנאצב מן הקרקע שמביא לידי הפ״ירה, ועשית נקעים ובקעים בקרקע. ומזה יצאו ביחוד בלשון ארמית השמות גֵּב, גַּב, גָּבָא, במובן חפירה ובור, וכמו כן לכל חריץ, ות״ע או חרוץ או גָּבָיָא (ניקרא כ״ב כ״ב) (עיין ערוך השלם) ומצאנו דמיונו בלשון רומית כי השם valtum. יורה גובה, ועבק באחד. וכמו כן השתמשו בו בגמרא לדבר מחתך, ונפוץ מניה גובי גובי (שבת ק״ם ע״ב) ופירש הערוך חתיכות חתיכות.

**גָּבַהּ, פעו״י. יסידו גב. הקל א) היות גדול בקומה, האָך זיין, быть вы-сокимъ. נַיְגָּבַהּ מכל העם (ש״א י׳ כ״ג), גָּבְהָא קומתו (יחזקאל ל״א ה׳), אל״ף תמורת ה״א. ומזה ב) הרמה במקום, האָך זיין, וישור שחקים גָּבְהוּ ממך (איוב ל״ה ה׳). ובהשאלה הרמת המעלה, ערהאבען זיין, быть возвышену (ישעיה נ״ב י״ג), כן גָּבְהוּ דרכי מדרכיכם (שם נ״ה ט׳). ובחבור אל השם לֵב יורה התגאות, שטאָלץ, האָכמוטהיג זיין, быть надменнымъ. לא גָבַהּ לבי (תהלים קל״א א׳), ופעם אח״ת בא לשבח, וַיִּגְבַּהּ לבו בדרכי ה׳ (דהי״ב י״ז ו׳), ע״ד אשר נשא לבן אתנה בחכמה (שמות ל״ה כ״ו). וכן בלי השם לֵב, כי גָבְהוּ בנות ציון (ישעיה ג׳ ט״ז), והאזינו אל תְּגָבְהוּ (ירמיה י״ג ט״ו). והמקור כְּגָבַהּ שמים על הארץ (תהל׳ ק״ג י״א), וכן לְגָבְהָהּ עוד (צפניה ג׳ י״א). ובמדרש בענין הרמה של סלוק והעברה, אל תְּגָבְהוּ את הטובה מלבוא לעולם (דברים רבה ד׳).

ההפעיל יוצא מענין הקל. א) משיכת דבר לצד מעלה, האָך מאכען, אנלעגען, הִגְבַּהְתִּי. возвышать, поставить высоко עין שפל (יחזקאל י״ז כ״ד), בנה חומה וגו׳ וַיַּגְבִּיהֵם מאד (דהי״ב ל״ב י״ד), מַגְבִּיהַּ פתחו מבקש שבר (משלי י״ז י״ם). ב) הרמה למקום גבוה, ערהעבען, поднимать. אם תַּגְבִּיהַּ כנשר (עובדיה ד׳). ובא, אם על פיך יַגְבִּיהַּ נשר (איוב ל״ט כ״ז), יגביה את עצמו, זיך ערהעבען, подниматься. ולפני פעל אחר, הַמַּגְבִּיהִי לשבת (תהלים קי״ג ה׳), ענינו היושב במקום גבוה, דער האך זיצט, высоко возсѣдающій. והיו״ד נוסף לתפארת המליצה, וכן ובני רשף יַגְבִּיהוּ עוף (איוב ה׳ ז׳) יעופו בגבוה. וע״ד השאלה, הַגְבַּהַּ למעלה (ישעיה ז׳ י״א), בקש שיהיה האות במרום. ובגמרא בענין הרמת דבר מן הקרקע, הַמַּגְבִּיהַּ מציאה לחבירו (ב״מ דף ה׳ ע״א), ובמשנה הַגְבִּיהָהּ ונפלה (תרומות ה׳ ה׳). ובמובן המוסרי, שלא יַגְבִּיהוּ שרה (ויק״ר פ׳ כ׳), אויפהעבען, поднимать. ובענין הסרה, וועגשאפען, удалять. הַמַּגְבִּיהַּ מעל השלחן עצמות (שבת כ״א ג׳), והיו מַגְבִּיהִין את הפרוכת (במדבר רבה ד׳), ולהרמת תרומות מַגְבַּהַת חלתה (חלה ג׳ א׳). והשתמשו בו גם בהפעל, שפלים הוּגְבָּהוּ וגבוהים השפלו (סוטה ט״ז ע״ב), וכמו כן בהתפעל, על ידי שֶׁנִּתְגַּבְּהוּ בעצמם (במדבר רבה פרשה ו׳).

גָּבֹהַּ, גְּבֹהָה, שם תאר. א) לדבר רם הקומה, באדם, באילנות, בהרים ובנינים וכדומה, האָך, высокій. גְּבֹהַּ מכל העם (ש״א ט׳ ב׳), יעשו עין גְּבֹהַּ חמשים אמה (אסתר ה׳ י״ד), על כל גבעה גְּבֹהָה (מ״א י״ד כ״ג), כל מגדל גָּבֹהַּ (ישעיה ב׳ ט״ו). ובחסרון המתואר, את כל גְּבֹהַּ יראה (איוב מ״א כ״ו). כל הגבוהים שבעולם הוא רואה מפני שהוא גבוה מכלם, גם מַגְבֹּהַּ יוראו (קהלת י״ב ה׳), מדבר גבוה. חמתיך הַגְּבֹהָת (דברים כ״ח נ״ב). ובסמיכות, ואל גְּבֹהַּ קומתו (ש״א ט״ז ז׳), דיא האָהע זיינער שפּאָנער, высота роста. ובגמרא, גבוה לא ישא גבוהית שמא יצא מהן תורן (בכורות מ״ה ע״ב), (עיין גבת). ב) במובן המוסרי, רם המעלה, וָגֹבַהּ ממרחק יידע (תהלים קל״ח ו׳), נראפּס, ערהאבען, великій, высокій. כי גָבֹהַּ מעל גָּבֹהַּ

שומר וְגִבְהִים עליהם (קהלת ה' ז'). ובמשנה לענין גדולת המקדש, רשות הגבוה בכפף רשות ההדיוט בחזקה (קידושין א' ו'), אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט (שם), צורך גבוה (שבת קל"א ע"ב). ג) בעל גאוה, שמאלצץ, האכ-מפהיגע, гордый высокомѣрный. ועיני גְּבֹהִים (ישעיה ה' ט"ו), אל תרבו תדברו גְּבֹהָה גְּבֹהָה (ש"א ב' ג'), דברי גאון, שמאלצעס надменное. ובא בל"נ כעין שם הקבוץ להורות רבוי הכמות.

גָּבָהּ, במובן המוסרי, ולרעה, ורק בסמיכות, גְּבַהּ עינים (תהלים ק"א ה'), טוב ארך רוח מִגְּבַהּ רוח (קהלת ז' ח'), כל גְּבַהּ לב (משלי ט"ז ה').

גֹּבַהּ, שמ"ז. א) וראיתי לבית גבה (יחזקאל מ"א ח'). הָאֲצע, высота. וְגֹבַהּ אמה (שם מ' מ"ב), ובכנוי, כְּגָבְהָהּ ארזים גָּבְהוּ (עמוס ב' ט'), לא יעמדו אליהם בְּגָבְהָם (יחזקאל ל"א י"ד), הלא אלוה גַּבַּהּ שמים (איוב כ"ב ו'), כמו בגבה שמים, וברבוי, גְּבָהֵי שמים (שם י"א ח'). ב) במובן המוסרי, עזה נא גאון וְגֹבַהּ (שם מ' י'), האהייט, величіе. בְּגָבְהָּהּ לבו (דהי"ב ל"ב כ"ז), האכמוטה, высо-ко мѣріе. כְּגֹבַהּ אפו (תהלים י' ד'), מרים אפו למעלה, כנוי לחוצפה, פרעכהייט, дерзость. ולפני כשלון גַּבַּהּ רוח (משלי ט"ז י"ח), גָּבְהוּ וגאונו (ירמיה מ"ח כ"ט).

גַּבְהוּת, ש"נ. שמאלץ, האכמוטה, гордость высокомѣріе. עיני גַּבְהוּת אדם (ישעיה ב' י"א), ושעורו גבהות עיני אדם, ושח גַּבְהוּת האדם (שם שם י"ז). ובמדרש, גַּבְהוּת של עולם הרכין עצמו (תנחומא כי תשא) כנוי להש"י.

2) **הַגַּבָּהָה**, במשנה. שה"פ הרמת דבר ממטה למעלה במובן הטבעי והמוסרי, והדקה (נקנית) בְּהַגְבָּהָה (קידושין א' ד'), השפלתי זו הַגְבָּהָתִי, הַגְבָּהָתִי זו השפלתי (שמו"ר מ"ה).

גַּבֵּי, שע"פ. מבני בניכם אשר התישבו בירושלים ביטי נחמיה (נחמיה י"א ח'), יסודו גב.

גַּב, **גֹּב**, שע"פ. מקום, שלא נזכר במקרא כי אם שתי פעמים בענין אחד במלחמת גבורי דוד עם הפלשתים (ש"ב כ"א י"ח), ובספר דהי"א (כ"א ד') נאמר באותו ענין פעם אחת בגזר.

הַגַּבִּים, שע"פ. עיר בקרבת ירושלים, נזכרת פעם אחת במקרא, ישבי הַגַּבִּים העיזו (ישעיה י' ל"א). והנראה כדעת בעל מחקרי ארץ שהוא מקום בארות מים להשקות המקנה, והפעל העיזו הוא יוצא ומתיחס אל המקנה, המובן בכח המאמר, העיזו הניסו המקנה מפני האויב הקרוב לבוא, ועל דרך שנאמר העז את מקנך (שמות ט' י"ט).

2) **גָּבָא**, ארמית. פ"י, נטילה, הרמה ולקיחה בעל כרחו, ערהעבען, взымать. קרוב לפעל רום בעברית, וענשו אתו מאה כסף (דברים כ"ב י"ט), ת"א ויגבון מניה. וביותר בענין הרמת מכס, שטייער ערהעבען, взымать дань. ולא יגבון קסומא מירושלם (תי"ע הבקוק ג' ז'). ומזה במשנה, קבלת פרעון חוב, אייקאסירען, взыскать. בעל חוב מאוחר שקדם וְגָבָא (כתובות דף צ' ע"א), בתולה גּוֹבָה מאתים (שם במשנה פרק ד' ו'), לא הספיקה לְגָבוֹת (שם שם א'), שֶׁאֲגָבְנוּ כל זמן שארצה (שבועות ו' ד'). ובפעול, שטר העומד לגבות גָּבוּי דמי (שבועות דף מ"ח ע"ב), וכן בענין אספת מעות לצדקה, קאללעקטירען, וישיקול השקלים, תורמים על האבוד ועל הַגָּבוּי (ב"ב נ"ח ע"א).

2) **גַּבַּאי**, במשנה ש"ת. גובה מס המלך ועל הרוב כשהוא גובה ביד חזקה ובלי קצבה, שטייער איינזעהמער, сборщикъ податей, оброковъ. הַגַּבָּאִים שנכנסו לבית (חגיגה ג' א') ולא מבים של גַּבָּאִים (ב"ק י' א'). ובמובן זה הוא תאר לגנאי, חבר שנעשה גבאי דוחין אותו מחבורתו (תוספתא דמאי ג' ה'). ובסמיכות אל השם צדקה, הוא לשבח מאסף נדבות, קאללעקטענאווֿגענעהמער, собиратель пожертво-ваній. גַּבַּאי צדקה (דמאי ג' א').

הנפעל, כן הקל, ערהאבען, אייגנקאסירט ווערדען, быть взыщену. הקופה נִגְבֵּית בשנים (פאה ח' ז'), אע"פ שהן נִגְבִּין אנוניות (ויק"ר כ"ג), ושעמו שגובים מהם, ובמובן

המוסרי, אם הרעוך הרבה יהיה בעיניך מעט ואמור כמעט נִגְבַּיְתִי והלא יותר מכאן הייתי ראוי (דרך ארץ זוטא פרק ב׳). ובגמרא גם בבנין אפעל, לא מקרע קרעינן ליה ולא אגבויי מַגְבִּינַן ביה (שבועות מ״ח).

2) נִגְבּוּי, שה״פ. דיא ערהעבונג, אינקאסירונג. בְּנִגְבּוּי. взымание, взысканіе כסף (בכורות ה׳ ע״א), קודם שיבוא לידי נִגְבּוּי (כתובות ס״ח ע״א), ועמ״א נוֹגַבְיִינָא, מהוסר נוֹגַבְיִינָא (יבמות ס״ו ע״ב), וכן גְּבִיָּה.

2) גַּבָּאוּת, ש״נ. משמרת גובה המס או אסיפת צדקה, פירש מגבאותו דרי זה נאמן (תוספתא דמאי ג׳ ה׳).

2) מַגְבִּית, ש״נ. מס שמטילים על העם, שטייער, налогъ. ויתן ענש על הארץ (מ״ב כ״ג ל״ג), ת״י מַגְבִּיתָא. ובתלמוד בענין גבית מעות לצדקה, מַגְבֵּת פורים לפורים (ב״מ ע״ח ע״ב), מה שאוספים לפרנסת עניים בפורים, מַגְבֵּת חכמים (אסתר א׳ ד׳). ובפיוט, ונפרע נשיו מַגְבֵּת (יוצר חוהמ״פ).

גַּבַּח, ש״ת. למי שנמרט שער ראשו משפוע קדקדו לפאת פניו, פאָרדערר קאָהל קאָפּף, лысый со лба. ואם מפאת פניו ימרט ראשו גַּבַּח הוא (ויקרא י״ג מ״א). ויסודו גב, גבה, בענין בליטה, בליטת המצח, בעל מצח גבוה, וכן הוא בערבית, פּאַן איינער האהען שטירנע, высоколобый. ולפי גירסת הערוך בגמרא דבכורות (דף מ״ב ע״ב), גבח לא ישא גבחת שמא יצא מהן תורן, גבוהי הקומה, ולפנינו גבוה לא ישא גבוהית (עיין גבוהית).

גַּבַּחַת, ש״נ. מריטת הראש משפוע קדקדו לפאת פניו, קאָהלהייט אם פאָרדערר קאָפּפּ, лысина на лбу. בקרחת או בְּגַבַּחַת (ויקרא י״ג מ״ב). ומזה גם בבגדים, בקרחתו או בְּגַבַּחְתּוֹ (שם שם נ״ה), ת״א בשחיקותיה או בהדתותיה. וכן שנו בתו״כ בקרחתו אלו השחקים בגבחתו אלו התדשים (נגעים מ״ו), ונקרא המקום שעודנו חדש גבחת מפני שעדיין המוכין גבוהים עליו (הרא״ם). ורס״ג פירש גבחת צד הבגד העליון לצד הפנים, דיא רעכטע זייטע, лицевая сторона. וקרחת היא הצד השני שלו, אחורי הבגד. ובתלמוד בסימני מיני הארבה, הבא ואין לו גבחת (חולין ס״ה ב׳). ופירש הערוך גבחות בשדרה כעין הגמל, האָקקער, горбъ. ורש״י פי׳ ראש מרוט, קאָהלחייט, лысость.

2) גֶּבֶל, ארמית. ובמשנה, פ״ר בקל, בלילת מספוא וערבובו במים, ועם זה בלילת בצק ותקונו לצורך אכילה פֿערמישען, צוזאמטאן פֿירהרן, קנעטטען, мять. מֵאֵת. נותנים מים למורסן אבל לא גובלין (שבת כ״ד ג׳), גובל עיסתו (תוספתא מעשרות ג׳). ובחשאלה, בג׳ כנס עפרו ובד׳ גבלו (ויק״ר כ״ם). ורוב שמושו הוא בפיעל. מְגַבֵּל לעיסתו (ירושלמי דמאי פ״ה) משל לאדם שֶׁמְּגַבֵּל את הגבינה (תענית ו׳ ע״א) לאדם שֶׁמְּגַבֵּל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מְגוּבָּל יפה (שם י״ם ב׳) ומזה בפיוט, ומדבקים לא נִגְבָּל (יוצר א׳ דשבועות), וכן בהתפעל, והטיט אינו מִתְגַּבֵּל יפה (תענית י״ם ע״ב).

2) גַּבָּל, תאר. מי שמלאכתו לגבל עיסה קנעטטערר, мѣсильщикъ. אבא שאול גַּבָּל של בית רבי היה (פסחים ל״ד א׳).

2) גְּבוּל, שה״פ. קנעטטען, мѣсить. קמח דבר גיבול הוא וכו׳ מורסן דלאו בר גיבול הוא (שבת קנ״ח ב׳).

2) גַּבְלוּל, שם. תחיכת עיסה מגובלת, אין שטיק געקנעטטעטן טיינעם, тѣсто. חלה כמין גבלול וכו׳ משתעשה גבלולין גבלולין (ירושלמי חלה פרק ג׳ הלכה א׳), (עיין ערוך השלם), ובערבית התיחד הפעל גָּבַל לענין עשיה ויצירה בכלל, בילדן, פֿאָרמען, лѣпить, образовать.

גְּבוּל, ש״ז. א) קצה הדבר וסופו, ראַנד, זוים, край, рубежъ. וגְּבוּלָה אל שפתה סביב (יחזקאל מ״ג י״ג), וְהַגְּבוּל סביב (שם שם י״ז). ומזה, מקום המבדיל בין רשות האחד לרשות זולתו, גרענצע, граница. לא תסיג גְּבוּל רעך (דברים י״ם י״ד), אשר

שמתי חול גְּבוּל לַיָּם (ירמיה ה' כ"ב). ב) תחומי ערים מדינות וארצות, граница, гренцэ, предѣлъ. ונשען לְגְבוּל מואב (במדבר כ"א י"ג). והרבוי, במין נקבה (עיין גְּבוּלָה), ויאמר גם על כלל המחוז הנכלל בגבוליו, область, гебиэт. את כל גְּבוּלֵךְ (שמות ז' כ"ז), ושבו בנים לִגְבוּלָם (ירמיה ל"א י"ז). וברבוי, שֹׁד ושבר בִּגְבוּלָיִךְ (ישעיה ס' י"ח). ובמשנה, היה לה גְּבוּל גבוה טפח (כלאים ג' א'), ובנוסח שבירושלמי גּוֹבֶל, וכמו כן כללו בו כל גבולות ארץ ישראל חוץ ממקום המקדש, וּבְגְבוּלִין כדי שתאחז האור (שבת א' י"א). ובהגיון, החלק המשותף לשני המשפטים נקרא גבול אמצעי, דאם פיטפעל גלייד, средній членъ. (מלות ההגיון שער ו').

גְּבוּלָה, גְּבָלָה, ש"נ. מעין הקודם, раздѣлъ, ландгренце, граница. וכסמת גְּבָלָתוֹ (ישעיה כ"ח כ"ה), גְּבוּלֹת ישוגו (איוב כ"ד ב'), יצב גְּבֻלֹת עמים (דברים ל"ב ח'), ואסיר גְּבוּלֹת עמים (ישעיה י' י"ג), ארץ כנען לִגְבֻלֹתֶיהָ (במדבר ל"ד ב'), область, гебиэт. ומן השם גְּבוּל נגזר הפעל:

גָּבַל, הקל, (בעתיד יִגְבֹּל) יוצא, עשיית סימן מבדיל בין רשות אחת לרשות אחרת, ограничить, назначить, абграницэн. אשר גָּבְלוּ ראשונים (דברים י"ט י"ד). ובזה נגיעת רשות אחת לרשות אחרת, граница. ... граничить съ, абграницэн. והירדן יִגְבֹּל אתו (יהושע י"ח כ'), וגם חמת תִּגְבָּל־בה (זכריה ט' ב'). ובפיוט גזרו ממנו בנין נפעל, סביב ההרים נִגְבָּלִים (סדר ב' דשבועות). וכן השתמשו בו ב"אם במובן המושאלי, היות מיוחד, быть опредѣлену, быть ограничену, בעשטימט זיין, מוגדר, בעשראַנקט זיין. וכמו כן בענין היות ההפעיל, יוצא במובן המושאלי, עשות גדר מבדיל בין דבר לדבר, אומגראַנצן, וְהִגְבַּלְתָּ את העם (שמות י"ט י"ב), תעשה גבול לפני העם לאמר, עד פה יבאו ולא יוסיפו. וכן ביחס אל המקום, הִגְבִּיל את ההר (שם שם כ"ג), עשות גבול נסמן בהר, ולא נמצא יותר. ובפיוט היו מְגַבָּלִים (סדר ב' דשבועות). ובדב"אם בענין באור גדרי המושג, בעשטימען, דעפיניר, определить. מלשערהו וּמְלַהֲגְבִּילָהוּ (שיר השירים ד').

2) הַגְּבָלָה, בתלמוד, שה"פ. עשיית גדר, במובן הטבעי והמושאלי, זו מצות הַגְּבָלָה (שבת פ"ו ע"א). ובספרי המחברים בענין יעוד וזמן, בעשטימונג, опредѣленіе.

גַּבָּלָת, ש"נ. שרשת גַּבָּלָת מעשה עבת (שמות כ"ח כ"ב), שרשרת גַּבָּלָת (שם ל"ט ט"ו) ולא נמצא יותר. אונקלוס תרגם, תכין מַתַּחְמִין, מלשון תְּחוּם וגבול שיהיו תקועות בטבעות שעל גבול החושן, וכן תרגם השמרוני, וכן פי' רש"י, ענדקנאָטען, крайніе узелки. ולדעת ר' יונה בן גנאח ענינו מעשה קליעה ועבותה, געפלאָכטענע פערשלונגענע שנירע, плетенныя цѣпочки. ומעשה עבות הוא פירושו של גבלת (ועיין הערה).

מְגַבָּלָה, ש"נ. מענין הנ"ל, מְגַבָּלַת תעשה אתם (שמות כ"ח י"ד). לפירש"י הוא דבר הנמצא בסוף הגבול של החשן, ענדקנאָטען. ולדעת ה"ר יונה ענינו מעשה קליעה, פערשלונגענעס, сплетенное. (ועיין הערה).

2) גַּבְלִית, במשנה, ש"נ. במלאכת הבנין, הגזרה וְהַגַּבְלִית (אהלות י"ד א'). ובתוספתא (אהלות י"ד ט'), ואיזהו גַּבְלִית כל המעוקם מבאן ומכאן ומשויר מן האמצע, וואָלבונג, выпуклость, сводообразное, האָקקער.

וכן הוא בערבית.

גַּבַּל, שע"פ. עיר בנויה על הר גדול מהרי הלבנון במדינת פיניקיא, לא רחוקה מן הים הגדול הנקראת בפי סופרי יון Byblus לדרומה של צידון. ולפי דבריהם, היא העיר הראשונה אשר בנו בני האדם בארץ. לפנים היתה עיר בירת ממלכה הנקראת על שמה, והארץ הַגַּבְלִי וכל הלבנון (יהושע י"ג ה'), ובהמשך הימים נספחה לממלכת צר, ואנשיה היו מצויינים בחכמת הבנין, וכמ"ש ויפסלו בני שלמה ובני

הזרום וְהַגְּבָלִים (מ״א ה׳ ל״ב), וכמו שפירש רש״י, אומה ששמה גְּבַל ובקיאים לסתות אבנים ולבנות, וכמפורש בנבואת יחזקאל על צֹר, וקני גְּבַל והכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזקאל כ״ז ט׳), (עיין גָּבָל). מקור השם בלשון ערבית, וטעמו הַר, בערג, ropa. ונקראת העיר כן על שם שהיתה בנויה על הר גדול, כמ״ש.

גְּבָל, שע״פ. ארץ הרים במדינת אדום, לדרומו של ים המלח בסלע ערב, גְּבָל ועמון ועמלק (תהלים פ״ג ח׳). ובתרגום השמרוני מתורגם תמיד השם שעיר בשם גבליא, וכן הוא בת״י על התורה, ובספרי העמים נקראת Gabalena. ובמשנה, והגליל יחרב והגבלן ישום ואנשי הַגְּבוּל יסובבו (סוטה ט׳ ט״ו, וכמו כן במדרש שה״ש ב׳ י״ג). יש אומרים שהוא גבל שבמקרא, אך ממה שבא נדרף לשם גליל נראה דעת האומרים שהיא העיר הנקראת במקרא גוֹלָן שעמדה על גבול הגליל למזרחו. ובמדרש, ר׳ לוי ור׳ יעקב גבלאי (קהלת א׳ ד׳). ולדעת רבינו טוביה בעל הפסיקתא מה שנאמר, והירדן וְגְבָל (דברים ג׳ י״ז), הוא גְּבָל.

הערה. העולה מדעות המבארים האחרונים הוא שעיקר הוראת גָּבַל, הוא כמו שהוא בערבית, כרוכה וקפול, פֿאַרוויקקעלן, сплести. ומזה קליעה וגידול, פֿלעכטען, плести. ובמובן זה באו השמות גַּבְלָת, כִּנָּבָלָה במקרא. בענין מעשה קליעה ועבותה, וכמו שפירש ר׳ יונה בן גנאח. וממושג הכריכה והקליעה יצא מושג ההתעבות וההתנפות, דיכט צוזאממען דרֿאָנגען, сколачи-вать. ומזה הפעל גָּבַל בארמית ובמשנה בהוראת לישת בצק, קנעטטען, мѣсить. והפעל גָּבַן, בחלוף למ״ד בנו״ן, לישת חלב קפוי, ושב יצא ממושג זה לענין דבוק רגבי האדמה למוצק גדול אחד. ומזה גְּבַל בערבית, הר, בערג, ropa. שהוא מדובק רגבים בכמות גדולה. ולהיות ההרים הם התחומים מבריתם להבדיל ולהפריד בין מקום למקום יצא ממנו השם גְּבוּל בלי עבירת, ואפשר נ״כ לפי שהגבול הוא כחבל המקוף, וכמו מחבר ומדבק חלקי מקום ידוע לנוף אחד. ונראה להוסיף על דבריהם, כי יסודו של גָּבַל הוא גַּב, בענין דבר מוצק מתגשם ונראה לעין, שהתיחד לדבר תלול ומקוער, וממושג ההתנפות וההתעבות יצא לענין הכריכה והקליעה והקפול, על דרך הפעל גָּבַל שכולל שתי ההוראות האלה (עיין שם).

גְּבָנָה, ש״נ. חלב קפוי, שגובלים אותו לגוש אחד, צוזאממען נעראנגע מילך, מילכראַהם, קאָוּע, сыръ, сливки. וַכַּגְּבָנָה תקפיאני (איוב י׳ י׳). ובתלמוד נזדו ממנו פעל בבנין פיעל, עושה גבינה מחלב קפוי, קאָוּע מאכען, מְגַבֵּן חייב משום בונה (שבת צ״ה א׳), ובן הוא בל׳ ארמית וערבית.

גֶּבַע, גִּבְעָה, שני השמות האלה הם מיסודו של גַּב, וענין שניהם אחד, הר תלול, בערג, ropa. היגעל, холмъ. אלא שהראשון התיחד בלשון המקרא לשע״פ אל העיר העומדת בהר. וזה אם בפני עצמו או בסמיכות לשם אחר (עיין בשמות העצמיים הפרטיים). והשני בא על הרוב בענין שם עצם כללי נדרף לשם הר, גִּבְעָה גבהה (מ״א י״ד כ״ג), וכל הר וְגִבְעָה ישפלו (ישעיה מ׳ ד׳). וברבוי, להרים וְלַגְּבָעוֹת (יחזקאל ו׳ ג׳). ועל דרך המליצה, ההרים הקדומים המוצקים שהטבעו כאבני פנה למוסדות הארץ, ולפני גִּבְעוֹת חוללת (איוב ט״ו ז׳), אורגעבירגע, первобытныя горы. ומזה, גִּבְעַת עולם (בראשית מ״ט כ״ו), וממגד גִּבְעוֹת עולם (דברים ל״ג ט״ו). והכפל, מראש הררי קדם. ולפי שההרים היו מיוחדים לפנים לעבודת האלילים נאמר, על גִּבְעוֹת בשדה (ירמיה י״ג כ״ז), אכן לשקר מִגְּבָעוֹת המון הרים (שם ג׳ כ״ג). לדעת הריק״מ טעמו, לשקר היינו מצפים שיבוא עזרנו מן הגבעות, ושיבוא המון גוים לעזור לנו מן ההרים. והרשד״ל פירש לשקר היה מקוה שיבוא עזרו מן הגבעות אותו המון חונג שהיה עובד ע״ז על ההרים. ולכל המפרשים המ״ם של מִגְּבָעוֹת הוא יחם שממנו. ולדעתנו לא רחוק לשמוע שיהיה המ״ם מ״ם המשקל, וראוי היה להנקד מְגִבְעוֹת, וענינו קבוץ של גבעות, והכפל המון הרים, הרים רבים, ע״ד שמוש המ״ם בלשון המשנה (עיין דלע, קשא), והן הגבעות וההרים שעבדו עליהם ע״ז, והוא על דרך לשקר עשה עט (שם ח׳ ח׳). והתיחד

השם להר ציון, וסביבות גְּבָעָתִי ברכה (יחזקאל ל"ד כ"ו), על הר ציון ועל גְּבָעָתָהּ (ישעיה ל"א ד').

גְּבִיעַ, שת"ז. לכוס גדול, קעלך, чаша, бокалъ. ואת גְּבִיעֵי גְּבִיעַ הכסף (בראשית מ"ד ב'), גְּבָעִים מלאים יין וכסות (ירמיה ל"ה ה'). ומזה נראה שהגביע גדול מן הכוס. ובמלאכת חרשי כסף, מין קשוט על תבנית גביע, בלומענקעלך, цвѣточная чашечка. שלשה גְּבָעִים (שמות כ"ה ל"ג), גְּבִיעֶיהָ כפתריה (שם שם ל"א).

מִגְבָּעָה, שם לכובע בתבנית גבעה, האָהע מיטצע, нагловникъ высокая шапка. וחבשת להם מִגְבָּעוֹת (שמות כ"ט ט'), מיוחדים לכסוי ראש הכהנים הרהיוטים (ועיין מצנפת).

2) **גִּבְעָה**, במדרש, שם. גב גדול על העורף, האָקקער, горбъ. אני משוה לך גְּבִיעָתָהּ (בראשי' רבה ס"א) ובנ"א פרחתך.

גֶּבַע, **גִּבְעָה**, **גִּבְעוֹן**, שלשה השמות האלה התיחדו לשמות עצמים פרטים, שמות ערים שהיו בנויות על הרים וגבעות, ולהיות ענינם בעקר הוראתם אחד, באו במקרא, האחד במקום חברו, כמו שיבואר.

גִּבְעוֹן, שע"פ. עיר בארץ כנען, הראשה בארבעת הערים, גִּבְעוֹן והכפירה ובארות וקרית יערים, אשר התחברו לכניסת מדינה אחת מתנהגת ע"י זקניה, ועל שם העיר ההיא הראשה נקראו כל יושבי ארבע הערים ההן גבעונים, והם עשו בערמה ויפיקו ריצון מאת יהושע וזקני ישראל לכרות להם ברית, ובשביל ערמתם זאת נתנו אותם להטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה' (יהושע פרשה ט') ונקראו נתינים (עי"ש). כל ארבעת הערים האלה נפלו בגורל מטה בנימין (שם י"ח כ"ח), ונתנה לכהנים (שם כ"א י"ז). בגבעון נעשה הנס הגדול ליהושע שהעמיד את השמש בחצי השמים (שם י' י"ג) והכה במלכי כנען מכה רבה עד כי היה הדבר למשל בפי ישעיה בְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן ירגזו (ישעיה כ"ח כ"א). ומליצת כעמק בגבעון יתכן שבאה לכלול גם את עמק אילון שאמר יהושע להעמיד שם את הירח (יהושע י' י"ב). ולדעת גיזניוס ירמזו הנביא במאמרו כעמק בגבעון ירגזו, אל המלחמה שהפליא דוד להעזר בה על הפלשתים, ונאמר בה ויך את הפלשתים מגבע עד בואך גזר (ש"ב ה' כ"ה). ובדהי"א נאמר במקומו, מִגִּבְעוֹן ועד גזרה (י"ד ט"ז). המלחמה ההיא היתה אחרי המלחמה בבעל פרצים (ש"ב ה' כ', דהי"א י"ד י"א). ולזאת הוכיח הנביא תחלה ואמר, כי כהר פרצים יקום ה' (ישעיה כ"ח כ"א). בגבעון היתה במה גדולה לעבודת הש"י אחרי אשר נחרבה נב (מ"א ג' ד'). ובמשנה, באו לנוב וְלַגִּבְעוֹן הותרו הבמות (זבחים י"ז), בְּגִבְעוֹן היתה בְּרֵכָה גדולה (ש"ב ב' י"ג), והיא כנראה שנאמר עליה אל מים רבים אשר בְּגִבְעוֹן (ירמיה מ"א י"ב), ושם גם אבן גדולה (ש"ב כ' ח'), והיא הנקראת חלקת הצרים (שם ב' ט"ז), וסמוכה אל המדבר (שם שם כ"ד), ובשם היחס הַגִּבְעוֹנִים (שם שם כ"א).

גֶּבַע, א) עיר בנחלת מטה בניימין ונתנה ללוים (יהושע י"ח כ"ד, כ"א י"ז), ואחרי שנחלקה ממלכת ישראל לשתי ממלכות יהודה וישראל היתה גֶּבַע עיר הגבול הצפוני לממלכת יהודה, מִגֶּבַע עד באר שבע (מ"ב כ"ג ח'), מִגֶּבַע לרמון (זכריה י"ד י'), והיא לדעת הסופרים הקדמונים רחוקה כחמש מלין מִגַּפְנָה לצד נעאָפאָלים, ורישומה נמצא עוד היום בכפר גבי"ה על יד הנחל וַאדִי אַל גִּיב, בין סינגל (בית אל) ובין גפנה. ב) עיר בנחלת מטה בניימין (יהושע י"ח כ"ד, ש"א י"ג ג'), ובסמיכות לשם בניימין, גֶּבַע בניימין (מ"א ט"ו כ"ב), ומקומה בין מכמש ובין הרמה, וגבע זו נקראת על הרוב גִּבְעָה (עי"ש), וקרוב לה היה מקום בשם מַעֲרֶה (שופטים כ' ל"ג), (ועיין מערה בשרש ערה). והיא לדעת המבארים הנקראת כעת גִּ'עְבָה בין אל־סובייניט ובין וואדי פרה, ובסמוך לה היתה עוד ג) עיר אחת בשם גֶּבַע, גֶּבַע מלון לנו (ישעיה י' כ"ט). ובא, מִגֶּבַע עד בואך גזר (ש"ב ה' כ"ה), היא הנקראת בדהי"א (י"ד ט"ו) גִּבְעוֹן (עי"ש).

גִּבְעָה, שע"פ. א) בשבט יהודה על גבול פלשתים (יהושע ט"ו נ"ז), ונקראת גם קרית יערים (ש"א ז' א'), ונתנה לבנימן (שופטים י"ח כ"ב), וביחס אל השבט, הַגִּבְעָה אשר לבנימן (שם שם י"ד), והיא העיר הידועה על שם החטא הגדול שעשו יושביה עם הפלגש (פלגש בגבעה) (שם כ') וע"ש עונש חורבנה, עד כי היתה למשל בפי הנביאים, העמיקו שחתו כימי הַגִּבְעָה (הושע ט' ט'), ואחרי כן שבה ונתישבה עוד, ונזכרת כמה פעמים בשם גִּבְעַת בנימן (ש"א י"ג, ב' ט"ו זכרומה), והיתה עיר מולדת המלך שאול ונקראת גם על שמו גִּבְעַת שָׁאוּל (ש"א ט"ו ל"ד, ישעיה י' כ"ט). וביחס שאל, הַגִּבְעָתָה (שופטים כ' ד'), ובא, ואחת גִּבְעָתָה בשדה (שם שם ל"א), ובנראה שזו היא מקום אחר נקרא ג"כ בשם זה סמוך לעיר גבעה. ובסמיכות לשמות אחרים: א) גִּבְעַת אֲמָה אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון (ש"ב ב' כ"ד). ב) גִּבְעַת עָרְלֵי, מקום ידוע בתחומי ירושלים (ירמיה ל"א ל"ט). לדעת פירסט יתכן שהיה המקום ההוא מיוחד למצורעים בעלי ערב (עיין ערב). ג) גִּבְעַת הָאֱלֹהִים (ש"א י' ה'). רש"י פירש על פי תי"ע שזו היא גבעת קרית יערים ששם היה ארון אלהים לעת ההיא, אך ממה שנאמר באותו ענין, ופגעת חבל נביאים וגו' נראה שזו היא רמה, מקום מושב שמואל שנודע בשם ניות ברמה מקום תלמידי שמואל שהתחנכו בנביאות (עיין שם י"ט כ' כ"ד). ד) גִּבְעַת הַחֲכִילָה בדרום מדבר זיף (שמואל א', כ"ג י"ט) (עיין חכילה). ה) גִּבְעַת הַמּוֹרֶה בעמק (שופטים ז' א') (עיין מורה). ו) גִּבְעַת פִּנְחָס בהר אפרים, שם נקבר אלעזר הכהן, ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בְּגִבְעַת פִּנְחָס בנו אשר נתן לו בהר אפרים (יהושע כ"ד ל"ג). לדעת אייזיביום היא שנקראת ביימי Gabatha, גַּבַּתָא. י"ב מילין מן אליות ראפאלים והוא מקום קבר הנביא חבקוק. ז) גִּבְעַת הָעָרְלוֹת, שם מל יהושע את בני ישראל הבאים אל הארץ ונקרא ג"כ גלגל (יהושע ה' ג' ט'), עיי"ש. ובא בספר ערי בנימין, גִּבְעַת קריית ערים ארבע עשרה (שם י"ח כ"ח). לדעת המפרשים גִּבְעַת שם עיר, וכן קִרְיַת שם עיר, והמלה ערים נמשכת למטה לשמות המספר. ולדעת המבארים האחרונים, שלש המלות גבעת קרית ערים הן שם אחד, והוא גבעת־קרית־יערים, ונחסרה מלת יערים מפני תביפותו אל השם ערים (עיין קדית יערים), ובשם היחס, הַגִּבְעָתִי (ד"ה א' י"ב ג') ח) גִּבְעַת יְרוּשָׁלַיִם (עיין ירושלים).

גִּבְעֹל, ש"ז. יסודו גבע בתוספת למ"ד להקטין ע"מ חרגל, גביע קטן. קעלכלין, чашечка. והתיחד לכוס הפרח. בליסתענקעלכלין, цвѣточная чашечка.

וְהִפְשִׁתָּה גִּבְעֹל (שמות ט' ל"א), בעת שהיתה בגבעולים, וכמו השעורה אביב. ובמשנה, אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו (פ"ה י"א ז'), שלשה קלחים ובהם שלשה גבעולין (שם שם ט'). לפירוש הרמב"ם גבעולין היא הפרח קודם שיתפתח, כל עוד שהוא מקובץ בכום אחד, ומפירש"י במקרא נראה שהוא קנה הפשתן כשהוא מתקשה, שפענגעל, стебель. ובמדרש, למי שהיה לו שדה של פשתן נכנס לתוכה בערב והיתה נאה, בא להכנס בבקר ומצאת שנעשית גבעולין (במדבר רבה ז'), יתכן שהכוונה שיצאו הגבעולין שלא בזמנם שהוא סימן רע לפשתן.

גָּבַר, פעו"י. הקל, (בהפסק גָּבֵר העתיד יִגְבַּר) במובן המבעי והמוסרי. א) היות חזק ועצום, שטארק, מאָכטיג, קראָפטיג זיין, быть сильнымъ, крѣпкимъ. **כִּי לֹא בכח יִגְבַּר־אִישׁ** (ש"א ב' ט') ע"י הכח, ולא לאמונה **גָּבְרוּ בארץ** (ירמיה ט' ב'), **כִּי יהודה גָּבַר באחיו** (דה"א ה' ב'), בתוך אחיו, עתקו גם־**גָּבְרוּ** חיל (איוב כ"א ז'). ובענין רבוי מופלג, כי כגבוה שמים על הארץ **גָּבַר** חסדו על יראיו (תהלים ק"ג י"א), כי **גָּבַר** עלינו חסדו (שם קי"ז ב'), והמים **גָּבְרוּ** מאד (בר' ז' י"ט), זיך פֿערשטאַרקען, возрастать. עוצם בכמות. וביחס היתרון, מַאריות **גָּבְרוּ** (ש"ב א' כ"ג), דברי עונת **גָּבְרוּ** מני (תהלים ס"ה ד'), ע"ד עצמו חטאתיך (ירמיה ל' ט"ו), וכן ביחס על, ברכות אביך **גָּבְרוּ** על ברכות הורי (בראשית מ"ט כ"ו), כי־**גָּבְרוּ** עלינו האנשים (ש"ב י"א כ"ג). ומזה יוצא ב) בהוראת נצוח, **וְגָבַר ישראל** (שמות

י״ז י״א), זיגנן, одолѣвать, осиливать. כי גָּבַר אויב (איכה א׳ ס״ז).

הפיעל, יוצא, נתינת כח וחזוק, שטאַרק מאכן, העלפֿן, помогать, усиливать. וַיְגַבְּרֵתִי את בית יהודה (זכריה י׳ ו׳). והכפל, ואת בית יוסף אושיע. וְגִבַּרְתִּים בה׳ (שם שם י״ב). ובמכילתא, וכי ידיו של משה מְגַבְּרוֹת ישראל (בשלח פ׳ ויבא). ובענין הוספת כח ביניעה ועמל, קראַפֿט אַנשטרענגן, напрягать силы. אם קהה הברזל וגו׳ וחילים וְגִבֶּר (קהלת י׳ י׳), החושב צריך להוסיף חילים לעשות מלאכתו.

ההפעל, ללשוננו נִגְבַּיר (תהלים י״ב ה׳). רש״י פירש כמו בלשוננו נתגבר, שטארק מאַכטיג ווערדן, стать крѣпкимъ. וי״מ הוסיף כח, שטאַרקע פֿערשאַפֿן, придать силу. והוא ע״ד מליצת, ולא לאמונה גָּבְרוּ (ירמיה ט׳ ב׳). ושעורו, נתחזק לתת עז ואמץ ללשוננו. ובא, וְהַגְבִּיר ברית לרבים (דניאל ט׳ כ״ז). לדעת המפרשים ענינו יחזק ברית, או יעשה ברית חזק, אין קראַפֿטיגעס בינדנים שליסטן, заключать крѣпкій союзъ. ויתכן שפירושו, יכריח בכחו רבים לכרות עמו ברית, אין בינדנים אויפֿדרינגן, навязывать кому союзъ.

ההתפעל, א) במובן רבוי עצום, ופשעיהם כי יִתְגַּבְּרוּ (איוב ל״ו ס׳), כי רבו ועצמו, ווען זיא גראָס, שטארק ווערדן, когда они усиливаются, возрастаютъ. מעין דברי עונות גָּבְרוּ (תהלים ס״ה ד׳). ב) גבורת נצוח על המתנגד. ובקשור עם עַל, על אויביו יִתְגַּבָּר (ישעיה מ״ב י״ג), זיך מאַכטיג ערווייזען, זיגנן, являть себя сильнымъ. ועם אֵל, ואֵל שדי יִתְגַּבָּר (איוב ט״ו כ״ה), פּראָצענן, упрямиться. ובמשנה, כמעין הַמִּתְגַּבֵּר (אבות ב׳ ח׳), זיך פֿערשטאַרקען, усиливаться. היו מִתְגַּבְּרִין (ר״ה ג׳ ה׳) מנצחים. ובגמרא, יִתְגַּבְּרוּ ברחמים (תענית ז׳ ע״ב), אם רואה אדם שיצרו מִתְגַּבֵּר עליו (חגיגה ט״ו א׳), זה הַמִּתְגַּבֵּר על יצרו (מגילה ט״ו ב׳).

גֶּבֶר, ש״ז. נרדף לשם איש זכר, מאַנספּערזאָן, мужчина. על היותו החזק במין, וכן הוא בארמית גוסורית, אלא שבהן הוא השם הכולל והמיוחד להוראה זו, ובעברית ישתמשו בו על המעט, והיחיד א) לאיש גדול בשנים יותר מבן עשרים יוצא לצבא העבודה, לא יהיה כלי־גֶבֶר על אשה (דברים כ״ב ה׳). וברבוי, לכו נא הַגְּבָרִים (שמות י׳ י״א), הַגְּבָרִים לבד מטף (שם י״ב ל״ז), ונופל על בעל בביתו, ועשקו גֶּבֶר וביתו (מיכה ב׳ ב׳), והבית אשר ילכדנו ה׳ יקרב לַגְּבָרִים (יהושע ז׳ י״ד), וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הַגְּבָרִים (דה״א כ״ד ד׳), הויז־הערר, домохозяинъ. לגלגלתם לְגֻבָּרִים (שם כ״ג ג׳). ב) בדבור המליצי, ותמיד בלשון יחיד, להורות על המין כלו. ובפרטיו יבוא א) בענין זכר בנגוד לנקבה, מאַן, мужчина. כי קנאה תמת גֶּבֶר (בישלי ו׳ ל״ד), נקבה תסובב גֶּבֶר (ירמיה ל״א כ״ב). וכן ראש בית, כי כן יברך גֶּבֶר (תהלים קכ״ח ד׳), הויזהערר, домохозяинъ. ב) בעל כח וגבורה, אזר נא כְגֶבֶר חלציך (איוב ל״ח ג׳), קראַפֿטיגער מאַנן, мужественный, сильный. מטלטלך טלטלה גֶּבֶר (ישעיה כ״ב י״ז), אותך הגבר יטלטלך טלטלה. ג) ועל הרוב מתיחס אל מין האדם בכלל ועל צד המעלה, מענש, человѣкъ. בהפך לשם אנוש, אם מעשהו יטהר גֶּבֶר (איוב ד׳ י״ז), ועל פת לחם יפשע גֶּבֶר (משלי כ״ח כ״א), אשרי הַגֶּבֶר יחסה בו (תהלים ל״ד ס׳). ועל המעט במובן כתם אדם, בְּגֶבֶר אין איל (שם פ״ח ה׳), וַגֶּבֶר יומת ויחלש (איוב י״ד י׳). ובא, והלילה אמר הרה גֶּבֶר (שם ג׳ ב׳). לדעת המפרשים ענינו ילד זכר הנולד, אין מאַנליכעס קינד, младенецъ. (ועיין הרה). ובא גם בענין גוף סתמי, גֶּבֶר בסגלתו ילכון (יואל ב׳ ח׳), איין יעדער, каждый. גֶּבֶר על חטאו (איכה ג׳ ל״ט). ובמשנה, כנוי לאבר ההולדה באיש המאושכן ובעל גבר (בכורות ז׳ ה׳). ובמדרש גדלי בשר, י״א בעלי גברין היו (שמות רבה כ״ה), וכן הוא בארמית. ואולי מזה התיחד גם לתרנגול להיותו שטוף בתשמיש, האַהן, пѣтухъ. בקריאת הַגֶּבֶר (יומא א׳ ח׳), שעה ידועה בלילה שהתרנגול קורא, קרא הַגֶּבֶר (סוכה ה׳ ד׳).

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

גֶּבֶר, שע"פ. בן אורי משנים עשר נציבי שלמה (מ"א ד' י"ט).

1) גֶּבֶר, כמו גָּבֶר, ע"מ לשון ארמית, עם גֶּבֶר תמים (תהלים י"ח כ"ו), ובארמית שבמקרא גְּבַר מן בני גלותא (דניאל ב' כ"ה), והרבוי מן המשקל גובר, קרבו גְּבָרִין (שם ג' ח'), מאֶנענער, גְּבָרַיָּא אלך (שם שם י"ג), שם גְּבָרַיָּא (עזרא ה' י').

גִּבּוֹר, גְּבוּר, שם תאר. בעל כח ועצמה, אין שטאַרקער, אין העלד, сильный, герой. גִּבּוֹר ציד (בראשית י' ט'), הַגִּבֹּרִים אשר מעולם (שם ו' ד'), החלש יאמר גִּבּוֹר אני (יואל ד' י'). וביחס אל ה', האל הגדול הַגִּבּוֹר (דברים י' י"ז). וע"ד ההתול, גִּבּוֹרִים לשתות יין (ישעיה ה' כ"ב). ועל צד היתרון, גִּבּוֹר במלחמה, קריענער, воинъ. חצי גִּבּוֹר (תהלים ק"כ ד'), כי גִּבּוֹר בְּגִבּוֹר כשלו (ירמיה מ"ו י"ב). ובסמיכות לשם חיל, גִּבּוֹר חיל (שופטים י"א א'), כשם תאר מרכב, אין מאַכטיגער העלד, храбрый витязь. ובהשאלה לשר צבא הַגִּבֹּרִים אשר לדוד (ש"ב כ"ג ח'), אַנפֿירער, השרים וְהַגִּבֹּרִים (דה"א כ"ט כ"ד). ומזה בכתבי הקדש המאותרים, פקיד וממונה על משמרת ידועה, גִּבֹּרֵי השוערים (שם ט' כ"ו), אַנפֿירער דער מאַהוזאַכטער, начальникъ привратниковъ בעל העושר, רייכער, בעגיטערטער מאַן, богатый, зажиточный. ויוצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גִּבּוֹרֵי החיל (מ"ב ט"ו כ'). ובמובן המוסרי, ולנעמי מודע לאישה איש גִּבּוֹר חיל (רות ב' א'), רעכטשאַפֿענער מאַן, благочестивый. ומזה בדחז"ל, איזהו גִּבּוֹר הכובש את יצרו (אבות ד' א'). ולרעה, מה תתהלל ברעה הַגִּבּוֹר (תהלים נ"ב ג'), וויטערין, тиранъ. כדרך שמושו לרוב בערבית.

גְּבוּרָה, ש"מ. א) עצמת הכח הטבעי, קראַפֿט, קאַרפּערליכע שטאַרקע, мощь, тѣлесная сила. טובה הכמה מִגְּבוּרָה (קהלת ט' ט"ז). וכולל חזוק כח הבריאות, גְּבוּרָה ולא בשתי (שם י' י"ז), חוששים לחזוק כחם ולא לאבדו בשתי. והרבוי להפלגה, ואם בִּגְבוּרוֹת שמונים שנה (תהלים צ' י'), שטאַרקע לעבענסקראַפֿט, большія силы. ומזה ב) אמץ רוח, מאַפֿערקיט, мужество, храбрость. עצה וּגְבוּרָה למלחמה (ישעיה ל"ו ה'), וְלַגְּבוּרָה משיבי מלחמה שערה (שם כ"ח ו'). ומזה כשם קבוץ, וּגְבוּרָתְךָ במלחמה (שם ג' כ"ה), כל גבורי המלחמה, קריענסמאַכט, воен-ныя силы, войско (תהלים ק"י ג'). ומיוחס אל אמץ רוח הנבואה, אנכי מלאתי כח את רוח ה' ומשפט וּגְבוּרָה (מיכה ג' ח'). ובהשאלה אל כח השמש, כצאת השמש בִּגְבֻרָתוֹ (שופטים ה' ל"א), כמו שנמשל לגבור, וישיש כְּגִבּוֹר (תהלים י"ט ו'). ג) מעשים שנעשים בכח וגבורה, נראַפֿטהאַפֿט, подвигъ, геройство. וכל דברי אסא וכל גְּבוּרָתוֹ (מ"א ט"ו כ"ג), מעשה תקפו וּגְבוּרָתוֹ (אסתר י' ב'). וביחס אל הש"י, ודעו קרובים גְּבֻרָתִי (ישעיה ל"ג י"ג). ועל יכולת השי"ת הגדולה, אַללמאַכט, всемогущество. לך ה' הגדולה וְהַגְּבוּרָה (דה"א כ"ט י"א). וברבוי, מי ימלל גְּבוּרוֹת ה' (תהל' ק"ו ב'). וכולל תהלות הגבורות, אבא בְּגְבֻרוֹת ה' (שם ע"א מ"ה), אבא לספר תהלת גבורותיו. ד) גבורת נצחון, побѣда. קול ענות גְּבוּרָה (שמות ל"ב י"ח), בהשקט ובבטחה תהיה גְּבוּרָתְכֶם (ישעיה ל' ט"ו). ובמשנה, מזכירין גְּבוּרוֹת גשמים (ברכות ח' ב'), (עיין תוי"ט). ואולי הוא בסמך על האמור, ורעם גְּבוּרָתוֹ (איוב כ"ו י"ד), שיתכן שהשם גבורות בזה הוא כנוי לגשמים, וכמ"ש גשם מטרות עזו (שם ל"ז ו'). ובתפלה נקרא ה' בַּעַל גְּבוּרוֹת, וברכת תחית המתים נקראת גְּבוּרוֹת, ע"ש התחלתה אתה גִּבּוֹר, ועל שמזכירים בה גבורות גשמים, אומר אבות וּגְבוּרוֹת וקדושת השם (ר"ה ד' ה'). וכן בא השם גבורה במדרשים בענין כנוי להש"י ולההתגלות השכינה, עד שנגלתה גְּבוּרָה (מכילתא בשלח י'), ומה השיב משה לפני הַגְּבוּרָה (שבת פ"ז א'), כל דבור ודבור שיצא מפי הַגְּבוּרָה נחלק לשבעים לשונות (שם פ"ח ב'). ובא על זקנה מופלגת, בן שמונים

לְגְבוּרָה (אבות ה' כ"ב), האהעס אלפער, ezy- אבל הגיע לְגְבוּרוֹת זו היא מיתת נשיקה (מו"ק כ"ח א').

גְּבִיר, ש"ת. ארון ומושל, הערר, הערר-бояринъ владыко, , שער . הוה גְּבִיר לאחיך (בראשית כ"ז כ"ט), הן גְּבִיר שמתיו לך (שם שם ל"ז), повелитель ולא נמצא יותר.

גְּבִירָה, ש"נ. לאשת המלך, המלכה, הערשערין, רעניערענרע קאָניגין, вла- מהיות גבירה, מן המלוכה. וברחז"ל אשה גדולה וכבודה, גבירתנו (סוטה י"ב ע"ב), שלא יאמרו בני גבירות תחלה ובני השפחות אחרונה (שמות רבה א').

גְּבֶרֶת, ש"נ. לאשה כבודה בעלת הבית, повелитель- מפני שרי גְּבַרְתִּי (בראשית מ"ז ח'), ושפחה כי תירש גְּבִרְתָּהּ (משלי ל' כ"ג), ובהשאלה, גְּבֶרֶת ממלכות (ישעיה מ"ז ה'), владычица

державъ.

1) גֶּבֶר, ארמית. כמו גְּבוֹר בעברית, גַּבְרֵי חיל (דניאל ג' כ').

1) גְּבוּרָא, ארמית כבעברית. וּגְבוּרְתָּא דילה היא (דניאל ב' כ').

2) גְּבָרִית, בתלמוד, תאה"פ. מעין טבע התרנגול, האהן ארטיג, по пѣтушьему תרנגולת שקרתה גְּבָרִית (שבת פ"ז ב'), בקול התרנגול.

2) גִּבָּרְתָּן, ברחז"ל, ש"ת. חוק, גבור, сильный, מאכטיג, העלד, герой גִּבָּרְתָּן כמותך (ספרי ויל"ך סימן ש"ח). וכאב אנוש לשון גבר מפני שהיא מכה הגברתנית (במדבר רבה פרשה ז'), והיא מחלת הצרעת.

3) הַגְּבָרָה, ברב"א, ש"מ. והוא הַגְּבָרַת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד (אמו"ד ד').

3) תְּגַבְּרֶת, ברב"א, ע"מ תִּלְבַּשְׁת, ש"מ. התחזקות כח הגבורה, אללמאכט, всемогущество . תְּגַבְּרֶת ה' (שם ג').

3) הִתְגַּבְּרוּת, בדב"א, קראָפּציונג, усиление.

גַּבָּר, שע"פ. וכנראה הוא שם מקום, בני גַּבָּר (עזרא ב' כ'), ובנחמיה נאמר במקומו בני גבעון (ז' כ"ה).

גַּבְרִיאֵל, שם אחד המלאכים הקדושים בחזיונות דניאל, ויאמר גַּבְרִיאֵל (דניאל ח' פ"ו), והאיש גַּבְרִיאֵל (שם ט' כ"א). ובאגדות חז"ל הוא שר של אש (פסחים קי"ח א'), (ועיין אִישׁ).

גָּבַשׁ, בערבית, יורה הפעל גָּבַשׁ והדומה לו גָּמַשׁ, התכווצות והקפאה, זיך сгуще- צוזאממענציהען, פֿערדיכטען, פֿעסטווערדען, ние, отвердѣваніе . וביחוד על הקפאת המים לקרח, גלידי הקרח, אייז, ледъ. וכנראה שמזה בא השם גָּבִישׁ במקרא, הנמצא בתבור עם מלת אֶל, שלש פעמים ורק בספר יחזקאל, אבני אֶלְגָּבִישׁ תפולנה (י"ג י"א י"ג, ל"ח כ"ב), גלידי הקרח ואבני הברד, האגעלשטיין, градина . ומתוספת המלה אֶל, נראה שהשם הזה לקוח מלשון ערבית. ובא פעם אחת בזולת מלת אֶל, ג) ראמות וְגָבִישׁ (איוב כ"ח י"ח), בתרגום הארמי בירולין, והוא שם מין אבן טובה, זעהר רײַנער עדעל, שטײַן, או הידוע בשם קריסטאל, кристалль - הדומה לאבני קרח, ולפנים השבו שיצירתו מן הקרח. ובארמית ישמשו בפעל גבש להוראת אסיפה וקבוץ ע"ד הפעל גבב, אגרה בקציר מאכלה, תרגומו וְגָבְשָׁה בחצדא (משלי ו' ב'). ובתוספתא, בית הפרס שגבשו בגבשושין (אהלות פרק י"ז ה'), שעשה בו תלים.

2) גּוּבְשָׁא, שם. גבעה, היגעל, холмъ. ושבר גדול מהגבעות (צפניה א' י'). תיב"ע מן גּוּבְשָׁא, לפי גירסת הרד"ק.

2) גַּבְשׁוּשׁ, גַּבְשׁוּשִׁית, גבעה קטנה, היגעל, холмъ. גַּבְשׁוּשִׁית קלילא (תרגום קהלת י"ב ה'). ובתוספתא, שָׁגָבְשׁוּ בְּגַבְשׁוּשִׁין (אהלות י"ז ה'). ובגמרא, היתה לו גַּבְשׁוּשִׁית ונטלה (שבת

ע״ג ב׳), שאפילו גַּבְשׁוּשִׁית קטנה דומה עליו כהרי הרים (שם קנ״ב א׳), ויסוד השרש, גב.

גַּבְתּוֹן, שע״פ. עיר בנחלת מטה דן על גבול ארץ פלשתים ונתנה ללוים (יהושע י״ט מ״ד, כ״א כ״ג), ועמדה עוד ביומי בית שני ונזכרת בדברי חז״ל, מִגְבְּתוֹן עד אנטיפטרס (ירושלמי מגלה א׳ א׳), ובחסרון ו׳ נ׳ שבאו לסימוהבנין, מגבת ועד אנטיפטרס (יבמות ס״ג ע״ב). וכן שמה בספרי יוסף פלאוויאוס גַּבַּתָּה ויסוד השם גב, גבה.

גַּג, שע״ז. כסוי הבתים העליון שעל התקרה, דאך, крыша, кровля. כציפור בודד על גָּג (תהלים ק״ב ח׳). ובארצות הקדם לפנים לא היו הגגות משופעים הרבה והשתמשו בהם תשמישי הבית, ועל כן היו צריכים להקף מעקה, ועשית מעקה לְגַגֶּךָ (דברים כ״ב ח׳), והיא העלתם הַגָּגָה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הַגָּג (יהושע ב׳ ו׳). וכן היו הגגות מקום מוצנע מיוחד להתבודד, טוב לשבת על פנת גָּג (משלי כ״א ט׳), וידבר עם שאול על הַגָּג (ש״א ט׳ כ״ה). והרבוי עמ״נ, חציר גַּגּוֹת (ישעיה ל״ז כ״ז), שהעשבים הגדלים על קרשי הגגות חלושים מאד. ובא בהשאלה לצד העליון בכלי, אַבערפלאַכע, верхъ, поверхность. את גַּגּוֹ (שפות ל׳ ג׳), ובמזבח מדבר. ובמאמר מבן סירא המובא בתלמוד הרבוי בל״ז, בשפל גַּגִּים גַּגּוֹ (יבמות ס״ג ב׳). ובגמרא, לגג תמרה לְגַג גרעינתה (חולין ס״ז ע״ב). וכן גם בצורת האותיות, כגון שנטלו לְגַגּוֹ של חית ועשאו שני זיינין (שבת ק״ד ע״ב). וע״ד המליצה, כל הנשים זרדו וזרד אימא עלה לְגַג (יומא ס״ז א׳), עלה למעלה מכל הזרדים (עיין זרד). ועיין גוג.

2) **גְּנִית**, גְּנִיָּת, במשנה, שם, כלי קבול מקוער, כעין גג מהופך, кувшинъ, ко-, קרוג, קעסעל, телъ (שבת כ״ד ה׳), גְּנִיָּת של זהב (סוכה ד׳ ו׳). ובגמרא על הרוב כלי שנותנים לתוכה שעורין לעשות שכר, יד לְגִנִּית תקציץ (שבת ק״מ ע״א), וכדה על שכמה (בראשית כ״ד ט״ו), תרגום השמרוני גִּינְתָא, שכפה הקב״ה עליהם את ההר כגיגית (שבת פ״ח ע״א).

גָּד, ש״ז. מזל טוב, הצלחה, גליקק, cuactie. ותאמר לאה בגד בכתיב והקרי בָּא גָּד, ותקרא את שמו גָּד (בראשית ל׳ י״א), והכתיב לדעת רשד״ל הוא כמו בְּגָד, וכמו, באשרי כי אשרוני (שם שם י״ג), וענינו בא לי במזל טוב, (ועיין גָּד בשע״פ). לדעת חכמי הלשון נגזר השם גָּד בהיראת מזל מן הפעל גָּדַד, גזד שהוראתו העקרית היא כריתה תתיכה וגזירה, לפי שהמזל חותך וגוזר טובותיו ורעותיו של אדם, אך ממה שאין במשמעות השם גָּד מזל בכלל כי אם מזל טוב, נראה שמשושג החתיך והגזרה שיש לפעל גָּדַד, יצא למושג ההבקעה בכח וההעברה בין הגזרים ברחבה באין מונע, שזה עיקר ענין ההצלחה וכפי ההנחה הראשונה של הפעל צָלַח (עיין שם ועיין גוד).

גָּד, שע״פ. א) בן יעקב אשר ילדה לו זלפה שפחת לאה, וטעם השם מפורש במקומו כי אמרה לאה בָּגָד בכתיב והקרי בָּא גָּד (בראשית ל׳ י״א), (ועיין גוד). ועל שם גָּד נקרא גם שבטו, בְּנֵי גָד (במדבר א׳ כ״ד), מַטֵּה גָד (שם שם כ״ה), וסתם גָּד (שם א׳ י״ד). וביו״ד היחס, הַגָּדִי (דברים ג׳ ו״ב), ונחלתם נקראת אֶרֶץ גָּד (ש״א י״ג ז׳). וזה לפי שהיתה נחלה גדולה ורחבה, וכן גָּד סתם (ירמיה מ״ט ג׳). ב) הנביא בימי דוד המלך (ש״א כ״ב ה׳), והיה עמו ועם נתן הנביא בחלוקת משמרות הכהנים והלוים לפי עבודתם (דהי״ב כ״ט כ״ה), וכתב את דברי ימי דוד מלכו (דהי״א כ״ט כ״ט) ושם נקרא גָּד החוזה (עיין חוזה). ובמובן שם ההצלחה בא השם גָּד בחבור עם שמות אחרים לשם ע״פ: א) בַּעַל גָּד, (עיין בעל גד). ב) דִּיבוֹן גָּד (במדבר ל״ג מ״ה). יש אומרים שהיא דיבון בארץ מואב שבנו אותה בני גָּד (שם ל״ב ל״ד) ונקראת גם על שמם, ובתיב״ע דיבון בֵּית מַגְלָה ונראה שפירש את השם במובן אלהי ההצלחה. ג) מִגְדַּל גָּד, עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע פ״ז ל״ז). (ועיין המגדל לעבודת הגר. ד) נַחַל הַגָּד, ויחנו

בערוער ימין העיר אשר בתוך הַנַּחַל הַגָּד (ש"ב כ"ד ה'), י"ת דבגו נחלא דשבטא גד. ושעורו, בתוך הנחל העובר בנחלת גד. והוא לדעת המבארים האחרונים נַחַל יַבּוֹק, וגם זה לא שם השבט הוא כי אם האליל שהיה שרו של הנחל ההוא.

גַּד, שע"פ. (מעין הקודם) שר ההצלחה שעבדו לו הבבליים, הערכים לַגַּד שלחן (ישעיה ס"ה י"א). לדעת י"מ הוא הכוכב צדק (יופיטער) שהיו מיחסים לו השפעת כל טוב, וי"א שהוא השמש, ומצוי הרבה בתלמוד ומדרשים, ערסא דגדא (נדרים נ"ז ע"א), מטה מוצעת לכבוד שר ההצלחה המפקח על שלום הבית, ונמצא בפעל בלחש, האומר גד גַּדִי וכו' יש בו משום דרכי האמורי (שבת ס"ז ע"ב), ופירש"י התמזלי מזלי. ועל המעט שבא בשם מזל סתם, כרכושתא ושונרא עבדו הלולא מתרבא דביש גַּדָּא (סנהדרין ק"ה ע"א).

גַּדָּה, שע"פ. מגזרת השם גָּד בלשון נקבה, אלהות ההצלחה בצורת נקבה, ובא בחבור עם השם חצר חֲצַר גַּדָּה, עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו כ"ז) (עיין חצר גדה). ומן השם גָּד נגזרו השמות: גָּדִי, גַּדִּי, גַּדִּיאֵל (עי"ש).

גָּדִי, שע"פ. אבי מנחם מלך ישראל (מ"ב ט"ו י"ד).

גַּדִּי, שע"פ. בן סוסי, משנים עשר המרגלים למטה מנשה (במדבר י"ג י"א).

גַּדִּיאֵל, שע"פ. בן סודי, משנים עשר המרגלים למטה זבלון (שם י"ד).

גַּד, שם עצם. א) מין זרעונים, קאריאנדער, кишнецъ, koріандръ. כזרע גַּד לבן (שמות ט"ז ל"א). לדעת י"מ נקרא כן על שם שהוא מלא חריצים וגידודים. ובגמרא, ב) עגול כגידא (יומא ע"ה א'). ובלשון ארמית נקרא בשם גַּדָּא, גַּדְדָּא, מין הצמח המר בטעמו, לענה, אַבסינט, ווערמוטה полынь. ומזה בדברי חז"ל, גַּד דבר מר, עשוואַם ביטערס, הוי טועמים אותו (את המן) מר וָגַד (שמות רבה), דברים שקשין לאדם כְּגִידִין (שבת פ"ז א').

1) גְּדָבָר, גָּדְבַר, בארמית שבמקרא, שר האוצרות, שאַצמייסטער, казначей (דניאל ג' ב') ולשון פרסית הוא, ובתרגום קהלת גדברין די ממנן על כזונא (ב' ז') (עיין גזבר).

א) גָּדַד, פ"י. מיסודם של גד גוד בעברית וארמית, כריתה והתוך וביקוע, שניידען, הויען, рѣзать, рубить. הקל בארמית שבמקרא, גְּדוּ אילנא (דניאל ד' י"א), ובמשנה, בזמן שהוא עתיד לָגוּד (אהלות פ"ז ח'), פרה שקרניה שחורים גָּדוּד (פרה ב' ב'). ולדעת המבארים בא מעיקר הוראה זו גם במקרא, גָּדוּדוּ על נפש צדיק (תהלים צ"ד כ"א) בוי"ו ובדגש, יבקיעו ויתנפלו עליו, איינדרינגען, איבערפאַללען, нападать ворваться. (גיזיניום) או יגזרו ויחתכו גזר דינם, ענטשיידען בעשלוסען, рѣшить. (ויעוין גדד ב'). ובמובנו הראשון בא בתלמוד גם על דרך השלמים, עד שֶׁיְּגַדְּדוּ שלש גְּדִידוֹת (ב"ב ל"ו ב'), גּוֹדְדִין בתמרים בוצרין בענבים (ב"מ פ"ט ע"ב). ויש גורסין בריי"ש שיגדור, גודרין. וע"ד ההשאלה, גוד או אגוד (ב"ב י"ג א'), קצין אתה דמים או אקוץ אני, בעשטימען, назначить, опредѣлить. ובא בבינוני פעול גָּדוּד שלחו (ב"ר פ"ח), מופשט וריק מכל, נאַקט, голый. ובנפעל, העומר לְגָּדֵד כגדוד דמי (כתובות נ"א א') לפי גרסת הערוך, (ועיין גדה). ובבנין

פיעל, בענין כריתה עקירה והריסה, אַבשניידען, צערשטאָרען, разрѣзать, разру-шать. ובדרוש על השם גָּד אמרו, בא מי שעתיד לְגַדֵּד משתיתן של או"ה ומנו אליהו (ב"ר ע"א). ומזה בפיוט, יריעותי גְּדָדָה (קרובות א' דראש השנה).

ההתפעל, במקרא, עשיות שריטות בגוף עצמו, זיך אין דיא הויט שניידען, надрѣзаться. לא תִתְגֹּדְדוּ ולא תשימו קרחה (דברים י"ד א'), מנהג אבלות וסימן צער גדול אצל עמי הקדם עובדי ע"ז, וקרועי בגדים וּמִתְגֹּדְדִים (ירמיה מ"א ה'), עד מתי תִּתְגֹּדְדִי (שם מ"ז ה'). ולדעת המבארים האחרונים נאמר מיסוד הוראה זו, ובית זונה יִתְגֹּדְדוּ

(שם ה׳ ו׳), יבקיעו וידחקו את עצמם להכנס בבית זונה, (ועיין גדד ב׳).

2) גְּדִידָה, ש״נ. בגמרא, איינשניטט, надрѣзъ. שריטה וגְּדִידָה אחת היא (מכות כ״א א׳).

גְּדוּד, שם עצם זכר. א) חריץ בשדה המבדיל בין תלם לתלם, борозда (תהלים ס״ה י״א). וביתכן שכולל גם הבליטות העשויות ע״י החריצות. ומזה בגמרא, תל קטן, גְּדוּד חטשה ומחיצה חמשה (שרבין צ״ג ב׳), ערהאֲהִנג, возвышенность. ומזה במשנה, בליטות יוצאות משברי חומה ישנה, היו שם גְּדוּדִיות גבוהות עשרה (שם ה׳ א׳). בליטות יוצאות משפת ברכת המים, הא דלית ליה גְּדוּדִי (שבת מ״א א׳), אופער, ב) שרט בבשר איש, איינשניט, регъ. надрѣзъ, царапина על כל ידים. גְּדֻדֹת (ירמיה מ״ח ל״ז). ובתלמוד, שלש גְּדִידוֹת (בבא בתרא ל״ז ב׳), חריצים ושריטות בתמרים (עיין לעיל). ג) חבר אנשי מלחמה, отрядъ. ויהי שר גְּדוּד (מ״א י״א כ״ד), ואשבון כמלך בְּגְדוּד (איוב כ״ט כ״ה). ובא בהשאלה כשם צָבָא לצבאות השמים, היש מספר לְגְדוּדָיו (שם כ״ה ג׳). והתיחד לחבר אנשי המלחמה היוצאים להבקיע במחנה האויב להומם ולשלול שלל, партизанскій отрядъ, שפריי־שאר, ארדוף אחרי הַגְּדוּד (ש״א ל׳ ח׳), וארם יצאו גְּדוּדִים (מ״ב ה׳ ב׳). ועם זה חבר שודדים, רייבער־באנדע, толпа хищниковъ. פשט גְּדוּד בחוץ (הושע ז׳ א׳), וכחכי איש גְּדוּדִים (שם ו׳ ט׳). ועל דרך המליצה, בת־גְּדוּד (מיכה ד׳ י״ד), אומה שכל עסקה מלחמה ושד. ובא במובן שם הפעולה, ויואב בא מַהֲגְּדוּד (ש״ב ג׳ כ״ב), ממלאכת הגדוד, שפרייפצוג, надзначество. ומזה, יוצאי צבא לַגְּדוּד (דהי״ב כ״ו י״א). ובהשאלה, יחד יבאו גְּדוּדָיו (איוב י״ט י״ב), כנוי למשלחת פגעים רעים. לדעת המבארים התיחד השם גְּדוּד בתחלה לחבר אנשי המלחמה היוצאים להבקיע במחנה האויב, ונגזר מעיקר הוראת הפעל, כריתה חתוך ובקיעה, והושאל אח״כ לכל חבר אנשי המלחמה, צבא. ולדעתנו עיקר הוראתו, חתוך, חלוקה, וממנה בהשאלה מחלוקת אנשי חיל, קרינס־אַבטהיילונג отрядъ. ועל דרך גזרת השם צָבָא, חָצָץ. ובמשנה, גדודי חיות ולסטים (ב״מ ו׳ ח׳). ומן השם הזה כנראה שוב נוצר פעל:

ב) גָּדַד, הקל יוצא, בענין אספה וקבוץ לגדוד, זיך צוזאממען שאַרען, собираться толпами. עָגוֹדוּ על נפש צדיק (תהלים צ״ד כ״א). בויו״ו ובדגש, ולא נמצא יותר בבנין ובענין זה במקרא. ובדחז״ל בבינוני פעול, וראה את עונותיהם של ישראל גְּדוּדִים (תנא דב״א ז׳). ובפיוט ע״ד המרובעים יוצא לשלישי, גּוֹדֵם לבית בחירתך (וולת ליום ב׳ דסוכות).

ההתפעל, התאסף והתקבץ בגדודים, זיך שאַרען וויוע זאממעלן, собираться толпами. ובית זונה יִתְגּוֹדָדוּ (ירמיה ה׳ ז׳), עתה תִּתְגֹּדְדִי בת גְּדוּד (מיכה ד׳ י״ד).

גְּדֻגֹּד, שע״פ. שם אחת התחניות אשר חנו בני ישראל במדבר, משם נסעו הַגִּדְגָּדָה ומן הגדגדה וגו׳ (דברים י׳ ז׳), ובאלה מסעי בני ישראל נאמר במקומה, חר הַגִּדְגָּד (במדבר ל״ג ל״ב). ובא זה ולמד על זה כי יסודם אחד גדד. ובא ע״ד הכפולים המרובעים, במובן כריתה ובקיעה, ושמו מקום חריצים ונעיצים, אלא שהשם גְּדֻגָּד הוא בבנין פיעל והם גְּדֻגֹּד בפועל.

גְּדִי, (שרשו גדה), שע״ז. הרך בבהמה דקה ממין העזים, козле־бѣлокозый. הנה שלחתי הַגְּדִי הזה (בראשית ל״ח כ״ג). ועל הרוב נסמך לעזים, אנכי אשלח גְּדִי עזים (שם שם י״ז). והרבוי, שלשה גְּדָיִים (ש״א י׳ ג׳), שני גְּדָיֵי עזים (בראשית כ״ז ט׳). והנקבה

גְּדִיָּה, צִיעגכן, молодая коза. לא נמצא כי אם פעם אחת ברבוי, ורעי את גְּדִיֹּתָיִךְ (שיר השירים א׳ ח׳). ובמשנה, בהותמות שהיו במקדש היה חותם גְּדִי. ואמרו, גְּדִי משמש עם נסכי הצאן גדולים וקטנים זכרים ונקבות (שקלים ה׳ ג׳). ומזה נראה שהשם גְּדִי היה כולל כל הרכים בבהמות הרקות. ובדחז״ל ע״ד המליצה

אם אין גְּדָיִים אין תישים (ירושלמי סנהדרין פ"ו), כנוי לתלמידים קטנים, גְּדָיִים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים (שם פ"א), התלמידים הקטנים שהנחת נעשו גדולים בחכמה. ובהשאלה, הגרעינין הרכים, אל תגרמו לי לבשל גְּדָיִים (של תבואה) עד שהן במעי אמותיהן (פסיקתא עשר תעשר, ועיין רש"י דברים י"ד כ"ב), יונגע נעפּערייד־עקאָרנער, молодыя зерна. ובא במקרא בחבור לשם עֵין לענין שם עצם פרטי עֵין־גְּדִי, והוא כנראה מן גַּד בלשון מזל (עיין עין גדי).

3) גְּדִי, שם. אחד מן י"ב המזלות, צייגענבאָק, козерогъ. והוא השולט בחדש טבת (ספר יצירה פ"ה).

גְּדָה או גֵּדָה, ש"נ. שפת הנהר, אויפער, берегъ. ולא נמצא במקרא כי אם ברבוי, מלא על כל גְּדוֹתָיו (יהושע ג' ט"ו), ובהרי"א (י"ב פ"ו) בכתיב גדיותיו מן הנפרד גְּדָיָה. וביסודו כנראה שהוא מן גַּד בהוראת כריתה חתוך ובקועה, ועם זה הבליטה הנעשית בקרקע ע"י המים שבוקעים בה, דומה לשם גָּדוּד (עי"ש). ובארמית, גודא, אגודא דנהר מלכא (ניפר ע"ג ע"א).

גָּדַל, פעו"י. הקל עומד, (הבינוני גָּדֵל. ומזה בבנוי, גְּדַלַנִי (איוב ל"א י"ח), העתיד אֶגְדַּל), עקרו רבוי כמות והתגסות הגופים על ידי כח הצומח, גראָסס זיין, וויידרד, העראנוואכסען, быть, сдѣлаться бо-льшимъ, возрастать (בראשית ל"ד י"ח), וַיִּגְדַּל הילד וינמל (שם כ"א ח'), הילדים אשר גָּדְלוּ אתו (מ"א י"ב ח'), מיט יעמאַנדען אויפוואַכסען, выростать вмѣстѣ съ кѣмъ (איוב ל"א י"ח), גדל אתי כאלו הייתי אביו. ומזה בהשאלה, א) רבוי בכמות העושר והקנינים, וַיִּגְדַּל האיש וילך הלוך וָגָדֵל עד כי גָדַל מאד (בראשית כ"ו י"ג), רייך ווערדען, богатѣть. על כן גָּדְלוּ ויעשירו (ירמיה ה' כ"ז). ב) בכמות החשובות המעלה והכבוד, כאשר גָּדְלָה נפשך (ש"א כ"ו כ"ד), פּהייער, быть дорогимъ, важнымъ זיין, וְגָדַלְתִּי והוספתי (קהלת ב' ט'). וביחוס אל הש"י, ברבוי איכות גדולת הרוממות, ער-האבן, גראָסס זיין, великимъ, величественнымъ быть. על כן גָּדַלְתָּ ה' (ש"ב ז' כ"ב), יְגָדַל נא כח ה' (במדבר י"ד י"ז), מה־גָּדְלוּ מעשיך ה' (תהלים צ"ב ו'). ופ"א בא במובן יוצא, רק הכסא אֶגְדַּל ממך (בראשית מ"א מ'). ומזה ג) בכל ענין שהוא מרובה בכמותו, כי גָּדַל הכאב (איוב ב' י"ג), כי גָּדְלָה צעקתם (בראשית י"ח כ"ג). ומענין רבוי הכמות הטבעי יצא לענין רבוי הכמות המלאכותי והתיחד ד) לקליעת חוטים ושערות וחבורם לקליעה אחת שהיא כמו הולכת הלוך וגדול עם תוספת כל חוט וחוט, פלעכטען, плести. ומזה בא במקרא השם גְּדִיל (עיין שם). ובמשנה גם בפעל, וכן הַגּוֹדֵלֶת (שבת י' ו'), ובגמרא הגודלת (חיבת) משום בונה, וכי דרך בנין כך? אין כדדרש ר"ש בן מנסיא, ויבן את הצלע מלמד שקלעה הקב"ה לחוה וכו' שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא (שבת צ"ה א'), שפחה גּוֹדֶלֶת (קדושין ב' ח'). ובגמרא, וְנִגְדּוֹל תרתי פּתילתא (ניפין ס"פ א'). ובבינוני פעול, מהצלת וכו', של חילת, גְּדוּלָה מסככין בה ארונה אין מסככין בה (סוכה כ' ע"א) (ועיין פיעל). ובענין חבור ואגידה אמרו, ושוין שאין גּוֹדְלִין תנור לכתחלה (מו"ק י"א א'), צו זאממענבינדען, связывать. ולדעת המבארים האחרונים עיקר הוראת השרש הוא, קליעה, ומבחינת החוזק והעוצם שנעשה על ידי הקליעה יצאה הוראת רבוי הכמות הטבעי על ידי צמיחת הגוף שהוא הולך ומתחזק ומתעבה.

הפיעל, יוצא, א) גרם רבוי הכמות, давать растить, выра-стать. בשער, גִּדֵּל פרע שער ראשו (במדבר ו' ה'). ובדחז"ל, זקנך מְגוּדָּל (ברכות י"א ע"א), גראָסס געוואכסען. ובצמחים, וגשם יְגַדֵּל (ישעיה מ"ד י"ד), מים גִּדְּלוּהוּ (יחזקאל ל"א ד'). והכפל, תהום רממתהו. ובאדם יכלול גם ענין החנוך והלמוד שזהו תכלית הגדול, воспитывать, обу-чать, учить. בנים גִּדַּלְתִּי ורוממתי (ישעיה א' ב'), בניו כנטעים מְגֻדָּלִים (תהלים קמ"ד י"ב), וּלְגַדְּלָם שנים שלש (דניאל א' ה'). ובגמרא בהוראת עומד, י"ח ימים גִּדַּלְתִּי

אצל ר' אושיע׳א ברבי (ערובין דף נ"ג ע"א). ומזה ג) גדולת מעלה, אנגעזעהען, מאכטיג מאכען, сдѣлать важнымъ, сильнымъ. גִּדֵּל המלך אחשורוש את המן (אסתר ג' א'). וביתום אל תש"י, לְגַדֵּל ולחזק לכל (דהי"א כ"ט י"ב), אחל גַּדֶּלְךָ (יהושע ג' ז'), וַיְגַדְּלֵהוּ למעלה (דהי"ב א' א'). ג) ההלטת החשיבות והגדולה, פֿיר גראָסע ערקלאָרען, רהמען, פרייזען, признать великимъ, прославить עם יהם הפעול, וַאֲגַדְּלֶנּוּ בתודה (תהלים ס"ט ל"א). ובקשור עם יחם שאליו, גַּדְּלוּ לה' אתי (שם ל"ד ד'). ד) ובגמרא בענין קליעה ואריגה, פֿלעכטען, плести, вить סרים מְגַדֶּלֶת שער (שבת ק"ד ב'). ובענין אגידה, צוזאממען בינדען, связывать מְגַדְּלֵי הושענא וכו' גדלתיו הושענא (סוכה ל"ז א'), ופירש"י ולשון הגמרא לומר לכל אומן בדבר לשון זה וכו' הא למדת שהוא לשון עשיה ותקון.

ההפעיל, א) עומד, כעין הקל, הוספה בכמות, הערַאַנוואַכסען, גראָסע ווערדען, возрастать. וצפיר העזים הַגְדִּיל (דניאל ח' ח'). ורבוי בכח, כי הִגְדִּיל אויב (איכה א' ט'). ובמשנה, תמתין עד שֶׁהִגְדִּיל (יבמות י"ב ז'), ואם הִגְדִּילוּ יעקרו (כלאים ג' ז'), כל זמן שֶׁן מַגְדִּילִין (בכורות פרק ו"י י"א). ועל הרוב יבוא ב) בהוראת פעל יוצא, לַהֲגְדִּיל שקל (עמוס ח' ה'), גראָסע מאכען, פֿערגראָסערן, сдѣлать. אַגְדִּיל המדורה. большимъ, увеличить (יחזקאל כ"ד ט'). ובמובן המוסרי, הַגְדִּילָה השמחה (ישע' ט' ב'), גָּדַיִל תורה ויאדיר (שם מ"ב כ"א), וַהֲגְדֵל חסדך (בראשית י"ט י"ט), כמו עשית חסד גדול, מַגְדִּיל ישועות מלכו (תהל' י"ח נ"א), עושה ישועות גדולות, הַגְדִּיל תושיה (ישעיה כ"ח כ"ט), והוא כפל של הפליא עצה, ושעורו הוא בעל עצה נפלאה ובעל תושיה גדולה, וכן הַגְדַּלְתִּי מעשי (קהלת ב' ד'), הִגְדַּלְתִּי והוספתי הכמה (שם א' ט"ז). ומושך אחריו פעל אחר במקור, הִגְדִּיל ה' לעשות (תהלים קכ"ו ב' ג'). ויובן במובן תאר הפעל, עשה גדולות, ולפעמים הפעל השני חסר ומובן בכח המאמר, עד דוד הַגְדִּיל (ש"א כ' מ"א), חסר הפעל לבבות, כי ראו את אשר הִגְדִּיל עמכם (שם י"ב כ"ד) לעשות. לַהֲגְדִּיל למעלה (דהי"א כ"ב ה'), כמו להגדילו למעלה, ומוסב על הבית הנזכר מקודם, ואל תַּגְדֵּל פִּיךָ (עובדיה א' י"ב), דיינען מונד נראָסע (חיית) אַפֿנען, расширать ротъ. על דרך על מי תרחיבו פה (ישעיה נ"ז ד'), זדומה לו וַתַּגְדִּילוּ עלי בפיכם (יחזקאל ל"ה י"ג), במובן התפארות, וכן כל מקום שהוא נקשר עם מלת היתם על, ענינו התפארות על זולתו, משנאי עלי הִגְדִּיל (תהלים נ"ה י"ג), עושה עצמו גדול ממני, כי על ה' הִגְדִּיל (ירמיה מ"ח כ"ו). ובא, הִגְדִּיל עלי עקב (תהל' מ"א י'), ענינו בועט בי, והפוכו, לא ירים איש את ידו ואת רגלו (בראשית מ"א מ"ד), אשר הרפו את עמי וַיַּגְדִּילוּ על גבולם (צפניה ב' ח'). ר"מ הגדילו פיהם לחרף את גבולם. ויתכן ששעורו ויגדילו את גבול ארצם על גבול ישראל, שהסיגו את גבולם, ובמו שהוכיח עמים את בני ישראל, על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם (א' י"ג), ובלבבו יַגְדִּיל (דניאל ח' כ"ה), כמו בלבבו יגדיל את נפשו, וכענין פרי גֶּדֶל לבב (ישעיה י' י"ב).

ההתפעל, א) הראות גדולות מעלה, זיך גראָסם צייגען, казаться великимъ. וְהִתְגַּדַּלְתִּי והתקדשתי (יחזקאל ל"ח כ"ג). ב) התפארות, זיך רהמען, זיך האָכמיטהיג ערהעבען, величаться, гордиться. היתפאר הגרזן וגו' אם יִתְגַּדֵּל המשור על מניפו (ישעיה י' ט"ו), ויתרומם וְיִתְגַּדֵּל על כל אל (דניאל י"א ל"ו). ובדחז"ל כעין הקל לגדול ותוך, והיתה יתומה אחת מְתְגַּדֶּלֶת עמה בפלטין (שמות רבה פרשה מ"ה).

גָּדֵל, שם תאר. דיק, שפאַרק, толстый, крѣпкій, גְּדֵלֵי בשר (יחזקאל ט"ז כ"ו). ובא במובן בינוני ע"מ פָּעַל, הלוך וָגָדֵל (בראשית כ"ו י"ג), גראָסם ווערדענד, возрастающій, וכן הלוך וְגָדֵל וטוב (ש"א ב' כ"ו). ועל הרוב יבוא ע"מ פָּעוֹל.

גָּדוֹל, ש"ת. עקרו רב הכמות בקומה ובשנים, גראָסם, большой, великій. והפוכו, קטן, מקטן ועד גָּדוֹל (בראשית י"ט י"א), מִגְּדוֹלָם ועד קטנם (יונה ג' ה'). ובשטה, הים הַגָּדוֹל (במדבר ל"ד ו'), הנהר הַגָּדֹל (דברים א' ז'). ובשעור המדה, המאור הַגָּדוֹל

(בראשית א' ט"ז), גל אבנים גָּדוֹל (יהושע ז' כ"ו). ובבמות המספר, כי לגוי גָּדוֹל (בראשית כ"א י"ח); לגוי גָּדוֹל ועצום (במדבר י"ד י"ב), גדול בבמות, ועצום באיכות. עיר גְּדוֹלָה (יהושע י' ב'), ערים גְּדֹלוֹת ובצורות (דברים א' כ"ח), משתה גָּדוֹל (בראשית כ"א ח'), ברוב המאכלים או ברוב הקרואים, ברכוש גָּדוֹל (שם ט"ו י"ד), שבע גָּדוֹל (שם מ"א כ"ט). ובבמות הזמן, עוד היום גָּדוֹל (שם כ"ט ז'). ובמספר שנים ביחס אל הקטן ממנו, אֶלטער, старшій (מעט. אחי יפת הַגָּדוֹל (שם י' כ"א). וכן ברבוי האיכות, והיה כל הדבר הַגָּדֹל וגו' וכל הדבר הקטן (שמות י"ח כ"ב), וויכטיג, важное. לעשות קטנה או גְּדוֹלָה (במדבר כ"ב י"ח). במובן המפשט (ועיין בסמוך), וויכטיגעס, важное. ואת כל בית גָּדוֹל (מ"ב כ"ה ט"ו), הבית אשר אני בונה גָּדוֹל (דה"ב ב' ד'), במעלה ובחשיבות, גראָסס, וויכטיג. אם לא בתים רבים וגו' גְּדֹלִים וטובים (ישעיה ה' ט'). ובהשאלה, בכח גָּדוֹל. והכפל, וביד חזקה (שמות ל"ב י"א), ובמרא גָּדֹל (דברים כ"ו ח'), ובקצף גָּדוֹל (שם כ"ט כ"ז). ובהכונות ומדות הנפש, חרדה גְּדֹלָה (ברא' כ"ו ל"ג), יראה גְּדוֹלָה (יונה א' י'), שנאה גְּדוֹלָה (ש"ב י"ג ל"ו), שמחה גְּדוֹלָה (מ"א א' מ'). גָּדוֹל עוני מנשוא (בראשית ד' י"ג), וברחמים גְּדֹלִים (ישעיה נ"ד ז'). ובענין חזק, שמאָרק, גראָסס, קול גָּדוֹל (דברים ה' י"ט), תרועה גְּדוֹלָה (יהושע ו' ה'), צעקה גְּדֹלָה (שמות י"ב ל"ד), מהומה גְּדֹלָה (דברים ז' כ"ג). ובמובן המוסרי, בחשיבות, אַנגענעהם, уважаемый. גם האיש משה גָּדוֹל מאד (שמות י"א ג'), ושם אשה גְּדֹלָה (מ"ב ד' ח'). ומיוחד לנכבדים בממשלה, שר וְגָדוֹל נפל (ש"ב ג' ל"ח), מטעם המלך וּגְדֹלָיו (יונה ג' ז'), פֿירסט, אָבער פֿירסטער, вельможа. הכהן הַגָּדֹל (במדבר ל"ה כ"ח), אָבער פּריסטער, первосвященникъ. גָּדוֹל כבודו (תהלים כ"א ו'), וכרומה. וביחוס אל הש"י, האל הַגָּדֹל הגבור (דברים י' י"ז), גָּדוֹל ה' ומהלל מאד (תהלים קמ"ח ג'). ובשבא תאר ליום, הוא על הרוב יום של פורעניות, כי גָּדוֹל היום ההוא וגו' ועת צרה היא ליעקב (ירמיה ל' ז'), כי גָּדוֹל יום יזרעאל (הושע ב' ב'). וביחוד כשהיום מיוחס אל הש"י, כי גָּדוֹל יום ה' (יואל ב' י"א), קרוב יום ה' הַגָּדוֹל (צפניה א' י"ד), יום ה' הַגָּדוֹל והנורא (מלאכי ג' כ"ג), ענינו יום נקם לה'. וכשבא ברבוי נקבה ענינו כשם מפשט בבחינות שונות: לשון מדברת גְּדֻלוֹת (תהלים י"ב ד'). דברי גאוה, гордость, гордое, великое. ולא הלכתי בְּגְדֻלוֹת (שם קל"א א'). והכפל, ובנפלאות ממני, והכוונה חקירה בדרכי ההשגחה המופלאים, ואגידה לך גְּדֻלוֹת ובצרות (ירמיה ל"ג ג'), עתידות נכבדי הערך (עיין בצר), ואתה תבקש לך גְּדֻלוֹת (שם מ"ה ה'). ישועה גדולה, את כל הַגְּדֻלוֹת אשר עשה אלישע (מ"ב ח' ד'). ענינו נסים גדולים. וביחוס אל הש"י, עושה גְּדֻלוֹת ואין חקר (איוב ה' ט'). והכפל, ונפלאות עד אין מספר. אשר עשית גְּדֻלוֹת (תהלים ע"א י"ט), דברים מופלאים, גראָסטעס, ערהאבענעס, великое. ובסמיכות לשם אחר כשם תאר מרכב, גְּדוֹל הכנפים (יחזקאל י"ז ג'), בעל כנפים גדולים. ובמובן המוסרי, גָּדֹל העצה (ירמיה ל"ב י"ט), גראָסס אים ראַטה, великъ въ совѣтѣ. בְּגָדֶל זרועך (שמות ט"ו ט"ז), וּגְדוֹל חסד (תהלים קמ"ה ח'), בכתיב, והקרי וּגְדַל בקמץ חטף, גראָסס אַן הולד, многомилостивъ. וּגְדוֹל כח (נחום א' ג'), בכתיב, והקרי וּגְדַל, אללמאָכטיג, всемогущій. גָּדֵל חמה (משלי י"ט י"ט), (והכתיב יְגָרֵל ברי"ש, עיין גרל), בעל חמה גדולה, יעהצאָרניג, вспыльчивый. ובתלמוד, תלמוד תורה גדול או מעשה גדול, למוד גדול שהלמוד מביא לידי מעשה (קדושין מ' ב'), וויכטיג, важно.

גָּדַל, שמ"ז. במובן הטבעי והמוסרי, כבד בכמות, או באיכות, גראָסס, величіе. וייף בְּגָדְלוֹ (יחזקאל ל"א ז'), בכבוד וּבְגָדֶל (שם שם י"ח). ובסמיכות אל השם לבב, ענינו גבהות לב, האָכמוטה, высокомѣріе. פרי גֹּדֶל לבב (ישעיה י' י"ב). וביחוס אל הש"י, את כבודו ואת גָּדְלוֹ (דברים ה' כ"א), ערהאבענהייט, מאיעסטאָט, величіе, слава. בְּגֹדֶל זרועך (תהלים ע"ח

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ר"א), כרב גָּדְלוֹ (שם ק"נ ב), בקבוץ תחת קמץ חטף. ומזה שבח ותהלה לערך הגדל, הבו גֹדֶל לאלהינו (דברים ל"ב ג'), отнесите, לאֵב, ובמשנה. возвеличение, לפי גודל השדה (פאה א' ב') ובענין פרק שנות אדם גדול, מאנעם אלטער, зрѣлый возрастъ. נאמנים להעיד בְּגָדְלָן מה שראו בקטנן (כתובות ב' י'). גָּדֵל, ש"ז. פתיל מעשה עבות ומקלעת, плетеніе, געפלאכטענעם, קוואסט, שנור, ובמשנה. נשיא שחטא ואחר כך עבר מְגַדְּלוֹתוֹ (הוריות ג' א'), מפקודתו, אמת, санъ. ובכלל בענין מצב נכבד וגדול, כל המחזר על הַגְּדוּלָה גְּדוּלָה בורחת ממנו (ערובין י"ג ע"ב).

2) גּוֹדֶל, אֲגוּדָל, במשנה, שת"ז לבהן. והוא אצבע העב שביד ורגל, אין מוציאין אֲגוּדָל במקדש (יומא ב' א'), большой палецъ. ועל ראש גּוֹדָלָה (נדה ח' א'), ברגל, גראססע צעהע, большой палецъ.

2) גּוֹדֶל, בגמרא, ש"ת. דבר עשוי כעין מגדל, מהורס-אַרטיג, ka-ланчеобразный ועשוין גּוֹדָלִין (ירושלמי ב"מ פ"ב).

2) גּוֹדֶלֶת, במשנה, שם. אשה מקלעת שער, האַר פֿלעכטערין, плетельница волосъ. אף של גּוֹדֶלֶת טמא מושב מפני שהבנות יושבות בתוכו וְגוֹדְלוֹת (כלים מ"א ג'). ולפי שהנשים הגודלות היו להן מהלכים וקורבה בבתי השרים, נאמר במדרש הלכו ופיסו לגודלת וגודלת למלכה (ויק"ר י"ט). והר"ר לעווי מפרשו מענין מגדלת ומחנכת, воспитательница, ערציהערין.

גַּדַּל, שע"פ. מראשי המשפחות עולי הגולה, בני גַּדֵּל (עזרא ב' מ"ז).

גְּדַלְיָה, גְּדַלְיָהוּ, שע"פ. א) בן אחיקם אשר הפקיד נבוכדנאצר מלך בבל על העם הנשאר בארץ יהודה אחרי הגלותו את כל גדולי המדינה (מ"ב כ"ה כ"ב), וישמעאל בן נתניה קנא בו ויכהו נפש, ובאה הקבלה שנהרג גדליה בשלשה בתשרי וקבעו בו תענית הנודע בשם צום גדליה, והוא שקראו זכריה הנביא צום השביעי (זכריה ח' י"ט). ב) בן פשחור משרי

(אסתר ו' ג'), ופרשת גְּדֻלַּת מרדכי (שם י' ב'), תרב גְּדֻלָּתִי (תהלים ע"א כ"א), ווירדע, до-стоинство, санъ. וביחס אל ה', לך ה' הַגְּדֻלָּה והגבורה (דהי"א כ"ט י"א). וְלִגְדֻלָּתוֹ אין חקר (תהלים קמ"ה ג'). וברבוי, גְּדֻלוֹת ונוראות (דהי"א י"ז כ"א), וּגְדֻלָּתְךָ אספרנה (תהלים קמ"ה ו') בקרי, והכתיב וגדלותיך. ובמשנה, נשיא שחטא ואחר כך עבר מְגַדְּלוֹתוֹ (הוריות ג' א'), מפקודתו, אמת, санъ. ובכלל בענין מצב נכבד וגדול, כל המחזר על הַגְּדוּלָה גְּדוּלָה בורחת ממנו (ערובין י"ג ע"ב).

2) גְּדוּל, במשנה ובגמרא, שם. א) צמח העולה וגדל ממטעו, געוואַכס, растеніе, שפראָסס. גְּדוּלֵי קרקע (ברכות מ' ע"ב), גְּדוּלֵי תרומה תרומה וְגִדּוּלֵי גדולין חולין (תרומות ט' ד'), שכר גְּדוּלָיו (פאה ז' ח'). ובהשאלה לבני אדם, יבואו גְּדוּלִים רעים שגדלו (ירושלמי סתובות פ"ד). ב) שה"פ, דאס וואַכסען, וואַכסתהום, растеніе, ростъ. על דבר שאין גְּדוּלוֹ מן הארץ (ברכות ו' ג'). וביחוס לבני אדם, חנוך, ערציהונג, воспитаніе. גְּדוּל בנים (סנהדרין י"ט ע"ב). ג) הרמה, ערהעבונג, возвышеніе. גְּדוּלִין אחר גְּדוּלִין (ב"ר נ"ה).

2) גְּדֵלָה, שה"פ, וואַכסתהום, ростъ. כל המצות אין אדם יוצא בהן אלא דרך גְּדֵלָתָן (סוכה מ"ה ע"ב), האשה לא תטבול אלא דרך גדילתה (נדה ס"ז ע"א), כדרך הלוכה ושמושה תמיד.

גְּדוּלָה, גְּדֻלָּה, גְּדוֹלָה, ש"נ, (ממשקל גָּדֹל). א) דבר גדול ונכבד, גראָסס, великое. עשית את כל הַגְּדוֹלָה הזאת (ש"ב ז' כ"א), וגראות לארצך (שם שם כ"ג), מעשים גדולים ונכבדים, גראָסע מהאָטען, великіе подви-ги. ב) כבוד ותפארת, רוהם, הערליכקיים, почесть, слава. מה נעשה יקר וּגְדוּלָה

העם ביומי צדקיהו (ירמיה ל"ח א'). ג) אבי זקנו של צפניה הנביא (צפניה א' א'). ד) מבני יהודן (דהי"א כ"ה ג'). ה) מהכהנים ששאו נשים נכריות (עזרא י' י"ח).

גִּדַּלְתִּי, שע"פ. מבני הימן – ומשמות שאר אחיו הצעירים ממנו: רוממתי, עזר, ישבקשה, מלותי, הותיר, מחזיאות (דהי"א כ"ה ד'), נראה שהשמות האלה קרא להם אביהם אחרי שגדלו והצטיינו בהכמת הנגון והזמרה לשיר שירי קדש, ושכלל השמות הוא מאמר מתאר מצבם במשמרתם שלא ידענו פירושו.

מִגְדָּל, שע"ז. א) בנין גדול גבוה וחזק בעיר מבצר להסתר בו ולירות ממנו אל האויב, מהורם, башня. עיר וּמִגְדָּל וראשו בשמים (בראשית י"א ד'), ועל כל מִגְדָּל גבוה (ישעיה ב' ט"ו). והרבוי בל"ז, איה סופר את הַמִּגְדָּלִים (שם ל"ג י"ח). ובא גם בליג, ויעל על הַמִּגְדָּלוֹת (דהי"ב ל"ב ה'). ועל דרך חמליצה, מִגְדַּל־עז מפני אויב (תהלים ס"א ד'), ויבן מִגְדָּל בתוכו (ישעיה ה' ב'), לשמור את הגן, מִמִּגְדַּל נוצרים עד עיר מבצר (מ"ב י"ז ט'), וואכטער טהורם, сторо-жевая башня. ב) בנין של בימה, רעד-נער בהכנע, каѳедра, амвонъ. על מִגְדָּל־עץ אשר עשו לדבר (נחמיה ח' ד'). ובא, לחיוי בערוגת הבשם מִגְדָּלוֹת מרקחים (שה"ש ה' י"ג), ענינו כלי קשוט בתבנית מגדל עשוי לבשמים, פיראמידען־אַרטיגעס בּיקסבּכן, пирамидальная банка. והשבעים תרגמוהו כעין מִגְדָּלוֹת, ומוסב על הערוגות שהם מגדלות ונושאות מרקחים. ובמשנה, ג) כלוב לעוף שהוא כעין מבצר להם, הצר צפור לַמִּגְדָּל (שבת י"ג ה'), קאָפּיג, клѣтка. וכן ד) תיבה עשויה בעין מגדל, שראַנק, шкапъ. הדלת שֶׁבְּמִגְדַּל של בע"ב טהורה ושל רופאים טמאה (כלים י"ב ג'), מִגְדַּל עומד באויר (אהלות ד' א'), והזכירו, מִגְדַּל הפורה באויר (סנהדרין ק"י ע"ב), לופט טהורם, воздушный шкапъ. (עיין רש"י שם).

מִגְדָּל, ובסמיכות לשמות אחרים בענין שמות עצמים פרטים מגדלים נודעים על פי מקומם או על שם בוניהם:

מִגְדַּל־אֵל, שע"פ. עיר בנהלת מטה נפתלי (יהושע י"ט ל"ח).

מִגְדַּל־גָּד, שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו ל"ז) (עיין גד).

מִגְדַּל־דָּוִיד, אחד המגדלים בירושלים שנקרא על שם דוד (שיר השירים ד' ד').

מִגְדַּל־חֲנַנְאֵל, שם מבצר בירושלים על יד שער הצאן (נחמיה ג' א', זכריה י"ד י'), וכנראה נקרא על שם האיש שבנהו.

מִגְדַּל הַלְּבָנוֹן, הצופה פני דמשק (שיר השירים ז' ה').

מִגְדַּל־הַמֵּאָה, שם מבצר סמוך למגדל חננאל (נחמיה ג' א', י"ב ל"ח), (ועיין מאה).

מִגְדַּל־עֵדֶר, שע"פ. עיר או מקום מבצר לרועים ועדריהם, בסמוך לבית לחם (בראשית ל"ה כ"א), ונזכר גם בנבואת מיכה, ואתה מִגְדַּל־עֵדֶר עפל בת ציון (מיכה ד' ח'). לדעת הרד"ק הוא הנקרא מגדל דוד בהר ציון ונקרא ע"ד המליצה מגדל עדר, שהוא מקום אספת בני ישראל שנמשלו לעדר צאן קדשים תחת יד רועם שומרם ומלכם. ובדברי חז"ל בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר (שקלים ז' ד'). ומזה נראה שהוא שם מקום מיוחד במסבי ירושלים.

מִגְדַּל הַשֵּׁן, מגדל עשוי כתבנית שן, או מחופה בעצם השן (שה"ש ז' ה').

מִגְדַּל הַתַּנּוּרִים, מבצר בירושלים (נחמיה ג' י"א, י"ב ל"ח).

מִגְדֹּל, א) בעין הקודם, מבצר, מהורם, башня. פעם אחת במקרא ובקרי מִגְדּוֹל ישועות מלכו (ש"ב כ"ב נ"א). ועד"ז מליצת מִגְדַּל עז (תהלים ס"א ד'), והכתיב מגדיל כמו שהוא בתהלים (י"ח נ"א). ובא ב) בענין שם עצם פרטי, עיר בקצה ארץ מצרים על יד גבולה הצפוני, בין מִגְדֹּל ובין הים (שמות י"ד ב'), ונזכרה בנבואת ירמיה (מ"ד א', מ"ו י"ד), וביחזקאל מִמִּגְדֹּל סונה (כ"ט י"ד).

והטעם ממגדל עד סונה לפי שסונה היא בקצה הדרום.

2) גֶּדֶם, ארמית, ובמשנה. יסודו גד, גדד, הוראתו כריתה וקציצה, אבהריץ, אבשניידן, отрубить, отрѣзать. ונופל על כריתת אברי היד, ומזה ש"ת, היה א' מהם גֶּדֶם (סנהד' ח' ד'), מי שידו קטועה, אן דען אֶענדען פערשטימעלט, человѣкъ съ отру-бленными руками. גְּדֵמָת (סוטה כ"ז ע"א), גְּדֵם בשתי ידיו (תענית כ"א ע"א). ובבהמה, באלמת וגידמת (חולין ע"ם א'). ופרש"י מזנב ומאזנים. ומזה בהתפעל, ידי שלא הסו על ידיך יִתְגַּדְּמוּ (הענית שם). ובא, אמה גְּדוּמָה (זבחים ס"ב ע"ב), אמה חסרה ופגומה. ויש גורסין גרומה (עיין גרם). ובתוספת רי"ש, גרדם, ע"מ שרביט מן שבט יעיין גרדם) ורומה לו קטם קרטם.

גָּדַע, פ"ו. (יסודו גד) הקל, עיקרו כריתת גבהו של דבר, ועם זה שבירת דבר ממקום חבורו וחיותו, אבהריץ, אבשניידן, отрубить, отрѣзать. וְגָדַעְתִּי את זרעך (ש"א ב' ל"א), גָּדַע בחרי אף כל קרן ישראל (איכה ב' ג'), ובענין שבירה, צערברעכען, разломать, разбить. וְאֶגְדַּע את מקלי (זכריה י"א י"ד). ובפעול, ורמי הקומה גְּדֻעִים (ישעיה י' ל"ג). ובמדרש, בענין פעל עומד, גְּדֻעָה קומתו של אדם (ב"ר י"ב).

הנפעל, נִגְדְּעָה קרן מואב (ירמ' מ"ח כ"ה), אבגעהויען ווערדען, быть отрублену, отсѣче-ну. נִגְדַּעְתָּ לארץ (ישעיה י"ד י"ב), מרום המצב, נִגְדַּע היום שבט אחד מישראל (שופטים כ"א ו'), אֶנטלמלנט, отломленъ. ובענין שבירה לרסיסים, איך נִגְדַּע וישבר פטיש כל הארץ (ירמיה נ' כ"ג), צערבראָכען, разломанъ.

הפיעל, כעין הקל, ואשריהם תְּגַדְּעוּן (דברים ז' ה'), אומהויען, срубить, подсѣкать. וכל קרני רשעים אֲגַדֵּעַ (תהלים ע"ה י"א). ובענין שבירה, ובריחי ברזל גַּדֵּעַ (שם ק"ז ט"ז).

הפועל, אומגעהויען ווערדען, быть выру-блену, подсѣчену. שקמים גָּדְעוּ (ישעי' ט' ט').

2) גְּדוּעָ, בגמרא, שה"פ. אַבשטימפּפּען, отсѣканіе. או שיבור או גידוע (ירושלמי ע"ז פ"ד).

גִּדְעֹם, שע"פ. עיר כמוכה אל המדבר בנחלת בנימין (שופטים כ' מ"ה) ולא נזכרת במקום אחר.

גִּדְעוֹן, שע"פ. בן יואש אבי העזרי, השופט החמישי לישראל, הוא הושיע את ישראל מיד מדין ושפטם ארבעים שנה (שופטים ו'-ז'-ח') ונקרא ג'ב ירבעל (שם ו' ל"ב).

גִּדְעֹנִי, שע"פ. אבי אבידן הנשיא לבני בנימין (במדבר א' י"א).

גִּדַּף, פ"י בנינו פ"ל, וענינו חרוף ופסול במומים וחסרונות, שמאָהנען, לאַסטערן, бранить, поносить את מי חרפת וְגִדַּפְתָּ (מ"ב י"ט כ"ג), אשר גִּדְּפוּ נערי מלך אשור (שם שם ו'), את ה' הוא מְגַדֵּף (במדבר ט"ו ל'). בסורית ובערבית נמצא גם בקל בהוראת עשׂית שריטה בגוף, חבלה, ריצען, פּאר-לעצען, царапать, повреждать. ומזה בענין חפיפה, חכוך וכירוק, אויסקראצען, выскоблять. וכזה בערבית, במובן המוסרי, חרוף, שהוא כמו שעושה שריטה וחבלה בגוף. ובזה יובן מאמרם, ה' הוא מגדף, איסי בן יהודה אומר באדם האומר לחברו גדפת הקערה והיסרת קסבר כגדף מברך את ה' הוא וראב"ע אומר באדם האומר לחברו גדפת הקערה ולא חיסרת קסבר מגדף היינו עובד ע"ז (כריתות ז' ע"ב) לפי גירסת הערוך הנכונה, והכוונה, שניהם שוים בהוראת הפעל נִגְדָּף, שהוא במשמע מרוק והפיפה, אלא שאיסי אומר שהוא מרוק חזק שיש עמו חסרון, וזה שנוגע בבבוד ה' עצמו נוקבו, אורו, וראב"ע אומר שהוא מרוק שאין בו חסרון, והיינו שמקל בכבודו ומשתף אלהים אחרים עמו, עע"ז. והמפרש לכריתות גורס גרפת ברי"ש (ועיין ערוך השלם בחלופי הגרסאות). ובגמרא אמרו מגדף בה ר' אבהו (סנהדרין מ' ע"ב), בענין קושיא ופירכא, והוא כמו שאמרו, לייט עלה במערבא, проклинать, шелтен. גְּדוּף, שמ"ז. בל"ר, וישראל לְגִדּוּפִים (ישעיה מ"ג כ"ח), שאַנדע, לאַסטערונג, пору-

rahie, хула . וְנָדְפֵי בני עמון (צפניה ב' ח'), וברוי נקבה , וּמְנֻדָּפָתָם אל תחתו (ישעיה נ"א ז'). ובגמרא בלשון יחיד , אתה שומע נאוצו וגדופו (גיטין נ"ו ב').

נְדוּפָה , ש"נ . כעין הקודם . לאָפּשטרויבונג , позоръ . והיתה תרפה וּנְדוּפָה (יחזקאל ה' ט"ו).

2) נַדְפָּן , במדרש . לאָפּשטרער , хульникъ . ציץ היה מכפר על עזי פנים , ומאן דאמר על הַנַּדְפָּנִין (שה"ש ד' ג').

נָדַר , פ"י . עשיית הקף מסביב לדבר , דומה לפעל , גדד , גזר בהוראת כריתה , שהמקיף כמו גוזר את המוקף מזולתו ומפסיק בינו וביניהם (ועיין חיץ, חציץ), אומציינען , אומשליעסען , אבאָנדערן , ого-родить, отрѣзать . ותכלית ההקף אם לעיצור בעד המוקף שלא יוכל לצאת ממקומו, נָדַר בעדי ולא אצא (איכה ג' ז'). ומתיחס אל המקום , ארחי נָדַר ולא אעבור (איוב י"ט ח'), ואל הגדר, וְנָדַרְתִּי את גדרה (הושע ב' ח'). או לעצור בעד אחרים שלא יגעו במוקף לרעה, וַתְּנַדְּרוּ גדר על בית ישראל (יחזקאל י"ג ה'), וְנָדַרְתִּי את פריצהן (עמוס ט' י"א), איהרע ריספּע אומצוינען , задѣ-вать трещины въ ней . נָדַר גדר ועמד בפרץ (יחזק' כ"ב ל'). ובמשנה, ומודים שהוא גּוֹדֵר כלים וטובל בהן (מקואות ה' ו'), עושה מחיצה בכלים . ובהשאלה , בענין עצירה , אתה גּוֹדֵר את האף והאף לא יגדרך (ב"ר פ"ט), צוריקק-האלטען , удерживать . ובדברי חז"ל בבינוני פעול , לכרם גדור (תוספתא קדושין א' ט"). ובא במובן המוסרי עשות סיג ותוספת חומר במצוה כדי שלא יבואו להקל בה ולפרוץ בה פרץ , גדר גדול גָּדְרוּ בה (ברכות כ"ב ב'). בקעה מצא וְגָדַר בה גדר (חולין ק"י ע"א) , אותו הדור היו הנשים נִדְרוֹת מה שאנשים פורצים (במדבר רבה י"ג) , עמדו אומות העולם וְנָדְרוּ עצמן מן הערוה (ב"ר ע'). והפוכו , פרוץ בעריות . ובבינוני פעול , גְּדוּרִים מן הערוה (שם) . ובא בש"ת , וְלִגְדָרִים ולחצבי האבן (מ"ב י"ג). רש"י פירוש בוני החומה , מויערער , каменщикъ . והנראה שזה בהוראת כריתה ותתוך פוסל האבנים , ושעורו , לגודרי האבן ולחוצביה , שמיינבראכער , каменотесъ . ובמשנה , הרוח שעלעלה וכו' על גבי תבואה וְגָדַר מיד (כלאים ד' ז'). יכרות , אַבשניידען , отрѣзать . והתיחד הפעל גדר בעבודת האדמה לענין תלישה או קטוף התמרים מן העץ , המוסק וְהַגּוֹדֵר (תוספתא י' י"ג) , עודרים בתאנים וְגוֹדְרִים בתמרים (תוספתא מעשרות ב' ט"ו) . ובקציצת ענפי הדקל , חריות של דקל שֶׁנְּגָדָן לעצים (שבת נ' ע"א) , (ועיין גדד) . ובמחקר לענין באור עצמות הדבר , ע"פ סוגו והבדלו , דעפֿינירן , опредѣлить . ופעמים נגדור האדם כשהוא חי מדבר מת (מלת ההגיון י'). ובדחו"ל בא גם בבנין נפעל , במובן המוסרי , עשיית גדר בעצמו , זיך אומצוינען , זיך צוריקק האלטען , воздержаться . וכיון שֶׁנִּתְגַּדְּרוּ גזרו שלא ימעלו בה (ירושלמי שקלים פרק ד' ח'). ובא גם בבנין פיעל , בענין כריתה ודקירה , וחרבו שלופה בידו וְגִדֵּר את הפרוכת (ב"ר י') , דורכשטעכען , прокалывать . ובענין כריתת עצים, מְגַדֵּר בחרשין (תוספתא שביעית ג' י"ב) .

ההתפעל , מקום הניחו לו אבותיו לְהִתְגַּדֵּר בו (חולין ז' א'), שלא יִתְגַּדְּרוּ על הצבור (נדרים ח' א'), כשם שהוא אינו מִתְגַּדֵּר במלאכתי כך אני אינני מִתְגַּדֵּר במלאכתו (ברכות י"ז א') . המפרשים פרשוהו כמו התגדל , ולדעת הר"ר לעווי הוא מענין הפרשה והבדלה , זיך סעפּאַרירען , אבזאָנדערן , איסטציינען , отличаться . והר"א קאהוט גוזרו מלשון גדר, מלשון ערבית, שענינו היות נכבד והגון , זיך ווירדיג מאכען . והנראה לנו שהוא מלשון לתת לנו גָּדֵר ביהודה (עזרא ט' ט'), שטעמו תקומה וחזוק , וענין התגדר התקוממות והחזק מעמד (ועיין גָּדֵר) .

גָּדֵר , ובסמיכות גְּדֵר, שע"נ . א) בנין מחיצה מקפת על שדה או כרם וכדומה , ציין , ограда . גָּדֵר מזה וְגָדֵר מזה (במדבר כ"ב כ"ד) , גָּדֵר הדחויה (תהלים פ"ב ד'). , וְגָדֵר אשר לחוץ (יחזקאל מ"ב ז'). ובהשאלה , במובן מחסה והגנה , ותגדרו גָּדֵר על בית ישראל (שם י"ג ה'). ובסמיכות , וְגָדֵר אבניו נהרסה

(משלי כ"ד ל"א), פרץ גְּדֵרוֹ (ישעיה ה' ה').
וברבוי, למה פרצת גְּדֵרֶיהָ (תהל' פ' י"ג).
ובא, לתת לנו גָּדֵר ביהודה ובירושלים (עזרא ט' ט'), הראב"ע פירש גדר בעדנו לבל נהיה למרמס. והנראה שהוא מענין חזוק ותקומה. ובא בהשאלה מענין גדר החוסה ומגין, בעשטאנד, прочное положение. ויתכן שמזה בא במדרש, שהיו הרגלים גדולה וגדר לישראל (במ"ר ב'). ואפשר שענינו ציון וסימן נכר בעין הגדר שהוא מיוחד ומסמן את מקומו, אויסצייכנונג, отличие. ובא ב) בענין סיג ותוספת חומר במעשה המצות, גָּדֵר גדול גדרו בה (ברכות כ"ב א'), אומצייכנונג, ограждение. פרצת גְּדֵרָן של ת"ח (קהלת רבה י'), ובמחקר סימן העצמי של דבר, דעפיניציאן, определение. גָּדֵר האדם שהוא חי מדבר (מלות ההגיון י'), שאם תאמר בהיות האדם חי לא השלמת גְּדֵרוֹ (רוח חן ח').

גָּדֵר, שע"פ. עיר מלוכה לאחד משלשים ואחד מלכי כנען אשר כבש יהושע (יהושע י"ב י"ג).

גָּדֵר, עיין בֵּית גָּדֵר.

גְּדֹר, **גְּדוֹר**, שע"פ. א) עיר בנחלת מטה יהודה בהר (יהושע ט"ו נ"ח). והיראָניטום קרא אותה Gedras, ואומר שהיא עשר מילין מן דיאָספאָליס. ונמצא השם הזה בהתיחם לראשי אבות, פנואל אבי גְּדֹר (דהי"א ד' ד'), וכן ירד אבי גְּדֹר (שם שם י"ח), ולא התבאר ענינם. ובא, בני ירחם מן הַגְּדוֹר (שם י"ב ז'), וילכו למבוא גְּדֹר עד למזרח הגיא וגו' (שם ד' ל"ט), ומתוכן המסופר נראה כי זו גדור אחרת וצ"ע. ובירושלמי נזכרת עוד גדור בעבר הירדן, איזה הר שבעבר הירדן תני ר' שמעון בן אלעזר אומר כגון הרי מכוור (עיין יעזר), וּגְדוֹר (שביעית ט' הלכה ב'). ובמשנה, נחשבת גדור בין הערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון (ערכין ט' ו"ו) ופרשוהו בגמרא (ערכין ל"ב א') שהיא בעבר הירדן, ובנוסחאות אחרות גדוד בדל"ת, וט"ס הוא. ב) שם איש מבני בנימין (דהי"א ח' ל"א, ט' ל"ז).

גְּדֵרָה, ש"נ. א) מענין גדר, ציין, orpa-да. פרצת כל גְּדֵרֹתָיו (תהל' פ"ט ט"א), החונים בַּגְּדֵרוֹת ביום קרה (נחום ג' י"ז), מוסב על הארבה שכן דרכם להיות נדבקים בבותלים בעת הקור. ולדעת המבאר ר"נ יתכן שהוא תאר מליצי אל החתולה המקפת את מיני הארבה בהיותם קטנים בימי החרף, לַאֲרוּע, личинка. ב) מקום מוקף גדר למרבץ צאן, הירדע, שאַפּענשטאַל, загонъ, ов-чарня. וּגְדֵרֹת לצנאכם (במדבר ל"ב כ"ד). והתשוטטנה בַּגְּדֵרוֹת (ירמיה מ"ט ג'). ובסמיכות גְּדֵרוֹת צאן (במדבר ל"ב ט"ז). ובתלמוד מזה:

2) **גּוֹדְרוֹת**, שם. קבוץ לצאן ובהמה דקה הרובצים בגדרות, קליינפיה, мелкій скотъ. הַגּוֹדְרוֹת אין להם חזקה (ב"ב פ"ו א'), בְּגוֹדְרוֹת כדי חדש (ב"מ פ"ט), וכן הוא בלשון סוריות.

גְּדֵרָת, שע"נ. כעין גְּדֵרָה, גדר מקיף או מקום מוקף גדר, בפני הַגְּדֵרָת הגינה (יחזקאל מ"ב י"ב), האָפאיינפאַסטונג, ограда. וי"ת קדם דוכן לַיְיָאֵי ועין גדרה הגינה).

2) **גְּדוּר**, שה"פ. עשיית סיג וגדר, אומ-ציינונג, огораживаніе, воз-держанность. גְּדוּר ערוה (ויקרא רבה ל"ב), ועל משקל:

2) **גְּדֵרָה**, מעין הקודם, גְּדֵרַת ערוה (שה"ש פסוק גן נעול).

גְּדֵרָה, שע"פ. עיר בנחלת שבט יהודה, וְהַגְּדֵרָה וגדרתים (יהושע ט"ו ל"ו), ובדהי"א (ד' כ"ג) וישבי נטעים וּגְדֵרָה, ועיין באור הרי"ו. ובשם היחס, יוֹבָב הַגְּדֵרָתִי (דהי"א י"ב ה').

גְּדֵרוֹת, שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה, וּגְדֵרוֹת בית דגון (יהושע ט"ו מ"א, דהי"ב כ"ח י"ח).

גְּדֵרוֹתַיִם, שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה סמוכה לגדרה, והגדרה וּגְדֵרֹתָיִם (יהושע ט"ו ל"ו), ויתכן שהיתה עיר מוקפת שתי גדרות.

2) **גָּדַשׁ**, ארמית, פ"י. אסיפה ואגירה, אויפהייפען, собирать накоплять. תבין בקיץ לחמה (משלי ו' ח') תרגומו וגדשא, נ"א וגבשא (עיין גבש), ומצוי הרבה במשנה, הקל התיחד לאספת תבואה במקום אחד וקבוצה לתל, וקוצרים וְגוֹדְשִׁים (פסחים

ד' ח'), אין הייפֿן אויפֿשטעלן, собирать въ кучу. ומזה מלוי דבר הנמרד במדה עד שעולה הרבה מעל גדותיה, איבערפֿאַלל מעפֿטן, переполнить. למחוק לא יְנַהֵּשׁ, לַנַּהֵשׁ לא ימחוק (ב"ב ה' י"א), מלא וְנָדוּשׁ (תמיד ה' ד'). ובהשאלה, אמרו בו ביום נָדְשׁוּ סאה (שבת קנ"ג א'), הרבו סיגים לתורה במדה גדושה, חטאו גדוש ומגודש (בראשית רבה כ"ב).

הנפעל, מן הקל, כל המדות שהיו במקדש היו נְגְהָשׁוֹת (מנחות פ' ה'), געהייפֿט, переполненно. ובהשאלה, שהיו המים נִגְהָשִׁין ועולין כיפין על גבי כיפין (סוטה ל"ד א').

ההפעיל, יוצא כעין הקל, הַמְגַדִּישׁ בתוך שדה של חברו (ב"ק ו' ג'), עושה גדיש, נעטרייד אין הייפֿן זאמלען, собирать хлѣбъ въ кучу. ובפיוט בהשאלה, שלום תשפות לְהַגְהִישׁוֹ (מעריב ב' דסוכות), במדה גדושה. ומזה בעברית:

גָּדִישׁ, שע"ז. א) קבוץ תבואה בעמרים אחרי הקציר, הייפֿן, גאַרבענהייפֿן, стогъ, скирдъ (שמות כ"ב ה'), מְגֻדִּישׁ ועד קמה (שופטים ט"ו ה'), בעלות גָּדִישׁ בעתו (איוב ה' כ"ו). ב) הקובה הבנויה על הקבר כעין גדיש, גראבעסהיגעל, курганъ, могильная насыпь. ועל גָּדִישׁ ישקוד (שם כ"א ל"ב).

2) נֶדֶשׁ, במשנה, שם. מה שעודף על המדה וצבור עליה, היה גִּדְשָׁה לתוכה (מנחות פ' ח'), כמחק נוֹדֶשׁ סאה (זבחים ס"ב ע"ב). ובפיוט, לממש וְגוֹדֵשׁ לא נשערהו (שיר היחוד), מלא על כל גדותיו.

גַּהּ, מלת הרומז כמו זה, גַּהּ גבול אשר תתנחלו (יחזקאל מ"ז י"ג), היער איוב, это, вотъ ת' לבז (שם כ"ה ז').

גָּהָה, פ"י. לא נמצא כי אם פ"א במקרא, ולא יְגֻהָּה מכם מזור (ה'שע ה' י"ג). ופירש"י מענין הסרה, לא יסיר מהם מכאוב, והוא מן התיבות התפוכות לשון כאשר הִגָּה מן המסלה (ש"ב כ' י"ג), הרו והגו מלב (ישעיה נ"ט י"ג), וועגשאַפֿן, פֿערשיידן, устранить, удалить והמבארים האחרונים המסכימים עם רש"י בעיקר פירושו, מוסיפים, כי בלשון סורית יורה הפעל גהה בבנין אפעל הסרה והברחה, ויהיה ענינו כמו והסירותי מחלה מקרבך (ועיין מזור בשרש זור). והר"ש פרחון אומר שהוא כמו, אין כהה לשברך (נחום ג' י"ט), לינדערן, облегчить. והפייטן רבינו שמעון בר יצחק בנה ממנו בנין הפעיל, ואמר ועד לא מזור הַגְהָה רפואתך (סליק ב' דר"ה).

גֶּהָה, שע"נ. גם כן רק פ"א במקרא, לב שמח ייטיב גֶּהָה (משלי י"ו כ"ב). לדעת הריק"ם ענינו רפואה, כשלב החולה שמח ומתחזק בתקוה הוא מיטיב את הרפואה, או לב שמח הוא הטוב שברפואות. ובנראה שכן פירש גם הקליר, ובנה ממנו שם גֵּיהַ, וזהו אמרו לָגֵיהָם יזכור (סדר זכרונות) לרפיאתם (ועיין גיה). ורש"י אמר כשאדם שמח בחלקו פניו מאירין, דומה שפירש גהה כשם פנים. ופירושו זה כנראה, על דעת התרגום, משפיר גופא, ופתר גהה כמו גוה, ומקביל היטיב לסוף הפסוק ורוח נכאה תיבש גרם, ומסכים עם האמור, לב שמח ייטיב פנים (משלי ט"ו י"ג).

גֶּהָה, עיין גחה.

2) גֶּהָץ, פ"י, בגמרא. כבום בגדים מרובה שיש בו כדי ללבנם, רייניגען, глаженіе. ועם זה העברת אבן חלקה על הבגדים אחרי כבוסם להחליקן, גלאַטמאַכן, гладѣть. ובא בפיעל ובהתפעל, ולא היו צריכין תכביסת וכו' הענן היה שף בהם ומגהצן וכו' שאינו מתגהץ אלא באור (מהרש"א ד' י'), בבגדי פשתן המגוהצין (פסחים ק"י). ובמדרש בהשאלה, ואם תאמר גהץ אברהם ושמח על דבור המקום (ב"ר פ' ל"ט) ופירוש בעל מתנות כהונה, שהיה מלובן ומזורז, וטעמו הארת אור שמחה. ומזה בפיוט, גָּהֵץ בך וידע יראתך (מנחה י"ב), פֿראַפּ, מונפֿער זיין. ולדעת הר"ר קאהוט גהץ זה מקורו בערבית גהז, היות מוכן ומזומן, גערייסטעט, בעריים, вооруженный, готовый.

2) גָּהוֹן, שה"פ. לבון והחלקה, רייניגען גלאַטמאַכן, וגהוץ שלנו בכבום שלהם (תענית כ"ט ע"ב).

גָּהַר , פ״י . שחה והשתרע , זיך נישדער בייגען , нагнуться, протягиваться . וַיִּגְהַר ארצה (מ״א י״ח מ״ב) , וַיִּגְהַר עליו (מ״ב ד׳ ל״ה) . ובפיוט , דוהרים גוהרים (שחרית יו״כ) .

2) גַּהַר , במשנה . הסלעים וְהַגְּהָרִים (אהלות ח׳ ב׳) . לדעת הרמב״ם ענינו תוספת הבולט מן ויגהר ארצה . והערוך הביאו בחי״ת וגורס גחרים ואומר שענינו חורים שמשם בא האור , ובלשון ישמעאל אלגחר , וי״א מערות ותחים . ועיין תוס׳ יו״ט .

גַּו , שע״ז . א) עיקר הוראתו בליטה וגבהות , והתיחד אל צד העורף בגוף הבולט ויוצא , ע״ד השם גב , рикка , спина . השלכת אחרי גַּוֶּךָ (מ״א י״ד ט׳) , לענין בזיון דבר ובעיטה בו , ורגיל יותר במקרא על משקל :

גֵּו , גֵּוִי נתתי למכים (ישעיה נ׳ ו׳) , ושבט לְגֵו חסר לב (משלי י׳ י״ג) , כי השלכת אחרי גַּוֶּךָ כל חטאי (ישעיה ל״ח י״ז) . ובא ב) בענין תוך , דאס אינגערע , внутренное среда. מן גֵּו יגרשו (איוב ל׳ ה׳) , והוא ע״ד לשון ארמית בוי״ו נחה :

1) גַּו , שם . תוך , אמצע , אינגערע , мѣстность , нутрь, среда . הפך בַּר , בָּרָא . ובתוספת אל״ף , מתהלכין בְּגַוָּא נורא (דניאל ג׳ כ״ה) , מן גַּוָּא נורא (שם שם כ״ז) , ואלו אילן בְּגַוָּא ארעא (שם ד׳ ז׳) . ובכנוי , וכהנא כתיב בְּגַוֵּהּ (עזרא ה׳ ז׳) , ואשתדור עברין בְּגַוֵּהּ (שם ד׳ ט״ו) . ובתלמוד , הזורק אבן לְגַו (כתובות ט״ו א׳) , לתוך קבוץ של אנשים , דברים בְּגַו (קדושין מ״ב ב׳) דברים כמוסים יש בזה . וכן רגיל אצלם המלה מִגַּו (מיגו) כעין תאה״פ אחרי , אשר , ווייל , אין פאלגע דעסטן , потому что . מִגַּו דחשוד אממונא חשיד אשבועתא (ב״מ ו׳ ע״א) , וכמו ששמשו במלת מֵהָתָם , מתוך שיכול לומר לא שברתיך יכול לומר שברתיך ונתתי שכרך (שבועות ט״ה ב׳) . ובקצור , דאיכא מיגו אבל הכא מאי איכא מיגו (כתובות י״ב ע״ב) . ובחבור עם לט״ד היחס , פיתיחין מִלְּגַיו וסיתימין מלברא (יומא ט״ז ע״ב) . ובחשבונות השעורים , חומשא מִלְּגַיו או חומשא מלבר (ב״מ נ״ג ע״ב) .

וּפרש״י על שווי עשרים זוז מוסיף ארבע שהן חומשו של קרן , או על ארבע רבעים מוסיף החמישית מן החוץ דהוו להו לעשרים זוז חמשה זוזי .

גָּוָה , שע״נ . עקרו גבהות . בליטה ותלולית , возвышенность , возвышенность . ומזה א) בטן הגוף , ועמו כלל הגוף ע״ש הבטן הבולט , שלף ויצא כְּגֵוָה (איוב כ׳ כ״ה) , בויך , לייב , קאָרפער , животъ, туловище, тѣло . והבפל , וברק ממרתו , ותרגומו מתיקה , וכן פי׳ רש״י מתעה , ע״ד מן גַּו יגרשו , מבפנים , מתוך בטן התער . ב) במובן המוסרי , גבהות והתנשאות , возвышенie , поднятіе, גָּוָה (איוב כ״ב כ״ט) , את מי שהשפילו אתה תבטיח לו גבהות והתנשאות . ומזה גם לרעה , גבהות הלב , высокомѣріе , הָאכמוטה . וְגָוָה מגבר יכסה (שם ל״ג י״ז) , (ועיין כסה) במסתרים תבכה נפשי מפני גָּוָה (ירמיה י״ג י״ז) מפני גבהות לבם , וכולל גם כל רשע כסל , преступленіе . וכן בארמית , ודי מהלכין בְּגֵוָה (דניאל ד׳ ל״ד) , שטאָלץ , гор-дость .

גְּוִיָּה , שע״נ . עקרו כרם וכולל גם כלל גוף בע״ח , לייב , קאָרפער , тѣло-вище, тѣло . בלתי אם גְּוִיָּתֵנוּ (בראשית מ״ז י״ח) , מבסות את גְּוִיּוֹתֵיהֶנָּה (יחזקאל א׳ י״א) , ולגוף מת , ואין קצה לַגְּוִיָּה (נחום ג׳ ג׳) , לייכע , мертвецъ, трупъ . ביחיד לענין רבים ליופי המליצה , כי מְגוְיַת האריה (שופטים י״ד ח׳) מחלל בטנו , את גְּוִיַּת שאול ואת גְּוִיַּת בניו (ש״א ל״א י״ב) , הגוף בזולת הראש , רומפף , туловище . ובא ידין בגוים מלא גְּוִיּוֹת (תהלים ק״י ו׳) , אסאת פגרים , איינע פֿילע פֿאָן לייכען . והנכון כדעת הרשי״ר שרומז אל הגופות מבלי הראשים , רומפפען . והבפל , מחץ ראש (ועיין מלא) . ויתכן שבא גם מלת גְּוִיּוֹת בזה כלשון נופל על לשון גוים . ובמשנה , לפסול את הַגְּוִיָּה (פרהות א׳ ג׳) , ולכל גְּוִיָּה וּגְוִיָּה די מחסורה (תוספתא ברכות ג׳) . ובחבור עם השם ראש . רֹאשׁ־הַגְּוִיָּה (נגעים ו׳ ו׳) , אבר ההולדה בזכר . וכמו כן בזולת

השם ראש, נתערבו בה גויות של מאה בני אדם (מדרש שמואל כ׳).

גּוֹי, מיסודו של גַּו, במשקל מקוצר ממשקל גַּוְיָה הבא משם גְּוִיָּה, ע״מ, גְּבִי, גְּבִיָּה, עקרו א) גוף אדם, קאָרפּער, тѣло. ועל הרוב במובן עצם סתמי, פּערזאָן, וועזען, особа. בַּגּוֹי גם צדיק תהרג (בראשית כ׳ ד׳). ורובו בדבור המליצי, מֻגּוֹי לא חסיד (תהלים מ״ג א׳). והכפל, מאיש מרמה. ויתכן שמזה, שני גּוֹיִם בבטנך (בר׳ כ״ה כ״ג) הכתיב בשני יודי״ן ובחסרון הוי״ו. ולדעת הרשי״ר גם זה ענין האמור, לבזה־נפש למתעב גּוֹי (ישעיה מ״ט ז׳) לגוף מתועב, מקביל אל לבזה נפש. והתיחד ב) אל כלל קבוץ אנשים יוצאי ירך אב אחד, שהם כמו מחוברים לגויה אחת, фамилиенкörper, племя, народъ. גּוֹי וקהל גּוֹיִם יהיו ממך (בראשית ל״ה י״א), ואברהם היו יהיה לְגוֹי גדול (שם י״ח י״ח), ואעשה אותך לְגוֹי גדול (במדבר י״ד י״ב), אם יולד גּוֹי פעם אחת (ישעיה ס״ו ח׳). והרבוי גּוֹיִם (בחסרון יו״ד אחת), מאלה נפרדו איי הַגּוֹיִם (בראשית י׳ ה׳), בארצתם לְגוֹיֵהֶם (שם שם ל״א), גּוֹי איתן הוא גּוֹי מעולם הוא (ירמיה ה׳ ט״ו), גוי שמוצאו מימי עולם. ובבחינת אחדות הקבוץ הוא נרדף עם מַמְלָכָה, שענינו קבוץ מסודר בהנהגה, ממלכת כהנים וְגוֹי קדוש (שמות י״ט ו׳). אם יש גּוֹי וממלכה (מ״א י״ח י׳), על גּוֹי ועל ממלכה (ירמיה י״ח ז׳). ובא בסמיכות אל הארץ, מושב הגוי, כל גּוֹיֵי הארץ (בראשית כ״ו ד׳), גּוֹיֵי הארצות (דהי״ב ל״ב י״ג). ובבנוים בא אם ביחוס אל הארץ מקום מושבו, וגוֹנֵךְ לא תשכלי עוד (יחזקאל ל״ו י״ד), או ביחוס אל הגזע שממנו יצא, למשפחתם בְּגוֹיֵהֶם (בר׳ י׳ ה׳), בארצתם לְגוֹיֵהֶם (שם שם ל״א). ובבני ישראל ענינו ביחוס אל הש״י אשר בחר בם להיות לו לעם, ויתר גּוֹיִי ינחלום (צפניה ב׳ ט׳), ולא מצאנוהו לא בסמיכות ולא בכנוי בהתיחסו לכלל או לפרט אחד מן הכלל, כמו שמצאנו בשם עם, שנאמר בו כל עם המלחמה (יהושע ח׳ א׳), וחטאת עמך (שמות ה׳ ט״ז), עמך עמי (רות א׳ ט״ז), וזה ממה שיורה כי עיקר הוראת גּוֹי הוא בבחינת היחוס למוצא מימי קדם, והוראת עם בעצם וראשונה אינה כי אם בבחינת קבוץ פרטים רבים לתכלית מיוחד (עיין עם). וביחוס אל עם ישראל בא ברבוי בבחינת השבטים, שכל אחד ואחד יתכן שיתואר בשם גוי, לשמח בשמחת גּוֹיֶךָ (תהלים ק״ו ה׳) בנפילת יו״ד הרבוי. ומזה יתכן, הרנינו גּוֹיִם עמו (דברים ל״ב מ״ג) כמו גויי עמו, והם שבטי ישראל. ובהשאלה יאמר גם על קבוץ כל שהוא, ובזה הוא נרדף עם השם עַם, גּוֹי חטא עַם כבד עון (ישעיה א׳ ד׳), בְּגוֹי תנף אשלחנו (שם י׳ ו׳), לְגוֹי אשר צדקה עשה (שם נ״ח ב׳). וכשבא ברבוי ענינו על הרוב גוים אחרים שחיו בימים ההם, כי אוריש גּוֹיִם מפניך (שמות ל״ד כ״ד), ולהיות גויי העמים ההם עובדי ע״ז, ועם זה גם שונאי ישראל מחריבי ארצם, יכלול על הרוב גם המושגים האלה, כשם barbar בלשון רומית. אלהים באו גּוֹיִם בנחלתך (תהלים ע״ט א׳), וקבצנו והצילנו מן הַגּוֹיִם (דהי״א ט״ז ל״ה), היידן, язычники, идолопоклонники בארבאַרען, варвары. ובהשאלה ממושג זה, או בהסתעף מעיקר יסודו שהוא גַּא, בהיראת הגבהות, יכלול השם גוים מובן גבהי לב, גיאונים, אַבמוסהיגע, שטאָלצע, высокомѣр-ные, гордые. וביותר במזמורי תהלים, געורת גּוֹיִם אבדת רשע (ס׳ ו׳), ישובו רשעים לשאולה כל גּוֹיִם (שם י״ח). והפוכו, כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים וגו׳ (שם י״ט). וכבר העיר ע״ז הרשי״ר (בהשחר שנה ג׳). ומזה בנראה, היוסר גּוֹיִם הלא יוכיח (שם צ״ד י׳), או שענינו בהוראתו הראשונה אישי בני האדם, ע״ד הַגּוֹי גם צדיק, וסוף הפסוק, המלמד אדם דעת, לעד. ובמדרש על שני גוים בבטנך, אל תקרי גוים אלא גיים זה אנטונינוס ורבי כו׳ (ברכות נ״ז ב׳), ורש״י גרס גיים כתיב כמו המו גוים, וכוונתו שיש במשמע שם גוים, אבירים בעלי גאון. ובמשנה ובתלמוד השתמשו בשם הזה לכונה מיוחדת לפי מושגם. וברבוי גּוֹיִם לזכר וכן לנקבה גּוֹיָה, גּוֹי שבא על גּוֹיָה (ירושלמי יבמות פ״ד). וברבוי גּוֹיוֹת, ובנו ממנו שם

מפשט גויות, שאזלה ואבלה בְּגִוּיוּתָהּ (כתובות י"א ע"א). והוא ע"ד שקראו הרומאים לכל איש מעם אחר, gentiles. שעיקר הוראתו עם, והתיחד לבן עם אחר, ולבן ברית אחרת, וסופרי הנוצרים השתמשו בשם זה כשם כינוי לכל איש מן העמים שלא מבני ברית הנוצרית, היידע. ועל דרך המליצה יבוא לכלל מין בע"ח, כי גוי עלה על ארצי (יואל א' ו') רומז אל הארבה. ובא, כל חיתו־גוי (צפניה ב' י"ד), רש"י פירש כל בהמות הגוים, והרמ"ז תרגם, אללעם נעשהיר אין שאארטן, כמו גוי גוי לבדו במחנהו. וי"ת כל חיות ברא, כמו חית ארץ, ויתכן שהשם גוי במקום זה ב) נרדף לשם ארץ, והוא נגזר מן גיא (עיי"ש). ושבמובן זה אמר הנביא הזה בעצמו, גוי כרתים (ב' ה'), כמו ארץ כרתים. ואולי מזה נאמר גם, על גוי ועל אדם יחד (איוב ל"ד כ"ט).

גּוֹיִם, השם הזה נמצא במקרא בכמה מקומות בהוראת שם עצם פרטי, תדעל מלך גּוֹיִם (בראשית י"ד א'). ובמדרש אמר אתר הוא תמן מצטווח ברומי ונטלו אדם אחד והמליכו אותו עליהם ותדעל היה שמו (ב"ר מ"ב), ורש"י הטעים את מאמרם זה וכתב מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שם מכמה אומות – ובמלכים אשר כבש יהושע נאמר, מלך גּוֹיִם לגלגל (יהושע י"ב כ"ג), ובחבור לשמות אחרים, גְּלִיל הַגּוֹיִם (ישעיה ח' כ"ג) (ועיין גליל, גלגל), חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם (שופטים ד' ט"ז) (עיין חרשת). והנראה כדברי בעל מחקרי ארץ, שבשם גּוֹיִם קראו עמי ארץ כנען הקדמונים לכל קבוץ של עמים אחרים שבאו מארץ מולדתם ונאחזו בארץ כנען.

גּוֹב, פעם אחת במקרא בחבור לשם גֹּבַי, ושפכריך בְּגֹב גֹּבָי (נחום ג' י"ז). לפי המפרשים ענינם אחד, שם מין ארבה, תיישרעקע, саранча. ובא השם בשני משקלים, גּוֹב, גֹּבַי (על משקל חלוני). והנראה שהמלה גּוֹב אינה כי אם מקור משרש גוב שהוא יסודו של הפעל גבב בהוראת אסיפה וקבוץ, ומכאן נגזר השם גֹּבַי למין הארבה שהולך בקבוץ גדול (עיין ארבה), ושעור הכתוב, כאספת הגובי, בלשון נופל על לשון, וקרוב לזה פירש"י כחילי גובאי. ובא בחסרון הוי"ו, והנה יוצר גְּבִי (עמוס ז' א'). ובכשנה גם כן במשקל זה בתוספת א', ועל הַגְּבָאִי (ברכות ו' ג'), ולדעת כמה מפרשים בא גם כן במשקל מקוצר:

גֵּב, ברבוי. בפסוק: כמשק גֵּבִים שקק בו (ישעיה ל"ג ד'), בקול המולת הגבים (הארבה) בקבוצם יחד, ורש"י פירשו מלשון באו על גֵּבִים (ירמיה י"ד ג') בורות, בקול נהם מים הנאספים ונופלים בבורות מן ההרים (ועיין גֵּב).

2) גּוֹב, בברייתא, שם. וכן אתה אומר בְּגוֹב של תבן (עירובין ע"ח א').

רש"י פירש בור רחב להכנס בו תבי, והתוספת הביא דעת יש מפרשים שהוא לשון קש וגבבא (עיין גב, גבב). והערוך מביאו בערך גב, ופירש תבן מעובה כמו חבילות, ופירוש נכון הוא אלא שגרסתנו היא הגבונה.

גּוֹג, שע"פ. א) שם, שים פניך אל גּוֹג ארץ המגוג נשיא ראש משך ותבל (יחזקאל ל"ח ב'), ושעור הכתוב גוג מארץ המגוג שהוא נשיא ראש וגו, ויהיה השם מגוג שם ממלכה אשר כללה את שלשת המדינות ראש וגו', וגוג שם הנשיא, אשר נבא עליו יחזקאל שבאחרית ימים יבוא ממקומו בירכתי צפון להלחם בישראל, ודעות המפרשים שונות אל איזה עם יכוון הנביא. והנראה כדעת האומרים, שהשם גּוֹג והנגזר ממנו מָגוֹג יורה על ארץ הסציתים יושבי מדינת ההרים הגדולים הנודעים בשם הרי קוקאז אשר בקצה צפון (עיין מגוג), וכנראה היתה כן מדעת חכמינו ז"ל שתרגמו שם מָגוֹג (בראשית י' ב') בשם גיתיא (ירושלמי מגילה א'), שכוונתם אל הגאָטהים יוצאי חלצי השציתים. ולדעת המבארים גם השם קוקאז עקרו כה־קאף. ארץ ההרים, כָּה, הר בלשון פרסית, ובאָסאָטית בחלוף הכ"ף בגימ"ל גַּה גַּה דומה למלת גוג שבמקרא, ולא רחוק לשער שמקורו עבריית גֵּג, החלק העליון בבנין, דאך кровля.

וראיה לדבר כי מצאנו ב) שם איש מבני יואל בן ראובן בשם גּוֹג (דה"א ה' ד'), ותרגום השמרוני וירם מאגג מלכו (במדבר כ"ד ז') מגוג, דומה שגזר את השם אגג מן גוג. ורמז בזה אל מלחמת גוג אשר תהיה באחרית הימים. ולפי דברי חז"ל תהיה מלחמת גוג בימות המשיח (שבת קי"ח ע"א). ושם עמי גוג ומגוג היה נורא גם להערבים, ומחמד יספר בקאָרָן שלו (שורה י"ח) כי אלכסנדר המוקדני בנה חומת ברזל מסביב לכל ארץ הַמָּגוֹג לבלי יחרסו יושביה לבוא כשטף מים רבים לשלול ארץ ומלואה, ורמז אל החומה הגדולה אשר בנו מלכי חינא על גבול ארצם לצד ארץ טרטריה.

גּוּד, פ"י. לא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא אחר בבנין הקל, והמפרשים נחלקו בפירושו, גד גדוד יָגוּדֶנּוּ והוא יָגֻד עקב (בראשית מ"ט י"ט). רש"י פירשו בטעם התרגומים מלשון גדוד, גד גדודים יגודו ממנו וכל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם. והכנוי יָגוּדֶנּוּ הוא כמו בני יצאוני שענינו יצאו ממני. ובנראה שכן פירש גם הקלדי באמרו ברמז על הכתוב הזה, למגודדי גדוד שיורות (פיוט לגשם). והרשב"ם פירש גם הוא מענין גדוד, אך באופן אחר, גדוד ישראל יגודו אחרי שבטו של גד שהוא ילך לפניהם, והוא יגד עקב בשובם מן המלחמה ילך גדודו של גד בעקבם אחריהם. והרד"ק פירש במובן כריתה ומחיצה, מעיקר הוראת הפעל גָּדַד, גדוד יבוא עליו שיגודנו (שיכריתו ויחתצו) והוא ישוב ויגוד אותם בסוף, אחרי כן, ועמו הסכימו האחרונים. ולפי מה שפרשנו את השם גָּד בהוראת מזל, שעיקרו בקוע להרחבת הדרך ולסלוק המונעים, כעין הפעל צלח, יש לאמר שזו היא גם הוראת הפעל גּוּד, durchbrechen, prorвaться, והברכה היא מעצם ענין השם גָּד, והכוונה גד גדוד יגודנו, גדודי גָּד יבקיעו ויצליחו בכל מקום מעברם, יפרצו ימין ושמאל לבוא למחוז חפצם באין מעכב, והוא יגד עקב, ירחיב צעדו בלכתו, על דרך מליצת, הגדיל עלי עקב (תהלים מ"א י'), וטעין זה ברכו משה, ברוך מרחיב גָּד (דברים ל"ג כ') מרחיב צעדי גד, וזה ברמז על הרחבת גבולו, ולשון מרחיב הוא פירושו של שם גָּד במובן הצלחה והרחבה (עיין יפת). והכנוי בפעל יגודנו מוסב אל השם גדוד, גד יגוד את גדודו, יצלח ויפרוץ פרץ לפני גדודו. ובמובן זה אפשר לפרש, אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יְגוּדֶנּוּ (חבקוק ג' ט"ז) אשר נתקשו בו המפרשים, וטעמו לדעתנו, ליום צרה ליום עלית העם, אשר יצלח ויאתה עליו (על בני ישראל) כפרץ רחב באין מונע ומעצור. ובדברי חז"ל בא ע"ד נחי עיי"ן וי"ד בענין כריתה, מחיצה והריסה, zерстреuть, zерстreuвen, сокрушить. בהפעיל, וּמַגִּיד משיתתן של או"ה (שמות רבה מ'), ע"ד הפעל נגד (ע"י ש). ובפיעל, במובן הריגה, טרוף ומחיצה, zерстreuвen, разрубить. שהיה מְנַגֵּיד את הגנבים והורג את הקבלנים (ויק"ר ו'), וַנַּגֵּידֶהָ לגמלא (סנהדרין ס"ז ע"ב). ובבינוני, אדם איננו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו מְגוּדָּד (אהלות א' ו'), zерхаuen, разрубленъ. והר"ר לעווי גוזרו מן השם גִּיד, והפעל גִּיֵּד ענינו כריתת הגידים, ואינו מוכרע (עיין גיד).

2) **גּוּד**, מלה מיוחדת, בהלכה, כי אתאי הלכתא לגוד וללבוד וכו' (ערובין קפ"ד ע"ב, סיכה ו' ע"ב), ואמרו גוד אסיק מחיצתא, גוד אחית מחיצתא (שבת ק"א ע"א), לפירוש הראשון בערוך הוא מלשון תתיכה, ולפירוש השני הוא מענין משיכה משרש נגד, וכן פירש רש"י, והוא ע"ד הצווי, תתוך או משוך לך במחשבה קו של מחיצה מנקודה אחת ממטה למעלה או ממעלה למטה. אך מסמיכותה אל המלה לבוד, נראה יותר שהוא בדרך המקור, ובענין חתיכה בהפך למלת לבוד שטעמה חבור.

2) **גּוּד**, בגמרא, שם. נאד, חמת של עור, шлiухъ, кожаный мѣхъ. הַגּוּד והמשמרת (שבת קל"ח ע"א), ופירש"י שהוא מעור של בהמה, וכן הוא בלשון ארמית לדעת הר"ר לעווי, הוא מענין כריתה וחתוך, לפי שהוא חלול ונבוב.

2) **גָּגוֹר**, בגמרא, שם. מסמר או יתד לתלות עליו בגדים, האккъ.

крюк. אבידה לא ישטחנה לא על גבי כוסה ולא על גבי מגוד (פסחים כ"ז ע"ב), שיתלאו במגוד (שבת כ"ם ע"ב).

גוז, פעו"י. דומה אל גוז, ושניהם דומים אל גוד, גדד, ועיקרם כריתה והפסקה, הקל התיחד אל העתקה מהירה ונחוצה ממקום ידוע, שנעלל וועגגעהן, ענט-פליהען, דאהינאיילען, быстро уходить, умчаться. כי גז חיש ונעופה (תהלים צ' י') מוסב על רהבם האמור מקדם, נעתק ועבר חיש. והרמב"ן תרגם מענין כריתה, ומוסב על ימי שנותינו, והוא יוצא כי גז הגוזז. והוא משל לאורג שחותך את קו המטוה, כעין מליצת, קפדתי כארג חיי (ישעיה ל"ח י"ב). ומזה, ויגז שלוים מן הים (במדבר י"א ל'). י"מ כפעל סתמי ותרגומו, ואפרח, העתיק והפריח, הערבייא יאגע, пригнать. ולדעת פירסט הוא מבנין הפעיל, והוא כעין ויגז.

הנפעל, היות נעתק במהירות נחוצה, נפסק ונברת, ענטשווינדען, פערפליענען, изчезнуть. וכן נגוזו ועבר (נחום א' י"ב). ולקצת נוסחאות הויי"ן בדגש, והוא משרש גזז (עי"ש). ובדחז"ל בא גם בבנין:

הפעיל, והגיז להן את השליו (ספרי דברים ס'),

גוז, תאר. מעתיק, מוציא, דער העראויס-ציהענדע, вынимающій. ממעי אמי אתה גוזי (תהלים ע"א ו'). ולדעת פירסט ענינו כמו מנוס, המקום שאליו חשים להעתיק ולרוץ, צופלוכט, прибѣжище. ובארמית יורה הפעל גוז א) על העברה, דרך לעבור גאולים, תרגום, למיגז משזביא (ישעיה נ"א י"ד). ב) כריתה וחתוך, למגזא ליה אסא (שבת ק"נ ע"ב). ומזה נקרא הסרים גזיא, סרים אחד תרגום גזא חד (פ"ב ח' ו'), בעשטפענער, скопецъ. ובתלמוד מזה, אמר ליה ההוא גוזאה (שבת קנ"ב ע"א), ויצא להשאלה יותר מרחבת, הוו זהירין למגזי טבא למבתי' (פסיקתא זכור) לשלם טוב תחת טוב, והוא כעין חטיבה מול חטיבה, מדה קצובה בנגד מדה קצובה, (ועיין גזז, קציץ).

גוזן, שע"פ. מחוז בארץ אשור אשר לשם הגלה שלמנאסר את בני ישראל, וישב אותם בחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי (מ"ב י"ז ו'), ובדהי"א (ה' כ"ו) נאמר ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן, ולא נזכר ערי מדי, בגמרא אמרו, נהר גוזן זו גנזק (קדושין ע"ב ע"א), ובגנזק זו חלוקת דעות המחברים, יש אומרים שהיא Gazaca עיר הקיץ למלכי מדי, ויש אומרים שהיא Gauzania, עיר בין הרדי חבור ובין הים הכספי. ולפי הבאורים האלה ענין נהר גוזן הוא הנהר ההולך אצל גוזן. והוא לדעת פירסט הנהר הנקרא קיזל־אוזן היוצא בצפון הנהר צגראם ומשתפך בים הכספי (עיין חבור). ובין המדינות אשר התפאר בהן מלך אשור שכבשן נאמר, את גוזן ואת חרן ורצף ובני עדן אשר בתלאשר (מ"ב י"ט י"ב, ישעיה ל"ז י"ב), ולא התבאר גוזן זו מה היא. ולפי הנראה היא גוזן שבמדינת מדי, וחרן היא הָרָא הנזכרת אצלה בדהי"א (ה' כ"ו) והרא ונהר גוזן. ולדעת פירסט היא עיר בארם נהרים הידועה Gausanitis, והנקראת כעת Kauschan.

גוח או **גיח**, פ"ע. הקל עקרו נדנוד וזועה, вертить-ся, трепетать, дрожать. ומתיחם לחבלי הלידה, חולי וָגֹחִי בת ציון (מיכה ד' י') ותרגומו מרעי וזועי. ולדעתנו לא רחוק לפרשו בהוראת גניחה, שמאָנען, זייפצען, стонать. לפי שהפעל גנח בארמית כנראה נגזר מפעל גוח:

גוֹחַ, ש"ת. מנדנד ומוציא, בבחינת הוצאת הולד מבטן אמו, כי אתה גֹּחִי מבטן (תהלי' כ"ב י'), דער העראויסציהענדר, воспроизводящій. על דרך ממעי אמי אתה גוזי (שם ע"א ו') (ועיין גחה).

ההפעיל, פריצה ממקום אחד בכח גדול, אויפברעכען, выступать. ונופל על החיל היוצא ממחנהו להתנפל על האויב, וארב ישראל מֵגִיחַ ממקומו (שופטים כ' ל"ג). ומזה בארמית, מָגִיחָן לימא רבא (דניאל ז' ב'), דורכברעכען, прорываться. ומזה, בָּגִיחוּ מרחם יצא (איוב ל"ח ח') כמו בְּהַגִּיחוֹ, מוסב על הים, ומשלו לילד היוצא מבטן אמו, יבטח כי יָגִיחַ ירדן אל פיהו (שם מ' כ"ג)

במובן יוצא, בטוח כי יעתיק וימשוך כל הירדן אל פיהו בכדי גמיאה אחת, אינ-שלירפען, хлебать. ויש מפרשים אותו במובן עומד ומוסב על הירדן, יבטח שכל הירדן יגיח בשפעת מימיו ויבוא אל פיהו. ובא, וְתָגַח בנהרתיך (יחזק' ל"ב ב'), תרגומו ואגחת במשריתך, מענין הנחה למלחמה. וכן פירש גיזניוס יוצא אתה למלחמה בהיותך שקט ובטוח בנהרותיך. ורש"י פי' ותצא חוץ עם נהרותיך. והנראה שענינו העתקת המים ממקומם הנה והנה בשעה שרוחצים או ששטים, פלאָטשען, плескать. וכמו שהוא מפרש ותדלח מים ברגליך וגו' שעל ידי זה דלחת המים, והעלית רפש בנהרות. ובארמית ישתמש לרוב על היציאה למלחמה, תרגום וילחם עם ישראל, וְאַגַח קרבא (שמות י"ז ח'). ומזה בדחז"ל, דמגחי בה (נדה ס"ה ב'), נלחמים זה עם זה, נושאים ונותנים בענין זה (ועיין נגח).

גְּוִיָּה, עין גּוֹ.

גְּוִי, עין גּוֹ.

גִּיחַ, שע"פ. עיר בנחלת מטה בנימן, על פני גִּיחַ דרך מדבר גבעון (ש"ב ב' כ"ד). וענינו כנראה פרץ נחל מים אשר השתפך באמה אשר בגבעה, והשבעים קראו גיא.

גִּיחוֹן, שע"פ. א) הנהר השני הנפרד מן הנהר היוצא מעדן, הסובב את כל ארץ כוש (בראשית ב' י"ג), דעות המפרשים חלוקות בו. לדעת השבעים הוא הנהר ניל, וכמו כן תרגמו את השם שיחור (ירמיה ב' י"ח). וכן דעת יוסף בן מתתיהו בקדמוניותיו (א' ב' ג') ועמהם הסכימו גדולי המפרשים (עיין ביאור). ולחכמי העמים סברות אחרות בו ואין להכריע. ב) מעין במערב הר ציון, עליו נמשח שלמה למלך (מ"א א' ל"ג–ל"ח), והוא נפרד לשתי תעלות השופכות מימיהן לשתי בְּרֵכות, ונקראו א) גִּיחוֹן העליון (דהי"ב ל"ב ל') והוא הנקרא גם כן הַבְּרֵכָה העליונה (מ"ב י"ח י"ז), ועד היום שכמה גִּיחון. ב) הַבְּרֵכָה התחתונה (ישעיה כ"ב ט').

גִּיל, יסודו גל, שהוא גם יסוד של הפעל גָּלַל, הוראתו הראשונה תנועה בהקף וסבוב, זיך אים קרייזן דרעהען, кружиться. והתיחד הפעל גִּיל במובן המוסרי לתנועות הרגשות הלב והתחוללו מהתפעלות של שמחה, ענפציקקט ווערדען, פֿראָהלאָקקען, זיך פֿרייען, восхищаться, ликовать. ולא נמצא כי אם בדבור המליצה. ובא נרדף עם פעל שוש, שמח, רנן, לפי מדרגות ההרגשה, הקל בעבר, פ"א במקרא בקשור עם בי"ת, וְנָגִלָּתִי בירושלים, והכפל, וששתי בעמי (ישעיה ס"ה י"ט), ותרגומו ואבוע בירושלם, (עיין בוע, בעה), וכל שמושו בעתיד על דרך נחי ע"ן יו"ד, בהוראת פ"ע בקשור עם בי"ת, אָגִילָה בישועתך (תהלים ט' ס"ו), בשמך יָגִילוּן כל היום (שם פ"ט י"ז), פֿראָהלאָקקען, ликовать. גילת נצחון על האויב, שמחו בה' וְגִילוּ צדיקים, והכפל, והרנינו כל ישרי לב (שם ל"ב י"א), וְגִילוּ ברעדה (שם ב' י"א) תרגומו וצלו ברתיתא, פירושו מלשון תפלה, מקביל אל האמור מקודם, עבדו את ה' ביראה. והנראה שגיל זה ענינו התרגשות הנפש בכללה הרגש פחד יראה ותקוה, געריהרט זיין, אויפֿצימערן, быть тронуту, задрожать. ודומה אל הוראות הפעלים, חגג, חיל, חרד, וקרוב לזה, כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יָגִילוּ (הושע י' ה'), צימערן, כמו יחילו. ועל המעט בקשור עם על, יָגִיל עליך ברנה (צפניה ג' י"ז), פֿראָהלאָקקען, יובעלן, ликовать, торжествовать. ובזולת הקשור, יָגֵל יעקב ישמח ישראל (תהלים י"ד ז'), שישו וְגִילוּ עדי עד (ישעיה ס"ה י"ח). ובענין הרגשה של נחת, זיך פֿרייען, צו פֿרידען זיין, радо-ваться. לכן שמח לבי וַיָּגֶל כבודי (תהלים ט"ז ט'), והסיום, אף בשרי ישכן לבטח. גִּיל יָגִיל אבי צדיק (משלי כ"ג כ"ד) בכתיב גול יגול. ובא בהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים, וְתָגֵל ערבה (ישעיה ל"ה א'), רנו שמים וְגִילִי ארץ (שם מ"ט י"ג), ה' מלך תָּגֵל הארץ (תהלים צ"ז א'), או שהוא מוסב אל יושבי הארץ.

גִּיל, ש"ם. א) התפעלות של שמחה,

восхищеніе, גראָדאָלאָקקען, ענטצוקקען, восторгъ, радость וגו' וסוף הפסוק, (ישעיה ס"ו י') ובכרמים לא ירונן, אל אל שמחת גִּילִי (תהלים ס"ג ד'), הכפל לחזק, יובעלויאָנענע, восторженная радость. ובהשאלה, וָגִיל גבעות תחגרנה (שם ס"ה י"ג), אל תשמח ישראל אל גִּיל כעמים (הושע ט' א') תרגומו ולא תבועין, דומה שהיה קורא אַל גִּיל, בכפל אַל תשמח, השמחים אֲלֵי גִיל וישישו כי ימצאו קבר (איוב ג' כ"ב) שמחה שמגעת עד מעלת הגילה. וי"מ מענין גַּל של אבנים על הקבר, גראבעם הינעל, могильный холмъ. ב) מענין תנועת ההיקף, שהיא מעיקר הוראת השרש, בא השם גיל בהוראת דּוֹר, שגם הוא עיקר הוראתו הקף וסבוב, צייט-קרייזונג, צייטאַלטער, возрастъ. הילדים אשר יִוָּלְדוּ לָהֶם (דניאל א' י'), וכמ"ש הפרחון, בן דורו (כצ"ל ברי"ש ולא בן דודו), פּאָן איינעם אַלטער, одного возраста. ובתרגום השמרוני ודור רביעי, וגליה רביעה (בראשית ט"ו ט"ז), וכן הוא בלשון ערבית. ומזה בתלמוד, בבן גָּיְלוֹ (ב"מ כ"ג ב'), ובבני גָּיְלוֹ (נדרים כ"ט ב'), ור' יהודה הלוי אמר, דָּחֵי גִּיל מפני גִּיל כי מְתֵי־גִיל סבלים הם ואין בהם תבונה (דיוואַן סימן ל"ג), וכוונתו לפי פי' הרשד"ל לכלול שלש הוראות אשר לשרש זה, דחי גיל, צערך בראגת הבלי העולם, מפני גיל, שמחה בה' ובתורתו, ואל תפנה אל מתי גיל, מעשה בני דורך השטופים בתאוות, כי סבלים הם. ועל משקל אחר:

גֵּילָה, ש"נ. כעין הקודם, פֿרייודע, ענטצוקקען, радость, восторгъ. הנני בורא את ירושלם גֵּילָה (ישעיה ס"ה י"ח), והכפל, ועמה משוש, ועל משקל הסמיכות:

גִּילַת, ש"נ. אף גִּילַת ורנן (שם ל"ה ב').

2) גִּיל, במדרש. זוג הפעמין, קלאָפּפעל אין דער קלינגעל, язычекъ. דומה לפעמון זהב וְהַגִּיל שלו מן מרגלית (ויק"ר כ"ו) נגזר מן גלל (הדומה לשרש גול) וזה ע"ש שהוא מתגלגל בתוך הפעמון.

גּוֹלָן, שע"פ. עיר בחבל בשן אשר נתנה למנשה והובדלה לעיר מקלט הלוים (דברים ד' מ"ג), ובספר (יהושע כ' ח', כ"א כ"ז) בקרי גָּלָן, ובימי בית שני נקרא על שמה כל הפלך למזרח הגליל בשם גולאניטית, Gaulanitis. ונחלק גם הוא לשנים, העליון והתחתון. יסודו גלל (על דרך השמות גליל, גלגל).

2) גָּוִיל, במשנה, שם. א) אבן כמו שהיא מבריותה שאיננה מפוסלה, рѣчной камень, дикій камень. מקום שנהגו לבנות גָּוִיל גזית (ב"ב א' א'). והנראה שיסודו גול ע"מ עָוִיל מן עול, והתיחד לאבן מבריותה שהיא על הרוב בצורה כדורית (ועיין גלל, גלם). ב) עור בהמה שמתקנים אותו לכתוב עליו, שהשירו השיער ממנו ועבדוהו בעפצים, ועדיין אינו מתוקן כל צרכו, כתבה על הקלף ועל הַגָּוִיל (שבת ע"ט ע"ב), לדעת התוספת (שם) נקרא גויל לפי שאינו מתוקן כראוי, כעין השם גויל לאבן שאיננה מגוררת ומפוסלת. ויש להוסיף על דבריהם שהוא מיסודו של גול, גלל, ועל דרך השם גלם, והאחרונים גוזרים אותו מלשון רומית vellum, פּערגאַמענט, пергаминъ.

2) גּוּם, גּוּמָא, גּוּמָה, במשנה. חפירה, בור, גרובע, яма. ועל הרוב בענין נקב וחור קטן, גרובקע, ямочка. ושל גם שנשבר מתוך גומו (כלים י"ד ח') (ועיין גם ב'). ועל הרוב בא בלשון נקבה, עשה גּוּמָא בתוך ביתו (חולין דף מ"א א'), כל נימא ונימא בראת לה גּוּמָא בפני עצמה (ב"ב ט"ז ע"א). וברבוי, גּוּמּוֹת הזקן (ירושלמי נדה פ"ג), ובכפל המ"ם, גממיות שהן עמוקות טפח (שם כלאים פ"ד), (ועיין גמא, גמם).

2) גַּן, גָּנָן, ארמית. צבע, פֿאַרבע, цвѣтъ. גון חיוור (ת"י ויקרא י"ג), מאי גוון טליתך (ערובין נ"ג ב'), מתהפך לכמה גוונין (ברכות ו' ע"ב). ובהשאלה, אופן, דרך, אַרט, וויזע, видъ, образъ. לכל גוון דיפרש (ת"י ויקרא ח' ד'). ובגמרא, חד גוונא ממונא תרי גוונא ממונא (ב"ק ק"ח ע"א). וזה על דרך הוראת מלת עַיִן (עיין שם). וביחס הדמיון, ומי הוה הפקר כי האי

גוזנא (ב"ט ל' ע"ב). ומזה במשנה בקצרה, גָּזוֹן, במובן קֶמֶט, כגון הסיאה (עוקצין ג' ב'). ובמובן באופן, גָּזוֹן שטען טענת גנב (ב"ק ק"ז ע"ב).

א) 2) גּוּם, ארמית ובמשנה. דומה לשרש גוש במקרא, הקל, עקרו היות עב וגדול, ושמושו בפעל, תמיד במובן המוסרי, התגדל התגאה, האָכמוטהיט זיך, быть надмён-нымъ. לבלתי ירום לבבו (דברים ח' ה') ת"י דלא יגים לביה, כדי לגום את דעתו (תוספתא פאה ד') להרחיב דעתו או להפיס דעתו. וע"ד פעל עומד, מימי לא גָּם לבי (שם מעשרות ג' ז'), הַגֵּם לבו בהוראה (אבות ד' ז'). ומזה בהשאלה לענין קרוב הדעת, שלבה נם בשפחתה (גיטין ז' ח'). וגם זה מענין גאוה, שלבה מתגאה כנגדה ואינה חוששת שתקל בכבודה ושתתבזה בעיניה, פֻּרטרוּיִם, אונזנירט זיין, не стѣсняться. ובגמרא, גיסי בהדדי (כתובות פ"ה א'), ואי אינש דגיים ביה הא גַּם ביה (שם פ"נ ע"ב). ולדעת הר"ר לעווי זה מענין פגישה והתקרבות, וכמו שאמרו, בהדי דקאזיל מגים נאים בה (גיטין פ"ה ע"ב). ובא גם בבנין הפעיל, יוצא, זיך איבערהעבען, гор-диться. והמגים דעתו בלפי מעלה (ברכות י"ט א'), מי הגים את לבך (שמו"ר ו').

2) גַּם, תאר. במובן המטבעי והמוסרי, גראָבּ, דיקק, крупный. חול הגס (שבת ח' ה'), והפוכו דק, ליטול את הגס הגס וכו' (פאה ו' י"א). בהמה נַּסָּה (פסחים ז' ד'), מדה גסה (דמאי ב' ה'), מפני שדעתו של תינוק נַּסָּה עליו (סוכה כ"א ע"א). ובסמיכות אל השם רוּחַ, גַּם רוח (אבות ד' ז').

2) גַּסוּת, ש"מ. עובי וגבהות, דיקקהייט, אָכמוטה, дюжесть, надмен-ность. סימן לגסות עניות (שבת ל"ג א'), גסות כנגד כלן (סוכה כ"ט ע"ב), כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד ע"ז (סוטה ד' עמוד ב').

2) גּוֹסִי, תאה"פ. לתאר המלוי והרבוי ביותר מדאי, איבערמאָסיג, чрезмѣр-но. ואכלתם לשבע, אוכל ולא גוסי (ספרא בהר פ"ד) אבילה גסה.

ב) 2) גּוּם, גֵּים, במשנה. נדנד, נישור וערוב תבשיל עב הנח להיות קפוי, אויפריהרן, мѣшать. בהפעל, המגיסו בקדרה (משקין פרק ה' י"א). וכן בדם שעומד לקרוש, רביעית דם שֶׁהֻגַּים בה (מעילה י"ז א'). ועל דרך הכפולים, ביצה מגולגלת עד שֶׁיְּגוּם (עוקצין ב' ו'). וי"ג שיגום.

גָּוַע, פ"ע. אפיסת הכח החיוני הקודמת ליציאת הנפש, פֻּערגעהן, изнемо-гать. וזבא נסמך אל הפעל מות, וַיִּגְוַע וימת (בראשית כ"ה ח' י"ז, ל"ה כ"ט). ומזה במובן מיתה, שטאָרבען, умирать. כי גָוַע אהרן (במדבר כ' כ"ט), וַיִּגְוַע כל בשר (בראשית ז' כ"א). ועל הרוב ברבורי המליצה, אָגוע ועין לא תראני (איוב י' י"ח, ושם ג' י"א וכדומה כמה פעמים), תסף רוחם וְיִגְוָעוּן (תהלים ק"ד כ"ט). ובענין הכליון והאבדון, הן גָּוַעְנוּ אבדנו (במדבר י"ז כ"ז). וע"ד ההשאלה, היות חלש הולך ומתנונה, הין שמאכפען, исто-миться. עני אני וְגֹוֵעַ מנער (תהלים פ"ח ט"ז) ותרגומו ונגיד מן טליא. וכן יתורגם על הרוב לשון גוע בלשון אתנגיד, שהוראתו העקרית בלשון ארמית משיכה והתפשטות, והתיחד לאפיסת הכחות והמיתה, אם לפי שהגוסס פושט אבריו או שהוא מתנשם נשימה משוכה וארוכה בצאת הנפש. ובמדרש אמרו, כל אשר בארץ יגוע, יצמוק, וענינו התכווצות הגוף באפיסת הכחות (ע"ד הוראת עמק), ועיין גויעה.

3) גְּוִיעַ, בפיוט, שה"פ. יסורי מיתה, ויך צריו בְּגִוְיעִים (קרובות ח' דפסח).

2) גְּוִיעָה, שה"פ, במדרש. כל מי שנאמר בו גויעה מת בחולי מעים (בראשית רבה ס"ב).

א) גּוּף או גִּיף, מקורו ארמית. הדוק דבר בפי החלל לפקקו ולסתמו, סגירה, צו מאכען, צו שליעסען, затворить. ויסגר דלתים (מלאכי א' י') ת"י ויגוף. ומזה פ"א במקרא על דרך ההפעיל, גִּיפוּ הדלתות ואחזו (נחמיה ז' ג'). ובמשנה בבנין הקל במובן סתימת פי כלי, פֻּערשטאָפען, דען שפונד הין אין טוהן, закупорить. עד שיפתח

וְנָגוּף (ע"ז ה' ג'), אף על פי שֶׁנָּגְפָן (מעשרות ג' ב'). וכמו כן בהפעיל בענין סתימת פתח, זה מַגִּיף וזה פותח (זבים ג' ב'). ובענין פקק חלון, הַגִּיפָה ולא מירקה (אהלות י"ג ג'). ובבינוני פעול, פתוח לבית מוּגָף (תוספתא אהלות ד' א') שפתחו סגור, היה (המגדל) מוטל על מתניו ומוּגָף (שם ה' ד'), וחבית מגופה (פסחים ע"ז ע"ב).

2) הֲגָפָה, במשנה, שה"פ. סגירת הדלת, затвореніе. שבר הֲגָפַת דלתות (יומא י"ח ע"א). ומזה בהשאלה, קריבה צפופית, נגישה מצומצמת, аншлиссъ, сближеніе, примыканіе. הֲגָפַת תריסין (סוטה פ"ח א'), באנשי המלחמה המגישים ומקרבים את מגניהם יחד, ועומדים צפופים כחומה.

2) אֶגֶף, אֲגַף, במשנה, ש"ז. מקום הגפת הדלתות שהן נוקשות שם כשסוגרים אותן, והוא מן השפה הפנימית של עובי הפתח עד מקום הנקישה, тогдашній, тогдашнія. מן הָאֲגַף ולפנים כלפנים (פסחים ז' י"ב), ובמשנה שבירושלמי האגוף.

2) מָגוּפָה, במшנה, ש"נ. א) כסוי כלי או פקק שתוחבים לתוך פי הכלי לסותמו, втулка, затычка, пробка. ואין נוקבין מָגוּפָה של חבית (שבת כ"ב ג'), אשר אין צמיד פתיל עליו (במדבר י"ט ט"ו) ת"א דלית מגופת שייע. ב) האבנים שהיוצר עושה עליהם כליו, кружекъ. מָגוּפַת היוצרין שהוא פותח בה טהורה (כלים ב' ד').

ב) גּוּף, גּוּפָה, ארמית. כעין השם גְּוִיָּה בעברית, עקרו כל גשם שיש בו ממש ומושג בחושים, кърперъ, тѣло. במקרא נמצא רק פ"א, ועל מין נקבה גּוּפָה, את גּוּפַת שאול ואת גּוּפַת בניו (דהי"א י' י"ב), ובספר שמואל א' (ל"א י"ב) נאמר תחתיו גְּוִיַּת שאול. ובמשנה, ותלמודים יבוא א) במובן החלק הגשמי באדם בניגוד אל החלק הרוחני, הנשמה, גּוּף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין (סנהדרין צ"א ע"א). ובספרי המחברים כל דבר חומרי וגשמי, גּוּפוֹת האדם והבהמה הצמחים והמתביות (ירדי התורה ב' ג'), ארבעה גּוּפִים הללו אש רוח ומים וארץ (שם ד' א'). ב) סתם עצם, предметъ, вещь. כל מצוה שה"א חובת הגוף (קדושין ל"ז א'), גּוּפוֹ מכובד על הבריות (אבות ד' י'). וכמו כן בבע"ח, שהתם משלם חצי נזק מגופו (ב"ק א' ד'), פаѣнъ этотъ самый, самого себя. ודרך מליצה אמרו, מצוה וגוף גדול, אוכל פירות ולו שכר (פסחים ק"ב ע"ב). פירוש הרוצה לעשות מצוה עם אחרים ולהיטיב גם לעצמו ילוה להברו מעות על שדהו לאכול פירותיו בנכוי דבר מועט. מצוה וגוף טהור נושא אשה ולו בנים (שם), ורגיל הלשון בגמרא, היא גּוּפָא גזירה (ביצה דף ג' ע"א), כלומר היא עצמה, самое, самая, самый, самое, самыя, самые, самъ, сама, само, самы, самъ, самъ, самъ

הקשור, אויה לי כי גַרְתִּי משך (תהל׳ ק״כ ה׳) בארץ משך, ודן למה יָגוּר אניות (שופטים ה׳ י״ז) אצל האניות. ועל פי ת״י פירש״י, הכנים ממונו בספינות לעמוד ולברוח, מלשון אגר (עיין להלן). ובא בענין סתם דירה, וואָהנען, жить, обитать. גוּר בארץ הזאת (בראשׁ׳ כ״ו ג׳), לא ישב שם אנוש ולא יָגוּר בה בן אדם (ירמיה מ״ט י״ח). ובבע״ח, וָגָר זאב עם כבש (ישעיה י״א ו׳). ומזה מציאות תמידית במקום, אָגוּרָה באהלך עולמים (תהלים ס״א ה׳), מי יָגוּר באהלך (שם ט״ו א׳), והכפל, מי ישכן בהר קדשך, וויילען, пребывать. ומזה, לא יָגוּרְךָ רע (שם ה׳ ה׳) כמו לא יגור אצלך, אמרו בגוים לא יוסיפו לָגוּר (איכה ד׳ ט״ו), להיות להם מציאות קיימת. ע״ד, ושכן תחתיו ולא ירגז (שם ז׳ י׳). ובא, מי יָגוּר לנו אש אוכלה (ישעיה ל״ג י״ד), המפרשים פירשו, מי ממנו יוכל מעתה לגור פה בארץ ה׳ שהוא אש אוכלה, וענין מי יגור לנו, כמו, לא ינום להם נם (עמוס ט׳ א׳) (עיין בסמוך). והבינוני, והוא גָּר שם (שופטים י״ז ז׳), משכנתה ומָגְרַת ביתה (שמות ג׳ כ״ב). מאותה שהיא גרה אתה בבית, הויגענאָסען, домашняя. גָּרֵי ביתי ואמהותי (איוב י״ט ט״ו), וחרבות מחים גָּרִים יאבלו (ישעיה ה׳ י״ז), כנוי לעניים שאין להם דירת קבע והם נעים ונדים לבקש להם מנוחה, אומהער אירדענדע, бродящие. ומענין הדירה שהאדם נכנס לשם ומכנים את כל בני ביתו וכל אשר לו עמו, יצא ב) לענין האסיפה והכנוס, זיך זַאמלען, собираться, יָגוּרוּ עלי עזים (תהל׳ נ״ט ד׳), יָגוּרוּ מלחמות (שם ק״מ ג׳) יקבצו יתאספו למלחמה, יָגוּרוּ יצפונו (שם נ״ו ז׳). ולדעת רש״י זה מן ההוראה הראשונה, הם דרים ולנים ואורבים במקום שאני הולך לשם (עיין גור ג׳). יָגֹרֵהוּ בחרמו (חבקוק א׳ ט״ו), והכפל, ויאספהו במכמרתו. והנראה שהוא בהוראת פעל גרר (עיין גור ב׳). הן גּוֹר יָגוּר אפס מאותי מי גָּר אתך עליך יפול (ישעיה נ״ד ט״ו). לדעת הרד״ק ענינו, התאסף למלחמה, וי״ט בענין דירה ושכונה (עיין גור ב׳, ג׳).

ההתפעל, מן ההוראה הראשונה, גירות ארעי, זיך אלס פרעמדלינג אויפהאלטען, пребывать. אשר אני מִתְגּוֹרֵר עמה (מ״א י״ז כ׳). ובענין היות נע ונד, ממוטלטל, זיך הערומ טרייבען, бродить. על דגן ותירוש יִתְגּוֹרָרוּ (הושע ז׳ י״ד). וי״ט מענין התאסף, זיך זאמלען, толпиться. ובא בהשאלה, סער מִתְגּוֹרֵר על ראש רשעים יחול (ירמיה ל׳ כ״ג). במובן התגלגל, זיך וואַלצען, разра-зиться, катиться. על דרך שנאמר, וסער מתחולל (שם כ״ג י״ט), (ועיין גרר, חול).

גָּר, שם. פרץ נחל מעם גָּר (איוב כ״ח ד׳), תרגומו, טן אתרא דמזדלח מרוביא. וכן פירש״י ממקום שהוא ניגר, קוועלען, источникъ. ולפי זה יהיה שרשו נגר, וכן פי׳ גם הרד״ק בשרש נגר, אך בשרש גור פתרו מענין דירה מקום שהמים גרים שם, והיינו מגורם, וואָהנשטאָט, בעתם, русло. ואפשר לשער שהוא מלשון ארמית, יָגַר, בהוראת גל־אבנים, וזה שעל הרוב יפרוץ הנחל מהררי סלע, שפּיין הויפען, груда. (ועיין יגר).

גֵּר, ש״ת. איש הדר בארץ נכריה, פרעמדלינג, чужеземецъ, пришлецъ. גֵּר היתי בארץ נכריה (שמות ב׳ כ״ב). ובא נרדף עם תושב, גֵּר ותושב אנכי עמכם (בראשׁ׳ כ״ג ד׳) (עיין תושב בשרש ישב), והפיכם, אזרח (שמות י״ב מ״ח) ונופל גם על כלל עם הגר בארץ לא לו, כי גֵּר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשׁ׳ ט״ו י״ג). ועל הרוב היו הגרים משרתים בבתי האזרחים. וזהו שנאמר, וינפש בן אמתך וְהַגֵּר (שמות כ״ג י״ב). ובבחינה זו בא בבנוי, וְגֵרְךָ אשר בשעריך (שם כ׳ י׳), בין אחיו ובין גֵּרוֹ (דברים א׳ ט״ז). ובבחינת דלות מצב הגר, בא לפעמים ביחד עם יתום ואלמנה (שם כ״ד י״ז, כ״ז י״ב). ובא בהשאלה כתאר מליצי אל בני האדם בכלל בבחינת קיצור ימי חייהם בארץ החיים, כי גֵּר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים ל״ט י״ג), כי לי כל הארץ כי גֵּרִים ותושבים אתם עמדי (ויקרא כ״ה כ״ג). ובמשנה התיחד השם גֵּר לאיש מעם נכרי אשר התיהד, פראָזעליטס, проселитъ. גֵּר ונכרי שרשו מאביהם (דמאי ו׳ י׳), ולנקבה,

גִּיּוֹרֶת מן הזכר גִּיּוֹרָא בארמית), גֵּר וְגִיּוֹרֶת צריכין להטתין שלשה חדשים (יבמות מ"ב א'). גר כזה נקרא גֵּר־צֶדֶק, להבדיל בינו לבין מי שנקרא גֵּר־תּוֹשָׁב, ונחלקו חכמים בטיבו, ואמרו איזהו גר תושב כל שקבל עליו בפני שלשה חברים שלא לעבוד ע"ז דברי ר"מ, וחכ"א כל שקבל עליו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח (ע"ז ס"ד ע"ב), ונזכרו בגמרא, גֵּרֵי אריות, והם הכותים שקבלו עליהם תורת ישראל מפחד האריות (חולין ג' ע"ב). ומן השם גֵּר עשו פעל בבנין פיעל, גִּיְּרוּ על מנת שתלמדני תורה שבכתב (שבת ל"א ע"א). ובהתפעל, הגיורת שֶׁמִּתְגַּיְּרוּ בניה עמה (יבמות פ"ב י"ב), לאחר שֶׁאִתְגַּיָּר (קדושין ג' ה').

גֵּרוּת, ש"נ. מקום מלון, הערבערגע, гостинница, приста- אינקאחר, nище, заѣздъ ר"פ. והנראה שהוא שם עצם פרטי (ועיין כמהם), ובדחו"ל כשם המפשט, טלטול וישוב בארץ נכריה, גירות בארץ לא להם (בראשית רבה מ"ד).

מָגוֹר, שם מקום דירת הַגֵּר. ובא בל' רבים מְגוּרִים, לפי שהגר אין לו דירת קבע והוא מטולטל ממקום למקום, צייט- וויילינער אויפֿענטהאלט, אַנזיעדלונג, времен- ное пребываніе, поселеніе וגו' ונתתי לך וגו' את ארץ מְגֻרֶיהָ וגו' לאחזת עולם (בראש' י"ז ח'). ובהשאלה, לחיי הגר, ימי שני מְגוּרַי וגו' בימי מְגוּרֵיהֶם (שם מ"ז ט'), פילגער יאחרצ, годы странствованія. זמירות היו לי חקיך בבית מְגוּרָי (תהלים קי"ט נ"ד), תאר מליצי אל חיי האדם שהוא כגר בארץ, פילגרישאפֿט, странствованіе. ומזה מעון ומדור, אין שריד בְּמָגוּרָיו (איוב י"ח י"ט). ובל"י, כי רעות בְּמָגוּרָם (תהלים נ"ה ט"ז) ע"ד לא יגורך רע, או שהוא תאר להדרי הלב, איננערעס, внутренность. אקרא כיום מועד מְגוּרַי מסביב (איכה ב' כ"ב). לדעת רש"י ענינו, שכנים הגרים מסביב, ויהיה היחיד מזה מָגוּר, נאכבאר, сосѣдъ. דומה לשם מָגוּר בארמית (עיין גור ב'). ובא, מְגוּרַי אל חרב היו את עמי (יחזקאל כ"א י"ז). לדעת רש"י טעמו אסיפה, קבוצת עמים באים לחרב היו סביבות עמי (עיין גור ב'). והנראה לנו שהוא מלשון סחיבה וגרור וכמו מְגָרַי אל חרב, משרש נגר או גרר, וע"ד שנאמר, ותגר את בני ישראל על יד חרב (שם ל"ה ה') (ועיין הערה לשרש גור ב').

מְגוּרָה, ש"נ. א) מקום קבול וכנום, בעהאלטער, кладовая. העוד זרע בַּמְּגוּרָה (חגי ב' י"ט). ובמשנה, סאה תרומה שנפלה על פי מְגוּרָה (תרומות ד' י"א), שתי קופות ושתי מְגוּרוֹת (שם שם י"ב). ולפי הנראה ענינו כלי קבול כמין קופה, מְגוּרוֹת של מים (ב"ב ד' ו'), מְגוּרָה של דסקום (קדושין ס"ו ע"ב). ובא, לענין חדר קטן שבתוך תיבה ומגדל, מְגוּרוֹת שבה (שבתיבה) טמאות (כלים פרק י"ט ז'), פֿאכבעהאלטנים. ובהשאלה, ג) החללים והנקבים, והם החדרים הפנימים שבגוף, בנה בה (באשה) מגורות יותר מן האיש (ב"ר י"ח), ובפירות, האגוזים משיעשו מגורה (מעשרות א' ב'), מה האגוז הזה עשוי ד' מגורות והסירה באמצע (שיה"ש ו"י י"א).

מַמְגֵּרָה, ש"נ. כעין הקודם, בעהאלטער, кладовая. נשמו אצרות נהרסו מַמְגֵּרוֹת (יואל א' י"ז) ותרגומו, חסניא. ולדעת י"מ שרשו מגר ועיין שם.

2) מָגוֹר, בתוספתא. בסים ומעמד מחזיק, געשטעלל, станокъ. כירה של מתכת שעשה לה מָגוֹר (כלים בבא קמא ד' י').

ב) גּוֹר, פ"ע. לא נמצא כי אם בבנין הקל ורק בעתיד, והעבר בא משרש יגר, הרגשת מרך לב ופחד, פֿאכטאָם זיין, бояться. ובקשור עם יחם מן, מִפָּנַי, לא תָגוּר ממנו (דברים י"ח כ"ב), לא תָגוּרוּ מפני איש (שם א' י"ז), וְגָר מואב מפני העם (במדבר כ"ב ג'). וביחס הפעול, לולא כעס אויב אָגוּר (דברים ל"ב כ"ז), וא"ת רוגזא דשנאה כניש. ועל פיו פירש"י אם לא שכעס האויב כנוס עליהם, ולדעתם יהיה אָגוּר בינוני פעול משרש אגר. ופירשו כן מפני שקשה לאמר שהש"י ירא מכעס אויב. ובא בענין דאגה וצער, זיך אָנגסטינגן, בעזאָרגט זיין, опасаться, трево-

житься. לעגלות בית און יָגוּרוּ שכן שמרון (חושע י' ה') ידאגו ויצר להם בשבילם.

הערה. בגמרא על פסוק לא תָגוּרוּ מפני איש (דברים א' י"ז) אמרו, לא תבנים דבריך מפני איש (סנהדרין ו' ע"ב), ובטעם הפירוש הזה אמרו מאי משמע דהאי לא תגורו לישנא דכנושי הוא, אסר קרא ולא תאגר וכו' (שם ז' ע"א). וכן במדרש, וַיָּגָר מואב שהיו נאגרים לעריהם שאין ויגר אלא לשון אסיפה (במדבר רבה פ"כ). והנראה שלא רצו לאמר שאין בשרש גור לשון מורא כלל, אלא שהוראת המורא שבאה בשרש זה יצא ממושג הכנום, במובן המוסרי, כנום הרצון או היכלת לתוך עצמו, שמביאה לידי נסיגת אחור ומניעה מעשות דבר מה, מפני המורא. ולפי שיסתם קרוב לשער, שהשרשים, גור, אגר, יסד אחד להם, גר, הדומה ליסוד, גל, שעיקר הוראתם נדנוד ומלטול ממקום למקום, ומזה הסתעף מושג כנום הנפזרים ע"י הנדנוד והנלגול ממקומות שונים שהם שם למקום אחד (ישעל כן התיחד הפעל אגר לאסיפת דברים קטנים, עיין אגר) וממושג האסיפה על ידי המלטול יצא הפעל גרה, לענין הסחיבה, והפעל נגר (עי"ש), ומפני קרבת השרשים האלה בגזרתם, יתכן שיתחלפו זה בזה, ויהיה לפי זה ענין מָגוֹרֵי אל חרב (יחזקאל כ"א י"ז) בהוראת גרור וסחיבה, מפעל גור בהוראת גרר, נגר.

מָגוֹר, שמ"ז. הדעות חלוקות בהוראתו בבמה מן המקומות שנזכר במקרא, כי שמעתי דבת רבים מָגוֹר מסביב (תהלים ל"א י"ד) תרגומו רָתְיָתָא, ושעמו רתת, חילה, ציטטערן, trepeть. וי"מ במובן זה, מָגוֹרֵי מסביב (איכה ב' כ"ב) אימות פחדים. ובחבור עם מלת מסביב בא כמה פעמים בספר ירמיה, כי חרב לאויב מָגוֹר מסביב (ו' כ"ה) ותרגומו למתבנשין. וכן פי' רש"י בלשון אחרת לשון אסיפה, כמו מָגוֹרֵי אל חרב, ובלשון ראשון פירש, יראה, שרעקקן, ужасъ. וכן תרגם ומנוס נסו ולא הפנו מָגוֹר מסביב (מ"ו ה'), וכן וקראו עליהם מָגוֹר מסביב (ט"ו כ"ט), וכן בפשחור, לא פשחור קרא ה' שמך כי אם מָגוֹר מסביב (כ' ג'). אולם במה שנאמר אתר כן באותו ענין, הנני נתנך לְמָגוֹר לך ולכל אהביך (שם ד'), מתורגם, הא אנא מסר לך לְתָבֵר, שבר, שמורץ, гибель. והרד"ק פרשו תהיה להם לפחד וגם תפחד עמהם. ובא, וסלעו כְּמָגוֹר יעבר (ישעיה ל"א ט'), בזה הסכימו כל המפרשים שהוא מענין מורא, ולא נחלקו כי אם בטעם המליצה. רש"י פירש, חזקו מרוב פחד יחלוש, והרד"ק פי' כמו ואל סלעו ממגור יעבר, מרוב פחד לא ישקוט עד יגיע למקום סלעו, מבצרי מעוזו. והרשד"ל פי', מי שהוא סלעו ומעוזו של אשור להצילו מכל פחד ומורא עתה יעבר. ופירסט בספר המלים בחר לו דרך אחרת בבאור השם מָגוֹר במקום הזה ופירשו משרש מָגַר, בהוראת מחליש, מכניע, мпоражающій ורחוק. (ועיין גור ג').

מְגוֹרָה, שמ"נ. רתת, פחד, מורא, אנגסט, צימטערן, שרעקק, трепетъ, ужасъ.

מְגוֹרַת רשע תבואנו (משלי י' כ"ד). וברבוי בשורק מְגוּרָה, וּמְגוּרָתָם אביא להם (ישעיה ס"ו ד'), מכל מְגוּרוֹתַי הצילני (תהלים ל"ד ה').

ג) גּוֹר, לפי הנראה לנו נמצא עוד פעל גּוֹר שלישי, קרוב לפעל גָּרָה, חָרָה, בהוראתם הראשונה, הבערה והדלקה, חתוי גחלים, ברענען, גליהען, אַנשירען. ומזה בהשאלה במובן שטוי וחרחור, אַנפּייטערן, אנשירען, עררעגען, возбуждать, поджигать. ודומה לו הפעל горѣть בלשון רוסמיא. ומזה לדעתנו, כל היום יָגוּרוּ מלחמות (תהלים ק"מ ג'), ובתרגומו, מגרגן קרביא, וזהו תרגום של יְגָרֶה מדון (משלי ט"ו י"ח), ושל אל תתחר (תהלים ל"ז א'), וכמו כן מזה, יָגוּרוּ יצפונו (שם נ"ט ז') יגורו מחשבות מלחמה יצפונו ויארבו עלי או יסתירו מחשבותיהם. ומזה הענין יתכן שיהיה, הן גּוֹר יָגוּר אפס מאותי מי גָר אתך עליך יפול (ישעיה נ"ד ט"ו), האומנם אין מי שיגור עליך מלחמות מבלעדי, ומחזק הענין בשאלה, מי גָר אתך, מי היה יכול להתגרות ולהתחרות אתך, מי הוא האומר לפול עליך? ויתכן לשער עוד שכלל הנביא בפעל גור, גם את הנחתו הראשונה הדלקה והצתה, וביחוס הצתת האש להנתיך הברזל לעשות ממנו כלי מלחמה, שעל כן הוא חותם בתשובה על השאלה והתיכא, הן אנכי בראתי חרש

נפח באש פחם וגו׳ ואנכי בראתי משחית לחבל, ומי איפוא הוא אשר יכין כלי מלחמה ויחשוב מחשבות להתנפל עליך, ומסיים כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון וגו׳ מקביל אל השם חָרָשׁ שזכר שעיקר הנחתו חישוב מחשבות. ואפשר שמזה גם, מי גָּר לנו אש אוכלה מי גָּר לנו מוקדי עולם (ישעיה ל״ג י״ד) מי הציית והדליק את האש האוכלה ובשביל מי הוצתה? ומוסב אל הקודם, רוחכם אש תאכלכם והיו עמים משרפות שיד (שם י״א י״ב). ובדרכנו זה נוסיף לאמר, כי מן הפעל גּוּר בחראת הבערה נגזר השם מָגוֹר גם בהוראת אש שלהבת, פּלאמע, פֿלאממע, пламя, огонь. ובמובן זה נאמר, וסלעו מָגוֹר יעבור (שם ל״א ח׳), מלך אשור שהוא סלעו של עמו ומעוז יעבור ויחלוף מפני האש האוכלה, שבה מתוארת מפלת מתנה סנחריב על ידי המלאך, כמו שהיא מתוארת בכל הנבואות שנבא על הפלא הזה, ובאמת גם סנחריב מן המחנה ונמלט על נפשו לנינוה (להלן ל״ז ל״ז), וזה שחותם הנביא נבואתו זאת, נאם ה׳ אשר אור לו בציון וגו׳. ובפירוש המאמר המקביל וחתו מָגֵן שריו, אפשר לשער, כי השם גַּם במקום הזה ענינו הרוח הנושב להגדיל המדורה, (עיין גסם). ואפשר לאמר עוד כי גם באיזה מן המקומות שבא שם השם מָגוֹר, ענינו אש אוכלה ושעל כן מחובר לה על פי הרוב תאר הפעל מסביב. ולפי באורנו שהפעל גּוּר נופל על ההדלקה ועל שסוי והרחור, ועם זה חישוב מחשבות רעות יתכן שיתפרש, גם מְגוּרֵי מסביב (איכה ב׳ כ״ב) בהוראת אויבים חורשים מחשבות רעות להציית אש מלחמה.

גּוּר, שע״נ. לרך ויונק במיני החיות, молодое животное, יונגעס פֿהיער, дѣтеныш. במקרא נמצא מיוחד למין האריה, גּוּר אריה יהודה (בראשית מ״ט ט׳), יונגער לֶאָוועי, львенокъ, וברבוי, בתוך כפירים רבתה גּוּרֶיהָ (יחזקאל י״ט ב׳). וכן למין התנין, גם תנין חלצו שד הניקו גּוּרֵיהֶן (איכה ד׳ ג׳). וברבוי נקבה, בדי גּוֹרֹתָיו (נחום ב׳ י״ג). ובגמרא גם לצעירי הכלבים, נבתא בך גּוּרְיָתָא (ערובין פ״ו א׳), כלבתא הינדין, суба. דמטללה בגוריתא (כתובות דף ס״א ע״ב).

גּוֹר, שע״פ. עיר במטה מנשה בארץ כנען, במעלה גּוֹר אשר את יבלעם (מ״ב ט׳ כ״ז).

גּוֹר בָּעַל, שע״פ. עיר מערי הערבאים (דהי״ב כ״ו ז׳).

גּוּשׁ, שע״ז, רגב עפר מדובק, שׁאָלע, קלימפען, глыба, комъ. פעם אחת במקרא, לבש בשדי רמה וְגוּשׁ עפר (איוב ד׳ ה׳), והוא בהשאלה, חבורות הצרעת שהן כתלוליות קטנות בעין רגבי עפר, קינעלכען, קלימפכען, шарики. ובמשנה, גּוּשׁ מארץ טהורה (טהרות ה׳ א׳). ובגמרא, גזר אגושא (שבת פ״ו ב׳) כלל העפר בנגוד אל מה שאמרו, גוזר אאוירא (שם). וכן על כל תתיכה מדובקת, גּוּשׁ של זיתים שנפל לתנור (טהרות ג׳ ב׳), שהן גוש בקערה (מבוא יום ב׳ ג׳). ובפיוט, ואיך יצדקו קרוצי גוֹשָׁיו (רשב״י קרובות ב׳ דר״ה).

גִּזְבָּר, שת״ז. פקיד האוצרות, קאַסירער, кассиръ. על יד מתרגמת הַגִּזְבָּר (עזרא א׳ ח׳). ובארמית, גִּזְבָּר, כל גִּזְבְּרֵיָא די בעבר נהרא (שם ז׳ כ״א). ובמשנה, עד שימרח הַגִּזְבָּר (פאה א׳ ו׳) פקיד אוצר הכהנים, אין פותחין משלשה גזברין (שקלים ה׳ ב׳). ובגמרא, אדם שיש בו תורה, ואין בו יראת שמים דומה לְגִזְבָּר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו (שבת ל״א ב׳). מקורו פרסית, ומורכב מן גז, אוצר, ובר, סימן התאר, או ענינו בר הגז, כמו בן משק בית, והשם גָּזָא לאוצר נמצא גם בתלמוד. ומשתכח בֵּינָזָאֵי (שם ס״ג א׳). ובהשאלה, כל היכי דאיתיה בֵּינָזָא דרחמנא איתיה דכתיב לה׳ הארץ ומלואה (חולין קל״ט ע״א), והוא יסוד של שרש גנז (עיין שם).

2) **גָּז**, בבריתא, שע״פ. דבש הגזין והצרעין (בכורות ז׳ ע״ב), הצד הגבין גָּזִין צרעין וכו׳ (שבת ק״ו ע״ב). לדעת הערוך הוא מן דבורים, ולדעת רש״י הוא מין ארבה. והרב בעל הערוך השלם מצא סעד

לפירש"י בלשון פרסית, שבה יורה השם גַּז מן ארבה, גראסהיישרעקקע. אבל לפי שאין הארבה מוציא דבש, ראה לשער, שעיקר השם הוא גזר או גזף, ומקורו רומית, guespa, וויספע, מן דבורים.

2) גַּז, במשנה. שם מין עוף טורף. דרוסת הַגַּז בשף הגם (חולין ג' א'). לפי גירסת התוספתא הערוך והפיוטן (בסליחות ליום ב' של עשי"ת המתחלת תוחלת ישראל) ולפנינו הגם בסמ"ך. ללשון אחרון שבערוך הוא העוף הנקרא סאקאל, соколъ. ולפי' רש"י הוא הידוע, גייר, коршунъ. ות"י את העזניה בר גוא, (עיין הפלאה שבערכין וערוך השלם).

גָּזַז, פ"י. דומה לפעל גוז, וענינו חתוך וקציצת דבר ממקום גדולו, וביחוד על קציצת צמר או שער, אבשניידן, שערן, срѣзывать, стричь. ולבן הלך לְגָזּוֹז את צאנו (בראש' ל"א י"ט), הצאן הוא הפעול. ובחסרון האות הכפולה, לָגוּז צאנו (שם ל"ח י"ג). וַיָּגָז את ראשו (איוב א' כ'), שער ראשו לסימן אבלות. והצוי, קרחי וָגֹזִי (מיכה א' ט"ז), גָּזִי נזרך (ירמיה ז' כ"ט), נזר תאר אל השער המגודל (עיין נזר).

הנפעל, בהשאלה, כריתה של אברון, וכן נָגוֹז ועבר (נחום א' י"ב), אבגעשאָרען, פֿערפֿלכט וועררען, быть срѣзану, истреблену. והוא עד"ש יגלח ה' בתער השכירה (ישעיה ד' כ'), או שהוא ע"ד כי גָז חיש ונעופה, נכרתו ונעתקו ממקומם (עיין גוז).

גַּז, שע"ז. א) צמר הגזוז, שור, стрижка. וראשית גַּז צאנך (דברים י"ח ד'). ומָגַז כבשי יתחמם (איוב ל"א כ'). ובמשנה, גַּזֵּי צמר הלקוחות מבית האומן (ב"מ ב' ב'). ב) ירק הנשאר בקרקע אחרי הקצירה, ירד כמטר על גַּז (תהלים ע"ב ו'), וויעזענשור, покосъ. ומזה גם העשב הנקצר, אחרי גַּזֵּי המלך (עמוס ז' א'), הנקצר לשרת לצורך בהמות המלך, גראַז שור, скошенная трава.

גַּזָּה, ש"נ. גז הצמר, וואָללענשור, стрижена-ная шерсть. את גַּזַּת הצמר (שופטים ו' ל"ז), על הַגָּזָה לבדה (שם), ובדחז"ל:

2) גָּזִיז, שם. גוש תתוך ונקציץ, ותבר גָּזִיזָא דברדא וטבל (ברכות י"ח ב'), האַגעל מאסטע, אייזשאללע, градина, льдина.

2) גְּזִיזָה, שה"פ, בגמרא. דאס שנערען, אַבשניידן, стриженіе. מחוסר גְּזִיזָה (חולין קל"ח ע"א).

2) גֵּזָז, שם תאר. העוסק במלאכת הגזיזה, וואָללשערער, стрижецъ. גַּזָּזִין בדמשק (ב"ר פרשה ו').

גָּזַז, שע"פ. מבני כלב מבני יהודה, ועיפה ילדה את חרן וגו' ואת גָּזֵז ואת חרן הוליד את גָּזֵז (דהי"א ב' מ"ח).

גָּזָה, פ"י. קציצה וכריתה, אויסשניידן, בעהויען, обтесывать, обрѣзывать. דומה לפעל גוז, גזז, לא נמצא כי אם בשם:

גָּזִית, ש"ג. (ע"כ גָּזִית מן זוה), ולדעת הרד"ק שרשו גזז (ובא הנח תמורת הדגש) עיקרו קציצת אבנים ופסולם. בעהויאונג דער שטיינע, обрубка камней, тесаніе. אבני גָּזִית (מלכים א' ה' ל"א), בסמיכות שם העצם אל שם הפעולה, וענינו אבנים גזוזות, בעהויענע בויאשטיינע, камни тесанные. ובחסרון השם אבן, לא תבנה אתהן גָּזִית (שמות כ' כ"ב) מאבני גָּזִית, טורי גָּזִית (מ"א ו' ל"ו), בתי גָּזִית (עמוס ה' י"א), אבנים יקרות כמדות גָּזִית (מ"א ז' ט"ו), לפי שהיתה להם מדה ידועה. ובמשנה, לשכת הַגָּזִית שם היתה סנהדריא גדולה (מדות ה' ד') לשכה בנויה מאבני גזית.

גָּזֹז, שע"פ. לא נמצא כי אם בשם היחס, בני השם הַגָּזוֹנִי (דהי"א י"א ל"ד).

2) גָּזוֹזְטְרָא, כְּזוֹזְטָרָא, ארמית ובמשנה. בנין יוצא ובולט מן הקיר, בשטח גבהו, כעין אכסדרה, גאַללעריא, галлерія. וַהַגָּזְרָה והבניה (יחזקאל מ"א י"ג) תיב"ע וּכְזוֹזְטָרָא. (לפי גרסת הערוך, ולפנינו ובצורתא ועיין גזר), זב שהקיש על הַגָּזוֹזְטָרָא (זבים ד' א') (לפי גרסת הערוך ולפנינו כצוצרא), שתי גָּזוֹזְטָרָאוֹת זו כנגד זו ברשות הרבים (שבת י"ד א'). ובמדרש, המקרה במים עליותיו בגזוזטראות של מים (שמות רבה מ"ז), ומקורו בלשון יונית ורומית exostra.

גָּזַל, יסודו גז, גזז, בהוראת התתוך והקציצה, בתוספת למ"ד לסימן הבנין, והתיחד ללקיחת דבר מזולתו בחזקה, אַבשניידיק, וועגרייסען, וועגנעהמען, נעמען, отрѣзывать, сдирать, отнимать את החנית מיד המצרי (ש"ב כ"ג כ"א), פּן תִּגְזֹל את בנותיך מעמי (בראשית ל"א ל"א). ועל הרוב בהוראת לקיחה בעולה, חמס, רויבען, פֿאַרמעדעם גוט זיך צו אינעמען, похищать, грабить, завладѣть чужимъ имуществомъ. ונופל על דבר הנחמס מיד ליד, עדר גָּזְלוּ (איוב כ"ד ב'), וכמו כן, על כל קנין הזולת אשר גָּזְלוּ עבדי אבימלך (בראשית כ"א כ"ה), וחמדו שדות וְגָזָלוּ (מיכה ב' ב'), בית גָּזֵל (איוב כ' י"ט), והנשוא הדבר הגזול. וכן יפול על מי שגוזלים ממנו, גֹּזֵל אביו ואמו (משלי כ"ח כ"ד), אל תִּגְזֹל דל (שם כ"ב כ"ב). ובהשאלה, גִּלְּחִי עורם מעליהם (מיכה ג' ב'). ובמובן המוסרי, וְלָגָזֹל משפט עניי עמי (ישעיה י' ב'). ובא, יִגְזְלוּ משד יתום (איוב כ"ד ט'). רש"י פירש יגזלו יניקת היתום, מקום מוצא מאכלו, ויתכן שטעמו יקחו את היתום (היתומה) משדי אמו, וכתרגום אַרנהיים, זיא רייסען פֿאָן דער ברוסט דיא וואיזע, (ועיין שוד). ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים, ציה גם הם יִגָּזְלוּ מימי שלג (שם שם י"ט) הציה והחום גוזלים את מימי שלג שמיבשים אותם, ולדעת אַרנהיים מוסב אל האנשים הרעים הנזכרים בפרשה ואומר שהם גוזלים בכל עת ביומי ציה וחום וכמו כן במימי שלג. ובמשנה בהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים, היתה (האשרה) גּוֹזֶלֶת את הרבים (ע"ז ג' ח'), שנופה נוטה לר"ה ומעכב את העוברים, בעאיינטראַכטינגען, שכּאָלען, לעלן, дѣлать ущербъ. והבינוני פעול, חמורך גָּזוּל מלפניך (דברים כ"ח ל"א), נעריבט, похищенъ. ונופל על הקנין שגוזלים. ובמשנה, לולב הַגָּזוּל (סוכה ג' א'), המריש הַגָּזוּל (ניטן ח' ה'), וכן על האיש שממנו גוזלים, והיית אך עשוק וְגָזוּל (דברים כ"ח כ"ט), בעריבט, ограбленъ.

הנפעל, בהשאלה, נעריבט ווערדען, быть похищену. נִגְזָלָה שִׁנָּתָם (משלי ד' י"ז).

ובמשנה על הרוב מי שגוזלים ממנו, הַנִּגְזָל והנחבל (שבועות ז' א'), דער בעריבענע, окра-вленный. קרקע אינה נִגְזֶלֶת (סוכה ל' ע"ב) אין עליה תורת גזלה.

גָּזַל, ובסמיכות גָּזֵל, שה"פ, ושם דבר הגזול, רויבען, נעריבענעם, похище-ніе, грабежъ, похищенное. שנא גָּזֵל (ישעיה ס"א ח'), או בתשומת יד או בְּגָזֵל שיקרא ה' כ"א), ובסמיכות אל האיש שגוזלים אותו, גָּזֵל אח (יחזקאל י"ח י"ח), או אל הדבר שגוזלים, וְגָזֵל משפט (קהלת ה' ז').

גְּזֵלָה, ש"נ, כעין הקודם דבר הגזול, נעריבענעם, похищенное. והשיב את הַגְּזֵלָה (ויקרא ה' כ"ג), ובסמיכות, גְּזֵלַת העני (ישעיה ג' י"ד). והרבוי במובן שם הפעולה, גְּזֵלוֹת גזל (יחזקאל י"ח י"ב).

2) גָּזָלָן, במשנה, ש"ת, למוחזק בגזלה, רייבער, грабитель, хищникъ. כל הַגַּזְלָנִים משלמים כשעת הַגְּזֵלָה (ב"ק פ' א'). ובגמרא אמר בגדר השם גַּזְלָן, ובהבדלו מן חַמְסָן, הַמְסָן יהיב דמיה גַּזְלָן לא יהיב דמיה (שם ס"ב א').

גֹּזָל, שע"ז, הרך במיני העופות, יונגער פֿאָגעל, птенецъ. ובא על הרך במין היונה, וְתֹר וְגוֹזָל (בראש' פ"ו ח'), יונגע טויבע, молодой голубь. ועל בני נשר, על גּוֹזָלָיו ירחף (דברים ל"ב י"א). ובדברי חז"ל ברבוי נקבות, ארבעים סאה גוזלות (סנהדרין צ"ד ב'). ובהשאלה על דרך החיבה לצעירי הילדים, ומיתתם את גּוֹזָלָיו (פסחים פ"ט א'). ובגזרת השם דעת גיזיניוס שמקורו בערבית גזל, צפצוף, העופות הצעירות, פּיפּען ולדעת פירסט יסודו גוז, בתוספת הלמ"ד לבנין השם, בהוראת העתקה ופריחה, ומזה העופות בעת שמתחילים לפרוח.

1) גָּזַם, גָּזֵם, פ"י. בסורית וארמית, כריתה חתוך, שניידן, אַבשניידען, рѣзать, обрѣзать: ומזה במקרא: גָּזֵם, שע"פ. מין ממיני הארבה, אַרט היישרעקקע, родъ саранчи. ועקרו, כורת חותך ומלחך את התבואות, אַבפֿרעסער, съѣдающій. ובארמית בא בפעל ובשמות בהוראות שונות מסתעפות

מן ההנחה הראשונה א) כריתה וקציץ, אב-
שניידיק, אההויט, обрѣзать . ומזה בבריתא,
בפיעל, אין מְגַזְמִין (ע"ז נ' ע"ב). ובבינוני
פעול, סבין לְגָזוּם (שם שם ע"ב), כריתה
וקטיעת הענפים. ובהשאלה, קרץ שפתיו
(משלי ט"ז ל') תרגומו, גזים שפוותיה, וטעמו
קמיטה וכיווץ השפתים שהן כאלו תתוכות
ונקרצות, והוא על דרך מליצת לשון
אשכנזית, געזויכטער שניידן. ב) הרעה והשחתה
משנאה, בעצם ידך תשטמני (איוב ל' כ"א)
תרגומו, באילמות אידך תגזמוני, והוא ע"ד
גזרת הפעל גדף (ע"ין שם). ומזה ג) איום
והפחדה, דראָהען, грозить . עביר אינש
דְגָזִים ולא עביד (שבועות מ"ו א'). ובבנין
פיעל, בשביל אותו דבר שמגזמת לעשות
לו (ב"ר י"ד). ובהשאלה ד) הפלגה והגדלה
ענין ביותר מדאי, שזהו כמו שפורץ ועובר
את גבול המציאות, והוא בעין שמוש
הפעל, פלג. וכן הוא בלשון אשכנזית,
אויסשניידן, איבערטרייבן, преувеличивать .
כיון דקאמר מילתא יתרתא גוזמא בעלמא
הוא דקא גזים (ב"מ ק"ד ב').

2) גֻּזוּם, שה"פ. א) כריתה, קטיעה, אב-
שניידן, обрѣзаніе . זיהום
וְגֻזוּם (ע"ז נ' ע"ב). ב) הפחדה ואיום, דראָ-
הונג, угроза . ג) הפלגה והגדלה, איבער-
טרייבונג, преувеличиваніе . בשתי ההוראות
האחרונות רגיל השם הזה בספרי המחברים.

2) גּוּזְמָא, בגמרא, שם. הגדלה והפלגה,
דבור של הבאי, איבערטרייבונג,
преувеличеніе . השקו את התמיד בבום
של זהב אמר רבא גּוּזְמָא (חולין צ' ע"ב).
ויסוד השרש הזה הוא גוז, גזז, ע"ד הפעל
גדם מן גוד, גדד, כסם מן כסס.

גֵּזֶם, שע"פ. מעולי הגולה (עזרא ב' פ"ח).

גָּזַע, שע"י. גוף האילן היוצא מן השרשים
שממנו יוצאים ומתפשטים הענפים,
שטאם, стволъ . ויצא חוטר מִגֵּזַע ישי (ישעיה
י"א א'), ובל שרש בארץ גֵּזְעָם (שם מ"ג ד'),
ובא נרדף עם שרש, אם יזקין בארץ
שרשו ובעפר ימות גֵּזְעוֹ (איוב י"ד ח').
ובגמרא, כאן בשגזעו מחליף כאן בשאין
גזעו מחליף (ערובין ק' ע"ב). ובדרך השאלה,
מה עצם נברא עמו ואין גזעו מחליף (נדה
נ' א'). ובהשאלה אחרת, שבט ומשפחה, גֵּזַע
ישישים עלה מבבל (מו"ק כ"ה ב'). בערבית
יורה גוף האילן היוצא מן השרשים שנברתו
ענפיו, עמאָסטעפער שטאם. ובבחינה זו הוא
דומה לפעל גדע.

גָּזַר, פעו"י. עקרו תחיכה וכריתה, הקל,
א) כריתת עצים ממקום גדולם,
הויען, פֿאָללען, срубить . וַיְגָזְרוּ העצים
(מ"ב ו' ד'). ב) חתוך דבר לחלקים, אויס-
אינאנדער שניידן, טהיילען, разрѣзывать,
גָּזְרוּ את הילד . разсѣкать раздѣлять (מ"א
ג' כ"ה), לָגֶזֶר ים סוף לגזרים (תהלים קל"ו י"ג).
ג) אבילה וטריפה, פֿרעסען, פֿערצערהרן,
съѣдать, сожирать . וַיִּגְזֹר על ימין ורעב
(ישעיה ט' י"ט), גָּזַר ממכלה צאן (חבקוק ג' י"ז)
וחסר הפועל הגזור. ויתכן שענינו עומד,
במובן כליה וחסרון, אָבנעהמען, פֿעהלען,
недоставать . ובארמית בא גם בענין
מילה, ונמלתם בשר ערלתכם, ת"א
ותגזרון ית בשרא (בראשית י"ז י"א). ומזה
בתלמוד, ר' יהודה הַגָּזָר (שבת ק"ל ב')
המוהל. ובירושלמי (ר"ה ג') ר' יהודא
גוזרייא. ובדרך הלצה, שכם נסיב ומבגאי
גָּזִיר (מכות י"א א'). ובמובן המוסרי ד) חתוך
משפט ופסק דין, ענטשיידן, בעשליסען,
рѣшать . וְתָגְזַר אמר (איוב כ"ב כ"ח), וזו
הוראתו העקרית בארמית. ובמשנה, לא
יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע
(נגעים י"ב ה'). ועל הרוב חתוך משפט בהוסיף
אסור דרך סיג וגדר, גָּזְרוּ על עטרות
תתנים (סוטה ט' י"ג), גָּזְרוּ שלא תצא
הכלה באפריון בתוך העיר (שם),
גָּזְרָנִי עליך (ר"ה ב' ט'). ובדב"א, שאין
השכל גוזר אותם. וכן בענין גזרת לטוד
וגזירת ענין מענין, אַבלייטען, возпроизвести .

הנפעל, בהשאלה, א) היות נברת ונעקר
ממקום, אָבגעשניטען, געפֿרענגט וועררדען, быть
отдѣлену, отринутымъ . כי נִגְזַר מבית ה'
(דהר"ב כ"ו כ"א), נִגְזַר מארץ חיים (ישעיה נ"ג
ח'), והמה מידך נִגְזְרוּ (תהלים פ"ח י'), נפרדו
ונעקרו מידך, או נגזרו מארץ חיים בידך,
בגזרתך. ובא ב) כריתה וכליון, אויסגעריע-

בע, быть истреблену, וערדען . אמרתי נִגְזַרְתִּי (איכה ג' נ"ד), погибнуть נִגְזַרְנוּ לנו (יחזקאל ל"ז י"א). ובמובן המוסרי, ואת אשר נִגְזַר עליה (אסתר ב' א'), הדין אשר נתתך ונפסק, בעשלאָסטען וועדען, быть порѣшену. «עיין גרז». ובדברי בעלי אסופות בענין הסתעפות וגזירה מדבר אחר, אבגעלייטעט זיין, быть производену. כל שמותיו יתעלה וכו' כלם נִגְזָרים מן הפעולות (מורה נבוכים א' ס'). וברקדוק, שם נִגְזָר, אבגעלייטעט, произ-водный.

בהתפעל, בארמית שבמקרא, הִתְגַּזְרַת אבן (דניאל ב' ל"ד), זיך אַבריסען, לאָזרייסען, отрываться, разорваться. ובאל"ף, די מטורא אִתְגְּזַרַת (שם שם מ"ה). ובגמרא, אין גזירה אלא דבר הִמִּתְגַּזֵּר ווערד (יומא ס"ח ב') (ועיין גזרה).

גֵּזֶר, שע"ז. נתח וחלק הנגזר, אבגעשניטענס-פּענעס שטיק, מהיל, срѣзокъ, ку-сокъ. אשר עבר בין הַגְּזָרים (בראשית ט"ו י"ז), לגזר ים סוף לְגְזָרִים (תהלים קל"ו י"ג).

2) גֶּזֶר, במשנה, שם. בקעת עין, אַלצ-שיים, полѣно. גֶּזֶר אחד (ירושלמי שקלים פ"ו הלכה ז') לא יפחות משני גזרין (שקלים ו' ו'), גזרים שעשה משה (זבחים ל"ג) הביאו גזיריהן ועשו סולמות (תענית כ"ח ע"א).

3) גֶּזֶר, ארמית. ובדברי חז"ל בסמיכות אל השם דִּין, גֶּזֶר דין, בעשלוסס, рѣшенie. ובתפלה, על הרוב לרעה, קרע רוע גֶּזֶר דיננו.

1) גָּזַר, ארמית. תאר למין ממיני המכשפים המתפארים בידיעות העתידות על פי מערכת המזלות, אסטראָלאָג, астрологъ. אשפין חרטמין גָּזְרין (דניאל ב' כ"ז), כשדיא וַגָּזְרַיָּא (שם ד' ד'). י"א שנקראו כן על שם שהם כמו גוזרים וחותכים את העתיד לבוא. ולהעתנו הוא כעין השם הבר, ע"ש שהיו גוזרים את מערכת הכוכבים לגזרים ולחלקים שונים, והיו מיחסים לכל גזרה ומחלוקה פעולה מיוחדת (ועיין בָּבר).

גְּזֵרָה, ש"נ. א) צורת הגוף בבחינת היותו קצוב במדתו ומשופה בתוך האברים, צישניטע דעם קאָרפערס, אומריסס, נע-שטאלט, очертаніе, станъ, строй. ספיר גְּזֵרָתָם (איכה ד' ז'). ועל דרך השאלת השם צורה מן צור. ובמדרש אמרו על ספיר גזרתם, כל גזרה וגזירה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר (איכה ד' ז'). ובפסיקתא דרב כהנא, כל גיזרה וגיזרה שהיא עתידה להנתן בירושלים תהא נאה כספירין (עניה סוערה). ובעל הערוך השלם פירשו מענין גזרת אבנים, והנראה שהוא במובן הַגְּזֵרָה והבניה שביחזקאל (עיין בסמוך). ובפיוט, גְּזֵרוֹת פנינויות (כתר מלכות). ב) במלאכת הבנין, והבנין אשר אל פני הַגְּזֵרָה (יחזקאל מ"א י"ב), הַגְּזֵרָה והבניה (שם שם י"ג) י"ת בצורתא. ומנחם פירשו לשון לשכה, ורש"י כתב אומר אני שהבית הגבוה קרוי כן והתאים הנמוכים אשר סביב הוא קורא בנין. והנראה שהוא בנין קטן נבדל מן הבנין הגדול, פליענעל, флигель. ובמשנה, הַגְּזֵרָה והגבלית (אהלות י"ד א'), חלק הבנין הבולט מן הכותל, הזיזין וְהַגְּזֵרוֹת (שם ח' ב'), והבדילו בין הזיז ובין הגזרה, איזהו הזיז שפניו למטה והגזרה שפניה למעלה (שם י"ד א'). ובחכמת הדקדוק ענינו מחלוקת ידועה בתמונת הפעלים גְּזֵרַת השלמים, גְּזֵרַת הנחים.

גְּזֵרָה, ש"נ. פעם אחת במקרא, מקום נפרד ונגזר מן כלל מקום הישוב, אבגעשניטענעס לאנד, והוא מקום שמם, ווייסטע אינאָדע, пустыня. אל ארץ גְּזֵרָה (ויקרא ט"ז כ"ב). ובגמרא, אין גזרה אלא תתוכה, דבר אחר אין גזרה אלא דבר המתגזר וירד (יומא ס"ז ע"ב), ופירש"י תתוכה צוק, תחוך בזקיפה, ולא משופע כל כך, דבר המתגזר, השעיר מתגזר בה אברים אברים. ויתכן שגם ענין דבר המתגזר מתיחס אל המקום שהוא עשוי גזרים גזרים.

1) גְּזָרָא, ארמית, ש"נ. משפט חרוץ, בעשלוסס, рѣшенie. בְּגְזַרַת עירין פתגמא (דניאל ד' י"ד). ובמשנה מזה:

2) גְּזֵרָה, ש"נ. פסק דין, בעשלוסס, ענט-שיידונג, וועדיקט, рѣшенie, вередиктъ. גְּזֵרוֹת בית דין (מו"ק ג' ג'), שני דייני גזירות (כתובות י"ג א'). ובגמרא

פירשוהו שהיו גוזרין גזרות על גזלות, כדתניא וכו' גזרי גזרות שבירושלים וכו' (שם ק"ה ע"א). והנראה שענינו פסקים מהברעת השכל לפי הזמן והמקום בדבר שלא נמצא דינו מפורש בתורה, ובהלכה השתמשו בשם זה לענין פסק עשוי בתוספת חומרא משום סייג וגדר, גְּזֵרָה משום יו"ט אחר השבת (ביצה ב' ע"ב), היא גופא גזרה ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה (שם ג' א'), אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה (ב"ק ע"ם ע"ב). ובמובן חוק בלי נתינת טעם, גזרת הכתוב (כ"ם י"א א'), בטלה ממנו גזרת שבעה וכו' גזרת שלשים (מו"ק י"ם ב') כמו דין שבעה דין שלשים. ועל הרוב ענינו פסק דין קשה, לא נגזרה גְּזֵרָה על שבט לוי (ב"מ קכ"א ב'), גזרת המלכות (ר"ה י"ח ב'), שלשה דברים מבטלים את הגזרה (ירושלמי תענית פ"ב). ובדב"א, יעוד המזל, פַּאָרהער בעשטיממונג, שיקקונג, предопределение. גְּזֵרַת המזלות, גְּזֵרַת המערכות, גְּזֵרָה ובחירה. ובהגיון, מאמר שלם מחובר מנושא ונשוא שיש בו החלטה כל שהיא, זאַץ, предложение. או היקש עולה משתי הקדמות משותפות בגדר אחד, שלוסס־זאַץ, שתי הַגְּזֵרוֹת הראשונות אין סתירה ביניהן (הקדמה למו"נ). ובפיוט, ושלש גְּזֵרוֹת ועתות ומדות (שיר היחוד ליום ה') ועיין ביאור הרוו"ה. וכן במובן ההגבלה בפרטיות, איינשרַאַנקונג, ограничение. מבוארי הכללית והגזרה (מורה נבוכים א' ס"א).

2) גְּזֵרָה שָׁוָה, בהלכה. מדה שניה מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, והוא המדה ללמד דין אחד באחת ממצות התורה מדיני מצוה אחרת על פי המלות השוות שבאו בכתובים בעניהם, אנאלאגיע, аналогія. מגזרה שוה כיצד נאמר בשומר שכיר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, ונאמר בשומר חנם אם לא שלח וגו' מה בשומר שכר פטר את היורשים אף בשומר חנם יפטור את היורשים (ספרא הלכה ראשונה ד'). וכן בשווי המושגים, בעגריפפסאנאלאגיע, אמרו להם בית שמאי, גזרה שוה הלה ומתנות מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן כשם שאין מוליכין את התרומה כך אין מוליכין את המתנות (ביצה א' ו'). בדרכי למוד המדה הזאת האריך בעל קרבן אהרן, ובעל פחד יצחק בערכו. ובטעם השם הזה נראה לנו שאינו מלשון גזרה במובן תריצת משפט על דרך ההשואה, כי אם מלשון ספיר גזרתם, במובן דבר חתוך נקצב ומשוער.

מַגְזֵרָה, שע"נ. כלי לחתוך ולגזור, וועדק־צייג צום צערשנייידען, אָקסט, זאָגע, сѣкира, пила. וּבְמַגְזֵרוֹת הברזל (שמואל ב', י"ב ל"א).

גָּזָר, שע"פ. עיר מלוכה למלך אחד ממלכי ארץ כנען אשר בבש יהושע (יהושע י' ל"ג) קרובה לבית חורון התחתון על יד הים הגדול, ונפלה בגורל למטה אפרים ונתנה ללוים (שם מ"ז ג', כ"א כ"א) ואפרים לא הוריש את הכנעני היושב בְּגָזֶר ויהיו למס (שופטים א' כ"ם ל'), וכפי הנראה היה מושב הכנעני איתן בגזר ולא יכלו להורישו, עד אשר בא פרעה מלך מצרים וילכדה וישרפה באש ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה, ושלמה בנה אותה (מ"א ט' מ"ז י"ז) ובדהי"א (ד' ח' י') נאמר, מגבעון ועד גָּזֶר והיא גֶּזֶר (ש"ב ה' כ"ה) ולא עיר אחרת, עיין גבע, גבעון.

גָּזְרִי, שם היחס נגזר מן השם גָּזֶר, שבט אחד משבטי הערביאים בדרומה של א"י למבוא שור בדרך למצרים (ש"א כ"ז ח'), והכתיב גְּרִזִי.

2) גָּזָחָה, פ"ע. בברייתא, שחיה ונטיה, с-на-гибаться, זיך בייגען, ביקקען, с-на-клониться. כותל הַגּוֹזָחָה לר"ה (תוספתא מו"ק א'). ויש גורסין גוהא בה"א, כדי שיהו גוחות על המזבח (סוכה מ"ה א'). ומן הפעל הזה נראה שבא במקרא השם גָּזוֹן (עי"ש).

גָּזָחְזִי, שע"פ. ועל הרוב גֵּיחֲזִי, נער הנביא אלישע (מ"ב ד' י"ב).

גָּחָל, (ת' נַחַל ע"מ פָּחָם) שע"ז. התיכות עצים שרופים בוערות באש, גלי־העגדע קאָהלע, горящій уголь. ובא בל"ד לפי שבשעה שהם בוערים הם מתחלקים

MTA AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

ומתפוררים לחלקים קטנים, אם יהלך איש על הַנְּחָלִים (משלי ו׳ כ״ח), כי נְחָלִים חתה על ראשו (שם כ״ה כ״ב), נפשו נְחָלִים תלהט (איוב מ״א י״ג). ומשתמשים בהם לאפיה ולבשול וכדומה, אפיתי על נְחָלָיו לחם (ישעיה מ״ד י״ט), והעמידה על־נְחָלֶיהָ (יחזקאל כ״ד י״א). ובסמיכות אל אש, נַחֲלֵי אש (ויקרא ט״ז כ״ב). ובהשאלה, ברד וְנַחֲלֵי אש (תהלים י״ח י״ג י״ד). ובא, פחם לְנַחֲלִים (משלי כ״ו כ״א), פחם הוא הגחל הכבוי, עין קאלטע קאהלע, холодный уголь. (עין פחם). ובפיוט ע״מ הקל נַחַל, בשלהבת רשפי נַחַל (יוצר ליום ב׳ דסוכות).

נַחֲלָת, שה״ק. קאהלע, уголь. אין נַחֲלָת לחמם (ישעיה מ״ז י״ד). ובא בהשאלה מליצית, וכבו את נַחֲלָתִי אשר נשארה (ש״ב י״ד ז׳) השריד האחרון, וענינו הגחלת המוצלת מן האש, ויש בה כדי לשוב ולבעור.

נַחַם, שע״פ. בן נחור, את טבח ואת נַחַם (בראשית כ״ב כ״ד). לדעת פירסט מקורו ערבית, בהוראת הבערה וליהוט, ברענענן, גליהען, пылать. ומזה היות מוסק ונכמר ומשחיר, פֿערברענענדיג, געשוואָרצט זיין, загорѣлый, смуглый, почернѣлый. ובמדרש אמרו, כלהון לשם מרדות הן, טבח טבחון, נַחַם נַחְמוּן (ב״ר פ״פ נ״ז), לפי גירסת הילקוט הנכונה. ופירש הרב בעל הערוך השלם שהוא מלשון ערבית בהוראת כְּלִי וצר עין, גייציג, נייריש, скупый, жадной.

נָחוֹן, (מיסודו של נָחָה ע״מ נָאוֹן) שם. בטן בע״ח הזוחלים, שמתעקמים ושוחים עליו, בויך, чрево, животъ пре-смыкающихся. כל הולך על נָחוֹן (ויקרא י״א מ״ב), על־נְחֹנְךָ תלך (בראשית ג׳ י״ד). ובארמית נמצא גם בפעל, וישתחו לעם הארץ (שם כ״ג ז׳), ת״י וְנָחַן לעמא. ובדברי חז״ל, אתתך גוצא נָחֵין ולחיש לה (ב״מ נ״פ א׳), וכן אמו גוֹחֶנֶת עליו ומינקתו (במדבר רבה ד׳), בבתי נחיני (שבת מ״ג א׳). ובבינוני פעול, מהלכי נְחוֹנִים (ב״ר כ׳).

2) נִיחוֹר, במשנה. ש״ת לאיש בעל צבע אדום ביותר, הכושי וְהַנִּיחוֹר (בכורות ז׳ ו׳), הָאֲכַרְאָהם. красный. ובגמרא אמרו בפירושו כדאמרי אינשי סומקא נוהיא. ויתכן שהוא מענין:

2) נַחַר, במשנה, שם. חור או מערה, הסלעים וְהַנְּחָרִים (אהלות ח׳ ב׳), לנוסח הערוך שהוא לפי פירושו (של הערוך) חור שדרך שם נכנס האור, ובלשון ישמעאל אל גחר, ויהיה גחר בעיקר הוראתו הברקה והארה, דומה למלת גיהיא שבגמרא, ועיין גיה ובא ע״ד, חור, מאורה.

2) נָיְחַר, ארמית, שם. מין אבן טובה אדומה ומברקת, זבלון גליף על גיחר (תרגום ש״ה ה׳ י״ד), רובין, рубинъ.

2) נָט, במשנה, שם. כתב אמנה, דא־קומענט, документъ. כל נָט שיש עליו עד כותי (גטין א׳ ה׳), והתיחד לספר כריתות שנותן המגרש לאשתו, המביא נָט ממדינת הים (שם א׳ א׳), שיידעבריף, раз-водная. גופו של נָט וכו׳ נָט פטורין (שם ט׳ נ׳). וברבוי, גיטין, נָטֵי נשים (שם א׳ ה׳) ספר כריתת, ת״א נָט פטורין (דברים כ״ד ג׳).

נַי, שם. מדרון ושפלה, נידעדרונג, טאהל, низменность, долина. והגרתי לַנַּי אבניה (מיכה א׳ ו׳), המדרון אשר לרגלי ההר שעליו עמדה העיר, וְהַנַּי ביניו (יהושע ח׳ י״א). ובסמיכות, נֵי־הרים (זכריה י״ד ה׳). ובא בסמיכות לשם אחר כשם עצם פרטי אחד (עיין להלן) ובתוספת אל״ף:

נָיְא, שם. משותף זו״נ, וְהַנָּיְא ביניהם (ש״א י״ז ג׳), ראי דרכך בַּנָּיְא (ירמיה ב׳ כ״ג). ובסמיכות, נָיְא, בְּנָיְא צלמות (תהלים כ״ג ד׳), נָיְא חזיון (ישעיה כ״ב א׳) כנוי מליצי אל ירושלים, וקראה גיא מפני שהרים סביב לה, וענין התאר המליצי נָיְא חֲזָיוֹן הוא, כאלו היא בקעה מלאה כלה חזיונות ונבואות שחזו ונבאו עליה נביאים רבים, וכן קרא הנביא את שמרון דרך מליצה להתול וגנאי, ראש נָיְא־שָׁמָנִים (שם כ״ח א׳), לפי שעמקיה היו ידועים בשמנים וטוב פרותיהם. וכן עמ״א:

נָיְא, משותף זו״נ. כל־נָיְא ינשא (ישעיה מ׳ ד׳) בל״ז, והוא משקל מקוצר מן המשקל נָיְא, להקל, ובא גם בציר״ו, נָיְא

גדולה (זכריה י"ד ד') בל"נ. והרבוי, גֵּאָיוֹת, ובכל־גֵּאָיוֹת נפלו (יהושע ל"א י"ט), ובכתיב גאות. ונופל גם על שותה עמוקה, כיוני הַגֵּאָיוֹת (שם ז' פ"ו), ע"ד מליצת כיונה תקנן בעברי פי פתת (ירמיה מ"ח כ"ח). ומזה, באחד התרים או באחת הַגֵּאָיוֹת (ע"ב ב' פ"ו), ולא נמצא הרבוי כי אם במקום זה וכמה פעמים בספר יחזקאל. ובמדרש, בְּגֵיא מלה (ש"ב ח' י"ג), תחת כפי המלח (פתיחתא לאיכה י"ד) וטעמו כמו גוש. והפייטנים השתמשו בשם זה בענין כנוי מליצי לכלל הארץ, גֵּיא וּדְרֵיה (א' הד"ה), וכן בל"ר, גבוהים וְגֵיאִים במאמר ראשון נפרשו (מערבית ב' דשבועות), כנוי לשמים וארץ.

גֵּיא, שם. לדעת הרוו"ה הונח השם הזה גם להוראת רעש ורעד גדול, גע- דראָן, шумъ. ומקורו ארמית גוהא, גוהא גוהא (ברכות נ"ח א'). ומזה במקרא, גֵּיא גדולה מאד (זכריה י"ד ד'), קול רעש גדול שיהיה בהבקע הר הזיתים, וכן, ונסתם גֵּיא הרי (שם שם ה'), מפני קול רעש בקיעת ההרים תנומו, ויהיה גיא הרי פעול הניסה, אבל, כי יגיע גֵּי הרים (שם), גֵּי זה לשון חריץ ועמק. וליופי המליצה השתמש בשם אחד להוראות שונות, והוא פירוש מושכל. ולשיטתו יתבן לשער כי עיקר הוראת גֵּיא, גּוּהָא, הוא רעש גדול, ומזה בקיעת הארץ הבאה ברעש גדול, ערד ערשישפעריונג, землетрясение. ומזה גם, בקעה, ומקום מדרון, שהוא כאלו נעשה ע"י רעש הארץ. ובארמית, גֵּיתָא, ענינו בְּרֵכָה (עיין ברך א').

גֵּי, ועל הרוב **גֵּיא־בֶּן־הִנֹּם**, ובחסרון המלה בן, **גֵּי**, או **גֵּיא־הִנֹּם**, שם עמק גדול ארוך וצר במזרחה של ירושלים (יהושע ט"ו ח'), שמה היה מימי קדם מקום התופת לעבודת המולך להעביר הבנים באש (מ"ב כ"ג י', ירמיה י"ט ו'). ולפי הנראה מתרגום השבעים נקרא גם הַגֵּיא בסתם להיות ענינו ידועה לרעה, ולזה יכוון ירמיה אשר בתוכחותיו הזכיר עון זה כמה פעמים, באמרו, ראי דרכך בַּגֵּיא (ירמיה ב' כ"ג) (עיין גיהנם).

גֵּיא־חֲרָשִׁים, שע"פ. מקום ביהודה שהיו חרשים (אומנים) דרים שם אבי גֵּיא־חֲרָשִׁים (דהי"א ד' י"ד), ובנחמיה לד ואונו גֵּי הַחֲרָשִׁים (י"א ל"ה) ומשם נראה שהיתה בבנימין.

גֵּי יִפְתַּח־אֵל, שע"פ. מקום בצפון נחלת מטה זבלון (יהושע י"ט י"ד), עיין יִפְתָּח בשרש פתח.

גֵּיא מֶלַח (הַמֶּלַח), שע"פ. מקום על יד הר המלח הגדול הנקרא בלשון ערבית תַּשַׁם אוּשְׁרוּם. בדרומו של ים המלח המפסיק בין גבול נחלת שבט יהודה ובין ארץ אדום, שם הכה המלך דוד את אדום מכה גדולה (ש"ב ח' י"ג, תהלים ס' ב'), וכן הכה שם אמציה את אדום (מ"ב י"ד ז').

גֵּי, גֵּיא הָעֲבָרִים, שם עצם פרטי. בנבואות יחזקאל על מפלת גוג נאמר, והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גֵּי הָעֲבָרִים קדמת הים וחסמת היא את הָעֹבְרִים וקברו שם את גוג וגו' וקראו גֵּיא המון גוג (יחזקאל ל"ט י"א), ות"י בחילתא מגיותא מדנח ים גנסר וסמכה היא לתרין טוריא, ומגיותא הוא מקום מעבר, וכנראה שפירש גֵּיא־הָעֲבָרִים, גיא מקום מעבר הסמוך לבין שני הרים וכלה שם. וכן הוא לדעת המבארים כמו גֵּיא־הָעֲבָרִים, אבל בענין שם מקום בעמק בין הרי הָעֲבָרִים הסמוכים לערבות מואב על יד הירדן נוכח יריחו. והנראה שבעין זה פירשו חז"ל באמרם על פסוק ויראהו ה' את כל הארץ וגו' ואת הכבר בקעת יריחו (דברים ל"ד ג'), מלמד שהראו גוג וכל המונו שעתידים ליפול בבקעת יריחו (ספרי דברים סימן שנ"ז).

גֵּי הַצְּבָעִים, שם עצם פרטי. עמק בנחלת מטה בנימין, נזכר פעם אחת במקרא במלחמת פלשתים עם שאול, דרך הגבול הנשקף על גֵּי הַצְּבָעִים המדברה (ש"א י"ג י"ח), ובין העירים אשר ישבו שם בני בנימין בעלותם מבבל נמנה עיר צְבָעִים. ויתבן שעל שמה

נקרא הגי. ובמשנה שנו, אנשי הר צָבְעַיִם הביאו בכוריהם קודם עצרת (חלה ב' י'), (ועיין צבע).

גַּי צְפָתָה, שע"פ. בנחלת מטה יהודה בסמוך אל העיר מרשה (ה"י ב' י"ד ס') ועין צפה.

הַגַּיְא, שע"פ. א) הַגַּיְא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון (במדבר כ"א כ'), מול בית פעור (דברים ג' כ"ט, ד' מ"ו), ובספר שמואל א' (י"ז ג"ט) נאמר, עד בואך גַּיְא ועד שערי עקרון. וכפי הנראה ממשמעות כל האמור שם ב) היא גַּת אשר לפלשתים. ג) שַׁעַר־הַגַּיְא אחד משערי ירושלים בחומה המערבית (נחמיה ב' י"ג ס"ץ, ה"י ב' כ"ג ס'), ואפשר שדרך השער ההוא היו יוצאים אל גי בן הנם, אף שהגיא הזה במזרחית דרומית לירושלים. עיין גַּיְא בֶּן־הִנֹּם.

גַּיד, ש"ז. א) המיתר הרך והארוך המקשר ומחבר את אברי הגוף והוא כנראה נגזר משרש גד, גוד, בהוראת חבור והמשכה, (עיין שם), באַנד, זשהנג, אַדער, жила. גַּיד הנשה (בראשית ל"ב ל"ג), שפאַנ-אַדער, становая жила. ונתתי עליכם גִּידִים (יחזקאל ל"ז ו'), ובעצמות וְגִידִים תשככני (איוב י' י"א). ועל דרך ההשאלה, וְגִיד־ברזל ערפך (ישעיה מ"ח ד'). ובגמרא, לא נקשרו אבריו בְּגִידִין (חולין ס"ט ע"ב). ובמשנה, האפרסקים משיטילו גִּידִים (מעשרות א' ב'), החוטים הרקים הנמשכים על פני פירות האילן, פֿאָלאקנו, волокно. והתיחד אל אבר ההולדה בזכר, הקפת הַגִּיד (סנהדרין ס"ח ב'). ולדעת הר"ר לעווי ובעל הערוך השלם נגזר מן השם גִּיד הפעל גַּיִד, לענין כריתה וחתוך הגידין, דיא זשהנען צערשניידן, ועם זה תתוך בעל חי לגזרים, צערשניידן, ומזה, שהיה מְגַיֵּד את הגבים (ויקרא רבה ו'). ומזה במשנה, אפילו מְגוּיָד (אהלות א' ו'), מְגוּיָד וצלוב (יבמות ס"ז ג') ועיין גוד, גדד. ב) זרק את הַגִּיד והקיש בקנה (מנחות ח' ו'), לפי הנוסחא שלפנינו. והעיקר גיר עיי"ש.

2) **גַּיְהַ**, ארמית, ש"ז. ניצוץ אש, אור, פֿונקע, ליכט, искра, свѣтъ. ולא נַגְהָּה שביב אשו (איוב י"ח ה') תרגומו, ולא ינהר גַּיְהַּ נהוריה. ומזה בפיוט, גַּיְהַּ עולם התאיר (סעריב ב' דפסח). וזהו יסודו של שרש נגה בעברית (ועיין גהה).

2) **גֵּיהִנֹּם**, במשנה. שם השאול, מקום המשפט לנפשות הרשעים אתרי המות, העללע, адъ. וסופו יורש גֵּיהִנֹּם (אבות א' ה'). לפי המוסכם בא השם הזה בהשאלה מן השם גֵּי־הִנֹּם, או גֵּי בֶן הִנֹּם, שם העמק הידוע בקרבת העיר ירושלים, מקום עבודת המולך שאש תמיד היתה יוקדת שם לשריפת הבנים. והנראה לנו, שהוא מלה ארמית מן השם גֵּיְהַּ, ונקרא כן ע"ש שמשפט הרשעים הנדונים שם הוא באש, כידוע באגדה, והוא קרוב בגזרתו אל השם תַּפְתֶּה שבמקרא, שעיקר הוראתו שרפה והבערה (עי"ש). ותרגום של וְתָפְתֶּה לפנים אהיה (איוב י"ז ו') וְגֵיהִנָּם. וכן הוא בלשון סורית גיהנא, ובל"ע גהנם.

2) **גַּיִם**, בארמית ובמשנה, שם. המון רב, ומזה גדוד חיל, פֿאָלקס-הויפֿן, מענגע, שאָר, войско толпа. להציל מן הַגַּיִם (פסחים ג' ז'), המדינה הזאת משובשת בְּגַיְסוֹת (יבמות קכ"ב א'). וב"א גם בפעל, התחיל מְגַיְּסִים חילותיו (ויק"ר פ' י"ז). והקליר אמר, צבאיו לו אֲגַיָּסָה (פיוט לנשם). ולדעת הר"ח לעווי עקרו גום, בהוראת הרבוי והעובי.

2) **גִּים**, ש"ת. בעל אחות, ובן בעל אחות האשה, שוואגער, зять. חמיו וְגִיסוֹ (סנהדרין ג' ד'), שני גִּיסִין (ירושלמי שקלים א' י"א).

גַּר, ש"ע. סיד, קאַלק, известь. כאבני גַּר מנפצות (ישעיה כ"ז ס'), תתיכות גדולות של סיד שמנפצין אותן לתתיכות קטנות. וכן הוא בארמית, על גַּרָא די כתל היכלא (דניאל ה' ה'), על טיח הסיד שעל הכותל. ובגמרא, ביצת הַגֵּר (ביצה ס"ץ א'). רש"י פירש, מין קרקע המשחיר, והעירוך בפי' שני כתב, דבר שמשחיר בו לצחצחו. ולפי פירושו הראשון ענינו, סיד, והנראה שהוא קרקע שמנה ומתדבקת עשויה לדבק

או לטוח, וכן האבק הנעשה מאבני סיד השרופות. ובמדרש לפי גירסת הערוך בא בפעל, למלך שעשה חופה לבנו וגירה סידה וכיירה (איכה ד' י"א). ונראה כי גיר וסיד דברים שונים הם, ובתחלה היו טחים בגיר ואח"כ בסיד.

2) גִּיר, במשנה, שם. זרק את הַגִּיר והקיש בקנה (מנחות ח' ז'), לפי גירסת הערוך פירוש הוא הסלון הנצוק, והטעם אם נתחלף היין וזרק גיר של שמרים וכו', ולפירושו אפשר שהוא מן גִּיר בארמית, ולא יורה שם חין (מ"ב י"ט ל"ב) תיב"ע ולא יקשית תמן גִּיר. ובפירוש שני פירשו מענין סיד, והוא כנוי לשמרים שהם לבנים, וכן פרש"י לובן שתחת היין שצף על השמרים. והעיקר כדעת בעל הערוך השלם שהוא מן לשון ערבית גיאר, והוא הקצף העולה מן הרתיחה וצף על גבי שמרים, גישפ, пѣна. (עיין גיד).

גַּלַב, ארמית. גלוח בתער, абрадировать. ולא תשחית את פאת זקניך (ויקרא י"ט כ"ז) תרגום, ולא תגלבון ית שומת דקנכון. ומזה במקרא:

גָּלָב, שם תאר למגלח השער, шеерер, брильщикъ. תער הַגַּלָּבִים (יחזקאל ה' א'). ובמדרש, חרבות צורים (יהושע ה' ב'), גלבין דטינורי (ב"ר ל"ו), ובל"ע גַּלְבָּא ענינו איזמל לקלוף בו את העור, הייטונגס-ווערקצייג, скобля скуръ. ודומה לפעל קלף (ד"ר קָאהוט). ומזה:

2) מַגְלֵב, שם. כלי נוקב ודוקר בעור, מתג לחמור (משלי כ"ו ג') תרגומו ומגלבא, והוא הברזל החד שמשימין בפי החמור, цѣпка. ובמדרש בענין כלי הכאה, היה מלאך עומד ומגלב בידו (ב"ר מ"א), דיינא דיתיב ודאין בנור בזפת ובמגלבין (ויקרא רבה כ"ז).

גַּלְבַּע, שע"פ. כולל חבל ארץ הרים בנחלת מטה ישששכר, ויחנו בַּגִּלְבֹּעַ (ש"א כ"ח ד'), והתיחד אל הגדול שבהרים ההם, הַר הַגִּלְבֹּעַ (שם ל"א א') ובדה"א (י' א') הַר גִּלְבֹּעַ. והוא רחוק מהעיר בֵּית שָׁאָן כששה מלין, וביחוס אל שלשלת ההרים בכלל נאמר בדבור המליצה, הָרֵי בַּגִּלְבֹּעַ (ש"ב א' כ"א), שמה נפל שאול ויהונתן בנו במלחמתם את פלשתים. ולפי עדות אייזיביום נמצאה על ההרים גם עיר בשם זה. לרגלי ההרים ההם עמדו הערים אָפֵק, שׁוּנֶם (ש"א כ"ט א', כ"ח ד'), באחד ממקצעות ההרים יוצא מעין המשתפך עד עמק יזרעאל, וכמ"ש בְּעֵין אשר ביזרעאל (שם כ"ט א'), על יד העין הזה עמדה העיר דֹּר, דאר שנקראת גם עֵין דֹּר (עיין שם). ובטעם גזרת השם, י"א שהוא מורכב מן גַּל נְבוֹעַ או גַּל בּוֹעַ ע"ש המעינות היוצאים ממנו. וי"א שעקרו גִּבְעַ (גֶּבַע) בתוספת למ"ד. והנראה כדעת פירסט שהוא משרש גלב בהוראת כריתת השער, ומזה קרח, קאהל, лисый. ומזה נבנה השם גַּלְבַּע בתוספת העי"ן על דרך בָּרְגַע, וענינו הר קרח, קאהל בערג, וזה לפי שלא היה מגדל צמחים, ולחזוק השערתו ראינו להוסיף כי זה טעם המליצה בקנת דוד, הָרֵי בַּגִּלְבֹּעַ אל טל ואל מטר ושדי תרומות כי שם נגעל מגן גבורים (ש"ב א' כ"א), שאף אם שנאמר דרך קללה יתכן שהיתה הקללה מעין תכונת המקום ההוא, כלומר ההרים החלקים החרבים מאין צמח, כך נבראו מתחלה, וכך ראוים להיות, לפי מה שיקרא עליהם באחרית הימים.

גִּלָּד, שם. מקורו ארמית וערבית, עור הבשר, הויס, кожа. ומזה במקרא, שק תפרתי עלי גִּלָּדִי (איוב ט"ז ט"ו), והערוך פירשו, קרום העולה על המכה, קרוסטע, корa. ורגיל הרבה במשנה ובגמרא לענינים שונים קרובים בעיקר ההוראה, בענין דבר דק, גִּלָּד שחוץ למכה (מקואות ט' ב'), והוא ליח המכה שנתיבש, נערָאנגערער אייטער, струпья. והבדילו בינו ובין הקרום (שם שם ד'). וכן גִּלְדֵי צואה (שם שם ב'). ובהשאלה, כל דבר דק טבעי או מלאכותי, גרדו (את השופר) והעמידו על גִּלְדּוֹ (ר"ה כ"ז ב'), והוא חלק העצמי הדק שבו, חָפָן גִּילְדִין (ת"י יחזקאל כ"ז כ"ד), פלאטטע, листъ. ומזה גם דופן הכלי, מה בין קערה למזרק, קערה גִּלְדָּהּ עב מזרק גִּלְדּוֹ דק (ספרי במדבר מ"ם), בכל

יום היה גָּלְדָּה עב והיום רך (יומא מ"ד ב'). ומזה:

2) גְּלִיד, שע"ז. כפור וקרח, רייף, אייז, иней, изморозь, ледъ כאפר (תהלים קמ"ז מ"ו) ת"י גְּלִיד היך קטם, וקרח בלילה (בראשית ל"א מ') ת"א וּגְלִידָא. ובמשנה, השלג והכפור וַהַגְּלִיד (אהלות ח' ה'). ובא גם בפעל

2) גָּלַד, בבנין הפעיל. א) העלאת קרום, הַגְלִיד פִּי המכה (חולין נ"א א'), מיט איינער קרוסטע איבערצאָגען וועדען, покрываться корою אינו דומה כתם של אחר הכבום לכתם שלפני הכבום שזה מקדיר וזה מַגְלִיד (נדה נ"ז ע"ב), עומד כגליד וצף מלמעלה על הבגד. ובדב"א, ושוכב מוּגְלָד בקרח שהוא מַגְלִיד גלד דק מלמעלה (הרמב"ן על פסוק דק ככפור) וצ"ע שם. ב) לעניין הסרת והתקלפות העור, במשנה, הַגְּלוּדָה ר"מ מכשיר (חולין ג' ב'), בהמה שניטל עורה אם מחמת שחין או מחמת מלאכה, ענטהוי- מעט וועדען, лишаться кожи. והר"ש פרחון כתב, בהמה שירד עליה ברד בשדה עד שנתקלף עורה. האי אתרוגא דאגליד (סוכה ל"ה ב'), נקלף, אַבגעשאָלט וועדען, об- ג) קרישה וקפיאה, הוּגְלְדָה טפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים (ב"ר ד'), גערַאָנענען, сгущаться. ואמרו, המים מגלידים, замерзать.

גָּלָה, פעו"י. דומה לשרש גלל, ועקרו הסרת דבר ממקומו, הקל. (העתיד יִגֶּלֶה יִגָּל). ובא א) יוצא, הסרת הכסוי, ועם זה פתיחת הסתום, שהוא כמו מכוסה בדבר המעלימו, ענטבלאָסטען, אָפּגענע- בארען, обнажать, раскрывать, обна- ружывать. כי אם גָּלָה סודו (עמוס ג' ז'). וביחוד בחבור אל הנשוא, אזן, וה' גָּלָה את אזן שמואל (ש"א ט' ט"ו), פתיחת האזן לדעת דבר נעלם, הודעת הנעלם, אָפּגענע- בארען, עגטדעקקען, открывать, אָגְלָה אונך (רות ד' ד'), ואין גּוֹלֶה את אזני (ש"א כ"ב ח'), וַיִּגֶל אזנם למוסר (איוב ל"ו י'). ובא בהוראת עומד, גָּלָה הציר ונראה דשא (משלי כ"ז כ"ה), בפירש"י בשנגלה החציר, ערשיינען, זיכט-

באר וועדען, являться, показаться. ועיין בסמוך. ובבינוני פעול, וּגְלוּי עינים (בסדבר כ"ד ד'), עגטהיללטער אויגען, открытый глазъ. גָּלוּי לכל העמים (אסתר ג' י"ד), אָפּגענטליך, открыть публичноо. ב) עומד, עקירת הגוף והתרחקו ממקומו בעל כרחו, וועגגעשאָפּט וועדען, אויסוואנדערן, быть удалену, переселиться. גָּלְיָתָ ממקומך (יחזקאל י"ב ג'). וכולל גם כובן הטלטול והתנודה, וגם גּוֹלָה אתה למקומך (ש"ב מ"ז י"ט). וביחוד, העתקה ויציאה מארץ מולדתו בחזקת יד האויב לארץ נכריה, פֿערטרייבען וועדען, אין עקסיל גיהן, быть изгнану. וְגָלוּ עם ארם קירה (עמוס א' ה'), יְגֶלוּ בראש גֹּלִים (שם ו' ז'), וַיְגַל ישראל מעל אדמתו (מ"ב י"ז כ"ג), ונופל גם על המקום בגלל יושביו הגולים ממנו, כי הגלגל גָּלָה יִגְלֶה (עמוס ה' ה'), עד גְּלוֹת ירושלים (ירמיה א' ג'), עד יום גְּלוֹת הארץ (שופטים י"ח ל'), וועגפֿיהרונג, פֿער- טרייבונג, изгнаніе. ולהיות הגולה מוטרד, מהורס, ואובד בארץ אויב יתכן שבא בהשאלה גם לענין אבדון והריסה, לכן גָּלָה עמי מבלי דעת (ישעיה ה' י"ג), צו גרונדע גיהען, погибать. גָּלְתָה יהודה מעני (איכה א' ג'). ובהשאלה, גָּלָה כבוד מישראל (ש"א ד' כ"א), ענטשווינדען, изчезать. גָּלָה משוש הארץ (ישעיה כ"ד י"א). וי"מ מזה, גָּלָה חציר (משלי כ"ז ה'), כלה ונפסק, אויסגעהן, окон- чиваться. ומזה, יִגַּל יבול ביתו (איוב כ' כ"ח), כלה ואבד, צו גרונדע גיהען, разру- шаться. וכולל גם הוראת העברה בשטף, ע"ד מליצת, וַיְגַל כמים משפט (עמוס ה' כ"ד) (משרש גלל). והכפל, נגרות ביום אפו, גּוֹלָה וסורה (ישעיה מ"ט כ"א), תאר מליצי לציון בהיותה עזובה ושכולה, ורוב שמושו:

בפיעל, מענין הקל בהוראה הראשונה. א) הסרת הכסוי, אויפֿדעקקען, ענטבלאָסטען, открывать, обнажать. וְגִלִּית מרגלותיו (רות ג' ד'), הכסוי המכסה מרגלותיו, וַיְגַל ה' את מסך יהודה (ישעיה כ"ב ח'), גַּלִּי צמתך (שם מ"ז ב'), מי־גָלָה פני לבושו (איוב מ"א ח'). ובהשאלה, וְגִלְתָה הארץ את דמיה (ישעיה כ"ו כ"א), תגלה את דמי ההרוגים

הנשפכים ונבלעים בקרבה, הפך מליצת ארץ אל תכסי דמי. ומזה ב) גלוי דבר שראוי להיות מכוסה, ערות אחותו גָּלָה (ויקרא כ' י"ז), כי גָּלָה כנף אביו (דברים כ"ג כ'). ג) הסרה והעברה, וועגשאפֿען, אַבוועלצן, удалять, сваливать על מעלי חרפה. (תהלים ק"ט כ"ב) (עיין גלל), כי מאתי גָּלִית (ישעיה נ"ז ח'), רש"י פירש גלית הכסוי שהיינו מכוסים יחד. והנראה שענינו העתקת את עצמך ממני, זיך אַבריסן, отрываться. והפוכו ביהם שאליו, וָאֶגָּלֶיתי להם עתרת שלום (ירמיה ל"ג ו'), הבאה והקרבה בשפע, צוּשאַמען, стокать. על דרך, וְיִגַּל כמים משפט (עמוס ה' כ"ד) משרש גלל. ד) פתיחה ופקיחה, אָפֿענען, עראָפֿענען, отворить. וַיְגַל ה' את עיני בלעם (במדבר כ"ב ל"א), גַּל־עיני ואביטה (תהלים קי"ט י"ח). ומזה הודעת הנעלמות, גָּלִיתי את מסתריו (ירמיה מ"ט י'), ענטדעקקען, открывать כְּגָלָה סוד (משלי י"א י"ג). ועל דרך ההשאלה, כי אילך גָּלִיתי את ריבי (ירמיה י"א כ'), כמו לפניך גליתי או מסרתי ריבי בידך, כמוסר דינו לשמים. ובענין הוצאה לאור והודעה בפרסום, לעיני הגוים גָּלָה צדקתו (תהלים צ"ח ב'), אָפֿענבארען, פֿעראָפֿענטליכען, обнаруживать. ובתפלה, גַּלֵּה כבוד מלכותך עלינו. ובקשור עם מלת, על, ולא גָּלוּ על עונך (איכה ב' י"ד, ד' כ"ב). והוא לדעת גיזיניוס לא גלו המכסה אשר היה על עונך, כמו, ועל עני יחבלו (איוב כ"ד ט') שהוא כמו על בגד עני. והנכון, לא גלו את אזנך על עונך. נודד אל תְּגַלֵּי (ישעיה ט"ז ג'), הודעת סודו למסרו ביד רודפו, פֿערראָטען, измѣнять. ובמשנה, הַמְגַלֶּה פנים בתורה (אבות ג' י"א), המפרשים פירשו שמראה פנים לפירושים בתורה שלא לאמתה, או שמעיז פנים לעבור על דברי תורה (הרע"ב). וכמפורש בירושלמי, המגלה פנים בתורה זה שאומר לא נתנה תורה מן השמים (פאה א'). ובמובן אחר, אם אני אומר לישראל כך אני מגלה פניהם והמגלה פנים אין לו חלק לעוה"ב (פרקי דר"א מ"ד) מבזה אותם, וכן הוא מגלה את כל בני המשפחה (ואתא דבי אליהו פרק י"ג).

הפועל, אָפֿענבאר, אָפֿענען וועדען, быть обнаруженну. תוכחת גָּלָה (משלי כ"ז ה'), והצב גָּלָתָה העלתה (נחום ב' ח'), בלאָפֿ נעשטעללט וועדען, быть обнажаему. ולדעת המבאר במנחה תרשה ענינו, שם מהכפולים, גלל, והוראתו מדורת עצים צבורים יחד כגל, שיטערהויפֿען, костеръ. ועמו הסכים גם ארנהיים אלא שתרגם את המלה הוצב כשם עצם פרטי. ויתכן שענינו, היות נעתק ונעקר, וועגערישפֿט, וועגשאפֿט וועדען, быть увлечену, уносится, удалиться מליצת גָּלָתָה העלתה לקוחה ממליצת, כי מאתי גָּלִית ותעלי (ישעיה נ"ז ח') (עיין יצב).

הנפעל, בהוראה הראשונה מן הקל והפיעל, א) הסרת הכסוי, אויפֿגעדעקט, עטפֿ הילט וועדען, быть открываему, обнаружаему. נִגְלָה. (יחזקאל י"ג י"ד), נִגְלָה שוליך (ירמיה י"ג כ"ב), אשר לא תִּנָּלֶה ערותך (שמות כ' כ"ג). ומזה ב) הראה ותודע, זיך צייגען, ערשיינען, показаться, проявляться. וְנִגְלֵינוּ אליהם (ש"א י"ד ח'), וטעמו כפעל חוזר, בְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אחד הרקים (ש"ב ו' כ'). ועל הרוב ביחס אל הש"י, כי נִגְלָה ה' אל שמואל (ש"א ג' כ"א), הִנָּגְלָה נִגְלֵיתי (שם ב' כ"ז), וְנִגְלָה כבוד ה' (ישעיה מ' ה'), וצדקתי לְהִנָּגוֹת (שם נ"ו א'). ומזה התודע דבר, אָפֿענבאר וועדען, פֿערקינדיגט וועדען, быть объявляему, возвѣщаему יִנָּגֶלָה אליו דבר ה' (ש"א ג' ז'), דבר נִגְלָה לדניאל (דניאל י' א'), מארין כתים נִגְלָה־למו (ישעיה כ"ג א'), משם נודע להם. ובענין התפרסם והודעה לכל, תִּנָּגֶלָה רעתו בקהל (משלי כ"ו כ"ו), וְנִגְלָה עון אפרים (הושע ז' א'), сдѣлаться извѣ- אָפֿענטליך בעקאנט וועדען, стнымъ. ובבינוני, דבר נודע ומפורסם, וְהַנִּגְלֹת לנו ולבנינו (דברים כ"ט כ"ח), דאס אָפֿענבארטע, открытое. ג) מן ההוראה השניה בקל, דורי נסע וְנִגְלָה (ישעי' ל"ח י"ב), ענינו נעתק ונדח, וועגנעמען, וועגנעמט וועדען, быть уведену, увезену. ולדעת הרשד"ל ענינו כלשון הסרת הכסוי, שנסעו היתדות מלמטה

ונתגלה האהל מלמעלה, והוא הנכון, וע"ד וְנִגְלָה יסדו (יחזקאל י"ג י"ד).

ההפעיל, יוצא מן ההוראה השניה בקל, העתקת זולתו ממקומו והדחתו למקום אחר, פֻּערטרייבען, אין עקסיל פֻּיהרען, вы-из-гонять. אשר הֶגְלָה ה' (מ"ב י"ז י"א), הֶגְלָה נבוזראדן (שם כ"ה י"א), וַיַּגֶל את ישראל (שם י"ז י"ו), וַיַּגְלֵם אשורה (שם י"ז כ"ג). והמקור, וּלְהַגְלוֹת אותנו (ירמיה מ"ג ג'), בַּגְלוֹתו את יכניה (שם כ"ז כ') כמו בהגלותו.

ההפעל, אשר הָגְלָה מירושלם (אסתר ב' ו'), וועגגעפֻּיהרט, פֻּערטריעבען וועירדען, быть выселяему, отведену въ плѣнъ. אשר הָגְלְתָה (שם שם), הָגְלָת יהודה כלה הָגְלָת שלומים (ירמיה י"ג י"ט), הגלת השניה, כנראה הוא שם הפעולה וענינו גלות שלמה וגמורה, וע"ד, הַגְלוֹתָם גלות שלמה (עמוס א' ו'), והוא ע"מ ארמי, איינע גאַנצלִיכע אויסוואַנדערונג, совершенное изгнание.

ההתפעל, מענין הראשון, וַיִּתְגַּל בתוך אהלו (בראשית ט' כ"א), זיך ענטבלֿאָסטען, обнажаться. ובמובן המוסרי, כי אם בְּהִתְגַּלות לבו (משלי י"ח ב'), שיתגלה דעתו, זיך אייטערן, обнаруживаться, выказаться.

גָּלוּי, שם. שטר מקנה, שנתן ביד הקונה גלוי ופתוח כדי להראות לכל אשר ירצה, אָפֿענער דאָקומענט, открытая за-пись. והוא הפך החתום, ספר המקנה את החתום וגו' ואת הַגָּלוּי (ירמיה ל"ב י"א) ועיין חתום.

גּוֹלָה, ובחסרון הוי"ו גָּלָה, ש"נ. א) שם הפעולה, ההובלה לארץ אחרת, אויסוואַנדערונג, выселеніе. כלי גוֹלָה עשי לך (ירמיה מ"ו י"ט), כמוצאי גוֹלָה (יחזקאל י"ב ד'). ובקשור עם הפעל הָלַךְ, הלכו בַּגּוֹלָה (שם כ"ה ג'), וּבַגּוֹלָה לא הלך (ירמיה מ"ח י"א), ועם הפעל יצא, יצאו אתכם בַּגּוֹלָה (שם כ"ט ט"ז). ב) שם קבוץ האנשים הגולים, והתיחד אל גולי בני ישראל אשר גלו לבבל, בְּנֵי הַגּוֹלָה (עזרא ד' א', י' ז'), דיא וועגגעפֻּיהרטען, עקסולאַנטען, переселенцы. על מעל הַגּוֹלָה (שם ט' ד'). ובמשנה התיחד השם גּוֹלָה לארץ בבל, ע"ש גולי בבל הראשונים, עד שהוא רואה כל הגולה לפנוי כמדורת אש (ר"ה ב' ד'), דיאַספּאָרא. ומזה נקרא הנשיא בבבל בימי התנאים ואחריהם, רֹאשׁ הַגּוֹלָה. לְשִׁבְתַּת הַגּוֹלָה, ששם היה בור הַגּוֹלָה קבוע (מדות ה' ד'). הרע"ב פירש הבור שכרו בני הגולה עיין גלל) ועל משקל אחר:

גָּלוּת או גָּלֻת, שה"פ. א) ההובלה לארץ אחרת, וועגפֿיהרונג אין עקסיל, выселеніе. לְגָלֻת יהויכין (ירמיה נ"ב ל"א), בחמשה לחדש לְגָלוּתֵנוּ (יחזקאל ל"ג כ"א). ב) כלל הגולים, עקסולאַנטען, переселенцы. כן אביר את גָּלוּת יהודה (ירמיה כ"ד ה'), וְגָלוּתִי ישלח (ישעיה מ"ה י"ג), הגולים אשר הגלה ה'. ובתפלה בא ברבוי, ושא נם לקבץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ, הפ"א בקמ"ץ כמשפט משקל פָּעוּת, והרבוי על רבוי המקומות שגלו לשם בני ישראל. ומדרז"ל ראינו שעשו הבדל בין השם גּוֹלָה לשם גָּלוּת, בראשון ישתמשו כשם הקבוץ על הגולים או על מקומם בארץ הגולה, והשני הוא אצלם כשם הפעולה, מי שנתחייב גָּלוּת (מכות ב' ו'), אויסוואַנדערונג, выселеніе, ссылка. גָּלוּת בא לעולם (אבות ה' ט'), ואמרו, גָּלוּת מצרים, גָּלוּת בבל, ארבע גָּלֻיּוֹת.

גִּלָּיוֹן, ש"ז. לוח חלק גלוי עשוי לכתוב עליו, קח לך גִּלָּיוֹן (ישעיה ח' א'), גלאַטע טאַפֿעל, гладкая доска, скрижаль. ובפיוט, גִּלְיוֹן הליכות וספר תהלוכות (סוסף ליום א' דר"ה), הלמ"ד נתה, המגלה שבה נכתבו הליכות עולם. ובארמית ובמשנה, מקום החלק בצד הכתוב בספר, גִּלְיוֹן שבספר (ידים ג' ד'), ראַנד, שפּאַלטיום, край. הַגִּלְיוֹנִים של ספר תורה (שבת דף קט"ז א'), ואמרו ג"כ, הגליונים וספרי צדוקים (שם). גִּלְיוֹן, שם. כתונת פשתים דק, ונקרא כן לפי שנגלה הבשר מתחתיה לרוב דקותה, וכן בערבית אל־גלילה (הרד"ק), פֿיינעם העמד, прозрачный хитонъ. הַגִּלְיוֹנִים והסדינים (ישעיה ג' כ"ג). וי"ט שהוא שם למראה, שפּיגעל, зеркало. ונקרא כן לפי שמגלה דמות הרואה בו. ור"ש פרחון

פתרו אזור, וראיה לדבריו במדרש (ב״ר י״ט) על ויעשו להם חגורות גוליון, ע״ש שהוא מתגלגל סביב לגוף האדם.

1) גָּלָא, גָּלָה, ארמית כמו גלה בערבית, הקל, הוא גָּלֵא עמיקתא (דניאל ב׳ כ״ב), אנטדעקקען, открывать.

האפעל, די הַגְלֵי אסנפר רבא (עזרא ד׳ י׳), פערטרייבען, изгонять. והשם, גָּלוּתָא, מן בני גָּלוּתָא (דניאל ה׳ י״ג).

2) גָּלוּי, במשנה, שה״פ. בהוראת הקל, גָּלוּי אידפדעקקען, открытие. גָּלוּי עריות (אבות ה׳ ט׳), בְּגָלוּי ראש (שבת ק״ח ב׳), גָּלוּי דעת (גיטין ל״ד א׳), אסורה משום גָּלוּי (תרומות ח׳ ד׳), משקה בכלי גלוי אסור לשתות שמא שתה ממנו נחש וזרק בו ארס. ובמורא גדול זו גָּלוּי שכינה (הגדה ש״פ), אפֿגענארונג, откровение. ובע״א, גלית שבא בְּגָלוּי פנים (סוטה ט״ב ע״ב), עזות, פרעכהייט, дерзость.

3) הִתְגַּלּוּת, שה״פ, בדב״א, מענין הקודם, ו ביותר ביחס אל גלוי רצון השי״ת, אפֿגענארונג, откровение.

גִּלֹּה, שע״פ. עיר בשבט יהודה (יהושע ט״ו נ״א), עיר טושב אחיתופל יועץ דוד אשר נקרא על שמו בשם היחס הַגִּילֹנִי (ש״ב ט״ו י״ב).

גָּלִית, שע״פ. מִגַּת, אחר הגבורים הענקים לפלשתים אשר הכהו דוד (ש״א י״ז) ובספר ש״ב (כ״א י״ט), ויך אלחנן בן יערי ארגים מבית הלחמי את גָּלְיַת הגתי. ומזה נראה שגלית אחר הוא זה, אבל בדהי״א (כ׳ ה׳) נאמר באותו ענין ויך אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גָּלְיַת הגתי, (עיין אלחנן).

גָּלַח, פ״ו. דומה לשרש גלה, בחזק המושג ע״י חזוק המבטא, ע״ד גָּבַח מן גבה, הסרה וכריתת השער, קאהל מאכען, אבשעערן, רַאזִירֶן, дѣлать голымъ, обстригать, брить את כל שערו (ויקרא י״ד ח׳), וּבְגָלְחוֹ את ראשו (ש״ב י״ד כ״ו) מעמו שער ראשו. ובחסרון הנשוא, וְיִגַּלַּח ויחלף שמלתיו (בראשית מ״א י״ד), גלח את עצמו.

הפועל, כאשר גָּלַח (שפטים ט״ו כ״ב) נופל על השער, אבגעשאָרן ווערדן, быть брѣему. אם גָּלַחְתִּי (שם שם י״ז), ביחס אל האדם, גָּלְחָי זקן (ירמיה מ״א ה׳). ובמשנה, אי אפשי באשה מְגוּלַּחַת (נזיר ד׳ ה׳).

ההתפעל, וְהִתְגַּלַּח (ויקרא י״ג ל״ג), זיך אבשעערן, обстригаться. ובבאור הנשוא, אחר הִתְגַּלְּחוֹ את נזרו (במדבר ו׳ י״ט).

2) גִּלּוּחַ, שה״פ. אבראוירן, бритье. למצות גִּלּוּחַ (נדרים ד׳ ע״א).

2) תִּגַּלַּחַת, במשנה, שה״פ. אבראוירן, бритье. בְּתִגַּלַּחַת הטהרה, בְּתִגַּלַּחַת הטומאה (נזיר פרק ד׳ ה׳), יום תִּגַּלַּחַת וקמנ (ע״ז א׳ ג׳).

2) גַּלִּיצוּר, באגדה. שם מלאך, פגע בו גליצור והוא מגלה טעמי צור (פסיקתא רבתי). ומזה בפיוט, יקדש גַּלִּיצוּר (אופן לש״ע).

גָּלַל, פעו״י. דומה לשרש גלה, בענין הסרת דבר ממקומו והעתקתו למקום אחר, והתיחד הפעל גלל בקל בחזוק הפעולה כדרך הכפולים, להוראת העתקת דבר כבד ממקומו ע״י דחיה ודחיפה באופן שהנעתק מוסיף להתרחק ממקומו מכח הדחיפה ומתנועע בסבוב, ווֶאלצען, ראָללען, катать, скатить. וְגָלַל אבן (משלי כ״ו כ״ז). ובקשור עם מלת מַעַל ביחס שממנו, וְגָלְלוּ את האבן מעל פי הבאר (בראשית כ״ט ג׳), ובמלת אֶל ביחס שאליו, גָּלֹה אלי היום אבן גדולה (ש״א י״ד ל״ג). ומזה במובן המוסרי, גַּלּוֹתִי את חרפת מצרים מעליכם (יהושע ה׳ ט׳), אבוואָלצען, сваливать. גַּל מעלי חרפה (תהלים קי״ט כ״ב). וביחס שאליו, גֹּל אל ה׳ מעשיך (משלי ט״ז ג׳), וזה בהשאלה מליצית, כמשליך נטל מעל נפשו ונולל אל זולתו, ע״ד, השלך על ה׳ יהבך (תהלים נ״ה כ״ג), במקור, גֹּל אל ה׳ יפלטהו (שם ל״ז ה׳) אין לו כי אם לגל מעשיו אל ה׳, וחסר הנשוא, ועם מלת עַל, גּוֹל על ה׳ דרכיך (שם ל״ז ה׳). ובמשנה בענין קפול מגלת ספר, צוואמטענראללען, свертывать. גוללו אצלו (ערובין י׳ ג׳), שגוללין נביא ברבים

דאין גוללין ספר תורה ברבים (סופרים י"א ב') . ובפיוט , ברצותו גוֹלֵל וברצותו מכתת (מערי"ב ליו"כ) . הרוו"ה פירש מתקן ועושה מן האבן עמודים עגולים גדולים כלשון גלילי כסף . ובדרוז"ל בהשאלה , גָּלוּ רחמי על מדותי (ברכות ז' א') יכפו ויכסו הרחמים את שאר המדות , תתגבר מדת הרחמים .

הנפעל , א) היות מקופל , צוזאמענגע-דאלט ווערדן , свертываться . וְנִגְלוּ ככפר השמים (ישעיה ל"ד ד') השמים יתקפלו לאחת הקצוות , ומפרש וכל צבאם (הקבוע בהם) יבול . ב) שטיפת מים בזרם שמתגלגלים זהולכים , וְיִגַּל כמים משפט (עמוס ה' כ"ד) , זיך ווי"א אין שטראָם וואָלצען , текать .

הפועל , בהוראת התבוססות , זיך וואָלצען , валяться, кататься (ישעיה ט' ד') . והרוו"מ פירש כעין מְגֹאָלָה ברמים , מלוכלכת , בעזודעלט , запачка-ный, осквернять האל"ף . ובא על דרך המרובעים לחזק הפעולה , בבנין :

פיעל , וְגִלְגַּלְתִּיךְ מן הסלעים (ירמיה נ"א כ"ה) , הערא"ללען , скатывать . ובמשנה ובגמרא השתמשו בו הרבה ובהוראת שונות . גִּלְגְּלָה בחטים (חלה ג' א') , ערוב קמה במים בלישה , אומריהרען , мѣшать, взбалтывать . אין מְגַלְגְּלִים בטפח (פאה ה' ג') . י"מ מענין העלאת מים בגלגל להשקות את השדה הזרוע טופח , ואחרים מפרשים מענין צירוף שאין מגלגלים ומצרפין מין טופח עם שאר מיני זרעים (עיין טופח) . מְגַלְגְּלִים ביצה ע"ג גג רותח (שבת ל"ט א') . ובהשאלה , והאש מְגַלְגֶּלֶת בו (במ"ר י"ח) , אומפאסען , обнимать . ובמובן המוסרי , ויתחייב לי שבועה וַאֲגַלְגֵּל עליו שבועה ממקום אחר (שבועות ל"א א') , הערויסוואָלצען , зд ציעהען , навлекать . מְגַלְגְּלִים זכות ע"י זכאי (סנהדרין ח' ע"א) , גִּלְגֵּל רחמיך עליהן (פסחים פ"ז ע"א) . ובענין התחבט וטפול , מגלגלים עמהן י"ב חדש (ירושלמי יבמות פרק ח') , זיך בעשאָפטיגען , זיך אום עטוואס מיהע געבען , заниматься . וכן בענין הסתפק במועט , רצונך שֶׁתְּגַלְגֵּל עמי בעדשים (כתובות ס"ז ע"ב) , גלגל אני ואתה במה שתמצא (במד"ר כ"א) , זיך בעקוועמען , приноравливаться, довольствоваться . היתי מגלגל ברברים (במדבר רבה ז') . ובע"א , ואם לאו יְגַלְגֵּל עמהם (מד"ק כ"ז ע"א) , ובענין נדנוד והסתפק בחיוב איזה דבר , שהיה מְגַלְגֵּל בגלוי יין (ירושלמי תרומות ח') , כמו , וואנקען , צווייפלען , колебаться, сомнѣваться . ולדעת בעל הערוך השלם צ"ל מלגלג . והפועל , היו עצמותיו של יהודה מְגוֹלָלִים בארון (סוטה ז' ע"ב) , זיתים מְגוֹלָלִים (עדיות ד' ו') כבושים במלח , איינגעלענט , солёнѣе . עיסה מְגוֹלֶלֶת (פסחים דף ז' א') , ביצה מְגוֹלֶלֶת (שקצין ב' ו') , קיפול הביצה בהתחלת בישולה .

ההפעיל , כעין הקל , וַיַּגֶּל את האבן (בראשית כ"ט י') , אַבוואָלצען , отваливать . ובדברי חז"ל בהפעל , הוּגְלוּ הפרוכת (תענית כ"א ע"ב) .

ההתפעל , מִתְגַּלְגֵּל בדם (ש"ב כ' י"ב) , מתהפך מצד אל צד , זיך וואָלצען , ка-чаться, валяться . ובהשאלה , לְהִתְגַּלְגֵּל עלינו (בראשית מ"ג י"ח) כמו , להתנפל עלינו , הסמוך לו , זיך הערויסוואָלצען , взваливаться, нападать . וא"ת לא תרברבא עלנא , מענין התנשאות ומענין כשוא הים לגליו , זיך אינזער צו בעמאַכטיגען , за-о-владѣть . וע"ד המרובעים , תחת שׁוֹאָה הִתְגַּלְגָּלוּ (איוב ל' י"ד) , איינהער וואָלצען , низвергаться . ובמשנה , אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שֶׁתִּתְגַּלְגֵּל (שבת ג' ג') , קיפול הביצה בתחלת בישולה , מן העיסה עד שתתגלגל (חלה ג' א') . ובהשאלה , ונתגלגל הדבר ויודו אבותינו למצרים (שבת י' ע"ב) , ובע"א נתגלגלו רחמיו של הקב"ה (תדב"א ד') . ובפיוט , מדת הרחמים עלינו הִתְגַּלְגְּלִי (נעילה יו"כ) . ובענין ההסתפקות , בין מדידה בין לא מדידה מתגלגלת בת קבריא (אסתר ב' א') , דאתון מתגלגלין ביה (ויק"ר כ"ג) מטפלים בו .

גַּל , ש"ז . תל אבנים מטולטלות ממקומן וצבורות בקופה , שמיינהויפען , куча, груда камней . ויעשו גָּל (בראשית ל"א מ"ו) , עד הַגַּל הזה (שם ס"ב) . ומזה , תל אבנים

וטיט צבור מבנין חרב, כי שמת מעיר לַגָּל (ישעיה כ״ה ב׳), שטפתיו גַּלִּים, פרימעד, раз-валины. גַּלִּים נצים (מ״ב י״ט כ״ח), אשר התעתדו לַגַּלִּים (איוב ט״ו כ״ח), מזבחותם כְּגַלִּים על תלמי שדי (הושע י״ב י״ב), מיסט-הויפן, кучи навоза. צבורי הרמן שמאספים בשדות לזבלם, כמוהם יהיו המזבחות הבנויות מאבני גזית, (ועין גל 2). ובמשנה, מצא בְּגַל או בכותל ישן (ב״מ ב׳ ג׳). ב) מעין, ע״ש מימיו הנוזלים ומתגלגלים, קוועללע, бьющій ключъ. גַּל נעוּל (שיה״ש ד׳ י״ב), והכפל מעין תתום, על גַּל שרשיו יסבכו (איוב ח׳ ט״ז) ע״ד בעין שתול על פלגי מים. ותרגומו איגר, גל של אבנים, הוא כעין הכפל, בית אבנים יחזה. ב) משברי ים המתגלגלים בזרם, וויעללע, וואגע, волна, валъ. ובא תמיד ברבוי כי הם רבים, והכה בים גַּלָּיִם (זכריה י׳ י״א), וצדקתך כְּגַלֵּי הים (ישעיה מ״ח י״ח), כל משבריך וְגַלֶּיךָ (תהלים מ״ב ח׳), והמו גַּלֵּיהֶם (ירמיה נ״א נ״ה), משל על שאון צבאות האויבים. ובמשנה ביחיד, גַּל שנתלש (מקואות ה׳ ו׳). ובגמרא, בא ג) בהוראת דלת הסובבת על ציריה, פהירע, дверь, ворота. ושל גַּל (שבת קפ״א א׳), טרוקי גלי (ברכות כ״ה א׳).

גַּלִּים, שע״פ. עיר בשבט בניימין מצפון לירושלים (ש״א כ״ה מ״ד). ובדבור המליצה בחבור עם השם בַּת, צהלי קולך בת־גַּלִּים (ישעיה י׳ ל׳), והמליצה צהלי קולך לראיה, שנקראה העיר ע״ש המעינות שהיו בה, הנושאים קולם בגליהם.

2) גַּל, בספרא, שם. מין שרץ הרקק החי במים ובוישה, להביא את הגלים והצפרדעים הגדלים בים והגדלים ביבשה (שמיני פרק ד׳ פרשה ג׳). ופירש הראב״ד, כמדומה שהוא אותו המין הנקרא טרטוגא ע״ש שהוא עגול ומתגלגל, והוא לדעת הר״ר קאהוט המין הנקרא בל״א שילדקראָטע, черепаха. ולדעת השבעים נמצא זכרו במקרא שבן תרגמו, כְּגַלִּים על תלמי שדה (הושע י״ב י״ב), χελωναί, והוא זה, וכן תרגם הפשיטא, גלא, ובלשון ערבית גילם.

גֻּלָּה, ש״נ. א) כלי עגול, ספל, קרוג, שאלע, кувшинъ, чаша. וְגֻלָּה על ראשה (זכריה ד׳ ד׳), במפיק לתפארת הקריאה, אחד מימין הַגֻּלָּה (שם שם ג׳), ותרין גֻּלַּת הזהב (קהלת י״ב ו׳) השוקת שלפני הבור שממלאים בה מים והוא משל לגלגלת האדם. ב) מעין, קוועללע, ключъ. ובא בלשון רבים, ונתת לי גֻּלֹּת מים (הושע ט״ו י״ט), את גֻּלֹּת עליות ואת גֻּלֹּת תחתיות (שם שם). ג) במלאכת הבנאים, מין קשוט מתעגל כזר המקיף, גם זה בל״ר, וְגֻלֹּת הכתרות (מ״א ז׳ מ״א), ובנפרד, וְהַגֻּלּוֹת והכתרות (דהי״ב ד׳ י״ב), קוגעלאָרטיגע פֿאָר-צירונג, шарообразное украшеніе. ומענין זה לדעת כמה מפרשים במשנה, לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע (מדות ה׳ ד׳) ספל גדול עגול (בעין דלי) שממלאים אותו כל היום מימי הבור, עיין תוי״ט ותפא״י, ועיין גולה בשרש גלה.

גָּלָל, ש״ז. זבל וצואת בע״ח, קאָפּה, שקס-קרעמענס, навозъ. להיותו עומד להפנות או ע״ש צורתו העגולית, כאשר יבער הַגָּלָל (מ״א י״ד י׳). ולדעת חז״ל גָּלָל זה הוא שן הבהמה, כמ״ש ובער זה השן, וכן הוא אומר, כאשר יבער הַגָּלָל (ב״ק נ׳ ע״א), עיין רש״י. והתוספת פירשו שהוא מגזרת אבן גָּלָל (עזרא ה׳ ח׳) שהוא שיש לבן והשן דומה לו במראהו ובקשיותו. והרלב״ג מפרש גָּלָל זה מן נַּלָּל, בהוראת סופה אשר תבער ותשא את כל אשר תמצא בדרכה. ולחמם כַּגְּלָלִים (צפניה א׳ י״ז). ובמשנה, חבית שנתרוועעה וטפלה בְּגַלָּלִים (כלים נ׳ ד׳), כלי גְּלָלִים כלי אבנים (שם י׳ א׳). לדעת רוב המפרשים הם כלים עשוים מצפיעי הבקר מעורבבים בעפר, ויש מפרשים מין אבן גלל.

גֵּלָל, ש״ז. א) מעין הקודם, דינגער, מיסט, навозъ. גֵּלֵּי האדם (יחזקאל ד׳ י״ב מ״ה). ולפי המוסבם נאמר במובן זה גם בל״ר, כְּגֵלָלוֹ לנצח יאבד (איוב כ׳ ז׳). ולדעתנו יתכן ב) שהוא שה״פ, גלגול, פניה והפיכה מצד אל צד, וועגדרעהונג, поворачиваніе. וטעמו כמעט שהוא פונה והופך פניו הוא

הולך ואובר. וע"ד מליצת, הפוך רשעים ואינם (משלי י"ב ז'). וקרוב לזה פירשו חז"ל על דרך הדרש, על שגלל מצוה קטנה (ב"ר כ"א). ובתלמוד, פל גוש קטן וענול, קלוש-פען, комъ. גָּלְלֵי מילחא (חולין ק"ב ע"א).

גָּלָל, בתוספת בי"ת ובסמיכות בְּגָלַל, מלת יחס הסבה בסמיכות לשם שע"י נתגלגל הדבר, вслѣдствіе, по поводу, по причинѣ, ради, изъ-за (בראשי' ל"ט ח'), בְּגָלַל יוסף (דברים ט"ו י'), בְּגָלַל הדבר הזה ויברכני ה' בְּגָלָלֶךָ (בראשית ל' כ"ז), גם בי התאנף ה' בְּגָלְלָכֶם (דברים א' ל"ז). ובדחז"ל בלא בי"ת, לחם גָּלָל תודה ואין תודה גָּלָל לחם (פסחים י"ג ב') (ועיין עבור).

גָּלִיל, ש"ת. א) דבר המתגלגל ומתהפך, вещь катящаяся, вещь вертящаяся, поворачивающееся. שני צלעים הדלת האחת גְּלִילִים (מ"א ו' ל"ד), הצלעים נעשו באופן שיוכלו להיות נגללים ונקפלים לאחוריהם, ותמורתו שתים מוסבות דלתות (יחזקאל מ"א כ"ד). ומזה, על גְּלִילֵי כסף (אסתר א' ו'), рулонъ, свитокъ. ידיו גְּלִילֵי זהב (שה"ש ה' י"ד). וי"ט טבעת עגולה, кольцо, перстень. ור"ש בן גבירול אמר, תסוב גְּלִילֶיךָ (כתר מלכות), במובן, הקפה תקופה, оборотъ, круговое обращеніе. ב) מחוז מוקף גבולים, על דרך גזרת השם כָּבָר, גְּלִיל הגוים (ישעיה ח' כ"ג), ותתיחד לשם עצם פרטי:

גָּלִיל, שע"פ. מחוז הרים בצפון ארץ ישראל שנקראת גם כן בשם אֶרֶץ הַגָּלִיל (מ"א ט' י"א), ועלתה בגורל נחלת מטה נפתלי, ושם היתה העיר קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל בהר נפתלי (יהושע כ' ז'). ובה"א נוספת, ואת הַגָּלִילָה כל ארץ נפתלי (מ"ב ט"ו כ"ט). והנראה שזה הוא שנקרא, גְּלִיל הגוים (ישעיה ח' כ"ג), והוא שמו הקדום לעת אשר ישבו שם עמי הנכר שהיו עמי כנען קוראים להם בשם גּוֹיִם (עיין גּוֹיִם). ולהיות שעמי הנכר היו שוכנים לבדם בהקף אחד נקרא שם ארצם על צד היחוד גָּלִיל, וכדומה לו נקרא הבל אחר גֶּלֶל, מקום מושב עמי נכר הארץ שנקראו גם כן גּוֹיִם, ומזה גּוֹיִם לַגֶּלֶל (יהושע י"ב כ"ג) (ועיין גלגל). וכבר הערנו שמדרך המליצה לקרוא את המקומות בשמותיהם הקדומים (עיין אמורי). ובפלך הגליל היתה העיר חָצוֹר, בירת יבין מלך כנען אשר מלך בְּחָצוֹר (שופטים ד' ב'), וענינו אשר כבש את הגוים ומלך עליהם, והעיר חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם היא עיר שר צבאו סיסרא (שם) וברק בן אבינעם מקדש נפתלי (בפלך חדש) הבה את מחנהו. ובימי בית שני נחלקה ארץ ישראל לשלשה חלקים ונקרא החלק האחד מהם החלק הצפוני גָּלִיל. יהודה עבר הירדן וְהַגָּלִיל (שביעית מ' ב'), והיה כולל נחלת ישששכר וזבולן נפתלי וקצת מנחלת אשר, ומצאנו שנתחלק גם הגליל לשני חלקים, חלק הצפוני נקרא גָּלִיל הָעֶלְיוֹן, כולל נחלת אשר ונפתלי, והדרומי ממנו גָּלִיל הַתַּחְתּוֹן כולל נחלת ישששכר וזבולן. ולענין מצות ביעור חלקו חז"ל את כלל הגליל לשלשה ארצות: גליל העליון, גליל התחתון, והעמק. מכפר חנניה ולמעלן כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון, מכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמין גליל התחתון, תחום טבריא והעמק (שם). ובירושלמי שם אמרו איזו עמק שבגליל כגון בקעת גנוסר (כנרת) וחברותיה. ובלשון יונית ורומית נקרא Galilea. ובני גליל להיותם קרובים יותר אל ארץ סוריא נתבלבלה לשונם, ובהתרחקם מאחיהם יושבי יהודה מקום מרכז תלמודה של תורה, היתה התורה רפויה בידם, ובגמרא אמרו, בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתם בידם, בני גָּלִיל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתם בידם (שרובץ ג"ג ע"א ועי"ש).

גְּלִילָה, ש"נ. מחוז, כפר, קריה, בעיר, округъ, область. הַגְּלִילָה הקדמונה (יחזק' מ"ז ח'), הפלך המזרחי, והוא כפר ארץ למערבו של ים המלח. וכן פירשו בתוספתא, הגלילה הקדמונה זה ימה של סדום (סוכה ג' ג'), וחשבעים תרגמו Galilae, ואינו נכון. וברבוי, גְּלִילוֹת הפלשתים (יהושע י"ג ב'), גְּלִילוֹת הירדן (שם כ"ב י'), ענינו כמו כפר הירדן.

גְּלִילוֹת, שע"פ. עיר בנחלת מטה בנימין ויצא אל גְּלִילוֹת אשר נכח

מעלה אדמים (יהושע י"ח פ"ו). ויתבן שהשם גְּלִילוֹת בזה הוא במשמעו הכללי, ועניני ויצא הגבול אל הגלילות, הכברים, אשר נכח מעלה אדמים.

גְּלוּל, שם גנאי, לפסל צורת ע"ז, ע"ש שהוא עשוי כגוש אבן, ובצורה גלילית, שפיין קумпфан, истуканъ. ולא נמצא כי אם בל"ר, את כל הַגִּלֻּלִים (מ"א ט"ו י"ב). ובא בשם כללי, לכל מיני הפסילים, ואל הַגִּלּוּלִים נשא עיניו (יחזק' י"ח י"ב), ומכל גִּלּוּלֵיכֶם אטהר אתכם (שם ל"ו כ"ה) כל מיני התועבות, ורגיל השם הרבה ביחוד בספר יחזקאל.

1) **גָּלָל**, ארמית. והוא מתבנא אבן גָּלָל (עזרא ה' ח'). לדעת הראב"ע הוא תה"ש לדבר כבר שאין להעתיקו ממקומו כי אם על ידי גלגול, ואבן גָּלָל הוא ע"ד אבנים יקרות (מ"א ו' י'), שפיין דער שוערע, шуверъ גראָסער שפיין, большой, тяжелый камень. ובבאור המיוחס לרש"י לועזו מרמרא, מאַרמאָר שפיין, мраморъ. ובתלמוד, אתא גלל אפסקיה למוחיה (חולין ס"ג ע"א) מין אבן.

גָּלָל, שע"פ. א) מן הלוים בני אסף (דהי"א ט' ט"ו). ב) בן ידותון (שם שם ט"ז, נחמיה י"א י"ז).

גִּלָּלַי, שע"פ. מן הכהנים בימי נחמיה (נחמיה י"ב ל"ו).

גַּלְגַּל, **גַּלְגֵּל**, עקרו דבר כדורי המתגלגל, דאס זיך דרעהענדעס, вертя- щееся. ובא א) אופן עגלה, ראָד, колесо. והשם גַּלְגַּל עגלתו (ישעיה כ"ח כ"ח) וזה לברו בחיריק והשאר בפתח, וְגַלְגֵּלָיו כו' (שם ה' כ"ח). ועם זה כלל אופני עגלות הצבא, רכב וְגַלְגַּל (יחזקאל כ"ג כ"ד), ראָדער-ווערקע, קרייגסוואגען, колеса, колесница. ומזה בהשאלה, כלל אופני המרכבה אשר ראה יחזקאל, אל בינות לַגַּלְגַּל (שם י' ב'), וכמפורש שם, לאופנים להם קורא הַגַּלְגַּל באזני (שם י"ג). וכן ב) האופן שעל ידי גלגולו מעלים מים מן הבאר, ונרץ הַגַּלְגַּל אל הבור (קהלת י"ב ו'), ברונעראָד, колодезное колесо. ובמשנה, וְהַגַּלְגַּל נתון עליו (מדות ה' ד'). ג) רוח סערה גדולה המתחוללת ומתגוללת, ווירבעל-ווינד, вихрь. קול רעמך בַּגַּלְגַּל (תהלים ע"ז י"ט). ובפיוט, בְּגַלְגַּלֵי רוח ה' נגלה (אשר בגלל אבות). ומזה ד) קש וצרורות המתגלגלים ומושלכים בסופה מפני קלותם, שיתמו כַּגַּלְגַּל (תהל' פ"ג י"ד), והכפל, כקש לפני רוח, וּכְגַלְגַּל לפני סופה (ישעיה י"ז י"ג), שטויב-ווירבעל, שפרייא, мякина, высѣвки, плевелы. ומזה לדעת הרשד"ל, והמם גַּלְגַּל עגלתו (שם כ"ח כ"ח) לשון קש, לפי שאין משגיחין עליו ומפזרין אותו באויר על ידי הרישה והזרייה, ואין גלגל סמוך לעגלתו (ועיין המם). ובארמית נקרא גֻּלְגַּלְתָּא, קש יבש ת"י גֻּלְגַּלְתָּא יבש (איוב י"ג כ"ה). ובדברי חז"ל, גַּלְגַּל קבוע ומזלות חוזרין (פסחים צ"ד ע"ב). לפי שיטת חכמי התבונה הקדומה, העצם הכולל ומקיף את כלל העולם, הימעלעם קרייז, сводъ небесный. ובעלי התבונה נתנו גלגל לכל כוכב ההולך וסובב על מסלולו, מספר כל הגלגלים המקיפים את העולם ז"ח (הרמב"ם יסו"ה ג' ה'), הַגַּלְגַּלִּים הם לדעת הקדמונים גשם חמישי מיוחד (שם שם י"ג). ובהשאלה מערכת המזל ותהלוכות ההנהגה, גַּלְגַּל הוא שחוזר בעולם (שבת קנ"א ע"ב), שיקואלס ראָד, колесо судьбы. ועניני מעלה ומוריד מרומם ומשפיל. וכן קראו הפייטנים לארבעה היסודות גלגלים, ואמר ר' שלמה בן גבירול: והקפת על המים גַּלְגַּל הרוח וכו' והקפת על הרוח גַּלְגַּל האש (כתר מלכות). ובארמית, ענינו ה) גם אישון בת עין, אויגאפפל, зѣница. המתנועע ומתגלגל תמיד, כאישון בת עין (תהלים י"ז ח'). ת"י כְּגֻלְגַּלְתָּא די במציעות עינא. ובמשנה, גַּלְגַּל העין והשנים (פרה ב' ב'), פרה שגלגל עיניה שחור (תוספתא פרה א' ה'), והיו גלגלי עיניו דומעות (ספרי דברים קנ"ז). ומזה בהשאלה, גַּלְגַּל עינו של עולם (ויק"ר י"א, מדרש אסתר א' א'), תאר כבוד אל הש"י, דער אויגאפפל דער וועלט, провидѣніе; ובא עוד במובן אחר. ו) שני מתים שקברן זה עם זה נעשו גלגלין זה לזה (נזיר נ"א ע"א). ופירש"י דבר

חמגלגל זה לזה ונתערב זה עם זה ואין זה רקב גמור, וכן פירש הערוך. ויש גורסין גנגלין, (עיין תוספת שם ד"ה שני).

2) גּוֹלֵל, במשנה. הכסוי המכסה את ארון המת, זאַרגענדעקעל, гро- бовая крышка. הַגּוֹלֵל והדופק (אהלות ב' ד'), עד שיסתם הַגּוֹלֵל (כתובות ד' ע"ב). לדעת הר"ת גולל הוא אבן גדולה, מלשון וגללו את האבן (בראשית כ"ט ג'), שמניחין על הקבר לסימן, והיא מצבה. ובא בהשאלה, קורה שעשאה גוֹלֵל לקבר (אהלות פ"ז ח'), בהמה שעשאה גוֹלֵל לקבר (שם שם פ').

2) גִּלְגּוּל, שה"פ. בענין סבוב והתהפכות, וואַלצען, דרעהען, העראויפוואַלצען, круженіе, вращеніе. שבילי בית גִּלְגּוּל (סהרות ו' ו'), מקום עקום עולה ויורד, שהדרך סובב הולך מעוקם בסבוב וגלגול. ובהשאלה, מנין לְגִלְגּוּל שבועה מה"ת, שנאמר ואמרה האשה אמן אמן (קדושין כ"ז ע"ב). והענין, כיון שהיא נשבעת שבועה שמשביעין אותה לפי המאורע מושכים ומגלגלים עליה עוד שבועות כיוצא בה. ובספרי בעלי הקבלה התיחד השם גִּלְגּוּל לענין העתקת הנפשות מגוף לגוף, זעעלען וואַנדערונג, переселеніе душъ. והיא אמונה קדומה מאד, ופרסמה הפלסוף פיתאגור, ורבינו סעדיה גאון מזכירה ולא לשבח בספרו האמונות והדעות. והמעתיק לא ידע עוד להשתמש בשם גִּלְגּוּל, ואמר: אנשים ממי שנקראים יהודים אומרים בְּהַשָּׁנוֹת וקוראין אותו העתקה (מאמר ו' פ"ז).

גִּלְגָּל, שם עצם פרטי. עיר בקרבת ההרים גרזים ועיבל בקרבת העיר שכם, מול הַגִּלְגָּל אצל אלוני מורה (דברים י"א ל'), ועוד בימי איזיביום עמדה העיר ההיא ונקראת Galgulis. ב) המקום אשר חנו בו בני ישראל בתחלה בעברם את הירדן, והוא לא רחוק מן הירדן בקצה מזרח יריחו. שמה הקים יהושע את שתים עשרה האבנים אשר לקחו מן הירדן (יהושע ד' י"ט כ'). ושם מל יהושע את כל הילודים במדבר אשר לא מלו אותם בדרך, ובאותו ענין נאמר, ויאמר ה' אל יהושע היום גַּלּוֹתִי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גִּלְגָּל עד היום הזה (שם ה' פ'). והנראה שלא התחדש השם גִּלְגָּל לעת ההיא ע"ש המאורע כי אם הוחלט להחזיק בו ולקיימו לעתיד לבוא, וכמו שנאמר עד היום הזה, וטעם השם בעקרו אפשר להיותו מקום מישור מקוף ככר גדול בעוגל ראוי לחניית מחנה גדול (עיין גליל), שם היתה עיקר חניית מחנה ישראל כל ימי המלחמות אשר עשו בני ישראל עם עמי כנען, ושם הקימו את האהל (יהושע פ' ו', י' מ"ג) וגם אחרי אשר הוקם האהל בשלה נשאר המקום מקום קדוש לעם ומיוחד לעבודה, ושם המליך שמואל את שאול (ש"א י' ח'), ושם היה מקום אלישע הנביא (מ"ב ב' א', ד' ל"ח), ובתעות ישראל אחרי אלהי העמים היה שם מקום מיוחד לעבודתם (הושע ד' פ"ו, עמוס ד' ד'). ג) בחבור עם השם גּוֹיִם, מלך גּוֹיִם לְגִלְגָּל אחד (יהושע י"ב כ"ג) ממלכה אחת ממלכות הארץ, נוסדה מעמים אחרים שלא מעמי כנען יושבי הארץ מימי קדם (ועיין גּוֹיִם).

2) גִּלְגָּלוֹן, במשנה. מין אזור עשוי בקליעה מיוחדת, כל הקליעות שהורות חוץ משל גִּלְגָּלוֹן (עדיות ג' ד'), וטטפתת הספרים וְגִלְגָּלוֹן (נגעים י"א י"א).

גֻּלְגֹּלֶת, שם. כלל עצמות הראש, שאדעל, черепъ. וכל הראש בכלל, כי אם הַגֻּלְגֹּלֶת והרגלים (מ"ב ט' ל"ה), ואת גֻּלְגָּלְתּוֹ תקעו (דה"א י' י'). והתיחד בהוראת איש פרטי, בבחינת מספר מפקד העם, עמר לַגֻּלְגֹּלֶת (שמות ל"ח פ"ו), פֿיר יעדען קאָפּף, для каждаго человѣка. לכל ראש אדם לאיש ואיש, כל זכר לְגֻלְגְּלֹתָם (במדבר א' ב'), נאך איהרען קאָפּצאָל, поголовно. ובמשנה, השדרה וְהַגֻּלְגֹּלֶת (אהלות ב' א'), ראה גֻּלְגֹּלֶת אחת שצפה (אבות ב' ו'). ובגמרא, בלו זו כסף גולגלתא (בבא בתרא ח' ע"א), הכם לפי הנפשות.

מְגִלָּה, שע"נ. ספר כתוב על קלף שהוא נקפל ונגלל, ראָללע, свитокъ. קח לך מְגִלָּה אחרת (ירמיה ל"ו כ"ח). ובסמיכות לשם ספר, והנה בו מְגִלַּת־סֵפֶר (יחזקאל ב' ט'), בְּמְגִלַּת ספר כתוב עלי (תהלים מ' ח'),

כנוי לספר תורת משה. ובמשנה, התיחד השם לחמשת ספרי הכתובים, שיר השירים, רות, אסתר, איכה, וקהלת. וביחוד על מגלת אסתר, מְגִלָּה נקראת (מגלה א' א').

גֶּלֶם, יסודו גלל, גל, ע"ד גזם מן גזז, לא נמצא כי אם בקל ורק פ"א במקרא, וענינו כריכה וקפול, וויקקלען, צוזאמענווייקקלען, свертывать. ויקח אליהו את אדרתו ויגְלֹם ויכה (מ"ב ב' ח'). ומזה ברחו"ל בהשאלה, יכול יגלום עליו ת"ל וחשב עם קונהו (ב"ק ק"ג ב'), קפול ובלבול החשבון להטעות, פ�ֿערווירֿרען, פֿערווייקלען, запутывать, обманывать ובמובן הטבעי, אתה אומר כלים או אינו אלא גְּלוּמים (ספרי במדבר סימן קנ"ח) גלמי כלים. ובפיוט, מְגֻלְמֵי גוש (מוסף ליו"כ).

גֶּלֶם, ש"ז. דבר מקופל וכרוך, קנויל, קלומפּן, клубъ, комъ. והוא תאר מליצי לעובר בבטן אמו, שמונה שם קפול וכרוך, גָּלְמִי ראו עיניך (תהלים קל"ט ט"ז), פֿעטוס, эмбріонъ. ומזה במשנה, גוֹלְמֵי כלי מתכות (כלים י"ב ו') כלי המתכות קודם גמר מלאכתם.

גָּלוֹם, ש"ז. בגד רחב שמכסים ומעטפים בו את כל הגוף, הילנע, מאנטעל, плащъ. בְּגָלְמֵי תכלת ורקמה (יחזקאל כ"ז כ"ד. ובארמית:

2) גְּלִים, גְּלִימָא, שם, בגד רחב, כאדרת שער (ברא' כ"ה כ"ה) ת"א כְּגִלֵּים דשער, מאנטעל, плащъ. ובגמרא, גְּלִימָא שנעשה בו כגולם (שבת ע"ז ב'), לפי שהוא בגד רחב המעטף את כל הגוף עד שלא נכר תוך האברים.

2) גּוֹלֶם, במשנה, שם. א) גולם כלי, комъ, кубокъ. השליך עליו עשתות וגולמים (ספרי במדבר סימן ק"ם). ומזה בהשאלה, ב) איש מנושם שלא נתפתחו ונגמרו כחות שכלו כראוי, והוא כאלו מונח מקופל ומכורך, והפוכו, חכם, אונעטוויקקעלטער מענש, неразвитый, не-образованный. שבעה דברים בְּגוֹלָם ושבעה בחכם (אבות פרק ה' ו'), וחלופיהן בְּגוֹלָם (שם). וע"ד מליצה אמרו, אשה גוֹלָם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי (סנהדרין כ"ב ב') אשה קודם שנשאת לבעל ככלי שלא נגמרה מלאכתו. ובהשאלה אמרו, לפיכך נתן האלהים לאוה"ע מצות גולמיות שיגעו בהן ולא הפריש בהן בין טומאה לטהרה (שמו"ר ל').

גַּלְמוּד, ש"ת. חרב, שמם, ועזוב, וויסט, פֿערלאָסטען, пустой. כי עדת חנף необитаемый, покинутый גַּלְמוּד (איוב ט"ו ל"ד). ובהשאלה, הלילה ההוא יהי גַּלְמוּד (שם ג' ו'), טרויעריג, печальный. בחסר ובכפן גַּלְמוּד (שם ל' ג'), עלענד, бѣдный, жалкій. ויו"ת בלא ולד, קינדערלאָז, бездѣтный. ובכל המקומות האלה באה המלה גַּלְמוּד בש"ת משותף במין ובמספר. ובא גם כש"ת בל"נ, ואני שבולה וְגַלְמוּדָה (ישעיה מ"ט כ"א). ולפי עדות חז"ל קוראים בכרכי הים לנדה גַּלְמוּדָה (סוטה מ"ב א'). ובמדרש, שמעון שאמרה אשה לחברתא אתון סחיא (בואי ונרחץ) והיא השיבה ואנא שבולה גלמודא, גלמודא אנא נדה (ב"ר ע"ט), ונדה ירוע שעיקר הוראתה מרוחקת. ובערבית גלמוד, אדמת סלעים שאינה מוציאה פירות, ובגזרת חטלה לא מצאנו דבר מתקבל.

2) גְּלוֹסְטְרָא, במשנה, שם. כפתור שבראש כלי, קנאָפּף, головка. נגר שיש בראשו גְּלוֹסְטְרָא (ערוכין ו' י'), מלשון יונית ורומית claustrum, ריגעל. ויש גורסין לוסטרא.

2) גְּלוֹסְקָם, במשנה, שם. כלי כעין נרתיק או תיבה, פוטשעראל, קיסטע, שראנק, ларь, ящикъ. הבא לי מן החלון או מְגַלוֹסְקָמָא (מעילה ו' א'), העשויה כמין גלוסקום (אהלות ט' ט"ו). ופירש הר"ש שאין כיסויו אלא כנגד חללו, ויישם בארון (בראשית נ' כ"ו) ת"י בְּגַלְוסְקָמָא, ולשון יונית הוא γλωσσοκομείον.

2) גְּלוֹסְקָן, במשנה, שם. ככר לחם עגול, וביחוד לחם יפה, רונדעס ברויט, ווייסעס פֿיינעס ברויט, бѣлый хлѣбъ, булка. קח לי גְּלוֹסְקָן אחד (דמאי

ד' ר"ב. זבתוספתא, שלמה של גלוסקין ושלמה של בעל הבית (ברכות ד') , נרתום אופה גלוסקין. ובהשאלה, וזיתים גלוסקאות המגולגלין (ע"ז ב' ז'). ופירש"י זיתים הכנוסים בכלי עגול ומתחממים ונעצרים מאליהן כעין גלוסקא, ולשון יונית הוא κολλίς.

גָּלַע, פ"י. יסודו גל, גלל, בהוראת העתקה והרחקה, והתיחד הפעל גָּלַע לענין סתירה, הריסה ופריצה לעבור את הגבול, אויסברעכן, דורכברעכן, продавать. ולא נמצא כי אם בהתפעל ורק בספר משלי, ולפני הִתְנַגַּלַע הריב נטוש (משלי י"ו י"ד) קודם שיפרוץ הריב, וכל אויל יִתְנַגַּלַע (שם כ' ג'), יהרום גבולו ויתחרה ברע, אויסברעכן, זיך עראיסערן, разгорячить-ся. ובהשאלה, בכל תושיה יִתְנַגַּלַע (שם י"ח א'), יפרוץ יהרום, נעגען עפּוּאם אויסברעכן, выступать противъ чего. יקל ראש ויבזה, ווי"ט מצטרי, מענין התול, זיך לוספּיג מאכן, забавляться. ובמשנה בנפעל, אם יש בה מכה והיא יכולה לְהִתְגַּלַע ולהוציא דם (נדה ח' ב'), אויסברעכן, лопать. והוא כמו שהשתמשו בפעל סתר לענין זה, חיתה ונסתרה (ב"ק ח' א').

2) **גַּלְעִין**, במשנה, שם. תרצין הפירות, קערן, ядро, зерно, костечка. הַגַּלְעִינִין (שביעית ז' ג'), והם התרצנים שבפירות הרכות כזיתים ותמרים שבוקעים את הפירות ויוצאין לחוץ, האוכל ביוה"כ ככותבת הגסה כמוה וכגלעינתה (יומא ח' ב') נ"א גרעינתה, (ועיין גרע).

גַּלְעֵד, שע"פ. הגל אשר עשו בני לבן, לעד בין לבן ובין יעקב, והוא שם מורכב מן גַּל ומן עֵד, והעתקה משם הארמי, יגר שָׂהֲדוּתָא (בראשי' ל"א מ"ז), ועל שם המאורע הזה נקרא ההר שנעשה עליו הגל, גִּלְעֵד, הר הַגִּלְעָד (שם כ"א) (עי' גִּלְעָד).

גִּלְעָד, שע"פ. א) בן מכיר בן מנשה (במדבר כ"ו כ"ט), ובאותו ענין נאמר, בני מנשה למכיר משפחת המכירי, ומכיר הוליד את גִּלְעָד, לַגִּלְעָד משפחת הַגִּלְעָדִי אלה בני גִּלְעָד איעזר משפחת האיעזרי וגו' (שם שם ל"ג ל'). וממה שנמנו משפחת המכירי ומשפחת הגלעדי בפני עצמן מלבד שש המשפחות לששה בני גלעד, נראה לאמר שהיו למכיר בנים אחרים מלבד גלעד, וכמו כן לגלעד בנים מלבד אלה הששה המנוים פה, וכמו שנאמר ברה"א (ז' י"ד–י"ט) ונחשבו בפני עצמם ולא נכללו אלה באלה, לפי שהמתיחשים למכיר ולגלעד לקחו נחלתם בעבר הירדן, את הגלעד והבשן וכמו שנאמר, וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה וגו' ויתן משה את הַגִּלְעָד למכיר (במד' ל"ב ל"ט–מ"ם) והראש לבני מכיר אשר הביאום למלחמה היה גלעד, ולבני מכיר אלה וגלעד בראשם נתן משה את הגלעד, ושאר בני גלעד הנותרים אשר לא השתתפו במלחמה עם גלעד התנחלו בארץ כנען, וכן הוא אומר בספר יהושע: ויהי הנגרל למטה מנשה וגו' למכיר בכור מנשה אבי הגלעדי כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן. ויהי לבני ממשה הנותרים למשפחתם לבני אביעזר וגו' (יהושע י"ז א'–י'), ומפרש הטעם שנקרא מכיר אבי הגלעד שהיה איש מלחמה ולכד את הגלעד והיה לו הגלעד והבשן בעבר הירדן. ולבני מנשה הנותרים והם בני גלעד שלא השתתפו במלחמה נתנו נחלה בארץ כנען. ויתכן לשער עוד, כי בן מכיר נקרא בשם גִּלְעָד או גִּלְעָדִי על שם שלכד את ארץ הגלעד ולפי שהי' איש גבור מלחמה מצוין נקרא מכיר על שמו אבי הַגִּלְעָדִי וכמו כן אבי גִּלְעָד (דהי"א ז' י"ד), ב) אבי יפתח השופט (שופטים י"א א'), הוא היה מנכבדי יושבי ארץ הגלעד ויתכן שנקרא ע"ש מקומו. ג) בן מיכאל מבני גד אשר ישבו בגלעד ובבשן (דהי"א ה' י"ד). ד) הר גדול בעבר הירדן, הַר הַגִּלְעָד (בראשית ל"א כ"א). ה) עיר גדולה בהר הזה אשר לבדוהו בני מכיר (במדבר ל"ב ל"ט) ועמדה עוד ביטי הושע (הושע ו' ח'). ועל שם ההר והעיר נקרא גם כל חבל הארץ ההיא בשם גִּלְעָד, הַגִּלְעָד, אֶרֶץ הַגִּלְעָד, ובא במקרא במובנים שונים: במכיר נאמר תחלה שלו נתן משה את הגלעד (במדבר ל"ב ל"ט), ובפרטי חלקיו נאמר, מערער אשר על נחל

ארנן וחצי עיר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי, ויתר הגלעד וכל הבשן וגו' נתתי לחצי שבט המנשה וגו', ולמכיר נתתי את הַגִּלְעָד (דברים ג' י"ג—ט"ו), וביהושע נאמר, ויהי להם (לבני גד) הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וגו' ויהי גבולם (של חצי מטה מנשה) ממחנים כל הבשן וגו', וחצי הגלעד וגו' לבני מכיר בן מנשה לחצי בני מכיר למשפחותם (י"ג כ"ה ל"א), וביתר באור נאמר, מן הירדן מזרח השמש את כל ארץ הגלעד הגדי והראובני והמנשי מערער אשר על נחל ארנן והגלעד והבשן (מ"ב י' ל"ג), ומזה אנחנו למדים כי השתמשו בשם גִּלְעָד בהוראתו העקרית הפרטית חבל ארץ בין ערוער והבשן ובהוראת המודחבת כלל ארצות ראובן גד וחצי שבט המנשי, ולזאת נמצא במקרא שהשם גִּלְעָד בא לפעמים ביחוד לנחלת ראובן (ש"א י"ג ז'), ולנחלת גד, ובני גד (שופטים ה' י"ז), ובכלל לנחלת בני ראובן וגד (תהלים ס' ס', ק"ח ס'), ועל הרוב לכל עבר הירדן בכלל (עמוס א' י"ג, יחזקאל מ"ז י"ח, ש"ב ב' ט', מ"א ד' י"ט וכדומה). מן הערים אשר בגלעד נזכרו בשם: יָבֵשׁ גִּלְעָד (שופטים כ"א ח'), מִצְפֵּה־גִלְעָד (שם י"א כ"ט), רָמֹת גִּלְעָד (מ"א ד' י"ט), יַעְזִיר גִּלְעָד (דה"א כ"ו ל"א), ויתבארו במקומן. הגלעד היה מצוין בגידולי סמי בשמים טובים לריח ולרפואה. ארחת ישמעאלים באה מִגִּלְעָד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה (בראשית ל"ז כ"ה), וברמז לזה אמר הנביא, עלי גִּלְעָד וקחי צרי בתולת בת מצרים (ירמיה מ"ו י"א), הצרי אין בְּגִלְעָד (שם ח' כ"ב). ובשם היחס, יאיר הַגִּלְעָדִי (שופטים י' נ'), מבני גִּלְעָדִים (מ"ב פ"ו כ"ח), השם גִּלְעָד בְּמובן כולל עבר הירדן, נמצא גם בספרי החשמונאים (א' ה' י"ג) ואף יוסף בן מתתיהו קורא לעבר הירדן גאלאאדיטית או גאלאדיני כשם נרדף לארץ מואב שהוא קורא מאָאבִיטית, ועל הרוב יקראו בשם Peräa.

2) גָּלַף, ארמית, פ"י. פְּתַח, פתוח וחקיקה באבן, איינגראבען, אינשניידען, вырѣзать, ваять. ופתרת עליהם (שמות כ"ח ל"ו) ת"א וְתַגְלוֹף עליהן. ומזה במכילתא, לא יעשה לך גלופה (יתרו ו') שמו של הקב"ה גָּלִיף עליו (תנחומא פ' בלק).

גָּלַשׁ, פ"ע. לא נמצא כי אם ב' פעמים במקרא, ובענין אחד בשה"ש ולא נדע פירושו אל נכון, שערך כעדר העזים שֶׁגָּלְשׁוּ מהר גלעד (שה"ש ד' א', ו' ה'), וענינו לפי מקומו ירידה בהשתלשלות והזדקרות, זיך הראַב ווֶאלצען, скатываться. ומן הגמשל נלמוד לדעת לשון המשל, צמות שערה הארוכות היורדות תלתלים ומרחפות ברוח, נמשלו אל עדר העזים היורדים משתלשלים ומזדקרים מן ההר, ובמדרש (שה"ש ד' א') על המשל הזה אמרו, הדא אתתא כד שערה סגין עבדה לה גְּלָשִׁין גְּלָשִׁין (כששערותיה גדולות וארוכות היא עושה אותן תלתלים פלעכטען, coca. וכן הוא בערבית כלאין). הדא בוצינא כד היא טפי (צפי) טבאות היא עבדה גְּלָשִׁין גְּלָשִׁין (הנר כשאורו גדול ביותר הוא מעלה להבות שעולות ויורדות ומתנועעות), (ועיין ערוך השלם). ובמדרש השתמשו בפעל גָּלַשׁ בהפעיל בהשאלה בענין הורדה משיכה ולקיחה, מה הַגְלָשָׁה הגלשתם מתוכו (שה"ש שם). ומזה, בפיוט, גּוֹלְשִׁים דברים נמרצים (יוצר ב' דשבועות), לוקחים קונים ומסגלים להם (עיין גלש ב'). ומזה אמר הקליר, אפרתים מוּגָלָשִׁים (יוצר לפרשת החדש) מופרשים, אצילים, מיוחדים במינם.

2) גָּלָשׁ, שם. (עיין גָּלַשׁ).

2) הַגַּלָּשָׁה, (עיין גלש).

2) גְּלָשׁ, ארמית, פ"י, בגמרא, בבינוני הפעל, קמח שעל גבי מוּגְלָשִׁין (פסחים ל"ז ע"ב) מים רותחים, זיעדענדעם וואסער, кипятокъ. ובמדרש נמצא בקל, היכמא דקומקמא גליש על גיסיא שפוך (קהלת רבה ז'), מאמר משלי כל מה שהדוד מרתיח ומעלה בעבועים הם נשפכים עליו. והנראה שהוא מעין השרש הקודם, שהבעבועים דומים לתלתלים.

גַּם, מלת הקשור יסודה גם (גמם), בהוראת רבוי בכמות, אסיפה וקבוץ, ונרדף

למלת אף. ובאה א) בענין תוספת נושא או נשוא על האמור מקודם, אויך, также, и. ותתן גַּם לאישה (בראשית ג' ו'), גַּם מעוף השמים (שם ז' ג'). ובאה מלת גַּם כפול במאמרי ההשואה והדמיון, גַּם תבן גַּם מספא רב עמנו (שם כ"ד כ"ה), אויך, אויך, זאָוואָהל—אלס, и - и. גַּם צאנכם גַּם בקרכם קחו (שמות י"ב ל"ב), גַּם לי גַּם לך לא יהיה (מ"א ג' כ"ו), ни - ни. ובא כפל שלש פעמים, גַּם לא שמעת גַּם לא ידעת, גַּם מאז לא פתחה אזנך (ישעיה מ"ח ח'). ובתוספת ויי"ו על הנוסף, גַּם אתה שתה וְגַם לגמליך אשאב (בראשית כ"ד מ"ד). וכן בערך היתרון והעדפה כטעם אפילו, זאָגאָר, זאָגאָר אויך, даже, даже и, והענין שעליו באה תוספת החדוש חסר במאמר ומובן מעצמו, גַּם לרעהו ישנא רש (משלי י"ד כ'), ויאכל גַּם אכול את כספנו (בראשית ל"א ט"ו). ויתכן ששעורו, וגם אכל את כספנו, ומוסב על האמור כי מכרנו. ובמאמרים השוללים, אין גַּם אחד (תהלים י"ד ג'), אויך ניכט, ניכט אין מאהל, ни даже. ולא נותר בו וגו' גַּם אחד (ש"ב י"ז י"ב), וְגַם לא שבעת (יחזקאל מ"ז כ"ח), כמו ועוד לא שבעת, אונד דאָך ניכט. ובחבור עם מלת כִּי, גַּם כִּי תרבו תפלה (ישעיה א' ט"ו), גַּם כִּי אמר אלי (רות ב' כ"א), ווען אויך, даже, если и. ובחסרון מלת כִּי המובנת בענין, בחנוני גַּם ראו פעלי (תהלים צ"ד ט'), ענינו כמו, גם כי ראו, ואחרי מלת כִּי, כִּי גַּם במלכותו נולד רש (קהלת ד' י"ד), ווען ער אויך אַרם געבאָרן, хотя онъ ро-дился бѣднымъ. ובחבור עם מלת אַף לחזק הענין, וְאַף גַּם זאת (ויקרא כ"ו מ"ד). ב) בחבור עם שם הגוף והכנויים לדייק ולחזק את הרבוי, והיא גַּם היא (בראשי' כ' ה'), כמו היא בעצמה, זי אַלבסט, да и она сама. ובענין כָּמוֹ כֵּן, עבענאַזאָ, также, равномѣрно (בראש' ד' כ'). ואחרי כנוי הפעול, ברכני גַּם אני (שם כ"ז ל"ד), ילקו הכלבים את דמך גַּם אתה (מ"א כ"א י"ט), ישמח לבי גַּם אני (משלי כ"ג ט"ו). ובאה כמו כן לחזוק הענין ויפוי כח המליצה בכפל על שני חנושאים, גַּם שמים נטפו גַּם עבים נטפו מים (שופטים ה' ד'), גַּם שב גַּם ישיש בנו (איוב ט"ו י'). וכן לחזק הפעולה, ואבי ראה גַּם ראה (ש"א כ"ד י"ב), זיהעט דאָך, смотрите. וכעסתה צרתה גַּם כעס (שם א' ו'). ומזה יצא לפעמים למעט הפוכו, ע"ד מכלל הן אתה שומע לאו, ויאהב גַּם את רחל מלאה (בראשית כ"ט ל'). ויתכן שמלת גַּם נמשך אל הקודם ושעורו, ויבא גַּם אל רחל וגם אהבה. גַּם את הטוב נקבל מאת האלהים (איוב ב' י'), גַּם הוא לי לישועה (שם י"ג ט"ז), ונמצא שבאה ביחס אל הנשוא תחת היחס אל הפעל, וברכתם גַּם אתי (שמות י"ב ל"ב). והמובן גם תברכו אותי, גַּם אתכה הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), לא די שלהצתי אותך אל הקיר אלא גם הורג הייתי אותך. ובא גם ג) להתחלת המאמר, לאמת לבד כטעם האמנם, גַּם ענוש לצדיק לא טוב (משלי י"ז כ"ו), גַּם במעלליו יתנכר נער (שם כ' י"א). וביותר בסמיכות למלת תה"פ עַתָּה, גַּם עַתָּה כדבריכם כן הוא (בראשית מ"ד י'), גַּן יא, גַּן אויך, да. גַּם עַתָּה התיצבו (ש"א י"ב ט"ו), גַּם עַתָּה הנה בשמים עדי (איוב ט"ז י"ט). ובא, זה היום ומה גַּם עַתָּה (מ"א י"ד י"ד). וטעמו, מה תאמר אם גם כעת כרגע יבא ויקרה הדבר. ד) בענין סתם חבור, למה אשכל גַּם שניכם (בראשית כ"ז מ"ה), תועבת ה' גַּם שניהם (משלי י"ז ט"ו), וימותו גַּם כל אנשי מגדל שכם (שופטים ט' מ"ט), אויך אללע צוזאמען, всѣ вмѣстѣ. גַּם את הבל יקח (ש"ב י"ט ל"א). כי גַּם פעמים רבות (קהלת ז' כ"א). ולפעמים בצירוף אל נושא או נשוא רחוק ממנו במאמר, גַּם כל קוץ לא יבושו (תהלים כ"ה ג'), מוסב על מ"ש לפניו (ב') אל אבושה. ויתכן שמזה, גַּם את הכל יקח (ש"ב י"ט ל"א) מוסב על מ"ש לפניו (ל') אתה וציבא תחלקו את השדה. ה) ובענין בכל זאת, אויך זָאָ, דאָך, но—однако. כי גַּם יודע אני (קהלת ח' י"ב), רבות צררוני מנעורי גַּם לא יכלו לי (תהלים קכ"ט ב'). ובהבדל שבין מלת גַּם למלת אַף נראה לאמר, כי אַף שעקרו אפף, הוראתו הראשונה הוספה של חדוש

(לטעט או לרבות), ומלת גַּם עקרו חבור גרבוי בכלל.

2) גַּם, גַּאם, גַּמָּא, שם. האות השלישית בסדור האותיות בל' יונית, וכן הוא שמה בל' יונית גַּאממא, Γαμμα, כמין גַּמָּא (מדות ג' א') וצורתה Γ, והיא צורת ד' הפוכה, מרת ארכו ומרת רחבו ומרת גַּמָּיו (ב"מ כ"ח ע"א), מרת שני צדדים מצד קרן אחד, ושל גַּם שנשבר מתוך גומו (כלים פרק י"ד ח'). מפתח עשוי כמין גַּם.

גַּמָּא, פועל יוצא. שאיפה ובליעת משקה בפעם אחת, אינשלירפֿען, глотать. במקרא לא נמצא כי אם בבנין הפעיל ופיעל.

ההפעיל, יוצא לשני, סבב בליעת משקה, אינשלירפֿען לאסען, давать глотать. הַגְמִיאֵנִי נא מעט מים (בראש' כ"ד י"ז). ובגמרא בחלוף אל"ף לעי"ן, ובבנין הקל, כדי לְגַמּוֹעַ שלש בצים (סוטה ד' א').

הפיעל, במובן המושאלי, שאיפה חזקה, אינשלירפֿען, глотать. ברעש ורגז וְנָגַמָּא אֶרֶץ (איוב ל"ט כ"ד), דרך משל, ותרגומו עבד גומתא בארעא, שטאמפֿען, топтать. מן הארמית גומא עיי"ש.

2) גְּמִיאָה, בגמרא. בליעת מעט משקה, חלב כדי גְּמִיעָה (שבת ח' א'). ובגמרא, איבעיא להו כדי גמיאה או כדי גמיעה, אמר רבינ"י הַגְמִיאֵנִי נא (שם ע"ז א').

מְגַמָּה, ש"נ. פעם אחת במקרא, מְגַמַּת פניהם קדימה (חבקוק א' ט'), פירש"י ענינו גמיאה ושאיפה במובן המשאלי, ע"ד, וְנָגַמָּא ארץ (איוב ל"ט כ"ד), ומשפטו מְגַמָּאָה, стремленіе. ובמובן זה השתמשו בו בעלי אסופות: מְגַמָּה מיוחדת (אסיפות ורעיות ג') ועיין גַּמָּם.

גַּמָּא, שם. מין קנה הגדל על יאור מצרים, וידוע בשם, פאפּיראסשילף, папиросовое растеніе, פאפּיראסשטענגל, тростникъ. ועושים ממנו דוגיות קטנות לשוט, וחבלים, תבת גֹּמֶא (שמות ב' ג'), ובכלי גֹּמֶא (ישעיה י"ח ב'). וכן סתם קנה, חציר לקנה וְגֹמֶא (שם ל"ה ז'). היגאה גֹּמֶא בלא בצה (איוב ח' י"א), שלף, ראָהר, трость. וזה ע"ש שהוא שואף ובולע מים.

2) גֶּמִי, במשנה, שם. מין הקודם, קנה שעושים ממנו חבלים, שילף, камышъ. קשרו את המקדה בְּגֶמִי (שבת כ"ד ח'). ומזה:

2) גִּימוֹן, במשנה, שם. ואין הענל יוצא בְּגִימוֹן (שבת ה' ד'). בגמרא אמרו בפירושו, בר נירא והאי גימון לישנא דמיכף, כרכתיב הלכוף כאגמון (שם נ"ב ע"ב) ופירש"י עול קטן שמנהיגים לענל בצוארו שיהיה למוד לבוף ראשו. ובנראה היה עשוי מחבל של גמי. ובמובן קרוב לזה אמרו, שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (סוכה ג' ח'), חוטי זהב בפופין בגימון, גאנד, лента, тесма. ולדעת בעל הערוך השלם עקרו מלשון יונית κῆμος, סל ארוג שנותנים בפי הבהמה מניל קאָרב, ודחוק.

2) גּוּמָא, גּוֹמָה, ארמית ובמשנה, ש"נ. חפירה קטנה או עמק קטן, גריבכען, ямочка, углубленіе. נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גּוּמָא nie. אתת (כלאים ג' ה'), אין שוחטין לְגוּמָא (חולין ב' ט'), וכל ניטא ונוטא בראתי לה גּוּמָא בפ"ע (ב"ב ט"ו א'), החור הקטן שממנו יוצאת השערה. ובמשנה, הבדילו בין גומא ובין כום (עין פרה ב' ה'). והרבוי, בבית אתא לאשוויי גומות (שבת קי"ג א') (ועין גמם).

גֹּמֶד, שם. מדה ידועה פחותה מאמה, גֹּמֶד ארכה (שופטים ג' ט"ז), רש"י פי' אמה גדולה בהפוך האותיות (ע' גרם). ולדעת השבעים הוא זרת, שפאננע, пядь. ובארמית יורה השרש גמד, צמצום, קימוט וכוויצה, צוזאמענציהען, стягивать. אטר יד ימינו, תרגומו גמיד בידיה דימינא. ובגמרא, גמיד מטאניא (פסחים דף קי"א א'), קצר וצר עליו, אנג, тѣсный. וקרוב שרש זה אל קמט, קמץ, ובהפוכו גרם.

גָּמָד, שם. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, וְנִגְמָדִים במגדלותיך היו

(יחזקאל כ"ו י"א). לדעת רוב המפרשים ענינו נעמים וקצרי קומה, זיימלונג, kap-лик. וזה מהוראת הקמיטה והכויצה, אנשים מקומטים בגדולם. ואולי היו מצוינים בגבורתם. ולתרגום השבעים ענינו מצב אנשי מלחמה, בעוֹאפנונג, гарнизонъ. ופירש פירסט דעתם כי במשמע הוראת הקימוט והכויצה יש גם ענין החזק הקשוי והאלמות. ומזה המצב הנצב בתקף ועז לשמור ולהגין, פֿעסט אויפֿגעשטעלטער פּאָסטען, крѣпко поставленный постъ. ולדעת הירונימום ענינו גבור מלחמה, וי"ת קאפוטקאי, שם אומה הנודעת על שם המקום קאָפּאדקיא. ולפי הנראה קרא גָּמָרִים, (עיין גֹּמֶר).

2) גָּמָז, גְּמָזָה, במשנה, שם. מתירים גמזיות של הקדש (פסחים ד' ח'). לפי פירוש הערוך ורש"י הם גדולי ענפים שגדלים בחרובים ובשקמים, שפּראָסטע, отростокъ. והנראה שעקרו גדולים של שקמה לבד, וכן בערבית גָּמָז עץ שקמה, ווילדאָבּאָרע, сикоморъ. וזהו שאמרו בתוספתא, הכליפין והחרובין וגמזיות (תרומות ה' ו'). ובמדרש, אבל חד גמזין (איכה א' ה'), ובירושלמי, גמזוזינא (מע"ש פ"ב). ומזה:

גָּמְזוּ, שע"פ. עיר בשבט יהודה (יהו"ב כ"ח י"ח), והיא עיר מולדת נחום בעל הנסים הנודע נחום איש גמזו (תענית כ"א א'). ועל דרך הדרש חלקו את השם לשתים, ואמרו אמאי קרו ליה גמזו דכל מילתא דהוה סלקא ביה אמר גם זו לטובה (שם). ואפשר שהיא העיר הנקראת במדרש איכה (פסוק ס"ה כל אבירי) בר גמזא, ונמצאה בא"י עיר שיקאמענאן, ואולי היא זו.

2) גֶּמַטְרִיָא, בלשון יונית Geometria, ענינו חכמת מדידת הארץ, геометрія. ובמשנה במובן חכמת החשבון ביחוד, רעכענקונסט, ариѳметика. תקופות וְגֶמַטְרִיָאוֹת (אבות ג' י"ח). ובאגדה השתמשו בשם זה לציורף סבום מספר האותיות לרמז ענין אחד, השטן בגימטריא שס"ד הוי (יומא כ' ע"א). וכן לענין תמורות האותיות, בגימטריא איכתוב להון (סנהדרין כ"א ע"א).

גָּמַל, פעו"י. קרוב לשרש גמר, הקל, הוראתו הראשונה א) גידול פירות וביאתם או הבאתם לגמר גידולם והשלמתם, הראנוואכסען, רייפֿען, созрѣть зрѣть. וְיִגְמֹל שקדים (במדבר י"ז כ"ג). והוא יוצא. ובסר גָּמֵל יהיה נצה (ישעיה י"ח ה') הנצה שהיה בסר יהיה גומל, מתבשל וגמגר, והוא עומר. ומזה השלמת גידול היונק וביאתו לפרק שהוא גומר ימי יניקתו, צור רייפֿערינען, довести до зрѣлости, עפּטוואַהנען, отнять отъ груди. ותינק האשה את בנה עד גָּמְלָהּ אותו (ש"א א' כ"ג), כאשר גָּמְלָתּוּ (שם שם כ"ד) והאם היא הגומלת, ותרגומו בארמית עד דחסילת. וכולל גם הגידול והכלכלה, נאָהרען, ערציהען, פּפלעגען, питать, воспитывать. וַתְּגַמְּלֵהוּ תחפנחס בתוך בית פרעה (מ"א י"א כ'). ובבינוני פעול מתיחס אל הילד המגודל עד לגמר יניקתו, צור רייפֿע הראנגעוואכסענעם קינד, до зрѣлости. возростившее дитя (ישעיה י"א ח'), גְּמוּלֵי מחלב (שם כ"ח ט'). והכפל, עתיקי משדים, גמר להיות נזון בחלב ומרוחק ממנו, פּאן מילכע עפּטצאָגען, עפּטוואָהנט, отнять отъ груднаго молока. וכולל גם היונק בעוד שאמו מגדלתו ומפרנסת אותו מחלב שדיה, כְּגָמָל עלי אמו (תהל' קל"א ב'), זויגלינג, פּלעגלינג, грудной ребенокъ, питомецъ. וכפירש"י ביונק שדים. ומענין הגמר וההשלמה בא ג) הבאת דבר מעשה אל הפעל ובמובן המוסרי, פֿאָללברינגען, совершать. כי גָּמְלוּ להם רעה (ישעיה ג' ט'), ומושך את יחס הפעול גם בבחינת מקבל הפעולה, גְּמָלַתְהוּ טוב ולא רע (משלי ל"א י"ב). ובחסרון תכונת המעשה, אשר גְּמָלָם כרחמיו (ישעיה ס"ג ז'), גֹּמֵל נפשו איש חסד (משלי י"א י"ז), השם חסד נמשך גם למעלה, איש חסד גמל חסד לנפשו. ומזה ג) מעשה שלומים להשיב מדה כנגד מדה, פֿערגעלטען, воздавать. לפי שהשלומים הם באים בסוף המעשה, והם כמו משלימים אותו, ע"ד לפתח חטאת רובץ. ובזה הוא נרדף

אל הפעל שלם שכולל גם הוא שתי ההוראות האלה. יְגָמְלֵנִי ה' כצדקתי (ש"ב כ"ב כ"א). ובקשור עם מלת היחס עַל, ואם גְּמָלִים אתם עלי (יואל ד' ד'), והקודם, הגמול אתם משלמים עלי, ולא כשנתינו גָּמַל עלינו (תהלים ק"ג י"ד), והקודם לא כחטאינו עשה לנו, אשירה לה' כי גָמַל עלי (שם י"ג ו'), חסר מלת טוב המובנת בכח המאמר, וכתרגומו דפריע עלי מבתא, וכן, גָּמַל על עבדך אחיה (שם ק"ט י"ז) וכדומה (עיין גָּמַר). וביחס הלמ"ד, הלה' תְּגָמְלוּ זאת (דברים ל"ב ו'). ובמשנה, אף על פי שהן פְּגוּמָלִין זה את זה (דמאי ד' ו"ז).

הנפעל, מן ההוראה הראשונה, בבחינת היונק אשר שלמו לו ימי יניקתו, נערי"פּם, הערַנגעוואכסען זין, עגמוּאֶהנם וויערדען, быть зрѣлымъ, отнять отъ груди הנער (ש"א א' כ"ב), ויגדל הילד וַיִּגָּמֶל (בראשית כ"א ח'), הַגָּמֵל את יצחק (שם). ובגמרא, מאי גלמודה גְּמוּלָה דא מבעלה (סוטה מ"ב ע"א). ופירש"י גמולה בדולה כמו ויגמל. ובמדרש גם במובן קבלת פעולה טובה, ולא נִגְמַל חן בעיניו (קהלת ט' ז'). וכזה בסליחה, (אל נא רפא נא), וארחות חסדיך נִגְמָל. ובדב"א בהתפעל בענין השקידה על דבר, וקרובה לְמִתְגַּמְּלִים ללמוד (תקון המדות) הסכמה למעשה הלמוד. וכן שמשו בו במחקר, לחבור והתמזגות העצמים והגעתם לתקון והשלמה לאיזה ענין, עד יתמזגו בפעולת קצתם וְיִתְגַּמְּלוּ ותנוח בהם צורה (נרבוני על המורה א' ע"ג).

גְּמוּל, שמ"ז. א) במובן המוסרי, מעשה גמור ומבושל כל צרכו, הערַאנגע-רייפטע האַנדלונג, созрѣвшее, совершившееся дѣйствіе. ובא בסמיכות אל ידים, כי גְּמוּל ידיו יעשה לו (ישעיה ג' י"א), וקודם לו כי פרי מעלליהם יאכלו, וּגְמוּל ידי אדם ישיב לו (משלי י"ב י"ד), פֶּערדיענטע заслуга. ובחסרון הסמוך, גְּמָלְךָ ישוב בראשך (עובדי' א' ס"ז), וּגְמָלו ישלם לו (משלי י"ט י"ז), השב גְּמוּל על גאים (תהלים צ"ד ב'), כמו השב גמול גאים עליהם. ומזה ב) שלומי המעשה, פרעון, פֶּערגעלטונג, воздаяніе, возмездіе. גְּמוּל לאויביו לאויים גְּמוּל ישלם (ישעיה נ"ט י"ח), גְּמוּל הוא משלם לה (ירמיה נ"א ו'). ובא ברבוי, ואל תשכחי כל גְּמוּלָיו (תהלי' ק"ג ב'), מעשי חסדיו ורחמיו, וואָהלטהאטען, благодѣяніе. ותרגומו כל חסולי, המעשים שעושה האֵם ליונק שדיה. ובתוספתא, ואין משלמין ממנו את הַגְּמוּלִין (פאה ד' י"ב, שביעית ז' ו'). ובדב"א בהוראת פרעון השכר והעונש בעוה"ב, פֶּערגעלטונג, воздаяніе. לך שני העולמים כו' הראשון למעשים והשני לְגְמוּל (כתר מלכות), הַגְּמוּל אשר גנוזות לצדיקים (שם).

גְּמוּלָה, שה"פ, מעין הקודם. א) מעשה של חסד גדול, וואָהלטהאַט, благодѣяніе. ולמה יגמלני המלך הַגְּמוּלָה (ש"ב י"ט ל"ז). ב) ברבוי בהוראת הקבוץ, שלומים, מדה כנגד מדה, פֶּערגעלטונג, воздаяніе. כי אֵל גְּמֻלוֹת ה' שלם ישלם (ירמיה נ"א נ"ו), כעל גְּמֻלוֹת כעל ישלם (ישעיה נ"ט י"ח) י"ת מרי גמוליא הוא גמלא ישלם, דומה כאלו נאמר בַּעַל גמלות.

הַגְּמוּל, הַגְּמוּלִים, מעשי חסדים, וואָהל-טהאטען, благодѣяніе. כל הַגְּמוּלוֹתַי עלי (תהלים קמ"ז י"ב), על משקל הארמי.

2) גְּמִילוּת, במשנה, ש"נ. פעולה טובה או תשלום מעשה טוב, גְּמִילוּת אני פורע (דברים רבה א'). ועל הרוב בסמיכות אל השם חסדים, גְּמִילוּת חסדים (פאה א' א'), על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גְּמִילוּת חֲסָדִים (אבות א' ב').

גָּמָל, ש"ע, משותף לזו"נ. מין בהמה טמאה גסה וחזקה ומשתמשים בו לכל משא בארצות הקדם, קאַמעעל, верблюдъ. ואולי נקרא כן על שם היותו הגדול במיני בהמות הגסות, וביותר ע"ש גביו הבולטים בגדלם, וגם בהיותו קטן בשנים נקרא בשם בֶּכֶר. המורה גדול (ע"י"ש). ותפל מעל הַגָּמָל (בראשית כ"ד ס"ד), את הַגָּמָל כי מעלה נרה הוא (ויקרא י"א ד'). והרבוי, עשרה גְּמַלִּים (בראשית כ"ד י'), בדגש ע"ם קטנים מן קטן, גְּמַלִּים מיניקות (שם

ע״ב פ״ו), קאמעל וויבכען, верблюдица.

ומזה במשנה:

2) גָּמָל, ש״ת, למנהיג הגמל, קאמעלען-פּרייבער, погонщикъ верблюдовъ. הרי זה חמר גָּמָל (ערוכין ג׳ ד׳) ועיין חמר, כקשר הַגַּמָּלִין (שבת פ״ו ב׳).

2) גַּמָּלָה, ש״נ. שיירא של גמלים, החמרת וְהַגַּמָּלָה (סנהדרין י׳ ה׳), קאמעלענקאראוואנע, караванъ верблюдовъ.

3) גַּמְלוֹן, ש״ז. מין גדול ידוע במיני הירקות, אפונים הַגַּמְלוֹנִים (כלאים ג׳ ב׳). וכתב הר״ם שהם האופנים הגסים, וכן בלשון ארמית אומר לכל דבר גדול גמלאה, איזה דבר שיהיה.

גָּמוּל, שע״פ. שם הראש לשתים והעשרים המשמרת מכ״ד משמרות כהונה שתקנו בימי דוד (דה״א כ״ד י״ו).

גַּמְלִי, שע״פ. אבי עמיאל (במדבר י״ג י״ב).

גַּמְלִיאֵל, שע״פ. בן פדהצור נשיא לבני מנשה (שם א׳ י׳).

א) 2) גָּמַם, ארמית ובמשנה, פ״ו. חתוך של שפוי וקציצה, אבשניידען, אבראזירען, отрѣзать. הקל, המדל בזיתים יָגוֹם (שביעית ד׳ ד׳), חותך את האילן ומשאיר את השרש בארץ. ובענין קלוף, ביצה מגולגלת עד שֶׁיָּגוֹם (עוקצין ב׳ ד׳), אבשאלען, облупать. ועל דרך השלמים, אם רצה גּוֹמֵם עד פחות מטפח (כלאים ב׳ ו׳), או מגביה עשרה טפחים או גּוֹמֵם מעל הארץ (שביעית ד׳ ה׳). ובפעול, בהמה שפיה גָּמוּם (חולין נ״ם ע״א), איזה גּוֹמֵם כל שאין לו קרנים (תוספתא בכורות ד׳ ח׳), את רואה את הכותל כְּגָמוּם (ירושלמי שבת פרק י״נ).

הנפעל, אילן שֶׁנִּגְמַם (שביעית א׳ ח׳), אַבגעשניטען ווערדען, быть отрѣзану. ובע״א, חוטין החיצונים שנפגמו או שנגמטו (בכורות י׳ ד׳), נשברו חתיכות חתיכות קטנות, וכן בענין כליון הבשר, פֿערצעהרט ווערדען, быть обѣдену. נגמטו כותלי בית הרחם (חולין ע׳ ע״א). ובהשאלה, הגיע זמנה של ושתי ליגמם (אסתר רבה פסוק גם ושתי), ובא גם על משקל נע״ז, הוי קא גאים ליה (חולין צ״ג ע״א) חותך ומנקר עד הבשר. ובבנין פיעל, מְגַמְּמִין אותו (בראשית רבה ל״ח). ובא על דרך המרובעים הכפולים.

2) גְּמָגֵם, פ״י. דבר דברים בעלגות לשון, שהדבור כמו קטוע, שמאמטערן, заикаться. וכן הוא בערבית; וקא מְגַמְגֵם (מגילה דף ל״א עמוד ב׳). ורובו הצעת ענין בלא סדור נכון, בקיטועין, מעשה בתלמיד אחד שהיה מְגַמְגֵם (ברכות כ״ב ע״א), שאם ישאל לך אדם דבר אל תְּגַמְגֵם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (קדושין ל׳ ע״א). ובהתפעל, כבר היה העולם מִתְגַּמְגֵם והולך (שה״ש רבה א׳ י׳) כמו מתמוגג.

3) גְּמָגוּם, שה״פ. דבר בלתי מסודר, פֿערוואָרפענעם, אינקלאָרעם, неясное. בדברי המחברים.

2) גְּמָטָה, ש״נ, בגמרא. גומא, חפירה קטנה, גרויבכען, פֿערטיעפונג, ямочка. גְּמָטִיוֹת בנחל (חגיגה י״ש ע״א), עקרו גמם, מענין קציצה וחתוך, וזהו יסודו של השם גֵּם, גּוּמָא.

ב) גָּמַם, לפי דעת קצת הוא פעל יסודי בהוראת קבוץ ואסיפה, ועם זה חבור וקשור, זאמטלען, פֿערבינדען, собирать, связать. דומה לפעל עָמַם. וכן הוא בערבית, וזהו יסודה של המלה גֵּם, וממנו נגזר לדעתם גם השם:

גְּמַמָּה, ש״נ. קבוץ של חיל גדול, שאָר, войско, толпа. קְמַנַּת פניהם קדימה (חבקוק א׳ ט׳), ושעורו, כמו פני המגמה קדימה. ולדעת פירסט נמצא בלה״ק עוד שרש גָּמַם אחר, בהוראת תשוקה ושאיפה, בענעהרען, שטרעבען, желать, стремиться. כעין הפעל גאם בלשון ערבית, וזהו ענין קְמַנַּת פניהם, שאיפתם ותשוקתם, שטרעבען, стремленіе.

2) גָּמַע, במשנה, כעין הפעל גמא במקרא, בליעת משקה כל שהוא, שלירפען, глотать. בבנין פיעל, לא יְגַמַּע בהן את החומץ (שבת פרק י״ד ד׳) (ועיין גמא).

2) גְּמִיעָה, שה״פ. שלוקק. כדי גְּמִיעָה (שם ה׳ א׳).

2) גֶּמֶץ, פ״י, ארמית. כריה, חפירה, גראבען, копать. בור כרה ויחפרהו (תהלים ז׳ ט״ו) ת״י שיח חפר וגמציה. ומזה במקרא:

גּוּמָּץ, ש״ז. בור, גרובע, яма. חפר גּוּמָּץ בו יפל (קהלת י׳ ח׳) (ועיין קמץ).

גָּמַר, פ״י, מקורו ארמית. ובמקרא לא נמצא כי אם בספר תהלים בבנין הקל, וענינו כלה, פסק, שלם. ובא עומד, הגיע עד הסוף ועם זה כליון והפסק, זע ענדע נשתן, אויפהאָרן, оканчиваться, перестать (תהלים י״ב ב׳). והכפל, כי פסו אמונים, יִגְמַר נא רע רשעים (שם ז׳ י׳), ע״ד, יתמו חטאים שם ק״ד ל״ה), גָּמַר אמר לדר ודר (שם ע״ז ס׳), פסקה ההבטחה, ומקביל אל הקודם, האספ לנצח חסדו, אויס עם אויס מיט דער פערהיימסונג, кончилось ли обѣщание. יוצא, נזרת משפט ותוך דין, שענינו קרוב לענין הפסק והשלמה, (ע׳ גזר, חתך), בעשליעסען, рѣшить, заключить. ומושך אחריו מלת היהם על, לאל גָּמַר עָלַי (שם נ״ז ג׳), דער איבער מיך בעשליעסען. ומזה במשנה, נמנו וְגָמְרוּ (ידים ד׳ א׳), כך נחלקו וכך גָּמְרוּ (שם ג׳). וי״מ מזה, גָּמַר אמר (תהלים ע״ז ס׳), גזר דינו. וכנראה מן התרגום הארמי פירושו ענין סגירה ועכבה במובן הגנה ומחסה, ע״ד, ויסגר ה׳ בעדו (בראשית ז׳ ט״ז), פערשליעסען, замыкать, защищать. ומזה יתכן שיפורש גם, ה׳ יִגְמֹר בעדי (תהלים קל״ח ח׳). ורש״י פירוש יכבים על ידי בקשתי, והרמבמ״ן תרגם, פירהרט עס אויס פֿיר מיך. ובמשנה בענין השלמה, ענדיגען, סגירת מאכן, кончить, завершать. וְגָמְרָן הגזבר (פאה ד׳ ח׳). ובהשאלה, וְגוֹמְרָהּ עד הנץ החמה (ברכות א׳ ב׳), ענדיגען, кончить. להתחיל וְלָגְמוֹר (שם נ׳ ב׳), וְגָמַר את כל הפרשה, הוחזקו להיות גּוֹמְרִים (יבמות י״ב ו׳), פֿאַללענדען, доокончить, совершить. וכמו כן עשות דבר בשלימותו, גָּמַר עליו את ההלל (פסחים י׳ ו׳), נאָנצליך לעזען, произвести до конца. ובהשאלה, לענין הסכמה שלמה, גָּמוּר בכל לבבך וכו׳ לדעת דרכי (ברכות י״ז א׳). ובבינוני פעול, דבר הנשלם, готовое, зрѣлое, совершенное, פֿערטיגעס. אכלה פירות גְּמוּרִים (ב״ק ו׳ ג׳), בציים גְּמוּרוֹת (ביצה ב׳ ע״ב), זב גָּמוּר (זבים א׳ א׳), פֿאַללשטענדיג, настоящій. צדיק גָּמוּר צדיק שאינו גָּמוּר רשע שאינו גָּמוּר רשע גָּמוּר (ברכות ז׳ א׳). ובדב״א, הגבורה הַגְּמוּרָה (כתר מלכות), פֿאַללקאָמענע, совершенное. ובענין החלטה, אין היבמה גְּמוּרָה ליבם כשם שהארוסה גְּמוּרָה לאישה (נדרים י׳ ו׳). והשתמשו עוד בתרגומים וביותר בתלמוד בפעל גמר להוראת למוד, וביחוד למוד תורה שבעל פה לתלמידים ומסירת ההלכות המקובלות, וכמו שהשתמשו לענין זה גם בפעל שלם (עי׳ ש), לפי שבענין ההשלמה יש גם משמעות המסירה מיד ליד, הוצאה מרשות לרשות (עיין שלם), ושננתם לבניך (דברים ו׳ ז׳) ת״י ותגמרינון לבנך. ומזה גם ביחוס אל התלמידים מקבלי תורה מפי רבם, קח נא מפיו תורה (איוב כ״ב כ״ב), גָּמַר כרין מפומיה אורייתא. ובתלמוד, אָגְמָרָךְ גְּמָרָא (חולין מ״ה ע״ב), לערנען, איבערליעפֿערן, учить, преподавать, передавать. הוו גמירי הלכתא (חגיגה ג׳ א׳), לערנען, עמפֿפֿאַנגען, учиться, обучаться, получать. ומזה גם למוד בכלל, תא אָגְמָרָךְ מילי דעלמא (פסחים ק״ג ע״א) (ועיין גמרא).

הנפעל, במשנה, מענין הקל, הקדישן עד שלא נִגְמְרוּ (פאה ד׳ ח׳), פֿערטיגט ווערדן, быть совершеннымъ, зрѣлымъ. עד שלא נִגְמְרָה (שם), מִשֶּׁהִגְמַר מלאכתו (כלים ה׳ א׳), שהזכר נִגְמַר לארבעים ואחד (נדה נ׳ ז׳). ובהשאלה, נִגְמַר הדין (סנהדרין ו׳ א׳), בעשלאָסען ווערדן, быть рѣшеннымъ. ובדב״א במובן השלמות, חנה זאת התקשה נִגְמֶרֶת (אמו״ד נ׳), פֿאַללקאָמען זיין, быть совершеннымъ, полнымъ.

הפיעל, בתרגומים, כליון והשתתה, פֿערניכטען, уничтожить. כבגד אכלו עש (איוב י״ג כ״ח) תרגם יונתן לבושיה דגמרי זחיל, ובאכילת אש, יאכלמו בקש (שמות

מ"ע ז') ת"י תגמר יתהון הי כנורא בערא שלמא בקשא, פֶּערצעהרען, истреблять.

2) גָּמָר, שם. סוף, תכלית, ענדע, סאָללענדעמעם, סאָלקאָמענעם, конецъ, окончанное, совершенное. גָּמַר מלאכה (פאה ה' ח'), גָּמַר דין (סנהדרין ו' ע"ב), מכאן שעושין סעודה לְגָמְרָהּ של תורה (שה"ש רבה). סיום קריאת התורה, במכללים (יחזקאל כ"ז כ"ד) תרגום יונתן בְּגָמַר כל מיני תושבחתא, לבשי מכלול (שם כ"ג י"ב) ת"י לבושי גְּמַר.

גְּמִיר, ארמית. לעזרא כהגא ספר דתא די אלָה שמיא גְּמִיר וכענת (עזרא ז' י"ב), לדעת הראב"ע ענינו בינוני פעול, כמובן ש"ת, שלם, חכם שלם וגמור בתורה, והוא תאר לעזרא, סאָללקאָממן, совершен-ный. והרב ר' א"ב לעבענזאָהן פירש שענינו כמלת וגו' המורגל בתלמוד וכמלת וכו', הנהוגה אצל המחברים, אונד זָא ווייטער, עצעטעראַ, и. т. д. и проч и проч. לרמז אל הקורא להשלים מדעתו כמה מלות ידועות לו ממקום אחר אשר הסר ועזב הכותב מפני האריכות. ובפסוק זה רומז אל שמות האומות המפורשים לעיל (ד' ס' י') דיניא אפרסתכיא כו' עד שם האומה כענת. והראיה שתחת מלת גְּמִיר נאמר למעלה (שם י"ז) שְׁלָם, ותחת כענת, כעת בחסרון הנו"ן. והנראה לנו שמלת גְּמִיר בפסוק זה נאמר כעין ברכה ויחול בהוראת שלום והצלחה, מן גמר עלי, יגמר בעדי (עיין גמר). והיה זה ממנהג המלכים לפנים להתחיל את פתשגן כתבי פקודותיהם לעמי ממשלתם בברכת שלום, וכמו שמצאנו בספרי החשמונאים (א' י', ס' כ', י"ב ז'). ובמובן זה נאמר לדעתנו שְׁלָם (עזרא ד' י"ז) בהוראת שָׁלוֹם, ובפירוש מלת כענת כעת, עיין כעא, כען.

2) גְּמָרָא, בדחז"ל, שם, למוד, לעהרע, ביהוד, ученіе, наука ללמוד התורה שבעל פה, ועל הרוב בענין התלמוד, שהוא באורי ההלכות שבמשנה ובמדרשי ההלכה, ביד משה זה גְּמָרָא (כריתות דף י"ג ע"א), אינערליי-פערמע, מינדליכע לעהרע, מתאָדיצָן, преда-nie. אביי מסדר מערכה משמיה דְּגְמָרָא (יומא דף י"ד ע"ב) מפי הקבלה, גְּמָרָא לא גמר (ערובין נ"ג ע"א), טעמי ההלכות וסברות התנאים שוני המשניות. והתיחד השם גְּמָרָא בל"א לחבור הפירוש הגדול שעל המשניות עם ההלכות מן הברייתות ופסקי האמוראים וסברותיהם, ובלשון עברי תַּלְמוּד, והם גמרת ירושלמי וגמרת בבלי (עיין תלמוד).

2) גַּמְרֵי, בתוספת למ"ד השמוש, לְגַמְרֵי. תה"פ, בשלמות עד תומו, גאַנצהיים, גאנץ אונד גאר, вполнѣ. רגיל הרבה בתלמוד.

2) גּוּמְרָא, ארמית, ש"נ. גחלת בוערת, гораячій, גלויהענדע קאָהלע, уголь. גּוּמְרָא דאשא (ת"י שמות כ"ז ח') ומצוי הרבה בתלמודים. וכזה:

2) גָּמַר, פ"י, בבנין פיעל, נתינת סמי בשמים על גבי גחלים בוערים לשרפם ולמען העלות ריח טוב, אין דעם פֿײַער גענהען לאָסען, воскуривать. לְגַמֵּר בו את הכלים (ברכות נ"ג א'), להבנים ריח טוב בבגדים. ובפיוט, גְּמַר התמרותיך להעשין (יוצר ליום ב' דפסח).

ההתפעל, התבשם מריח הבשמים העולים משריפתם, וּמִתְגַּמְּרִין והולכין כל היום כולו (שבת י"ח ע"א), דורכדראָסעם ווערדען, мѣтгамрин. быть воскуриваему (תרגום תהלים ס"ה ס').

2) מִגְמָר, במשנה. שם, הבשמים שנותנים על הגחלים וריחם נודף, דייכערווערק, курево, ладонь. והוא אומר (ברכה) על הַמִּגְמָר (ברכות ו' ו'), מניחין מִגְמָר תחת הכלים ומתגמרין והולכין כל השבת (שבת דף י"ח ע"א). ובעברית מגמר כולל גם המחתה שנותנים עליה את הבשמים.

גֶּמֶר, שע"פ. א) בנו בכורו של יפת, גֹּמֶר ומגוג ומדי וגו' (בראשית י' ב'), ובני גֹּמֶר אשכנז וריפת ותוגרמה (שם ג'). ומזה, שם העם שיצא ממנו הנזכר ביחד עם תוגרמה, גֹּמֶר וכל אגפיה בית תוגרמה

ירכתי צפון (יחזקאל ל"ח ו'). לדעת חכז"ל בגמרא, גֹּמֶר זו גרמניא (יומא דף י' א'). ובמדרש גֹּמֶר זו אפריקא מגוג גרמניא (ב"ר פרשה ל"ז) וכן הוא בתיב"ע. ולא התבארה כוונתם אל איזה מדינה יכוונו, וגם לחכמי העמים סברות שונות בזה, והמחוור מהן שהוא העם הנודע בשם קימעריים Киммеры, אשר ישב בימים מקדם במדינת טוירען Таврія, ועל יד הבאספארוס, ובהמשך הזמן יצאו קצתם ונאחזו במדינות אסיא הקטנה וקצתם התבוללו בעמי השציטים, ומהם נודעו אתרי כן בשם קימבריים Кимвры. ב) שם אשה גֹּמֶר בת דבלים אשר לקח לו הושע הנביא לאשה (הושע א' ג'). והנראה שהוא שם כנוי מליצי בהתוראה בלתי ידועה לנו, וכבר דרשו בזה חז"ל (עיין רש"י). ואפשר שהוא מן גּוֹמֶרָא בארמית בהוראת גחלת בוערת, גלויה, пламя. והוא משל לחזוק תאוות החשק, שהרי כל אותו ענין היה במראה הנבואה.

גְּמַרְיָה, גְּמַרְיָהוּ, שע"פ. א) בן חלקיהו מגדולי העם בימי ירמיה אשר בידו וביד אלעשה שלח ירמיה ספר אל זקני הגולה (ירמיה כ"ט ג'). ב) בן שפן סופר למלך יהויקים (שם ל"ו י' ו"ב), וטעם השם הוא ע"ד השם שלמיהו, גמליאל, שכולם, בענין גמול ושלם, או במובן שלום (עיין גמיר).

גָּנַב, פ"ו. (יסודו גֵּב, צד האחור בגוף), הקל, עקרו סלוק דבר לצד הגב, ועם זה סלוק דבר ממקומו, והתיחד ללקיחת דבר שלא מדעת בעלים והעלימו מעיניהם, красть, стащить. ונשואו הדבר הלקוח, למה גְּנַבְתָּ את אלהי (בראשית ל"א ל"ב), גֹּנֵב נפש מאחיו (דברים כ"ד ז'), מדוע גְּנַבְוּהָ אחינו (ש"ב י"ט מ"ב). ובחסרון הנשוא, וגם גָּנֹבוּ וגם כחשו (יהושע ז' י"א). ובהשאלה, וַיִּגְנֹב יעקב את לב לבן (בראשית ל"א כ'), העלים ממנו מעשיו, פיישן, הינטערגעהן, обманывать, провести. וַתִּגְנֹב אתי (שם כ"ז) כמו גנבת את לבי ודעתי, כי לב האיש ודעתו הוא עיקר האדם. וע"ד המליצה, וכטין גְּנֻבְתּוֹ סופה (איוב כ"א י"ח), חטיפה חרוצה והשלכה במקום אתר למרחוק, עטפּיה-רן, уносить. ובמשנה, שאינו אלא כְּגוֹנֵב את העין (ב"ק ד' י"ב), אסור לְגָנוֹב דעת הבריות (חולין צ"ד א'). ובהשאלה, גנבא גנובי למה לך (יבמות צ"א א'), למה תדבר בהסתר והעלם, אויף פֿערשטאהלענען אימוועגען, украдкою, тайкомъ. ובמדרש, כְּגוֹנֵב דעת העליונה (ב"ר כ"ב). והפעול, גָּנוּב הוא אתי (בראשית ל' ל"ג), געשטאהלענעס, краден-ное. ובתלמוד, תשובה גְּנוּבָה השיבו ר"ג (ע"ז י' ע"ב), רש"י פירש תשובה דחויה. והתוספת כתבו עלובה וכסויה. ובדקדוק, פְּתַח גְּנוּבָה, נסתרה ובלתי מורגשת. ובא, גְּנַבְתִּי יום וְגְנֻבְתִּי לילה (בראשית ל"א ל"ט). לדעת המפרשים ענינו, גְּנֻבַת יום וְגְנֻבַת לילה מה שנגנב ביום ובלילה הכל שלמתי, והיו"ד בשניהם נוספת או ליחס, וא"ת גְּנֻבַת ביומא וְגְנֻבַת בליליא, ולא התבארה כוונתו, ואפשר שדעתו לפרש המלה גְּנֻבַת כשם הפעולה, מעיקר הוראת הפעל, שהוא סלוק לצדדים, ובכוונה לשמור דבר מכל נזק, ועם זה מגנבה. ושעורו, עלי היתה השמירה ביום ובלילה, והכתוב הולך ומפרש דבריו, היתי (שומר) ביום אכלני חרב וקרח בלילה, והוא פירש נכון. ובזה דומה הפעל גנב אל הפעל כנף, ועיין הפועל, והשם גְּנֻבָת.

הנפעל מן הקל, געשטאהלען ווערדן, быть украдену. גנב יִגָּנֵב מעמו (שמות כ"ב י"א).

הפיעל, כעין הקל. ובהשאלה, וַיְגַנֵּב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב ט"ו ו'). ובהבדל הפיעל מן הקל יתכן לאמר, כי הקל ענינו רק העלמה, והפיעל הטעאה במעשים בשקר ותרמית. ומזה, מְגַנְּבֵי דברי איש מאת רעהו (ירמיה כ"ג ל'), שומעים דברי הנביאים ומיחסים אותם לעצמם ומהפכים כוונתם בשקר.

הפועל, כי גְּנֹב גְּנַבְתִּי מארץ העברים (בראשית מ' ט"ו), געשטוהלן ווערדן, быть уне-сену. ובהשאלה, ואלי דבר יְגֻנַּב (איוב ד' י"ב) תרגומו לָוַתִּי פתגם אתאמר בנטיר. ועל פיו פירשו המפרשים דבר נאמר לי

A MTA KÖNYVTÁRA

הדור אתם ראו!

הנה זה לפניכם גם החוברת ה ח מ י ש י ת מספר **האוצר**, מהרב הגדול אביר הסופרים ר' **שמואל יוסף פין** נ"י, ספר אשר יעשיר את הספרות העברית עושר רב, ולפניו לא היה כמהו. — ואל תבואו במשפט עמנו מדוע התאחרנה החוברות בלכתן, כי לא כהרפסת כל הספרים הרפסת ספר מלים ושרשים, רבה העבודה כפולה ומכופלת, גם בחפצנו לשכללו וליפותו, לשום לו פאר חצון על יקר תפארת גרולתו הפנימי, דרושה לזה השגחה מדויקת ומתונה, גם כבשנו לפנינו הדרך ממכשולים המונחים בהתחלת כל ענין, ומן הוא והלאה תלכנה החוברות אשה יותר אחותה כסדרן, ונחיש נמהר מעשנו בעו"ה ככל אשר נוכל.

עד אשר יורפסו השער וההקדמה עם המבוא, ושם בארה פרשת תכונת הספר כבוד עשרו וחוסן יקרו, עד אשר יבואו דברי חפץ ההם, נשוב לשנות פה את האמור כבר בהמודעה שלנו, להודיע תכן הספר ושרש דבר נמצא בו. כולל בתכלית השלימות כל חוקי הלשון ונדריו, העקרים והמסתעפים השרשים וענפיהם וענפי ענפיהם, לא יניח דבר קטן ודבר גדול, לא שערוהו גדולי החכמים ולא היה כאוצר הזה לשפת עבר מאז דברו בה גדולים חקרי לב.

א) יאצור בתוכו כל שרשי לשון הקדש שבמקרא תורה נביאים וכתובים, אשר ישנם בספר אוצר השרשים להחכם בן־זאב ואשר אינכם בספרו ונמצאים בספרי חכמים אחרים, ואשר חרש המחבר מעצמו למכביר, כלם נקבצו ובאו: תמה, שרשיהם, גזרותיהם, בניניהם, נטיותיהם, והוראותיהם ובאוריהם דבר לא נעדר.

ב) יתבארו בו כל הכלות הארמיות אשר בתורה נביאים וכתובים.

ג) כל מלות לשון המשנה אף המלות שאינם מלשון המקרא ותוצאותם רק מלשונות אחרות.

ד) שמות עצמים פרטים ובאוריהם כשמות אנשים וערים שבאו בכתבי הקדש.

ה) בראש כל שרש ושרש חותר המחבר לדעת ההנחה הראשונה על מה אדניו הטבעו, יעמוד על ידיעת הבסיס היסודי אשר עליו הושתת אותו השרש, באור מקורו מן המקרא ומן ההתדמות משרש לשרש, או מן ההתדמות משפות אחרות: ארמית, סורית, ערבית, והיותר על ידי לשון המשנה והתלמוד.

ו) אחרי ידיעת ההנחה הראשונה יחקור ידרוש ויבאר איך ישתלשלו מן ההנחה ההיא הוראות אחרות הקרובות אל המקור ומתחלקות ומסתעפות ממנו לענפים רבים, ותתגלנה הוראות חדשות ונצוחות.

ז) מבאור כל שרש שבמקרא, ובמשנה שמקורם בלשון הקדש, או ארמית שבמקרא, יתבארו כל הפעלים, השמות, והתוארות השונות הנגזרות והמסתעפות מהם, הנמצאים בתרגומים, במדרשי ההלכות, הייגו: מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ופיוטים. ובספרי בעלי אסופות, הייגו: ספרי המחקר וספרי החכמה וספרי משוררים הקדמונים ומלות המלאכותיות אשר חדשן בעלי האסופות, כי לא לבד לבאר מחקרי שרשי לשון הקדש מטרת הספר, כי גם שיהיה מפתח להבנת הספרות העברית בכלל.

ח) על ידי התגלות ההנחות הראשונות, והתחדשות התוראות השונות אשר נעלמו עד כה, יתבארו מקראות רבים ומשניות רבים אשר היו סתומים וחתומים עד כה חותם צר, באורים אשר לא שערו כל ההולכים לפניו.

ט) על ידי באור שמות העצמים תאורנה העינים במקומות רבים בהבנת ענינים וכתובים קשים בתנ"ך, ובהבנת איזה מלה ומחצב השרשים.

י) יבאר הבדלי כל השמות והפעלים הנרדפים.

יא) את לרגל המלאכה יביא איזה מאמר מוכרי או למודי מספרי מדרשי ההלכות הנ"ל, נעתק המאמר ההוא בשלימותו כי ממנו תצא תורה, מוסר, או איזה למוד.

יב) כל שרש וכל הוראה חדשה מתורגמים גם בשתי הלשונות רוסיא ואשכנז.

יג) לפני כל אות ואות יבואו שמושי האות ההוא לכל משפטיו וחוקותיו.

יד) בסוף הספר יבוא מפתח להנ"ך ולמשנה, לכל המקראות והמשניות שנתחדשו באוריהם בכל הספר הזה.

כל הספר ידבר ברחבה, הכל שלם ומפורש באר היטב בלי כל ראשי תבות, רק המלות הידועות הבאות בספר זה תמידין כסדרן ומשתמשות בכל ענייניו, ומן הנמנע היה לשננם אלפי פעמים, גם אין דרכן לכותבן בשלימותן בספרי השרשים ומחקרי הלשון גם בשפת עבר גם בכל ספרי לשונות העמים, אותן הדפסנו בראשי תבות, ובאורם יבוא פעם אחת בראש הספר או בסופו. ולא חדלנו מלהציגם גם על המעטפה לחוברת הראשונה.

הספר **כנסת ישראל** מהרב המחבר הזה אשר אמרנו בהמודעה להדפים גם אותו, נמלא הבטחתנו בעו"ה בהמשך הימים, רק לבל נחליש את כחנו בהדפסת **האוצר** הדורש עבודה רבה והשגחה יתירה והוצאה גדולה ע"כ אמרנו להוחיל מעט עד כי נצעד צעד נכון בהדפסה זו שהחלנו, ואחרי כן האחז ידנו גם בהדפסת הספר כנסת ישראל.

ספר **האוצר** הזה יחזיק כמאה באגען ויתחלק להקונים לחוברות חוברות, כל חוברת חמשה באגען. — מחיר הספר כלו עם פארטא לאשר יחפוץ לשלם מראש בעד הספר כלו 7 רו"כ, ולאשר ישלם מעט מעט בעד כל חוברת תמיד, מחירו 8 רו"כ שהוא 40 קאפ' בעד כל חוברת, ויקדים לנו נגד החמש חוברות א'—ה' 3 רו"כ, דהיינו 1 רו"כ, כסף קדימה שינוכה בחוברות האחרונות, וסך 2 רו"כ בעד חמש חוברות הנדפסות (וביתר המדינות הקרובות והרחוקות לפי מעמד הכסף תמיד לפי הקורס) והדורשים יפנו אל אחד משנינו כפי האדרעסען דלמטה ונשלח תיכף.

ווארשא ר"ח ניסן תרמ"ז לפ"ק.

המוציאים לאור
נפתלי משכיל לאיתן
אברהם צוקקערמאנן

שלוח הכסף על אדרעסס:

Нафтолію Маскилейсону въ Губ. г. Минскъ.

Naftoli Maskileison in Gub. Minsk, Russland.

או על האדרעסס:

Книгопродавцу Абраму Цукерману Варшаву, Налевки № 31.

Buchhändler Abram Zuckermann in Warschau, Nalewki № 31.

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות וההוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' **שמואל יוסף פין** נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.
אברהם צוקקערמאנן.

הוברת ששית

ווארשא

שנת תרמ"ז לפ"ק.

ГООЦАРЪ

Т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

состав. С. І. ФИНОМЪ.

ВЫПУСКЪ VI.

ВАРШАВА.
ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.
Новозельная № 47.

1887.

קול קורא ובקשה מהמוציאים לאור.

אל ההותמים הנכבדים על האוצר, שלום וברכה!

הנה לפניכם גם החוברת הששית **מהאוצר** כלי חמדה הזה, אשר כצאת החוברות הראשונות ממנו, ראו רבים ויהללון, חכמים ונבונים ויאשרון והכל מודים כי לא בא עוד אוצר יקר כזה בספרותנו. והנה אנחנו המוציאים לאור לא נחוס על ההוצאות המרובות ועל עמל וטרח, וכל מגמתנו ליפות ולפאר את הספר הזה למען יצא כליל בהדרו, וע"כ הננו מחלים את כל אחינו גם בשם הרב המחבר, כי כל אחד ואחד ישתדל להרבות חותמים על הספר הזה בכל עיר מושבו, ולתמך בידינו בכסף החתימה למען נוכל למהר לגמר את המלאכה הנכבדה הזאת הדורשת הוצאה רבה וברבות החותמים נוכל להבטיח כי בכל שלשה שבועות תצא לאור חוברת אחת חמשה באגען. למאספי הותמים ומו"ם נתן ראבאט הגון.

סמני ראשי התבות כבר באו בפתח המעטפה לחוברת הראשונה ומשם ידרשם ההוגה בספר הזה.

בסתר, בלחישה, כמו בגנבה, ואולי כונתו, כי דבר נמסר לי להסתירו בקרבי. ליל שמרים (שמות י"ב מ"ב) ת"א ליל נטיר, ויהיה זה מעין תרגומו של גנבתי יום, נטרית ביממא.

הֶתְפַּעַל, פעל חוזר, העלמת עצמו בהליכה בסתר, יִתְגַּנֵּב העם (ש"ב י"ט ד'), прокрадываться, проби-раться украдкою. זיך וועגשטאהלען.

גַּנָּב, ש"ת. למי שמוחזק בגנבה, דיעב, воръ. אם במתרת ימצא הַגַּנָּב (שמות כ"ב א'), והברי גַּנָּבִים (ישעיה א' כ"ג).

גְּנֵבָה, א) שה"פ. ונמכר בְּגִנְבָתוֹ (שמות כ"ב ב'), דיעבשטאהל, воровство, кража. ב) ש"נ. הדבר הנגנב, תמצא בידו הַגְּנֵבָה (שם שם ג'), געשטאהלענעס, краденное. ובגמרא ע"ט שטאהלענעס, украденное זבר, גְּנֵיבוּ אלף (קדושין י"ח ע"א).

2) גְּנֻבוּת, שה"פ. בסמיכות לשם דעת, גְּנֻבוּת דעת (ירושלמי סנהדרין פרק ו').

גְּנֻבַת, שע"פ. בן הדד האדומי מזרע המלוכה אשר ילדה לו אחות תחפנס אשת פרעה מלך מצרים בימי דוד ושלמה (מ"א י"א כ'). וממה שפירש הכתוב, ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה ויהי גְּנֻבַת בית פרעה, בתוך בני פרעה. (שם), יש לשער כי נעשה כל זה להעלים הדבר מדוד ושלמה, ושע"כ יתכן לאמר שהשם גְּנֻבַת ענינו שמירה והסתרה כהוראת השם גנבתי יום וגנבתי לילה, על דרך שפירשנו בטעמו של ת"א (עיין גנב).

2) גְּנָא, גְּנֵי, פ"י. ארמית. ובמשנה בבנין פיעל, חרוף ובזוי, טאדלען, хулить, порицать. מי שלקה מקח מהשוק וישבחנו בעיניו או יְגַנֶּנּוּ בעיניו (כתובות דף י"ז ע"א), דבר מְגוּנֶה (פסחים ג' ע"א), אינאנ-שטאנדיגעס וואָרט, неприличное слово. ובדב"א, שֶׁגִּנָּה בו מה שלא מגנהו קודם (מ"נ א' ב'), הַמְגוּנָה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות (שם). ובהתפעל, שֶׁנִּתְגַּנּוּ בה הרשעים (נדרים ג' י"א), ומה לְהִתְגַּנֵּין בה כך למשתבחין בה על אחת כמה וכמה (חגיגה ט"ו ע"ב), ונשקע בְּהִתְגַּנּוּת (מורה נבוכים א' ב'). והקליר אמר, גולה כנוית וסורה גְּנוּיוֹת (קינה איכה תפארתי).

2) גֶּנַאי, במשנה, תה"ש. דבר שראוי לגנות, מאדעלנס ווערטה, שאַנדליך, достойный порицанія, постыдное. ואלו לְגֶנַאי (יומא פרק ג' י"א), צום מאדעל, הלא גֶּנַאי הוא לו (ברכות ל"ג ב'), לכנות לו שם גֶּנַאי (ע"ז מ"ז א').

2) גְּנוּת, במשנה שה"פ. מתחיל בְּגְנוּת (פסחים י' ד'), מאדעל, порокъ, порица-nie. שמתוך שבחו בא לידי גְּנוּתוֹ (ערכין דף ט"ז ע"א).

גָּנַז, ארמית, פ"י. יסידו גז בתוספת נו"ן, והומה אל כנס, כנש, עקרו כנום ואסיפה, זאמלען, אויפבעוואהרען, копить, собирать, хоронить. ואשר אצרו אבתיך (מ"ב כ' י"ז), ת"י די גְּנַזוּ אבהתך. אבותי גָּנְזוּ למטה ואני גָּנַזְתִּי למעלה (ב"ב י"א ע"א). ומזה הסתרה והטמנה, פֿערבערגען, прятать, скрывать. גָּנַז ספר רפואות (פסחים ד' ט'), בקשו חכמים לְגָנְזוֹ ספר קהלת (שבת ל' ע"ב) שלא לקרות בו ברבים, ספר תורה שבלה גּוֹנְזִין אותו אצל ת"ח (מגילה כ"ז ע"ב). במקום קבורת ת"ח בארץ.

הנפעל, מן חקל, אורה שנבראת בששת ימי בראשית וכו' וְנִגְנְזָה והיא מתוקנת לצדיקים (ב"ר ב'), אויפבעוואהרט ווערדען, быть сохранену. מַשְׁגִּיגְנֵנוּ הארון וְנִגְנְזָה עמו צנצנת המן (יומא נ"ב ע"ב), פֿערבאָרגען, быть сокрыту. מגלתה נִגְנְזָה (סוטה ג' ג'), משמת ר' אליעזר נִגְנְזוּ ספר תורה (שם מ"ט ע"ב), כמו נקבר, אלו הקטנים הַנִּגְנָזִים בחייהם בעון אבותם (קהלת ד' א'), ומן הפעל הזה במקרא: גֶּנֶז, ש"ז אוצר, שאַפּצקאַמער, сокровище. אל גְּנֵזֵי המלך (אסתר ג' ט'), וּבְגִנְזֵי ברמים (יהושע ו' י"ט), פירש"י פאר שגונזים אותם בברומים, אויפצובעוואהרענדעס, קאָסט-באַרעס, драгоцѣнное. ולדעת הרד"ק ענינו ארגזים שגונזים בהם ברומים (עין ברם), קיסטע, ларь. ולדעת פירסט ענינו מכסה או גלימה שמתכסים ומתעטפים בה דעקקע, היללע, מאנטעל, одѣяло, покрывало

плащъ . וברומים שם חמר המכסה או הגלימה , והוא נרדף עם האמור מקודם בגלומי תכלת. ובארמית שבמקרא, בבית גַּנָּזָא (עזרא ה' י"ז) , בית אוצרות ספרי הזכרונות , архивъ . ובדחו"ל בענין אוצר ובהשאלה , גְּנָזֵי חיים גְּנָזֵי שלום וְגַנָּזֵי ברכה (חגיגה י"ב ע"ב) , מתנה טובה יש לי בבית גְּנָזַי ושבת שמה (ביצה ט"ז ע"א) .

2) גְּנֵיזָה , ש"ס . сохране- ние . טעונין גְּנֵיזָה (שבת קס"ו ע"א) , לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בֵּית גְּנֵיזָה (פסחים קי"ח ע"ב) .

גַּנָּזָךְ , ש"ס . אוצר , שאַצקאַמער , кла- довая, казначейство . וְגַנָּזָיו ועליתיו (ה"א כ"ח י"א) . עקרו גנז והכ"ף לבנין המשקל בלשון פרסי כמו נסרוך , אריך . ובמדרש, כזה שהוא חותם גנזכה (בראשית רבה ס"א) .

2) גָּנַח , פ"ע , ארמית, בגמרא. א) הרעשה והתגעשות , קראַכצן , гро- хнуть . גָּנַח גוהא (ברכות דף נ"ח ע"א) . ומזה ב) האנח והאנק , שטאָהנען , זייַצען , сто- нать, вздыхать . גּוֹנַח מלבו (ב"ק פ' ע"א) . ובענין קול השופר , גנוחי גָּנַח (ר"ה ל"ד ע"א) . ויתכן ששרשו גּוֹחַ ונו"ן ע"פ נוסף, (וע' גוח) .

גָּנַן , פ"י . עקרו גדור גדר לשמירה , אומצייַנען , אומהעגען , огораживать . ומזה במובן המוסרי , הקל, היות חומה ומחסה מפגע רע , שיטצען , שירמען , защи- щать, оборанять, охранять . וקשורו באֵל או בעל , וְגַנּוֹתִי אֶל העיר הואת (מ"ב י"ט ל"ד) , וְגַנּוֹתִי על העיר (ישעיה ל"ז ל"ה) . המקור , גָּנוֹן והציל (שם ל"א ה') . ובפיוט , וְגוֹנְנֵם ממשכה (ערבית א' דסוכות) , על דרך השלמים . ובבינוני פעול , ומארבע רוחות גְּנוּגִים (סלוק אחרון של פסח) .

ההפעיל , מעין הקל , ה' צבאות יָגֵן עליהם (זכריה ט' ט"ו) . ועם יחם בָּעַד , יָגֵן ה' בעד יושב ירושלם (שם י"ב ח') . ובברייתא בענין עומד , מפני שמצורעין מְגִינִין תחתיהן בחמה מפני החמה (פסחים פ"ה ע"ב) . ובפיוט, בהתפעל , באברתי מִתְגּוֹנְנִים (סלוק שחרית ליום כפור) .

מָגֵן , ש"ז . כלי מחסה במלחמה , טס של מתכת שנושאים אנשי המלחמה לפניהם להנצל ממכת חץ וחרב , שילד , שרם , щитъ, покровъ . מָגֵן אם יראה ורמח (שופטים ה' ח') . ונקשר עם הפעלים החזק , הֶחֱזִיק מָגֵן וצנה (תהלים ל"ה ב') , (ומגן קטן מן הצנה, עיין צנה) , נשא , נָשָׂא מָגֵן וחרב (דה"א ה' י"ח) . תפש , תָּפְשֵׂי מָגֵן (ירמיה מ"ו ט') , משח, מְשָׁחוּ מָגֵן (ישעיה כ"א ה') , שהיו מושחים אותו בשמן כדי שיחליקו החצים הפוגעים בו , מָגֵן שאול בלי משיח בשמן (ש"ב א' כ"א) , ערך, עָרְכוּ מָגֵן וצנה (ירמיה מ"ו ג') , הנראה שהוא מה שאנשי החיל מגישים ומדביקים את מגניהם איש אל אחיו צפופים להיות עליהם כחומה בהגיהם למלחמה . ובלשון משנה , הגפת תריסין (סיטה ח' א') , (ועיין גוף) . ויתכן שבענין זה נאמר , ולא יקדמנה מָגֵן (ישעיה ל"ז ל"ג) , שלא יקדמו האויבים את פניה במגן , בהגפת המגינים , שכלם נראים כעין מגן אחד . וקיר עזה מָגֵן (שם כ"ב ו') , גלה המגן , שהיה לו למגן כסוי עור לבלתי שחת יפיו ובעת המלחמה היו מסירים הכסוי מעליהם , דען שילד ענטבלאָסען , обнажать щитъ . ולנוי תכסיסי מלחמה היו עושים אותם גם מזהב , שלשת מנים זהב יעלה על הַמָּגֵן האחת (מ"א י' י"ז) , בל"נ פעם אחת במקרא . ומחסרך כאיש מָגֵן (משלי ו' י"א) , איש נושא מגן , געוואָפֿנטער , вооруженный щито- мъ . ותרגומו , חיך גברא כשרא , איש חרוץ ומהיר , הורטיגער , געשיקטער , провор- ный, ловкій . והוא כפל האמור מקודם כמהלך ראשך . ובא מתהלך רישך ומחסוריך כאיש מָגֵן (שם כ"ד ל"ד) , ותרגומו גברא מזבלרא , והוא נושא ומריץ האגרות , בריפֿטרַאָגער , курьеръ . והרבוי . מָגִנִּים, ושלש מאות מָגִנִּים (מ"א י' י"ז) , כל מָגִנֵּי הזהב (שם י"ד כ"ז) . ופעם אחת ברבוי נקבות, ואת הַמַּגְנוֹת (דברי הימים ב' כ"ג ט') . ובהשאלה , אנכי מָגֵן לך (ברא' ט"ו א') , מָגֵן עזרך (דברים ל"ג כ"ט) , ותתן לי מָגֵן ישעך (ש"ב כ"ב ל"ו) , כי שמש ומָגֵן ה' (תהלים פ"ד י"ב) . ומזה ש"ת מליצי למלך ונגיד החומה

ומגן על עמו, מָגֵנוּ ראה אלהים (שם שם י׳). והבט, והבט פני משיחך, לאלהים מָגִנֵּי ארץ (שם מ״ז י׳), קלון מָגִנָּיִךְ (הושע ד׳ י״ח), защитникъ, вождь, вождь. ובהשאלה, קשקשי חיות הים, גאוה אפיקי מָגִנִּים (איוב מ״א ז׳), ובלויתן מדבר, שופפן, чешуя. והשעור, כמו מָגִנִּים אפיקים, (ע׳ אפק, גאוה). ופירסט פירש שהוא משל על עצמות השדרה של הלויתן.

מָגִנָּה, שה״פ. פעם אחת במקרא, תתן להם מָגִנַּת־לֵב (איכה ג׳ ס״ה). במדרש נחלקו בפירושו, חד אמר תבירת לבא, כמ״ש אשר מָגֵן צריך, וח״א עזיזות לבא, כמ״ש מָגֵן עורך (איכה רבתי ג׳), ועינם אחד, אותם הלב המתכווץ מצער וצרה, сжиманіе, вождь, вождь. והרד״ק כתב בשם אביו שהוא כסוי הלב והוא חולי ידוע מתחלואי הלב ונקרא בערבית גאשית אל־קלב.

גַּן, ש״ז. מקום מטע עצי פרי וירקות, садъ, вождь. לדעת בעלי הלשון נקרא כן על שם היותו מקום מוקף גדר לשמירה ממרמס בהמה, וכמו שהוא בלשון רוסית огородъ. ויתכן שעקרו מקום עצי פרי הסוככים ומגנים בענפיהם ובצלם, ויטע ה׳ אלהים גַּן בעדן (בראשית ב׳ ח׳), ויקבר בְּגַן ביתו (מ״ב כ״א י״ח), דרך בית הַגָּן (שם ט׳ כ״ז), בְּגַן הירק (דברים י״א י׳), садовникъ, вождь, вождь. גַּן נעול (שה״ש ד׳ י״ב). וי״מ כמו גל, מעין גַּנִּים (שם שם ט״ו), לרעות בַּגַּנִּים (שם ו׳ ב׳). ובא, ויחמס כְּגַן שכו (איכה ב׳ ו׳), הנכון כדעת המפרשים שהוא תאר לבעל הגן, גַּנָּן, садовникъ. כגנן החומס ועוקר את הקוצים מן הגן (ועיין חמס, שׂכה).

גַּן־עֵדֶן, במשנה. השתמשו בו חז״ל לכנות בו את מקום משכן נשמות הצדיקים אחרי הפרדן מן הגוף, הפך הגיהנם, ובשת פנים לְגַן־עֵדֶן (אבות ה׳ כ׳), ותשים חלקנו בְּגַן־עֵדֶן (ברכות ט״ז ע״ב). ובחרו בשם זה כנראה לפי שבגן עדן היה משכן האדם קודם שחטא.

גַּנָּה, ש״נ, מענין הקודם, огородъ, вождь, садъ. וכנראה שהתיחד לגן ירק, וּכְגַנָּה אשר מים אין לה (ישעיה א׳ ל׳), וּגְנָנָה זרועה תצמיח (שם ס״א י״א), ועל גַּנָּתוֹ יונקתו תצא (איוב ח׳ ט״ז), ותרגומו, ועל פִּרְיוֹנֵיהּ. והוא כנראה המקום הטוב והמובחר בגן. והרבוי, ונטעו נְּנוֹת (ירמיה כ״ט ה׳ כ״ח), ועשו גַּנּוֹת (עמוס ט׳ י״ד), גַּנּוֹתֵיכֶם וכרמיכם (שם ד׳ ט׳). ועמ״א:

גִּנָּה, ש״נ. אל גִּנַּת אגוז (שיה״ש ו׳ י״א), אל גִּנַּת הביתן (אסתר ז׳ ז׳). ובדברי חז״ל, גִּנּוֹנִיתָא, גן קטן, אסור לדור בעיר שאין בה גינונירתא של ירק (ירושלמי סוף קדושין).

3) גִּנּוֹן, בפיוט, שה״פ. שומץ, защита. תחזק מגן לגוננני בְּגִנּוּן (סוסף ליום א׳ דר״ח).

2) גַּנָּן, במשנה, שם. בעל הגן, садовникъ, вождь. כגון הַגַּנָּן הזה (פרדר״א י״ח), ונכבדים לְגַנָּנִין (יומא ה׳ ו׳). וע״מ ארמי, גִּינָּאָה (שבת ק״י ע״ב).

גִּינַת, שע״פ. אבי תבני אשר אמר למלוך על ישראל ולא עצר כח לפני עמרי ויומת (מ״א מ״ז כ״ב כ׳).

גִּנְתוֹי, שע״פ. מהכהנים אשר עלו מן הגלה עם זרובבל (נחמיה י״ב ד׳), והוא:

גִּנְתוֹן, שע״פ. מן הכהנים שבאו בחתומים על האמנה (שם י׳ ז׳).

2) גְּנוּגָנָת, במשנה. גְּנוּגָנַת העני (כלים מ״ז ז׳). הערוך פירש תרמילו של עני, ראנצע, вождь, вождь. והרמב״ם פירש הסוכה שעושה האומן לצל על ראשו כשהוא עושה מלאכה בשמש. ובעל הערוך השלם מפרשו כפירוש הערוך, ומביא ראיה מלשון פרסית.

2) גְּנָנָא, גְּנוּנָא, ארמית. סוכה, צל, вождь, вождь, вождь. יסכהו צאלים צללו (איוב מ׳ כ״ב) תרגומו, יטללוניה טלליא גְּנוּנֵיהּ. ועם זה חופת התנים, вождь, вождь, вождь. והוא כתתן יוצא מחפתו (תהלים י״ט ו׳), תרגומו, היך חתנא דנפק מגנוניה. ומזה בתלמוד, קטרין ליה גְּנָנָא

(ברכות ט"ז א'). ובמדרש, באתי לגני לְגַנּוּנֵי (פסיקתא דר"כ ויהי ביום כלות).

2) גָּנוּן, במשנה, שם. המפלת שפיר כו' מלא גְּנוּנִים (נדה ג' ג', כריתות א' ה'), הערוך פירש חתיכות בשר, והרמב"ם פירש בשר התוך ומרוקם בתבנית תולעת, ועניני חתיכת בשר קפיל ומגולל, פליישקלימפצען, комокъ. כי ענין הכסוי והקפול אחד. ובגמרא, גְּנוּנֵי מלכות אני רואה בו (סוטה ל"ו ע"ב). רש"י פירש גווני מלכות בהבמה בגבורה וויפי, והערוך גורם גניסי. והנראה שטעמו כמו זרע מקופל ועתיד קיים עטערעס פאָאַטוס, зародышъ.

2) גְּנוּנְיָה, ש"נ, במדרש. חברה וקבוץ אנשים, היושבת בגנים חברים, כשהחברים יושבים גנוניות גנוניות ועוסקים בתורה (ילמדנו עקב), פּערזאַמלונג, גיזעללשאפט, союзъ, товарищество. ויתכן שהוא כעין השאלה מן השם כרם, ע"ד כרם ביבנה, תאר מליצי לישיבת ת"ח, שאמרו עליו וכי כרם היה אלא אלו ת"ח שהיו עושין שורות שורות ככרם (ירושלמי ברכות ד' א'). והר"ר קאָהוט גוזרו מלשון יונית Γενναῖος, צוואמענקונפט.

2) גְּנוֹסְיָא, במשנה, שם, לידה, געבורט, рожденіе. ויום גְּנוֹסְיָא של מלכים (ע"ז א' ג') יום הולדת, והוא מלשון יונית Γενεσία, יום הולדת. ובא גם בענין תולדה ויחס משפחה, שמאם, родъ. מאיזה גינוסיא (שמו"ר ל"ח), בת טובים בת גניסים (שיה"ש א' ב'), Γένος. בני משפחה מיוחסת.

1) גַּנַּת, ארמית, (עיין גַּף).

2) גַּסְטְרָא, במשנה שם. כלי שנשבר ונחלק לשנים, גַּסְטְרָא שנתרוקנה (כלים ד' ב'). ובגמרא השתמשו בו גם לענין גוף בעל חי, עשאה גַּסְטְרָא נבלה (חולין כ"א ע"א). ופירש"י שהתכה וכו' כל דבר החלוק לשנים קרי גַּסְטְרָא. לדעת המפרשים מקורו מלשון יונית Γαστρα. בטן ובליטה בכלי, ועם זה חצי התחתון בכלי. ומזה השתמשו בו חכו"ל לשברי כלים, גַּסְטְרִיוֹת שישראל ועכו"ם מטילין לתוכה (מכשירין ב' ג'), שברי כלים שעשוים להשתין בהם. ומזה, אתת עוקה ואתת גַּסְטְרָא (תוספתא ערובין ו'). והר"ר קאָהוט פירש מענין ברכה, ודחוק.

2) גָּסַס, במשנה. לא נמצא כ"א בבינוני פועל כש"ת, חולה עם יציאת הנפש, דער אים מאָרעטסקאמפּפֿאַליעגענדע, ואפילו גוֹסֵס זוקק ליבום (אהלות א' ו'), רוב גוֹסְסִין למיתה (נזיר כ"ח ע"א), נשותיהן גוֹסְסוֹת (שבועות ל"ג א'). וע"ד המליצה אמרו, עילם גוֹסֶסֶת (קדושין ע"א ע"ב).

גָּעָה, פ"י. הקל, המית הבהמות הגסות, ובנראה, מסבת הרעבון והצער, בריליען, ревѣть, мычать. אם יִגְעֶה שור על בלילו (איוב ו' ה'), הלכו חלך וְגָעוּ (ש"א ו' י"ב) ובתלמוד, גועה בשעת שחיטה (חולין ל"ח). ובהשאלה, גָּעָה בבכיה (ע"ז י"ז א'), געו כל העם בבכיות (ברכות ס"ג ע"ב), שליכצען ליטוויינען, рыдать.

גָּעָה, שע"פ. שם מקום אחד במסבי ירושלים, ונסב גָּעָתָה (ירמיה ל"א ל"ח) י"ת ברכת עגלא, דומה שפירש את השם געה בהוראת הפעל גָּעָה המתיחס לגעית הבהמות. ויש אומרים שהוא שן הסלע אשר עמד עליו מבצר אנטוניא. ובארמית ובדחז"ל ע"ד המרובעים:

2) גַּעֲנַע, א) ענינו הטון מעים ותשוקת אהבה מנטיה מבעית או מושכלת, אַן עמוֹאונ וואָהלוואַללען פֿינדען, זעהנזוכט האבען, имѣть страстное желаніе. ואשעה בחקוך (תהלים ק"ט ק"ז) תרגומו ואגעגע באורייתך, (עיין שעה). ומזה ב) התנפלות והשתטחות על דבר מה בהמיית ההרגשות של צער או של תענוג, זיך וואָלצען, ваться-лять. מגעגעין בדמא (מדרש קהלת ב' ח'). ובהתפעל, מִתְגַּעְגְּעִין בעשב הבאר (שיר השירים ד' י').

2) גַּעֲגוּעִים, שה"פ. הטון מעים ותשוקת אהבה. בתינוק שיש לו נַעֲגוּעִין על אביו (שבת קמ"א ע"ב), ויש לי נַעֲגוּעִין עליו (סנהדרין ל"ם ע"א), זעהנזוכט, страстное желаніе, тоска.

2) גַּעְגַּעָא, במדרש, שם. כהדין גַּעְגַּעָא דלא פסיק לא ביממא ולא

בלילא (איכה רבתי א' י"ז). לפי הנראה ענינו מעין שאינו פוסק וגליו הומים תמיד, ובמקום אחר נאמר, כהדין ירדנא (שם ד'). והרשי"ר פירשו צפרדע, ההומה תמיד בלי הפסק (תולדות ר"נ בעל הערוך עמוד 60).

3) גַּעְיָא, בנקוד. אחת מן הנגינות בעין המתג.

גָּעַל, פ"ו. הקל, הרחקה, השלכת דבר מאום, תיעוב, וויינווערפֶן, פֶּרוואַרפֶן, פֶּרוואַרפֶן, отталкивать, ненавидѣть. במשפטי מאסו ואת חקתי גָּעֲלָה נפשם (ויקרא כ"ו מ"ג), בת אמך את גֹּעֶלֶת אישה ובניה (יחזקאל ט"ז מ"ה). ובהשאלה אל הש"י, ולא תִּגְעַל נפשי אתכם (ויקרא כ"ו י"א), ולא מאסתים ולא גְּעַלְתִּים (שם שם מ"ד). ובקשור עם ב"ת, אם בציון גָּעֲלָה נפשך (ירמיה י"ד י"ט).

הנפעל, מן הקל פ"א במקרא, היות מושלך בבזיון וחלול קדש, כי שם נִגְעַל מגן גבורים (ש"ב א' כ"א), וויינווארפֶן, ענטוויהט ווערדין, быть брошену, осквернен ну. מגן הגבורים קדוש הוא למלאכתו וכשהוא מושלך לארץ במפלתם הוא מתחלל, ור' שלמה בן גבירול אמר, במעשים נִגְעָלִים (שי"ש ה').

ההפעיל, בעין הקל, השלכה של אבוד, אויסוועַרפֶן לאַסטען, ронять, извергать. שורו עבר ולא יַגְעִל (איוב כ"א י"), לא ישליך את הזרע לריק. ובמשנה, לענין הרחקה ופליטת לכלוך של איסור בכלי מתכת ע"י מלואו במים רותחים, לְהַגְעִיל יַגְעִיל (ע"ז ה' י"ב).

גַּעַל, שה"פ. תיעוב ומיאום, אַבשיַא, וועגוועַרפֶנג, отталкиваніе, отверженіе. בְּגִעַל נפשך (יחזקאל ט"ז ה'). ובדברי חכמינו ז"ל:

2) גָּעוּל, א) דבר הנפלט והנשלך, פֶּרוואַרפֶענעס, изверженное. געולי בצים מותרות (תוספתא תרומות פרק ט' ה'), שהכו על רחם התרנגולת ופלטה הבצים קודם שנגמרו. ב) מאום ומרוחק מצד אסורו, גְּעוּלֵי נכרים (ע"ז ע' א'). ובפיוט במובן המוסרי, סלח נא גְּעוּלָם (מעריב ליו"כ).

2) הַגְעָלָה, שה"פ. הוא הדין לְהַגְעָלָה (ע"ז ע"ז א'), מיט קאַכענדעם וואַסער רײניגען, чищеніе кипяткомъ.

גַּעַל, שע"פ. בן עבד (שופטים ט' כ"ח).

גָּעַר, פ"ע. השמעות קול גדול בבעס ובנזיפה להחריד ולאיים, שריין, אַנשריין, אַנפֿאַהרען, בערַאַהנן, крикнуть угрожать. וקשורו בבית, וַיִּגַּעַר בו אביו (בראשית ל"ז י'), ולא תִּגָּעֲרוּ בה (רות ב' ט"ו), מקצף עליך וּמְגָּעֵר בך (ישעיה נ"ד ט'). ועל דרך ההשאלה, גַּעֲרַת בים ויבשהו (נחום א' ד'). ומזה, גערה של מארה וקללה, שעלטען, проклинать. וקשורו ביחס הפעול, גָּעֲרָתָ גוים (תהלים ט' ו'). והכפל, אבדת רשע, הנני גֹּעֵר לכם את הזרע (מלאכי ב' ג') מוסב אל הקודם, וארותי את ברכותיכם. ויתבן שענינו גערה של נזיפה על הזרע והוא הפך מליצת אענה את השמים והם יענו את הארץ וגו' (הושע ב' כ"ג).

גְּעָרָה, שה"פ. נעשריא, דראַהנן, крикъ угроза. מפני גַּעֲרַת אחד (ישעיה ל' י"ז), מן גַּעֲרָתְךָ ינוסון (תהלים ק"ד ז'). והכפל, מן קול רעמך יחפזון. ובענין גערת חוכחה, תֹּחַת גְּעָרָה במבין (משלי י"ז י'), פֶּערווייז, выговоръ. וכן גערה של הכלמה, ורש לא שמע גְּעָרָה (שם י"ג ח'). ובתלמוד בענין נזיפה של הוכחה והוא קשה מנזיפה, שלשה (ימים ומת) גערה, ארבעה נזיפה (מו"ק כ"ח ע"א).

3) גַּעַר, בפיוט. מעין הקודם, במין זכר, המלאים נַּעַר (קינה איכה תפארתי).

מְגֵעָרָת, שה"פ. גערה של מארה, קללה, פֶלוך, פֶּרווינשונג, проклятіе. ואת הַמְּגֵעָרָת (דברים כ"ח כ').

גָּעַשׁ, פ"ע. תנועה של רעדה, ערשיטטערען, מערן, בעבן, сотрясаться, дрожать. הקל, וַתִּגְעַשׁ ותרעש הארץ (תהלים י"ח ח'), ובמדרש, וְגָעַשׁ השור (ויק"ר ג'). הפועל, מענין הקל, יָגְעֲשׁוּ עם ויעברו (איוב ל"ד כ'), יזדעזעו מפחד.

ההתפעל, א) רעדה והתנודדות, שוואַנקען, טוימלען, колебаться взадъ-впередъ. בנהרות יִתְגָּעֲשׁוּ מימיו

(ירמיה מ"ג ז'), וַיִּתְנַעֲשׁוּ כי חרה לו (ש"ב כ"ב ח'). ובא גם, פעם אחת, בחולם, וְהִתְנוֹעֲשׁוּ והתהללו (ירמיה כ"ה ט"ז). בסורסית בהפוך האותיות ע"ג ש ענינו נגיחה, ומזה כנראה יצא הפעל בעברית בענין היות נגח ונדח מצד אל צד. ויתכן שזה ענינו במדרש, שנתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד (רות א'), התנגחו והטילו איש על רעהו ולא עשו כלום, שנתגעשו ונתרשלו (קהלת רבה ג' א').

גַּעַשׁ, שע"פ, הר במטה אפרים ובצפונה של העיר תמנת סרח מקום קבורת יהושע (יהושע כ"ד ל'), והעמקים או הנחלים אשר להרי הוה נקראו נחלי גָּעַשׁ (ש"ב כ"ג ל').

גַּעְתָּם, שע"פ. מהאלופים, בני אליפז בן עשו (בראשית ל"ו י"א ט"ז). לדעת פירסט הוא מורכב מן גַּי עֲתָם, גיא שרפה (עיין עתם), ונקרא ע"ש מקום מושבו.

א) גַּף, ש"ז. אם בְּנַפּוֹ יבא בְּגַפּוֹ יצא (שמות כ"א ג'). בגמרא אמרו, אם בגופו נכנס בגופו יצא, ראב"י אמר יחידי נכנס יחידי יצא (קדושין כ' ע"א). והנראה מדבריהם שהשם גַּף, דומה אל השם גּוּף, גֵּו, גֵּב, ובהוראתם, במובן עצם סתמי אחד, кářpper, фигура, тѣло, лицо. ועמו בעצמו, בלומר יחידי. ולא בא השם הזה במקום אחר במקרא, ואפשר שלשון זה מיוחד בלשון תורת המשפטים. ויתכן שמזה, על גַּפֵּי מרמי קרת (משלי ט' ג'), כמו על גַּבֵּי מרומי קרת, על עצומם ועוקרם, (עי' גֵּב ובסמוך).

ב) 1) גַּף, ש"נ, ארמית. כנף, flügel, крыло. וְנַפַּיִן די נשר (דניאל ז' ד'), מריטו נַפַּיהּ (שם), ולא נמצא כי אם בארמית שבמקרא, (ובתרגומים נאמר תחתיו גְּדַף, ועל המעט גם אָנַף). ומזה כנראה במקרא, על גַּפֵּי מרמי קרת (משלי ט' ג') כמו על כנפי (עיין ע"ז י"ט א', סנהדרין ל"ח א'). ובמשנה, נשתברו נַפָּיהָ (חולין ג' ד'), עצם הכנף, כמו שנראה ממה שאמרו באותו ענין: נמרטו כנפיה, שהוא החלק המבוסה בנוצות (עיין אֶבֶר). ובהשאלה, א) זרוע, אַרם, локоть. בזמן שהיא נטלת בְּגַפֶּיהָ (אהלות ז' ד'). ובגמרא באותו ענין, בְּאַגַּפֶּיהָ (עיין אגף). וכן ב) לענין שפת הכלים ושוליהם, край. ואין לה נַפַּיִם (כלים ח' ג'), אם אינה יכולה להנטל בְּנַפַּיִם (שם י"ז ג'). ג) שפת הנהר, ufer, берегъ. ונתנו על גַּף הנהר (מכשירין א' ד'). לפי גירסת רב האי גאון. על שפת נחל ארנון (דברי' ב' ל"ו) ת"י גיף. י"א שהשם גַּף בארמית שרשו גָּנַף, דומה לשרש כָּנַף בעברית. ולדעתנו עיקר יסודו גַּף, דומה למלות גַּב, גֵּו, גּוּף בעיקר הוראתם, גושית ובליטה, וגם השם כָּנָף עקרו כַּף, והנו"ן נתוספה בו, על דרך גָּנַב מן גַּב (עיי"ש).

גֶּפֶן, שע"כ. עץ עושה פרי ענבים, rebe, виноградная лоза, weinrebe, виноградная лоза. ושמושו על הרוב במין נקבה, ותאמר להם הַגֶּפֶן (שופטים ט' י"ג), ויהי לְגֶפֶן סרחת (יחזקאל י"ז ו'). ועל המעט בל"ז, גֶּפֶן בוקק (הישע י' א') (ועיין בקק), מְגֶפֶן היין (במדבר ו' ד'), ווייגשטאק, виноградная лоза. וימצא גֶּפֶן שדה וילקט ממנו פקעת (מ"ב ד' ל"ט), גפן מדברי והוא שוכת הפקעות שדומה אל גפן היין. מְגֶפֶן סדום גפנם (דברים ל"ב ל"ג), מין שוכה הגדלה על שפת ים המלח ומגדל פירות כעין תפוחים שנקראו תפוחי סדום, והם יפים למראה וכגעת בם יד מתרסקים לאבק ועפר מר ומלוח, והם נמצאים עד היום על שפת ים המלח, וראם הנוסע שאטאבריאן. והרבוי, ואין יבול בַּגְּפָנִים (חבקוק ג' י"ז). הגפן והתאנה התברכה בהן ארץ ישראל, והישוב בצלן הוא משל על השלוה והמנוחה, אל תחת גֶּפֶן (זכריה ג' י'), ואבלו איש גַּפְנוֹ (ישעיה ל"ו מ"ז), וכן נמשלה האומה הישראלית לגפן, גֶּפֶן ממצרים תסיע (תהלים פ' ט'), סורי הַגֶּפֶן נכריה (ירמיה ב' כ"א) (ועיין סור). יסודו גפף, וזה על שם שענפי הגפנים מסתבכים ומתרפקים זה על זה (עיין גפף).

2) גּוֹפָן, במשנה. מין ענבים שמאחרין להתבשל ומניחים אותם בגרן בסוף הבציר, תתמרה וְהַגּוֹפָנִין (דמאי א' א'),

2) גַּפָּה, ארמית. פ"י בבנין פַּעַל מיסודו של גף וענינו התרפק על נַפֵּי הזולת, umschlingen, umarmen, обви-

וַיִּתְבָּקֵהוּ (בראשית ל"ג ד') . vать, обнимать ת"א וגפפיה . ומזה במשנה, הַמְגַפֵּף והמנשק (סנהדרין ז' ו'), או שאני מְגַפֶּפְהּ (שמו"ר ט"ז) . ובהשאלה, הקפה ועטור, окру-жать . גָּפְפוּ מארבע רוחותיו (כלים ט"ז ב'), שנים החיצונים מְגוּפָפִים והאמצעי אינו מְגוּפָף (ערובין צ"ג ע"א) . ובמובן אחר, אזניו מגופפות בחסיסה אחת (תוספתא בכורות ד' ד'), כפולות ומקופלות כמו שאמרו בגמרא באותו ענין, אזניו כפולות בחסחסית אחת (בכורות ל' ע"ב) .

2) גְּפוּף, שם . א) שפה בכלים, ראנד, אומשלייפסזונג, край, ободъ . מסגרת (שמות כ"ה כ"ד) ת"א גְּפוּף . ובגמרא, דאית ליה גְּפוּפֵי (ערובין כ"ה ע"ב) . ב) חבוק, אומארמונג, объятіе . למעוטי גְּפוּף ונשוק (סנהדרין דף נ"ו ע"ב) .

2) גֻּפָּה, ש"נ . מין גדר, ציין, ограда . מצא אחר הגפה או אחר הגדר (ב"מ ב' ג') . ופירשו המפרשים גפה גדר של עץ או של קנים וגדר הוא של אבנים . ולפי שרשו נראה שהוא משוכה של קנים קלועים ומסובבים .

2) מְגַפַּיִם, במשנה, שם בתי שוקים של ברזל שלובשים במלחמה להגן על השוקים, бейнштинъ, набедренникъ . ולא בְמַגַּפַּיִם (שבת ו' ב') .

2) גִּפְּסִים, במשנה . מלשון יונית Γύψος, מין אדמה לבנה וקשה, гипсъ . בסיד וּבְגִפְּסִים (כלים פרק י' ב'), וגזרו ממנו פעל, שָׁגִפְּקָן עם השפה (שם ה') שחברם בגפסים . ויש גורסין שגפתן .

גֹּפֶר, שם מין עץ, עצי גֹּפֶר (בראשי' ו' י"ד), ולא התברר מאיזה מין הוא . יש שפיתרים אותו, цедръ, ואחרים ציפרעססע, кипарисъ . וכדומה .

גֶּפְרִית, ש"ת . עקרו כנראה שרף היוצא מעצי גֹּפֶר, האַרץ דעם גופערבוימס, смола гофероваго дерева . ויצא אח"כ למיני השרפים המהדרים לעלות באש, פעך, טהער, смола, деготь . ועם זה מין המחצב, שוועפעל, сѣра . המטיר על סדום וגו' גֶּפְרִית ואש (שם י"ט כ"ד), מטר שנתהפך לגפרית . ובא נרדף עם זפת, ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לְגֶפְרִית (ישעיה ל"ד ט') . ומזה נראה שהגפרית יותר מוצק מן הזפת, ונמצא גם, כנחל גְּפְרִית (שם ל' ל"ג) ונחשב כסימן קללה השחתה ושממה, גְּפְרִית ומלח שרפה (דברים כ"ט כ"ב), יזרה על נוהו גְּפֶרֶת (איוב י"ח ט"ו) . ובדרז"ל בא בפעל, פיטסות נאות ומגופרות (ב"ב צ"ו ע"ב), בעשוועפלען, облить сѣрою . ובהתפעל, ומניחים גפרית תחת הכלים וּמִתְגַּפְּרִין והולכין (שבת דף י"ח ע"א) .

2) גֶּפֶת, במשנה, שם . פסולת הזיתים ושארי פירות הנכבשים לאחר שנעצרו, אֶהלדריזען, масличныя желѣза . מרחיקין את הַגֶּפֶת (ב"ב ב' א'), לא ימכור אדם את תבנו ואת גַּפָּתוֹ (מעשרות ה' ד'), וכן בְּגֶפֶת חדשה (כלים ט' ה') . ויתכן שנקודו גֶּפֶת והוא משרש גף, ע"מ בֹּשֶׁת מן בוש, וענינו גוף הפרי לאחר שהוציאו ממנו ליחותיו . ובא ממנו הפעל בפיעל, קבותים של מוריים שֶׁגִּפְּתָן עם השפה (שם י' ה'), שכסה אותם בגושי הגפת . וי"ג שגפסן, (עיין גפסים) .

א) 2) גַּיִן, ארמית ובמשנה, שם, נצוץ ושביב, פונקע, искра . ולא יגה שביב אשו (איוב י"ח ה') תרגומו לא ינהר גיץ נוריה, וע"א גיה, ובני רשף יגביהו עוף, (שם ה' ז') תרגומו היך גיצין דנתרין מן גומריא . ובמשנה, גַּיִן שיצא מתחת הפטיש (בבא קמא ו' ו') .

ב) 2) גַּיְא, במשנה, שם, טיט היון וטיט היוצרים וְגַיְא יוני (מקואות ט' ב'), ופירושו שם במשנה, וגיא יוני אלו יתדות הדרכים, ולא התבאר ענינו אל נכון (ועיין יתד) . ובל"ע גָּאָה, ענינו בְּיצה, זומפף, פּפּיצע, болото .

גָּרָא, שע"פ . א) בן בניימין (בראשית מ"ו כ"א), ועיין (דהי"א ח' ג' ה' ו'), והשם הזה מצוי בבני בניימין גם ברבות הימים, והם ב) אבי אהוד השופט (שופטים ג' ט"ו) . ג) אבי שמעי (ש"ב ט"ז ה') .

א) גָּרֵב, שם . מין צרעת יבשה, גָּרֵב או יַלֶּפֶת (ויקרא כ"א ב'), שאבע, קראַמ-

צע , רוידע , чесотка, короста, струпъ . ובְּגָרָב ובחרס (דברים כ"ח כ"ז) . הנראה כדעת האומרים שהוראתו הראשונה חכוך וגרידה , קראמצען , שאבען , царапать, скоблить . והוא קרוב לשרש גרף , ונקראת הצרעת היבשה כן מפני שמגרדים אותה (ועי' גרד) . ומזה בתלמוד בענין גרידה , סחיבה , שלעפּפען , волочить, таскать (ניטען מ"ה א') . וכמו כן סחיבה , הפשטה ושלילה , פלינדערן , грабить . שדר דבי שבור מלכא וגרבוהו (חגיגה ה' ע"ב) , אתא גרבא בלילא וגרבא למתא (ברכות ס' ע"ב) .

גָּרָב , שע"פ . א) גבעה אתת בסמוך לירושלים , גבעת גָּרָב (ירמיה ל"א ל"ט) . לדעת פירסט הוא מקום שישבו שם המצורעים . ב) שם אחד מגבורי דוד , גָּרָב היתרי (ש"ב כ"ג ל"ח) .

ב) 2) גָּרָב , במשנה . שם כלי חרס , פּאָפּס , מאָנענ , бочка . גָּרָב שהוא מחזיק סאתים (תרומות י' ח') , שלש מאות גַּרְבֵי שמן (שבת י"ג ע"א) .

גַּרְגְּשִׁי , שע"פ . מבני כנען (בראשית י' ט"ז) ועל שמו נקראת האומה אשר יצאה ממנו (שם ט"ו כ"א) ושם האומה הזאת איננה מצוי במקרא כשמות שאר עמי כנען . ובמדרש : שלש פרוזדוגמאות שלח יהושע , הרוצה לפנות יפנות וכו' גרגשי עמד מאליו לפיכך נתן לו ארץ יפה כארצו וכו' זו אפריקי (ויקרא רבה י"ג) . ומן המבארים הסכימו עם הוי"ל לפי שבאמת התישבו מעמי כנען בצפון אפריקא , וכן נמצא שם עיר בשם גירגש על יד הנהר שִׁירָהָּה הקטן . ובעל היוחסין אומר שהגרגשי פנה את ארצו מפני בני ישראל וילך לו אל ארץ אחרת הנקראת גורגוסטָאן .

גָּרַד , מקורו ארמית ובמשנה , פ"ע . פצול , קלוף , абскабливать , соскабливать . גָּרְדוּ והעמידו על גלדו (ר"ה כ"ז ע"ב) , זבוכית כדי לְגָרֹד בו ראש הברכר (שבת ח' ו') , בגדים שגורדין אותן בברייתן (יומא ע"ב ע"ב) , הטועה בשם גּוֹרֵד מה שכתב (מנחות ל' ב' , סופרים ה' ד') , לפי נוסחת הערוך הנכונה , ולפנינו גרד בשתי ריש"ן , (עיין קדר , קרד) , ראדיערן , скоблить . ומזה חכוך הגוף בכלי , אין גּוֹרְדִין בְּמַגָּרָת בשבת (שבת קמ"ז ב') , אם היו רגליו מלוכלכות גּוֹרֵד בדרכו (שם) , אבשאבען , זיבערן , скоблить, чистить . ומזה חכוך של חבלה , סריקת העור , הכאה והריגה , צערקראצען , אבשינדען , שלאגען , царапать , сдирать кожу, разбить . דלמא גרדוי גריד להו (נזיר ד' ע"ב) . ובבינוני פעול , נודות נברים גְּרוּדוֹת (ע"ז ל"ה ע"א) , אבגעשאבען , скобленный, . ומזה בהשאלה , הנך בתר נפשייהו גָּרְדִי (סנהדרין ק"ב ע"א) . ופירש"י שהוא לשון גרידי דמפרשינן יחיד על שם שהוא יחיד משוך ומופרש מן הכל ואין לאחרים (אולי צ"ל לו אחרים) סביביו (ועיין גרידא) . ובפיעל , הַמְגָרֵד ראשי כלונסאות (שבת ע"ה ב') .

ההתפעל , במקרא , התחכך , זיך קראצען , שאבען , чесаться, скоблить . ויקח לו חרש לְהִתְגָּרֵד בו (איוב ב' ח') . ובמשנה , חכוך הגוף בכלי לנקותו , ולא מִתְגָּרְדִין (שבת כ"ב ו') .

2) גָּרֵד , בגמרא . א) מקום הגרוד בספר , וכותב את השם במקום הַגָּרֵד (מנחות ל' ב') , לא על מחק ולא על גָּרֵד (סופרים ה' ד') , ויש גורסים גרר , ראדירטע שטעללע , подчистка . ב) חוטין התלויין בשפת הבגד מותר האריגה , עשאה מן הקוצין כו' ומן הגרדין פסולה (סיכה ט' ע"א) , ונקראו כן לפי הנראה ע"ש שהם מתחככים וגמללים במקומם .

2) גְּרוּדוֹת , במשנה , שם . נסרת המתבת הנופלות מן התתוך והגרידה , אבגעהאבעלטע שפּיקע , остроган-ные кусочки . ומן הַגְּרוּדוֹת מהורין (כלים י"א ג') .

2) מַגָּרְדָה , שם . כלי שמגרדים בו את הגוף לנקותו , קראצבירסטע , проволочная щетка (כלים י"ב ו') . ותלוי הַמַּגָּרְדוֹת

2) גָּרִיד , במשנה . יבושת בזמן , ימי היובש בחום הקיץ , טרָאקקענע צייט , הימצע , сушь, знойное время . כל ימי גָּרִיד אחד (בבא מציעא ה' י') , הפך ימי

הרביעה . ובמקום , טראקענער באָדן , сушь . אבל לא במקום הַגָּרִיד (תוספתא כלאים א׳ י״ב) , שותלה במקום הטיט ואין שותלה במקום הַגָּרִיד (פסחים נ״ה ע״א) . וכנראה שענין החכוך והיובש קרובים במושגם (עיין גרב) , וכן הוא בלשון ערבית .

2) גְּרִידָא , בתלמוד , תה״פ , בענין , רק , בלבד , בפני עצמו , נור , אַללין , . только, точно, прямо , גראַדע , אבאָלוט כזה גטו אם מתי גְּרִידָא (ע״ז ל״ז ע״א) , רק אם מתי , ואינו מפרש זמן המיתה , בדיימא גְּרִידָא כולי עלמא לא פליגי (ברכות ל״ז ע״ב) , לאו גְּרִידָא (יבמות כ׳ ע״א) , ואין הולכין אחרי רוב העיר גְּרִידָתָא (כתובות ט״ז ע״א) .

2) גַּרְדֵּם , פ״י , ארמית . לדעת הרה״ח ריי״ש , ע״מ כרסם מן כסם . והנראה שהוא מן גרד בתוספת מ״ם המשקל , ועקרו קציצה , מסיסה , מלילה , צערריבענען , אויפלאזען , растереть, разлагать . ובא בבנין התפעל , ותמם כעש חמודו (תהלים ל״ט י״ב) , ת״י דאתגרדים גושמיה , צערריבען , אויפגעלאָזט ווערדען , быть растерту, разла- гаему . ומזה בתלמוד , איגרדם תכלת איגרדם לבן (מנחות ל״ח ע״ב) נמלל ונפסק .

א) 2) גַּרְדּוֹם , דבר שנשאר קצתו אחר שנפסק ונמלל רובו , שטומפף , גַּרְדּוֹמֵי תכלת (שם) , פֿאָדען-שטומפּעל , концы нитей . גַּרְדּוֹמֵי אזוב (שם) . ומזה בהשאלה . ב) למי שיצא מגורד ונקי מנכסיו , אבגעריסענער , נאַקט , оборванный , голый . וילך איש מבית לחם , וילך איש גַּרְדּוֹם (מדרש רות א׳) .

ב) 2) גַּרְדּוֹם , במשנה . מקום משפט דיני נפשות אצל הרומאים , בסלקי וְגַרְדּוֹם (ע״ז א׳ ו׳) . בטעם הוראת השם עיין ערוך . והנראה שמקורו ארמית וקראו כן לבית משפט כזה ע״ש המכות והחבלות שהיו מכים את הנדונים בשעת החקירות והדרישות , עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כמי שהעלוהו לְגַרְדּוֹם לדין (שבת ל״ב ע״א) .

2) גַּרְדִּי , גַּרְדָּאִי , ארמית , ש״ת . אורג , וועבער , ткачъ . מעשה אֹרֶג (שמות כ״ח ל״ב) , ת״י עובד גַּרְדָּאִי . ובמשנה , שֶׁהַגַּרְדִּי סך באצבעותיו (דמאי א׳ ד׳) , אותות הַגַּרְדִּין (כלאים ט׳ י׳) , עד שבאו שני גרדיים (עדיות א׳ ג׳) . לפי המוסכם מקורו מלשון יונית ורומית , gerdius . והנראה שמקורו ארמית בעדות הפעל מחא , מחה (ע״ש) הנרדף לו , שכולל הוראת הכאה וארוגה , כמעשה ארג (שמות כ״ח ל״ב ובשארי מקומות) ת״א עובד טָחֵי . וזה לפי שמלאכת האורג לגרוד את החוטין ולהכות בשבט עליהם להשוותם וכמ״ש , השובט והמדקדק (שבת ע״ה ע״ב) (ועיין ארג , הרג) .

גֵּרָה , פועל יוצא , בפיעל , מקורו ארמית . והוראתו הבערה והדלקה דומה אל חרה , פֿייערַאַנצינדען , אַנצאַכען , зажечъ, раздувать огонь . הן כלכם קדחי אש וגו׳ לכו באור אשכם (ישעיה נ׳ י״א) ת״י מָגָרָן באשתא וגו׳ באשתא דְגַיֶּרְתּוּן . ומזה בהשאלה במקרא בפיעל , הבערת אף והפחת מריבה , צאָרן אַנצאַכען , ערגערנען , раздражать, возбуждать гнѣвъ . איש המה יְגָרֶה מדון (משלי ט״ו י״ח) , איש אף יְגָרֶה מדון (שם כ״ט כ״ב) . ובדחו״ל , בענין שסוי והתרחר , העצצען , אנרייצען , тра- вить . גירה דובים בתינוקות (סנהדרין ק״ז ב׳) , גירה בו את הלסטים (שמו״ר כ״א) . ועם כנוי הפעול , הנחש השיאני וַיִּרַנִי (ב״ר י״ט) . ובארמית יכלול גם ענין יריית חצים , פֿייל שליידערן , אַבשיעסען , стрѣлять . לירת במסתרים (תהלים ס״ד ה׳) , ת״י לְגָרָאָה . ומזה בהשאלה , יריית חצי מבות ונגעים , וחציו ימחץ (במדבר כ״ד ח׳) , ת״י וגירי מחוות פורענותיה יָגְרוּ בהן . ומזה במדרש , מַגֵּרָה נגעים בו (ויקרא רבה י״ז) , וכאב אנוש מכה מגרת ומשת (שם י״ח) נוקבת ומפלחת כחץ .

התפעל , התחרות והתרגשות בכעס ובחרון אף כנגד זולתו , זיך ערגיִּערן , ער- היצצען , ענערגיסען , разгорячиться, воспла- меняться . וקשורו בבי״ת , כי בה׳ הִתְגָּרִית (ירמיה נ׳ כ״ד) , ושומרי תורה יִתְגָּרוּ בם (משלי כ״ח ד׳) . ועל הרוב בהבנה למלחמה , וְהִתְגָּר

בו מלחמה (דברים ב׳ כ״ד), זיך צום קריעגע רוסטען, затѣвать войну. יְתָגֶּרָה למלחמה (דניאל י״א כ״ה), וְיִתְגָּרֶה עד מעזו (שם שם י׳), כמו הגרת המלחמה עד עיר מעזו. ובא, למה תִּתְגָּרֶה ברעה (מ״ב י״ד י׳) כעין ההתפעל מן הרה, למה תתחרה לנסות דבר כנגד הרעה אשר נגד פניך. ובדהו״ל, ובא זאב לְהִתְגָּרוֹת בצאן (שמו״ד כ״א), נִתְגָּרָתָה אותה הדוב (ויקרא רבה י״א). ועל דרך ההשאלה, אלך וָאֶתְגָּרֶה בשינה (ע״ז י״ח ע״ב).

תִּגָּרָה, שה״פ. פ״א במקרא, מֶהְתַּגֶּרֶת ידך אני כליתי (תהלים ל״ט י״א). לפי המוסכם ענינו מדון ומריבה, כמו השם תגרא בארמית. ובא בהשאלה לשנאה ועברה, אֲנפֵּיגִינדונג, אַנגריף, вражда. והנכון כתרגומו, ממחת גבורת ידך, שלאָג, ударъ. מענין יריית חצים ושלוח מכות שמצאנו בפעל גרה בלשון ארמית כנזכר, ומסכים עם הקודם לו, הסר מעלי נגעך, והוא על דרך מליצת, כי חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך (שם ל״ח ג׳).

2) גָּרְוִי, שם. שמוי והרחור, דאם אנרייצען, подстрекание. אין הסתה אלא גָּרְוִי (ספרי דברים פ״ז).

גָּרַז, פ״י. נרדף לפעל גזר בהפוך האותיות, אַבשניידען, отрѣзать, отъ- дѣлять. ורק פ״א במקרא, נִגְרַזְתִּי מנגד עיניך (תהלים ל״א כ״ג), כמו, כי נִגְזַר מארץ חיים (ישעיה נ״ג ח׳).

גַּרְזֶן, ש״ז. כלי ברזל לחצוב ולגזור עצים או אבנים, אַקסט, бейль, топоръ. сѣкира. לנדח עליו גַּרְזֶן (דברים כ׳ י״ט), היתפאר הַגַּרְזֶן (ישעיה י׳ ט״ו), ומקבות וַהַגַּרְזֶן (מ״א ו׳ ז׳).

2) גֶּרֶט, במשנה, בבינוני פעול, גָּרוּט, שברי כלי מתכת משברי כלים, מן הַגְּרוּטִים (כלים י״א ג׳), ברוך-שטיק, обломокъ. מחט שנטל חדרה או עוקצה זורקה לבין גְּרוּטָאוֹת (שבת קכ״ג ע״ב). לדעת פירסט יסודו בפעל גרט בלשון ערבית שענינו חקיקה ונקיבה, דומה לפעל חרט בעברית, וממנו גם השם אֲגַרְטָל, כלי מקוער לקבלת משקים (עיין אגרטל).

גַּרְזִי, שע״פ. שם אומה נזכר ביחד עם הגשורי והעמלקי (ש״א כ״ז ח׳) לפי הבתיב, והקרי גִּזְרִי (עי״ש).

גְּרִזִים, שע״פ. הר בנחלת מטה אפרים נכח הר עיבל, אשר צוה ה׳ לתת עליו הברכה כשיבואו בני ישראל לארץ כנען, ונאמר: הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה (דברים י״א ל׳), ובאברהם נאמר, עד מקום שכם עד אלון מורה (בראשית י״ב ו׳). ובא זה ולמד על מקום שני ההרים הר גרזים והר עיבל שהם במסבי שכם (עיין שופטים ט׳ ז׳). על ההר גרזים בנו העמים אשר הושיב מלך אשור בארץ ישראל (אשר נקראו בפי חכמי ישראל בשם כּוּתִים (עיין כּוּתִי) ואשר עיקר מושבם היה בשכם), בית מקדש לעבודה ובחרו בו על שם שנתן הש״י את הברכה עליו וקראו לו הר ברכה (עי׳ ברמי שמרון). והנה בגמרא נחלקו התנאים בפירוש דברי הכתוב בסימני מקום ההרים ההם ואמרו: הלא המה בעבר הירדן, מן הירדן ולהלן, אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת, בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מורה, זה הר גרזים והר עיבל שבין הכותים דברי רבי יהודה, רבי אליעזר אומר אין זה הר גרזים והר עיבל של כותים, שנאמר הלא המה בעבר הירדן וכו׳ אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת, בארץ הכנעני, אלו בין החוי, היושב בערבה אלו בין ההרים, מול הגלגל אין כאן גלגל, אצל אלוני מורה אין כאן אלוני מורה, מה מקיים ר״א הר גרזים והר עיבל שתי גבשושית עשו וקראו זה הר גרזים וזה הר עיבל (ירושלמי סוטה פרק ז׳ ד׳), ובשנוים קטנים בבבלי (סוטה דף ל״ג ע״ב); המתבונן יראה שכל עצם טעמו של ר״א להוציא את הכתובים מידי פשוטם הוא לדדות בבותים ולהוציא מלבם אמונתם בקדושת הר גרזים, מצד שנתנו הברכות עליו, ובישוב הקושיות שהקשה ר״א על

המקרא, עיין במפרשי התורה. ובטעם השם גרזים, לא מצאנו דבר מתקבל. הר גרזים הוא בצד דרומית מערבית לעמק שכם ואדמתו מבורכת ופוריה וגבוה מהר עיבל, והערביים קורין לו הר היסאן.

גּוֹרָל, ש"ז. עקר הוראתו כמו שהוא בלשון ערבית, אבן קטנה חלקה עגולה. ולפי שהיו משתמשים בהן לברור המסופק ע"י הפיים שהיו מטילים אותם, כמספר הדברים העומדים להתברר, לקלפי או לכום, ועל פי סדר יציאתם והסימנים שהיו מסומנים נעשה הבירור כידוע, יצא השם גּוֹרָל לסימן הבירור, לאָן. жребій. ובלשון משנה נקרא פיים, שגם הוא מן פִּים, אבן קטנה (עיין פים). ונתן אהרן על שני השעירים גֹּרָלות גּוֹרָל אחד לה' וְגוֹרָל אחד לעזאזל (ויקרא ט"ז ח'), וע"ש נתינתם בכום או בקלפי נקשר עם הפעלים, טול, בחיק יוּטַל את הַגּוֹרָל (משלי ט"ז ל"ג); יָדָה, יַדֵּהוּ גּוֹרָל (יואל ד' ג'); יָרָה, וַיָּרִיתִי לכם גּוֹרָל (יהושע י"ח ו'); שָׁלַךְ, וַיַּשְׁלֵךְ להם יהושע גּוֹרָל (שם שם י'). ובבחינת נטילתו מן הקלפי נקשר עם יָצָא, וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל (שם י"ט א'); עָלָה, עָלָה עליו הַגּוֹרָל (ויקרא ט"ז ט'). ומושך אחריו מלת היתם על, בבחינת הדבר העומד להתברר, ויפל הַגּוֹרָל על יונה (יונה א' ז'), וְעַל לבושי יפילו גּוֹרָל (תהלים כ"ב י"ט). וביחס הלמ"ד בבחינת העצם שבשבילו מפילים הגורל, ויצא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוסף (יהושע ט"ז א'). ובמשנה, זָכָה בְּגוֹרָל (יומא ד' א'), וכולל גם החלק המבורר ע"פ הגורל, ובזה נרדף לחבל, חלק, ונחלה, доставшееся по жребию, удѣлъ (שופטים א' ג'). עלה אתי בְּגוֹרָלִי וְהנגזר עליו, жребій, участь, судьба, доля. זה גּוֹרָלֵךְ (ירמיה י"ג כ"ה). והכפל, מנת מדיך, שיקוаль, судьба. אתה תומיך גּוֹרָלִי (תהלים ט"ז ה'). רש"י פירוש הניחות ידי על החלק הטוב (ויהיה תומיך הפעיל מן ימך) או תמכת את גורלי והחזקת בו. כי לא ינוח שבט הרשע על גּוֹרַל הצדיקים (שם קכ"ה ג'), כמו על נחלת הצדיקים, ותנוח ותעמד לְגַרְלְךָ (דניאל י"ב י"ג), חלקך הצפון לך. ובמשנה גזרו ממנו פעל בהפעיל במובן, הטלת גורל, לאָזוען, кидать жребій. אם עד שלא הגריל (יומא ו' א'). והקליר אמר, סיים לפי כל ארץ מה להגריל מים (פיום גשם), בענין לגזור ולקצוב מדת חלקה במים במי גשמים.

2) הַגְרָלָה, בגמרא, שה"פ. לאָזוננ, הַגְרָלָה מעכבא (יומא מ' ע"א).

גָּרָל, נמצא פעם אחת במקרא כשם תאר בסמיכות, גָּרְלֵי־חֶטָּה (משלי י"ם י"ט) בכתיב, והקרי גדל בדלי"ת, ואין בידנו לישב את הכתיב.

א) גָּרֶם, שם. א) נרדף לשם עצם, קנאָכען, гевѣсть. וכן הוא בארמית, ולשון רכה תשבר גָּרֶם (משלי כ"ה ט"ו), גַּרְמֵיהּ כמטיל ברזל (איוב מ' י"ח). ומזה בהשאלה לענין חזק ועצום, ע"ש קשיות העצמות שהם חוזק הגוף וקיומו, יששכר חמר גָּרֶם (בראשית מ"ט י"ד), עזעל פּאָן קראפּט, крѣпкій оселъ. והיא מליצה מורגלת בלשון ערבית לחמור ולסוס חזק, ורש"י פי' בעל עצמות. ובא בהשאלה לכל הגוף בכלל לפי שהעצמות הם עיקר הגוף ומעמידיו, ורוח נכאה תיבש גָּרֶם (משלי י"ז כ"ב), קאָרפּער, לѣло. ומזה ב) עיקר כל דבר יסודו וראשו, וועזען, дѣло, зналбсть אינער פערזאָן, сущность, суть. אל גָּרֶם המעלות (מ"ב מ' י"ג), אל העיקר שבמעלות, מעלה העליונה (ועיין גרם ב). ובא ע"ד שמוש השמות, עצם, לב, נפש, וכן שמושו בארמית, לא נכחד עַצְמִי (תהלים קל"ט ט"ו) ת"י לא אתכסא גַּרְמִי, יביא אתו (במדבר ו' י"ג) ת"י ימטיה ית גַּרְמֵיה, זיך זעלבסט, самаго себя. ומזה בתלמוד, לגרמיה הוא דעביר (שבת ל"ח ב'), על דעתו לבד, פּער זיך זעלבסט, по своему мнѣнію. ובהשאלה לכל מין עצם יחידי, ומלה גרמא גרמא (ביצה י"א ע"ב), כל גרמא אמרה (ירושלמי כתובות פ"ג) עצם וגוף הדבר. ובא"ס השתמשו בשם גרם כבשם גשם, ואמרו, גָּרֶם חמישי, על חומר הגלגלים, הַגְּרָמִים הפלביים (תקון מדות הנפש).

גָּרַם, פ״י מן השם גרם, הקל, ענינו טריפת הבשר הדבק בעצם. ונופל על אכילת חיתו טרף, אַבנאגען דיא חיט פֿאָם בייגע, אַבהייצען, אַבהיצען, обгрызать ко-сти. שופטיה זאבי ערב לא גָּרְמוּ לבקר (צפניה ג׳ ג׳), ממהרים לאכול טרפם בעוד לילה ולא השאירו אף העצמות לגרמם בבקר.

הפיעל, כעין הקל, ועצמתיהם יְגָרֵם (במדבר כ״ד ח׳), אַבנאגען, דיא חיט אַבצייהען, обгрызать, сдирать кожу נבוכדראצר (ירמיה נ׳ י״ז). וע״ד ההשאלה, ואת חרישה תְּגָרֵמִי (יחזק׳ כ״ג ל״ד), צערנאגען, צערשלאגען, изгрызать, разбить.

ב) גֶּרֶם, פ״י, ארמית. נגזר כנראה משרש גרר, ועיקר הוראתו גרירה ומשיכה והטייה לצד מן הצדדים, הערויפֿאָלצען, צוציהען, привлекать, притягивать. ובא במובן המוסרי, גרירת דבר טוב או רע לעצמו או לזולתו, סבב סבה, צו צויהען, פֿעראורזאכען, פֿערַאַנלאַסען, причинять, да-вать поводъ. אנכי סבתי (ש״א כ״ב כ״ב) ת״י אנא גַרֵמֵית. במשנה, גּוֹרֵם רעה לעצמו (אבות א׳ ה׳), דבר הַגּוֹרֵם למטן כממון (ב״ק ע״א ב׳). ומזה בדיני ממונות, דינא דְגַרְמֵי (שם ק״ז ב׳), דין גרם היזק, מצוה עשה שהזמן גְּרָמָא (קדושין א׳ ז׳, ברכות כ׳ ב׳) התלויות בזמן. ובמדרש, שהדרך מגרמת לשלשה דברים (ב״ר ל״ט), בפיעל או בהפעיל:

2) גָּרַם, פ״י, בנגזרא. עקרו פניה והטיה מן הדרך הישרה, וכמו שהוראתו בלשון ערבית, אַבבייגען, своротить. ובגמרא השתמשו בהפעיל ביחוד למין מעשה שחיטה אסור, בששחט שני שליש דְהַגְּרִים שליש (חולין ט״ם ע״א), הטה והכריע את הסכין לצאת חוץ למקום הכשר לשחיטה. מוגרמת דרבנן (שם), ביחס אל הבהמה השחוטה באופן כזה. ובבינוני פעול אמרו, אמה גְּרוּמָה (זבחים דף ס״ב ע״ב). לדעת הערוך אמה מרווחת עודפת ויוצאת לחוץ מן השעור הקצוב. וכן, הולד יוצא אמה גְּרוּמָה ממעי אמו (בראשית רבה י״ב). לפי פירוש הערוך, ולפנינו בשני המקומות האלה גְּדוּמָה בדל״ת ופירשוהו חסרה, וכן, אצבעותיו גרומות (תוספתא בכורות ה׳), וצ״ע.

ב) גֶּרֶם, גֶּרֶם המעלות (מלכים ב׳ ט׳ י״ג) ת״י דרג שעיא, ופירש רש״י ואמר גֶּרֶם לשון פגם והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה הוא ששוחט והולך ויורד ונראה גבשושית למעלה. וכוונתו שהונה השם גֶּרֶם למדרגות שעשויות כבליטות ופגימות זו למעלה מזו, והוא פירוש נכון, טרעפּפּע, лѣстница. (ועיין גֶּרֶם א׳).

2) הַגַּרְמָה, ש״נ, בגמרא. הטייה בהולכת הסכין בשחיטה אל מחוץ המקום הכשר, אבבייגונג, сворачиваніе. והיא אחת מחמש ההלכות בשחיטה, הַגַּרְמָה ועיקור (חולין ט׳ ע״א).

2) גֵּרוּם, גֵּרוּמִין, במשנה, ש״ז. הכרעה על המשקל, אייבער-געוויכט, перевѣсъ. היה שוקל לו עין בעין נותן לו גֵּירוּמָיו (ב״ב ה׳ י״א), מה שצריך להטות ולהכריע את הכף מעט לטובת הקונה.

2) גֶּרְמַן, גֶּרְמוֹנִי, במשנה, שם. בהרת עזה נראית בְּגֶרְמוֹנִי כהה והבהח בכושי עזה (נגעים ב׳ א׳), איש בעל גון לבן, הפך כושי. ולפי המוסכם הוא שם בן אומה שנקראת בל״ר Germania, גערמאנע, דייטשער, нѣмецъ.

גֹּרֶן, ש״ז. מקום דישת התבואה, טאַנענ, гумно. כתבואת גֹּרֶן (במדבר י״ח ל׳), קְבֹץ כעמיר גֹּרְנָה (מיכה ד׳ י״ב). והרבוי, ומלאו הַגָּרְנוֹת בר (יואל ב׳ כ״ד), ובבמיכות, על כל גָּרְנוֹת דגן (הושע ט׳ א׳). ובא על תבואת הגרן, וְגָרְנָךְ יאסף (איוב ל״ט י״ב). ובהשאלה מליצית, כדשתי ובן גָּרְנִי (ישעיה כ״א י׳). לדעת רש״י הוא כנוי לישראל והנביא קורא אותם תבואת קדש שלי, שנצטויתי לתקן אתכם בדרך הישרה, כאדם הרש וזורה תבואתו בגרן. והרשד״ל פי׳ שהוא מוסב על הנבואה שנבא להם ואמר מה שדשתי מתבואתי ומה שיצא לי מגרני, הוא אשר שמעתי מאת ה׳. וכולל גם כן כר נרחב במקום מישור, עבענע, פֿרייער פּלאַטץ, равни-

וכן הוראתו בלשון ערב . na, площадь
מלבשים בגדים בְּגִרָן (פ״א כ״ב י׳), וישבים
בְּגִרָן פתח שער שמרון (דה״ב י״ח ט׳). ולפי
שמעת אספת התבואה לגרן ותקונה
נתחייבה במעשרות נקרא בלשון המשנה
זמן החיוב הזה גִּרָן, איזה גְּרָנָן למעשרות
(מעשרות א׳ ה׳). ובהשאלה גם לחיוב מעשר
בהמה, והן גְּרָנוֹת למעשר בהמה (שקלים ג׳
א׳). ובהשאלה, זמן בשול הפירות, באילן
שהוא עושה שתי גְּרָנוֹת בשנה אבל באילן
שהוא עושה גִּרָן אחת לשנה (ירושלמי שביעית
ה׳ א׳), כעין השם ברכה. ומזה גם ביונים,
מה יונה זו מחדשת בכל חדש וחדש גִּרָן
(שה״ש רבה א׳ כ״א). וע״ד המליצה, אין גְּרָנָהּ
של תורה אלא בלילה (שם ה׳ ט׳), תבואת
התורה וגמר פריה, וי״ג רינה, וצורת הגרן
היא עגולה, סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה
(סנהדרין פרק ד׳ ג׳).

גִּרָן הָאָטָד, שע״פ. נזכר פ״א במקרא
בעבר הירדן מזרחה, והוא
המקום אשר עד שם לוו עבדי פרעה את
יעקב, וע״ש האבל הגדול אשר עשו לו
שם נקרא שם המקום ההוא אבל מצרים
(בראשית נ׳ י׳ י״א). לדעת היראֲנימום הוא
המקום הנקרא בֵּית הַגְּלָא ברחוק שני מילין
מן הירדן.

גִּרְזִן נְכוֹן, שע״פ. מקום סמוך לגבעה,
נזכר פ״א במקרא במעשה שמת
עזה שם על אשר אחז בארון האלהים
וקראו למקום ההוא פרץ עזה (ש״ב ו׳ ח׳),
ובדה״א (י״ג ט׳) נקרא גִּרָן כִּידֹן (עי׳ נכון,ברון).

א) גָּרַם, פעו״י. מקורו ארמית, פתיתה
וכתישה, הקל עומד, במובן
חמוסרי, גָּרְסָה נפשי לתאבה (תהלים קי״ט כ׳),
נפשי משתברת מחמת תאוה. היא נענה
ונדכאה, сокрушаться זיין.
ובתוספתא במובן הטבעי כתיתת קטניות,
גרים של פול וכו׳ מפני ששורין אותו במים
בשעה שגורסין (מכשירין ב׳ ג׳), ובפרוד דבילה,
ברבלה שמנה שלא גרסה (שבול יום ב׳ ו׳).

התפעיל, יוצא, במובן הטבעי, צער-
בריבן, צערמאלמן, разбить, раздроблять.
וַיִּגְרֹם בחצץ שני (איכה ג׳ ט״ז).

גָּרַשׁ, בחלוף סמ״ך בשי״ן שמאלית, שם.
גרעיני תבואה גרוסים וטחונים
ברחים לחלקים קטנים, צערשפּאָסענע, אין
גרויסקן צערשפּאָסענן, измолочное зерно,
крупъ. גָּרֶשׂ כרמל (ויקרא ב׳ י״ד), מְגֻרָשָׂה
(שם שם מ״ז). ובמשנה:

2) גְּרִים, שם. כתושי הפולין, פולן
טחונים, צערשפּאָסענע באָהנען,
истолоченныя бобы. נאמנין על הפול
ואין נאמנין על הַגְּרִיסָן (פאה ח׳ ג׳), וּגְרִים
נגעים כְּגְרִים הקלקי (כלים י״ז י״ב), גרים
שהוא שעור לנגעים הוא חצי הפול מגרים
הקלקי (עיין קלקי).

2) גָּרוֹס, במשנה, ש״ת. לא נמצא כ״א
בלשון רבים, מי שמלאכתו
לגרוס גרוסי פולין. הדשושות והגרוסות
(מו״ק ב׳ ה׳), גרייפּנער, רחים של גרוסות
(מנחות י׳ ד׳).

ב)2) גָּרַם, ארמית. למוד, והתיחד לתלמוד
תורה, לערנען, учиться. ומצוי
הרבה בגמרא, הוה גרסינא בגו ביתא (ברכות
ח׳ ע״א), והתיחד ללמוד בלא עיון ודיוק,
הא למ״גרם הא לעיוני (תענית י׳ ע״ב), חד
גרים ולא דייק (ב״ב כ״א א׳), ובמפרשי הש״ס,
הצעת צורת מאמר למודי, הכי גרסינן.

2) גִּירְסָא, ש״נ. למוד, דאס לערנען, уче-
nie. לא הוה פסיק פומיה
מְגִירְסָא (שבת דף ל׳ ע״ב). ומזה מטבע וצורת
מאמר למודי, לעזארט.

א) גָּרַע, פ״י. א) עקר הנתינו המעטה
וחסור מן הכמות המשוערת,
פֿערמינדערן, אַבנעהמען, уменьшать, убавлять.
וקשורו במ״ם ביחס אל הדבר
שממעטין ממנו, ולא תִגְרַע ממנו (דברים י״ג
א׳), וממנו אין לִגְרֹעַ (קהלת ג׳ י״ד), לא
תִגְרְעוּ מלבניכם (שמות ה׳ י״ט), ובחסרון
הקשור, אל תִּגְרַע דבר (ירמ״ה כ״ו ב׳). ומזה
בענין מניעה, שארה כסיתה וענתה לא
יִגְרָע (שמות כ״א י׳), ענטציהען, отнимать,
лишать. וַאֲגָרַע חקך (יחזקאל מ״ה כ״ז). ומזה
ב) הסרה העלמה, אַבוועגדרן, отворачивать,
отвлекать. לא יִגְרַע מצדיק עיניו (איוב ל״ו
ז׳). ובא, וְהִגְרַע שיחה לפני אל (שם מ״ו ד׳).

י״מ המעטה והקטנה, תמעיט ותקטין שיחתך (תפלתך) לפני ה׳, הפך ולפני ה׳ ישפך שיחו (תהלים ק״ב א׳). וי״מ בענין הקטנה במעלה, считать, גערינג האלטען — שאָצען, неважным. עד״ש בתלמוד, כמה נָרוּעַ אדם זה (שבת דף נ״ג ע״ב), מלאכה נְרוּעָה (בתר׳ שם צ״ו ע״ב) וְתֶגְרַע אליך חכמה (איוב ט״ו ח׳).

י״מ מענין משיכה אל: עצמו, כי המושך דבר אליו גורע אותו ומחסרו ממקום שהיה שם בתחלה (ועיין גָּרַע ב׳). וגם אני אֶגְרַע (יחזק׳ ה׳ י״א) תיב״ע, אף אנא אקטוף. וכנראה שהיה קורא אגדע בדלי״ת (ועיין מנחת ש שזהו מן החלופים שבין מערבאי (בני א״י) ומדינחאי (בני בבל) למערבאי ברי״ש ולמדינחאי בדלי״ת). ולפי המוסכם ענינו אגרע כבודך או מספרך, וי״מ שהוא נמשך אל הסמוך ולא תחום עיני, וטעמו ואני אגרע עיני ולא תחום עיני (ועיין גָּרַע ג׳). ובבינוני פעול, וכל זקן גָּרֵעָה (ירמיה מ״ח ל״ז), ובישעיה (פ״ז ב׳) גדועה, חסרה וקטופה (ועיין גָּרַע ג׳). ובגמרא, גּוֹרְעִין ומוסיפין ודורשין (יומא דף פ״ח ע״א) גורעין אות מתיבה אחת ומוסיפין אותה על תיבה אחרת ודורשין דרש להלכה, ד״מ כתיב ולקח מדם הפר (ויקרא ד׳ ה׳) ודרשינן כאלו היה כתוב דם מהפר. וכמו כן בענין פחות במעלה, מה הַגְּרוּעַ הזה (בראשית רבה ס״א), הַגְּרוּעִים שבהם (שם כ״ח). ועל דרך לשון הארמית, גְּרִיעָא דכלהו (גיטין ע׳ ע״א), גְּרִיעָא מאמר (יבמות נ״א ע״ב).

הנפעל, מן הקל, היות נמעט, נחסר, פּאר מינדערט, פֿאררינגערט ווערדען, быть умалену, убавлену. כי אין נִגְרָע מעבדתכם דבר (שמות ה׳ י״א), וְנִגְרָעָה נחלתן מנחלת אבתינו (במדבר ל״ו ג׳), למה יִגָּרַע שם אבינו מתוך משפחתו (שם כ״ז ד׳), יבלה ולא יזכר שמו. ובענין נבוי סך מה מסך גדול, אַבגענאָמען, אַבגערעכנעט ווערדען, быть отсчитану. וְנִגְרַע מערכך (ויקרא כ״ז י״ח).

הפיעל, פ״א במקרא, כי יִגְרַע נטפי מים (איוב ל״ו כ״ז), תרגומו, ארום ימנע. מעין הקל, צו ריקקראַלטען, удерживать. ורש״י בשם י״פ פי׳ יגרעם מן השמים להורידם לארץ (ועיין גָּרַע ב׳). ובגמרא בענין נכוי מחשבון, מְגָרַעַת מפדיונה (קדושין י״א ע״ב).

2) גָּרוּעַ, בגמרא, שם. א) נכוי מחשבון, אַבצוג, вычетъ. לא תעלה לו בְּגָרוּעַ (ב״מ ק״ו), אין מקדשין לגאול בְּגָרוּעַ (ערכין כ״ד ע״ב). ב) בוסר בענבים, הוא בוסר הוא גָּרוּעַ (ברכות ל״ו ע״ב), (ועיין גרע ב׳).

2) גָּרָעוֹן, במשנה, ש״ז. נכוי, אַבצוג, вычетъ. בְּגָרָעוֹן כסף (קדושין פרק א׳ ב׳).

2) גְּרִיעוּת, בגמרא. חסרון ופחיתות, הפסד ורעה, מאנגעל, שאדען, убыток, недостатокъ. והפוכו, מעליותא, מאי גְּרִיעוּתָא דפונדקית (יבמות קכ״ב ב׳) איזה חסרון והפסד בעדות הפונדקית, מפשר ליה לְגְרִיעוּתָא (ברכות נ״ז ע״א), תרתי לְגְרִיעוּתָא (ב״ק צ״ט ע״ב).

מְגָרְעָה, ש״נ. במלאכת הבנין, פחיתת ומעוט בעובי החומות, אַבזאַץ, уступъ. כי מְגָרְעוֹת נתן לבית (מ״א ו׳ ו׳).

ב) גָּרַע, פ״ו. הקל, ענינו לפי הנראה שטיפה ונזילה, צושטראָממען, приливать. וְתִגְרַע אליך חכמה (איוב ט״ו ח׳), בתרגומו, ואיטפת לותך חוכמתא. ובמובן זה יתכן שיפרש וְתִגְרַע שיחה לפני אל (שם שם ד׳) שפיכה. ע״ד, ולפני ה׳ ישפך שיחו (תהלים ק״ב א׳), אלא ששם הכוונה הצעת דברים בהכנעת הנפש, ופה ענינו רבוי דברים וטענות, ועל דרך שפירש״י (איוב ל״ו כ״ז).

הפיעל, מעין הקל, שפיכה ושטיפה ערגיעסען לאסען, כי יְגָרַע נטפי מים (שם ל״ו כ״ז), וכן פירש ר׳ יונה בירושלמי, שעל מה ששנינו במשנה הגפנים מְשַׁגְּרְעוּ אמר משיזחילו מים כמה דאת אמר, כי יְגָרַע נטפי מים (שביעית ד׳ י׳). וכנראה שבטעם זה א״ר אסי הוא בוסר הוא גרוע וכו׳ (בבלי ברכות ל״ו ב׳), כלומר בוסר וגרוע אחד הוא, ובבוסר אמרו בשעת כניסת המים לבוסר (נסין ל״א א׳). והרמב״ם פירש משיגרעו משיעשו גרעינין (ועיין בסמוך). ובאבות דר׳ נתן אמר, בשבחים שהיה ריב״ז קורא

לתלמידיו, וישמעאל בן חנניה קרא לו גָּרוּעַ במדבר שמחזקת טימיה (פ"ד). והעיר הר"ר קאָהוט שכן גרא בלשון ערבית הזחלת מים, ויש גורסין ערוגה.

2) גַּרְעִין, גַּרְעִינָה, במשנה, שם. חרצן, קערן, ядро. אין מסיקין בְּגַרְעִינֵיהֶן (שבת כ"ט ע"א), כמוה וְכִגַרְעִינָתָהּ (יומא פרק ח' ב'). ובגמרא, שאלו גראינין (באל"ף) או גרעינין (בע"ן), אמר רבא בר עולא ונגרע מערכך (שבת ע"ז ע"ב). ופי' הערוך גרוע שבפירות, פ"א שהגרעין גורע את האוכלין, ורש"י פי' שהגרעינין זורקין ונגרעין מתוך האוכל (ועיין הערה).

3) מְגָרַע, בפיוט. לפי הנראה ענינו הגרה ונזולה, צושטראָמעמן, приливъ. להטיף ממנה מְגָרַע נטפי מים (נשם תכנם), וזה ברמז אל הפסק, כי יְגָרַע נטפי מים (איוב ל"ו כ"ז). והרוו"ה פירש באופן אחר.

הערה. יסודו של גָּרַע זה, הוא גר הדומה אל גַּל בעיקר הנחתם נדנוד ופלטול, ומזה פריצת דבר ממקומו. וביחוד פריצת נוזלים, ושעל כן נגזר מן גַּל, גלה, גלל, גלע. ומן גַּר, נגר, גרע. ומזה יתבאר לנו עיקר הוראת השם גַּרְעִין והדומה לו גַּלְעִין, בהוראת חַרְצָן, דבר הבוקע ופורץ בגוף הפרי, וכעין השם חרצן מגזרת חרץ, עושה חריץ.

ג) 2) גָּרַע, ארמית. גלוח, שעערן, ראַזירן, стричь, брить. ותגלח את שבע מחלפות (שפטים ט"ז י"ט) תיב"ע וגרעת, ומזה, וכל זקן גָּרָעָה (ירמיה מ"ח ל"ז), ומזה לדעתנו, וגם אני אָגְרַע (יחזקאל ה' י"א) אגלה, שהנבואה ההיא כולה מיוסדת על העברת תער הגלבים על ראש הנביא וזקנו וחלוקת השער לשלשה חלקים, רמז לשלש מיני פורעניות. ולזאת חותם ואומר, וגם אני אָגְרַע, אגלח את כל העם כולו, ומסיים שלשתיך בדבר ימותו וגו' (שם י"ב). ובא יחום פעולה כזה אל הש"י בישעיה, יגלח ה' בתער השכירה (ז' כ'), ומצאתי שכן פי' גם הרשד"ל.

2) גָּרַע, ארמית, ובמשנה. אומן מיוחד לגלוח השער, סָפֶר, באַרבירער,

גָּרַף, פ"י. הקל סחיבה, טאָטע וכיבוד, וועגראַפֿען, וועגשוועמען, וועגפֿענגען, אויס-פֿענגען, уносить, выметать. ובערבית ענינו חטיפה, נחל קישון גָּרָפָם (שופטים ה' כ"א). ובמשנה, גּוֹרְפִין מלפני הפטם (שבת כ' ד'), עד שֶׁיְּגָרְפוּ (שם ג' א'), אויספֿענגען, выметать. ובענין רדוי דבר מאכל לְגָרוֹף בה את הגרוגרות (שם י"ז ב'), הערויס האָלטען, вынимать. גּוֹרְפָן לו את חביותיו (שמחות ח' ד'). ובהשאלה, התחילה גורפת מחוטמה (ב"ר ס"ו). והפעול, מוליאר הַגָּרוּף (שם ג' ד'), שהוציא ממנו את האפר והגחלים, מים הַגְּרוּפִים מן המוליאר (פסחים מ"ב א'). ופרש"י לשון שיריים שממצין מנחושתו של שוליו. שלא יהיו אומרים גָּרוּף מביתו של אבימלך (ב"ר נ"ג), סחוב מוצא ומושלך דרך בזיון. ופירושו של הר"ר קאָהוט דחוק.

2) גָּרָף, בגמרא, שם. כלי קבול לדברים מאוסים שעשוים להתכבר, גָּרָף של רעי (שבת קכ"א ע"ב).

מַגְרֵפָה, ש"נ. פעם אחת במקרא, עבשו פרודות תחת מַגְרְפוֹתֵיהֶם (יואל א' י"ז) תרגומו, אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתיהון, פירש מגרפה כמו מגופה בתוספת ר"ש, שפּינד, затычка, втулка. והפרחון פירש נתעפשו גרגרי חטה תחת הפירותיהם שחופרת וגורפת המחרשה, אַבּגעריסענעם עדדשטיק, ערדשאָללע, глыба. ויתכן שהוא מענין השם מגרפה הבאה במשנה, מגרפה לגרוף בה את הגרגרת (שבת י"ז א'), והוא כלי לחלק את הדבלות לגרגרות נפרדות, שופּפל, лопата. שהם כפי הנראה נקראו פרודות בלשון המקרא (עיין פרד). ושעור הכתוב כי הפרודות הנשארות דבקות במגרפות מתעפשות תחתיהן, לפי שהמגרפות מונחות בטלות במקומן ואין צורך בהן כי אין תאנים

בתאנה, ולזה נוטה גם דעת לעווי, הסל על ראשו ומַגְרָפָה בתוכה (זבחים צ"ט ע"ב), מַגְרָפָה שנטלה כפה (כלים י"ג ד'), מַגְרְפוֹת זקרדומות (ב"ב ל' א'). ובא השם גם בלשון זכר, הב לי אבן והוא נותן את המגרף (תנחומא פרשה נח). ומזה ב) כלי לגרוף עצמות, חוץ מן הסל וְהַמַּגְרָפָה והמריצה המיוחדין לקברות (שקלים ח' ב'), וכמו כן כלי כבוד ושאטא, קehrbezen, метла. נטלו את הַמַּגְרְפוֹת והצינורות (תמיד ב' א') לגרוף את הדשן, ויעיו ומזרקתיו (שמות כ"ז ג') ת"א וּמַגְרְפוֹת. ג) במשנה, מיריחו היו שומעים קול המגרפה (תמיד ג' ח'). ובגמרא ערכין אמרו על זה, מגרפה היתה במקדש ועשרה נקבים היו בה כל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר, נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר (ערכין י"א א'). ושנינו עוד, נטל אחד את המגרפה וזורקה בין האולם ולמזבח, אין אדם שומע קול חברו בירושלים מקול הַמַּגְרֵיפָה (תמיד ה' ו') וצ"ע מה טיבה של הכלי, ועל שם מה נקראת כן.

2) מַגְרוֹפִית, בדברי חז"ל, שם. כעין מגרפה, кehrbezen, метла. על משקל הארמית, ארבעה ראשי נהרות היה פוסק בְּמַגְרוֹפִית אחת (ב"ר ט"ז).

2) גְּרוֹפָה, במשנה, ש"נ. זיתים לקוץ כניה שתי גרופיות (ב"ב ה' ג'). בעל נמוקי יוסף כתב בשם י"מ שהוא מלשון אגרוף, ובשעור מדבר שמניח כשעור שני אגרופין, וכן פירש הרמב"ם. והנראה כפירוש הרשב"ם שהוא ענף עץ זית כמ"ש במדרש, יחורים לתאנים וּגְרוֹפִיּוֹת לזיתים (ב"ר ל"א), ästhl цвiтвь, масличная вѣтвь. וכנראה נקראו ענפי עץ הזית כן מפני שהיו משתמשים בהם לטאטא ובבוד, על דרך השם מכבדות של תמרה (ע"ז ע"ש). ומזה, גְּרוֹפִית של זית טהורה עד שתשלק (כלים י"ב ח'), שיחדו אותה לכלי טאטא. וכן נקראו גם ענפי השקמה, ע"י שהיה שאול גְּרוֹפִית של שקמה (ב"ר ט"ז), משל לדבר שפל שאין בו תוחלת.

אָגְרוֹף, ש"ז. כפי שמושו במשנה ובדרז"ל ענינו כלל אצבעות היד, כפופות וגרופות תוך הכף, фуйстъ, гевбаллъ-ter האנד, кулакъ. באבן או בְּאָגְרוֹף (שמות כ"א י"ח), ולחכות בְּאֶגְרוֹף רשע (ישעיה נ"ח ד'). ובמשנה, שעורו כמלא אגרוף גדול (כלים י"ז י"ב). ובהשאלה כח הזרוע, בעלי אֲגַרְפִּין (סנהדרין כ"א ע"א), אוי לי מֵאֲגַרְפָּן של הנופה נתעוותו מיום שגבר אֲגַרְפָּהּ של הנופה נתעוותו הדינים (סוטה פרק מ"א ב'), ואת באגרוף, בבורמיוא, וכן ת"י ביעיה. והרשב"ם מסבים לפירושם ואומר כפי הפשט בתרגום, הוא מין אבן או לבנה, שהרי מהשלכת אבן מדבר הכתוב. וביו"ב בנגעי בתים אצל וחלצו האבנים בלבנים או בכורמיין, וכן להכות באגרוף רשע באבן גדולה אשר ימות בה. ולפי פירושם יהיה אגרוף כמו גרב עפר, эрдшаллъ, глыба.

2) גְּרִיץ, גְּרִיצָה, סורית, ובמש' שם, חלת לחם עבה ועגולה, ринделъ, дiскасъ вразкускы, булка хлѣбъ. להיות אופין פתן גְּרִיצִין (ביצה ב' ו') ותרגום חלות (ויקרא ז' י"ב) גְּרִיצָן.

גָּרַר, פ"י. דומה אל גָּלַל בהוראת שלטול והעתקת עצם ממקומו, והתיחד שרש גרר בקל א) לשלטול של משיכה וסחיבה, шлепать, тащить, влечь. וְגָרַהוּ בחרמו (חבקוק א' ט"ו), (ועיין גור). ובמשנה, גורר אדם מטה כסא וכו' (שבת דף כ"ב עמוד א'), שמא גָּרְרָה חולדה (פסחים א' ב'), כל אחד ואחד אני גוררו למבולו (שמ"ר כ"ב). ובא, וְגוֹרֵר את הטפלה (כלים ה' ו'), קולף, абшабвать, сколъ-блять. (עיין פיעל). ובהשאלה, גּוֹרֶרֶת עון (אבות ב' ב'), עבירה גּוֹרֶרֶת עבירה (שם ד' ב'), тащить за со-бою. (עיין גרם). ובבינוני פעול, גרים גְּרוּרִים (ע"ז כ"ד א') נמשכין מעצמן. ובמדרש, שמונה גרורין וחמשה קשורין (במדבר י"ח), חוטי הציצית היוצאים מן הקשורים שהם תלוים וכמו נגררים. ומזה ב) משיכת המאכל הנלעס פעם אחת מתוך הגרון אל הפה לחזור וללעסן שנית, העריעציהען,

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

גָּרָה לא יָגָר (ויקרא י"א ז'), разжевывать. הקמץ מפני האתנח.

הנפעל, במשנה, היות נמשך, גע- быть таскаему, שלעפט, נעצאָגן ווערדן, נגר הַנָּגָרָ (ברובין י' י"א), тянуту, влечену ואיננה נִגָּרֶת אלא ע"ג כלים (ביצה ב' י'). לדעת קצת יהיה נִגָּרוֹת ביום אפו (איוב כ' כ"ח) נפעל משרש זה, בענין נסחבים וכלים, הינגעראַפֿט ווערדן, פֿערשוויגדן, увле- быть чену, изчезать ביתו, (עיין גלה, נגר).

הפיעל, בענין התוך וכריתה לחתיכות קטנות ע"י משיכת המגרה בהולכה והבאה, צערשנייִדן, זאָגן, пилить, разрѣзать. וע"ד ההשאלה כריתה ואבדון, שד רשעים גָּגְזָם (משלי כ"א ז'), בחסרון אות הכפל. ובמשנה בקל, מגרה לִגְרוֹר בה את הגבינה (שבת י"ז ב'). ומזה:

בפועל, מְגֹרָרוֹת במגרה (מ"א ז' ט'), צערוּאָגט ווערדן, быть распилену.

ההתפעל, התגולל והתחולל, סער סְתָגְּרֵר (ירמיה ל' כ"ג), זיך העראויפֿוואָלצען, разразиться.

גֵּרָה, ש"נ, המאכל הנלעס והנחתך לפתותי חתיכות קטנות, צערמאָל- דראָבלטעס, צערקוימטעס, пере- раздробленное, жеванное. מעלת גֵּרָה (ויקרא י"א ג'), והוא גֵּרָה לא יָגָר (שם שם ז'). ובמשנה השתמשו בשם זה לכלל אברי הצואר הקנה הושט והריאה, החזה וַהֲגֵרָה (יומא ב' ג', תמיד ד' ג') דומה לשם גָּרוֹן, והר"ר קאהוט גוזרו מלשון פרסית.

גָּרוֹן, שם. פנימית הצואר על שם שהוא גורר המאכל מחתכו ומהתכו, קעה- לע, гортань, горло. וכולל את הושט אבר הבליעה, שפייז ראָהר, שלונד, пище- вой каналъ, глотка. וגְרוֹנֵךְ מצמאה (ירמיה ב' כ"ה), קבר פתוח גְּרוֹנָם (תהלים ה' י"ד). וכמו כן את הקנה, אבר הנשימה והקול, קרא בְּגָרוֹן (ישעיה נ"ח א'), רוממות אל בִּגְרוֹנָם (תהלים קמ"ט ו'). ובהשאלה כנרדף לשם צואר, האלז, шея. נטויות גָּרוֹן (ישעיה ג' ט"ז), ורביד על גְּרוֹנֵךְ (יהוקאל ט"ז א'), לד"ק נגזר השם מן הכפולים וקמ"ץ פ"פ הוא במקום פת"ח מפני הדגש וע"מ חלון, אך להיות שבבנויט הפ"א בשו"א נראה שהוא מנל"ה וע"מ גָּאוֹן.

גַּרְגֶּרֶת, ש"נ. נרדף לשם צואר, וביחוד על חיצונות הצואר, קשרם על גַּרְגְּרוֹתֶיךָ (משלי ג' ג'), ונמצא רק ארבע פעמים בספר משלי. ובמשנה מיוחד אל אבר הקנה, שחט את הושט ופסק הַגַּרְגֶּרֶת (חולין פרק ב' ד'), פיקה של גַּרְגֶּרֶת (שם ו' ם'), ואולי ע"ש שהקנה כלו מחובר מחוליות קטנות עגולות דבוקות זו בזו. יש גוזרים את זה שבמשנה מלשון יונית ταρίχαιον, גורגעל, глотка. והנראה שמקורו עברית.

מְגֵרָה, שם. כלי בעל פיפיות וחריצים לחתוך דבר קשה, זאָגע, пила.

וישם בְּמַגֵּרָה, скобель, стругъ ובחרצי הברזל ובמגזרות הברזל (ש"ב י"ב ל"א), ובדהי"א בענין זה נאמר (כ' ג') וישר בַּמַּגֵּרָה ובחריצי הברזל וּבַמַּגֵּרוֹת. והנראה שבזה האחרון נחסר הזיי"ן והראוי במגזרות. ובמשנה, מְגֵרָה לגרור בה את הגבינה (שבת י"ז ב'), מְגֵרָה שנטלה שניה (כלים י"ג ד'). ומענין התתוך והפרוד ע"י משיכה וגרירה לחלקים קטנים מפורדים באו השמות:

גָּרָה, ש"נ. מטבע קטנה שבקטנות. עשרים גֵּרָה השקל (שמות ל' י"ג). לדעת הראב"ע הם גרגירי חרוב, והנכון שהיו פרורי מתכות קטנות, והוא על דרך השם פרוטה בארמית מן השרש פרט (עיי"ש),

גַּרְגַּר, ע"ד הכפולים המרובעים, שם. כולל פרי קטן עגול, על דרך השם פרודה, פרט, או על שם שהוא נגרר ומתגלגל, בעערע, ягода. שנים שלשה גַּרְגְּרִים (ישעיה י"ז ו'). ויתכן שהם הזיתים שמניחין בראש האילן שיתיבשו (ועיין גַּרְגַּר). וכן קראו במשנה לשאר גושי עצמים קטנים. בפלפל וּבְגַרְגַּר מלח (שבת ו' ה'), זאלצקאָרן, крупинка, зерно. ובענין תל קטן, גַּרְגַּר של צרורות (שביעית ג' ז'), תל של צרורות, קלומפען, комъ, глыба. ובא מיוחד לשם

מין ירק ע"ש קטנות גרעיניו, וְהַגַּרְגַּר של אפר (שם ס' א'), זנאф קאץ горчица. ובת"י גרגירי חטה (דברים ל"ב ו'), ווייצענ-קאץ пшеничное зерно.

2) גַּרְגֶּרֶת, ש"נ, במשנה. פרי תאנה יחידי, בהפך מן דבלה, שהוא גוש תאנים כבושות יחד, נוטל גַּרְגֶּרֶת אחת (דכאי ז' ג'), (וברמונים נקרא פרד) ע"ש. וברבוי, וּבְגַרְגְּרוֹת (פאה ח' ה'), ומן השמות האלה בא במשנה הפעל ע"ד הכפולים:

2) גָּרְגֵּר, פ"י. ועניינו א) לקיטת הַגַּרְגְּרִים ממקום גדולם, מְגַרְגֵּר ואוכל (מעשרות ב' ו'). מְגַרְגֵּר באשכלות (שם ג' ס'). ב) ייבוש פירות לעשות מהם גרגרות, המניח זיתיו בגג לְגַרְגְּרָם (סהרות ס' ו'). ומזה, הזית הראשון מְגַרְגְּרוֹ בראש הזית (מנחות ח' ד'). ובמדרש, הזית הזה עד שהוא באילנו מְגַרְגְּרִין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית (שמו"ר ל"ו). ובגמרא שאלו, מְגַרְגְּרוֹ תנן או מגלגלו תנן (מנחות פ"ו א'), ע"ש ברש"י שהענין אחד במובנו, והדיוק אינו כי אם בגזרת הפעל, וזה לפי שהפעל גרר קרוב לפעל גלל ברוב הוראותיו. ובארמית, עניינו עשות פרי ובשולו, מְגַרְגֵּר ומצלח (תהלים א' ג'). ג) שפשוף משקים בגרון, גורגלען, полоскать горло, горла-нить. ואם גָּרְגֵּר כשר (פרה ס' ד'), גָּרְגָּרָה בשוק (נמין פ"ט א'). רש"י פי' הלכה נטויות גרון, והנראה שהוא שתיה דרך סביאה, ומסכים אל הקודם, אכלה בשוק. ומזה:

2) גַּרְגֶּרֶן, ש"ת, לזולל וסובא, זויפֿער, פֿרעסער, пьяница обжора.

השותה כוסו בבת אחת הרי זה גַּרְגֶּרֶן (פסחים פ"ה ב'), נשים גַּרְגְּרָנִיּוֹת הן מנין מן חוה, דכתיב ותרא כי טוב הוא למאכל (בראשית רבה פרשה מ"ה), מפני שהנשים גרגרניות הן שהיא חשודה לגלות את הקדרה של חברתה לידע מה היא מבשלת (סהרות ז' ס'). ובהשאלה, להוט אחרי התאוה הרי זה גַּרְגֶּרֶן (נדה י' ח'). ומזה:

2) גַּרְגְּרָנוּת, שה"פ. זה עשה בְּגַרְגְּרָנוּתוֹ (ירושלמי ברכות ו' ב').

גָּרָר, שע"פ. עיר וממלכה קדמוניה בארץ פלשתים עוד בימי אברהם ויצחק ומלכה אבימלך נקרא מלך גְּרָר (בראש' כ' ב') ומלך פלשתים (שם כ"ו א'), ועל שם העיר נקרא גם נחל אחד בשם נַחַל־גְּרָר (שם שם י"ז) אף שהיה כנראה רחוק מן העיר. ובבאור גבול הכנעני נאמר: מצידון באכה גְּרָרָה עד עזה (שם י' י"ט), ולא נזכר השם גְּרָר במקרא בכל דברי בני ישראל במלחמותיהם עם הפלשתים, כי אם במלחמת אסא מלך יהודא עם זרח הכושי, שרדפו אסא עד לגרר ושהכה את כל הערים סביבות גְּרָר (דהי"ב י"ד י"ב י"ג). חכמינו ז"ל אומרים גְּרָר זו גרדיקו (ב"ר פרשה נ"ב, ירושלמי שביעית), ולא ידענו איפה היא.

גָּרַשׁ, פ"י. עקרו טלטול והעתקה, הקל, עניינו א) טלטול ועקירה ממקום למקום בכח, אומטרייבען, הערויסווארפֿען, изго-нять, взметать. וַיְגָרֶשׁוּ מיטיו רפש וטיט (ישעיה נ"ז כ'). ומזה ב) שלוח זולתו והרחקתו ממקומו בעל כרחו, וביחוד בכעס, פרייבען, פֿערטרייבען, פֿערייגען, прогнать, гнать. הנני גֹּרֵשׁ מפניך (שמות ל"ד י"א). ולא נמצא בקל בהוראה זו כי אם פעם אחת במקרא, ובבינוני פעול רק בל"נ לאשה אשר שלחה בעלה מביתו בספר כריתות, ואשה גְּרוּשָׁה מאישה (ויקרא כ"א ז'), אלמנה וּגְרוּשָׁה (במדבר ל' י'). ובגמרא, בני גְּרוּשַׁת הלב (נדרים כ' א'), אשה שהסכים בעלה בלבו לגרשה, ווישבת תחתיו, ועיקר שמושו בבנין פיעל.

הנפעל, טעין הקל, א) היות נעקר ונעבר, אויפגעוויהלט ווערדען, быть взгоня-ему, взволнуему. כים נִגְרָשׁ (ישעיה נ"ז כ'), וְנִגְרְשָׁה ונשקעה כיאור מצרים (עמוס ח' ח'). ב) היות מטולטל ומרוחק ונדחה, פֿערי-יאגט, פֿערטרייבען ווערדען, быть изго-няему. נִגְרַשְׁתִּי מנגד עיניך (יונה ב' ה'), ודומה לו נגרזתי (תהלים ל"א כ"ג).

הפיעל, מעין הקל, וביחוד שלוח והרחקה בכעס, פֿאַרטרייבען, פֿערטרייבען, прогнать. הן גֵּרַשְׁתָּ אתי היום (בראשית ד' י"ד), גֵּרַשׁ האמה הזאת (שם כ"א י'). וכן בבחינת עם כלו, וְגֵרַשְׁתִּי את הכנעני (שמות ל"ג ב'),

הָגָרֵשׁ גוים ותטעה (תהלים פ׳ ט׳).

הפועל, כי גֵרְשׁוּ ממצרים (שמות י״ב ל״ט), מן גו וָגָרַשׁ (איוב ל׳ ה׳). ובמשנה התיחד לאיש המשלח את אשתו בספר כריתות, כתב לְגָרֵשׁ את אשתו (גטין ח׳ ח׳), הַמְגָרֵשׁ את אשתו (שם שם ט׳). וביחוס אל האשה שהיה הגט עשוי ובא לידה כהלכה, הרי זו מְגוֹרֶשֶׁת, אינה מְגוֹרֶשֶׁת (שם ח׳ א׳). אבל השם גְּרוּשָׁה הוא ש״ת סתם לאשה גורשה. וכן השתמשו בהתפעל, שנתארסה וְנִתְגָּרְשָׁה (כתובות נ׳ ג׳), מה ראתה אמן של אלו לְהִתְגָּרֵשׁ (נדרים פ׳ ט׳).

גֶּרֶשׁ, ש״ת מליצי, לפרי שהארץ מוציאה ומעתקת מחיקה, ועל דרך השם תבואה מפעל בוא, ובעין גזרת השם שגר (שגר אלפיך) מן הפעל שגר, בהפוך האותיות, שענינו שלוח פרי בטן, וממגד גֶּרֶשׁ ירחים (דברים ל״ג י״ד), והם הפירות שהלבנה מבשלתן, כפל של תבואת שמש, ורבוי השם יְרָחִים ת״א מריש ירח ביחה, ופירושו שהארץ מוציאה מדי חדש בחדש. והנראה שלפי שהירח גומר הלוכו בחדש אחד, נתיחש גרוש וצמיחת הפירות שהלבנה מבשלתן, אל ירחים רבים. ובתרגום השמרוני, טרדי ירחיה.

גָּרְשָׁה, שה״פ או ש״נ, הרימו גָּרְשֹׁתֵיכֶם מעל עמי (יחזקאל מ״ה מ״ט) תרגומו חקלתכון, וענינו מכשול ותקלה, ולא ידענו להבין כוונתו. ורש״י פי׳ סלקו את שאתם מגרשים את עמי, פֶּערטרייבונג, פֶּערפֶאלגונג, гоненіе. והנכון שהוא תאר למסים שמוציאים בע״כ של הנותנים. וכעין השם תבואה שכולל גם כל הכנסה. ובכללה גם הכנסות שלא כדת, כמו תבואת רשע לחטאת (משלי י׳ ט״ז), עפרעססונג, вылужденный, налогъ.

מְגָרֵשׁ, שה״פ, ע״מ הארמי, למען מְגָרְשָׁהּ לבז (יחזקאל ל״ו ה׳) תרגומו, בדיל לתרכותא, וכן פירש״י לפי שראו גירושה, פֶּערטרייבונג, изгнаніе. וי״מ מן גרש ירחים, פֶּרוכט, ערטראג, плодъ, доходъ. כל תבואות הארץ ופירותיה יהיו לבז (ועיין בסמוך).

מִגְרָשׁ, ש״ז. מקום המרעה סמוך לערים אשר לשם גורשים את הבהמות למרעה, ומיוחד גם לתשמישים אחרים. ויתכן עוד שנקרא כן ע״ש שהוא כבליטה יוצאת מן העיר מיוחדת לכל תשמישי חוץ, ווייידעפֶלאָגץ, פֶּרייפֶּלאַץ, שהוא מן פרייבען) וויינ-בילד, פֶאָרשטאדט, выгонъ, пригородъ (במדבר ל״ה ב׳), וּמִגְרָשׁ לערים סביבותיהם (במדבר ל״ה ב׳), וּמִגְרָשֵׁיהֶם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם (שם שם ג׳), ומגרשים כאלה היו מיוחדים לערי הלוים (שם), ושדה מִגְרַשׁ עריהם (ויקרא כ״ה ל״ד), את חברון ואת מִגְרָשֶׁיהָ (יהושע כ״א י״ג). וכולל גם את הבנינים הנמצאים שם. וע״ש המגרשים המיוחדים לערי הלוים נקראו עריהם: עָרֵי מִגְרָשׁ (דהי״א ו׳ ג׳), או סתם מגרשים, כי עזבו הלוים את מִגְרְשֵׁיהֶם (דהי״ב י״א י״ד). ומזה העיר והכפר הסובב אותה בכללה. ובא בהשאלה לסתם מחוז וגליל ארץ, область. ירעשו מִגְרָשׁוֹת (יחזקאל כ״ז כ״ח). ברבוי נקבות, פ״א במקרא. ויתכן שמזה הענין, למען מִגְרָשָׁהּ לבז (שם ל״ו ה׳) כל מחוז א״י בכללה, וענין לָבַז כמו לָבָז, והמפיק ליופי הכריאה. וכן יפול על כל חבל הארץ השייך אל רשות בנין גדול, וחמשים אמה מִגְרָשׁ לו סביב (שם מ״ה ב׳), ובמקדש הכתוב מדבר, פֶאָרפֶלאַץ, פֶּרייפֶלאַץ, площадка.

2) גֵּרוּשׁ, גֵּרוּשִׁין, שה״פ. א) שלוח והברחה בכלל, פֶּערטרייבען, изгнаніе. ודנתי אותו בְּגֵרוּשִׁין ובשלוחין (פתיחתא איכה רבתי ד׳), וידוע ענין גֵּרוּשׁ ספרד, גֵּרוּשׁ אשכנז. ובמספר רבים גֵּרוּשִׁין. ב) שם, בהלכה, מעשה גרוש איש את אשתו בגט כריתות, עהעשיידונג, разводъ. והמשורר ר׳ עמנואל אמר בהשאלה מליצית, גֵּרוּשַׁי התבל הם נשואי העוה״ב (מחברות עמנואל).

גֵּרְשׁוֹן, גֵּרְשֹׁם, שע״פ. א) בן לוי בן יעקב (בראשית מ״ו י״א), ובספר דהי״א נקרא גֵּרְשֹׁם (ו׳ א׳ ב׳ ובשאר מקומות). ובשם היחס, משפחת הַגֵּרְשֻׁנִּי (במדבר ג׳ כ״א). ב) גֵּרְשֹׁם בן משה רבינו ע״ה (שמות ב׳ כ״ב). ג) מבני פנחס גֵּרְשֹׁם (עזרא ח׳ ב׳). בבאור השם גרשם בנו של משה

רבינו ע"ה נאמר בתורה, כי אמר גֵּר הייתי בארץ נכריה (שמות ב' כ"ב). ויתכן שמטעם זה נקרא גם גרשון בן לוי. והנראה כי זה של בן לוי שבכל מקום שנזכר בתורה נקרא גֵּרְשׁוֹן בנו"ן, יסודו ג ר ש בענין צמח וגדול, מן גֶּרֶשׁ ירחים.

גֶּשֶׁם, ש"ז. קבוץ נטפי המים היורדים מן העבים, ונרדף לשם מטר, רעגען, дождь. כי לא היה גֶּשֶׁם בארץ (מ"א י"ז ז'), ויהי גֶּשֶׁם גדול (שם י"ח מ"ה). וכולל כל מיני הגשמים, ויורד לכם גֶּשֶׁם (יואל ב' כ"ג) גשם לתועלת, גִּשְׁמֵי ברכה יהיו (יחזקאל ל"ד כ"ו), ולהפך גשם גדול מזיק, ויהי הַגֶּשֶׁם על הארץ (בראשית ז' י"ב), госсрегенъ, ливень. וְגֶשֶׁם שטף באפי (יחזקאל י"ג י"ג). ובא נרדף עם מטר, וְגֶשֶׁם מטרות עזו (איוב ל"ז ו'). וכן עם שאר מיני גשמים, גֶּשֶׁם ויורה ומלקוש (ירמיה ה' כ"ד). וברבוי, והעת גְּשָׁמִים (עזרא י' י"ג), כמו והעת עת גשמים, רעגенцайт, дождливое время. ובמשנה, יְמוֹת הַגְּשָׁמִים (פאה ב' א'), זמן הגשמים בא"י והוא מחדש חשון עד ניסן ועד בכלל. עד הגשמים, עד שיהיו הגשמים, עד שיהיו הגשמים עד שתרד רביעה שניה (נדרים ח' ה') עיי"ש. דִּירַת הַגְּשָׁמִים (מעשרות ג' ז'). ובא מן השם הזה פעל בבינוני פעול, שנה זו גְּשׁוּמָה (תענית כ"ד ע"ב, יומא נ"ג ע"ב), מרובה בגשמים. והפייטנים שבו ובנו מן הבינוני פעול, פעל בקל, גּוֹשֵׁם ועוצר (שחרית ליוה"כ), צמחים לַגְּשָׁמָה (הושענות). ובמקרא בא בבנין פועל, לא גְּשָׁמָה ביום זעם (יחזק' כ"ב כ"ד) בחסרון דגש ובמפיק. י"מ לא רוטבה בגשמים, ויהיה המפיק בה"א לתפארת הקריאה, מיט רעגען בעפייכטעט ווערדען, быть орошаему дождем. והכונה לא רוחצה לנקותה מטנופה, כפל של לא מטוהרה, ויום זעם הוא יום קשור העבים (עיין זעם), ורש"י פי' לא נתן גשם הראוי לה לטהר. ולפי זה הוא שם ע"מ גֶּשֶׁם והמפיק לכנוי.

ההפעיל, הורדת גשם, רעגענן לאססען, посылать, производить дождь. היש בהבלי הגוים מַגְשִׁמִים (ירמיה י"ד כ"ב), ולא נמצא כי אם הפעם הזאת במקרא, והפעל לענין זה בא משם מטר, (עיין גשש).

1) גֶּשֶׁם, ארמית. גוף וחמר כל עצם, לייב, קערפער, тѣло. ומטל שמיא גִּשְׁמַהּ יצטבע (דניאל ד' ל'), והובד גִּשְׁמָהּ (שם ז' י"א). והרבוי, בְּגִשְׁמָהוֹן (שם ג' כ"ז), בכלות בשרך ושארך (משלי ה' י"א) תרגומו, בשרך וגושמך. ובדב"א נהוג השם גשם על הרוב במקום השם גוף, וכולל כל עצם חומרי בחי ודומם כידוע, ובנו אותו גם ע"מ גֶּשֶׁם, כי לא יסובב אותך גֶּשֶׁם (שיר היחוד) (ועיין גשש).

3) גַּשְׁמוּת, בספרי המחברים, קערפערליכקייט, тѣлесность. בהרחקת הַגַּשְׁמוּת (מורה נבוכים א' א'). ומזה בא הפעל בהפעיל.

3) הַגְשָׁמִים, ציור דבר בבחינת גשמותו, פֿערקערפערן, воплощать. וביחוד בבחינת רוחנית השם יתברך, מַגְשִׁים נקרא מי שמיחד גשמות להשם יתברך, וכמו כן אמרו גם מַגְשָׁם לענין המצויר בגשם. ומזה:

3) הַגְשָׁמָה, שה"פ. דאס פֿערקערפערן, воплощение. והתחיבה להם ההגשמה הגמורה (שם).

גֶּשֶׁם, שע"פ. גֶּשֶׁם הָעַרְבִי, מצרי יהודה ובנימין בימי נחמיה (נחמיה ב' י"ט) ונקרא ג"כ גַּשְׁמוּ (שם ו' ו').

גֹּשֶׁן, שע"פ. א) חבל ארץ במזרחה של ארץ מצרים בין ים סוף ובין זרוע היאור גיל על יד פילוסיום בסמוך לארץ כנען דרך ארץ פלשתים. שם ישבו בני ישראל כל ימי היותם במצרים, ועיקר מושבם היה ברעמסס, אחד המקומות הטובים בגשן, ועל שמו נקרא לפעמים אֶרֶץ גֹּשֶׁן בשם ארץ רעמסס (בראשית מ"ז ו' י"א), ולהיות גשן סמוכה לארץ פלשתים הגבוהה מארץ מצרים נאמר בהליכה מגשן לשם הפעל עָלָה (שם מ"ו כ"ט). ב) שם עיר בנחלת שבט יהודה (יהושע ט"ו נ"א), ועל שמה נקרא כל המחוז השייך לה אֶרֶץ הַגֹּשֶׁן (שם י' מ"א, י"א ט"ו), ואפשר שעלו לפנים מתושבי גשן במצרים ונאחזו שם וקראו שם מושבם החדש בשם מושבם הקדום.

גִּישָׁן, שע"פ. מבני יהודה (דה"א ב' מ"ח).

גִּשְׁפָּא, שע"פ. מן הנתינים וראש עליהם בימי נחמיה (נחמיה י"א כ"א), ונמצא זכר לשרש גשף בגמרא לפי גירסא אחת בערוך, שאמרו בחבתי כהן גדול ואי אפשה לה מאתמול, אגשפה לה (מנחות נ' ע"ב), ופירש"י נשתנה צורתה. ולדעת הר"ר לעוי ענינו כהוי ודיהוי, בלאָפּס ווערדן, бліднѣть. דומה לפעל קָסַף שאמרו ממנו: הכסיפו פניה (עיין כסף). ולפי זה יתכן שהשם גִּשְׁפָּא הוא מן גשף, ועל דרך השם לָבָן. אבל לפי גירסא אחרת בערוך אינשפה ולפנינו אנשפה.

2) גֶּשֶׁר, ארמית. נרדף לשם כשור, קורה, באַלקען, бревно, балка. וכן יכלול ג"כ קורה הנטויה לעבור עליה, כבש, טרעפּפּע, лѣстница בגושרייא (ת"י שמות כ' כ"ג). ומזה:

2) גֶּשֶׁר, ש"ז. כבש הנטוי על הנהר לעבור עליו, בריקקע, мостъ. בשעה שעוברין על הַגֶּשֶׁר (שבת ל"ב ע"א), גְּשָׁרִים ונפשות (ערובין פרק ה' א'). וגזרו מכנו פעל בקל, הרבה גְּשָׁרִים גָּשְׁרנו (ע"ז ב' ע"ב), בריקקען בויען, строить мосты. והפייטנים תארו את העולם הזה שהוא כמעבר אל העולם הבא בשם גֶּשֶׁר, וכגשר נחשב (רשב"ג שיר השירים ה'). ור' ידעיה הבדרשי אמר, העולם ים זועף והזמן גשר רעוע בנוי עליו (בחינת עולם פרק ח'). ויתכן שמקורו קשר בענין קשור הקורות, ומזה גשרים גשרנו.

2) גַּשָּׁר, תאר. איש המעביר אנשים וחפצים במעברה, פּאָרמאנן, перевозчикъ. עשה עצמו כְּגַשָּׁר (בראשית רבה פרשה ע"נ).

גְּשׁוּר, שע"פ. א) שם מדינה אחת על יד הר חרמון בשני מעברי הנהר ירדן סמוכה לארגב אשר נתנה לחצי שבט המנשי ממלכת סיחון מלך האמורי, וישב גְּשׁוּר ומעכת. ובשם היחם, הַגְּשׁוּרִי והמעכתי (שם שם י"א, דברים ג' י"ד). וכנראה השתרעו שתי המדינות האלה "גשור ומעכת" עד להלאה מהר הלבנון לגבולות ארץ ארם, ובהמשך הזמן נחשבו למדינות המתיחסות לארץ ארם, ובימי דוד היה להם מלכים בפני עצמן (ש"ב י"ג, ל"ב י' ו') (ועיין אֲרָם). ב) מחוז בנגב יהודה, הַגְּשׁוּרִי והגזרי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ וגו' באך שורה ועד ארץ מצרים (ש"א כ"ז ח'), והיא כנראה הנזכרת בספר יהושע, כל גלילות הפלשתים וכל הַגְּשׁוּרִי (י"ג ב') (ועיין אַשּׁוּר).

גַּשֵּׁשׁ, פ"י בפיעל. ענינו משוש בדבר שיש בו ממש, וכולל החפוש למצוא את המבוקש ע"י המשוש, טאַסטען, ощупать, осязать. בעטאַסטען, טאַפּען, זוכען, נְגַשֵּׁשָׁה כעורים קיר וכאין עינים נְגַשֵּׁשָׁה (ישעיה נ"ט י') ולא נמצא יותר במקרא. ובדרז"ל, מְגַשֵּׁשׁ ונכנס מְגַשֵּׁשׁ ויוצא (ירושלמי יומא ה' ג'). ובמשנה גם בקל בענין נגיעה קלה, בזמן שהספינה גּוֹשֶׁשֶׁת (חלה ב' ב'), נוגעת בקרקע הנהר. והשתמשו בו גם בהתפעל בענין התאבקות והתחבקות, רינגען, бороться. עומדים ומְתַגּוֹשְׁשִׁים לפני המלך (ב"ר כ"ב), לארבילוסטו שהיה מְתַגּוֹשֵׁשׁ עם בנו של מלך (שה"ש ג' ה'), לגבור שֶׁמִּתְגּוֹשֵׁשׁ (פסיקתא דסליחות), ועמ"א והוא מְתַגַּשֵּׁשׁ בזה עד שנעבור (שמו"ר כ"א), נִתְגַּשַּׁשְׁתָּ עם המלאכים של מעלה (שם כ"ח). ומזה:

2) גְּשִׁישׁ, במשנה. על הַגְּשִׁישׁ של מטה (זבים ג' א') הוא עין ארוך הנתן על חלקי המטה של פרקים, לחברם להיות גוששים נוגעים ומהודקים היטיב שלא יתפרקו, ובמדרש, הַגְּשִׁישׁ החצון של זהב והפנימי של כסף (אסתר רבה א' ו'). ומזה לפי גירסת רבינו האי גאון, וְהַגְּשִׁישִׁין שעל גבי השבר (תוספתא מקואות ו'), ולפנינו קשקשים, לוחות עץ עשוים לחבוש שבר, שינדעל, שינגע, гонтина, лубокъ.

2) גָּשׁוּשׁ, שם, עץ כמין משוט לגשש ולמוד בו את עומק המים, גָּשׁוּשׁ של ספינה (שבת קכ"ה ע"ב). ומזה:

2) גָּשׁוּשׁ, ש"ת, למגשש במים לדעת עומקם אם הם כדי הלוך ספינות, גְּשׁוּשֵׁי אזלי קמה (גיטין ק' ב'),

מ׳עפמעסער, мѣрильщикъ глубины водъ. ומזה אנשים שמחפשים בקרקע למצוא מטמונות, ערדאויפוויהלער, землекопатели. דשביחי גשושאי (ב״מ מ״ב א׳), מרגלים אתם (ברא׳ מ״ב מ׳) תרגם הערבי, גואשיש אנתם. ומזה ע״ד המרובעים:

2) גָּשְׁגֵּשׁ, בענין התעוררות והתפעמות, נרדף לפעל קשקש, כיון שהתחיל רוח הקודש לְנַשְׁגֵּשׁ בשמשון (ויקרא רבה פרשה ח׳).

הערה. הנראה כי מן הפעל גשש נגזר השם גֶּשֶׁם בהוראת גוף, ע״מ גזם מן גזז, כי אין המשוש כי אם בדבר חומרי, ויהיה ענין השם גשם, דבר שמגששים, מאַסטבאַרעס, осязаемое. ויתכן שמזה גם השם גֶּשֶׁם בהוראת מטר, ע״ש הנדנוד והתנועה המתחוה באויר ע״י ירידת נפתי המים, ע״ד השם רעגען בל״א הבא מן הפעל רעגען, שהוראתו תנועה ונדנוד, והוא קרוב אל קשקש, קש, קשה, (ועין מטר).

גַּת, שם, חפירה בארץ מקום קבול ליין היוצא מן הענבים הנדרכים, קעלטער, точило. ובגדיך כדרך בָּגַת (ישעיה ס״ג ב׳), גַּת דרך אדני (איכה א׳ ט״ו), חובט חטים בַּגַּת (שופטים ו׳ י״א). י״מ שמפחד האויב דש חטים במקום שדורכים ענבים שלא ירגישו בו, וי״מ גורן קטן שדשים בו עומרים לפי שעה במקלות. ובמשנה התיחד לכל חפירה העשויה לכלי קבול דבר מה, ועמד חוץ כְּגִתָּהּ (פרה ג׳ י׳), חפירה תחת מערכת העצים העוכה לשרפת הפרה לקבלת האפר, שכל הַגַּת שנעשה על גבי בשר תאוה (תוספתא מעשר שני א׳ ז׳), כלל מקום השחיטה, על שם החפירה העשויה שם לקבלת הדם. ובענין אחר, ואיזו היא חצר הקבר זו היא הַגַּת שהמערות פתוחין לתוכה (תוספתא אהלות פ״ז ו׳), ועיין ערוך השלם. אך מה שאמר הר״ר קאָהוט לגזור את השם גַּת במקומות האלו וכדומה מלשון ערבית איננו מוכרע לדעתנו.

גַּת, שע״פ, בירה לאחת מחמשת הסרניות בארץ פלשתים (ש״א ה׳ י״ז). ובשם היחש, הַגִּתִּי (יהושע י״ג ג׳), ובספר ש״א (י״ז נ״ב) נאמר עד בואך גַּיְא ועד שערי עקרון, וממשמע הענין נראה שהיא גַּת, ושם נאמר עוד, ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים וגו׳ מעקרון ועד גַּת (ש״א ז׳ י״ד), וצריכין אנחנו לאמר שזו גת אחרת ומערי ישראל, כי רחוק לשמוע שבאו הערים שבין עקרון ובין גת של פלשתים ליד ישראל בזמן מן הזמנים. ובתרגום השבעים נאמר במקומו מאשקלון ועד אכזיב, ותחת שנאמר בספר ש״ב, ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים (ח׳ א׳) נאמר בדהי״א, ויקח את גַּת ובנותיה מיד פלשתים (י״ח א׳). ולדעת המפרשים נקראת העיר גַּת להיותה עיר גדולה ובצורה גם מתג האמה (עיין אַמָּה). ובסמיכות לשם אחר:

גַּת־הַחֵפֶר, שע״פ. עיר בנחלת מטה זבלון, גִּתָּהּ חֵפֶר (יהושע י״ט י״ג), מולדת הנביא יונה בן אמתי מִגַּת־הַחֵפֶר (מ״ב י״ד כ״ה). לדעת הוראָנימום היתה ברחוק שני מילין מצפורי לצד טבריא, (ועיין חֵפֶר).

גַּת־רִמּוֹן, שע״פ. עיר בנחלת חצי מטה מנשה בארץ כנען שנתנה ללוים (יהושע כ״א כ״ה).

אות ד

ד, היא האות הרביעית בסדר אותיות לשון הקדש, ושמה דלת. וברבוי, דלתין (שבת ק״ג ע״ב), ונקראת כן על שצורתה דומה לצורת דלת האהלים הקדמונים.

מוצא הד׳ הוא מן הלשון, ולזאת תתחלף באות ת׳, כמו דלה, תלה, בדל, בתל (בערבית) ובאות ט׳, דָּבָה, טָבָא בארמית, דמע, טמע, בארמית.

הברת האות הד׳ היתה קרובה לפנים להברה מורכבת מאות ד׳ ומאות ז׳ דז, ולהברה זו התיחדה בלשון ערבית אות ד׳ בנקודה קטנה עליה ד, ולזאת נמצא גם בלשון עברית שהרל״ת מתחלפת גם באות ז׳, דַּל–זַל, דָּעַךְ–זָעַךְ, ועל המעט גם באות ש׳, דַּד–שַׁד, ובארמית תבוא לרוב אות הז׳ תמורת הד׳ בעברית, זָבַח–דָּבַח. ומזה שוב בעברית טבח. ועל פי החלוף הזה באה בארמית מלת דִּי תמורת זֶה בעברית, ומהרגל הלשון בתלמוד התחברה אות הד׳ אל הפעל, להוראת אות היחס ש׳, במובן אֲשֶׁר, כְּי, דעבד כמר עבד, בדיעבד, וכדומה.

ד׳ הוא מן האותיות השרשיות, המקבלות דגש קל ודגש חזק, והשתמשו בה האחרונים לסימן המספר ארבעה, ולמספר ארבעת אלפים כשהיא מצוינת בשתי נקודות .. או בקו מושכב עליה.

דָּאַב, פעו״י. יסודו דוב ונרדף עם זוב בענין נזילה ושטיפה כמו שהוראתו בארמית, ויזובו מים (תהלים ק״ח ט״א) ת״י ודאיבו מיא. ומזה על דרך הפעל מוג, התמוגג וכליון מצער ויגון, צערפליעסטען, פֿער-טאַרט, томиться, жаж-дать. הקל. עומד ומיוחם אל העין או אל הנפש, עיני דָּאֲבָה מני עני (שם פ״ח י׳), ובצער של רעבון, וכל נפש דָּאֲבָה מלאתי (ירמיה ל״א כ״ד), בינוני, ע״מ הארמי, והכפל כי הרויתי נפש עיפה. והמקור, ולא יוסיפו לְדַאֲבָה עוד (שם שם י״ב). ובדב״א, שהנפש דואבת ליציאת שבת (רמב״ם הל׳ שבת כ״ם ט׳).

ההפעיל, יוצא, וּמַדִּיבַת נפש (ויקרא כ״ו ט״ז), כפל של מכלות עינים, פֿערשמאכטען, לַאסטען, томить. והוא כמו מַדְאִיבוֹת, ויתכן שהוא מן דוב (עי״ש). ובפיוט בא בנפעל, לב נכאב וְנִדְאַב (פליטה אבן הראשה לעשרה בשבת).

דְּאָבָה, שה״פ. לדעת רוב המפרשים ענינו צער ויגון, לפניו תדוץ דְּאָבָה (איוב ו׳ א״ד), אַנגסט, קימער, пе-чаль. והנכון שהוראתו פחד ואימה למוג לב, פֿורכט, שרעקקן, страхъ, ужасъ. ושעור המליצה לפניו תדוץ, תדלג ותקפץ הדאבה (עיין דוץ), להפחיד ולהבעית את כל שכנגדו, ע״ד שנאמר הוד נחרו אימה, ויתיישב היטיב עם הכפל, בצוארו ילין עוז.

דַּאֲבוֹן, ש״מ. מוג לב, צער ויגון, פֿער-שמאכטען, томленіе. וְדַאֲבוֹן נפש (דברים כ״ח ס״ה) נרדף עם בליון עינים.

דָּאַג, פ״ע. הרגשת הצער מפחד ומורא רעה קרובה, חששה, בעפֿירכטען, опасаться, без-покоиться. וקשורו ביחס הפעול ביחס אל הגוף גורם הפחד, ואת מי דָּאַגְתָּ ותיראי (ישעיה נ״ז י״א), אני דָּאַג את היהודים (ירמיה ל״ח י״ט), או ביחס שממנו, כשנושא הפחד עצם מפשט, אֲדָאֵג מחטאתי (תהלים ל״ח י״ט), והרעב אשר אתם דָּאֲגִים ממנו (ירמיה מ״ב ט״ז). וביחס שאליו בבחינת העצם שבעדו דואגים, וְדָאַג לנו (ש״א ט׳ ה׳), וְדָאַג לכם (שם י׳ ב׳). וגם בזולת הקשור, ובשנת בצרת לא יִדְאָג (ירמיה י״ז ח׳). ובדברי חז״ל, מי שלבו דואג בקרבו (חגיגה י״ג ע״א) בעל דעה מיושבת, רוח שפלה.

דְּאָגָה, שה״פ. בעפֿירכטונג, זאָרגע, опа-сеніе, забота. לחכם בְּדָאָגָה יאכלו (יחזקאל י״ב י״ט) דאגת רעב, ואם לא מְדָאָגָה מדבר (יהושע כ״ב כ״ד), דְּאָגָה בלב איש (משלי י״ב כ״ה). ובא נרדף לשם רגזה, ברגזה וּבְדָאָגָה (יחזקאל י״ב י״ח), אנגסט, безпокойство, боязнь. ובא, בים דְּאָגָה השקט לא יוכל (ירמיה מ״ט כ״ג), דאגתה דומה לדאגת הים, וענינו רגז הים בשוא גליו. והח׳ זאכּם וארנהיים תרגמו, בענין על יד הים תהיה דאגתם.

דְּאֵג, שע״פ. אדומי, מעבדי שאול (ש״א כ״א כ״ח), וכמה פעמים בא בכתיב דּוֹאֵג (שם כ״ב י״ח ועוד).

דָּאָה, פ״ע. בבנין הקל, טיסה ועופפות נחוצה, שנעלל פֿליענען, мѣтать ско-po, мчиться. ובא ביחוד אל טיסת הנשר, כאשר יְדָאֶה הנשר (דברים כ״ח מ״ט), כנשר יעלה וְיִדְאֶה (ירמיה מ״ח כ״ב). ופ״א בא ביחס

אל הש״י, וַיָּבֵא על כנפי רוח (תהלים י״ח י״א), ותמורתו בש״ב (כ״ב י״א) וַיֵּרָא ברי״ש.

דָּאָה, שם, עוף מעופות הטורפים, ואת הַדָּאָה (ויקרא י״א י״ד) על שם קלות מעופו וטיסתו. לפי תרגום השבעים הוא העוף הנקרא גייער коршунъ. ובמשנה תורה נאמר במקומה, וְהָרָאָה ברי״ש, וחז״ל אמרו, ראה ודאה, דיה ואיה אחת היא (חולין ס״ג ב׳). ולפי שיטתם יש לאמר שנגזר השם דָּאָה, מן דָּאָה, דָּוָה, בלשון ארמית בהוראת הבטה בנשיאות עינים למעלה כמ״ש בגמרא, אביי הזייה לרבא דקא דאוי למערב (שבת ל״ה ע״א), ומסגו כי דוו (שם נ״ג ע״ב), ועוף זה רואה ומציין למרחוק.

דָּבָא, ש״מ. פ״א במקרא ולא התבאר ענינו אל נכון, וכימך דָּבְאֵךְ (דברים ל״ג כ״ה) א״ת וכיומי עולמתך תקפך, פירשו במובן חזק ועצמה, קראפט, сила, крѣпость. ולרש״י הוא שם ליומי הזקנה שהם דואבים, זבים, ומתמוטטים, אלטער, старость. וחז״ל בתו״כ פ׳ בחקותי ומדרש (ויקרא ל״ה) אמרו, שיהיו כל הארצות דובאות כסף וזהב ומביאות לא״י. ובספרי, וכל הארצות דובאות למלאות אותה כסף וזהב (דברים ס״מן מ״ב). נראה שמפרשים אותו מן דב, שהוא יסוד לפעלים, דאב, דבא, דבב, הנרדף לפעל זוב, בהוראת שפע, כמו זבת חלב ודבש, צופלוסס, צושטראָממונג, приливъ, обилие. ויכלול גם עשירות ורכוש רב, איבערפלוסס, פֿילע, רייכטהום, избытокъ, богатство. ופירוש המאמר בהמשך אל הקודם, ברזל ונחשת מנעלך, ארצם תהיה חזקה ובצורה בבריחי ברזל שלא יוכלו האויבים לבקוע בה, ולזאת כימיך דבאך, כמדת אריכות ימיך כן תרבה מדת שפעת טובך, והוא המחוור מכל הפירושים. ויש פותרים אותו מל׳ ערבית, דבא, השקט ומנוחה.

דָּבַב, פ״י. יסודו דב, הדומה אל זוב, טיב, טיף, טפף, נטף, עקרו נטיפה ונזילה מועטת, טראָפפלען, טריעפען, капать. ומזה תנועה קלה, רחוש שפתים, ובנינו קל או פועל. ע״ד המרובעים, דּוֹבֵב שִׂפְתֵי ישנים (שה״ש ז׳ י׳), מוסב אל היין המוזכר שהוא ברוב מתקו מניע שפתי שותיו גם אחרי אשר כבר ישנו בשכרותם, בעווענען, шевелить. ובמאמר אחד לחז״ל מצאנו את הפעל הזה בשתי הוראותיו, מה כומר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב, אף תלמידי חכמים כיון שאומרים דבר שמועה בעוה״ז שפתותיהם דובבות בקבר (יבמות צ״ז א׳). ויש שפרשוהו בענין לחלוח, פייכטען, смачивать. ומענין רחישת שפתים והטפת דברים, בא:

דְּבָה, ש״נ. כלל דבורים נדברים בלחישה, והתיחד להודעת דברים שהיו נעלמים ולא נתפרסמו, נערעדע, слухъ молва. וביחוד דברים של דופי, איבלעס נערעכט, дурная молва. ובא בחבור אל השם רָעָה, ונסמך אל הדבר שבו נמצא הדופי ונקשר עם הפעלים, הוֹצִיא, הָבִא, לפי שהוא כמגלה ומוציא לאור דבר שמשתדלים להעלימו. מוציאי דִּבַּת הארץ רעה (במדבר י״ד ל״ז), ויבא יוסף את דִּבָּתָם רעה (בראשית ל״ז ב׳) ותרגומו, ית טיבהון בישא. ועל הרוב גם בזולת השם רָעָה. ובקשור עם על, להוציא דִּבָּה על הארץ (במדבר י״ד ל״ב), ומוצא דִּבָּה הוא כסיל (משלי י׳ י״ח) ותרגומו, ומפיק טיבא. ובא גם בסמיכות אל המדבר, כי שמעתי דִּבַּת רבים (תהלים ל״א י״ד), וְדִבָּתְךָ לא תשוב (משלי כ״ה י׳), מוסב אל האמור לפניו, וסוד אחר אל תגל, וענין דברתך, הסוד שגלית, וְדִבַּת עם (יחזקאל ל״ו ג׳) נמשך אל הקודם, ותעלה על שפת לשון.

3) דְּבוּב, שה״פ. בפיוט, כמו רחשי תפלה, קול דִּבּוּבָם ירחישו בהיום (קרובות א׳ דר״ה), דאם בעטען, моленіе.

2) דַּבְדְּבָנָה, במשנה, ש״נ. והדבש וְהַדַּבְדְּבָנִיּוֹת אף על פי שמנטפין (ע״ז ב׳ ז׳), הנכון כפירוש רש״י אשכולות של ענבים, וז״ג והדברניות ע״ש.

דַּבָּה, פ״י. וכנראה בהוראת זוב, ולא נמצא ממנו במקרא רק השם:

דְּבָיוֹנִים, ורובע הקב דְּבָיוֹנִים (מ״ב ו׳ כ״ה) בקרי תחת הכתיב חֲיָיוֹנִים.

לדעת רוב המפרשים הוא שם מורכב, וענינו זבל הזב מן היונים, והנכון כדעת פירסט שאיננו כי אם שם אחד דָּבְיוֹן מן דבה, ע"מ אביון מן אבה, והוא זבל סתם, помёт, מיסט. והשתמשו בו כשהוא יבש להסקה במקום העצים.

דֹּב, זכ"ר, שע"כ. משותף לזו"נ, מין חיה טורפת ידועה, медведь, בֵּאר. ארי נהם וְדֹב שׁוקק (שם כ"ח ט"ו). ובוי"ו, ואת הַדֹּוב (ש"א י"ז ל"ד). ובמדרש בל"נ, לְדוֹבָה שהיתה משכלת (כ"ר פ"ו). והרבוי, שתים דֻּבִּים (מ"ב ב' כ"ד), נהמה כַּדֻּבִּים (ישעיה נ"ט י"א), וכן שמו בערבית. יש אומרים שהשם נגזר מפעל דבב, ושהוא כולל גם הוראת הרחישה בהלוך ע"ד הפעל רחש, שלייכן, ползать, пресмыкаться. ונקרא הדוב כן ע"ש מהלכו כרוחש. וי"א שהוא מן דבב בלשון ערבי, בעל שער הרבה, והדוב ידוע שהוא בעל שערות גדולות.

1) **דָּבַח**, ארמית, פ"י, כעין הפעל זבח, טבח בעברית, שלאכ-тать, заколоть, принести въ жертву. אתר די דָּבְחִין (עזרא ו' ג').

1) **דֶּבַח**, ש"ת. זבח, שלאכטאפער, жертва. די דָּבְחַיִן דֶּבַח (שם).

1) **מַדְבֵּחַ**, ש"ז. מזבח, אלטאר, жертвенникъ. על מַדְבְּחָא (שם ז' י"ז).

1) **דְּבַךְ**, ארמית. קרוב אל הפעל דבק, דפק, בעברית, ולא נמצא כי אם בשם:

1) **נִדְבָּךְ**, שורות אבנים או סואר של קורות מונחות ומדובקת אלו על אלו, בויאשיכטע, рядъ строительныхъ матеріаловъ. נִדְבָּכִין די אבן גלל (עזרא ו' ד'). ובמשנה, קוראין בראש הַנִּדְבָּךְ (ברכות ב' ד'), ארבעה נושאין את הַנִּדְבָּךְ (אהלות ו' א') ועיין שם. ובשעור עוביו אמרו, שלשה נִדְבָּכִין שהם שנים עשר טפח (שם י"ד א'). וי"א ששרשו נדב, והך' הוא לסימן הבנין ע"מ נַדְנֵךְ (עי"ש). ובא, במ"ם תמורת נו"ן, מַדְבֵּךְ אבנים (סוכה כ' ע"ב).

דָּבַל, פ"י בלשון ערבית, בהוראת דריסת דריכה ובעיטה לעשות גוש עגול, зминать, сдавливать, округлять. ומזה בעברית וארמית:

דְּבֶלָה, **דְּבֶלָת**, ש"נ. גוש תאנים דרוכות ודרוסות שעושים להתיבש, фигенкухенъ, kuchъ прессованныхъ смоквъ. פלח דְּבֶלָה (ש"א ל' י"ב), קרחו דְּבֶלָת תאנים (מ"ב כ' ז'), אספו יין וקיץ, ת"י חמרא וּדְבֶלְתָא (ירמיה מ' י'). והרבוי בל"ז, מאתים דְּבֵלִים (ש"א כ"ה י"ח), תרגומו מאתן מנן דבילתא. ואולי זה מן היחיד, דֶּבֶל, תאנה יחידית יבשה גרוגרת, פראקקענע פיגע, cy-хая смоква. ובמשנה בא הרבוי מן דְּבֶלָה בל"נ, הרני נזיר מן הגרגרות ומן הַדְּבֵילוֹת (נזיר ב' א'). ומזה כנראה בא בכפל הלמ"ד במשנה:

2) **דַּבְלֵל**, בפועל. סוכה הַמְדוּבְלֶלֶת (סוכה ב' ב'). ובגמרא מאי מדובללת, מדולדלת שצלתה מרובה מחמתה כו', מאי מדובללת מבולבלת (שם כ"ב ע"א). משני הפירושים נראה שמצאו בפעל זה ענין דריכה ורמיסה למעט הכמות ולדלדלו. ובערבית יש במשמע השרש דָּבַל גם ענין עשות דק וגלוש, דינן, מאכן, утончать.

2) **דִּבְלוּל**, שם. תתיכה של עץ דקה, משברי כלים, היו דִּבְלוּלִים יוצאים ממנה (תוספתא כלים ב"מ ט' א'), היו דִּבְלוּלִים יוצאים הימנה (שם שם ז' ד'), והם של מחצלת.

דִּבְלָה, שע"פ. פ"א במקרא, ממדבר דִּבְלָתָה (יחז' ו' י"ד) שעורו מן המדבר אל דִּבְלָה. והוא כנראה עיר בקצה הגבול הצפוני בארץ ישראל, והשעור מן המדבר שהוא בדרום עד דבלה שהיא בצפון. ולדעת הרד"ק היא העיר רִבְלָה (בחלוף ריש"ש בדלי"ת) בארץ חמת (עי"ש).

דִּבְלָתַיִם, שע"פ. בחבור עם השם עַלְמוֹן, אחד המקומות אשר חנו שם בני ישראל במדבר בקצה ארץ מואב

(במדבר ל"ג מ"ז), ונקראת גם כן בֵּית דִּבְלָתָיִם (ירמיה מ"ח כ"ב).

דִּבְלַיִם, שע"פ. אבי גמר (הושע א' ג'). וכנראה שהוא שם כנוי מליצי.

דָּבַק, דָּבֵק, פעו"י. א) חבור ואחיזת עצם אחד בזולתו, זיך אַנהאָנגען, אַנשליעסען, אַנקלעבען, присоеди-няться, прилѣпляться. במובן הטבעי והמוסרי, הקל (בעתיד יִדְבַּק) עומד, במובן הטבעי, נקשר לרוב ביחס שאליו, דָּבַק לשון יונק אל חבו (איכה ד' ד'), דָּבְקָה לארץ בטננו (תהלים מ"ד כ"ו), דָּבְקָה עצמי לבשרי (שם ק"ב ו'). וע"מ פָּעַל, ולשונם לחכם דָּבְקָה (איוב כ"ט י'). וכן עם יחס שבו, וצרעת נעמן תִּדְבַּק בך (מ"ב ה' כ"ז), בקשקשתיך תִּדְבָּק (יחזקאל כ"ט ד'). ובחסרון הקשור, מפלי בשרו דָּבְקוּ (איוב מ"א מ"ו). ובמובן המוסרי בקשור עם יחס שבו, איש בנחלת מטה אבתיו יִדְבְּקוּ בני ישראל (במדבר ל"ו ז'). ומזה ב) בענין התחברות מקומית, בקשור, עם, תִּדְבָּקִין עם נערתי (רות ב' ח'), זיך געזעללען, присоединяться. ובענין חבור של אהבה, וָדָבַק באשתו (בראשית ב' כ"ד), נגר האמור, על כן יעזב איש את אביו, וְתִדְבַּק נפשו בדינה (שם ל"ד ג'). ובענין חבור של אמונה, דָּבְקוּ במלכם (ש"ב כ' ב'), טרייא אַנהאָנגען, остабыть вѣрнымъ. וביחס אל הש"ת ותורתו, ובו תִּדְבָּקוּן (דברים י"ג ה'), דָּבַקְתִּי בעדותיך (תהלים קי"ט ל"א). והבינוני פעול בפיוט, חבוקה וּדְבוּקָה בך (תשענות). והמקור, וּלְדָבְקָה בו (דברים י"א כ"ב). ובבינוני ע"מ פָּעַל, דְּבֵקָה לכנף הכרוב (ה"ב ג' י"ב), ואתם הַדְּבֵקִים בה' (דברים ד' ד'). ובא כשם תאר, אוהב דָּבַק מאח (משלי י"ח כ"ד) שהוא דבק יותר מאח, אַנהאָנגליך, прилѣпленный, вѣрный. ומזה ג) верженный, вѣрный להשוג, השגה, נאכשפרעכען, נאכיאָגען, פֿערפֿאָלגען, ערהאשען, догонять, настигать. פן תִּדְבָּקֵנִי הרעה (בראשית י"ט י"ט). ועם מלת אחרי, שם יִדְבַּק אחריכם (ירמיה מ"ב ט"ז). ומזה בהשאלה, דָּבְקָה נפשי אחריך (תהלים ס"ג ט'), התאמצתי ללכת אחריך. ובדברי חז"ל במובנו הפשוט יוצא, אין הוֹדְבְּקִין תְּדָבֵק (מסכת סופרים ב' י'). ובענין סמיכה, וְדוֹדְבְּקִין מטותיהן זו בזו (שבת ס"ב ע"ב). ובאותו ענין במקום אחר מַדְבִּיקִין (קדושין ע"א ע"ב).

הגפעל, בדחז"ל, וְנִדְבָּקֶת בפת (שמו"ר י"ט). ובמובן המוסרי, ובאת וְנִדְבַּקְתָּ בהם בישראל (שם), והשתמשו בו גם בבנין:

פיעל, וראה אחד וְדִיבְּקוֹ (ב"ר כ"ט) קרבו וחברו אליו.

הפועל, במקרא, כעין הקל, ורגבים יְדֻבָּקוּ (איוב ל"ח ח'), זיך פֿערבינדען, слиться. איש באחיהו יְדֻבָּקוּ (שם מ"א ט').

ההפעיל, יוצא, בהוראת הקל, ולשונך אַדְבִּיק אל הכך (יחזקאל ג' כ"ו), במובן הפשוט, אַנקלעבען, приклѣплять. ולשוני מְדֻבָּק מלקוחי (תהלים כ"ב ט"ז). ובמובן חבור של קרבות אהבה, כן הַדְבַּקְתִּי אלי (ירמיה י"ג י"א), אַנשליעסען, приближать. ובענין השגה, ערפֿאָלגען, עררייכען, постигать. וַיַּדְבֵּק אתו (בראשית ל"א כ"ג) ורדיפה, פֿערפֿאָלגען, преслѣдовать. וַיַּדְבִּיקוּ אחריו (שופטים כ' מ"ה). ובענין שלוח משלחת, וַיַּדְבֵּק ה' בך את הדבר (דברים כ"ח כ"א). ובדחז"ל במובנים שונים, הַדְבִּיק פת בתנור (שבת ד' ע"א), אם כְּשֶׁמַּדְבִּיקָן זו לזו (תוספתא שבת י"ב ה'). ובהשאלה, והוא מדביק את לוט (ב"ר מ"א) מקרבו אליו. ובהפעל, ששון ויגון הוֹדְבְּקוּ (מו"ק כ"ה).

דֶּבֶק, א) לד"ק הוא ש"ד, מין טיט שבעלי המלאכה מדבקים בו את פרקי הגוף המלאכותי, клей. אמר לַדֶּבֶק טוב (ישעיה מ"א ז'). ובמשנה, דֶּבֶק כדי ליתן בראש השבשבת (שבת ח' ד'). וי"מ שהוא שם הפעולה, מעשה הדביקה המלאכותית, דאס צוזאמענלאָמען, אַנפֿיגונג, спаиваніе, сплоченіе. ובתוספתא, שלשה הם דֶּבֶק מיתה מסורים לנשים (שבת פרק ב' ט') (עיין בדק). ב) ברבוי דְּבָקִים, הפרקים בגוף הדבקים ואחוזים זה בזה היטב, בין הַדְּבָקִים ובין השרירין (מ"א כ"ב ל"ד). רש"י פי' קשקשי השרירין הכופלים על נקבי השריון וסותמים אותו, דיא פֿיגען דעם פאנצערס, шовъ, связь. וי"מ שהוא שם

אצילות הידים, אכסלבלענקע, суставы. בסמך על התרגום של אצילות ידיך (ירמיה ל"ח י"ב) תחות מרבקי ידך. אבל יש גורסין בתרגום, מרפקי או מרפקי ע"ש.

2) דְּבוּק, שה"פ. במובן הטבעי, מעבר איש ליוּת (מ"א ז' ל') ת"י עובד דְּבוּק, צוזאמענעגינגע, сплочение. ובמובן המוסרי, וּבְדָבְקוּ חברים (אבות ו' י'), אייניגונג, איינהייט, соединение, единство. וג"א בדקדוק חברים. ובעלי הקבלה המעשית האחרונים השתמשו בשם דְּבוּק, לענין התדבקות רוח הטומאה באיש המפעמו. והיא לדעת הרופאים חולי מחולי הנפש הידוע בשם העלל ועחען, ясновидѣніе.

3) דְּבֵקוּת, שה"פ, בדב"א, על הרוב במובן המוסרי, דבקות המחשבה והתבוננות בגדולת הש"י, דאס הינשויון, רעליגיעז אוץ עקסטאַז, Духовное созерцаніе, Религіозный экстазъ.

א) דָּבָר, ש"ז. עקרו א) כל עצם נמצא מוחשי בעולם, וועזען, דינג, זאַכע, cy-щество, вещь (במדבר ל"א כ"ג), מום כל דָּבָר רע (דברים י"ז א'), דָּבָר רע בסיר (מ"ב ד' מ"א). ועל הרוב כל ענין, ומציאות כל שהיא, אירגענד עטוואס, нѣчто, чтонибудь (תהלים ס"ד ד'), דבר מזיק, חצם טבול בארס ורעל. ובסמיכות, דְּבַר בליעל יצוק בו (שם מ"א מ'). ובקשור עם מלת השלילה ענינו שלילה כללית, לא חסרת דָּבָר (דברים ב' ז'), רק אין דָּבָר ברגלי אעברה (במדבר כ' י"ט), איננו שואלים מעמך שום דבר לצרכי אכל נפש רק לעבור ברגלינו. אין נגרע מעבדתכם דָּבָר (שמות ה' י"א), ניכט דאס מינדעסטע, ни-малѣйшаго. ומזה ב) כל ענין מעשה ופעולה כל שהיא, זאַכע, вещь. היפלא מה' דָּבָר (בראשית י"ח י"ד), כי יהיה להם דָּבָר (שמות י"ח ט"ז), כי כבר ממך הַדָּבָר (שם שם י"ח), זה הַדָּבָר אשר צוה ה' (שם ט"ז ט"ו). וברבוי, אחר הַדְּבָרִים האלה (בראשית ט"ו א'), מי בעל דְּבָרִים (שמות כ"ד י"ד), מי שיש לו טענות ותביעות על מעשה שנעשה לו שלא כדין, ושם לה עלילת דְּבָרִים (דברים כ"ב י"ד), מעשים רעים. ובמשנה, אלו דְּבָרִים שבין ב"ש וב"ה (ברכות ח' א'), כל שלא אמר שלשה דְּבָרִים אלו בפסח (פסחים י' ה'), ענינים, דין וּדְבָרִים אין לי בנכסיך (כתובות ט' א'), טענות ותביעות. ובסמיכות יכלול הענינים והמעשים הנוגעים אל עצם הסומך ומחסוריו, דְּבַר יום ביומו (שמות ה' י"ג), דאס נעהאָרינע, דאס ערפאָרדערליכע פּיר יעדען טאג, טאָגליכעם, еже-дневное. דְּבַר שנה בשנה (דה"ב ט' כ"ד), יאָהרליכעם, ежегодное. ג) מעשים, הויות הזמן, בענעבענהייט, случай, событіе. הנהיה כְּדָבָר הגדול הזה (דברים ד' ל"ב), דְּבָרֵי הימים למלכי יהודה (מ"א י"ד כ"ט), געשיכטע דער מאָנע, צייטבוכער, лѣтопись, хроника. ספר דִּבְרֵי שלמה (שם י"א מ"א), את כל דִּבְרֵי המלחמה (ש"ב י"א י"ח), קריעגסבענעבענהייטען, военныя происшествія. ד) התיחסות ונגיעה, פֿערהאָלטניסם, בעצוג, отношеніе. וָדָבָר אין להם עם אדם (שופטים י"ח כ"ח). ומזה משפט העצם ותכונתו וגדר כל ענין, דְּבַר המזבח (במדבר י"ח ז'), וזה דְּבַר המס (מ"א ט' מ"ו), וְדָבָר גבורות (איוב מ"א ד'). ומזה בענין סבה, אדות, כי בְּדָבָר אשר זדו (שמות י"ח י"א), כמו על אדות אשר זדו. בְּדָבַר בלעם (במדבר ל"א ט"ז), וועגען, ради, по причинѣ, изъ — за. ועמכם בְּדָבַר משפט (דברי הימים ב' י"ט ו'), רעכטעם וועגען, ради провосудія. אדות המשפט. ועם מלת על, על דְּבַר שרי (בראשית י"ב י"ז), כמו בשביל, על ידי, נאָטוּר, אורזאַכע, וועגען, изъ-за, по причинѣ. על דְּבַר הכסף (שם מ"ג י"ח), על דְּבַר אשר לא קדמו (דברים כ"ג ה'), אשר נכלו לכם על דְּבַר פעור וְעַל דְּבַר כזבי (במדבר כ"ה י"ח), התאנף בי על דִּבְרֵיכֶם (דברים ד' כ"א). ומזה ה) מלה ובטוי מתאר את המוחשים והמושכלים, וואָרט, слово. וביותר הצעת ספור ענין ומעשה, וואָרטע, רעדע, слова, рѣчь. וכולל א) מלה, ידבר נא עבדך דָּבָר (בראשית ט"ו ב'), ולא יצא מפיכם דָּבָר (יהושע ו' י'). וברבוי, וְדְבָרִים אחדים (בראשית י"א א'), ברב דְּבָרִים לא יחדל פשע (משלי י' י"ט).

ב) מאמר שלם, וביחוד תשובת שאלה, ובא בל״י ונקשר עם הפעל, השיב, ענה, והשיבני דָּבָר (בראשית ל״ז י״ד), ולא ענו אתו דָּבָר (מ״ב י״ח ל״ו). ג) מצוה ופקודה, בעפֿעהל, повелѣніе. המלך צוני דָּבָר (ש״א כ״א ג׳), דָּבָר שלח ה׳ ביעקב (ישעיה ט׳ ז׳), אלה הַדְּבָרִים אשר צוה ה׳ (שמות ל״ה א׳), לשמר את כל דִּבְרֵי התורה (דברים י״ז י״ט). ד) הבטחה, פֿערשפּרעכען, обѣщаніе. דָּבָר צוה לאלף דור (תהלים ק״ה ח׳), זכר דָּבָר לעבדך (שם ק״ט מ״ט), בעבור דְּבָרְךָ וכלבך (ש״ב ז׳ כ״א). ועל המעט גם בל״ר, לא נפל דָּבָר אחד מכל הַדְּבָרִים הטובים (יהושע כ״ג י״ד). ה) דבר ה׳ הבא בנבואה אל הנביאים, נאָמעס שפּרוך, слово Господне. הַדָּבָר אשר ישים אלהים בפי (במדבר כ״ב ל״ח), הַדָּבָר אשר הזה ישעיהו (ישעיה ב׳ א׳), היה דְּבַר ה׳ ביד חגי הנביא (חגי ב׳ א׳), קרבו הימים וְדְבַר כל חזון (יחזקאל י״ב כ״ג), שעור הכתוב וכל חזון יהיה דָּבָר, נבואה אמתית, כנגד מה שהיו אומרים יארכו הימים ואבד כל חזון (ועיין חזון). ו) בענין עצה ותחבולה, פּלַן, проектъ, предложеніе. הבו לכם דָּבָר ועצה (שופטים כ׳ ז׳), וַיהיו דְּבָרָיו עם יואב (מ״א א׳ ז׳) התיעץ עמו. וכולל ז) גם מאמר שלם בנושא ידוע, רעדע, рѣчь. רחש לבי דָּבָר טוב (תהלים מ״ה ב׳), דָּבָר דבר על אפניו (משלי כ״ה י״א), סוף דָּבָר הכל נשמע (קהלת י״ב י״ג). ומזה, וְנִבּוֹן דָּבָר (ש״א ט״ז י״ח), רעדעקונדיגער, краснорѣчивый. לא איש דְּבָרִים אנכי (שמות ד׳ י׳), יודע לסדר דברים כראוי, וכולל משלי חכמה ומוסר, לעהרזאַמקיט, поучительное изрѣченіе. יתמך דְּבָרי לבך (משלי ד׳ ד׳), דִּבְרֵי חכמים וחידתם (שם א׳ ו׳). ובסמיכות אל שפתים, דְּבַר שפתים (ישעיה ל״ו ה׳), ענינו דברים שאין בהם עצה ותבונה כי אם פרי שפתים נעות. ומרוב שמוש השם דָּבָר, נמצאו בו עוד פרטי הוראות אחרות המסתעפות מן המבוארות ונכללות בהן. מן השם הזה נגזר הפעל בהוראת אמירת דברים והצעת ענין במלות, שפּרעכען, רעדען, говорить, разговаривать. הקל לא נמצא כ״א בינוני, דַּבֵּר, שמשפטו שם תאר, והפעול הוא נשוא הדבור, רעדענד, говорящей. דַּבֵּר צדק (ישעיה מ״ה י״ט), וְדַבֵּר מישרים (שם ל״ג ט״ו), כן בנות צלפחד דִּבְּרוֹת (במדבר כ״ז ז׳). ונקשר עם יתם שאליו בבחינת שאליו מוסב הדבור, ה׳ הַדַּבֵּר אליה (בראשית ט״ו י״ג), ואין דַּבֵּר אליו דבר (איוב ב׳ י״ג). ובקשור מלה עם, דִּבְּרֵי שלום עם רעיהם (תהלים כ״ח ג׳), משיחים עמהם נושאים ונותנים בדברים. ובא, אשר אנכי דַּבֵּר באזניכם (דברים ה׳ א׳). ומזה יתכן שבא הקשור עם יתם הבי״ת, המלאך הַדַּבֵּר בי (זכריה א׳ ט׳) כמו באזני. ואפשר שיורה היתם הזה שהדבור הוא דבור נבואה המתפעם בנפש הנביא, ולא נמצא כ״א בס׳ זכריה (עי׳ פיעל). ובא עם קשור מלת על, אם במשא הנבואה, אשר אנכי דַּבֵּר עליהם (ירמיה ל״ב מ״ב), וכמו כן בענין דבור של לשון הרע, וְהַדַּבְּרִים רע על נפשי (תהלים ק״ט כ׳), הַדַּבְּרוֹת על צדיק עתק (שם ל״א י״ט). ובא לענין מחשבה בלב, דענקען, טראכטען, думать, мыслить. וְדַבֵּר שלום לכל זרעו (אסתר י׳ ג׳). ומזה גם, וְדַבֵּר אמת בלבבו (תהלים ט״ו ב׳), או שענינו דובר בפיו אמת כפי שהוא בלבבו. ופעם אחת בא בבינוני פעול, דבר דָּבָר על אפניו (משלי כ״ה י״א) (עיין פיעל). ופ״א במקור, למען תצדק בְּדָבְרְךָ (תהלים נ״א ו׳), דבר חריצת משפט, איינשפּראך, אורטהייל, приговоръ. והכפל, תזכה בשפטך. ורש״י פירש כמו במנהגך (עיין דבר ב׳). ועקר שמוש הפעל הוא בבנין:

פיעל, עקרו הצעת ענין בדברים, בבחינת הדבור בכלל, רעדען, שפּרעכען, говорить. ונבדל בזה מן הפעל אָמַר, המתיחם כמו שמבואר במקומו אל נשוא הדברים וסגנון הלשון שהשתמש בם המדבר, זאָגען, сказать. (עיין אמר). ושע״כ נמשך על הרוב הפעל אָמַר להשלמת כונת הפעל דִּבֶּר, וַיְדַבֵּר אתם קשות וַיֹּאמֶר אליהם מאין באתם (בראשית מ״ב ז׳), הפעל דִּבֶּר מתיחם

אל כלל הדבור שהוא קשות, והפעל אָמַר מתיחס אל המלות המפורשות: מאין באתם. וַיְדַבֵּר אלהים אל משה וַיֹּאמֶר אליו אני ה' (שמות ו' ב'), הפעל דִּבֶּר כולל כל ענין הדברים, והפעל אָמַר מפרט את הדברים, אני ה' וגו', והנשוא הוא הפעול, וַיְדַבֵּר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שם כ' א'). ובא בקשור עם יחס שאליו כשהדבור בא ברוך צואה, דַּבֵּר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' (שם כ"ה א'), וזאת אשר דִּבֶּר להם אביהם (בראשית מ"ט כ"ח). ודרך הודעה, וָאֲדַבֵּר אל העם בבקר (יחזקאל כ"ד י"ח), דַּבְּרוּ אל דוד בלט (ש"א י"ח כ"ב). וכן בדבור של בקשה, הואלתי לְדַבֵּר אל אדני (בראשית י"ח כ"ז). ויש שענינו כמו בעבור, בשביל, על אדות, דַּבְּרָתָ אל המקום הזה (ירמיה נ"א ס"ב), ועגען, за, о объ. וַיְדַבֵּר לאשה (שפטים י"ד ז'), וָדִבֶּר הוא לך אל העם (שמות ד' מ"ז) ידבר בעבורך. וכן ביחס אֶת, אשר דִּבֶּר אתו אלהים (בראשית כ"א ב'). וזה על הרוב כשבא דרך משא ומתן, דִּבֶּר האיש אדני הארץ אִתָּנוּ קשות (שם מ"ב ל'). ובוכוח, וְדִבַּרְתִּי משפטי אותם (ירמיה א' מ"ז). וביחס עם, וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שם (במדבר י"א י"ז), עודנו מְדַבֵּר עִמָּם (בראשית כ"ט מ'). ובקשור עם יחס על, כענין על אדות, בבאור נשוא הדבור, כי דִּבֶּר סרה עַל ה' (דברים י"ג י'), לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם טובה (ירמיה י"ח כ'), וְעַל אל אלים יְדַבֵּר נפלאות (דניאל י"א ל"ו). ובחסרון הנשוא, הוא דִּבֶּר עָלַי למלך (מ"א י"ד ב'), אנכי אֲדַבֵּר עָלֶיךָ (שם ב' י"ח), והכונה לטוב. ובמשנה, שֶׁאֲדַבֵּר עָלֶיךָ לשלטון (קדושין ג' ו'). וכשבא עם יחס שבו ענינו א) דבור נבואי, רוח ה' דִּבֶּר בי (ש"ב כ"ג ב'), הרק אך במשה דִּבֶּר ה' הלא גם בנו דִּבֶּר (במדבר י"ב ב'), כמו בקל, המלאך הַמְדַבֵּר בי (זכריה א' מ'). ב) דבור של תקירה וטענה לרעה, וַתְּדַבֵּר מרים ואהרן במשה (במדבר י"ב א'), וַיְדַבֵּר באלהים ובמשה (שם כ"א ה'). וגם לטובה, וַיְדַבֵּר יהונתן בדוד טוב (ש"א י"ט ד'), ואני אֲדַבֵּר בך אל אבי (שם ג'), מדי דַּבְּרִי בו זכר אזכרנו (ירמיה ל"א י"ט), נכבדות מְדֻבָּר בך (תהלים פ"ז ג'). וביחוס אל נשוא הדבור בעין ושקידה, וְדִבַּרְתָּ בָּם (דברים ו' ז'), וַאֲדַבְּרָה בעדתיך (תהלים קי"ט מ"ו). ובדבור של התחתנות, וישלח דוד וַיְדַבֵּר באביגיל (ש"א כ"ה ל"ט). מה נעשה לאחותנו ביום שֶׁיְּדֻבַּר בה (שה"ש ח' ח'), фрейен, свататься. ועם מלת היחס לפני, וַיְדַבֵּר משה לפני ה' (שמות ו' י"ב) הצעת הדברים, וַיְדַבֵּר יפתח את כל דבריו לפני ה' (שופטים י"א י"א). וכשבא הפעל נסמך אל השם אֵזֶן בל"ד ענינו דברי סתר או דברי מוסר שיכנסו באזני השומע, דַּבְּרוּ נא באזני פרעה (שם ט' ב'), דַּבְּרוּ נא באזני פרעה (בראשית ג' ד'). ובא בסמיכות אל עַל־לֵב בענין דברי רצוי ופיוס, וכמו כן דברי נחמים, וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הנער (בראשית ל"ד ג'), ѣасково уговари-вать. וכי דִבַּרְתָּ עַל־לֵב שפחתך (רות ב' י"ג), ѕрѣѧѕѧѕѧ, утѣшать. דַּבְּרוּ עַל־לֵב ירושלים (ישעיה מ' ב'). ומרוב שמוש הפעל בלשון נכללו בו כמה הוראות פרטיות, ומהן דבור של הבטחה, וקשורו בלמ"ד, כאשר דִּבֶּר ה' וגו' לך (דברים ו' ג'), ѓѓѳ-шествовать, ѓѓѳѕѣщать. וידבר אתכם כאשר דִּבֶּר לכם (שם א' י"א). ובחסרון הקשור וביחס הפעול אל נשוא ההבטחה, את הכסף אשר דִּבֶּר (בראשית כ"ג מ"ז). ובענין גזירה ותריצת משפט, pѣ-шать. ולא דִּבֶּר ה' למחות (מ"ב י"ד כ"ז). וכמו כן בכונה לכשרון הדבור בסדור נכון, ידעתי כי דַּבֵּר יְדַבֵּר הוא (שמות ד' י"ד), краснорѣчиво, въ ѳрасположеніи ѳловъ. לא ידעתי דַּבֵּר יכול (ירמיה א' ו'). ויש שענינו הגיון ומחשבה או דבור בינו לבין עצמו ומיוחס אל הלב, לְדַבֵּר אל לבי (בראשית כ"ד מ"ה), думать, про себя, זיך וועלבסט שפרעכען, говорить. דִּבַּרְתִּי אני עם לבי (קהלת א' ט"ז), וכן, ולבך יְדַבֵּר תהפכות (משלי כ"ג ל"ג). וכן ישתנה קצת במשמעו לפי ענין נשוא הדבור ותכונותיו, דַּבֵּר נא אל עבריך ארמית (מ"ב י"ח כ"ו), дѣлать дѣрѣчь вольшимъ, говорить ארמית, איינע שפראכע שפרעכען,

языкомъ . מְדַבֵּר אשדודית (נחמיה י"ג כ"ד) , וּמְדַבֵּר כלשון עמו (אסתר א' כ"ב) , דַּבְּרִי שיר (שופטים ה' י"ב) , אין ליעד זוננין , nѣтъ nѣ- сню . ממצוא חפצך וְדַבֵּר דבר (ישעיה נ"ח י"ג) , דברי עשק ומרוצה ומוסב אל הקודם , וַדַּבֵּר און (שם שם ס') , דַּבְּרוּ דברים אלות שוא (הושע י' ד') דברי שקר , והנכון שענינו דברי ברית , ѕаключ- чить союзъ . כי יְדַבֵּר שלום אל עמו (תהלים פ"ה ט') , הבטחת שלום , אֲדַבְּרָה נא שלום בך (שם קכ"ב ח') , בענין יחול ובקשה , желать , והכפל , אבקשה טוב לך , (עיין בקש) , כי לא שלום יְדַבֵּרוּ (שם ל"ה כ') , כי יְדַבְּרוּ אליך טובות (ירמיה י"ב ו') , וַיְדַבֵּר אתו טובות (מ"ב כ"ה כ"ח) . ובא , ולא יכלו דַּבְּרוּ לשלום (בראשית ל"ז ד') , כפי המוסכם ענינו ולא יכלו לדבר עמו לשלום . ויתכן שפירושו ולא יכלו לסבול את מה שדבר יוסף עמם לשלום , וַיְדַבֵּר אתו משפטים (ירמיה נ"ב ט') . וביחס הפעול , משפטים אֲדַבֵּר אוֹתָךְ (שם י"ב א') , рѣшать , судить- ся . ועם יחס שבו , דַּבְּרוּ בגאות (תהלים י"ז י') , בטעם יחס הפעול , כמו , מְדַבֵּר בצדקה (ישעיה ס"ג א') , מבטיח צדקה וישועה , מְדַבֵּר בתפלה (דניאל ט' כ"א) , כעין הקודם , מְדַבֵּר ומתפלל (שם שם כ') . וכן , האמנתי כי אֲדַבֵּר (תהלים קט"ז י') , יתכן שענינו דבור של תפלה , ומוסב על התחלת השיר , אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני , ושעורו , דברתי באמונה , התפללתי וקראתי לה' בלב סמוך כי ישמע קולי . ועל פי ההבדל המבואר שבין הפעל דבר ובין הפעל אמר יובן מאמר בעלי ההגיון בגדר האדם שהוא חי מְדַבֵּר , ר"ל שיש בו כח הדבור וההבנה השכלית לדבר , ולא גדרוהו בשהוא חי אומר , כי אמר איננו נופל כי אם על המלות המבוארות ומפורשות במאמרו (עיין אוצה"ש לב') . וכן נראה מלשון המשנה , כל מקום שמצינו לשון אמר ר' פלוני ר' פלוני אומר מפורש עמו מה אמר . ולא כן בפעל דבר , אלא שֶׁדִּבְּרוּ חכמים בהוה (שבת ו' ס') , לא דִּבְּרוּ חכמים בקציר אלא בהוה (יבמות פ"ז ב') , ענינו דִּבְּרוּ מה שֶׁדִּבְּרוּ , בהוה .

הפועל , לא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא , נכבדות מְדֻבָּר בך (תהלים פ"ז ג') , על אודותיך , ביום שֶׁיְּדֻבַּר בה (שה"ש ח' ח') .

הנפעל , מן הפיעל בהוראת פעל משותף , וענינו שיחה בין איש לרעהו . аюсь разговаривать , бесѣдовать . בעשפרעכען , אונטערредъ , זיך נְדַבְּרוּ יראי ה' איש אל רעהו (מלאכי ג' ט"ז) . ובקשור עם מלות היחס , ענינם כמו בפיעל , מה נְדַבְּרוּ עליך (שם י"ג) , ישבו שרים בי נְדַבָּרוּ (תהלים קי"ט כ"ג) , הַנְּדַבְּרִים בך (יחזקאל ל"ג ל') . ובמכילתא , אף על פי שֶׁנְּדַבֵּר (הש"י) עמהם (עם הנביאים) בחוץ לארץ (פרשה בא א') , נְדַבֵּר עמו בארץ וְנִדַּבֵּר עמו בחוץ לארץ (שם) .

ההתפעל , נמצא ג' פעמים במקרא ורק בהתיחס אל קול ה' ודבור הנבואה , וישמע את הקול מְדֻבָּר אליו (במדבר ז' פ"ט) ונפלה התי"ו מפני הסמיכות אל הדל"ת שהם ממוצא אחד , ונשלמה בדגש , ואשמע את מְדֻבָּר אלי (יחזקאל ב' ב') כמו את הקול , וכן , ואשמע מְדֻבָּר אלי (שם מ"ג ו') . וענין ההתפעל ירמוז כנראה על שהקול נשמע מאליו ותמונת המדבר לא נראה . ויש שמפרשים מזה , וּמְדַבֵּר המלך (ש"ב י"ד י"ג) , ואיננו נכון כי המ"ם בזה איננה כי אם מ"ם הסבה , אחרי אשר דבר המלך .

דִּבֵּר , לפי המוסכם ענינו שמ"ז , וביחוד לדבר נבואה , וְהַדִּבֵּר אין בהם (ירמיה ה' י"ג) . ולדעת האחרונים ענינו כש"ת ע"מ פֶּה , תאר לרוח הנבואה המדבר בנביא , דער שפרעכער , דער שפרעכענדע גייסט גאָטטעס , говорящій духъ Божій . תחלת דִּבֵּר ה' בהושע (הושע א' ב') כמו דָּבָר . ויתכן שהוא מקור מן הפיעל וכמו דַּבֵּר .

2) דִּבּוּר , במשנה , שם כולל למאמר שלם , וְדִבּוּר מי אסור (שבת ק"נ ע"א) , שֶׁהַדִּבּוּר יפה לבשמים (מנחות פ"ז א') . והתיחד אל דבור הש"י בכלל ביצירה , קול ורוח וְדִבּוּר והוא רוח הקדש (ספר יצירה א' ס') , ובארמית מימרא , (עיין אמר) , ובספרי חכמי יון לְאָנְאָם ; וכמו כן בענין דבר הש"י במתן תורה , כל דִּבּוּר וְדִבּוּר שיצא מפי הקב"ה (שבת פ"ח ע"ב) , שכן ישנם לפני הַדִּבּוּר (יבמות

ה' ע"ב), בתחלה היה ראוי הַדָּבוּר להתיחד (שמו"ר ז'). ומזה גם בת"י כמה פעמים והוא מלשון הכמים על דרך לשון הקדש, כי לא נמצא הפעל דבר בארמית בהוראה זו.

דְּבָרָה, שמ"נ, מן דָּבָר, ולא בא כי אם בסמיכות ובכנוי, וואָרט, רעדע, слово, рѣчь (איוב ה' ח'), וי"ם כמו דבר משפט, ותוכחה, שפריים ואַבע, רעכטס אַנגעלענהייט, споръ (תהלים ק"י ד'), היו"ד נוספת וענינו כמו על דבר, בגלל, דעם מלכי צדק"ם וועגן, ради Малки-Цедека. וי"ם כמו על אפנו ומנהגו של מלכי צדק, אַרט, וויזע, образъ. ובא כמלת היחס בחבור עם מלת על, בענין סבה ויסוד, אורזאַכע, גרונד, причина, основаніе. ועל דְּבָרַת שבועת אלהים (קהלת ח' ב'), בסבת השבועה, על דְּבָרַת שלא ימצא (שם ז' י"ד), בסבת שאין בידו למצוא, אויף דאסס, дабы. או כדי שלא ימצא, על דְּבָרַת בני האדם לברם האלהים (שם ג' י"ח), בסבת מה שהם אומרים בלבבם. ויתכן שזה ענינו כפשוטו מחשבה. ובארמית שבמקרא:

1) דְּבָרָא, בחבור עם מלות היחס על, עַד, בענין למען, כדי, דאַמיט, чтобы, дабы. על דְּבָרַת די פשרא למלכא יהודעון (דניאל ב' ל'), על דְּבָרַת די ינדעון חייא (שם ד' י"ד).

דַּבָּרָה, שמ"נ. פ"א במקרא בל"ד, דברי ה' ומצותיו, אויסשפרוך, לעהרע, изреченіе, ученіе (דברים ל"ג ג'). א"ת נטלין על מימרך, ופרש"י כונתו שהיו נוסעים על פי דברך, והמ"ם מ"ם השמוש, ולדעת עצמו המ"ם בו קרוב ליסוד, כמו, וישמע את הקול מַדָּבֵּר אליו (במדבר ז' פ"ט), אף זה מדברותיך מה שהיית מתדבר להשמיענו לאמר להם, אינטער-רעדונג, переговоры. ולפי תרגום הריט"ז ענין יְשָׂא כמו, וַתִּשָּׂא הארץ (נחום א' ה'), יחיל וירעד מפני דברותיך, (עיין נשא). ובתפלת ר"ה, וְדָבְרוֹת קדשך, (עיין דבר ב' ועיין דָּבָר).

מְדָבָּר, ש"ז. דבור, שיהה, נעשפּראָך, рѣчь. וּמְדָבָּרְךָ נאוה (שה"ש ד' ג').

פ"א במקרא, ולדעת פירסט מזה הענין, וּבְמִדְבָּר אשר ראית (דברים א' ל"א), במובן אופן ואודות, אומשטאַנד, овстоятельство. ושעורו, בדבר הזה אשר ראית, ואינו מורע (עיין מְדָבָּר בשרש דבר ב').

3) דָּבָר או דִּבֵּר, חכמת הַדָּבָר או הַדִּבֵּר בדברי הפילוסופים,

א) שם, לפילוסופיא הדתית של חכמי ערב המחמדיים, והוא העתקה משם אלעלם אלכלאם בלשון ערבית, ונקראת כן על שם שיסודתה לפי דעתם על דבר ה' ועקרי דת אַל-קאָראַן, להבדיל בינה ובין הפילוסופיא של חכמי יון הקדמונים, אשר הוציאוה מדעתם ובכח הקירת השכל האנושי, ובעלי חכמת הדבר נקראו מְדַבְּרִים (מו"נ א' י"א). ב) חכמת ההגיון ועמה גם כלל חכמת הדבר, והוא העתקת השם דיאַלעקטיק, שנגזר מן השם דיאַלאָג בל' יונית בהוראת שיחה, או וכוח מחקרי, אנשי חכמת הַדָּבָר (הקדמת חו"ה). ומזה קראו לכח השכלי כח הדבריי, החלק האחד (בנפש) שכלי דברי (אמו"ד) חולשת הדברי (מו"נ ב' ל"ז), וקראו את הנפש המשכלת, הנפש הדברנית (תקון המדות), ומעלות המדות הן הצעות למעלות הדבריות וא"א היות דברות אמתיות, ר"ל המושכלות שלימות וכו' (מורה נבוכים פרק א' ל"ד).

2) דַּבָּרָן, דַּבָּרָנִית, ש"ת. מי שיוכל לדבר בטוב טעם, ораторъ, краснорѣчивый. לא איש דברים אנכי (שמות ד' י') ת"י לא גבר דַּבָּרָן אנא. וכן מי שאוהב לדבר דברים הרבה יותר מדאי, רעדאָליג, словоохотливый, болтливый. נעשוואָמציג, נשים דַּבָּרָנִיּוֹת (ברכות מ"ח ע"ב).

ב) דָּבַר, ארמית, פ"י, והוראתו א) נהיגה, נְהָיָה. ועל הרוב נהיגת צאן למקום המרעה, פּיהן נאך דעם ווייידעפלאָמץ מרייבן, вѣгонять овецъ на пастбище. וינהג את הצאן (שמות ג' א') ת"א וּדְבַר ית

ענא, (ומזה נגזר השם מִדְבָּר בעברית) . ב) לקיחה, הנה אשתך קח ולך (בראשית י"ב י"ט) תי"א דָּבַר ואיזל. ובלקיחה בעל כרחו של הלוקח, מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כ"א י"ד) תי"א תְּדַבְּרִינֵיהּ למקטל. וכמו כן נהיגה בשבי, מלקוח השבי (במדבר ל"א כ"ו) תי"א דַּבְּרַת שביא. ומזה במקרא בבנין פיעל, בהוראת סחיבה למיתה, הריגה, ואיבוד, הינוען־גראַבּאַן, פֿערטילגן, известри, истребить. ותקם וַתְּדַבֵּר את כל זרע המלכה (דהי"ב כ"ב י') , ובספר מלכים נאמר במקומו וַתְּאַבֵּד (מ"ב י"א א') . וי"מ מזה, כי יְדַבְּרוּ את אויבים בשער (תהלים קכ"ז ה') , וכן בבנין ההפעיל, מעין זה, השלכה והורדה, הברעה, שטירצען, אונטער ווערפֿן, низвер-гать, покорять. יַדְבֵּר עמים תחתינו (שם מ"ז ד') , וַיַּדְבֵּר עמים תחתי (שם י"ח מ"ח) , ותמורתו בספר שמואל, וַיַּרְד (ש"ב כ"ב מ"ח) , והוא כעין האמור, הָרוֹדֵד עמים תחתי (תהלים קמ"ד ב') . ומן הפעל הארמי הזה נגזרו לפי השערתנו השמות האלה:

דֶּבֶר, ש"ז. מיתת מגפה, מיתה חטופה, הינוען־גראַבּאַנג, פֿעסט, эпидемія, мор. דֶּבֶר כבד מאד (שמות ט' ג') , מָוֶת באפל יהלך (תהלים צ"א ו') . ובא נקשר עם הפעל שלח, וְשִׁלַּחְתִּי דֶּבֶר (ויקרא כ"ו כ"ה) . נתן, וַיִּתֵּן ה' דֶּבֶר (ש"ב כ"ד ט"ו) . דבק, דָּבַק ה' בך את הַדֶּבֶר (דברים כ"ח כ"א) . פגע, פן יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר (שמות ה' ג') . נכה, אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר (במדבר י"ד י"ב) וכדומה. וכן עם פעל היה, דֶּבֶר כי יִהְיֶה (מ"א ח' ל"ז) . ובא בל"ר, אהי דֶּבְרֵיךְ מות (הושע י"ג י"ד) , בענין מגפות ומכות, הנביא פונה אל המות ושואל, איה דבריך, מגפותיך, והכפל אהי (אי"ה) קטבך שאול. ומצאנו אותם נרדפים, מָוֶת באפל יהלך מֶקֶטֶב ישוד צהרים (תהלים צ"א ו"י) .

דֹּבֶר, ש"ז (מן ההוראה הראשונה בפיעל), מקום מרעה לצאן, טריפֿט, выгонъ, пастбище (ישעיה ה' י"ז) . שעורו, כְּבָרִים, כאלו הן במקום מרעיתם. ויתכן שזה מקור מן הקל בהוראת הנהגה, כמו שהם נוהגים, וענינו כמנהגם ומשפטם, ער"ש בתלמוד, היך עמא דָּבַר, כעדר בתוך הַדָּבְרוֹ (מיכה ב' י"ב), מקום מרבץ העדר על יד מקום המרעה, והה"א מיותר, ע"ד בתוך האהלי (יהושע ז' כ"א) . ולדעת הרוו"ה הה"א לסימן המשקל ע"ד השם הַדָּבְרִיא (עי"ש) .

מִדְבָּר, א) מקום מישור מגדל עשב אשר לשם נוהגים הבהמות למרעה, טריפֿט, ווילדערנאַם, выгонъ, пастбище. וינהג את הצאן אחר הַמִּדְבָּר (שמות ג' א') . ומזה מקום מישור שאין בו אילנות ושאין זורעים שם ומיוחד רק למרעה, שטעפּע, степь. והיה מִדְבָּר לכרמל (ישעיה ל"ב ט"ו) , ומקומות המרעה בו נקראו גם נְאוֹת מִדְבָּר (תהלים ס"ה י"ג) . ולהיות שהמדבר בכללו איננו מקום ישוב הושאל גם למקום שמם. יששום מִדְבָּר וציה (ישעיה ל"ה א') , נתתי בַּמִּדְבָּר מים נהרות בישימון (שם מ"ג כ') , ערי קדשך היו מִדְבָּר (שם ס"ד ט') , מִדְבָּר לא אדם בו (איוב ל"ח כ"ו) . ולפי שמקומות המרעה במדבר, וכמו כן מקומות חסרי כל אילן ופרי, מצוים הרבה בארצות בני קדם, נסמך השם מִדְבָּר לשמות עצמים פרטים, מִדְבַּר יְהוּדָה, מִדְבַּר זִיף, מִדְבַּר סִין, מִדְבַּר שׁוּר וכדומה. והבא בסימן היריעה הוא הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל אשר בין מצרים ובין ארץ ישראל, מקום חניית בני ישראל ארבעים שנה, הידוע בשם מדבר ערב, דרך שלשת ימים בַּמִּדְבָּר (שמות ג' י"ח) , המוליכך בַּמִּדְבָּר הגדול (דברים ח' ט"ו) והוא גבול מזרח לארץ ישראל, וּמִמִּדְבָּר ער הנהר (שמות כ"ג ל"א) . והוא נחלק לכמה חלקים, מִדְבַּר סִינַי, מִדְבַּר פָּארָן, מִדְבַּר קָדֵשׁ, מִדְבַּר שׁוּר וכדומה. ונמצאו בתוכם מקומות הנוחים לזריעה גם ליישוב ערים, בָּצֶר בַּמִּדְבָּר (דברים ד' מ"ג) וכדומה. ובא, המכים את מצרים בכל מכה בַּמִּדְבָּר (ש"א ד' ח') , י"ט מענין דֶּבֶר וקטב לפי שהמצרים טבעו בים סוף ולא ראו את המדבר. והריק"ם פירשו מענין מִדְבְּרֵךְ נאוה, והכונה אלהי ישראל הכה את מצרים ברברו ובמצותו לבד, והנכון שהוא כפשוטו, ואין לתמוה אם הפלשתים

לא ידעו פרטי קורות אבות מצרים וקבלו שגם במדבר לקו, ובַּמִּדְבָּר אשר ראית (דברים א' ל"א), לדעת המפרשים מוסב אל הקודם. ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם ובמדבר וגו'. ופירסט פירשו בהוראת דָּבָר, בענין סבה ואופן, (ועיין מִדְבָּר א' בשרש דָּבָר), ואינו מוכרע. ועם ה"א בסוף, לקראת משה הַמִּדְבָּרָה (שמות ד' כ"ז), הַמִּדְבָּרָה דרך ים סוף (דברים א' מ"ם). ובא, שוב לדרכך מִדְבָּרָה דמשק (מ"א י"ם מ"ז), בפתח לפי שהוא נסמך אל דמשק כמו למדבר דמשק, וכן, מִדְבָּרָה בית און (יהושע י"ח י"ב). ובא, משא מִדְבַּר ים (ישעיה כ"א א') תאר ע"ד המליצה לארץ בבל. וכבר נאמרו בטעמו דעות שונות, והנראה שהוא על שם הבקעה הגדולה (הדומה למדבר) בארץ שנער, שבה נבנתה עיר בבל (בראשית י"א ב' מ'), ונוסף על שם מִדְבָּר השם יָם על צד המליצה מדבר שנהפך לים זועף, הולך וסוער. ובמשנה בא גם בל"ד, וּבְמִדְבָּרוֹת שבארץ ישראל (ב"ק ז' ו'). וביו"ד היחס מִדְבָּרִי, מִדְבָּרִית, תאר לבהמה או חיה טהורה הרועה במדבר, כנגד בייתי, ביתית, המתפרנסת בבית בעליה, מִדְבָּרִיּוֹת הלנות באפר (ביצה ה' ו').

דְּבוֹרָה, ש"נ. מין זבוב מזיק בעוקצו, וועספע, oca. וְלִדְבוֹרָה אשר בארץ אשור (ישעיה ז' י"ח). ובא ברבוי זכרים, כאשר תעשינה הַדְּבֹרִים (דברים א' מ"ד), המתנפלים בערבוביא ובהמולה, סבוני כְּדְבֹרִים (תהלים קי"ח י"ב). ויש במינם שמכינים ומוציאים מיץ דבש מקרבם, ביענע, пчела. והנה עדת דְּבֹרִים (שופטים י"ד ח'), לפי שהולכים בקבוץ רב. ובמשנה, נחיל של דְּבֹרִים (ב"ק י"ד ב'). ובטעם השם יש אומרים שהוא מן דבר בהוראת הנהגה, וזה על שם שהן יוצאות ובאות על יד האם הזקנה אשר להם, דיא פוטשפער ביענע, דער זוייזעל, матка. וי"א על שם שהם נושכים ומכים מכת עקוץ שיש בה גם סכנה, ובא השם דְּבוֹרָה מן דָּבָר, ע"ד צרעה מן צרע, ע"ש. ובארמית דַּבְרְתָּא.

דְּבוֹרָה, שע"פ. א) מינקת רבקה (בראשית ל"ה ח'). ב) אשה נביאה שפטה את ישראל (שופטים ד' ד').

דֹּבְרָה או הֹבָרָת, ש"נ. קבוץ עצים קשורים יחד להשיטם ולהובילם על פני המים, флотъ. ואני אשימם הָבָרוֹת (מ"א ה' כ"ג), ותחתיו בדהי"ב (ב' מ"ז) רפסדות ע"ש.

דְּבִיר, ש"ז. מקום קדש הקדשים בבית אשר בנה שלמה, וּדְבִיר בתוך הבית מפנימה (מ"א ו' י"ט), ויבן לו מבית לְדָבִר לקדש הקדשים (שם שם פ"ו), ובא נסמך אל בית, דְּבִיר הבית (שם ח' ו'), וכל המזבה אשר לַדָּבִיר (שם ו' כ"ב) צד המזבח המכוון כנגד הדביר, בנשאי ידי אל דְּבִיר קדשך (תהלים כ"ח ב'). ובטעם השם באו דעות שונות עוד בימי חז"ל, מהם אמרו, דְּבִיר שמשם דברות יוצאות (ירושלמי ברכות פרק ו'), ועל מאמר השירה: רוני רוני השטה, המהוללה בְּדְבִיר ארמון, שהוא כנוי אל ארון הברית, אמר רב כמאן קרו פרסאי לספרא דביר מהכא, ושם דביר לפנים קרית ספר (ע"ז בבלי כ"ד ע"ב), ונראה מזה שכן פירש גם את השם דְּבִיר שבמקרא, המיוחד למקום קדש הקדשים ע"ש שספר התורה נתון שם. וכן הוא באמת בל' ערבית החדשה קוראין לסופר דַּבִּיר ולשופט דַּבִּיר. ולדעת האחרונים מקורו מן הפעל דבר בלשון ערבית, שהוראתו היות האחרון או היות נמצא במקום הקיצון. ומזה דְּבִיר החדר הפנימי שהוא הקצוני בבית, דער אינגערע געמאך, внутренняя палата. וסמיכותו במקרא אל השם בית כראיה לדבר.

דְּבִר, שע"פ. א) עיר ממלכה למלכי כנען (יהושע י"ב י"ג), ונפלה בנחלה למטה יהודה (שם ט"ו מ"ט), ואולם קִרְיַת ספר שמה לראשונה (שם), ולפי שכתבנו למעלה יהיה השם דְּבִיר ממש העתקה של השם ספר, וכן בלשון פיניקית דְּבָר הוראתו ספר. וענין השם יורה שהיה בעיר ההיא לפנים אוצר ספרי חכמי כנען הקדמונים. ובמובן זה תיב"ע קרית ארכי.

ושעל כן נקראת גם קְרִית סַנָּה (עי' סנה). ובא, ממחנים עד גבול לְדָבָר (יהושע י"ג כ"ז). ומת"י נראה שהלמ"ד הוא מן השם והיא עיר אחרת שנקראת לְדָבָר (ועיין לֹא דְּבָר). ב) שם מלך עגלון (יהושע י' ג').

דִּבְרִי, שע"פ. איש למטה דן (ויקרא כ"ד י"א).

דְּבָרַת, שע"פ. עיר מערי יששכר שנתנה ללוים (יהושע כ"א כ"ח), ובאה בה"א הידיעה, הַדָּבְרַת (שם י"ט י"ב). וכנראה שנגזר משם מדבר מקום מרעה, пастбище.

1) הַדָּבָר, ארמית, שם. שר גדול מרואי פני המלך, ולי הַדָּבְרֵי וברבני יבעון (דניאל ד' ל"ג), הַדָּבְרַיָּא ופתותא (שם ו' ח'), על פי מ"ש בשלשון פרסית קוראין לסופר דבר, יתכן שגם זה מענינו. ולדעת פירסט נגזר משם הַדָּא, שהוראתו בלשון פרסית הישנה, אלהים, ובר הוא הוספת סימן המשקל כמו גזבר, דתבר, וענינו כהן לאלהים, священникъ, פריעסטער.

2) דַּבָּר, בגמרא שם. מנהיג, מושל, פֿיהרער, לייטער, פֿאָרשטעהער, предводитель. דַּבָּר אחד לדור (סנהדרין ח' א'). וי"ט מזה, ישא מדברותיך (דברים ל"ג ג') שולטנות. ושעורו, יקבלו עול מלכותך, פֿיהרונג, לייטונג, предводительство. ומזה:

2) מְדַבְּרָנָא, מְדַבָּרָא, שם. מושל, מנהיג, וביותר בעל שכל ותחבולות, באין תחבלות (משלי י"א י"ד) תרגומו, באתרא דלית מְדַבְּרָנָא, ונ"א מְדַבָּרָא. ובתלמוד, רַבָּא דעמיה מְדַבְּרָנָא דאומתיה (כתובות י"ז א').

2) מַדְבְּרָנוּתָא, שמ"נ. הנהגה בשכל ותחבולות, לייטונג, פֿערנינפֿטיגע לייטונג, разумное руководительство. ונבון תחבלות יקנה (משלי א' ה') ת"י וסוכלתנא מַדְבְּרָנוּתָא יקנה (ועיין חבל).

דְּבַשׁ, שע"ז. מין מתוק היוצא מפירות האילן, תמרים, ותאנים, ובו נתברכה ארץ ישראל, האָניג, медъ. ארץ זבת חלב ודְּבָשׁ (שמות ג' ח'), וכולל גם את פרי האילנות ההם, ארץ זית שמן וּדְבָשׁ (דברים ח' ח') שהוא דבש תמרים, כי כל שאר וכל דְּבַשׁ לא תקטירו ממנו אשה לה', קרבן ראשית תקריבו אתם (ויקרא ב' י"א י"ב), והם שתי הלחם (שבאים חמיץ) עם בכורי תאנים ותמרים. וכולל גם את מיני הפירות שמבשלים ועושים ממנו המקפא המתוק הנקרא, зиреп, сиropъ. וכמו שנקרא בערבית. וזה כנראה שלח יעקב מנחה ליוסף, מעט צרי ומעט דְּבַשׁ (בראשית מ"ג י"א). וכמו כן יכלול את הדבש היוצא ממין קנים ידועים, צוקקער ראָהר, caxapный тростникъ. ויבא העם אל היער והנה הלך דְּבָשׁ (ש"א י"ד כ"ו), יער מגדל הקנים המתוקים, ויטבול אותה ביערת הַדְּבָשׁ (שם שם כ"ז), תרגומו בקינא דדובשא. וכן פירש"י בקנה הדבש, כמו, ותשם בסוף (שמות ב' ג'), דמתרגמינן ושויתה ביערא. וכן, אכלתי יערי עם דִּבְשִׁי (שה"ש ה' א'). וי"מ חלות הדבש, האָניג שיבע, זיימע, сотовый медъ. (ועיין יער). וכולל גם המיץ המתוק היוצא מן הדבורים, עדת דבורים בגוית האריה וּדְבָשׁ (שופטים י"ד ח'), ומנהג הדבורים המדבריים שעושים כוורותיהן בצורי הסלעים ובחללי עצי היער, והוא הדבש הטוב והמשובח בארץ ישראל. וזה מליצת, ויניקהו דְּבַשׁ מסלע (דברים ל"ב י"ג), וכן, מצור דְּבַשׁ אשביעך (תהלים פ"א י"ז). ויתכן ג"כ שזה הוא הדבש שמצא יהונתן ביער. ובמליצה, דְּבַשׁ וחלב תחת לשונך (שה"ש ד' י"א). ובמשנה, חַלּוֹת דְּבַשׁ (בבא בתרא ה' ג'), דְּבַשׁ הזיפין (מכשירין ה' ט'), דבש ממקום זיף (עיין זיף). ובתלמוד בא ממנו הפעל בהפעיל, שמן והבאיש דְּבַשׁ וְהַדְבִּישׁ (ב"מ ל"ח א'), ופירש"י יצא טעם דובשנו והחמיץ, עד"ש, ובכל תבואתי תשרש (איוב ל"א י"ב) עקירת השרש, ואין דובשנו מַדְבִּישׁ (סנהדרין ק"א א'). ופירש"י מתקלקל ונעשה צליל מחמת חטימות, ולא דבש מַדְבִּישׁ (ספרי דברים ט'). והנכון כמו שפירש הנ"מ שי"ר שענינו רבוי המתיקות, אינבערונס וועדען, дѣлаться слишкомъ сладкимъ. ורבוי המתיקות גורם חימוץ, זויער וועדען, окислѣть.

2) דּוֹבְשָׁן, במשנה, שם. עוגה הנלושה בדבש, הסופגנין וְהַדּוֹבְשָׁנִין

(חלה פרק א' ד'), האָנינקוכקע, пряники. ובתלמוד השתמשו בו במובן שם כפשט, מתיקות, זיסקינקיים, сладость. ואין דובשנו מדבש (סנהדרין ק"א ע"א).

דַּבֶּשֶׁת, ש"נ. א) גב וחטטרת הגמל, верблюжій кавказ. горбъ. ועל דַּבֶּשֶׁת גמלים (ישעיה ל' ו'). ובטעם השם פי' רש"י על שם שמרקבת (שמסתקבת) תמיד וסכין עליה דבש לרפואה. ולדעת הרשד"ל הדלי"ת עומדת במקום גימ"ל שהן מתחלפות בל' ארמית, שגר, שדר, ויהיה דבשת כמו גבשת גבשושית, תל קטן, וחטטרת הגמל היא כעין תל על גבו (ועיין גבש). והנה בגזרת השרש ד ב ש שערו האהרונים דברים בלתי מתקבלים לנו. והנראה לנו שעקרו דָּב (ע"ד גבש מן גב) דבר הזב והנוזל, וראיה לדבר כי השם דִּיבוֹן, שע"פ, בפסוק עטרות וְדִיבֹן (במדבר ל"ב ג') ת"י ומכללתא וּמַדָּבֶּשְׁתָּא, ולפי זה נוכל למצוא טעם גם לשם דַּבֶּשֶׁת, שנקראת חטטרת הגמל כן על שם שהיא רכה ועלולה לחבורות ומכות טריות זבות ליח. ב) שע"פ, עיר בנחלת זבולן (יהושע י"ט י"א).

דָּגָה, פ"ע. ענינו פריה ורביה מופלגת, умножаться. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא בבנין הקל, וְיִדְגּוּ לרב (בראשית מ"ח ט"ז). והקליר השתמש ממנו גם בהפעיל, לאדרו וּלְהַדְגוֹ (נשמם), להדגיא ולהשלו (סל).

דָּג, שם. מין בע"ח החי במים, рыба, ויתן ה' דָּג גדול (יונה ב' א'), ועל הַדָּגִים (ט"א ה' י"ג). ובסמיכות, דְּגֵי הים (בראשית ט' ב'). ופעם אחת מצאנו ע"מ:

דָּאג, שה"ק, рыба. מביאים דָּאג וכל מכר (נחמיה י"ג ט"ז), פ"א במקרא וזולתו תמיד ע"מ נקבה:

דָּגָה, שה"ק, рыба. זברנו את הַדָּגָה (במדבר י"א ה'), תבנית כל דָּגָה (דברים ד' י"ח), ורדו בְּדְגַת הים (בראשית א' כ"ח). ובגמרא, האומר דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים, דָּגָה שאני טועם אסור בקטנים ומותר בגדולים (נדרים נ"א ע"ב), ואמרו על זה, בנדרים הלך אחר לשון בני אדם.

דּוּג, פ"י מן השם דָּג, צידת דגים, рыбачить ловить рыбу. פ"א במקרא ובא בהפעיל, לדיגים רבים וְדַיגוּם (ירמיה ט"ז ט"ז), בחסרון ה"א הבנין.

דַּוָּג, ש"ת, למתעסק בצידת דגים, рыбакъ. ועמדו עליו דַּוָּגִים (יחזקאל מ"ז י'). ועמ"א:

דַּיָּג, ואנו הַדַּיָּגִים (ישעיה י"ט ח'), ומזה:

דּוֹגָה, ש"נ, לספינה קטנה של הדיגים, рыбачій челнокъ. בסירות דּוֹגָה (עמוס ד' ב'). ויש מפרשים שהוא שה"פ צידת דגים, рыбо- ловство. ובתלמוד:

2) **דּוֹגִית**, ש"נ, ספינה קטנה, המוכר את הספינה מכר את הַדּוֹגִית (ב"ב ע"ג א'), ספינה קטנה שקושרים לספינה גדולה, שעל ידה עולים ליבשה מן הספינה הגדולה, קאהן, челнокъ, ладья. ובתוספתא עגולי דבלה ודוגיות של גרגרות (תרומות ג' ט'), לפי הנראה הוא גוש של גרוגרות, פיינענקוכקע, мякоть смоквы. ואולי נקראת כן על שם שהיא בעגול כעין הדוגה שהיא בתבנית סיר, כאמור סירות דוגה.

דָּגָל, שע"ז. לפי המוסכם ענינו נס, פאניר, знамя. והנראה כדעת רשד"ל על פי תרגומו של אונקלס, טיכס, וכן תרגם גם השמרוני טכס, קבוץ גדול של אנשי מלחמה ערוך ומסודר סדור קבוע לצאת במערכה, הער, армія. וכן הוא במדרש, אין דגלים אלא צבאות (שמו"ר ט"ו). דָּגָל מחנה יהודה (במדבר ב' ג'), הקבוץ המסודר של מחנה יהודה, (עיין מחנה). י"ב שבט בני ישראל נחלקו לארבעה קבוצים, כאלה, דְּגָלִים, דגל מחנה יהודה כלל ג' שבטים (יהודה יששכר זבולן) דגל מחנה ראובן, שלשה (ראובן שמעון גד) דגל מחנה אפרים, שלשה (אפרים מנשה בנימין) ודגל מחנה דן, שלשה (דן אשר נפתלי). איש על דִּגְלוֹ באתת לבית אבתם יחנו בני"י (במדבר ב' ב') (עיין רש"י והמשתדל) והנראה שפירושו,

כל בני ישראל יחנו איש על דגלו על מקום קבוצו באותות וסימנים מיוחדים לכל בית אב שהוא שבטו, והאותות הם הנסים שהיו שלשה לכל דגל לשלשת שבטיו, ולא נמצא השם במקרא במקום אחר, כי אם, וְדָגְלוֹ עלי אהבה (שה"ש ב' ד'). רש"י פירש וקבוצתו שדגלני אליו אהבה היא, מענין קבוץ ומשיכה. והרמבמ"ן פירשו מענין נס, והנראה שאיננו יוצא ממשמעו הראשון, והכונה הביאני אל בית היין ושם עלי דגל צבאו, שהוא האהבה, למשמר, שלא אצא מן הבית, ע"ד, וקראת ישועה חומותיך (ישעיה ס' י"ח), ומן השם נגזר הפעל:

דָּגַל, הקל, יוצא, עריכת דגל לצאת למלחמה, זיך צום קריעגע ריכטען, собираться на войну. ובשם אלהינו נָדְגַּל (תהלים כ' ו') וכתרגומו נסקם, והרמבמ"ן תרגמו מענין נס, נרים נס נצחון. ובינוני פעול, דָּגוּל מרבבה (שה"ש ה' י'). הראב"ע פירשו מענין נס, נשא ומרום מרבבה כמו שהדגל מתנוסס למעלה מראשי רבבות עם הצבא. והנראה שטעמו לפי פירושו של השם דגל, דגלים הרבה עוטרים אותו לשמרו מרוב חיבתו בעיניהם, איבער וואכט, охранимый. ור' יהודה הלוי אמר בשירו, דְּגוּלָה בשם קדשך (דיוואן מ"ד) נשואה או מסומנת בשם קדשך, והוא ע"ש נס להתנוסס. ובפיוט, דְּגוּלִים יודך ה' (לשמחת תורה).

הנפעל, בבינוני במובן שם הקבוץ, קבוץ דגלי חיל צבאות, קריעגסהער, войско. יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלים איומה כַּנִּדְגָּלוֹת (שה"ש ו' ד') עין מפרשים. והנראה שזה השאלה לצבאות השמים, היממעלסהעער, воинство небесное. וזה טעם ההקבלה בכתוב השני, יפה כלבנה ברה כחמה איומה כַּנִּדְגָּלוֹת (שם שם י'). ובדרח"ל נמצא גם:

ההפעיל, שני תלמידי חכמים הַמַּדְגִּילִים זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן (שבת פ"ג א'), לפרש"י הוא מענין אסיפה, מאספים זה את זה ללמד בינם לבין עצמם. והנראה שענינו עורבים מערכה במלחמתה של תורה (ועין דגל 2). ובפיוט, עלי באהב לְהַדְגִּילוֹ (קרובות ז' של פסח) לרוממו ולגדלו, דומה שפירש את הפעל דָּגַל בענין הרמת נס.

3) דְּגִילָה, בפיוט, שם. בענין כנסיה, דהרוהו בבית דְּגִילָה (קרובות א' דר"ה) כמו בית הכנסת, וכשם כנוי לבית המקדש, בועד בית דְּגִילָתָךְ (זולת ב' דסוכות). וע"ם דָּגֵל, בהיות שמחת גילנו בבית דְּגָלֵנוּ (עבודה פיוט כ"י ישן). ובגזרת השרש נראה שיסודו דג, דגה, בהוראת רבוי מופלג, בתוספת למ"ד על דרך גָּזָל מן גז, ובלשון ערבית דגאלה, צבא, שאַאר, войско.

2) דְּגָל, ארמית וערבית, פ"י. הערמה, רמיה, שִׁקּר, ליסטיג האנדעלן, בעטריגן, хитрить, обманывать. במשפט לא ימעל פיו (משלי ט"ז י') תרגומו, לא נָדְגוֹל פומיה. ומזה אמרו ע"ד הדרש על פסוק ודגלו עלי אהבה אפילו אותן הַמְדַגְּלִין שֶׁהָיָה יעקב באביו (שה"ש רבה ב' ד'), שרמה את אביו בבואו לקבל הברכות. ומזה לדעת בעל הערוך מה שאמרו בגמרא, שני תלמידי חכמים הַמְדַגְּלִים זה לזה בהלכה (שבת פ"ג א'), מקשים ומכחישים זה את זה בפלפולם, (עיין בשרש דָּגַל).

2) דָּגָם, דּוּגְמָא, במשנה. סימן ואות לדמיון, פּראָבע־שטיקן, проба, образецъ. ולשון יונית הוא, δείγμα. המצניע לזרע וְלַדּוּגְמָא (שבת י' א'), מה שהסותר מראה מסחורתו לקונים לדעת טיב כל הסחורה, אין לוקחים מן הצבע לא אותות ולא דּוּגְמוֹת (בבא קמא קי"ח ע"ב). ובענין דמיון, הדּוּגְמָא השקוה (עדיות ה' ו'), לא השקוה המים המאררים כי אם מה שדומה להם כדי להפחידה, עשוואס אֶרְשׁרעקענדעס, нѣчто подобное. ומזה, מעין הדּוּגְמָא של מעלה (סוטה י' י"א). ובא בהוראת דבר מצוין ונכר בסימניו, דגול מרבבה הדּוּגְמָא הוא ברבבה שלו (חגיגה ט"ז א'), אויסגעצייכנעט, отличный. ובפיוט, יציב פתגם לאת וְדָגָם (ב' דשבועות).

דָּגָן, שקי"ז. תבואות השדה הגדלות בשבלים שמוציאים גרגיריהם על ידי דרישה, קאָרן, גערעריידע, рожь, хлѣбъ.

כַּדְגָן מן הגרן (במדבר י"ח כ"ז), דְּגָנְךָ ותירשך (דברים ז' י"ג) וכולל כל מאכל, וְדָגָן שמים נתן למו (תהלים ע"ח כ"ד), וכמו כן הלחם העשוי מדגן, איה דָּגָן ויין (איכה ב' י"ב). ובהלכה, הנודר מן הַדָּגָן אסור בפול המצרי יבש דר"מ וחכ"א אינו אסור אלא בחמשת המינים (נדרים ז' ב'), והם חטים שעורים כוסמים שבולת שועל ושיפון (עיין תבואה). אם הביאה דָּגָן תדלק (מלאכים ה' ז') שכבר נתבשלו הגרגרים בשבליהם. ועל הרוב לא נקרא דגן אלא אחר הדישה והזריה והאספה בכרי. יסודו כנראה דגה, רבוי מופלג, לפי שהגרגרים מרובים מאד מכדי מספר. ובתלמוד גזרו מן השם הזה פעל לענין תקון התבואה בדישה ומירוה, האי אִידָּגַן (ברכות מ"ז ע"ב), כל דְּמִידָּגַן (נדרים נ"ה ע"א). ומזה:

2) דִּיגּוּן, שה"פ. געשרייד פֿערפֿערטיגונג, דִּיגּוּנְךָ ולא изготовленіе ржи דִּיגּוּן נכרי (גטין מ"ז ע"א).

2) דִּיגּוּן, במשנה. מלשון יונית ζιζάνιον. בעל שתי זויות, צווייא ווינקלינג, двуугольный. בית עגול דִּיגּוּן מְרִיגּוּן וכו' (תוספתא נגעים ו', נזיר ח' ע"ב). ובענין שתי פעמים, צווייא מאהל, הן אחת, דִּיגּוּן שתים (נזיר שם).

דָּגוֹן, שם, אליל הפלשתים, וכנראה מן המקרא, וראש דָּגוֹן ושתי כפות ידיו ברתות אל המפתן רק דָּגוֹן נשאר עליו (ש"א ה' ד'), היה עשוי בתבנית אדם, ושמו יעיד עליו שהיתה לו גם תבנית דג. לפי דברי הסופרים היונים היה חציו העליון בדמות אשה וחציו התחתון בדמות דג. ולפי הנראה מדברי סַנְחֻנְיָתוֹן, הוראת השם דָּגוֹן כשם דָּגָן בעברית, והוא היה אלוה הצמיחה נותן כח הפריה ורביה בתבואת הארץ (מונק בס' פאלעסטינא).

דָּגַר, פ"י, מקורו ארמית, חמום, וביחוד להחמום שהעוף מחממת את בציה בשבתה עליהן להוציא אפרוחיה, ברוטן, ברימען, нагрѣвать, высиживать. ועל עפר תחמם (איוב ל"ט י"ד) תרגומו תדגר. ומזה במקרא, קורא דָּגַר ולא ילד (ירמיה י"ז י"א), יושב ומחמם בצים אשר לא הטיל, ובקעה וְדָגָרָה בצלה (ישעיה ל"ד פ"ו), שעורו ובקעה אחר שדגרה, אבל תרגומו של קורא דגר, דמכנש. וכן פירש גם ר' יהודה בן קריש, והביא ראיה מן השם דְּגוֹרִין בארמית שענינו תלים וחמרים. והנראה לנו כי ממושג החמום יצא מושג הקבוץ, והתלול לחמרים, על דרך הפעל חמר שכולל שתי ההוראות האלה, ותרגומו של מעי חמרמרו (איכה א' כ') אידגרו, (עיין חמר).

2) דְּגִירָה, שה"פ, בגמרא, אתיא דְּגִירָה דְּגִירָה (חולין ק"ם ע"ב).

3) דָּגֵשׁ, במסורה, ובדקדוק, הנקודה הבאה בתוך האותיות בג"ד כפ"ת ט"ס שק"ץ נוזל"ם, לחזק או לכפול הברת האות, דגש קל, דגש חזק, ובא גם בפעל, אות דְּגוּשָׁה, אות נִדְגֶּשֶׁת.

דַּד, שם, במקרא לא נמצא כי אם ברבוי, עוקץ השדים שהאם נותנת בפי היונק, עשו דַּדֵּי בתוליהן (יחזקאל כ"ג ג'), וענין עשו, הכינו והוציאו את העוקץ של השד, היוצא ובולט בימי ההריון והיניקה (רשד"ל בכוה"ע תרמ"ז). וע"ד המליצה, דַּדֶּיהָ ירוך בכל עת (משלי ה' י"ט). ובגמרא גם בל"ז, על פי הַדַּד (שבת קמ"ד ע"ב). ובהשאלה במשנה, בן קטין עשה שתים עשרה דַּד לכיור (יומא ג' י'), כמו דדי האשה שמזילים חלב. נטל לְדַדוֹ, הוא הראש הקטן ששושנתו של האתרוג בו (רמב"ם הל' לולב ח' ז'). ובארמית נקרא תַּר.

דַּדָּה, פעו"י. במקרא נמצא רק שתי פעמים בבנין התפעל, והתבארה הוראתו על פי מה שבא במשנה בבנין פיעל. א) עומד, בענין קפיצה ונתור, היפּפּען, прыгать. כל הַמְדַדֶּה אין מְדַדֶּה יותר מחמשים אמה (ביצה י"א א'). ב) יוצא, טלטול והנעת רגלי בע"ח קטן ללכת, שהילוכו כעין קפיצה ונתור, היפּפּען לאספּען, נעלייטען, передвигать, вести. האשה מְדַדָּה את בנה (משנה שבת ח' ב'), מְדַדִּין עגלים וסיחין (שם). ובמובן קרוב לזה במקרא בהתפעל, אֲדַדֵּם עד בית אלהים (תהלים מ"ב ה'), שהוא כמו אֶתְדַּדֵּם בחסרון התי"ו

מפני פגישת הדל"ת, אתדדה עמהם, אלך לי לאט לאט, כמו שמתחיל הילד לנסות תנועת רגליו, כי ההליכה לאט ובמתינות היא הליכת בגוד ומורא, כראוי להולכים אל בית ה', וואללק, פֿייערליך אינהערציען, торжественно шествовать. ותרגומו, אֶתְחַיַל, בענין התחזקות והתעודדות, כי הגתור והקפיצה נעשים בהתחזקות, אֲבַהָּה כל שנותי על מר נפשי (ישעיה ל"ח ט"ו), יש שפרשוהו מענין הנ"ל, אדדה אלך בדדוי אל בית אלהים, ולפי זה העיקר חסר. ורש"י פי' אתנודד מכל שנותי לקלס לפניו, ויהיה משרש נדד, והוא הנכון בעקר ההוראה, ובפירושו נראה לנו ששעורו, אשבע נדודים כל שנותי על מר נפשי, כזאת אמר בלבו בימי חליו. ובמדרש, שהיו מלאכי השרת מדדין פתקין לפני הקב"ה (אסתר א' בימים). והפעלים נוד, נדד, מדד, דדה, יסוד אחד להם דד, בענין טלטול ותנועה. ובערבית בא על דרך הכפולים, דאדא, הליכה בצעדים מועדות, וואנקענד-גען, ходить шатко.

3) דָּדוּי, בפיוט, שה"פ. דְּדוּי סך לתוך סלולה (חתאנו לשחרית יו"כ לר"ק).

דָּדָן, בשם זה נקרא. א) אחד מבני רעמה בן כוש (בראשית י' ז'). ב) אחד מבני יקשן בן קטורה (שם כ"ה ג') שניהם היו אבות אומות שנקראו על שמם, לשניהם היו אחים שנקראו בשם שבא, וגם המה היו ראשי שתי אומות שנקראו על שמם (עיין שבא). ומזה נראה שבאו אלה באלה והתערבו בהמשך הימים. עיקר מושב בני כוש היה על יד לשון הים הפרסי, בעדות שם המקום דַּאדָן שנמצא שם, כנזכר בספרי גלילות הארץ, והם כנראה שזכר יחזקאל בין רוכלי צור, בני דָּדָן רכליך איים רבים (כ"ז ט"ו), וזכרם עוד בחברת שבא וסחרי תרשיש (שם ל"ח י"ג), ומושב בני קטורה בארץ ערב הצפונית, ונזכרו גם הם בין רוכלי צור, דָּדָן רכלתך בבגדי חפש (שם כ"ז כ'), ועליהם נאמר, ביער בערב תלינו ארחות דְּדָנִים (ישעיה כ"א י"ג). וכן נזכרו ביחד עם תֵּימָא (ירמיה כ"ה כ"ג). וכפי הנראה התפשטו עד לארץ אדום, ועל שמם נקרא ג) שם מחוז אחד דָּדָן, יושבי דָּדָן (שם פ"ם ח'), והיא הנקראת ג"כ דְּדָנָה (יחזקאל כ"ה י"ג). ובטעם גזרת השם נראה שהוא דד בהוראת טלטול והעתקה ממקום למקום (עיין אֲרָוד אַשּׁוּרִים).

דְּדָנִים, (עיין רְדָנִים).

1) דָּהָב, ארמית, שם כמו זָהָב בעברית בחלוף זי"ן בדל"ת, נאלד, золото. דִּי דָהַב טַב (דניאל ב' ל"ב).

מַדְהֲבָה, ש"נ. פעם אחת במקרא, שבתה מַדְהֲבָה (ישעיה י"ד ד'), תאר מליצי למלכת בבל, ובפירושו כבר נחלקו חז"ל, יש שאמרו שהוא שם מרכב, אומה זו שאמרה מרוד והבא, או הביא בלא מדה (שבת קמ"ם ע"ב), ויש שאמרו מלכות שהיא מַדְהֲבָת (מאדמת) פניו של אדם בשעה שהוא בא אצלה (ויק"ר פ"ו). ולדעת הראב"ע והרד"ק ענינו חומרת זהב, גאלד-ווייטיג, златолюбиво. ויש מן המתרגמים הקדמונים שפותרים את השם כאלו היה כתוב מַרְהֲבָה, מענין רהב (עי"ש), ואחרים אומרים שהוא כמו מַרְאֲבָה מן ראב, קוואלע-רין, мучительница.

2) דָּהָה, במשנה, שם תאר, צבע כהה, עמום, בלאסם, блёдный, тусклый. ומזה בהשאלה בהפעיל, הקטנת הערך ומעוט החשיבות, מַרְהֶה אתה את המים (סוטה ג' ה'), פֿערבּיטן, דען ווערט פֿעררינגערן, мутить, умалять достоинство.

דָּהַם, לא נמצא כי אם בנפעל, וזה רק פעם אחת במקרא, למה תהיה כאיש נְדָהָם (ירמיה י"ד ט'), הריק"ם בשם י"מ גזרו מלשון ערבית, שקוראים למי שהוא מבוסה חלב מחולי, מדהום. ובארמית שרש דהן הוראתו שמן, דשן, פֿעטמאכן, דשנים ורעננים יהיו (תהלים צ"ב ט"ו) ת"י דהנין ורטיבין, ויהיה טעם איש נדהם כמו טפש, על דרך, טפש כחלב לבם (תהלים קי"ט ע'). והאחרונים גוזרים אותו מן הפעל דהם בערבית פחד פתאום והשתוממות מרוב

חרדה, ועם זה הפסקת הדבור והשתוק, оцепенение, остолбенение, быть изумленну, поражену млену. ולדעת הרשד"ל הוא כמו נָדָם משרש דמם או דום, או שהפעל דָּהַם קרוב להם בהוראתו, ע"ד מול, מהל, נור, נהר, וענינו כאיש משועמם ויושב דומם מפני התמיהה. ולדעתנו אפשר שיסודו דהה שבמשנה בענין כהה ועמום (עיין דהה). ומזה נדהם כמו קודר, על דרך, וקדרים שגבו ישע (איוב ה' י"א).

דָּהַר, פ"ע. לא נמצא כי אם בקל, ריצת הסוס בשטף עז, איינהעריאגען, שנעלל מчаться, бѣгать рысью, рѣяться. סוס דֹּהֵר (נהום ג' ב'). ובפיוט, דּוֹהֲרִים דּוֹהֲרִים (שחרית ליו"כ). ובפיעל, בחיל לָדַהֵר (קדושת ז' דשבת). ומזה:

דָּהָרָה, שה"פ. שעטת מרוצת הסוס, быстрый שנעלל לויף, נאלאָפ, галопъ מַדְהֲרוֹת הַדְּהָרוֹת אבירין (שיפעים ה' כ"ב), והשם אבירין, אם שהוא תאר אל הרכבים החזקים שהם מדהרים ומריצים את סוסיהם או אל הסוסים בעצמם. ובגזרת השרש קרוב לשמוע דעת האומרים שיסודו דור בענין תנועה בהקף (עיי"ש) וראיה להבריהם השם:

2) דָּנוֹר, בארמית ובתלמוד, הא דקבע דָּנוֹר במתא (שבת ר"פ א'). (לפי גרסת הערוך, ולפנינו בי דואר) בית מרוץ האגרות, בריעפאמט, почта.

תָּדְהָר, שם, עץ ממיני הארז, הַתָּדְהָר והאשור (ישעיה מ"א ר"ם), ומתרגמים אותו פעמים בשם אלמע, вязъ, вленъ. פעמים בשם פלאטאנע, платанъ, чинаръ, או סיכמע, сосна, яворъ. וביסודו נראה דעת האומרים שהוא דור, בהוראת זמן, וזה ע"ש שהוא מזקין ומאריך כמה דורות.

דּוֹד, דֹּד, שם. עקרו, קרוב קרבת אחוה ואהבה. א) מצד המשפחה, אחי האב או האם, אָהִים, אָנקעל, дядя. דוד אהרן (ויקרא י' ד') ותרגומו, אחבוהי, דּוֹד שאול (ש"א י' י"ד) ותרגומו, את אבוהי, לבני דַּדֵיהֶן (במדבר ל"ו י"א). וכן על בן הדוד, לעיני חנמאל הַדִּי (ירמיה ל"ב י"ב), פעטער, дво-юродный братъ. ולנקבה, דָּדָה, את יוכבד הֹדָתוֹ (שמות ו' כ'), אחות האב, באָזע, тетка. וכן אשת אחי האב, הֹדָתְךָ היא (ויקרא י"ח י"ד), טאַנטע, тетка. ב) מצד קרבת ונטית הנפש לאהבה. וכפי הנראה התיחד לתתן ביום חתונתו, ומענין זה השם דוד בספר שיר השירים, הנך יפה דּוֹדִי (א' ט"ו), פֿרײַנד, געליעבטער, брѣтитъ, другъ, возлюбленный, женихъ. ומזה, שירת דּוֹדִי לכרמו (ישעיה ה' א'). והכונה שירת הדוד אשר ישיר לכרמו, משל אל הרעיה האהובה, וכנוי דודי ענינו הדוד אשר הנביא מדבר בשמו. ובדרך השאלה נאמר גם על קרואי המשתה, שושבינו התתן והכלה, שתו ושכרו דּוֹדִים (שיה"ש ה' א'), ונקראו ג"כ חֲבֵרִים (שם ב' י"ג).

דּוֹדִים, ש"מ, ברבוי ע"מ נָעוּרִים, וענינו אהבת חשק בימי הבלולות, לעבע, мѣлена, любовь. לכה נרוה דֹּדִים (משלי ז' י"ח), והנה עתך עת דֹּדִים (יחזקאל ט"ז ח'), כי טובים הֹדֶיךָ מיין (שיה"ש א' ב').

דָּוִד, דָּוִיד, שע"פ. בן ישי, הידוע דוד המלך, השני בישראל, ראש משוררי קדש נעים זמירות ישראל, אליו מיוחדים הרבה מזמורים בספר התהלים, ומתואר בתאר משיח אלהים (ש"ב כ"ג א'), וזה על רוב ע"ד היתרון (תהלים קל"ב י"ז), והבטיח לו הש"י שיהיה נאמן ביתו וממלכתו וכסאו יהיה נכון לפניו עד עולם (ש"ב ז' ט"ז), וההבטחה הזאת נקראת ברית (תהלים פ"ט כ"ם, ירמיה ל"ג כ"א), ונתקיימה ההבטחה הזאת כל ימי הבית הראשון במלכות יהודה, והנביאים נבאו כי בשוב ה' את שבות עמו ישוב ה' לכונן כסא דָּוִד (ירמיה ל"ג כ"ו, יחזקאל ל"ד כ"ד, ל"ז כ"ד), וכן נקרא ביתו על שמו (הושע ג' ה', ירמיה ל' מ'), והמלכים אשר יצאו ממנו נקראו בֵּית דָּוִד (ישעיה ז' ב', ובשאר מקומות), אֹהֶל דָּוִד (שם ט"ז ה'), ועיר ציון אשר לכד ובנה נקראת עִיר דָּוִד (ש"ב ו' י', ובשאר מקומות). והשם נגזר מן הפעל דוד בהוראת אהבה, ולפי משקלו יהיה ענינו כשם תאר דָּוִד, אוהב. ויתכן שלזאת בא

השם הזה בספרי דה״י תמיד טלא יו״ד
דָּוִיד על משקל נדיב.

דּוֹדוֹ, שע״פ. א) אבי פואה איש ישששכר (שופטים י׳ א׳). ב) אבי אלעזר מגבורי דוד (ש״ב כ״ג ט׳) בקרי, והכתיב דדי (דהי״א י״א ב׳). ג) אבי אלחנן מגבורי דוד (ש״ב כ״ג כ״ד, דהי״א י״א כ״ו).

דּוֹדָוָהוּ, שע״פ. אבי אליעזר הנביא בימי יהושפט (דהי״ב כ׳ ל״ז), והוא כמו דודיהו.

דּוֹדַי האחוחי, שע״פ. מראשי האבות בימי דוד (דהי״א כ״ז ד׳).

דּוּדָא או דּוּדַי, (ע״מ הארמית) לא נמצא במקרא כי אם בל״ר, שם. מין צמח ידוע בריחו הטוב, הַדּוּדָאִים נתנו ריח (שה״ש ז׳ י״ד), ומסוגל לפי אמונת בני הקדם לעורר תאות המשגל ולפתוח עקרות, ויימצא דוּדָאִים (בראשית ל׳ י״ד), ליעבעם אַפּפֶל מאַנדראגאָרא, мандрагоровое яблоко.

דּוּד, ש״ז. א) סל, קאָרב, корзина. הַדּוּד אחד (ירמיה כ״ד ב׳). והרבוי, דוּדָאִים, דוּדָאֵי תאנים (שם). ב) סיר גדול לבשול, קעסעל, котель (ש״א ב׳ י״ד), כָּדּוּד נפוח ואגמון (איוב מ״א י״ב). והרבוי, וישימו את ראשיהם בַּדּוּדִים (מ״ב י׳ ז׳), ובנוע הוי״ו, בסירות וּבַדְּוָדִים (דהי״ב ל״ה י״ג).

דָּוָה, ובארמית דְּוָא, פ״ע, קרוב לפעל דבה, דב, זב, ועיקר הוראתו כנראה, זיבה. והתיחד א) לזיבת דם באשה ממקור דמיה. ובא במקור, כימי נדת דָּוָתָהּ תטמא (ויקרא ט״ו ב׳). וע״ד פרש״י דבר הזב מגופה, ושעורו, תטמא בלדתה כמו שהיא טמאה בדותה, שעושה אותה נדה (מרוחקת מבעלה, עיין נדה). והבינוני, וְהַדָּוָה בנדתה (שם ט״ו ל״ג), האשה שדמיה דווים שמפני זה היא נדה, ואיש אשר ישכב את אשה דָּוָה (שם כ׳ י״ח), תזדם כמו דָּוָה (ישעיה ל׳ כ״ב), כמו אשה דוה. ולהיות הדוה בכלל רואה דם ואין אשה רואה דם שלא יחלה ראשה ואבריה כבדים עליה יצא ב) להוראת הרגשת כאב וצער, לייִדענד, זיעך, קראנק זיין, хворать, болѣть. ובבינוני שהוא כתאר השם, על זה היה דָּוָה לבנו (איכה ה׳ י״ז), חולה מצער, וכולל גם הרגשת צער ועצב, פֶּרדריס, קומערפֿאלל זיין, печа-литься горевать, скорбѣть (ירמיה מ״ח י״ז) ת״י דְּוֹו עלוהי, מי שלבו דָּוָה עליו (נדה נ״ג ב׳). ובתלמוד, ישראל בזמן הזה דָּוִיים וסחופים (ביבמות מ״ז ע״א), על דבר זה ידוו הדווים (נזיר כ״ג ע״א), אוי לכם דווים אוי לכם סגופים אוי לכם דוויות (ספרי דברים כ״ד). והקליר בנה לו ממנו בנין הפעיל, ואמר, אַדָּוֶה בכל לב (קינה אאדה).

הנפעל, בפיוט נכאב וְנָדָוֶה ונדאב (סליחה אבן הראשה לעשרה בטבת).

דַּוָי, תה״ש. חולה ועצב, וכל לבב דַּוָי (ישעיה א׳ ה׳), קראַנק, זיעך, פֶּרדריס, болѣзненный, хворый, грустный. ולבי דַּוָי (איכה א׳ כ״ב), עלי לבי דַּוָי (ירמיה ח׳ י״ח). והנכון שזה בענין, סר וזעף (מ״א כ׳ ס״ג) שכן תרגומו, נסיס ודוי, וענינו מלא כעס תמרורים, עראיטטערט, огорченный ожесточенный.

דָּוַי, ע״מ נַי, ש״מ. מחלה, קראַנקהייט, זיעכטהום, болѣзнь, болезненность. על ערש דָּוַי (תהל׳ מ״א ד׳), קראַנקענבעטט, одръ болѣзни. ובסמיכות, כְּדַוֵּי לחמי (איוב ו׳ ז׳). וענינו כמו לחם דויי, והכ״ף לאמת הדבר, כמו, כמסיגי גבול, ורומז אל השחין הרע שהוכה בו איוב, שהיה מתפרר ונופל אל תבשילו. ויתכן שהשם דָּוַי הוא מיוחד למחלת השחין ולמכות טריות, הזובות ליח ומורסא, וזה מעיקר ההוראה בשרש דוה, (ועיין מדוה).

מַדָּוֶה, ש״ז. מחלה, קראַנקהייט, זיעכטהום, болѣзнь болѣзненность. והשיב בך את כל מַדֶּוה מצרים (דברים כ״ח ס׳). ונכראה הוא מיוחד למכת שחין פורח אבעבועות שהוכו בו המצריים או שהוא מכת השחין הרע שזכר מקודם, ויכה ה׳ בשחין רע על הברכים ועל השקים (שם שם ל״ה), והוא השחין שהוכה בו איוב, הידוע בשם עליפֿאַנטיאזיס. והרבוי, וכל מַדְוֵי מצרים הרעים (שם ז׳ ס״ו). ובתלמוד בא

השם מַדָּוֶה לזיבת דמים באשה, עד שיצא מַדָּוֶה (נדה ט"א ב'), кровотеченіе. דּוּחַ, פ"י. הסרת לכלוך דם במים, אב- обмывать, смывать, ומשמ: וַיַּדַּח בם (ויק"ב ד' ו'). ובהשאלה, ואת דמי ירושלים יָדִיחַ מקרבה (ישעיה ד' ד'). ובמשנה, והכרס מְדִיחִים אותה (תמיד ה' א'). וכן לנקוי הפסולת, מְדִיחִים ושולה (ביצה א' ח'), מְדִיחִים אותו בחמים (שבת כ"ב ע"ב). וכן לרחיצת ידים ושטיפתן, אם הֲדִיחַ את ידו במים (מקואות ח' ה'). ולנקוי כלי, הֲדִיחַ בו את הכלים (ידים א' ד'). ובא, מלא כרסו מעדני הֲדִיחָנִי (ירמיה נ"א ל"ד), י"ת מטוב ארעי טלטלני, בהוראת דחיה, פערשטאסטן, отвергать, прогнать. והרד"ק פירשו מענין שטיפה כמו שידיח את הכלי ולא נשאר בו דבר. והנראה שטעמו שטיפה של הקאה, הקיאני, ומוסב אל הקודם שהמשיל את מלך בבל לתנין הבולע את טרפו ואוכל את בשרו ומוציץ את דמו ומקיא ומוציא את העצמות, וזה שאמר בלעני כתנין מלא כרסו מעדני, ואחר כך הדיחני מפיו, אויסשפייען, выплевывать, извергать. (עיין בֶּלַע).

ההפעל, במשנה, הכופה קערה על הכותל בשביל שֶׁתּוּדָּח (מכשירין ד' ג'), אויסגעוואשען, אויסגעשפילט ווערדען, быть вымыту, выполаскаему. שְׁיוּדָּחוּ רגליה (שם נ' ח'). וכן בא גם בנפעל, להקר או לִידּוֹחַ (שם ד' ב'). ומזה:

2) הַדָּחָה, בגמרא, שה"פ, אבוואשען, אויסשפילען, омываніе, выполаскиваніе. שֶׁהַהֲדָחָן זו גמר מלאכתם (שבת כ"ב ע"ב), (ועיין דחה, נדח).

דּוּךְ, פ"י. כתיתת גרגרי תבואה, שמאסטן, צערשטאסטן, צערריבען, толочь, растолочь. או דָּכוּ במדכה (במדבר י"א ח'). ובמשנה בנפעל, תבלין נְדוֹכִים (ביצה א' ו'), ושאר כל הַנְּדוֹכִים שֶׁדָּכָן במשקין (עבול יום ב' ג'). ובתוספתא, אין מוֹדְכִין ואין מונעים מהם וכו' (שביעית ב' ח') בהפעיל ע"ד נפ"י.

מְדֹכָה, שם נקבה. מכתש, מאָרזער, ступа. דכו בַּמְּדֹכָה (במדבר י"א ח'). ובמשנה עמ"ז:

2) מָדוֹךְ, מדוך של עץ (ביצה א' ז'). ומזה:

2) מְדוֹכָן, דבר הנדוך במדוכה, בְּמְדוֹכָנִין (נדרים נ"ח ע"א), צערשטאָסטעפּס, растолоченное. ובשומים ובצלים מדבר שם, (עיין דכא, דכה).

2) דּוּכָן, במשנה, שם, במלאכת הבנין מקום גבוה מעט עשוי למדרם ומעמד, эстрада. ובמקדש, היה בנין בעין אצטבא למעמד הלוים בשעה שהיו עומדים לאמר שירה (ערכין ו' ב'), ולמעמד הכהנים בנשאם כפיהם לברך את העם, מעלה היתה שם וגבוה אמה וְהַדּוּכָן נתן עליה (מדות ב' ו', ועיין סיכה נ"א ע"ב), ומקום כזה היה גם בבתי הספר לילדים, ונקרא עוזרו של המורה, העומד לעזור לו בלמודו ובהשגחתו, ריש דּוּכְנָא (ב"ב כ"א א'). וזה לפי שהיה עומד בשעת עבודתו על מקום דוכן.

2) דָּכוּן, במשנה, שם, בליטה יוצאת מן הכירה להעמיד עליה הקדרות כשמסלקין אותן מן הכירה, אנואטן, при-ставка. דָּכוּן שיש בו בית קבול (כלים ז' ב'). לדעת המפרשים הוא מן דּוּךְ בארמית בהוראת מקום. והנראה שהוא ג"כ בענין מדרם ומדרך לדבר, ועיין ערוך השלם.

דּוּכִיפַת, שע"כ. מין עוף טמא, ואת הַדּוּכִיפַת (ויקרא י"א י"ט). בגמרא אמרו, דּוּכִיפַת שהודו כפוף (חולין ס"ג ע"ב). ופירש"י כרבלתו עבה ודומה כמו שכפולה לתוך ראשו וכפותה שם, והוא עוף גדול כתרנגול, ולפי הלעז של רש"י הוא, וויללד- פּאָוו, дикій павлинъ. וא"ת נגר טורא. והנכון כדעת המפרשים מורכב מן דּוּךְ, תרנגול בל' ערבית ומן כִּיפַת, סלע, הוא התרנגול הגר בסלעים, שטיין האן. ולפי תרגום השבעים הוא, וויעדערהאָף, удодъ.

דּוּם, פ"ע. קרוב לשרשים, דָּמָה, דָּמַם, ויסודם דם, הקרוב אל טום, שהוא יסודם של אטם, טמם, טמא, טבע, בעיקר הנחתם שהיא אטימה, סגירה. ועם זה שקועה.

טביעה, ומזה, שתיקה, אלמות. ומהם יצא לענין שביתה והפסק, כמו שיתבאר בשרשים האלה במקומם. והשרש הזה לא נמצא כי אם בשמות:

דּוּמָה, ש"נ. שתיקה מוחלטת, שטילל-שווייגן, абсолютная. והתיחד למיתה, שהיא השתיקה הגמורה ושביתת כל פעולות החיים, смерть. וביותר אל מקום מנוח המתים, מקום השתיקה והשביתה, גראב, могила, преи-сподняя. שכנה דוּמָה נפשי (תהלים צ"ד י"ז), כמו, אישן המות (שם י"ג ד'), או שכנה במקום הדומה, ע"ד, שכן ארץ (שם ל"ו ג'). והנראה שבא השם דוּמָה בהוראת השקיעה, כשם כנוי לשאול על שם היותו טבוע ושקוע במעמקי תחתיות ארץ (ועין דָּמָה בשרש דָּמַם).

2) **דּוּמָה**, שם, באגדת חז"ל, מלאך ממונה על נשמות המתים, משלימנא להו לְדוּמָה (תניחה דף ח' ע"א), דּוּמָה קדים ומברין (ברכות י"ח ע"ב). וכן שמו אצל הערביים הקדמונים.

דּוּמִיָּה, א) ש"נ. שתיקה, שביתה, מנוחה, тишина, спокой-ствие. ולילה ולא דוּמִיָּה לי (תהלים כ"ב ג'), לך דְּמִיָּה תהלה (שם ס"ה ב'). לדעת רש"י ענינו שתיקה סתם, שטילל שווייגן, молчание. השתיקה היא תהלתך, שאין קץ לשבחך. וי"מ במובן המוסרי, הכנעה ויחול, ערגעבונג, покорность, упование. וישעורו, לך נאוה דומיה ולך נאוה תהלה (ועין בסמוך). ובא כתאר הפעל, נאלמתי דוּמִיָּה (שם ל"ט ג'). ב) ש"נ (ובזכר היה ראוי להיות דּוּמִי ולא נמצא) מחרשת ושותקת, במובן המוסרי, שתיקת הנפש מצד ההכנעה והיחול, ערגעבען — פֿערוויגנד, покорная, уповающая. אל אלהים דוּמִיָּה נפשי (שם ס"ב ב'). ומזה לדעת י"מ, לך דְּמִיָּה תהלה (שם ס"ה ב'), התהלה מחרשת ומיחלת לך, מוכנה ומזומנת לך.

דּוֹמֶם, א) שם. (ע"מ רוֹמֶם) אטימות העדר ההרגשה, שטומפהייט, אינ-сенсибельность, безчувственность. עוֹרי לאבן דוֹמֶם (חבקוק ב' י"ט), אבן שהיא דבר דומם. ומזה בדבא"ס, מערכת הדוממים, מינעראליען, минералы. ב) תאה"פ (ע"מ יוֹמֶם) היות אשום, אלם, וביותר במובן המוסרי, שפל ונבזה, שטומם, ערניעדריג, безмолвно, безропотно. שבי דוֹמֶם (ישעיה מ"ז ה'), טוב ויחיל וְדוֹמֶם (איכה ג' כ"ו).

דּוֹמָה, שע"פ. א) אחד מבני ישמעאל (בראשית כ"ה י"ד). והנה הנביא ישעיה נשא משא דּוּמָה, ולפי המוסכם יכנה כן את ארץ אדום, וזה בסמך על השם שעיר המוזכר במשאו זה, אלי קרא משעיר (ישעיה כ"א י"א). אבל לדעת המבארים האחרונים יכוון בזה על העם אשר יצא מדומה בנו של ישמעאל, אשר שכן בקרבת ארץ אדום, ועל שמו נקראו כמה מקומות, על גבול ארץ סוריא וערב, והם מקומות ארץ סלעים, כמו דוּמַה סתם, דוּמַה אל-גאנדעל, דוּמַה אל-שאמיה, דוּמַה אל-אראקי. וגם זה כראיה לדבר שעיקר הוראת השם היסודי, דם, דום, הוא אטימות וקשוי. ב) שם עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו נ"ב), לפי נוסחאות ספרי הדפוס, אך לפי דעת בעל מנחת שי בכמה כ"י הוא בריי"ש רוּמָה (ע"י"ש).

דּוּן, דִּין, פ"י. מקורו ארמית, הקל, בעבר דָּן, דָּנוּ, ובבנוי דָּנַנִי, הבינוני דָּן, העתיד אָדִין, ע"ד ההפעיל. וכן הוא בצווי ובמקור, ופ"א בחולם דָּן תמורת דָּרוֹן כמשפט נחי ע"ו, עקר הוראתו רדיה וממשלה, владѣть, בעהערשען. (ומהוראה זו בא השם אָדוֹן). והתיחד הפעל הזה לענין גזרת אמר להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע בריבם, ריכטען, су-дить. ובבחינה זו הוא נרדף עם הפעל שָׁפַט (עיין שפט), ונשואו מקבלי הדין, דָּיִן עמך בצדק (תהלים ע"ב ב'), ועמד לָדִין עמים (ישעיה ג' י"ג) או עצם הדין, דִּין לא דָנוּ (ירמיה ה' כ"ח). ובצווי, דִּינוּ לבקר משפט (שם כ"א י"ב). ובא א) בבחינת מי שמחייבים ועונשין אותו, בעשטראפען, карать. את הגוי אשר יעבדו דָּן אנכי (בראשית ט"ו י"ד),

דָּיָן בגוים (תהלים ק״י ו׳). ב) ובהזינת מי שתובעים עלבונו שופטים משפטו רבים ריבו, רעכט פֿערשאפֿן, чинить правосудие. כי דָּן ה׳ עמו (דברים ל״ב ל״ו), על דרך, שפטה משפטי (איכה ג׳ נ״ט), ובגבורתך תָּדִינֵנִי (תהלים נ״ד ג׳). ובמובן המוסרי נאמר, דָּנֵנִי אלהים (בראשית ל׳ ו׳), ראה בעניי ועשה משפטי. וע״ד המליצה, אין דָּן דַּיְנֵךְ למזור (ירמיה ל׳ י״ג), אין מי שיפקח ויעיין בדינך דין חליך להמציא לך מזור (ועיין מזור בשרש זור). ג) ובענין ההנהגה והממשלה בכלל, רעגירן, פֿערוואַלטן, господство-вать, управлять. וגם אתה תָּדִין את ביתי (זכריה ג׳ ז׳), דָּן דָּיַן עמו (בראי מ״ט ט״ז), ה׳ דָּיַן אפסי ארץ (ש״א ב׳ י׳). ד) תביעת דין ובוא במשפט, זיך רעכטן, האדערן, судиться, имѣть тяжбу. ולא יוכל לָדִין עם שתקיף ממנו (קהלת ו׳ י׳). ופ״א בחולם, לא יָדוֹן רוחי באדם לעלם וגו׳ (בראשית ו׳ ג׳). רש״י פי׳ לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם, ור׳ יהודה בן חיוג והריק״ם מפרשים, לא יהיה רוחי אשר נפחתי באדם במריבה ומדון תמיד עם הגוף החמרי שהוא בשר ונמשך לתאוות בהמיות. ועוד נמצאו בזה פרושים שונים וכלם אינם מתקבלים. ובארמית שבמקרא, להון דַּיְנִין (עזרא ז׳ כ״ה) בקרי, והכתיב דָּאֲנִין. ובמשנה השתמשו בפעל זה במובנים שונים, חריצת משפט, אורטהיילן, судить. הוי דָּן את כל האדם לכף זכות (אבות א׳ ו׳), חקור משפט, אם באין אנו לדון אתרי בית דינו של ר״ג (ר״ה ב׳ ט׳). ובענין חקירת הדיינים, אונטערזוכן, разслѣдовать. דָּנִים את העדים (סנהדרין ד׳ ה׳). ובענין למוד דבר מדבר בהלכה, שליעסן, פֿאלגערן, выво-дить, заключить. אין דָּנִים דברי תורה מדברי סופרים (ידים ג׳ ב׳), דַּנְתִּי וחלפתי בטל החלוף וזכיתי לָדִין (ספרי במדבר סי׳ קכ״ג), לא זכיתי אדוננו מן הבעל (שם קנ״ג), הַדָּנִים לפני החכמים (סנהדרין דף י״ז ע״ב), מפלפלים בסברותיהם לפני החכמים.

הנפעל, במובן פעל משותף, בוא במריבה בטענות ותביעות, התקוטט, האדערן, רעכ-טן, ссориться. ויהי כל העם נָדוֹן (ש״ב י״ט י׳), מתקוטטים ומריבים זה עם זה. ובמשנה, היות נשפט, פֿאראורטהיילט ווערדן, быть судимымъ. בארבעה פרקים העולם נָדוֹן בפסח על התבואה (ר״ה א׳ ב׳), מפני שהוא נָדוֹן בנפשו (ב״ק ח׳ ה׳), ויש שקוראים נִדּוֹן. וכן בענין דבר משפט להיות נחשב כך וכך, בפֿאראכטעט ווערדן, считаться. נידון כריאה (חולין מ״ח ע״א), נידונית כפסין (תוספתא ערובין א׳ י״א). וכן בדרכי הלמוד, דבר שממנו למדים ודנים, דיו לבא מן הדין להיות נָדוֹן (ב״ק ב׳ ג׳).

הפיעל, בגמרא, היכי לְדַיּוּנֵי דייני להאי דינא (שבועות ל״ב ב׳, מ״ז א׳), לא מידן לְדַיּוּנֵיהּ (חגיגה מ״ז ע״ב). ומזה בפיוט, ואל תבוא במשפט לְדַיְּנֵנִי (מוסף ליום א׳ דר״ה). ובבנין:

התפעל, התוכחות, טעינות טענות זה עם זה, זיך רעכטן, спорить. עד שמלאכי השרת מְתַדַּיְּנִין אלו עם אלו (ב״ר ח׳), הוא כמו מתדיינים, על מה היו מְתַדַּיְּנִים (שם כ״ב). הַדָּן, במלת שֶׁהַדָּן לפי הקרי, (והכתיב שֶׁהַדַּיָּן ביו״ד), למען תדעון שֶׁהַדָּן (איוב י״ט כ״ט), לפי דעת התרגום הארמי דְּדַיָּן קשוט הוא מרי דינא, ענינו ש״ת, ריכטער, судья. והשי״ן תמורת אשר. ורש״י פירש לפי המסרת (הכתיב) שיש דין בעולם (ועיין שדין בשרש שוד).

דִּין, ש״ז. נרדף עם משפט, ובא א) חריצת משפט, רעכטשפרוך, אורטהייל, приговоръ. משמים השמעת דִּין (תהלים ע״ו ט׳), ועם זה עונש העושק זולתו בריבו, שטראָפֿע, наказаніе. דִּין וקלון ימצא (משלי כ״ב י׳). ב) פעולת חריצת הדין, דאס ריכטן, גערעכט, судъ. מלך יושב על כסא דִּין (שם כ׳ ח׳), ועם זה חק ומשפט שעל פיו דנים את הדין, געזעץ, законъ. ידעי דת וָדִין (אסתר א׳ י״ג). ובא, וָדִין רשע מלאת דִּין ומשפט יתמכו (איוב ל״ו י״ז), הפסוק הזה קשה להולמו, ולא רחוק לפרשו ולאמר שהשם דִּין הראשון בו הוא במובן עונש ופורעניות, והשני במובן חק, והטעם אם מלאת סאתך להביא עליך פורעניות הראויה לרשע לא תנקה מחטאתך, כי דין ומשפט

יתמכו זה את זה. ולפי הדין יהיה המשפט (עיין מלא). ובמובן ג) הזכות המשפט שיש לכל אדם על קנינו והפציו במובן הפשוט והמושאלי, רעכט, право. בין דִּין לָדִין (דברים י"ז ח'). ובסמיכות אל בעל הזכות שעושקים אותו, ידע צדיק דִּין דלים (משלי כ"ט ז'), וישנה דִּין כל בני עני (שם ל"א ה'). וביחס אל השופט ישתמשו בפעל דון, דָּן דִּין עני ואביון (ירמיה כ"ב ט"ז), אין דָּן דִּינֵךְ למזור (ירמיה ל' י"ג). ובפעל עשה, כי־יַעֲשֶׂה ה' דִּין עני (תהלים ק"מ י"ג). ובא, דִּין לפניו תחולל (איוב ל"ה י"ד). לדעת המפרשים ענינו, הדין הוא לפניו בכל מקום שהוא, ואפשר שהוא צווי, הקרב דינך לפניו. ובארמית שבמקרא, וארתתה דִּין (דניאל ד' ל"ד), דִּינָא יתיב (שם ז' י'), בית־דין, דאם געריכט, судъ. וְדִינָא יהב (שם שם כ"ב), הדין נעשה. ובמשנה רגיל השם הרבה בהוראות שונות ע"ד הלשון הארמית, ובא תחת השם משפט. על שלשה דברים העולם קיים על האמת ועל הַדִּין ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (אבות א' ח'), געזעץ, רעכט, правосудіе, законъ. כשקבלו עליהם את הַדִּין (שם שם ח'), אור־סהייל, приговоръ. בֵּית־דִּין (בבות מ"ז ע"ב), געריכטם האף, судъ. בַּעַל־דִּין (ב"מ ב' ע"ב), הבא לָדִין עם חברו, בַּעֲלֵי דִּינִים (אבות א' ח'), שׂוֹנֵאת הַדִּין, לפנים מִשּׁוּרַת הַדִּין (ברכות דף מ"ח ע"ב). וכן אמרו, מִדַּת־הַדִּין (ב"ר י"ב), כנגד מדת הרחמים. דִּינֵי ממונות (סנהדרין א' א'), טענות ודינים בדברים שבממון, געלדרעכטסאכען, гражданскія дѣла. דִּינֵי נְפָשׁוֹת (שם), האלזגעריכטסאכען, уголовныя дѣла. וסתם דינים בגמרא נופלים על התורות והמשפטים שבין אדם לחבירו, התורה באמצע ודינים מלפניה ודינים מאחריה (שבועות ל'). ובא, אל תעש עצמך כעורכי הַדִּינִים (אבות א' ח'), יש קוראים עורכי הַדַּיָּנִים, והם המסדרים טענות בעלי הדינים ומלמדים אותם איך לטעון. והפיוט שאמר, לאל עוֹרֵךְ דִּין, נראה שקרא עורכי הַדִּינִים במשנה, ופירש גדולים שבדיינים המציעים את הדין לפי הות דעתם. ובענין טענה ותביעה, דִּין ודברים אין לי בנכסיך (כתובות ס' י"א). ובלשון ההלכה התיחד השם דִּין לסברא והלכה שלומדים על פי ההקש וההכרעה, דיו לבא מן הַדִּין להיות כנדון (ב"ק ב' ג'), אין מן הַדִּין שיונק המקצר על המאריך (מדות ג' ד').

דַּיָּן, שת"ל, לשופט עושה דין, והיה ה' לָדַיָּן (ש"א כ"ד ט"ז), ריכטער, судья. וְדַיָּן אלמנות (תהלים ס"ח ו'), ולא נמצא יותר במקרא, והשתמשו לענין זה בפעל שפט. אבל במשנה ובתלמודים השתמשו בו חרבה, וביחוד תחת השם שופט, וזה לפי שהשם דַּיָּן מקורו ארמית המורגלת אצלם. ומזה:

3) דַּיָּנוּת, ש"נ. אצל המחברים, משמרת הדיינים.

מָדוֹן, שמ"ז למריבה, יגרה מָדוֹן (משלי ט"ו י"ח), שפרייס, צאנק, האדער, ссора. ישלח מָדוֹן (שם ט"ז כ"ח). וכן שם דבר שעליו נדונים, נעגענשטאנד דעס צאנקעס, предметъ спора, раздора (תהלים פ' ז'), ואיש מָדוֹן לכל הארץ (ירמיה ט"ו י"ד).

מְדָנִים, שם ברבוי, מריבות, שפרייטינקייטען, שלעגען, צווייפל, האדער, споры, раз-ссоры. שנאה תערר מְדָנִים (משלי י' י"ב), ומשלח מְדָנִים בין אחים (שם ו' י"ט).

מִדְיָנִים, שם, ברבוי, כעין הקודם, מְדָיָנִים ישבית הגורל (שם י"ח י"ח). ובסמיכות, ודלף טורד מְדְיַנֵי אשה (שם י"ט י"ג). ובא כמה פעמים בקרי וכתיב, הכתיב מדונים והקרי מְדָיָנִים, מאשת מְדָיָנִים ובעם (שם כ"א י"ט), ואיש מְדָיָנִים לחרחר ריב (שם כ"ו כ"א), צאנקזיכטיג, задорный, сварливый. ושניהם רק בספר משלי.

מְדַיֵּן, פעם אחת במקרא, יושבי על מְדַיַּן והולכי על דרך שיחו (שופטים ח' י'). לדעת התרגום ורש"י ענינו כמו דין, כמו יושבי כסאות למשפט, נעריכט, судъ. ולדעת הרד"ק הוא שם מקום הנזכר ביהושע (ט"ו ס"א), והנראה כדעת האומרים שהוא משרש מדד, ע"ש.

מְדִינָה, ש"נ. כנראה מקורו ארמית, פלך ומחוז מתנהג על פי דִּין ושופט אחד, גערichtsbezirk פראווינץ, судебный округъ, провинція, область. ועל הרוב בסה"ק האחרונים, שבע ועשרים ומאה מְדִינָה (אסתר א' א'), סאטראפיע, satrapia. והמחוזים האלה היו נחלקים לפי העמים השוכנים שם, אל מְדִינָה וּמְדִינָה ככתבה וגו' (שם שם כ"ב). ובא במלכים א', נערי שרי הַמְּדִינוֹת (כ' י"ד ט"ו), והם הפלכים השונים שהיו בארץ ישראל, כמו שנמצא בשלמה שהיו לו שנים עשר נציבים על כל ישראל איש בפלכו להרים את המס (מ"א ד' ז'), או מדינות שאר העמים שהיו כבושים תחת יד מלך ישראל, והם לדעת רש"י בני התערובות. ומזה כשם כללי לממלכה שלמה, לַאנד, לאַנדשאפט, земля, край. בעילם הַמְּדִינָה (דניאל ח' ב'), אם עשק וגו' תראה בַּמְּדִינָה (קהלת ה' ז'), ויושבי המדינה נקראו בְּנֵי הַמְּדִינָה (עזרא ב' א'). ובמשנה ענינו כלל ארץ ישראל חוץ מן המקדש, נועלים בו במקדש אבל לא בַּמְּדִינָה (ערובין י' י"א), אויף דעם לאנדע, провинція (ועיין גבול). ובמדרש, למדינה שהיו לה שני פטרונים אחד עירוני ואחר בֶּן־הַמְּדִינָה (בראשית רבה נ'), איש מבני הכפרים והערים הקטנות, פראָווינציאל, провинціалъ. ובדב"א מְדִינִי, איש עומד במסרת החברה ומתנהג עפ"י נימוסיה, האדם מְדִינִי בטבע (מורה נבוכים נ'), געזעלשאפטליך, וכן אמרו מדינות, מדיניות, נמוסי המדינה, פאליטיק.

1) מְדִינָה, מְדִינְתָּא, ש"נ. ארמית כבעברית, ליהוד מְדִינְתָּא (עזרא ה' ח'), מלכין וּמְדִינָן (שם ד' ט"ז), על כל מְדִינַת בבל (דניאל ב' מ"ח), ובל שלמני מְדִינָתָא (שם ג' ב' ג'),

דּוּץ, פ"ע. מקורו ערבית וארמית, קפיצה ורקוד, היפּפּען, שפרינגען, прыгать, скакать. ומזה רקוד של שמחה, טאַנצען, танцовать, плясать (איוב מ"א י"ד), הדאבה והדאגה תרקוד לפניו, איננו יודע כל דאבה וצער. ויתכן שענינו מהוראתו הראשונה קפיצה, ושעורו, לפניו תדוץ הדאבה (הפחד) כמו במובן ילך ויקפץ הפחד, פחדו יפול על כל, (ועיין דאב). והפיטן עשה ממנו ההפעיל, ואמר, לְהַדְיץ הָאָבִי (וולת לשבת תהי"מ פסח).

2) דִּיצָה, ש"נ. א) נרדף לשם ששון, גילה, בברכות נשואין רנה, דִּיצָה, פרייד, радость. ב) במשנה שם כלי תרים קטן שעושין לרקוד ומחולות, דִּיצַת הערבים (כלים כ"ד א').

1) דּוֹר, שם. א) ערך דברים מסודרים בענגל, קרי, קругъ. גם דּוֹר העצמים תחתיה (יחזקאל כ"ד ה'), סדור כלל העצמים במערכה. וי"מ כמו דּוֹר העצים, האָלץ שטאָסס, стеръ. ולדעת קצת המלה דּוֹר איננה במקום הזה שם כי אם פעל בדרך הצווי, סַדֵּר וערוך, שיכטען, складывать. ומן השם דּוֹר לדעת המפרשים בא, ב) וחניתי בַּדּוֹר עליך (ישעיה כ"ב ג'), כדבר העוטר ומקיף, קריין, кругъ. ובן, בַּדּוֹר אל ארץ רחבת ידים (שם כ"ג י"ח), דבר עגול המתגלגל באלל, шаръ. והנראה שהכ"ף בשניהם היא שרשית, (ועיין כדור בשרש כדר). ובמשנה, זר ושפה מקפת בכלים, אומראנדונג, רינג, обводъ. משיעשה שני דוּרים לרחב שלהם (כלים מ"ו ג'). ומזה על דרך הכפולים המרובעים דַּרְדּוּר (עי"ש). ובארמית דַּר דָּרָא, שורה, רייהע, рядъ. דרי דרי (מגילה י"ב ע"א).

מְדוּרָה, ש"נ. מערכת עצים ערוכים להסקה, האָלץ שטאָסס, שיימער-הויפֿן, пылающій костеръ. אגדיל הַמְּדוּרָה (יחזק' כ"ד ט'), מְדוּרָתָהּ אש ועצים הרבה (ישעיה ל' ל"ג), פֿלאַמע, пламя. ופירסט מפרשו מענין הקף וחוג, אימקרייז, אומפאנג, объемъ. ומוסב אל הקודם, העמיק הרחיב, הקף ותוך התפתה. ובמשנה, מאחיזין את האור בְּמְדוּרַת בית המוקד (שבת א' י"א), ורואה את כל הגולה לפניו כְּמְדוּרַת אש (ר"ה ב' ד').

דּוֹר, דֹּר, ובארמית דָּר, עקרו תקופה, בהתיחס אל תקופת הזמן

ההולך הלוך ושוב, צייט קרייז, время. ונופל א) על משך תקופת חיי האדם בארץ, לעבענסלויף, צייטאלטער, вѣкъ. דורי נסע (ישעיה ל"ח י"ב), ואת דורו מי ישוחח (שם נ"ג ח'), כלל כל הקורות אשר קרו בתקופת ימיו שאין הפה יוכל לספרם (ע' להלן). ב) כלל המשך חיי האנשים החיים בזמן אחד (עיין גיל), צייט, פערזאדע, נעשלעכט, поколѣніе. הדור הולך ודור בא (קהלת א' ד'). וברבוי על הרוב ע"ט נקבה דורות, תקופות חיי בני אדם אלו אחר אלו, ביחס אל העבר, כימי קדם דורות עולמים (ישעיה נ"א ט'), וביחס אל העתיד להיות, למען דעת דרות בני ישראל (שופטים ג' ב'), נעשלעכטער, поколѣнія. ובכנוי, צדיק תמים היה בְּדֹרֹתָיו (בראשית ו' ט'), לפי שנח האריך ימים הרבה וראה כמה דורות. ומזה ג) תולדות ביחס האב אל בניו ובני בניו, נעשלעכט, поколѣніе. גם דור עשירי (דברים כ"ג ג'), לאלף דור (שם ז' ט'). ובבפל השם, משכנתם לְדֹר וָדֹר (תהלים מ"ט י"ב), משכנותם יירשו בניהם ובני בניהם אחריהם. וברבוי עם הכנויים ענינו המשך התולדות בכלל, ובין דּוֹרוֹתֵינוּ אחרינו (יהושע כ"ב כ"ז), נַאכקאָמען, потомки. למען ידעו דּוֹרוֹתֵיכֶם (ויקרא כ"ג מ"ג), ועם יחם שאליו, כל זכר לְדוֹרֹתֵיכֶם (בראשית י"ז י"ב), ענינו עד סוף כל הדורות, זרעך אחריך לְדוֹרֹתָם (שם שם ז'), חקת עולם לְדוֹרֹתָם (שמות כ"ז כ"א). וביחס אל מדת זמן תקופות חיי התולדות מצאנוה נערכת בכלל אל המשך זמן חיי האנשים בימיהם, בימי האבות שהאריכו ימים היה דור כולל זמן מאה שנה, וכן בערבית דַּהַר, המשך זמן של מאה שנה (ע' הערה), ובהוראת השם seculum בלשון רומית, אין יאהרהונדערט, столѣтіе, вѣкъ. וְדוֹר רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו ט"ז), ועל מדת הזמן ההוא נאמר, ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (שמות י"ב מ'), והוא הזמן ממעמד ברית בין הבתרים או אחריו מעט עד יציאת מצרים, ונקרא הזמן ההוא, מושב בני ישראל בבלל, על שם רובו. ובימי איוב שנתקצרו חיי האדם נחשב זמן הדורות משלשים עד ארבעים שנה, והכתוב אומר, ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה ויראה את בניו ואת בני בניו ארבעה דרות (איוב מ"ב ט"ז) (בעזיניוס ופירסט. ד) בני זמן אחד בכלל, נעשלעכט, родъ. וביחוד כשהם מיוחדים בתכונה מיוחדת אחת טובה או רעה, הדור ישרים יברך (תהלים קי"ב ב'), זה דור דרשיו (שם כ"ד ו'), הדור עקש ופתלתל (דברים ל"ב ה'), את דור עברתו (ירמיה ז' כ"ט), הדור אביו יקלל (משלי ל' י"א), וענינו חבר אנשים. ובה"א הידיעה, דור ידוע להמדבר, וכל הַדּוֹר ההוא (שמות א' ו'), ואמר הַדּוֹר האחרון (דברים כ"ט כ"א), ונופל על בני הדור שאליו מוסב הדבור, הַדּוֹר אתם ראו (ירמיה ב' ל"א). ובדברי חז"ל, דור המבול (סנהדרין ל"ח ע"ב), דור המדבר (שם), ובשמוש הלשון במובן המשך הזמן לאורך ימים בא בכפל, משוש הדור וָדוֹר (ישעיה ס' ט"ו), ולא תשכון עד דור וָדוֹר (שם י"ג כ'). וביחס אל העבר מימים קדומים, שממות דור וָדוֹר (שם ס"א ד'). ובלמ"ד על המשך רב בעתיד, וזה זכרי לְדֹר דֹּר (שמות ג' ט"ו), תמשך אפך לְדֹר וָדוֹר (תהלים פ"ה ו'), לְדֹר וָדֹר אמונתך (שם קי"ט צ'), וכן, מְדוֹר לָדוֹר תדרב (ישעיה ל"ד י'). ובחסרון הכפל, יספר לאדני לַדּוֹר (תהלים כ"ב ל"א). ועל המעט גם ברבוי זכרים, ולפני ירח דור דורים (שם ע"ב ה'), בְּדוֹר דורים שנותיך (שם ק"ב כ"ח), וישועתי לְדוֹר דורים (ישעיה נ"א ח'). ובא, תבוא עד דור אבותיו (תהלים ע"ט כ'), לדעת י"ט זה ענינו כמו דִּירָה מלשון ארמית, והוא כנוי אל הקבר או השאול. והנראה שאיננו יוצא ממשמעו הכולל, ושעורו מקום דור אבותיו, וכמו נאסף אל עמיו.

1) דָּר, בארמית כמו דור בעברית, צייט-אלטער, вѣкъ. עם דָּר וָדָר (דניאל ג' ל"ג).

1) תָּדִיר, תְּדִירָה, ארמית, תאה"פ מן השם דור במובן המשך הזמן תמיד, איממערוואָהרענד בעשטאַנדיג, всегда, безпрестанно. די אנת פלח ליה בְּתָדִירָא (דניאל ו' י"ז), עלת תמיד

(במדבר כ"ח ו') ת"א עלתא תְּדִירָא. ובמשנה כש"ת, כל הַתָּדִיר מחברו קודם את חברו (הוריות ג' ו'), תָּדִיר ושאינו תָּדִיר, תָּדִיר קודם (פסחים ק"ד א'), כל מי שהוא מצוי יותר, постоянный, частый, בעשטאָנדיג. וכתה"פ, עושה פירות תָּדִיר (בבא בתרא פרק ג' א').

דּוֹר, פ"ע. מקורו ארמית, כעין הפעל גּוּר, שָׁכַן בעברית, וכנראה נגזר מן השם דָּר (דוֹר) בטעם היות נמצא המשך זמן ידוע, במקום מן המקומות, וויילען, וואָהנען, про-живать. עם לבן גרתי (בראשית ל"ב ה') ת"א עם לבן דָּרִית. ומזה פ"א במקרא, מַדּוּר באהלי רשע (תהל' פ"ד י"א). ובארמית שבמקרא בהשאלה, תחתוהי תְּדוּר חיות ברא (דניאל ד' י"ח), ובענפוהי יְדָרָן (שם שם ס'), ובכתיב ידרון. והבינוני, וכל דָּיְרֵי ארעא (שם ד' ל"ב), והכתיב דָּאֲרֵי, ערדבעווֹאָה-נער, жители земли. ובתפלה, המאיר לארץ וְלַדָּרִים עליה. ובמשנה, לא יָדוּר בחצרו (ב"מ ה' ב'). ובפיוט, אל דָּר במרום (מוסף דר"ה). ובמדרש, דָּרִים בינה בבני אדם (במד"ר י"ד), במובן יוצא, השכנה, ישוב, בעזעצען, заселять. ובבנין פיעל, מְדַיְּרִים בינה בבני אדם (שם).

2) דִּיוּר, במשנה, ש"ת לשכן ודר, איינ-וואָהנער, житель, жилецъ. שאין שם דִּיּוּרִין בחצר (ערובין ו' ז'), אם יש דִּיּוּרִין בעליונה (סוכה א' ב'). ויתכן שיתפרש גם בהוראת שם מקום דירה.

2) דִּירָה, ש"נ. מקום שדרין בו, וואָהנונג, жилище, жилье. שיש להם דִּירָה (ערובין ה' א'), דִּירַת החמה (מעשרות ג' ז'), זאָמער וואָהנונג, лѣтнее жилье. ובפיוט, הרגיש רזי דָּרֵי הלב (רשות לנשמת ש"ת).

1) מָדוֹר, ש"ז. מקום דירה, אויפענטהאַלט, мѣсто пребыванія. ועם חיות ברא להוי מְדָרָךְ (דניאל ד' כ"ב). ובמשנה, גותנים לה מָדוֹר (כתובות י"ב ג').

דּוֹר, דָּאר, שע"פ. עיר וממלכה קטנה בארץ כנען, ונקראת גם נָפַת־דּוֹר, מלך דּוֹר לָנָפַת דּוֹר (יהושע י"ב כ"ג),

ונפלה בגורל לחצי שבט המנשי, ושם נאמר, ויהי למנשה וגו' ואת ישבי דאר ובנתיה וישבי עין דּוֹר ובנתיה וישבי תענך ובנתיה וישבי מגדו ובנתיה, שלשת הַנָּפֶת (שם י"ז י"א), ולא התבאר ענין השלשת מה המה, ובמקום אחר הוא אומר, וּבְנָפוֹת דּוֹר מים (שם י"א ב') בלשון רבים. מקומה של דור הוא על יד הים בדרך העולה לצד רגלי הר הכרמל, תשע פרסאות מצפון לָדָן (קסריא) ועד היום נקרא הכפר שנמצא שם תּוֹר תּוּרָה. ובא השם דּוֹר דּאר בחבור עם שמות אחרים עַיִן דּוֹר, חמת דּאר, (עיין במקומם), וטעם השם הוא אם מן דּוּר, ישוב, ע"ד השמות גָּרוֹת, מָעוֹן, או מן הקף, וע"ד השמות גליל, גלגל.

דּוּרָא, שע"פ. עיר בארץ בבל, בבקעה שנקראת על שמה אשר שם הקים נבוכדנצר צלם גדול (דניאל ג' א'). לדעת פירסט הוא דורא מעבר לנהר חדקל לא רחוקה מאפאללאָניא.

דּוּשׁ, פ"י. א) דריסה ורמיסה, שבירה ובתיתה, צערריבען, צערטרעטען, растереть, растоптать. וחית השדה תָּדוּשֶׁנָּה (איוב ל"ט ט"ו), וישימם כעפר לָדֶשׁ (מ"ב י"ג ז'). ומזה רמיסה של כליה, באף תָּדוּשׁ גוים (חבקוק ג' י"ב), צערמאלמען, раз-дроблять. הָדוּשׁ הרים ותדק (ישעיה מ"א ט"ו). ומזה חביטה והכאה ברסוק אברים, וַדַּשְׁתִּי את בשרכם (שופטים ח' ז'), צערשלי-שען, растерзать. על הוּשָׁם בחרצות הברזל (עמוס א' ג'). והתיחד ב) לחביטת שבלים להוציא גרגיריהם, דרעשען, мо-лотить. וארנן דָּשׁ חטים (דהי"א כ"א כ'). המקור, לא לנצח אָדוּשׁ יָדוּשֶׁנּוּ (ישעיה כ"ח כ"ח) בתוספת אל"ף, ע"ד אסף מן סוף (ירמיה ח' י"ג). הצווי, קומי וָדוֹשִׁי (מיכה ד' י"ג) בחולם תמורת השורוק. כעגלה דָּשָׁא (ירמיה נ' י"א) אל"ף תמורת ה"א (ועי' דשא). ובארמית שבמקרא, וּתְדַשְּׁנֵהּ ותדקנה (דניאל ז' כ"ג), ע"ד, תָּדוּשׁ הרים ותדק (ישעיה מ"א ט"ו). ובגמרא ע"ד הכפולים, דּוֹשְׁשִׁין בצנעא לצורך המועד (מו"ק י"ג ע"ב). וכן לדריכה פשוטה, כערוגה זו שהכל דָּשִׁין בה (ערוב"ז

נ"ד ע"א). וע"ד המשקל הארמי, מִכִּי דַיִּישׁ אמצרא (בק' ס' א'), ובענין דריכה של בזיון, פּיט דעם פֿיסטן פֿרעמדן, попирать ногами. אלא שָׁדְּשׁוּ בעקב (ויקרא רבה פרשה כ"ז), או שענינו כבישה תחת הרגל. ומזה בענין עמידה כבישה על מקום אחד, במובן שתיקה, טוביה דשמע וְאָדִישׁ (סנהדרין ז' ע"א). וזה כמו שהשתמשו בפעל דרך לענין זה, דרכת עד דחסיל (ויק"ר כ"ז) (ועיין דרך). וכן בענין רגלות, כיון דְּרַשׁ דָּשׁ (ביצה נ"ד ע"ב), על דרך גזרת הפעל הרגל מן השם רגל, ההוא דָּשׁ בעירו (מגילה כ"ד ע"ב), רגיל ומצוי והגילים עמו, знакомый בעקאנט.

הנפעל, היות מדרס לרגלים, צערטרעטן ווערדן, быть растоптану. נָדוּשׁ מואב תחתיו (ישעיה כ"ה י') בהולם. המקור, בְּהָדוֹשׁ מתבן (שם) בשורק.

ההפעיל, כעין הקל, דריכת תבואה, דרעשען, молотить (דברים כ"ה ד'), כמו בהדישו (ועי' דיש).

ההפעל מן ההפעיל, געדראשען ווערדן, быть молочену (ישעיה כ"ח כ"ז).

דַּיִשׁ, ש"פ. דאס דרעשען, молотьба. וכולל גם הזמן שבו דשים, דרעשעציים, время молотьбы. והשיג לכם דַּיִשׁ את בציר (ויקרא כ"ו ה'). ומזה לדעת הראשונים, לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ (דברים כ"ה ד'), בזמן שדשים. ובמשנה, בשעת היתוך וְהַדַּיִשׁ (מכשירין ג' ח'). ובא גם לענין דריכה ודריסה בכלל, מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו במקום הַדַּיִשׁ (תוספתא כלים ב"מ ב' ב', ה' ח').

2) דִּישָׁה, בגמרא, ש"פ. דאס דרעשען, молотьба. אין דִּישָׁה אלא לגדולי קרקע (שבת ע"ה ע"א).

מְדֻשָּׁה, ש"נ. דבר הנדוש, געדראשענעס, молоченное. מְדֻשָּׁתִי ובן גרני (ישעיה כ"א י"ד). לפי המוסכם הוא תאר מליצי לכנסת ישראל שהיא נדושה ונתונה למרמס. והנראה כפירוש הרש"ל שהוא מוסב אל הנבואה, והשעור מה שדשתי מתבואתי (מנבואתי) ומה שיצא לי מגרני הגדתי לכם (עיין גֹּרֶן).

2) דָּשׁוּשׁ, במשנה, שם תאר למתעסק בדישת חטים לדייסא, הַדְּשׁוּשׁוֹת והגרוסות (מו"ק ב' ה'), גרויפטן פֿערפֿערטינע, выдёлыватель крупъ.

דִּישׁוֹן, שם היה טהורה, ואקו וְדִישׁן (דברים י"ד ה') א"ת רַיְמָא, והוא מין עז ההרים או עֵפֶר, גאצעללע, בערגציגע, газель, сайга. ונקראת כן לדעת המבארים ע"ש קפיצתה בהרים, לפי שהוראת הפעל דוש קרובה אל הפעל הוץ לענין קפיצה. וכן נקרא עז ממין זה בארמית דיצה שהוא תרגומו של זֶמֶר (עי' ש').

2) דּוּת, במשנה, שם. בנין אבנים ע"ג קרקע עשוי כמין בור, ולא את הַדּוּת (ב"ב ד' ב'), בכמה מקומות במשניות ובתוספתא הגירסא החדות, ויפה העיר בעל הערוך השלם שעקרו חַדּוּת בח"ת והוא מלשון ארמית, והיה ראוי להיות בה"א הידיעה החדות והמעתיקים השמיטו את הח"ת מחסרון ידיעה (עיין חדות).

דָּחָה, פ"ו. פגיעה חזקה באיש או בדבר להפילו או להרוס עמדתו, שטאָסן, сшибать, столкнуть. הקל, דָּחֹה דָּחִיתָנִי לנפל (תהלים קי"ח י"ג), חשבו לָדַחוֹת פְּעָמַי (שם ק"מ ה'). ובענין הרפה וגירוש, פֿאָרטרייבן, פֿערטרייבן, прогнать. ומלאך ה' הֹדֶף (שם ל"ה ה'). והכפל, ומלאך ה' רודפם. וביונוני פעול, גדר הַדְּחוּיָה (שם ס"ב ד'), שדחו אותה ממקומה והיא עומדת לנפול. ויתכן שהוא ע"ד קיר נטוי, גדר רעוע, נוטה לנפול, וינקענד, איינשטירצענד, пошатнувшійся. ור' יהודה הלוי השתמש בפעל זה במובן עומד באמרו, בי נסעדה רגל מבקשי דְּחוֹת (דיוואן סי' נ"ה), רגל מבקשי נסעדה שלא תמוט. ובמשנה בענין העברה והעתקת דבר אחד מפני דבר אחר, שחיטה וכו' הוֹתָּה את השבת (פסחים ו' א'), פֿערריקן, פֿערשיעבן, сдвигать, отклонить. פקוח נפש שָׁדְּחָה את השבת (שבת קל"ב ע"א). יבא עשה וְיִדָּחֶה לא תעשה (שבת קל"ג ע"א), אין דּוֹחִין נפש

כפני נפש (אבות דר"נ ו' ו'), חבר שנעשה גבאי דוחין אותו מחבורתו (תוספתא דמאי ג' ד'), אויסשליעסטען, исключать. ובהשאלה, לזה דָּחִיתָ בקנה, אַבפֿערטיגען, спровадить. שני ימים ומת זו היא מיתה דחוּיָה (מו"ק כ"ח ע"א), חרוצה וחצופה.

הנפעל, מן הקל, ברעתו יִדָּחֶה רשע (משלי י"ד ל"ב), אומגעשטאָסטען, אומגעשטירצט ווערדען, быть свалену. יִדָּחוּ ונפלו בה (ירמיה כ"ג י"ב), בפת"ח ומלעיל, (ועיין נדה). ובגמרא, כל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו (ברכות דף ס"ד ע"א). ובע"א, נראה וְנִדְחֶה חוזר ונראה (סוכה ל"ג ע"ב), והשתמשו בו גם בהפעיל, מַדָּחָה מטתו הרי זה משובח (מו"ק כ"ב ע"א), ממהר לקבור מתו. בצפור דרור שערו חכמים אין לך גדולה שֶׁמַּדַּחַת את המים, ואין לך קטנה שֶׁנִּדְחֵית מפני המים (סוטה מ"ז ע"ב).

הפועל, דֹּחוּ ולא יכלו קום (תהלים ל"ו י"ג), פֿאַרשטאָסטען ווערדען, быть свалену.

דְּחִי, שמ"ז. נפילה וכשלון, אומשטאָס, שטורץ, преткновеніе, паденіе. ועם זה אבדון, אונטערגאנג, гибель. הלא רגלי מָדָחֲי (שם נ"ו י"ד), כפל, כי הצלת נפשי ממות.

2) דְּחָיָה, במשנה, שה"פ, מעין הקל, משעת דְּחָיָתוֹ לצוק (יומא ו' ו'), דאס פֿאַרשטאָסטען, сталкиваніе. ובקביעת המולדות השתמשו בשם דְּחָיָה לענין העברת קביעות ימי החגים ליום אחר לסבה ידועה, פֿערשיעבונג, отсрочка.

2) דְּחוּי, בתלמוד, שם העברת המועד או העתקת עסק מזמן לזמן, דְּחוּי מעיקרא הוי דְּחוּי (פסחים צ"ח ע"א), אין דְּחוּי אצל מצות (סוכה ל"ג ע"א), פֿערשיעבונג, פֿערציקען, откладываніе, отсрочка.

מַדָּחָה, שה"פ. גרם נפילה, שטורץ, פֿאַלל, паденіе. ופה חלק יעשה מַדָּחָה (משלי כ"ו כ"ח).

1) דַּחֲוָה, ש"נ, ארמית, וַדַּחֲנָן לא הנעל קדמוהי (דניאל ו' י"ט). רש"י ז"ל אמר, שולחן במשנה, כך פתר דונש, והוא מסכים עם הקודם, ובת טות, שענינו לדעת קצת לן בתענית, ושלחן לא הכניסו לו לאכול. וכן דעת הרד"ק ומסתייע מלשון התוספתא, הרחוונות של בעלי בתים. ולפי השערת הרד"ח קאָהוט, כוונתו אל מה שנאמר בתוספתא דכלים (ב"מ פרק ה') הדחזוונות של בעלי בתים שזה ט"ם וצ"ל הדחוונות. והשם דַּחֲוָה בהוראת שלחן הוא מן דָּחָא בערבית בהוראת פשיטה ומתיחה, וע"ד השם שולחן מן שלח (ע"ש). ובטעם זה תרגמו כמה מן המתרגמים, וי"מ מזמרים בכנורות ובנבלים, ואחרים פתרוהו פְּלַגְשִׁים, ופירוש רש"י נראה לנו עיקר.

1) דָּחַל, ארמית, פעו"י, כמו זָחַל בעברית, פחד וירא, וְדָחֲלִין מן קדם (דניאל ו' כ"ז), ציטטערן, צוריקק בעבען, трепетать, дрожать. ובבינוני פעול, דְּחִיל (שם ב' ל"א), פֿורכטבאר, грозный. דְּחִילָה יתירה (שם ד' י"ט), והפיעל, חלם חזית וְיַדְחֲלַנְּנִי (שם ד' ב'), ערשרעקקען, устращать. ותרגום כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב י"ב) דַּחֲלָא דה' את. ומזה:

2) דַּחֲלִיל, בתלמוד שם. לצורת עץ עשוי להפחיד העופות, בְּדַחֲלִילֵי בעלמא (ב"ב כ"ו ע"ב), פֿאָגעלשיכטע, פֿאָגאָנץ, пугало.

דַּחַן, שע"ז. מין קטנית, וְדַחַן וכסמים (יחזק' ד' ט'), הירזע, просо. ובמשנה, הארז וְהַהוֹדַחַן (שביעית ב' ז').

דָּחַף, פ"י. מקורו כנראה ארמית קרוב להוראת הפעל דחה ומוסיף עליו מושג חזק הדחיה, עד שהנדחה נתר ונזקר ממקומו למרחוק מכחה, פרעללען, сильно толкнуть, швырнуть. ונדחה ידו בגרזן (דברים י"ט ה') תרגום יונתן ותדחף אידיה בסקוריא. הקל במשנה, הוֹדָחֲפוּ על מתניו (סנהדרין ו' ה'). ובגמרא על זה אמרו, מנין שבדחיה תלמוד לומר ירה (שם דף מ"ה א'), דָּחֲפוּ לאחוריו והוא מתגלגל ויורד (יומא פרק ו' ו'), נטלה דָּחֲפָהּ עליו (ב"ר י"ט), דָּחֲפוּ באמת הבנין (שבת ל"ג ע"א), עמר ודחפן מבירתו והוציאן לחוץ (ויקרא רבה ב'). ובמקרא בבינוני פעול, יצאו דְּחוּפִים (אסתר

ג׳ פ״ו), במהירות נחוצה בכח הפקודה, אַנגעטריבן, אַנגעשפּאַרנט. погоняемый. ובהשאלה אמרו, הלה יום אחד ומת וזו היא מיתה דְּחוּפָה שני ימים ומת וזו היא מיתה דחויה (מו״ק כ״ח א׳), והם דְּחוּפִים ונזופים (אבות דר״נ פרק כ׳).

הנפעל, כעין התפעל, נבהל ודוחף א״ע להתרחק מן המקום שהוא, פֿאַרטרעבֿנגט ווערדן, טרימצלן, быть вытолкнутымъ. וגם הוא נִדְחַף לצאת (דהי״ב כ״ו כ׳), מוסב על האמור ויבהילוהו משם, והמן נִדְחַף אל ביתו (אסתר ו׳ י״ב), נבהל ללכת מפני הבושה.

מַדְחֵפָה, שה״פ. שטורץ, פֿאַלל, паденіе. יצודנו לַמַּדְחֵפוֹת (תהלים ק״מ י״ב), יצודנו ויטילנו להיות נדחף מרעה אל רעה, מדחפות הרבה. ויתכן שהוא שם תאר לפח ומוקש הנסבך ברגל עד שהנצוד נדחף ונופל, ושעורו, יצודנו וימשכנו אל המדחפות (והוא שם הקבוץ). וזה כנגד האמור למעלה, שמנו גאים פח לי פרשו רשת וגו׳ שתו מוקשים (שם ו׳).

דָּחַק, פ״ו. מקורו ארמית, כעין הפעל לחץ בעברית, במובן הטבעי והמוסרי, דרֿאַנגן, בעדריקקן, tѣснить, угнетать. ותלחץ את רגל בלעם (במדבר כ״ב כ״ה) ת״א וְדָחֲקַת, קלעמען, за-уприще-мить. במובן הטבעי, אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג׳ ט׳) ת״א דָּחֲקִין להון. ומזה במקרא בשני המובנים ורק שתי פעמים, ואיש אחיו לא יִדָּחָקוּן (יואל ב׳ ח׳), דרֿאַנגן, tѣснить. ובבינוני פועל, מפני לחציהם וְדַחֲקֵיהֶם (שופטים ב׳ י״ח), אונ-טערדריקקער, притѣснитель. ובמשנה, ובעל הבית הוֹדָחֵק (אבות ב׳ ט״ו), מאין לגמור המלאכה, המזל דּוֹחֲקֵנִי (ב״ר ס״ה). ובע״א, והתורם מתבוין וְדוֹחֲקוֹ לקופה (שקלים ג׳ ג׳), הכנסה במקום צר, העראיינדרֿאַנגן, втѣс-нить. ובמובן פעל עומד, דָּחֲקוּ זבין וכו׳ ונכנסו לעזרה (פסחים ס״ז ע״ב), זיך העראיינ-דרֿאַנגן, ואני דָּחֲקֵתֵי ונכנסתי (מנהדרין ע׳ ע״ב), הִדְחֲקֵן ובולטין (מנחות צ״ח ע״ב). ובמובן המוסרי, כל הַמְּדַחֵק את השעה, השעה הִדְחֲקַתּוֹ (ברכות ס״ד ע״א). ובמדרש על ושאף צמים, אמרו, מי דָּחַק בממונם של סיחון ועוג משה וכל המצומתין לו, מי דחק על ממונו של סיסרא דבורה וברק (ויק״ר כ״ח). ובבינוני פעול, מקום דָּחוּק לתלמידים (שבת קכ״ז ע״א) מקום צר, פת דְּחוּק לתלמידים (ע״ז ל״ה ע״ב). ובבנין נפעל, מפני שהוא אופה בו כשהוא נִדְחָק (כלים ה׳ ה׳), גע-דרֿאַנגט זיין. ובפיעל, וּמְדַחֲקִין באבריו (שיה״ש א׳ כ״ב).

2) דַּחַק או דְּחַק, במשנה שם במובן הטבעי והמוסרי, מחללין כסף על נחשת מִדַּחַק (מע״ש ב׳ ו׳), הכרח, כשאי אפשר באופן אחר, нѣтъ, нужда. שעת הַדְּחַק (ברכות ו׳ ע״א), דרֿאַנג, стѣснительное поло-женіе. אין עומדין לו לאדם בשעת דַּחְקוֹ (אבות ב׳ ג׳), בעדרֿאַנגניס, бѣдствіе. ויכולה לקבל על ידי הַדְּחַק (סוכה י׳ ע״א).

2) דְּחִיק, במסורה שם. ה״א בסוף מלה אחת שהיא דחוקה אל המלה שלאחריה ומחוברת עמה במקף ונחשבת כמו שאינה, ובג״ד כפ״ת שאחריה בדגש חזק, כמו, מַה־בֵּצַע.

דַּי, בהפסק דָּי, ובסמיכות דֵּי ע״ט נַי, א) שה״מ, שעור כמות לפי הצורך, доста-ток, довольство. ספוק, הינרייכונג, גענוג, בעדאַרף, והריקותי לכם ברכה עד בלי דָּי (מלאכי ג׳ י׳), יותר מן השעור המספיק, ומלת השלילה בָּלִי, ענינה לשלול את הצמצום ולחייב הרבוי, כמו, לְבָלִי חֹק (ישעיה ה׳ י״ד), שטעמו יותר מן החק. ובחבור עם אותיות השמוש, וְכְדֵי בזיון וקצף (אסתר א׳ י״ח), הבזיון הוא בשעור מספיק, לא התקדשו לָמַדַּי (דהי״ב ל׳ ג׳), כמו למן די, והמ״ם פתוחה, על דרך, לַמַּבָּרְאשׁוֹנָה (דהי״א ס״ז י״ג), ופירושו שהכהנים לא התקדשו לשעור המספיק להקריב הקרבנות. ובבנוי, אבול דַּיָּךְ (משלי כ״ה ט״ז), שעור המספיק לך, צור נענוג, вдо-воль. והטלאכה היתה דַּיָּם (שמות ל״ו ז׳), מספקת לכלם לכל אחד ואחד כפי יכלתו, הלא יגנבו דַּיָּם (עובדיה א׳ ה׳). ובסמיכות, אריה טורף בְּדֵי גרותיו (נחום ב׳ י״ג), בשעור הנדרש למאכל גרותיו.

כְּדֵי גאולתו (ויקרא כ"ה כ"ז), כפי המספיק לכסף גאולתו. ומזה ב) בטעם תאה"פ להגבלת שעור המצטרך לדבר כל שהוא, נענג, הינרייכענד, достаточно, довольно. דֵּי שה (ויקרא ה' ז'), שעור מחיר שה, דֵּי השיב לו (שם כ"ה כ"ח), שעור הנדרש להשיב. וענינו כענין שם, דֵּי מחסרו (דברים ט"ו ח'), נענג פֿיר זיין מאַנגעל, בעדארף, по мѣрѣ потребности. דֵּי בער דֵּי עולה (ישעיה מ' ט"ז). ובא, וְדֵי חלב עזים (משלי כ"ז כ"ז), טעמו וחלב עזים יש לו דֵּי. ועם אותיות בכל"ם: עם בי"ת ענינו כמעט, תמיד, בכל עת, זְאַבאלד, זְאַ–אָפּט, אַלס, какъ скоро, какъ только. בְּדֵי שופר (איוב ל"ט כ"ה), חסר השם תרועה, בכל עת שישמע תרועת שופר, כמעט ישמע קול שופר. ובא, ויגעו עמים בְּדֵי ריק ולאומים בְּדֵי אש (ירמיה נ"א נ"ח), י"מ שהוא נוסף ללא ענין. והנראה שענינו כל יגיעתם לא תהיה כי אם למלא ספוק הריק, וספוק האש, שאין להם שעור כלל. ובב"ף כענין כְּפִי, כְּדֵי רשעתו (דברים כ"ה ב'), נאך מאַסנאַבע, по мѣрѣ. אנחנו קנינו את אחינו וגו' כְּדֵי בנו (נחמיה ה' ח'), כפי הנמצא בקרבנו, כפי אשר היה בידנו, כְּדֵי ארבה לרב (שפטים ו' ה'). לדעת המפרשים מלת דֵּי נוספת ללא ענין, והנכון שהוא כמו שעור רבוי הארבה. ובמ"ם, מִדֵּי העבדה (שמות ל"ו ה'), יותר ממה שיש בו לעבודה, ועל הרוב לתאר יחוס הספוק והמלוי בזמן, ונקשר עם הפעל במקור, וענינו בכל זמן וזמן, מִדֵּי צאתם שכל דוד (ש"א י"ח ל'), זְאַ אָפּט, יעדעס מאַל וועגן, какъ часто, всякій разъ когда עברו יקח (ישעיה כ"ח י"ט), מִדֵּי דברי בו זכר אזכרנו (ירמיה ל"א כ'), מִדֵּי עלתה (ש"א א' ז'). ופ"א בעתיד, מִדֵּי אדבר אזעק (ירמיה כ' ח'). ובא גם מחובר לשם וכפול, וענינו המשך והתמדה, מִדֵּי חדש בחדשו וּמִדֵּי שבת בשבתו (ישעיה ס"ו כ"ג), איממער, בעשטענדיג, всегда, постоянно. מִדֵּי שנה בשנה (זכריה י"ד ט"ז) ואולי חסר בזה הפעל בּוֹא, ושעורו מדי בוא החדש, וזה כל חדש וחדש, וכן מדי בוא השנה, כמו לתקופת השנה. ובמשנה, דַּיּוֹ לבא מן הדין (בבא קמא ב' ה'). ועל הרוב עם כ"ף השמוש, כְּדֵי נפילה (פאה ב' א'), כפי. ובסמיכות אל פעל, כְּדֵי שיראה לתגר (ב"מ ד' נ'), שעור הזמן, כְּדֵי שיהא זוקף את הסולם (ב"ב ב' ה'), שעור מקום, ובתוספת מ"ם יתר מִכְּדֵי חסרונן (ב"מ ל"ח ע"א), וכמלת הטעם למען, בעבור, אים, чтобы. כְּדֵי להרחיק את האדם מן העבירה (ברכות א' א'). ובא כתאר השם בהשתרש הכ"ף, כְּדֵי היית לחוב בעצמך (שם א' ג'), די היה בך, ראוי ומשוער לחוב, אני איני כְּדֵי לעמוד מפני בנו (קדושין דף ל"ג ע"ב). ובא בתוספת אל"ף ע"ד ש"ת, עד שלא נוצרתי איני כְּדַאי (ברכות י"ז ע"א), ולנקבה, איני כְּדַאית (שה"ש רבה א'), אין אנו כְּדַאים (מכילתא יתרו א'). ביסוד המלה דעת האחרונים שהוא דָּה בהוראת התפשטות, אויסדעהנונג, расширеніе, растягиваніе. וממנו נגזר הפעל דָּדָה, התפשטות במקום ע"י הטלטול וההעתקה, וכמו כן הפעל מדד, הגבלת ערך הכמות, ולפי דבריהם יהיה עיקר הוראת המלה דֵּי, מדה משוערת, במדה, בערך.

1) דִּי, ארמית, מלת הטעם כמו אֲשֶׁר בעברית, ובא בכנוי המצטרף וכמלת הקשור, א) בענין כנוי המצטרף, который — ая — ое, וועלכער—ע עס. היכלא דִּי בירושלים (דניאל ה' ב'). וכעין יחס הסמיכות, знакъ родит. паде- жа. נהר דִּינור (שם ז' י'). ולפעמים יבא גם השם הנסמך בכנוי, שְׁמֵהּ דִּי אלהא (שם ב' כ'), נאָמען - נאַמע, דער נאַמע נאָמענס, имя Господне. קָרְצֵיהוֹן דִּי יהודיא (שם ג' ח'). ובבואה לפני שם הגוף, מושכת אחריה את היחס שאלין, חכמתא וגבורתא דִּי לֵהּ היא (שם ב' כ'). ובסמיכות אל החומר שממנו נעשה, ראשה דִּיהַב (שם ב' ל"ב), וכן לעין ההצטרפות בכלל מקום שחסר הכנוי, דִּי מָדָרֵהוֹן (שם שם י"א), דערען וואָהנונג, оби- тель которыхъ. ב) בענין מלת הקשור, כטעם על אשר, דִּי זמן ינתן (שם שם ט"ז), זְאַ למען אשר, דַּאָפּס, чтобы, дабы. וכטעם מלת אם. ויתכן שזה הוא

קצור מן דַּאי, דִּי הַן חלמא (שם שם ט), דענן, וועגן, если. וכמלת יַען, כל קבל דִּי כל חכמי (שם ד' פ"ז), וויל, такъ какъ. וכטעם מלת כְּי להתחלת המאמר, דִּי השכחת גבר (שם ב' כ"ה). וויבא ג"כ בחבור בכל"ם, בְּדִי שמעין (שם ג' ו'), כמו כאשר, אלס, когда. מן־דִּי תנדע (שם ד' כ"ג) מן העת אשר, פּאָן דער צייט אן, זאָבאלד, съ того времени, когда. ובתלמוד יבוא הדל"ת לבדו, דְּאַמַר, כעין שמוש השי"ן שבא בקצור מן המלה: אשר, דְּאִין וכדומה. וכן בחבור הכנויים, דִּילִי, דִּילָךְ.

דִּיבוֹן, דִּיבַן, שע"פ. עיר בארץ מואב בסמוך לְבָמוֹת־בַּעַל־חשבון) וסיחון מלך האמרי לקחה מיד מלך מואב הראשון (במדבר כ"א ל'), ובהכות בני ישראל את סיחון היתה נחלה לבני גד (שם ל"ב ל"ד) ונקראת על שמו דִּיבוֹן־גָּד (שם ל"ג מ"ה), ומהם נתנה לבני ראובן (יהושע י"ג י"ז). ובהמשך היטים שבה לבני מואב, ונזכרה בנבואות הנביאים על מואב, עלה הבית וְדִיבוֹן הבמות לבכי (ישעיה ט"ו ב'), ושעורו, עלה מואב בית במות דיבון. וזה לפי שהיתה דִּיבוֹן סמוכה לבמות בעל (יהושע י"ג י"ז), וירמיה קורא לה בת דִּיבוֹן (מ"ח י"ח). וקרוב לשמוע דעת האומרים, כי היא נקראת על דרך הכנוי המליצי דִּימוֹן, כי מי דִּימוֹן מלאו דם (ישעיה ט"ו ט'), בחלוף בי"ת במ"ם לרמז על הדם הרב הנשפך שם. וגם השם דִּיבוֹן בעצמו נגזר מן דֶּבֶב דֶּבָה, בענין נוילה ונגירה, ואולי על שם היותו מקום משופע במי מעינות. וראיה לדבר כי ת"י של דִּיבוֹן הוא מַדְבְּשָׁתָא (במדבר ל"ג ג'), (עיין דבשת). ב) עיר נזכרת בין ערי יהודה ביומי נחמיה (י"א כ"ה), והיא לדעת קצת העיר דִּימוֹנָה הנזכרת בין ערי יהודה בספר יהושע (ט"ו כ"ב) ג"כ בחלוף בי"ת במ"ם.

דִּיָה, שם עוף מעופות הטורפות, ואת האיה וְהַדַּיָּה למינה (דברים י"ד י"ג), אך שם נקבצו דַּיּוֹת (ישעיה ל"ד ט"ו). ולפי העתקת השבעים הוא סוג העוף הטורף הנקרא גייר, коршунъ. סוג כולל כמה מינים, ודעת חז"ל מסכמת לזה, שכן אמרו החסידה זו דיה לבנה האנפה זו דַּיָּה רגזנית (חולין ס"ג ע"א). יסודו דאה בחלוף אהו"י.

דִּיוֹ, שם. מי שחור עשוים לכתיבה, чернила. ואני כותב על הספר בְּדִיוֹ (ירמיה ל"ו י"ח). ובמשנה בל"נ, לְדִיוֹ כתובה (אבות ד' כ'). וברבוי, כמה דְּיוֹת משתפכות (ב"ר נ"ח). ובארמית דיותא, וכן נקרא הכלי שמחזיקים בו דְּיוֹ, чернильница. וכן הוא בערבית. ועל דרך ההשאלה, קדרות, במובן המוסרי, רעה ויגון, темнота, несча-стіе. וויו על ברא דְּדִיוֹתָא (ויקרא רבה כ'), בן ההולכת קדרנית.

2) דִּיוֹמָד, במשנה, שם. שני עמודים מחוברים זה לזה בקרן זוית, двойной столбъ. נידונין משום דִּיוֹמָד (סוכה ד' ע"ב), ארבעה דִּיוֹמָדִין נראין כשמונה (ערובין ב' א'), והיא מלה מרכבת מן דיו דו, בלשון יונית שנים, צוויי, два. ומן עמוד בלשון עברית, ומצויה הרכבה זאת בכמה שמות במשנה ובגמרא, (ועיין בסמוך).

2) דִּיוֹסָטָר, ארמית, במשנה, שם. כלי שיש לו שני צדדים ומשתמשים בשניהם, צווייזיטיג, חרב פיפיות (תהלים קמ"ט ו') תיב"ע סייפא דִּיוֹסָטָרָא. ובמשנה, הַדִּיוֹסָטָר חבור לטומאה בשעת מלאכה (כלים כ' ג'). לפי פירוש הערוך הוא יד הקורדם שיש לו שני צדדים והמלה מרכבת מן דְּיוֹ דו שנים, סָטָר, צד בלשון ארמית. ולפירוש הרמב"ם ענינו שני עצים מחוברים במסמר הנתון בנקבים שבעצים, והוא מכלי האורגים, שמשימים את המטוה על המסמר. ובתוספתא, מסמר שנתנו בדיסטר להיות מסיך עליו (כלים ב"מ י"א). ולדעת בעל הערוך השלם עיקר המלה דיסטר, כמו שהוא בתוספתא, ומלשון פרסית הוא, דסתואר, שענינו מקל או כלי הדומה ליד.

2) דִּיק, פ"י, ארמית, השקפה והבטה בעיון, הינשויען, הינבליקקן, גענוי בעטראכטען, глядѣть, наблюдать. וישקף

ה' אל מהנה מצרים (שמות י"ד כ"ד) ת"י ואדיק. ובפֵעל, שימת לב לדבר ובבחינה עיונית, ואיש נבוב ילבב (איוב י"א י"ב) תרגומו יפלפל וְדַיֵּק, וחשב עם קנהו (ויקרא כ"ה נ') ת"י וידַיֵּק. ומזה בתלמוד במובן המושכלי, דגרים ולא דַיֵּק (ב"ב כ"א ע"א), מתבונן ומעיין היטיב, וכן אמרו ספר מְדוּיָּק, מעוין ומוגה משבושים, נוסחא מְדוּיֶּקֶת, ספרי דַּוְקָנֵי דבי רב (מנחות כ"ט ע"ב), (ועיין דקק).

דַּיֵּק, שם. מגדל הצופים שבונים הצרים על העיר לראות ממנו כל מעשי הנצורים, והוא ע"ד גזרת השם בחן (ע"ש), שפאהעטהורם, дозорная башня. ויבנו עליה דַּיֵּק סביב (מ"ב כ"ה א') וי"ת כרקום. וענינו ידוע מצור, באלוורק, אומשאנצונג, валъ, окопъ. וזה מסבים עם תאה"פ סביב, ואפשר שהוא גוזר את השם מן הפעל דקק בענין צמצום והחיקה, כעין השם מצור מן צור (ע"ש) שהמצור מקיף את הנצורים וחוחקם במקומם. וביחזקאל נאמרו יחדו, ונתת עליה מצור ובנית עליה דַּיֵּק (ד' ב').

2) דִּיּוּק, בתלמוד, שם. דבר הלמד מדבר אחרי העיון והתבוננות, זינן, смыслъ. דִּיּוּקָא דמתניתין קאמר (כתובות י"ז ע"ב).

2) דִּיר, ארמית ובמשנה, ש"ז. מקום דירה לבהמות וביחוד לצאן, גדרות צאן (במדבר ל"ב ט"ז) ת"י דִּירִין דְּעָאן, הכונס צאן לְדִיר (ב"ק ו' א'), אבל אם היה דִּיר (עוקצין ב' ג'). וכן שמשו בו לבית אוצר העצים, דִּיר העצים (שקלים ו' א'), כאמרא כַּדִּירִים (נדרים א' ג'), כלשכת הטלאים או כלשכת העצים.

2) דַּיֵּר, פ"י בבנין פיעל, העמדת דירים לצאן בשדה כדי לזבלו, דינגען, удобреніе. הַמְדַיֵּר את שדהו (שביעית ג' ד'). ובהתפעל, שדה שנתקוצה בו' או שֶׁנְּדַיְּרָה (שם ד' ב').

2) דִּירָה, במשנה, שם, תולעת שבחטים ובעצים, הַדִּירָה והכנה שבתבואה (פרה ח' ג'). ובתלמוד, דְּרָנָא (שבת ק"נ ב'). ולדעת הערוך כן שמה בלשון ישמעאל.

2) דִּיפְתָּרָא, הוּפְתָּרָא, במשנה. השיתין פטורין חוץ משל הוּפְתָּרָא (דמאי א' א'). לדעת המפרשים הוא שם מרכב מן דיו דו, שנים, פרא, פרי, אילן שעושה שתי בְּכות לשנה, צווייא מאהל (אים יאהרע) פֿרוכטע טראגען. והנראה לנו שענינו הברכה השניה, דיא צווייטע פֿרוכט. וכמוכח ממה ששנינו, אוכל על הטפיחין ועל הַדּוּפְתָּרָא (שביעית ח' ד').

דִּי־זָהָב, שע"פ. מקום בעבר הירדן מזרחה (דברים א' א'), ולא נודע מקומה אל נכון.

2) דַּיְטָא, דִּיוּטָא, במשנה, שם. שטח של בנינים בגובה אחד, שטאָקקוערק, עטאַזש, этажъ. היו שניהם בְּדַיְטָא אחת (שבת י"א ע"א), אחד אומר בְּדִיוּטָא העליונה ואחד אומר בְּדִיוּטָא התחתונה (סנהדרין ל"א ע"א). ובמדרש תהלים, ישובו רשעים לשאולה לדייטא התחתונה שבשאול (מזמור ט' י"ח), והוא מלשון יונית δίαιτα. חדר, צימער, комната.

דַּיְמוֹן, (עין דִּיבוֹן).

דִּין, שע"פ. שם אומה מן האומות אשר הושיב מלך אשור בארץ ישראל, דַּיְנָיֵא (עזרא ד' ט').

2) דַּיָּתִיקִי, ארמית, ובמשנה, שם. בלשון יונית διαθηκη פקודה, וביחוד פקודה וצוואת איש לפני מותו, אנאָרדנונג, מעסטאמענט, распоряже-ніе, духовное завѣщаніе. דַּיָּתִיקִי ומתנה (מ"ק ג' ג').

1) דַּךְ, כנוי הרומז לזכר, דיזער, этотъ. דָּךְ לנקבה, דיזע, эта. מורכב מן דא כנוי הרומז ומן דְּ' הבנוי, אדין ששבצר דֵּךְ (עזרא ה' ט"ז), בית אלהא דֵּךְ וגו' (שם ו' ז'), הן קריתא דֵּךְ תתבנא (שם ד' י"ג), ועבידתא דֵּךְ (שם ה' ח'). ובתרגום ארמי בתוספת שני יודי"ן, הנער הלז (זכריה ב' ח') ת"י עולמא דֵּיכִי. ובתלמוד, אִידֵּךְ, מורכב מן אי דך, הלז, этотъ, этотъ, эта, янгъ.

דַּכָּא, פ״י, בבנין פיעל מיסודו של דוך בהוראת כתישה, והתיחד אל כתיתת ושבירת עצמות בעל חי במכות ופגעים, צערמאלמען, נייערפערעפטען, раздробять, сокрушать (תהלים קמ״ג ג׳). דַּכָּא לארץ חיתי בלאַסט, сокрушать (שם פ״ט י״א), ע״ד נל״ה, יְדַכְּאוּם לפני עש (איוב ד׳ י״ט), ויאל אלוה וידכאני (שם ו׳ ט׳), פֶּערניכטען, уничтожить. ועל הרוב במובן המוסרי, שבר רוח זולתו, הכניעו והשפילו, בעלייִדיגען, קרֶאנקען, דעמיטהיגען, оскорблять опечалить. וּתְדַכְּאוּנִי (שם י״ט ב׳), ואל תְּדַכֵּא עני בשער (משלי כ״ב כ״ב), וכולל גם עשות עושק וחמס, תְּדַכְּאוּ עמי (ישעיה ג׳ ט״ו), אונטערדריקקען, בעדריבען, притѣснять. וה׳ חפץ דַּכְּאוֹ (ישעיה נ״ג י׳), חפץ לדכא אותו או חפץ שיהיה מדכאים אותו, (ועיין בסמוך).

הפועל, מן הפיעל, צערשלאגען זיין, צער-בראכען זיין, быть разбиту, сокрушену. וזרעות יתמים יְדֻכָּא (איוב כ״ב ט׳), והוא מְדֻכֶּא מעונותינו (ישעיה נ״ג ה׳). והכפל, מחלל מפשעינו, והיו שתתיה מְדֻכָּאִים (שם י״ט י״ד), נהרסים ושבורים, במובן הפשוט, ובמובן המוסרי, לא דְכָּאוּ עד היום (ירמיה מ״ד י׳), געדעמטיגט ווערדען,

ההתפעל, והפך לילה וַיִּדַּכְּאוּ (איוב ל״ד כ״ה), משפטו ויתדכאו, בענין כליון ואבדון, אויפגעריבען ווערדען, быть сокрушену, уничтожену. וַיִּדַּכְּאוּ בשער (שם ה׳ ד׳), ועיין רש״י.

הנפעל, נמצא רק בבינוני, בענין שם תאר, ובמובן המוסרי, שבור לב, נכנע ונענה, געבייגט, פֶּרזיריג, сокрушенный, удрученный. ולהחיות לב נִדְכָּאִים (ישעיה נ״ז ט״ו), (ועיין דכה).

דֶּכֶא, ש״ז. לרעת קצת, בענין מכה ונגע, שלאג, וואונדע, ударъ, рана. וה׳ חפץ דַּכְּאוֹ החלי (ישעיה נ״ג י׳), (הדגש לתפארת הקריאה). ושעורו, ה׳ חפץ להחלי את מכתו, זיינע וואונדע קראנק מאכען, (ועיין דַּכָּא).

דַּכָּא, א) ש״מ. שברון והכנעה, צער קנירשונג, сокрушение. תשב אנוש עד דַּכָּא (תהלים צ׳ ג׳). וי״מ במובן הטבעי, דבר נטחן ומהודק, עפר ואבק растертый, צערמאלמטעם, צעררייבענעם, שמויב, прахъ. ושעורו, תשב אנוש לעפרו, וכן הוא בלשון ערבית. ב) שם תאר במובן המוסרי, נכנע, נענה, נעבייגט, געדעמטיגט, сокрушенный, удрученный. ואת דַּכָּא ושפל רוח (ישעיה נ״ז ט״ו), ואת דַּכְּאֵי רוח יושיע (תהלים ל״ד י״ט). ובענין זה מפרש הרשד״ל, וה׳ חפץ דַּכָּאוֹ החלי (ישעיה נ״ג י׳), את הַדַּכָּא שלו, המדוכא על ידו, (והיה ראוי להנקד בקמץ דַּכְּאוֹ, אלא שהוקל ובא ע״מ מְקֻדָּשׁוֹ, נְדָחוֹ) ושעורו, ה׳ חפץ שמי שהוא מדוכא על ידו ומי שהחלי אותו, אם תשים אשם נפשו, הוא באחריתו יראה זרע וגו׳ (ועיין חלה).

3) דְּכָאוֹת, ש״מ, בפיוט, תחן דְּכָאוֹתַי (רשות לשחרית יו״כ לרבנא משולם).

דָּכָה, פעו״י. מעין הפעל דכא, הקל, כריעה, שחיה, זיך בייגען, קרימפן, кривиться, изгибаться, сгибаться. יִדְכֶּה ישח (תהלים י׳ י׳), כפירש״י שהוא מוסב על האורב שדרכו להשפיל ולהקטין א״ע שלא יהא נכר, וי״מ שמוסב על חלכאים, וטעמו שהחלך הוא מכניע ומשפיל עצמו, והכתיב ודכה בוי״ו, ונקודו כנראה וָדָכָה, ויהיה ש״ת אל החלך.

הנפעל, מעין הקל, במובן המוסרי, היות מכרע ונענה, געבייגט, נידערגעשלאגען זיין, быть согбену, сокрушену. לב נשבר וְנִדְכֶּה (שם נ״א י״ט), נפוגתי וְנִדְכֵּיתי (שם ל״ח ט׳), געבראכען, сокрушенный.

הפיעל יוצא, שבירה וכתיתה, צער-מאלמען, раздроблять, сокрушать. תגלנה עצמות דִּכִּיתָ (שם נ״א י׳), כי דִּכִּיתָנוּ במקום תנים (שם מ״ד כ׳). ויתכן שבא בעיקר הוראת הפעל דוך, בטעם כתישה ובמובן הדוק במקום צר ודחוק, הערויִנשפערען, в-за-пирать. מגביל אל הבפל ותכם עלינו בצלמות, דחקתנו במקום מאורת התנים וכסית עלינו בצלמות, (ועיין דִּכּוּי).

דָּךְ, ש"ת. נענה, נכנע, ושפל, ניעדער-געדריקטע, נעדעמיטהיגטע, עלענדע, угнетенный, согбенный, бѣдный. לשפט יתום וָדָךְ (תהלים י' י"ח), אל ישוב דַּךְ נכלם (שם ע"ד כ"א).

דַּכָּה, שה"פ. כתיתה ורצוץ, צערבראכטונג, צערריבענע, сокрушеніе, раз-дробленіе. פצוע דַּכָּה (דברים כ"ג ב'), שנדכאו ביציו. ושעורו, פצוע ביצים עד שבאו לכלל דכה. ויתכן שהמלה דכה הוא שם לביצי הזכר. וזה לפי שהם כידוע מתמכמכים ומתכווצים, והוא הנקרא מרוח אשך (ויקרא כ"א כ'), ומקביל אל כרות שפכה (ועיין שפכה).

דַּכָּה, שם תאר כמו דכא באל"ף, לשון שקר וישנא דַּכָּיו (משלי כ"ז כ"ח), לפי המוסכם ענינו איש לשון שקר וישנא את הנדכאים בשקריו, ואותיות יו"ד וי"ו הן כנוי הרבים, והארמי תרגמו: לשנא דשקרא סני ארחתא דקושטא. ונראה שמפרש את המלה דַּכָּיו כשם תאר ע"מ עָנְיו מן ענה, ובעין הוראתו, במובן נכנע, שפל רוח, ועם זה תמים דעות, נקי וצדיק, אין בעשירענער, פֿראָממער, скромный, благочестивый. והנה בארמית יכלול הפעל דכה גם הוראת הזכוך, כי הנכתש והנדוך מתמרק ומזדקק (עיין זוך, זכה, זקק). ולפי זה יתכן שיכלול דַּכָּיו גם איש טהר הלב וזך המחשבה, ריינער, עדלער, непорочный, благородный. וכן הוא לפי תרגום השבעים.

דַּכֵּי, ע"מ עָנֵי חֲלֵי, שם קבוץ. גלי הים ומשבריו, ע"ד גזרת השם משבר מן הפעל שבר, וועללען, волны. ויותר נכון שענינו המון הגלים ושאונם, וועלענ-ברעכונג, וועלענשלאג, шумъ волнъ, крушіе. ישאו נהרות דָּכְיָם (תהלים צ"ג ג'), מקביל אל נשאו נהרות קולם, והפיוטן אמר: דָּכְיוֹת תהום כסתני (סליחה אספוני מים).

3) דְּכִי, בפיוט, שם. לדלותם מְדַכְּפוּ תנים (סלוק שחרית יו"כ) ועי' לעיל.

2) דְּכֵי, דְּכָא, ארמית. כהוראת הפעל זכה בעברית (עי' דכה), וענינו היות טהור מטומאה, נקי מחטא, ריין זיין, быть чистымъ. ומטהרה ממקר דמיה (ויקרא י"ב ז'), ת"א וְתִדְכֵּי, לפני ה' תטהרו (שם פ"ז ל'). ת"א תְּדַכְּפוּן. ומזה במשנה בתוספות נוֹן, איל קמצא דַּכָּן, דאינון דָּכְיָן (עדיות ח' ד').

2) דְּכָךְ, ארמית. מיסוד הפעל דכה, על דרך הכפולים, ובהוראתו פעו"י, ידכאום לפני עש (איוב ד' י"ט) תי"ו וְדַכְּיִנּוּן, צערמאלמען, צערשמיעבען, сокрушать, раздроблять. ובא גם על דרך המרובעים.

2) דְּכְדָךְ, דכא לארץ חיתי (תהלים קמ"ג ג') ת"י דְּכָדָךְ. ומזה בדברי חז"ל:

2) דְּכְדּוּךְ, בגמרא, שם. במובן המוסרי, צער-קנירשונג, сокрушеніе. עד דְּכְדּוּכָהּ של נפש (ירושלמי חגיגה פרק ב'), ובפיוט, דְּכְדּוּךְ דלותנו (נעילה).

2) דּוּכְסוֹסְטוֹם, שם. מין קלף מיוחד בעבודו. דוכְסוֹסְטוֹם כדי לכתוב מזוזה (שבת ע"ט ע"ב). רש"י פירש קלף שניטלה קליפתו העליונה, והתוספות כתבו גויל הוא עור שלם אלא שהשיורו השער, וכשחולקין אותו לשנים, אותו שכלפי שיער קרוי קלף ושכלפי בשר הוא דוכסוסטום. ובעל הערוך השלם האריך בזה, והמלה יונית Δυξεστος. נקלף ונגרר משני עברים, געשאָלט, געשאבט, обскробанный.

1) דִּכֵּן, ארמית. נמצא רק שלש פעמים בדניאל, צלמא דִּכֵּן רב (דניאל ב' ל"א). הראב"ע פירשו כמו בנוי הרומז, והוא מן דַּךְ בתוספות נוֹן, ולרש"י עקר המלה, כן, והדל"ת ליחם דִּי, וענינו אשר היה כן. וכן פירש, וקרנא דַּכֵּן (שם ז' כ'—כ"א), והקרן אשר כואת.

1) דְּכַר, ארמית. פ"י בהוראת הפעל זכר בעברית, בחלוף זי"ן בדל"ת, געדענקען, איינגעדענקט זיין, помнить. תרגום ויזכר אלהים (בראשית ח' א') וְדִכַּר ה'.

1) דִּכְרוֹן, שם. זכרון, דבר ראוי להיות נזכר, דענקווירדיגקייט, достопамят-

ность . וכן כתיב בגוה דְּכָרוֹנָה (עזרא ו' ב') .

2) דְּכָרָן , שם . כעין הקודם , סֵפֶר דְּכָרָנָא (שם ד' ט"ז) , ספר הזכרונות, хроника .

1) דְּכַר , שם. כשם זכר בעברית, זכר ונקבה (בראשית א' כ"ז) ת"א דְּכַר ונוקבא מָאנֶלִיך, мáнн , мущина , самецъ . והתיחד על צד היתרון לאיל זכר מן הצאן , דְּכָרִין מארתין (עזרא ו' י"ז) . וכן הוא בלשון יוני ἄρσην , מן זכר ἄρρην , ובעקר הוראתו נראה שהוא דומה אל הפעל דקר בהוראת נעיצה ותחיבה . ומזה השם זכר בנגוד אל השם נקבה, ונגזר ממנו הפעל דכר בארמית וזכר בעברית בהשאלה במובן המושכלי לענין נעיצת דבר בשכל, להיותו נתקע ומתרשם בו (עיין זכר) .

2) דוּלְבְּקִי , (עיין דלפק) .

דָּלַג , פ"ע . קרוב לפעל דלק , העתקת הגוף המהירית ע"י עקירת הרגלים ממקום אחד למקום אחר , בהשמטת המקום האמצעי, переска- кивать, перепрыгивать . הקל , כל הַדּוֹלֵג על המפתן (צפניה א' ט) , והוא ממנהגי ארצות הקדם כבוא איש אל בית אדוניו לדלוג על המפתן ולא לדרוך עליו , וזכר לדבר , על כן לא ידרכו כהני דגן וגו' על מפתן דגון (ש"א ה' ה') . ובגמרא בהשאלה , רב אמר דּוֹלֵג, למאן דאמר דולג נדלוג (מגילה כ"ב ע"א) . ורוב שמושו :

בפיעל, אַדְלֵג שור (ש"ב כ"ב ל') , אי־בערשפרינגען , перескакивать , הערויפֿשפרינגען . ובא נדרף לפעל קפץ, מְדַלֵּג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה"ש ב' ח') , שפרינגען , היפֿען , скакать, прыгать . (עיין קפץ) , אז יְדַלֵּג כאיל פסח (ישעיה ל"ה ו') . ובמשנה עשו הבדל ביניהם ואמרו בקל : והדולג ממקום למקום , והקופץ ממקום למקום (אהלות ח' ח') , ופירשו דולג ברגל אחת , וקופץ בשתי רגליו . ובפיעל מדלגים היינו על נבי ארונות של מתים (ברכות י"ח ע"ב) . ובהשאלה , מדלגים בנביא (מגילה ד' ד') , משמיטים כמה פרשיות , הפסוק המדולג (סופרים י"א ו') .

3) דִּלּוּג , שה"פ . ובהשאלה העברה שטחית שלא בעיון , עם הארץ שקורא לאהבה איבה וכו' אומר הקב"ה ודלוגו עלי אהבה (שה"ש רבה ב' ד') . והקליר אמר : דְּלֵינַת דִּלּוּג דרך (קינה איכה אצת) .

דָּלָה , פ"י , קרוב לפעל תלה , הקל , העלאת דבר מתוך מקום עמוק , вытягивать . הערויפֿצויהען , הערויפֿאַרבריננען ונופל על העלאת מים מן הבאר , וגם דָּלָה (שמות ב' י"ט) , שאָפֿען , черпать . ותבאנה וַתְּדַלֶּנָה (שם שם ט"ז) . ועל דרך המליצה , ואיש תבונה יְדַלֶּנָּה (משלי כ' ה') , הערויפֿשאָפֿען , вычерпать .

הפיעל , מעין הקל , העלאה והרמה , ארומטמך ה' כי דִּלִּיתָנִי (תהלים ל' ב') , הע־רויפֿציהען , поднимать . ומפרש אחר כך , העלית משאול נפשי (שם שם ד') , והוא לשון נופל על לשון ארומטמך, ובא, דִּלָּיוּ שקים מפסח (משלי כ"ו ז') , לד"ק הוא צווי בפיעל , וענינו הרמה במובן הסרה , ענטהעבען , וועגנעהמען , с-от-нимать . הסירו השוקים (הקבים) מן הפסח ולא יוכל לעמוד תחתיו ויתמוטט וימוט . והכפל , ומשל בפי כסילים כן הוא המשל שממשלים הכסילים אינו מכוון ונאות אל הנמשל ואין לו מעמד (עיין דלל) .

ההפעיל , במשנה . תליה , וביחוד תליה והרמת ענפי הגפן הארובים והסרוחים , הַדְלָה עליה את הגפן (סוכה א' ד') , אויפֿ־העבען , поднимать . גפן שהיא מוּדֶלָה (כלאים ו' ד') . ומזה הסרה ועקירה , ענטהעבען , וועגשאַפֿען , снимать, удалять, убрать . הַמְדֵּל בגפנים (פאה ו' ה') בחסרון ל"ה , מסיר ועוקר הגפנים או ענפי הגפנים התכופים כדי לתקן את הנשארים , הַמְדֵּל נותן מן המשואר על מה ששייר (שם ג' ג') (ועיין מדל) . ובתלמוד בענין הרמה והגבהה , אויפֿהעבען , поднимать . דמדלי אניש לכתפיה (סוטה ל"ד ע"א) , אי לאו דדלאי לך חספא לא משכחת מרגניתא תותיה (ב"מ י"ז ע"ב) , לולא הגבהתי לך את החרס , לא מצאת את המרגלית תחתיו .

דָּלִי , ש"ז . כלי שמעלים בו מים מן הבאר ע"י משיכה בחבל , אימער ,

M.T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

ведро . כמר מַדְלִי (ישעיה מ' ט"ו). ובמשנה, הממלא בעשרה דְּלָיִים (פתחות ד' ד'), יזל מים מַדְלָיו (במדבר כ"ד ז'), הבלי שדולים בו מים יהיה מלא וגדוש עד שיעלו המים וישפכו ממנו, ובא שלא כמשפט והראוי מַדְלָיו, על משקל פָּרָיו, והנכון כדעת האומרים שמשקלו:

דָּלִי, ובבנוי דָּלְיָן, ע"מ יַדָּדִין, והוא שם כנוי אל כלי הזרע, ואמענגעפֿאסס, cême-

ноносная посуда . ובא בהשאלה לתולדות וצאצאים, נאכקאממענשאפֿט, по-

томство . ולזה כיון אונקלוס בתרגומו, יְסַגֵּי מלכא דיתרבא מבנוהי. וזה מקביל אל הכפל וזרעו במים רבים, וע"ד, וממי יהודה יצאו (ישעיה מ"ח א'), וכמו שנאמר, בדד עין יעקב (דברים ל"ג כ"ח). וכן הפליג בשבח רבוים באמרו, מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל (במדבר כ"ג י"ד), (ועיין רֹבַע, דָּלִית).

דָּלִית, שם נקבה. ענף עץ, דומה לשם זַלְזַל, בחלוף דל"ת

בזוי"ן, צווייג, ראנקע, ветвь, лоза . ובא ברבוי, ורעו דָּלְיוֹתָיו (ירמיה י"א ט"ז), ברב דָּלְיוֹתָיו (יחזקאל י"ז ו'). והתיחד לשריגי הגפן הדקים והארוכים שהם משתרגים ומרוחים, ומועדים אותם בקנים, וָדָלְיוֹתָיו שלחה לו (שם י"ז ז'), ועוד שם כמה פעמים. ובמשנה, בְּדָלִית ובדקל (פאה ד' א'), אין מביאין מן הַדָּלִיּוֹת (מנחות ח' ו'). ולדעת הראב"ע מזה יזל מים מְדָלָיו כמו מדליותיהם ובא על שני משקלים, ומוסב אל הקודם כארזים עלי מים.

דָּלְיָה, דָּלְיָהוּ, שע"פ. א) דָּלְיָהוּ ראש המשמר הב"ג ממשמרות כהונה (דהי"א כ"ד י"ח). ב) בן שמעיהו משרי יהויקים (ירמיה ל"ו י"ב). ג) מבני זרבבל (דָּלְיָה) (דהי"א ג' כ"ד). ד) ראש משפחה אחת מעולי הגולה (עזרא ב' ס'). ה) אבי שמעיה נביא השקר בימי נחמיה (נחמיה ו' י').

דָּלַח, פ"ו. עכירת מים בדריכת רגל,

мутить, взба- פֿריעבן, אויפֿוויהלן, лывать . ונִדְלְחָה מים ברגליך (יחזקאל ל"ב ב'),

ולא תִדְלָחֵם רגל אדם (שם שם י"ג), (ועיין זלח). ובארמית בא במובן המוסרי עכירת הנפש, דאגה ופחד. ובפיוט, מעין דָּלוּחַ געל (אופן ב' דפסח).

דָּלַל, פעו"י. קריב לשרש דלה, הקל יוצא. א) הרמה וזקיפה, ערהעבען, поднимать . דַּלּוּ עיני למרום (ישעיה ל"ח י"ד), כתרגומו זקיפת עיני, ועיין בסמוך. ב) עומד, היות מורם, מוסר, חולף ועובר, פֿארשווינדען, исчезать . דַּלּוּ מאנוש נעו (איוב כ"ח ד'), ומוסב על מי הנחל אשר פרץ מעם גר. ותרגומו אזדקפו, דָּלָלוּ וחרבו יארי מצור (ישעיה י"ט ו'), ע"ד השלמים, וטעמו חסרו ונתמעטו מימיהם, זיך וועדען, мелѣть . וי"מ מענין זה דַּלּוּ שקים מפסח וגו' (משלי כ"ו ז'), לוקחו והוסרו שוקי הפסח, ושעור הכתוב בפסח אשר לוקחו שוקיו, שהוא מתנודד ומתמוטט כן מתנודד המשל בפי כסילים. ומזה ג) התמעטות הכחות תַּשָּׁוּיוֹת, חלישות, ורפיון, ערשאָפֿפֿט, שוואַך זיין, быть истощаему, слабѣть . כי דַּלּוֹנִי מאד (תהלים קמ"ב ז'), כי דַּלּוֹנוּ מאד (שם ע"ט ח'). וי"מ מזה, דַּלּוּ עיני למרום (ישעיה ל"ח י"ד), בענין כליון, ע"ד, כלו עיני מיחל (תהלים ס"ט ד'), שמאכטען, томиться . ובהשאלה, הלבים וְדַלִּים (ש"ב ג' א'), הולכים ומתמעטים. ובגמרא, דַּל, הסרה, דַּל רגלים (ר"ה ז' ע"ב), דַּל עשתרות (סוכה ב' ע"א). ומזה אצלם ע"ד המשל, דַּל בְּדַל (שם נ"ז ע"ב), הסר מאחרים כדי שיסירו מעליך.

הנפעל, מן הקל, התמעטות והתחסר, במובן הפשוט, פֿערדינגערט וועדען, умаляться . ועם זה בבחינת תשות הכח ושפלות המעמד, הראַנטערקאָמען, при- дти въ упадокъ . וַיִּדַּל ישראל מאד (שופטים ו' ו'), יָדַל כבוד יעקב (ישעיה י"ז ד'), הנראה שבמקום זה יבלול הפעל שתי ההוראות כאחת, הפשוטה והמשאלת, מעוט וחסרון בכמות המספר, וכמו כן מעוט ופחיתות המעלה, כהשם כבוד הכולל גם הוא שתי הוראות מתנגדות רבוי הכמות וגדולת המעלה (עיין כבוד). והכפל, ומשמן בשרו ירזה.

דַּל, ש״ז. נצרה על דַּל שפתי (תהלים קמ״א ג׳) י״ת על זקוף ספותיה, פירשו מענין רום וגובה. ורש״י פירש שהיא השפה העליונה, וגם זה מענין הרמה. ולדעת הרד״ק, ענינו דַּלַת בחסרון ת״ו. ויתכן שיפורש מעיקר הוראת הפעל נדנוד וטלטול, והטעם נוע שפתי, ועל דרך שפתותיה נעות, ריהרוגקייט, шевеление.

דַּל, ש״ת. מעט הכח והיכלת, וכולל: א) חולה, קראנקע, הערונענטער געקאָמטען, больной, хворый (תהלים מ״א ב׳), מדוע אתה ככה דַּל (ש״ב י״ג ד׳). ב) כחוש ורזה, מאָגער, худощавый, худой, сухой (בראׁ מ״א י״ט). דַּלות ורעות. הפך עשיר, ואם דַּל הוא ואין ידו משגת (ויקרא י״ד כ״א), וְדָל לא תהדר בריבו (שמות כ״ג ג׳), ועם זה העני שנצרך לעזר, מלוה ה׳ חונן דָּל (משלי י״ט י״ז), ונרדף לאביון, יחם על דַּל ואביון (תהלים ע״ב י״ג). וכמו כן ד) פחות המעלה, שפל המצב, הפך גדול, געמיינע, простой (שופטים ו׳ ט״ו), הנה אלפי הַדַּל במנשה (שם), אך דַּלים הם נואלו וגו׳ אלכה לי אל הגדלים (ירמיה ה׳, ד׳ ה׳). ובמובן המוסרי בפיוט, וכעלות שופר מְדַלֵּי צדקה (סלוק א׳ דר״ה), ועל דרך השלמים, מְדַלּוּלֵי פועל מְדַלֵּי מעש (מוסף יוה״כ). וכולל כלל העם במדינה בנגוד אל השועים והגדולים, געמיינעם פֿאָלק, простонародіе. ולא נבר שוע לפני דָּל (איוב ל״ד י״ט), וברבוי, מלך שופט באמת דַּלים (משלי כ״ט י״ד). ובא על דַּל שפתי (תהל׳ קמ״א ג׳) (עיין לעיל).

דַּלָּה, שק״נ. כלל העניים והפחותים בעם, אַרמעם, געמיינעם פֿאָלק, бѣдный, простой народъ. ובא נסמך אל שם עם, אֶרֶץ, דַּלַּת עם הארץ (מ״ב כ״ד י״ד), ומְדַלַּת הארץ (שם כ״ה י״ב). וברבוי, וּמְדַלּוֹת העם (ירמיה נ״ב ט״ו), ומְדַלּוֹת הארץ (שם ט״ז).

דַּלָּה, ש״נ. א) קליעת שער הראש באשה, האַרלאָקען, локонъ. וְדַלַּת ראשך כארגמן (שה״ש ז׳ ו׳). רש״י פירשו מלשון גובה, הקליעה על גובה הראש, והנראה שעקרו מן תלייה ושלשול דבר ממעלה למטה כשהוא סרוח ומתנודד לצדדים, וכן מעשה הקליעות המשולשלות ומתנודדות, וע״ד השם תַּלְתַּלִּים. ויתכן עוד שיש בעיקר משמע הפעל דלל גם ענין קליעת שער ואריגת חוטים, לפי שהשערות והחוטים עולים ויורדים בקליעה ואריגה, והשם דַּלָּה עיקרו מקליעות שער, האַרנגפֿלעכטע, коса. ומזה בגמרא (לפי נוסחת הערוך ערך דל) וסתר דוללי (חולין ס׳ ע״א), שענינו אריגה, מטוה, וכן זבין ולא תדויל (ביבמות ס״ג ע״א), קנה בגדים ואל תטוה בעצמך. ומזה לדעת הערוך, מְדַלָּה יבצעני (ישעיה ל״ח י״ב), ועמו הסכימו האחרונים ופרשוהו מטוה שעל הניר, נעווּעבע, ткань. או החוטים הנשארים מהילדלים במנור האורגים, פֿרוזעם, пряди-ло, кудель. ונמשך אל הקודם קפדתי כארג חיי, ואחרי שהמשיל את המשך החיים לתקות חוטי האורג חותם ואומר, מְדַלָּה, מן המטוה והאריגה, יבצעני, יכריתני. ורש״י על פי התרגום פירשו מלשון גובה, מכבודי ומגדולתי יבצעני. ולדעת הראב״ע והרד״ק ענינו ב) מחלה, קראנקהייט, болѣзнь. ממחלה שחלה חזקיהו, וכן כנראה דעת הפייטן (בפיוט המבדיל בין קדש לחול).

2) דַּלּוּת, ברבוי חו״ל. ענויות, אַרמוטה, бѣдность, нищета. אֶבְדַלּוּת. אי נמי בעשירות (הוריות ט׳ ע״א), וכן הגות בלשון לאמר על דרך ההפלגה, דַּלַּי דַּלּוּת (שם).

2) דָּלְדַּל, פ״י, ע״ד המרובעים א) רסוק ופרוק דבר ממקום הבורו עד שנעשה תלוי וסרוח, אַרשמטערן, razшa-тать. הושיט ידו למעי בהמה וְדָלְדַּל עובר שבמעיה (שבת ק״י ע״ב), תלש בזקנו וְדָלְדַּל בו עצם (קדושין כ״ד ע״ב). ובפיעל, האבר והבשר הַמְדוֹלְדָּלִין (חולין מ״ד ח׳), שוואנקענד, האָנגנן, шатκій. הצמר הַמְדוֹלְדָּל (בכורות ג׳ ו׳). והרמב״ם אמר, קטן שבשורו רך וּמְדוֹלְדָּל (הל׳ מילה ב׳ ה׳), רפה ומרוסק, לאָקקער. ומזה בהשאלה ב) נרנוד והחלשה, דלילה שֶׁדְּלָדְלָה את כחו, דְּלָדְלָה את לבו, דְּלָדְלָה את מעשיו (סוטה מ׳ ע״ב), פֿערדרוסנעט, הערונטער זעצטען,

истощать . ובנתפעל , וְנִדְלְלוּ אנשי מעשה (שם ט' ט"ז) , נתמעטו , הענו , וענו- נער וערדן , פֿאַרמָאָגט ווערדן , умельчать, оскудѣть .

2) דָּלִיל , במשנה , שם , חוט או חבל , שנירכן , פֿאדן , снурокъ, нить . היה דָּלִיל קשור ברגליו (ב"ק ב' א') . והערוך אומר שכן בלשון ערבי קורין לאניצי פשתן , דליל .

2) דַּלְדּוֹל , א) במשנה , שם . בשר שנתפרק ממקום קיומו והוא תלוי וסרוח , שלאָמפּערנדע אייסווייכפּע , אף בעלי דַּלְדּוֹלִין (בכורות ז' ו') , והדלדולין שבראש ושבזנק (נגעים ו' ח"ו) . ב) שה"פ , בפיוט , המעטת הכח והיכולת בבריאות וברכוש , הערונטער קאָמען , פֿאַראַרמונג , приходъ въ упадокъ, обѣдне- ніе, оскудненіе .

דְּלִילָה , שע"פ . אשה מבנות הפלשתים אהובת שמשון הגבור (שופטים פ"ז ד') .

הערה . לא רחוק לשטוע כי השרשים דלה , דלל , יסוד אחד להם דל , ודומה לו טול , תלה , והנחתם הראשונה א) נענוע , נדנוד דבר קל וקלוש תלוי משושל וסרוח ממעלה למטה . ומזה דָּלִית (בשרש דלה) ענף דק תלוי וסרוח , והפעל הדלה במשנה תלית ענפים דקים , והשם דָּלָת , וכמו כן השם דַּלָּה (משורש דלל) השערות התליות במקלעות , תלתלים או קליעות ואריגות , ובארמית דוליל . ומזה במשנה דלדל , מדולדל , וכעין טלטל מטולטלת משרש טו"ל . ומזה במובן המושאלי חלישות ותשות כח , לפי שהחלש עומד ברפיון מתנודד לכאן ולכאן ואין לו מעמד . ומזה דַּל חלש וחולה , ועם זה עני ושפל במעמדו ע"ד שאר הפעלים המתיחסים לזה . ומזה ב) העלאת דבר ע"י שלשול מלמטה למעלה דלה , שאיבת מים . ג) העתקה והסרת דבר ממקומו (שול) וכמו כן הסרה מישע וגרעון (עיין זלל , טלה , טלל) .

2) דַּלְמַטִּיקוֹן , במשנה , שם . מין בגד עשוי מצמר טוב (כלאים פ' ז') , והוא לשון יונית Dalmatica , בגד כמין אדרת מלבוש הכמרים , וואַללענע , פּריעסטער געוואַנד .

2) דְּלוּסְקָמָא , במשנה שם . (עי' גלוסקמא) .

2) דַּלַּע , דַּלַּעַת , במשנה , שם . מין פרי ירקות גנה ממיני האבטיח , קירבים , тыква . אין נותנין זרע דַּלַּעַת לתוך החלמית וכו' שהוא ירק בירק (כלאים א' ח') . והרבוי , הַדַּלָּעִין שקיימן לזרע (שביעית ב' י') , ובתוספת מ"ם לסימן הבנין , מקום שהדלעין גדלים שם , ליטע במקשאות וּבְמַדַּלָּעוֹת (שם שם א') , והוא ע"ד לשון ערבי , ומקור השרש הוא כנראה עברית מיסודו של דַּל , (וזכר לדבר שם עצם פרטי דְּלָעָן (יהושע פ"ז ל"ח)) ע"ד גלע מן גל בהוראת התליה והסמיכה על דבר אחר , ונקראה הדלעת כן שהיא מפני גודל כמותה ודקות קלחיה היא נוטה ושוכבת סרוחה על הארץ , וע"ד גזרת השם אבטיח מן בטח , ע"ש .

דְּלָעָן , שע"פ . עיר בשבט יהודה (יהושע פ"ז ל"ח) .

דָּלַף , פ"י . קרוב לשרש זלף , נוזלת מים וטפטוף , טריעפּען , точать, капать, течь . יִדְלֹף הבית (קהלת י' י"ח) שעורו , תדלוף תקרת הבית ממימי הגשמים , טריעפּט דאם הויז , протекаетъ домъ . ובענין נוזלת דמעות , אל אלוה דָּלְפָה עיני (איוב פ"ז כ') , טהרֿאָנען , слезить . תזיל דמעות . ובגמרא , עיניו דומעות הוֹלְפוֹת טורדות (בכורות מ"ד ע"א) . ונראה מזה כי הליפה גדולה מדמעה , פֿליעסען , течь, литься . ובהשאלה , דָּלְפָה נפשי מתוגה (תהלים ק"ט כ"ח) , נמסת ונתכת , צערֿפֿליעסען , הינשמעלצען , заливаться слеза- ми, таять .

דָּלַף , שע"ז . טפי הגשם הנוטפים לאט לאט , טראָפּפּעלן , капель . דָּלַף טורד (משלי כ"ז ט"ו) . ובמשנה , מכסים פירות בכלים מפני הדלף (ביצה ה' א') . ובפיוט על דרך השאלה , דָּלַף דמעתה תדמים (סליחות לעבודה) .

2) דְּלָלָא , בגמרא , שם . שברורי דשמשא קשי משמשא וסמנך דְּלָלָא (יומא כ"ח ע"ב) , נצוצי השמש קשים מן השמש והסימן דלפא , שענינו דלף היורד

על האדם שהוא קשה עליו משאם נכנס כל גופו במים.

2) דָּלְפָה, בֵּית־דָּלְפָה, במשנה, שם. ואמתים בֵּית דָּלְפָה (מדות ד' ו'), המקום בגגים שהמים דולפין משם לפי פירוש השני שבערוך. ולדעת הרמב"ם טעמו, дождевой жо-лоб. וי"מ אותו בענין חבור וסמיכה, מקום שהקורות העליונות נשענות על התחתונות, והוא מארמית, תרגום במחברת השנית (שמות כ"ג ד') בֵּית לוּפֵי, והדלי"ת שמושית, והראשון עקר.

דַּלְפוֹן, שע"פ. אחד מעשרת בני המן (אסתר ט' ז').

2) דּוֹלְפָן, בגמרא, שם. מי שעיניו זולגות תמיד, בני דולפני (כתובות דף ס' ע"ב).

2) דָּלְפָקִי, דָּלְבָקִי, במשנה, שם. שלחן קטן בעל שלש רגלים ועשוי לתת עליו כוסות וכלים לצורך השלחן, השלחן והדלפקי (כלים כ"ה א'), ולשון יונית הוא τάβλα.

דָּלַק, פ"י. עקרו בנראה רדיפה מהירה ונחיצה, נאכיאגען, נאכיאגען, נאכיאגען, гоняться, преслѣдовать לשרש דלג, הקל, א) כי דָּלַקְתָּ אחרי (בראשית ל"א ל"ו), מָדַלְקִי אחרי פלשתים (ש"א י"ז נ"ג. ובמדרש בענין קפיצה שדלק על התינוק (שמות רבה) כמו דלג, ועיי"ש. ועם יחס הפעול, על ההרים דָּלָקָנוּ (איכה ד' י"ט). ובהשאלה, רדיפת מציק ומעיק, פֿערפֿאלגען, преслѣдовать (תהלים י' ב'). ומזה ב) הצתת אש בדבר הנשרף, וזה למהירת אחיזת האש בנשרף שהיא כמו נחוצה ורדופה להתפשט, אַנצינדען, жечь, горѣть. וְדָלְקוּ בהם ואכלום (עבדיה א' י"ח). ובהוראה זו נמצא גם בארמית, ובטעם זה כנראה ת"י בגאות רשע יְדַלַּק עני (תהלים י' ב'), יְדַלַּק עניא, אונטערצינדען, поджигать. ולא בענין רדיפה, שלא מצאנו הוראה זו בארמית. ובהשאלה, הציו לְדַלָּקִים יפעל (שם ז' י"ד), נראַנד, горѣніе. עושה חציו דולקים. ויתכן שיכלול שתי ההוראות כאחד, עושה חציו רודפים ובוערים באש, ובמובן המוסרי, שפתים דְּלָקִים ולב רע (משלי כ"ו כ"ג), בוערים באש אהבה, גלוהען, пылать. ובארמית שבמקרא, גלגלוהי נור דָּלֵק (דניאל ז' ט'), ברענענן, горѣть. ובמשנה, הנר הַדּוֹלֵק בשבת (שבת ג' ו'), ואבוקות הדּוֹלְקִין לפניו (מדות א' ב'). ובא בנפעל בהוראת שרפה של כליון, ואם הביאה דגן תִּדָּלֵק (כלאים ה' ז'), פֿערברענט ווערדען, быть сгораему, сжигаему. עור שסכו בשמן של שביעית יִדָּלֵק (שביעית ח' ט').

ההפעיל, יוצא לשני, בהוראה השניה התחלת ההבערה, הַדְלֵק האש (יחזקאל כ"ד י'), אַנצינדען, зажечь. וע"ד ההשאלה גרם חמום, ערהיצען, разгорячить, воспалить. יין יַדְלִיקֵם (ישעיה ה' י"א). ולדעת הפרחון והרד"ק הוא מן ההוראה הראשונה, רדיפה, ומקביל אל הקודם משכימי בבקר שכר ירדפו, בבקר הם רודפים אחרי השכר ובנשף היין רודף אחריהם ומשיגם והם ברשות היין. ובמשנה בענין האחזת אש בנר ובדבר הדולק להאיר, במה מַדְלִיקִין (שבת ב' א'), צינדען, אַנצינדען, жечь, зажигать. הַדְלִיקוּ את הנר (שם שם ז').

2) דָּלָק, במשנה, שם, אַנצינדען, зажиганіе. שער הַדָּלָק (מדות א' ד'), דרך השער ההוא היו מכניסים עצים להדליק על המזבח.

2) דְּלֵקָה, שה"פ. נפלה דַלָּקָה (שבת ס"ז ג'), בראנד, пожаръ, горѣніе. מפני הַדְּלֵקָה (שם שם א').

דַּלֶּקֶת, שם. על משקל שַׁלֶּכֶת, מין חולי בוער, נרדף לשם קדחת, מן קדח, בקדחת וּבְדַלֶּקֶת (דברים כ"ח כ"ב). ובגמרא נקראת אֶשְׁתָּא, היפצינעם פֿיעבער, воспаленіе, горячка.

2) הַדְלָקָה, במשנה, שה"פ. אַנצינדען, зажиганіе. שנתנה לְהַדְלָקַת הנר (שביעית ח' ב'), בנדה בחלה וּבְהַדְלָקַת הנר (שבת ב' ו').

דָּלֶת, ש"נ. ע"מ דָּלֶת, נָשֶׁת, דף התלוי בצירים על חלל הפתח יסובב הולך

לסתמו ולפתחו, притворъ, дверь. (סוד) בהוראת הנדוד והמלטול). דַּלֶּת תסוב על צירה (משלי כ"ו י"ד), ואת דַּלֶּת סגרו (בראשית י"ט י'). והרבוי, דְּלָתוֹת לא העמדתי (נחמיה ו' א'), וגיפו הַדְּלָתוֹת (שם ז' ג') דלתות הרבה. ובסמיכות, דַּלְתוֹת נחושה (ישעיה מ"ה ב'). ומתיחם גם לכל אחד מן הדפים העשוים לסתום פתח אחד, בפתחים גדולים, דַּלְתוֹת שתים לדלת אחת (יחזקאל מ"א כ"ד). ובסמיכות, דַּלְתוֹת האולם (דה"ב כ"ט ז'), דַּלְתוֹת ההיכל (נחמיה ו' י'), שהיו שתים שתים, бѣлгал. створчатая, створчатая, дверь. לשקד על דַּלְתֹתַי (משלי ח' ל"ד). ובבחינה זו בא לפעמים גם ברבוי זוגי, רומה גבהה דָּלְתַיִם וברית (דברים ג' ה'), מי גם בכם ויסגר דָּלְתַיִם (מלאכי א' י'). ובהשאלה כנוי לשפתים, דַּלְתֵי פניו מי פתח (איוב מ"א ו'). וכן לדופני בית הרחם שהם עשוים להפתח ולהסגר, כי לא סגר דַּלְתֵי בטני (שם ג' י'). ועל דרך המליצה, ויסך בְּדָלְתַיִם ים (שם ל"ח ח'). ובא בענין שער, נשברה דַּלְתוֹת העמים (יחזק' כ"ו ב'), תאר מליצי לירושלים, שכל העמים שוקדים על דלתותיה וכמו שנאמר עליה, ופתחו שעריך תמיד וגו' להביא אליך חיל גוים (ישעיה ס' י"א). ובסמך על עיקר הוראת השם שהוא מענין נדנוד וטלטול, נאמר בהשאלה מליצית, ואם דֶּלֶת היא (שיה"ש ח' ס'), הסובבת על ציריה ועומדת להפתח, משל לאשה הנוחה להתפתות, מקביל כנגד האמור, אם חומה היא משל אל המצויינת בצניעות, וכעין מליצת גל נעול מעין התום. ובברייתא, דֶּלֶת אַלְמָנָה הנגררת אין נועלין בה (עירובין ק"א א') נחלקו בגמרא בפירושה, י"א שהיא עשויה מקרש אחד. ולד"א שאין לה בריחים המחברים אותה. ובציורו יציב דְּלָתֶיהָ (יהושע ו' כ"ו), משל להשלמת הבנין, ומזה בהלכה, העמיד דַּלְתוֹת (בנכסי הגר) קנה (בבא בתרא נ"ג ע"ב). וע"ד המליצה אמרו, דֶּלֶת הננעלת לא במהרה תפתח (ב"ק פ' ע"ב), מי שלא נענה בראשונה לא במהרה הוא נענה. ויכלול גם כסוי הכלים הקבוע בציורים ועומד להפתח ולהסגר, ויקב חד בְּדָלָתוֹ (ט"ב י"ב י'). ובמשנה, כל הכלים נטלים בשבת וְדַלָּתוֹתֵיהֶם עמהם (שבת י"ד ע"א), притворъ, дверцо. ובא בהשאלה, ב) עמוד הכתב במגלת הספר, страница, столбецъ въ книгѣ. ע"ש שהוא דומה לדלת במה שהגליון מקיף אותו כדלת המוקפת במזוזות ומשקוף הפתח, או מפני שהוא דומה לצלעי הדלתות, бѣлгал. косякъ, כקרוא יהודי שלש דַּלָּתוֹת (ירמיה ל"ו כ"ג), וי"ת פצין, ובא גם במובן השמות בָּבָא, וָשַׁעַר, שנהגו לקרוא בהם חלק מחלקי הספר, אֲבבהיילונג. отдѣленіе. ובמערכת השירים נקרא דֶּלֶת החלק הראשון מן השיר השקול הנשען על החלק השני המשלימו שנקרא סוֹגֵר.

דָּלָה, פ"א במקרא בענין דֶּלֶת, וסגר דָּלָתָךְ (ישעיה כ"ו כ') בקרי, והיא ברבוי ע"ד לשון ארמית כמו נבלתי יקומון בפסוק הקודם (עיין נבלה) והכתיב דלתיך. דָּם, שק"ו. הלית האדום הנוזל בגידי ועורקי כל בע"ח, кровь, кровь. וכל דָּם (ויקרא ג' י"ז), דָּם יהיה זבה בבשרה (שם ט"ו י"ט), דם הנדה והזיבה, кровотеченіе, кровотеченіе: ובכלל הדם נאמר, כי נפש הבשר בַּדָּם היא (שם י"ו י"א), עיקר החיות. ובבחינה זו בא נרדף לשם חיים, מה בצע בְּדָמִי (תהלים ל' י'), וויקר דָּמָם בעיניו (שם ע"ב י"ד), דאם לעבען, жизнь. ומזה, שפך דַּם האדם (בראשית ט' ו'), ענינו הורג אדם. ורגיל לשון זה הרבה במקרא, אל תשפכו דָּם (שם ל"ז כ"ב), מאדרעך, בְּלוטשלידס, кровопролит

(ועין בסמוך). ובהשאלה, עושק גדול דומה לשפיכות דם, גזעוואלטטהאט, насилие. ארץ אל תכסי דָמִי (איוב ט"ז י"ח), העול הגדול הנעשה לי. ומזה יתכן לפרש, לא תעמד על דַּם רעך (ויקרא י"ט ט"ז), על העול הגדול הנעשה לרעך שהוא כאלו נשפך דמו. ובא גם ברבוי, ועל הרוב בשפיכות דם אדם, רציחה, כי דָמִים רבים שפכת (דהי"א כ"ב ח'), ידיכם דָּמִים מלאו (ישעיה א' ט"ו), קול דְּמֵי אחיך (בראשית ד' י'), אין לו דָּמִים (שמות כ"ב א'), אין לו לגנב המומת, משפט לדרוש דמיו מיד מי שהמיתו. ובטעם גרם למיתה, ולא תשים דָּמִים בביתך (דברים כ"ב ח'), או חטא רציחה, והיה עליך דָּמִים (שם י"ט י'), כי מלאה הארץ משפט דָּמִים (יחזקאל ז' כ"ג), בלוטשולד, кровная вина. ובענין עונש מות, דָּמָיו בו, דְּמֵיהֶם בם (ויקרא כ' ט' י"א), וָדָמָיו עליו יהוש (הושע י"ב ט"ו), הדמים אשר שפך יבאו עליו, מבוא בָדָמִים (ש"א כ"ה ל"ג), עון שפיכת דמים. ובטעם עושק גדול, ותמלא הארץ דָּמִים (יחזקאל ז' כ"ג), בנה ציון בְּדָמִים (מיכה ג' י'). והכפל, וירושלים בעולה, אטם אזנו משמע דָּמִים (ישעיה ל"ג ט"ו) קול דמים. ובחבור עם שם איש, איש דָּמִים אתה (ש"ב ט"ו ח'), איש שופך דמים, בלוטפֿערגיעסער, кровопійца. אנשי דָמִים ומרמה (תהלים נ"ה כ"ד), בלוטגיערנער, кровожадный. תתן דָּמִים (שמות ד' כ"ה) (עיין תתן). ובא הרבוי גם על דמי הנדה, הזיבה והלידה, תשב בְּדְמֵי טהרה (ויקרא י"ב ד'), וטהרה ממקור דָּמֶיהָ (שם שם ז'), מתבוססת בְּדָמָיִךְ (יחזקאל ט"ז ו'), בדמי הלידה. ובא השם דָּם גם במובן הרג רב במלחמה, דָּם ואש ותימרות עשן (יואל ג' ג'), בלוטבאד, кровопролитіе. ודבר וָדָם יעבר בך (יחזקאל ה' י"ז). ובהשאלה למיץ ענבים, יין, וָדָם ענב תשתה (דברים ל"ב י"ד), וּבְדַם ענבים (בראשית מ"ט י"א). ובא: אמך כגפן בְּדָמֵךְ (יחזק' י"ט י"ד). לדעת רבינו האי יש במשמע השם דם ענין רטיבות טבעית, פֿייכטיגקייט, זאפֿט, сокъ. והשוער אמך, ברטיבותך ובליחה שקוייך, או בעוד שהיית רטוב, היתה היא כגפן. ולדעת האחרונים זה הוא עיקר הוראת השם דם (ועין דָּם בשרש דמה).

1) דָּמִין, ארמית. ובמשנה, דָּמִים, קרוב ללשון יונית τίμη, מחיר דבר ושוויו, כסף מקנה, ווערפה, נעלד, стои-мость, цѣна, деньги (שמות כ"א ל"ה) ת"א ית דְּמֵי מותא, בלוא כסף (ישעיה נ"ה א') ת"י בלא דָּמִין. ובמשנה, כל הנעשה דָּמִים באחר (קדושין א' ו'), מה יהא בָּדָמִים (ב"מ ב' ז'), אל תעמד על המקח בשעה שאין לך דָּמִים (פסחים ק"ב ע"ב), דמי ידי עלי (ערכין ה' ב'), מה לי הן מה לי דמיהן (ב"מ ט"ג ע"א).

א) דָּמָה, פעו"י. הקל עומד, ועניני היות קרוב בתכונה ובתאר אל עצם זולתו, נרדף אל הפעל שוה (עיין שם), אָהנליך זין, גלייכען, уподобляться, равняться, сходствовать. וקשורו ביחס שאליו, לא דָּמָה אליו ביפיו (יחזקאל ל"א ח'), אל מי דְּמִיתָ בגדלך (שם שם ב'), דָּמְתָה לתמר (שיה"ש ז' ח'), דּוֹמָה דודי לצבי (שם ב' ט'). ובא גם במובן יוצא, דְּמֵה לך דודי לצבי (שם שם י"ז), היה דומה. הנוה והמעננה דָּמִיתִי בת ציון (ירמיה ו' ב'), ר"מ בהוראת יוצא דמיתי אותך בת ציון למי שהיתה נאוה ומענגה. והנראה שזה בענין מחשבה ורעיון, ומענין הוראת הפיעל, והיו"ד נוספת, והטעם את בת ציון אשר דמית בלבך שהנך נוה וגו', זיך פֿאָרשטעללען, представить, думать. וכן יכלול הקל בארמית שתי הוראות אלה, דָּמֵה לבר אלהין (דניאל ג' כ"ה), מן יסובר ומן דָּמֵי (ת"א מ"א ח' כ"ו). זיך פֿאָרשטעללען, вообразить себѣ. (ועין דמה ב'). ובדחז"ל, יצה"ר דּוֹמֶה לזבוב (ברכות ס"א ע"א), רוב בנים דּוֹמִין לאחי האם (ב"ב ק"י ע"א). ובמדרש רגיל הלשון, למה הדבר דּוֹמֶה.

הנפעל, מעין הקל, גלייך, אָהנליך וועדען, сдѣлаться равнымъ, подобнымъ. כפיר גוים נִדְמֵיתָ (יחזקאל ל"ב ב'), נמשל כבהמות נִדְמוּ (תהלים ס"ט י"ג), (ועיין דמה ב'). ובדברי חז"ל נִדְמֶה, פרט לנדמה (חולין ל"ה ע"ב), הנולד מן העז ודומה לכבש או מן הכבשה ודומה לתיש או עז.

הפיעל, א) יוצא, מענין הקל, הערך והמשל דבר אחד לזולתו, פֿערגלייכן, сравнивать וגו' דִּמְיִתִּיךְ רעיתי (שה"ש א' ט'), מה אֲדַמֶּה לך (איכה ב' י"ג), ואל מי תְּדַמְּיוּן אל (ישעיה מ' י"ח). ובחסרון הדבר שמדמים אליו, ענינו ציור ודמיון, וביד הנביאים אֲדַמֶּה (הושע י"ב י"א), דברתי דברים במשלים ודמיונות להסביר הענינים, אין גלייכנישפֿן רעדן, говорить сравненіями, притча-ми. וכן בציור ענין במחשבה, זיך פֿאר-שטעלען, предполагать (ישעיה י' ז'). והכפל, ולבבו לא כן יחשב, דַּמְּיֹנוֹ אלהים חסדך (תהלים מ"ח י'), מציירים ומשערים אנחנו חסדך. ורש"י פירשו בענין תקוה ותוחלת מהוראת הפיעל דום, דמם, האָפֿנען, עווארטן, надѣяться, уповать. ורובו ציור כוזב, זיך איינבילדן, вообра-жать, мечтать. דִּמִּיתָ היות אהיה כמוך (שם נ' כ"א), אל תְּדַמִּי בנפשך (אסתר ד' י"ג). ובגמרא, וכי מפני שאנו מְדַמִּין נעשה מעשה (גיטין י"ט ע"א). ובבינוני פעול, בְּמַדּוּמָה אני, (מנחות י"ח ע"א), עס שיינט, кажется. כמדומה לי (ב"מ נ"ט ע"ב), בְּמַדּוּמָה אני שנתייאשו (תוספתא ברכות א' ד'), בְּמַדּוּמִין אנו (תענית כ"ג ע"א). ב) בענין מחשבה והסכמה בלב, דענקן, בעשליעסן, думать. והיה כאשר דִּמִּיתִי (במדבר ל"ג נ"ו), אותי דִּמּוּ להרוג (שופטים כ' ה'), ואשר דִּמָּה לנו (ש"ב כ"א ה'). ובדברי ב"א הכח הַמְדַמֶּה, פֿאר-שטעלונגסקראפֿט, сила воображенія הכבוד הַמְדוּמָה.

ההתפעל, מן הפיעל, אֲדַמֶּה לעליון (ישעיה י"ד י"ד), זיך אֶהנליך מאכן, גלייך שטעל-לען, поравняться.

דָּם, אמך כגפן בְּדָמְךָ (יחזקאל י"ט י'). לפי תרגומו ופירש"י ענינו דמיון, אֶהנ-ליכקיים, сходство. דמיונך כמי שהיתה אמך כגפן. ומתרגום השבעים נראה שהיו קוראים ברמון, וטעמו כגפן המודלה על עץ הרמון. ובנוסחא אחרת כְּרִמֵּךְ, כגפן בכרם שלך, והנכון שהוא מענין דָּם בהוראת ליח ושקוי (ועיין דָּם, דְּמִי).

דְּמוּת, ש"נ. ציור דבר הדומה לזולתו, אֶהנליכקייט, сходство, подобіе. ומה דְּמוּת תערכו לו (ישעיה מ' י"ח). וכן תמונה דומה בצורתה ואיכותה לזולתה, עבענבילד, образъ. בְּדָמוּת אלהים עשה אתו (בראשית ה' א'), במובן הרוחני, בצלמנו כִּדְמוּתֵנוּ (שם א' כ"ו), דְּמוּת ארבע חיות (יחזק' א' ה'), דְּמוּת כבוד ה' (שם שם כ"ח), וכל זה במראה הנבואה, וְדִמְיוֹת אחד לארבעתן (שם א' ט"ז) במין זכר. וענינו צורה אחת, פֿאָרם, форма, образъ. ובדברי חז"ל, על צד היתרון, דמות ה', כמה נתחבט ונתחנן משה לפני המקום עד שראה את הַדְּמוּת (שמו"ר כ"ג), וממעט הַדְּמוּת (ביבמות דף ס"ג ע"ב), ממעט כמות הנבראים בדמותו. ובא בענין ציור נעשה על אופן ובצורת דבר ידוע, אַבבילד, מאָדעל, изображеніе, модель את תבניתו (מ"ב ט"ז י'), דמות, ענינו ציורו בכלל, ותבנית, ציורו בכל פרטי המלאכה (עיין תבנית), דְּמוּת עם רב (ישעיה י"ג ד'). אין אויסזעהן, видъ. או שהוא במובן תה"פ, גלייך ווי, ровно какъ. וכן, בְּדִמּוּת חמת נחש (תהלים נ"ח ה'), דומה בתבונה.

דְּמָיוֹן, שמ"ז. פעם אחת במקרא בענין דמות, מראה, דאס אויסזעהן, видъ. דְּמוֹנוֹ כאריה (תהלים י"ז י"ב). ובעלי ההגיון ישתמשו בו הרבה וייחדוהו לציור המדמה, פֿאָרשטעללונג, представленіе, во-ображеніе. והבדילו בינו ובין השם דְּמוּת שהשתמשו בו לציור צורת עצם בבחינת היותו דומה אל הנמצא המכוון, בילד, образъ. (ועין רעיון). ואמרו כח הַדְּמָיוֹן, ע"ד כח המדמה, פֿאָרשטעללונגסקראפֿט, אינ-בילדונג, פֿאַנטאַזיע, сила воображенія. וכן אמרו, דמיונו כוזב, כח דמיונו חזק. ובא בענין השערה מדומית, איינבילדונג. וברבוי ע"מ נקבה, דְּמָיוֹנוֹת כוזבות. ובענין משל להסברת ענין קשה הציור, דאַרשטעללונג בילד, מעטאפֿאר, הנך אחד בכל דְּמָיוֹנוֹת (שיר הכבוד), ואמרו דְּמָיוֹן זה (מלת הגיון ג'), כמו דרך משל.

2) דְּמַאי, במשנה. שם. מתיחד לתבואות של עמי הארץ שהן בספק אם מעושרות או לא. הַדְּמַאי אין לו חמש וכו' (דמאי א' ב'), פטור מן הַדְּמַאי (שם שם ג'), מן החובות שהטילו על פירות דמאי. בירושלמי אמרו בפירוש המלה הזאת דְּמַי תקון דְּמַי לא תקון (מעשר שני פרק ה'). וכנראה גוזרים אותה משרש דמה, ועל משקל גבאי, זכאי, דבר מוטל בדמוי, דומה שהוא כך ודומה שאינו כך מסופק. והפוכו, וַדַּאי. וכן נמצאו במשנה, בהפוכן, למוכרו דַּמַאי וכו' ר' יוסי מתיר בודאי (דמאי ג' ג'), מתקנים ודאי וכו' מתקנים דַּמַאי (מעשרות ב' א'). ולדעת ר"ב מוספיא מקורו יונית δημος עם, המון, וענינו דבר של המון עם, תבואת עם הארץ. ולדעת הר"ר קאָהוט הוא מלשון ערבית דאם, דים, הרשעה, חשד, בעשולדיגען, וענין דמאי תבואה חשודה.

3) דְּמוּי, בדב"א, שה"פ. מרחיקין ממנו יתֿ הדמוי והאיוך (מו"נ א' נ"ב), ѣѣнлйкоѣѣ, сходство.

ב) דָּמָה, קרוב לשרש הום, דָּמַם, ולשרש טמם בארמית, והוראתו הראשונה כנראה אטימה, אטירה, פֿערשליעסען, פֿערשטאָפּפֿען, запирать, затыкать. ומזה שתוק ואלמות, במובן הטבעי והמוסרי, פֿערשטומעמען, онѣмѣть. ועם זה הפסק שביתה ועצירה, אויפֿהאַלטען, перестать. עיני נגרה ולא תִדָּמֶה (איכה ג' מ"ט), תרדנה עיני וגו' ואל תִּדָּמְנָה (ירמיה י"ד י"ז), אינן נסגרות ונעצרות. ומזה ב) במובן יוצא, שתוק ובלבול של תמהון, בעשטיבען, оглушить, поразить. וְדָמִיתִי אמך (הושע ד' ה'), וכפירש"י כאדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו, (עיין הנפעל). וי"ט בהשאלה במובן ברירה ואבדן, פֿערניכטען, истребить. הנפעל, השתק והאלם מפחד ומצרה, היות נדהם, בעשטיבט, פֿערשטומעמט, לויטשלאָגען, וועדרען, быть оглушену, ошеломлену, безмолвну. ועם זה הפסק ההרגשה והחיות, אפיסה וכליון, פֿערגעהען, אומקאָמען, погибать, исчезать.

בשתר נְדָמָה נְדָמָה מלך ישראל (הושע י' ט"ו), בשתר, העת המיועדה להתעוררות, אז נדמה, נרדם ונשתתק מלך ישראל, הפך מה שאמר על השי' כשתר נכון מוצאו (שם ו' ג'), נְדָמָה שמרון מלכה כקצף על פני מים (שם י' ז'), נדהם, נשתתק, נכרת ונגזר, שווינדען, исчезать. ולדעת המבאר יכלול גם כן הוראת דמיון, המלך דומה לקצף, נכרת כקצף, והוא דחוק, כי בליל שרך ער מואב נְדָמָה (ישעיה ט"ו א'), נכרת ונחרב, פֿערניכטעט, פֿערהערט, истреблень, опустошень, разоренъ. וי"ת ואינון דמיכין, ואינון רדימין בהוראתו הראשונה וכן פי' רש"י כאלו ישן הוּמָה ואינו יכול להלחם, כי נְדָמָה כל עם כנען (שמות א' י"א). והכפל, כי נכרתו כל נטילי כסף, אוי לי כי נְדָמֵיתִי (ישעיה ו' ה'), נברתי ונגזרתי. והנכון נבהלתי והשתוממתי, בעשטירצט וועדרען, быть поражену. נְדָמוּ עמי מבלי הדעת (הושע ד' ו'). הראב"ע והרד"ק פירשו כמו נברתו, והנכון כת"י אטפשו, וזה מעיקר הוראת השרש, אטימת הלב והוא פירוש הקודם וְדָמִיתִי אמך, נְדָמוּ עמי, נתבלעה עצתם מבלי הרעת, שאין מי שיורה אותם דעת, כי כן גם נביא גם כהן כשלו. וי"ט מזה, נמשל כבהמות נְדָמוּ (תהלים פ"ט כ"א), כבהמות האלמות, שטומם, לויטלאָז, безгласный, нѣмый.

דֳּמִי, שה"פ, אטימת הפה, שתיקה, שווייגען, молчаніе, безмолвіе. המזכירים את ה' אל דֳּמִי לכם (ישעיה ס"ב ו'). ובהשאלה, אל תתנו דֳּמִי לו (שם שם ז'), אל תתנו לו לחרוש ולשקוט, אלהים אל דֳּמִי לך (תהלים פ"ג ב'), ומפרש אל תחרש ואל תשקט.

דְּמִי, שה"ט. אני אמרתי בְּדָמְיִי ימי (ישעיה ל"ח י'), ת"י בְּדָנֵן יומי, מלשון חולי ואפיסת הכחות, זיעכטהום, болѣзнь. ненность. ורש"י פירשו מענין חרישה ושממון והוא כנוי לחולי. ולדעת הראב"ע הוא מן דָּם בהוראת לחלוחית ורטיבות הכחות, תאר למעמד הבריאות, וכמו, אמך בְּדָמֶךָ (יחזקאל ט"ז י'), על דרך עודו

M.T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

באבו, ואפשר, פאלקאפשינקייט, полная, крѣпость. והנכון כתרגום השבעים שהוא כנוי לעת הצהרים בשעה שהשמש נראה כעומד דומם בחצי השמים, וכן נקרא בערבית דומת־אל־שמש ובמקרא, נכון היום, וכן פירש הרשד"ל.

דָּמַם, פעו"י. קרוב לשרש דּוֹם, דמה ב' ולשרש טמם, טמא, טמע. עקרו אטימה וסגירה, פערשטאפּפן, צו שליעסן, סגר, замыкать. הקל, (העבר דָּמוּ בהפסק דָּמוּ, המקור והצווי דֹּם, העתיד על שני כושקלים: א) יִדֹּם ע"מ יְהֹם, ב) יָדֹם ע"מ יָדֻמּוּ, יָדַמּוּ, יָדְמוּ). ענינו עומד, א) אטימה וסגירה, זיך צושליעסן, замыкаться. אל תְּהִי בת עינך (איכה ב' י"ח), כמו, עיני נגרה ולא תדמה (שם ג' מ"ט). ומזה ב) השתתקות ואלמות מפחד ובהלה או מצער ויגון, לויסבּיט בעשטירצט וועדן, безмолвну, быть поражену. יָדְמוּ כאבן (שמות ט"ו ט"ז), (עיין בסמוך), ישבו לארץ יִדְּמוּ (איכה ב' י'), וַיִּדַּם אהרן (ויקרא י' ג'). ובצווי, האנק דֹּם (יחזקאל כ"ד י"ז), דֹּמּוּ ישבי אי (ישעיה כ"ג ב'). ומזה ג) הפסק ושביתה ממלאכה, שתיקה, אויפהאלטן, שווייגן, זיך בערוהיגן, переставать дѣлать, молчать, успокоиваться. הרגעי וָדֹמִי (ירמיה מ"ז ו'), קרעו ולא דָמּוּ (תהלים ל"ה ט"ו) פסקו, חדלו, וי"ת ולא מפקין דמא, מעי רתחו ולא דָמּוּ (איוב ל' כ"ז), לא נחו ושקטו, ותרגומו ולית בהון חזו דמא, ויכולו עמידה, והפסק הליכה, שטיללשטעהן, оставаться на мѣстѣ, останавиться. דֹּמּוּ עד הגיענו אליכם (ש"א י"ד ט'), שמש בגבעון דֹּם (יהושע י' י"ב). ובגמרא ע"ד השלמים, ולא מצאו אדם יושב ודומם (סוטה כ"ח ע"א), דממו הרוחות עמד הקנה במקומו (תענית כ' ע"א). ובפיוט בפעול, להשמיע רנן מְדַמְּמֵי קול (יוסי בן יוסי מלכיות), דְּמוּמֵי דקה (שחרית ליו"כ). ומזה ד) במובן המוסרי, שתיקה של המתנה ויחול, האַרטרען, ждать, ожидать. וְיָדֹמּוּ למו עצתי (איוב כ"ט כ"א), לאלהים דֳּמִי נפשי (תהלים ס"ב ו'). ובענין ה) שתיקה של הכנעה, ערגעבען זיין, פערטרויען, покоряться, уповать. הום לה' והתחולל לו (שם ל"ז ז'), ומשוש השביתה וההפסק בא ו) לענין הכליון והאבדון, אויסקאמען, אונטערגעהן, שווינדן, יָדַמּוּ. погибать, пропадать, исчезать לשאול (שם ל"א י"ח), ובפירש"י ישתקו ויאלמו למות. והנראה שמהוראת האטימה והסגירה יצאה הוראת השקיעה והטביעה, זינקען, איינזינקען, погружаться, вязнуть. ויהי פירוש יָדְמוּ לשאול כמו ירדו לשאול יטבעו בו. ומענין זה יהיה ג"כ ידמו כאבן, שהוא כמו צללו כעפרת (עיין דמדם).

הנפעל, כעין הקל, במובן השתתקות והאלמות, ועם זה אפיסה וכליון, פערשטומט, פערניכטעט וועדן, онѣмѣть, быть поражеhy. אל תְּהַדְּמוּ בעונה (ירמיה נ"א ו'), וְנִדְמָה שם (שם ח' י"ד), הראוי וְנִדַּמָּה. ואיפשר שהוא מן הקל (עיין ההפעיל). ורשעים בחשך יִדָּמּוּ (ש"א ב' ט'), הנראה שהוא במובן שקיעה וטביעה, ע"ד, יָדְמוּ לשאול (תהלים ל"א י"ח). ובהשאלה, לדבר שאין בו רוח חיים, וְנִדְמוּ נאות השלום (ירמיה כ"ה ל"ז), יהרבו ויישומו, פערוויסטעט וועדן, быть опу-стошену, разорену.

ההפעיל, מן הקל, יוצא, כי ה' אלהינו הַדְמָנוּ (שם ח' י"ד), לפי המוסכם טעמו כריתה ואבדון, פערניכטען, истреблять. והנראה שענינו בלבול הדעת, בעטיבן, оглушать. מסבים אל האמור אחרי כן וישקנו מי ראש. ואפשר כי האמור קודם לזה וְנִדְמָה שם ג"כ בטעם זה, ושעור המליצה, על מה אנחנו יושבים (כמחבים לעמוד כנגד האויב) האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם (נשכבה מבולבלים שם) כי ה' אלהינו הַדְמָנוּ ואין בנו כח להלחם. ובפיוט ע"ד השלמים ובהוראה שניה, לַהֲדָמִים בשופר בעל משפטי (סלוק א' דר"ה). ובהפעל, הוּדְמַמְתִּי ונם קומי ורני (שחרית ליו"כ).

הפיעל, על דרך המרובעים, שיתוק, והכנעה, покорять, успокоить, בעשווייכטינען, усмирять. אם לא שויתי וְדוֹמַמְתִּי נפשי (תהלים קל"א ב'), השתקתי את נפשי, הכנעתיה להיות שותקת ודומיה.

דְּמָה , שמ"נ . פעם אחת במקרא , מי כצור דְּמָה בתוך הים (יהזקאל כ"ז ל"ב) . לפי המוסכם ענינו כריתה ואבדון , разрушеніе, , צערשטערונג , צערשטאָרטעס разрушенное . ולא רחוק לשער שבא השם הזה בהוראת שקיעה וטביעה , ובמובן תקיעת יתד במקום נאמן , ע"ד , בטרם הרים דָּמְּעוּ (משלי ח' כ"ה) , אינגעזונקען , פּעמעס אינגעזונקען ווערדען , быть погружену, утвержденуy . ויאמר בקינתו על צור , מי כצור שהיתה מוטבעת ותקועה בים , מיוסדת ומושרשת בתקפה ; וזה על דרך שנאמר בפרשה הקודמת , איך אבדת נושבת יַמִּים וגו' אשר היתה חזקה בים (כ"ו י"ז) (ועיין דּוּמָה) .

דְּמָמָה , ש"נ . שתיקה אחרי רעש , שטילקייט , тишина . יקם סערה לְדְמָמָה (תהל' ק"ז כ"ט) , ווינדשטיללע , безвѣтріе . ועם זה הגיה בקול נמוך , קול דְּמָמָה דקה (מ"א י"ט י"ב) , לייזע שטימע , тихій голосъ . דְּמָמָה וקול אשמע (איוב ד' ט"ז) , בתחלה דממה ואחרי כן קול אשמע .

2) דְּמַם , ארמית ובדברי חז"ל , בפיעל , לפי הנראה הוא מיסוד דום , בהוראת שקיעה , טביעה , זינקען , погру-зиться . ידמו כאבן (שמות ט"ו ט"ז) תרגום ירושלמי דְּמַדְמוּן כאבניא . ומזה נדנוד והתחבטות השוקע והנוטה לנפול כשהוא רוצה להתחזק ולעמוד על עמדו , וואנקען , טויטלען , шататься . ובהשאלה , פרפור הגוסס , צאפּאלען , дрожать . דהוה דָּמְדָּם כל ההוא לילא (שיר השירים רבה ג' ג') . וכן לענין בלבול הדעת ושעמום בבנין פועל , בעפּירט זיין , быть огру-шену . שיכור מהו שיברך וכו' אפילו דְּמוּמָם (ירושלמי תרומות פ"א) . ובערבית דמדם יורה השפלה ודכוא לארץ . ומזה :

2) דְּמְדּוּמִים , בגמרא שם . מצוה להתפלל עם דְּמְדּוּמֵי חמה , מאי קרא , יירא אוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (ברכות כ"ט ע"ב) . הנכון כפירוש הערוך שהוא זמן שקיעת החמה , ויותר מסתבר זמן שהחמה קרובה לשקיעתה , וטעם הדרש הוא , עם שמש כשהוא לפני ירח . ובמדרש , ויהן את פני העיר , נכנס עם דמדומי חמה וקבע תהומין מבעוד יום (ב"ר י"א) , והוא הזמן שנקרא ג"כ מטמוני שמשא (שם פ"ג) בהלוף דלי"ת בטי"ת , ובתוספת ע"ן , (עיין טמע) . והחכם פליישער רצה לגזרו מלשון ערבית .

דֶּמֶן , ש"ז . זבל ואשפה הנדרסת ברגלי בני אדם , מיסט , навозъ . לְדֶמֶן על פני האדמה (ירמיה ח' ב') , היו דֶּמֶן לאדמה (תהלים פ"ג י"א) . וכנראה נגזר מיסוד דום במובן טביעה ושקיעה , ע"ש שרגל הדורס שוקעת בו .

מַדְמֵנָה , ש"נ . מעין הקודם , מקום הדמן , מיסט הויפֿן , місто навозу . כהדוש מתבן במו מַדְמֵנָה (ישעיה כ"ה י') , שהרך להטיל תבן באשפה לרגלי הדורסים עד שיעשה דמן לזבל בו את השדות . ונמצא השרש הזה בשמות עצמים פרטים למקומות על שם טיב אדמתם שהיתה שקועה , או שהיו במקום עפר תיחוח שהרגל שוקעת בה , וע"ד השם כבול .

דִּמְנָה , שע"פ . אחת מערי זבולן שנתנה אל הלוים מבני מררי (יהושע כ"א ל"ה) .

דִּימוֹן , שע"פ . (עיין דיבון) .

דִּימוֹנָה , שע"פ . עיר בשבט יהודה על גבול ארץ אדום (שם ט"ו כ"ב) . ואולי היא הנקראת דִּיבוֹן בספר נחמיה (י"א כ"ה) , (ועיין דיבון) .

מַדְמֵן , שע"פ . מערי מואב , גם מַדְמֵן תִּדְמֵי (ירמיה מ"ח ב') , לשון נופל על לשון , מענין שקיעה וטביעה , או מענין בלבול וטרוף .

מַדְמֵנָה , שע"פ . עיר מערי בנימן קרוב לירושלים (ישעיה י' ל"א) .

מַדְמַנָּה , שע"פ . מערי יהודה (יהושע ט"ו ל"א) .

דָּמַע , פ"ו . הגרת נטפי מים מן העינים , והפעל מיוחס אל העין , טרייפֿלען , וויינען , капать, плакать . וְדָמַע תְּדַמַּע ותרד עיני (ירמיה י"ג י"ז) , ולא נמצא יותר במקרא . והפעולה נאמר בהתיחס השם דִּמְעָה ד"נגזר

ממנו, אל העינים, בקשור עם הפעל ירד (עיין דמעה). ובגמרא, דּוֹמָעוֹת דולפות (בכורות מ"ד ע"א). ובפיוט, בהפעיל, וְהַדְמִיעַ כי נחשד (עבודה לרמב"ק).

דִּמְעָה, ש"נ. כלל הנטפים היורדים מן העינים, слезы, Thränen. ותרדנה עינינו דִּמְעָה (ירמיה ט' י"ז), הורידי כנחל דִּמְעָה (איכה ב' י"ח), דִּמְעַת העשקים (קהלת ד' א'), שימה דִּמְעָתִי בנאדך (תהלים נ"ו ט'). ועל המעט בא ברבוי, כלו בַדְּמָעוֹת עיני (איכה ב' י"א). ובגמרא, זלגו עיניו דְּמָעוֹת (פסחים קי"ח ע"א), ואמרו, שש דמעות הן, ג' יפות וג' רעות, של עשן ושל בכי ושל בית הבסא רעות; של סם, של שחוק ושל פירות, יפות (שבת קנ"א ע"ב).

2) דֶּמַע, ש"ז, כעין הקודם. בגמרא, ומשה כותב בְּדֶמַע (בבא בתרא ס"ז ע"א). ובפיוט, וראה דֶּמַע עיני (מעריב ליוה"כ).

3) דְּמוּעַ, שה"פ, ווייטע, плакать. בפיוט, כל עין דְּמוּעַ (מוסף ליוה"כ).

דֶּמַע, ש"ז. פ"א במקרא, ולא נתבארה הוראתו אל נפון, מלאתך וְדָמְעֲךָ לא תאחר (שמות כ"ב כ"ח), אונקלוס לא תרגמו, ויב"ע תרגם ובכודי חמר נעווך, וענינו יין הנדרך ביקב, ובדרכו אחזו הרשב"ם והרמב"ן, ופירשו שהוא שם כולל תירוש ויצהר, ונגזר מן הפעל דמע, שהיין והשמן יורדים טפות טפות מן הענבים והזיתים כשהם נדרכים. והנראה שיסודו דם ועקרו ליח ושקוי היוצא מן הפירות. והשמרוני תרגם, חלב הארץ (בראשית מ"ה י"ח) דֶּמַע ארעא, וכן בערבית קוראים לשמן דמע אל־שמן. ויתכן שבלשון המקרא, נקראו כן גם הפירות העומדים להכבש, על שם השקוי היוצא מהם, ואונקלוס תרגם, פן תקדש המלאה הזרע (דברים כ"ב ט') דְּמָעַת זרעא. ואפשר שיכלול השם הזה בלשון ארמית כלל פירות הארץ והאילן לעת בשולם, שאז הם מלאים ליחות ורטיבות. ובמדרשי חז"ל, מלאה אלו בכורים ודמע אלו תרומה (תמורה ד' ע"א), ופירשו בתוספות לפי שהתרומה נוהגת גם בלח.

2) דַּמַע, פ"י. במשנה לענין הטלת פירות של תרומה לתוך פירות של חולין באופן שאוסרים אכילת החולין לזרים, פערטישען, המטמא וְהַמְדַמֵּעַ (ניפון ה' ד'). וביחוס אל התרומה האוסרת את החולין בתעריבתה, הראשונה מְדַמַּעַת (תרומות א' ח'). ובבינוני פעול, נפל מן המדומע למקום אחר (שם ה' ו'), הפירות הנאסרים לזר ע"י התרומה שנתערבה בה, כדי יין וכדי שמן המדומעות (חגיגה ג' ד'). והשתמשו בו גם בנפעל על התבואה הנאסרת, סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה (חולין) ונדמעו (תרומות ה' ו'). ובטעם גזרת הפעול הזה נראה לנו שעקרו שקועה וטביעה, אײנזינקען, погру-жать. והתיחד בהלכה לענין הטלת תרומה לתוך החולין, שמשקעין את התרומה בחולין. וקרוב בענינו לשרש טמע, עיין שם. והרב בעל הערוך השלם בחר לו דרך אחרת בזה, והבוחר יבחר.

2) דַּמַע, במשנה, שם. המוציא עפר ממקום טומאה אוכל בְּדַמְעוֹ (אהלות ט"ז ד'). הרמב"ם והר"ש פירשוהו בהוראת תרומה בסמך על הדרש, ודמע אלו תרומה (תמורה ד' ע"א). והראב"ד פירש תבואה מדומעת, היינו ספק תרומה ולא תרומה ודאי (עיין תוי"ט), נאבל בנזיד דַּמַע (מהרות ב' ג' ד').

2) דְּמוּעַ, שה"פ. מן הענין הקודם, תבואת חולין שתרומ' מעורבת בה, אימת דמוע על עם הארץ (תוספתא דמאי ה' ג').

דַּמֶּשֶׂק, שם. פ"א במקרא, בפאת מטה וּבְדַמֶּשֶׂק ערש (עמוס ג' י"ב). לדעת המפרשים שם הוא, בגדי משי יפים הבאים בדמשק שהיו מציעים על הערש לנוי, דאמאסט. ולפי מה שהערנו על גזרת השם דַּמֶּשֶׂק בסמוך שעקרו אריגה יש לפרש השם דַּמֶּשֶׂק בהוראתו הראשונה, אריגות מצעות אריגות יפות, וועבעריי, ткань.

דַּמֶּשֶׂק, שע"פ. עיר קדמוניה מאד, לרגלי ההר הנודע אנתי־לבנון, בעמק גדול המפורסם ביפו, בין שני הנהרות אֲמָנָה וּפַרְפַּר, נודעה בימי אברהם (בראש' י"ד ט"ו), ומשם היה עבדו בן משק ביתו שנאמר

עליו, הוא דַּמֶּשֶׂק אליעזר (שם פ״ז ב׳), ושעורו אליעזר איש דמשק. העיר הזאת היתה קרית מלוכה לאחד ממלכי ארם, ונקראת המלוכה על שמה אֲרָם דַּמֶּשֶׂק (ש״ב ח׳ ה׳), ודוד מלך ישראל בבשה, ובסוף ימי שלמה שבה והיתה למלכי ארם, ומלחמות רבות עשו מלכיה עם מלכי ישראל בזמנים שונים. ועד היום היא עיר גדולה במלכות טורקייא, וקרית מחוז גדול. בספר דברי הימים א׳ (י״ח ה׳ ובכמה מקומות) נקראת דַּרְמֶשֶׂק בתוספות ר״ש על דרך לשון הארמית, שרגילה להוסיף ר״ש בשמות כידוע, ופ״א בא הִימֶשֶׂק (מ״ב פ״ז י׳) בשורק. בגזרת השם, נראה דעת האומרים שהוא מן הַמֶּשֶׂק בלשון ערבית אריגה, וענינו מקום אורגים (ועיין דַּמֶּשֶׂק).

דָּן, שע״פ. א) בן יעקב מבלהה (בראשית ל׳ ו׳), ועל שמו נקראו בניו והשבט אשר יצא ממנו, מטה דָּן (שמות ל״א ו׳), בני דָּן (במדבר א׳ ל״ח). וכן סתם דָּן (שפטים ה׳ י״ז). וביו״ד היחם, ממשפחת הַדָּנִי (שם י״ג ב׳, דה״א י״ב ל״ה). ב) העיר ליש או לשם לפנים אשר לקחו בני דן ויקראו ללשם דָּן בשם דן אביהם (יהושע י״ט מ״ז), ומקומה בקצה הגבול הצפוני של ארץ ישראל קרוב למוצא הנהר ירדן, ושעל כן בא השם לפעמים בסימן קצה הגבול הצפוני, מִדָּן ועד באר שבע (ש״ב י״ז י״א), (עיין באר שבע). והנה נמצא עיר בשם דָּן בימי אברהם (בראשית י״ד י״ד), ובימי משה (דברים ל״ד א׳) ולדעת הראשונים נקראת כן על שם העתיד, ויש שאומרים שהיא דן אחרת. ולדעת פירסט, היא שנקראת דָּנִיַּן, ויבואו דָּנָה יַעַן (ש״ב כ״ד ו׳), עיר בארץ צידון בעמק בית רחוב, בסמוך לעיר הנקראת Paneas (פמיום), ונקראת כן על שם אחד מאלילי הכנענים שנקרא אצלם בשם בַּעַל־יַעַן. והשם דָּן בא בהוראת שופט ואדון, וגרדף עם בעל (ועיין יעון).

דָּן־יַעַן, (עיין דן).

1) דָּן, ארמית. כנוי הרומז לזכר ובתוספת ה״א דָּנָה בסימן הידיעה, דיעזר, этотъ. ולנקבה, דָּנָה, דיעזע, эта. וביותר ישתמש במובן מין סתמי, כמו זאת בעברי, דיעזעם, это. בארמית שבמקרא, לא נמצא כי אם בסימן הידיעה, ולרוב אחרי השם, רזא דָּנָה (דניאל ב׳ י״ח), כתבא דָּנָה (שם ה׳ ז׳). ולפעמים קודם השם, דָּנָה חלמא (שם ב׳ ל״ה). ובתרגומים, גם בלא סימן הידיעה, ומקבלין דַּיִן מן דַּיָּן (ישעיה ו׳ ג׳). ובקשור ע״מ היחם, אחרי דָּנָה (דניאל ב׳ כ״ט), באתר דָּנָה (שם ז׳ ו׳), כמו אחרי זאת, עַל דָּנָה שלחנה (עזרא ד׳ י״ד), כל קבל דָּנָה (דניאל ב׳ י״ב), על כן, דעסהאלב, по этому. ועם מלת היחם, מלה כָּדָנָה לא שאל (שם שם י׳) כזאת. ובתרגומים גם בתוספת אל״ף, אֱיָדַיִן אתר (שמואל א׳, ו׳ ב׳). ובגמרא, אֱיָדַיִן מתקרי גבור (תמיד ל״ב ע״א) איזהו גבור. ובהרכבה אֱיִכְדַיִן אסובר (דברים א׳ י״ב).

הוֹנָג, שם. שעוה, וואסק, воскъ. כהמס הוֹנָג (תהלים ס״ח ג׳), היה לבי כַּהוֹנָג (שם כ״ב ט״ו). ובמדרש, בתולתיה נוגות שהיו נאים כבתולות ונעשו כדונג (איכה רבתי א׳). ומזה נראה שיסודו נג בהוראת דבר שנוח להמוס ולהתוך.

הַנָּה, שע״פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט״ו מ״ב), מיסודו של דן דון בהוראת שפלה עמק, (עיין אדן).

2) הֲנָנָה, במשנה, שם. מין ירק, עלה הַהֲנָנָה (שביעית ז׳ א׳). לדעת המפרשים הוא הנקרא בלשון רומית Menta, קרויזע מינצע, кудрявая мята.

הַנְהָבָה, שע״פ. עיר קדמוניה, מקום מולדת המלך הראשון לאדום, בלע בן בעור (בראשית ל״ו ל״ב).

דָּנִיֵּאל, דָּנִיֵּאל, שם עצם פרטי. א) מבני ישראל מזרע המלוכה אשר גלו לבבל והמלך נבוכדנאצר צוה ללמדם ספר ולשון כשדים, ויושם שמו בלטשאצר, ודניאל גדל בחכמה על כל חבריו והבין בכל חזון וחלומות (דניאל א׳ י״ז), ומלכי בבל כבדוהו וגדלוהו על כל השרים, ובצדקתו המופלאה, היה לאות ולמשל בפי יחזקאל (י״ד י״ד, כ״ח ג׳), ושם נקרא דָּנְאֵל. וחזה חזיונות, מאשר יקרה את בני ישראל באחרית הימים, ועל שמו

נקרא ספר אחד מכתבי הקדש. ב) אחד מבני דוד לאביגיל (דהי"א ג' א'). ג) מבני איתמר (עזרא ח' ב', נחמי' י' ז').

דְּעוּאֵל, שע"פ. אבי אליסף נשיא לבני גד (במדבר א' י"ד), ונקרא גם רעואל ברי"שז(עיין רעואל, ובשרש ידע).

דָּעַךְ, פ"ע. עיקרו קפיצה ונתור, אויפ-שפרינגען, скочить. הקל, בבחינת קפיצה ונתור השלהבת כשהיא קרובה להכבות שהיא כמתחזקת לעלות למעלה ויורדת וכובה, אויפֿלאָדערן, פֿערלאָדערן, ערלאָ-שן, гаснуть, вспыхнуть. דָּעֲכוּ כפשתה כבו (ישעיה מ"ג י"ז), הפשתה היבשה כשהאש אוחזת בה, ממהרת להתלקח ומעלת שלהבת גדולה, ועם זה ממהרת לכבות, יְדֶעֱךָ נרו באשון חשך (משלי כ' כ'), גם אור רשעים יִדְעָךְ (איוב י"ח ה'), הצלחת הרשעים היא כשלהבת מפיצה אור הרבה וממהרת לכבות, וכן הוא בארמית וקרוב אל ועך. ובספרי, במובן יוצא, דחיפה והפלה, בעטו דָּעֲכוּ מנין (במדבר סימן ק"ס). ומזה כנראה בפיוט, בפיעל, דִּעֵךְ וצמת מבאיש (סדר אחרון ש"פ).

הנפעל, כעין הקל, ובא ביחוס לשלג ולקרח הנמס מחום השמש, וממהר לחלוף ולעבור, פֿערשווינדען, исчезать, изсякать. בחומו נֶדְעֲכוּ ממקומם (איוב ו' י"ז).

הפועל, הֶעֱכוּ כאש קוצים (תהלים קי"ח י"ב), אויפֿלאדערן, вспыхивать. ובטעם הבנין הזה, שהוא כפעל כתמי, אמרו שזהו לפי שפעולת ההתלהבות באה מאליה ומעצמה. והנראה כדעת ר' יואל ברי"ל, שהוא פעל עבר מבנין הקל, על משקל פעול, ולסבת העי"ן, האות הגרונית, נדהתה התנועה אל פ"א הפעל, ובאה בחטף פתח להקל על המבטא.

2) דַּף, ארמית, ובמשנה. שם קרש ולוח, брусок, доска. ארך הקרש (שמות כ"ו ט"ו) ת"א אורכא דְּדַפָּא. ובמשנה, דַּף של נחתומין (כלים ט"ו ב'), על הצנור ועל הַדַּף (זבים ד' ב'), הַדַּפִּין והלולבין וכו' (נדה ס"ה ע"א), הנסרים שנותנים על הענבים בשעת דריכתן, ומזה בי"דפא הגת והיקב, מקום הנסרים, ועילוי לבי דפא (ב"מ ע"ד ע"א). ובבגד. שני דַּפֵּי חלוק (נגעים י"א ט'). וכן בלוחות הספרים, שני דַּפֵּי פנקס (שבת י"ב ה'). ובספרי הקדש נזדמן בין דף לדף שם בן ארבע אותיות (מסכת סופרים ב' ב'), קאלומנא, столбецъ. ארבע פעמים בדף אחד (שמות רבה פ"ו). והרמב"ם כתב, ועמוד יהיה בין כל דף ודף (הלכות ס"ת ב' ב'). ובספרים שלנו שעשוים עלים עלים נקרא, דף, עלה כתוב משני עבריו, ועמוד, עבר אחד מן הדף.

דָּפָה, פעל, לא נמצא במקרא, כי אם בשמות הנגזרים ממנו דפי, דפן, נדף עם פעל הדף, נדף, בהוראת דחיה הדפה, וממנו:

דֻּפִּי, דֻּפְיָ, ש"ז. פעם אחת במקרא, הדפה במובן מגרעת וחסרון, מאַנגל, מַאַנגעל, недостатокъ, порокъ.

בבן אמך תתן דֻּפְיָ (תהלים נ' כ'), ע"ד, כי יתן טום בעמיתו (ויקרא כ"ד י"ט), ומצוי הרבה בגמרא. כל אשכלות שעמדו לישראל וכו' לא היה בהם שום דֻּפְיָ (תמורה ס"ז ע"ב), יושב ודורש בהגדות של דֻּפְיָ (סנהדרין צ"ט ע"ב). ובפיוט, דֻּפְיוֹ ורשעו (מוסף ליוה"כ). ובענין טומאה אמרו על דרך ההשאלה, והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דֻּפְיוֹ לעולם (פסחים ל' ע"ב).

3) דְּפְיוֹן, בפיוט, כעין הקודם, לכבסם מצחן דְּפְיוֹנִים (סלוק שחרית יוה"כ).

2) דָּפַן, פ"ו, במשנה. דחיקה ולחיצה, дрängen, zwingen, тѣснить, при-жать. מנין אם אינו רוצה דָּפְנוֹ, ת"ל וקדשתו בע"כ (תו"כ אמור א'). ובגמרא, אתו בני משרוניא דפנוהו (ב"מ ק"ז ע"ב) הדפוהו, הכוהו והכריחוהו. ובפיוט, לצד דופן יְדַפּוֹן (איזן ל"ש"ע) ידחוק א"ע. ומזה:

הפעול, חבית דְּפוּנָה בשולי המחץ (כלים ב' ג'), מהודקת ומחברת, אַנגעפּינט, прикрѣплено.

2) דִּפְנָן, במשנה, שם. בל"ס דַּפְנָא כותל, קיר, בבנינים ובכלים, וואַנד, стѣна. דִּפְנָן עקומה (סוכה ד' ע"א), תחת דָּפְנָהּ מבחוץ

(אהלות פ' מ"ז). ובהשאלה בנוף בע"ח, יוצא דֶּפֶן (נדה ה' א') דרך דופן הבטן. וברבוי, שתי דְּפָנוֹת (סוכה ז' ע"א), דְּפָנוֹת אהלים (אהלות ה' ו'), וקרקרותיהן וּדְפָנוֹתֶיהָן (כלים ב' ב').

2) דְּפוּס, ארמית, ובמשנה, שם. עקרו כלי שעוצרים וכובשים בו, פרעסס בערעסס, тиски. והוא מדמי לדפוס עגבין (תרגום ירושלמי בראשית מ"ב י"א), פרוויזן פרעססע, жемъ виноградъ. ומזה כלי העשוי לציור על ידו צורה מכוונת, חרט, פֿאָרם, форма, образъ (דמאי ה' ד'), כלי שמתקנין בו צורת ככר הלחם. איפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון (פסחים ל"ז ע"א), מספקות דפוס לכל באי העולם (ספרי דברים ס"י שי"ח). ובהשאלה, כל טיפה וטיפה בראתי לה דְּפוּס בפני עצמה (בבא בתרא ס"ז ע"א) (ועיין טפס). ומזה נהגו האחרונים לכנות מעשה בבישת ודחיקת האותיות על הנייר ע"י מכונה, דרוק פרעססע, שהמציא גוטענבערג בשנת ה"אר", 1440 בשם דפוס ועשו מזה גם פעול הַדְפָּסָה, דרוקקען, печатать. וש"ת מַדְפִּים, דרוקקער, типографщикъ.

דָּפַק, פ"י, הכאה והקשה, שלאגען, פאַטש, להשמיע קול, קול דודי דוֹפֵק (שה"ש ה' ב'), מקיש על הדלת, אנפאַטשן, стучаться. ובהשאלה מזה, דחיקה, האיצה, דרענגען, אַנטרייבן, тѣснить, погонять. וּדְפָקוּם יום אחד (בראשית ל"ג י"ג), דוחק ומאיץ למהר ההליכה.

ההתפעל, כעין הקל, מִתְדַּפְּקִים על הדלת (שופטים י"ט כ"ב), דוחקים ע"ע להקיש על הדלת ולפתחה בחזק היד, זיך אן דיא טהירע דרענגען, דיא טהירע שטירמען, тѣсниться, броситься въ дверямъ.

דָּפְקָה, שע"פ. אחד המקומות אשר חנו בני ישראל במדבר (במדבר ל"ג י"ב).

2) דַּפְקָא, בדחז"ל, או דְדַפְקָא או דאטמא (ב"ב כ"ג ע"ב). וכתב רש"י ציואר, שמעתי, ומשום ר' יצחק בר' מנחם שמעתי דפקא, פלאנקען, מקום שדופק (בגוף) כשהוא יגע, דיא פלאנקע, фланга. והנראה, שמזה לקחו בעלי חכמת הרפואה להשתמש בפעל דפק לענין מרוצת הדם בגידים שמהלכה בהקשה קטנה והבאה תמידית לאט לאט, фолзирен, bienie пульса. ואמרו, גידים דופקים וגידים שאינם דופקים (שער השמים לאבי הרלב"ג), ועל וערקי לא ישכבון (איוב ל' י"ז) כתב הרלב"ג הדופקים לא ינוחו.

2) דּוֹפֵק, במשנה, שם. דופני הקבר שהגולל מונח עליהן, גראַבעס וואַנד, стѣна гроба. איזהו דוֹפֵק את שהגולל נשען עליו (אהלות ב' ד'), והאבן שבצד הדופק מבחוץ, נקראת דופק דופקין (שם). ויתכן שהוא מענין דפיקה ודחיקה על דרך גזרת השם דופן (ע"ש).

2) דַּפְתָּר, דַּפְתָּרָא, במשנה, שם. עור מתוקן לכתיבה, פערגאַמענט, ועל הַדַּפְתָּרָא (מגילה ב' ב'). ופירשוהו בגמרא דמליח וקמיח ולא עפיץ (שם י"ט ע"א). לדעת פירסט, מקורו בלשון פיניקית דַּבָּךְ, דַּבָּר, דבר עשוי מעור בהמה, וממנו נגזר השם העצם פרטי דָּבִיר, ע"ש). ובלשון ערבית בתוספות ת' דפתר. וביונית διφθερα, עור עבוד ומתוקן לכתיבה. ומזה ספר או קונטרס לרשימת זכרון דברים, רעגיסטער, אורקונדע, списокъ, документъ. ובמובן זה השתמשו חז"ל באגדה, הוציא דַּפְתָּרָא של אלהות (תנחומא וארא), דיפתראות ופנקסאות יש לו (בראשית רבה א').

2) דָּקָל, ארמית ובמשנה. שם עץ התמר, פֿאַטטעל בוים, פאַלמע, финиковое дерево, пальма. צדיק כתמר יפרח (תהלים צ"ב י"ג) ת"י היך דקלא, בדלית וּבָרָקָל (פאה ד' א'), מרכיבין דְּקָלִים כל היום (פסחים ד' ח'). במין דקלים נמצאו דקלים זכרים ודקלים נקבות, והיו מרכיבין יחור של הדקל זכר בדקל נקבה, להטיב גידול הפירות, והיה מקובל אצלם שיום י"ד בניסן הוא היום המסוגל לזה. ולזאת התירו להם המלאכה הזאת, ביום ההוא, וברמז אל ההרכבה הזו כנראה אמרו בשיעור

ההעדה, כדי הזרת דקל (תוספתא סופה א׳ א׳), מי דקלים (שבת י״ד ג׳), (ועיין דקר).

2) דַּקְלִי, תאר לאיש הבקי בנטיעת דקלים (בראשית רבה פ׳ מ״א), пальмоводецъ. פַּאַלמען-פּאַנצער, сплетенная изъ пальмовыхъ вѣтвей корзина. מאַנער, худой. נרדף למ״ש, ורקות בשר (שם שם י״ח). ובהשאלה לקול נמוך, קול דממה דַּקָּה (מ״א י״ט י״ב). ובא, גבן או דַּק או תבלל בעינו (ויקרא כ״א כ׳). לדעת החכמים ז״ל בתו״כ הוא נקודה עגולה לבנה קטנה בעין מטוה דק בשחור שבעין, שמאיר, бѣльмо. וכל הפסוק מדבר בחולי העינים. ולהראב״ע ענינו קצר הקומה, צווערג, карликъ. ובמשנה במובנים שונים הפך נַם, בחמה דַּקָּה, או, דַּקָּה סתם (פסחים ד׳ נ׳), צאן, קליינפֿיה, мелкій скотъ. הפך בהמה גסה. ובמדות, מדדו בְּדַקָּה (דמאי ב׳ ה׳), קליינעם מאָס, малая мѣра. גם כן הפך מדה גסה. וכן בסתם כלים קטנים, הַדַּקִּין שבכלי חרס (כלים ב׳ ב׳). והתיחד לדקים שבבני מעים, נקבו הַדַּקִּין (חולין ג׳ א׳). ובא בענין פתח קטן, אם יש לפניהם דַּקָּה ארבעה (עהובות פ׳ ע״א).

דַּק, שם. ירועה או וילון טווי מחוטים יפים ודקים, פֿיינעם דיינעם געוואַנד, тонкая ткань, завѣса. הנוטה בַּדַּק שמים (ישעיה מ׳ כ״ב), ומפורש בתהלים (ק״ד ב׳) נוטה שמים כיריעה. ובסמוך על הכתוב הזה השתמשו הפיוטנים בשם דוק בהוראת שמים, ואמר הקליר, דַּק וחלד (אופן לר״ה), דַּק מרופף בגערה (שחרית ליוה״כ).

1) דָּקַק, פ״י ארמית כהוראתו בעברית. הקל, במובן עומד, באדין דָּקוּ כחדה (דניאל ב׳ ל״ה) תמורת דַּקּוּ, צערמאַלמעט זיך, והאפעל, וְהַדָּקַת המון (שם שם ל״ד), צערמאַלמען, раздробляться. די פרזלא מְהַדַּק (שם שם מ׳), אכלה ומַדָּקָה (שם ז׳ ז׳), ותדשנה וַתַּדְקְנָה (שם שב כ״ג).

2) דּוֹק, במשנה. מום מחולי העינים, (עיין דַּק), דק זה הדוק (תו״כ אמור), бѣльмо. דּוֹק שחור (בכורות ל״ח ע״ב), דער שוואַרצע שמאַר, темная вода. ברוקין שבעין (גיטין נ״ז ע״א).

3) דַּקּוּת , בדב״א שה״מ. קטנות לא יקבלו החלוקה לדקותם (מורה נבוכים א׳ ג׳) , קלייגהיים , малость .

2) דְּקֵדֵק , פ״י ארמית ובמשנה. בהוראת דקק , בתת לָהַדֵּק (דהי״ב ל״ד ז׳) תרגם רב יוסף דעדק לְדַקְדְּקָא . ובהשאלה , רתקו בזיקים (נחום ג׳ י׳) , ת״י יְדַקְדְּקוּן בשלשלן , צערשלאנען , צערדריקט ווערדען , быть разбиту, раздавляему השובט וְהַמְדַקְדֵּק (שבת ע״ח ע״ב) , הבאה על חוטי הערב לישבם , מְדַקְדֵּק הוא בכלל אורג (שם) . ובנתפעל , עצמות שֶׁנִּדַּקְדְּקוּ (אהלות ב׳ ז׳) . ובמובן המוסרי השגחה דקה ויתרה בדבר בפרטיות , נעגויא בעאבאכטען , тщательно разсматривать . (ועיין עמק) . קרא ולא דָּקְדֵּק באותיותיה (ברכות ב׳ ג׳) , הרבה מְדַקְדְּקִין בה (חולין ד׳ ע״א) , אל תְּדַקְדֵּק במנינם (במדבר רבה כ״ד) , הקב״ה מְדַקְדֵּק עם סביביו כחוט השערה (יבמות קכ״א ע״א) , ואמרו כל שהוא מְדוּקְדָּק בעניות (שמ״ר ל״א) , שאם היה עני מְדוּקְדָּק (ב״ר ק׳) .

2) דְּקִדּוּק , ש״מ. חקירה עיונית בפרטיות , דְּקִדּוּקֵי תורה (סוכה כ״ח ע״א) , הלכות היוצאות מדיוק הכתובים , דְּקִדּוּקֵי סופרים (שם) , הלכות שחדשו הסופרים בדיוקיהם , דְּקְדּוּק חברים (אבות ו׳ ב׳) , דְּקִדּוּקֵי מצות (חולין ד׳ ע״א), כל התורה מן השמים חוץ מִדְּקְדּוּק זה (סנהדרין צ״ט ע״א) , דְּקִדּוּקֵי עניות (שרובין מ״א ע״ב) דלי דלות , עניות בכל פרטיה . והקליר אמר : אנוש בְּדִקְדּוּק וחקר (סדר זכרונות) . ובדב״א כלל עיון פלסופיא והתעסקות בחכמת הדקדוק (אמ״ד ח׳) . והתיחד לידיעת דרכי הלשון , גראַמאַטיק , והתעסק בידיעה זו נקרא מְדַקְדֵּק .

דָּקַר , פ״י . הקל , ענינו נעיצת כלי חד בגוף בע״ח , דורכבאָהרען , שטעכען , проколоть, пронзить . את אשר דָּקָרוּ (זכריה י״ב י׳) , וַיְדַקֵּר את שניהם (במדבר כ״ה ח׳) . ובתלמוד בענין בליטת דבר חד , קנים ודוקרנין (סוכה י״ג ע״א) . הנפעל , כל הנמצא יִדָּקֵר (ישעיה י״ג ט״ז) , געשטאָכען ווערדען , быть пронзену . הפועל , יזבו מְדָקְרִים (איכה ד׳ ט׳) , גע-שטאָכען ווערדען, быть пронзену . ורש״י פירש״ מדוקרים , מבוקעים , בין נפיחת רעב בין בקוע תרב קרוי דקירה , (ועיין זוב) . ובדברי חז״ל , היו שם שני קנין הדוקרנין (ערובין י״א ע״ב) . ופירש״י משופין כדקר יתד הנעוץ בקרקע .

2) דֶּקֶר , במשנה , שם . כלי נעיצה וחפירה , שפיעסס , דורכבאָהרער , po-gатина . יחפור בְּדֶקֶר ויכסה (ביצה א׳ א׳) , והמזרה וְהַדֶּקֶר (שביעית ה׳ ו׳) .

2) דְּקוֹר , במשנה , שם . כלי מלאכת החרש לנעיצה , יתד , נאגעל , гвоздь . הַדְּקוֹר של חרש (כלים י״ד ג׳) .

2) דְּקִירָה , בגמרא . שה״פ . הַדְּקִירָה אחת אטו שתי דקירות (ביצה ח׳ ע״ב) , דאם שטעכען , пронзание .

מַדְקֵרָה , שמ״נ . לנעיצה , בְּמַדְקֵרוֹת חרב (משלי י״ב י״ח) , דאם שטעכען , пронза-нie .

2) דַּקָּרָן , בדברי חז״ל , ש״ת . עוקץ דק וחד , שפיצע , кончикъ . ובא בהשאלה לקרן האור , שטראַהל , лучъ . כמין תרין דקרנין סלקין ומנהרין לעלמא (בראשית רבה כ׳) .

2) דְּקַרְיוֹן , בדחז״ל , תאר . איש חיל מזוין בדקר , שפיעסמאַנן , שרין דקריון אחד אחר בן ישראל בסום להרגו (ספרי דברים שכ״ב) .

דָּקָר , שע״פ (עין בן דקר) .

הערה . בגמרא דשבת על מה ששנינו במשנה חוץ ממי דקלים , אמרו , חוץ ממי דקרים (וכן הוא בנוסח המשנה בירושלמי) מאן דתני מי דקרים , שהם דוקרים את המרה , ומאן דתני מי דקלים שיוצאין מן שני דקלים (שבת ק״י ע״א) . והנראה כי דקר ודקל אחד הוא בחלוף למ״ד ברי״ש בהוראה העקרית דקירה ונעיצה , ונקרא עץ התמר דקל או דקר מפני עליו הארוכים והשוננים שדוקרים כחרב , וראיה לדבר דקולא , דקורא (ב״מ פ״ד) שענין שניהם אחד .

דַּר , שם . מרגליות , פערלע , жемчугъ . או אבן המרגלית , פערלמוטטערשטיין , перламутъ . וָדַר וכתרת (אסתר א׳ ו׳) . וכן הוא בערבית , דרת , דר , מן הפעל דרר ,

שענינו זהר ויפעה, глянец. ובגמרא, אבן טובה יש בברכי הים ודרא שמה (מגילה י"ב ע"א).

דָּרָא, קרוב לשרש זרא, בהוראת גועל נפש, отвращеніе.

ובערבית דארא, ענינו הרחקה ותעוב, ומזה:

הַדָּרָאוֹן, שמ"ז. חרפה תועבה, אַבשיא, отталкивающее, отвращеніе. לחרפות לְדִרְאוֹן עולם (דניאל י"ב ב). ועם זה נושא התרפה, נעענענשאַנד דעס אַבשיעס, предметъ отталкивающій לכל בשר (ישעיה ס"ו כ"ד).

דָּרַב, לא נמצא בפעל כי אם בשם:

הַדָּרְבָּן, מסמר התחוב בראש מלמד הבקר לדפוק בו את השורים בעת התרישה, שטאַכעל, אָבסענשטאַכעל, жало, игла. ולהציב הַדָּרְבָּן (ש"א י"ג כ"א) להציבו ולחזקו במלמד. ובמשנה, מלמד שבלע את הַדָּרְבָּן (כלים פ' ו'). וכן כל מסמר עשוי לחזוק דבר, יתד, נאַגעל, гвоздь. דברי חכמים כַּדָּרְבָנוֹת (קהלת י"ב י"א). הרמב"ן פירש דברי חכמים תחובים וקבועים בנפש השומע; ויתכן שענינו דברי חכמים מוטבעים ר"ל חזקים וקימים תקועים, כדרבנות ונטועים במשמרות שאי אפשר להזיזם ממקומם ולבטלם. מסרק שיש בו דְּרָבָן (תוספתא כלים בבא מציעא ד' ג'), לעשות ממנה (המתביות) דְּרָבָן קטן (שבת צ' ע"א).

דָּרַג, ארמית, קרוב לשרש דרך, ולא נמצא במקרא כי אם בשם:

מַדְרֵגָה, ש"נ. מעלה שדורכים עליה ועולים למקום גבוה, ларестница, лѣстница. בסתר הַמַּדְרֵגָה (שה"ש ב' י"ד), כפל של בחגוי הסלע. ומזה נראה שהמדרגה זו היא שהיתה נעשה בסלע, ונהרסו ההרים ונפלו הַמַּדְרֵגוֹת (יחזקאל ל"ח כ'). לדעת הח' ר"ש דעטמאלד, הן המעלות בכרמים שבהרים שמחזיקים אותן באבנים שלא יסחפן הגשם. והנראה כדעת הרח"ל ק"ב, שהן המעלות המחוצבות בהרי הסלעים מקום הכרמים להרויה מקום הזויות, שכן היה מנהג בני ארצות הקדם, והן המדרגות הנזכרות במשנה בענין עבודת הכרמים, ערים שהוא יוצא מן הַמַּדְרֵגָה (כלאים ג' ו'), אין בונין מַדְרֵגוֹת על פי הגאיות (משנה שביעית ג' ח'), גפן שנטועה בְּמַדְרֵגָה (תוספתא כלאים ג' ו'), (ועין הכרמל שנה א' בשרון נומר 2).

ובספרי המחברים במוסר, בעבור שהיא מַדְרֵגָה יגיע בה (אמונות ודעות י"ד), גדולת מַדְרֵגָה ומעלה ורוממות (מורה נבוכים א' ד'). ולפי הנראה משמושם בשמות אלה התיחד אצלם השם מַדְרֵגָה, לשעור הערך בתבונת מין אחד, степень, נראר. והשם מַעֲלָה לשיעור הערך בחשיבות מין אחד על זולתו, פֿאָרצוג, преимущество. (גבעת התורה שם).

2) **דְּרַג**, **דַּרְגָּא**, ארמית, שם. מעלה במובן הטבעי והמוסרי, גרם המעלות (מ"ב ס' י"ג) תיב"ע דְּרַג שעיא, ולא תעלה במעלת (שמות כ' כ"ו) ת"י בְּדַרְגִּין, ларестница, лѣстница. ובגמרא, נחית דַּרְגָּא נסיב אתתא, סק דרגא בחר שושבינא (יבמות ס"ג ע"א), שטופּ, ступень. ובענין סבה גורמת ומביאת לידי דבר מה, ידא אוסיה דַּרְגָּא לפחדא (פסחים ק"ב א'), (עיין גרם). ובדקדוק הלשון, שם נגינה מיוחדת שצורתה צורת מעלה פגומה ובולטת, וכן השם דַּרֵג גזרו פעל, לענין עשית דבר בפנימות יוצאות ובולטות כעין מדרגה, הקוצץ קורות של שקמה לא יחליק ולא יַדְרֵיג, מקום שנהגו לְדָרֵג יחליק, לחליק יַדְרֵיג (תוספתא שביעית ג' ח'), כופת שהדרינוהו (ירושלמי ערובין ז' א').

2) **דַּרְגּוֹן**, שם, מעלה וגדולת הערך, והיה מניח דַּרְגּוֹן שלו והולך ומיישב להם סבלותיהן (שמות רבה א'), מעלת מעמדו בבית המלך, (ועיין ערוך ערך דרגון).

3) **הַדָּרְגָה**, שה"פ. ברב"א במובן המוסרי בענין העליה ממדרגה למדרגה ולא בפעם אחת, שטופּענווייז, постепенно.

2) **דַּרְגֵּשׁ**, ארמית ובמשנה, שם. מטה כבודה, בעטט, לאגערשטאטט, кровать, одръ. וישתחו ישראל על ראש

המטה (בראשית מ"ז ל"א), ת"י על רישי דַּרְגְּשָׁא. ובמשנה, הנודר מן המטה מותר בדרגש, דברי ר"מ, וחכ"א דַּרְגָּשׁ בכלל מטה, הנודר מדרגש מותר במטה (נדרים ד' ה'). אונקלי של דַּרְגָּשׁ טמאה (כלים י"ב ב'), בראשונה היו מוציאים עשירים בְּדַרְגָּשׁי ועניים בכליבה (תוספתא נדה ס' י"א, מ"ק כ"ז ע"ב). ובגמרא דנדרים נחלקו בפירוש השם דַּרְגָּשׁ.

דַּרְדַּע, שע"פ. חכם מפורסם בימי קדם (פ"א ה' י"א), (ועיין דרע).

דַּרְדַּר, שם, מין עשב סרק, אונקרוים, דיספעל, плевель, терніе, вод- чещь. וקוץ וְדַרְדַּר (בראשית ג' י"ח). ובמדרש אמרו, זה הקנדום שהיא עשויה דרין דרין (ב"ר פרשה כ'). ובמשנה, החוחים וְהַדַּרְדָּרִים (שביעית ו' א'). ובגמרא אמרו, שהוא מוריקא דחוחא (נטין ע' ע"א), והוא הידוע בשם קראָקוס, הגדל בין החוחים.

2) דַּרְדּוּר, במשנה, שם. דַּרְדּוּר עגלה (כלים ט"ז א'), הוא חביות של עץ עגולה עשויה לוחות לוחות, ומפני שהיא גדולה קושרים אותה לעגלה, פאָגע, бочка. והנראה שיסודו דור, בהוראת הקף בעגול (עיין דור). ובמדרש בע"א, ולקח את הדרדור וקשר במתניו כדי שיהא סתוף אחריה לידע שהיא שפתה (פדר"א ל') אזור מיוחד לסימן עבדות. ובפעל בענין התפעל, גלגול, זיך ראָללען, катиться. מה אגוז נוטל אחד מן הכרי וכולן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה (שיה"ש רבה ו' י"א).

דַּרְדְּ, פעו"י. דומה לשרש דרג, עקרו נגיעת כף הרגל בקרקע בתנועת ההליכה, тупать, шагать. הקל, אשר דָּרְכָה רגלך בה (יהושע י"ד ט'), אשר תִּדְרֹךְ כף רגלכם (דברים י"א כ"ד); ומיוחם אל הגוף בכלל, ונרדף לפעל הלך, אשר דָּרְכָה בה (שם א' ל"ו), כל הַדֹּךְ בה (ישעיה נ"ה ח'). ובענין ההליכה והביאה במקום בכח וביד חזקה, вступать. וכי יִדְרֹךְ בארמנותינו (מיכה ה' ד'), הנאיינ-ברעכטן, вламываться, врываться. כפל של כי יבוא בארצנו. ב) יוצא, דריכה בכח, ונופל על דריכת ענבים וזיתים במקום שהם נדרכים, גת דָּרְכּוֹ אדני (איכה א' ט"ו), פורה דָּרַכְתִּי (ישעיה ס"ג ג'), יקבים דָּרָכוּ (איוב כ"ד י"א), קעלטער טרעפטען, топ-тать въ точилахъ. וביחום אל הפרי עצמו, אתה תִּדְרֹךְ זית (מיכה ו' ט"ו), ואל המיץ היוצא מן הפרי, יין ביקבים לא יִדְרֹךְ הַדַּרָךְ (ישעיה ס"ג י'). ובמשנה בפעול, חוץ מן הדרוכות (תרומות ג' ד'), וכמו כן יאמר על הקשת שדורכים עליה בחוזקה לירות החצים, דער באָגען שפאַנען, напрягать лукъ. דָּרְכּוֹ קשתו (איכה ב' ד'), כי דָּרַכְתִּי לי יהודה קשת (זכריה ט' י"ג), יהודה היה לי לקשת לדרך אותה, ע"ד, וַיַּדְרְכוּ את לשונם קשתם (ירמיה ט' ב'). ובהשאלה אל החצים, יָרֹךְ חציו (תהלים נ"ח ח'). ובפעול, ומפני קשת דְּרוּכָה (ישעיה כ"א ט'). ובהשאלה, דריכה של רמיסת אויב, וְאָדְרֵכֵם באפי (שם ס"ג ג'). והכפל, וארמסם בחמתי. ובארמית יכלול גם ענין השתיקה והחכוי, שטיל שטעהען, אבווארטען, стоять тихо, поджидать לפי שהמחכה כמו שדורך את מקומו, ואיננו מזיז משם. וע"ד הוראת הפעל דוש (ע"ש), דרכת עד דחסיל דיינא (ויקרא רבה כ"ז). ג) דריכת הרגל בכח בגבורת הנצחון, איינהערשרייטען, попирать. על במותימו תִּדְרֹךְ (דברים ל"ג כ"ט). ובהשאלה אל השי"ת, וְדָרַכְתָּ על במתי ארץ (עמוס ד' י"ג), ענינו משפיל גאונם, וְדָרַכְתָּ על במתי ים (איוב ט' ח'), על גלי הים להשביח שאונם, דָּרַכְתָּ בים סוסיך (חבקוק ג' ט"ו). לדעת המפרשים ענינו דרכת על הים בסוסיך (במרכבות כבודך). והרוו"ה פירשו כטעם ודורך על במתי ים, וענינו דרכת בים, בגלי הים, שהם סוסיך (ע"ד משחקת בתבל ארצו, בתבל שהיא ארצו). ומשל הסוסים לגלים ע"ש תנועתם התמידית ברקידה וקפיצה כסוסים דוהרים. והכפל, המר מים רבים, שהגלים עולים ומתנשאים חמרים חמרים. ולדעת פירסט ענינו דפיקה, דפקת סוסיך לרוץ בים, אנשפאָרנען, пришпоривать. ובחסרון הגוף שעליו דורכים, תִּדְרָכִי נפשי עז (שופטים ה' כ"א), דריכה של גבורה, איינהערטרעטען,

наступать . תדרכי נפשי בעז . ורש"י פירשו כפעל יוצא , תדרך ברגלים את עז גבורי כנען , דֶּרֶךְ כוכב מיעקב (במדבר כ"ד י"ז), יתחזק לצאת ולהגלות , הערפארטרעטען , выступать, восходить . ויתכן שזה מענין הפעל דרג דריכה של עליה למעלה . ומזה לדעתנו בפיוט . דורכה נסיכות (מלכיות ליום א' דר"ה). ולא כפירוש המפרשים .

הנפעל , במשנה , ענבים הַנִּדְרָכִים (תרומות א' ח') .

ההפעיל , מעין הקל . א) יוצא , ביחוס אל הדבר שדורכים עליו , בעפרעטען , на-ступать . לֹא הֲדֵרִיכוּהוּ בני שחץ (איוב כ"ח ח') , מוסב על שם נתיב הנזכר מקודם , בת בבל כגרן עת הֲדֵרִיכָהּ (ירמיה נ"א ל"ג) , במובן דישה , על דרך לשון הארמית וכפירש"י , בבל מלאה כגרן בשעה שדורכים בה התבואה . והפעל נופל גם על מקום הדריכה (עיין הקל) . ובענין דריכת קשת , וַיַּדְרְכוּ את לשונם קשתם שקר (ירמיה ט' ב') , והשיעור לשונם שהיא קשתם או קשת לשונם . ב) יוצא לשלישי . א) במובן הפשוט , הוֹבלה בדרך , פֿירפֿעטען , לייטען , פֿיהרן . רש"י , וַהֲדֵרִיךְ . водить בנעלים (ישעיה י"א ט"ו) . וביחוס אל שם נתיב , דרך , שבאו בקשור יחס שבו , בנתיבות לא ידעו אֲדֵרֵיכֶם (שם מ"ב ט"ז) , לייטען , פֿיהרן , וַיַּדְרֵכֵם בדרך ישרה (תהלים ק"ז ז') , ועל במותי יַדְרְכֵנִי (חבקוק ג' י"ט) , יעלני ויחוקני לדרוך עליהם בבח , ובא , מנוחה הֲדֵרִיכָהּ (שופטים כ' ט"ג) , ענינו רדפו אחריו עד מנוחה (שם מקום הנקרא מָנָחַת (דה"א ח' ו') , מנחות (שם ב' נ"ב)) . ורש"י פירשו בענין השגה והדבקה , אינהאלטן , настигать, догонять . כהוראתו בארמית , רהיט אבתרא ולא אדריה (ע"ז ט"ו ע"ב) , וכן הוא בערבית . ב) במובן המוסרי , הֲדַרְכָתִיךָ במעגלי ישר (משלי ד' י"א) , דֶּרֶךְ ענוים במשפט (תהלים כ"ה ט') , הַדְרִיכֵנִי באמתך (שם שם ה') , בדרך אמתך או על ידי אמתך , מַדְרִיכֶךָ בדרך תלך (ישעיה מ"ח י"ז) .

דֶּרֶךְ , שם . רובו בלשון נקבה , ועל המעט בלשון זכר , עקרו שה"פ דריכה למקום החפץ , דאס נעהען , דער גאנג , хожденіе . ונקשר עם פעלים שונים , לעשות דַּרְכּוֹ (שופטים י"ז ח') , רייזע , путе-шествовать . הלך לְדַרְכּוֹ (בראשית ל"ב ב') , וכי דֶּרֶךְ לו (מ"א י"ח כ"ז) . ובסמיכות לשם מגביל הזמן , ענינו שעור מדת ההליכה דֶּרֶךְ יום (במדבר י"א ל"א) , איינען טאג רייזע , одинъ день пути (בראשית ל' ל"ו) . דֶּרֶךְ שלשת ימים . ומזה ב) הנתיב שדורכים בו ללכת למקום ידוע , וועג , дорога, путь . עלי דֶּרֶךְ (שם מ"ט י"ז) , אם הַדֶּרֶךְ (יחזקאל כ"א כ"ד) , המקום שממנו יוצאים דרכים למקומות הרבה , על דְּרָכִים ישבת (ירמיה ג' ב') , דרכים הרבה , או בגלוי לכל עובר בדרכים , אֶפֿענטליך , открыто . דֶּרֶךְ המלך (במדבר כ' י"ז) , דרך גדולה שעשה המלך לצרכי המדינה , לאנדעם שטראסע , царская до-рога . ובסמיכות לשם מקום או לשם צד ורוח , ענינו הדרך שהולכים לשם או נכחו , וענינו כתאר הפעול , דֶּרֶךְ עץ החיים (בראשית ג' כ"ד) , דער וועג נאך , הינענען , געגן , дорогою на противъ къ . דֶּרֶךְ ארץ פלשתים (שמות י"ג י"ז) , דֶּרֶךְ צפונה (יחזקאל ח' ח') , דֶּרֶךְ הדרום (שם מ' כ"ד) . ובהשאלה , דֶּרֶךְ הנשר בשמים וגו' (משלי ל' י"ט) . ובענין דרך כבושה לרבים , שהולכים בה בלי מעצור , ושמתי כל הרי לַדֶּרֶךְ (ישעיה מ"ט י"א) , ועם זה מקום רחב ידים , פֿרייער רוים , обширное мѣсто . אשר אין דֶּרֶךְ לנטות (במדבר כ"ב כ"ו) . ג) בהשאלה , מנהג , משפט , אַרט , свойство, образъ . כי דֶּרֶךְ נשים לי (בראשית ל"א ל"ה) , ע"ד ארח כנשים (שם י"ח י"א) , לבוא עלינו כְּדֶרֶךְ כל הארץ (שם י"ט ל"א) . ומזה כנראה , ענין , דֶּרֶךְ גבר בעלמה (משלי ל' י"ט) , ובענין טבע ומזג , חנך לנער על פי דַּרְכּוֹ (שם כ"ב ו') טבעו ותכונתו . אנכי הולך היום בְּדֶרֶךְ כל הארץ (יהושע כ"ג י"ד) כנוי למיתה , המנהג הטבעי לכל חי בארץ , ועל הרוב במובן המוסרי , כולל כל מנהג ומשפט וכל מעשה ומחשבה שהורגלו בהן , סהן , האנרלונג , וואנדעל , לעבענסווייז , поступокъ, образъ дѣйствія , жизнь . כי השחית כל בשר את דַּרְכּוֹ

(בראשית ו' י"ב), כי יודע ה' דֶּרֶךְ צדיקים (תהלים א' ו'). ומתיחס אל הלב, והלך בְּדַרְכֵי לבך (קהלת י"א ט'). ובמובן זה בא גם בספר זוגי, מעקש דְּרָכִים (משלי כ"ח ו'), ונעקש דְּרָכִים (שם שם י"ח), וענינו פסיחה על שתי סעיפים במי שאין דעתו מיושבת עליו לבהור בדרך אחת טובה, וכן בענין הבנה והזמנה לפעולה, אונטערנעהמען, предпріятіе. גול על ה' דַּרְכֶּךָ (תהלים ל"ז ה'), במצליח דַּרְכּוֹ (שם שם ז'), נסתרה דַּרְכִּי מה' (ישעיה מ' כ"ז). ובכלל יפול השם דרך על כל עסקי בני האדם, טרייבען, בעשעפטיגונג, дѣло, занятіе. ובענין זה בא לפעמים בלשון רבים, בכל דַּרְכֶּיךָ דעהו (משלי ג' ו'), מעשות דַּרְכֶיךָ (ישעיה נ"ח י"ג). ובמובן זה נאמר, כי העוו את דַּרְכָּם (ירמיה ג' כ"א), היטיבו דַּרְכֵיכֶם (שם ז' ג'), שובו מִדַּרְכֵּיכֶם הרעים (מ"ב י"ז י"ג). ובענין גמול המעשה, דַּרְכָּם בראשם נתתי (יחזקאל ט"ז י'), ויאכלו מפרי דַּרְכָּם (משלי א' ל"א), וכדומה. ד) בהתיחס אל הש"י ענינו א) מעשה פעולותיו בבריאה, ה' קנני ראשית דַּרְכּוֹ (שם ח' כ"ב), ראשית דַּרְכֵי אל (איוב מ' י"ט), דיא וועגע גאָטטעס, божія дѣла, твореніе פעולותיו בסדרי ההשגחה וההנהגה, גאָטטעס פֿיהרונג, האנדלונג גאָטטעס, господнее правление. הודעני נא את דַּרְכֶּךָ (שמות ל"ג י"ג), ודעת דַּרְכֵי יחפצון (ישעיה נ"ח ב'). ב) מצותיו ותורותיו, שהן הדרכים אשר צוה ללכת בהן, גאָטטעס, לעהרע, заповѣдь, ученіе צדקה ומשפט (בראשית י"ח י"ט), ללכת בכל דְּרָכָיו (דברים י' י"ב), ויגבה לבו בְּדַרְכֵי ה' (דה"ב י"ז ו'). ולדעת האחרונים בא במובן אמונה ודת אלהית בכלל, רעליגיאָן, קולט, религія, культъ באר שבע (עמוס ח' י"ד). וכן אמרו במדרש, אין דרך אלא ע"ז, כמד"א וחי דרך באר שבע (ב"ר פ'), וראה אם דֶּרֶךְ עצב בי ונחני בדרך עולם (תהלים קל"ט כ"ד), אם דרך עבודת עצבים בי, ונחני בדרך אבות העולם מימי קדם. ויתבן שזה כוונת תיב"ע (ועיין עצב). ולפי דרכם יש לפרש מזה, אל דֶּרֶךְ הגוים אל תלמדו (ירמיה י' ב'), והכפל ומאותות השמים אל תתחו וגו' כי חקות העמים הבל הוא. ובא במובן ה) גורל האדם ומזלו, גשיק, שקזאל, рокъ, судьба, участь. לגבר אשר דַּרְכּוֹ נסתרה (איוב ג' כ"ג). ואולי מזה, הן הוא משוש דַּרְכּוֹ (שם ח' י"ט), זה כל חמדת גורלו, בדרך ההתול. ומזה רצה פירסט לפרש מליצת ומטהו ישא עליך בְּדֶרֶךְ מצרים (ישעיה י' כ"ד), בגורל מצרים, כאשר עשה למצרים, ודחוק. ובמשנה, שכן דֶּרֶךְ בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכות א' ב'), כל אדם קורא קְרַדְּכוֹ (שם שם ג'), את שַׁדַּרְכּוֹ להמדד בגסה (דמאי ב' ה'), כדרך שאלו לא שבו כך הם לא שבו (תוספתא ידים ב' ח'), כמו כְּשֵׁם, ובהוראת, ענין ודבר, ארם, וויזע, родъ, способъ. האשה נקנית בשלשה דְּרָכִים (קדושין א' א'), בשבעה דְּרָכִים בודקין את הזב (זבים ה' ב'), הכוי יש בו דְּרָכִים שוה לחיה ויש בו דְּרָכִים שוה לבהמה (בכורים ב' ח').

2) דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, במשנה. שם חובות האדם בישוב המדיני ועסקי פרנסתו, פֿליכטען דעם אומגאנגע, דעם פֿערקעהרס обязанность по обхожденію, обращеніе съ людьми. יפה תלמוד תורה עם דֶּרֶךְ־אֶרֶץ (אבות ב' ב'). ועם זה הנהגת האדם את נפשו על פי חוקי השכל ומצות הטבעיות, נאַטור פֿליכטען, естественныя обязанности. דֶּרֶךְ־ארץ קדמה לתורה אלפים שנה (ב"ר).

מִדְרָךְ, ש"ז, למקום שעור דריכת רגל, עד מִדְרַךְ כף רגל (דברים ב' ה'), שריטט, שריטס, шагъ, ходъ, стопа.

2) דַּרְכִיָּה, במשנה, שם. דַּרְכִיּוֹת היו עושין (יומא ו' ח'). ובגמרא הגירסא דירכאות, מקום תלול וגבוה שעולים עליו לראות למרחוק, כן פירש הרמב"ם לפי תקון הנוסחא בתוי"ט, ובעל התוי"ט רוצה לגרום דרביות בבי"ת, ויהי מלשון דרבנאי והוא אורבים ושומרים, והערוך גורס דדכיות בשתי דלתי"ן, אבל גם

במבילתא (בשלח מ') מצאנו דורכיות היו לו לפרעה.

3) הַדְרָכָה, בדב"א במובן המוסרי, הנהגה, поведеніе.

2) אַדְרַכְתָּ, בגמרא, שם. כתבינן אַדְרַכְתָּ (ב"ק קי"ב ע"ב), שטר בית דין למלוה לחבול את נכסי הלוה ולהיות שליט ודורך בהן, закладный документъ.

דַּרְכְּמוֹן, שם. מין מטבע פרסית של זהב, דַּרְכְּמוֹנִים שש רבאות (עזרא ב' ס"ט), (עיין ארדכמון ובמשנה).

2) דַּרְכּוֹן, במשנה, שם. מצטרפין שקלים לדרכונות (שקלים א' ב'), היו שוקלים דרכונות (שם שם ד'), ובלשון יונית דאריקאם.

דָּרוֹם, שם, נרדף לשם נגב שהוא ימין, ים וָדָרוֹם ירשה (דברים ל"ג כ"ג), זידען, מיטטאגס זייטע, югъ. ובסגנון המליצי יורה גם רוח הנושב מדרום, מיטטאגס-ווינד, полуденный вѣтеръ. בהשקט ארץ מָדְרוֹם (איוב ל"ז י"ז). לדעת המבארים האחרונים מקורו דַּם, המורה בערבית זהירה והופעה, блистать. ועם זה חום תבערה, גלהעץ, горѣть. ונקרא צד הנגב כן ע"ש גודל אור השמש וחומו כשהוא בצד זה, כחום היום, זאנניגע נעגעגנד, озарсиная солнцемъ страна. ובדברי חז"ל בפעל, נאך זידען ווענדען, обращаться къ югу. הרוצה שיחכים יַדְרִים (ב"ב כ"ה ב'), שדות הַמְּדָרָמוֹת (מנחות פ"ה א').

2) דָּרַם, פ"י, ארמית ובמשנה. עקרו דחיקה, ומזה דריכה בבח, דריקקען, טרעטען, צעטרעטען, ступать, растирать. ועל בטותיטו תדרך (דברים ל"ג כ"ט) ת"י תהון דָּרְסִין. ובמשנה, דָּרְסָה על הכלים (בבא קמא ב' א'), אל יאמר אדם לחברו דרום עלי בבית המרחץ (דרך ארץ פ' ח'). ב) דחיקה ודריכת פירות לעשותם גוש אחד, הַדּוֹרֵס ליטרא קציעות (תרומות ד' י'), אם דָּרַס רוב בני אדם (מעשרות ג' ד'), דְּרוּסוֹת ומפורדות (שבת קמ"ז ע"א). ג) תחיבת מאכל בפי בהמה בכח, אין אובסים את הגמל אבל הוֹרְסִים (שבת פרק כ"ד מ"ג). ד) דחיקת הסכין על הסימנים בשעת שחיטה שהוא מתיזם, рѣзкое отъ-дергиваніе, крѣпко придавить. מפני שהוא הוֹרֵס (חולין כ' ע"ב), ושמשו בו גם ה) במובן טרפת היה, растерзать. ארי בר"ה דָּרַס ואכל פטור, טרף ואכל חייב (ב"ק דף מ"ז ע"ב). ופירש"י דריסה אכילה בעורה היה, טריפה שהורגה ואח"כ אוכלה. ובערוך פירש: דרס, אם הכה הארי את הבהמה בידיו ומתה בארסו (כשנעץ בה צפרניו) טרף שהורגה בפיו ובשיניו, ארי דוֹרֵס ואוכל זאב טורף ואוכל (ערכין ס"ז ע"ב). ומזה, דְּרוּסַת הזאב בדקה, דְּרוּסַת ארי בגסה, דְּרוּסַת הנץ בעוף וכו' (חולין נ' א'). ובהשאלה, דְּרוּסַת איש (כתובות א' ז'), בעולת איש.

2) דְּרָסָה, שה"פ. בהלכות שחיטה, התזת הסימנים בבת אחת, שהיה דָּרְסָה וחלדה (חולין ס' ב'), אַבהויען, отрубленіе.

2) דְּרִיסָה, שם הפעולה. טרעטען, ступленіе. שבדריסת הרגל אוסרתה (ערובין ו' מ'), ועל משקל אחר, בית דורסו עשרה טפחים (ספרי דברים ס' רכ"ט).

2) מָדְרָס, במשנה, שם. בהלכות טהרות, מקום מדרך הטמא, ועם זה הטומאה שהוא גורם למקום ההוא, דאס פֿאַם טרעטט פֿאראונרייניגטע, отъ наступленія. כל המטמא מָדְרָס, ноги осквернен-ное. מטמא טמא מת (נדה ו' ב'), בגדי עם הארץ מָדְרָס לפרושים (חגיגה ב' ז'), נושא עליו טומאת מדרס. ובעלי אספות השתמשו בו בהשאלה, ואמרו ולקחו הבורא ית' מדרס ללשונותם (סוכ' א' נ"ח).

1) דְּרָע או אָדְרָע, ארמית. ש"ע, כעין השם זרוע אזרוע בעברית, וְדָרָעוֹהִי די כסף (דניאל ב' ל"ב). ובהשאלה כח הזרוע, ובטילו המו בְּאָדְרָע וחיל (עזרא ד' כ"ג), אַרם, мышица.

דָּרַר, לא נמצא בפעל במקרא. והנראה כדעת האומרים שהוא רומה לשרש

דרר, דור, בהוראת התנועה המהירות, המרוצה בלי מעצור, אימהערגיין, wчать-ся туда и сюда: ומזה:

דְּרוֹר, שם. מין ציפור שאינה מקננת במקום אחד ומטרדת להחליף מקומה תמיד, אימהער שווייפֿענדיקע פֿאָגעל, птица блуждающая, бродящая, שוואַלבע, ласточка. ודְרוֹר קן לה (תהלים פ״ד ד׳), כַּדְּרוֹר לעוף (משלי כ״ו ב׳). ובגמרא אמרו בה שאינה מקבלת מרות, והיא דרה בבית כבשדה (ביצה כ״ד ע״א), מביא שתי צפרים דְּרוֹר (נגעים י״ג א׳), שחט אחת מהן ונמצאת שלא דְּרוֹר (שם שם ה׳). ומזה ב) חפש והירות, פֿרייהייט, свобода. וקראתם דְּרוֹר בארץ (ויקרא כ״ה י׳). ונקשר עם פעל קרא מפני שהיה הדבר נעשה על ידי תרועת שופר והכרזה של חירות לעבדים משעבודם ולנכסים מקוניהם, עד שנת הַדְּרוֹר (יחזקאל מ״ו י״ז), היא שנת היובל, לקרא לשבוים דְּרוֹר (ישעיה ס״א א׳), לקרא להם דְּרוֹר (ירמיה ל״ד ח׳). ועד״ז, הנני קרא לכם דְּרוֹר אל החרב ואל הדבר (שם שם י״ז), נתונים אל החרב באין מונע. ובפיוט גזרו ממנו פעל בהפעיל, וְהַדְרִיר בכור שור מחמורים (הקליר בוסף ליום א׳ דר״ה), שושן פַּדְרַר (סדר שפירות). ג) בחבור עם השם מר, מָרְ־דְּרוֹר (שמות ל׳ כ״ג), ת״א מירא דכיא. והנראה שענינו הטפה, והוא השרף שנוטף מעצמו בלא מכריח ומניע, פֿרייע אויספֿליעסענדע מירהע, самотеченіе, мира самоточная.

דָּרַשׁ, פ״ע. נרדף לפעל בקש, שאל. עקרו א) בקשת דבר האבוד או הנעלם ע״י שאלת פי היודעים, זוכען, נאכ־פֿראַגען, искать, распрашивать. דָּרַשׁ דָּרַשׁ (ויקרא י׳ ט״ז), עד דְּרֹשׁ אחיך אתו (דברים כ״ב ב׳). ב) שאלת ברור דבר המסופק, וְדָרַשְׁתָּ וחקרת ושאלת (שם י״ג ט״ו), דִּרְשׁוּ מעל ספר ה׳ (ישעיה ל״ד ט״ז), והגוף ששואלים את פיו, בא ביחוסים שונים, ותלך לִדְרֹשׁ את ה׳ (בראשית כ״ה כ״ב), כי יבא אלי העם לִדְרֹשׁ אלהים (שמות י״ח ט״ו), בעפֿראַגען, спрашивать. וְאֶדְרְשָׁה בה (ש״א כ״ח ז׳), ולא דָרַשׁ לבעלים (דהי״ב י״ז ג׳), אני אֶדְרֹשׁ אל אֵל (איוב ה׳ ח׳), לְדָרְשׁ דבר מעמך (מ״א י״ד ה׳), וְדָרַשְׁתָּ את ה׳ מאותו (מ״ב ח׳ ח׳). ועם זה בקשת העזר, תפלה, דָּרַשְׁתִּי את ה׳ (תהלים ל״ד ה׳), ערזוכען, בעטען, אנבעטען, דָּרְשׁוּנִי וחיו (עמוס ה׳ ד׳), דִּרְשׁוּ ה׳ ועזו (תהלים ק״ה ד׳). והכפל, בקשו פניו תמיד, זה דור דֹּרְשָׁיו (שם כ״ד ו׳), אַנבעטער, поклон-ник. והכפל, מבקשי פניך. ועם זה פניה והליכה אל מקום העבודה והתפלה, לשכנו תִּדְרְשׁוּ ובאת שמה (דברים י״ב ה׳), זיך וועגדען, обращаться. ואל תִּדְרְשׁוּ בית אל (עמוס ה׳ ה׳), והכפל, והגלגל לא תבאו. ג) שאלה של חבה לדעת שלום הזולת ופקוח על אדותיו, נאכפֿראַגען, זיך אום עמואם בעקימערן, זאָרגע מראַגען, озабочи-ваться. ארץ אשר ה׳ אלהיך דֹּרֵשׁ אתה (דברים י״א י״ב), והכפל, תמיד עיני ה׳ אלהיך בה, אל יִדְרְשֵׁהוּ אלוה ממעל (איוב ג׳ ד׳), רשע ואין הוֹרֵשׁ ואין מבקש (יחזקאל ל״ד ו׳), רשע כגבה אפו בל יִדְרֹשׁ (תהלים י׳ ד׳), איננו משים לבו ואיננו דואג לשום דבר, ער בעקימערט זיך אום ניכטס, онъ ни очемъ не заботится, безпокоится. כי נדחה קרא לך, ציון היא דֹּרֵשׁ אין לה (ירמיה ל׳ י״ז). והפעול, ולך יקרא דְּרוּשָׁה עיר לא נעזבה (ישעיה ס״ב י״ב), נעזוכטע, вожде-лѣнное, искаемое. דְּרוּשִׁים לכל הפציהם (תהלים ק״ט ב׳), מתבקשים ורצוים, נעזוכט בעליבט, вожделѣнный. ומזה ד) בקשה והשתדלות למצוא ולהשיג דבר, נאכזוכן, искать. דָּרְשָׁה צמר ופשתים (משלי ל״א י״ג), ואחר כל ירוק יִדְרוֹשׁ (איוב ל״ט ח׳). ובמובן המוסרי, דִּרֵשׁ טוב לעמו (אסתר י׳ ג׳), ווינשען, פֿאָרדינען, желать-споспѣ-шествовать. דִּרְשׁוּ משפט (ישעיה א׳ י״ז), כי פקדיך דָּרָשְׁתִּי (תהלים קי״ט מ״ה), וְדָרְשׁוּ כל מצות ה׳ (דהי״א כ״ח ח׳) להבינם ולעשותם, וְדוֹרֵשׁ רעה תבואנו (משלי י״א כ״ז) רעת אחרים, וְדָרְשׁוּ את שלום העיר (ירמיה כ״ט ז׳). תביעת חוב, פֿאָרדינען, требовать. ואך את דמכם לנפשותיכם אֶדְרֹשׁ מיד כל חיה אֶדְרְשֶׁנּוּ (בראשית ט׳ ה׳), אנכי אֶדְרֹשׁ

מעמו (דברים י"ח י"ט), דּוֹרֵשׁ דמים (תהלים ט' י"ג), אֲדָרוֹשׁ את תרומותיכם (יחזקאל כ' מ'). ומזה ז) רצון וחפץ לקבל דבר מה מזולתו, желать, хотѣть, требовать. ומה ה' דּוֹרֵשׁ ממך (מיכה ו' ח'), ע"ד, מה ה' אלהיך שאל מעמך (דברים י' י"ב). ובא ז) בענין פקידה וצווי, מדוע לא דְּרַשְׁתָּ על הלוים להביא (דהי"ב כ"ד ו'), велѣть, приказать. ובענין ח) שאלת ענינים, просить подаянія, милостыни. ושאלו וְדָרְשׁוּ מחרבותיהם (תהלים ק"ט י'). ובא המקור, לְדַרְיוֹשׁ הדבר (עזרא ז' י"ט), פעם אחת במקרא. וי"מ שהוא מן הפיעל. ובמשנה התיחד הפעל דרש לענין באור ופירוש ענין מעניני ההלכה והאגדה ממשמעות הכתוב, עד שֶׁדָּרְשָׁה בן זומא (ברכות א' ה'), זה המדרש דָּרַשׁ ראב"ע (כתובות ז' ו'), היה הוֹרֵשׁ כל אתין שבתורה (ב"ק מ"א ע"ב), ואין הוֹרְשִׁין תהלות (מכילתא משפטים כ'). וכן לענין הבאור הרחוק מפשט הכתובים, דָּרַשׁ וקבל שכר (סוטה מ"ד ע"ב). ומזה תאר לחכמים עוסקים בדרישה, דור דור וְדוֹרְשָׁיו (סנהדרין ל"ח ע"ב).

הנפעל, היות נמצא לשואל ודורש, обрѣтаться, находиться, быть. נִדְרַשְׁתִּי ללא שאלו (ישעיה ס"ה א'), אם אֶדָּרֵשׁ לכם (יחזק' כ' ג'), давать отвѣтъ. ובא המקור באל"ף תמורת ה"א, הֵאָדֵרֵשׁ אֶדְרֵשׁ להם (שם י"ד ג'). ובמובן אחר, היות נתבע, וגם דמו הנה נִדְרָשׁ (בראשית מ"ב כ"ב), быть отмщену. ובדברי חז"ל לענין הפירוש והבאור, מקרא נדרש לפניו ולאחריו (מנחות י"ט ע"א), ל"ב מדות שהתורה נִדְרֶשֶׁת בהן (ברייתא ל"ב מדות).

מִדְרָשׁ, (בספר דברי הימים) שם. דרישה עיונית בנוגע לפרטי נושא המבוקש, изслѣдованіе, изложеніе. ועם זה ספור דברי הקורות בפרטיות, подробное описаніе. על מִדְרַשׁ ספר המלכים (דהי"ב כ"ד כ"ז), בְּמִדְרַשׁ הנביא עדו (שם י"ג כ"ב). ומזה במשנה בענין באורי הכתובים, ובא א) לענין באורי הלכות היוצאים ממשמעות הכתובים, ומלמדו מִדָּרְשׁ הלכות ואגדות (נדרים ד' נ'). ב) הלמוד הנדרש, זה הַמִּדְרָשׁ דרש יהוידע (שקלים פרק ו"ו, ו"ז). וכן למוד יוצא ממשמעות הלכה קדומה, זה מִדָּרַשׁ דרש ראב"ע (כתובות ד' ח'). ובכלל הלק העיוני והלמוד בתורה, לא הַמִּדָּרַשׁ עיקר אלא המעשה (אבות א' י"ז), дѣло, дѣйствіе. изученіе. וכן כל באור בכלל, לא הַמִּדָּרַשׁ הוא השם ולא השם הוא הַמִּדָּרַשׁ (ב"ר כ"ה). ובהמשך הזמן התיחד השם מדרש לדרושי האגדות והם נושאי הספרים הידועים בשם מדרשים.

2) דְּרִישָׁה, במשנה, שמ"נ. לענין חפוש וחקירה, בְּדְרִישָׁה וחקירה (סנהדרין ד' א').

2) דִּרְשָׁה, דְּרָשָׁא, בגמרא ש"נ. הצעת דברים נדרשים, שמע מינה לְדָרָשָׁא (מגילה י"א ע"א), טעינו ארבע מאה דְּדָרָשָׁה (פסחים ס"ב ע"ב), והתיחד אצל בא"ס להצעת דברי תורה שדורשים לפני הצבור, להלכה ולמוסר, проповѣдь, проповѣдничество. וכמו כן בא השם ע"מ דָּרוּשׁ. ומזה אצל בא"ס:

3) דָּרָשׁ, שם. באור היוצא ממשמעות המקרא אף בדרך רחוקה מן הכוונה הראשונה להפך מן הפשט שהוא הבאור ההגיוני והעקרי לפי הכוונה, והוא חלק אחד מארבעה חלקי פירוש התורה, הנקראים: פשט, רמז, דרש, סוד, והנכללים בר"ת השם פרד"ס.

2) דַּרְשָׁן, ש"ת, במשנה. יודע לדרש בדרשות התורה, изслѣдователь, толкователь, проповѣдникъ. משמת בן זומא בטלו הַדַּרְשָׁנִים (סוטה ט' א'). וכנראה התיחד ש"ת זה לחכם דורש במעשה בראשית ומרכבה, ובן זומא היה כידוע מן הארבעה שנכנסו לפרדס (חגיגה י"ד ע"ב).

2) בֵּית־הַמִּדְרָשׁ, במשנה, שם. בית הלמוד להתלמידי חכמים, שומעים דרשות מפי המורה בכניסתו לבית הַמִּדְרָשׁ (ברכות ד' ב'), ובבתי

מְדָרְשׁוֹת (פסחים ד' ד'), ונבדל מבית הספר שזהו בית למוד לתינוקות.

דָּשָׁא, פעו"י. הקל, פעם אחת במקרא, צמיחת הדשא, והפעל מתיחם אל המקום שמוציא הדשא, שפראָסטן, גרינען, זעלענהײט. כי דָשְׁאוּ נאות מדבר (יואל ב' כ"ב).

ההפעיל, פ"א במקרא ויוצא, ומיוחם אל הארץ בחידוש הצמיחה הראשונה, תַּדְשֵׁא הארץ (בראשית א' י"א), הערפֿאָר שפראָסטן לאסטן, производить зелень.

דֶּשֶׁא, ש"ק. כולל כל צמחי האדמה, נעוואָקסן, растенія. תדשא הארץ דֶּשֶׁא (שם שם), כלל שאחריו פרט: עשב מזריע זרע, עץ פרי עושה פרי. והתיחד לצמחי האדמה הקטנים, קרויים, נראַז, зе-лень, трава. מאכל לבהמות, הינהק פרא עלי דָּשָׁא (איוב ו' ה'), כי לא היה דֶּשֶׁא (ירמיה י"ד ה'). ובא נרדף לשם עשב, כשעירים עלי דֶּשֶׁא וכרביבים עלי עשב (דברים ל"ב ב'). וכן לשם חציר, גלה חציר ונראה דֶּשֶׁא (משלי כ"ז כ"ה). ובא כסומך לשם ירק, וכירק דֶּשֶׁא (תהלים ל"ז ב'). ולדעת הרנה"ו יכלול השם רשא כל ירק הצומח מאליו, ובכללו החציר לבהמה, וכמו כן כל אילני סרק. ובמשנה התיחד למיני הירקות, ובא גם בלשון רבים, ועל הירקות אומר פרי האדמה, ר"י אומר, בורא מיני דְּשָׁאִים (ברכות ו' א').

דָּשֵׁן, פעו"י. עקרו היות שמן, בריא וחזק, פעטם, שמאַרק, מאַרקיג זיין, жирѣть, тучнѣть. הקל, לא נמצא כי אם בבינוני כש"ת, ואכל ושבע וְדָשֵׁן (דברים ל"א כ'), ובשמנות המטעים, דְּשֵׁנִים ורעננים יהיו (תהלים צ"ב ט"ו). ובסמיכות, כל דִּשְׁנֵי ארץ (שם כ"ב ל'), בהשאלה, החזקים אבירי ארץ, (ועיין דָּשֵׁן).

הפיעל, יוצא, א) עשות שָׁמֵן, פעטם, утучнять, укрѣ-плять. שמועה טובה תְּדַשֵּׁן עצם (משלי ט"ו ל'). ובהשאלה, דִּשַּׁנְתָּ בשמן ראשי (תהלים כ"ג ה'), יצקת שמן הרבה על ראשי עד שהוא רטוב מדשן השמן, אין אָהל טרעג-

קען, умащать елеемъ. ובגמרא וְדִשַּׁנְתֶּם בנאות ארצך (ברכות כ"ם ע"א). ב) פנוי והסרת הדשן, ובמזבח נאמר, ועשית סיורותיו לְדַשְּׁנוֹ (שמות כ"ז ג'), פֿאַר אַשע רייניגען, очищать отъ пепла. וְדִשְּׁנוּ את המזבח (במדבר ד' י"ג). ובא, ועולתך יְדַשְּׁנֶה (תהלים כ' ד'), בה"א נוספת. רש"י פירש יקבלם ברצון כעולות מחים, והנכון כפירוש הרד"ק ישימה לדשן, שישלח אשו לשרפה, וזה סימן שקבלה ברצון, אין אַשע פֿאַרוואַנדעלן, превращать въ пепелъ. מקביל אל יזכר כל מנחתיך, (עיין זכר).

הפועל מענין הראשון, ועפרם מחלב יְדֻשָּׁן (ישעיה ל"ד ז'), פעטם ווערדן, быть утучнену. ונפש תרצים תְּדֻשָּׁן (משלי י"ג ד'), וואָהל נעמאַכט ווערדן, быть упитыванему, васему, насыщену. ובהשאלה בענין השקט ומנוחה, ובטח על ה' יְדֻשָּׁן (שם כ"ח כ"ה), יהיה שוקט ובטוח מפחד רעה הפך אל הקודם, רחב נפש יגרה מרון, רוהיג, זיכער זיין, быть спокойну, безопасну, надежну. נרדף לטש"ן, ובוטח בה' יְשֻׁגָּב (שם כ"ם כ"ה).

ההתפעל, מענין הפועל, הֻדְּשָׁנָה מחלב (ישעיה ל"ד ו'), כמו, ועפרם מחֻלָּב יְדֻשָּׁן, ובא על משקל הֻבְּקַם, הֻטְמָאָה, והשי"ן רפה שלא כמשפט.

דָּשֶׁן, ש"ז. א) שמנונית, פעטיגקייט, жирность. ונופל על מאכלים שמנים, טובים וערבים, ונתת שלחנך מלא דָּשֶׁן (איוב ל"ו ט"ז), ורויתי נפש הכהנים דָּשֶׁן (ירמיה ל"א י"ג), כנוי לחלבי הקרבנות. ואיפשר שמזה, כמו חלב וְדֶשֶׁן תשבע נפשי (תהלים ס"ג ו'), כמו שנראה מן הקודם, כן בקדש חזיתיך וגו' בשמך אשא כפי. ובהשאלה, ומעגליך ירעפון דָּשֶׁן (שם ס"ה י"ב), שפע ברכת התבואה, פֿיללע, וענען, изобилие, благодать. ובא על שמנונית הפירות, החדלתי את דִּשְׁנִי (שופטים ט' ט'), אָהל, זאפֿט, масло, сокъ. ובמובן המוסרי, ירוין מִדֶּשֶׁן ביתך (תהלים ל"ו ט'), משל לקוח מדשן הקרבנות שהכהנים אוכלים במקדש. ב) אפר בעלי

הדור אתם ראו!

הנה זה לפניכם גם החוברת ששית מספר **האוצר**, מהרב הגדול אביר הסופרים ר' **שמואל יוסף פין** נ"י, ספר אשר יעשיר את הספרות העברית עושר רב, ולפניו לא היה כמהו. — ואל תבואו במשפט עמנו מדוע תתאחרנה החוברות בלכתן, כי לא כהדפסת כל הספרים הדפסת ספר מלים ושרשים, רבה העבודה בפולה ומכופלת, גם בחפצנו לשכללו וליפותו, לשום לו פאר חצון על יקר תפארת גדולתו הפנימי, דרושה לזה השגחה מדויקת ומתונה, גם כבשנו לפנינו הדרך ממכשולים המונחים בהתחלת כל ענין, ומן הוא והלאה הלכנה החוברות אשה יותר אחותה כסדרן, ונחיש נמהר מעשנו בעז"ה בכל אשר נוכל.

עד אשר יודפסו השער וההקדמה עם המבוא, ושם באה פרשת תכונת הספר כבוד עשרו וחוסן יקרו, עד אשר יבואו דברי חפץ ההם, נשוב לשנות פה את האמור כבר בהמודעה שלנו, להודיע תכן הספר ושרש דבר נמצא בו. כולל בתכלית השלימות כל חוקי הלשון וגדריו, העקרים והמסתעפים השרשים וענפיהם וענפי ענפיהם, לא יניח דבר קטן ודבר גדול, לא שערוהו גדולי החכמים ולא היה באוצר הזה לשפת עבר מאז דברו בה גדולים חקרי לב.

א) יאצור בתוכו כל שרשי לשון הקדש שבמקרא תורה נביאים וכתובים, אשר ישכם בספר אוצר השרשים להחכם בן־יזאב ואשר איננם בספרו ונמצאים בספרי חכמים אחרים, ואשר חדש המחבר מעצמו למכביר, כלם נקבצו ובאו: המה, שרשיהם, גזרותיהם, בניניהם, נטיותיהם, והוראותיהם ובאוריהם דבר לא נעדר.

ב) יתבארו בו כל המלות הארמיות אשר בתורה נביאים וכתובים.

ג) כל מלות לשון המשנה אף המלות שאינם מלשון המקרא ותוצאותם רק מלשונות אחרות.

ד) שמות עצמים פרטים ובאוריהם כשמות אנשים וערים שבאו בכתבי הקדש.

ה) בראש כל שרש ושרש חותר המחבר לדעת ההנחה הראשונה על מה אדניו המבעו, יעמוד על ידיעה הבסיס היסודי אשר עליו הושתת אותו השרש, באור מקורו מן המקרא ומן ההתדמות משרש לשרש, או מן ההתדמות משפות אחרות: ארמית, סורית, ערבית, והיותר על ידי לשון המשנה והתלמוד.

ו) אחרי ידיעת ההנחה הראשונה יחקור ידרוש ויבאר איך ישתלשלו מן ההנחה ההיא הוראות אחרות הקרובות אל המקור ומתחלקות ומסתעפות ממנו לענפים רבים, ותתגלנה הוראות חדשות ונצורות.

ז) מבאור כל שרש שבמקרא, ובמשנה שמקורם בלשון הקדש, או ארמית שבמקרא, יתבארו כל הפעלים, השמות, וההוראות השונות הנגזרות והמסתעפות מהם, הנמצאים בתרגומים, במדרשי ההלכות, היינו: מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ופיוטים. ובספרי בעלי אסופות, היינו: ספרי המחקר וספרי החכמה וספרי משוררים הקדמונים ומלות חמלאכותיות אשר חדשו בעלי האסופות, כי לא לבד לבאר בחקרי שרשי לשון הקדש טפרת הספר, כי גם שיהיה מפתח להבנת הספרות העברית בכלל.

ח) על ידי התגלות ההנחות הראשונות, והתחדשות ההוראות השונות אשר נעלמו עד כה, יתבארו מקראות רבים ומשניות רבים אשר היו סתומים ותתומים עד כה חותם צר, באופים אשר לא שערו כל ההולכים לפניו.

B 37

ט) על ידי באור שמות העצמים תאורנה העיגים במקומות רבים בהבנת ענינים וכתובים קשים בתנ"ך, ובהבנת איזה מלה ומחצב השרשים.

י) יבאר הבדלי כל השמות והפעלים הנרדפים.

יא) אם לרגל המלאכה יביא איזה מאמר מוסרי או למודי מספרי מדרשי ההלכות הנ"ל, נעתק המאמר ההוא בשלימותו כי ממנו תצא תורה, מוסר, או איזה למוד.

יב) כל שרש וכל הוראה חדשה מתורגמים גם בשתי הלשונות רוסיא ואשכנז.

יג) לפני כל אות ואות יבואו שמושי האות ההוא לכל משפטיו וחוקותיו.

יד) בסוף הספר יבוא מפתח לתנ"ך ולמשנה, לכל המקראות והמשניות שנתחדשו באוריהם בכל הספר הזה.

כל הספר ידבר ברחבה, הכל שלם ומפורש באר היטב בלי כל ראשי תבות, רק המלות הידועות הבאות בספר זה תמידין בסדרן ומשתמשות בכל ענינו, ומן הנמנע היה לשננם אלפי פעמים, גם אין דרכן לכותבן בשלימותן בספרי השרשים ומחקרי הלשון גם בשפת עבר גם בכל ספרי לשונות העמים, אותן הדפסנו בראשי תבות, ובאורם יבוא פעם אחת בראש הספר או בסופו. ולא חדלנו מלהציגם גם על המעטפה לחוברת הראשונה.

הספר **כנסת ישראל** יצא עתה לאור בזריזות, וכבר יצאו לאור ממנו השתי חוברות הראשונות ובהן נגמר כל האות אל"ף, ובעוד ימים אחדים תצא לאור גם החוברת שלישית. מחיר כל חוברת 35 קאפ', והמשלם מראש, ישלם שלשה רו"כ וישיג עד החוברת העשירית ואז ישלח עוד שלשה רו"כ וישיג עד תם הספר — להשיגו אצל אברהם צוקקערמאנן בווארשא, או אצל ה' נ. ג. זאקס בווארשא.

ספר **האוצר** הזה יחזיק כמאה באגען ויתחלק להקונים לחוברות חוברות, כל חוברת חמשה באגען. — מחיר הספר כלו עם פארטא לאשר יחפוץ לשלם מראש בעד הספר כלו 7 רו"כ, ולאשר ישלם מעט מעט בעד כל חוברת תמיד, מחירו 8 רו"כ שהוא 40 קאפ' בעד כל חוברת, ויקדים לנו נגד החוברות א'—ו' 40—3 רו"כ, היינו 1 רו"כ, כסף קדימה שינוכה בחוברות האחרונות, והסך 40—2 רו"כ בעד שש חוברות הנרדפות (וביתר המדינות הקרובות והרחוקות לפי מעמד הכסף תמיד לפי הקורס) והדורשים יפנו אל אחד משנינו כפי האדרעסען דלמטה ונשלח תיכף.

ווארשא ר"ח שבט תרמ"ז לפ"ק.

המוציאים לאור
נפתלי משכיל לאיתן
אברהם צוקקערמאנן

שלוח הכסף על אדרעסס:

Нафтолію Маскилейсону въ Губ. г. Минскъ.

Naftoli Maskileison in Gub. Minsk, Russland.

או על האדרעסס:

Книгопродавцу Абраму Цукерману Варшаву, Налевки № 31.

Buchhändler Abram Zuckermann in Warschau, Nalewki № 31.

Von Herrn D. Kaufmann

erbitte mir durch Herrn OTTO KLEMM in Leipzig

WIEN, 29/3 1887

II., Praterstrasse 13
(im Bazar).

Gh. D. Lippe.

a Cond.	fest	baar mit erh. Rabb.

1 1 Dlc Porto 60 5 65

Kaufman Badajeet.

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות והתוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' שמואל יוסף פין נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.
אברהם צוקקערמאנן.

חוברת שביעית

ווארשא

שנת תרמ"ח לפ"ק.

ГООЦАРЪ

т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

составъ. С. І. ФИНОМЪ.

ВЫПУСКЪ VII.

ВАРШАВА.

ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.

Новозельная № 47.

1887.

קול קורא ובקשה מהמוציאים לאור.

אל החותמים הנכבדים על האוצר, שלום וברכה!

הנה לפניכם גם החוברת השביעית אשר אתה נגמר החלק הראשון **מהאוצר** כלי חמדה הזה, אשר כצאת החוברות הראשונות ממנו, ראו רבים ויהללון, חכמים ונבונים ויאשרון והכל מודים כי לא בא עוד אוצר יקר כזה בספרותנו. והנה אנחנו המוציאים לאור לא נחום על ההוצאות המרובות ועל עמל וטרח, וכל מגמתנו ליפות ולפאר את הספר הזה למען יצא כליל בהדרו, וע"כ הננו מחלים את כל אחינו גם בשם הרב המחבר, כי כל אחד ואחד ישתדל להרבות קונים על הספר הזה בכל עיר מושבו, למען נוכל למהר לגמר את המלאכה הנכבדה הזאת הדורשת הוצאה רבה וברבות הקונים נוכל להבטיח כי בכל שלשה שבועות תצא לאור חוברת אחת חמשה באגען. למאספי חותמים ומו"ס נתן ראבאט הגון.

הרפסנו שער לחלק הראשון וכל חותם יכול עתה לכרך את החלק הזה ולהשתמש בו כאשר תאוה נפשו.

סמני ראשי התבות יבואו בסוף הספר הזה.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 37.
7

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות והתוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוססית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' **שמואל יוסף פין** נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.

אברהם צוקקערמאנן.

חלק ראשון

וארשא

שנת תרמ"ח לפ"ק.

ГООЦАРЪ

т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

состав. С. І. ФИНОМЪ.

ТОМЪ I.

ВАРШАВА.

ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.

Новозельная № 47.

1887.

MTA KÖNYVTÁR

Дозволено Цензурою.
Варшава, 6 Октября 1887 года.

חיים הנשרפים שיש בהם שמנונית, פּепелъ отъ сожженныхъ жертвъ, пепелъ отъ сожженныхъ жертвъ. והרים את הַדָּשָׁן (ויקרא ו' ג'), אל שפך הַדָּשָׁן (שם ד' י"ב), הפגרים וְהַדָּשָׁן (ירמיה ל"א ל"ט), מקום שפך הדשן, (ועיין אפר).

2) דְּשׁוֹן, במשנה, שם. א) דשן המורם והמוסר ממקומו, דיא וועגנעפֿעגפּנע אַשׁע, сметанный пепелъ. המקדיש דְּשׁוֹן בתחלה (מעילה נ' ד'). ב) שה"פ, הרמה ופנוי הדשן, דיא וועגשאפֿנונג דער אַשׁע, устраненіе пепла. מי שזכה בְּדְשׁוֹן מזבח הפנימי והמנורה (תמיד ו' א').

2) דּוּשָׁן, ש"ת. מקום דשן ושמן, הניחו דושנה של יריחו (ספרי בהעלותך).

3) דַּשְׁנוּת, ש"מ. בדב"א, דַּשְׁנוּת ארצם (מ"ג ב' כ"ש).

דִּישָׁן, דִּשָּׁן, דְּשָׁן, ש"פ. מבני שעיר החורי, הראשונים הנקראים בשם: אלופים (בראשית ל"ו ל').

דָּת, ש"נ. עקרו פקודה, вѣлѣніе, при-казаніе, повелѣніе. להנתן דָּת (אסתר ג' י"ד), כתב דָּת (שם ד' ח'), דָּת היום (שם ט' י"ג), לפי כח הפקודה הנתנה על היום הזה, ועם זה, חק ומשפט, געזעץ, уставъ, законъ. כל ידעי דָּת ודין (שם א' י"ג), אתת דָּתוֹ להמית (שם ד' י"א), הדת הקבועה לאיש כזה רק אתת היא להמיתו. והרבוי עמ"ז, ואת דָּתֵי המלך (שם ג' ח'), וְדָתֵיהֶם שנות (שם). ועם זה, גם מנהג, והשתיה כְּדָת (שם א' ח'), כמנהג כל איש ואיש, כמו שהוא נוהג בביתו, געבריך, обычай, обыкновеніе, правы. או שפירושו, השתיה היתה שומה ע"פ פקודת המלך שזה היה דברה: אין אונס, שלא יהיה כל מין הכרח ודחק לשום איש מצד המשרתים לכל דבר. ובארמית שבמקרא, די דָת למדי (דניאל ו' ט"ו), בְּדָת אֱלָהָה (שם ו'), סְפַר־דָּתָא דִי־אֱלָהָה (עזרא ז' י"ב), ש"ת לעזרא שנקרא בלשון המקרא סופר מהיר בתורת משה (שם ז' ו'). המלה הזאת לא נמצאה כי אם בספר אסתר, דניאל ועזרא, וזה מעיד שמקורה ארמית או פרסית, ועוד פעם אחת נמצאה בחבור למלה אחרת, בתורה, מימינו אש דָּת למו (דברים ל"ג ב'). והמסורה מסרה עליה שהיא מלה אחת. ועם כל זה הסכימו המתרגמים הראשונים והשמרוני בכלל, והמפרשים, לפרשה כשתי מלות, אש דת, והמלה דת בהוראת תורה. והשעור, מימינו נתנה התורה מתוך האש, או מימינו היתה אש בעת שנתן דת למו. אבל האחרונים פרשוה על דרך המסורה כמלה אחת אֶשְׁדָּת (ועיין אשדת). ובמשנה, העוברת על דַּת משה ויהודית, ואיזו היא דת משה, מאכילתו שאינו מעושר וכו' ואיזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתובות ז' ו'), שתיהן בנוגע אל המצות המעשיות והמנהגים, וב"א השתמשו בשם דת לכל ענייני התורה גם באמונות ודעות. שם דת יפול על כל הישרה וההנהגה שתכלול קבוץ רב מן האנשים, והיא אם טבעית, ואם נמוסית, ואם אלהית (עקרים פרק א' ז').

1) דָּתָא, כשם דשא בעברית, בְּדָתָא די ברא (דניאל ד' י"ב), ותרגום דשא עשב דְּתָאָה עשבא (בראשית א' י"ב).

1) דְּתָבָר, ארמית. ולא נמצא כי אם בל' רבים, גדבריא דְּתַבְרַיָּא (דניאל ג' ב'). לדעת האחרונים הוא מרכב מן דת בר, והוא איש יודע דת ודין, והמלה בר נוספת לסימן השם, כמו גדבר, גזבר, געזעצקונדיג, законовѣдецъ. ובלשון פרסית דתאובר, ענינו שופט.

דָּתָן, שע"פ. משבט ראובן, אחיו של אבירם, אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח (במדבר כ"ו ט').

ה׳, היא האות החמישית בסדר אותיות לשון הקדש ושמה כהברתה הַא או הי, וברבוי היהי״ן (שבת ק״ג ע״ב). מוצאה מן הגרון ומרגשת במבטא בנשימה קצת יותר חזקה מן האל״ף, וקרובה למבטא האות חי״ת, ותתחלף בשרשים הקרובים בהוראותיהם: א) באות אל״ף הדד–אדד, הָמוֹן–אָמוֹן, להב–לאב, רָפָה–רָפָא, (עיין אות אל״ף). וביותר תתחלף ב) באות חי״ת הקרובה לה במבטאה ובצורתה, כמו, הָיָה–חָיָה, הָיָם–חָיָם, הסה–חסה, וכדומה הרבה. שווי הברת שתי האותיות האלה, היה מצוי ורגיל בימי חכמי התלמד ובנו עליו כמה וכמה דרשות, וכמו שאמרו בירושלמי קדש הלולים קדש חלולים לא מתמנען רבנן בין ה״א לחי״ת (פאה ז׳ ה׳). וכן נהוג השווי הזה אצל הפייטנים הקדמונים (עיין תולדות ר״א הקליר מהג״מ שי״ר הערה 10).

ולהיות עוד הה״א מפני קלות הברתה קרובה לאותיות הקול והתנועה (וואָקאַלען) תבוא לפעמים גם תמורתן: א) תמורת אות וי״ו, כמו, מהל–מול, נהר–נור. ב) תמורת אות יו״ד, כמו, ילך–הלך, יגה–הגה.

אות ה״א היא שרשית ושמושית: א) השרשית תבוא בראש השרש, בתוכו, ובסופו, הָלַךְ, אָהַב, בָּנָה, אלא כשהיא באה בסוף השרש היא א) בלתי מרגשת וקרובה בענינה אל אות תנועית, ונמשכת אחרי קמץ או סגול בפעלים, בָּנָה, עָשָׂה, אָבָנָה, אָגָלָה, ואז היא מתחלפת בנטיות הפעלים באות יו״ד, בָּנִיתָ, עָשִׂיתָ, גָּלוּי, ולפני וי״ו וכמו כן בכנויי הפעול תחסר לגמרי, עָשׂוּ, בָּנוּ, עָשָׂנִי, קָנָנִי. ובלשון המשנה נשתנה בכנוי הנסתר ה״א לאל״ף, עָשָׂאוּ, פָּרָאוּ. ובפגישתה עם ה״א שמושית תשתנה האחת מהן לתי״ו, גָּלָתָה, קָנָתָה. ב) מרגשת במבטא ואז יבוא מפיק בתוכה, גָּבַהּ, תָּמַהּ ותשאר בכל הנטיות, אלא שיפול סימן המפיק כשהיא מושבת אות תנועית אחריה גָּבְהוּ, תָּמְהוּ, ולפני ציורי, חירק, חולם תבוא תחתיה פתח הנקראת פתח גנובה, הַגְּבֹהַּ, מַגְבִּיהַּ, גָּבוֹהַּ. ב) והשמושית תבוא א) לסימן ההודעה וההגבלה בשמות ובבינוני הפעלים, ולפעמים רחוקות גם בפעלים בדרך ההחלטה, ולפי השערת בעלי הלשון, עיקר סימן ההודעה הוא מלת הַל כמלת אל בל׳ ערבית, ולאהבת הקצור חברוה אל השם והשמיטו את הלמ״ד ונקודתה פתח ודגש אחריה להשלמה. ולפני האותיות שאינן מקבלות דגש תשתנה הפתח לקמץ וגם לסגול לפני ח׳ ע׳ קמוצה, הַשָּׁמַיִם, הָאָרֶץ, הַהָרִימוּ, הָחָכָם, הָעָרִים (עזרא ח׳ כ״ד). הָהָלְכוּא (יהושע י׳ כ״ד), וכן בענין סימן הקריאה והתעודת, הָאָמוּר (מיכה ב׳ ז׳), וכשתחובר עמה אחת מאותיות היתם ב׳ כ׳ ל׳, תחסר הה״א ונקודתה תבוא באות היתם, בַּשָּׁמַיִם ת׳ בְּהַשָּׁמַיִם בָּאָרֶץ, בַּבַּיִת בַּמָּוֶת (איכה א׳ כ׳), לַבַּקָּר וְלָעֶרֶב (דהי״א ט״ז ט׳), ובא גם בָּהָחָכָם (קהלת ח׳ א׳). ב) לסימן השאלה והתמיהה, ונקודתה חטף פתח, ולפני שוא, בפתח וכן לפני אות גרונית, בפתח, ובסגול. ענין השאלה היא לדעת הנעלם, הַיְדַעְתֶּם (בראשית כ״ט ה׳), הֲשָׁלוֹם (שם כ״ט ו׳), הַעוֹד לכם אח (שם מ״ג ו׳), הֲחָזָק הוא (במדבר י״ג י״ח). ובשתי שאלות מתנגדות תבוא גם השניה בה״א, הֲחָזָק הוא הֲרָפָה (שם). ועל הרוב במלת אִם, המעט הוא אִם רב (שם), וגם במלת אוֹ בשתי שאלות תכופות, הֲיֵשׁ למטר אב אוֹ מי הוליד (איוב ל״ח כ״ח) וכן בוי״ו החבור, הֲלְהוֹכַח מלים תחשבו וּלְרוּחַ אמרי נואש (שם ו׳ כ״ו). וענין התמיהה, כשהמכוון בו הוא ההפוך, הֲשִׁמֵּר אחי (בראשית ד׳ ט׳), אם ימות גבר הֲיִחְיֶה (איוב י״ד י״ד), הֲיָם אני אִם תנין (שם ז׳ י״ב). ויש שבאה גם להערה והחלטת המחויב שאי אפשר להסתפק בו, הֲנִגְלֹה נגליתי (ש״א ב׳ כ״ז), הֲרַצֹתָךְ וגם ירשת (מ״א כ״א י״ט). ובא בחבור עם מלות: לֹא, כִּי, הֲלֹא, הֲכִי

(עיין שם). ג) לסימן מין נקבה בשמות ובפעלים: מַלְכָּה, פָּקְדָה, בָּכְנוּיֵי השמות והפעלים תבא במפיק מַלְכָּהּ, המלך שלה, פָּקְדָהּ, פקד אותה. וכמו כן באותיות היחס, בָּהּ, לָהּ. ד) ליחס הגבול שאליו, תבוא אחרי קמץ בסוף שמות עצמים פרטים או שמות דברים במקום כלת היחס אֶל, או אות היחס ל, מִצְרַיְמָה, בָּבֶלָה, הָהָרָה, בַּיְתָה. ועל המעט תבוא במובן זה גם אחרי סגול, דָּנָה (יחזקאל כ"ה י"ג), נֹבָה (ש"א כ"א ב'). ובשמות המורכבים תבוא על השם הראשון, מִדְבָּרָה דַּמֶּשֶׂק (מ"א י"ט ט"ו), פַּדֶּנָה אָרָם (בראשית כ"ח ב'), בֵּיתָה בְּתוּאֵל (שם). ולפעמים תבוא גם כשבא השם עם למ"ד היחס, לְשָׁאוֹלָה (תהלים ט' י"ח) ליופי המליצה. וכן כשבא השם ביחס הב', בַּגִּבְעָה (יהושע ט"ו כ"א). ועל המעט גם עם יחס שממנו, מִבָּבֶלָה (ירמיה כ"ז ט"ז), וזהו כהוספה ללא ענין כלל. ה) בפעלים, בעתיד בגוף ראשון תבוא הה"א נוספת בסוף המלה אחרי קמץ, להוראת הבקשה והיחול ולפעמים גם ליופי המליצה, אֶשְׁלְחָה, אֶשְׁכְּרָה, אֲזַמְּרָה. ובהפסק אֶשְׁלָחָה, אֶשְׁמְרָה, אֲנַסֶּרָה, וגם בפעלים שבאים עם ו"ו ההפוך, וָאֶשְׁאֲפָה (תהלים קי"ט קל"א), וַנַּעֲלֶה (שם צ' י"ד). ועל המעט בגוף שלישי, וַתְּבוֹאָה (ישעיה ה' י"ט). ונמצא גם תָּבוֹאָה (דברים ל"ג ט"ז) (עיין בוא). ועל המעט גם אחרי סגול, יַדַּשְׁנָה (תהלים כ' ד'), וָאֶקְרָאֶה (ש"א כ"ח ט"ו). וכמו כן בצווי: זָכְרָה, שָׁלְחָה, סָפְרָה, גָּשָׁה. ועל המעט בצירה, הָעֲרֶה (משלי כ"ד י"ד). ובסגול רַבָּה (שופטים ט' כ"ט). ו) הה"א תשמש לסימן בניני הפעלים: הִפְעִיל הָפְעַל הִתְפַּעֵל. ובארמית תבוא אל"ף במקומה, ושעל כן נמצא שתתחלף גם בעברית הה"א באל"ף לפעמים. כמו, אַשְׁגַּם (ירמיה כ"ד ג') תמורת הַשְׁגַּם. אֶגְאַלְתִּי (ישעיה מ"ג ג') ת' הגאלתי. ז) תבוא נוספת בסוף השמות ללא ענין כלל כי אם ליופי המליצה, כמו הַמְּוָתָה (תהל' קי"ו ט"ו), יְשׁוּעָתָה (שם ג' ג').

ולהיות הה"א החמושית בסדר הא"ב, השתמשו בה חז"ל לסימן המספר חמשה. וכמו כן לסימן מספר חמשת אלפים כשהיא מצוינת בשתי נקודות או בקו מושכב בראשה. וכן נהגו להשתמש בה בספרים במקום שם הקדוש, שם ההוי"ה.

הֵא, מלת תרומו והקריאה, כעין מלת הַגָּה, דאָ הישר, זיהע, boTs. הֵא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ג), הֵא דרכך (יחזקאל מ"ז ט"ו). ובא, הֵילִיכִי את הילד (שמות ב' ט') א"ת הֵא לכי. ועל דרך זה פרשו חכמינו ז"ל על דרך הדרש, הֵא שלכי (סוטה י"ב ע"ב), (עיין ילך). ומזה במשנה, הֵילָךְ מצה חֵילָךְ חמץ (סוכה ה' ז'), ויש גורסים הֵא לך בשתי מלות.

1) **הָא**, ארמית. כעין הקודם, דאָ הישר, זיהע, boTs. הָא כדי פרולא (דניאל ב' ט"ו). ולהתחלת הדבור, הָא אנה חזה (שם ג' כ"ה). ורגיל הרבה בספרי חז"ל, הָא כיצד (בספרי במדבר קכ"ד), הָא עד שלא יאמר יש לי בדין (שם). ובענין אֲבָל, הָא אם הקדים מעשר שני לראשון (דמאי א' ד', מעשר שני ה' י"א, ועיין תוי"ט).

הָאָח, מלת הקריאה, מרכבת מן הַא אָח, לקריאה מתוך שמחה, אף יהם ויאמר הָאָח (ישעיה מ"ד ט"ז), מתוך נקמה ולעג האויב והמתנקם, אמרה צר על ירושלם הָאָח (יחזקאל כ"ו ב'), האומרים לי הָאָח הָאָח (תהלים ל"ה כ"א).

הַב, (עיין יהב).

הַבְהַב, ארמית. ע"ד המרובעים פ"י בבנין פעל, יסודו הוב, ענינו חריכה וקליה באש, זענגען, ראָסטען, פֿאָן דער פֿלאַמען בערירען לאַסטען, налить, обжигать. קלוי באש (ויקרא ב' י"ד) ת"י מְהַבְהַב קלי בנורא. ובמשנה, שקפלה ולא הִבְהֲבָה (שבת ב' ג'), היו מְהַבְהְבִין אותן באור (מנחות י' ד'). ובתלמוד בהשאלה לענין התחלת תנועת הגוף, פעם ראשונה יסרב, פעם שניה מְהַבְהֵב (ברכות ל"ד ע"א), נענר לעמוד ולזוז ממקומו, כדבר הנתרך שמניעים ומגלגלים מצד לצד על האש, או בדמיון אחיזת האש בתחלה שהיא כמתנודדת, (עיין

עמם). ומן הפעל הזה לדעת טובי המפרשים בא השם:

הַבְהָב, בל"ד. פ"א במקרא, זבחי הַבְהָבי יזבחו בשר ויאכלו (הושע ח' י"ג), כנוי לקרבן אשה. וכפירש"י זבחי עולות שהם מהבהבים לפני באש. וי"מ שהוי"ד הוא סימן הרבים, ע"ד וקרע לו תלוני, ויכנה את קרבנותיהם בשם הַבְהָבִים דרך גנאי והתול, שאינם קרבנות נמורים עולים ונשרפים לרצון, כי אם בשר שמהבהבים באש ואין בו קדושת קרבן כלל, גזוזענפש, обжиганное. וי"ת דבחין דְמָגַנָּן מן אונם. וכוונתו לפרשו מן הב, טשרש יהב, בהוראת תביעה שלא כמשפט, והם קרבנות שמביאים מן הגזל או שהגבהנים גובים מאת העם בעל כרחם, ערצווינגענפש, вынужден-ное. והר"ש פרחון פרשו מן הב, הב, זבחים רצופים קרבים תמיד זה על גב זה. ולדעת י"א ענינו מתנות, קרבנות הבאים מנדרים ונדבות, געשענקע, אפֿפֿער-נאבן, дары, приношенія.

2) הַבְאִי, במשנה. דבר גוזמא והפלגה שאין בו ממש, איבערטרייבונג, преувеличеніе. נדרי הַבְאִי (נדרים נ' א'), נדרי הַבְאִי אומר קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כיוצאי מצרים (שם ב'), דברה תורה לשון הבאי כו' ערים גדולות ובצורות בשמים (חולין צ' ע"ב). יש גורסים הואי בוי"ו, ועיין ערוך ערך גוזמא. הר"ן בנדרים גזרו מלשון ארמית הובאי, שענינו שמיר וקוץ, ומזה דבר שאינו כלום שאין בו תועלת. והר"א קאָהוט פותרו מלשון פרסית דבר ריק ובדוי. והנראה שיסודו הָב, בהוראת נשימת ושאיפת האויר, הויבן, дыха-ніе. ובא בהשאלה לדבר שאין בו ממש כהבל היוצא מן הפה, (עיין הערה לשרש אן, הָבַל, הָוָא).

הָבַל, פעו"י. יסודו כנראה הָוָ, הָב, בתוספת לט"ד, ועקר הוראתו.

א) הוצאת אויר הנשימה מן הפה, הויבן, дышать. הקל עומד, למה זה הָבַל הָתָהְבָּלוּ (איוב כ"ז ר"ב), למה זה תוציאו הבל פיכם, והוא כנוי מליצי לדברים בטלים שאין בהם כי אם הבל פה. והמפרשים פרשוהו בענין ב) התעסקות בדברים רקים, דברים של תהו, וכמו, וילכו אחרי ההבל וַיֶּהְבָּלוּ (מ"ב י"ז ט"ו), עסקו בדברי שטות ונשתטו, בעפֿאַרט ווערדן, осуетиться. אל תבטחו בעשק ובגזל אל תְּהָבָלוּ (תהלים ס"ב י"א), היות נתעה בשוא, אין וואַהן בע-פֿאַרט זיין, заблуждаться. והנראה שזה ענינו שאיפה להון, אל תשאפו ותתגעו להרבות עושר בעשק ובגזל. שניבען, שנאפּפּען, נאך עמוּאם שפֿרעבען, стремляться, пыхтѣть. (עיין שאף). והוא קרוב לשרש בהל בהפוך האותיות בנפעל, נִבְהָל להון (משלי כ"ח כ"ב).

ההפעיל, יוצא, פ"א במקרא, התעה בשוא, פֿערלייטען, בעפֿאַרען, ввести въ заблужденіе, одурачить. לעשות מעשה שטות, פֿערפֿירען, оболь-стить. מַהֲבָלִים המה אתכם (ירמיה כ"ג ט"ז). ובמשנה מן ההוראה הראשונה, העלות הבל וקטור, דאמפּפֿען, испариться. אלא כדי שֶׁיַּהְבִּילוּ מבעוד יום (שבת א' ו').

הֶבֶל, ש"ז. עקרו א) אויר הנשימה, היוצא מן הפה, הויך, дыханіе, дух. ונרדף לשם רוח, את כלם ישא רוח יקח הֶבֶל (ישעיה נ"ז י"ג), ואיוב הֶבֶל יפצה פיהו (איוב ל"ה ט"ז), כל דבריו היוצאים מפיו אינם אלא נשימת האויר, והבפל ובבלי דעת מלין יכביר, הֶבֶל נדף מבקשי מות (משלי כ"א ו'), אין פֿערוועהטער דונסט, уносившійся паръ. האוצרות הם הבל נדף ומבקשיהם הם מבקשי מות. ולדעת המבאר ענין אחר לו, הבל היוצא מפי הנושה למות. ובדהו"ל שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שבת פ"ח ע"ב). אין העולם מתקיים אלא בשביל הֶבֶל תינוקות של בית רבן (שם קי"ט ע"ב). ולפי שהבל הפה אין בו ממש לקחוהו למשל לדבר שחולף ועובר מהרה, אדם לַהֶבֶל דמה ימיו כצל עובר (תהלים קמ"ד ד'). ומזה כלל חיי האדם, את הבל ראיתי בימי חיי הֶבְלִי (קהלת ז' ט"ו) בימי שהם דומים להבל, ימי חיי הֶבְלָךְ (שם ט' ט"). ומזה ב) כל דבר ריק שאין בו שום תועלת,

ничто, ничтожество, איטעלעס, ניכטיגעס. במאזנים לעלות המה מֵהֶבֶל יחד (תהל׳ ס״ב י׳), אם יעלו בכף אתת של המאזנים יכריעם ההבל שבכף השניה, אל עזרתנו הָבֶל (איכה ד׳ י״ז) עזרה מדומית, וריק יעזרו (ישעיה ל׳ ז׳). ובא נרדף עם שקר, שקר החן וְהֶבֶל היפי (משלי ל״א ל׳). וכולל דבר חולף ואובד שאין לו התמדה כל שהוא, הֶבֶל הֲבָלִים אמר קהלת הֲבֶל הֲבָלִים הכל הָבֶל (שם א׳ ב׳), כולל כל השתדלות והריצות בני האדם שאינן מגיעות לתכלית ומחטיאות המטרה, ואמר הבל הבלים ע״ד הפלגה כמו עבד עבדים, כי בְהֶבֶל בא ובחשך ילך (שם ו׳ ד׳) ללא תועלת ותכלית. ולדעת גזיזניוס הוא מעין ההוראה הראשונה, ובא בהשאלה לחשך ואפלה, לפי שההבל והאד העולה מן הארץ מכסה את אור השמש, נעבעל, туманъ. ובארמית הבירא בחלוף למ״ד ברי״ש ענינו אפלה. ומזה לדעתנו, כל שבא הָבֶל (שם י״א ח׳), מקביל אל הקודם, ויזכר את ימי החשך, והכוונה שהעתיד לבוא מכוסה בחשך ואין האדם יודע אחריתו. ונופל כשם כנוי אל האלילים והבטחון בהם, כי חקות העמים הֶבֶל הוא (ירמיה י׳ ג׳), וילכו אחרי הַהֶבֶל ויהבלו (מ״ב י״ז ט״ו). וברבוי, מוסר הֲבָלִים עץ הוא (ירמיה י׳ ח׳), ונסמך אל שָׁוְא, להפלגה, משמרים הַבְלֵי שוא (יונה ב׳ ט׳), קנאוני בלא אל כעסוני בְּהַבְלֵיהֶם (דברים ל״ב כ״א). ובא ג) בענין עולה ועשק משפט, אונרעכט, несправедливость. וע״ד הוראת השם אָוֶן, ע״ש. יש הֶבֶל אשר נעשה על הארץ (קהלת ח׳ י״ד), ומפרש, אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים וגו׳, הון מֵהֶבֶל ימעט (משלי י״ג י״א), הון שרוכשים בעמל ואון ימעט. וי״ט הון הבא בלא יגיעה, לייכט erworbenes, легко пріобрѣтенное богатство. ד) כתאר הפעל בהוראת השם, למה זה הֶבֶל אוגע (איוב ז׳ כ״ז), напрасно, אומזאנסט. הֶבֶל יהמיון (תהלים ל״ט ז׳), הֶבֶל ינחמון (זכריה י׳ ב׳), אונזיננ, זינלאז, безсмысленно, безумно. ובתלמוד, ענינו אֵד העולה מדבר שהוחם, בשרו מעלה הֶבֶל (יבמות פ׳ ע״ב), אויסדונסטונג, испареніе. בור וכו׳ לְהֶבְלוֹ (ב״ק נ׳ ע״ב) אויר החם שבמקום עמוק.

הֶבֶל, שע״פ. בן אדם הראשון אשר הרגו קין אחיו (בראשית ד׳ ח׳).

הֹבֶן, (רומה לשם אבן), שם, מין עץ חשוב וקשה כאבן, עבענהאָלץ, эбеновое дерево. וכן שמו בלשון פיניקית, וממנה גם בלשון יונית ואשכנזית ושארי לשונות אירופא, קרנות שן וְהוֹבְנִים (יחזקאל כ״ז ט״ו). ובא ברבוי על גזרי העץ הזה שבן היו מוכרים אותו בגזרים קצובים. וי״ת וטווסין, וטווס ידוע שהוא מין עוף התוכי, פפּוּיא, павлинъ. וי״א שיתכן שהמלה נמשכת אל המלה שלפניה, ועניינה קרנות שנהבים והוא שן הפיל הנקרא שנהב, והוי״ו נוסף.

הָבַר, פ״י. מקורו ערבית בהוראת התיכה וגזירה להלקים, צערשהיילען, צערשניידן, разрѣзать. ומזה במקרא, הִבְרֵי שמים (ישעיה מ״ז י״ג) ובכתיב הברו, תאר לאצטרלוגים החותכים וגוזרים את העתידות עפ״י מערכות השמים (רד״ק). והנכון שהם המחתכים וגוזרים את כל צבאות השמים למחלקות, שהם שנים עשר מזלות, הימעלסהיילער, (גיזיניוס). וזה נאות אל הנאמר אחר כך, החזים בכוכבים ומודיעים לחדשים, כי בכל הרש וחדש יכנם השמש במזל אחר, ומזה הם גוזרים העתידות (רשד״ל), (עיין חבר). ומזה בדחו״ל:

2) הוֹבָרָה, שם. היה רואה בְּהוֹבָרָה (במדבר פ׳ ד׳), קסמים, צויבעי, волшебство.

2) הֲבָרָה, במשנה, שם. צליל קול בלתי ברור, גערייש, וויעדער-האלל, шумъ, отголосокъ. ואם קול הֲבָרָה שמע לא יצא (ר״ה ג׳ ז׳), ועם זה שמועה מהגדרת ההמון, גערעדע, молва. לא ששמעו קול הֲבָרָה אלא כדי שיהיה נרות דולקים (נפתן פ״ם ע״א), מיד נפלה הֲבָרָה בעיר (ב״ר י׳). ובחכמת הדקדוק קול אות מרגשת בתנועתה, זילבע, слогъ. וגם זה על פי

מקורו בערבית, שכן קורין לתתוך הדבור אל־הברת. ויש גוזרים מן הערבית חבר בהוראת קול המיה, ועי"ז ספור דברים.

הָגָה, פעו"י. עקר הוראתו כנראה א) הוצאת איזר הנשימה, ועם זה השמעת קול, אַמהמען, איינען לויט הערַאָר ברינגען, дышать, издавать голосъ, произносить. לא יָהְגוּ בגרונם (תהלים קט"ו ז'). וכולל ב) קול המית בעלי חיים, כאשר יָהְגָה האריה (ישעיה ל"א ד'), брешѣть, ревѣть, рыкать. וכיונים הָגה נָהְגָה (שם נ"ט י"א), גירדען, ворковать. ומזה האנח והאנק, הֲגִיגוּ אך נכאים (שם פ"ו ז'), זיַפצען, שמאָהנען, вздыхать, стенать. אל אנשי קיר הרש יָהְגָה (ירמיה מ"ח ל"א). ומזה בהשאלה ג) לדבור, שפרעכען, говорить. ומיוחם אל כל כלי המוצא, ולשוני אם יָהְגָה רמיה (איוב כ"ז ד'), כי אמת יָהְגָה חכי (משלי ח' ז'), פי צדיק יָהְגֶה חכמה (תהלים ל"ז ל'). וכולל ד) גם המית לב והרגשה, עמפֿינדען, чувствовать. לבך יָהְגֶה אימה (ישעיה ל"ג י"ח), ועסק המחשבה, דענקען, זינען, думать, мыслить. לב צדיק יָהְגֶה לענות (משלי ט"ו כ"ח), ומרמות כל היום יָהְגוּ (תהלים ל"ח י"ג), ולאמים יָהְגוּ ריק (שם ב' א'). ובא גם ה) בעיון המחשבה וההשתכלות וקשורו בבי"ת, דענקען, אַנשויען, думать, созерцать. באשמרות אָהֱגֶה בך (שם ס"ג ז'), וָהְגִיתִי בכל פעליך (שם ע"ז י"ג), וְהָגִיתָ בו יומם ולילה (יהושע א' ח'). ויתכן שזה הוא בענין קריאה, וכמו שנאמר, וקרא בו כל ימי חייו (דברים י"ז י"ט). ובמשנה בא לענין הוצאת הדבור בבטוי שפתים, הֲהוֹגֶה את השם באותיותיו (סנהדרין י"א א'), אויסשפרעכען, произносить. ומזה לדעתנו בפיוט בבינוני פעול, הֲגוּי באהיה אשר אהיה (מוסף לר"ה), כלומר מי שנוכל לבטא שמו בבטוי שפתים, רק בשם „אהיה אשר אהיה" ולא בשם המפורש, כבוד ועז הֲגוּיִם (קרובות ב' דר"ה). ומן ההוראה הראשונה בענין הוצאת אויר הנשימה יצא ו) להוראת נשיבה, נשיפה, חזקה, בלאָזען, дуть. הָגָה ברוחו הקשה ביום קדים (ישעיה כ"ז ח'), ע"ד נשפת ברוחך (שמות ט"ו י'). ומזה הסרת דבר ממקומו על ידי נשיבה חזקה, הָגוֹ סיגים מכסף (משלי כ"ה ד'), שהסיגים מסירים אותם על יד הפתת המפוח (ירמיה ו' כ"ט). ומזה בהשאלה הָגוּ רשע לפני מלך (משלי כ"ה ה'), ובשניהם בוי"ת ה"א, הרו והגו מלב דברי שקר (ישעיה נ"ט י"ג) הוצאת דברי שקר מן הלב במקום הורתם, ובאו שניהם בחולם ת' הקמץ ובוי"ו תמורת ה"א (ועיין בסמוך ובשרש ירה).

הנפעל, במשנה, בענין קריאה, גענעזען ווערדען, быть читаему. על שני לוחי פנקס והן נֶהֱגָן זה עם זה (שבת י"ב ד').

ההפעיל, מן ההוראה הראשונה, השמעת קול הברה והמיה, טרמעלן, לייפּפּעלן, бормотать, шептать. פ"א במקרא נרדף אל צפצף, המצפצפים וַהַמְהֲגִים (ישעיה ח' י"ט), ומוסב אל קול האבות והידענים, עד"ש והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף (שם כ"ט ד'). ובמשנה בענין קריאה בספר לדקדק אם נכתב כראוי ולתקן את השבושים שעשה הכותב, קאָרעקטירען, исправлять. היה כותבה דורשה ומַהֲגֶהָּ (מגילה ב' ב'). י"מ שהוא מענין הסרה, הסרת השבושים, וי"מ מן נגה, מאיר על הספר, בעלייכטען, объяснять. והנראה שהוא מן ההוגה את השם באותיותיו, מוציא מלה בהוצאת הפה, שכן דרך הקוראים בשים לב על דיוק הכתיבה הראויה בכתבי קדש מפני המלאות והחסרות, להוציא בפה כל מלה ומלה ולהשמיעה לאזן. ואמרו גם בקורא לַהֲגֵיהַ (ברכות י"ג ע"א), כמו להגהה. הגיה אות אחת חייב, כגון שנטלו לגגו של ח"ת ועשאו שני זיינין (שבת ק"ד ע"ב). ובבינוני, מגיהי ספרים שבירושלים (כתובות ק"י ע"א), ת' מהגהי, ספר שאינו מוגה (שם י"ט ב'), ת' מהוגה, וכל זה להקל על המבטא.

ההפעל, מענין הסרה, כאשר הֻגָּה מן מן המסלה (שב' כ' י"ג), פֿאַרט גענאַמט ווערדען, быть удалену. הֻגָּה, ש"ז. א) הבל הנשימה, היך, אָדעם, духъ, дыханіе. כלינו שנינו כמו הֻגָּה (תהלים צ' ט') וכתרגומו היך

הבל פומא. ומזה ב) קול היוצא בחוזק הנשימה, לויש, שאלל, געדרעהן, звукъ, шумъ. וְהָגָה מפיו יצא (איוב ל"ז ב') כנוי לקול הרעם, מקביל אל הקודם, ברגז קלו. ג) קול אנחה ויללה היוצא מעמק הנשימה, קינים וְהָגָה והי (יחזקאל ב' י'), געזייפץ, стонъ, вздохъ.

הָגוּת, ש"נ. פ"א במקרא מחשבה, דאָס זינגען, мышленіе. וְהָגוּת לבי תבונות (תהלים מ"ט ד').

הָגִיג, ש"ז. התרגשות הנפש והמית הלב, אויפֿרעגונג, געמיטה'ס אויפֿרעגונג, волненіе, душевное волненіе. בַּהֲגִיגֵי תבער אש (תהלים ל"ט ד'), בינה בַּהֲגִיגֵי (שם ה' ב'), והוא כנראה מן המרובעים הגהג בחלוף ה"א ביו"ד.

הֶגְיוֹן, ש"ז. א) מן ההוראה הראשונה, המית הקול, געמאָך, לייזעם רוישען, гулъ, журчаніе. עלי הֶגְיוֹן בכנור (תהלים צ"ב ד'), ועד"ש מעי למואב ככנור יהמו (ישעיה ט"ז י"א), הֶגְיוֹן סלה (תהלים ט' י"ז). רש"י פירש נהגה בך סלה. ודעת המבארים האחרונים שהשם הגיון במקום זה, הוא שם ירוע בחכמת השירה, ע"ד השם סלה, סימן להשפיל או להרים את הקול. והנראה כדעת הרוו"ה שהוא נרדף בזה אל השם אֹמֶר שבא גם כן בענין זה, אֹמֶר סלה (חבקוק ג' ט'). ואפשר שהוא סימן למקהלת המשוררים לחזר ולאמר את המאמר אשר אמר וסיים המשורר המנצח. ב) המית הלב, מחשבה, וְהֶגְיוֹן לבי לפניך (תהלים י"ט ט"ו), זינגען, דענקען, мышленіе. ובא בהקלת הדגש, שפתי קמי וְהֶגְיוֹנָם (איכה ג' ס"ב). ובתלמוד, מנעו בניכם מן הֶהָגְיוֹן (ברכות כ"ח ע"ב), הנכון בפירש"י לא תרגילום במקרא ביותר מראי. וזה על דרך לשון המשנה שהתיחד בה הפעל הגה לקריאה בספר, לעזען, читать. ומזה בא השם הגיון נרדף לשם מקרא, שהתיחד גם הוא ביחי התנאים לכתבי הקדש, בנגוד אל השם משנה. ומזה במדרש, קול בהגיון תורה (פדר"א ל"ב) במקרא התורה. ואפשר שלזה כוון הפיוטן, ואלה בְּהֶגְיוֹן שוא קנאוני (אהבה לפרשה ויחי) שרומז אל ספר הקָראַן של המחמדים שנקרא כן בטעם השם מקרא המיוחד לכתבי הקדש, והעתיק את השם קָראַן בשם הגיון. ובא גם בענין מחשבה כמוסה, הפקחים יודעים רמיזי וְהָגְיוֹנֵי (ב"ר י"ב). והפייטנים השתמשו בו גם בלשון רבים, ואמר ר"י הלוי: הסכת ושמע בדת הֲגְיוֹנִים, בטוב הֲגְיוֹנִים (דיואן ע"ב). והמחקרים קראו בשם הֶגְיוֹן, לחכמת כללי המחשבה והישרת השכל, לאניקא ביונית, המורה בעקרו גם כן בטוי הפה והשתכלות השכל, וכולל שני המושגים המשותפים.

3) הֲגָה, בפיוט שם, כְּהֲגָה ביד המלח (מעריב לי"כ). יש מפרשים מלשון הֵגֶן שבמשנה, אַנקער, якорь. אך מליצת ברצותו אוחז אינו מתישב יפה. והנראה כדעת י"ס שהוא המשוט שמוליכין בו הספינה, רודער, весло. ונגזר מן הָגָה ברוחו הקשה (ישעיה כ"ז ח').

3) הֲגָהָה, בבעלי אסופות, שם. הדיוק בספרים להעמיד כתבו על בוריו ולהסיר השבושים, דאס קאָרעקטירען, корректура. ועם זה התקון הנעשה עפ"י הדיוק הזה. ב) תקונים והערות לספריהם של מחברים קדמונים, כמו הגהות מיימונית, הגהות אשר"י.

2) הֲגָיָה, שם, בתלמוד. קריאה בספר, דאָס לעזען, чтеніе. והגית בו יומם ולילה שתהא הֲגָיָתְךָ היום והלילה שוין (ירושלמי ברכות א').

הֲגָא, שע"פ. סרים המלך אחשורוש שומר הנשים (אסתר ב' ג') ונקרא גם הֲגַי (שם שם ח').

2) הֲגָמוֹן, במשנה, שם. פקיד ושר הצבא, הערר פֿירהער, полко-водецъ. מלשון יונית ἡγεμὼν. הֲגָמוֹן וקטמון (שבת קמ"ה ע"ב). ומזה: הֲגָמוֹנָא, מחוז העומד תחת ממשלת הגמון, מֵהֲגָמוֹנָא לַהֲגָמוֹנָא (גטין א' א').

הָגַן, לא נמצא כ"א פעם אחת במקרא, כעין תאר השם, בפני הגדרת

דֶּרֶךְ הַקְּדִים (יחזקאל מ״ב י״ב) תרגומו קדם דוכן ליואי, דומה שפירש כמו הנגינה. והרד״ק פירשו מל׳ הגון בארמית בהוראת יפה והטעם גדרת הגונה ויפה. והנראה שהוא דומה לפעל עגן, אגן, עגם, עקם, בהוראת כפיפה, סגירה וחסימה. ומזה הגבלה וסמיכה, זיך אַנשליִיסן, при-мыкаться. ובא במובן תאר השם, ושער הכתוב, בפני הגדרת הגינה, הסמוכה ונשענת אל דרך הקדים, וזהו ע״ד שאמר למעלה וחסמת היא את העברים (שם ל״ט י״א), וכתרגומו וסמכא היא. ומעקר הוראה זו נגזר גם השם:

2) הָגֶן, הָגִין, במשנה, שם. א) עשת ברזל כפופה ועקומה שקושרים בשולי הספינה ומורידין לעמקי הים לעכב הילוך הספינה, אַנקער, якорь. מכר את התורן וכו׳ ואת ההָגֶן (ב״ב ה׳ א׳), וי״ג העוגן. ובגמרא פירשו שהוא משרש עגן, בהוראת סגירה ועכוב, וגם זה עקר הוראתו כפיפה כנ״ל. ובמדרש, בונה ספינה וכו׳ ואח״כ הוא מביא הָגֶן (ב״ר י״ב). ב) גדודי הכלים והשפתות הכפופות, מהוגני כלים (כלים י״א ג׳). ויש גורסין מאוגני (ועין אֶגֶן). ובתוספתא, הוגנה של זו בצד הוגנה של זו (אהלות מ״ו ב׳).

1) הֵגֶן, ארמית ובמשנה, פ״ע. לא נמצא כי אם בבינוני וענינו, נאות, ראוי וכדאי, פאַסענד, שיקליך, צימלעך, приличный, годный, надле-жащій. משיאין לו עצה הַהוֹגֶנֶת לו (יבמות י״ב ו׳), אשה שאינה הוֹגֶנֶת לו (קדושין ע׳ ע״א). ובבינוני פעול חשוב ונכבד בערכו, תלמוד הָגוּן (חולין ל״ג ע״א), אמר לו הקב״ה למשה הגון עליך בצלאל, אמר לו רבונו של עולם אם לפניך הָגוּן לפני לא כל שכן (ברכות נ״ה ע״א). וע״ד הפיעל, בנים שאינם מְהֻגָּנִים (קדושין ע׳ ע״א). ובחבור עם כ״ף כתה״פ, שאל שלא כְהוֹגֶן (תענית ד׳ ע״א), וגם זה איפשר לגזור מהוראת הכפיפה, הנטיה והסמיכה, במובן נוטה ונערך לדבר מה נאות לו, (עין אוה, נוה).

הָגָר, שע״פ. המצרית, שפחת שרה מארץ מצרים אשר נתנה לאברהם וילדה לו את ישמעאל (בראשית ט״ז א׳—ט״ז), מקורו ערבית בהוראת בריחה, או הליכה ממקום למקום, וואַנדערן, путешествовать.

הַגְרִי, שע״פ. שם שבט אחד משבטי הערביאים במזרח לגלעד, ובני ישראל עשו מלחמה בימי שאול עם הַהַגְרִאִים ויפלו בידם (דהי״א ה׳ י׳), וכמו כן בימי יותם עשו עמהם מלחמה ועם יטור ונפיש ונודב וינתנו בידם (שם שם י״ט—כ״ג), ובימי אסף נועצו יחדו ההגרים עם אדום ישמעאל ומואב ודומיהם לעלות למלחמה על ישראל, ועליהם התפלל המשורר הקדוש (תהלים פ״ג ז׳) ולא נודע באיזה זמן היה הדבר הזה.

הַגְרִי, שע״פ. אבי מבחר. מגבורי דוד (דהי״א י״א ל״ט).

הֵד, פ״א במקרא, קול ענות גבורה, נצחון או שמחה, געיוכץ, פֿרייד־ענגעשרייא, ли-кованіе. ולא הֵד הרים (ישעיה ל״ב ז׳). וי״מ מענין בת קול, וויעדער האַלל, отклик, эхо. (ועיין הוד).

הֵידָד, שם, כעין הקודם. קול ענות עושי מלאכה כבדה בשעת מלאכתם לזרז זה את זה, רוף, געשרייא, צורוף, крикъ, воз-глась, клик. הֵידָד כדרכים יענה (ירמיה כ״ה ל׳), הֵידָד השבתי (ישעיה ט״ז י׳), על קיצך ועל קציריך הֵידָד נפל (שם שם ט׳). י״מ ההידד שעושים הקוצרים והבוצרים נפל, שבת וחדל. וי״ת בזווין נפלו, נראה שהיה קורא שודד, וכמו שכתוב בענין זה בירמיה על קיצך ועל בציריך שדד נפל (מ״ח ל״ב). ורש״י פירש קול שודדים ובוזזים כמו שבא, בענין קול ענות נצוח, וענו עליך הֵידָד (ירמיה נ״א י״ד), פֿרייד־ענגעשרייא, радостное восклицаніе.

הֲדָבָר, (עין דבר).

הֲדַד, שע״פ. א) בן בדד ממלכי אדום הקדמונים (בראשית ל״ו ל״ה). ב) הֲדַד האדומי מזרע המלוכה אשר היה שטן לשלמה (מ״א י״א י״ד), ונקרא ג״כ אֲדַד בחלוף ה״א באל״ף (שם שם י״ז), השם הזה הוא שם אלהות אצל הסורים, מלך האלהים

או אלהי השטש, ובא בחבור לשם אתר כשם עצם פרטי מורכב:

הַדַדְעֶזֶר, שע"פ. מלך ארם צובה בימי דוד (ש"ב ח' ג'). יש נוסחאות שגורסים בקצת מקומות הֲדַרְעֶזֶר ברי"ש. ולדעת בעל מנחת שי בספרים כ"י מדויקים, בשני דלתי"ן.

הַדַדְרִמּוֹן, שע"פ. פ"א במקרא, כמספד הֲדַדְרִמּוֹן בבקעת מגדון (זכריה י"ב י"א). ולא התבאר אם הוא שם איש או שם מקום ולאיזה מעשה ירמוז הנביא. ולדעת היראָנימוס הוא שם מקום הנקרא בימיו מאקסימיאנאפאָלים, והשם מורכב משני שמות הֲדַד–רִמּוֹן, שהם שמות אלהות לסורים (עיין רִמּוֹן, טַבְרִמּוֹן).

הָדָה, פ"ע. לא נמצא כ"א פעם אחת בקל, הושטה והרמת יד, חנ- שפרעקען, עמפאָרשטרעקען, אויפהעבען, про- стирать, протягивать, поднимать. נמול ידו הָדָה (ישעיה י"א ח'). לפי הנראה נגזר שם זה מן השם יד (פירמט), (ועיין יָדָה).

הֹדּוּ, שע"פ. עיקרו הָנְדּוּ או הִנְדּוּ, כמו שהוא בלשון ערבית. ומזה בלשון יונית India, המדינה הגדולה הנודעת בשם זה באסיא, המשתרעת ממזרח ארץ פרס עד ארץ חינא, המלך מָהֹדּוּ (אסתר א' א'). ובגמרא, ובין הערבים הנדוין של שמנה מאות זוז (מגלה ל"ד ע"ב), (בגדים יקרים מארץ הדו).

הֲדוֹרָם, שע"פ. א) מבני יקטן. ב) בן תעי מלך חמת (דהי"א י"ח י'), ובשמואל ב' (ח' י') נאמר תחתיו יוֹרָם. ג) הֲדָרָם (חסר ו') אשר על המס בימי שלמה (דהי"ב י' ח'), ובמלכים א' (י"ב י"ח) נאמר אֲדֹרָם. והוא שנקרא ג"כ אֲדֹנִירָם (בן עבדא) (שם ד' ו'), (עיין אדנירם).

הָדַי, שע"פ, מנחלי געש. מגבורי דוד (ש"ב כ"ג ל'). ובדהי"א (י"א ל"ב) נקרא חוּרַי.

2) **הָדְיוֹט**, ארמית ובמשנה. מקורו מלשון יונית אידיאָטעס ἰδιότης, בהוראת אדם פשוט בלתי מלומד, אונווים- סענדער, необразованный. ובתרגומים ובמשנה השתמשו בו להוראות שונות: א) פחות הערך, גערינג, אינבעדייטענד, прос- той, пошлый. איש רש ונקלה (ש"א י"ח כ"ג) ת"י גבר מסכן וְהָדְיוֹט. ומזה בדברי הז"ל איש המוני, פּאָפּ געמיינעם פּאָלקע, просто- людинъ. הָדְיוֹט קופין בראש (מגילה י"ב ע"ב), והניח לְהֶדְיוֹטוֹת כתב עברי (סנהדרין כ"א ע"ב) (ועיין כותי). ומזה: לשון הדיוט, לשון המון עם, ר"מ היה דורש לשון הֶדְיוֹט (ב"מ ק"ד ע"א). ומזה, כל אדם בכלל בנגוד לאיש מסוים במעמדו הנעלה, סתם כהן בניגוד אל הכהן הגדול, כהן גדול משתמש בשמונה כלים וְהַהֶדְיוֹט בארבעה (יומא ז' ג'), כלל אנשים מן העם בניגוד אל המלכים, שלשה מלכים וארבעה הֶדְיוֹטוֹת (סנהדרין י"א א'). וכן סתם איש בנגוד לבעל מלאכה ידועה, הַהֶדְיוֹט תופר בדרכו (מו"ק א' ח'), מי שאינו חיוט, עושין מעקה וכו' מעשה הֶדְיוֹט (שם שם י'), שלא כמעשה חרש עציים, שבהן מראה את הַהֶדְיוֹטוֹת (ר"ה ב' ח'), שאינם בקיאים בחכמת העבור.

הָדָךְ, פ"י. פ"א במקרא, הקל, רמיסה והריסה, צערטרעטשען, צערטרימערען, растоптать, сокрушать (איוב מ' י"ב), כיסוד הפעל דוך, דכא.

הָדֹם, ש"ז. שרפרף הנתן תחת רגלי היושב על כסא רם ונשא, שעמעל, подножіе. או כבש ומדרגה לעלות על הכסא, פרעספּע, лѣстница. עד אשית אויביך הֲדֹם לרגליך (תהלים ק"י א'), ותרגומו כביש, וכל עקר שמושו במקרא אינו ב"א בהשאלה מליצית מיוחסת אל השי"ת, בבנוי אל הארץ בניגוד אל השמים, השמים כסאי והארץ הֲדֹם רגלי (ישעיה ס"ו א'), עד"ש הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט' ו'), וכמו כן כתאר מליצי אל בית המקדש, מקום משכן ה' בארץ וְלַהֲדֹם רגלי אלהינו (דהי"א כ"ח ב'), ולא זכר הֲדֹם רגליו (איכה ב' א').

1) **הָדַם**, ארמית. פעל בבנין הכבד, שמיעה ונתיחה, צערייסען, צערגליעדערן, разорвать, разрѣзать на ча-

сти . וישמעהו כשמע הגדי (שופטים י"ד ו')
ת"י וַהֲדַמְיֵהּ כמא דהדמין גדיא , וינתחה
לעצמיה (שם י"ם כ"ם) ת"י וְהַדָּמָה לאיברהא ,
ובדחז"ל , הַדּוּמְיָ נְהַדַּמְיָה (ערובין ל' ע"א) נתחוה
לאיבריהם . ומזה :

הַדָּם , שם . נתח , שמיקק , кусокъ .
הַדָּמִין תתעברון (דניאל ב' ה') תגזרו
לגזרים והוא מן עונש בימי קדם .

הֲדַם , שם . עץ עבות , יעלה הֲדַס (ישעיה
נ"ה י"ג) , миртъ . בין
הַהֲדַסִּים (זכריה א' ח') .

2) הֲדֹם , במשנה . י"מ חפירה או נקור
באשפה , ויהלען , рыть . והנראה
שענינו רקוד וקפיצה , שפרינגען , прыгать .
שהיה מְהַדֵּם ומשבר את הכלים (ב"ק ב' א') .
ומזה בתלמוד ירושלמי , הוה נסיב שבשתיה
והוה מְהַדֵּם קמי כלה (פאה א' א') . ובתוספתא ,
תרנגולין שֶׁהִדְּסוּ את העיסה או שנקרו
(ב"ק ב' ב') זרקו עפר ע"ג עיסה ע"י קפיצתם .
ובפיוט , לעם מעופר וּמְהוּדָּם (סליחה לתענית
אסתר) .

2) הֲדוּם , שה"פ . הֲדוּם אינו מועד (ב"ק
י"ח ע"ב) , шпрингинг , приганіе .

הֲדַסָּה , שע"פ . הֲדַסָּה היא אסתר (אסתר
ב' ז') . ונראה שהדסה היה
שמה בישראל , ונקראת בשם אסתר בהגיעה
למלכות (עיין אסתר) .

הָדַף , פ"י . (יסודו דף) , קרוב אל נדף ,
ועיקרו פגיעת רוח חזקה בדבר
שעוקרתו ומעתיקתו ממקומו , והות רשעים
יָהֲדֹף (משלי י' ג') , ветать , сдувать .
ומזה דחיפה שיש עמה הבאה , פאָרטשטאָס-
סען , толкать . בלא איבה הָדָפוֹ (במדבר
ל"ה כ"ב) , וַהֲדַפְתִּיךָ ממצבך (ישעיה כ"ב י"ט) ,
לא עמד כי ה' הָדָפוֹ (ירמיה מ"ו ס"ו) , יֻהְדְּפֻהוּ
מאור אל חשך (איוב י"ח י"ח) . ובפיוט , גם
בנפעל , מוּן נֶהְדָּף (כתר מלכות לר' שלמה בן
גבירול) , מעמקי שאול נֶהְדָּפִים (סדר ב' שבועות) .

2) הָדַק , פ"י , במשנה . דומה לפעל
אדק , חדק , וענינו חבור
מצומצם ומכוון על ידי דחיקה ותחיבה ,
פֶּסטאַנשליעסטען , прикрѣплять . ושמושו
בבנין פיעל , הִדּוּק הוה מהודק (פסחים
דף ק"ט ע"ב) .

2) הַדּוּק , שם . דבר שמהדקים בו , וכן
בְּהַדּוּק הקרויה (כלים ג' ה') ,
וי"ג חדוק . לפי המפרשים ענינו למוד או
עגול של ברזל שנותנים על הדלעת היבשה
ששואבים בה מים שלא תשבר . והנראה
שענינו תחיכת דלעת שמהדקים בה נקב
וחור , וכמו שאמרו : מעשה בענבול באחד
שנפחתה גולגלתו ועשו לו הַדּוּק של קרויה
וחיה (חולין נ"ז ע"ב) , (לפי גרסת הערוך) .

א) הָדַר , פ"י . עקרו כנראה נשיאה
והרמה , אויפהעבען , эрһебэн ,
возвышать, поднимать . ובא במובן
המוסרי ע"ד הפעל נשא , הערפֿאָרהעבען , הער-
פֿאָרציהען , вознесить, благопріятствовать, уважать
פני זקן (ויקרא י"ם ל"ב) , ולא תֶהְדַּר פני גדול
(שם שם ס"ו) , וקודם לו לא תשא פני דל
(ועיין נשא) . ובחסרון השם פנים , ודל לא
תֶהְדַּר בריבו (שמות כ"ג ג') . ובבינוני פעול ,
זה הָדוּר בלבושו (ישעיה ס"ג א') נשא ומרומם
בלבושו , эрһабэнъ , פֿרעכטיג , величествен-
ный, великолѣпный . מן , עז וָהָדָר לבושה
(משלי ל"א כ"ה) (ועיין הָדָר) .
הנפעל , מן הקל , פני זקנים לא נֶהְדָּרוּ
(איכה ה' י"ב) , געאַכטעט , פֿערשאַמט ווערדען ,
быть уважаему, пощажаему . ובתפלה ,
וְנֶהְדָּר בכבוד על המרכבה , כמו נאזר
בגבורה . ובארמית שבמקרא גם בפעל
בהוראת שבח והלל , ריהמען , פֿריזען , לאָבען
славить, прославлять, хвалить .
וּמְהַדַּר (דניאל ד' ל"ד) , ולחי עלמא שבחת
וְהַדְּרַת (שם שם ל"א) . ומזה במשנה , לְהַדֵּר
לברך (פסחים י' ה') . ובמובנו הפשוט , שלא
יהא קרבן חוטא מְהוּדָּר (תוספתא סוטה א' ז') .
ובע"א , וְהַמְהַדְּרִין נר לכל אחד ואחד
וְהַמְהַדְּרִין מן הַמְהַדְּרִין (שבת כ"א ע"ב)
מתחבבי המצות (ועיין הדר ב') .
ההתפעל , במובן פעל מדומה , זיך
возноситься, вели- ערהעבען , נראָסטשטעללען ,
чаться . אל תִּתְהַדַּר לפני מלך (משלי כ"ה
ו') . והכפל , ובמקום גדלים אל תעמד .

ובדברי חז"ל כפעל חוזר ע"ד הנפעל, הוא לבדו מִתְהַדֵּר בעולמו (פדר"א). ובפיוט, וְנִתְהַדַּרְתָּ ונתאדרת (סלוק ליום ב' ש"פ).

הָדָר, ש"ז. א) גדולת כח וגבורה, мaкaб, могущество, сила, величие, שמאַרקע. בכור שורו הָדָר לו (דברים ל"ג י"ז), שעורו הדרו כהדר בכור שור בענין הכח והגבורה. והכפל, וקרני ראם קרניו, קול ה' בְּהָדָר (תהלים כ"ט ד'). והקודם לו קול ה' בכח, וי"ת בשבחורא, מענין זיו וזהר, блескъ, גלאַנץ. הָדָר הוא לכל חסידיו (שם ק"ד ב'), וענינו כח וגבורה נתן ה' לכל חסידיו לעשות נקמה בגוים וגו'. ובא נרדף עם עֹז, עֹז וְהָדָר לבושה (משלי ל"א כ"ה), (ועיין הדר ב'). ומזה כנראה, לא תאר לו ולא הָדָר (ישעיה נ"ג ב'). ומפרש, נבזה וחדל אישים, כנגד, לא תאר לו, איש מכאבות וידוע חלי כנגד ולא הדר לו (עיין להלן). ובסמיכות, וּמֶהְדַּר גאנו (שם ב' י'). ונרדף עם הוד, הודך הָדָרֶךָ (תהלים מ"ה ד'), ומוסב אל הקודם, חגור חרבך על ירך גבור. ומזה ב) גדולת מעלה ורוממות, ערהאַבענהייט, גראַסטע, מאיעסטאָט, величие. ונרדף עם הוד, הוד וְהָדָר פעלו (שם ק"א ג'), והוד וְהָדָר תלבש (איוב מ' י'). ועם כָּבוֹד, וכבוד וְהָדָר תעטרהו (תהלים ח' ו'). ובא, הֲדַר כבוד הודך (שם קמ"ה ה'), וכבוד הֲדַר מלכותו (שם שם י"ב). ג) יופי טבעי, שׁאָנהייט, פּראַכט, краса, благолѣпие. הֲדַר הכרמל (ישעיה ל"ה ב'). ומזה לדעת המפרשים, לא תאר לו ולא הָדָר (שם נ"ג ב'), ועם זה קשוט ועֲדִי, שמוקק, צירדע, украшение. בְּהָדְרֵי אשר שמתי עליך (יחזקאל ט"ז י"ד). ובהשאלה, וַהֲדָרֵי זקנים שיבה (משלי כ' כ"ט). ועד"ש עטרת תפארת שיבה (שם ט"ז ל"א), מעל עלליה תקחו הֲדָרֵי (מיכה ב' ט'), בנוי לאם העוללים שהיא תפארתם וכבודם, ע"ד ותפארת בנים וגו' (משלי י"ז ו'). ויו"ד הדרי נוסף ליופי המליצה; ובא בהשאלה לנכבדים שבעם בנגוד אל החמון, דער אַדעל, דיא פֿאָרנעהמען, знать. וירד הֲדָרָה והמונה (ישעיה ח' י"ד) ע"ד הוראת השם כבוד, והוא כפל הקודם, וכבודו מתי רעב והמונו צחא צמא. ובא בסמיכות הדבוי, עמך נדבות ביום חילך בְּהַדְרֵי קדש (תהלים ק"י ג') ענינו כמו בהדרת קדש, ומוסב אם על יופי סדר הליכת אנשי המלחמה לצבא, או על אמץ רוחם שמופלאים בקדושה, אים הייליגען פֿייערליכקייט, въ священномъ торжественномъ шагѣ. (עיין הֲדַר ב).

הָדַר, ש"ז. כבוד ורוממות מעלה, וויירדע, מאַיעסטאָט, величіе. הֲדַר מלכות (דניאל י"א כ').

1) הֲדַר, בארמית שבמקרא מעין הקודם, ויקרא וְהַדָּרָא יהב (שם ה' י"ח), וליקר הֲדָרִי (שם ד' כ"ז), (עי' הֲדַר ב).

הֲדָרָה, ש"נ. א) כח וגבורה, кpaсота, мaкaб, сила, могущество. ברב עם הַדְרַת מלך (משלי י"ד כ"ח), והפכו ובאפס לאים מחתת רזון. ולפי המוסכם ענינו ב) כבוד ותפארת, פּראַכט, гpaдъ, слава, величіе. ובסמיכות לשם קדש במובן המוסרי, השתחוו לה' בְּהַדְרַת קדש (תהלים כ"ט ב'), ומהללים לְהַדְרַת קדש (דהי"ב כ' כ"א). ולדעת חכמינו ז"ל הוא כמו בתדרת קדש.

2) הֲדוּר, שם, בגמרא. במובן כבוד, והדרת פני זקן, איזהו הָדוּר לא ישב במקומו (קדושין ל"ב ע"ב), עהרבייטונג, почтеніе. בְּהָדוּר מצוה עד שליש במצוה (ב"ק ס' ע"ב), פֿערעהרען, почитаніе.

ב) הָדַר, ארמית, פעו"י. יסודו דור, בענין היקף וסבוב קרוב לפעל חזר (בחלוף ה"א בח"ת ולי"ת בזי"ן) ודומה לו בהוראתו שיבה למקום שיצאו ממנו, צוריקקאָמען, возвращаться. עד שובך אל האדמה (בראשית ג' י"ט). ת"י עד דתהדור. ומזה לדעת רש"י וליקר מלכותי הֲדָרִי (דניאל ד' ל"ג). ורגיל הרבה בתלמוד בקל ובפעל, מֶהֱדַּר אפיה (ברכות ו' ע"ב). ובענין חזרה של תרטה, הָדַר ביה רבא מהך (שבת ק"א ע"ב), אַבשטעהען, отказать-ся. ובחזרה של הוספה, וויעדערהאָללען, по-вторять. מֶהֱדַּר תלמודיה (ברכות ל"ח ע"ב). ובאפעל בענין השבה, צוריקגעבען, возвратать. לְאַהֲדוּרֵי ממונא למריה (ב"ק

ק"ד ע"א). וכמו כן בענין סבוב, אַהֲדוּרֵי אפתחא (שבת קנ"א ע"ב), להחזיר על הפתחים. ומזה, מְסַהֲדוּרֵי מילי (ברכות נ"א ע"ב), הרוכלים המחזירים למכור סחורותיהם, коробейники, разносчики. ומזה לדעת הערוך כרוכות הדורות (חולין נ"ט ע"ב) עגולות, рогатые, круглое. ולפנינו הדורות בחי"ת. ומענין הסבוב והחזרה יצא לענין ההשתדלות והשקידה, הולך וחוזר והולך למצא הפצו, обращать, נאכנעהען, זיך אים עמואם בעשפרעבען, ca, стараться. הוה מְהַדַּר מר אמשחא (שבת כ"ג ע"א). ויתכן שמזה, המהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין וכו' (שם כ"א ע"ב). ולדעת הג"מ שי"ר נמצא הפעל הדר בקצת מהוראותיו הנ"ל גם במקרא, עז וָהָדָר לבושה (משלי ל"א כ"ה), כנוי לבגד רחב המקוף ומסבב את כל הגוף, מקביל אל הקודם, כי כל ביתה לבוש שנים (שם כ"א). וכן, עמך נדבות ביום חילך בְּהַדְרֵי קדש (תהלים ק"י ג') בגדי קדש של הכהנים הגדולים שמכסים ועוטפים את כל הגוף (עין השחר שנה ג' עמוד 39). ולדעתנו איפשר לפרש במובן זה, זה הָדוּר בלבושו (ישעיה ס"ג א'), בבינוני פעול מעוטף הגור ונאזר בלבושו, כדרך שמתעטפים בעלי המלחמה היטב בלבושיהם הרחבים ומתאזרים באזור לחזוק ידיהם ומתניהם במלחמה, וזהו שאמר אחר כך, צעה ברב כחו. ולא רחוק לשער עוד שמזה נגזרה הוראת הפעל הדר בעברית בענין הבח והעצמה, לפי שהסבוב והקפול הבריכה והקשירה הן הן סבות העיצום והחזק, (עין ארר, אזר, אלם, כרך).

הָדָר, שם. מין עץ, פרי עץ הָדָר (ויקרא כ"ג מ'). לפי הקבלה הוא אתרוג, ובטעם השם, אמר הרמב"ן שהוא מענין יופי והדור, קרוב לשם אתרוג בארמית ששרשו ר ג ג, והוראתו חמדה ותשוקה לדבר נחמד. והנראה לנו שהוא מן הדר בארמית בענין סבוב והיקף, והתיחד למין הפרי הזה שהוא כדורי ועגולי. ועל דרך שהתיהד השם חָזוּר מפעל חזר בארמית, אל התפוח, וגם האתרוג נקרא בלשונות העמים בשם תפוח גן עדן, פּאַראַדיז-אַפּפֿעל, райское яблоко. וגם חז"ל שאמרו בפירוש השם הָדָר ע"ד הדרש שדר באילנו משנה לשנה (סוכה ל"ה ע"א) גם המה גזרו אותו משרש דור בהוראת הקפה וסבוב.

הָדוּר, שם. לא נמצא כ"א ברבוי ורק פעם אחת במקרא, וַהֲדוּרִים אישר (ישעיה מ"ה ב') י"ת שוריא. והוא לדעת רש"י מענין סבוב והיקף, החומות המקיפות את העיר. ורש"י מטעם עצמו פירש, שענינו ארחות עקלקלות הולכות ומתעקמות, פֿאר-וויקקעלטע וועגע, запутанныя стези. והנראה כדעת האומרים, שהוא שם קבוצי, רוכסי הדרי סלעים הולכים ומתגלגלים ומשתלשלים זה מזה, פֿעלזיגע געבירגע, скалистая цѣпь горъ. לעואזל המדברה (ויקרא ט"ז י') ת"י באתר תקוף וקשי במדברא דהוא בית הדור. ובמשנה, בית הדוחו (יומא ו' ח'), והנכון להגיה על פי התרגום בית הדורו, וחבורו לשם בית הוא ע"ד בית גלגול (עיין גלגל). ובגמרא, דזרע בהדורי (בבא בתרא י"ב ע"א). ופרש"י ארץ קשה ויש בה מעלות ומורדות.

2) מַהֲדוּרָא, בגמרא, שם. העברה על פני נושאים למודים בהיקף הענינים, מַהֲדוּרָא קמא דרב אשי וכו' מַהֲדוּרָא בתרא דרב אשי (ב"ב קנ"ז ע"ב). ופרש"י רב אשי חי ששים שנה, ובכל שנה מחזר למודו, וכשהגיעו שלשים שנה סיים כל למודו, וכן עשה בשלשים שנה אחרונים. ובגמרא ירושלמית נקראת מחזירה (עיין חזר). ומזה נהגו האחרונים לקרוא בשם מַהֲדוּרָא הוצאת ספר בדפוס, מהדורא ראשונה, מהדורא שניה, אויפֿלאַגע, издание. הֲדַרְעֶזֶר, שע"פ. (עין הַדַּרְעֶזֶר).

הָהּ, מלת הקריאה ליגון וצער, והיא הברה טבעית, הָהּ ליום (יחזקאל ל' ב'), אָ! וועה! o! увы! ומזה בתוספת אל"ף אֲהָהּ (עין שם).

הוֹ, מלת הקריאה ליגון וצער, והיא הברה טבעית, אָ! וועהע! o! увы! ובכל הוצות יאמרו הוֹ הוֹ (עמוס ה' ט"ז).

ומזה בתוספת יו"ד הוֹי ובאל"ף אוֹיָה.

הוּא, הִיא, מלת הגוף לנסתר ולנסתרת, יסודה אות ה"א בהברתה הטבעית, כסימן הקריאה, ועם זה סימן ההודעה והיחוד, ועקרו בנראה הוּ, ומשתנה להוראות המין והמספר ע"י חלוף התנועות והוספות אותיות הכנוים. ולפי הנראה, היתה תמונתה בתהלתה הוּא משותף לזכר ולנקבה, וכן באה כמה פעמים במקרא וביחוד בתורה, ואין הבדל ביניהם כי אם בנקוד כמו שנמסר על זה במסורה, ובהמשך הזמן הבדילו ביניהם גם בכתב, הוּא, עי, זיא, ona. הִיא, זיא, onъ. וברבוי, הֵם הֵמָּה לזכרים, הֵן הֵנָּה לנקבות, והשתמשו בהן בהוראות שונות קרובות זו לזו: א) בענין ההודעה והגבלת הגוף הנסתר הנודע והנזכר במאמר כעין מלת הכנוי הרומז זֶה, זֹאת, ואין ביניהם כי אם שמלות הוּא, הִיא, ודומיהן מתיחסת אל הנודע כבר, ומלת זֶה אל מי שמודיעים אותו בשעת המאמר, כי הוּא זֶה (שמות כ"ב ח'), הוּא היה אבי ישב אהל (בראשית ד' כ'), הֵמָּה כרעו (תהלים כ' ט'). ובא, והיה אשר אמר אליך זֶה ילך אתך הוּא ילך אתך (שופטים ז' ד'), ובגוף סתמי, הוּא אשר דבר ה' (ויקרא י' ג'). וכמו כן בכוונה ליחד ולמעט אחרים, הוּא יורשך (בראשית ט"ו ד'), נור ער, только onъ. וכן לרבוי, והבל הביא גם הוּא (שם ד' ד'), איך ער, и onъ. וליחוד עצמות הגוף, הִיא נתנה לי מן העץ (שם ג' י"ב), זיא זעלבסט, ona сама. ובכפל לחזק הענין, וְהִיא גם הִיא (שם כ' ה'). ובמובן זה בא גם עם שם העצם, ועבד הלוי הוּא (במדבר י"ח כ"ג), לכן יתן ה' הוּא לכם אות (ישעיה ז' י"ד). וכן עם כנוי הרומז, הוּא הלילה הזה (שמות י"ב מ"ב), כמו בעצם היום הזה (שם שם נ"א). וכן עם אות היחס, וּמֵהֶם מן בני ישראל (דהי"א ד' מ"ד), ורגיל הרבה בלשון ארמית. ובמובן זה בא גם ביחוס אל המדבר בעצמו, וְהוּא כרקב יבלה (איוב י"ג כ"ח), שעורו ואני כשאני לעצמי אני אבלה כרקב. ובמשנה, ברמז לגוף סתמי, בשלשה וְהוּא, בעשרה וְהוּא (ברכות ז' ג'),

כל שֶׁהוּא עיקר ועמו טפלה (שם ו' ו'), קרקע כל שהוא (פאה ג' ז'). ב) להחלטת תאר או פעולה לעצם ידוע, אחרי שם העצם או אחרי שאר מלות הגוף, פישון הוּא הסבב (בראשית ב' י"א), חדקל הוּא ההלך (שם שם י"ד) וכמו כן כשהנשוא הוא גם כן שם עצם, והנהר הרביעי הוּא פרת (שם), ענינו הוא הנקרא פרת, ה' הוּא האלהים (מ"א י"ח ל"ט) ענינו ה' הוא מי שנחזיק אותו באלהות, אנכי אנכי הוּא מנחמכם (ישעיה נ"א י"ב), אתה הוּא מלכי (תהלים מ"ד ה'), ואתה הוּא נקה תנקה (ירמיה מ"ט י"ב). ובתפלה, אתה הוּא אלהים. וכן, מי אפוא הוּא הצד ציד (בראשית כ"ז ל"ג), מי הוּא ירשיעני (ישעיה נ' ט'). ובחסרון הנשוא, ואתה הוּא ושנותיך לא יתמו (תהלים ק"ב כ"ח), ענינו אתה הוא בעצמך קיים תמיד, דוא ביסט איממער דער זעלבע, ты всегда останешься тѣмъ-же. או טעמו אתה הוא מי ששנותיך לא יתמו, ואת אחרונים אני הוּא (ישעיה מ"א ד'). ובא, קטן וגדול שם הוּא (איוב ג' י"ט), הם כאחד, הקטן הוא כגדול ולהפך. וביחוס אל שמות הזמן יבוא עמו על הרוב ביחס הודעה אחד, ביום הַהוּא (בראשית ט"ו י"ח), אם זעלבען טאגע, въ тотъ же день. וימצא בשנה הַהִיא (שם כ"ו י"ב). ועל המעט ביחס אחר, בלילה הוּא (שם ל' מ"ו). ובדברי נבואה יורה, הזמן המיועד לעתיד או הידוע בענינו בעבר, בעת הַהִיא (מיכה ג' ד'), ונשגב ה' לבדו ביום הַהוּא (ישעיה ב' י"ז). ובא, מן הוּא והלאה (שם י"ח ז'), שעורו מהיום ההוא מקדם קדמתה. ג) בסגנון מליצת השיר תבוא מלת הוּא ביחוד אל השי"ת, אני אני הוּא ואין אלהים עמדי (דברים ל"ב ל"ט), גם מיום אני הוּא (ישעיה מ"ג י"ג), כחשו בה ויאמרו לא הוּא (ירמיה ה' י"ב), ענינו לא הוּא אלהים, אני הוּא ראשון וגו' (ישעיה מ"ח י"ב), גם הוּא לי לישועה (איוב י"ג מ"ו). ובא בחבור לשם אחר בשמות עצמים פרטים, אביהוּא, אליהוּא, שהם כעין אביהו, אליהו, ובדומה (עיין אביה). וכלל שמות הגוף יכלול גם השם הוּא את דבור המציאות היה, הוּא אדני (בראשית כ"ז ס"ח), ער איז

מין הערר, онъ есть мой господинъ.
כי עקרה הוא (שם כ"ה כ"א), אשר לא טהורה הוא (שם ז' ב'), שבע שנים הנה (שם מ"א כ"ז). ובא מפורש, יהיו שבע שני רעב (שם שם כ"ז), מה הנה (שם כ"א כ"ט), מי הוא זה (אסתר ז' ה'), גם אתם כושים חללי תרבי הנה (צפניה ב' י"ב).

הו, כפי הנראה לנו היא מלה יסודית של ההברה הטבעית של נשימת שאיפת האויר, שהוא סימן מציאות החיות בבעלי החיים, וממנה נגזר הפעל הָוָא, הָוָה. ובימים מקדם התיחדה אצל בני עבר לשם העצם הנעלה שהוא החי הנצחי ובהשתלמות המושגים השתלם גם השם הו לשם יְהוָה (שנקרא שם המפורש), כמו שנגזר מן השם הקדום אֵל השמות אֱלוֹהַּ אֱלֹהִים (עיין שם), והשם הקדמון הו פנה מקומו לפני השם הנגזר ממנו, ולא נשאר כי אם בהרכבת שמות עצמים פרטים, הוֹם, הוֹשַׁע ובדומה, וכמו שיתבאר במקומם. ועל הרוב בתוספת יו"ד (מן השם המפורש) על השם הו, יְהו, הוֹשַׁע, יְהוֹשַׁע, וכמו כן בחסרון הה"א, יְהוֹחָנָן, יוֹחָנָן. ובמשנה אמרו: אֲנִי וָהוּ הושיעה נא (סוכה ד' ה'). וכנראה מזה היה השם הו, ידוע אצלם כאחד מן השמות הקדושים (ועי' אני).

1) הָוָא, הָוָה, פ"ע ארמית. ועל המשקל העברי הָוָה, יסודו הָו. נגזר מהברה הטבעית של אות ה"א בנשימת שאיפת האויר שהוא סימן מציאות החיות בבעלי חיים, והונח להוראת המציאות בכלל, זין, быть. ותתחדשות המציאות, werden, стать. בארמית שבמקרא, בא מחובר על הרוב אל פעל אחר הבא בבינוני בטעם פעל המציאות, הָוָא עבד (דניאל ו' י"א) (באל"ף) היה עושה, ועינינו עשה, וזה בסגנון הספורי, מהלך הָוָה (שם ד' כ"ז) (בה"א), די הָוָת שניה (שם ז' י"ט), חזה הָוֵיתָ (שם ב' ל"א), שלה הָוֵית (שם ד' א'). והמקור עם למ"ד, לְהָוָא שמה די אלהא מברך (שם ב' ד'), לֶהֱוֵה וגו' מדרך (שם ד' כ"ב), מתנתך לך לְהָוֵיָן (שם ה' י"ז), והעתיד תֶּהֱוֵא תקיפא (שם ב' מ'). וגם במקרא נמצאו שתי פעמים במשקל זה, כי לשלג יאמר הֱוֵא ארץ (איוב ל"ז ו') שירד ויהיה על הארץ, מקום שיפול העץ שם יְהוּא (קהלת י"א ג'), תמורת יֶהֱוֶא. ובא גם על המשקל העברי קצת פעמים במקרא (עיין הוה), אך רוב שמושו בעברית בחלוף הוי"ו ביו"ד היה (עי"ש).

הוד, ש"ז. א) עקרו בנראה זהר זיו, блескъ, свѣтъ, גלאַנץ, ליכט, העללע, сіяніе. ויהי כזית הודו (הושע י"ד ז'), בשם זית במקום זה יובן השמן היוצא מן הזית המאיר כשמדליקין אותו, ושעל כן נקרא ג"כ יצהר, ככה שמים הודו (חבקוק ג' ג'). והכפל, ותהלתו מלאה הארץ (ועיין הלל). ובא, על אלוה נורא הוד (איוב ל"ז כ"ב) כמו הוד נורא, וכוסב על הקודם, מצפון זהב יאתה, שהוא כנוי מליצי אל אור השמש, אשר תנה הודך על השמים (תהלים ח' ב'), רומז אל אור המאורות. ובהשאלה, ונתתה מַהוֹדָךְ עליו (במדבר כ"ז כ'). וכפירוש"י זה קירון אור פנים שהיה למשה. וכוזה ב) תפארת, יופי וגדולת כבוד המיוחס אל הש"י ונדרף עם הדר, פראַכט, מאַיעסטאָט, великолѣпіе, величіе (תהלים צ"ו ו'), הוד והדר לפניו (שם ק"ד א'), והתפארת והנצח והַהוֹד (דה"א כ"ט י"א). ג) כבוד מלכות, מאַיעסטאָט, величество. ויתן עליו הוד מלכות (שם שם כ"ה), והוא ישא הוד (זכריה ו' י"ג), הוי אדון והוי הדה (ירמיה כ"ב י"ח), בה"א תמורת וי"ו. ומזה בנראה, כסום הודו במלחמה (זכריה י' ג'). רש"י פירש אשר נבר הודו במלחמה, והת' ארנהיים תרגם פראַכטפֿאַסטע. והשם הודו מוסב אל הש"י, סום הוד שלו, וזה מסכים עם הטעמים, ויש להוסיף על זה, שסום ההוד נקרא הסום המיוחד לרכיבת המלך או אשר רכב עליו ביום אשר נתן כתר מלכות בראשו (עיין אסתר ו' ח'). ד) כח הגופני, והבריאות, שטאַרקע, קראַפֿט, сила, могущество. פן תתן לאחרים הודך (משלי ה' ט'), וְהוֹדִי נהפך עלי למשחית (דניאל י' ח'), או שהוא כנוי ליופי, שׂאַנהייט, красота. cota. ובא גם ה) בענין הַד, רעש, קול

גדול, והשמיע ה׳ את הוֹד קולו (ישעיה ל׳ ל׳), שאל, האל, звукъ. ומזה, הוֹד נתרו איבה (איוב ל״ט כ׳), קול עטישותיו, гнѣвное, раженіе. (ועיין איבה). ולמצוא מקור אל שני השרשים האלה הַד הוֹד יתכן לאמר שעקרם הד בהוראת שבירה, בקוע ופצוץ כהוראתו בערבית, שפאלטען, צערשפאלטען, צערשטעפען, разсѣкать, разрубить. ומזה הבקע האור ובקיעת הקול באויר, כמו שמצאנו שני המושגים האלה כאחד בשרש בקע ע״ש, (ועיין ידה).

3) הוד, בחכמת הקבלה, שם. אחת מעשר ספירות.

הוֹד, שע״פ. מבני אשר (דהי״א ז׳ ל׳).

הוֹדַוְיָה, שע״פ. א) בן הסנאה מבני בנימין (שם ט׳ ו׳). ב) מן הלוים עולי הגולה (עזרא ב׳ מ׳), ובנחמיה (ו׳ מ״ג) הודיה בקרי ובכתיב הודה. ג) מבני חצי שבט המנשה (דהי״א ה׳ כ״ד).

הוֹדַוְיָהוּ, שע״פ. מבני זרבבל (שם ג׳ כ״ד) ובכתיב הודיהו.

הוֹדִיָה, שע״פ. א) מן הלוים המבינים לתורה במעמד עזרא (נחמיה ח׳ ז׳), ובכריתת האמנה (שם ט׳ ה׳, י׳ י״א). ב) מן הלוים התתומים על האמנה (שם שם י״ד). ג) מגדולי העם התתומים על האמנה (שם שם י״ט). ד) מבני כלב (דהי״א ד׳ י״ט).

הָוָה, פ״ע. עקרו ארמית, הֲוָא, הָוָה) במשקל לשון עברית, ולא נמצא כי אם קצת פעמים במקרא בבנין הקל, בדרך הצוי והבינוני בענין חדוש פעולה ומציאות, זין, ווערדן, быть, стать. הָוָה גביר לאחיך (בראשית כ״ז כ״ט), הֱוֵי סתר למו (ישעיה ט״ז ד׳). ובבינוני, אתה הָוֶה להם למלך (נחמיה ו׳ ו׳) והוא ע״ד ל׳ ארמית. ובמשנה, וְהָוָה להן לזבל (ע״ז ג׳ ח׳), והיוקר הָוָה (שה״ש ב׳ י״ד). ובא, כי מה הָוָה לאדם (קהלת ב׳ כ״ב) טעמו מה יתחדש לו לאדם. ואיזה יש או קיום יתעצם לו, וואס קאָמט איהם צו? что бываетъ человѣку? יקרה לו, וואס ווירד איהם, что будетъ ему. ולא נמצא יותר במקרא. ובמשנה, כל הישוב כלו אינו הָוָה אלא שעה אחת ביום (פסחים צ״ד ע״א). וכן בענין מעשה שהיה, פאַקט, событіе, фактъ. לא דברו חכמים בקצור אלא בְּהָוָה (יבמות פ״ז ב׳), לא דברו בשיורא אלא בְּהָוָה (ערובין א׳ י׳), כך היה מעשה. וכן לענין המצוי והוה תמיד, שדבר חכמים בְּהָוָה (ב״ק ה׳ ו׳), גע- וואָהנליכעס, обыкновенное. שדברו חכמים בְּהָוָה (שבת ו׳ מ׳). ובדב״א ענינו, כל נברא מיצורי עולם, ענטשטאנדענעס, происхо- дившее. כל הָוָה נפסד (מורה נבוכים א׳ ע״ב). והשתמשו בו גם בפעל מְהַוֶּה. ובהתפעל, מִתְהַוֶּה (שם).

הַוָּה, ש״נ. הוראתו הראשונה כנראה שאיפה ונשימת רוח במובן הטבעי והמוסרי. ומזה א) נשיבת רוח חזק מזיק, שטורם, буря. ובא על משקל הרבוי, עד יעבר הַוּוֹת (תהל׳ נ״ז ב׳) וכתרגומו אתרגושא, מדבר הַוּוֹת (שם צ״א ג׳). והוא כפי הנראה, הרוחות הרעות המביאות חליים רעים לעולם. ומזה בהשאלה כל צרה גדולה, אונגליקק, несчастіе. הַוּוֹת לאביו בן כסיל (משלי י״ט י״ג), וכן איד ופגע רע, אונהיל, злополучіе. גם ביחיד, לו שקל ישקל כעסי וַהַוָּתִי (איוב ו׳ ב׳) בקרי והכתיב והיתי ביו״ד, וכן, לְהַוָּתִי יועילו (שם למ״ד י״ג). ב) דומה לשם אַוָּה תשוקה גדולה להשגת דבר מה, כי המשתוקק ומשתדל להשיג חפצו הוא כמו שואף רוח ומתנשם נשימות מהירות ותכופות, שנויבען, שנאַפפען, שטרע- בען, пихтѣніе, стремленіе. ומיוחד לתשוקה רעה לבצוע בצע ולהרע לזולתו, וַהַוַּת רשעים יהדף (משלי י׳ ג׳) במליצת לשון נופל על לשון, שאיפת רוח של הרשעים יהדף הרוח (עיין הדף) ותרגומו וקנוניא דרשיעא, הרבוש שהרשעים רוכשים להם בשאיפת חמדתם, וכן, יעז בְּהַוַּת נַפְשׁוֹ (תהלים נ״ב ט״ו), והגדול דבר הַוַּת נפשו (מיכה ז׳ ג׳), איננו בוש לפרסם שאיפת נפשו ותשוקתו הרעה, וּבְהַוַּת בגדים ילכדו (משלי י״א ו׳), שעורי הבוגדים ילכדו בהותם ע״ד בגאות רשע ידלק עני. ומזה ג) מחשבות און ומרמה ונכלי רשע, ליסם, טריק, באָזעם,

יסודו הוֹ (עיין שם). ונקרא בדברי חז"ל שם המיוחד או שם המפורש ולא כשהוא נכתב הוא נקרא.

הוֹי, עקרו הו, מלת הקריאה א) לצער ויגון, אֲ וועה! увы! axть!, הוי גוי חטא (ישעיה א' ד'), הוי אחי והוי אחת (ירמיה כ"ב י"ח) ודומה לאוי באל"ף. ב) לאזהרה ולהתעוררות, הוי מניעי בית בבית (ישעיה ה' ח'), הוי ארץ צלצל כנפים (שם י"ח א'). ולדעת הרשד"ל עיקר ענינו קריאה והתחלה לתוכחה, ורק בירמיה ויחזקאל בא לקריאת צער ויגון.

1) **הוֹךְ**, ארמית. כמו הלך בעברית, והמקור מֶהָךְ, עד טעמא לדריוש יְהָךְ (עזרא ה' ה'), לְמֶהָךְ לירושלם (שם ז' י"ג). ושמושו הוא כשמוש הפעל ילך בעברית, שאיננו בא כי אם בעתיד, והעבר יאמר בפעל הלך, כן בארמית וכן בעברית.

הול, (עיין הלל).

הום, פעו"י. עקרו כנראה הברה טבעית של בעלי החיים דומה לקול נשיבת הרוח, והוא יסוד לפעל המה, הם. הקל א) עומד, המיה ושאון, טאָבן, לאָרמען, шу- мѣть. הֲהָמוֹן מאדם (מיכה ב' י"ב), ישמיעו קול המיה מהמון אדם רב, ובא תמורת הֲהוֹמָה. ב) יוצא, הרעשת קול להביא זולתו במבוכה, שהוא כמו נרעש ונרגז ממקומו, פֿערוויררן, אין פֿערוויררנישס זעמצן, оглушать, привести въ смятеніе. וְהָמָם מהומה גדלה (דברים ז' כ"ג). ולא נמצא יותר במקרא בפעל (ועיין המם).

הנפעל, ענינו היות נרגז מהמית שאון ומבוכה, אין פֿערוויררנישס נעראַטהען, смущаться. אין לאָרם, געשרייי ערהעבען, אנמבריזון, поднять шумъ, взволноваться. וַנֶּהֱמַם הארץ (ש"א ד' ה'), וַנֶּהֱמַם הקריה (מ"א א' מ"ה).

ההפעיל, השמיע קול נהימה משבר רוח, יללה, זיפֿצן, יאַמערן, קלאָגען, вздыхать, рыдать, вопить. אריד בשיחי וְאָהֲמָה (תהלים נ"ה ג').

מְהוּמָה, שמ"נ. המיה ומבוכה, ווירונג, פֿערוויררונג, тревога, смятение, лукавство, злоба (תהלים נ"ה י"ב), לשון הַוּוֹת (משלי י"ז ד') (עיין און), היחברך כמא הַוּוֹת (תהלים צ"ד כ'), תאר מליצי לכמא של שופט רשע.

הַוָּה, ש"נ. פגע רע, הבא פתאום כסער מתחולל, שטורץ, гибель. שתי פעמים במקרא, ותפל עליך הַוָּה (ישעיה מ"ז י"א), הַוָּה על הַוָּה תבא (יחזקאל ז' כ"ו).

הוֹם, שע"פ. מלך הברון ביומי יהושע (יהושע י' ג'), והוא שם מורכב הוֹ הָם, (עיין הָם).

2) **הֲוָיָה**, בדחו"ל, ש"מ. בענין מציאות, דאַזיין, существованіе, бытіе. אע"פ שהוותו בארץ אין בריותו אלא מן השמים (ב"ר י"ב) נתן לה הֲוָיָה (שה"ש ו' ד'). ובפיוט, אין עוד זולת הֲוָיָתֵךְ (שיר היחוד). ובהלכה אמרו: ויצאה והיתה מקיש יציאה לַהֲוָיָה (קדושין ה' ע"א). ובמחקר מציאות מחודשת בַּהֲוָיוֹת והפסדות (מורה נבוכים א' ב') מכוונים אל הַהֲוָיָה (שם), חבלי ההעדר הקודם לַהֲוָיָתוֹ (בח"ע ח' ג'). ובתלמוד נמצא עוד בענין אחר:

2) **הַוָּיוֹת**, בגמרא, שם. הַוָּיוֹת דרב ושמואל (תענית כ"ד א'), הַוָּיוֹת דאביי ורבא (סוכה כ"ח ע"א). וכן בפעל, וְהַוֵּי בה מר (ב"ק ז' ע"א). לדעת הרשי"ר הוא מן הונא בארמית במובן שכל ותבונה. ומזה הויות, ענינים שכליים ופלפולים תריפים. והנראה שעקרו עברית במשמעות התרגשות והשתערות, כדרך שמתרגשים ומשתערים המפלפלים וע"ע בוויכוחיהם, ומצאנו בתלמוד בענין טענות וסברות בפלפולי הלכות לשונות בדומה לזה, כמו פירכא, תברא, מגדף, מתקיף, ועי' תוספת (כתובות ב' ע"א) בד"ה פשיט.

יְהוָה, שם הנכבד המיוחד לאל עליון בורא שמים וארץ המשגיח והמנהיג היחיד והמיוחד בדרכיו הנעלים, השם אשר הודיע בכבודו ובעצמו למרע"ה, ותתיחד השם בבחינת השגתתו הפרטית על בני ישראל. לפי המוסכם נגזר השם מן הפעל הוה, ויכלול כל זמני המציאות עבר הוה ועתיד, היה הוה ויהיה. ולדעתנו

вие . והמם מְהוּמָה גדלה (דברים ז׳ כ״ג), מְהוּמָה ומבוסה (ישעיה כ״ב ה׳), מפחד אויב ומחרב, מְהוּמָה ולא־הד הרים (יחזקאל ז׳ ז׳). ובסמיכות, מְהוּמַת מות (ש״א ה׳ י״א), וביחס אל גורם ומביא המהומה, מְהוּמַת ה׳ רבה (זכריה י״ד י״ג). ובמובן המוסרי, המית פועלי און, עושק ומרוצה, цзррисонанг, бар-вйрдунг, разстройство, безпорядокъ, потрясеніе, смятеніе . טמאת השם רבת הַמְּהוּמָה (יחזקאל כ״ב ה׳), מאוצר רב וּמְהוּמָה בו (משלי י״ז י״ט) וקודם לו, טוב מעט ביראת ה׳, מְהוּמַת רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמוס ג׳ ט׳).

הוֹמָם, שע״פ. מבני לוטן (דה״א ה׳ ל״ט), ובספר בראשית (ל״ו כ״ב) נקרא הֵימָם.

א) הון, ש״ז. יסודו הוה. בהוראת שאיפה ותשוקה. ומזה רכוש שהוא נקנה לרוב בעמל שאיפת רוח ושקיקה, фэрмёгэн, богатство, достояніе (משלי י״ג י״א) והוא לשון נופל על לשון (עיין הבל), את כל הון ביתו (שם ו׳ ל״א). ונרדף עם עשר, рейхтум, богатство . הון ועשר בביתו (תהלים קי״ב ג׳), הון עשיר (משלי י״ח י״א), נבהל לַהון איש רע עין (שם כ״ח כ״ב), מרבה הונו בנשך (שם שם ח׳), כבד את ה׳ מֵהונֶךָ (שם ג׳ ט׳). ובא גם ברבוי, ברוב הונֶךָ ומערביך (יחזקאל כ״ז ל״ג), סחורות הרבה שיש להם מחיר גדול, ундермёгэн, драгоцѣнности . ובהבור אל מלת השלילה, לא, בענין דבר שאין לו מחיר כל שהוא, תמכור עמך בְּלֹא הון (תהלים מ״ד י״ג), ундермёглих, безъ цѣны . על דרך בלא לחם. ובא במובן תה״פ בהוראת רַק, ארבע לא־אמרו הון (משלי ל׳ ט״ו), ואש לא־אמרה הון (שם שם ט״ז), рейхлих, гэнуг, достаточно, довольно גם באל״ף תמורת ה״א, מצאתי און לי (הושע י״ב ט׳) (ועיין אוֹן).

ב) הון, פ״ע. פ״א במקרא בהפעיל. וכנראה שגם הוא מיסודו של שרש הוה ובהוראת שאיפה ותשוקה לדבר, ועם זה התאמצות והתחזקות ביגיעה יתרה, שפרעבן, זיך אנשטרענגן, порываться, усиливаться . וַתָּהִינוּ לעלת ההרה (דברים א׳ מ״ג). ורש״י פי׳ לשון הננו ועלינו אל המקום (במדבר י״ד מ׳) הזדמנתם (עיין הן), ותרגום השמרוני, והתהויתו.

הוֹשָׁמָע, שע״פ. מבני יכניה־מלך יהודה (דה״א ג׳ י״ח).

הוֹשַׁע, שע״פ. א) בֶּן־נון, ובעת שליחת המרגלים קרא לו משה יְהוֹשֻׁעַ (במדבר י״ג ט״ז) במלוי השם לסימן חשיבות. ב) בן עזזיהו שר לשבט אפרים בימי דוד (דה״א כ״ז כ׳). ג) בן בארי נביא ה׳ בימי עזיה יותם וגו׳ מלכי יהודה (הושע א׳ א׳). ד) בן אֵלָה המלך האחרון למלכי ישראל (מ״ב י״ז א׳). ה) מראשי העם שבאו בחותמים על האמנה (נחמיה י׳ כ״ד).

הוֹשַׁעְיָה, שע״פ. א) משרי העם בימי ירמיהו (ירמיה מ״ב א׳, מ״ג ב׳). ב) מגדולי שרי העם בימי נחמיה (נחמיה י״ב ל״ב).

הוּת, פ״ע. פ״א במקרא בבנין פיעל, עד אנה תְּהוֹתֵתוּ (תהלים ס״ב ד׳) ר״ת מתרגשין, דומה שפירש מלשון הוה בטובן השתערות (ע״ש), шумѣть, поднимать, подыматься . והוא הגבון. וגם רש״י פירשו מלשון הוות אך בענין מחשבות מרמה. ובערבית בא הפעל התהת בענין דהיפה הדפה במובן הרע והזק לזולתו, ענינו דחיפה, הדפה. ולד״ק שרשו תתת.

הוֹתִיר, שע״פ. מבני בניימין המשורר ביחי דוד (דה״א כ״ה ד׳) (עי׳ הימן).

הָזָה, פ״ע. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, הַזִּים שכבים (ישעיה נ״ו י׳) ר״ת נייחן, шлюмпэрн, дремать . וי״ט שענינו דבר דברים שאין להם שחר מתוך השינה ובחום חלי הקדחת, фантазирен, бредить . וכן הוא בערבית בדל״ת רפה, הדה. ומזה בדב״א:

3) **הֲזָיָה**, ש״ט. דברי חלומות או חקירות של תהו שאין להם יסוד בשכל, הַהֲזָיָה העצומה אשר יָהֲזוּ (מהקדמת מו״נ).

הַי, מלת הקריאה ליגון וצער, קנים והגה יָהִי (יחזקאל ב׳ י׳) ובחלוף ה״א לאל״ף אִי (ע״ש), клагенгшрейа, вопль .

הִיא, מלת הנוף ליהודה נקבה נסתרת, וכמנה: הֵן, הֵנָּה, לרבות נסתרות, ביסודה ובהוראותיה דומה למלת הוּא (ע"ש). ובאה על הרוב בהוראת מין סתמי, ע"ד מלת כנוי הרומז, זאת, מאת ה' היתה זאת הִיא נפלאת בעינינו (תהלים קי"ח כ"ג).

הֵידוֹת, (עיין ידה).

הָיָה, פ"ע. דומה אל הָוָה (עי"ש) ועיקר הוראתו מציאות הנשיכה, שהיא סימן החיות בבעלי חיים, ומזה מציאות כל בעל חי בעולם בזמן מן הזמנים, ועם זה סתם מציאות כל נמצא, זיין, быть. הנפילים הָיוּ בארץ (בראשית ו' ד'), לאדם שֶׁיִּהְיֶה אחרי (קהלת ב' י"ח). והמקור, לא טוב הֱיוֹת האדם (בראשית ב' י"ח). ובבחינת המציאות במקום, פֹּאַרהאנדען זיין, cy-ществовать. טרם יִהְיֶה בארץ (שם ב' ה'), בעדן גן אלהים הָיִיתָ (יחזקאל כ"ח י"ג), איפה הָיִיתָ ביסדי־ארץ (איוב ל"ח ד'), זיך אידענעד וואָ בעפֿינדען, находиться гдѣ-нибудь. וכמו כן היות נמצא במעמד ידוע, וַיְהִי דניאל עד שנת אחת (דניאל א' כ"א), במעמד שר גדול במלוכה. ומזה, התחדשות מציאות, אַנעשטעהען, וואר-דען, происходить, стать. יְהִי אור (בראשית א' ג') בחסרון ה"א להי"פ, והיה ראוי להיות יְהִי, ע"ט יָבֹן ונשתנו התנועות להקל על המבטא. ובהפסק, כי הוא אמר וַיְהִי (תהלים ל"ג ט'), כי זה אמר וַתְּהִי (איכה ג' ל"ז). ובקשור עם יחס מן, בבחינת המקור והסבה, ממנה יְהִיוּ (בראשית י"ז ט"ז), הכל הָיָה מִן־העפר (קהלת ג' כ'), ועם יחס שאליו, ולא יִהְיֶה למצרים מעשה (ישעיה י"ט ט"ז), ענינו מתוך מצרים לא יהיה מעשה. ומזה יבוא בענין ההשתנות ממעמד למעמד, צו עטוואס ווערדען, стать чѣмъ. ועל הרוב בקשור יחס שאליו, יְהִי לתנין (שמות ז' ט'), וַיְהִי לבשר אחד (בראשית ב' כ"ד). ובהשאלה, הָיִי לאלפי רבבה (שם כ"ד ס'). וכן ביחס הפעול, וַתְּהִי נציב מלח (שם י"ט כ"ו). ועם יחס הדמיון, כסדם הָיִינוּ (ישעיה א' ט') היות שוה ודומה לדבר זולתו, וְהָיָה כעץ שתול (תהלים א' ג'), ולפעמים גם בחסרון מלת היה, כברכמיש כלנו (ישעיה י' ט'). ומזה ב) היות קנין ומשועבד לזולתו, וְהָיְתָה לך לאשה (דברים כ"א י"ג), ולא תִּהְיִי לאיש (הושע ג' ג'). ובהשאלה, לעדרים תִּהְיֶינָה (ישעיה י"ז ב') מקום מרעה לעדרים. ג) בענין התחדשות מקרה לדבר, געשעהען, פֹּאַרפֿאַלען, случаться, сбываться. לא ידעתי מה הָיָה לו (שמות ל"ב א'), כאשר דמיתי כן הָיְתָה (ישעיה י"ד כ"ד) ובא במין נקבה במובן גוף סתמי, במה שֶׁיִּהְיֶה אחריו (קהלת ג' כ"ב). ומזה בכל ספור מעשה שקרה, וַיְהִי אחר הדברים האלה (בראשית כ"ב א'), וַיְהִי ביומי שפוט השופטים (רות א' א'). ובענין זה אינו שומר המין והמספר, ושעורו כפעל סתמי, וַיְהִי הם מריקים שקיהם (בראשית מ"ב ל"ה), וַיְהִי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט' ו'), וְהָיָה כל מצאי יהרגני (בראש' ד' י"ד), וְהָיָה כראותו (שם מ"ד ל"א). ועל הרוב בדבורי הנבואה לעתיד לבוא, וְהָיָה באחרית הימים (ישעיה ב' ב'), וְהָיָה ביום ההוא (שם י"א י'), וְהָיָה לעת ערב יהיה אור (זכריה י"ד ז'). וקרוב למובן זה, מאמר בענין בוא דבר ה' אל הנביא, וַיְהִי דבר ה' אל ישעיהו (ישעיה ל"ח ד'), וַיְהִי דבר ה' אלי לאמר (ירמיה א' ד'). וביחוס אל יד ה', ויד ה' הָיְתָה אלי בערב (יחזקאל ל"ג כ"ב). וכן בסמיכות אל רוח, הָיְתָה עליו רוח אלהים (דהי"ב ט"ו א'). ד) ורוב שמושו במובן פעל העזר המורה קשור הנשוא אל הנושא בבחינת המציאות, זיין, быть. והוא הנקרא הקשור ההגיוני, לאָגישע קאָפּולא. והנשוא יתכן שיהיה שם עצם ושם תאר וכדומה, והארץ הָיְתָה תהו (בראשית א' ב'), כי גר יִהְיֶה זרעך (שם ט"ו י"ג). והנחש הָיָה ערום (שם ג' א'), ופעמים יחסר ומובן במאמר, וחשך על פני תהום (שם א' ב'), שעורו וחשך היה על פני תהום, וכדומה הרבה. ובא בקשור אל פעל אחר בבינוני בהוראת התמדת הפעולה, וַיְהִי בנה עיר (שם ד' י"ז), עקרו כמו ויבן עיר, יְהִיוּ חמש ערים וגו' מדברות שפת כנען (ישעיה י"ט י"ח), ולא הָיָה נודד כנף ופצה פה (שם י' י"ד), וביותר בכתבי קדש המאוחרים בסגנון הספורי וגם בזולת מושג ההתמדה, והוא

על דרך לשון הארמית, הבקר הָיוּ חורשות (איוב א' י"ד), וָאֶהְיֶה צם (נחמיה א' ד'), וָאֶהְיֶה עולה וָאֶהְיֶה שובר (שם ב' ט"ז). ונהוג הרבה במשנה, הָיָה קורא בתורה (ברכות ב' א'), הָיָה עומד בתפלה (שם ג' ה') ענינו כמו קרא בתורה, עמד בתפלה, אני הָיִיתִי בא בדרך (שם א' ג'). ובמקור, לִהְיוֹת יושב ומלקט, לִהְיוֹת יושב ומטפח (תרומות י"א ז'). ונהגו לאמר, הוא הָיָה אומר, טעמו רגיל היה לאמר, от сказывалъ, отъ разсказывалъ. ומזה יש לפרש, הָיִיתִי ביום אכלני חרב (בראשית ל"א מ'), כמו הייתי שומר ביום, בחסרון מלת שומר המובן בענין. והשתמשו בו במשנה גם בזמן עתיד בחבור אל הפעל בבינוני, שֶׁיִּהְיוּ אוכלין (שביעית ג' ג') כמו שיאבלו, וְיִהְיוּ אסורין (תרומות ח' ד'), שלא יִהְיוּ עושין כן (גיטין ד' ב'), א"כ יִהְיוּ כו' אומרים (סנהדרין ו' ג'). — ובשמוש הלשון יבוא: א) בקשור הלמ"ד אל הנושא לענין קנין ושיכות, имѣть, וַיְהִי לו צאן ובקר (בראשית י"ב ט"ז), ע"ד יש לאל ידי, יְהִי לך אשר לך (שם ל"ג ט'). ובקשור הלמ"ד אל הקנין יורה על תכליתו ותועלתו, וְהָיָה לך ולהם לאכלה (שם ו' כ"א), служить чему, יעמאנדען צו עשוועס דינענען. ובהשאלה, וָהָיְתָה לאות ברית (שם ט' י"ג). וְהָיָה למרמס (ישעיה ה' ה'), ולפני המקור ביחס הלמ"ד, וְהָיָה לבער (שם). ב) בענין הכנה ונטיה לאיזה פעולה, וַיְהִי השמש לבוא (בראשית ט"ו י"ב), אים בענרוף זיין, דאראן זיין צו וואללען, быть готову, склонну къ чему. ועם זה הזמנה, וַיְהִי לדרש אלהים (דהי"ב כ"ו ה'), שעורו, ויהי לבבו נכון לדרוש. וכמו כן בדבר הראוי והעומד להעשות, וַיְהִי השער לסגור (יהושע ב' ה'), ונא תְּהֶיֶה להבקע (יחזקאל ל' ט"ו). ובקשור הלמ"ד לשם עצם ולשם תאר יורה גם כן השתדלו לקנות תכונת אותן הגופים, זיך בענעהמען אלס, ... поступить, обращаться какъ. התחזקו וְהְיוּ לאנשים (ש"א ד' ט'). ג) בחבור אל יחס שעם, ענינו היות בדעה אחת עם הזולת, מיט יעמאנדען זיין, быть съ кѣмъ. לא הָיוּ עם אדניהו (מ"א א' ח').

ובהשאלה, יען אשר הָיָה עם לבבך (שם ח' י"ח). ובא על קריבות האיש אל אשה, האמינון אחיך הָיָה עמך (ש"ב י"ג כ'), לִהְיוֹת עמה (בראשית ל"ט י'). ד) ובחבור עם השם עין, ביחס שבו, וענינו התראה והתחשב, שיינען, казаться. וַנִּהְיוּ בעינינו כחגבים וכן הָיִינוּ בעיניהם (במדבר י"ג ל'), אז הָיִיתִי בעיניו כמוצאת שלום (שיר השירים ח' י'). ה) בקשור אל מלת על, ענינו היות מגן ומחסה, שיצען, быть защитою. חומה הָיוּ עלינו (ש"א כ"ה ט"ז). ולהפך, וגם על־יהודה הָיְתָה במצור על ירושלם (זכריה י"ב ב'). וביחוס אל יד ה' ענינו השגחתו הפרטית לטובה, ויד אלהינו הָיְתָה עלינו (עזרא ח' ל"א), לסוכך עלינו להגן בעדנו. וביחוס שבו ענינו לרעה, וגם יד ה' הָיְתָה בם (דברים ב' ט"ו). ובבינוני, הנה יד ה' הוֹיָה במקנך (שמות ט' ג'). ובמשנה השתמשו בפעל הָיָה בטעם קשור התנאי, ויבא הפעל הנמשך אחריו בבינוני, אלו הָיִיתִי יודע שהוא נעשה סופר כו' לא הָיִיתִי נודר (נדרים ט' ב'). וכבר הָיָה העולם מתגמגם והולך (שה"ש ז' א') היה להם שכיון שכלתה העוגה יעמדו ויבקשו רחמים (שמו"ר כ"ה). ומזה בדב"א, ואם היה הענין כאשר אמרו היו המלכים מאריכים ימים (אמו"ר י'), וכן שמשו בו לענין שהיה מתמיד והולך, היו פרחו במעשיהם (תנדב"א י"א). ועל הרוב נהוג השמוש הזה אצל המעתיקים מן הערבית, ע"ד המלה כאן בלשון ההוא. ומפני שהיו בני אדם בעולם הבא אינם צריכים מזון (אמו"ד ט'), ובאשר יהיו במוחש לא יתום כי אם באלו הד' (שם הקדמה), ענינו מגדר המוחש שלא יתום כו', ומפני הרגלו בלשון קצרו אותו בעלי המשנה ואמרו, אהא נזירא (נזיר ג' ו') ת' אהיה, יהא נאמן (דמאי ב' ג'), שלא תהא עוברת (סנהדרין ז' ד'). וכן אמרו יְהוּ ת' יהיו, שלא יְהוּ מקבלים (ראש השנה ב' א') בשביל שיהו רגילין (שם).

הנפעל, א) בענין התחדשות המציאות בכלל, ווערדען נעשעהען, זיך עראיינענען, быть, случиться. הֵהָיָה כדבר הגדול הזה

(דברים ד' ל"ב), כי מאתי נִהְיָה הדבר (מ"א י"ב כ"ד), אשר כמהו לא נִהְיָתָה (שמות י"א ו'), אשר נִהְיְתָה בכם (שופטים כ' י"ב), הנה באה וְנִהְיְתָה (יחזקאל כ"א י"ב) כמו נתמלאה, אין ע־פֿ־ילנונג קאַמען, ערפֿיללט ווערדען, исполнить-ся. ומזה, תאוה נִהְיָה תערב לנפש (משלי י"ג י"ט), תאוה שנתמלאה ויצאה לאור, (ועיין בסמוך). ובמובן התחדשות מעמד בנמצא יבוא בקשור הלמ"ד, נִהְיֵיתָ לעם לה' אלהיך (דברים כ"ז ט'), צו ווערדען. ב) במובן חליפה ועברה, כדבר שכבר היה ולא נכר רשומו, דאהין זיין, исчезать, изнывать. ושנתו נִהְיָתָה עליו (דניאל ב' א') שנתו כמו חלפה ואין זכר לה. ומזה, ואני נִהְיֵיתי ונחליתי (שם ח' כ"ז) חלפתי עברתי או חלף עבר כחי, הינפֿאַללינ זיין, быть хилымъ. ויש מפרשים אותו מלשון הזה מענין שבר, ויהיה שעורו, ואני השברתי, וכן ושנתו נהיתה ושנתו נשברה נטרדה. ומזה יש מפרשים גם את האמור, תאוה נִהְיָה תערב לנפש, תאוה נשברה. והבונה כשיתאוה אדם תאוה רעה ויתחזק עליה לכבשה ולשברה תערב לנפש. והנכון כמו שבארנו (ועיין הוה). ובא, ונהה נהי נִהְיָה (מיכה ב' ד') לשון נופל על לשון, ינהה על הנהי אשר נהיה אשר קרה ובא (ועי' נהה). ובדהו"ל בא גם בפיעל, והיית תרם כמהו כל שאתה מְהַיֵּה היכנו הרי הוא כמוהו (קידושין נ"ח א'), שאפֿען, сотворить.

1) הֵיךְ, ארמית. טלת השאלה והתימה כטעם איך בעברית, וויא, ווי א זאָ? ? какъ, какъ это. וְהֵיךְ יוכל עבד אדוני זה (דניאל י' י"ז), הֵיךְ אביא אלי את ארון (ש"ב ו' י"ג), ותרגום ואיך תנחמוני (איוב כ"א ל"ד), וְהֵיךְ. ובמשנה באל"ף וה"א, הֵיאךְ העני הזה מתלף (פאה ה' ב') ובתוספת נו"ן בסוף, והוא שאלת המקום, ווּ, ווּא איזה? гдѣ, гдѣ это? הֵיכָן פקדוני (שבועות ח' ג'), הֵיכָן התינוקות קורין (שבת א' ג'), הֵיכָן מצינו (ידים ג' א').

הֵיכָל, ש"ז. יסודו כול, דבר המכיל והמקיף. ובא ע"ט הֵידָד, כִּילָף, וענינו בנין מיוחד לשכונת כבוד לגדול ונכבד, פּאַלאַסט, храмъ. ובא א) למקום הקדש במקדש אשר בנה שלמה, וארבעים באמה היה הבית הוא הַהֵיכָל לפני (מ"א ו' י"ז), שעורו לפני הדביר שהוא מקום קדש הקדשים, וכן עשה לפתח הַהֵיכָל (שם שם ל"ג). וביחזקאל, ויביאני אל הַהֵיכָל וגו' וימד ארכו ארבעים אמה (מ"א א' ב'). ואפשר שברמז אל גזרת השם הֵיכָל אמר שלמה בתפלתו, הנה השמים ושמי השמים לא יְכַלְכְּלוּךָ אף כי הבית הזה (מ"א ח' כ"ז), ועל שם המקום הקדוש הזה נקרא בסגנון המליצי כלל בית המקדש בשם הֵיכָל, קול מֵהֵיכָל (ישעיה ס"ו ו'), וְהֵיכָל תוסד (שם מ"ד כ"ח). לדעת המפרשים כמו יוסד ובא בל"נ שלא כמשפט. והנכון כדעת הרשד"ל שהוא בנוכח ומוסב אל ההיכל ואומר לו אתה ההיכל תוסד. ובכתבי הקדש האתרונים גם בסגנון ספורי, בונים הֵיכָל לה' (עזרא ד' א'), אשר יבא אל הַהֵיכָל וחי (נחמיה ו' י"א), ופ"א נקרא בשם זה גם משכן שילה, ושמואל שוכב בְּהֵיכַל ה' (ש"א ג' ג'), ונסמך לשם קדש, אשתחוה אל הֵיכַל קדשך (תהלים קל"ח ב') היכל הקדוש שלך, קדש הֵיכָלֶךָ (שם ס"ה ה') כמו קדושת היכלך. ובא כתאר מליצי אל השמים שנקראו כסא ה', אדני מֵהֵיכַל קדשו (מיכה א' ב'). ומזה כנראה, וּבְהֵיכָלוֹ כלו אמר כבוד (תהלים כ"ט ט'). ובבחינות אלו לא יתכן שיאמר ברבוי. ובא, ויבן הֵיכָלוֹת (הושע ח' י"ד) בהשאלה אל הבמות לע"ז. ובא גם לבית משכן המלכים, פּאַלאַסט, чертогъ. וַהֲהֵיכָל נמוג (נחום ב' ז'), בְּהֵיכַל מלך בבל (מ"ב כ' י"ח), מֵהֵיכָלֶךָ על ירושלים (תהלים ס"ח ל'), הוא בית המלך אשר בנה שלמה שהיה עומד כידוע על הר ציון ונשקף בגבהו על פני כל עיר ירושלים, והמאמר מהיכלך מוסב על האמור לפני זה, צוה אלהים עזך וגו', ושעורו מהיכלך, שעל ירושלים צוה אלהים עזך, עד"ש, ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך (שם כ' ג'). ובמובן זה בא הרבוי בל"ז, הֵיכָלֵי שן (שם מ"ה ט'), בְּהֵיכְלֵי ענג (ישעיה י"ג כ"ב).

הַיְמָם , שע״פ . מבני לוטן (בראשית ל״ו כ״ב) , ובדה״א (א׳ ל״ט) נקרא הוֹמָם .

הֵימָן , שע״פ . א) מבני זרח בן יהודה (דה״א ב׳ ו׳) , מגדולי החכמים הקדמונים לפני שלמה , וכמ״ש ויחכם מכל האדם , מאיתן האזרחי וְהֵימָן וגו׳ (מ״א ה׳ י״א) , וגם הוא נקרא האזרחי כאחיו איתן . ומיוחס אליו שיר פ״ח בספר תהלים , משכיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי . ובספר דה״י בין המשוררים אשר העמיד דוד המלך מן הלוים נמצא ב) שם משורר הֵימָן בן יואל בן שמואל וגו׳ המתיחס לבני קרח (דה״א ו׳ י״ח) . והנראה שהוא אחר . (ועיין איתן) .

הִין , ש״ז . למדת הלח , וְהִין צדק (ויקרא י״ט ל״ו) , אין נעוויסטעם מאַס , из- ב״ב לוג , והלוג ששה בצים , והיא היתה המדה במקדש , ושמן זית הִין (שמות ל׳ כ״ד) , רבע הַהִין (שם כ״ט ט׳) , שלישית הַהִין (במדבר ט״ו ו׳) .

הָכָר , פ״י . פ״א במקרא . לדעת בן גנאח מקורו ערבית , וענינו השתוממות ופליאה , שטוינען , изумляться . ומזה במקרא בהפעיל בהוראת עומד , לא תבושו תַּהְכִּירוּ לִי (איוב י״ט ג׳) ומשפטו תהכירו , ושעור לא תבושו להתפלא עלי , או בלא בושה תתפלאו עלי . והאחד משני פעלים אלו בא ע״ד תה״פ . ולדעת הריק״ם הוא מלשון ערבית בהוראת עזות וחוצפה , פֿרעך זיין , זיך פֿרעכטן , עדרייסטען , дерзость . וי״ת תשתמודעין לי . וכן פרש״י תתנכרו לי , זיך פֿרעמד שטעללען פֿערקענען , казаться . ועי׳ נכר . ולדעת פירסט קרוב הוא לפעל עכר , וענינו תעכירוני , чужимъ, чуждаться .

הַכָּרָה , שה״פ . לדעת הריק״ם הוא משרש הכר , וענינו עזות פנים וחוצפה , הַכָּרַת פניהם ענתה בם (ישעיה ג׳ ט׳) , פֿרעכהיים , дерзость, наглость . (ועי׳ נכר) .

2) הַל , לדעת חוקרי הלשון האחרונים היא מלה יסודית עתיקה להוראת היחוד ההודעה והרמז כמלת אל בערבית (ועיין אל) , וכמלת ille ברומית , la le בל׳ צרפת , ומשותף לכל המינים והמכפרים . ומן המלה הזאת באה ה״א הידיעה בהבור אל השם בחסרון הלמ״ד ובתשלום לגש , הַשָּׁמַיִם ת׳ הַל שמים , ונגזרה ממנה המלות הלָא , הלום , הלז , הלזה (עי״ש) ונשאר רשומה בלשון המשנה :

הַלָּה , כנוי הרומז לגוף נסתר , וְהַלָּה עושה צרכיו (מע״ש ג׳ ג׳) , הַלָּה מנוף בסודרין (פנהדרין ו׳ א׳) , וְהַלָּה כותב לו (ע״ז ד׳ י״ב) .

הָלְאָה , (הָלָה) , מלת תאה״פ , נגזרת מן המלה היסודית הַל בהוראת הרמיזה . ובאה : א) על רחוק במקום ממקום ידוע , דאָרט הין , ווייטער הין , פֿאָרט , вдаль, дальше, туда . גַּשׁ־הָלְאָה (בראשית ר״מ ח׳) , משם וְהָלְאָה (ש״א י׳ ג׳) , פֿאן דאָרט אונד ווייטער , оттуда и дальше . ממך וָהָלְאָה (שם כ׳ כ״ב) , בנגוד אל ממך והנה (שם שם כ״א) , מֵהָלְאָה למגדל עדר (בראשית ל״ה כ״א) , מֵהָלְאָה לשערי ירושלים (ירמיה כ״ב י״ט) , ווייט הין , далеко . ב) רחוק בזמן לעתיד לבוא , מיום השמיני וָהָלְאָה (ויקרא כ״ב כ״ז) , מן הוא וָהָלְאָה (ישעיה י״ח ב׳) , מאותו הזמן הנודע למדבר , לימים הבאים , עד״ש , מהיום ההוא וָהָלְאָה (ש״א י״ח ט׳) . ומזה במשנה , לַהֶלָן , מותרים מחצות היום וְלַהֶלָן (מנחות י׳ ד׳) . וביהום לענין ידוע , מה לַהֶלָן ממון אף כאן (ב״ק פ״ח א׳) . ומזה לדעת טובי המפרשים נמצא גם פעל בבנין :

נפעל , וטעמו היות מרוחק ונדח ממקומו , אַנטפֿערנט ווערדען , פֿערשפֿרענגט ווערדען , быть удалену, про-из-гнану . וְהַנִּבְדָּלָה לגוי עצום (מיכה ד׳ ז׳) מקביל אל הקודם , והגדחה אקבצה , (ועיין לאה) .

הָלַךְ , פעו״י . בשתי גזרות מן הפעל היסודי לךְ . והשתמשו בגזרת הָלַךְ בבנין הקל בעבר ובינוני , ועל המעט גם בעתיד , וזה רק בדבור המליצי , ובנפעל פיעל והתפעל . ובגזרת יָלַךְ בא בצווי ועתיד מן הקל וההפעיל הקל עו״י , א) עקרו תנועה ברגל ממקום למקום , גען , ходить . הָלַךְ אליו מנרר

(בראשית כ"ו כ"ח), הן קדם אֲהֲלֹךְ (איוב כ"ג ח'), ובבעח"י, וכל הוֹלֵךְ על כפיו (ויקרא י"א כ"ז). וגם בטי שאין לו רגלים, ומעתיק א"ע בתנועת הגוף, כל הוֹלֵךְ על גחון (שם שם מ"ב). ומזה העתקת הדומטים, אניות למלך הָלְכוֹת תרשיש (דהי"ב ט' כ"א). ובתנועות הרוח והמאורות, הוֹלֵךְ אל דרום (קהלת א' ו'), וירח יקר הֹלֵךְ (איוב ל"א כ"ו). ובתנועות המים בנהרות, הוא הַהֹלֵךְ (בראשית ב' י"ד), פֿליעסטן, שטראָמען, течь. וְהָלַךְ על כל גדותיו (ישעיה ח' ז'). ובא, וַתְּהַלֵּךְ אש ארצה (שמות ט' כ"ג). ובא בחיריק תמורת ח"ף, והנכון שהוא מפיעל, מפיו לפידים יַהֲלֹכוּ (איוב מ"א י"א). וכמו כן בהתפשטות הַדֶּבֶר, מֻהֲבָר באפל יַהֲלֹךְ (תהלים צ"א ו'). ובקול, ויהי קול השופר הוֹלֵךְ (שמות י"ט י"ט), הערשאַללען, звучать раз-. ומזה ב) השתרעות והתפשטות המקום, וְהָלַךְ הגבול אל הימין (יהושע י"ו ו'), ערשטרעקען, простираться. ותפשטות שמועה, וַיֵּלֶךְ שמו עד (דהי"ב כ"ו ח'), זיך פֿערברייטען, распространяться. ומרוב שמושו בלשון בא נקשר עם יחוסים שונים לפרטי הוראות שונות: א) עם יחס הפעול בבחינת ההליכה בגבול מקום ידוע לכל רוחותיו, דורכגאַנגען, дорогой. וַיֵּלֶךְ את כל המדבר (דברים א' י"ט). ומזה בהשאלה, הָלַךְ צדקות (ישעיה ל"ג ט"ו), כמו הולך דרך צדקות. וכן הוֹלֵךְ תמים (תהלים ט"ו ב'). ב) ביחס שאליו, בְּאֶל, יורה תבלית ההליכה אל מקום ידוע, וַהֲלַכְתָּ אל המקום (דברים כ"ו ב'), קום לֵךְ פדנה ארם (בראשית כ"ח ב'). וכמו כן אל איש ידוע, למה לא־הָלַכְתָּ אלי (במדבר כ"ב ל"ז). ועם זה כנגד הזולת לפגוע בו, ווידער יעמאַנדען גיין, ходить противъ кого. לא תוכל לָלֶכֶת אל הפלשתי (שמואל א' י"ז ל"ג). וכמו כן בלט"ד, וגם שאול הָלַךְ לביתו (שם י' כ"ו), וָאֵלְכָה לאדני (בראשית כ"ד נ"ד), הינגיין צו, ходить къ. ובמובן הטומרי, וְהָלְכוּ גוים לאורך (ישעיה ס' ג'). ג) ביחס עד, יורה קצה הגבול, גָּלְכָה עד כה (בראשית כ"ב ה'). ד) ביחס על, יש שענינו כמו אֶל, ואני הוֹלֵךְ על אשר־אני הוֹלֵךְ (שב ט"ו כ'), אגרותיהם הוֹלְכוֹת על־טוביה (נחמיה ו' י"ז). ויש שענינו כמו עם, וַיֵּלְכוּ בית־יהודה על־בית ישראל (ירמיה ג' י"ח). ובענין העליה אל מקום גבוה, הינאויפֿגיין, восходить. הָלְכָה היא על כל הר גבוה (שם שם ו'). וכמו כן עברה במקום, וְהָלְכוּ על דרך (שופטים ח' י'). ה) ביחס שבו, יורה ההליכה בשטח מקום ידוע הנה והנה, הָלְכוּ בני־ישראל במדבר (יהושע ה' ו'), אומהערגיין, прохаживать. לֵךְ בארץ אל־כל־מעיני המים (ט"א י"ח ה'). ועם זה עברה דרך מקום ידוע, דורכגיין, проходить чрезъ—сквозь. כי תֵלֵךְ במו־אש (ישעיה מ"ג ב'). וכמו כן כניסה, הינאיינגיין, входить. אֵלְכָה בשערי שאול (שם ל"ח י'). ובהשאלה, ונפשם בשבי הָלְכָה (שם מ"ו ב'). ובמובן ההשתתפות, מיט, съ. בנעורינו ובזקנינו נֵלֵךְ (שמות י' ט'). וכן ביחס הכלי, הָלְכוּ בציות נהר (תהלים ק"ה מ"א). ועל דרך המליצה, וַתֵּלֵךְ בסערות תימן (זכריה ט' י"ד). ובמובן המוסרי, נאָלגען, слѣдовать. וַהֲלַכְתָּ בדרכיו (דברים כ"ח ט'), אשר לא הָלַךְ בעצת רשעים (תהל' א' א') (ועי' בסמוך). ו) ביחס את, עם, במובן ההתחברות, מיט יעמאַנדען גיין, вмѣстѣ гулять, провождать. אשר הָלְכוּ אתי (בראשית י"ד כ"ד), ואברהם הָלַךְ עמם (שם י"ח ט"ז). ובמובן המוסרי, הָלַךְ את חכמים (משלי י"ג כ'), וְהֹלֵךְ עם אנשי רשע (איוב ל"ד ח'). ובצרוף עם יחס שממנו, בְּהָלְכָתְךָ היום מעמדי (שא' י' ב'), וַהֲלָכָה מאתו (ירמיה ג' א'). ז) עם יחס לְפָנַי, קדימה במקום, פֿאָראַנגעהן, идти впередъ, предшествовать. הָלַךְ לפני הארון (שב ו' ד'), וה' הָלַךְ לפניהם (שופטים ד' כ"א), והפוכו, אל תבהל מפניו תֵּלֵךְ (קהלת ח' ג'), ומלאך ה' הָלַךְ מעיניו (שופטים ו' כ"א). ח) עם יחס אַחֲרַי, במובנו הפשוט, נאָכגעהן, слѣдовать, ходить за кѣмъ. וַיֵּלֶךְ מנוח אחרי אשתו (שם י"ג י"א). ובענין הסכמה לרצון זולתו, פֿאָלגען, согласиться, слѣдовать. לָלֶכֶת אחרי הארץ וכו' (בראשית כ"ד

ח׳) . ומזה במובן המוסרי , ואשר הָלַךְ אחרי בכל לבבו (מ״א י״ד ח׳) . ועניני היותו נמסר לרצון זולתו לשמוע בקולו ולעשות מצותו . וביחוס אל הלב והרוח , אחר עיני הָלַךְ לבי (איוב ל״א ז׳) , הֹלְכִים אחר רוחם (יחזקאל י״ג ג׳) . ובא בענין רדיפת שונא , אחריך תֵּלֵךְ חרב (ירמיה מ״ח ב׳) , פֿערפֿאלגן , преслѣдовать . מ) עם לָקְרַאת , במובנו הפשוט , הַהֹלֵךְ בשדה לקראתנו (בראשית כ״ד ס״ה) , לקבלת פנים באהבה או למלחמה . וגם הֹלֵךְ לקראתך (שם ל״ב ז׳) , ולא הָלַךְ כפעם בפעם לקראת נחשים (במדבר כ״ד א׳) , לקבל שפע הנבואה . מלבד׳ פרטי ההוראות האלה מצד היחוסים יבא הפעל הלך עוד בנטיות והוראות אחרות . נערך אל התחלת ההליכה התמדתה וסופה , ובבחינה זו נאמר א) בענין הזמנה והכנה , בעריים וין , быть готову . אנכי הוֹלֵךְ למות (בראשית ב״ח ל״ב) , ואין הֹלֵךְ למלחמה (יחזק׳ ז׳ י״ד) . ב) בענין ההתמדה והמשך ההליכה , וואנדלען , шествовать . ורוח לַהֹלְכִים בה (ישעיה מ״ב ה׳) לבני אדם ההלכים תמיד , וְהֹלְכֵי נתיבות (משפטים ה׳ ו׳) הרגילים ללכת , ובאופן ההתמדה יבא בהצטרף אל פעל אחר בהוראת תה״פ , וזה אם שניהם במקור , פֿאָרט פֿאָרצן , продолжать . הָלוֹךְ וָשׁוֹב (בראשית ח׳ ג׳) , הָלוֹךְ וָחָסוֹר (שם שם ה׳) , או שיבא הפעל הלך במקור והפעל השני בבינוני , הָלוֹךְ וְקָשֶׁה (שופטים ד׳ כ״ד) . וַיֵּלֶךְ הלוך וְגָדֵל (בראשית כ״ו י״ג) , או שניהם בבינוני , הוֹלֵךְ וְחֹזֵק (שמות י״ט י״ט) , הוֹלֵךְ וְאוֹר (משלי ד׳ י״ח) . וכן יבא גם הפעל הלך בכפל במקור ובמחלט , הָלוֹךְ יֵלֵךְ ובכה (תהלים קכ״ו ו׳) . ג) הליכה בחזקה , איינהער שרייטען , וַתְּהַלֵּךְ אש ארצה (שמות ט׳ כ״ג) , ולשונם תְּהַלֵּךְ בארץ (תהלים ע״ג ט׳) , ושניהם באו שלא כמשפט (ואפשר שהם מן הפיעל כמו שזכרנו) יַהֲלֹךְ עליו אמים (איוב כ׳ כ״ה) . ומזה לדעת קצת במובן המוסרי , טוב מראה עינים מַהֲלַךְ־נפש (קהלת ו׳ ט׳) , התמדות והתאוות שהנפש חומדת מתחזקת ומשתדלת להשיגן . ד) במובן ההליכה להתרחק והסתלק ממקום ידוע לסבה מן הסבות , וועגגעהן , уходить . ועתה הָלַךְ הָלַכְתָּ (בראשית ל״א ל׳) , וָהֲלָכָה והיתה לאיש אחר (דברים כ״ד ב׳) , כי הנה הָלְכוּ משד (הושע ט׳ ו׳) בכונה להמלט . ועם זה הליכה בחזקת יד המוציא והמוליך , כי מלכם בגולה יֵלֵךְ (ירמיה מ״ח ז׳) . ומזה , בבו בכה להַלֵּךְ (שם כ״ב י׳) . ומזה הליכה של כליון , פֿערשווינדען , הינשווינדען , ווייכען , исчезать , удаляться . וכטל משכים הֹלֵךְ (הושע ו׳ ד׳) , תמם יַהֲלֹךְ (תהלים נ״ח ח׳) . ומזה בענין הטפה והתכה , צערפֿליעסען , разплавлять - сд , таять . והגבעות תֵּלַכְנָה חלב (יואל ד׳ י״ח) , וכל־ברכים תֵּלַכְנָה מים (יחזק׳ ז׳ י״ז) . ובהשאלה לדעת י״מ , לא לבי הָלַךְ (מ״ב ה׳ כ״ו) , לא נסתלק שבלי ממני , לא אבדה עצתי , והוא ע״ד , אם אין פניך הֹלְכִים (שמות ל״ג ט״ו) , שהוא לדעת ת״י ענינו אם אין בעסך מסתלק (ועיין בסמוך) . ונרדף עם פעל חלף , הגשם חלף הָלַךְ לו (שה״ש ב׳ י״א) , כלה ענן וַיֵּלַךְ (איוב ז׳ ט׳) , דור הֹלֵךְ ודור בא (קהלת א׳ ד׳) , רוח הוֹלֵךְ ולא ישוב (תהלים ע״ח ל״ט) . ונופל על הסתלקות מן החיים , המיתה , בטרם אֵלֵךְ ואינני (שם ל״ט י״ד) , וארח לא אשוב אֵהָלֵךְ (איוב י״ו כ״ב) . ומזה מליצת , אנכי הוֹלֵךְ היום בדרך כל־הארץ (יהושע כ״ג י״ד) , כי הֹלֵךְ האדם אל בית עולמו (קהלת י״ב ה׳) . — ובא בקשור הלמ״ד עוד להוראות אחרות : א) בענין לצורך ותועלת הזולת , את מי אשלח ומי יֵלֵךְ־לנו (ישעיה ו׳ ח׳) ב) בענין נאות ומתקבל , הוֹלֵךְ לדודי למישרים (שה״ש ז׳ י״ד) , מוסב על היין הטוב האמור מקודם שהוא הולך להיות נעים ומתקבל לדודי , (ועי׳ התפעל) . ג) לחזוק הענין והזרוז , לֵךְ־לך מארצך (בראשית י״ב א׳) , גיהט הין , иди себѣ . וְלֵךְ־לך (שה״ש ב׳ י׳) . ובהשאלה , הגשם חלף הָלַךְ לו (שם שם י״א) . ובא בקשור עם שם תאר , בענין פעל העזר , ווּבן במובן תאה״פ , ואנכי הוֹלֵךְ ערירי (בראשית ט״ו ב׳) , הוֹלֵךְ תמים (תהלים פ״ד ב׳) , לא תֵלֵךְ רכיל (ויקרא י״ט ט״ז) , וָהֲלָכוּ אליך שחוח (ישעיה מ״ט י״ז) , כאשר הָלַךְ וגו׳ ערום ויחף (שם כ׳ ג׳) . הצווי בא ממשקל לָךְ , לֵךְ

מעמנו (בראשית כ"ו ט"ז), לְכוּ ונהרגהו (שם ל"ז כ'). ובמובן הזרוז, לְכָה נברתה ברית (שם ל"א מ"ד) (ועיין ילך). ופ"א בא ממשקל הלך, הָלְכוּ אל תעמדו (ירמיה נ"א נ'), ורק הצווי שבא ע"ד המקור בא על משקל הלך, הָלוֹךְ ודברת (ש"ב כ"ד י"ב).

הנפעל, מעין הקל, במובן ההליכה לכליון, הינשוינדגין, исчезать. כצל כנטותו נֶהֱלָכְתִּי (תהלים ק"ט כ"ג), שעורו כצל הולך והולף בנטותו (בנטות היום) הולך אני והולף כחי לגוע. ובא בנפעל לחזק הפעולה בתכונות הנפשיות.

הפיעל, כעין הקל, א) עומד, במובן התמדת ההליכה, אומגעהן, ходить, поха-живать. אם יְהַלֵּךְ איש על הגחלים (משלי ו' כ"ח), שועלים הָלְכוּ־בו (איכה ה' י"ח), שם אניות יְהַלֵּכוּן (תהלים ק"ד כ"ו). ובהשאלה, הַמְהַלֵּךְ על־כנפי רוח (שם שם ג'), ולא הָלַכְתִּי בגדלות (שם קל"א א'), וואנדעלן, вести себа. וכפעל עזר, כל היום קדר הָלָכְתִּי (שם ל"ח ז'). והבינוני כש"ת לכלל בני האדם המתוארים בתנועת ההליכה, כל החיים מְהַלְּכִים תחת השמש (קהלת ד' ט"ו). ב) הליכה, כבדה ומתונה, וַיְהַלֵּךְ אט (מ"א כ"א כ"ז), לַאנגזַם גיהן, ходить медленно, тихо. סימן עצבון. וכמו כן להפך הליכה חזקה בהתאמצות, איינהער-ציהן, выступать. ומטקום קדוש יְהַלֵּכוּ (קהלת ח' י'), לאור חציך יְהַלֵּכוּ (חבקוק ג' י"א), החצים מהלכים ומאירים. ובא כְּמַהֲלֵךְ ראשך (משלי ו' י'). הראשונים פרשו, כאדם המהלך מהר, עובר אורח. והנכון כדעת האחרונים שהוא ש"ת לשודד הבא ומתנפל בכח על זולתו, רייבער, грабитель, хищникъ. וכעין השם grassator בלשון רומית, שענינו שודד, רייבער, נגזר מן הפעל grassari. הכולל הוראות צעידה והליכה בכח להתנפל על זולתו (ועיין התפעל). ופ"א בא ג) בהוראת יוצא, עֵרום הָלְכוּ בלא לבוש (איוב כ"ד י'), גרמו לו ללכת ערום, גיהן לאַסען, заставить ходить. כי הפשיטו בגדיו ממנו. ויתכן שענינו שלח, ע"ה, כי עתה ריקם שלחתני (בראשית ל"א מ"ב). ובמשנה, הַמְהַלֵּךְ במקום סכנה (ברכות ד' ד'). ובענין עברה, ורשות הרבים מְהַלֶּכֶת בו (שבת י"א ד'), כתב הַמְהַלֵּךְ תחת הצורות (תוספתא שבת י"ח א'). מְהַלֵּךְ שתים שם תאר לאדם בבחינת תכונתו הטבעית ללכת על שתי רגלים בנגוד לשאר בעלי חיים, הולכי ארבע או הולכי על גחון, דם מְהַלְּכֵי שתים (בטורים ב' ז'), בשר מְהַלְּכֵי שתים (תו"כ שמיני ל"ח), והוא הגות בלשון המלאכותי (שעכנישׁ) בחכמת הטבע.

ההפעיל, בא ממשקל ילך (עי"ש) ופ"א במקרא, ונתתי לך מַהֲלָכִים בין העומדים האלה (זכריה ג' ז'), הראוי מַהֲלִיכִים. ובא ע"מ מְחַלְּמִים, מַעֲוֵרִים, וענינו מוליכים, לייטען, פֿיהרער, водитель. והנבון שהוא שם ברבוי מן מהלך (עי"ש).

ההתפעל, א) הליכה בהלוך ושוב, טיול, פֿיר זיך אינהערגעהן, אומהערגעהן, про-хаживаться. אם־יקום וְיִתְהַלֵּךְ בחוץ (שמות כ"א י"ט), מרדכי מִתְהַלֵּךְ (אסתר ב' י"א), ובחקר תהום הִתְהַלָּכְתָּ (איוב ל"ח מ"ז), משוט בארץ וּמִתְהַלֵּךְ בה (שם א' ז'). ובהשאלה, היא מִתְהַלֶּכֶת בין החיות (יחזקאל א' י"ג). ומזה ב) הליכה של התחברות, כל ימי הִתְהַלַּכְנוּ אתם (ש"א כ"ה מ"ז), הַמִּתְהַלְּכִים ברגלי אדוני (שם שם כ"ז). ובהשאלה, וְהִתְהַלַּכְתִּי בתוככם (ויקרא כ"ו י"ב), ענינו להנהיג אתכם ולכלכל את מחסורכם, והוא כנראה נגזר ממליצת המוציא והמביא. ובענין זה, ואני הִתְהַלַּכְתִּי לפניכם (ש"א י"ב ב'). ומזה במובן המוסרי התנהגות במדה מן המדות לטובה או לרעה, וואנדעלן, по-ступать. מְתַהֲלֵךְ בתומו צדיק (משלי כ' ז'), אֶתְהַלֵּךְ בתם־לבבי (תהלים ק"א ב'). והתיחד אל ההתנהגות בדרכי ה' וההליכה התמידית במצותיו, בקשור עם יחס אֶת, את האלהים הִתְהַלֶּךְ־נח (בראשית ו' ט'). ועל הרוב ביחס לפני, הִתְהַלֵּךְ לפני והיה תמים (שם י"ז א'), ה' אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניו (שם כ"ד מ'). ובהבדל אשר ביניהם נראה כי ההתפעל שעקרו ההליכה התמידית או ההליכה בהלוך ושוב כשהוא בקשור עם את יורה על ההתחברות, מתחלך תמיד את ה', וכשהוא

נקשר שם לפני, שעורו היות מוכן ללכת באשר ישלחהו ולשוב אל המצוה לאמר עשיתי כדבריך ושלחני עוד ואשוב ואלך. ובענין כזה, וְהִתְהַלַּךְ לפני־משיחו (ש״א ב׳ ל״ה). ובהשאלה לחצים, אף חציך יִתְהַלָּכוּ (תהלים ע״ז י״ח). יתהלכו הנה והנה, туда и сюда, шататься. עד״ש, לאור חציך יְהַלֵּכוּ (חבקוק ג׳ י״א). ובענין ההליכה באופן נאות ומתקבל, יִתְהַלֵּךְ במישרים (משלי כ״ג ל״א) מוסב על היין, והוא ע״ד, הולך לדודי למישרים (ש״ה״ש ז׳ י׳), או שענינו ההליכה לאט, נזילה. ובא כפעל עזר מצורף לשם תאר, למה קדר אֶתְהַלֵּךְ (תהלים מ״ג ב׳). ובא כְּמַהֲלַךְ רישך (משלי כ״ד ל״ד) במובן ובא כְּמַהֲלַךְ ראשך האמור למעלה.

הֹלֵךְ, א) שם תאר לאיש עובר אורח, странникъ, странникъ, прохожій. ויבא הֹלֵךְ לאיש עשיר (ש״ב י״ב ד׳), (ועיין חלך). ב) שם, לדבר לח נגר יוצא ממקום אחד ומתפשט והולך, токъ, истокъ, теченіе. והנה הֹלֵךְ דבש (ש״א י״ד כ״ו).

הָלִיךְ, שם. כף הרגל שהולכים בה, стопа, поступь, ступня. ובא ברבוי פעם אחת במקרא, ברחוץ הָלִיכַי בחמאה (איוב כ״ט ו׳).

הֲלִיכָה, א) שה״פ. דאם נעהען, גאנג, ходъ, шествіе. יכשלו בַּהֲלִיכָתָם (נחום ב׳ ו׳) בקרי, והכתיב בהליכותם ולתרגום השבעים ענינו כמו דרך. ובהתיחם אל הש״י, ראו הֲלִיכוֹתֶיךָ אלהים הליכות אלי מלכי בקדש (תהלים ס״ח כ״ה), איינהער גאנג, шествіе. הֲלִיכוֹת עולם לו (חבקוק ג׳ ו׳), הליכות ה׳ שהם מימי קדם, על דרך נתיבות עולם. ומזה בענין דרכי ההנהגה, גאנג, וועזע, פֿירהונג, ходъ, дѣла, образъ, порядокъ, поведеніе. צופיה הֲלִיכוֹת ביתה (משלי ל״א כ״ז). ב) שם, ארחת עוברי אורח, קאראוואנע, караванъ. הֲלִיכוֹת שבא קוו־למו (איוב ו׳ י״ט). והכפל, ארחות תמא.

2) הָלוּךְ, במשנה, שה״פ. דאם נעהען, גאנג, ходъ, шествіе. בשחיטה בקבול וּבְהָלוּךְ (זבחים א׳ ד׳), בדרך הֲלוּכָה (נ״ק א׳ ד׳). הקב״ה נותן הֲלוּךְ רגלים (נדה ל״א א׳), שלא תהא הֲלוּכָךְ של שבת כְּהֲלוּכָךְ של חול (שם ק״ג א׳). ובחבור עם שם מעגים, הֲלוּךְ מעים בדרך הארץ (ב״ר כ׳) тонкая кишка, кишка, кишечникъ.

מַהֲלָךְ, ש״ז. א) שטח משוער להליכה ידועה, אומפאנג אירגעם נאַנגעם, окружность, пространство. משוער במדה, מַהֲלַךְ עשר אמות (יחזקאל מ״ב ד׳). או בזמן, מַהֲלַךְ יום אחד, (יונה ג׳ ד׳), מַהֲלַךְ שלשת ימים (שם שם ג׳). ב) שה״פ להליכה משוערת, נאַנג, шествіе, ходъ. עד־טתי יהיה מַהֲלָכְךָ (נחמיה ב׳ ו׳). ובדב״א, מַהֲלַךְ השמש, מַהֲלַךְ הכוכבים.

מַהֲלָךְ, פ״א במקרא וברבוי, ונתתי לך מַהֲלָכִים בין העומדים וגו׳ (זכריה ג׳ ז׳) דרכים ונתיבות להיות נכנס ויוצא ביניהם, וועגע, אינגאנג, дорога, входъ. וי״מ בהוראת ההפעיל כמו מוליכים, פֿיהרער, руководитель, вождь. ועיין ההפעיל.

תַּהֲלֻכָה, שם. פ״א במקרא ברבוי, הליכה בהמון חוגג, צוג, פֿראצעסיאָן, ходъ, шествіе. וַתַּהֲלֻכֹת לימין (נחמיה י״ב ל״א).

2) הֲלָכָה, במשנה, שם. חק ומשפט שהולכים ומתנהגים על פיו, הֲלָכָה למשה מסיני (פאה ב׳ ו׳), תמיד כל השנה כלה קרב בְּהֲלָכָתוֹ (פסחים נ״ח ע״ב) כמשפטו. והתיחד אל הדינים והמצות שאין להם מקור וסמך במקרא כלל, והערלה הֲלָכָה (ערלה ב׳ ט׳), אין איבערליפֿערשעם נעזעצץ, традиціонный законъ. אם הֲלָכָה נקבל ואם לדין יש תשובה (כריתות מ״ו ב׳), והשתמשו בו בהוראת דינים קצובים וקבועים, ומלמדו מדרש הֲלָכוֹת והגדות (נדרים ד׳ נ׳), (מדרש הוא באורי מקור ההלכה מפירוש ודיוקי המקרא). ובגמרא, איזו היא משנה ר״מ אומר הֲלָכוֹת ר״י אומר מדרש (קדושין מ״ט א׳), בקי בַּהֲלָכָה (ערובין ד׳ ז׳), וגופי הֲלָכוֹת (אבות ג׳ כ״ג), אין הלכה נקבעת עד שיקבע מנהג (סופרים י״ד י״ז). ומזה כל דבר למודי מדיני התורה, אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הֲלָכָה (ברכות ל״א ע״ב) וכולל

כל למוד עיוני, לעדע, учение, правило. הֲלָכוֹת יצירה (סנהדרין פ"ז ע"ב), וכמו כן מנהגים קבועים, פֻּרְאֲדַנְנג, זיטטע, обычай. שומרי פירות אוכלים מֵהֲלָכוֹת מדינה (ב"מ ז' ח'), הֲלָכוֹת דרך ארץ (ברכות כ"ג ב'), זו מַהֲלָכוֹת רופאים (ספרי דברים רמ"ו). ומזה כל דבר הנאמר כמשפט הראוי, לזה שומעים שאמר כַּהֲלָכָה (פאה ד' א'), שואל בענין ומשיב כַּהֲלָכָה (אבות ה' ו'), פאסענד, געהעריגער ווייזע, надлежащимъ образомъ. ובדברי בא"ס הלכה מקויימת, הלכה דחויה (מבוא התלמוד) הלכות גדולות, הלכות פסוקות, הלכות קצובות. והפוסקים נהגו לקרוא למערכות דינים השייכים לענין אחד בשם הלכות, פראקטאט, трактатъ. הלכות שבת, הלכות תפלה, וכדומה. ותרגום יונתן יעשה עלה כמשפט (ויקרא ה' י') בהלכת עופא, כמשפט הראשון (בראשית מ' י"ג) כהלכתא קדמאה.

1) הָלַךְ, פעל ארמית כהוראתו בעברית, גיין, ходить. בְּפַעַל, על היכל וגו' מָהַלֵּךְ הוה (דניאל ד' כ"ז). ובאפעל, מַהֲלְכִין בגוא נורא (שם ג' כ"ה), מַהֲלָכִין בגוא־נורא (שם ד' ל"ד). ובארמית נמצאו עוד שני שרשים אחרים למושג זה, אזל, הוך, עי"ש.

1) הָלַךְ, ארמית שבמקרא, סם הדרכים בעד השמירה להולכי דרכים, געלייט, וועגאָלל, пошлина съ прово-жатыхъ. מנדה בלו הֲלַךְ (עזרא ד' י"ג).

א) הָלַל, פעו"י. עיקר הוראתו כנראה בקוע ופצוץ, ועם זה התגלות איזה מוחש בפעל, דרך בקוע ופצוץ, בבת אחת ובבת גדול, דורכברעכען, проламы-ваться. ונופל על בקוע האור, העלל זיך, גלאָנצען, свѣтить, сіять, блистать. ופציחת הקול, שאללען, звучать. ע"ד שנכללו שתי הוראות אלה בשרש הוד. ומזה:

הקל, עומד, בענין הופעת אור, לייכטען, גלאָנצען, свѣтить, блистать. בְּהִלּוֹ נרו עלי ראשי (איוב כ"ט ג'), בדרך המקור על משקל כשך יקושים, ובתשלומו בהללו, על משקל, וכפתחו עמדו (נחמיה ח' ה').

והכנוי בהלו מוסב על הנר על דרך לשון הארמית (הרד"ק). ולפי תרגומו הוא מן הפעיל (עי"ש), ולא נמצא יותר במקרא בענין זה.

הפיעל, יוצא, עקרו פציחת קול, ער-שאללען לאסטען, отлашать. ותתיחד א) להשמעת קול רנה בשיר וזמרה, איינען געזאַנג אַנשטיממען, запѣвать. בכונה לשבח ולפאר, לאָב זינגען, воспѣвать. השמיעו הַלֵּלוּ ואמרו (ירמיה ל"א ו'), ושפתי רננות יְהַלֶּל פי (תהלים ס"ג ו'). ורוב קשורו ביחס הפעול בבחינת מי שמשבחים אותו, יְהַלְלוּ שמו במחול (שם קמ"ט ג'). והכפל, בתף וכנור יזמרו לו. ובא לרוב מיוחם אל הש"י, אֲהַלְלָה ה' בחיי (שם קמ"ו ב'), והכפל, אזמרה לאלהי בעודי, הַלֲלוּהוּ שמש וירח הַלֲלוּהוּ כל כוכבי אור (שם קמ"ח ג'), וְהַמְהַלְלִים את־המלך (דהי"ב כ"ג י"ג), קול העם הקוראים יחי המלך. ובכתבי הקדש האחרונים בא גם בקשור הלמ"ד, וּמְהַלְלִים לשם תפארתך (דהי"א כ"ט י"ג). ועל הרוב בכלי שיר, מְהַלְלִים לה' בכלים אשר עשיתי לְהַלֵּל (שם כ"ג ה'), וּמְהַלְלִים להדרת קדש (דהי"ב כ' כ"א) (ועיין הדרה). ובא, באלהים אֲהַלֵּל דברו באלהים בטחתי (תהלים נ"ו ה'), שעורו, באלהים אשר אהלל דברו (הבטחתו) באלהים בטחתי, או שיהיה ענינו בשם אלהים הללנו דברו, וכמ"ש באלהים הללנו כל היום, והכפל, ושמך לעולם נודה סלה (שם מ"ד ט'), (ועי' בסמוך). ומזה ב) דבר בשבח מעלת זולתו, לאָבען, פריזען, славить. יְהַלְלוּהוּ אותה אל פרעה (בראשית י"ב ט"ו), יְהַלֶּלְךָ זר ולא פיך (משלי כ"ז ב'). ומזה בהוראת פעל עומד או פעל חוזר, שבח את עצמו, כי הַלֵּל רשע על תאות נפשו (תהלים י' ג'), הרשע מהלל א"ע על תאות נפשו, או ששעורו, כי הלל רשע נפשו על תאותו. והכפל, ובצע ברך נאץ ה' (עיין ברך). ויחם על הוא ע"ד, שבע ביום הַלַּלְתִּיךָ על משפטי צדקך (שם קי"ט קמ"ד). ויש מפרשים מזה, באלהים הַלֵּלְנוּ, כמו הללנו עצמנו באלהים, ע"ד בקדוש ישראל תתהלל (ישעיה כ"א ט"ז).

הפועל, חיות משובח בהלל ושירים,

בעזנגן, געפריזעזן יזערדען, быть воспѣ- ваему, прославляему. מְהֻלָּל אקרא ה' (תהלים י"ח ד', ש"ב כ"ב ד'), גדול ה' ומְהֻלָּל מאד (תהלים מ"ח ב', קמ"ה ג'), ובוי"ו נחה, ובתולותיו לא הוּלָלוּ (שם ע"ח ס"ג), לא שרו לכבודן שירי הלולים בשמחת חופתן, מים האבציים ליעדערן בעזנגן, быть воспѣваему сва- дебными пѣснями. ורש"י פי' לא נכללו באפריון והופה לפי שמתו הבחורים במלחמה. ומזה בתלמוד, הִלּוּלָא (ברכות ל"א א'). (עיין הלול). ולדעת גזיניום הוא משרש ילל והוי"ו תמורת יו"ד, הֵילִלוּ, וטעם הכתוב בחוריו אבלה אש ובתולתיו לא הֵילִלוּ עליהן. מקביל אל הכפל, כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה, כי כלם ספו תמו כאחד. ובענין שבח, בעריהמם זיין, העיר הֻהֳלָלָה (יחזקאל כ"ו י"ז), לפי שכלו יְהֻלַּל־איש (משלי י"ב ח'), быть прославлену. געשאָטצט ווערדען, быть почитаему.

ההפעיל, יוצא, בענין הופעה והפצת אור, העללע מאכען, לויכטן פערברייטען, לייכטען, сдѣлать свѣтлымъ, яснымъ, свѣтить. כוכבי השמים וגו' לא הֵהֵלּוּ אורם (ישעיה י"ג י'), עטישתיו תָּהֵל אור (איוב מ"א י'). ובמובן עומד, אור כי יָהֵל (שם ל"א כ"ו). ולדעת י"מ מזה, בְּהֵלּוֹ נרו (שם כ"ט ג') ומשפטו בָּהֲהָלוֹ, הן עד ירח ולא יַאֲהִיל (שם כ"ה ה') בתוספת אל"ף, (ועיין אהל).

ההתפעל, פעל חוזר, עקרו שמחה בהלולים, פֿראָהלאָקקען, ликовать. בקדוש ישראל תִּתְהַלָּל (ישעיה מ"א ט"ז), והכפל, ואתה תגיל בה', לשמח בשמחת גויך לְהִתְהַלֵּל עם נחלתך (תהלים ק"ו ה'), הִתְהַלְּלוּ בשם קדשו (שם ק"ה ג'), והכפל, ישמח לב מבקשי ה'. ובענין התפארות והתשבחות, זיך רימען, хвалиться. מה־תִּתְהַלֵּל ברעה הגבור (שם נ"ב ג'), אל־יִתְהַלֵּל חגר כמפתה (פ"א כ' י"א), אל־יִתְהַלֵּל חכם (ירמיה ט' כ"ב), מְהֻלָּל במתת שקר (משלי כ"ה י"ד). ובא בהוראת הנפעל, אשה יראת־ה' היא תִּתְהַלָּל (שם ל"א ל'), יהללו אותה, והכונה לה נאוה תהלה.

הֲלוּל, ש"מ. ובא ברבוי הֲלוּלִים, עקרו שירי רננות. והתיחד לשמחת הבציר שהיו חוגגים בשירים, ווינצערפעסט, праздникъ сбора винограда הֲלוּלִים (שופטים ט' כ"ז), יהיה כל פרין קדש הֲלוּלִים (ויקרא י"ט כ"ד), ההלולים שרגילים לעשות לה'. ובפיוט גם ביחיד בענין שבת, ונערץ בארצי קדש הֲלוּלוֹ (א' דר"ה לשבת), פצחו הֲלוּלוֹ (סלוק א' דשבועות). ובארמית, הִלּוּלָא וחננא (נטין ג"ז ע"א), נעוואַנג, пѣnie. ומזה שמחת חופה ותתונה, עבוד הִלּוּלָא לבריה (ברכות ל"א ע"א), דעלמא דאזלת מניה כְּהִלּוּלָא דמי (ערובין נ"ד ע"א).

הַלֵּל, שם. בכתבי קדש האחרונים, שירי תהלה לה' בְּהַלֵּל ובהודת (עזרא ג' י"א). והתיחד לשירים שנתקנו לשוררם במקהלות השיר בבית המקדש, בְּהַלֵּל דויד בידם (דה"ב ז' ו'). בהלל שתקנו דויד. וכן, וּבְהַלֵּל לה' כי טוב כי לעולם חסדו (שם ה' י"ג). והוא השיר הידוע בתהלים (קל"ו) הנקרא בפי חז"ל הלל הגדול (פסחים ק"ח ע"א). ובמשנה התיחד השם הַלֵּל סתם אל מזמורי תהלים מן קי"ג עד קי"ט, המתחילים בשם הללויה, קראו את הַהַלֵּל (פסחים ה' ז'), והוא הלל שקוראים במועדים כידוע, ועליו נתקנה הברכה לקרוא את ההלל והוא הנקרא ההלל המצרי.

הַלְלוּ יָהּ, מלה נמצאה בספר תהלים ממזמור ק"ד ולהלן בסוף המזמורים, ברכי נפשי את ה' הַלְלוּיָהּ (ק"ד ל"ה), ותורתיו ינצרו הַלְלוּיָהּ (ק"ה מ"ה), אמן הַלְלוּיָהּ (ק"ו מ"ח), כל הנשמה תהלל יה הַלְלוּיָהּ (ק"נ ו'), וכדומה. וכמו כן בריאש כמה מזמורים, הַלְלוּיָהּ הודו לה' (ק"ו א'), הַלְלוּיָהּ אודה ה' (קי"א א'), הַלְלוּיָהּ הללי נפשי (קמ"ו א'), וכדומה. וכבר נחלקו בזה רב ושמואל, חד אמר נחלק ואינו נמחק וחד אמר נמחק ואינו נחלק (ירושלמי סוכה פרק ג' הלכה ח'), לדעת הראשון השם הזה מרכב משתי מלות שונות, מפעל בצווי לרבים ומשם משמות הקדושים שאינן נמחקים. ולדעת השני תיבה אחת היא המסיימת באותיות "יה", וזו הוספה שבאה להוראת

ההפלגה ע"ד שלהבתיה, מרחביה, וכמו שאמר ר' יהושע בן לוי מאי הללויה הללוהו בהללויות הרבה (בבלי פסחים דף ק"ו) ועדיין המחלוקת במקומה עומדת בנוסחאות הספרים שבידנו, בקצתם באה בשתי מלות חלוקות לגמרי, ובקצתם במקף ביניהם, ובקצתם במלה אחת, (ועין מנחת ש' בתהלים מזמור ק"ד ל"ה). וראינו להעיר כי במקום שנאמר בתהלים בסוף מזמור ק"ו, ואמר כל העם אמן הללויה, נאמר בדהי"א (פ"ז ל"ו) אמן והלל לה'.

הֵילֵל, שם. (נח תמורת דגש הלל), זהר, הופעה, свѣтъ, העללע, גלאנץ, **сіяніе**. הֵילֵל בן־שחר (ישעיה י"ד י"ב), כנוי לכוכב נוגה הנראה ומאיר בבקר, ווענום, **венера**.

מַהֲלָל, ש"ז. דברים שמדברים אודות מעשי איש ומנהגיו אם טוב ואם רע, ואיש לפי מַהֲלָלוֹ (משלי כ"ז כ"א), האיש נצרף ומתחשב לפי מה שהבריות מדברים על אודותיו, **молва о комъ**, נערעדע. ולפי המוסכם ענינו דברי שבח וכבוד, לאב, **хвала**.

תְּהִלָּה, ש"נ. עקרו א) קול צהלת רנה של תודה, **хва-**, לאבנעזאנג, **лебная пѣснь**. תְּהִלָּה והודות (נחמיה י"ב מ"ו), לישרים נאוה תְּהִלָּה (תהלים ל"ג א'). והכפל, רננו צדיקים בה', שיר חדש תְּהִלָּה לאלהינו (שם מ' ד'), ליעד, הימנע, **пѣснь, гимнъ**. והתיהר למין משיר התודה וברכה אשר חברו המשוררים הקדושים, תְּהִלָּה לדוד (שם קמ"ה א'), על כל ברכה ותְּהִלָּה (נחמיה ט' ה'), וחז"ל קראו בשם תְּהִלִּים (ברבוי זכרים) לספר הכולל שירי התפלות והתשבחות שנתחבר ע"י עשרה זקנים. ב) פאר וכבוד, רהום, לאב, **слава, хвала**. דבר שראוי לפארו ולהללו, ותְּהִלָּתִי לפסילים (ישעיה מ"ב ח'), והקודם, וכבודי לאחר לא אתן. ונרדף עם שם, לְתְהִלָּה ולְשֵׁם (דברים כ"ו י"ט), ועם תִּפְאֶרֶת, לְתְהִלָּה ולְתִפְאֶרֶת (ירמיה ל"ג ט'), עיר תְּהִלָּה (שם מ"ט כ"ה) (תהלת קרי), כמו, העיר הַתְּהִלָּה (יחזקאל כ"ו י"ז). וע"ד המליצה, ועד ישים את ירושלם תְּהִלָּה בארץ (ישעיה ס"ב ז'). ועל הרוב מיוחס אל השי"ת, הוא תְּהִלָּתְךָ והוא אלהיך (דברים י' כ"א), ע"ד, כי תפארת עזמו אתה (תהלים פ"ט י"ח); ותהלת ה' כולל מעשיו הנפלאים, להשתבח בְּתְהִלָּתֶךָ (שם ק"ו מ"ז), כשמך אלהים כן תְּהִלָּתֶךָ (שם מ"ח י"א). רש"י פירש, כאשר שמך גדול כך תהלתך גדולה בפי כל. והנכון שענינו, בכל המקום אשר יגיע שמך שם נודעה גם תהלתך, מספרים תְּהִלּוֹת ה' (שם ע"ח ד'). ומפרש, ועזוזו ונפלאותיו אשר עשה. ומזה, נורא תְּהִלֹּת עשה פלא (שמות ט"ו י"א), ואתה קדוש יושב תְּהִלּוֹת ישראל (תהלים כ"ב ד'). לפי המוסכם פירושו, יושב לשמוע תהלות ישראל. ויתכן שגם זה מענין נפלאות שהשי"ת יושב לעשות תמיד לישראל, וטעם יושב, כמו, ישבת לכסא שופט צדק (שם ט' ה'), ה' למבול ישב וגו' (שם כ"ט י'). ולפירוש זה יסכים היטב האמור אחרי כן, בך בטחו אבותינו וגו'. ומזה בדבורי מליצות הנבואה בהשאלה למעשי נפלאות ה' לתשועת ישראל, וואונדערבארע הילפע, **чудесное - чудное спасеніе**. וקראת ישועה חומתיך ושעריך תְּהִלָּה (ישעיה ס' י"ח), יצמיח צדקה ותְּהִלָּה נגד כל הגוים (שם ס"א י"א), ומפרש את דבריו, עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (שם ס"ב א'), צדק נגד צדקה וישועה כנגד תהלה. ומזה יפורש לדעתנו, תְּהִלָּה לכל־חסידיו (תהלים קמ"ח י"ד), מקביל אל המאמר, וירם קרן לעמו, שמוסב על ישועת ישראל ונצחונם על צריהם. ג) זהר והופעה, גלאנץ, **блескъ, сіяніе**. כסה שמים הודו ותְּהִלָּתוֹ מלאה הארץ (חבקוק ג' ג'), (הרד"ק), תהלה נגד הוד. ומזה יפורש לדעת הרשי"ר, תְּהִלָּתוֹ עמדת לעד (תהלים קי"א י'), שבא כתאר מליצי אל תורת ה' שהוא אורו של הקב"ה, וכאמור, מצות ה' ברה מאירת עינים (שם י"ט ט'), (הקדמה לספר ערך מלין).

ב) הָלַל, פעו"י. על משקל הכפולים והמרובעים. הקל לא נמצא כי אם בעתיד, תְּהַלֵּל, וגם זה רק פעם אחת

במקרא, ובבינוני, הוֹלֵל. וכנראה שקרוב הפעל הזה אל הפעל הלל, הקודם ומיסוד אחד הל יצאו בהוראת השמעת קול. ותתיחד הפעל הזה ע"מ הכפולים והמרובעים להוראת הרמת קול גדול ברעש וגעש בגאוה ובוז על החלש והנבזה, פאָבּען, שוימהען, свирѣпствовать, неистовствовать. אמרתי להוללים אל־תָּהֹלּוּ (תהלים ע"ה ה'), והכפל, ולרשעים אל תרימו קרן. ות"י אמרית למתלעבין לא תתלעבון, מענין שחוק של לעג וליצנות. ובמדרש פירשוהו מענין ערבוב ובלבול, ואמרו, הוללים למערבביא אלו שלבם מלא עליהם חלחוליות רעות (ויקרא רבה כ'), פירשו מהוראת שרש חלל (חלחל). וכל ההוראות האלו משותפות וקרובות במושג הכללי, רעש, וגעישה. והבינוני הוֹלֵלִים, בא נרדף עם רשעים, קנאתי בְּהוֹלֵלִים שלום רשעים אראה (תהלים ע"ג ג'). ועם פועלי און, לא יתיצבו הוֹלֵלִים וגו' שנאת כל פעלי און (שם ה' ו').

הפיעל, ע"ד המרובעים, יוצא, עקרו כנראה בלבול וערבוב בגערה וברגז, ועם זה ערבוב וטרוף הדעת, запутать, פּערווירען, смѣшать, смущать. וכמו כן הולכת שולל, איררעלייטען, сбить съ пути. מוליך יועצים שולל ושפטים יְהוֹלֵל (איוב י"ב י"ז), וקסמים יָהוֹלֵל (ישעיה מ"ד כ"ה). ויש מפרשים מענין שטות, יעשה אותם שוטים, צום טהאָרען מאכען, сдѣлать глупымъ. ובהשאלה, כי העשק יְהוֹלֵל חכם (קהלת ז' ז'). ובמדרש אמרו על זה לפי דרכם, כשהחכם מתעסק בדברים הרבה מערבבים אותו מן התכמה (שמות רבה ו').

הפועל, בבינוני א) שם תאר למי שאחזתו קנאה וחמה לבלבל ולהרגיז מנותת הזולת, אויב ומתנקם, פֿאַן ראָזרייא ערגריפֿען, אײַן ראָזענדער פֿײַנד, מְהוֹלְלֵי בי נשבעו (תהלים ק"ב ט') והחולם ת' הדגש. והנראה שהוא מן הפיעל, וענינו המטריפים את דעתי. ב) מעורבב־טומטורף, פֿערוואַרדרט, פֿאַלל, помѣшанный, бѣшенный. לשחוק אמרתי מְהוֹלָל (קהלת ב' ב').

הִתְהַפֵּעל, א) התגעשות, שטורעמען, לאָרמען, פּאָבּען, רוישען, неистовствовать. וְהִתְהֹלְלוּ הרכב (ירמיה מ"ו ט'), קול דהרת הסוסים ורוכביהם, או אופני המרכבות, בחוצות וְהִתְהֹלְלוּ הרכב (נחום ב' ה'), והכפל, ישתקשקון ברחבות. ב) ומזה היות מעורבב ומטורף משברות, ושתו והתגעשו וְהִתְהַלְלוּ (ירמיה כ"ה ט"ז), טוימעלן, шататься. וכענין פעל מדומה, וַיִּתְהַלֵּל בידם (ש"א כ"א י"ד), עשה א"ע כמבולבל ומשתגע, זיך מאַכּל געבּאַרדען, притворяться безумнымъ. ומזה בהשאלה, ובאימים יִתְהֹלְלוּ (ירמיה נ' ל"ח), שקועים הם באמונתם באימים עד שנראים כמשוגעים ומטורפי הדעת, וואהנזינניג ווערדען, съ ума сойти. ותרגומו ישתבחון, מלשון התהלל, זיך רייהמען, хвастаться.

הוֹלֵלוּת, שמ"נ. שעמום וטרוף הדעת, וביחוד בהתגברות התאוות ופריצת גדר המוסר, פֿאַללהייט, אויסגעלאָסענהיים, бѣшенство, изступленіе. ולא נמצא כי אם פ"א במקרא, ואחרית פיהו הוֹלֵלוּת רעה (קהלת י' י"ג). ועמ"א:

הוֹלֵלוּת, כשם קבוץ, וְהוֹלֵלוּת וסבלות (שם ב' י"ב), והסבלות הוֹלֵלוּת (שם ז' כ"ה) כמו הסבלות והוללות, וְהוֹלֵלוּת בלבבם (שם ט' ג'), תאות רעות וגבערות, ולא נמצא כי אם בספר קהלת.

הֹלֵל, שע"פ. הפרעתוני אבי עבדון השופט (שופטים י"ב י"ג).

הָלַם, פעו"י. יסודו כנראה הלל, בהוראת השמעת קול, ויצא הפעל הָלַם, על דרך כסם מן כסס, להקשה והכאה המשמעת קול, קלאָפּען, стучать. הקל עומד, אז הָלְמוּ עקבי סוס (שופטים ה' כ"ב), שטאָמפּען, топтать. ומזה יוצא, הכאה בפטיש לתקן כלי, האַמטערן, שלאָגען, колотить молоткомъ, ударять. הוֹלֵם פעם (ישעיה מ"א ז'), הלמ"ד בסגול מפני קרבת הטעמים, והראוי בציר"י, וְהָלְמָה סיסרא (שופטים ה' כ"ו), הָלָמוֹנִי בל־ידעתי (משלי כ"ג ל"ה), והכפל, הכוני בל חליתי, שלאָגען, צערשלאָגען, бить. וכמו כן לשבר ולכתת,

צערברעכען , разбивать, разломать . בכשיל וכולפות יַהֲלֻמוּן (תהלים ע״ד ו׳) , הָלְמוּ שרוקה (ישעיה ס״ו ח׳) , אבשלאגען , от-раз- бивать . ובהשאלה בבינוני פעול , הֲלוּמֵי יין (שם כ״ח א׳) , שהיין מכה והולם אותם ומטריף דעתם . ובא , יַהֲלֻמֵנִי צדיק חסד (תהלים קמ״א ה׳) . לפי המוסכם פירושו מענין הכאה ויסור , שלאגען , ציכטיגען , бить, на- казывать . והכוונה יותר טוב שיהלמני צדיק ויוכיחני מאשר אלחם במנעמיהם . ויתכן לפרשו בהוראת הפעל הלם בלשון חכמים, הישרת דבר אחו׳ לכוונו שיהיה נאות ומסכים לתכלית ידועה , אַנפאַסען , צוגאַסען , примѣрять, приноравливать . שבקש לְהוֹלְמוֹ ולא הולמתו (סנהדרין כ״א ב׳) , עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות הוֹלֶמֶתוֹ (העטרה) וכל שאין ראוי למלכות אין הוֹלֶמֶתוֹ (ע״ז מ״ד ב׳) . ושעור הכתוב יהלמני צדיק חסד ויוכיחני , השי״ת שהוא צדיק יהלמני חסדו יישר ויכוין חסדו אלי וזה במה שיוכיחני ויורני את הדרך אשר אלך בה למען אזכה שתתקיים מלכותי בידי . וזה שאמר שמן ראש אל יניא ראשי , השמן שנמשח בו ראשי לא יסור מראשי , ומליצת יהלמני חסד הוא כעין מליצת , המעטרני חסד ורחמים (תהלים קג ד׳) . ובמדרש , שהחליק פטישו וְהָלַם את כל באי עולם בדרך אחת למקום (ב״ר מ״ד) . והפייטנים השתמשו בו לענין היות בבוש ודחוק במקום , אירגענד וואָ פֿערדראָנגט זיין , быть стѣсненну . ואמר ר׳ יהודה הלוי , הֲלוּמָה בתוך משכני משך (דיוואן ס׳ ס״ז) . ובא , וילך וְהָלַם (ש״א י״ד מ״ז) . לדעת י״ט ענינו שהיו הולכים וחוזרים לאחוריהם ומכים זה את זה , (עיין הָלַם) . ובפיוט בהוראת הפעל להם , טפיפת שטים וְהוֹלְמִים תעקר (פערייב ב׳ דשבועות ר׳ אליעזר בר׳ נתן) מי שדבריהם כמתלהמים (עיין להם) .

הֲלֻמוֹת , ש״נ . הכאה בפטיש , דאָס שלאָגען , ударъ, паженіе , האַמערן . **לַהֲלֻמוֹת עמלים** (שופטים ה׳ כ״ו) . וי״מ פטיש , האַמער , молотъ . **פטיש של העמלים** , (עיין עמל) .

מַהֲלֻמָּה , ש״נ . הכאת מכה ופצע, שלאָג , ударъ, побой, тол- שמאָס . חבъ . ופיו לְמַהֲלֻמוֹת יקרא (משלי י״ח ו׳) .

הֲלַם , עקרו הל , בהוראת סימן הידיעה . ובא על משקל פתאם , שלשם , כתה״פ להגבלת המקום וגבול פעולת ההליכה אליו, הישהער , сюда . ונקשר עם פעלי התנועה , הבא עוד הֲלַם איש (ש״א י׳ כ״ב) , מי הביאך הֲלַם (שופטים י״ח ג׳) , והנה ההמון נמוג וילך וַהֲלַם (ש״א י״ד מ״ז) , שעורו הלם והלם כמו הנה והנה , כי נתפרדה החבילה וכל אחד פנה לדרכו . ומזה בהשאלה להגבלת מקום עיון , הבו לכם דבר ועצה הֲלַם (שופטים כ׳ ז׳) בענין זה . ובמובן המוסרי , כי הבאתני עד הֲלַם (דהר״א י״ז מ״ז) , לכן ישוב עמו הֲלַם (תהלים ע״ג י׳) , עיין באור . והנראה שטעמו לכן ישוב עמו ובא אל מדרגה זו , ע״ד תשב אנוש עד דכא . וי״ת מענין הכאה , מכים וחובלים את עמו , ובא בענין, פֹּה , דָּא , חיער , здѣсь . הגם הֲלַם ראיתי (בראשית מ״ז י״ג) .

הֵלֶם , שע״פ . מבני אשר (דהר״א ז׳ ל״ה) , ועיין באור הרי״ו .

יַהֲלֹם , שם . מין אבן יקרה, נפך כפיר וְיַהֲלֹם (שמות כ״ח י״ח , ל״ט י״א) , דיאַמאַנט , алмазъ . ואמר הראב״ע בשם חכם ספרדי שהוא הנקרא בערבי אַל־מַאס , שהוא שובר כל האבנים ונוקב הברזלה , והוא מגזרת הולם פעם .

2) **הַלְמִי** , במשנה , שם, מי מלח מלוחים הרבה , זאלצלאקע , разсолъ . אין עושין הַלְמִי בשבת (שבת י״ד ב׳) , ולשון יונית היא , ἅλμη . ובגמרא ירושלמית נגזר ממנו פעל, מְהַלְמִין היו (תרומות פרק י׳) , תקון מי מלח .

2) **הלקט** , עיין לקט .

הֵם , מלת הגוף לרבים זכרים נסתרים (ממלת הגוף הוא ליחיד) , זיא , они . איפה הֵם רעים (בראשית ל״ז ט״ז) . ובתוספת ה״א, הֵמָּה (הם״ם בדגש ומלעיל) , הֵמָּה יירשו ארץ (תהלים ל״ז ט׳) , וטעמו למעט אחרים . וכולל ענין הפעל היה במובן קשור

הנשוא בנושא, זין, וועדען, быть. הלא לנו הֵם (בראשית ל"ד כ"ג), הֲמָה הגבורים (שם ו' ד'), אלה הֵם בני ישמעאל (שם כ"ה ט"ז). ושעל כן ישמש גם לנקבות, ששים הֲמָה מלכות (שה"ש ו' ח'), אנה הֲמָה מוליכות (זכריה ה' י'). ובא במובן זה גם לנוכחים, חללי חרבי הֲמָה (צפניה ב' י"ב), כדרך שמוש מלת הגוף הוא. ובא, מָהֵם עושים (יחזקאל ח' ו'), כמו מָה הֵם, ולא מֵהֶמָּהֵם (שם ז' י"א), (עיין המה). וקרוב לשמוע דברי פירסט שעקר משקלו הום מן הוא כמו אַתֶּם מן אַתּוּם בארמית, והיה ראוי להיות הֵם בסגו"ל והתרחבה לתנועה גדולה הֵם, להבדיל בינו ובין הכנוי הֵם.

הָמַה, פעו"י. יסודו הברה טבעית שמוציאים בעח"י בשעת רגוז וכעסם, ודומה לו בלשון אשבנז, הימפען, בורמפען, ревѣть. הקל, נֶהֱמָה כדבים (ישעיה נ"ט י"א), יֶהֱמוּ ככלב (תהלים נ"ט ז'), קנירדען, ворчать. ובעופות, כיוני הגאיות כלם המות (יחזקאל ז' ט"ז), גירדען, ворковать. ובאדם ענינו התאנח מצער ומרגז, ומזה תֶּהֱמִי עלי (תהלים מ"ב י"ב), אֶבצען, קלאגען, стенать, охать. קירות לבי הוֹמֶה־לי (ירמיה ד' י"ט), אזכרה אלהים וְאֶהֱמָה (תהלים ע"ז ד'), ביו"ד מרגשת, על כן הָמוּ מעי לו (ירמיה ל"א כ'), להתפעלות רחמים, ומעי הָמוּ עליו (שה"ש ה' ד'), להתפעלות אהבה, אך הבל יֶהֱמָיוּן (תהלים ל"ט ז'), מהתפעלות חמדה ותאוה, לאָרמקן, шумѣть. (ועיין הבל), אויביך יֶהֱמָיוּן (שם פ"ג ג'), מרגז בעם ושנאה, וכן הָמוּ גוים (שם מ"ו ז'), מאבען, неистовотвевать. ובא בהשאלה להשמעת קול כלי זמר, ככנור יֶהֱמֶה (ישעיה ט"ז י"א), רוישען, жужать, журчать. כחללים יֶהֱמֶה (ירמיה מ"ח ל'), ערשאללען, раздаваться. ולרעש גלי הים, וְהָמוּ גליו (שם ה' כ"ב), טאָזען, бушевать. והמקור, כַּהֲמוֹת ימים יֶהֱמָיוּן (ישעיה י"ז י"ב), ועם זה קול תשואת אדם רב, קול הקריה הוֹמָה (מלכים א', א' מ"א), ועל תסיסת משקה, ברויזען, נאָהרען, бродить. הָמוּ כמו־יין (זכריה ט' ט"ו), שעורו כחמות יין. ומזה בהשאלה, הֹמָה שכר (משלי כ"ג א'), והטעם הומה, מבלבל ומשכר, בערוישען, опьянѣть. ובבינוני לנקבה גם ביו"ד מרגשת, עיר הוֹמִיָּה וגו' (ישעיה כ"ב ב'), טאָבענדע, шумный. וברבוי, בראש הֲמִיּוֹת (משלי א' כ"א), כעין שם קבוץ מקומות המלאים תשואות עם, גערוישפאללעם, шумное. ובהשאלה לאשה יצאנית וקולנית, הֹמִיָּה היא וסוררת (שם ז' י"א), טאָבענד, אשת כסילות הוֹמִיָּה (שם ט' י"ג). ובדברי חז"ל בא בבנין:

פיעל, לענין תשוקה והשתדלות, כל מי שהומה ומהמה אחר הממון כל מי שהומה ומהמה אחר התורה (ויק"ר כ"ב).

הָמָה, ע"ט יָהֹם, או הֵם על משקל שֵׂם, ש"ז. לא מהם ולא מהמונם ולא מֵהֲמָהֵם (יחזקאל ז' י"א). לדעת המרדכי הקדמון ר' יעקב בר' אליעזר, ענינו קול תשואת המון או המון עם, גערוישי, לאָרם, פאָלקסמענגע, фёллк, шумъ, сборище. ולפירוש זה הסכימו גיזיניוס ופירסט, אלא שלדעתם בא בחסרון יו"ד הרבוי, והראוי מהמיהם. ובמד"ר לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם, לא מנהון ולא ממונם ולא מן תמהתון (ב"ר ל"א). המ"כ בשם הערוך פירשו מענין שממה מן השממה שיגיע להם, והנראה שהוא מענין אוצרות של מסים, תרגום שני של וישם וגו' מס על הארץ (אסתר י' א') ישוי תמהא על ארעא, ערפרעססטע שאַצע, насильственно добытыя сокровища. והוא פירוש נכון ופשוט, ודומה חשם הָמָה אל השם הָמוֹן, הכולל הוראות קול תשואה, ועם זה רבוי עם ואוצרות הון שקונים ומאספים בהמיה (עיין המון), ושניהם קרובים אל שרש אוה, הוה, הון, (עי"ש). ורשד"ל פירש מֵהֲמָהֵם כמו מֵהֲמָהֵם, מאותם שמהם, כלומר מכל היוצא מהם, ויהיה יסודו הם, מלת הגוף לרבים נסתרים שבא בתבור עם ה"א הידיעה בהוראת אשר, כמו, וְהָעֲלָיָה (ש"א ט' כ"ד) שהוא כמו אשר עליה. ולדעתו קרוב לזה ת"י ולא מבניהון.

הֵם, שע"פ. מקום בעבר הירדן מושב הזוזים עם קדומים, אשר הכה

כדרלעומר (בראשית י"ד ה').

הַמְדָתָא, שע"פ. אבי המן (אסתר ג' א').

הָמוֹן, ש"ז. א) עקרו קול שאון והמית בעלי חיים, נערוּש, לאָרם, נעטיס-מעל, шумъ, вой. וּמֵהֲמוֹנָם לא יענה (ישעיה ל"א ד'), קול הָמוֹן בהרים (שם י"ג ד'), מה קול הֲהָמוֹן הזה (ש"א ד' י"ד). ועם זה קול רעש צרים, הָמוֹן זריך. הָמוֹן עריצים (ישעיה כ"ה ה'). ומזה כל קול רעש, קול הָמוֹן הגשם (מ"א י"ח מ"א), נערויש, шумъ. הָמוֹן שריך (עמוס ה' כ"ג), נעמאָן, гулъ. והכפל, וזמרת נבליך. ובהשאלה, הָמוֹן מעיך ורהמיך (ישעיה ס"ג פ"ו) בענין רגשות החמלה. ב) והתיהד להברת אנשים הרבה שמשמיעים קול שאון בקבוצם, פאלקס-מענג, сборище. הָמוֹן חוגג (תהלים פ"ב ח'), ואתם הָמוֹן רב (ירמ"ב י"ג ח'). וכן כל רבוי סתם, וישאל הֲמוֹן נשים (שם י"א כ"ג). ומזה ביחוד לרבוי עם היוצא למלחמה, ואת־רכבו ואת־הֲמוֹנו (שופטים ד' ז'), והעמיד הָמוֹן רב (דניאל י"א י"א), קריגסשאַרען, פרוּפּ-פּן, сонмъ, войско, толпа. ובא נרדף לשם עם, גוי, הגם ככל הֲמוֹן ישראל (פ"ב ז' י"ג), אב הֲמוֹן גוים (בראשית י"ז ד'). וברבוי, הֲמוֹנים הֲמוֹנים (יואל ד' י"ד). וביחוד אל כל קבוץ עם בנגוד אל הגדולים שבהם, פאָלק, чернь. וַהֲמוֹנו צחה צמא (ישעיה ה' י"ג) נגד האמור, וכבודו מתי רעב, וירד הדרה וַהֲמוֹנָהּ (שם שם פ"ו), כי ארמון נטש הָמוֹן עיר עזב (שם ל"ב י"ד). ובא, יען הֲמוֹנָכֶם מן הגוים (יחזקאל ה' ז'), מלה זרה נתקשו בה המפרשים, לד"ק הוא מן השם הָמוֹן בכנוי הרבים, והראוי המונכם בוי"ו, ושעורו יען היותכם המון רב, או היותכם הומים ורועשים. וי"מ כפעל במקור ובכנוי משרש המן בהוראת רבוי, וטעמו, יען אשר פריתם ורביתם. וי"ת חלף דחבתון מן עממיא, ולא ידענו טעמו. ורש"י פירשו משרש מנה, יען הומינכם א"ע להפקר מן הגוים, ולדעתו מהראוי להיות הֲמוֹנָכֶם בנפעל בטעם המנותכם. ולזה נוטה דעת הרשד"ל אלא שהוא מפרשו בענין אחר, יען הבאתם את עצמכם במספר שאר האומות להיות כאחד מן הגוים, (ועיין בפסוק ג) ובא בהשאלה לרבוי עושר, פּילנע, רייכ-טהום, изобилие, богатство. טוב מעט לצדיק מֲהֲמוֹן רשעים רבים (תהלים ל"ז ט"ז). ומזה, ונשא הֲמוֹנָהּ ושלל שללה (יחזקאל כ"ט י"ט), כי יהפך עליך הֲמוֹן ים (ישעיה ס' ה'), שפעת עושר אניות ההולכות בים, או כתרגומו עותר מערבא, מי אוהב הֲמוֹן לא תבואה (קהלת ה' ט') בעושר, מסבים אל הקודם, אוהב כסף לא ישבע כסף. ומזה לדעת המדרש, לא מהם ולא מֲהֲמוֹנָם (יחזקאל ז' י"א) (עיין הָמָה). ויתכן שמענין זה, יען הֲמוֹנָם מן הגוים (שם ה' ז'), יען היותכם משופעים בעושר ובכל טוב מן הגוים וגו' כלומר מרוב טובה שהשפעתי לכם בגדתם בי. ולדעת האחרונים בא השם ה' הֲמוֹן גם תמורת אמון באל"ף, בהוראת שם ראש אלילי עמי מצרים, את הֲמוֹן נא (שם ל' ט"ו), והוא כמו, נא אמון (נחום ג' ח'), וכן, הֲמוֹן מצרים (יחזקאל ל' י', ל"ב י"ח). ומזה כשם עצם פרטי, בַּעַל הֲמוֹן (ש"ה"ש ח' י"א).

הֲמוֹנָה, שם מליצי נבואי אל העיר אשר תבנה לע"ל במקום גיא המון גוג לזכר ההמון הרב שנפל שם, וגם שם עיר הֲמוֹנָה (יחזקאל ל"ט ט"ו).

הָמִיָּה, שה"פ. הֲמִיַּת נבליך (ישעיה י"ד י"א), נערויש, לאָרם, געמאָן, шумъ, гудъ. וי"מ מזה, ואל הֲמִיתו אל תשא נפשך (משלי י"ט י"ח), ווינועלן, שוואנקען, вижзать, стонять. לא תשגיח אל ההמית בביתו. והראוי הֲמִיתו, או שיהיה הנפרד ממנו, הֲמִית ע"מ בְּבִית. ובדחז"ל, ושמעו קול המיה של מדינה (איכה רבתי).

2) **הֲמוֹנָיָה**, או הומניה, ש"ק, בדחז"ל. קהל והמון רב באגודה אחת, היתם נעשים הוּמָנִיוֹת הוּמָנִיוֹת לע"ז (ויק"ר ל"ג). ויש פותרין אותו כלשון יוני הסכמת רבים, שפה אחת ומחשבה אחת, האַרמאָניא, ובנראה שמקורו עברית.

2) **הָמִין**, שם בלשון סורית. ובמשנה, אבנט ואזור, וביחוד שלובשים בעלי פקודות ומשרה, גירטעל, поясъ.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ואבנט (שמות כ״ח ל״ט) ת״א וְהַמְּנָא, כהן מוציאו בהמיינו (עזרא ו׳ ח׳), מבלאי מבגדי כהנים ומהמיינהן (סוכה ה׳ ג׳).

1) הָמוֹ, ארמית. כנוי גופים נסתרים רבים ביחס הפעול, ובטלו הָמוֹ (עזרא ד׳ כ״ג), הנפק הָמוֹ (שם ה׳ י״ד), ובתוספת נו״ן, והדרת הָמוֹן (דניאל ב׳ ל״ד).

הָמַל, לא נמצא בפעל כי אם בשם:

הֲמֻלָּה, שה״פ. ויסודו כנראה הם. בתוספת למ״ד, קול תשואה והמון, גערוש, шумъ, ревъ, לאֹרם, דאם ברויזען, רוישען, звукъ. קול הֲמֻלָּה כקול מחנה (יחזק׳ א׳ כ״ד), לקול הֲמוּלָה (ירמיה י״א ט״ז), (ועי׳ המר).

הָמַם, פ״י. (העבר ע״ד השלמים הָמַם הֲמָמְנִי), והכפולים (וְהִמּוֹתִי) דומה לפעל הום, עקרו הרעדה והרעשה, ועם זה הרגזה ובלבול, אויפֿשרעקקען, אין פֿערוויררונג זעצען, приводить въ ужасъ, въ смя-тение. את אימתי אשלח וגו׳ וְהַמּוֹתִי את כל העם (שמות כ״ג כ״ז), וירעם ה׳ בקול גדול וגו׳ על פלשתים וַיְהֻמֵם (ש״א ז׳ י׳), וַיָּהָם את מחנה מצרים (שמות י״ד כ״ד), וברקים רב וַיְהֻמֵם (תהלים י״ח ט״ו), והקודם וישלח חציו ויפיצם, ובשמואל ב׳ (כ״ב פ״ט) ברק וַיְהֻמֵם בקרי כמשפט נע״ו (עיין הום). ומזה פצפוץ ונפוץ, צערשמעטערן, сокрушать. אכלני הֲמַמְנִי (ירמיה נ״א ל״ד), כי אלהים הֲמָמָם בכל צרה (דהי״ב ט״ו ו׳). ובא, וְהָמַם גלגל עגלתו (ישעיה כ״ח כ״ח) י״ת ומבלביל בגלגליה עגלתיה. ורש״י פירשו בהוראת עומד, אפילו הגלגל הומם ומשתבר. והרשד״ל שמפרש את השם גלגל בהוראת קש (עיין גלגל), פירש את הפעל הָמַם בטעם פיזור, גלגל הקש מתפזר באויר על ידי הדישה. ובפיוט. הרום שנימו בפימו וְיוּהֲמָמוּ (ר״ק חמאנו לשחרית יו״כ).

הָמַן, לד״ק נמצא פעל זה במקרא, מיסודם של הום, המה, ה�מם. אם בהוראת המיה והרעשה, לאַרמען, מאַבען, יען הָמְנָם. шумѣть, неистовствовать מכל הגוים (יחזקאל ה׳ ז׳), מקור בבנוי הרבים, שאתם הומים ומרעישים יותר מכל הגוים, או בהוראת פריה ורביה המון רב, גראָסס זיין צאהל זיין, быть въ большомъ коли-чествѣ. יען שאתם רבים ועצומים במספר (ועיין המה).

הָמָן, שע״פ. בן המדתא האגגי, משנה למלך אחשורוש צר ואויב ישראל (אסתר ג׳ א׳), מקורו פרסית.

1) הַמָּנִיךְ, (עיין מנך).

הָמָס, ש״ז. פ״א במקרא ברבוי, כקדח אש הָמָסִים (ישעיה ס״ד א׳). לדעת הרד״ק שרשו מסס והה״א נוספת, וענינו אש חזקה הממססת ואוכלת כל דבר, והנכון כפירוש רבינו יונה שהוא מלשון ערבית קש יבש או ענפים יבשים, דירדעם גנייפס, хворостъ.

הָמַר, פ״א במקרא, בְּמַהֲמֹרוֹת בל יקומו (תהלים ק״ט י״א), תרגומו בגיצין דמחמרין, וענינו נצוצים בוערים, ברענענדע פֿונקען, горящія, палящія искры. מסבים אל תחלת המאמר, ימוטו עליהם גחלים באש יפלם. ונראה שמפרש מהמרות כעין מחמרות משרש חמר, שענינו הבערה (עיין חמר). ור״ש פרחון אמר, אשד הנחלים ההולך בחזק וזעף, פֿלוטה, пучина. ועם זה מסכימים האחרונים הגוזרים את השם מן הפעל הערבית חמר, שהוראתו שטיפה וזרימה, וקרוב לשרש המל, באותה לשון, שענינו שטף הגשם ושאונו. והרד״ק פירשו שוחה עמוקה, מיעפֿע גרובע, глубокая яма. וכן בדחז״ל בראשונה היו קוברים אותן במהמורות נתאבל הבשר מלקטין את העצמות וקוברים אותם בארונות.

א) הֵן, הֲגָה, מלת הגוף לנקבות נסתרות, זיא, онѣ. וביחום בכל״מ, את נחלת אביהן לָהֶן (במדבר כ״ז ז׳), אשר ישב בָּהֶן (בראשית י״ג י״ב), ויתנו בָּהֶן אש (ויקרא י׳ א׳), ולא יעשה כָּהֶן (יחזקאל י״ח י״ד), ותשחיתי מֵהֶן (שם פ״ז מ״ו). ובתוספת ה״א הֲגָה, כי טובות הֲגָה (בראשית ו׳ ב׳), הֲגָה וילדיהן (שם ל״ג ו׳), כי חיות הֲגָה (שמות א׳ י״ב). ובה״א הידיעה, מעט הצאן הַהֲגָה (ש״א י״ז כ״ח). ועם יחום בכל״מ, לחטא בָּהֲגָה (ויקרא ה׳ כ״ב), ועשה מאחת מֵהֲגָה

(שם ד' ב'), וְלָהֶנָּה כנפים (זכריה ה' ט'), לא ראיתי כָּהֶנָּה (בראשית מ"א י"ט). וביחוס זה גם כפול, כָּהֶנָּה וְכָהֶנָּה (ש"ב י"ב ח'), וטעטו רבוי כולל, עבענזאָ פֿיעל, столько же и столько же, еще больше того. ובשטושו והוראתו דומה לשאר מלות הגוף לנסתר, (עיין הוא, היא, הם). ובגזרתו יתכן שהוא מן הוא הכולל זכר, ולנקבה בתוספת נו"ן לסימן נקבה, ועקרו הון כמו שהוא בערבית; או מן היא, הין, כמו שבא דוגמתו בארמית הֵנִין, הֵין.

ב) הַן, ובמקף הָן, עקרה מלת הרומז והקריאה, זיעהע דאַ, זיעהע דאָס, ce, вотъ. ובשמושיה תבוא בענין: א) מלת הקריאה לאמת ולקיום, הַן לו יהי כדברך (בראשית ל' ל"ד), הַן הוא משוש דרכו (איוב ח' י"ט), הַן יראת ה' היא חכמה (שם כ"ח כ"ח). ב) מלת הרמז ליחוד המקום והזמן בתוספת ה"א הֵנָּה (ע"ש), ועם יחוסי בכל"מ: הֲלָהֵן תשברנה (רות א' י"ג), כמו לזאת, דאריף, дэсвегэн, на это, для того, ради, изъ-за. ומזה לדעת י"מ, אם בפידו לָהֵן שוע (איוב ל' כ"ד), כמו לזאת, דארום, дэсвегэн, для того (עיין שוע). ומזה נגזרה המלה עֲנֵן שהיא מחוברת מן עד הן (עיין עדן). ג) בטעם מלת הקשור בהוראת אפשרות הפעולה. 1) ביחס השאלה, הַן היתה כזאת (ירמיה ב' י'), אָב עטוּאָ, עטוּאָ דאנן, ли... разве. 2) במובן מלת הקשור התנאי המחבר שני משפטים ביחס הסבה והמסובב, וויבן, דאַ, если, когда (בראשית ג' כ"ב), הַן האדם היה וגו' ועתה הַן גרשת אותי וגו' והיה כל מוצאי (שם ד' י"ב), הַן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שמות ח' כ"ב), ולפעמים יקדם המסובב, וכי תאמרו מה נאכל וגו' הַן לא נזרע (ויקרא כ"ה כ), כמו אחרי אשר. ובטעם כל שכן, על דרך קל וחומר, הַן כסף אשר מצאנו וגו' ואיך נגנב (בראשית מ"ד ח'), דאַ זאָ נאַר, אום וויא פֿיעל, וועניגער, вотъ даже... тѣмъ болѣе, менѣе. הַן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה (שמות ו' י"ב), הַן בעודני חי עמו ואף כי אחרי מותי (דברים ל"א כ"ז).

וכטעם מלת אם, הַן אעצר השמים וְהַיֵן אצוה על־הגב (דהי"ב ז' י"ג), וסוף הפסוק ואם אשלח דבר בעמי. הַן גור יגור אפס מאותי (ישעיה נ"ד מ"ה), הַן יהרוס ולא יבנה וגו' הַן יעצר במים ויבשו (איוב י"ב, י"ד ט"ו).

ובארמית שבמקרא כמו בהוראותיו בעברית: כמלת הקריאה בהתחלת הדבור לזרוז ולקוים, זיעהע, דאַ, ce, вотъ. הַן איתי אלהנא (דניאל ג' י"ח), וְהַן חלמא ופשרא תהחון (שם ב' ו'). ועם יחס הלמ"ד, כמו אי לזאת, דעסטוועגען, по этому. לָהֵן על דברת (שם שם ל'), ובענין רק לזאת, אך, למען, זאָנדערן, אום דעסטוועגען וויללען, по ради - для того. וכמו כן בהוראת מלת הקשור כטעם אם, אִם, если. הַן על־מלכא טב (עזרא ה' י"ז) כמו, אם על המלך טוב (אסתר א' י"ט). ובטעם הקשור התנאי, הַן לא תהודענני (דניаל ב' ה'). ואחרי משפט השלילה, להן אלהין (שם שם י"א) ליחד. ובא גם בכפל, הַן למות הַן לשרשו הַן לענש נכסין (עזרא ז' כ"ו), וענינו בכל אופן ואופן, זייא עס זאָ, אדער זאָ, или такъ. ובמשנה כתה"פ לחיוב המציאות, עד שבחברון והוא אומר הַן (יומא ג' א'), מגל זה אומרים הַן (מנחות י' ג'), יא, זאָ, да, такъ, точно такъ. והפוכו לאו. ובדברי חז"ל כש"מ, דאס יאָ וואָרט, да. שיהא הַן שלך צדק ולאו שלך צדק (בבא מציעא מ"ם ע"א).

הֵנָּה, מלת תה"פ ליחוד המקום והזמן, ונגזר ממלת הן, בהוראת כנוי הרומז (עיין הן ב). א) ביחס המקום, דאַ היער, сюда. והורדתם את אבי הֵנָּה (בראשי' מ"ה י"ג), כי מברתם אתי הֵנָּה (שם שם ה'), שעורו בסבת המכירה באתי הנה. ובכפל, לנוס הֵנָּה וָהֵנָּה (יהושע ח' כ'), הין אונד הער, туда и сюда. לצדדי מקומות שונים, יחצו הֵנָּה וָהֵנָּה (מ"ב ב' ח'), דאָרט הין אונד היער הער, тамъ и сямъ. וביחוד המקום הקרוב, הנה החצים ממך וָהֵנָּה (ש"א כ' כ"א), היערהער וואָרטם, сзади тебя. והפוכו, ממך והלאה (שם שם כ"ב). ב) ביחס הזמן, כי לא שלם עון האמרי עד הֵנָּה (בראשית ט"ו ט"ז),

בז יעצם, до нынѣ, доселѣ . ונגזרה ממנה מלת עֲדֶנָה המהוברת מן עד הנה, (עיין עדן) . ובא בטעם מלת פה, בזה, הינר, здѣсь . השבעה לי באלהים הֲנָה (בראשית כ״א כ״ג) . ובכפל, אחד הֲנָה וגו׳ ואחד הֲנָה (דניאל י״ב ה׳), ענינו פה ושם, הינר, דארט, тутъ, тамъ . ויהי עבדך עושה הֲנָה וָהֲנָה (מ״א כ׳ מ׳), במקומות שונים.

הֲנָה, יסודו הֵן, בהוראות כנוי הרומז בתוספת ה״א, ותורה גם היא, א) רמז ויחוד המקום, דא, הינר דא, здѣсь . וכולל התלטות המציאות ביחס אל הגוף הנזכר במאמר, לומר שהוא נמצא במקום ידוע, ובלי הבדל המין והמספר, הֲנָה באהל (בראשית י״ח ט׳) מוסב אל שרה, הֲנָה בכרם נבות (מ״א כ״א י״ח) מוסב אל אחאב, הֲנָה בניות ברמה (ש״א י״ט כ״ג) מוסב אל שמואל ודוד, ויראו וְהֲנָה בתוך שמרון (מ״ב ו׳ כ׳), כמו והם היו . ובסגנון השיר גם ביחס אל הגוף החסר במאמר ומובן בענין, אם לכח אמיץ הֲנָה (איוב ט׳ י״ח) . ולהיותה כוללת פעל המציאות באה בחבור עם כנויי הגוף, הֲנָנִי, ובנגינה מפסקת הֲנָנִי, ויאמר הֲנָנִי (בראשית כ״ב א׳), הנה אני פה, דא בין איך, вотъ я, я здѣсь . וכן בסגול, הֲנֵנִי בני (שם שם ז׳) . וברבים, הֲנֵנוּ בידך (יהושע ט׳ כ״ה), דא זינד ווייר, вотъ мы . ובצירה הֲנֵנוּ, ובסגול, הֲנֶנּוּ עבדים (בראשית מ״ז י״ט), וְהֲנֵהוּ (בכתיב) עושה מלאכה (ירמיה י״ח ג׳) והקרי והנה הוא. ועל הרוב בחסרון ה״א, הֵנּוּ, הֵנָּם . ובא כפול, הִנֵּה הֵנָּם (ישעיה מ״א כ״ג), דא זינד זיא, вотъ они . הִנְּךָ, הֲנָךְ, ואציע שאול הֲנָךְ (תהלים קל״ט ח׳), דא ביסט דוא, и здѣсь ты . הִנָּךְ (לנקבה), הֲנָךְ יפה (שה״ש ד׳ א׳), הִנָּכֶם לר״ז, הֲנָכֶן לר״נ . ועשם המלה הזאת בכנוים כטעם מלת יֵשׁ בחיוב, וְאֵין לשלילה. ב) בענין מלת הזמן בהתחלת הדבור והשמעת דבר לזרז, вотъ . הִנֵּה עשו אחיך מתנחם (בראשית כ״ז מ״ב), וְהִנֵּה אנחנו מאלמים (שם ל״ז ז׳), וְהִנֵּה עמד על היאור (שם מ״א א׳), בחסרון מלת הגוף הוא, וכן, וְהִנֵּה יוצר גבי (עמוס ז׳ א׳) . ומלפני מלת הגוף, וְהִנֵּה אנכי עמך (בראשית כ״ח ט״ו), הִנֵּה אני לקח (יחזקאל ל״ז י״ט) . ובחסרון הפעל, וְהִנֵּה חלום (בראשי׳ מ״א ז׳) . ובא גם בחבור עם הכנויים, הֲנָנִי עמד על שפת היאר (שם שם י״ז), הִנְּךָ מת (שם כ׳ נ׳), זיעהע דוא שטירבסט, вотъ ты умрёшь . הִנֵּה תרה (שם מ״ז י״א) . ועל המעט בקשור עם הפעל בעבר, הִנֵּה נתתי לכם (שם א׳ כ״ט), הֲנָנִי יסר בציון (ישעיה כ״ח ט״ז) . ובא, הֲנָנִי מביא (בראשית ו׳ י״ז), ושעמו, הנני להביא, הֲנִנוּ אתנו לך (ירמיה נ׳ כ״ב) . ובא גם אחר מלת הגוף, גם אנכי הִנֵּה ראיתי (שם ז׳ י״א) . ובטעם סתם מלת הקריאה, כעין מלת הֵן, הִנֵּה ארצי לפניך (בראשית כ׳ מ״ז), הִנֵּה ברכו את ה׳ (תהלים קל״ד א׳) . ועם הכנויים, הֲנָנִי אל הנביאים (ירמיה כ״ג ל׳), ואחרי מלת הלא, הלא הִנֵּה מאת ה׳ (חבקוק ב׳ י״ג) .

2) הֲנָא, הֲנָי, ארמית, ובמשנה הֲנָה, הקל, ענינו היות מועיל

וערב, נוצלך, בעקוועם זיין, אנגענעהם זיין, быть полезнымъ, пріятнымъ, удобнымъ . לבלתי הועיל (ישעיה מ״ד י׳) תרגם יונתן דלא לַהֲנָאָה, ושנתי ערבה (ירמיה ל״א כ״ו) ת״י הֲנָאַתְנִי . ובגמרא, הרוצה לֶהֱנוֹת יֶהֱנֶה כאלישע (ברכות י׳ ע״ב), קבל תועלת מאחרים, נוצניסען, пользоваться . ובהשאלה, שמא מינות בא לידך והנאך (ע״ז י״ז ע״א), עם האט דיר פֿערנינען נעמאכט, доставило тебѣ удо-вольствіе . ואמרו, יֶהֱנֶה סם המות באחד מבניה (נזיר ל״ה ע״א), יכנס ויעשה פעולתו . ועל הרוב השתמשו בו במשנה:

בנפעל, לענין קבלת תועלת מזולתו, שאיני נֶהֱנֶה לבריות (נדרים י״א ג׳), שאת נֶהֱנֵית לי (שם ז׳ ס׳), ואין הגוף נֶהֱנֶה (ברכות נ״ז ע״ב), נֶהֱנֶה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאלו נֶהֱנֶה מזיו השכינה (שם ס״ד ע״א) .

הפיעל, יוצא, הרי אתה כְּמַהֲנֵן (ירים ד׳ נ׳), נחנה וּמְהַנֶּה (ב״מ נ״ד ב׳), נוצצען נעוואהרען, доставлять пользу . כל שאינו מְהַנֶּה ת״ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה (סנהדרין צ״ב ע״א) .

ההתפעל, וברא בו בריות טובות

ואילנות טובות לְהִתְעַנֵּאוֹת בהן בני אדם (שם מ"ג ב') .

2) הֲנָאָה , ש"פ . גענוס , наслажденіе . אסור בְּהֲנָאָה (פסחים ב' ב') , אסורה בְּהֲנָאָתוֹ (נדרים ז' ס"ב) , בהנאה ממנו , הֲנָאָה להן וַהֲנָאָה לעולם (סנהדרין ח' ה') , שאינן מקרבין כו' נראין כאוהבין בשעת הֲנָאָתָן (אבות ב' ג') , משרבו בַּעֲלֵי הֲנָאָה נתעוותו הדינים (סוטה מ"ז ע"ב) , וואהללוסצלינג , сладострастный .

3) נֶהֱנָתָן , ש"ת . אוהב תענוגים ורודף הנאות , וואללוסצלינג , сладострастіе . הַנֶּהֱנָתָנִין ועזי פנים (תדב"א פ"ז) .

2) הַנְדָּז , הַנְדָּס , בתלמוד , פ"י , השואת המדות והשעורים , באתרא דלא מהנדזי , לפי גירסת הערוך , ולפנינו מהנדסי (ב"ב פ"ט ע"ב) , זמנין דמהנדזין בהדי הדדי (חולין מ"ז א') , וענינו שהן מכוונות , ומקורו ערבית . ומזה בדב"א :

3) הַנְדָּסָה , ש"ט . חכמת השעורים ומדות השטחים , הכמת ההנדסה , геометрія , געאָמעטריע . ומזה :

3) מְהַנְדֵּס , ש"ת לבקי בחכמת ההנדסה .

3) הַנְדְּסִי , ש"ת , ע"ד למוד חכמת ההנדסה , מופתים הנדסיים , געאָמעטרישע בעוויזע , геометрическія доказательства .

2) הֵינוּמָא , במשנה , שם . אם יש עדות שיצאת בְּהֵינוּמָא וראשה פרוע (כתובות ב' א') . ובגמרא נחלקו בפירושו , י"א שהוא כמו חופה של עלי הדם עגולה . וי"א צעיף שנותנים על פני הכלה שהוא יורד מראשה ומשורבב על פניה . ולדעת הר"א קאהוט מקורו מלשון יונית εὐγμα . בעטס , кровать .

הַנֹּם , עיין בן־הִנֹּם .

הֲנַע , ש"פ . בדברי התפארות של רבשקה נאמר , איה מלך חמת וגו' הֲנַע וָעָזָה (מ"ב י"ח ל"ד , ישעיה ל"ז י"ג) , יב"ע תרגם שני השמות האלה , בהוראת פעלים הלא טלטלינון ואגליאינון . ולדעת המבארים האחרונים שמות מדינות הם , ויהיה השם הֲנַע שם מדינה על יד סוף הנהר פרת , הידועה בשם Ana . (ועיין עֲנָה) .

הָסָה , דומה לפעל חשה , יסודו הס , הברה טבעית בקמיצות השנים לסימן קריאת צווי ואזהרה לשתוק , ודוגמתו נמצא בלשונות אחרות , ויאמר הָם (שופטים ג' י"ט) , הָם כי לא להזכיר (עמוס ו' י') . ומזה יצא לפעל ע"ד בנין פיעל , ובא רק בצווי , הָסֵם מפניו כל הארץ (חבקוק ב' כ') , עם שוויגען שתילל פֹּאר איהם , молчать предъ нимъ . הס מפחדו ומוראו , הָם כל בשר מפני ה' (זכריה ב' י"ז) , והלוים מחשים לכל העם לאמר הָסוּ (נחמיה ח' י"א) , להמנע מבכי וקול וללה , זייד שטילל דאס הויבן , молчи-те , успокойтесь והנגינה מלעיל .

ההפעיל , פ"א במקרא יוצא , וַיַּהַם כלב (במדבר י"ג ל') , בעשוויכטיגען , בערוהיגען , צום שוויגען בריגען , утишить , успокоивать .

הָפַךְ , פעו"י . הקל , יוצא , א) סבוב דבר לצדדים . וכ"כ ממעלה למטה וממטה למעלה , דרעהען , וועגדרן , вращать , обора-чивать , обращать ערף לפני אויביו (יהושע ז' ח') , ואיש ישראל הָפַךְ (שופטים כ' מ"א) , בחסרון מלת ערף . ובטעם הפך א"ע , וכן , וַיַּהֲפֹךְ איש ישראל במלחמה (שם שם ל"ט) , הָפַךְ ידיך (מ"א כ"ב ל"ד) , להנהיג סוסי המרכבה לאחור . ובענין זה , וַיַּהֲפֹךְ יהורם ידיו וינס (מ"ב ט' כ"ג) , ידיו שאחזו ברסני הסוסים , וַיַּהֲפֹכֵהוּ למעלה (שופטים ז' י"ג) . ב) עומד , כאשר הָפַךְ־איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה' כ"א) , זיך אום-קערען , וועגדרן , поворачиваться . ובענין חורה ושיבה , וַתַּהֲפֹךְ ותלך לארצה (רות א' י"ב) ובמ"א (י' י"ב) תחת ותהפך כתיב ותפן . ומזה , וְהָפַךְ לילה וידכאו (איוב ל"ד כ"ה) , כפנות הלילה לשוב למקומו . ומענין החורה בא כנראה ענין השקידה וההתעסקות בדבר , אך בי ישוב יַהֲפֹךְ ידו כל היום (איכה ג' ג') , מתעסק לשלוח ידו בי , או מתעסק בידו לנגוע בי בבל פנה שאני פונה , ע"ד שהשתמשו בו חז"ל , הפוך בה והפוך בה (אבות ה' כ"ב) , וכמו שהשתמשו בפעל הדר , חזר , (ועיין הפיעל) . ומזה כנראה , כל

משכבו הָפַכְתָּ בחליו (תהלים מ"א ד'), שוקד על משכבו ומחזר להיטיבו ולתקנו. ובפעול, עגה בלי הָפוּכָה (הושע ז' ח'), שלא הפכוה מצד לצד כדי שתהא נאפת יפה. ב) שנוי דבר מתכונה לתכונה, אין עמוואס אומוואנדעלן, פֻּערוואנדעלן, אומשאפֿן, измѣнять, превращать. הֲיַהֲפֹךְ כושי עורו (ירמיה י"ג כ"ג). ובקשור הלמ"ד, הָפַךְ ים ליבשה (תהל' ס"ו ו'). ובמובן המוסרי, הָפַכְתָּ מספדי למחול לי (שם ל' י"ב). ובמליצת השיר גם בחסרון הקשור, הַהֹפְכִי הצור אגם מים (שם ק"ד ח'). ומזה במובן חדוש דבר, וַיַּהֲפֹךְ לו אלהים לב אחר (ש"א י' ט') חדש לו לב אחר, ועקרו הפך את לבו ללב אחר. אז אָהֲפֹךְ אל עמים שפה ברורה (צפניה ג' ט'), אחדש להם שפה ברורה, או אהפוך שפת העמים לשפה ברורה (ועיין ברר). ובא גם בעומד, הָפַךְ לבן (ויקרא י"ג ג'), זיך אומוואנדעלן, превращаться. ונקשר גם עם הפעל במקור, הָפַךְ לבם לשנוא (תהלים ק"ה כ"ה). וברחז"ל משל למלך שהפכה המדינה שעבודה על השבוים שבאו אליהם (שמו"ר ו'). ובבינוני פעול, ובגבחת הפוכה או שלא הפוכה (נגעים ד' ג'). ג) עקירת דבר ממקומו והפיכתו על פניו, אויסרייסן, אומקעהרן, исторгнуть, превращть. בַּהֲפֹךְ את הערים (בראש' י"ט כ"ט), לבלתי הָפְכִי את העיר (שם שם כ"א), וכל זה ענינו הפיכה ממש, לפי שהערים ההן כמו נעקרו ונהפכו על פניהן ונטבעו תחתן, וכן, הָפַךְ משרש הרים (איוב כ"ח ט'), אשר הָפָכָם באפו (שם ט' ה'). ובהשאלה השחתה והריסה, צערשטאָרן, פֻּערניכטען, разрушать, уничтожать, истреблять. הָפַכְתִּי בכם כמהפכת אלהים את סדם (עמוס ד' י"א), לרגלה וְלָהָפְכָה (ש"ב י' ג'), וישלחם וַיַּהֲפֹכוּ ארץ (איוב י"ב ט"ו). וי"ט מזה, הָפוֹךְ רשעים ואינם (משלי י"ב ז'). והנראה שענינו שהרשעים אין להם מעמד קיים, וכמעט יהפכו פניהם או כמעט תגע בהן יד להזיזם, כבר אינם, וזה מסבים אל הנגוד, ובית צדיקים יעמוד, וזה ע"ד, כגללו לנצח יאבד (איוב כ' ז') (עיין גלל). ובמובן המוסרי, וַהֲפַכְתֶּם את דברי אלהים (ירמיה כ"ג ל"ו), משחיתים ומבלבלים, פֻּערדרעהן, искажать, извращать. והפעול, הַהֲפוּכָה כמו רגע (איכה ד' ו'). ובגמרא, עולם הָפוּךְ (פסחים נ' ע"ב).

הנפעל, שוה לקל במובן עומה, א) סבוב וחזרה, זיך וועגדן, דרעהן, обращаться, вертѣться, поворачиваться. ולא־תֵהָפֵךְ מצדך אל צדך (יחזקאל ד' ח'), נֶהְפְּכוּ בקשת רמיה (תהלים ע"ח נ"ז). ובהשאלה במובן המוסרי, נֶהְפַּךְ לבי בקרבי (איכה א' כ'), וכן בקשור על, נֶהְפַּךְ עלי לבי (הושע י"א ח'). ומזה פניה והסרה לצד אחר, זיך צו וועגדן, направляться, примыкать. כי יַהֲפֹךְ עליך המון ים (ישעיה ס' ה'), צו שטראָמען, притекать. כי נֶהֶפְכוּ עליה צירים (ש"א ד' י"ט), חבלי לידה נפלו עליה. ולדעת רש"י ענינו צירי דלתי בטנה נשתנו, וכן, נֶהֶפְכוּ צירי עלי (דניאל י' ט"ז), ושם פירש"י ראשי עצמות של כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם נהפכו להשמט ממקומם. ב) שנוי דבר ממצב למצב, זיך אומוואנדעלן, превращаться, преобразоваться, преврa-щаться. נֶהְפַּךְ לנחש (שמות ז' ט"ו), נֶהְפַּךְ להם מיגון לשמחה (אסתר ט' כ"ב), וַנֶּהְפְּכָתָ לאיש אחר (ש"א י' ו'). ומזה, נֶהְפַּךְ אל־הרודף (יהושע ח' כ'), ושעורו, הנס נהפך להיות רודף, והודי נֶהְפַּךְ עלי למשחית (דניאל י' ח'), וְנֶהְפְּכוּ לדם (שמות ז' י"ז) הה"א בסגול והפ"א רפה. ובחסרון הלמ"ד, איך נֶהְפְּכָתְּ לי סורי הגפן (ירמיה ב' כ"א). ובשנוי הקנין, נחלתנו נֶהֶפְכָה לזרים (איכה ה' ב'). ובחסרון הדבר שאליו נהפך, וַיַּהֲפֹךְ לבב פרעה (שמות י"ד ה') נשתנה עצתו, וזה, אהבתי נֶהְפְּכוּ־בי (איוב י"ט י"ט), נהפכו לאויבים. ומזה בש"ת, וְנֶהְפַּךְ בלשונו (משלי י"ז כ'), איש שהופך לשונו תמיד ואינו עומד בדבורו, והוא הפך, עקש לב האמור קודם. ופ"א ע"ם הפתוחים, וְנַהֲפוֹךְ הוא (אסתר ט' א'), עם וואנדעט זיך אום, вышло на обо-рotъ. ג) השתתה וחורבן, צערשטאָרט, אומענעקערט וועדרדן, быть разорену. וגנוה נֶהְפָּכָת (יונה ג' ד'). והנראה שהפעל הפך בקל ובנפעל בהוראת ההשתתה,

עקרו השחתה על ידי גפרית ואש תחתית כמהפכת סדום. והשחתה כזו עתידה היתה לבוא על נינוה, ובזה יפורש היטב האמור, ארץ ממנה יצא להם ותחתיה נֶהְפַּךְ כמו אש (איוב כ"ח ה'), כלומר יש ארץ אשר למראה עינים תוציא להם רב ובתחתיתה כלה אש בוערת ורותחת, כידוע שהארצות כאלה הן פוריות וטובות. ומזה בהשאלה, נֶהְפַּךְ לבי בקרבי (איכה א' כ'), וקודם לו, מעי חמרמרו, וכן, נֶהְפַּךְ לשדי בחרבני קיץ (תהלים ל"ב ד'), פֿערברענט ווערדען, -обжи гаться. ובמשנה השתמשו בפעל זה גם ע"ד נחפ"י, אזרע ואח"כ אוֹפֶךְ (כלאים ב' ג'), עד שתחליע ויוּפַךְ (שם). על דרך הפעלים הלך, ילך. וכבר העיר ע"ז ר' יונה גאנח בהקדמתו לספר הרקמה, והרמב"ם בפירוש המשנה, וכן השתמשו בו חז"ל:

בפיעל, בענין החזרה וההתעסקות בדבר, זיך אום עטוואָס בעפֿליסיגען, מיט עטוואס בעשעפֿטיגען, стараться, заниматься чѣмъ. עני הַמְהַפֵּךְ בתורה (קדושין נ"ם ע"א), מְהַפְּכִינָא בזכותיה (שבת ק"מ ע"א), רב גידל הוה מְהַפֵּךְ בההיא ארעא (קדושין נ"ם א'). ובענין אחר, שהיפך דברים על בוראו (ב"ד פרשה כ'), דבר דברים הפוכים, דברי שקרים.

ההפעל, הָהְפַּךְ עליו בלהות (איוב ל' ט"ו), ע"ד, יֻהְפַּךְ עליך המון ים (ישעיה ס' ה'), הערויפֿגעשטירצט ווערדען, взваливаться, об- рушаться.

ההתפעל, מענין הקל, מִתְהַפֵּךְ במחנה מדין (שופטים ז' י"ג), זיך אומדרעהען, ראָללען, זיך ווֶאלצען, верѣться, оборачиваться. והוא מסבות מִתְהַפֵּךְ בתחבולתיו (איוב ל"ז י"ב), מוסב על הענן שהוא מתהפך בנטיות שונות (עיין תחבלה בשרש חבל), להט החרב הַמִּתְהַפֶּכֶת (בראשית ג' כ"ד), התרב הסובבת לצדדים. וכולל גם ענין בריקת הלהט שהיא כמעופפת הנה והנה, ציקצאַקען, בליטצענדע, вертѣться, сверкаться. תִּתְהַפֵּךְ. כחמר חותם (איוב ל"ח י"ד), זיך אומוואנדעלן, измѣняться. ובדברי חז"ל, מה שד זה מִתְהַפֵּךְ לכמה גוונין (יומא ע"ה ע"א), שנותיו של אדם הַמִּתְהַפְּכוֹת עליו מרעה לטובה (שם ע"א ע"א).

הֶהָפֵךְ או הֶהָפֵךְ, ש"מ. אומנעקערטעם, דאס נעגענטהייל, противупо- ложность. הֶהָפֵךְ מן־הנשים (יהוקאל מ"ו ל"ד), ותהי לְהֶהָפֵךְ (שם). ובדב"א, סבת הסתירה או הֶהָפֵךְ (הקדמת מורה נבוכים), הסתירה הוא קבוץ ההיוב והשלילה בנושא אחד, וההפך הוא קבוץ שני חיובים שונים ונבדלים בנושא אחד (עיין גבעת המורה), וכן אמרו שני הֲפָכִים בנושא אחד.

הֹפֶךְ, ש"מ. במובן המוסרי, מחשבה מעוקלה שהיא הפך הישרה והראויה, פֿערקערטהייט, превратность. הֲפָכָם אם כחמר היצר יחשב והוא מוסב אל העם לאמר ראו מחשבתכם ההפוכה. ולדעת הרד"ק הוא מקור מן הקל, ופירושו הפככם (להפוך אתכם) נקל בידי כחמר ביד היוצר.

הֲפֵכָה, שה"פ. הפכת הארץ על ידי אש תחתית, מתוך הֲהֻפָּכָה (בראשית י"ם כ"ם), אומקעהרונג, פֿערוויסטונג, опрокиды- ваніе, разрушеніе. וכן: מַהֲפֵכָה, שה"פ. והתיחר למהפכת סדום, כְּמַהְפֶּכֶת סדם (דברים כ"ם כ"ג), כְּמַהְפֶּכֶת אלהים את סדם (ישעיה י"ג י"ם), אומקערונג, опрокидываніе, разрушеніе. ומזה בהשאלה לכל חורבן ושממון, פֿערוויסטונג, разореніе. ושממה כְּמַהְפֶּכֶת זרים (ישעיה א' ז').

מַהֲפֶכֶת, ש"נ. כלי חבוש כמו סד שנותנים בו צואר החבוש או ידיו ורגליו, בלאָק, колода. ונקרא כן ע"ש שהוא עשוי משני גזרי עצים חלולים במקצתם שהופכים אותם בחלליהם זה לזה לסגור בהם גוף החבוש, ויתן אתו על־הַמַּהֲפֶכֶת (ירמיה כ' ב'), אל הַמַּהֲפֶכֶת ואל הצינק (שם שם כ"ם), ויתנהו בית הַמַּהֲפֶכֶת (דהי"ב ט"ז י'), קערקער, заключеніе, заточеніе.

הֲפַכְפֵּךְ, שת"ז. מעוקל ומעוות הרבה, ועתר קרומם, פֿערקעהרט, פֿערדרעהט, превратный. הֲפַכְפֵּךְ דרך איש זר (משלי כ"א ח'), והפוכו, וזך וישר פעלו. ובמדרש,

הַפְכְּפָכִים אתם (יח א׳). ובספרי, הַפַּכְפָּכָנִים הם פרדנים הם (דברים פיסן ש״כ).

תַּהֲפֻכָה, ש״מ. ובא ברבוי תַּהֲפֻכוֹת, במובן המוסרי, דברים מעוקלים ומעוותים, פֿערקערטהייט, פֿערדרעהונג, превратность, испорченность. דור תַּהֲפֻכֹת המה (דברים ל״ב כ׳). ועל הרוב בספר משלי, תַּהֲפֻכוֹת בלבו (ו׳ י״ד), מאיש מדבר תַּהֲפֻכוֹת (שם ב׳ י״ב), ופי רשעים תַּהֲפֻכוֹת (שם י׳ ל״ב). ובסמיכות אל רע, יגילו בְּתַהֲפֻכוֹת רע (שם ב׳ י״ד) להפלגת הרע. ובענין דברי שטות, ולבך ידבר תַּהֲפֻכוֹת (שם כ״ג ל״ג).

3) **הִתְהַפְּכוּת**, שם הפעולה, בדברי ב״א, בענין ההפוך ושנוי מדבר לדבר, פֿער-אומוואנדלונג, пре-вращеніе, преобразованіе.

2) **הָפֶתֶק**, (עיין אפותק).

הָצַב, לדעת רבינו שמואל הנגיד (כמו שהביאו הרד״ק בשרש יצב) הוא שם עצם פרטי, שם המלכה במדינת אשור, וְהָצַב גלתה העלתה (נחום ב׳ ח׳), המלכה שנקראת בשם הָצַב הלכה בגולה והעלתה מן העיר, (ועיין יצב).

הֵצֶן, שם. פעם אחת במקרא, ובאו עליך הֵצֶן רכב וגלגל (יחזקאל כ״ג כ״ד) י״ת במאני זיינא, כולל כל כלי נשק, וואפֿן, оружіе. וכן הוא בערבית חצינא, בחי״ת. ובארמית חצינא מיוחד לקרדום או גרזן, אקסט, שקריים אקסט, скѣкира, топоръ. חרש ברזל מעצד (ישעיה מ״ד י״ב) ת״י נפחא מברזלא חצינא. ובתלמוד, מרא וחצינא (ערובין ע״ז ע״ב). ובלשון מצרית חצינא כולל כל כלי ברזל.

הַר, (עיין הרר).

הֹר, שע״פ. א) הר על גבול ארץ אדום במזרחית דרומית לארץ ישראל דרך יום וחצי מים המלח, ולרגליו יושבת העיר סלע, ונסמך לשם הַר, הר הָהָר שם מת אהרן (במדבר כ׳ כ״ב–כ״ח), ועד היום נקרא שם ההר בלשון ערבי גֶּבֶל נבי הארון, הר הנביא אהרן. ב) נוף המזרחי הצפוני של הר הלבנון על גבול הצפוני של ארץ ישראל, מן הים הגדול תתאו לבם הר ההר הַהֹר ההר תתאו לבא חמת (במדבר ל״ד ז׳ ח׳), והוא הנקרא בתלמוד טורי אמנון (גיטין ח׳ ע״א). ולדעת הרב ר׳ יצחק הפרחי בספרו כפתור ופרח, הוא ההר שנקרא בימינו אל-הור״אדה. ובתרגום יונתן מתורגמים שני ההרים האלה, הר שמת בו אהרן, וההר בגבולי ארץ ישראל בשם אחד טוורום אומנום (עיין ארץ קדומים). לדעת קצת השם הר ג״כ ענינו הר אלא שבא בשני משקלים, ובהוראה זו מפרשים, ברכת אביך גברו על ברכת הוֹרַי עד תאות גבעת עולם (בראש׳ מ״ט כ״ו), והם מסמיכים את המלה הוֹרַי אל המלה עד, וקוראים הוֹרַי עד, שהוא כמו הָרְרֵי־עד, מקבול אל הכפל גבעות עולם (חבקוק ג׳ ו׳). וקרוב לזה פירש הרשב״ם. ויש אומרים שהשם הר הוא המשקל הראשון והקדמון שנשתנה בהמשך הזמן למשקל הַר, ונשאר זכרו בשם הר הָהָר.

הָרָא, שע״פ. נזכר פ״א במקרא. בין שמות המקומות אשר לשם הגלה מלך אשור את בני ישראל, ויביאם לחלח וחבור וְהָרָא ונהר גוזן (ה״א ה׳ כ״ו), ובמ׳ מלכים נאמר, תחתיו ערי מדי (מ״ב י״ז ו׳). ומזה נראה כי השם הָרָא נגזר מן השם הַר, במובן ארץ הרים, בערנלאנד, гористая земля. והתיחד לארץ מדי הגדולה שהיא ארץ הרים, וכן נקראת בלשון ערבית אַל־גֶּבַל, ובלשון פרסית כוהיסטאַן, שענינם ארץ הרים. וי״א שהשם הָרָא, הוא שמה הקדמון של ארץ מדי, הידוע אַרְיָא, (אריע) אצל הסופרים הקדמונים (ועיין אַרְיוֹךְ).

הַרְאֵל, (עיין אֲרִיאֵל).

הָרַג, פ״ו. הקל, א) הכאת מכת מות באיבה וברצח, טאָדטשלאג, מאָרדען, убивать, умерщвлять. וקשורו ביהם הפעול, ויקם קין אל הבל אחיו וַיַּהַרְגֵהוּ (בראשית ד׳ ח׳), הַלָהַרְגֵנִי אתה אמר (שמות ב׳ י״ד). ופ״א בא ביחס שְׁאֹל, הָרְגוּ לאבנר (ש״ב ג׳ ל׳). ובבחינת פרט מן הכלל ביחס הבי״ת, וַיַּהַרְגוּ במשמניהם (תהלים ע״ח ל״א), וַיַּהַרְגוּבם בזעף (תהל״ב כ״ח ס״ב). ועם זה

הכתת עונש, וְהָרַגְתָּ אֶת־הָאִשָּׁה (ויקרא כ' י"ז). וביחוס אל השי"ת מיתה שלא כדרך הטבע, הגוי גם צדיק תַּהֲרֹג (בראש' כ' ד'), אנכי הֹרֵג את בנך בכרך (שמות ד' כ"ג). וכמו כן בסיבה להריגה, ואתו הָרַגְתָּ בחרב בני עמון (ש"ב י"ב ט'). ועם זה מכת תוכחה, אם הָרַגְתָּם ודרשוהו (תהלים ע"ח ל"ד), הֲרַגְתִּים באמרי־פי (הושע ו' ה'). ב) מכת מלחמה, אצוה את החרב וַהֲרָגָתָם (עמוס ט' ד'), שלאַנגן, поражать. מאשר הָרְגוּ בני ישראל (יהושע י' י"א). ג) ובענין טרפת חיה, ווירגען, растерзать. וישלח בהם את האריות ויהי הֹרְגִים בהם (מ"ב י"ז כ"ה), תַּהֲרָגֵהוּ לשון אפעה (איוב כ' ט"ו). ועל המעט גם בשחיטת בע"ח לאכילה, שלאכטען, убивать, колоть. הָרֹג בקר ושחט צאן (ישעיה כ"ב י"ג) והוא בדרך ההפלגה, אשר קניהן הֲרָגָן ולא יאשמו (זכריה י"א ה') (עי' הרגה). ובהשאלה כליון והשתתה, פֶּערניכטען, истреблять. ארצך שחת עמך הָרָגְתָּ (ישעיה י"ד כ'). ובהשאלה, וַיֶּהֱרֹג בברד גפנם (תהלים ע"ח מ"ז), ע"ד, והמתי ברעב שרשך (ישעיה י"ד ל'). ד) ובא גם בענין מכה וחבלה לבד, עת לַהֲרוֹג ועת לרפוא (קהלת ג' ג'), שלאַגען, פֶּערוואונדען, уязвлять. ה) בהשאלה במובן המוסרי, משובת פתים תַּהַרְגֵם (משלי א' ל"ב), והכפל, ושלות כסילים תאבדם. והבינוני בא בש"ת, צר ואויב עומד הכן להרג ולאבד, בלוטגיינד, смертельный врагъ, убійца. להוציא אל הוֹרֵג בניו (הושע ט' י"ג), לפני הָרָגֶיהָ (יחזקאל כ"ח ט'), והכפל, ביד מחללך (עיין הלל). כי עיפה נפשי לְהֹרְגִים (ירמיה ד' ל"א). ובמשנה, נודרין לְהֹרְגִין ולחרטין (נדרים ג' ב'), לסטים, מאָרדער, разбойникъ. ובינוני פעול, ותחת הֲרוּגִים יפלו (ישעיה י' ד'), ערשלאגענע, умерщвленный. בחרב מלחמה, הֲרָגֵי מות (ירמיה י"ח כ"א), מתים במגפה, ופחי בְּהֲרוּגִים האלה (יחזקאל ל"ז ט'), פגר מת, לייכע, трупъ, мертвецъ. וע"ד השאלה, ועצמים כל הֲרָגֶיהָ (משלי ו' כ"ו), והכפל, כי רבים חללים הפילה.

הנפעל, אם יֵהָרֵג במקדש ה' (איכה ב' כ'), בחרב תֵּהָרַגְנָה (יחזקאל כ"ג ו'), ערשלאגען, быть убиту, умерщвле-нуту, געמאָדטפֿט ווערדען, ну. ובא במקור, בְּהָרֵג הרג בתוכך (שם שם ט"ו) ומשפטו בְּהֵהָרֵג, ע"כ בְּעָטֵף עולל. ובמשנה התיחד הפעל למיתה בחרב, מצות הַנֶּהֱרָגִים היו מתיזין את ראשו בסייף (סנהדרין ז' ג').

ההפעל, כי עליך הֹרַגְנוּ כל היום (תהלים מ"ד כ"ג), כתרג הרגיו הָרֹג (ישעיה כ"ז ז').

הֶרֶג, שה"פ. מאָרד, ווירגען, смерто-убійство, убійство, пораженіе. הריגה במלחמה, ביום הֶרֶג רב (ישעיה ל' כ"ה), בְּהֶרֶג הֶרֶג (יחזקאל כ"ו ט"ו), חרב וְהֶרֶג ואבדן (אסתר ט' ה'). ובמשנה התיחד למיתת סייף והיא אחת מארבע מיתות בית דין (סנהדרין ז' א').

הֲרֵגָה, שה"פ. מאָרדען, הינשלאכטען, убійство, убой, избіеніе. והקדשם ליום הֲרֵגָה (ירמיה י"ב ג'), וקודם לו, התיקם בצאן לטבחה, צאן הַהֲרֵגָה (זכריה י"א ד'), צאן העומדות להרגה שנקראת ג"כ צאן טבחה (תהלים מ"ד כ"ג), גיא הַהֲרֵגָה (ירמיה ז' ל"ב).

2) הָרְדוּפָנִי, במשנה, שם. מין אילן שעליו מרים מאד והוא סם המות לבהמה, בהמה שאכלה הָרְדוּפָנִי (חולין ג' ה'), ובלשון יונית ῥοδοδάφνη. לאַרבער-ראָזע אָלעאנדער. ובמבילתא, ויורהו ה' עץ ר"י בן קרחה אומר זה עץ הָרְדוּפָנִי (פרשה בשלח ויסע) שהוא עץ מר מאד, ונעשה נס בתוך נס. ובגמרא נקרא הִידְרוּפָנִי (פסחים ל"ט ע"א), ועי' רש"י שם.

הָרָה, פ"ע. הקל, א) קליטת זרע ועבור באשה, עמפֿאַנגען, שוואַנגער ווערדען, зачать, забеременѣть быть беременною. כי הָרָתָה (בראשית מ"ז ד'), וַתַּהַר וילדת בן (שופטים י"ג ג'), וַתַּהַר ותלד את קין (בראשית ד' א'). וביחוס אל האיש בא ביחס הלמ"ד, לאיש אשר אלה לו אנכי הָרָה (שם ל"ח כ"ה), וביחס לאופן ההריון, הָרָה לזונים (שם שם כ"ד), בוהלעריש שוואַנגער זיין, беременная отъ блуда. ובא, וַתַּהַר

את־מרים (מדב׳ א׳ י״ז), בחסרון הפעל ילד, הָרָה ללת (ש״א ד׳ י׳), הרה קרובה ללדת (עיין ילד), האָבשוואנגער, беременная, близкая къ родамъ. וכש״ת שוואַנגערע, беременная. כמו, הָרָה וילדת יחדו (ירמיה ל״א ז׳). וברבוי, על בקעם הָרוֹת הגלעד (עמוס א׳ י״ג), וְהָרֹתֵיהֶם תבקע (מ״ב ח׳ י״ב), (עיין הר). ומזה ב׳ בהשאלה במובן המוסרי, קליטת מחשבה וגידולה בלב, והתיחד לרעה, אים גייסטע עמפֿאַנגען, דיכטען, בריטטען, имѣть что на умѣ, лелѣять, замышлять, мечтать. וְהָרָה עמל וילד שקר (תהלים ז׳ ט״ו), הָרָה עמל וילד און (איוב ט״ו ל״ה). ובא, הָרוֹ עמל (ישעיה נ״ט ד׳) וי״ו תחת ה״א, וכן, הָרוּ וְהָגוּ מלב דברי־שקר (שם שם י״ג) בחול״ם במקום קמ״ץ, (ועיין פועל). ובהשאלה מזה, הַהָרוּ חשש תלדו קש (שם ל״ג י״א).

הפועל, והלילה אמר הֹרָה גבר (איוב ג׳ ג׳), נלקט ילד זכר במעי האם, אין קנאבע איום עמפֿאַנגען, зарождался младенецъ. ולדעת רש״י הוא מוסב על האב המוליד והוא מן הקל, הָרוּ והגו (ישעיה נ״ט י״ג), לדעת יש מפרשים הוא מן הפועל, והנבון שהוא מן הקל ע״ש.

הָרָה, שה״פ. שוואַנגערשאפֿט, беременность. ורחמה חֶבֶל עולם (ירמיה כ׳ י״ז), הריון של עולמית שאין בו לידה. וי״מ כש״ת הרה כל ימי עולם, עוויג שוואַנגערע, вѣчно беременная. ויש שפרשוהו בענין הר ביפה ותקרה, משל לבטן האשה הסוכך כביפה על העובר, ותרגומו, איינע עוויגע־וואָלבונג, вѣчный сводъ. והפיטן השתמש במליצה בענין אחר, היום חֶבֶל עולם (מוסף לראש השנה), הרתו ולידתו של כל העולם כלו, וזה כמאן דאמר בתשרי נברא העולם.

הָרִית, שת״נ. לאשה הרה, שוואַנגערע, беременная. וְהָרִיּוֹתָיו יבקעו (הושע י״ד א׳).

הוֹרָה, שת״נ. אם, ההרה ויולדת, געבאַהרערין, מוטטער, родительница. ואל חדר הוֹרָתי (שה״ש ג׳ ד׳), הובישה הוֹרָתָם (הושע ב׳ ז׳). וברבוי, הוֹרִים, כולל את האב והאם המשותפים בהריון, גברו על ברכות הוֹרַי (בראשית מ״ט כ״ו), (עי׳ הר). ובתפלה, בזלזול הוֹרִים ומורים. ובמשנה במובן הריון, הוֹרָתו של ראשון שלא בקדושה (יבמות י״א ב׳).

הֵרָיוֹן, ש״ז. ויתן ה׳ לה הֵרָיוֹן (רות ד׳ י״ג), עמפֿאַנגניס, שוואַנגערשאפֿט, зачатіе, беременность. ומבטן וְהֵמַהֲרָיוֹן (הושע ט׳ י״א). ובחסרון יו״ד, עצבונך וְהֵרֹנֵךְ (בראשית ג׳ ט״ז), ושעורו, עצבון הֵרֹנֵךְ.

2) הָרָהַר, פעל מרובע בארמית ובמשנה, חשוב מחשבות וענינים העולים על הרוח, מעין הוראת הפעל הָרָה בהשאלה, דענקען, טיכטען, думать. ברם ברעוניה הָרְהַר במלין (תרגום איוב ב׳ י׳). ובמשנה, בעל קרי מְהַרְהֵר בלבו ואינו מברך (ברכות ג׳ ד׳). ועל הרוב בענין מחשבות לרעה ודמיונות כוזבות, הַמְהַרְהֵר אחר רבו כאלו מְהַרְהֵר אחר שכינה (סנהדרין ק״ו א׳), לא הָרְהַרְתִּי ביום (חולין ל״ז ע״ב). ובע״א, לא הָרְהַרְתִּים בחלאים (ויקרא רבה פ׳ י״ז), פלאַגען.

1) הַרְהֹר, ש״ט. מחשבה, רעיון, דמיון, געדאַנקענבילד, פֿאַרשטעלונג, мысль, мечтаніе, грёза. וְהַרְהֹרִין על־משכבי (דניאל ד׳ ב׳). ובמשנה, במראה וּבְהַרְהוֹר (זבים ב׳ ב׳), הַרְהוֹרֵי עבירה קשים מעבירה (יומא כ״ט ע״א). ובתפלה, הַרְהֹר הלב, ורובו לרעה. ונמצא שהשתמשו בו לכל מחשבה בכלל, הַרְהוֹר כדבור דמי (ברכות כ׳ ע״ב). ובפיוט, וכל שרעפים וכל הַרְהוֹרִים (שיר היחוד).

הערה. קרוב לשמוע כי הפעל הרה נגזר מן השם הַר, וזה על שם בליטת בטן המעוברת.

2) הֲרֵי, במשנה. א) מלת הטעם לזרוז, קיום והחלטה כעין מלת אדן בארמית, וכמלת הלא, הן, הנה בעברית, זיהע, вотъ. עד שיאמר הֲרֵי כל נכסי נתונין לאיש פלוני (פאה ג׳ ה׳), הֲרֵי הפירות האלו נתונים לך (מע״ש ד׳ ה׳). ובסמיכות אל שמות הגוף יכלול גם ענין פעל המציאות בכח, הֲרֵי אני כבן שבעים שנה

(ברכות א׳ ה׳), גיט בין איך, я вотъ. הֲרֵי את מקודשת לי על מנת . . . הֲרֵי זו מקודשת (קדושין ג׳ ב׳). ובגוף ראשון יבוא גם בחבור עם שם הגוף כמלה אחת, הֲרֵינִי נזיר שזה חיה או בהמה הֲרֵי הוא נזיר (בכורים ב׳ י״א), וכתשובת התנאי, היו לו מאתים חסר דינר הֲרֵי זה יטול (פאה ח׳ ח׳), וכמו כן בהוראת התהדשות דבר, מי שהיתה בו בהרת כגרים וכו׳ וַהֲרֵי הוא כמלע (נגעים ה׳ א׳). ב) בענין טיבו של דבר, וועזן, אייגענשאפט, сущность, свойство. לא הֲרֵי השור כַּהֲרֵי המבעה (ב״ק א׳ א׳), לא הֲרֵי המילה כַּהֲרֵי תלמוד תורה (מכילתא בא י״ח). והנראה שעקרו רָאֵי (מן ראה), וכמו שמצאנו, לא רָאֵי נשיא כְּרָאֵי דיין (סנהדרין פ״ט ע״א), (ועיין ראי בשרש ראה).

הָרֵם, שע״פ. מלך גזר בימי יהושע (יהושע י׳ ל״ג).

הָרֵם, שע״פ. מבני יהודה (דה״א ד׳ ח׳).

הַרְמוֹן, שם. פעם אחת במקרא, ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה הַהַרְמוֹנָה (עמוס ד׳ ג׳) י״ת כשם עצם פרטי, ויגלון יתהון להלאה מן טורי הרמוני, והוא ארץ ארמעניען. ולפירושו ענין השלכתנה כמו הָשְׁלכתנה בהפעל, ורש״י פירש והשלכתן מעליכן הגאוה והשררה שנטלתם. ואם שנסתייע מלשון הרמנא דמלכא, יתכן להיות לפי דעתו שמקורו עברית ושרשו הרם, דומה לפעל רום, בהוראת הרמה והתנשאות, ערהאבענהייט, גראָססע, שפּאָלץ, возвышенность, величіе, гордость וגם הרד״ק פירשו משרש זה, אך בהוראת ארמון בחלוף אל״ף בה״א, פאַלאַסט, бург, палата, дворецъ, замокъ. ושעורו, והשלכתנה מן ההרמון, וכל הפירושים אינם מחוורין.

הָרָן, שע״פ. א) בן תרח (בראשית י״א כ״ז). ב) מבני שמעי למשפחת הגרשוני (דה״א כ״ג ט׳).

הָרַס, פ״י. הקל, עקרו א) פריצה וסתירת בנין, сломать, ניעדערייסען, разрушать. ועריו הָרַס (ישעיה י״ד י״ז), וְהָרַסְתָּ את מזבח הבעל (שופטים ו׳ כ״ה), וָאֶהֱרֹס את־החיר (יחזקאל י״ג י״ד), וָאֶהֱרֹס גבך (שם פ״ו ל״ט), הן יַהֲרוֹס ולא יבנה (איוב י״ב י״ד). ומזה, הֲרֵס־שניומו (תהלים נ״ח ז׳), איינשלאָגען, -выши-бать. ובהשאלה, ומעמדך יָהֲרֶסְךָּ (ישעיה כ״ב י״ט), וועגרייסען, וועגשאַפֿען, свергнуть. ומזה ב) השחתה וכליון בכלל, צערשטאָרען, פֿערניכטען, удалить разрушать, истре-. ולהאביד וְלַהֲרוֹס (ירמיה א׳ י׳), ואולת בידיה תֶּהֱרָסֶנּוּ (משלי י״ד א׳), ואיש תרומות יַהֲרָסֶנָּה (שם כ״ט ד׳), צו גרונדע ריכטען, уничтожить. ובהשאלה, תַּהֲרֹס קמיך (שמות ט״ו ז׳). ג) פריצת גבול, דורכברעכען, проламываться, прорываться לעלת (שם י״ט כ״ד), שעורו אל יהרסו את הגבול המוגבל לעלות הלאה. ובקצור פֶּן יַהֲרְסוּ אל ה׳ (שם שם כ״א), יהרסו גבול לעלות אל ה׳. הפעול, וירפא את־מזבח ה׳ הֲהָרוּס (מ״א י״ח ל׳).

הנפעל, מעין הקל, ניעדערגעריסען וועדרען, быть сорвану, разрушену נֶהֱרָסָה (משלי כ״ד ל״א), נֶהֶרְסוּ ממגורות (יואל א׳ י״ז), בניתי הַנֶּהֱרָסוֹת (יחזקאל ל״ו ל״ו), כי השתות יֻהֲרָסוּן (תהלים י״א ג׳), ובמובן עקירה והשחתה, וְנֶהֶרְסוּ ההרים (יחזקאל ל״ח ד׳), ובפי רשעים תֻּהָרַס (משלי י״א י״א).

הפיעל, כעין הקל, כי הֵרַס תְּהָרְסֵם (שמות כ״ג כ״ד), ניעדערריסען, сорвать, раз-рушать, разстраивать. ובהשאלה, מְהָרְסֵיךְ ומחריביך (ישעיה מ״ט י״ז).

הָרֵס, שם. עיר הַהָרֵס יאמר לאחת (ישעיה י״ט י״ח), ת״י לקרתא בית שמש דעתידא למחרב תאמר היא חדא מנהון. ובגמרא (יומא ל״ט) אמרו כדמתרגם רב יוסף קרתא וכו׳ ופירש״י דעתו ההרס תרגם לשני פנים, לשון האומר לחרס ולא יזרח ולשון הריסה וחרבן, (עיין שם שם ע״א). והאחרונים הוסיפו כי היא העיר הנקראת העליאפאליס, עיר השמש. וי״מ ההרס מלשון ערבית, הריס, חיה דורסת, והוא כנוי לאריה, והיא העיר לעאנטאפאליס (עיר האריה), (עיין דה״י לב״י ח״ב הערה 22 לפרק רביעי).

הֲרִיסָה, ש"נ. לבנין נהרס, ניעדערגעריסענעס רואינע, разрушенное, разорение. הֲרִיסָתָיו אקים (עמוס ט' י"א). הֲרִיסוֹת, שה"פ. ניעדעריססונג, צערשטאָרונג, разстройство, разрушение. וארץ הֲרִסְתֶּךָ (ישעיה מ"ט י"ט).

הַר, (שרשו הרר) ובה"א הידיעה הָהָר, שם מקום בולט מן הקרקע, בערג, הינעל, гора, холмъ, бугоръ. כי הַר יהיה לך (יהושע י"ז י"ח), כִּן־הָהָר (שמות י"ט ג'). וברבוי, ארץ הָרִים ובקעת (דברים י"א י"א), ובה"א הידיעה, ויכסו כל־הֶהָרִים (בראשית ז' י"ט). ובחבור עם תארים, כל הַר גבה (ישעיה ל' כ"ה), הֶהָרִים הרמים (שם ב' י"ד), הַר־נשפה (שם י"ג ב'), מַהַר מצער (תהלים ס"ב ז'), הַר גבנונים (שם ס"ח ט"ז). ובבחינת המצב בו נאמר, ויעלו אל ראש־הָהָר (במדבר י"ד מ'), ויתיצבו בתחתית הָהָר (שמות י"ט י"ז), וירדת בסתר הָהָר (ש"א כ"ה כ'), בצלע הָהָר (ש"ב ט"ז י"ג), מצד הָהָר (ש"א כ"ג כ"ו). וביחס שאליו, להמלט הָהָרָה (בראשית י"ט י"ט). וכן, הָהָה נסו (שם י"ד י'). ובשמושיו יורה השם, אם הר אחד ידוע בשמו או במקומו, ועליתם את הָהָר (במדבר י"ג י"ז), הַר הגלעד (בראשית ל"א כ"ה), הַר סיני (שמות י"ט י"א). וכדומה, או קבוץ הרים מחוברים, הָרֵי אררט (בראשית ח' ד'), הָרֵי בגלבע (ש"ב א' כ"א), וכמו כן ארץ הרים, געביргע, בערג-горы, цѣпь горъ, гористая стра-на. הַר־שעיר (דברים א' ב'), הַר האברי (שם שם י"ט), ועדי הָהָר (שם ב' ל"ז), הָהָר והנגב והשפלה (יהושע י' מ'). וכן נקרא לפעמים גם ארץ ישראל כלה להיותה ארץ הרים, הָהָר הטוב הזה והלבנן (דברים ג' כ"ה). וזה טעם, תביאמו ותטעמו בְּהַר נחלתך (שמות ט"ו י"ז), הַר־זה קנתה ימינו (תהלים ע"ח נ"ד), עמים הַר־יקראו (דברים ל"ג י"ט). וברבוי בכנוי אל ה', ועל הָרֵי אבוסנו (ישעיה י"ד כ"ה). ועל היות ההרים מקודשים בימי קדם לעבודה, ובעקידת יצחק כבר נאמר, אל ארץ המוריה וגו' על אחד הֶהָרִים (בראשית כ"ב ב'), מתיחם הר כזה אל הש"י, אשר יאמר היום בְּהַר ה' יראה (שם שם י"ד). וכן נקרא הר סיני, הַר האלהים (שמות ג' א') ומפורש, שם תעבדון את־האלהים על הָהָר הזה (שם שם י"ב). וכמו כן נקרא הר ציון מקום המקדש אשר בנה שלמה, הר ה', מיעלה בְּהַר ה' (תהלים כ"ד ג'), והר קָדְשׁוֹ, על ציון הר קָדְשִׁי (שם ב' ו'), נוה צדק הַר הַקֹּדֶשׁ (ירמיה ל"א כ"ב), על הַר־קָדְשׁ אלהי (דניאל ט' כ'), וכמו כן, הַר בֵּית־ה' (ישעיה ב' ב'), וגם הר הַבַּיִת, וְהַר הַבַּיִת לבמות יער (ירמיה כ"ו י"ח, מיכה ג' י"ב). ומזה במשנה, הַר הבית היה חמש מאות אמה (מדות ב' א'). וע"ד המליצה, לְהַר צְבִי־קָדֶשׁ (דניאל י"א מ"ה). ומזה כל מקום קדוש גם אצל העמים ומקום מיוחד לפי אמונתם למושב אלהיהם, ונתתיך בְּהַר קָדְשׁ אֱלֹהִים (יחזקאל כ"ח י"ד). ומזה לדעת החכמים האחרונים, ואשב בְּהַר־מוֹעֵד ירכתי צפון (ישעיה י"ד י"ג), הר מועד למשכן אלהי העמים לפי אמונתם, שעל הרוב נתנוהו בקצה הצפון. ההודים קראי לו מֶרוּ, והפרסיים אֶלְבָּרַזאי, ומקומו בראש הרי קוקאז, (הר"ש מונק בספרו פאַלעסטינא). ולדעת רשד"ל זה טעם מליצת הבתוב, הַר ציון ירכתי צפון (תהלים מ"ח ג'), הר ציון הוא באמת מושב לאלהי אמן והוא הוא מה שמיחסים העמים אל הר אחד בירכתי צפון. וכן נקרא הר ציון או א"י כלה, הַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל (יחזקאל י"ז כ"ג), כי בהר קדשי בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל (שם כ' מ'). וברבוי, וּבְהָרֵי מְרוֹם יִשְׂרָאֵל (שם ל"ד י"ד). ומזה, מְרוֹם הָרִים ירכתי לבנון (מ"ב י"ט כ"ג). והנה ההרים בא"י רובם הרי סלעים ומשם חצבו אבני בנין כאמור, ושמנים אלף חצב בָּהָר (מ"א ה' כ"ט), ושעל כן נרדף לשם סלע, הָרִים הגבוהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים (תהלים ק"ד י"ח), מפרק הָרִים ומשבר סלעים (מ"א י"ט י"א). ובזה תובן מליצת, הָרִים נזלו (שופטים ה' ה'), הָרִים כדונג נמסו (תהלים צ"ז ה'). ועל ההרים ההם היו חורשים ונוטעים כרמים וגני חמד, וכמ"ש אכרים וכרמים בָּהָרִים (דהי"ב כ"ו י'), ואתם הָרֵי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו וגו' ונעבדתם ונזרעתם (יחזקאל ל"ו ז' ח'). וזהו

מליצת, ישאו הָרִים שלום לעם (תהל' ע"ב ג'), ומפורש להלן מה טיבו של השלום הזה, יהי פסת בר בארץ בראש הָרִים (שם שם ט"ז). ועל היות ההרים הנעבדים לכרמים עשויים מדרגות מדרגות (עיין מדרגה בשרש דרג), נקראו הרים כאלה בשם הָרֵי בָתָר (שה"ש ב' י"ז), והם ההרים שהדוד היה כדלג עליהם, ורעיתו היא יונתו היתה חבויה בחגוי הסלע בסתר המדרגה (שם שם י"ד). לפי הנראה מכה"ק נחשבו ההרים הגדולים, וכנראה, הרי הסלעים, כאבני פנה למוסדות בנין התבל שהם כמו שעולים למעלה על הארץ בגבהם יורדים עד תכלית תחתיתה ומשוקעים בתהום. ובזה יובנו כמה ממליצות המקרא, ותלהט מוֹסְדֵי־הָרִים (דברים ל"ב כ"ב), והקודם, ותקד עד שאול תחתית, לְקַצְבֵי הָרִים ירדתי (יונה ב' ז'). ועל עוצם הלקם במציאות מיוחסים להש"י כיצירה מיוחדת, יוֹצֵר הָרִים ובורא רוח (עמוס ד' י"ג), ומכוון למצבם נאמר, מַכִּין הָרִים בכחו (תהלים ס"ה ז'), בטרם הָרִים הָטְבָּעוּ (משלי ח' כ"ה). ומזה בא בהשאלה לגדולי אדירי העם, קום ריב את הָהָרִים וגו' שמעו הָרִים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ (מיכה ו' א' ב'). ובמליצה קרובה לזו, מי אתה הַר הגדול לפני זרבבל למישור (זכריה ד' ז') וי"ת מלכותא תפשתא. ונמצאו עוד בתארים מיוחדים, הנני אליך הַר הַמַּשְׁחִית נאם־ה' המשחית את כל הארץ ונטיתי את ידי עליך וגלגלתיך מן־הסלעים ונתתיך לְהַר שְׂרֻפָה (ירמיה נ"א כ"ה) עיין רד"ק. והגבון שהוא תאר להר המריק נחלי אש וגפרית ומשליך גם קצוצי סלעים מתוכו בשטף הזרם, פייערשפייענדער בערג, огнедышащая гора. ושעור המליצה שההר הזה המשחית את כל הארץ בנהרי אש ובסלעים לוהטים טופו יהרב גם הוא בשטף זרמו ויגולגל מן הסלעים שהוא עומד עליהם ולא ישאר ממנו כי אם הר שרפה, הר שעלה כלו בשרפה, ומסיים מליצתו, ולא יקחו ממנו אבן לפנה ואבן למוסדות וגו' כידוע שהסלעים המושלכים בזרם האש לא יצלחו לבנין, ואין להחליפו עם הַר הַמַּשְׁחִית הנזכר במ"ב (כ"ג י"ג) שהוא הר הזיתים, שמצאנו במשנה שנקרא הַר הַמַּשְׁחָה (ר"ה ב' ד') (עיין משח) ונשתנה שמו לשם משחית לגנאי מפני הבמות אשר בנו עליו לבעל. בהמות בָּהֲרֵי־אלף (תהלים נ' י'). לדעת המפרשים ענינו כמו אלף הרים, הרים רבים לאלפים, או הרים מלאים אֲלָפִים (בקרים). בטרם יתנגפו רגליכם עלֵהָרֵי נשף (ירמיה י"ג ט"ז). רש"י פירש הרי חשך, וכונתו כנראה אל הרי חשך הידועים באגדה סוף תמיד (דפסקי הרי חשך) והם כנראה ההרים אשר יגיעו בגבהם אל העבים המכסים את אור היום. והרשד"ל פירש שענינו בדרך משל חמרים חמרים של חשך, חשך על גבי חשך כאלו הוא הר גבוה. ובענין סימני הגבולים בא, וים מים וָהָר וָהָר (מיכה ז' י"ב), הרים ידועים בזמניהם, ושעורו מההר מזה ומההר מזה. ולא ממדבר הָרִים (תהלים ע"ה ז'), קרוב לשמוע דעת המפרשים שטעמו ולא ממדבר וּמֵהָרִים, ויהיה מדבר כנוי אל הדרום שהוא בדרום א"י, והרים כנוי אל הצפון מקום הרי הלבנון, הרי אמנה והרמון, וזה מקביל אל הקודם כי לא ממוצא וממערב, ויכלול בזה את ארבע הרוחות. ורש"י פרשו במקור מפעל רום, מלשון הרמה לא מכל אלה יש להרים קרן. ואולי מדבר הרים הוא, עד"ש מדבר ים (ישעיה כ"א א'), ושעורו מדבר של הרים.

הערה. לדעת האחרונים עיקר משקל השם הזה לפנים היה הוֹר, ומזה ברבים הוֹרֵי (בראשית מ"ט כ"ז), ונשמר משקלו בשם הַר ההר.

הָרָר או הָרֶר, שם. בשלימות השרש, הַר אחד, בערג, гора. או קבוצת הרים, געבירגע, горы. בדבור המליצי. ועל הרוב בסמיכות הרבוי וביחום אל ההרים מוסדי עולם, אורעבירגע. ומראש הָרֵי־קֶדֶם (דברים ל"ג ט"ו), וממגד גבעות עולם, ויתפצצו הָרֵי־עַד (חבקוק ג' ו'). והכפל, שחו גבעות עולם, צדקתך כְּהַרְרֵי־אל (תהלים ל"ו ז'). והכפל, ומשפטיך תהום רבה, הָרֵי ציון (שם קל"ו ג'). ועל המעט ביחיד, לְהָרֵי עז (שם ל' ח'). ובא, בְּהָרָם

שעיר (בראשית י"ד ו'). לדעת הראב"ע הוא פעל בבנין פיעל, וטעמו בעלותם על הר שעיר. והנראה שענינו בהר שעיר שלהם. ובא, הָרָרִי בשדה וגו' (ירמיה י"ז ג'). י"מ שהוא ש"ת ביו"ד היחם, וטעמו יושב ההר. והנראה שהוא כנוי מליצי אל ציון המכונה בשם הר (עיין הר) הנקראת ג"כ צור הַמִּישׁר (שם כ"א י"ג). ונמצא השם בכנוי היחיד כשם כנוי לכמה מגבורי דוד, שמה בן־אגא הָרָרִי (ש"ב כ"ג י"א), שמה הַהָרָרִי (שם שם ל"ג), יונתן בן־שגא הַהָרָרִי (דהי"א י"א ל"ד), אחיאם בן־שכר הַהָרָרִי (שם שם ל"ה). ולא התבאר אם שהוא כנוי ליושב ההר או על שם מקום שנקרא הָרָר, ובא גם בחולם, שמות הַהָרוֹרִי (שם שם כ"ו). והנראה שהוא הנקרא בספר שמואל, שמה הַהֲרָרִי (כ"ג כ"ה) (ועיין הָרָרִי).

הָשֵׂם, שע"פ. הגזוני, אביהם של קצת מגבורי דוד (דהי"א י"א ל"ד).

הָתַךְ, (עיין נתך).

הָתָךְ, שע"פ. מסריסי המלך אחשורש (אסתר ד' ו').

הַתַּל, פ"ע. לא בא כי אם בפיעל, ענינו צחוק של לעג וליצנות, פּערהאָנען, שפּאָטטען, осмѣять кого, издѣваться надъ кѣмъ. וַיְהַתֵּל בהם אליהו (מ"א י"ח כ"ז), שפּאָטטען. ובא בנח תמורת דגש, אם הָתַתָּל באנוש תתהל בו (איוב י"ג ט').

הפועל, לב הוֹתַל המתהו (ישעיה מ"ד כ'), בעטרָאָגענער, обманутый. בנח תחת דגש, (ועיין תול תלל).

הָתָל, ברבוי הָתָלִים, ש"מ. אם לא הָתָלִים עמדי, (איוב י"ז ב'), פּערשפּאָטטונג, פּערהאָהנונג, שפּאָטטעריין, издѣваніе, насмѣшки, шутки. וקרוב לשמוע דעת הרשי"ר שעקרו שם תאר לרוחות ושדים המתהלים ומונים את נשמת האדם, שפּאָטטענדע גייסטער, подтруняющіеся, нивающіе духи הוֹתָלִים. ובא ע"ד ש"מ לחזוק הענין, ואל זה מקביל הנמשך, ובהמרותם תלן עיני, הכנוי מוסב אל ההתלים (עיין ערך מלים, ערך אשמדאי ס' ח').

מַהֲתַלָּה, לא נמצא כי אם ברבוי, ש"מ. צחוק והתול לעג ובדיחות, שפּערצהאָפּטעם, שפּאָטטעריא, забава, потѣха, шутка. חזו מַהֲתַלּוֹת (ישעיה ל' י'). והכפל, דברו לנו חלקות.

שמוש אות ו האות

ו היא האות הששית בסדר אותיות לשון הקדש, ושמה וָו וברבוי וָוִין (שבת ק"ג ע"ב), וזה על שם צורתה שדומה לצורת וָו, יתד, אונקלי, ונהגו המחברים לכתוב שמה וָיו ביו"ד באמצע, להבדילה מִן, יתד.

מוצא הָיָה מן השפתים, ובהברתה היא קלה משאר האותיות ממוצא זה. והיא משמשת: א) כאות הנשימה והתנועה (וואָקאַל) ונכנסת בכלל האותיות שנקראו אמות הקריאה, ובבחינה זו משמשת לשני קולות: קול החולם, בּוֹ, בּוֹר; קול השורק, בּוּל, בּוּם; ולהבדיל ביניהם סמנו בעלי הנקוד את הראשון בנקודה קטנה עליה ו ואת השני בנקודה בתוכה וּ. ב) כאות המבטא הנשמעת והמרגשת (קאָנזוענאַנט), כמו: אָוָה, הַוָּה. ובשני האופנים האלה היא שרשית ושמושית.

לרוב קלותה בהברתה מקומה כשהיא אות שרשית, כן בפעלים וכן בשמות באמצע המלה, לא בראשה ולא בסופה כי אם על המעט. המלות שבהן הוא באמצעיתן נקראות נחי ע"ן ויו"ו, והיא, אם נחה ובלתי מרגשת, כאות הקול, כמו: בּוֹר, בּוּם, נוֹר, או נעה ומרגשת, כאות המבטא, כמו: אָוָה, צָוָה. ולפעמים

תשתנה בשרש אחד מבלתי מרגשת למרגשת, כמו: אוֹן, אָוֶן; מוֹת, מָוֶת; רוּחַ, רָוַח. ובתבונתה זאת תבוא גם בחלוף ושנוי לאותיות הקרובות לה על פי מוצאן, או הדומות לה בקלות ההברה לפי השתלשלות ההוראות השונות היוצאות מן ההנחה הראשונה.

הויו תתחלף: א) עם אות בית: נָו, נָב; אָוָה, אָבָה; הול, חבל. ב) עם פ׳: חור, חפר; לוּה, לפה. ג) עם מ״ם: ארגון, ארגמן; תמה, תוה. ד) עם א׳: בור, באר; לוּט, לאט. ה) עם ה״א: לוב, להב; ענו מן ענה; שלו מן שלה. ו) עם יו״ד: הוה, היה. ובנטיות בניני הפעלים בנחי ע״ו תתחלף הפעיל הויו״ו ליו״ד; אביא, אשיב. ובבמה שרשים שהם מנחי ע״ו או מנחי ע״י: כמו בון, בין; גול, גיל; שור, שיר וכדומה. ובשרשי נחי פ״י בנטיותיהם תתחלף היו״ד בוי״ו: מן ידע, ילד, בנפעל: נוֹדַע, אִוָּדַע, נוֹלַד, אִוָּלֵד; ובהפעיל: הוֹדִיעַ, הוֹלִיד. ולקלות הברתה לא נמצאה, לפי המוסכם, בבחינת אות שרשית, בראש השרש בפעלים לגמרי, ובשמות רק על המעט; אולם ממה שנמצאו בבמה שרשים נחי פ״י שתתחלף בנטיות הבנינים, היו״ד לוי״ו, כמו שזברנו, נראה לקבל דעת המדקדקים האחרונים שהשרשים ההם היתה אות הראשונה שלהם וי״ו, ומפני קלות הברתה נתחלפה ביו״ד בקל ובפיעל ונשארת בנפעל ובהפעיל, ולפעמים גם בהתפעל, ושעל כן נמצאה לדעתם גם גזרת נחי פ״י, ואליה יחשבו השרשים: ואל (וממנו הנפעל נואל וההפעיל הואיל), ובל (אוביל), יבש (אוביש), ודה (אודה), וכח (נוכח, אוכיח), ולד (נולד, אוליד), ועד (נועד, היועיד), ועל (הועיל), ופע (הופיע), ושב (נושב, אושיב), ושט (אושיט), יתר (נותר, אותיר). ונבדלה ממנה גזרת נחי פ״י במה שהעתיד מן הקל הוא בחירק, והההפעיל בציר״ה. ויש סמוכים להשערה זו מלשון הארמית והערבית, שבהן באה אות הויו״ו בראש השרש, ואם על המעט. וביותר מלשון המשנה והתלמוד, כמו שיבוא.

ולפי דרכנו נזכיר באות זה את השרשים שהתעצמה בהם אות הוי״ו ביותר בארמית ובלשון חז״ל בכלל. ובפרטי הוראותיהם נביא באות יו״ד כדרך נחי פ״י.

ובתבונת היותה שמושית תבא: א) לענין יחס הגוף והמִּנין לגופים נסתרים, בשמות: בְּנוֹ, עַבְדּוֹ, בלתי מרגשת באות הקול, ולפני יו״ד בהברה מרגשת: אָבִיו, אָחִיו; ובפעלים, בעבר, לסימן גופים נסתרים: אָבְלוּ, בָּנוּ. ובעתיד: יפקדו, וגם לנוכחים: תאבלו, תבנו; ולכנוי הפעול: פָּקָדוֹ, פְּקָדָתְיוּ. וכן במקור: אָבְלוֹ, פָּקְדוֹ. ב) בטעם מלת החבור, בחבור שם לשם או פעל לפעל ומאמר למאמר. נקודתה העצמית שָׁוָא המתהפכת גם לתנועות קטנות וגדולות לפי דיני הנקוד: את השמים וְאֶת הארץ וְהָאָרֶץ (בראשית א׳ ב׳), להאיר על הארץ וְלִמְשֹׁל ביום וּבַלָּיְלָה (שם ד׳ י״ח). ובשמושה זה יש לה הוראות כהוראות מלת החבור והקשור, וקצתם נזכיר בזה. א) חבור הסמיכות: עצבונך וְהֵרֹנֵךְ (שם ג׳ ט״ז), שטעמו: עצבון הרונך. ב) חבור הבאור: ויקברהו ברמה וּבָעִירוֹ (ש״א כ״ח ג׳), שעורו, ברמה שהיא עירו. נחלתך וְנַלָּאָה (תהלים ס״ה י׳), נחלתך שהיא נלאה. ג) בטעם מלת או: ומכה אביו וְאִמּוֹ (שמות כ״א ט״ו). ד) בטעם הדמיון: בכם וּבַאֲבוֹתֵיכֶם (ש״א י״ב ט״ו), שעורו כמו באבותיכם. ובקשורי המאמרים: א) בטעם אז: אם השמאל ואימנה וְאִם־הימין ואשמאילה (בראשית י״ג ט׳), ערב וַיְדַעְתֶּם וגו׳ ובקר וְרָאִיתֶם (שמות ט״ז ו׳ ז׳). ב) באור הקודם וכעין מלת אשר: ויתום ולא עזר לו (איוב כ״ט י״ב). ג) בקשור הדמיון: כי אדם לעמל יולד וּבְנֵי רשף יגביהו עוף (שם ה׳ ז׳). ד) במובן הפוך הראוי, ובטעם והלא: איך תאמר אהבתיך וְלִבְּךָ אין אתי (שופטים ט״ז ט״ו), מה־תתן־לי וְאָנֹכִי הולך ערירי (בראשית ט״ו ב׳). ובענין: אבל, רק, אבער. וּמַעַיִן הדעת (שם ב׳ י״ז). ה) בקשור הסבה, כעין מלת כי: וְהִיא בעלת בעל (שם כ׳ ג׳), וְשָׁוְא תשועת אדם (תהלים ס׳ י״ג). ובסבת התכלית, כמו למען: הניפו יד

וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים (ישעיה י"ג ב'), והשיבו וְחָיוּ (יחזקאל י"ח ל"ב), נמשך אל הקודם, כי לא אחפוץ במות המת. ולפעמים תבוא גם בהתחלת הדבור הנקשר עם הקודם ונמשך ממנו: ויאמר אל בנתיו וְאַיּוֹ (שמות ב' כ'), ויאמר וְקָחוּ קמח (מ"ב ד' מ"א). אות הוי"ו בשמושה לחבור וקשור המאמרים תהפוך גם הוראת זמני הפעלים מעבר לעתיד ומעתיד לעבר, ובבחינה זו נקראת וי"ו ההפוך, ובשני האופנים האלה היא מרגשת במבטא. והיא: א) בהפוך מעבר לעתיד, מנוקדת בשוא, ובתנועות שהיא משתנות להן, וְאָכַלְתָּ וָשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ (דברים ח' י'), וַיָּבֵא לִי וְאֹכַל (בראשית כ"ז ל"ג). ב) בהפוך מעתיד לעבר מנוקדת בפתח ודגש אתריה, ובשנויה כמשפט, וַיֹּאמֶר אלהים (שם א' ג'), וַתּוֹצֵא הארץ (שם שם י"ב), וְאָהַב את־יעקב (מלאכי א' ב'). ועל הרוב יבוא דרך ההפוך הזה, בסגנון הספורי, גם בתחלת המאמר: וַיְכֻלּוּ השמים והארץ (בראשית ב' א'), וַיְהִי אדם (שם ה' ג'), וביותר בפעל היה: וַיְהִי כי החל האדם לרב (שם ו' א'), ויתר הוראות הוי"ו בשמושיה מבוארים בספרי חכמת הדקדוק.

אות הוי"ו בא לסימן המספר ששה, זעכס, шесть. ולמספר ששת אלפים, בציון שתי נקודות או קו מושכב.

וָדָה, יָדָה, כפי הנראה יסודו יַד, ועקר הוראתו, הראות ביד על גוף ידוע, אַנצײגען, указать. ובא ההפעיל על דרך הנחים והתפעל על דרך גזרת השלמים בענין, הכרת והחלטת ענין בהגדת פה, (עיין ידה). ומן הגזרה הזאת באו בארמית ובמשנה:

1) **וַדַּאי**, על משקל זַכַּאי, שם תאר. דבר נכר בסימניו ומבורר ברור גמור, אנערקאַננט, פֿיר געוויסס ערקלאָרט, извѣстный действительный. אשם וַדַּאי (יומא ח' ה'), הבא על חטא מבורר כמו אשם גזלות וכדומה. והפוכו אשם תלוי, אין מעשרין את הַוַּדַּאי (שבת ב' ז'), תבואה המתויבת במעשר חיוב גמור ומבורר. והפוכו, דמאי. ומזה: וַדַּאי בְּוַדַּאי מותר וַדַּאי בספקן אסור (קדושין ד' ג'), מוטב שתניח את הספק ותתפוס את הַוַּדַּאי (ב"ר צ"א). ובמדרש, כי בְוַדַּאי דבורו בו (ויקרא רבה ד'), בברור ובפרהסיא. ולנקבה, אבילה וַדַּאִית (במד"ר ב'), אבילה כפשוטה, ולא על דרך המשל, ווירקלַך, дѣйствительный на-стоящій. כי עלית משכבי אביך עלית בְּוַדַּאי (ב"ר צ"ח), פשוטו כמשמעו. ובמובן שם תואר להש"י, והאמיץ וְהַוַּדַּאי (ברכות ל"ג ב'). ומזה בפיוט, הַוַּדַּאי שמו (מוסף לימים נוראים) (עי' מפרשים). ולפי הנראה ענינו כענין מחויב המציאות הרגיל בפי הפלוסופים, אַבזאָלוט, נאָטהוענדיג, абсолютный, необходимый.

2) **וְדוּי**, במשנה. שם. א) הגדת והברת דבר כמו שהוא, בעקענטניס, признаніе. וטעונים וְדוּי (בכורים פרק ב' ב'). וביחוד ב) הכרת החטאים ופירושם, זינדען בעקענטניס, исповѣдь. מצות וְדוּי עי"כ עם חשבה (יומא פ"ז ע"ב), לְוַדּוּי הפרים לודוי המעשר ולודוי יום הכפורים (מגילה ב' ה'). ובתפלה, בְּוַדּוּי פה (תפלת על חטא).

וָדָן, וָדָן ויון מאוזל (יחזקאל כ"ז י"ט), לפי המוסכם הוא שע"פ, ולדעת מיכאילים מקורו ערבית ואדאן, ואדיאן, שני נהרות והוא שם עיר בעדן ערב השוכנת על שני נהרות. ויש אומרים שהוי"ו הוא וי"ו החבור ובאה המלה חסרה דלי"ת ובשלימותה דדן, (עיין פירסט).

וָהַב, פ"א במקרא, את וָהַב בסופה (במדבר כ"א י"ד). לפי פירוש המפרשים הוא שע"פ, עיר בארץ מואב, (ועיין סוף).

וָו, ש"ז. במעשה המשכן, אונקלי עקום למעלה להושיב עליו כלונס, קרומפער האקקען, крючекъ. או כעין כותרת עשוי לנוי (עיין ביאור הרמב"ן, שמות כ"ז ל"ב), ולא בא כ"א ברבוי, עשה וָוִים לעמודים (שם ל"ח כ"ח), וָוֵי העמודים (שם כ"ז י'), וָוֵיהֶם זהב (שם כ"ז ל"ב). ובערבית נמצא מזה הפעל בענין החבור, הקשור והשליבה, פֿערקנופּפֿען, צוזאממענוטען, совокуплять, связывать, заклепать.

3) וָזַר, האחרונים חדשו פעל זה במקרא ואמרו: שענינו בערבית שאת וטעונת משא. ומזה: וָזִיר, נושא משא הממשלה, нашáфсторанер, והושאל לעמיסת כבד עון, шулг влафступ зин, быть обре-менennымъ грѣхами. ומזה: וָזָר במקרא, הפכפך דרך איש וָזָר (משלי כ"א ח'), שאין הוי"ו בו ויו"ו החבור כי אם שרשית והוא אם ש"מ חטא ועון, шулг, зиндиг, вина, грѣхъ. או ש"ת ע"מ חכם, дяр шулдыг-лафступ, дяр зиндяр, грѣшный, виновный. והפוכו, וזך ישר פעלו. וקרוב לשרש דור בארמית שענינו ג"כ נושא משא, (ועי' זור).

1) וַי, וָוי, וַאי, ארמית. כמלת אוֹי בעברית, מלת הקריאה כנהמת צער ויגון, вэхъ, увы. ומתבוננת כשם מפעל, אוֹי לך מואב (במדבר כ"א כ"ט) ת"א וַי לכון מואביא, ומצוי הרבה בדברי חז"ל, וַי לה לאילפא דאזלא בלא מיכסיא (ע"ז י' ע"ב). ובמדרש איכה רבתי פסוק היו צריה לראש, שמע ר' יוחנן וכו' א"ל למה אמרת וַאי, א"ל וה אמרית, בין ואי לוה, נמלט ר' יוחנן פירוש ואי לשון צער, וה לשון שמחה. — ולא רחוק לשער כי על ההבדל הזה, מיוסדת דרשת חז"ל, כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה, וכל מקום שנאמר והיה שמחה (מדרש רבה אסתר פרשה א' א').

וַיַּזְתָּא, שע"פ. מבני המן (אסתר ט' ט').

1) וִילוֹן, וִילִין, ש"ז. וִילְתָא, ש"נ. ארמית ובמשנה. ומקורו, א) סדין למסך, фяряхаанг, занавѣсъ. ויעש מסך (שמות ל"ו ל"ז) ת"י ועבד וִילוֹן פרים כו', פרש ענן למסך (תהלים ק"ה ל"ט) ת"י היך וִילְתָא. ובמשנה, ג' סדינין כו' לְוִילוֹן טמא (כלים כ"ד ו'ג), וִילוֹן ושבים של שבבה (נגעים י"א י"א). ובא ברבוי, וילאות. המוכר את המרחץ לא מבר כו' את הוילאות (ב"ב ד' ו'). ו"מ מסך כנגד הפתח, וי"מ אלונטית שמסתפגין בה. ובהשאלה ב) קראו חכמים אל הרקיע החצוני מן השבעה רקיעים בשם וילון. וילון רקיע שחקים כו' וילון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית יוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית (חגיגה י"ב ע"ב), וילון הוא דמקרע דמגלגל ומחזי נהורא דרקיעא (ברכות נ"ח ע"ב).

וָכַח, יָכַח, עקרו כנראה הברת והחלטת דבר, аҳцяягъяк, вчяшмяк, указать, опредѣлять בעתיד, על דרך הנחים. וההתפעל על דרך השלמים (ועי' וכח). ומן הגזרה הזאת גזרו הפיטנים:

3) וְכוּחַ, שם. דברי טענות ותשובות בין איש לרעהו, диспут. дис-путъ. ואמר הקליר, להשפט בְּוכוּחַ אף וחקר (מוסף א' דר"ה), ומצוי הרבה בדברי המחברים, ועל משקל אחר:

3) וָכֵח, שם. בענין ברור דבר לאמתו על ידי ההתבוננות בענינו, זכר וָכַח כל פעל (הקליר בסדר זכרונות).

וָלַד, הקל והתפעיל ע"ד הנחים. והנפעל בעתיד על דרך השלמים לבד מן שההתפעל שבא ביו"ד נראית (עיין ילד). ומן השרש הזה נגזר השם:

וָלָד, שם. במובן יֶלֶד, משותף לזו"נ, קинд, дитя. אין לה וָלָד (בראשית י"א ל'), פ"א במקרא ועוד פ"א, לא היה לה וָלָד (ש"ב ו' כ"ג), בקרי, והכתיב בנוסחאות שלפנינו ילד. ולפי בעל המנחת שי גם הקרי ביו"ד. ומצוי בארמית ובמשנה, הבה את האשה ויצאו ילדיה פטור בדמי ולדות (ב"ק ה' ד'). מתחיל בילדים לפי שהוא לשון תורה (שמות כ"א כ"ב) ומסיים בולדות שהוא לשון חכמים, ורביע נזק לולד (בבא קמא ה' א'), ולד שלמים (תמורה ג' א'), וולדי וולדות (בכורות ב' ד'). ובהשאלה, למה שיוצא ומשתלשל מדבר אחר קודם לו וחמור ממנו שנקרא אב, לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (פסחים א' ו'). ובגמרא, והבא בולד ולד עסקינן (שם י"א ע"ב), (ועיין תולדה).

וָנָה, (עיין ינה). ומכנו נגזר השם:

וַנְיָה, שע"פ. מבני ישראל שהושיבו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' ו').

2) וֶסֶת , ש׳נ . במשנה ובתלמוד ונרדף לשם דרך ואורח במקרא במובן המסורי , וועג , נעזואהנהיים , רעגעל , путь, обыкновіе, правило של פלוני לגרש וכו׳ (נדרים ס״ט ע״ב) , שנוי וֶסֶת תהלת חולי מעים (סנהדרין ק״א ע״א) , וזהירין במצות ובמעשרות וכל וֶסֶת טובה היתה בהן (ירושלמי יומא פ״א) , והתיחד לאורח האשה, מענסטרואציאן , וויבערגענעל , менструа- ція . כל אשה שיש לה וֶסֶת (עדיות א׳ א׳) . והרבוי , בתהלת הַוֶּסָתוֹת (נדה ס״ט ע״ב) , סימני ביאת האורח, והסימנים מפורשים במשנה (נדה ס״ח ע״ב) . ובפיוט , כל ותיקי וֶסֶת (רשב״י קרובות ב׳ ד״ה) , כנוי מליצי למלאכים או לצבאות השמים . ופירש הרוו״ה חזקי המנהג והטבע לפי שחק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, (הרוו״ה , ועיין ותק) ומקורו יונית ἔθος .

וָעַד , בנטיות הפעל , רובן ע״ד הנחים לבד הנפעל בעתיד (עיין יעד) . ומן השרש ועד נגזר השם :

2) וַעַד , במשנה, שם . מקום מועד, פֿער- אַמלונגם אָרט , место собра- нія . יהי ביתך בית וַעַד לחכמים (אבות א׳ ד׳) , בית הַוַּעַד (סנהדרין צ״ז ע״א) . וחז״ל גזרו ממנו פעל :

3) וָעַד , בבנין פיעל . ועוד מקום, בע- שטימטען , назначать . כמה יעודין ועדתי בכם אהל מועד גלגל וכו׳ (איכה רבתי פרשה ב׳, פסוק מה אעידך) . ומזה הרבה בפיוט , וַעַד אהליך (קרובות ב׳ ד״ה) , כבודו בסוד קדושים וַעַד (שחרית ליוה״כ) . ובענין זימון והגבלה , וַעַד לשפוט מרשיעים (מערבית לליל א׳ דפסח) . ובהתפעל , ושכנתך אתם מועדים ונעצרים ומתועדים (סלוק לשחרית יוה״כ) .

3) וָעוּד , שם . א) מקום מועד , כמה ועודין וַעֲדֹתַי בכם (איכה רבתי כנ״ל) . ובפיוט , אדיר בְּוַעוּדוֹ , ועודים בארצות מגורם (רשות לנשמת לש״ה) , בְּוַעוּדָיו וַעַד (קרובות א׳ דסוכות) . ומזה : ג) הזמנה במובן ההבטחה , ויבא וַעוּדֵנוּ מבקר (מעריב יוה״כ) ,

עשה למען וַעוּדֶךָ (הישענות) , למען הבטחותיך . ויתכן שהוא מן הקודם בנוי לבני ישראל המקודשים ומזומנים להשי״ת .

3) וְעִידָה , שם , בפיוט . כנוס והזמנה , על ישראל וְעִידָתוֹ (שחרית יו״כ) , בְּוַעִידַת זנות (ודוי , על חטא) .

וָפְסִי , שע״פ . אבי נחבי מן המרגלים (במדבר י״ג י״ד) .

2) וֶרֶד , וַרְדָּא , ארמית ובמשנה, ש״ז . שושנה, וכן הוא בלשון ערבית , העללראָסהע ראָזע , алая роза . שושנת העמקים (שה״ש ב׳ א׳) תרגומו וַרְדָּא דבמישר , וֶרֶד חדש שכבשו בשמן ישן (שביעית ד׳ ז׳) , שכן בני מלכים סכין שמן וֶרֶד ע״ג מכותיהם (שבת י״ד ד׳) , ובתולת הַוֶּרֶד אתת (שביעית צ׳ א׳) . פירש״י עלה של ורד בחור אחד . והערוך פירש שושן סתום , בטווה וֶרֶד כנגד פניה (כתיבות ע״ב ב׳) , פי׳ ר״ת צמר אדום היא טווה כנגד פניה, שיפול האודם על פניה מזהרוריתו וזהו עזות מצח ופריצות , מעשה בגנת ורדים (מעשרות ב׳ ה׳) . כיתונא דורדא דמנחא ביה ריאה (חולין מ״ו ע״א) ג קרום אדום שהריאה מונחת בו . ענינותא דוורדא (שם מ״ז א׳) , אונה קטנה שהיא קלושה ואדומה , דער קליינע דינגע לאפּפּען דער לונגע , малая доля легкихъ . ונמצא שהשתמשו בו לשושנה לבנה, ליתי וַרְדָּא חיורא (גיטין ס״ח ע״ב) , ולהבדיל אמרו ג״כ , וַרְדָּא סומקא (ב״מ פ״ד ע״א) .

1) וָרִיד , במשנה , שם . ברבוי וְרִידִים , גידי צואר שהם כחוטים דקים מלאים דם המסובים לוושט, האלואדער , ר״י אומר עד שישחוט את הַוְּרִידִים (חולין ב׳ א׳) , השוחט צריך שיתן וְרִידִים לתוך הכלי (זבחים כ״ה ע״א) .

וּשְׁט , (עיין ישט) , וממנו נגזר לפי הנראה השם :

2) וַשֶּׁט , ש״ז . קנה הבליעה , שפּייזרֶהרע , пищепріемный каналъ . שחט את הַוֶּשֶׁט (חולין ב׳ ד׳) , וַשֶּׁט מבנים ומוציא כל מיני מאכל (ברכות מ״א ע״א) , ושטו נקוב אמו טמאה ושטו אטום טהורה (נדה כ״ג ב׳) . ובהשאלה , כל נקב עגול עשוי

להכנים בו דבר, אסברא דמיא כו' כפיטורי בפי נַשָּׁט (ברכות ח' ע"א), קשה יציאת נשמה מן הגוף כצפורי בפי הַנָּשָׁט (מ"ק כ"ט ע"א).

וַשְׁנִי, בבני שמואל נאמר בדברי הימים א' (ו' כ"ג), ובני שמואל הבכור וַשְׁנִי ואביה. יש מפרשים שהוא שע"פ שם שני ליואל בכור שמואל. והנראה כדעת האומרים שטעמו כמו והשני אביה, ועיין באור התו"ו.

וַשְׁתִּי, שע"פ. המלכה אשת אחשורש (אסתר א' ט').

2) וָתִיק, בדהז"ל, ש"ת. הנראה כדעת הרה"ח קאָהוט שמקורו ערבית בהוראת חזק ואמיץ, שמאַרק, פּעסט крѣпкій. ובהשאלה בטובן המוסרי, חזק בתכונות הנפש, בשכל ובמדות, מיכטיג, важный достойный. כל מה שתלמיד וָתִיק עתיד לחדש (ירושלמי ברכות פרק ב'), מפולפל ותריף, וָתִיקִין היו גומרין אותה עם הנץ החמה (בבלי ברכות ט' ע"ב) כפירש"י, אנשים עניים מחבבי המצות, מה תלמוד לומר אנשים, ותיקין כסופים (ספרי דברים י"ג), וָתִיק נתתיך באומות (שבת ק"ח א'), ענינו לפי מקומו חזק ואמיץ. ובפיוט השתמשו, כל וָתִיקַי וסת (קרובות ב' ר"ח), תאר למלאכים חזקים תקיפים מתמידי הקיום (עיין וסת). וגם ביחס אל הש"י, לְוָתִיק ועושה חסד (פיוט לאל שרך דין). וגזרו ממנו גם פעל בפיעל: וַתְּקוֹדֵד בהלל ומלה (קרובות א' ד"ה), ע"ד תנו עז לאלהים. אבל מה שבא בפיוט הַוַּתָּק הרים וגבעות (תפלה לקדושה דשחרית של יוה"כ) ענין אחר לו לדעתנו, והוא מלשון ארמית בהוראת הריסה ועקירה, מפרק הרים (מ"א ט' י"א), תרגום יב"ע מוותיק טוריא, לפי נוסחאות כ"י.

3) וָתָק, בפיוט, שם. חזק, שמאַרק, мочь. ולא זכרת ועוד וָתָק וסת אשר ועדת לועודך (קינה איכה אצת).

3) וָתִיקוּת, בפיוט, שם. הועד וַהֲוָתִיקוּת לחי עולמים (פיוט האדרת והאמונה). הרוו"ה פירש יעוד הזמן וההמשך. והנראה שענינו חזק ואיל, ומליצה זו לקוחה ממליצת הקליר שאמר, ועוד ותק וסת, (ועיין ותק).

2) וָתֵר, יתר, (ע' יתר). עקרו רבוי בכמות בשעור גדול מן המורגל, ועל הרוב בענין העדפה שלא לצורך ומצוי בתלמוד בבנין פעל בגזרת פ"ו במובן הנחת מקום רחב להעדפה, מקום שנהגו לָוָתֵר לפני התג (תוספתא שביעית א' ז'), להניח מקום פנוי רחב בגפנים. ועל הרוב במובן המושאלי, הנחה ועזיבת דבר ביד זולתו שלא לדרוש ולתבוע ממנו, מחילה, בבור שנטל חלק בפשוט וָתֵר (ב"ב קכ"ז ע"א), וָתֵר הקב"ה לישראל על ע"ז וכו' ועל מאסם בתורה לא וָתֵר (ירושלמי חגיגה פרק א'). ובמובן אחר, הִתְוַתֵּר על דברי נביא (סנהדרין פ"ם ע"א), מחשב אותם כמיותרים ואינו מדקדק לקיימם כראוי. ובהתפעל, כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו (ב"ק ג' ע"א).

2) וַתְּרָן, ש"ת. מי שאינו מדקדק במה שמגיע לו מזולתו, נאַכּוּיכטיג, щедрый. אחאב וַתְּרָן בממונו היה (סנהדרין ק"ב עמוד ב'), למדה אותך התורה שתהא ותרן בתוך ביתך (במדבר רבה פרשה ה'), וַתְּרָנִית היא (ירושלמי ע"ז פרק א'), ביתו של אברהם אבינו ותרנים היו (ב"ר נ"ג).

2) וְתוּר, שם. העדפה, אינטערעסע, прибыль. אפילו וְתוּר אסור במודר הנאה (נדרים ל"ב ע"ב).

וַתְּרָנוּת, ש"מ. בספרי המחברים, פּרינציפּיענרייטערקייט, щедрость.

2) וְתָרוֹן, הנחה, במובן מחילה, אל תותר, אל יהי לך ותרון עון שלך (ב"ר צ"ה). ומזה בפיוט, מצוא מחילת וְתָרוֹן (סופר ליוה"כ), (ועיין פירוש הרוו"ה). נדברים יראיו בהכשר וְיִתָּרוֹן (קרובות ל"ה), כן הוא בנדפס, והראוי להיות וְהָרוֹן. וטעמו, בענוה, בפיום, או בבקשת סליחה ומחילה.

ז׳, היא האות השביעית בסדר אותיות לשון הקדש ושמה זַיִן, וברבוי זַיָנִין (שבת ק״ג ע״ב), וזה ע״ש צורתה שהיא צורת דקר (עיין זין).

מוצא הז״ן הוא מן השנים והיא מרגשת במבטא ומקבלת גם דגש חזק ואינה כי אם אות שרשית לבד, והיא מתחלפת באותיות הדומות לה במוצא: א) באות ס׳, כמו, זור, סור; עלז, עלס. ב) באות ש׳, שׁ: זרב, שרף; זהר, שהר; חזק, חשק. ומזה בא לר״ק: ונשא זֶה (ש״א י״ז ל״ד), שהיא תמורת שה. ובארמית אֲזָא מיסוד של השם אש. ג) באות צ׳: זעק, צעק; זר, צער. ועל המעט שתתחלף באות ר׳: בזק, ברק.

בהברת האות ז׳ היתה לפנים נשמעת גם הברת אות ד׳ ולהברה זו באה בלשון ערבית נקודה קטנה על אות ד׳, ולזאת תתחלף אות ז׳ באות ד׳: זעך, דעך; זל, דל; זבח, דבח (בארמית). וגם באות ט׳ הקרובה לד׳ במוצאה: זבח, טבח. (ועיין ד׳).

אות ז״ן באה לסמן המספר ז׳, זיבען, семь. ושבעת אלפים. כמשפט שאר האותיות.

זְאֵב, שע״ז. מן חיה ידועה, вовкъ, דיב, וגר זְאֵב עם־כבש (ישעיה י״א ו׳), כְּזְאֵבִים טרפי טרף (יחזקאל כ״ב כ״ז), זְאֵבֵי ערב (צפניה ג׳ ג׳). וכן, זְאֵב ערבות (ירמיה ה׳ ו׳), כי לעת ערב יצאו לבקש טרפם. ורש״י פירש מלשון ערבה ושוחה, נרדף אל הקודם אריה מיער.

זְאֵב, שע״פ. אחד משרי מדין, אשר הרגום אנשי חיל גדעון (שופטים ז׳ כ״ה).

זֹאת, מלת כנוי הרומז לנקבה, דיזוע, cia, эта. יסודו זא, וממנו זו לזכר (עיין זו) בתוספת תי״ו לנקבה, זֹאת אמרת (מ״א ג׳ כ״ג), ואחרי השם, גפן זֹאת (תהלים פ׳ ט״ו). ובאה ביחס אחד עם השם, הַבָּאֵר הַזֹּאת (בראשית כ״א ל׳). וכלל מלות הגוף תכלול גם המלה זאת את פעל המציאות להחלטת הנשוא אל הנושא, ואז תבוא קודם השם, זֹאת אות־הברית (בראשית ט׳ י״ב), זֹאת חקת הפסח (שמות י״ב מ״ג), זֹאת תורת העולה (ויקרא ו׳ ב׳). ועם הפעל היה, והיתה־זֹאת לכם לחקת עולם (שם ט״ז ל״ד), וכמו כן לפני הפעל, זֹאת אמרת וגו׳ וזֹאת אמרת (מ״א ג׳ כ״ג). ועם יחס אֶל, לְזֹאת יקרא אשה (בראשית ב׳ כ״ג), וכן תשמש לכנוי סתמי, מהזֹאת עשית (שם ג׳ י״ג), זֹאת עשו (שם מ״ה י״ח), מי יעץ זֹאת (ישעיה כ״ג ח׳), דאם, דיזועם, это. cie, эта. אי לָזֹאת אסלח־לך (ירמיה ה׳ ז׳), לכן בָּזֹאת יכפר (ישעיה כ״ז ט׳), (ועיין זה).

זְבוּב, שע״ז. למין שרץ עוף קטן, וביחוד אל מין הארסים שבהם, ворпсень, oca, ועספע. ובא נרדף לשם דבורה: לַזְּבוּב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור (ישעיה ז׳ י״ח). ומפני שהם נוסעים ברבוי עצום מאד, בא למשל לרבוי גדודי אויבים המחריבים וממיתים, וחז״ל מנו אותם בין המזיקים, חמשה נהרגין בשבת: זְבוּב שבארץ מצרים וצרעה שבנינוה והיא הדבורה שבארץ אשור (שבת קכ״א א׳). ומזה, זְבוּבֵי מות (קהלת י׳ א׳). ובמשנה כולל גם המין הביתי הנקרא פליענע, муха. ולא נראה זְבוּב בבית המטבחים (אבות ה׳ ח׳).

בַּעַל זְבוּב, שם אלהי עקרון (מ״ב א׳ ב׳), ונקרא כן לאשר יחסו לו המתת הזבובים הארסיים, המשחיתים ומזיקים לאדם ולבהמה. וכמו שמצאנו שהיונים יחסו לאלילם יופיטער כמה תארים כאלה, וקראו לו ממית התולעים, ממית הארבה.

הערה. בענין נזרת השם אמרו המפרשים שמקורו דבב, התנודדות והתשתשות, אומהער-шwaрмэн, роиться. כאשר תמשנה הזבובים (עיין דוב, דבב. והנראה שעקרו זוב, ע״ש הארס שזב ויוצא מפיהם.

זָבַד, פ׳ י׳. הקל, פ״א במקרא, ענינו נתינת מתנה, בעשענקען, надѣлять, одарить. זָבָנִי אלהים (בראשית ל׳ כ׳), א״ת יהב ה׳ יתיה לי חילוק טב. והרמב״ן ע״פ נוסח ת״י שהיה לפניו מתרגם, זווד יתי זוודין טבין, ופירש כוונתו שהפעל זבד ענינו כהפעל זוד, בלשון ארמית הכנת צידה, ועם זה נתינת חלק טוב ומתנה, והטעם ה׳ נתן לי מתנה טובה, הפעם יזבלני אישי, כי מעתה יהיה עקר דירת בעלי אצלי. ובפיוט בנפעל, הבל ממך נִזְבַּד זבוד (פיוט כל ברואי מעלה). ומפיוטי הקליר נראה שפירש את הפעל זבד בהוראת חבור שאמר, זבדה ועדנה (שם), זְבוּדִים אתם כרוב ואופן (גשם). וכן אמר ר׳ מנחם ברבי מבור גם הוא: כהושעת זְבוּדֵיךָ (הושענות). ולדעתם יפורש הפסוק חברני חבור יעוד טוב, כי מעתה יחובר ויעוד אלי אישי, כי ישים עקר דירתו אצלי. ובאמת הפעלים זבד, זבל, ענין אחד להם בחלוף דטלנ״ת, (עיין זבל).

זָבֶד, שם. מתנה, שענקונג, даръ. זֶבֶד טוב (בראשית ל׳ כ׳). ובפיוט, זָבָד דברות הנתונות באש (הושענות). ומן הפעל הזה שנמצא רק פעם אחת במקרא נגזרו הרבה שמות עצמים פרטים.

זָבָד, שע״פ. א) מבני אפרים (דהי״א ז׳ כ״א). ב) בן אחלי מגבורי דוד (שם י״א מ״א). ג) מבני ירחע עבד מצרי (שם ב׳ ל״ו). ד) בן שמעת העמונית מעבדי יואש מלך יהודה אשר התקשרו עליו ויהרגוהו (דהי״ב כ״ד כ״ו). ה) מן האנשים שנשאו נשים נכריות (עזרא י׳ כ״ז ל״ג מ״ג).

זָבוּד, שע״פ. בן נתן, כהן רעה המלך שלמה (מ״א ד׳ ה׳).

זְבוּדָה, (בכתיב זבידה) שע״פ. בת פדיה אם המלך יהויקים (מ״ב כ״ג ל״ו).

זַבְדִּי, שע״פ. א) בן זרח למטה יהודה (יהושע ז׳ א׳), ובדהי״א (ב׳ ו׳) נקרא זמרי (עיר״ש). ב) הַשִּׁפְמִי, שר על אוצרות היין לדוד המלך (דהי״א כ״ז כ״ז). ג) בן אסף מן הלוים (נחמיה י״א י״ז). ד) מבני בנימין (דהי״א ח׳ י״ג).

זַבְדִיאֵל, שע״פ. א) אבי ישבעם שר המחלקת הראשונה להדש הראשון ביטי המלך דוד (דהי״א כ״ז ב׳). ב) בן הגדולים, מן הפקידים על הכהנים ביטי נחמיה (נחמיה י״א י״ד).

זַבַּדְיָהוּ־הוּ, שע״פ. בן עשהאל אחי יואב (דהי״א כ״ז ז׳). ב) זְבַדְיָהוּ בן משלמיהו מבני אסף הלוי (שם כ״ו ב׳). ג) זְבַדְיָהוּ מן הלוים ביטי יהושפט מלך יהודה אשר שלחם ללמד בערי יהודה (דהי״ב י״ז ח׳). ד) זְבַדְיָהוּ בן ישמעאל הנגיד לבית יהודה לכל דבר המלך יהושפט (שם י״ט י״א). ה) בן מיכאל מבני שפטיה ראש בית אב בימי עזרא (עזרא ח׳ ח׳). ו) מבני בריעה מבני בנימין (דהי״א ח׳ ט״ו). ז) מבני אלפעל מבני בנימין (שם שם י״ז). ח) מבני ירחם מבני בנימין, מן הגדוד אשר בא לדוד (שם י״ב ו׳). ט) מהכהנים אשר נשא נשים נכריות (עזרא י׳ כ׳). ונמצאה המלה זבד בחבור עם שאר שמות הקדושים לשמות עצמים פרטים אֶלְזָבָד, יְהוֹזָבָד, (עיין שם).

זָבַח, פ״ו. קרוב לפעל דבח, בארמית טבח, בעברית ענינו שחיטת בהמות לאכילה, שלאכטען, колоть, зарѣзать. וַיִּזְבַּח בלק בקר וצאן (במדבר כ״ב מ׳), וְזָבַחְתָּ מבקרך ומצאנך (דברים י״ב כ״א), ונופל גם על בשר הבהמה, יִזְבַּח בשר ויאכלו (הושע ח׳ י״ג), ומתיחס לשחיטת בהמות לקרבן. וביחוד לקרבנות כאלה שזורקים את דמם ומקטירים את חלבם על המזבח, והשאר נאכל לבעלים, והקרבן הוא הפעול, אָפּפֶער שלאכטען, אָפּפֶערן, заколоть жертву, жертвовать, приносить жертву, въ жертву. ומי שלכבודו מביאים הקרבן בא על הרוב בקשור למ״ד וגם ביחס לפני, וְזָבַחְתָּ פסח לה׳ (דברים ט״ז ב׳), וכי תִזְבְּחוּ זֶבַח שלמים לה׳ (ויקרא י״ט ה׳), זֹבְחִים זֶבַח לפני ה׳ (מ״א ח׳ ס״ג). וקרבנות כאלה נקראים בכלל שלמים, ובהלכה קדשים קלים. ובבחינת הקרבנות בא הפעל לא על השוחט, כי אם על מביא הקרבן, כל איש זבח זֶבַח (ש״א ב׳ י״ג), ענינו מביא קרבן, אייגען אָפּפֶער

ברענען, приносить жертву. ולזה נופל גם על הדם, לא תִזְבַּח על חמץ דם זבחי (שמות כ"ג י"ח). ובא בהשאלה, זֹבֵחַ תודה יכבדנני (תהלים נ' כ"ג), שעורו מכיר ומודה חסדי ה', ותודתו זו הוא קרבנו. והבינוני בא כש"ת למי שרגיל להביא קרבנות, לצדיק ולרשע וגו' וַלַּזֹּבֵחַ ולאשר איננו זֹבֵחַ (קהלת ט' ב'), זֹבֵחַ אדם עגלים ישקון (הושע י"ג ב'), (עיין אָדָם). ולפנים כשהיו עושים סעודת מרעים היו עושים אותה על דרך הבאת קרבן שזרקו את הדם והקטירו החלבים (עיין זָבַח). ולזה נופל הפעל גם על הבנת סעודה גדולה, אין מאהל בערייפען, приготовить пиръ. נאספו לזבח זֶבַח גדול (שפטים ט"ז כ"ג). ובהשאלה, אשר אני זבח לכם זֶבַח גדול (יחזקאל ל"ט י"ז). ובא גם בענין שחיטה של הריגה, שלאכטען, מאָרדען, заколоть, убивать, умерщвлять. וְזָבַח עליך את כהני הבמות (מלכים א' י"ג ב'), וַיִּזְבַּח את־כל־כהני הבמות (מ"ב כ"ג כ'). ובמשנה בא בנפעל, שֶׁנִּזְבְּחוּ שלא לשמן (זבחים א' א').

הפיעל, זביחה ברבוי מופלג, גראָסען אָפּפֿער ברענגען, жертвовать во множествѣ. לפני הארון מְזַבְּחִים (מ"א ח' ה'). וכמו כן בענין התמדת הזביחה, הייפיג אָפּפֿערן, часто жертвовать. והתיחד לזביחת קרבנות לע"ז ובבמות, אשר זִבְּחוּ לעצבי כנען (תהלים ק"ו ל"ח), שָׁוְוים זִבְּחוּ (הושע י"ב י"ב), רק בבמות הוא מְזַבֵּחַ (מ"א ג' ג').

זֶבַח, ש"ז. א) קרבן מן הבהמה, והוא אם בהמה אחת או בהמות הרבה, וביחוד קרבן הנאכל לבעלים בנגוד אל עולה וחטאת, שלאכמאָפּפֿער, жертва. עלה אוֹ־זֶבַח (במדבר ט"ו ג'). ובא מחובר לשם קרבן ליחד המין, ואם־זֶבַח שלמים קרבנו (ויקרא ג' א'), ואם נדר או נדבה זֶבַח קרבנו (שם ז' ט"ז). ובסמיכות לשם ממין הקרבנות הנכללים בו, זֶבַח־פסח הוא לה' (שמות י"ב כ"ז), על־זֶבַח תודת שלמיו (ויקרא ז' י"ג), וְזֶבַח השלמים בקר שנים אילם חמשה וגו' (במדבר ז' י"ז). ובא בקשור עם פעלים שונים: והביאו זְבָחִים ותודות לבית ה' (ירמ"ה כ"ט ל"א), כל איש זבח זֶבַח (ש"א ב' י"ג), ועבדו זֶבַח ומנחה (ישעיה י"ט כ"א), אשר יעלה עלה או זֶבַח (ויקרא י"ז ח'), ומקטיר מנחה ועשה זֶבַח (ירמיה ל"ג י"ח), ביום הקריבו את־זִבְחוֹ (ויקרא ז' ט"ז). ביום זִבְחֲכֶם יאכל (שם י"ט ו'), ענינו כשם הפעולה ביום אשר תזבחו. והרבוי, קרבנות זבח של אנשים שונים או בפעמים שונים, וַיִּזְבְּחוּ־שם זְבָחִים שלמים (ש"א י"א ט"ו), הַזְּבָחִים ומנחה הגשתם־לי (עמוס ה' כ"ה). ובא, גם אתה תתן בידינו זְבָחִים ועלת (שמות י' כ"ה), בהמות לזבחים ועולות. ובסמיכות, וזבחו זִבְחֵי שלמים (ויקרא י"ז ה'), שם וַיִּזְבְּחוּ זִבְחֵי־צדק (דברים ל"ג י"ט), זבחים הקרבים בצדק. ואזבחה באהלו זִבְחֵי תרועה (תהלים כ"ז ו'), זבחי תודה על תרועת נצחון, או זבחים שמביאים בחצוצרות בשעת הבאתם, כמ"ש וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זִבְחֵי שלמיכם (במדבר י' י'), זִבְחֵי הבהבי (הושע ח' י"ג), (עיין הבהב), ואכלו זִבְחֵי מתים (תהלים ק"ו כ"ח), זבחים לאלילים שהם מתים. ונקרא בית המקדש בֵּית־זֶבַח, ובחרתי במקום הזה לי לְבֵית זֶבַח (דהי"ב ז' י"ב), אָפּפֿער הויז, домъ жертвоприношенія. וכנגד זה נאמר בהבטחה לעתיד, כי ביתי בית־תפלה יקרא לכל העמים (ישעיה נ"ו ז'). ובמשנה יכלול לפעמים השם זֶבַח כל מיני קרבנות בעה"י, כל הַזְּבָחִים שנזבחו לשמן (זבחים א' א'), (ע"ש תוי"ט). ב) סעודת מרעים, נאסמאָהל, пиръ, пиршество. ויזבח יעקב זֶבַח בהר (בראשית ל"א נ"ד), כי זֶבַח משפחה לנו (ש"א כ' כ"ט), פֿאמיליענמאָהל, семейный пиръ. כי זֶבַח הימים שם לכל־המשפחה (שם שם ו'), יאָהרליכעם מאָהל, годичный пиръ. כי הוא יברך הַזֶּבַח אחרי כן יאכלו הקראים (שם ם' י"ג). מבית מלא זִבְחֵי־ריב (משלי י"ז א'), זבחי בני משפחה שהם שונאים זה את זה. ובהשאלה, הבין ה' זֶבַח הקדיש קראיו (צפניה א' ז'), הרג רב, ניעדער מעצטלונג, кровопролитіе. האספו מסביב על זבחי אשר אני זֹבֵחַ לכם זֶבַח גדול (יחזקאל ל"ט י"ז).

זֶבַח, שע"פ. אחד ממלכי מדין בימי גדעון (שופטים ח' ה').

2) זִבּוּחַ, בגמרא. בְּזִבּוּחַ בקיטור (סנהדרין מ' ע"ב). ובפיוט. זִבּוּחוֹ ודשונו לפניך יתיחד (שחרית ליום כפור).

זִבְחָה, שה"פ. פ"א במקרא, ויבשו מִזְבְּחֹתָם (הושע ד' י"ח), אֶפּעֶרונג, жертвоприношение. ובתקרובת עבודה זרה מדבר.

מִזְבֵּחַ, ש"ז. בנין להקריב עליו קרבנות, ויבן נח מִזְבֵּחַ לה' (בראשית ח' כ'), מִזְבַּח אדמה תעשה־לי (שמות כ' כ"ד). ובמשכן ובמקדש היו שנים: א) מזבח מצופה נחשת ונקרא, מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת (שם ל"ט ל"ט), ועליו היו מקריבים הקרבנות, ונקרא ג"כ מִזְבַּח הָעֹלָה (שם מ' ו'), ביחוד על שם עולת התמיד, ומקומו בחצר המשכן והמקדש, וכמו כן נקרא מזבח סתם. ב) מצופה זהב, ונקרא מִזְבַּח הַזָּהָב (שם ל"ט ל"ח), ועליו היו מקטירים קטורת, ולזה נקרא גם כן מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת (שם ל' כ"ז), ומקומו במקדש. ושניהם היו להם ארבע קרנות על ארבע הפנות, קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ (שם כ"ט י"ב), ונקראו גם זוית מִזְבַּח (זכריה ט' ט"ו), ובני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה בנו על הירדן מִזְבַּח גדול למראה (יהושע כ"ב י'), ואמרו כי עשו תבנית מזבח ה' לא לעולה ולא לזבח, כי אם לעד לעבוד עבודת ה' (שם שם כ"ח כ"ו). וחרבו, והמנורה וַהַמִּזְבְּחֹת (במדבר ג' ל"א), את מִזְבְּחֹתֵיהֶ הרסו (מ"א י"ט י'), ולקרנות מִזְבְּחוֹתֵיכֶם (ירמיה י"ז א').

זַבַּי, (בכתיב זכי) שע"פ. א) אבי ברוך אשר בנה בחומות ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' כ'). ב) מן האנשים אשר נשאו נשים נכריות (עזרא י' כ"ח).

זָבַל, פ"ע. פ"א במקרא, לפי המוסכם ענינו דירה או דור דירת קבע, וואָהנען, בעשטאָנדיג אירגענד וואָ וואָהנען, жить, имѣть постоянное жительство. הפעם יִזְבְּלֵנִי אישי (בראשית ל' כ'). ולפי מה שפרשנו הוראת הפעל זבד לדעת הקליר, יתכן שהפעל זבל קרוב בהוראה אל הפעל זבד, בענין חבור והתועדות, זיך פֿערייניגען, соединяться. ושעם יזבלני אישי, יתחבר ויועד אלי אישי, והוא כענין האמור, הפעם ילוה אישי אלי (שם כ"ט ל"ד).

זְבֻל, זְבוּל, שם. דירת קבע, בעשטאָנדיגע וואָהנונג, постоянное жилище. ולא נמצא כי אם בדבורי המליצה, ועל הרוב למקום משכן ה'. ולפי מה שפרשנו את הפעל זבל, ענינו כמו השם מועד משרש יעד, בנה בניתי בית זְבֻל לך (מ"א ח' י"ג), והכפל מבן לשבתך. וכתאר מליצי אל השמים, הבט משמים וראה מִזְבּוּל קדשך (ישעיה ס"ג ט"ו). ובאגדת חז"ל הוא שם של השמים הרביעי, שבו ירושלים וביהמ"ק וכו' (חגיגה י"ב ב'). ובא, שמש ירח עמד זְבֻלָה וגו' (חבקוק ג' י"א), הת"א נוספת או במקום למ"ד בתחלה, כל אחד מהם עמד בזבול שלו תוהה ומשתומם לראות אור החצים ונוגה ברק החנית (תרוה"ת). ובא, וצורם לבלות שאול מְזֻבָּל לו (תהלים מ"ט ט"ו), מקרא קשה הוא. רש"י פירש צורתם של רשעים תבלה את השאול מהיות להם מדור שם, ומ"מ מזבל הוא מ"מ השלילה. ולדעת תרד"ק ענינו צורתם נתונה לבלות השאול, שהשאול יבלה אותה ברדתם שאולה, מזבולם ומטעונם היפה בחיים חיותם. וי"מ וצורם נתונה לבלות ברדתם שאולה והוא השאול יהיה זבול להם. ולדעת פירסט ענינו השאול הוא לבדו חלקו ומנתו והוא הנשאר לו מכל זבולו בחיים. ומענין המדור נראה לפרש מה שאמרו חכז"ל, עד זְבוּלָא בתרייתא שלמא (ברכות ח' ע"א) ר"ל עד המדור האחרון, כנוי לקבר. ורש"י פירש עד השלכת עפר האחרונה שבכסוי קבורתו (ועיין זבל ב').

ומענין המדור בא:

זְבֻל, שע"פ. שר העיר שכם פקידו של אבימלך בן גדעון (שופטים ט' ל').

זְבוּלֻן, זְבוּלוֹן, שע"פ. בן יעקב אשר ילדה לו לאה (בראשית ל' כ'), ועל שמו נקרא שם השבט אשר יצא ממנו, מטה זְבוּלֻן (במדבר ב' ז'), בני זְבוּלֻן (שם א' ל'), וכן סתם זְבוּלֻן (בראשית מ"ג י"ג),

זנחלתו (יהושע י"ט כ"ז). וביו"ד היתם, הַזְּבוּלֵנִי (במדבר כ"ו כ"ז, שופטים י"ב י"א).

2) זְבִיל, בגמרא שם. תיק הספרים, פוטראל, футляръ. זְבִילֵי דחומשא (מגילה כ"ז ב').

2) זָבֶל, ארמית ובמשנה. דומן, גללי בעח"י, מיסט, דינגער, навозъ. כדמן על פני השדה (מ"ב מ' ל"ז) תרגומו, כְּזָבֶל יבבר. ובמשנה, זֶבֶל וחול הדק (שבת ח' ה'), לא בָזֶבֶל ולא במלח (שם ד' א'). והרבוי זבלים, אין מביאין לא מבית הַזַּבָּלִים (מנחות ח' ב'). לדעת המפרשים הוא ארץ כחושה שצריכין לזבלה הרבה. ומזה הפעל, בפיעל, מיסטען, унавоживать. זבל וחול הדק כדי לְזַבֵּל קלח וכו' (שבת ח' ה'), כָּזַבְּלִין ומעדרין (שביעית ב' ב'). ובנפעל, אנחנו לא נִזְבָּלִים ולא נתבנים (שה"ש רבה א'). ובנתפעל, שדה שֶׁנִּזְדַּבְּלָה בזבל (ע"ז מ"ם ע"א). ובהשאלה ע"ד הכנוי לגנאי אמרו מפני שֶׁמְּזַבְּלִים שם זבול לע"ז (שם י"ח ע"ב), וענינו מזבחים ועובדים לע"ז (כפירוש התוספות), יום נבול וְזִבּוּל היה (שה"ש רבה א').

2) זַבָּל, בגמרא שם. למי שעסקו לזבל השדות, הַזַּבָּלִים והתבנים (ע"ז מ"ם ע"א).

2) זְבִילָא, בגמרא שם. כלי שמהפכין בו את הזבל, тимпа навозная, вила, лопата בתרייתא שלמא (ברכות ח' ע"א), עפר שמשליכים בכלי זה, (עיין זבול).

הערה. הנראה שיסוד השרש הזה הוא זב בתוספות למ"ד הבנין, וענינו גללי בעהח"י, הזב מהם. וזה על דרך נזרת השם דבין מן דב, עי"ש.

2) זַבְלָגָן, בברייתא. שם. זַבְלָגָן לא ישא את כפיו (מגילה כ"ד ב'), פירש"י מי שעיניו זולפות דמעה, הַזַּבְלָגָנִים פסולים (בכורות מ"ג ע"ב), פירש רש"י שעיניהם זבות וזולגות מים. וכנראה הוא מרכב מן זב ומן זלג. והערוך פירש מי שיש לו לפלוף בעינו או שיורד רירו.

זבן, (עיין זוב).

1) זָבַן, ארמית. הקל, ענינו קנות קנין, купить, пріобрѣтать. השדה אשר קנה אברהם (בראשית כ"ה י'). ת"א חקלא די זָבַן. ומזה בהשאלה, הרויח, גשווינגען, פֶּערדיענען, выигривать за-работывать. די עדנא אנתון זָבְנִין (דניאל ב' ח'), רוצים אתם לקנות להרויח זמן ולמצוא לכם מועד.

הפעל, ענינו מכירה, פֶּערקייפֶען, продавать. ויזבור את בכורתו (בראשית כ"ה ל"ג) ת"א וְזַבִּין, מכרה כיום (שם שם ל"א) ת"א זַבִּין. ובגמרא, זְבִין וְזַבְּנִין תגרא איקרא (בבא מציעא מ' ע"ב). ובנתפעל, אדאזל אִיזְדַּבַּן (גיטין דף נ"ז ע"א).

זְבִינָא, שע"פ. מן האנשים שנשאו נשים נכריות ביטי עזרא (עזרא י' מ"ג).

2) זְבוּרִית, במשנה, ש"ת. ארץ כחושה ורזה, וברטובת אשה בָּזְבוּרִית (גיטין ח' א'), ושלש מחלקות בטיב הקרקעות: עדית, בינונית, וזבורית. עדית הוא המעולה שבהן (ועיין עדות). וזבורית היא הפחותה והגרועה שבהם. ובטעם גזרתו נראים דברי הר"ד לעווי שהוא מלשון ערבית זבר, אבן, וטעמו, שדה מלא אבנים, שטייניגעס פֶּעלד, каменистое поле. ועמו הסכים הר"א קאָהוט.

2) זְבוּרִית, במשנה, שם. כלי שהטבילו דרך פיו כאלו לא טבל, הטבילו כדרכו בלא זְבוּרִית עד שיטנו על צדו (מקואות י' א'). הרע"ב פירש על פי פירוש הרמב"ם, זְבוּרִית בית יד של כלי או דבר נוסף שיש בכלי באחת מקצותיו, וקראו לו זְבוּרִית מפני שאינו עיקרו של כלי. ותתוי"ט הביא דעת הראב"ד שגורם זרבובית, וענינו כלי שיש לו שתי פיות, עיי"ש. (ועיין המשביר).

זג, שם. פעם אחת במקרא, מחרצנים ועד־זג (במדבר ו' ד'), כבר נחלקו התנאים בפירושו: חרצנים אלו החצונים, הזגים אלו הפנימים, דברי ר' יהודה, רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החצון זוג והפנימי ענבל (נזיר ו' א'). ואונקלוס תרגם עצורין, נראה שפירש כדעת

רבי יוסי שהיא קליפת הענבים אחרי שנדרכו ונעצרו, דיא אויסגעפרעסטע פרויבענשאלע, הילזע, ואחריו נמשכו רוב המפרשים. אבל תיב"ע ומנחם בן סרוק פירשו כדעת ר' יהודה, שזג הוא הגרעון, קערן, зерно. אך מכמה שבא השם תרצן ברבוי, וזג בל' יחיד, נראה, שזג הוא הקליפה. ובמובן זה השתמשו בו במשנה, לא ימכור אדם את תבנו וכו' ואת זַגָּיו וכו' להוציא מהן משקין (מעשרות ה' ד') (ועיין תרצן).

1) זָגוּג, זְגוּגִית, שם. ארמ' כהשם זכוכית, בעברית, גלאז, стекло. לא יערכנה זהב וזכוכית (איוב כ"ח י"ז) תרגומו וְזִגּוּגִיתָא. ויסודו זוג בהוראת היותו זך, צלול ובהיר.

3) זַגָּג, בפיוט, שם. בעל מלאכת הזכוכית, גלאז ארבייטער, стекольщикъ.

כזכוכית ביד הַמְזַגֵּג (מעריב ליו"כ).

זֶה, כנוי הרומז לזכר קרוב אל המדבר ונמצא לפניו, דער, דיזער, сей, этотъ. ונבדל ממלת הוא בהוראת כנוי הרומז, במה שהכנוי הוא מתיחס אל נרמז רחוק, אשר אמר אליך זֶה ילך אתך הוא ילך (שופטים ז' ד') (ועיין הוא). ובשמושיו: א) מתיחס אל הגוף הנרמז ובא אחריו וביחס אחר בשם תאר, ההר הטוב הַזֶּה (דברים ג' כ"ה), עד היום הַזֶּה שם ג' י"ד), היום שהמספר עומד בו, ביום הַזֶּה נבקעו (בראשית ז' י"א), מוסב על היום האמור קודם לזה, בשבעה עשר יום לחדש, ואליו מתיחם ג"כ האמור אחרי כן, בעצם היום הַזֶּה (שם שם ט"ו), ביום הַזֶּה באו מדבר סיני (שמות י"ט א'). ובא גם בחסרון הנרמז, עוד זֶה מדבר וְזֶה בא (איוב א' ט"ז). וכשיכלול את פעל המציאות להחלפת נשוא אל נושא יקדים את השם הבא בה"א הידיעה, זֶה הדבר אשר צוה (שמות ל"ה ד'), כי זֶה היום אשר נתן (שופטים ד' י"ד). ובא גם באופן זה כתואר נשוא, ביסדו זֶה הבית (עזרא ג' י"ב) שענינו הבית הזה, אשר יכרית את בית ירבעם זֶה היום (מ"א י"ד י"ד) ביום הזה, זֶה דרכם בסל למו (תהלים ס"ט י"ד) כמו דרכם זה, והוא ע"ד שמושי לשון ארמית, דנא חלמא (דניאל ד' ס"ו). ובא: ב) אחרי השם במובן הסמיכות, בכף מחיר זֶה (מ"א כ"א ב') מחירו של זה הכרם. ג) ליחד ולהוציא אחרים מן הכלל: זֶה אלי ואנוהו (שמות ט"ו ב'), הלוא זֶה צום אבתרהו (ישעיה נ"ח ו'), זֶה יעצר בעמי (ש"א ט' י"ז). ובדבורי שאלת התמיה לגנאי: מה ישענו זֶה (שם י' כ"ז), הֲכָזֶה יהיה צום אבתרהו (ישעיה נ"ח ה'). וכן בשאלה סתם: האתה זֶה בני עשו (בראשית כ"ז כ"א), מי זֶה בא מאדום (ישעיה ס"ג א'). ובכפל לחזוק התמיהה, מי הוא זֶה ואי־זֶה הוא (אסתר ז' ה'). ובבחינת המקום, אי־זֶה הדרך הלך (מ"א י"ג י"ב). ד) ובא בפול, וקרא זֶה אל זֶה (ישעיה ו' ג'), כמו איש אל רעהו, айнер цум андерн, другъ къ другу. ובחבור עם בכל"ם, לא־היתה בָזֶה קדשה (בראשית ל"ח כ"א), במקום הזה, да тіеръ, здѣсь-же. נסעו מִזֶּה (בר' ל"ז י"ז), מן המקום הזה, фанъ тіеръ, отсюда. ובבפל, גדר מִזֶּה וגדר מִזֶּה (במדבר כ"ב כ"ד), הנמצא כָּזֶה איש (בראשית מ"א ל"ח), וויא דיזער, ин зольхеръ, какъ. ובא: ה) כמלת הטעם אחרי מלות השאלה להפלגה ואינו שומר המין והמספר, מה־זֶּה טהרת (שם כ"ז כ"), ואם דען, что это. למה זֶּה אנכי (שם כ"ז כ"ב), וואצו דענן, къ чему. ו) להוראת חדוש, הנה־זֶה בא (שיה"ש ב' ח'), והנה־זֶה מלאך (מ"א י"ט ה'), לויתן זֶה (תהלים ק"ד כ"ו). ז) להגבלת המקום, עלו זֶה בנגב (במדבר י"ג י"ז), דא, здѣсь. אל מקום זֶה יסדת (תהלים ק"ד ח'), זֶה סיני (שופטים ה' ה'). ח) להגבלת הזמן, עתה זֶה ידעתי (מ"א י"ז כ"ד), нун, теперь, זֹאת עבשו. והיה זֶה שלום (מיכה ה' ד'), זֶה שבתה הבית מעט (רות ב' ז'). ועל היותר בחבור עם שמות המספר, זֶה פעמים (בראשית כ"ז ל"ה), זֶה לי עשרים שנה (שם ל"א מ"א), זֶה שבעים שנה (זכריה א' י"ב). ובהוראת המלת הקשור והתצטרפות כמו אֲשֶׁר, הר ציון זֶה שכנת בו (תהלים ע"ד ב'), הר־זֶה קנתה ימינו (שם ע"ח נ"ד), לאביך זֶה ילדך (משלי כ"ג כ"ב), וָזֶה־אהבתי נהפכו בי (איוב י"ט י"ט).

ובא, משבעתך הַזֶּה (יהושע ב' י"ז). ואמר הרד"ק שפירושו מדבר שבועתך זה, וכן, אך הפעם הַזֶּה (שופטים ט"ז כ"ח) (ועי' פעם). ובדברי חז"ל, אין הקב"ה מקפח שכרכם בָּזֶה ובבא (שיר השירים ב' כ') בעולם הַזֶּה ובעולם הבא.

זֹה, כנוי הרומז לנקבה, אם בדרך הקצור ממלת זֹאת או כיסוד למלה זֹאת. ושמושה במקרא על המעט, ולשמחה מה־זֹּה עשה (קהלת ב' ב'), וגם זֹה רעה חולה (שם ה' ט"ו). ובחבור עם זה, לא־זֹה הדרך ולא־זֹה העיר (מ"ב ו' י"ט). ועם כ"ף השמוש כָּזֹה. ובכפל עם כָּזֶה, כָּזֹה וְכָזֶה עשה (שופטים י"ח ד'), באופנים שונים, זֶה אינך זֶה, to и to. כָּזֹה וְכָזֶה תדבר (מ"א י"ד ה'), כָּזֶה וְכָזֹה תאכל החרב (ש"ב י"א כ"ה).

זָהָב, ש"ק זכר. למין המתכת המובחרת, גאלד, золото. זָהָב וכסף ונחשת (שמות כ"ה ג'), שם הַזָּהָב (בראשית ב' י"א). ובסמיכות, וְזָהָב הארץ (שם שם י"ב) וע"ש מקומו וטיבו, בא, מְזָהָב אופיר (דהי"א כ"ט ד'), מְזָהָב שבא (תהלים ע"ב ט"ו), זָהָב טהור (דהי"ב ג' ד'), זָהָב טוב (שם שם ה'), וְזָהָב מאופז (ירמיה י' ט'), זָהָב מזוקק (דהי"א כ"ח י"ח), זָהָב סגור (מ"א ז' מ"ט), זָהָב שחוט (דהי"ב ט' ט"ז), זְהַב פרוים (שם ג' ו'). וכשבא בענין מטבע או משקל מיוחד למטבע, מחובר אליו שמות המספר, עשרה זָהָב (בראשית כ"ד כ"ב), כמו עשרה שקלי זהב וכדומה. וע"צ השאלה, מצפון זָהָב יאתה (איוב ל"ז כ"ב), תאר מליצי אל השמש המאיר כזהב, зàнгенлàнц, солнечное сіяніе. וי"מ ע"ש שמציאות הזהב מיוחסת אל השמש. וי"ת (בפנים אחרים) מן צפונא אֶסְתַּנְיָא ייתי, שם תאר מליצי אל רוח צפונית המזקקת ומטהרת את האויר. המריקים מעליהם הַזָּהָב (זכריה ד' י"ב), תאר אל השמן הזך והנקי. ומזה יפורש, כום זָהָב בבל (ירמיה נ"א ז'), מתואר הכוס בשם זהב, ע"ש יינו האדום, שעינו כעין הזהב. וברחז"ל נמצא פעל משם זה בהפעיל, מאימתי התורים כשרים מְשֶׁזָּהֲבוּ (תו"כ ז' ח'; חולין כ"ב ע"ב). ופירש"י שיהיו כנפי גופם גדולים ואדומים ומוזהבים כזהב. ובהפעל, בסבכה הַמְזֻהָבֶת (שבת נ"ז ע"ב).

ב) זָהֳבִי, במשנה, שם. לעושה בזהב, הקורנס של זָהָבִים (כלים כ"ב ז'), אלא זָהָבִין בפ"ע (סוכה נ"א ע"ב), נאלדאַרבײטער, золотыхъ дѣлъ мастеръ.

2) זָהוֹב, ש"ז, בדחז"ל. מטבע של זהב, אם פורט זָהוֹב אחד (ב"ר ט"ו).

ובא"ס השתמשו בו הרבה, הַזָּהוֹבִים זבובים (בחינת שלם).

1) זָהַה, ארמית. הארה והופעה, העלל, быть свѣтлымъ, גלאָנצענד זיין, ясным. ועם זה הוד והדר, גלאנץ, פראַכט, блескъ. ומזה לד"ק השם זיו בארמית ובעברית, (ע"ש). ובהשאלה במובן המוסרי, גאוה וגובה לב, האכמוטה, איבערמוטה, высо-комѣріе, гордость, надменность. בסמיכות אל השם לב, וחנפי לב (איוב ל"ו י"ג) ת"י וְזָהֲוֵי לבא. ומזה בבריית, משרבו זְהוֹתֵי הלב (סוטה מ"ז ע"ב). ומזה גם בהפעיל, מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזיחים אותו ואמרי לה אין מַזְהִיחִים אותו (חולין ז' ע"א). (לבי גרסת הערוך ולפנינו בשתי חיתי"ן) ופי' רש"י לומר גאותך גרמה לך שלא הטית אוזן לשמוע דבר כהלכתו מפי רבך, לישנא אחרינא מגביהין ומסלקין אותו מדבריו.

1) זָהַם, פעל. מקורו ארמית, ועיקר הוראתו בנראה, היות שמן ומפושם, фэттиг, дикк зийн, быть жирнымъ. ונגזר מן השם זהה, הארה והזהרה, לפי שהדבר השמן מזהיר. והקרוב לו דהן, ומפני שהדבר השמן עלול להתטנף ולהתלכלך ביותר יכלול גם כן ענין היות מלוכלך ומטונף, шмутциг зийн, быть грязнымъ. ומזה במקרא בפיעל תיעוב וגיעול, עקעלנד, אנטיידערנד מאכען, омерзать, дѣлать отвратительнымъ. וְזָהַמְתָּנִי חיתו לחם (איוב ל"ד כ'), חיתו, נפשו או תאות המאכל, רעבונו, תזהם את לחמו, הפך המוטבע שהרעבון ימתיק את המאכל. ומזה במשנה, במובנו הראשון ובקל, דם הנדה זוֹהֵם, דם בתולים אינו זוֹהֵם (תוספתא

:דה מ' ז'), מטנף ומלכלך. ובענין אחר, מְזַהֲמִים את הנטיעות (שביעית ב' ד'), י"מ מכסין את הנטיעות בזבל כדי להבריאן. והרמב"ם פירש מושחין את האילנות בדבר שיריחו רע להבריח התולעים, וי"מ מענין דישון ופטום מהוראה הראשונה בפעל. ובגמרא, מְזַהֲמִין את הולד (בכורות מ"ז ע"א), מחליטים את הולד בחוקת מזוהם, מחזיקין אותו לפגום, זקן וחולה וּמְזוּהָם (שם ו' ב'), מסריח, ידים מְזוּהָמוֹת (ברכות נ"ג ע"ב). ובתוספתא, לוים המזוהמין באמן (יבמות ח' א'), ובניסח מכ"י המיוחסין, וצ"ע. ובהשאלה, המזוהם ומלוכלך בעבירות (תנדב"א), המבולבלים שמוחם מְזוּהָם (הקדמה א' למורה נבוכים).

2) זוּהֲמָא, ש"נ. פסולת, ועם זה דבר שיש בו ריח או טעם רע, איבעלעם געשמאק, געריך, зловонный. אלא ליטול את הַזּוּהֲמָא (תרומות י' א'). הריח או הטעם הרע. וי"מ הקצף העולה ברתיחה, шёна. ובמובן המוסרי, בשעה שבא הנחש על חוה הטיל בה זוּהֲמָא (שבת קמ"ו ע"א), טומאה. ובפיוט, מבאיש העיסה בְּזֻהֲמוֹת שאוריו (סלוק שחרית י"ב).

2) זַיְהוֹם, בגמרא, שם. טפילת זבל על האילן לרפאותה, זַיְהוֹם אוקומי אילנא (ע"ז נ' ע"ב).

2) זַיְהֲמוּם, בגמרא, כעין הקודם, תרי זַיְהֲמוּמֵי הוי, חד לאוקומי אילנא ושרי וחד לאברויי אילנא ואסור (שם שם).

זַהַם, שע"פ. מבני רחבעם מלך יהודה (דהי"ב י"א י"ט), וענינו כנראה שמן או מזהיר.

זָהַר, פעל. עברית וארמית, דומה לשורש טהר, צהר. הקל, לא נמצא כ"א בארמית, וענינו הארה והופעה, גלאָנצען, לייכטען, сіять, свѣтить. ועל דרכיך נגה אור (איוב כ"ב כ"ח) תרגומו יְנַהֵר נהורא. ומזה במקרא בנפעל במובן המוסרי, היות מאיר באור שכלי לדעת דבר לאשורו, ער-לייכטעט וועדען, אויפגעקלאָרט וועדען, просвѣ-щаться, быть просвѣщеннымъ. גם־עבדך נָזָהָר בהם (תהלים י"ט י"ב). ומזה בהשאלה בכתבי קדש האחרונים היות מותרה מעשות דבר על ידי הארה שכלית, וברור חסרון הדבר הוא ורעתו, ועם זה קבלת ההתראה והשמר מעשות הדבר הרע, בעלעהרט וועדען, געווארנט, אבגענאהנט וועדען, זיך וואַרענען, лѣзтись, быть настлену, остерегаться. כי נָזְהָר (יחזקאל ג' כ"א), לא ידע לְהַזָּהֵר עוד (קהלת ד' י"ג), לקבל מוסר ותתראה, בני הַזָּהֵר (שם י"ב ב'), איינזיכטיג זיין, זיך היטען, быть осторожнымъ, остерегаться.

ההפעיל, א) עומד, הארה והופעה, свѣтить, сіять, блис-тать. והמשכילים יַזְהִירוּ (דניאל י"ב ג'), ולא נמצא כ"א פעם אחת במקרא, ורגיל הרבה בפיוט, כי זָהַרְתֶּם ממך יַזְהִירוּ (רבי יהודה הלוי, דיוואן מ"ח), דמיון משכיליך יוֹזָהֲרוּ (זולת ב' דפסח) (רמב"ק), הגשם הַמַּזְהִיר (מו"נ א' כ"ח). ב) במובן המוסרי, הארת השכל, ברור ולבון, ועם זה למוד ושנון, эрлейч-тен, эрклӭрен, просвѣщать, объяснять. והוא יוצא לשני פעולים, וְהִזְהַרְתָּה אתהם את החקים (שמות י"ח כ'). והתיחד לענין הארה ופקיחת עין על רוע המעשה, בכוונה להתרחק ממנו ולהדול, предостерегать, увѣще-вать. וְהִזְהִירָה ונשמר (מ"ב ו' י'), כי הַזְהַרְתּוֹ צדיק (יחזקאל ג' כ"א). והדבר שמזהירין עליו בא ביחס שמנו, לְהַזְהִיר רשע מדרכו (שם שם י"ח). ובא, וְהִזְהַרְתָּ אותם ממני (שם שם י"ז), ענינו כפי משמי. ובדחו"ל בבינוני פעול ובקשור עם יחס שֶׁעַל, מוּזְהָר על קללתו (סנהדרין ס"ז ע"א), מוּזְהָר על האלמנה (יומא ע"ג ע"א).

זֹהַר, שע"ז. יפעה, נגה, גלאנץ, блескъ. כמראה־זֹהַר כעין החשמלה (יחזקאל ח' ב'), כְּזֹהַר הרקיע (דניאל י"ב ג'). ובתפלה ברבוי בענין קרנים, שטראהלען, лучь. זָהֲרֵי חמה. ור' יהודה הלוי אמר, כי זָהֲרֵיהֶם ממך יזהירו (דיוואן מ"ח).

1) זָהִיר, בארמית שבמקרא, ובמשנה ש"ת. מואר בהארת השכל, יודע להשמר מכל רע ולכלכל מעשיו בישוב הדעת,

предусмотрительный, פֿאַרזיכטיג, בעהיטואם
осторожный . וְזָהִירִין הוו (עורא ד' כ"ב), והוי זָהִיר במצוה קלה (אבות ב' ב'), והוי זָהִיר בדבריך (שם א' פ'), היות נשמר בלשונו
זְהִירוּת בנדה וכו' (שבת ב' ו').

2) זְהִירוּת, ש"נ. תורה מביאה לידי זְהִירוּת (ע"ז כ' ב'), פֿאַרזיכטיקייט, אויפמערקזאמקייט, осторожность . ובדב"א: מן הזהירות שלא תרבה להזהר.

2) זְהוֹרִית, ארמית ובמשנה. חוט או בגד צבוע צבע אדום, ראָטהע גע-
פֿארבטעס, красно окрашенное . ותקשור על ידו שני (בראשית ל"ח כ"ח) ת"א זְהוֹרִיתָא, לשון של זְהוֹרִית (שבת פ' ג'), וקשר לשון של זְהוֹרִית (יומא ד' ב').

2) זַהֲרוֹרִית, בגמרא, שם. לשון של זהורית שתולין לסום לשם
נוי, ולא בְּזַהֲרוֹרִית שבין עיניו (שבת נ"ג ע"א).

2) אַזְהָרָה, במשנה. התראה, וואַרנונג, ערמאָנונג, напоминание, предостороженіе . והתיחד בהלכה למצות לא תעשה, הרי אלו בְּאַזְהָרָה (פסחים ג' א'), עונש שמענו אַזְהָרָה לא שמענו (ספרי דברים א'), בנדה שיש בה שתי אזהרות (ירושלמי שבת פרק ו'). והפיוטנים השתמשו בו כשם לפיוט כולל מנין המצות, אזהרות דרבינו סעדיה גאון, אזהרות רבי שלמה בן גבירול. ובלשון ארמית יצא שם זה לכמה שמות במשקלים שונים: זַיְהוָֹא, זהרה, זיהורא, זהרורי, זיהרא, וזה ראיה לדבר שמקורו ארמית.

זו, א) מלת כנוי הרומז לזכר על המעט ורק בדבור המליצי, ושעמו להזוק היתוד והגבלה, מן הדור זו (תהלים י"ב ח'), זו כחו לאלהו (חבקוק א' י"א). ב) בטעם מלת ההצטרפות, משותף לשני המינים והמספרים כעין מלת אשר, עם־זו גאלת (שמות ט"ו י"ג), עם־זו יצרתי (ישעיה מ"ג כ"א), בדרך־זו תלך (תהלים ל"ב ח'), ברשת זו טמנו (שם ט' ט"ו). וכבנוי סתמי, דיעזעם, דאם וואם, этотъ . זו פעלת (שם ס"ח כ"ט). ומזה בהרכבה הלזו (עי"ש).

זו, (עין זיו).

זוב, קרוב לשרש דאב, דבב, דוב, פ"ע. הקל, הטפה וניגור, פֿליעסעסן, שמראָמען, течь, стремиться . והוא מתיחס אל העצם הנגר, וַיָּזוּבוּ מים (תהלים ע"ח כ'), או אל העצם שממנו נגר, והנגר בא ביחס הפעול, ארץ זָבַת חלב ודבש (שמות ג' ח'), משל על שפע ברכות הארץ. ובא בענין המסה והתכה, צערפֿליעסעסן, צערגעהן, שהם יָזֻבוּ מדקרים (איכה ד' ט'), זָב עמקך (ירמיה מ"ט ד') י"ת תרובו תוקפך, וטעמו עמקך יהיה נמס ונתך כלומר יושבי העמק יכלו ויאבדו. וי"ם עמקך יהיה זב דם, פֿאַן בלוט שטראָמען, истекать кровью . ויתכן שהוא מוסב אל הקודם, מה תתהללי בעמקים, זב עמקך, מה תתהללי כי עמקך זב חלב ודבש. והתיחד לענין זיבת הזרע באיש שלא כדרכו ומחמת חולי, כי יהיה זָב מבשרו (ויקרא ט"ו ב'), זאמטיק פֿליעסעניג זיין, имѣть теченіе сѣмянъ . ובא כש"ת, אשר ישכב עליו זָב (שם שם ד'), והוא צרוע או זָב (שם כ"ב ד'). וכן זיבת דמים באשה בנדתה ובלא עת נדתה ועל נדתה, בלוט פֿליעסעניג זיין, имѣть истеченіе крови . ואשה כי־תהיה זָבָה (שם ט"ו י"ט). ובהלכה התיחד השם זָבָה לאשה שזבה דם שלא בעת וסתה.

זוב, ש"ע. זרע הזב באיש מחמת חולי, שלימפֿלוסן, теченіе сѣмянъ . וכן הדם הזב באשה בנדתה או בלא עת נדתה, בלוטפֿלוסן, кровотеченіе . זוֹבוֹ טמא הוא (שם ט"ו ב'), זָבָה בבשרה (שם שם י"ט).

2) זִיבָה, במשנה, שה"פ. תחלת זִיבָה (נדה ו' י'), זאמטען-בלוטפֿלוסן, истеченіе сѣмянъ .

2) זוֹבָן, במשנה, שם. אבר ההולדה בזכר, נפגם הַזּוֹבָן (בכורות ו' ה'), איזהו זוֹבָן כים ולא הזכר (תוספתא בכורות ד' ג').

1) זָגַג, ארמית ובמשנה. פ"י בבנין פעל, ענינו חבור וצמוד, וביחוד בשני דברים דומים, פֿערבינדן, צוזאמענאָגן, связывать, сочетать . וְזָגִיג וכו' לשמעון

אחוי (ת״י דברים ל״ג ז׳) . בי״ח מקומות משה ואהרן מזווגים (ספרי במדבר ב׳) . ובמדרש , יעקב זווג שנים כנגד שנים (ב״ר פרשה צ״ט) . ובירושלמי , הגע עצמך שזיווג אותו היום וכו׳ שאפילו רוצה לְזַוְּגוֹ לא מצי לְזַוְּגוֹ (שקלים פרק י״ד) . ובברייתא , הַמְזַוֵּג בכלאים (ב״מ צ׳ ע״ב) , מצמד שור והמור . והתיחד אל חבור האישות , אין מְזַוְּגִין לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוטה ג׳ ע״א) . ובחכמת הקדוק , לזווג המלות , השוואת משקלי שני שמות שלא כמשפט נטיתם , וכן הוא בלשון ערבית .

ההתפעל , התחברות בשנים , היו מְזַדַּוְּגִין זוגות זוגות (סנהדרין ח׳ ה׳) . ובחבור לרעה , אין אתם יכולים לְהִזְדַּוֵּג להם (ב״ר ס״ח) . ובהשאלה , מה ימים מְזַדַּוְּגִים לה , מה רוחות מזדווגות לה (שמו״ר מ״ח) .

2) זוג , בגמרא , שם . צמד , פַּאַר , пара . בבני אדם ובבעח״י , זוג בא מרקת (סנהדרין י״ב ע״א) , שני חכמים . וברבוי , במשנה , זוגות זוגות (שם ה׳ ה׳) . והתיחד לשני החכמים משלשלת מקבלי התורה אחרי אנשי כנסת הגדולה , שהיה אחד מהם נשיא והשני אב״ד , שקבל מן הַזּוּגוֹת (פאה ב׳ ו׳) . ועל הרוב לחבור איש ואשתו , ערעפּאַר , брачная чета . ומזווג זוגי (ת״י תהלים ס״ח ז׳) , ועל אחד מן הַזּוּג , בר־זוּגָא (שם) , לכולן יש בן־זוג (ב״ר י״א) , ובבעח״י צמד המורים (שיפטים י״ם י׳) . ת״י זוגא דחמרין , יביא זוג אחד (יומא ו׳ א׳) , ועל האחד מן הַזּוּג , יקח זוג לשני (שם) . וכן בדברים שאין בהם רוח חיים , לידע איזה בן זוגו (שבת י״ב ג׳) . וכמו כן על כלי המחובר משני חלקים דומים , הַזּוּג של ספרים שנחלקו (כלים י״ג א׳) , שנערע , ножницы . כדי לקרוץ בְּזוּג (נגעים ד׳ ד׳) .

2) זִוּוּג , שה״פ . והתיחד להבור האשות , עהע , супружество, бракъ . זִוּוּג ראשון זִוּוּג שני (סוטה ב׳ א׳) , מזווג זְוּגִים (ב״ר ס״ח) , וכש״ת לאחד מן הזוג , יש הולך אצל זִוּוּגוֹ ויש שֶׁזִּוְּגוֹ בא אצלו (שם) .

2) זוּגָדָם , זַגְדָּן , במשנה , ש״ת . שאבריו הזוגיים אינם שוים כל אחד משונה מחבירו , כגון עינו אחת שחורה והשניה כמראה התכלת , סבי שמש זְוּגָדָם (בכורות ז׳ ג׳) , והוא מורכב מן זוג , דים בלשון יונית כפול , צווייפאך , ועניני זוג של שני דברים חלוקים ומשונים זה מזה .

1) זוּג , ארמית ובמשנה , ש״ז . פעמון קטן המקשקש שנותנים אותו לנוי בבגדים או בצוארי בהמה , פעמון (שבת כ״ח ל״ד) ת״א זַגָּא , בני מלכים בְּזוּגִין (שבת ו׳ ט׳) , בְּזוּג אע״פ שהוא פקוק (שם ה׳ ד׳) .

זוד , פ״ע . עיקרו רתיחת מים מחום האש , דומה ללשון אשכנזית , זיע־דן , קאָכען , кипѣть, вариться . ומזה בהשאלה במובן המוסרי , רתיחת הדם משנאה ומתאוה , ועם זה כוונה ותשוקה להרע ולהזיק , אויפוואללען , מיטה־ווילליג , אינערמוטהיג האנדעלן , взволновать-ся, кипѣть яростію . הקל במובן ההשאלה , כי בדבר אשר זָדוּ עליהם (שמות י״ח י״א) , אשר דמו לעשות ברתיחת שנאתם . ובמדרש , בקדרה שבשלו בה נתבשלו (שמות רבה א׳) , דומה שפירשוהו בהוראתו הראשונה , רתיחה , ומלת עליהם מוסב על המצריים , וכן נראה מת״א , כי אל ה׳ זָדָה (ירמיה נ׳ כ״ט) , חשבה מחשבות רעות בעזות מצח נגד ה׳ .

ההפעיל , א) בהנחה הראשונה , קאָכען , варить . וַיָּזֶד יעקב נזיד (בראשית כ״ה כ״ט) , (ועיין נזד) . ב) במובן המוסרי , וכי־יָזֵד איש על רעהו (שמות כ״א י״ד) , אויפערן , מוטהווילליג פֿערפֿאהרען , злоумышлять, разясриться, . כי הֵזִידוּ עליהם (נחמיה ט׳ י׳) . ומזה העזת פנים והרהבת עוז לעשות דבר פשע , פֿער מעסענן זיך , וואגען , дерзнуть, осмѣливать-ся . אשר יָזִיד לדבר (דברים י״ח כ׳) , ולא יָזִידון עוד (שם י״ז י״ג) . ומזה בב״ק האחרונים פשוע פשע בבוונה , פֿרעפלען , беззаконни-чать, грѣшить . והם ואבותינו הֵזִידוּ (נחמיה ט׳ ט״ו) . ובהלכות , מֵזִיד , העובר עבירה כשהוא יודע שהיא עבירה , הפך שוגג , שוגג ועשה מֵזִיד (הוריות ב׳ א׳) , ומהרגל

הלשון אמרו, בְּמֻזָּד, בין בשוגג בין בְּמֻזָּד (כ"ק ג' ע"ב), וכן עֲנִינו בארמית. ומזה בארמית שבמקרא, ורוחה תקפת לַהֲזָדָה (דניאל ה' כ'), להרשיע בזדון לב.

זָד, שת"ז. לפועל רע בכונה, זד יהיר לץ שמו (משלי כ"א כ"ד), בָּאווילליגער, איבערמוטהיגער, злодѣй, дерзкій. וכל האנשים הַזֵּדים (ירמיה מ"ג ב'). ובכלל כל רשע ערוץ, פֿרעפֿלער, злодѣй. זֵדים קמו עלי (תהלים פ"ו י"ד) והכפל, ועדת עריצים, והשבתי גאון זֵדים (ישעיה י"ג י"א) והכפל, זגאות עריצים. והתיחד על העוברים על מצות התורה בחוזק יד ומכחישים באמתה, געזעמטאיבערטרעטטער, געזעמטצוטרעטטער, безбожный. ומזה כל זדים שבמזמור קי"ט, געזעמטצוטרעטטער, געזעמטליינגער

כְּזֵיזִי מלאים (תהלים קמ"ד י"ג), זויות האוצרות (ועיין מזה). קרוב לשמוע שיסוד השרש הוא זוה, הדומה אל זהה, (עיי"ש) בהוראת הופעה והארה, ומטנו זִיו (עיי"ש), ונופל על קרן הבנין הבולט ונראה לעין.

1) **זוז**, פעו"י, ארמית, ובמשנה. הקל עומד, העתקה והרחקה ממקום, פֿאן אײנע שטעללע ווייטער, удаляться. לא משו (במדבר י"ד מ"ד) ת"י לא זָזוּ, לא היו זָזִין משם כל היום (ר"ה ב' ה'), לא זָזָה ידה מתוך ידי (כתובות ב' מ"ח), אי אפשי דְּזוּז מבית אבא (שם י"ב ג').

ההפעיל, העתקה והנעה, בשטעלען, двигать, шевелить. שלא יַזִּיזוּ בו אבר (שבת כ"ג ה"ב), בהמה שמתה לא יַזִּיזֶנָּה ממקומה (ביצה ג' ה'), שֶׁמַּזִּיז עפר ממקומו (שבת ל"ט ע"א), אין מַזִּיזִין אותו ממקומו (אבות ג' י"ז), פֿאן דער שטעללע ריהרען, tro-gать съ мѣста. ומזה במקרא:

זִיז, ש"ז. א) כולל כל נפש היה הרומשת המתנועעת, דאס זיך בעוועגענדע, дви-гающееся. וְזִיז שדי ירעה (תהלים פ' י"ד), וְזִיז שדי עמדי שם נ' י"א. ולדעת חז"ל במדרש, זיז עוף טהור, א"ד יהודה בר סימון בשעה שהוא פורש את כנפיו מבהה גלגל חמה (מפני גדלו) ולמה נקרא שמו זיז שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה (ויקרא רבה כ"ב). ויתכן שהוא הנקרא במשלי הערביים, אֲנקא שיטרג. (עיין מערכי לשון ערך אורשנא, ובערוך השלם), ויונתן תרגום תרנגל ברא. ב) מענין ההעתקה והתנועה, יפורש לדעת רש"י, מה שנאמר למען תמצו והתעגמתם מְזִיז כבודה (ישעיה ס' י"א), שפירשו מכבוד גדול הזו וממשמש לבוא, בעוועגונג, ריהרינקייט, движеніе. וקרוב לזה י"מ שפירשו בענין שפעת זרם, צושטראָמונג, ערגוסס, притеканіе, излія-ніе. ויתכן שבא בהשאלה על שפעת שפע החלב הנוזל מדדי האשה, מילך ערגוסס, изобиліе молока. משל אל השפעת ההצלחה. וזה מקביל אל הקודם, למען תינקו ושבעתם משד תנחומיה (שֹׁד ענינו שָׁד). וזה כעין מליצת הכתוב למעלה, וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי (שם ס' ט"ז). ולדעת גיזניוס הוא שם תאר אל השדים כשהם מלאים חלב, שהחלב שוטף ונוזל מהם מעצמו ודומה לו בלשונות המערביות, zizza zize. ולדעת הראב"ע והרד"ק ענינו כמו זִיו, גלאַנץ, блескъ. (עיין הערה לשרש זיו).

זַיִן, שם. א) מין תולע קטן נמצא בעדשים, האוכל וכו' את הַזַּיִן שבעדשים (תוספתא תרומות ז' י"ב), להוציא את הַזַּיִן שבעדשים (חולין ס"ו ע"ב), קארנווירמער, דבש הזיין אסור שאינו אלא ריר (תוספתא בכורות א' ח'). ומענין ההעתקה והתנועה יצא לענין הבליטה. ומזה:

2) **זַיִן**, במשנה, שם. א) לוח או קרש הבולט מן הבותל ויצא לחוץ, פֿאָרשפרונג, выступъ. זַיִן שלפני חלון וכו' (ערובין י' ד'), איזהו הַזַּיִן שפניו למטה (אהלות י"ד א'), שני זַיָּנִין (שם שם ה'). ובא ב) במובן שחת, ובחזירתו אוכל הַזַּיִן מן התלם (תענית ה' ע"א), וגם זה מענין בליטה. עשב הטתחיל לצאת ולהיות בולט.

זוּזִים, שם אומה קדמוניה אשר ישבו בָּהֶם (בראשית י"ד ה'). ולפי הנראה הם הנקראים גם זמזומים (דברים ב' כ'), (ועיין שם).

זִיזָא, שע"פ. א) מבני רחבעם מלך יהודה (דהי"ב י"א כ'), ב) בן־שפעי מבני שמעון (דהי"א ד' ל"ז). ג) מבני שמעי הלוי (שם כ"ג י"א), ובפסוק הקודם נקרא זִינָא.

מְזוּזָה, ש"נ. לחי הקבוע בפתח לגבהו שהדלת תלויה עליו, מהיר־פֿאַספֿע, косякъ, верея. אם על שם שהוא יוצא ובולט מן הפתח או על שם שהדלת סובבת ומתנועעת עליו, אל הַמְּזוּזָה (שמות כ"א ו'), וּמְזוּזָתָם אצל מְזוּזָתַי (יחזקאל מ"ג ח'), על מְזוּזוֹת ביתך (דברים י"א כ'). ובהלכה התיחד השם מזוזה אל שתי הפרשיות הכתובות וקבועות על מזוזות הבית.

זִזָא, שע"פ. מבני חצרון בן פרץ (דהי"א ב' ל"ג).

1) **זוּז**, ארמית, שם. מין מטבע כסף, רבע שקל כסף (ש"א ט' ח'). ת"י זוּזָא

חרא דכספא, והוא שוה לדינר שהוא ארבעה בסלע, מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט וכו' (פאה ח' ח').

2) זוּחַ, בבריית׳א, פעו״י. קרוב לפעל זחח, שהוראתו בלשון סורית העתקה הרמה וסלוק, (עיין נזה). הַמְזִיחַ חשן מעל האפוד (יומא ע״ב ע״א), אויפהעבען, וועגרייסען, устранить. ומזה בהשאלה הרמה והגבהה, אין לו ואינו רוצה להתפרנס (מן הצדקה) אומרים לו הבא משכון וטול כדי שֶׁתְּזִיחַ דעתו עליו, שתרום דעתו ויצהילו פניו. וכן במצבה אמרו, מזיה (כתובות י' ע״ב), ופירשוהו מזיח גזרות.

2) זוּט, זוֹטוֹ, במשנה, שם. ארעית ותחתיתו של דבר, דאס אונטערע, דעקק, дно. הַתֹּרֶם טמא מפני הַזּוֹטוֹ (כלים כ״ג ה'), העושה בגד מן התרם שהוא מן הַזּוֹטוֹ טמא (שם כ״ח ט'). ובברייתא, המציל מן זוטו של ים ומשלולית של נהר (ע״ז מ״ג א'). לדעת הערוך הוא מן הקודם. ורש״י פירש מקומות בשפת הים שדרך הים להזור לאחוריו יו״ד פרסאות או ט״ו פרסאות פעמים ביום ושוטף מה שמוצא שם והולך. זוטו לשון גודל ושירוע (ב״מ ב״א ע״ב). והנראה שהוא מן זוטא בארמית קטן ושפל ונמוך, ונופל על תחתיתו של דבר ומקום שקעירותו.

זוּל, פעו״י. דומה לשרש זלל, וקרוב עם פעל אזל, נזל, עיקרו הרעדה, נדנוד ופזור, ועם זה ההעתקה ממקום למקום, הרקה, אויסשיטטען, לעערען, выпорожнять. הַזָּלִים זהב מכים (ישעיה מ״ו ו'). ההפעיל, במובן המוסרי, השלכה והרחקת דבר שאין חפץ בו, וועגווערפען, бросать. ועם זה הקלה בערך הזולת, נרינגשאַצען, презирать, неу-важать. כי הדבר הקל במשקלו נוה להיותו נפזר (והפוכו יקר, כבד), כל מכבדיה הַזִּילוּהָ (איכה א' ח'). והראוי הַזִּילוּהָ הה״א בשו״א. וי״מ מזה הַזָּלִים זהב מכים מוציאים הזהב מכים כאלו הוא בזול ולא נחשב, אך לא יתישב היטב עם הכפל, וכסף בקנה ישקלו (עיין קנה). ולהיות רבוי מציאות הדבר מקטין ומקיל ערכו בא השם:

2) זוֹל, במשנה. בענין רבוי מציאות התבואות, נרדף לשם שבע, פֿילע, איבערפֿלוסס, изобилие. ועם זה קטנות מחיר התבואות, ביללינקייט, וואָהלפֿייל, дешевизна. למקום הַזּוֹל (מע״ש ד' א'), זול בא לעולם ושובע בא (ברכות מ' ע״ב), כשער הַזּוֹל (ב״מ פ״ח ע״ב). ומזה הפעל בהפעל, בילליגער ווערדען, удешевляться. ביוקר וְהִזִּילוּ (שם), הפך הפעל יקר, (ע״ש). זוּלָה, מלת היחס ביחוס השלילה והיציאה מן הכלל, ועקרו הרחקה והעתקה, פֿרענונג, אָפּטהיילונג, отдѣленіе, разлуче-ніе. על דרך מלת בִּלְתִּי מן בל, וענינו חוץ, אך, רק, אויסער, исключая, кромѣ. ובא תמיד בסמיכות, זוּלַת דלת עם־הארץ (מ״ב כ״ד י״ד). ועם יו״ד נוספת, זוּלָתִי שתים־אנחנו (מ״א ג' י״ח), ניכט מעהר אלס וויר צוויי״א, никто больше какъ мы двое. וכמו כן בכנוי, זוּלָתִי אין אלהים (ישעיה מ״ה ה'), אלהים זוּלָתֶךָ (שם ס״ד ג'), ובא בחבור עם מלת היחס, זוּלָתִי את חצור (יהושע י״א י״ג). ובא״ם השתמשו בו כש״ת בענין, אחר, ואמרו: וְהַזּוּלָת ההוא אם כן גדול ממנו (עקרים א' י״ג), אין אנדערער, другой (מאור עינים). אך עם ההתחברות אל הַזּוּלָת (במחזורי היוצרות התיחד השם זוּלָת לפיוט המיוסד להאמר בברכת הגאולה, אתרי אין אלהים זולתך.

2) זוֹם, במדרש, שם. ענינו מרק, זופפע, супъ. בתוך הַזּוֹם של בשר (במדבר רבה ז').

א) זוֹן, מקורו ארמית. הקל, כלכול ופרנסה, שפייזען, ערנאָהרען, кормить, питать. ויכלכל יוסף (בראשית מ״ז י״ב) ת״א וְיָזֵן. ובמשנה, זָן את אשתו (נדרים ד' ג'), מקום שנהג לָזוּן (ב״מ ד' א'). ובתפלה, הַזָּן את העולם, ברעב זַנְתָּנוּ. ובשם התאר על משקל טוב, רועה זוֹנֵנוּ ובהשאלה, הנאה רוחנית, בפותח טפח לָזוּן את עיניו (אהלות י״ג ד'), דען בליקק ווידער לאם-מען, наслаждаться взоромъ. שלא

זָנוּ עיניהן מבית קדש הקדשים (מדות ד' ה'). ולדעת י"מ בא מזה:

זוֹנָה, ש"ת. לבעלת אכסניא המספקת מזון לעוברי ארח, гостиница, трактирщица (עיין זנה).

הנפעל, נעשפייזט ווערדן, питаться. אלמנה נִזּוֹנֶת מנכסי יתומים (כתובות י"א א'), והבנות נִזּוֹנוֹת (שם י"ג ג'). ומזה בהפעל במקרא לד"ק בכתיב, סוסים מְזוֹנָנִים (ירמיה ה' ח'), שנתנו להם מזון הרבה, וואהל-גענאהרט, откормленный. (על דרך בריא מן בר, מריא מן מר, ע"ש), והקרי מיוזנים (עיין זון (ב), יזן). ובארמית שבמקרא:

ההתפעל, זיך ערנאהרן, питаться. יִתְזַיַּן כל־בשרא (דניאל ד' ס"ט). ובתוספתא, ואינו נתזן עם הבנות (בכורים ב' ג'), במובן נפעל.

מָזוֹן, ש"ז. כל דבר מאכל המכלכל ומשביע, שפייז, נאהרונג, пища, кормъ. בר ולחם וּמָזוֹן (בראשית מ"ה כ"ג). ובמשנה, הנודר מן הַמָּזוֹן מותר במלח ובמים (ערובין ג' א'), (ועיין בגמרא ערובין מ"ד א'). ובא בענין סעודה, מאהלצייט, обѣдъ, пиръ. ועל הַמָּזוֹן מברך לאחריו (ברכות ג' ד'), בא להם יין לאחר הַמָּזוֹן (שם ח' ח'). וברבוי א) בענין פרנסה בכלל, נאהרונג, קאָסט, пища, столъ содержаніе. האב אינו חייב בְּמָזוֹנוֹת בתו (כתובות ד' ו'), וחייב בְּמָזוֹנוֹתֶיהָ (שם שם ד'). ב) מיני מזון שונים, ולענין ההלכה יכללו בשם זה חמשת המינים שהם מיני דגן (עיין דגן). שמברכים עליהם בורא מיני מְזוֹנוֹת (ערובין ל' ע"א).

ב) **זוֹן**, מקורו ארמית. זין, שבא בשם בהוראת נשק, ובפעל בענין חגורת כלי נשק, (עיין זין). ומזה לדעת ת"י, וַהֲזוֹנוֹת רחצו (מ"א כ"ב ל"ח) שתרגם ומני זינא, וואפֿן, оружіе. ולדעת רבינו חננאל ז"ל כפי מה שמביא בשמו הערוך ערך אבפא, זה הנקרא בלשון חז"ל החפיות שבאוכף, והם העצים הנתונים בו לפניו ולאחריו להשען עליהם. ובהוראת נשק בא לדעת הרד"ק במקרא, בכתיב, סוסים מוזנים (ירמיה ה' ח'), כמו מזוינים בתאות זרמתם.

2) **זִיּוּן**, שה"פ. לבישת כלי נשק בהכנה למלחמה, ביום נשק, ביום זִיּוּנָם של ל"א מלכים (במדבר רבה י"ד).

2) **זוֹן**, במשנה, שם. אזור והגורה, גיר-טעל, поясъ. הַזּוֹן והברכייר (כלים כ"ו ג'). ובמדרש זְנָאוֹת שחגר להם (שמו"ר מ"ה), יש גוזרים אותו מל' יונית. והנראה שהוא משרש זון הקודם, ונקרא האזור זון לפי שלפנים היו כלי הנשק תלוים באזור, (ועיין אזר, חגר).

הערה. בעיקר הנתתי נראה דעת האומרים שענינו דבר חד משקץ ושנון ודומה לו צַן, שֵׁן, והתיחד לכלי הנשק החדים והשננים והדוקרים. ועל דרך ההשערה נראה כי מן הפעל זון א) בהוראת מחיה וכלכלה, הסתקפ מושג כלי הנשק בכלל שעל ידיהם השיגו להם בני ימי הקדם מחייתם ופרנסתם, וזכר לדבר השם: טֶרֶף, לֶחֶם, צֵדָה, מַצָּה.

2) **זוֹן**, במשנה, שם. בלשון רבים מין חטים גרוע, החטים וַהֲזוֹנִין אינם כלאים זה בזה (כלאים א' א'), חוץ מן הַזּוֹנִין על החטים שאינן אוכל (תרומות ב' ו'). ובתוספתא, מוציאין זוֹנִין שבה (שם ו' ס'), והיו כלם טינופת ומלאות זוֹנִים (במדבר רבה פרשה ד'). וכן הוא בלשון ערבית זואן.

זְנָא, שע"פ. מבני שמעי מן הלוים (ההי"א כ"ג י'), ובפסוק הסמוך נקרא זְנָה.

זוּעַ, פעל עו"י, ארמית ובכתבי קדש האחרונים. הקל, ענינו תנועה ותנודה ועם זה חרדה וערדה, זיך בעוועגען, וואנקען, ציטערן, двигаться, колебаться, дрожать. לא קם ולא זָע (אסתר ה' ס'), ביום שָׁיָּזֻעוּ שמרי הבית (קהלת י"ב ג'), יתנודדו ממקומם ויירעדו. ובארמית שבמקרא, הוו זָאעין, בכתיב, והקרי זִיעִין (דניאל ה' י"ס), להון זָאעין, בכתיב, והקרי זִיעִין (שם ו' כ"ז). ובמשנה בענין התרחקות מדבר ועזיבתו, וויכען, אַבלאָזען, удалять-ся, оставить. ומנה לא תָזוּעַ (אבות פרק ה' כ"ח).

הפועל, ע"ד המרובעים יוצא, התרדה, הבעתה והברחה, אויפֿשרעקקען, אויפֿשייכען,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

פּערשׂאַנען, испугать, прогнать. ויקצו מִזַּעֲזָעֶיךָ (חבקוק ב' ז'), המחרידים ומבריחים אותך ממקומך, (עי' זעוה). ובמשנה, בענין נדנוד במקום שֶׁזַּעֲזָעָתוּ המחרשה או שֶׁזַּעֲזְעוּ ועשאו כעפר (ערלה א' ג'), אויפּריטטלען, перетрясти, растаскивать הימים (שבו"ד ט"ז).

ההתפעל, כל העולם כלו נִזְדַּעְזֵעַ (שבועות ל"ט ע"א) מאימה ומפחד, לא יראים ולא מִזְדַּעְזְעִים (ספרי דברים א'), ערציטטערן, бояться, испугаться, дрожать והחרים מִזְדַּעְזְעִים (פדר"א ל"ד). ובדב"א, איבריו מִזְדַּעְזְעִים (יסודי התורה ג' ב').

זַוְעָה, ש"נ. נדנוד והלחלה, ציטטערן, שרעקקען, дрожь, ужасъ. רק זַוְעָה (ישעיה כ"ח י"ט). ובמשקל זה בא ארבע פעמים בכתיב בספר ירמיה (ט"ו ד', כ"ד ט', כ"ט י"ח, ל"ד י"ז), ופעם בהה"ב (כ"ח ח') והקרי זַעֲוָה, העי"ן קודם לוא"ו, (ועיין זַעֲוָה). ובמשנה בענין רעידת הארץ, ערדציטטערן, землетрясение על הזיקין ועל הַזַּעֲוֹת (ברכות ס' ב').

זַעֲוָה, מעין הקודם. על דרך עֲלָוָה–עַוְלָה, והיית לְזַעֲוָה לכל ממלכות הארץ (דברים כ"ח כ"ה), ופירשו לאימה ולזועה שיזועו כל שומעי מכותיך, ונתן אתהן לְזַעֲוָה ולבז (יהזקאל כ"ג מ"ו). ואפשר שזה ענינו רמיסה ומשיסה, растоптание, разграбление והמשך הכתובים מוכיח, ויהיה מזה ויקצו מִזַּעֲזָעֶיךָ (חבקוק ב' ז'), ש"ת לבוזזים ושוסים, מקביל אל הקודם יקוטו נשכיך.

זַעֲנָן, שע"פ. מבני שעיר החרי (בראשית ל"ו כ"ו).

2) זַיִע, ארמית. ובמשנה שם במובן המוסרי, ציטטערן, дрожь. ברתת וּבְזַיִע (ברכות כ"ב ע"א).

זַיִע, שע"פ. מבני גד (דהי"א ה' י"ג).

2) זוּעַ, פ"ע. במקרא לא נמצא כי אם בשם זַוְעָה. ובמשנה בפעל בבנין הפעיל, בענין יציאת רסיסי מים מנקבי הגוף שבגוף בהתחממו, שוויטצען, потъ טען וְהַזִּיעַ (נדרים ז' נ'), מְזִיעִים אנחנו (שבת מ' ע"א), וַהֲזִיעוּ פניך (ב"ר ב'). ובדבר שאין בו רוח חיים, זיתים מאימתי מקבלים טומאה מְשֶׁזִּיעוּ זיעת המעטן (פרה ת' א'), שלא יהיו השמים מְזִיעִים כדרך שאין הברזל מַזִּיעַ (ספרא בחקותי). ובמובן יוצא, מפני שֶׁמַּזִּיעַ את הכתלים (תוספתא ב"ם ח'). ובמקרא פ"א:

זַוְעָה, ש"נ. ע"מ צדה, שווייס, потъ. בְּזַעַת אפך (בראשי' ג' י"ט). ובמשנה, משיזיעו זַעַת המעטן אבל לא זַעַת הקופה (פרה ת' א'), זַיַעַת בתים (מכשירין ב' א'), והתירו את הַזִּיעָה (שבת מ' ע"א), שלש זַעוֹת הן יפות לגוף זַעַת חולי זַעַת מרחץ זַעַת מלאכה (אדר"ן מ"א), (ועיין זָוַע).

א) זוּר, פעו"י. קרוב לפעל סור, נזר, עקר הוראתו, היות מרוחק מדבר ונוטה ממנו, זיך פֿערן האלטען, аботаться, отвращаться, сторониться. כמו שבא בארמית, סורו נא (במדבר ט"ז כ"ו) ת"א זוּרוּ. ובעברית במובן המוסרי, הקל, לא זָרוּ מתאותם (תהלים ע"ח ל'), ויורעי אך זָרוּ ממני (איוב י"ט י"ג), רוחי זָרָה לאשתי (שם שם י"ז), ר"ל נמאס לה. ובא, זרו רשעים מרחם (תהלים נ"ח ד'). לדעת הראב"ע הוא מן הקל ע"מ פָּעוֹל, כמו אוֹרוּ, וענינו מרחם אמם הם זרים בטבעם מטבע כל הילדים. וזה מענין מליצת בנים זָרִים ילדו (הושע ה' ז'), (ועיין זור השני), ולא נמצא יותר במקרא.

הנפעל, מעין הקל, בהתחדש הפעולה, זיך אַבקערן, אַבוועגען, отворачиваться, отклоняться. נָזֹרוּ אחור (ישעיה א' ד'), נָזֹרוּ מעלי בגלוליהם (יחזקאל י"ד ה'), (ועיין נזר).

ההפעל, היות מרוחק מזר היותי לאחי (תהלים ס"ט ט'), ענטפֿרעמדעט זיין, стать чужимъ. והכפל, ונכרי לבני אחי.

זָר, ש"ת. רחוק או מרוחק, פֿרעמד, чужой. ובא א) בענין רחוק מקורבת משפחה, לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זָר (דברים כ"ה ה') ומחברת בני הבית, לָזָר תחשבני (איוב י"ט ט"ו). ובמשפטי התורה

מיוחד למי שאינו מן הכהנים והלוים הקרובים למקדש ה' ועבודתו , простой, гражданскій . обыкновенный, общій קדש (ויקרא כ"ב י') , וְזָר הקרב יומת (במדבר א' נ"א) . ובמשנה , ונאכלת עם הַזָּר על השולחן (חלה ד' ח') . ומזה כל דבר חול שאינו מקודש . אש זָרָה (ויקרא י' א') . וכמו כן בא ב) ביחוס לארץ אחרת, נכרי, ולא עבד זָר בתוכם (איוב פ"ו י"ט) , אויסלענדער , чужой, иностранецъ, инородный . ובמובן זה הוא נרדף לשם תאר אויב , שונא , פֿיינד , врагъ, непріятель . כי לפנים היה נחשב כל בן ארץ אחרת לאויב ושונא , וע"ד השם hostes, barbar , בל"י ול"ד , כי זָרִים קמו עלי (תהלים נ"ד ה') , כמהפכת זָרִים (ישעיה א' ז') . ולנקבה התיחד התואר זָרָה לאשה מנאפת הסרה מדרך הישרה , נפת תטפנה שפתי זָרָה (משלי ה' ג') , הורע , блудница . שוחה עמקה פי זָרוֹת (שם כ"ג כ"ז) . וטובה השערת ר"ש מונק שנקראת כן על שם שהזונות שנמצאו בקרב בני ישראל בהיותם על אדמתם היו בלא ספק בנות עמי הנכר , לפי שהיו בני ישראל מוזהרים מן התורה על הקדשות, לא תהיה קדשה מבנות ישראל (דברים כ"ג י"ח) , ובוראי השגיחו על זה שופטי העם , ושעל כן נקראה גם נכריה , (עיין נכרי) . בנים זָרִים ילדו (הושע ה' ז') , זרים בטבעם לרוע, או שהוא כנוי לבנים שנולדו בפסול, незаконорожденный, ассортиментъ . ובא במובן, איש אחר, אין זָר אתנו בבית (מ"א ג' י"ח) , יהללך זָר ולא פיך (משלי כ"ז ב') , כי ערב זָר (שם י"א ט"ו) , ואין לְזָרִים אתך (שם ה' י') , ויתכן שזהו כנוי לנואף ונגזר מן זרה לנקבה, וכן, ותפזרי את־דרכיך לַזָּרִים (ירמיה ג' י"ג) . ובא , אֵל זָר (תהלים פ"א י') , כמו , אל אחר (שמות ל"ד י"ד) . ובחרון השם הקדוש , יקניאוהו בְּזָרִים (דברים ל"ב ט"ז) . ומזה לדעת קצת מפרשים , ואין בכם זָר (ישעיה מ"ג י"ב) כמו אל זָר , והנראה שענינו כמו חדש , וטעמו איש חדש אשר לא שמע את דברי (עיין להלן) , הפכפך דרך איש זָר (משלי כ"א ח') איש שהוא זר , כנוי לאיש רע בטבעו או במעשיו , (עיין זָר) . ובא ביחוס לדברים שאין בהם רוח חיים , וזמרת זָר תזרענו (ישעיה י"ז י') , זמורה שאינה הגונה ואינה ממין גפן (רש"י) , והוא על דרך סורי הגפן נכריה , שהם סריות הגפנים , כי השרש זור דומה לשרש סור . אני קרתי ושתיתי מים זָרִים (מ"ב י"ט כ"ד) , מים שכרה אותם מחדש בדרך מסעו, או מים שוטפים בזרם והם מים חיים (עיין מים, קור) . ובא , כמו־זָך נחשבו (חושע ה' י"ב) , וטעמו , רחוק ובלתי מובן , פֿרעמדארטיג , אונפֿערשטאָנדליך , необыкновенный, непонятный . לעשות מעשהו זָר מעשתו (ישעיה כ"ח כ"א) , רחוק במציאות ומבהיל .

זָרָא , ש"מ. דבר הגורם רחוק ותעוב , чуждое , פֿרעמדעס , עקעלהאַפֿטעס , отвратительное, омерзѣлое . והיה לכם לְזָרָא (במדבר י"א כ') . ולתרגום השבעים והוואולגאטע הוא שם לחולי האצטומכא Nausea , הגורם לחולי געול נפש ומביא הקאה מעין מחלת החלירע .

2) זְרוּת , במשנה , שה"פ . אין חייבין עליו לא משום זָרוּת (זבחים י"ד ג') , פּרָאָפֿאניזמוס , осквернение .

ב) זוּר , פ"י . קרוב אל אזר , אסר , עצר , צרר , בהוראת הידוק . ומזה מעיכה , סחיטה ועצור , צוזאמענדריקקען , פֿרעסטען , сжиматъ, жать, тискать . הקל . יוצא , סחיטה , פֿרעסטען , жать, давить . וַיָּזַר את הגיזה (שופטים ו' ל"ח) , הראוי , וַיָּזֶר , והפת"ח להרחבת אות הגרון . ובפיוט , טל זוֹרֵר על פם (תפלת טל) , מענין נזילה . ולדעת טובי המפרשים מזה , לא זרז ולא חבשו (ישעיה א' ו') , ע"ד משקל פָּעוֹל בהוראת פָּעוּל , הכאות לא נעצרו להוציא הליח המקולקל , אויסגעדריקקט ווערדען , быть выжату . ומזה ב) רפישה , רמיסה , צערטרעטען , растоптать . כי־רגל תְּזוֹרֶנָּה (איוב ל"ט ט"ו) . והפעול , וַהֲזוֹרֶה תבקע אפעה (ישעיה נ"ט ה') , מוסב על הביצה וענינו מן הביצה הרמוסה תצא אפעה (עיין בקע) . ומשפטו הַזּוֹרֶה בקמין ובא בסגול , ע"ד , ולָנָה (זכריה ה' ד') , דאס צערטראָטענע אי , раздавленное яйцо . ובמשנה בהפעל .

אף ביצים בני קיימא יצאו מִזְרוֹת (חולין י"ב ג'), (עיין תפארת ישראל). והנראה שהם הביצים שישבה האם עליהם כמה ימים, עד שהאפרוח מתחיל להיות נוצר והחלמון והחלבון מתערבים וכאלו הם נכבשים מזה ע"י זה, ביצים הַמְּזֹרוֹת נפש היפה תאכלם (חולין דף ס"ד ע"ב).

מָזוֹר, ש"ז. מכה טריה, ע"ש שהיא עומדת להיות מזוזה, או ע"ש שריחה רע וסר, וואונדע, язва, рана. ולא יגהה מכם מָזוֹר (הושע ה' י"ג), והקודם לא יוכל לרפא, ויהודה את מָזְרוֹ (שם), והקודם וירא אפרים את חליו. וכן הבין הפייטן ר' שמעון ב"ר יצחק, באמרו: ועד לא מָזוֹר הגהת רפואתך (סלוק ב' דר"ח). ובא, אין רַן דינך לְמָזוֹר (ירמיה ל' י"ג). יש מפרשים בענין רפואת המכה, היילונג, флленге, чение. והנכון כדעת האומרים שטעמו, אין דן דין מזורך, אין רב ריב מכתך. ובהשאלה, לחכך ישיטו מָזוֹר תחתיך (עובדיה א' ז').

2) זִיר, במשנה, שם. אגודה, הבילה, בינדעל, вязка. אבל לא את הַזִּירִים (שבת כ"ז ע"ב), פקיע שקשור בשלשה קשרים, והנראה שהוא מיסודו של זור, לפי שהקשירה מקפת, עוצרת ומהדקת את הנקשר, (ועיין זֵר).

2) זוּר, בתוספתא. שורה מקפת, כל שאין לו אלא זור אחד מקיף את העומד (מעשרות ג' פ"ז), וי"ג דור, עי"ש.

זָחַח, דומה לפעל זוח, פ"ע. העתקה והסרה, двиттать, פאַרשיבן, פאַרשריקקען, удалять. ובא בנפעל, ולא־יִזָּח החשן (שמות כ"ח כ"ח), ע"כ יַמֵּר מן מדד, (ועיין נזח). ובברייתא במובן המוסרי בענין הרמה והגבהה, משרבו זחוחי הלב (סוטה מ"ז ע"ב), גבהי לב, אין מזחיחים אותו (חולין ז' ע"א), (ועיין זהה).

זָחַל, פ"ע, ארמית. א) נדנוד ותנועת רמש, קריעבן, שלייכן, ползать, пресмыкаться. ומיוחד לתנועת הנחש ההולך על גחון, עם חמת זֹחֲלֵי עפר (דברים ל"ב כ"ד), כָּזֹחֲלֵי ארץ (מיכה ז' י"ז). ומזה במשנה בהתיחס אל מים נגרים, על זוֹחֲלִין שרבו על הנוטפים (עדיות ז' ג'), פלעסענדעם וואסער, текучая вода. זַחֲלִין כמעין והנוטפים כמקוה (מקואות ה' ה'). ובמדרש במובן יוצא בענין הדפת ריח, רוח צפון ורוח דרום מכבדות וְזוֹחֲלוֹת כל בוסמני גן עדן (במדב' רבה י"ג). ובמשנה בהפעיל, כל דבר שהיא מקבל טומאה אין מַזְחִילִין בו (מקואות ה' ה'), אין עושים אותו להיות זוחלי. ובספרי, שיהיו מוּזְחָלִים בעפר (דברים סימן שכ"א), מתבוססים, והקליר אמר, יַזְחִילוּ מהם מים (תפלת נשם). והרמב"ם ז"ל השתמש בנפעל, בהגרת משקין, אלא נזחלים מאליו (הלכות ת"ת ג' ט"). ב) נדנוד מפחד ומורא, כעין הפעל דחל בארמית, צימטערן, дрожать. זָחֲלָתִי ואירא (איוב ל"ב ו'), ואפשר שגם זה רמיסה והתבוססות בארץ.

3) זַחַל, בפיוט, שם. מורא ופחד, צימטערן, ужасъ. בְּזַחַל סובלות כם אש (קדושה לשחרית דר"ח לר"ב ב"ר שמואל).

2) מַזְחִילָה, במשנה, ש"נ. בנין עשוי במדרון סמוך לכותל שמי הגשמים זוחלים עליו, ונבדל מן הצנור שהוא סלון בולט מן הכותל, קולט אדם מן הַמַּזְחִילָה וכו' (עדיות ה' ו'), מן הַמַּזְחִילָה (בבא בתרא ב' ה').

2) זַחַל, בגמרא, שם. מין ארבה, כגון הַזַּחַל (חולין ס"ה ע"א). ואולי נקרא כן ע"ש לכתו על הארץ כזוחל על גחונו.

1) זִיו, זִיוָה, ארמית. יסודו זהה, בהוראת הארה והופעה, שיינען, גלאַנצען, сіять, блистать: ומזה זִיו, (מן זָהֲיוּ), ש"ת. הוד וויפי, גלאַנץ, блескъ, великолепіе. וְזִיוָהּ יתיר (דניאל ב' ל"א). והרבוי זִיוֵהִי שנוהי (שם ה' ו'), כנוי לטוהר קלסתר פנים, עד"ש, והודי נהפך למשחית (שם ז' ח'). ובדברי חז"ל בענין פנים, וגוון, בזמן שנהפכו זִיוֵהִי כמין דם (תוספתא סוכה ב' ז'). ועל הרוב במובן המוסרי, לענין הוד וכבוד, משמת ריב"ז בטל זִיו החכמה (סוטה פ' פ"ז), וכן, זִיו הכהונה (שם שם). ובהשאלה, במדרש שלימות הבריאות, עדיין לא בא בני בְּזִיוֵי שנשתנה מהליו (שה"ש רבה ב' ה'), כמו לא

שב לאיתנו, עדיין לא בא זיותן של בני משעבוד טיט ולבנים (שם). ומזה במקרא:

זו, שם. החדש השני לצאת בני ישראל ממצרים, בחדש זו (מ"א ו' א'), ונקרא כן על שם יפיו בהדר היקות והפרחים, והוא נקרא בב"ק האחרונים אייר (עיין שם), ונופל במדינתנו בחדש הנקרא מאי בקירוב.

2) **זִיוָתָן**, בגמרא, ש"ת. מאיר מבריק, במובן המוסרי, בחדש זיו שנולדו בו זִיוָתָנֵי עולם (ר"ה י"א ע"א).

2) **זַיִן**, ארמית, פ"י. בפיעל, חנירת כלי נשק, вооружать, bewaffnen. וירק את חניכיו (בראשית י"ד י"ד) ת"י וְזַיֵּין ית עולמוי. ובמדרש, מיד עמד חזקיה וְזַיְּנָם כלי זין מבפנים (קהלת רבה ט' י"ד). ובתלמוד, לסטים מְזוּיָן (ב"ק נ"ז ע"א), вооружённый, bewaffnet. ויש מפרשים מזה, וְהַאֲזִינוּ כל מרחקי־ארץ (ישעיה ח' ט'), נרדף אל האמור אחרי כן, התאזרו ותתו, והאל"ף נוספת. והנכון שהוא מלשון האזנה, (עיין אזן).

2) **זַיִן או זַיָן**, שם. כלי נשק, оружие, Waffe. שא־נא כליך ... (בראשית כ"ז ג') ת"א זַיְנָךְ. ובתלמוד מזה הרבה, אם זַיְנָהּ עלך ספרך כאן (ב"ב ד' א'), אשה כלי זַיְנָהּ עליה (יבמות קכ"ו ע"א).

2) **זֵיף**, ארמית. בפיעל, עשות שקר בנוסח כתב ספר להפוך הכוונה, פאלשען, подделывать, fälschen. שקר עט ספרים (ירמיה ח' ח') ת"י קולמוס דשקר לְזַיָּפָא. ובגמרא, זַיְּפוּם תורתכם (סנהדרין צ' ע"ב). ומזה, זַיַּפְתִּי דברי צדוקים (שם), הוכחתי שקרותם, דיא פאלשהייט נאכווייזן, доказать под-ложность. שטר מְזוּיָף (גיטין דף ד' ע"א), וכן זֵיף, שטרא זַיְּפָא (בבא בתרא ל"ב ע"ב). ובר"א פסלות דברים מְזוּיָפִים (הקדמת המורה). ובמשנה בהתפעל, מפני שהיא יכול לְהִזְדַּיֵּף (גיטין ב' ד'). ומזה:

2) **זִיוּף**, שה"פ. שיקור, פאלשונג, подделка, подлог. דקא מהדר אזיופא (כתובות ל"ז ע"ב).

זַיְּפָן, ש"ת. משקר בנוסח הכתב, פאלשער, подделывающій.

זַיְּפָנוּת, שה"פ. שיקור, פאלשונג, подлог. מאי אהני לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בְּזַיְּפָנוּתֵיהּ (ע"ז י"א ב').

הערה. מקורו בסורית זְאפָא, זְאיפָא, וכן הוא בערבית זָאף. ורש"י כתב על ויצר אותו בחרט (שמות ל"ב ד') בפירוש שני, ויצר לשון צורה, בחרט, כלי אומנות הצורפין שחורצין ותורתין בו צורות בזהב כעס סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין, כמו, וכתב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח' א'). וזהו שתרגם אונקלוס וצר יתיה בְּזִיפָא, לשון זיף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקדים (גראבשטיכעל) ומזייפין על ידו חותמות, עכ"ל. ומדבריו למדנו שעיקר הוראת הפעל זיף הוא חריצה וחריתה, וזהו מלאכת הזייפנים שחורצין ומחקין את הדברים הכתובים וכותבים דברים אחרים תחתיהם.

זִיף, שע"פ. א) עיר במטה יהודה, על גבול ארץ אדום בנגבה (יהושע ט"ו כ"ד), והמדבר הסמוך לה נקרא מדבר־זִיף (ש"א כ"ג י"ד), ובשם היחס זִיפִים (שם שם ר"ס). ב) עיר ג"כ במטה יהודה, ולא נודע מקומה בבירור (יהושע ט"ו נ"ה). ג) מבני יהללאל מבני יהודה (דה"א ד' ט"ז). — ובמשנה, כל הנצוק טהור חוץ מדבש הַזִּיפִין והצפחת (מכשירין ה' ט'), והוא דבש עב. ובגמרא נחלקו בפירושו, ר' יוחנן אמר, דבש שמזייפין בו (שהוא טוב ויכולים לערבב בו פסולת), ור"ל אמר על שם מקומו, כדכתיב, זִיף וטלם (יהושע ט"ו כ"ד). ולדעת ר"ל אפשר שהשם זִיף שהתיחד לשע"פ הוא ע"ש הדבש המצוי שם, ודומה לו, צוף, צופים, ועקרו נזילה והגרה. ומזה בארמית זוף, התכה, (עיין זפת). ובערוך מביא עוד פירוש לדבש הזיפים שבמשנה, זיפין אלו דומין לדבורים וארבעה מינין הם: דבורים וזיפין גזין וצרעין, והוא מפירוש רב האי גאון. ובערך זף הראשון נאמר, זִיף וטלם ובעלות (שם ט"ז כ"ד) כל המזיף טולמין לעני מתעלה (ולא נרשם מקורו בדחז"ל ועניני הלואה). ובמובן זה

יתכן שנגזר השם זִיף לשם בן אדם, ע"ד השם שאול.

זִיפָה, שע"פ. מבני יהללאל מבני יהודה (דהי"א ד' ט"ז), (עיין זיף).

זִיק, (עיין זָקַק).

זַיִת, שם. עץ עושה פרי שעוצרים ממנו שמן, ἐλαία, олива, масли- на. ונופל על העץ, ויאמר להם הַזַּיִת (שופטים ט' ח'), עלה־זַיִת (בראשית ח' י"א), וכולל מקום גדול העצים האלה, לכרמך לְזֵיתֶךָ (שמות כ"ג י"א), כרמים וְזֵיתִים (יהושע כ"ד י"ג). ובא, ועד־כרם זָיִת (שופטים ט' ח'). ב) הפרי עצמו, עץ הַזַּיִת (חגי ב' י"ט), ואספת הזית יאמר בפעל הבט, כי תחבט זֵיתֶךָ (דברים כ"ד כ'). ובפעל נקף, כנקף זַיִת (ישעיה י"ז ו'), ועצור שמנו בא בפעל, דרך, תדרך זַיִת (מיכה ו' ט"ו), ונסכך אליו השם שָׁמֶן, וְשֶׁמֶן זַיִת (שמות ל' כ"ד), ולהפך, ארץ זַיִת שמן (דברים ח' ח'). ובהבור אל יצהר, ארץ זַיִת יִצְהָר (מ"ב י"ח ל"ב). ובא, שתי שבלי הַזֵּיתִים (זכריה ד' י"ב) הם ענפי הזית. ובהלכה התיחד כמותו לשעור ידוע, כְּזֵיַת (ביצה א' א'), כַּזַּיִת שאמרו וכו' זה אגורי (כלים י"ז ח'). ובגזרת השם נראה דעת האומרים ששרשו זות, ובא ע"מ בית מן בות. ויסודו זהה בהוראת הארה והופעה, ע"ד השם יצהר מן צהר.

זָכָה, פעו"י. היות צח ונקי, בחיר וטהור במובן המוסרי, הצלל, קלאר, ריין זיין, ἁγνός, быть свѣтлымъ, яснымъ. ודומה לו בארמית דכה, הקל עומד, היות נקי מחטא, ריין, אונשולדיג, זינדלאָז, נערעכט זיין, быть чистымъ, невиннымъ, правымъ. ובא נרדף עם פעל צדק, מה אנוש כי יִזְכֶּה (איוב ט"ו י"ד). והכפל, וכי יצדק ילוד אשה, ומזה יצא צדיק בדין, נערעכט אָנער- קאַנט ווערדן. וכהוראת הפעל צדק, למען תצדק בדבריך תִּזְכֶּה בשפטך (תהלים נ"א ו'), הַאָזְכֶּה במאזני רשע (מיכה ו' י"א), אל"ף במקום יו"ד, כמו היזכה. לפי המוסכם ענינו אם יוכל איש להיות נקי וצדיק והוא שוקל במאזני רשע. ויתכן שזה מענין קנין והשגת רכוש, שרווערבען, פֿערדיענען, πριοб- рѣтать. על דרך שהשתמשו בו במשנה (ועי' בסמוך), ושעמו אם יוכל איש לעשות עושר בעולה, אם יתקיים עושר כזה בידו. ויש שפירשוהו בהוראת יוצא, והאל"ף אית"ן כמשפטו למדבר בעדו, האוכל להצדיק את המתעסק במאזני רשע. ובמשנה בענין קנין עפ"י הדין והיושר, אין רעכט פֿערלאנגען, πριοбрѣтать право אחיו (יבמות ד' ז'), כל הקודם בהן זָכָה (ב"ק ג' ג'), זָכָה לו (פאה ד' ח'), או ע"י הגורל, שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומא ב' ג'). ובענין זה בא גם בהוראת יוצא, יעמאנדען אין רעכט אויף עמוּאם אנערקענעגן, признать за кѣмъ пра- во на что. זָכַן לאדם שלא בפניו (ערובין ו' י"א). ובמובן המוסרי, כל העוסק בתורה לשמה זוֹכֶה לדברים הרבה (אבות ו' א'), לא כל אדם זוֹכֶה לשני שולחנות (ברכות ה' ע"ב), ערלעבען, ווירדיג זיין, дожить, сподоблять- ся. ובמובן קרוב לזה, לא זָכִיתִי שתאמר יציאת מצרים בלילות (ברכות א' ה'), לא מצאה ידי, לא באתי לברור דבר זה, וכמו שנאמר במכילתא בענין זה, הריני כבן שבעים ולא זָכִיתִי לדבר זה (פרשה בא ט'). ורגיל הלשון בלמודי ההלכות וחדוש הסברות, אם זכיתי מן הדין מה ת"ל (ספרי במדבר קכ"ד), בטל החלוף וזכיתי לדין (שם קכ"ג). ומזה בגמרא בענין נצוח בטענות, בהא זכנהו ר' חנינא בן אנטיגנוס לרבנן (נדה נ"ב ע"ב). ובענין קנין והשגת למוד וחכמה, אם זָכָה הבן לפני הרב (כריתות ו' ט'), זָכָה ללמוד ממנו. וכן בענין זכות מעשים טובים, כנתינת צדקה, וגמ"ח, וכדומה. מי שלא נתכוין לזכות וזכה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה (ספרי דברים רפ"ג), כי נפקין אנן זכין בך (ויקרא רבה ל"ד) נתן לך צדקה, זכי בי (קהלת רבה ב' ה'), וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך (שבת ד' ע"א). ובא גם במובן יוצא, האב זוֹכֶה לבן (עדיות ב' ט').

הפיעל, יוצא, ברר, לבן, במובן המוסרי, רייניגען, לייטערן, очищать. זִכִּיתִי לבי (משלי כ' ט'), במה יְזַכֶּה־נער את ארחו (תהלים קי"ט ט'). ובמשנה כעין הוראתו בקל,

מְזַכֶּה את העני (פאה ה' ב'), בערעכטיגען, давать право на что. מְזַכֶּה הוא בתוך שדהו (שביעית י' ו'). ובענין החלטת צדקת הנדון, אני מְזַכֶּה (סנהדרין ה' ה'), פֿיר גע-רעכט אנערקענען, признать правымъ. והפוכו מחיב, דברי הַמְזַכִּין (שם ד' ג'). ובענין הבאה לידי מעשים טובים וצדקה, משה זכה וְזִכָּה את הרבים (אבות ה' י"ח), כל הַמְזַכֶּה את הרבים אין חטא בא על ידו (שם).

ההתפעל, רחצו הִזַּכּוּ (ישעיה א' ט"ז), משפטו הִזְדַּכּוּ. ובדברי חז"ל, ומצא אותו שֶׁנִּזְדַּכֶּה (שמות רבה ל"ז).

2) זַכַּאי, ש"ת. ארמית ובמשנה, נקי, צדיק, ריין, אונשולדיג, גערעכט, чистый, невинный, правый (בראשית ו' ט'). איש צדיק זַכַּאי. ומזה במשנה ליוצא צדיק בדינו, הפך החיב, ריין, גע-שפּראָכען, оправданный. איש פלוני אתה זַכַּאי (סנהדרין ג' ז'), שנים עשר מזכין כו' זַכַּאי (שם ה' ה'), יהיו בעיניך כְּזַכָּאִין (אבות א' ז'). ובענין מי שיש לו זכות על דבר כה, בערעכטיגט, имѣющій право. האב זַכַּאי בבתו בקדושיה (כתובות ד' ד'), ובענין שהרשות בידו לעשות מעשה ידועה, כל שאני זַכַּאי באמירתו (שבת כ"ג ג'), משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן (תוספתא ברכות א' א').

2) זְכִיָּה, ש"נ. כעין הקודם, ועל הרוב במובן משפט, קנין, רעכט, право. אית ליה לכהנים זְכִיָּה בגויה (ב"ק י"ב ע"ב), מחצה זְכִיּוֹת (ר"ה ז' ע"א) (ועי' זכות).

3) זְכִיּוֹן, בפיוט. זכות, להגביר מליצי יושר וְזִכְיוֹנִים (סלוק שחרית יוה"כ).

2) זְכוּת, ש"ט. משפט וצדקה, רעכט, גע-רעכטיגקייט, право, справедли-вость. וצדקה תהיה לנו (דברים ו' כ"ה) ת"א וְזִכוּתָא. ובתפלה, זְכוּת ומישור לפני כסאו. ובמשנה, יש לי ללמד עליו זְכוּת (סנהדרין ה' ד'). ובענין מעשים טובים, שֶׁזְּכוּת אבותם מסעייתם (אבות ב' ב'), צדקת אבותם, זְכוּת יש לה קרן ויש לה פירות (תוספתא פאה א'), מחצה עונות מחצה זכיות (ר"ה י"ז ע"א), תנכון זכויות, (ועיין זכיה). וכן בתפלה, בספר זְכוּיוֹת.

זָכַךְ, פע"י. כעין הפעל זכה, ורוב שמוש במובן הטבעי, היות צח, נקי, בהיר, טהור, ריין, קלאר, העלל זיין, быть чистымъ, яснымъ, блестящимъ, про-зрачнымъ. הקל עומד, זַכּוּ נזירה משלג (איכה ד' ז'), ושמים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו (איוב ט"ו ט"ו), וכוכבים לֹא־זַכּוּ (שם כ"ה ה').

ההפעיל, יוצא, לבון ונקוי, ריינינען, очищать. וַהֲזַכּוֹתִי בבור כפי (שם ט' ל').

זַךְ, ש"ת. נקי וטהור, ריין, קלאר, чис-тый, ясный. שמן זית זָךְ (שמות כ"ז כ'), ולבנה זַכָּה (שם ל' ל"ד), נקי מכל שמץ פסולת. ובמובן המוסרי, אם זַךְ וישר אתה (איוב ח' ו'), תקף מפשע, אונשולדיג, невинный, безпорочный. מאקקעללאז, ותאמר זַךְ לקחי (שם י"א ד'), כל דרכי איש זַךְ בעיניו (משלי ט"ז ב'), כמו זכים, ותפלתי זַכָּה (איוב ט"ז י"ז), נקיה ממחשבה רעה. ובפיוט ע"ד הכפולים המרובעים, לְזַכְזֵךְ אשמים (סלוק לשחרית יוה"כ). ובפיעל, בבור כפימו זוֹכְזְכוּ (עבודה לרמב"ק).

3) זַךְ, בפיוט. שם, חזוֹ והוהר לחי עולמים (שחרית יוה"כ).

זְכוּכִית, שם. מין אבן טובה בהירה, או החומר הבהירי המלאכותי הנודע בשם, קריסטאל, גלאז, хрусталь, стекло, שהמציאו הפיניקיים, שהיתה מציאותו יקרה מאד בימי קדם, לא יערכנה זהב וְזְכוּכִית (איוב כ"ח י"ז), ותרגומו דהבא וזגוגיתא, (ועיין זגג).

זָכָר, פ"י. ובארמית דכר הדומים אל פעל דקר, ועיקר הוראתו נעיצה, תחיבה, שפּעכען, בָּאהרען, אינפּראָגען, во-ть, тыкать. ובא במובן המושכל, נעיצה ותקיעת דבר במחשבה ותרישה על הלב, אינפּראָגען, врѣзать. והפוכו שכח, עיי"ש, ולא זָכַר שר המשקים את יוסף וישכחהו (בראשית מ' כ"ג), לא חרש את יוסף על לוח לבו על כן שכחהו, כי אם־זָכַרְתַּנִי אתך (שם שם י"ד), וְזָכַרְתַּנִי ולא־תשכח (ש"א א' י"א). ועם זה שמירה בלב

מציאות דבר מה, פעולה, ומאורע, אין ער-
xpa- איננערונג האבען, אים הערצען בעווארהרן,
нить въ сердцѣ, помнить . זָכַרְנוּ את
הדגה (במדבר י"א ה'), וְזָכַרְתָּ כי עבד היית
(דברים ה' ט"ו), זָכוֹר את יום השבת (שמות
כ' ח'). ומזה ב) העלה על לב דבר כבר
נשכח, אין ערַאיננערונג ברינגן, приводить
себѣ на память . זיך איינע-זאכע אדער איינער
вспоминать что или ко- פערזאן עראיננערן,
го . זָכַרְתִּי ימים מקדם (תהלים קמ"ג ה'),
זָכַר־נא מה־יעץ בלק (מיכה ו' ה'), ואדם לא
זָכַר את האיש המסכן (קהלת ט' ט"ו). ומזה
העלות הבטחה על לב לקיימה, זָכַר חסדו
ואמונתו (תהלים צ"ח ג'), והנוף שלמענו זוכרים
בא בקשור הלמ"ד, זָכַר דָּבָר לְעַבְדֶּךָ (שם
קי"ט מ"ט), וְזָכַרְתִּי להם ברית ראשנים (ויקרא
כ"ו מ"ה), זָכַרְתִּי לך חסד נעוריך (ירמיה ב' ב').
ובחסרון הדבר שזוכרים המובן בכח המאמר,
שבשפלנו זָכַר־לנו (תהלים קל"ו כ"ג), זכר לנו
את דברו, וכן, זָכוֹר לעבדך לאברהם וגו'
(דברים ט' כ"ז). ואולי הוא במקום יחם הפעול,
וכמו, זָכְרָה לחסדי דוד (דה"ב ו' מ"ב),
זָכְרָה־לי אלהי לטובה (נחמיה ה' י"ט). וכמו כן
לרעה, זָכוֹר ה' לבני אדום את יום ירושלים
(תהלים קל"ז ז'), זָכְרָה להם אלהי (נחמיה י"ג
כ"ט). ובבחינה זו נדחף עם הפעל פקד,
זָכְרֵנִי ופקדני (ירמיה ט"ו ט"ו), זָכְרֵנִי ה' ברצון
עמך (תהלים ק"ו ד'), והכפל, פקדני בישועתך.
ולרעה, יִזָּכוֹר עונם ויפקד חטאתם (הושע ח'
י"ג). ג) ציור במחשבה דבר קרוב או עתיד
לבוא, פֿאָרשטעללען, דענקען, представить
себѣ въ умѣ, имѣть въ виду . לא זָכְרָה
אחריתה (איכה א' ט'), זָכוֹר מלחמה אל תוסף
(איוב ט' ל"ג). ומזה ציור דבר ראוי לשום
אליו לב לטובה או לרעה, מה־אנוש כי־
תִזָּכְרֶנּוּ (תהלים ח' ה'), והכפל, ובן אדם כי
תפקדנו. ובקשור עם ב' השמוש, ולא
יִזָּכְרוּ־בו (ירמיה ג' מ"ו), והכפל, ולא יפקדו.
ובקשור עם מלת הטעם, זָכוֹר כי־רוח חיי
(איוב ז' ז'). ומזה ד) שימת לב לדבר והתבונן
בו, פֿאן יעמאנדען, איבער עטוואס דענקען, בע-
помышлять, подумывать о комъ, סראכטען,
о чемъ, созерцать . זָכַרְתִּי בלילה שמך
ה' (תהלים קי"ט נ"ה), אם־זָכַרְתִּיךָ על יצועי
(שם ס"ג ז'), והכפל, באשמרות אהגה בך,
בדרכיך יִזָּכְרוּךָ (ישעיה ס"ד ד'), ע"ז ההתבוננות
בדרכי ה' יזכרוהו ויתבוננו בו. ובענין
אמירה ודבור מעורר הזכרון (ע"ד הוראת
ההפעיל), ערוועֿהנען, упоминать . ואמרתי
לא־אֲזָכֶרֶנּוּ (ירמיה כ' ט). ומזה, ומשא ה' לא
תִזָּכְרוּ־עוד (שם כ"ג ל"ו). ובא, כְּזִכָּרוֹ בניהם
מזבחותם (שם י"ז ב'). לפי המוסכם פירושו
כמו שהם זוכרים את בניהם, כך המה
זוכרים את מזבחותם. והרד"ק בשם מפרשים
רבים פרשו בענין העלאת ריח בקרבן באש,
הקטרה, ושעורו, כהעלות המזבחות את
ריח גופות בניהם אשר הקריבו קרבן.
ומזה בנראה ג"כ, יִזְכֹּר כל מנחתיך (תהלים כ'
ד') יעלה כליל באש, וזה כסימן טוב שנתקבלו
ברצון, והכפל, ועולתך ידשנה, ישרפנה
כליל ויעשנה דשן. וקרוב לשמוע כי
במושג הנעיצה והתקיעה במחשבה,
נקשר מושג העלאת ריח ועמו ההרחה
בכלל, להיות הריח מעורר החושים
ומתרשם בהם (עיין ההפעיל ושם אזכרה,
זכר). ובתוספות ה"א, זָכְרָה־לי (נחמיה
ה' י"ט). ובא, זָכֹר אני ואתה (מ"ב ט' כ"ח),
הנכון כפירוש הרד"ק שהוא כמו, ושבח
אני (קהלת ד' ב'). ובא ע"מ פעול, זָכוּר
כי־עפר אנחנו (תהלים ק"ג ט"ו), והוא לדעת
המפרשים כמו זָכוּר לפניו. והנראה שאינו
יוצא ממשמעותו, והוא על דרך, הַשְׁכִּיחֵנִי
באהלים (שופטים ח' ל"ה), לפי שהפועל מצד
הוא גם כן פעול מצד, והזוכר הוא ג"כ
זכור מצד הדבר המתרשם בו, איינע-
דענק זיין, (ועיין באור). וכן השתמשו
בו במשנה, נעלמה ממנו הטומאה
וזכור את הקדש, נעלם ממנו הקדש וזכור
את הטומאה (שבועות ב' א'). ובפעול גמור
ברם זכור אותו האיש לטוב (שבת י"ג ע"ב),
אליהו זָכוּר לטוב (ירושלמי דמאי פ"ב). וכן
השתמשו בו בחבור עם מלות הנוף זְכוּרֵנִי,
איך עראיננערע מיך, при - вс - поминаю .
כמו זכור אני .

הנפעל, מן הוראת הקל, היות נשכר
במחשבה, נעדאכט ווערדען, אין עראיננערונג געבראכט

זוערדען, быть вспоминаему (יחזקאל כ״א ל״ז), עוד לא־יִזָּכֵר (איוב כ״ד כ׳), ולא תִּזָּכְרֶנָּה הראשונות (ישעיה ס״ה י״ז), נִזְכָּרִים ונעשים (אסתר ט׳ כ״ח), ולא תִּזָּכֵרְנָ צדקתיו (יחזקאל ג׳ כ׳). ובקשור עם לְפָנַי, וְנִזְכְּרָתָם לפני ה׳ (במדבר י׳ ט׳), ועם אֶל, יִזָּכֵר עון אבתיו אל ה׳ (תהלים ק״ט י״ד), יען הִזָּכְרָכֶם (יחזקאל כ״א כ״ט). ובהדוש זכרון אחרי אשר כבר נשכח, למען תִּזָּכְרִי (ישעיה כ״ג ט״ז). ובא בענין ראוי להיות נזכר, ע״ד הנפעל נחשב מן חשב, ראמות זיין, быть достопамятнымъ. וגביש לא יִזָּכֵר (איוב כ״ח י״ח). ובדברי חז״ל בקשור אֶת, עד שיהיו נִזְכָּרִים את דתיהם (ב״ר נ״ג), ענינו כפעול יוצא וע״ד זָכוּר, וכן ראה מעשה וְנִזְכַּר הלכה (פסחים ס״ז ע״א) עלתה לפניו, זכר הלכה נשכחת.

ההפעיל, יוצא, גורם לדבר להיות נזכר. ובא: א) להיות הדבר שמור לזכרון לדורות, אין עראננערונג אויפבעוואהרען לאסטען, давать сохранять въ память. בעבור הַזְכִּיר שמי (ש״ב י״ח י״ח). ומזה בא ש״ת מַזְכִּיר לאיש מיועד לכתוב דברי הזכרונות בעניני המלוכה, בן־אחילוד מַזְכִּיר (ש״ב ח׳ ט״ז), יואח בן־אסף הַמַּזְכִּיר (מ״ב י״ח י״ח), היסטאריאגראף, историографъ, канцлеръ, קאנצלער. ב) העלות על לב זכר דבר שהיה, זיך עראננערן, воспоминать. ויהי כְּהַזְכִּירוֹ את־ארון האלהים (ש״א ד׳ י״ח), את חטאי אני מַזְכִּיר (בראשית מ״א ט׳). ועם זה הדוש זכרון דבר שכבר נשכח או שהיה עומד להשכח, אים נעדענטפעסטע ערנייען, возобновить въ памяти. בארת אלי לְהַזְכִּיר את־עוני (מ״ג כ״ו י״ח), על ידי מעשיך הטובים נזכרים מעשי הרעים, מַזְכִּיר עון להתפש (יחזקאל כ״א כ״ח), יען הַזְכַּרְכֶם עונכם (שם שם כ״ט), מַזְכֶּרֶת עון (במדבר ה׳ ט״ו), עשות זכר שלא ישכח העון. ג) העלות זכר זולתו לפני אחרים בספור דברים ואמירה בפה, ערוועהנען, упоминать. וְהַזְכַּרְתַּנִי אל פרעה (בראשית מ׳ י״ד). ד) קריאה בשם, נעננען, רופען, называть, именовать. ממעי אמי הִזְכִּיר שמי (ישעיה מ״ט א׳). ועם זה קריאה והזמנה, הַזְכִּירֵנִי נשפטה יחד (שם מ״ג כ״ו). והרשד״ל פירש, אני אמרתי וחטאתיך לא אזכר, אמנם אם אתה רוצה תוכל להזכירני מעשיך, ספר אתה למען תצדק. וכמו כן בקריאה של הברזה, הַזְכִּירוּ לגוים הנה השמיעו (ירמיה ד׳ ט״ז), אויסרופען, אויסשרייען, анкündигенъ, провозглашать, возвѣщать. הַזְכִּירוּ כי נשגב שמו (ישעיה י״ב ד׳). והכפל, הודיעו בעמים עלילתיו. ובא בענין קריאה בשם ה׳ בתפלה לעזרה, ואנחנו בשם־ה׳ אלהינו נַזְכִּיר (תהלים כ׳ ח׳). ויתבן שענינו אות קריאה במלחמה, לאָזונג, сигналъ. שם „האלהים״ יהיה להם לאות בקריאה (ועיין בסמוך). וכמו כן קריאה בשמו שהוא ספור שבחיו ונפלאותיו, רוהמפאלל נעננען, לאָבען, פריזיען, прославлять. הַמַּזְכִּירִים את־ה׳ (ישעיה ס״ב ו׳), אַזְכִּירָה שמך בכל דר ודר (תהלים מ״ה י״ח), לבד־בך נַזְכִּיר שמך (ישעיה כ״ו י״ג). ובא, בכל המקום אשר אַזְכִּיר את שמי (שמות כ׳ כ״ד), ענינו בכל מקום המיוחד להזכיר את שמי שם (והאל״ף תמורת ה״א), ושם אלהים אחרים לא תַזְכִּירוּ (שם כ״ג י״ג). והכפל, לא ישמע על פיך. ומזה בנראה בחסרון הנשוא, וּלְהַזְכִּיר ולהודות ולהלל (דהו״א ט״ז ד׳), צו פריזען, צו לאָבען, славлять, хвалить. ובא שתי פעמים בתהלים כש״ת לשיר, מזמור לדוד לְהַזְכִּיר (ל״ח א׳ ע׳ א׳). רש״י פי׳ במזמור הראשון להזכיר הצרות, ובשני, שהוא לשון תפלה. ולדעת הרמבם״ן, ענינו שהמזמורים נתקנו לאמרם בשעת הקטרת חלב קרבנות החטאות שנקרא אזכרה, בייס רויסמאכען, וכמו שנמצא להוראה זו, מַזְכִּיר לבנה (ישעיה ס״ו ג׳), שענינו מקטיר לבונה, רויסמען לאסטען, благоухать. ולדעת רש״י מזה גם, ובשם אלהינו נַזְכִּיר (תהלים כ׳ ח׳), וטובה השערת הריב״ל שמזה יצאה בהפעיל גם הוראת ההרחה, רייעכען, נַזְכִּירָה דֵּיךְ. издавать запахъ, пахнуть מיין (שה״ש א׳ ד׳), נמצא ריח ניחוח בדוגמך יותר מריח היין, וראיה לדבר, זָכְרוּ כיין לבנון (הושע י״ד ח׳). ובמשנה הורגלו בו לענין זכר דבר בספור ואמירה, מַזְכִּירִין

יציאת מצרים (ברכות א' ה'), מַזְכִּירִין גבורות גשמים (תענית א' א'). והרב בעל תוי"ט (בתענית) לא דק בהבדל שבין הקל ובין ההפעיל בשרש זה, שהראשון עקרו זכירת דבר בלב, והשני, ספור ואמירה להעיר הזכרון, ולמה מַזְכִּירִין את דברי שמאי והלל לבטלה (עדיות א' ד').

זֵכֶר, זָכָר, ש"מ. רושם דבר ידוע ופעולה מצוינת הנשאר תקוע ושמור בלב לאורך ימים, אינדרוקק, שפור, אנדענקען, впечатлѣніе, память. זֵכֶר צדיק לברכה (משלי י' ז'), אשביתה מאנוש זֵכֶם (דברים ל"ב כ"ו), וְזֵכֶם לא־יסוף (אסתר ט' כ"ח), אויסנעמונג, воспоминаніе. וכולל את הדבר המעורר את ההזכרה, תמחה את־זֵכֶר עמלק (דברים כ"ה י"ט) היינו יתר הפליטה, ובשני סגולי"ן, אמחה את זָכָר (שמות י"ז י"ד), ותאבר כל־זֵכֶר למו (ישעיה כ"ו י"ד), להכרית מארץ זִכְרָם (תהלים ל"ד י"ז). ובא נרדף לשם, כי השם מזכיר את העצם הנקרא בו, גענדענק־צייכען, נאמען, זה שמי לעלם וזה זִכְרִי לדר דר (שמות ג' ט"ו), לשמך וּלְזִכְרְךָ תאות־נפש (ישעיה כ"ו ח'). וביחוס אל הש"י יכלול גם כבוד מעשיו, רוהם, רוף, слава. כי אין במות זִכְרֶךָ (תהלים ו' ו'), והכפל, בשאול מי יודה לך, זָכָר רב־טובך יביעו (שם קמ"ה ז'). וכולל ב) גם דבר הנעשה לזכירת דבר שהיה, סימן, אות, אנדענקען, דענקמאהל, память, памятникъ. זֵכֶר עשה לנפלאותיו (שם קי"א ד'), כפירש"י מעשה המצוות הוא זכרון ליציאת מצרים, והוא תאר מליצי אל כלל התורה שהיא זכר לנפלאותיו. ובדחז"ל, זֵכֶר למקדש כהלל (הגדה ש"פ). וכן במשנה על רמז לדבר, אע"פ שאין ראיה לדבר זֵכֶר לדבר (שבת ח' ז'), אנשפיע־לונג, аллегорія, намёкъ. ופעם אחת בא ג) בענין רוח, דופט, запахъ. זְכָרוֹ כיין לבנון (הושע י"ד ח'). ולדעת המפרשים ענינו כמו שם, על דרך, שמן תורק שמך (שה"ש א' ג').

זִכָּרוֹן, ובסמיכות זִכְרוֹן, שם מעין הוראת זֵכֶר, והתיחד: א) לדבר רשום מזכיר ענין, אנדענקען, ערא־ינענערונג, память, поми-наніе, воспоминаніе. והיה היום הזה לכם לְזִכָּרוֹן (שמות י"ב י"ד), כתוב זאת זִכָּרוֹן בספר (שם י"ז י"ד) כמו לזכרון, וכן, ויכתב ספר זִכָּרוֹן (מלאכי ג' ט"ז) לזכרון בספר. וכן סימן ואות לדבר שקרה, והיה האבנים האלה לְזִכָּרוֹן (יהושע ד' ז'), וּלְזִכָּרוֹן בין עיניך (שמות י"ג ט'), והקודם לאות על יד, знакъ воспоми-наніе. ב) הערה על ענין ידוע, ערא־ינענערונג, אנרעגונג, воспоминаніе. אבני זִכָּרוֹן לבני ישראל (שם כ"ח י"ב), מנחת זִכָּרוֹן (במדבר ה' ט"ו), זִכָּרוֹן תרועה (ויקרא כ"ג כ"ד), ענינו כנראה כמו תרועת זכרון, והוא ע"ד שכתוב, ותקעתם בחצוצרת על עלתיכם וגו' והיו לכם לְזִכָּרוֹן לפני אלהיכם (במדבר י' י'), אלא ששם מדבר בכל המועדים ועל קרבנותיהם, ופה ביחוד על היום הנקרא יום תרועה, (ע"ש באור), ולכם אין־חלק וצדקה וְזִכָּרוֹן בירושלים (נחמיה ב' כ'), דבר שיעורר ויעיד על היותם מבני ישראל. ויתכן שזה נאמר ביחוס אל האמור בזכריה, והעטרת תהיה לחלם ולטוביה וגו' (שהיו כנראה מבני עמי הנכר) לְזִכָּרוֹן בהיכל ה' (זכריה ו' י"ד). ומזה ג) ציור ודמות לסימן ואות, אבבילדונג, изображеніе, образъ. ואחרי הדלת וגו' שמת זִכָּרוֹנֵךְ (ישעיה נ"ז ח'), צלמי אלילים לזכרון. ולדעת פירסט ירמוז למ"ש ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם (יחזקאל ט"ז י"ז), ויהיה לדעתו השם זִכָּרוֹן כעין השם זָכָר, מאננסבילד, мужчина. ואין זה מוכרח. ובא, זִכְרֹנֵיכֶם משלי אפר (איוב י"ג י"ב). לדעת המפרשים ענינו מהשבות ודמיונות, פאר־שטעללונגען, умопредставле-нія. או משלי מוסר הנאמרים לזכרון הערה מוסרית, נעדענקשפריכע, памятныя притчи. והנראה שהיא ש"ת למצבת קבורה שנעשית לזכרון המתים, מאנומענט, памятникъ. והכפל, לגבי־חמר גביכם, (עיין גב), והכוונה שלא ישאר מהם שריד ופליט וגם מצבות קברותיהם הגדולות והמפוארות אינם כי אם משלי אפר (ועיין משל). ובא, אין זִכָּרוֹן לראשנים (קהלת א'

י״א) בסמיכות אל אות השמושית. ויתכן שהוא ממשקל אחר ולא בסמיכות. וברבוי על משקל נקבה, ספר הַזִּכָּרוֹנוֹת (אסתר ו׳ א׳), ספרים שנכתבו בהם מאורעות שראוים להיות נזכרים, קрѣпостной, писи. ובמשנה זִכָּרוֹנוֹת שם ברכה ידועה בתפלת מוסף לר״ה, שענינה באור אמונת ההשגחה וההנהגה האלהית, והפסוקים שמיוחם בהם השם או הפעל זכר להש״י, סדר ברכות כו׳ זכרונות כו׳ (ר״ה ד׳ ה׳).

אַזְכָּרָה, ש״נ. במשפטי הקרבנות, קמץ המנחה וקמץ הלבונה המוקטרים על המזבח להעלות ריח, запахъ. והקטיר הכהן את אַזְכָּרָתָהּ המזבחה (ויקרא ב׳ ב׳), וגם בלחם הפנים נאמר, ונתת על המערכת לבונה זכה והיתה ללחם לְאַזְכָּרָה (שם כ״ד ז׳), שעורו הלבונה היא אזכרת הלחם, החלק המוקטר ממנו על המזבח, благовонная, душистая, часть. וברחז״ל כנוי לשמות הקדושים שבכ״ק, קודר כל הָאַזְכָּרוֹת (מד״ק כ״ז א׳), מענין זה זִכְרִי לדר דר (שמות ג׳ ט״ו), שבעים ואחד אַזְכָּרוֹת (ב״ר פרשה כ׳).

2) **הַזְכָּרָה**, בבריתא, שה״פ. упоминание, напоминанiе. השומע הַזְכָּרַת השם מפי חברו (נדרים ז׳ ע״ב), מפסיק לְהַזְכָּרָה (תענית ב׳ ע״ב), שאלה וְהַזְכָּרָה (שם ד׳ ע״א). ובא גם בענין כנוי לשמות הקדושים על דרך השם אַזְכָּרָה, י״ח הזכרות (ירושלמי ברכות פרק ד׳), וידוע ענין הזכרת נשמות.

זָכָר, שע״כ. א) מין המוליד באדם ובבעלי חיים על שם אבר ההולדה, והפוכו נקבה (עיין שם), мужчина, самецъ. זָכָר ונקבה (בראשית א׳ כ״ז), שבעה שבעה זָכָר ונקבה (שם ז׳ ג׳), שה תמים זָכָר (שמות י״ב ה׳), משכב־זָכָר (שופטים כ״א י״א), תבנית זָכָר (דברים ד׳ י״ז), צלמי זָכָר (יחזקאל ט״ז י״ז). ויתכן שענינם אבר הזכרות, כידוע שהיו צלמים כאלה אצל עובדי ע״ז בימים הקדמונים, וכן ישתמשו בו במשנה, (ועיין בעל). ובא בענין איש, והפוכו אשה, כל־זָכָר וכל־אִשָּׁה (שופטים כ״א י״א), כל זָכָר בבני אהרן (ויקרא ו׳ י״א), לרבות גם הקטנים. ובענין מספר מפקד העם, לצבא, ענינו גבר, כל זָכָר לגלגלותם (במדבר א׳ ב׳). וברבוי, היצא ממצרים הַזְּכָרִים (יהושע ה׳ ד׳). ורגיל הרבה במובן זה בכתבי קדש האחרונים, ועמו מאתים הַזְּכָרִים (עזרא ח׳ ד׳), ושם עוד כמה פעמים. ובקשור עם למ״ד ענינו כשתה״פ, התיחשם לְזְּכָרִים (דהי״ב ל״א ט״ז), נאד מѣнгликовъ, мужескаго пола. ולדעת שהביא הרד״ק יבוא גם כשם קבוץ, כולל קבוץ הגברים, мѣнгеръ, мужескій полъ. ה׳ זְכָרָנוּ יברך (תהלים קט״ו י״ב), ר״ל יברך הזכרים שלנו, ואחר כך מפרש את בית ישראל, בית אהרן, יראי ה׳ הקטנים עם הגדולים. והנה ראוי להיות זְכָרֵנוּ, הרי״ש בצירה, ובא ע״ד, לְבָבְשָׁם הכהן (שמות כ״ח ל׳). ורומז על עולי הרגלים שרק הזכרים היו במצוה ההיא ויהיה ענינו כמו זָכוּר (עיי״ש). ולא בא במקרא השם זָכָר לא בסמיכות ולא בכנוי. כל זָכָר באנשי בית אברהם (בראשית י״ז כ״ג), כל זָכָר בבני אהרן (ויקרא ו׳ י״א), אבל במשנה אמרו בסמיכות, זְכָרֵי כהונה (זבחים ה׳ ג׳), (הרא״ג כ״ח ט״ו 20). והתיחד ב) לאיל זכר, ע״ד השם דכרא בארמית (עיין דכר), ויש בעדרו זָכָר (מלאכי א׳ י״ד), או שענינו, זָכָר תמים (פרה ג׳ ג׳) המיועד לקרבן. ובדחז״ל, זָכָר של רחלים (ב״ק נ״ז ע״א). ובא פעם אחת במקרא בפעל, בנפעל, וכל מקנך תִּזָּכֵר (שמות ל״ד י״ט), לרש״י מוסב על היולדת, והטעם כל בהמה במקנך שתלד זכר, тотъ изъ мѣнгликовъ нижеслѣдующаго рождающая самца. או שמוסב על הולד, כשיולד זכר, изъ мѣнгликовъ нижеслѣдующаго когда уродится самецъ. כמו, אשר יִוָּלֵד (ויקרא כ״ז כ״ו), וא״ת בעורך דכרין תקדיש, והתי״ו צווי לנוכח, וענינו תקח ממנו הזכר. ולא רחוק לשער שיהיה הפעל תִּזָּכֵר מעין הוראתו הראשונה, פתיחה ופטירה, ע״י בקיעה והידור, раскры-вать, открывать, проламывать. ונופל על הלידה הראשונה שנקראת פטר רחם,

ערשלאָסטען, דורכבראָכען וועדען, быть отво-
ряему, проламываему והשעור, וכל בהמה אשר הזכר, תפתח תפטר, פטר שור ושה. ובתוספתא, בענין אבר הזכרות, איזהו זובן כים ולא הַזָּכָר (בכורות ד' ג'). ובהשאלה, מכחול שניטל הכף טמא מפני הַזָּכָר, ניטל הַזָּכָר טמא מפני הכף (כלים י"ג ב'). החלק בכלי שהוא כעוקץ הר, כעין אבר הזכרות, סבכה בחצים בְּזָכָרִים כשרה בנקבות פסולה (סופה י"ב ע"ב).

זָכוּר, שם הקבוץ לזכרים, אללעם מאַנגליכעם, мужескій полъ. יראה כל זְכוּרְךָ (שמות כ"ג י"ז), ולא מצאנוהו במקרא כי אם בכנוי. ולדעת הרא"ג עיקר הוראתו הזכר הגדול שהגיע לכלל אישות, לאמר שרק הם חייבים במצות העליה לרגלים. וכן, והכית את כל זְכוּרָהּ (דברים כ' י"ג), ומוציא מן הכלל רק הנשים והטף וכו', ובפירש"י מה אני מקיים והכית כל זכורה הגדולים (עיין כ"ח חלק ש' 20). ובצדק העיר הר"ר לעווי כי אונקלום השתמש בשם דכורא גם על זכר קטן, ותרגם, המול לכם כל־זָכָר (בראשית י"ז י') כל דכורא, ועוד בענין זה כמה פעמים. ובמשנה, הבא על הַזָּכוּר (סנהדרין ו' ד'), והרודף אחר הַזָּכוּר (שם ח' ז'). ויתכן שהוא כדעת רא"ג, הזכר המיוחד למשכב אנשים. ומזה משכב זכור.

2) **זַכְרוּת**, בגמרא, שם. אבר התשמיש בזכר, כים ולא זַכְרוּת (בכורות ל"ט ע"ב), תמות וְזַכְרוּת בבהמה ואין תמות וְזַכְרוּת בעופות (קדושין כ"ד ע"ב). ובהשאלה, דבר מעוקץ וחד עשוי להכנים במקום חלול, שקדחו בְּזַכְרוּתוֹ (ר"ה כ"ו ע"ב), לא שנו אלא בנקבות שלו אבל בְּזַכְרוּת שלו מותר (ביצה דף ל"א ע"ב).

זָכָר, שע"פ. מבני בנימין (דהי"א ח' ל"א).

זַכּוּר, שע"פ. א) אבי שמוע, מן המרגלים למטה ראובן (במדבר י"ג ד'). ב) בן אמרי, מן האנשים אשר בנו חומות ירושלים (נחמיה ג' ב'). ג) מן הלוים הבאים על החתום על האמנה (שם י' י"ג). ד) בן אסף, מן הכהנים בימי נחמיה (שם י"ב ל"ה). ה) בן מתניה, מן הלוים בימי נחמיה (שם י"ג י"ג). ו) בן שמעי (דהי"א ד' כ"ו). ז) בן אסף הלוי בימי דוד (שם כ"ה ב'), ראש המחלקה הרביעית, וכנראה הוא הנקרא זכרי (שם ס' ט"ו). ח) מבני מררי (שם כ"ד כ"ז). ט) מבני בגוי, מעולי הגולה עם עזרא (עזרא ח' י"ד) בקרי, והכתיב זבוד.

זִכְרִי, שע"פ. א) מבני יצהר (שמות ו' כ"א). ב) מבני שמעי, מראשי האבות אשר ישבו בירושלים (דהי"א ח' י"ח). ג) מבני ששק, מראשי האבות אשר ישבו בירושלים (שם שם כ"ג). ד) מבני ירוחם, מראשי האבות אשר ישבו בירושלים (שם שם כ"ז). ה) בן יָרֹם, מן הלוים (שם שם כ"ז). ו) בן אסף (שם ס' ט"ז), ובנראה שנקרא גם זַכּוּר (שם כ"ה ב'). ז) אבי אליעזר, נגיד לשבט ראובן בימי דוד (שם כ"ז ט"ז). ח) אבי עמסיה, בימי יהושפט (דהי"ב י"ז ט"ז). ט) אבי אלישפט, בימי יואש מלך יהודה (שם כ"ג א'). י) גבור אפרים, אשר הרג את מעשיהו בן המלך יותם (שם כ"ח ז'). יא) אבי יואל, פקיד על בני בנימין בימי נחמיה (נחמיה י"א ט').

זִכְרִיָּה, זְכַרְיָהוּ, שע"פ. א) בן יהושפט מלך יהודה (דהי"ב כ"א ב'). ב) משרי יהושפט אשר שלחם ללמד ביהודה (שם י"ז ז'). ג) בן ירבעם בן יואש מלך ישראל (מ"ב י"ד כ"ט, ט"ו ח'). ד) אבי אשת חזקיה המלך (שם י"ח ב'). ה) בן יהוידע הכהן הגדול אשר לבשתו רוח אלהים ויעד ביואש מלך יהודה, והמלך צוה ויהרגוהו (דהי"ב כ"ד כ'—כ"א). ו) זכריהו המבין בראות אלהים, בימי עזיהו מלך יהודה (שם כ"ו ה'). ז) זכריהו הנביא בן ברכיה בן עדו (זכריה א' א'). בימי בנין הבית השני, ונבואותיו חוברו בספר הנקרא על שמו זכריה בקבץ ספרי הנביאים הידוע בשם תרי עשר. ובספר עזרא נקרא זְכַרְיָה בן עדוא (עזרא ח' א', ו' י"ד). ח) בן יברכיהו, מגדולי העם בימי ישעיה הנביא אחד משני העדים אשר העיד ישעיה על אחת מנבואותיו (ישעיה ח' ב'). ולדעת חז"ל הוא זכריה הנביא. ט) מבני ראובן (דהי"א ה' ז'). י) אבי יְחִיאֵל,

שר חצי המנשה גלעדה, בימי דוד (שם כ"ז כ"א). יא) בן טָשְׁלָמְיָה, מן הלוים מבני אסף שער פתח לאהל מועד בימי דוד (שם ט' כ"א). יב) מן הלוים המשוררים, משנה לאסף, בימי דוד (שם ט"ז ה', ט"ז י"ח כ'). יג) מן הלוים אשר ישבו בירושלים (שם ט' ל"ו). יד) מן הכהנים המחצצרים בחצוצרות בימי דוד (שם ט"ז כ"ד ט"ז ט'). טו) מבני עזיאל הלוי (שם כ"ד כ"ה). טז) מבני חוסה מבני מרדי מן השוערים בימי דוד (שם כ"ו י"א). יז) בן בניה מבני אסף (דהי"ב כ' י"ד). יח) מבני אסף בימי חזקיה מלך יהודה (שם ל"ד י"ב, ל"ה ח'). יט) מבני פרעש מעולי הגולה עם עזרא (עזרא ח' ג'). כ) בן בֵּבָי מעולי הגולה עם עזרא (שם שם י"א). כא) מבני עולם אשר נשאו נשים נכריות (שם י' כ"ו). כב) מן הלוים אשר עלו עם עזרא מן הגולה (עזרא ח' ט"ו), ואשר עמדו עם עזרא בקראו בספר התורה (נחמיה ח' ד'). כג) בן אמריה (שם י"א ד'). כד) בן השלוני מבני יהודה, אשר ישבו בירושלים בימי נחמיה (שם שם ה'). כה) בן פשחור, מן הכהנים ראשים לאבות בימי נחמיה (שם שם י"ב). כו) מראשי המשמרות לכהנים למשמרו של עדוא (שם י"ב פ"ו). כז) בן יונתן, מן הכהנים אשר היו בחנוכת חומת ירושלים בימי עזרא ונחמיה (שם שם ל"ה).

2) זִכְרִי, דכורו, ארמית, ובברייתא, מין מכשף, אל האבת ואל הידענים (ויקרא י"ט ל"א) ת"א בידין וּדְכוּרוּ, ושואל אוב וידעני (דברים י"ח י"א) ת"א ושאל בבידין ודכורו, את האבת ואת הידענים (ש"א כ"ח ג'), בידין וזכור, בזיי"ן. ובא גם כשם הכשוף בעצמו, ועשה אוב וידעים (מ"ב כ"א ו'), ת"י ועבד בידין וְזִכְרִי, גייספער-בעשוּאָרונג, заклинание духовъ. ובברייתא, אחד המעלה בְּזִכְרִי ואחד המעלה בגלגולתו (תו"כ פ' קדושים). ובגמרא, בעל אוב אחד המעלה בְּזִכְרִי ואחד הנשאל בגלגלת (סנהדרין ס"ה ע"ב). ואמרו עוד, מעונן זה המעביר שבעה מיני זִכְרִי על העין (שם, ועי"ש רש"י וצ"ע). והנראה מלשון הברייתא, שעקרו מלשון זכר וזכרות, ואולי קבלו שהיתה מלאכת הקוסמים בענין זה. (עיין שם תוספות בד"ה מעלה). ולדעת הרה"ח, קאָהוט מקורו סורית זכורא, ובערבית זחרא, בויכרענדער, зре-вовѣщатель.

1) זָלַג, פעו"י. מקורו ארמית, דליפה ונזילת דמעות, טהראָנען פֿערגיעסטען, проли-вать слезы. עיני עיני ירדה מים (איכה א' ט"ז) תרגומו, עיני זָלְגָן דמען, ומזה במשנה, זָלְגוּ עיניו דמעות (סוטה ז' ח'). זָלְגוּ עיניו דמעות (בבא מציעא דף נ"ט ע"ב). ומזה בנראה:

מַזְלֵג, שם. כלי המבשלות שתוחבים אותו במאכל המתבשל בקדרה להוציאו על ידו משם, לפי שהוא מזיל ומדליף את המרק הכנוס במאכל בהרמתו, גאַבעל, вила. כל אשר יעלה בַּמַּזְלֵג (ש"א ב' י"ד), וְהַמַּזְלֵג שלש השנים (שם שם ט"ז). והרבוי עמ"נ, את הַמַּזְלָגֹת (שמות ל"ח ג').

2) זָלַח, ארמית. קרוב לשרש זלג, הקל, ענינו א) שאיבה והשיפה, שאָפֿען, черпать. ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל' י"ד) ת"י וּמְזַלַּח מיין. ומזה שאיבה כדי לשפוך הנשאב, הזלה, אשר יזלו שחקים (איוב ל"ו כ"ח) ת"י דְּזַלְּחִין שחקיא. ומזה בברייתא בפיעל בענין זילוף, אין מְזַלְּחִין את הבית בכל מיני זלחין (תוספתא שבת י"ז), בעשפרענגען, окроплять, опрыскивать. (ועיין זָלַח) עוד יזלח לו זלח לפני מטתו (תוספתא שקלים א' ח').

2) זָלַח, ש"ז. משקה של בשמים שמזלפין בו הבית להריח, יְזַלַּח לו זָלַח לפני מטתו (שם שם א' ח'), וע"ש הארמי, אמימר שרא זַלְחָא (שבת צ"ה ע"א).

זָלַל, פעו"י. מקורו כנראה ארמית, קרוב לפעל זול, דלל, הנחתו הראשונה, נדנוד והתמוטטות – ונשארה הוראה זו בבנין נפעל, והקל לא נמצא במקרא כ"א בבינוני, במובן דבר נקלה, פחות ונבזה, שאין לו מעמד ותקומה, והוא מתנודד ומתבוסס בבזיון, הפך, יקר ונכבד, ואם תוציא יקר מִזֹּלֵל (ירמיה ט"ו י"ט). לדעת המפרשים ענינו, אם תוציא איש יקר וטוב, מן המון העם שהוא זולל, והבוונה אם

תחזוד למוטב את הרשעים, אך אין הפעל תוציא (בהפעיל) מסכים לזה. והנראה שהוא בזה תאר אל הסיגים, שלאקקען шлакъ огарина. ושעורו, אם תוציא יקר, כנוי לכסף צרוף, מְזוֹלָל מן הסיגים, והיא משל אל הברור הטובים מן הרעים, וכמ"ש במקום אחר, בחון נתתיך וגו' לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו, ככף נמאס קראו וגו' (שם ר, כ'-ל'). ובמובן המוסרי, שם לאיש פחות ונקלה, ורעה זוֹלָלִים (משלי כ"ח ז'), כי הייתי זוֹלֵלָה (איכה א' י"א). והתיחד ב) לבזוי ומבזה את עצמו בגרגרנות ובאכילה מרובה, פרעסער, שלעמער, обжора (דברים כ"א כ'). ובסמיכות לשם בשר, בְּזוֹלֵי בשר (משלי כ"ג כ'), וקרובו וסבאי יין, ואפשר שטעמו שהגרגרן הוא כמו טורף ומפרר את הבשר ומפזרו דרך בזיון.

הנפעל, בענין רעדה וחלחלה, או התנודדות והתמוטטות מפחד, ערציטערן, בעבן, שוואנקען, затрепетать, дрожать, колебаться (ישעיה ס"ג י"ח, ס"ד ב'), וכתרגומו טוריא זעו. וכן, הרים נָזָלוּ (שופטים ה' ה'), בחסרון הדגש ע"מ יָזְמוּ, נָבְקָה, ובערבית זלזל, ענינו רעידת הארץ, эрдбебен, землетрясение. ולדעת י"מ יהיה גם האמור, מה תָּזֵלִי מאד (ירמיה ב' ל"ו), נפעל משרש זה בחסרון הדגש, והראוי תִּזּוֹלִי, בענין התבזות והקלות בכבוד עצמו, זיך ערניעדרינען, унижаться.

זְלוּת, ש"מ. כרום זְלוּת לבני אדם (תהלים ל"ב ט'), תרגומו כעלוקה דמצצא דמיהן דבני נשא, ויהיה ענינו זוללות, געפרעסענקייט, обжерство. וקרוב לזה פירש מנחם, עי' רש"י. והרד"ק פירשו מענין קלות ופחיתות, ניעדרינקייט, שלעכטינקייט, низость, подлость, негодность כשורומו הפחותים השפלים (הרשעים) בבני אדם (ועיין רום).

זַלְזַל, שם. פ"א במקרא, הדקים והדלים בענפי הגפן התלוים מדולדלים, אסם, ראנקע, тонкая ветвь. וכרת הַזַּלְזַלִּים (ישעיה י"ח ה'), וקרוב לו דלית (עי"ש).

ובארמית ובתלמוד:

1) זְלַזַּל, פ"י. ע"מ המרובעים, הקלה בערך הזולת, בזיון, פֿאַראַכטען, נְעָרינג-שאַצען, презирать, считать ничтож-ными. מקלה אביו (דברים כ"ז ט"ז), ת"י מְזַלְזַל, ובני אדם מְזַלְזְלִים בהם (ברכות י' ע"ב), מְזַלְזֵל בנטילת ידים (שם ס"ב ע"ב), כשירחם הקב"ה מצות מְזוּלְזָלוֹת בעוה"ז (מדרש שוחר טוב י"ב).

3) זְלְזוּל, שה"פ. בתפלה, נעדינגשאַצונג, בְּזוּלְזוּל הורים ומורים (זדוי על חטא). неуважение.

זַלְעַף, לא נמצא במקרא כי אם בשם:

זַלְעָפָה, וכנראה הוא שם מורכב מן זעף, ולעף, (הדומה לשם להב) וענינו להבת אש, גלוטה, фламя, зной. ועם זה להבת חמה, צאָרנגלוטה, жгѣва. זַלְעָפָה אחזתני (תהלים קי"ט נ"ג), ותרגומו רתיחה. ועל דרך הרבוי, ורוח זַלְעָפוֹת (שם ק"ז כ"ו) ותרגומו וזעפא עלעולא, והוא כנוי אל הרוח הבוער. המצוי במדברות ערב, הידוע בשם אלזאַמום. ובהשאלה, מפני זַלַּעֲפוֹת רעב (איכה ה' י') הזוי"ן בפת"ח, החמיטות הבוערת בגוף בסבת הרעב, גלוטה דעם הונגערס, жженіе голода. ע"ד מליצת, כְּוַי רעב (דברים ל"ב כ"ד). ובפיוט השתמשו בו בפעל, זָלַף פוט ולוד (קרובות ח' ש"ם), ואמר הקליר, זָלַף רוח לילד (פיוט לפסל), הרתיח את הרוח אשר נשב בילד. ובהשאלה, זוֹלַעֲפָנוּ על חטאתינו (סליחה אספוני מים).

2) זָלַף, ארמית, ובמשנה. כעין דלף בעברית, הקל, הנרה ונטיפה, טראפֿענווייז פֿאללען, טריפֿפֿעלן, капать каплями. יזקו מטר (איוב ל"ז כ"ז) תרגומו, יְזַלְפוּן מטרא. ובמשנה יוצא, זוֹלֵף וגומר וגף (מועד קטן פרק ב' א'), מוציא נטיפות נטיפות, אויסטריפֿפֿעלן, капать. הַזּוֹלֵף את הבור (מהרות י' ז'), המוציא יין ושמן מן הבור על יד על יד, כולל שאיבה ושפיכה (עיין זלח), זָלַף את המים (פרה ו' ב'). ובפיעל ענינו נטיפה של הזיה, זלוח, כְּזַלְפִין עליו ביד (שבת י"ם י"ג), בעסרייפֿעלן, בעשפרענ-

נען , окроплять . הרוחץ בחמי טבריא לא יִזָּלֵפוּ עליו אחרים (תוספתא שבת י"ז י"ב) . ובהפעיל , שהיין מַזְלִיף עליהן (ע"ז נ"ם ע"ב) .

זְלוּף , שה"פ . окропление , בעטריפלען . לאכלה ולא לְזָלוּף (סוכה מ' ע"ב) ,

לזלף בבית לריח טוב , יעשו לו זְלוּף על גבי מטתו (ירושלמי שקלים פרק ב' ז') .

2) **זְלִיפָה** , שה"פ . בגמרא , זְלִיפָתָן של כלים טמאין אוסרתן (ע"ז ל"ז ע"א) , ופירש רש"י שפולטין וסוחטין (ועיין תוספות שם) . ומזה במקרא :

זְלָפָה , שע"פ . שפחת לאה אשר נתנה ליעקב וילדה לו את גד ואת אשר (בראשית כ"ם ל') .

זָמַם , פעו"י . עפ"י דמיונו אל הפעל הזה בלשון ערבית , עיקר הנחתו קליעה ואריגה , флехтен , ткать , вязать , плести . ועם זה קליעה ואריגה מסביב לאיזה דבר , לסגרו ולחסמו , אום-вивать , обвивать , אומשפינגען , אומשליעסען , ועבען . ובכללו קשירה ועניבה , связывать , сцѣ- , צוזאמענקניפען . ומזה בא : א) הקל במובן המוסרי , плять . קליעת הרעיונות ואריגת המחשבה , ע"ד הוראת הפעל חשב , עיי"ש , זינען , ערזינען , думать, мыслить , פלאָנע ענטוואַרפען , דענקען . ועם זה הסבמת המחשבה , za- , בעשליעסען . ובא , אם על דרך השלמים או בדרך הכפולים ובדגש ע"פ . ורובו מחשבה להרע ומושך אחריו נשוא המחשבה , ובקשור למ"ד התכלית , כאשר זָמַם לעשות לאחיו (דברים י"ם י"ם) . ובחסרון הנשוא , זָמַם רשע לצדיק (תהלים ל"ז י"ב) , המובן לעשות רע לצדיק , דברתי זַמֹּתַי ולא נחמתי (ירמיה ד' כ"ח) , ענינו דברתי את אשר זמתי , לקחת נפשי זָמְמוּ (תהלים ל"א י"ד) , אשר זָמְמוּ לעשות (בראשית י"א ו') בחסרון הדגש , והראוי יָזְמוּ . ואם זַמֹּתָ יד לפה (משלי ל' ל"ב) , זַמֹּתַי בל יעבר פי (תהלים י"ז ג') (ועיין בסמוך) . ופ"א בא גם להטבה , כאשר זָמַמְתִּי להרע וגו' כן שבתי זָמַמְתִּי וגו' להיטיב וגו' (זכריה ח' י"ד ט"ו) . וכן בענין סתם מחשבה והתבוננות , разсматривать , בעטראכטען , אויף עמוואס זינען ,

זמם , замышлять . זָמָה שדה ותקחהו (משלי ל"א ט"ז) , השבה לקחת שדה או הסתכלה בשדה , ובאשר ראתה כי טוב , ותקחהו , (ועי' בסמוך) . ובהלכה התעצם התאר זוֹמֵם לעד שקר , אשר נודע ונתגלה שקרות עדותו , фальшиве свидѣтель , צייגע . ואמרו כיצד העדים נעשים זוֹמְמִים (מכות א' א') , באיזה אופן נעשו מחויבים בענש לעשות להם כאשר זממו (ועיין בסמוך) . ב) ובארמית ובמשנה במובנו הפשוט , בענין חסימת פי בהמה , обуздывать , צייטען . איינען צוים אַנלענען . הוו זָמְמִין בעיריהן (ת"י בראשית י"ג י"ז) . ובמשנה , לא זוֹמֵם את הבהמה (תרומות פ"ג) , בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאת זְמוּמָה (ב"ר פ"א) . ודרך דרש אמרו , ואם זַמּוֹתָ יד לפה (משלי ל' ל"ב) , ואם זָמַם יד לפה (ברכות ס"ג ע"ב) , ופירש"י שסתמת פיך מלשאול , וכן אמרו על זַמֹּתַי בל יעבר פי (תהלים י"ז ג') , איכו זממא נפל בפומיה דמאן דסני לי ולא אמר כי האי מילתא (סנהדרין ק"י ע"א) , ומאמרם זה הוא כנראה ע"פ פשוטו של מקרא , ושעורו , זמותי , חסמתי ובלמתי את פי לבל יעבור את הגבול לדבר דברים שאינם הגונים . ומצאנו פעל עבר בהוראת התפשטות ויציאה מן הגבול , והמלחמה עברה (ש"א י"ד כ"ג) , (ועיין עבר) . ומהוראת הקליעה והאריגה בכוונה לבלום ולחסום , יתכן שיצא לענין החקה בגדר , איינשליעסען , אומצוינען , огораживать . ומזה יתפרש זָמָה שדה ותקחהו (משלי ל"א ט"ז) , עזקה וגדרה את השדה שלה , ותקחהו , ותזרעהו , מלשון קח על מים רבים (יחזקאל י"ד ה') , (ועיין לקח) . ובגמרא אמרו , נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד ונשמתן של רשעים זוֹמְמוֹת והולכות , שנאמר , ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע (שבת קנ"ב ע"ב) . רש"י פירש חבושות בתוך בית הסוהר , ודחוק . ונראה שענינו תעיה בנוע ונוד הנה והנה , אומהער-אירען , блуждать , бродить . וזה כנגד גנוזות ומסבבים עם הוראת הקליעה , שעיקרה השלכה לכאן ולכאן , וזהו ג"כ ענין האריגה שהחוטים או השערות נשלבים הנה והנה . ובמשנה

השתמשו בפעל זה בענין עד זומם במובנים שונים, אין העדים נעשים זוֹמְמִים עד שֶׁיְּזוֹמוּ את עצמם (מכות א' ד'). ובהפעיל, באו אחרים וְהֵזִימוּם (שם שם ח'), עדים שֶׁהוּזְמוּ (ב"ק ע"ג ע"ב). ובענין אחר, אם היה יודע שהוא מְזוּמָם (סנהדרין ו' ב'), שהעידו בו עדות שקר שעדיו זוממים. ובפיוט, בלע פלג לשונם וְיוּזָּמוּ (ר"ק חמאני, שחרית יו"כ).

זְמָה, ש"פ. אריגת מחשבה לעשות דבר, וביחוד מחשבה רעה, נע- замыселъ, ковар- דאנקענשפיננונג, ארגלימס ство. כִּי־בְזִמָּה יביאנו (משלי כ"א כ"ז), זִמַּת אולת חטאת (שם כ"ד ט'). ונקשר עם הפעל יָצַר, הוא זִמּוֹת יעץ (ישעיה ל"ב ז'). ועם הפעל עָשָׂה, כשחוק לכסיל עשות זִמָּה (משלי י' כ"ג), שעורו, מעשה זמה, אשר־בידיהם זִמָּה (תהלים כ"ו י'), מעשה זמה. ופעם אחת מצאנו בענין סתם מחשבה בעיון. וכפי הנראה בהנחתו הראשונה, אריגת הרעיונות, זִמְּתַי נתקו (איוב י"ז י"א), געדאנקענ- נעווֶבע, сплѣтеніе мыслей. והוא מסכים היטב עם הפעל נת ק. והתיחד השם הזה, ב) למעשה זנות וניאוף, וביחוד בעריות, ערות אשה ובתה וגו' שארה הנה זִמָּה היא (ויקרא י"ח י"ז). המפרשים נתקשו בגזרת השם, (עיין באור רנה"ן). והנכון כדעת פירסט לפרשו ע"פ דמיונו בלשון ערבית דזם, דזמה, שענינו תערובת בשרים בגופים שיש ביניהם קרבת שאר בשר, פֶלייִשליכע פֶערמישונג, кровосмѣшеніе. והוראה זו נכללת בעיקר הוראת השרש זמם, בענין קליעה, אריגה, קשור ועניבה, ומזה הונח על ערות של שאר בשר, וביחוד אשה ובתה. והכתוב כמו מעיד על זה, באמרו שַׁאְרָה הנה זִמָּה היא, ויהיה השם שַׁאְרָה נרדף ממש עם זִמָּה, ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זִמָּה היא (שם כ' י"ד). ומזה הושאל על כל מיני זנות וניאוף, אונציכט, блудъ. כי עשו זִמָּה ונבלה (שופטים כ' ו'), כי היא זִמָּה (איוב ל"א י"א), ולא עשית את־הַזִּמָּה (יחזקאל ט"ז מ"ג). ונרדף לשם זנונים, זנות, זנוניך וְזִמָּתֵךְ ותזנותיך (שם כ"ג כ"ט), זִמַּת זנותך (ירמיה י"ג כ"ז), להפלגה, הגבלמות מדרכך זִמָּה (יחזקאל ט"ז כ"ז) שעורו, מדרך זמתך, בטמאתך זִמָּה (שם כ"ד י"ג), בטומאת זמתך. ובכנוי, זִמָּתָנָה (שם כ"ג ל"ה) ענש הזמה, וכן נקראו הזונות אשת הַזִּמָּה (שם שם מ"ד), וכל לשון זמה שבספר יחזקאל כלו משל לע"ז.

מְזִמָּה, ש"נ. פעולת המחשבה והעצה, помышленіе, דאם זינענן, דענקען, намѣреніе. ועם זה נשוא המחשבה, געדאנקע, мысль. ולא־יבצר ממך מְזִמָּה (איוב מ"ב ב'), מיוסד על מליצת הכתוב, ועתה לא יבצר מהם כל אשר יָזְמוּ לעשות (בראשית י"א ו'), אין אלהים כל מְזִמּוֹתָיו (תהלים י' ד'), טעמו אין אלהים בכל מזמותיו, או כל מזמותיו הנה אך להכחיש מציאות ה', ומזה הסכמת עצה, פלאן, בעשלוסס, заклю- ченіе, рѣшеніе, предположеніе. על־בבל מְזִמָּתוֹ (ירמיה נ"א י"א). ובסמיכות אל לב, מְזִמּוֹת לבו (שם כ"ג כ'), וכולל גם מחשבת חכמה בישוב הדעת, לנער דעת וּמְזִמָּה (משלי א' ד'), לשמור מְזִמּוֹת (שם ה' ב'), קלוגער ראטהשלאג, איבערלעגונג, разсужденіе. ודעת מְזִמּוֹת אמצא (שם ח' י"ב), השאלה, למשלי חכמים ותידותם. וכמו כן, מחשבה רעה בערמה וברוע לב, אנשלאג, пока- шеніе. יתפשו בְּמְזִמּוֹת זו חשבו (תהלים י' ב'), חשבו מְזִמָּה (שם כ"א י"ב), איין פלאנענ- וועבע שמיננן, замышлять, задумывать. (עיין חשב). ובקשור עם הפעל חמס וּמְזִמּוֹת עלי תחמֹסו (איוב כ"א כ"ז), ענינו חשבו מזמות חמס. ובא בענין מרמה ושקר, ארגלימס, коварство. אשר יומרוך לְמְזִמָּה (תהלים קל"ט כ'), יזכירו שמך לשקר ותרמית, והכפל, נשוא לשוא עריך. ובא, עשותה הַמְזִמָּה הרבים (ירמיה י"א ט"ו), על משקל עזרתה, עיפתה, לסימן ההפלגה, מזמה גדולה ורבה, ובחבור עם איש, בעל, הוא לרעה, ואיש מְזִמּוֹת (משלי י"ב ב'), איין טיקקישער מאַן, коварный человѣкъ. בעל־מְזִמּוֹת (שם כ"ד ח'),

זָמַם, ש"ז. מעין הקודם, עצה ומחשבה, намѣреніе, פֶאַרהַאבען, предпріятіе, предположеніе. זָמְמוּ אל

תפק (תהלי׳ ק״מ ס׳), אל תוציא לאור תפצו. ובמדרש אמרו ע״ד הדרש, עשה לו זָמָם לעשו הרשע (ב״ר פרשה ע״ח), בהוראת כתג ורסן, узда, намордникъ. ושעור הכתוב לפי דעתם, אל תוציא הזמם הנתון בפיו, וכן הוא בארמית, ומתגי בשפתיך (פ״ב ר״ם כ״ח) ת״י וְזָמָם בספותיך. ובגמרא, זָמָא נפלה בפומיה (סנהדרין דף ק״ו ע״א).

2) הֲזָמָה, שה״פ. בהלכה, בענין עשית העדים לזוממים, בהכחשה וַהֲזָמָה (ב״מ ג׳ ע״ב), והבדילו חז״ל בין הזמה ובין הכחשה, הכחשה היא בעדות עצמה, והזמה בעדים עצמן, היינו, שהעידים המזימים אומרים, היאך אתם מעידים והרי אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני (מכות א׳ ד׳, רמב״ם הל׳ עדות י״ב ב׳).

זְמָה, שע״פ. בן יחת מבני גרשם (דהי״א ו׳ ה׳), ולהלן נקרא בן שמעי (שם שם כ״ו), (ועיין דהי״ב כ״ט י״ב).

זַמְזֻמִּים, שע״פ. אומה קדמוניות, מן הרפאים, והעמונים יקראו להם זַמְזֻמִּים (דברים ב׳ כ׳). לדעת י״מ הם הנקראים זוזים (עיי״ש). ויתכן שענינו מלשון ארמית המיה וצלצול, ומזה, קלא דְזַמְזְמֵי (ערובין ק״ד ע״א), קול קשקוש כלי זמר, צימבעל, цымбалы.

2) זְמַן, ארמית ובמשנה, פ״י, בפיעל הבנה, יעוד, קדוש למועד ידוע, או למקום וענין ידוע, בעשטיממטן, פֿאַרבעריי-טן, назначать, опредѣлять, приго-товлять. ויקדש את העם (שמות י״ט י״ד) ת״א וְזַמֵּין, ונועדתי לך (שם כ״ה כ״ב) ת״א ואזמן מימרי לך. ובמשנה, זְמַן שחורים (ביצה א׳ ד׳), מי שֶׁזִּמַּן אצלו אורחים (שם ה׳ ז׳), איינלאדן, приглашать. ובהלכה יעוד לסעוד בשלשה ולמעלה, לענין חיוב ברכה ידועה, חייבין לְזַמֵּן (ברכות ז׳ א׳), מְזַמְּנִין עליהם (שם). ומזה במקרא בכתבי קדש האחרונים, לעתים מְזֻמָּנִים (עזרא ו׳ י״ד), בעתים מְזֻמָּנוֹת (נחמיה י״ג ל״א), בעשטיממטע צייטן, опредѣленныя времена. ובגמרא, מְזוּמָּן לחיי העולם הבא (תענית דף כ״ט ע״א), מוכן ועתיד, בעדיש, готовый. ובמעות, מְזוּמָּן, באַר, наличныя. כנגד מחיר בחפצים. ובדב״א, הכנה והכשר, פֿאַרבריי-טן, בעפֿאַהינגן, приготовлять, при-способлять. זמנוהו גרמי אותיותיו (תקון המדות לרשב״ג).

ההפעיל, מעין הפיעל, קריאת אורחים, הַמְזִמִּין את חברו (דמאי ז׳ א׳), איינלאדן, приглашать. וכן קריאה לדין, מַזְמִינִים לבי דינא (מו״ק ס״ז ע״א), פֿאַרלאדן, вызвать въ судъ.

ההתפעל, בארמית שבמקרא, הכנת עצמו, זיך פֿאַרבעריי-טן, приготовляться. הִתְזַמְּנָתוּן למימר (דניאל ב׳ ס׳) בקרי, והכתיב הזמנתון. ובמשנה, מציאה במקרה שֶׁנִּתְזַמְּנוּ להם מיני טמאין (שביעית ז׳ ד׳), יצמאנדען אנטרעפֿן, встрѣчать, прислучиться. ונזדמן לי דוד (תענית ד׳ ע״א), ונזדמן לו אדם אחד (שם כ׳ ע״ב). ובדב״א, הכנת עצמו והתכשרות לכוון דעתו, ולהזדמן לה (רמב״ם יסו״ת ז׳ ו׳), זיך פֿאַרבעריי-טן, приготовляться.

זְמַן, ש״ז. מועד מוגבל, בעשטיממטע, опредѣленное, פֿעסטגעזעטצטע צייט. לכל זְמַן ועת לכל חפץ (קהלת ג׳ א׳), ואתנה לו זְמַן (נחמיה ב׳ ו׳), פֿריסט, срокъ. ובארמית שבמקרא, די זְמַן ינתן ליה (דניאל ב׳ מ״ו). ובא גם על משקל אחר:

זִמַּן, ש״ז. כבתבם וְכִזְמַנָּם (אסתר ט׳ כ״ו), הנו״ן בדגש, בְּזִמַּנֵּיהֶם (שם שם ל״א). ובארמית שבמקרא, בה זִמְנָא (דניאל ג׳ ז׳), באותו זמן, אין דער זעלבען צייט, въ тоже время. וענינו מיד, תיכף, זאגלייך, сей-часъ-же. וברבוי, והוא מהשנא עדניא וְזִמְנַיָּא (שם ב׳ כ״א), עתים קצובות, בעשטימ-מטע צייטגרענצן, опредѣленные предѣлы времени. ומזה בתפלה, ומחליף את הַזְּמַנִּים, זמני האור והחשך, ויסבר להשניה זְמָנִין ודת (דניאל ז׳ כ״ה), הנכון כפרש״י להעבירם על כל מועדיהם ודת ה׳. פֿעסט-צייטן, праздничныя времена. ובא בהוראת פעם, разъ, מאל. וְזִמְנִין תלתא ביומא (שם ו׳ י״א). ובמשנה השתמשו בו

הרבה תחת השם עת ומועד שבמקרא, בְּזַמָּן שהוא עמה בעיר (כתובות ז' ד'), וכן בענין אימתי, ווען, בְּזַמָּן שרואה אותו לפרקים (ברכות ס' ב'), בְּזַמָּן שמקצתן רואין אלו את אלו (שם ז' ה'), כל זַמָּן שהוא מוכרן (דמאי ב' ה'). ובגמרא, כל זַמָּן שאין חברו רואהו (ברכות ס"ב ע"א), כמו עד, בי. ובא"ס השתמשו בו בהוראה מורחבת בענין הזמן בכללו, דיא צייט. ואמרו הזמן ענין אלהי לא תושג אמתתו (מורה נבוכים א' ע"ג הקדמה ג', בחינת עולם) ואמרו זְמַנְּי, למי שהוא נופל תחת הזמן, צייטלך, временный. דברים פרטיים וּזְמַנְּיִים, קדימה זְמַנְּיִית. ובדקדוק: שלשה זמנים, עבר, הוה, עתיד.

2) זְמַן, שה"פ. בעשטיממונג, опредѣленіе, назначеніе. ובהלכה, הרי אלו מצטרפים לְזְמַן (ברכות ז' ה').

2) הַזְמָנָה, שה"פ. בדחו"ל, הזמנה מלתא (סנהדרין ט"ז ע"ב), צובעריימונג, приготовленіе, назначеніе. וכן הזמנה לדין, דאס פֿאָרלאדן, вызовъ въ судъ. פתקא דַהַזְמָנָא (קדושין ע' ע"א). ובדב"א, ומתי תמצא ההזמנה השלמה (מורה נבוכים א' ל"ג).

2) זומאלסטרא, זומליסטרון, במשנה, שם, מין כלי, זומליסטרון שנטלה כפה טמאה כפני המזלג ניטל המזלג טמאה משום כפה (כלים י"ג ב'). ופירש הערוך כלי של מתכת. ראשו אחד מזלג וראשו אחד כף משום כפה (שם י"ג ב'). ומלשון יונית הוא מרכב משתי מלות Σωμός מרק, פֿלייש־ריהג, λίστρον מחתה, כף, שיפֿעל. וי"ג זומניסטרא וגם זה מל"י בהרכבה Σωμός מרק, Δίστρον כף, לאָפֿפֿעל, (עיין ערוך השלם).

2) זוּמָן, במשנה, שם. מרק או מים שנתבשל בהם דבר מה, בריהע, זופּפּע, подливка, супъ. זוּמָן של צבעים (פסחים ג' א'). ובגמרא פירשו מיא דחזרא (שם מ"ב ע"א), והוא מים של סובין, קלייען וואסער, вода съ подъ отруби. והצבעים משתמשים בהם במלאכתם. ויסודו יונית Σωμίον מרק, (עיין זומאליסטרון).

א) זָמַר, פ"י. הקל, קציצת הענפים הדקים מעל הגפן, ראנקענבעשניידן, абшнивать виноградникъ. об- от- рѣзывать. ומתיחם אל הכרם, ושש שנים תִּזְמֹר כרמך (ויקרא כ"ה ג'), וכרמך לא תְזַמֵּר (שם שם ד'). והוא מעבודת הכרם, כי קציצת הענפים בגפן מועלת לגידולה ומיפת הנטיעה. וחכמינו ז"ל אמרו, זומר חייב משום נוטע (שבת ע"ג ע"ב).

הנפעל, מן הקל, בעשנימטען ווערדן, быть обрѣзываему. לא יֵזָמֵר (ישעיה ה' ו'). ובמדרש, את הזמיר הגיע, הגיע זמן של עדלה שֶׁתִּזָּמֵר, הגיע זמן של מצרים שֶׁיִּזָּמְרוּ (שה"ש ב' י"ב), והשתמשו בו גם בהפעיל, שֶׁהֶזְמִיר בשרו כביצה מוזרת (ילמדנו) לפי גרסת הערוך, ופירשו שנעשו מראיו משונים ורעים כביצה מוזרת. והנראה שענינו שגרם להיות בשרו מדולדל ומשתרבב, (עיין זמורה).

2) זָמוּר, שה"פ. זרוע וְזָמוּר (מ"ק ג' א').

2) זְמִירָה, שה"פ. כעין הקודם, יצאה זְמִירָה להחמיר על עצמה (ירושלמי כלאים פרק ח').

זְמוֹרָה, ש"נ. שוכת הגפן, וכולל כלל הענפים הרכים, געאָפּס, ווייניאנקע, виноградная лоза. ויכרתו משם זְמוֹרָה (במדבר י"ג כ"ג), וְזִמְרַת זר תזרענו (ישעיה י"ז י'), כמו סורי הגפן. וזה לפי שהענפים הנקצצים הם נטעים מחדש, הַזְּמוֹרָה אשר היה בעצי היער (יחזקאל ט"ו ב'), כולל כלל הגפן, והפעל היה מוסב אל השם עץ הקודם. והרבוי ע"ד מין זבר, וְזִמְרֵיהֶם שחתו (נחום ב' ג'), והנם שלחים את הַזְּמוֹרָה אל אפם (יחזקאל ח' י"ז). לדעת המפרשים הראשונים הוא מענין זמירה, ובא בבנוי דרך כבוד לעטוש מלמטה, ולדעת המבארים האחרונים היא זמורה כמשמעה, והוא אגודת ענפים שהיו עובדי ע"ז נוהגים לתפוש בידיהם בשעת תפלתם, שהיתה מועילה, לפי אמונתם, להרחקת השדים. ואצל הפרסיים

הקדמונים נקראת האגודה ההיא בשם בארזאם. והנראה כדעת חז"ל במדרשים שהשם זְמוֹרָה במקום הזה כנוי לאבר הזכרות (פסיקתא רבתא פ' ז', במדבר רבה י"ג). וכן אמר הקליר: זכור זְמוֹרָה שהשליך למעלה (פרשת זכור), ודומה לו בלשון אשכנזית, רוסחע, (ועיין בסמוך), והיתה שליחת הזמורה ממיני עבודה זרה בזויה. ועל דרך שכתוב, ותעשי לך צלמי זכר (יחזקאל פ"ז י"ז), ואל אפם הוא תקון סופרים, (ועיין ערוך השלם). ובגמרא, אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריא הגמון וקומטין ובעל זְמוֹרָה (שבת קמ"ה ע"ב), ש"ת למשרת השרים השופטים שהיה הולך לפני השופטים ואגודת שוטים בידו, אות וסימן לכבוד השופט, ושתהיה מן המוכן בידו להכות בה את מחויב מלקות, ובלשון רומית Lictor. ובמדרש, משל לבעל הזמורה שהיה הולך בחוץ וְהַזְּמוֹרָה בידו (שמות רבה כ"א). ובתוספתא, מסרוהו לבעל זְמוֹרָה וחבטו (סופה פ"ו ג'), והיה זה ג"כ משמרת פקודה נכבדה, כמ"ש ממאמרם, משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות אתר מהן בן חורין וליתן לו זְמוֹרָה חזר ועשה אותו סנקליטיקום (ב"ר י"ח), וזהו שנקרא בלשון ערבית שוטר (עיי"ש). והנראה שהשתמשו בהשם זְמוֹרָה גם לכל ענף ושבט דק, רוסחע, ומזה לאגודת שוטים. רוסחען בינדעל, пучекъ розогъ. והשם זמורה עקרו דבר דק מרולדל וקלוש. ודומה לו שרש צמר, שערות הבהמות הארוכות והקלושות, והנגזר ממנו, צמרת הארז (יחזקאל י"ז ב'), (עיי"ש).

זָמִיר, ש"ז. זמן זמירת הגפנים (ע"ט בציר, קציר), דיא צייט דער ראַנקען- בעשניידונג, время обрѣзыванія виноград-ника. עת הַזָּמִיר (שה"ש ב' י"ב), וכן פירשו במדרש (עיין הנפעל). וי"מ מלשון שיר וזמרה. זָמִיר עריצים יענה (ישעיה כ"ה ה'). לדעת רבינו יונה בן גאנח הוא מענין כריתה והטעם, ה' יענה ויקרא לכריתת העריצים. והרד"ק פירש, הכריתה אשר תבוא מאת ה' תענה ותבניע את העריצים, ולפירושו משקלו, זָמִיר, ובא ביחס הישר, (ועיין זמיר ב').

מַזְמֵרָה, ש"נ. כלי שזומרים בה הגפנים, ווינצער מעסער, ножъ садовни-чій. ובא ברבוי, וחניתותיהם לְמַזְמֵרוֹת (ישעיה ב' ד'), וכרת הזלזלים בַּמְּזַמְּרוֹת (שם י"ח ה'), וּמַזְמְרוֹתֵיכֶם לרמחים (יואל ד' י').

מְזַמֶּרֶת, שם. כלי תתוך דבר רך וקלוש, וכנראה להיטב את הנרות, ליכט פוצצער, щипцы, счемцы. הַמְזַמְּרוֹת והמזרקות (מ"א ז' נ', ירמיה נ"ב י"ח).

ב) זָמַר, פ"י בבנין פיעל. עקרו השמעת קול שיר בפה ובכלי שיר, זינגען, שפיעלען, זינגשפיעלען, пѣть, играть. והתיחד להשמעת קול שיר בשבח והודיה, לאָבזינגען, לאָבפרייזען, воспѣвать, славосла-вить. ובא נרדף עם הפעל שיר, אשירה וַאֲזַמְּרָה (תהלים נ"ז ח'), ועם רון, ורננו וְזַמְּרוּ (שם צ"ח ד'). ובא ביחס שאליו בבחינת העצם שמשבחים לו, אֲזַמֵּר לה' (שופטים ה' ג'), אֲזַמְּרָה לאלהי בעודי (תהלים קמ"ו ב'), והקודם, אהללה ה' בחיי. וביחס הפעול, אֲזַמְּרָה שמך (שם ס' ג'), בעזינגען, פרייזען, воспѣ-вать. ענינו אשבח ואפאר בשיר שמך. וכן, וּנְזַמְּרָה גבורתך (שם כ"א י"ד), זַמְּרוּ אלהים זַמְּרוּ (שם מ"ז ז'), זַמֵּר משכיל (שם שם ח'), שעורו שיר משכיל. ובא, למען יְזַמֶּרְךָ כבוד (שם ל' י"ג). י"ת כבודי שהוא נפשי יזמר לך, וכמש"כ, אשירה וַאֲזַמְּרָה אף כבודי (שם ק"ח ב'), וי"ת אזמרך בכבוד, הערליך, פראַכטיג בעזינגען, прекрасно, вели-колѣпно воспѣвать. והנראה שענינו הכבוד בעצמו, הוא יזמרך, ע"ד, לך דמיה תהלה (שם ס"ה ב'). ובבחינת כלי השיר מושך ביחס הבי"ת, אֲזַמְּרָה לך בכנור (שם ע"א כ"ב), בנבל עשור אֲזַמְּרָה־לך (שם קמ"ד ט').

1) זַמָּר, ארמית. ש"ת למשורר, זאַנגער, пѣвецъ. זַמָּרַיָּא תרעיא (עזרא ז' כ"ד), והם הלוים המשוררים במקדש, והוא תרגום השם משורר שנאמר על הלוים במקרא, משוררים (נחמיה ז' א').

1) זְמָר, ארמית, שם זמר. שיר בכלי, מוזיק, музыка. וכל זני

זְמָרָא (דניאל ג' ה'). ובדרז"ל, זֶמֶר, ענינו נגון ושיר, ליער, נעזאַנג, מעלאָדיע, пѣснь, זֶמֶר יוני. пѣnie, напѣвъ, мелодія (חגיגה פ"ז ע"ב), לְזֶמֶר (מדרש אסתר ג').

זְמִרָה, ש"נ. שיר של זמרה, וביחוד זמרת שמחה, גזאנג, פֿרייד־ענגזאנג, пѣnie, радостный напѣвъ. ולא בא כי אם ברבוי, זְמִרוֹת שמעתי (ישעיה כ"ד פ"ה). וכמו כן שירי תהלה ושבח, ליער, הימנע, пѣснь, гимнъ. בְּזִמְרוֹת נריע לו (תהלים צ"ה ב'), נעים זְמִרוֹת ישראל (ש"א כ"ג א'). רש"י פירש אין ישראל משוררים במקדש אלא שירותיו וזמרותיו, ושעורו הוא נעים המזמרים זמרות בישראל, דער ליעבליכער זאַנגער, любимый пѣвецъ. וי"ם, הוא נשוא הזמירות של כל המשוררים בישראל המזמרים כבודו, דער געפֿיירטע געזאַנגשאַפֿט דער געזאַנגע ישראל'ס, торжественно прославляемый пѣснями Израиля. ובא, זְמִרוֹת היו לי חקיך (תהלים ק"ס י"ד). המפרשים פרשוהו מענין שיר ושבח או שיר נחמה, ליער, טראָסט ליער, утѣшительная, отрадная пѣснь (ועי' זמר ג).

זְמִיר, שם. זְמִיר עריצים יענה (ישעיה כ"ה ה'). וי"ם מלשון כריתה (עיין זמיר א), וי"ם מלשון שיר וזמרה, השי"ת יכניע זמרת העריצים שאנם והמון שירי נצחונם, יובלגעזאַנג, торжественная пѣснь. ע"ד, וְזִמְרַת נבליך (עמוס ה' כ"ג), (ועיין זמר ג).

זְמָרָה, ש"נ. (כעין זְמָרָה), השמעת קול שירה, גזאנג, пѣnie. שאו־זְמָרָה (תהלים פ"א ג'), בבנור וקול זְמָרָה (שם צ"ח ה'). ובסמיכות לכלי הנגון, וְזִמְרַת נבליך (עמוס ה' כ"ג), קלאַנג, געמאַך, звукъ, זִמְרָת יה. עזי וְזִמְרָת יה (שמות ט"ו ב'). (ועיין זמר ג). ובא ב) מִזִּמְרַת הארץ (בר' מ"ג י"א), א"ת מדמשבח בארעא, המשובח בארץ, הפירות שהארץ משובחת בהם. ובמדרש אמרו, דברים שהם מזמרים בעולם (ב"ר צ"ח). ולפי דבריהם, שהסכימו עמהם המפרשים, יהיה ענינו כשם תהלה שיצא להוראת כבוד ותפארת, רוהם, честь, слава. (ועיין זמר ג).

מִזְמוֹר, ש"ז. שיר תהלה או תפלה, עשוי לאמרו בקול זמרה בפה ובהלוית כלי שיר. ובא בראש הרבה פרשיות בתהלים, לבדו, או בחבור לשם מחברו ומתקנו, לפניו או לאחריו: מִזְמוֹר לדוד, לדוד מִזְמוֹר; ובחבור עם השם שיר, לפניו או לאחריו: שיר מִזְמוֹר, מִזְמוֹר שיר. ובהבדל שבין שני השמות האלה נראה שהשם שיר הוא שם כללי לכל מאמר, נאמר ע"ד המליצה וקצב המלות הנדרש ליופי ונעימות הענין. והשם מזמור התיחד אל השירים שחוברו לשיר אותם במקדש על הדוכן, בהלוית כלי שיר. ולא בא ברבוי וכנוי כמו שבא השם שיר, וזהו גם ההבדל שבין הפעלים, שִׁיר, זַמֵּר, שהראשון (מקורו עברית) וכולל אמירת כל המאמרים הנעשים בדרך שיר, בקול ובנגון, והשני (מקורו ארמית) והתיחד במקרא אל אמירת שירי התהלות שחוברו לכבוד השם ית', וביחוד לאמרם בקול ובנגון בבית המקדש, וראיה לדבר, שעל הרוב נמצא הפעל זמר בספר תהלים, (ועיין שיר משורר).

זָמָר, שע"פ. מין בהמה או חיה טהורה, פעם אחת במקרא, ותאו וְזָמָר (דברים י"ד ה') א"ת דיצא, מלשון הדוה ורקוד, שהוא קל ברגליו ורץ כשהוא מרקד, וולדעם רעה, שפּיניבאָק, серна, дикая коза. ג) זַמַּר, לא נמצא כ"א בשמות. ולפי הנראה ענינו עז וגבורה, דומה לפעל זבר בערבית, בחלוף בומ"ף: ומזה לדעתנו: —

זְמִירָה, ש"נ. עז ותעצומות, קראַפֿט, שטאַרקע, сила, могущество. זְמִרוֹת היו לי חקיך בבית מגורי (תהלים ק"ס נ"ד). פירוש המפרשים ידוע (עיין זמרה בשרש זמר ב). ולדעתנו ענינו חקיך היו לי משגב עז בארץ עניי. ובהוראה זאת יתכן שנפרש, ולא אמר איה אלוה עשי נתן זְמִרוֹת בלילה (איוב ל"ה י') נתן עז ותעצומות, מחיש ישועתו לעשוקים ומדוכאים, בזמן לילה אחד, ע"ד, והפך לילה וידכאו (שם ל"ד כ"ה), ומוסב אל האמור להלן, מרוב עשוקים

יזעיקו ישועי מזרוע רבים (שם ל״ה ס׳). ובמובן זה יתכן שבא:

זְמִיר, ש״ז. עז וגבורה, ועם זה גאון וגאות, краса, мужество, гордость, могущество. ומזה לדעתנו, זְמִיר עריצים יענה (ישעיה כ״ה ה׳), והוא ע״ד וענה גאון־ישראל בפניו (הושע ה׳ ה׳), ומקביל אל הקודם שאון זרים תכניע. ואפשר שמטעם זה אמר הפייטן, ולשפלות עמק יָזוּמָר (זולת א׳ דפסח), יתחזק ויתנשא.

זְמָרָה, ש״נ. קחו מִזִּמְרַת הארץ (בראשית מ״ג י״א), פירוש המפרשים ידוע. ולדעתנו הוא מעין הקודם, כח ועז, ועם זה גאון וכבוד. וענין זמרת הארץ, מיטב פרי הארץ, ראשית כחה וגאונה, краса, гордость, сила, слава. ובהוראה זו יפורש המקרא, עזי וְזִמְרָת יה (שמות ט״ו ב׳), השם עז הקודם לו מוכיח שהוא שם נרדף לו, וסוף המאמר, ויהי לי לישועה, לעד, (ועיין גאה). ושנוי המאמר הזה בנביאים (ישעיה י״ב ב׳), ושם נוסף השם המפורש. ומשולש בתובים (תהלים ק״ח י״ב). וברקדוק המלה נראה דעת הרשד״ל, שהוא ע״מ, עֻזָּת מצר (שם ס׳ י״ג), נַחֲלַת שפרה (שם פ״ז ו׳), והמשקל הזה מיוחד אל הדבור השירי, ומקוצר מן זִמְרָתָה, עֻזָּרָתָה, יְשׁוּעָתָה, בתי״ר, ע״ד לשון הארמית, הָכָמְתָא, והשו״א הארמי נתחלף בלה״ק לקט״ץ בלתי משתנה כמו קמץ של שָׁאֵר עמו, יָקר תפארת גדולתו. וטעם השם זַמְרָת כמו בבנוי זַמְרָתִי, וכן נַחֲלַת הוא כמו נַחֲלָתִי. וראינו להוסיף עוד, כי לא רחוק לשער כי מיסודו של מלת זמר, בהוראת עז וכח, נגזר הפעל זַמֵּר, בהוראת שירה, שענינו הרמת הקול בכח גדול ובגבור הילים, וכמו שנאמר: שאו־זִמְרָה (שם פ״א ג׳), וזכר לדבר, עזי אליך אזמרה (שם נ״ט י״ח), שהמאמר הזה כנראה יסודתו במאמר עזי וזמרת יה. ושמות העצמים הפרטיים הנגזרים משרש זמר כראיה לדבר שענינו חוזק.

זְמִירָה, שע״פ. מבני בכר (דהי״א ז׳ ח׳).

זִמְרִי, שע״פ. א) בן סלוא נשיא בית אב לשמעני (במדבר כ״ה י״ד). ב) שר מחצית הרכב לאלה בן בעשא מלך ישראל, אשר קשר על אדוניו וימיתהו, וימלוך תחתיו על ישראל (מ״א ט״ז ח׳ ס׳). ג) מבני זרח בן יהודה, זִמְרִי ואיתן (דהי״א ב׳ ו׳). וממה שאחיו נקרא איתן לשון חוזק נראה שגם הוא נקרא זמרי בהוראת עז וחוזק. וביהושע נאמר תחתיו זבדי (פרשה ז׳ כמה פעמים). ד) מבני יהונתן בן שאול (דהי״א ח׳ ל״ו).

זִמְרִי, שע״פ. שם מדינה גדולה שהיו בה כמה וכמה מלכים, ואת כל־מלכי זִמְרִי (ירמיה כ״ה כ״ה), ולא התבאר מקומה כראוי, ומשמות המדינות הסמוכות לה נראה שהיתה בין ערב ובין עילם.

זִמָּרָן, שע״פ. מבני אברהם אשר ילדה לו קטורה (בראשית כ״ה ב׳).

זָן, ארמית. כעין השם מין בעברית, вид, сорт, разных, породъ, породa. למינו (בראשית א׳ י״א) ת״א לְזַנֵּיהּ. ובארמית שבמקרא, וכל זְנֵי זמרא (דניאל ג׳ ה׳). ומזה הסכימו המפרשים לפרש, מִזַּן אל זַן (תהלים קמ״ד י״ג), ממין אל מין מכל מין, פאן אללען נאמענגן, אללערליי אַרט, родовъ. וי״ת מן שתא לשתא, ורש״י כמו מפרש דבריו אמר: מספיקים מזון משנה לשנה, מזן אל זן משעת אסיף מזון משנה זו עד זמן אסיף לשנה האחרת, ובנראה מדבריו עקרו מלשון מזון, пища, שפיזיע. וכן פירש הראב״ע. ויתכן שדעת התרגום שעיקר הוראתו זמן, בהסרון המ״ם, וקרוב לו בארמית עדן, בחלוף זי״ן בדל״ת ובתוספת עיי״ן. ובא, וְזָנִים מרקחים (דהי״ב ט״ז י״ד). והסכימו המפרשים עם דעת האומר בגמרא (בבא קמא פ״ז ע״ב) זיני זיני מינים שונים, והתיחד למיני בשמים שונים, ובעין השם שפעצעריין בלשון אשכנז שנגזר מן שפעציעס שענינו מין, לפי שהם נמכרים מינים מינים שונים בערבויא לקטנותם וליפי הריח. ומזה במשנה בפעל, ותמחוי הַמְזוּנָן (כלים פ״ז א׳), קערה גדולה שיש בה קערות קטנות למינים ממינים שונים.

זָנָב, שם זכר. האבר הקיצוני הבולט בגוף בעלי חי המכסה את

אחוריו, шотокъ, ועודעל, שוואנץ, хвость. ריפן זָנָב אל־זָנָב (שופטים ט״ו ד׳), יחפין זָנְבוֹ (איוב מ׳ י״ז). והרבוי עט״נ, בין שני הַזָּנָבוֹת (שופטים ט״ו ד׳). ויכלול גם החלק הקיצוני בגוף בעלי חיים הזוחלים, הפך הראש, ואחז בְּזָנְבוֹ (שמות ד׳ ד׳). ומזה, שני זָנְבוֹת האודים (ישעיה ו׳ ד׳), קצת האוד אחרי שנשרף רובו בכולו, שטומפף, שטומפּעל, кончикъ, огарокъ. ובהשאלה, אל האחרון במעלה, שפל, הפך ראש, לראש ולא לָזָנָב (דברים כ״ח י״ג), ונביא מורה שקר הוא הַזָּנָב (ישעיה ט׳ י״ד), גערינגעם, פּעראַכטליכקעם, ничтожное, презрѣнное. ובמשנה, והוי זָנָב לאריות ואל תהי ראש לשועלים (אבות ד׳ י״ט). ובהשאלה, זָנָב של אשכול (שוקצין א׳ ז׳). וכן על הדבר הבולט ויוצא מן המסודר והנערך, שתים כנגד שתים ואחת יוצאת זָנָב (כלאים ד׳ ו׳), ומזה: שעשאה שתים שלש כו׳ ובלבד שלא יעשנה זָנָב (מנחות ל״א ב׳). ומזה בגמרא, חד אמר פרצוף וחד אמר זָנָב (פרובין י״ח ע״א). ובתכונה, זנב התלי כנגד ראש התלי, (עיין תל״י), הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ראש, והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום חשמש היא הנקראת זָנָב (רמב״ם קה״ח פ״ז א׳). ומזה בפעל:

זָנַב, פ״ו, בפיעל. בלשון המלחמה הכאת והריגת הנחלשים הנמצאים בקצה המחנה, דיא נאכהוט פּערניכטען, истреблять. appiepградъ. ויתכן שהיה נמצא בלשון עברית, גם בשם, זָנַב המחנה, וַיְזַנֵּב בך כל הנחשלים (דברים כ״ה י״ח). ובתרגום שומרני ועקב בך, והוא מלשון ואת עקבו (יהושע ח׳ י״ג), זָנְבָהֶם אותם (שם י׳ י״ט). ודומה לו בפעל קצה, לְקַצּוֹת בישראל (מ״ב י׳ ל״ב), (ועיין קצה). ובמשנה, הַמְזַנֵּב בגפנים (שביעית ד׳ ז׳), קטיעת ראשי הזמורות, ע״ד הפעל זמר, מְזַנֵּב באשכולות (בראשית רבה מ״ב). ובענין הרג מלחמה, פּגע באדומים בקש לְזַנְּבָם (שם ע״ד). ובגזרת השם והפעל נאמר שהוא קרוב אל השרש סנף בארמית, (עיי״ש).

זָנָה, פ״י. הקל, ענינו א) משגל אסור, блудить, נאוף, הורען, בוהלען, любодѣйствовать. ומתיחס על הרוב אל הנקבה המנאפת, וביותר בהיותה אשת איש או זקוקה לאיש, прелюбодѣйствовать, нарушать супружескую вѣрность. זָנָתָה אמם (הושע ב׳ ז׳), זָנָתָה תמר (בראשית ל״ח כ״ד), כי תחל לָזְנוֹת (ויקרא כ״א ט׳), לְזְנוֹת בית אביה (דברים כ״ב כ״א) כמו בבית אביה, תְּזַנֶּינָה בנותיכם (הושע ד׳ י״ג). ועם וי״ו ההפוך, ותלך וַתִּזֶן (ירמיה ג׳ ח׳), זרע מנאף וַתִּזְנֶה (ישעיה נ״ז ג׳), לפירש״י ענינו האב היה מנאף והאם זונה, והרדי״א פירש זרע של מנאף הנך, ע״כ תזנה גם אתה, וקשורו במלת אָב ביחס אל הבועל, וַתִּזְנִי אל־בני־מצרים (יחזקאל ט״ז כ״ו). וביחס הפעול, וְזָנְתָה את כל ממלכות (ישעיה כ״ג י״ז). וזה על דרך ההשאלה שמשל אותה בזונה, זָנִית רעים רבים (ירמיה ג׳ א׳). ועם יחס שבו, ותעשי לך צלמי זכר וַתִּזְנִי בם (יחזקאל ט״ז י״ז) על ידיהם. ובמלת תחת, בבחינת בעלה, שהיא יושבת תחתיו, וַתַּזֶן אהלה תחתי (שם כ״ג ה׳). ובא, וַתִּזְנִי עַל־שמך (שם ט״ז ט״ו), הסכימה להיות זונה, כי בטחה על שמה למצוא לה עוגבים. ועל המעט שיבוא על הזכר, לָזְנוֹת אל בנות מואב (במדבר כ״ה א׳), (ועיין בסמוך). ומזה בהשאלה, ולא תְזֻנֶה הארץ (ויקרא י״ט כ״ט), לא תשיא עליה עון זנות, זנה תְזֻנֶה הארץ (הושע א׳ ב׳), אנצוכטיג, ווערדען, развращать-ся. ומזה בבינוני כש״ת זוֹנָה, עיי״ש. ובהשאלה, ב) בגידה בהש״י ונטיה אחרי האלילים, וזה ביחוס אל האומה הישראלית, שהברית הכרותה בין הש״י ובינה משולה לברית נשואים בין איש ואשתו, אונטרייא ווערדען, אבפֿאללען, измѣнять, отпадать. ובבחינה זו בא ביחס אל הש״י בקשור מַעַל, כי זָנִיתָ מֵעַל אלהיך (שם ט׳ א׳). ובקשור תַּחַת, וַיִּזְנוּ מתחת אלהיהם (שם ד׳ י״ב). וביחס שממנו, הצמת כל־זוֹנָה ממך (תהלים ע״ג כ״ז). וביחס אל האלילים בקשור עם מלת אַחֲרֵי, וְזָנָה אחרי אלהי נכר (דברים ל״א ט״ז), ואחרי שקוציהם אתם זֹנִים (יחזקאל כ׳ ל׳),

בְּזָנוֹתֶיךָ אחרי גוים (שם כ"ג ל'). ובזה בא גם כש"ת לכלל העם, אם זָנָה אתה ישראל (הושע ד' ס"ו), איין אַבטריניגער, פרייליאָזער, не-вѣрный, вѣроломный במעלליהם (תהלים ק"ו ל"ט), והקודם, ויטמאו במעשיהם. ובא גם לבגידה שאין עמה זנות, וַתְּזָנֶה עליו פילגשו (שופטים י"ט ב'), וכמו שתרגם יונתן בן עוזיאל ובסרת עלוהי, פֿעראכטען, פֿיינדליך וועדרעדן, презирать, ненавидѣть. ומזה כל נטיה ופניה לדבר רע, אשר תפנה אל האבת וגו' לְזָנוֹת אחריהם (ויקרא כ' ו'), אל תפנו אל האלילים (שם י"ט ד'), ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זֹנִים אחריהם (במדבר ט"ו ל"ט). וכן נטיה אחרי איש הולך בדרך רע, ואת כל הַזֹּנִים אחריו (ויקרא כ' ה'). ומזה הכרה ורחוק, וייכען, уклоняться. עתה יָנוּז תזנותיה והיא (יחזק' כ"ג מ"ג) ותרגומו כען תשבוק מטעותה, והטעם אמרתי עתה יסורו תזנותיה ממנה, אבל באמת היא נשארה זונה כבתחלה.

זָנָה, זוֹנָה, א) שם תאר לאשה מופקרת לרבים ואף שהיא פנויה, נרדף לשם קדשה, הורע, בהלערין, блудница, любодѣйка. ויחשבה לְזוֹנָה (בראש' ל"ח ט"ו), ועליה נאמר, איה הקדשה (שם שם כ"א), הַבְּזוֹנָה יעשה (שם ל"ד ל"א), אשה זָנָה (ויקרא כ"א ז'), וחללה זָנָה (שם שם י"ד), ובית זוֹנָה (ירמיה ה' ז'), הוריענהויז, домъ блудницъ. אתנן זוֹנָה (דברים כ"ג י"ט), הורענגאבע. וע"ד המליצה משל ישעיה את צור לזונה, על היותה מושכת לב עמי הארץ אליה לסחור עמה, וקראה זוֹנָה נשכחה (ישעיה כ"ג ט"ז). וכן משל יחזקאל את ישראל על אשר בקשו אהבת עמים אחרים, לכן זוֹנָה (יחזקאל ט"ז ל"ה), וכל הפרשה נאמרה בענין זה. ולדעת המפרשים בא השם זונה גם ב) לענין פילגש שאינה נשואה לבעלה בקדושין, קעבסווייב, наложница. והוא בן אשה זוֹנָה (שופטים י"א א'). והרד"ק בשם תרגום של תוספתא כתב שכן היתה נקראת לפנים בישראל האשה הנשואה לאיש אשר לא משבטה. וכן יש שפירשו את השם זוֹנָה גם משרש זון, ע"ש טובה, בהוראת מוכרת מזון, נאכטווירטהין, трактирщица. ומזה, בית אשה זוֹנָה ושכה רחב (יהושע ב' א'). וכן בשמשון, וירא שם אשה זוֹנָה (שופטים ט"ז א') ואינו מוברח. ובא, וַתְּזַנּוֹת רחצו (מ"א כ"ב ל"ח). יש שפירשו מן זנה ממש, הנשים הזונות הרוחצות בבריכה (בפרהסיא) רחצו בדמו שנתעכב במי הבריכה, ויי"ת ומני זינא, כלי זין, ואָפֿגעבן, opyжie. ויהיה משרש זון, (עיי"ש).

הפועל, ואחריך לא זוֹנָה (יחזקאל ט"ז ל"ד), בדגש אחרי שורק, שלא כמשפט והוא כעין פעל סתמי, ושעורו, לא היו זונים אחריה אבל היא היתה עוגבת על אחרים, ומשתדרת אותם. ובדברי חז"ל נמצא הפיעל בהשאלה, אלא שהפירות מזנים (ירושלמי כלאים פרק א' א').

ההפעיל, א) יוצא, אל תחלל את בתך לְהַזְנוֹתָהּ (ויקרא י"ט כ"ט), הורען לאסטען, צום הוירעריי פֿערלייטען, допускать до блуда. וְהִזְנוּ את־בניך (שמות ל"ד ט"ו). ובהשאלה, הדרה לע"ז, וַיַּזְנֻ את־ישבי ירושלים (דה"ב כ"א י"א). והכפל, וידח את יהודה. ובא, ב) בהוראת עומד, הֲזַנְתָּ אפרים (הושע ה' ג'), לחזק הפעולה, הֲזֹנוּ ולא יפרצו (שם ד' י').

זָנוֹן, שה"פ. לא בא כ"א ברבוי זְנוּנִים, בחוזק הפעולה והתמדתה, הורע-רייא, בוהלעריי, прелюбо-дѣяние, блудодѣйство. אשת זְנוּנִים (הושע א' ב'), זונה מפורסמת. הרה לָזְנוּנִים (בראשית ל"ח כ"ד). ועם זה עגבי הזונה והשתדלותה למשוך לב עוגביה, מרב זְנוּנֵי זונה (נחום ג' ד'). והכפל, בעלת כשפים, המכרת גוים בְּזְנוּנֶיהָ (שם). והכפל, ומשפחות בכשפיה, ותמכר זְנוּנֶיהָ מפניה (הושע ב' ד'), הקשוטים והיפוים לתפוש לב. ובא, ילדי זְנוּנִים (שם א' ב'), בני זְנוּנִים (שם ב' ו'), ילדים הנולדים בזנות. ובהשאלה, כי רוח זְנוּנִים הִתְעָה (שם ד' י"ב), גייסט דער אונקיישהייט, духъ разврата. זְנוּת, ש"נ. מעשה זונה, בוהלעריי, אינ-צוכט, развратъ, блудъ.

זיון ותזרוש (שם ד׳ י״א). ובהשאלה לע״ז, זמת זְנוּתֵךְ (ירמיה י״ג כ״ז). וברבוי, זנותים בְּזְנוּתַיִךְ וברעתך (שם נ׳ ב׳). ובענין השטיה מדרך הישר, בגידה ובעיטה, אַבְּפַאלל, от-паденіе, измѣна (במדבר י״ד ל״ג).

תַּזְנֻת, תַּזְנוּת, ש״נ. בענין זנונים, בוהלעריי, блудъ. ותרבי את תַּזְנֻתֵךְ (יחזקאל פ״ז כ״ו). וברבוי, בְּתַזְנוּתַיִךְ על־מאהביך (שם שם ל״ו), ועוד כמה פעמים בספר יחזקאל.

זָנַח, פעו״י. הקל, א) דומה לפעל זנה בחזק ההברה לחזוק הפעולה, רחוק והסרה, פֻּערדרֶאנגען, פֻּערווֶארפֶען, отклонять, отталкивать, отвергать. ועם זה עזיבה ונטישה, פֻּערלאסען, оставлять, бросить. זָנַח ה׳ מזבחו (איכה ב׳ ז׳), ואתה זָנַחְתָּ ותמאס (תהלים פ״ד ל״ט), זָנַחְתָּנוּ פרצתנו (שם ס׳ ג׳). ובמובן המוסרי, זָנַח ישראל טוב (הושע ח׳ ג׳). ובא, זָנַח עגלך שמרון (שם שם ה׳). המפרשים פרשוהו בענין יוצא ומוסב אל ה׳ שהוא זנח את עגל שומרון (רש״י) או שמוסב אל העגל בדרך התולים לאמר שהעגל מאס וזנח את עובדיו (ראב״ע). והנראה שזה בא בהוראת עומד ובמובן צנח, בענין מעידה, נפילה, אויסגלייטען, поскользнуться. ושעורו, עגלך שומרון מעדו רגליו, לאמר, כשל עזר ונפל עזור. וע״ד מליצת כרע בל קרם נבו (ישעיה מ״ו א׳). ובא, וַתִּזְנַח משלום נפשי (איכה ג׳ י״ז), ג״כ עומד, רחקה משלום, ענטפֶערנט זיין, быть удалену. ובדב״א, הניח תלמודו וְזָנַח (רמב״ם הל׳ ת״ת ג׳ י״ג). ובפיוט, כְּזָנוּחִים ואין לזכור (סליחות לעבודה), נפשי זָנוּחָה (קינה, איכה את אשר כבר).

ההפעיל, יוצא, כעין הנ״ל, הרחקה וחלול, פֻּערשמֶאסטען, ענטווייהען, отвергать, осквернять. אשר הֶזְנִיחַ המלך (דהי״ב כ״ט י״ט). ובענין הרחקה וגרוש, פֻּערטרייבען, פֻּעריאגען, прогнать. כי הֶזְנִיחָם ירבעם ובניו מכהן (דהי״ב י״א י״ד). ובענין עזיבה ונטישה, פֻּערלאסען, оставлять. אם תעזבנו יַזְנִיחֲךָ לעד (דהי״א כ״ח ט׳). ובגמרא, תלמיד חכם שאמר הלכה אין מַזְנִיחִין אותו ואמרי לה אין מַזְנִיחִין אותו (חולין ז׳ א׳), זָנוֹחַ שֶׁהַזָּנִיחַ עונותיהם של ישראל (פגילה ב׳ ע״ב). ובא בתוספת אל״ף, וְהֶאֱזְנִיחוּ (ישעיה י״ט ו׳). רש״י פירשו במובן נעשו רפש, כשהמים מתמעטים הטיט ניכר בהם ונעשים רפש ונזנחים, מֵאַרֶאסמִינג ווערדען, сдѣлаться болотистымъ. וקרוב לשמוע שהפעל הזה נגזר מן השם אזנח, ע״ד אכזב, שהיה ירוע ביומיהם בענין מקום עזוב ושמם, ע״ד השם זָנוֹחַ שנמצא במקרא. ומזה בנו את ההפעיל, בהשארת האל״ף מן השם, (פירסט).

2) הַזְנָחָה, ש״נ, בפיוט. הסרה וסלוק, קשבתי בְּהַזְנָחָה (קינה, איכה את אשר כבר).

זָנֹחַ, זָנוֹחַ, שע״פ. בשם זה נקראו שתי ערים בנחלת יהודה, האחת בשפלה (יהושע פ״ו ל״ד), ועטרה על תלה גם ביומי נחמיה (נחמיה ג׳ י״ג י״א ל׳), והשנית קרוב לים המלח (שם שם נ״ז). ושעם גזרתו מקום עזוב, שעזבוהו מיומיו, על דרך השם אכזב.

זָנַק, פ״ע. פ״א במקרא, בפיעל, קפיצה ונתור ממקום אחד בכח גדול מורה כחץ, שפירצען, הערפֶארשיעסטען, הערפֶארבערגען, вырваться, вспрыгивать. גור אריה יְנַנֵּק מן הבשן (דברים ל״ג כ״ב), מוסב על גור אריה שקופץ מן הבשן בכח גדול ונופל על טרפו. ובמשנה בענין קלוח דם מצואר הבהמה בשעת שחיטה, הערפֶארשטראָמען, הערפֶארשפרִיצען, דיה אם זָנְקָה (חולין ב׳ ו׳). ובהשאלה, חוטמו מְזַנֵּק תולעים (ירושלמי יומא פרק ב׳). ובא, אתם זַנַּקְתֶּם את בני בבשר שהייתם אוכלים ולא הייתם נותנים להם (שמו״ר ט״ו), צערתם את בני צער שהאדם מרגיש כשהוא מריח ריח מאכל טוב, ואינו יכול לאכול ממנו, ורוקו מונק מפיו.

2) זְנוּק, שה״פ. שפרֶאם, потокъ. חבית שמונחת תחת הַזְּנוּק (ובחים כ״ה ע״ב), ובפירוש יונק מן הבשן, אמרו, מה זְנוּק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות (ספרי דברים סימן שנ״ח), ובלבד שלא יתבוין

לעשות זנוק (תוספתא שבת י"ו ס"ב), ובגזרתו עיין זק ב).

זָעַךְ, פ"ע. דומה לפעל דָּעַךְ, קפיצה ונתור, בשלהבת כשהיא עומדת להכבות, אויפלאדערן, tuхнуть. וכמו כן במימי שלג כשהם נמסים מהום ונזעבים, פערשווינדן, הינגעראפֿט ווערדן, исчезать. במקרא רק פעם אחת ובנפעל, ימי נִזְעֲכוּ (איוב י"ו א), ממשל את ימיו אם לשלהבת דעבה או לזרם מים שוטף ועובר. ובפיוט, בבנין הקל, וְזָעֲכִים אף בלחשם (אנשי אמונה, סדור ספרד). ובפיעל, וַעֲכָתִי קמיך להאמל (זולת ב' דפסח).

זָעַם, פעו"י. יסודו זע זעע, בתוספת ט"ם, ע"ם גלם מן גלל, עקרו תנועה והרעדה. ומזה הרעדה של רתיחה והעלות קצף, ברויזן, שיימען, бродить. וכן הוראתו בלשון ערבית, והתיחד בעברית לרתיחה של כעס וחרון אף, ע"ד הפעל קצף, אויפגעברעכט ווין, צירנען, гнѣваться. הקל, אשר זָעַמְתָּה (זכריה א' י"ב). ועל הרוב יוצא, וכולל ענין קללה ומארה בכעס, פֿלוכען, проклинать. לכה זָעַמָּה ישראל (במדבר כ"ג ז'), והקודם לכה ארה, ומה אָזְעֹם לא זָעַם ה' (שם שם ח'), ובענין הכאה ויסור בקצף, בעשטראפֿן, наказать. וְזָעַם את אויביו (ישעיה ס"ו י"ד), יְזָעֲמוּהוּ לאמים (משלי כ"ד כ"ד), והקודם, יקבהו עמים. ותרגומו ויברוניה, והוראתו בריתה, שסיעה, בתוק, צערריסען, צערשניידען, דורכבאָהרען, разрѣзать. пронзить. ונכון. ופ"א בקשור על, וָזַעַם על ברית־קדש (דניאל י"א ל'). ובא: ואל זוֹעֵם בכל יום (תהלים ז' י"ב). הראשונים פרשוהו שהוא מוסב אל השם אֵל, ושעורו, והאל זועם בכל יום את הרשעים. ולדעת האחרונים ואל זועם ענינו הרשע הזועם ומכעיס את האל, נאטטעפלאָגטערער, Богохульникъ. ומוסב אל הקודם, ה' שופט צדיק וכן שופט הוא את מי שזועם אל. והבינוני פעול, זָעוּם ה' (משלי כ"ב י"ד), דער פֿאם שוידען פֿערווינשטע, проклятый богомъ. ובהשאלה, ואיפת רזון זְעוּמָה (מיכה ו' י'), מדה רזה קטנה, שהיא כמו שנשלח בה מארה. ורש"י פירש זעומה באפו של הקב"ה.

הנפעל, פ"א במקרא, ופנים נֶזְעָמִים (משלי כ"ה כ"ג), אויפגעבראכט, פֿערדרעסליך זיין, быть гнѣвнымъ, сердитымъ, угрюмымъ ע"ד, והנם זֶעֱפִים (ברא' מ' ו'). והקליר השתמש בו בהפעיל, ואמר, במי מריבה לא תַזְעִים (פיוט, נשם).

זַעַם, שם. עקרו כנראה מהוראתו הראשונה, קצף העולה מרתיחת כעס, שיים, пѣна. שפתיו מלאו זַעַם (ישעיה ל' כ"ז). ומזה קצף וחרון, צאָרן, гнѣвъ. ונרדף עם קצף, כִּפְנֵי זַעְמָךְ וקצפך (תהלים ק"ב י"א). ועם חָרוֹן, שפך עליהם זַעְמֶךָ (שם ס"ט כ"ח). והכפל, וחרון אפך ישיגם. ונסמך אל אף, ויגאץ בְּזַעַם אפו (איכה ב' ו'). ומזה פורענית, צאָרנגעריכט, гнѣвъ. ומטה־־הוא בידם זַעְמִי (ישעיה י' ה'), לשפך עליהם זַעְמִי (צפניה ג' ח'), ה' וכלי זַעְמוֹ (ישעיה י"ג ה'), ועם זה כעס ורוגז, אויפֿרעגונג, ערביטטערונג, гнѣвъ, ожесточеніе, огорченіе. כִּי־זַעַם מלאתני (ירמיה ט"ו י"ז), ומזה רשעות, באָזהיים, злоба, злость. מָזַעַם לשונם (הושע ז' ט"ז), וכולל עת צרה ופורענית, פֿערפֿאָלגונגס צייט, время гоненія, преслѣдованія. וכלה זַעַם (ישעיה י' כ"ה), באחרית הַזַּעַם (דניאל ח' י"ט). לא נשמה ביום זַעַם (יחזקאל כ"ב כ"ד), משל ליום מעונן ומקושר בעבים.

זָעַף, פעו"י. קרוב בהוראתו לפעל זעם, קצף. הקל, עקרו השתערות והתגעשות של רוגז וכעס, העפֿטיג, בעוגענד, אויפגערעגט, עגפערישטעט ווין, быть сильно возбужденнымъ, разгнѣваннымъ. וקשורו בְּבָעַל, ועל ה' יְזָעֵף לבו (משלי י"ט ג'), וַיִּזְעַף עוזיה (דהי"ב כ"ו י"ט), וביחם שעם, וּבְזָעְפּוֹ עם הכהנים (שם). ומזה התרגשות של עצבות, פֿערשטאָרט, מרויריג ווין, быть смущенными, разстроенными, печальными, мрачнымъ. והנם זֶעֱפִים (בראשית מ' ו'), את פניכם זֶעֱפִים (דניאל א' י'). ובארמית עניני סערת רוח, נשערה מאד (תהלים נ' ג'). ת"י תְּזִיעוֹף עלעולא, סאָבען, שטורמען, шумѣть, неистовствовать, бѣситься, яриться.

(ויעין זעף). ובמדרש בא גם בנפעל, נתנדה משם וְנִזְעָף (שמ״ר מ״ב), כמו נדרף ונדחם, быть укоряему, упре- каему.

זָעַף, תה״ש. אויפגעבראכט, אויפגערעגט, встревоженный, огор- ченный, разсерженный. סר וְזָעַף (מ״א כ׳ מ״ג, כ״א ד׳). ובמכילתא במשקל בינוני פעול, זָעוּף הוא, למלחמה הוא יוצא (פרשת השירה ז׳).

זַעַף, ש״ז. עקרו סער, שטורם, буря. ויעמד הים מִזַּעְפּוֹ (יונה א׳ מ״ו) הפ״א ברגש. וכן הוא בארמית, רוח גדולה (איוב א׳ י״ט) ת״י זַעֲפָא רבתא. ובגמרא, מאי רוחות זַעֲפָא (ברכות נ״ט ע״א). ומזה התגעשות של רוגז וזעם, צאָרן, гнѣвъ. זַעַף מלך (משלי י״ט י״ב). ובסמיכות אל אַף, בְּזַעַף אף (ישעיה ל׳ ל׳), ע״ד בזעם־אפו (איכה ב׳ ו׳), זַעַף ה׳ אשא (מיכה ז׳ ט׳), צאָרנערייכם, гнѣвъ. ובענין עברה וחימה, וואוטה, ярость. ותהרגו בם בְּזַעַף (דהי״ב כ״ח ט׳). ובא, כי־בְזַעַף עמו על זאת (שם ט״ו י׳), שמוש הלשון קשה להבין. ובדחז״ל בענין כח גדול, התחילו (גשמים) לירד בְּזַעַף (תענית ג׳ א׳), מיט העפטיגקייט, яростно.

זָעַק, פעו״י. דומה לפעל צעק, הקל, הרמת קול מצרה, ממצוקת נפש או מחרדה, שרייען, יאמערן, кричать, во- пить. ותלך הלוך וְזָעֹקָה (ש״ב י״ג י״ט), וָאֶזְעַק ואמר (יחזקאל ט׳ ח׳), וַיִּזְעַק זעקה גדולה (אסתר ד׳ א׳), וְיִזְעַק מרה (יחזקאל כ״ז ל׳), биттерлих шрейен, горько зарыдать. וקשורו בבחינת הסבה ביחס שָׁעַל, מה־תְּזָעַק על שברך (ירמיה ל׳ ט״ו), וואָריבער שרייען, о чемъ по поводу чего. או ביחס הבי״ת, תְּזָעַק בחבליה (ישעיה כ״ו י״ז), וכשהסבה ביד אדם, ביחס מִלְּפָנַי, וְזָעֲקוּם וגו׳ מלפני מלכם (ש״א ח׳ י״ח), וכן בָּעַל, אם עלי אדמתי תְּזָעַק (איוב ל״א ל״ח). ומזה בהשאלה, ומצערן של אחרים ביחס הלמ״ד, אום יעמאנדן, о комъ. לבי למואב יִזְעַק (ישעיה ט״ו ה׳). ולפעמים יפורש נשוא הזעקה ויבוא ביחס הפעול, זַעֲקִי עיר, ומפרש, ומה תזעק, נמוג פלשת כלך (שם י״ד ל״א) לבי למואב יִזְעַק, ונשוא הזעקה, ברוחה עד צער (שם ט״ו ה׳), וַיִּזְעַק המלך קול גדול בני אבשלום (ש״ב י״ט ה׳), אֶזְעַק אליך חמס (חבקוק א׳ ב׳), או שענינו קריאה של תלונה, כי־מדי אדבר אֶזְעַק (ירמיה כ׳ ח׳). והכפל, חמס ושד אקרא. ובענין קריאה של בקשה, אבן מקיר תִּזְעָק (חבקוק ב׳ י״א), кричать, проситъ, шрейен, анрufen, אנרופן. וקשורו ביחס שאליו, אליך אֶזְעַק ונמלטו (תהלים כ״ב ו׳). וכן בלמ״ד, לי יִזְעַק (הושע ח׳ ב׳). ובא גם ביחס הפעול, אֶזְעַק אתכם (שופטים י״ב ב׳) (עיין בסמוך). וישובו וַיִּזְעֲקוּךָ (נחמיה ט׳ כ״ח). ובא, וַיִּזְעֲקוּ השמים (דהי״ב ל״ב כ׳) כמו אל היושבי בשמים, ובמקור, וְלִזְעֹק עוד (ש״ב י״ט כ״ט), מִזְעַק אל ה׳ (ש״א ז׳ ח׳) בחול״ם. ובכנוי בפת״ח, בְּזַעֲקֵךְ יצילך קבוציך (ישעיה נ״ז י״ג). ואפשר שהוא בענין קריאה לאסיפה וקבוץ, צוזאמענרופן, ע״ד שנמצא הוראה זו בנפעל.

הנפעל, א) כעין הקל, לחזק הענין, сдѣлать шумъ, ударить тре- вогу. מהֵ־לך כי נִזְעָקְתָּ (שופטים י״ח כ״ג). ועל הרוב במובן ב) התקבץ המון עם, ע״ע קריאה וזעקה להתקבץ, צוזאמענרופן ווערדן, זיך פער- זאמלן, скликаться, собираться. וַיִּזָּעֲקוּ כל העם (יהושע ח׳ ט״ז), והאנשים וגו׳ נִזְעָקוּ (שופטים י״ח כ״ג), וַיִּזָּעֵק שאול וכל העם (ש״א י״ד כ׳). ובקשור עם מלת היחס, אחרי, וַיִּזָּעֵק אביעזר אחריו (שופטים ו׳ ל״ד), ללכת אחריו, זיך הינ- טער יעמאנדעם הער פֿערזאמעלן, собираться.

ההפעיל, מעין הקל, א) עומד, вскричать, воз- шрейен, יאמערן, стонать, рыдать (איוב ל״ה ט׳), כמו יזעקו, והכפל, ישועו מזרוע. ב) יוצא, קריאה להודעה והכרזה, оглашать, обнародовать, אויסרופן. וַיַּזְעֵק ויאמר (יונה ג׳ ז׳). ועם זה קריאה לזרוז, וַיַּזְעֵק אתי וידבר אלי (זכריה ו׳ ח׳), ותרגומו ואכרז עלי, צורופן, позвать. והרד״ק פירש, קרא אלי בקול גדול. ג) קריאה לאסיפה, צוזאמענרופן, созывать. וַיַּזְעֵק ברק את זבולן

(שופטים ד' י'), הַזְעֵק־לִי את איש יהודה (ש"ב כ' ד'). ומהוראה זו נגזר הנפעל.

זַעַק, שה"פ. דאם שרייען, gелеhen, крикъ, мольба. לְקוֹל זַעֲקָךְ (ישעיה ל' י"ט), בְּזַעֲקֵךְ יצילך (שם נ"ז י"נ). והנראה שזהו מקור בכנוי, ועיין הקל. ולא נמצא יותר במקרא, ורגיל הרבה בפיוט.

זְעָקָה, ש"נ. געשרייא, קלאגע, יאמפער, крикъ, вопль, рыданіе. קול בכי וקול זְעָקָה (ישעיה ס"ה י"ט), תשמע זְעָקָה (ירמיה י"ח כ"ב). ובסמיכות, זַעֲקַת סדם (בראשית י"ח כ'), הזעקה על סדם, תלונה, או הזעקה שזועקים העשוקים בסדם, זַעֲקַת שבר (ישעיה ס"ו ה'), אין וויהגעשרייא, жалобный крикъ. ובענין שאון וגערה, לְאָדם, דראָהונג, угроза, выговоръ. מְזַעֲקַת מושל בכסילים (קהלת ט' י'), כי הקיפה הַזְּעָקָה (ישעיה ס"ו ח'). לפי המוסכם ענינו יללה, ויתכן שהוא בהוראת הכרזה והודעה לרבים, כי צרה קרובה לבוא (ועי' אראל).

1) **זָעַק**, ארמית, פ"ע. רופֿן, звать. בקול עציב זָעַק (דניאל ו' כ"א).

1) **זָעֵר**, פעו"י, ארמית. דומה אל פעל צער בעברית מיסודו של צר, בהתרכך הטוצא, ועקרו היות צר ודחוק. ומזה מעט וקטן בכמות, קליין, קערינג, וויניציג זיין-ווערדן, быть, стать малымъ, незначительнымъ. ואל תמעטו (ירמיה כ"ט ו') ת"י ולא תְזָעֲרוּן, בקל, ואם ימעט הבית (שמות י"ב ד') ת"א ואם יְזָעִיר. ומזה בארמית שבמקרא בש"ת, במובן צעיר קטן, יונג, קליין, молодъ, малъ. קרן אחדי זְעֵירָה (דניאל ז' ח'). ומזה:

זְעֵיר, שם או תאה"פ. מיעוט בכמות, קנאַפּהיים, וועניקיים, малость. זְעֵיר שם זְעֵיר שם (ישעיה כ"ח י' י"ג). וביחוס אל הזמן תאה"פ, כתר־לי זְעֵיר (איוב ל"ו כ'), אין וועניג, немного.

מְזַעַר, שם במובן תאר הפעול. מיעוט, וועניקיים, незначительность.

ונשאר אנוש מְזָעָר (ישעיה כ"ד ו'). ובחבור עם מעט, ושאר מעט מְזָעָר (שם פ"ז י"ד), להפלגה. וביחוס אל הזמן, עוד מעט מְזָעָר (שם י' כ"ה, כ"ט י"ז), אין געריגעם, וועניגעם, אין קליין וועניג, весьма мало. ובתורה בענין זה בצד"ו, הלא מצער היא (בראשית י"ט כ').

1) **זָפָף**, ארמית. יסודו זף או זוף, בהוראת שרף היוצא מן העץ, עב וקפוי, גוממי, הארץ, זאפֿיג, древесныйсокъ, смола. ומזה בפעל בבריתא, משיחת כלים במין שרף, פּעכען, смолить. מְזוּפָּפִים אסורים (ע"ז ל"ג ע"א), קופות מְזוּפָּפוֹת (שבת י"ז ע"א). ומזה נגזר השם זֶפֶת, (עי"ש).

זֶפֶת, שם. נגזר משרש זפף, ע"ם דלת מן דלל, שרף היוצא מן העץ, פּעך, הארץ, смола, варь. בחמר וּבְזֶפֶת (שמות ב' ג'), ונהפכו נחליה לְזֶפֶת, וְזֶפֶת בערה (ישעיה ל"ד ט'). ובארמית זְפָא, זִיפְתָּא. ובמשנה, לא בְזֶפֶת (שבת ב' א'), הַזֶּפֶת והמור (מקואות ט' ה'). ומזה שוב גזרו פעל:

2) **זָפַת**, זפוף כלים בזפת, פּעכען, смолить. כלי נחשת שֶׁזְּפָתָן כלים ג' ו'), גת של אבן שֶׁזְּפָתָהּ (ע"ז ה' י"א). ולנוסחא אחרת בפיעל, ובפעול לא מצא קנקן זְפוּת (קהלת רבה ז' ד'), קנקן זְפוּתָה שמשמרת את יינה (אדר"ן י"ד).

זַפַּת, ש"ת. לעוסק במלאכת זפיתה, טטפֿערת של זַפְּתָנִין (מקואות ט' ז').

זָפַר, דומה לפעל שפר בהוראת, יפה ונעים, ולא נמצא כי אם בש"פ:

זִפְרוֹן, שע"פ. עיר נזכרת רק פעם אחת במקרא בגבולות ארץ כנען, ויצא הגבול זִפְרֹנָה וגו' זה יהיה לכם גבול צפון (במדבר ל"ד ט'). ותיב"ע קרן זכותא.

1) **זָפַק**, ארמית. ובמשנה זָפַק, הקיבה העליונה בעוף, קראָפּף, зобъ. ובמקרא, מְרָאָה, והסיר את מְרָאָתוֹ (ויקרא א' ט"ז) ת"א ויעדי זְפָקֵיהּ, (ועיין באור. ומה שהעיר בזה הרה"ח לעוו"ו), וְזָפַק וקורקבנו וכו' (חולין ג' ו').

זָקָן , ש״ז בעברית , ובארמית דָּקָן , עקרו הלחי התחתון בארם ובבעח״י , קינ׳, подбородокъ . ומזה כנראה במקרא , בראש או בְּזָקָן (ויקרא י״ג כ״ט) בלחי עצמו , צרעת הראש או הַזָּקָן (שם י״ג ל׳) , ולא תשחית את פאת זְקָנֶךָ (שם י״ט כ״ז) , פאת הזקן הוא השער . ועל יסוד ההוראה הזאת בא הקבלה: פאת זקנו , סוף זקנו , ואיזהו סוף זקנו , שבולת זְקָנוֹ (מכות כ׳ ע״ב) . ומזה אמרו , שעל הַזָּקָן חייב שתים מכאן ושתים מכאן ואחת מלמטה (שם שם א׳) לפי שכלן פאות הלחי הן, איזהו זָקָן מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגעים י׳ ט׳) . ובבעל חי , והחזקתי בְּזָקְנוֹ (ש״א י״ז ל״ה) . ומזה השער הצומח על הלחי, בארמינעם קינ, בארש борода . ירד על הַזָּקָן (תהלים קל״ג ב׳) , וגם את הַזָּקָן תספה (ישעיה ז׳ כ׳), זְקַן אהרן (תהלים קל״ג ב׳) , ויורד רירו על זְקָנוֹ (ש״א כ״א י״ד) .

זָקֵן , ש״ת , למי שצמח זקנו , בארמינ׳ бородатый . והתיחד לבא בשנים , וזקנו מגודל ולבן , старый, אלטער , גרייז , старецъ, сѣдобородый (בראשית י״ח ד׳) , ואדני זָקֵן (שם י״ח ב׳) , והדר זְקֵנִים שיבה (משלי כ׳ כ״ט) . ובהשאלה גם לנקבה , זקנים וְזַקָּנוֹת (זכריה ח׳ ד׳) , ואברהם ושרה זְקֵנִים באים בימים (בראשית י״ח י״א) . ובערך ההצטרפות , כי זְקֵנִים־המה ממנו לימים (איוב ל״ב ד׳) , אלטער אין יאהרען старше лѣтами . ומזה לנכבד בביתו, במשפחתו , ובעמו, זָקֵן ביתו (בראשית כ״ד ב׳) , זְקֵנֵי ישראל (שמות ג׳ ט״ז) , אלטעסטע , старѣйшка . עבדי פרעה זְקֵנֵי ביתו וכל זְקֵנֵי ארץ מצרים (בראשית נ׳ ז׳) . ועל מה שאמרה תורה , והדרת פני זָקֵן (ויקרא י״ט ל״ב) , אמרו חז״ל , אין זָקֵן אלא מי שקנה חכמה (קדושין ל״ב ע״ב) . והתיחד השם ברחז״ל אל השופטים אשר שפטו את ישראל אחרי מות יהושע , ויהושע לַזְּקֵנִים (אבות א׳ א׳) . ובימי הסנהדרין וגם אחרי כן נקראו החכמים שישבו בסנהדריא ובישיבות , זקנים , שבעים ושנים זָקֵן (זבחים א׳ ג׳) , כשנתמניתי זָקֵן (ויק״ר ב׳) , וכן הוא בערבית שייך , ובלשונות המערביות gerseus, gerontes, senatus, senator . ובמשנה השתמשו בשם זָקֵן , לאבי האב ואבי האם , שחייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו (בראשית רבה פרשה צ״ד) , גראָסס פאטער , דֶּדֶּ . ואם האם ואם האב נקראת זְקֵנָה , בני הַזְּקֵנָה (יבמות י״א ד׳) , גראָסמוטמער , бабка . זקנתו של זה (ב״ר צ״ג) . וכמו כן השתמשו במשנה בשם זקן גם בנטיעות , חזרה הַזְּקֵנָה להיות כברכה (ערלה א׳ ח׳) , אלטע פּפֿלאַנצע , старое растеніе . (ועיין פעל זקן בהפעיל) .

זָקֵן , ש״מ . ביאה בשנים הרבה ועם זה חלישות ותשות כח , גרייזענאלטער , глубокая старость . כבדו מְזֻקָּן (בראשית מ״ח י׳) , ובא רק פעם אחת במקרא , ותתיו רגיל השם :

זְקֻנָה , ש״מ . אלטער , старость . לעת זְקֻנָה (תהלים ע״א ט׳) , עד זְקֻנָה ושיבה (שם שם י״ח) . ובסמיכות , לעת זְקֻנַת שלמה (מ״א י״א ד׳) , אחרי זְקֻנָתָהּ (בראשית כ״ד ל״ו) , ועד־זְקֻנָה אני הוא (ישעיה מ״ו ד׳) , השאלת מליצה לעת זקנת האומה .

זְקֵנִים , ש״מ . ובנראה ענינו עת הזקנה , דיא צייט דעס גרייזענאלטערס , старческій возрастъ . כי בן־זְקֻנִים הוא לו (בראשית ל״ז ג׳) בן הנולד לעת הזקנה , יֶלֶד זְקֻנִים (שם מ״ד כ׳) , בן לִזְקֻנָיו (שם כ״א ב׳) .

2) זְקֵנוֹת , בגמרא . ע״מ ילדות , אשרי ילדותנו שלא בישה את זְקֵנוֹתֵנוּ (סוכה נ״ג ע״א) .

זָקֵן , פ״ע . בוא בשנים , אלט ווערן , быть старымъ . וכולל עמו מושג חלישות ותשות כח , אלטערן , состарѣться , состарѣ-ться . ואברהם זָקֵן בא בימים (בראשית כ״ד א׳) , ועלי זָקֵן מאד (ש״א ב׳ כ״ב) , זָקֵן בא באנשים (שם י״ז י״ב) . פי׳ רש״י נתמנה בכנסיות החשובים , ולד״ק מן האחרונים ענינו כמו בא בשנים , זָקֵן ושבע ימים (דהי״א כ״ג א׳) , כי זָקְנָה אמך (משלי כ״ג כ״ב) , אתה זָקַנְתָּה (יהושע י״ג א׳) , כי זָקַנְתִּי מהיות

לאיש (רות א' י"ב), זָקַנְתִּי ושבתי (ש"א י"ב ב'), נִזְקַן יהוידע (דהי"ב כ"ד ט"ו).

ההפעיל, ג"כ עומד במובן התחדשות הזקנה, אלט וועדן, устарѣть. גם כי יַזְקִין (משלי כ"ב ו'). ובהשאלה לנטיעה, אם־יַזְקִין בארץ שרשו (איוב י"ד ח'). ובדחו"ל בענין החולשה הנכרת בזקן, האיש אינו מַזְקִין והאשה מַזְקֶנֶת (ב"ר מ"ז). והשתמשו בו גם בהתפעל, אם נִזְדַּקְּנָה אומתך (ירושלמי ברכות פ"ו בסופו). ובברייתא. אומר בדיני ממונות נִזְדַּקֵּק הדין ואינו אומר בדיני נפשות נִזְדַּקֵּק הדין (סנהדרין מ"ב ע"א). ובגמרא חולקים בפירושו, (ועיי"ש).

הערה. ראינו לנזור את הפעל מן השם ולא להפך, לפי שבלשון ארמית נמצא רק השם דקן רק במובן הלחי התחתון והשער הצומח עליו, ולא נמצא ממנו לא השם לאיש בא בשנים ולא הפעל, וזה מה שיורה כי תהלת הנתת השם זקן, דקן, הוא הלחי התחתון באדם וגם בבעה"ח והוא משותף ללשון עברית וארמית, וכמו כן גם ללשון ערבית, וממנו נגזר אחרי כן השם זקן בעברית ש"ת לבא בשנים, ועם זה הפעל זקן, ובארמית השתמשו לענינים אלה בשרש ס"ב, קשש, ורק בגמרא מצאנו השם דקנן, והוא מלשון ארמית בהוראת גדול בשנים, אפשרופא לדקנני לא מקמינן (ב"מ ל"ט ע"א). ולפי זה יהיה ההבדל לדעתנו שבין הפעל זקן לבין הפעל ישן, במה שהראשון נופל על פעולת הגידול בבעה"ח ובצומח, כשהוא הולך ומתקרב אל קצו, והשני נופל על המשך זמן המציאות השוכר נער. והשני נופל על המשך זמן המציאות השוכר על הנמצאים אחרי הוויתם, והפוכו חדש, (עיין ישן).

1) **זָקֵף**, פ"י. ארמית, דומה לפעל שקף, הקל, עקרו נשיאה, הרמה, אר־ההעבען, поднимать. וישא אברהם את עיניו (בראשית כ"ב ד') ת"א וְזָקֵף, וירם משה את ידו (במדבר כ"ו י') ת"א וְזָקֵף. ומזה במקרא זֹקֵף כפופים (תהלים קמ"ו ח'), וְזוֹקֵף לכל־הכפופים (שם קמ"ה י"ד), ולא נמצא יותר. ובמשנה השתמשו בו: א) להעמדת דבר במצב ישר, אויפרעכט שטעללען, поставить. אין זוֹקְפִין את המנורה (ביצה ב' ו'), זוֹקֵף את הסולם (ב"ב ב' ה'), זָקְפָה בארץ פסול (פרה ו' א'), זוֹקְפִין את המטות (מו"ק כ"ז ע"א), מטה זְקוּפָה (שם כ"ד ע"ב). ובהשאלה, זָקְפָה חוטמה (שמות רבה ב'), העזה פניה. ב) במובן פעל עומד, קימה, עמידה ממצב השכיבה והישיבה. אויפֿשטעהן, встать. אני זָקַפְתִּי (תוספתא ברכות א' ו'), והיה ר"מ מוטה ור"א זָקוּף (שם), ומי שהיה רובץ לא היה יכול לְזָקוֹף (שמו"ר י"ד), בקומה זְקוּפָה (ברכות מ"ג ע"ב). ג) בענין קביעת והחלטת מעות בתורת הלואה לזמן ידוע, זָקְפָן עליו במלוה (ב"מ דף ע"ב ע"א), משתפגום וְתָזְקוֹף (גיטין י"ח ע"א), צור איינער אנלייהע ערהעבן, за-считать займомъ.

הנפעל, מענין הקל, בהוראת עומד, ונזקף ר' ישמעאל (תוספתא ברכות א'), אויפֿשטעהן, возъ-, в-, ставать. ובמובן המוסרי, וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נִזְקָפוֹת (ב"ר פרשה ע'). ובענין זקיפת הלואה, מאימתי נִזְקָפִין (גיטין י"ח ע"א).

1) **זְקִיף**, בארמית שבמקרא, שם. עץ גבוה עומד נצב, שתולים או צולבים עליו, תליה, פאהל, נאלגען, столбъ, виселица. וְזִקְיף יתמחא עלוהי (עזרא ו' י"א), יעמידו תליה על ביתו, וכן הוא בפעל, ואת גלגלתו תקעו (דהי"א י' י') תרגם רב יוסף, זקפו על זִקְפָא. ובגמרא, כולהו בחד זקיפה אֲזֻדְקִיפוּ (מגילה ט"ז ב').

2) **זְקִיף**, במשנה. ש"ת לאיש חיל העומד נצב בקצה המחנה לשמור את אנשי המלחמה שלא ינוסו, ובעקבו של עם מעמידים זְקִיפִין וכו' (סוטה ח' ה'), וְזִקְפִין של כהנים היו מעמידין סביבות המערכה (תוספתא יומא ג' י"ב). ובמדרש בתוספת עיי"ן, אלו זעקפי המלחמה (ב"ר צ"ח).

3) **זְקַף גָּדוֹל**, **זְקַף קָטָן**, במסורה, שם. נגינות ידועות על שם תמונתן שעומדות נצבות במצב ישר.

2) **זְקִיפָה**, בגמרא, שה"פ הצבה. מאן ליכא לו בנטילה דלמא בְּזְקִיפָה

(סוכה מ"נ ע"ב). ומזה שם תאר לתלוי, דזקיף ליה זַקִיפָא (ב"מ דף נ"ם ע"ב).

זָקַק, פעו"י. הקל, עקרו נזילת נטפים דרך כלי מנוקב נקבים קטנים, протекать, про-текать, дурхзикерн, דורכזיקערן. זָקוּ מטר לאדו (איוב ל"ו כ"ז), капывать. מוסב על נטפי מים שבסמוך. ואומר הנטיפים יזלו לאידו ויהיו למטר. ובמדרש, העננים מתגברים ועולים מן הארץ עד לרקיע ומקבלים אותם כמפי הנוד (בראשית רבה י"ג). ורש"י פירשו במובן יוצא, סנון, הרקיעים יזוקו, את המטר. ומזה ב) יוצא, הזלה ע"י התכה באש ועם זה סנון וצרוף, ומקום לזהב יָזֻקוּ (איוב כ"ח א'), дурхсиерн, דורכסיאָפּערן, לאסטן, лиэтн, расплавлять, очищать.

הפיעל, יוצא, צרוף וברור ע"י התכה במתכות, וסנון במשקה, רײניגען, לייטערן, זַקֵּק אותם כזהב (מלאכי ג' ג'). ובבינוני פועל, שמרים מְזַקְּקִים (ישעיה כ"ה ו'), דורכגעזיבט געליטערטע הefen, очищения дрожжи. והבוונה יין המשומר על שמריו שהוא מטהר ומתנקה על ידי שקיטתו על שמריו או ע"י סינונים, זהב מְזֻקָּק (דהי"א כ"ח י"ח), זָקַק שבעתים (תהלים י"ב ז'), געלייטערט, גערײניגט, וקרוב לו זכך, זגג, שקק. ובא"ם אמרו, זִקַּקְתִּנִי הרעיון והעלית מיץ ההברה (אמ"ד ז').

3) זְקוּק, שה"פ. במדרש, במובן המוסרי, ברור ולבון, לייטערן, קלאָרן, זְקוּק יהום очищение, просвѣщение (במדבר רבה י"ב).

1) זָקַק, ארמית, פ"י. הקל, קשירה, אסירה, בינדן, פֿעסטבינדן, פֿעס-סעלן, связывать, налагать оковы, ско-вать. ומלכיהם נהוגים (ישעיה ס' י"א) ת"י זְקִיקִין. ובספרי, הַזְקוּקִים בזיקים (דברים ס' שם"א). ובמשנה השתמשו בו הרבה במובן המוסרי, לענין התקשרות לדבר והיוב בו מדין תורה, בינדן, פֿערפֿליכטן, с-вобязы-вать. זוֹקֵק את אשת אחיו ליבום (יבמות ב' ה'), הרי הכתוב זִקְּקָהּ שתהיה שותה מים המרים (ספרי במדבר ז'), וְזִקְּקִים נכסים שאין להם אחריות עם נכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן (קדושין א' ה'), וכמו כן בחיוב טבעי או מוסרי, מי היה זָקוּק לכם (שמו"ר כ"ג), זָקוּק לחייהם (שם פ"א), זיך יעמאנדעם אינטערעסירן, интересовать-ся, принимать участие.

הנפעל, מעין הקל, עד שלא נִזְקַק לטומאה (נזיר ס' ד'), לא בא עוד לאסור טומאה, אין אני נִזְקָק לכם (סנהדרין ו' ע"ב), אין אני מוצא את עצמי מחויב, אין אני רוצה לדין דינכם, אין מלאכי השרת נִזְקָקִין לו (שבת י"ב ע"ב) אינם פונים אליו, זיך צו יעמאנדען וועגדן, обращаться къ кому. ובשבילו נִזְקַק המלך למדינה (ב"ר פ"ב). ובבר"א, ואין נִזְקָקִים לירח בליל אחד ושלשים (רמב"ם קה"ח א' ג'), אין מחויבים לפנות ולהסתכל בראית הירח. ובא בענין חבור הזיווגי, זיך פֿלייטלידְ פֿערײניגען, איני נִזְקֶקֶת לבעלי (ב"ר כ'), שֶׁנִּזְקְקָה זה לזה (ע"ז דף כ' ע"ב). ובהפעיל, הַזְקִקַנִי לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי (סוכה כ"ח ע"א).

ההתפעל, שלא יִתְזַקֵּק לו אדם (שמות רבה א') יתחבר אליו לפקח בעסקיו, שֶׁנִּתְזַדְּקְקָתָם להצילו לכבוד שמו (שם י"ח). ומזה:

א) זַק, במקרא, שם. ברבוי, כבלים, оковы, узы, פֿעסטלן, באַנדע. לאסר מלכיהם בְּזִקִּים (תהלים קמ"ט ח'), רתקו בְזִקִּים (נחום ג' י'). ובתוספת אל"ף נחה, פתחתיך היום מן הָאֲזִקִּים (ירמיה ס' ד'), אסור בָּאֲזִקִּים (שם שם א').

2) זִקָּה, במשנה, ש"נ. קשר חיוב האוסר ומקשר לדבר מה, פֿערפֿליכטונג, обязанность. שעליה זִקַּת יבם אחד (יבמות ג' ס'), היות קשורה ליבם, כל שיש בו זִקַּת תרומה (בכורות ל' ע"ב), נדון בְּזִיקָה הראשונה שבאה עליו (סנהדרין ס' ד'), בשעה שיש עליה זִקַּת שלשה מעשרות (תוספתא מעשרות ב' ג').

ב) זַק, שם. לא נמצא בפעל, ובא ברבוי זברים, ועניני נצוצי אש,

פֿייערפֿונקען, искры. הירה זְקִים חצים ומות (משלי כ"ו י"ח). ואפשר שזה מן זַק בהוראת כבלים, וענינו כלי משחית כמין כבלים שמורים בהם. וברבוי נקבות ויו"ד נחה, מאזרי זיקות וגו' וּבְזִיקוֹת בערתם (ישעיה נ' י"א), קבוץ של זיקות ונראה כשלהבת, פֿלאַמען, пламя. ובמשנה, על הַזִּיקִין (ברכות ס' ע"ב), והוא לדעת שמואל בגמרא (שם נ"ח ע"ב) כוכבא דשביט היורה כחץ. ובספרי, הציפן כְּזִיקִין על פני המים (דברים ש"א).

1) זִקּוּק, ארמית. כמו זַק בעברית, נצוץ, פֿיישער-פֿונקען, искра. וְזִקּוּקִין ממרכבת יקריה נפקין (תיב"ע חבקוק ג' ד'). ובגמרא בהשאלה, נפקי זִקּוּקִין דנור מפומיה דרב (חולין קל"ז ע"ב) סברות תריפות. ולא רחוק לשער כי שרשו זנק בהוראת יריה כחץ, ועם זה קפיצה ונתור, או שיסוד אחד להם ובא בפעל זנק, הנו"ן ת' אות הכפל.

2) זָקַק, במשנה, ש"ת. עושה נאדות, שלויך אַרבייטער, мастеръ мѣхъ. והוא מן זיקא, נאד בל' ארמית, על של זָקָקִין אינו חוצץ (מקואות פ' ה').

2) זָקַר, פ"י, בברייתא. דומה לפעל זרק, בהפוך האותיות, ונבדל ממנו בקצתו, שענינו דחיפה ודחיה בכח, שפּאַסטן, העראבשטירצען, сбрасывать. זוֹקְרוֹ בבת ראש (יומא פ"ז ב'), לפי נוסחת הערוך. ולפנינו זורקו, ונוסחת הערוך נכונה, לפי שהוראת הפעל זרק, היא השלכת דבר הנתפש ביד, והשעיר לא היה נזרק אבל נדחף.

הנפעל, מעין הקל, היות נדחה ונדחף בבת עד שיהיו אחיו הכהנים נִזְקָרִים בבת אחת לאחוריהם (שם ל"ח ב'), נעזוּאָרפֿען, נעפֿרעללט ווערדען, быть спихнуту, столкнуту. ובהשאלה, למקום שרובו הוא נִזְקָר (ערובין נ"ב ע"ב). ובפיוט, בחיל נִזְקָרִים (שחרית יוה"כ).

ההתפעל, זיך דורכווּאָרפֿען, броситься. פרצה כדי שֶׁיִּזְדַּקֵּר בה גדי בבת ראש (סוכה י"ד ע"ב). ובהשאלה בענין מקרה פתאומי, ואל יִזְדַּקֵּר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא (ברכות מ"ג ע"א).

זַר, שם. שפה ומסגרת הכלים, ריף, רינג, לייסטע, ободъ, кайма. ועשית עליו זֵר זהב סביב (שמות כ"ה י"א) על הארון, ועשית לו זֵר זהב (שם ל' ג') על המזבח. וחכמינו ז"ל כנראה פרשוהו מלשון נזר ועטרה, כמו שאמרו, שלשה זֵרים הם: של מזבח של ארון ושל שולחן, שנאמר, בי מלכים ימלוכו (יומא דף ע"ב ע"ב). והנראה ששרשו זור בהוראת עצור והדוק, לפי שהמסגרת כמו עוצרת ומהדקת את הכלי מסביב.

2) זָרָה, בדחז"ל. עגול כזר עשוי למערכת המתאבקים ומתחנכים לעבודת המלחמה, אַרענא, צירקוס, циркъ. הכנסת עצמך לַזָּרָה (שמות רבה כ"ז).

זָרַב, פעל. ונמצא רק פעם אחת במקרא, בפועל, בעת יְזֹרְבוּ נצמתו (איוב ו' י"ז). רס"ג פירשו לשון קור, ושעורו, בעת שחמה מצוננים בימי הקור, המה מתעבים ונקפאים, פֿרירן, мерзнуть. (עיין צמת), (עוואלד, דוקעם), והרד"ק מביא ראיה לפירושו מפעל רזב (בתלמוד רשק) עיי"ש. ולדעת הרד"ק ענינו נזילה והגרה, פֿליעסען, שטראָמען, течь. וטעמו בעת שהנחלים נגרים ושוטפים הם נצמתים, הולכים ואובדים. וראיתו משם מרזב בתלמוד ודומה לו זרף, זרזף, וכן הוא בלשון ערבית. ולגזיזיום ואומברייט הוא מן זרב בלשון סורית, בענין היות צר ודחוק במקום צר, איינגע-איינגט, стѣсненный. ופתרון המקרא כשהנחלים נדחקים וצרים, צער צייט ווען זיא ענגע ווערדען, стать узкимъ. והנכון כפירוש רש"י שהיא דומה לפעל צרב (שרב, שרף), וענינו המום, ושעורו, כמעט יתחממו יעבורו ויחלופו, ערווּאַרמט, ערהיצט ווערדען, быть согрѣваему. וכן פירש בן גיקטליא, וכן משמע מלשון חז"ל, ואם שאמרו דרך דרש, כל טפה וטפה שהקב"ה מוריד עליהם היה מרתיחה בגיהנם ומוציאה ומורידה עליהם,

הה״ד, בעת יזרבו נצמתו וגו׳ זריבתם לחלטנית היתה (ב״ר כ״ח), (ועיין חלט).

3) זָרֵב, בפיוט, שם. חום גדול, גראָסע היצע, жаръ, зной. זָרֵב ושרב (תפלת טל).

3) זְרִיבָה, שה״פ. רתיחה, סלידה, זידק, кипѣніе, обвари- בריהען, ваніе. זְרִיבָתָם לחלטנית היתה (ב״ר כ״ח).

3) זַרְבּוּב, שם ברחז״ל. צנור דק כמין חוטם שיש בכלי להוצאת המשקין, שנאבעל אם נעפֿאָסע, сыпать, разсѣять, разсѣвать, разсѣяться, פֿערשפּרייען. ואת האש זֶה הלאה (במדבר י״ז ב׳) נחלי האש, וַיִּזֶּר על פני המים (שמות ל״ב כ׳), תְּזֶה לרוח (יחזקאל ה׳ ב׳). ונופל על השלכת גרגרי התבואה ממקום למקום לנקותם מן המוץ, ווּאַרפֿען, вѣять. זָרָה את גרן (רות ג׳ ב׳), תְּזָרֵם ורוח תשאם (ישעיה מ״א ט״ז), לא לְזָרוֹת ולא להבר (ירמיה ד׳ י״א). ובהשאלה, פזור גולים במקומות שונים, וָאֲזָרֵם במזרה בשערי הארץ (שם מ״ט ז׳). ורוב שמושו בפיעל.

הנפעל, מענין האחרון בקל, צערשפּרייט ווערדן, быть разсѣяну, разогнану. נִזְרוּ בארצות (יחזקאל ל׳ י״ט), בְּהָזָּרוֹתֵיכֶם בארצות (שם ו׳ ח׳), ויו״ד הרבוי על דרך, בבנותיך גבך (שם פ״ו ל״א). ובמבילתא, נדקות וְנִזָּרוֹת (בא י״ג) מן וַיִּזֶּר על פני המים (שמות ל״ב כ׳).

הפיעל, כעין הקל, וֲזֵרִיתִי פרש על פניכם (מלאכי ב׳ ג׳), שפרייען, разсыпать, раскидать. וֲזֵרִיתִי את עצמותיכם (יחזקאל ו׳ ה׳). ומעין זריית תבואה בא על דרך המליצה, מְזָרֶה רשעים מלך חכם (משלי כ׳ כ״ו), זורה אותם במזרה לנקותם, וסוף הפסוק, ויושב עליהם אופן, עגלת הדישה (ראב״ע) וקרוב לזה, מְזָרֶה בעיניו כלי־דע (שם שם ח׳). ומזה פזור גולים, צערשפּרייען, פֿערשפּרייטן, פֿערבאַנענען, разсѣять, изгнать. ואתכם אֲזָרֶה בגוים (יקרא כ״ו ל״ג), מְזָרֶה ישראל יקבצנו (ירמיה ל״א י׳), ובגוים זֵרִיתָנוּ (תהלים מ״ד י״ב), וְלָזָרוֹת אותם בארצות (יחזקאל כ׳ כ״ג). ובא, זרים זֵרוּהָ (ירמיה נ״א ב׳), לשון נופל על לשון. וי״ת, בזזין ויבזונה, שזהו שנקרא נחל הערבים (ישעיה ט״ו ז׳), נחל הערבה (עמוס ו׳ י״ד). ולפי הנראה עיקר הוראת השרש זרד, גידול צמחים בשפע רב, אידפּינקייט דעם געוואכסעם, обиль- ность растенія. ובזה יפורש מאמר המליצי, כל הנשים זרדו וזרד אימא עלה לגג (יומא ט״ז ע״א) גדול בשפע.

א) זָרָה, פ״י. בזור ופזור דברים קטני הכמות, שטרייען, אומהערשטרייען, פֿערשפּרייען, разсѣять, разсѣвать, раз- сыпать. ואת האש זֶה הלאה (במדבר י״ז ב׳) נחלי האש, וַיִּזֶּר על פני המים (שמות ל״ב כ׳), תְּזֶה לרוח (יחזקאל ה׳ ב׳). ונופל על השלכת גרגרי התבואה ממקום למקום לנקותם מן המוץ, ווּאַרפֿען, вѣять. זָרָה את גרן (רות ג׳ ב׳), תְּזָרֵם ורוח תשאם (ישעיה מ״א ט״ז), לא לְזָרוֹת ולא להבר (ירמיה ד׳ י״א). ובהשאלה, פזור גולים במקומות שונים, וָאֲזָרֵם במזרה בשערי הארץ (שם מ״ט ז׳). ורוב שמושו בפיעל.

הנפעל, מענין האחרון בקל, צערשפּרייט ווערדן, быть разсѣяну, разогнану. נִזְרוּ בארצות (יחזקאל ל׳ י״ט), בְּהָזָּרוֹתֵיכֶם בארצות (שם ו׳ ח׳), ויו״ד הרבוי על דרך, בבנותיך גבך (שם פ״ו ל״א). ובמבילתא, נדקות וְנִזָּרוֹת (בא י״ג) מן וַיִּזֶּר על פני המים (שמות ל״ב כ׳).

הפיעל, כעין הקל, וֲזֵרִיתִי פרש על פניכם (מלאכי ב׳ ג׳), שטרייען, разсыпать, раскидать. וֲזֵרִיתִי את עצמותיכם (יחזקאל ו׳ ה׳). ומעין זריית תבואה בא על דרך המליצה, מְזָרֶה רשעים מלך חכם (משלי כ׳ כ״ו), זורה אותם במזרה לנקותם, וסוף הפסוק, וישב עליהם אופן, עגלת הדישה (ראב״ע) וקרוב לזה, מְזָרֶה בעיניו כלי־דע (שם שם ח׳). ומזה פזור גולים, צערשפּרייען, פֿערשפּרייטן, פֿערבאַנענען, разсѣять, изгнать. ואתכם אֲזָרֶה בגוים (יקרא כ״ו ל״ג), מְזָרֶה ישראל יקבצנו (ירמיה ל״א י׳), ובגוים זֵרִיתָנוּ (תהלים מ״ד י״ב), וְלָזָרוֹת אותם בארצות (יחזקאל כ׳ כ״ג). ובא, זרים זֵרוּהָ (ירמיה נ״א ב׳), לשון נופל על לשון. וי״ת, בזזין ויבזונה,

2) זֶרֶד, במשנה. ענף עץ דק ורך, וכמו כן מין קנה רך, רייד, שילף, вѣтка, трость. חבלי זְרָדִים (סוכה א׳ ב׳), לולבי זְרָדִים (שביעית ז׳ ה׳). ומזה:

זֶרֶד, פ״י. קציצת הענפים המרובים שעולים באילנות ומכחישים את כחם, דיא וואכערענדע צוויינע אויפשניידען, об- рѣзанie деревьевъ. הַמְזָרֵד כל שהוא (שבת י״ב ב׳), מְזָרְדִים ומפסלים (שביעית ב׳ ג׳), כְּזֵרוּדָה ובפסולה (שם). ונמצא השרש הזה במקרא בשמות עצמים פרטים, נחל זָרֶד (במדבר כ״א י״ב), שם נהר ועמק בנגב מואב בסמוך לים המלח. ובתרגום יב״ע נחלא דמדכי (צ״ל דמרבי) חילפי וגלי וסגלי, ומינים עשבים ערבים וקנים המה. ובדברים (ב׳ י״ג) תרגם נחל טרוויא, וגם זה מין עשבים וערבים, ושלזה יתכן כדעת האומרים

מלשון בזה ומשיסה, אויספלינדערן, פֿערווייסטן, разграбить, опустошать מקביל עם הכפל, ויבקקו את ארצה, בוזזים ושוסים את יושביה ואח"כ מגלים אותם והארץ נבוקה. ובא, אלו הקרנות אשר זֵרוּ את יהודה (זכריה ב' ב'). במובן נגיהה וכתיתה, שמאָסטן, ניעדער-שמאָסטן, צערטרעטטן, растоптать. שזהו מפעולת הקרן (ועיין רש"י). וכן, הנשאים קרן אל־ארץ יהודה לְזָרוֹתָהּ (שם ד'). ובא בהשאלה, פזור להתרבה, הפצה, פשוט, פֿערבריטן, распространять. שפתי חכמים יָזֵרוּ דעת (משלי ט"ו ז'), (ועיין זרה ב').

הפועל, א) בענין פזור, אויסגעשטריי ווערדן, быть высыпаему. יָזֵּה על נוהו גפרית (איוב י"ח ט"ו). וי"מ מזה, לא זרו (ישעיה א' ו'), לא נפזרו סמכנים לרפואה, (ועיין זור). ב) זריית תבואה, געוואָרפֿעלט ווערדן, быть разсѣваему. אשר זָרָה ברחת ובמזרה (שם ל' כ"ד), והוא דגן נקי מן המוץ. ג) בענין פשוט, אויס-געבריטטעט ווערדן, быть разостлану. כי חנם מְזֹרָה הרשת (משלי א' י"ז). ולדעת רש"י מוסב על הגרעינים המזורים על הרשת לרמות את העופות.

מִזְרֶה, ש"ז. כלי שזורים בו את התבואה, ווארפֿשיפֿל, вѣяло. ברחת וּבְמִזְרֶה (ישעיה ל' כ"ד), ואזרם בְּמִזְרֶה (ירמיה מ"ט ל"ב). ובמשנה, העול וְהַמִּזְרֶה (שביעית פרק ה' ו').

ב) זָרָה, פ"י. קרוב לפעל אזר, מיסוד של זר, בהוראת עיטור, סבוב והקפה כאזור, המקיף את הגוף, אומגירטן, אומריפֿן, опоясывать, обкладывать. ובא בפיעל, ארחי ורבעי זֵרִיתָ (תהלים קל"ט ג'), וכפרש"י לשון זר זהב סביב, סבבת עלי מחיצה שאין לעשות דבר בלא ידיעתך, אומגעבן, אומשליעסטן, обводить. וענינו במובן המוסרי, שמירה והשגחה, בעוואָהרן, היטטן, בעאָבאכטן, охранять, беречь, наблюдать. וגיזיונות פירשו ע"פ הירונימום מענין זריית תבואה לנקותה ולהבירה. ובא בהשאלה להורות חקור והפוש והכרה, אונטערזוכן, זוכטן, ערקענענן, изслѣдовать, y-по- знавать. (ועיין זרת). ורש"י לשיטתו פירש גם, שפתי חכמים יָזְרוּ דעת (משלי ט"ו ז') מלשון זֵר, וענינו יכתירו דעת, ואולי יש לפרשו בהוראת חקור חפוש והכרה, חוקרים ודורשים. ובא, וַתַּזְרֵנִי חיל (ש"ב כ"ב מ'), ובתהלים במקומו, וַתְּאַזְּרֵנִי (י"ח מ').

1) זָרַז, ארמית, מיסודו של זור, פ"י. בפיעל, חגורה, אזירה וחבשה, גירטן, о-, пре-, поясать. ויחבש את־חמורו (בראשית כ"ב ג'), ת"א וְזָרַז, ומזה תגירה למלחמה, וירק את חניכיו (שם י"ד י"ד). ת"א וְזָרַז ית עוליטוהי. ומזה נחיצת פעולה ושקידה לעשותה בזריזות, ותמהר ותער כדה (בראשית כ"ד כ'), ת"י וְזָרִיזַת. ומזה בדחז"ל, אין מזרזים אלא לְמִזְוָה (מכות כ"ג א'), אנשפאָרנען, поощрять. לְזָרְזָן במצות (פסחים פ"ט י"א). ובהתפעל, שהן מְזֻרָזוֹת במצות (שמו"ר כ"ח). ובדב"א, וְהִזְדָּרְזוּ על כל מה שתשלוט ידיך על קנינו בצדק (בח"ע פ"ו י"ד).

2) זָרִיז, זָרֵז, במשנה, שם. א) חגורה ואזור, גירטעל, поясъ. זָרִיז האשקלוני (כלים כ"ג ב'), העלה זָרִיזֵי תאנים על בשרו (ערובין י"ח ע"ב). ב) במובן המוסרי, ש"ת, חרוץ ומהיר בעסקיו, תור-פֿיג, שנעלל, אויפֿמערקזאם, проворный, рас-торопный. אם בנו זָרִיז ומטולה (קדושין כ"ט י"ב), והיתה זְרִיזָה (שמו"ר א'), כהנים זְרִיזִין הם (שבת כ' ע"א), זְרִיזִים מקדימין למצות (פסחים ד' ע"א), ת"ח צריך להיות זָרִיז בב"ד כספרים (שמו"ר מ"א). והפוכו שפל, יש זָרִיז ונשכר ויש זָרִיז ונפסד וכו', יש שפל ונשכר וכו' (פסחים נ' ע"ב), נמצאו בנות זְרִיזוֹת ובנים שפלים (שם פ"ט ע"א).

2) זַרְזִי, שה"פ. בעפֿאַרדערונג, אנשפאָרנונג, поощрение. לשון זַרְזִי (שמות רבה ב'). ובמשנה, נדרי זַרְזִין (נדרים נ' א'), הנדרים שנודרים לזרז ולנחץ דבר.

2) זְרִיזוּת, במשנה, שה"פ. נחיצה ושקידה, בעפֿליסיגקיט, שנעל-

לינקיים , прилежность, расторопность . זהירות מביאה לידי זֲרִיזוּת (סוטה ס' ס"ו), מלמד שהלכה בְּזְרִיזוּת בעלמה (שם ר"ב ע"ב). ומזה במקרא :

זַרְזִיר , שם בעח"י זריז ומהיר , געגירטע- מער , געריטטעפער , преполсан- ный . זַרְזִיר מתנים או תיש (משלי ל' ל"א). והסמיכות אל מתנים לפי שעיקר הזריזות תלוי במתנים החגורים באזור, או שיהיה ענינו צנום המתנים , כי האזור מהדק המתנים ומצמתם , וזהו סבת הזריזות , וצנומיה מתנים הם קלים בטבעם, אך לאיזה בעח"י יכוון לא נודע אל נכון . לדעת המתרגמים הראשונים הוא התרנגול , דער האהן , пѣтухъ . ולדעת הראב"ע הוא הנשר , אדלער , орелъ . והרד"ק בשם י"א פרשו כלב הצידים, וויגדהונט , борзая собака . ונקרא כן על שם שהוא דק במתניו כאלו הוא חבוש או חגור. ולדעת פירסט הכונה אל הצבי הידוע בקלות מרוצתו וגאון מהלכו, דער הירש , олень . והנה בתו"כ שנו, עורב , זה עורב , למינו להוציא את הַזַּרְזִירִים (שמיני ב'), ואמרו , לא לחנם הלך זַרְזִיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (ב"ק צ"ב ע"ב) , עלה זַרְזִיר אחד לארץ ישראל (בראשית רבה ס"ה). והנראה שלשון המקרא לחוד ולשון חכמים לחוד . ובירושלמי על פסוק זרזיר מתנים אמרו , בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זַרְזִירוּ (ר"ה א' נ') . ופירשו המפרשים שהוא מין חיה שמלמדים אותה לרוץ מהרה, ודרך בעליהן להמרות זה עם זה איזה יקרים לחבירו . ונראה שכוונו אל העוף ממין הנשר הידוע , сокол , ѕоколъ . שהקדמונים היו לומדים אותו להשתמש בו לצידה כמו בכלבים , ועליהם אמרו , אין שני זַרְזִירִים ישנים על דף אחד (ב"ר ע"ה).

זָרַח , פעו"י. הקל, עקרו יציאת דבר בבת ממקום שהוא עצור שם, הערפֿאר- ברעכען , выступать . והתיהר ליציאת השמש והאור , אויפגעהן , שיינען , вос-, вс-, ходить, сіять . (עיין בקע, הלל), וָזָרַח השמש (קהלת א' ה'), זָרַח בחשך אור (תהלים קי"ב ד'). ובהשאלה, וכבוד ה' עליך זָרַח (ישעיה ס' א'), ועליך יִזְרַח ה' (שם שם ב'). והכפל, וכבודו עליך יראה , ובענין גלוי והראות, ארשיינען , возсіять . וָזָרַח משעיר למו (דברים ל"ג ב'), אם זָרְחָה השמש עליו (שמות כ"ב ב'), הגות בלשון לדבר שנעשה בגלוי לאור השמש, (ועיין באור) . ובא, והצרעת זָרְחָה במצחו (דה"ב כ"ו י"ט), גלוי בפתע, אויסברעכען , обнаруживаться, по- являться . ובמשנה גם בהפעיל, הנצת הפרי, הפגים מַשְׁזִיזִין (שביעית ד' ו'), הערפֿאָרברעכען , выступать . וזה כנראה מעיקר החוראה בפעל זה . וכן יכלל הפעל זהר בארמית ג"כ ענין הפריחה וההנצה , יפרח כשושנה (הושע ד' ו'), ת"י יזהרון . ומזה בפיוט, וְהַזָּרִיחַ אילנות ועשבים (קדושת א' דשבועות). והרע"ב פירש הפגים משיזריחו , משיאדימו , וזה על שם אדמימות אור השמש (ועיין הערה). ובמדרש בהוראת יוצא , שיינען , לאָסטען , озарять, ѕіять просвѣтлять . הַזְרִיחַ לו גלגל חמה (בראשית רבה כ"ב), מַזְרִיחַ שמשו של צדיק שני (שם נ"ח) . ובא בענין הנטיה והפניה לצד מזרח, כל מה שאתם יכולים לְהַזְרִיחַ הַזְרִיחוּ (שם ס"א), על דרך שמושי הפועלים הימין והשמאיל במקרא :

זָרַח , שה"פ. הופעת אור , שיין , גלאַנץ , сіяніе, блескъ . לְנֹגַהּ זָרְחֵךְ (ישעיה ס' ג') פ"א במקרא .

זֶרַח , שע"פ . א) מבני רעואל בן עשו (בראשית ל"ו י"ג) . ב) אבי יובב מבצרה ממלכי אדום הקדמונים (שם שם ל"ג) . ג) בן יהודה אשר ילדה לו תמר (שם ל"ח ל') . ובכנוי , לְזֶרַח משפחת הזרחי (במדבר כ"ו י"ג) . ד) מבני שמעון בן יעקב (דה"א ד' כ"ד) . ה) בן עדוא מבני גרשם הלוי (שם ו' כ"א) . ו) מלך הכושי אשר נלחם עם אסא (דה"ב י"ד ח') .

זַרְחְיָה , שע"פ . א) בן עזי מבני פנחס בן אלעזר הכהן (דה"א ה' ל"ב) ;

(עזרא ז' ד'). ב) אבי אליהועיני מבני פחת מואב (שם ח' ד').

3) זְרִיחָה, שה"פ. אויפגאנג, ערשיינען, восхожденіе, возсіяніе. זְרִיחַת מזרות (קרובות א' דשבועות).

אָזְרָח, ש"ת. לאיש היושב במקום אשר שם נולד, איינגעבאָרענער, אייני- гроженецъ, туземецъ, оте- היימישער, чественный. ועם זה בן אומה ידועה מגזעה ומשרשה בנגוד לשם גר, ולא נמצא כ"א בלשון התורנית והדינים, בכונה לאיש מזרע ישראל, הָאֶזְרָח והגר הגר בתוככם (ויקרא פ"ז כ"ט), כל הָאֶזְרָח בישראל (שם כ"ג מ"ב), וכי יגור אתך גר וגו' והיה כְּאֶזְרָח הארץ (שמות י"ב מ"ח), נסמך לשם ארץ, על שם עיקר הוראתו, ואף שבאמת בענין זה אין המקום, כ"א הגזע גורם, שהרי במצרים נאמרה המצוה ושם היו בני ישראל נחשבים כגרים. ודעת הרישו"ר שרצה לפרש על הכנענים הנשארים בארץ במקום מולדתם (אגרות ישו"ר ח"א צד 50) רחוקה, כי אם גם הם נקראים אזרחים בבחינת עצמם (בארץ מולדתם) לא באו בכלל אזרח בישראל בבחינת מצוות התורה, ומה שאמרה תורה, חקה אחת יהיה לכם ולגר וּלְאֶזְרַח הארץ (במדבר פ' י"ד), הוא פרט שאחר הכלל. ובגמרא, הָאֶזְרָח לרבות את הנשים האזרחיות (סוכה כ"ח ע"א). ובארמית יְצִיבָא, שעיקר הוראתו מטע שהשתרש בארץ, ומהוראתו העיקרית הזאת בא ביחום אל עץ הגדל במקום מטעו ושתולו ולא הובא כזמורת זר ממקום אחר, ומתערה כְּאֶזְרַח רענן (תהלים ל"ז ל"ה) תרגומו כאילן יַצִיב. ובגמרא, יַצִיבָא בארעא וגיורא בשמי שמיא (ב"ק מ"ב ע"א). ובא ביו"ד היחם, איתן הָאֶזְרָחִי, (ועין אֵיתָן).

מִזְרָח, פאת קדם בעולם, מקום תחלת זריחת השמש, востокъ, אָסטען. בהפך לשם מַעֲרָב, ברחק מִזְרָח ממערב (תהלים ק"ג י"ב), ולשם יָם, מִמִּזְרָח ומים (יהושע י"א ג'). ובסמיכות לשם שמש, מִזְרַח שמש (דברים ד' מ"ז), דעם אויפגאנגס, восходъ солнца. מִזְרַח השמש (יהושע א' פ"ז), ובמו כן בענין פאת מזרח של מקום ידוע, עד לְמִזְרַח הגיא (דהי"א ד' ל"ט), ועם ה"א הגבולית, עבר הירדן מִזְרָחָה (דברים ד' מ"ט), נאך אָסטען, къ востоку. ובסמיכות מִזְרָחָה שמש (שם שם מ"א). ובחבור עם שם קֶדֶם, לפאת קדמה מִזְרָחָה (שמות כ"ז י"ג), ובתה"פ, על פני כל מִזְרָח לגלעד (דהי"א ה' י'), אָסטלעך פֿאן, восточный. וכסומך לשם אֶרֶץ, מארץ מִזְרָח (זכריה ח' ז'), רומז למדינת עולם שהיא במזרח לארץ ארם, והיא הרמוזה בשם מזרח סתם, ואל הַמִּזְרָח ואל הצבי (דניאל ח' מ"ב). ובדברי חז"ל, רוח מִזְרָחִית.

הערה. הרשב"ם על ויקרא שמו זרח (בראשית ל"ח ל'), אמר, וזרח לשון אדמומית הוא כדכתיב והצרעת זרחה במצחו (דהי"ב כ"ו י"ט). וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא, וכתיב וישכימו בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדמים כדם (מ"ב ג' כ"ב), וכן במוכר את הספינה (בבא בתרא פ"ו ע"א), ואולי על סמך זה פרשו המפרשים הפנים משוריתו (שביעית ד' ז') משיאדימו. והנכון במעם קריאת השם זֶרַח כדעת רש"י שהוא התחיל לצאת ראשונה, וכעיקר הוראת הפעל זרח, בקיעה ויציאת לאור. ויתכן להוסיף עוד כי שם אחיו פֶּרֶץ, הוא גם כן בהוראה זו, וכמו שכתוב מה פרצת עליך פרץ, ולפי זה יהיו השמות פרץ וזרח כשמות נרדפים.

זֶרֶם, פ"י. עקרו שטיפת מים בכח גדול, דומה לפעל זרב, שרף, теченъ, זיך ערגיעסען, שטראָמען, פֿליעסען. из- раз-, литься. стремить-, ся, הקל, פעם אחת במקרא. ובהשאלה, העברה והעתקה, מהירות כשטף, וענ- שטראָמען, וועגראָפֿען, y- текать, похи- щать. זֶרֶמָתָם שנה יהיו (תהלים צ' ה'). ושעורו, זרמת את ימי האדם וכל הוייתם אינה אלא כשנה. ולדעת פירסט אין זה מענין שטף אבל מפעל אחר שעיקר

הוראתו כריתה ותתוך כעין הפעל צרם בערבית, וועגשניידן, אבשניידן, отрѣзать, похищать. ובענין שטיפה לא בא כי אם פעם אחת במקרא, זֹרְמוּ מים עבות (שם ע"ז י"ח), שהוא לדעת יש מפרשים מן הפועל. ושעורו, זרמו מים מן העבות, водa ואספער שפּרֶאמט אוים דק וואלקנק, течетъ, стремится изъ облакъ. והנכון כדעת הרד"ק בשם ר' יונה שהוא הקל מן הפעלים הכבדים (המרובעים) על משקל, יודע, סוער, העבות זורמו את המים, ועל דרך, עבים נטפו מים (שופטים ה' ד').

זָרָם, ש"ז. שטף מים בכח גדול, ערנוסן, изліяніе, שפּרֶאמענג, стремленіе. זֶרֶם מים עבר (חבקוק ג' י'), נפץ וָזֶרֶם (ישעיה ל' ל'), מָזֶרֶם הרים (איוב כ"ד ח'), הזרם הנופל מן ההרים נופל בכח גדול. ובהשאלה, כְּזֶרֶם ברד (ישעיה כ"ח ב'), כי רוח עריצים כְּזֶרֶם קיר (שם כ"ה ד'). רש"י ורד"ק פירשו כזרם סוחף ומפיל קיר, והרמ"ל פירש כזרם היוצא ממעין המקיר מימיו בלא הפסק, ויהיה קיר מענין מקור, (עיי"ש). ויש לפרשו, כזרם הנופל מקיר אבנים, וואסערפּאלל, водопадъ. וסתר זֶרֶם (שם ל"ב ב'), סתר מזרם, כמ"ש, ולמסתור מָזֶרֶם (שם ד' ו'), (ועיין סתר).

זָרִים, לדעת רס"ג וראב"ע הוא שם על משקל נָעִים, נָדִיב, משרש זרם, וטעמו זרם מטר סוחף, רעגנגוסס, проливный дождь, стремительный дождь. ומזה, כמהפכת זָרִים (שם א' ז'). והנכון כדעת המפרשים שהוא הרבוי מן זר, כמו שנאמר מקודם, זָרִים אוכלים אותה (שם).

זַרְמָה, ש"נ. פ"א במקרא. ובהשאלה, אל זרם הזרע היורה כחץ, ואמטענערגוסס, струя сѣмени. וְזַרְמַת סוסים זַרְמָתָם (יחזקאל כ"ג כ'), ולדעת השבעים הוא כנוי אל אבר הזכרות, ודומה לו השם ערוה מן ערה. ובמשנה, נקרא זָכָר, אך הכפל בשר המורים בשרם יעיד על הפירוש הראשון.

זָרַע, פ"י. קרוב אל זרה, עקרו פזור ובזור, שטרייען, פּערשטרייען, сѣять, разсѣять, разсѣвать (שופטים ט' כ"ה), מיט זאלץ בעשטרייען, осыпать солью. (ועיין בממוך). ובהשאלה, וְאֶזְרָעֵם בעמים (זכריה י' ט'), אונטער פֹּאלקער צערשטרייען, разсѣвать, разослать между народами. כמו, ואתכם אֲזָרֶה בגוים (ויקרא כ"ו ל"ג). והתיחד ב) לפזור גרגירי תבואה בארץ להצמיח, ואמענשטרייען, זאָמען, разсыпать сѣмена, обсѣменить, сѣять, засѣвать. אם־זָרַע ישראל (שופטים ו' ג'), ונופל על שני פעולים, על הזרע, זָרְעוּ חטים (ירמיה י"ב י"ג), אשר תִּזְרַע את זרעך (דברים י"א י'). ועל מקום הזרע, וְזָרַעְתֶּם את האדמה (בראשית מ"ז כ"ג), תִּזְרַע את ארצך (שמות כ"ג י'), שדך לא תִזְרַע כלאים (ויקרא י"ט י"ט). ומזה בהשאלה לדעת י"מ, וַיִּזְרָעֵהָ מלח (שופטים ט' מ"ה). ובחסרון הנשוא, זָרְעִי על כל מים (ישעיה ל"ב ב'), ואל תִּזְרְעוּ אל קצים (ירמיה ד' ג'). ובא, וְזָרַעְתֶּם את השנה השמינית (ויקרא כ"ה כ"ב), ענינו בשנה השמינית. ועל המעט גם על מטע עץ, פּפלאנצען, сажать. וזמורת זר תִּזְרָעֶנּוּ (ישעיה י"ז י'). ובהשאלה, וְזָרַעְתִּיהָ לי בארץ (הושע ב' כ"ה) ע"ד ונטעתיו ושכן תחתיו (ש"ב ד' י'). ובענין זה, וָאֶזְרָעֵהָ את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה (ירמיה ל"א כ"ז), נתינת המשך וקיום לדורות בפריה ורביה, פֿארמעהרען אונד מעהרען, быть распложаему, распложаться. ובמובן המוסרי, זֹרֵעַ עולה יקצר און (משלי כ"ב ח'), כי רוח יְזָרְעוּ (הושע ח' ז'), זִרְעוּ לכם לצדקה (שם י' י"ב). ג) גדול זרע בהתיחס אל הצומח עצמו, ואמען פּרא־גען, приность плодъ. כל עשב זֹרֵעַ זָרַע (בראשית א' כ"ט), פרי עץ זֹרֵעַ זָרַע (שם).

וכביטני פעול, בארץ לא זרועה (ירמיה ב׳ ב׳), необработанная земля, אונבעזאָעמטע לאַנד. ובא, אור זרע לצדיק (תהלים צ״ז י״א). רש״י פירש זריעה ממש, מוכנת לצמוח להם. ויש מפרשים מענין פזור והרחבה, אויסגעבריימטע, פֿערבריימטע, распространенный. ולדעת הר׳ אבן גיהיא ענינו כמו זרוה בחילוף ח״ת בעי״ן.

הנפעל, מן הקל, א) בתבואה, בבחינת הזרע והמקום, געזאָעמט ווערדען, быть сѣяну. זרע זרוע אשר יזָּרֵע (ויקרא י״א ל״ז), לא יעבד בו ולא יִזָּרֵע (דברים כ״א ד׳), ונעבדתם וְנִזְרָעְתֶּם (יחזקאל ל״ו ט׳). ובהשאלה, בענין קיום לדורות, פֿאָרטגעפֿלאַנצט ווערדען, распложаться. ולא יִזָּרֵע משמך עוד (נחום א׳ י״ד). ב) קבלת זרע הריון באשה, בעפֿרוכטעט ווערדען, быть оплодотворуему. וְנִזְרָעָה זרע (במדבר ה׳ כ״ח).

הפועל, כעין הנפעל, געזאָעמט ווערדען, быть сѣяну. אף בל זֹרֻעוּ (ישעיה מ׳ כ״ד).

ההפעיל, א) גידול הגרעין העומד להזרע, מַזְרִיעַ זרע (בראשית א׳ י״א), שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר, והוא כעין הקל כל עשב זֹרֵעַ זרע (שם), זאָמען ערציענען, производить сѣмена. ובבעלי חיים בזרע הריון, אשה כי תַזְרִיעַ (ויקרא י״ב ב׳), כי הנקבה אם היא נזרעת היא גם מזרעת, עמפֿאָנגען, зачать.

זֶרַע, ש״ז. א) גרגיר הצומח שבטבעו להצמיח למינו, זאָמען, сѣмя. עשב מזריע זֶרַע עץ פרי וגו׳ אשר זַרְעוֹ בו (בראשית א׳ י״א), וכמו כן ענף העץ שנוטעים להוציא פרי למינו, זאָמצווייג, отрасль. ויקח מִזֶּרַע הארץ ויתנהו בשדה זָרַע (יחזקאל י״ז ה׳). ונופל ביחוד על הזרע המוכן להזרע, זאָמענקאָרן, сѣмена. ותן זֶרַע (בראשית מ״ז י״ט), ערכך לפי זַרְעוֹ זֶרַע חמר שעורים (ויקרא כ״ז ט״ז), את כל תבואת זַרְעֶךָ (דברים י״ד כ״ב). ובקשור עם הפעלים המתיחסים אל פעולת הזריעה, זָרַע את זרעך (קהלת י״א ו׳), במשך הַזָּרַע (עמוס ט׳ י״ג), נושא משך הַזָּרַע (תהלים קכ״ו ו׳). ומזה כשה״פ, אויסזאָאמ, דאָם זאָמען, זֶרַע השדה. посѣвъ, сѣваніе (בראשית מ״ז כ״ד), זֶרַע וקציר (שם ח׳ כ״ב). ומזה ע״ד המליצה, כי זֶרַע השלום (זכריה ח׳ י״ב). ענינו זרע של ברכה והצלחה, אינע גלויקקליכע אויסזאָאמ, счастливый посѣвъ. ומפרש הגפן תתן פריה. ומזה כל תבואת הזרע, פֿרוכט, געטרייד, хлѣбъ, זרע יעקב. ונתן זֶרַע לזרע (ישעיה נ״ה י׳), והכפל, ולחם לאכל, העוד הַזֶּרַע במגורה (חגי ב׳ י״ט), ובבקר זַרְעֲךָ תפריחי (ישעיה י״ז י״א), תגדלי פריך. והתיחד אל תבואת השדה כנגד פרי העץ, מְזֶרַע הארץ מפרי העץ (ויקרא כ״ז ל׳), זֶרַע שחר קציר יאור תבואתה (ישעיה כ״ג ג׳), תבואת ארץ מצרים הגדלים ומתרבים על ידי שטף נהרותיה. ובענין זה בא פ״א ברבוי, וְזַרְעֵיכֶם וכרמכם (ש״א ח׳ ט״ו). ומזה עת הזרע, ואָטצייט, время посѣва (ויקרא כ״ז ה׳). ובאדם ב) זרע ההולדה, זאָמען, сѣмена. שכבת זֶרַע (שם ט״ו ט״ז, י״ז י״ח), זאָמענ-ערגוסס, изліяніе истеченіе сѣмени. (עיין שכב). לא תתן שכבתך לְזָרַע (שם י״ח כ׳). ומזה הולד הנוצר מן הזרע, לייבעסֿפֿרוכט, קינד, дитя, плодъ. שת לי אלהים זֶרַע אחר (בראשית ד׳ כ״ה), הן לי לא נתת זָרַע (שם ט״ו ג׳), ונתתי לאמתך זֶרַע אנשים (ש״א א׳ י״א) י״ת בר בגו אנשא, איש בין אנשים, וי״ס בן זכר; ומזה בכלל תולדות, נאכקאָמען, קינדער, дѣти, потомки. והקם זֶרַע לאחיך (בראשית ל״ח ח׳). וכולל גם בעח״י, זֶרַע אדם וְזֶרַע בהמה (ירמיה ל״א כ״ו). ונקשר עם הפעל חיה, לחיות זֶרַע (בראשית ז׳ ג׳), ונחיה מאבינו זָרַע (שם י״ט ל״ב), מבקש זֶרַע אלהים (מלאכי ב׳ ט״ו), זֶרַע ברוכי ה׳ (ישעיה ס״ה כ״ג). ובבחינת תולדות משפחה מיוחסת לאבות, נאכקאָמנשאַפֿט, потомство. כי ביצחק יקרא לך זָרַע (בראשית כ״א י״ב). ובכפל, ומפי זֶרַע זַרְעֲךָ (ישעיה נ״ט כ״א), קינדעסקינדער, правнуки. ובמסיכות לשם אחר, זֶרַע קדש

(שם ו' י"ג), זֶרַע מרעים (שם א' ד'). והכפל, בנים משחיתים, ילדי פשע זֶרַע שקר (שם נ"ז ד'), ואנכי נטעתיך שורק כלה זֶרַע אמת (ירמיה ב' כ"א), המשל למטע והנמשל בנים, וַיִּזְרָעֵם במים רבים (במדבר כ"ד ז'), כולל המשל והנמשל זרע צמח וזרע אדם. ובא, זֶרַע יעבדנו (תהלים כ"ב ל"א), ענינו בני בנים לדורותם. והכפל, יסופר לה' לדור, ובא בענין משפחה מיוחסת לאבותיה, זֶרַע אברהם (שם ק"ה ו'), מְזֶרַע אהרן (ויקרא כ"א כ"א), שמאמם, נעשלעכט. родъ, поколение. זֶרַע דוד (ירמיה ל"ג כ"ב), והוא כשם הקבוץ וכא יתרבה, לו וּלְזַרְעוֹ אחריו (שמות כ"ח מ"ג), לדוד וּלְזַרְעוֹ עד עולם (ש"ב כ"ב נ"א). ומזה בענין קרובי משפחה, פאמיליע, שמאמם, זֶרַע הממלכה (מ"ב י"א א'), семья, родъ וכן מְזֶרַע מדי (דניאל ט' א'), ודובר שלום לכל זַרְעוֹ (אסתר י' ג'), כולל כל כלל ישראל.

זֶרַע, ש"ז. פ"א במקרא כשם זרע, בְּזֶרַע גד (במדבר י"א ו'), על משקל הארמי ובארמית שבמקרא, מתערבין להון בְּזֶרַע אנשא (דניאל ב' מ"ג).

זֵרוּעַ, ש"ז. ע"מ כְּפוּר, קִבּוּץ, והציר"ה ת' הרגש, זרע פרי גנה, נעמיעוע, גאַרטענגעמיעוע. зелень. על כל זרע זֵרוּעַ (ויקרא י"א ל"ז). וברבוי, וכגנה זַרְעֲיָהּ תצמיח (ישעיה ס"א י"א).

2) **זְרוּעַ**, שה"פ. דאס זאָען, cѣваніе. במשנה, זְרוּעַ וזימור (מו"ק ג' א').

זֶרַע, ש"ז. גרגירי פרי קטניות או ירקות נעמיעוע, зелень, овощь. לא נמצא כ"א ברבוי, מן הַזֵּרֹעִים (דניאל א' י"ב). ועמ"א:

זֶרְעוֹן, ש"ז. כנ"ל, ונתן להם זֵרְעֹנִים (שם שם מ"ז). ובמשנה, זורעים חמשה זֵרְעוֹנִים (כלאים ג' א'), זרע ירקות וכמפורש שם, כל מין זרעים אין זורעים בערוגה וכל מין ירקות זורעים (שם שם ב').

מִזְרַע, ש"ז. שדה זרוע, זאַמפּעלד, посѣянное поле. יאור (ישעיה י"ט ז'), השרה שעל שפת היאור.

1) **זַרְעִי**, **זַרְעִיתָא**, ארמית, תרגום השם משפחה במקרא, פאמיליע, семейство, потомство. משפחה (דברים כ"ט י"ז) ת"א זַרְעִית, קול דמי אחיך (בראשית ד' י'), ת"א קול דם זַרְעָךְ. ומזה במשנה, דמו ודם זרעיותיו תלוים בו (סנהדרין ד' ח').

זְרוֹעַ, שם משותף בלוז"נ. אבר היד מן הכתף עד הכף, ארם, рука. ומתיחד אל החרק הראשון מן הכף ולמעלה, פאַרדעראַרם, brachium. ושרף זְרוֹעַ (דברים ל"ג כ'), ואצעדה אשר על זְרֹעוֹ (ש"ב א' י'), כחותם על זְרוֹעֶךָ (שה"ש ח' ו'), ובעין יד, בְּזְרוֹעוֹ יקבץ טלאים (ישעיה מ' י"א). ובבע"ח, הַזְּרֹעַ והלחיים (דברים י"ח ג'), את הַזְּרֹעַ בשלה (במדבר ו' י"ט), שולטער, плечо. וברבוי על הרוב במין נקבה, קשת נחושה זְרוֹעֹתָי (תהלים י"ח ל"ה), מעל זְרֹעֹתֵיכֶם (יחזקאל ל"ג כ'), וּזְרֹעֹתָיו (דניאל י' ו'). ובמין זכר, ויפזו זְרֹעֵי ידיו (בראשית מ"ט כ"ד), בין זְרוֹעָיו (מ"ב ט' כ"ד). וע"ש עז הזרוע בפעולת אדם בא השם מתואר בתוארים המורים על העז והגבורה, בְּזְרוֹעַ גדולה (יחזקאל י"ז ט'), בגדל זְרוֹעֶךָ (שמות ט"ו י"ז), וּבְזְרוֹעַ נטויה (דברים ד' ל"ד). והכפל, וביד חזקה, וּבְזְרוֹעַ חזקה (ירמיה כ"א ה'), וּזְרוֹעַ רמה (איוב ל"ח ט"ו). חשף ה' את זְרוֹעַ קדשו (ישעיה נ"ב י'), כביכול כאדם המסיר את בתי הידים מעל זרועו כשהוא מכין א"ע לעשות מלאכה, דען אָרם ענטבלאָסטן, обнажать мышцу. ומזה, וּזְרֹעֲךָ חשופה (יחזקאל ד' ז'). ונסמך אל כֹּחַ, כח הַזְּרוֹעַ (דניאל י"א ו'). ובהפך, בְּזְרוֹעַ כחו (ישעיה מ"ד י"ב), כמו בכח זרועו, ואל עז, בְּזְרוֹעַ עזך (תהלים פ"ט י"א), כמו עז זרועך, וכן מיוחס אליה לבישת עז, כמו, לבשי עז זְרוֹעַ ה' (ישעיה נ"א ט'). ונקשר עם תִּפְאֶרֶת, זְרוֹעַ תפארתו (שם ס"ג י"ב). וכמו כן מיוחסים אליה פעלי האמץ והישועה, אף זְרוֹעֵי תאמצנו (תהלים פ"ט כ"ב), ותושע לו זְרֹעוֹ (ישעיה נ"ט ט"ז), וּזְרֹעוֹ משלה

לו (שם פ' י'), וכן, חזקתי זְרוֹעָתָם (הושע ז' ט"ו), ותאמץ זְרוֹעוֹתֶיהָ (משלי ל"א י"ז), לפי שהזרועות צריכות חזוק. ומזה בחפץ, וְזְרֹעוֹת יתומים ידכא (איוב כ"ב ח'). ובענין הנשיאה בזרועות מהבה ואהבה, קחם על זְרוֹעֹתָיו (הושע י"א ג'), אוף דיא ארמע נעהמען, взять на руки. ובענין קרוב לזה נאמר, ומתחת זְרֹעֹת עולם (דברים ל"ג כ"ז). שעורו ובארץ מתחת הוא נושא אותה בזרועותיו מימי עולם. ועל שם הכח בזרוע בא גם בסתם, שבור זְרוֹעַ רשע (תהלים י' ט"ו), זְרוֹעוֹת רשעים תשברנה (שם ל"ז י"ז). ומזה בהשאלה, ג) כח, גבורה, קראפט, מאכט, сила, мощь. לך זְרוֹעַ עם גבורה (שם פ"ט י"ד), ואם זְרוֹעַ כאל לך (איוב מ' ט'), היה זְרֹעָם לבקרים (ישעיה ל"ג ב'). והכפל, אף ישועתנו, ושם בשר זְרֹעוֹ (ירמיה י"ז ה'), ועמו זְרוֹעַ בשר (דהי"ב ל"ב ח'). וברבוי זכרים, וְזְרֹעֵי עמים ישפטו (ישעיה נ"א ה') בענין עז משפט, וכמו כן בענין ישועה ועזר, ואל זְרֹעֵי ייחלון (שם). ובענין כח עריצים, עושק, גשוואלדטהאט, насилие. ישועו מְזְרוֹעַ רבים (איוב ל"ה ט'). ומזה, ואיש זְרוֹעַ (שם כ"ב ח'), גשוואלדטהאטינער, насильникъ. ג) חילות מלחמה, העער, קריעגסמאכט, войско, военныя силы. את זְרֹעוֹת מלך בבל (יחזקאל ל' כ"ד). ועל הרוב בספר דניאל, וְזְרֹעוֹת הנגב (י"א ט"ו), וְזְרֹעוֹת השטף (שם שם כ"ב). וברבוי זכרים, וְזְרֹעִים ממנו יעמודו (שם שם ל"א), ובשם הקבוץ, ולא יעמוד וְזַרְעוֹ (שם שם ו'). ויתכן שמזה גם כֹּה הַזְּרוֹעַ (שם), וכן, וְזַרְעוֹ ישבו בצלו (יחזקאל ל"א י"ז).

אֶזְרוֹעַ, ש"נ. כשם זרוע ובתוספת אל"ף, וְאֶזְרֹעֵי מקנה תשבר (איוב ל"א כ"ב), וּבְאֶזְרַע נטויה (ירמיה ל"ב כ"א).

הערה. בנוגע אל גזרת השם נראים דברי פירסט, כי מקורו ארמית דרע ובתלמוד דרא, בהוראת נשיאה, הרמה, טראגען, העבען, носить, поднимать. ובערבית דרע, החזקה, תפיסה, האלטען, פאסטען, держать. ומזה בארמית דְּרַע, דְּרָעָא, האבר התופס והנושא, ובעברית בחלוף הדל"ת בזי"ן, זְרוֹעַ, אֶזְרוֹעַ, ונמצא זכר השם או הפעל דרע גם במקרא בשמות עצמים פרטים, אדרעי, דרע, דרדע, וראיה להשערה זו ושאין התיחסות לשם זרוע אל הפעל זרע בהוראת זריעה, מה שלא מצאנו את הפעל דרע בהוראה זו בארמית, כי אם בתרגומים המאוחרים, והשתמשה לענין זריעה בפעל זרע בזי"ן ממש כמו בעברית. ואלו יצא השם זרוע מן הפעל זרע, היה נמצא גם בארמית הפעל דרע לענין זריעה.

זָרַף, פעל. בערבית ענינו נזילה והגרה, טריפֿעלן, течь, капать. ובסורית זרפיתא מטר סוחף. ומזה לדעת קדמוני המבארים:

זָרִיף, שם. בכפל פ"א הפעל, פעם אחת במקרא, כרביבים זָרִיף ארץ (תהלים ע"ב ו'), תרגומו היך רסיסא מלקושא דנטפין על עסבא דארעא, וכן פירוש רש"י לשון טיפין הוא בסבת יומא (פ"ז ע"א) הוו מטי זָרִיפֵי דמיא. ולדעתם יהיה השם זָרִיף שם הפעולה, דאם הערַאבטריפֿעלן, окропленіе. ושעורו, כזריף רביבים. ובמדרש גזרו ממנו פעל על דרך המרובעים בהוראה קרובה לזו, מה השמן הזה כום מלא אינו מְזָרֵף כשאר כל המשקין, אף דברי תורה אין מְזָרְזָפִין בדברי ליצנות (שה"ש א' ג'), ופירושו מה השמן בכום מלא אינו מבצבץ ונתז למעלה כששופכין עליו שאר משקין, אף דברי תורה אינם נדחים ונעקרים מפני דברי ליצנות. ויש מפרשים את המלה זָרִיף בהוראת עשב הנשאר בקרקע אחרי אשר נקצץ ונגזז, ווישטן שור, покосъ, отава. והוא נרדף לשם גז, ושעורו, כרביבים על זריף ארץ, מקביל אל הקודם ירד כמטר על גֵּז. ודומה לו בלשון ערב, צרב, שענינו כריתה, אבשניידען, отрѣзать.

זָרַק, פ״י. הקל, השלכת דבר קל נתפס ביד, ווערפֶן, бросать, кидать.

וכולל: א) השלכת דבר נוזל ונגר, הזיה, окропить, брызгать, שפריצען, שפריצן. וחצי הדם יָזַק על המזבח прискать (שמות כ״ד ו׳), וְזָרַקְתִּי עליכם מים טהורים (יחזקאל ל״ו כ״ה), הַזֹּרֵק את דם השלמים (ויקרא ז׳ י״ד). ב) השלכת דבר מוצק, וַיִּזְרֹק משה השמיטה (שמות ט׳ ח׳), ווערפֶן, бросать. וְזָרַק על העיר (יחזקאל י׳ ב׳). ויכלול גם ענין זרייה, שפרייען, сыпать. וַיִּזְרְקוּ עפר על ראשיהם (איוב ב׳ י״ב), וַיִּזְרֹק על פני הקברים (דהי״ב ל״ד ד׳). ובהשאלה, גם שיבה זָרְקָה בו (הושע ז׳ ט׳), ענינו השיבה פגעה בו ונראית בראשו ובזקנו, וזה על שם שהלבנת השער מפני הזקנה אינה באה בפעם אחת כי אם מעט מעט בהמשך הזמן, והוא כמו זריקת אבק ועפר. ויש מפרשים בהוראת זרח בחלוף חי״ת בקו״ף, ועל דרך שכתוב, והצרעת זרחה במצחו (דהי״ב כ״ו י״ט), אויסברעכען, הערפֿאָרברעכען, обнару-живаться, появляться. ובמשנה, צרור או אבן כדי לְזָרוֹק בעוף וכו׳ כדי לְזָרוֹק בבהמה (שבת ח׳ ו׳). ובהשאלה, זָרוֹק מרה בתלמידים (כתובות ק״ג ע״ב), ופירוש רש״י שתהיה אימתך עליהם. ובא גם בנפעל, נִזְרַק עליה אחד מן הדמים (נזיר ד׳ ה׳). ובהשאלה, נִזְרָקָה מפי התבורה. ובפיוט, למי נִזְרָקָה מלוכה (יוסי בן יוסי, מלכיות), למען איתן הַנִּזְרָק בלהב אש (הושענות). ובפיעל, אין מְזַרְקִין האוכלין (ברכות מ״ט ע״א).

הפועל, מי נדה לא זֹרַק עליו (במדבר י״ט י״ג), געשפרענגט ווערדן, быть окропленну. והוא פעל סתמי.

2) **זְרִיקָה**, בגמרא, שה״פ. זְרִיקָה משתברת (ע״ז ג׳ ע״ב), כגון זריקת דם שאינה מחוברת אלא משתברת ונופלת טיפים טיפים.

מִזְרָק, שם, כלי במקדש לקבלת דמי הקרבנות העומדים לזריקה, שפרענגאפֿעס שאָלע, жертвенная чаша, кропильница. מִזְרָק אחד כסף (במדבר ז׳ י״ג), כְּמִזְרְקֵים לפני המזבח (זכריה י״ד כ׳), מִזְרְקֵי כסף (במדבר ז׳ פ״ד). ומזה ב) גביע וכוס יפה ומהודר, השותים בְּמִזְרְקֵי יין (עמוס ו׳ ו׳), פאָקאל, וויינבעכער, бокалъ, кубокъ, рюмка. ושעורו, השותים יין במזרקים. ובמדרש אמרו שהוא כום שיש לו זרבוביות (ויק״ר ח׳), פיות שהיין נזרק מתוכם.

מְזָרָקָה, ש״נ. שפרענגאפֿעס שאָלע, жертвенная чаша. ויעיו וּמְזָרְקָתָיו (שמות כ״ז ג׳).

זָרַר, פ״י. פעם אחת במקרא בפיעל, עטשוש, ניעזן, чихать. וַיְזָרֵר הנער (מ״ב ד׳ ל״ה), ויסודו זרה בענין פזור וזריקה, שטרייען, сыпать, разсыпать. שעל ידי העטוש נזרה הליח היוצא מן החוטם בכח גדול.

זֶרֶשׁ, שם עצם פרטי, אשת המן (אסתר ה׳ י׳).

זֶרֶת, שם. מדת שעור ידועה, זֶרֶת ארכו (שמות כ״ח ט״ז), סביב זֶרֶת האחד (יחזקאל מ״ג י״ג), ושמים בְּזֶרֶת תכן (ישעיה מ׳ י״ב), לדעת הערוך (ערך אצבע) עיקר הוראת שם זֶרֶת הוא האצבע הקטנה ביד, וכמ״ש, זו זֶרֶת זו קטיצה וכו׳ (פנחות י״א א׳). ומזה ארך המדה מן הזרת עד האצבע הנקראה אגודל כשהיד מתוחה, ושעורו, חצי האמה כשהאמה בת ששה טפחים, או כדברי הרשב״א באמת בת חמשה טפחים (שו״ת הרשב״א תתק״י), שפאננע, пядь, пядень. ובברייתא ברבוי, קנה זרת שבולת זְרָתִים (תענית דף ה׳ ע״א). ובמדרש יכלול השם זֶרֶת גם את האגרוף או כלל אצבעות היד כשהיא כפופה, זְרָתו מתוחה לקבלו (בראשית רבה פרשה ס״ג), קулакъ, פויסט. ובגזרת השם נראה מלשון המדרש כמו שהוא

מן זר או זרר, על משקל דלת מן דלל, בהוראת מתיחה. והנכון כדעת האומרים שעקרו זֵעָרָה מלשון קטנות, קטנה שבאצבעות, בחפך לשם גודל, אגודל. ובפיוט, רוממו זֵרָה שחקים (שחרית ליום כפור). מן ושמים בזרת תכן, ואמרו עוד, זֵרוֹתָיו זהר מרעיף נטפי אגליו (שם). ומן השם זֵרָה בא לדעת הרמבמ"ן הפעל בבנין:

פיעל, ארחי ורבעי זֵרִיתָ (תהלים קל"ט ג'). פֿאָרמעסטן, измѣрять. ע"ד, הנה מפחות נתת ימי (שם ל"ט ו').

זֵתוּא, שע"פ. א) אבי משפחה אחת מעולי הגולה (עזרא ב' ח').

ב) מגדולי העם הבאים בחותמים על האטנה (נחמיה י' פ"ז).

זֵתָם, שם עצם פרטי. מבני יחיאל, מבני גרשם הלוים (דברי הימים א' כ"ג כ"ב).

זֵיתָן, שע"פ. מבני בלהן (שם ז' י'). יסודו זית.

2) זֵיתוּם, במשנה, שם. מין שבר שעורים, וְזֵיתוּם המצרי (פסחים ג' א'), מלשון יונית Zudos, גערשטן געבראיא, ячменное варево.

זֵתָר, שם עצם פרטי. מסריסי אחשורש (אסתר א' י"ד).

תם חלק ראשון

AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

הדור אתם ראו!

הנה זה לפניכם שבע חוברות שבהן נגמר החלק הראשון מספר **האוצר**, מהרב הגדול אביר הסופרים ר' **שמואל יוסף פין** נ"ע, ספר אשר יעשיר את הספרות העברית עושר רב, ולפניו לא היה כמהו. — ואל תבואו במשפט עמנו מדוע תאחרנה החוברות בלבתן, כי לא כהדפסת כל הספרים הדפסת ספר מלים ושרשים, רבה העבודה כפולה ומכופלת, גם בחפצנו לשכללו וליפותו, לשום לו פאר חצון על יקר תפארת גדולתו הפנימי, דרושה לזה השגחה מדויקת ומתונה, גם כבשנו לפנינו הדרך ממכשולים המונחים בהתחלת כל ענין, ומן הוא והלאה תלכנה החוברות אשה אחר אחותה בסדרן, ונחיש נמהר מעשנו בעו"ה בכל אשר נוכל.

עד אשר יודפסו השער הנכון וההקדמה עם המבוא בחלק השלישי, ושם בארה פרשת תכונת הספר כבוד עשרו וחוסן יקרו, עד אשר יבואו דברי חפץ ההם, נשוב לשנות פה את האמור כבר בהמודעה שלנו, להודיע תכן הספר ושרש דבר נמצא בו. כולל בתכלית השלימות כל חוקי הלשון וגדריו, העקרים והמסתעפים השרשים וענפיהם וענפי ענפיהם, לא יניח דבר קטן ודבר גדול, לא שערוהו גדולי החכמים ולא היה כאוצר הזה לשפת עבר מאז דברו בה גדולים חקרי לב.

א) יאצור בתוכו כל שרשי לשון הקדש שבמקרא תורה נביאים וכתובים, אשר ישנם בספר אוצר השרשים להחכם בן־יואב ואשר אינגם בספרו ונמצאים בספרי חכמים אחרים, ואשר חרש המחבר מעצמו למכביר, כלם נקבצו ובאו: המה, שרשיהם, גזרותיהם, בניניהם, נטיותיהם, והוראותיהם ובאוריהם דבר לא נעדר.

ב) יתבארו בו כל הכלות הארמיות אשר בתורה נביאים וכתובים.

ג) כל מלות לשון המשנה אף המלות שאינם מלשון המקרא ותוצאותם רק מלשונות אחרות.

ד) שמות עצמים פרטים ובאוריהם כשמות אנשים וערים שבאו בכתבי הקדש.

ה) בראש כל שרש ושרש חותר המחבר לדעת ההנחה הראשונה על מה ארגיו השבעו, יעמוד על ידיעת הבסים היסודי אשר עליו הושתת אותו השרש, באור מקורו מן המקרא ומן ההתדמות משרש לשרש, או מן ההתדמות משפות אחרות: ארמית, סורית, ערבית, והיותר על ידי לשון המשנה והתלמוד.

ו) אחרי ידיעת ההנחה הראשונה יחקור ירושׁ ויבאר איך ישתלשלו מן ההנחה ההיא הוראות אחרות הקרובות אל המקור ומתחלקות ומסתעפות ממנו לענפים רבים, ותתגלנה הוראות חדשות ונצורות.

ז) מבאור כל שרש שבמקרא, ובמשנה שמקורם בלשון הקדש, או ארמית שבמקרא, יתבארו כל הפעלים, השמות, וההוראות השונות הנגזרות והמסתעפות מהם, הנמצאים בתרגומים, במדרשי ההלכות, היינו: מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ופיוטים. ובספרי בעלי אסופות, היינו: ספרי המחקר וספרי החכמה וספרי משוררים הקדמונים ומלות המלאכותיות אשר חדשו בעלי האסופות, כי לא לבד לבאר מחקרי שרשי לשון הקדש מטרת הספר, כי גם שיהיה מפתח להבנת הספרות העברית בכלל.

ח) על ידי התגלות ההנחות הראשונות, והתחדשות ההוראות השונות אשר נעלמו עד כה, יתבארו מקראות רבים ומשניות רבים אשר היו סתומים והתומים עד כה חותם צר, באורים אשר לא שערו כל ההולכים לפנינו.

B 37

ט) על ידי באור שמות העצמים תאורנה העינים במקומות רבים בהבנת ענינים וכתובים קשים בתנ"ך, ובהבנת איזה מלה ומחצב השרשים.

י) יבאר הבדלי כל השמות והפעלים הנרדפים.

יא) אם לרגל המלאכה יביא איזה מאמר מוסרי או למודי מספרי מדרשי ההלכות הנ"ל, בעתק המאמר ההוא בשלימותו כי ממנו תצא תורה, מוסר, או איזה למוד.

יב) כל שרש וכל הוראה חדשה מתורגמים גם בשתי הלשונות רוסיא ואשכנז.

יג) לפני כל אות ואות יבואו שמושי האות ההוא לכל משפטיו וחוקותיו.

יד) בסוף הספר יבוא מפתח לתנ"ך ולמשנה, לכל המקראות והמשניות שנתחדשו באוריהם בכל הספר הזה.

כל הספר ידבר ברחבה, הכל שלם ומפורש באר היטב בלי כל ראשי תבות, רק המלות הידועות הבאות בספר זה תמידין כסדרן ומשתמשות בכל ענייניו, ומן הנמנע היה לשננם אלפי פעמים, גם אין דרכן לכותבן בשלימותן בספרי השרשים ומחקרי הלשון גם בשפת עבר גם בכל ספרי לשונות העמים, אותן חדפסנו בראשי תבות, ובאורם יבוא בסוף הספר.

הספר **כנסת ישראל** יצא עתה לאור בזריזות, וכבר יצאו לאור ממנו ארבע חוברות ובהן נגמר עד סוף אות זי"ן, ובעוד ימים אחדים תצא לאור גם החוברת חמשית. מחיר כל חוברת 35 קאפ', והמשלם מראש, ישלם שלשה רו"כ וישיג עד החוברת העשירית ואז ישלח עוד שלשה רו"כ וישיג עד תם הספר — להשיגו אצל אברהם צוקקערמאנן בווארשא, או אצל ה' נ. ג. זאקם בווארשא.

ספר **האוצר** הזה יחזיק כמאה באגען ויתחלק להקונים לחוברות חוברות, כל חוברת חמשה באגען. — מחיר הספר כלו עם פארטא לאשר יחפוץ לשלם מראש בעד הספר כלו 7 רו"כ, ולאשר ישלם מעט מעט בעד כל חוברת תמיד, מחירו 8 רו"כ שהוא 40 קאפ' בעד כל חוברת, מחיר החלק הראשון בשלימות שבו שבע חוברות סך 80—2 רו"כ (וביתר המדינות הקרובות והרחוקות לפי מעמד הכסף תמיד לפי הקורס) והדורשים יפנו אל אחד משנינו כפי האדרעסען דלמטה ונשלח תיכף.

ווארשא ר"ח מרחשון תרמ"ח לפ"ק.

המוציאים לאור { נפתלי משכיל לאיתן / אברהם צוקקערמאנן

שלוח הכסף על אדרעסס:

Нафтолію Маскилейсону въ Губ. г. Минскъ.

Naftoli Maskileison in Gub. Minsk, Russland.

או על האדרעסס:

Книгопродавцу Абраму Цукерману Варшаву, Налевки № 37.

Buchhändler Abram Zuckermann in Warschau, Nalewki № 37.